
31
10 G
8

THEOPHYLACTI

Bulgariæ Archiepiſcopi, in quatuor Euangelia enarrationes innumeris penè locis per Phil. Montanum Armenterianum denuò recognitæ & reſtitutæ.

Item in minores aliquot prophetas, Abacuc, Ionam, Naum, & Oſee.

Præmiſſæ ſunt Philip. Montani Armenteriani epiſtolæ duæ: una dedicatoria, in qua de operis utilitate agitur, & alijs quibuſdam non parum ad rectam Eccleſiæ reſtitutionem pertinentibus: altera eſt ad candidum lectorem de recognitionis neceßitate.

Acceſsit rerum & uerborum memorabilium Index locupletiſsimus.

BASILEAE, APVD IOANNES HERuagios, Anno 1554.

Cum gratia & priuilegio imperiali ad quinquennium.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI D. CLAVDIO DODEO, RHEDONVM EPISCOPO VIGILANtissimo Philippus Montanus S. P. D.

CVVM à priscis usq; seculis morem hunc perdurare uideam, ut studiosi lucubrationes suas præcellenti cuipiam uiro dedicent, operęprecium me facturū existimaui, ornatissime pręsul, si hos nostros qualescunq; labores, Celsitudinis tuæ auspicijs in publicū emitterem, ut tua sublimis illa Celsitudo, cum summa humanitate coniuncta, gratiam ipsis, & beneuolentiam conciliaret. Apud quos enim nō uehementer gratiosum fuerit, Claudij Dodei nomen, qui præter stemmatum claritatem, in hoc christianissimo Galliarum regno, ob singularem prudentiam, ad intima regni consilia sit accitus, ac libellis supplicibus præfectus? Et deinde post uarias maximis de rebus, nomini suo pulchrè respondēs, non minus prudenter quàm fœliciter peractas legationes, Episcopali dignitate ornatus, hisce nunc proximis mensibus, quum de reipub. Christianæ summa agendum esset, à Rege christianissimo delectus sit, qui in primis ad Ecclesię uarijs, heu nimium hæresibus dissectæ, alijsq; deiectę, feriā tandem restitutionem, redintegrationemq; Tridentum mitteretur? Sed quid multis opus est, quum ex his & huiusmodi functionibus, cuius perspicuum esse possit, quàm præclarè ac bene sis de repub. meritus, cuius utilitati quū noster hic quoq; sudet labor, eum ut maiori cum fructu ad studiosorum manus perueniat, tuæ illi gratiosæ dignitati dedicamus: ac fore speramus, ut præclarum hoc opus, obuijs, quod aiūt, ulnis suscipias. Tibi enim, reuerende præsul, tuiq; similibus, qui gregi uobis commisso, salubrè pabulum quæritis, non potest hic autor non uehementer placere, ut qui nec prolixitate sit molestus, nec breuitate obscurus, sed cōmoda quadam breuitate abstrusos noui Testamenti locos, arcanaq; mysteria doctè admodum ac dilucidè explanat. Illinc etiā multa quę ad morū integritatē, & rectā ecclesiæ cōstitutionem faciant, scitè depromens: ut est illud quod Marci tertio, & Lucæ sexto dicit: quod Dominus ordinaturus apostolos ascenderit in montem adorandū, ibiq; fuerit pernoctans in oratione Dei, nos docens ut ipsum imitemur & discamus, quòd nos, quādo quempiam ordinaturi sumus in spirituale ministeriū, prius feruenter oremus, ut nobis reueletur quis idoneus sit, ut ne communicemus peccatis alienis. Hoc Theophylacti, uel Christi potius ac Pauli documentum, si rectè obseruetur, abunde, ni fallor, satis fuerit ad Ecclesiæ, de qua nūc agitur, compēdiariam instaurationem. Si enim iuxta Pauli præscriptum, nemini manus citò imponantur, sed huiusmodi uiri maturè deligantur, alijsq; præficiātur, qui morum probitate sibi commissis præluceant, eosq; sapientiæ sale condiant (lucem enim mundi, et salem Christus uocare uidetur, quos Paulus dicit ἀνεγκλήτος καὶ διδακτικὸς, hoc est, qui crimine uacent, & docere ualeant) qui uidelicet in episcopatu, quod & ipsum nomen ab inspiciendo & prouidendo dicitur, non opes, sed opus desiderant, nec ut præsint, sed ut prosint: hoc est, non quæ sua sunt, ut habet Paulus, quærant, sed quę Iesu Christi, ac

Dodeus siue Dorotheus Dodin, quasi donum Dei uel à Deo datus.

Prudens Theophylacti eruditio

1. Tim. 5.

Cōpendiaria Ecclesiæ instauratio.

Matth. 5.

1. Timot 3. & ad Tit. 1

Philip. 2.

sti, ac boni pastoris fungantur officio. Taliũ utiq; uocem oues agnoscent, eosq; in uia uirtutis, uita proba, sanaq; doctrina prælucentes, haud grauatim sequẽtur. Atq; ita facile pessum ibũt hæreses omnes, quæ ob quorundam improbitatem, ecclesiæ decreta, parum quidem prudenter, obnixè tamen contemnunt. Alioqui si lux in tenebras uertatur, ipsæ tenebræ quantæ? aut si sal infatuatus fuerit, ad quid ualet ultrà nisi ut projciatur foràs, & cõculcetur ab hominibus? Equidem certè plerosq; nunc Prælatos contemni, ac uelut conculcari ob insulsam improbitatem audimus: quæ quidem Ecclesiæ aduersarijs, ansam clamandi, auctoritatemq; apud turbam tribuisse uidetur. Non est tamen cur illinc iustum suis sectis patrocinium uenentur. Nam uerè catholicis ista quoq; uehementer displicent. Quis enim uir cordatus æquo animo ferre posit, ut in equorum, auium, canũ, brutorum scilicet animalium gubernatore magnus habeat̃, delectus, animarum autem precioso Christi sanguine redemptarũ, ut cura cuiuis imperito & improbo temere demandetur? & nõnunquam in sanguinis aut muliérculæ gratiam, puerulo, cui paucula poma concredere nolis, multa tamen committantur hominũ milia? Attamen quod intolerabile uidetur, ueluti parum onusto indies alia atq; alia illi aggerũtur onera. An non ista quamuis absurda passim tamen fieri uidemus? Adeò animalis homo nõ quantum illic oneris incumbat, sed quantum illinc honoris aut commodi contrahat, expendere solet. Ad ista tam absurda quid dicemus? nonne hic luce clarius quod queritur Christus filios huius seculi prudentiores esse filijs lucis in generatione sua? Quis enim barbarus aut obscurus homuncio usq; adeò desipit, ut in mediocribus etiam & caducis mercibus transuehẽdis nauis gubernaculum, ignauo cuipiam & imperito committat? Nos autem, filij lucis scilicet, ad sacrosanctæ Christi ecclesiæ, atq; animarum immortalium, & ad Dei imaginem formatarum gubernaculũ, ineptissimos nescio quos homines, ne dicam infantes, admittimus, aut etiam admouemus, ac ueluti inuitos nonnunquam protrudimus, ab illis sanctis patribus longissimè dissidentes, qui in Niceno concilio & alijs statuerunt, ne quisquã sacris initiaretur, nisi prius ipsius explorata esset uita & eruditio, quemadmodum prudentes decebat dispensatores. Quid autem ualeant uulgares istæ dispensationes, alij uiderint. Paulus quidem certè palàm profitetur sibi datam esse potestatem ad ædificationem, & non in destructionem: alioqui non fidelis esset dispensator, sed dissipator perfidus, ut Bernhardi uerbis utar. Sic nimirum peccatis alienis communicãtes, atq; γαλῆ κροκωτὸν quod aiunt, siue πιθήκῳ πορφύραν adjcientes amicis nostris bellè scilicet prospicimus, cùm ipsorũm ac nostro atq; aliorũ summo periculo & scandalo. πίθηκος γὰρ ὁ πίθηκος, ut est in prouerbio, κἂν χρύσεα ἔχῃ σύμβολα. quibus certè magis expediret, ut habet ueritas, si suspensa ad collum mola asinaria in profundum maris demergerentur. utinam tandem aliquando, licet serò, seriè tamen metuamus Domini uocem, exclamantis: Vę mundo à scandalis, audiamusq; quod apud Ioannem ait Dominus se ouium esse ostium, ut uidelicet qui ad Christum non respiciens, per illud in ouile non ingrediatur, sed aliunde ascẽdat, à Christo fur & latro iudicetur. Quotusquisq; autem istorũ sit qui Christi gloriam, ouiumq; utilitatem potius sectetur, quàm

Matth.6. Matth.5. 1.Cor.10. Attendant, qui sibi aut suis sacerdotia procurant. Matth.10. Ibidem. Ioan.10.

A quam carnis & sanguinis uanos nescio quos affectus sequatur, ipse uiderit. caueatque ne si è Christi & orationis domo, negociationis domum aut speluncam latronum faciat, ipse ueluti flagello è funiculis contexto tanquam canis sacra profanans, turpiter à sacris profligandus sit. Quando enim quæso te, placidum illum ac mitem alioqui Christum ita indignatum legimus, tantaque usum seueritate, quanta in eos qui templi religionem, cultumque diuinum in turpe lucrum uerterent? Usque adeò ipsum offendunt, qui rebus sacris ad suum quæstū abutuntur, aut sub religionis prætextu, fucataúe pietate pecuniarum æstuant auiditate. quod etiam perspicuum facit horrendum illud Ananię & Sapphirę exemplum. Vehementer itaque gregi christiano ac multis nominibus, nec minus gregis quàm pastorum aut sacerdotum gratia expetendum, ut ad ipsius curam longè quidē pauciores, sed multo præstantiores deligantur. Qui enim fieri potest, ut in tanta improborum hominum ad sacerdotium uelut ad ocium temerè prosilientium turba debitus honor, auctoritasúe ut plebem ad officium reuocent, in eoque contineant, idonea retineatur? Nam quum isti passim cuiuis commisceantur hominum generi, & Deo scilicet militantes, negocijs secularibus, Paulo reclamante, sese implicent, imò ad sordida quæuis plerique sese deijciant, an non in ipsos quadrat Dauidicum illud: Commixti sunt inter gentes, & didicerunt opera illorum, & factum est illis in scandalum? Scandalum autem præ tanta multitudine uitare uix queunt, ne dicā

B præ impudentia non quærunt: ueruntamen expendant, quæso, quid ibidem mox subiungat Dauid: Contaminata est terra in operibus eorum, & fornicati sunt in adinuentionibus suis, & iratus est furore Dominus in populum suum, & abominatus est hæreditatem suam. Sed his deplorandis iā nō est locus. Quod si igitur ad functiones publicas nō ambitiosi isti qui non mittente Domino miris ipsi currunt modis: sed implorato prius spiritus afflatu, & apostolico more cum ieiunijs & orationibus deligantur uiri morum probitate & prudenti eruditione commendati, iuxta Pauli & Niceni concilij præscriptum, qui ad apostolorum exemplum orationi & ministerio uerbi instantes, & charitate flagrantes, non per mercenarios, nescio quos, sed ipsi super gregem Domini sibi commisso, tanquam pro eo rationem reddituri, & animam pro anima posituri diligenter uigilent, ac seipsos iuxta Paulum præbeant in omnibus exemplum bonorū operum, in doctrina, in integritate, &c. sperandum est fore, ut totus Christianorum orbis σὺν θεῷ, breui melius habeat iuxta illud Malachiæ, Lex ueritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius: in pace & æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate. labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, &c. ubi multa de bonis & malis sacerdotibus. cui cōsona scribit noster Theophylactus in Luc. 12. caput, ibi, Quisnam fidelis dispensator et prudens? atque etiam Chrysostomus in Matth. caput. 21. Sicut de templo, inquiens, omne bonum egreditur, ita de templo omne malum procedit. si enim sacerdotiū integrum fuerit, tota florebit ecclesia. Attendant ergo & bene expendant ecclesiæ pastores, quanto in discrimine uersentur. Quemadmodum enim Dan. 12. qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates, ut habet

[Margin notes: Matth. 21. Ioan. 2. | Act. 5. | Sacerdotum turba uitanda. | 2. Tim. 2. | Psal. 105. | Hier. 13. Act. 13. | Hebr. 13. Ezech. 3. & 33. | Ad Tit. 2. | Malach. 2]

Daniel atque etiam Christus. Qui fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum: sic contrà à regno excludendos ait illos Dominus, quorum iustitia non abundauerit plusquam scribarum & Pharisæorum. Scribæ autem & Pharisæi, ut alia interim omittamus, super cathedram Moysi sedentes, etiamsi non facerent quæ docebant, docebant tamen. dicunt enim, inquit, & non faciūt. At istos Christi seruatoris cathedrā perditè occupantes (de improbis loquor, qui scribis illis deteriores non solū non faciunt, sed ne docent quidem) quò tandē deturbandos putabimus? Iudicium enim, inquit Sapiens, durissimum in his qui præsunt, fiet. Interim tamen, quæ ipsorum est imprudentia non minor quàm impudentia, in ocio ac delicijs agentes, sibi placent. Paulus quidem, secundum legem, admittit, ut qui altari deseruiunt, cum altari participent: ita & Dominum ordinasse dicit, ut qui euangeliū annunciant, de euangelio uiuere queant. Qui autem euangelium non annunciat, nec altari seruit, quā tandē quæso ratione de illis uicturus est? uicturus est, dico, ne quid deterius addam à quo abhorret animus, quodque execrātur, omnes qui quidē homines sunt uocabulo digni. Sic enim parta τοῖς κακοῖς τρὶς κακά. ut interim sileam, quod sacerdotia malè & improbè accumulata, ineptis & auaris uendant aut locent, non ijs qui ouium Christi maiorem curam sint habituri, sed qui ouium duplici detrimento, copiosiorem sint pecuniam numeraturi. Verùm, quorsum me rapit iustus heu nimium animi mei dolor? scriptum est, Zelus domus tuæ comedit me: Equidem certè, uix calamum hic continere possum, quum illi sacerdotijs malè congerendis & cumulandis nullum faciant modum neque finem, ac proinde diuitias bonitatis Dei contemnentes, thesaurizent sibi irā in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei. Quandoquidem quum singula singulis & quidem idoneis committi debeant, nunc pleraque singulis parum idoneis conferantur, eaque incompatibilia, ut uocant, uoce etiam ipsa, eorum impudentiam redarguente. Adeò cæca est quorundam auaritia, nec minus execrabilis ambitio. Sed transuersum calamum cohibebo, & Dominum messis, ex intimis animi mei affectibus precabor, ut quum messis multa sit, & operarij pauci, bonos operarios in messem suam mittere dignetur, qui uidelicet, quæ conueniunt, ea faciant, ipsi & doceant, ut pulchrè docet noster Theophylactus Lucæ 17. & ultimo, ibi, Potens opere & sermone coram Deo & omni populo. Ad huius itaque celebris autoris editionem propero, quæ quo emendatior prodibit, tanto tibi sat scio, studiosisque omnibus gratior erit. quod ut nunc fieret, sedulò pro uiribus adnisi sumus. Tu igitur humanitatis fuerit, mi patrone, modis omnibus obseruande, pium tui clientuli, in rebus sanctissimis, conatum boni consulere. ἀρκεῖ γὰρ ἐν μεγάλοις καὶ τὸ θέλημα μόνον. Bene uale. Lutetiæ è museo nostro Tornacen. 3. Calen. Nouemb. 1545. in priori quidem recognitione: secūda uerò Theophylacti in quatuor euangelia emendatio facta est anno Domini 1552.

Matth. 5. ibidem. Matth. 23. Sap. 6. Deut. 18. Residentia 1. Cor. 9. Male parta malis ter mala. Iohan. 2. & Psal. 68. Rom. 2. 89. dist. c. singula. Extra de preb. & dig. Matth. 9.

PRAEFA-

Neque ob uarios typographorum quorũdam titulos, quibus fucum facere emptoribus solent, quum nullis aut paucis admodum locis, mutatis & correctis, ne dicam corruptis, pleroſq; tamen emendatos, quamplurima restituta & addita, & huiusmodi alia quamplurima magnificè in speciem iactãt, ut emptores splendidis huiusmodi uerbis allecti, iacturam ipsi reuera faciant. Ne igitur, candide Lector, in hoc quoq; opere, tale quid contigisse suspiceris, commodũ esse duxi, paucula quædam haud temerè à nobis mutata, è primis potissimum capitibus indicare, è quibus de reliquis coniecturam facere posis, si fortè illa cõferre graueris. Et ne longius abeamus, ex Matthæi cap. 1. pauca perstringamus. nam in Theophylacti pręfatione plura adiecimus quàm quæ cõmode hic inseri posſint. In locum itaq; illum (Filij Abrahã) sic habebat prior editio, Quare apposuit Dauid filij Abrahæ: quũ Romanus codex ad hunc modum habeat, τίνος ἕνεκεν προέταξε τὸν δαβὶδ τοῦ ἀβραάμ, hoc est, cur ipsum Dauid Abrahæ præposuit? quam lectionem meliorem esse probant sequẽtia, et quæ in eundem locum scribit Chrysostomus. Interpres legisse uidetur προσέταξε, &c. Et paulo pòst ubi Matthæus scribit Iudam genuisse gemellos illos, Phares & Zaram de Thamar, ita prius habebatur: Et alius prior natus est. Deinde is, qui manum præmiserat, uocatus est Phares, quod est dilectio: locus etiam manifestè corruptus: quum is qui manum præmiserat, uocatus sit Zara. ut patet Genesis 38. & mox etiam ex hoc ipso Theophylacto. Sic itaq; legendum est: Et alius prior natus est, deinde is qui manum præmiserat, uocatus est itaq; qui prior natus est, Phares, quod est, dilectio. pũcto scilicet facto post, præmiserat: ut ibi, natus est, subintelligas: & deinde addatur, Vocatus est itaq; &c. Item non ita multo pòst, illic, Omnes igitur generationes, &c.] sic habe-

B batur: In tres ordines distribuit generationes, ut monstret, quod Iudæis nihil profuerit, licet iudicib. fuerint subditi usq; ad Christũ: etiã hic locus mutilus est ac multũ deprauatus, quandoquidẽ iudicũ tantũ mentionem faciat, qui ad tres illos ordines siue tesseradecades, respondere non possunt. Græca autem in adeò manifestis errans hic adscribere nihil opus esse puto, ne frustra lectorem oneremus, è quibus sic locũ hunc restituimus. In tres ordines distribuit generationes, ut monstraret quod Iudæi, siue à iudicibus gubernarentur, ut qui usq; ad Dauid: siue à regibus, ut qui usq; ad transmigrationem: siue à sacerdotibus, ut qui usq; ad Christum: nihil tamen ad uirtutem profecerunt, &c. quam lectionem ueram ostendunt tum præcedentia, quod ait: Propterea generationes in tres ordines distributas: tum mox sequentia, de uero & iudice & rege & sacerdote Christo. quam etiam sententiam habet Chrysostomus, quem ferè noster Theophylactus sequitur, eodem hoc primo capite, ibi: Ne timeas] ex una annotatione duas faciens, &, accipe, pro, accipere, ponens sententiam turbat: quod & paulo pòst diuersa ratione facit, duas annotationes in unam contrahens. ut interim sileam de dictionibus multis passim omissis, & alijs non paucis multum deprauatis: quæ facilè deprehendet, qui uel unum caput hoc primum & præfationem cum priori editione conferre uolet. capite autem octauo, ibi, Hæc autem dicebat quasi pigeret eum comitatus eius, græca sic habent, ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὡς ἂν πείσῃ αὐτὸν μεταβληθέντα ἀκολουθεῖν. hoc est, hæc autem dicebat quò persuaderet illi ut mutatis moribus sequeretur. capite item sequenti, multa erant omissa, & quædam malè uersa: ut illud in fine capitis, messem uocat multitudinem ministerij quo egebant: quum græca sic habeant, θερισμὸν ὀνομάζει τὸ πλῆθος τὸ χρῇζον τῆς θεραπείας, id est, messem uocat multitudinem curationis egentem. Et cap. 15. ibi, Ad Iudæos qui sunt oues quæ perdiderant ea quæ illis concredita erant, Gręcè sic legimus, εἰς τοὺς ἰουδαίους, οἳ ἀπολωλότα εἰσὶ πρόβατα διὰ κακίας τῶν ἐμπιστευθέντων αὐτά, hoc est, ad Iudæos qui sunt oues perditæ eorum uitio quibus fuerant concreditæ, siue commissæ. Nam græci, quemadmodum actiuè dicunt, committo tibi hanc rem: sic & pasſiuè, tu es commissus hanc rem. pro, commissam habes, qua etiam locutione græca utuntur nonnunquam poetæ latini, ut hora, de sentibus auaris: læuo suspensi loculos tabulamq; lacertæ, pro suspensos loculos & tabulam

suspensam habentes. In hoc etiam capite, ut in alijs praecedentibus & sequentibus, permulta fuerant prorsus omissa, quaedam inuersa, multumque deprauata. sed ad alios euangelistas properans, illud unum ex Matthaeo adijciam, quod habetur cap. 21. de turbis simplicibus. Neque, inquit, inuidebant Christo, neque opinionem indignam de Christo habebant, ideo & nunc prophetam illum dicunt: nunquam autem, si sine articulo dicatur, &c. quum graeca longè secus habeant, ὅτι ἐφθόνουν τῷ χριστῷ, ὅτι πάλιν τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν εἶχον, διὸ καὶ νῦν προφήτην αὐτὸν λέγουσι. μήποτε δὲ, ἐπεὶ μετὰ τοῦ ἄρθρου φασὶν ὁ προφήτης, δύναται νοηθῆναι ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ προσδοκώμενος προφήτης. hoc est, neque inuidebant Christo, neque rursus cõuenientem de ipso habebant opinionem. Ideo & nunc Prophetam ipsum dicunt, nisi fortè, quandoquidem cum articulo dicũt ὁ προφήτης, id est, propheta ille, possit intelligi quod iste sit qui expectabatur propheta. Ad quae pulchrè quadrant reliqua. Lapsus occasionẽ dedit, opinor, quod μήποτε δὲ, uerterit, nunquam autem: ad quod caetera aptare cupiens, totam inuertit sententiam: quum μήποτε hoc loco non sit negantis, sed addubitanter decernentis, pro, fortasse, aut, nisi fortè. qua in significatione frequenter accipit noster hic Theophylactus. ut capite huius 13. ibi, μήποτε δὲ uertebat, absit autem: quum fortasse autem, dicere debuisset. quod bis eodem capite facit, malè reijciẽs quę Theophylactus admittit. Matthaei etiam uigesimo secundo, & Marci decimoquinto, &c. eodem modo accipitur. Sed quid his immoror, quum nullum omnino caput sit in quo non multa sint restituta? uideor itaque ne in his prolixior fuerim. Ideoque ex reliquis euangelistis pauciora perstringam. Marci primo Iudaeos notans qui scripturas negligebant, sic inquit: ἀλλ' οὐκ ἐγεώργουν αὐτὰς, οὐδὲ ἠρεύνων, id est, sed ipsi non excolebant eas, nec scrutabantur: prius autem scriptum erat, Sed nõ ipsi colebant agros, neque inquirebãt. Et paulo antè hic negatio, neque, omissa sensum contrarium exprimebat. Et ne diutius immorer, si quis totum hoc caput primum excutere uelit, deprehendet multa omissa, & non pauca corrupta, sicut & capite proximè sequenti, ut ex multis indicem, ubi ait, quod Dauid fugiens à facie Saulis, gladium Goliath ablatum obtulit Domino: quum legendũ sit, Gladium Goliath oblatum Domino, abstulit, ut habẽt Graeca, eisque astipulatur historia primo Regum uigesimoprimo. Initio item sequentis capitis locus planè deprauatus contrariam reddebat sententiam. Sed ad Lucam propero, cuius caput primum & secundũ multis scatebant mendis, ut & proximè sequens: ubi praeter multa omissa, fortasse quaedam fuerant non satis intellecta, ut quod ὅσον οὔπω uertat, quantum nunquam: cum uertendũ esset, mox, aut, paulopost. ut sensus sit, mox à praedicatione Ioannis prędicaturum esse Dominum. Eodem lapsu corrupta fuit sententia cap. decimo octauo, ubi ὅσον οὔπω uerterat, nondum. quum sensus postulet, ut mox, siue paulopost dicatur. Capite autem decimoquarto, ubi declarat per eum qui iuga boum emerit, significari eum qui circa terrena esset occupatus, spiritualem coenam negligere, adfert Sapientis authoritatem ad hunc modum. Quid calumniatur, qui alteri praeualet? Sed quid quaeso istud ad propositum? ubi graeca sic habent, τί σοφισθήσεται ὁ κρατῶν ἀρότρου, id est, in quo sapiens erit qui tenet aratrum? quemadmodũ habemus Ecclesiastici tricesimo octauo, secundũ Septuaginta quos hic, ut alij graeci, sequitur. quod quidem proposito pulchrè conuenit: aratro enim iuga boum admouentur. Sic & cap. uigesimo secundo secundum Septuaginta legendum est, Et roborentur in eo omnes filij Dei, Deut. tricesimosecundo. Eodem uigesimosecundo capite multa etiam alia emendata uidere licet, denique ut ex primo etiam Ioannis capite quaedam depromamus, ibi, Et lux in tenebris lucet] declarans lucem in tenebris lucere, sic posuerat: Nam & in morte factus est quasi fuisset uictus, ita ut cogeret hinc illum emigrare, &c. Vbinam, quaeso, lux in morte hic lucere, & uires suas exerere dicatur? proinde sic ad exemplar gręcum restituimus. Nam & ipse mortuus sic mortem superauit, ut & eos quos prius absorpserat, cogeret ipsam euomere. Similis sentẽtia habetur 1. ad Cor. decimoquinto, ibi, Postremus hostis destruetur mors. Et paulo post Ioannem praecursorem, de sua natiuitate sermonem habere, dicere uidetur, & multa alia hoc eodem cap. non satis conuenientia. Initio item secundi cap. de uirgine matre loquens, ait: Habens opinionem suae erga illum potestatis, Haec uerba sonare uidentur, quòd ipsa sibi cam potestatem

testatem esse in Christum arbitraretur, ut imperare posset, ut aquam in uinum cõuerteret. quum græca longè diuersum sensum præ se ferant, nempe: quòd uirgo magnã concepisset de Christi potestate opinionem ex his quæ & in ipsius conceptione & natiuitate euenerãt, &c. Quod autem ibi statim sequitur, ut oraret Deum, pro orare, eum. Item, & ex animo, pro, & examine, & huiusmodi multa, scribæ potius aut typographo, quàm interpreti imputanda, lectoris industria emẽdari potuissent. Cæterùm ubi nono cap. docet per Ezechielem, dicens: Patres comederũt, &c. quædã illic prætermissa contrariam admittebant sententiam. ut & capite sequenti, ubi pro, cognoscunt enim, legendum est, Non enim cognoscunt, ut habẽt græca. alioquí glossa cum textu pugnaret. Sed quod eodẽ ca. pro Apostatis, Apostolos haberemus. Item quod pro, Ex ipso, scriptum esset, Ex Aegypto. unde etiã suspicor locum mirè fuisse corruptum, ubi de malis pastoribus & auaris querebatur: non enim, inquit, quærebant utilitatem ex Aegypto, sed turpe lucrum. quum legi debeat, non enim quærebant populi utilitatem, sed ex ipso turpe lucrum. Ista inquam & eiusmodi pleraq; alia impressori potius quàm interpreti ascribi possent. quod autem plerisq; in locis permulta fuerint omissa, ex quibus sequentia pendebant, non tantum dictiones aliquot dico, sed uersus permultos, atq; adeò paginas totas, quodq; sæpiusculè negatio contra authoris mentem aut omissa aut iniecta contrariam inducat sententiam, scribæ ne aut typographo, an interpreti, mutilóue codici imputandum sit, aliorum esto iudicium. Mihi abundè satis fuerit, si fauente altissimo publicam studiorum utilitatem pro nostra qualicunq; mediocritate nonnihil adiuuerimus. Interpres quidem certè Ioannis ultimo, codicem suum mutilum fuisse confitetur. Fieri tamen potest ut etiam ille quibusdam in locis nostro emendatior fuerit. Ideoq; quædã intacta reliquimus, siue quòd ad sensum bene quadrarent, siue quòd non magni essent momenti, etiam si ad grȩcum nõstrum codicem non omnino respondeant. Nõnunquam autem margini diuersam lectionem adiecimus, idq; potissimum quum utraq; defendi posset: priore quidem in contextu relicta, sed huiusmodi notis †] inclusa, penes lectorem iudicium relinquentes utrum sequi malit. Sed hæc fortasse dum morosis occurrere studemus apud tuam facilitatem nimium multa. Bene uale candide lector, & quæ pro nostra qualicunq; mediocritate in publicam utilitatem proferimus, boni quæso consule. Lutetiæ è museo nostro Tornacensi 1545. & rursum 1552.

A THEOPHYLACTI ARCHIEPISCOPI BVLGARIAE, IN EVANGELIVM MATTHAEI ENARRATIO, PRIVS QVIDEM AB OECOLAMPADIO LATINITATE DONATA,

nunc uerò ad exemplar Græcum Romæ impressum infinitis penè locis per Ph. Montanum recognita.

MAGNI quidem illi atq; diuini uiri, qui ante datam Mosi legem uixere, non ex literis & libris discebant, sed munda præditi mente, spiritus illustratione illuminabantur, atq; in hunc modũ, Deo ipsis ore ad os colloquente, quæ Deo placita erant, cognoscebant. Tales erant Noe, Abraham, Iob, Moses. At postquã deteriores facti sunt homines, & indigni qui à spiritu sancto illustrarentur & docerentur, concesſit tandem misericors Deus scripturas, ut uel per illas, diuinę uoluntatis essent memores. Ita & Christus apostolis corám in sua persona locutus est, & spiritus sancti gratiam misit doctoris. Verùm, quoniam hæreses pullulaturæ erant, quæ mores nostros depascerentur, operępreciũ uisum est, ut scriberentur Euangelia, quo discentes ex illis ueritatẽ, non ab hæresium mendacijs deciperemur, moresq; nostri non prorsus pessundarentur. Quatuor aũt Euangelia nobis dedit, fortasſis ideo, quia quatuor uirtutes uniuersales ex eis discimus, fortitudinem, prudentiã, iustitiã, & temperantiã: Fortitudinẽ quidem, quũ dicit Dominus, Ne timueritis eos qui occidunt corpus, animã aũt occidere non possunt: Prudentiã uerò, quando admonet, Estote prudentes, ut serpentes: Iustitiam aũt, quando docet, Sicut uultis ut faciant uobis homines, ita & uos facite eis: Temperantiã quoq;, quando affirmat, Omnis qui aspexerit mulierem, ut concupiscat eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Atq; etiã alia ra-

Cur euangelia conscripta. — *Cur quatuor.* — *Matth. 10.* — *Ibidem.* — *Matth. 7.* — *Matth. 5.*

B tione quatuor sunt Euangelia, propterea quòd ista mundi sint columnæ. Mundi aũt in quatuor partes distributi, in orientẽ, occasum, septentrionẽ & meridiem, quatuor etiã cõueniebat esse columnas. Et alia item ratione quatuor sunt Euangelia, quoniã quatuor hæc complectuntur, dogmata, præcepta, minas & pollicitationes. & ijs quidem qui dogmatibus crediderunt, ac præcepta seruarunt, futura bona pollicentur: ijs uerò qui dogmatibus nõ crediderunt, aut præcepta nõ custodierunt, futura cõminantur supplicia. Euangelium autem dicitur, eo quòd nunciet nobis res prosperas, & bene se habentes, hoc est bona: nempe remisſionem peccatorũ, iustitiam, reditum in cœlos, adoptionem in filios Dei. Nunciat autem, quòd facile & gratis hæc accepimus, neq; nostro labore assecuti simus hæc bona, neq; ea ex nostris acceperimus bonis operibus, sed gratia & misericordia Dei talia bona consequuti simus.

Euangeliũ quid. — *Nota differentiã meritorum & gratiæ.*

Secundum Matthęũ.] Quatuor sunt Euangelistæ, quorũ duo, Matthæus & Ioannes, ex numero & choro duodecim sunt: Marcus uerò & Lucas, ex septuaginta. Erat aũt Marcus discipulus & comes Petri, Lucas uerò Pauli. Igitur Matthæus omniũ primus scripsit Euangelium Hebraico idiomate, ad eos qui ex Hebræis crediderant post octo annos assumpti in cœlos Christi. Porrò Ioannes hoc ex Hebraica lingua in Græcam, ut ferunt, interpretatus est. At Marcus post decem annos assumpti Christi, ex ore Petri edoctus, scripsit: Lucas aũt post 15. annos. Deniq; Ioannes rerum diuinarum peritisſimus post 32. annos. Referunt enim, quòd post mortẽ illorum superstiti allata fuerint tria Euãgelia, ut uideret ea atq; iudicaret, num illa uerè cõscripta fuissent. Ioannes aũt, quum ea uidisset, & ueritatis gratia cõprobasset, adimpleuit quæcunq; ab alijs prætermissa fuerant: & quæ succinctius alij dixerant, ipse fusius in suo Euangelio tradidit. Propterea & à diuinitate explicanda initiũ fecit, eo quòd alij nullam fecerunt memoriã quod uerbũ Dei extiterit ante secula, de quo ipse diuinè prodidit, ut ne puteẽ uerbũ Dei purus homo, hoc est, absq; deitate esse. Matthæus enim de sola substantia Christi in carne disserẽs, ad Hebræos scribebat, quibus sufficiebat discere q; ex Abrahã & Dauid natus esset Christus. Nam qui ex Hebræis crediderit, cõtentus est, si certior fiat, ex Abraham & Dauid natum esse Christum. Iam quid

dicis, an non sufficiebat unus Euangelista? Audi, sufficiebat quidem, sed ut uberius A
ueritas monstraretur, quatuor conscribere permissi sunt. Nam quũ uideris quatuor, qui non in unum locum conuenerunt, neq; consederunt simul, sed alijs & alijs in locis uitã egisse, & de eisdem rebus quasi ex uno ore scripsisse, non admiraberis Euangelij ueritatẽ: sed fateberis, quòd ex spiritu sancto loquuti fuerint. Et ne mihi dicas,

De concordia Euangelistarum.

quòd non consonent in omnibus. Vide enim, in quibus dissonent: num ille dixit, Natus est Christus, alius aũt dicit, non? aut alius quidem q; surrexerit, alius uerò nõ? Absit. Cõcordes enim sunt in his, quę magis necessaria & pręcipua. Igitur si in præcipuis non sunt diuisi, quid miraris, si in minimis uideantur uariare? nam hac de causa, quòd non in omnibus cõsonant, magis uera loquunt. Alioqui suspecti haberi potuissent, quòd inter se consedissent, & habito cõsilio mutuo scripsissent: nunc autem quum quod prætermisit hic, scripsit ille, hæc sola est causa quare in quibusdã uariare uideantur. Et hæc quidẽ sic se habent. Nos autem seriem contextus aggrediamur.

CAPUT I.

Liber generationis.] Quam ob causam non dixit, uisio, uel sermo, sicut prophetæ, qui suos libros sic inscripserunt? Visio quã uidit Esaias, & sermo qui factus est ad Esaiam. Quæris ut discas quare? Prophetæ loquebantur ad duros corde & in-

Esaiæ 1.

obedientes, & ideo dicebant, Diuina est uisio, & sermo est ex Deo, ut timeret populus, & non contemneret dicta. Matthæus autem sermonẽ habebat ad credulos, gratos & obedientes, & propterea nihil tale prædixit, quale prophetæ. Possem autem & aliud dicere, quòd prophetæ mente uidebant ea quæ uidebant, spiritu sancto apparitionem faciente, & propterea uisiones uocabant. Matthæus autem non mentaliter, & per apparitionem Christum uidit, sed corporaliter cum eo fuit, & sensibiliter audijt eum, uidens eum in carne: & idcirco nõ dicit, Visio quam uidit, hoc est, apparitio: sed, Liber generationis.

Iesu.] Nomen Iesu non est Græcum, sed Hebraicum, & interpretatur Saluator. Iesua enim salus apud Hebræos dicitur. B

Christi qui dicebantur.

Christi.] Christi dicebantur reges & sacerdotes. Inungebantur enim oleo sancto à cornu quod superponebatur capiti, & distillabat. Dicitur igitur dominus Christus, & ut rex, quia contra peccatum regnauit: & ut sacerdos. Obtulit enim semetipsum sacrificium pro nobis. Inunctus autem est & ipse oleo illo uero & præcipuo, nempè spiritu sancto. Quis enim alius habuit spiritum, ut Dominus? In sanctis enim gratia spiritus sancti efficax fuit, in Christo autem non operabatur gratia spiritus, sed Christus cum spiritu consubstantiali operabatur miracula.

Christus filius Dauid. Psal. 131.

Filij Dauid.] Quia dixerat Iesu, ideo ne putes quòd de alio Iesu dicat, adiecit, filij Dauid. Erat enim & alius Iesus celebris, qui post Moysen ducatum populi Israel suscepit & militauit, sed is filius Naue dicebatur, non Dauid. Fuitq; ante Dauid multis seculis: nec fuit ex tribu Iuda, de qua descendit Dauid, sed ex alia.

Filij Abrahæ.] Quare ipsum Dauid Abrahæ præposuit? Quia apud Iudæos celebrior erat Dauid, & posterior fuit Abrahamo, regnoq; clarior. Nam inter reges ipse primus Deo placuit, & promissionem accepit à Deo, quòd ex semine suo surrecturus esset Christus, ea propter omnes Christum filium Dauid dicebant. Etenim [illegible] bat Dauid uerum typum Christi. Sicut enim ipse post Saul reprobatum à Deo & [illegible] dibilem, regnauit: ita & Christus postquam priuatus est Adam regno & principatu, quem habebat in omnia & animantia & dæmonia, incarnatus uenit & regnauit.

Quare ab Abraham genealogiam exorditur.

Abrahã genuit Isaac.] Ab Abraham incipit genealogiã, eo quòd ipse pater Hebræorum fuerit, & quòd ipse primus acceperit promissiones: quoniã in semine eius benedicendæ essent omnes gentes. Decenter aũt ab hoc Christi generationẽ recenset. Christus enim est semen Abrahæ, in quo benedicti sumus omnes qui ex gentibus, quiq; prius eramus maledicti. Abraham aũt interpretatur pater gentium: Isaac uerò risus, gaudium. Non meminit aũt Euangelista filiorũ Abrahæ ex concubinis, utputa Ismaelis & aliorum, eo quòd Iudæi non ab illis descenderunt, sed ab Isaac.

Isaac aũt genuit Iacob, Iacob aũt genuit Iudam & fratres eius.] Vides quòd propter hoc mentionem fecerit Iudę & fratrum eius, quòd ab ipsis duodecim tribus descen-

A scenderint. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Thamar.] Thamarẽ Iudas *Gen. 38.*
desponderat uni filiorum suorum Her: illo autem sine liberis mortuo, sociauit eam
Onan, qui & ipse filius eius: extincto autem & hoc propter malitiã suam, Iudas nulli amplius eam copulauit. At ipsa desiderans ex semine Abrahæ prolem depositis uestibus uiduitatis, uestem sumpsit scorti, & quasi scortum esset, rem habuit cum socero suo, concepitq; ex eo duos pueros gemellos. Porrò cum páreret, primus manum præmisit ex utero, quasi primũ proditurus, & obstetrix coccineo funiculo protinus extentam pueri manum signauit, quo dignosci posset ut primogenitus: sed puer manum statim corripuit intra uterum, & alius prior natus est, deinde ille qui manum
præmiserat. Vocatus est igitur qui prior natus fuerat, Phares, quod est dissectio: dis- *Phares &*
secuit enim naturalem ordinem. Qui autem corripuit manum, Zara dictus. Signifi *Zares my-*
cat autem hæc historia sacramentũ quoddam. Nam sicut Zara ostendit quidem pri *sterium.*
mùm manum, & retraxit: ita in sanctis qui erant ante legem & sub circuncisione, ap *Gen. 12.*
paruit uita Christiana. Omnes enim illi nõ ex obseruationibus & mandatis legis iustificati fuerunt, sed quia Euangelicam uitam uixerunt. Et obserua quomodo Abraham patrem & domum propter Deum reliquit, & naturam abnegauerit. Considera Iob, Melchisedech. Vbi aũt lex uenit, contracta est talis uita. Quemadmodum aũt illic nato Phares, posterior iterum exijt Zara: ita lege data, iterum apparuit uita Euangelica, quæ coccineo fasciculo, nempe sanguine Christi signata fuit. Propterea & Euangelista mentionẽ fecit duorum, quasi declarans natiuitatem illorum sacramentis plenam. Et aliter dicere potes: mentionẽ facit Thamar, tametsi non laudanda uideatur, eo quòd dormiuerit cũ socero: ut ostendat, q Christus cum susceperit omnia propter nos: & hoc suscepit, ut tales habeat progenitores: immò ut per hoc ipsum quòd ex eis natus est, eos sanctificaret: non enim uenit uocare iustos, sed peccatores.

Phares autem genuit Esrom, Esrom autem genuit Aram, Aram aũt genuit Ami- *1. Paral. 2.*
nadab, Aminadab autem genuit Naason, Naason aũt genuit Salmon, Salmon au- *Ruth 4.*
B tem genuit Booz ex Rachab.] Rachab putant quidam Raab scortum, quæ explora *Raab figu-*
tores Iesu Naue suscepit, seruauitq; eos, & seruata est etiam ipsa. Mentionem autem *ra ecclesiæ.*
facit eius, ut declaret quòd sicut ipsa scortum fuit, ita & gentium congregatio. Fornicabantur enim in studijs suis, sed susceptis exploratoribus Iesu, apostolis inquã, omnes qui illorum crediderunt sermonibus, saluati sunt.

Booz autem genuit Obed ex Ruth.] Ruth hæc alienigena fuit, coniuncta autem *Ruth figu-*
Booz: ita & ecclesia ex gentibus alienigena existens, & à testamentis extraria, oblita *ra ecclesiæ.*
autem populi sui, & cultus simulacrorum, & diaboli cui iuncta erat, nupsit filio Dei.

Obed autem genuit Iesse, Iesse autem genuit Dauid regem, Dauid autem rex ge- *2. Reg. 12.*
nuit Solomonem ex ea quæ fuit Vriæ.] Hic quoq; eius quæ fuit Vriæ, mentionem *Propter pa*
facit: ut doceat quòd nemo debeat erubescere propter progenitores, sed dare magis *rentes non*
operam uirtute sua illos clariores efficere: & quòd omnes accepti sint Deo, etiamsi è *erubescen-*
scorto nati, modò uirtute sint præditi. *dum.*

Solomon autem genuit Roboam, Roboã autem genuit Abia, Abia autẽ genuit *1. Paral. 3.*
Asa, Asa autem genuit Iosaphat, Iosaphat autem genuit Ioram, Ioram autẽ genuit Oziam, Ozias autem genuit Ioathan, Ioathan autem genuit Achaz, Achaz autem
genuit Ezechiam, Ezechias autem genuit Manassen, Manasses autẽ genuit Amon, *2. Paral. 36.*
Amon autem genuit Iosiam, Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in migratione in Babylonem.] Migrationem in Babylonem, uocat captiuitatem quam postea tulere abducti simul in Babylonẽ. Et alias quoq; belligerati sunt Babylonij, sed mediocriter eos afflixerunt: tunc autem penitus ipsos à patria sua migrare fecerunt.

At post transmigrationem in Babylonem, Iechonias genuit Salathiel, Salathiel
autem genuit Zorobabel, Zorobabel autem genuit Abiud, Abiud autem genuit *1. Paral. 3.*
Eliacim, Eliacim autem genuit Azor, Azor autem genuit Sadoc, Sadoc autem genuit Achin, Achin autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autẽ genuit Matthan, Matthan aũt genuit Iacob, Iacob aũt genuit Ioseph uirum Mariæ, ex qua natus est Iesus, qui uocatur Christus.] Quare genealogiam Iosephi narrat &

Quare genealogia Ioseph, et nõ Mariæ ponitur. *Num. 36.* *† ideoq; cõueniebat deiparæ genealogiam recenseri.*

non deiparæ? quæ enim cõmunio Iosephi, & partus sine semine nati? neq; enim uerè erat pater Christi Ioseph, ut à Ioseph, Christi genealogia censeatur. Audi igitur, quòd uerè nullam communionem habet Ioseph cum natiuitate Christi, † sed oportebat eam propter genealogiam matris Dei censeri.] Verùm quia lex erat, mulierum genealogiam non ponere, propterea uirginis genealogiam non posuit, sed posita genealogia Iosephi, & huius genealogiam posuit. Erat enim lex, non ducendam uxorem ex aliena tribu, neq; ex aliena familia, hoc est cognatione, sed ex sua & cognatione & familia: atq; adeò quia talis erat lex, manifestum quòd & Iosephi genealogia posita, genealogiam colligat matris Dei. Nam ex eadem planè tribu & familia erat mater Dei. Nam si non fuisset, quomodo fuisset ei desponsata? Atq; ita obseruauit Euangelista legem præcipientem non ponendam mulierum genealogiam, & nihilominus posita Iosephi genealogia, genealogiã matris Dei posuit. Virum autem Mariæ nominauit eum, iuxta cõmunem consuetudinem. Etenim mos est sponsum adhuc procum agentem, uirum dicere sponsæ, etiam si nondum habitæ sint nuptiæ.

† ἄρχοντες principes, gubernatores. *Quomodo quatuordecim generationes, ubi tantum tredecim personæ.*

Omnes igitur generationes ab Abrahã usq; ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid usq; ad migrationẽ in Babylonẽ, generationes quatuordecim: & à migratione in Babylonẽ usq; ad Christũ generationes quatuordecim.] In tres ordines distribuit generationes, ut monstraret quòd Iudæi siue à iudicibus gubernarentur, ut qui usq; ad Dauid: siue à regibus, ut qui usq; ad trãsmigrationẽ: siue à sacerdotibus, ut qui usq; ad Christum, nihil tamen in uirtutẽ profecerũt. & quòd opus habuerint uero & iudice & rege ac sacerdote, qui est Christus. Nam postquã defecerũt † reges, uenit Christus secundũ prophetiam Iacob. Vbi aũt sunt à demigratione Babylonica usq; ad Christum generationes quatuordecim, cũ tredecim tantum personæ reperiantur? Siquidem in genealogia mulier recenseretur, possemus & Mariã connumerare, & cõplere numerũ: nunc aũt mulierem diximus ad genealogiã non pertinere. quomodo igitur soluitur hoc? Dicunt quidam quòd & demigrationem posuerit ceu personæ ordinem occupantem.

Quare Maria desponsatur.

Iesu uerò Christi natiuitas sic erat. Nam ut desponsata est mater eius Maria Iosepho.] Quare Deus permisit ut ipsa desponsaretur, & omnino suspicionem daret hominibus quasi cognosceret eam Ioseph? ut haberet in aduersis curatorẽ: nam hic in fuga in Aegyptum curam eius habuit & seruauit eam. Est & alia causa, ut lateret diabolum: propterea desponsata est. Diabolus enim cum audisset quòd uirgo uterum gereret, obseruauit uirgines. ut igitur deceptor decipiatur, desponsat semperuirginẽ Mariam: & figura quidem fit coniugij, non autem res ipsa.

Conuenire pro congredi, uel coire.

Priusquam cõuenirent ipsi, inuenta est uterum gerens ex spiritu sancto.] Conuenire hic significat congressum. Priusquam enim congrederentur, concepit. Vnde & Euangelista obstupescit, & clamat; Inuenta est, quasi de re quadã admirabili dicens.

An Ioseph iustus uolẽs dimittere Mariam.

Ioseph autem uir eius, cum esset iustus, & nollet eam traducere, uoluit clàm dimittere eam.] Quomodo erat iustus Ioseph, cum lex præceperit adulteram traducere, hoc est denunciare & punire: ipse autem adumbraturus peccatum, & præuaricaturus legem, eam dimittere uoluerit? Soluitur autem hoc, primùm quidem, quòd propter hoc ipsum iustus erat. nolebat enim crudelis esse, sed præ multa benignitate, misericordia eam prosequebatur, ostendens se superiorẽ lege, & iam super legalia mandata uiuentem. Deinde quia & ipse cognouit de spiritu sancto eam cõcepisse, propterea noluit traducere & affligere eam, quæ de spiritu sancto, non ex adultero conceperat. Vide enim quid dicat, quoniam inuenta est in utero habens. A quo inuenta est? à uiro, hoc est, innotuit * quòd ex spiritu sancto concepit. Vnde clàm uoluit eam dimittere, & non audebat habere uxorem, quæ tantam habebat gratiam.

** Huic opinioni nõ satis conuenire uidetur quod angelus ut metu eum liberet ait, quod natũ est ex spiritu sancto esse. Quin & ipse in*

Hæc autem ipso cogitante, ecce angelus Domini in somno apparuit ei, dicens.] Cum angeretur iustus, angelus ei astitit, docens eum quid faciendum. In somno autem apparet ei, quòd in fide multum esset firmus. Nam angelus quidem pastoribus ut agrestibus manifestè loquutus est, huic aũt ut iusto & fideli, per somnum. Quomodo aũt non crediturus esset, cũ angelus doceret eum de ijs quæ ipse animo uersabat, & de ijs quæ nulli dixerat? Nam cum ipse cogitaret, & non loqueretur, astitit an-

Annot. Vxorem tuam] paulo pòst sequenti indicat istam sibi non multum placere.

gelus

A gelus. Meritò igitur credidit ex Deo esse. Dei enim est scire quæ non effamur.

Ioseph filij Dauid.] Filium Dauid eum dixit, in memoriam reducens quod prædictum erat futurum Christum ex semine Dauid. Et hæc dicens, admonuit ut non discrederet: sed cogitaret Dauid, qui promissionem acceperat de Christo.

Ne timeas accipere.] Ostendit hic quòd metuerit habere eam, ne fortè offenderet Deum, uti adulterā fouens. & aliter, Ne timeas, hoc est, tu quidem times adiungi illi, quia ex spiritu concepit, sed ne timeas accipere, hoc est, domi & intus tenere. Cogitatione enim & mente iam amandauerat eam.

Mariam uxorem tuam.] Hoc dicit, Tu quidem fortasse putas adulteram esse: ego autem tibi dico, quòd uxor tua sit: hoc est, quòd à nullo uitiata, sed tua sit sponsa.

Quod enim in ea natū, ex spiritu sancto est.] Non enim solum libera est ab illicito coitu, sed & diuiniore quodā modo cōcepit, & propterea rectius gaudere debes.

Pariet autem filium.] Vt ne quis dicat, & unde tibi credam quòd ex spiritu sancto est? dicit de futuro quòd paritura sit filium. Nam si de hoc uerum dixero, manifestum quòd & hoc quod ex spiritu sancto, uerum est. Non dixit autem, pariet tibi, sed simpliciter, pariet. Non enim peperit illi, sed toti orbi: neq; illi soli gratia facta est, sed in omnes effusa est.

Et uocabis nomen eius Iesum.] Tu uocabis, utpote pater, & curam gerens uirginis. neq; suspiceris Ioseph quòd quia à spiritu est conceptio, uirginem ideo dimittere debeas adiutorio destitutam, sed ministrabis ei in omnibus.

Is enim saluabit populum suum à peccatis suis.] Hoc loco interpretatur quid significet Iesus, nempe saluatorem. Ipse enim, inquit, saluabit populum suum: nō solum Iudaicum, sed & gentilem, qui credere & fieri populus eius non addubitauerit. Quomodo autem saluabit? num ab hostibus? minimè, sed à peccatis suis: unde manifestum, Deum esse qui nascetur. Solius enim Dei est condonare peccata. *Iesus saluatore et Deus.*

Hoc autem totum factum est, ut adimpleatur quod dictū est à Domino per prophetam dicentē.] Ne putes, quod nuper hæc placere incœperint Deo, sed superioribus seculis, & ab initio. Scis enim ô Ioseph prophetam: utpote in lege doctus. Et animaduerte quod dictū est à Domino. Nō aūt dixit, dictū ab Esaia, sed à Domino. Nō enim homo loquutus est, sed Deus per os hominis: unde fide dignum oraculum est. *Esaiæ 7.*

B

Ecce uirgo prægnans erit.] Dicunt Hebræi, quod non habeatur in propheta, uirgo, sed adolescentula. Ad quod dicendum quòd in scriptura idem sit adolescentula & uirgo. Adolescentulā enim nominat incorruptā, quoniam nisi peperisset uirgo, quomodo futurum erat signum & admirabile? Audi enim Esaiam dicentem: Propter hoc dabit Dominus ipse uobis signum. Et statim addit, Ecce uirgo &c. Alioqui si non pareret uirgo, signū non esset. Deprauant igitur Hebræi sua malitia scripturā, & pro uirgine adolescentulā ponunt. Igitur siue adolescentula uocetur, siue uirgo, omnino uirginē intelligere oportet eam quæ paritura esset, ut & hoc sit miraculum. *Esaiæ testimonium de uirginis partu cōtra Iudæos.*

Et pariet filium, & uocabunt nomē eius Emanuel, quod interpretatur nobiscum Deus.] Dicunt Hebræi, Quomodo igitur non uocatus est Emanuel, sed Iesus Christus? Dicendum itaq; quòd non dixit uocabis, sed uocabunt, hoc est opera eius demonstrabunt eum Deum esse, & nobiscum conuersari. Diuina enim scriptura ex operibus imponit nomina, sicut cū dicit: Voca nomen eius, uelociter prædare. Et ubi uocatus est tali nomine? Quia simul ut natus est Dominus, direptus & captiuus abductus est error. sic dicitur nominatus esse ab opere appellatione inuenta. *Velociter prædare. Esai. 8.*

Excitatus autem Ioseph à somno, fecit ut iniunxerat sibi angelus Domini.] Vide animum alacrem, quomodo statim obedierit.

Et accepit uxorem suam.] Continuò eam nominat uxorem Iosephi, eijciens malam suspicionem, & docens quòd non alterius, sed illius fuerit uxor.

Et nō cognouit eam, donec peperisset.] Hoc est, nō habuit unquā rem cū ea. Hoc enim loco uerbū, donec, nō hoc manifestat, quòd nō cognouerit eam usq; ad partū, postea aūt cognouerit, sed omnino nunquā eam cognouerit. Hoc enim habet scripturæ proprietas. Sic cū dicit, nō reuersus est coruus in arcā, donec aresceret terra. neq; enim postea redijt. Sic & alio loco, Vobiscū sum usq; ad consummationē seculi: igit *Donec quid significet. Gen. 8. Matt. v.*

post cõſummationẽ nõ erit nobiſcũ? Et quomodo? Tunc enim multo magis erit. Sic igitũ & hoc loco, donec peperiſſet, intelligas, hoc eſt, neq; ante partũ, neq; poſt partũ cognouit eã. Quomodo eñ cõtigiſſet ſanctã illã, poſtq; ineffabilẽ partũ cognouiſſet? A

Chriſtus primogenitus et unigenitus.

Filium ſuum primogenitum.] non quòd alio quodam nato dicat eum primogenitum, ſed ſimpliciter ut primum & ſolum natum. Chriſtus enim & primogenitus eſt, ut primo natus: & unigenitus, ut non habens alium fratrem.

Et uocauit nomen eius Ieſum.] Oſtendit hoc loco obedientiã Ioſeph, quia quæcunq; dixerat ei angelus, fecit.

CAPVT II.

Bethlehem.

Qvum autem natus eſſet Ieſus in Bethlehem Iudææ.] Bethlehem interpretatur domus panis, Iudæa autem confeſsio. Fiat igitur, ut nos nunc per confeſſionem fiamus domus panis ſpiritualis.

Herodes unde.

In diebus Herodis.] Meminit Herodis, ut tu diſcas quòd defecerunt à tribu Iuda reges & principes, & neceſſariò uenit Chriſtus. Herodes enim nõ erat Iudæus, ſed Idumæus, Antipatri filius ex uxore Arabe. Cum autem defeciſſent principes, expectatio gentium uenit, ſicut Iacob prædixit. *Gen. 49.*

Regis.] erat enim & alius Herodes Tetrarcha: & propterea ponit dignitatẽ regis.

Magi quare ueniant.

Ecce Magi ab oriente uenerunt Hieroſolyma.] Quare Magi ueniunt? In condemnationem Iudæorum. Nam cum Magi, homines cultui idolorum dediti, crediderunt, quam poſtea defenſionem prætexent Iudæi? Et alia cauſa eſt, ut gloria Chriſti magis effulgeat teſtimonium perhibentibus Magis, qui maximè aduerſarij erant Deo, & obnoxij dæmonibus.

Ab orientẽ.] Et hoc ad condemnationẽ Hebræorum pertinet. Illi enim per tantũ ſpaciũ uenerunt: Hebræi uerò Chriſtum, quem apud ſe habebant, perſequuti ſunt.

Dicentes, Vbi eſt, qui natus eſt rex Iudæorum?] Ferunt illos Magos fuiſſe ex Balaam coniectore progenitos. Nam ut inuenerunt oraculum illius, Orietur ſtella ex Iacob, intellexerunt myſterium Chriſti, & idcirco natum adire uoluerunt. *Num. 24.* B

Stella fuit angelica uirtus. *Luc. 5.* *† quòs in Chriſti nomine cœperat.*

Vidimus enim ſtellam eius in oriente.] Quando audis ſtellam, ne talem putes illam, quales uidemus, ſed diuinam uirtutem & angelicam in figura ſideris apparentem. Nam quoniam aſtrologi Magi erant, propterea Dominus familiari ipſis ſigno eos adduxit, ſicut Petrum piſcatorem à multitudine piſcium † ad nomen Chriſti uenatus eſt, &] ſtupeſcere fecit. Quòd autem angelica uirtus fuerit ſtella, manifeſtũ ex eo, q; & in die refulſerit, & ad motũ Magorũ ſe mouerit, & ad quietem eorũ quieuerit. Quin & à ſeptentrionali parte, quæ eſt Perſidis, ad meridiem, in qua eſt Hieruſalem, mouebatur. Nunquam autem ſtella à ſeptentrione ad meridiem uertitur.

Et uenimus, ut adoremus eum.] Videntur hi Magi magna uirtute præditi. Nam qui in aliena regione adorare uoluerunt, quomodo non in Perſide ipſa magna libertate prædicauerunt?

Herodes autem rex ut audiuit, turbatus eſt, & omnis Hieroſolyma cum illo.] Herodes quidem turbatus eſt, ut alienigena, regno ſuo timens. ſciebat enim q; illo indignus eſſet. Iudæi autem quare turbantur? oportebat enim gaudere potius, quòd rex ſuus à Perſicis regibus adoraretur. ſed reuera inſipiens res eſt malitia.

Scribæ.

Et congregatis omnibus pontificibus & ſcribis populi, interrogauit eos, ubi naſcatur Chriſtus.] Scribæ erant doctores populi, quales ſunt quos nos dicimus grammaticos. Singulari autem Dei diſpenſatione interrogantur illi, ut confiteantur ueritatem, & ex hoc condemnentur, quòd illum crucifixerunt, quem prius confeſsi ſunt.

At illi dixerunt ei, In Bethlehem Iudææ. Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam.] Per quem Prophetam? Per Micheam. ille enim dicit,

Michee 5.

Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda.] Contempta enim erat, utputa parua: nunc autem quia ex ea prodijt Chriſtus, celebris eſt. Omnes enim ex finibus terræ ueniunt, & ſanctam adorant Bethlehem.

Matth. 2.

Ex te enim egreſſurus eſt dux.] Rectè egreſſurus eſt, inquit, nõ in te manebit. Nõ eñ manſit Chriſtus in Bethlehem, ſed ex ea poſtq; natus eſt exijt, & in Nazareth frequenter cõuerſatus eſt. Dicũt aũt Iudęi q; hoc prædictũ ſit de Zorobabel, ſed mẽtiuntur

tur

A tur manifestè. Etenim Zorobabel non in Bethlehem natus est, sed in Babylone. Vide enim nomen eius Zoro, significat semen et natiuitatem: Babel autem Babylona, hoc est, qui natus uel genitus est in Babylone. Sed et prophetia manifestè arguit eos, dicens: Egressus eius à principio, à diebus æternitatis. Cuius autem alterius egressus sunt ab initio, & à diebus æternitatis quàm Christi? qui duos egressus habuit, hoc est natiuitates. Nam prima eius natiuitas, ab initio fuit à patre, secunda autem fuit à diebus seculi, principium sumens à matre Dei, quæ in tempore fuit. Dicant igitur Iudæi, num Zorobabel ab initio fuerit? sed non habent quod dicant. *Michea 5.*

Qui pascet populum meum Israel.) Pascet dixit, non tyrannidem exercebit, uel deuorabit. Alij enim reges, non pastores, sed lupi sunt: Christus autem pastor, sicut ipse dicit: Ego sum pastor bonus. Populum Israel dicit, tam eos qui ex Iudæis, quàm qui ex gentibus crediderunt. Israel enim interpretatur, uidens Deum. Vnde omnes Deum uidentes, Israelitæ sunt, etiamsi ex gentibus nati sunt. *Christus pastor. Ioan. 10.*

Tunc Herodes clàm uocatis Magis.) Clanculò illos uocauit propter Iudæos. Suspicabatur enim quòd Iudæi fortassis puerum facturi essent magni, & curaturi, ut seruent eum, utpote liberatorem suum, & propterea clàm insidiatur.

Diligenter quæsiuit ab eis tempus stellæ quæ apparuit.) Hoc est, accuratè didicit. Stella enim antequàm natus esset Dominus, apparuerat Magis, quoniã multũ temporis in iter insumpturi erant, ideo multo antè apparuit stella, ut adorarent eum adhuc in fascijs iacentem. Aliqui autem dicunt, quòd cum Christo nato apparuerit stella, & Magi per biennium uenerunt, & non in fasciolis inuenerunt puerum, neq; in præsepio, sed in domo cũ matre bimũ. Sed tu priorem sententiã ut meliorem habe.

Et missis eis in Bethlehem, dixit, Ite, & diligenter inquirite de puero hoc.) Non dixit de rege, sed de puero: neq; enim nomen ferre poterat: demonstrans quantum contra illum insaniret.

Vbi uerò repereritis, renunciate mihi, ut & ego ueniã, & adorem illum. At illi audito rege, profecti sunt.) Ipsi quum dolo carerent, putabãt & illum absq; dolo loqui.

B

Et ecce stella, quam uiderant in oriente, præcessit eos.) Occulta erat ad paruũ tempus stella singulari dispensatione, ut Iudæos interrogarent, & turbaretur Herodes, manifestiorq; fieret ueritas. Vt autem ipsi egressi sunt à Hierusalem, iterum apparuit ducens eos. Vnde manifestum, quòd stella erat uirtus diuina.

Donec progressa staret suprà ubi erat puer.) Et hoc rarum. Descendit enim stella à summitate, & terræ propior facta, ostendit eis locum. Nam si ex summitate apparuisset, quomodo certiores fieri potuissent de loco in quo esset Christus? Stellæ enim multum locum comprehendunt. Vnde tu supra domum tuam uides lunam fortè, & ego eandem uideo nõ nisi supra domum meam: & unicuiq; uidetur stare non nisi supra domum suam lunam uel aliam stellam. Vnde & illa stella non demonstrasset Christum, nisi descendisset, & quasi supra caput pueri stetisset.

Visa autem stella, gauisi sunt gaudio magno ualde.) Quòd non aberrassent, sed inuenissent quod quærebant gauisi sunt.

Et ingressi domum, † inuenerunt puerũ cum Maria matre eius.) Mox quidem ut natus fuit, reclinauit uirgo puerum in præsepium, non enim tunc inuenerant domũ. Verisimile autem est postea eos inuenisse domum, ubi & Magi inuenerunt eos. Ascenderant enim in Bethlehem, ut recenserentur illic, sicut & Lucas dicit. Multa autem concurrente multitudine ut censeretur, non habebant ad tempus domum, sed in spelunca natus est: deinde inuenta domo, uisus ibi est à Magis Dominus. *† Alias, uiderunt Lucæ 2.*

Et quum procidissent, adorauerunt illum.) Vide animæ illustrationem. Pauperem uidebant, & adorabant. Multis enim argumentis didicerant quòd esset Deus, ideo & ei offerunt munera ut Deo, & ut homini. Audi enim,

Et apertis thesauris suis, obtulerũt ei dona, aurum, & thus, & myrrham.) Aurũ quidem obtulerunt ei, ut regi. Aurum enim subditi regibus pendunt. Thus aũt, ut Deo. Deo enim thus adolemus. Myrrham uerò, ut degustaturo mortem. Nam Iudæi cum myrrha mortuos sepeliũt, ut corpus maneat incorruptũ. Myrrha enim quũ sicca sit, arefacit & exiccat humiditatem, & non sinit innasci uermes. Vides Magorũ fidem, *Quid per aurum, thus et myrrhã.*

quod & à prophetia Balaam didicerunt Dominum & Deum & regem esse, ac pro A
Nu.24. nobis moriturum. Audi autem prophetiam, Recubans, inquit, requieuit ut leo. Ecce regiam dignitatem per leonem significat, mortalitatem autem dum ait, recubans. Qui benedicunt te, benedicentur: ecce & deitatem, Sola enim Dei natura hanc benedictionis uirtutem habet.

Et oraculo accepto in somnis, ne reflecterentur ad Herodem, per aliā uiā redierūt in regionem suam.] Vide consequentiam, primùm Deus illos ad fidem per stellā adduxit: deinde quum uenerunt in Hierosolymam, docuit eos per Prophetā, quòd in Bethlehem nascatur: & tandem per angelum. Et illi obediunt oraculo, hoc est diuino colloquio. Oraculo igit accepto, & apparitione à Deo habita, imposuerunt Herodi, & nō timuerūt ne fortè se insectaretur, sed cōfisi sunt uirtute nati, uerìq; testes fuerūt.

Digressis aūt illis: ecce angelus Domini in somnis apparet Ioseph, dicens, Surge, & accipe puerū & matrem eius.] Vidisti quā ob causam permiserit Deus desponsari uirginem? Hic enim apparet quod à Deo factū, ut diligentem eius curam Ioseph gereret. Non dixit aūt, accipe uxorem tuam, sed matrem eius. Nam quoniam suspicio soluta fuit, & iustus per miracula in partu facta, compertum habuit ex spiritu esse omnia, non ultrà uxorem eius illam nominat.

Et fuge in Aegyptum.] Fugit & Dominus, ut credatur quòd reuera homo sit. Nā si in manus incidisset Herodis, & non fuisset occisus, opinati fuissent incarnatū eum apparenter. In Aegyptum aūt fugit, ut & illam sanctificet. Duæ enim sunt regiones omnis nequitiæ officinæ, Babylon uidelicet, & Aegyptus. Babylonem per Magos suscepit adorantem: Aegyptum autem sua præsentia sanctificauit.

Babylon et Aegyptus officinæ malorum.

Et esto illic, donec dixero tibi.] Esto pro eris illic, donec à Deo iussus fueris. Oportet enim nos nihil facere præter diuinam uoluntatem.

Quæsiturus enim est Herodes puerum, ut perdat illum.] Vide incogitantiam hominis, qui laborat ut diuinam uincat uoluntatem. Nam si quidem non est ex Deo, quid times? sin ex Deo est, quomodo perdes puerum? B

Ille autem excitatus accepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in Aegyptū, & fuit illic usq; ad obitum Herodis: ut impleretur quod dictum est à Domino
Osee 11. per Prophetam dicentem, Ex Aegypto uocaui filium meum.] Dicunt Iudæi, quòd propter populum dictum sit hoc, qui ex Aegypto per Moysen eductus sit. Dicimus itaq;, & quid nouum, quod per figuram dictum est de populo, impletum autem uerè in Christo? Deinde quis est filius Dei? populus' ne, qui adorauit idolum Beelphegor & sculptilia, an qui re uera est filius Dei?

Tum Herodes ubi uidit sibi illusum fuisse à Magis.] Sicut Deus illusit Pharaoni p
Exod.1. Moysen, sic Herodi per Magos: quoniā & Herodes & Pharao puericidæ erāt. Pharao masculos Hebræorum pueros in Aegypto occidit, Herodes autem in Bethlehē.

Iratus est uehementer, & misit ac interfecit omnes pueros qui in Bethlehem & omnibus confinijs eius à bimatu & infra, iuxta tempus quod percontatus erat à magis.] Ostendit iram contra Magos, qui in nullo offenderāt. Quare aūt permissi sunt pueri occidi? Vt ostendatur Herodis malitia. Sed fortè dices mihi, Et quid hoc? Nunquid ut ostendat illius malitia, ideo iniuria fieri debuit pueris? Audi igitur quod non iniuria affecti sunt, sed coronas meruerūt. Omnis eñ qui malū aliqd hic patit, uel patit ut peccata dissoluat, uel ut coronæ augeant, sicut & illi pueri magis coronati sunt.

Hier.31. Tūc impletū quod dictū est à Hieremia Propheta dicente.] Vt ne quis putet quod inuito Deo facta sit puerorū interemptio, ostendit quòd prænouerit & prædixerit.

Rhama. Vox in Rhama audita est.] Rhama locus fuit Palæstinę excelsus. nomen enim hoc excelsum significat: fuitq; in sorte tribus Beniamin, qui fuit filius Rachel. Rachel autem sepulta fuit in Bethlehem. Dicit igitur Propheta Bethlehem Rachel, eo quòd in illa sepulta fuit Rachel. fletum autem & ploratum auditum fuisse in excelso. Audi igitur Prophetam.

Lamētatio & ploratꝰ, et fletus multus. Rachel plorās filios suos.] Hoc est Bethlehē.

Et noluit consolationem admittere, eo quòd non sint.] In hac uita non sunt, quia animæ sunt immortales.

A Defuncto autem Herode.] Amara morte perijt Herodes, febri, & dysenteria, & scabie, & podagra, & putredine uerendorum uermes generāte, & spirandi difficultate, & tremore & contractione membrorum malam absoluit animam.

Ecce angelus Domini in somnis apparet Ioseph in Aegypto, dicens, Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & uade in terram Israel.] Non dicit fuge, sed uade: timor enim iam nullus erat.

Mortui enim sunt quaerentes animam pueri.] Vbi Apollinarius est, qui dicebat Dominum non accepisse animam: hinc enim arguitur.

Ille autem quum surrexisset, accepit puerum & matrem eius, & uenit in terram Israel. Verū quia audiuerat quòd Archelaus regnaret in Iudęa pro Herode patre suo, timuit illuc abire.] Tres filios reliquit Herodes, Philippum & Antippam & Archelaum. Archelaum quidem regem, alios aūt tetrarchas esse iussit. Timuit autem Ioseph in terrā Israel abire, hoc est in terram Iuda, eo quòd Archelaus similis patri suo erat. Antippas uerò ipse est iuuenis ille Herodes qui praecursorem illum sustulit.

Oraculo autem accepto in somnis, secessit in partes Galilaeae.] Galilęa non erat terra Israel, sed Gentilium, unde & Iudaei sicut abominationem illos uidebant.

Ac profectus habitauit in ciuitate quae dicitur Nazareth.] At quomodo Lucas dicit quod postquàm natus fuit, impleuit xl. dies, & à Simeone gestatus est, descenderit Dominus in Nazareth: hoc autem loco Matthęus ait, quòd post reditum ex Aegypto uenerit in Nazareth? Disce igitur, quòd quae siluit Matthaeus, dicit Lucas. Vt exempli gratia aliquid dicam, Postquam natus est, impleuit quadraginta dies, deinde descendit in Nazareth: haec dicit Lucas. Matthaeus autem dicit post haec, quòd fugerit in Aegyptum, deinde uenerit ab Aegypto in Nazareth. Non dissident ergo inter se. Nam Lucas dicit descensum à Bethlehem in Nazareth: Matthaeus autem postea reditum ab Aegypto in Nazareth. *Luc. 2.*

B Vt impleatur quod dictum est per Prophetas, Nazaraeus uocabitur.] Et quis propheta hoc dixit, non inuenitur nunc. Per negligentiam enim Iudaeorum multi libri desiderantur, & ob continuas captiuitates. fortassis absq; scriptura hoc dicebatur apud Iudaeos. Significat aūt Nazaraeus, sanctificatus. Igitur quoniā sanctus Christus, rectè dicit Nazaraeus. Sanctus enim Israelis à multis Prophetis uocatur Dominus. *Iudaeorū ob negligentiā plurimi desiderātur libri ex sacris*

CAPVT III.

IN diebus illis.] Non quum Dominus esset puer, & in Nazareth habitabat, sed simpliciter sic inquit, ut in tempore illo, quod ante hanc praesentem erat aetatem.

Accessit Ioannes Baptista.] Propterea missus est à Deo Ioannes, ut argueret Iudaeos, & persuaderet eis ut sua mala agnoscerent, atque ita Christum susciperent. Nam nisi quis sensum acceperit peccatorum, non uenit ad poenitentiam. missus igitur est Ioannes.

Praedicans in deserto Iudaeae, & dicens, Resipiscite.] Arrogantes erant Iudaei, & idcirco cogit eos ad poenitentiam.

Appropinquauit enim regnum coelorum.] Regnum coelorum dicit primum & secundū Christi aduentū, & uitā uirtutibus praeditam. Quando enim in terra ambulamus, quasi in coelo degentes absq; affectionibus, regnum habemus coelorum.

Hic enim est qui dictus est ab Esaia Propheta dicente, Vox clamantis in deserto, Parate uiā Domini, rectas facite semitas eius.] Via, euangelium dicitur: semitae autem legalia mādata, ut trita & uetera. Dicit igitur, Parati estote ad euangelicā uitam, & legis mandata recta, hoc est spiritualia facite. spiritus enim rectus est. Quando igitur uideris Iudaeum carnaliter intelligentem ea quae legis, dic quòd ipse non faciat uias rectas, hoc est, non spiritualiter intelligat legem. *Esaie 40.*

Ipse uerò Ioannes habebat indumentum suum ex pilis camelorum.] Ad poenitentiam hortabatur etiam habitu. lugubrem enim gerebat uestem. Dicunt aūt camelum medium esse inter munda & immunda animalia: nam quia ruminat, mundum est: quia aūt ungulas non diuidit, est immundum. Ioannes aūt quoniam ad Deum adducebat populum Iudaicum, qui uidebatur mundus esse, & gentilem, qui immundus, eratq; mediator ueteris & noui testamenti, idcirco ferebat pilos camelorum. *Camelus.*

Et zonam pelliceam circa lumbos suos.] Omnes sancti introducuntur à scriptura cincti, ueluti semper in opere existentes. Negligentes autem & delicati non cinguntur, ut nunc Sarraceni. Vel quòd affectiones concupiscentię mortificarunt. Pellis enim, mortui animalis pars est. A

Alij locustas animalia quædam parua esse uolunt, ut et Theophylactus ipse, Marci primo.

Cibus autem eius erant locustæ, & mel agreste.] Quidam dicunt herbas esse locustas, quidam fructus agrestes. Mel autem agreste, quod à feris apibus conficitur, & in arboribus ac petris inuenitur.

Tunc egressa est ad illum Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio undique finitima Iordani, & baptizabâtur in Iordane ab illo confitentes peccata sua.] Tametsi baptizabantur, non tamen remissionem peccatorum habebat baptisma Ioannis, sed solam pœnitentiam prædicabat Ioannes, & ad remissionem peccatorum ferebat, hoc est ad Christi baptisma ducebat, apud quem remissio peccatorum.

Quum uidisset autem multos ex Pharisæis.] Pharisæus interpretatur absectus & diuisus. Videbantur enim Pharisæi in uita & scientia separati esse, & excedere alios.

Et Sadducæis.] Hi neque resurrectionem credebant, neque angelum, neque spiritum: interpretantur autem iusti. Sedek enim iustitia. nam iustos seipsos nominabant, uel ab hæresiarcha Sadok nominantur.

Venientes ad baptismum suum, dixit illis.] Non uenerant bona mente, ut cæteri, & idcirco etiam reprehendit eos.

Progenies uiperarum, quis submonstrauit uobis fugere à futura ira?] Durè eis loquitur, sciens peruersitatē illorum, tametsi aliquantulū laudet, dicens, Quis submonstrauit uobis? Admiratur enim quomodo hoc factum sit, ut tam mala natio ipsorum resipiscat. Progenies autem uiperarum uocat eos, eo quòd sicut illæ deuorantes matres suas nascantur, similiter & illi, patres, hoc est magistros & Prophetas occiderunt. A futura ira, gehennæ inquit.

Facite igitur fructus dignos pœnitentię.] Vides quid dicat, quoniam non oportet

Psal.33. solum fugere malitiam, sed etiam facere fructum uirtutis. Declina enim (inquit) à ma B

lo, & fac bonum.

Et ne sitis hac mente, ut dicatis apud uosipsos, Patrem habemus Abraham.] Hinc perierunt, quòd in generositate sua confidebant.

Dico enim uobis, quòd potest Deus etiā ex his lapidib. suscitare filios Abrahæ.] Per lapides intelliguntur Gentes, è quibus multi crediderūt. Simpliciter tamen dicebat Ioānes, quod etiā ex lapidibus possit Deus facere filios Abrahę. Erat enim & uulua Saræ lapis, propter sterilitatem, & nihilominus peperit. Excitauit aūt Deus filios Abrahæ ex lapidibus, quando multi uidentes crucifixū, & ruptas petras, crediderūt.

Iam uerò & securis ad radicem arborum posita est.] Securim uocat iudicium Domini: arbores autem, singulos. Igitur qui non crediderit, iam stirpitus excinditur, & in gehennam mittitur.

Omnis igitur arbor.] Etiam si ab Abraham descendat.

Non faciens fructum bonum.] Non dixit, quæ non fecit, sed non faciens: semper enim oportet fructum ferre. Nam licet heri misericors fueris, hodie autem rapias, non bonus eris.

Exsecatur, & in ignem mittitur.] Gehennæ scilicet.

Ego quidem baptizo uos in aqua ad pœnitentiā: qui autem post me uenit, fortior me est.] Dixit eis, Facite fructū. Ostendit igitur quis fructus, nempe credere in eū qui post se uenturus erat. Venit enim post eum Christus. Nam sicut sex tantū mensibus secundū natiuitatem posterior eo erat: ita & iuxta manifestationē fuit posterior. Manifestatus est enim prius præcursor: deinde Christus, qui ab eo testimoniū acceperat.

Cuius non sum idoneus calciamenta gestare.] ne postremus quidem inquit ipsius

Quid per calciamēta.

sum seruus ut ista gestem. Per calciamenta autem intelligas etiā duos descensus eius, nempe eum qui è cœlis in terram, & eum qui à terra in infernum. Calciamentum enim est pellicea caro, & mortificatio. Hos igitur duos descensus non potest portare præcursor, intelligere non ualens quomodo facti sint.

Ipse uos baptizabit in spiritu sancto.] Hoc est, inūdabit uos largiter spiritus sancti

gratijs,

A gratijs, quia meum (inquit) baptiſma non dat ſpiritualem gratiam, ſed neq; peccatorum remiſsionem: ipſe autem & remittet uobis peccata, & ſpiritum liberaliter dabit.

Cuius uentilabrum in manu eius.] Non credatis quòd ſi baptizati fueritis ab illo, & deinde peccaueritis, ignoſcat uobis. Nam & uentilabrum habet, hoc eſt iudicium & inquiſitionem.

Ventilabrū

Et repurgabit aream ſuam.] Hoc eſt, Eccleſiam, quæ multos quidem habet baptizatos, ſicut area omne quod in agro cultum fuit: ſed inter hos alij quidem ſunt palea, hi ſcilicet qui leues ſunt, & ſpiritibus malitiæ agitantur: alij autem triticum, qui utiles ſunt, & alios paſcunt doctrina & opere.

Area Eccleſiæ.

Et congregabit triticum in horreum ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili.] Inextinguibilem illum ignem uocat. Vnde nugatur Origenes dicens quòd futurus ſit finis ſuppliciorum.

Tunc aduenit Ieſus à Galilæa ad Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum, dicens.] Quum mundus eſſet, baptizatur, ut nos abluat: & ut oſtendat nobis quòd ſi baptizari uelimus, prius mundemur, ut ne inquinemus baptiſma, poſtea facile in ſordes relabentes propter malam conſuetudinem. Prohibet autem eum Ioannes, ut ne uidentes illum, putent quaſi unum ex multis ad pœnitentiam baptizari.

Mihi opus eſt ut à te baptizer.] Opus enim habebat præcurſor à Domino baptizari, utpote ab Adam deſcendens. Nam & ipſe contraxerat ex inobedientia inquinamentum. Chriſtus autem incarnatus, purificauit omnes.

Et tu uenis ad me?] Non auſus fuit dicere, Et tu baptizaris à me? ſed, Et tu uenis? Tam pius erat.

Reſpondens autem Ieſus dixit ad illum, Dimitte nunc.] Nunc (inquit) permitte: erit autem tempus, quo digna nobis erit gloria, licet nunc non appareamus.

Sic enim decet, ut impleamus omnem iuſtitiam.] Legem uocat iuſtitiam. Maledi-
B cta eſt (inquit) nunc humana natura, quia legem non potuit perficere. Ego igitur cū impleuerim alia quę in lege ſunt, & deſit hoc unum ut baptizer: ea propter cum hoc fecero, liberabo naturam à maledicto. Hoc me decet.

Natura legem perficere non potuit.

Tunc omittit illum: Et baptizatus Ieſus, ſtatim aſcendit ab aqua.] Chriſtus quum triginta annorum eſſet, baptizabatur, eo quòd ætas illa peccata omnia in ſe accipit. In prima ętate magna eſt inſipientia. In ſecunda, quę eſt adoleſcentū, magna eſt flamma concupiſcentię & irę. In uirili autem amor opum regnat. Expectauit igitur hanc ætatem, ut per omnes ætates impleret legem, & nos ſanctificaret. Statim aſcendit ab aqua. Manichæi dicunt quòd corpus ſuum depoſuerit in Iordane, iuxta apparentiam autem aliud corpus monſtrarit. Confutantur autem hic, Ieſus enim (inquit) aſcendit: non alius aſcendit, ſed is qui in aquam deſcenderat.

Et ecce aperti ſunt illi cœli.] Adam illos clauſit, per Chriſtum autem aperiuntur: ut diſcas, quòd quando baptizaris, aperis eos.

Et uidit ſpiritum Dei deſcendentem quaſi columbam, & uenientem ſuper eum, & ecce uox è cœlis dicens.] Deſcendit ſpiritus, ut teſtimoniū perhibeat quòd maior ſit, qui baptizatur, quàm qui baptizat. Iudæi enim magnificabant Ioannem, at Chriſtū non tantum curabant. Viderunt autem ſpiritum omnes uenientem ſuper Ieſum, ut ne putarent quod uox dicens,

Ioan. 1.

Hic eſt filius meus dilectus] propter Ioannem dicta ſit, ſed uiſo ſpiritu crederent quòd propter Ieſum uox illa ſit. Quaſi columbam propter innocentiam & manſuetudinem, & quòd mundiſſima ſit columba, & ubi fœtor eſt, ibi non maneat. ſic & ſpiritus ſanctus. Et ut de Noe dicitur columbam nunciaſſe diluuij ſolutionem, ramum oliuæ afferentem: ſic & hic ſpiritus ſanctus manifeſtat peccatorum ſolutionem. Illic ramus oliuæ, hic miſericordia Dei.

Gen. 8.

Gen. 8.

Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum eſt.] Hoc eſt, in quo requieſco, in quo placor.

CAPVT IIII.

TVNC Ieſus ductus eſt in deſertum à ſpiritu.] Docens nos, quòd poſt baptiſmum magis

magis oportet expectare tentationes. Ducitur à spiritu sancto: nihil enim sine spiritu fecit. Ducitur autem in desertũ, ut ostendat nobis quòd diabolus tentet nos quando uiderit solitarios, & nõ ab alijs adiutos. Oportet igitur nos nõ temere fidere nobisipsis. A

Vt tentaretur à diabolo.] Diabolus dicitur, quòd accuset & infamet Deũ apud Adam. Dixit enim illi, Deus uobis inuidet. & nunc uirtutem apud nos calumniatur.

Ieiunium. Et quum ieiunasset.] Ieiunauit: ut ostendat quòd magna armatura contra tentationes sit ieiunium: sicut principium omnis peccati, deliciæ.

Exod. 24. Dies quadraginta, & noctes quadraginta.] Tot ieiunauit, quot & Moyses, & E-
3. Reg. 19. lias. quòd si plures ieiunasset, uisa fuisset incarnatio eius fictitia & apparens.

Postea esurijt. Et quum accessisset ad eum ille qui tentat, dixit: Quando permisit naturæ, tunc & esurijt, ut daret occasionem diabolo accedendi & congrediendi secũ propter famem, & sic prosternat & dejciat eum, nobisq́; uictoriam largiatur.

Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.] Audiuit uocem cœlestem latro. Iterum uidet eum esurientem, & dubitat adhuc, quomodo filius Dei esuriat, & idcirco tentat eum ut discat. Adulatur aũt ei, putans se quid sufiuraturum, dicendo, Si filius Dei es. Iam rogas, Et quod peccatum erat, facere lapides panes? Audi igitur, quia audire diabolum in aliquo, peccatum est. Vide autem & aliud. Non dixit, ut lapis hic panis fiat, sed lapides: uolens Christum ad superflua instigare. Esurienti enim unus panis sufficit, & propter hoc Christus non audiuit eum.

Deut. 8. At ille respondens, dixit: Scriptum est, Non in pane solo uicturus est homo, sed in omni uerbo, quod egreditur per os Dei.] Ex ueteri testamento est, Moysis enim ser-
Manna. mo est, Nam & Hebręi cibati sunt manna, quod non erat panis, sed per uerbum Dei
Sap. 16. implebat omnem Hebræorum indigentiam, & fiebat omnia quæcunq; comedere cupiebant, siue piscem, siue ouum, siue caseum concupiscebat Iudæus, illius gustum manna ei præbebat.

Tunc assumit eum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum supra pinnaculũ templi.] Pars quædam templi erat, sicut quæ apud nos dicuntur πτέρυγα; uidentur enim sicut alæ esse. B

Psal. 19. Et dicit ei, Si filius Dei es, tu, mittito te deorsum. Scriptũ est enim, Angelis suis mandabit de te, & in manibus portabunt te, ne fortè impingas in lapidem pedem tuum.] Si filius Dei es tu, quasi hoc dicat: Ego non credo uoci cœlitus missę: attamen tu, si filius Dei es, ostende mihi. Quãuis filius Dei erat, num ô maledicte præcipitare debebat seipsum? Tuæ crudelitatis est, præcipitare dæmonio actos, Dei aũt saluare. Non scriptum est, In manibus portabunt te, propter Christum, sed propter sanctos, qui indigent angelico præsidio. Christus autem qui Deus est, non opus illo habet.

Deut. 6. Dixit illi Iesus: Rursum scriptum est, Non tentabis Dominũ Deum tuum.] Mansuetè repellit eum Christus, docens & nos mansuetudine dæmones uincere.

Iterum assumit eum diabolus in montem excelsum ualde, & monstrat ei omnia regna mundi, & gloriam illorũ, & dicit ei, Hæc omnia tibi dabo, si procideris & ado-
Amor diuitiarũ mons. raueris me.] Quidam putant montem excelsum ualde, affectionem & studium in possidendis diuitijs, in quem conatur inimicus Iesum ducere, sed non rectè opinantur. In sensibili enim forma apparuit ei diabolus. Cogitationes enim tales non habuit Dominus. absit. Sensibiliter igitur ei monstrauit in monte omnia regna, ante oculos ea apparere faciens. Et hæc omnia tibi dabo, inquit. Mundum quasi suus proprius esset proponit præ superbia. Hoc & nunc dicit auaris, ut adorantes se omnia hæc habeant.

Tunc dicit ei Iesus, Vade post me satana. Scriptũ est enim, Dominũ Deum tuum
Ibidem. adorabis, & illum solum coles.] Irascitur illi Dominus, quãdo uidet illum ea quę Dei sunt sibi uendicantem, & dicentem, Hæc tibi dabo ut propria. Disce autem quomodo prosint scripturæ, per quas Dominus os inimici obturauit.

Tentationes tres. Tunc omittit illum diabolus, & ecce angeli accedebant & ministrabant ei.] Tres tentationes † expertus est] Dominus, gulæ, uanæ gloriæ, & auaritiæ. Illæ enim
Lucæ 4. *† superauit* præcipuæ sunt affectiones. Has igitur qui uicerit, alias multo magis uincet. Vide Lucas dicit quòd omnem tentationem consummauerit, quandoquidem capita

tentationum

A tentationum uicit. Proinde angeli ei ministrant: quo commonstratur quòd & nobis post uictoriam angeli ministraturi sint. omnia enim propter nos & fecit & monstrauit Dominus, quoniam ei ut Deo angeli semper ministrant.

Quum audisset aût Iesus, quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilęam, & relicta Nazareth, profectus habitauit in Capernaû, quę est apud mare, in cõfinijs Zabulon & Nephthalim.] Secedit Iesus, docens nos ne temerè periculis nos inijciamus. Secedit aût in Galilæam, hoc est deuolubilem. Gentes enim in peccatis uolutantur. Habitat aût in Capernaum, quod est domus consolationis. ut enim faciat gentes domum consolationis, descendit. Zabulon interpretatur nocturna, Nephthalim aût latitudo. Gentes enim & noctem habebant, & latitudinem in uia: non enim per angustam uiam ambulabant, sed per eam quæ in perditionem fert. *Galilæa.* *Capernaû.* *Zabulon.* *Nephthalim.*

Vt impleatur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem, Terra Zabulon, & terra Nephthalim iuxta uiam maris trans Iordanem Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, uidit lucem magnã, & sedentibus in regione & umbra mortis, lux orta est eis.] Viam maris pro eo quòd est ad uiam maris sitam. Lux autem magna, Euangelium. Lex enim lux & ipsa erat, sed parua. Vmbra autem mortis, peccatum: similitudo enim & figuratio mortis est. Nam sicut mors corpus, ita & ipsa animam detinet. Orta autem est lux nobis. Nõ enim quæsiuimus illam nos, sed illa missa est nobis, quasi sequens nos. *Esaie 9.* *Euangeliû lux.*

Ex hoc cœpit Iesus prædicare ac dicere.] Ex quo tempore detentus est in uinculis Ioannes, cœpit prædicare Iesus. Expectauit enim Iesus, ut Ioannes prius de se testificaretur, & pararet sibi uiam, qua uenturus erat: sicut serui ante dominos præparant. Aequalis enim existens patri Dominus, habebat & ipse prophetam Ioannem, sicut & pater suus. Deus habuit prophetas ante Ioannem, imò & illi patris sunt & filij.

Resipiscite, in propinquo enim est regnum cœlorum.] Regnum cœlorum est & Christus, est & uita uirtutibus prædita. Quando enim quis super terram uiuit sicut B angeli, nõnne cœlestis est? atq; ita in unoquoq; nostrûm est regnum cœlorum, si angelicam uitam agimus. *Regnû cœlorum.*

Ambulans autem apud mare Galilææ, uidit duos fratres, Symonem qui dicitur Petrus, & Andream fratrem eius, mittentes rete in mare. Erant enim piscatores, & dixit illis.] Hi fuerunt discipuli Ioannis. Viuente autem adhuc Ioanne, accesserunt Christum. Porrò ubi Ioannem uiderunt uinctum, reuersi sunt ad piscatoriam, & sic ueniens Christus piscatur eos, dicens.

Venite post me, faciamq; uos piscatores hominum. Illi autem statim relictis retibus, secuti sunt illum.] Vide obedientes homines, statim secuti sunt illum. Vnde manifestum quòd hæc secunda uocatio sit. Antea enim docti erant à Christo, deinde reliquerunt eum: nunc autem uiso ipso, statim secuti sunt.

Et progressus illinc, uidit alios duos fratres, Iacobû Zebedæi filium, & Ioannem fratrem eius in naui cum Zebedæo patre suo.] Summa uirtus est, pascere patrem senem, † idq; iustè partis sumptibus. *† atque iustis ali laboribus*

Sarcientes retia sua, & uocauit eos.] Pauperes fuerunt, & quia non poterant emere noua, reparauerunt uetera.

At illi protinus relicta naui & patre suo, secuti sunt eum.] Apparet Zebedæum nõ credidisse, & propterea reliquerũt eum. Vides quando oportet relinquere patrem, nempe quãdo obstat uirtuti & pietati. Hi autem ut uiderunt priores sequentes Christum, meritò secuti sunt, imitantes illos.

Et circumibat Iesus totã Galilæã, docens in synagogis illorũ, & prædicãs Euangeliũ regni.] Vt monstret q; non contrarius sit legi, ingreditur in synagogas Hebræorũ.

Et sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo.] A signis incipit, ut credantur quæ docet. Morbus autem est diuturna mala ualetudo: Languor uerò temporarius, & deordinatio in corpore. *Morbus.* *Languor.*

Et diminauit fama illius in totam Syriam, & attulerunt ad eum omnes malè affectos uarijs morbis, & torminibus contractos, & lunaticos, & paralyticos, & curauit eos.] Non petijt Christus ab aliquo qui adducebatur, fidem: nã isthuc ipsum à longè

Lunatici dæmoniaci sunt. afferre, fidei erat. Lunaticos autem dicit dæmoniacos. Dæmon enim uolens homini A bus persuadere quòd stellæ maleficæ sint, obseruat lunam quum integra est, & tunc insidiatur, ut uideatur luna passionis & morbi causa, & infametur opificium Dei, quemadmodum & Manichæi errant.

Et secutæ sunt eum turbæ multæ à Galilæa, & Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa, & à regionibus trans Iordanem sitis.

CAPVT. V.

ET QVVM uidisset turbas, ascendit in montem.] Docet nos, nihil ad ostentationem facere. Ascendit in montem, quia docturus erat, docuit nos à media secedere turba, quando docendum.

Et cū sedisset ipse, accesserunt ad eum discipuli eius.] Aliæ quidem turbæ propter miracula, discipuli aūt propter doctrinā accedūt, unde postq̄ curauit corpora, & fecit miracula, curat & animam: ut discamus quòd & animarum & corporum sit opifex.

Et aperto ore suo.] Quare additum est, aperto ore suo? uidetur quòd superfluat. Minimè: docuit enim etiam non aperiendo os suum. Quomodo? per uitam & miracula, nunc autem aperiens os, docet.

Docebat eos, dicens.] Non tantum discipulos, sed & turbam. Incipit autem à beatitudinibus, sicut & Dauid à beatitudine incepit.

Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnum cœlorū.] Primū modestiam & humilitatem animi ceu fundamentū iacit. Nam quoniam propter superbiam Adam cecidit, per humilitatem erigit nos Christus, quandoquidem deus fieri sperabat Adam. Contriti autem anima, sunt pauperes spiritu.

Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient.] Qui propter peccata lugent, non propter temporalia. Lugentes autem dixit, semper & non semel: & non pro nostris peccatis tantum, sed & pro peccatis proximorum. Consolationem uerò accipient & hic. Qui enim luget propter peccata, gaudet spiritualiter, & illic quoque multo magis. B

Mites. Beati mites, quoniam ipsi hæreditatem accipient terræ.] Aliqui spiritualem terram dicunt, cœlum uidelicet: uerùm tu & hanc terram intellige. quoniam enim putantur mites, despecti & inopes, dicit quòd hi magis omnia habeant. Mites autem sunt, non qui prorsus non irascuntur, tales enim insipientes sunt & insensati, sed qui iræ uim habent, continent autem, & quando oportet irascuntur.

Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiā, quoniam illi saturabuntur.] Quandoquidem de misericordia dicturus est, ostendit primùm seruandam iustitiam, & eleemosynam non ex rapina dandam. Porrò iustitia omni cum alacritate exercenda est, quod significat cum dicit: Esurientes & sitientes. Quoniā aūt auari quidam abundantes esse uidentur, & saturati, dicit q̄ iusti magis etiā hic satient̄, quia propria securè possident.

Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.] Non in solis diuitijs est misericordia, sed & in sermone: & si nihil habes, etiam in lachrymis. Misericor-*Nota.* diam autem consequentur & hic ab hominibus. Qui enim heri misericors fuit, etiā si hodie inops sit, ab omnibus misericordiā cōsequetur, & alibi multo maiorē à Deo.

Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt.] Multi sunt non rapientes, sed & misericordes, ueruntamen scortantur, & aliàs immundi sunt. At Christus iubet cum alijs uirtutibus etiam mundos, hoc est castos esse: non solum corpore, sed & corde. Nam absque sanctificatione, hoc est castitate, nullus uidebit Deum. Sicut speculum, si fuerit mundum, accipit imagines: ita & anima pura faciem Dei, & scripturarum scientiam suscipit.

Beati pacifici, quoniam ipsi filij Dei uocabuntur.] Non solum illi qui cum alijs pacem habent, sed & qui seditiosos alios conciliant. Pacifici autem sunt & qui per doctrinam inimicos Dei conuertunt. Filij autem Dei fiunt tales. Etenim unigenitus conciliauit nos Deo.

Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiā, quoniā ipsorū est regnū cœlorum.] Non soli martyres, sed & multi persecutionem patiuntur: quia iuuant iniuria afflictos, & in summa omnē uirtutē fouent. Iustitia enim est omnis uirtus. Fures aūt & homicidæ,

A & homicidæ, tametsi etiam ipsi persecutionem patiantur, non sunt tamen beati.

Beati estis, quando exprobrauerint uos & persecuti fuerint.] Ad ipsos apostolos deinceps se conuertit, ostendens q; maximè propriũ sit doctorib. opprobria audire.

Et dixerint omne malum uerbum contra uos, mentientes propter me.] Non simpliciter qui exprobratur, beatus est, sed quando & propter Christum, & falso: si autem duo hæc non affuerint, miser ille est, utpote multis existens offendiculo.

Gaudete & exultate, quoniam merces uestra multa est in cœlis.] Quum de alijs loqueretur, non dixit mercedem multam: hic autem ostendit, quòd sustinere opprobrium, magnum sit & grauissimum. Multi enim suspenderunt seipsos. Et Iob, quanuis sustinebat multas tentationes alias, tunc tamen maximè turbabatur, cum exprobrarent ei amici quasi propter peccata sua pateretur. Iob 4. 6. 9. 10.

Sic enim persequuti sunt prophetas, qui ante uos fuerunt.] Vt ne suspicentur apostoli, quòd persecutionem patiantur eo quòd † aduersa Christo docuerint: consolatur eos, dicens, quia & ante uos prophetis propter uirtutem hoc accidit: unde illorum passiones uos consolari debent. †contraria quædam

Vos estis sal terræ.] Prophetæ ad unam gentem missi sunt. uos aũt totius terræ sal estis, mordentes & condientes doctrina & reprehensionibus dissolutos, ut non pariant uermes perpetuos: propterea ne abijciatis mordacitatem reprehensionũ, etiãsi persequutionem patiamini, & uobis exprobrent. Ideo dicit.

Quòd si sal infatuatus fuerit, in quo salietur? ad nihil ualet ultrà nisi ut projciatur foràs & conculcetur ab hominibus] Si doctor enim infatuatus fuerit, hoc est, si non arguit & constringit, sed mollis est & laxus, in quo salietur, hoc est, corrigetur? Tunc igitur foràs projcitur à doctorum dignitate: & conculcatur, hoc est, despicitur.

Vos estis lux mundi.] Prius sal, & tunc lux. Qui enim reprehendit quæ occultè fiunt, ille lux est. Omne enim quod manifestat, lux est. non gentem autem unam illustrauerunt illi, sed mundum.

B Non potest ciuitas occultari, quæ supra montem sita est.] Docet eos, ut durent in certamine, & diligentem uitæ suæ rationem habeãt, ut ij, in quos omnes spectãt. Ne igitur putetis, inquit, quòd in angulo latituri sitis, sed spectabiles eritis, & ideo uidete quomodo citra maculam agatis uitam, ut ne & alijs offendiculo sitis.

Neq; accendunt lucernam, & ponunt eam sub modiũ, sed super candelabrũ, & lucet omnibus qui in domo sunt.] Ego quidem accendi lumen, nunc uestri officij erit, ne gratia extinguatur, ita ut & alijs luceat fulgor uitæ uestræ. Inquit enim.

Sic luceat lux uestra corã hominibus, ut uideant opera uestra bona, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est.] Non dixit, uos ostentetis uirtutem, hoc enim non esset bonum, sed illa sola luceat, ut & inimici uestri admirentur, & glorificent, non uos, sed patrem uestrum. Et si ita operamur uirtutem, in gloriam Dei oportet eam operari, non in nostram.

Ne existimetis, quòd uenerim ad destruendã legem uel prophetas: nõ ueni ut destruam, sed ut adimpleam.] Quoniam ipse nouas leges introducturus erat, ut ne putetur q̃d Deo aduersarius sit, dixit prius occurrens prauę quorundã suspicioni, quod non destruat, sed magis adimpleat legem. Quomodo autem adimpleuit? Primùm quidem, quia perfecit omnia quæ de eo prædixerunt Prophetæ. Ideo & Euangelista subinde dicit, Vt impleretur quod dictũ est de eo per Prophetas. Deinde & omnia mandata legis impleuit. Peccatum enim non fecit, neque inuentus est dolus in ore eius. 1. Pet. 2.

Quin & alia ratione adimpleuit legem, hoc est denuò impleuit: quæcunq; enim illa adũbrauit, ea hic perfectè depinxit. Illa dixit, Ne occidas: hic uerò dixit, Ne temere irascaris. Sicut & pictor nõ corrũpit lineamẽta prima, sed magis illustrat & adimplet. Infrà eodẽ. Quomodo adimpleat legem.

Amen dico uobis.] Amen affirmatiua particula est pro, etiam dico uobis.

Donec prætereat cœlum & terra, iota unum aut apex unus non præteribit ex lege quoad omnia facta fuerint.] Ostendit hic, quod mũdus præterit & transfiguraẽ. Dicit igiẽ quòd quãdiu subsistit uniuersum, neq; minima litera è lege trãsibit. Alij aũt, iota & apicem decem legis præcepta dicunt, alij aũt crucem. nam crucis Iota est rectum lignũ, & apex trãsuersum: q̃ sensu dicit quod ea quę de cruce dicta sunt, implebũtur. Esaie 51. Amẽ, id est ne. Iota & apex.

b 2 Quisquis

Quisquis igitur soluerit unum ex mandatis his minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cœlorum.] Minima mandata dicit, quæ ipse traditurus erat, nō legalia. Nominat autem ea minima propter humilitatem: ut & te instruat modesté docendo loqui. Minimus aūt uocabitur in regno, hoc est in resurrectione, ultimus, & abiectus in gehennā: non enim in regnum cœlorum ingredietur, apage, sed regnum resurrectionem intellige. A

Minimus in regno.

Quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum.] Primùm ponit, fecerit: postea docuerit. quomodo enim alium inducam in uiam, qua nunquam transiui? Cæterùm si fecero, & non docuero, non habebo tantam mercedem: sæpe etiam & condemnationem, si quando propter inuidiam uel negligentiam non docuero.

Dico enim uobis quòd nisi abundauerit iustitia uestra plus quàm scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.] Iustitiam dicit omnem uirtutem: sicut & quum dicitur, Iustus erat Iob, pius, irreprehensibilis. Horresce homo animaduertens quanta à nobis repetantur. Deinde docet nos quomodo abundemus: & enumerat uirtutes.

Iustitia.

Exod. 20.

Audistis quod dictum sit priscis, Non occides. Quisquis autem occiderit, obnoxius erit iudicio.] Hoc à certo quodam esse dictū non dicit. Si enim dixisset, quod pater meus dixerit priscis, ego autem dico uobis: uideri posset diuersam à patre legem ponere. Iterum autem si dixisset, Ego dixi priscis, ægre acceptus fuisset sermo. Indefinitè igitur dixit, Dictum est antiquis. per hoc autem quod dicit, dictum est antiquis, ostendit antiquatam esse legem. quoniam autem uetera nunc antiquata sunt, & fermè abolita, oportet omissis illis currere ad noua.

Ego autem dico uobis, Omnis qui irascitur fratri suo temere, obnoxius erit iudicio.] Prophetæ dicturi futura dicebāt, Hęc dicit Dominus: Christus autem, Ego dico, ostendens diuinam substantiā. Illi enim serui erant, ipse aūt filius, omnia quæ sunt patris, in se possidens. Qui irascitur fratri suo temere, ille cōdemnatur: Si aūt qui is irascitur ratione iusta motus, & ut aliū erudiat, & spirituali zelo, nō condemnabitur. Vnde & Paulus uerba iræ loquutus est ad Elymam magum, & ad pontificem: non temere quidem, sed zelo. Tunc autem temere irascimur, quando propter opes uel gloriam. B

Ira iusta

Quicunque uerò dixerit fratri suo rhaca, obnoxius erit concilio.] Concilium uocat Hebræorum tribunal. Rhaca uerò significat idem quod Tu: ut quum ad aliquem contemptum nobis dicimus, Abi tu. Volens igitur nos & de paruis solicitos esse, & mutuum uenerari, admonet horum. Quidam dicunt rhaca Syriace & indignatiuum & respuitiuum quiddam signare. Quisquis igitur iniuria affecerit fratrem suum, contumelia inuadens, obnoxius erit concilio sanctorum apostolorum, quando sedebūt iudicantes duodecim tribus Israel.

Rhaca.

Quicunque autem dixerit, stulte, reus erit gehennæ incendio.] Multi hoc graue & durum esse putant, non est autem. Nam qui fratrem suum ratione & prudentia priuat, facitque ut à nulla differat bestia, quomodo nō dignus gehenna? Etenim qui scommatis & contumelijs persequitur, charitatem destruit: qua destructa, simul omnes tolluntur uirtutes: sicut omnes conseruantur, ea salua. Dissoluit igitur omnes uirtutes, qui contumelia proximum afficit, dum charitatem dilacerat: & proinde ignis incendio dignus fuerit.

Si ergo obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduersum te, dimitte illic munus tuum ante altare, & abi, prius reconciliare fratri tuo, & tunc ueniens offer munus tuum.] Contemnit Deus proprium honorem, tantum ut nos diligamus. Quum autem dixisset, si habuerit aliquid contra te frater tuus, nihil aliud apposuit. Siue enim iustè siue iniustè habeat, reconciliare. Et non dixit, si habes tu contra illum, sed si habet ille contra te, conare ut ipsum ad amicitiam reducas. Præcipit autem dimittendum donum, ut tibi necessitatem imponat reconciliandi: & tu si uolueris offerre donum, cogaris reconciliari. Docet etiam intentim charitatem uerum esse sacrificium.

Charitas est sacrificium.

Esto beneuolus aduersario tuo citò, quādiu es in uia cū eo, nequādo te tradat aduersarius

A uersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in carcerem conijciaris. Amen dico tibi, neutiquam exibis illinc, donec reddas ultimum quadrantem.] Nonnulli putant aduersarium dici diabolum, uiam autem uitam: Dominum uerò admonere, ut quãdiu in hac uita es, desciscas à diabolo, ne postea posit te de peccato arguere, quasi aliquid de suo habentem, tuncq́ pœnæ tradaris usq́ ad ultimum quadrantem pro peccatis corrigendis. Quadrans habet duo minuta. At tu intellige, quòd de aduersarijs qui hic sunt, dicat: per hoc admonens, ne iudicio contendas, & ita à diuinis operibus auellaris, etiam si iniuria affectus fueris, inquit, ne abeas ad tribunal: sed in uia litem solue, ne ob potentiam aduersarij grauiora patiaris. *Non contẽdendum in dicto.*

Audistis quòd dictum sit, Ne mœcheris.) Aliud est mœchia, aliud scortatio, Mœchia enim est cum coniugata, scortatio uerò cum soluta. *Exod. 20.*

Ego autem dico uobis, quòd quicunq́ aspexerit uxorem alterius ad concupiscendam eam, iam adulteriũ commisit cum ea in corde suo.] Hoc est, qui stat, & curiose aspectat, & accendit concupiscentiam suam uidendo, & iterum uidet, ut magis eam concupiscat. Talis enim malũ perfecit iam in corde. Quòd si opus non addidit, quid hoc? Nõ potuit: quia si potuisset, statim malum perpetrasset. Verùm cognosce, quòd & si concupiscamus, deinde prohibeamur facere opus: signum est quòd manifestè à gratia protecti fuerimus. Ita & mulieres dum se ornant, ut aliquibus placeant, etiamsi non placeant, attamen pharmacum miscuerunt, etiamsi nullus bibat.

Et si oculus tuus dexter offendiculo tibi fuerit, erue illum, & abijce à te. Vtile enim tibi est ut pereat unum ex membris tuis, & nõ totum corpus mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua obstiterit tibi, amputa eam, & proijce abs te. Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, & non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.] Oculum & manũ audiens, ne existimes de membris his dici, non enim apposuisset, dexter uel dextera: sed de his qui uidẽtur esse amici, & nocent nobis. Vt exẽpli gratia, Adolescens est, cui sunt amici intemperãtes, à quib. damnũ accepit: hos *Malorũ cõsuetudo dimittenda.*
B igit' amputa, inquit. Fortassis enim & illos seruabis, ubi hoc persenserint: q̃ si minus, certè uel teipsum. Si autem amas illorum amicitiam, utriq́ peribitis.

Dictum est aũt, quòd quicunq́ dimiserit uxorem suam, det ei repudiarium.] Moses iussit, si quis oderit uxorem suam, separetur ab ea, ut ne quid grauius contingat. Nam quum odio habetur, fortassis occidi posset. Dare autem iubet dimissæ libellum absolutorium, quem uocat repudiarium, ita ut iam non ad ipsum accedat, & ex hoc fiat confusio, uiro alteri cohabitantẽ. *Deu. 24.*

Ego autem dico uobis, quòd quisquis dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, mœchatur.] Non soluit Mosaica, sed corrigit, exterrens uirũ, ut ne absq́ causa odio habeat uxorẽ. Nã si iusta de causa dimiserit eam, nempe fornicantẽ, nulli cõdemnationi est obnoxius. Quòd si absq́ fornicationis causa, condemnatus est, cogit enim eã mœchari: sed & qui accipit eam, mœchus est. Nisi enim ille accepisset, redijsset utiq́ illa, et subdita fuisset uiro. Christianum aũt oportet esse pacificũ, etiã ad alios, & multo magis cũ uxore pacem habere.

Iterum audistis quòd dictum sit priscis, Non peierabis, sed persolues Domino iuramenta tua.] Hoc est, quando iuras, uera loquere. *Leuit. 19.*

Ego aũt dico uobis, nõ iurare omnino, neq́ per cœlũ, quia sedes Dei est: neq́ per terrã, quia scabellum pedum eius est: neq́ per Hierosolyma, quia ciuitas est regis magni.] Iudæi quia Deum audierant dicentem, Cœlum mihi thronus, terra autem scabellum: iurabant per talia. Igitur Dominus prohibens eos, non dicit, quia pulchrum & magnũ est cœlum, & terra utilis est, ideo per ea nõ iurare: sed quia cœlum thronus est Dei: terra autem scabellum pedum eius, ut ne sit locus idololatriæ. Fortè enim in deorũ numerũ relata fuissent elementa, à iurantibus per ea: id quod antea factũ est. *Esaie ult.*

Neq́ per caput tuum iurabis, quia nõ potes unum pilum album uel nigrum facere.] Deus solus per semetipsum iurat, utpote nulli subiectus: nos autem quum non simus nostræ potestatis, quo pacto per caput nostrum iurabimus? alterius enim est possessio. Si enim tuum est caput, muta, si potes, unum capillum.

Sit autem sermo uester, etiam, etiam: non, non.] Vt ne dicas: Et quomodo fidem

Nulli minus creditur, quàm qui frequenter iurat. Deut. 6.

mihi habebũt, inquit. Si semper uerè loquutus fueris, & nunquam iurauerís. Nulli enim minus creditur, quam ei qui frequenter iurat. A

Quod autem amplius his est, à malo est.] Iurare (inquit) & adijcere amplius ad etiam uel, nõ, à diabolo est. Porrò si dixeris quòd & lex Mosi mala erit, quoniam iurare iubet: disce quòd tunc non erat malum iurare: post Christum autem malum est, sicut & circuncidi, & in summa, quicquid est Iudaicum. Sugere enim puero conuenit, uiro minimè.

Exodi 21. Deut. 19. Audistis quòd dictum sit, Oculum pro oculo, dentem pro dente.] Lex condescendens permittit ut eadem quis patiatur quæ inflixit, ut ne mutuum offendant, timore, ne eadem patiantur, absterriti.

Ego autem dico uobis, ut ne resistatis malo: sed quisquis impegerit alapam in dexteram tuam maxillam, obuerte ei & alteram.] Malum hic diabolum uocat, qui per hominem operatur. Non oportet igitur obsistere diabolo? Etiam: at non est repercutiendum, sed sustinendum. Non enim igni extinguitur ignis, sed aqua. Ne existimes autem quòd loquatur solum de percussione maxillæ, sed de omni alio malo quod infligitur.

Et ei qui uult tecum iudicari, & tunicam tuam tollere, permitte ei & pallium.] Etiam si quando te ad iudicem trahat, & obturbet, tunc dimitte ei pallium: non si simpliciter petat. Tunica propriè dicitur quam subuculam uel indusium uocamus: pallium, quo illam tegimus: quanuis sæpe alia pro alijs dicantur. (Tunica.)

Et qui te adegerit ad miliarium unum, uade cum eo duo.] Quid dico (inquit) tunicam & palliũ? etiã corpus tuũ da ei qui te iniustè trahit, & amplius quàm ille uult, facito.

Petenti abs te, da: & uolentem à te mutuum accipere, ne auerseris.] Siue amicus, siue inimicus, siue infidelis, siue pecunias petat, siue auxilium aliud. Mutuum autem nõ cum fœnore dicit, sed simpliciter usum. Nam & in lege absque usura mutuũ dabãt.

Leuit. 19. Audistis quod dictum est, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico uobis, Diligite inimicos uestros.] Venit ad uerticem uirtutũ: quo quid maius? Non est autem impossibile. Moses enim & Paulus Iudæos contra se insanientes, plus quàm seipsos diligebant, & omnes sancti suos inimicos. B

Bene precemini deuouentibus uos, benefacite his qui oderũt uos, & orate pro his qui lædunt & insectantur uos.] Inter benefactores oportet illos habere. Omnis enim qui nos tentat & persequitur, leuiorem facit pœnam quam pro peccatis ferre debere mus. Etiam alia ratione, nempe quia talem mercedem nobis dat Deus. Audi enim.

Vt sitis filij patris uestri, qui est in cœlis: quia solem suum exoriri sinit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.] Vide quantum bonum dat qui te odit & lædit, modò sustinere uelis. Per pluuiam autem & solem intellige etiã doctrinam & scientiam. Omnes enim illustrat & docet.

Nam si dilexeritis diligentes uos, quã mercedem habetis? nónne & publicani idẽ faciunt?] Trepidemus, quòd neque publicanis sumus æquales, neque amãtes diligimus.

Et si dilexeritis amicos uestros tantũ, quid amplius facitis? nónne & publicani sic faciunt? Eritis igitur uos perfecti, sicut pater uester qui in cœlis est, perfectus est.] Nã hominum alios diligere, alios odio habere, imperfectorum est: omnes autem diligere, perfectorum. (Diligere omnes.)

CAPVT VI.

Attendite ne eleemosynã uestram faciatis coram hominibus ut uideamini ab illis, alioqui mercedem uestrã nõ habetis apud patrem uestrũ, qui est in cœlis.] Postquàm ad summã uirtutũ charitatem duxit, nunc tollit inanem gloriã, quæ sequi solet bene operantes. Vide aũt quid dicat. Attendite, inquit, & cauete: quasi de aliqua mala bestia dicat, attende ne te dilaceret. Porrò licet coram hominibus eleemosynam facias, non tamen ideo facias ut uidearis ab hominibus, non condemnaris. Sin uanæ gloriæ scopum spectaueris, etiamsi in penetralibus promptuarij tui feceris, condemnaris. Voluntatem enim uel coronat uel punit Deus.

Itaque quum facis eleemosynam, ne tuba canatur ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in uicis, ut glorificentur ab hominibus.] Non tubas habebant

hypocritæ,

A hypocritæ, sed animum eorum deridet hoc loco, quòd eleemosynam suam uolebant celebrari. Hypocritæ sunt, qui alij sunt, alij apparent: & misericordes quidem uidentur, alij autem sunt. *Hypocritæ qui.*

Amen dico uobis, quòd habent mercedem suam.] Cum laudantur enim, totum acceperunt ab hominibus.

Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.] Per hyperbolem hoc dicit. quasi diceret, si possibile, etiam teipsum ignores. Vel etiam aliter, Sinistra est inanis gloria, dextra uerò eleemosyna. nesciat igitur eleemosynam inanis gloria. *Hyperbole.*

Vt sit eleemosyna tua in abdito, & pater tuus uidens illud in abdito, reddat tibi in manifesto.] Quando? Tunc cum nuda & manifesta omnia erunt, & tunc magis glorificabere.

Et quando oras, non eris quemadmodum hypocritæ, †qui amant in conciliabulis & in angulis platearum stantes orare, ut conspicui sint hominibus. Amen dico uobis, quòd habent mercedem suam.] Hypocritas & illos nominat, uti eos qui uidentur quidem attendere ad Deum, sed ad homines magis attendunt, à quibus habent, hoc est accipiunt mercedem suam. *†Nam illi solent*

Tu autem quando oras, ingredere in cubiculum tuum, & clausa ianua tua ora patrem tuum in abscondito, & pater tuus qui uidet in abscondito, reddet tibi in manifesto.] Quid igitur? in ecclesia non orabo? Omnino, sed recto animo, & citra ostentationem. Locus enim non nocet, sed modus & intentio. Multi enim etiam in abscondito orantes, hoc ut hominibus placeant faciunt. *Orandum in ecclesia.*

Orantes autem, ne sitis battalogi in precibus uestris, sicut ethnici.] Battalogia est nugacitas, ut exempli gratia, petere aliquid terrenum, gloriam, diuitias, uictoriam. Battarismus enim est inarticulata uox, qualis est puerorum. tu igitur ne nugax & multiloquus sis. *Battalogia.*

B Putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur. ne igitur assimilemini eis.] Non sunt longæ preces faciendæ, sed breues quidem & crebræ. oportet enim pauca loquentes perseuerare in precibus. *Preces breues & crebræ.*

Scit enim pater uester quibus indigetis, antequam petatis ab illo.] Non enim ut doceamus, petimus: sed ut nos à temporalibus & secularibus curis abstrahamus, & ociose & magna cum utilitate cum eo colloquamur. *Quare orandum.*

Sic igitur orate uos: Pater noster, qui es in cœlis.] Aliud est uotum, aliud oratio. Votum enim est promissio coram Deo, ut quãdo promittit quis se abstinere à uino, uel alia quadam re: oratio autem petitio bonorum. Dicens autem pater, ostendit tibi quanta bona sis assequutus, factus filius Dei. Et dum dicit, In cœlis, ostendit tibi patriam tuam, & domum paternam. Nam si uis habere patrem Deum, in cœlos specta, & non in terram. Non dicit autem, Pater meus, sed pater noster, ut omnes quasi fratres unius patris habeas.

Sanctificetur nomen tuum.] Hoc est, facito nos sanctos, ut & tu per nos glorificeris. Sicut enim blasphematur propter me, ita & sanctificatur propter me Deus: hoc est, ut sanctus glorificatur. *Rom. 2.*

Adueniat regnum tuum.] Secundus scilicet aduentus. nam fretus bona conscientia, precatur ut ueniat resurrectio & iudicium.

Fiat uoluntas tua sicut in cœlo, & in terra.] Sicut, inquit, angeli faciunt uoluntatem tuam, ita & nos da eam facere.

Panẽ nostrũ supersubstantialẽ da nobis hodie.] Supersubstantialẽ dicit, qui substantiæ & cõstitutioni nostræ sufficit, tollit aũt curã de crastino. Quin & corpus Christi panis est supersubstantialis: cuius esse participes citra condemnationẽ precamur.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.] Quia & post baptisma peccamus, precamur ut dimittat nobis. sic autem dimittet, quemadmodum & nos. si uindictæ auidi & memores fuerimus, non remittet. Habet me Deus ut exemplar: & quod facio alij, facit & mihi.

Et ne inducas nos in tentationem. Imbecilles sumus homines, ideo non debemus

nos ipsos in tentationes inijcere: sed si inciderimus, orandum ne absorbeamur à tentatione. Absorptus enim & uictus, ille in profundum tentationis inductus est, at nō item qui incidit, & uincit. A

Sed libera nos à malo.] Non dixit, à malis hominibus: nō enim illi nos iniuria afficiunt, sed malignus, dæmon scilicet.

Quoniam tuum est regnum & potentia, & gloria in secula, Amen.] Animat nos hoc loco. Nam si rex est, & potens pater & gloriosus, omnino & nos uincemus malignum, & glorificabimur posthac.

Etenim si remiseritis hominibus delicta sua, remittet etiam uobis pater uester cœlestis.] Iterum nos docet esse alienos à uindicandi cupiditate. Memoriam aūt patris inculcat, ut reuereamur eum: & cum eius simus filij, non exasperemur.

Quòd si non remiseritis hominibus delicta sua, neq; pater uester remittet uobis delicta uestra.] Nihil enim ita odit benignus Deus, ut crudelitatem.

Porrò cū ieiunaueritis, ne sitis sicut hypocritę uultuosi. Obscurāt enim facies suas, ut uideantur hominibus ieiunantes. Amen dico uobis, quòd habēt mercedem suā.] Obscuratio faciei est pallor: quando nō qualis est quis apparet, sed simulat tristitiam.

Tu aūt ieiunans, unge caput tuum, & faciem tuā laua, ut ne uidearis hominibus ieiunās, sed patri tuo qui est in abscōdito: & pater tuus qui uidet in abscondito, reddet tibi in manifesto.] Prisci in gaudij signum habebant, ungi post lotionem: & tu quoq; sic gaude, & lætare. Per oleum autem & eleemosyna intelligitur. Porrò caput nostrum, hoc est Christum, oportet eleemosyna inungi: faciem autem, hoc est, sensum, lachrymis lauare.

Ne thesaurizetis uobis thesauros super terrā, ubi ærugo & tinea corrumpit: & ubi fures perfodiūt & furanť. Thesaurizate aūt uobis thesauros in cœlo, ubi neq; ærugo, neq; tinea corrumpit, & ubi fures nō perfodiunt, neq; furantur.] Postquā inanis gloriæ morbū eiecit, cōsequenter de inopia loquiť. Homines enim propter uanā gloriā multa possident. Ostendit quàm sit inutile thesauros habere super terrā: quia ærugo & tinea corrumpunt cibos & uestes, fures autem aurum & argentū. Deinde ne quis dicat ei, Sed non omnia furto pereunt, inquit. Quamuis nihil horum sit, attamen sic addictum esse diuitiarum solicitudini, quomodo non miserum? ideo dicit, B

Vbi enim est thesaurus uester, ibi erit & cor uestrum. Lucerna corporis est oculus: si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: si autem oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si igitur lux quæ in te, tenebræ sunt, tenebræ ipsæ quantę?] Hoc dicit, quòd si adieceris animū opum solicitudini, extinxisti lucernam, obtenebrasti tuam animā. Sicut enim oculus si simplex, hoc est sanus fuerit, illuminat corpus: si autem malus, hoc est morbidus, obtenebrat: ita & mens excæcatur præ solicitudine. Quòd si mens obtenebrata fuerit, fit & anima tenebrosa, & multo magis corpus.

Solicitudine excæcatur mens.

Nullus potest duobus dominis seruire.] Duos dominos dicit contraria præcipientes, exempli gratia, ut Deus & Mammon. Nos autem facimus dominum nostrum diabolum, sicut & uentrem Deum. Natura enim est uerè Dominus, Deus: Mammona autem est iniustitia.

Aut enim unum odio habebit, & alterum illum diliget: aut huic adhærebit, & alterum illum contemnet. Non potestis Deo seruire & Mammonæ.] Vides quòd non potest diues & iniustus Deo seruire. Abijcit enim diuitiarum amor à Deo.

Propterea dico uobis, ne soliciti sitis animæ uestræ quid esuri sitis aut bibituri: neq; corpori uestro quibus indumētis usuri.] Quod est hoc, propterea? A Deo eijci propter opes. Nō comedit aūt anima, incorporea enim est, sed iuxta cōmunem consuetudinē loquutus est. Videtur aūt anima non posse esse in corpore, nisi pascatur caro. Non explodit autem operari, sed seipsos totos curis tradere, & negligere Deum, hoc est quod prohibet, quoniam & agros colere oportet, & † uitæ] curam habere.

†animæ

Nōnne anima pluris est quàm cibus, & corpus quàm indumentū?] Hoc est qui maius dedit† animæ, formans scilicet corpus,] non dabit & alimentum & indumentum?

† nēpe animam, & corpus ipsum formauit,

Aspicite ad uolatilia cœli, quia non serunt, neq; metunt, neq; congregant in horreum,

A reum,& pater uester cœlestis pascit ea. nonne uos longè præcellitis illas?] Potuisset afferre in exemplum Heliam & Ioannem, & meminit auium: ut admoneat nos etiam illis brutiores esse. Pascit autem eas Deus, qui indidit eis naturalem scientiam ad colligendas escas.

Quis autem ex uobis sollicitus potest apponere ad staturam suam cubitum unũ?] Hoc inquit, quòd licet sollicitus sis, nihil poteris non uolente Deo. cur igitur in uanum crucias teipsum?

Et de uestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescant: nõ laborãt, neq; nent. Dico aũt uobis, q; neq; Solomon in omni gloria sua amictus fuit ut unum ex his.] Non solum per aues ratione carentes nos admonet, sed & per lilia quę marcescunt. Nam si Deus illa sic ornauit, quamuis nulla necessitas exigat, quanto magis penuriam nostram in uestibus supplebit? Ostendit aũt quòd licet multũ sollicitus sis, nõ poteris tamen ornari sicut lilia: quandoquidem neq; Solomon prudentissimus & delicatissimus in omni regno suo potuit ornari ut unum ex illis.

Quod si gramen agri, quod hodie cum sit, cras in clibanum mittitur, Deus sic uestit, an non multo magis uobis id faciet, parum fidentes?] Discimus hoc loco quòd nullus curare debet ornatum. Hoc enim caducorum florum est, † & quod ornatur, foenum est. Vos autem dixit, rationales, quibus Deus animam & corpus formauit. Parum fidũt autem omnes solliciti. Nam si perfectam in Deum haberent fidem, nõ tam † uacillanter solliciti essent. † quicũq; ergo ornatur. † tenixe

Ne igitur solliciti sitis dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus, aut quibus operiemur? Hæc enim omnia gentes quærunt.] Comedere & bibere non prohibet: dicere autem, Quid comedemus? prohibet: sicut dicunt diuites uesperi, Quid comedemus mane? Vides quòd delicias & luxum prohibet.

Scit enim pater uester cœlestis quòd habetis his omnibus opus. Quærite autẽ primùm regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia apponentur uobis.] Regnũ Dei,
B bonorum fruitio est: illa autem per iustitiam contingit. Omni igitur quærenti spiritualia adduntur etiam corporalia, liberalitate Dei.

Ne igitur solliciti sitis in crastinũ. nam dies crastinus curam habebit sui ipsius. sufficit enim diei sua malitia.] Malitiam diei, afflictionem & calamitatem uocat. Sufficit enim tibi, quòd hodierna afflictione obrueris: quòd si & pro crastino sollicitus fueris, quando uacabis Deo, semper temetipsum crucians pro corporalibus?

CAPVT VII.

NE iudicetis, ut ne iudicemini.] Non reprehendere prohibet, sed condemnare. nam reprehensio utilis est, condemnatio autem probrosa, & despectus plena. uel aliter intellige de eo qui magis peccatis obnoxius, opprobrat alios, & cõdemnat minus culpabiles, & in his quæ Deus iudicaturus est.

Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: & qua mensura metimini, metietur uobis. Quid aũt uides festucã quæ est in oculo fratris tui, trabẽ aũt quæ est in oculo tuo, nõ uides? Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eijciã festucã ex oculo tuo, & ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita, eijce primùm trabẽ ex oculo tuo, tunc uidebis ut eijcias festucam ex oculo fratris tui.] Carpturum alios oportet immaculatum esse. Nam habens trabem in oculo suo, hoc est magnum lignum, magnum scilicet peccatum, & reprehendens alium festucam habentem, impudentiorem illum facit. Ostendit aũt Dominus, quòd magnus peccator non potest bene uidere peccatum fratris. Nam qui habuerit in oculo trabem, quomodo uidere potest alium mediocriter malum?

Ne detis sanctum canibus, neq; mittatis margaritas uestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant uos.] Canes sunt infideles: porci autem, fideles quidem sunt, sed porcinam uitam agentes. Mysteria igitur incredulis nõ sunt prodenda, neq; clari & margaritis similes sermones de theologia immundis communicandi. Porci enim conculcant, siue contemnunt quæ dicuntur, canes autem conuersi lacerant uos: quod fecerunt philosophi, cum audirent crucifixum Christum. Dilacerant autem uos ratiocinando, impossibile esse cauillantes. Canes & porci qui.

Petite, & dabitur uobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur uobis. Omnis enim qui

qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.] Imperauit nobis in su A
perioribus magna & difficilia: ostēdit igitur hoc loco quomodo imperata perfician tur, nempe per preces continuas. Petite enim dixit, hoc est, semper. non enim dixit, petatis semel. Deinde & exemplo humano confirmat dictum.

An quis ex uobis homo, quem si petierit filius eius panem, lapidem daturus sit illi? aut si piscem petierit, num serpentem addet illi?] Erudit hoc loco quòd oportet uehementer petere, & utilia petere. Sicut enim uos, inquit, uidentes filios uestros utilia petere, panem & piscem, datis omnia quæ petierint: ita, & uos spiritualia quærite, non carnalia.

Si igitur uos, cum sitis mali, nostis dona bona dare filijs uestris, quanto magis pater uester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?] Malos nominat homines ad Deum comparatos, quoniam natura nostra bona est, utpote à Deo condita: uoluntate autem mali sumus.

Omnia igitur quæcunque uolueritis ut faciant uobis homines, & uos facite eis.
Tob. 4. Hæc enim est lex, & Prophetæ.] Breuem ad uirtutem uiam ostendit. Ex nobis enim scimus quid facto opus. Nam si uis beneficia accipere, benefac: si uis diligi ab inimicis, dilige etiam inimicos. Etenim lex Dei & Prophetæ illa dicunt: quæ & naturalis lex præcipit.

Introite per angustam portam, quia lata est porta & spaciosa uia quæ ducit ad interitum, & multi sunt qui ingrediuntur per eam.] Angustam portam uocat tentationes uoluntarias, ueluti ieiunium & alia: & præter nostram uoluntatē euenientes, ut uincula, persequutiones. Quemadmodum autem corpulentum, uel sarcinis onustum, per angustam ingredi nequit: ita neque delicatus uel diues: per latam autem tales uadunt. Cæterùm ostendens quòd & angustia temporaria sit, & latitudo transitoria, portam & uiam uocauit. Per afflictionem enim qui affligitur, quasi per portam transit, & delicatus per delicias quasi per uiam ingreditur: & quia utraque temporaria, eligatur quæ melior. B

Quid? angusta est porta & stricta uia quæ ducit ad uitam, & pauci sunt inuenientes eam.] Admiratiua dictio est, Quid? Admiratur enim, papè quàm angusta? Quo
Infrà 11. modo igitur alibi dicit, Onus meum leue? propter futuras retributiones.

Attendite autem à falsis prophetis, qui ueniunt ad uos in uestimentis ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. à fructibus eorum cognoscetis eos.] Vafri & impostores hæretici. propterea dicit, attendite, hoc est cauete. Blandiloquentiam enim prætexunt, & uitam simulant sanctam, sed intrinsecus latet aculeus. Indumentum autem ouis est & mansuetudo, quam usurpant dum adulantur & decipiunt. A fructu autem cognoscuntur, hoc est, ab operibus & uita. Nam licet ad tempus simulent, sed produntur successu temporis.

Vafri & blandiloqui heretici sunt.

Nunquid colligunt à spinis uuam, uel à tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: arbor autem putris fructus malos facit.] Spinæ & tribuli sunt hypocritæ. Spinæ, ut occultè uulnerantes: tribuli, ut uafri & uersatiles. Arbor autem putris, omnis qui molli & dissoluta uita putrescit.

Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor putris fructus bonos facere.] Quamdiu est putris, non potest. ubi autem conuersa fuerit, potest. Vide enim quòd non dixit, non poterit: sed quatenus est putris, bona non parit.

Omnis arbor nō faciens fructum bonum, excinditur, & in ignem mittitur. Vtique
Suprà 3. Luc. 3. ex fructibus ipsorum agnoscetis eos.] His Iudæos perstringit. nam & Ioannes talia eis dicebat. Arbori aūt confert hominē, eo quod potest à sterili peccato in uirtutē inseri.

Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum: sed faciens uoluntatem patris mei, qui in cœlis est.] Hoc loco ostendit seipsum Dominum, dicendo, Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine. nam ita se & Deum dicit. Docet autem nos, si fidem absque operibus habuerimus, nihil nobis eam profuturam. Nam dicendo, Qui facit uoluntatem, non dicit, qui semel fecit, sed qui usque ad mortem facit. Et nō dixit, uoluntatem meam, ne offenderet auditores, sed patris mei. Omnino autem una eademque uoluntas est patris & filij, nisi degener sit filius.

Multi

A Multi autē dicent mihi in die illa, Domine, Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus,& in nomine tuo dæmonia eiecimus,& in nomine tuo uirtutes multas fecimus? Et tunc confitebor eis, Nunquā cognoui uos,discedite à me operarij iniquitatis.] Multi quum prædicare incipiebant,ejciebant dæmonia:& quamuis indigni essent, per nomen Iesu fugabant dæmones. Nam gratia etiam per indignos efficax est, sicut per indignos sacerdotes sanctificamur: & Iudas quoq; signum fecit, & filij Sceuæ. Quod autem dicit,Nunquam cognoui uos,hoc uult,Neq; tunc,quando miracula faciebatis,diligebam uos. Hoc enim loco charitas, cognitio dicitur. Charitas, cognitio.

Omnis igitur qui audit ex me sermones hos,& facit eos,assimilabo eum uiro prudenti,qui ædificauit domū suam super petram,& descendit pluuia,& uenerunt flumina,& flauerunt uenti,& irruerunt in domum illam,& non cecidit:fundata enim erat supra petrā.] Absq; Deo uirtus perfici nequit.idcirco inquit,assimilabo eum uiro prudenti. Petra aūt est Christus,domus aūt anima. Quicunq; igit animā suā ædificabit,operando mādata Christi, illū neq; pluuia,id est diabolus qui de cœlo decidit: neq; flumina, homines scilicet lædentes,qui ab hac pluuia multiplicant: neq; uenti, hoc est,spiritus mali,& in summa, tentationes omnes,si talis fuerit,poterūt deijcere.

Et omnis qui audit à me sermones hos, & non facit eos, assimilabitur uiro stulto, qui extruxit domū suam super arenā,& descendit pluuia,& uenerūt flumina, & spirauerunt uenti,& irruerunt in domū illam & cecidit,fuitq; ruina eius magna.] Non dixit,assimilabo eum, sed per seipsum assimilabitur stulto ille qui credit quidem,nō aūt operat.hic est qui super arenā ædificat ignauiter operans:propterea & à tentationibus deijcit: irruit,hoc est impingit in eū tētatio,& cadit. Nullus aūt infideliū cadit. illi enim omnes humi iacent:at fidelis † stat. Et fit ruina,quia Christianus est,magna. † cadit;

Et factum est,cum consummasset Iesus sermones illos,obstupuerunt turbæ in doctrina eius. Erat enim docens eos ut authoritatem habens, & nō sicut scribæ.] Non principes obstupuerunt (quomodo enim, cum eum odio haberent?) sed innocua B plebis multitudo. Mirabantur,non facundiam uerborum,sed libertatem. maiorem enim quàm Prophetę præ se ferebat authoritatem. Illi enim dicebant,Hæc dicit Dominus:Christus autem ut Deus,Ego dico uobis.

CAPVT VIII.

CVm autem descendisset à monte, secutæ sunt eum turbæ multę. Et ecce leprosus accessit & adorauit eum,dicēs,Domine,si uis,potes me mundare.] Leprosus enim,utpote ciuilis & modestus nō ascendit in montem, ut ne doctrinæ obesset. cum igitur descendisset,adorauit,magnam præ se ferens fidem. Non dixit,si obsecraueris Deum,curabis me:sed,si uis,& ideo es Christus.

Et extenta manu tetigit eum Iesus,dicens: Volo:mundus esto. Et cōfestim mundata est lepra illius. Dicitq; ei Iesus: Vide nulli dixeris:sed uade,teipsum ostende sacerdoti,& offer munus quod præcepit Moyses in testimoniū illis.] Attigit leprosum,ostendens q; nō obnoxius sit legi quæ præcepit ne tangat leprosus,sed Dominus eius sit,& quòd mundo nihil sit immundū,& q; sancta eius caro sanctificationē cōmunicet. Fugiens aūt gloriā,iubet ut nulli dicat,sed ostendat se sacerdoti. Nam nisi sacerdos mundū pronunciasset,extra ciuitatem illi manendum fuisset. Præcepit quoq; ut offerat donū in testimonium Iudæis:hoc est, Quando me arguent ut destructorē legis,tu mihi testis eris,qui nunc iussus es à me ut offeras ea quæ in lege præcipiuntur. Leu.14.

At cum ipse ingressus esset Capernaū,accessit ad eum Centurio,obsecrans eum, & dicens.] Neq; hic in monte accessit,ut ne præiudicaret doctrinæ. Idem aūt hic est qui & apud Lucam. Quamuis aūt Lucas dicat q; alios miserit nuncios ad Iesum, nō cōtradicit tamen Matthæo dicenti quòd per se accesserit. Verisimile enim est ipsum principiò alios misisse,deinde periculo crescente per se accessisse,ac dixisse, Lucæ 7.

Domine,puer meus decumbit domi paralyticus,grauiterq; cruciatur. Et dicit illi Iesus,Ego cum uenero,curabo eum.] Non attulit puerum in lecto,credens quòd & absentem curare posset. Quapropter

Et Centurio respondens, dixit, Domine, non sum idoneus ut sub tectum meum ingrediaris, sed tantum dic sermonem, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum

sum sub potestate, & habeo sub me milites, & dico huic, uade, & uadit: & alteri, ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit. Vt autem hæc audiuit Iesus, admiratus est, & dixit his qui sequebantur, Amen dico uobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.] Si ego, inquit, qui regis seruus sum, militibus mihi subditis impero, tu multo magis imperare potes morti & morbis: ita ut ab hoc recedant, ad alium autem ueniant. Corporales enim morbi, milites sunt & ultores Dei. Proinde admiratur Christus, & dicit quòd neque in Israelitis tantam inuenerit fidem, quantam in hoc gentili.

Morbi milites Dei.

Dico aũt uobis, quòd multi ab oriente & occidente uenient, & accumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum, filij uerò regni eijcientur in tenebras exteriores. illic erit ploratus, & stridor dentiũ.] Non dixit quòd multi gentiles accubituri essent, ut ne Iudæos exasperaret: sed adumbrando rem dixit, multi ab oriente & occidente. Mentionem aũt fecit Abrahæ, ostendens quòd non sit contrarius legi ueteri. Porrò dicens tenebras exteriores, monstrauit esse pœnas quasdã tolerabiliores & leuiores. Sunt enim & in supplicijs gradus. Filios aũt regni Iudæos dicit, ad quos & promissiones factæ sunt. Filius enim, inquit, primogenitus meus Israel.

Filij regni Iudæi. *Exod. 4.*

Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & sicut † credis] ita fiat tibi. Et sanatus est puer eius in hora illa. & reuersus centurio in domũ suam, in illa hora offendit famulum suum sanum.] Declaratur ex his, quoniam si ille uerbo sanatus est, uerè etiam dictum quòd Iudæi abijciendi essent.

† credidisti

Et ingressus Iesus in domum Petri, uidit socrum eius decumbentem, & febricitantem, tetigitque manum illius, & reliquit illam febris: & surrexit, ac ministrauit illis.] Intrauit in domum Petri, ut comederet: & attingens manu socrum Petri, non solum febrim extinxit, sed & sanitatem integram præstitit, ita ut receptis uiribus etiam ministrare ualeret. Scimus alioqui multo uix tempore conualescentes confirmari. Quũ alij Euangelistæ dicant quòd obsecrarint eum, & sic curata sit, Matthæus hoc breuitatis rationem habens prætermisit. Dicebam enim tibi in principio, alium dicere, quod alius omittit. Porrò disce hîc quòd nuptiæ non à uirtute prohibent: princeps enim apostolorum socrum habuit.

Lucæ 4. *Nuptiæ uirtutibus non obsunt.*

Vespere autem facto attulerunt ei dæmoniacos multos, & eiecit spiritus uerbo, & omnes malè habentes curauit, ut impleatur dictum per Esaiam prophetam dicentem, Ipse infirmitates nostras suscepit, & morbos portauit.] Vesperi & intempestiuè languidos adducebant. Ipse autem utpote misericors, curauit omnes. Deinde ne discredas quomodo tot morbos tam breui tempore curauerit, affert Esaiam testem: tametsi Propheta de peccatis hoc dicat, Matthęus autem de morbis posuit, eo quòd plerique ex peccatis accidant.

Esaiæ 53.

Cum uidisset aũt Iesus turbas multas circum sese, iussit ut abirent in ulteriorẽ ripam.] Non erat gloriæ quæsitor, & per hoc etiam Iudæorum declinabat inuidiam.

Et cum adisset unus scriba, dixit ei, Præceptor, sequar te quòcunque ieris. Dicit ei Iesus: Vulpes foueas habent, & uolucres cœli nidos: at filius hominis non habet ubi caput reclinet.] Scribam dicit, literã legis scientem. Hic igitur ut uidit multa signa, arbitratus est ex his Iesum quæstum facere, & idcirco laborabat ut eum sequi posset, quo & ipse aliquid colligeret. Christus autem cogitationi eius occurrens, quasi in hunc modum dicit, Videris me uelle sequi ut opes colligas: non uides me domum quidem mihi esse? Talem esse oportet & eum qui me sequitur. Hæc autem dicebat, quò persuaderet illi, ut mutatis moribus sequeretur: at ille secessit. Nonnulli uulpes & uolatilia diabolos dicunt: quasi diceret, dæmones in te habitant, unde ego in anima tua quietem non inuenio.

Alius autem ex discipulis suis dixit ei, Domine permitte mihi primũ abire ut sepeliam patrem meum. At Iesus dixit illi, Sequere me, sine mortuos sepelire mortuos suos.] Postquam quis sese tradiderit Deo, non debet denuò ad uitæ huius curas conuerti. oportet sanè & parentes uenerari, sed magis oportet uenerari Deum. Huius autem pater incredulus erat, quod manifestum ex eo quod dicit, Sine mortuos sepelire mortuos suos, hoc est infideles. Si autem illi neque patrem sepelire licuit, uæ his qui monasticen professi ad mundana regrediuntur negocia.

Nota.

Et cum

A Et quum esset ingressus nauim, sequuti sunt eum discipuli sui, & ecce motus magnus factus est in mari, ita ut nauis à fluctibus operiret: ipse uerò dormiebat.] Discipulos solos seruauit secũ, ut miraculũ uiderent. Permisit aũt tempestatem oriri, ut ad tentationes exercerent, & ut per miraculũ firmius crederẽt. Dormiuit uerò, ut timore perculsi suam agnoscerent infirmitatem, & eum obsecrarent: propterea dicit'

Et accedentes discipuli eius, excitauerũt illum, dicentes: Domine, serua nos, perimus. Et dicit eis: Quid timidi estis, parum fidentes?] Non incredulos dicit, sed paruę fidei. Nam per hoc quod dicunt, Domine, serua nos, fidem monstrant: quod aũt dicunt, perimus, non est fidei. Illo enim simul nauigante non erat formidandũ. Vide autem ꝙ exprobans eis ut timidis, ostendit timorem afferre pericula. Idcirco primũ sedat turbationem animæ illorum, & tunc soluit etiam maris tempestatem.

Tunc excitatus, increpauit uentos & mare, & facta est serenitas magna: homines uerò admirabantur, dicentes, Qualis est hic, quia uenti & mare obediunt ei?] Quod uidebatur, hominis erat, opera autem Dei.

Et quum uenisset ad ulteriorem ripam in regionem Gergesenorũ, occurrerunt ei duo dæmoniaci.] Dubitantib. illis in naui qualis esset hic, quia uenti et mare obediũt ei, ueniunt dæmones præcones: quãuis tam Marcus ꝗ̃ Lucas unum dicant, habentẽ legionem. At tu intellige ꝙ unus ex his duobus fuerit insignior fortè.† A seipsis aũt ad illum uenerunt.] nemo enim illos adducere audebat: tam crudeles erant. *Marci 5.* *Lucæ 8.* *† à seipso autem ad illos iuit.*

E monumentis egressi, erant autem sæui supra modum, ita ut nemo posset transire per uiam illam.] In monumentis uersabanť. Dæmones dogma quoddã instituere uolebant, quòd animæ mortuorum fiant dæmones. quod nemo credere debet. Anima enim egressa, in mundo non errat. Iustorũ enim animæ in manu Dei sunt: peccatorum uerò & ipsæ hinc abducuntur, ut anima diuitis. *Apparitio nes animarum falsæ.* *Sap. 3.* *Lucæ 16.*

Et ecce clamabãt dicentes, Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? Venisti huc ante tempus ut torqueas nos?] Ecce filium Dei prædicant, prius confitentes inimicitias. Tor-
B mentũ autem & cruciatum putant, si non permittantur lædere homines. Quod aũt dicit, ante tempus, intellige quod existimabant Christũ non ferentem immensas ipsorum malitias, non expectaturum tempus suppliciorum: id quod non est: nam usꝗ ad consummationem mundi sinuntur certare nobiscum.

Erat autem procul ab illis grex porcorũ multorum pascens: dæmones autem rogabant eum dicentes, Si ejicis nos, permitte nobis ut eamus in gregem porcorũ. Et ait illis' Abite. Illi uerò egressi abierunt in gregem porcorum.] Dæmones petunt, ut uel suffocatis porcis contristent dominos illorum, ut ne Christum susciperent. Christus autem concedit dæmonibus: monstrans qua amaritudine & odio erga homines ferantur, & si potestas eis daretur, & non prohiberentur, peius nos quàm porcos illos affligerent. Ipse enim custodit dæmoniacos, ne seipsos occidant. *Dæmonum in homines sæuitia.*

Et ecce ferebatur totus grex porcorũ per præceps in mare, & perierunt in aquis. Porrò qui pascebant, aufugerunt, & digressi in ciuitatem, renunciauerũt omnia, & quid accidisset dæmoniacis. Et ecce tota ciuitas exiuit in occursum Iesu: & quum uidissent illum, rogabant ut decederet à finibus suis.] Tristitia affecti erant, & existimabant se grauius quiddã passuros, & ideo deprecabantur eum. Tu autem disce quòd ubi est uita porcina, ibi non manet Christus, sed diabolus.

CAPVT IX.

ET ingressus nauem, traiecit ac uenit in suam ciuitatem. Et ecce adduxerunt illi paralyticũ in lecto decumbentem.] Suam ciuitatem Capernaũ dicit, illic enim habitabat: Bethlehem enim peperit, Nazareth educauit, Capernaum præbuit domicilium. Paralyticus autem iste alius est quàm is qui apud Ioannem. Ille enim erat in Probatica piscina in Hierusalem, hic autem in Capernaum. Et ille quidem non habuit hominem, hic autem à quatuor portatur, sicut Marcus dicit, & per tectum demittitur: quod à Matthæo prætermissum. *Ioan. 5.* *Lucæ 5.* *Matth 2.* *Mar. 2.*

Quumꝗ uidisset Iesus fidem illorum.] aut eorum qui adferebant. Siquidem frequenter propter adferentium fidem miracula facit: aut illius etiam ipsius.

Dixit paralytico, Confide fili: remittuntur tibi peccata tua.] Filium uocat, uel ut

creaturam Dei, uel ut eum qui crediderat, declarans autem quòd paralysis ex pecca A tis esset, primùm peccata soluit.

Et ecce scribæ quidam dixerũt intra semetipsos: Hic blasphemat. Et ut uidit Iesus cogitationes illorum, dixit, Vt quid uos mala cogitatis in cordibus uestris? Quid enim est facilius dictu, Remittunt tibi peccata tua: an dicere, Surge et ambula?] Vel ex hoc quòd cogitationes resciuit, ostendit se Deũ. Arguit igitur eos ferme sic dicens, Vos quidem putatis me blasphemũ, eo quòd pollicear me remittere peccata, id quod magnũ quidem est. Videtur autem uobis quòd ego per hoc effugiũ quæram, ut non reprehendar. Ego igitur & ex corporis cura fidem uobis facio quòd animas sanem. Per rem minorem quidem, sed quæ difficilior uideatur, confirmans & peccatorũ remissionem, quę magna quidem est, sed facilior uobis uidetur, eo quòd minus appareat.

Vt autem sciatis quòd potestatem habeat filius hominis super terrã remittere peccata, tunc dicit paralytico, Surge, & tolle lectum tuum, & uade in domum tuam. Surrexitq; ille, & abijt in domum suam. Et cum uidissent turbæ, admiratæ sunt, & glorificauerunt Deum, qui dedit hominibus potestatem talem.] Iniunxit ei ut lectum gestaret, ut ne phantasia uideatur, & ut turbæ simul uideant miraculũ, maximũ quidem omnium existimabant, purum tamen hominem.

Et præteriens Iesus illinc, uidit hominem sedentem in telonio, qui Matthęus dicebatur: & dicit illi, Sequere me. Et surrexit, ac secutus est eum.] Non post Petrum &

Act. 9. Ioannem hunc uocauit, sed quando uidit obtemperaturũ. Sic & Paulũ uocauit post ea suo tempore. Admirare aũt Euangelistã, quomodo uitam suam inuulgat, alij aũt

Luc. 5. nomẽ eius occultarũt eum appellãtes Leui. Dei aũt opus fuit, solo uerbo eũ cõuerti.

Mar. 2. Et factũ est illo recumbente in domo, ecce multi publicani & peccatores uenerũt, & recubuerunt cum Iesu et discipulis eius. Et cum uidissent pharisæi, dixerũt discipulis eius, Cur cum publicanis & peccatoribus sumit cibũ præceptor uester?] Gaudens Matthæus quòd ad se diuertisset Iesus, publicanos alios uocauit. Christus autẽ simul uescebatur cum eis, ut eis prodesset, tametsi propter hoc malè audiret. Pharisæi enim B uolentes discipulos ab eo auellere, accusabant publicanorum conuiuium.

Iesus ubi audiuit dixit illis, Nõ opus habent ij qui ualent, medico, sed male habẽ-

Osee 6. tes. Ite autem, & discite quid sit, Misericordiam uolo, & non sacrificium. Non enim ueni uocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiã.] Non ueni, inquit, nunc tanquam iudex, sed medicus: unde & fœtorem fero. Arguit autem illos ut imperitos, dicens, Ite, & discite, hoc est, quia hactenus non didicistis, uel saltem nunc ite & discite, quòd Deus maioris facit misericordiam in peccatores, quàm sacrificium. Quod autem dicit, Non ueni uocare iustos: per ironiam dicit, hoc est, uos, qui iustificatis uosmetipsos: quia nullus hominum erat iustus, sed peccatores, non ut maneant peccatores, sed ad pœnitentiam.

Tunc accedũt eum discipuli Ioannis, dicentes, Quare nos & Pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli aũt tui non ieiunant?] Discipuli Ioannis inuident gloriæ Christi, & reprehendũt eum non ieiunantem. Dubitabant enĩ quomodo uincerent absq; corporis castigatione affectiones, id quod Ioannes non potuit. Ignorabant enim quòd Ioannes homo esset purus, & uirtute iustus: Christus autẽ uirtus ipsa, utpote Deus.

Dixit igitur illis Iesus: Num possunt filij thalami lugere quãdiu cum eis est sponsus? Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.] Præsens,

Sponsus Christus. inquit, tempus, tempus gaudij est, quãdiu cum discipulis sum. Spõsum enim seipsum uocat, quòd coaptet sibi nouã congregationem, hoc est ecclesiam: mortua ueteri, hoc est synagoga. Filios autem thalami, apostolos uocat. Tempus uerò ieiunij, cum ego passus fuero, & assumptus in cœlum. Ieiunabunt fame & siti, persecutionem patientes. Ostendit autem quàm imperfecti sint discipuli: & dicit,

Nullus immittit assumentũ panni rudis in ueste ueteri: tollit enim supplementum illius à uestimento, peiorq; fit ruptura. Neq; mittũt uinum nouum in utres ueteres:

Non iniungenda dura discipulis. alioqui rumpuntur utres, & uinum effunditur, & utres pereunt: sed mittunt uinum nouum in utres nouos, & utraq; simul seruantur.] Nondum, inquit, facti sunt discipuli fortes, sed opus habent indulgentia, neq; grauis moles illis imponenda manda

torum-

A torum. Hęc autem dicebat, docens & discipulos, ut & ipsi docturi orbem, indulgentes sint. Pannus enim rudis ieiunium est, & uinum nouum: uestis autem uetus & utres, infirmitas discipulorum.

Quū hæc illis loqueret, ecce princeps quidā accessit, & adorauit eum dicens, Filia mea modò defuncta est: sed ueni, & pone manū tuam super eam, & uiuet. Surgensq; Iesus secutus est eum, & discipuli eius.] Videtur ille fidem habere, quanuis non magnam. Obsecrat enim Iesum, non ut solum uerbum dicat, sed & ut ueniat, & manū imponat. Defunctam autem esse dicit filiam, quanuis apud Lucam dicatur nōdum defuncta. dicit autem uelut coniectans, eò q reliquerat eam iam extremū exhalantē spiritum: uel ut augens calamitatem, quò ad misericordiam prouocaret Christum. Luc. 8.

Et ecce mulier quæ sanguinis ꝓfluuio laborauerat annis 12. accessit à tergo, & tetigit fimbriā uestimenti eius. dicebat enim intra semetipsam: Si tantum tetigero uestem eius, salua ero. Iesus autem cōuersus, ut uidit illam, dixit, Confide filia, fides tua saluam te fecit. Et salua facta fuit mulier ex hora illa.] Mulier hæc quoniam ob morbum immūda erat, non accessit manifestè, uerita ne fortè q pacto prohiberet. Quanuis aūt putabat se posse latere, ueruntamen sperauit se sanitatem assecuturā, si tantū summā eius uestem contingeret, quæ per fimbriam significatur. At Saluator prodit eam, non ut amans gloriæ, sed ut fidem illius ad nostram utilitatem declararet, & ut in fide roboraretur etiam archisynagogus. Confide autem dicit ei, eo quòd timida erat, quia furtim donū acceperat. Et filiam uocat, ut fidelē. Ostendit item quòd nisi habuisset fidem, neutiquā recepisset beneficium, quanuis sanctas contigisset uestes. Dicunt aūt quòd statuam seruatoris fecerit, ad cuius pedes nascaī herba quæ profluuio sanguinis laborantibus medeatur, quam Iuliani temporibus impij contriuerūt.

Et cum uenisset Iesus in domum principis, & uidisset tibicines, & turbam tumultuantem, dicit illis, Secedite, non enim mortua est adolescentula, sed dormit. & deridebant illum.] Quoniam nondū nupta erat, deflebant eam nuptialibus tibijs, secun-

B dum legem hoc facientes. Dormire autem dicit illam, eo quòd apud se mors somnus esset: ualebat enim facilè suscitare. Cæterū quòd deriserunt eum, ne mireris: nam testimonium amplius dant miraculo, quòd uerè mortuā suscitarit. Ne quis enim diceret quòd in excessu quodam esset, idcirco in confesso erat apud omnes eius mors.

Vbi autem eiecta est turba, ingressus est, & tenuit manum illius: & surrexit adolescentula. Et emanauit fama illa in totam terram illam.] Vbi turba est & tumultuatio, non operatur miracula Iesus. Tenet autem manum, uirtutem illi dans. Et tu si mortuus fueris peccatis, tunc surges quando apprehendet manum tuam, ita ut opereris eiecta turba, & tumultatione sedata.

Et cum discessisset illinc Iesus, secuti sunt illum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miserere nostri fili Dauid.] Cæci ut Deo dicebant, miserere: ut homini autem dicebant, fili Dauid. Celebre enim erat apud Iudæos. Meßiam è semine Dauid uenturū.

At cum uenisset in ędes, adierunt illum cæci. Et dicit illis Iesus, Creditis quòd possim hoc facere? dicunt illi, Etiam Domine.] Trahit secum cæcos usq; in domum, ut monstret solidam illorum fidem, & condemnet Iudæos. Interrogat autem eos an crederent, ostendens fidem omnia perficere.

Tunc tetigit oculos illorum, dicens, Secundum uestram fidem fiat uobis. Et aperti sunt illorū oculi.] In domo seorsim curat, ut uitetur inanis gloria. Per omnia enim docet modestiam & humilitatem mentis.

Et interminatus est illis Iesus, dicens, Videte ne quis sciat. Illi autē ut egreßi sunt, diffamauerunt illum in tota terra illa.] Vides quomodo fastū fugerit. Illi uerò non ut inobedientes, sed ut grati diuulgauerunt. Quanuis autem alicubi dicere uidetur, Abi, & narra gloriam Dei, non est huic contrarium: uult enim eos de seipso quidem nihil dicere, sed narrare gloriam Dei apud alios. Quum aūt illi egrederentur, adduxerunt illi hominem mutum & dæmoniacum, & eiecto dæmonio loquutus est mutus.] Non erat morbus naturalis, sed à dæmone immissus: propterea & alij adducūt illum. nō enim per seipsum orare poterat, quia dęmon eius linguam uinxerat: unde neq; fidem exigit, sed statim curat, eiecto dæmone mutum loqui prohibente. Luc. 8.

Et admiratæ sunt turbæ, dicentes, Nunquam apparuit sic in Israel.] Admiratæ turbæ, Christum & prophetis & patriarchis præposuerunt. nam potestate sua cura bat, non sicut illi precantes. Videamus autem & pharisæos quid dicant. A

Pharisæi aūt dicebant: In principe dæmoniorum eijcit dæmonia.] Sūmæ stultitię sermones illi sunt. nullus enim dæmon eijcit dęmonem. Esto aūt q̃ dæmones eijciat † uti seruientes dæmonū principi,] morbos igitur & peccata quomodo soluebat, & regnū Dei prædicabat: nā dæmon cōtrario modo morbos auget, & à Deo separat.

† uti dęmonū principi seruiēs, aut magicā exercens

Et circumibat Iesus ciuitates omnes ac uicos, docēs in synagogis illorū, & prędicans euangeliū regni, & sanans omnē morbū ac omnē languorē in populo.] Quoniā misericors est, nō expectat illos ad se uenientes: sed ipse circuit ne habeāt excusationē q̃ nullus illos docuerit, opere & sermone trahit eos docēs, & miracula faciēs.

Cum uidisset autem turbas, misericordię affectu motus est erga illos, quòd essent destituti ac dispersi uelut oues non habentes pastorem.] Non habebant postorem, eo quòd principes illorū non solum non corrrigebant, sed & nocebant. Veri enim pastoris est, erga gregem misericordia affici.

Tunc dicit discipulis suis, Messis quidem multa, operarij autem pauci: rogate igitur dominum messis, ut extrudat operarios in messem suam.] Messem uocat multitudinem quæ curatione opus habebat. operarios autem eos, qui docere debebant, quales tunc non erant in Israel. Dominus autem messis, ipse est Christus, Dominus apostolorum & prophetarum. Manifestum autem hoc ex eo, quòd ordinauit apostolos non petendo Deum. Audi enim:

CAPVT X.

ET accersitis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem super spiritus immūdos, ita ut ipsos eijcerent, & sanarent quenuis morbū, & quenuis languorem.] Duodecim discipulos eligit iuxta numerū 12. tribuū, uirtutemq̃ illis tradidit, quanuis pauci essent, ac emisit. Pauci enim per angustam portam transeunt. dedit enim eis faciendi miracula uirtutem, ut per miracula in admirationem adducerent, & magis obtemperantes doctrinæ habeant auditores. B

Duodecim autem apostolorum nomina sunt hæc: primus Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius.] Enumerat autem apostolorum nomina, propter pseudoapostolos. Præponit autem Petrum & Andream, quoniam & primùm erant uocati. Deinde ponens filios Zebedæi, præponit Iacobum Ioanni, non propter dignitatem, sed quia ita acciderat. Dicit igitur,

Iacobus Zebedæi filius, & Ioannes frater eius. Philippus & Bartholomæus, Thomas & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi, & Lebbęus cognomēto Thaddæus: Simon Cananęus, & Iudas Iscariotes, qui & tradidit illū.] Vide humilitatē Matthæi, quomodo se post Thomā ordinarit. Ad Iudā aūt cum uenisset, nō dixit, pollutus ille, inimicus ille Dei, sed Iscariotē illum à patria nominauit. Erat enim & alius Iudas, qui & Lebbęus & Thaddæus dicebat. Duo igit Iacobi, nempe unus Zebedæi, alter Alphæi: & duo Iudæ, Thaddæus unus, & alter proditor. Tres aūt Simones, Simon scilicet Petrus, & Cananęus, & proditor. Simon enim Iudas Iscariotes dicebatur.

Hos duodecim emisit Iesus, & præcepit eis dicens, In uiam gentiū ne abieritis, et in† ciuitates) Samaritanorū ne ingrediamini: sed ite potius ad oues perditas domus Israel. Proficiscentes autem prædicate dicentes, Appropinquauit regnum cœlorū.] Hos, quales? piscatores, uulgares, publicanos. Primùm autem misit ad Iudęos, ne dicere queant, Quoniam ad gentiles missi fuerunt, idcirco nos Iudæi iure non credidimus. Destituit igitur Iudæos omni excusatione. Coniungit autem Samaritanos gentilibus, quoniā Babylonij erant, & in Iudæa domicilium habebant, prophetasq̃ non recipiebant, sed tantūmodo quinq̃ libros Moysi. Porrò per regnum cœlorum, futurorum intellige fruitionem. Armat autem eos miraculis, dicens,

† ciuitatē

Samaritani Babylonij.

Infirmos sanate, leprosos mūdate, dæmones eijcite. Gratis accepistis, gratis date.] Nihil tam decet doctorem, quàm humilitas, & diuitiarum contemptus. Duo igitur hæc hoc loco docet dicens, Gratis accepistis, ne superbirent, quòd talia dona & haberent, & darent. Gratis enim & per gratiam talia accepistis, sed cum humilitate

A & diuitiarum estote contemptores. Gratis enim, inquit, date. Et ut perfectius malorum omnium radix extirpetur, inquit,

Non possideatis aurũ, neq; argentũ, neq; æs in zonis uestris, neq; peram ad iter, neq; duas tunicas, neq; calceamenta, neq; uirgam. dignus enim est operarius suo cibo.] Magno studio eos exercet, & propterea omnia ab his superflua aufert, & curas eis adimit. Nam neq; uirgã eos habere sinit, quod exactæ paupertatis est: & dignos fide facit eos, qui paupertatẽ doceãt. Deinde ne dicãt, quomodo educabimur? inquit, Dignus est operarius cibo suo, hoc est à discipulis pascemini. Debebũt enim hoc uobis ut operarijs. Dixit autem cibo, nõ luxu. Neq; enim deliciari oportet doctorem.

In quancunq; ciuitatem uel uicũ fueritis ingressi, exquirite quis in ea dignus sit: atq; illic manete, donec exeatis.] Non ad omnes iussit ire, ne mixti indignis, arguantur. Nam si ad solos dignos ierint, omnino & pascentur. Iubet autem manere, & nõ de domo in domũ ire, ne tanquam gulosi male audiant, & uideantur primos qui susceperant, iniuria afficere.

Cum aũt intrabitis domũ, salutabitis illam dicentes, Pax huic domui. & si quidem fuerit domus digna, ueniat pax uestra supra illam: sin minus fuerit digna, pax uestra ad uos reuertatur. Per salutationem & pacem, benedictionem intellige: quę apud solos dignos manet. Disce igitur hoc loco quòd nostra maximè opera nos benedicãt.

Et quicunq; non exceperit uos, neq; audierit sermones uestros, exeuntes ex ædibus aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum uestrorum. Amen dico uobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm ciuitati illi.] Excutere uult puluerem, mõstrantes quòd nihil illinc acceperint propter duritiam illorũ qui persuaderi non potuerunt, uel quòd testantur se illorum nomine magnum iter confecisse, nihilq; illis profuisse. Tolerabilius igitur erit Sodomis quàm incredulis, eo quòd Sodomitæ hic puniti, alibi mitius punientur.

Ecce ego mitto uos sicut oues in medio luporum.] Armauerat eos miraculis, de ci-
B bis bonam fiduciam illis fecerat apertis dignorum ianuis. Dicit nunc & grauia quæ euentura erant, suam præscientiã manifestans. Consolatur aũt per hoc quod dicit, ego. Ego, inquit, potẽs ille: et proinde fidite: inuicti enim eritis. Instruit autem eos ad passionem. Nam sicut impossibile est oues in medio luporum nihil pati, ita & uos inter Iudæos. uerùm licet patiamini, ne succenseatis. Volo enim uos mãsuetos esse, sicut oues, & sic magis uincere.

Estote igitur prudentes sicut serpentes, & simplices uelut columbæ.] Vult discipulos etiam prudentes esse. Idcirco cum audieris Christianos dici oues, nõ intelligas quòd oporteat eos stupidos esse. nã & prudentes oportet esse, & scire quomodo uersandũ sit in medio multorũ inimicorum. Sicut enim serpens totum corpus objicit ut percutiatur, caput autem seruat: ita & Christianus, inquit, omnia sua det, atq; etiam corpus suum, percutientibus: caput aũt quod est Christus, & fidẽ in illum seruet. Et sicut serpens in angustam quandam cauernã circumgyrat se, & transiens pellem ueterem expoliat: ita & nos per angustã uiam incedamus, ut ueterem exuamus hominẽ. Veruntamen quia & serpens nociuus est, iubet nos simplices esse, hoc est syncęros, & absq; malitia, nullumq; offendentes, sicut columbę. Illæ enim cum auferuntur eis foetus, & persecutionem patiunt, rursus ad dominos suos reuertuntur. Esto igitur prudens sicut serpens, ita ut ne derideаris ob uitam ab alijs, sed omnia tua citra labem perficias. Erga alios aũt ne illis noceas, sis uelut columba, hoc est neutiq; malignus. *Prudentia serpentis, & simplicitas colũbæ.*

Cauete aũt ab hominibus. tradent enim uos in concilia, et in synagogis suis flagellabunt uos, & ad duces & reges ducemini propter me in testimonium ipsis ac gentibus.] Vides hoc esse prudentis, cauere, & non dare occasionẽ uolentib. persequi, sed prudenter agere res nostras. Si pecuniã uoluerit qui persequitur, da: si honorẽ, permitte, ut ne occasionem habeat: si autẽ fidem aufert, custodi tuum caput. Nõ autem discipulos missurus erat ad Iudæos solũ, sed etiam ad gentes: idcirco dicit, In testimoniũ ipsis & gentibus, hoc est, in notam & in reprehensionem eorũ qui non credũt.

At cum tradiderint uos, ne sitis soliciti quomodo aut quid loquamini: dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis illi loquentes, sed spiri-

tus patri uestris qui loquit in uobis.] Ne dicant, quomodo psuadere poterimus idio tæ sapientia præditos: iubet bene sperare, & solicitudinē deponere. nā cum inter fide les loquendū, dignū est ut præmeditemur, & parati simus ad defensionē queadmodū Petrus admonet. Inter turbas aūt & reges insanientes, suū promittit robur, ne timeamus. Nostrum est enim confiteri: sapienter autem respondere, Dei. Et ne suspiceris naturalem esse in defendendo idoneitatem, inquit, Nō uos loquimini, sed spiritus. A

Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij aduersus parentes, & morte afficiēt eos.] Prædicit eis euentura, ne turbentur cum acciderint. Ostendit autem & prędicationis uim, quomodo naturam ipsam contemnere faciat. Hic enim Christianismus est, & insaniam illorum interim manifestat, quòd neq; familiaribus parcunt.

Et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum. Qui autem perseuerauerit usq; in finem, hic saluus erit.] Ab omnibus, hoc est à multis. Non enim omnes illos odio persequebantur: nam nonnulli & fidem acceperant. Qui autem usq; in finem perseuerauerit, & non solum inceperit, ille æternæ uitæ particeps erit.

Cum aūt uos fuerint persecuti in ciuitate hac, fugite in aliā. Amen dico uobis, non perambulaueritis omnes ciuitates Israel, donec ueniat filius hominis.] Quæ suprà dicta sunt, terribilia erant: ut q; tradent uos, & eritis odio, & post eius ascensionem futura erant: quod autem nunc, dicitur de his quæ ante crucem. Non enim perambulaueritis ciuitates Israel in persecutionibus, & statim ueniā ad uos. Iubet autem fugere eum qui persecutionem patitur. Enimuero temere se in periculum inijcere, & autorem fieri condemnationis homicidis, & damno esse his quibus per prædicationem prodesse poterat, diabolicum est. Donec ueniat filius hominis, non de secundo aduentu intelligas, sed de conuentu & consolatione ante crucem. Missi enim ad prædicandum, iterum ad eum redierunt, & cum eo conuersati sunt.

Non est discipulus supra præceptorē, neq; seruus supra dnm suum: sufficit eī discipulo ut sit sicut præceptor suus, & ut seruus sit sicut dñs suus.] Docet hoc loco ferendas iniurias. Nam si ego præceptor & Dominus sustinui, multo magis uos discipuli & serui. Interrogas autem quomodo dicit, Non est discipulus supra præceptorem, cum uideamus multos discipulos præceptorib. antecellere: Intellige igit quòd donec fuerint discipuli, minores erūt pręceptorib. quòd si præstantiores fuerint, non erunt iam discipuli: sic & seruus quandiu est seruus, non erit supra dominū suum. B

Si ipsum patremfamiliās uocauerunt Beelzebul, quanto magis domesticos illius: Ne igitur timeatis eos: nihil enim est tectum, quod non sit reiegendum: & nihil occultum quin futurum ut sciatur.] Consolationem accipite à me. Si enim me principem dęmoniorū uocauerunt, quid graue si & uos familiares meos conuicijs taxent: Domesticos uocauit, nō autem seruos, suam erga illos declarans familiaritatem. Sed confidite, ueritas non occultabitur, sed tempus reuelabit & uestram uirtutem, & conuiciatorum malitiam. Nihil enim est occultum, quod non sciatur. Licet igitur nunc traducant, tamen postea uos etiam claros reddent.

Quod dico uobis in tenebris, hoc dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate in tectis.] Id quod seorsum dixi uobis, & in uno loco (hoc est enim in aurem, & in tenebris) fidenter docete, & magna uoce, ita ut omnes uos audiant. Quia autem dicendi libertatem & pericula sequuntur, subdit.

Et ne timeatis ab his qui occidunt corpus, animam aūt nō possunt occidere: timete autem magis eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.] Docet & mortem contemnendam. Terribilius enim, inquit, gehennæ supplicium est. Qui enim occidunt, solum corpus destruūt, animę autem fortassis benefaciunt. Deus aūt in gehennam projiciens, & animam & corpus punit. Gehennam autem cum dicit, significat perpetuam pœnam. Gehenna enim dicitur à semper nascendo.

Nonne duo passeres minuto asse ueneunt: & unus ex illis non cadet in terrā sine patre uestro. Vestri uerò etiā pili capitis omnes numerati sunt. ne igit metuatis, multis passeribus præstatis uos.] Ne sicut derelicti turbareni, inquit, Si neq; passer ignorante me capitur, quomodo uos quos amo, derelinquam: Euidentem aūt scientiam

&

A & prudentiã indicans, dicit capillos nostros numeratos esse. Ne putes igitur φ opus sit operãte Deo ut illaqueenť passeres: sed φ neq; illorum aucupiũ à Deo ignoretur.

Omnis igitur qui confitebiť in me coram hominibus, confitebor & ego illum coram patre meo qui est in cœlis. Porrò quisquis negauerit me coram hominibus, negabo eum & ego coram patre meo qui est in cœlis.] Ad martyriũ & testificationem adhortatur: nõ sufficit enim fides in sola anima, sed uult & per eos cõfiteri nos Deus. Non dixit autem, qui confitebitur me, sed in me, hoc est, in mea uirtute. Nam qui confitetur, superna uirtute adiutus confitetur. Postea de negante non dixit in me, sed me: ostendens φ non habens supernũ auxilium, negat. Omnis ergo qui confitetur quòd Deus est Christus, inueniet Christum confitentem de se patri quòd fidelis sit seruus. Qui autem negauerint, audient: Nescio uos.

Ne putetis quòd uenerim ut mittã pacem super terram: non ueni ut mitterem pacem, sed gladium. Veni enim ut dissidere faciam hominem aduersus patrem suũ, & filiam aduersus matrem suam, & sponsam aduersus socrum suam: et inimici hominis erunt familiares eius.] Nõ ubiq; bona est cõcordia: sed bonũ quandoq; est et dissidiũ. Gladius igitur est sermo fidei, qui nos auellit à consuetudine familiarium & cognatorum ad pietatem impedientiũ. Non enim simpliciter dicit ut ab his sequestremur & dissideamus: sed dum non conducunt, & impediunt † à salute. †fide

Qui amat patrem uel matrem ultra me, non est me dignus: & qui amat filium uel filiam ultra me, nõ est me dignus.] Vides quòd tunc oportet nos odio habere parentes & filios, quando uolunt † nos à Christo magis auellere.] Et quid dico patrem & matrem & filios? quod maius est, audi. † à nobis supra Christum amari

Et qui non accipit crucem suam, ac sequitur me, non est me dignus.] Quisquis (inquit) non renunciauerit præsenti uitæ, & tradiderit se in mortem contemptibilem (hoc enim prisci crucem uocabant) nõ est me dignus. Quoniam multi ut fures & latrones crucifiguntur, apposuit: Et sequitur me, hoc est, iuxta leges meas uiuit. Crux.

B Qui inuenerit animã suam, perditurus est eam: & qui perdiderit animã suã mea causa, inueniet eam.] Inuenire uideť animã suam, qui uitam quæ in carne est, custodit: sed perdit eam, quia mittit in æternũ supplicium. Qui autem perdit animã suam, & moritur, non ut latro uel seipsum strangulans, sed propter Christũ, ille seruat eam.

Qui recipit uos, me recipit: & q me recipit, recipit eum qui misit me. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit iustũ in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.] Excitat nos ut suscipiamus eos qui à Christo mittuntur. Nam qui discipulos suscipit, ipsum ueneratur, & propter illum etiam patrem. Oportet autem suscipere iustos & prophetas in nomine iusti & prophetæ, hoc est, quia iusti sunt & prophetæ, non propter præfecturam & subsidium à regib. Quod si quis fortè & prophetæ figuram gerat, opere autem non idem præstat, tu q; ut prophetã ipsum susceperis: & Deus, quasi iustũ suscepisses, tibi retribuet. hoc enim signat, mercedem iusti accipiet. Vel etiam aliter intelligas quòd iustus existimetur etiam ille qui suscipit, & accipiat mercedem quam iusti capiunt.

Et quicunq; potauerit unum ex pusillis istis poculo frigidæ aquæ tantum nomine discipuli, amen dico uobis, nõ perditurus est mercedem suam.] Ne paupertatẽ quis prætexat, dicit φ etsi poculum aquæ frigidæ des eo φ ille meus discipulus sit, & huius accipies mercedem. Poculum autem aquæ frigidæ dat & qui docet quempiam flagrantem igne iracundiæ uel concupiscentiarum, & facit eum nominari discipulum Christi, nec hic perdet mercedem suam.

CAPVT XI.

ET factum est cum finem fecisset Iesus mandandi duodecim discipulis suis: progressus est illinc ut doceret & prædicaret in ciuitatibus illorum.] Missis discipulis ipse cessat facere miracula, & solum docebat in synagogis. Nam si ipse præsens curasset, nulli tunc accessissent discipulos. ut igitur & illi habeant locum sanandi, ipse progressus est.

Ioannes autem cum audisset in carcere facta Christi missis duobus discipulis suis, dixit illi, Tu es qui uenturus es, an aliũ expectamus?] Non interrogat Ioannes quasi ignorans Christũ, Nam quo pacto ignoraret, cum testatus sit, Ecce agnus Dei? Ve-

rum quia discipuli eius inuidebant Christo, ut plurib. argumentis certiores eos redderet: propter hoc mittit eos, ut uel uisis miraculis credant Christū Ioanne maiorem esse: & idcirco fingit se rogare, Tu es qui uenturus es: hoc est, qui expectatur in scripturis in carne uenturus. Nonnulli autem dicunt, ꝙ quum dixerit uenturum, interrogauit de descensu ad inferos, quasi ignoret Ioannes, & dicat, Es tu ille qui ad infernum uenturus est, an alium expectamus: Hoc autem friuolū fuerit dicere. Quum enim prophetis alijs excellentior fuerit Ioannes, quomodo crucifixionem Christi & eius ad inferos descensum ignorasset, præsertim cum Christum agnū nominarit, eo ꝙ pro nobis immolādus erat: Sciebat igitur Ioannes ꝙ ad infernum uenturus esset Dominus cum anima, ut & illic saluaret (sicut dicit Gregorius theologus) omnes q credituri erant† ꝙ ꝑ nobis incarnatus esset. Et non sicut ignorās rogat, sed sicut uolēs copiosis testimonijs discipulos suos docere de Christo ob miraculorū operationem. Vide enim & Christum quid dicat ad hanc interrogationem. A

Gregorius theologus.

†si in dieb. ipsorū fuisset incarnatus

Respondit autem Iesus, & dixit eis, Ite & renunciate Ioanni ea quæ auditis & uidetis: Cæci uident, & claudi ambulant: leprosi mundantur, & surdi audiunt: mortui excitantur, & pauperes euangelizantur. Et beatus est quisquis non fuerit offensus per me.] Nō dixit, annunciate Ioanni, Ego sum qui uenturus sum: sed ut sciens ꝙ Ioannes hac de causa discipulos misisset, ut uideant miracula, inquit: Quæ uidetis, annūciate Ioāni, & omnino ille accepta occasione hac amplius de me uobis testimoniū perhibebit. Pauperes autem qui euangelizantur, intellige uel apostolos Euangeliū prædicantes (pauperes enim erant, & piscatores, & ut priuati contemptibiles) uel auditores Euangelij, de cœlestibus bonis audientes. Ostendens autem discipulis Ioannis quòd non laterent eum quæ cogitabant, dicit, Beatus qui non offensus fuerit in me. nam ipsi multum de eo dubitabant.

Illis autem euntibus, cœpit Iesus dicere turbis de Ioanne, Quid exiuistis in desertum ut uideretis: Num arundinem quæ agitatur à uento:] Fortasis turbæ ut audierunt Ioannis interrogationem, offensæ sunt, ne fortè & Ioannes de Christo dubitasset, & sic facile mutasset sententiā, quanuis prius testificatus fuisset de Christo. Hanc igitur suspicionem è medio tollens Christus, inquit: Nō est Ioannes arundo, hoc est, inconstans & uarius. Nam si talis esset, quare exiuistis ad eum in desertum: Non enim ad arundinem, hoc est facile mutabilem hominem exiuissetis, uerū sicut ad magnū & constantem hominem exiuistis. Proinde talis manet, qualem eum iudicastis. B

Sed quid existis ut uideretis: hominem mollibus uestimentis indutum: Ecce qui mollia gestant, in domibus regū sunt.] Nam ne dicere possint, quòd delicijs postea seruiens factus sit remissus, inquit, Non. Vestis enim eius ex pilis erat, & ostendebat à delicijs alienum. Si enim mollia gestasset, in regum domibus uersatus esset, & non in carcere, si delicias fuisset sectatus. Disce igitur quòd non oportet probum Christianum mollia gestare.

Nota.

At quid existis uidere: prophetam: Etiam dico uobis, & excellentiorem propheta.] Excellentior ꝙ propheta est Ioannes, propterea ꝙ alij prophetæ futura de Christo tantum prædixerunt, hic autem oculatus fuit testis, quod sanè magnū est. Ad hęc, alij quidem posteaꝗ nati fuerint prophetarunt. hic uerò in matris adhuc utero Christum agnouit, & exultauit.

Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparaturus est uiam tuam ante te.] Angelus uocatus est & propter angelicam uitam, ac fermè materiæ expertem, & propter hoc ꝙ nunciauit prædicauitꝗ Christum. Præparauit aūt uiam Christi, quasi testificans de eo, & quasi baptizans in pœnitentiam. Nam post pœnitentiam remissio peccatorum, quam remissionem Christus dat. Hæc autem dixit Christus postquam à se abierant discipuli Ioannis, ne uideatur ei adulari. Vaticinium autem, dictum Malachiæ est.

Ioannes quare dictus angelus.

Malac. 3.

Amen dico uobis, non surrexit inter natos mulierū maior Ioanne Baptista.] Cum affirmatione hoc asserit quòd non sit quisꝗ Ioanne maior. Dicens aūt mulierum, seipsum excepit. Christus enim à uirgine natus est, non muliere, quæ uirum passa.

Qui autem minor est in regno cœlorū, maior illo est.] Quoniam multas Ioannis laudes

A laudes dixerat, ut ne putent quòd & se maior sit ille, inquit hoc loco manifestius, quòd ego minor, & natu iunior, & iuxta uestrã opinionẽ inferior, maior illo sum in regno cœlorum, hoc est, in spiritualib. & cœlestibus bonis. Nam hic quidem ipso minor sum, & quatenus prior me natus est, & quatenus ipse uobis magnus uidetur, sed illic maior sum.

A' diebus aũt Ioannis Baptistæ usq; ad hunc diẽ regnũ celorũ uim patiť, & uiolenti rapiũt illud.] Videnť hæc superiorib. nõ cohærere, sed nõ sic habet. Vide igitur. Etenim de se dixerat Christus q; maior sit Ioanne, & cogit illos ut ei credãt, ostẽdens quòd multi rapiant regnum cœlorum, hoc est, fidem in se. Opus aũt est uirtute multa. Relinquere enim patrem & matrẽ, & animã suam contẽnere, quãta uis?

Omnes enim prophetæ & ipsa lex usq; ad Ioannem prophetizauerunt.] Et hoc bene illa consequiť. dicit enim, Ego sum ille uenturus. Omnes eñ prophetæ impleti sunt. Non aũt impleti fuissent, si ego non uenissem. Nihil igiť expectetis ulterius.

Et si uultis recipere, ipse est Helias ille qui uenturus erat.] Si uultis, inquit, accipere, hoc est, si sana mente iudicatis, & nõ inuida, ipse est Helias quem dixit propheta Malachias uenturũ. Etenim præcursor ac Helias idem sortiti sunt ministeriũ: & hic quidem prioris aduentus, Helias aũt posterioris pręcursor. Deinde ostendens quòd ænigma sit Ioannem Heliam esse, & intellectu opus ad intelligendum, inquit, Malach. 4

Qui habet aures ad audiendũ, audiat.] Ita inducens eos ut interrogent ac discãt.

Cui aũt assimilabo generationẽ hanc? Similis est pueris sedentib. in foro, & acclamãtibus sodalib. suis, & dicentib. Tibia cecinimus uobis, & nõ saltastis: † lamentauimus uos, & nõ planxistis.] Insinuat hic Iudæorũ morositatem. Difficiles enim moribus, neq; Ioannis austeritate, neq; Christi simplicitate inuitare potuerunt: sed similes fuerunt pueris contumacibus, quos neq; facilitate neq; luctu quis placarit. † lugubria cecinimus uobis

Venit enim, inquit, Ioãnes neq; comedens neq; bibens, & dicunt, Dæmoniũ habet. Venit filius hominis comedens & bibens, & dicunt, Ecce hominem edacem &
B uini potorem, amicumq; publicanorum & peccatorũ.] Lamentationi assimilat uitam Ioannis: erat enim magnæ tam in uerbis q̃ operibus seueritatis. Tibiæ autem uitam Christi. gratiosus enim erat Dominus. ac mirè dispensans omnia, omnibus condescendit, ut omnes lucrifaciat, & regnum euangelizet: proinde non eius fuit austeritatis cuius Ioannes.

Et iustificata est sapientia à filijs suis.] Hoc dicit, Quandoquidem neq; Ioannis uita neq; mea uobis placet, sed omnes salutis uias aspernamini. Iustus apparebo ego, qui sapientia sum. Nulla enim posthac uobis excusatio erit, sed omnino iudicabimini. Etenim ego quidem impleui omnia, uos autem increduli facti, iustum me, utpote qui nihil intermiserim, comprobabitis.

Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus factæ fuerant plurimæ uirtutes ipsius, quòd non pœnituissent.] Postquam monstrauit quòd omnia quæcunq; oportebat fecerat, & manserunt absq; pœnitentia, consequenter exprobrat:

Væ tibi † Chorozain, uæ tibi Bethsaida.] Vt intelligas eos qui non crediderunt, non à natura, sed uoluntate malos esse, meminit Bethsaidæ, ex qua Andreas & Petrus & Philippus & filij Zebedęi fuerunt: atq; ita non naturæ, sed uoluntatis malitia fuit. Nam si naturæ, fuissent & illi mali. † Chorazin

Quoniam si in Tyro & Sidone factæ fuissent uirtutes quæ factæ sunt in uobis, olim in sacco & cinere pœnituissent. Verũtamen dico uobis, Tyro & Sidoni tolerabilius erit in die iudicij, q̃ uobis.] Deteriores dicit Iudæos Tyrijs & Sidonijs. Tyrij enim naturalem legem transgressi sunt, Iudæi autem & Mosaicã. Et illi quidem non uiderunt miracula, hi autem & miracula quæ uidere, accusarunt. Saccus, pœnitentiæ symbolum est. Lugentes uidemus cinerem & puluerem super caput spargere.

Et tu Capernaũ, quæ usq; ad cœlos es exaltata, usq; ad infernum detraheris: quoniã si in Sodomis factæ fuissent uirtutes quæ in te, mãsissent usq; in hodiernũ diem. Verũtamen dico uobis q; Sodomis tolerabilius erit in die iudicij, q̃ tibi.] Capernaũ exaltata est eo quòd sit ciuitas Iesu. glorificata enim fuit, utpote patria eius, sed nihil utilitatis inde accepit, non credendo; & propterea contrario modo iudicata est usq;

in infernum, quòd talem sortita inquilinum, non sit emendatior facta. Quoniã aũt A
Capernaum interpretari quis potest agrum consolationis: uide quòd si quis merea
tur fieri ager spiritus paracleti, & deinde sublime sapiat, & exaltetur usq; in cœlum,
ita corruet quoq; per superbiam. Horrescas igitur ô homo.

In illo tẽpore respondit Iesus, & dixit, Confiteor tibi pater, Domine cœli & terrę, quòd occultaueris hæc à sapientib. & intelligẽtib. & reuelaueris ea paruulis.] Quod dicit, hunc sensum habet. Confiteor, hoc est, gratias ago tibi, q; Iudęi qui sibi uident esse sapientes & periti in scripturis, non crediderunt, imperiti aũt & paruuli credide runt & cognouerunt mysteria. Occultauit autem mysteria Deus ab his qui uidenẽ esse sapientes: non ut inuidens, uel ut author imperitię, sed ideo q; non erant digni, propter hoc q; sibi uidebanẽ esse sapientes. Nam qui uideẽ sibi sapiens, & confidit in sapientia sua, neq; Deum inuocat. Vnde Deus postea non inuocatus, neq; iuuat eum, neq; reuelat. Et aliter, Deus propter magnam misericordiam suam non reue- †quibusuis lat† eis] plura mysteria, ut ne magis puniantur, utpote aspernantes ea quæ didicerũt.

Etiam pater, sic fuit beneplacitum ante te.] Manifestat hoc loco benignitatem patris, quòd non ab alio prouocatus, reuelat paruulis, sed sic placuit ab initio. Complacitum enim uoluntas est, & beneplacitum.

Omnia mihi tradita sunt à patre meo.] Dixit suprà quòd absconderit pater. Ne igitur suspiceris quòd ipse quidem nihil faciat, omnia autem patris sint, dicit, Omnia mihi tradita sunt, & una potestas mea & illius. Cum autem audis, tradita sunt: ne suspiceris quòd tanquam seruo & inferiori tradita fuerint, sed tanquam filio. Nam secundum hoc quòd natus est à patre, omnia tradita sunt ei. Nisi enim natus esset ab eo, & eiusdem esset substantiæ, non fuissent ei tradita. Non à Domino, inquit, sed à patre meo: ut exempli gratia si nascatur pulcher puer à pulchro patre, & dicat, Data est mihi pulchritudo à patre meo.

Et nullus cognoscit filium nisi pater, neq; patrem quis cognoscit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.] Maius dicit: Nulli sit mirum me omnium esse Dominum, B cum scilicet & aliud maius possim, nempe scire patrem, ac sic ipsum cognoscere, ut & alijs eum possim reuelare. Considera autem quòd superius dixerit patrem reuelasse mysteria paruulis: hic autem filius patrem reuelauerit. Vides igitur unam uirtutem patris & filij: siquidem & pater reuelat ac filius.

Venite omnes ad me qui laboratis & onerati estis, & ego requiescere uos faciã.] Omnes uocat, non solum Iudæos, sed Gentiles. Per laborantes intellige Iudæos, ut facientes traditiones legis graues, & in operatione mandatorum legis fatigatos. Per oneratos autem, Gentiles onere peccatorum oppressos. Hos igitur omnes quiescere facit Christus. Credere enim, & confiteri, & baptizari, quis labor? Quomodo autem non & quies? quandoquidem & hic nihil solicitum esse oportet de ijs quæ ante baptismum facta sunt, & alibi quies te susceptura est.

Tollite iugũ meum super uos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, et inuenietis requiem animabus uestris. Iugum enim meum commodum est, & onus meum leue.] Iugum Christi, humilitas et mititas. Qui igitur se humiliauerit omni homini, requiem inuenit, imperturbatus manens: sicut uanæ gloriæ cupidus & arrogans semper in curis est, nolens quoquam minor haberi, sed cogitans quomodo magis glorificetur, & quomodo uincat inimicos. Iugum igitur Christi (humilitatem dico) leue est. Facilius est enim humili naturæ nostræ humiliari, quàm sublimari. Dicuntur item & omnia mandata Christi iugum leue, quoniam propter futuram retributionem leuia, tametsi ad breue tempus grauia uideantur.

CAPVT XII.

IN illo tempore ibat Iesus sabbatis per segetes: discipuli uerò illius esuriebant, & cœperunt uellere spicas, & comedere. At pharisæi cum uidissent, dixerunt illi, Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere in sabbato. Ille uerò dixit eis, Non legi-
1. Reg. 21. stis quid fecerit Dauid quum esuriret ipse, & ij qui cum eo erant? Quomodo ingressus sit in domum Dei, & panes propositionis ederit, quos ipsi non licebat edere, neque ijs qui cum illo erant, nisi sacerdotibus solis.] Iterum pharisæi naturalem passio-
nem

A nem, nempe famem arguunt, quum ipsi grauius peccent. Dominus per historiam Dauid admonet eos. Ille enim, inquit, propter famem maius quiddam ausus fuit. Panes autem propositionis erant duodecim, qui quotidie proponebant in mensa, sex in dextera parte, sex in sinistra. Quanuis autem & Dauid propheta erat, non tamen ei inde licebat edere, sed solis sacerdotibus: quanto magis non licebat his qui cum eo erant? attamen propter famem uenia dignus erat. sic igitur & discipuli. *Panes propositionis.*

An nō legistis in lege, quòd sabbatis sacerdotes in templo sabbatū prophanant, & crimine uacant? Dico autem uobis, quòd templo maius est hoc in loco.] Lex prohibebat in sabbato operari. Sacerdotes in sabbato & ligna scindebāt, & ignem accendebāt, atq; ita ꝓphanabāt sabbatū, hoc est inquinabāt, ut uobis uidetur. At dicis mihi, quòd bene licebit sacerdotib. discipuli aūt sacerdotes nō erāt. Dico igiť quòd templo maius est hoc in loco, hoc est, quia ego maior sum templo, & Dominus cum discipulis sum: maiorem ergo habent hi potestatem soluendi sabbatum, quàm sacerdotes. *Nu. 28.* *Exo. 20. 23.* *Deut. 5.*

Quòd si sciretis quid sit, Misericordiam uolo, & non sacrificium, nequaquā condemnassetis insontes: nam dominus est & sabbati filius hominis.] Ostendit eos & imperitos, & nescientes propheticum. Oportebat enim (inquit) misereri esurientib. Et aliter, Ego filius hominis, dominus sum sabbati, ut omnium & dierū opifex. Ego igiť ut Dominus soluo sabbatū. Intellige aūt & iuxta anagogen: quoniam operarij erant apostoli: messis autem & aristæ, credentes. Porro euellebāt apostoli & comedebant, hoc est, cibum habebant, salutem hominum. Hoc autem faciebāt in sabbatis, hoc est in ocio malorum. Pharisęi autem indignabantur. sic & in ecclesia doctoribus docentibus & prodesse cupientibus pharisæi sæpe inuident, & ægrè ferunt. *Suprà 9.* *Osee 6.*

Progressus autem illinc uenit in synagogam illorū: & ecce homo erat manum habens aridam, & interrogabant illū dicentes, Num licet sabbatis curare? ut accusarent eum.] Alij Euāgelistæ dicūt quòd Iesus interrogauerit pharisæos. Dici igitur potest quòd cum inuidi essent, pręuenerint & rogauerint illum, ut dicit Matthęus. Deinde B Christus iterū interrogauit eos, uti ridens eorum cæcitatem, id quod ab alijs Euangelistis dicitur. Interrogant igitur eum, ut occasionem habeant ad calumniandum. *Mar. 3.* *Luce 6.*

At ille dixit eis, Quis erit ex uobis homo, qui habebit ouē unā, et si ea inciderit sabbatis in foueā, nónne apprehendet illam, & eriget? Quanto igitur præstātior est homo oue? licet igiť sabbatis benefacere.] Ostendit eos propter auaritiam, & ut ne priuentur oue, dissoluere sabbatum: propter inuidiam aūt non ferre ut cureť homo: unde hoc loco auaros & crudeles eos esse, & cōtemptores Dei ostendit. Contemnunt eīm sabbatū, ut nō pereat ouis: immisericordes aūt sunt, quia hominis curā respuunt.

Tunc dicit homini, Extende manū tuam: & extendit, & restituta est sana sicut altera.] Multi & nunc aridas manus habent, hoc est, immisericordes sunt, & non communicant: sed quando sermone euangelico doceń, extendunt eas, & cōmunicant, quamuis Pharisæi, superbi dæmones, qui nobis eam amputarūt, propter suā in nos inimicitiam manus nostras ad misericordiam extendi nolunt.

Pharisęi autem egressi ceperunt consilium aduersus eum, quomodo illum perderent. at Iesus ubi nouisset, secessit illinc.] O' inuidentiam. quando beneficijs afficiuntur, tunc insaniunt. Secedit autem Iesus, eo quòd passionis tempus nondū imminebat, parcens interim illis, ne homicidij crimini fiant obnoxij. Temere enim se in pericula obijcere, Deo gratū non est. Vide aūt quod signanter dicit, Egressi. nā ut exierunt à Deo, tunc uoluerūt perdere Iesum. Nullus enim in Deo manens talia uult. *Temere se in periculū mittere nō Deo gratū*

Et sequutæ sunt eum turbæ multæ, & curauit eos omnes, & increpauit eos, ne se manifestum faciant.] Vt inuidiam illorum demulceret, manifestari non uult. Nihil enim omittebat quod ad illorum curam pertinebat.

Vt compleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam dicentem, Ecce filius meus quem elegi: dilectus meus, in quo sibi bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super illum, & iudiciū gentibus annunciabit. Non contendet, neq; clamabit.] Introducit & prophetam testem mansuetudinis Iesu. Quæcunq; enim, inquit, uoluerint Iudæi, faciet. Si uoluerint ut non appareat, faciet etiam istud, & non reluctabitur, ut inanis gloriæ auidus. Neque clamabit, sed annunciabit turbis, ne manife-

manifestent se: sed & gentibus iudicium annunciabit, hoc est, etiam gentes docebit. A
Iudicium. Iudicium enim est doctrina & scientia, & diiudicatio boni. uel, & futurum iudiciũ annunciabit Ethnicis, qui nunquam audiuerunt de futuro iudicio.

Neq; in plateis audiet quis uocem eius.] Non enim in medio fori, ut gloriæ appetentes, sed in templo & synagogis & monte & iuxta littora docebat.

Arundinem cõminutam non confringet, & linum fumigans non extinguet.] Poterat, inquit, Iudæos ut calamum contritum confringere, & iram eorum ut linum fumigans, hoc est ardens, extinguere: sed noluit quoad dispensatio adimpleretur, & per omnia uinceret eos. Hoc enim significat quod subditur,

Donec eijciat ad uictoriam iudicium. Et in nomine illius gentes sperabunt.] Ne enim haberent quod prætexerent, omnia sustinuit, ut postea cõdemnaret eos, & uinceret nihil contradicentes. Et quidnam est quod non fecit ut lucrifaciat illos? sed noluerunt. Vnde gentes sperabunt in eum, quoniam Iudæi noluerunt.

Tunc adductus est ad eum dæmoniacus cæcus ac mutus, & sanauit illum, ita ut cæcus ac mutus loqueretur & cerneret. Et obstupuerunt omnes turbæ, dicebantq;: Num hic est filius Dauid?] Vias ad fidem occluserat dæmon, oculos, aures, & linguam: sed Iesus sanat, & filius Dauid à turbis nominatur. Expectabatur enim Christus ex semine Dauid. Et nunc si uideris quempiam neq; quid bonum sit per se intelligentem, neq; alterius sermones suscipientẽ, existima illũ cæcum & mutum, quem utinam sanarit Deus tacto eius corde.

Quæ cum audiuissent Pharisæi, dicebant, Hic non eijcit dæmonia nisi in Beelzebul principe dæmoniorum.] Tametsi Dominus propter eos secesserat, illi nihilominus etiam procul audientes taxabant: quumq; homines multis afficerentur beneficijs, erant tam naturæ inimici, quàm diaboli.

Quum autem sciret Iesus cogitationes illorum, dixit illis, Omne regnum diuisum aduersus sese, desolatur: & omnis ciuitas aut domus diuisa aduersus seipsam, nõn stabit. Et si Satanas Satanam eijcit, aduersus seipsum diuisus est: quomodo igitur stabit regnum eius?] Inuulgando cogitationes illorum, Deum se esse comprobauit. Excusat autem se apud illos communibus exemplis, & monstrat insipientiam eorum. Quomodo enim dæmones seipsos eijciunt, cum magis inter se conueniant? Satan autem dicitur aduersarius. B

Et si ego in Beelzebul eijcio dæmonia, filij uestri in quo eijciũt? Propterea ipsi uestri erunt iudices.] Esto inquit quòd ego talis sim: filij uestri, hoc est mei discipuli, in quo eijciunt? Nunquid & illi in Beelzebul? Quòd si illi diuina uirtute, multo magis ego. Illi enim in nomine meo miracula operantur, propterea illi uos condemnaturi sunt, quia illos uidetis in meo nomine miracula facere, & adhuc me accusatis.

Quòd si spiritu Dei ego dæmonia eijcio, ergo peruenit ad uos regnũ Dei.] Hoc dicit, quòd si in diuina uirtute ego eijcio dæmonia, ergo ego sum filius Dei, & adueni propter uos, ut afficiamini beneficijs, atq; ita peruenit in uos meus aduentus. hic enim est regnum Dei. quid igitur aduentum meum, qui propter uos est, accusatis?

Aut quomodo potest aliquis intrare domum potentis, & uasa eius diripere, nisi prius liget potentem, & tunc domum eius diripiet?] Tantum, inquit, abest ut amicos habeam dæmones, ut & aduersarios habeam, & ligem eos qui ante meum aduentũ fortes erant. In domum autem, id est, in mundũ ingressus Iesus, uasa dæmonum, homines dico, abstulit.

Qui non est mecum, contra me est: & qui nõ colligit mecum, dispergit.] Quomodo, inquit, Beelzebul mihi cooperaturus est, qui cõtrarium mihi operatur? Ego quidem uirtutem doceo, ille autem malitiam. quomodo igitur est mecum? Et ego quidem congrego homines ad salutem, ille autem dispergit. Notat autem Pharisæos, quòd se docente, & multis prodesse cupiente, ipsi dispergerent populum ita, ne accederent ad se. Vnde ostendit eos reuera dęmonijs plenos.

Idcirco dico uobis, Omne peccatum & conuicium remittetur hominibus, at cõuicium in spiritũ sanctũ nõ remittetur hominibus. Et quisquis dixerit uerbũ aduersus filiũ hominis, remittetꝛ illi: qui autem dixerit aduersus spiritũ sanctũ, non remittetur ei, neq;

A ei, neq; in præsenti seculo, neque in futuro.] Dicit hoc loco omne aliud peccatum †quantūuis inexcusabile sit, utpote scortationē, furtū, & similia, talia esse, ut cōfugere liceat ad humanā infirmitatem, & sit ueniæ locus. quando autem quis uiderit miracula per spiritum sanctum fieri, & accusauerit ea quasi à diabolo facta: qualem habiturus est ille excusationem? Manifestum est enim scire eum quòd à spiritu sancto fiant, sua autem sponte male operari. quomodo igitur talis uenia dignus erit? Itaque Iudæi quando uiderunt Christum manducantem & bibentem, ac uersantem cum publicanis & meretricibus, aliaq; omnia more filij hominis facientem, & deinde arguerunt eum ut comedonem, & uini potorem: in hoc erant uenia digni, & neque pœnitentia super hoc ab eis exigebatur. Videbantur enim rationabiliter offendi. Quando autem uiderūt eum operari miracula, & arguerunt, & blasphemarunt spiritum sanctum, dicentes hoc dæmoniacum esse, quomodo remittetur hoc peccatū nisi pœnitentiam egerint? Et ita disce quòd ille qui blasphemat in filium hominis, uidens eum humano more uiuere, & dicens, hic meretricarius est, uorax, & uini potor, dum Christus hoc facit: talis etsi non pœniteat, de hoc non reddet rationem. Veniam enim accepit, tanquam qui non intellexerit illum fuisse Deum, eo quòd tam occultus fuerit. Qui autem blasphemat in spiritum sanctū, hoc est in spiritualia opera Christi, & dicit ea esse diabolica, nisi pœnitentiam egerit, ueniam nō assequetur. Non enim rationabilem causam habuit ut calumniaretur, quemadmodum ille qui Christum uidens cum meretricibus & publicanis uersari tum calumniabatur. Non remittetur igitur uel hic, uel alibi: sed & hic & alibi punietur. Multi enim sunt qui hic quidem puniuntur, sed alibi prorsus immunes sunt, ut pauper Lazarus: alij autē & hic & alibi, ut Sodomitæ, & hi qui in spiritum sanctum blasphemant: alij uerò neque hic, neq; alibi, ut apostoli, & præcursor. Nam licet uideantur persecutionem pati, sed non patiuntur illam pro peccatis. sunt enim probationes & coronæ.

† uel paruā saltem habere excusationem, utpote scortationem, furtū: cōfugimus enim

Suprà. 11.

Lucæ 7.

De pctō in spiritū sanctum irremissibili.

Lucæ 16.

B Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem. Ex fructu enim arbor cognoscitur.] Quum Iudæi nōn possent miracula Christi arguere ut mala, Christum facientem illa blasphemabant ut dæmoniacum. Vel & me, inquit, dicite arborem bonam esse, & miracula mea, quæ fructus sunt, bona. Vel si me dicitis arborem putrem, manifestum quòd & fructus, miracula uidelicet, putres erunt. Verùm miracula, id est fructum, bona esse dicitis: igitur & ego bona sum arbor. Omnino enim sicut ex fructu arbor, ita & ego ex miraculis cognoscor.

Progenies uiperarū, quomodo potestis bona loqui, quū mali sitis?] Ecce, inquit, uos cum arbores malę sitis, fructum malum fertis, maledicentes mihi: unde & ego si malus essem, fructus afferrem malos, & nō talia miracula. Progeniem uiperarū eos uocat, quoniā in Abraham gloriabantur. ostendit autem quòd nō sint ex Abrahā, sed ex progenitoribus se dignis.

Ioan. 8.

Siquidē ex abundantia cordis os loquitur. Bonus homo ex bono thesauro emittit bona, & malus homo ex malo thesauro emittit mala.] Quando enim uideris quēpiam obscœnē loquentem, scias φ multo plura habeat in corde, quàm quæ loquitur. Nam ex abundantia effundit se in externa, & thesaurum possidet absconditū. Paruam enim partem declarat. Similiter & bona dicens, plura habet in corde.

Turpiloquos taxat.

Dico aūt uobis, quòd homines de omni uerbo ocioso quod loquentur, rationem reddent in die iudicij. Ex sermonibus enim tuis iustificaberis, & ex sermonibus tuis condemnaberis. Terret hic nos, quoniā & pro ocioso uerbo rationē daturi sumus, hoc est pro mendacio, calumnia, inordinatis & ridiculis. Deinde ponit testimoniū ex scriptura, ne uideatur propria dicere. Ex sermonibus tuis iustificaberis, & ex sermonibus tuis condemnaberis.

Iob 9.

Pro. 12. 18.

Ecclesi. 10.

Tunc responderunt quidā ex scribis & pharisæis, dicentes, Magister, uolumus à te signum uidere.) Admirans Euangelista apposuit, tunc. Quū enim obedire illos oporteret propter signa præcedētia, tunc signū petunt. De cœlo aūt uolunt signū uidere sicut alius Euangelista dicit. putabant enim φ signa super terram potestate diaboli faceret, mundi enim rector est diabolus. Quid igitur ad hæc saluator?

Deu.32. Ionæ 2. Respondens dixit illis, Generatio praua & adultera signum quærit, & signum non dabitur illi, nisi signum Ionæ prophetæ. Quemadmodum enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus ac tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.] Prauam generationem uocat eos, quia dolose semper tentabant: adulteram autem, quia desciscebant à Deo, & adhærebant dæmonibus. Signum autem dicit resurrectionem suam, ut admirabilem. Postquàm enim in cor terræ, in infimum locum infernũ descendit, tertio die resurrexit. Tres aũt dies & tres noctes à parte intelligas, & non integras. Mortuus enim est in parasceue, quæ ipsa una dies est: & mortuus fuit sabbato, ecce & alia dies: nox autem dominicę ipsum adhuc mortuum apprehendit. Tres igitur dies & noctes à parte numerantur, quia & sic sæpe numerare consueuimus.

Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eam, quòd ipsi pœnituerint ad prædicationẽ Ionæ: & ecce plus quàm Ionas est hoc loco.] Postquam, inquit, Ionas exijt à ceto, & prædicauit, crediderunt: in me autem, etiam cum surrexero, non credetis. Vnde & condemnabimini à Niniuitis, qui crediderunt seruo meo Ionæ absque miraculis, quanuis barbari fuerint: uos autem assueti prophetis, uisis signis non creditis mihi Domino: quod significat, dicens, Et ecce plus Iona hoc loco.

3.Reg.10. 2.Paral.9. Regina Austri excitabitur in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam: quia uenit à finibus terræ ut audiret sapientiam Solomonis, & ecce plus quàm Solomõ hoc loco.] Regina inquit, à longe uenit, quanuis esset mulier infirma, ut de arboribus & lignis & naturalibus quibusdam audiret: uos autem me, cum ad uos uenerim & arcana dixerim, non suscepistis.

Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per arentia loca, quærens requiem: & non inueniens, tunc dicit, Reuertar in domum meam unde exiui. & cum uenerit, reperit eam uacantem, & scopis purgatam atque ornatam. Tũc abit, & adiungit sibi septem alios spiritus sceleratiores se. & ingressus inhabitat illic: & fiunt postrema hominis illius peiora primis. Sic erit & generationi huic peruersæ.] Ostendit illos usque in extremam perditionem uenisse, quòd ipsum non susceperint. Et sicut à dæmonijs liberati, si ignaui fuerint, deterius habent: ita & uestra generatio à dæmonio tenebatur cum idola adoraret, sed per prophetas eiectus est ille dæmon. Veni autem & ego, mundare uos magis uolens: sed quia repulistis me, & interimere uultis, ut grauius peccantes, grauius etiam puniemini: & extrema captiuitas uestra grauior erit, quàm prima. Tu autem intellige & hoc, quòd per baptismũ eijcitur immundus spiritus, & uadit ad loca inaquosa, & animas non baptizatas, sed in illis non inuenit requiem. Requies aũt est dæmonij, baptizatos turbare per mala opera, quoniam non baptizatos iam habet. conuertitur igitur ad baptizatũ cum spiritibus septem. Sicut enim septẽ sunt dona spiritus, ita è diuerso septem sunt malitiæ spiritus. Cum autem ingressus fuerit in baptizatum, deterior fit calamitas. Prius enim spes erat per baptismum esse purgatum: postea autem non est spes secundi baptismi nisi per pœnitentiam, quæ ualde laboriosa est. (Esaiæ 11.)

Adhuc aũt loquẽte illo ad turbas, ecce mater eius & fratres eius stabant foris, quærentes ei loqui.] Humanum quid uolebat ostendere mater, quòd ut in filiũ potestatẽ habeat: nihil eñ magnum adhuc de eo intelligebat, propter hoc ipso adhuc loquente, uolebat ad se illum attrahere, quasi ambitiosula tãto sibi filio subdito. Quid igitur? Christus quoniam intentionem eius sciebat, audi quid dicat. (Caute lege. uide finem libri.)

Dixit autem quidam illi, Ecce mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tibi loqui. At ille respondens dixit ei qui sibi renunciauerat, Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei? & extẽdens manum suam ad discipulos suos, dixit, Ecce mater mea & fratres mei. Quisquis enim fecerit uoluntatẽ patris mei qui est in cœlis, ipse meus frater, & soror & mater est.] Non iniuria afficiens matrem, hæc dixit, sed corrigens mentem eius gloriæ auidam & humanam. Nõ enim dixit, Non est mater mea: sed, si non fecerit uoluntatem Dei, nil ei proderit quòd me genuit. Non enim negat naturalem cognationem, sed apponit etiam eam quæ est per uirtutem. Nullus enim

A indignus, à cognatione utilitatem capit. Igitur correcto uanæ gloriæ morbo, iterũ obedit matri uocanti. Dicit enim Euangelista.

CAPVT XIII.

IN die uerò illo egressus Iesus è domo sedit iuxta mare: & congregatæ sunt ad illum turbæ multæ, ita ut ipse nauim ingressus sederet, & uniuersa turba in littore stabat. Sedit in naui, ut omnes auditores in faciem haberet spectantes, & omnes commodius audirent. Sanè è mari piscatur eos qui in terra.

Et loquutus est eis multa in parabolis, dicens.] Simplicibus turbis absq; parabola in monte loquutus est: his autem in parabola, utpote dolosis pharisæis, ut si non intelligant, quærant & discant. Præterea, ut indignis non oportebat doctrinas eis proponere nudas. Non oportet enim margaritas ante porcos mittere. Primam autem parabolam ponit quæ auditorem faciat attentiorem. *Supra 5. 6. 7.* *Quare Christus in parabolis loquitur.*

Ecce exijt qui seminabat, ad seminandum semen suum.] Seipsum dicit satorem, semen autem uerbum. Exijt aũt non loco, nam ubiq; erat: sed secundũ illud quod nobis propior factus est per carnem, dicitur egredi è sinibus paternis. Exijt autem ad nos, quoniam nos ad ipsum intrare non potuimus. Et ad quid faciendum exijt? Num ut exurat terram propter spinas? num ut puniat? Minimè, sed ut sementem faciat. Semen aũt suum dicit, eo quòd & prophetæ seminauerunt, at nõ semẽ suum, sed Dei. Ipse aũt ut Deus semen suum, hoc est proprium, seminauit. non enim diuina gratia illustratus est, sed ipse erat sapientia Dei.

Et cum seminaret, alia quidem ceciderunt iuxta uiam, & uenerunt uolucres cœli & deuorauerunt ea. alia aũt ceciderunt in terram petrosam, ubi non habebãt multum terræ, & protinus exorta sunt, eo quòd non habebant profunditatem terræ: cũ autem exortus est sol, exusta sunt: & quia non habebant radicem, exaruerunt.] Hi qui iuxta uiam, sunt ignaui & desides, qui nunquam suscipiunt uerbum. Mens enim eorum uia est conculcata & dura, & minimè arata. ab ijs igitur rapiunt uerbũ

B uolucres cœli, hoc est spiritus aeris, dæmones uidelicet. Qui uerò super petrosam, sunt ij qui audierunt quidem, sed propter imbecillitatem in tentationibus & afflictionibus non obluctantur, sed perdunt suam salutem. Per solem enim orientem, intellige tentationes, eo quòd tentatio ostendit homines & declarat quales sunt, sicut sol manifestat abscondita. *Sol, tentatio.*

Alia aũt ceciderunt inter spinas, & ascenderunt spinæ, & suffocauerunt ea.] Hi sunt qui curis suffocant sermonem. Nam diues licet uideatur bonum quoddam opus facere, at nõ crescit opus eius, neq; proficit solicitudinibus prohibentibus.

Alia uerò ceciderunt in terram bonam, & dederunt fructum, ille quidem centũ, alius autem sexaginta, alius uerò triginta.] Tres partes seminis perierunt, & quarta sola seruata est. Pauci enim sunt qui saluantur. Postea uerò dicit de terra bona, data nobis pœnitentiæ spe. Est enim possibile, etiã si quis petrosa terra sit, aut iuxta uiã uel spinosa, eum fieri terram bonam. Non enim æqualem fructum ferunt omnes q semen suscipiunt: sed alius quidem centuplum, fortè paupertatem perfectam habens, & summã exercitationem. Alius autem sexagecuplum, ut cœnobita fortè monachus, & adhuc operans. Alius uerò trigecuplum, ut q honestas nuptias delegit & uirtutem pro uirili amplexatur. Vide autem Dei bonitatem, quomodo omnes suscipit, & magna & mediocria & parua colentes. *Luce 13.*

Qui habet aures audiendi audiat.] Manifestat quòd hæc spiritualiter intelligenda sint ab his qui spirituales aures animæ habent. Multi autem aures habent, sed nõ ad audiendum: propterea subdit, Qui habet aures ut audiat, ille audiat.

Et cum accessissent discipuli, dixerunt illi, Quare in parabolis loqueris illis? Ipse autem respondens dixit illis, Vobis datum est scire arcana regni cœlorum, illis autem non datum est. Quisquis enim habet, dabitur illi, & reddetur abũdantior: quisquis autem non habet, etiam illud quod habet, tolletur ab eo.] Videntes discipuli magnam in his quæ à Christo dicebantur, obscuritatem: ut communes multitudinis procuratores accedunt interrogantes. At ille dicit, Vobis datum est scire mysteria, hoc est, quia habetis alacritatem & studium, datum est uobis: illis autem non

 adhi

adhibentib. studium, non est datum. Ille enim accipit, qui quærit. Quærite enim inquit, & dabitur uobis. Vide item quomodo hoc loco parabolã dixit Iesus, & discipuli soli quæ interrogauerant acceperunt. Vnde bene diximus, adhibẽti studiũ datum esse scientia abundantiorem fieri, quia adhibet studium & mentem dignam. ab eo autem qui non haber studium, nec mentem, ut par est adhibet, etiam tolli quod habere uidetur: hoc est, etiam si paruam quandam boni scintillam habeat, & eam non excitet & accendat per spiritum & spiritualia opera, extingui. A

Mali non sunt à natura, nec à Deo. Ioan. 1.

Propterea per parabolas loquor illis, qa uidentes nõ uidẽt, & audientes nõ audiũt neq; intelligũt.] Attẽde. Hic ẽm soluit quæstionẽ dicentiũ q̃ à natura & à Deo mali sunt quidã. Dixit ẽm, inquiũt, Christus, uobis datũ est nosse arcana. Iudæis aũt non est datũ. Dicimus ergo ad illos cũ Deo, quòd Deus omnes faciat intelligere natura quantũ opus est. Omnẽ enim hominẽ illuminat uenientem in hunc mundum. Voluntas autẽ nostra obtenebrat nos. Hoc igitur & in isto loco manifestat. Dicit enim quòd uidẽtes natura, hoc est à Deo facti, ut natura intelligere possint, nõ uident uoluntariè: & audientes, hoc est naturaliter à Deo ita facti, ut audire & intelligere queãt, nõ audiunt neq; intelligunt, ꝑpter uoluntatẽ. Dic enim, quæso, an nõ uidebãt miracula Christi? Profectò, sed faciebãt seipsos cęcos, & taxabãt eum. Hoc ergo est, uidentes non uident. Adducit igitur & prophetam testem.

Esaiæ 6.

Et impletur in illis prophetia Esaiæ quæ dicit, Aurib. audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non cernetis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierũt, & oculos suos occluserunt, nequando uiderẽt oculis, & auribus audirẽt & corde intelligerẽt, & cõuertãtur, & sanẽ illos.] Vides quid dicat ꝓpheta, propterea nõ intelligetis, nõ quòd crassum creauerim cor uestrum, sed quòd incrassatum sit, quod antea manifestum subtile fuisse. Quod enim incrassatur, prius tenue fuit: incrassato aũt illo sic, oculos suos occluserũt: nõ dixit q̃ occluserit oculos eorũ Deus, sed illi sua uoluntate. Illud ẽm fecerũt, inquit, ne conuertant, & sanem illos, sua enim malitia operã dederũt ut incurabiles & ad conuersionẽ inepti fierent. Vestri uerò beati sunt oculi, quia uident: & aures uestrę, qa audiunt. Amen quippe dico uobis, quòd multi prophetæ & iusti desiderauerunt uidere quæ uidetis, & non uiderũt: & audire quę auditis, & nõ audierũt.] Et sensibiles qdem apostolorũ oculi & aures beatę, sed multo magis spirituales oculi atq; aures beatitudine dignæ q̃ agnouerunt Christũ. Præfert aũt illos prophetis, eo quòd Christũ corporaliter uiderunt, illi mentaliter tantũ, sed & q̃ illi nõ assecuti fuerunt tanta mysteria & talem notitiã quantã ij. In duob. enim præcellebãt prophetas apostoli, & corporaliter uidendo, et magis spiritualiter intelligẽdo diuina. Manifestat igiť parabolã discipulis dicẽs. Vos igitur audite parabolã seminantis. Cum quis audierit sermonẽ regni, & non intellexerit, uadit malignus ille, & rapit insitum in cor eius. hic est qui iuxta uiam seminatus est.] Adhortatur nos ad intelligendũ quæ dicuntur à docentibus, ne & nos similes fiamus his qui iuxta uiam. Fortasse autẽ quia uia est Christus, qui extra Christum sunt, hi non sunt in uia, sed extra uiam. B

Apostoli prophetas in duob. præcellunt.

Atqui in petricosa semẽ iactum exceperat, hic est qui sermonẽ audit, ac protinus cum gaudio arripit: non habet aũt radicem in seipso, sed temporarius est. Porrò cum inciderit persecutio uel afflictio propter sermonem, statim offenditur. Afflictio, inquit, quia multi à parentibus uel alijs afflictionibus afflicti, statim blasphemant. Persecutio autem dicit propter eos quibus tyranni molesti sunt.

Afflictio. Persequutio.

At qui in spinas semen exceperat, hic est qui uerbum audit, & cura seculi huius & deceptio diuitiarum suffocat uerbum, & sterilis fit.] Nõ dixit, seculum hoc suffocat, sed cura seculi: neq; diuitiæ, sed deceptio diuitiarũ. Diuitiæ enim quando dispergun tur, non suffocant, sed crescere faciunt uerbum. Spinæ autem, curæ & deliciæ, eo q̃ ignem concupiscentiæ & gehennæ accendunt. Et sicut spina acuta in corpus penetrat, & uix eradicat: sic & delicię inualescẽtes in animã ingrediunt, & uix eradicant.

Cæterũ q in terram bonam excepit semen, hic est qui uerbum audit & intelligit, qui deniq; fructum reddit & facit, alius quidem centuplum, alius uerò sexagecuplum, alius autem trigecuplũ.] Variæ uirtutis species sunt, uarij & qui proficiunt.

Vide

A Vide autem ordinem in parabola. Oportet enim nos primùm audire sermonem & intelligere ne simus sicut qui iuxta uiam. Deinde firmiter retinere quod auditum est: præterea non esse amatores opum. Quid enim proderit, si audiero & retinuero, & diuitiarum amore suffocor?

Aliam parabolam ꝓposuit eis dicens: Simile factum est regnum cœlorum homini semināti bonū semen in agro suo, sed dormientib. hominib. uenit illius inimicus & seminauit zizania inter triticum, abijtq;. Cum autem germinasset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerūt & zizania. Accedentes autem serui patrisfamiliâs dixerunt illi, Dñe nōne bonū semen seminaras in tuo agro? unde igitur habet zizania? Ille uerò dixit illis, Inimicus homo hoc fecit. Serui aūt dixerunt illi, Vis igitur abeamus, & colligamus ea? At ille dixit, Nō: ne dum colligitis zizania, eradicetis simul cum illis & triticum. sinite pariter crescere utraq; usq; ad messem, & in tempore messis dicam messorib. colligite primùm zizania, & colligate in fasciculos ad cōburendum ea, triticum uerò cōgregate in horreum meū.] In priori parabola dixit quartā partē seminis cadere in terram bonam, in hac aūt ostendit quòd neq; illud ipsum semen quod in terram bonam cecidit, incorruptum sinat hostis, dum nos dormimus & ignaui sumus. Ager etenim mundus est, uel cuiusuis anima. Porrò Christus est qui seminauit. Bonum semen, boni homines, uel bonæ cogitatiōes. Zizania, hæreses, uel malæ cogitationes. Quis seminat autem hęc? diabolus. At dormientes homines, qui ꝓpter ignauiā suā locum dederūt hęreticis, uel malis cogitationib. Serui autem angeli, qui indignanť esse hæreses uel malitiā in anima, & uolunt euellere & excindere ex hac uita hæreticos, & mala cogitātes. Deus autem nō permittit hęreticos bellis cōsumi, ne simul patianť cōsumanturq; & iusti. Similiter neq; ꝓpter malas cogitationes uult Deus excindi hominē, ne & triticū simul corrumpať: ut exempli gratia, si Matthæus excisus fuisset ex hac uita, cum esset zizanium, simul utiq; excisum fuisset & sermonis frumentum quod postea ex ipso oriturum erat. Similiter & Paulus, & latro. Hi

B enim cum zizania essent, nō sunt extirpati, sed ꝑmissi sunt uiuere, ut cresceret postea illorum uirtus. Diciť igiť de angelis q̄ in cōsummatione tunc cōgregabūt zizania, hoc est hęreticos. Sed quomodo? in fasciculos, hoc est ligatis eorum manib. & pedib. non enim tunc ultrà q̄s operari poterit, sed omnis operandi uis ligabiť. Frumentum autem sancti uidelicet, à messorib. angelis cōgregabiť in cœlestia horrea. Igiť similiter malę cogitationes quas habuit Paulus quando persequebatur, exustæ sunt igni Christi, quem uenit in terram mittere: frumentum autem, id est bonæ cogitationes, congregatæ sunt in horrea ecclesiæ.

Aliam parabolam adiecit eis, dicens, Simile est regnum cœlorum grano sinapis, q̄d accepit homo, & seminauit in agro suo: quod minimum quidem est omnium seminum, quando autē creuerit, maximū est inter holera, & fit arbor, adeò ut ueniant uolucres cœli, & nidulentur in ramis illius.] Granum sinapis, prædicatio est, & apostoli. pauci enim uidentur hi, & totum orbem occupauerunt: atq; ita, ut uolatilia cœli, hoc est qui leuem & alatam ad cœlestia mentem habent, in eis quiescant. Et tu quoq; esto granum sinapis, quod paruum quidem uideatur. Non enim oportet uirtutem iactare, sed feruidum se præbere & prouocatiuum, & austerè reprehendentem. Sic enim eris maximus inter holera, id est perfectus inter infirmos & imperfectos, ita ut & uolatilia cœli, hoc est angeli, habitēt in te, angelicam ducente uitam. Gaudent enim illi in iustis.

Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cœlorum fermento quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentaretur totū.] Fermentum dicit apostolos, sicut & granum sinapis. Sicut enim fermentum, cum paruum sit, totam farinam in se transfert, sic & uos totum mundum transformabitis, tametsi pauci sitis. Satum autem erat mensura Hebræorum, sicut apud nos est ut exempli causa dicam, modius uel decalitra. Aliqui autem per fermentum intelligūt prædicationem, per tria autem sata tres animæ uires, rationalem, concupiscibilem, & irascibilem: per mulierē uerò, animam prædicationem in omnibus suis uiribus recondentem, cōmiscentē, fermentantē, & sanctificantē per illā totū. Oportet enim

nos omnino fermētari & transformari in diuina. Dicit eñ, donec fermētet totum. A

Hæc omnia locutus est Iesus per parabolas ad turbas, & sine parabola nihil locutus est illis, ut cōpleret quod dictum fuerat per prophetam qui ait, Aperiā in parabolis os meum, eructabo abscondita à cōstitutione mūdi.] Adducit prophetam prædicentem quomodo docturus erat Iesus & in parabolis, ne tu putes Christum inuenisse nouum quendam docendi modum. Particula autem Vt, nō est causæ, sed euentus significatiua. Non enim docuit eo modo Iesus ut impleatur prophetia: sed quia ipse per parabolas docuit, ex effectu impleta est prophetia. Absq; autem parabola nō loquebatur eis, tunc solum: non enim semper in parabolis loquebatur. Eructauit autem Dominus quæ abscondita erant à constitutione mundi, Ipse enim manifestauit nobis mysteria quæ in cœlis sunt.

Psal.77.

Vt dictio non causæ semper, sed euentus significatiua est.

Tunc relictis turbis uenit in domum Iesus.] Tunc reliquit turbas, cum nihil prodesset sua doctrina. Ipse enim in parabolis loquebatur, ut se interrogarent: contrà illi non curabant, neq; discere quærebant, unde ab eo meritò relicti sunt.

Et accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes, Dic nobis parabolam *zizaniorum* agri.] De hac sola rogant ꝙ aliæ manifestiores eis uidebantur. Zizania aūt dicunt, quæ inter fruges pullulant etiam nociua, utpote lolium, uicia, bromium, &c.

Zizania.

At ille respondens dixit illis, Qui seminat bonum semen, est filius hominis: ager autem est mundus. Porrò bonum semen, sunt filij regni: zizania uerò, sunt filij illius mali: inimicus q seminat ea, est diabolus: messis uerò, consummatio seculi est: messores autem, angeli sunt. Sicut igitur colliguntur *zizania*, & igni comburuntur: sic erit in consummatione seculi huius. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent è regno illius omnia offendicula, & eos qui patrant iniquitatem, ac mittent illos in caminum ignis, ibi erit ploratus, stridorq; dentium.] Suprà hæc dicta sunt, quæ hic dicenda. Dicebamus enim quod de hæresibus accipiat, quæ permittuntur esse usq; ad consummationē seculi. Nam si excinderemus & occideremus hæreticos, seditiones fierent, & fortè etiam multi fidelium in seditionibus perirent: quoniam & Paulus & latro habuerunt olim *zizania* priusquàm crediderunt: non execta autem sunt tunc propter futuram frugem. Postea autem fructum attulerunt Deo. Zizania uerò spiritus sancti igni combusta sunt & feruore. B

Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui. Qui habet aures audiēdi, audiat.] Quoniā sol uidet nobis omnibus stellis fulgentior, propterea comparat soli iustorū claritatem. † Num ut super solem fulgeant? absit, quia sol iustitiæ Christus. Tunc iusti fulgebunt ut Christus. Erunt enim & ipsi dij.

† nam & super solē fulgebunt. fortasse aūt

Mala.4.

Iusti dij erunt.

Iterum simile est regnum cœlorū thesauro in agro abscondito, quem homo qui inuenit, abscondit, & præ gaudio illius uadit & uendit uniuersa quæ habet, & emit agrum illum.] Ager mundus: thesaurus prædicatio & scientia Christi. Occultus est autem in mūdo. Sapientiā enim, inquit Paulus, prædicamus abscōditam. Quærens autem scientiam Dei inuenit eam: & omnia quæ habet, siue gentilia dogmata, siue malos mores, siue diuitias, abijcit statim, & emit agrum, id est mundum. Nam qui scientiam habet Christi, possessionem propriam habet mundum, nihil enim habēs omnia possidet, & elementa ei seruiunt, & imperat illis, sicut & Iesus & Moyses.

1.Cor.2.

Iterum simile est regnum cœlorū homini negotiatori quęrenti bonas margaritas, qui cum inuenerit unam preciosam margaritam, abiens uendidit omnia quę possidebat & mercatus est illam.] Mare est præsens uita. Negociatores, qui per hanc ambulant & quærunt scientiam quandā inuenire. Multæ enim margaritæ, multorū sapientum opiniones. Vna autem preciosa, una est ueritas, quæ scilicet Christus est. Igit̄ sicut de margarita tradit̄ quòd in concha nascat̄, quæ se aperit tempore fulgoris & dein iterum claudit: cōcipit̄ itaq; tum ex fulgore & rore, ꝓpterea candida est: sic & Christus in uirgine cōceptus est, ex superno fulgore, spiritus sancti scilicet. Et sicut sæpe margaritam tenens in manu, ipse scit quantas habeat diuitias, alij autem ignorant: ita & prædicatio in obscuris & simplicibus abscondita est. Docet igitur ut datis omnibus margaritam hanc possideamus.

Margarita ut nascatur.

Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ, quæ in mare missa, ex omni genere cō-

gre-

A gregauit, quam ut impleta fuiſſet ſubducentes ad littus,& ſedentes collegerunt quæ
bona ſunt, in uaſa: quæ uerò mala, foràs eiecerunt. Sic erit in conſummatione ſecu-
li. exibunt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittent eos in caminū
ignis, ubi erit fletus & ſtridor dentium.] Terribilis eſt hæc parabola. oſtendit enim ꝙ
licet credamus, non habeamus autem uitam bonam, in ignem proijciemur. Sagena
quidem eſt doctrina piſcatorum apoſtolorum, quæ ex miraculis & teſtimonijs pro-
phetarum connexa eſt. Quæ enim docebant Apoſtoli, firmabant miraculis, & pro-
phetarum uocibus. Hæc igitur ſagena ex omni genere congregauit, barbaros, Græ
cos, Iudæos, meretrices, publicanos, latrones. Quando aũt impleta fuerit, & conſum
mabitur mundus, tunc qui in ſagena fuerint, diſcernentur. Nam licet crediderimus,
inuenti autem fuerimus mali, abijciemur. Qui autem non tales, in uaſa mittentᷣ æter
na tabernacula dico. Omne autem opus, ſiue bonũ, ſiue malum, cibus dicitur eſſe a-
nimæ. Habet enim anima ſpirituales dentes. Tunc autem anima ſtridebit illis, hoc
eſt operatiuas ſuas uirtutes conteret, eo quòd hæc fecerit.

Dicit illis Ieſus, Intellexiſtis hæc omnia? Dicunt illi, Etiam Dñe. At ille dixit illis,
propterea omnis ſcriba doctus ad regnum cœlorum, ſimilis eſt patrifamiliâs qui de-
ꝓmit de theſauro ſuo noua & uetera.] Vidiſti quomodo parabolę attentiores eos fe
cerint? Ecce igitur qui aliàs inſipientes, & imperiti, intelligunt ea quę obliquè dicta.
Vnde laudans eos Saluator, dicit, Omnis ſcriba &c. Scribas eñ uocat eos, ut doctos
in lege, & licet docti eſſent in lege, non manſerunt tamē in lege, ſed docti ſunt ad re-
gnum, hoc eſt Chriſti ſcientiā & poſſunt proferre ea quæ ex nouo & quę ex ueteri.
Paterfamiliâs igiᷣ Chriſtus ut diues. In ipſo enim theſauri ſunt ſcientiæ, qui noua do-
cens, ex ueteri ſubiungebat teſtimonia. exēpli gratia dixerat, ꝓ ocioſo ſermone ra- *Matth. 12.*
tionem reddes, hoc enim nouũ: deinde addidit teſtimoniũ, Ex ſermonib. enim tuis *Pro. 18.*
iuſtificaberis, & condemnaberis, hoc uetus. In hoc ſimiles Apoſtoli, qualis Paulus di *1. Cor. 4.*
cens, Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.

B Et factum eſt, ut cum finiſſet Ieſus parabolas has, digrederetur illinc. Et cum uenif
ſet in patriā ſuā, docebat eos in ſynagoga illorũ.] Has dixit parabolas, quoniā, & pau
lo pòſt † docturus erat.] Trāſit aũt, ut & alijs ſua pręſentia ꝓſit. Patriā aũt illius Naza *† dicturus*
reth intellige. nam in iſta educatus eſt. Cęterũ in ſynagoga docet publicè & liberè, ne *erat.*
dicere poſtea poſsint quòd quædam à lege diuerſa docuerit.

Ita ut ſtuperent, ac dicerent: Vnde huic ſapientia hæc & uirtutes? nónne hic eſt
ille fabri filius? nónne mater eius uocatur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioſes, &
Simon & Iudas? & ſorores eius nónne omnes apud nos ſunt? Vnde igiᷣ huic hæc o-
mnia? & offendebantur ſuper eo.] Inſipientes erant Nazareni, exiſtimabāt enim i-
gnobilitatem & obſcuritatem maiorum in cauſa eſſe quo minus quis Deo placeat.
Eſto enim quòd humilis homo fuerit Ieſus, an nō & Deus? Quid obſtaret magnum
illum in miraculis fieri? Comprobantᷣ igitur & inuidi, & inſipientes. Oportebat ſa-
nè magis gloriari, quòd tantum bonum patria eorum protulerit. Fratres autem ha- *Ioſeph ex*
buit Dominus & ſorores, Ioſeph filios, quos genuit ex uxore fratris ſui Clopæ. Mor *Clopæ fra-*
tuo enim abſq; liberis Clopa, Ioſeph iuxta legem uxorem eius accepit, & pueros ꝓ- *tris uxore*
creauit ſex, quatuor mares, & duas fœminas. Mariam quæ dicebatur Clopæ filia, ſe- *ſex libe-*
cundum legem, & Salômen. Apud nos ſunt, hoc eſt nobiſcũ habitant. Offendebantᷣ *ros habuit.*
igiᷣ & illi ſuper Ieſu. Fortaſsis eñ ipſi dicebāt quòd in Beelzebul eijceret dæmonia.

Ieſus autem dixit illis, Non eſt propheta honoris expers, niſi in patria ſua, & in do
mo ſua. Et non fecit illic uirtutes multas, propter incredulitatem illorum.] Vide Chri
ſtum quomodo non iniuria eos afficit, ſed manſuetè dicit, Non eſt propheta hono-
ris expers & c. Solemus enim homines familiares contemnere, & externos in admi
ratione habere. Quod autem adijcit, in domo ſua, ideo fecit, quia oderant eum & fra
tres ſui domeſtici. Porrò illic uirtutes multas non fecit, propter incredulitatem illorũ
parcens eis, ne poſt ſigna increduli manentes grauius punirentᷣ. Multa igitur nō fe
cit, pauca autem fecit: ne poſſent dicere ꝙ ſi ulla feciſſet, credidiſſemus. Tu autem
intellige quòd & hodie Ieſus in patria ſua, hoc eſt apud Iudæos ignominioſus eſt:
nos autem exteri illum ueneramur.

CAPVT XIIII. A

IN illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam de Iesu, & dixit pueris suis, Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo uirtutes agunt in illo.] Hic Herodes erat filius eius qui pueros in Bethlehem occidit. Considera autem hic fastum uitæ tyrannicæ. Ecce enim post quantum tempus fama de Iesu ad Herodem peruenit. Qui enim potentatu sunt præditi, tardè ista discunt, eo quòd non curent eos qui uirtute sunt conspicui. Apparet autem quòd Baptistam timuerit, & propterea de his non alijs quàm pueris, hoc est seruis, effari audet. Quoniam autem uiuens Ioannes signum non fecerat, putauit Herodes quòd per resurrectionẽ acceperit etiam hoc donum à Deo, ut miracula operetur.

Herodes enim ceperat Ioannẽ, & uinxerat ac posuerat in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui. Dicebat enim ei Ioannes, Non licet tibi habere eam. Et uolens eum occidere, metuebat turbã, ꝓpterea quòd illum ceu prophetam habebant.] Narrationis huius de Ioanne in superiorib. nõ meminit Matthæus, eo quòd scopus illi erat ea duntaxat scribere quæ ad Christũ spectabant. Sanè nec nunc meminisset eius, nisi & hoc ad Christum retulisset. Arguit autem Ioannes Herodem, ut fratris uxorem non legitimè habentem. (*Deut. 7.*) Lex enim iubebat fratris uxorem accipere tunc fratrẽ quãdo ille absq; liberis defungeretur. Hic aũt Philippus nõ absq; liberis defunctus erat. Erat enim ei puella quæ saltabat. Sunt autẽ quidã q dicunt q etiã adhuc uiuente Philippo Herodes ei abstulerit uxorem, & tetrarchiam. Siue autem hoc, siue illud erat, illicitum erat facinus. Nõ timebat autem Deum, sed turbam timebat, unde distulit cædem: at diabolus opportunum tempus sibi inuenit.

Cùm autẽ celebrarentur natalia Herodis, saltabat filia Herodiadis, in medio, & placuit Herodi, unde cum iureiurando pollicitus est se illi daturum qdquid peteret. At illa prius instructa à matre sua, Da mihi, inqt, hic in patina caput Ioannis Baptistæ. Vide luxum, Regina saltat, & quãto pulchrius saltauit, tãto peius. Turpe ẽm est reginę, aliqd indecorum dextrè facere. Cõsidera autem aliã insipientiã Herodis. Iurauit quicqd peteret daturũ se. (B) Quòd si caput tuum petisset, dedisses'ne illud? Da mihi, inquit, caput Ioannis. Quare apposuit hic? Timebat ne fortè Herodes resipiscens postea pœnitudine duceretur: propterea urget dicens, Da mihi hic.

Melius plerũq; peierare, quàm ob iuramentũ quid facere impium.

Et indoluit rex: attamen propter iusiurandum & accumbentes iussit dari. Et cum misisset carnifices, amputauit caput Ioãnis in carcere, & allatum est caput eius in patina, & datum puellæ, atq; illa obtulit matri suæ. Et accesserunt discipuli eius, & tulerunt corpus & sepelierunt illud.] Indoluit propter uirtutem. Admiratur enim uirtutem & hostis, attamen ꝓpter iusiurandum dat donum inhumanum. Discamus autem hoc loco esse aliquando melius peierare quàm propter iuramentum impium aliqd facere. Sepultum autem est corpus Baptistæ in Sebaste Cæsarea. Venerabile autem eius caput primum in Emesan repositum fuit.

Abieruntq; & renunciauerunt Iesu.] Quid annunciãt Iesu? nõ q mortuus esset Ioannes, nam id fama statim attulerat, sed q Hærodes de Iesu diceret, q Ioãnes esset.

Pericula nõ temerè adeunda.

Id cum audisset Iesus, secessit illinc in naui ad desertum locum seorsum.] Secedit Iesus propter Herodis homicidium, docens nos ne obijciamus nosipsos temere in pericula, & interim ne uideaẽ iuxta apparentiã tantum incarnatus, propterea secedit. Si enim tenuisset eũ Herodes, conatus fuisset illum occidere: & si conante hoc Herode, Iesus seipsum è medijs periculis eripuisset, eo quòd nõdum instabat tempus mortis, habitus fuisset phantasma esse, & eapropter secedit. In desertum autem locũ seorsum, ut miraculum illud de panibus operaretur.

Et cum audissent turbæ, secutę sunt eum itinere pedestri relictis urbibus. Et egressus Iesus uidit multam turbam, & miseratus illam, sanauit infirmos illorum.] Fidem indicant turbę unde & ad secedentẽ accurrunt, & ideo sanitatem fidei mercedẽ deportãt. sed & q pedestri itinere incedunt, & q absq; cibis ueniunt, fidei signa sunt.

Facta autẽ uespera accesserunt ad eum discipuli ipsius dicẽtes, Desertus est locus. & hora iam præterijt: dimitte turbas ut abeãt in uicos, & emant sibi cibaria. At illis dixit Iesus, Nõ est illis necesse ut abeãt, date illis uos quod edãt.] Misericordes sunt

disci-

A discipuli. Curam enim gerunt turbæ, & ꝓpterea nolūt eam ieiunā esse. Quid igitur saluator? Date uos illis quod edant. Hoc autem dicit, nō tanquam ignorans in quanta Apostoli egestate essent: sed ut dicentibus illis se nō habere q̄d edant, appareat ipsum nō inanis gloriæ studio, sed necessitate ad operandum miraculum procedere.

At illi dicunt ei, Non habemus hic nisi quinq; panes, & duos pisces. Ille uerò dixit, Afferte mihi eos huc. Et iussit turbas ut discumberent super gramina, sumptisq; quinq; panib. ac duobus piscibus, ac sublatis in cœlum oculis benedixit.] Nam licet uespera sit, tamen temporū ego conditor adsum: licet desertus locus sit, tamē sum ego qui omni carni escam do. Discamus aūt hoc loco ꝙ etiam pauca quæ habemus, in hospitalitatē insumere debemus. Etenī apostoli pauca habentes, dederunt turbis: & quemadmodū pauca hæc multiplicauit, ita & tua pauca multiplicabuntur. Facit autem turbas super gramina considere, frugalitatem docens, ne tu in preciosis lectis & stratis recumbas. Porrò suspicit in cœlū & benedicit panes: fortasśis ut maior fides ei habeatur ꝙ non sit contrarius Deo, sed cœlitus & à patre uenerit. Docet quoq; ut & nos mensam accedentes, primùm gratias agamus, & sic comedamus.

Et cum fregisset, dedit discipulis panes, discipuli uerò turbis. Et comederunt omnes, & saturati sunt, & sustulerunt quod superfuerat de fragmentis, duodecim cophinos plenos. Porrò q̄ comederāt, fuere uiri fermè quinquies mille, præter mulieres ac pueros.] Discipulis dat panes, ut in memoria semper habeāt miraculū, & ne effluat à cogitatione eorū, tametsi illi citò obliuiscebātur. Ne aūt opineris ꝙ apparenter tantùm miracula fecerit, multiplicantur usq; ad impletionem duodecim cophinorum panes, ut & Iudas portet, & ad prodendum nō sit peruicax, miraculū secum cogitās. Panes aūt multiplicat & pisces, ut ostendat ꝙ ipse sit qui terrā & mare condiderit, & omnes cibi nostri ab ipso nobis dentur, & per ipsum multiplicentur. Cæterùm in deserto fit miraculum, ne quis opinetur è ciuitate uicina emptos panes, multitudiniq; distributos. desertū enim erat. Et hoc quidē secundū historiā. Iuxta anagogen aūt dis-

B ce. Postq; Herodes, hoc est carnalis & pellicea mens Iudæorum (ita enim Herodes sonat) decollauit Ioannem prophetarū caput, hoc est de Christo prædicentibus nō credidit, secedit Iesus in desertum locum, ad gentes à Deo destitutas, & sanauit infirmas animas, & deinde pauit eas. Nam nisi remiserit nobis peccata, & sanauerit morbos per baptismum, non pascet nos communione impollutorum mysteriorum. Nullus enim non baptisatus communicat. Iam quinq; milia signant eos quorū quinq; sensus malè affecti erant, qui & per quinq; panes curantur. Enimuerò quia quinq; sensus infirmabantur, quot plagæ erant, tot erant & emplastra. Duo uerò pisces, piscatorum sermones. Vnus piscis Euangelium, alius piscis Apostolus. Quidam quinque panes, quinq; libros Moysi intellexerunt, Genesim, Exodum, Leuiticum, Numeros, Deuteronomium. Duodecim autem cophini fuerunt sublati ab Apostolis, & portati. Quæcunq; enim nos turbæ comedere & intelligere non potuimus, eorum Apostoli capaces portarunt. Excepit autem mulieres ac paruulos. Exigitur enim à Christiano ne quid puerile uel muliebre præ se ferat.

Et statim coegit Iesus discipulos suos intrare in nauim, & præcedere se in ulteriorem ripam, donec dimisisset turbas.] Vt significaret ꝙ indiuulsi essent à Domino discipuli, dixit, coegit. semper enim ei adesse uolebant. Dimittit autem & turbas, nolens ipsas subsequi, ne arrogantiæ studiosus uideretur.

Et dimissis turbis, ascendit in montem ad orandū seorsum. Cum autem aduenisset uespera, solus erat illic. Cæterùm nauis iam in medio maris erat, & affligebatur à fluctibus. nam uentus erat aduersus.] Ostendens nobis quòd oporteat absq; distractione mentis precari, in montē ascendit. omnia enim propter nos facit, neq; enim ipse precibus opus habet. Vsq; ad uesperam autem precatur, docens quòd nos non statim ab orationibus discedere debeamus, sed & nocte potissimum illis uacare, tūc enim maior quies. Permittit autem discipulos in tempestate, quo discant tentationes ferre fortiter, suamq; agnoscant uirtutem. In medio autem maris nauigium, signat maiorem esse timorem.

Quarta aūt noctis uigilia abijt ad illos Iesus, ambulās super mare, & ubi uidissent

eum

A
eum discipuli super mare ambulantē, turbati sunt, dicentes, Spectrū est, ac præ metu exclamauerūt: sed statim locutus est illis dicens, Fidite, ego sum, ne terreamini.] Non mox astitit eis ut tempestatē sedaret, docens nō statim petendā aduersitatum solutionem, sed ferendas fortiter. at circa quartā uigiliā. In quatuor enim partes noctem diuidunt custodes iuxta militarē disciplinā, singulis per tres horas suam seruantibus custodiam. Dominus autē post nonā horā noctis ambulans supra aquā tanq̃ Deus astitit. Illi aūtrem tam rarā ac insolitā spectantes, putabant spectrum esse. Neq; enim à specie ipsum cognoscebant, partim propter noctē, partim ꝓpter metum. Ille aūt animās illos, primū eis dixit, Ego sum, qui omnia possum: fidite.

Vigiliæ noctis iuxta militarē disciplinā partitæ.

Respondens aūt illi Petrus dixit, Domine, si tu es, iubeto me uenire ad te super aquas.] Feruentissima Petri erga Christum charitas erat. desiderabat enim statim prope illum esse, & præ alijs. Credidit aūt q Iesus nō solum ipse ambularet super aquas, sed & sibi daturus esset hoc. Non dixit aūt, Iube me ire, sed, ad te ire. Nam illud ostentationis est, hoc autem amoris in Christum.

Ille aūt dixit, Veni. Et cum descendisset è naui Petrus, ambulabat super aquas, ut iret ad Iesum. Cæterū cum uideret uentum ualidū, territus est: & cum cœpisset demergi, clamauit dicens, Domine serua me.] Substrauit Dominus Petro mare, suam declarans uirtutem. Attende aūt quòd maiori periculo nempe maris superato uentum timuit: ita infirma est humana natura: & statim ut timuit, cœpit submergi. quando enim fides infirma est, tunc in profunda descendit Petrus. Hoc aūt fecit, ne ille superbiret, & alios solaretur discipulos, fortè enim inuiderunt, sed & Christus quantum ipsum † amet,] ostendit.

† superet

Confestim aūt Iesus extenta manu apprehēdit eum, & dixit illi, Paruę fidei, ad qd formidasti? Et ingressis illis in nauim, cōquieuit uentus. Porrò qui in naui erant ac cesserunt ad eum, & adorauerunt dicentes, Verè Dei filius es.] Ostendens Christus non uentum, sed pusillanimitatem submergendi causam esse, non uentum increpat, sed Petrum pusillanimem. Ideo & apprehensum eum statuit super aquam per missso uento flare. Non omnino autem dubitabat Petrus, sed secundum quid, hoc est ex parte, nam iuxta id quod dubitauit, incredulus fuit: iuxta id autem quod clamauit, Domine serua me, curauit incredulitatem. Ideo paruæ fidei dicitur, nō incredulus. Igitur qui in naui, & ipsi metu soluti sunt. Cessauit enim uentus. Et ex his cognito Iesu, confessi sunt eius deitatem. Neq; enim hominis est super mare ambulare, sed Dei: sicut & Dauid dicit, In mari uiæ tuæ, & semitæ tuæ in aquis multis. Iuxta anagogē autem, nauis terra, fluctus uita à malis spiritibus turbata, nox ignorantia. In quarta igitur uigilia, ad finem seculorum astitit Christus. Prima uigilia, fœdus cum Abrahā: secunda, lex Moysi: tertia, prophetę: quarta, Domini aduentus. Ipse eīm seruauit nos fluctibus agitatos, ueniens ad nos, ita ut eum cognosceremus, & ut Deum adoraremus. Vide autem & hoc quòd negationem Petri, & deinde eius conuersionem & pœnitentiam præsignarunt ea quæ ipsi in mari acciderunt. Nam sicut illic dicebat confidens, Non te negabo: sic & hic, Iube me uenire ad te super aquas, sicut tunc permisit negare, ita & hic permittit mergi. Hic manum ei porrexit Dominus, & non permisit eum submergi: ita tunc per pœnitentiam eum à profundo negationis extraxit.

B

Psal. 70.

Marc. 14.

Et cum traiecissent, uenerunt in terram Genezareth. Et cum agnouissent illum uiri loci illius, emiserunt nuntios in totam undiq; finitimam regionem, & attulerunt illi omnes male habentes, & obsecrabant eum ut tantum tangerent fimbriam uestimenti ipsius, & quotquot tetigerunt eum salui facti sunt.] Genezareni Christū multo tempore apud se uersantem non solum ex aspectu, sed etiā ex miraculis agnoscentes alacrem exhibuerunt fidem, ita ut cuperent & fimbriam contingere, atq; ita curati sunt. Sic & tu quoq; summitatem uestis Christi contingito, hoc est finem incolatus tui in carne. Si enim credideris q, assumptus est, saluaberis. Vestis enim caro: fimbria aūt eius finis uitæ.

Fimbriam uestimenti Christi tangere.

CAPVT XV.

TVnc accedunt ad Iesum Hierosolymitani scribæ & pharisæi, dicentes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? nō enim lauant manus

A ſuras quando edunt panem.] Quanquam in omnibus locis erant ſcribæ & phariſæi,
magis tamen uenerabiles erant Hieroſolymitani: ideo illi magis inuidebant, utpote
in anis gloriæ magis appetentes. Morem autem habebant Iudæi non comedere il-
lotis manibus, idq́ꝫ ex patrum traditione. Has igitur traditiones ut uidiſſent non ob
ſeruari à diſcipulis, putauerunt illos contemnere ſeniores, Nihil igitur ad hoc reſpon
det, ſed uiciſſim reprehendit eos.

At ille reſpondens dixit eis, Quare & uos tranſgredimini præceptum Dei propter
traditionem ueſtram? nam Deus præcepit dicens, Honora patrem & matrē: & qui Exod. 20.
maledixerit patri aut matri, morte moriatur: uos autem dicitis, Quicunqꝫ dixerit pa Deut. 5.
tri aut matri, quicquid doni à me profecturum erat, id in tuum uertetur commodū,
& non honorabit patrem ſuum, aut matrem ſuam: & irritum feciſtis præceptū Dei
propter traditionem ueſtram.] Phariſæi accuſabant diſcipulos quaſi mandatum ſe-
niorum præuaricantes: Chriſtus autem oſtendit ipſos Dei legem præuaricari. Do
cebant enim pueros ne quid darent parentibus, ſed offerrent quæcunqꝫ habebant in
gazophylacium templi. Erat autem in templo theſaurus, in quem quiſquis uolebat
quippiam immitteret, uocabaturque ille gaza. at diſtribuebatur in pauperes theſau
rus. Phariſæi igitur perſuadebant pueris nequid darent parentibus, ſed offerrent in
theſaurum templi: docebantq́ꝫ ipſos ut dicerent, Donum Dei eſt, id eſt oblatum Deo
eſt ô pater, id quod per me tibi uſui eſſe cupis. Et ſic partiebant ipſi cum † pauperib. † filijs
& parentes relinquebantur & contemnebantur, nec in ſenecta alebantur. Faciebāt
autem hoc & fœneratores. Si quis enim cuipiam dediſſet ad uſuram pecunias, & de-
inde malus debitor non eſſet ſoluendo, dicebat fœnerator ad illum ingratum debi-
torem, Corban eſt quod debes mihi, hoc eſt donū Deo oblatū. Debitor igitur tunc
quaſi Deo debens, etiā inuitus dinumerabat. Hoc docebant phariſęi pueros facere.

Hypocritæ, bene prophetauit de uobis Eſaias dicens, Appropinquat mihi popu- Esa. 29.
B lus hic ore ſuo, & labijs me honorat, cæterùm cor eorum procul abeſt à me. Sed fru-
ſtra me colunt docentes præcepta doctrinas hominū.] Oſtendit Eſaiæ uoce ꝙ etiam
tales ſint erga patrem ſuum, quales & erga ſe inueniunt. Nam cum mali eſſent, pro
pter mala opera lōgè fiebant à Deo, & diuinū ſermonē ſolo ore loquebantur. Fruſtra
enim colunt & putant ſe colere Deum, qui per opera illum dehonorant.

Et aduocatis ad ſe turbis, dixit eis, Audite & intelligite. Nō quod ingreditur os,
impurat hominē: ſed quod egredit ex ore, hoc impurū reddit hominē.] Non loquit
ultra phariſæis, utpote incurabilibus: turbæ aūt loquitur, & per ꝙ illos ad ſe aduocat
honorē illis deferre uidetur, ut ſuſcipiāt ſermonē ſuū: & inquit, Audite, & intelligite,
excitās eos, & attētos faciēs. Quia aūt phariſæi arguerāt diſcipulos quòd illotis mani
bus comederēt, Dn̄s de cibis dicit quòd nullus cibus coinquinet hominē, uel impu-
ret. Et ſi cibus non impurat, multò minus illotis comedere manibus. Coinquinat e-
nim intus hominē dicere quæ nō oportet. Notat aūt latenter phariſæos per illa uerba,
qui dicentes inuidorū uerba coinquinabantur. Vide autem ſapientiam quomodo
neqꝫ manifeſtè illotis manibus comedere approbat, neqꝫ auerſatur, ſed aliud quiddā
docet, quòd † eijciant] è pectore malos ſermones. † nō eijciāt

Tunc accedentes diſcipuli eius dixerūt illi, Noſti phariſęos audito ſermone iſto
offenſos fuiſſe? At ille reſpondens dixit.] Diſcipuli propter phariſęos dicunt ꝙ offen-
ſi ſint, tametſi etiā ipſi turbati fuerint, quod manifeſtū ex eo ꝙ acceſſerit Petrus, & in
terrogauerit de hoc. Igitur Ieſus cum audiſſet quod offenſi eſſent phariſæi, dixit.

Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœleſtis, eradicabitur. Omittite il
los, duces ſunt cęci cęcorum. Porrò ſi cæcus cæco dux fuerit, ambo in foueam cadēt.]
Seniorum traditiones & Iudæorum præcepta eradicatum iri dixit, non legalia, ut
exiſtimant Manichæi. Lex enim plantatio eſt Dei, non igitur illa eradicata eſt. Ma- Lex Dei
net enim radix eius, id eſt ſpiritus qui in occulto eſt. Folia autem, hoc eſt apparens plantatio
litera, defluunt. Legem enim ultra nō iuxta literam, ſed iuxta ſpiritū intelligimus. eſt, adeoque
Quoniā aūt deſperati ac incurabiles erant phariſæi, dixit, Omittite illos. Hinc enim non eſt era-
diſcimus, ꝙ offendi illos qui ſponte offenduntur, & incurabiles ſunt, nō eſt nobis da dicata.
mnoſum. Præceptores aūt illos dicit cæcos cæcorum duces, ut ab eis turbas abducat.

Reſpon-

Respondens aũt Petrus dixit ei, Dic nobis parabolam hanc.] Petrus quia sciebat legẽ prohibere promiscuè esum omnium, & timebat dicere Iesu, Ex his quę dixisti, offendimur: apparent enim legi aduersa esse: simulat ignorantiam, & interrogat. A

Iesus aũt dixit, Adhuc & uos intelligentia caretis? Nondum intelligitis quòd quicquid ingreditur in os, in aluũ abit, & in secessum eijcitur? At ea quæ proficiscuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurum reddunt hominem. Nam ex corde exeunt cogitationes malæ, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia, conuicia. Hæc sunt quæ impurant hominem. Cæterũ illotis manibus cibum capere, non inquinat hominem.] Increpat discipulos saluator, & insipientiam exprobrat uel ut offensis, uel ut manifesta ignorantibus. Dicit igitur, Non intelligitis quod omnes intelligunt & sciunt? Cibi enim non manent intus, sed infra exeunt per aluum, & nullum hominem in anima coinquinant, non enim manent intus. Cogitationes autem intrinsecus nascuntur, & manent illic, & egredientes, hoc est, in opus procedentes & actus inquinant hominem. Cogitatio enim scortationis intrinsecus manens maculat, & egrediens in opus maculat.

Et digressus illinc Iesus, secessit in partes Tyri & Sidonis: & ecce mulier Chananæa quæ à finibus illis uenerat, clamabat ad illum dicens, Miserere mei Domine fili Dauid: filia mea miserè à dæmonio agitatur. Ille uerò non respondit ei uerbum.] Quare discipulos prohibuit ire in uiam gentium, ipse autem in Tyrum & Sidonem gentilium ciuitates iuit? Disce igitur quòd non ut prædicaturus iuit illuc, quia (ut Marcus dicit) & occultauit se. Vel aliter dic, quia uidit pharisæos nolle suscipere sermonem de cibis, transiit ad Gentes. Miserere autem dicit, non filiæ meæ (illa enim sensu caret) sed mei, quæ tam grauia patior & sentio. Nec dicit, Veni, & sana, sed miserere. At ille non respondit ei uerbum, non quòd contemnat, sed ut ostendat quòd propter Iudæos uenerit, prius illos docens: & ut occludat calumnias eorum, ne possint postea dicere quòd gentilibus benefecerit ipsis cõtemptis. Ad hæc etiam firmam mulieris fidem manifestam reddit. B

Suprà 10. Marci 7.

Et accedentes discipuli eius rogabant illum dicentes, Omitte illam, nam clamat post nos. At ille respõdens dixit, Nõ sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.] Discipuli grauatim ferentes clamorem mulieris, rogabant, Dimitte eam, hoc est obsecrabant ut ablegaret illam à se. Hoc autem faciebant non tanquam immiseri cordes, sed magis uolentes persuadere Domino ut misereretur ei. At ille inquit, Nõ sum missus nisi ad Iudæos, qui sunt oues perditæ per eorum malitiam, quibus fuerãt concreditæ. Per hoc autem amplius euulgat fidem mulieris.

Illa uerò uenit & adorauit illum dicens, Domine, succurre mihi. At ille respondit, ac dixit, Non est bonum sumere panem filiorum, & obijcere catellis. Illa aũt dixit, Etiam Domine. Etenim catelli comedunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.] Postquàm uidit mulier patronos suos repulsam passos, iterũ Dominum feruenter accedit, & inuocat ut Dominum. Quia autem Christus canem illam dixerat, eo quòd gentiles impuram agerent uitam, & in sanguine idolis immolatorum uersarentur, filios uerò Iudæos: illa ualde sapienter & magno intellectu respondit, Quamuis & canis sim, & indigna quæ panem accipiam, hoc est uirtutem, & signum magnum: sed hoc quod paruum quidem, quantum ad uirtutem tuam attinet, mihi autem magnum fuerit, da, sicut & qui panes comedunt, non magni faciũt si micas dent: canes autem bene ex his pascuntur.

Tunc respondens Iesus dixit illi, O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Et sanata est filia eius ex illa hora.] Nunc manifestat Iesus causam propter quam sanationem ab initio distulerit, nempe ut fides & prudentia mulieris clarescat. Propterea non statim ab initio annuit Christus, sed magis illam à se amandauit: nunc autẽ quandoquidem eius fides manifestata est, laudat eam, Magna est fides tua. Hoc autem quod dicit, Fiat tibi sicut uis, ostendit quòd nisi fidem habuisset, nihil fuisset assequuta. Atq; ita si uoluerimus & nos, nihil uetat & nos assequi quæ uoluerimus. Obserua autem quòd licet sancti orent pro nobis, sicut pro illa apostoli, attamẽ nos pro nobisipsis petentes magis audimur. Est autem Chananæa symbolum ecclesiæ e gen-

De intercessione sanctorum.

A gentibus collectæ. Nam & gentes prius repulſæ fuerunt, & poſtea in filiorum ordine
allectæ, & obtinuerunt panem corporis Domini. Iudæi autem canes facti, ex micis ui
dentur paſci, hoc eſt paruitate & uilitate literæ. Significat enim Tyrus cohibitionem,
Sidon autem uenantes: Chananæa, præparata humiliationi. Gentiles igitur qui mali-
tia tenebantur, inter quos fuerunt uenatores animarũ dæmones, humilitate ſunt præ-
parati. Iuſti enim ſublimi regno Dei ſunt præparati.

Et progreſſus illinc Ieſus, uenit iuxta mare Galilææ, & cõſcenſo monte ſedebat illic:
& acceſſerunt ad eum turbæ multæ, habentes ſecum claudos, cæcos, ſurdos, mutilos, &
alios multos, & abiecerũt eos ante pedes Ieſu, & ſanauit eos, adeò ut turbæ miratæ ſint
cum uiderent mutos loqui, mutilos eſſe ſanos, claudos ambulare, cæcos uidere: & glo-
rificabant Deũ Iſrael.] Non cõtinuò uerſatur in Iudæa, ſed Galilæa, propter multã in-
credulitatẽ Iudæorũ. Galilæi enim fideliores illis erant. Vide igitur fidem illorũ, quo-
modo & in montẽ aſcendãt claudi exiſtẽtes & cæci, nõ ſegnes ſunt, ſed & ad pedes Ieſu
obijciunt, utpote illũ ſupra hominẽ eſſe exiſtimantes, unde & ſanitatẽ aſſequuti ſunt.
Et tu igitur aſcende in montẽ mandatorũ, ubi ſedet Ieſus: & ſi cæcus fueris, nõ ualens
uidere per teipſum quod bonũ: & ſi claudus, uidens quidẽ quod bonũ, non ualens aũt
ad hoc peruenire: & ſi ſurdus qui neq; aliũ audias admonentẽ, neq; aliũ admonere ua
leas: & ſi mutilus ſis, nõ ualens extẽdere manũ ad eleemoſynã: & ſi alio quodã morbo
teneare: proſternas te ad pedes Ieſu, & ueſtigia uitæ illius attinge, curãq; habebis.

Ieſus autem uocatis ad ſe diſcipulis ſuis dixit: Miſeret me turbæ, propterea quòd iam
triduum perſeuerant apud me, & non habent quod edant: & dimittere eos ieiunos
nolo, ne deficiãt in uia.] Turbæ quidem nõ audebãt panes petere, utpote qui ad reci-
piendam ſanitatem uenerant. ipſe autem miſericors exiſtens, curam agit: & ne quis di
cere poſſit quòd alia uiatica habeant, inquit quòd ſi etiam habuiſſent, fuiſſent cõſum-
pta. Tres enim iam dies ſunt. Oſtendit autem quòd à longè uenerint, dicendo, ne defi Supra 14. Ioan. 6.
ciant in uia. Hæc autem dicit ad diſcipulos, excitare eos uolens ut dicãt ipſi quòd poſ-
B ſit eos alere, ſicut & quinq; milia: ſed illi adhuc ſapientia carebant.

Et dicũt illi diſcipuli eius: Vnde nobis in ſolitudine panes tã multi ut ſaturemus tur-
bam tantã?] Quãuis nõ oportebat illos oblitos eſſe quòd & prius plures pauerit in ſolitudi
ne, ſed ſtupidi erãt, ut cũ poſtea hos uideris tanta ſapiẽtia præditos, mireris Dei gratiã.

Et dicit illis Ieſus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos piſci-
culos. Et iuſsit turbas diſcumbere in terra, & ſumpſit ſeptem panes ac piſces: & poſt-
quam gratias egiſſet, fregit, deditq; diſcipulis ſuis: diſcipuli aũt turbæ, Comederuntq;
omnes, & ſaturati ſunt. Et ſuſtulerunt quod ſupererat fragmentorum, ſeptem ſportu-
las plenas. At hi qui comederant, erant quatuor mille uiri, præter mulieres & pueros.]
Frugalitatem docens, ſuper terram recumbere iubet: & gratias agere ante cibum do-
cens, gratias agit & ipſe. Rogas autem, quo pacto illic quidem quum eſſent quinq; Gratias a-
panes, & quinq; milia aliti eſſent, duodecim cophini ſuperfuerunt: hic autem quum eſ- gere Deo
ſent pauciores paſcendi, & plures panes, ſeptem ſportæ? Dici igitur poſſet quòd ſportæ ante cibum
maiores eſſent cophinis, uel ne æqualitas miraculi eos obliuiſci faceret. Nam ſi nunc exemplo do
quoq; ſuperfuiſſent duodecim cophini, obliti fuiſſent ob æqualitatem, quòd iterum mira- cet Chri-
culum feciſſet in panibus. Tu aũt & hoc ſcias, quòd quatuor milia, hoc eſt qui quatuor ſtus.
uirtutes rectè poſſident, hi ſeptem panibus, hoc eſt magis ſpiritualibus & perfectis ſer-
monibus paſcuntur. Septenarius enim numerus, ſeptem ſpiritualium donorũ eſt ſym
bolum. Diſcumbunt autem ſuper terrã, quia omnibus terrenis ſuperiores ſunt, & cal-
cant ea: ſicut & quinq; milia ſuper fœnum diſcubuerũt, hoc eſt carnem & gloriã ſubie-
cerunt. Omnis enim caro fœnum, & omnis gloria hominis ſicut flos fœni. Septem au- Eccl. 14.
tem ſportæ hoc loco reſiduæ, eo quòd ſpiritualia & perfectiora fuerunt, quæ non po- Eſaiæ 40.
tuerunt comedere. Illa igitur ſupererant, quæ ſeptem ſportæ capiunt, hoc eſt quæ ſolus
ſanctus ſpiritus ſcit. Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunditates Dei. 1. Cor. 2.

Et dimiſſus turbis conſcendit nauim, uenitq; in fines Magdala.] Secedit Ieſus. Nul
lum enim ſignum plures, ut eum ſequerentur, incitabat, quàm illud quod in multipli-
candis panibus fecerat. Ita ut etiam (quemadmodum ait Ioannes) in regem aſſumptu Ioan. 6.
ri erant illum. Vnde & ſecedit, quo tyrannidis effugiat ſuſpicionem.

CAPVT XVI.

ET aggressi Pharisæi unà cum Sadducæis, tentantes rogabant eum ut signum è cœlo ostenderet sibi.] Tametsi dogmatis dissideant Sadducæi & Pharisæi, nihilominus tamen contra Christum conspirant. Signum autem è cœlo petunt, ut sistere solem uel lunã. Existimabãt enim quòd signa quæ super terrã fiebant, diabolica uirtute & in
Exod. 7. 8. Beelzebul fierent. Ignorabant enim insipientes quòd & Moses in Aegypto multa si-
9. 10. gna super terram fecerat, & ignem è cœlo descendisse super pecora Iob à diabolo erat,
Iob 1. atq; adeò non omnia quæ è cœlo, à Deo: neq; quæ in terra omnia, à dæmonibus.

At ille respondens dixit eis, Cum cœperit esse uespera, dicitis, Serenitas erit, nam rubet cœlum. Et mane, Hodie tempestas, rubet enim cœlũ triste. Hypocritæ, faciem cœli scitis dijudicare, signa uerò temporum non potestis.] Reprehendit tentatiuam illorum quæstionem, hypocritas ipsos nominans: & inquit, sicut signorum apparentium in cœlo aliud quidem pluuiarum, aliud autem serenitatis indicium est: & nemo uidens pluuiarum signum, serenitatem requirit: uel serenitatis signum uidens, pluuias timet:
Infrà 24. sic & de me cogitare oportet, quòd aliud tempus huius aduẽtus, & aliud futuri. Nunc
Marc. 13. opus est miraculis in terra: quæ autem in cœlo fient, usq; in illud tempus reseruabuntur, quo sol extinguetur, luna occultabitur, cœlum immutabitur.

Natio praua & adultera signum requirit, & signum non dabitur ei, nisi signum Io-
Ionæ 2. næ prophetæ. Et relictis illis abijt.] Natio mala, utpote tentãs: & adultera, ut deficiens à Deo, & adhærens diabolo. Petentibus autem signum è cœlo, non dat nisi signum Ionæ prophetæ, hoc est quòd in uentre magni ceti, hoc est mortis, factus triduanus, resurget. Hoc autem signum etiam è cœlo esse dixeris. In morte enim eius obtenebratus est sol, creatura omnis immutata est. Vide autem sermonem, Signũ non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ. Ipsis enim data sunt signa, hoc est, propter ipsos facta sunt, tametsi non crediderint. Proinde & relictis illis ut incurabilibus, abijt.

Et cum uenissent discipuli eius in ulteriorem ripam, per obliuionem non acceperunt panes. At Iesus dixit illis, Videte & cauete à fermento Pharisæorũ & Sadducæorum.] Quemadmodum fermentum amarum est & uetus, ita & Pharisæorum & Sadducæorum doctrina mordet animas, amara existens, & ueteres seniorum traditiones introducens. Et sicut fermentũ temperatura est aquæ & farinæ, & sic doctrina Pharisæorum mixta est ex sermone & ex uita corrupta. Non dixit autem illis manifestè, Cauete à doctrina Pharisæorum, ut memores eos faceret signi panum. B

At illi reputabant intra se dicentes, Panes non sumpsimus. Quod ubi cognouit Iesus, dixit illis, Quid cogitatis intra uosipsos ô parum fidentes, quòd panes nõ sumpse-
Sup. 14. 15. ritis? Nondum intelligitis, neq; memoria tenetis quinq; illos panes, cum homines essent quinq; milia, & quot cophinos sustuleritis: neq; septem illos panes, cũ essent quatuor milia, & quot sportas acceperitis? Quî fit ut nõ intelligatis me nõ de pane dixisse uobis illud, ut caueretis à fermento Pharisæorũ & Sadducæorum? Tunc intellexerũt, q; nõ iussisset cauere à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorũ.] Existimabant q; hoc diceret illis, ut custodirent se ne coinquinarentur à cibis Iudaicis, ideoq; loquebantur inter se q; panes nõ accepissent. Exprobrat igitur illis q; tam stupidi & tam paruæ fidei essent. Imprudentes enim erant & stupidi, q; nõ cogitabãt quàm paucis panibus multos suprà aluisset. Et quòd paucæ fidei, q; quia nõ emerant à Iudæis panes, diffiderẽt ipsum posse alicunde acquirere. Et ut acrius eos perstrinxit (nõ enim ubiq; bona est mansuetudo) statim intellexerunt quòd fermentum, doctrinam uocasset. Tantum ubiq; ualet rationabilis increpatio.

Cum uenisset autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogabat discipulos suos dicens, Quem me dicunt homines esse, filiũ illum hominis?] Meminit eius qui ciuitatẽ condidit, quia est & alia Cæsarea Stratonis, & non in illa, sed in hac illos interrogat. Procul enim à Iudæis abducit discipulos, ut nullum timentes libere ac fidenter dicant. Primùm autem percontatur multitudinis opinionem, ut ad sublimiorem adducantur cogitationem, & ne in eandem, in quam pleriq;, cadant humilitatem. Non interrogat autem, Quem me dicunt Pharisæi? sed homines: de simplici multitudine dicens.
Supr. 14. Illi uerò dicebant, Alij quidem Ioannẽ Baptistam, alij uerò Heliam, alij aũt Hiere-
Marc. 6. miam, aut unũ ex prophetis.] Qui Ioannem illum nominabãt, erant ex his qui cũ Herode

A rode, qui putabat Ioannē post resurrectionē etiam donum accepisse operandi miracula. Qui aūt Heliam, mouebantur ex eo ꝙ acriter reprehendebat, & expectabant quòd ueniret. Qui uerò Hieremiā, hoc dicebant, quòd simili sapientia præditus esset, quam à nullo didicerat. Etenim Hieremias cum puer esset, in prophetam assumptus est. *Hier. 1.*

Dicit illis, Vos autem quem me dicitis esse? Respondens autem Simon Petrus dixit, Tu es Christus ille filius Dei uiuentis.] Iterum ut feruentior Petrus prosilit, & uerè confitetur ipsum esse filium Dei. Non enim dixit, Tu es Christus filius Dei uiuentis, absq; articulo, sed cum articulo, ille filius, hoc est, ille ipse, qui solus & unicus: non gratia filius, sed qui ex ipsa patris substantia genitus: quia & multi Christi erant, sacerdotes & reges omnes, sed Christus cum articulo unus est.

Et respondens Iesus, dixit illi, Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis.] Beatum dicit Petrum, quia à diuina gratia scientiam acceperat: approbans autem Petrū, ostendit consequenter aliorum hominū opiniones falsas. Dixit autem illum Bar Iona, hoc est, filium Iona: quasi ita diceret, sicut tu Ionæ filius, ita ego patris mei cœlestis, consubstantialis illi existens sum. Reuelationem autem scientiam dicit, quia abscondita & ignota ei à patre erant reuelata.

At ego tibi dico, ꝙ tu es Petrus, & super hanc petrā ædificabo ecclesiā meā, & portæ inferi nō præualebunt cōtra illam.] Remunerat Petrū Dominus, mercedē illi dans magnā, ꝙ suprà eum ædificauit ecclesiam. Quia enim cōfessus erat eum Dei filium Petrus, dixit ꝙ hæc confessio quā confessus est, fundamentū erit futurū credentium: ita ut omnis homo extructurus fidei domū, hoc iacturus sit fundamentū. Nam licet innumeras cōdamus uirtutes, nō habeamus aūt fundamentū rectam confessionem, inutiliter ædificamus. cum aūt dixit, ecclesiam meā, ostendit se Dominū uniuersi: Deo enim seruiunt omnia. Portæ aūt inferi, temporales sunt persequutores, qui ad infernū mittere conanť Christianos. Et hæretici quoq; portæ sunt ad infernū ducentes. Multis igitur persequutoribus, & multis hæreticis præualuit ecclesia. Est aūt & unusquisq; nostrū ecclesia, quę sit domus Dei. B Si igiť in cōfessione Christi cōfirmati fuerimus, portę inferi, hoc est peccata, nō præualebūt nobis. De his ēm portis exaltatus Dauid dicebat, Qui exaltat me de portis mortis. Quales portæ ô Dauid? Duæ: cædis scilicet, & adulterij. *Quomodo super Petrū ædificatio ecclesiæ.* *Psal. 118.* *Psal. 9.*

Et dabo tibi claues regni cœlorū, & quicquid alligaueris super terrā, erit alligatū in cœlis: & quicquid solueris super terrā, erit solutū in cœlis.] Tanq̄ Deus magna potestate dicit, Dabo tibi. Sicut enim pater dedit tibi reuelationem, sic ego claues. Claues aūt intelligas quę ligāt & soluūt, hoc est delictorū uel indulgentias uel pœnas. Habent ēm potestatem remittendi & ligandi, qui sicut Petrus, episcopatus gratiam assecuti sunt. Quamuis aūt Petro soli dictū sit, Dabo tibi: omnibus tamē & apostolis concessæ sunt. Quando? cū dixit, Quorumcūq; remiseritis peccata, remittunť. Etenim cū dixit, Dabo, futurū tempus signat, hoc est, post resurrectionē. Cœli aūt dicuntur & uirtutes, quarum claues sunt bonę operationes. Nam operando ingredimur, quasi per claues quasdam aperientes unamquamq; uirtutū. Si autem non operor, sed solum scio bonum, habeo quidem clauem scientiæ solùm, extrà autem maneo. Ligatur autem in cœlis, hoc est in uirtutibus, qui non ambulat in illis: nam sedulus in illis solutus est. Ne habeamus igitur peccata, ut non catenis nostrorum peccatorum ligati simus. *Ioan. 20.* *Cœli uirtutes.*

Tunc edixit discipulis suis ne cui dicerent quòd ipse esset Christus.] Volebat Christus ante crucem obscurari suam gloriā. Nam si audiuissent homines ante passionem quòd Deus esset, & deinde uidissent eum pati, quomodo non fuissent offensi? Et propterea occultat se multis, ut post resurrectionem absq; offendiculo à multis sciatur, spiritu sancto omnia miraculorum operationibus adæquante.

Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis quòd oporteret ipsum abire Hierosolymam, & multa pati à senioribus & principibus sacerdotum & scribis, & occidi, & tertio die resuscitari.] Prædicit illis passionem, ne inexpectata illa ueniente offendantur, putantes quòd inuitus & nō præsciens passus esset. Postquā enim audiuerunt per confessionem Petri quòd filius sit Dei, tunc reuelauit illis & passionem, Post tristitia autem subdit & lætitiam, nempe quòd die tertio resurgeret.

Et cum abduxisset illum Petrus, cœpit increpare illum, dicens: Propitius esto tibi Domine, nequaquam erit tibi hoc.] Id quod reuelatum erat, Petrus rectè cōfessus est:

in eo autem quod non reuelatum, lapsus: ut sciamus quòd absq; Deo neq; ille loquutus A est magnum quiddam. Nolens igitur Petrus Christum pati, & ignorans resurrectionis mysterium, dixit, Propitius esto tibi Domine, nequaquam erit tibi hoc.

Conuersus autem ille, dixit Petro: Abi post me Satana, obstaculo es mihi: quia non sapis ea quæ sunt Dei, sed ea quæ sunt hominum.] Petrum rectè quidem loquentem, beatum prædicat Christus: irrationabiliter autem formidantem, & nolentem se pati, perstringit, dicens, Vade post me Satana. Satanas autem aduersarius dicitur. Vade igitur post me, hoc est, ne obsistas, sed sequere uoluntatem meam. Vocat autem sic Petrū, quia etiam Satanæ displicebat pati Christum. Dicit igitur, Tibi quidem iuxta humanam rationem uidetur mihi indecens passio: nō intelligis autem quòd Deus per hanc salutem operetur, & quòd hoc me maximè deceat.

Rectè loquentem Petrū, beatus Christus dicit: malè autem, satanā.

Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.] Tunc, quando? cum Petrum increpasset. Volens enim ostendere errare Petrum prohibentem se pati, dicit, Tu quidem me prohibes, ego autem dico tibi, non solum, si non patiar, tibi damnosum esse: sed neq; tu saluari poteris, nisi & ipse moriaris, & quisquis alius, siue uir, siue mulier, siue pauper, siue diues. Dicit autem Vult, ut ostendat liberum arbitrium, & nō coactam uirtutem. Post Christum autem sequitur non solum is qui illum confitetur filium Dei, sed & qui per omnia grauia transit, & illa sustinet. Abneget autem semetipsum dixit. perfectam abnegationem per præpositionem ab, significans: exempli gratia, ne habeat communionem quandam cum corpore, sed contemnat seipsum: sicut consueuimus dicere quòd quis quempiam negarit, hoc est, nō habuit eum pro amico uel noto. Sic igitur omnes docet nullam cum corpore habere communionem, id est amicitiam, ita ut & crucem tollant, hoc est, mortem eligant, & cum studio inquirant etiam mortem ignominiosissimam, qualis crux apud ueteres fuit. Sed & sequatur me, inquit. Multi enim crucifiguntur latrones & fures, at illi non sunt discipuli mei. Sequatur igitur, hoc est, omnem aliam uirtutem præ se ferat. Abnegat autem seipsum & qui heri quidem intemperatus erat, hodie autem castus & sobrius. Talis erat Paulus, qui abnegauit semetipsum cum diceret, Viuo autem non iam ego, uiuit autem in me Christus. Tollit autem crucem, qui mortificauit & crucifixit seipsum mundo. B

Christus ostendit liberum arbitriū, dicēs, Si quis uult.

Galat. 2.

Crucem tollit qui mortificat se mūdo.

Qui enim uoluerit animā suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam propter me, inueniet eam.] Ad martyrium adhortatur nos, inuenit enim animā ad præsens, hoc est, seruat, negans, qui & postea perdit. Perdit aūt animam, sed propter Christum, qui de eo testificatur: qui & inuenict eam in incorruptione, & uita æterna.

Rom. 2.

Marc. 16.

Quid enim prodest homini, si totum mundum lucratus fuerit, animæ uerò suæ iacturam fecerit? Aut quid dabit homo, cuius permutatione redimat animā suam? Venturus est enim filius hominis in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuiq; iuxta facta ipsius.] Sic igitur & fingamus quod totum mundum lucreris, sed quæ utilitas si corpus bene habeat, & anima malè afficiatur? quemadmodū si materfamilias lacera ueste, & ancillæ fulgido ornatu incedant. Neq; in futuro seculo poterit quis dare cōmutationem pro anima sua: hic quidem potest dare lachrymas & eleemosynam, & ieiunare, illic autem non. Iudex enim tunc nos excipiet, dona respuens: nam iuxta opera sua iudicabit unumquemq;. Est aūt & metuendus, Veniet enim in gloria sua, & cum angelis, & non contemptibilis.

Amen dico uobis, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec uiderint filium hominis uenientem in regno suo.] Dixerat uenturum filium hominis in gloria sua. ne igitur incredulus fies, dicit quia sunt hic quidam qui iuxta quod capere possunt, uidebunt in transfiguratione gloriā secundi aduentus. Interim autem ostendit in qua gloria erunt qui propter ipsum passi fuerint. Sicut enim tunc caro eius fulgurauit, ita pro sua portione fulgebunt sancti. significat autem obscurius hoc loco Petrum, & Iacobum, & Ioannem, quos in montem assumpsit, & ostendit illis regnum suum, hoc est futurum statum in quo uenturus esset ipse, & iusti futuri. Dicit igitur quòd quidam qui hic sunt non morientur, donec uiderint me transfigurari. Vide autem quòd stantes in bono & firmi sunt illi qui uident Iesum clarius trāsformari, & proficiunt semper in fide & mandatis.

CAPVT

CAPVT XVII.

A ET post dies sex assumit Iesus Petrum & Iacobum,& Ioannem fratrem eius.] Non
est hoc diuersum ab eo quod Lucas dixit quòd post sermones illos facti sunt qua- *Lucæ 9.*
si dies octo,&c. Lucas enim & primum & ultimũ cõmemorat quo ascenderũt in mon
tem, Matthæus autem tantum inter medios dies ponit. Assumpsit autem Petrum,ut *Ioan.21.*
eum à quo diligebatur: Ioannem,ut eum quem diligebat: Iacobũ uerò,quòd & ipse æ- *Infrà 20.*
mulator fuerit. Et manifestũ est illum ingentis zeli fuisse,tum ex eo quòd poculum se *Act.12.*
bibiturum promisit,tum ex eo quòd Herodes ut placeret Iudæis gladio illum occidit.

Et subducit illos in montem excelsum seorsum, transformatusq; est coram illis: &
splenduit facies eius sicut sol: uestimenta aũt illius facta sunt alba sicut lumen.] In mon
tem excelsum subducit illos,ostendens q̃ nisi quis exaltetur,nõ dignus sit diuinis con
templationibus. Seorsum aũt, solitus enim est Christus clariora miracula in occulto fa-
cere: ut ne si apud multitudinem ut Deus conspiceretur,homo secundum apparentiã
existimaretur. Transformationem autem audiens,ne putes quòd tunc corpus abiece-
rit,sed mansit corpus in suo habitu. Faciem enim ipsius audis & uestem. Fulgidior ap-
parebat,deitate paruos quosdam radios suos declarante,& hos sicut uidere poterant:
propterea & regnum Dei superius dixit trãsfigurationem,eo quòd ineffabilis eius po *Transfigu-*
testas ibi refulserit,& quòd germanus filius patris ostensus sit,& quòd dignitas secundi *ratio quare*
aduentus in splendore faciei Christi ineffabili claruerit. *dicatur re-*

Et ecce apparuerũt illis Moses & Helias cum illo loquentes.] De quo colloqueban- *gnum Dei.*
tur? De excessu,inquit Lucas,quẽ impleturus erat in Hierusalẽ,hoc est de cruce. Qua-
re autem Moyses & Helias uisi sunt? Vt ostendatur q̃ & legis & prophetarũ sit Domi
nus,uiuentiumq; ac mortuorũ. Helias quidem est propheta,& uiuit adhuc: Moses aũt *4. Reg.2.*
legislator,& mortuus est. Quin & ut appareat q̃ nõ sit legi aduersarius neq; Deo. Nõ *Deut.34.*
enim Moyses astitisset suo aduersario,neq; Helias tantus zelotes ipsum tulisset,si Deo
fuisset contrarius. Præterea ut suspicionẽ tollat eorũ qui ipsum Heliam uel unũ ex pro-
B phetis dicebant. Vnde aũt cognouerunt discipuli q̃ Moyses & Helias fuerint? non e-
nim à lineamẽtis facierũ,quia imagines hominum facere tunc impiũ uidebatur. Vide
tur igitur q̃ ex sermonibus quos tunc inter se conferebant, agnouerint eos. Fortassis
enim alter quidem dicebat,nempe Moses, Tu es cuius ego passionem præfiguraui oc- *Num 7.*
ciso agno,& perfecto pascha. Alter aũt Helias, Tu es cuius resurrectionem ego præfi *3. Reg.17.*
guraui in uiduæ filio. Et talia quædam. Ostendens igitur illos discipulis,docet eos tales
imitari,& mansuetos quidem esse & populares,sicut Moses: zelotas autem & cõstan-
tes,sicut Helias: & siquando tempus uocet,periclitantes pro ueritate,sicut illi.

Respondens autem Petrus dixit Iesu, Domine bonũ est nos hic esse: si uis,faciamus
hic tria tabernacula,tibi unum, & Mosi unum,& Heliæ unũ.] Petrus ob multam dile-
ctionem Christum pati nolens,dicit, Bonũ est hoc loco manere,& non descendere,&
occidi. Nam si quis huc uenerit, habemus & Mosen & Heliã nos adiuuantes. Moses
quidem Aegyptios deuicit, Helias aũt ignem è cœlo deduxit,& tales erunt in inimi *Exod.17.*
cos si qui huc contra nos uenturi sunt. Hæc autem præ nimio timore loquebatur,sicut *3. Reg.18.*
Lucas inquit, nesciens quid diceret. Insolita enim uisio obstupescere eum fecerat,aut *Luc.9.*
nesciebat reuera quid loqueretur,uolens Iesum manere in monte,& non descendere, *Marc.9.*
& pati pro nobis. Veritus tamen ne pertinax uideretur,dixit, Si uis.

Adhuc illo loquente ecce nubes lucida obumbrauit eos,& ecce uox è nube dicens,
Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene cõplacitum est: ipsum audite.] Tu quidẽ *Exod.19.*
ô Petre tabernacula quæris manufacta ut fiant: pater aũt aliud tabernaculum non ma-
nufactum nubem constituit,& ostendit quòd sicut ipse in nubibus apparuit antiquis
Deus existens,sic & filius suus. Lucida uerò nebula hoc loco, nõ caliginosa sicut in ue
teri,eo quòd non exterrere uoluit,sed docere. Ex nube autem uox, ut ostendat quòd
ex Deo sit. In quo bene complacitum mihi,hoc est,super quem requiesco,& qui mihi
placet. Docet quoq; illum audiendum: etiam si crucifigi uoluerit,ne obluctemini.

Et cum hæc audissent discipuli,prociderunt in faciem suam,& territi sunt uehemen
ter. Et accedens Iesus,tetigit eos,& dixit, Surgite,& ne timeatis. Subleuatis igitur ocu
lis suis neminem uiderunt,nisi Iesum solum.] Discipuli non ferentes fulgorem† lucis, *† nubis*
neq; uocem,ceciderunt in terram,& oculi eorum quasi somno grauati erant, Somnũ

dicit multam grauationem è uisu. Ne autem timor diutius insidens eijciat memoriam eorum quæ uiderant, suscitat eos, & animat, solusq; ipse comparet, ne putes quòd de Mose uel Helia uox dicta sit, sed de ipso. Ipse enim est filius.

Et cum descenderent de monte, præcepit illis Iesus dicens, Ne cui dixeritis uisionẽ hanc donec filius hominis è mortuis resurgat.] Propter humilitatẽ denunciat nulli dicendũ, ne offendantur qui audiunt talia, postea ipsum crucifigi uidentes. Putassent enim impostorẽ fuisse, hæcq; solum apparenter fecisse. Tu aũt disce, post sex dies, id est post mundũ, qui sex diebus cõditus est, Dei cõtemplationẽ futurã. Nisi enĩ transiueris mundũ, & exaltatus fueris in mõte, nequaq̃ uidebis clara, neq; faciẽ Iesu, deitatẽ dico: neq; uestem, hoc est carnẽ. Videre aũt tunc poteris & Mosen & Heliã colloquẽtes Iesu: lex enĩ & prophetæ & Iesus unũ loquunt & cõsonant. Quin & cũ inueneris quendam sensum scripturæ clarè interpretantẽ, cognosce q; ille faciem Iesu clarè uideat, q; si & uerba declaret, & cõspicua faciat, hic & uestes Iesu candidas uidet. Vestes enim, sensuũ dictiones. Sed ne dixeris cũ Petro, Bonũ est nos hic esse: nam oportet semper proficere, & non permanere in uno gradu uirtutis & cõtemplationis, sed ad alia transire.

Et interrogauerunt illũ discipuli sui dicentes, Cur igitur scribæ dicunt quòd Heliã oportet uenire primùm?] Decipientes populum scribæ dicebant quòd ipse non esset Christus: nam si esset, Helias primùm uenisset: ignorãtes quòd duo aduentus Christi, quorum primi præcursor Ioannes, secundi autem Helias. Sic enim & Christus interpretatur discipulis. Audi enim*

Mal. 4. Iesus autem respondens dixit illis, Helias quidem ueniet prius, & restituet omnia. Dico aũt uobis quòd Helias iam uenit, & non agnouerũt eum, sed fecerunt in eo quęcunq; uoluerunt. Sic & filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli q; de Ioanne Baptista dixisset illis.] Dicendo q; Helias quidem ueniet, ostendit quòd nondũ uenit: in secundo autem aduentu ueniens, restituturus sit ad fidem Christi omnes Hebræos, quos persuasibiles inueniet, quasi ad hæreditatem paternam reducens eos qui exciderant. Cum autem dicit, Helias iam uenit, præcursorem illum Ioannem B

Sup. 14. dicit, in quo fecerunt quæcunq; uoluere occidentes eum. Nam permittentes Herodi

Marc. 6. ut occideret Ioannem, cũ possent prohibere, ipsi occiderunt. Tunc igitur discipuli facti perspicaciores intellexerunt quòd Ioannem Heliam uocarit, quòd ipse primi aduentus præcursor fuerit, sicut ille secundi futurus est præcursor.

Et cũ uenissent ad turbã, accessit ad eum homo quidam flectens illi genua, dicẽsq;, Domine miserere filij mei, quoniã lunaticus est, & miserè affligitur. nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquã.] Valde incredulus apparet esse hic homo, eo quòd dixit ad ipsum Christus, O generatio incredula, & q; arguit ipse discipulos. Non aũt luna causa erat morbi, sed diabolus obseruabat plenilunium, & tunc insidiabatur, ut arguerentur

Eccl. 27. opera Dei tanquam nobis malũ inferentia. Tu aũt intelligas obsecro quòd omnis insipiens sicut luna immutat, secundũ scripturã, & interim apparet uirtute magnus, interim imminuitur sensu & desipit. Hic igitur cũ lunaticus fuerit, cadit in ignẽ iræ & con

Iob 40. cupiscentiæ, & in aquã plenã fluctibus huius uitę solitudinis, in qua & Leuiathan diabolus, hoc est imperans ille in aquis. An nõ fluctus rectè dicuntur crebræ diuitũ curę?

Et obtuli eum discipulis tuis, nec potuerunt cum sanare. Respondens autem Iesus dixit, O natio incredula & distorta, quousq; tandẽ ero uobiscũ? usquequo patiar uos? adducite illum huc. Et increpauit illud Iesus, & exijt ab eo dæmonium, & sanatus est puer ex illa hora.] Vides hominẽ delictum suę incredulitatis discipulis impingentem, q; infirmiores sint quàm ut sanent. Igitur Dominus confundit eum q; accusarit discipulos, ac dicit, O generatio incredula. hoc est, Non est tantum infirmitatis illorũ, quantum tuæ incredulitatis delictum. magna enim est, & illorum mediocrẽ uincit uirtutẽ. Hominem aũt illum opprobrando, omnes simul opprobrauit incredulos & circunstantes. Porrò cum dicit, Vsque quo ero uobiscũ? ostendit q; desideret in cruce pati, & ab ipsis secedere. Vsque quo uersabor cum irrisoribus & incredulis? Increpauit autem illum Iesus, Quem? Lunaticum. Ex illo igitur manifestum, quòd cum & ipse incredulus fuerit, per incredulitatem dæmoni se inuadendi locum dederit.

Tunc accedentes discipuli ad Iesum seorsum, dixerunt, Quare nos non potuimus eijcere illud? Iesus autem dixit illis, Propter incredulitatem uestram, Amẽ quippe dico

uobis

A uobis, si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, demigra hinc illuc, & demigrabit, neq; quicquam impossibile erit uobis. Sed hoc genus non egreditur nisi per deprecationem & ieiunium.] Timuerunt apostoli, ne perdidissent datam sibi contra dæmones gratiam: propterea perplexi animo seorsum interrogant. Dominus autē arguit eos ut imperfectiores, dicens, Propter incredulitatem uestram. Nam si feruentem & ardentem haberetis fidem, etiam si parua uideret, perficeretis utiq; magna. Vbi autem montes transtulerunt apostoli, nusquam quidem scriptum est: ueruntamen uerisimile est quòd transtulerint, etiamsi nō sit scriptum. nō enim omnia scripta sunt. Vel aliter, Non exigebat tempus, & ideo non transtulerunt. sed alia maiora fecerunt. Vide te aūt & Dominū quid dicat, Dicetis monti huic, demigra, hoc est, quādo dicetis, tunc transibit. Non dixerunt igitur apostoli quoniā tempus non postulabat, neq; necessitas: & propterea non transtulerunt montes. Nam si dixissent, transtulissent utiq;. Hoc aūt genus dæmoniorū per deprecationem & ieiunium expellitur. Oportet enim & illos ipsos dæmoniacos maximè ieiunare, & eos qui illos sanare uolunt. Tunc aūt est deprecatio, quando nō cum ebrietate, sed cum ieiunio fit. Obserua, φ omnis fides granū est sinapis. Contempta enim putat propter stultitiam prædicationis, attamen si ceciderit in terram bonam, crescit in arborem, in qua uolatilia cœli, hoc est cogitationes summa petentes, nidulātur. Igitur quisquis habet omnem fidem, ille potest dicere monti huic, demigra, hoc est, dæmoni: ostendebat enim quod exiret dæmonium. *Suprà 10. Luc. 10.* *Ioan. 21.* *Ieiunare oportet dæmoniacos, & eos qui illos sanare contendunt*

Cum aūt uersarentur in Galilæa, dixit illis Iesus, Futurum est ut filius hominis tradatur in manus hominum, ac occident eum, & tertio die resurget. Et mœrore affecti sunt uehementer.] Subinde memoriam facit passionis, ne existimet quòd inuitus patiatur: & interim hoc, interim hoc agit, ut exerceat eos, & ne terreantur si hoc inexpectatum eueniat. Coniunxit autem tristibus læta, scilicet quòd resurget.

Quum autem uenissent in oppidum Capernaum, accesserunt qui didrachma solēt accipere, ad Petrum, dixeruntq;, Præceptor uester num soluit didrachma? Dicit, etiā.]
B Deus pro primogenitis Hebræorum uoluit consecrari sibi tribum Leui. Inuentus est autem numerus tribus Leui uiginti duo millia. Primogeniti autem chiliades uiginti duæ & ducenti & septuaginta tres. Pro his igitur qui erant extra tribum Leui, & primogeniti erant, decreuit Deus dari didrachmū sacerdotibus. Hinc igitur facta est consuetudo ut simpliciter omnes primogeniti penderent didrachmū, qui est quinq; sicli, hoc est ducenti oboli. Vnde quia Dominus primogenitus erat, pendebat & ipse. Reueriti autem fortassis Christum propter miracula quæ faciebat, non illum interrogant, sed Petrum. Vel potius deceptores erant, quasi ita dicerent, Præceptor uester legi contrarius, num id admittit ut persoluat didrachma? *Num. 3.*

Et cum ingressus fuisset domum, præuenit illum Iesus, dicens, Quid tibi uidetur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa aut censum? à filijs suis, an ab alienis? Dicit illi Petrus, Ab alienis. Ait illi Iesus, Ergo liberi sunt filij.] Tanquā Deus, sciebat, quā uis nō audierat, quid illi loquuti fuissent ad Petrū: idcirco & præuenit eū, dicens, Si reges terræ non accipiunt tributum à filijs suis, sed ab alienis, quomodo cœlorum rex à me filio suo accipiet didrachmū? Hoc enim (sicut suprà dixi) sacerdotibus & templo tribuebatur. Si autem liberi sunt filij paruorum regum, multo magis ego.

Verùm ne simus illis offendiculo, uade ad mare, & mitte hamū, & eum piscem qui prodierit primus, tolle, & aperto ore illius inuenies staterem: illū accipe, & da illis pro me & te.] Ne reputemur (inquit) contemptores & despectores legis, & offendamus, da illis tributum. Non enim ut debitum do, sed ut illorum infirmitatem corrigam. Discimus enim hoc loco, quòd non oportet offendere ubi nullum est damnum. Vbi aūt damnum patimur in opere aliquo, non sunt curādi qui imprudenter offenduntur. Vt igitur ostendat quòd Deus sit & maris dominus, misit Petrū tollentē staterem ex ore piscis. Discamus hic & mysteriū quoddā. Nostra enim natura est piscis in profundo incredulitatis mersus: sed apostolicus sermo extrahit nos, & in ore nostro inuenit staterē, eloquia Domini, & confessionem Christi. Nam qui Christum confitetur, is staterē habet in ore, staterem duo didrachma tenentē: qa & Christus duas naturas habet, homo existēs, ac Deus. Hic igitur stater datus est pro duobus, pro Iudæis & Gentibus, pro iustis & peccatoribus. Quòd si & auarū quempiam uideris nihil aliud habentem in ore, *Nō sunt curādi qui imprudēter offenduntur.*

nisi aurum & argentũ, hunc habe pro pisce, in mari huius uitę natantem: at ubi inuen- A
Stater. tus fuerit præceptor, qualis Petrus, qui mittat hamum in mare, is eripiet ex ore illius aurum & argentum. Staterem quidam putant lapidem preciosum in Syria, alij tributum, alij uerò quartam partem numismatis.

CAPUT XVIII.

In illa hora accesserunt discipuli Iesu dicentes, Quis nam maximus est in regno cœlorum?] Quia uiderant à Christo Petrum honoratum (honoratus enim erat hic dando staterem pro Christo & pro se) propterea humanum quiddam passi, inuidiaq; incessiti, obliquè accedunt interrogantes Dominum quis maximus esset.

Et accersitum ad se puellũ statuit in medio illorum, & dixit, Amen dico uobis, Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut pueri, non ingrediemini in regnum cœlorũ. Quisquis igitur humiliauerit seipsum sicut est puellus iste, hic est ille maximus in regno cœlorum.] Quũ uidisset Iesus discipulos inanis gloriæ uitio teneri, compressit eos, ostendens illis per puerum fastus expertem humilitatis uiam. Oportet enim nos humilitate mentis pueros esse, non sensu pueriles: & innocentia, non insipientia. Dicens autem, Nisi cõuersi fueritis, indicat quòd ab humilitate in superbiam uenerint, opus igitur iterum illuc conuerti, hoc est in humilitatem, à qua egressi estis.

Et qui receperit unum puellum talem in nomine meo, me recipit. Qui autem offenderit unum ex pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatũ mola asinaria in collum eius, ac demergatur in profundum maris.] Non solum, inquit, oportet uos humiles esse, sed & si alios humiles propter me in honore habueritis, mercedem accipietis. Me enim accipitis, quando pueros, hoc est humiles suscipitis. Deinde & à contrario inquit, Qui offenderit, hoc est iniuria affecerit, unum ex his pusillis, hoc est ex his qui se humiliant, & paruos putant, tametsi magni sint: expedit ei ut mola asinaria suspendatur in collum eius. Sensibilem enim pœnam in medium affert, uolens ostendere multis supplicijs obnoxios qui in Christo humiles iniuria afficiũt & offendunt. Tu autem intellige quòd etsi quis reipsa paruum, hoc est infirmum offenderit, & non omnibus modis patienter eum sustinuerit, punieť. Nam qui magnus est, haud facilè scandalizatur: sed paruus. B

Væ mundo ab offendiculis. Necesse enim est ut ueniant offendicula, ueruntamen uæ homini illi per quem offendiculũ uenit.] Luget ut misericors mundum præ offendiculis damna accepturum. Et dicis, Quid oportet lachrymari ubi opus succurrere, & manum porrigere? Dicimus igitur quòd & ipsum lugere, quędam iuuandi species est. Sæpe enim quibus admonitio nostra non profuit, illis prosumus dũ eos lugemus, quò sensum mali sui accipiãt. Et si necesse, inquit, ut eueniant scandala, quomodo effugiemus ea? Necesse quidem est ut eueniant: sed non necesse ut nos perdant. Possumus enim & offendiculis obluctari. Per offendicula intellige eos qui bono obstant: per mundum autem, mundanos homines, & humi repentes, qui facilè impediuntur.

Non esse necesse ut nos perdant scãdala.

Quòd si manus tua uel pes tuus tibi obstaculo fuerit, abscinde eũ, & proijce à te. Bonũ est tibi ad uitã ingredi claudũ aut mutilum, potius q̃ duas manus uel duos pedes habentẽ mitti in ignem æternũ. Et si oculus tuus te offendit, erue eũ, & proijce eũ abs te. Bonum est tibi ut luscus in tres in uitã, potius q̃ ut duos oculos habens mittaris in gehennã ignis.] Per manum, pedẽ, & oculos, intellige amicos, quos membrorũ loco habemus. Etenim si hi tales fuerint, qui nobis noceant, hoc est si familiares amici fuerint, oportet contemnere eos ut membra putrida, & execare, ne & alijs noceant. Atq; ita ex his manifestũ est, licet necesse sit euenire scandala, hoc est, qui noceant, nõ esse tamẽ necesse ut nocumentum accipiamus. Si enim fecerimus quemadmodũ ait Dominus, & absciderimus à nobis eos qui nocẽt, etiãsi amici fuerint, nihil inde damni accipiemus.

Lucæ 9. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. Dico enim uobis q̃ angeli eorum in cœlis semper uident faciem patris mei qui in cœlis est. Venit enim filius hominis saluum facere quod perierat.] Præcipit ne contemnantur hi qui parui putantur, hoc est pauperes spiritu, magni aũt apud Deum. Adeò enim, inquit, diliguntur à Deo, ut & angelos habeant præsides, ne damnum illis fiat à dæmonibus. Omnes enim homines, & maximè fideles, suos angelos habent. Pusillorũ autem & humiliũ in Christo angeli, usqueadeò familiares sunt Deo, ut faciem eius semper uideant coram ipso stantes. Apparet

Angeli hominũ præsides.

autem

A autem ex hoc, quod licet omnes angelos habeamus, peccatorum tamen angeli quasi propter nos confusi, minus fidentes sunt, neque ipsi possunt tam libere uidere faciē Dei, & precari fortitan pro nobis. Humiliū autem angeli, hi semper uident Dei faciē,† & forte pro nobis orant.] Et quid dico quòd hi angelos habeant? ego propterea ueni, ut seruem quod perierat, & mihi uindicem eos qui à plerisque planè nihili putantur. † propterea quod fiduciā habeant.

Quid uobis uidetur? Si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit una ex eis: nónne relictis nonagintanouē in mōtibus, uadit & quęrit eā quę errauerat? Et si cōtigerit ut inueniat eā: amē dico uobis, gaudet sup ea magis, quàm super nonagintanouē quę nō errauerāt. Sic nō est uolūtas corā patre uestro qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis.] Cui homini fuerūt centū oues? Christo. Omnis enim rationalis creatura, tā angeli, quàm homines, centū oues sunt, quorū pastor est Christus, nō ouis. Nō enim est creatura, sed filius Dei. Hic igitur reliqt nonagintanouē in cœlo, forma aūt serui assumpta, uenit quærere ouem illam unicam quæ est humana natura, & gaudet super illa magis quàm angelorum firmitate. In summa autem hoc insinuat, quòd Deus curam agit conuersionis peccatorum, & gaudet super illis magis quàm his qui stabili uirtute præditi sunt.

Si autem peccauerit in te frater tuus, uade & argue illum inter te & illum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Si autem non audierit, assume tecum adhuc unū uel duos: ut in ore duorum uel trium testium stet omne uerbum. Quòd si non audierit illos, dic ecclesiæ. Sin ecclesiam quoque nō audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus.] Sermonem cōtra offendiculū dantes ualde extenderat: nunc & eos qui offendūtur, corrigit. Vt enim tu qui offenderis, nō omnino cadas, quia offendentē uæ habiturū dixit: uolo & te qui offenderis, hoc est læderis, arguere eos q te iniuria afficiūt & nocent, si fuerint Christiani. Vide enim quid dicat, Si peccauerit in te frater tuus, hoc est, Christianus. Etenim si te quidam non baptizatus iniuria afficiat, tunc ab eo te subducas. Si autem frater, argue illum. Nō enim dixit, cōuiciare, sed argue. Si te audierit, hoc est condemnarit seipsum. Priuatim enim uult primùm peccantes argui, ut ne coram Ecclef. 19. 2. Cor. 13.

B multis redargutus impudentior fiat. Quòd si te non audierit, & cum duobus uel tribus testibus argueris, ne graueris tunc ecclesiæ præsidibus inuulgare peccatū. Quia enim non audijt duos uel tres redargutus, quāuis lex dicat ut in ore duorum uel triū testium subsistat, id est firmetur omne uerbum, ab ecclesia postea castigetur. Illam autem si non audierit, tunc abijciatur, ne suæ malitiæ participes faciat alios. Assimilat aūt publicanis tales fratres. Infamatur enim ob pecunias publicanus. Consolatio autem fit offenso, iniuria afficientem, publicanum existimari & gentilem, hoc est peccatorē & incredulū. Nunquid aūt hæc sola iniuriam facientis pœna? minimè. Sed audi & quæ sequuntur. Iniuria afficiens publicanus et gētilis.

Amen dico uobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata in cœlo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta in cœlo.] Si tu, inquit, offensus, habes eum qui te iniuria affecit sicut publicanum & gentilem, erit ille & in cœlo talis. Si autem solueris eum, hoc est ignoueris, erit ei & in cœlo condonatum. Non enim solum quæ soluunt sacerdotes, sunt soluta: sed quæcunque & nos iniuria affecti uel ligamus uel soluimus, & ipsa erunt ligata uel soluta. Nota.

Rursus, Amē dico uobis, quòd si duo ex uobis consenserint super terrā, de omni re quācunque petierint, fiet illis à patre meo qui est in cœlis. Vbi enim sunt duo uel tres congregati in nomine meo, illic sum in medio illorum.] Congregat nos hisce uerbis ad charitatem. Quia enim prohibuit ne mutuū offenderemus, nunc & de mutua concordia dicit. Concordes autem dicuntur, non qui in malum conueniūt, sed qui in bonū. Vide enim quid dicat: Si duo ex uobis, hoc est credentibus & uirtute præditis. Conspirauerunt autem & Annas ac Caiphas, sed malè. Et propterea sæpe precantes non accipimus, eo quod mutua concordia caremus. Non dixit autē, ero (nō enim tardat, uel cunctatur) sed sum, hoc est, iam illic inuenior. Intelligas item quod quādo conspirauerint spiritus & caro, & nō concupiuerit cōtra spiritum caro, tūc erit in medio Dominus. Conspirant aūt & tres uirtutes animæ, rationalis, irascitiua, & desideratiua. Sed & si uetus ac noua leges cōspirarint, inuenitur in medio ipsarum Christus ab utraque prædicatus.

Tunc accedēs Petrus ad eum dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittā ei? Num usque septies? Dicit illi Iesus, Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.] Hoc est quod interrogat Petrus, quoties, si peccet, & deinde accedat & pe

tat ueniam pœnitentia ductus, cōcedam ei? Addidit, in me si peccauerit. In Deū enim **A**
si peccauerit, nō ego, qui idiotes ac priuatus sum, possum ei remittere, nisi fortè Dei ordinem habens sacerdos, Si aūt in me peccet, ac deinde remisero ei, erit solutus, etiam si priuatus ego sim, & non sacerdos. Quòd autem septuagies septies dixit, non concludit ueniam numero. Absurdum enim sedere & numerare usque dum quadringenta nonaginta habeas (tot enim faciunt septuagies septies) sed immensum numerum signat: quasi dicat, Quoties quis lapsus fuerit, & pœnitentiam aget, concede ei ueniam, & id (quod & per sequentem parabolam dicit) quia oportet nos compatientes esse.

Ideo assimilatū est regnum cœlorū homini regi, qui uoluit conferre rationem cum seruis suis.] Mens parabolæ est, ut ueniam demus cōseruis in nos delinquentibus: præsertim si illi ueniam ante nos procidentes petant. Particulatim singula examinare, eius fuerit tantum qui mentem Christi habeat: sed aggrediamur & nos. Regnū est Dei sermo: & non paruum quoddam regnum, sed cœlorum. Assimilatus est igitur iste homini regi. Incarnatus est enim propter nos, & in similitudinem hominum factus. Confert autem rationem cum seruis suis, uti bonus iudicās. Non enim absque iudicio punit: hoc enim crudelitatis foret.

Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talentorum. Cæterū quum is non esset soluendo, iussit eum dominus uenundari, & uxorem eius, & liberos, & omnia quæ habebat, & fieri solutionem.] Decem milliū talentorū debitores nos sumus, qui quotidie multis beneficijs afficimur, & nihil boni rependimus Deo. Decem mille talentorū debitores sunt & qui populi præfecturā susceperūt (unusquisque enim homo magnū talentū est) & deinde nō bene funguntur principatu. Vendi aūt cum uxore & familia, signat alienationem à Deo. qui enim uendit, alterius domini fit. An non aūt uxor, caro, quæ scilicet est coniunx animæ: & pueri, opera quæ malè fiunt à corpore & anima? Iubet igitur carnem dari satanæ in interitum, hoc est morbis, uel passioni dæmonis. Similiter & filios, operatiuas dico uirtutes malorum, ligari: ut est manus alicuius furto dedita, eam Deus aridam facit, uel constringit per dæmonem aliquem. Ecce mulier caro est, & filij operationes malæ, traditæ sunt afflictioni, ut spiritus saluetur. Non potest enim tunc ad furtum cooperari homo ille. **B**

Caro animæ uxor, opera pueri

Procidens autem seruus ille adorabat illum, dicens, Domine, esto patiens erga me, & omnia tibi reddam. Misertus autem dominus serui illius, absoluit eum, & æs alienū remisit ei.] Vide pœnitentiæ robur, & misericordiā domini. Pœnitentia enim fecit seruum cadere à malitia, qui firmiter in illa stabat, nec uenia dignus erat. Misericordia autem Dei dimisit omnino debitū, tametsi seruus nō omnia remitti, sed prorogari tempus peteret. Disce igitur quòd Deus plura dat quàm petimus: quia tanta est misericordia Domini, ut & id quod admodum durum uidebatur, nempe quod iussit ut uenderetur ille, non ex duritia dixit, sed ut perterrefaceret seruum, & persuaderet illi ut ad preces se & obsecrationem conuerteret.

Egressus uerò seruus ille inuenit unum de conseruis, qui debebat sibi centum denarios: & iniecta in eū manu, obtorto collo trahebat dicens, Solue quod debes. Et procidens conseruus eius rogabat eum, dicens, Esto patiens erga me, & omnia reddam tibi. At ille nolebat, sed abijt, & coniecit eum in carcerem, donec redderet debitum.] Egressus ille qui ueniam obtinuerat, strangulat ac premit conseruū. Nullus enim qui in Deo manet, compassionis expers est: sed ille egressus erat, & à Deo nunc alienus erat. Magnæ aūt erat crudelitatis. Erant ei decem millia talentorū remissa, & longè pauciora, centū scilicet denarios, omnino nec remittere, nec prorogare tempus dinumerandi uolebat, tametsi cōseruus eadem uerba diceret, quæ & ille ad dominū, misericordiā domini in memoriā illi reducēs: dixit enim, esto patiens erga me, & omnia tibi reddā.

Porrò quū uidissent conserui eius quæ fiebant, indoluerūt ualde: & uenerunt, aperueruntque domino suo omnia quæ facta fuerant.] Videntur hi conserui esse angeli, osores mali, & amantes boni, non quòd ignoranti domino hæc dicant, sed ut tu discas quòd angeli nobis ad tutelā dati sint, & quòd inhumanis & immisericordibus indignentur.

Tunc accersiuit illum dominus suus, & ait illi, Serue scelestę, totū debitum illud remisi tibi, quum obsecrasses me: Nónne oportuit & te misereri cōserui tui, sicut & ego tui misertus eram? Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet

A ret totũ quod debebatur sibi.] In iudicium intrat cum seruo dominus propter † immi- † misericordiam.
sericordiam: ut ostendat quòd nõ ipse, sed serui crudelitas & ingratitudo donationem
irritet. Quibus autem tortoribus tradidit? Forte potestatibus punitricibus, ita ut perpe
tuò puniretur. Quousq; reddat quod debebatur: hoc significat, quòd tandiu puniatur, *Donec, per*
donec reddat. nunquam autem reddet quod debebat, uidelicet pœnam quam merue *petuitatẽ si-*
rat: semper ergo punietur. *gnificat.*

Sic & pater meus cœlestis faciet uobis, si non remiseritis quisq; fratri suo de cordi-
bus uestris delicta illorum.] Non dixit, pater uester, sed pater meus. Indigni enim sunt
tales qui Deum habeant patrem. De cordibus autem uult remitti, nõ de ore duntaxat.
Cogita igitur quantum malum sit uindictæ cupiditas: quandoquidem etiam donatio
nem Dei reuocat & irritat, tametsi enim dona Dei ea sint, quorum non pœniteat illũ,
reuocantur tamen hac ratione & irritantur.

CAPVT XIX.

ET factum est quum consummasset Iesus sermones hos, demigrauit à Galilæa, &
uenit in fines Iudææ trans Iordanem, & sequutæ sunt eum turbæ multæ, & cura-
uit eos ibi.] Iterum uersatur in Iudæa, ut nihil prætexere possint qui non credebant in
Iudæa, quòd non frequentius apud ipsos uersaretur, sed apud Galilæos. Iterum igitur
post doctrinam, & consummatis sermonibus sequuntur miracula. Oportet enim nos
& docere, & operari: at insipientes illi pharisæi quum uisis miraculis oportebat crede-
re, tentant. Audi enim.

Et accesserũt ad eũ Pharisæi tentãtes illũ, & dicentes, Licet ne homini diuortiũ face-
re cũ uxore sua qualibet ex causa? Qui respondens ait eis, An nõ legistis q̃ is q̃ fecit ab *Gen. 1. 2.*
initio, masculũ & fœminã fecit eos? Et dixit, Propterea deseret homo patrẽ suũ & ma- *Eph. 5.*
trem, & adglutinabit uxori suę, et erũt duo in carnẽ unã. Itaq; iam nõ sunt duo, sed una *1. Corin. 6.*
caro. Quod ergo Deus copulauit, homo nõ separet.] O insipientiã, opinabant quæstio
nibus suis Christum se cõfutaturos. nã si dixisset licere quacũq; de causa dimittere uxo
B rem, potuissent illi dicere, Quõ igit dixisti, ne q̃s dimittat, nisi adulterã solã? Si aũt di- *Deut. 24.*
xisset nõ licere dimittere uxorem, arguissent eũ ut aduersariũ Mosi. Ille enim iussit ut di
mitteret odio habita, et absq; ardua et rationabili causa. Quid igit Christus? ostendit o-
pus & legislationem eius q̃ nos à principio formauit, esse monogamiã. Ab initio enim *Monoga-*
unũ coniũxit Deus uni: atq; ita nõ oportet unũ uirũ coniũgi multis mulierib. neq; mu *mia.*
lierem unã uiris multis: sed eos sicut ab initio coniũcti fuerũt, manere, neq; absq; causa
cohabitationẽ diuellere. Nõ dicit aũt, Ego feci masculũ & fœminã: ne plus eos exaspe
ret, sed, is q̃ fecit, indefinitè. Atq; ita dicit maximæ curæ fuisse Deo coniugij bonũ. Vn
de permisit etiã parentes dimitti, & uiris adhærere. Quomodo aũt in Genesi scriptum
est, Adã dixit, Propterea deseret homo patrem suum: hic aũt dicit Christus, Deus dixit, *Gen. 2.*
propterea deseret, ac cætera? Dicimus igitur quòd & id quod Adã dixit, ex Deo dixit:
atq; ita sermo Adæ, Dei est. Igitur quia una caro facti sunt, & propter coitum & natu-
ralem amorem cohærentes: sicut impium est suam carnem diuidere, ita & coniuges di
uellere. Non dixit autem, Ne separet Moses, ne turbaret illos, sed homo simpliciter: o-
stendens quantum intersit inter Deum coniungentem, & hominem soluentem.

Dicunt illi, Cur igitur Moses iussit dare libellum repudij, & amittere eam? Ait illis, *Deut. 24.*
Moses ad duritiã cordis uestri permisit uobis repudiare uxores uestras, cæterùm ab ini
tio non fuit sic. Dico aũt uobis, quòd quicunq; repudiauerit uxorem suam, nisi ob stu-
prum, & aliam duxerit, is committit adulterium. Et qui repudiatam duxerit, is adul-
teriũ committit.] Quũ uidissent pharisæi quòd Dominus ipsos confutasset, coacti fue-
runt postea in medium afferre Mosen contradicentem Christo: & dicunt, Quomodo
igitur Moses mandauit dare librum repudij, & dimittere? Igitur Dominus uertens o-
mnem accusationem in illorum caput, pro Mose respondet ac dicit, Nõ cõtraria Deo
Moses constituit, sed ad uestram duritiam hoc pronunciauit: ne propter intemperan-
tiam uolentes alijs coniungi, occideretis primas uxores. Nam quum essent inhuma-
ni, occidissent uxores, si coacti fuissent seruare illas: nunc autem librum diuortij iussit
dari his quæ à uiris odio habebantur. Ego aũt dico uobis, inquit, quòd bonum est uxo
rem quæ fornicata est, eijcere. tanq; adulterã. Si quis aũt eiecerit aliquã quę nõ est forni
cata, author fit illi adulterij. Intellige aũt q̃ q̃ adhæret Domino, unus spiritus est, & con *1. Cor. 6.*
iugium

iugium est fidelis cum Christo. Omnes enim idem corpus facti sumus cum eo, & ex parte membra Christi sumus. Non igitur rectè quis potest separari à coniugio tali, iuxta sermonem Pauli dicentis, Quis nos separabit à dilectione Christi? Quæ igitur Deus coniunxit, neq; homo, neq; alia creatura, neq; angeli, neq; principatus, neq; potestates (ut Paulus dicit) separare poterunt. A

Rom. 8.

Matrimonij difficultas.

Dicunt ei discipuli eius, Si ad istum modum habet causa hominis cum uxore, non expedit contrahere matrimonium.] Turbantur discipuli, & dicunt, Si propterea coniuncti sunt, ut unum sint, & indiuulsi maneant per omnem uitam, ut etiam si pœnitenda alioqui sit mulier, eam eijcere non liceat: non expedit matrimonium contrahere. Leuius fuerit matrimonium non contrahere, sed pugnare et certare cum naturalibus concupiscentijs, quàm sustinere malam mulierem. Causam enim hominis cum muliere dicit perpetuam & inseparabilem unionem. Nonnulli autem & sic intelligunt, Si sic est causa hominis, hoc est, si reprehensionem & culpam habiturus est uir, ut illegitimè eijciens uxorem, non expedit matrimonium contrahere.

Suprà 7.
Lucæ 11.
Ioan. 16.

At ille dixit illis, Non omnes capaces sunt huius dicti, sed quibus datum est.] Postquam dixerunt apostoli, melius esse non uenire ad nuptias: dicit Dominus magnā esse uirginitatis possessionem, at eam nō ab omnibus rectè seruari, sed ab his duntaxat, quorum cooperator est Deus. Nam hoc loco datū est, ualet, quibus cooperatur Deus. Illis autem datum est, qui petunt. Petite enim, inquit, et dabitur uobis. Omnis enim, inquit, qui petit, accipit.

Eunuchorū differentiæ.

Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt eunuchi ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat.] Paucorum est, inquit, uirginitatis uirtus. Sunt enim eunuchi ex utero matris, hoc est, sunt quidam qui propter naturæ constitutionem ad coitum non sunt idonei, qui & sine utilitate casti sunt. Sunt & qui eunuchi fiunt ab hominibus. Qui autem seipsos eunuchos faciunt propter regnum cœlorum, non sunt ij qui uerenda sibijpsis amputant (maledictum enim hoc) sed qui continentes sunt. Intellige autem & sic, Est eunuchus à natura, qui propter naturalem complexionem nō mouet ad uenerea. Ab hominibus autem eunuchus fit, qui ex humano præcepto carnalis concupiscentiæ incendium excindit. Qui autem seipsum castrat, non ab alio, sed à seipso doctus est, & sua sponte ad continentiam inclinatur. Hic igitur & optimus est, qui non alteri, sed sibijpsi dux fuit ad regnum cœlorum. Volens autem sponte nos operari uirtutem, inquit, Qui potest capere, capiat. Non enim cogit uirginem esse, neque nuptias destruit, sed uirgiuitatem præfert. B

Tunc oblati sunt ei puelli, ut manus illis imponeret, & oraret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus uerò inquit eis, Sinite puellos, & ne prohibeatis eos uenire ad me. talium est enim regnum cœlorum.] Afferebant matres pueros, ut benedicerentur manuum contactu. Incompositi autem & turbati accedebant ad eum, & propterea prohibent discipuli, quòd existimarent hoc derogare doctrinæ eius autoritati, si offerrentur ei paruuli. Christus autem ostendèns quòd à fastu alienos magis amet, dicit, Sinite paruulos: talium est enim regnum cœlorum. Non dixit, horum: sed talium, hoc est simplicitate præditorum, innocentium, malitiæ expertium. Etiam hodie si accedant ad doctorem nonnulli pueriles quæstiones interrogantes, non prohibeat, sed suscipiat.

Et quum imposuisset illis manus, abijt illinc. Et ecce unus accedens ait illi, Magister bone, quid boni faciam ut habeam uitam æternam? Qui dixit ei, Cur me uocas bonū? Nullus est bonus, nisi unus, nempe Deus.] Non ut tentans uenit ille, sed ut discere cupiens, & sitiens uitam æternā. Accessit autem ad Christum quasi ad purum hominem: & idcirco dicit Dominus: Quid me uocas bonum? Nullus bonus, nisi unus Deus: hoc est, si quasi unum ex præceptoribus bonum me dicis, malè dicis. Nullus enim hominū propriè bonus: partim quòd mutabiles sumus à bono in malum: partim quòd nostra bonitas ad diuinam bonitatem collata, malitia est.

Exod. 20.
Leuit. 19.

Quod si uis ad uitam ingredi, serua mandata. Dicit illi, Quæ? Iesus autem dixit, Nō facies homicidiū, non committes adulterium, non facies furtum, non falsum dices testimoniū, honora patrem tuū & matrem, & diliges proximū tuū ut teipsum. Dicit illi adolescens, Omnia hæc seruaui à iuuentute mea, quid adhuc mihi deest?] Dominus ad

A legis mandata mittit, ne Iudaei dicant ꝙ legem contemnat. Adolescentem autem quidam ut superbū & arrogantem arguunt. Quomodo enim dilexisset ritè proximū, qui diues erat? Nullus enim diligens proximum ut seipsum, ditior est proximo: oīs aūt homo ꝑximus. Quidā sic intelligūt, Da quòd haec omnia seruarim, q̄d adhuc mihi deest?

Quomodo uirtute praeditus, qui diues.

Ait illi Iesus, Si uis perfectus esse, uade uende quae habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in coelo: & ueni sequere me. Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abijt tristis. Erat enim habens possessiones multas.] Quaecunque, inquit, fecisti opera bona, Iudaico more fecisti: si autem uis perfectus, hoc est meus discipulus esse, & Christianus: uade uende omnia quae habes, & da statim simul omnia, nulla reseruans, ut continuam facias eleemosynam. Non enim dixit, paulatim da pauperibus, sed dixit, Da semel, & nudus esto. Dein quia sunt multi misericordes, uitā tamen omni malitia plenam habentes, dicit, Et ueni sequere me, hoc est, omnem aliam quoque uirtutem habe. Adolescens igitur indoluit, desiderabat etenim, & terra cordis ipsius profunda erat & pinguis, sed spinae diuitiarum suffocabant. Erat enim, inquit, habens possessiones multas. Nam qui paucas habet, non ita ab illis detinetur, in multis enim diuitijs uiolentius est uinculum. Porrò quia diuiti loquebatur Christus, dicebat, Habiturus es thesaurum in coelo, diuitiarum enim amator erat.

Iesus autem dixit discipulis suis, Amen dico uobis, diues difficile intrabit in regnum coelorum. Iterum autem dico uobis, facilius est camelum per foramen acus transire, ꝙ diuitem in regnū Dei ingredi.] Quandiu diues & ipse quidem habet superflua, & alij non uel necessaria, non ingreditur in regnum. Postquam aūt excussa sunt omnia, tunc non est diues, & postea intrabit. Impossibile est enim multa habentem intrare, sicut & camelum impossibile per foramen acus transire. Vide autem quomodo quod superius dixit difficile, hic dicit impossibile. Nonnulli autem dicunt camelum nō animal significare, sed crassum quendam funem, quo nautae utuntur ut proijciant ancoras.

Auditis autem his discipuli expauerunt ualde, dicentes, Quis ergo potest saluus fieri?
B Intuitus autem illos Iesus, dixit illis, Apud homines hoc impossibile est, apud Deū autem omnia possibilia sunt.] Discipuli ut misericordes, non interrogant pro seipsis (pauperes enim fuerāt) sed pro omnibus hominibus. Dominus igitur docet nō humana infirmitate metiendam salutem, sed diuina uirtute. Nam si quis coeperit non esse auarus, ita proficiet, ut & superflua exhauriat, & postea eò progredietur ut etiam necessaria euacuet. & sic bene prosperabitur adiuuante Deo.

Tunc respondens Petrus dixit illi, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid igitur erit nobis?] Tametsi uideatur Petrus non dimisisse magna aliqua, utpote pauper, sed disce quòd reipsa multum etiam ipse reliquerit. Etenim & paruarum rerum magna tenemur affectione, sed & omnes uoluptates Petrus reliquit, & cum parentibus amorem carnis. Illae enim affectiones non solum contra diuites, sed & contra pauperes militant. Quid igitur Dominus?

Iesus aūt dixit illis, Amen dico uobis, quòd uos qui sequuti estis me, in regeneratione quum sederit filius hominis in sede gloriae suae, sedebitis & uos super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel.] Num sedebunt? Minimè, sed excellentem honorem per sedem indicauit. Num & Iudas sedebit? Non: dicit enim, Qui sequuti me fuerint, hoc est, qui usque ad finem. Ille autem non usque ad finem. Vel aliter, Saepe Deus pollicetur bona quibusdam dignis: quando autem exciderint, & indigni fuerint facti, aufert ea. Similiter facit in asperis, saepe minatur & non inducit, conuersis nobis. Per regenerationem autem, resurrectionem intellige.

Et omnis qui reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, & uitae aeternae haereditatem sortietur.] Ne quis suspicetur quod dictum est, solis congruere discipulis, dilatat promissionem ad omnes qui similia faciunt. Habebunt enim pro carnalibus cognatis familiaritatē & fraternitatem cum Deo, pro agris paradisum, & pro lapideis aedibus supernā Hierusalem, pro matre † presbyterā ecclesiam, pro patre presbyteros: pro uxore omnes fideles mulieres: num nuptijs? absit, sed spirituali affectione, & misericorde erga se cura. Non iubet autem Christus separari simpliciter à familiaribus, sed quando ad pietatem obsistunt. Sic etiam corpus & animam iubet cōtemnere,

† anus quae sunt in ecclesia.

Luc. 9.

f non

Ioan. 12. non ut quis seipsum occidat. Vide aūt quòd bonus Deus nō solum hæc dat, sed & uitā apponit æternā. Cura igitur ut & tu uendas facultates tuas, & des pauperibus. Facultates aūt sunt, iracūdo furor, adultero adulterādi cupiditas, uindictæ auido uindicandi cupido. Vende igitur hæc, & da pauperibus dæmonibus, & omni bono priuatis: converte affectiones tuas in affectionū authores: & tunc habebis thesaurū, hoc est Christū in cœlo tuo, hoc est in summa mente tua. Cœlū enim habet in seipso qui factus est cœlestis. A

Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.) Iudæos hic insinuat & Gentiles. Nam qui primi erant, facti sunt nouissimi: gentiles autem, qui eramus nouissimi, primi constituti sumus. & ut manifestè discas qd̄ dicit, coaptat etiā sequentē parabolā.

CAPVT XX.

Simile enim est regnum cœlorū homini patrifamiliâs qui exijt primo statim diluculo ad conducendos operarios in uineam suam. Conuentione autem facta cum operarijs in singulos dies denario, misit eos in uineam suā. Et egressus circiter horam tertiā, uidit alios stantes in foro ociosos, & illis dixit, Ite & uos in uineā meā, & quodcūq; iustū fuerit, dabo uobis. Illi aūt abierunt. Iterum quū exisset circa sextā & nonā horā, similiter fecit. Circa undecimā uerò horam exijt, & inuenit alios stātes ociosos, & dixit illis, Cur hic statis toto die ociosi? Dicunt illi, Quia nullus nos conduxit. Dixit illis, Abite & uos in uineā: & quicquid iustū fuerit, accipietis.] Christus est† rex cœlorum, qui assimilatur homini, secundum quod humanam accepit formam. Paterfamiliâs autem, quia Dominus est domus, hoc est ecclesiæ. Hic igitur Christus exijt è finibus paternis, & conduxit operarios in uineam, uel scripturas, uel mandata. Vnumquenq; cōduxit ut operetur uineam, hoc est suam animam. Conducit autem alium quidem primo diluculo, hoc est in pueritia: alium autem hora tertia, hoc est adolescentia: rursus alium sexta & nona, quando quis uigintiquinq; fuerit annorū, uel triginta, & simpliciter in uirili ætate: porrò circa undecimā, senes. Multi enim & senes crediderunt. Vel aliter, dies dicitur præsens seculum. in illo enim operamur sicut in die. Vocauit igitur Dominus prima hora Enoch & Noe, tertia Abraham, sexta Mosen, nona Prophetas, undecima autem, hoc est in cōsummatione seculi, Gentiles, qui ociosi fuerūt ab omni bono. nullus enim eos conduxerat, neq; missus est Propheta quis ad Gentes. B

†regnum

Quum autem uespera facta esset, dixit Dominus uineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à postremis usq; ad primos. Et quū uenissent qui circa undecimam horam uenerant, acceperūt singuli denarium. Venientes autem & primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi, & acceperunt ipsi quoq; singuli denarium. Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs dicentes, Hi nouissimi unam horam fuerunt in opere, & illos pares nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstū. At ille respondens uni eorum ait: Amice, nō afficio te iniuria. Nonne denario pactus es mecum? tolle quod tuum est, & abi. Volo aūt huic nouissimo dare sicut & tibi. An non licet mihi quod uolo facere in rebus meis? an oculus tuus malus est, quòd ego bonus sum? Sic nouissimi erūt primi. & primi nouissimi. Multi enim sunt uocati, pauci autem electi.] Vesperū est consummatio. in fine aūt diei & cōsummatione accipiūt omnes suū denariū, qui est spiritus sancti gratia, transformās hominē ad suū exemplar, & faciens diuinæ naturæ participem. Plus aūt laborauerunt qui ante Christi aduentū fuerūt, eo quòd tunc nondū erat mors soluta, neq; diabolus contritus, sed adhuc uiuebat peccatū. Nos autem gratia Christi per baptismum iustificati, uirtutē accipimus ad uincendum aduersariū nostrum iam deiectum & occisum à Christo. Et iuxta priorem interpretationem qui iuuenes credidere, maiorem laborem habent, quàm hi qui in senectute ad fidem accesserunt. Adolescens enim pondus iræ, & æstum concupiscentiæ gestat, certans cum affectionibus. Senex autem in tranquillo est: attamen omnes nos unum donum spiritus sancti assequimur. Docet igitur nos parabola, quòd in senectute etiā licet resipiscere, & regnum cœlorum assequi. Hęc enim undecima hora est. Non inuident autem sancti his qui paria accipiunt: absit. sed ostendit hic quòd tanta & talia sunt bona quæ dantur iustis, ut & inuidiam excitare possint.

Et conscendens Iesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos solos in uia, & ait illis, Ecce conscendimus Hierosolyma, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum ac scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus ad

A illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertio die resurget.] Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo. At ille dixit ei, Quid uis? ait illi, Dic ut sedeāt hi duo filij mei, unus à dextris tuis, & alter ad sinistrā tuā in regno tuo.] Opinabantur filij Zebedæi quòd uadens Hierosolyma Dominus regnaturus esset regno quodam temporali. Audierant enim eum sæpe dicentem, Conscendimus Hierosolyma. Passi autem sunt humanum quid, & accedentes ad matrem persuadent, ipsi reueriti in manifesto accedere. clanculò enim accedebant & ipsi, ut Marcus dicit. Accesserunt enim, inquit, ad eum Iacobus & Ioannes, hoc est, priuatim & seorsum accesserunt ad eum.

Marc. 10.

Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid petitis. Potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum? aut baptismo quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus.] Matre præterita filijs loquitur: ut ostendat quòd non ignorauerit ab ipsis præmissam matrem, & dicit ad illos, Nescitis quid petitis. Magnum est, & angelicas uirtutes concutiens. Deinde abducens illos ab huiuscemodi cogitationibus, ad pericula magis hortatur. Interrogat autem, non ignorans, sed ut cogat manifestare ulcus per responsum, & studeant implere promissionem. Hoc enim dicit, Quia non potest quis fieri particeps regni mei, nisi & mearum passionum particeps fiat, dicite mihi, num possitis simulia pati? Poculum enim dicit martyrium, & suam mortem: simul ostendens quòd leue sit, & quòd oporteat nos tam facile illud aggredi, q̃ si bibendum esset poculum: & declarans quòd ipse suauiter accedat ad mortem. Sicut enim bibens poculū statim dormit gratatus: sic & qui martyrij poculum bibit, in mortis somnum defertur. Baptisma quoque mortem suam nominat, quòd nos omnes purificet. Hi uerò nescientes quid promitterent, sed solum spectantes ad id quod cupiebant, omnia facilè pollicebantur.

Non efficimur partici pes regni, nisi passionū Christi cōparticipes.

Ait illis, Poculū quidem meū bibetis, & baptismo q̃ ego baptizor, baptizabimini: sedere aūt ad dextrā meam & sinistrā, non est meum dare, sed quibus paratū est à patre meo.] Scio quidē uos testificaturos, & eueniēt hæc omnino. Iacobū enim Herodes oc-
B cidit, Ioannem aūt Traianus condemnauit prædicantem uerbū ueritatis. Porrò sedere non est meum dare, sed quibus præparatū est: sic intellige. Si inuentus fuerit quis cum ueritatis testificatione, omni alia uirtute præditus, ille accipiet donum. Illi enim præparatum est, qui laborauerit, sicut & certantibus coronæ sunt præparatæ. Quemadmodum cursus certamine proposito, ac rege certaminis præside, si quispiam qui non certasset prodeat, et dicat: Da mihi stadium non ingresso coronam ô certaminis præses, huic respondere utique ille poterit: Non est meum, dare ad gratiam coronam, sed quibus præparatum est, hoc est his qui cucurrerint & uicerint. Sic autem & hoc loco dicit Christus, Ego non possum ad gratiam dare uobis sedem à dextris: aliorum enim est qui laborauerint, & illis præparata est. Rogabis igitur cōsequenter, Quinam sessuri sint? Discas autem quòd nullus ibi sessurus est: hoc enim solius diuinæ naturæ est. Ad quem enim angelorum dixit, Sede à dextris meis? Verùm hoc Dominus dixit iuxta illorum opinionem. quærebant enim hanc sedem, non intelligentes quòd sedere super duodecim sedes, sit glorificari propter uirtutem.

Act. 12.

Psal. 109.

Et quum audissent decem, indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem uocauit eos ad se, & ait, Scitis quòd principes gentiū dominentur illis: & qui magni sunt, potestatem exerceant in eas. non ita erit inter uos, sed quicūq; uoluerit inter uos magnus fieri, sit uester minister: & qui uoluerit inter uos primus esse, sit uester seruus: sicut filius hominis non uenit ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret, utq; daret animā suā redemptionem pro multis.] Vbi uiderūt decem duos illos à Christo increpatos, tunc & indignati sunt, & ostenderunt se commotos ob istorum honorem. Adhuc enim erant imperfecti. nā illi aduersus decē insurgebāt, hi duobus inuidebant. Postq; igitur decē his auditis turbati fuerūt, arcessit illos, uocatione antea sermonem demulcens. Etenim filij Zebedæi auulsi ab alijs conuersabant cū ipso. † Præsens igitur omnibus fit. Sciens enim q̃ sit tyrannica, & graui indigeat reprehensionis plaga, ambitio, acrius eos perstringit, & abijcit eos in infidelium & gentilium portionem, si inani gloriæ studere uoluerint: & sic eos inhortatur, dicens: Alij quidem homines, quia regunt, clari sunt: & amare primas, gentilium est affectio, meos autem discipulos humilitas commendat, &

† Omnib. itaq; simul loquitur.

f 2 honorabiles

honorabiles facit: atq; adeò qui maior esse uoluerit, debet, his qui opus habent, ministrare. id quod præcipuæ humilitatis est, & ego in meipso ostendo. cum enim sim prin- A
Philip.2. ceps & rex cœlestium, humiliaui memetipsum, ita ut uobis ministrem ad salutem: & in tantum ministrem uobis, ut & animam meam ponam redemptionem pro multis, hoc est, omnibus. Omnes enim multi.

Et egredientibus illis à Hiericho, sequuta est eū turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus uiam quum audissent q Iesus transiret, clamauerūt dicentes: Domine, miserere nostri fili Dauid. Turba aūt increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabāt dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid. Et stetit Iesus, ac uocauit eos, & ait, Quid uultis ut faciam uobis? Dicūt illi, Domine, ut aperiantur oculi nostri. Misertus aūt eorum Iesus, tetigit oculos eorum, & confestim uisum receperunt oculi illorū, & sequuti sunt eum.] Fama agnouerant cæci Dominum, & obseruabant tempus quō audirent q præteriret. Crediderūt aūt q Iesus (qui ex semine Dauid secundum carnem) posset curare illos. Et planè multū feruebant fide, neq; dum tacere iuberentur, silebant, sed longè amplius clamabant. Vnde non interrogauit illos an fidem habeant, sed quid uellent: ne quis existimet q alia det alia uolentibus. Monstrans igitur quòd non pecuniæ gratia ad se clamarint, sed ut curētur, tactos curat: ut discamus omnia suæ sanctæ carnis mem
Luc.18. bra, uiuifica & Dei membra esse. Quòd aūt Lucas & Marcus unū dicunt cæcum fuis-
Marc.10. se, non ab his dissonat. illi enim insignioris mentionem fecerūt. Vel aliter, Lucas dicit quòd antequam ueniret in Hiericho, curarit cæcum: Marcus aūt postquam exiuit de Hiericho. Matthæus uerò breuitatis amator simul utrunq; complexus est. Intellige aūt per cæcos, eos qui ex gentibus, qui secus uiam curati sunt. Non enim præcipue uenit
Christus nō præcipuè propter gentes uenit. Christus propter gentes, sed propter Israelitas. Quemadmodum autem cæci audiendo didicerunt de Iesu, sic & gentes ex auditu fidei. Hi autem qui silentium imperant cæcis, ne clamando inuocent nomen Iesu, sunt persequutores tyranni, qui attentant ecclesiæ os obturare: sed illa multo magis confitetur nomen Christi: idcirco sanatur, & uidet ueritatis lumen clarius, & sequitur Christum, uitam eius imitando. B

CAPVT XXI.

ET cum appropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad montē oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens illis: Ite in castellum quod contra uos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cū ea. soluite, & adducite mihi. & si quis uobis aliquid dixerit, dicite, Dominus his opus habet. & confestim emittet eos. Hoc autem totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per prophetam di-
Esaie 62. centem, Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinam,
Zach.9. & pullum filium subiugalis.] Sedit super asinam, non in ullum alium usum, quàm ut impleretur prophetia, & ut ostenderet quomodo oporteat uiliter uehi. non enim equo, sed asello uili uectus est. Implet igitur prophetiam & iuxta historiam, & iuxta anagogen. Nam iuxta historiam uisibili asino insedit: & iuxta anagogen quoque, nouo, indomito, & obedientiæ nescio populo. Ligati autem erant asina & pullus cate
Galat.2. nis suorum peccatorum. Duo missi sunt ad soluendum, Paulus quidem ad Gentes, Petrus uerò in circuncisionem, hoc est ad Iudæos. Et usq; in hodiernum diem duo nos
Ioan.3. soluunt à peccatis, Apostolus & Euangelista. Venit autem Christus mansuetus. Non enim uenit ut iudicet mundum in primo aduentu, sed ut saluet. Et alij quidem reges Iudæorum fuerunt rapaces & iniusti, Christus autem rex mansuetus.

Euntes aūt discipuli fecerunt sicut præceperat illis Iesus. Et adduxerunt asinam &
Luc.19. pullum, & imposuerunt super eos uestimenta sua, & collocarūt eum super illa.] Lucas
Marc.11. quidem & Marcus subiugalem solum dixerunt, Matthæus aūt asinam & pullum. Non dixerunt aūt cōtraria, ducentes enim pullū, sequuta est mater. Collocauerūt aūt eū sup illa: non super duo iumenta, sed super uestes. At quidē sedit super asinā, postea super subiugalem: quia & primū quieuit in Iudæorum synagoga, deinde in gentili populo.

Plurima autē turba strauerunt uestimenta sua in uia: alij uerò cædebant ramos de arboribus, & sternebant in uia. Porrò turbæ quæ præcedebāt & quæ sequebātur, clamabant dicentes: Hosanna filio Dauid: benedictus qui uenit in nomine Domini. hosanna in altissimis.] Iuxta historiam multum in se habet honoris, uestes strauisse, & ramos obiectasse. nam ostendunt magnā gloriam. At iuxta anagogen disce q postquàm apo

stoli

A stoli superpo suerunt uestimenta sua, uirtutes inquam suas, tunc super illas sedit Dominus. Nam nisi anima nostra ornata fuerit apostolicis uirtutibus, nō equitabit eam Dominus. Præcedentes, sunt prophetæ, qui ante incarnatum Christum fuere: sequentes autem, martyres & doctores, qui uestimenta sua sternunt Christo, hoc est carnem subijciunt spiritui. Vestimenta enim & tegumenta animę, corpus. Strauerunt igitur in uia, hoc est in Christo. Ego enim sum uia, inquit. Si enim quis carnem suam non strauerit, hoc est humiliauerit, in uia, hoc est in Christo manens, & non hæreticus existens, non insidebit in eo Dominus. Hosanna autem quidam dicunt ꝙ hymnum uel psalmum significet: alij aūt, id quod euidentius, Salua obsecro. Venturus aūt dicitur Dominus, quia expectabatur ab Hebræis uenturus. Sic enim & Ioannes dicit, Tu es qui uenturus es: hoc est, q expectaris ut uenias. Dicitur & aliter uenturus, eo ꝙ aduentus eius secundus quotidie expectetur. Debemus igitur & nos omnes consummationem mundi & aduentū Christi expectare, ac præparari. Ioan.14. Hosanna. Suprà 11. Luce 7.

Et cum intrasset Hierosolyma, commota est uniuersa ciuitas, dicens, Quis est hic? Turbæ autem dicebant, Hic est Iesus ille propheta à Nazareth Galileæ.] Turbæ simplices & candidæ, neq; inuidebant Christo, neq; rursus opinionē dignam de Christo habebant: ideo & nunc prophetam illum dicunt. Nisi fortè (quandoquidem cum articulo dicunt ὁ προφήτης propheta ille) possit intelligi ꝙ iste sit qui expectabatur propheta, de quo dixit Moses, Prophetam uobis Deus excitabit. Nō enim dixerunt, Hic est propheta: sed, Propheta ille, hoc est ille qui expectatur. Deu.18.

Et intrauit Iesus in templū Dei, & ejciebat omnes uendentes & ementes in templo, mensasq; collybistarū & cathedras uendentiū columbas euertit: & dixit illis, Scriptum est, Domus mea domus deprecationis uocabit: at uos fecistis illā speluncā latronū.] Tā q̄ Dn̄s domus, hoc est templi, ejcit uendentes: ostendens ea quę patris sunt, & sua esse, interim etiā honestatis templi curam habens, sed & translationem sacrificiorum significans, eò ꝙ ejciendo boues & columbas, præsignauit non ultrà opus esse animalium sacrificio & immolatione, sed oratione. Domus enim mea, inquit, domus deprecationis est: uos aūt fecistis illam speluncam latronum. In speluncis enim latronum fiunt mactationes, & sanguinis effusiones. Vel etiam propter negociatores ementes & uendentes, speluncam latronum uocauit templū. Auaritia enim & lucri cupiditas, latronū mores est. Collybistæ aūt sunt qui apud nos dicunt mensarij. Collybos enim species est uilis nomismatis, sicut habemus & nos obolos & minuta. Vendunt aūt columbas & hi q in ecclesijs gradus uendunt. Sp̄us enim gratiā, qui est colūba, uendunt: unde ejciuntur ex superuo & inferno templo. Indigni enim sunt sacerdotio fungi. Vide aūt & tu ne fortè templū Dei, cogitationem tuā facias speluncā latronū dæmoniorū. Fit aūt spelunca, si habuerimus cogitationes carnalibus rebus amicas, uendentes & ementes, & ita lucri cupidas, ut & collybos & uilia nomismata congregent. Et si uendiderimus & emerimus colūbas, hoc est, si quod in nobis fuerit spirituale dogma, & huiusmodi honesta cogitatio, speluncam latronum fecimus nosipsos. Esaie 56. Hier.7. B Nota. Collybistæ.

Et accesserūt ad eum cęci & claudi in templo: & sanauit eos.] Per infirmos quos curauit, ostendit se Deū esse, & benefacere, ejciens cū autoritate è domo sua indignos. Declaratur etiam hoc, ꝙ eiectis Iudæis, qui legi & animalium mactationi addicti erant, cæci & claudi ex gentibus assumpti fuerint sanati ab eo.

Quū aūt uidissent principes sacerdotū & scribæ mirabilia quæ fecerat, & pueros clamantes in tēplo & dicētes, Hosanna filio Dauid: indignati sunt, & dixerūt ei, Audis quid isti dicūt? Iesus aūt dicit illis, Quid ni? Nunq; legistis, Ex ore infantiū & lactentiū perfecisti laudē?] Pharisęi quū uiderent pueros hymnū Dauid offerre Christo, quē uidet Propheta Deo obtulisse, dissecabant inuidia, & interpellant illū, ꝙ permittat de se dici quæ soli Deo debentur. Ille aūt magis approbans dicit, Etiā. Tantū abest ut obturē ora talia dicentiū, ut & prophetæ testimoniū adducā, & uos ostendā uel imperitos, uel inuidos. an non enim legistis ꝙ ex ore infantiū & lactentiū perfecisti laudem? Perfecisti aūt significat pfeciā & absolutā ostendisti laudē, etiā si illi ꝑpter ætatē imperfecti & uilesuideant. Nō enim illi dicebāt q̄ dicebāt, sed os solū accōmodātes, spiritus organa fuerūt. Et idcirco dicit, Ex ore infantiū: innuens ꝙ ea uerba nō ab illorū mēte procedebant, sed ꝙ os solū diuina gratia mouebat. Significat item ꝙ à gentibus, quæ simplices Psal.8.

fuit prædicatio Ioannis, comprobarentur Deo aduersarij, quòd illam nō suscepissent. Si autem ex hominibus dicerent, periclitarentur propter turbam. Omnes enim ut prophetam habebant Ioannē. Ostendit aūt hoc loco Dominus, quòd maligne interrogantibus nō oporteat respondere. Nam nec ipse Iudæis dolose interrogantibus respondit, quamuis nulla respondendi difficultas esset. Discimus aūt interim quòd semetipsum laudare non est iuxta Christi doctrinam. Ecce Dominus enim qui potuit dicere qua potestate hæc faceret: non dixit, ne seipsum laudare uideretur. *Maligne interrogantibus non oportet respondere.*

Quid aūt uobis uidetur? Homo quidam habebat duos filios: & accedens ad priorē dixit, Fili, uade hodie operare in uinea mea. Ille aūt respondens ait, Nolo: postea uerò pœnitentia motus abijt. Accedens aūt ad alterum dixit similiter: at ille respondens ait: † Eo Domine, & nō abijt. Vter è duobus fecit quod uoluit pater? Dicunt ei, Prior. Dicit illis Iesus, Amen dico uobis, q publicani & meretrices præcedūt uos in regno Dei. Venit enim ad uos Ioannes per uiam iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem cum uidissetis eum, non fuistis commoti pœnitentia postea ut crederetis ei.] Duos ordines inducit, unum principio pollicentium, quales fuerunt Iudæi qui dixerūt, Omnia quæcūq dixit Deus, faciemus & audiemus. Alterum eorum qui non statim persuasi sunt, quales sunt meretrices & publicani, & qui ex gentilium populo, qui ab initio non obedierunt uoluntati diuinæ, postea autem pœnitudine ducti obedierunt. Vide igitur sapientiam Christi. Non statim à principio dixit illis, Meliores uobis publicani sunt & meretrices: sed prius cœpit ipsos, & confessi sunt quòd ex duobus filijs ille obediens fuerit, qui fecerit uoluntatē patris. Postea ubi hoc confessi fuerunt, subdidit uenisse Ioannem per uiam iustitiæ, hoc est in uita irreprehensibili. Non poteštis enim dicere uitam Ioannis fuisse reprehensibilem: attamen meretrices ei obedierunt, uos aūt non: idcirco & præcedunt uos, hoc est, ante uos ingrediuntur in regnum cœlorū: laborate itaq & uos ut saltem post illas intretis & ipsi credentes: si autem increduli fueritis, nunquā intrabitis. Multi autem etiam hodie pollicentur Deo & patri, monachos se futuros forte uel sacerdotes: post promissionem autem negligentes sunt. Alij autem monasticā uel sacerdotalem uitam polliciti non sunt, sicut monachi tamen uel sacerdotes, uiuunt: atq ita illi sunt obedientes pueri, qui faciunt etiam si nihil promiserint. *†Ego* *Exod. 24.* B

Aliam parabolam audite. Homo quidam erat paterfamiliâs, qui plantauit uineam, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, ac peregrè profectus est.] Aliā parabolam eis affert, ostendens q licet summa diligentia eis exhibita sit, nū meliores facti fuerint. Homo enim paterfamiliâs, Dominus est, qui propter misericordiam homo appellatur. Vinea autem, populus Iudæorū, plantatus à Deo in terra promissionis. Introducens enim, inquit, plantabis eos in mōte sancto. Sepes aūt lex, non sinens eos gentibus misceri: uel angeli custodientes Israel. Torcular, altare. Turris, templum. Agricolæ uerò doctores populi, pharisæi & scribæ. Profectus est autem paterfamiliâs Deus, quando non amplius in columna nubis loquebatur eis. Vel peregrinatio Dei, longanimitatis eius. Videtur enim Deus & dormire, & peregrè proficisci, dum longanimis est, & non euestigiò peccatorum pœnas exigit. *Esaie 5.* *Hiere. 3.* *Psal. 77.* *Exod. 15.*

Cum autem tempus fructuū appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ipsius. Et agricolæ apprehensis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium uerò lapidauerunt. Iterum misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter. Nouissime autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerebūtur filium meum. Agricolæ autem uiso filio dixerunt intra se, Hic est hæres: uenite occidamus eum, & occupemus hæreditatem eius. Et apprehensum eum eiecerunt è uinea, & occiderunt.] Appropinquauit tempus fructuum prophetarum temporibus. Serui enim missi fuerunt prophetæ, quos uarijs affecerunt iniurijs agricolæ, hoc est qui tunc erant falsi prophetæ, & falsi doctores. Et alium quidem percusserunt, ut Michæam. Sedechias enim eum in maxillam percussit. Alium autem occiderunt, ut Zachariam inter templum & altare. Alium uerò lapidauerunt, ut Zacharias filium Iodoe pontificis. Postea missus est filius Dei, in carne apparens. Quod autem dixit, Reuerebuntur filium meum, non ignorans dicit q illum occisuri essent, sed significare uolens quid facere deberent. Oportebat enim, inquit, licet seruos occiderint, uel filiū reuereri. Agri- *3. Reg. 22.* *2. Paral. 24.*

colæ autem uiso ipso dixerunt: Hic est hæres, uenite occidamus eum. Etenim Iudæi qui dicebant, Hic est Christus, ipsi illum crucifixerūt. Eiecerunt autem eum extra uineam. nam extra ciuitatem occisus est Dominus. Præterea quia uineam dicebamus esse populum, extra uineam, hoc est præter simplicis populi sententiam, occiderunt eum pharisæi, & mali agricolæ.

Extra uineam occisus Dominus.

Cum ergo uenerit Dominus uineę, quid faciet agricolis illis? Dicunt illi, Malè cum sint, malè perdet illos: & uineam suam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.] Cum uenerit. Quādo? Num in secundo aduentu? Videtur quidem & hoc sentire, ueruntamen melius sic intelligitur: Dominus uineæ, Deus & pater, qui misit filium suum ab illis occisum. Cum igitur uenerit, hoc est cum ipse respexerit ad iniquitatem quam fecerunt Iudæi, tunc malos malè perdet, misso Romano exercitu: & uineam suam, hoc est populum, locabit alijs agricolis, hoc est apostolis & doctoribus. Intellige item per uineam diuinas scripturas, in quibus sepes quidem litera est: torcular autem defossum, profundus spiritus: turris autem, theologia, quę summa est & diuina. Has itaque scripturas habebant prius mali agricolæ pharisæi: locauit autem nobis Deus eas bene colentibus. Illi enim Dominum occiderunt extra uineam, hoc est præter iussum eorum quæ dicebant scripturæ.

Psal. 117. Dicit illis Iesus, Nunquā legistis in scripturis, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: A Domino factū est hoc, & est mirabile in oculis nostris? Idcirco dico uobis, Auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem autem ceciderit, illum conteret.] Lapidem seipsum nominat: ædificantes autem magistros Iu-

Ioan. 8. dæorum, qui illum quasi inutilem reprobauerunt, dicentes, Samaritanus es tu, & dæ-

Act. 4. monium habes. Ipse autem cum surrexisset ex mortuis, positus est in caput anguli, hoc

Ephe. 2 est, caput ecclesiæ factus est, coniungens Iudæos & Gentiles in unam fidem. Sicut enim lapis angulum in domo faciens, continet hac & illac murum, sic & Christus nos omnes in unam fidem colligauit. Angulus autem ille admirabilis est, & à Domino est factus. Ecclesia enim nos cōtinens ac fide uniens, à Domino facta est, & est magna admiratione digna, eoquòd pulchrè ædificata sit. Est aūt & alia ratione admirabilis, eo quod miraculis firmatus est & confortatus sermo Domini: & ita ecclesiæ quoque constitutio admirabilis. Ablatum igitur est regnū Dei à Iudæis, hoc est peculiaritas qua Dei proprij erant, & datum est his qui crediderunt. Qui enim impingunt in lapidem, & offenduntur in Christo Iesu, cōfringentur quidem in secundo aduentu: ueruntamen & hic cōtriti sunt ab ipso, hoc est dispersi sunt ubique terrarum, sicut uidemus nunc miseros Iu-

λικμήσει. dæos. Conteret, hoc est ita conteret, ut dispergat eos.

Et cum audissent principes sacerdotum ac pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de se diceret: & quærentes illi manus inijcere, timuerunt turbas, quoniā tanquam prophetam eum habebant.] Iterū uide quod turba quidem simplex & fuci nescia sequitur ueritatem, legisperiti aūt malignè agunt. Et usque in hunc diem quærunt Hebræi Iesum cōprehendere, sed non comprehendunt, neque intelligunt. Antichristum autem comprehendent, & ipsum adorabunt: at Christus non capitur, hoc est non intelligitur ab eis.

CAPUT XXII.

Et respondens Iesus, iterum dixit illis per parabolas, dicens: Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo: & emisit seruos suos, ut uocarent inuitatos ad nuptias, & nolebant uenire. Iterum emisit alios seruos, dicens, Dicite inuitatis, Ecce prandium meum paraui: tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata: uenite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in uillam suam, alius uerò ad negociationem suam: reliqui uerò tenuerunt seruos eius, & contumelijs affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit.] Et hæc parabola Iudæorum inobedientiam subindicat, sicut & superior de uinea. Verùm sicut illa mortem Christi, ita hæc nuptiale gaudium, hoc est resurrectionem declarat. Cæterùm hæc monstrat multo atrociora quæ patrarint illi, quàm superior. Illi enim cum exigerentur fructus, occidebant eos qui exigebant: hi autem cum uocarentur ad nuptias, homicidium fecerunt. Homini igitur regi similis est Deus. Non enim

apparet

apparet ut est, sed qualem decet ut nobis se uidendum exhibeat. Nam quando uti ho-
mines morimur humanis peccatis obnoxij, ut homo nobis apparet Deus: quando au-
tem ut dij ambulamus, tunc stat Deus in synagoga deorum: sicut & quando ferarũ na *Psal. 81.*
turas assumimus, fit & ille nobis panthera, & ursus, & leo. Facit autem nuptias filio suo
copulans eum omni formosę animę. Sponsus enim Christus, sponsa autem ecclesia & *Apoc. 19.*
anima. Serui uerò primùm missi, Moses & alij, quibus nõ crediderũt Hebræi, sed exa *& 21.*
sperauerunt Deum in deserto quadraginta annis, & noluerũt sermonem Dei & † cha † χαρὰν
ritatem suscipere spiritualem. Deinde missi sunt serui alij, prophetę: sed & illorũ quos- gaudium
dam occiderunt, ut Esaiam: quosdam contumelijs affecerunt, ut Hieremiam, quem in *Hiere. 38.*
lacum luti iniecerunt. Quidam aũt minus mali, † sibi ab huiusmodi iniurijs tempera- † se excusauerunt, &
uerunt, sed alius quidem in proprium agrum abijt, hoc est indulsit delicijs & uolupta-
tibus uitæ. uniuscuiusque enim ager est corpus. alius autem in negociationẽ suam, hoc
est, auaritiæ deditus fuit. Negociatorum enim genus auarum est, & lucri cupidissimũ.
ostendit igitur parabola, quòd qui à spiritualibus nuptijs & conuiuio & Christi socie-
tate destituuntur, ob has duas potissimum causas excluduntur, uel propter corporales
uoluptates, uel auaritiæ morbũ. Prandium autem hoc loco nominat, quamuis alio lo- *Luce 14.*
co cœnam eam dixerit. Non absurdè cœnã. Nam in nouissimis temporibus perfectè
apparebunt illæ nuptiæ, & ad uesperum, & ad finem seculorũ. Prandium autem, eo quod
in prioribus seculis reuelatum fuit mysteriũ, tametsi obscurius. Tauri autem & altilia,
uetus est & nouum Testamentum. Vetus enim signatur per tauros (animalium enim
mactationem continebat) nouum autem per altilia. Panes enim offerimus nunc in al- *Panes quos*
tario, qui propriè dicti sunt σιτιστὰ, utpote ex frugibus confecti. Vocat igitur nos Deus *in altario*
ut comedamus & ueteris testamenti bona, & noui. Et tu quando uideris quempiã ma *offerimus*
nifestè interpretantem diuina eloquia, scias eum altilia & è frugibus confectos cibos *dicti σιτιστὰ*
dare, ac quasi frugibus alere, & cibis farcire simpliciores manifestè docendo. Quæres
aũt hoc loco, quomodo dicat, Vocate inuitatos: si enim inuitati erãt, quomodo denuò
B sunt uocandi? Scias igitur omnes natura uocari ad bonũ à sermone doctoris natura da-
ti: attamẽ Deus & illos externos doctores mittit, ut qui intus à sermone naturali uoca-
ti sunt, & extrinsecus uocentur. Mittit aũt rex exercitus suos, hoc est Romanos, qui inobe
dientes Iudæos perdiderũt, & ciuitatẽ illorũ Hierusalẽ succenderũt, ut Iosephus dicit.

Tunc dicit seruis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui inuitati erant, non fue-
runt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, & quotcunque inueneritis, uocate ad nuptias. Et
egressi serui eius in uias, congregauerunt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter
ac bonos: ac impletæ sunt nuptiæ discumbentibus.] Quoniam priores serui, Moses &
prophetæ, non persuaserunt, alios quoque seruos mittit apostolos, qui gentiles uoca-
runt in uia uera non incedentes, sed alios aliò diuisos, & in uijs pluribus & dogmatis
discordes, immo existentes iuxta exitus uiarum, hoc est in errore & inæqualitate mul-
ta. Nam & ipsi inter se dissidebant & tumultuabantur: & non in uijs erant, sed extra
uias. & illa sunt mala eorum dogmata quæ docebant. Non omnes diligebant æquali-
ter, sed alij hoc modo, alij alio. Quid si sic melius intelligatur? Via est uita uniuscuiusque:
exitus à uia, dogma. Gentiles igitur qui uias habebant malas, hoc est uitam reprehen-
sibilem, ab ea mala uia exierunt in dogmata impia, fœdos sibi deos constituentes pa-
tronos uitiorum. Egressi igitur apostoli à Hierusalem ad gentes, congregauerunt om
nes tam malos quàm bonos, hoc est omni malitia repletos, & minus malos, quos & bo
nos nominat, si alijs conferantur.

Ingressus autem rex ut uideret discumbentes, ubi uidit illic hominem nõ uestitum
ueste nuptiali, ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habens uestem nuptialem? At
ille obticuit. Tũc dixit rex ministris, Ligatis pedibus & manibus eius † mittite eum in † tollite eum, & mittite.
tenebras exteriores. ibi erit fletus, & stridor dentium. Multi enim sunt uocati, pauci ue
rò electi.] Ingressus ad nuptias sine dijudicatione fit. Gratia enim sola omnes uocati su
mus tam boni quàm mali: at uita eorum ingressi fuerint, posthac non indisquisita e-
rit, sed examen ualde magnum faciet rex eorum qui post ingressum ad fidem in sor-
dido habitu inuenientur. Horreamus igitur cogitantes, quia nisi quis uitã habeat pu-
ram, nihil ei proderit nuda fides. nõ solũ enim è nuptijs eijcitur, sed & in ignẽ mittitur.
Quis est ille sordida uestimẽta gerẽs? Is qui nõ indutus est uiscera miserationũ, frater-
nitatem,

nitatem, benignitatem. Multi igitur seipsos uana spe decipientes, putāt quòd regnum A cœlorum assequentur, & seipsos simul immiscent discumbentium choro, sentientes de seipsis magna. Rationem igitur sumens Dominus ab indigno illo, monstrat nobis duo hæc: unum, quòd misericors sit: alterū, quòd & nos nullos condemnare debemus etiāsi manifestè peccent, nisi redarguantur peccantes. Dicit igitur Dominus ministris angelis tortoribus, Ligatis manibus & pedibus, id est operatiuis eius uirtutibus. In seculo enim præsenti operari possumus, in futuro autem seculo ligantur omnes uirtutes animæ operatiuæ, & non potest fieri aliquid boni in ablutionem peccatorum. Stridor autem dentium, pœnitentia est, quæ tunc stultè & inutiliter fit. Multi autem sunt uocati, multos enim uel potius omnes uocat Deus: pauci uerò electi. Pauci enim qui saluantur, & qui digni ut eligantur à Deo: ita ut Dei quidem sit uocare, electos autem fieri, uel non, nostrum est. Ostendit igitur quòd propter Iudæos dicta sit parabola: qui uocati quidem fuere, non autem electi, eò quòd non audierunt.

Cautè legas. quære in fine libri.

Tunc abeuntes pharisæi consilium cœperunt ut illaquearēt eum in sermone: & ad illum emittunt discipulos suos cum Herodianis.] Per insidias hæc fiebant: propterea & Lucas insidiatores illos uocat, tanquam missos in hoc ut insidientur Christo. Herodiani autem erant uel Herodis milites, uel qui putabant Herodem Christum. Quoniā enim deficiētibus principibus Iuda regnaret Herodes, arbitrabanť ipsum esse Christū. ueniūt igitur pharisæi cum illis illaqueaturi eum. Audi enim quomodo loquantur illi.

Luc. 20.

Dicentes, Magister, scimus quòd uerax sis, & uiam Dei in ueritate doceas, neq; cures quenquā: non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi uidetur? Licet censum dari Cæsari, an non? Cognita autem Iesus malitia eorum, ait, Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denariū. Et ait illis, Cuius est imago hæc & inscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quę sunt Dei, Deo. Et his auditis mirati sunt, & omisso eo abierunt.] Arbitrati se demulsuros illum laudibus, adulantur, ut lactatus dicat non deberi Cæsari tributum, & inde comprehendant eum tanquam seditiosum, & B commouentem populum contra Cæsarem: & idcirco Herodianos secum adducunt, qui regij erant, ut comprehenderent illum quasi rerum nouatorem. Non respicis personam cuiusquā, inquiunt. Nihil dicis in gratiam Herodis & Pilati. Dic igitur nobis, Debemus & hominibus tributarij esse, & dare eis censum, sicut & Deo didrachmū? an soli Deo tribuemus? nunquid autem & Cæsari? Hoc autem dicebant (sicut dixit) ut dicat quòd nō oporteat tributū & Cæsari pendere, comprehendantq; eum & occidant: sicut Theudan & Iudam, qui dicebant non sacrificandum pro nomine Cæsaris. Iesus autem per hoc quòd figuratum erat numisma imagine Cæsaris, persuadet illis deberi Cæsari quæ eius sunt, hoc est, quæ habent eius imaginem. Et in corporalibus & in externis obediendum est regi: in internis autem & spiritualibus, Deo. Licet autem & sic intelligere, quòd oporteat unumquemq; nostrûm ea quæ sunt Cæsaris, hoc est dæmonis, infernorum principis, illi ipsi reddere, & obijcere: ut exempli gratia, si habes iram à Cæsare, reijce eam in illum, irascere contra ipsum. sic poteris & ea quæ sunt Dei, Deo reddere. Item quia duplices sumus nos, & ex anima corporeq; cōstituimur, corpori cibos & amictū ut Cæsari debemus: diuiniori autem nostræ parti, quę & illi congruunt.

Actuum 5.

In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogauerūt eum dicentes, Magister Moyses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, & primus uxore ducta defunctus est: ac nō habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. similiter secundus & tertius, usq; ad septimum. Nouissime autem omnium defuncta est mulier. in resurrectione igitur, cuius è septem illis erit uxor? Omnes enim habuerunt eam.] Cōfutatis pharisæis cum Herodianis, iterum Sadducæi tentant. Hæresis autem illorum erat talis: Neq; resurrectionem, neq; spiritum, neq; angelos credebant: diuersa à pharisæis sentiebant. Rem fingunt, quæ nunquam contigit. Pone enim quòd duo acceperint ipsam & mortui sint, qui fieri potuit ut tertius omen auersans nuptias nō recusauerit, periculis præcedentiū admonitus? Fingūt igiť, quasi Christū in dubiū tracturi, ut resurrectionē arguāt, & Mosen figmēto suo patronū faciāt. Septē dixerūt esse fratres, maximè incessentes resurrectionis mysteriū: & cuius

Deut. 25. Luc. 20. Act. 23.

A cuius ex illis,dicunt, erit mulier? Diceret quis,O contaminati Sadducæi, prioris qui duxerat, uxor erit,siquidem concederemus in resurrectione nuptias fore. alij enim non ueri,sed uiri erant accessorij.

Respondens autem Iesus, dixit illis:Erratis,nescientes scripturas,neq; uirtutem Dei. In resurrectione enim neq; matrimonium contrahunt,neq; elocantur,sed sunt sicut angeli Dei in coelo. De resurrectione uerò mortuorum non legistis quod uobis dictum est à Deo,Ego sum Deus Abraham,Deus Isaac,& Deus Iacob? Deus non est Deus mortuorũ,sed uiuentium.Et cum audissent turbæ,stupuerunt de doctrina eius.] Ostendit saluator & resurrectionem futuram,& non talem carnalem,ut errant,sed diuiniorem & spiritualiorẽ.Quid enim,inquit, erratis,nescientes scripturas,& uim Dei? Nam si scripturas sciretis,crederetis utiq; Deum non esse Deum mortuorum,sed uiuentium. Quòd si uirtutem Dei sciretis,cognosceretis utiq; Deo omnia esse possibilia,& posse Deum facere ut homines uiuant sicut angeli. Vide autem sapientiam Domini.Illi per Mosen conabantur dogma de resurrectione subuertere,& Dominus per Mosen illis iterum persuadet,Ego enim sum,inquit,Deus Abraham,& Isaac & Iacob. Hoc autem dicere uult,Deus non est eorum Deus qui non sunt,sed qui subsistunt & sunt.Neq; enim dixit,Ego eram,sed sum, Nam quamuis mortui sint,spe tamen resurrectionis uiuunt. Interrogas autem,quomodo igitur alio loco dicit, Mortuorũ & uiuentium Dominus est? Disce igitur quòd mortuos illos illic dicit defunctos quidem, uicturos autem: hic uerò Dominus respondet hæresi Sadducæorum,docentium non esse animam immortalem,sed omnino corrumpi,dicens Deum non esse Deum mortuorum,hoc est,sicut uos putatis,omnino pereuntium,sed uiuentium,hoc est immortalem habentium animam,& resurgentium,etiamsi mortui fuerint. *Exod.3.* *Esaie 26.*

Pharisæi autem cum audissent quòd silentium imposuisset Sadducæis,conuenerunt in unum,& interrogauit eum unus ex eis legislator quispiam,tentans eum,& dicens,Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus, Diliges Dominũ

B Deum tuũ ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua.hoc est primũ & magnum mandatũ. Secundum est autem simile huic,Diliges proximũ tuum sicut teipsum.In his enim duobus mandatis uniuersa lex & prophetæ pendẽt.] Ex immodica inuidia accedit tentans.Quia cũ uiderant Sadducæos cõfusos,& laudatũ Dominũ ob sapientiã,accedunt tentantes si apponat aliquid mandato primo, quasi legem corrigens,ut inueniant contra ipsum ansam.Dominus aũt inuulgans illius malitiã,quòd non ad discendum uenisset,sed uacuus charitate inuideat & æmuletur,ostendit charitatem inter mandata præcellere:docetq; ꝙ non ex parte oportet diligere Deũ,sed nos totos dare Deo.Tres enim tales in anima discimus esse uires,plantatiuã,animalem,& rationalem.Secundũ ꝙ crescit & nutritur,& simile generat,plantis assimilatur:secundum ꝙ irascitur & cõcupiscit,brutis comparatur:secundum ꝙ intelligit,rationalis dicitur. Vide igitur hoc loco quid illa tria significent:Diliges Deum tuum in toto corde tuo,hęc est brutalis animę pars:& in tota anima tua,hæc est plantatiua uirtus,animatę enim sunt plantæ: & in tota mente tua,hæc est uis rationalis.Et sic oportet Deũ diligere tota anima,hoc est omnibus partibus & uirtutibus animæ ei adhærere. Hoc est primum & magnũ mandatum, ad pietatem nos exercens. Secundum aũt simile est illi, quod nos excitat ad faciendum quæ sunt iusta homini.Duo enim nos in interitũ ducunt,mala doctrina,& corrupta uita. Vt igitur nõ incidamus in impia dogmata,diligendus est Deus. Ne aũt sit uita peruersa,diligendus est proximus.Qui enim diligit proximũ,omnia mandata implet:& qui implet mandata,diligit Deum. atq; ita duo illa mandata inter se cohærent & copulantur,& continent omnia alia mandata. Quis enim diligens Deum & proximũ,uel furatur,uel uindictæ auidus est,uel adulterium cõmittit,uel scortatur,uel occidit? Hic autem legisperitus principiò quidem uenit tentans,deinde respõso Christi emendatior factus,laudatus est,sicut Marcus inquit quòd spectans eum amplexatus sit illum,& dixit ei:Non longè es à regno Dei. *Deut. 10.* *Leuit.19.* *Rom.13.* *Tres in animo uires sunt quibus Deum diligere oportet.* *Interitus nostri causa duæ.* *Mar.12.*

Congregatis autem Pharisæis,interrogauit eos Iesus dicens, Quid uobis uidetur de Christo? cuius filius est? Dicũt ei,Dauid. Ait illis,Quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eum Dominũ,dicẽs,Dixit Dominus Domino meo,sede à dextris meis,donec ponam inimicos tuos subselliũ pedũ tuorũ? Si ergo Dauid uocat eum Dominũ,quomodo filius *Psal.110.*

do filius eius est? Et nemo poterat ei respondere quicquam, neque ausus fuit quisquam ex eo die eum amplius interrogare.] Quoniam purum hominem Christum esse putabant, subuertit eorum opinionem, & docet ueritatem per Dauid prophetam, diuinitatem suam prædicans. Dicentibus enim pharisæis, filius est Dauid Christus, hoc est, homo purus: dicit, quomodo igitur Dauid Dominum eum nominat? & non simpliciter eum nominat Dominum, sed in spiritu, hoc est, per spiritus gratiam ipsum reuelauit? non negat autem filium Dauid esse hoc dicendo, sed monstrat quòd non sit purus homo ex solo Dauidico semine descendens. Hæc autem interrogat Dominus, ut si dicāt se nescire, interrogent ac discant: uel si dicant ueritatem, credant: uel si nihil possint dicere, confundantur & secedant, non audentes ultrà interrogare illum.

CAPVT XXIII.

TVnc Iesus locutus est ad turbas & ad discipulos suos dicens, In cathedra Moysi sedent scribæ & pharisæi: omnia ergo quæcunque iusserint uos seruare, seruate & facite: secundum opera uerò eorum nolite facere, dicunt enim, & non faciunt.] Quando eos confutauit, & ostendit incurabiliter ægrotantes, tunc de ipsis dicit, & de uita ac moribus illorum loquitur, admonens auditores, ne cōtemnant doctores etiamsi corruptæ uitæ sint. Ostendit præterea quòd legi non sit aduersarius, sed malit seruari ea quæ legis sunt, quamuis ea docentes indigni sint. Quæcunque enim dicūt doctores illa Moysen putate dicere, immò Deum. facienda ne igitur omnia quæ dicūt, etiamsi mala fuerint? Dicimus igitur primùm, quòd docens, nullum unquam audet adhortari in malum. Deinde ut demus hoc ut quis in malam uitam inhortetur, non tunc à Moysi cathedra, neque de lege loquitur. Dominus autem dicit de his qui in cathedra Moysi sedent, hoc est, his qui ea quę in lege habentur, docent. Eos igitur qui docent diuinam legem, etiam si ipsi non faciant, audire oportet.

Colligant autem onera grauia, difficiliaque portatu, & imponunt in humeros hominum, cæterùm digito suo nolunt ea mouere. Omnia uerò opera sua faciunt, ut spectentur ab hominibus. Dilatant autem phylacteria sua, & magnificant fimbrias palliorum suorum.] Onera grauia imponebant pharisæi, cogentes homines ut implerent mandata legis, quamuis tenuia essent, & difficilia obseruatu. Vel etiam plura legis mandata aggrauarunt, traditiones quasdam ultra leges tradentes, quas ipsi digito suo non mouent, nihil operantes. Quando enim qui docet, non solum docet, sed & operatur, uidetur simul cum his qui docentur, laborare & operari. Cum uerò ille me onerat, ipse autem nihil agit, magis me grauat, inde ostendens ea quæ dicit fieri non posse. Arguit igitur Dominus pharisæos, eo quòd nolunt simul gestare onera mandatorum, & cooperari. Non solum autem nihil boni faciunt, sed & simulant quasi faciant: & siquando quippiam faciunt, ut uideantur faciunt, & aufertur iam illorum merces. nunc autem quanta condemnatione digni, quando neque faciunt, & uideri uolunt quasi faciant? Quid autem faciunt? Dilatant phylacteria sua, & magnificant fimbrias uestium suarum. Hoc autem ita se habebat. In lege habetur: Alligabitis ea in manu uestra, eruntque immota ante oculos uestros. Scribebant igitur in duabus chartulis decalogum legis, & ponebant unam super frontem, & alteram super dextram suspendebant. Fimbrias autem faciebant in summis uestibus, uiolaceis & coccineis clauis. Et hoc inuenerant in lege, ut uidentes illa, non obliuiscerentur mandatorum Dei. At Deus hoc nolebat, sed iubendo ferre super manum phylacterium, significare uolebat mandata operari eos oportere. Per coccineas autem fimbrias declarabat quòd oporteat nos sanguine Domini signari. Illi uerò faciebant phylacteria magna & fimbrias, ut uidentibus illa appareant obseruatores esse legis.

Deut. 6. *Phylacterium super manum & fimbriæ qd significent.*

Marc. 12. *Luc. 14.*

Amantque primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabbi, Rabbi.] Papæ quid dicit? Idcirco condemnantur, quia amant? Quòd si solum amans primos accubitus condemnatur, qui nihil non facit pro illis, quā condemnatione dignus? Et primas cathedras in synagogis, ubi magis debebāt docere & alios humilitatem, eo loco illi ipsi maiori fastu corrumpebantur. Omnia enim pro gloria faciebant, & hæc facientes non confundebantur, sed interim uocari uolebant Rabbi, Rabbi, hoc est doctores.

Vos aūt nolite uocari Rabbi. unus enim magister uester, nempe Christus, † omnes autem

† Et patrē nolite uocare uobis super terrā. unus est enim pater uester qui in cœlis est, omnes aūt uos fratres estis.

A autem uos fratres estis. Et patrem nolite uocare uobis super terram; unus est enim pa- *Iac. 3.*
ter uester, qui in coelis est. Nec uocemini magistri, unus enim est magister uester nem
pe Christus. Qui maior est uestrûm, erit uester minister. Qui aūt se exaltauerit, humi-
liabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur.] Nō prohibet Christus uocari quempiā
magistrum, sed tanta affectione uelle uocari, & omnib. modis curare ut ita uocet̃. Do
cendi em̄ dignitas propriè solius est Dei. Patrem a ūt ne uocetis dicens, non prohibet *Exod. 20.*
honorē parentibus debitū, quia uult nō uenerari parentes, & maximè spirituales pa-
tres: sed inducit ut uerū patrem agnoscamus hoc est, Deum. Deus em̄ ꝓpriè pater est.
Carnales enim non sunt authores natiuitatis, sed cooperarij & ministri. Porrò lucrū
humilitatis indicans dicit, Qui maior est uestrū, debet esse uester minister & ultimus.
Qui enim exaltauerit semetipsum, aliquid se esse ratus, humiliabit̃ derelictus à Deo.

Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos uiduarū, dum sub
prætextu precibus prolixis precamini: propter hoc plus accipietis damnationis.] Hy-
pocritas hos uocat, ut promittentes pietatem, & nihil promissione dignum facientes:
sed prætexentes se precari longum, hoc est multo tempore, deuorant uiduarū facul-
tates. Re autem ipsa illusores sunt, ac derident simpliciores, & decipiunt eos. Et plus
cōdemnationis accipietis, eo ꝙ ea quę uiduarū, comeditis, quib. oportebat magis sup
peditare, & ipsarū inopiam subleuare. Vel aliter, multo plus dānationis accipietis, eo
ꝙ prætextu boni operis malū quiddā cōmittitis, nēpe precādo uiduarū bona come-
dentes. Maiori enim condemnatione dignus, qui prætextu boni in malum allicit.

Væ uobis scribæ & pharisęi hypocritę, quia clauditis regnū cœlorū ante homines:
uos em̄ nō ingredimini, neq; aduenientes sinitis ingredi.] Non solū, inquit, uos incre
duli estis, & uitā habetis corruptā: sed & alios docetis ne mihi credant: & per uitæ ue
stræ exemplū corrumpitis. Solet enim populus principibus fieri similis, & magis si il
los in malum uidet propensos. Omnis itaq; malus doctor & princeps uideat quid lu
cretur, nempe uæ, eo ꝙ per suam uitam non sinit alios in bono proficere.

B Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia circumitis mare & aridam, ut faciatis
unum proselytū: & cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo magis q̄ uos
estis.] Non solum, inquit, Iudæos corrumpitis, sed & eos qui ex idolorum cultu ad Iu
daicam religionem accesserunt. Hos enim proselytos nominabant. Studetis quidem *Proselyti.*
conuertere aliquem ad Iudaicam conuersationem, & ad circuncisionem: quando au
tem iudaizat, tunc perit à uestra infectus malitia. Filius autem gehennæ, qui dignus
est illa, cum qua familiaritatem habet in illa flagraturus.

Vę uobis duces cæci, qui dicitis, Quicunq; iurauerit per templum, nihil est: qui aūt
iurauerit per aurum tēpli, reus est. Stulti & cæci, utrum enim maius est aurū, an tem-
plum quod sanctificat aurum? Et quicunq; iurauerit per altare, nihil est: quicunq; au
tem iurauerit per donū quod est super illud, reus est. Stulti ac cæci, utrum em̄ maius
est donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo iurauerit per altare, iurat per
illud, & per omnia quæ super illud sunt. Et qui iurauerit per templum, iurat per illud,
& per eum qui habitat in ipso. Et q iurauerit per cœlum, iurat per thronū Dei, & per
eum qui sedet super illum.] Cæcos eos nominat, quia nolebant docere ea quæ dece-
bat: & quæ minori loco debebāt coli, uenerabant̃: quæ præcipua erant, in secundum
ordinem referebant. Etenim aurum in templo, & cherubin, & aureum urceū præfere
bant templo: ideo & multos docebant ꝙ nihil sit per templum iurare, sed per aurum
in templo iacens, quod tamen propterea uenerabile erat, quia in tēplo cōtinebat̃. Et
dona quæ in altario ponebant̃, digniora dicebant altario ipso: atq; adeò pharisæi sic
docebāt, ut si quis iurasset per aureum uas, uel bouem uel ouem oblatā in sacrificiū,
& deinde peierasset, similia persolueret. Donum enim altario præferebant propter
hostiarum lucra. Quòd si quis per templū iurans peierasset, non potuisset simile tēplo
ædificare, & propterea absoluebat̃, uidebaturq; postea leuius esse iuramentū per tem
plum, propter pharisæorum auaritiam. Itaq; in ueteri nō permittit Christus donum
maius esse altario, apud nos autē altarium à donis magis sacratur. Panes enim in do- *Panes in do*
minicum corpus diuina gratia conuertuntur: ideo & sanctificatur ab eis altare. *minicū cor*

Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentā, & anethum, & cy- *pus, uertū-*
minū, & reliquistis quę grauiora sunt legis, iudiciū ac misericordiā & fidem. Hæc o- *tur*

portebat facere, & illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicem, camelum aūt A glutientes.] Iterum obiurgat eos ut insipientes, eo ꝙ cōtemnentes mandata maiora, in paruis diligentes erāt, & cymini decimationem non negligebāt, † sed persoluebāt. Et si quis reprehendisset ut parcos, prætexebant legem hoc docere. Melius aūt fuisset ac Deo gratius, si iudicium & misericordiam et fidem expetissent à populo. Quid autem est iudicium? nihil iniustum & absurdum facere, sed omnia cum iudicio & ratione. Statim enim iudicium sequitur misericordia. Qui enim discretè facit omnia, scit & quibus debeat misereri. Misericordiam autem sequitur fides. Qui enim miseretur, credit omnino ꝙ nihil perdat, sed omnia accipiat. Vel aliter, Oportet misereri, & credere Deo uero. Multi enim paganorū misericordes quidem fuerunt, non credentes autem in Deum uiuum, non habuerūt misericordię comitem fidem. Oportet autem unumquenq; doctorum decimare à populo suo, hoc est petere à decem sensib. hoc est à quinq; corporalibus, & quinq; animalibus, iudicium, misericordiam, & fidem. Hæc quidem oportebat facere, dicit Christus, non adhortans ad decimandū herbas, sed ne uideretur tunc contrarius Moysi. Duces autem cæcos eos nominat, eo ꝙ gloriabantur se omnia scire & docere, nulliq; proderant, sed omnes corrumpebāt in barathrum infidelitatis proijcientes. Culicem autem excolantes eos nominat, ut parua peccata obseruantes: camelum autem, hoc est magna, deglutientes & despicientes.

†sed illud quoque decimabant

Iudicium sequitur misericordia, hunc fides.

Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia purgatis exteriorem poculi patinęq; partem, cæterùm intus plena sunt rapina & † intemperantia.] Pharisæe cæce, purga prius quod est intra poculū & patinam, ut & exteriores horum partes puræ reddanť. Qui traditiones seniorū obseruabant, lauabant calices & paropsides, hoc est patinas, in quibus opsonia ponuntur: ex rapina autem bibebant uinum, & comedebant cibos, quæ magis coinquinabant. Dicit igitur, Ne possideas uinum iniustè partum, et mundus etiā intus calix erit. Vel non de calicibus & patinis dicit, sed de externa corporali habitudine, & interna spirituali. Tu eñ (inquit) exteriores poculi partes, hoc est, exteriorem tuam habitudinem, fricas, ut elegantiores sint: intus autem te imples B sordibus, hoc est rapinis & iniuria alios afficis. Oportet autem te intus lauari, hoc est in anima, ut puritate animæ cohonestetur & exterior dignitas.

† iniustitia

Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent speciosa, intus aūt plena sunt ossibus mortuorū, omniq; spurcitia. sic & uos foris quidē apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis fictione & iniquitate.] Et hæc parabola similiter intelligitur ut præcedens. Dabant enim operam ut exteriori habitudine decori uiderenť, sicut sepulcra dealbata, utpote gypso & asbesto dealbati, intus aūt immunditia mortuorum & putridorū operū erant pleni.

1.Thess.2. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia ædificatis sepulcra prophetarum, & ornatis monumēta iustorū, ac dicitis, Si fuissemus in diebus patrū nostrorū, nō fuissemus socij eorum in sanguine prophetarū. Itaq; testimonio estis uobismetipsis, quòd filij sitis eorum qui prophetas occiderunt.] Miseros dicit illos, non ꝙ sepulcra ædificant prophetarū (hoc enim Deo gratum) sed quia ita simulabant, & patres suos condemnabāt, deteriores illis existentes, malitiaq; eos excellentes mentiebanť manifestè: quia si fuissent in diebus patrum suorum, grauiora ꝗ̄ illi commisissent. ipsum enim prophetarum Dominum rabidi occiderunt. Idcirco & dicit,

Vos quoq; implete mensurā patrū uestrorū. Serpentes, progenies uiperarū, quomodo effugietis iudicium gehennæ?] Non imperat, nec compellit illos ut se occidāt, dicens, Implete & uos mensuram patrum: sed hoc est quod dicit, quia serpētes estis, & talium patrum progenies, & in tanta insania obstinati estis, ut incurabiles sitis: reliquum est cum operam dabitis, ut patres uestros uincatis. hoc erit quando me occidetis. Tunc enim summū malitiæ uerticem apprehendetis, cum omissam à patribus uestris cædem implebitis. Cum igitur tales sitis, quomodo pœnam effugietis?

Ideo ecce ego mitto ad uos prophetas, & sapientes, & scribas, & illorū aliquot occidetis, crucifigetisq;, & illorum nonnullos flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem.] Arguit illos mendacij, dicentes ꝙ si fuissemus in diebus patrū nostrorū, non occidissemus prophetas. Ecce eñ ego, inquit, mitto prophetas, & sapientes, & scribas, attamen uos illos occidetis, De Apostolis autem hæc

dicit

A dicit, quos spiritus sanctus scribas fecit, hoc est doctores populi, & sapientia omni & prophetia ornauit. Emitto autem, inquit, declarans suae deitatis potestatem.

Vt ueniat super uos omnis sanguis iustus qui effunditur super terram à sanguine Abel iusti usq; ad sanguinem Zachariae filij Barachiae, quem occidistis inter templũ & altare. Amen dico uobis, q uenient haec omnia super generationem istam.] Super Iudaeos illos qui tũc erant, dicit, Veniet omnis sanguis iniustè effusus. Plus ẽm punietur, q̃ patres sui. Nã neq; post tanta exempla emẽdati fuerũt. Sic enim & Lamech post Cain plus punitus fuit, q̃uis nõ interemisset fratrẽ, eo q nõ fuisset ad exẽplũ Cain emẽ datus. Veniet igit, inqt, super uos sanguis ab Abel usq; ad Zachariã. Opportunè a ũt meminit Abelis. Sicut enim Abel propter inuidiam interemptus est, ita & Christus occisus est. Cuius autem Zachariç hoc loco meminit? Alij dicunt illum fuisse unũ de duodecim prophetis, alij patrẽ praecursoris Domini. Habet enim ita narratio nobis tradita, q locus quidam in templo fuerit, in quo stabant uirgines. Igitur cum esset pontifex, postquam Deipara peperisset Christum, & statuisset illam in eo loco, indignati sunt contra eum Iudaei, & occiderunt eum, q cum uirginibus collocasset mulierem quae pepererat. Non est enim mirabile q etiam pater praecursoris habuerit patrẽ Barachiam, & sicut is qui ex duodecim erat, dicatur Barachiae filius. Verisimile enim quòd sicut illi fuerunt cognomines, ita & patres ipsorum. Gen. 4. 2. Par. 24. Gen. 4.

Hierusalẽ, Hierusalẽ, quç occidis ꝓphetas, & lapidas eos q ad te missi sunt, quoties uolui cõgregare filios tuos, queadmodũ gallina cõgregat pullos suos sub alas, et noluistis? Ecce relinquit uobis domus uestra deserta. Dico ẽm uobis, haud quaq̃ me uidebitis posthac, donec dicatis, Benedictus q uenit in nomine Domini.] Bis ponit nomen Hierusalẽ, misertus eius, & magna cum cõpassione eã reuocãs. Expostulãs ẽm cum ea, quasi cum dilecta quadã, quae diligentem cõtemnat, respondet inducturũ se poenã: unde arguit illã quasi sanguinariã, & q saepius uolẽte se misereri eius, ipsa noluerit, sed diabolũ potius audierit, à quo dispersa, & à ueritate, quae unicdi uim habet fuerit abducta, cõgregantẽ aũt Dominũ nõ susceperit. Nil ẽm sic à Deo dispergit, ut

B peccatũ: & nihil ita ad Deũ aggregat, ut uirtus. Ostendens aũt misericordiã, a uis exẽplum ponit. Idcirco quia noluistis, relinquo templum desertum. Hoc loco discamus, quòd propter nos Deus & templa inhabitat: quòd si nos poenitendi fuerimus, relinquuntur & templa. Non igitur me uidebitis usq; ad secundum aduentum, tunc enim etiam nolentes eum adorabunt, & dicent, Benedictus qui uenit. Posthac aũt, intellige, postquam crucifixus fuero. non enim de hora qua haec dicebat, loquitur: nam postea saepius uiderũt: post crucifixionem aũt nequaquam, donec instet aduentus eius. Propter nos Deus tẽpla inhabitat.

CAPVT XXIIII.

ET egressus Iesus discedebat à templo. Et accesserunt ad eum discipuli eius, ut ostenderent ei structuras templi. Iesus autẽ dixit illis, Nonne uidetis haec omnia? Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruetur.] Egressus à templo, ostendit q à Iudaeis migraturus sit: & sicut dixit q relinquatur domus deserta, ita & facit. Praedicit quoq; discipulis destructionem templi. Sapiebant enim & illi terrena, & stupebant aedificiorũ pulchritudinem, & quasi Christo monstrabant, Ecce qualem domũ relinquis desertam. Vnde abducit illos, ne adhaereant terrenis, & ad supernam Hierusalem transmittit. Neutiquam manebit hic lapis super lapidem: dicens hyperbolicum sermonem, funditus periturum dicit.

Sedente aũt eo in mõte oliuarũ, accesserũt ad eum discipuli secretò, dicentes, Dic nobis, quando haec erũt, & quod signũ aduentus & consummationis seculi?] Secretò accedunt, ut de magnis rebus interrogaturi. De duobus enim rogant, & quando hęc erũt, nẽpe destructio tẽpli. expugnatioq; Hierusalem: & quod signũ ipsius aduẽtus.

Et respondens Iesus dixit eis, Videte ne quis uos seducat. Multi ẽm uenient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus: multosq; seducent.] Multi, inquit, uenĩẽt praedicantes se esse Christos. Nam Dositheus Samaritanus dicebat se prophetã à Moyse praedictum, & Simon magnam uirtutem Dei se nominabat. Act. 8.

Audituri estis bella, & rumores bellorũ. uidete ne turbemini. oportet enim omnia fieri, sed nondum est finis. Consurget autem gens contra gentem, & regnũ cõtra regnum, & erunt pestilentiae, & fames, & terrçmotus singulis locis. Haec aũt omnia ini

tia sunt dolorum.] Bella dicit Romanorum in Hierosolymis. Non solum autem bella dicit futura, sed & fames & pestes: quandoquidē ira Dei in Iudæos sæuiet. Bella ēm quis dixerit hominū incursiones, famē aūt & pestē nūquā aliūde prouenire q̄ à Deo. Deinde ne putent q̄ priusq̄ prædicauerint, cōsummet mundus, dicit, Ne turbemini. Nondum enim consummatio, neq; cum subuersione Hierusalem erit generalis consummatio. Gentem uerò contra gentem, & regnum contra regnum exurrectura dicit, ꝓpter imminentia Iudæis mala: quæ initia sunt dolorum. Sicut enim parturiens dolet, & sic parit: ita & præsens seculum post confusiones & bella parit futura. A

Tunc tradent uos in afflictionem, & occident uos, & eritis inuisi cunctis gentib. propter nomen meum. Et tunc offendiculum patientur multi, & alius alium inuicē tradent, seq; odio habebunt inuicem, & multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos: & quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseuerauerit usq; in finem, hic saluus erit.] Prædicit euentura mala, animans discipulos per hoc quod prædicit. Nam inexpectata terrere & turbare cō sueuerunt. Præmitigat igitur timorem, prædicēdo futura grauia, odia, inimicitias, offensiones, pseudoprophetas, qui præcursores sunt Antichristi, seducentē multos, ita ut in omnē iniquitatē eos precipitent. Quia aūt multiplicabit iniquitas per imposturas Antichristi, exasperabuntur & efferi erunt homines, ita ut neq; cum familiarissimis ullum seruēt charitatis uinculum, sed mutuū se tradāt. Qui autē perseuerauerit, & fortiter tulerit, neq; cesserit his quæ inferuntur tunc, saluus erit, & comprobabitur strenuus miles.

Et prædicabitur hoc euangelium regni in uniuerso orbe, in testimoniū omnibus gentibus, & tunc ueniet cōsummatio.] Non erit uobis prædicandi obstaculum. confidite. prædicabitur enim Euangelium in omnibus gentibus, in testimonium, hoc est in reprehensionē & condēnationem eorum qui non crediderunt: & tunc ueniet cōsummatio, nō mundi, sed Hierusalem. Nam ante captam Hierusalem prædicatū est euangeliū, sicut & Paulus dicit, Euangeliū, quod prædicatum in omni quæ sub cœlo est creatura. Nam quod de fini Hierosolymorum dicat, manifestum est ex sequentib. B

Coloss. 1.

Cum ergo uideritis abominationem desolationis quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat.] Abominationē desolationis dicit statuam eius qui ciuitati imperauit, quam erexit in adytis templi. Desolationis autem dicitur, eo q̄ expugnāda esset ciuitas. Abominatio uerò, eo q̄ statuas & imagines hominum Hebræi abominationes uocabant, odio idololatriæ.

Tunc hi qui in Iudæa sunt, fugiant in mōtes: is qui in tecto, nō descendat ut tollat quicq; de domo sua: & is qui in agro, non reuertatur ut tollat uestes suas.] Insinuans summa pericula quæ euadi nō possunt, inquit q̄ oporteat fugere nō respiciendo neq; curando quid in domo sit, uel uestes, uel alia uasa. Quidam autem abominationem desolationis Antichristum existimant, eo q̄ uastaturus mundū, & subuersurus sit ecclesias, ac sessurus in templo: intelligant & ista sic, q̄ qui in tecto est, id est excelsis uirtutibus præditus, non descendat à summis uirtutibus ut tollat ea quæ sunt corporis. Domus enim animæ, corpus. Oportet autem & ab agro secedere, hoc est terrenis. & neq; uestem tollere malitiæ, quæ uetus est uestis quam exuimus.

Antichristus.
2. Thess. 2

Væ autem prægnantib. & lactantibus in illis diebus.] Prægnantes quidem non poterunt fugere, onere uentris grauatæ: lactantes autem propter compassionē erga pueros. Illos enim relinquere nequeunt, neq; secum portare & simul saluare possunt. Forsitan Christus insinuat q̄ & comederint pueros. Dicit enim Iosephus quòd cum esset fames propter obsidionem, mulier coxerit filium suum, & comederit.

Iosephus.

Orate autem ne fuga uestra fiat hyeme, neq; sabbato.] In persona apostolorum ad Iudęos hęc dicit. Apostoli enim prius egressi erant ex Hierusalem. Iudęis igitur dicit ut precenī ne in hyeme fiat fuga sua, eo q̄ incommodum sit illis temporibus fugere. neq; in sabbato: tunc enim iuxta legem ociosi sunt, & fugere non audent. Tu autem & sic intelligito, quòd oporteat precari ne fiat fuga nostra ex hac uita, hoc est mors, in sabbato, ociosis nobis à bonis operibus: neq; hyeme, in sterilitate bonorum: sed in serenitate animæ, quæ non turbetur.

Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc usq; tempus, neq; fiet. Et nisi abbreuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: propter

A electos autem abbreuiabuntur dies illi.] Afflictio intolerabilis tūc erat. Iusserunt ēm Romanorum milites ne cui parceretur: sed Deus propter credituros ex illis, & eos q iam crediderant, nō permisit simul omnes occidi. Decurtauit aūt afflictiones & bella. nam si bellū diuturnius fuisset, omnes qui intus erant, fame perijssent. Quidā autē de Antichristi diebus hæc intelligunt: sed non sunt intelligenda hæc de Antichristo, sed captiuitate urbis Hierusalē. Quæ ad Antichristum pertinent, hoc loco incipiūt.

Tunc si quis uobis dixerit, Ecce hic Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabūt signa magna & prodigia, ita ut in errorē inducantur etiam electi, si fieri potest. Ecce prædixi uobis.] Quoniam discipuli duas quæstiones introduxerant, unam de captiuitate Hierusalem, & alteram de aduentu Domini: postquam de captiuitate dixit, inde & de suo aduentu dicere incipit, ac consummatione seculi. Cum autem dicit Tunc, nō hoc sibi uult, ꝙ statim post captā Hierusalem si quis uobis dicat, &c. sed tempus illud declarat quo futurum est ut id quod dicitur, hunc sensum habeat, Tunc, id est quo tempore uēturus est Antichristus, erūt pseudochristi & pseudoprophetæ multi, qui in dæmonum apparitione fallent uidentium oculos, ut quosdam decipiant: atq; adeò, nisi ualde sobrij sint, & iusti seducanť. Sed ecce prædixi uobis. Non habetis excusationem, potestis enim non decipi.

Si ergo dixerint uobis, ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet usq; in occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Vbi enim fuerit cadauer, illic congregabuntur & aquilæ.] Si uenerint, inquit, impostores dicentes, Christus uenit, sed in solitudine est occultus, uel in domo quadam, uel in promptuarijs & interioribus locis eius, ne decipiamini. Aduentus enim Christi nō opus habebit quopiam qui illum demonstret, sed manifestus erit omnibus, sicut & fulgur. Nam sicut illud repentinum est, & omnibus clarum, ita & ipse omnibus in mundo manifestus erit. Non enim sicut in primo aduentu de loco in locum transiuit, ita & in secundo, sed in momento oculi aderit. Et sicut apud mor-

B tuum cadauer congregantur statim aquilæ, quæ uultures sunt, sic & omnes sancti uenient eò ubi Christus fuerit. Hi enim in summa uolant, & in nubes rapientur, sicut aquilæ. Cadauer autem dicitur Christus, quia pro nobis cecidit & mortuus est: sicut & Symeon dicit, Hic erit in casum & resurrectionem multorum. *Lucæ 2.*

Statim aūt post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadēt de cœlo, & uirtutes cœlorū cō mouebunť.] Post aduentū Antichristi, qui breui soluetur. hoc enim declarauit per hoc ꝙ dicit, statim: sol obtenebrabitur, hoc est obscurabitur, non disparens, sed superatus lumine aduentus Christi, quemadmodū & stellę & Luna: quid enim præterea opus erit huiusmodi sensibili lumine, cum non erit nox, sed apparebit sol iustitiæ? Quin & uirtutes cœlorum commouebuntur, hoc est obstupescent & horrescent, uidentes creaturam immutari, & omnes ab Adam usq; ad illud tempus homines rationem daturos. *Iohelis 2.* *Zac. 14.*

Et tunc apparebit signum filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & uidebunt filiū hominis uenientem in nubibus cœli cum uirtute & gloria multa.] Crux tunc apparebit in cœlo supra solem fulgens, ad arguendos Iudæos. Veniet enim Christus contra Iudæos habens crucem, ut magnā iustificandi materiam & testimoniū: ueluti si quis lapide percussus, ostendat lapidem. Signum autem dicit crucem, tanq̃ trophæum & insigne regium. Tunc igitur plangent omnes tribus terræ Iudaicæ, lugentes suorū inobedientiā & incredulitatē, & omnes qui terrena sapiunt plangent, etiam si Christiani sint. Tribus enim terræ dicuntur hi, qui terrena sapiunt. Quanuis autem cum cruce ueniat Dominus, ueniet tamen cum gloria & uirtute. *Tribus terræ.*

Et emittet angelos suos cum tubæ uoce magna, & congregabūt electos eius à quatuor uentis, à summis cœlis usq; ad terminos eorum.] Emittet angelos suos cum tuba uocis magnæ, ut congregent sanctos, & eos qui ex mortuis resurrexerunt, ita ut occurrant illi in nubibus. Venerat igitur eos etiam per angelorum uocationem. Quanuis autem Paulus dicat per nubes rapi, non est his aduersum. Collectos enim per angelos, rapient nubes. Tuba autem dicitur ad maiorem terrorem. *Dan. 12.* *1. Thes. 4*

A' fico aūt discite parabolā. Cū iam ramus eius tener fuerit, & folia fuerint enata, scitis ꝙ propè est æstas. Et uos cum uideritis omnia hęc, scitote ꝙ propè sit in forib.]

Quando,inquit,omnia hæc fiunt, non procul erit inter meum aduentum & mundi consummationem. Aestatem autem dicit futurum seculum,& serenitatem quæ erit iustis. Impijs enim peccatoribus hyems & turbatio maior erit. Dicit igitur, Sicut uidentes ramos & folia ficus, æstatem speratis: ita & signa illa uidentes, ut dixi solem et lunam immutari, meum expectate aduentum. A

Amen dico uobis, non præteribit hęc generatio, donec omnia illa fiant. Cœlum et terra pręteribunt, uerba aũt mea nõ pręteribũt.] Generationẽ hoc loco dicit nõ eam quæ tunc erat, sed fideliũ: quasi hoc dicens, Non præteribit generatio fideliũ, donec omnia hæc fiant. Non enim quia auditis famẽ & pestilentiã, credatis ꝙ generatio fideliũ his malis intereat, sed permanebit, & nihil illi præualebit. Sunt qui hæc omnia de sola captiuitate Hierusalẽ intellexerũt, & nõ de secundo aduẽtu: unde & sic interpretantur: Non præteribit generatio hæc, hoc est, uestra Apostolorũ generatio uidebit Hierosolymorũ calamitates. Cõfirmans aũt dicta, inqt, Facilius est transire cœlũ, & terã aboleri, ac illa firma et immobilia elemẽta, ꝙ ut quoddã ex meis dictis mẽdax sit.

De die aũt illo & hora nemo scit, neq; angeli quidẽ cœlorũ, nisi pater meus solus.] Docet hoc loco discipulos nõ ut discant quęrere humanã naturã transcendẽtia: nam dum dicit, neq; angeli, admonet eos ꝙ discere attentant id quod angeli ignorant: & dum dicit, pater solus, prohibet eos anniti ut discant postea. Quòd si dixisset eis, Scio quidẽ, uobis aũt dicere nolo: cõtristati essent utiq;, quasi despecti ab eo. Nũc aũt cum dicit ꝙ neq; filius nouit, nisi pater solus, prohibet ne inquirãt: sicut & patres sæpe continent quid in manibus, deinde autem dum quærunt hoc filij, & dare ipsi nolunt, occultant dicentes, non habemus quod quæritis: & sic plorãtes filios compescũt. Ita & Dominus ut compescat Apostolos ne discãt de die illo & hora, dixit, Neq; ego scio, nisi pater solus. Scit enim & ipse horam, & diem illum: id quod ex multis alijs est ma-

Ioã.16.17 nifestũ. Omnia enim quæcunq; habet pater, filij sunt: scientiam aũt habet diei huius, proinde & filius illã habet. Manifestius aũt ex hoc: Quomodo enim possibile est ignorare filiũ, cui ea quæ ante diem, ita cognita sunt? Nam qui ad uestibulũ ducit, manifestum ꝙ is etiam ianuam sciat. Sed utiliter hunc nõ aperuit, nobis enim scire nõ prodest quando erit cõsummatio, ne ignaui simus. Ignorantia enim nos facit alacres. B

Gen.6.7 Sed sicut erant dies Noe, ita erit et aduentus filij hominis. Sicut eñ erant in diebus qui præcesserunt diluuiũ, edentes & bibentes, contrahentes matrimoniũ, & nuptum dãtes usq; ad diem quo intrauit Noe in arcam, & nõ cognouerunt donec uenisset diluuium, & sustulisset uniuersos: ita erit & aduentus filij hominis.] Ad confirmationẽ uerissimorũ suorũ dictorum utitur his quæ tẽpore Noe sunt facta. tunc irridebãt nõnulli arcæ pręparationem, donec ueniret afflictio, & inuolueret omnes. Sic & nũc aliqui irrident sermones de cõsummatione seculi, sed repentè, inquit, adueniet interitus. Ostendit autem quòd cum uenerit Antichristus, uoluptatibus erunt homines deditj, & ad nuptias & delicias propensiores, sicut in tempore Noe gigantes.

Tunc duo erũt in agro: unus assumitur, & alter relinquitur. Duæ molentes in mola, una assumitur, & altera relinquitur.] Tunc, inquit, cum omnes sine solicitudine, & sua operati fuerint opera: unus quidẽ assumitur, iustus scilicet, in occursum Christi in aerem: alter aũt, peccator uidelicet, infrà relinquitur. Sed & si serui aliqui fuerint, & molant: & in his illi quidẽ assumuntur qui digni, relinquũtur aũt qui indigni. Atque ita discimus ex hoc loco, quòd & serui & mulieres à uirtute non impediuntur.

Vigilate igitur, quia nescitis qua hora Dominus uester uenturus est. Illud autẽ scitote, ꝙ si scisset paterfamiliàs qua hora fur uenturus fuisset, uigilasset utiq;, & non permisisset fodi domum suam. Propter hoc & uos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet.] Vigilare iubet, & præparari, hoc est habere uirtutis opera, quasi in thesauro quodã reposita, ut cum uenerit Dñs repetẽs id quod uult, possimus dare. Vide aũt quomodo non dixerit, nescio qua hora fur uenturus sit: sed, nescitis. Furem autem mundi cõsummationem nominat, & uniuscuiusq; mortem. Porrò insinuat hoc loco nocte aduentũ suum futurum. Sicut igitur fur clam uenit, ita & meus aduentus, ut negligentes non sitis, sed sobrij & uigilantes. Nam si sciremus quando futura esset mors nostra, illo solo die daremus operam quomodo placeremus Deo: nunc autem cum ignoramus, sobrij simus semper ad uirtutum opera.

Quisnam

A Quisnam est fidelis seruus & prudēs, quem præfecit dominus famulitio suo, ut det illis cibum in tēpore? Beatus seruus ille, quem cum uenerit dominus eius, inuenerit sic facientem. Amen dico uobis, quoniam super omnia bona sua cōstituet eum.] Dubitat an futurus sit fidelis quis & prudens, ut ostendat quòd rarus talis sit, & inuentu difficilis. Duo enim exiguntur ab omni dispensatore, fides, & prudētia. Nam si quidē fidelis sit, & nihil furetur, prudens aūt non sit, sed inuanum disperdat opes: uel si prudens fuerit, & furetur, nihil proderit. Igitur qui tunc inuētus fuerit fidelis & prudēs, ille & multo plura consequetur, regnum dico cœlorū. Nam omnium quæ sunt, Dei hæredes erunt sancti. Fidelis autem seruus & prudēs omnis etiā est doctor, qui in tēpore dedit cibum discipulis: sicut Paulus nunc quidē lacte potans, nūc autem sapienter loquens, fidelisq; minister, qui prius blasphemus: & prudens, ut non ignorans cogitationes inimici. Sed & omnis qui à Deo acceperit uel opes, uel potentiā, uel principatum, debet fideliter & prudenter ministrare ea, tanquam rationem redditurus. *Fidelis & prudēs rarus.* *1. Tim. 1. 3.* *1. Cor. 3.*

Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Cunctatur dominus meus uenire: cœperitq; percutere conseruos, imò edere & bibere cum ebrijs: ueniet dñs serui illius in die quo nō expectat, & hora qua ignorat, & dissecabit eum, & partem eius ponet cum hypocritis. illic erit ploratus, & stridor dentiū.] Vt dixit quomodo fidelis seruus honores habiturus sit, nunc dicit quomodo punietur malus. Nam si quis cui sunt concredita dispensationis dona, contemnat iudicium illud, & dicat, Moratur Dominus meus, hoc est, non statim & è uestigio pœnā imponit: & sumpta occasione ex longanimitate Dei, percutiat conseruos suos offendendo scandalis, & illorum conscientiam uerberet (subditi enim uidentes principes donis Dei male uti, scandalizantur, & damnū accipiunt) Qui igitur talis, dissecabitur: hoc est spoliabitur dono suo, et tūc apparebit qualis sit: & mittet in tenebras, qui prius sub figura quadā decipiebat: sicut multi pontificum sancti uidentur propter dignitatem, tunc autem tolletur ab eis gratia, & sicut hypocritæ punientur. Nam cum alijs sint, alij apparent. *De sanctitate pōtificū.*

B

CAPVT XXV.

TVnc assimilabitur regnum cœlorum decem uirginibus, quę sumptis lampadib. suis exierūt in occursum sponso. Quinq; autem ex illis erant prudētes, & quinq; fatuæ. Quæ erant fatuæ, acceptis lampadibus suis non acceperant oleum secum: prudentes uerò sumpserant oleū in uasis suis, unà cum lampadibus. Tardante uerò sponso dormitauerunt omnes ac dormierunt.] Sub persona uirginum proponit parabolam de eleemosyna: ut quoniam magnum opus est uirginitas, ne quis illud unum curans, alia negligat, sed discat q; absq; eleemosyna etiam uirgines cum scortis ejcientur. Meritò autem qui compassione caret & misericordia, ejcitur, etiam si uirgo sit. Scortum enim ab affectione tyrannica expugnatur et naturali, immisericors autem à diuitijs. Quanto igitur infirmius cui obluctandū, tanto minori uenia dignus est qui expugnatur ab auaritiæ morbo. Et stultus quidem est, qui uincit naturale incendiū, & uincitur à paruarum pecuniarum cupiditate ac morbo. Dormitatio est mors, Mora autem sponsi dicitur, quia non statim secundus aduentus fit.

Porrò medio noctis clamor factus est, Ecce sponsus uenit, exite obuiā ei. Tūc surrexerunt omnes uirgines illæ, & apparauerunt lampades suas. Fatuæ aūt prudentibus dixerunt, Date nobis de oleo uestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Et responderūt prudentes dicētes, Nequaq̄, ne non sufficiat nobis & uobis: sed ite potius ad eos qui uendunt, & emite uobisipsis. Porrò dum irent emptum, uenit sponsus, & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, clausaq; est ianua. Postea uerò ueniunt & reliquæ uirgines, dicentes, Domine, Dñe aperi nobis. At ille respondēs ait, Amen dico uobis, non noui uos. Vigilate itaq;, quia nescitis neq; diem neq; horam qua filius hominis ueniet.] Media nocte dicit clamorem fieri, ut ostendat q; sic inexpectatus ueniat Dñs, quasi media nocte omnes dormiamus profundo somno. At cum clamore uenit. tuba enim sonabit in secundo aduētu. Lampades autem, animæ nostræ: & uniuscuiusq; mens lampas est: quæ tunc accenditur, quando habet oleum uirtutum, & misericordiam. Fatuæ autem uirgines ideo, q; tunc requirant oleū, cum non sit negociandi tempus. Porrò prudentes dicunt, Ne fortè non sufficiat nobis & uobis. Virtus enim proximi mei uix sufficiet illi ad defensionem, tantum abest ut & *1. Thess. 5.* *Mens lampas est, uirtutibusq; accēditur.*

mihi. Ex suis em̃ quiq; operibus iustificabunt, non proximorũ. Sed fatuæ ad uendentes abeunt, hoc est ad pauperes. Cæterùm quod dico hunc sensum habet: Pœnitudine ducuntur fatuæ, eo q eleemosynam non fecerint: & nunc primùm sciunt q à pauperibus oporteat nos oleum emisse. Hoc igitur est quod dicit abire ad uendentes ut emerent oleum: hoc est, mente abierunt ad pauperes, & secum cogitarunt quale bonum sit eleemosyna: sed clausa est eis ianua. Post uitam enim istam nõ est tempus pœnitendi & operãdi. Proinde Dominus dicit illis, Nescio uos. Misericors & miserator Dñs nescit immisericordes. Quomodo em̃ dissimiles & alienos à se nosset? Scito insuper omnẽ animam à Deo habere illustrationẽ & lampadẽ, & omnes surgere in occursum Domini. Omnes em̃ desiderant occurrere & coniungi Deo, sed Deo dante lampadem & illustrationem, prudentes quidem bene operando oleũ immittũt, fatuę aũt sinũt lampadẽ sine oleo. Excluduntur igitur nõ habentes bona opera, ꝓpter quæ accendit in illis lumẽ. nisi enim bona opera faciamus, extinguit lumẽ Dei in nobis. A

Post hãc uitam non est tempus pœnitendi & operandi.

Excluduntur non habentes bona opera.

Sicut em̃ homo quidã peregre proficiscẽs, uocauit seruos suos, et tradidit illis bona sua, & huic quidẽ dedit quinq; talenta, alij aũt duo, alij uerò unũ, unicuiq; secundũ propriam facultatem, & profectus est statim. Abijt autem qui quinq; talenta acceperat, & operatus est in eis, & confecit altera quinq;. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est & ipse duo altera: qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum uerò temporis uenit dominus seruorum illorum, & ponit rationem cum eis.) Cum dixisset supra quòd nesciatur dies quando uenturus sit Dominus, apponit & parabolã hanc, ostendens q repente uenturus sit.

Cap. 24.

Sicut enim homo peregre proficiscens, ita & dominus uocauit seruos suos, & hæc atq; ista cõmisit. Peregrè aũt ꝓficisci dicitur, qui ꝓpter nos factus est homo Christus, uel secundum q ascendit in cœlos, uel secundum q longanimis est, & non statim exigit opus, sed expectat. Serui aũt illius, quibus cõcrediti sunt ministerij sermones, ut episcopi, sacerdotes, diaconi, & spiritualia dona accipientes: illi quidem plura, hi uerò minora, unusquisq; secundum propriam facultatem, hoc est secũdum mensurã fidei et purificationis. In uas enim quod ego daturus sum Deo, in illud mittet donum suũ: si paruum dedero, parum dabit, & ipse donum: si magnum, magnum ipse quoq; dabit. Statim autem qui quinq; talenta acceperat, abijt et operatus est. Vide sedulitatem illius, quomodo nihil neglexit, sed statim operatus est duplicans quod acceperat. B

Peregre profectus cur dicatur Christus.

Qui enim non solum sibi soli prodest, siue prudentiam habeat, siue diuitias, siue potentiam et autoritatem apud reges, siue quãcunq; aliam uel artem uel facultatem, sed & alijs uult prodesse, is duplicat quod sibi datum est. Qui autem talentum fodit in terram, is est qui suæ tantum utilitatis curam habet, & non aliorum, qui & condemnatur. Et si bonæ mentis & studiosum hominem uideris, qui ingenio suo ad negociationes, dolos & terrena opera abutitur, de illo dicas q defoderit talentum suum sub terra, hoc est in terrena opera. Post multum autem temporis uenit Dominus qui dederat argentum uel eloquia sua. Argentum enim igne probatũ, eloquia Dei, uel simpliciter omne donum quod clarum & insignem facit hominem, argentum dictũ est. Et conuocat illos, ut rationem ab his qui talenta acceperant, audiat.

Talentũ duplicare quis dicatur.

Psalm. 11

Et accedẽs is q quinq; talẽta acceperat, attulit alia quinq; talenta dicens, Dñe, quinque talẽta tradidisti mihi, ecce altera quinq; talenta lucratus sum per ea. Ait illi dominus eius, Euge serue bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, supra multa te cõstituã. intra in gaudium domini tui. Accedens autem qui duo talenta acceperat, ait, Domine duo talẽta tradidisti mihi, ecce alia duo lucratus sum per ea. Ait illi dominus eius, Euge serue bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituã. intra in gaudiũ domini tui. Accedens aũt & qui unum talentũ acceperat, ait, Domine, noueram te q homo durus sis, metens ubi nõ seminasti, & inde congregans ubi nõ sparsisti, ac territus abij, abscondiq; talentũ tuum in terra: ecce habes quod tuum est. Respondens autem dñs eius dixit ei, Serue male & piger, sciebas q metam ubi non seminaui, & congregem illinc ubi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meã mensarijs, et ueniens ego recepissem utiq; quod meũ est, cum usura. Tollite itaq; ab eo talentũ, et date ei qui habet decẽ talenta. Omni em̃ habenti dabit, & abundabit: qui uerò nõ habet, etiã quod habet auferetur ab eo. Et inutilẽ seruũ eijcite in tenebras exterio-

exteriores. illic erit fletus & stridor dentiũ.] Ambo hi qui in cõcreditis operantᷓ, laudã
A tur à Dño eodem modo. Euge serue bone & fidelis, uterq; audit. Per bonũ aũt hic o-
mnino intelligimus misericordẽ & liberalẽ, qui suam bonitatẽ & proximis impartit.
Qui aũt super pauca fideles apparent, super multa cõstituuntᷓ. nam licet hic dona con
sequamur, ea tamen cum futuris nõ sunt cõferenda. Gaudiũ aũt Dñi, incessabilis læ-
titia, quam habet Deus gaudens in operib. suis, sicut Dauid dicit. Tali igitur gaudio *Psal. 104.*
gaudent sancti in operib. suis lætãtes: sicut & cõtrà peccatores dolent in operib. pro-
prijs: & sancti gaudent ꝙ tam diuitẽ habeant Dominum. Vide aũt ꝙ & is qui quinq;
& is qui duo talenta acceperat, eadem bona cõsequantᷓ. Quando em̃ quis etiam pau-
ca acceperit, & datum sibi donũ, licet paruũ sit, bene dispensarit, æqualẽ honorẽ ade-
pturus est cum eo qui magna habuit, et fecit. Vnusquisq; em̃ ut acceperit, ita & excel
sus uidebitᷓ, si bene egerit. Porrò serui grati ita se habent: at ignauus & piger aliter re-
spondet, & ut se dignũ est. Durum em̃ dñm nominat, sicut & nunc multi doctorũ di-
cunt, Durũ quidem requirere ab hominib. obedientiã, quibus Deus nõ indidit obe-
dientiam & persuasibilitatẽ, hoc em̃ insinuat. Metis ubi nõ seminasti: hoc est, cui non
dedisti ut obediret, exigis ab illo ut obediat. Dicens aũt durum dñm seruus, seipsum
condemnat. Nam quoniã durus erat, debebat magis diligens esse, utpote durum &
crudelem dominũ sortitus. Nam si aliena exigit, multo magis sua exiget. atq; ita opor
tebat & te multiplicare quæ acceperas, & facere discipulos à quibus debitum repete-
res. Nummularios autem discipulos nominat, tanquam eos qui pro bent & repro
bent sermones. Verùm usuram exigit à discipulis, operum scilicet exhibitionem.
Discipulus enim à doctore sermonem accipiens, habet quidem illum & reddit inte-
grum, † amittit autem & usuram, boni operationem. Tollitur itaque à malo & se- *† addit*
gni seruo donum. Qui enim donum aliquod in aliorum utilitatem accepit, nec eo u-
titur, illud etiam perdit: qui uerò multiplicare studet, maiorem sibi conciliabit gratiã.
Diligentiam enim adhibenti dabitur maior gratia, ita ut abundet. Studium autem nõ
B adhibens, & dono quod uideṫ habere priuabiṫ. Negligens em̃, & qui non operatur
per ea quæ accepit, nõ habet donũ, sed uideṫ habere. nam perdidit sua negligentia.

Cum autem uenerit filius hominis in gloria sua, & omnes sancti angeli cum eo,
tunc sedebit super sedem gloriæ suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, &
separabit eos alteros ab alteris, sicut pastor segregat oues ab hœdis: & statuet quidem
oues à dextris suis, hœdos autem à sinistris.] Quoniam primus aduentus Domini in
ignominia fuit & opprobrijs, dicit, cum uenerit in gloria sua. In secundo enim cũ glo
ria aderit angelorum se stipantium. Primùm autem separat sanctos à peccatoribus, li
berans eos à labore, & statuit, & tunc loquitur eis. Itaq; oues uocat sanctos, quia man
sueti sunt, & fructum nobis ac utilitatem dant, ut oues, lanam uidelicet suppeditantes
ad diuinum & spiritualem amictum: & lac, hoc est cibum congruum: hœdos autem
peccatores. in præceps enim uadunt, & incompositi, & steriles ut hœdi.

Tunc dicet rex his qui à dextris sibi erũt, Venite benedicti patris mei, possidete re
gnum in hæreditatem paratum uobis ab exordio mũdi. Esuriui enim, & dedistis mihi *Eph. [illegible]*
edere: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes erã, & collegistis me: nudus, & operuistis
me: infirmus, & uisitastis me: in carcere eram, & uenistis ad me. Tunc respondebũt ei
iusti dicentes: Domine, quãdo te uidimus esurientem, & pauimus? aut sitientẽ, & de
dimus tibi potum? quando autem uidimus hospitem, & collegimus te? aut nudũ, &
cooperuimus te? Aut quãdo te uidimus infirmũ, aut in carcere, & uenimus ad te? Et
respondens rex dicet illis, Amẽ, dico uobis, quatenus fecistis uni de his fratrib. meis
minimis, mihi fecistis.] Nõ antea præmiat uel punit, q̃ dijudicet. Misericors em̃ est:
& nos docet idipsum, quòd nõ antea debeamus punire, ꝙ̃ rem discusserimus. Sic em̃
excusatione magis carebũt, qui præcedente iudicio puniuntur. Porrò sanctos uocat
benedictos, ut à patre susceptos. Hæredes autem ipsos facit regni, ostendens ꝙ Deus
eos participes faciet regni sui, ut filios suos. Nõ enim dixit, accipite: sed, possidete re-
gnũ in hæreditatẽ, ut paternã substantiam. Iam fratres minimos uocat uel suos disci-
pulos, uel omnes simpliciter pauperes. Omnis em̃ pauper, frater est Christi quatenus *Omnis pau-*
pauper: quãdoquidẽ & Christus in egestate uixit. Vide aũt Dei iustitiã, q̃modo lau- *per, frater*
det ac prędicet sanctos. Vide itẽ & illorũ candorẽ q̃modo ꝓpter modestiam negẽt se *Christi.*
illum

illum pauisse: sed Dominus ea quæ pauperibus sunt facta, in semetipsum suscipit. A

Tunc dicet & his qui à sinistris erūt, Discedite à me maledicti in ignē æternū, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & nō dedistis mihi cibum: sitiui, & nō dedistis mihi potū: hospes erā, & nō me collegistis: nudus, & nō operuistis me: infirmus & in carcere eram, & nō uisitastis me. Tunc respondebunt ei & ipsi dicentes, Dñe, quādo uidimus te esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, te nō ministrauimus tibi? Tunc respōdebit illis dicēs, Amē dico uobis, quatenus nō fecistis uni de minimis his, nec mihi fecistis. Et ibūt hi in suppliciū æternum, iusti uerò in uitā æternā.] Eos qui à sinistris, in ignē mittit qui præparatus est diabolo. Quia enim compassionis expertes sunt diaboli, & hostiliter & inimicè erga nos affecti sunt: meritò idē supplicium habent, qui eiusdem uoluntatis sunt, qui & proprijs operib. maledicti facti sunt. Vide autē q Deus ignē nō præparauit hominib. supplicium em̄ nō fecit, ppter nos, sed propter diabolum: ego autē memetipsum supplicio facio obnoxium. Horresce igitur ô homo cum cogitaueris hoc, q illi neq; ut scorta, neq; ut latrones, neq; ut qui graue aliud flagitium perpetrarunt, puniunt, sed ut hi qui bonum non fecerunt. Profectò si bene cōsideras, raptor est qui multa habet, & non miseretur, etiamsi neminem manifesta cōtumelia afficiat. Quia enim quædā habet quibus non indiget: rapit omnino ab his qui egent, & non accipiunt ab ipso. Nam si in commune ea posuisset, fuissent utiq; & illi non indigi. nunc autem quia reclusit, & propria fecit, propterea illi esuriunt: atq; ita & raptor est qui immisericors, tanta afficiens iniuria, quantis beneficijs afficere potuisset illum, & non affecit. Ideo ibunt hi in suppliciū æternum & nunq̃ finiendum. Iusti uerò in uitam æternā. Nam sicut sancti incessabile habent gaudium, ita iniusti indesinentem pœnā: tametsi Origenes nugetur dicens fore suppliciorum finem, & non semper puniendos peccatores, sed fore aliquando tempus, quando in iustorum uenturi sint consortium purgati à pœnis. Arguitur autem ex hoc loco manifestè. nam Dominus dicit, Supplicium æternum, hoc est, nunq̃ desinens. Vnde & ouibus cōparat iustos, hœdis autem peccatores. sicut enim hœdus nunq̃ fit ouis, sic nunq̃ peccator purgabitur & erit iustus. Tenebræ autem exteriores, quæ procul sunt à luce diuina, & propterea grauiorem faciunt pœnā. Potest itē & causa quædā afferri ad hæc. Peccator em̄ in hac uita in tenebris est, nam excidit à sole iustitiæ: sed quia spes est cōuersionis, ppterea nō sunt tenebræ illæ exteriores. Porrò ubi mortuus fuerit, & institerit examen factorū, excipiunt eum exteriores. Non enim ultrà conuersionis spes est, sed sustinet omnigenā diuini splendoris priuationē. Quandiu enim hic est, etiāsi bona Dei minus ubertim suscipiat (loquor de sensibilibus & creatis) uidetur esse quodammodo seruus Dei dum in domo eius, hoc est in creaturis uersatur, ab ipsoq; alit & educatur. Tunc aūt omnibus modis à Deo diuidit, nihil cōmune cum illius bonis habēs. Hæ sunt per cōparationē ad has tenebræ exteriores, eo q hic non omnibus modis peccator resecatur. At tu fuge immisericordiā, & fac eleemosynas, & alias quidem sensibiles, alias autē spirituales. Pasce Christum, qui esurit salutem nostram. Sed & esurientem doctrinas si paueris & potaueris, pauisti Christum & potasti. In Christiano enim Christus est, & fide pascitur, & crescit doctrinis. Sed & si uideris peregrinum à superna patria, induc tecum & collige, dum ingrederis in cœlos introduc & illum, ne alijs prędicans, ipse sis reprobus. Et si quis incorruptionis uestem abiecerit, quam per baptismum induit, & nudus sit, indue illum. Et infirmum fide (ut Paulus dicit) assume: & uinctū in carcere, hoc est corpore illo tenebroso, inuise, illi quasi splendorem admonitionem donās. Has sex species charitatis omnes imple quidem corporaliter, imple autem & spiritualiter. nam quum duplicis naturæ simus, ex anima et corpore, possunt hæc & bifariam perfici.

Ignē Deus non hominib. sed dæmonibus parauit, nos aūt in illum nos conijcimus.

Immisericors, raptor est.

Contra Origenem.

Opera misericordiæ spiritualia.

1. Cor. 9.

CAPVT XXVI.

Lucæ 22. Ioann. 11

ET factum est, cum cōsummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis, Scitis quia post biduū pascha fiet, & filius hominis traditur ut crucifigat.] Quia regni meminit, & retributionis, tempestiuè consequenter & de passione sua disserit, quasi dicens, Etiam hi qui me crucifixerint, igne punientur.

Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & scribæ, & seniores populi, in atriū princi-

A principis ſacerdotum, qui dicebatur Caipha, & conſiliũ inierunt ut Ieſum dolo tenerent, & occiderent. Dicebant aũt, Non in die feſto, ne tumultus fiat in populo.] Cum lex præciperet ut unum tantum haberent pontificẽ per omne illius uitæ tempus: illi contra legem multos faciebant, quos quotannis mutabãt. idcirco ad pontificẽ illius anni ueniunt de homicidio cõſilium inituri, ubi oportebat magis homicidas puniri. Principes autem ſacerdotũ dicit eos qui iam annuo munere functi fuerãt. Cæterùm ſceleratam cædem perpetraturi, nõ Deum, ſed turbam timebant. Timuerunt enim ne quo pacto ſi in die feſto illum occiderent, turba in ultionem excitaretũ. Vel etiam quia tunc offerenda erant omnia ſacrificia in lege decreta, ne populus propter homicidiũ à ſacrificijs abſiſteret, perderẽtq; ipſi lucrũ quod ex ſacrificijs habebãt. Fortaſsis aũt & hoc timuerũt, ne fortè in die feſto occiſo, illius mors nobilior & clarior fieret. optabãt enim memoriã eius abolere. Illi igitur ante feſtum conſiliũ inierũt, ut uel fortè poſt diem feſtũ occiderẽt. At nõ quando illi uoluerũt, ſed quando ipſe uoluit pati, permiſit eis, per tempus ſcilicet paſchæ, ut quando typicum paſcha, tunc & uerum paſcha fieret. Diſcere autem & illos cædis auidos fuiſſe poſſumus. Nam qui nolebant illùm occiderè in die feſto, cum inuenerunt proditorem, occiderunt contempta etiam turba, modò uoluntas eorum fieret. Ioann. 10.

Cum aũt eſſet Ieſus in Bethania in domo Simonis leproſi, acceſsit ad eum mulier habens alabaſtrũ unguenti precioſi, & effudit ſuper caput ipſius recũbentis.] Quidã dicunt tres eſſe mulieres quæ unxerint Dominũ unguento, quarũ etiam quatuor euangeliſtæ meminerũt. alij autem duas dicunt: unam apud Ioannem, quæ eſt Maria ſoror Lazari: aliam, cuius Matthæus nunc meminit, quæ eadem cum illa quæ apud Marcum & Lucã. Simonem aũt hunc leproſum quidam dicunt fuiſſe patrem Lazari, quem Chriſtus à lepra purificarit, & apud eum cœnarit. Dicitur aũt ꝙ & Ieſus qui dixerat diſcipulis ſuis, Abite ad quendã, & oſtendet uobis cœnaculũ ſtratũ: ad illum miſerit eos. Deniq; & ſuſcepit (ut dicũt) Dominũ: qui & apud illum perfecit paſcha. *Mulieres quot unguẽtes Dominum.* *Marc. 14* *Luc. 7.*

B Mulier igitur cum uidiſſet eum, qui leproſum purificarat, confiſa eſt ꝙ & ipſa peccatorum conſequeretur remiſsionem, & purgaretur à lepra animæ. Magnam autem fidem oſtendit, ꝙ tam precioſum unguentum & abſq; parſimonia in caput eius effudit, honorem exhibens membro præcipuo. Et tu quoq; ſi lepra laboras, & phariſaica lepra inflatus es, quæ à Deo ſeparat: ſuſcipe Ieſum in domum tuam, & unge eum unguento uirtutum. Potes enim parare unguentum Ieſu, qui lepram tuam purgauit, & caput eius perungere. Quod autẽ eſt caput Chriſti? diuinitas eius, cui fragrantia uirtutum offerẽ. Dirigatur, inquit, oratio mea ſicut thymiama in conſpectu tuo Domine. Affer igitur fragrantiam unguenti ex multis uirtutibus confecti diuinitati Chriſti. Nam ſi non ſolum hominem illum eſſe docueris, ſed dixeris & Deũ, tunc caput ſuum, hoc eſt diuinitatem fragranti unguento perfundes, hoc eſt, theologum ages. *Pſal. 140*

Videntes aũt diſcipuli indignati ſunt, dicentes, Ad quid perditio hęc? Potuit enim iſtud unguentum uenundari magno, & dari pauperibus. Eo autem cognito, Ieſus ait illis, Quid moleſti eſtis mulieri? Opus enim bonum operata eſt erga me. Nam ſemper pauperes habetis uobiſcum, me uerò non ſemper habetis.] Dicipuli quoniã multa de eleemoſyna habendaq; eius magna ratione audierant, reprehenderunt mulierem tanq; Deo miſericordiã magis requirente, ꝙ honorem ſuum. Ille autẽ increpauit diſcipulos, eo quòd intempeſtiuè mulierem reprehendiſſent. Non enim ſumma exigere ab his qui nuper ad fidem adducti ſunt, maximè ab infirma muliere, ſed mediocrem eorum fidem ſuſcipere oportet. Quando igitur quis offert Deo donũ, ne auerſeris illum, neq; confringas alacritatẽ eius, abducens illum ut det pauperib. ſed ſine implere oblationẽ. Quòd ſi quis conſilio tuo indiguerit utrum oporteat facere, pauperib. dare, uel offerre Deo, conſule illi ut det pauperibus: at cum offert, indignũ eſt auerſari illum. Decet enim ut honorem quem Deo debemus, præferamus ſimpliciter omnibus, etiam miſericordiæ. Noli enim quia propter benignitatem Chriſtus ſuſcipit in ſe miſericordiam quaſi ſibi facta eſſet, exiſtimare ꝙ oporteat contemnere Deũ & eleemoſynam tantũ curare, quia ſic & ſacrilegiũ liceret, & ex ſacrilegijs eſſet eleemoſyna danda. Verùm non ſic ſe habet, quia non eſt idem, miſereri pauperũ, & colere ac honorare ipſummet Chriſtũ. Audi. Pauperes enim, inquit, ſemper habetis uobiſcum, *Non quæ ſumma ſunt exigenda ſunt ab ijs qui nuper ad fidem ducti ſunt.*

uobiſcum, me autem non ſemper. Vides igitur quomodo aliud ſit curã impendere Chriſto,& aliud miſereri pauperibus, tẽetſi Chriſtus propter benignitatam ſuſcipiat perinde ac ſi in ſe collocetur,quod pauperibus impenditur. A

Quòd enim hæc unguentũ hoc miſit ſuper corpus meum,ad ſepeliendum me fecit. Amen dico uobis, ubicunq; prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, hoc quoq; quod hæc fecit,narrabitur in memoriam ipſius.] Docet nos ꝙ mulier hęc iuxta diuinam diſpenſationem hoc fecerit,præſignans mortem illius,& corporis ſepulturam. Non enim tuliſſet Chriſtus unguento ungi, niſi myſteriũ quoddam ſubfuiſſet,pẹdixit aũt tanquam Deus, quod eſſet futurũ,ꝙ in gloriã eius ubiq; prædicerẽtur quam fecit mulier. Vide autem Dei miſericordiam,quomodo mulierem magnis donis remunerat. Facit enim eam memorabilem ubiq;, quandiu ſuum euangelium duraturũ ſit. Quomodo aũt ſepultura eius præſignatur unguento? Mos erat Iudæis cum unguento mortuorum corpora ſepelire,ſicut & Aegyptij faciebant,ut incorrupta manerent,nec fœterent. Oſtendit igitur mulier,inquit, ex hoc ꝙ unguentũ effudit,corpus meum breui ſepeliendum. Hæc autem omnia dicit demulcens & dehortans Iudam, per quem ſepulturæ tradendus erat. Intellige item per anagogen,lepro ſum quidem eſſe gentilem populũ: mulierem autem peccatricem,congregationem & eccleſiam ex gentibus,quę unguentum,hoc eſt fidem,in Chriſti caput,hoc eſt deitatem effudit. Omnis enim credens Deum eſſe Chriſtum,unguentũ effundit in caput Chriſti. Iudas autem qui increpauit mulierem (ſicut Ioãnes dicit) figuram tenet Iudæorum: qui uſq; in hunc diem contra eccleſiam murmurant.

[illegible]rũ [illegible]nis Mariæ [illegible]gdalenę.

Tunc abijt unus de duodecim, qui dicebat Iudas Iſcariotes, ad principes ſacerdotum,& ait illis, Quid uultis mihi dare,& ego uobis tradã illũ? At illi cõſtituerũt ei triginta argenteos. Et ex eo tẽpore quærebat opportunitatẽ ut eum traderet.] Cum aliena mulier meretrix tantum exhiberet honorem, tunc diſcipulus abijt proditurus illum. Non enim fruſtra adijcitur,tunc abijt,ſed ut oſtendatur impudentia Iudæ. Addidit autem Iſcariotes,ut notiorem eum redderet. Erat enim & alius Iudas,qui Lebbæus dicebatur: hic uerò ꝓditor erat à pago qui dicebatur Iſcara. Illi autem cõſtituerunt triginta argenteos,hoc eſt,decreuerunt ut ei darent,non autem ut multi putant, appenderunt. Quærebat igitur opportunitatem ut illũ ſolum traderet eis. Timebãt enim turbam,& idcirco conduxerunt Iudam ut indicaret eis quando ſolus eſſet. B

Duo Iudæ, Iſcariotes & Lebbæus.

Primo aũt die azymorũ acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes ei, Vbi uis paremus tibi ad edendum paſcha? At ille dixit, Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei, Magiſter dicit tempus meum prope eſt,apud te facio paſcha cum diſcipulis meis. Et fecerunt diſcipuli ſicut conſtituit illis Ieſus,& parauerunt paſcha.] Primam azymorũ diem uocat,quæ diem azymorũ præcedit:ut ſic dicã, quinta feria manducaturi erant paſcha, poſt quam ſequitur paraſceue. Prima azyomrũ uocabatur in lege, eo ꝙ feſtũ incipiebat à ueſpera,qua ueſcebãtur azymis. Dominus igitur mittit diſcipulos quinta,quam nominat Euangeliſta primam azymorum: quia prima ueſpera erat qua comedebãt azyma. Accedũt igitur diſcipuli & rogant, Vbi uis paremus tibi ad edendũ paſcha? Non eñ habebãt neq; illi neq; ipſe proprias ædes. Mittit aũt illos ad hominẽ qui non cognoſcebatur neq; cognoſcebat,ſicut & de aſina fecerat: monſtrans illis ꝙ poſsit nudis uerbis perſuadere etiam eis qui planè ſe non cognoſcant,ut ſe excipiant. Voluit autem paſcha perficere,ne legi contrarius eſſe uideatur. Tempus uerò ſuum nominat immolationẽ: ut diſcamus ꝙ non ignorans neq; inuoluntarius immoletur. Ad id quod ait, Apud te facio paſcha,id eſt,id domo tua,adijcit,cum diſcipulis meis: ut pararetur quantum ſat eſſet multis qui ſimul eſuri erant.

Paſcha quã re perfecit Chriſtus.

Veſpere autem facto diſcumbebat cum duodecim,& edentibus illis,dixit, Amẽ dico uobis, ꝙ unus ueſtrûm me proditurus eſt. Et mœſti redditi uehementer,cœperũt ſinguli dicere ei, Num ego ſum Domine?] Ex hoc putant quidam quòd hoc anno non comederit Dominus paſcha. Dicunt enim quòd ſtantes comedebant agnum. Chriſtus autem recumbebat, igitur paſcha non comedit. Dicimus itaq; quòd prius paſcha ſtans comederit, deinde recũbens tradidit ſuũ ſacramentũ. primum eñ ꝑfecit figuralia,deinde uerũ perfecit. Prænũciat aũt de Iuda,ut reueritus corrigatur,& ſi ob nihil aliud,ſaltem uel ob cõmunem menſam,uel ꝙ ſciret ſe proditurũ Deũ corda cognoſcen-

A gnoſcentē. Diſcipuli uerò turbabantū:& licet purū cor haberēt, ac ſanā cōſciētiā, attamē magis credebāt Chriſto, q̄ ſibijpſis, eo q̨ ille melius ſua corda cognoſceret q̄ ipſi.

At ipſe reſpōdens ait, Qui intinxit mecū manū in catino, hic me traditurus eſt. Filius quidem hominis uadit ſicut ſcriptū eſt de illo: uæ autē homini illi per quē filius hominis proditur. Bonū erat ei ſi natus nō fuiſſet homo ille. Reſpōdens autē Iudas, qui tradidit eum, dixit, Num ego ſum Rabbi? Ait illi, Tu dixiſti.] Manifeſtè proditorem reprehendit: quoniā cum clàm reprehenderetur, nō emendabatur. Propterea manifeſtat illum, dicens, Qui intinxerit mecū: ut uel ſic corrigatur. Verùm Iudas impudēs intingebat in eodem catino. Deinde dicit, Filius quidem hominis uadit ſicut ſcriptū eſt, hoc eſt, etiam ſi prædefinitū ſit Chriſtum pati ad ſalutē, nō tamen propter hoc colendus Iudas, ſed uæ illi. Non enim ut cooperans diuinæ uoluntati hoc fecit, ſed ſuam malitiā perficiens. Nam ſi diligenter cōſideraueris, noluit Chriſtus † præcedenter crucifigi. Inſinuat autē illud per hoc quòd deprecatur poculum. Quoniam autē ſciebat ante omnia ſecula quòd aliter nō eſſet poſſibile ſaluari hominē: propter malitiā inimici uoluntariū fit, quod præcedenter nō erat uolitū. Dicens autē, Bonū eſſe hominē illum nō eſſe natum: oſtendit † ſubſtantiā peccati aliam à natura.] Obſerua autē uerbū uadit, ſignificat enim peregrinationē magis q̄ mortē, ſuam occiſionē.

† προηγουμένως, præcipue, in primis

† quòd natura nō ſubſiſtere melius ſit, quàm ſubſiſtere in peccatis

Veſcentibus autē eis, accepit Ieſus panem, & cum egiſſet gratias, fregit, deditq; diſcipulis, & dixit, Accipite, comedite, hoc eſt corpus meū.] Appoſuit autē ueſcētibus, ut oſtenderet crudelitatē Iudæ: quia in menſa & cōmunione ciborū illius, quando ſi & fera fuiſſet, manſuetiorē ſe exhibuiſſet: tūc neq; cum argueret, intellexit, ſed & corpus illius guſtans nō pœnituit. Quidā autē dicunt q̨ egreſſo Iuda tradidit ſacramentum alijs diſcipulis. Proinde & nos ſic facere debemus, & malos à ſacramentis abarcere. Gratias quoq; agit fracturus panē, ut & nos erudiat cum gratiarū actione panē offerendum, & ut oſtendat ſe cum gratitudine fractionē ſui corporis, hoc eſt occiſionem

B ſuſcipere, neq; ægrè ferre, ceu in re quę diſpliceat ſibi: ut & nos cum gratitudine martyriū aggrediamur. Porrò dicens, Hoc eſt corpus meū, oſtendit quòd ipſum corpus Domini eſt panis qui ſanctificatur in altario, & nō reſpondens figura. Nō enim dixit, hoc eſt figura, ſed, hoc eſt corpus meū. Ineffabili enim operatione transformatur, etiā ſi nobis uideatur panis: quoniā infirmi ſumus, & abhorremus crudas carnes comedere, maximè hominis carnē: & ideo panis quidē apparet, ſed reuera caro eſt.

Panis qui ſanctificatur in altario, corpus & caro Domini eſt, nō figura.

Et accepto poculo, gratijs actis, dedit illis dicens, Bibite ex hoc omnes: hic eſt enim ſanguis meus, qui eſt noui teſtamenti, qui pro multis effundetur in remiſſionē peccatorum.] Sicut uetus teſtamentū immolationē habebat & ſanguinē, ita & nouum teſtamentū ſanguinē habet, ac immolationē. Pro multis autē dicit effundi, hoc eſt pro omnibus. Sunt enim & omnes multi. Quare autē ſuprà quidem nō dixit, Accipite, comedite omnes: hoc autē loco, Bibite ex eo omnes? Sunt qui dicant propter Iudā hoc dictū. Iudas enim panē accepit, & nō comedit, ſed occultauit, ut mōſtraret Iudæis q̨ panem corpus ſuum uocaret Ieſus: poculum autē inuitus bibit, cum nō poſſet occultare. Propterea hoc loco dicebat, Bibite omnes. Iuxta anagogen autē dicū, quòd nō ſit omniū accedere ad ſolidum cibum, ſed perfectiorū: bibere autē omniū ſit. Idcirco hoc loco dicebat, Bibite omnes. Simpliciora enim dogmata recipere omnium eſt.

1. Cor. 11.

Heb. 5.

Dico autē uobis, quòd nō bibam poſt hæc ex hoc fructu uitis, uſq; in diem illum cum illud bibā uobiſcū nouum in regno patris mei.] Sumpto poculo renunciat corporali potioni. Nouum autem promittit, id eſt nouo quendam modum ſumptionis, in regno, hoc eſt in reſurrectione. Quum reſurrexiſſet enim, comedit ac bibit nouo quodam modo, nō enim quaſi indigeret cibo, corporalem ſumpſit cibum: ſed ut crederetur uera corporis natura. Regnū autē meritò ſuam reſurrectionē nominat, tunc enim uinxit mortem, & re ipſa regem ſe cōprobauit. Vel etiā ſic intelligas. Nouum poculum, reuelatio eſt ſacramentorū Dei, quæ tunc in regno Dei: hoc eſt, in ſecundo aduentu reuelabuntur, quæ uerè ſunt noua, qualia nō audiuimus uſpiam. Cæterū bibere dicitur Chriſtus nobiſcū, eo q̨ noſtram utilitatē cibum & potum ſuum exiſtimat.

Luc. 24.

Ioan. 21.

Act. 10.

Regnū reſurrectionē nominat.

Et cum hymnum dixiſſent, exierunt in montem oliuarum.] Poſtquam cœnauerunt, hymnum dixerunt: ut diſcamus & nos ſic facere. In montem Oliueti uenit, & non in alium locum, ne putaretur fugere, nō enim in ignotum locum ſeceſſit, ſed in

eum qui Iudæis notus erat. Secedit autem à sanguinaria ciuitate, quã reliquit ut persequantur, & arguat illos postea qui & cedentem insectati fuerint. A

Tunc dicit illis Iesus: Omnes uos scandalũ patiemini per me in ista nocte. Scriptũ

Zach. 13 est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Postq̃ autẽ resurrexero,

Ioan. 16. præcedam uos in Galilæam.] Futura tanq̃ Deus prædicit. Et ut non offendanť quasi ab ipso acrius accusati, dixit scriptum esse, Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. hoc insinuans, Ego contineo uos, mea autem abitio uos disperget. Percutere autem dicitur pater filium, eo quòd uoluntate, hoc est, permissione eius crucifixerunt Iudæi Dominũ: quia cum ipse posset eos prohibere, & non prohibet, dicitur percutere propter permissionem. Deinde soluens eorum tristitiam, euangelizat eis, Resurgam, & præibo, hoc est, prçueniam uos in Galilæam. indicans hoc loco relictu rum se Hierusalem, & ad gentes concessurum. Galilæam enim gentiles inhabitant.

Respondens autem Petrus dixit illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego tamen nunquam scandalum patiar. Dicit illi Iesus, Amen dico tibi quòd in hac nocte priusquam gallus cantet, ter me negabis.] Ob multam mentis confidentiam Petrus solus pollicebatur se non scandalizatum iri, & idcirco permisit illum Christus cadere, ut doceat ne quis in seipso confidat, sed in Deo: & fide digniora existimanda uerba Christi, quàm nostram cõscientiam: quoniam & superbia plenum erat dicere, Si omnes scandalizati fuerint. Ostenditur enim esse arrogans, & ignorans suam infirmitatem. Prædicit igitur Dominus illi & horam, quòd in illa nocte, & priusquã gallus cantet: & numerum negationum, nempe quòd ter negaturus sit.

Dicit illi Petrus, Etiam si oportuerit me mori tecum, neutiquam te negabo. Similiter autem & omnes discipuli dicebant. Tunc uenit Iesus cum illis in uillam quæ dicitur Gethsemane, & dixit discipulis, Sedete hic donec uadam & orem illic.] Petrus genuinam suam affectionem declarare uolens, cõtradicit saluatori: liberatus autem à proditionis metu, ex magno amore & ambitione cœpit & contra alios insurgere, B. & Christo reluctari: sed & alij discipuli nondum experti tentationes, ex ignorantia polliciti sunt quæ præstare non potuerunt. Transiuit autem Christus in locum seor-

Ocio opus habent preces & secessu. sum oraturus. Ocio enim & sequestratione opus habent preces.

Et assumpto Petro & duob. filijs Zebedęi cœpit affici dolore ac mœstitudine. Tũc dicit illis Iesus, Tristis est anima mea usq; ad mortẽ. Manete hic, & uigilate mecũ. Et progressus pusillũ, procidit in faciẽ suã, orans & dicẽs, Pater mi, si possibile est, trãseat à me calix iste. Verũtamẽ nõ sicut ego uolo, sed sicut tu.] Nõ omnes assumit discipulos, sed tres tantũ, quib. ostenderat gloriã in monte Thabor: ne cum uidissent eum orantẽ & laborantẽ, scandalizarenť. Cæterũ & illos relinquit, & abit in secretissimũ locum, ac orat. Porrò q̃ mœstus est & piget, per dispensationẽ fiebat, ut credatur uerus esse homo. Humanæ enim naturæ est timere mortẽ, eo q̃ præter naturã ingressa est mors, & propterea illam fugit natura. Itẽ ut ignoret diabolus, & inuadat eum ut purum hominẽ, quò cõficiatur ipse morte, & sic cõteratur. Vel aliter, Si Dominus mortem nõ timuisset, dedisset Iudæis excusationẽ q̃ nõ peccassent, q̃ ita citra metum ad

Nequaquã nosipsos in tentationes conijcere debemus. mortẽ prosilijsset. Ex hoc item discimus ne nos ipsi in tentationẽ inijciamus, sed precemur ut liberemur ab eis. Et propterea nõ longa distantia à discipulis progreditur, sed prope tres discipulos manet, ut audiẽtes eum memores sint ut & ipsi in tentationibus precentur similiter. Calicẽ uerò passionẽ nominat, uel propter somnũ quẽ facit, uel q̃ lætitiæ causa sit ac nostræ salutis. Vult autem transferri calicem, uel ut monstret hominẽ naturaliter deprecari mortẽ, sicut prædictũ est: uel quòd noluit Iudæos tam graue peccatũ peccare, propter quod destrueretur templum, periretq; populus. Veruntamẽ paternã uoluntatẽ fieri uult: ut & nos discamus q̃ licet natura nostra reluctetur, Deo tamen magis obtemperare q̃ nostram uoluntatẽ implere debeamus.

Et uenit ad discipulos, & inuenit eos dormientes, & dicit Petro, Adeò nõ potuistis una hora uigilare mecũ? Vigilate, & orate ne intretis in tentationẽ. Spiritus quidem promptus est, at caro infirma.] Quoniã audax erat Petrus, & alij discipuli, arguit illorũ infirmitatẽ, q̃ temeraria fuerint locuti: & Petro præsertim sic loquiť, Vna hora nõ potuistis uigilare mecũ, & quomodo animas uestras pro me ponetis? Sed iterum postq̃ reprehẽsione eos perstrinxit, curat dicẽdo, Spiritus quidẽ prõptus est, at carnis

obluctatur

A obluctatur imbecillitas. Hoc est, uenia uos dignor, quod nõ propter contemptũ obdormieritis, sed propter infirmitatẽ. Vnde posthac, quia infirmi estis, nõ sitis tam audaces: sed orate ut in nullã intretis tentationẽ. Alij aũt, Ne intretis in tentationẽ, intelligũt, ne uincamini à tentatione. Nõ eñ iubet nos sine tentatione esse, nã tentationes nos coronãt, sed ne à tentatione absorbeamur, & intremus in uentrẽ eius quasi bestiæ cuiusdã, hoc iubet orare. Nã uictus à tentatione, ingreditur in eã, hoc est, absorbet ab ea.

Rursus altera uice abijt & orauit dicens, Pater mi, si non potest hoc poculũ transire à me nisi bibam illud, fiat uoluntas tua. Et uenit & reperit eos iterum dormientes. Erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis iterum abijt, ac orauit tertiò eundem sermonem, dicens.] Disce homo continuò precari in tentationibus, audiens & Dominum sæpe orasse. Cum autem inuenisset iterum dormientes, non reprehendit, ne tristitia afficeret: sed reliquit & abijt, ac orauit tertiò, confirmans se hominẽ esse. Ternarius enim numerus ueritatis demonstratiuus & confirmatiuus est.

Tũc uenit ad discipulos suos, & dicit illis, Dormite iam & requiescite, ecce appropinquauit hora, & filius hominis traditur in manus peccatorũ. Surgite eamus. Ecce appropinquauit qui me tradit.] Ostendens quòd nõ opus habeat illorũ subsidio quando traditur, dicit illis, Dormite nunc, & requiescite. Vel per ironiam dixit, quasi ita diceret, Ecce appropinquauit proditor, & si placet uobis, & permittit tempus, dormite. Excitat igitur illos à loco illo ubi orabat, & accedit ad eos qui se cõprehensuri erãt, & occurrit eis quasi lætum quippe iam sibi oblaturi uenirent. Et illa quæ precatus est, precatus est ut credibilior esset dispensatio, & quòd uoluisset nõ pati, ut seruarentur Hebræi à perditione quæ eis imminebat propter peccatũ qđ in ipsum erãt perpetraturi.

Et illo adhuc loquẽte, ecce Iudas unus ex duodecim uenit, & cũ eo turba multa cũ gladijs & fustibus, missi à principibus sacerdotũ & senioribus populi. Is uerò qui tradebat eum, dedit illis signũ, dicẽs, Quẽcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et *Ioan.17.*

B cõfestim accedens ad Iesum, dixit, Aue rabbi. & osculatus est eum. Dixitque illi Iesus, Amice, ad quid ades? Tunc accesserũt, & manus iniecerunt in Iesum, & ceperũt eũ.] Vides arma pontificũ qualia sint? Ligna, & gladij. Ita erant pacifici, & spiritũ mãsuetudinis habentes. Vnus autẽ ex duodecim dicit euãgelista, admirans quod ex primis & electis esset, diaboloque se tradidisset. Vnde homo & tu time, licet ex familiarissimis sis, ne unquam desidiæ uaces, & excidas. Signũ autẽ dedit Iudas, eo quod nox erat, & nõ poterant internoscere. Et aliter, Qui uenerant ad cõprehendendum, nõ erant ex turba tot, quot ex seruis pontificũ, qui omnino fortè nõ cognouerãt Iesum, sed Iudas notũ facit eis magistrum osculo. Nam cum sciret bonitatẽ Domini, audebat illum osculari. Ille autẽ fert usque ad nouissimã horam, studens sua longanimitate illũ lucrari. Cum autẽ neque sic emendatus est, tunc fecit illos cadere, quemadmodũ dicit Ioãnes, ut uel cadendo agnoscant ipsius uirtutem. Vnde cum neque sic destiterunt à sua temeritate, tunc semetipsum eis exposuit. Iudam autem amicũ uocat, incessens eum, & carpens. quasi diceret, undè nam amici osculum? Quod uerò dicit, Ad quid ades? hoc est, qua intentione hic ades? Nunquid ut amicus? sed non oportebat cum gladijs aduenire. nunquid ut inimicus? & quomodo oscularis? arguit igitur eum ut dolosum. *Iudam Christus omni studio reuocare nisus.*

Et ecce unus ex his qui erant cum Iesu, extendens manũ exemit gladium suum, & percutiens seruum principis sacerdotũ, amputauit auriculam eius. Tunc dicit illi Iesus, Conuerte gladium tuum in locum suum: Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quòd nõ possim nunc rogare patrẽ meũ, & exhibebit mihi plures quam duodecim legiones angelorũ? Quo pacto igitur implebuntur scripturæ? quia sic oportet fieri.] Petrus erat qui gladiũ exemerat, ut Ioannes dicit. Habebat autem gladium, quo agnum paschalem mactarat. Non arguimus autẽ Petrum, quoniã nõ pro se, sed pro magistri zelo ardens hoc fecit. Dominus uerò adaptans eum ad euangelicam uitam, docet nõ utendum gladio, etiam si cui Deum ultionẽ exquirere uideatur. Porrò Petrus amputãs auriculam, ostendit Iudæos inobedientia laborare. Deinde & dictum legis ponit, quòd homicida & ipse occiditur. Lex enim hoc dicit, quod qui acceperint gladiũ, moriantur gladio. Insinuat autẽ quòd Romanorũ gladio perituri essent Iudæi, contra se gladium accipientes. Iam quod non dixit, Possum exhibere duodecim legiones angelorũ: sed, orare patrem meũ, dispensatiuè dicit sicut *Genes.9* *Esa.53.* *Ioan.18.*

teorum homo, propter † suam infirmitatẽ. Multa enim tunc erãt quib. humana ueritas osten A
debat, ut sudor & timor: & nõ ulius fuisset uerisimilia dicere, si dixisset, Possum ipse adducere angelos. Pro duodecim igitur, inquit, apostolis, astitissent mihi duodecim

Legio quid exercitus angelorũ, si quidem uoluissem. Legio enim est magnũ agmen, nempe sex millia equitũ. Oportet igitur, inquit, hæc omnia fieri, ut impleant scripturæ quæ hæc prædixerunt. Non quòd ideo Iudæi mali, quia prædixerunt scripturæ: sed quia Iudæi hæc mala uoluntate facturi erant, ideo spiritus sanctus ea scripturis prodidit.

In illa hora dixit Iesus turbis, Tanquam ad latronẽ existis cum gladijs & fustibus ut cõprehendatis me: quotidie apud uos sedebam docens in templo, & nõ me cepistis. Hoc autem totum factum est ut cõplerentur scripturæ prophetarum.] Ostendit stultum illorum conatũ, & quòd nõ fortitudinis illorum fuerit, se cõprehendi. Quando ẽm, inquit, eram in templo, uolebatis me cõprehendere, & quia nõ concedebam uobis, tunc non poteratis: nunc autem spontè meipsum offero. nam scio impossibile scripturas, quæ uestram prædixerunt malitiam, mendaces esse.

Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt. At illi comprehensum Iesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ & seniores cõuenerant. Petrus autẽ sequebatur eum procul, usq; ad atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum ministris, ut uideret finem.] Alij quidem discipuli fugerunt: Petrus uerò feruentiori erga magistrum affectu, sequebatur procul. Quanuis autem & Ioannes sequeretur, non tamen ut discipulus, sed ut notus pontifici.

Principes autem sacerdotum & seniores & totum cõcilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut morti eum traderent: & nõ inuenerũt. Et cum multi falsi testes accessissent, non inuenerunt.] Ad Caipham ducunt eum. nam ille erat pontifex anni illius, ubi & reliqui pernoctabant, non comedentes tunc pascha, sed expectantes, ut occiderẽt Dominum ita præuaricabantur legem. Dominus enim & ipse legitimè comederat, illi uerò contemnunt legem, modò occidant Christum. B

Nouissimè autẽ uenerũt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit, Possum destruere templũ Dei, & in triduo ædificare illud. Et surgens princeps sacerdotũ dixit illi, Nihil respondes? cur isti aduersum te testimonium dicunt? Iesus autẽ tacebat. Et respondens princeps sacerdotũ ait illi, Adiuro te per Deum uiuũ, ut dicas nobis an sis Christus filius Dei. Dicit illi Iesus, Tu dixisti.] Verè illi erant falsi testes. Christus enim nõ

Ioan. 2. dixerat, Possum destruere, sed soluite: & nõ dixit templum Dei, sed templum hoc, id est corpus meũ. Et iterũ nõ dixit, ædificabo, sed excitabo. erantq; illi manifestarij falsi testes, qui dicebant Christum alia dixisseq; dixerat. Iesus igitur cum sciret iudicium eorũ iniustum, tacebat: quibus enim signa nihil persuaserãt, quomodo persuasissent responsa? Porrò pontifex cupiens illum blasphemum declarare, rogat, ut si dixerit, Ego sum filius Dei, tanq; blasphemus cõdemnetur. Si autẽ negauerit, testificatus sit

1. Cor. 3 cõtra semetipsum. At Dominus, qui comprehendit sapientes in uersutia sua, respon

Ioan. 5. dit, Tu dixisti. hoc est, tuum os confessum est quòd ego sum filius Dei.

Veruntamẽ dico uobis, amodò uidebitis filiũ hominis sedentẽ à dextris uirtutis,

Dan. 7 & uenientẽ in nubibus cœli.] Ex Daniele propheta hic loquit. Ille enim inquit: Videbam sicut filiũ hominis uenientem in nubibus. Nam quia putabãt impostorẽ esse, eo q; in humili uestitu apparebat, Videbitis, inquit, me tunc cum uirtute uenientẽ, & assidentem patri. Virtutem enim hic patris dicit: & nõ à terra, sed à cœlo uenientẽ.

Tũc princeps sacerdotũ discidit uestimẽta sua, dicẽs, Blasphemauit: qd insuper egemus testib? Ecce nũc audistis blasphemiã eius: qd uobis uidet? At illi respõdẽtes dixe-

Vestimentorum scissionis symbolũ rũt, Reus est mortis.] Mos erat Iudæis, quãdo qd intolerabile accidebat, disrũpere ueste. Sic & Caiphas, quasi manifestarius ille blasphemus esset, decepturus populũ hoc faciebat, quasi hac ratione cogẽs alios dicere hũc reũ esse mortis. Verũtamẽ discite q; Caiphas rupit uestimẽta sua, sacerdotiũ ueteris legis esse disruptũ & ablatũ significare.

Mat. 14 Tunc expuerunt in faciẽ eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij autẽ palmas in faciẽ eius dederunt dicentes, Vaticinare nobis Christe, quis est qui te percussit?] Quando

Luc. 22 cõdemnatus est, tũc ignominiosa multa cõtra eum fecerũt: & illudebãt ei, obtegẽtes

Colaphizare. (ut alius euãgelista inqt) faciẽ eius. Nã qa ut prophetã eũ habebãt, ideo ita illudebãt ei. Colaphizare aũt est manib. percutere, & simul incuruatis digitis & pugno cædere.

Petrus

A Petrus uerò ſedebat foris in atrio,& acceſſit ad eum una ancilla dicens, Et tu cũ Ie-
ſu Galilæo eras. At ille negauit coram omnibus,dicens,Neſcio quid dicas.Cum aũt
exiſſet in ueſtibulum, uidit eum altera ancilla,& ait his qui erant ibi, Et hic erat cum
Ieſu Nazareno.Et iterum negauit cum iureiurando,Non noui hominẽ. Et poſt pu
ſillum acceſſerunt qui ſtabant,& dixerũt Petro,Verè & tu ex illis es: nam & loquela
tua te manifeſtum facit.Tunc cœpit deteſtari & iurare ꝙ nõ noſſet hominem.Et con
tinuò gallus cãtauit.Et recordatus eſt Petrus uerbi Ieſu,qui dixerat ei.priuſq̃ gallus
cantet,ter me negabis.Et egreſſus foras fleuit amarè.] Immenſo timore laborans Pe
trus,oblitus eſt promiſſionũ, & humanæ ſeruit imbecillitati,quaſi metu exanimatus
& neſcius quid dicat.Intellige autem per anagogen,quòd ab ancilla Petrus reprehen
ditur,hoc eſſe humanæ infirmitatis & ſeruilis affectionis indiciũ.Donec gallus can-
tans illum recordari fecit.Gallus autem eſt ſermo,qui nõ ſinit nos torpere & dormi-
re,ſed dicit, Vigilate, &,Surge qui dormis. A ſermone igitur tanq̃ à gallo quopiam *Ephes. 5*
excitatus Petrus egreſſus eſt foras atriũ principis ſacerdotũ, hoc eſt,ambitũ excæcatę
mentis,& egreſſus ab inſenſibilitate,fleuit amarè.Quandiu enim erat in atrio excæ-
catæ mentis,non fleuit,neq; enim ſentiebat.poſtquam autem exiuit,ſentire cœpit.

CAPVT XXVII.

MAnè autem facto conſilium inierũt omnes principes ſacerdotum & ſeniores *Mar. 15.*
populi aduerſus Ieſum,ut eum morti traderent.Et uinctum eum adduxerunt, *Ioan. 18.*
& tradiderunt Pontio Pilato præſidi.] Vide diabolum quomodo omnes illos com-
prehendat in diebus illis.perſuadens eis ut occidant,cum ſacrificare & offerre debe-
ant pro aliorum peccatis,ignorantia,& purgatione.Illi autem Ieſum & ligant,& ad-
ducũt ad Pilatum præſidem, qui à Ponto erat, Romanis autem tributarius, & ab eis *A Ponto Pi*
in Iudæam præſes miſſus.Tradiderunt itaq; Dominum Pilato, ut ſeditioſum, & ui- *latus dictus*
rum qui tyrannidem meditatus eſſet. *Pontius.*

B Tunc uidens Iudas qui eum tradiderat,ꝙ damnatus eſſet,pœnitudine ductus retu
lit triginta argenteos principibus ſacerdotũ & ſenioribus,dicẽs,Peccaui,tradens ſan
guinẽ innoxiũ.Illi autẽ dixerũt,Quid ad nos?tu uidebis.Et proiectis argẽteis in tem
plo,receſſit,& abiens laqueo ſe ſuſpendit.] Tardè ſapere incipit,& pœnitet quidẽ,nõ
autẽ rectè.Nam ſuũ pœnitere bonũ erat,ſuffocari autẽ diabolicũ. Proinde nõ ferens
ignominias ſubſecuturas,ſeipſum è uita ſubduxit.Oportebat lachrymari,& propitia
tionẽ quærere proditorẽ.Quidam autẽ dicũt ꝙ Iudas cum auarus eſſet,ſperabat pro-
ditione Chriſti multũ lucri, & Chriſtum non occiſum iri,ſed euaſurũ, ſicut ſæpius &
antea. cum autẽ tunc uidiſſet cõdemnatũ ut moreretur, pœnitentia rei ductus eſt, ꝙ
alium q̃ opinabatur exitura res ſortiretur.Idcirco & ſe ſtrangulauit,ut præueniat Ie-
ſum in inferno, & ibi orando ſalutem aſſequatur. Verùm ſcias quòd poſuit quidem *Iudæ mors*
collum ſuum in laqueũ,& cum penderet ab arbore,arbore inclinata ſuperuixit,Deo
uolente ipſum uel in pœnitentiam conſeruare,uel in traductionẽ & confuſionẽ.Di-
cunt enim ꝙ morbo hydropico laborarit,ita ut tranſire nõ potuerit orbitam,& dein-
de cecidiſſe pronum,& crepuiſſe mediũ,hoc eſt diſruptũ eſſe,ut dicit Lucas in Actis. *Act. 1.*
Principes autẽ ſacerdotũ acceptis argenteis dixerũt: Nõ licet eos mittere in corbo
nam,quia preciũ ſanguinis eſt.Conſilio autẽ inito emerũt ex illis agrũ figuli in ſepul-
turã peregrinorũ : quapropter uocatus eſt ager ille, ager ſanguinis, uſq; in hodiernũ
diẽ.Tunc impletũ eſt q̃d dictũ eſt per Hieremiã prophetã dicentẽ,Et acceperũt trigin *Hier. 11.*
ta argẽteos preciũ æſtimati,quẽ æſtimatũ emerũt à filijs Iſrael, & dederũt eos in agrũ
figuli,ſicut cõſtituit mihi Dominus.]Corbonã dicebant theſaurũ in templo,in quem *Corbona*
mittebant dona quæ Deo offerebant.Vide autẽ quomodo Deus infatuet illos,ut tra *quid.*
ducat mens illorũ ſanguinaria.Vſq; in hunc enim diẽ dicit ager ſanguinis,ut omnes
ſint memores ꝙ Dñm occiderint.Diſce autẽ & hoc,ꝙ & apud Iudæos fuerit in pre- *Apud Iu-*
cio hoſpitalitas:unde in ſepulturã peregrinorũ agrum illum emerunt. Cõfundamur *dæos quàm*
igitur nos,qui uitæ perfectioris uidemur eſſe,& peregrinos deſpicimus. Preciũ autẽ *in precio ho*
æſtimati,hoc eſt Chriſti.Inæſtimabilis enim fuit,& æſtimatus eſt à filijs Iſrael,hoc eſt, *ſpitalitas.*
preciũ eius conſtituerunt filij Iſrael, pacti cum Iuda ut darent illi triginta argenteos.
Ieſus autẽ ſtetit ante præſidem:& interrogauit eum præſes dicẽs,Tu es rex Iudæo
rum? Dicit illi Ieſus,Tu dicis. Et cum accuſaretur à principibus ſacerdotũ, & ſenio-

ribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus, Non audis quàm multa aduersus te dicant testimonia? & non respondit ei ad ullum uerbum, ita ut miraretur præses uehementer.] Quasi capitalium criminum reus sistitur Pilato, & interrogatur num inuaserit, & coniurauerit, & attentarit regnare Iudæis? Iesus autem dixit illi, Tu dicis: sapientissimo responso dato. Neque enim dixit, Non sum: nec contrà, ego sum: sed medio quodam modo dixit, Tu dicis. Hoc enim potest & sic intelligi, Sum sicut dicis. Et sic, Ego quidem hoc non dico, tu autem dicis. Aliud uerò responsum nō dedit. Sciebat enim iniustum fore iudicium. Proinde admiratus est Pilatus Dominum, & quòd contemneret mortem, & quòd tam eloquens & multa habens quæ responderet, nihil responderet, sed accusatores contemneret. Discamus & nos hoc loco quomodo gerere nos debeamus in iudicio iniusto, ne quid dicamus, ne tumultus maior oboriatur, neue maioris condemnationis occasionem præbeamus his qui defensiones nostras audire nolunt.

A

In festo autē cōsueuerat præses turbæ dimittere unū uinctū quē uoluissent. Habebat autē tunc uinctum insignē, qui dicebat Barabbas. Congregatis ergo illis dixit Pilatus, Vtrū uultis dimittā uobis, Barabbam, an Iesum qui dicit Christus? Sciebat enim quòd propter inuidiā tradidissent eū.] Pilatus studebat absoluere, tametsi lentius quàm oportebat. debebat enim se pro ueritate obijcere. Primū quidem interrogabat Dñm, Non audis quid illi cōtra te testificent? Interrogauit autē: ut si Christus se excusaret, haberet occasionē absoluendi eum. At cum nō defenderet se Christus, sciens se nō dimissum iri quantūuis se excusaret, aliam uiam inuenit Pilatus, & cōfugit iam ad cōsuetudinē, quasi sic diceret, Si nō ut innocentē dimittitis Iesum, etiamsi damnatus sit, detis tamē hoc festo. Quomodo suspicari potuisset Pilatus quòd innocentē Iesum ad crucifigendū peterent, & reum latronē dimitterent? Sciens igitur non esse reum, sed inuidia traditum, ideo interrogat eos. Vnde ostendit se plus quàm æquum erat molliorē. oportebat enim pro ueritate periclitari. Itaque dignus est condemnatione, tanquam ueritatis suppressor. Barabbas autē interpretari quis potest filium patris. Bar enim filius, abbas autem pater. Iudæi igitur filium patris sui diaboli postularunt, Iesum autem crucifixerūt: & usque in hunc diem filio patris sui Antichristo adhærent, Christum autem abnegant.

Barabbas. B

Sedente autē illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius, dicens, Nihil tibi cū iusto illo. multa enim passus sum hodie in somnis propter eum. Principes autē sacerdotum & seniores persuaserunt turbis ut peterent Barabbam, Iesum uerò perderēt. Respondens autem præses ait illis, Vtrum uultis uobis è duobus dimittam? At illi dixerunt, Barabbam. Dixit illis Pilatus, Quid igitur faciā de Iesu, qui dicitur Christus? Dicūt ei omnes, Crucifigatur. Præses autē ait, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur. Videns autem Pilatus quòd nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua manus abluit coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine iusti huius, uos uidebitis. Et respondens uniuersus populus dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbam, Iesum autem flagellatum tradidit ut crucifigeretur.] O miraculū, qui iudicatur à Pilato, uxorem eius terret. Ipse autem nō uidet somniū, sed uxor, uel quòd ipse indignus erat, uel quòd fides ei non fuisset habita, sed uisus esset ad gratiam loqui: fortassis etiam tacuisset talia, cum esset iudex. Prouidentiæ autem opus somniū factum, nō ut absoluatur Christus, sed ut seruetur uxor. Quomodo igitur non absoluit illum? Quia non erat integrum dimittere illum, qui de tyrannide accusabatur. Verùm oportebat causas inquirere illū, num milites conscriberet, num arma fabricaret: nūc autem quasi mollis & mutus cedit, & idcirco non caret reprehensione. Nam cum peterent illi insignē illum malefactorem, dedit: de Christo autem interrogat, Quid igitur faciam de Iesu? illis iudicandi potestatem largiens. Atqui cum iudex esset, poterat ipsum ui eripere, sicut & Paulum tribunus militum. Illi autem dicebant, Crucifigatur. Non solùm occidere uolentes illum, sed & malam causam impingebant. Crux enim pessimorū supplicium erat. Porrò lauatur, ut purum se ostendat, † non ignarus odij. Iustum enim nominans Iesum, homicidis illum tradidit. At illi in se suscipiunt ultionem hoc homicidio dignā, qua & grauati sunt, Romanis ipsos & ipsorum pueros perdentibus: & usque in hunc diem Iudæi & illorum pueri experiuntur à se sanguinem illius requiri. nam ob suam incredulitatem persecutionem patiuntur ab omnibus. Flagellauit autem Iesum, hoc est, uer-

Act. 21. 23. Crucis supplicium. † ab odio: malo senti ens

A eſt, uerberauit, uel illis gratificans, uel oſtendens quòd & ipſe illum condemnet, & nō
innocentem hominem crucifixuri ſint, ſed ignominia notatum. Impletum igitur eſt
& illud, Dorſum meum dedi ad flagella. Eſa. 50

Tunc milites præſidis ſuſcipientes Ieſum in prætorio, cōgregauerūt ad eū uniuer-
ſam cohortē, & cū exuiſſent eū, circūdederūt ei chlamydē coccineā, & coronā de ſpi-
nis cōtextam impoſuerūt ſuper caput eius, & arundinē in dexterā eius, & genu flexo
ante eum, illudebāt ei, dicentes, Aue rex Iudæorū. Et cum expuiſſent in eum, accepe
runt arundinē, & percutiebant caput eius.] Hoc loco implet dictum Dauid, Oppro Pſal. 30
briū inſipienti dediſti me. Milites enim cū inſipientes eſſent, ſe digna faciebāt. Chla-
myde pro purpura ut regē induerunt, calamū pro ſceptro dederūt, coronā pro diade
mate. Adorabant autē illudentes. hoc ēm ſignificat genuflectere, hoc eſt adorare. Vi
de quomodo nullā nō cōtumeliæ ſpeciē exercuerint, iniuria afficiētes, faciē ſputis, ca
put corona, manū calamo, reliquū corpus chlamyde, aures uerbis irriſorijs. Verunta
men omnia quæ illi faciebāt, per irriſionē faciebāt. Tu tamē intellige ea, quæ maioris
ſunt myſterij ab Ieſu impleta fuiſſe. Chlamys ēm coccinea naturā noſtram ſignificat,
quā cum ſanguinaria eſſet, & cædis rea, ſuſcepit, & induēs ſanctificauit. Corona aūt
ex ſpinis peccata ſunt, ex curis huius uitæ prouenictes, quæ cōſumit ſua deitate Chri
ſtus. præſignatur enim per caput deitas. Calamus, noſtræ infirmæ carnis ſymbolum
eſt. quā ſuſcepit Dominus, ſicut & Dauid dicit, Dextera Domini exaltauit me. Auri Pſal. 117
bus autē ſuſcipiendo ignominias, ſanauit ſerpentis ſibilū per aures Heuæ ingreſſum.

Et poſtq̃ illuſiſſent ei, exuerūt eum chlamyde, & induerūt eum ueſtimētis ſuis, &
abduxerūt eum ut crucifigerent. Exeuntes autē inuenerunt hominē Cyrenæū, nomi
ne Simonē: hunc adegerunt ut tolleret crucem eius.] Tres dicūt Simonē portaſſe cru
cem Ieſu, Ioānes autē dicit ipſum Dominū portaſſe. ueriſimile eſt autē utrunq; factū.
Primū enim portauit Ieſus crucem, cum nullus portare uellet. In uia autē inuento Si
B mone, impoſuerunt ei crucem. Tu autē & hic diſce, q Simon interpretari quis poteſt
obedientiam. Qui igitur obedientiam habet, ille crucem Chriſti fert. Sed & Cyrene,
quæ una Pentapoleos eſt, ſignificat quinq; ſenſus cogendos ad ferendam crucem.

Et uenerunt in locum qui dicitur Golgotha, q̃d eſt Caluariæ locus. Et dederunt ei
acetum bibere cum felle mixtum: & cum guſtaſſet, noluit bibere. Poſtq̃ autem cruci
fixerunt eum, diuiſerunt ueſtimenta eius, ſortem mittentes: ut impleret quod dictum
eſt per prophetā, Diuiſerūt ſibi ueſtimenta mea, & ſuper ueſtem meā miſerunt ſortē. Pſal. 21
Et ſedentes obſeruabant eum illic, & impoſuerūt ſuper caput eius cauſam ipſius ſcri
ptam, Hic eſt Ieſus rex Iudæorū.] Cranij locus dictus eſt, eo q dicūt qui traditiones
patrū tenēt, q Adā illic ſepultus ſit. Sicut ēm in Adam omnes morimur, ita & in Chri Rom. 5
ſto omnes uiuificari oportebat nos. Ne turberis autē q Euāgeliſtæ dicant, iſte quidē 1. Cor. 15.
acetū cum felle allatū eſſe Domino, & Marcus uinū myrrhatū, Ioannes uerò acetū, Mar. 15
& fel cum hyſſopo, Multa ēm à multis fiebant, ut in incōpoſita multitudine aliud alio Ioan. 19.
faciente. Veriſimile eſt igitur, alium quidem uinum protuliſſe: alium uerò acetū cum
felle. Multi autē mortis modi fuerūt, q̃uis in cruce moriatur Chriſtus, ut & lignū ſan-
ctificet per quod maledicti fuimus, & omnia benedicat: & cœleſtia, quæ per ſupre-
mam partē crucis: & terrena, quæ per ſuppedaneū: & fines terræ, orientē & occiden
tem, qui per tranſuerſas partes crucis ſignant. Sed & extendit manus, ut in ulnas ſu-
ſcipiat & congreget filios Dei diſperſos. Diuidunt autē ueſtimēta eius milites, ut fru
galis, & nihil aliud habentis. Titulū autē quem dixit alius Euangeliſta, Matthæus di-
xit cauſam. Aſcripſerunt enim cuius gratia crucifixus eſſet, nempe ut rex Iudæorū,
& rerum nouator. Illi igitur regem aſcripſerunt pro accuſatione. Veruntamen teſti-
monium illud fidele etiam ab inimicis adductum. Rex quidem eſt Dominus, qui ad
hoc uenit, ut ſaluet Iudæos. Quia autē carnales Iudæi noluerunt illum ſuper ſe regna
re, rex fit ſpiritualium Iudæorū, hoc eſt confitentium. Iudęus enim confitens dicitur. Iudeus.

Tūc crucifiguntʳ cū eo duo latrones, unus à dextris, & alter à ſiniſtris. Prætereūtes
autē conuicia iaciebant in eum, mouentes capita ſua, & dicentes, Tu ille qui deſtrue Ioan. 20
bas templū, & in triduo ædificabas, ſerua temetipſum: ſi filius Dei es, deſcēde de cru
ce. Similiter & principes ſacerdotū, illudentes cum ſcribis & ſenioribus †, dicebant, †Rom. codex addit, & phariſęis
Alios ſeruauit, ſemetipſum nō poteſt ſeruare. Si rex Iſrael eſt, deſcendat nunc de cru

 ce, &

ce, & credemus ei. Cōfidit in Deo, liberet eum nūc si uult eum: dixit enim, Filius Dei A
sum. Idipsum autē & latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabāt ei.] In cōtume
Latrones crucifixi cū Domino Iudaeos & gentiles adumbrabant. liam Christi crucifixerūt cum eo duos latrones, ut ipse iniquus existimetur cum illis. Figura autē erant duorū populorū, Iudaici & gentilis, qui uterque praeuaricatores erant & flagitiosi, ac exprobrantes Christo, sicut & primū ambo latrones improperabant. Alter autem & posterior resipiscens, cōfessus est regem: ideo & dicebat, Memor esto mei in regno tuo. Sic & gētilis quoque populus cōfessus est Christū. Alter autē latro, Iudaicus populus blasphemabat. Diabolus autē submittebat dicentes, Si filius es Dei, descende de cruce, ut incitatus descēdat de cruce, & intereat salus omniū quae est per crucē. At Christus, quia filius est Dei, nō obediuit inimico: ut & tu discas quòd nō sit diabolicis technis cedendum, sed bene operandum, etiā si homines male de nobis sentiāt.

A sexta autē hora tenebrae factae sunt super uniuersam terrā usque ad horā nonā. Et circa horā nonā clamauit Iesus uoce magna, dicens, Heli, heli, lamasabachthani, hoc est, Deus meus Deus meus, cur dereliquisti me? Quidā autē illic stantiū cū audissent, dicebāt, Heliā uocat iste. Et cōtinuò currēs unus ex eis, cū acceptā spongiā implesset aceto, imposuit arūdini, dabatque ei ut biberet. Cēteri uerò dicebāt, Sine, uideamus an
Eclipsis in morte Christi innaturalis. ueniat Helias liberaturus eū.] Tenebrae factae nō erāt iuxta naturae ordinē, ut ex eclipsi solis naturaliter facta, neque enim quādo est decimaquarta luna, fit solis deliquiū: cū autē crucifigeretur, omnino decimaquarta luna erat, pascha enim Hebraeorū tunc fiebat, unde super naturā erāt. Erāt autē in toto mūdo, nō in parte mundi, sicut in Aegypto: *Mar. 15 Luc. 23 Ioan. 19* ut mōstretur quòd lugeat in passione conditoris creatura, & quod à Iudaea lux recesserit, Iudaei quoque petentes signū è coelo, nūc uideāt solem obtenebrari. Sexta autē die homo est cōditus, qui & sexta hora de ligno comedit. Qua igitur hora Dn̄s hominē condidit, eadem & lapsum curauit. Sexta die & sexta hora cruci affixus est. Hebraico autē idiomate dicit propheticū, ut mōstret quod nō pugnet cum ueteri scriptura. Quod autē dicit, Vt quid me dereliquisti? ostendit se hominē uerū, & nō iuxta apparentiā. Siquidē B homo cum uitae sit cupidus, naturalē habet uiuēdi appetitū. Sicut enim in moestitudine fuit ante crucē, ostendens timorē naturae nostrae cōgruentē, sic & nunc inquit, Vt quid me dereliquisti? insinuans naturalē uiuendi cupiditatē. Etenim uerè homo erat, nobisque per omnia similis, absque peccato. Quidam autē hoc sic intellexerūt, quòd saluator in se personā gerat Iudaeorū, & dicat, Vt quid dereliquisti Iudaicū populum ô pater, ut tantum admittat peccatum, & perditioni tradatur? Christus enim tanquam ex Iudaeis natus, dereliquisti me dicit, hoc est, meā cognationē, meumque populum ut quid dereliquisti, ita ut per seipsum tale malū faciat? Turbae autē cum nō intellexissent uocem illā, nempe agrestes, & imperitae propheticorū dictorum, putabant quod Heliam uocaret. Non enim omnes Iudaei prophetica sciebāt, sicut neque nunc Christiani omnes fortè ea quae in Euangelijs. Caeterū acetum ei in potū dabant, ut moreretur priusquam ueniret Helias adiuturus eum. Vnde alij dicunt: Sine, uideamus num ueniat Helias, liberaturus eum: hoc est, sine eum, ne facias mori, ut sciamus an iuuetur ab Helia.

Iesus autē cum iterum clamasset uoce magna, emisit spiritum. Et ecce uelum templi scissum est in duas partes à summo usque ad imum. & terra mota est, & petrae scissae sunt, & monumēta aperta sunt, & multa corpora sanctorū qui dormierāt, surrexerūt. Et egressi è monumētis post resurrectionē eius, uenerūt in sanctā ciuitatem, & apparuerūt multis.] Clamat uoce magna Iesus, ut sciamus uerū esse quòd dixit, Ego potestatem habeo ut ponā animā meā. Animā enim suam ponit sua potestate. Quae autem erat uox? Pater, in manus tuas cōmendo spiritū meū. Non enim coactus, sed uoluntarius emisit spiritū. Hoc enim significat, cōmendo. Insinuat autē se illam iterum repetiturū depositum enim & cōmodatum iterum assumit. Gratia autē Domino, quod illo moriente & spiritū suum in manus patris cōmendante, ex eo tempore & sanctorū animae in manu Dei ponunt, & nō, ut prius, in inferni penetralib. atque ita mors Christi facta est sanctificatio nostra. Idcirco & magna uoce inclamat mortē, nō audentem
Velum templi quid. accedere nisi uocaret. Velum autē templi erat linteū quoddā in medio tēpli pendēs, discernensque ab his quae intra, ea quae extra, ut interstitiū. Scinditur hoc, demōstrante Deo quòd templum inaccessum & nunquam uisum, cuius intima uelamen secludebat, soluatur & prophanetur, ita ut omnibus sit accessibile & spectabile. Nonnulli alias

A alias causas afferūt, & q̄ reuelenť omnia legalia, quæ prius litera ut uelamēto quodā erāt cooperta: & quæ prius obscura erāt, ac plena ænigmatibus, manifestenť nunc in Christo impleta. Et sicut erat mos Iudęis in blasphemijs cōtra Deū scindere uestes, ita nūc quoq; diuinū templū quasi ægrè ferēs Christi mortē, disrupit uestē suā, hoc est uelum. Possent qs & alia dicere: sed hęc sufficiāt. Elemēta uerò cōmota declarāt eum qui patiebať, opificē suū, & factā rerum transmutationē. Scriptura enim terræmotū in rerum alietatione ponit. Facta igitur est mutatio uisitationis Dei à Iudæis in gētes. Et petrę, hoc est lapidea gentiliū corda, diuisa sunt, & susceperūt semen ueritatis. Et monumenta aperta sunt, cum multi mortui, quos ille mirificè uitæ tradidit... resurrexerūt, & uenerūt in ciuitatē sanctam, supernā illam Hierusalē, appa rueruntq; multis per latam uiam incedentibus, & apparētes exemplar illis facti sunt uitæ bonæ & cōuersionis. Nam qui uiderit quempiā prius ab affectionib. suis mortuum, cōuersumq; & ingressum in sanctam illam quæ in cœlis est ciuitatē: imitatur illum per omnia, cōuertiturq; & ipse. Verùm hæc ita intellexisse curiosius fuerit. Tu autē cognosce q̄ mortuorū resurrectio, quæ facta est in cruce Dñi, significarit & eorum qui in inferno fuerint, liberationē. Apparuerūt autē multis qui tunc resurrexerunt, ut ne phantasma esse uideretur quod fiebat. Resurrexerunt autē illi tantū signi gratia, manifestumq; est illud, q̄ iterū mortui. Quidā autē dicūt q̄ postq; Christus resurrexit, resurrexerint & illi, nec postea mortui sint: sed nescio an hoc sit recipiendū.

Scriptura terræmotū in rerū alterationes ponit.

Resurrexerunt in morte Domini multi iterū morituri.

Centurio uerò, & qui cum eo erāt custodientes Iesum, uiso terræmotu, & his quæ facta fuerant, timuerūt ualde, dicētes, Verē filius Dei erat iste. Erāt autē ibi mulieres multæ è longinquo spectantes, quæ secutæ fuerāt Iesum à Galilæa, ministrātes ei, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Iose mater, & mater filiorū Zebedæi.] Centurio homo ethnicus signis credit cum his qui secū erant: Iudæi autē qui legem & prophetas audierant, increduli manent. Tantū malū est malignitas. Et testificatur hic Centurio Christū. Mulieres uerò spectantes ea quæ fiebant, ut sunt compa

B tientissimæ, & genus damnatū: primæ fruuntur bonorū cōtemplatione. Et discipuli quidem fugiunt, mulieres autē fortes sunt. Mariam autē matrem Iacobi & Iose, Deiparam dicit. Iacobus enim & Ioses filij erant Ioseph è priore eius uxore. Verū quia Deipara uxor Ioseph dicebatur, meritò & filiorū eius dicebatur mater, hoc est nouerca. Mater autē filiorū Zebedæi Salome dicebatur, quam & ipsam Ioseph filiā aiunt.

Ioseph uxorem cum liberis habuisse ostendit Theophylactus.

Vespere aūt facto uenit homo diues ab Arimathęa, nomine Ioseph, & ipse discipulus fuerat Iesu. Hic accessit ad Pilatū, ac postulauit corpus Iesu. Tūc Pilatus iussit reddi corpus. Et cū accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud in sindone mūda, posuitq; illud in monumēto suo nouo q̄d exciderat in petra, & aduoluto saxo ingenti ad ostiū monumēti, abijt. Erāt autē ibi Maria Magdalene & altera Maria sedentes cōtra sepulchrū.] Delitescebat quidē olim Ioseph, nūc autē magnā rem audet, ponens animā suā pro corpore magistri, tantasq; inimicitias Iudęorū suscipiēs. Porrò pro magno dono donatū est illi corpus Iesu. nā cum ut seditiosus esset occisus, reliquū erat ut insepultus abijceretur. Verū cum Ioseph diues esset, uerisimile est q̄ Pilato aurū dederit. Proinde corpus q̄d acceperat, honorificè tractās in sepulchro nouo recondidit, in quo nullus unq; positus erat: id q̄d diuina dispensatione factū, ne cum resurrexisset Dñs, posset quis dicere q̄ alius ante eum sepultus illic mortuus resurrexisset: & idcirco fuit monumentū nouum. Maria autē Magdalene, & altera Maria, hoc est Deipara, quā suprà dixerat Iose & Iacobi matrem, ambæ assederunt ad sepulturam: ita ut cum furor Iudæorū cessaret, abirent & abluerent corpus, ac inungerēt. De his mulieribus dicebat Esaias, Mulieres uenientes à spectaculo, uenite. nō enim populus est habens intellectum. Manifestè loquitur de Iudaico populo, qui crucifixerat Dominū, q̄ nō habeat intellectū. Aduocat igitur mulieres, ut populū quidem intellectu carentē derelinquerent, ad apostolos autem accederent, & illis resurrectionis Euangeliū prædicarent.

Esaie 27.

Postera autē die quæ sequitur parasceuen, cōuenerunt principes sacerdotū & pharisæi ad Pilatū dicentes, Domine, recordati sumus q̄ impostor ille dixit adhuc uiuēs, Post tres dies resurgam. iube ergo muniri sepulchrum usq; in diem tertiū, nequando ueniāt discipuli eius noctu, & furenť eum, dicātq; plebi, surrexit à mortuis: & erit nouissimus error peior illo priore. Ait illis Pilatus, Habetis custodiā. ite munite sicut scitis. Illi autē abeuntes munierūt sepulchrum, obsignato lapide, adhibitis custodibus.]

Non

Non nominat sabbatum, sabbatū: eo quòd nō erat sabbatū quantū ad Iudæorū insa- A
Deut.7. niā attinebat. Cum enim lex præcipiat ne quis se moueat die sabbati à loco suo: præuaricatores Iudæi uadunt ad alienigenam Pilatū, & nō ad congregationē quam lex permittebat. Et ipsi quidem sua malitia instigantur ut uadant ad Pilatū, & muniant sepulchrum: Dei autē dispensatione hoc factum, ut resurrectio inimicis testibus comprobetur, dum sepulchrum munitur & custoditur. Interrogatione autem dignū, unde Iudæi sciebant Christum tertio die resurrecturum? Nondum enim Dominus nu
Marc.8. dè & manifestè eis hoc dixerat. Dici potest quòd à figura Ionæ cognouerint, præser-
Luc.11. tim cum Christus dixerit, Sicut Ionas fuit tribus diebus in uentre ceti, ita & ego in
Ion.2. uentre terræ. Vel ex illo quod dixit, Soluite templū hoc, quod prius nō intellexerūt,
Ioan.2. sed putabant quod de templo Iudaico sentiret, & ideo testimoniū hoc contra eum protulerunt: nunc autē ubi cognouerūt quòd sepulchrum dixerat corpus propriū, timent,
Custodia. & impostorem cognominant, neque post mortem à malitia cessant. Cæterū custodia Romanum nomen est. ita enim milites ad custodiendum ordinatos nominant.

CAPUT XXVIII.

Mar 16 Luc.14. Ioan.20. Vespera autem sabbatorum, quæ lucescit in unam sabbatorū, uenit Maria Magdalene & altera Maria ut uiderent sepulchrum. Et ecce terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de cœlo, & accedens deuoluit lapidem ab ostio, sedebatque super eum. Erat autē aspectus eius sicut fulgur, & uestimentū eius candidum sicut nix. Præ timore autē eius concussi sunt custodes, & facti sunt uelut mortui. Respondens autem angelus dixit mulieribus: Nolite timere uos. scio enim quòd Iesum qui crucifixus est, quæritis. non est hic, surrexit enim, sicut dixit. Venite, uidete locum ubi positus erat Dominus. Et citò euntes dicite discipulis eius quòd surrexit à mortuis: & ecce præcedit uos in Galilæam: ibi eum uidebitis. ecce dixi uobis. Et digressæ celeriter à monumento cum timore & gaudio magno currebant ut renunciarent discipulis eius.] Vespera sabbatorū eadem est cum profundo crepusculo diluculi apud Lucam, & ualde manè sole oriente apud Marcū. Solem enim eo loco intelligere debemus matutinos solis radios. Ab octaua em̄ hora noctis principiū est futuri diei, & matutinū uidetur appetere. Tunc igitur uesperum erat sabbati, principium autē dominici diei, quam unam sabbatorū nominat. Sabbata enim dicebant dies hebdomadæ. Vnam autem, hoc est primā, ita ut dominicus dies una sit sabbatorum, hoc est prima dierum hebdomadis. Ad primam enim statim & secūda dicitur, deinde tertia, & deinceps reliquæ. Resurrexit igitur Dominus lapide adhuc super sepulchrum posito. Postquam autē resurrexit Dominus, & angelus uenit, ut deuoluto lapide accessum habeant mulieres ad sepulchrū. Fit autē terræmotus, ut excitentur custodes, & discant nouū quod fiebat. Surrexit igitur Dominus triduanus. Quomodo autē tres dies? Sexta hora parasceues crucifixus est. ab illa usque ad nonam fuerunt tenebræ, per has mihi noctem intelligas. Iterū à nona lux, hoc est dies. ecce diem & noctem. Iterū nox parasceues, & dies sabbati. ecce secundò diem & noctē. Nox quoque sabbati, & diluculū dominicæ, iuxta Matthæū dicentē, quæ illucescebat in unā sabbatorū. A diluculo enim & dies totus numeratur, ecce tertiò diem & noctem. Potes & aliter tres dies numerare. In parasceue tradidit spiritū, ecce unū diem. Sabbato in sepulchro fuit, ecce secūdus dies. Nocte dominicæ resurrexit, à parte igitur numeratur & dominica in aliū diem, & ita tres dies, Nam & de defunctis dicimus, si unus moriatur circa decimā horam †noctis, & alter circa primā eius diei, quod uterque eodem die sit mortuus. Possum tibi & aliam causam dicere quomodo tres dies & tres noctes numerentur. Attēde igitur, Quinta uespera fecit Dominus cœnā, & discipulis dixit, Accipite, & comedite, hoc est enim corpus meū. & ita quia potestatē habebat ponere animam suam, manifestū quod tunc immolauerit seipsum, ex quo tradidit discipulis corpus suum, nemo enim quicquam edit nisi prius mactatū fuerit. Numera igitur, uesperi tradidit corpus suum. Nox illa & dies parasceue usque ad sextam horā, ecce unum diem & noctem. Iterū à sexta hora tenebræ usque ad nonam, & à nona lux usque ad uesperā. ecce secundum diem & noctem. Iterū nox parasceues & dies sabbati, ecce tertiū diem & noctem. Sabbato autem uesperi resurrexit: ecce tres integri dies & noctes. Iam quod angelum Matthæus dixit sedere super lapide, Marcus autem reuoluto lapide sedere in dextris

Idem sunt uespera sabbatorū, profundum crepusculū diluculi, & ualde manè.

Quomodo Christus triduanus.

†diei

Tradendo se Christus discipulis, immolauit se.

B

A in dextris intra sepulchrū, nunqd inter se dissidēt? Minimè: sed uerisimile est apparuisse primū angelū sedentē super lapide: deinde ingredietib. mulieribus præire mulieres, & iterū apparuisse in sepulchro à dextris. Dixit autē ad mulieres, Ne terreamini uos: hoc est, custodes quidē digni sunt qui terreant: uos autē discipulæ Dñi, ne terreamini. Et postq̄ liberauit eas à metu, euāgelizat eis resurrectionē. Primū enim timorē eijcere oportebat, & deinde euāgelizare. Nō erubescit autē nominare Dominū crucifixum. Gloriat enim cruce tanq̄ trophæo, quo nobis omnia bona conciliata sunt.

Cum autē issent ad renunciandū discipulis eius, ecce Iesus occurrit illis dicens, Auete. Illæ autē accesserūt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerūt eum. Tunc ait illis Iesus, Nolite timere: ite renunciate fratrib. meis, ut eant in Galilæā, & ibi me uidebūt.] Dicit mulieribus, * Auete. Quoniā enim muliebre genus ad tristitiā cōdemnatū fuit, Dominus per resurrectionē suā gaudiū attulit fœmineo sexui, & benedixit eis. At illæ præ multa reuerentia & honore propter pietatē pedes eius tenent, nō audentes aliam corporis partē contingere, q̄ extremas illas. Quidam autē dicūt dedita opera illas fecisse, ut periculū facerēt num uerè surrexisset, & num spiritus sit uel phantasma. Existimabāt enim spiritū esse. Itaq; tunc duæ illæ Mariæ tangebant pedes eius. Verū iuxta Ioannē Maria Magdalene attentat quidam tangere pedes, nō conceditur autē ei, eo quòd uolebat semper manere cum eo sicut prius. uel potius ideo nō cōceditur ei tāgere Iesum iuxta Ioannē, quòd curiosula erat. Quia enim, sicut dixit Matthæus, tetigerat pedes eius, quid adhuc opus erat iterū tangere? & ita repellitur uti curiosa.

* χαίρετε, id est auete uel gaudete

Ioan. 20.

Quæ cum abijssent, ecce quidā è custodibus uenerūt in ciuitatē, ac renunciauerūt principibus sacerdotū omnia quæ acciderant. Et cōgregati cum senioribus, consilio habito pecuniā copiosam dederunt militibus, dicentes, Dicite q̄ discipuli eius nocte uenerint, & furati sint eum nobis dormientibus. Et si hoc auditū fuerit à præside, nos persuadebimus ei, & securos uos faciemus. At illi accepta pecunia fecerūt sicut erant
B edocti: & diuulgatus est hic sermo apud Iudæos usq; in hodiernum diem.] Custodes annunciauerūt omia, quòd terræmotus factus sit, quòd lapis per se sublatus sit, quòd ipsi territi facti fuerint quasi mortui. At Iudæi tanto miraculo moti nō sunt, neq; demulsi miraculis quæ in passione contigerant, neq; placati illis quæ testificabantur custodes. Suo malo, hoc est auaritia, milites corrumpunt. Persuadere autē conantur, q̄d omniū maximè impium & stultissimum fuerit dicere, quòd furto sublatus esset. Quo pacto enim, ô stulti, furati essent discipuli, qui præ metu inclusi erant, & omnino exire non audebant? Quomodo autem si furto abstulissent, postea propter illum mori uoluissent, prædicantes illum resurrexisse, & pro mendacio malè affecti?

Vndecim autē discipuli abierūt in Galilæā in montē ubi constituerat illis Iesus. Et cum uidissent illū, adorauerūt eum. †hi autē dubitauerūt. Et accedēs Iesus locutus est eis dicēs: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes ergo docete omes gentes, baptizātes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quęcūq; pręcepi uobis. Et ecce ego uobiscū sum omnib. diebus usq; ad cōsummationē seculi.] Secundū Ioannē primū discipulis uisus est Iesus ipso die resurrectionis clausis ianuis: deinde post dies octo, quādo & Thomas credidit: postremò, qa in Galilæā occursuri erāt, nōdum autē omnes cōgregati erāt, sed quidā piscabant apud Tiberiadem, apparuit tunc piscatoribus solis, qui septem erant. Nunc igitur q̄d dicit Matthæus, posterius factū est q̄ illa quæ à Ioanne dicta sunt. Sæpe enim apparuit eis per dies quadraginta, accedens & abscedens, nō semper & ubiq; eis præsens. Vndecim igitur discipuli illi præcipui cum reliquis omnibus qui sequebant Christū, adorabant eum. Hi autē dubitarūt, hoc est, quidam dubitarūt. Probabile est quòd sic sit intelligendum. Vndecim abierūt in Galilæam, & undecim adorauerūt illum. Hi autē, id est aliqui, fortè ex his qui ex septuaginta erant, de Christo dubitarunt: postea autē & confirmati fuerunt. Nonnulli sic intelligunt quod † Matthæus protulit quosdam dubitasse, Ioannes uerò unum, nempe quòd Thomas incredulus erat. Fortè autem & omnes dubitarunt, id quod Lucas dicit. Debes igitur sic intelligere, quòd cum uenissent in Galilæam, adorauerunt eum. Illi autem qui adorarūt in Galilæa, primùm dubitarunt in Hierusalem, sicut Lucas dicit. Loquutus est illis Iesus, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra, Hoc quidem huiuc sensum habet; Habui quidem

† οἱ δὲ, id est quidā autē

Ioan. 20. & 21.

† Mattheus quidem nō expresserit quinam dubitassent. quod autē iste omisit, Ioánes dixit

Psal. 118. sicut Deus & opifex potestatem omnium: quia omnia seruiũt tibi, dixit ad eum Dauid: sed uoluntariam subiectionem non habui, quam nunc habiturus sum. Subiecta enim erunt mihi omnia: quandoquidem per crucem uici eum qui potestatem habet mortis. Duplex enim est obedientia & subiectio. Inuoluntaria scilicet, secundũ quam omnes sumus serui Dei, etiã inuiti queadmodũ & dæmones ipsi: & uoluntaria, quo modo Paulus erat seruus Christi. Cum prius omnia solam obedientiã inuoluntariã exhiberent, & saluator omniũ potestatẽ quasi dimidiatam haberet: post crucẽ, cum Dei cognitio innotesceret omnibus, habuit etiam uoluntariẽ obedientes omnes qui subiecti fuerũt. Meritò igitur dicit Christus, Nunc accepi potestatẽ omnẽ. prius enĩ partiaria potestas mihi erat, eo ꝙ præter uoluntatem mihi ueluti factori seruiebant: nunc autem cum homines sponte & scientes mihi seruiũt, omnis & integra potestas mihi data est. A quo autem data est illi? Omnino à semetipso habuit, & sua humilitate. Nisi enim humiliatus fuisset, & cõgressus cum aduersario per crucem, nõ saluasset nos. Et sic intellige, Data est mihi omnis potestas, proprijs meis certaminib. & laboribus seruaui homines, & facti sunt mihi in sortẽ & peculiarẽ populũ. Dominus enim super terrã potestatẽ habet, eo ꝙ omnis terra agnouit illum: in cœlo autem, eo quòd merces ac municipatus illorum qui credunt, in cœlo est. Vel etiã aliter, Quia humana natura prius condemnata, nunc unita Dei uerbo personaliter in cœlo sedet, & ab angelis adoratur, meritò dicit, Data est mihi omnis potestas in cœlo. Etenim humana natura prius seruiebat, nunc in Christo imperat omnib. Breuiter igitur sic intellige, Data est mihi omnis potestas. Nam si tanꝙ à Dei uerbo dictũ intelligas, Data est mihi omnis potestas, eo ꝙ uolentes & nolentes me Deum agnoscunt, qui prius mihi seruiebant inuoluntariæ obedientiæ modo. Si autẽ de humana natura dicitur, sic intellige, Ego prius cõdemnata natura, existens autem Deus secũdum unionem ad filium Dei absꝗ naturarũ cõfusione, accepi potestatem super omnia, ita ut & ab angelis in cœlo adorer, & super terram ab omnibus finibus terræ glorificer. Cæterũ Apostolos nõ iam ad solos Iudæos mittit: sed quia omnem potestatem accepit, omnemꝗ humanam naturã sanctificauit in seipso: meritò ad omnes gentes mittit, præcipiens baptizari in nomine patris & filij & spiritus sancti. Confundantur Arrius & Sabellius. Arrius quidem, eo quòd Christus nõ iussit in nominibus baptizari, sed in nomine. Nomen autem trium, † una Deitas.] Vnus igitur Deus, tres. Sabellius uerò eo ꝙ trium personarũ meminit Dominus, nõ unius, sicut ille nugatur tria nomina habere eundem, & nunc uocari patrem, nunc filium, nunc spiritũ sanctũ: sed tres personæ unum habent nomen, Dei scilicet. Deinde quia nõ sufficit baptizari tantùm, sed etiã bene operandum est post baptisma, dicit, Docentes eos seruare omnia quæcunꝗ præcepi uobis, non unũ uel duo, sed omnia mandata mea. Horrescamus & timeamus fratres, quia si unum nobis defecerit, nõ erimus perfecti serui Christi. Omnia enim exigunt ut seruent. Vide autem Dñi sermonẽ, quomodo utrunꝗ Christianismi caput cõplectatur: contemplatiuã & practicã uirtutẽ. Dicendo quidem ꝙ oporteat baptizari in nomine Trinitatis, cõtemplatiuã nobis tradidit: dicendo autẽ quòd oportcat docere & mãdata tenere, practicã introduxit. Cõfirmat quoꝗ & animat illos, eo ꝙ mittat ad gentes, & in mortẽ ac pericula, dicens, Ego enim uobiscũ sum usꝗ ad cõsummationem seculi. Vide & istud, quomodo memor fuerit cõsummationis, ut magis illos excitet ad cõtemnendũ grauia. Ne grauatim feratis: finem enim habitura sunt omnia mũdana, siue aspera sint, siue prospera: atꝗ ideo ne succũbatis in aduersis, prætereunt enim: neꝗ prosperis decipiamini: finem enim habitura sunt. Nõ solùm autẽ hoc apostolis est pollicitus, ꝙ cum ipsis sit, sed simpliciter discipulis suis omnib. Neꝗ enim Apostoli usꝗ ad finẽ mundi uicturi erant: unde & nobis, & his qui post nos erunt, prõmisit hoc: nõ ꝙ ante cõsummationẽ præsens, post consummationẽ mundi absuturus sit. absit. Tunc enim magis nobis aderit, & clarius, & mundius. Nam ubi donec uel usꝗ in scriptura inuenitur, nõ adimit quod posterius. Quocirca gratias agamus Domino, qui & nunc nobiscum est, & omne bonum suppeditat, & iterum nobiscum erit perfectius post consummationem. Itaꝗ nos quoꝗ hoc loco enarrationem absoluamus. Ipsum enim omnis gratiarum actio, gloria, & honor decet in secula seculorum. Amen.

Duplex obedientia. — *Arrius & Sabellius.* — †unũ nempe deitas — *Non sat baptizari, sed post bene operari oportet.* — *Duo Christianismi capita.* — *Finem habitura omnia prospera et acerba.* — *Donec & usque in sacris literis non adimere subsequentia.*

A

IN EVANGELIVM SECVNDVM Marcum Argumentum.

Evangelium secundum Marcum, post decem annos assumpti Christi Romæ conscriptum est. Erat autem hic Marcus Petri discipulus, quem Petrus semper filium suum spiritualem nominabat. Vocabatur & Iohannes. Patruelis uerò erat Barnabæ fuit item & in Pauli comitatu. Quoniam igitur plurimũ uersabatur cum Petro, idq; Romæ: rogatus est à fidelib. qui Romæ erant, ne tantum prædicaret absq; scripturis, sed & res Christi literis proderet. Itaque uix persuasus, conscripsit. Porrò à Deo reuelatum fuit Petro quòd Marcus conscripsisset Euangelium. Proinde quum uidisset, & uerum esse cõfirmasset, deinde in Aegyptum misit illum, ut episcopatu fungeretur. Vbi quum prædicasset, & ecclesiam Alexandrinam constituisset, omnes qui meridianam mundi partem habitabant, fide illustrauit.

Euangeliũ Marci quã do & ubi scriptum.

Est autem character Euangelij manifestus, nihilq; habet quo mens hæreat. Et fermè per omnia cum Matthæo eundem habet processum hic Euangelista, nisi q̃ Matthæus diffusior, & q̃ natiuitatis Christi secundũ carnem, ab initio est memor: hic autem à propheta Ioanne cœpit. Vnde quidam, tametsi curiosior uideatur, talem sententiam super Euangelistis dedit, quòd Deus sedens super Cherubim (quæ scriptura quatuor faciebus delineat) tradiderit nobis quadriforme Euangelium, uno tamen spiritu comprehensum. Igitur sicut ex Cherubim unum, faciem habet leoni similem, aliud autem homini, & aliud aquilæ, & aliud uitulo: ita est & Euangelicæ prædicationis negocium. Euangelium enim Iohannis leonina facie est. Vt enim leo regium & principale animal est, sic & Iohannes à regia & principali dignitate uerbi diuini exorsus est, dicẽs, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum. Euangelium autem Matthæi faciem gerit hominis, eo quòd Euangelista ille ab incarnatione uerbi & natiuitate carnis cœpit. Porrò Marcum aquilæ assimilamus. à propheta enim Iohanne incœpit. Et prophetica gratia, quia uidet procul sita acutè, aquila est. Aiunt enim aquilam perspicacissimis oculis esse, ita ut sola ex alijs auibus solem intuens, non caliget. Denuq; Euangelium Lucæ uitulo simile fuerit, quoniam ille à sacerdotio Zachariæ auspicatus est, pro peccatis populi incensum faciens & sacrificantis. Vitulus tunc sacrificabatur. Exorditur itaque Marcus euangelium suum à præcursoris uita & reuelatione. Audi igitur quid dicat:

Character Euangelij Marci.
Sententia quorundã super euangelistis.
Ratio comparationis quatuor euangeliorum, Ioannis, Matthe: Marci, Lucæ.

CAPVT I.

NITIVM Euangelij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptum est in prophetis, Ecce ego mitto † nunciũ meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, Parate uiam Domini, rectas facite semitas eius.] Ioannem ultimum prophetarũ initium Euangelij filij Dei esse dicit. Finis enim ueteris, initium est noui testamenti. Testimonium autem de præcursore ex duobus prophetis est sumptum. Malachiæ enim est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam ante te. Esaiæ autem, Vox clamantis in deser. &c. Sermo est Dei patris ad filium, dicentis angelum esse præcursorem, eo quòd angelicam & materiæ expertem uitam egerit, annunciaueritq; & ostenderit Christum uenientem. Præparauit uiam Domini, animas Iudæorum, ut per baptismũ susciperẽt Christum. Cæterũ ante faciem tuam significat prope te fore angelum tuum. Vnde ostendit familiaritas præcursoris erga Christum. Nam proximè reges incedunt, qui familiarissimi illis sunt. Vox autem clamãtis in deserto, fortè in deserto Iordanis, uel fortè in synagoga Iudæorum, quæ deserta erat omni bono. Via autem nouum est testamentum: semitæ uerò uetus, ut detritę. Itaq; ad uiam debebant præparari, hoc est ad nouum testamentum: Semitas autem ueteris rectas facere, quas olim quidem susceperant, deinde peruersi & claudicantes à semitis suis inuenti.

B

† angelum
Mala. 3.
Esaiæ 40.
Matt 3. 11.
Luc. 3. 7.

Via.
Semitæ.

Erat Ioannes baptizans in deserto, & prædicans baptisma pœnitentiæ in remissionem peccatorũ. Et egrediebantur ad eum tota regio Iudæa ac Hierosolymitę & baptizabant omnes ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.] Baptisma Ioannis non habebat remissionem peccatorum, sed pœnitentiam solam afferebat hominibus. Quo pacto igitur inquit hoc loco Marcus, in remissionem peccatorum? Dicimus quòd prædicarit baptismum pœnitentiæ, hoc est prædicauit quò ferret baptismus pœnitentiæ, nempe in remissionem peccatorum, hoc est in Christi baptisma quod habebat peccatorum remissionem, ut quãdo dicimus, Venit quidam satelles regis prædicans ciborum præparationem, ut benefiat his qui præparant cibos regios: non dicimus hoc, quòd satelles benefacturus sit his qui præparant regios cibos, sed q̃ ipse prædicarit præparationẽ ciborum, ut hi qui illos præpararint, regemq; susceperint, beneficia cõsequanť. Sicigiť & hoc loco pręcursor prædicauit baptisma pœnitẽtię ut hi qui pœnitẽtiã egerint, suscepto Christo remissionẽ peccatorũ consequanť.

Baptisma Ioannis quale.
Comparatio pulchra.

Erat autem Ioannes uestitus pilis cameli,& zona pellicea circa lumbos suos,uesce batur & locustis ac melle syluestri.]Diximus de his apud Matthæum,& nunc quoq; dicemus quæ illic prætermissa sunt, quia luctus symbolū erat indumentum,monstrante propheta quòd oporteat lugere pœnitentem. Saccus enim ad luctum pertinet. Pellicea uerò zona mortificationem declarat Iudaici populi. Quòd autem luctum indicet stola inquit Dominus,Lamentauimus uos,& non planxistis. per lamentum,præcursoris uitam significans.dicit enim, Venit Ioannes neq; comedens neq; bibens,& dixistis,Dæmonium habet. Sed omnino quidem & hic cibus Ioannis continentiam manifestat.fortasis autem & indicium erat spiritualis alimoniæ populi qui tunc erat, qui non comedebat puras quasdam cœli uolucres,neq; sublime quiddam intelligebat, sed sermone quidem pascebatur, qui uisus est in sublime saltitare, sed rursus statim decidit. Locustarum enim natura est subsultare, iterumq; decidere. Quodammodo igitur & mel quidem edebat populus,quod ab apibus prophetis confectum,non autem agricultura partum,neq; domesticum, q̄d bene intelligeretur, inquireret,& comprehenderetur. Habebant quidam scripturas quasi mel quoddam, sed ipsi non excolebant eas,neq; scrutabantur.

Saccus Pellicea zona. Matth. 11.

Locustarū natura.

Et prædicabat dicens, Venit is qui fortior me est,post me, cuius calceamentorū corrigiam ut procumbens soluam, non sum idoneus. Ego quidem baptizaui uos aqua, ille uerò baptizabit uos spiritu sancto.]Neq; nouissimus seruorum eius esse dignus sum,ita ut soluam corrigiam,hoc est uinculum quod ex loris est calceamenti eius. Intelligitur autem & hoc modo, Omnes qui ueniebant & baptizabantur à Ioanne, soluebantur per pœnitentiam à uinculo peccatorum suorum,dum credebāt in Christū. Omnium igit̄ aliorū soluebat Ioannes corrigias & uincula peccatorū: Iesu aūt corrigiam soluere non potuit,eo quòd non inuenit corrigiam,hoc est peccatum in ipso.

Et factū est in diebus illis,uenit Iesus à Nazareth Galilææ,& baptizatus est à Ioanne in Iordane. Et statim cum ascenderet ex aqua,uidit diffindi cœlos,& spiritū quasi columbam descendentem super illum:& uox facta est de cœlis,Tu es ille filius meus dilectus,in quo mihi bene cōplacitum est.]Neq; ut remitterentur sibi peccata,uenit Iesus ad baptisma:(peccatum enim non fecit) neq; ut spiritus particeps fieret:baptisma enim Ioannis(sicut dixi)peccata non purgabat,quomodo enim spiritum dedisset? Sed neq; propter pœnitentiam uenit ut baptizaretur: multo enim præstantior erat Baptista. Quare igitur uenit? Vel omnino ut manifestaretur à Ioāne populo. Nā quia multi confluebant,apparet q ideo uenerit,ut testimoniū acciperet coram multis quis esset. Vel ut impleret omnē iustitiā,hoc est omnia mandata legis. Quoniā enim & hoc mandatū uidetur,ut credat̄ prophetæ baptizanti,q à Deo missus sit,implet & ipsum. Spiritus uerò descendit,nō q opus illo habeat Christus: quomodo ēm hoc possibile,cum in eo substantialiter maneat? sed ut tu discas q quādo baptizaris, etiam in te spiritus sanctus ueniat. Interea & hoc operat̄ spiritus sancti descensus,ne cum pater supernè diceret, Hic est ille filius meus,putarent qui audierant,q de Ioanne dixisset.descendit super Iesum,ostendēs q, de hoc dictum sit. Porrò cœli diffindūtur,ut discamus quòd quando baptizamur,aperiantur & nobis.

Cur Christus uenerit ad baptisma.

Baptizatis spiritus datur, cœliq; aperitur.

Et continuò spiritus illum expulit in desertum,& erat illic in deserto dies quadraginta,& tentabatur à satana,eratq; cum feris,& angeli ministrabāt illi.] Docens nos Dominus non grauatim ferre,si post baptismum in tentationes inciderimus,eius gratia ascendit in montem tentandus. Immo non ascendit, sed sursum ducitur à spiritu sancto,demonstrans nobis,non temerè nos in tentationes proijcere debere,sed ferre si impetamur. Propterea autem ascendit in montem, ut solitudine loci diabolus animosior fiat, & accedat. Solet enim cum nos uiderit solitarios,statim insidiari. Iam adeò inaccessus erat locus,ut & multæ feræ illic essent. Cæterùm angeli ministrabant cum tentatus uicisset:quæ disces in Matthæo latius.

Ne in tentationes nos temere conijciamus.

Matt. 4.

Postquam autem comprehensus esset Ioannes, uenit Iesus in Galilęā,prædicans Euangelium regni Dei, & dicens, Impletū est tēpus,instatq; regnū Dei, Resipiscite, & credite Euangelio.] Secedit in Galilęam postquam audiuit Ioannem comprehensum, & in carcerem coniectum: quo monstraret etiam nobis ut subducamus nos à tentationibus, & non temerè nos ingeramus: ubi autem inciderimus, feramus. Apparet

A paret aūt Dn̄s eadē prędicans,quæ Ioannes,nempe, Resipiscite, & ap̄pinquabit regnum Dei. Sed non est ita. Ioannes enim dicebat, Resipiscite ut abscederent à peccatis: Christus aūt resipiscite dicit,ut à legali litera fugerent. Ideo apposuit, & credite Euangelio. Credens eñ,p Euangeliū iam aboleuit legē. Dicit eñ Dominus impletū esse tēpus legis. Enimuero in id usq; temporis lex operabat̄,inqt: ab hoc aūt tēpore regnū Dei,q̄d est uita Euangelica,quę merito illi cōfert̄. Nam si quempiā uideris quasi absq; carne uiuere uitā Euāgelicā, an nō diceres q̄ regnum cœlorum iam habeat, eo quòd non sit in illo cibus & potus, etiam si longè abesse uideatur?

Aliud intelligendū cum Ioannes dicit, Resipiscite aliud cum Christus.

Matth. 11. Lucæ 19.

Regnum Dei, uita euangelica.

Cum ambularet aūt iuxta mare Galilęę, uidit Simonem & Andreā fratrē eius iacientes retia in mare (erant enim piscatores) & dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciā ut efficiamini piscatores hominū. At illi p̄tinus relictis retibus suis secuti sunt eum. Et progressus illinc pusillū, uidit Iacobū filium Zebedęi, & Ioannem fratrem eius, q & ipsi in naui reconcinnabant retia, statimq; uocauit illos: & illi relicto patre suo Zebedæo in naui cum mercenarijs, secuti sunt eum.] Præcursoris discipuli erāt Petrus & Andreas. Cum autem uidissent Iesum à Ioanne testimonium accepisse, adierunt eum. Deinde postquàm Ioannes cōprehensus fuit, mœsti facti iterum ad artē suā redierunt: unde illos Christus secundo uocat. Secunda enim uocatio ista est. Vide aūt quomodo illi iustis laboribus sese enutriant, & non ex iniustis. Tales enim digni erant qui primi fierent discipuli Christi. Relictis igitur statim his quæ in manibus erāt secuti sunt eum. Non enim morę nectendæ sunt, sed statim sequendum est. Post illos piscatur Iacobum & Ioannem, qui & ipsi pauperes erant, & patrem senio cōfectum alebant. Porrò reliquerūt patrem, non q̄ bonum sit relinquere parentes, sed quia impedimento futurus erat secuturis Christum. Sic & tu relinque parentes si ad pietatē tibi obstiterint: & id q̄d bonum, amplexare. Apparet Zebedęum non credidisse, matter autem Apostolorum credidit, & sequebatur fortaßis mortuo Zebedęo. Scias itē primum uocari practicen, dein contēplatiuam. Petrus enim practices symbolum est: feruentior enim erat alijs, sicut & practice est. Ioannes uerò comtemplatiuam significat: plus enim de rebus diuinis disserit Ioannes.

Secunda apostolorum uocatio.

Quomodo & quando parentes relinquendi.

B Et ingrediuntur Capernaum: & statim sabbatis ingressus in synagogam docebat. & stupescebant super doctrina eius. Docebat enim eos tanquàm authoritate præditus, & non sicut scribæ.] Vnde ingrediuntur Capernaum? A Nazareth. Itaq; in die sabbati cum congregati essent legentes, tunc & Christus ingressus est ut doceret. Etenim lex etiam iussit ociosos esse in sabbato, ut lectioni uacent homines, qui in hoc congregantur. Docebat igitur tunc Christus arguens, nō adulans, sicut pharisęi. Nā cum ad bonum adhortaretur, minabatur & pœnam incredulis.

Christus arguit, pharisæi adulantur.

Et erat in synagoga eorū homo obnoxius spiritui immundo, & exclamauit dicens, Ah, quid rei nobis est tecum Iesu Nazarene? Venisti ad perdendū nos? Noui te q sis, nimirum ille sanctus Dei. Et increpauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab homine. Et cum discerpsisset eum spiritus immundus, exclamassetq; uoce magna, exijt ab eo. Et obstupuerunt omnes, ita ut interrogarent inter se mutuum, dicentes, Quid est hoc? Quæ doctrina noua hæc, quia cum autoritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei? Emanauit autem fama eius statim in totam undiq; regionem Galilææ finitimā.] Immundi dicunt̄ mali spiritus, eo q̄ omnibus fœdis operibus delectant̄. perditionemq; suā existimat dęmon egredi ab homine. Dęmones eñ quia omnis misericordię expertes sunt, malunt quiddam sustinere se putant nisi permittatur eis affligere homines. Insuper quoniam & carnem amant, & pasci solēt materialibus uaporibus, magnā ferunt inediam nisi in corpore habitent. Idcirco & Dominus dicit ieiunio egredi dæmoniorum genus. Non dixit autē immundus iste, Sāctus es (multi enim prophetę sancti fuerunt) sed, ille sanctus, adiectione articuli, ille, unicus & prædefinitus. Christus uerò obmutescere eum facit, ut discamus dęmones etiam uera dicentes confutandos, & non audiendos. Discerpebat autem & proijciebat illum dæmon, ut homines uisa mali magnitudine, per miraculum credant.

Immundi spiritus.

Matt. 17. Infra 19.

Dæmones etiam uera dicentes non audiendi.

Et protinus è synagoga † egressi uenerunt in domum Simonis & Andreæ, cum Iacobo & Ioanne. Socrus autem Simonis decumbebat febricitans, & continuò dicunt ei de illa. Et accedens erexit eam apprehensa manu eius: & reliquit eam febris illico,

† egressus uenit

ac ministrabat eis.] Secessit, ut mos erat, in sabbato ad uesperam in conuiuiū in domum discipulorum. Porrò illa quæ ministrare debebat, febri laborabat: unde ille eā sanat, & ipsa illis ministrat. Qui sermo indicat, q̄ si morbo quopiā laborantes sanet nos Deus, dono utamur ad sanctorum & Christi ministerium. Febricitat autem, qui irascitur, qui temeraria manu est: sed si uerbum apprehenderit manum eius, & nō te mere extenderit illam, ministrabit uerbo, qui antea præ ira febri laborabat. A

Vesperi uerò cum occidisset sol, afferebāt ad eum omnes male habentes, & eos qui à dæmonijs agitabant, & ciuitas tota cōgregata erat ad ostium, & sanauit multos qui ægrotabant uarijs morbis, & dæmonia multa eijciebat, & non sinebat loqui dæmonia q̄ nossent ipsum.] Non absq; causa addidit, cum occidisset sol, sed qa putabāt nō licere cuipiā sanare die sabbati, eius gratia expectabant usq; ad solis occasum, & tūc afferebant curandos. Multos aūt sanauit, hoc est, omnes, omnes enim, multi, uel non omnes sanauit, quia quidam erant increduli, qui non sanati sunt propter incredulitatem suam: sed q̄ multos ex oblatis sanauit, signum fuit credidisse illos. Porro non sinebat dęmonia loqui, sicut dixi, docens nos ne credamus eis etiam si uera dicant. Nā cum quosdam dum mētiuntur inueniunt omnino credentes sibi: quid non fieret si

Act. 16. & ueris falsa permiscerent? Ita & Paulus prohibuit spiritum pythonicum dicentē homines illos seruos esse Dei altissimi. Non enim uolebat sanctus ab immundo ore commendari, & testimonium accipere.

Et mane multa adhuc nocte surrexit, & egressus est & abijt Iesus in desertum locum, ibiq; orabat: & ꝓsecutus est eum Simō, & cum illo erant, & q̄ cum inuenissent eum, Dicunt ei, Omnes te quærunt. Et ait illis, Eamus in ꝓximos uicos, ut & ibi prædicem. in hoc eñ egressus sum. Et prædicabat in synagogis eorum in tota Galilæa, & dęmonia eijciebat.] Postq̄ sanauit ęgros, secessit: docēs nos ne quid ad ostentationē faciamus, & si q̄d boni fecerimus studeamus illud occultare.] Precat̄ autē ostendēs Deo offerendum si quid boni fecerimus, & dicendū ad illum, q̄d omne donum bonum superne à te descendat. Neq; eñ ipse oratione indigebat. Cum autē ipsum quærerent turbę & desiderarent, non difficilem se reddit, sed approbat eorum desideriū, uadítq; etiam ad alios qui sua indigebant doctrina. Neq; enim uno loco circunscribenda erat doctrina, sed ubiq; diffundendi erant radij sermonis. Vide aūt quomodo doctrinę actionem cōiungat. Pręd icat enim, & dęmonia eijcit. sic & tu quoq; cum docueris, etiam opera bona fac ne uanus sit sermo tuus. Nisi enim Christus etiam miracula adiecisset, uanus fuisset habitus sermo eius. B

Matth. 8. Et uenit ad eum leprosus deprecans eum, eiq; ad genua accidens, ac dicens illi, Si
Luc. 5. uis potes me mūdare. Iesus aūt misertus, ꝓtensa manu tetigit illum, & dixit ei, Volo, mūdus esto. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est.] Fidelis erat leꝓsus ille, & bene sentiebat, quia nō dixit, si rogaueris Deū, sed si uis: credēs in eum
Leu. 14. tanquā Deū. Tāgit autē eum Christus, ut doceat nihil immundū esse. Lex eñ iube-
Num. 5. bat nō tāgendum leꝓsum, ut immundū: sed saluator ostendēs nihil esse immundū natura, & abolendā legis obseruationē, & q̄ illa puris hominib. data fuerit, tāgit lepro-
4. Regū 5. sum: quāuis Helisæus usq; adeò legem obseruauerit, & reueritus fuerit, ut Naaman leprosum, & sanari petentem, ne respiciendum quidem putarit.

Et comminatus ei, statim emisit illum, dicitq; ei, Vide ne cui quicquam dicas: sed abi, teipsum ostende sacerdoti, & offer pro emundatione tui quæ præcepit Moyses, in testimonium illis. At ille egressus cœpit prædicare multa, & diuulgare sermonem, ita ut non posset Iesus manifestè introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis erat,
Bona non facienda ad ostentationem. & ueniebant ad eum undiq;.] Et per hæc docemur ne ad ostentationem bona faciamus. Ecce ipse prohibebat purificato ne ipsum prædicaret, tametsi non ignoraret illum non obtemperaturum, sed prædicaturum. Verùm per hæc, sicut dixi, docet nos alienos ab arrogantia esse. Et prohibet ne cui quippiam dicamus: quāuis deceat eum qui beneficio affectus est, gratum esse & officiosum, etiamsi non indigeat is qui bene meruit. Vnde leprosus etiam prohibente Domino beneficium prædicauit. Misit autem illum ad sacerdotem, eo quòd lex præceperat nō licere leprosum in ciuitatem
Leuit. 5. ingredi, nisi à sacerdote mundus esset declaratus. Proinde & donū quod solebant purificati offerre iussit, quò testaretur se non esse aduersarium legis, sed adeò amicū, ut

& le-

A ut & leproso ea quæ legis sunt præciperet.

CAPVT II.

ET iterum intrauit in Capernaū post dies aliquot,& auditum est ꝙ in domo esset, & protinus congregati sunt multi, adeò ut iam nō caperēt eos, nec illa loca quæ erant circa ianuam, & loquebatur eis sermonem. Et ueniunt ad eum ferentes paralyticum qui à quatuor portabatur:& cum nō possent appropīnquare illi præ turba, nudauerunt tectum ædium in quibus erat: perfossoꝙ tecto funibus demittunt graba tum in quo paralyticus decumbebat. Cum autem uidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico, Fili, remittunt̃ tibi peccata tua. Illud δι' ἡμερῶν, id est, ꝑ dies, posuit pro præte ritis aliquot diebus. Postquam autem ingressus esset, audissentꝙ quòd in domo esset, concurrerunt, sperantes fore ut facile cum eo cōuersarentur. Magna illorum fides, ut & tectū aperirent, & demitterent, idcirco & Dominus sanat, eorum fide uisa, fide (inquam) tam eorum qui illum gestauerant, quàm paralytici ipsius. Etenim ipse nō permisisset se tolli, nisi sanandum se credidisset. Sæpe enim propter offerentis fidem sanat eos qui afferuntur, incredulos: sæpe etiam ediuerso propter eum qui affertur, tametsi increduli sint qui afferant. Primùm autem peccata dimittit infirmo, & morbum sanat. Nam ex peccatis difficiliores morbi oriri solent, sicut quendam apud Ioā nem Dominus dicit ob peccata in paralysin incidisse. Non est enim apud Ioannem is cuius nunc fit mentio. Nam qui apud Ioānem, non habebat hominem: hic autem de quo nunc loquitur, à quatuor ferebat̃: & ille in piscina ꝓbatica, hic aūt nunc in do mo: & hic erat Capernaum, ille uerò Hierosolymis. & aliæ quędam differentiæ sunt. Verùm scias unum esse & illum apud Matthæum, & hunc de quo nunc fit mentio. *Ioan. 5.* *Matth. 9.*

Erāt autem illic quidam de scribis sedentes & cogitantes in cordibus suis, Quid hic sic loquit̃ blasphemias? Quis potest remittere peccata, nisi solus Deus? Et protinus ubi cognouit Iesus spiritu suo ꝙ sic cogitarēt intra sese, dicit illis, Quid ista cogitatis in cordibus uestris? Vtrum est facilius dicere paralytico, remittuntur tibi peccata: an dicere, surge, & tolle grabatū tuum & ambula? Vt aūt sciatis ꝙ filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata, ait paralytico, Tibi dico, surge, ac tolle grabatum

B tuum, & abi in domum tuam. Et statim surrexit: sublatoꝙ grabato egressus est in cō spectu omnium, adeò ut stupescerent omnes, & glorificarent Deum, dicentes, Nunquàm sic uidimus.] Pharisęi quidem arguebāt Dominum ut blasphemum, ꝙ remitteret peccata. Solius enim Dei est remittere peccata. Dominus autem & aliud dedit indicium Deum se esse uerum, nempe corda illorum cognoscens. Nam & corda omnium cognoscere, solius Dei est, sicut & propheta dicit, Tu nosti corda solus. Illi tamē reuelatis etiam cordium suorum cogitationibus permanent insensati ac stupidi, non concedentes posse remittere peccata illum qui corda ipsorum norat. Fidem igitur facit ac stabilit, corpus sanando, posse se etiam animā sanare: atꝙ adeò permanifestum, id quod obscurum erat, confirmat, & per facile difficilius: tametsi non ita uideretur illis. pharisæi enim difficilius putabant corpus sanari, id quod uidebant: facilius uero animam, eo ꝙ occulta esset sanatio. Atꝙ ita ratiis talia cogitabant: Ecce hic impostor ut euadat ne curet corpus quod in manifesto, præterit ꝙ curet animam quæ in occulto, dicens, Remittuntur tibi peccata. Omnino enim si posset sanare corpus, non con fugeret ad id quod ignoramus. Quocirca saluator ostendens se utrunꝙ posse, Quid est facilius, inquit, sanare corpus, uel animam? Omnino curare corpus, sed, uobis uidetur contrarium. Ego igitur curando corpus, id quod reuera facile est, etiam difficilius uobis faciam credibile, nempe animæ curationē id quod reuera difficile: sed quia in occulto fit, & deprehendi nequit, uidetur facile. Tunc igitur dicit paralytico, Surge, & tolle grabatum tuū, ad maiorē miraculi cōfirmationem, ꝙ nō apparanter sanatus sit: & ad declarandum ꝙ nō solum sanarit, sed & uirtutē indiderit. Sic quoꝙ facit & in morbis animæ. Non solum liberat nos ab infirmitatibus, sed etiam uirtutem infundit, ut operemur mādatum. Possum igitur & ego, cum sim paralyticus, sanari. Est enim & nunc Christus in Capernaum domo consolationis, hoc est ecclesia. Domus enim paracleti dicitur Ecclesia. Sum aūt paralyticus, quia non operantur & immobiles sunt uires animę meę ad bonū: sed si à quatuor Euangelistis gustatus & adductus fuero ad Dñm, tunc audiam, Fili. Filius enim Dei sum per mandatorū operationē, & remittunt̃ mihi peccata. Sed ꝗmodo adducar ad Iesum? Si tectum ꝑfodero. Quod

Solius Dei est remitte re peccata. *3. Reg. 8.* *Psal. 7.* *Iere. 13. 17.*

Animæ curatio difficilior sanatione corporis.

Sanans Dominus animam, uirtutem quoq; infundit.

Ecclesia domus paracleti.

est tectum. Mens, quæ ſuprema noſtri portio eſt. Hæc habet multum terrę & luti, negociorum inquam terrenorum: cæterùm ubi hæc depoſita, & perfoſſa in nobis mentis uirtus, & exonerata fuerit: deinde ego demiſſus fuero, hoc eſt, humiliatus, non eñ extolli oportet propterea quòd tectum mentis exoneratum ſit, ſed poſtquàm exoneratus fuero debeo demitti, hoc eſt humiliari. Tunc igitur ſanabor, & tollam grabatũ, hoc eſt corpus, ad mandatotum operationem ipſum mouens. Non enim à peccato ſolum nos ſuſcitari oportet, & intelligere ꝙ peccamus, ſed & lectum, hoc eſt corpus, ad operationem boni tollere. Tunc igitur & ad contemplationes uenire poterimus, ita ut omnes noſtræ cogitationes intra nos dicãt, Hactenus nunquam tale uidimus, id eſt nunquàm ſic intelleximus, ſicut nunc quando paralytici curati ſumus. Qui enim à peccatis purificatus eſt, ille uerè uidet. A

Et egreſſus eſt rurſus ad mare: omnisq; turba ueniebat ad eũ, ac docebat eos. Et cum prçteriret Ieſus, uidit Leui Alphçi filium ſedentẽ ad telonium, & ait illi, Sequere me. Isq; ſurgens ſecutus eſt eum. Et factũ eſt cum accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores ſimul diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius. Erant enim multi qui ſecuti fuerant eum. Et ſcribæ ac phariſæi cum uidiſſent eum capientem cibum cum publicanis & peccatoribus, dicebant diſcipulis eius, Quid eſt ꝙ cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit? Hoc audito Ieſus ait illis, Non opus habent qui ualent, medico, ſed qui male habent. Non ueni ad uocandum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.] Poſt miraculum paralytici egreditur ad mare, fortaſsis ſolitudinem quærens, at turba iterum concurrit: ut diſcas ꝙ quanto magis gloriam fugeris, tanto illa magis te ſequet. at ſi tu illã ſequaris, illa à te fugiet. Igiť Dñs ut ad mare ſeceſsit, turbę illũ iterũ ſecutę ſunt, † alioqui nõ illuc fugiſſet.] Et prçteriẽs cepit Matthçũ, ꝗ dinomius erat. Lucas quidem & Marcus ipſum Leui appellãt, obticẽtes eius nomẽ: ipſe autem nõ erubeſcit ſuum nomẽ ꝓferre. Vidit eñ, inquit, Ieſus Matthçũ publicanũ. Sic etiam nos quoq; noſtra peccata cõfiteri nõ erubeſcamus. Sedit aũt in telonio (ut uidetur) exigens à quibuſdam uel rationem faciens, uel aliquid faciens eorum quæ ſolent in officinis ſuis publicani agere. Ille autem ita excitatus eſt, ut relictis omnibus Chriſtum ſequereť, lætansq; conuocaret multos ad conuiuium. Phariſæi aũt taxant, per hoc ſe mundos facere ſtudentes. At Dñs inquit, Nõ ueni ut uocarem iuſtos, hoc eſt uos, qui uoſipſos iuſtificatis (per ironiam eñ hoc dicit) ſed peccatores, qui uocantur nõ ut maneant peccatores, ſed ad pœnitentiam, hoc eſt conuerſionem. Vnde hoc adijcit, ne exiſtimes abſq; ſui emendatione uocari peccatores. B

† uerunta men illinc etiã fugit.
Matthæus binominis.
Luc. 5.
Matth. 9.

Et diſcipuli Ioannis ac phariſæorum ieiunabant, ueniuntq; & dicunt illi, Quare diſcipuli Ioannis & phariſæorum ieiunant, tui aũt diſcipuli nõ ieiunant? Et dixit illis Ieſus, Num poſſunt filij thalami nuptialis, in quo cum illis ſponſus eſt, ieiunare? Quandiu habent ſecum ſponſum, non poſſunt ieiunare. Venient autem dies cum auferetur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Diſcipuli Ioannis imperfectiores adhuc Iudaicis moribus ſtudebant: unde quidam accedebant ad Chriſtum ut denunciarent hoc illos agere, & taxabãt quare diſcipuli eius non ieiunarent, ſicut ipſi. At hic nunc quidem dicit, ſponſus ſum ego, & oportet illos bono eſſe animo, & non ieiunare: ubi autem ego è uita hac ablatus fuero, tunc ingruent tentationes, & ieiunabunt ac affligẽtur. Proinde ſponſum ſeipſum uocat, nõ ſolum ꝙ deſponſet uirgines animas, ſed & ꝙ tempus primi ſui aduentus, non tempus luctus, neq; auſteritatis eſt ijs qui in illum credunt, neq; labores habens, ſed facile & abſq; operibus legis per baptiſmum refocillans nos. Qualis enim labor baptizari? attamen per facilia hæc ſalutem conſequimur. Filij aũt thalami, Apoſtoli, utpote & ipſi dominicum gaudium aſſecuti, & omnis cœleſtis boni ac uoluptatis totius participes. Intellige aũt & ſic ꝙ omnis homo quando uirtutem operatur, filius eſt thalami nuptialis. Quandiu igitur habuerit ſecum ſponſum Chriſtum: non ieiunat, hoc eſt, non oſtendit opera pœnitentiæ. neque enim cecidit. quando autẽ ab eo ablatus fuerit Chriſtus, prolabereturq; in peccatum, tunc ieiunat, & pœnitentiam agit, ut à peccato ſanetur.

Chriſtus cur ſponſus
Ioan. 3.
Apoc. 21.
Filij thalami.

Et nemo aſſumentum panni rudis aſſuit ueſtimento ueteri: alioquin aufert ſupplementum eius nouum à ueteri, & peior ſciſſura fit. Et nemo mittit uinum muſtum in utres ueteres: alioqui diſrumpit uinum muſtum utres, & uinum effunditur, & utres

A tres pereũt:ſed uinum muſtum in utres nouos mitti debet.] Quod dicit, quemadmodum pannus rudis, hoc eſt nouus, ſi aſſuatur ueſtimento ueteri, ſua firmitate illud diſcindit, uinumq́ nouum ſua æſtimatione utres ueteres diſrumpit: ſic etiam diſcipuli mei nondum facti ſunt fortes: itaq́ ſi grauauero ipſos offendam. Veteribus enim ueſtimentis ſimiles ſunt, ob ipſorum animi imbecillitatẽ. Non oportet igitur illos graui ieiuniorum præcepto onerare. Vel etiam ſic intellige, Diſcipuli Chriſti cum ſint noui, non poſſunt ſeruire priſcis moribus & legibus.

Et accidit ut tranſiret ſabbatis per ſegetes, & cœperunt diſcipuli eius inter uiam uellere ſpicas, & phariſæi dicebant ei, Ecce, cur faciunt ſabbatis quod nõ licet? Et ipſe ait illis, Nunquam legiſtis quid fecerit Dauid, cum opus haberet, & eſuriret ipſe & qui cum eo erant? quomodo ingreſſus ſit in domum Dei ſub Abiathar principe ſacerdotum, & panes propoſitionis comederit, quos non licet edere niſi ſacerdotibus, & dederit etiam ijs qui ſecum erant? Et dicebat illis, Sabbatum propter hominem factumeſt, non homo propter ſabbatum. Itaq́ filius hominis dominus eſt etiã ſabbati.] Diſcipuli Domini ſpicas uellunt, iam nõ ultra ſoliti iuxta legem uiuere. Phariſęi autem indignantes, à Chriſto cõfutabantur, in medium afferente exemplũ Dauid, qui propter neceſsitatẽ ſoluerat legem ſub Abiathar põtifice. Fugiens enim Dauid propheta à facie Saulis, uenit ad põtificem illum, & fefellit eum quaſi à rege miſſus rei militaris gratia, & tunc panes propoſitionis comedit, gladiumq́ Goliath Dño oblatum abſtulit. Duodecim aũt erant panes, qui quotidie proponebanť ſup mẽſam, ſex à dextris, & ſex à ſiniſtris. Quęrũt aũt quidã, q̃modo Euangeliſta Abiathar nunc ſacerdotem nominat: liber aũt Regũ Abimelech illũ nominauit? Dicendum igiť ꝙ fortaſsis duo nomina habuerit, idéq́ ſit Abiathar & Abimelech. Vel etiã aliter: Liber Regũ ſacerdotẽ dicit eſſe Abimelech, Euangeliſta aũt põtificem Abiathar: unde hęc inter ſe nõ ſunt diuerſa. Erat enim ſacerdos Abimelech, pontifex aũt Abiathar. Diſce autem iuxta anagogem, ꝙ diſcipuli Chriſti in ſabbato, hoc eſt in animarum quiete. Sab
B batum enim quietẽ interpretamur. Quando igiť quietem habent ab omnib. affectionibus, & à dæmonibus non infeſtantur, tunc iter faciunt, hoc eſt, & alijs ad uirtutẽ duces fiunt, uellicantes & eradicantes omnia quæ à terra & humili phantaſia germinãt. Niſi enim primùm quieſcat aliquis ab affectionibus, & ſeipſum in ſolitudinem conferat, neutiquam alijs ad bonum dux erit.

1. Reg. 21. *Leuit. 24.* *Abiathar Abimelech* *Sabbatum quid interpretetur.*

CAPVT III.

ET introiuit iterum in ſynagogam, & erat ibi homo manum habens areſactã, & obſeruabãt eum an ſabbatis ſanaturus eſſet illum, ut accuſarent eum. Et ait homini manum habenti areſactam, Excitare in medium. Et dicit illis, Vtrum licet ſabbatis beneſacere, an maleſacere? animam ſeruare, an occidere? At illi tacebant. & cum circunſpexiſſet eos cum iracundia, indoleſcens ſuper cæcitate cordis eorum, dicit homini, Extende manum tuam, Et extendit, & reſtituta eſt manus illius ſana, ut altera.] Cum diſcipuli accuſati eſſent à Iudæis eo ꝙ per ſabbata ſpicas euelliſſent, Dñs accuſantes cõfutauit, idq́ eñ exemplo Dauid: magis aũt illos nunc cõfutat miraculũ faciẽdo oſtendẽs ꝙ adeò nõ peccent diſcipuli eius, ut & ipſe operatur in die ſabbati miraculũ faciẽs: ita ut ſi malũ ſit operari miraculũ, ſimpliciter malũ futurũ ſit operari neceſſaria in ſabbato: ſed miraculum facere in ſalutẽ hominis, diuinũ eſt: nõ igiť præuaricatur qui in ſabbato q̃d malum nõ eſt operať. Propterea etiã interrogat illos nũ liceat beneſacere, notãs eos ut beneficia ꝓhibentes. Aridã aũt dexterã omnis habet qui opera eorum nõ facit qui ad dexteram partẽ pertinẽt. Ad quem Chriſtus dicit, Excitare, hoc eſt, ſurge à peccato, & ſta in mediũ, hoc eſt in mediocritate uirtutum. Omnis eñ uirtus mediocritas eſt, eo ꝙ ſicut mediocritas neq́ in defectum neq́ in exceſſum declinat. Tunc igitur quando ſe ſtatuit in mediocritatem, reſtituiť dextera eius ſana. Vide autem quod dicit, & reſtituta eſt. Erant enim olim nobis ſanæ manus, hoc eſt, efficax uirtus operatiua, quando nondum fuit tranſgreſsio. Vbi autem extenta eſt dextera noſtra ad fructum prohibitum, tunc areſcere cœpit ad operationẽ boni. Reſtituetur igitur iterum in priſtinam ſanitatem, cum in medio ſteterimus uirtutum.

Matth. 12. *Luc. 6.*

Egreſsi uerò phariſæi ſtatim unà cum Herodianis cõſilium inibãt aduerſus illum, ut eum perderent. Ieſus autem cum diſcipulis ſuis ſeceſsit ad mare, & ingens multitu

do secuta est eum à Galilęa, & à Iudæa, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trās Iordanem, & qui circa Tyrum habitabāt, ac Sidonem, hominum multitudo magna: q cum audissent quæ faciebat, uenerunt ad eum. Et Iesus iussit discipulos suos ut nauiculam appellerent sibi propter turbam, ne ipsum premeret. Multos eñ sanauerat, ita ut irruerent in eum, quo illum tangerent quotquot habebant flagella. Et spiritus immundi cum illum uidissent, procidebant ei, & clamabant dicentes, Tu es filius Dei. Et uehementer interminabat eis ne se manifestum facerent.] Quinā erant Herodiani? Vel milites Herodis, uel hæresis quædā nuper admodū orta, quę docebat Herodem ipsum esse Christū, eo q in illo Iudaicorum regum successio finem habuisset. ita eñ exponebant prophetiam Iacob, quando defecturi essent ex Iuda principes, tunc uenturū Christū. Cum igit Herodis temporib. nullus usq esset Iudaicus princeps, sed regnaret Herodes alienigena, Idumæus enim erat: opinati sunt quidam ipsum esse Christum: & constituta quadā factione attentauerunt perdere Dominum. Ipse aūt secedit. Nōdum eñ erat patiendi tempus. Interim plurib. benefaciebat, ab ingratis secedendo. Etem secuti sunt eū multi, & sanauit illos: quāuis Tyrijs & Sidonis, tametsi essent allophyli, pderat. Cognati aūt eius eū persequebant. Adeò nulla à genere, puenit utilitas, nisi etiam boni mores assint. Et alienigenæ quidē à remotis locis ad eum ueniunt: Iudęi uerò cum ad ipsos uenisset, insectant. Vide aūt q̄ alienus sit à fastu. enimuero ne turbæ obstrepentes ei negociū facerēt, nauiculam quærit. Flagella uerò dicit morbos. nam ad emendationē nobis morbi multum cōducunt, flagellante nos Deo quasi filios patre. Intellige aūt p Herodianos, carnales & pelliceos, & eos q occidere uolunt Iesum. Herodes eñ si quis interpretet, pelliceus sonat. Qui egrediunt à domibus suis & patria sua, hoc est, cōsuetudinib. carnis, illum sequunt: unde & flagella eorum sanant, peccata dico, quę cōscientiam flagellant: & immūdi spiritus eijciuntur. Attēde hic q̄d discipulis suis præcepit Iesus, ut appellat sibi nauis, pter turbas, ne ipsum premerent. Iesus eñ est ratio quæ in nobis imperat ut nauis nostra, hoc est corpus appellat sibi, & ne proijciatur in procellam secularium negociorū, & ne premāt turbæ negociorumq turbulentiæ Christum qui in nobis est.

Herodiani qui fuerint. *Gen. 49.* *Flagella.* *Herodes.*

A B

Et ascendit in mōtem, ac uocat ad se quos uoluit ipse, uenerūtq ad eū. Et fecit duodecim ut essent secū, & ut emitteret eos ad prędicandū, utq haberent potestatem sanandi morbos, eijciendiq dęmonia. Et imposuit Simoni nomē Petrus, & Iacobū filium Zebedęi, & Ioānem fratrē Iacobi, & imposuit eis nomina Boanarges, q̄d est filij tonitrui. Et Andreā, & Philippū, & Bartholomęū, & Matthęum, & Thomā, & Iacobū Alphæi filiū, & Thaddæū, & Simonē Chananæū, & Iudam Iscariotē, qui & prodidit illum.] Ascendit in mōtem, ad orandum. Quoniam eñ miracula fecerat, factis miraculis orat, docens omnes nos gratias agere Deo, & sicubi boni quippiam pfecerimus, id diuinæ uirtuti offerre debere. Vel quia ordinaturus erat apostolos, eius gratia ascēdit oraturus, ut discamus q nos quoq quādo aliquos sumus ordinaturi, prius orare debeamus ut reuelet nobis qui dignus sit, & ne cōmunicemus peccatis alienis. Assumitur & Iudas in Apostolum, ut discamus q non propter futuram malitiam alicuius aspernet Deus quempiā mala operaturum, sed propter præsentē uirtutem honoret quem dignum censet, etiamsi postea malus sit futurus. Porrò apostolorum nomina propter falsos apostolos recensent, ut sint noti ueri. Filios aūt tonitrui nominat filios Zebedæi, ut præcipuos prædicatores, & maximè theologos.

Matth. 10. *Act. 1.* *Boanarges.* *Ordinaturis orandū.* *Iudas cur in apostolum electus.*

Et ueniunt in domum: & cōuenit iterū turba, sic ut nō liceret illis uel panes edere: & cum audissent qui ad illum attinebāt, exierunt ut manus inijcerēt in eum. Dicebāt eñ, in furorē uersus est. Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderāt, dicebāt, Beelzebul habet, & p principem dęmoniorum eijcit dęmonia. Cum audissent, inquit, qui ad illum attinebāt. hoc est necessarij eius, uel etiam fratres eius, exierunt ut cōprehenderent eum. Dicebant eñ, quia in furorem uersus est, hoc est, dæmonē habet. Audiētes eñ q dęmonia eijceret, & morbos sanaret, præ inuidia opinabant q dæmonium haberet, & furiosus esset: unde uolebāt cōprehendere illum, ut eum tanq̄ dæmoniacum ligarent. Et familiares eius sic quidē agebāt, similiter autē & scribæ faciebant, qui à Hierosolymis descenderant, dæmonium ipsum habere dicentes. Cum eñ nō possent cōtradicere his quæ fiebāt, alio modo arguebāt ea, nempe q à dæmonijs fierent.

Et ad

A Et ad se uocatis illis, in parabolis dicebat illis, Quomodo potest satanas satanā eij- *Matt. 9. 12.*
cere? Et si regnū aduersus sese diuisum fuerit, nō potest stare regnū illud. Et si domus *Luc. 11.*
cōtra seipsam diuisa fuerit, nō potest stare domus illa. Et si satanas insurrexerit aduer
sus semetipsum, ac diuisus est, nō potest stare, sed habet finē. Nō potest quisq̄ uasa for
tis ingressus in domum illius diripere, nisi prius fortē alligarit, & tunc domum eius
diripiet.] Exemplis quib. cōtradici nō poterat, uincit inuidos Iudæos. Quomodo e-
nim posibile est dæmonem dæmones eijcere? sicut & in domibus uideamus, q̄ diu
pacifici sunt, bene habēt hi qui in illis sunt: quādo autē diuisi fuerint, destruunť. Quo *Quis for-*
modo aūt, inquit, potest quis diripere uasa fortis, nisi prius illū uinxerit. Cæterū q̄d *tis, & quæ*
dicit, hoc sibi uult. Fortis est dęmō: uasa autē eius, homines sunt qui ab illo tenētur. *uasa eius.*
Itaq̄ nisi quis primùm alliget dæmonē & destruat, quomodo uasa eius ab eo auferet?
dæmoniacos inquā. Proinde quia ego uasa eius diripio, hoc est, libero homines ab af
fectione dæmoniaca: cōsentaneum est q̄ primùm ligauerim & destruxerim dæmo-
nes, & inimicus illorum sim. Quomodo igiť uos dicitis q̄ Beelzebul habeā, hoc est, *Matth 12.*
cum amicus sim dæmonum & magus, eijciam dæmones? *Luc. 12.*

Amen dico uobis, Omnia remittenť filijs hominū peccata & cōuicia quibuscunq̄
cōuiciati fuerint: at qui cōuicium dixerit in spiritū sanctum nō habet remisionē in
æternum, sed obnoxius est æterno iudicio, quia dicebāt, spiritum immundū habet.]
Tale quiddā hoc loco dicit, Quęcūq̄ alia peccauerint homines, habēt fortè q̄d præte
xant † indulsisse se] humanæ infirmitati: ut exempli gratia dicebāt Christum helluo- *Matth. 12.*
nem & bibonē, amicū publicanorū & peccatorū. in illo ueniā assequenť, quādo aūt *† quoniam*
uidētes eū operari miracula indubitata, blasphemarint spiritū, hoc est mira opera p *consequan*
spiritum sanctum facta, quomodo tunc ueniam assequentur, nisi pœnitentiam ege *tur, Deo id*
rint? Quando eñ offendunť in carne Christi etiā si p illo non egerint pœnitentiā, ue- *condonan*
niam obtinent tanquàm offensi homines. Verum cum uident eum opera Dei face- *te.*
re, & blasphemare pgunt, quo pacto dimittetur eis, si alieni à pœnitentia manserint?

B Et ueniunt mater eius & fratres, & foris stātes miserunt ad eum qui euocarent eū,
& sedebat turba circa eum, dicuntq̄ ei: Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te.
Et respondit eis dicens, Quæ est mater mea, & fratres mei? Et cum circunspexisset in
circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea, & fratres mei Qui eñ fe-
cerit uoluntatē Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est.] Fratres Dño inuidē-
tes accesserunt ad eum, ut caperent eum tanq̄ in furorē uersum & dęmoniacum Ma
ter aūt fortasis inani gloriola mota uenit ut illum à doctrina ad se attraheret, & ostē-
deret turbis q̄ ipsa illum qui tātis miraculis conspicuus erat, gubernaret, atq̄ ita ut à
doctrina auelleret. Dñs igiť respōdit q̄ nihil pfuturum sit matri i suę esse matrē suam,
nisi etiā alias uirtutes possederit. Similiter neq̄ fratrib. esse cōsanguineos. Illi eñ sunt
ueri cognati Christi, qui uoluntatem Dei faciunt. Itaq̄ non negando matrem hæc di *Cognati*
xit, sed ostendens q̄ nō propter natiuitatem solā digna fuerit hoc honore, sed propter *Christi.*
omnes alias uirtutes quibus prædita fuit: ita ut si illis caruisset, alij ei fuissent prælati.

CAPVT IIII.

ET iterum cœpit docere iuxta mare: & cōfluxit ad eum turba multa, ita ut nauim ingressus sederet in mari, & tota turba iuxta mare in terra erat, & docebat eos p parabolas multa.] Quanuis uideať dimisisse matrē, iterum tamen obedit ei, pter il-
lam enim egreditur ad mare. Cæterum in naui sedet, ut in conspectu habeat audito-
res omnes, magisq̄ audiatur, & nullus sit à tergo.

Et dicebat illis in doctrina sua, Audite, Ecce exibat seminator ad seminandum, & *Matth. 13.*
accidit inter seminandū, aliud quidē cecidit secus uiā, ueneruntq̄ uolucres cœli, & co *Luc. 8.*
mederūt illud. Aliud uerò cecidit sup petrosa, ubi nō habuit terrā multā, & statim ex
ortū est q̄ nō haberet altitudinē terrę: sole aūt exorto, ęstu affectū est, eoq̄ q̄ nō habe
ret radicē exaruit. Et aliud cecidit in spinas, et succreuerūt spinę ac suffocauerūt illud,
& fructū nō dedit. Et aliud cecidit in terrā bonā, & dabat fructū emergētē & crescen
tē, & afferebat unū triginta, & unū sexaginta, & unū cētum. Ac dicebat illis, Qui ha
bet aures ad audiendū audiat. Cum aūt cœpisset esse solus, interrogauerūt eū hi q cir
ca ipsū erāt cū duodecim de parabola, & dicebat eis, Vobis datū est nosse mysteriū re
gni Dei: illis aūt qui foris sunt, p parabolas oīa fiūt: ut uidētes uideāt, & nō cernāt:
& au-

Esaie 6. & audiētes audiāt & nō intelligāt, nequādo cōuertanť, & remittanť eis peccata.] Pri A
Act. 28. mam hāc parabolā ponit, quę est de semine, quo reddanť auditores attētiores. Quo-
niam eṁ dicturus erat uerbū esse semen, q̃d ubi ceciderit in parū attentos, corrūpiť:
propterea ante alia hæc dicit, ut auditores studeāt nō illi terrę similes fieri, quę semen
disperdit. Quis igiť est q seminat? ipse Christus qui exiuit è paternis finib. ineffabili
misericordia se nobis attēperans. Exiuit aūt nō ut incēdat maledictā terram & mala
Nota. corda, neq; ut execet spinas, sed ut seminet semē. Quale aūt semen? Nunquid Moy-
sis: nunquid ꝓphetarum? Nō, sed suum, hoc est, ut Euangelium suum prædicet. Ille
igiť seminauit. Iam semē aliud in animā à multis cōculcatam cecidit: & uolatilia cœ
Anima conculcata quid sit. li, dæmones dico, qui aerē inhabitant, comederunt semē. Tales enim sunt qui homi-
nibus placere uolunt, uia scilicet conculcata à multis. quando eṁ quis omnia facit ut
huic & illi placeat, iste à multis cōculcať. Vide aūt ꝙ nō dixerit se ꝓiecisse illud in uiā,
Ioann. 14. sed cecidisse. Nam q seminat, ceu in terrā bonā ꝓijcit: illa aūt si inuenta fuerit mala,
uerbum corrumpit. Quidam aūt per semen q̃d secus uiam cecidit, pulchrè intellexe
runt q̃d ceciderit in cor infidele. Via enim est Christus. Cæterùm secus uiam, sunt in
fideles qui extra uiā sunt, hoc est Christum. Aliud aūt cadit in animam petrosam: eos
dico, qui facile suscipiunt, & deinde abijciunt. Qui petrosi sunt, ad paruum tempus
similes facti petræ Christo, in hoc ꝙ sermonem susceperunt: dissimiles autem facti,
eo ꝙ ad tempus breue susceperunt, & deinde abiecerunt. Et aliud in animam cecidit
multis curis obnoxiam, spinæ enim curæ sunt. Deniq; quartum in terram bonam ce
cidit. Proinde uide quomodo rara sint bona, & pauci qui seruentur, nam quartum
Quibus datum sit nosse mysteria. tantum semen inuenitur seruatum. Porrò discipulis seorsim interrogantibus inquit,
Vobis datum est nosse mysteria. Nunquis igitur per segregationem & naturale fatū
alijs quidem datum est, alijs uerò non? Absit: sed illis datum est qui inquirunt. Quæ-
rite enim, inquit, & dabitur uobis. Cæteros autem excæcauit Deus, ne sit illis in ma-
Mar. 7. Luc. 8. 32. iorem condemnationem si intelligant & non faciant. Et aliter, Vis scire quia Deus
facit omnes uidere? audi. Vt uidentes, hoc est Dei, non uideant: istud est malitiæ il- B
lorum. Deus enim formauit eos uidentes, hoc est, bonum intelligentes: ipsi autē non
uident, sua spōte oculos claudentes, ne cōuertanť & emendenť, quasi suæ ipsorū salu
ti inuideāt. Potest etiā & sic intelligi. Quia alijs in parabolis loquor, ut uidētes nō ui-
Esaie 6. deāt, & audientes nō intelligant, & nequando ex hoc conuertantur & emendentur.

Et ait illis, Nescitis parabolam hanc, & quomodo omnes parabolas cognoscetis? Se
minator ille sermonē seminat. Isti uerò sunt quorū alij iuxta uiā dicunť ubi seminať
sermo, & cum audierint, cōfestim uenit satanas, & aufert sermonē qui seminatus est
in cordib. eorum. Et alij sunt similiter qui in petrosa semen accipiunt, qui cum audie
rint sermonem statim cum gaudio accipiunt illū, & nō habēt radicē in se, sed tempo
rarij sunt, deinde coorta afflictione aut persecutione ꝓpter sermonē, cōfestim offen
dunť. Et alij sunt qui in spinas semen accipiunt. ij sunt qui sermonē audiunt, at solici-
tudines seculi huius, deceptioq; diuitiarū, cæterarumq; rerū cupiditates introeuntes,
suffocant sermonem, ac reddiť infructifer. Et alij sunt qui in terrā bonā semen exce-
perunt, qui audiunt uerbū, & suscipiunt, & fructificant, ita ut aliud granū afferat tri-
Tres ordines suscipiētium & cōseruantium uerbū Dei. ginta, aliud sexaginta, aliud centū.] Tres ordines sunt hoc loco eorū in quib. uerbū
perdiť. Nā hi qui sunt secus uiā, parum attenti sunt. hi autē qui comparanť petræ, pu-
sillanimes: illi uerò qui cōparanť spinis, delicati. Eorum quoq; qui suscipiunt & con-
seruant uerbum, similiter tres sunt ordines. Nam qui fructum afferunt cētuplū, sunt
qui perfectam & summam uitam agunt: qui autē sexagecuplum, hi mediocrem: hi ue
ro qui trigecuplum, sunt qui parui quidem sunt, afferunt tamē & ipsi pro suis uirib.
ut exempli gratia, uirgines, & solitarij: item alij qui in cœnobijs & congregationib.
uiuunt: alij quoq; laici & coniugati. Veruntamen Dominus omnes tanquam fru-
ctum adferentes suscipit. Gratia sit eius misericordiæ.

Et dicebat illis, Num lucerna incendiť ut subter modium ponať, aut subter lectum?
Matth. 5. Nónne ut super candelabrum ponať? Non est eṁ quicquam occultum quod nō ma
Luc. 8. 33. nifesteť: neq; fuit secretū, sed ut in ꝓpatulū ueniat. Si quis habet aures ad audiēdū au
diat.] Hoc loco admonet Apostolos ut sint claræ & honestæ uitę. dicit eṁ, Sicut lu-
cerna poniť ut luceat, ita & uita uestra oṁib. cōspicua erit, & oēs ad ipsam respiciēt,

idcirco

A idcirco date operam ut uita uestra bona sit. Neque enim in angulo sedetis, sed lucerna estis. Lucerna aũt nõ sub lecto occultaẽ, sed super candelabrũ posita, lucet. Erit autẽ & unusquisque uestrũm lucerna, q debet poni super candelabrum, hoc est super summitatem diuinæ uitæ, ut & alijs possit lucere: sed non sub modio, hoc est sub gastrimargia, & ciborũ cura: neque sub lecto, hoc est quiete. Nullus enim cui cibi curæ sunt, & qui requiem desiderat, poterit lucerna esse omnibus lucens etiam per suam uitã. Non enim est occultum, quod non manifestetur. Vnusquisque uestrũm, siue bonum, quid fecerit, siue malum in occulto, manifestabitur etiam hic, & multo magis in futuro sæculo. Quid enim absconditius Deo? attamen & ipse manifestatus est in carne.

Modius occultans lucẽ gastrimargia.

Et dicebat illis, Videte qd audiatis. Qua mẽsura metiemini, † alij metient uobis:] & adijcieẽ uobis q auditis. Qui eñ habet, dabiẽ illi: & qui nõ habet, etiã qd habet, auferetur ab eo.] Ad uigilantiã hortaẽ discipulos. Videte eñ, inquit, qd audiatis, nullũ ex dictis meis uos fugiat. In qua mẽsura mẽsi fueritis, remetiẽt alij uobis, hoc est, qualẽ mẽsuram attentionis attuleritis, talis etiã utilitas uobis dabiẽ. Auditor eñ si attẽderit quãtum potest, magnũ illi commodũ Deus dabit. sin remissus fuerit, iuxta eius remissionem & lucrũ imminueẽ. Illi eñ dabiẽ qui alacer est & diligens: ab eo aũt q segnis fuerit ac ignauus, tolletur etiam quod uidetur habere. Propter ignauiã eñ extinguitur etiam parua scintilla quam habet, sicut per alacritatem redaccenditur.

Matt. 7. † μετρηθήσεται ὑμῖν, metietur uobis siue mensurabitur, si ita loqui liceret: sic & paulo pòst.

Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodũ si homo iaciat sementẽ in terrã, ac dormiat, atque exurgat die ac nocte, segesque germinet, ac surgat in altũ dum nescit ille. Vltrò eñ terra fructificat, primùm herbã, deinde spicã, postremò plenũ frumentũ in spica. Cũ aũt pductus fuerit fructus, statim mittit falcẽ, quoniã adest messis.] Regnum Dei intellige Dei ꝑpter nos incarnationẽ. Homo eñ est ipse Deus, qui propter nos factus est homo. Semẽ aũt misit super terrã, Euangelij prædicationẽ, illoque proiecto dormit, hoc est ascẽdit in cœlos: attamẽ surgit nocte & die. Nam quamuis Deus dormire uideaẽ, surgit tamen: & nocte quidẽ, quando per tentationes in sui cognitionẽ nos suscitat: die uerò, quando per suauia & iucunda nostrã uitã moderaẽ. Crescit autẽ

Deus excitat die ac nocte.

B semen ipso nescio, liberi eñ arbitrij sumus, & in nostra electione oportebit semẽ uel crescere, uel non. Neque enim coacti & necessariò fructum afferimus, sed spontè, hoc est, à nobisipsis: primùm quidem herbam florentem ac principium boni demonstrãres, quando paruuli sumus, & nondum ad mensuram Iesu Christi peruenimus. Deinde spicam proferimus, quando & contra tentationes consistere ualemus. Spica enim & geniculis cingitur, & rectè stat, & perfectior est. Postea plenum etiam frumentũ in spica, cum perfectum quis fructum attulerit. Quando autem affuerit messis, tunc falx, hoc est uerbũ Dei cõgregat fructũ. Per messem intellige consummationẽ seculi.

Arbitrium liberum.

Messis quid intelligatur.

Et dicebat, Cui assimilabo regnũ cœlorũ? aut qua collatione cõferemus illud? Est sicut granũ sinapis, quod cum seminatũ fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra, & cum seminatũ fuerit exurgit, & fit maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aues cœli nidificare. Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonem, prout poterãt audire. Sine parabola uerò nõ loquebatur eis, seorsum autem discipulis suis exponebat omnia. Paruus quidem sermo fidei. Nam si credideris in Christũ, saluaberis. Vide, qualis sermo, tale est & granum sinapis. Nã prædicatio missa super terrã, dilatata est & creuit, ita ut uolatilia cœli, hoc est omnes sublimes scientia & sensu, in ipso habitent. Quot enim sapientes relicta sapientia gentiliũ in prædicatione requieuerũt? Maxima igiẽ fuit prædicatio, & magnos ramos fecit. Vnus eñ Apostolorũ ad Indiã, alius ad Romã, & alius in aliam partem terræ, diuisi sunt ut rami. Dicebat aũt ad turbas in parabolis multis iuxta habitudinẽ audiẽtium cõpositis parabolis. Quoniã eñ turba erat imperita & indocta, ideo mentionẽ facit grani sinapis, & herbæ & seminis, ut cognatis & consuetis nominib. doceat eos utile quiddam, uel excitet ut accedant & interrogent, interrogando quæ ignorant discant. Discipulis enim exponebat omnia, quoniam seorsum accedebant eum, & interrogabant. Omnia aũt soluebat quæcunque ignorantes rogabant, non enim simpliciter omnia, & quæ manifesta. Nam ex his quæ interrogantes didicerant, cætera etiam illis manifesta erant, & ita omnia exponebat eis.

Matth. 13. Luc. 13.

Et dicit illis in die illo, cum facta esset uespera, Transeamus in ulteriorem ripam,

Et dimissa turba assumunt eum ita ut erat in naui. sed & aliæ nauiculæ erant cum eo. A
& oritur procella uenti magna, & fluctus irruebant in nauim, ita ut illa iam impleretur. Et erat ipse in puppi super ceruical dormiens, & excitāt eū, dicūtq; illi: Præceptor nō est tibi curæ quod perimus? Et excitatus increpauit uentū, dixitq; mari, Tace, obmutesce. Et cōquieuit uētus, factaq; est trāquillitas magna: & ait illis, Quid timidi estis adeò? Quî fit ut nō habeatis fiduciam? Et timuerunt timore magno, dicebantq; inter sese: Quisnā hic est, quia uentus & mare obediūt ei?] Aliter hæc enarrauit Matthæus,
Matt. 8. *Luc. 8.* aliter Marcus. Nam quæ ille dixit diffusius, hic in cōpendium cōtraxit: & è diuerso quę ille cōtractius, hic diffusius dicit. Assumit igit̃ solos discipulos, qui futuri miraculi spectatores essent. Porrò ne extollerentur quòd ipsos dimissis alijs assumpserat, & ut doceat ferendas tentationes, relinquit eos procellis periclitari. Dormit autem, ut magis appareat miraculum, cum prius turbati fuissent. Nam si uigilasset Christus, & facta fuisset tempestas, uel non timuissent, uel nō orassent: proinde permisit eos in metum periculi incidere, quò uirtutem ipsius sentirent manifestius. Quia enim uidebant alijs beneficia dari, sese autem nullo tali frui: periculum erat ne fierent negligentiores. Itaq; tempestatē oriri permittit. Porrò super ceruical dormit, quod in naui erat nimirum ligneum. Excitatus uerò, primùm increpauit uentū (hic enim est qui ferox reddiderat mare) deinde & mare. Discipulos autem increpauit, eo quod non habuerant fidem. Nam si fidem habuissent, credidissent utiq; quod & dormiens posset illos seruare illæsos. Dicebant enim inter se, Quisnam est hic? Adhuc enim de eo dubitabant. Cæ
Exod. 14. terùm secundum quod solo præcepto mare sedauit, & non uirga, ut Moyses mare: neq;
4. Reg. 2. inuocatione, ut Helias Iordanem: neq; arca, ut Iesus Naue: propterea super hominē
Iosue 3. illis uidebatur. In eo autem quòd dormiuit, rursum eis homo uidebatur.

CAPVT V.

ET uenerunt traiecto mari in regionem Gadarenorum. Egressoq; ei de naui, statim occurrit è monumentis homo spiritui obnoxius immundo, qui domicilium habebat in monumentis, & neq; catenis quisquam poterat eum ligare, propterea quod B
cum sæpe compedibus & catenis uinctus fuisset, discerptæ essent ab illo catenæ, & cō pedes essent cōminutæ, neq; quisq; ualuisset eum domare, & semper die ac nocte in montibus ac monumentis erat clamans, & cōcidens seipsum lapidibus.] Probatiora
Matt. 8. exemplaria habent, in regionem Gergesenorum. Igit̃ Matthæus duos dicit dæmo-
Luc. 7. nio agitatos. Marcus & Lucas unum, atrociorem in medium proferentes. Venit igitur qui dæmonio agitabatur, confitens illum esse filium Dei. Quoniam in naui dubitabant discipuli quātus hic esset, maioris fidei fit testimonium ab inimicis: quos per dæmones intelligo. Habitabat autem in sepulchris, uolens hominibus malā opinionem inferre, quòd morientium animæ dæmones fiant. quod absit ut quis credat.

Cum uidisset autem Iesum eminus, cucurrit & adorauit eum, & clamans uoce magna dixit, Quid mihi tecum est Iesu fili Dei altissimi? adiuro te per Deum, ne me torqueas. Dicebat enim illi, Exi spiritus immūde ab homine. Et interrogabat eū, Quod tibi nomen est? Et respondit dicens ei, Legio mihi nomen est, quia multi sumus. Et de
Tormentū est dæmoni bus, pelli ab homine. precabatur eum multum, ne se emitteret extra regionem.] Tormentum suum putāt dæmones, si cogant̃ exire ab homine: ideo dicūt, Ne torqueas, hoc est ne educas nos ex habitaculo nostro, hoc est homine. Sed & aliter existimabāt quòd propter grauia quæ attentassent, non ultrà passurus esset ipsos, sed mox supplicijs traditurus, idcirco & orant ne se torqueat. Interrogat autem illum Dominus, nō ut ipse discat, sed ut alij discant multitudinem dęmoniorum qui in illo erant. Quandoquidem unus apparebat esse, ostendit Iesus cum quot inimicis miserabilis homo ille certarit.

Erat autem ibi iuxta montem grex porcorum magnus pascens, & deprecabantur eum omnes dæmones dicentes, Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et permisit statim Iesus. Et egressi spiritus immūdi ingressi sunt in porcos. Et ferebat̃ grex per præceps in mare. Erant autem fermè bis mille, & suffocati sunt in mari. Porrò qui pascebant porcos, fugerunt, & renunciauerunt in ciuitatem, & in agros.] Dæmones orant Dominum ne mitteret se extra regionem, sed in gregem porcorū. Qui hoc per
Iob 7. misit? Quia enim certamen est uita nostra, noluit Dominus extra hanc uitam dęmo

nes

A nes esse, ut certãtes nobiscũ nos probatiores cõmonstrarent. Permittit aũt illis intrare in porcos: ut discamus, q̃ sicut non pepercerũt porcis, ita neq; homini illi pepercissent, nisi eum diuina uirtus custodisset. dæmones enim cũ inimici nostri sint, protinus nos conciderent, nisi Deus nos conseruaret. Disce autem quòd neq; in porcos habent potestatem, & multo minus in homines, nisi permittat Deus. Obserua autem quòd in homines qui porcorũ more uiuunt, & in luto uoluptatis uersantur, ingrediuntur dæmones, & mittunt illos præcipiti perditione in mare huius uitæ, ut suffocentur. *Neq; in porcos dæmones habent potestatem.*

Et egressi sunt ad uidendum quid esset quod acciderat: & ueniunt ad Iesum, & uident illum qui à dæmonio uexabatur, sedentem ac uestitũ, & sanæ mentis, qui habuerat legionem: & timuerunt. Et narrauerunt illis qui uiderant, qualiter accidisset ei qui dæmonium habuerat, & de porcis. Et rogare cœperunt eum ut discederet de finibus ipsorũ. Et cũ ingressus esset nauim, rogabat illum qui fuerat à dæmonio correptus, ut esset cum illo: Iesus autem non permisit eum, sed ait illi, Abi in domum tuã ad tuos, & annuncia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui. Et abijt, & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur.] Exierunt igitur uiri illius ciuitatis ad Iesum stupefacti miraculo: & cum audissent, timuerũt magis. Idcirco & Iesum rogant ut egrediatur à finibus ipsorum. Timuerunt enim nequando & maius quiddã patiantur. Qui enim perdiderant porcos, in perditione dolentes precantur ut abeat Dominus. Cæterùm is qui dæmonio agitatus erat, orabat illum ut cũ ipso esset: timebat enim, ne siquando dæmones eum inuenissent solum, iterum se adirent. At Dominus dimisit eum in domum eius: ostendens ei quòd licet ipse non assit, nihilo minus tamen uirtus sua & uisitatio custodiat eum: insuper ut & alios lucrecũ, qui ipsum uisuri essent. Et ecce prædicare cœpit: & omnes mirabantur. Vide aũt quàm alienus sit à fastu seruator. Non dixit, annuncia quæ tibi feci: sed, quæ tibi fecit Dominus. Sic & tu quando bonum quid feceris, ne tibi ipsi, sed Domino factum tribuas.

Et cum traiecisset Iesus naui rursus in ulteriorem ripam, conuenit multa turba ad *Luc. 8.*
B eum, & erat circa mare. Et ecce uenit quidam principum synagogæ nomine Iairus: & cum uidisset eum, procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multũ, dicens, Filiola mea in extremis est: oro ut uenias & imponas illi manus, ut salua sit & uiuet. Et abijt cũ illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum. Et mulier quædã quæ fuerat obnoxia profluuio sanguinis annis duodecim, fueratq; multa perpessa à compluribus medicis, & insumpserat omnia sua, neq; quicquam adiumenti senserat, sed magis in deterius uenerat: cum audisset de Iesu, uenit in turba à tergo, & tetigit uestimentũ eius. dicebat enim, Si uel uestimenta eius tetigero, salua ero. & confestim siccatus est fons sanguinis eius: & sensit corpore q̃ sanata esset à flagello.] Post miraculũ quod in dæmoniaco actũ, aliud operatur Dominus suscitando filiam principis synagogæ. Nomen autem ipsius exprimit propter Iudæos qui sciebant id quod factũ fuerat. dimidiatam autem fidem habebat uir ille. Fidelis enim erat, eo quòd procidebat ad pedes Iesu: sed quia & obsecrabat ut ueniat, non quantam oportebat præ se fidem ferebat. Debebat enim dicere, Dic uerbo. Obiter autem iturus Dominus curat mulierem sanguinis profluuio laborantem. Fidelissima erat mulier hæc, eo quòd à uestibus utilitatẽ se asse- qui credebat, & idcirco etiã sanatur. Intelligas aũt hæc etiã de humana natura, quæ sanguinis profluuio laborat. Scaturit enim in ea peccatũ, quod mors est animæ, & sanguinem animæ nostræ effundit. A' multis aũt medicis, hoc est sapientibus huius mundi, sed & à lege & à prophetis non potuit curari. Tetigit aũt uestem Christi, hoc est carnẽ eius, & sanata est. Qui credit ẽm esse incarnatũ Deũ, is est qui tangit uestimentũ eius. *Tangere uestem Christi quid sit.*

Et statim Iesus in semetipso cognoscens uirtutem ex sese prodisse, conuersus in turba aiebat, Quis tetigit uestimenta mea? Et dicebant ei discipuli ipsius, Vides turbã undiq; prementẽ te, & dicis, Quis me tetigit? Et circumspiciebat, ut uideret eam quæ hoc fecerat. Mulier uerò timens ac tremens, sciens quod factum esset in se, uenit & accidit ei, dixitq; ei omnem ueritatem. Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te seruauit. uade cum pace, & esto sana à flagello tuo.] Egreditur uirtus à Christo, nõ à loco in locũ trãsiens, sed manens immota in Christo, cõmunicatur & alijs, quemadmodum & doctrinæ à docentibus sunt, & discentibus traduntur. Vide autem quomodo turbę quidem comprimant, & ex eis nullus illũ tetigerit: contrà illa quæ nõ premebat, illum tetigerit. My-

A sterij hic quoddam discimus, quòd nullus ex his qui turbulento sunt animo, tangit Christum, sed solum premit eum. qui autem non premit Iesum, neque turbato est animo, ille tangit eum. Sed quamobrem Dominus manifestat mulierem? Primùm quidem, ut fidem mulieris glorificet, deinde ut & archisynagogum animet quòd & eius filia sit sanatura. Ad hæc, ut mulierem à magno metu liberet. Etenim timebat mulier, utpote quæ sanitatem furtim abstulerat: idcirco & Euangelista dicit, tremens & timens uenit. Dominus itaque nõ dixit, Ego te seruaui: sed, fides tua. Proinde uade in pacem, hoc est in requie: ut sit hæc sentẽtia, Abi, & quieta esto, quæ hactenus fuisti in mœrore & † dolore.

† perturbatione

Adhuc eo loquente ueniũt à principe synagogæ qui dicerent, Filia tua mortua est, quid ultrà uexas magistrũ? Iesus aũt protinus audito sermone qui dicebatur, ait principi synagogę, Ne timeas: tantummodo crede. Et non permisit ut quisquã se sequeretur præter Petrũ & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi. Et uenit in domũ principis synagogæ, uidetque tumultũ, & flentes & eiulantes multũ, & ingressus ait illis, Quid tumultuamini & ploratis? puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eum. Ipse uerò eiectis omnibus assumit patrem & matrem puellæ, & eos qui cũ ipso erant: & ingreditur eò ubi puella iacebat, & apprehensa manu puellæ, ait illi, Talithacumi, quod est si quis interpretetur, Puella, tibi dico, surge. Et cõfestim surrexit puella, & ambulabat. Erat enim annorũ duodecim, & obstupuerunt stupore magno. Et præcepit illis uehementer ne quisquã id sciret: & iussit ut daretur illi quod ederet.] Familiares principis synagogæ arbitrabantur Christũ esse ex doctoribus quendam, propterea obsecrabãt ut ueniret & oraret super puellam: & quia iam mortua erat, putauerunt ultrà nõ opus esse, eo quòd mortua esset. Sed ille patrẽ animat, & inquit, Solum crede. Non permittit aũt ullum alium esse comitem, quàm tres discipulos. Neque enim Iesus humilis ad ostentationẽ quippiam uult facere. Dicente aũt eo, Non mortua est puella, sed dormit: derident, ne possint postea dicere quòd in excessu mentis correpta fuerit, & non fuerit miraculum eam suscitare: sed ipsi contra seipsos testari conuincuntur, quòd uerè mortuam suscitauerit: quandoquidem deriserint eum quòd diceret illam non mortuã, sed dormire. Manum uerò apprehendit, ut uirtutem ei imponat. Et iubet ut detur ei quod comedat: quo certius credatur resurrectio uerè & non apparenter tantum facta. B

CAPVT VI.

Matth. 13. Luc. 4. Ioan. 4.

ET egressus est illinc, uenitque in patriã suam, & sequuntur eum discipuli sui. Cumque adesset sabbatũ, cœpit in synagoga docere: multique audientes obstupuerunt dicentes, Vnde huic hæc? & quæ est sapientia quæ data est illi? † & uirtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est faber ille, filius Marię, frater Iacobi, & Iose, & Iuda, & Simonis. Nonne & sorores eius hic nobiscũ sunt? Et offendebant per eum.] Ascendit ad patriã, non ignorans se cõtemptum iri, sed ne in posterũ dicere queat, si uenisset, utique credidissemus ei. Reprehendebat aũt & inuidã illorum mentẽ. Oportebat sane magis gloriari de Domino, qui ipsorũ patriã ita ornaret & doctrina, & miraculis: atqui ipsi despexerunt illũ ob humilitatẽ generis. tam atrox malũ est inuidia. Semper enim obscurat bona, nec illa ab inuidis uideri sinit. Et nunc multi quosdã quasi ignobiles arguũt, qui tamẽ omni honore digni sunt, quàm sanè haud bene sentiũt, & neutiquàm generosè.

† quia & uirtutes tales per manus eius efficiuntur.

Inuidia quæque obscurat bona.

Dicebat aũt illis Iesus, Non est cõtemptus propheta nisi in patria sua, & inter cognatos, & in familia sua. Et non poterat ibi uirtutẽ ullam edere, nisi quòd paucos infirmos impositis manibus sanauit, ac mirabat propter incredulitatẽ illorũ.] In genere dicit Dominus omnes prophetas cõtemptos in patria sua, & in domo sua, & inter cognatos suos. Nam si nobiles habẽt cognatos, inuident illi eis, & propterea cõtemnunt. Sin aũt ignobiles, iterũ propter ignobilitatẽ contemptui habent. Nõ potuit igitur illic uirtutes facere, non quòd ipse infirmus esset, sed quòd illi increduli. Parcit igitur eis nõ faciendo signa, ne signa sint eis ad maiorẽ condemnationẽ neque sic credentibus: & idcirco non facit illic uirtutes. Vel aliter in uirtutũ operationibus opus est eius qui facit uirtute, & eorũ qui suscipiunt fide. Quia aũt illic defuit alterũ, nempe sanandorũ fides, non potuit illic signum facere Iesus. Ita enim intelligere debemus, non potuit, id est, nõ capaces erant.

Contempti prophetæ in patrijs suis.

Et obambulabat per uicos undique circumiacentes docẽs. Et accersit duodecim, cœpitque eos emittere binos, & dabat illis potestatẽ aduersus spiritus immundos. Et præcepit illis ne quid tollerent in uiam, nisi uirgam tantum, non peram, non panem, non

A in zona æs, sed calcearentur sandalijs, & ne induerentur binis tunicis. Et dicebat eis, Vbicunq; introieritis in domũ, illic manete donec exeatis illinc. Et quicunq; non receperint uos, neq; audierint uos, exeuntes illinc excutite puluerem qui est sub pedibus uestris, in testimoniũ illis. Amen dico uobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorrhis in die iudicij, quàm ciuitati illi.] Non in solis ciuitatibus docebat Dominus, sed & in uicis: ut nos discamus paruas non despicere, neq; semper magnas quærere ciuitates, sed & in contemptis oppidulis prædicemus, seminando sermonem. Non solus autem ipse docet, sed & duodecim mittit binos, quo & alacriores sint. Nam si unum misisset, fuisset unicus ille minus alacris. iterum si plures quàm duos, non suffecisset numerus in plures pagos. Duos igitur mittit: meliores enim sunt duo quàm unus, dicit Ecclesiastes. Prohibet aũt eis quippiam tollere, uel peram, uel æs, uel panem, docens per hæc illos à diuitiarum studio esse debere alienos, † & quòd his qui illos uident, grati sint futuri, cũ agnouerint paupertatem tantam, eo quòd nihil habeant. Quis enim uiso apostolo qui neq; peram, neq; panem (qui maximè necessarius est) tollat, non bene afficeretur, & se ad diuitiarum contemptum pararet? Porrò in una domo eos manere iubet, ne uideantur propter gastrimargiam inconstantes esse ab alijs ad alios transeuntes. Apud illos autem qui eos non accipiunt, iubet ut excutiant puluerem, demonstrantes quòd longam uiam propter illos uenerint, & nihil profuerint: uel quòd nihil ab eis acceperint, & ne puluerem quidem, quem etiam ipsum excusserint, ita ut hoc sit in testimonium illis, hoc est, in reprehensionem. Amen enim dico uobis, quòd tolerabilius erit Sodomis aut Gomorrhis in die iudicij, quàm his qui non susceperint uos. Sodomitæ enim puniti in hoc seculo, leuius in alio seculo punientur. Insuper illis non sunt missi apostoli, hi uerò apostolos non susceperunt. meritò igitur grauius hi quàm illi punientur.

Act. 13.

Eccl. 4.

† & quòd hi qui ipsos uidebunt, bene efficientur erga eos qui possessionũ contemptu docentur, eo quòd ipsi nihil habeant.

Manere in una domo cur iubeantur apostoli.

Et egressi prædicabant ut resipiscerent, & dæmonia multa eijciebant, & ungebant oleo multos ægros, & sanabant.] Quòd unxerint oleo apostoli, solus Marcus narrat, quod & frater Domini Iacobus in catholica epistola dicit: Infirmatur quis inter uos? B aduocet seniores ecclesiæ, & orent super illum, ungentes eum oleo. Est igitur oleum & ad labores utile, & lucis fomentum, & hilaritatis effectiuum, significatq; misericordiam Dei, & gratiam spiritus. per quam à labore liberamur, & lucem ac gaudium hilaritatemq; spiritualem accipimus.

Iacob. 5.

Oleum sacrum.

Et audiuit rex Herodes (innotuerat enim nomen eius) dicebatq;, Ioannes ille qui baptizabat, resurrexit à mortuis, & propterea uirtutes agunt in illo. Alij dicebant, Helias est, alij uerò dicebant, Propheta est, uel tanquam unus ex prophetis. Cum audisset autem Herodes, ait, Cui ego præcidi caput, Ioannes iste est, ipse surrexit à mortuis.] Hic Herodes fuit filius eius qui pueros occiderat: & licet tetrarcha esset Herodes, eum tamen regem dixit, simpliciter usus nomine. Igitur ille cum audiret miracula Domini, sciens quòd immeritò & absq; causa iustum Ioannẽ occidisset, suspicatus est quòd surrexisset à mortuis, & per resurrectionem in se uirtutem accepisset operandi miracula. Ioannes enim prius nullum miraculum fecerat: Herodes autem putabat signorum operationem ei ex resurrectionis uirtute aduenisse. At alij dicebant, Helias est. reprehendit enim multos, ut cum diceret, O incredula natio. Herodes autem timebat, adeò miser erat, ut & mortuorum timeret.

Nam ipse Herodes missis satellitibus manus iniecerat in Ioannẽ, & uinxerat eum in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam uxorem. Dicebat enim Ioannes Herodi, Non licebit tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, uolebatq; occidere eum, nec poterat. Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum uirum iustum ac sanctũ, & obseruabat eum, auditoq; eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.] Interserit hoc loco Marcus narrationem de morte Ioannis Baptistæ, occasione sumpta. Dicunt autem quidam quòd Herodes rapuerit Herodiadem uiuẽte Philippo, & quòd reprehensus fuerit ut præuaricator, qui abduxerit uiuentis fratris uxorem. Alij autem q; mortuus quidem fuerit Philippus, reliquerit autem filiolam: & cum filiam reliquerit, non debebat Herodes uxorem fratris ducere, etiam post mortem. Lex enim tunc iubebat fratrem fratris uxorẽ ducere, quũ non superesset puer: nunc autem illi erat filia. illegitimæ igitur erant nuptiæ. Vide autem quid faciat amoris rabies, & quantũ ualeat. Ecce enim Herodes Ioannem quem

Matth. 14.

Luca 3.

Deut. 25.

Amoris rabies.

in tanto honore & reuerentia obseruabat, ut libidini satisfiat contemnit. A

Et cum dies opportunus accidisset, cum Herodes in natalitijs cœnā faceret primatibus ac tribunis & primoribus Galilææ, cumq; introisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuissetq; Herodi, ac simul accūbentibus, rex ait puellæ: Pete à me quod uis, & dabo tibi. Et iurauit illi, quicquid à me petieris, dabo tibi ad dimidiū regni mei. At illa egressa statim dixit matri suæ, Quid petam? Illa uerò dixit, Caput Ioannis Baptistæ. Et ingressa statim cū festinatione ad regē, petiuit dicens, Volo ut protinus des mihi in lance caput Ioannis Baptistæ. Et dolore affectus rex, propter iusiurandū eosq; qui simul accumbebāt, noluit eam reijcere. Et cōfestim rex misso spiculatore iussit inferri caput eius. At ille abijt, ac decollauit eum in carcere, & attulit caput eius in lance, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ. Quo audito discipuli eius uenerūt & sustulerunt cadauer eius, posueruntq; illud in monumento.] Conuiuiū celebratur. Saltat per puellam diabolus, fit iusiurandū impium & nephariū, immò stultum. Nequā aūt mulier dicit, Da mihi protinus, hoc est statim, hac hora. Insipiēs uerò & amore captus He-

† metuitus rodes iusiurandum † implet, & iustum propter illud occidit. Oportebat hic periuriū fie-

Periurium ubi licitum. ri, & non tam abominabile facinus perpetrare. Non enim ubiq; honestum est seruare quod iuraris. Spiculator miles carnifex est, deputatus in hoc ut occidat. Cadauer, id est

Cadauer quid dicatur. corpus. Postquā enim detruncatū est caput, corpus quod decidit, cadauer dicitur. Accipere hæc potes & spiritualiter. Herodes enim dicitur populus pelliceus Iudæorū. Duxit aūt uxorem, uanam & impudicā gloriam, cuius filia adhuc saltat & tripudiat apud Iudæos, nempe scripturarū cognitio qua seducuntur. Videntur enim sibi cognoscere scripturas: ueruntamen non sic habet res. Nam Ioannem detruncarunt, hoc est, propheticum sermonem: caput enim prophetiæ, Christum dico, non receperunt. Etsi igitur propheticum habeant sermonem, sed absq; capite, hoc est Christo, illum habent.

Matth. 14. Et congregantur Apostoli ad Iesum, ac renunciauerunt ei omnia, & quæ egissent,

Luc. 9. quæq; docuissent. Et ait illis, Venite uos soli seorsum in desertū locū, & requiescite pusillū. Erant enim qui uenirent & abirent multi, ac ne cibū quidem capere uacabat. Et B abijt in desertū locum nauigio seorsum: & uiderunt eos abeuntes, & agnouerunt eum multi, & itinere pedestri ex omnibus ciuitatibus concurrerūt illuc & præuenerūt eos, cōueneruntq; ad illū.] Apostoli postq̄ prædicauerunt, cōgregantur apud Iesum: ut & nos discamus siquando in ministeriū mittamur, ne nos totos ab eo qui mittit, abripiamus, sed illū sciamus caput, & ad illū redeamus, annūciemusq; ei omnia quę uel docui-

Nō semper intendendū laboribus. mus uel fecimus. Neq; enim satis est si doceamus, nisi & fecerimus. Quiescere aūt facit Christus discipulos, ut sciāt prælati, laborātes in uerbo & doctrina, dignos q̄bus detur sua quies, & nō semper intendant laboribus. Porrò in locū desertū secedit, ut inanis gloria uitet: sed neq; eo loco latere potest quærētes. Adeò aūt uigilabant illi ne se effugeret, ut & pręuenerint apostolos, & abiuerint in locū ubi Christus quietē habiturus erat. Sic & tu præueni Iesum: ne expectes ut ille te uocet: sed pręcurre, & tu magis illū præuenito.

Et egressus uidit turbam multam Iesus, & affectu misericordiæ tactus est erga eos: quia erant uelut oues non habentes pastorem. Et cœpit illos docere multa: & cum iam

Ioan. 9. multum temporis præterisset, accesserunt ad eum discipuli eius dicentes, Desertus est locus, & iam multū temporis est: dimitte illos, ut abeant in circumiacentes uillas ac uicos, emantq; sibi panes, nam quod edant non habent. At ille respondens ait illis, Date illis uos quod edant. Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denarijs panes, & demus illis quod edant? At ille dicit eis, Quot panes habetis? Ite & uidete. Et cum cognouissent, dicunt, Quinq;, & duos pisces. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes, distributis conuiuijs in uiridi gramine. Et discubuerunt diuisim in areolas centeni & quinquageni.] Pharisæi cum essent lupi rapaces, non pascebant populum, sed deuorabant. propterea relictis illis ad Christum uerum pastorem turbæ congregantur, unde & ipse alimoniam eis suppeditat, & primum utiliorem & honestiorem, nempe uerbum suum, deinde & corporalem. Vide aūt discipulos quomodo in misericordia proficiant. Misericordia enim moti erga turbas, accedunt ad Christum, & pro illis orant. Dominus aūt tentans & probans num suā agnoscerēt uirtutem q̄ posset illas alere, ait, Date illis uos ut edant. Illi aūt & arguerunt eum, ut ignorantē quanta laborent rerum penuria, & quanta populi esset multitudo. Nonnulli enim grauati animo dicebant,

Emamus

A Emamus ducentis denarijs panes, & demus illis ut edant? Deniq; recumbere facit omnes in fœno separatos, hoc est enim distributis cōuiuijs, id est diuersis mensis, quod iterū designat dum dicit, discubuerūt diuisim in areolas, hoc est multas partes & sectiones. Areolæ enim dicuntur uariæ sectiones in hortis in quibus plantantur uaria olera. *Areolæ.*

Et cum accepisset quinq; panes & duos pisces, sublatis in cœlum oculis benedixit ac fregit panes, deditq; discipulis suis, ut apponerēt illis: & duos pisces diuisit omnibus. Et comederunt omnes, ac saturati sunt, & sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus. Et erant qui comederant panes, quinq; millia uirorum.] Suspicit in cœlum, partim nos docens à Deo petere cibum, nō à diabolo: id quod faciunt qui iniustis prædis uiuunt: partim monstrans turbis se nō esse aduersarium Deo, quē inuocabat. Porrò discipulis dat, ne miraculi obliuiscātur, quia suis manibus tenuissent panes. Residui aūt sunt duodecim cophini, eadem de causa, ut suis quiq; humeris unum gestantes, memoria rem seruarent. Virtutis aūt magnitudo indicatur, q; non solum tam multi pascuntur, sed & multa relinquuntur residua. Moses enim quāuis manna dedisset, tamen pro singulorum usu dabat, nam quod supererat, uermiculis scaturiebat. Helias quoq; uiduā pascens, suppeditabat quantū satis erat. Iesus aūt ut Dominus etiā residua facit. Et hæc quidem iuxta historiā: uerùm iuxta anagogen, quinq; panes sunt libri Mosis, qui quinq; sunt, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, & Deuteronomium. Duo aūt pisces, piscatorum libri, Apostolus & Euangeliū. Illis enim pascuntur quinq; nostri sensus, qui per quinq; millia signantur. Verùm nō possunt omnia edere, sed multa residua relinquunt, quæ apostoli gestare possunt. Nam difficiliores sensus legis & euangeliorū nos quidem quinq; sensibus seruientes non portamus, sed apostoli. *Qui cibum à diabolo petant.* *Exod. 16.* *3. Reg. 17.* *Quinq; panes.* *Duo pisces.*

Et statim coegit discipulos suos conscendere nauim, ut præcederent trāsmisso mari Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbā. Et cum dimisisset eos, abijt in montē ad orandum. Et cum uespera aduenisset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra: uiditq; eos laborantes in remigando. Erat enim uentus cōtrarius eis. Et circa quartā uigiliam

B noctis uenit ad eos ambulans super mare, & uolebat præterire eos. At illi ut uiderunt eum ambulantē super mare, putauerunt spectrū esse, & exclamauerunt. Omnes enim uidebant eum, & conturbati sunt: & statim loquutus est cū eis, dixitq; eis, Confidite ego sum, ne terreamini. Et ascendit ad illos in nauim, & cōquieuit uentus. Et uehementer supra modū intra se stupebāt & admirabant. Non enim intellexerant de panibus, erat enim cor eorum obcæcatū.] Cogit discipulos. Nolebant enim auelli ab eo, sed ui separabantur, partim propter amorē erga illum, partim q; dubitabant quomodònam ad ipsos rediret, cum abesset nauis. Dimissis itaq; turbis ascendit in montem ut oraret seorsum. Quiete & tranquillitate opus habent preces. Cæterùm discipulos tentari permittit, ut discant patientiam. Nam propterea nō statim illis assistit, sed tota nocte sinit in tēpestate esse, ut doceat fortes esse, & nō in principio tentationū sperandam requiem. Obserua & aliud, quòd daturus finem rerum difficultatibus, in maiorē illos terrorem adducit. Viso igitur illo clamauerunt turbati tanq; in phantasmate: & statim per uocē succurrit eis, dicens, Ne terreamini. Deinde & per ingressum in nauim, maiorē illis securitatē parit. Cōfestim enim cōquieuit uentus. Magnū aūt miraculū, ambulare super mare, & reuera diuinū: & cū esset tanta tēpestas, tamq; cōtrarius uentus, miraculi incrementū erat. Apostoli aūt cum non intellexissent de panibus, ex hoc miraculo in mari intellexerūt. Videtur sanè Christus propter hoc permisisse illos tentari, ut quoniā à panibus eum nō cognouissent, notitiā à mari perciperēt, atq; utilitatē consequerent. *Quiete opus habent orationes.*

Et cum traiecissent, uenerunt in terrā Genezareth, & applicuerūt in portū. Cumq; egressi essent è naui, cōtinuò agnouerunt eum: ac percurrentes totam undiq; regionē illā, cœperunt in lectis eos qui malè habebāt circunferre, cum audissent eum illic esse: & quocūq; introisset in uicos aut ciuitates, aut in uillas, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, ut uel fimbriā uestimenti eius tangerent: & quotquot tangebāt eum, salui fiebant.] Aliquanto tēpore, ut uidetur, peregrinatus est Dominus in loco illo, eo q; Euangelista dicit, Cum agnouissent illum, attulerūt infirmos. Non enim in domos ipsum uocabant, sed ipsi afferebant eos qui malè habebant, obsecrantes ut illis uel fimbriā uestimenti tangere liceat. Nam miraculum quod in muliere operatus fuerat, quæ sanguinis profluuio laborabat, ad omnium aures peruenerat, fidemq; auxerat.

CAPVT VII. A

Matth. 9. ET conueniunt ad eum pharisæi, & quidam de scribis qui uenerant à Hierosoly-
Sup. 5. mis: & cum uidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est il-
Lucæ 6. lotis, edere panes, incusabant. Nam pharisæi & omnes Iudæi nisi cubitaliter lauaue-
Matth. 15. rint manus, non capiunt cibum, tenentes instituta maiorum: & à foro uenientes, nisi
ti fuerint, non comedunt. Et alia multa sunt quæ susceperunt seruanda, nempe lotio-
nes poculorum & urceorum, & æramentorum, & lectorum. Deinde interrogãt eum
pharisæi & scribæ, Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed
illotis manibus edunt panem?] Discipuli Domini docti solam uirtutem amplexari, &
in alijs non esse superstitiosi, illotis manibus comedebant, simpliciter & absq; curiosi-
tate. Pharisæi autem quærentes conuicij occasionem, illud reprehendunt: neq; repre-
hendunt illos ut transgredientes legem, sed traditiones seniorum. Non enim in lege
† πυγμῇ. scriptum erat, Lauandum cubitaliter, hoc est usq; ad cubitum: († cubitaliter enim dici-
alij πυκ- tur à cubito usq; ad extremos digitos) sed hoc erat à senioribus traditum.
νῇ, id est, At ille respondẽs dixit eis, Bene uaticinatus est Esaias de uobis hypocritis, sicut scri-
crebro. ptum est, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorũ longè est à me: inuanum au-
Esaiæ 29. tem me colunt docentes doctrinas, præcepta hominũ. Nam omisso præcepto Dei te-
netis constitutionem hominum: ablutiones urceorum & poculorũ, aliaq; similia his
facitis multa. Et dicebat illis, Bene reijcitis præceptum Dei ut constitutionem uestram
Exod. 20. seruetis. Moses enim dixit: Honora patrem tuũ & matrem tuam: &, Qui maledixerit
Deu. 5. patri uel matri, morte moriatur. Vos aũt dicitis, Si dixerit homo patri aut matri, cor-
Leuit. 20. ban, quod est, donum quodcunq; ex me, in tuum cedet cõmodum, & præterea non si-
nitis eum quicquã facere patri suo, aut matri suæ, & irritum facitis uerbũ Dei per con-
stitutionem uestrã quam tradidistis. Et similia huiusmodi multa facitis.] Vt grauius ar-
guat Dominus Iudæos, adducit & prophetam à quo taxantur. Illi enim discipulos ar-
guebant quod seniorum traditionem præuaricati essent: Dominus autem eis impingit cri
men longè grauius, quòd Mosis legem præuaricarentur. Lex enim dicit, Honora pa- B
Corban. trem tuum & matrem tuam: uos autem docetis pueros ut dicant ad parentes, corban,
hoc est, donum & oblatum Deo est, quod quæris ex me. Pharisæi enim uolentes deuo
rare ea quæ erant plebeiorum, docebant pueros, si quid haberent uelut peculium, & il-
lud quærerent parentes, dicerent, Iam consecraui hoc Deo. ne ultrà quærant iam obla
tum Domino. Igitur sic decipiebant pueros, & simul persuadebant eis ut consecrarent
Domino quæ haberent: quo parentes faciebant contemni, ipsi autem deuorabãt Deo
sacrata. Propterea arguit eos Dominus, quod propter lucrum transgrediantur legem Dei.

Et cum aduocasset ad se totam turbam, dicebat illis, Audite me omnes, & intelligi-
te. Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum inquinare: sed quæ de
homine procedunt, illa sunt quæ inquinant hominem. Si quis habet aures ad audien-
dum, audiat. Et cũ intrasset in domũ semotus à turba interrogabant eum discipuli eius
de parabola. Et ait illis, Adeò & uos intelligentia caretis? Nondum intelligitis quòd
omne foris introiens in hominem, non potest eum inquinare, quia non intrat in cor
eius, sed in uentrẽ, & in secessum exit, repurgans omnes escas? Dicebat autem, Quod
ab homine exit, illud inquinat hominem. Ab interioribus enim de corde hominũ ma-
læ cogitationes procedunt, adulteria, stupra, homicidia, furta, auaritiæ, fraudes, dolus,
impudicitia, malus oculus, blasphemia, superbia, stultitia: omnia hæc mala ab internis
procedunt, & coinquinant hominem.] Dominus docens homines quod ciborum obser-
uationes quas lex prohibet, non debeamus corporaliter intelligere, incipit hoc loco le
gis mentem aperire, dicens, nihil quod ingreditur, posse cõmunem facere, hoc est in-
quinare quempiam: sed ea quæ egrediuntur de corde. Illa enim sunt quæ inquinãt. &
Oculus ma- enumerat ea. Oculum malum inquit uel inuidiam, uel intemperantiam. Etenim inui
lus. dus oculum malum & fascinum immittit in eum cui inuidet. Et intemperans per ocu-
Blasphe- lum uidens, malum accersit. Blasphemiã autem dicit conuicium in Deum, ut si quis di
mia. cat, Non est prouidentia. unde & superbiam adijcit. Superbia enim est quasi contem-
Superbia. ptus Dei, quando quis bonũ operatur, & hoc nõ ascribit Deo, sed propriæ uirtuti. Stul
Stultitia. titia autem cõuicium est in homines. Omnes illæ affectiones coinquinant animã, sca-
turiuntq; ex illa & egrediuntur. Cæterùm turbæ obscurius loquutus est Deus: idcirco

& dice

A & dicebat, Qui habet aures audiẽdi, audiat, hoc est intelligens intelligat. Apostoli aũt ꝓfundius qddã dicere Dominũ existimarũt, & accedũt & interrogãt de parabola, hoc est obtenebrato & obscuro sermone. Parabola enim sermo est tenebrosus. Et primũ q̃s Parabolæ dẽ increpauit eos dicens, Siccine & uos sine intellectu estis? deinde soluit q̃d angebat.

Et cũ inde surrexisset, abijt in cõfinia Tyri & Sidonis: & ingressus domũ, neminem uoluit scire, nec potuit latere. Mulier enim statim ut audiuit de eo, cuius filiola habebat spiritum immũdum, uenit & accidit ad pedes eius. erat enim mulier Græca Syrophœnissa genere, & rogabat eũ ut dæmoniũ eijceret de filia sua. Iesus aũt dixit illi, Sine prius saturari filios, nõ est enim honestum sumere panem filiorũ, & proijcere catellis. At illa respondit & dixit illi, Etiam Domine: nam catelli quoq; comedunt sub mensa de micis filiorum. Et ait illi, Propter istum sermonem uade, exijt dæmonium à filia tua. Et cũ abijsset domum suam, reperit dæmoniũ exijsse, & filiam iacentem super lectum.] Post q̃ de cibis loquutus est Dominus, & uidit incredulos Iudæos, transiit in Gentilium fines. Nam quum increduli essent Iudęi, salus futura erat Gentium. Et ipse primùm quę siuit latere, ut ne habeant Iudæi postea q̃ possint ipsum accusare q̃ ad immũdas gentes præcurrerit. Non potuit tamen latere, non enim † ueniebat ut lateret, & à nemine agnosceret. Mulier igitur quæ audierat de eo, ostẽdit alacrem fidẽ suã: & propterea Dominus nõ statim exaudit, sed moratur & differt donum, ut ostendat mulieris solidam fidem, quæ q̃uis ablegaretur, perseuerauit: ut & nos discamus non statim resilire cum precamur, si non statim uotorum fuerimus cõpotes, sed perseueremus donec accipiamus. Præterea canes nominat Gentiles, tanq̃ exosos Iudæis habitos. Panẽ aũt beneficiũ, quod pueris, hoc est Hebræis, segregarat Deus. Beneficia autem Hebræis imparti tus est. Dicit igitur Dominus, Non oportet Gentiles participes esse beneficiorum quę Iudęis destinata sunt. Quia uerò prudenter respondit mulier & fideliter, desiderij facta est compos. Iudæi enim, inquit, panem habent, hoc est te totũ, qui è cœlis descendisti, & beneficia tua: at ego micas peto, hoc est beneficium particulare. Vide autem Domi

† fieri potest.

Preces cur exaudire interdum differat Deus.

B nũ quomodo non dixerit, Virtus mea saluauuit te, sed quid dicit? Propter sermonem hunc, hoc est propter fidẽ tuam, uade: mũdata enim est filia tua. Disce igitur & tu hoc loco utilem doctrinã. Etenim unusquisq; nostrûm quando peccat, mulier est, hoc est infirma anima. Phœnissa autẽ, tanquam rubtum & sanguinarium ac cruentum peccatum habens. Filiam aũt habet talis † mulier, malum opus, quod habet dæmoniũ. Mala eñ opera, dæmonũ sunt: Peccatores itaq; cũ simus, canes nominamur, immũditia pleni, ꝓpter q̃ & indigni sumus q̃ accipiamus panẽ Dei, hoc est, cõmunicemus immaculatis mysterijs. Q̃d si ꝑ humilitatẽ nosmetipsos agnouerimus, & cõfessi fuerimus nos esse canes, enarrauerimusq; p̃cta nostra, tũc sanabit filia nostra, hoc est opus diabolicum.

† anima

Peccatores canes.

Et rursum egressus de finibus Tyri ac Sidonis, uenit ad mare Galilææ per medios fines Decapolis, & adducunt ei surdũ, impeditæq; linguæ, & deprecanẽ eum ut imponat illi manũ. & cũ apprehendisset eũ de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius, & sputo emisso tetigit linguã eius, ac suspiciens in cœlum ingemuit, & ait illi, Ephata, q̃d est aperire. Et statim apertę sunt aures eius, & solutũ est uinculũ linguę eius, & loquebat̃ rectè: & ꝑcepit illis ne cui dicerẽt. Sed q̃ magis ille eis præcipiebat, hoc amplius ꝑdicabãt, & supra modũ stupebãt dicentes, Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.] Non moratur diu in Gentiliũ locis, sed statim transit, ne (sicut dicebam) daret occasionem Iudæis dicendi q̃ præuaricaretur legem, Gentilibus se miscẽs. Secedens igit̃ à finibus Tyri & Sidonis, uadit in Galilæã. Porrò surdũ & impeditæ linguæ illum sanat. Erat autem morbus ille à dæmone. Iam quòd de turba seorsum apprehendit illum, ideo factum, q̃ non erat arrogantiæ sectator, qui se humiliarat usq; ad nostram inopiam: & ut plurimum noluit coram multis miracula facere, nisi fortè propter uidentium utilitatem. Quum uerò expuisset, tetigit linguam illius, ut ostenderet omnes partes sanctæ carnis suæ sanctas ac diuinas esse, adeò ut & sputum solueret linguæ uinculum: tametsi superfluitas sit omne sputum, sed in Domino admirabilia erant ac diuina omnia. Vt autem suspexit in cœlum, ingemuit, fortassis & orans patrem quò misericordia dignaretur hominem: & nos docens quando facturi sumus miraculum, ad Deũ respiciamus, & inde petamus miraculorũ uirtutem. fortassis etiã misericordia erga humanã naturã tactus, q̃ pacto sic tradita esset diabolo, q̃ illi sic illuderet, & à quo

Partes omnes in Christo sanctæ.

tanta pateretur. Vnde & qui sanarat, à sanatis prædicatur: tametsi illis ipse interdiceret A
ac prohiberet ne quid dicerent. Docemur & item hoc loco ꝙ quando benefacturi sumus, ne plausus uel celebritates ex beneficijs quæramus: quum autem beneficia acceperimus, ut benefactores, licet ipsi recusent, laudemus & prædicemus.

CAPVT VIII.

Ioan. 15. IN diebus illis cum turba admodum multa esset, nec haberent quod manducarent, accersitis ad se Iesus discipulis, ait illis, [Misericordia tangor erga turbam: quia iam triduo apud me manent, nec habent quod edant: & si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in uia. quidam enim ex eis è longinquo uenerunt. Et responderunt ei discipuli sui, Vnde illos quis poterit hic satiare panib. in solitudine? Et interrogauit eos, Quot panes habetis? Illi uerò dixerunt, septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram: & acceptis septem panibus, cum gratias egisset, fregit, deditꝙ discipulis suis, ut apponerent, & apposuerunt turbæ. Et habebant pisciculos paucos: & quum benedixisset, iussit apponi & hos. Comederunt autem & saturati sunt: ac sustulerunt quæ superfuerant fragmentorum septem sportas. Erant autem qui comederant, fermè quatuor mille: & dimisit illos.] Etiam antea tale quoddam miraculum fecit Dominus, & nunc
Matth. 14. idem denuò operatur sumpta occasione iusta, nempe ꝙ tres dies mãserat turba, & ab-
Sup. 6. sumpta erant omnium uiatica. Non enim semper miraculum facit in alimentis, ut ne
Luc. 9. putent quòd propter cibos populus illum sequatur, & nunc nisi periculum ex cibo-
Ioan. 6. rum penuria fuisset, neutiꝙ fecisset miraculũ. Vide autẽ & discipulos quàm insipien-
Erga indociles non decet austeriores nos esse. ter se habeant, nondũ credentes uirtutes illius ex prioribus signis. Ipse aũt non reprehendit docens & nos ne morosiores & austeriores erga indociles simus, sed sunt quæ illis oportet ignoscere ut insipientibus. Considera aũt & hoc, quòd Christus nullũ uult dimittere ieiunũ. omnes enim uult delicijs suorũ donorum alere, & maximè eos qui triduo apud se manent, hoc est baptizatos. Illuminatio enim dicitur baptisma. Quia au-
Baptismi trina immersio. tem baptismus in tribus mersionibus fit, ita & triduo manent qui per baptismum illuminantur. Accepit septem panes, spirituales inquã sermones. Numerus enim septenarius, spiritus sancti symbolum est, qui perficit omnia. Septenario enim numero perfici- B
Septenarius numerus. tur uita hæc, & hoc sæculum. Comedunt autem illuminati, & saturantur, & reliquiæ supersunt. Neꝙ omnes sensus diuinos edere ualent. Verùm sicut in illo quinꝙ panum miraculo, duodecim cophini sunt, & plures reliquiæ: erant enim quinꝙ millia, hoc est, quinꝙ sensibus seruiebant, & propterea nõ potuerunt multa edere, sed paucis contenti fuerunt, & ideo plures sunt reliquiæ: ita hic septem sunt sportæ, & pauciora residua, eo quòd quatuor millia fuerunt, hoc est quatuor uirtutibus exercitati, & propterea tanquam potentiores, plura comederunt, & pauciora reliquerunt. Illa enim sola non potuerunt comedere, quæ fuerunt magis spiritualia, & profundiora, unde & per septem
Matth. 16. sportas designantur. Disce & hoc iuxta historiã, quòd debemus his quibus indigemus
Hebr. 13. contenti esse, & nihil amplius quærere. Ecce enim turbæ quæ comederunt, & saturatæ fuerunt, non acceperunt secum reliquias panum, sed discipuli has gestarunt, quemadmodũ & in cophinis factũ fuerat, sic igit̃ & nos usu nobis cõgruo esse contentos decet.

Et mox ingressus in nauim cũ discipulis suis, uenit in partes Dalmanutha: & egressi
Mat. 16. sunt pharisæi, cœperũtꝙ disputare cũ illo, quærentes ab eo signũ è cœlo, tentantes eum.
Luce 12. Et cũ ingemuisset spiritu suo, dicit, Cur generatio hæc signũ quærit? Amen dico uobis, si dabitur generationi huic signum.] Post signum hoc septem panũ statim secedit in alium locum, timens nequo pacto turba tanto miraculo excitata, quid nouarum rerum moliretur, regemꝙ se faceret. Pharisæi signum quærunt de cœlo, utpote quòd solem si-
Matth. 24. stat & lunam, fulmina deducat, aerem immutet. Arbitrabantur enim eum non posse fa-
Infra 13. cere signũ de cœlo: in Beelzebul facere solum signa in terra. Ipse autem morem eis nõ gerit. Aliud enim est tempus signorũ de cœlo, nempe secundi aduentus tempus, quando uirtutes cœlorum commouebuntur, & luna non dabit splendorem suum. Primi autem aduentus tempus nihil tale habet, sed omnia mansuetudine plena sunt, & ita non dabitur generationi huic signum tale, hoc est de cœlo.

*Codex Romanus addit, discipuli eius. Et relictis illis ingressus rursus nauim abijt traiecto lacu. Et obliti fuerãt * sumere panes, nec præter unum panem habebant secum in naui. Ac præcepit illis dicens, Videte, cauete à fermento pharisæorũ, & à fermento Herodis. Et disputabãt inter sese dicentes,

Panes

A Panes nõ habemus. Et eo cognito Iesus dicit illis, Quid disputatis ꝙ panes nõ habetis? Nondum animaduertitis nec intelligitis? adhuc obcæcatũ habetis cor uestrum? oculos habentes non cernitis, & aures habentes non auditis? & non meministis cũ quinq; panes fregissem in hominũ quinq; millia, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, duodecim. Cũ aũt septem in quatuor millia, quot sportas ex reliquijs fragmentorũ tulistis? Illi uero dixerunt, septem. & dixit illis, Quî fit ut nõ intelligatis?] Reliquit Pharisæos Dominus, ut incorrigibiles. Vbi enim spes est correctionis, ibi immorandũ est: ubi autem illa defuerit, inde transeundum. Singulari autem dispensatione fit ut discipuli obliuiscantur panum, quò meliores euadant obiurgati, & intelligant Domini uirtutem. Nã quum dixisset cauendum à fermento pharisæorum, hoc est doctrina, illi eum putabant de panũ fermento loquutum. Vnde meritò perstringuntur tanq; stupidi, & non intelligentes uirtutem Christi, qui possit ex nihilo facere panes. Fermentum ideo nominat doctrinam pharisæorum & Herodianorum, quia amara est, malitiæq; ueteris plena. Quicunq; enim malitia inueteratus est, & nihil spirituale potest dicere quod auditoris faucibus sit dulce, ille fermentum habet, ac mordacem ueteris malitiæ doctrinam, quæ illi obedientẽ ad pœnitudinẽ tandem ducat. Herodiani aũt erant doctores quidam nuper orti, dicentes Herodem esse Christum, & illi esse credendum. Ioan. 6. Cur doctrina pharisæorum fermẽtum. Herodiani.

Et uenit Bethsaidan, & adducũt illi cæcũ: & obsecrabant eũ ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit illum extra uicũ: & quũ expuisset in oculos illius, imposuissetq; illi manus, interrogauit eũ si quid uideret: & recepto uisu dicebat, Video homines, quoniam uelut arbores cerno ambulantes. Deinde rursum imposuit manus super oculos illius, & fecit ut uisum reciperet, & restitutus est: ac denuo uidebat dilucidè omnes: & dimisit illum in domum suã, dicens, Neq; in uicum ingrediaris, neq; dixeris cui quã in uico.] Apparet Bethsaidan incredulitate multa laborasse: ideo & miseram eam dicit Christus, sicut Matthæus inqt, Væ tibi Chorazin, uæ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent uirtutes quæ factæ sunt in uobis, pridem resipuissent. Huc Matth. 11.
B igitur quũ uenisset Iesus, adducunt ad eũ cæcum. Non erat aũt pura adducentium fides, unde & Dominus educit cæcũ è pago, & sic sanat illum. Expuit uero in oculos cæci, & manus imponit, ut discamus nos ꝙ sermo diuinus & operatio illum subsequens ad miracula facienda efficax sit. Manus enim, operationis symbolũ est: sputum aũt sermonis, eo ꝙ ex ore fit. Et quia neq; cæcus ille pfectã habuit fidẽ, idcirco nõ statim ipsum respicere facit, sed sensim, utpote integra carentẽ fide. Iuxta fidei enim magnitudinẽ & sanitas datur. Prohibet aũt ne ingrediatur in pagũ suum, eò ꝙ, sicut dixi, increduli erãt homines, & animę eius nocuissent. Sed neq; Christus hoc de se alieni dici uult, ut ne in incredulitate sua perseuerãtes illi, in grauius inciderent iudiciũ. Et nos quandiu in hoc pago, id est mundo agimus, anima sumus cæci: educti aũt è mũdo & secularibus negocijs, à Christo sanamur. Postquam autem sanati fuerimus, dicit nobis ne ultrà reuertamur in pagũ, sed in domũ. Domus aũt uniuscuiusq; nostrũ cœlũ, mãsiones q̃ illic sunt. Manus. Sputum.

Et regressus est Iesus & discipuli illius in uicos Cæsariæ q̃ cognominaẽ Philippi: & in uia interrogauit discipulos suos dicẽs, Quẽ me dicũt homines esse? Illi uero respõderunt, Iohannẽ Baptistã, & alij Heliã, alij rursus unũ de numero Prophetarũ. Et ipse dicit illis, At uos quẽ me dicitis esse? Respondens aũt Petrus dicit illi, Tu es ille Christus. Et interminatus est eis ne cui dicerent de se.] Quum abduxisset eos procul à Iudæis, interrogat de se, ut nullum timentes ueritatem faterentur. Respondent igitur, alij quidẽ Iohannem Baptistam te suspicantur, alij uero Heliam. multi enim Iohannem resurrexisse credebant, sicut etiam Herodes opinatus est, ꝙ propter resurrectionem accessisset ei uirtus illa qua miracula faciebat. Iohannes enim quum uiueret, non faciebat miracula. Vbi igitur interrogauit eos de aliorum opinionibus, rogat ex eis & suam ipsorũ sententiam, quasi diceret: Illi errãtes sic de me sentiunt, uos autẽ aliud quiddam dicite. Quid igitur Petrus? Confitetur eum esse illum quia prophetis prædictus est. Quid aũt ad confessionem Petri dixerit Dominus, & quomodo beatificarit illum, Marcus quidem prætermisit, ne uideretur ad gratiam Petri præceptoris sui hæc dixisse: Matthæus autem non omisit. Interminatus est autem illis ut nulli de se dicant. Volebat enim adumbrari gloriam suã, ne postea multi in se scandalizarentur, & propterea ob incredulitatem suam maiori supplicio fierent obnoxij. Matth. 16.

Et cœpit docere eos ꝙ oporteret filiũ hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus A
ſummiſqꝫ ſacerdotibus ac ſcribis, & occidi, & poſt tres dies reſurgere: & aperte ſermo
nẽ loquebaẽ. Et apprehendit illũ Petrus, cœpitqꝫ increpare eũ. At ille conuerſus, & in-
tuitus diſcipulos ſuos, increpauit Petrũ, dicens, Abi poſt me ſatana, quoniam non ſapis
quæ Dei ſunt, ſed quæ ſunt hominũ.] Quãdo deprehendit eos cõfeſſos ſe eſſe uerum il
lũ Chriſtũ, tunc tandem & crucis ſacramentũ eis manifeſtat, tametſi nõ omnino nude:
neqꝫ enim ſic qd diceret intellexiſſent, neqꝫ intelligebãt quid eſſet reſurgere. Vnde pu-
tabant melius eſſe omnino nõ pati. Vnde & Petrus incepit eum increpare, ꝙ temerè in
mortem ſe offerret, potuiſſet enim nõ pati. At Dominus monſtrans ad ſalutem ſuã paſ
ſionem pertinere, & ſolum ſatanam eum nolle pati, ne ſaluentur homines: ſatanam no
minat Petrum, tanquam idem cum ſatana ſentientem, nolentemqꝫ ſe pati, ſed magis ſe
Satanas. opponentem. Satanas enim idem eſt quod aduerſarius. Vade autem poſt me, inquit,
hoc eſt, ſequere uoluntatem meam, & nõ obluctcris, neqꝫ ex aduerſo mihi ſtes, ſed poſt
me ſequaris. Humana dicebat ſapere Petrũ, eò ꝙ humilia quædã & carnalia ſapiebat,
mollius agere, & nõ crucifigi, nec in tentationes incidere dominũ ꝓpter mũdi ſalutẽ.

Et quũ ad ſe uocaſſet turbã unà cũ diſcipulis ſuis, dixit illis, Quicunqꝫ uult ſequi me,
Iohan. 12. abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatẽ me. Nam quiſquis uoluerit ani-
mã ſuam ſeruare, perdet eam. Quiſquis autem perdiderit animam ſuam cauſa mea &
euangelij, hic ſeruabit eam. Quid aũt profuerit homini ſi lucratus fuerit mundũ uniuer
ſum, & animæ ſuæ iacturam fecerit? Aut quid daturus eſt homo quo repenſet animam
ſuam?] Quandoquidem Petrus increparat eum uolentem crucifigi, aduocat turbã: &
audientibus omnibus Petrũ acrius alloquitur, Tu me, inquit, reprehendis Petre, quòd
crucem tollo: ego autem tibi dico, quòd neqꝫ tu neqꝫ quiſquàm ſaluabitur, niſi moriaẽ
Nota. pro bono & ueritate. Cæterũ uide ꝙ nõ dixit, etiamſi nõ uelit quis, moriatur, ſed, qui-
cunqꝫ uult. Nullum enim cogo. Ad bona uoco, non ad mala, ut & compellam: & ita ſi
Abnegare ſemetipſum quis non uult, nõ eſt his dignus. Quid ſit autem abnegare ſemetipſum, diſcemus, ſi di-
dicerimus quid ſit abnegare aliũ. Qui enim abnegat alium, fratrem fortaſſis, uel familia B
rem, uel patrem, etiãſi flagellari illum uiderit, & occidi, nõ aduertit, nõ dolet, nõ compa
titur ſemel ab eo alienatus: ſic quoqꝫ & nos uult corpus noſtrum deſpicere, ut ſiue fla-
Crux ignominioſa. gella, ſiue aliud quid patiatur, ne illi parcamus. Tollat autem crucem ſuam, hoc eſt igno
minioſam mortem. Ignominioſa enim tũc uidebatur crux. Præterea quia multi in cru
cem agebantur latrones, addit quòd cum crucifixione etiam omnem aliam uirtutem
habeat. hoc enim eſt, & ſequatur me. At quoniam graue hoc eſſe uidebatur & crudele
quod imperat nobis ut nos morti exponeremus, dicit ꝙ hoc modo plus habeat miſeri-
cordiæ. Nã quiſquis perdiderit animã ſuam propter me, non tanqꝫ latro qui occiditur,
† qui ſeipſum ſuffocat. uel tanqꝫ is † qui ſuſpendiẽ (hoc enim nõ eſt propter me) talis inueniet animã ſuã: ſicut
contrà ſi quis uideatẽ lucrari, perdet eam ſi in tempore martyrij non reſtiterit. Ne mihi
† ſi etiã addiderit, ꝙ dixeris ꝙ lucratus ſit uitã. nam † quum poſtea deponẽda ſit, etiã ſi totum mundũ fuerit
lucratus, nulla erit utilitas. neqꝫ enim diuitijs ſalus repenſari poteſt. ſiquidem enim hoc
eſt, quod is qui lucratur totũ mundũ, animã aũt perdit. Dediſſet enim & is qui in flãma
cruciabaẽ, & innocens fuiſſet. At nõ eſt tũc talis quædã cõmutatio illic. Proinde & hoc
Origeniſtæ confutãtur. loco cõfutabimus Origeniſtas dicẽtes ꝙ futura ſit quędã animarũ reparatio, poſtqꝫ pu
nitæ fuerint iuxta peccatorũ ſuorũ rationem. Audiãt enim ꝙ illic nõ repenſeẽ quippiã
ꝓ aĩa. Proinde neqꝫ tantum ſubire licet ſupplicium, quantũ ꝓ peccato rependendũ eſt.

Quemcũqꝫ enim puduerit mei ac meorũ ſermonũ in generatione hac adultera & pec
catrice. pudebit illius & filiũ hominis, ubi uenerit in gloria patris ſui cũ angelis ſanctis.

Mat. 18. Et dicebat illis: Amen dico uobis, ſunt quidã inter eos qui hic ſtãt, qui nõ guſtabunt
Luc. 9. mortem donec uiderint regnum Dei ueniſſe cum uirtute.] Non ſufficit mentalis fi-
Sãctificatio corporis et animæ. des, ſed etiam oris cõfeſſio exigitur. Nam quia duplex eſt homo, duplex fiat & ſanctifi
catio. Sanctificatur quidem anima per fidem, corpus autem per confeſſionem. Quem
igitur puduerit crucifixum confiteri Deum ſuum, illius & ipſum pudebit. Indignum
ſe illum ſeruum iudicabit quum uenerit, non tunc humilis, neque (ſicut hic apparebat)
contemptus ita, ut quem eius tunc pudere debeat: ſed in gloria, & cum comitatu an-
gelorum. Quia autem de gloria ſua dicebat, uolens eis declarare quòd non hoc in
uanum per arrogantiam loqueretur, dicit quòd ſunt quidam ex hic ſtantibus, nempe

Petrus,

A Petrus, Iacobus, & Ioannes, qui non morientur donec oſtendero eis in transfiguratio
ne quanta cum gloria uenturus ſim in ſecundo aduentu. nihil enim aliud erat transfor-
matio, quàm ſecundi aduentus ſignificatio. Sic enim tũc & ipſe fulgebit & ſancti eius.

CAPVT IX.

ET poſt dies ſex aſſumit Ieſus Petrũ & Iacobum, ac Ioannẽ, & ſubducit eos in mon- Matt. 17.
tem excelſum ſeorſum ſolos, & transformatus fuit corã illis, & ueſtimenta illius fa- Luce 9.
cta ſunt ſplendida & candida ualde uelut nix, q; cãdida facere nõ poteſt fullo ſuper ter
ram.] Lucas autem poſt octo dies dicit, non diſſidens à Marco, ſed planè conſonans. Il-
le enim & diem quo locutus erat, & diem quo aſcendit, dixit: Marcus aũt intermedios
dũtaxat. Aſſumptos igitur præcipuè ſecũ ſubducit in montem excelſum. Petrum qui-
dem, tanq; eum qui confeſſus erat, & diligebat: Ioannem, ut eum qui diligebatur: & Ia-
cobum, ut & ipſum theologum uocaliſſimum. nam ita moleſtus erat Iudæis, ut etiã He Act. 12.
rodes Iudæis placere uolens ipſum occiderit. In montem aũt excelſum ſubduxit, quò
glorioſius fiat miraculum. Et ſeorſum. ſacramentũ enim ſeorſum demonſtraturus erat.
Per transformationem intellige nõ characteris & lineamentorum immutationem, ſed
manente charactere qualis prius erat, ineffabilis lucis factum eſſe augmentum.

Eſt conſpectus eſt illis Helias cum Moyſe, colloquebanturq; cũ Ieſu. Et reſpondens
Petrus dicit Ieſu, Rabbi, bonũ eſt nos hic eſſe: & faciamus tabernacula tria, tibi unum,
Moyſi unũ, & Heliæ unũ. Nõ enim nouerat quid loquereť erant enim expauefacti. Et
facta eſt nubes quæ obũbrauit illos: & uenit uox è nube dicens, Hic eſt filius meus dile
ctus, ipſum audite. Et repentè quũ circũſpexiſſent, nõ amplius uiderunt quenq;, ſed ſo-
lũ Ieſum eſſe ſecũ.] Helias & Moyſes uidenť colloquentes multis de cauſis, ſed duæ ſuf
ficiũt. Quia enim dixerãt diſcipuli populũ dicere ꝙ Chriſtus ſit uel Helias, uel alius ex Cauſe cur
prophetarũ numero: oſtendit eis prophetarũ præcipuos, ut & inde diſcant quantum in Moſes et He
ter ſeruũ & dominũ interſit. Vna quidẽ cauſa hæc eſt. Alia aũt, quia multi eũ putabant lias in mon
aduerſarium Deo, & quòd ſolueret ſabbatũ, ac legem præuaricaretur, oſtendit in mon te & quid
B te prophetas, quorum unus legiſlator, alter æmulator fuerat. Neq; enim colloquiũ ha- cũ Ieſu col-
buiſſent tales prophetæ cũ eo, qui uiſus fuiſſet ſoluere legem niſi ipſis placuiſſent ea quæ loquuti ſint
diceret. At Petrus timebat deſcendere à mõte. timebat enim ne crucifigereť Dominus: Ioan. 9.
& dicit, Bonum eſt nos hic eſſe, & non illuc deſcendere in medium Iudæorum. Nam
ſi huc uenirent qui aduerſum te ſæuiunt, haberemus Moſen, qui de Aegyptijs trium- Exod. 14.
phauit: haberemus item Heliã, qui ignem de cœlo deduxit, quinquagenarios conſu- 4. Reg. 1.
mentem. Quid aũt colloquebantur cum eo prophetæ? De cruce & de morte eius. Por
rò de Petro dicit ꝙ neſcierit quid loqueretur. Territi enim facti ſunt ob ineffabilem lu-
cem & gloriã. Nõ enim integrè erat in eius animo, ꝙ nunq; uellet deſcendere Ieſum ut
crucifigereť ꝓ ſalute noſtra, ſed in monte ſemper manere. Nũc etiã ſermonẽ ad anago-
giã ſubducamus. Poſt conſũmationem mũdi, qui ſex dieb. eſt cõditus, & nos aſcendere Gen. 1.
faciet Dñs, ſi qdem diſcipuli eius fuerimus, in mõtem excelſum, cœlũ dico, & oſtendet
nobis ſemetipſum fulgidiorẽ. Nũc qdem quaſi in ignobilitate apparuit, crucifixus, &
fabri filius: tũc aũt uidebimus unigeniti illius gloriã, uidebimus etiã legẽ & ꝓphetas cũ
ipſo colloquẽtes, id eſt ea quę de ipſo dicta ſunt tã à Moſe, q; à cęteris ꝓphetis, & tũc cõ
periemus ac uidebimus quòd cũ ſuis operibus conſonent: ac tunc audiemus reuera pa
ternam uocem, quæ reuelat nobis patris filium, & docet, Hic eſt filius meus. Quomo-
do docebit nos? Nube obumbrante, id eſt ſpiritu ſancto, qui eſt fons ſapientiæ.

Porrò cum deſcenderent de monte, præcepit illis ne cui dicerent ea quę uiderãt, do
nec filius hominis à mortuis reſurrexiſſet. Ac uerbũ hoc tenuerũt apud ſeſe, inter ſeſe
diſputantes quid eſſet hoc quod dixerat è mortuis reſurgere.] Quam ob cauſam interdi
cit Dñs diſcipulis ne quid dicant cuipiam de transfiguratione? Vt ne ſcandalizarentur
homines, ſi quum tam honorifica de Chriſto audiſſent, poſtea uiderent ipſum crucifi-
gi. Igitur poſtquàm à mortuis ſurrexit, tempeſtiuum erat de Chriſto dicere glorioſa
quæ ante crucem erant facta. Tenuerunt itaq; apoſtoli apud ſe ſermonem, diſputan-
tes inter ſeſe quid eſſet ex mortuis reſurgere. nondum enim ſciebãt, inquit, quòd opor
tebat è mortuis reſurgere. Eſaie 53.

Et interrogabant illum, dicentes, Quid eſt quod ſcribæ dicunt, Heliã oportere ueni Malac. 4.
re prius? Ille uerò reſpondens dixit illis, Helias quidem ubi aduenerit prius, reſtituet o-
mnia,

Esaiæ 53. *Malach. 4.*

mnia, & quemadmodum ſcriptũ eſt de filio hominis, ut multa patiatur, & contemnatur. A Verũ dico uobis Heliã ueniſſe: & fecerũt illi quæcunq; uoluerũt, ſicut ſcriptũ erat de illo.] De Helia rumor quidã erat apud Hebræos ꝙ uenturus eſſet ante Chriſtũ. Verũtamen phariſæi nõ ut oportebat interpretabantur de Helia, ſed ſpontanea malitia ueritatem occultabant. Duo enim ſunt aduentus Chriſti, is ſcilicet qui præterijt, & is qui futurus eſt. Prioris præcurſor fuit Ioannes, poſterioris autem erit Helias. Proinde Chriſtus uocat Ioannem Heliam, & quòd acriter reprehendebat ac æmulabatur, & quòd ſolitudinẽ amabat. Vrget itaq; Chriſtus iuxta phariſęorũ opinionẽ, ſuſpicantiũ quòd prioris aduentus Chriſti p̃curſor ſit Helias. Et quo urget? Helias quidem quũ uenerit, reſtituet omnia: & quemadmodũ ſcriptũ eſt de filio hoĩs ut multa patiatur. Senſus aũt dictorũ is eſt: Helias Thesbites quãdo ueniet, facturus eſt pacẽ cũ Iudęis q nõ credũt, & adducturus eſt illos ad fidem: & ita ſecundi aduẽtus præcurſor futurus eſt. Nã ſi primi aduentus præcurſor fuiſſet Thesbites reſtituturus omnia, quomodo ſcripta eſſent de filio hominis quòd hæc & illa, debeat pati? Igitur è duobus alterum colligitur: uel non eſſe Heliã prioris aduentus præcurſorem, ſi quidẽ uerè dicunt ſcripturę ꝙ pati debeat: uel nõ uerè dicere ſcripturas dicentes quòd patietur Chriſtus, ſi quidem crediderimus quòd iuxta phariſæorum mentem prioris aduentus præcurſor erit Helias. Helias enim reſtituturus eſt omnia, & nõ erit ultrà incredulus Iudæus, ſed omnes credent prædicationi quot quot Heliam audierint. Itaq; Dominus opinionem phariſæorum euertens dicit ꝙ Helias iam uenerit, hoc eſt Ioannes, & fecerunt quæcunq; uoluerunt in eo, non enim crediderunt ipſi, & tandem capite truncatus factus eſt Iudi apud Herodem præmium.

Duorum aduentuũ Christi præcurſores duo.

Suprà 6.

Et quum ueniſſet ad diſcipulos ſuos, uidit turbam multam circa illos, & ſcribas diſceptantes cum illis. Et protinus uniuerſa turba quum uidiſſet eum, obſtupuit, & accurrentes ſalutauerũt eum, & interrogauit ſcribas, Quid diſceptatis cũ illis? Et reſpõdens unus è turba dixit: Præceptor, adduxi filium meũ ad te, habentẽ ſpiritũ mutum: & quandocunq; eum corripuerit, lacerat eũ, atq; ille ſpumat ac ſtridet dentibus ſuis, & areſcit: & dixi diſcipulis tuis ut eijcerent illũ, & nõ potuerũt.] Quum ueniſſet ad diſcipulos, nouem B uidelicet qui non aſcenderant ſecũ, uidit diſceptantes eos cũ phariſæis. Phariſæi autem freti abſentia Ieſu, moleſti erãt diſcipulis. Ac turbę repentè uiſo illo (deſiderabant enim illum uidere) quaſi à longinqua peregrinatione aduentantem ſalutant. Quidã autem dicunt ꝙ facies eius facta à luce trãsfigurationis formoſior, ad ſalutationem populum inuitarit. Porrò reſpondens unus è turba dixit. Infirmæ fidei homo ille erat, ſicut & Dominus teſtatur dicens, O generatio incredula. & iterum, Credenti omnia ſunt poſsibilia. Et ille ipſe, Succurre incredulitati meæ. Taxat autem diſcipulos tanquam incredulos. Etenim oportebat ipſum non coram omnibus illos accuſaſſe, ſed ſeorſum.

At ille reſpondens ei dicit, O natio incredula, quouſq; apud uos ero? quouſq; patiar uos? adducite illũ ad me. Et adduxerũt illũ ad eũ. At uiſo illo, cõtinuò ſpũs diſcerpebat eũ, & prolapſus in terra uolutabat̃ ſpumãs. Et interrogauit patrẽ illius, Quantũ temporis eſt ꝙ hoc accidit ei? At ille dixit, A puero: & frequenter illũ in ignẽ abiecit, & in aquas, quo pderet eũ. age ſi quid potes, ſubueni nobis miſertus noſtri. Ieſus aũt dixit illi, Illud ſi potes credere, omnia poſſibilia credenti. Et confeſtim exclamãs pater pueri cũ lachrymis dixit, Credo Domine, ſuccurre incredulitati meæ. Quum uidiſſet aũt Ieſus ꝙ turba ſimul accurreret, increpauit ſpiritum immundũ, dicens illi, Spiritus mute & ſurde, ego tibi impero, exi ab eo, & ne poſthac ingrediaris in illũ. Et cũ clamaſſet ſpiritus, multũq; diſcerpſiſſet eũ, exiuit, & factus eſt tanq̃ mortuus, adeò ut multi dicerẽt, mortuus eſt. At Ieſus correpta manu illius erexit eũ, & ille ſurrexit.] Ille quidẽ q acceſſerat ad Dñm, arguit diſcipulos ꝙ non poſſent ſanare: Chriſtus autem in ipſum crimen regerit, quaſi ita dicẽs, Tu quia incredulus es, in cauſa fuiſti ꝙ nõ ſanatus ſit filius tuus. Verũ hoc nõ illi ſoli dicit, ſed generalẽ ad omnes ſermonẽ uertit, & Iudæos oẽs ſimul ob incredulitatem obiurgat. Veriſimile enim erat multos ex aſtantibus fuiſſe ſcãdalizatos. Oſtẽdit aũt de ſiderabilẽ ſibi eſſe mortẽ, eo ꝙ dicit, Vſquequò ero uobiſcũ? hoc eſt, affligor uerſans cũ uobis incredulis. Nõ tamen ſubſiſtit in hoc ꝙ eos reprehendit, ſed etiã medicinam addit, nõ ut ſe oſtentaret, ſed magis ut cũ ſumma modeſtia ſanaret puerum. Vide aũt quo modo nõ ſuæ uirtuti, ſed illius fidei ſanitatem tribuat, dicẽs, Oĩa poſſibilia credẽti. Sed & aliud, quũ uidiſſet cõgregari turbã, increpauit ſpiritũ. nolebat enim corã turba ſanar-

Fidei Chriſtus miracula ſua adſcribit.

A re, & ostentare se ut arrogantē. Quū increpasset aūt & dixisset, Egredere, & ne ultrà ingrediaris: insinuat quòd propter incredulitatē hominis ingressurū iterū fuisset dæmonium, nisi suo prohibitum fuisset præcepto. Permittit aūt discerpi filiū, ut omnes sciant dæmonis insidias, & quòd occidisset hominem, nisi diuina manu refrenatus & retractus fuisset. Sæpe enim in ignē qs à dæmone projicit cōcupiscentiæ & iræ, & in aquā secularū negociorū procellis undantē. Porrò dæmon hic mutus erat & surdus. Surdus quidē, ut audire nolēs diuina eloquia: mutus uerò, ut neq; alios docere ualens quod opportebat. At ubi Iesus, hoc est sermo Euāgelicus, manū apprehenderit, operatiuā dico uirtutē, tūc liberamur ab hoc dæmone. Vide autem quòd Deus quidem adiuuat nos, deinde à nobis bona opera exiguntur. Dicit enim, Erexit illum Iesus, hoc erat Dei adiutorium, & surrexit, hoc est illius in bonis studium. Bor. ex[illegible]

Et cū esset ingressus domū, discipuli illius interrogabant eum seorsum: Cur nos non potuimus ejcere illū? Et dixit illis, Hoc genus nulla re potest exire, nisi p orationem & ieiuniū.] Timebant discipuli ne forte amisissent gratiam quam eis dederat Dñs, & propterea non potuissent ejcere dæmoniū. Vide aūt & reuerentiā eorum quomodo seorsum ad illū accedunt. Hoc enim genus. Quale? Vel lunaticorū, uel omne dæmoniorū genus nō egredit alio quodā modo, nisi precatione & ieiunio. Oportet enim ieiunare eū qui dæmonem patit, & qui sanaturus est: & utrisq; necessariū est ieiuniū, magis autem illius qui dæmonē patitur, ieiuniū exigit sermo. Oportet aūt non ieiunare solum, sed & orare: neq; solū orare, sed & ieiunare. Sic enim ueræ preces fiūt, si nō solum oretur, sed & ieiunetur: ut ne grauetur q orat, ciborū uaporib. sed expeditus sit & leuis. Ieiu[illegible] Vere [pre]ces qua[n]do fiant.

Et illinc digressi iter fecerunt p Galilæā, nec uolebat ut quisq; sciret. Docebat enim discipulos suos, & dicebat illis, Filius hominibus tradit in manus hominū, & occident eū, & occisus tertio die resurget. At illi ignorabāt quod dixerat, & timebāt eum interrogare.] Vbiq; miraculorū operationibus interserit sermonē de passione, ut ne putent ipsum propter impotentiam pati. Dixit igitur quod durum erat, quia occident: & sub-

B dit quod iucundum, quia tertio die resurrecturus esset: ut discamus quod semper læta sequuntur ad tristia, & in tristibus non frustra mœreamus, sed speremus meliora.

Et uenit in Capernaum: & cum uenisset in domū, interrogauit illos, Quid in itinere inter uos disputabatis? At illi siluerunt. Nā inter se disputauerant inter uiam quis esset maior. Et quū cōsedisset, accersiuit duodecim, & dicit illis, Si qs uult primus esse, is erit oīm postremus & omniū minister. Atq; arreptū puerū statuit in medio illorū: & cū cepisset illū in ulnas suas, dixit illis, Quisqs unū ex talib. pueris receperit in nomine meo, me recipit: & qcūq; me recipit, nō me recipit, sed eū q me misit.] Discipuli adhuc huma nū qddā sapiētes, cōtendebāt inter se qs eorū maior & dignior esset apud Christū. Dñs aūt nō prohibebat plationis cupiditatē: uult enim nos aspirare ad sublimiorē gradū: at nō rapere nos uult primas dignitates, sed potius per humilitatē † respicere sublimitatē. Puerū enim statuit in mediū, & illi similes nos uult fieri. Puer enī neq; gloriā desiderat neq; inuidet, neq; uindictæ cupidus est. Et nō solū, inquit, si ipsi tales fueritis, mercedē accipietis magnā: sed & si alios tales uenerabimini propter me, regnū cœlorū accipietis. me enim accipitis. qui autem me suscipitis, suscipitis eum qui me misit. Vides igitur quanta sit humilitas, simplicesq; & absq; fraude mores. Filium enim & patrem in nobis habitare facit. manifestum autem quòd & spiritum sanctum. Mat. 18. Luc. 9. †acquirere Puer. Quanta sit humilitas.

Respondit autem ei Iohannes dicens, Præceptor, uidimus quendā in nomine tuo ejcere dæmonia, nec sequitur nos: & prohibuimus illum propterea quòd nō sequitur nos. At Iesus ait, Ne prohibeatis illum. Nullus enim est qui si fecerit uirtutem per nomen meum, possit cito male loqui de me. Qui enim non est aduersus nos, pro nobis est.] Non zelotypia quadā uel inuidia ductus tonitrui filius prohibet illum qui dæmonia ejcit, sed uolens omnes qui inuocanf nomen Domini nostri Iesu Christi, etiam sequi ipsum, & unum esse corpus omnes discipulos. Vel enim in principio prædicationis quidā uanæ gloriæ studio capti, uoluerunt & ipsi signa facere. Videntes autem nomen Iesu multum ualere, super infirmos hoc dicebant, signáque faciebant, alioqui gratia diuina indigni. Volebat enim Christus dilatari prædicationem etiam per indignos. Quid igitur saluator? Non permittit Iohannem prohibere signa facientem. Omittite, inquit, nullus enim qui fecerit uirtutem in nomine meo, statim poterit de me male lo-

qui. Nam quo pacto malè loqueretur de mę, qui nomen meum in occasionem gloriæ **A**
prætexit, & inuocando illud operatur mira? Videtur autem Dominus sibi contradice-
Luc 11. re. Dixerat enim alibi, Qui non est mecum, contra me est: nunc dicit, Qui non est con
tra nos, pro nobis est. Videntur quidem hæc diuersa, non sunt autem. Nam cum dicit,
Qui non est mecum, contra me est: de dæmonibus est dictum, qui student à diuinis ab
strahere: & quę Dei sunt, dispergere. Quod autem nunc, dictum de hominibus, qui ad
Deum quosdam adducunt per miraculorum operationem.

Quisquis enim ad bibendum dederit uobis calicē aquæ nomine meo, quod sitis Chri
sti: amen dico uobis, nequaquam perditurus est mercedem suam. Et quisquis offenderit u-
num ex pusillis qui cōfidunt in me, melius foret illi si circundaretur saxum molare cir
ca ceruicem eius, & abijceretur in mare.] Non solum, inquit, facientes uirtutem in no-
mine meo, nō prohibeo: sed si quis minimum quiddam dederit uobis propter nomen
meum, & susceperit uos propter me, nō propter humanā gratiā, uel mundanā, neuti-
Cur dixerit quā perdet mercedem suā. Dixit aūt calicem aquæ, propter eos qui parpertatem præ-
calicem a- texunt. Etiam si calicem, inquit, aquę dederis contēptibilem, neque illum perdis. Quem
quæ. admodum autem si unum ex paruis honoraueris, gratus eris Deo: sic si unū ex paruis
scandalizaueris, hoc est despexeris, offenderis, expediret tibi si mola asinaria de collo
tuo suspenderet. grauiorē enim pœnā sustinebimus. Sensibile aūt supplicium dixit, ter-
rens nos per hoc sensibile exemplar.

Et si tibi fuerit obstaculo manus tua, amputa illā. bonum est tibi mutilum ad uitā in-
gredi, potius quàm duas manus habentem abire in gehennā, in ignem inextinguibilem,
Esai. 66. ubi uermis illorum nō morit, & ignis nō extinguitur. Et si pes tuus fuerit tibi obstacu-
Matth. 5. lo, amputa illum. bonum est ut ingrediaris ad uitam claudus, potius quàm duos pedes ha-
Luc. 14. bens mittaris in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis illorum non mori-
tur, & ignis nō extinguit. Et si oculus tuus tibi obstaculo est, erue illum: bonum est tibi
ut luscus introeas in regnum Dei, potius quàm ut duos oculos habens mittaris in gehennā
ignis, ubi uermis eorum nō morit, & ignis nō extinguit. Nā omnis homo igne saliet, **B**
& omnis uictima sale saliet. Bona res est sal. cæterum si sal insulsus fuerit, per quid ipsum
cōdietis? Habete in uobisipsis salem, & pacem habete inter uos inuicem.] Postquàm inter-
minatus est his qui scandalizāt, quod expediret eis si proijcerent in mare: nūc admonet eos
qui scandalizant, ut caueāt sibi ab his qui parati sunt offendere & scādalizare alios. Nā
siue pes siue manus siue oculus fuerit qui scādalizat tę, hoc est, quantumuis sit tibi fami
liaris, etiā si tibi sanguine iunctus sit, uel utilis, amputa illum, hoc est, renuncia eius ami
Vermis nō citię & familiaritati. Vermis autem & ignis quę puniunt peccatores, uniuscuiusque sunt
moriens. cōscientia, & memoria eorum quę in hac uita fœdè sunt acta: quia quasi uermis absu-
Ignis inex- mit, & quasi ignis ardet. Omnis enim homo igne saliet, hoc est probabit: id quod & Pau-
tinguibilis. lus dicit, quod in igne probabunt omnia. Et omnis, inquit, uictima sale saliet. Hoc aūt ex
1. Cor. 3. Leuitico dixit. Ibi enim inquit Deus, Omne donū uictimæ uestræ saliet. Bonum igit
Leuit. 2. est nos sale cōdire sacrificia nostra, sale Dei: hoc est, nō offerre uictimas infirmas & pi-
Sal qui sunt gras, sed uegetas & ualidas. Sal aūt dicit etiā apostolos Dominus, & omnes simpliciter
Simile. qui uirtutē habent cōseruādi, & à putredine cohibendi. Nā sicut sal carnē prohibet, & nō
sinit uermes procreare, ita & sermo doctoris si recēs & mordax sit, carnales homines
cōstringens, nō sinit in ipsis generari uermē irrequietum. Si autē doctor insulsus fuerit,
& nihil habeat quod constringat & cohibeat, in quo salietur, hoc est, condietur: Habete
igitur in uobisipsis salem, hoc est, spiritus gratiam, quæ cohibeat, ita ut pacifici sitis. nā
qui constringit charitate erga proximū, hic salem habet, & pacificus est cum fratre suo.

CAPUT X.

ET quum inde surrexisset, uenit in fines Iudææ per regionem quæ est ultra Iorda-
nem, & conueniunt rursum turbæ ad illum, & sicut consueuerat, rursum docebat
Matth. 19. eas. Et adeuntes Pharisæi interrogabant illum, Licet ne uiro uxorem repudiare? ten-
Deut. 14. tantes illum. At ille respondens dixit illis, Quid uobis præcepit Moses? At illi dixe-
Gen. 1. 2. runt, Moses permisit libellum repudij scribere, ac dimittere. Et respondens Iesus
Eph. 5. dixit illis: Ad duritiam cordis uestri scripsit uobis præceptum istud: cæterùm ab initio
creationis masculum & fœminam fecit illos Deus: propter hoc relinquet homo pa-
trem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, & fient duo caro una. Itaque non iam
sunt

A ri suæ,& fient duo caro una. Itaq; non iā sunt duo, sed una caro. Quod igitur Deus co- 1.Cor.6.
pulauit,homo ne separet.) Sæpenumero reliquit Dominus Iudæos propter inuidiam
illorum,nunc autem iterum in eorum regionē transit,quia passionis tempus appropin
quabat.Et non Hierosolyma nunc ascendit,sed in fines Iudeæ,ut populo simplici pro Hierosoly-
desset.Hierosolymitę enim omnis malitię officina erant,propter pharisęorum malitiā. ma hieron na
Vide ergo malitiā illorū, quomodo tentent Dominū,nō relinquentes illū , ne credant tū phari-
ei turbæ,sed semper accedunt,& sperant se quęstionibus illū facturos perplexū animo, seorum no
& confutaturos.Rogabant enim quæstionem quæ utrinq; præcipitia habebat . An li- mine.
ceat homini uxorē dimittere? Nā si diceret q liceret absoluere,obiecissent ei q dixisset Captiosa
extra causam fornicationis non licere absoluere.Si aūt diceret q nō liceret, taxarent cū pharisæorū
ut aduersarium doctrinis Mosi.Christus igitur, qui est sapientia ipsa, respondet eis re- quæstio.
sponso quo laqueos illorum effugit.Rogat enim illos quid eis præceperit Moses. Quū
aūt illi dixissent præceptum esse dimittendam, interpretatur eis legem. Non adeo cru-
delis erat Moses,inquit,ut talem introduceret legem,sed ad uestri cordis duritiam scri-
psit hoc. Deus enim sciens Iudæorum inhumanitatem,quod qui semel ex eis odio ha- Iudæorū in
bere cœpisse mulierem,occidisset eam:concessit eis † legem talem, nō sibi placentem. humanitas
Ab initio aūt nō sic erat,sed Dei consiliū coniuges ad inuicem coniūgit,& demissis pa- ergo uxo-
rentibus unū facit. Vide aūt quid dicat, q Deus noluit polygamiā, ut hæc relinquerec, res.
& altera duceretur uxor:& iterū relinqueretur illa,& assumereī aliā? Nam si hoc esset, †dimittere
fecisset Deus unū quidem uirū,multas aūt mulieres. Nunc aūt hoc non fecit,sed mascu uxorem
lū & fœminā fecit,unum uni copulari iubens. Possemus fortè & sic hunc locum intelli-
gere. Sermo doctoris,qui semen bonū mittit in animā fidelis hominis,habet rationē ui Secūdus hu
ri erga animā quæ illū suscipit. Sæpe igitur ratio quæ cupit prodesse animæ quæ uerbū ius loci in-
suscipit,relinquit patrem suū, hoc est mentem sublimem: & matrem suam,hoc est uer- tellectus.
bū ornatū:& adhæret uxori suæ,attemperādo se illi,quæ illi expediant docens, & sæpe
sensum imperfectū ac uerba simplicia & idiotarū proferens : & tunc sunt duo in carnē
B unam,hoc est,credit anima carnem factū esse uerbum Dei, & nulla humana cogitatio
potest separare animam à tali fide.

Et in domo rursum discipuli illius eadem de re interrogauerunt illum , & dicit illis, Luc.16.
Quicūq; repudiauerit uxorem suā,& duxerit aliā,adulterium committit aduersus illā.
Et si mulier repudiauerit uirū suum,& nupserit alteri, adulterium cōmittit .] Iterū etiā
discipuli scandalizati sunt, atq; eam ob causam denuò ad eum accedūt & interrogant,
quasi nondum satisfactum esset menti eorum. At ipse respondit eis dicens , Qui dimi-
serit uxorem suam,& duxerit aliam, adulter est eius, scilicet secundæ . Similiter quoq;
& uxor adultera est,quæ reliquit uirum proprium,& alteri coniuncta fuerit.

Et attulerūt ad illū puellos,ut tāgeret illos . Discipuli uerò increpabāt eos q adduce-
bant. Quū uidisset aūt Iesus,indignatus est,& dixit illis, Sinite puellos uenire ad me,ne
prohibete illos:talium enim est regnum Dei. Amen dico uobis, Quicūq; nō acceperit
regnū Dei tanq; puellus,haudquaq; ingredietur in illud . Et quū cepisset illos in ulnas,
impositis manibus super illos benedixit eis.] Magna fides turbarum, quæ etiā sola ma-
nuū impositione benedici à Christo existimabāt puellos quos offerebant. Discipuli ue
rò indignū hoc esse Christo arbitrabantur, q pueri adducerentur ad ipsum:& prohibe
bant adducentes. Quid igitur Christus? Vt doceat humilitatem, & mundani fastus con
temptū,illos & suscipit, & ulnis amplectitur. Ostendit enim q simplices & innocentes
suscipiat,ideoq; dicit, Talium est enim regnū Dei. Vide, nō dixit, horū est enim regnū
Dei,sed talium,hoc est, eorum qui per exercitationem innocentiam acquirunt, quam
puelli à natura habent. Puer enim neq; inuidet,neq; uindictā meditatur, neq; si flagelle Simplicitas
tur à matre, recedit: sed † & uestē suā nouā regiæ purpuræ præfert . Sic & q uirtutibus pueriliis.
uacat,matri suæ, Ecclesiæ dico . neq; uoluptatē, quæ multis imperat, neq; quippiā præ-
fert. Ideo in ulnas tales suscipit Iesus, dicens, Venite ad me omnes q laboratis. & bene- Mat.11.25.
cit dicēs, Venite benedicti patris mei. Regnum autē Dei, prædicationē & promissio- †hanc,etiā
nē † præsentium bonorum dicit. Quisqs igit acceperit prædicationē Dei sicut puer, nō si uestes de
dijudicans uel discredens, ille ingredit in regnum Dei, & in bona quę iam fide suscepit. tritas ferat,
reginæ
Et cū exiret in uiā, accurrit quidā, ac genua flexit illi, & interrogabat eum, Pręceptor †bonorum
bone, quid faciā ut uitā ęternam possideā? Iesus aūt dixit illi, Cur me dicis bonum? Ne- hic dicit

Exod. 20. mo bonus, nisi unus, nempe Deus. Præcepta nosti: Ne cõmittas adulteriũ, ne occidas, A ne fureris, ne falsum testimoniũ dicas, ne fraudes, honora patrem tuũ & matrẽ. At ille respondens dixit illi, Præceptor, hæc omnia seruaui ab adolescentia mea. Iesus autem intuitus illum, dilexit eũ, & dixit illi, Vnum tibi deest: abi, quæcũq; habes uende, & da pauperib. & habebis thesaurũ in cœlo, & ueni sequere me, sublata in humeros cruce. At ille molestia affectus per sermonẽ, discedebat mœrens. habebat enim possessiones multas.] Quidã taxant adolescentem illũ ut insidiatorẽ & malũ & tentatorẽ. At non ita se res habet, sed amabat diuitias, nõ tentabat. Audi enim Euangelistã, q quũ intuitus esset eũ Iesus, dilexerit illum. Quare igitur sic respondit ei Christus dicens, Nullus bonus? Quia ad ipsum accesserat tanq̃ ad hominem, & ad unum ex magistris. Dicere enim uult, Christus: Si quidem ut magistrũ, putas me esse bonum, nullus homo bonus, si cum Deo conferatur. sin ut Deum, me bonũ esse censes, quid igitur magistrũ me uocas? Et ita uerbis istis Christus mentem hominis illius sublimiorem reddere uult, ut ipse tanq̃ Deus agnoscatur. Sed & aliud quiddam corrigit, docendum illum ne aduletur his quibus conuersaturus est, sed radicem fontemq; bonitatis sciat Deum, cui honor tribuendus est. Admiror aũt adolescentem, q cum alij plerisq; sanandorum morborum gratia accesserint, ille uitæ æternæ hæreditatem quæsierit, tametsi grauissimo auaritiæ morbo teneretur: propter quod quũ audisset, Vade uende, & da pauperibus, abijt tristitia affectus. Vide autẽ q non dixerit, Vade, & quęcunq; habes, particulatim uende, & da: sed, uende semel, & da pauperibus, inquit, sed nõ adulatoribus & intemperatis.

Non omnes pauperes humiles. Insuper & hoc dicit, Veni sequere me, hoc est, & omnẽ aliã uirtutem amplexare. Multi enim pauperes sunt, sed nõ humiles: uel etsi humiles, nõ tamen sobrij, sed ebrij, uel alio quodã malo impliciti. Et propterea Dominus dicit, Vende, & da pauperibus, & sequere me, sublata cruce, hoc est præparato teipso pro me ad mortẽ. At hic mœstus ob sermonẽ illũ, abijt. Habebat enim possessiones multas. Nec frustra addidit, multas, nõ enim similiter alligant hi q multum, & hi q parum possident. Difficilius enim expediunt uincula eorum qui multa possident. Verũ & si quis adolescens fuerit iuuenili ac le- B uiter sensu, & male cõposito pectore, uendat facultates suas, utpote iram & concupiscentiam, & quæcunq; ex his mala pullulant, & det ea ac abijciat pauperibus, hoc est dæmonibus (pauperes enim sunt, omniq; priuati bono, & exciderunt diuitijs bonitatis Dei)

Pauperes dæmones. & tunc sequatur Christum. Nã q diuitias peccatorum dæmonibus obiecerit, sequi poterit Christum. Declina enim à malo, inquit, hoc est, abijce malas diuitias pauperibus

Psal. 36. potestatibus, dæmonib. inquã: & fac bonum, hoc est, sequere Christum, & tolle crucẽ.

Et cum circumspexisset Iesus, dicit discipulis suis, Quã difficulter ij qui pecunias habent, in regnum Dei intrabũt? Discipuli uerò obstupuerũt super uerbis illius. At Iesus rursum respondens dicit illis, Filij, q̃ difficile est eos qui fiduciã habent in pecunijs, regnum Dei ingredi? Facilius est camelũ per foramen acus ingredi, q̃ diuitem in regnũ Dei ingredi. Illi uerò supra modũ admirati sunt, dicentes intra sese, Et quis potest saluus esse? Intuitus aũt Iesus illos dicit, Apud homines impossibile est, non apud Deũ: nam omnia possibilia sunt apud Deum.] Diuitiæ non malæ sunt, sed qui illas habent, digni sunt qui taxentur: nõ enim illas habere oportet, hoc est detinere, sed eis uti pro necessi-

Cur Græcis χρήματα possessiones dictæ. tate. χρήματα enim, hoc est opes, dictæ sunt, quia usui sunt hominibus, & opem atq; auxilium afferũt: nõ aũt q detinendæ sint. Qui igitur illas habẽt & includũt, difficile in regnũ Dei ingrediunt. Difficile aũt hoc loco p impossibili intellige. Impossibile enim diuitẽ hominẽ saluari. Hoc aũt manifestũ ab exemplo quod ponit Dominus, dicens q facilius sit camelũ intrare p foramẽ acus, q̃ diuitẽ in regnum Dei. fieri enim nõ potest ut

κάμηλος Græcis animal uel rudẽs quo nautæ alligãdis anchoris utuntur. camelus per foramen acus transeat. Per camelum autem intellige uel animal, uel crassum funẽ q̃ nautæ in maximis nauigijs utunt. Impossibile enim est hominẽ, quatenus diues est, saluari. Etenim apud Deũ hoc possibile est. Dixit enim Christus, Facite uobis amicos ex mãmona iniustitiæ. Vides q si Deũ audiuerimus, q̃modo possibile fiat. Apud homines aũt impossibile, hoc est, quando humana sapimus, impossibile est. Iam

Luc. 16. quare discipuli obstupuerunt super uerbis illius? Non enim ipsi diuites erant. Mihi uidetur quòd pro omnibus hominibus anxij fuerint. Iam enim misericordes cœperant fieri. Quidam hoc loco dubitant quomodo dixerit, Omnia possibilia sunt Deo: quum Deus peccare nequeat. Dicimus itaq;, quando dicit omnia, intelligimus ea q̃ sunt. pec

Quomodo Deo omnia sint possibilia. *Peccatum quid.* *Rom. 5.* *Psal. 15.*

catum autē non est. Peccatū enim res est sine essentia, & sine substantia. Vel aliter, Peccatum non est potentiæ, sed infirmitatis: sicut & Apostolus dicit, Christus, quum nos infirmi essemus, mortuus est. Et iterum Dauid, Multiplicatæ sunt infirmitates eorum. & ita peccatum apud Deum non est possibile, quia infirmitas est, Nunquid autem dicunt, Deum factū infectū facere non posse? Dicimus Deum esse ueritatem. factum aūt infectū facere, mendacium est. Quo pacto, quęso ueritas fecerit mendaciū? Prius enim perderet naturam suam: & ideo qui sic loquuntur, perinde loquuntur ac si quærant, Num potest Deus non esse Deus? Vides igitur quàm ridicula sit quæstio.

Quomodo uxor & parentes relinquendi. *Iulianus.* *Quenam uiro ab uxore utilitas.*

Et cœpit Petrus dicere illi, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te. Respondens aūt Iesus dixit: Amē dico uobis, nullus est q reliquit domū, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrē, aut uxorem, aut liberos, aut agros, mea causa & euangelij, quin recipiat centupla nunc in tempore hoc, domus, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros cū persecutionibus, ac in uēturo seculo uitā æternā. Multi aūt primi erunt postremi, & postremi primi.] Petrus tametsi pauca reliqsset, quia tamen dixit omnia, indicium est quòd etiam pauca uinculo quodā illum detinuerint: & ita beatificatus est is qui etiam pauca reliquerat. Quumq; solus Petrus rogasset, omnibus generaliter loquitur Christus, dicens, Omnis qui reliquerit uxorē, uel patrem. Hæc dicit non ut parentes uelit auxilio destitui, & ab uxoribus separari, sed docet nos præferre pietatem erga Deū omnibus carnalibus. Quia enim uere bellū à prædicatione accensum erat, & negaturi erāt pueri parentes propter pietatē, dicit, Quisquis reliquerit cognatos quos sibi natura dedit, & in summa, corporalia omnia propter Euangeliū, centupla omnia accipiet in præsenti seculo, & in futuro uitā æternam. Nunquid ergo & mulieres centum accipiet? Etiam. Tametsi maledictus Iulianus hoc irriserit. Quid cōfert uxor domui uiri? Omnino curat ut uir habeat quod edat, quibus induatur, & horum omnium curam adimit uiro. Vide itaq; hoc etiā in Apostolis. Quot mulieres fuere quibus cura erat de amictu & esu illorū. & quę ministrarūt eis, qui nihil horū curabāt, sed solū sermonē &
B doctrinā? Similiter matres & patres multos habuerūt apostoli, qui diligerent, & amico affectu erga se essent. Et Petrus q unā domū reliquerat, postea omniū discipulorū suorum domos habebat. Et nunc quoq; ubiq; terrarū erecta sunt templa in nomine eius, quæ sunt claræ domus. Et quod maius, hęc omnia in persequutionib. possident sancti, hoc est quod dicit, cū persequutionibus, id est persequutionem passi, & maleaffecti atq; afflicti. Vnde & qui ultimi in hoc seculo uidentur propter afflictiones & persequutiones, erūt primi propter spem in Deū. Sed & pharisæi qui uidentur primi, facti sunt postremi. Qui autem relictis omnibus sequuti sunt Christum, facti sunt primi.

Qui primi, & qui postremi. *Matth. 20.* *Luc. 18.*

Erant autē in uia ascendentes Hierosolyma, & præcedebat illos Iesus, erantq; pauefacti, & sequentes timebant. Et assumptis rursum duodecim, cœpit illis dicere quæ sibi euentura essent. Ecce ascendimus Hierosolyma, & filius hominis tradetur principibus sacerdotū & scribis, & condemnabūt eum ad mortem, & tradent illū gentibus, & illudent illi, & flagellabūt eum, & inspuent in illum, & occident eū, & tertia die resurget.] Quare prædicit eis euentura? Vt mentes discipulorum præparet, quo prius audita facilius ferant, & non repentè percellant animo. Insuper ut sciant quòd uoluntarius patiatur. Nam qui prænouit, & effugere potest, & non fugit: manifestum quòd uoluntarium se passionibus exponat. Seorsim autem assumit discipulos, & cum solis illis loquitur. Secretum enim mysterium erat passio, quod familiarioribus duntaxat reuelandum erat, & propterea in uia omnes præcedit, uolens à multitudine segregare discipulos. Insuper per hoc quòd omnes præcedit & præuenit in uia, ostendit quòd ad passionem accurrat, & non fugiat mortem propter nostram salutem. Quamuis autem multa enumerat aspera, omnium tamen illorum sufficiens consolatio est unum hoc, quòd tertia die resurget.

Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi dicentes, Præceptor, uolumus ut quicquid petierimus, facias nobis. Ille uerò dicit eis, Quid me uultis facere uobis? Illi uerò dixerunt ei, Da nobis ut unus tibi à dextris, & alter tibi à sinistris sedeamus in gloria tua. Iesus autem dixit illis, Nescitis quid petatis. Potestis bibere poculum quod ego bibo? & baptismate quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt ei, Possumus.] Alius Euangelista dicit quòd mater illorum accesserit ad Christum. Verisimile *Matth. 20.*

A Et ueniũt Hiericho: cumq́ egrederetur ab urbe Hiericho, ac discipuli illius, & turba copiosa, filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta uiam mendicans. Et cum audisset q Iesus Nazarenus esset, cœpit clamare & dicere, Fili Dauid Iesu miserere mei. Et increpabant illum multi ut taceret. At ille multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei. Et stetit Iesus, ac iussit illum uocari: & uocant cæcum, dicentes illi, Bono animo esto: surge, uocat te. Ille uerò abiecto pallio suo surrexit, & uenit ad Iesum. Et respondens dicit illi Iesus, Quid uis faciam tibi? Cęcus autem dixit ei, Rabboni, ut uisum recipiam. Iesus autem dixit illi, Abi, fides tua saluum te reddidit. ac protinus recepit uisum, & sequebar̃ Iesum in uia.] Matthæus duos cæcos narrat: & fieri potest duos quidem esse sananos, hunc aũt ex illis clariorẽ fuisse, cuius nunc mentionẽ facit Marcus. Vide autem quomodo turbæ Iesum uenerantur, ita ut increparẽt cæcum clamanteꝫ; quasi rex quispiã præteriret. Porrò Iesus illũ interrogat, ut ne quis putet q ille alia uoluerit, Christus autem alia dederit. Grati aũt animi cæcus erat, qui postquã sanatus est, Iesum non dimisit, sed sequutus est illum. Iam & per anagogen intelligere possumus: Hiericho locus iste inferior est: cæcus aũt qui sedet hoc loco, humana est natura, quæ filius erat Dei, qui omnem superat dignitatem. Ista igitur clamabat ad Iesum, per Hiericho, id est hanc uitã, euntem. Misericordia autem motus erga illam, & propter fidem, saluam eam fecit ubi uetus peccati uestimentũ exuit. Seruata autem sequuta est illum, faciendo mandata in uia, hoc est in hac uita. Hic enim possumus sequi Christum: postea autem excluduntur omnes à mandatorum operatione.

Mat. 20.
Quid sibi uult quòd Iesus cæcũ interrogat.

CAPVT XI.

Et cum appropinquant Hierosolymis ad Bethphage & Bethaniã iuxta montem oliuarum, emittit duos è discipulis suis, & dicit illis, Abite in uicum qui contra uos est, & statim ingredientes in illũ inuenietis pullum alligatũ, supra quem nullus hominũ sedit: soluite eum, & adducite: & si quis uobis dixerit, Cur facitis hoc? dicite q Dominus eo opus habet: & cõtinuò illum mittet huc. Abierunt aũt, & inuenerũt pul-
B lum alligatũ iuxta ianuã foris in biuio, & soluunt illũ. Et nonnulli eorũ qui illic stabãt dicebant illis, Quid facitis soluentes pullũ? At illi dixerũt eis quemadmodũ ipsis præceperat Iesus, & sinebant illos.] Sæpe etiã aliàs uenit Hierosolymã, sed nunquam cum tanta maiestate, quãta nunc. Prius quidem delitescebat propter inuidiam illorũ: nunc autem quia passionis tempus aderat, quod ipse sibi præfiniuerat, clarior uenit: ut si uelint, gloriã eius intelligant, & ex prophetijs quæ in ipso impletæ erãt, agnoscant eũ esse Deum uerum. sin nolint, in maiorem condemnationem eorum sit, q etiam tam claris miraculis non crediderint. Vide enim quot signa eis hoc loco dixerit. Dixit eis, Inuenietis pullum: dixit prohibendum: & deinde cum dicerent, Dominus illo opus habet, dixit dimittendum. Neutiquam enim hoc parum fuisset apostolis permitti ut abducãt pullum, nisi diuina quædam uirtus dominos pulli adegisset: præsertim pauperes & agricolas fortassis. Attamen disce Dominum id non sinè causa fecisse: neq; opus habebat pullo, qui totius Iudæam & Galilæã peragrauerat: sed monstrabat quòd super populum gentium sessurus esset, qui tum incredulus erat & ineruditus, & uinctus peccatis suis in biuio, hoc est uita hac, apud ianuã, quæ est extra ecclesiam. Solutus est aũt ab apostolis per baptismũ & fidem: & uectus est in eo Dominus, cũ apostoli uestimenta sua, hoc est omnem qui est ex uirtute decorẽ imposuissent. Prius enim nudi erant Gentiles & deformes, patrantes nepharia: postquam autem ab apostolis adducti fuerunt, tunc honestè didicerunt ambulare, & propterea etiam in ipsis fertur gestatus Christus. Fuerunt autem quidam, nempe ij qui prius domini pulli, hi prohibere ausi fuerunt apostolos: uel certè dæmones: sanè & his apostoli præualuerunt.

Matth. 21.
Luc. 19.
Asina quid designat.

Et adduxerũt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi uestimenta sua, seditq́; super illum. Multi uerò uestimenta sua sternebant in uiam, alij uerò frondes incidebant ex arboribus, & sternebant in uiam. Et qui præcedebant, quiq́; sequebantur, clamabãt dicentes, Hosanna, benedictus qui uenit in nomine Domini. Benedictũ quod uenit regnum, in nomine Domini patris nostri Dauid, Hosanna in altissimis.] Multitudo quamdiu incorrupta manet, agnoscit quantũ opus erat: ideo & singuli pro uiribus suis Iesum uenerãtur. Laudantes aũt quid dixerint, uideamus. A' Dauid sanè hymnũ illũ sumpsere. Porrò Hosanna iuxta quosdam significat, salua obsecro: iuxta quosdã uerò hymnum.

Hosanna.

† centesimo decimoseptimo. Rectius tamen est quod primo dictum. Habetur enim in † decimoseptimo psalmo, O A
Domine salua obsecro: id quod in Hebraico Hoianna scriptum est. Regnum autem
Dauid, regnum Christi dicebant, tum quòd à semine Dauid deductus esset Christus, tum
quòd Dauid interpretari quis potest idoneũ uel sufficientem manu. Quis autem alius ma
nu usqueadeo ualidus & potens ut Dominus, cuius manus tanta miracula sunt opera-
Vestis animae caro. tae? Caeterum sternamus & nos uestimenta nostra, hoc est carnem. Vestis enim animę,
caro, quam subijciamus Domino, & sternamus uiam uitae nostrae: deputantes & inci-
dẽtes ab arboribus ramos, hoc est, sanctorũ uias imitemur. Arbores enim sunt sancti,
à quibus ramos secant, qui illorũ imitantur uirtutem. Opera item nostra & quae praece
dunt & quae sequuntur, sint in gloriã Dei. Sunt etenim qui uitam honestam principiò
prae se ferunt, quorum uita subsequens longè dissimilis est: non enim in gloriam Dei.

Et ingressus est Hierosolymã Dominus, & in templum. Et cũ circumspexisset om-
nia, iamque tempus esset uespertinũ, egressus est in Bethaniã cum duodecim: & postero
die cum exissent Bethania, esurijt: cumque uidisset arborem fici procul habentẽ folia, ue-
niebat si scilicet inuenturus esset aliquid in illa: & cũ uenisset ad illam, nihil inuenit nisi
folia. Nõ enim erat tempus ficorũ. Et respondens Iesus dixit ficui, Ne posthac ex te in
aeternũ quisquã edat fructũ. Et audiebant discipuli illius.] Ingressus quidẽ est in Hiero
solymã, sed iterũ exijt: ostendens quòd relicturus esset eam desertã, & in direptionẽ. Et e-
Bethania. greditur in Bethaniã, quam uertunt interpretes domũ obedientię. Iudaeis enim inobe
Ficus quare à Domino execrata. dientibus & duris corde relictis, uenit cũ discipulis ad eos qui sibi obediebant. Videa-
mus aũt & quae de ficu dicuntur. Emergunt enim & apparent quaedã absurda. Primũ
quidem quòd esurierit manè: deinde quòd cum nõ esset tempus fructuũ, fructum quaesierit:
ad haec qua ratione plantam insensatã punierit. Dicunt igitur omnia haec singulari di-
spensatione facta. Nam quoniã saepe miracula fecit benefaciendo hominibus, non ui-
derant aũt discipuli potentiã eius si quem uellet affligere: eius gratia hic uult ostendere
discipulis quod & affligere, & se crucifixuros in uno momento perdere potuisset, si uo
luisset: & ideo in arbore insensata ostendit uirtutem suam: quae res magna ac mira est, B
Fici humiditas. quòd arbor succulenta tam subitò exaruerit. humidior enim fermè omnibus est ficus. At
quòd manè esurit, id dispensatione quadam permittit carni: ac fructũ quaerit ex ea quę nõ
Ficus, typus synagogae Iudaicae. habebat fructum: ut id quod supra dixi, ostendat discipulis, quod etiã punire possit. Ha
bet item & ficus typum synagogae Iudaeorũ, qui folia sola habebant, hoc est legem, um
bram illis praebentem, fructum uerò nullum afferebant. Esuriebat autem Iesus salutem
Ioan. 4. illorum. Meus enim cibus est, inquit, ut faciã uoluntatem patris mei. uoluntas autem
patris est, ut conuertantur se peccatores. Et quia synagoga fructum non habebat, maledi
cta est & exaruit, neque prophetam, neque doctorem habens.

Et ueniunt Hierosolymã, & ingressus Iesus in templum coepit eijcere eos qui uen-
debant & emebant in templo: & mensas collybistarum, & sellas uendentiũ columbas
subuertit: & non permisit ut quisquã deportaret uas per templum: & docebat dicens
Esaie 56. illis, Nõnne scriptum est, Domus mea domus precationis uocabitur omnibus genti-
Hier. 7. bus? uos aũt fecistis eam speluncã latronũ. Et audierunt scribae principesque sacerdotũ,
& quęrebant quõ illum essent perdituri. Timebant enim eum, quòd tota turba admira
Ioann. 2. batur doctrinam illius.] Quòd eiecerit uendentes, etiã Ioannes narrat: sed Ioannes in
principio Euangelij, hic aũt sub finem. Verisimile igitur hoc secundò factũ quo etiã Iu
daeorum accusatio maior esset: quandoquidẽ neque cũ saepe idem fecerit Dominus, sunt
Quamobrem templũ spelunca latronum, & qui nam latrones. cõuersi. Speluncã aũt latronũ nominat templũ propter auaritiã. Latronũ enim genus
ad lucrũ spectat. Et quoniam etiam illi propter sacrificia, animalia quę offerrent, lucri gra
tia uendebant, latrones ipsos nominauit. Collybistae aũt fuerunt qui nũmos permuta-
bant. Collyba enim genus est numismatis minimi aerei. Accusando aũt illis etiã Esaiã
prophetã affert dicentẽ, Domus mea domus precationis uocabit. Absit aũt ne & nos
extra templũ eijciamur. Multi enim & in nostrũ templũ ingredimur uendentes utilia,
Plenas mensas nummorum habentes q sunt. & emẽtes deteriora. Sunt aũt qui & plenas mensas nummorũ habent, qui administrãt
& dispensant ecclesiastica, & omnia propter auaritiã faciunt. Quin & sellae uendentiũ
columbas subuertunt, hoc est pontifices uendentes spiritualia dona. Columba enim sym
bolum est spiritus sancti: quẽ qui uendũt, à Dño & sacerdotio repellunt. Nam qui pro-
pter datũ aurũ ordinatur, depositus est. Sed & quisquis gratiã quę ex baptismate est, &
mundi-

A munditiam prodit diabolo, hic uendit columbam suam: propterea ex templo eijcitur.
Et cum iam uespera esset, egressus est Iesus è ciuitate. Et manè prætereuntes uide-
runt ficum exaruisse radicitus, & recordatus Petrus dicit illi, Rabbi, ecce ficus illa quā
execratus es, exaruit. Et respondens Iesus dicit illis, Cōfidite Deo: amen dico uobis φ
quicunqꝫ dixerit monti huic, tollaris, ac mittaris in mare, & non hæsitauerit in corde
suo, sed crediderit fore quæ dixerit, erit illi quicquid dixerit.] Tametsi Matthæus dixe
rit quòd statim exaruit ficus, & uidentes discipuli admirati sint: nihil mouearis audiēs
nunc Marcum dicentem φ sequenti die uiderint exaruisse ficum. Sic enim intelligere
debes id quod apud Matthęum, Et statim exaruit ficus: quo lecto, subsiste, & dein dic, *Cap. 21.*
Et cum uidissent discipuli, admirati sunt. Quando? Cum uidissent: non statim, sed se-
quenti die: proinde sic intelligenti nihil difficile occurrit. Vide itē & ex hoc loco quo-
modo Christus monstretur Deus. dicit enim per prophetā Dominus, Ego aridū facio *Ezech. 17.*
lignum uiride. Porrò mireris diuinā misericordiā, quomodo etiā nobis, qui per fidem
illi assimilamur, uirtutē dat faciendi miracula, quā ipse natura habet, ita ut montes trās-
ferre possimus. Mons autem est etiam superba mens, cum arrogans est & obstinata. *Mons superba mens.*
Nam qui uidet superbiæ morbum sibi obsistentē & conantem eijcere ipsum à uisitatio
ne & prouidentia Dei. (superbus enim ille est qui dicit φ omnia possit ipse sine Deo
perficere) talis igitur debet increpare illum montē, superbiam dico, & dicere ei, Mitta
ris in mare, hoc est in mūdanos homines, hoc est, eos qui in mari huius uitę sunt, ac in-
creduli: ipse aūt nunquam hæsitet, hoc est, separetur à Deo. Superbus enim separatur à
Deo dicens, Nihil à Deo habeo neqꝫ indigeo eius auxilio.
Propterea dico uobis, Omnia quæcunqꝫ orantes petitis, credite φ accipietis, & erūt *Matth. 7.*
uobis. Et cū steteritis orantes, remittite si quid habetis aduersus aliquem, ut & pater ue *20.*
ster qui in cœlis est, remittat uobis delicta uestra. Quod si uos non dimiseritis, neqꝫ pa- *Eccl. 18.*
ter uester qui in cœlis est dimittet uobis peccata uestra.] Qui magna affectione credit, *Credens.*
cor suum omnino extendit ad Deum. Et ut ipsius Dauid uerbis utar, effundit animā
B suam coram Deo. qui autem extendit cor suum ad Deum, unitur illi, & feruefactū cor
eius magnā certitudinē sumit φ uoti compos fiat: id quod experti sciunt omnes. Opi-
nor aūt omnes hoc experiri, qui uel mediocriter attendunt. propterea dicit Christus φ
omnia accipietis, quæ cum fide petitis. Qui aūt credit, totum se dat Deo, cū lachrymis
illi colloquens, quasi pedes Domini precando tenere se putans. Vis aūt & alia ratione
accipere quæ petis? Dimitte si quid in te peccauerit frater. Vides facilitatem doni Dei.
Et ueniunt rursum Hierosolymā, & cū ambularet in tēplo, ueniunt ad illum princi-
pes sacerdotū, & scribæ & seniores, & dicunt illi, Qua authoritate hæc facis? & quis tibi
dedit authoritatē istam, ut ista facias? Iesus aūt respondens dixit illis, Quærā à uobis &
ipse quiddā, & respōdete mihi, & dicā uobis qua authoritate hęc faciā. Baptismus Ioan
nis utrū è cœlo erat, an ex hominibus, respondete mihi. Et cogitabāt apud se dicentes,
Si dixerimus, è cœlo, dicet, Cur igit̃ nō credidistis illi? At si dixissent, ex hominibus, ti-
mebant populum. Omnes enim habebant Ioannē φ uerè propheta fuisset. Et respon-
dentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondens dicit illis, Nec ego dico uobis qua
authoritate hæc faciā.] Insanientes φ eiecisset è templo negociatores, accedūt ad eum,
ut animo perplexum redderent, quærentes quanā potestate hæc faceret, quasi talia ei
dicentes: Quis es tu qui hæc facis? magister constitutus es? sacerdos ordinatus es? Hæc
aūt dicebant ut dubitare eum faciant, & in uerbis capere queant. Nam si dixisset, pote
state mea hæc facio, lapidassent illum ut Deo cōtrarium. Sin aūt dixisset, potestate Dei
facio, abduxissent ab eo plebem, quæ illum arbitrabatur esse Deū. Dominus igitur in-
terrogat illos de Ioanne, nō sine causa, neqꝫ sophistarū more uicissim illos capiens: sed
quia Ioannes de ipso testificatus erat, idcirco de illo malignos interrogat, ut cū recepe-
rint Ioannem à Deo esse, cogantur & testimonium Ioannis quod de Christo dederat,
accipere. Et quia maleuoli dubitabant, neqꝫ ego dico uobis, inquit. non dixit, neqꝫ ego
scio quid dicā: sed, neqꝫ ego dico, hoc est, quia maleuoli estis, nō dignabor uos respōso.

CAPVT XII.

ET cœpit illis per parabolas loqui: Vineam plantauit homo, & circundederat se- *Matth. 21.*
pem, & foderat lacum, & ædificauerat turrim, & elocauerat eam agricolis, & pe- *Luc. 20.*
regrè profectus est: & misit ad agricolas, cum tempestiuum esset, seruū, ut ab agricolis *Esaie 5.*
acciperet

acciperet de fructu uineæ. At illi arreptum illum ceciderunt, ac remiserunt uacuũ. Et A
rursum misit ad illos alium seruum, & illi coniectis in eum saxis, cõminuerunt caput,
& remiserunt contumelijs affectum. Et rursum alium misit, & illum occiderunt, mul-
tosq; alios: hos quidem cædentes, illos uerò occidentes. Itaq; cum unum adhuc habe-
ret filium suum dilectum, misit etiam illum ad eos postremum, dicens: Reuerebuntur
filium meũ. Illi uerò agricolę dicebant inter sese: Hic est hæres, uenite occidamus eum,
& nostra erit hæreditas. Et arreptum illum occiderunt, & eiecerunt è uinea. Quid igi-
tur facturus est dominus uineę? Veniet & perdet agricolas, & dabit uineam alijs.] Vi-
Psal. 79. nea populus est, quem plantauit dominus. Perfice enim, inquit, uineam istam, quam
Exod. 15. plantauit dextera tua. Et Moses, Introducens planta eos in monte sancto tuo. Sepes au
tem, lex, quæ prohibebat ipsos commisceri gentibus. Turris uerò, templum. nam con
spicuum erat. Porrò torcular, altare in quo effundebatur sanguis. Elocarat autem po-
pulum agricolis, hoc est doctoribus qui per id temporis erant, & principibus Iudæo-
rum. Misit uerò seruum unum, fortè Heliam, & qui tunc erant, & Michæam, quem cę
cidit Sedechias, pseudopropheta scilicet. Secundum autem seruum lapidatum cęcide
runt, hoc est occiderunt, & contumelijs affecerunt, Osee & Esaiam prophetas. Tertiũ
autem seruum, id est eos qui in captiuitate fuerunt, ut Danielem & Ezechielem. Vlti-
mo autem misit filium suum Deus (qui homo nominatur propter misericordiam) di-
cens, Reuerebuntur filium meum. Non ut ignorans quod futurum erat hoc dixit, sed
quod fieri oporteret, & uerisimile erat futurum dicens. Mali autem agricolæ cum didi
cissent quòd hic esset filius Dei, eiecerunt illum extra uineam, id est, terra Hierusalem,
& interfecerunt. extra enim illam crucifixus est. Dominus igitur uineæ, pater occisi
filij, immò & ipse occisus filius, perdidit agricolas, quos tradidit Romanis, & populũ
collocauit alijs agricolis, apostolis scilicet. Vis uidere quomodo apostoli coluerint ui-
neam? lege librum Actorum, & inuenies tria millia & quinq; millia simul credere ac
offerri in primitias Deo.

Psal. 117. An ne hanc quidem scripturam legistis, Lapidem quem reprobauerunt ij qui ædifi B
Act. 4. cabant, hic factus est in caput anguli: à Domino† factũ est hoc, & est admirabile in ocu
lis nostris. Et quærebant eum cõprehendere, & metuebant turbã: sciebant enim q; ad-
uersus ipsos parabolam dixisset. Et relicto illo abierunt.] Per omnia ista ostendit reie-
ctos Iudæos, gentes autem acceptas. Lapis enim ille, Dominus: ædificantes aũt, docto
res populi. Quẽ igitur reprobauerunt doctores: ille in caput anguli factus est. Caput
enim ecclesiæ factus est. Angulus enim ecclesia, quæ in unũ coniungit Iudęos & Gen
tiles: quemadmodũ & angulus duos parietes inter se cõmittit. Igitur iste angulus, hoc
est ecclesia, à Domino factus. Et est mirabilis in nostris fidelium oculis. Ab infidelibus
etiã miracula calumniam patiuntur. Mirabilis est igitur ecclesia, quasi ex miraculis cõ-
stituta, Domino cooperante apostolis, & sermonem confirmante per sequentia signa.

† factus est hic, & est admirandus. ista em angulũ refert Theophylactus.
Lapis quis.
Aedificãtes qui.
Angulus.
Ecclesia mirabilis.

Et mittunt ad illum quosdam è Pharisæis & Herodianis, ut eum captarēt sermone.
Illi uerò cũ uenissent, dicunt ei, Præceptor, scimus quòd uerax es, & non curas quenq;
Matth. 22. nõ enim respicis personã hominũ, sed cũ ueritate uiã Dei doces. Licet censum dare Cę
Luce 20. sari, an nõ? demus, an non demus? Ille uerò sciens illorũ simulationē, dixit illis, Quid
me tentatis? Afferte mihi denariũ, ut uideam. Illi uerò attulerunt. Et dicit eis, Cuius est
imago hæc & inscriptio? Illi aũt dixerũt ei, Cęsaris. Et respondēs Iesus dixit illis, Reddi
Sup. cap. 3. te quę sunt Cęsaris, Cæsari: & quę sunt Dei, Deo. Et admirati sunt de eo.] Diximus etiã
alias de Herodianis, q; fuerit hæresis quædã tũc nuper orta dicentiũ Herodē esse Chri
stum, eo q; in temporibus illius defecisset successio regũ Iudaicorũ. Alij aũt dicunt He
rodianos hoc loco dictos esse milites Herodis, quos pharisæi in testes eorum quæ Chri
stus dicturus erat, assumunt, ut consequenter cnmprehendant illum & abducant. Vi-
de aũt malitiam illorũ, quomodo adulatione tentent decipere Dominũ. Scimus dicũt,
q; non respicis personã hominum, & ita neq; Cæsarem uerereris. Totũ enim hoc artifi
cium erat utrinq; habens præcipitia: ut si quidem diceret q; liceat dare Cæsari tributũ,
arguerent eum apud populum, tanq̃ qui eos in seruitutem redigeret: sin diceret non
persoluendũ, accusarent eum ut ad seditionem populum mouentem cõtra Cæsarem.
At fons sapientiæ dolos illorum euadit. Ostendite mihi, inquit, numisma. Cum enim
uidisset quòd imaginem haberet Cæsaris, dicit, Reddite quod habet imaginem, ei

A cuius gerit imaginem, hoc est Cæsari: & quę sunt Dei, Deo, hoc est, Nihil obstat uobis
ad pietatem persoluere Cæsari. Potestis enim & Cæsari persoluere, & Deo sua tribue- *Cæsar*
re. Cæsar item unicuiq; nostrũ, ineuitabilis illa corporis nostri necessitas est. Iubet igi- *quid.*
tur Dominus reddere etiam corpori sua necessaria, cibos scilicet ac uestes: & quæ Dei
Deo, nempe uigilias quantas possumus, orationes &c. Sed & diabolo, qui Cæsar est,
obijce quæ tibi ab illo data, iram, concupiscentiã malam: & quæ Dei sunt, offer Deo.

Et ueniunt Sadducæi ad illum, qui dicunt nõ esse resurrectionẽ: interrogaueruntq;
eũ dicẽtes, Præceptor, Moses scripsit nobis, Si cuius frater moriat̃, ac relinquat uxorẽ, *Deu. 25.*
& liberos non relinquat, ut accipiat frater eius uxorẽ illius, & suscitet semen fratri suo.
Septẽ fratres fuerũt, ac primus accepit uxorẽ, isq; moriens nõ reliquit semen: & secun-
dus accepit illã, ac mortuus est, & nec ipse reliquit semen: & tertius similiter: & accepe
rũt eam septẽ, nec reliquerũt semen: postremò uerò omniũ mortua est & uxor. in resur
rectione igit̃, cum resurrexerint, cuius illorũ erit uxor? Nam septẽ habuerũt eam uxo-
rem. Et respondens Iesus dixit eis, An nõ propterea erratis, ꝙ nesciatis scripturas, neq;
uirtutẽ Dei? Cũ enim à mortuis resurrexerint, neq; cõtrahunt matrimoniũ, neq; nuptũ
dant̃: sed sunt uelut angeli qui in cœlis. Cęterũ de mortuis ꝙ resuscitant̃, nõ legistis in li
bro Mosi, quõ in rubo loquutus sit illi Deus dicens, Ego ille Deus Abrahã, & Deus *Exod. 3.*
Isaac, & Deus Iacob? nõ est Deus mortuorũ, sed Deus uiuentium. Vos igit̃ multũ erra
tis.] Hæretici apud Iudæos erant Sadducæi, dicentes nõ esse resurrectionẽ, neq; ange- *Sadducæi*
lum, neq; spiritũ. Obliquè aũt, ut dolosi, aggressi, fingunt narrationẽ quandã qua sub- *apud Iu-*
uertatur resurrectio, cõtexto argumẽto quod nunq̃ euenit, neq; fortè eueniet. Septem *dæos hæ-*
aũt fingunt qui unã ducunt uxorẽ, quo magis resurrectionẽ discerpant. Igit̃ quia præ- *retici e-*
texebant illi legẽ Mosi, ostendit eos ignaros scripturarũ. Non eñ intelligitis, inquit, de *rant.*
qua resurrectione scriptura loquat̃. Vos enim opinamini ꝙ olim resurrectio talis ma-
gis corporalis sit futura: at nõ sic erit. Itaq; ignoratis scripturæ mentẽ, sed & Dei uirtu-
tem ignoratis. Enimuero uos ad difficultatẽ rei fortasse respicitis, & propterea addu-
B bitatis quõ poterunt dissoluta corpora redire ad animam. Sed uirtuti diuinæ hoc qua-
si nihil erit. Erit igitur resurrectio, & nõ corporalis, sed diuinior quidã uitę status, angę
licus uidelicet. Incorruptibiles enim erimus, & ijdem qui sumus manẽtes, proptereaq;
tollentur etiã nuptiæ. Nunc enim nuptiæ propter corruptionẽ fiunt, ut successione ge
neris durãtes homines nõ intereant: tunc aũt sicut angeli absq; nuptiali successione illi
ipsi erunt, & nunq̃ deficient: sic & qui resurgunt, sine nuptijs permanent, nunq̃ immi-
nuendi. Et aliter quoq; taxãtur ut nescientes scripturas. Si enim intellexissent illas, in-
telligerent etiã quomodo scriptum sit, Ego sum ille Deus Abrahã, utpote manifestè ui *Exod. 3.*
uentium. Non enim dixit, Ego eram, sed, sum: utpote præsentium, atq; illorum non
perditorum. Iam fortassis dicet quis, ꝙ hoc de sola Abrahę anima dixerit Dominus, &
nõ item de corpore, & ita corpora nõ resurgunt. Dico igitur primùm quidem ꝙ Abra
ham utrunq; dicatur, anima & corpus, & ita etiã Deus est corporis, quod & ipsum ui-
uit apud Deum, & nõ omnino in nihilum redigitur. Insuper quia Sadducæi de corpo
ris resurrectione dubitabãt, certum ꝙ Dominus de corporibus dixerit ꝙ uiuant apud
Deum, nõ de anima. nam istud iam ex confesso erat etiã apud carnales † Iudæos. Ob- *† Saddu-*
serua & hoc. Resurrectio est eius quod ceciderat surrectio, immortalis autem anima *cæos*
non cecidit, sed corpus hoc: itaq; & resurget iterum, coniugali animæ complicitum. *Resurre-*
ctio.

Et cum accessisset quidã è scribis, & audisset eos simul disputantes, uideretq; ꝙ bene
respondisset eis, interrogauit illum, Quod est primum omnium præceptorũ? Iesus aũt
respondit illi, Primũ omniũ præceptum est, Audi Israel, Dñs Deus noster, Dñs unus *Deut. 6.*
est: & diliges Dñm Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota men-
te tua, & ex totis uiribus tuis. Hoc est primum pręceptũ: & secundum simile hoc est, Di *Leuit. 19.*
liges proximum tuum ut teipsum. Maius his aliud præceptum nõ est. Et dixit illi scri-
ba, Bene præceptor cum ueritate dixisti, ꝙ unus sit Deus, & non sit alius præter illum:
quodq; diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligẽtia, & ex tota anima, & ex totis
uiribus, ac diligere proximum ut seipsum: plus sit q̃ uniuersa holocaustomata & uicti-
mæ. At Iesus cum uideret ꝙ cordatè respondisset, dixit illi: Haud longè abes à regno
Dei. Et nemo post illa audebat illum interrogare.] Matthæus quidem inquit quòd ten *Cap. 22.*
tans accesserit: Marcus uerò dicit ꝙ prudenter responderit. Nunquid ergo dicunt con

traria? Minimè: sed uerisimile est primū quidē ipsum ut tentantē interrogasse, deinde A
cū profuisset ei responsum Christi, & cordate respondisset, ab illo laudatū. Vide aūt &
laudem. Non perfectū illum testatur. Non enim dixit intra regnū cœlorū es: sed, non
procul es. Quare aūt hanc potissimū quæstionē legisperitus ille proposuit Christo? Pu
tabat reprehendi posse Christū, qui emēdaturus esset legē, unde accusari possem tanq̄
legis aduersarius. Verū Dñs ostendens ei q̄ charitatē simpliciter non habeat, sed inui-
dia corruptus uenisset ad hæc interroganda, dicit: Primùm & magnū mandatū est, dili
gere Deum: secundū simile, diligere proximū. Quomodo aūt simile? Eo q̄ simul inter
1. Ioan. 4. 5. se connexa sunt. Qui enim diligit Deum, diligit & facturam eius, homo aūt maximè
propria factura Dei: & ita qui diligit Deū, diliget etiā omnes homines: & dum proxi-
mū diligit, multo magis Deū diligit. Nā si homines diligit, q multas sæpe scandalorum
occasiones & odia fouēt, quāto magis Deū, qui semper benefacit? Audi aūt Dominū,
Ioan. 14. Qui diligit me, mādata mea seruabit. Vides nos diligendo Deū seruare mandata eius.
Ioan. 13. Mandata aūt eius omnia de amore mutuo tractant. Et iterū, In hoc sciēt omnes q̄ mei
discipuli estis, si diligitis inuicem. Vides iterum q̄ ex mutuo amore discitur amor erga
Christū, ita ut simus eius discipuli & amici. Obserua aūt quomodo omnes animæ uir-
Tres uirtutes animæ. tutes enumerarit. Est enim uirtus animę animalis, quā insinuat dū dicit ex tota anima.
Irā eīm & cōcupiscētiā totā dilectioni Dei dari uult. Est etiā alia uirtus animę quę dicit̄
nutritiua, ea est & plantarū: q̄ & ipsa quoq; Deo tota est dāda. Est insup rationalis uis,
quā nominauit lex intelligentiā. Omnes igit̄ animæ uirtutes charitati offerendæ sunt.

Et respondēs Iesus dicebat docēs in tēplo: Quomodo dicunt scribę Christū esse filiū
Psal. 109. Dauid? nam ipse Dauid dixit afflatus spiritus sancto, Dixit Dominus Domino meo,
sede à dextris mihi, donec posuero inimicos tuos scabellū pedum tuorū. Ipse ergo Da-
uid uocat eū Dñm, & unde filius eius est? Et pleraq; turba audiebat illū libēter. Et dice-
bat illis in doctrina sua, Cauete à scribis, qui amant infulati obambulare, & amant salu
tationes in foris, primasq; sellas in cōgregationibus, & primos accubitus in cœnis, qui
deuorant domos uiduarū, & sub prætextu lōgas faciūt preces: isti accipient grauiorē B
damnationē.] Quia Christus ad passionē accessurus erat, corrigit prius opinionē scri-
barū erroneā, qui suspicabantur Christū esse filium Dauid, sed non Dominū. Demon
strat igitur se Deum ex ipsis Dauid uerbis: & nō simpliciter, sed deterret, eo q̄ dicit, Do
nec posuero inimicos tuos scabellū pedum tuorū. Nam ipsi omnino erāt inimici eius,
quos posuit Deus pater scabellū pedum Christi. Vide aūt & quomodo interroget. nō
enim dixit, Quid uobis uidetur de me, sed, de Christo? Et ita non perstringit eos. Et
neq; potestis mihi dicere quòd absq; spiritu hoc dixerit, sed spiritus sancti afflatu di-
Quomodo pharisaica damnentur disciplina. xit Dominū, hoc est, motus gratia spiritus. Quomodo ergo Christus, filius est Dauid,
an nō Dominus eius, & Deus? Turba igitur audiebat eum libenter. Et dicebat turbæ,
Cauete à scribis, qui splendidiores ferunt stolas, & propter illas præferri uolunt, salu-
tationesq; & celebritates fori probant, & gloriæ omnibus modis studēt: qui & domus
uiduarum comedunt. Clàm enim accedunt ad mulieres præsidio destitutas, quasi illa-
rum futuri tutores & patroni & prætextu longæ orationis, & pietatis colore & simula
tione decipiunt simpliciores, deuorantes domos diuitū. Illi igitur grauiorem accipient
Sapien. 6. damnationem, quàm alij Iudæi peccantes. Potentes enim potentius punientur. Inte-
rim & Apostolos docet ne iuxta scribarum morem uiuant, sed se imitentur. Doctores
enim illos ordinans uerisimile est ut uitæ suæ fecerit imitatores.

Et cū sederet Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat quomodo turba mitteret æs
Luc. 21. in gazophylaciū, & multi diuites mittebāt multa: & uenit quædam uidua pauper, mi-
sitq; minuta duo, quod est quadrans. Vocatisq; ad se discipulis suis, dicit illis: Amen di
co uobis, q̄ uidua hæc pauper plus misit, q̄ omnes q miserūt in gazophylaciū. Nam o-
mnes ex eo quod ipsis supererat, miserūt: at hęc è penuria sua omnia quęcūq; habebat
misit, totā substantiā suam.] Mirabilis quædā cōsuetudo apud Iudæos erat. Qui enim
poterant & uolebant, mittebant in thesaurū templi, qui uocabatur gazophylacium, è
quo sacerdotes & pauperes & uiduæ alebātur. Quūq; id multi facerēt, & uidua acces-
Precatio Theophylacti. sit, suam uoluntatē declarans opibus abundantiorē. Gloria tibi Christe, qui & parua
gratiora sępe habes q̄ magna. Quæso ut etiā mea anima uidua talis sit, quę abijciat sata
nam, cui ut uiro adhæsit, & mittat in thesaurū sacrū duo minuta, carnē & mentē, ipsa
immi-

A imminuat, continentia quidem carnē,humilitate uerò animã,ut & ego audiam ꝙ to-
tam meã uitam cõsecrarim Deo,nõ relicta ulla cogitatione uel affectione huic mũdo.

CAPVT XIII.

ET cum exiret de templo,dicit illi quidam è discipulis illius,Præceptor,uide quales
lapides, & quales substructiones. Et Iesus respondens ait illi, Vides has magnas *Matth. 24.*
substructiones? Non relinquetur lapis super lapidem,qui nõ diruatur. Et cũ sederet in *Lucæ 21.*
monte oliuarũ è regione templi interrogabãt illum secretò Petrus & Iacobus,& Ioan-
nes & Andreas:Dic nobis,quãdo hæc erũt? & quod signũ est quando hæc omnia sint
cõsummanda?] Quoniam multa de desolatione Hierusalem dicebat Iesus,ꝙ relinque
retur domus illorũ deserta, discipuli eius admirantes ꝙ tantæ magnitudinis, tamq́ pul- *Matth. 23.*
chra ædificia abolenda essent,ostendunt illi decorẽ templi. At ille nihilominus prædi-
cit perdenda,& in tantũ,ut neq; lapis super lapidẽ maneat. Et dicũt quidam multas ue-
teris ciuitatis Hierusalem reliquias superstites, & ita Christũ mendacẽ ostendere ten-
tant.sed hoc neutiq̃ uerum est. Nam etiã si reliquiæ quædã relictæ essent(quod uerum
non est) nõ tamen relinquentur usq; ad consummationẽ seculi. Quin historiæ habẽt ꝙ
Aelius Hadrianus templũ & ciuitatem à fundamentis effoderit, & ita in illo impletũ
est ꝙ non sit relictus lapis super lapidem. Porrò sedente illo in in monte oliuarum, ac- *Aelius Hadrianus templum & ciuitatẽ Hierosolymorum funditus suffodit.*
cesserunt ad eum interrogantes: Quando hæc erunt? hoc est, quando consummabitur
Hierusalem? At ipse antequam responderet eis de his de quibus interrogabant: munit
cogitationem illorum, ut ne errent. Quia incipientibus illis fieri in Iudæa surrexerunt
quidam qui se dicebant magistros, dicit Dominus, Videte ne decipiamini.

At Iesus respondens illis cœpit dicere, Videte ne quis uos fallat: multi enim uenient
in nomine meo dicẽtes, Ego sum Christus, multosq́; decipient. Cum aũt audieritis bel
la,& rumores bellorũ, ne turbemini. oportet enim fieri, at nondũ finis. Insurget enim
gens aduersus gentẽ,& regnum aduersus regnũ. Et erunt terræmotus in singulis locis,
& erunt fames ac turbationes. Initia dolorũ hæc. sed cauete uos uobis. Tradent enim
B uos in concilia, & in synagogis cædemini, & sub principibus ac regibus * ducemini
propter me, in testimoniũ illis. Et apud omnes gentes oportet prius prædicari Euange ** Rom. codex habet σταθήσεσθε id est, sistemini uel stabitis.*
lium.] Multi uenient, qualis erat Iudas, qualis Theudas, qui dicebãt se à Deo missos esse.
Bella aũt futura dicit, quæ & Iosephus narrat ante captiuitatẽ facta. Nam insurgebat
quidem gens,& nõ reddebat tributa. Romani aũt irati eos infestarunt, & cõtinuis insi
dijs ac cladibus affecerunt, sed nondum finis Hierusalem. Romani enim misericordes
erant. Nõ solum autem bella erant, sed etiã aliæ clades à Deo immissæ, ut fames, & ter *Act. 5.*
ræmotus: ostendente eis Deo manifestè ꝙ ipse illos impugnaret. Omnia enim hęc prin *Iosephus.*
cipia parturitionum, hoc est malorum quæ ipsis euentura sunt. Cauete autem uos uo-
bis. tradent enim uos in cõcilia. Tempestiuè interserit narrationem illam, Tradẽt uos
in concilia, ut ex cõmunibus habeant consolationem quandam in proprijs calamitati-
bus. Sed & dicendo, Propter me ducemini ad duces & reges, consolationem eis non
mediocrẽ attulit, ꝙ pro ipso passuri essent. In testimonium uerò illis, hoc est, ut inexcu
sabiles illi sint, & ob hoc condemnati, ꝙ etiam torquentes uos, ueritatem uincere non
potuerunt. Deinde ne putes ꝙ pericula & afflictiones prædicationem prohibeant, in-
quit, Et in omnes gentes oportet prædicari Euãgelium, & tunc capietur Hierusalem.
Nam ꝙ ante captiuitatem prędicatum sit Euangelium, audi Paulum, In omnem terrã
exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. quod etiam in maiorem con- *Ad Ro. 10.*
demnationem Iudęæ factum est, ꝙ ante captiuitatem ubiq; Euangelium prædicatum
est. Nam cum uiderẽt tam breui tempore in totum orbem prædicationem transire, e-
tiam ipsi agnoscere debuissent Christi uirtutem, pœnitentiam agere, & liberari à cala-
mitatibus: sed non intellexerunt, & idcirco maius illorum iudicium.

Cum autem duxerint uos tradentes, ne præcogitetis quid dicturi sitis, neq; medite-
mini, sed quicquid datum fuerit uobis in illa hora, hoc loquamini. Non enim estis uos
qui loquimini, sed spiritus sanctus. Traditurus est autem frater fratrem in mortem, &
pater filium, & insurgẽt filij aduersus parentes, & morte afficient eos. Et eritis odio ha-
biti ab omnibus propter nomen meum. Sed qui perseuerauerit usq; in finẽ, hic saluus
erit.] Anteq̃ bellum perfectũ excitatũ esset, quid nõ patiebantur Apostoli ab illis dum
protraherentur ad tribunalia, ducerentur ad reges, Herodẽ, & Agrippã, & Neronẽ? *Act. 12. 25. 26. 28.*

Lucæ 12. Ne igitur antea soliciti sitis (inquit) quid loquamini, sed in ipsa hora dabit uobis spiritus sanctus quę loquamini. Prædicit aūt eis, quod omniū est grauissimū: nempe à maximè familiaribus impugnandos. Et dicit hoc, ut quū prius audierint, præ parent, & periculū facilius ferant: deinde cōsolatio sequitur, φ propter me odio eritis habiti. Quòd enim propter ipsum fuerūt odio habiti, satis erat ad omnes calamitates leniēdas. Quin & φ saluandi erāt perseueraturi usq; in finē, etiā ipsum maximā afferebat cōsolationē.

Dan. 9. Porrò cum uideritis abominationē desolationis de qua dictum est à Daniele propheta, stantem ubi non oportet, qui legerit intelligat. Tunc qui fuerint in Iudęa, fugiāt ad montes: qui uerò fuerit in tecto, ne descendat in domū, nec ingrediatur ut quicquā tollat è domo sua: & qui fuerit in agro, ne reuertatur ad ea quæ reliquit à tergo, ad tollendum pallium suum. Væ autem prægnantibus, & lactantibus in diebus illis.] Abominatio desolationis, statua est eius qui ciuitatem destruxit. Abominatio enim omne idolum dicitur: desolationis uerò φ capta & desolata Hierusalem, illam statuerunt intra adytum templi. Pilatus quoq; Cæsaris imagine noctu in templum illata, magni

Quādo cœperit bellū & desolatio Hierosolymorum. tumultus author fuit plebi. tunc enim cœpit & bellum, & desolatio Hierusalem. Igitur tunc hi qui in Iudęa fuerint, fugiant in montes. Bene autem dixit, hi qui in Iudæa. nam Apostoli non fuerunt in Iudæa: sed, ut diximus, antequā bellum exortum est, in persecutione exacti sunt è Hierusalem, immò ipsi exierunt, diuino afflati spiritu. Qui igitur inuenti fuerint in Iudæa, fugiāt: Et is qui supra tectum, nullius rei gratia quæ in domo, reuertatur. Expedit enim ut quis uel nudo corpore saluus fiat. Insuper uæ & prægnātibus, & lactantibus uæ. Quare? quia nō possunt fugere mulieres quibus sunt pueri, affectione erga illos detentæ. Prægnantes quoq; propter uteri sarcinam neq; ipsæ facilè fugam inueniunt. Existimo autem quòd & pueros hoc loco significet uorandos. Fame enim obsessi nec pueris pepercerunt.

Orate aūt ne fuga uestra fiat hyeme. Erunt enim dies illi talis afflictio, qualis nō fuit ab initio rerum conditarū quas condidit Deus, usq; ad hoc tēpus, nec futura est. Et nisi Dominus abbreuiasset dies illos, haudquaq; salua fuisset uniuersa caro. Sed propter electos quos elegit, abbreuiauit dies.] Si hyeme fuga fieret, tēporis iniuria impedimenta habituri essent fugere uolentes, & omnino afflictio futura est earum quæ fuerunt uel erunt unquam grauissima. & nisi abbreuiasset Deus, hoc est, citius Romanorum bellum dissoluisset, nō fuisset salua uniuersa caro, hoc est, Iudæus non fuisset relictus. Sed propter electos, hoc est eos qui ex Iudæis crediderunt, uel postea credituri sunt, bellum citius diremptum est. Deus enim quia præcognouit ex Hebræis multos post captiuitatem credituros, non permisit totum genus aboleri. Possunt autem hæc morali sensu sic exponi. Abominatio desolationis, est omnis diabolica cogitatio, quæ stat in loco sancto, hoc est nostra mente. Tunc igitur qui est in Iudæa, fugiat in montana, hoc est, qui cōfessus fuerit, currat ad uirtutū montes. Iudęa enim cōfessio dicitur. Et qui in summo stat, non descendat. Quando enim affectio quædam in mente nostra reperitur, oportet per confessionem ad summa recurrere, & à summitate uirtutis non descendere. Et qui operatur quod bonum, non reuertatur ut tollat ueterem† consuetudinem, quæ est uestis quam exuit. Væ autem fugienti in hyeme. Oportet enim nos fugere à peccato cum alacritate, & non frigide & segniter. Hoc enim per fugam in hyeme insinuatur.

(Margin: B; Sensus moralis.; † conscientiam)

Tunc si quis uobis dixerit, ecce hic Christus, ecce illic: ne credatis. Exorientur pseudochristi & pseudoprophetæ, & edent signa ac prodigia ad decipiendū, si fieri posśit, etiam electos: uos autem cauete, ecce prædixi uobis omnia. Cæterùm in illis diebus post afflictionem illam sol obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cœli decident, & uirtutes quæ in cœlis sunt, concutientur: & tunc uidebunt filiū hominis uenientem in nubibus cum potestate † multa & gloria.] Quia impleuit quæ ad Hierusalem attinent, incipit igitur nunc de aduentu Antichristi dicere. Quòd autem dicit Tunc, ne intelligas quòd quando fient ea quæ suprà dicta sunt de Hierusalem, si quis uobis dixerit, Ecce hic Christus, ne credatis: sed scito quòd scripturæ proprietas hęc est, sicut etiā Matthæus post genealogiam Christi dicit, In diebus illis aduenit Ioannes. Quibus diebus? Non mox sequentibus post Christi natiuitatem? Non, sed indefinitè. Sic igitur & hoc loco dicit tunc: nō quando Hierusalem desolata fuit, sed per tempus aduentus Antichristi, ne seducamini. Multi enim prætexent nomen Christi, ita ut &

(Margin: Iohel. 2.; Esaiæ 13.; † & gloria multa.; Scripturæ proprietas.; Matth. 3.)

A ut & electos seducere queant. At post aduentum Antichristi omnis creatura immutabitur, quando stellæ obtenebrabuntur propter immensam lucem Christi. Commouebuntur autem & angelicæ uirtutes, hoc est obstupescent, uidentes tantam rerum mutationem fieri, & conseruos suos iudicari. Et tunc uidebunt Dominum ut filium hominis hoc est in corpore. Nam quod spectatur, necesse corpus est. Quāuis autem in corpore ut homo ueniet, aderit tamen cum potestate & gloria magna.

Et tunc mittet angelos suos, & aggregabit electos suos à quatuor uentis, à summo terræ usque ad summū cœli. A' ficu uerò discite similitudinem: cum ramus eius tener fuerit, produxeritque folia, scitis quòd propè sit æstas. sic & uos cum uideritis hæc fieri, scito te quòd propè sit in foribus. Amen dico uobis, quòd non præteribit generatio hæc donec omnia hæc facta fuerint. Cœlum & terra transibunt, sed uerba mea non præteribunt.] Vides quòd & filius angelos mittit, sicut & pater. Vbi igitur sunt qui dicunt, Non est æqualis Deo & patri? Venient igitur angeli ut congregent electos, qui tanquam in nubes rapti, occurrant Domino. A' ficulnea autem disce quod dico. Quemadmodum enim folia ficu habente, statim æstas adest: sic & post afflictionem Antichristi statim absque ullo mediatore aderit Christi aduentus, quæ reuera iustis æstas quædā est ab hyeme, peccatoribus autem hyems ab æstate. Amen dico uobis, quòd generatio hæc, hoc est Christianorū, non transibit donec hæc omnia, de Hierusalem & antichristi aduentu, fiant. Non enim generationem dicit Apostolorū, quia plerique non usque ad consummationem Hierusalem uixerunt, quomodo ergo ad consummationem mundi pertingere dicerentur? Generationem itaque Christianorum dicit, ita consolans Apostolos, ne suspicentur quòd cum tanta mala fiant, fortè deficiat fides. Quasi diceret, Cōfidite, & bono animo estote: non præteribit generatio fidelium, neque deficiet. Prius enim transibunt immobilia hæc elementa, cœlum & terram dico, quàm mei sermones in ullo intercidant. Omnia quæcunque dixi, perficientur.

Contra dicētes Christū non esse æqualem Deo & patri.

Secundus Christi aduētus quasi do affuturus.

Cæterùm de die illo ac tempore nemo nouit, ne angeli quidem qui in cœlo sunt, nec B ipse filius, sed solus pater. Cauete, uigilate & orate: nescitis enim quando tempus sit: sicut homo qui peregrè ait relicta domo sua, deditque seruis suis substantiā suam, ac suum cuique opus, & ianitori mandauit ut uigilaret. Vigilate igitur: nescitis enim quādo dominus domus uenturus sit, serò an medio noctis, an in gallicinio, an diluculo: ne si uenerit repentè, offendat uos dormientes. Cæterùm quæ dico uobis, omnibus dico, uigilate.] Volens Dominus discipulos à diei & horę illius interrogatione cohibere, dicit quòd neque angeli neque filius sciāt. Si enim dixisset, scio quidem, sed nolo uobis reuelare, mœrore illos affecisset: nūc aūt prudenter rem agit, & eos omnino prohibet ne discere affectent ac molesti sint, dicens, Neque angeli sciunt, neque ego. Ab exemplo autem intelligas quod dicitur. Sæpe puerili uident patres suos tenere quiddam in manibus, & hoc petunt, patribusque dare nolentibus, plorant quòd nō accipiunt: denique patres occultant illud quod tenent, & ostendentes manus uacuas pueris, fletum illorū sistunt. Sic & Dominus quasi pueros apostolos alloquens, occultauit diem. Nam si dixisset, scio, non dico aūt, indoluissent quòd ab illo non discerent. Quòd aūt Dominus sciuerit & diem & horam, manifestum, quia seculi conditor est. Et quo pacto quod fecit nesciret? Verùm utiliter abscondit Deus consummationē uitę, siue omnium in cōmuni, siue uniuscuiusque in singulari, ut dum incertus est finis, semper soliciti simus ac anxij, expectantes illū, & timentes ne imparatis superueniat. Consideremus aūt uerba. Tardè quidem tunc adest finis, quando quis in bona senecta moritur. Media aūt nocte, cum mediam ætatem peregerit. In gallicinio aūt, quando in nobis ratio completa fuerit. Gallus enim ratio est, quæ nos à somno excitat, & stuporem repellit. Cum igitur puer incipit iuxta rationem uiuere & sapere, tunc gallus ei canit. Ante gallicinium autem omnino puerilis ætas est. Omnes igitur finē in memoria habere oportet: etiāsi quis puer sit, prouidendum ne fortè non baptizatus moriatur. Omnibus autem hæc præcipit Dominus, & his qui in mundo uiuunt, & his qui secesserunt. Debemus igitur uigilare & orare. Vtraque hæc necessaria sunt. Multi enim uigilant, sed noctem malè absumunt. Vide autem quomodo non dixerit, Nescio enim quando tempus est, sed, nescitis. Occultauit enim nostram ob utilitatem. Nam si nunc, cum est finis mundi incertus, mutuis odijs insanimus, quid non faceremus scientes finem? In extremam sanè malitiam insume-

Exemplum occultationis diei secūdi aduētus.

meremus tempus quod uitæ finem præcederet, deinde ultimo die summa cum iactura pœnitentiam ageremus.

CAPVT XIIII.

Matth. 12. Luc. 22. Ioan. 11.

ERat autem pascha, & azymorum dies futuri post biduum. Et quærebant summi sacerdotes ac scribæ quomodo eum per dolum comprehensum occiderent. Dicebant autem, Non in die festo, ne tumultus fiat populi. Et cum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, accumbente eo uenit mulier habens alabastrum unguenti nardi pisticæ preciosæ: & cõminuto alabastro effudit illi in caput. erant autem quidam qui indignarentur apud sese, ac dicerẽt, Ad quid perditio hæc unguenti? nam poterat hoc uendi pluris quàm trecentis denarijs, ac dari pauperibus. Et infremuerũt aduersus illam.]

Cur quartis nos ferijs ieiunamus. Christus pascha uerũ.

Feria quarta concilium conuenit, & propterea ieiunamus etiam nos quartis ferijs. Illi quidem cõsultabant solennitatis tẽpus prætermittere, at non permissum est eis, sed ipse sibijpsi tempus passionis statuẽs, in pascha crucifigi uoluit, ipse enim erat pascha uerum. unde uirtutem eius admirari licet. Nam cum illi uellent ipsum comprehendere, non potuerunt: quando autem illi noluerunt propter festum diem, tunc uoluntarius ipse seipsum tradidit. At cum ipse esset in Bethania in domo Simonis leprosi, uenit mulier. Et quatuor mentionem faciunt unguenti: & uidetur quibusdam una esse: nõ aũt ita est, sed duæ sunt. Vna quidem quæ apud Ioannem, quæ & Lazari soror est. Altera quę à reliquis tribus memoratur. Veruntamen attende & inuenies quòd tres sint. Apud Ioannẽ quidem una, apud Lucam alia, & apud duos illos adhuc una alia. Nam illa quę apud Lucam, meretrix erat, & in medio prædicationis Christi ad Christum uenit: quæ apud Matthæum, tempore passionis, & non dicitur meretrix. Probat autem Christus eius uoluntatem, quòd tanta expenderit in nardum. De nardo pistica scias quòd est species quædam nardi quæ pistica dicatur, uel quòd syncera sit, & non adulterata, uel cum fide confecta. Erant autem quidam ægre ferentes. Ioannes autem dicit Iudam ægrè tulisse. Verisimile igitur & alios quidem Apostolos mulierẽ obiurgasse, utpote qui audierant Christũ semper multa de eleemosyna docere. Iudas sanè non eodem scopo aduersus mulierẽ indignabatur, sed propter auaritiã, & turpe lucrũ suum. Propterea & Ioãnes ipsius duntaxat meminit, tanq̃ dolosa mordacitate mulierẽ reprehenderit. Et infremuerũt in eam, hoc est indignabanẽ, cõuiciabãtur, perstringebãt eã. B

Ioan 12. De tribus Magdalenis. Luc. 7. Matth. 26. Nardus pistica quid.

At Iesus dixit, Sinite illã, cur illi molesti estis? Bonũ opus operata est erga me. Sẽper enim pauperes habetis uobiscũ, & quandocunq; uolueritis potestis illis benefacere: me uerò nõ semper habetis. Quod potuit hæc, fecit: præuenit ut ungeret corpus meum ad sepulturã. Amen dico uobis, ubicunq; prædicatũ fuerit Euangeliũ hoc in totum mundum, etiã hoc quod fecit hæc, dicetur in memoriã istius.] Reprehendit Dominus discipulos, q intempestiuè mulieris alacritati obsistunt. Cur enim (inquit) illi negociũ facitis, & estis molesti? Num quia donum attulit, auersamini eam cũ ignominia? Interim aũt perstringit & proditorem dicendo, In sepulturã meam hoc fecit. & planè conscientiæ expertem arguit. quasi ita diceret ei, Tu quidem in mortem me tradidisti, & nõ reprehendis temetipsum: ista aũt in sepulturam meam unguentum afferens, tanq̃ à Deo mota, digna'ne est quæ à te reprehendatur? Prophetã autem agit hoc loco Dominus, duoq; prædicit, & q Euangelium prædicandum sit in toto mundo, & quòd opus mulieris simul prædicandũ. Confundantur hoc loco qui pauperes Christo præferunt. Audiui enim ego aurifabros dicentes, quòd si ego dissectum sacrum uas dem pauperibus, & ego uiuam, nec condemner. Audiant igitur quomodo Christus præferat sui curam pauperibus. Christi autem corpus propriè est, quod in disco aureo, & sanguis qui in poculo. Qui igitur abstulerit discum preciosum, & cogit ut corpus Christi in uiliori ponatur, prætexens scilicet pauperes, sciat cuius partis sit.

Christus propheta. Christi cura præferenda curæ pauperũ. Corpus Christi uerè est in altari.

Et Iudas Iscariotes unus è duodecim abijt ad summos sacerdotes, ut traderet eum illis. Quo audito illi gauisi sunt, & polliciti sunt se ei daturos pecuniã. Et quærebat quomodo opportunè illum traderet.] Cum mulier suam liberalitatem declararet, insaniebat discipulus unus è duodecim. Non enim temerè additum est, unus è duodecim, sed ut ostenderetur q unus è duodecim electionibus esset. Quid autem est hoc quod ait, ut traderet illũ? hoc est, significaret illis quãdo solus esset. timebant enim eum inuadere cũ doceret, propter turbam. Ipse itaq; pollicebatur illis se dictururũ quando ille solus esset.

Vnus è duodecim, non temerè additum.

Ac pri-

A Ac primo die azymorũ, cum pascha immolarent, dicunt illi discipuli sui, Vbi uis ut abeamus & paremus ut edas pascha? Et emittit duos è discipulis suis, & dicit illis, Ite in ciuitatẽ, & occurret uobis homo hydriã aquæ baiulans, sequimini illum, & quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamiliâs, Magister dicit, Vbi est diuersoriũ ubi pascha cum discipulis meis edam? Et ille uobis ostendet triclinium magnum stratum, paratum: illic parate nobis.] Primũ diem azimorum, diem quintũ dicit qui erat ante azyma. Azyma enim & infermentata die parasceues comedebant. Accedunt itaque discipuli, & interrogant ubi comedant pascha. Ex hoc autem manifestũ est Christum non habuisse proprium diuersoriũ, & nec discipulos habuisse domum propriam. Nam si habuissent, illic eum suscepissent. Mittit autem duos è discipulis suis, Petrum & Ioannem, sicut & Lucas inquit, ad hominem ignotum: ostendens illis quòd posset non pati. Qui enim mentem hominis ignoti conciliare sibi poterat ut se exciperet, quid non fecisset in alijs? Præterea dat illis signum quomodo inueniant domum: nempe ut sequantur hominem figulinum uas aquæ gestantem. Hæc etiam sublimius intelligi possunt. Hydriam baiulat baptizatus. uadit autem in domum, quę rationali suo ordine digna est. Qui enim habet baptisma, ad requiem uadit, iuxta rationem uiuens, & uiuit in ordine quasi in domo quadam. Paterfamiliâs mens est, qui ostendit magnum triclinium, sublimes scilicet sensus. Verùm tricliniũ hoc stratum est, hoc est, tametsi sublime sit, nihil tamen habet uel asperum, uel superbum: sed stratum est, & humilitate complanatum. Illic ergo, in tali inquam mente, præparetur pascha Christo à duobus discipulis, Petro & Ioanne, practica dico & contemplatiua. Petrus enim propter feruorẽ practicus, Ioannes uerò ut theologus, contemplatiuus.

Neq; Christum, neque discipulos proprias ędes habuisse.

Et exierunt discipuli eius, & uenerunt in ciuitatem, & repererunt quemadmodum dixerat illis: parauerunt que pascha. Et cum uespera iam esset, uenit cum duodecim. Et cum accumberent, ederentque, dixit Iesus, Amen dico uobis, unus ex uobis proditurus est me, qui edit mecum. At illi cœperũt esse mœsti, ac dicere illi singillatim: Num ego?
B Et alius, num ego? Ille uerò respondens dixit illis, Vnus è duodecim, qui intingit mecũ manum in catinũ. Filius quidem hominis uadit sicut scriptum est de illo: sed uæ homini illi per quẽ filius proditur. bonum erat illi si natus non fuisset homo ille.] Quomodo accumbebant, cum lex præciperet à stantibus comedendum pascha? Verisimile igitur primùm perfecta ea quæ sunt legis, deinde recubuisse proprium pascha traditurum. Cœperũt autem discip. li tristes fieri propter sermonem Domini quem dixerat, quòd unus ex eis se traditurus esset. Quamuis autem nihil sibi conscij essent, attamen anxij erant, credentes magis ei qui corda cognoscit, quàm sibi ipsis. Obserua autem & uerbum, uadit. Mors Christi quasi peregrinatio quædam fuit, non mors. Quod autem dicitur, bonum esset homini illi si natus nunquã fuisset, dictum est propter pœnam qua cruciandus erat Iudas. Melius enim est omnino non nasci, quàm ad talem pœnam nasci. Igitur quantum ad finem attinet, melius uidetur omnino si nõ fuisset Iudas. Deus quidem illum fecerat, & ad bona opera: at quia ipse in talem incidit malitiam, ut appareret, melius erat si nunquam fuisset genitus.

Mors Christi quasi quędã peregrinatio.

Et edentibus illis, sumpto Iesus pane, cum gratias egisset, fregit & dedit illis: ac dixit, Sumite, comedite, hoc est enim corpus meum. & accepto poculo, cum benedixisset, dedit illis. Et biberunt ex ea omnes. & dixit illis, Hic est sanguis meus noui Testamenti, qui pro multis effunditur. Amen dico uobis, posthac nõ bibam de fructu uitis usque ad diem illum cum illud bibero nouum in regno Dei.] Quidam dicunt Iudam non fuisse participem sacramentorum, sed egressum esse priusquam Dominus sacramenta traderet. Alij autem dicunt quòd etiam ingrato illi sacrosancta dederit. Cum benedixisset, hoc est, gratias egisset, fregit panẽ: id quod etiã nos facimus, preces adiũgendo. Hoc est corpus meum, hoc inquã quod sumitis. Non enim figura & exemplar quodam Dominici corporis panis est, sed in† illum conuertitur corpus Christi. Dominus enim dicit: Panis quẽ ego dabo, caro mea est. non dixit, figura est carnis meæ, sed, caro mea est. Et iterum, Nisi ederitis carnem filij hominis. Et quomodo, inquis, caro non uidetur? O homo, propter nostram infirmitatem istud fit. Quia enim panis quidem & uinum ex his sunt quibus assueuimus, ea nõ abhorremus: sanguinem uerò propositũ & carnẽ uidentes, non ferremus, sed abhorreremus: idcirco misericors Deus nostræ in-

1. Cor. 11.

†illud ipsum

Panis non figura est corporis, sed conuertitur in corpus Christi. Ioan. 6.

firmitati cōdescendens, speciem quidem panis & uini seruat, in uirtutem autem carnis & sanguinis trāsclementat. Sanguinē uerò noui Testamenti dixit, opponendo ue- A
Exod.24. teri. Habebat enim & uetus Testamentū sanguinē quo aspergebantur & populus, & liber legis. Non aūt bibam ex hoc uino, dicit, usq; ad resurrectionē. Regnū enim resurrectionē uocat, tanq̃ rex qui aduersus mortē certarit, & regnat. Sanè post resurrectio-
Ioann.21. nem bibit & comedit cū discipulis, probans q̃ ille ipse esset qui passus fuerat. Nouū autem illud bibit, hoc est nouo quodam modo & insolito. non enim ultra corpus habebat passibile, quod cibo indigeret, sed immortale & incorruptibile. Intellige aūt etiam
Ioan.15. sic. Vitis Dominus ipse est, fructus aūt uitis mysteria sunt & abscondita scientia, quam ipse profert, docens hominem scientiam. In regno itaq; Dei, hoc est, in octauo seculo, bibet cum discipulis suis, mysteria & sapientiam nouā quandam docens nos, & reuelans quæ nunc abscondita sunt.

Et cum hymnum dixissent, exierunt in montem oliuarū: & dicit illis Iesus, Omnes
Zach.13. offendiculum patiemini per me in hac nocte: quia scriptum est, Percutiam pastorem, & dispergentur oues. Sed posteaquā resurrexero, præcedam uos in Galilæam. Petrus autem dixit illi, Etiamsi omnes offendiculum passi fuerint, at ego non. Et dicit illi Iesus, Amen dico tibi quòd tu hodie in nocte hac priusquam bis gallus cecinerit, ter abnegabis me. At ille uehementius dicebat, Immò si me oportuerit commori tibi, non te negabo. Similiter autem & omnes dicebāt.] Gratias egerunt. Et antequam & postquam bibissent, gratias egerunt: ut & nos discamus quòd oporteat gratias agere Christo, & ipsum laudare & ante cibum, & post cibum. Præterea etiam hoc indicat quòd grata sit ei mors pro nobis, quoniam etiam exiens ut traderetur, laudat Dominū. Omnino autem & nos docet, siquando in aduersa pro multorū salute inciderimus, ne tristes simus, sed & gratias agamus Deo, qui nostram afflictationem in multorū salutem operatur. Egreditur uerò in montem oliuarum, ut solitarium adorirentur, & detinerent, ne tantum tumultum faciant. Nam si in ciuitate ipsum inuasissent, fortassis subor-ta fuisset turba, & inimici occasione quapiam, quæ iusta uideri potuisset, apprehensa, B
nisi fuissent ipsum iustè ut seditiosum interficere. Prædicit autem illis quòd & offendiculum passuri essent. Postea ne uideantur hæc in manifestam omnium accusationem, adducit etiam testimonium ex propheta Zacharia quòd dispergendi essent. Deniq; & consolationem illis affert dicens, Præcedam uos in Galilæam, hoc est, præueniam.
Abnegatio Petri quomodo se habeat. At Petrus obsistit: ideo & audit quòd antequā gallus bis canat, ter me abnegabis. Hoc autem in hunc modum se habet. Negauerat semel Petrus, deinde gallus cantauit: & cum alias duas abnegationes fecisset, & tunc quoq; cantauit gallus. Et hoc est quod hoc loco dicit, Priusquam gallus bis cantet, ter me abnegabis. Similiter autem & omnes frigidam alacritatem ostendentes, & ipsam ueritatem mendacem facientes, pol-
Cadere permisit Dominus Petrum & cæteros, ut humana natura imbecillitatem suam prodat. licentur: ideo Dominus permittit ut humana natura suam prodat imbecillitatem. Omnino enim potuisset illos Dominus seruare, & Petrū maximè: sed permisit, ut ne in nobisipsis confideremus. Cæterùm, Percutiam pastorem, uox est patris. Quandoquidem percuti permisit, percussisse ipse dicitur eum qui ipsius permissu percussus est. Oues autem apostolos ut innocentes nominat.

Et ueniunt in locum cuius nomē Gethsemani, & dicit discipulis suis, Sedete hic, donec† digressus orauero. Et assumit Petrū & Iacobum & Ioannem secū: cœpitq; expauescere & angi. Et dicit illis, Dolore afficitur anima mea usq; ad mortem. Manete hic,
†digressus, in Romano codice non habetur. & uigilate. Et progressus paulum, prostratus est in terrā, & orauit ut si posibile esset, transiret à se hora. Et dicebat. Abba pater omnia posibilia sunt tibi: aufer poculum à me hoc: ueruntamen nō quid ego uelim, sed quid tu. Et uenit & offendit eos dormientes: dicitq; Petro, Simon, dormis? non potuisti unam horam uigilare? Vigilate & orate ne ueniatis in tentationē. Spiritus quidem promptus, at caro infirma. Et rursum digressus orabat, & eundem dixit sermonem. Et reuersus offendit illos rursum dormientes. erant enim oculi eorum grauati, neq; sciebant quid illi responderent. Et uenit tertiò, dicitq; illis, Dormite posthac, & requiescite, sufficit. Venit hora, ecce traditur filius hominis in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce qui prodit me, appropinquat.] Seorsum semper orare consueuit, dans etiam nobis figuram, ut quietem in precibus
Matth.17. inquiramus. Assumit autem solum tres illos qui suæ in Tabor gloriæ spectatores fue-

ran

A rant, ut illi ipsi qui gloriosa uiderant, uideāt & tristia: discantꝙ ꝙ & ipse uerè homo sit, & mœreat & angatur sicut nos. Nam & qui totū hominem cum naturalibus conditionibus suscepit, omnino & tristitiam & angorem naturalem habuit. Omnes autem natura insuauiter erga mortem affecti sumus. Cæterùm dicendo, Transeat calix, monstrauit humanitatem. Dicendo autem, Non quod ego uolo, sed quod tu, docet nos ut inuadentem ac urgentē naturā contemnamus, q̄d Deo gratum est petentes. Postꝙ aūt post preces uenit, inuenit tres dormientes, & increpauit Petrum solū, quasi talia ad ipsum dicens, Tu ne ille es, qui pollicitus es te mihi commoriturū? Vnā horā nō potuisti uigilare, quomodo mortē contemnes? Sed uigilate & orate, ut ne ueniatis in tentationem abnegandi me. Spiritus quidem promptus est, ut me non abneget, & propterea etiam uos pollicemini mihi hoc: sed caro infirma est, & ita si nō per orationem uirtutē dederit Deus carni, periclitabimini. Et iterū cum abiuisset, orauit eundem sermonem, ut etiam secundò orando credere faciat eos ꝙ sit uerè & substantialiter homo, & ut doceat etiam nos sæpe orare, & nō statim ut semel petiuerimus, cessare. Et cum inuenisset eos iterum dormientes, nō ualde increpauit eos, erant enim grauati somno, unde disce humanam leuitatem & infirmitatē, quandoquidem qui neꝙ somno possumus obsistere, promittimus sæpe quæ nobis impossibilia sunt. Igit̄ nunc tertiò precat̄, propter illas ipsas causas quas suprà diximus. Et uenit iterū, ac dicit illis, non iam perstringens durius quanuis meriti essent, quia post increpationē non erant facti meliores, sed somno indulserant. Et quid dicit? Dormite nunc, & requiescite. Per ironiā hæc illis loquit̄. quia sciebat uenire ꝓditorē, dicit ad illos, Nunc tempus est dormiendi, dormite nunc, ecce inimicus uenit. Hoc aūt dixit irridēs eorū somnolentiā. Et quod ꝑ ironiā dixerit, audi quoniam mox subdat, Surgite eamus: non ut fugiant hoc dicens, sed magis ut obuiam eant inimicis. Qidam autem hoc quod dicit, Tristis est anima mea usꝙ ad mortem, sic intellexerunt: Tristis sum, non quia moriturus, sed quia Israelitæ domestici mei me crucifixuri sunt, & propterea regno Dei eijcientur.

B Et continuò adhuc eo loquente accedit Iudas, qui erat unus ē duodecim, & cum illo turba multa cū gladijs & fustibus à summis sacerdotibus & scribis & senioribus. Dederat aūt is qui prodebat eum, cōmune signū illis, dicens, Quemcunꝙ osculatus fuero, is est, comprehendite eum, & abducite cautè. Et cum uenisset, protinus accedit ad illū, dicitꝙ ei, Rabbi, rabbi: ac deosculatus est eum. Illi uerò iniecerūt in illū manus suas, & cōprehenderūt eum. Vnus aūt quispiā astantiū educto gladio percussit seruum summi sacerdotis, & amputauit auriculam eius. Et respondens Iesus dixit illis, Tanquā ad latronem existis cū gladijs ac fustibus ad comprehendendū me: quotidie erā uobiscū in templo docens, & non comprehendistis me: * sed ista fiunt, ut impleantur scripturæ.] Non frustra adiectū est, Vnus ex duodecim, sed in proditoris detestationē, ꝙ cū ex primo ordine esset, ita cōtra magistrū insaniuerit. Vide aūt stuporē illius, quomodo putarit posse Dominū latere, ꝙ pro amico habendus esset propter osculū. nam si amicus erat, quare cum inimicis ueniebat? Reuera malitia semper stulta est. Vnus aūt quispiā astantiū, Petrus hic erat, obticet aūt nomē eius Marcus, ut ne uideatur laudare præceptorem suum Petrum maioris pro Christo zeli. Rectè autem auriculam serui summi sacerdotis amputauit. Innuit enim ꝙ audire nolent & credere contemnentes scripturas. Si enim aures habuissent quæ scripturas exaudirēt, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent. Nō autem alium quàm pontificis seruum percussit Petrus. Pontifices enim primi scripturas aspernabātur, facti inuidiæ & sui ipsorum amoris mancipia. Dixit item turbis, Tanꝙ ad latronem ad me exiuistis, quotidie docebam in templo. Hoc autem diuinitatem eius monstrabat. Quando enim in templo docebat, non potuerunt illum comprehendere, quamuis in illorum manibus esset, quia nondum tempus erat patiendi. quando autem uoluit, tunc seipsum obtulit, ut impleātur scripturæ prophetarum quòd sicut ouis ad occisionem ductus sit, non contendens, neꝙ clamans, sed sua sponte sequens.

*ista uerba (sed ista fiunt,) addita sunt ut plenior sit sententia, quū in græcis non habeantur.

Petri nomē cur Marcus tacuerit in amputatione auriculæ Malchi.

Et relicto illo omnes fugerūt. Et unusquispiā adolescentulus sequebatur illum circūamictus sindone super nudum, & comprehendunt illum adolescentuli. Ille uerò relicta sindone nudus effugit ab illis. Et abduxerunt Iesum ad summum sacerdotem, & conueniunt cum illo omnes summi sacerdotes & seniores & scribæ. Et Petrus eminus

sequebatur illum intrò usq; in atrium summi sacerdotis], & erat sedens unà cum mini- A
stris, & calefiebat ad lumen.] Fugerunt discipuli, neque enim mentiri poterat ueritas
ipsa, neq; propheta. Adolescentulus aũt quispiã sequebaẽ. Verisimile est q̃ hic adole-
scentulus erat quidã è domo in qua comederant pascha. Quidã aũt dicũt illũ fuisse Iaco
bũ fratrẽm Domini, qui cognominabaẽ Iustus. Hic enim una ueste usus est per omnẽ
uitam suam, qui & sedem Hierosolymitanã ab apostolis accepit post assumptionẽ Do-
mini. Et hic igitur relicta sindone fugit. Nihil autem noui si fugientibus præcipuis etiã
hic reliquerit Dominum. Petrus uerò sequutus est, ampliorem erga Dominũ declarãs
amorem. Quum autem lex præciperet unum esse pontificem per totam uitam, multi
tunc erãt, ementes quotãnis à Romanis principatus. Pontifices itaq; dicit eos, qui tem
pus suum iam exegerant, & pontificatum deposuerant.

Pontifices uerò & totũ consilium quærebant aduersus Iesum testimoniũ, ut morti
traderent eũ: nec inueniebant. Nã multi falsum testimonium dixerant aduersus illum,
nec erãt satis idonea testimonia. Et qdã assurgebãt & falsum testimoniũ ferebãt aduer-
sus illũ, dicentes, Nos audiuimus eũ dicentem, Ego diruam templũ hoc, quod est mani
bus factum: & tribus diebus aliud sine manibus factũ extruam. Et ne sic quidem satis
idoneũ erat testimoniũ illorũ. Et surgens summus sacerdos in medium, interrogabat
Iesum dicens, Non respondes quicq;? quid isti aduersum te dicunt testimonia? At ille
tacebat, neq; quicq; respondebat.] Iudicij formã seruant illi, ipsi condemnatione digni,
ut uideantur illũ cũ iudicio occidere. Quomodo enim iudicium iustum, cum tales ad-
sunt testes, nihil sani, sed turbata & inæqualia dicentes omnia? Et ipsi quoque qui uisi
Ioann. 2. sunt dicere quiddam, mendaciter dixerunt. Non dixit enim, Ego destruam templum
hoc: sed, soluite: & non dixit, manufactum: sed simpliciter, templum. Pontifex autem
surgit, & interrogat Iesum, uolens ipsum ad defensionem trahere, ut uel ex defensione
& responso ipsum comprehenderet. At Iesus tacet, sciens illos non attenturos his quæ
Luce 22. ab ipso dicerentur, id quod & Lucas dicit: quia cum interrogaretur Dominus, dixit, Si
dixero uobis, non credetis: sin interrogauero uos, non respondebitis. B

Rursum summus sacerdos interrogauit ipsum, & dicit illi, Tu es ille Christus filius
Dei benedicti? Iesus aũt dixit, Ego sum, & uidebitis filiũ hominis sedentẽ à dextris uir
tutis, & uenientem in nubibus cœli. Summus autem sacerdos dilaceratis uestibus suis
dixit, Quid pręterea opus habemus testibus? Audistis blasphemiam. Quid uobis uide
tur? illi uerò omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. Et cœperũt quidam con-
spuere in eum, & obuelare faciem illius, & colaphis eum cædere, & dicere illi, Diuina.
Ac ministri alapas illi impingebant.] Rogat denuò pontifex, non ut discat & credat:
sed ut captet contra eum occasionẽ. Adijcit autem ad istud, Tu es Christus: etiam hoc,
filius Dei benedicti. Multi enim fuerunt Christi, reges inquam & pontifices, sed nul-
lus horum fuit filius Dei, qui est semper benedicendus & laudandus. Iesus dixit, Ego
sum. Sciebat enim q̃ nõ credituri essent, attamẽ respondit coactus, ut ne habeant po-
stea quod dicãt, Si manifestè ipsum audiuissemus hoc dixisse, credidissemus. & propte
rea condẽnatio eorũ maior fuit, quia & nunc cũ audiuerũt, nõ crediderũt. Et uidebitis,
Christus nõ sine corpore ueniet. inquit, me ut filiũ hominis sedentem ad dexteram uirtutis nempe patris. Virtutem e-
nim, patrem hoc loco dicit. Nõ enim sine corpore ueniet, sed talis qui uideri possit &
agnosci ab his qui eum crucifixerunt. Itaq; pontifex morem Iudæorũ obseruat. Quan
do enim graue & atrox quippiam eueniebat eis, dilacerabant tunicas. Ita & hoc loco
Psal. 34. quasi blasphemasset Dominus, & malefactor magnus esset, discindit uestem pontifex.
Rectè quis hoc Dauidis hic diceret, Discissi sunt, & non sunt compuncti. Verum si-
gnum hoc erat, tametsi illi nõ intelligerent, rumpendum & abolendũ Iudæorum sacer
dotium. Itaq; quando communi pontificum suffragio condemnatus est, tunc ministri
obuelauerunt illum & ceciderunt, dixeruntq;, Prophetiza, quis est qui te percussit?
Quid igitur pati & nos debemus, ut reddamus par Domino? Horrore plena sunt hæc.

Et cum esset Petrus in atrio inferius, uenit una ancillarũ summi sacerdotis: quumq;
uidisset Petrum calefacientem se, intuita illum dicit, Et tu cum Iesu Nazareno fuisti?
At ille negauit dicens, Non noui neq; scio quid dicas. Et exiuit foràs in uestibulum, &
gallus cecinit. Et ancilla cum uidisset eum, rursum cœpit dicere his qui astabant, Hic
ex illis est. Ac ille rursum negabat, ac paulo pòst iterũ qui astabãt, dicebãt Petro, Verè

ex

A ex illis es:nã & Galilæus es, & loquela tua conuenit. At ille cœpit execrari ac deierare, Non noui hominem istum de quo dicitis. Et iterũ gallus cecinit: recordatusq́; est Petrus uerbi quod dixerat illi Iesus, Priusq̃ gallus cecinerit bis, abnegabis me ter. Et cum iniecisset, fleuit.] Infirmus erat Petrus, tametsi alacer esset, & præ timore turbatus Dominũ abnegat, idq́; ab ancilla † interrogatus. Permisit autem Deus singulari dispensatione fieri, ut ne extolleretur, & ad hoc, ut compateretur labentibus, à seipso eruditus *† obstupefactus.* quanta sit humana imbecillitas & fragilitas. Non refert siue una, siue duæ ancillæ fuerint quæ arguerint Petrum. Matthæus sanè istam non eandem dicit, Marcus uerò eandem. Nihil autem nobis in hoc obstaculi ad euangelij ueritatem. Nũquid enim in magno aliquo & salutem nostram complectente d scordãt? Nunquid ille dixit quod crucifixus sit, & alius non: absit. *Euãgelistæ in præcipuis nequaquã discordant.* Igitur Petrus præ metu turbatus, & oblitus sermonis quẽ dixerat Dominus, quòd eũ qui me abnegauerit, abnegabo & ego corã patre meo, negauit: sed pœnitentia & lachrymæ illum ad Christum reduxerunt. Et quum iniecisset, fleuit: hoc est, quum caput obuelasset, uel pro eo q̃ cœpit magna uehementia. Iam q̃d Matthæus obscurè dixit, quod priusquam gallus cantet, interpretatus est Marcus, quia priusq̃ bis cantet. consueuerũt enim galli uno tempore sæpe sonare, & postea dormire, & post tempus quoddam iterũ cantũ incipere. Quod igitur Matthęus dixit, hoc est, prius q̃ gallus cantet, hoc est, impleat clamorem primi cantus, negabis me ter. Erubescant Nouatiani, qui eos q post baptismum & sacramentorum communionem peccarunt, non suscipiunt. *Nouatianorũ hæresis.* Ecce & Petrus suscepto immaculato corpore & sanguine cũ negasset, propter pœnitentiam receptus est. Sanctorum enim delicta ideo scripta sunt, ut & nos si quãdo lapsi fuerimus non animaduertendo, possimus in exempla illorum respicere, & per pœnitentiam corrigi. *Sanctorum delicta quare scripta.*

CAPVT XV.

ET confestim diluculo concilio inito summi sacerdotes, cum senioribus & scribis ac toto consessu uinctum Iesum adduxerunt, tradiderúntq́; Pilato. *Matth. 27.* Et interro- *Luc. 23.*
B gauit eum Pilatus, Tu es ille rex Iudæorum? At ille respondens dixit illi, Tu dicis. *Ioan. 18.* Et accusabant eum summi sacerdotes de multis. Pilatus autem rursus interrogauit illum dicens, Non respondes quicquam? ecce quàm multa aduersus te testantur. Iesus autem deinde nihil respondit, adeò ut admiraretur Pilatus. Cæterùm in die festo dimittebat illis unum uinctum, quemcunq; postulassent. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditionis authoribus fuerat uinctus, qui per seditionem cædem patrauerant. Et cum acclamasset turba, cœpit flagitare quemadmodum semper fecerat ipsis. Pilatus autem respondit eis dicens, Vultis dimittam uobis regem illum Iudæorum? Sciebat enim quòd propter inuidiam tradidissent illum summi sacerdotes. Summi uerò sacerdotes concitauerunt turbam ut potius Barabbam dimitteret ipsis. Pilatus autem respondens rursum ait illis, Quid igitur uultis faciam ei quem dicitis regem Iudæorum? At illi rursum clamauerunt, Crucifige istum. Pilatus autem dicebat illis, Quid enim mali fecit? At illi uehementius clamauerunt, Crucifige eum. Pilatus uerò uolens turbæ satisfacere, dimisit illis Barabbam, & tradidit Iesum flagellatum, ut crucifigeretur.] Tradiderunt Iudæi Romanis Dominum, traditi sunt & ipsi à Domino uicissim Romanorum manibus. Et implentur scripturæ quæ dicunt, Væ iniquo, mala erunt ei secundum opera manuum suarum. *Esaie 3.* Et iterum, Secundum opera manuum suarum da illis. *Psal. 27.* Et rursum, Sicut fecisti, ita erit & tibi retributio tua. *Abdie 1.* Quum interrogasset Pilatus, Tu es rex Iudæorum? Dominus dubium responsum dedit. Nam, Tu dicis: potest intelligi, quòd uerè dixisti: tu dixisti id quod sum. Potest aũt etiã sic intelligi: hoc ego nõ dico, sed tu dicis. Iterũ aũt quũ interrogatus esset, & nihil responderet, mirari fecit Pilatũ. Admirabat̃ q̃ cum legisperitus esset, ac eloquens, & qui posset per defensionẽ abstergere calumnias, nihil diceret, sed sustineret fortiter calumnias. Vide aũt sanguinarias Iudęorũ mentes, & Pilati modestiã, quanuis etiã ipse condemnationẽ mereat̃, eo q̃ non strenuè iustum defenderit. Nam illi quidem clamabãt ut crucifigeret̃: ille autem, licet mollius, tentabat eripere à condemnatione Iesum, propterea iterum rogat, Quid faciam Iesu? *Occasionẽ undiq; captat Pilatus dimittendi Christum.* Vndiq; occasiones offerẽs ut dimitteret̃ Iesus inocẽs. Ideoq́; cũctabat̃ & differebat. Tandẽ succũbens uolũtati illorũ flagellauit Dominũ, hoc est cecidit eũ loris, ut putaret̃ accepisse ꝓ tribunali condemnatũ; & tradidit illis eũ ut crucifigeret̃. Volebat eñ satisfa

cere

cere plebi, hoc est gratificari quantũ possibile, nõ autem quod gratũ erat iusto & Deo. A

Milites autem abduxerunt eum intrò in atrium, quod est prætorium, & conuocant totam cohortem, & induunt illum purpura, & circumponunt ei contextam spinis coronam, & cœperunt salutare illum, Aue rex Iudæorum. Et uerberabant illius caput arundine, & inspuebant in illum, & positis genibus adorabant illum. Et quum illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt illum uestibus proprijs: & educunt eum ut crucifigerent eum. Et coegerunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenensem, *Militares insolentiæ.* qui ueniebat ex agro, patrem Alexandri & Rufi, ut tolleret crucem eius.] Militare genus semper conuicijs gaudet ac tumultibus, & sibi simile est. Nam quũ Iudæi, qui plurimas audierant doctrinas, & in quos multa collocata erant beneficia, taliter affecti erant, quid de gentilibus possumus dicere? Conuocant itaq; totam cohortẽ, hoc est totum exercitum, & induunt eum purpura, ut regi illudentes: & coronã pro diademate, & calamum pro sceptro assumũt hoc loco diabolorum socij. Angariant autem quen- *Ioan. 19.* dam ut tollat crucem eius, quãuis alius euangelista dicat ꝙ baiulans Iesus crucem exierit. Vtraq; igitur facta sunt. Aliquandiu enim portauit ipse lignum, deinde autem cum inuenissent aliquem qui portaret, coegerunt illũ, & postea gestata est ab illo crux. Quare autem dixit, quorum etiam puerorum esset pater? Ad maiorem fidei confirmationem. Verisimile enim erat hominẽ adhuc uiuere, & posse enarrare omnia quæ in cruce facta. Porrò feramus & nos purpuram, regalem uestem. ut exempli gratia quid dicam, Sicut reges ambulare debemus super serpentes & scorpiones, & imperare peccato. Christiani enim dicimur, hoc est uncti & ipsi, sicut tunc reges dicebãtur Christi. Sic igitur uita nostra non seruilis & illiberalis, sed regalis ac libera. Feramus autem & coronam spineam, hoc est, studeamus coronari asperitate & continentia uitæ: non uolu- *Simon obedientia dicitur.* ptuariè neq; delicatè. Simus autem & Simon, quod est obedientia: & tollamus crucem Iesu, quæ mortificet membra nostra quæ super terram sunt.

Et ducunt eum in Golgotha locũ, quod est, si interpreteris, Caluariæ locus. Et dederunt illi bibere myrrhatũ uinum, sed ille nõ sumpsit. Quumq; crucifixissent eũ, partiti B sunt uestimenta eius, mittentes sortẽ super illa, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Et erat inscriptio causæ illius inscripta, Rex Iudæorum. Et cũ eo crucifigũt duos alios latrones, unũ à dextris, & alterum à sinistris eius. Et impleta est *Esaiæ 53.* scriptura quæ dicit, Et cũ iniquis deputatus est.] Traditio est quę à priscis patribus usq; *Adam ubi sepultus sit.* ad nos peruenit, quòd Adã illic sepultus sit. Dominus itaq; q lapsum & mortem Adæ sanauit, illic crucifixus est, ut unde principiũ mortis, inde & mortis destructio. Dederũt autẽ illi bibere uinũ myrrhatũ. Myrrha autẽ amarissima est. Illudentes igitur hæc dederunt Domino. Alius aũt Euangelista dicit acetũ cũ felle, & alius aliud qd oblatum esse Domino. & nihil in his contrariũ. Quũ enim nulla apud illos disciplina, alij alia offerebant, & alius quidem acetum & fel, alius aũt uinum myrrhatũ. Fortasse & uinũ acetosum erat, & amara myrrha: & hinc conueniunt ꝙ dicit ille myrrhatum uinum, alius uerò acetum cum felle. Nam & uinum acetum dici potest, quia acetosum: & myrrha fel, quia amarã. Neq; in hoc dissonant ꝙ unus dicit, Dabat ei bibere, ipse aũt nõ sumebat: & alter, Qumq; gustasset, nolebat bibere. Omnino enim dicendo, non accepit, manifestauit ꝙ non biberit. Miserunt quoq; sortes super uestes eius, & hoc ad illusionẽ eius facientes, quasi regis uestes diuiderent, quãuis nõ ingentis precij essent. Scripserũt aũt & titulũ, hoc est causam propter quã crucifixus est, rex Iudæorum, ut etiam per hoc ipsius gloriam carperent, quasi rebellis ac seditiosus esset, & seipsum regem appellasset: unde omnes qui prætergrederentur, non misererentur eius, sed magis infremerent in eum quasi tyrannum. Quomodo autem Marcus inquit hora tertia crucifixum esse, Matthæus autem hora sexta factas tenebras? Dicendum quòd hora tertia crucifixus est: tenebræ autem inceperunt fieri ab hora sexta usq; ad horam nonam. Et cum latronibus crucifixus est, ut homines de eo malè suspicarentur, quòd & ipse ut malefactor esset crucifixus. Factum est autẽ hoc singulari dispensatione. impleta enim est prophe- *Esa. 53.* tia, Et cum iniquis reputatus est. Sunt & latrones figura duorum populorũ, Iudęorum *Latrones, figura duorũ populorum* scilicet, ac Gentium. Vtriq; enim impij sunt, Gentiles tanquam naturalis legis pręuaricatores: Iudæi uerò ut contẽptores & huius, & eius quã Dominus dedit legis. Sed hic quidem gentilis gratus fit, & resipiscit: Iudaicus aũt usq; ad finem blasphemat. Porrò

Dominu

A Dominus inter duos populos crucifigitur. Ipse enim lapis est coniungens nos.

Et qui præteribant, conuitiabantur illi, mouentes capita sua, ac dicentes, Vah qui de moliris templum, & in tribus diebus extruis, serua teipsum, & descende de cruce. Simi liter & summi sacerdotes illudentes inter sese cũ scribis, dicebãt, Alios seruauit, seipsum seruare non potest. Christus ille rex Israel descendat nunc de cruce, ut uideamus & cre damus. Et qui crucifixi fuerãt cũ illo, probra iaciebant in eum.] Et qui præteribant, hoc est, qui transibant per uiã, & ipsi blasphemabant Dominum, improperantes ei ut impostori. Similiter autem & pontifices dicebãt, Alios saluauit, seipsum non saluat. Hoc autẽ dicebant deridentes eius miracula & uellicantes quasi phantastica fuissent. Nam operando miracula, saluos fecit multos. Diabolus autem incitabat illos ut dicerent, De scendat nunc de cruce. Quia enim cognoscebat author mali quòd salus per crucem fie ret, iterũ tentabat Dominũ, ut si descẽderet de cruce, certũ foret ipsum nõ esse filiũ Dei, & sic periret salus quæ per crucẽ. sed ille & Dei filius erat uerè, & propterea minus descendit. Nã si uoluisset descẽdere, neq; principio ascendisset. sciens enim per hoc saluã dos homines, sustinuit ut crucifigeretur, aliaq; multa pateretur, perficereturq; eius opus. Et qui simul crucifixi, exprobrabãt, principio duo, postea unus agnouit eum inno xium, sicut Lucas dicit, & increpauit alium blasphemantem. *Luc. 23.*

Quum uerò facta esset hora sexta, tenebræ ortæ sunt super totã terram usq; ad horã nonam. Et hora nona clamauit Iesus uoce magna dicens, Eloi, eloi, lamasabachtani, *Psal. 22.* quod est, si quis interpretur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti? Et quidã astan tium quũ audissent, dicebant, Ecce Heliam uocat. Accurrit autem quidam, & impleta spongia aceto, impositaq; arũdini, porrexit illi potum dicens, Sinite, uideamus an uen turus sit Helias ad deponendũ eum. Iesus aũt emissa uoce magna expirauit.] Tenebræ factæ sunt non in uno loco, sed super totã terrã: & si quidem fuisset tempus eclipsis, po tuisset quis dicere naturale fuisse deliquiũ: nunc aũt decimaquarta fuit luna, quando iuxta naturã deliquium fieri impossibile. Clamat uerò Iesus Hebraica uoce propheti- *Hebraica*
B cum, ostendens se usq; ad mortem Hebraica in honore habuisse. Cæterum quod dicit, *Christus in* Cur me deseruisti? ex persona humanæ naturæ dicit: quasi diceret, Cur me hominem *honore ha-* dereliquisti ô Deus, † ut precer Deũ crucifixũ ꝓ me? Nos enim homines fuimus deser *buit.* ti, ille nunq; à patre derelictus fuit. Audi enim quid dicat, Non sum solus, inquit, sed pa *† ut opus* ter mecũ est. Vel etiã pro Hebræis dicit, erat enim Hebræus & ipse secundũ carnem. *habeã Deo* Cur me, hoc est, cur Hebraicũ populũ deseruisti, ut crucifigerẽt filiũ tuũ? Quemadmo- *qui pro me* dũ enim consueuimus dicere, Deus tulit me, hoc est, humanã naturã: sic & hoc loco de *crucifigatur* reliquisti me. hoc est, uel meã humanam naturam, uel meum populũ Iudaicũ. Cucurrit *Ioan. 16.* uerò unus ut acetũ ei potandũ porrigeret, quò citius eũ aceti cõficeret amaritudo. Quũ aũt clamasset Iesus uoce magna, expirauit, quasi iritãs mortem ut Dominus, & potesta te sua moriens. Quæ autem uox illa fuerit, Lucas manifestauit. Pater, in manus tuas cõ mendo spiritum meum. Etenim & hoc beneficium Christi est, quòd nunc sanctorum *Sanctorum* spiritus in manus patris ascendunt, qui olim ab inferno tenebantur, donec ueniret qui *animæ in* prædicauit captiuis remissionem. *manus pa-*

Et uelum templi scissum est in duas partes à summo usq; ad imum. Quũ aũt uidisset *tris nunc a-* Centurio qui astabat ex aduerso illi, quòd sic emisso clamore expirasset, dixit, Verè ho *scendunt.* mo hic filius erat Dei. Erãt aũt & mulieres è longinquo spectantes, inter quas erat Ma *Luc. 23.* ria Magdalene, & Maria Iacobi parui, & Iose mater, & Salome: quæ etiã quum esset in Galilæa, sequutæ fuerãt illũ, & ministrauerant ei, aliæq; cõplures quæ simul ascende rant cũ eo Hierosolymã.] Scissum est uelum, per hoc manifestante Deo q; gratia spiri tus è templo euolet, & q; sancta sanctorũ omnibus conspicua & accessa fient: quod & factũ est Romanis ingressis. Et q; lugeat etiam templũ, idq; quod in calamitatibus face re solent Iudæi, quũ uestes dilacerant. hoc & templũ quasi animatũ esset, faciat, compa tiens conditori suo patienti, & uestes suas dirumpens: & aliud quiddã in hoc manife statur. Caro ipsa uelamentũ est nostri templi, hoc est mentis. Itaq; uirtus quã habuit ca ro ad uersus spiritum, passionibus Christi dissoluta est, à summo usq; deorsum, hoc est, ab Adam usq; ad nouissimos homines. Etenim Adã sanctificato passionib. Christi, nõ ultrà caro illius maledicta erit, neq; corruptioni obnoxia, sed incorruptibilitate hono rati sumus omnes. Porrò Cẽturio (hoc est, qui centũ præerat) uidẽs q; tã potenter & si *Centurio.* cut

cut Dominus mortis expiraffet, admiratus eft & confeffus. Vide aũt ordinem conuer A
fum, Iudæi interficiunt, Gentilis confitetur: di cipuli fugiunt, mulieres manent. Erant
enim, inquit, ibi & mulieres, inter quas Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iofe ma
ter. Et hæc Dei genitrix erat, quę quatenus Iofepho defponfata fuit, mater erat & filio
rũ Iofeph, cuius filij fuere Iacobus & Iofes. Dicit horũ mater, hoc eft mouerca: ficut &
Iofeph uxor dicebatur, hoc eft fponfa. Salome aũt erat mater filiorum Zebedæi. Et a-
liæ quoq; multæ, nomina enim celebriorum tantum commemorauit.

Mater Iefu nouerca dicitur filiorum Iofeph.

Et cũ iam ueniffet uefpera, quoniã erat parafceue quæ pcedit fabbatũ, uenit Iofeph ortus ex ciuitate Arimathęa, honeftus fenator, qui & ipfe erat expectãs regnũ Dei, & fumpta audacia ingreffus eft ad Pilatũ, & petijt corpus Iefu. Pilatus aũt admiratus eft fi iam mortuus effet. Et accerfito ad fe Centurione interrogauit illũ an iamdudũ mortuus fuiffet. Et re cognita ex Centurione, donauit corpus ipfi Iofeph. Et is mercatus findonem, depofitum eũ inuoluit findoni, repofuitq; in monumento quod erat excifum é petra: & aduoluit lapidẽ ad oftium monumenti. At Maria Magdalene & Maria Iofe fpectabant ubi poneretur.] Beatus Iofeph adhuc legi feruiens, Chriftũ Deum agnouit, ideo & laudatũ audet facinus. Neq; cogitabat, Diues fum, & diuitias amittere poffum: fi poftulauero corpus eius qui propter tyrannidẽ affectatã condemnatus eft, accufabor à Iudæis. Nihil tale fecũ dicebat, fed omnia fecunda cogitans, petiuit ut fepeliret condemnatũ corpus. Pilatus uerò mirabaĩ quòd iam mortuus effet. Putabat enim ipfum in agone luctaturũ, ficut & latrones. Interrogat aũt & Centurionem, fi dudũ mortuus effet, hoc eft, ante horã. Iofeph itaq; accepto corpore mercatus eft findonẽ, in qua depofitum inuoluit: & quod honore dignum, cum honore fepeliuit. Erat enim & ipfe difcipulus Iefu, fciens dignum honore Dominum. Et honeftus, hoc eft pius, irreprehenfibilis. Senator autem, quæ dignitas quædã erat uel potius minifterium & onus ciuile per quod cogebantur intendere his quæ fori erant, & multa fæpe inde oriebantur pericula, propter fori malitiã. Audiant diuites, & publicis muneribus fungentes, quomodo Iofepho nihil obfiftat ad uirtutẽ fenatoria dignitas. Iofeph interpretari poffumus augmentũ: Arimathæus uerò, tollens hoc. Concedat aũt Deus, ut etiam nos ficut Iofeph ille fiamus femper aucti, & adijcientes in curfu uirtutis, ac tollentes hoc, id eft bonũ: accipiamus uerò corpus Iefu per cõmunionem, & collocemus in monumento excifo ex petra, hoc eft in anima memori, quæ Deũ non obliuifcatur. Sit autem anima illa ex petra excifa, hoc eft à Chrifto, qui eft petra in qua confiftere poterimus. Inuoluatur uerò in findone, hoc eft, in corpore mũdo fufcipiatur. Nã findon animæ eft corpus quafi ueftis. Oportet igiĩ nõ folũ in anima pura fufcipere diuinũ corpus Domini, fed & in corpore puro. Inuoluendum aũt eft hoc, id eft, contrahendũ & continendũ & non explanandum. Myfterium enim in contracto eft & occultum, & non cuiuis aperiendum. B

Senator.

Iofeph Arimathæus.

Animæ & corpore puris fufcipiẽdum corpus Domini.

CAPVT XVI.

Luc. 24. Ioan. 20.

Et quum præteriffet fabbatũ, Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, ut uenirent & ungerent eum. Et fummo diluculo diei primi fabbatorum ueniunt ad monumentum exorto fole, dicebantq; inter fefe, Quis reuoluet nobis lapidem ab oftio monumenti? Et quum refpexiffent, uident lapidem effe reuolutũ, nam erat magnus ualde. Et ingreffæ in monumentũ uiderũt adolefcentem fedentem à dextris amictũ ftola candida, & expauerunt. At ille dicit eis, Ne expauefcatis. Iefum quæritis Nazarenũ, qui fuit crucifixus. furrexit, nõ eft hic. Ecce locus ubi pofuerant illum. Sed abite, dicite difcipulis eius & Petro, q ille pręcedit uos in Galilæã. illic eum uidebitis, ficut dixit uobis. Et abeuntes fugerunt à monumento. Habebat enim illas tremor & ftupor, neq; cuiquã quicq; dicebant, timebant enim.] Nihil magnum, neq; dignũ deitate Iefu fapientes mulieres illæ faciunt, affident fepulchro, & unguenta emũt, ut fecundũ confuetudinem Iudæorũ ungãt corpus, ut fragrans maneat, & ne quid fœtidum ex corruptione oriatur, & ut unguenta, & alia quæ uirtutẽ ficcandi habent, humoremq; corporis abforbent, incorruptũ illud feruent. Et talia quidem fentiebant mulieres. Et ualde mane, id Matthæus uefperam fabbatorum, & Lucas profundum diluculũ dicit. Vnius autem fabbatorũ, hoc eft primæ ex diebus hebdomadis. Sabbata enim dies hebdomadæ nominabant, unam autem primam. Surrexerunt & ueniunt ad monumentum, & difceptabant, quis reuoluet nobis lapidem? Quumq; illæ cogitarent, an

Matth. 28. Luc. 24.

gelus

A gelus reuoluit lapidem, nō sentientibus mulierib. Id q̄d & Matthæus dicit, ꝙ cum uenissent mulieres, angelus reuoluerit lapidē. Hoc autē Marcus siluit, ꝙ Matthæus dixisset à quo reuolutus esset lapis. Quòd autē Matthæus dicit, angelū sedere super lapidem, Marcus uerò, postq̄ ingressæ sunt in monumentū, uidisse ipsum mulieres intrò sedere, nō est mirandū. Potest eñ fieri ꝙ quē uiderūt foris sedere, sicut Matthæus dicit, super lapidem, illum iterū uiderint intus in monumēto, qui præuenerit mulieres, & ingressus sit. Quidam autē dicunt ꝙ aliæ quidem fuerint mulieres quæ apud Matthæū, alię autē quę apud Marcū. Magdalena uerò omniū comes fuerit, nimirū ꝙ alacris esset, flagransq̄, ac officiosa. Dixit igitur mulierib. ille qui apparuerat, Ne expauescatis. Principio à metu liberat, deinde bonū illud de resurrectione nuncium affert. Crucifixum autē ipsum nominat. Nō enim pudet crucis, quæ salus est hominū, & bonorū caput. Surrexit. Vnde manifestū? Nō est enim hic. Et uultis fide cōfirmari? Ecce locus ubi posuerāt illum. Ad hoc enim & lapidem reuoluerat, ut ostenderet locū. Sed ite, dicite discipulis & Petro. Petrū ab alijs discipulis ut præcipuū segregat, ac ob excellentiā nominat illum præ alijs. uel quia negauerat Petrus: si uenissent mulieres & dixissent ꝙ præceptū esset eis ut annunciarēt discipulis, dixisset Petrus, Ego negaui eum, iam nō sum illius discipulus, abiecit igitur me, abominatus est me. Illius igitur gratia apponit, & Petro, ut ne offendaī Petrus ꝙ ipse nō meruerit uerbum, utpote qui negarit, & propterea qui indignus sit qui alijs discipulis cōnumereī. Porrò in Galilæā illos mittit, eripiēs à tumultu & metu Iudæorū. Inuaserat autē mulieres tremor ac ecstasis, hoc est stupor, & in spectaculo angeli, & in horrore resurrectiōis. Et propterea nulli quicq̄ dixerūt. Timebāt eñ, aut Iudæos metuebāt, aut uisionis metu correptæ mēte exciderāt. ideoq̄ quicq̄ dixerūt, & oblitæ erāt omniū quę audierant. *Et Petro, cur additū.*

Cum surrexisset autē Iesus, manè prima sabbati apparuit primū Mariæ Magdalenę, è qua eiecerat septē dæmonia. Illa profecta renunciauit his qui cum illo fuerāt, lugentibus ac flentib. Et illi cum audissent ꝙ uiueret, ac uisus esset ab illa, nō crediderunt.

B Post hæc autē duobus ex ipsis ambulantib. apparuit in alia forma, euntibus rus. Et illi abierunt, ac renunciarūt reliquis: nec his illi crediderūt.] Cum surrexisset Iesus, hoc loco punctum pone. deinde dic: Manè prima sabbati apparuit Mariæ Magdalenæ. Non enim surrexit manè. Quis enim uidit quando surrexit? Sed apparuit manè dominica die, quæ est prima sabbati, hoc est hebdomadis, quā supra uocauit unā sabbatorū, Mariæ Magdalenæ, à qua eiecerat septē dæmonia, hoc est multa. Solet eñ scriptura septenariū numerū pro multitudine accipere: ut ꝙ sterilis peperit septē. Vel septem dæmonia, quæ cōtraria sunt septem spiritib. uirtutis, ut spiritus pręsumptionis, hoc est, abiecti timoris: spiritus ruditatis, spiritus mendacij, & alij quotquot sunt contrarij donis spiritus. Post hæc autē duobus ex illis apparuit cum ambularēt, in alia forma, de quib. etiam Lucas dicit: & illi annunciauerūt alijs: & neq̄ illis crediderunt. Et quomodo igitur Lucas dicit ꝙ reuersi inuenerūt cōgregatos undecim, dicētes ꝙ surrexit Dn̄s: & Marcus hic dicit ꝙ neq̄ his qui ex rure uenerūt, credidere? Dicimus igitur, ꝙ annunciauerūt reliquis, nō de undecim loquiī apostolis, sed de quibusdā alijs. Illos enim hic reliquos uocat, quia undecim uiderant illum in ipso die, quando & hi qui ex rure reuersi inuenerunt illos dicentes, Resurrexit Dominus. *Septenarius numerus in scriptura.* *Esa. 11.* *Cap. 24.*

Postea discumbentib. illis undecim apparuit, & exprobrauit illis incredulitatē suā & cordis duritiā, ꝙ ijs qui se uidissent resurrexisse, nō credidissent. Et dicebat eis, Ite in mundū uniuersum, & prædicate Euangeliū omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui uerò nō crediderit, cōdemnabiī. Porrò signa eos q credidērint, hæc subsequenī. Per nomen meū dæmonia ejcient, linguis loquenī nouis, serpētes tollent: & si q̄d lethale biberint, nō nocebit eis. super ægrotos manus imponent, & bene habebūt. Itaq̄ Dn̄s quidē postq̄ locutus fuisset eis, receptus est in cœlū, & cōsedit à dextris Dei. Illi uerò egressi prædicauerūt undiq̄ Domino cooperāte, & sermonē cōfirmare per signa subsequentia.] Vide mandatū Domini, Prædicate omni creaturæ. Non dixit, Prædicate his qui obtemperāt, sed omni creaturæ, siue recipiant, siue nō. Qui crediderit. Et nō sufficit hoc: sed, & baptizatus fuerit. Nā qui crediderit, baptizatus autē nō fuerit, sed adhuc est catechumenus, nō iam saluatus est. Si gna uerò quæ sequunī credētes, dicit dæmonia ejcere, linguis loqui nouis, serpentes *Signa credentes subsequentia.*

Matth. 10. Luc. 10 Act. 28.

tollere, hoc eſt abolere ſerpentes, ſiue ſenſibiles, ſiue ſpirituales: ſicut etiã dixit, Super ſerpentes & ſcorpios calcate, manifeſtè de ſpiritualib. intelligens. Poteſt item & ſic intelligi, Serpentes tollent, ſicut Paulus uiperã in manu ſuſtulit, nihil ab illa offenſus. Etiam ſi mortale quiddã biberint, nõ nocebit eis. Sæpe autẽ hæc facta ſunt, ut in hiſtorijs inuenimus. Multi enim & uenenũ bibentes, per ſignaculũ crucis illæſi conſeruati ſunt. Hæc autẽ cum dixiſſet, aſſumptus eſt, & ſedet à dextris Dei. Illi autẽ prædicauerunt ubiq;, Domino, inquit, cooperante, & ſermonẽ cõfirmante per ſequentia ſigna. Vides ubiq; noſtra primũ, deinde Dei adiutoriũ. Cum enim nos operamur, & principium dederimus, Dominus cooperatᷓ, ita ſi nos nõ dederimus occaſionẽ, nõ cooperatur. Conſidera autẽ & hoc, quia poſt ſermonẽ opera, & ſermo per opera confirmatur, ſicut & in apoſtolis ſermonẽ confirmabant opera quæ ſubſequebantur ac ſigna. Fiat ô ſermo Chriſte ut ſermones noſtri quos de uirtute dicimus per opera & facta confirmentur: ut perfecti ſiſtamur apud te, qui cooperaris nobis in ſermonibus & operibus, quoniam te decet & per ſermones & per opera, gloria. Amen. A

Et miſericordia Domini preuenit.

IN EVANGELIVM SECVNDVM Lucam, argumentum.

Diuus Lucas Antiochenus fuit patria, medicæ artis peritus, & in externa philoſophia magnus. Hieroſolymis quoque probè Hebræorum diſciplinis eruditus eſt Sanè Domino noſtro docente (uti quidam tradunt) unus ſeptuaginta diſcipulorum factus eſt, Chriſtoq; cum ſurrexiſſet à mortuis, cum Cleopa occurrit. Domino autem in cœlos aſſumpto, & Paulo ad fidem conuerſo, illi peregrinationis comes factus eſt, Paulo inquam, & Euangeliũ omni cum diligentia conſcripſit, id quod & proœmium eius declarat, poſt aſſumptum in cœlos Chriſtum anno quinto decimo. Scribit autem ad Theophilum, uirum ſenatorij ordinis, & fortaſsis principem. Nam ſtrenui nomen principibus & præſidibus tribuebatur, ſicut & Paulus ad præſidem Feſtum dicit, Strenue Feſte. Omnis autẽ homo Dei amãs, & Theophili nomine dignus, roboreq; ac ſtrenuitate in refrenandis affectionibus præditus, dignus reuera eſt ut Euangelium audiat.

Quãdo Lucas Euangelium ſuum ſcripſerit. Strenui nomẽ quibus tributũ ſit antiquitus. Act. 26.

PROLOGVS BEATI LVCAE IN *Euangelium ſuum.*

B

VONIAM multi attentarũt contexere narrationẽ earum quæ inter nos multis argumentis comprobatæ ſunt rerum, ſicuti tradiderunt nobis hi qui ab initio ſuis oculis uiderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis, uiſum eſt & mihi, ut cuncta ab initio diligenter perueſtigans ordine tibi ſcribam, ſtrenue Theophile, quò agnoſcas eorũ quibus inſtructus es ſermonũ * cõmunitionem.] Qui fuerũt multi illi qui attentarunt? Pſeudoapoſtoli. Multi enim tunc conſcripſerunt Euangelia, uti eſt quod uocant Euangelium ſecũdum Aegyptios, & quod inſcribitur Euangeliũ ſecundum duodecim. Tales itaq; attentarunt duntaxat, ſed nõ perfecerunt. Quia enim abſq; diuina gratia cœperunt, propterea neq; abſoluerunt. Bene igitur dixit Lucas, multi conati ſunt: at pauci, ut Matthæus & Marcus, nõ tantum attentauerunt, ſed & perfecerunt. Nam ſpiritum ſortiti erant, qui perfecta operatur: res autem multis argumentis comprobatas dixit. Res enim Chriſti nõ ſimpliciter & nudè traditæ ſunt, ſed uera & ſolida fide, & multorum argumentorũ certitudine. Et quomodo, dic Luca, multis argumentis comprobatæ ſunt? Sicut tradiderunt nobis hi qui ab initio ſuis oculis uiderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis. Hinc manifeſtum eſt Lucam ab initio non fuiſſe diſcipulum, ſed poſterioribus temporibus. Alij enim ab initio didicerant, ut Petrus, & filij Zebedæi, qui & tradiderunt huic quæcunq; ipſe non uiderat, neq; ipſe audierat. Quid autem eſt quod dicit, quò agnoſcas eorum de quibus edoctus es ſermonũ cõmunitionem? Duos in hoc ſenſus habeo. Vnus quidem eſt hic, Prius te ſine ſcriptis inſtitui ô Theophile, nunc ſcriptum tibi trado Euangelium: atq; ita mentẽ tuam munio, ut ne obliuiſcatur eorum quæ ſine ſcriptis tradita ſunt. Alter uerò, Solemus nos homines ſæpe quando quis nobis ſine ſcripturis loquitur, ſuſpicari ne fortè quid mendacij admixtum ſit: quando autem etiam ſcribit quæ loquitur, tunc credimus quòd non ſcripſiſſet, niſi uera ſe dicere confideret. Idcirco & Euangeliſta dicit, Propterea ſcripſi tibi Euangelium, ut ea de quibus ſine ſcriptis eruditus es, in maiori ſecuritate conſerues, maiorem mihi fidem nunc habens, qui adeò de his quæ non ſcripto docui, confidam, ut etiam ſcripturis prodere nõ formidarim. Attende item quod dicit,

* ἀσφάλειαν, id eſt, certitudinẽ uel ſecuritatẽ. ſic & in ſequentibus.

Euangeliũ Aegyptiorum. Euangelium duodecim.

A dicit, agnoscas, non scias, hoc est, secundò maiorem accipias scientiam & fiduciam ac securitatem quòd non mentiar.

CAPVT I.

Erat in diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidam nomine Zacharias, de uice Abia, & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth.] Mentionē facit regni Herodis, tum ut narrando prophetarū formā seruet. illi enim sic incipiūt, In diebus Ioachaz & Ezeciæ, & cuiuspiam, facta sunt hęc. tum quia de Christo dicturus est, ideo meminit Herodis, ut ostendat quòd sub Herode uerè uenerit Christus. Hic enim Herodes fuit cum defecissent apud Iudæos principes, iuxta prophetiam Iacob. Vnde monstratur quòd Christus uenerit. Sed & in hoc rectè facit, quòd ostendendo tempus, certius ostendit Euangeliū. Copiam enim quærendi, si qui uolent, & discendi Euangelij ueritatē à tempore facit. Et incipit à Zacharia & natiuitate Ioannis: idq; meritò. Quandoquidem enim de Christi natiuitate dicturus erat, Christi autem præcursor esset Ioannes: consentaneē ante Christi natiuitatē, Ioannis narrat natiuitatem, eamq; non sine miraculo. Et quia uirgo paritura erat, præordinauit Deus ut uetula pareret, non secundum legem naturæ, tametsi ex uiro. Quid autē est, Ex uice Abia? Intelligunt quidam sic, quòd duo fuerint sacerdotes, successione ministeriū perficientes, quorum unus Abia, alter autem Zacharias. Quia igitur sacerdotio functus erat Abia, post illius ministeriū ministrauit etiam Zacharias. Videtur autem nō sic esse. Solomon enim cum perfecisset templum, cōstituit & uices, hoc est hebdomadas: & in una constituit filios Chore, in alia Asaphat, in alia Abia, in alia alium. Igitur quòd dicit fuisse de uice Abia, sic oportet intelligere, quòd de hebdomada Abia fuerit. Non quòd post hebdomadam Abia functus sit ministerio: dixisset enim, post hebdomadam Abia: nunc autem cum dixit, de uice Abia, ostendit quòd ex ordine & hebdomada Abiæ fuerit. Ostendere autem uolens quòd ex utroq; parente legitimè fuerit ex sacerdotali genere Ioannes, dicit, Et uxor eius de filiabus Aaron. Non

B enim licebat ex alia tribu uxorē ducere, sed ex eadem. Elizabeth interpretamur Dei quietem: Zacharias autem, memoriam Domini.

Prophetæ narraturi quippiam quomodo auspicētur.
Gen. 49.
Num. 36
Elizabeth.
Zacharias.

Erant autem ambo iusti coram Deo.] Quidam iusti sunt, at non coram Deo, sed in speciem tantùm, & coram hominibus: illi autem etiam coram Deo iusti erant.

Ambulantes in omnib. præceptis & iustificationibus Domini irreprehensibiles.] Mandata quidem sunt, ut, ne occidas, ne adulteriū cōmittas: iustificationes autem, ut qui maledixerit patri, uel matri, morte moriatur. Iustū enim hoc. Scito quòd & mandatum iustificatio nominari potest, utpote iustum faciens hominem, imò & Dei iustificatio existens. In die enim illa, quasi scriptā quandam iustificationē habens Deus ipsa mandata, condemnat nos. Nisi enim uenissem, inquit, & locutus essem eis, peccatum non habuissent. Et iterum: Sermo quem locutus sum eis, ille eos condemnabit. Quare autem cum dixit, ambulantes in omnibus mandatis, adiunxit, irreprehensibiles? audi: Multi ambulant in lege Dei, sed omnia faciunt ut uideantur ab hominibus. Tales igitur non sunt irreprehensibiles. Sed Zacharias & fecit mandata, & citra reprehensionem fecit, non ut hominibus placeat talia faciens.

Mandata.
Exod. 20.
Iustificationes.
Exod. 21.
Leuit. 20
Ioan. 15

Nec erat illis proles, eo q; Elizabeth sterilis esset, & ambo prouectæ iam ætatis essent.] Iustorū mulieres & iustæ, sæpe steriles fuerūt, ut discas legē nō exigere corporalium filiorū procreationē, sed spiritualiū. Prouectæ autē ætatis ambo erāt, tam corpore, quàm anima. Etenim iuxta animā profecerant & progressi erant, ponentes ascensiones in corde, & diem habentes, sed non noctem, uitam: ut in luce honestè agentes. *Psal. 83*

Factum autem quum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine uicis suæ coram Deo, secundū consuetudinē functionis sacerdotalis sors illi obuenit ut odores incenderet ingressus in templū Domini, & omnis multitudo populi precabatur foris tempore thymiamatis.] Coram Deo mundi soli sacerdotio funguntur, ab impuris autē auertit Deus faciem suam. Quando autē sors illi obuenit ut incenderet odores? Vel omnino secundum tempus deprecationis, quando solus in sancta sanctorū ingrediebatur summus sacerdos: ut discamus quòd quēadmodū summus sacerdos iste ingressus in sancta sanctorū fructū accepit. Sic & Dominus Iesus ipse solus & reuera summus sacerdos ingressus in sancta sanctorū, hoc est in cœlū cum carne, fructū accepit suæ quæ in carne erat uisitationis nostram salutem, & in filios adoptionem.

Apparuit autem illi angelus Domini stans à dextris altaris thymiamatis.] Non omnibus apparet angelus, sed mundis corde, qualis erat Zacharias. Altare autem thymiamatis dixit, quia erat & alterum altare holocaustorum. A

Et turbatus est Zacharias illo uiso, ac timor irruit super eũ. Dixit autẽ ad eũ angelus, Ne timeas Zacharia, quoniã exaudita est deprecatio tua: uxorq; tua Elizabeth pariet tibi filiũ, & uocabis nomẽ eius Ioannẽ: & erit gaudiũ tibi & exultatio, multiq; in natiuitate eius gaudebũt.] Turbatur quidem Zacharias. Insolitæ enim uisiones etiam sanctos turbant. Verùm angelus confestim turbationem sedat. Vbiq; enim hoc indicio discernunt uisiones quæ à Deo, & quæ à diabolo. Nam si mens primũ turbetur, & statim timor soluatur, & iterum quiescat, reuera diuina est uisio. Si autẽ timor ac turbatio magis atq; magis crescant, dæmoniaca est uisio. Quare angelus dicit, Exaudita est deprecatio tua, & uxor tua Elizabeth pariet tibi? Nam Zacharias nõ pro filio precatus est, sed pro peccatis populi. Dicunt igitur quidã, quòd quoniã pro peccatis populi orabat, futurũ autẽ quòd generaret filium qui clamaret, Ecce agnus Dei, qui tollit peccatũ mundi: meritò dicit ad illum angelus, Quoniam exaudita est deprecatio tua pro remissione peccatorũ populi. Filium enim generabis, per quẽ remissio erit peccatorũ. Alij autẽ sic intelligunt, Quoniam exaudita est deprecatio tua Zacharia, & remisit Deus peccata populo. Deinde quasi ille dixisset angelo, Vnde hoc manifestum? dicit angelus, Hoc tibi signum do, quòd pariet tibi filium Elizabeth, & ita per puerperium Elizabeth credibile tibi sit remissa esse peccata populo.

Visiones quãdo diuinæ, & quando diabolicæ.

Ioan. 1.

Erit enim magnus corã Dño, ac uinũ & siceram nõ bibet: & spiritu sancto replebitur iam inde ab utero matris suæ, multosq; ex filijs Israel conuertet ad Dominũ Deũ ipsorũ: & ipse præcedet ante illum cum spiritu ac uirtute Heliæ, ut cõuertat corda patrum in filios, & inobedientes ad prudentiã iustorũ: ut paret Dño plebẽ præparatã.] Magnũ fore Ioannẽ prędicit angelus, sed corã Dño. multi enim magni fuerũt coram hominibus, at nõ item corã Deo, ut hypocritę. Magnus autẽ Ioannes iuxta animam, sicut & paruus iuxta animã dicitur omnis qui scandalizat. Nullus eñ magnus scandalizatur, sed parui, & pusillanimes. Dicit igitur Dominus, Qui scandalizauerit unũ ex paruis. Quemadmodũ autẽ hi qui genuerũt Ioannẽ, iusti fuerũt coram Deo, sic et puer ipsorũ magnus coram Deo. Sicera autẽ dicitur omne q̃d inebriare potest, & nõ est ex uite. Cum aũt esset adhuc in utero matris, repletus est spiritu sancto, quãdo mater Domini uenit ad Elizabeth, & exultauit præ gaudio infans propter aduentũ Domini. Porrò cõuertit corda patrũ ad filios, hoc est Hebræorũ ad Apostolos. Patres enim fuerũt Iudæi, illorũ autẽ filij Apostoli. cõuertit igitur corda Iudæorũ ad Apostolos, docẽs & testificans de Christo. Qui autẽ de Christo testatur, † omnes fideles facit & discipulos suos. Non omnes cõuertit Ioannes, sed multos: Christus autẽ omnes illuminauit. At in spiritu Heliæ præcessit. Sicut enim in Helia efficax fuit gratia, ita & in Ioanne. Et sicut Helias secũdi aduentus præcursor, ita & Ioannes primi. In uirtute autẽ Heliæ, eo q̄ idem uoluerũt aduentus amborũ. ambo enim ad Christũ cõgregãt. Et aliter, In uirtute ac spiritu Heliæ uenit Ioannes, eo q̄ eremita fuit etiam ipse, & frugalis uitæ, & arguens sicut ille. Cõuertit autẽ & incredulos Iudæos ad prudentiam iustorum, hoc est Apostolorũ doctrinã. Prudẽtia autẽ Apostolorũ, gratia est spiritus in illis à qua gubernabant. Præparauit quoq; Domino, id est Christo plebẽ præparatã, hoc est capacẽ ad suscipiendũ prædicationẽ, ut exẽpli gratia quãdo ueniebat propheta quispiã prædicãs, nõ oẽs credebãt, sed qui præparati erãt, & q seipsos ad hoc accõmodabãt. Nã sicut si quis noctu ueniat in domũ, nõ omnes illũ excipiũt, sed qui uigiles sunt expectãtq;, & ad excipiendũ parati sunt: sic & Ioãnes pręparauit Domino populũ non incredulum quidem, sed elaboratũ, & præparatũ ad suscipiendũ Dominũ. B

Hypocritæ magni corã hominibus.

Matth. 18.

Sicera.

† omnino fide dignos facit, & discipulos ipsius

Prudentia apostolorũ

Et dixit Zacharias ad angelũ, Quo argumento cognoscã illud? Ego enim sum senex, & uxor mea prouectæ ætatis est. Ac respondens angelus, dixit ei, Ego sum Gabriel, qui astiti in cõspectu Dei, missusq; sum ut loquar ad te, & hæc tibi læta nunciẽ. Et ecce futurũ est ut sis tacitus, nec fari possis ad eum usq; diem quo hæc fiãt, eo q̄ nõ credidisti uerbis meis, quæ implebunt in tẽpore suo.] Tametsi iustus esset Zacharias & sanctus, respiciẽs tamẽ ad ꝓdigiosam generationẽ filij, nõ facilè credebat. Idcirco & angelus suam dignitatẽ dicit, Ego sum Gabriel, qui astiti in cõspectu Dei. nõ seductor dæ-

A ctor dęmon, sed angelus Dei. Igitur quia discredis, ego te faciam surdum, & loqui nō poteris. Meritò autē duo hæc passus est, & quod non audiret, & non loqueretur. Quia enim nō obedierat, cōdemnatur ut surdus sit: & quia cōtradixerat, ut sileat. Veruntamē præfigurabat etiā ea quæ Iudæis euenerūt. Nam sicut hic senex & sterilis & incredulus peperit filiū, prophetis maiorē: ita & Iudæorū congregatio sacerdotio inueterato quæ uis esset sterilis, incredula & inobediēs, uerbū tamen Dei, hoc est Dominū prophetarum, peperit in carne: quo nato, hi qui prius inobedientes erant, ad fidem & cōfessionem peruenerunt.

Et erat populus expectans Zachariā, & mirabantur quod moraretur in templo. Egressus autem non poterat loqui illis. Et cognouerunt quod uisionem uidisset in templo. Et ipse innuebat illis, permansitque mutus. Et accidit ut impleti sunt dies officij eius, abijt in domū suam.] Vides quomodo Iudæi expectabant & permanebant donec exiret summus sacerdos? At nos Christiani, nisi mox ut ingressi fuerimus in templū, iterum egrediamur, existimamus malè nobiscum agi. Innuebat autē populo Zacharias, fortè roganti silentij causam. Quia enim loqui nō poterat, per nutum significabat. Vide item quòd nō abijt in domū suā, donec impleti essent dies ministerij sui, adsiditque templo. Aberat enī uerè à Hierusalē mōtana regio. Quāuis autē & Hierosolymis domū habuisset, nō licuisset tamen ei extra ambitū tēpli per tēpus uicis suæ exire. Nos, autē proh pudor, quàm cōtemnimus diuina ministeria? Cæterū quod Zacharias nō potest loqui, sed innuit populo, significat indignā Iudæorū uitam: quia ubi occiderūt uerbum, nō possunt rationem reddere de his quæ uel dicunt uel faciunt. Et si quid propheticū interrogaueris, obmutescunt, & non possunt tibi uel sermonem uel responsum dare. *Zachariæ silentiū quid signet.*

Post hos autē dies cōcepit Elizabeth uxor eius, & occultabat se mensib. quinque, dicens, Sic fecit mihi Dñs in diebus quib. me respexit, ut auferret probrū meū inter homines.] Elizabeth, quoniā casta erat, erubescebat, & propterea occultabat se, eo quod senex cōcepisset. Mensib. autē quinque occultauit se, donec Maria cōciperet. Vbi aūt illa cōcepit, & exultauit infans in utero, nō ultrà se occultauit, sed liberè iuit, utpote tanti pueri mater, qui etiam anteque nasceretur, prophetarum dignitate fuit honoratus.

B

In mense aūt sexto missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatē Galilææ cui nomē Nazareth, ad uirginē desponsatā uiro cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, ac nomen uirginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit, Gaude gratiosa, Dominus tecum, benedicta tu in mulierib. Illa uerò cum uidisset, turbata est super sermone eius, & cogitabat qualis esset illa salutatio. Et dixit angelus ei, Ne timeas Maria. inuenisti enim gratiā apud Deū.] Mensem sextū dicit à tēpore quo cōceptus fuit Ioannes. Dicit autē desponsatā uirginē uiro qui erat de domo Dauid, ut ostenderet & ipsam ex genere Dauid descendisse, Iuxta legem enim cōiuges ex eodem genere & eadem cognationis catena prognatos esse oportebat. Quia autē Heuæ dictū erat à Domino, ut in tristitijs pariat filios, soluit tristitiā illam in gaudiū, quod angelus uirgini afferens dicit, Gaude gratiosa. Et quia maledicta fuit Heua, hæc dicitur benedicta. Cōsiderabat autē de salutatione, qualisnā esset, num absurda & procatrix, ac qualis uiri ad puellam, an diuina: quia & Dei mentio inter salutandū facta, cū diceret, Dominus tecū. Primū autē timorē à corde ipsius repellit, ut in quiete cōstituta diuinū respōsum acciperet. Neque enim fieri potest ut turbata diligenter audiat quæ euentura sunt. Porrò id quod suprà dixit, gratiosa, quasi interpretās dicit, Inuenisti enim gratiam coram Domino. Hoc enim est gratiosam esse, uel gratificatam, quòd inuenerit gratiam apud Deum, hoc est placuerit Deo. Verùm hoc cōmune habet cum multis. Multæ enim & aliæ inuenerunt gratiam coram Deo, non autem id quod infertur. *Num. 36* *Gen. 3* *Gratiosa.* *Gratia plena.*

Ecce cōcipies in utero, & paries filiū, & uocabis nomen eius Iesum. Is erit magnus, & filius altissimi uocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris ipsius, regnabitque super domū Iacob in æternum: & regni eius non erit finis.] Ecce concipies, hoc singulare, quod nulli alteri concessum. In utero autem dixit, ut ostendat Dominum ex ipsius uirginis utero incarnatum substantialiter. Bene autē dictus est Iesus, quia ob salutem nostri generis uenit. Nomen enim hoc in græcam linguam conuersum, dicitur salus. Iesus igitur σωτὴρ est, hoc est saluator: quia & Iesua salus dicitur. Erit autem, inquit, magnus, & filius altissimi uocabitur. Magnus quidem fuit & Ioan- *Esa. 7* *Mich. 4*

nes,ſed nō ad hoc altiſſimi filius. Ieſus uerò magnus quidē, eo ꝙ docuit: filius autē altiſſimi, & propter iſtuc ipſum, docebat em̄ ſicut autoritatē habēs, & propter mirabiliū miraculorū operationē. Vocaī autē filius altiſſimi, qui apparebat homo. Nam qa una fuit hypoſtaſis, reuera filius altiſſimi fuit filius uirginis. Et fuit quidē ante ſecula filius altiſſimi uerbum, ſed nō uocabaī neq; cognoſcebaī. poſtq; autē incarnatū eſt & apparuit in carne, tunc & uocatum eſt filius altiſſimi, qui apparebat, & miracula faciebat. A

Audiens uerò thronum uel ſedem Dauid, ne putes ſenſibile quoddam regnum, ſed diuinum, quo regnauit ſuper omnes gentes per diuinā prædicationē. Domus enim Iacob ſunt hi qui ex Hebræis crediderunt, atq; etiam qui ex alijs gentibus. Illi enim propriè Iacob & Iſrael. Et quomodo diciī ſedere ſuper ſedē Dauid? audi. Dauid paruus erat inter fratres ſuos, & Dominus quoq; contemptus & taxatus ut edax & uini potor, & fabri filius, & à fratribus ſuis filijs Ioſeph deſpiciebaī. Neq; enim fratres eius, inquit, credebant in eum. Ille cum benefaceret, perſecutionē patiebaī: & Dominus quoq; miracula faciens accuſabatur & lapidabatur. Ille per manſuetudinem uicit & regnauit, & Dominus per manſuetudinē ſuſcepta cruce regnauit. Vides quomodo dicaī ſedere ſuper ſedē Dauid? Nam ſicut Dauid ſenſibile regnū ſuſcepit, ita & Dn̄s ſpirituale. Cuius regni nō erit finis. Non enim finis regni Chriſti, hoc eſt, agnitionis Dei & Chriſtianiſmi. Nam & cum perſecutionem patimur, gratia Chriſti floremus.

Domus Iacob qui ſunt

Quomodo Chriſtus dicatur ſedere ſuper ſedem Dauid.

1. reg. 16

Dixit autē Maria ad angelum, Quomodo erit iſtud, quandoquidem uirum nō cognoſco? Et reſpōdens angelus dixit ei, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & uirtus altiſſimi obumbrabit tibi: quapropter & quod naſcetur ſanctum, uocabitur filius Dei.] Non quaſi diſcredens uirgo dixit, Quomodo erit mihi iſtud? ſed ut prudens & intelligens, ut diſcat, modum inquirit. Non enim prius tale quiddam factū eſt, neq; poſthac fiet. Ideo & ignoſcit ei angelus, & nō cōdemnat ut Zachariam, ſed magis modū docet. Nam Zacharias meritò condemnatur. habuit enim exempla multa, quandoquidem & multæ ſteriles pepererūt: uirgini autem nullum exemplum erat. Spiritus, B itaq;, dicit, ſanctus ueniet ſuper te, fœcundum reddens uterum tuum, & condens carnem cōſubſtantiali uerbo. Virtus uerò altiſſimi, filius eſt Dei. Chriſtus enim Dei uirtus eſt. Obumbrabit tibi, hoc eſt, conteget te, hoc eſt undiq; te circundabit. Sicut auis obumbrat pullos ſuos rotos alis ſuis complectens, ita & diuina uirtus totam uirginem apprehendit & hoc eſt obumbrare. Alius autem quiſpiam fortaſſis dicet, quòd ſicut pictor primū delineat, & umbras inducit, & deinde perfectum colorem addit: ita & Dominus ipſe ſibi carnē condens, & imaginē hominis formās, primū delineauit illā in utero uirginis cōpacta ex ſanguinib. ſemper uirginis carne, quā deinde paulatim figurauit. ſed hoc dubium. Sunt enim qui dicunt ꝙ ubi Dominus obumbrauit uterū uirginis, ſtatim perfectus fuerit infans. Alij autem hoc nō recipiunt. Audi enim quid dicat. Ideo & quod naſceī ſanctum, hoc eſt quod particulatim in utero creſcit, & non ſtatim perfectum exiſtit. Cōfundatur autem & hoc loco Neſtorius. Ille enim dixit ꝙ nō fuerit filius Dei in utero uirginis quieſcens, incarnatus: ſed nudus homo è uirgine fuerit natus, poſteaq; habuerit Deū factū ſibi comitē. Audiat igitur ꝙ illud quod naſcebatur in utero, erat filius Dei. Et nō alius quidem fœtus eſt uteri, alius autem filius Dei, ſed unus & idem fuit filius uirginis, & filius Dei. Vide item quomodo ſanctā trinitatem declarauit, dicens ſpiritum ſanctum, uirtutem filium, altiſsimum patrem.

Obumbrare.

Neſtorij hæreſis.

Atq; ecce Elizabeth cognata tua & ipſa cōcepit filiū in ſenectute ſua, & hic menſis eſt ſextus illi quę dicebatur ſterilis: quia nō erit impoſſibile apud Deum omne uerbū. Dixit autē Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundum uerbum tuū. Ac diſceſſit ab illa angelus.] Dubitauerit fortaſſe quiſpiā quomodo Elizabeth cognata fuerit Mariæ. Virgo enim ipſa ex tribu Iuda fuit, Elizabeth autem de filiabus Aaron. Nam lex præcepit coniuges ex eadem tribu eſſe: & ita cognationes ex una tribu erant. Dicendum igitur ꝙ à captiuitate confuſa ſunt genera. Et melius ita dicitur: Aaron uxorem duxit Elizabeth, quæ filia fuit Aminadab: qui fuit ex tribu Iuda. Vides ꝙ ab initio & ab Aaron cognata fuit Elizabeth Dei genitrix? Quia em̄ uxor Aaron ex Iuda deſcēdit, è qua tribu fuit Dei genitrix, & Elizabeth fuit ex filiabus Aaron, meritò Dei genitrix cognata dicitur Elizabeth. nam proaua eius, hoc eſt, uxor Aaron, fuit ex tribu Iuda. Conſidera autem & cognationis conſequentiam. Elizabeth Aaron uxor, Eliza-

Virgo Maria e qua tribu.

Elizabeth una filiarū Aaron.

A beth etiam Zachariæ uxor tanq̃ ex illa descendens? Sed uideamus quid dicat uirgo, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum uerbum tuum. Tabula sum picforia, pingat pictor quod uoluerit, faciat Deus quod uoluerit. Atq; ita etiam quod prius dixerat, Quomodo erit hoc, nõ fuit incredulitatis, sed desiderij addiscendi modum. Nam si discredidisset, neutiquam dixisset, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundũ uerbum tuum. Disce autem q̃ Gabriel si quis interpretet̃, idem est quod † homo Dei. Maria uerò, domina, Nazareth autẽ sanctificatio. Meritò igitur cum nasci uoluit Deus homo, missus est Gabriel, hoc est † homo Dei. Sed in sancto loco fit salutatio, hoc est in Nazareth. Vbi enim Deus, ibi nihil impurum, nihil non sanctum. *Gabriel. †homo Deus Maria. Nazareth. †homo Deus*

Exurgens autem Maria in diebus his, abijt in mõtana cum festinatione in ciuitatẽ Iuda, & intrauit in domum Zachariæ, ac salutauit Elizabeth. Et factum est ut audiuit salutationẽ Mariæ Elizabeth, salijt infans in utero eius, & repleta est spiritu sancto Elizabeth, exclamauitq; uoce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus uẽtris tui.] Cum audisset uirgo ab angelo q̃ cõcepisset Elizabeth, statim abijt ad illam, & gaudens de bono cognatæ, & uolens ut prudentissima maiore certitudine certior reddi num uera dixisset qui apparuerat ei, ut ex hoc nec de suo dubitaret. Prudens enim cum esset, timebat ne forte deciperet̃, & nõ ut incredula, sed ut diligens rem explorare uolebat. Zacharias itaq; in montanis habitat, & propterea illuc abit. At Ioannes suscepto singulari supra reliquos homines † gaudio, exultat in utero matris: unde & maior est prophetis. Nam alij quidem prædixerunt futura postq̃ nati sunt: ille autẽ cum adhuc esset in utero matris, gratiã talem assecutus fuit. Vide enim: Salutauit uirgo Elizabetham, hoc est, prior allocuta est. Vox itaq; uirginis, uox erat incarnati in illa Dei, & idcirco etiam præcursorem in utero gratia prosecutus est, & prophetam fecit. Quæcunq; enim dixit Elizabeth prophetice ad Mariam, nõ uerba fuerunt Elizabeth, sed infantis: os autẽ Elizabeth tantũ ministrauit, sicut & os Mariæ *†dono, uel munere.*

B ministrauit filio Dei qui in utero eius erat. Quippe cum exultasset puer in utero, tũc impleta est spiritu Elizabeth. Nisi enim puer exultasset, nõ prophetasset illa. Itaq; sicut dicunt prophetas primũ mente excedere, & diuinum quid pati, ac tum denique prophetizare: ita & Ioannes forte prius saltauit ut diuinum quiddam faciens, postea per os matris prophetizauit. Quid autem prophetizauit? Benedicta tu in mulierib. Deinde quia multæ sanctæ mulieres pepererunt improbos, ut Rebecca Esau, dicit: Sed & fructus uentris tui benedictus. Aliter quoque intelligi potest, Benedicta tu in mulieribus, deinde ueluti quispiã interroget, quare: ipsam causam dicit: Benedictus enim fructus uentris tui, hoc est, Deus enim est fructus ille uentris tui. Benedictus enim solus Deus, sicut & Dauid dicit, Benedictus qui uenit. Consueuit enim scriptura coniunctionẽ, Et, pro enim accipere: ut, Da nobis auxiliũ, & uana salus hominis: hoc est, uana enim salus hominis. Et iterum, Tu iratus fuisti, & nos peccauimus, hoc est, nos enim peccauimus. Fructum autem uentris Dei genitricis dicit Dominum, et ideo sine uiro conceptum. Pueri enim alij, fructus sunt patrum: Christus uerò solius uentris Mariæ fructus. ipsa enim sola hunc fructum protulit. *Gen. 25* *Et pro enim.* *Esa. 64* *Psal. 117*

Et unde hoc mihi, ut ueniat mater Dñi mei ad me? Ecce enim ut facta est uox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit præ gaudio infans in utero meo. Et beata quæ credidit, quoniã perficient̃ ea quæ dicta sunt ei à Dño.] Sicut postea Ioãnes Christũ, cum uenisset ut baptizaretur, prohibuit propter reuerentiam, dicens, Ego nõ sum dignus: sic & nunc per matrẽ suam loquitur. Vnde mihi hoc, ut ueniat mater Dñi mei ad me? priusq̃ pariat Dominũ, matrem uocans eam, quæ in utero gerebat. Alias eñi priusquam pariant, non solemus matres uocare propter metum abortiendi: in uirgine autem nihil tale suspicari oportebat: & idcirco priusquam pariat, mater. Et beata es tu ô Maria, quæ credidisti, quia implebuntur ea quæ à Domino tibi dicta sunt. *Matth. 3* *Infra 9*

Et ait Maria, Magnificat anima mea Dominũ, Et exultauit spiritus meus in Deo seruatore meo. Quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatã me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magnifica qui potens est, & sanctum nomen eius. Et misericordia eius in progeniẽ & progeniẽ timentibus eum.] Virgo certior reddita de fœtu concepto, glorificat Deum, illi miraculũ attribuens, non sibipsi. Ille enim, dicit, respexit in me humilem, non ego ad illum respexi. Ille me prosecutus

est misericordia, ego illũ nõ quæsiui. Et ex hoc tẽpore beatã me dicẽt omnes generationes: nõ sola Elizabeth, sed & eorũ generatio qui crediderint. Quare autẽ beatã me dicent? Nõ propter meã uirtutẽ, sed quia fecit mecũ magnalia qui potens est. Potentem autẽ nominat Deum, ut ne quis discredat his quæ à se dicunt, considerans quòd Deus illa facere potens sit. Porrò sanctũ nomen eius uocat, declarans q̃ nõ inquinet mũdissimus ille in utero cõceptus, sed sanctus maneat. Neq; in me sola est misericordia eius, sed in omes q timent illũ. Qui eñ nõ timent ipsum, sed omino indigni sunt, nõ assequunt misericordiã. In generationẽ autẽ & generationẽ dicens esse misericordiam Dei, ostendit q̃ misericordiã assequent & in præsenti seculo, & in futuro, nẽpe æterno. Nã hic centuplũ accipiunt, & illic longè amplius. Attende autẽ q̃ primũ magnificat anima Dominũ, & deinde spiritus exultat: ut simile quid dicam, magnificas Deũ, qui dignè iuxta Deũ ambulas, uocatus Christianus, nõ attenuãs nomẽ & dignitatem Christi faciendo quod nõ oportet, sed magnificans operãdo magna, cœlestiaq; opera. Et tunc etiã spiritus tuus exultabit, hoc est spirituale donũ quod accepisti per egregia opera, exultabit & proficiet, & non contrahetur, & (ut ita dicam) mortificabitur. Scies præterea uideri scripturã simpliciter istud dicere spiritum & animã, propriè tamen differt. Animalem enim hominẽ dicit eum qui iuxta naturã uiuit, & humanis rationibus regitur siquando esuriens comedat, odio habeat inimicũ, & in summa, si nihil supra hominem appareat. spiritualem uerò, qui transcendit leges naturæ, & nõ humano more sapit. Et hæc est differentia animæ & spiritus in scriptura. Medici forsitan hæc aliter discernunt, sed nobis scriptura cordi est, medici uerò ualeant.

Discrimen animæ & spiritus. *1.Cor.2.15* *Gal.6.* *Ephes.1* *Coloss.1*

Fecit robur in brachio suo, dispersit superbos cogitatione cordis ipsorũ. Detraxit potentes de sedibus, & exaltauit humiles. Esuriẽtes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerũ suum, ut memor esset misericordiæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abrahã, & semini eius in seculum. Mansit autẽ Maria cum illa mensibus circiter tribus, & reuersa est in domũ suam.] Brachium patris, filius. Fecit igitur robur & uirtutẽ ac potentiã contra naturã Deus & pater in filio suo. Incarnato enim filio, uicta est natura, uirgine pariente, Deo homine facto: homine uerò deificato. Et dispersit Dominus superbos dæmones, eiectis illis ex humanis animabus, & alijs quidem in abyssum missis, alijs autem in porcos. Poterit autẽ & de Iudæis intelligi, quos dispersit in omnem regionẽ: & nunc dispersi sunt. Porrò detraxit etiam potentes de sedibus, dæmones dico, qui contra homines præualuerant, & sedes in humanis habebant pectoribus, in illis requiescẽtes. Sunt & pharisæi potentes, nimirum ea quæ pauperum diripientes: & cathedras habent ut doctores, à quibus depositi sunt. Et exaltauit humiles, homines quos humiliarat peccatum, uel gentes. Exaltauit autẽ adoptatis illis in filios. Igitur sicut esurientes dicere licet eosdem gentiles, utpote non habentes uel scripturas, uel legem, uel mandata, quos impleuit bonis scripturarũ: ita & Iudæos diuites & in lege, ac in mandatis, quos etiam emisit extra terrenam & cœlestem Hierusalem inanes: nihil enim habẽt Iudæi, etiã si quid habere uideantur. Suscepit Israel puerum suum, uel carnales Israelitas dicit. Multa enim millia ex illis crediderunt, & impleta est promissio facta Abrahæ, ad quẽ dixerat Deus, In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ, uel etiã de spirituali Israel dicit: Omnis enim qui uidet Deũ, Israel dicitur, iuxta nominis interpretationẽ. Suscepit itaq; eos qui uident Deum, in cœlestem hæreditatem adducens. Mansit autẽ Maria cum Elizabeth circiter mensibus tribus, deinde reuersa est. Quia enim paritura erat Elizabeth, abscedit uirgo propter multitudinẽ qui ad partum conuenturi erant, indecens autem uirgini in talibus uersari. Quòd autẽ cum paritura esset Elizabeth, reuersa sit uirgo, manifestum hinc est, quòd mense sexto concepti præcursoris uenit angelus ad Mariam, & mansit illa cum Elizabeth tribus circiter mensibus. Ecce fermè nouem menses.

Gen.22. *Pharisæi potentes.* *Israel duplex.* *Gen.22.* *Maria domum reuertitur partu riente Elizabeth.*

Elizabethæ uerò impletũ est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierũt uicini & cognati eius q̃ magnificè Dominus misericordia sua usus esset erga illã, & gratulabant ei. Et factum est in die octauo, uenerunt ad circuncidendum puerum, & uocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respõdens mater eius dixit, Nequaq;, sed uocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam, Nemo est in cognatione tua qui uocetur isto nomine. Innuebant autem patri eius qui uellet uocari eum. Is q; postulatis tabellis

A bellis ſcripſit dicens, Ioannes eſt nomen eius. Et mirati ſunt uniuerſi. Apertum eſt au
tem os eius illicò, & lingua eius, & loquebaĩ laudans Deum.] Virgo quidem circiter
tribus menſibus manſit apud Elizabeth, fortaſsis tanto attonita miraculo, & indigẽs
conſolatione quadam quam ex conſuetudine Elizabeth habuit. Verũ ubi appropin
quauit partus, abſceſsit. Vbi autẽ impletũ tẽpus Elizabeth ut pareret, obſeruandũ ꝙ
in peccatorib. non dicitur, Impletum eſt tempus pariendi, ſed hoc duntaxat inuenies
ubi de iuſtorũ partu habetur mentio. Nam (ut apparet) imperfecti & nõ impleti pec
catorũ ſunt partus, meliusꝗ; illis ſi nati nõ fuiſſent. Quare autẽ poſt circuncíſionẽ im-
ponitur nomen? Quia prius ſuſcipiendũ eſt ſignaculum Dei, & tunc humanũ nomẽ.
Vel aliter, Circuncíſio ſignificat carnaliũ abiectionẽ. Nullus igitur niſi prius abijciat *Circuncíſio*
& amputet carnalia, dignus eſt ut nominẽ miles Dei, & ut in libro cœlorũ ſcribaĩ no *quid.*
men eius. Elizabeth uerò ut propheti ſſa indicauit nomen, Ioãnes ſit nomẽ eius. For-
taſsis autẽ Ioãnes ſibijpſi indidit nomẽ, matriꝗ; ſuæ cõmunicauit donũ propheticũ.
Porrò Zacharias cum nõ poſſet nutu manifeſtare nomen, petit tabellas. Et quia aſti-
pulatus eſt ſententiæ uxoris in nomine pueri, obſtupeſcunt omnes. nõ enim erat in co
gnatione eorum quiſpiam eius nominis, ut quis dicere poſſit ꝙ ante tempus de hoc
ambo tractarint. Ioannes iuxta interpretationẽ eſt Dei gratia: proinde & pater illius *Ioannes.*
ſtatim aſſecutus gratiam, primùm de Chriſto, deinde de puero prophetizat.

Et factus eſt timor ſuper omnes uicinos eorũ, & in tota montana regione Iudææ
diuulgabanĩ omnia uerba hæc, & poſuerunt omnes qui audierãt, in corde ſuo dicen
tes: Quiſnam puer hic erit? Et manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius
repletus eſt ſpiritu ſancto, prophetauitꝗ; dicens, Benedictus Dominus Deus Iſrael,
quia uiſitauit & fecit redemptionem populo ſuo. Et excitauit cornu ſalutis nobis in
domo Dauid pueri ſui: Sicut locutus eſt per os ſanctorum, qui à ſeculo ſunt prophe-
tarum ſuorum. Salutem ex inimicis noſtris, & de manu omniũ qui oderunt nos. Vt
B faceret miſericordiam cum patribus noſtris, & memor eſſet teſtamenti ſui ſancti. †Iu *†iuriſiuran*
xta iuſiurandum quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum, ut daret nobis. Vt citra *di, ὅρκου in*
timorem, de manu inimicorũ noſtrorum liberati, ſeruiamus ipſi. In ſanctitate & iuſti *genitiuo le*
tia coram ipſo, cunctis diebus uitæ noſtræ.] Factus eſt timor ſupèr omnes, propter *git Theop.*
miraculum loquentis Zachariæ. Sicut enim prius cum obmutuiſſet, ſtupuerat popu *ut regatur*
lus, ita etiam nunc cum redditus eſt ei ſermo. Propter duo igitur miracula hæc cogita *à, memor*
bant de nato ꝙ multos præcelleret. Facta autẽ ſunt hæc omnia ſingulari quadã diſpen *eſſet,*
ſatione, ut qui de Chriſto *prophetizaturus eſſet, fide dignus haberetur, & omnes ex ** teſtifica-*
ipſa natiuitate Ioannis certiores redderenĩ quòd multis maior eſſet. Benedicit autem *turus*
Zacharias Deum, quia uiſitauerat Iſraelitas. Et profectò uenerat ad oues quæ perdi *Matth. 15*
tæ erant de domo Iſrael, ſed plerią; beneficium eius ſuſcipere noluerunt, unde ueros
Iſraelitas inuiſit. Et quinam ſunt illi? Hi qui crediderunt. Excitauit autem cornu ſalu
tis, hoc eſt uirtutẽ & regnum ſalutare. Cornu enim uel potentiam ſignificat (cornuta *Cornu.*
enim animantia in cornu robur habent) uel regnũ: ex cornu enim reges inungeban
tur. Itaꝗ; Chriſtus & potentia eſt & regnũ patris. Excitatũ igitur eſt nobis cornu ſalu
tis, Chriſtus. Videbatur enim dormire, contemnens multorũ peccata, longanimitatẽ
in ſimulacrorũ inſano cultu præ ſe ferens, ſed in nouiſsimis tẽporibus incarnatus ex-
citatus eſt, & contriuit omnes qui oderunt nos dæmones, non iam ultrà longanimis
& dormiẽs. Porrò in domo Dauid excitatus eſt, hoc eſt in Bethleem. illic enim natus *Bethleem*
eſt. Bethleem autẽ patria Dauid erat. Sicut locuti fuerũt prophetæ. omnes eñ de in- *patria Da-*
carnatione locuti ſunt. Micheas etiã domus Dauid, Bethleem dico, mentionẽ facit di *uid.*
cens, Et tu Bethleem neutiꝗ; minima es. ex te enim egredieĩ dux. Fecit aũt miſericor *Mich. 5*
diam nõ ſolùm cum uiuẽtibus, ſed & cũ patrib. noſtris. Chriſti enim gratia etiam in *Ad eos quo*
illos ꝗ olim mortui, pertingit, ut uerbi gratia, Dedit nobis uiuentib. ſpem reſurrectio *que qui an-*
nis, & reſurgemus: ſed nõ ſoli nos hanc gratiã aſſequemur, ſed & qui ante nos defun *tè mortui*
cti fuerãt. Omnis eñ natura boni particeps fuit. Vel aliter, Fecit miſericordiã cũ pa- *ſunt, miſeri*
tribus, eo ꝙ ſpem illorũ impleuit. Adimpleta eñ uiderũt quæcunꝗ; de Chriſto expe- *cordia Chri*
ctarant. Sed & filios ſuos cum uidẽt patres talib. bonis frui, gaudẽt, & participes ſunt *ſti perfluxit*
lætitiæ, perinde ac ſi in ſe collata eſſent. Cuius autẽ teſtamẽti, & cuius iuriſiurandi ꝗd *Gen. 22.*
Abraham factũ meminit? Vel omnino huius, Benedicens benedicã te, & multiplicãs *Heb. 9.*
multi-

multiplicabo te. Verè nunc multiplicatus Abrahã, cum ei filij ex omnibus gentibus adoptati sunt per fidẽ. Nam sicut ille credidit, ita isti per fidem appropiarũt ei. Liberauit autẽ nos de inimicis sine timore. Sæpe liberãt quidam, sed nõ sine nostro timore, agone, & certamine. Christus uerò, cum nos nõ laborassemus, pro nobis crucifixus est, & liberauit nos sine timore, hoc est, absq; periculo. Quare autẽ liberauit nos? Nũ propter cibũ & potũ? nõ, sed ut seruiamus illi: nõ semel, neq; duobus diebus, sed omnibus diebus. Seruiamus autẽ nõ sola corporali adoratione & ministerio, sed in sanctitate & iustitia. Est autẽ sanctitas, iustitia erga Deũ: iustitia uerò, erga homines: ut exẽpli gratia si quis abstineat à sacris & ad diuina nõ accedit impiè, sed uenerabilibus omnẽ honorẽ exhibet, is sanctus est. Similiter & qui honorat parẽtes, sanctus est. nã & illi dij domestici. At si quis nõ fuerit auarus, nõ rapax, nõ fur, nõ adulter, nõ scortator, is iustus dicet. Itaq; oportet seruire Deo in sanctitate, hoc est reuerentia erga diuina: & iustitia, hoc est laudata in rebus humanis uita. Seruiendũ deniq; est corã ipso, non coram hominibus, sicut hi qui hominibus placere uolunt, ut hypocritæ faciunt.

Cur nos liberauit Christus.
Sanctitas.
Iustitia.
Sanctus.
Iustus.

Et tu puer propheta altissimi uocaberis, præibis enim ante faciẽ Domini ad parandum uias eius, Ad dandam scientiam salutis populo ipsius, per remissionẽ peccatorũ eius. Per uiscera misericordiæ Dei nostri, quibus uisitauit nos oriens ex alto. Vt illucesceret his qui in tenebris & umbra mortis sedent, ad dirigẽdos pedes nostros in uiã pacis. Puer autẽ crescebat, & corroborabatur spiritu, & erat in desertis donec ueniret dies quo ostendendus erat apud Israelitas.] Rarum uidet quod Zacharias ad puerũ loquitur adhuc insensatũ: quomodo potuit loqui? Dicendum igitur q; sicut raram & admirabilem habuit natiuitatẽ puer, qui exultauit & prophetauit in utero ad aduentum Mariæ: sic non est mirum si etiam ea quæ à patre dicebantur, post natiuitatẽ intellexerit. Præibis aũt, inquit, ante Dominũ me paulo pòst derelicto. Sciebat eñ Zacharias quòd nõ multo pòst priuandus esset eo, quando fugiturus in desertum. Quare autem præibis? ut parentur uiæ Domini. Viæ autẽ sunt animæ in quibus incedit Dominus, quas præparauit præcursor ut in eis ambularet Christus. Quomodo autẽ illas præparauit? Dando scientiam salutis populo. Salus quidem erat Dñs Iesus. Data est igitur scientia salutis, hoc est Christi, populo, à Ioanne. Ioannes enim testificabatur de Iesu. Scientia autem erat in remissione peccatorũ. Non enim aliter Christus agnitus fuisset esse Deus, nisi remisisset peccata populo. Dei enim est remittere peccata. Remisit autẽ nobis ista, propter uiscera misericordiæ. Non enim propter opera nostra, nihil enim fecimus boni: sed ille uisitauit nos ex alto. qui oriens dicitur. Sol enim iustitiæ est, & illuxit nobis qui in tenebris eramus, hoc est in ignorantia, & umbra mortis, hoc est peccatis, sedentes. Duo enim mala humanũ genus inuaserũt: ignoratio Dei, quam habebant gentiles: & peccatũ, quod habebant Hebræi, licet Deum cognoscerent. Apparuit itaq; humanæ naturæ, ut & eos qui in tenebris, hoc est Dei ignorantia, & umbra mortis, hoc est peccato (est enim peccatum umbra mortis) erãt sedentes, illustraret. Ideo autem umbram mortis dici opinor peccatũ, quòd sicut umbra sequitur corpus, ita ubi mors, illic & peccatũ. unde quia mortuus est Adam, consectaneum ibi etiam esse mortẽ. Et neq; Christi mortem sine peccato inuenies. Mortuus est enim Christus, sed propter peccata nostra. Et ita meritò peccatum dicitur esse umbra mortis, quia semper comitatur †ipsum mors. Possent & alia ad hoc dici, & opinor dictum à nobis in Matthæo. Num igitur sufficit solum illuxisse obtenebratis? Minimè, sed etiam opus est ut dirigantur pedes nostri in uiam pacis, hoc est iustitiæ. Sicut enim peccatum inimicitiæ sunt cum Deo, ita iustitia pax. Via igitur pacis, uita est iustitiæ, ad quam dixerit animarũ nostrarũ pedes, qui ex summo ortus est Christus. Cæterùm puer crescebat iuxta staturam corporalem, & corroborabatur spiritu. Cum corpore enim simul crescebat & spirituale donum. Et quanto magis crescebat puer, tanto magis & efficaciæ spiritus in illo se ostendebant, organo illarum capace existente. Quare autẽ erat in desertis? Vt ne multitudinis malitiæ particeps fieret, & ut neminem ueritus liberè reprehenderet. Nam si fuisset in mundo, fortassis consuetudine amicorum & societate coinquinatus fuisset: sed ut fide dignus haberetur, qui prædicaret Christum, utpote eremita, uitaq; excellens alios. Latuit autem in desertis, donec uisum fuit Deo Israelitarum populo illum ostendendum esse.

Viæ Domini quæ.
Peccata remittere cuius.
Malach. 4.
Peccatũ umbra mortis.
Rom. 6.
† ipsam mortem
Cur puer Ioannes in desertum abiret.

A B

A

CAPVT II.

FActum eſt autē in diebus illis, Exijt decretū à Cæſare Auguſto, ut cenſeretur totus orbis. Hæc deſcriptio prima facta eſt præſide Syrię Cyrenio. Et ibant omnes ut profiterent, in ſuam quiſq; ciuitatē. Aſcendit autē & Ioſeph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudęam, in ciuitatē Dauid, quę uocatur Bethlehem, eo quod eſſet de domo & familia Dauid, ut profiteret cum Maria deſponſata ſibi uxore, quæ erat prægnās. Accidit autē, cum eſſent ibi, cōpleti ſunt dies pariendi. Et peperit filiū ſuū primogenitum, ac faſcijs eum inuoluit, reclinauitq; eum in præſepi, quod nō eſſet eis locus in diuerſorio.] Propterea fit deſcriptio, ut cum omnes in ſuas patrias irent, aſcenderet & uirgo in Bethlehem, quæ eius patria erat, naſcereturq; ſic Dominus in Bethlehē, ac impleretur prophetia. Decebat autē ut cum Deus unus multorū deorū cultui finem eſſet impoſiturus, unus etiam rex, nempe Cæſar, imperaret. Porrò Chriſtus cum omnibus deſcribitur. Oportebat enim etiam Dominū cum toto orbe cenſeri, ut ſanctificaret eos qui cenſentur, aboleretq; ſeruitutē: quoniam ſicut circuncisus circunciſionē aboleuit, ita deſcriptus ſicut ſeruus, ſeruitutem naturæ noſtræ aboleuit. Non enim ultrà ſunt ſerui hominū, qui Domino ſeruiunt, ſicut Apoſtolus dicit: Nolite fieri ſerui hominum. ſed tametſi corpore ſimus ſerui, ſpiritu tamen ſumus liberi, neq; cum impietate dominorū ſimul abducimur. Primogenitum uerò filium nominauit uirginis Dominum, quanuis nullum ſecundum pepererit, idq; meritò. Primogenitus enim dicitur, qui primus natus eſt, etiamſi non naſcatur poſtea ſecundus. In pręſepium autem reclinatur, fortè ut ſtatim ab initio uitæ frugalitatē nos doceret: fortè etiam quodam ſymbolo declarauit quòd peregrinatus ſit in hoc mūdo, qui locus noſter eſt, qui brutis animantibus comparati ſumus. ſicut & præſepe proprius brutorum locus eſt, ita noſtrum præſepe eſt mundus, nos uerò bruta: ut autem nos redimeret, qui brutis aſſimulamur: propterea & ipſe tali loco fuit reclinatus.

Mich. 5. *Libertas ſpiritus.* *Galat. 5.* *Primogenitus quis dicatur.*

B

Et paſtores erant in regione eadem ruſticantes, & excubantes excubias nocte ſuper gregem ſuū: & ecce angelus Dñi aſtitit illis, & claritas Dñi circumfulſit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus, Ne timeatis. ecce enim annuncio uobis gaudium magnū, quod futurum eſt toti populo, quia natus eſt uobis hodie ſeruator, qui eſt Chriſtus Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc uobis ſignū, Inuenietis infantem faſcijs inuolutū, poſitum in præſepi. Et ſubitò facta eſt cum angelo multitudo militiæ cœleſtis laudantiū Deum, ac dicentiū: Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax, in hominibus bona uoluntas.] Paſtores erant ruſticantes, hoc eſt uel ruſticā agentes uitam, uel in agro ſtabulantes & uerſantes: quibus apparet angelus, propter ſimplicitatem & innocentiā morū, & quod iuſtorū uitam imitari uideant. Etenim priſci patriarchæ paſtores erant, ut Iacob, Moſes, Dauid. Neq; in Hieruſalem apparuit phariſæis uel ſcribis, qui omnis malitię receptacula erant. Illi autē cum ſimplices eſſent, diuinis ſpectaculis potiti ſunt: monſtrante Deo quod ſtatim ab initio eos agreſtiores præ alijs elegerit, præconesq; fecerit. Abierunt enim, & de omnibus illis prædicarūt. Angelus uerò magnū illis gaudiū euangelizauit, quod futurum omni populo, qui propriè populus Dei. Nō enim omnes Iudæi populus Dei. Nam & omniū hominū populo incarnatio Dei facta eſt gaudium. Quid autē hymnus angelorū declarat? Vel omnino gratiarum actionē ſupernorū exercituum, & gaudiū, eo quòd terreni beneficia tanta conſequamur. Gloriam enim Deo dicunt. Super terram autē pax nunc facta eſt: & cum prius humana natura inimica fuerit Deo, nunc ita cōciliata eſt, ut & Deo adiuncta ſit, & incarnato unita. Vides igitur pacem Dei cum homine? Et aliter quoq; intelligit: Pax eſt ipſe filius Dei. Ego eñ, inquit, pax. Iſta igitur pax, filius Dei inquā, ſuper terrā facta eſt. Et in hominib. bona uoluntas, hoc eſt Deo requies in illis hominibus. Requieuit eñ ſiue reſocillatus eſt nūc & bene habitus in hominibus, quemadmodum prius quidem, nō ſibi complacuit, nec bonū affectum habuit in hominibus.

Gen. 45. *Phariſei omnis malitiæ receptacula ſunt.* *Ioan. 16. 20*

Et factū eſt, ut diſceſſerunt ab eis angeli in cœlū, homines paſtores loquebant inter ſeſe: Tranſeamus iam Bethlehem uſq;, & uideamus hoc quod accidit, quod Dominus aperuit nobis. Et uenerūt feſtinantes, & inuenerūt Mariā & Ioſeph, & infantem poſitū in præſepi. Cum uidiſſent autē, diuulgauerūt de uerbo quod dictum erat ipſis de puero hoc: & omnes qui audierūt, mirati ſunt de his quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos.]

A secundum consuetudinem legis pro eo: ipse quoq; accepit eum in ulnas suas, & benedixit Deũ, ac dixit: Nunc absoluis seruũ tuũ Domine secundũ uerbũ tuum in pace: Quia uiderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciẽ omniũ populorũ: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ israel.] Non erat Simeon sacerdos, sed homo Deum amans, & expectans quando ueniat Christus consolaturus Hebræos, & liberaturus à seruitute peccati, fortè & ea qua Romanis & Herodi seruiebãt. Nã qui Christo credit, liber est reuera, & dignior regibus ac hominib. omnibus. Vide apostolos, non fuerunt serui Romanorũ, sed nunc uenerantur eos Romanorũ reges. Itaq; hos, quũ essent Israelitę, consolatus est Christus. Porrò hic Simeon spiritu sancto motus ascendit in templum quando adduxit Dominũ mater, & suscepto illo, † Dominũ confessus est. Dicere enim, Nunc absoluis seruũ tuum Domine, cõfitentis est ꝙ ipse sit Dominus uitæ ac mortis. Vide aũt quomodo sancti pro uinculo corpus habẽt. idcirco dicit, Nunc absoluis, quasi à uinculo, secundũ uerbũ tuũ, propter oraculum quod acceperat ꝙ non esset moriturus donec uideret Christum. In pace autẽ, hoc est quiete. nam homo quoad uiuit turbatur, & sicut & Dauid dicit: mortuus uerò pacem habet. Vel aliter intellige, In pace, hoc est spei consecutione. Priusquã, inquit, uidissem Dominũ, non pacata mente eram, expectans illũ, & semper solicitus quando ueniat: nunc aũt ipso uiso, & pacem consequutus, & solicitudine liberatus (ut sic dicam) absoluor. Salutare aũt, incarnatio unigeniti est, quã ante secula omnia Deus præparauit. Ante faciem uerò omnium populorũ istam salutem præparauit, ut saluaret mundum, & ut omnib. liquida fiat eius incarnatio, cuius gratia & incarnatus est. Salutare quoq; hoc, lumen est ad reuelationem gentiũ, hoc est ad illustrationem gentium obtenebratarum, & gloriam Israelitarum. Christus enim gloria est populi qui uerè Israel, secundum quod ex illo ortus est, & in hoc ornantur qui sapiunt ac intelligunt. Hæc Symeon. Videntur aũt mihi & quæ dicta sunt à Dauid, conuenire Symeoni, Longitudine dierum implebo eum, & ostendam illi salutare meum.

Simeon.
† Deum
Sancti pro uinculo corpus habẽt.
Psal. 89.
Psal. 90.

B Et erant pater & mater eius mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Symeon: & dixit ad Mariam matrem eius, Ecce positus est hic in ruinã, & resurrectionem multorũ in Israel, & in signum cui contradicitur. Quin & tuam ipsius animam penetrabit gladius, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes.] Benedixit quidẽ ambobus Symeon: reiecto autem patre putatiuo, ad ueram matrem loquutus est, ecce hic positus est in ruinã, & resurrectionẽ multorũ in Israel. Ruinam quidem dicit eorum qui nõ crediderunt: resurrectionem autem eorum qui crediderũt. Vel etiam aliter, In ruinam positus est Dominus malorũ quę in animabus nostris: in resurrectionem uerò bonorum. Cadit fornicatio, surgit cõtinentia. Vel aliter quoq; intelligi potest, Positus est enim Dominus in ruinam, hoc est ipse passurus est, et casurus est in mortem: & cum ceciderit ipse, resurgent multi. Punctum autem pone cum dixeris, in ruinam: deinde incipe, & resurrectionem multorum. Signum aũt, crux, cui usq; in hoc tempus contradicitur, hoc est, non recipitur ab incredulis. Dicitur & incarnatio signum, & mirabile signum. Deus enim homo fuit, & uirgo mater. huic aũt signo, incarnationi inquam, contradicitur. Quidam enim dicunt † carnem ex homine, quidam uerò apparenter, quidam autem aliud quiddam nugantur. Et tuam ipsius, uirginis dico, animam pertransibit gladius. Fortassis autem & dolorem quem in passione tulit, fortassis aũt & * scandalum dicit rhomphæam, quo offensa fuit. Videns enim crucifixum, fortassis cogitabat, quomodo qui natus est sine semine, qui miracula fecit, qui mortuos suscitauit, crucifixus est, cõsputus est, mortuus est? Quod autem dicit, Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes, hoc significat, ꝙ reuelabuntur & manifestabuntur multorum cogitationes, qui scandalizantur, & reprehensi repentinum inuenient remedium: sicut & tu ô uirgo reuelaberis, & manifesta eris quid sentias de Christo, deinde confirmata eris fide in illum. Similiter & Petrus reuelabitur cum negauerit, uerùm demõstrata est Dei potentia, quæ per pœnitentiam ipsum suscepit. Et aliter, Reuelatæ sunt è cordibus cogitationes, cum apparuerit proditor, & apparuerint diligentes illum, qualis fuit Ioseph qui accessit ad Pilatum: quales fuerunt mulieres quæ permanebant apud crucem.

Crux, contradictionis signum.
† corpus è cœlo.
* hæsitãtię scandalum reijcientes cum sancta Elizabeth dicamus: Beata quæ credidisti.
Matt. 26
Ioann. 19.

Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, de tribu Aser. Hæc processerat in multam

O ætatem,

ætatem,& uixerat cum uiro annis septem à uirginitate sua, & hæc uidua annorũ ferme octoginta quatuor, quæ non discedebat de tẽplo, ieiunijs ac deprecationibus seruiens nocte ac die. Et hæc eadẽ hora superueniens, uicissim confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionẽ Hierosolymis. Et ut perfecerunt omnia secundũ legem Dñi, reuersi sunt in Galilæã in ciuitatem suam Nazareth. Puer aũt succrescebat, corroborabaturq́ spiritu, & implebatur sapientia: & gratia Dei erat super illũ.] Euangelista Annæ profert genealogiã, enumerans eius patrẽ ac tribũ, ut sciamus illũ uera dicere, tot testibus accersitis, qui patrẽ tribumq́ eius nouerũt. Ista igitur uicissim cõfitebatur Domino, hoc est, gratias agebat, & docebat omnes de Domino q̃ ipse esset saluator, & cõsolatio nostri expectantiũ redemptionẽ. Postq̃ autem perfecerunt hæc omnia, reuersi sunt in Galilæam in ciuitatẽ suam Nazareth. Erat quidem & Bethlehem ciuitas ipsorũ, sed ut patria: Nazareth uerò ut habitationis locus. Iesus uerò quantum ad corpus creuit, quamuis potuisset ex utro matris in statura uiri perfecti procedere, uisum tamen fuisset phãtasma, & propterea paulatim crescit. Cum autem cresceret, emicuit Dei uerbi sapientia. non enim sapiens fuit proficiendo, absit: sed paulatim declarauit insitam sapientiã, & iuxta corporis staturam dicitur proficere & corroborari spiritu. Si enim quãdiu breuis fuisset statura, ostẽdisset omnem sapientiam, uisus fuisset prodigiosus: nunc autem iuxta rationem staturæ, se ipsum pro ipsius capacitate ostendens, dispensationẽ implebat, nõ assumẽs sapientiã. Quid em̃ perfectius eo, qui ab initio fuit perfectus? Verùm paulatim illam denudat. A

Et ibant parẽtes eius quotãnis Hierosolymã in die festo paschę. Et cum factus esset annorũ duodecim, ascendentib. illis Hierosolymã secundũ consuetudinẽ diei festi, consummatisq́ diebus cum redirent illi, remansit puer Iesus Hierosolymis, & nõ cognouerunt parentes eius. Cæterùm rati illum esse in comitatu, uenerunt itinere diei, & requirebant eum inter cognatos & inter notos. Et cum non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosolymã, quærentes eum. Et accidit post triduũ, inuenerũt illũ in templo sedentem in medio doctorũ, audientem illos, & interrogantẽ eos. Stupebant aũt omnes qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius, & uiso eo admirati sunt. Et dixit mater eius ad illũ, Fili, cur fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos, Quid est quod quærebatis me? an nesciebatis q̃ in his quæ patris mei sunt, oportet me esse? At illi nõ intellexerũt sermonẽ quem loquutus est ipsis.] Simul uenit cum parentibus in Hierusalem, ut per omnia ostendat se nõ aduersarium Deo, neq; repugnantem his quæ à lege posita fuerũt. Cum perfecissent autem dies septem, paschæ scilicet, mansit in Hierusalẽ. Disputabat autem cum scribis, rogãs eos de lege: & obstupuerũt omnes. Vides quomodo profecerit in sapiẽtia, eo q̃ nosceretur à multis, et in admiratione esset. Emicatio em̃ sapientiæ eius, ꝓfectus ipse est. Porrò ipsum Ioseph patrẽ nominat Dei genitrix, sciens quidẽ non esse patrẽ: ueruntamẽ, ꝓpter Iudæos, ut ne uideatur ex fornicatione prognatus, patrẽ eius dicit Ioseph. Vel aliter, Quoniam uelut pater curam pueri gerebat, & simul conuersando ministrabat: meritò nominauit illum patrem, tanquam honorans illũ spiritus sanctus patris uocabulo. Quare autem quærebant illũ? num suspicabant perditũ illum † aberrasse, ut ita dicam? Absit. Neq; enim hoc sapientissimæ Mariæ fuerit, quæ plurimas de illo acceperat reuelationes: neq; Ioseph, cui et ipsi de illo reuelatum erat q̃ à spiritu sancto esset. Verùm quærebãt illũ, nequo pacto ab eis abijsset, ne fortè reliquisset illos. Vbi autem inuenerunt eum, uide quomodo ipsis respondet. Cum enim illa Ioseph patrẽ eius dixisset ille dixit: Non hic uerus pater meus est, alioqui in domo eius mansissem: sed Deus est pater meus, & propterea in domo illius sum, hoc est in templo illius. Verùm ipsi non intellixerunt quid loquutus esset eis: sacramentũ em̃ erat. B

Cur Maria Ioseph patrem Iesu dicat.

† *aut quòd aberrasset ut puer.*

Et descendit cum eis, uenitq́ Nazareth: eratq́ subditus illis. Et mater eius cõseruabat omnia uerba hæc in corde suo. Et Iesus ꝓficiebat sapiẽtia & ætate & gratia apud Deũ atq; homines.] Subditus fuit parentibus, dato etiam nobis exemplo ut patrib. simus obediẽtes. Cõseruabat aũt hæc omnia uirgo. Diuina em̃ erant quæ dicebantur & agebantur à puero, non quasi duodecim annorũ, sed quasi perfecto. Vide aũt quõ hoc loco Euangelista interpretatur quid sit proficere sapientia. subdit enim, & ætate. Profectũ autem ætatis, sapientiæ profectum esse dicit, Gratiam uerò habebat apud

A Deum & apud homines, hoc est, agebat ea quæ Deo beneplacita erant, & quæ lauda ta ab hominibus. Primùm autem apud Deum, & postea apud homines. Primùm enim oportet Deo placere, & deinde hominibus.

CAPVT III.

ANno autem decimoquinto imperij Tyberij Cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, tetrarcha uerò Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes Tetrarcha, sub pontificibus Anna & Caipha, factum est uerbum Dei super Ioannem Zachariæ filium in deserto. Et uenit in omnem regionem finitimam Iordani, prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem peccatorum.] Rectè memor est & temporis, & principum illorum: ut sic demonstret tempore Christi defecisse Iudaicorū principū successionē, præsidatum quidem Pilato homine alterius gentis, tetrarchatum autem Herodis Ascalonitæ, filijs tenentibus: credaturque meritò adesse Christus, iuxta prophetiam Iacob. Factū est autem, inquit, uerbū Dei super Ioannem: ut discas illum non temerè, neque citra uocationem ad testificandum Christo prosiliisse, sed diuino motum spiritu. Per uerbum intellige spiritum sanctum, uel mandatum Dei. Factum est autem in deserto uerbum Dei ad Ioannem, quandoquidem enim filios desertæ multiplicaturus erat, ecclesiam dico ex gentibus, magis quàm eius quæ habet uirū, hoc est Iudaicæ synagogæ, meritò in deserto fit ad Ioannē uerbū & mandatū Dei. Prædicauit autem baptisma pœnitentiæ populis, hoc est †inuulgauit. Porrò baptisma cooperabatur illis in remissionem peccatorum, quæ per baptismum Christi datur. Neque enim baptisma Ioannis remissionem peccatorum habebat, sed ad remissionem conferebat: hoc est, præparabat homines ut acciperent Christi baptisma quod habebat remissionem peccatorum.

Matt. 3. Marci 1. Ioann. 1

Gen. 49.

Verbum Dei.

†confessionis

Vis baptismatis Ioannis

Sicut scriptum est in libro sermonum Esaiæ prophetæ dicentis, Vox clamantis in deserto, parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & fient quæ obliqua sunt directa, & aspera in uias pla

Esaiæ 40.

B nas, & uidebit omnis caro salutare Dei.] Via quidem quam iubet parari, uita est Christiana. Paulopòst enim prædicaturus erat Dominus. Semitas uerò dicit mandata legis iam trita, quæ præcipit recta facere. Peruertebāt enim mandata pharisæi. Potest item per uiam anima intelligi, semitæ uerò cogitationes & opera. Oportet igitur ut nos præparemus & animam, rectasque faciamus cogitationes ac opera. Deinde quasi interrogante quopiam, & quo pacto hoc faciemus: uirtus enim ardua est ac difficilis, multosque anfractus habet & obliquitates, & propter potestates aduersarias, & propter affectiones quæ in nobis habitant: dicit non fore operosum, sed omnino facile. Nam ualles, inquit, implebuntur, hoc est naturales nostræ potestates, quæ ad bonū infirmę factæ sunt & deiectę, replebuntur, omnisque mons & collis, aduersariæ nimirum potestates, quæ propter superbiā se extollunt, humiliabuntur. Verè enim infirmatæ sunt potestates illæ aduersarię, & cupiditates quæ natura nobis uidentur insitę. Facta igitur sunt omnia facilia, & obliqua uersa sunt in recta. Christus enim aduersarias potestates protriuit, quæ hoc loco mōtes ac colles dicūtur, & naturales nostras inclinationes ad bonum reuiuificauit, quas dixit Euangelista ualles quæ implentur. Nam propterea incarnatus est, ut naturam nostram restitueret. Et omnis, inquit, caro uidebit salutare Dei, non Iudæi tantum & proselyti, sed omnis caro. Etenim in omnē terrā peruenit Euangelium. Possent quidem & alia multa dici, sed hæc ut manifestiora dicta sint.

Virtus.

Dicebat ergo ad turbas quæ exibant ut baptizarentur ab ipso, Progenies uiperarum, quis uobis submōstrauit ut fugeretis à uētura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, & ne cœperitis dicere intra uosipsos, Patrem habemus Abrahā: dico enim uobis, potens est Deus de lapidib. istis suscitare filios ipsi Abrahæ. Iam uerò & securis ad radicē arborū posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructū bonū, exciditur, & in ignem conijcitur.] Progenies uiperarum uocat Iudæos, tanquam affligentes patres et matres suas. Tradunt enim de hoc animali, quod uterū deuoret, & sic nascatur. sic & Iudęi prophetas & doctores occidebant. Venturam iram dicit perpetuū supplicium. Fructus autem pœnitentiæ non solum est fuga mali, sed elaboratio boni. Hoc enim reuera est proferre fructum pœnitentiæ, si bonum operati fuerimus. Ne cœperitis autem dicere intra uos, Generosi sumus: & confidentes in patribus, uirtute negligatis.

Fructus pœnitentiæ quis

A des autem cum reprehenderetur ab eo, etiam ad omnia alia facinora adiecit ut includeret illum in carcere. Narrat itaq; hæc miserum illum & ærūnosum indicans, quandoquidem talia ausus fuerat, turba tantam opinionem habente de Ioanne. Aperitur aūt cœlum, ut mōstretur nobis φ baptisma aperiat omnibus cœlū, quod Adā clauserat. Descendit autem spiritus in Iesum, ut ex hoc discamus φ & nos cum baptizamur descendat spiritus. neq; enim spiritu Dominus opus habebat, sed omnia ꝑpter nos facit, & primitiæ ipse sit omniū quæ nos sumpturi sumus posthac, ut fiat primogenitus in multis fratrib. In specie aūt columbæ descendit, ut discamus φ mansuetos nos esse oporteat, ac mundos. Et sicut tempore Noe columba significauit quieuisse iram Dei, sic & hoc loco spiritus sanctus conciliauit nos Deo, facto peccati diluuio. Et filius audit à patre uocem allatam: monstrans φ & nobis qui baptizamur, adoptionem filiorū Dei largitus sit. In te bene placitum est mihi, hoc est in te quietem accepi. Rom. 8. Gen. 8.

Et ipse Iesus incipiebat esse fermè annorū triginta, ut putabatur, filius Ioseph, qui fuit filius Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, q̄ fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, qui fuit Mathatthiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit Naggæ, qui fuit Maath, qui fuit Matatthię, qui fuit Semei, qui fuit Iosech, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, q̄ fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Helmadam, qui fuit Her, qui fuit Ieso, qui fuit Heliezer, qui fuit Iorem, q̄ fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionā, qui fuit Heliachim, qui fuit Meleach, qui fuit Menam, q̄ fuit Mathatha, qui fuit Nathā, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naason, qui fuit Aminadab, qui fuit Aran, q̄ fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahę, qui fuit Tharræ, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxat, qui fuit Sem, q̄ fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusala, qui fuit Enoch, qui fuit Iaret, qui fuit Malalehel, qui
B fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.] Cum triginta annorū esset Dominus, baptizatus est, eo φ ætas illa perfectissima est, & illa homo uel probus uel improbus cognoscitur. Recenset autem Lucas retrogrado ordine à Matthæo, ut ostendat φ is qui nunc natus est in carne, à Deo sit. Vide em̄ quomodo recēsendo catalogū, recurrat in Deum: ut discamus φ patres omnes intermedios in Deū reducat, & filios faciat, qua de causa & incarnatus est. Possum autem & aliter dicere, Difficilis creditu est natiuitas Christi φ sine semine sit. uolens igitur Euangelista ostēdere φ & aliàs sine semine factus sit homo, ab inferioribus ascendit ad Adam & Deū: quasi dicēs, Si non credis φ secūdus Adam sine semine factus sit, ascende precor memoria ad priorē Adam, & inuenies etiam illum sine semine factum à Deo, & posthac ne sis incredulus. Quęrunt autem quidam quomodo Matthæus Iosephum dicat filiū Iacob, Lucas autem filium Heli: impossibile autem unū habuisse duos patres. Dicunt itaq; ad hoc, φ Iacob & Heli uterini fratres fuerint ex diuersis patribus: mortuo autē Heli sine liberis, Iacob eius uxorem duxerit, ex illa procreaturus filios. Et sic dicitur Ioseph esse filius Iacob natura: filius autē Heli, lege. Iacob enim ipsum natura genuit, & uerè, deniq; & naturalis eius filius est, Heli uerò illius legitimus. Lex enim iussit, si quis sine liberis moriatur, ut eius uxor ipsius fratri copuletur, & quod inde nascitur, mortui esse censeatur, tametsi natura sit uiuentis. Et sic bene dicunt Euāgelistæ, neq; sunt inter se contrarij. Matthæus enim naturalem patrem Ioseph descripsit, Lucas autem legalem & putatiuum patrem, hoc est Heli: ut ambo ostendāt φ propter hoc natus sit Dominus, ut & naturam & legem sanctificet. Matt. 1. Ioseph ut sit filius Iacob, et filius Heli. Deut. 25.

CAPVT IIII.

IEsus autem plenus spiritu sancto regressus est à Iordane, & actus est per spiritū in desertum, ac diebus quadraginta tentabatur à diabolo: nihilq; comedit in diebus illis. Et consummatis illis deinde esurijt. Dixit autem illi diabolus, Si filius es Dei, dic lapidi huic ut panis fiat. Et respondit ad illum Iesus dicens, Scriptum est, Non solo pane uiuet homo, sed omni uerbo Dei. Et subduxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in puncto temporis: & ait illi diabolus, Tibi dabo potestatem hanc uniuersam, & gloriam illorum, quia mihi† tradita sunt, et Matt. 4. Marci 1. Deut. 8. †tradita est

& ut explicuit librũ, inuenit locũ ubi scriptũ erat, Spiritus Dñi super me, propterea *Esaiæ 61.* quod unxit me, ad euangelizandũ pauperibus misit me, ut sanẽ contritos corde, ut prædicem captiuis remissionem, & cęcis uisum, ut emittam confractos per remissionem, ut prædicem annum Domini acceptum. Et complicato libro reddidit ministro, ac resedit. Et omnium in synagoga oculi erant defixi in eum. Cœpit autem dicere ad illos, Hodie impleta est hæc scriptura in auribus uestris.] Volebat quidem Iesus manifestũ se reddere Israelitis, & quod à Deo ac patre unctus sit ut saluet eos qui sub cœlo sunt. Cũ magna admiratione & hoc agit. Præ alijs autem se Nazarenis cum quibus conuersabatur, manifestat: ut & nos doceat, primùm & proprijs benefacere, atque illos docere, & postea in alios quoque benignitatẽ transfundere. Porrò oblatum sibi librũ aperuit, ac inuenit, nõ quod fortè occurrit, sed quod ipse uoluit. Ne enim existimes fortè aperto libro incidisse eum in illum locum in quo hæc de ipso scripta erant: nam ipso uolente hoc accidit. Quid autem scriptum erat? Spiritus Domini unxit me, hoc est consecrauit me, constituit me, ut euangelizarem pauperibus, hoc est gentibus quæ neque legem neque prophetas habebant, & reuera ualde pauperes erant. Contriti aũt corde fortassis fuerunt Israelitæ, quorũ cor prius fuit magna & sublimis domus Dei. Postea autem ubi uacare cœperunt idolis, & uarijs modis peccarunt, contritum & destructũ est cor illorũ, hoc est, domus Dei facta est spelunca latronum. Venit igitur Dominus ut & illos sanaret, & captiuis remissionem daret, & cæcis uisum, hoc est, gentibus & Iudæis. Ambo enim illi populi & captiui erant, & sub satana, ac cæci. Possunt autem hæc & de mortuis intelligi. Erant enim & illi captiui atque saucij, liberatique sunt à potestate inferni per resurrectionem. Prædicauit item & annum acceptũ. Quis aũt fuit annus ille acceptus? Fortassis seculum futurum, de quo prædicauit Dominus dicens, In *Matt. 22* die illa non interrogabitis me quicquã. Et iterum, Venit hora quando mortui resurgent. *Ioann. 5.* Acceptus autem est ille annus, hoc est desiderabilis, & iustis amabilis: quem accipiunt omnes qui hic operati sunt. Est autem & tempus dominici aduentus in carne
B annus acceptus: de quo Paulus dicit, Nunc tempus est acceptabile, nunc dies salutis. *2. Cor. 6.* Porrò ubi hæc legit, dixit, Hodie impleta est scriptura hæc in auribus uestris, manifestè se audientibus commendans, quia ipse sit de quo hæc scripta fuerint.

Et omnes testimonium illi dabant, ac mirabantur super gratia sermonum qui procedebant ex ore ipsius: dicebantque, Nõnne hic est filius Ioseph? Et ait illis, omnino dicetis mihi hanc similitudinem: Medice, cura teipsum. Quæcunque audiuimus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua. Ait autem, Amen dico uobis, nemo propheta acceptus est in patria sua. Sed in ueritate dico uobis: multæ uiduæ erant in diebus Heliæ in Israel quãdo clausum est cœlũ annis tribus & mensib. sex, cum facta esset fames magna per omnem terram: & ad nullam illarum missus est Helias nisi in Sarephtha *3. Re. 17.* Sidonis ad mulierem uiduam. Et multi leprosi erant in Israel sub Helisæo propheta, *4. Reg. 5.* & nemo eorum mundatus est nisi Naamã Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. Et insurrexerunt, eiecerùntque illum è ciuitate, & duxerunt illum usque ad supercilium mõtis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum. Ipse autem transiens per medium illorum ibat.] Cum audirent turbæ quæ dicebantur à Christo, admirabantur super sermonibus gratiarum. Admirantes autem dicterijs incessebant eum: Nõnne hic est fabri filius? Quanuis quid prohiberet ipsum dici admirabilem & adorabilem? Non uides quanta fecit? nõ audis quæcunque dicit? Deinde conuicijs patrem illius lacessis? Reuera de illis dicere licet, ecce populus stultus & absque corde: oculi illorum non uident, aures etiam non audiunt. Dominus igi- *Hiere. 5.* tur quid dicit? Omnino dicetis mihi, fac & in patria mirabilia quæ in Capernaum fecisti. Hoc enim est quod dicit, Medice cura teipsum. Prouerbium enim erat apud Iudæos quod ægrotantibus medicis dicebatur. At ego dico uobis quòd fecissem multa signa etiam apud uos patriotas meos: sed scio commune omnium prouerbium, quòd contemnantur etiam res maximæ, nisi cum raræ fuerint, si uulgatæ sint & quotidianæ, & eis omnes copiose fruantur. Semper enim solent homines rara & admirabilia curare, despicere autem communia & familiaria. Et idcirco nullus propheta in patria sua preciosus: sed si aliunde ueniat, admirabuntur illum. Sic & Heliam Iudæorum uiduæ non susceperunt: Sarephthana autem suscepit. Et Helisæus alienigenam

Res maximæ sint rare, contẽnuntur.

Cur Christus in Capernaũ signa faciat, in Nazareth uerò non.

A regnū Dei, nam in hoc missus sum. Et prædicabat in synagogis Galilææ.] Dominus omnium à discipulis excipiebatur & pascebatur, quemadmodū nunc quoq; & apud Petrum hospitio excipitur, & sanat eius socrum: ut & te instruat ne reijcias pauperū modestiā & studiū. Non simpliciter autem curat illam à morbo, sed & bonam ualetudinem & robur ad ministrandū ei suppeditat. Et nos quoq; si illum exceperimus, extinguet nostram febrim iræ & concupiscentiæ, & eriget ac corroborabit nos, ita ut ei ministrare ualeamus, hoc est facere quæ ei placent. Vide autem obsecro & turbæ fidē, quomodo etiam iam occidente sole infirmos afferebat, neq; tempore impediebatur. Non sinit autem dæmonia loqui, tum quod non indigebat immundorum laude (neq; enim speciosa laus in ore peccatoris) tum quod nolebat accendi inuidiam Hebræorū, uidentium eum ab omnibus celebrari. Turbę item quærunt cum etiam in locum desertum abeuntem, & detinent. At ille nō unò loco circunscribitur, sed etiam alijs, inquit, ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei. Vnde oportet etiam nos non segnes, neq; uno loco contentos esse, sed ubiq; circumire, & prodesse quibusq;. *Christus apud Petrū hospitio excipitur.* *Ecc. 15.*

CAPVT V.

Factum est autem cum turba immineret ei ut audiret uerbum Dei, & ipse stabat iuxta stagnum Genezateth. Et uidit duas naues stantes ad stagnum: piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia. Ingressus autem in unam nauim quæ erat Simonis, rogauit eum ut à terra abduceret pusillum, & sedens docebat de naui turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxate retia uestra in capturam. Et respondens Simon dixit illi, Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus, tamen tuo iussu laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt socijs qui erant in altera naui, ut uenirent & adiuuarent ipsos. Et uenerunt, atq; impleuerunt ambas naues, ita ut mergerentur. Quod cum uideret Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim

B circundederat eum, & omnes qui cum illo fuerant, super captu piscium quem ceperant: similiter autem Iacobū & Ioannem filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Et ait ad Simonem Iesus, Ne metuas, posthac homines capies. Et subductis in terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum.] Fugit Dominus gloriā, quæ eum ob hoc magis sequebatur. Igitur urgente turba in nauim ingreditur, ut uel à naue doceat in littore stantes, omnibus è regione comparentibus, et nullo à tergo ueniente. Postquā autem turbam à naui docuit, dominum nauis non reliquit irremuneratum, sed bifariam ei benefecit, quia & multitudinem piscium ei donauit, & discipulum suum fecit. Admirare igitur Domini dispensationem, quomodo per propria & familiaria sua quemq; attrahit: sicut magos per stellam, ita & piscatores per pisces. Porrò Christi mansuetudinē uide, quomodo obsecret Petrum ut à terra abducat. Rogauit enim, idem est quod obsecrauit. sed & quomodo Petrus morigerus fuerit, ita ut hominem quem non uiderat, in nauim suam susceperit, & ei in omnibus obedierit. Nam ut dixit ei quòd abduceret in profundum, non abnuit, neq; dixit, Per totam noctem laboraui, & nihil consecutus sum: nunc tibi parērem, & alijs fatigandus laboribus incumberem? Sed ait, In uerbo tuo laxabo rete. Adeò feruebat fide etiam ante fidem: unde & tantos pisces comprehendit, ut illos non potuerit trahere, & annuerit socijs, hoc est participibus in alia naui. Nutu autem illos uocat, quia propter stuporem magnū loqui nequibat. Porrò multa reuerentia Petrus rogat Iesum ut naui excedat, peccatorem seipsum dicens, & indignum illius conuersatione. Hæc etiam per anagogiam si uis intelligas, Nauis est Iudæorum synagoga, & Petrus gerit typum doctorum legis. Laborauerunt autem per totam noctem doctores qui ante Christum fuerunt. Tempus enim ante eius aduentum, nox erat, & nihil comprehenderunt: postquam autem uenit Christus, diesq; factus est, Apostoli in locum legis doctorum surrogati, in uerbo eius, hoc est in præcepto eius laxant rete Euangelij, & multitudinem hominum uenantur. Soli autem Apostoli nō possunt trahere rete piscium, annuūtq; socijs suis, & cōmunicant, & cum eis trahunt. Hi autem sunt pastores & doctores Ecclesiarum in singulis tēporib. qui interpretanť & docēt Apostolica, trahuntq; cum Apostolis, ut piscenť homines. Animaduerte itē & dictionē, Laxate rete, Euangeliū enim est *Trahentes rete q sunt, & qui illorum socij.* *Laxare rete.*

rete, ora

A tem Iesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos, Quid cogitatis in cordibus uestris? Vtrum est facilius dicere, remittantur tibi peccata tua, an dicere, surge & ambula? Vt aūt sciatis q filius hominis habeat potestatem in terra remittendi peccata, ait paralytico, Tibi dico, surge, tolle lectulū tuum, & uade in domū tuā. Isq; cōfestim surgens coram illis, tollebat in quo iacuerat, abijtq; in domū suam, glorificās Deum. Et stupor corripuit omnes, & glorificabant Deum, & repleti sunt timore, dicētes, Vidimus incredibilia hodie.] Oportebat Dominum rarius quoddam coram inimicis facere miraculum. proinde sanat hominem difficilimi morbi, ut sanando tantū morbū, sanaret & mirabilem pharisæorū insaniam. Primùm igitur animam sanat, dicens, Remittanſ tibi peccata: ut discamus multas infirmitates à peccatis nasci. deinde & corpus sanat, uisa afferentiū fide. Sæpe eñ alios propter aliorum seruat fidem. Porrò pharisæi dicunt, Cur ille loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata, nisi solus Deus? Hæc aūt dicunt mortis reum condemnantes. Lege enim statutum, ut blasphemans in Deum morte puniref. Dominus igit̃ monstrans eis se uerū Deū, & nō arrogantia illud à se dictū, alio signo illis suadet. Sciebat enim quid illi cogitarent. Vnde omnino liquidū, eum esse Deum. Dei enim est uidere cor. propterea dixit, Quid uobis uidetur? facilius ne remittere peccatū, uel sanare corpus? Omnino iuxta uestrā sententiā uidet facilius remittere peccata, ut obscurū, & non reprehensibile, q̃uis difficilius sit: sanare aūt corpus, ut oculis conspicuū, difficilius uidet, q̃uis natura facilius: attamen ego & hoc & illud faciam: & idcirco sanabo corpus, quæ res uobis difficilior uidetur, ut credibilē uobis faciā & animæ sanationē, quæ reuera difficilior est, quamuis uobis (quia non uidetur) facilis uideatur. Vide autem quod super terram remittātur peccata. Quandiu enim super terram sumus, poterimus delere peccata nostra: at postquam è terra migrauerimus, non ultrà nobisipsis poterimus per confessionem: clausa enim est ianua. Diximus de hac clausula in alijs Euangelistis uberius.

Leu. 24
3. Paral. 6

Animæ sanatio difficilior quàm corporis.

Et post hæc exijt ac uidit publicanū nomine Leui sedentem ad telonium: & ait illi,
B Sequere me. Atq; is relictis omnibus surgens secutus est eum: & fecit ei conuiuiū magnum Leui in domo sua: & erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis accumbebant. Et murmurabant scribæ & pharisæi aduersus discipulos eius, dicētes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis? Et respondens Iesus dixit ad illos, Non egent qui sani sunt, medico, sed qui malè habent. Nō ueni uocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.] Matthæus nomen suum nō tegit, sed clarè inuulgat, dicens, Vidit Matthæum publicanū Iesus sedentem in telonio. Lucas uerò & Marcus honorantes Euangelistam, aliud eius nomen Leui in medium proponūt. Admirare autem Dei misericordiam, quomodo uasa maligni diripiat. Telones enim uas erat maligni, & mala bestia. Sciunt qui experti sunt, q̃ sint importuni exactores. Publicani enim sunt qui publica uectigalia emunt, quatenus inde damnosum suis animabus quid lucrentur. At non solum Matthæum tunc lucratus est, sed etiam alios publicanos cum quibus conuiuabatur, lucrari uolebat Dominus. Nam propterea & cōuiua illorum fit, ut etiam illos attrahat. Vide autem quid dicat pharisæis ipsum reprehendentib. Non ueni (inquit) uocare iustos, hoc est, uos, qui uosipsos iustificatis: sed peccatores ueni uocare, nō ut in peccatis maneāt, sed ut pœnitentiā agāt. Vel aliter, Non ueni uocare iustos. nullos enim inuenio, quandoquidē omnes peccant. Quod si possibile esset inuenire iustos, nō uenissem. Est autem publicanus omnis, qui mūdi domino seruit, & tributa carni dat. Gulosus uentri tributa dat cibos, scortator fœdū congressum, & alius aliud. Cum igitur illum uiderit Dominus, hoc est euangelicus sermo, sedentē in telonio, hoc est non proficere, neq; procedere, neq; moueri ad maiorem malitiam, sed quasi ociosum, tunc resuscitabit à malo, & sequetur ille Iesum, & excipiet in domo animæ Dominum. Pharisæi autem arrogantes & dæmones absecti (pharisæus eñ dicit̃ qui ab alijs sequestratur) murmurāt q cum peccatorib. comedit.

Cap. 9.
Cap. 2.
Publicanus quis.
Rom. 3.
Pharisæus.

At illi dixerunt ad eum, Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciūt, similiter & pharisæorū: tui uerò edunt & bibunt? Quibus ipse ait, Num potestis facere ut filij thalami, dum cum illis est sponsus, ieiunēt? uenient autē dies, & cum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Dicebat aūt similitudinem ad illos, Nemo immissuram noui uestimenti immittit in uestimentum uetus; alio-

tus: alioquin & nouum rumpit, & ueteri non conuenit immissura ex nouo. Et nemo A
mittit uinum nouũ in utres ueteres, alioquin rumpet uinum nouum utres, & ipsum effundetur, & utres peribunt. Sed uinum mustum in utres nouos mittendum est, & utraq; conseruantur. Et nemo qui biberit uetus, statim uult nouum. dicit enim, Ve-
Cap. 9. tus melius est.] Diximus de his in Mathæo, & nunc dicemus succinctius. Apostolos uocat filios thalami. Aduetus enim Domini assimilatur nuptijs, eo q; Ecclesiã in spõsam duxerit. Proinde Apostolos ieiunare non oportebat: discipuli autem Ioannis debebant ieiunare, nimirum quia uirtutem magister illorum labore parabat. Venit ẽm
Matt. 11. (inquit) Ioannes neq; comedens, neq; bibens. Discipuli autem mei qui mecũ agunt
Infra ca 7 uti cum uerbo Dei, non indigent nunc ieiunij utilitate: quoniam ex mea conuersatione gratiam consecuti sunt, & per me custodiuntur. Vbi autem ego assumptus fuero, et ipsi ad prædicandũ missi fuerint, tunc & ieiunabunt, & orabunt, utpote ad magna certamina sese præparantes. Vel etiam aliter. Nunc cum infirmi sunt, & à spiritu sancto nondum innouati, ueteribus comparãtur utribus, & uestimento ueteri haud oportet illos grauiori uiuendi ratione grauari & onerari, sicut neq; ueteri uestimento noua addatur immissura. Potes sanè (ut dixi) per utres ueteres intelligere apostolos, utpote infirmos. Potes etiam pharisæos intelligere, qui utribus assimilantur: quasi diceret Dominus, Mea quidem doctrina, uinum est nouum: uos autem cum sitis utres ueteres, illud capere non potestis: sed uinum uetus bibentes, hoc est ueterẽ traditionem meam, quæ noua est, non uultis, sed dicitis, Vetus uinum, hoc est, uetus testamentum, melius est.

CAPUT VI.

Matt. 12. Accidit autem ut in sabbato secundoprimo transiret per sata, ac uellebant disci-
Marci 2. puli eius spicas, edebantq; confricantes manibus. Quidam autem pharisæorũ dicebant illis, Quid facitis quod non liceat facere in sabbatis? Et respondens Iesus ad
1. Reg. 21. eos dixit, Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid cum esurisset ipse, & qui cum illo erant? quomodo intrauit in domum Dei, et panes propositionis sumpsit, editq;, ac de- B
dit etiam his qui secum erant: quos non licet edere nisi tantum sacerdotibus? Et dicebat illis, Dominus est filius hominis etiam sabbati.] Iudæi omne festum sabbatum no
Sabbatũ Iudæi omne festum nominabant. minabant. Sabbatum enim quies dicitur. Sæpe igitur occurrebat festum in parasceue, & uocabant parasceuen sabbatum propter festum: deinde quod propriè est sabbatum, nominabant secundoprimum, eo q; sequatur festum & sabbatum quod præcesserat. Contigit igitur tunc aliquid tale: & sabbatum illud uocabatur secundoprimũ. Atq; cum pharisæi discipulos carpebant q; in sabbato comedebant euellentes, hoc est aristas abstrahentes & confricantes, hoc est terentes manibus, adducit Dominus Dauid esurientem & comedentem panes propositionis, quos proponebant quotidie.
Panes propositionis Leuit. 24. Fugiens enim à Saul ueniebat ad Abiathar pontificem, & decepit eum quasi à rege missus esset in opus quoddam necessarium: & esuriens accepit à pontifice etiam panes propositionis, quorum duodecim quotidie super sacram mensam ponebant, sex à dextris, & sex à sinistris. Accepit autem & gladium Goliath. Hanc historiam dixit illis Dominus, & admonet eos à facto Dauid. Nam si Dauidem (inquit) honoratis, quomodo meos condemnatis discipulos? Vel aliter, Filius hominis, hoc est, ego Dominus sum sabbati, ut conditor & factor & legislator, potestatem habens soluẽdi sab-
Filius hominis. batum. Filius enim hominis nõ alius uocatus est quàm Christus, qui cum esset filius Dei, mirabiliter dignatus est filius hominis propter homines & fieri & uocari. At q; ego & tu dicimur filius hominis, nihil noui. Illum autem dignum est uocari filium hominis, qui miro modo factus est homo.

Factum est autẽ in alio sabbato ut intraret in synagogã, ac doceret. Et erat ibi homo, & manus eius dextra erat arida. Obseruabant autẽ eum scribæ ac pharisæi an in sabbato sanaturus esset, ut inuenirẽt unde accusarẽt eum. Ipse uerò sciebat cogitationes eorũ, & ait homini qui habebat manũ aridam, Surge, & sta in medio. Et surgens stetit. Ait igitur ad illos Iesus: Interrogabo uos, utrũ liceat sabbatis benefacere, an malefacere? animam seruare, an perdere? Et circunspectis omnibus dixit homini, Extende manum tuam. Ille autem fecit, & restituta est manus eius sana sicut altera. Ipsi autem repleti sunt amentia, & colloquebantur inter sese quidnam facerent Iesu.]

Quæ

A Quæ diximus in Matthæo, manifesta sunt: nunc autem hoc dicimus, quòd aridam manum habet, qui nulla uirtutum opera facit. Manus enim operandi organum est: cui aūt illa arescit, is omnino ociosus est. Si quis igitur manum sanari uult in sabbato, illam sanctificet. Neq; ēm potest quis opera uirtutū facere, nisi prius à malitia cesset. Declina enim (inquit) primò à malo, & tunc fac bonum. Itaq; quando sabbatum agis, hoc est, ociosus es ab operibus malis, tunc extendas manum ad opera uirtutum, & restituetur ipsa. Et meritò dixit, restituta est. Fuit enim quando humana natura habebat uim operandi bonum, ac manum, hoc est operandi efficaciam sanam: sed posteaquàm perdita fuit, gratia Christi illam iterū recepit, & ad priorē sanitatē restituta est. *Matt. 12.* *Psal. 36.*

Factum est autem in illis diebus, exijt in montem ad orandum, eratq; pernoctans in deprecatione Dei. Et cum dies factus esset, uocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit: Simonem, quem & Petrum nominauit, & Andream fratrem eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomęum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi filium & Simonem qui uocatur Zelotes, Iudam Iacobi & Iudam Iscariotem, qui idem fuit proditor. Et descendens cum illis stetit in loco campestri, turbaq; discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ex omni Iudæa & Hierusalem, & à maritima Tyro & Sidone: qui uenerant ut audirent eum, & sanarentur à morbis suis: & qui uexabantur à spiritibus immundis & sanabātur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia uirtus ab illo exibat & sanabat omnes.] Dn̄s docet nos ut opera sua imitemur, & sicut ipse fecit, ita & nos faciamus. Ecce oraturus erat, & ascēdit in montem. Etenim oportet etiam nos à negocijs ociosos orare, & non in medio multorum, sed pernoctantes, ne statim ut cœperimus cessemus. Post orationem autem elegit discipulos, ut doceat etiam nos quando quempiam in spirituale ministerium sumus ordinaturi, cum precibus hoc faciamus, ut do ctis à Deo & ab illo petentib. reuelet quis idoneus sit. Assumpsit ergo duodecim, descenditq; cum illis de monte, ut eos qui ex urbibus uenerant, sanet, & geminis beneficijs prosequatur, in anima scilicet ac corpore. Audi enim quid dicat, Venerunt ut audirēt eum, q̄d ad animæ curam pertinebat: & sanarentur à morbis suis, hoc de corporibus dicit. Etenim uirtus ab illo egrediebatur, & sanabat omnes. Nā prophetæ et alij sancti non habebant uirtutem à se egredientem. Nō ēm fuerunt ipsi fontes uirtutum. At Dominus habuit uirtutem à se egredientem, quandoquidem ipse fons uirtutum. Et ita prophetæ ac sancti uirtutem suam supernè acceperunt. *Matt. 10.* *Ioan. 13.* *Pernoctan dum in oratione.*

B

Et ipse attollens oculos suos in discipulos dicebat: Beati pauperes, quia uestrum est regnū Dei. Beati qui esuritis nunc, quia saturabimini. Beati qui fletis nūc, quia ridebitis. Beati eritis cum uos oderint homines, & separauerint uos, & exprobrauerint, & eiecerint nomē uestrum tanq̄ malum propter filium hominis. Gaudete in illo die & exultate: ecce enim merces uestra multa est in cœlis. secundum hęc ēm faciebant prophetis patres eorum. Veruntamen uæ uobis diuitibus, qui habetis cōsolationem uestram. Vę uobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ uobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Vę cum laudauerint uos omnes homines. secundnm hæc enim faciebant p̄seudoprophetis patres eorum.] Postq̄ ordinauit discipulos, per beatitudines & doctrinas in ordinem magis spiritualem inducit ac componit. Nam ad illos se uertens sermonem facit. Et primùm beatos dicit pauperes, siue humiles intelligere uolueris, siue à pecuniæ cupiditate alienos. Et omnes beatitudines simpliciter frugalitatem nos docent ac humilitatem, & contemptum ac opprobria ferenda: quemadmodū & uæ dirigit in diuites huius seculi, quos & consolationem habere dicit, hoc est, hic in præsenti seculo lætitiā accipere, & ridere, & in delicijs ac laudibus claros uiuere. Horreamus fratres, quia uæ habent qui ab hominibus laudantur. Decet quidem ut & ab hominibus laudemur, sed prius à Deo. *Matth. 5.* *Amos 9.* *Eccl. 31.*

Sed uobis dico qui auditis, Diligite inimicos uestros, benefacite his qui uos oderūt. Benedicite maledicentibus uobis, & orate pro calumniantibus uos. Percutienti te in maxillam, præbe & alterā: & ab eo qui aufert tibi pallium, etiam noli tunicam prohibere. Omni aūt exigenti abs te, tribue: & ab eo qui aufert quæ tua sunt, ne reposcas: & prout uultis ut faciant uobis homines, uos quoq; facite illis similiter. Et si diligitis eos qui uos diligunt quæ uobis est gratia? Nam & peccatores eos à quibus diligunt, diligunt. Et si benefeceritis his qui uobis benefaciunt, quæ uobis est gratia? Siquidē

& peccatores hoc faciunt. Et si mutuũ dederitis his à quibus speratis uos recepturos, A
quæ gratia est uobis? Nã & peccatores peccatoribus dant mutuum, ut recipiant paria. Quinimo diligite inimicos uestros, & benefacite, & mutuũ date, nihil inde sperãtes: & erit merces uestra multa, & eritis filij altisimi: quia ipse benignus est erga ingratos & malos. Estote ergo misericordes, sicut & pater uester misericors est.] Quoniã Apostoli ad prędicandũ mittendi erãt, & expectabant multi persecutores & insidiatores: si igit apostoli in persecutione sua dolentes, ad uindicandũ eos q se offenderant, cõuersi fuissent, siluissentq & nõ docuissent, extinctus utiq fuisset sol euangelij: propterea Dñs anticipãs admonet discipulos ne uindictã de inimicis sumant, sed omnia quæ eueniunt, fortiter ferãt, quãuis quidã iniuria afficiant, quamuis irreligiosè insidient, sicut & ipse in cruce faciebat, dicens, Pater dimitte eis. nesciunt eñi quid faciunt. Deinde ne apostoli dicere posint impossibile esse pręceptũ diligẽdi inimicos, dicit, Quod tibi uis fieri, hoc & alijs, facito: & esto talis alijs, quales alios tibi esse, uis. Si quidem duros & incompatiẽtes & iracundos uolueris esse tibi inimicos, esto & tu talis. sin illos uolueris esse bonos, & cõpatientes, & iniuriarum immemores, ne impossibile credas esse q & tu talis fias. Vides legem naturalem in cordibus nostris inscriptam? Sic & Dñs dixit, In diebus illis dabo leges meas in mentẽ illorũ, & in corda illorũ inscribam eas. Postea & alia necessitate nos urget, Si diligitis eos qui uobis bene faciunt, similes estis peccatoribus & gentilibus. Sin diligitis eos qui uobis malefaciũt, similes estis Deo, qui est bonus ingratis & malis. Vtrum igitur Deo uel peccatoribus similes fieri uultis? Vides diuinam doctrinam? Primùm à naturali lege te docuit. Nã quod tu tibi uis fieri, hoc etiam alteri fac. Deinde & à fine ac mercede. mercedem enim pollicetur uobis, quòd similes fiatis Deo.

Exod. 22. *Non sumẽda uindicta.* *Inf. 13.* *Lex naturæ cordibus inscripta hominum.* *Hiere. 31.*

Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini. Remittite, & remittetur uobis. Date, & dabitur uobis. Mensuram bonam & confertam & concussam atq exundantem dabunt in sinum uestrum. Eadem quippe mẽsura qua metimini, metient alij uobis. Dicebat autem illis similitudinem. Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foueam cadunt? Non est discipulus supra magistrũ suũ. perfectus aũt omnis erit, sicut magister ipsius.] Omnem morbum difficilem ab animabus nostris amouet Dñs: radicem dico superbiæ. Nam qui seipsum non considerat, & solum attendit res proximi, illasq taxare uult, certum quòd superbia capitur, & obliuiscitur sui. Omnino enim de se q non peccet sentit, & propterea alios peccantes reprehendit. Igitur si uis incondemnatus esse, ne condemnes alios. Dic enim quæso, quare condemnas alium ut præuaricantem diuinas leges? An non & tu præuaricaris diuinam legem? Vt taceam de alijs peccatis, certè in illo ipso q alios iudicas, peccas. Etenim diuina lex præcipit tibi ne iudices fratrem. Et ita etiã tu præuaricaris legem. Et cum præuaricator es, non debes iudicare alium ut præuaricatorem. Iudicem enim superiorem esse oportet natura peccante. Remitte igitur, & remittetur tibi: da, & dabitur tibi. Mensuram enim bonam, confertam & concussam & exũdantem dabunt in sinum uestrum. Non enim parcè remetietur Dominus, sed opulentè. Sicut igitur mensurus farinam accumulas, concutis, exundareq facis, si quidem absq parsimonia metiri uis: ita & Dominus mensuram magnam & exundantem dabit tibi. Hic fortè acutior quispiã quæsierit, quomodo postq dixit, qua mẽsura metimini, metientur uobis & alij, iterum dicit q mẽsura exundet? Si enim exundet, quomodo mensura hæc eadem est? Dicimus itaque non esse dictum quòd tanta mensura metientur uobis & alij, sed eadem. siquidem dixisset tanta mensura, tunc non defuisset difficultas & contrarietas sermoni. nunc autem cum eadem dixerit, soluit contrarietatẽ. Licet enim dare eadem mensura, sed nõ tanta. Hoc igitur dicit Dominus, Si benefeceris, benefiet tibi. Hoc enim est eadem mensura. Exundãtem autem dicit, q cum semel benefeceris, innumeris modis tibi benefiet. Idem est etiam in condemnatione. Qui enim condemnat & deinde condemnatur, eadem mẽsura recipit: quatenus autem amplius condemnatur q similem condemnarit, in hoc in hoc exundans est mensura. Hæc autem dixit Dñs à condemnatione nos prohibens. Dicit autem & parabolam nobis, hoc est exemplum. Dic enim quæso, inquit, nónne alterum iudicans, & ipse eadem peccans, comparatus es cæco cæcum ducenti? Nam si alium condemnas, & ipse in eadem incidis peccata, uterq cæci estis: & uideris

Matth. 7. B *Superbia malorũ radix.* *Rom. 2.*

A deris quidem illi dux esse ad bonum, eo quod condemnas: non es autem dux. Quomodo enim ille a te ad bonum inducetur, cum & tu labaris? Non est enim discipulus sup magistrum. Si igitur tu qui uideris esse magister & dux, laberis: omnibus modis cadet etiam qui docetur ac ducitur. Elaboratus enim discipulus, hoc est perfectus, erit sicut magister eius. Hæc dicit etiam ut ne condemnētur hi qui sunt inferiores nobis, si uideantur peccare. Subdit quoque & aliud eiusdem argumenti. *Ioann. 13.*

Quid aūt uides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo proprio est, non animaduertis? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: frater, sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est: ipse in oculo tuo trabē nō uidens? Hypocrita, eijce primū trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies ut eijcias festucam quę est in oculo fratris tui. Non est enim arbor bona quæ facit fructum malū: neque arbor mala faciens fructum bonū. Vnaquæque enī arbor ex fructu suo agnoscitur. Neque enī ē spinis colligūt ficus, neque ē rubo uindemiant uuam. Bonus homo ex bono thesauro cordis sui pfert bonum, & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. Ex abundantia enī cordis loquitur os eius.] Quid aūt uides, inquit, festucā, hoc est paruum peccatū fratris tui, trabem aūt magnum peccatum tuum nō aduertis? Hoc aūt omnibus dici potest, & maximē doctoribus & principibus, qui subditorum peccata quamuis parua puniūt: sua aūt etiam maxima impunita sinunt. Idcirco illos & hypocritas uocat Dominus. Sunt alij quidē apparentes, dum aliorum peccata puniunt: in hoc enī iusti apparent. Alij autem sunt ex eo quod & ipsi grauius peccent. Postea etiam & exemplo cōfirmat sermonem suum. Sicut, inquit, nō est arbor bona quæ facit fructum putrē, neque arbor putris quæ facit fructum bonum: ita & qui alios castigare & corrigere, & ad bonum transferre attentat, nō fuerit malus: si aūt malus fuerit, alios non faciet meliores. Vniuscuiusque enim cor thesaurus est: & si quidem bona habeat, etiā homo bonus est, & bona loquitur: sin uerò malis cor plenum fuerit, etiam homo malus est, & *Matth. 12.*

B mala loquit. Potes autem hæc & de pharisæis sic intelligere. Ad illos enī sermonem dirigens inquit, Eijce primùm trabem ex oculo tuo, & tunc festucam quę est in oculo fratris tui: sicut etiam alibi dicit, Camelum glutientes, & culicem excolantes. Quo modo igitur uos pharisæi qui estis arbores putres, poteritis fructus bonos afferre? Vester enim sermo semper putris est, sicut & uita. Loquimini enī ex abundātia cordis. Quomodo igit alios corrigetis, & aliorum peccata punietis, ipsi grauius peccantes? *Matth. 23.*

Quid aūt uocatis me Dn̄e, Domine, & nō facitis quæ dico? Quisquis uenit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam uobis cui similis sit: Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petrā. Inundatione autem facta illisum est flumen domui illi, & nō potuit eam mouere. fundata enim erat super petram. Qui autē audiuit, & non fecit, similis est homini qui ædificauit domum suam super terram absque fundamēto, in quā illisus est fluuius, & cōtinuò cecidit, & facta est ruina domus illius magna.] Et hoc necessariò nobis dicitur, qui ore quidem Christum confitemur, opere autem negamus. Si enim Dominus sum, inquit, omnino uestrum est facere ea quæ sunt seruorum. Serui enim opus est rectè facere quod dominus imperat. Deinde dicit nobis quid lucretur se audiens, & non solū audiens, sed & faciens. Similis est enim homini ędificanti, qui ædificauit super petrā. Petra igitur est Christus, sicut apostolus testatur. Fodit autem in profundum, qui nō superficialiter sermones scripturæ accipit, sed scrutatur profunda illarum in spiritu. Talis igitur & supra petram fundat, & deinde facta tempestate, hoc est persecutione uel tentatione, illidit flumen domui illi tentator, siue dæmon, siue homo, & non ualet mouere illam. Flumini sanè tentans ille homo confertur, & ualde meritò. Sicut enim flumen inundare facit aqua quæ supernè decidit, ita & tentantem illum hominem satanas, qui ē supernis cecidit, crescere facit. Domus aūt eorū qui non faciunt sermonem Dn̄i cadit, & fit ruina domus illius magna. Magna enī ruina est eorū qui audiunt & nō faciunt. Nam qui non audit, & nō facit, non tam grauiter cadit. qui autē audit & non facit, grauius peccat. *Tit. 1.* *1. Cor. 10.*

CAPVT VII.

Quum aūt cōsummasset omnia uerba sua audiēte populo, intrauit Capernaū. Centurionis autem cuiusdam seruus malè habens agebat animam, qui illi erat charus. Cum audisset autem de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eū

ut ueniret & seruaret seruum suum. At illi cum uenissent ad Iesum, rogabăt eum stu A
diose, dicentes, Dignus est ut hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synago
gam ipse ædificauit nobis. Iesus aũt ibat cum illis. Et cum iam non longè abesset à do
mo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei Domine, noli uexari: non enim sum di
gnus ut sub tectum meum intres. quapropter nec dignum meipsum arbitratus sum,
ut uenirem ad te: sed dic uerbo & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub
potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic, uade, & uadit: & alteri, ue
ni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit. Auditis autem his Iesus miratus est eum, &
conuersus sequenti se turbæ dixit, Dico uobis, ne in Israel quidem tantam fidem in
ueni. Et reuersi qui missi fuerant, in domum, inuenerunt seruum qui languerat, sa-
Matth. 8. num. Idem est hic cum illo quē Matthæus ponit, etiamsi non dicat Matthæus q̃ mise
rit Iudæos rogans & orans illum. Verisimile enim est q̃ primùm miserit Iudæos, de
inde etiam ipse uenerit. Quod igitur prætermisit Matthæus, hoc dicit Lucas. Fortas
sis & Iudęi inuidia tabescentes non permiserunt Centurionem ad pedes Iesu uenire.
fuisset enim hoc in gloriam Iesu. Deniq; ipse urgente necessitate accessit ad Iesum.
sed fortè iterum quis interrogarit, Quomodo igitur Matthæus dicit q̃ ille propria uo
ce obsecrarit ut ueniret Iesus, Lucas uerò hoc loco dicit q̃ amici obsecrarint eũ ne ue
niat: Dicendum itaq; quòd nihil nouum etiam alios mittere, & per se uenire, & dice
re ac deprecari ne ueniat. Digna enim uiri fides est quam admiremur, indignũ se uo
cantis aduentu Iesu. Idcirco & Dominus dicit quòd neq; in Israelitico populo tantã
fidem inuenerit. Gentilis enim erat Centurio, forsitan ex Romanorum cohortibus.
Centurio quoq; omnis mens est quæ præest multis in malitia, cui per uitã multa sunt
negocia, & habet seruum ægrotantem, partem animæ rationis expertem, iram dico
& concupiscentiam. ordinata enim sunt hæc ut seruiant. & accersit Iesum mittitq; ad
illum intercessores Iudæos, hoc est cogitationes & uerba confessionis. Iudas enim in
Iudas. terpretatur confessio. Nonne enim confessionis & humilitatis uerba sunt, Non sum
dignus ut ingrediaris sub tectum meum, &c? Itaq; cum hæc crediderit in Iesum, sta- B
tim recipit seruum suum sanum, iram dico & concupiscentiam.

Et factũ est, deinceps ibat in ciuitatē quę uocat̃ Nain: & ibant cum eo discipuli eius
multi, turbaq; copiosa. Cum autē appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus effe
rebatur filius unicus matri suæ, & hæc uidua erat: & turba ciuitatis multa cũ illa. Quã
cum uidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi, Noli flere. Et acces
sit tetigitq; loculum. Porrò qui portabãt substiterunt. Et ait, Adolescens, tibi dico, sur
ge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui, & dedit illum matri suæ. Accepit aũt
omnes timor, & glorificabant Deũ dicentes, Propheta magnus surrexit inter nos, &
Deus uisitauit plebem suam. Postq̃ Centurionis seruum etiam absens sanauit, aliud
rarius facit miraculum, ut ne quis dicat, Et quid noui in hoc seruo contigit: Fortassis
alioqui nõ fuisset mortuus, ꝓpterea mortuum illum qui efferebatur, suscitat. Non so
lum autem uerbo facit miraculum, sed & loculum tangit: ut discamus q̃ corpus eius
Caro Chri- corpus uiuificum sit. Quoniam enim caro eius facta est ꝓpria uerbi omnia uiuifican
sti uiuifica. tis, ꝓpterea uiuifica est & ipsa, tollitq; mortem, & corruptionem. Porrò resedit mor-
tuus, & cœpit loqui, ut ne apparenter tantum quibusdã suscitatus uideat̃. Nam ueræ
resurrectionis signum fuit, residere & loqui. Inanimatum enim corpus neq; residere,
Matth. 21. neq; loqui potest. Viduam autē intelligas & animã, quæ uirum suum, uerbum Dei,
qui bonum seminat semen, amisit: filius uerò eius, mens mortua est, & effertur extra
supernã ciuitatē Hierusalē. regio eñ uiuentium illa est. Proinde Dñs misericordia mo
tus tangit loculum. loculus mētis est corpus. Sepulchrum enim & loculus corpus est.
σῶμα cor- unde & Græci corpus σῶμα uocant, quasi σῆμα, hoc est sepulchrum. Tactu autē cor-
pus. pore Dñs suscitat mentem, iuuenem & fortem illam faciens, quæ residet, & ut suscita
ta fuerit à sepulchro peccati, incipit loqui, hoc est, docere alios. Quandiu enim in pec
cato detinetur, non audet docere & loqui. quis enim ei crederet?

Matth. 11. Et exijt hic rumor in uniuersam Iudæam de eo, & omnē finitimam regionē. Et nun
ciauerunt Ioãni discipuli ipsius de his omnibus. Et conuocauit duos de discipulis suis
Ioannes, misitq; ad Iesum dicens, Tu es qui uenturus es, an alium expectamus: Cum
autem uenissent ad eum uiri, dixerunt, Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens, Tu
es ille

A es ille qui uenturus est, an aliū expectamus? In eadē aūt hora multos curauit à morbis ac plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit uisum. Et respondens dixit illis, Euntes renūciate Ioanni quæ uidistis & audistis, q cæci uideant, claudi ambulent, le prosi mundētur, surdi audiāt, mortui resurgant, pauperibus annunciet euangelium: & beatus est quicunq non fuerit offensus per me. Et cum discessissent nuncij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas, Quid existis in desertū ut uideretis? arundinē quæ uento agitatur? Sed quid existis uisuri? hominē mollibus uestimentis indutum? Ecce qui uestitu splendido uestiuntur, & in delicijs agunt, in aulis regum sunt. Sed quid existis ad uidendum? prophetam? Vtiq dico uobis, & plus q̄ prophetā. Hic est de quo scriptum est, Ecce mitto angelum meum ante faciē tuam, qui præparabit uiā tuam ante te. Dico enim uobis, Maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptista nemo est: attamen qui minor est in regno Dei, maior est illo. Et omnis populus audiens, & publicani, iustificauerūt Deum, baptizati baptismo Ioannis. pharisæi aūt & legisperiti cōsiliū Dei spreuerunt aduersus semetipsos, nō baptizati ab eo. Increbuit per totam Iudæam & finitimam regionem miraculum quod in Nain factum, auditum etiā est à discipulis Ioannis, quos grauabant laudes Christi, utpote imperfectos. Itaq Ioannes uolens eis demonstrare magnitudinem Christi, & quantum se præcelleret, rem hanc comminiscitur, & nihil quidem dicit discipulis de Christo definiens, sed simulans sese ignorantem, mittit illos, ut uisis miraculis confirmentur in fide ex operibus ipsis, Dominum esse Christum, & seruum Ioannem. Ne igitur credas q Ioānes uerē ignorans miserit ad Christum discipulos interrogantes. Quomodo eñ cum & ante natiuitatem in utero matris exultarit agnoscens illum, & in Iordane testificatus sit eum esse filium Dei? Mittit igitur discipulos, dicens eis ut interrogent Iesum, Tu es ille uenturus? Vides quomodo discipulos inducat ut credant q Deus sit Iesus. Prophetæ enim missi dicuntur, & ipse Ioannes, sicut testatur euangelista, fuit homo missus à Deo: Dominus uerò uenturus. In potestate enim uenit, non inuitus. Tu igi

Malac. 3

Ioānes cur miserit interrogatū, Tu es qui uenturus, &c.

Suprà 1. Ioann. 1.

B tur, dicit, es qui expectabatur ut ueniret in mundum? Quidam autem uenturum in infernum intelligunt, ut q̄d dicitur, hunc sensum habeat, Tu es qui uenturus es ad infernum? Quid igitur Dñs? Sciens scopum & mentem Ioannis quare misisset illos, ut uiderent quæ faceret, & ex illis confirmarentur, propterea ad se missis dicit, Renunciate quę uidetis. Deinde enumerat miraculorum opera, quæ & per prophetas annūciata fuerant. Nam q cæci uident, & claudi ambulant, & pauperibus annunciatur euangelium, in Esaia scriptum est. Deinde dicit, Et beatus qui nō offensus fuerit in me. quasi ita dicens eis, Et uos beati, si nō fueritis offensi in me. Quoniam autem uerisimile erat multos fuisse offensos in Ioanne, qui tantum testimonium perhibuisset de Christo, & nunc misisset illos ad rogādum num esset uenturus ille, propterea dicit tur bis Christus, Ne quid tale suspicemini de Ioanne. Neq enim arundo est, quæ nunc huc, nunc illuc, moueatur, & nunc quidē testificetur de me, nunc autem ignoret me. Nam si fuisset talis, cuius gratia exiuissetis in desertum ut uideretis eum? Sed neq animum suum delicijs corrupit. uestis enim eius declarat delicijs eum superiorem esse. Etenim si arrisissent ei deliciæ, in palatijs uixisset. Sed prophetam illum dicitis. Vtique dico uobis, maior est propheta. Nam alij de Christo tantum prædixerunt, hic etiam & uidit, & monstrauit dicens, Ecce agnus ille Dei. Et alij quidē ꝓphetæ ꝓphetizarunt postq̄ egressi ex uteris matrū: hic autē anteq̄ exiret de utero, agnouit Dominum, & exultauit. Posthęc affert & prophetā testē. dicit enim, Hic est de quo scriptum est, Ecce mitto angelum meum. Angelus enim Ioannes fuit, fortassis q angelicam uitam & nō carnalem, sed spiritualem egerit, fortassis etiam q aduentū saluatoris nunciarit. Amē dico uobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne. Præfert alijs omnibus præcursorē. Deinde quasi quis dixisset, an & te maior ille est? subdit, Ego autē qui minor illo sum, maior sum in regno cœlorum. Habeor eñ nunc minor illo propter ætatem, & propter genus, & propter gloriam, sed in regno cœlorum maior illo sum, hoc est in omnibus diuinis & spiritualibus. Proinde omnis populus qui audierat Ioānem, iustificauit Deum, hoc est honorauerunt Deum, eo q prophetā eius ipsi suscepissent: pharisæi autem nō honorauerunt Deum, non suscepto Ioanne. Quidē autem, inter filios mulierum, sic intellexerunt, q bene dixerit mulierum. ita

Esaiæ 35.

Malac. 3.

enim excepit seipsum, quandoquidem de uirgine fuerit natus, non de muliere ui- A
Inter filios mulierũ, quomodo à quibusdam sit intellectum. rum experta. Et quod dicit, minor in regno cælorum, aliter intellexerunt. Minor in uita Christiana, maior est iusto iuxta legem, ut Ioannes iuxta iustitiam legis erat irreprehensibilis. Si quis autem inueniatur baptizatus quidem, nondum autem malum quoddã uel bonum operatus fuerit, hic minimus est in regno cœlorum, hoc est in prædicatione Christi, attamen maior est non baptizato, quãmuis ille in lege iustus fuerit. Vel aliter, Sis licet minimè carnalis, sed fermè ut Ioannes spiritualis: attamen quandoquidem adhuc in carne es, propterea minimus in resurrexione, quam regnum cœlorum esse dicit, maior te est. Tunc enim ab incorruptione omni liberi, nõ ultrà iuxta carnem ambulabimus. Et qui tunc paruus, maior est eo qui nunc quidem est iustus, sed carnem adhuc gestat.

Ait autem Dñs, Cui ergo similes dicam homines generationis huius? & cui similes
Matt. 11. Malach. 3 sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & acclamantibus inter se, ac dicentibus, Cantauimus uobis tibijs, & non saltastis: cecinimus uobis lugubria, & nõ plorastis. Venit enim Ioannes Baptista neq; edens panem, neq; bibens uinum, & dicitis, dæmonium habet. Venit filius hominis edens ac bibens, & dicitis, Ecce homo edax, & uinipotor, amicus publicanorum ac peccatorum. Et iustificata est sapientia à filijs suis omnibus.] Erat quoddam ludi genus apud Iudæos. In partes enim duas pueri multi diuidebantur, & quasi uitam deridebant. alij ex una parte lamentabantur: alij ex altera tibijs canebant: & neq; lugentes curabãt hi qui ex altera parte: neq; tibicines ipsos curabant hi qui lugebant. Taxat igit̃ Dominus pharisæos, qui neq; lugebant cum Ioanne lugubrem uitam agẽte, & pœnitentiam introducente, neq; eum imitabant̃, neque obtemperabant Iesu: uitam præ se ferenti ciuiliorem: sed ambos repellebant, nec lugentes cum Ioanne lugente, neq; concinentes cum Iesu tibijs canente, hoc est remissiore. Et iustificata est sapientia, hoc est honorata, non à pharisæis, sed à filijs suis, id est, his qui susceperunt Iesum & Ioannem.

Rogabat aũt illum quidam è pharisæis ut caperet cibũ cum ipso. Et ingressus domũ B pharisæi accubuit: & ecce mulier quę fuerat in ciuitate peccatrix, ut cognouit q; Iesus accubuisset in domo pharisæi, attulit alabastrum unguenti, stansq; ad pedes eius à tergo flens lachrimis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & unguento ungebat. Videns autem pharisæus qui uocauerat eum, ait intra se dicens, Hic si esset propheta, sciret utiq; quæ & qualis est mulier quæ tangit ipsum, quia peccatrix est. Et respõdens Iesus dixit ad illum: Simõ, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister dic. Duo debitores erãt cuidam creditori. unus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta. cum autem illi non essent soluendo, condonauit utrisq;. horum igitur dic uter eum plus diliget? Respondens Simon dixit, Existimo quòd is cui plus condonauit. At ille dixit ei, Recte iudicasti.] Videtur hic pharisæus non rectam habuisse sententiam, sed dolosus fuisse, & hypocrisi plenus. Dicit igitur: Si esset hic propheta. & ita non credidit, quia hæc loquebatur. Dominus tamen quamuis sciret eum non esse candidum, ingressus est ad eum, & comedit cum eo, docens per hoc nos omnino quòd nos simplices exhibeamus erga eos qui dolose nobis agunt. Quærunt autem multi quot fuerint mulieres quæ un-
Ioan. 11. 12. Matt. 26. Marc. 14 Tres sunt Mariæ ungentes dominum. xerint Dominum unguento. Et alij quidem dicunt quòd duæ fuerunt, una scilicet apud Ioannem, quæ fuit soror Lazari, & alia apud Matthæum & Marcum, & nunc apud Lucam. Ego autem credo his qui dicunt tres esse, unam quidam apud Ioannem ante sex dies paschæ, quæ & soror fuit Lazari: aliam autem apud Matthæum & Marcum ante duos dies paschæ, & tertiã hanc de qua nunc Lucas, quæ in media euangelij prædicatione Dominum unxit. Neq; mirum est quòd hæc ante passionem hoc fecerit, & inde illæ uel ad huius imitationem, siue alia de causa circiter passionem idem fecerint. Quamuis autem & is qui apud Matthæum cõmemorat̃, & cuius nunc fit mentio, eodẽ Simonis nomine uocent̃, haud mirũ fuerit. Sæpe enim multi idem nomen sortiunt̃. At ille fuit leprosus, sed hic nõ. Et ille quidem sanatus à lepra in gratiarum actionẽ uocauit Dñm, hic autẽ neq; leprosus, neq; gratias referens. Et ille quidẽ nihil dicit: hic aũt obmurmurauit, & condẽnauit in hoc tam Iesum q̃ mulierẽ: hãc ut peccatricem, illum ut misericordẽ. O' arrogãtiam. Vere pharisæus homo. Sed Dominus

A minus rogans illũ in parabolis, in medium ꝑducit debitores duos, latenterq́; & illum debitorem esse insinuat. Et parum quidem debere uidebatur, debebat igitur. Itaq; neque tu potes dare etiam minus debitum: non enim habes confeßionem superbia inflatus: neq; mulier. Vtrisq; igitur remittet. Et uter plus diliget? Omnino cui multa dimissa sunt. Et cum hæc dixisset, obmutescere fecit arrogantem.

Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam: aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrimis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit. Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui, non cessauit deosculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti, hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittantur peccata eius multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus remittitur, is minus diligit. Dixit autem ad illam, Remittantur tibi peccata. Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere intra se, Quis est hic, qui etiam peccata remittit? Dixit autem ad mulierem, Fides tua saluam te fecit, uade in pace.] Ostendit Dominus Simonem & arrogantem & insipientem fuisse. Arrogantem quidem ac contumeliosum, quando quidem etiam ipse homo existens, hominem propter peccata condemnabat. Insipientem uerò, si quidem non intellexerit, quòd mulierem quæ tantæ fidei & charitatis signa præstitisset, oporteret suscipere, non repellere. Idcirco reprehendit eum Dñs, utpote condemnantem eam quæ tanta fecit, quanta nec ipse: immo nec longè inferiora fecit Simon, quasi diceret, Tu quidem neque aquam ad abluendum † puluerem pedum, proposuisti, illa autem lachrymis rigauit. Tu faciem meam non es deosculatus, illa & pedes meos deosculata est. Tu item neque oleum, illa uerò unguentum effudit. Vnde quia dixisti quòd non sum propheta, ex eo quòd non cognouerim hanc esse peccatricem, ecce reprehendo ea quæ in corde tuo, ut cognoscas quòd sicut occulta tua scio, multo magis illa sciam, quæ & multi alij sciunt. Remittantur igitur peccata illi, quia dilexit multum, hoc est magnam præ se tulit fidem. Deniq; & qui simul accubuerant, e-

† pedes, quod uulgare est.

Esaie 25.

B tiam ipsi obmurmurant, non cogitantes, quod iam ad Simonem dixerat, uerisimiliter dictũ & ad ipsos. Dominus uerò comprimens murmur illorum, & ostendere uolens quòd sua quemq; fides saluum faciat, non dixit, Vade mulier ego te seruo, ut ne maiori inuidia capiantur: sed, fides tua. Hoc dixit, ut dicebam, tum quò inuidiam illorum minueret, tum ut & illos ad credendum induceret, discentes salutem ex fide esse. Cæterũ quod inquit, Vade in pace, hoc est in iustitiam. pax enim iustitia est, sicut peccatum inimicitiæ cum Deo. Vide autem quòd postquam remisit ei peccata, non contentus est remisisse peccata, nisi adiecisset & operationem boni, Vade in pace, id est, fac ea quæ te Deo concilient.

Dilectio pro maxima fide.

CAPVT .VIII.

ET factũ est deinceps, & ipse iter faciebat per singulas ciuitates & castella prædicans & annuncians regnũ Dei, & duodecim cũ illo, simulq́; mulieres aliquæ, quæ erant sanatæ à spiritibus malis, & infirmitatibus: Maria quæ uocatur Magdalene, de qua septẽ dæmonia exierãt, & Ioanna uxor Chuzæ ꝓcuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabãt eis de facultatib. suis.] Qui cælitus descẽderat ut figura & exẽplar fieret nobis in omnib. docet nos ne pigri simus ad docendũ, sed circũeamus ꝑ omnia loca, & prædicemus. Quæcunq; enim fecit, in admonitionẽ nostri fecit. Trãsijt itaq; per singulas ciuitates & castella, duodecimq́; discipulos cohibuit ne docerẽt uel prædicarẽt, ut discerẽt à se & postea docerẽt tam ea quæ docuerat, q̃ quæ fecerat. Porrò prædicauit Dñs nõ bona terrena, sed regnũ cœlorũ. Et quẽ aliũ decuisset ꝑdicare superna, q̃ eũ qui è supernis descẽdit? Idcirco & nullus prophetarũ regnũ cœlorũ prædicauit. Quæ enim nõ uiderãt, q̃ pacto prędicassent? Propterea & pręcursor dicebat, Qui de terra est, de terra loquitur: qui è supernis uenit, quod uidit testatur. Secutæ autem sunt eum mulieres, ut discas quòd neq; fœminas sua infirmitas à comitatu Christi prohibeat. Vide item quomodo & quæ diuites erant, omnibus neglectis paupertatem cum Christo & pro Christo delegerint. Nam quòd diuites fuerint, audi, quia ministrarũt Domino de facultatibus suis, nõ de alienis opibus, & iniuste partis, uti multi solent. Iam per septem dæmonia quæ de illa eiecta fuerunt, quidã intelli

Ioann. 3.

Septē pro multis. gunt multa. In scripturis enim pro multis septem accipi solet. Fortassis autem dixerit quis ꝙ sicut sunt septem spiritus uirtutis, ita sunt ediuerso septem spiritus malitiæ, ut sicut est spiritus timoris Dei, ita & ediuerso spiritus cōtemptus Dei & impietatis. Est spiritus intellectus, est ediuerso spiritus hebetudinis intellectu carentis, & sic de alijs. Itaq; nisi ejciantur septem spiritus malitiæ ab anima, non potest quis sequi Christū. Oportet enim primùm ejci dæmonem, & tunc inhabitare Christum. A

Matth. 4. Cum autem turba plurima cōueniret, & é singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem, Exijt qui sementem faciebat, ad seminandū semen suum: & inter seminandum, aliud cecidit circa uiam, & conculcatum est, & uolucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit super petram, & enatum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hęc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat. Interrogabant autē eum discipuli eius dicentes, quęnam esset ista parabola. At ille dixit, Vobis datum est nosse mysteria regni Dei, cæteris autem per parabolas: ut uidentes non uideant, & audientes non intelli-

Psalm. 77. gant.] Nunc randē euenit quod olim Dauid in persona Christi dixit. Aperiam enim, *Cur in parabolis loquitur Dominus.* inquit, in parabolis os meum. Loquitur itaq; parabolas Dñs, propter multa, nempe ut attentiores reddat auditores, & excitet illorum mentem ad inquirendum de his q̄ dicta. Solēt enim homines curiosius inuestigare de his quæ dicta sunt obscurius, manifesta autem negligere, & ut indigni non intelligant quæ abstrusius sunt dicta, atq; propter multa alia in parabolis loquitur. Exijt igitur seminans, hoc est, filius Dei exiuit de patris sui sinu abscondito, & conspicuus factus est. Quis autem exiuit? Is qui

Filius Dei semper seminat. semper seminat. Filius eñ Dei non cessat semper seminare in animabus nostris. Nō enim solum quando uidetur docere, sed & per mundum istū, & per ea quæ quotidie facit erga nos, seminat in nostris animab. bona semina. Exiuit autem, non ut agricolas occidat, uel agrum exurat, sed ut seminet. Sæpe enim egreditur agricola & ꝓpter alia, non solum ut seminet. Sed exijt ut seminet semē suū. Proprius eñ eius est sermo doctrinę, & nō alienus. Prophetę enim quęcunq; dixerunt, é spiritu dixerunt, & nō ut ꝓpria: unde & dixerunt, Hæc dicit Dominus. Christus uerò proprium habet semen. idcirco non dicebat docens, Hæc dicit Dominus: sed, Ego dico uobis. Seminante autem illo, hoc est docente aliud quidem cecidit circa uiam: nō dixit quòd proiecerit seminans, sed ꝙ illud ceciderit. Nam qui seminat, seminat & docet, sermo autē cadit in audientes. Hi autem inueniuntur esse uel uia, uel petra, uel spinæ uel terra bona. Cæterum discipulis interrogantibus parabolam, dicit Dominus: Vobis datum est B

Matth. 7. scire mysteria regni Dei, hoc est, uobis quærētibus ut discatis. Omnis enim qui petit, accipit. Reliquis uerò qui sacramentis indigni sunt, obscurè dicuntur, & existimant quidem se uidere, sed non uident: & audiunt quidem: sed non intelligunt, atq; hoc in illorū bonū. ne enim magis condemnentur ꝙ cognita mysteria spreuerint, ideo ab illis ea Christus abscondit Qui eñ cognoscit & contēnit, grauiora meretur supplicia.

Est aūt hæc parabola: Semen est sermo Dei. Qui autem iuxta uiam, hi sunt qui audiunt: deinde uenit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes seruētur. Nam qui super petram. hi sunt qui cum audierint cum gaudio suscipiunt sermonem, & hi radices non habent, qui ad tempus credunt. & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit. hi sunt qui audierunt, & á solicitudinibus & diuitijs ac uoluptatibus uitæ euntes, suffocanť, nec referunt fructum. Quod aūt in bonā terram, hi sunt qui in corde honesto ac bono audientes sermonē retinent, & fructum afferunt per patientiam.] Tres hic ordines eorum sunt qui non seruantur. nā hi qui secus uiam, neutiq; suscipiunt sermonem. sicut enim uia cōculcata & cōstipata semē nō suscipit, eo ꝙ dura sit: ita & obdurati corde sermonem nō suscipiunt etiā audiētes. nō attēdunt eñ. At q per petrā intelliguntur. suscipiunt quidem, sed præ infirmitate humana in tentationib. marcescunt. Tertij sunt qui cum audiuerūt & susceperunt, præ curis uitæ huius suffocanť. Igitur tres quidē partes eorum sunt qui pereunt, una autē eorum qui saluanť. Ita pauci quidem sunt qui seruantur, plures autem qui pereunt. Vide item cum de his qui suffocātur loquitur, quomodo non dicit quòd præ diuitijs suffocentur, sed præ curis diuitiatū & solicitudinibus. Nō eñ diuitiæ nocent, sed soli citu-

A citudines earum. Multi eñ magna cõmoda ex diuitijs ꝑcipiunt, illas in pauperũ uen *Diuitiæ nõ*
tres ꝓijcientes. Considera quoq; & diligentiã Euangelistæ, q̃modo dixerit de his qui *nocent, sed*
saluant, ꝙ auditũ sermonẽ retineant. Hoc eñ dixit ꝓpter eos q ꝑ uiam intelligunt. hi *earũ solici-*
eñ non retinẽt, sed diabolus tollit ab eis sermonẽ. & q̃d fructum afferant, dixit ꝓpter *tudines.*
eos q suffocant: & qui nõ perdurant usq; ad finẽ. Illi enim fructum nõ afferunt, q nõ
perseuerant usq; ad finem. Porrò quod dicit, in patientia, dixit propter eos qui super
petram, qui suscipiunt quidem sermonem, non sustinent autem tentationis insidias,
& comprobantur reprobi. Vides quomodo dixerit de his qui saluantur, ꝙ retineant,
& fructum faciant, atq; id in patientia: & per tria distinxerit eos: ab his qui nõ retinẽt,
& hi sunt qui iuxta uiam: ab his qui fructum non adferunt, & hi sunt qui inter spinas:
ab his qui non sustinent tentationis insidias, & hi sunt qui super petram.

Nemo uerò cum lucernã accenderit, operit eam uase, aut subter lectũ ponit, sed su *Matth. 5.*
per candelabrũ ponit, ut intrãtes uideant lumẽ. Non est eñ occultum, q̃d non mani
festum sit futurum: nec abscõditum, quod nõ sit cognoscendum, & in ꝓpatulum uen
turum. uidete ergo quomodo audiatis. Quisquis enim habet, dabitur illi: & quicunq;
non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab eo.] Hoc loco alterius doctrinæ
initium est. Ad discipulos enim sermonem dirigens, hęc dicit inducens eos ad sanctę
uitæ diligentem custodiam, & instruens ut semper in agone sint ac certamine, utpote
ab omnibus conspiciendi. Qui enim docet ac prædicat, ab omnibus conspicitur, ab
omnibus dijudicatur, num honestus sit, & nihil quod facit, occultatur. Vos igitur ô
discipuli, si attenderitis & studiosi fueritis, dabitur uobis maior gratia à Deo. Qui ue-
rò non adhibuerit studium & attentionem, etiam siquam gratiam habere uideatur
à Deo per negligentiam suam eam extinguit & perdit.

Venerũt aũt ad illũ mater & fratres eius, & nõ poterãt audire eũ ꝑ turba, & nuncia *Matth. 12.*
tũ est illi, dictũq;, Mater tua & fratres tui stant foris, uolẽtes te uidere. Qui respondẽs *Marc. 3.*
dixit ad illos, Mater mea & fratres mei hi sunt q sermonẽ Dei audiũt, ac faciũt illum.]
B Hoc loco ostẽdit ꝙ nõ fuerit cũ carnalib. cognatis Christus. illis eñ relictis, spũali ua
cabat doctrinæ, unde illi ad eũ accedũt. Sic etiã oportet ut omnes quib. cõ creditũ est
ministeriũ Dei, nihil illo antiquius habeãt uel pręferãt. Sũt itẽ & parẽtes repellẽdi, si-
quidẽ absq; utilitate & frustra in opere Dei nos impedituri sunt, queãdmodũ & nunc
Dñs facit. qa eñ dixerãt illi qdã de cognatis eius, ipse fraternitatẽ nõ in paruo nume
ro claudit, neq; filijs Ioseph hũc honorẽ dat, ut soli sint fratres: sed qa uenit totũ mun
dũ seruare, & oẽs fratres facere, dicit, Mater mea & fratres mei hi sunt q sermonẽ Dei
audiũt. Deinde qa nõ saluat solũ audire uerbũ, si nõ & seruet in animo, sed magis cõ-
dẽnat: dicit, Et faciũt illũ. Oportet igit audire, & facere. Porrò sermonẽ Dei, suam do-
ctrinã uocat. Quæcũq; eñ ipse dicebat, patris sui erãt, cui nõ fuit aduersarius, ut dicat
q̄ Dei nõ sunt. At pleriq; locũ hũc sic intelligũt ꝙ qdã irriserint Christũ docẽtẽ, & ob
doctrinã suã factũ admirabilẽ, ut ꝑ inuidiã dixerint, Ecce mater tua & fratres tui sunt
foris, cupiẽtes te uidere. qa mater ipsius uidebat uilis esse, & fratres eius obscuri, ut-
pote fabri filij, & idcirco quasi ignobilis, matrẽ eius & fratres irridẽdo obijciebãt. Pro-
inde sciens cogitationes eorũ, Nihil mihi, inquit, nocet ignobilis cognatio. Immo e-
tiã si quis ignobilis fuerit, si tamen audierit sermonẽ Dei, ipsum meũ cognatũ facio.

Factum est autẽ quodã die, & ipse ascendit in nauim, & discipuli eius, & ait ad illos, *Matth. 8.*
Trañsiamus in ulteriorẽ ripã stagni, ac soluerunt. Cæterum nauigantib. illis, obdor- *Marc. 4.*
miuit. Et ingruit ꝓcella uenti in stagnum, & cõplebant ac periclitabant. Accedentes
autẽ suscitauerunt eum dicentes, Præceptor, præceptor, perimus. At ille excitatus in
crepauit uentũ ac tempestatẽ aquæ, & † cessauerunt, factaq; est trãquillitas. Dixit aũt *† cessauit*
illis, Vbi est fides uestra? Timẽtes aũt mirati sunt, inter se, dicentes, Quis putas hic est,
quia uẽtis quoq; & aquæ imperat, & obediunt ei?] Exercẽs discipulos Dñs, eorũq; fi
dẽ examinãs num in tẽtationibus suis imperterriti sint: singulari quadã dispẽsatione
dormit, arguitq; illorũ infirmitatẽ. Nõ eñ perfectã fidẽ, sed infidelitate mixtã pręse fe
rebant. Credunt eñ ꝙ saluare posit, uerùm ut pusillanimes dicunt, Salua, perimus.
Si enim perfectam habuissent fidem, satis certi fuissent impossibile esse perire illos,
præsente eo qui omnia ualet. Excitatus autem increpauit uentum. Permisit uerò eos
turbari, ut clarior fieret sua uirtus. Solent enim homines tunc meminisse eius qui
saluat,

saluat, quando à magnis miraculis eripiuntur. Propterea nõ in principio sed in arti- A
culo periculi excitatus, illos seruauit. Vide aũt & anagogiam, quia figura est eius ꝙd
postea discipulis euenit. Stagnum enim est Iudæa, in qua tempestas orta, ꝓpter insa-
niam Iudæorũ qui crucifixerunt Dñm. Turbati uerò sunt & discipuli: nam illo reli-
Ioann. 20. cto fugerunt, sed excitatus est Dominus à somno, hoc est surrexit: unde reddita disci
pulis tranquillitas. Venit enĩ ad eos, ac dixit, Pax uobis. Et hæc quidem ꝑ anagogiã.
Quod autem dicũt, Quisnam hic est? non ut dubitantes dicunt, sed admirantes: qua
si dicerent, Quis hic est, hoc est quantus & qualis, & in quanta potestate hæc facit?

Et nauigauerũt ad regionẽ Gadarenorũ q̃ est cõtra Galilęã. Et cum de naui egres-
sus esset ad terrã, occurrit illi uir quidã è ciuitate q habebat dæmoniũ iam temporib.
multis, & ueſtimẽto nõ induebaĩ, neq; in domo manebat, sed in monumentis. Is ut ui
dit Iesum, & exclamasset, procidit ante illũ, ac uoce magna dixit, Quid mihi rei tecũ
est Iesu fili Dei altissimi? Obsecro te, ne me torqueas. Præcipiebat enĩ spiritui im-
mũdo ut exiret ab homine. Frequẽter enĩ corripuerat illũ, & uinciebaĩ catenis, & cõ
pedib. custodiebaĩ, & ruptis uinculis agebaĩ à dęmonio in deserta. Interrogauit aũt
illũ Iesus dicẽs, Quod tibi nomẽ est? At ille dixit, Legio. qa intrauerãt dęmonia mul-
ta in eum. Et rogauerũt illũ ne imperaret ipsis ut in abyssum irent. Erat aũt ibi grex
porcorũ multorũ pascentiũ in monte, & rogabãt eum ut permitteret ipsis in illos in-
gredi. Et permisit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos:
& impetu abijt grex per præceps in stagnũ: & suffocatus est.] Vide dæmonẽ duabus
malis affectionibus teneri, audacia & timore. Nam ꝙd dicit, Quid mihi & tibi? auda
cis & impudentis serui. ꝙd uero dicit, Obsecro te, timentis est. Habitat autem in mo
numentis, ut malã suspicionẽ ingeneret hominib. ꝙ animę morientiũ dæmones fiãt.
Porrò petunt dæmones ne in abyssum ingrediantur, sed in terra permittantur ultrà uersa
ri: & Dñs permittit illos esse in terra, ut certamen habeant cum hominib. & ꝓbatio-
Si non essẽt aduersarij nec coronæ essent. res illos reddãt. Nã si nõ essent aduersarij, neq; coronæ essent. Disce & quiddã subli B
mioris anagogię. Quisqs habet intra se dęmones, hoc est opera dæmoniaca, ueste nõ
induitur, caret enĩ stola q̃ in baptismate accepit. & in domo nõ manet, hoc est in ecclesia
(indignus enĩ est qui ingrediatur in ecclesiã) sed in monumẽtis, hoc est in mortuorũ o-
perũ receptaculis, ut in ꝓstibulis & telonijs, & alijs scelerũ officinis & monumentis.

Porrò ut uiderũt ꝙd acciderat, hi qui pascebãt, fugerũt, & rumorẽ nũciauerunt in ci
uitatẽ ac uillas. Exierũt aũt ut uiderẽt ꝙd factũ erat. Et uenerũt ad Iesum, & inuenerũt
hominẽ sedentẽ à quo dæmonia exierãt, uestitũ, ac sana mẽte, ad pedes Iesu, & timue
runt. Nunciauerũt aũt illis etiã qui uiderãt, quomodo sanus factus esset is qui agitabaĩ à
dęmonio. Et rogauerũt illũ omnis multitudo Gadarenorũ, ut discederet ab ipsis, qa
magno timore tenebanĩ. Ipse aũt cõscensa naui reuersus est. Rogauerat enĩ illũ uir à
quo dæmonia exierant, ut cum eo esset, sed ablegauit eũ Iesus dicens, Redi in domũ
tuã & narra quæcunq; tibi fecerit Deus. Et abijt ꝑ totã ciuitatẽ prædicãs quæcũq; si-
bi fecisset Iesus.] Fuga pastorũ Gadarenis occasio salutis erat, sed illi nõ intellexerũt.
Oportebat enĩ mirari uirtutẽ saluatoris, & credere ei: at illi rogauerũt (inquit) Iesum,
hoc est obsecrauerũt ut ab ipsis recederet. Timuerunt enĩ ne quo pacto etiã aliud dã-
num paterenĩ, quandoquidẽ porci perijssent. At sanatus ille certum quoddã sanitatis
indiciũ ostẽdebat. Ita enĩ corde sanatus est, ut Iesum agnosceret, orans ut sibi cum il-
lo esse liceret. Etenim, ut apparet, timebat ne fortè elongatus à Iesu à dęmonibus ite-
rum inuaderetur. sed Dñs indicat ei ꝙ licet nõ sit secum, gratia tamẽ eius protectus, dæ
moniacis insultibus superior fiat. Redi, inquit, in domũ tuam, & narra quæcunq; tibi
fecerit Deus. Nõ dixit, quęcunq; ego tibi fecerim, figurã nobis humilitatis tradẽs, ut
omnia bona opera nostra Deo tribuamus. Erat aũt ille gratus, ita ut narraret quęcun
que fecisset ei Iesus. Nam Dominus quidem præceperat ei ut narraret quæcunq;
fecerat ei Deus: at is narrat quæcũq; ei fecerat Iesus. Oportet igitur & nos quando
cuipiam benefacimus, nolle hoc prædicari: at illum qui beneficio affectus est, etiam
nolentibus nobis prædicare decet.

Math. 9. Marc. 5. Factũ est aũt cum rediret Iesus, excepit illũ turba. nã omnes expectabãt eũ. Et ecce
uenit uir cui nomẽ Iairus, & ipse princeps synagogæ erat. acciditq; ad pedes Iesu, ro
gans eum ut intraret in domũ suã, quoniã unica filia erat ei ferè annorũ duodecim,

A & hæc moriebatur. Verùm inter eundū turbæ coarctabant eum. Et mulier quæ erat obnoxia profluuio sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos impenderat omnem substantiā, nec ab ullo poterat curari, accessit retro, & tetigit fimbriā uestimenti eius, & cōfestim sistebať fluxus sanguinis eius.] Rediijt quidē Iesus à regione Gadarenorum: expectabat aūt illū turba, tum ꝑpter doctrinā, tum ꝑpter miracula. Accessit item & princeps quidā synagogę, nō uulgaris neq; abiectus, sed ex primis. Apponit aūt & nomē illius Euangelista, ut notius fiat miraculum, ꝙ uere factū sit. Accidit autē ad pedes Iesu, urgente necessitate. quāuis eīn sine illa oporteat ꝓcidere, & agnoscere Deum esse Iesum, attamē & afflictio cogit homines ut meliora sectētur. unde & Dauid dicebat, In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Porrò mulier in transitu accedit, ampliorem afferens fidem. Accedens enim tangebat fimbriam uestimenti eius, bona spe, & certa fide, quòd si tantum contingeret, saluaretur. Et statim stetit fluxus sanguinis eius. Sicut si quis afferret oculum ad lumen lucens, uel stipulam ad ignem, statim operationem illorum experiretur: ita & illa afferens fidem ad eum qui sanare poterat, statim sanitatem adepta est. neq; enim cogitabat uel diuturnitatem morbi, uel desperationem medicorum, uel aliud quiddam, sed credidit tantum, & saluata est: &, ut uidetur, prius tetigit Christum mente, & dein corpore. Psalm. 31.

Et ait Iesus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant, Præceptor, turbæ te cōstringunt & affligunt, & dicis, quis me tetigit? Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis: nam ego noui uirtutē à me exisse. Videns autē mulier ꝙ non latuisset, tremens uenit ac procidit ante pedes eius, & ob quā causam tetigisset eum, indicauit ei coram toto populo, & quemadmodū cōfestim sanata fuisset. At ipse dixit ei, Cōfide filia: fides tua te seruauit, uade cum pace.] Dn̄s uolēs etiam mulieris fidem omnibus manifestam fieri, ut imitatores eius fierent, & Iairum maiorem spem de salute filiolæ suę capere, quod clàm factū erat, manifestat. Et quærit qui

B dem quis ipsum tetigerit, at Petrus audacter ob interrogationem hanc eum reprehēdens dicit, Tot te comprimunt, & dicis, Quis me tetigit? Non intelligebat aūt quare Iesus interrogaret. Iesus eīn interrogat, quis me tetigit, cum fide, & non ita simpliciter. Nam sicut quis habet aures audiendi, alius uerò aures habet, & nō audit: ita alius quidem tangit cum fide, alius autem appropinquat quidem pedibus, corde autem procul est. Rogat igitur Dominuss, non ignorans factum mulieris, sed id quod dicebam, ut & fidem eius alijs monstraret, & principi synagogæ spem bonam faceret. Rogat, & spectabilem facit mulierem. Noui enim, inquit, uirtutem exijsse à me. Meritò. Prophetæ enim non habebant uirtutem de se egredientem, sed gratia Dei operabantur miracula. Iesus uerò cum fons esset omnis boni, & omnis uirtutis, habet & uirtutem à se egredientem. Nam dupliciter sanat mulierem Dominus, primùm quidem morbum eius sanando, deinde timorem animæ eius tollens per hoc quod dixit, Confide filia.

Adhuc illo loquente uenit quidā à domo principis synagogę, dicēs ei, Mortua est filia tua: noli uexare magistrū. Iesus autē audito hoc uerbo respōdit patri puellæ, Noli timere, crede tantum, & salua erit. Et cum uenisset in domum, non permisit intrare secum quenq̄ nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & patrem ac matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit, Nolite flere, nō est mortua, sed dormit. Et deridebant eum, scientes ꝙ mortua esset. Ipse autem eiectis foras omnibus, apprehensa manu eius clamauit dicens, Puella surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit cōtinuò, ac iussit illi dari cibum. Et stupuerūt parentes eius. At ille pręcepit eis ne cui dicerēt q̄d factum erat.] Iesus ut audiuit q̄d dixit quidē ad archisynagogum, Ne uexes magistrū, hoc est ne facias negociū, ne adduc illum: nō expectauit ut princeps synagogæ sibi loquereť, sed præuenit eum, ne fortè diceret archisynagogus, Non opus habeo te, iam eīn malum factum est, mortua est quam sperabamus à te sanandam. Igiť ne quid tale diceret (incredulus enim erat & Iudæus) præueniens illum Christus dicit, Ne timeas, tantum crede: respice ad mulierem hanc, quæ sanguinis profluuio laborauit: illam si imitatus fueris, non aberrabis. Cæterùm ex discipulis tantum intrare secum permisit Ioannem & Iacobum & Petrum, ut discipulorū præcipuos & taciturnos. Nolebat enim hoc miraculum ante tempus reuelari multis, pro-

A Et reuersi apostoli narrauerũt illi q̃cunq; fecerãt. Et assumptis illis secessit seorsum in locũ desertũ ciuitatis quæ uocat̃ Bethsaida. Quod cum cognouissent turbę, sequutę sunt illũ, & excepit eos, & loquebat̃ illis de regno Dei, & eos q curatione indigebant, sanabat. Dies aũt cœperat declinare, & accedentes duodecim dixerunt illi, Dimitte turbas, ut euntes in castella uillasq; uicinas diuertãt, & inueniãt escas, quia hic in loco deserto sumus. Ait aũt ad illos, Vos date illis quod edant. At illi dixerũt, Non sunt nobis plus q̃ quinq; panes, & duo pisces, nisi nos eamus & emamus in omnem hunc populum escas. Erant aũt ferè quinquies mille. Ait aũt ad discipulos suos, Facite illos discũbere in singulo discubitu quinquagenos: atq; ita fecerũt, & fecerũt omnes discũbere. Acceptis itaq; quinq; panibus, & duobus piscibus, sublatis in cœlũ oculis, benedixit illis, & fregit, distribuitq; discipulis ut apponerent turbæ. Et comederũt omnes, & saturati sunt. Et sublatũ est quod superfuit illis, fragmentorũ cophini duodecim.] In desertum locum abit Iesus, quoniã miraculũ panum ibi facturus erat, ut ne quis dicere posset, quoniã propè fuerit ciuitas unde panes allati. Docuit autem & sanauit: ut discas q philosophia nostra uerbo & opere constet, & neq; dicenda sint quæ facere non licet, neq; facienda quæ dictu absurda. Inclinante aũt die discipuli incipientes fieri humaniores & officiosiores, miserent̃ turbis, & dicũt, Dimitte eas, hoc est, sana citius infirmitates illorum, imple petitiones illorum. Dominus autem ad discipulos dicit, Date illis uos quod edant. Non ignorans discipulorum inopiam hoc dicit, sed incitare uolens ut dicant quot panes sibi sint, ut sic commonstret̃ miraculũ maius, indicantib. illis numerũ panum. Quod aũt dicit, Facite illos discũbere in singulo discubitu quinquaginta, ostendit q oporteat etiam nos quando aliquẽ hospitio excipimus, & facere ipsum recumbere, & in eum officiosos esse. Porrò suspiciendo in cœlum, monstrat q manducaturi Deo gratias agere debeant. Dat autem discipulis, & illi deinde turbis, ut ne obliuiscãtur miraculi, sed memores eius sint, cogitantes q panes in manus sum pserint. Superfuerunt autem cophini duodecim, ut discamus quantũ possit hospitali-
B tas, & q nostra multiplicetur cum suppeditamus indigentibus. Dictum est autem de his latius in his quæ dicta sunt apud Matthæum.

Philosophia nostra uerbo et opere cõstat.

Ioann. 6.

Matt. 14.

Et factũ est cum solus esset orans, erãt cũ illo & discipuli, interrogauitq; illos dicẽs, Quẽ me dicunt esse turbæ? At illi respõderũt & dixerũt, Ioannẽ Baptistã, alij aũt Heliã, alij uerò q unus ppheta de antiqs surrexit. Dixit aũt illis, Vos aũt quẽ me esse dicitis? Respõdens Simõ Petrus dixit, Christũ illũ Dei. At ille cõminatus illis præcepit ne cui dicerẽt hoc, dicẽs, Quia oportet filiũ hominis multa pati, & reprobari à seniorib. & principib. sacerdotũ & scribis, & occidi, & tertia die resurgere.] Interrogãs discipulos Dñs, nõ statim interrogat eos quid ipsi dicant, sed prius uulgi & deinde etiã ab eis illorũ sententiã. Hoc aũt facit ut ostendat reprobã multorũ de se opinionẽ & discipulos in ueram transferat: id quod & factũ est. Cum eñ dixissent discipuli, q alij quidẽ Ioannẽ, alij uerò Heliã dicerent, ipse interrogat, Vos aũt, hoc est qui præcellitis alios, qui electi, quiq; præcipui, quem me esse dicitis? Ante alios autem Petrus prosilijt, & factus omniũ os, fatetur illum esse Christũ Dei, qui olim prædicatus fuerat. Nõ enim dixit tantũ Christũ Dei, sed Christũ illum Dei, cum articulo, ut declaret q ipse sit propriè Christus Dei. Multi enim uncti fuerunt, sed ille Christus Dei unus & solus est.

Matt. 16.
Marci 8.

Dicebat autẽ ad omnes, Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequat̃ me. Qui enim uoluerit animã suam saluã facere, perdet illã: qui uerò perdiderit animã suam pter me, is saluã faciet illã. Quid enim proficit homo, si lucretur uniuersum mundũ, se aũt ipsum perdat, aut iacturam sui ipsius faciat? Nam qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet cum uenerit in maiestate sua & patris, & sanctorum angelorũ. Dico autem uobis uerè, q sunt quidam hic stantes, qui nõ gustabunt mortẽ, donec uideant regnum Dei.] Quoniam de seipso dixerat q oporteat filium hominis multa pati, infert cõmune quoddam ac generale, quòd non solus ego mortem sustinebo, sed & omnes qui me uolũt sequi, debent seipsos abnegare, nullam cõmunionem cum carne habentes, sed despicientes seipsos. Crucem autem dicit hoc loco mortem contemptissimam, nulla enim mors tam cõtempta fuit, sicut crucis. Ostendit itaq; q si quis uoluerit eius discipulus esse, mori debet nõ gloriosa morte, sed cõtemptibili, & sicut cõdenatus occidi. Quo-

Matt. 16.
Infrà 14.
Ioann. 12.

niam aűt multi ignominiosa morte occidunt, et sicut latrones ac malefactores: propte A rea adijcit hoc, & sequatur me, hoc est, omnẽ uirtutem exerceat. Qui enim uoluerit animã suam seruare, perdet illam, hoc est, qui uoluerit uiuere iuxta mundũ, hic occidit animam. Erubescit Christum qui dicit, Quomodo credam in crucifixũ & illusum Deum: Et sermones illius erubescit, qui Euangelij simplicitatem irridet. talem autem erubescet & Dñs in gloria sua, hoc est in secundo aduentu. Quod autem dicit, hunc sensum habet: Sicut si quis paterfamiliás habet seruum malum, erubescit nominare illum seruum propriũ: ita & ego (inquit) erubescã nominare seruũ meum eum q̃ abnegauerit me. Et quia suprà dixit, Qui perdit animã suam, saluabit illam: uolens mõstrare quænam bona tales mereantur, dicit, Sunt quidã ex his qui hic sunt, qui non morientur donec uiderint regnum Dei, hoc est, gloriam in qua futuri sunt iusti. Hoc autem dixit de transfiguratione sua. Transfiguratio em̃ figura fuit futuræ gloriæ: et sicut in hac Iesus mirabiliter fulgurauit, ita pari forma tunc & iusti fulgebunt. Sunt igitur (inquit) quidã, Ioannes, Iacobus, & Petrus, hi nõ præoccupabunt morte, donec uiderint in qua gloria futuri sunt q̃ me confitent. Viderunt autẽ hoc in transfiguratione.

Quos Christi et sermonum eius pudeat.

Matt. 17. Factum est aűt post hæc uerba ferè diebus octo, & assumpsit Petrum & Ioannẽ & *Marc. 19.* Iacobum, & ascendit in montem ut oraret. Et facta est, dum oraret, species uultus eius alia, et uestitus eius albus, & refulgens. Et ecce duo uiri loquebant cum illo, q erãt Moses & Helias, qui uisi in maiestate dicebant excessum eius quẽ cõpleturus erat Hierosolymis. Petrus uerò, et qui cum illo erant, grauati erãt somno. Experrecti aűt uiderũt maiestatẽ eius, & duos uiros qui stabant cum illo. Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum, Præceptor, bonũ est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unum Mosi, & unum Heliæ, nesciens quid diceret. Hæc autẽ illo loquẽte facta est nubes, & obumbrauit eos. Timuerunt autem intrantibus illis in nubem: & uox facta est de nube dicens, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Et dum fieret uox, inuentus est Iesus solus, & ipsi tacuerunt, & nemini dixerũt in illis diebus quicq̃ ex his quæ uiderant.] Matthæus dicit sex dies transisse post sermones hos, & tunc Iesum ascendisse in montem. Lucas autem dicit octo transisse. Nam ille solas dies intermedias dicit: Lucas aűt nõ intermedias solas, sed & diẽ qua dicti sunt sermones illi, & diem qua facta est transfiguratio. Assumpsit aűt tres solos: Petrũ, utpote se diligentẽ: Ioannẽ autem, ut eum quẽ diligebat: Iacobum, qui & ipse feruebat zelo pro Christo: uel ut magis taciturnos, & silere ualentes. Porrò in montẽ ascendit ut oraret. oportet enim nos solitarios esse & ascendere, & nullis terrenis rebus intendere orando. Facta est aűt species uultus eius alia, nõ mutato eo in aliam naturã: mansit enim qualis erat, sed species uultus eius splendidior apparuit q̃ prius. sicut & in uestimẽtis eius factum est, horum enim species tantũ refulsit, non permutata uestimentorũ substãtia, sed illustratiore. Moses aűt & Helias astiterunt cum eo orante, ut mõstretur q non sit aduersarius legi & prophetis. Nam si talis fuisset, non legis dator Moses, & feruentissimus prophetarũ Helias se illi associassent, uel ipso stetissent. Dicebat autem excessum eius quomodo illum completurus erat Hierosolymis, hoc est mortem. Petrus autem somno grauabatur, oratione uacante Christo. Infirmus enim erat, & humano more somno seruiebat. Cum autem euigilasset, spectabat gloriam, et duos uiros. Postquam autem uitam illam considerauisset, tum propter splendorem, tum propter prophetas, dixit, Bonum est nos hic esse. Putabat enim tunc consummationem fuisse, & regnum Iesu, ignorans quid loqueretur. Nondum finis neq̃ regni dies instabat, neq̃ gaudiorum fruitiones sanctis communicandæ erant. Insuper & crucifigi timens Christum, hæc dicebat. quoniam audierat q oporteat eum occidi, & tertia die resurgere: dicit quasi in hunc modum, Ne descendamus de monte, maneamus hic, ut crucem & passionem effugiamus. Habemus Heliam adiutorem: si inuaserint nos Iudæi, ignem deducet, & sicut quinquagenarios comburet. Habemus Mosen, qui tot & tantas gentes perdidit. hæc autem dicebat nesciens quid loqueretur. Ipse enim putabat malũ quiddam & difficillimum esse crucem, & propter hoc illam cupiens uitari, hæc dicebat. Christus autem sitiebat crucifigi, quoniam non aliter salus hominum constabat. Petro autem dicente, faciamus tabernacula tria: Dominus repentè tabernaculum nõ manufactum facit, & in illud ingreditur cum prophetis, ut ostendatur q in nullo minor sit patre.

Petrus cur in mõte illo manendum putabat.

4. Reg. 1.

B

A sit patre. Sicut enim in ueteri lege nubes dicebatur habere Dominum, & Moses ingrediebatur in eam, atque sic legem suscepit: ita & nunc nubes Christum suscipit, nubesque nõ caliginosa: (transijt enim umbra ueteris legis, & tenebrosa obscuritas) sed nubes lucida. Venit enim ueritas, & illuxit gratia Domini, nihilque nũc tenebrosum est. Facta est & uox de nube, sicut olim uox Dei audiebatur de nube. Inuentus est autem Iesus solus: ut ne quis putet quod, Hic est filius meus, de Mose uel Helia dictum sit. Fortassis etiam hoc significat, quod usque ad tempus quoddam apparebant lex & prophetæ, sicut & hoc loco Moses & Helias: deinde solus præteritis illis apparuit. nunc enim Euangelium seruatur, legalibus abolitis. Siluerunt autem apostoli, & nulli annunciauerunt quicquam de his quæ uiderant. Nam ante crucem non oportebat diuinũ quiddam dici de Iesu. Nam qui audiuissent hæc, si deinde eum crucifigi uidissent, qualem putas de eo habuissent opinionem? Nonne impostorem & præstigiatorem existimassent? & idcirco ante crucem nullum opus admirabile uel Deo dignum prædicant apostoli. De hoc autem loco multa & iucunda diximus apud Matthæum. *Euangeliũ seruatur.*

Factum est aũt sequenti die descendentibus illis de monte, occurrit illi turba multa. Et ecce uir de turba exclamauit dicens, Magister obsecro te, respice ad filiũ meum, quia unicus est mihi, & ecce spiritus apprehẽdit eũ, & subitò clamat ac discerpit eum cũ spuma, & uix discedit ab eo dilanians eum: & rogaui discipulos tuos ut eijcerẽt illũ, & non potuerũt. Respõdens aũt Iesus dixit, O' natio infidelis & peruersa, usquequo ero apud uos, †ac patiar uos? adduc huc filium tuum. Cum aũt accederet, laniauit illũ dæmoniũ, & dissipauit. Increpauit autem Iesus spiritũ immundũ, & sanauit puerũ, & reddidit illũ patri suo.] Valde incredulus erat uir ille. propterea enim hoc dæmoniũ nõ regressum est à puero eius, quia uincebat infidelitas eius apostolorũ uirtutẽ. Insuper & hinc ostenditur eius incredulitas et peruicacia, quod coram omnibus accedit & accusat discipulos: & propterea Dominus ostendens incredulitatem eius in causa fuisse quia nõ fuerit sanatus filius eius: coram omnibus exprobrat ei & nõ soli ipsi, sed & alijs omnibus incredulitatẽ. Dicẽdo enim, O' natio incredula, omnes cõplectitur Iudæos. Nam quia peruersam dicit, declarat quod nõ à principio, neque à natura sit malitia. Natura enim recti fuerant. semen enim sanctũ erant Abrahã & Isaac. peruersi aũt facti sunt præ malitia. Porrò illud usqueque ero apud uos, usqueque patiar uos: hoc significat, quod in uotis habebat mortẽ, & cupiebat statim ab illis liberari. Vsquequò enim, inquit, ferã incredulitatẽ uestrã? Ostendens itaque quod uirtutem habeat quæ uincat incredulitatẽ Iudæorũ, dicit: Adduc filium tuum huc. & cum sanasset illũ, reddidit ipsum patri suo. Prius enim qui à dæmonio possidebatur, non erat patris sui, sed mali spiritus qui detinebat eum: tunc autem Dominus reddidit eum ei qui illum perdiderat & inuenerat patri. *Matt. 17.* *†usquequo* *Infidelitas unius pluri um cunctis fidem.* B

Stupebant autem omnes super magnificentia Dei. Sed omnibus mirãtibus super omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite uos in auribus uestris sermones istos. Futurum est ut filius hominis tradatur in manus hominum. At illi ignorabant uerbum istud, & erat absconditum ab illis, ut non intelligerent illud. Et timebãt eum interrogare de hoc uerbo.] Alij quidem omnes admirabantur in omnibus quæ faciebat Iesus, nõ in uno hoc miraculo. Verùm ipse relictis alijs cum discipulis loquitur, & dicit, Ponite uos hæc omnia, & miracula, & miraculorũ sermones, in aures uestras. Quare? quia tradendus sum & crucifigendus: ut quãdo crucifixum uideritis, ne existimetis quod præ infirmitate talia passus sim. Nam qui talia miracula facit, potest & non crucifigi. Illi autem ignorabant uerbum hoc, & erat absconditum ab eis. Et quare hoc fuit? ut ne ante tempus tristitia afficerentur, & timore exterrerentur. Itaque Deus condescendens infirmitati illorum, & quasi pueros moderabatur illos, neque concedit eis ut intelligant hoc quod de cruce dicebatur. Vide autem & illorum reuerentiam, quomodo præ reuerentia interrogare non audebant, immo præ timore. nam timor augmentũ est pietatis & reuerẽtiæ: sicut & reuerentia uel pietas contractus timor est. *Timor auget reuerentiam.*

Intrauit autem cogitatio inter eos quis eorum maior esset. At Iesus uidens cogitationem cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum iuxta se, & ait illis: Quicunque receperit puerũ hunc in nomine meo, me recipit: & quicunque me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter omnes uos, hic erit magnus. Respõdens autem Ioannes dixit, Præceptor, uidimus quendam sub nomine tuo eijcientem *Matt. 18.* *Marci 9.*

dæmonia,& prohibuimus eum, quia nõ sequitur nobiscum. Et ait ad illum Iesus, No A lite prohibere. Qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.] Morbus inanis gloriæ Apostolos inuasit. Mihi uidetur ortum id inter illos eo quod dæmoniacum nõ sanarint. Verisimile enim quod super hoc contenderint, dicentibus singulis quod non propter suam, sed alterius cuiusdam infirmitatem puer ille sanatus non fuerit: & inde accensa lis est quis eorum maior esset. At Dominus uisis singulorum cordibus, præuenit: & priusquam morbus incrudesceret, curauit radicitus eijci. Morbi enim ab initio facile uincuntur: cum uerò incruduerint, curatu difficiles sunt. Itaque quomodo malum hoc emendat? Apprehensum puerum ostendit discipulis, manifestans eis per hoc, quod talem mentem oportet nos in nobis parare, qualis est in pueris. Illi enim malitiæ expertes sunt & simplicissimi, neque inanis gloriæ neque ambitionis cogitationibus diuexantur. Qui igitur (inquit) susceperit talem puerũ in nomine meo, me suscipit. Quod autem dicit, hunc sensum habet, Vos quidẽ opinamini, si põpatici & gloriosi fueritis, multis placeatis, pluresque uos suscepturi sint. Ego autem dico uobis, quod tantopere gaudeo simplicitate, & quod ea discipulos meos ita discernit, ut quisquis simplicissimũ uirum & innocentem susceperit ut meũ discipulũ (hoc ẽm est quod dicit, in nomine meo) me suscipit. Qui autem arrogantem suscipit, neque meum discipulum suscipit, neque me. Respondens autem Ioãnes dixit: Domine, uidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia, & prohibuimus eum. Quænam sermonis illius consequentia quem dixit Ioannes, ad ea quæ dixit Dominus? Vtique magna. Quia enim dixerat Dominus quod minor in uobis hic erit magnus, timere cœpit Ioãnes ne fortè mali quid fecissent homine per arrogantiam & superbiam prohibito. Nam prohibere aliquẽ ab aliquo, non minorẽ arguit eum qui prohibet, sed maius quiddam de se sentientem, quàm de eo qui prohibetur ab ipso. Proinde Ioannes timebat ne fortè superbius egisset prohibito homine. Cuius igitur gratia prohibuerunt hominem? Non inuidentes, sed indignũ illum iudicantes qui miraculum operaretur. nõ enim aderat cum illis gratia agendorum miraculorum daretur, neque ad hoc à Domino emissus erat sicut alij, neque Christum usque B sequebatur. Quid igitur Dominus? Sinite (inquit) eum hoc facere. Conterit enim & ipse satanæ caput: & quia non obstat nobis ad prædicationem, non cooperatur diabolo; proinde pro nobis est. Qui enim non est contra Deum, pro Deo est: quemadmodum qui non congregat cum Deo, ille cum diabolo est. Admirare autem obsecro uirtutem nominis Christi, quomodo & per indignos, & eos qui non erant eius discipuli, gratia operetur, & solum nominati. ita et per sacerdotes, etiam si indigni fuerint, operatur gratia, & sanctificantur omnes, etamsi impurus fuerit sacerdos.

Initiũ morbi facilè curatur.

Virtus nominis Christi etiã per indignos operatur.

Factum est autem dum cõplerentur dies assumptionis eius, & ipse faciẽ suã obfirmauerat, ut iret Hierosolymã, & misit nuncios ante conspectum suum, & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, ut pararent illi. Et nõ receperunt eum, quia facies eius erat euntis Hierosolymam. Cum uidissent autem discipuli eius Iacobus et Ioannes, dixerunt, Domine, uis dicamus ut ignis de cœlo descendat, & consumat illos, quemadmodum et Helias fecit? Conuersus autem Iesus increpauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis uos. Filius enim hominis non uenit ad perdendum animas hominum, sed ad seruandum. Et abierunt in aliud castellum.] Quid est quod dicit, dum complerẽtur dies assumptionis eius? hoc est, cum instabat tempus quo postquam sustinuisset salutarem passionem pro nobis, oportebat assumi in cœlum, & considere Deo & patri. Tunc igitur cum appropinquabat tempus passionis eius, & assumptionis ex hoc mundo, decreuit non ultrà hinc & inde obambulare, sed ascendere in Hierosolymam. Itaque quod obfirmauit faciem suam, hoc declarat, quod stabilierit & firmarit sententiam quod uelit ascendere Hierosolymã. Porrò nuncios ante faciem suam emittit, ut parent ipsi diuersoriũ. & sciens quòd à Samaritanis non essent suscipiendi, nihilominus tamen illos emittit, ut omnem Samaritanorũ auferat excusationem, ne dicere possent, Suscepissemus illum si quosdam præ se misisset. Interim & discipulis eius utile hoc erat, ut uidentes postea in cruce illi opprobrari, minus scandalizarentur: sed ex hoc facto magis discerent quòd sicut nunc contemptus à Samaritanis patienter tulit, atque discipulos increpauit exasperantes eum contra contumeliosos, ita & tunc cum crucifigeretur, nõ ut impetens, sed ut longanimis ferat. Prodest etiam in

4. Reg. 1.

hoc

A hoc discipulis, q illos suo exemplo docet patientes esse. Illi quidem ad Heliam respicientes, qui bis quinquaginta uiros cum quinquagenarijs exusserat, exasperabãt Dominum cõtra eos qui se iniuria affecerãt, erant enim adhuc imperfecti. Cæterũ Christus docens legem suam sublimiorem q̃ uitam Heliæ, increpat eos, atq; à tali sententia abducit, cum docuisset mãsuetè ferendos illos qui iniuria afficiebant. Quid autem est quod dicit, nõ susceperũt eum, quia facies eius erat euntis Hierosolymã? Nũquid dicit q non susceperint eum, eo q definierat abire Hierosolymã? & cum hoc sic intellexerimus, q eum propterea nõ susceperint, eo q definierat abire Hierosolymã, inueniantur illi excusati non suscipientes? Est igitur dicendum, q Euangelista hoc dicit q non susceperunt eum, neq; intrauit Samariã: deinde quasi interrogasset quispiã, nunquid impotens erat? an nõ ualebat etiã illis nolentibus ingredi? Soluẽs hoc, dicit, Nõ ideo quia impotens fuit, sed qua noluit illuc ire, sed Hierosolymam: quoniã nisi hoc fuisset, etiam inuitis illis in castellum ingressus fuisset. *Lex Christi sublimior q̃ Heliæ uita.*

Factum est aũt, ambulantibus illis in uia, dixit quidã ad illum. Sequar te quocũq; ieris. Dixit illi Iesus, Vulpes foueas habẽt, & uolucres cœli nidos: filius aũt hominis non habet ubi caput suum reclinet. Ait aũt ad alterũ: Sequere me. Ille aũt dixit, Domine, permitte mihi primùm abire, & sepelire patrẽ meũ. Dixit aũt ei Iesus, Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: tu uerò uade & annũcia regnũ Dei. Et ait alius, Sequar te Domine, sed permitte mihi prius ut dicã uale ijs qui sunt domi meæ. Ait ad illũ Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, respexerit à tergo, aptus est regno Dei. Hic q accessit ad Iesum, & petijt ut sequeretur illũ, mala mente accessit. Quia enim uidit magnã turbam sequi Dominũ, suspicatus est q pecuniam ab illa colligeret Dominus, & sperauit etiam ipse sequẽdo pecunias se congregaturum: idcirco repellit eum Dñs, quasi talia dicẽs ei: Tu quidẽ putas q pecuniã ab his qui me sequanť, corradã, & q uita mea talis sit quã doceo, sed nõ est. Enimuero usqueadeò paupertatem doceo & induco, ut cum alia quidem animalia foueas habeant, ego nedomũ quidem. & sic illum repulit. *Mat. 8.* *Mẽte inuersa uolens sequi, Christus non recipit.* *Christi paupertas.*

B Alium aũt qui nõ rogauerat, permittit sequi: & cum peteret ut abire ei liceret, & sepelire patrẽ suum, ei nõ cõcedit, dicens, Sine mortuos sepelire mortuos suos. quo insinuat incredulũ fuisse patrẽ illius, & propterea indignũ cuius curã ageret filius qui crediderat. Sine enim mortuos cognatos, hoc est incredulos, increduli patris curã gerere, & illũ pascere usq; ad sepulturã. Sepelire enim hoc loco significat curã gerere usq; ad sepulturã: quia & cõmunis sermo ita habet, cum dicimus, ille filius sepelijt patrem suũ: nõ intelligimus q tantũ sepelierit eum, & nihil boni aliud illi fecerit, sed q diligẽtem eius curã habuerit usq; ad mortem & sepulturam. Igitur illi quidẽ mortui, hoc est increduli, sepeliant mortuũ suũ, dico patrẽ tuũ. Tu aũt quia credidisti, annũcia uelut meus discipulus euangeliũ Dei. Hoc autẽ dixit Dominus, nõ prohibens nos ab alendis parentibus, sed docens pietatem præferendã incredulis parentibus, eo q nullum ad uirtutẽ obstaculum esse debeat: & contemnendã etiam naturam propriã. ideo petenti sequi illum, prius autem renunciare his quæ domi suæ, non concesit, ire scilicet in domum suam, & renũciare domesticis: & ut magis propriè dicam, dicere uale. Insinuabat autem homo ille q familiaritatẽ quandam adhuc habeat cum mundo, & nõ affectus sit ut apostoli, qui mox ut audierũt, Christũ sequuti sunt, nihil aliud curiosius perquirentes, & ne uale quidem necessarijs dicentes. Sępe enim contingit q quando quis uale dicit amicis suis, ut inueniantur aliqui qui illum à uita sancta abducant & prohibeant, ideo bonũ est ut cum quis rem bonam facere uult, non moretur, sed statim perficiat. Nullus enim qui mittit manum suam ad aratrum spirituale, & respicit iterum ad mundum, idoneus est ad regnum cœlorũ. Intellige autem per uulpes, etiã malignos dæmones, qui & uolarilia cœli dicuntur, hoc est aeris. Iuxta principem enim, inquit, potestatis aeris. Dicit igitur Dominus ad hominem, Quia dæmones in te foueas habent, propterea ego filius hominis non habeo in te ubi caput reclinem, hoc est fidem. Nõ uideo locum in corde tuo, quod impletum est dæmonibus. Caput enim Christi, fides in illum. Quãdo enim quis credit Deum esse Christum, tunc caput Christi tenet. Mortuus autem peccator est, qui & sepelit suos mortuos, hoc est, malas cogitationes, quas non confitetur. Proinde Dominus prohibet sequuturũ se, ne sepeliat malas cogitationes & occultet. uult enim eas per confessionem manifestari. *Sepelire.* *Pietas præferẽda infidis parentibus.* *Eph. 2.* *Caput Christi.* *Mortuus, qui malas cogitationes non cõfitetur.*

CAPVT X.

A

POst hęc autem designauit Dominus & alios septuaginta, misitq; illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse uenturus. dicebat ergo illis, Messis quidem multa, sed operarij pauci. Rogate ergo Dominum messis ut extrudat operarios in messem suam. Ite, Ecce ego mitto uos sicut agnos inter lupos.] *Exod. 15.* Scriptum est in Exodo q filij Israel uenerint in Elim, & duodecim fontes aquarum fuerint illic, & septuaginta palmæ. Quod igitur tunc per historiam & in figura factũ, *Elim.* nunc uerè euenit. Elim ascensus interpretatur: quod nihil aliud uult, q̃ ne sitis cum Iudæis in litera legis permanentes, sed ascendentes in Christianismum ad perfectiorem intelligentiam, et incrementũ spirituale. Inuenimus duodecim fontes, pręcipuos illos duodecim apostolos dico, qui omnis doctrinæ dulcissimi fontes sunt. Inuenimus item & septuaginta palmas, nimirum septuaginta discipulos, qui fontes quidem non dicunt, palmæ tamẽ sunt, uelutì qui ab apostolis educãdi & docendi erant. Nam quanuis Christus illos elegerit, fuerunt tamen inferiores illis duodecim, & discipuli *Palmæ.* illorum postea ac comites. Palmæ igitur illæ à fontibus, apostolos dico, educatæ fuerunt. Nobis autem fructum dulcem quodammodo & austerum suppeditarunt. Talis enim sanctorum doctrina est nõ omnino dulcis & adulans, neq; omnino austera & uerberans, sed utriusq; particeps, & reuera condita sale, gratiamq; habens: unde & *Colos. 4* Paulus dicit, Sermo uester in gratia sale sit conditus. Designat autem septuaginta di- *Opus operarijs multis* scipulos Dominus, propter eorum multitudinẽ qui doctrina opus habebãt. Sicut enĩ agri frugiferi multos quærũt messores, sic cum multi & innumerabiles essent crediturì, multis indigebãt magistris. Porrò binos mittit, ceu imperfectiores, & ut alius aliũ adiuuaret. Ibant & ante faciẽ eius, eo q docebant, sicut Ioannes, Parate uiam Dñi. *Matt. 3.* Considera autẽ quomodo dixerit, Rogate Dominum messis ut extrudat operarios: *Ioan. 1.* deinde ipse propria authoritate illos emittit. Ipse enim est uerè Dominus messis, hoc est, uerus credentiũ Deus. Prædicit autem eis & persequutiones, q sicut agni in medio luporũ futuri essent, ut ne si repentè in aduersa talia inciderent, magis turbarenť. B

Nolite portare sacculũ, neq; peram, neq; calceamenta: & neminem per uiam salutaueritis. In quãcunq; domũ intraueritis, primùm dicite, Pax huic domui. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax uestra: sin minus, ad uos reuertetur. In eadẽ aũt domo manete edentes & bibentes quę dantur ab illis. Dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quãcunq; ciuitatem intraueritis, & susceperint uos, edite quæ apponũtur uobis: & sanate infirmos qui in illa sunt: & dicite illis, Appropinquauit in uos regnũ Dei.] Quia missurus erat prædicatores euangelij, dicit, Ne portetis sacculum, neq; hoc uel illud: sufficit enim uobis q curam habeatis uerbi. Nam si sacculum portaueritis, manifestũ q illius uobis cura est, & uerbum cõtemnitis. Vel aliter, Quoniam alendi estis ab his quos docetis, quid uobis sacculo opus, uel pera, uel calceamentis? Omnem enim illorum usum suppeditabunt hi qui à uobis docebuntur. Porrò q nullũ per uiam salutent, hac de causa eis inifigit, ut *Quare discipulis à Christo iniunctum ne quem salutarent per uiam.* ne occuparenť in hominũ salutationib. & curiositatibus, quibus à prædicatione impedirentur. Verisimile enim est ut cum quis salutauerit quempiam, ab eodem resalutetur, & de maiori familiaritate interpelletur: ut fieri solet in his qui simul uadunt. Simul enim ut amici facti, etiam amplius & curiosius quiddam scrutantur: & sic paulatim in humana negocia apostoli inciderent, uerbumq; negligerent. In itinere igitur salutare quempiam ea de causa prohibet. In domum autẽ ingressi, dicit, dicite, Pax huic domui, hoc est, salutate eos qui in domo sunt. Et deinde ostendens q hoc non solum sit salutare, sed & benedicere, dicit, Si quidem dignus fuerit paterfamiliâs, benedicetur: si autem contumeliosus, & non capax pacis, pugnans & aduersarius sermoni uestro & doctrinæ: benedictio nõ ueniet super illum, sed ad uos reuertetur. Præcipit quoq; non transeundum de domo in domum, ut ne uideantur gulosi, & scandalo sint multis, & contristent eos à quibus primùm suscepti sunt. Insuper dicit, Comedite ea quæ apud illos sunt: hoc est quę proponunt uobis, etiam si uilia et parua sint, nihil amplius inquirentes. Pro mercede aũt habete cibũ. Et ne quęratis & pasci, & mercedem insuper accipere, sed cibũ pro mercede habetote. Vide igitur quomodo discipulos ad inopiam instruat, & securos faciat. Sanare autem & infirmos q in ciuitatibus, præcipit, ut mira-

A ut miraculorũ operatione attrahãt homines ad uerbũ quod prædicant. Et uide quid dicat: Et dicite eis, Appropinquauit in uos regnũ Dei. Nã si primùm sanaueritis, ac deinde docueritis, feliciter curret sermo uester, & credent homines ꝙ regnũ Dei peruenerit in ipsos. Non enim sanati fuissent, nisi diuina quædã uirtus fuisset hæc operans. Sed & quãdo quis animo ægrotãs sanatus fuerit, tũc uenit in eũ regnũ Dei. Ab ægrotante enim longè istud est, quandoquidem peccatũ in illo regnat ac dominatur.

Quãdo prædicatũ sermo feliciter currat.

In quãcunq; autem ciuitatẽ intraueritis, & nõ susceperint uos, exeuntes in plateas eius dicite, Etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate uestra, extergimus in uos: tamen hoc scitote ꝙ appropinquauit in uos regnũ Dei. Dico uobis ꝙ Sodomis in die illo remissius erit ꝙ̃ illi ciuitati.] Quando, inquit, non susceperint uos, egressi testemini eis ꝙ nihil cõmune nobis uobiscum, neq; habemus aliquid de ciuitate uestra: sed etiã puluerẽ qui adhæsit nobis, extergimus, hoc est excutimus, spongia emũdamus, abijcimus in uos. Veruntamen scitote ꝙ appropinquauit in uos regnum Dei. Hoc loco quæsiuerit quispiam, Quomodo dicit Dominus appropinquasse regnum Dei & his qui susceperunt & qui non susceperunt apostolos? Appropinquare dicit regnũ cœlorum his qui apostolos suscepere, propter beneficia quæ in eos collocant: his autẽ qui non susceperunt, propter condemnationẽ. Finge in spectaculo quodam multos condẽnatos, & alios nõ condẽnatos, Senatores, inquã, ac exercitus duces & optimates: deinde dicere præconem ad omnes tam condẽnatos q̃ uenerabiles, Appropinquauit rex uester: nonne his quidẽ ad suppliciũ, alijs uerò ad gloriam & beneficentiã appropinquare dicit regem? Sic igitur & hoc loco intellige: Tolerabilius erit Sodomis in, quit, q̃ ciuitati quæ uos non susceperit. Quare? Eo ꝙ in Sodoma apostoli non fuerunt missi. Igitur, qui apostolos non susceperunt, deteriores sunt Sodomitis. Obserua ciuitatem non suscipientem apostolos, plateas habere. Lata enim uia est quæ ducit ad interitum: quam quisquis ingreditur, ille apostolicũ & diuinum uerbum non suscipit.

Quomodo suscipientibus & non suscipientibus apostolos appropinquet regnũ cœlorum.

Matt. 7.

Væ tibi Corozain, uæ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent uirtutes quæ factæ sunt in uobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœnituissent. Verũtamen Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio, q̃ uobis. Et tu Capernaũ, quæ usq; ad cœlum elata es, usq; ad infernũ deprimeris. Qui uos audit, me audit: & q uos spernit, me spernit. Qui aũt me spernit, spernit eum q me misit.] Tyrus & Sidon ciuitates fuerunt Gentiliũ, Bethsaida aũt & Corozain Iudaicæ. Dicit igitur ꝙ in iudicio tolerabilius erit Gentilibus q̃ uobis, q uidistis miracula, & nõ credidistis. Illi enim si uidissent, credidissent utiq;. Sed & tu Capernaũ quæ exaltata quidẽ fuisti usq; ad cœlũ, & glorificata multis quæ in te facta sunt miraculis, detraheris usq; ad infernũ, cõdemnanda ꝓpter istuc ipsum, ꝙ & post tanta miracula incredula manes. Deinde ut ne dicant qui mittuntur ad prędicationẽ, quò mittis nos, si ciuitates quædã nõ sunt nos suscepturę? dicit, Ne sitis animo tristi: qui spernit uos, me spernit, & patrẽ meum: & ita iniuria nõ uestra est, sed in Deum transit. Consolatio igitur sit uobis, ꝙ hæc Dei sit iniuria. Sicut contrà, ne gloriemini, uel sapite sublime, quòd quidam uos audiant. Non enim uestrum est opus, sed meum, & gratiæ.

B

Reuersi aũt sunt septuaginta cum gaudio, dicẽtes, Dñe etiã dæmonia subijciuntur nobis per nomẽ tuũ. Ait aũt illis, uidebã satanã sicut fulgur de cœlo cadentẽ. Ecce do uobis potestatẽ calcãdi sup serpentes & scorpiones, & sup omnẽ uirtutẽ inimici, & nihil uobis nocebit. Verũtamẽ in hoc nolite gaudere ꝙ spiritus uobis subijciunt, sed gaudete ꝙ nomina uestra scripta sunt in cœlis.] Prius dixit ꝙ miserit septuaginta, nũc aũt dicit ꝙ reuersi sint gaudentes ꝙ nõ solũ alios morbos fugarint, sed, quod maius malũ erat, effugarint etiã dæmones. Vide aũt quomodo non superbiũt. Dicunt enim ꝙ in nomine tuo subijciunt nobis dæmonia, tua gratia, non uostra uirtute. Dicit aũt illis Dominus, Ne miremini si dęmones uobis subijciant. Princeps eñ ipsorũ olim de cœlo decidit, et nullã fortitudinẽ habet. Nam licet hoc homines nõ uiderint, ego tamẽ inuisibiliũ spectator uidi. Decidit aũt sicut fulgur, quia lux erat, & archangelus & lucifer, etiãsi in tenebras uersus sit. Si igitur de cœlo ille decidit, serui eius, dæmonia dico, quid non patientur? Quidã aũt sic intelligunt, de cœlo, hoc est de gloria. Nam quia dixerant ei septuaginta ꝙ dæmonia sibi subijciant, dicit: hoc & ego sciebam. Videbã enim satanam de cœlo, id est de gloria sua, & de honore quem habebat, cadentem.

Ante Christũ enim ut Deus colebatᷓ,nũc aũt de cœlo decidit,hoc est de gloria sua, ne A
colatur ut Deus, neq; habeatur perinde ac si in cœlo habitet. Ecce igitur do uobis po
Dæmonũ cateruæ, serpentes & scorpij. testatẽ cõculcandi uirtutem illorũ. Serpentes & scorpij, dæmonũ sunt cateruæ, quæ deorsum trahunt. Et qui manifestè percutiunt,serpẽtes: qui uerò occultius, scorpij,ut dæmon libidinis & cædis est serpens. in manifestaria enim mala cõpellit. at qui,ꝓpter morbos persuadet hominẽ lauacris, unguentis, & alijs effœminantibus uti, scorpius uocatur, nõ manifestũ habens aculeũ,sed clàm carnẽ offendens,ut obedientẽ in magnum casum inijciat. Gratia aũt Domino, qui dedit potestatẽ calcandi super illos. Cęterùm docens eos ne superbiant, dicit, Verũtamen in hoc non gaudete q̃ dæmonia
Scr bi in cœlis, est esse in Dei memoria. uobis subijciuntur (alij enim sunt qui ex hoc beneficia capiunt, nempe qui sanitatem consequuntur) sed magis q̃ nomina uestra scripta sunt in cœlis: non atramento,sed memoria Dei & gratia. Et diabolus decidit è cœlo,homines aũt q̃ infra sunt,scribunt supra. Verum itaq; gaudium nomina uestra in cœlis scribi,& esse in memoria Dei.

Matt. 11. In eadem hora exultauit spiritu Iesus, & dixit, Confiteor tibi pater Domine cœli et terræ, q̃ abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus,& reuelasti ea paruulis: etiã pater, quoniam sic complacitũ est coram te.] Sicut pater bonus cum uiderit filios rectà quædam opera gessisse, ita saluator exultat, quia talia bona assequuti erant apostoli. Itaq; patri gratias agit q̃ occultauerit quidem talia mysteria à sapientibus, pharisæis scilicet & scribis, qui legem interpretantur,& intelligentibus, hoc est discipulis horũ
Sapiens quid. Intelligens quid. Qui paruuli dicti, & quare. scribarũ. Sapiens enim est qui docet, intelligens autem qui docetur & intelligit quæ dicuntur: ut exempli gratia sapiens Gamaliel, intelligens Paulus. ille enim docebat, hic intelligebat quæ ab illo docebãtur. Paruulos aũt nominabat Dominus suos discipulos, utpote eos qui in lege docti non erant, sed pleriq; ex turba & piscatoribus congregati. Veruntamẽ & paruuli dicti sunt ob puerilem simplicitatẽ. Illi autem sapientes dicti, quia uidebantur sapientes, cum sapientes non essent. Abscõdit igitur mysteria ab his qui uidebãtur sapiẽtes & intelligentes, cum utiq; nõ essent. Nam si fuissent, reuelata fuissent eis. Etiam pater, gratias ago tibi, quia sic beneplacitũ fuit ante te, hoc B
est fuit talis approbatio & uolitio ante te,& sic placuit tibi.

Et conuersus ad discipulos dixit, Omnia mihi tradita sunt à patre meo,& nemo scit quis sit filius, nisi pater: & quis sit pater, nisi filius, & cui uoluerit filius aperire. Et conuersus ad discipulos seorsum, dixit, Beati oculi qui uident quæ uos uidetis. Dico eñ uobis q̃ multi prophetę & reges uoluerũt uidere quæ uos uidetis, & nõ uiderũt: & audire quæ auditis,& nõ audierũt.] Omnia tradunt filio à patre, sicut subijcienda fuerũt
Duo modi regnãdi in nobis Dei. filio omnia. Duo enim modi sunt quibus regnat in nobis Deus: unus quo regnat in his qui nolũt: alius, in his qui uolũt: ut exẽpli gratia quid dicã, Deus Dñs meus est etiã si nolim, quia cõditor meus est. Est aũt iterũ Dominus meus, quando seruando mandata eius, uoluntatẽ eius impleo, gratus seruus factus. Primùm humana natura seruit & subdita est Deo etiãsi nolit, etiamsi satanæ ministret. Postq; aũt Christus pro nobis suscepit bellũ, & nos à diaboli tyrãnide extractos, ministros suos,& mandatorũ suorum operarios fecit, tunc facti sumus serui grati & natura & uoluntate. Prior enim seruitus naturæ tantũ erat, secũda uerò etiam uoluntatis. Hoc igitur est quod nũc dicit Dominus, quia omnia mihi tradita sunt à patre meo, hoc est omnia mihi subijcienda sunt,& sub potestatẽ meam redigenda. Simile autem est hoc ei quod alicubi dictum,
Matt. 28. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Qui eñ pacificauit omnia tam quæ
Colos. 1. in cœlo q̃ quæ in terra, talia dicit. Et aliter, Omnia tradũtur filio à patre, omnia opera quæ incarnatus pro nobis fecit. Quia enim neq; pater neq; spiritus pro nobis uel incarnatus est, uel passus, uel resurrexit, sed filius hæc omnia tulit, & dux salutis nostræ factus est: idcirco dixit omnia tradita ipsi esse: ueluti si dixisset, Pater meus mihi cõcre
Cur Christo potius quàm angelo seu archãgelo cõpiã tradita sint omnia. didit omnia, incarnari, pati, resurgere, saluare naturã repulsam. Et nullus scit filiũ nisi pater: & quis sit pater, nisi filius. Postq̃ aũt dicit, Omnia mihi cõcredita sunt, quasi dubium quoddã nũc soluit. Ne eñ quis dubitet, & cuius gratia tibi tradita sunt omnia, & nõ alteri fortassis angelo uel archãgelo? dicit q̃ propterea mihi tradidit, eo q̃ eiusdẽ naturæ & substantiæ sum cum eo. Et sicut illũ nullus scit, ita neq; me, nisi pater solus: & ita meritò mihi tradidit omnia ut eiusdẽ naturæ secũ, omnemq; cognitionẽ transcendenti, sicut etiam ipse supra omnem cognitionis uim est. Etenim pater, inquit,
à solo

A à solo filio cognoscitur,& cui filius uoluerit reuelare. Vide autem quod filius quidē non per reuelationem cognoscat patrem,creaturæ autem per reuelationem. gratia enim accipiunt scientiā,non igitur creatus est filius. Conuersus uerò ad discipulos, beatos illos dicit,& omnes quoque qui cum fide ipsum in carne ambulantē uidēt,& miracula operantē. Etenim prophetæ prisci & reges desiderauerūt quidē in carne uidere Dominum,& audire eum,sed nō cōtigit eis. Et aliter: quia suprà dixit, Cui filius reuelauerit,ille scit patrē:beatos nunc dicit discipulos,quod sua reuelatione ista eis cōtingant. Reuelauit enim eis patrē per se. Ipsum enim uidens,uidet patrē:quod bonū nullus ex sanctis qui ante incarnationem eius fuerunt, obtinuit, quia non uiderunt Dominum in carne, per quem pater cognosceretur, unde neque patrem sic uiderunt ut apostoli.

Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans illum,& dicens: Magister, quid faciendo,uitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum, In lege quid scriptum est? quomodo legis? Ille respondens dixit, Diliges Dominū Deum tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua,& ex totis uiribus tuis,& ex tota mente tua: & proximum tuum sicut te ipsum. Dixitque illi, Rectè respondisti. hoc fac,& uiues.] Arrogans quidam legisperitus fuit, immo superbus, ut ex his quę sequuntur, manifestum est: insuper & dolosus. Accedit itaque tentans Dominum. Opinabatur enim quod ex responsis supplantare Dominum posset. Sed Dominus illum ad legem ducit, in qua mirè gloriabatur. Vide aūt quanto studio iubeat lex Deum amare. Homo creaturarū omniū est perfectissimus, & particeps naturæ omniū,& præterea quiddā sublimius habēs. Vt exēpli gratia qd dicā, Particeps est naturæ lapidis. habet enim capillos & ungues, quæ insensata sunt, quemadmodū lapis. Particeps est & naturę plantarū, secundū quod crescit & nutrit, & simile generat, sicut & plantæ. Particeps est & naturę brutorū, secundum quod habet sensus, & irascitur, & concupiscit. Particeps est autem & Deo iuxta rationalem animam, supra omnia alia animantia. Itaque lex ostendere uolens quod homo debeat sese totum tradere Deo, & omnes animales uirtutes insumere in dilectionē Dei, eo quidē

B quod dicit, ex toto corde, crassiorem & plantis propriā declarauit uirtutem. Dicendo autem, ex tota anima, mediam ostendit, & sensatis cōgruentem, Per hoc aūt quod dicit, ex tota mente, homini maximè propriam uim significauit, animam rationalem. Porrò quod dicit, ex tota fortitudine, ad omnia hæc trahendū. Oportet enim nos & naturalem ac uegetatiuā uirtutē subijcere dilectioni Christi. Sed quomodo? Fortiter, & non dissolutè. Et sensitiuam, atque illam fortiter. Denique & rationalem, atque illam ex tota uirtute. Atque ita debemus nos totos dare Deo, subijcereque & nutritiuam, & sensitiuam, & rationalem nostram uirtutem dilectioni Dei. Et proximum tuum sicut teipsum. Lex nondū ualens perfecta docere ob auditorū puerilitatem, proximū diligere hortatur ut seipsum. Christus autem & plus quam seipsum diligere proximum docuit. Maiorem enim hac dilectionem, inquit, nemo exhibere potest, quam ut animā suam ponat quis pro amicis suis. Dicit igitur ad legisperitum, Rectè respondisti. Quia enim (dicere uult) legi adhuc subiectus es, rectè respondisti. iuxta legem enim sapis.

Ille aūt uolens iustificare seipsum, dixit ad Iesum, Et quis est meus proximus? Respondēs autem Iesus dixit, Homo quidā descendebat ab Hierosolymis in Hiericho, & incidit in latrones: qui etiam despoliauerūt eum uestibus, ac uulnerib. inflictis abierunt semimortuo relicto. Accidit autem ut sacerdos quidā descenderet eadem uia, ut soque illo præterijt. Similiter & leuita cum iret iuxta locum, cum accessisset ac uidisset eum, †præterijt. Samaritanus autem quidā iter faciens, uenit ad eum: & uiso eo, misericordia motus est, & accedens obligauit uulnera eius, infundens oleum ac uinum: & imponens illum in suum iumentū, duxit in diuersoriū, & curam eius egit. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei, Curā illius habe: & quodcunque præterea insumpseris, ego cum rediero reddā tibi. Quis ergo horū trium uidetur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit, Qui exercuit misericordiam in illum. Ait igitur illi Iesus, Vade, & tu fac similiter.] Laudatur à saluatore legisperitus, prodidit insolentiam animi. dixit enim, Et quis est meus proximus? Existimabat enim se iustū esse, nullumque habere sibi similem & proximū uirtute: putans solum iustū iusto proximū esse. Proinde uolens iustificare seipsum, & extolli super omnes homines, insolescens inquit: Et quis est proximus meus? Saluator autem

Matt. 22.
Deut. 6.
Rom. 13.
Homo omnis omniū naturæ particeps.
† ἀντιπαρῆλθεν, i. præterijt uel reuersus est, ut interpretatur ipse Theophyl.

autem quoniam conditor ipse erat, sciens nos omnes unam creaturam, nō operibus A
Proximus noster q sit. neq; dignitatibus, sed natura definit proximū. Ne igitur putes, inquit, quia iustus es, q nullus tibi similis sit. Omnes enim qui eiusdē naturæ sunt, proximi tui sunt. Sis igi-
Cur Samaritanus in exemplum proximi in ductus. tur uicissim & tu illis proximus: nō loco, sed affectione & studio erga illos. Idcirco & Samaritanum introducit in exemplū, ut tibi monstret q licet hic uita excelluerat, proximus tamen ei erat qui miseratione dignus. Sic & tu compassione proximum te illi exhibe, & sponte ac non uocatus in illius subsidium curre. Docemur igitur & hoc loco per parabolam ut parati simus ad misericordiam, & conemur esse proximi his qui indigent nostro subsidio. Docet autem & quanta Dei bonitas erga homines. Descēdebat enim humana natura à Hierusalem, hoc est à tranquilla & pacifica uita. Hieru-
Hierusalē. salem enim interpretatur uisio pacis. Quò autem descendebat? In Hiericho humilē, concauā, & æstu suffocantē, hoc est, uitam affectionib. plenā. Vide aūt q nō dixerit, descendit, sed descendebat. Semper enim humana natura ad inferiora procliuis est,
Dæmones latrones. non semel, sed semper uitæ affectionibus deditę uacās. Incidit autem in latrones, hoc est dæmones. Nisi quis à cogitationibus sublimibus descenderit, non incidit in dæmones, qui exuto homini, & spoliato uestibus uirtutū, plagas inferunt peccati. Primū enim denudant nos omni bona cogitatione, & uisitatione Dei: deinde plagas peccati inferūt. Porrò naturam humanam semimortuam reliquerunt: uel q anima immortalis, corpus autem mortale, & ita dimidium hominis morti subditum est: uel q nō omnino desperata erat humana natura. In Christo enim salutem se habiturā esse sperabat. Itaq; nō mortua erat omnino: sed propter ruinam Adæ mors in mundū intrauit:
Rom. 5. propter Christi autem iustificationem mors abolenda erat. Per sacerdotem uerò & leuitam, legem intellige & prophetas. Illi enim uolebant iustificare humanā naturā,
Hebr. 10. sed non potuerunt. Impossibile enim (inquit Paulus) sanguinem taurorum & hircorum tollere peccatum. Miserti itaq; sunt hominis, & de eius sanitate cogitarunt. Deinde plagarū magnitudine uicti, ad posteriora iterum regressi sunt. Hoc enim significat ἀντιπαρελθεῖν. Venit enim, inquit, lex, & astitit iacenti: deinde non ualēs sanare, re- B
uersa est. hoc enim significat ἀντιπαρῆλθεν. Attende item q uerbū, accidit, sensum quendam habet. Nam reuera lex nō ob res in primis intentas, sed propter humanā infirmitatem, quæ non potuit ab initio sacramentum Christi suscipere, data est. Propterea dicit, accidit q sacerdos, hoc est lex (ita enim dicere solemus de his quæ fortuitò obue-
Galat. 3. niunt, & citra operā nostrā) uenit ut sanaret hominē, sed Dñs & Deus noster, qui p-
Ioann. 8. pter nos factus est maledictū, & uocatus Samaritanus, iter faciens, hoc est hanc potissimū sui itineris causam esse uolens, & hunc scopū obseruans, ut nos sanaret: non præteriens & obiter nos uisitans uenit ad nos, sed conuersatus nobiscū, & loquutus non apparenter, sed uerè. Proinde statim obligat uulnera, neq; permittit malitiā amplius laxari, sed obligat eam. Infundit oleum ac uinū: oleum, hoc est sermonē doctrinæ, qui per suauia nos adhortatur: uinum uerò, sermonē qui per austeriora inducit ad
Matt. 11. uirtutem. Exēpli gratia, quando audis Dominū dicentē, Venite ad me, & ego refocil-
Matt. 25. labo uos: hoc oleum hilaritatē em̄ & quietem ostendit. & iterum, Venite, hæreditate præparatū uobis regnū. Quādo aūt dicit, Ite in tenebras: uinum est, hoc est austerior doctrina. Intelligere potes & aliter. Oleum humanā significat conuersationē, uinum diuinam, ut tale quid dicam, Dominus alia humano more operabatur, alia autem diuino. Humanum erat comedere & bibere, & uitam laxiorem sectari, & non austeritatem præ se ferre, ut Ioānes: atq; hoc fuerit oleū. Ieiuniū uerò mirabile, & ambulatio in mari, & aliæ diuinæ uirtutes, uinū sunt. Vino em̄ assimilata est deitas, quā meracā sustinere ac ferre nullus posset, nisi & oleum adesset, hoc est, humanior cōuersatio. Et proinde quia per utraq; nos seruauit, diuinitatē inquā & humanitatem: propterea dicit uinū & oleum infudisse. Et quotidie qui baptizantur, liberantur à uulneribus animę, oleo quidem unguenti uncti: statim autem cōmunicantes, & diuini sanguinis participes fiunt. Porrò Dominus imposuit saucià nostram naturā super propriū iumentum, hoc est super corpus suum. Mēbra enim sua nos fecit, & participes sui corporis: nosq; infimo loco sitos posuit in dignitatem illā, ut & eiusdē corporis uideamur esse.
Deut. 23. Diuersoriū autem ecclesia est, quæ omnes suscipit, lex enim non omnes suscipiebat.
Actuū. 10. Moabita enim, dicit, & Ammonita non intrabunt in ecclesiā Dei. Nunc aūt in omni

gente

A gente qui timet Deum, acceptus est ei, modò uelit credere, & pars fieri ecclesiæ, q̃ o-
mnes peccatores & publicanos suscipit. Vide item & diligentiã, quõ ducẽs, inquit, in
diuersoriũ, curã eius egerit. Nã prius q̃ in hoc duceret, solũ obligauit uulnera. Quid
igitur est quod dico? Quia cum cõstituta est ecclesia, & factum est diuersoriũ, hoc est
ex omnib. ferme gentibus aucta, tũc fuerũt & spiritus sancti dona, & dilatata est gra
tia Dei: id quod ex actis apostolorũ disces. Tenet aũt figurã hospitis, omnis apostolus
& doctor, et pastor: quibus dedit Dominus duos denarios, duo testamẽta, uetus & no
uum. Vnius enim regis imaginẽ utraq; tenẽt, nẽpe q eloquia Dei sint. Itaq; denarios
illos Dñs in cœlum ascendens reliquit apostolis, & episcopis alijs, atq; doctorib. Dixit
autẽ, Quicquid ex tuo insumpseris, ego dabo tibi. Reuera enim de suo apostoli mul-
ta insumpserunt, multũ laborantes, & ubiq; doctrinã seminãtes. Sed & doctores qui
explanãt ueterẽ & nouã, multa è suo insumũt, pro quibus mercedẽ accipiẽt Domino
redituro in secundo aduentu. Tunc enim singuli dicent ei, Domine, duos denarios *Matt. 25*
dedisti mihi, ecce alios duos præterea impendi. Cui dicet & ipse, Euge serue bo. &c.

Factum est autem dum irent, ut ipse intraret in quoddã oppidulũ, ac mulier quędã *Infrà 19.*
Martha nomine excepit illum in domũ suam: & huic erat soror nomine Maria, quæ
etiam assidens ad pedes Iesu audiebat sermonem illius. Martha aũt distrahebat circa
frequens ministeriũ: quæ assistens ait, Domine, nõ est tibi curæ q soror mea reliquit
me ut sola ministrem? Dic ergo illi ut me adiuuet. Et respondens dixit illi Iesus, Mar-
tha Martha, solicita es, & tumultuaris circa multa: atqui unum est necessariũ. Maria
bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.] Magna quidem hospitalitatis uir-
tus est, id quod Martha ostendit, & non reijcienda: maior autem attendere uerbis ma
gis spiritualibus. Per illam enim corpus pascitur, per hoc anima uiuificatur. Non eñ
propter hoc assumus, inquit, ô Martha, ut uentrẽ impleamus uarijs cibis, sed ut anima
bus utiles simus. Vide item & Domini sentẽtiam. Nihil prius dixit Marthæ, q̃ ab illa
perstringendi sumeret occasionem. Postq; enim illa auellere tentauit sororem ab au-
B ditu, tum deniq; Dominus arrepta occasione illam uerberat. Eatenus enim hospita- *Hospitali-*
litas ueneratione digna est, quatenus non abstrahit & abducit nos à magis necessa- *tas quate-*
rijs. Sed cum cæperit nos arcere à rebus grauioribus, tunc illi præferendus diuinorũ *nus uene-*
auditus: immo si accuratius dicendum, non hospitalitatem prohibet Dominus, sed *randa.*
uarietatem ac turbam, hoc est distractionem & turbationem. Laudat enim frugale
hospitium. Quare enim, inquit, Martha solicita es, & turbaris circa multa, hoc est di-
straheris, turbaris? Vno nobis opus est, nempe ut comedamus qualitercunq;, non ua- *Vno opus*
rijs. Quidam autem exponunt, uno est opus, non de esu, sed attentione doctrinæ. *est: uel, unũ*
Porrò dictis illis docet Dominus apostolos, ut cum uenerint in domum cuiusdam, *est necessa-*
non uaria inquirant, sed contenti sint frugali hospitalitate, nihil plus quærentes quàm *rium, quid*
ut attendant doctrinæ. Intellige quoq; per Martham uirtutem practicam, per Ma- *significet.*
riam contemplationem. Practice enim distractiones & turbationes fert: contempla *Martha uir-*
tio uerò domina fit affectionum. Maria enim Domina interpretatur, ac in sola diui- *tutem pra-*
norum eloquiorum & iudiciorum contemplatione occupata est. Animaduerte au- *cticã, Ma-*
tem & hoc, q assidet iuxta pedes Iesu, & audit sermones eius. Etenim per pedes intel- *ria cõtem-*
ligunt uirtutem practicam. motum enim & incessum ostendunt. Porrò sessio, firmi- *platiuã si-*
tatis symbolum est. Quisquis igitur sederit iuxta pedes Iesu, & confirmatus fuerit in *gnificat.*
practica, ac imitatur uitam & conuersationem Iesu, ille postea uenit ad auditum diui
norum sermonum, uidelicet cõtemplationem: quia & Maria primùm sedet, deinde
audit sermones. Tu igitur si quidem potes, in ordinem Mariæ ascẽde, & fias domina
affectionum, & ad contemplationem uenies. At si hoc tibi non fuerit possibile, Mar-
tha esto, practicæ parti addictus, & per hoc Christũ suscipiens. Vide autem hoc, Quę
non auferetur ab ea. Practicus eñ habet quod à se auferat, hoc est distractionẽ & oc
cupationem. proficiendo enim uenit ad contemplationem, liberaturq; à turbatione
& distractione, & ita aufertur aliquid ab ea. Contemplator uerò non priuatur hac bo
na parte, contemplatione scilicet. In quod enim maius aliud proficeret, ubi in hoc ue
nerit fastigium, diuinam dico uisionem, id quod est deificari? Qui enim Dei uisionẽ
assequitur, Deus fit, Simile enim simili comprehenditur.

CAPVT

CAPVT XI. A

ET factum est cum oraret quodam in loco, ut cessauit, dixit quidam ex discipulis eius adeum, Domine, doce nos orare, sicut Ioãnes docuit discipulos suos. Et ait

Matt.6. illis, Cum oratis, dicite, Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomẽ tuum: ueniat regnum tuum: fiat uoluntas tua, quemadmodum in cœlo, sic etiam in terra. panem nostrum quotidianum da nobis hodie: & remitte nobis peccata nostra, siquidem & nos remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tẽtationem, sed libera nos à malo.] Imitatur discipulus Christi discipulos Ioannis: idcirco & quærit ut doceatur modum orationis. Saluator autem nõ repulsa discipuli prece, docet: Pater noster (inquit) qui es in cœlis. Vide orationis uim, statim sursum te ducit: tibiq; persuadet, quoniam nominas Deum patrem, ne omnino similitudine eius careas, sed enitaris fieri similis patri. Non dixit autem, pater meus: sed, pater noster, ad fraternitatis amorem nos cohortans, & compellens omnes diligere tanquam cõmunes fratres. Porrò cum dixisset, in cœlis, non Deum illic circunscribit, sed auditorem in cœlos subuehit, & à terrenis abducit. Sanctificetur uerò nomen tuum, pro eo quod est glorificetur, hoc est, fac uitam nostrã in tuam esse gloriam. Nam sicut nomen Dei propter malos blasphematur, ita propter eos qui bonam agũt uitam glorificatur. Veniat regnũ tuum. Malus deprecatur regnum Dei, nolens illud uenire propter iudicia quæ tunc erunt: iustus uerò orat ut cito ueniat, quò à tentationibus quę hic sunt, liberetur & quiescat. Fiat autem uoluntas tua, quemadmodũ in cœlo ab angelis, ita & à nobis hominibus super terram. Angeli enim omnino iuxta uoluntatem Dei operantur. Docet quoq; quotidianũ panẽ solũ quærendũ, hoc est, eum qui substantiæ nostræ & uitæ conseruandæ conducit: non superfluum, sed necessariũ. Porrò nõ intrare in tentationes, significat non temere prosiliendum in tentationes. Neq; enim orare debemus Deum ut immittat in nos tentationem: sed deprecandæ sunt: & si nobis acciderint, ferendæ fortiter. Dicere autem possumus, ꝙ duo sint genera tentationum. Aliæ enim sunt uoluntariæ, ut ebrietas, homicidium, adulterium, aliæq; affectiones. Hisce enim tentationibus sponte nos submittimus. Inuoluntariæ uerò sunt, quibus tyranni & ualidiores nos subijciunt. Igitur à uolũtarijs tentationibus, hoc est affectionibus, fugere nos oportet, & eas deprecari, & dicere, ne inducas nos, hoc est ne permittas nos incidere in tentationem, hoc est uoluntariam tentationẽ. Sed libera nos à malo. Hic enim est qui & uoluntarias & inuolunarias infert tentationes. Ideo qui tentaris ab homine & uim pateris, ne putes hominem esse tibi authorem tentationis, sed malignũ. Ille enim est qui fratri persuadet ut in te sæuiat & insaniat. B

Orationis dominicæ expositio.

Duo genera tentationum.

Et ait illis, Quis uestrûm habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice, da mihi mutuò tres panes, quoniam amicus meus uenit de uia ad me, & nõ habeo quod apponam illi. & ille intus respõdens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostiũ clausum est, & pueri mei mecũ sunt in cubili: nõ possum surgere, & dare tibi. Dico uobis, etiã si nõ daturus sit illi surgens eo ꝙ amicus eius sit, propter improbitatem tamẽ eius surget, ac dabit illi quotquot habet opus.] Parabolam hanc & exemplũ dicit Dominus erudiens nos ne segniter oremus. Quid igitur uult parabola? Mediã noctem quidem inquit esse extremum uitæ, ad quod cum homines peruenerint sensum

1.Tim.2. boni accipiũt, & ad Deum festinant: qui amicus est, omnes diligens, & omnes uolẽs saluos fieri. Igiẽ multi accedunt in media nocte, hoc est in extrema uita, ad Deum, ut ad amicũ: & dicunt ei, Da mihi tres panes, hoc est fidẽ in trinitatẽ. Amicus eñ meus aduenit, hoc est, angelus qui animam assumit. Amicus aũt est omnis angelus, sicut &

Inferius 15 Dominus dixit ꝙ gaudium factũ est in cœlo de salute hominis. Pueri autem qui in lecto quiescunt, sunt hi qui cõuersi sunt, & facti sunt pueri, & digni habiti sunt qui quiescerent cum Domino. Impudentiã autem & improbitatem dicit orationem attentã cum sustinentia. Intellige & aliter, per mediam noctem, ingentem tentationem. Nox enim omnis tentatio: media autem nox, omnis tentationis feruor. Igitur cum quis in medias tentationes peruenerit, accedit ad Deum nos diligentem & dicit, Commoda mihi tres panes, salutem corporis scilicet, & animæ, & spiritus. Timetur enim ne tria

Pueri in lecto quiescẽtes.

Amicus de uia ueniens hæc per tentationes periclitentur. Quis autem amicus est qui uenit de uia? Vel omni no Dominus, qui probat nos, & auidus est edendi de salute nostra. Non habet autem quod

A quod apponat amico, qui in tentationes inciderat, & infirmus per se ut obsistat illis, &
curet ea quæ sunt Dei. Claudi ianuam, signatq; oporteat ante tentationes nos esse præ
paratos. Quum autem inciderimus, clausa est præparationis ianua. Et qui inueniunt̃
impræparati, nisi Deus adiuuerit, periclitabuntur. Pueri autem (sicut prius dictum) hi
sunt, qui per uirtutem facti sunt filij Dei, & recumbunt ac quiescunt cum Deo.

Et ego dico uobis, Petite, & dabitur uobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperie- *Matt. 7. 13.*
tur uobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. *Marc. 11.*
Quis autem ex uobis pater, à quo si filius petierit panem, num lapidem dabit illi? aut *Ioan. 10, 14.*
si piscem, num pro pisce serpentem dabit illi? aut si petierit ouum, num porriget illi scor
pium? Si ergo uos cum sitis mali, nostis bona dona dare filius uestris: quanto magis
pater uester qui in cœlis est, dabit spiritum sanctum poscentibus se?] Videte uerborum
diligentiam. Non dixit, petetis, & dabitur: sed, petite, hoc est, continuò quærite. Om-
nis enim qui petit, accipit. Nunquid ergo & qui petit quæ nõ expediunt, accipit? Nõ.
Primò igitur rerum noxiarum petitio, non uocatur petitio apud Deum, nam qui Deũ
orat, debet petere quæ ille dat. Quando autem quis noxia petit, non ad Deum petitio
nem facit, ipse enim noxia non dat. Insuper audi etiam ipsum Dominum quomodo
doceat nos petere quæ oportet. Panem, inquit, & piscẽ & ouum filius petit. Sicut igitũ *Panis, pi-*
hæc hominis sunt cibus, ita & petitiones nostræ utiles nobis esse debent. Intellige hic *scis, et ouũ,*
quòd panem petat omnis qui fidem in trinitatem & rectitudinem dogmatum reuela- *à Deo rogã*
ri sibi petit. Hæc enim cor sicut panis confirmant. At piscẽ petit, qui in mari uitæ huius *da.*
est: & quærit à Deo adiutorium, ut in medijs tentationibus non submergatur, sed ui- *Psal. 103.*
uat, & sicut piscis custodiatur. Ouum autem petit, qui sibi uirtuosarum animarum fru-
ctus dari petit. Quæ sanè animæ auibus conferuntur, quæ alas sumpserunt, & spiritu
alleuiatæ super terrena sese extulerunt.

Et erat eijciens dęmonium, & istud erat mutũ: quumq; eiecisset dæmonium, locutus *Matt. 4. 12.*
est mutus: & admiratæ sunt turbæ. Quidam aũt ex eis dixerũt, Per Beelzebul princi-
B pem dæmoniorũ eijcit dæmonia. Et alij tentantes, signũ de cœlo quærebãt ab eo. Ipse
autem cum sciret cogitationes eorũ, dixit eis, Omne regnũ aduersus seipsum diuisum,
desolatur, & domus super domũ cadit. Quòd si satanas quoq; aduersus seipsum diuisus
est, quomodo stabit regnũ eius, quia dicitis me per Beelzebul eijcere dæmonia? Quod
si ego Beelzebul præsidio dæmonia eijcio, filij uestri cuius præsidio eijciunt? Ideo
ipsi iudices uestri erunt. Porrò si digito Dei eijcio dæmonia, profectò peruenit ad uos
regnum Dei.] κωφὸς mutus frequenter dicitur, dicitur autem & qui non audit: propriè *κωφὸς*
uerò, qui neq; audit, neque loquitur. Et sanè qui à natiuitate non audiunt, ijdem etiam *quis dicitur*
necessariò non loquunt̃. Illa enim loquimur, quæ per auditum loqui didicimus. Quan
do autem quis non audit, non mirum si neq; loquatur. Verùm secus est si casu cuiuspiã
auditus offendatur. Nam eum qui talis est, loqui nihil probibet. Vnde qui ad Dominũ
adductus est, & lingua & auribus impeditus erat. Figura aũt hic est humanæ naturæ,
quæ à dæmonibus detenta, nõ audire potest sermonem Dei, multoq; minus eloqui ua
let. At Dominus postq; uenerit, dæmonesq; effugarit, dæmoniacas affectiones & ope
ra inquã, fecit nos audire & eloqui ueritatem. Non solum enim sermones Dei audire
oportet, sed etiã alijs loqui. Audiamus igitur qui habemus in nobis diabolica opera, &
putamus nos docere alios, & cupimus ab hominibus salutari rabbi. Egresso enim dæ-
monio, uerus sermo & doctrina fit. Quandiu autẽ intra nos fuerit dæmonis operatio,
etiãsi uideamur loqui, non loquimur. Pharisæi sanè miraculum arguunt: & Dominũ
ut magũ contumelia afficiunt. Dicunt habere eũ amicũ principẽ dæmoniorum, atq; il
lius co operatione eijcere dæmonia. Ad quos Dominus, Quomodo (inquit) potest dæ
mon eijcere aliũ dæmonẽ? Hoc enim esset destructio regni eius. Siquidẽ regnũ illi pu-
tant & quietẽ, habitare in hominibus: & si eijcit eos princeps ipsorũ, manifestum quòd
seipsum destruit. Etenim omne regnũ diuisum & seditiosum destruitur, & domus di-
uisa cadit. Domũ aũt siue ędificiũ intellexeris, bene. Nã ędificiũ q; diu cohibet se, & ser
uat continuitatem, consistit: postq; autem etiam muri dispescũt, cadit. Siue eos qui do-
mũ inhabitant intellexeris, nam hi quandiu pacifici sunt, conseruantur: cum aũt inter
se dissident, cadunt. Esto autem q; ego eijciã dæmonia in Beelzebul, filij uestri, hoc est
Apostoli, in quo eijciunt? nónne manifestum q; in meo nomine? Quomodo igitur di-

citis q ego eijciã in Belzebul,quasi opus habeam illius uirtute,cum filij uestri,sancti scilicet Apostoli,in meo nomine dæmonia eijciant?Igitur ipsi condemnabũt uos.Manifestũ enim quód si illi in meo nomine eijciunt dæmonia,mihi non opus sit uirtute alterius. In digito ergo Dei,hoc est in spiritu sancto eijcio,& non in malo spiritu. Digitum autem spiritum dicit, ut scias quòd sicut digitus eiusdem substantiæ est cum alio corpore,ita & spiritus eiusdem substãtiæ est cum patre & filio. Fortassis autem & ideo,quia filius dicitur manus Dei,& requieuerunt super eũ septẽ efficaciç spiritus,non quód per spiritum agatur, sed quia consubstantialis est spiritui. Vnum autem ex donis & efficacijs spiritus sancti est sanare: ppterea dicit in digito Dei,hoc est, in spirituali dono eijcere dæmonia. Nã sicut digitus pars est manus, ita spiritus sanationum pars fuit spiritũ quos habuit Christus,hoc est operationũ spũs. Propterea si eijcio (inquit) dæmonia efficacia diuinæ uirtutis, puenit utiq; in uos regnũ Dei. Qđ talẽ habet sensum, Destructũ nũc est regnũ diaboli,regnatq; Deus q dęmones effugat. Audi ẽm qd deinceps dicat.

Digitus Dei quis.

Esai. 11.

Cum fortis armatus custodit atrium suũ,in pace sunt ea q̃ possidet. Vbi uerò fortior eo superueniens uicerit eũ,uniuersa arma eius aufert,in quibus cõfidebat,& spolia eius distribuit. Qui non est mecũ,contra me est:& qui nõ colligit mecũ,dispergit. Cum immũdus spiritus exierit ab homine,ambulat per loca aretia,quærẽs requiẽ:& nõ inueniens,dicit,Reuertar in domũ meã unde exiui. Et cũ uenerit,inuenit eã scopis mũdatam atq; ornatã,tũc uadit,& assumit septẽ alios spiritus nequiores ipso, & ingressi habitãt ibi,& fiũt extrema hominis illius peiora primis.] Fuit quidẽ, inquit, ante aduentũ meũ fortis satanas, & custodiebat atrium suum, hoc est,præualebat & imperabat humanæ naturæ fortiter & securè. Postquam autem ego ueni illo fortior, & uici mundum,omniaq; arma eius in quibus fidebat,omnia scilicet peccatorũ genera,illa enim arma sunt diaboli in quibus fidebat & præualebat aduersus homines. Arma igitur (inquam) illa eius diripui ego,qui sine peccato inuentus,unde infirmata sunt:& spolia eius, hoc est, homines quos habebat,quasi spolia ab eo rapui,& trado ea,aliud alij angelo fido custodi,ut pro dæmone,cuius tyrannidem tulerat,habeat angelum. Vel aliter, Egóne communionẽ cum Beelzebul habeo?Meum opus est congregare filios Dei dispersos,illius uerò cõgregatos dispergere. Quomodo igit de me cogitatis q communionem habeã cum satana?Et profectò hæc cogitatio hinc oritur, q dæmones magis nũc uos q̃ olim premant. Etenim habuistis etiam olim immundum spiritum, qui habitabat in uobis quando idola colebatis, & prophetas occidebatis, & uisus est postea exire à uobis: at nunc redijt in domum suam,hoc est,animas uestras,cum septem spiritibus,hoc est multis (scriptura enim septem pro multis usurpat) feceritq; uobis extrema peiora primis. Cũ enim idola coleretis,prophetas occidebatis,nondum apertè iniuria afficiebatis filium Dei,qui nunc propter uos in carne apparuit. Nunc autem quæ spes salutis,quando & incarnato filio Dei,qui & propter uos miracula operatus est, in tantam ingratitudinẽ & contumeliam prorupistis?Porrò loca inaquosa, animæ sunt eorum qui nihil aquosum & dissolutum habent, sed aridæ & solicitæ sunt, in quibus nullã quietem inuenit spiritus immunditiæ. Et quoniam in talibus animabus malignus nullum domicilij locum inuenit,ad Iudæos reuertitur,& fiũt ipsis posteriora deteriora primis: neq; adhuc habent prophetas (occiderunt enim uerbum) neq; unctionem, Christũ enim crucifixerunt. Hæc enim in illis olim apparebant,quamuis idola colerent:nunc autem quia in filium Dei peccarunt,omnibus illis priuati sunt.

Arma diaboli.

Septem,pro multis.

Factum est autem, cum hæc diceret, extollens uocem quædam mulier de turba, dixit illi, Beatus uenter qui te portauit: & ubera quæ suxisti. At ille dixit, Quinimmo, beati qui audiunt sermonem Dei,& custodiunt illum. Turbis autem condensantibus se cœpit dicere, Natio hæc mala est: signum quærit: & signũ non dabitur ei, nisi signũ Ionæ prophetæ. Nam sicut Ionas signum fuit Niniuitis, ita etiã filius hominis erit nationi isti. Regina austri surget in iudicio cum uiris nationis huius, & condemnabit illos: quia uenit à finibus terræ ut audiret sapientiã Solomonis,& ecce plus q̃ Solomon hoc in loco. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cũ natione hac, & condemnabunt illã, quia ad pœnitentiã adducti sunt prædicatione Ionæ:& ecce plus q̃ Iona hoc in loco.] Pharisæis & scribis miracula taxantibus, mulier simplex doloq; carens illa celebrat. Vbi autem sunt q dicunt Dominũ apparenter tantũ apparuisse? Hæc igit testis sit q &

Matth. 12.

Ione 2.

3. Reg. 10.

2. Paral. 9.

A ubera suxerit. Ipse uerò beatos dicit illos qui custodiunt sermonẽ Dei, non destituens beatitudine matrẽ suã, absit: sed ostẽdit ꝙ etiã illi nulla utilitas futura sit ex eo ꝙ pepererit & lactauerit ipsum, nisi uirtutes alias omnes habeat. Insuꝑ & hæc tempestiuè dicit. Quia enim inuidi & inobediẽtes arguebãt alios q sermones eius audiebãt, ideo Christus cõtrà beatos eos dicit qui audiũt. Fortassis aũt & propter sanatũ surdũ hæc dicit: ut & ipse cũ audierit, faciat sermonẽ, & nõ fiat ei in condemnationẽ recepta audiendi uirtus. Congregãtib. aũt se turbis, cœpit Iesus reprehendere ingratos. Nã quoniã erãt qui dã apud eos q quærebãt signũ de cœlo fieri à Iesu: dicebant enim, Signa quæ fecit, de terra sunt, & facit ea in Beelzebul mundi principe, qui potestatẽ habet terræ: de cœlo aũt nõ poterit, eò ꝙ nõ sit filius patris cœlestis: quia, inquã, fuerũt quidã hęc dicentes, eius gratia arguit eos Dñs, & dicit, Dabitur uobis signũ, id quod ostẽdet uobis me uerum filiũ cœlestis patris. Quale hoc? Ionę signũ, hoc est resurrectionis. Sicut enim ille tribus diebus fuit in uentre ceti, ita & ego tres dies faciã in uentre magni ceti, hoc est inferni, & resurgã. At Ionæ quidẽ, postquã reuixit ex uentre ceti, prædicãti crediderũt Niniuitæ: mihi aũt etiã cũ resurrexero, nõ credet generatio ista: unde cõdemnabunt, ꝙ neq; Niniuitas sint imitati, cũ quis maior nũc hic assit ꝙ Ionas. Nã ob meã dignitatẽ, & prędicationis genus, maior monstrat excellẽtia. Ego Dñs, ille seruus: ego regnũ cœlorũ prædico, ille salutem, ne perirẽt: ego cũ miraculis, ille absq; miraculis. Similiter & regina austri cõdemnabit nationẽ hanc, quia ex finibus terræ uenit ut audiret sapientẽ Solomonis. Intelligas quoq; obsecro per reginam austri, omnem animam quæ in bono ualida est, & perseuerat. Et ut tale quid dicam, aquilo in scriptura infamatur tanquam aduersarij regio. Gelida enim est & rigida, ac mortua facit. Auster uerò laudatur ut uentus calidus, & uiuificans, & stupida membra confouens. Ideo & in Canticis sponsa aquilonem fugans dicit, Surge aquilo, & ueni auster. Et iterum Propheta dicit, Et eum qui ab aquilone est, exterminabit Dominus, Satanam scilicet. Igitur anima quæ regnat in austro, in bona parte spiritualis uitæ, & imperium habet in operibus, uenit ut audiat sapientiam, hoc est, ad contemplationem ascendit. Sapientia enim Solomonis pacifici regis, Domini & Dei nostri contemplatio est: ad quam nõ ueniet quis aliter, nisi regnauerit in bona uita, & per actiuam imperauerit.

Signum Ionæ quod fuerit.

Regina austri quæ intelligatur.

Cant. 4.

Iohel. 2.

B

Sapientia Solomonis quæ fuerit.

Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neq; subter modiũ, sed super candelabrũ, ut qui ingrediuntur, lumen uideant. Lucerna corporis est oculus. Quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totũ quoq; corpus tuũ lucidũ erit. quod si malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrosam: sic erit lucidum totum, ut quum lucerna fulgore illuminat te. Quoniam inuidi Iudæi miracula uidentes, ea calumniabantur ob mentis malitiam, eius gratia Dominus hæc dicit. Quasi lucernam, hoc est noscendi Deum beneficium, quo uidemus ueluti si nobis datum esset lumen, homines abscondunt mentis iudiciũ, & præ inuidia obtenebrati, miracula & beneficia nõ uident, quanuis in hoc acceperimus mentem, ut super candelabrum ponamus, ut etiã alij lumen uideant. Videtur autem mihi hoc dicere, O pharisæe, habes scientiam, hoc est lucernam: oportet te scientia illa uti, ut per eam agnoscas miracula, & alijs quoq; ostendere & monstrare possis ꝙ sint opera filij Dei, & nõ Beelzebul: ut hi qui ingrediuntur, hoc est nouitij, & qui instruuntur, lumen uideant. Nam qui sapiens est, iam ingressus est: qui autem discit, adhuc ingreditur. At pharisæi uos hoc facere non uultis, sed oculum mentis uestræ, qui simplex erat, fecistis obliquum & obscurum. Etenim sicut oculus corporis si quid habet, hoc & corpus habere facit: si quidem lucẽ habet, ac lucidus fuerit, erit & corpus in luce: sin tenebrosus fuerit, erit & illud in tenebris: simili modo eundem affectum habet anima, quẽ habet mens. Et si inuenerit oculum quem accepit à Deo, & lucem obtenebrari uel ab inuidia, uel ab auaritia, uel ut in summa dicam, carnalitate, obtenebratur & ipsa.

Matth. 6.

Et cum loqueretur, rogauit illum quidam pharisæus ut pranderet apud se. Iesus autẽ ingressus accubuit. Pharisæus autem cum uidisset, admiratus est ꝙ non prius lauasset ante prandium: & ait Dominus ad illum: Nunc uos pharisæi exteriora poculi catiniq; mundatis, & quod intus est uestri, plenum est rapina & malitia: stulti: nónne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est, fecit? Veruntamen * quod superest date eleemo-

Matth. 23.

Τὰ ἐνόντα quæ suppetunt, siue us sunt.

synam, & ecce omnia munda sunt uobis.] Sciebat quidem pharisæorum liuorem Do-
minus, & nihilominus comedit cum eis propter istucipsum, quòd mali erant, & corre-
Cur cũ pharisæis et malis mãducat Dominus.
ctione opus habebant. Nam propter hoc comedit cum eis, ut occasionem apprehen-
dat, & eorum mores emendet. Proinde & nunc stultam eorũ cõsuetudinẽ taxat, nem
pe lotionem antequam comedant: docens ꝙ oporteat animã per bona opera purifica-
re, nam lauari aqua, nõ animã, sed corpus purificat. At stulti illi putabant ꝙ cũ corpore
quãdo baptizabať & lauabatur, simul & anima purgaretur. Dñs igitur pulchro calicis
exẽplo usus est. Quia enim tẽpus erat mẽsę, calicis & catini meminit, ab his quę ob ocu
los sita erant, testimonium afferens, & persuadens pharisæis ꝙ sicut nulla quidem utili-
tas est extrinsecus mundũ esse poculũ, intrinsecus aũt impletũ esse sordibus: sic neq; si
corpus baptizetur, anima aũt omni plena sit immunditia, utpote rapina & malitia. Insi
nuauit aũt duas affectiones quibus laborabãt Iudæi, auaritiã per rapinã, inuidiã aũt, &
quæ ex inuidia proueniũt, per malitiã. Nulla igitur utilitas est quando sic habet anima.
Stulti: nónne qui fecit corpus, quòd multa cura dignaris, etiã animã fecit? Debetis igiť
& illã purgare. Deinde docet eos quomodo purgandũ sit: nẽpe quod interius, per elee
mosynam inquit. Vide aũt quomodos duas illorũ affectiones sanet, inuidiã dico & ra
pinam, per hoc quod subijcit eleemosynam. Nã qui uerè miseretur, non rapiet eius bo
† Ianua.
na cuius miseretur, neq; illi inuidebit. Et quia duos morbos eis exprobrauit, uno reme-
dio eleumosynæ utrunq; sanat, quæ prima est † filia deificãtis charitatis. Si enim affue-
Eleemosynæ filia primæ deificantis charitatis.
rit dilectio, ubi manebit auaritia & inuidia? Ea igitur quæ insunt, hoc est, facultates ue-
stras. Bene dixit ea quæ insunt, & non dixit, ea quæ sunt, eò ꝙ diuitiæ insunt in corde
auari, & sedent in eo: Ideo & Dauid dicit non apponendum cor diuitijs, hoc est ne ag-
glutinetur nec colligetur.
Psal. 61.

Sed uæ uobis pharisæis, quia decimatis mentam & rutam, & quoduis olus, & præ-
teritis iudicium & charitatem Dei: immo hæc oportuit facere, & illa non omittere. Væ
uobis pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. B
Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia estis ut monumenta quæ non apparent,
& homines ambulantes super, nesciunt. Respondens autem quidam ex legisperitis ait
illi, Magister, hæc dicens etiam nos afficis contumelia. At ille ait, Et uobis legisperitis
uæ, quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, & ipsi uno digito ue-
stro non attingitis sarcinas. Væ uobis, quia ædificatis monumenta prophetarum: pa-
tres autem uestri occiderunt illos. profectò testamini quòd comprobatis facta patrum
uestrorum, quoniam illi quidem eos occiderunt, uos autem ædificatis eorum sepulcra.
Propterea & sapientia Dei dixit, Mittam ad illos prophetas, & apostolos, & ex illis oc
cident & persequentur: ut requiratur sanguis omnium prophetarum qui effunditur à
Gen. 4.
cõstitutione mundi à natione ista, à sanguine Abel usq; ad sanguinem Zachariæ, qui
2. Paral. 24.
perijt inter altare & ædem. profectò dico uobis, requiretur ab hac natione.] Pharisæi
ne transgrederentur in ullo legem, decimas etiam de minimis dabant: & si quis illos rè
prehendebat tam paruarum rerum rationem habentes, legem proferebant, quę de om
nibus decimas offerri sacerdotibus præcipiebat. Itaq; Dominus dicit, Sicut illa non ne
gligitis, ita oportet uos & iudicium & dilectionem Dei facere. Quoniam iniusti erant,
uiduasq; & orphanos pessundabant, dicit quòd oporteat eos habere iudicium, hoc est
iustum iudicium. Et quia contemptores Dei erant, temere sacra opera tractantes: idcir
co præcipit eis ut charitatem Dei habeant. Nam qui diligit Deum, non contemptim
Duæ dilectionis species.
facit opera eius. Fortassis autem, ut mihi uidetur, quoniam duæ sunt dilectionis speci-
es, una erga Deum, altera erga proximum, duas illas insinuat. Dicendo enim iudici-
um, indicat dilectionem erga proximum. Iustè enim iudicare proximum, & non con-
culcare eum, ex dilectione fit. Dicendo uerò dilectionem Dei, omnino significat gene
ralem affectionem erga Deum. Et quando quis diligit proximum, non propter secula
re quiddam, uel turpem affectionem, sed iuxta Deum: itaque & illa dilectio Dei dicta
fuerit, quòd eam mandauerit Deus. Volebant autem pharisæi ab omnibus homini-
bus honorari & salutari ut doctores in foro. Hoc enim uult salutatio & appellatio. Si-
miles igitur estis (inquit) monumentis, quę plena quidem sunt omni putredine, extrin
Pharisæi
secus autem marmore fulgere uident homines, nescientes quid calcent, alioquin abo-
Legisperiti
minarentur abominationem quæ intra est. Legisperitus uerò stultè ad reprehenden-
dum

A dum procedit. Sanè alij erant legiſperiti, & alij phariſæi. Nam phariſæi uidebantur ut *Phariſæi.*
monachi, & qui ab alijs ſe ſegregabant. Legiſperiti uerò ſcribæ erant & doctores, qui *Legiſperiti*
ſoluebant quæſtiones legis. Onerabāt itaq; homines grauibus & intolerabilibus, man
dantes ea quæ in lege obſeruatu difficilia, & ipſi neq; digito attingebant: hoc eſt, ipſi ni
hil ex his quæ alijs imperabāt, faciebant. Nam quando docens facit quæ docet, alleuiat
onera, exemploq; ſuo conſolationem affert diſcipulis. Quando autem nihil horum fa-
cit quæ docet, tunc quæ docet, grauiora onera uidentur diſcipulis, tanquam quæ ne à
doctore quidem perfici queant. Declarat quoq; Dominus Iudæos nepotes eſſe ac hæ- *Doctor ſit, & factor.*
redes malitiæ Cain, eo quòd dicit q; omnis ſanguis effuſus ab Abel uſq; ad Zachariā,
à natione illa expetetur. Etenim uos prophetas qui erant fratres ueſtri, occidiſtis, ſicut *Cain.*
ille Abel. Vnde quidam non abſurdè numerauerunt Cain inter eos qui prophetas oc *Lamech.*
ciderūt, à quo uindictæ exquiſitę ſunt ſeptē, ſupplicio ſcilicet leuiore: Lamech aūt inter *Gene. 4.*
eos qui occiderūt Chriſtū. Et ideo ſeptuagies ſeptem ultiones dederūt, diſperſi in capti *Zacharias inter tēplum & altare occiſus*
uitatē, à qua nō redibūt. Quis aūt fuit Zacharias quē occiderūt inter templū & altare?
Alij quidē dicunt fuiſſe Zachariā filiū Ioiadæ, quem lapidarūt, ut diſcimus ex libro Re
gū. Alij uerò patrē p̄curſoris, eo q; ille ordinauerat Dei genitricem cum uirginibus eti *2. Par. 24.*
am poſtquā peperiſſet Chriſtum, & conſtituerat eam in loco quo illæ ſtant. hic enim lo *4. Reg. 13.*
cus eſt inter templum & altare, quod eſt extra æreum, & propterea occiderunt eum.
Nam quia expectabant Chriſtum quendam regem ſuum futurum, nolebant autem re
gem ferre, ideo occiderunt ſanctum, qui aſſeruerat uirginem peperiſſe, & Chriſtum na
tum eſſe regnaturum ſuper eos, quod auerſabantur, abſq; enim rege uolebant eſſe.

Væ uobis legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ. ipſi non introiſtis: & eos qui in-
troibant, uetuiſtis. Quum autem hæc ad illos diceret, cœperunt legiſperiti & phariſæi
grauiter inſiſtere, & captioſe eum interrogare de multis, inſidiantes ei, & quęrentes ali
quid uenari ex ore eius, quo accuſarent eum.] Clauem ſcientiæ nominauit Dominus *Clauis ſcientiæ Lex.*
doctrinam, & legis manuductionem, quæ ualebat adducere ad Chriſtum. Lex enim
B omnino nos ad Chriſtū manuducit. Legiſperiti igitur, qui ſibi rectè legem interpreta-
ri uidebantur, ſcientiæ clauem malignè tenebant, & non aperiebant ianuas legis, per
quas intrarent & ipſi & populus ad Chriſtum, quandoquidem lex ianua eſt ad Chri-
ſtum. Veruntamen ianua iſta clauſa eſt, niſi quis obſcuritatem legis manifeſtet & ape-
riat, faciatq; manifeſtam. Etenim Dominus dixit, Si credidiſſetis Moſi, credidiſſetis uti *Ioan. 5.*
que & mihi. Et iterum, Scrutamini ſcripturas, quoniam iſtæ ſunt quæ teſtimonium *Ibidem.*
perhibent de me. Et uos uos nō uultis uenire ad me. Et ut exempli gratia unum oſten
dam, Agnus immolabat' à Iudęis, & ungebant' ſuperliminaria, & carnes comedebant, *Exod. 12.*
& erat eis hoc uictoria contra exterminatorē. Significabat hoc planè myſteriū Chriſti,
q̃ ut agno immaculato & puro occiſo perfuſi ſunt noſtri poſtes, ira & concupiſcentia,
& horum ſuperliminare rationalis uis: carnemq; filij hominis comedimus, & uicimus
quidem animales uirtutes noſtras perdentem. Et pleraque in lege Chriſtum ſignifica-
bant. Clauſa enim erat lex obſcuritate literæ, quaſi ianua quadam. Si autem cuipiā do-
ctrina concredita fuerit, hic habet clauem ſcientiæ: ſi uoluerit aperire, & ipſe intrabit,
& alijs dux erit: id quod legiſperiti non fecerunt, ſed tulerunt clauem ſcientiæ, hoc eſt
abſconderunt, obſcurarunt, & iam quaſi claui è medio ſublata, hoc eſt legis interpre-
tatione manſit clauſa eius ianua. Intelligas item & fidem clauem eſſe ſcientiæ. Per fidē
datur uera ſcientia: unde propheta Eſaias dicit, Niſi credideritis, non intelligetis. Igi- *Eſaiæ 6.*
tur legiſperiti clauem hanc, hoc eſt fidem, è medio abſtulerunt, & abſconderunt. Non
enim ſinebant quoſdam credere in Chriſtum omnium ſaluatorem. Ille miracula fa-
ciebat, & populus per miracula credens agniturus erat Deum: at hi in Beelzebul dice- *Mat. 12.*
bant eijcere dæmonia. Vides quomodo abſtulerunt clauem ſcientiæ, non ſinentes cre
dere id per quod ſcientiam illi acquiſituri erant. Docebat enim in ſynagogis uolunta-
tem Dei: illi autem dicebant, Dæmonium habet, & inſanit: quid illum auditis? Tulerūt *Suprà eod.*
igitur uerè clauem ſcientiæ, & ipſi ingreſſi nō ſunt, & alios prohibuerunt maximè in- *ἀποστοματίζειν, os occludere uel ab ore capere.*
gredientes, hoc eſt, ſtudioſos cognitionis diuinæ. Illo aūt adhuc loquente hæc, illi quaſi
atteſtarent' dicta eius, cū oporteret propriā agnoſcere imbecillitatē, oſtentarūt ſe illo ali
quatenus ſapientiores, atq; occludere illi os (q̃d gręci dicunt ἀποστοματίζειν) incipiebāt,
hoc eſt, frequenter interrogare, & perplexū facere: id q̃d fieri ſolet quādo pluresinterro

 gant

gãt unũ de alijs atq; alijs argumentis.tunc enim q omnib.respondere nõ ualet, suspicio A ne apud insipientes exhibet, quòd perplexus sit redditus. Hoc igit struebant etiã male dicti illi contra Christum. Multi enim interrogantes unũ, uidebantur illi os occludere, & perplexũ reddere: ita ut non posset eis respondere, id quod uerisimiliter accidisset. Quomodo enim unus posset multis respondere alia atq; alia interrogantibus? Potest autem & ἀποστοματίζειν sic intelligi, hoc est illaqueare, & ob testimonium oris quem apprehendere. Quando enim apprehenditur ac capitur ex his quæ ipse dicit, uidetur ab ore capi, & ab ore suo rapi, atq; condemnari. Porrò & sequentia hoc declarãt, quærentes (enim inquit) uenari quippiam ex ore illius. quod enim paulo antè dixerat ἀποστοματίζειν, hoc nunc dicit uenari quippiam ex ore eius. Interrogabant autem ipsum aliquando quidem de lege, ut eum blasphemum arguant, qui Mosen taxasset. hoc enim suspicabantur. Aliquando uerò interrogant de his quæ ad Cæsarem attinebant, ut eum denũcient seditiosum, & tyrannidis studiosum, & omnino talia, qualia animæ pessimæ & malignissimæ ac omni iniquitate plenæ excogitarent.

CAPVT XII.

Mat. 10.16 *Mar. 4.8.* QVum autem conuenisset innumera turbæ multitudo, adeò ut se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos, Primùm cauete uobisipsis à fermento pharisæorum, quod est hypocrisis. Nihil enim opertum est, quod non reuelabitur: neque absconditum, quod non scietur: quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine audientur: & quod in aurem locuti estis in conclauibus, prædicabitur in tectis.] Pharisæi quidem ipsum illaqueare tentabant in sermone, ut turbas ab illo abarcerent. At res in contrarium euenit, magisq; adierunt turbæ, & in turbas innumeras colligebantur, & ita singuli cupiebant appropiare ei, ut & se inuicem conculcarent. Sic igitur fortis est ueritas, & dolus infirmus. Iesus itaque uisa fraude pharisæorum, & quòd figuram quidem interrogantium gererent, re autem uera illaqueare conarentur: dixit discipulis suis de simulatione pharisæorum, arguens omnino illos, & denudans corda illorum simulatione plena. Fermentum autem uocat hypocrisin & simulationem, quòd acerba B sit, & plena ueteris malitiæ, & transformet corrumpatq; secum hominum mentes quibus admixta fuerit. Nihil enim sic mores alterat, uti hyprocrisis. Qui igitur Christum discunt, hypocrisin fugiunt. Christus enim cum sit ueritas, mendacio aduersatur. Porrò omnis hypocrisis mendacio plena est, & aliud quidem est, & aliud fingit. Pharisæi itaq; (inquit) latere se putant per hypocrisin, bonos mores sibi effingentes. Atqui nihil occultũ est, quod non reuelabit. Omnia enim & uerba & cogitationes nudæ ante iudicium in supremo illo die apparebũt: quin & in præsenti uita multa eorũ quæ occultantur, manifestari solent. Quæcũq; igitur in tenebris dixistis, & in promptuarijs & occultè locuti estis, prædicabunt in lumine & in tectis. Et hæc quidem uidetur ad discipulos dicere, sed ad pharisæos dirigit, insidias illorum insinuans: & quasi hoc eis manifestat, quamuis ad discipulos uideatur loqui. Quoniam ô pharisæi, quæcunq; in tenebris, hoc est in tenebrosis uestris cordibus cogitatis, tentantes me illaqueare, in luce audientur & cognoscentur. Ego enim sum lux, & non potestis à me occultari, sed in meo lumine omnia tenebrarum uestrarum consilia internoscuntur. Et quod inter uos in aures consultastis, ita mihi cognitum est & auditum, perinde ac super summa tecta prædicatũ fuisset. Poteris autem illa etiam sic intelligere, quòd lux, sit Euangelium: & tecta summa, Apostolorum summæ animæ. Quæcunq; autem pharisæi consultarunt, prædicata sunt postea & audita in lumine Euangelij, stante super apostolicas animas magno prædicatore spiritu.

Fermentum pharisæorũ

Hypocrisis.

Dico autem uobis amicis meis, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent quod amplius faciant. Ostendam autem uobis quem timeatis. Timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem conijciendi in gehennam. Certè dico uobis hunc timete. Nónne quinque passerculi ueneunt minutis assibus duobus? & unus ex illis non est in obliuione coram Deo. Quin & capilli capitis uestri omnes numerati sunt: nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis.] Postquam Dominus hypocrisin pharisæorum accusauit, & discipulos suos ab illa deterruit, & interim pharisæos iterum perstrinxit per hoc quod dixit, Quod dixistis in tenebris, audietur in lumine: nunc ad amicos suos perfectiora loquitur. Vbi enim spinas execuit, iam & bonum

semen

A semen seminat. Dico aūt uobis amicis meis. Ea enim quæ prius dixerat, non ad ipsos, sed ad pharisæos dicta fuerant. Vobis igitur dico amicis meis. Non enim omnibus sermo ille congruit, sed his qui ex toto corde diligunt, & dicere possunt: Quis nos separabit à dilectione Christi? Talibus enim admonitio illa conuenit. Ne timeatis, inquit, ab his qui occidunt corpus, & nihil amplius nocere possunt. Paruum enim damnum ab illis eueniat, qui corpori nocent, quod alioqui passurum esset etiā illis nō lædentibus. Ille autem dignus qui timeatur, qui nō solū corpus punit, sed & animā immortalem possessionē immortalibus subijcit pœnis, ijsq; ardētibus. Itaq; in † spirituale certamē ungit & præparat amicos suos Christus, testesq; suos facit, ac humano metu exuit. Homines enim (inquit) iram suā ultra corruptibile corpus extendere nequeunt, finisq; insidiarū illorū contra nos, carnis mors est. Deo aūt puniente, nō carnis solum damnū est, sed & misera anima cū supplicijs uadit. Scito autem hoc loco, q; peccatoribus mors ad supplicium infertur, & in hac uita puniuntur cū occiduntur, & in alia dum in gehennā conijciuntur. Perscrutans aūt uerbum, etiā aliud quiddā simul intelliges. Vides enim q; nō dixit, Metuatis eum, qui postq̃ occiderit, mittit in gehennā: sed, habentem potestatem mittendi. Non enim semper qui moriuntur peccatores, mittuntur in gehennam, sed sunt in potestate Dei, ut etiam dimitti possint. Hoc autem dico propter oblationes & distributiones quæ fiunt pro defunctis, quæ non parum conducunt etiam his qui in grauibus peccatis mortui sunt. Non omnino igitur postquam occidit mittit in gehennam, sed potestatē habet mittendi. Ne igitur cessemus per eleemosynas & intercessiones propitium reddere eum qui potestatem habet mittendi, non semper autem potestate hac utentem, sed & ualentem remittere quiddam: quoniā multi putant morientes pro ueritate à Deo derelictos. Ne hoc existimetis uos, inquit: nō enim moriemini quasi à me derelicti. Si enim nullus ex passerculis qui uenduntur, in obliuione est: multum abest ut uestra mors, qui amici mei estis, talis sit, quasi ego non prouideam uobis. Equidem tantam uestri curam gero, ut & omnia uestra subtiliter perspecta sint, &

Rom. 8.

† spiritualē fortitudinem.

Defunctorū auxilia. Purgatorij assertio.

B numerati capilli uestri. Quamuis igitur uos in tentationem cadere permittam, suppeditabo tamē ubertim sufferendi uires. Sæpe autem si quem infirmiorem uidero, nō permitto illum in tentationes incidere. Nam qui sum curator, & omnia bene scio, & numerata habeo etiam minutissima: distribuo unicuiq; quod suæ mensuræ cōgruit. Porrò si obseruaueris, in scriptura inuenies numerantem omnia quę ad mensuram uirilis ætatis perueniunt, dignaq; diuina enumeratione. Per caput autem uniuscuiusq; Christi fideliū, intelligenda uita Christo grata: per capillos uerò eius, particularia opera, & quibus corpus mortificatur, quæ numerātur apud Deum & supputantur. Talia enim nostra opera diuinā uisitationem merentur. Iam quidam intelligunt per quinq; passerculos, quinq; sensus, qui duobus minutis assibus ueneundantur, hoc est, nouo & ueteri testamento, & non sunt in obliuione apud Deum. Quorum enim sensus rectè componuntur, & sobrij sunt, & rationi subduntur, ita ut nō sint inutiles, sed ualde utiles in spiritualem cibum: hi non sunt in obliuione apud Dominum.

Exod. 30. Nu. 26. 32.

Dico autem uobis, omnis quicunq; confessus fuerit in me coram hominibus, & filius hominis confitebitur in illo coram angelis Dei. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. Et quisquis loquitur dictum in filium hominis, remittetur illi: ei uerò qui in spiritum sanctum conuicium dixerit, non remittetur. Cum autē adduxerint uos ad synagogas, & ad magistratus ac potestates, nolite soliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Spiritus enim sanctus docebit uos in eadem hora quid oporteat uos dicere.] Nunc autem præmiū martyrij adijcit. Postquam enim dixit, ne timeatis ab his qui occidunt corpus: & adiecit quòd capilli uestri numerati sint: ne quis dicat, Da mihi etiam mercedem aliquā, quid enim mihi profuerit si capillos numeraueris? Vis, inquit, etiam mercedem? audi: Quisquis cōfitebitur in me, * confitebitur coram Deo. In me (dicit) cōfitebitur, hoc est, meo adiutorio adiutus, & mea uirtute. confitebor igitur & ego in illo, hoc est, sub ipso cooperans. Opus enim habemus & nos Deo duce, sine quo nihil possumus: & Deus quoq; opus habet nobis. Si enim non inuenerit in nobis opera digna, neq; nos assumet: alioqui personarum acceptor esset. Confiteamur igitur & nos in illo, hoc est, in eius cooperatione: & ipse in nobis, hoc est, † intra nos cooperans. Si enim non dederimus ei occasionem, nō confitebitur

Mat. 10. 12. Mar. 3. 8.

* agnoscetur

Deus opus habet nobis.

† in nostra cooperatione

tebitur pro nobis. Qui autem negauerit, non in uirtute Dei negat: ideo non appo- A
Ioan. 15. nit, in me, sed qui negauerit me. Quid autem si etiam hoc uult, quod omnis sanctus manet in Christo, & Christus manet in eo? Iuxta quod dictum est, Quisquis confitebitur in me, hoc est, in me manens, confitebor utique & ego in illo manens. Et omnis qui dixerit sermonem in filium hominis, remittetur ei: hoc est, qui blasphemauerit in me, qui uideor purus filius hominis, & comedo, & bibo, & cum publicanis & scortis uersor: ueniam consequi poterit, siue pœnituerit, siue non. Non enim imputatur ei pec-
Cauté. catum si nō credat. Quid enim uidit ut credat? uel potius: Quid non uidit conuicio dignum? Vidit hominem uersantem cū scortis, & ideo blasphemat eum: nō igitur imputatur ei peccatū. Verisimile enim uisum est: nam quomodo filius Dei, qui cum scortis uersatur? Blasphemat igitur & impostorē uocat eum, qui sic conuersatur, & facientē se
Quando quis peccet in spiritum sanctum. filiū Dei. Quando aūt quis conuicia dixerit in spiritū sanctū, non remittetur ei. Quod uerò dicit, hunc sensum habet: Quādo uidēs diuina miracula, & opera magna & præcellentia discredit, & calūniatur spiritus sancti operationes, illas Beelzebul attribuēs, is blasphemat & conuiciū dicit in spiritū sanctum. Et in spiritu maligno & non diuino
Cauté. miracula fieri dicens, ueniā non cōsequetur, & non erit innocens, si nō pœnituerit. Et enim qui filiū hominis blasphemat, peccatū non imputatur: ideo etsi nō agat pœnitentiam, ueniā cōsequetur. Videnti aūt diuini spiritus opera, & blasphemanti, absq; pœnitentia peccatū non remittetur. peccatū enim maximū habet. Cum aūt adduxerint uos
Hominū infirmitas duplex. ad magistratus & potestates, &c. Quia infirmitas nostra duplex est, & uel propter timorem pœnarū fugimus martyriū, uel propter simplicitatē, eo q nō possumus reddere rationē nostræ fidei: sanauit quidē metū qui ex pœnis, quia dixit, Ne timeatis eos à quibus occiditur corpus. Sanat quoq; nunc morbū qui ex simplicitate. nam quoniā non multi sapientes secundū carnem crediderūt, sed plures laici: Ne timeas (inquit) qui simplex es, & agrestis ac idiota, neq; solicitus sis quomodo uel quid respondeas tyranno cū interrogatus fueris, uel quid dicas. alius concionandi modus erit. Spiritus enim sanctus docebit uos in illa hora quæ loqui oporteat: atq; ita quid fuerit opus solicitudine, si B
quidem in illa hora à spiritu sancto docendus eris? Sic igitur utroq; modo nos ad martyrium instruit: sanat metum qui est ex corporali infirmitate, & qui ex simplicitate.

Ait autem ei quidam de turba, Magister, dic fratri meo ut diuidat mecum hæreditem. At ille dixit ei, Homo quis me constituit iudicem aut diuisorem super uos? Dixitq; ad illos, Videte & cauete ab auaritia, quia non in abundantia cuiusquā uita eius est ex ijs quæ possidet.] Docens nos Dominus quomodo oporteat cōtemnere temporalia, & q non opus sit multum occupari in terrenis, dimittit à se eum qui uocauerat se ut partiretur hæreditatem paternam: ideo & dicit, Quis me constituit iudicem uel diuisorem super uos? Quoniam enim ille omiserat petere utilia, & animæ saluti conferentia: in terrenis & temporalibus negocijs quærebat ipsum facere diuisorē: cuius gratia quasi uulgarem & nihil ex utilibus discere ualentem dimittit, idq; mansuetè & non
Non cōtendendum cū fratribus pro temporalibus. austerè faciens. Docet autem omnino per hoc omnes & qui tunc & qui nunc audiunt, omnia quidem terrena negligenda, & ob temporalia negocia nō contendendum cū fratribus, cedendum aūt magis illis, etiamsi uelint auari esse. Ab eo enim (inquit) qui aufert tua, ne repetas. Quærenda igitur quæcūq; utilia & necessaria sunt ad salutē animæ. ideo & subdidit dicens, Videte & custodite uos ab auaritia. ut à diabolica quadam fouea admonet nos ut fugiamus. Ad quos autem dixit, Videte & custodite uos ab auaritia? Ad duos illos fratres, quoniam de hæreditate illi contendebāt. Verisimile autem erat unum ex illis duobus alterū iniuria affecisse, & propterea de auaritia cū illis loqui-
Coloss. 1. tur. Magnū enim hoc malū: idcirco & Paulus idololatriam ipsam uocat: fortè q ad solos pertineat qui Deum ignorant: uel, id quod etiā uerius, quia idola gentiū, argentum & aurū. igitur qui colit argentū & aurum, similis est idolorū cultoribus. Eandē enim
Diuitias nō comitatur uita longæuitas. materiam adorant & amplexantur uterq;. Superuacua itaq; fugiēda. Quare? Quia nō in abundanti quodā uita illis est: id est, nō cōtinetur uitæ mensura abundantia. neq; enim qui multa possidet, diutius uiuit: neq; comitatur diuitiarū multitudinem uitę longæuitas. Hoc aūt dicit Dominus confutans cogitationes amantium diuitias. Quoniā autem diuitiarū amatores existimāt q multo tempore diuitias possessuri sint, & quasi diu uicturi, undequaq; opes colligunt, dicit, Miser & ærumnose, nunquid ex multorū

posses-

A te. Incertum enim num ad senectutem pertingas, cuius gratia thesaurizas. Manifestũ autem quod nunc insumis in opes conquirendas.

Dixit autem similitudinẽ ad illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis uberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se dicens, Quid faciam, quia non habeam quò congregem fructus meos? Et dixit, Hoc faciam, Destruam horrea mea, & maiora extruam, & congregabo illuc omnia bona mea, quæ mihi nata sunt: & dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, gaude. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetent abs te: quę uero parasti, cui cedent? Sic qui recondit sibi, nec est erga Deum diues.) Postquam dixit uitam hominis non produci cum diuitiarũ abundantia, ad confirmationem eius affert etiam parabolam: & uide quomodo describit nobis insatiabiles stulti diuitis cogitationes. Deus enim sua faciebat, & solitam ostendebat misericordiam, ut non unus tantum agellus, sed tota regio uberes illi fructus afferret: uerùm hic tam immisericors erat, ut antequam reciperet ea, clauderet. Vide item & diuitũ uoluptates. Quid faciam? Neutiquam pauper ita loqueretur, quid faciam? sed, non habeo quomodo induar, quomodo alar. Vide autem & diuitis uoces, Quid faciam, quia non habeo ubi congregem fructus meos? Bona quidem est quies. Siquidem & pauper dicit, quid faciam, quia non habeo: & diues dicit, quid faciam quia habeo? Quid igitur lucramur ex eo quod plura congregamus? Quietem enim non lucramur, & manifestum id, quòd à curis: tantum autem peccatorum multitudinem nobis accumulamus. Destruam horrea mea, & maiora extruam: quòd si regio plures in posterum fructus attulerit, iterum illa destrues, & alia ædificabis? Et quæ utilitas destruendi & extruendi? Habes horrea, pauperum uentres, quæ multa capere possunt, quæque incorruptibilia sunt: cœlestia enim sunt & diuina: quandoquidem qui pascit pauperem, Deum pascit. Vide item & aliam insipientiã. Prouentus meos, hoc est, quæ mihi nata sunt, & bona mea. Non enim putabat hæc se habere ex Deo, alioquin ut dispensator Dei aliter hæc disposuisset: sed suis laboribus parta pu- *Horrea diuitiarũ nostrarũ sint pauperum uentres.*

B tabat. idcirco & sibi hæc tribuens, bona sua & sibi nata dicebat, quasi diceret, Nullũ habeo socium, nullum diuisorem facio: nõ Dei sunt, sed mea: solus igitur fruar, & ad fruitionem illorum Deum nõ assumam. Quia autem ista stulta, uideamus & reliqua. Anima, habes multa bona reposita in multos annos. Longam sibi præstituit uitam, quasi & illam, terram colendo excoluisset. non enim & illa tibi inde nata est, neque hoc tuum bonum. comede, bibe, lætare. Euge quales animę tuę affectiones. nam comedere & bibere, irrationalis animæ bonum est: igitur cum etiam ipse talem animam sortitus sis, meritò illi hæc tribuis. Rationalis uerò animæ bonum est, intelligere, ratiocinari, lætari in lege Dei, & bonis cogitationibus. Non sufficit autẽ tibi & comedere & bibere ô stulte, sed & abominabilem uoluptatem & turpissimã quę hanc consequitur, animę imperas? Clarè enim Dominus per hoc quod dicit, lætare, affectiones declarauit libidinosas, & intemperatas, quę satietatem ciborum & potuum comitantur. Dixit autem ei Deus, Stulte, hac nocte animã tuam repetent. Non hoc dicitur quasi Deus familiare colloquiũ habeat cum diuite, Dixit autem ei Deus: sed sensum hunc habet quod dicit, Cum hæc ille in mente haberet, dixit Deus (fingitur enim hęc parabola) Stulte. Insipiens enim est & uanus omnis qui talis est, sicut & Dauid dicit, Vane omnis homo. & causa est: thesaurizat & nescit cui congreget ea. Nam quo pacto nõ est insipiens, qui ignorat quia uitæ mensura apud solum Deum, nec sibi quisquã suam uitã definire posit? Obserua item & uerbum, & repetent. Angeli enim sicut crudeles tributorum exactores & terribiles, tuam repetent animam, te etiam inuito, utpote propter uitæ præsentis immodicum amorem obluctante. Nam à iusto non repetitur anima, sed ille gaudens & exultans cõmendat eam Deo patri spirituum, neque mortem ægrè fert. Corpore enim circũamictus est ut onere, quod leuiter deponit. Peccator uerò qui animã carni subdidit, corpori nimium affectus, etiam illam fecit carnem, indiuulsam eam habere uult: idcirco dicitur ab eo repetita, sicut ab inobediente quodam debitore, qui traditur crudelibus exactoribus. Vide quoque quòd nõ dixit, Repeto animam tuam: sed, repetent. Iustorum enim animę in manu Dei. Et profectò in nocte ab huiusmodi repetitur anima. Non enim habet lumen diuinæ scientiæ sibi fulgens, sed cum est in nocte cupiditatis diuitiarum, & ab illa obtenebratur, morte comprehenditur. Sic utique

Eccl. 11. *Rationalis animæ bona.* *Psal. 38.* *Sapien. 3.*

stultus

stultus est qui thesaurizat, & insipiens dicitur, & nō perficit cogitationem suam, sed in ipso cogitationis momento ex tota uita abscinditur. At si pauperibus & Deo congregasset, non sic se habuisset. Audiamus igitur, ut diuites fiamus in Deum, hoc est, ut in illo fiduciam habeamus, & ut ille habeat nostras diuitias, & diuitiarū cellam, nec dicamus bona nostra, sed bona Dei. si autem Dei sunt bona, ne priuemus Deū bonis suis. Hoc est ditari in Deo, credere quod si omnia dedero, & euacuauero me totum, nō me aliquid rerum necessariarum defecturum est. Promptuarium enim meum Deus est: aperiam & tollam necessaria, & ea quibus mihi opus fuerit. A

Matth. 6. Dixitq; ad discipulos suos, Ideo dico uobis, Nolite soliciti esse animæ uestræ quid edatis, neq; corpori quid induamini. Anima plus est q̄ esca, & corpus plus quàm indumentū. Considerate coruos, quia non semināt, neq; metunt, quibus non est penariū, neq; horreum, & Deus pascit illos. Quanto magis uos præstatis uolucribus? Quis autem uestrûm sollicitudine sua potest adijcere ad staturā suam cubitum unum? Si ergo ne id quidē quod minimū est, potestis, quid de cæteris sollicitì estis?] Paulatim in sublimiora subducit doctrinam Dominus. Vide enim ordinem. Docuit cauere ab auaritia, & apposuit parabolam illam de diuite, per illam monstrās q; insipiens sit qui plura desiderat. Deinde proficiēs sermone, neq; de necessarijs solicitos nos esse sinit. Quemadmodū igitur diabolus à paruis incipit, ut nos in grauiora mala faciat incidere, quamobrem & myrmicoleon à Iob nominatur: ita ediuerso Dominus resoluit eius opera. Primùm enim magna peccata fugat, deinde etiam principia eorum ostendit. Cum igitur indicasset ut ab auaritia caueremus, uenit & ad ipsam radicē, ut & ipsam amputet, solicitudinem inquam, & dicit: Propter hoc dico uobis, quoniam insipiens est, qui plura q̄ uitæ necessitas exigat, inquirit, & plus in hac uita appetit, qualis erat diues. idcirco dico uobis, ne solicitisitis animæ uestræ quid comedatis: nō quòd mentales animæ comedant, sed quia apparet animam non aliunde corpori colligari, nisi nos alamur, propterea sic dicit. Et aliter, Corpus quidem mortuum induitur, non pascitur autem.

Diabolus apud Iob 4. cap. myrmicoleon nuncupatur secundum septuaginta interpretes. nos autē habemus, Tigris periit, &c.

Proinde quia animatorum est pasci, meritò addidit animæ pasci. An non & nutritiua uis anima dicitur? Igitur ne soliciti sitis uegetatiuæ parti animæ non rationalis, quid comedatis, neq; corpori quo induamini. Deinde affert rationem: nam qui maius dedit, nempe animam, non daret & cibum? Qui dedit corpus, nónne & indumentū dabit? Postea etiam ab exemplo coruorum probat q; nos obseruet, uolatilia in medium afferens. Potuerat enim sanctos prophetas in medium afferre, utpote Heliam uel Mosen, sed ad maiorem pudorem uolatilia affert. Deinde & aliam rationē adducit. Dic quæso, quid solicitudine proficis? Adijciēs ne etiam staturæ tuæ uel minimum quid? Non, immò aufers potius quippiam è carnalibus. Solicitudo enim arrosio est. Si igitur adijcere non potes id quod minimum, quid de reliquis solicitus es? Perspicuū enim, quòd sicut Deus incrementum dat, ita & alia dabit. B

Solicitudo.

Considerate lilia quomodo crescunt: non laborant, neq; nent. Dico autem uobis, nec Solomon in omni gloria sua uestiebatur sicut unum ex istis. Si aūt gramen quod hodie est in agro, & cras in clibanū mittitur, Deus sic uestit: quanto magis uos uestiet, ô parum fidentes? Et uos nolite quærere quid esuri sitis, aut quid bibituri: & nolite in sublime tolli. Hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem uester scit quòd istis indigeatis. Quin potius quærite regnum Dei, & hęc omnia adijcientur uobis.] Et hoc liliorum exemplum posuit, ut nos magis inhortaretur. Si enim hęc sic uestit Deus, ut neq; Solomon in omnibus delicijs suis posśit sic uestiri quomodo unū ex istis, idq; cum nulla sit necesśitas pulchritudinis liliorum: quanto magis uos, qui tam digna creatura estis, uestiet: præsertim cum necesśitas corporis indumentum postulet? Quid igitur, dicet quispiam, iubes ut non colamus agros? Non dixit, ne colatis agros: sed, ne soliciti sitis. Etenim non prohibeo ne labores, sed ne solicitus sis, interdico: hoc est, ne spem in illis habeas. Sic qui laborat, & spem habet in Deo, is citra solicitudinem uiuit. Solicitudinē enim ut à Deo abducentē resecat Deus. Proinde dicit, Ne quæratis quid comedatis, uel quid bibatis, & nolite in sublime tolli. In sublime tolli prorsus nihil aliud dicit quàm distractionē, & mentis instabilem uersionem, nunc hoc nunc illud cogitantis, & ab hoc in illud salientis, & semper sublimius quiddam imaginantis secum. An non hoc fuerit in sublime tolli? Hanc igitur solicitudinem, hoc est ita in sublime tolli,

Solicitudo prohibetur non labor.

In sublime tolli quid sit.

A tolli, quia à Deo abducit, prohibet Dominus, dicens hæc omnia gentes inquirere. Solicitudo enim non solis necessarijs contenta est: sed, ut dixi, semper amplius & maius quid requirit, & propterea dicitur μετεωρισμὸς elatio in sublime. Et ut aliquid exempli gratia dicam, Non habemus panem, solliciti sumus unde habeamus: & non in hoc subsistimus, sed & ut adipem frumenti, deinde & uinum, idque fragrantissimum, & ad hæc assas carnes, & ad has attagines & phasianos. Vides solicitudinē, & in sublime ac amplius extollentiam, quam dicit μετεωρισμόν. Eapropter Dominus amputat hæc omnia. Gentiles enim hæc quærunt. Insuper & aliam affert rationē: quia pater uester scit quia his opus habetis. immò non unam rationem, sed multas. Pater est (inquit) & si pater, quomodo non daret? sed & scit, quomodo enim ignoraret? sed & quòd opus habetis. Non enim superflua sunt, sed nobis necessaria. Igitur cum & ipse sit pater, & uos opus habeatis, & sciat ille, quomodo non daturus esset? Quærite igitur regnū Dei ante omnia, & temporalium solicitudinem abijcite, quæ ab illo abducunt, adijcienturque uobis tunc omnia. Vides quòd si parua quæsieris à Deo, nihil illi gratum facias. munificentiam enim eius dehonestas. Sin quæsiueris magna, & illa accipies, & cum illis accipies etiā parua. Nam cum te uiderit occupatū in regno Dei, necessariò & de omnibus prouidebit. An non & nos in rebus proprijs sic facimus, & magis curam illorum agimus, qui se totos nobis manciparunt, deque illis soliciti sumus, tametsi seipsos ipsi negligant? quanto magis id agit Dominus? Propterea Dominus omnium temporalium curam reijcit, ut quæramus regnum eius, id quod de temporalibus soliciti non faciunt.

Solicitudo cur μετεωρισμὸς dicta.

Noli timere pusille grex, quia complacitum est patri uestro dare uobis regnū. Vendite quæ posſidetis, & date eleemosynam. Parate uobis sacculos qui non ueterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quo fur non accedit, neque tinea corrumpit. Vbi enim thesaurus uester est, ibi & cor uestrum erit.] Dominus nominat discipulos, & doctrinam suam suscipientes, pusillum gregem: uel quòd pauci sunt in mundo qui sponte paupertatem illam obeant: uel quòd si ad angelos conferantur, numero incomparabiliter inferiores sint, quia multo plures sunt angeli. Et manifestū est hoc ex parabola quā
B dixit Dominus, quòd gaudeat pastor plus super una oue inuenta quæ perierat, quàm super nonagintanouem quæ non errauerunt. Quo loco monstratur quòd sicut unum se habet ad nonagintanouem, ita humana natura ad angelicā. Ne timeas igitur, dicit, ô pusille grex, hoc est, ne sis incredulus. gerit enim tui curam ac prouidentiam Deus, etiam si tu sollicitus non sis. Quare? quia bonū uisum est, & placet patri ut det uobis regnum. Qui igitur uobis regnum dat, multo magis terrena cōcedet. Ne igitur sis incredulus, quòd si diuitiarum solicitudinem abieceris, non sis habiturus aliquem qui tibi prouideat: sed uende ea quæ habes, & da eleemosynam, & fac tibi thesaurū indeficientem. Adhæc persuadet nobis rationibus quibus contradicere non possumus. In hac enim uita, inquit, tinea corrumpit, in cœlis autem non sic. Non ergo insipientis esset colligere thesauros in loco in quo corrumpuntur? Postea quia aurum à tinea non corrumpitur, dixit, & quo fur non accedit. Tinea quidem non corrumpit aurum, sed fur diripit. Denique quia non omnia furto pereunt, adijcit rationem maiorem, & contradictione superiorē. Vbi enim est thesaurus uester, inquit, illic & cor uestrum erit. Esto enim, inquit, quòd neque tinea corrumpat, neque fur accedat: istuc ipsum tamen habere cor addictum thesauro defosso, & animam, quæ diuina possessio est, injicere terræ, per se quanto supplicio fuerit dignū? immò quomodo non summo? si quis animaduertat. Vbi enim thesaurus tuus, illic & cor tuum: si in terra ille, & in terra hoc: sin autem in cœlo ille, sursum est & hoc. Quis igitur non sursum esse, & non sub terra, mallet? Quis non diligeret potius esse angelus, quàm talpa semper in subterraneis latebris agens?

Pusillus grex quis, & quare.

I. ferius cap. 15.

Sint lumbi uestri præcincti, & lucernę accensę, & uos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptijs: ut cum uenerit & pulsauerit, cōfestim aperiant ei. Beati serui illi, quos cū uenerit dominus, inuenerit uigilantes. Amen dico uobis quòd præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Et si uenerit in secunda uigilia, & in tertia uigilia uenerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi. Hoc autem scitote, quòd si sciſſet paterfamiliàs qua hora fur uenturus fuiſſet, uigilasset utique, nec paſſus fuiſſet perfodi domū suam. Et uos igitur estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet.] Dominus postquam discipulum suum absque superfluis

perfluis fecit & nudauit ab omni solicitudine & cupiditate temporaliũ,& ita planè leuem reddidit,nunc & ministrũ suum facit. Eum enim qui minister esse uoluerit,leuem & expeditum esse oportet,ideo dicit,Sint lumbi uestri præcincti,hoc est omnibus modis parati estote ad opera Domini uestri. Et lucernæ ardentes in manibus uestris,hoc est,ne in tenebris & absq; iudicio uersemini, sed sit uobis lumen uerbi,quod monstrabit uobis quæ facienda,& quæ non facienda. Est igitur hic mundus,nox. Porrò succincti lumbis sunt,qui actiuam uitam agunt. eiusmodi enim habitibus utuntur operarij, quibus & ardentibus candelis opus est. Opus enim habet uita actiua etiam iudicij dono, ut is qui actiuam uitam agit, non solum sciat quid oporteat facere,sed & quomodo. Multi enim bonum quidem fecerunt,sed non bene. & tales quidem succinctu fuerunt lumbis,& opera quidem fecerunt,sed non bene: nec habuerunt ardentes lucernas in manibus,hoc est,nõ habuerunt rectum iudicium,sed uel in fastum inciderunt, uel in aliud arrogantiæ præcipitium. Consideres autem & hoc,quòd primùm lumbi uestri succincti sint,deinde lucernæ ardeant. Primùm enim operatio,& deinde contemplatio,quæ mentis est illustratio. Lucerna enim est mens nostra,quæ cum habet lumen Dei in se fulgens,tum dicitur ardere. Demus igitur operam,ut uirtute simus præditi duas habentes lucernas ardentes, & sermonem internũ in affectibus,& quẽ pronunciamus:& internũ quidem,ut per omnia animam illustret: eum autem quem proferimus,ut in lingua refulgeat lucidus. Et internus nos illuminet: doctorum autem sermo,& qui pronunciatur,alios. Et nos similes simus hominibus expectantibus dominum suum quãdo reuertatur à nuptijs. Quis autem hic dominus alius quàm Christus Iesus? qui humanã quidẽ assumpsit naturã, & sicut sponsam copulauit sibi,& nuptias fecit,in carnem unã ei se adiungendo: immò non unas fecit nuptias,sed multas. Quotidie enim nuptiæ fiunt in cœlo sanctarum animarum, quas ei cõmendat Paulus uel si quis similis Paulo uirginem castam. Redit autem ex cœlestibus nuptijs,fortasis in uniuersali consummatione mundi,quando de cœlis ueniet in gloriam patris. Fortasis autem & in uniuscuiusq; propria morte inexpectatus aduenit. Beatus igitur ille quem inuenerit succinctis lumbis,hoc est uerum Christianum philosophum agentem,& ad ministerium Dei præparatum, & habentem lucernam rationis & iudicij ardentem: & non solum facientem quod bonũ, sed bene etiã: accipientemq; & contemplationis lucernam. Bene enim & rectè operando acquirimus etiam contemplationis lucernam: immò duas lucernas,& unam quæ est in corde,& alterã quę in sermone. Eiusmodi ministri etiã Dominus minister erit. Præcingetur enim, inquit, & recumbere illos faciet, & præteriens ministrabit illis. Præcingitur itaq; Deus secundum quod non omnium bonorum effusionem nobis suppeditat,† sed sibi reseruat illam. Quis enim potest capere quantus sit Deus? & manifestum est ex Seraphim,qui se obtegunt propter excellentiam diuini luminis. Porrò recumbere facit bonos seruos. totos enim per omnia quiescere facit. Nam sicut qui recumbit,toto corpore quiescit: ita in secundo aduentu omnes sancti per omnia quiescent. Etenim in hac uita quietẽ corporis nõ inueniunt. Alibi autem cum animabus spiritualia & diuina eorum corpora incorruptionem hæreditabunt,& omni quiete fruentur,& erit Deus omnia in omnibus illis. Ministrat uerò dignis,par eis retribuens: & sicut ipsi ei ministrauerunt, ita etiam ipse eis uicissim ministrat,& dapsilem eis mensam præstat, exhibens spiritualium donorũ lauticias. At per secundam & tertiã uigiliam intelligas uaria uitæ nostræ tempora: ut exempli gratia aliquid dicam,Quemadmodum qui in secundam aut tertiam uigiliam uigilat,uigilantissimus esse uidetur (istis enim horis homines maximo & primo somno tenentur) sic obsecro etiam intelligas in diuersis uitæ nostræ statibus esse horas quæ beatos nos faciant,si uigilantes inuenti fuerimus. Rapuit quis diuitias tuas, mortui sunt tibi filij, calumniam passus es: si in illiusmodi temporibus non fueris lapsus,sed uigilans inuentus à Deo & Domino,& nihil aliud præter mandata Domini feceris: utiq; uigilantem te in secunda & tertia uigilia inuenerit,hoc est in periculoso & graui tẽpore,quod mortiferũ somnum & casum dissolutis animabus præbet. Opus itaq; fuerit uigilantia. Patrifamiliâs enim assimilamur,qui si uigilauerit, nihil ex rebus eius auferre poterunt fures. sin autem somniculosus fuerit, ablatis omnibus fur euadit. Per furem quidam hoc loco intelligunt diabolum, sicut & per domum animam: & patremfamiliâs, hominem

[Margin notes: *Primùm operatio, deinde cõtemplatio.* — 2. Cor. 11. — † sed illam restringit. — *Esaiæ 6.* — 1. Cor. 15. — *Secunda & tertia uigilia que intelligantur.*]

A B

A nem, sed non apparet expositio satis accommoda textui. Furi enim hoc loco dominicus aduentus comparatur, eo quòd repentè & inopinatò ueniet: sicut & apostolorum quidam dicit, Dies enim Domini quasi fur in nocte. Et hoc loco uide quomodo interpretatur Dominus quis sit fur. Nam dicit, Et uos igitur uigilate, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet. Dicunt quidam quòd per primam uigiliam intelligantur hi qui alijs sunt diligentiores: per secundam uerò, qui aliquantum profecerunt: per tertiam autem, qui etiam illis sunt inferiores. At alij diuersas ætates exposuerunt, & primam, qua adolescentes sumus: secundam, qua uiri: tertiam, qua senes. Beatus igitur quisquis quacunque ætate inuentus fuerit uigilans, nec in operãdo bonũ negligenter se gerens. 1.Petr.3.

Dixit autem ei Petrus, Domine, ad nos dicis istam parabolam, an etiam ad omnes? Ait autem Dominus, Quisnam est fidelis dispensator ac prudens quem constituet dominus super famulitium suum, ut det illis in tempore dimensum cibũ? Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus, inuenerit ita facientem. Verè dico uobis, quòd omnibus quæ possidet, præficiet illum.] Interrogauit Petrus ceu curam omniũ habens, & pro auditoribus solicitus, tanquam fratrum amator, & cui iam concredita ecclesia, num ad omnes parabolam dicat. Dominus uerò nõ manifestè ad interrogationem respondet, sed occulto quodam modo indicat quòd dicta parabola cõmunis sit, & ad omnes quidem pertineat fideles, & ad uos apostolos, & in primis eos qui uel doctrina uel dignitate præsunt. Verùm audi quisnam sit fidelis ac prudens dispensator. Parabola enim prędicta multis, inquit, congruit. Nunc autem de his qui præfecti sunt alijs, dubito quis inueniatur duo hæc habens, fidem dico, & prudentiam. Rarus enim hic, & inuentu difficilis. Nam sicut in dispensationibus diuitiarum si quis fidelis fuerit domino suo, non autem prudens, disperdit res domini, nesciens illas dispensare sicut conuenit, sed dat quando non oportet, & damnum facit domino maius: iterum si prudens quis fuerit, & expendat, infidelisque sit, & fur, is tanto magis intolerabilis, quãto prudentior: ita & in diuinis opus est fide ac prudẽtia. Scio enim multos qui uidentur uirtute ac pietate ac fide præditi propterea quòd ecclesiastica prudenter administrare nequeant, damnosos esse ecclesiæ, & non solum facultates, sed etiam animas perdere: ut exempli gratia, Peccauit quispiam peccato quod animam offendit: nisi prudens sit qui præsidet, sed tantum habeat fidem, hoc est uirtutem absque iudicio: uel ex immodica increpatione, uel ex intempestiua illius mansuetudine corrumpitur is qui lapsus est, & non sanatur, sed conteritur. Quisquis igitur fidelis & prudens inuentus fuerit, constituetur in ministerio Domini, hoc est super omnes seruos, ut unicuique det mensuram frumenti in tempore suo, siue hoc sit sermo doctrinæ quo aluntur animæ, siue operum exemplum, & mandatũ quomodo uiuere oporteat. Beatus qui talis fuerit inuẽtus, & super omnia sua cõstituet illum Dominus. Non solum inter seruos, sed & sublimiori gradu prouehens, super omnia constituet, ut ei & terrena subsint & cœlestia. Talis erat Iesus Naue, talis Helias. ille enim soli, hic autem nubibus cœli imperabat. Et omnes simpliciter sancti, ut amici Dei, his quæ amici sunt utuntur. Communia enim sunt omnia amicorum. Et omnis qui in solitaria uita actiuam uitam agit, & seruiles affectiones, iram & concupiscentiam gubernat, & suam cuique mensuram tritici in tempore distribuit, iram quidem ita, ut odio habeat odio habentes Dominũ, & suas inimicitias aboleat: cõcupiscentiã uerò ita, ut necessariã carnis gerat curam, & omnem in Deũ dirigat: omnis inquã talis beatus est, & assequetur etiam contemplationem, & super omnia quæ Domini sui sunt constituetur, merebiturque contemplatiuo oculo perspicere & eas quæ non propriè dicuntur facultates, & eas quæ propriè, æternas dico. *In diuinis quoque fide ac prudentia opus est.* B *Iosue 10.* *3.Reg.17.* *Act.4.*

Quòd si seruus ille in corde suo dixerit, Differt dominus meus reditum: cœperitque percutere seruos & ancillas, & edere bibereque, & inebriari: ueniet dominus serui illius in die quo non sperat, & hora qua nescit, & dissecabit eum, partemque eius cũ infidis ponet.] Væ talibus seruis, qui donum spiritualis præsidentiæ acceperunt, & dispensationem sibi commissam infideliter gerunt, & bibunt ac inebriantur: siue ebrietatẽ sensibiliter intelligere uolueris (contingit enim & hoc malis ecclesiarũ præsidibus, qui deliciose uiuunt de bonis pauperũ) siue etiam per ebrietatẽ intelligere placet peruersionem status mentis per falsas doctrinas, uel amorem diuitiarum. Verberant enim tales præsides seruos & ancillas, hoc est offendiculo sunt infirmioribus ecclesiæ, quorũ per-

cutiunt conscientiam. Etenim infirmus & pusillanimis cum uiderit me episcopum ui- A
tam male transigere percutitur conscientia offensus, & plagam accipit in corde, fitq; in firmior. Hæc autem omnia contingunt infideli seruo ex eo quod dicit, Differt Dominus meus reditum. præ ignauia enim hoc facit, non cogitans horam mortis. Nam si cogitaremus uenturum Dominum, & in foribus finem & consummationem uitæ nostræ, minus utiq; peccaremus. Verùm uide & suppliciũ. Dissecabit, inquit, illum, hoc est priuabit illum docendi gratia: ne quis enim putet quòd ipsi conserat donum ad hoc ne grauius puniatur. Quomodo, inquit, conserat ei donum cum illo tunc nudatus inueniatur? dissecari enim significat gratia priuari. Enimuero ille tunc miserabilis inuenitur, quod sit caro, & non spiritus: quia tunc sumus in spiritu secundũ Apostolũ, quando spiritus Dei habitat in nobis. Qui autem non ambulat spiritu, sed in carne est, & expers inuentus fuerit uitæ spiritualis, cum incredulis ordinatur, utpote qui cum incredulo mundo condemnatur: quoniã nihil utilitatis ab apparente fide percipit. Vera enim fides in ipso non fuit. nã si in eo fuisset uera fides, dispensator fidelis fuisset. uerùm nũc quia bibens & se inebrians fuit, & res Domini corrumpens, fidem ueram non habuit, quæ exigitur à dispensatoribus. bene ergo cum infidis ponitur portio eius. Priuatus enim dono & nudatus, mutilus inuenitur, & non integer.

Rom. 8. Quando simus in spiritu

Ille autem seruus qui cognouit uoluntatẽ Domini sui, nec se præparauit, neq; secundum uoluntatem eius fecit, plagis uapulabit multis. qui aũt nõ cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Porrò cuicunq; multum datum est, multũ quæret ab eo: & cui commendauerunt multũ, plus petent ab eo.] Hoc loco amplius quiddam ac terribilius nobis demonstrat Dominus. Non solum enim, inquit, gratia nudabitur qui talis est, & nihil sibi proderit hoc ut liberetur à pœnis, sed & maioris condemnationis causa erit dignitatis magnitudo. Quo plus enim scit qui peccat, tanto grauiorem pœnam sibi accersit. Et in sequentibus hoc manifestius fit. Cui enim datũ est multũ, ab eo requiret̃ etiã multũ: & cui cõmendauerunt multum, plus petent ab eo. Per hoc enim signat̃, pœnã quã merent̃ doctores, futurã maiorẽ. Datur igit̃ & commendat̃ doctoribus: datur quidem, ut gratia sanãdi morbos, & faciendi miracula. commendat̃ aũt eis uerbi & doctrinæ donũ. Et cum dixit, dat̃, nõ subiungit, amplius exigent: sed cum dixit, commendat̃, & ꝑfectò donũ uerbi opus habet labore, & amplius exigit̃ à doctoribus. Oportet enim eum non esse desidem ac ignauũ, sed multiplicare talentũ uerbi. Igit̃ cui commendauerunt intelligere debes, cui multũ datum ad usuram. Vsura enim commendatũ & depositum hic signat. At sunt qui quærant: Esto, bene, puniat̃ is qui scit uoluntatẽ Domini, & non facit: qui aũt nescit, quare punitur? Eo q potuisset etiam ipse discere, & noluit, sed piger fuit, ipse in causa fuit quo minus didicerit: quapropter puniendus est quòd sponte non didicit. Timeamus fratres. Nam si is qui nihil scit, omnino dignus est plagis: quæ excusatio liberabit eos qui scienter delinquunt, maximè si doctores fuerint? Grauior enim est hæc condemnatio. B

Vsura.

Ignem ueni missurus in terram, & quid uolo, si iam accensus est? Sed baptismo habeo baptizari, & quomodo constringor donec perficiatur?] Per ignem quidẽ & prædicatio intelligitur. Sermo enim ignis est, qui consumit omnem materialem & imperfectam cogitationem, & simulacra abolet cuiuscunq; fuerint materiæ. Intelligitur etiam & zelus pro uirtute in unoquoque nostrûm accensus. fortassis autem & is est qui propter uerbum Dei fit, non dissimilis autem est à priore. hoc enim igni uult Deus accendi corda nostra. Debemus ignitum pro uirtute zelum habere. Vnde, quid uolo, id est, quantum uolo, si iam accensus est? Vrget enim ut accendatur ignis ille: sicut & Paulus dicit, Spiritu feruentes. Et rursum, Aemulor enim uos æmulatione Dei. Baptisma autem mortem suam dicit. Quoniam enim ignis ille non aliter accendendus erat, q̃ post mortem eius (nam ex eo tempore prędicatio & zelus creuerunt) propterea subdit etiam de morte, baptismũ illam uocans. Hanc aũt ualde desiderans inquit, Et quomodo constringor, hoc est, q̃ solicitus & anxius sum ac premor, donec perficiatur? Sitio enim mortem pro omnium salute. Ignem uenit missurus non solum in omnem terrã in quam prædicatio & fides explanata sunt, sed uniuscuiusq; animam, quæ terra quidẽ spinosa est & sterilis, à uerbo autem Dei quasi igne succensa, & diuinorũ seminum capax, & spiritualium frugum ferax facta. Vbi enim alicuius animæ inuisibiliter diuina gratia

Rom. 12. 2. Cor. 11.

A gratia cōtigerit. uidet desiderio Dei suprà quàm dici queat flagrare, quemadmodū & Cleopas flagrabat diuino igne cū diceret, Nonne cor nostrū accensum erat in nobis? Quisquis igitur hanc affectionem expertus est, scit quid dicamus. Experiuntur autem multi etiam quando leguntur diuinæ scripturæ, uel uitæ sanctorum patrum, uel si admoneantur uel doceantur, quomodo accendantur animæ ad faciendum bonum. Et alij quidem usque ad finem flagrant, alij uerò statim frigescunt. *Luc. 24.*

Putatis quòd pacē uenerim missurus in terrā? Nō, dico uobis, immo separationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo una diuisi, tres aduersus duos, & duo contra tres †diuidet pater aduersus filium, & filius aduersus patrem: mater aduersus filiā, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurū suā, & nurus aduersus socrū suam.] Christus quidem est pax nostra, sed non ueni, inquit, missurus pacem: unde ænigmaticè hoc dictū est. Dicimus igitur quòd non omnis pax uituperio caret, & bona est, sed est sæpe pax periculosa, & procul à diuina charitate reijciens, utpote quando pacem habemus & conspiramus in destructionē ueritatis. Hanc enim pacem nō uenit Christus ut daret, sed contrariū uult: nempe ut dissideamus propter bonū, quod & in persequutione factū est. In una enim domo pater gentilis à filio fideli differebat, & mater à filia, & contrà. Quomodo aūt dicendo, quinque in domo una diuisi erūt, in enumeratione sex personas posuit? Dicimus igitur quòd una persona bis assumpta est. Filia & nurus eadem est persona. Filia enim dicitur, si ad matrem referatur: nurus uerò, si ad socrum. Tres igitur erunt diuisi, pater & mater & socrus, aduersus duos, filium & filiam. Filia enim cum una persona sit, duas relationes suscipit, & secundū hoc uidetur duplex persona matri & socrui collata. Intellige aūt simpliciter per patrē & matrē & socrum, uetera omnia: per filium aūt & filiam, omnia noua. Itaque Dominus uult ut sua noua & diuina præcepta & dogmata pugnent cum antiquis nostris sceleratis moribus & dogmatis. Intellige aūt etiam sic. Pater quidem mens, filius uerò ratio. diuisio horū fit in unaquaque domo, hominis inquam. ut manifestius dicā, Illustrata fuit mens Dionysij Areopagitæ, & prædicationē *Matth. 10. diuidentur* *Non omnis pax bona.*

B suscepit, repugnauit aūt eius menti quæ tam alacriter fidem suscepit, gentilis ratio, tentans ostendere dialecticis tendiculis, ut illas sequeretur. Vides diuisionem patris & filij inter se repugnantiū propter Christum & prædicationem? Matrem quoque & socrum uocabis mentem, filium uerò & nurum sensum: & inter has est pugna propter Christum, insurgente mente contra sensum: quando mens suadet præferenda non fluxa fluxis, inuisibiliaque uisibilibus, habetque ad hoc demonstrationes multas adiutrices. Committitur aūt & bellum sensus contra mentem. Sensus enim per miracula & signa quæ uidentur perductus ad fidem, non credit mentis cogitationibus. neque enim gentiliū demonstrationes uult sequi, quæ compellunt illis attendentes nō credere quòd Deus factus sit homo, uel quòd uirgo pepererit. Huiusmodi sunt gentilium deliramenta, naturæ seruientia. At sensus per miracula quæ uidentur, præstantior omni demonstratione est, ad Dei cognitionem manuducens. Non omnis igitur pax & concordia bona est, sed est quando & pugna & dissidium diuina quædā possessio uidetur. Nullus igitur amet malos, quamuis & pater & mater sint: & si aduersentur legi Christi, repugnandum est eis perinde ac hostibus ueritatis. *Dionysius Areopagita.* *Act. 17.*

Dicebat autem ad turbas, Quum uideritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, imber uenit, & ita fit: & cum austrū flantem, dicitis quòd æstus erit, & fit. Hypocritæ, faciem cœli & terræ nostis probare, hoc autem tempus qui fit ut non probetis? Cur autem ex uobisipsis non iudicatis quod iustum est? Quum enim uadis cum aduersario tuo ad magistratum, in uia da operam, ut libereris ab illo, ne fortè pertrahat te ad iudicē, & iudex tradat te exactori, & exactor conijciat te in carcerē. Dico tibi, nō exibis inde, donec ultimū etiā minutū reddas.] Postquā de prædicatione disseruit, ignēque & gladiū nominauit: quia uerisimile erat audientes turbari, nō intelligentes id quod dicebat, inquit, Quemadmodū aeris qualitates à quibusdā signis cognoscitis, sic oportebat & meū aduentū cognoscere ex his quæ dicunt, & ex his quæ à me fiūt. Etenim sermones mei demonstrāt me cōtrariū uobis. similiter & opera. nā uos quidē publicani & raptores, ego aūt nō habeo ubi caput reclinē. Oportebat igitur uos, ueluti à nubibus imbrem, & ab austro æstū coniectatis, sic etiā tempus huius mei aduentus probare, & coniectare quòd non uenerim mittere pacem, sed imbrem & turbationē. Nubes enim & ipse sum, *Matt. 16.* *Matth. 5.* *Superius 9.*

& ab occidente humanæ naturæ uenio quæ prius fuit humilis, & magnam ex peccato A
caliginem habuit. Sed etiam ueni ignem mittere, & æstum facere. Auster enim sum,
Bethlehem ad Austrum sita. spiritus feruidus, & frigiditati aquilonis contrarius: quandoquidem in Bethlehem apparui, quæ ad austrum sita est. Et ubi hęc dixit, docet eos etiam de laudabili pace. Quia enim ostenderat laudatum dissidium, ostendit & irreprehensibilem pacem, & inquit, Quum aduersarius rapuerit te ad tribunal, in uia da operā, festina & labora, id enim significat δὸς ἐργασίαν da oparā, hoc est, omnes modos cogita, quomodo ab eo libereris. Vel aliter, Da operam, hoc est etiam si nihil habeas, fœnerare, & da operam, hoc est usurā, ut libereris ab illo, nequando trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor proijciat te in carcerem, donec ultimum minutum reddas. Hæc autem dicit Dominus exterrens per hęc crassiores, & ad pacē faciendā cogens, sciens quòd eos qui magis terrestres sunt, metus damni & suppliciorum plus emendet, & propterea dicit hæc. Intelliguntur autem hæc etiam de diabolo, qui noster aduersarius est. Quum igitur in uia huius uitæ sumus, demus operam, uirtutibus uacando, ut ab eo liberemur, & nihil commune cum eo habeamus, nequando in futuro iudicio tradat nos iudici. Opera enim eius quæ in hac uita facimus, illa tradunt nos iudici, & iudex tradit nos exactori, dæmoni cuidam nos torquenti & affligenti, & postea punit nos donec etiam minutorum peccatorum pœnam luamus, & mensuram pœnæ impleamus. Nunquàm autem impleta est pœnæ mensura, semper ergo puniemur. Si enim in carcere manebimus donec extremum minutum reddamus, & nunquàm reddituri sumus, manifestum quòd æternum sit futurum supplicium.

CAPUT XIII.

Act. 5. ADerant autem quidam eodem in tempore, nunciantes illi de Galilæis quorū sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificijs ipsorum: Et respondens Iesus dixit illis, Putatis quòd hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt?
Ezec. 18. Nō, dico uobis: immo nisi resipueritis, omnes similiter peribitis. Aut illi decem & octo
Eccl. 17. supra quos cecidit turris in Siloe, & occidit eos, putatis quòd debitores fuerint ultra B
cunctos homines habitantes Hierosolymis? Non, dico uobis, immo nisi resipueritis,
Act. 5. omnes similiter peribitis.] Iudas Galilæus, cuius & in Actis ipse Euangelista noster meminit, cum & ipse aliquantum doctus esset in lege, docuit etiam alios Galilæos suo dogmati adhærere. Docebat autem non ferendum ullum omnino hominem Dominum dici neq; honoris uel modestiæ gratia, & ne regem quidē ipsum. Vnde & multi ipsorum, propterea quòd Cæsarem non dicerent dominum, grauiter feriebantur: qui & docebant non esse offerenda sacrificia præter ea quæ à Mose essent constituta. Ideoq; prohibebant ea quæ pro Cæsare & Romanorum gente fierent sacrificia. Verisimile igitur Pilatum ob hæc indignantem, iussisse occidi Galilæos illos super sacrificia quæ ab eis prohibebātur fieri pro Romanorum gente, & ita sanguinem eorum commisceri sanguini sacrificiorum. Annunciauerunt igitur quidam hæc saluatori ut aliqua ex parte pie facta, uolentes per hoc discere quid in eo sibi placeret. Putabant enim quidā illos iustissime passos, utpote peccatores & seditiosos, & iritantes Pilatum in odium Iudæorum, eo quòd urgebant Cæsarem non appellandum dominum: id quod in totius Iudæorum gentis incommodum cedebat. Igitur saluator non negans eos esse peccatores, dicit nō ipsos passos esse quasi essent maiores peccatores ijs qui nihil passi. Nisi enim & uos resipueritis, & à seditionibus intestina bella succendētes cessaueritis, & De
Prætextu pietatis nō oportet seditiones excitare. um operibus placare festinaueritis, grauiora patiemini. Non oportet enim prætextu pietatis suam gloriam quærere, & intestinas seditiones excitare. Porro turris quæ ceciderat in Siloe, præsagium erat eorū quæ postea populo euentura erāt. p paucos enim q tunc perierunt multos erudiebat, q & ipsi grauiora essent passuri. Turris enim, totius ciuitatis figura est: at decem & octo illi, totius populi. Quum enim sub Tito ciuitas rueret, omnis populus in incredulitate permanens simul perijt. Sit & hoc nobis in his quę quotidie euenīūt, admonitio. Quū enim quidā in tentationes incidunt, nobis extra tentationem positis, ne nos solicitudinem & metum ut iusti abijciamus, quasi tanq̄ iusti non simus obnoxij: sed ediuerso magis doceamur quòd in hoc puniantur illi, ut nos meliores efficiamur. quod si nos negligentes fuerimus, patiemur grauissima.

Dicebat & hanc similitudinem, Arborem fici habebat quidam plantatam in uinea
sua,

A sua, & uenit quærens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem uineæ, Ecce anni tres sunt ex quo uenio quærens fructum in ficu hac, & non inuenio: succide illã: ad quid uel terrã occupat? At ille respondens dixit illi, Domine, sine illã & hoc anno donec fodero circũ illã, & mittero stercus, & si quidem fecerit fructũ: sin minus, in posterũ succides illã.) Bona consequentia parabolã hanc iungit. Postq enim dixit, nisi resipueritis, peribitis, meritò & istã parabolã adijcit. Est igitur ficus, Iudæorũ generatio folia tantũ amara faciens, & nullũ fructũ proferens. In uinea aũt Dei stetit, nempe in iudaica uiuendi ratione. Paterfamilias aũt Christus uenit & quæsiuit fructũ fidei bonorũq operum in ea, ac nõ inuenit. Tribus aũt annis uenit, per Mosen, per prophetas, & per seipsum: & quia non pœnituerũt, à dilectione Dei os abscecit. nõ ultrà enim gens Domini & populus sanctus uocat. In locũ aũt eius introductæ sunt gentes, quæ fructũ facere ualent. Intelligit & per ficũ totũ humanũ genus: per patremfamiliãs pater & Deus: per cultorẽ uineæ, filius Dei, qui nobiscũ peregrinatus est ut coleret & purgaret uineã. Christus aũt ficũ illã ut sterilem execari nõ sinit, dicens, Sine illã & hoc anno. Licet enim p legem & prophetas nõ fuerint facti meliores, nõ pœnitentiæ fructũ fecerint: attamen me irrigãte meis doctrinis & passionibus fortassis facient fructũ obedientiæ. Sin minus, in posterũ execabis illã, excẽsis illis à iustorum regione. Ex anno aũt tertio quæsitũ in se fructũ natura nostra non dedit. Primũ enim in paradiso mandatũ præuaricati sumus: deinde cum daret lex, uitulo facto mutata est gloria Dei in similitudinem uituli comedentis fœnũ. tertio Dominus & saluator abnegatus est à dicentibus, Non habemus regem nisi Cæsarem. Et unusquisq nostrûm ficus est in uinea Domini, in Ecclesia scilicet, uel simpliciter dicendo in mundo hoc plantata. Venit igit Deus quęrens fructũ: & si inuenerit te absq fructu, iubet ut uel ex hac uita excederis: at cultor uineę supplicat ut tibi parcat. Quis aũt ille cultor uineæ? Vel suus cuiusq custos angelus, uel etiã homo ipse. suæ enim uineæ quisq cultor est. Sæpe igit cũ in lethales morbos uel alia pericula incidimus, Sine ô Domine, dicimus, etiã hoc anno: & pœnitentiã agemus. Hoc

Gen. 3. Exod. 12. Psal. 105. Ioan. 19.

B enim significat fodere & mittere circa illã stercus. Fodit quippe anima, quãdo decutit tẽporaliũ curarũ puluis, & alleuiat ipsa. Stercus uerò circũponi signat feruorẽ & seueritatẽ in uia utiliori, pœnitẽtię scilicet, quę ab omnib. cõtemnit. Quãdo enim quis à gloria in uitã in gloriã se demittit propter salutem animæ, stercus circa animã mittere dicitur ad hoc ut fructũ faciat. Si quidẽ fecerimus fructũ: sin minus, nõ ultrà relinquit nos in uineã illa, sed execat à mũdo, ut ne frustra occupemus locũ. Peccatorem enim quis uidens diu differentẽ, offendit, & peior fit: & sic inueniũ peccator neq ipse fructũ faciens, & aliũ quoq impediens ne fructũ faciat. Quod si execet ex hac uita, fortassis ij qui exectũ uiderint, hoc animo secũ ppendentes, mutabunt, & fructũ facient. Tribus aũt annis dicit paterfamilias uenire ad ficũ, fortassis ppter tres leges quas nobis dedit Dñs, quæ sunt naturalis, legalis, & spiritualis. Oportebat sanè nos naturali lege cõmonitos fructũ facere: nã natura docet qd facere oporteat: at quia in nobis naturalẽ inuenit inutilem, dedit & Mosaicã legem naturæ adiutricẽ: quę cũ & ipsa inuenta est infrugifera ppter nostrã desidiã, addidit & spiritualem. Vbi igit tres illæ nõ meliorem reddiderint cuiuspiã animã, neq longanimitate & misericordia Dei fit emendatior: tũc postea monere nõ ultrã sinit. nõ enim Deo sæpe procrastinationibus illudit. Quid aũt si per tres annos, ętatũ status intelligas? Pueritiã, hoc est, adolescentiã octo & decem annorũ: uirilem: & tertiam eorum qui iam incipiũt fieri uetuli. Quando igitur in tertio anno, hoc est senecta, non damus fructus, & adhuc permittimur uiuere ut adijciamus stercus, uilem pœnitentię uitam propter Christum accipientes, & deinde etiam tunc mentimur, non ultrà nobis parcet Dominus, sed excidet: ut ne frustra occupemus terram, & alios offendamus. Et hæc expositio proposito textui consona mihi uidetur.

Docebat aũt in una synagogarũ sabbatis: & ecce mulier quæ habebat spiritũ infirmitatis annis decem & octo, eratq cõtracta, nec omnino poterat erigere caput: quã cũ uideret Iesus, uocauit eã ad se, & ait illi, Mulier liberata es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & cõfestim erecta est, & glorificabat Deũ. Respõdens aũt princeps synagogæ indignãs q sabbato sanasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt in quibus oportet operari: in ijs ergo uenite ut sanemini, & nõ in die sabbati. Respõdens aũt ad illũ Dominus dixit, Hypocrita, unusquisq uestrũ sabbato nõnne soluit bouem suũ aut asinum à

præsepi,& ducit aquatum? Hanc aũt filiam Abrahæ, quã alligauit satanas ecce decem A
& octo annis,non oportuit solui à uinculo isto die sabbati? Et cũ hæc diceret, erubesce bant omnes aduersarij eius, & omnis populus gaudebat super uniuersis quæ gloriose fiebãt ab eo.] Morbus ille mulieri diabolo affligente acciderat, sicut & Dominus dicit quã alligauit satanas decẽ & octo annis. Nã fortassis ꝓpter peccata derelictã à Deo pu
Mala omnia nobis à dæmone inferuntur cũ illi permittitur. niuit satanas. Omnia enim mala humanis corporibus satan infert, quãdo ei à Domino ꝑmittit: quandoquidẽ nobis & ab initio author fuit ut ab incorruptione in qua conditi fuimus, excideremus, & infirmo passionũq; capaci corpori alligati essemus. Hoc enim per pelliceas tunicas intelligimus. At Dominus uoce Deo dignissima potestateq; plena, mulieris istius morbũ fugat. Imponit aũt ei & manus, ut discamus q Dei sermonẽ uirtuteq; & operationẽ sancta caro habuerit. Sua enim ꝓpria erat, & nõ alterius cuius-
Nestorij impia opinio. piã sibi assistentis, & ꝓprietate personæ separati, sicut impio Nestorio uidet. Igit tanta quidẽ Domini benignitas, ut proprio figmento misericors esset. Satanas uerò q prius mulierẽ alligauerat, morbi solutionẽ dolens, & eam amplius affligere cupiens, alligat principẽ synagogę inuidia, & p os eius miraculũ calumniat. more eñ suo bonis ubiq; imponit. Indignat ergo q in sabbato sanat: quẽ Dominus pulcherrimis exẽplis brutorũ animaliũ arguit. Vnde nõ ipse tantũ talib. sermonib. sed & omnes alij q aduersabãt Iesu, confundebant. Magnæ enim stultitiæ erat, ꝓhibere hominẽ sanari in sabbato propter ociũ q̃d aliqua ex parte in sabbato lex pręceperat. Igit q aduersabant Iesu, cõfundebant. Turbæ aũt gaudebãt in operib. sicut illi operib. nõ gaudebãt, sed insaniebãt Christo faciente miracula. At turbæ ex miraculis utilitatẽ percipiẽtes gaudebãt, maximè q sanationibus fruerentur. Intelligas autem (oro) miraculum istud etiam de interno homine. Incuruatur anima quando ad terrenas tantum curas uergit, & nihil cœleste uel diuinum secum concipit. Idcirco decem & octo annis ægrotare dicit. Quando enim quis in obseruatione mandatorũ diuinæ legis quæ sunt decem, & in spe octaui seculi infirmus fuerit, decem & octo annis dicitur incuruari. An non incuruatur & contrahitur qui terrenis addictus peccat semper, mandata reprobat, & futurum seculum B
non expectat? Sed Dominus in sabbato & synagoga sanat talem animam. Quando e-
Iudas. nim quis in seipso colligit confessionis cogitationes (Iudas enim confessio dicit) & sabbatũ tenet, hoc est feriat à malis: tunc eum sanat Iesus, non sermone tantũ dicens ei, Liberatus esto ab infirmitate tua: sed & manus imponens. Opus enim est nobis ut ad operandũ opera uirtutis suscipiamus & diuinarum manuum cooperationem, & nõ per solum uerbum & instructiones erudiri contenti, putemus nos sanitatem consequutos.
Matt. 13. Dicebat ergo, Cui simile est regnum Dei? & cui simile faciam illud? Simile est grano sinapis quod acceptũ homo misit in hortũ suũ, & creuit, & euasit in arborem magnã, & uolucres cœli nidulabantur in ramis eius. Et iterũ dixit, Cui simile faciã regnũ Dei? Simile est fermento, quod acceptũ mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentetur totũ. Et ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens Hierosolymam.] Gra-
Regnũ Dei no sinapis cõparat regnũ Dei. Regnũ aũt Dei prædicatio est, & uerbũ Dei. Per prædicationem enim regnauit in animabus hominũ. Enimuero sicut sinapi uidetur quidem paruũ esse, multam aũt habet uirtutẽ: ita & sermo euãgelij contemnit quidẽ à multis, & apparet esse stultitia: cum uerò illum homo susceperit, & miserit in hortum suæ animæ, arborẽ magnã facit, ita ut & ramos dilatet, ac uolatilia cœli, hoc est homines qui in sublime uolare nituntur, nidos habeant in ramis. Qui enim supergressi sunt terrestria, in ramis prædicationis, hoc est in dilatatis sententijs quiescunt: ut exempli gratia quid di-
Act. 9. cam, Granũ sumpsit Paulus, paruam Ananiæ instructionem, sed plantatũ hoc granũ in horto eius pingui, ramos fecit, multas inquã & bonas doctrinas ac epistolas, in quib. nidulabant nõ solũ hi q tũc sublimes mẽte & sapiẽtia, uti Corinthij, Dionysius, Hierotheus & alij plurimi: sed & qui reliquis temporibus. Potest & per granum sinapis intelligi, &
Ioan. 12. Dñs ipse. uilis enim uidebat. nam fabri filius, & pauperrimus. At ubi cecidit in cor terræ, cũ mortuus esset, & sepultus in horto, ramos pulchros apostolos fecit, in qbus quiescunt omnes qui prius agitabantur & uexabantur à spiritu erroris, nempe gentiles: q comparabant uolatilibus, propter mentẽ facilè mobilẽ, & illusioni obnoxiã, magnæq; leuitatis. Tales enim sunt omnes qui errãt, uolatilibus cœli, hoc est aeris, assimilati. Iterum assimilatur fermento diuinus sermo, quod sumptũ mulier, hoc est humana natu-

A ra, occultauit in farinæ sata tria, hoc est in corpus, spiritum, & animam, ita ut illa sanctificentur, sicut dicit beatus Paulus: fiatq; una contemperatio communione cum spiritu sancto. Intellige autem per mulierem, animam: sata uerò tria, tres partes eius, rationalem, cōcupiscibilem, & irascibilem. Si quis igitur in tribus illis partibus sermonem Dei occultarit, faciet illam totam spiritualem, ita ut rationalis non labatur in doctrinis, neq; irascibilis & concupiscibilis absq; ratione ferantur, sed fermententur & assimilentur sermoni Dei. Perambulabat uerò Iesus per pagos & ciuitates docens. Neq; ita in parua uenit oppida & pagos, ut magnas ciuitates negligeret: id quod faciūt qui uolunt simpliciores decipere, neq; ita uenit in ciuitates, ut ostentator, & gloriosus paruas negligens: sed ut cōmunis Dominus, immò ut pater qui omnium curam agit, ubiq; circuit. Nunquid autem ita transit per externas ciuitates, in quibus non tot erant legisperiti: à Hierusalem autem fugit, utpote formidans reprehendi à legisperitis, uel suspicās ne ab eis occidatur? Non est hoc dicendum, sed & iter, inquit, faciens in Hierosolymā. Vbi enim plures ægrotant, eo magis festinat medicus. 1.Tim.4.

Ait aūt illi quidam, Domine, an pauci sunt qui salutem consequuntur? Ille uerò dixit ad illos. Contendite intrare per angustam portam, quia multi (dico uobis) quærent intrare, & non poterunt. Cum autem experrectus fuerit paterfamiliás, & clauserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine domine, aperi nobis: & respondens dicet uobis, Nescio uos unde sitis: tunc incipietis dicere, Edimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet, Dico uobis, nescio uos unde sitis. Discedite à me omnes qui patratis iniquitatē. ibi erit fletus, & stridor dentiū, cum uideritis Abrahā, & Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei, uos autem expelli forās. Et ueniēt ab oriente & occidente, & aquilone & austro, & accumbētin regno Dei. Et ecce sunt postremi, qui erūt primi: & sunt primi, qui erunt postremi.] Pauci sunt qui saluantur, eo q; angusta uia multos non recipiat. Est aūt Dominus paterfamiliás, qui cōuocat omnes homines ad prandiū & fruitionē æternorū bonorū. Omnes Matth.7. Psal.6.

B itaq; uirtute præditi usq; ad prandij tēpus studuerunt intrare: omnes aūt degeneres & ignaui qui post tēpus prādij uenerūt, excludunt. Hora aūt prādij, præsens uita est. Hoc enim tēpus utiq; prandiū est, quo præparamur ut spirituali cōuiuio excipiamur. Cum aūt expergefactus fuerit paterfamiliás, hoc est, ad iudiciū surrexerit, ac clauserit ianuā, uirtutis dico uiā, quā ingredi nō possumus postq̄ hinc emigrauerimus (quandiu eñ in uita sumus, iri potest uia uirtutis) incipiūt quidē tūc hi qui negligētius in hac uita uixerint, pulsare ianuā, tunc, inq̄, tūc per inutilē pœnitentiā uirtutis uiā requirūt, nudis uerbis quasi pulsationibus & strepitibus quibusdā reuocantes illā, operibus tamē carētes. Pater uerò familiás cū eos iustè excluserit, dissimulat scire unde sint: & meritò: sunt eñ ex diabolo. Dominus aūt cognoscit suos. Hoc aūt quod dicit, Comedimus & bibimus corā te, & in plateis nostris docuisti: simpliciter quidē ad Israelitas dicitur. Etenim Dñs ex ipsis natus est secundū carnē, & cū eis comedit ac bibit. Et potest etiā sublimius intelligi, Corā te comedimus & bibimus. Legalem enim perficientes cultum, & offerentes Deo cruenta sacrificia, comederunt & lætati sunt; audierunt aūt diuinos libros in synagogis. Omnino enim & per prophetas Dominus docuit. Neq; eñ prophetæ sua ipsorū dicta proferebant, sed diuina prædicabant: quapropter & dicebant, Hæc dicit Dñs. Non igitur sufficiebat Iudæis ad iustificationē cultus ille per sanguinis effusionē nō accedente fide, quæ iustificat impiū. Et meis quoq; Christianis quidē, uitæ aūt dissolutę, hæc cōgruunt. An nō & nos manducamus corpus diuinū, & bibimus sanguinē Dei corā eo, quotidie ad mysticā mensam accedentes, & docet in plateis nostris Dñs? Atqui nulla inde utilitas, si auditores diuinæ quidē legis fiamus, & nō factores: immò cōtrà ad maiorē tormentorū occasionē audiuisse cedet, sicut & diuinarū sanctificationum sumptio ad iudiciū. Obserua q; reiecti sunt illi, quorū in plateis docet Dñs: uerū si ipsum habuerimus docentē, non in plateis, sed in angustiis & tritis & cōpunctis cordibus, nō erimus reiecti. Iam hoc quod inquit, Illic erit ploratus, quando uidebitis Abraham & Isaac & Iacob: congruit quidē & Israelitis quibus ista dicebat, & his qui hodie sunt increduli. Iudæi sanè tāto magis torquebant audiēdo alios ex gentibus requiescere, & quietē habituros cum Abraham & patribus: se aūt expellendos. Pertinet item & ad nos, qui non bene operamur cū fide: & nos quidem in lege Christi gloriamur, quā 1.Tim.2. Prophetæ dicebant, Hæc dicit Dominus: Christus autem, Ego dico uobis. Rom.2. Iacob.1.

mox postea trãsgredimur & reprobamus. Primi quidẽ esse uidemur, utpote à cunabulis instructi, & nomen Christi ferentes: postremi aũt erimus, prælatis Gentilibus quibusdam, qui in fine uitæ suæ credunt, & Deo placentes paruum uitæ tempus agunt. A

Eodem die accesserunt quidã pharisæorũ dicentes illi, Exi, & uade hinc: quia Herodes uult te occidere. Et ait illis, Ite, & dicite uulpi huic, Ecce ejcio dæmonia, & sanitates perficio hodie, & cras, & tertia die consummor. Veruntamen oportet me hodie & cras, & proximo die proficisci: quia fieri non potest ut propheta pereat extra Hierusalem.] Inuidia tabescebant maledicti Iudæi, & Dominũ terrere nituntur, & minantem ei faciunt Herodem. nolebant enim eum uidere facientem miracula, ne multitudine miraculorum turbas sibi conciliaret, & uirtute uerbi ad se alliceret. Prætexunt igitur Herodem, & fingunt sibi saluatoris curam esse. Ipse autem corda illorum sciens, mansuetè & adumbratè pro more suo eis respondet, Dicite uulpi huic. Et uidetur quidem Herodem appellare uulpem, sed pharisæos notat, si quis diligenter consideret. Non enim dixit, uulpi illi, sed huic, media quadam uoce usus, idq; scitè. Singulari numero dicendo uulpem, Herodem illos suspicari fecit: dicendo autem, huic, quod est pronomen demonstratiuum, insinuauit istosipsos esse dolosos illos. Et profectò pharisæi præ se ferebant malignos uersipellesq; uulpiũ mores. Vide autem (oro) quomodo malitiæ eorum respondeat. Quia enim illi propter sanitates inuidebant, incutiebant ei metum ex Herode. idcirco ipse id quod sciebat illis potisimũ dolere, dicit: Ecce enim ego (inquit) sanitates perficio, & dæmonia ejcio. Nam (sicut prædictũ est) propterea insectabantur eum, ut ne miraculis ostensis multos ad credendũ sibi alliceret. Hodie uerò & cras, plures dies significat: quemadmodũ & nos familiari sermone cõsueuimus dicere, Hodie & cras fiet hoc: non omnino intra tam breue temporis interuallum rem circunscribentes, sed statim fieri significantes. ita etiã Christus dicens, Sanitates perficio hodie & cras, & tertio die consummor: nõ omnino significare uoluit q; tertio die necessariò sit cõsummandus, sed breui mortem suam futurã declarat. Veruntamẽ oportet me hodie & cras, hoc est aliquo tẽpore, manere hoc loco, & operari miracula, & sequẽti in Hierusalẽ proficisci. illic enim elegi mortẽ: quia & illi dicebãt ei, Egredere, quia Herodes te occisurus est. In Galilæa aũt hæc dicebãt, cui præerat Herodes: monstrabatq; eis, etiamsi plurimum uellet, non posse ab illo se interimi. non enim in Galilæa, sed Hierusalem præfinitũ erat Christum esse passurũ. Et ut tibi Euangelij dictum manifestius exponã, cum legeris, hodie & cras, punctũ facito, & tunc dic, proximo die proficisci: quomodo numerantes sæpe dicere cõsueuimus, Ego dominico secundo, & tertio die egredior: nõ q; egressurus sim dominico & secundo, sed solũ duos illos dies enumeramus, ut manifestemus diem tertium. Ita sanè & Dominus hoc loco prius numerãs inquit, Oportet me hodie & cras, deinde tertio die proficisci in Hierusalem. illic enim finis meus. Sicut aũt suprà diximus, nõ q; tribus diebus uitã suã circumscribat, sed pluribus quidẽ diebus: ueruntamen nõ ualde longo tẽpore se mansurũ significat: quasi hęc dicat ad eos qui sibi inuidebant: Quid meam meditamini mortẽ? ecce pauló post ipsa instabit. Cũ uerò audis quod fieri non posit extra Hierusalẽ perire prophetã, ne putes Iudæos ui quadã ac necesitate ad hoc faciendũ cõpelli, sed scias sponte sua homicidiũ istud patrare: ut si quis uidens crudelisimũ maximeq; sanguinariũ latronem uias obsidere, diceret, Fieri non potest, uiã hanc in qua latro prætereuntibus insidiatur, à sanguine puram esse. Omnino enim hoc loco quod consectaneum est ad opera latronum, dicit. Sic igitur & in Hierosolyma, quam occuparunt latrones pharisæi & scribæ, fieri non potest in alio loco quàm in illo in quo sunt latrones, perire prophetarum Dominum. assueti enim effundere seruorum sanguinem, etiam Dominum ipsum occident. B

Vulpis nomine Pharisæi subtaxati.

Pharisæorũ uulpini mores.

Hodie & cras ut intelligatur.

Matt. 23. Hierusalem Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties uolui congregare filios tuos quemadmodum auis nidum suum sub pennas, *Matth. 23.* & noluistis? Ecce relinquitur uobis domus uestra deserta. Dico autem uobis q; non uidebitis me, † donec uenerit tempus cũ dicetis, Benedictus qui uenit in nomine Domini.] Duplicatione nominis ostendit amorẽ quem erga illos habet Dominus. Quemadmodum enim amator quis ab amica contemptus, ita reuocat adulteram synagogam. Ostendit item suam misericordiam, quòd sæpenumero uoluerit congegare illos: & illorum significat arrogantiam, dicendo, quia noluistis, relinquo uos postea. In tantum

† donec dicatis

enim

A enim odio habui malitiam uestram, ut neq; templum domum meam esse dicam, sed domum uestrã. Nam quamdiu uitam uestram bene gerebatis, & templum meũ erat: quia autem illud contaminastis, & negociationis domum,& speluncam latronum fecistis, uarijsq; negociationibus & auaris uestris studijs uicissim seruitis (negociatio enim latrocinium est, supplantans fratres,& rapiens quæ illorum: id quod & latrones faciunt: inuadunt enim uiatores, ut illorum bona rapiant) & quoniam speluncam latronum templum fecistis per negociationum speciem quas in ipso orationis loco faciebatis: non ultrà mea erit domus, sed uestra. Non solum autem templum intelligas domum, sed & omnem generationem Iudæorum. Solet enim scriptura & genus domũ appellare, ut, Domus Leui benedicite Dominum, Et hoc loco potest intelligi, Domus uestra relinquitur, hoc est, genus uestrum relinquitur à me: sicut & per prophetã alibi dicit, Dereliqui domũ meam, hæreditatem meam. Domum enim illic dicit Israelitas. Ostendit aũt quòd & ante hoc ipse eos conseruarit, & ab inimicis liberarit. Deniq; dicens, Non me uidebitis donec dicatis, Benedictus qui uenit: secundũ significat aduentum. Inuoluntarij enim confidebuntur & saluatorem,& Dominũ: quando ipsis nulla inde utilitas eueniet. Quid igitur? Non uiderũt illum à quo tempore hæc dixit? Vtiq;. Dicens enim, Non me uidebitis ex illo tempore: non horam quæ tunc erat significat, sed tempus quod post crucem: sicut si dixisset, A tempore quo me crucifixeritis, non ultrà me uidebitis donec redeam.

Negociatio, latrocinium dicitur.

Domus q̃d significet.

Psal. 134.

CAPVT XIIII.

ET factum est cum introiret in domũ cuiusdam principis pharisæorum sabbato ad capiendum cibum, & ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus dixit ad legisperitos & pharisæos, dicens, Num licet sabbato sanare? At illi tacuerunt. Ipse uero apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos dixit, Cuius uestrum † asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illũ in die sabbati? Et non poterant ad hæc respondere illi.] Dominus satis sciens pharisæorum morositatem, ingreditur in eorum domos. Curæ enim ei erat animarum utilitas, & propterea ingressus est. Potuissent enim uel ex doctrina & sermone, uel ex ostensione miraculorum utilitatem percepisse, si quidem uoluissent. Porrò cum in medium uenisset hydropicus: non hoc considerauit Dominus, quomodo non offenderet ipsos, sed quomodo sanaret eum qui cura sua indigebat. Oportet enim nos ubi magna prospectat utilitas, non curare insipientes qui scandalizantur. Arguit autem insipientiã eorum qui reprehensuri erant, ideoq; interrogat, Licet ne sabbato sanare? Nonne manifestè irridet eos ut insipientes? Siquidem cum Deus sabbatũ benedixerit, ipsi benefacere prohibẽt in eo, & per hoc faciunt omnino maledictũ. Nõ enim benedictus est dies in quo nihil boni fieri soleat. At cum hi scientes quo tenderet interrogatio, silerent, Iesus quod suum erat facit, & contactu sanat hominem: deinde etiam pharisæos admonet, quasi talia diceret eis, Si prohibuisset lex misereri in sabbato, non curæ tibi fuisset si filius tuus periclitatus fuisset in sabbato? Et quid dico filius? neq; bouem reliquisses absq; adiutorio, si periclitantem uidisses. Quomodo igitur non stultum fuerit quòd obseruatis sanationem hydropici in sabbato? Hydropicus est omnis qui per dissolutã uitam & lubricam anima sua grauiter ægrotat. qui & Christo indiget: & sanabitur planè, si ante Christum fuerit. Nam qui ante Christum fuerit, cogitãs semper quomodo ab ipso uideatur, minimè peccabit.

† filius

B

Scandalum insipientiũ utilitati proximi postbabendum.

Dicebat aũt & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicẽs ad illos: cum inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo loco, ne fortè honoratior te ab illo sit inuitatus, & ueniens is qui te & illum uocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum rubore extremũ locum tenere: quin potius cũ uocatus fueris, uade accumbe in nouissimo loco: ut cũ uenerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice, ascende superius: tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus: Quia omnis qui se extollit, humiliabitur: & qui se humiliat, extolletur.] Vides cœnas Christi quales sint, nempe in utilitatem animæ, & nõ in satietatẽ uentris uertunt. Ecce enim sanauit hydropicũ: docuit pharisæos q̃ bonũ sit in sabbato benefacere. Et postea uidens eos de primo accubitu tumultuari, sanat & hanc affectionem, quæ non à parua, sed magna & uix effugabili causa incipit, inani inquam gloria, Et ne quis existimet

hoc

hoc docere, minus & indignũ esse magnificentia uerbi Dei, immò maximè: quia me- A
dicus qui pollicetur sanare podagram, omnesq; morbos memoratu dignos, neq; digitorum attritiones, uel dentis dolorem sanare detrectat. Deinde quomodo paruus inanis gloriæ morbus, quo omnino turbantur qui primos accubitus quærunt? Oportebat igitur humilitatis doctorem & principem & consummatorem Christum omnes ramos inanis gloriæ amputare. Et hoc quoq; expende, si nõ fuisset tempus mensæ, & de hoc disseruisset Dominus relicto de alijs rebus sermone, esset fortè reprehensioni locus: nunc autem quia hora cœnæ & ambitionis morbus miseros turbans ante oculos saluatoris uersabatur, tempus erat admonitionis. Vide enim & aliter quomodo à culpa hominem liberet, & quomodo ipsum ciuilem faciat. Quanta enim confusione plenus, cum requisiueris locum te indignum, & deinde cum superuenerit dignior, is qui te uocauit, dicat, Da huic locum, idq; sæpe? descendes enim tu, illi autem primum locum occupabunt. Contrà, quanta laude dignus, quando prima sella dignus, principio sedet in humili loco, & postea præ alijs sedere compertur. Num igitur parua tibi uidetur illa admonitio Domini, quæ maximam uirtutum humilitatem docet, & in auditorum animabus collocat, & ad honestam uitæ obseruationem ducit? id quod Christi di-
1. Cor. 13. lectus discipulus Paulus postea dixit, Omnia honestè & secundum ordinem (inquit) fiant. Quo pacto igitur hoc fiet? Nullus quærat quod suum est, sed unusquisq; quod alterius. Vides discipulum eadem loqui, quæ magister eius. Omnis qui seipsum exaltat, humliabitur, quo pacto intelligã? Etenim multi in uita hac se exaltantes, honore fruuntur.
Humiliari quid sit. Igitur hoc quidẽ humiliari est, quando quis fruitur magno honore in mundo, tum miser & humilis fit apud Deũ. Insuper non usq; ad finẽ, neq; apud omnes in tali honore est, sed quantũ à quibusdã obseruatur, tantũ ab alijs irridetur, & nonnunq; ab his à quibus honoratur. Vera igitur est sententia. Et omnis indignus hanc sibi sublimitatẽ uendicãs, humiliabitur, & apud Deũ quidẽ, quãdo ultimũ iudiciũ, in uita uerò hac maximè. Natura enim omnis homo indignus sublimitate. Nullus igitur extollatur, ut ne extremè humilietur.

Dicebat autem & ei qui se inuitauerat, Cum facis prandium aut cœnam, noli uocare amicos tuos, neq; fratres tuos, neq; cognatos tuos, neq; uicinos diuites, nequando & ipsi te uicissim inuitent, ac rependatur tibi beneficium. Immò cũ facis conuiuium, uoca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris: quia non possunt rependere tibi: rependetur enim tibi in resurrectione iustorũ. Hæc cum audisset quidam de simul ac- B
† prandiũ sic & paulo post. cũbentibus, dixit illi, Beatus qui comedit † panẽ in regno Dei.] Ex duobus generibus constabat conuiuium, ex uocatis, & his qui uocabant. Vocatorũ genus salubri admonitione ad humilitatem induxerat, & conuiuiũ† minimè sumptuosum illis proposue-
† inexhaustum. rat. Nũc & in eum qui uocauerat, uicissim liberalitatẽ suã exercet: & admonitione redinuitat, abducens eum ne cõuiuia instituat humani fauoris uel remunerationis mox recipiendæ gratia. Qui pusillo sunt animo, amicos uel cognatos ob præsentis uitæ beneficiũ uocant: quod si minus consequantur, grauatim ferunt. Qui autem magni sunt animi, futurũ præmiũ expectantes, à uerè diuite remunerationes accipiũt. Hæc autẽ dicens Dominus, nõ nos ab amicis arcet, sed benignitatem non esse uendendam docet. Itaq; postquã hęc quidẽ audisset, & sentiret q; Deus corporalibus mensis remuneraret & redinuitaret iustos, dixit, Beatus qui comedit panẽ in regno Dei. Nõ enim spiritualis
Animalis homo. erat, ut intelligeret ea quæ supra sensum: sed animalis adhuc erat, hoc est, humanas cogitationes sectabatur. Animalis enim est, qui nihil super naturã credit, sed omnia secun-
Tres homi nũ ordines. dum naturã intelligit. Tres enim sunt ordines, carnalium, animaliũ, & spiritualiũ. Carnalis quidem est, qui uult lætari & gaudere cum alijs malefecerit, ut est omne genus a-
† lædere neq; lædi uarorum. Animalis, qui neq; † furari neq; nocere uult. hoc est enim iuxta naturam ui-
† præter uel citra uere, quandoquidem hoc nobis natura indidit. Spiritualis uerò, qui & affligi & damnum ferre uult propter uirtutem. Est igitur primus † circa naturam, secundus iuxta na-
2. Cor. 5. turam, tertius supra naturam. Omnis igitur qui humana sapit, & non ualet intelligere ea quæ supra naturam, animalis dicitur, uti qui anima & spiritu gubernetur. Quando autem quis spiritu agitur, & non iam uiuit ipse, uiuit autem in eo Christus, hic est spiritualis, naturam supergressus. Animalis igitur erat & hic, qui putabat fore sensibiles sanctorum retributiones, quoniam nihil super naturam poterat intelligere.
Matt. 22. At ipse dixit ei, Homo quidam apparauerat cœnam magnam, & uocauit multos, misitq;

A misitq; seruũ illum suum hora cœnæ ut diceret inuitatis, Venite, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei, Villam emi, & necesse est mihi exire, & uidere illam: rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit, Iuga boum emi quinq;, & eo ad probandum illa: rogo te, habe me excusatum. Et dixit alius, Vxorem duxi, & ideo nõ possum uenire.] Cum dixisset is qui simul accubuerat, beatũ eum qui comedit prandiũ in regno Dei, Dominus docet eũ latius quomodo oporteat nos intelligere conuiuium Dei, & parabolam hanc dicit: hominem quidem nominans misericordem suũ patrem. Quando enim uindicatiuã Dei uirtutẽ scriptura significat, pantherã, & ursum, & pardum eum uocat: quando aũt misericordiã uult insinuare, hominem inducit: sicut & nunc misericordissimã eius dispensationẽ intelligens, quã operatur in nobis, qua nos facit participes carnis filij sui, hominẽ eum nominat. Cœnã enim magnã uocauit dispensationẽ hanc. Cœnã quidem, eo q in nouissimis temporibus, etenim ad uesperam seculi uenit Dñs. Magna aũt cœna hæc, quoniã ex cõfesso magnũ est salutis nostræ mysteriũ. Et misit seruũ illum suum hora cœnę. Quis est seruus ille? Is qui forma serui assumpta, filius Dei homo factus & ut homo missus esse dicitur. Attende quomodo nõ dixerit seruũ, sed cum articulo seruũ illum suum. Illum propriè dixit, qui iuxta formã humanam ei placuit, & seruiuit. Nõ enim ut filius & Deus tantũ bene placitus est patri, sed & sicut homo ipse solus sine peccato, omnibus paternis cõsilijs & mandatis ministrauit & paruit: & implens omnẽ iustitiã, seruire dicitur Deo & patri: ideo & ipse solus propriè seruus Dei dicitur. Hora aũt cœnę missus est, hoc est definito & opportuno tẽpore. Non enim aliud tẽpus cõmodius fuit saluti nostrę, q̃ quo regnabat Cæsar Augustus, cũ in summo esset malitia, quã destrui oportebat. Sicut enim medici sinunt in sæui morbi ulceribus humorẽ colligi, & deinde remedia apponunt: ita & peccatũ oportebat omnes suas species indicare, & deinde magnum medicũ imponere pharmaca. Et propterea expectauit Christus donec diabolus malitiæ mensurã impleret, & tunc demũ incarnatus est, & omne genus malitiæ per sanctã uitam suã sanauit.

Dei uindicatiua & misericordia in scripturæ appellatio nes.

Philip. 2.

Cõparatio pulchra.

B Missus est igit in tẽpore, hoc est opportuno & accõmodo tẽpore, sicut & Dauid dicit, Accingere gladio tuo super femur tuũ potenter tẽpestiuitate tua. Omnino em̃ gladius, uerbũ Dei: per femur aũt natiuitas in carne significatur, quæ cõtigit in tempestiuitate, hoc est in tẽpore opportuno. Missus uerò est ut diceret inuitatis. Qui sunt hi qui uocati sunt? Fortasis omnes homines. Omnes em̃ uocauit Deus ad sui agnitionẽ, partim per ordinatã uisibiliũ constitutionẽ, partim per naturalẽ legẽ. fortasis enim magis propriẽ Israelitas, qui per legẽ & prophetas uocati fuerunt. Ad illos igitur missus est primũ Dominus, uti ad oues domus Israel. Ipse em̃ dicebat, Venite, quia parata iam sunt omnia. Propè enim esse regnũ Dei, omnibus euangelizabat Dominus, & intra nos. At illi cœperunt simul omnes excusare. Omnes enim principes Iudæorũ detestabãt Iesum habere regẽ, & cœnã nõ meruerunt: & alius quidẽ propter diuitiarũ cupiditatẽ, alius aũt propter uoluptatẽ. Nam ille quidẽ uillã emerat, & alius iuga boum, qui signãt diuitiarum cupidos. At alius qui uxorẽ duxerat, uoluptarius erat. Insuper & is uillam cõparat, qui propter mundanã sapientiã nõ accipit mysteriũ. Villa em̃ est & mundus hic, & natura simpliciter. Qui aũt naturã obseruat, nõ recipit hoc quod super naturã. Igitur phariseus qui uillã fortè cõparauerat, hoc est, qui respexerat ad naturę leges, nõ recipit uirginẽ parere Deum, quod super naturã est: sed & omnes qui in externa sapientia gloriantur, propter uillã hanc, hoc est naturã, ignorauerunt eum qui cõdiderat & innouarat naturæ ordinẽ, Iesum. Porrò qui iuga boum quinq; emit ut probaret, signat carnalem hominem, qui quinq; sensus animæ corporalibus coniunxit, & animã carnem fecit: & propter hoc, utpote circa terrena occupatus, non uult spiritualis cœnæ particeps esse. Dicit enim Sapiẽs, In quo erit sapiens, qui tenet aratrũ? At qui propter uxorẽ excidit, uoluptarius utiq; fuerit, qui carni ut coniugi animæ alligatus est, & cum est in illa, quasi ei adhærens, Deo placere non potest. Intelligas aũt hæc omnia & iuxta literam. Etenim excidimus à Deo & propter uillas, & propter iuga boum, & propter nuptias. Adhærentes enim illis, & totam uitam in ea impendentes, & usq; ad sanguinem uexati & excoriati, nullum diuinum uel sensum uel uerbum cogitamus uel attentamus.

Psal. 44.

Matth. 23.

Naturã qui obseruat, non recipit quæ sunt super naturã.

Eccl. 18.

Et ueniens seruus ille renunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamiliâs dixit seruo suo, Exi citò in plateas & uicos ciuitatis, & pauperes ac debiles claudosq; & cæ-

cos introduc huc. Et ait seruus, Domine, factũ est ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait dominus seruo, Exi in uias & sepes, & cõpelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico aũt uobis, ꝙ nemo uirorũ illorum qui uocati sunt, gustabit cœnã meam.] Nam abiecti sunt principes Iudæorum, & nullus ex illis credidit Christo & ipsi gloriabantur in malitia, ut dicit, Num quis principum credidit in eum? Proinde docti in lege, ac scribę (ut propheta dicit) infatuati, gratiã amiserunt, idiotę autem ex Iudæis qui cæcis & claudis & debilibus comparantur, & stulti sunt huius mundi, & mirè contempti, hi uocati sunt. Turbæ enim admirabãtur super gratia quæ de ore Iesu procedebat, & gaudebãt in doctrina. Postq̃ aũt intrauerunt Israelitæ, electi inquã, quos in gloriã suam prædestinarat Deus, quales fuerunt Petrus & filij Zebedæi, & multa alia millia eorũ qui crediderũt, benignitas Dei etiã in gentes diffusa est. Per hos enim qui in uia & apud sepes, gentes intelligendæ sunt. Israelitæ enim fuerunt intra ciuitatẽ, ut qui legem susceperãt, & ciuiliorem uitã sortiti. Gentiles uerò à testamentis & à lege Dei alieni erant, & non facti ciues sanctorũ, nec in una uia, sed in multis iniquitatis uijs & rusticitatis uersabantur: & apud sepes, peccata dico. Peccatum enim magna sepes est, & interstitiũ diuidens nos à Deo. Per uias itaq;, pecuinã gentilium uitam, & in multas dissectã opiniones, intelligit: per sepes uerò, uitam illorũ in peccatis. Non simpliciter aũt iubet illos uocare: sed cõpelle, inquit: quamuis uoluntariũ sit omnibus credere. Cæterùm ut sciamus magnæ uirtutis Dei esse, credidisse gentes in tanta uersantes ignorantia, ideo dixit, compelle. Nisi enim magna fuisset eius qui prædicabatur uirtus, & magna uerbi ueritas, quomodo persuasi essent homines in idolorũ cultu insanientes, & fœda operantes, ut repentè agnoscerent uerum Deum, & spiritualem diligerent uitã? Igitur admirabilem translationẽ significare uolens, necessitatẽ nominauit, quasi diceret quis, Gentiles etiam idola & delicias relinquere nolentes, à prædicatione tamen ueritatis ea relinquere coacti sunt. Vel aliter, Virtus signorũ magnam afferebat necessitatẽ ut transferrentur ad fidem Christi. Et quotidie cœna illa præparatur, & uocamur omnes ad regnum quod Deus præparauit ante mundi originẽ hominibus: sed alij quidẽ propter sapientiæ curiositatẽ, alij uerò propter rerũ terrenarũ cupiditatem, alij aũt propter carnalitatem, non meremur illud. At Dei misericordia alijs peccatoribus hoc largitur, qui cæci mentalibus oculis sunt, & nõ intelligunt quæ sit uoluntas Dei, uel intelligunt quidem, sed claudi sunt, & ad operandũ tardi ac immobiles, & omnino debiles ac pauperes, eo ꝙ superna gloria exciderint, neq; immaculata uita cõspicui fuerint. Illis igitur peccatoribus in latis ac spaciosis peccatorũ uijs errantibus, mittit pater filiũ suum ad cœnã inuitantem, qui secundũ carnẽ seruus fuit, qui nõ uenit ut uocet iustos, sed peccatores, inuitatq; eos liberaliter præ doctis illis & diuitibus, & carni indulgentibus. Multis aũt morbos & pericula immittendo, facit eos etiã inuoluntarios renunciare huic uitæ: quibus iudicijs solet inducere illos ad cœnã suã, necessitatẽ eis faciens periclitationẽ, & huius exempla multa sunt. Docet aũt nos parabola hæc simplicius, pauperibus & debilibus potius dandum q̃ diuitibus, id quod & paulo antea admonuerat. propterea istud uidetur parabola dicere, per hoc credibilius faciens pauperes conuiuio excipiendos. Discimus & aliud, debere nos esse alacres & liberales ad pauperũ susceptionẽ, atq; etiã ita nolentes cogamus eos ut participes fiant nostrorũ bonorũ. Hoc & magistri admoneantur, ꝙ operæprecium sit discipulos etiam nolentes docere ea quæ ipsis conueniant.

Ibant aũt turbæ multæ cũ eo, & cõuersus dixit ad illos, Si quis uenit ad me, nec odit patrem suũ ac matrem, & uxorẽ ac filios, & fratres & sorores, præterea aũt & animam suã, non potest meus esse discipulus: & quisquis nõ baiulat crucẽ suã & uenit post me, nõ potest meus esse discipulus.] Quoniã multi ibant cũ Iesu, qui nõ cũ omni alacritate & obedientia sequebantur, sed frigidiores erant: docet eos qualẽ oporteat esse discipulũ suũ, ac ueluti informat & depingit eum, asserens oportere eum odio habere nõ solum eos qui externa familiaritate iuncti sunt, sed & suam ipsius animã. Vide autem ne litera abripiaris. Non enim inhumanitatẽ & crudelitatem docet misericors, neq; sibijpsi docet manum inferre, sed propriũ suum discipulum uult tunc odio habere cognatos suos, quando ad pietatem ei obstaculo sunt, & propter necessitudinem à bonis operibus prohibetur: quoniã nisi obsisterent, magis honorandos doceret usq; ad extremum spiritum. Et quomodo docet? Per maiorem doctrinam inquam, nempe per ea quæ operatus

[Margin notes: Ioan. 7. | Hiere. 8. | Suprà 14. | Eph. 2. 4. | Coloss. 1. | Peccatum quid. | Cur Dominus dixerit, cõpelle intrare. | Matth. 9. | Christi discipulus qualis esse debeat. | A | B]

A operatus est. ipse enim & Ioseph, cum is non esset proprius parens, sed existimatus, obediens fuit: & matris suæ tantam semper egit curam, ut neque cum crucifigeretur, eam negligeret, sed commendauit discipulo quē diligebat. Quomodo igitur is qui hæc per opera docuit, alia sermonibus asseuerauit? At (sicut dixi) præcipit odio habere parentes, quādo in cultu Dei periculum est. tunc enim non parentes censentur, neque familiares, si in hoc nobis obsistant. Et hinc manifestum quod dicimus. Nam cum nostram animā odio habere præcipit, omnino non præcipit ut nobisipsis mortem cōsciscamus, sed ut renunciemus concupiscentijs animæ, quæ nos separant à Deo, etiam si perferendum martyrium, non curanda anima, quoniam perpetuum lucrum proponitur. Hoc enim est quod nos docet, & non simpliciter ut quis seipsum occidat. Ostenditque illud iterum ipse per hoc quod diabolus conatus fuit eum de summitate templi deijcere, quādo tentationem repulit: & non se Iudæis tradidit, sed secessit, atque per medium eorum transiens, ab illis se occultauit. Igitur cuicunque domestici & amici obstant in pietate, & is illorum familiaritatem Deo, cui placere debet, præfert, uel etiā propter amorem uitæ imminente martyrio deficit & negat, ille non potest esse discipulus Christi. Lucæ 2. Ioan. 19. Matt. 4. Luc. 4.

Quis enim ex uobis, qui uelit turrim ædificare, quin prius sedens cōputet sumptus, an habeat quibus opus est ad perficiendum, ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui uiderint, incipiant illudere ei, dicentes, Hic homo cœpit ædificare, nec potuit consummare?]Per parabolā turris docet nos Dominus ut hi qui semel delegerint se sequi, idem propositum seruent: nec solum iaciant fundamentū, hoc est, ne incipiant tantū sequi, & postea finem non imponant, ut hi qui non habent sufficientem alacritatis præparationem. Tales fuerunt hi de quibus Euangelista Ioannes dicit, Multi igitur ex discipulis eius abierūt retrorsum. Et omnis homo qui uirtutē quidē operari uult, & non eò peruenit, ut & diuinā cogitationē accipiat, eo quòd imperfectè & absque ratione uirtutem orditur, imperfectè ædificat, non ualens absoluere turrim summæ cognitionis. Vnde & illuditur illi ab his à quibus uidetur & hominibus & diabolis. Ioan. 6.

B Vel aliter, Per fundamentum quidem intelligas sermonem doctoris. Sermo enim doctrinæ, utpote tractans de cōtinentia, iactus in discipuli animam fundamento comparat. Opus est autem sermoni huic, hoc est fundamento, superædificatione, opere dico: ut turris nostra fortis à facie inimici absoluta sit uirtus illa quam proponebamus. Quòd autem fundamentum quidem sit sermo, extructio autem opus, sufficienter dicit apostolus, Fundamentum posui Iesum Christum, alius autem superextruit. & statim enumerat uaria ædificia, hoc est operationes uel bonorum uel malorum operum. Timeamus igitur ne fortè illudāt nobis dæmones, de quibus propheta dicit, Illusores dominabuntur eis, his scilicet qui à Deo repulsi sunt. 1. Cor. 3. Esai. 3.

Aut quis rex proficiscens ut committat prælium aduersus alterum regem: nónne sedens prius cogitat an possit cum decem millibus occurrere ei qui cum uiginti millibus uenit contra se? alioquin adhuc illo longè agente, legatione missa petit ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex uobis qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonum est sal. si uerò sal infatuatum fuerit, per quod condietur? Neque in terram, neque in sterquilinium utile est. foràs proijciunt illud. Qui habet aures ad audiendum, audiat.]Et hæc parabola docet nos ne simus duplici anima, neque carni & Deo adhæreamus: sed si uolumus bellum contra malignos dæmones suscipere, ut feramur in eos tanquam hostes, & illis uerè obluctemur. Rex igitur est & peccatum regnans in mortali nostro corpore, si illud admittimus. Rex etiā & animus noster conditus est. Ne igitur cum resistendum est peccato, pusillanimiter illud impugnet. Grauis enim & terribilis est eius exercitus, & maior & numerosior uidetur quàm nos sumus. Quippe dæmones sunt milites peccati, qui censenē uiginti millia cōtra nostra decē millia. Nā incorporei sunt, & pugnāt cōtra nos qui in corpore sumus: unde & maiorē uirtutē habere uidentur. Quāuis aūt uideanē fortiores, nos tamen resistere poterimus. In Deo enim, inquit, faciemus uirtutē: &, Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Si constiterint aduersum me castra, non timebit cor meum. Dedit aūt nobis Deus, Qui propter nos incarnatus est, uirtutē omnē calcādi hostē. Idcirco & quoniā in carne existentes, non carnalia arma habemus, etiāsi decē millia uideamur habere, eo quod in corpore sumus, & illi uiginti milia, eo quòd incorporeæ naturæ sunt: attamē dicere de- Matth. 5. Esaiæ 4. Psal. 59. Psal. 26.

A tauit, & omnia onera nostra non grauatim ipse suscepit, persolutis omnibus quæ debē
bamus. & nos sponte ac libenter portauit usq; in domū suam, hoc est in cœlum, & con-
uocat amicos & uicinos, fortassis angelos, quos & oues diximus esse iuxta aliam & aliā
relationem. Nam secundum quod omnis creatura condita ad Deum cōfertur, pecui-
na est & bruta, & secundum hoc dicuntur etiā supernæ uirtutes oues. at si ad alias crea
turas conferuntur rationales, dicuntur amici & uicini, angelicarum uirtutum chori. Et
per mulierem intelligas sapientiam & uirtutem Dei & patris, Iesum ipsum, qui perdi-
dit unam drachmā, ex rationalibus & ad imaginē Dei conditis creaturam, hominem
inquam, & accendit lucernam, suam carnem. Sicut enim lucerna q̃uis sit ex terra illu-
minat tenebrosa per lucem quam recipit: ita & caro Domini licet terrena esset, simi-
lisq; nobis, lumine deitatis suæ quam in se recepit, lucem exhibuit cū incarnatus esset:
& domus, hoc est omnis mundus, repurgata est à peccato. Christus enim abstulit pec-
catum mundi. Et planè inuenta drachma, regia scilicet imago, gaudiū fuit & Christo,
& supernis uirtutibus, quæ amicæ eius & uicinæ sunt. Amicæ quidem, quia uolunta-
tem eius faciunt: uicinę uerò, quia incorporeæ. Quid autem si amicæ sint omnes super
nę uirtutes: uicinæ autem, quæ propiores ei, ut throni & cherubim? Dicendo enim a-
micas & uicinas, duo genera manifestauit. quamuis hoc curiosius uideatur.

Ait autem, Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior illorum patri,
Pater, da mihi portionem substantiæ quæ ad me redit. Et diuisit illis substāntiam. Ac
post dies non multos cū omnia contraxisset adolescentior filius, peregrè profectus est
in regionem longinquā, & ibi dissipauit substantiā suam uiuendo luxuriose: & postq;
omnia cōsumpsisset, facta est fames ualida in regione illa, & ipse cœpit egere. Et abijt,
& adhęsit uni ciuium regionis illius: atq; is misit illum in uillam suā ut pasceret porcos:
& cupiebat implere uentrem suū de siliquis quibus porci uescebant, nec quisquā illi da
bat.] Et hæc parabola superiori similis est. Inducit enim & hæc hominē quidē, Deū ui-
delicet uerè misericordē: filios aūt duos, ordines hominū, iustorū dico & peccatorū. Di
B xit aūt iunior, Da mihi partem substantiæ quæ ad me pertinet. Olim humanæ naturæ
possessio erat iustitia: ideo & filius senior nō insolescit. Peccatū postea natū est, unde &
iunior insolescit, qui cū peccato quod postea introductū est creuit. Vel aliter, Iunior di
cit peccator, quia nouator rerū insolens, & deficiens à paterna uoluntate. Pater, da mi-
hi partē substantiæ quæ ad me pertinet. Rationalis, ad quā subsequit liberū arbitriū, sub *Liberum ar-*
stantia est hominis. Omne aūt rationale, liberi arbitrij est. Dat igit nobis Dominus ra- *bitrium.*
tionē, ut ea liberè utamur tanquā nostra substātia. Dat aūt omnibus ex æquo. Omnes
enim ex æquo rationales sunt, & æquè liberū habent arbitriū. At alij utimur hac liber-
tate secundū rationē, alij aūt dilapidamus donū diuinū. Et simpliciter omnia quæ dedit
nobis Dominus, substantia nostra censeri possunt: ut exempli gratia cœlum & terra, &
in summa creaturæ omnes, lex, prophetæ. Atqui filius natu minor uidit cœlum, & cœ
lum fecit Deum: uidit terrā, & * coluit eam. In lege Dei noluit ambulare, in prophetis * [illegible]
† scortatus est. At senior filius omnibus his in gloriā Dei usus est. Itaq; ille qui dedit om † maligna-
nia hæc ex ęquo, permisit libere ingredi. Nullū enim cogit non uolentē ut sibi seruiat. tus est.
Nā si uoluisset nos cogi, nō fecisset nos rationales, & liberi arbitrij. Porrò filius iunior *Psal. 104.*
omnia hæc simul decoxit. Et quæ causa? Profectus est in terram longinquā. Nā quādo *Cogere nos*
egreditur homo à Deo, & se à timore Dei elongat, omnia diuina dona expendit. Pro- *Deus non*
pinqui enim Deo existentes, nihil tale quod interitu dignū facimus, iuxta id quod dici *uult.*
tur: Prouidebā Dominū in cōspectu meo semper, quia à dextris meis est, ne cōmoue- *Psal. 15.*
ar. Illo aūt longè à nobis absente, efficimur apostatę, faciētes & ferentes pessima quęq;:
iuxta illud dictū, Ecce qui elongāt se à te, peribūt. Dissipauit igit substantiā suā. Merito. *Psal. 72.*
Virtus enim terminū unū habet, & unū quoddā est: at malitia multifariā diuisa est, erro
rum multorū causa. ut exēpli gratia fortitudinis unus est limes, & quando oportet, &
quomodo oportet, & erga quos oportet irascibili uti. Vitij autem eius duæ sunt spe-
cies, timor & audacia. Vides spargi rationem, & unitatem uirtutis disperire? Consum
pta autem substantia illa, homine secundū rationem, naturalem dico legē non amplius
eūte, & neq; iuxta legem scriptā incedente, neq; prophetas audiente, fames magna est
facta: nō fames panis, sed fames audiēdi uerbū Domini. Initiū fit penuriæ, quandoqui *Amos 8.*
dem non timet Dominū, sed longè discedit ab eo, nā ijs qui timent Dominū, nulla est

penuria. Quomodo autem nulla est inopia timentium Dominum? Quia qui timet Dominum, in mandatis eius uolet nimis: & propterea gloria & diuitiæ in domo eius: imò dispersit ipse potius, & dedit pauperibus: tantū abest ne egeat. At qui longè profectus est à Domino, & nō habet ante oculos terribilem eius faciem, nil mirum si inopia laboret, semone diuino nihil in illo operante. Et profectus est, hoc est, processit & profecit in malitia. Adhæsit uni ciuiū regionis illius. Nam qui adhæret Domino, unus spiritus fit cum illo: qui uerò adhæret scorto, unum corpus fit cum natura dæmonum, atq; fit totus caro, neq; spiritus est capax, sicut hi qui tempore diluuij fuerunt. Ciues regionis illius qui à Deo defecerant, dæmones omnino sunt. At qui proficit, & in peccatis fit potens, pascit porcos, hoc est & alios docet malitiā, & lutosam operationem. Porci enim sunt omnes qui in luto uilium & materialium affectionum uolutantur. nam porcorum oculi nunq; possunt sursum spectare, aliam sortiti formationem. Vnde & porcorum pastores cum non possunt compescere porcum clamantem, resupinantes illum efficiunt ut minus clamet. Etenim quasi in spectaculum ueniant spectantes quæ nunq; uidere, & aspicientes sursum, stupescunt & silent. Tales sunt oculi eorum qui malè educati sunt: nunq; uident ea quæ sursum. Tales pascit is qui multis in malitia præest, ut est scortorum hospes, uel publicanorum princeps, uel latronum princeps. de omnibus enim his dicendum quod porcos pascant. Cupit autem miserabilis ille saturari peccato, & nemo ei dat saturari. Assueto enim malis nemo dat satietatem. Non enim manet uoluptas, sed simulatq; contingit, protinus & perit, fitq; iterū uacuus ille miserabilis. Assimilatur enim siliquis peccatum dulcedinem habens & asperitatem. Delectat enim ad tempus, cruciat uerò perpetuò. Propterea nullus dat satietatem malorum ei qui in illis uoluptatem capiebat. Quis enim satiat, & quiescere facit? Deus. sed non adest: nam qui talibus uescitur, longè abest à Deo. An dæmones? At hi multo magis soliciti sunt ne unquam quiescamus, & malitia saturi simus.

Psal. 111. — 1. Cor. 6. — Porci qui sint. — Porcorum grūnitus ut cōpescatur.

In se autem reuersus dixit, Quàm multi mercenarij patris mei abundant panibus? ego uerò fame pereo. surgam, & ibo ad patrem meum: & dicā ei, Pater, peccaui in cœlū, & coram te: iam non sum dignus uocari filius tuus. fac me sicut unum de mercenarijs tuis. Et surgens uenit ad patrem suum. Quum autem adhuc longè abesset, uidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens ruit in collum eius, & osculatus est eum. Dixitq; ei filius, pater, peccaui in cœlum & coram te: neq; posthac sum dignus uocari filius tuus.) Intemperatus tandem ad seipsum redijt. Quādiu male agebat, extra seipsum erat. Consumpsisse enim dicitur substantiā, & meritò propter hoc extra seipsum erat. Nam qui non gubernatur ratione, sed præter rationē uiuit, & absurda alia exordītur, extra seipsum est, & non manet in sua substantia, hoc est ratione. Quando aūt quis cogitat in quantam uenerit miseriam, tunc redit ad seipsum, considerās, & in pœnitentiā ueniens à sua exteriori diuagatione. Porro mercenarios dicit catechumenos, quia nondum eò peruenerunt ut dicerentur filij, quia nondum rectè illustrati. Omnino aūt catechumeni abundantiā rationalium panū habent, quotidie lectiones audientes. Et ut discas differentiā mercenarij & filij, audi, tres sunt ordines eorū qui saluantur. Alij enim ut serui faciunt bonum, timentes iudicium: quod & Dauid insinuat dicens, Confige timore tuo carnem meā: à iudicijs enim tuis timui. Mercenarij uerò esse uident, qui desiderio bonorū bene placere Deo cupiūt, sicut & ipse Dauid dicit, Inclinaui cor meum ad faciendum iustificationes tuas in æternū, propter retributionē. At filij sunt qui propter amorē in Deū, mandata perficiunt: sicut iterum Dauid testat, Quomodo dilexi legem tuā Domine: tota die meditatio mea est. & iterū, Leuaui manus meas ad mandata tua, quę dilexi, nō quę timui. Et iterū, Mirabilia testimonia tua: ideo scrutata ea est anima mea. Quū igitur quis fuerit filius, & deinde propter peccatū abdicat, uidetq; alios frui diuinis donis, & communicantes diuinis mysterijs, & diuino pane (non enim de solis catechumenis intelligi oportet q̄d de mercenario dicit, sed & de ecclesiasticis in genere, qui non sunt ex primo ordine) tunc sanè illa miserabilia oportet ei enumerare: Quot mercenarij patris mei abundant panes? ego aūt fame pereo. Sed surgens de ruina peccati, ibo ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccaui in cœlū et corā te. Derelinquēdo enim cœlestia, peccaui in ea, præferens ipsis uoluptatē contemptibilem, & præeligens cœlesti patriæ meæ regionem famis. Quemadmodum enim, ut exempli gratia dicamus,

Psal. 118. — Ibidem. — Psal. 108. — Ibidem.

A camus, in aurũ peccare dicitur, qui illi plumbum præfert: ita in cœlum peccat, qui illi terrena præponit. Abest aũt omnino à uia quæ fert in cœlum. Scias item ꝙ quando peccauit, quasi non coram Deo operans peccauit, Quando aũt confitetur, coram Deo se peccasse sentit, Porrò surgens uadit ad patrem suum. Non solum enim consultandum est de his quæ placent Deo, sed & opus est facto. Nunc quemadmodum uidisti feruidam pœnitentiam, ita & celerem patris misericordiam uide. Neq; enim expectauit donec filius ueniret ad se, sed præuenit & amplexatur. † Etenim natura & benignitate Deus pater est, & totus totum amplectitur, ut undequaq; ipsum ad se constringat, sicut dictũ est, Et gloria Dei circundabit te. Olim quidem quando elongabat se filius, tempus erat & patri ut ab amplexu se elongaret: nunc uerò cum redit & appropinquat per conuersionem & orationem, tempus est amplexandi. Ruit igitur in collum eius, ostendens eum qui olim desciuerat, nunc obedientem esse factum. Et osculatur eum reconciliationem indicans, & quasi uestibulumquoddam os polluti sanctificans, ac per hoc ad internam sanctificationem immittens.

† pater enim est benignitate, etiam si natura Deus.
Esai. 58.

Dixit aũt pater ad seruos suos, Proferte stolã primã, & induite illũ: & date annulũ in manũ eius, & calceamẽta in pedes: & adducite uitulũ illũ saginatum, atq; mactate, sumptisq; epulis lętemur: qa hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuẽtus est. Et cœperũt lætari.] Per seruos intellige uel angelos ministratorios spiritus, q mittunť in ministeriũ propter eos q salute digni sunt. Illi enim uestiũt à peccato reuertentẽ stola prima, quã prius ꝙ̃ peccaremus gestabamus: indumento scilicet incorruptionis: uel dignitate qua præstat alijs omnibus, ut baptismi dignitate. Prima enim nos illa uestit, & ab ea sumimus honestatis uestitũ. Vel per seruos intellige angelos, qui ministrant omnibus quæ propter nos fiunt, & quibus mediãtibus sanctificamur. Vel etiam sacerdotes, qui conuersos per baptismũ uel uerbum doctrinæ, induunt, & induunt eos Christum stolam primam. Quicunq; enim baptizati sumus in Christum, induti sumus Christum. Et annulum dat in manum, signaculum Christianismi, quod per opera habemus. Nã ma-
B nus, symbolum operationis est, annulus uerò signaculi. Igitur baptizatus, & omnis qui à peccato conuertitur, debet habere in manu, hoc est, operatiua uirtute, signaculũ Christiani: ut demonstrare queat quòd recreatus sit ad imaginem eius qui se condidit. Vel aliter, Per annulum intelliges arrabonem spiritus: ut exempli gratia quid dicam, Deus perfectissima bona tunc dat, quando eorum tempus fuerit: & nunc ut credibilia sint, illa nobis dat charismata, ut arrabonem futurorum: & alijs donum operandi miracula, alijs donum docendi, alijs uerò aliud quiddam: & cum illa suscipimus, firmiter & perfectiora expectamus. Et calceos ad pedes, ut custodiãtur à scorpijs, peccatis scilicet quæ uidentur parua & occulta, sicut dicebat Dauid: attamen mortiferis & ipsis: atq; etiam à serpentibus, id est peccatis quæ manifestè nocere censentur. Vel aliter, Calceamenta dantur ei qui primam stolam assecutus est, faciente Deo eum aptum ut annũciet euangelium atq; alijs prosit. Christiani enim est prodesse proximo. Vitulus saginatus non ignoratur quis sit, qui immolatur & comeditur. Nam est uetus filius Dei, & ita homo qui carnem assumpsit, naturã ratione carentem, & brutam, illamq; diuino honore impleuit: & secundum hoc uitulus dicitur, non enim expertus est iugum peccati. saginatus uerò, secundum quòd ad hoc mysterium ordinatus est ante cõstitutionem mundi. Et fortassis curiosius uidebitur si dicatur, dicetur tamen. Quia panis quem frangimus, secundum id quod apparet, ex tritico confectus est, saginatus, & (ut Græci dicunt) σιτευτός, frumento pastus dicendus est. Secũdum hoc aũt quòd per illum intelligiť quòd caro est, uitulus dictus est. Et ipse est uitulus, & saginatus. Omnis igitur qui baptizatur, & filius Dei efficitur, immo restituitur, & in summa omnis qui à peccato purgatur, particeps fit saginati illius uituli, & lætitiæ author fit patri, & seruis eius, angelis & sacerdotibus, tanquam ex morte resurrexisset, & post perditionem fuisset inuẽtus. Nam quantum ad malitiæ abundantiam mortuus erat, & desperatus: quantum uerò ad humanã naturam, quæ uertibilis est, & ualet à malitia ad uirtutem ingredi, perditus dicitur. Perditus enim mitius dicetur, quàm mortuus.

Hebr. 1.
Baptismus præstat primum honestatis uestitum.
Galat. 3.
Psal. 18.
Officium hominis Christiani.

Erat autem filius eius senior in agro, & cum ueniret, & appropinquasset domui, audiuit concentum & choros, & uocauit unum de seruis suis, & interrogauit quid essent illa. At is dixit illi, Frater tuus uenit, & occidit pater tuus uitulum illum sagina-

tum, quòd incolumem illū receperit. Indignatus est aūt, nec uolebat introire. Pater er- A
go illius egressus rogabat illum. At ille respondens dixit patri, Ecce tot annis seruio ti-
bi, nec unquam præceptum tuum transgressus sum, nec unquā dedisti mihi hœdum ut
cum amicis meis lętarer: sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substātiam tuam cū
meretricibus, uenit, occidisti illi uitulum illum saginatum. At ille dixit ei, Fili, tu semper
mecum es, & omnia mea tua sunt: lætari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus
hic mortuus erat, ac reuixit: & perierat, & inuetus est.] Hoc loco celebris mouetur quę
stio, Quomodo appareat filius inuidus, qui alioqui uixit & seruiuit patri bene placens?
Quæ soluetur, si quidem parabolam quis expenderit, quare dicta fuerit. Omnino e-
nim quia obmurmurabant Domino pharisæi, mundos & iustos se putantes, eo quòd
susciperet meretrices & publicanos, propterea parabola ista cū his quæ ante eam dicta
sunt, proponitur: quandoquidem pharisæi, qui erant iustiores publicanis, ut uideban-
tur, obmurmurabant. Considera quòd persona filij qui uidebatur obmurmurare sumi
tur contra omnes qui scandalizantur in repentina felicitate & salute peccatorum. hoc
autem non est inuidiæ, sed magnæ benignitatis diuinæ, quā nos ignoramus, & propte
Psal. 70. rea parit mumurationem. An non & Dauid inducit personā quæ offenditur in pace
Hier. 12. peccatorū, & similiter Hieremias? Quid q̄ uia impiorū prosperatur? dicens: & Esaias,
Esaia 37. Plantasti eos, & radices egerunt. Hæc enim omnia sunt infirmarum & pauperum co-
gitationum hominum, qui accenduntur, & loquuntur in prosperitate malorum indi-
gna. Dicit igitur per pręsentem parabolam Dominus pharisęis quasi in hunc modum:
Esto, uos iusti sitis sicut filius ille beneplacens patri: obsecro uos iustos & mundos, ne
obmurmuretis ob lætitiā quā habemus propter peccatoris salutem, siquidē hic quoq;
filius est. Itaq; nō apparet inuidia, sed Dominus pharisæorū mentem instruit per para-
bolā illā, ut etiāsi iusti ipsi essent, & omnia mādata Dei pfecissent, grauatim ferre nō de-
berent suscipi peccatores. Nec mirū est si ægre feramus super his quæ indign è uident
fieri. Tanta enim Dei est benignitas, & tā liberaliter sua bona nobis cōmunicat, ut & in
dignatio & obmurmuratio inde nasci posset: id q̄d & in familiari colloquio dicimus. B
Sæpe cum beneficijs quempiā affecimus, & deinde gratias non egerit, dicimus, repre-
hendunt me omnes q̄ tanta in te beneficia contulerim. quamuis fortè nemo nos repre
henderit: attamē magnitudinē beneficentiæ ostendere uolentes, ita fingimus. Videa-
mus aūt & particulatim & breuiter parabolā. In agro erat filius senior, hoc est in mūdo
hoc, & operabaī suā terrā, carnem dico, ut impleretur panibus, & ferebat in lachrymis,
ut meteret in exultatione. Porrò ubi didicit quæ facta erāt, noluit ad cōmune gaudiū
ingredi: sed misericors pater egreditur, & obsecrat, & docet eum, lætitiæ causam esse
mortui reuiuificationem, eo q̄ ignorans scandalizatus esset homo, & arguerat eum q̄
sibi neq; hœdum dedisset, intemperato autem saginatum occidisset uitulum. Quid au
Matt. 25. tem est quod per hœdū significatur? Hoc loco disce: Omnis hœdus et peccator ordina
tur ad sinistram partem. Dicit igit̄ bonæ frugis filius, Transegi uitā in omnibus labori-
bus, persequutionem passus & afflictus, & à pecatoribus passus, & nunquā mihi occi
disti hœdū hoc est humiliasti peccatorem, ut inuenirē uel paruam quietem: qualis hœ
3. Reg. 17. dus erat Heliæ Achab. Persequebatur enim prophetam, & non dedit Dominus hœ-
dū statim ad occidendum, ut parumper refocillaretur & quiesceret cum amicis prophe
tis suis. Proinde dicit ad Deum: Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua sub
3. Reg. 19. uerterūt. Hœdus Dauidi erat Saul, & omnes qui calumniabantur eum, quibus permit
1. Re. 22 23. tebat Dominus tentare eum, & nō occidit ut lætaretur Dauid: ideo & dicebat, Vsque-
Psal. 93. quo peccatores Domine, usquequo peccatores gloriabuntur? Hæc dicit in euangelio
& filius, cum in multis esset laboribus, & nullam fuisset assequutus consolationē. Neq;
aliquem ex persequutoribus meis morti tradidisti, nunc autem ita facilè saluas prodi-
gum. Hic igitur totus scopus parabolæ est propter pharisæos obmurmurantes q̄ pec-
catores susciperet: qua docet, etiamsi iusti simus, non repellendos peccatores, neq; ob-
murmurandum, recipiente illos Deo. Filius igitur iunior, sunt meretrices & publica-
ni: senior uerò, pharisæi & scribæ, secundum materiam parabolæ iusti intelligunī: qua-
si dicente Deo, Esto, uos sitis uerè iusti, nullumq; trangressi mandatum: non opor-
tet igitur assumi eos qui à peccatis conuertuntur? Tales itaq; obmurmuratores docet
per

A per hanc parabolam. Non ignoro autem quòd quidam per seniorem filium angelos exponunt, per iuniorem autem humanam naturam, quæ tumultuata est, & dato mandato uacauit delicijs. Alij uerò Israelitas & Gentiles. Verum autem hoc tenendum est quod diximus, quia filius senior personam gerit iustorum, iunior autem peccatorum, & se conuertentium. Totus autem parabolæ contextus propter pharisæos est positus, ut doceat eos Dominus ne ægrè ferant susceptionem peccatorum, etiamsi ipsi iusti essent. Nullus ergo iudicia Dei grauatim ferat, sed gratum sit ei, si peccatores feliciter agant & saluentur. Quî enim scis, si is quem tu peccatorum censes, pœnitentiam agens gratior fiat? Quid item, si occultas habet uirtutes, & propterea à Deo benignè respicitur?

CAPVT XVI.

Dicebat aūt & ad discipulos suos, Homo quidam erat diues, qui habebat dispensatorem, & hic delatus est apud illū ut qui dissiparet bona ipsius: & uocauit illū, & ait illi, Quid hoc audio de te? Redde rationē dispensationis tuæ: nō enim poteris posthac dispensare. Ait aūt dispensator intra se, Quid faciā quia Dn̄s meus aufert à me dispensationē? Fodere nō ualeo, mendicare erubesco: scio quid faciā, ut cū amotus fuero à dispensatione, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaq; singulis debitoribus domini sui, dicebat primo, Quantū debes domino meo? At ille dixit, Centū batos olei. dixitq; illi, Accipe cautionē tuam, & sede citò, & scribe quinquaginta. Deinde alteri dixit, Tu uerò quantū debes? qui ait, Centū coros tritici. ait illi, Accipe cautionē tuā, & scribe octoginta. Et laudauit dn̄s dispensatorē iniquū, q prudēter fecisset: quia filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in natione sua. Et ego uobis dico, Facite uobis amicos ex māmona iniusto, ut cū defeceritis, recipiāt uos in æterna tabernacula.] Omnis parabola obliquè & figurato modo rerū quarundam naturā manifestat, nō per omnia rebus illis assimilata propter quas assumpta est. Idcirco nō oportet omnes parabolarum partes curiosius inquirere, sed quatenus apparēt proposito utiles. reliquæ enim *Parabolæ et eius partes quatenus inquirendæ.*
B sinendæ sunt quasi parabolam cōtexentes, & nihil ad propositū conducentes, quomodo & in proposita parabola faciendū. Nam si per tenues particulas omnes exponere tentauero quis dispensator, quis dispensatoris dn̄s, & à quo delatus sit, & qui debitores, & propter quā causam ille quidem oleū, alius aūt triticum, & qua de causa centū deberent dicantur, & si alia omnia perquisiuerimus, obscurū & molestum sermonē faciemus: & fortasis, si ualde hæsitauerimus, etiā ridiculi erimus. Igitur tantū utilitatis ex præsenti parabola capere oportet, quantū possibile est. Et ut aliquid dicā, Dominus hoc loco uult nos docere ut bene dispensentur creditæ nobis diuitiæ. Et primū hoc discimus, q non sumus domini diuitiarū. Nihil enim habemus propriū, sed dispensatores alienarū rerū sumus, quę à Domino nobis cōcreditę sunt ut illas bene dispensemus sicut ipse imperat. At si cōcreditas diuitias nō expenderimus iuxta mentē Domini, & abusi fuerimus illis in nostrū luxū, accusabimur. Etenim uoluntas Domini est datis uti in usus conseruorū, non in proprias delicias. Porrò qui accusantur, & destituuntur à dispensatione diuitiarū, hi sunt qui ex hac uita emigrāt, quādo scilicet & rationē dabimus de dispensatione, cū destituti fuerimus. Si itaq; prudētes essemus, uel tardè sentiremus quid facto opus, & faceremus nobis amicos ex diuitijs iniustitiæ. Dicuntur aūt diuitiæ iniustitiæ, quas nobis Dominus in usus fratrū & conseruorum insumendas dedit, nos aūt nobis depositas tenemus. Verùm uel tardè sentiamus quò feramur, & quòd cum dies illa uenerit, neq; laborare poterimus. Non enim tunc erit operandi tempus, neq; tunc honestum erit mendicare. Stultæ enim uirgines dicuntur quæ mendicant. Quid igitur reliquū, quàm ut harum diuitiarum fratres participes faciamus, ut quando hinc defecerimus, hoc est ex hac uita excesserimus, accipiant nos pauperes in eterna tabernacula? Aeterna enim tabernacula pauperibus in Christo cōstituta sunt, in quæ possint recipere eos qui hic ipsis amicè de bonis quæ sunt dominica, largiūtur. Pauperibus enim primū debemus dare: nam illi debitores sunt, secundū hoc quod dictū est, Tota die miseretur & cōmodat iustus, & iterū, Qui miseretur pauperi, fœneratur Deo. Oportet igitur primū dare bonis illis debitoribus, qui centupla reddūt. Verùm quia dispensatores iniustitiæ inuenimur, iniustè retinēes quæ alijs seposita sunt, nō semper manendū erit in hac infidelitate, sed communicandum pauperibus, ut ab ipsis suscipiamur in æter-

Diuitiæ iniustitiæ quæ dicantur. *Matth. 25.* *Psal. 36.* *Prouer. 19.*

A ait illis, Vos estis qui iustificatis uosipsos coram hominibus: Deus autem nouit corda uestra: quia quod hominibus excelsum est, abominandū est coram Deo.] Pharisæi quidam deridebant Dominum, eo qꝫ sermonibus illis notarentur. Grauatim enim ferunt auari, siquando de paupertate audiunt: quoniā & dictū est, Abominatio est peccatori pietas, & reprehensiones impio sunt flagella. Dominus aūt retegens occultā eorū malitiā, & ostendēs eos simulare iustitiā, & abominabiles esse apud Deū propter opinionē quā de se habebāt dicit, Vos estis qui iustificatis uosipsos, opinantes solis uobis datū nosceres quæ oportet docere, & ideo deridetis meos sermones, cupientes haberi à multitudine doctores ueritatis. Sed non sic, Deus enim nouit corda uestra, & abominabiles uox existimat, propter superbiam, & humanæ gloriæ cupiditatē. Quod enim sublime in hominibus, abominatio apud Deum est. Immundus enim apud Dominum omnis superbus corde. Oportebat igitur uos ô pharisæi, non ad humanā uiuere opinionem: (Deus enim dispersit ossa eorum qui hominibus placēt) sed iustificare uos corā Deo.

Auaris paupertas exosa. *Eccl. 1.* *1. Cor. 1.* *Psal. 52.*

Lex & prophetæ usqꝫ ad Ioannem, ab eo tempore regnū Dei annunciatur, & qui uis in illud uim facit. Facilius est autem cœlum & terram præterire, quàm legis unum apicem cadere. Quisquis dimittit uxorem suam, & alteram ducit, adulterium cōmittit: & qui dimissam à uiro ducit, adulterium cōmittit.] Videntur hæc separatim dicta, & cum superioribus non cohærere: sed attendenti uidebuntur non malè consectanea. Nam quia ipse paupertatem in superioribus docuerat, uocando diuitias iniustū mammona, lex uerò benedictiones & in diuitijs dabat, & prophetæ bona terræ promittebant: ut ne quis dicat ei irridens sicut pharisæi, quid tu dicis? contrarius es legi: illa & in diuitijs benedicit, & tu paupertatem doces? propterea dicit, Lex & prophetæ usqꝫ ad Iohannem habuerunt tempus. Et bene quidem docebant, nempe ita auditorum infirmitate postulante. A' quo autem tempore Ioannes propter paupertatem materia ferè carebat, & sine possessionibus uersabatur, regnumqꝫ cælorū prædicabat: non ultrà bona terrena huic tēpori debentur, sed regnum cœlorū prædicatur. Proinde & paupertatem

Matth. 11. *Matth. 19.*

B in terra debēt seruare hi qui cœlos desiderant. Quoniā prophetæ & lex nō memores fuerūt regni cœlorū, meritò bona terræ promittuntur imperfectioribus, & nihil uirile uel magnū intelligere ualentibus. Atqꝫ itaqꝫ ô pharisæi meritò paupertatē doceo, eo qꝫ imperfecta legis præcepta iam nō habent tēpus. Insuper ne dicant reiecta omnia quæ in lege sunt dicta, quasi uana sint & inutilia: nō hoc dicit, sed magis implentur & & perficiuntur. Quæcunqꝫ ēm illa adumbrauit, ea dixit de Christo figuraliter. Et quantum ad leges attinet, etiam ipsæ nunc implentur, & nihil in his usqꝫ ad extremū apicem intercidit. Et quæ de Christo illic per umbram subindicata sunt, nunc perficientur clarius. Et mandata legis quæ tunc data, pro imperfectorū sensu congruenter data, nunc sublimiorem & perfectiorem sensum habitura sunt. Lex enim imperfectè imperfectis locuta est: quod hinc manifestum est. Nam de solutione nuptiarum iuxta duritiem cordis Iudæorum respondit, ut cum uir odio habuerit uxorem, potestatem habeat dimittendi eam, ne deterius quid fiat. Homicidæ enim erant & sanguinarij, & neqꝫ proprijs parcebant, quandoquidem & filios & filias dæmonibus immolabant. sed humilitas & imperfectio legis talis erat. Tempus enim eiusmodi legislationis tunc erat, nunc aūt alia perfectiore doctrina opus est. Idcirco etiam dico, Omnis qui dimittit uxorem excepta causa fornicationis, & ducit aliam, adulterium cōmittit. Vnde haud mirū, si cum nihil tale de paupertate lex manifestè docuerit, ego de paupertate disserā. Ecce cum de solutione matrimonij lex promiscuè præceperit propter cædem Iudæorum, ego ad perfectiora exercens auditores, repudiū absqꝫ rationabili causa prohibeo, non illi contraria docens, sed magis uoluntatem eius perficiens. Mens enim legis erat ne homicidia fierent inter uirum & uxorem. hoc & ego intendo, eo qꝫ doceam coniuges mutuam inter se curā gerere, & parcere alterum alteri ut membris proprijs: id quod & lex uolebat. At quoniam imperfecti erant auditores, decreuit illa coniugij solutionem, ut uel sic sibi mutuum parcerent, & non in se inuicem insanirent uir & mulier. Statuit igitur Christus omnia quæ ad legem pertinent, & ita bene dixit qꝫ impossibile sit unum apicem de lege cadere. Quomodo enim decideret, cum magis à Christo corrigeretur?

Nihil à lege excidit quin fiat. *Matth. 19.* *Deut. 24.* *Psal. 105.* *Matth. 5.*

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendidè. Erat autem quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam

eius

eius ulcerosus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis. Sed & canes A
ueniebant, ac lingebant ulcera eius. Accidit autem ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues, ac sepultus est.] Bene sequũtur hæc ad superiora. Quia enim prius docuerat ut nos rectè circa diuitias gereremus, meritò coniungit & hanc parabolam in eandem ferentẽ sententiã per exemplum diuitis. Parabola eñ est hæc, & nõ (ut quidã opinati sunt) historia. Nondũ enim separata erant iustis bona, & peccatoribus contraria: sed figurauit sermonem Dñs, ut immisericordes doceat qualia eis euentura sint, & iterum doceat eos qui affliguntur, quàm bene habituri sint pro his quæ hic sustinent. Diuitem igitur hoc loco absq; nomine in parabola assumpsit, utpote qui neq; dignus sit qui à Deo nominetur: sicut & per
Psal. 6. prophetam dicit, Non memor ero nominũ illorum per labia mea. Nomen autem pauperis memorat. Iustorum enim nomina in libro uitæ scripta sunt. Fert enim Hebræorum traditio, Lazarum quendam per illud tempus extrema inopia & infirmitate laborasse, cuius mentionẽ fecerit Dominus in parabola hac, utpote noti & manifesti. Diues igitur omnino dissolutus erat, nam purpura & bysso induebatur, & præterea omnibus alijs delicijs uacabat. Epulabatur enim dicit, & non nunc tantum, & postea non, sed quotidie: & nõ mediocriter, sed splendidè, hoc est sumptuosè & prodigaliter. Lazarus uerò pauper erat, & infirmus grauiter. Vlcerosus enim, inquit, erat. Aegrotant alij, sed ulceribus carent: hic autem grauiore malo affligebatur, & ad uestibulum diuitis iacebat. Ecce alius dolor, uidere alios in delicijs, se uerò fame premi. Desiderabat enim, inquit, satiari, non sumptuosis ferculis, sed de micis eius, & illis quibus satiabantur canes. Insuper destitutus erat omni cura, & canes lingebant ulcera eius, cum nemo esset qui ab illo istos abigeret. Num igitur Lazarus in tantis malis blasphemabat? num conuiciabatur? num incessebat luxum diuitis? num inhumanitatem condemnabat? num prouidentiam Dei reprehendebat? Nihil horum, sed fortis erat, & magnæ philosophiæ. Vnde manifestum? propterea q; angeli ipsum mortuum susceperint. Nam si obmurmurator fuisset & blasphemus, neutiq; tantum honorem fuisset consecutus, & angelorũ comitatu stipatus. Mortuus est aũt & diues, ac sepultus est. Nam profectò etiã cum uiueret, B
sepulta erat eius anima, carnem quasi sepulchrũ circumferens. Et ideo cũ moreretur, nõ ab angelis assumptus est, sed in infernum deductus. Nam qui nihil sublime, nihilq; cœleste cognouit unquam, infimo loco dignus. Dicendo enim q; sepultus sit, insinuat obiter Dominus quòd & anima eius locum infimum & caliginosum sortita fuerit.

Atq; in tartaro sublatis oculis, cum esset in tormentis, uidet Abraham eminus, & Lazarũ in sinu eius: & ipse clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguã meam, quia crucior in flãma hac. Dixit aũt Abraham, Fili, recordare q; receperis bona tua in uita tua, & Lazarus similiter mala, nunc aũt hic solatio fruit, tu uerò cruciaris. Et super hæc omnia inter nos & uos hiatus ingens firmatus est, ut hi qui uolunt hinc transire ad uos, nõ
Gen. 3. possint, neq; inde transcendere ad nos.] Quemadmodum Dominus eiectum Adam è regione paradisi collocauit, ut cõtinuò aspectans, clarius sentiret à quantis bonis excidisset: sic & illum cõdemnauit in conspectu Lazari, ut uidens illum in qualibus esset, sentiret unde per inhumanitatẽ excidisset. Et propterea nõ apud alium quendã iustũ, sed in sinu Abrahæ uidit Lazarũ, quoniã hospitalis fuerat Abraham. Vt igitur reprehenderetur illius inhospitalitas, propterea illum apud Abraham uidet. Ille etiam eos qui præteribant, in domũ suã trahebat, hic aũt etiã intra domũ iacentes despiciebat. At
Cur diues Abrahã in auxiliũ inuocet, ac nõ potius Lazarum. cur nõ uertit sermonẽ ad Lazarũ, sed ad Abrahã? Confundebat fortasis, existimãs forsitan Lazarũ uindictæ auidum, & ex suis caussis iudicabat illum. Si enim ego tanta felicitate fruens contempsi illum tantis malis coangustatum, & neq; micas ei cõmunicaui: multo magis ipse cõtemptus uindicabit, & non annuet ut mihi beneficiũ concedatur. propterea ad Abraham facit sermonem. Putabat enim ignorare patriarcham quæ contigissent. Quid igitur ille? nõ dixit, Inhumane & crudelis, nõ erubescis? † immisericordiæ nõ recordaris? sed quomodo? Fili. Vide compatientem & sanctũ. Dicit enim & sapiens quidam, Animam humiliatam ne turbaueris. Et propterea etiam ipse dicit,
† misericordiæ nũc recordaris?
Eccl. 4. fili: insinuans per hoc eatenus sibi licere, quatenus tam benignè alloquitur, sed ulterius nihil licere ei. Quod possum, hoc tibi communico, compatientem scilicet uocem,

A uocem. At hinc illuc transire non est nostrũ, cõclusa enim sunt omnia. Et tu quidem recepisti bona tua, ille aũt mala. Et quare nõ dixit, accepisti, sed, recepisti? Recipere enim *Recipere.* de his dicere solemus qui suscipiunt quod eis debebatur. Discimus igitur ꝙ licet quidã facinorosi sint, & in extremã peruenerint malitiã, nonnunquã tamen unum quoddã uel duo bona opera faciunt, unde & ipsi habentes bona quædã, quæ in præsentis uitæ prosperitate capiunt, recipere dicuntur. Similiter aũt & Lazarus mala. Fortassis aũt & ille unum uel duo mala cõmiserat, & propterea dolorem illum sustinens, dignã factis mercedem accepit. Vnde consolationem habet ille, tu uerò cruciaris. Porrò hiatus significat distantiã & differentiã iustorum & peccatorum. *Hiatus qd.* Nam sicut uoluntates eorum diuersæ fuerunt, ita & præmia multum inter se distant, unoquoq; recipiente ea quæ uitæ & uoluntati suæ congruunt. Obserua aũt hoc loco contra Origenistas dicentes ꝙ *Contra Origenistas.* tempus erit quo finientur impiorum supplicia, & peccatores cũ iustis coniungentur, & sic omnia in omnibus erit Deus. Ecce enim audimus Abraham dicentem quod hi qui uolunt hinc ad uos, uel illinc ad nos transire, non possint. Sicut igitur impossibile est ex consortio iustorum quempiam transire in locum peccatorũ: ita impossibile est, ut nos docet Abraham, transire à loco pœnæ in locum iustorũ. Abraham sanè fide dignior est, q̃ Origenes. Quid aũt est infernus? Quidam dicunt esse locum subterraneũ *Infernus quid.* tenebrosum. Alij autem transitum animæ à lucido in obscurũ & immundum dicunt infernũ. Quamdiu enim in corpore est anima, apparet propter operationes suas: postquam autem à corpore emigrauerit, inuisibilis fit. Hoc igitur dixerunt esse infernũ. Sinus autem Abrahæ uocant continentiam bonorum quæ reposita sunt iustis, qui à tempestate huius maris ingrediuntur in portus cœlestes: quoniam & in mari sinus appellamus loca portubus & quieti apta. *Sinus Abrahæ. Sinus maris.* Attende hic quòd in die illo qui alium iniuria affecit, uidebit iniuria affectum in quali gloria sit, & hic iterum illum in quanta cõdemnatione: sicut in hoc loco diues Lazarum, & Lazarus diuitem.

Ait aũt, Rogo ergo te pater, ut mittas eum in domũ patris mei: habeo enim quinq;
B fratres: ut testetur illis, ne & ipsi ueniant in hunc locũ cruciatus. Ait illi Abraham, Habent Mosen ac prophetas, audiant illos. At ille dixit, Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, resipiscent. Ait aũt illi, Si Mosen & prophetas nõ audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, credent.] De rebus suis desperãs miser ille diues, pro alijs supplicat. Vide aũt quomodo in supplicijs sensum alienę infelicitatis capit. Et prius Lazarum despiciebat ante pedes iacentem, nunc aliorũ absentium curam gerit, & obsecrat ut Lazarus ex mortuis in domũ patris sui mittatur. Et nõ simpliciter ex mortuis quispiã, sed Lazarus, ut uideant eum coronatũ & gloria & incolumitate, qui uiderant antè infirmũ & contemptum: & qui testes fuerunt paupertatis ipsius, ipsi etiam gloriæ fiant spectatores. Manifestum enim est, ꝙ in gloria illis esset conspiciendus, si quidem ipsum fide dignũ præconem esse oportebat. Quid igit̃ Abrahã? Habent Mosem. Non ita, inquit, tu fratrũ curã geris ut qui illos fecit Deus, innumeros enim illis præfecit doctores. At diues, nõ, inquit, pater. Nam quemadmodũ ipse scripturas audiens nõ crediderat, & fabulas esse putarat ea quę dicebant̃: similiter etiã fratres suos se habere suspicatus est, & ex se iudicãs dicebat ꝙ nõ audituri sint scripturas, sicut neq; ipse, sed si quis ex mortuis resurrecturus esset credituri sint. Tales etiã nunc sunt qui dicũt, Quis uidit ea quę in inferno? Quis uenit illinc, & annũciauit nobis? Sed audiãt Abrahã. Quoniã si scripturas nõ audimus, neq; his qui ex inferno ueniunt, credemus. Et hoc manifestarunt Iudæi, qui quia scripturas nõ audierũt, neq; cũ resurrexissent mortui, crediderũt: sed & Lazarũ occidere tentauerunt, & cũ mortui multi resurrexissent crucifixo Iesu, *Ioan. 12.* magis tamen sæuientes Iudæi inuaserunt Apostolos: quia si quidẽ illud profuisset nobis ad fidem, etiã hoc sæpe fecisset Dominus. Nunc nihil tam utile est ut scripturarũ diligens scrutatio. *Diligẽs scripturæ scrutatio curanda, non defunctorum spectra.* Mortuorũ suscitationem falsè & apparenter facere potest etiã diabolus, ut seducat imprudentes, seminans doctrinas de inferno dignas sua malitia: at eis qui scripturas probè scrutantur, nihil potest illudere. Illæ enim sunt lucerna & lumen, quo lucente fur deprehenditur & manifestatur. Illis igitur credendum, & de mortuorum suscitatione non curandum. Posset autem parabola hæc per allegoriam exponi, & ita dici, ꝙ per diuitem populus Iudæorum significetur. Diues enim ille fuit olim, locupletatus omni cognitione & sapientia & sermonibus Dei, qui super aurum & lapi-

dem

dem preciosum. Sed & purpura & bysso indutus erat, regnū habens & sacerdotium, A
& regale erat sacerdotium Deo, Significat autem purpura quidem regnum, byssus ue
rò sacerdotium, Nam Leuitæ byssinis sacerdotalibus uestimentis induebantur. Epula
batur autem quotidie & uiuebat splendidè. Quotidie enim offerebant sacrificium ma
ἐνδελεχι- tutinum & uespertinum, quę & ἐνδελεχισμόν, hoc est iuge sacrificium nominabant. La
σμόν. zarus uerò populus gentiliū fuit, pauper diuina gratia & sapientia, & ante fores iacēs.
nō enim licebat gentilibus intrare in domū, pollutio enim uidebať, sicut in Actis Apo-
Act. 21. stolorum clamant in Paulum ꝙ Gentiles intoduxerat in templū, & cōmunem fecisset
sanctum illum locum. Insuper & ulceribus peccatorum fœtentiū plenus erat ille popu
lus, & impudentes canes diabolos pascebat suis ulceribus. Voluptati enim illis sunt no
stra ulcera. Desiderabat item & micas decidentes à mensa diuitis. Omnino enim cate-
Psal. 103. bat pane, qui confirmat cor hominis: & minimo tenuiq́ȝ cibo agebat, sicut & Chana-
Matth. 15. næa mulier cū ethnica esset, de micis saturari cupiebat. Quid multis? Mortuus est He-
braicus populus Deo, & mortua sunt illorū ossa, quæ ad bonū faciendum nō mouen-
tur. Mortuus est aūt & Lazarus peccato, Gentilis inquā populus. Et Iudęi quidem qui
in peccatis suis mortui sunt, in flamma inuidię exuruntur zelantes, ut dicit Apostolus,
ꝙ Gentiles assumpti sint ad fidem: qui aūt prius pauper erat & ignobilis populus Gen
tilis, in sinibus Abrahæ patris gentiū meritò uersatur. Etenim & Abraham cū gentilis
esset, credidit Deo, & ex idolorū cultu ad Dei agnitionem transijt. Proinde qui partici
pes sunt translationis eius & fidei, iure & in sinibus eius quiescunt, eundem finē, & ha
bitationes & susceptionē bonorum sortiti. Et cupit Iudęorū populus unam guttam de
Matt. 11. aspersionibus & purgationibus priscis legalibus, ut refrigeretur eius lingua, & possit
Psal. 39. confidenter loqui nobis ꝙ lex sit efficax & operetur, sed nō est. lex enim usq́ȝ ad Ioan-
Dan. 9. nem. & sacrificium (inquit) & oblationem noluisti, ac cætera. & Daniel, Exterminabi-
tur unctio. Et signari prophetas, hoc est cessaturos esse & concludendos prædixit. Tu
aūt & moraliter parabolam expone, & ne cum sis diues, in malo mentem tuam fameli
cam prætereas, neq́ȝ despicias in humū proiectam, & cū facta sit ut sursum tendat, ante B
fores iacentem, sed introduc eam intro, & non stet foris, nec uagetur, nec iaceat, sed o-
peretur. Et sic ea quæ mentis, operari, & nō solum in carne deliciari poteris. Facilè fue-
rit etiam alia quæ in hac parabola sunt, ad morum utilitatem exponere.

CAPVT XVII.

Matt. 18. DIxit autem ad discipulos, Fieri non potest quin ueniant offendicula; uæ tamen il
Marc. 9. li per quem ueniunt. Expedit illi, si mola asinaria ponatur circa collum eius, &
proiectus fuerit in mare, potius quàm ut offendiculo sit uni de pusillis istis. Cauete uo-
bis. Si peccauerit in te frater tuus, increpa illū: & si pœnituerit, remitte illi. Et si septies
in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me: remit
te illi.] Quoniam pharisæi auari obmurmurabant contra Dominum de paupertate lo
quentē, quibus & parabolam dixit de diuite & Lazaro, ostendens eis per illam quan-
ta propter amorem diuitiarum supplicia passuri sint: dicit nunc ad discipulos de ijsdem
Scandalorū pharisæis, manifestans eos esse scandalorū authores, & impedientes à uia Dei, & pro-
authores pterea uæ eis infligendū. Videamus igiť quid dicat, Fieri non potest ut non eueniant
pharisæi. scandala, hoc est, impedimenta bonę Deoq́ȝ placitæ uitæ. Necesse enim propter multā
hominū malitiā multa impedimenta prædicationis & ueritatis inueniri. Vę aūt illi per
quē ueniūt, id est, illi qui ea facit, quales sunt pharisæi, qui offendunt & prohibēt prædi
cationē. Quare igiť cōdemnas Dñe, & miseros dicis eos qui scādala faciūt, si ex necessi
Necessitas tate illa eueniāt? Omne aūt quod necessariū, hoc & uenia dignū. Sed audi ꝙ necessitas
scandali nō illa ex uoluntate habet initiū: & ita dicere uult, Dñs uidēs malitiā hominū qui tūc erāt
absoluta, (proni enim erāt in omne malū, nihilq́ȝ bonū eligebant) ꝙ quantū ad cōsequentiā eo-
sed ex uo- rum quæ uidenť, necesse sit uenire scandala. Malitia igitur cui student homines, ex uo
luntate ma luntate est. Operatio aūt offendiculorū necessariò malitiā comitatur: & ita propter hoc
la. & puniendi sunt scandalorū authores. Et age dicamus exēpla. Videns quempiā medi
cus malā diætā seruare, & insatiabilem esse, dicit, Necessariū est illū & ægrotare. Num
igitur morbus necessarius? Etiā, quatenus obseruat malam diætam. Propterea uæ his
qui prædicationem impediunt, eo ꝙ in tantam peruenerunt malitiam, ut etiam neces-
sariò eueniant scandala. Et expediret magis homini scandala & offendicula facienti,
molam

A molam asinariam in collo eius appendi, & proijci eum in mare, quàm unum ex pusillis fidelibus scandalizari & subuerti. Ideo munit discipulos suos, & dicit, Cauete uobis. Ecce (inquit) prædico uobis q uenient mala. Inexcusabiles estis. Necessarium enim ut ueniant illa, nō necesse autem uos perire, si quidem muniueritis & armaueritis uos. Necessarium enim est uenire lupū, sed si uigilauerit pastor, nō necessariū est perire oues, sed lupus frustra hians abibit. Dixit igitur hæc de his qui offendunt, hoc est, impediunt & nocent. Quoniam autem multæ horum differētiæ: nam alij quidem sunt incurabiles, quales pharisæi: alij uerò sanabiles, quales fratres Domini erga Dominū ipsum: nā neq ipsi credebant in eū: quia igitur multæ impedientium differentiæ, uerisimile etiā quosdam qui idem credant, tales esse: & propterea dicit, Si peccauerit in te frater tuus, argue eum tu solus, & seorsum: & si quidē audierit te, lucratus es illū: sin minus, accipe tecum unum uel duos &c. quæ latè exponit Matthæus: Lucas autem ut dicta à Matthæo silentio præterijt. Itaq qui audierit increpationem, uenia dignus est. Qui autem non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus, hoc est, ab omnibus contemptus, & indignus qui uocetur frater. Postea quasi interroget quispiam, Esto Domine hæc quidem bene dixeris: si aūt sæpe ueniam consecutus fuerit, & iterum noceat, quid faciendum ei? dicit, Si resipiscit, iterum remitte ei. Et iterum, Si septies peccauerit, & cōuersus fuerit, remitte ei. Septies autem hoc loco pro sæpius positum est: sicut & cum dicitur, Sterilis peperit septē. Quoties igitur pœnitentiam agit, toties remittere oportet. Non enim cogites q Dominus ponat numerū remissionis: sed per septies intellige sæpius, & sine numero: quemadmodum & in familiari colloquio dicimus exercitum decem milliū, non q decē millia & non plures uiros habeat, nā fortassis plures habet: sed idem dicere uolumus, ac si diceremus, multorum uirorū. Et q hoc dicat, manifestum est ex Matthæo. Illic enim cum dixisset Petrus: Nunquid Domine usq septies remittam ei? Dominus dixit, Non, sed septuagies septies, & per hoc innumerabilia designat.

Simile. *Ioan. 7.* *Cap. 18.* *Septies pro sæpius poni tur.* *Matth. 18.*

Et dixerūt Apostoli Domino, Adauge nobis fidē. Dixit aūt Dominus, Si haberetis B fidem sicut granum sinapis, dixissetis huic arbori sycamino, Eradicare, & transplantare in mare: & obedisset uobis. Quis autem uestrū habens seruum arantem aut pascentem, qui regresso ab agro dicat, Statim transi & accumbe: ac non potius dicit illi, Para quod cœnem, & præcinge te, ac ministra mihi donec edero & bibero, & post hæc edito & bibito tu? Num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ imperata fuerant? Non puto. Sic & uos cū feceritis omnia quæ præcepta sunt uobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.] Apostoli credebant quidē Domino: ueruntamen cum uenissent in conscientiam infirmitatis suę, & audiuissent Dominū de magnis quibusdam sibi dicentem, & de periculo ab offendiculis, precantur ut augeatur in eis fidei uirtus, per quam poterint hæc quæ dicit, perfici. Nihil enim adeò ad paupertatem de qua loquit, perficiendā cōducit, atq credere & confidere Domino: quemadmodū nihil ita facit thesauros reponere, ut nō credere q magnus sit thesaurarius Deus, & in exhaustum promptuariū bonitas eius. Insup ut & offendiculis per fidē obsistere possint, ideo accedentes dicunt, Auge nobis fidem. Fac nos perfectiores & firmiores in fide. Dominus autem ostendens eis q bene petant, & q hāc mentē firmiter habere debeant de fide ut multum efficacem, dicit, Si haberetis fidem, istam sycaminum transplā tassetis. Duo autē in hoc magna sunt, nempe in alium locum moueri radicatam in terram, & plantari in mari. In aqua enim quidnā plantatur? Manifestum autē q dum hæc dicit, fidei monstrat uirtutem. Fortassis autem per allegoriam quis sycaminum dixerit esse diabolum, q nobis author & alumnus sit uermis æterni, propter cogitationes quas ille generat. Folia enim sycamini uermes humano pascunt, unde fiunt serica. Hanc igitur sycaminū fides eradicare ualet ex corde humano, & in mare proijcere, hoc est, in abyssum perditionis. Et quia hæc dixit de fide, subdit doctrinam aliam magis necessariam. Quanam lis hęc? Non superbiendum esse in bonis operibus. Quoniā enim fides multa corrigit, & facit implere mandata eū qui illā habet, cū eo q adornat miraculorū operibus, quia uerisimile est hominē ex his in superbiam incidere, munit Apostolos ita ut non extollantur in bonis operibus, pulcherrimo exemplo. Quis enim uestrûm, inquit, seruum habens &c. Monstratur enim per hanc parabolam q non oportet extolli in bono quopiam opere, immo neque in omnium mandatorum impletione. Seruo enim necessi-

tas incũbit ut faciat mandata Domini, neq; ut bonũ opus sibi ascribere debet. Quippe A
si non operabitur, dignus est multis plagis: cum autem operatus fuerit, contentus sit q
plagas effugerit. Proinde non oportet de hoc preciũ uel honorem necessariò quærere.
Liberalitatis enim Domini fuerit dare ipsi, immo largiri qdpiã. Igit & qui seruit Deo,
etiãsi mãdata pficiat, non debet extolli. Nihil enim magnũ fecit, sed uæ erit ei nisi fece-
1. Cor. 9. rit: sicut apostolus dicit, Væ mihi nisi euangelizauero. Proinde si dona fuerit assecutus,
nõ debet in illis superbire, & de eis se iactare. Beneficia enim sunt per misericordiam
Dei illi cõcessa, nõ q debeat ei aliquid Dominus: immo seruus debet domino suo ut fa
ciat omnia eius mãdata. Si aũt & cũ omnia mãdata fecerimus, neq; tunc debemus ma
gnũ quiddã sentire: quantũ peccamus cũ maximã partẽ mãdatorũ Dei nõ perficimus,
& nihilominus extollimur? Aduerte aũt q in dicta parabola primùm posuit arantẽ, &
subdidit postea pascentẽ. Primũ enim oportet esse aratorẽ, deinde & pastoralẽ curã as-
sumere. Nã qui carnẽ suã bene arauerit quasi terrã quandã, dignus erit etiam aliorũ pa
1. Tim. 3. stor fieri. Qui enim suæ domui nescit præesse ut oportet, q̃modo Ecclesiæ curã geret?
Hier. 4. Ara igit prius teipsum, tũc pasces & alios: sicut & Hieremias dicit, Nouate uobis noua
lia. deinde subdẽs, Illuminate uos lumine sciẽtiæ: id q̃d pastorũ pręcipuũ munus fuerit.

Et factũ est dũ iret Hierosolymam, & ipse transibat per mediã Samariã & Galilæã.
†quandam ciuitatem. Et cũ ingrederet † quendã uicũ, occurrerunt ei decẽ uiri leprosi, qui steterunt procul,
intentaq; uoce dixerunt, Iesu præceptor, miserere nostri. Quos ut uidit, dixit illis, Ite o-
stendite uos sacerdotibus. Et factũ est ut inter eundũ mundati sint. Vnus autem ex illis
ut uidit q mundatus esset, regressus est cũ uoce magna glorificans Deum, & procidit in
faciẽ ad pedes eius, gratias agens ei: & hic erat Samaritanus. Respondẽs autem Iesus
dixit, Nõne decẽ mundati sunt? nouem aũt illi ubi? Nõ sunt reperti qui redierint ut da
rent gloriã Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi, Surge, uade, fides tua te seruauit.] Et hinc
discere quis potest, q nihil cuiquã obest ad hoc ut Deo placeat, etiãsi maledicti generis
sit, modò bonam uoluntatem habeat. Ecce enim decem leprosi occurrerunt Iesu in ci-
uitatem quandam ingressuro: occurrerunt autem extra ciuitatem. Non enim licebat B
Num. 5. eis qui habebãtur maledicti, in ciuitatibus uersari. Procul igitur stabãt, utpote propter
immunditiam quę in eis apparebat, erubescentes: & neq; audebant appropiare, putan
tes quòd abominabiles ei essent, sicut & alijs. Extollunt igitur uocem suam & orant: Et
Psal. 144. loco quidem procul stant, oratione autem appropiant. Propè enim est Dominus om-
nibus inuocãtibus se in ueritate. Et non simpliciter orant ut hominem, sed ut eum qui
supra hominem. Præceptorem enim eum nominant, hoc est Dominũ, curatorem: id
Leuit. 13. quod est putare illum prope Deum. At ille præcipit eis ut ostendant se sacerdotibus.
Cur leprosi se sacerdotibus ostendere præcipiũtur. Nam sacerdotes probabant tales, & ab illis sententiam accipiebãt an mundi essent uel
non. Habebant enim sacerdotes signa per quæ insanabilẽ lepiã inuestigabant. Sed &
quãdo lepra quis infectus, postea sanitatem assequutus erat, eum sacerdotes probabãt,
& donum offerebatur in lege præceptum. Hoc autem loco cum ex confesso essent le-
prosi, quid opus erat se ostendere sacerdotibus, nisi omnino fuissent mundandi? Nam
quod præcipiebat eis ut ad sacerdotes abirent, nihil aliud indicabat, quàm quòd mũdi
futuri essent: idcirco & dicit quòd inter eundũ mundati fuerunt. At uide hoc, ut in prin
cipio diximus, quòd cum decem essent, nouem quidem, quamuis Israelitæ, ingrati ap
paruerunt: at Samaritanus quum esset generis alterius, reuersus est, & uocem gratitudi
Samaritani Assyrij. nis emisit. Assyrij enim erant Samaritani: ut nullus gentilis desperet, & nullus de san-
ctis parentibus glorietur. Insinuat hoc miraculum etiam communem totius humani
Decẽ leprosi quos designent. generis salutem fieri. Decem enim leprosi, omne genus hominum signant lepra mali-
tię infectum, ac turpitudinem peccati circumferens, & extra regni cœlorum ciuitatem
propter immunditiã constitutum, proculq; à Deo stans. Et istucipsum procul stare, sup
plicandi speciem habet. Misericordi enim & uolenti omnibus benefacere, magna oc-
†inclinauit casio est ad miserendum, uidere in nullo participem suæ bonitatis. propter hoc enim
* quantum ad Dominũ attinet. † reuelauit se, ut sanaret eos qui tã malę habebãt. Quãuis etiã omnẽ naturã sanauerit le
pra infectã, pro omnibus & incarnatus & mortuus: attamen Iudæi, quanuis * à Domi
Caro & crux gloria Dei. no mũdati fuissent ab immũditijs leprosi peccati, ingrati fuerunt: & non reuersi sunt à
uia uanitatis suæ, ita ut darent gloriam ei q saluos eos fecerat: hoc est, ut crederent ei, q
cum Deus esset, extremã passionẽ tulerit. Hęc enim est gloria Dei, caro & crux. Hi igi

tur

A tur incarnatũ & crucifixũ Dominũ glorię nõ sunt confessi. Alienus aũt, populus genti
lium, agnouit eum qui mundauerat, & glorificauit eum credendo quòd tam miseri-
cors & tam potens sit Dominus, ut & propter nos uilissima tulerit, id quod est miseri-
cordiæ: & cũ pertulerit, nihil inde incõmodi in suã naturã acceperit, id q̃d potẽtiæ est.
Interrogatus aũt à pharisæis quãdo uenturũ esset regnũ Dei, respondit eis & dixit,
Nõ ueniet regnũ Dei cũ obseruatione: neq; dicẽt, ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim re-
gnũ Dei intra uos est. Et ait ad discipulos, Veniẽt dies quãdo desiderabitis uidere unũ
dierũ filij hominis, nec uidebitis: & dicent uobis, Ecce hic, ecce illic. Nolite ire, neq; se-
ctemini. Nam sicut fulgur coruscãs è regione quæ sub cœlo est, in alterã quæ sub cœlo
est, fulget: ita erit filius hominis in die suo. Sed prius oportet illũ multa pati, & reproba-
ri à natione hac.] In multis quidem doctrinæ suæ locis Dominus regnũ Dei nominat.
Pharisæi aũt hoc audientes, irridebant eũ: & propterea de hoc interrogaturi accedunt
ad eũ, rogãtes quãdo uenturũ sit, irridentes eũ ut insanũ de insolita & admirabili re prę
dicantem. Nullus ex doctoribus & prophetis q̃ superiorib. seculis fuerũt, eius mentio
nem fecit. Vel fortassis in mente habentes q̃ paulopost occisuri essent eũ, accedũt p̃ irri
sionẽ rogãtes, & quasi p̃ ironiã dicentes, Tu quidem de regno facis sermones, quãdo
aũt erit regnũ istud tuũ? Tu enim cras à nobis occidendus es, & feres crucẽ, & ignomi
niosa quæq;. Quid igitur Christus? Non iuxta stultã sententiã & insipientiã respondit
insipientibus: sed relictis ipsis ut errent in nomine regni, & nõ manifestata eis re: neq;
enim accepissent, si eis de regno disseruisset, q̃ nõ sit mundanũ regnũ illud, sed plus q̃
mundanũ. Illis igit̃ relictis ceu his q̃ indigni essent ut audirẽt, eo q̃ ultro obsurdescerẽt:
de tẽpore regni disserit, q̃ ignotũ sit, & inobseruabile. Nõ enim habet præfinitũ tẽpus,
sed semper uolẽti adest regnũ. Omnino enim regnũ quidẽ Dei est, angelorũ more ui- *Regnũ Dei quod, & quãdo Deus regnare dicatur.*
uere. Tũc enim uerè dicit̃ regnare Deus, quãdo nihil mundanũ in animab. nostris uer
sat̃, sed omnino aliter uiuit̃ q̃ mundus solet. Hanc aũt uitã intra nos habemus, hoc est,
quãdo uoluerimus. Nõ enim longo tempore, neq; longa peregrinatione opus, sed pro
B pe nos est & fides, & post fidẽ diuina uita. Istuc ipsum etiã Apostolus dicebat: Prope
te uerbum est in ore tuo, & in corde tuo, hoc est uerbũ fidei. Credere enim, & secundũ *Rom. 10.*
fidem ambulare, sicut dignũ est uocatione, intra nos est. Itaq; pharisæi irridebãt Domi
nũ tanq̃ de regno prædicantẽ de quo nullus prædicauerat. At ipse illos in risum cõuer
tit, ostendens q̃ ignorẽt rem quæ intra se sit, & quę ualde facilis, si q̃ capere uelint. Nũc
enim cũ sim medius inter uos, potestis omnino regnũ Dei capere, si creditis in me, &
uultis iuxta mandata mea uiuere. Discipulis uerò suis dixit: Veniẽt dies, &c. hoc est, &
uobis regnũ Dei adest, quatenus sum uobiscũ. Adest aũt illud uobis, nõ solũ q̃ credidi-
stis & secuti estis me, sed quia nũc in magna securitate uiuitis absq; solicitudine, me cu
ram uestri gerente. Venient aũt dies cum ego abfuero, & trademini periculis, & ad re-
ges & præsides trahemini: tunc desiderabitis securam illam & solicitudine carentem ui
tam, quam me præsente agitis, sicut regnũ Dei. Et sæpe desiderabitis uel unũ ex diebus
meis habere, hoc est, ex secura illa quã mecum agitis uita. Quanuis autem & quo tem-
pore cum ipso erant, non omnino sine labore & periculis uitam agebant, sed cum fugi
ente fugientes affligebantur, cumq; eo cõuicia audiebant: tamen si quæ tunc ferebant,
compararentur cum his quæ postea laturi erant, uiderentur prorsus secura, & absq; pe
riculis. Atq; ita regnũ Dei etiã hoc modo intra apostolos erat, hoc est minimè laborio-
sum & periculosum regnũ. Post resurrectionẽ enim sicut captiui, & qui persequutio-
nẽ patiunt̃, obãbulant. Porrò his uerbis apostolorũ corda ad ferendos labores & parat
& roborat, & p̃dicit eis ne decipiant̃. nã si qui dixerint, inquit, ecce hic, uel ecce illic, ne
sectemini. Nullus, inquit, uobis persuadeat, q̃ uenerim huc uel illuc. Nõ enim loco cir
cũscribit̃ secundus ille meus aduẽtus, q̃ gloriosior & clarior. Verùm sicut fulgor nõ la-
tet, sed ab una summitate terrę usq; ad aliã conspicuũ est: ita & meus aduẽtus clarus erit
& illustris, nulliq; ignotus. Ne igitur decipiamini à Pseudochristis. Nõ enim sicut pri-
us in præsepio & humilitate per triginta annos apparui, ita & tũc, sed cũ omni gloria sti
pantib. me angelis, & in momẽto. Postea q̃ dixerat eis euẽtura ualde aspera, consolat̃
eos & exhortat̃, & ut generose ferãt, exemplo suo cõmendat. Nõ enim admiremini (in
quit) si euenerint uobis tã molesta, quæ uobis desideriũ afferẽt dierũ quibus ego uobis-
cũ sum. Nã & ego ipse q̃ uẽturus sum sicut fulgur, prius passurus multa, rep̃bandusq;

ero,& ita in gloria ista ueniã, atq ita hoc uobis sit extimulatio ad patientiæ uirtutẽ, & A
ad fortiter ferendũ alacres uos faciat,dum in me respicitis & speratis:quia & uobis obueniet gloria ex periculis dum patimini & reprobamini, quemadmodum & mihi.

Matth. 19. Et sicut accidit in diebus Noe,ita erit & diebus filij hominis. Edebant,bibebãt,uxo
Gen. 7. res ducebant,& dabant nuptum ad eum usq diem, quo Noe in arcam intrauit: & ue-
Gen. 19. nit diluuium,& perdidit omnes. Consimiliter etiã sicut accidit in diebus Lot. Edebãt, bibebãt,emebãt,uendebant,plantabãt,ædificabant:cæterùm quo die exijt Lot è Sodomis pluit igni & sulphure de cœlo,& omnes perdidit. Secundum hæc erit dies quo fi-
Quid per exempla diluuij & Sodomitici incendij insinuetur. lius hominis reuelabitur.] Et per hæc inexpectatum suum aduentum ostendit. Nam sicut temporibus Noe repente uenit diluuium,& abstulit omnes: ita erit & aduentus eius. Insinuat aũt per exẽpla hæc diluuij & Sodomitici incendij,q cum uenerit Antichristus, illicitæ uoluptates in hominibus increscent, & dissoluti erunt, delicijs uacantes: id quod & Apostolus dixit, quòd in extremis temporibus erunt homines uoluptatũ ma
2. Tim. 3. gis q̃ Dei amatores. Et meritò in regno deceptoris florebunt mala. Erit enim ille peccati & malitiæ omnis sentina: unde quam aliam politiam & uitam inuehet miserandæ tunc hominum generationi, quàm omnino eam quæ illi propria? Ex impuro enim quid purificabitur? Erunt tunc homines in omnibus delicijs, sicut temporibus Noe, &
Gene. 19. nihil graue formidabunt: sed neq credent si quis illis de quibusdam aduersis euenturis dicet,sicut & hi qui temporibus Noe & Lot fuerunt.

In illo die qui fuerit in tecto,& uasa eius in domo: ne descendat ad tollendum illa: & qui in agro, similiter nõ redeat ad relicta. Memores estote uxoris Lot. Quicunq quęsierit animã suã seruare, perdet illam: & quicunq perdiderit illam, uitam illi parabit.] In illa die aduentus Antichristi, is qui fuerit super tectum, hoc est, in summis uirtutibus, ne descendat, neq ab illis desistat cuiuspiam temporalis rei gratia. Omnia enim temporalia hæc uasa dicuntur homini conferentia, alij quidem ad uirtutem, alij uerò ad malitiam. Igitur qui in summis est uirtutibus, ne descẽdat propter temporale aliquod, & excidat à suo fastigio: sed resistat malitiæ, & non demulceatur. Et is qui in agro, similiter B
non reuertatur ad ea quæ post se. Nam eum qui in agro est, hoc est mundo, & operatur uirtutem, non oportet reuerti ad ea quæ post se, sed urgeri ad anteriora. Nam sicut
Lucæ 19. alio loco dicit, Nullus qui manum suam ad aratrum mittit, & conuersus est retrorsum, idoneus est ad regnum cœlorum. Affert item exemplum mulieris Lot, quæ cum conuersa est retro, in statuam salis riguit, hoc est, non exijt à malitia, sed mansit in salsugine sua, tota facta mala, ac celebre faciens, & quasi columnæ inscribens malum quod passa est: obstinata enim mansit in malitia sua. Deinde affert ea quæ ad supradicta sequuntur, Quicunq quęsierit animam suam saluare, perdet eam. Non quęrat aliquis, inquit, in Antichristi persequutione animã suam saluare, perdet enim eam. At qui se occisioni & periculis exposuerit, saluabitur. Ne igitur se humiliet tyrãno propter uitæ amorem. Quippe sicut suprà dixit, qui est in fastigio uirtutis, propter res temporales ne descendat, diuitijs & possessionibus delenitus, & propterea cedat periculis: sic & nũc ulterius progrediens dicit. Et quid dicit? Non descendat propter uasa, neq propter externa uirtutem deserat: neq propter animæ lucrum annuat ut inclinetur impostori & perse-
Mat. 24. quutori. Hæc quidem Matthæus propter Hierosolymorum captiuitatem dicta esse à
† insinuãte. Domino narrat † insinuans hostium uim, & quòd Romanos qui inuasuri sunt, fugere oporteat, ita ut ne respiciatur: neq q in tecto sint, descendant in domũ alicuius rei temporalis gratia, sed statim fugiant. non erit enim tempus ocij, ita ut uasa colligere liceat: neq qui in agro est, reuertatur in domum suam, sed eum qui in domo est, fugere oportet. Nihil enim mirum in Hierosolymorum captiuitate hoc factum esse, iterumq futurum in aduentu Antichristi, immo ad ipsum tempus consummationis futura est tribulatio grauissima.

Dico uobis, in illa nocte erunt duo in lecto uno, unus assumetur, & alter relinquetur. Duæ erũt molentes simul, una assumetur, & altera relinquetur. Et respondentes dicunt illi, Vbi Domine? Qui dixit illis, Vbicunq fuerit † corpus, illuc cõgregabuntur &
† cadauer aquilę.] Ex hoc loco repentinũ & inopinatũ eius aduentũ discimus. Duos enim esse in lecto uno, significat solicitudinis carentiã. Et molere quoq, inexpectatũ significat aduẽtum. Discimus & aliud quiddã, quod in nocte aduentus erit. Dicit igitur, q ex diuiti-

bus

A bus qui in lecto quiescent, alij quidē saluabūtur, alij aūt nō. Nā quia dixit φ difficilè di *Matth. 19.* uites saluanī, ostendit nunc φ neq͂ hi pereunt: neq͂ pauperes omnes saluantur. Sed & ex diuitibus unus assumitur in occursum Domini, raptus quasi leuis spiritu, & cœlestis: & alius relinquitur infrà ut condemnatus. Et ex pauperibus similiter, quos per molentes significauit, (quoniā per pistrinū, laboriosam pauperū uitā insinuat) unus quidem saluabitur, alius autem nō. Non omnes pauperes iusti. Nam ex illis fures, & marsupio rum incisores. Quum autem rogassent discipuli, Quò Domine assumentur illi? dixit, Vbi † corpus, illic & aquilę: hoc est, ubi filius hominis, illic & sancti eius leues, & in sub *† cadauer* lime uolantes: sicut peccatores graues, qui & infrà relinquentur. Nam sicut proposito cadauere omnes carniuoræ uolucres aduolant: ita & ubi filius hominis propter nos mortuus, & in casum positus, de cœlo apparuerit, omnes sancti congregabūtur, & ipsi angeli. Cū illis enim ueniet in gloria patris, & in splendore indicibili: licet tempus illud noctem uocarit, eo quòd repentinum & inopinatum, uel quia tenebris inuoluentur peccatores. Iustis enim lux orietur, immo & ipsi fulgebunt sicut sol.

CAPVT XVIII.

Dicebat autē & parabolam ad illos huc spectantem, φ oporteret semper orare, nec *Eccl. 18.* defatigari, dicens: Iudex quidam erat in quadā ciuitate, qui Deum non timebat, *1. Thess. 5.* nec hominem uerebatur. Vidua autem quędam erat in ciuitate illa, & ueniebat ad eum dicens, Vindica me de aduersario meo. Et nolebat aliquandiu. Post hęc autem dixit intra se, Quanquam Deum non timeo, nec hominē uereor, tamen quia molesta est mihi hæc uidua, uindicabo illam, ne tandem ueniens sugillet me. Ait autem Dominus, Audite quid iudex iniquus dicat. Deus autem non faciet uindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, etiam cum patiens fuerit super illis? Dico uobis quòd faciet uindictam illorum citò. Veruntamen filius hominis cum uenerit, an re perturus est fidem in terra? Postquam mentionem fecit afflictionum & periculorum, nunc subdit quomodo in illis saluemur. Curantur enim oratione perseuerante & solicita. Nam uentura sunt hæc omnia. Cæterùm magnum auxilium in his fert precatio,
B modò perseuerans sit & continua. Oportet enim nos considerare quomodo iniusti iu dicis pertinaciam sedulitas uiduæ fregerit. Si enim illum omni malitia repletum, neq͂ Deum neq͂ homines uerentem, perseuerantis oratio demulsit: quanto magis nos patrem misericordiæ Deum ad miserationem mouebimus, etiamsi cunctetur nonnihil? Vide autem maioris malitiæ indicium esse, neque homines uereri. Deū enim multi non timent, attamen homines uerentur, ideo & minus peccant: quando autem & apud homines quis impudens fuerit, tūc omnis malitiæ uertex uidetur. Idcirco & Dominus postea posuit, neq͂ hominem uerens, quasi hoc dicens, Iudex erat Deum non timens, & quid dico quòd Deum non timuerit? maius malitiæ indicium habuit, quia neq͂ hominem uerebatur. Porrò hæc parabola nos docet, quòd sæpe dicimus inter exhortandum, † ne excidamus è precibus. Sanè sicut alibi dicit, Quis uestrûm amicum *† ne defatigemur in precibus* habens, & cum uenerit & pulsauerit nocte, illum reiecturus est? Nam propter impu- *Supra 9.* dentiam eius, si non propter aliud, aperiet. & iterum, Quis ex uobis, à quo si filius eius panem petat, &c. Quibus solicita ac perpetua oratio præscribitur. Attentarunt quidam parabolam hanc curiosius exponere. Viduam enim dicunt omnem animam esse, *Curiosa parabolæ expositio.* uirum autem dimisisse quem prius habuit, diabolum: & propter illum habet aduersarium semper resistentem sibi. Ipsa autem accedit ad Deum iudicem iniustitiæ, hoc est condemnantem iniustitiam, qui neque Deum timet. Ipse enim Deus solus non habet quem timeat alium. Sed neq͂ hominem uerebatur. Deus enim personam hominis non *Galat. 2.* recipit. Huic uiduæ, quæ dum orat continuis precibus propter aduersarium suum diabolum, miseretur Deus, & placatur propter assiduitatem eius. Hæc, qui uolet, & cui placent, suscipiat. Proposita enim sunt ne ignorentur. Atqui Dominus hæc nos docuit, quòd oporteat semper orare: & per exemplum indicauit, quòd etiamsi iste iniquus & omni malitia plenus, misereretur tamen ob continuas preces, quanto magis Deus omnis iustitiæ dux non faciet breui uindictā, quamuis differat, & uideatur non audire orantes die ac nocte? Itaq͂ qui docuit & monstrauit nobis φ in tēpore consummationis seculi opus sit oratione, ut in futuris periculis durare ualeamus, subdit, Nunquid filius hominis cum uenerit, inueniet fidem in terra? Qua interrogationis figura raros dicit *Matth. 6.*

tunc inueniendos fideles. In tantum enim inualescet filius iniquitatis, ut etiã, si possibi- A
bile esset, seduceret electos. In raris enim solet huiusmodi interrogandi figura uti, sicut
Suprà 12. & cum dicit, Quis putas fidelis & prudens seruus? Atq; hoc loco idem significãs, q pau
ci numero erunt qui erga Deũ & inter se fidem seruabunt, hac interrogatione usus est.
Meritò autem sermoni de oratione sermonẽ de fide cõnexuit, quoniam omnis oratio
Fides orationis basis. nis fundamentum ac basis est fides. Nisi enim crediderit homo, q hoc quod petit, acce-
pturus sit in suam utilitatem, uana est oratio quam facit. Et propterea Dominus de ora
tione docens, etiam fidei meminit, declarans interim, paucorum fore tunc orare: quan
doquidem fides in paucis inuenietur. Igitur cum uenerit Dominus in nubibus, nõ in-
ueniet fidem super terram, nisi in paucis, faciet autem hanc tunc. Inuiti autem omnes
confitebuntur q Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris: si quidem hæc fides
uocanda est, & non potius necessitas. Nullus enim erit infidelium qui nõ credet quòd
solus sit saluator is, quem antea blasphemarat.

Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebãt quòd essent iusti, & aspernabantur cæteros, parabolam istam: Duo homines ascendebant in templũ ut precarentur: unus pharisæus, & alter publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi quòd non sum sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, uelut etiam hic publicanus. ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo. Et publicanus procul stans, nec oculos uolebat ad cœlum attollere, sed tundebat pectus suum, dicens, Deus propitius esto mihi peccatori. Dico uobis, descendit hic iustificatus in domum suam, magis quàm ille: quia omnis qui se extollit, humiliabit: & omnis qui se humiliat, extolletur.] Non cessat Dominus pluribus argumentis repurgare superbiæ uitiũ. Plus enim alijs uitijs mentem humanã turbat, propterea sæpe & multum de hac docet. Denique & nunc peiorem eius speciẽ purgat. Multa enim sunt philautiæ germina. Opinio de se magna, arrogantia, & inanis gloriæ cupiditas ab hac pullulãt. Perniciosior autem omnibus alijs est superbia, quæ Dei est contemptus. Cum enim quis nõ Deo, sed sibi sua bona opera tribuit, quid hoc aliud q̃ negare Deũ est, & ei aduersari? Hoc igit̃ ui- B tium, cui Dominus ita aduersatur, ut inimicus inimico, hac parabola medicari Dominus declaratur. Propter hoc enim quòd confidunt in seipsis, & non totũ Deo tribuũt, sed alios per hoc exinaniunt, hæc dicit: & ostendit quòd iustitia quamuis alioqui sit mirabilis, & hominem Deo proximum constituat, cum superbiam admiserit, hominem in locum infimum reijciat, & dæmonem reddat, qui iam se æqualem Deo fecerat. Similia itaq; sunt uerba pharisæi ab initio, grati hominis sermonibus. Gratias enim habeo tibi, inquit, Deus: at cætera quanta referta sunt arrogantia? Non enim dixit, fecisti me abstinere ab iniustitia, & à rapina: sed quomodo? Non sum. Sibijpsi attribuit bonũ opus, & suo robori. At alios iudicare, quomodo est hominis scientis q à Deo habeat quæ habet? Omnino enim si credidisset quòd per gratiam haberet aliena bona, nõ contempsisset alios, considerans quòd etiam ipse ęquè nudus esset, quantum ad suã uirtutẽ attinebat. Gratis enim indutus est propter misericordiam: propterea superbus pharisæus, tanquam propriæ adscribens potentiæ ea quæ dicta sunt, inde eò progressus est, ut & alios iudicet. Ostendit aũt Dominus & per stationem, superbiam eius, & humilitatis inopiam. Humilis enim uiri est & aspectu humiliari, hic autem & habitu & gestu superbus agnoscitur. Quamuis autem & de publicano dictum sit q steterit, tamen uide & quæ sequuntur, q neq; oculos in cœlum uoluerit extollere, unde statio eius incuruata erat. Illius autem & oculi in cœlum extollebantur, & cor simul extollebatur. Vide autem & in oratione pharisæi ordinem, quid indicet nobis: primùm quidem dixit ea quæ non erant: & tunc enumerauit quæ erant. Dixit enim, Non sum sicut multi homines, illa & illa: deinde apposuit quæ uirtutis erant, ut ieiunare bis in sabbato, & decimas dare de omnibus quæ possidebat. Oportet enim non solum declinare à malo, sed & facere bonum. Et prius oportet absistere à malo, & postea uirtutem aggredi: quemadmodum & fonte turbato, ut aqua pura defluat, prius lutum expurgandum, ut haurias puram aquam. Considera autem & hoc, quomodo nõ arripuerit paruũ uerbum, ut singulari nomine diceret: sed plurali numero in multos hæc expuerat, dicendo: quia non sum sicut cæteri: apposuit, & dixit: Ieiuno bis in sabbato, hoc est bis in hebdomada. Sabbatum enim hebdomas est, quæ à consummatione & quieto die nominatur.

Superbia q̃ sit perniciosa.

Iustitia cum superbia hominẽ facit infimum.

A Sabet enim, quies. Sabbata aũt hebdomadam dicebant plurali numero. Vnde & unã *Sabet.*
ſabbatorum, primam diem hebdomadæ, quæ apud nos eſt Dominica, uocabãt. Apud *Vna ſabba-*
Hebræos enim unum & primũ idem ſignat. Eſt & alius profundior ſermo. Nam con *torum.*
tra adulteriũ gloriabatur de ieiunio: à delicijs enim petulantia. Ipſe igitur corpus pro-
pter ieiunium compeſcens, à multis eiuſmodi affectionibus liber erat. Ieiunabant au-
tem phariſæi ſecunda & quinta. Contra rapinam & iniuſtitiam proferebat dationem
decimarum omnium quæ poſſidebat. Tantum, inquit, contrarius ſum rapinæ & iniu-
ſtitiæ, ut etiã quæ mea ſunt, expendam. Decimarũ enim datio uidetur quibuſdam ſim *Decimarũ*
pliciter & ſemel de lege prædicari: his autem qui profundius ſcrutantur, occurrũt tres *datio.*
decimarum dationes, quas introducit id quod ex Deuteronomio diſces, ſi diligenter *Deut. 12.*
intuearis. Et hæc quidem phariſæus. At publicanus diuerſa. Longè enim ſtabat à pha- *14. 26.*
riſæo, & geſtibus, & ſermone, & cõpunctione cordis diſtabat ab illo, non tantum loco.
Verebatur enim oculos in cœlum attollere, indignos iudicans qui ſurſum ſpectarent,
qui uoluerant uidere bona terrena, & illis frui. Et percuſsit pectus ſuum, cor uidelicet
propter malas cogitationes, & ut excitet quod obdormierat: & nihil aliud dicebat, q̃
Deus propitius eſto mihi peccatori. Et propter hæc omnia deſcendit iuſtificatus in do
mum ſuam, magis quàm ille. Immundus enim apud Dominũ omnis ſuperbus corde.
Et Dominus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Verùm admirabitur quis *1. Pet. 5.*
quomodo phariſæus cum pauca uerba arroganter pronunciauerit, condemnetur: Iob *Quare pha*
aũt cum multa de ſe magnificè dicat, coronetur. Quia phariſæus quidem nullo cogen- *riſæus ob bo*
te ſtat talia nugans & condemnans alios, nullo uſu urgente: Iob uerò prementibus *norum ope*
ſe amicis, & grauius incumbentibus q̃ calamitas ipſa, dicentibusq; ꝙ propter peccata *rum iactan*
illa ſit paſſus, compulſus eſt enumerare ſua opera, idq; propter gloriam Dei, ne ſcilicet *tiam cõdem*
homines à recto uirtutum curſu exciderent. Nam ſi cõperiſſent homines peccata fuiſ *netur, Iob*
ſe quæ fecerat Iob, & propter illa paſſum, cauiſſent ne eadem facerent, factiq; inſuper *uerò coro-*
fuiſſent oſores hoſpitũ, & inhoſpitales, immiſericordes, & iniuſti. Hæc enim erant ope *netur.*
B ra Iob. Igitur ne multi inde incommodarentur, eius gratia bona opera enumerat. Et
cauſæ quidem Iob tales fuere, ut ne dicamus ꝙ & in his quæ grandiloquentiam quan-
dam ſonant, omnis refulget humilitas. Quis enim me dabit, inquit, iuxta menſes die- *Iob 29.*
rum priſtinorũ, quando Deus me cuſtodiebat? Vides ꝙ omne Deo obtulerit, & non
cõdemnet alios, ſed ipſe ab amicis condemnetur. Phariſæo omnia in ſe, & non in Deũ
referẽti, & abſq; neceſsitate cõdemnanti alios, meritò cõdemnatio adſcribitur. Omnis
enim qui ſe exaltat humiliabitur, Deo illũ cõdemnante: qui aũt ſe cõdemnando humi
liat, exaltabitur à Deo iuſtificante. Dic igitur tu prior, inquit, peccata tua, ut iuſtificeris. *Eſai. 43.*
Afferebant autem ad eum & infantes, ut eos tangeret. Quod cum uiderent diſcipu- *Matth. 19.*
li, increpabant illos. Ieſus autem cum illos ad ſe uocaſſet, dixit, Sinite pueros uenire ad *Marc. 10.*
me, & nolite uetare eos, talium eſt enim regnum Dei. Amen dico uobis, quicunq; non
acceperit regnum Dei ueluti puer, non intrabit in illud.] Et ad humilitatem conducit
etiã hoc de pueris exemplum. Docet enim Dominus per illos omnino humiliter agen
dum, & omnes ſuſcipiendos, nulloſq; cõtemnendos. Diſcipuli enim indignũ arbitra-
bantur ad talem magiſtrũ offerri pueros. At ille oſtendit uſqueadeo ſectandã humilita
tem, ut etiã minimi nõ ſint abijciendi. Et ſic quidem docet humilitatẽ opere ſuo. Non
enim amandat, ſed ſuauiter amplexatur infantes. Docet aũt & per ſermonẽ, ꝙ regnũ
cœlorum eſt eorũ qui ſimiliter affecti ſunt ut pueri. Puer non inflatur, neq; aliquẽ con *Conditio*
temnit: innocens eſt, ſimplex, neq; in proſperis moleſtus fit, neq; in triſtibus deijcitur. *pueri.*
Vnde qui uiuit in omni humilitate & ſimplicitate, innocentiaq;, ille Deo acceptus eſt,
& qui accipit regnũ Dei ſicut puer, hoc eſt abſq; dolo & curioſitate, ſed fideliter. Curio
ſus enim, & ſemper interrogans quomodo ab incredulitate liberetur, non intrabit in
regnũ, quod noluit ſimpliciter & ſine curioſitate & humiliter ſuſcipere. Omnes itaq;
Apoſtoli, in ſumma omnes credentes in Chriſtum, uocantur pueri: ſicut & ipſe Domi *Ioan. 21.*
nus Apoſtolos nominauit dicens, pueri num quid obſonij habetis? Sapientes aũt gen
tilium, ſapientiã in myſterio quęrentes, quod eſt regnũ Dei, & nolentes accipere abſq;
ratione, meritò excluſi ſunt ab hoc regno. Non dixit aũt, Horũ eſt regnum, ſed talium,
qui uoluntariè poſſederunt innocentiã & humilitatem, quam pueri natura habent. Su
ſcipiamus igitur omnia illa eccleſiaſtica, quæ ſunt regnum Dei, fideliter, abſq; curio-

 ſitate,

ſitate, & humiliter. Curioſè enim inquirere, ſuperbiæ fuerit, & ſapientiæ gloriosæ. A

Et interrogauit eum quidam princeps: Magiſter bone, quid faciendum mihi ut conſequar uitam æternam? Dixit autem ei Ieſus, Quid me dicis bonum? nemo bonus, niſi ſolus Deus. Præcepta noſti? Non cõmittes adulterium, non occides, non facies furtum, non falſum teſtimonium dices: honora patrem tuum, & matrem tuam. At ille ait, Hæc omnia ſeruaui à iuuentute mea. Quo audito Ieſus ait ei, Adhuc unum tibi deeſt: Omnia quæcunq; habes, uende, & diſtribue pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo: & ueni, ſequere me. His ille auditis mœrore affectus eſt, quia diues erat ualde.) Videtur ille homo quibuſdam malignus quiſpiā eſſe, & illaqueare quærens Ieſum in ſermone. Non eſt autem hoc uerisimile, ſed auarus erat: quoniā & Chriſtus eum quia talis erat, arguit. Etenim & Marcus dicit ꝙ accurrerit, & genu flexerit, & obſecrauerit Ieſum, & ꝙ Ieſus ipſum aſpexerit, & dilexerit. Igitur diuitiarum amator erat homo ille. Accedit autem ad Ieſum diſcere cupiens de uita æterna, fortaſsis & in hoc diuitiarum ſectator. Nihil enim ita uitæ cupidum eſt, ut homo diuitijs ſtudens. Suſpicabatur igitur Ieſum indicaturum ſibi modum quempiam quo diuitiarum poſſeſsione perpetuò frui poſsit. Poſtquam autem Dominus dixit diuitiarum abiectionem conferre ad uitā æternam, quaſi ſuam reprehendens interrogationem, & Chriſti reſponſum, abijt. Ipſe enim quia habebat multas diuitias, multùm quærebat uitam perpetuam. Verùm cum renunciandū eſſet diuitijs, quid opus illa æterna uita, ut uidebatur? pauper enim agenda fuiſſet uita. Proinde accedit ad Chriſtum ut ad ſimplicem hominem & doctorem. Idcirco & Dominus demonſtrans ꝙ non oporteat ad ipſum accedere ut purum hominem, dixit, Nullus bonus, niſi unus Deus. Bonū, inquit, me dixiſti, cur igitur adieciſti, præceptor? Videris enim ꝙ me quaſi unum ex multis habeas. Quod ſi ſic, non ſum bonus. Nullus enim hominum bonus propriè, niſi Deus. Quod ſi bonum me dicere uis, ut Deum me bonum dicas: ne accedas ut ad ſimplicem hominem. Si enim me cõmunem quendam hominem putas, ne uoces bonum. Deus enim uerè bonus, & fons bonitatis, & principium ſubſtantialis bonitatis: nos autem homines licet boni ſimus, non tamen propriè, ſed participes bonitatis illius, promiſcuam habemus bonitatem, mutabilesq; ſumus. Noſti præceptaq;: non cõmittes adulteriū, non occides, &c. Prius lex corrigit ea in quæ facilè cadimus: deinde etiam ea in quibus non multi, neq; ſæpius: uti eſt adulterium cõmittere, quia ignis naturalis & internus. Occidere, quia mala beſtia eſt ira. Furari aūt leuius eſt, & in falſum teſtimoniū rarius incidere contingit. Ideo & illa quidē prius corriguntur, eo ꝙ facilè in illa prolabamur, q̄uis alioqui grauiora ſint. Hæc aūt, furtum dico, & falſum teſtimoniū, ſecundo loco ponit, ut quæ rarius contingant, & leuiora ſint. Porrò in parentes peccare, quāuis ſit grande peccatū, ueruntamē rarius cõtingit. Nō enim facilè inuenitur qui ita beſtialibus moribus ſit, ut in parentes debacchetur. pauci enim ſunt, raroq; fit: & ideo poſterius ponit. Poſtquā aūt adoleſcēs ſe omnia hæc ſeruaſſe dixit à iuuentute, præſcripſit ei Dominus paupertatē, caput omnium uirtutū. Vide aūt legem Chriſtiana uita dignam. Omnia quæcūq; habes uende, inquit. Nam ſi quid reliqueris, illius ſeruus es. Et diſtribue non diuitibus cognatis, ſed pauperibus. Habuit aūt & diſtribuendi uerbum emphaſim quandam, ut cū dijudicatione, & nō fortuitò diſpergantur bona. Quoniā autem cum paupertate & alias habere uirtutes Chriſtianū oportet, propterea dicit, Et ueni, ſequere me: hoc eſt, & in omnibus alijs eſto diſcipulus meus, & ſemper ſequere, non hodie quidem, cras autem non. Vt autem auaro promiſit cœleſtem theſaurum, non attendit ille. ſeruus enim erat pecuniarum: ideo & ut audiuit, abijt triſtis, eo ꝙ poſſeſsionis priuatio eſſet ei dicta, propter quam ipſe æternā uitam deſiderat, quo poſsit perpetuò diuitijs frui. Cæterùm & triſtitia arguit eum beneuolum & non malignum fuiſſe. Nullus enim Phariſæorū unquam triſtis abijt, ſed exaſperatus potius. Nō ignoro aūt ꝙ magnum luminare mundi Chryſoſtomus adoleſcentem hunc uerè æternam uitam deſideraſſe putarit, ꝙ de ea rogauerit, laboraſſe autem difficiliore morbo auaritiæ: nihilominus non caret gratia quod nunc adiectum eſt, quòd tanquam auarus, uitam æternam deſiderauerit. B

Exod. 20. *Marc. 10.* *Ira, mala beſtia.* *Paupertas uirtutum caput.* *Chryſoſtomi laus.*

Videns autem Ieſus illum mœrore affectum, dixit: Quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt? Facilius eſt enim camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitē intrare in regnū Dei. Et dixerunt qui audierant: Et quis poteſt ſaluus fieri?

A ri? At ille ait, Quæ impoſsibilia ſunt apud homines, poſsibilia ſunt apud Deū. Ait aūt Petrus, Ecce nos reliquimus omnia, & ſequuti ſumus te. Qui dixit eis, Amen dico uobis, nemo eſt qui reliquit domū, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut liberos propter regnū Dei, qui non recepturus ſit multo plura in hoc tempore, & in uenturo ſeculo uitam æternā.) Poſtquam diues audijt abijciendas diuitias, mœrore affectus eſt: unde dicit Dominus admirabili figura quomodo difficile ſit habentes pecunias in regnum cœlorū ingredi. Non dicit ꝙ impoſsibile ſit eos ingredi, ſed difficile. Non enim impoſsibile eſt ſaluari tales. poſsibile enim expendere pecuniā, & ſuperna aſſequi. Et difficile quidem hoc. Tenaciores enim uiſco adhærent pecuniæ, & difficile abſtrahitur qui à talibus eſt comprehenſus. Non multò autem pòſt ſubijcit quomodo impoſsibile ſit: dicit enim facilius eſſe camelū per foramen acus intrare, ꝗ diuitem ſaluari. Impoſsibile enim eſt omnino quòd camelum capiat foramen acus: ſiue per camelū animal intelligas, ſiue funem nauticū craſſum. Si igitur facilius camelum per foramen acus tranſire, quàm ſaluari diuitē: impoſsibile aūt hoc, impoſsibilius igitur ſaluari diuitē. Quid igitur dicendū? Primū quidē, ꝙ ucrè ſic habet, impoſsibile ſaluari eū qui diues eſt. Nec eñ mihi dicas ꝙ ſaluatus ſit diues quiſpiā qui ſua dederit: non eñ diues ſaluatus eſt, ſed quia pauper factus, uel diſpenſator exiſtēs ſeruatus eſt, nō diues. Aliud enim eſt diſpenſator, aliud diues. Diues enim eſt, qui ſibi reſeruat diuitias: diſpenſator uerò, cui concreditæ ſunt propter alios. Et ita etiam hic ſi ſaluatus eſt, nō diues ſaluatus eſt, ſed (ut diximus) quia omnibus renunciauit quæ habuit, uel ut diſpenſator bene illas diſtribuit. Inſuper & hoc animaduerte, ꝙ diuitē quidem impoſsibile eſt ſaluari, pecunijs aūt habentem, difficile: quaſi diceret, Qui habetur & tenetur à pecunias, ac ſeruit eis, nō ſaluabitur: qui uerò pecunias habet, hoc eſt, dominus illarum eſt, & ipſe habet eas, & non habetur ab eis, difficile ſaluabitur propter humanā infirmitatē. Impoſsibile enim eſt non abuti his quæ habemus. Quippe quādiu pecunias habemus, molitur diabolus nos ſupplantare, ne regula diſpenſationis rectè utamur, & difficile eſt effugere eius laqueos. &

Pecuniæ ui ſco tenaciores.

Diues quis, Diſpenſator quis.

B propterea bona eſt paupertas, & quaſi tentatione ſuperior. Dixerunt autem, inquit, hi qui audierant: Quis igitur poterit ſaluari? At ille dixit, Quæ impoſsibilia apud homines ſunt, poſsibilia ſunt apud Deum. Qui enim habent mentem humanam quæ ad inferiora uergit, & terrena deſiderat, ſaluari non poſſunt: ſicut dictum eſt. Deo aūt poſsibile, hoc eſt, quando quis conſiliariū habet Deum, & iuſtificationes Dei, & mandata magiſtri de paupertate ſuſcipit, & illius inuocat auxilium. Poſsibile enim eſt hoc. Noſtrum eſt enim uelle hoc, Dei aūt perficere. Et aliter, Si quidem tranſcenderimus humanam illam infirmitatem diuitum, & uoluerimus nobis facere amicos ex māmona iniuſtitiæ, ſaluabimur per eas, & recipiemur in æterna tabernacula. Nam melius quidē fuerit dimittere omnia. Hoc autem ſi minus, ſaltē facere partiarios pauperes, & ſic impoſsibile fiet poſsibile. Impoſsibile quidem eſſet nō omnibus dimiſsis ſaluari, uerumtamen & eſt propter miſericordiā Dei, ſi partes dederimus in uſum congruū. Ad hæc Petrus interrogat, Ecce nos reliquimus omnia. Interrogat autem non pro ſe ſolo, ſed ad conſolationem omniū pauperum. Vt enim non ſoli diuites bonam ſpem habeant ſe multa conſecuturos, qui multū reliquerint: pauperes autem paruam ſpem habeant, quòd pauca reliquerint, & propterea paruas retributiones habituri ſint, interrogat Petrus & audit, ꝙ in hoc tempore & in uenturo ſeculo retributiones habiturus ſit omnis qui propter Deū qualeſcunq; poſſeſsiones reliquerint etiā ſi paruæ fuerint. Non enim hoc cōſideres, ꝙ paucæ fuerint, ſed ꝙ parua hæc homini totus uictus fuerint. Et ſicut tu multis & magnis, ita ille paucis & paruis uitā ſuam ſe ſuſtinere poſſe ſperabat. Vt ne dicam ꝙ qui pauca habet, maiori ad illa teneaē affectione: idq; manifeſtū ex patribus, qui quando unū habent puerū, maiorē erga illum affectionē gerunt, ꝗ erga plurimos. Ita & pauper unam domū & unum agrū impenſius diligit, ꝗ tu multos. ꝙ ſi non, certè uel ſi eadem utriſq; eſt affectio, & propterea idem & contemptus. Hic ſanè & in hoc ſeculo præſenti multiplices accipiunt retributiones, ſicut Apoſtoli illi. Tuguriola quidem reliquerāt illi omnes, & nunc habent fulgentiſsima templa, & res familiares, & agros, & uxores multas, quę illis feruore fidei adhærent, aliaq; omnia. In futuo autem ſeculo, non agros tales multiplices & corporales retributiones, ſed uitam æternam.

Aſſumpſit autem Ieſus duodecim, & ait illis: Ecce aſcendimus Hieroſolymā, & con ſumma-

Matth.20. Marc.10. [illegible] summabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim A gentibus,& illudetur,& contumelijs afficietur,& conspuetur,& postquam flagellauerint,occident eum,& tertia die resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt. Et erat uerbum istud absconditum ab eis,nec intelligebant quæ dicebantur.] Prædicit eis passionem propter duo illa. Vnum,ut ostendat,quód non inuitus neq; ut purus homo mortem ignorãs crucifigatur,sed & præuideat,& uoluntariè patiatur. Nam si noluisset pati,deuitasset utiq; quæ præsciebat. Eorum enim qui non sunt præscij, est capi. Secundum, ut doceat eos leuiter ferre quæ euentura,utpote qui antea audiuerint,& non repentè in illa inciderint. Cum autem perficienda erant in te quæ dicta à prophetis,cur ascendis ô Domine? Propter istuc ipsum,ut salutem operer. & ita uoluntarius uadit. Et ipse quidem hæc, discipuli aũt tunc quidem nihil intellexerunt. Erat enim uerbũ hoc absconditum ab eis,& maximè omniũ uerbum hoc resurrectionis omnino non agnoscebant. Et alia quoq; nõ agnoscebant,ut, tradi gentibus. Maximè aũt uerbum resurrectionis ignorabant,quod non erat in usu. Et non omnes Iudæi credebant resurrectionem,in primis Sadducæi. Sed dixeris,& si nihil agnoscebant,quare ergo eis hæc prædicit? Quæ enim utilitas illis ad consolationem tempore crucis,si non intelligebant ea quæ dicebantur? Quód nõ parum utilia postea futura essent,dum recordarentur q; ista essent quæ tunc prædicente Domino non intellexerunt, manifestum ex multis,& maximè ex his quæ Ioannes dicit, Hæc autem non cognouerunt discipuli eius: postea autem memores facti sunt quód hæc de ipso essent scripta. Et spiritus paracletus suggessit eis omnia, certissimum testimonium de Christo in illis ponendo. De eo,quomodo triduò fuerit in sepulchro, satis dictum est in Euangelistis alijs.

Passionem suam Dominus prædicit ob causas duas.

Mat.22. Act.23. Ioan.12. Ioan.14.

Accidit autem cum appropinquaret Hiericho, cæcus quidam sedebat iuxta uiam mendicans,& cum audiret turbam prætereuntem,interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei q; Iesus Nazarenus transiret,& clamauit dicens: Iesu fili Dauid miserere mei. Et qui præibant,increpabant eum ut taceret. Ipse uerò multo magis clamabat, Fili Dauid,miserere mei. Stans aũt Iesus iussit illũ adduci ad se. Et cum appropinquasset, B interrogauit illum,dicens, Quid tibi uis faciã? At ille dixit, Domine, ut uisum recipiã. Et Iesus dixit ei, Recipito uisum. fides tua te saluum reddidit. Et confestim uisum recepit,ac sequebatur illum,glorificãs Deum. Et omnis plebs ut uidit,dedit laudem Deo.] Dominus miraculum hoc cæci obiter in uia operatus est,ut & transitus eius nobis utilis esset,ac doctrina: ut semper & ubiq; & apud omnes utiles simus,& nunquã ignaui. Cæcus igitur credens eum esse Christũ qui expectabatur (uerisimile enim fuit ipsum, utpote innutritũ Iudaicis, nõ ignorasse Christum ex semine Dauid) uoce magna clamat, Fili Dauid, miserere mei. Et dicendo miserere mei, declarat q; diuiniorem quandam de illo sententiam habeat,& non hominem purum censeat. Admirare aũt quæso quomodo cõfessionem suam multiplicet. Quomodo? Quãuis multi increparent eum, nõ tacebat,sed amplius clamabat. Feruor quidã intrinsecus instimulabat eum: idcirco & Iesus iussit illum adduci ad se,q; profectò dignus esset qui appropiaret ei. Interrogat aũt illum, Quid uis ut tibi faciam? nõ ut ignorans, sed ne ille præsentibus alia petere uideatur,ipse alia dare: & dum ille petit pecuniam,ipse,ut ostentator, cæcitatem sanaret. Nam fortassis insipienter talia fingere posset inuidia. Propterea cum interrogasset & comperisset eum recipiendi uisus ualde cupidum, dat quod petit. Vide aũt q̃ alienus sit ab arrogantia. Fides tua (inquit) saluum te fecit. credidisti enim q; ego sum ille filius Dauid,qui celebretur Christus,& tantum præ te tulisti feruorem,ut quamuis increparerè,non silueris. Discamus aũt ex hoc, quód quando cum fide petimus,non alia quidem nos petimus,& alia ipse dat,sed illa ipsa. Atq; ita quoties alia petimus,& alia accipimus,manifestũ q; non bene neq; fideliter petimus. Petitis,enim,inquit,& nõ accipitis,eo q; malè petatis. Vide insuper & potestatem: Recipe uisum,inquit. Et quis prophetarum ita sanauit: tali inquam potestate? Vnde & uox à uero lumine progressa,lumen cæco facta est. Vide insuper gratitudinem eius qui sanatus est. Sequutus est enim Iesum,glorificans Deum,factusq; est & alijs glorificandi Deum author.

Iacob.4.

CAPVT XIX.

ET ingressus perãbulabat Hiericho. Et ecce uir nomine Zachęus, atq; is princeps erat publicanorũ,& idẽ erat diues,& quęrebat uidere Iesũ quis esset, nec poterat prę turba

A turba, quòd statura pusillus esset. Et præcurrens ascendit in arborem caprificum, ut uideret eum: nam illac erat trāsiturus. Et cum uenisset ad locum, suspiciens Iesus uidit illum, dixitq; ad eum, Zachæe festinans descende, quia hodie domi tuæ oportet me manere. Et festinās descendit, & excepit illum gaudens. Cumq; uiderent, omnes murmurabāt, dicentes quòd ingressus esset apud hominem peccatorē diuersaturus. Stans aūt Zachæus dixit ad Dominū, Ecce dimidium bonorū meorū Domine do pauperibus: & si quid aliquē defraudaui, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum, Hodie salus domui huic cōtigit, eo q & ipse filia sit Abrah. Venit enim filius hominis quærere & seruare quod perierat.] Hæc fortissima diaboli uasa rapit Dominus, & ciuitates eius destruit. Vide enim quomodo nō solum publicanos discipulos fecit, sed & Zachæū principem publicanorū captiuum ad salutem recipit. Quòd publicanus quidem res abominabilis, princeps aūt publicanorū multo magis, utpote in malitia princeps, nullus dubitat. Victum enim publicani non aliunde quàm ex pauperū lachrymis habent. At neq; publicanorū ille princeps despicitur, sed solam dat alacritatem, & recipit mercedem. Desiderabat enim uidere Iesum. Et cum ascendisset in caprificū, priusquam uideret, prius ipse spectatur à Iesu. Sic igitur omnibus in locis præuenit nos Dominus, tantū ut nos alacres & promptos uideat. Vt autem eum uidit Iesus, festinat accedere, eo quòd in domo eius mansurus erat. Et ille non erat segnis. Vnde & nos paratos esse oportet quando Christus quippiam imperat. Sed & descendit, & suscipit gaudens, etiamsi multi obmurmurent. Videamus autem quantum etiam utilitatis accipiat in ingressu Christi. Dimidium bonorum meorum (inquit) do pauperibus. Vides alacritatem? Non parcè seminare cœpit, neq; pauca quædam dedit, sed totam uitam. Nam & illa quæ retinuit, ut haberet quod iniuria affectis daret, retinuit. Docet enim nos nullum esse lucrum, si quidē ex iniustitia pecunias habens, alijs misereatur, relictis illis quos iniuria affecerat. Et uide quomodo in hoc se gerat. Quadruplū reddit si quem defraudauit, ut illius cui iniuria facta, damnum resarciatur. Hæc enim uera eleemosyna est, ut non reddatur so

Publicanorum uictus, pauperū lachrymæ.

Preuenit nos ubiq; Deus.

B lum damnum simplex, sed & cum augmento, iuxta legem. Lex enim furem quadruplum reddere iubebat. Quamuis si diligenter consideremus, nullæ prorsus pecuniæ ei relictæ sunt. Dedit enim dimidium bonorum pauperibus. Relictæ autem sunt dimidiatæ, & ex his relictis dedit quadruplum his qui à se iniuria erant affecti: & ita si uita principis publicanorū ex iniustitia, ipse autem omnia quæcunq; iniustè abstulit, quadrifariam reddidit, considera quomodo omnino fuerit nudatus. Et hinc comperitur quòd sublimius sapuerit quàm lex præcipiebat, nunc eruditus ex Euangelio: quia dilexit proximum plus quàm se, talia promittens, immò faciens. Non enim dixit, Dabo dimidium, & reddam quadruplum: sed, ecce do, & reddo. Audierat enim Salomonis admonitionem, Ne dicas, rediens redi, & cras dabo. Christus euangelizat ei salutem. Hodie enim (inquit) das, hodie tibi & salus. Dicendo enim, domui huic, omnino Zachæum significat, qui salutem accepit. Zachæus enim per domum significatur. Etenim inanimatā domum non dicebat filiam Abrahæ: sed manifestum quòd animatum patremfamiliâs filium Abrahæ nominarit: fortasis & quòd crediderat, iustificatusq; erat ex fide: fortasis & quòd in dispensandis opibus magnanimus, & pauperum amator, qualis erat patriarcha ille. Vide insuper quòd & nunc dicit filium Abrahæ Zachæum, cum morum similitudinem in se ostendit. Neq; enim dixit quòd & ipse Abrahæ filius fuerit, sed quòd nunc sit. Prius enim cum princeps publicanorum & exactor esset, nihilq; ei in iustitia cum Abraham commune esset, non erat filius. Quoniam autem & obmurmurabant quidam quòd apud peccatorem hominem diuertisset, ad confutandos eos inquit, Venit enim filius hominis quærere & saluare quod perierat. Et hoc quidem iuxta historiā. Facile autem & aliter hæc exponere licet in utilitatem moralem. omnis enim princeps multorum in malitia, paruus est spirituali statura. contraria enim sunt caro & spiritus: & propterea non potest uidere Iesum præ turba. Qui enim à secularibus negocijs & affectionibus turbatur, non uidet Iesum operantem, & mouentem, & ambulantem. Nam qui talis est, nullam experitur operationem Christiano dignam. Hoc est enim ambulare Iesum, operari Christum aliquid in nobis. At talis homo qui nunquam uidit Iesum ambulantem, neque sensit ullam operationem Christo congruam, sæpe per pœnitentiam uenit in conscientiam, & ascendit in caprifi-

Exod. 22.

Prouer. 3.

Moralis expositio historiæ.

caprificum, omnem uoluptatem ac dulcedinem, quæ per ficum insinuatur, infatuans A
Psal. 82. & mortificans. Et sic excelsior se factus, ascensionesque in corde suo ponens, uidetur à Iesu, & uidet. Dicitque ad illum Dominus, Festina, descende, hoc est ascendens per pœnitentiam in sublimiorem uitam, descende per humilitatem. Non te supplantet superbus sensus: festina, humiliare. Si enim humiliatus fueris, in domo tua oportet me ma-
Esaiæ 99. nere. Necesse enim (inquit) ut ego maneam in domo humilis. Ad quem enim respiciã quàm super mansuetũ & quietum, & trementem sermones meos? Etenim qui talis est,
Bona nostra duplicia. dimidium bonorũ suorum dat pauperibus dæmonibus. Duplicia enim sunt bona nostra, corporis dico, & animæ. Omnia corporalia concedit iustus uerè pauperibus, omnique bono destitutis dæmonibus. Animę aũt bona nõ dispendit, id quod & de Iob Do-
Iob 2. minum dicentẽ audiuimus: Veruntamen animã eius ne tetigeris. Sed & si quem defraudauit, reddit quadruplum. Insinuatur igitur per hoc quòd omnis qui per pœnitentiæ uiam uadit contrariam priori malitię, per quatuor uirtutes omnia quæ prius peccata sunt, sanat: & sic accipit salutem, filiusque nominatur Abrahę, eo quòd & ipse egressus sit de terra sua & cognatione prioris malitiæ, & de domo patris sui, hoc est extra seipsum factus, & negans seipsum. Domus enim patris sui diaboli ipse erat. Igitur extra seipsum factus & alienatus salutem sicut Abraham consequitur.

Matth. 25. Hoc illis audientibus, adijciens dixit parabolam, eo quòd esset prope Hierosolymã, quodque existimarent fore ut confestim regnum Dei manifestaretur. dixit ergo, Homo quidam generosus profectus est in regionem longinquã, ut acciperet sibi regnũ, ac reuerteretur. Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decẽ minas. & ait ad illos, Negociemini donec ueniã. Ciues aũt eius oderãt eum, miseruntque legationẽ post illũ, dicentes, Nolumus hunc regnare super nos.] Videtur mihi quòd homines illi audientes regnũ Dei, illud suspicabantur temporale esse à Deo datum in libertatẽ Hebraici generis: idcirco & suspicabantur quòd Iesus ascendens in Hierusalẽ, sumpturus esset hoc regnũ. Dominus aũt monstrat eis quòd insipientia quædam dicant. nõ enim temporale regnũ eius. Interea & hoc declarat, quòd ut Deus cogitationes eorum sciat: unde & hanc parabolam B dicit, & hominem generosum se introducit. Nam licet homo fuerit, mansit tamẽ in fastigio & nobilitate deitatis. Perfecto aũt mysterio dispensationis in carne, in regionẽ longinquã, cœlum dico, profectus est, ut acciperet sibi regnũ, hoc est, ut quasi & secundum quòd homo sederet in dextra throni magnificentiæ in excelsis cũ carne. Etenim si-
† cõsidens cut Deus, semper † consubstantialis fuit patri: sicut homo aũt tunc sedit, quando assumptus est, permanens donec ponantur inimici eius sub pedes eius. Hoc autem erit in cõsummatione, quando omnia etiam quę nolunt, subijcientur ei, credentia quòd Dominus
Hebr. 10. Iesus Christus in gloria patris. Ciues aũt eius sunt Iudæi, odio habentes illũ. Viderunt
Ioan. 15. enim (inquit) & odio habuerunt & me, & patrẽ meum. Qui etiam noluerunt eum su-
Ioan. 19. per se regnare: unde & dicebant ad Pilatũ, negantes regnũ eius, Non habemus regẽ.
Zach. 9. Et iterũ, Ne scribas, rex Iudæorũ. quãuis Zacharias dicat, Gaude ualde filia Sion, quia
Esaiæ 32. rex tuus uenie tibi iustus & saluans. Atque Esaias, Ecce rex iustus regnabit. Insuper &
Psal. 2. Dauid, Ego aũt constitutus sum rex ab eo. Iudæi sanè odio habuerunt Dominum. Porrò dominus dedit seruis decem minas. Serui autem illi sunt hi quibus in ecclesia ministerium concreditũ est: decemque dicuntur esse, propter perfectionem ecclesiasticæ præsidentiæ. Ordo enim in ecclesia perfectã præsidentium dispositionẽ habet, & neque plures oportebat esse, neque pauciores: ut exẽpli gratia tria hæc uidemus esse in ecclesia,
Tres operationes una cum tribus ecclesiæ ordinibus à Dionysio primũ assignatæ. purgationem, illuminationem, & perfectionem. Operationes enim illas, tres sortiti sunt ordines. Diaconi purgant per instructionem & doctrinã, presbyteri illuminant per baptismum, episcopi sacerdotales ordines constituunt & perficiunt, hoc est ordinant. Vides ordines cum operationibus, & neque plures, neque pauciores præsidentium ordines. Illis igitur seruis distribuit decem minas, hoc est dona quæ unicuique data sunt in utilitatem. Omnis enim cuicunque concredita est præsidentia, etiam si indignus fuerit, donũ habet ex unctione sua, id quod magnũ diuinæ misericordiæ sacramentũ est.

Et factum est ut rediret accepto regno, misitque uocare seruos illos ad se, quibus dederat pecuniam, ut sciret quantum quisque negociatus esset. Venit autem primus dicens, Domine, minã tua decem minas acquisiuit. Et ait illi, Euge bone serue: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem ciuitates. Et alter uenit dicens,

Domine,

A Domine,mina tua confecit quinque minas.Et huic ait,Et tu præfectus esto quinque ci uitatibus.Et alius uenit dicens,Domine,ecce mina tua quam habui repositam in sudario:timui enim te, quòd homo austerus sis: tollis quod nō posuisti, & metis quod non seminasti. Dicit ei: De ore tuo te iudicabo serue male. Sciebas quòd ego homo austerus sim,tollens quod non posui,& metens quod non seminaui:& quare non dedisti pecuniā meā ad mensam, & ego ueniens cū usuris utiq; exegissem illam? Et adstantibus dixit,Auferte ab illo minam,& date illi qui decem minas habet. Et dixerunt ei,Domine habet decem minas.Dico enim uobis;quod omni habenti dabitur,ab eo aūt qui nō habet,etiam quod habet auferetur. Quin inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se,adducite huc,& interficite ante me. Et his dictis ibat pergens ascendere Hierosolymam.]Quum rediturus est Christus generosus ille & secundum humanam naturam(ex regio enim genere descendit Dominus)& secundum diuinam,hoc est in secūdo eius aduentu,qñ apparebit rex cum angelis in gloria patris ueniens, & omne genu flectet ei:tunc sanè ad rationem adiget & eos q dona acceperunt:& inuenietur unus quidem multis profuisse,& decuplicasse donū,alius aūt profuisse quidem & ipse, sed paucioribus profuisse:alius aūt nemini profuisse,sed ignauiter trāsiuisse negociationis tempus.Proinde qui decuplicauit quod acceperat, super decem ciuitates constituitur, hoc est multiplices retributiones accipit: & alius deinceps iuxta suā recipit proportionem. Qui aūt nihil lucratus fuit,condemnatur. Videamus autem & quid dicat,Dñe,ecce mina tua,accipe eam,habui enim istā in sudario reconditam.Dñs mortuus sudario inuolutus fuit,& Lazari facies in sepulchro sudario obuoluta fuit. meritò igitur ignauus ille in sudario inquit reconditum fuisse donum. Mortuum enim illud fecerat, & inefficax,non euoluens,neq; lucrum faciens. Timebam enim te, inquit, quia tollis quod nō posuisti.Talia multi prætexunt. Nolentes enim ullis prodesse, dicūt quod ubi nō seminauerit Deus bonam indolem & aptitudinem,illinc ne requirat messem.Illū non fecit industriū,& ad doctrinam idoneū,& quid à me exigitur ut inde fructum faciam?Idcir *Ioan. 11.*

B co Dominus dicit,Tu doce,& depone pecuniā tuam apud mensarios,hoc est,apud omnes homines qui propositi sunt ut percipiant utilitatē.Omnis enim homo mēsarius à Deo ordinatus est,ut in huius mundi officina magna negocietur.Et ego ueniens exegissem illud,hoc est repetijssem,cum usura. Oportet igitur & nos quod nostrum est facere: alios aūt Dominus iudicat,si noluerint utilitatē inde percipere.Tollitur igitur donū,& datur bono negociatori. Nam licet is habeat, propter istucipsum tamen magis debet plura accipere.Habenti enim dabitur, hoc est,ei qui ex negociatione boni multa lucratus fuerit,illi dabitur & amplius.nam si parua in decupla fecit crescere, manifestum quòd & plura decuplicabit,maioris lucri author Domino futurus. A negligente autem & ignauo,& cui non est studium ut crescat & augeatur quod acceperat, & istuc ipsum quod habet tollet, ut ne res dominica frustra uacet, quæ dari potest alteri,& multiplicari.Hæc nō solum de sermone & doctrina exponimus,sed & de moralibus uirtutibus. Nā & in his dona nobis dedit Deus,utpote uni donū ieiunij,alij uerò eleemosynæ,alij aūt mā suetudinis,alij autem humilitatis.Et si quidem sobrij fuerimus & uigilantes,multiplicabimus hæc: sin autem negligentes, & uolūtate mortui erimus,ac postea arguemus Deū,ut consueuimus dicere,Et quid faciā? Si quis fuerit sanctus,uult Deus, & est sanctus:me non uult,& non sum.&,Ille Petrus fuit,& ille Paulus fuit.Stulte homo, mina illa Paulum te fecit & Petrum. Operare aūt iuxta uirtutem, & affer aliquid ei qui dedit, etiamsi non quantum Paulus & Petrus. Tu autem cum eadem acceperis quæ Petrus & Paulus:nam & ille minam,& tu minam: postea non motus omnino ad operationem boni,arguis Deum?Propter hoc indigni inuēti donis, illis spoliabimur. Inimicos meos,dicit,eos qui nolūt me regnare,adducite huc,& occidite. Iudæos dicit, quos interitui tradet,in ignem æternum mittens illos.Atq; adeò illi miseri in hoc mundo occisi sunt à Romanis exercitibus,seruanturq; & internecioni quæ illic est. *Adhortatio pulchra Theophylacti.*

Et factum est cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniā iuxta montem qui uocatur oliuarū,misit duos discipulos suos,dicens, Ite in castellum quod è regione est, in quod introeuntes inuenietis pullum asinæ alligatū, in quo nemo unquam hominū sedit. Soluite illum,& adducite. Et si quis uos interrogauerit, quare soluitis? sic dicetis ei:Quia Dominus eo opus habet.Abierūt aūt qui missi erant,& inuenerunt sicut dixe *Matt. 21. Marc. 11. Ioann. 12.*

rat illis. Soluentibus aūt illis pullū,dixerunt domini eius ad illos,Quare soluitis pullū? A
At illi dixerūt,Quia Dominus eo opus habet. Et duxerunt illum ad Iesum,& iniectis
uestimentis suis super pullū,imposuerunt Iesum. Euntè autem illo substernebant uesti
menta sua in uia. Et cū appropinquaret iā ad descensum montis oliuarū, cœperūt om-
nis multitudo discipulorū gaudētes laudare Deū uoce magna super omnibus quas ui
derūt uirtutibus,dicentes, Benedictus qui uenit Rex in nomine Dñi. Pax in cœlo, &
gloria in altissimis. Et quidā pharisæorū è turba dixerunt ad illum, Magister, increpa di
scipulos tuos. Quibus ipse ait, Dico uobis, quòd si hi tacuerint, mox lapides clamabūt.]
Dominus super pullum sedens, duo declarat: Vnū, quòd impleat prophetiā dicentem,
Zac.9. Ecce rex tuus uenit sedens super asinam. Secundū figuraliter nobis insinuat quòd Ie-
surus sit super nouum & indomitum & immundum populum gentilem. Nunquam
enim aliàs rogauit ut pro itineris longitudine iumentū sibi daretur. Qui enim per totā
Galilæā & Iudęā pedestri itinere circuibat, quomodo à Bethania in Hierusalē trāsiens
rogaret ut pullus sibi daretur, cum non sit tanta distantia, ut sciunt omnes? Proinde, ut
ut dicebā, mystica sunt hæc. Vinctus aūt erat pullus, & dominos habebat multos: sed
Bethania. solutus est ab apostolis, hoc est, ab his qui missi fuerūt. Sensum aūt hūc habet, Bethania
Bethphage quidē domus obediētię interpretaē, Bethphage uerò domus maxillarū. Erat sanè uicus
Deut.18. sacerdotum. Etenim maxillæ sacerdotibus dabantur, sicut in lege scriptum est. Indi-
catur autem per maxillas sermo doctrinæ, quem animales maxillæ efficiunt, & atte-
nuant. Vbi igitur domus sermonis, doctrinæ, & obedientiæ erga illum, illuc mittun-
tur discipuli Domini, & soluunt populum catenis peccatorum ligatum, multisq́; curis
uitæ: & pro eo quòd habent multos dominos & Deos, faciūt eum habere unū Domi-
nū Iesum Christū, & unum Deum patrem. Vbi aūt non est domus obedientiæ, uel su-
sceptio uerbi doctrinæ, ibi illud non fit, neq; pullus soluitur. Duos autem missos esse,
hoc uult, quòd in adductione populi gentilis ad Christum ut obediant ei, duo ordines
ministrent, prophetæ, & Apostoli. Et ducunt eum ex castello, ut discamus fuisse popu-
lum ualde crassum & ineruditum. Nondum enim sederat super eum sermo uel Mosai- B
Matth.21. cus, uel propheticus, sed pullus erat indomitus. Quamuis aūt Euangelista alius dixit
pueros fuisse qui clamabant, Hosanna filio Dauid: attamen & illi insinuabant nouum
populum. Credendo enim Iesum ex semine Dauid secundum carnem apparuisse, glo
Psal.101. riam retulerunt Deo, secundum quod scriptum est, Populus qui creatur, laudabit Do-
minum. Vestimentorum autem substratio, significare uidetur quòd exuti hominem
ueterem, qui digni sunt laudare Iesum, substernant illum & subijciāt ipsi, ut cum ascen
derit, sanctificet eum, & non ultrà repugnet caro spiritui, ut & ipsi possint dicere, Sub-
Psal.36. iectus sui Domino, & oraui eum. Porrò omnem multitudinem discipulorū dixit Lu-
cas laudare Deum: discipulos uocans simpliciter omnes qui sequuntur Iesum, non so-
lum duodecim, uel septuaginta, sed omnem multitudinem quæ uel propter miracula,
uel ad tempus trahebatur à doctrina ut sequereē Iesum, in qua & pueros fuisse uerisimi
Mat.21. le est: sicut alij Euangelistæ dixerūt. & hi afflati Deo, regem illum confitebantur in no-
mine Dei uenturum, hoc est ut Deum. Et pacem dicūt in cœlo, pro eo quod est, Anti-
quum bellum quod habuimus contra Deum, diremptum est. Non enim fuit in terra
rex Deus, nunc autem inuento Deo super terrā, meritò pax in cœlo, & idcirco gloria
in altissimis angelis glorificātibus in unione & cōciliatione tali quā nobis rex & Deus
q̄ pullo uehiē, largitus est. Etenim istucipsum, q̄ Deus existens super terrā apparuerit,
& in regione inimicorū suorū ambulauerit, indicat fœdꝰ factū inter nos & ipsum. Por
rò pharisæi murmurabant quòd regem eum nominauerat populus, & quòd ut Deum
laudauerat. Ad seditionem enim pertinere nomen regis, & ad blasphemiam nomen
Domini existimabant. At Dominus, Si hi, inquit, tacuerint, lapides clamabunt. quasi
diceret: Non hæc loquuntur homines ut mihi gratificentur, sed à uirtutibus & miracu
lis quæ uiderunt, inducti & compulsi, hanc confessionem & gloriam offerunt.

Et ut appropinquauit, uidens ciuitatem, fleuit super illā, dicēs, Si cognouisses, & tu:
& quidem in isto die tuo, quæ ad pacē tuā. Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis,
quia uenient dies in te, & circundabunt te inimici tui uallo, & cingent te & coangusta
bunt te undiq;, & solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt, & nō relinquent in te la
pidem super lapidem, eo quòd non cognoueris tempus uisitationis tuæ.] Plorat super
ciuitate

A ciuitate ut misericors, nolens perdi eos qui in illa, propter facinus contra se. Ostendit itaq; uiscera misericordiæ per fletū. Quòd enim miserebatur eis, & nō solum ante crucem, sed & post crucem etiā conuersionem eorū sitiebat, manifestū est ex eo q; post triginta quinq; annos Romanis traditi sunt. Nā propter nihil aliud distulit suppliciū, q̄ q; cupiebat eos conuerti. Flet igit̄ stupiditatē ipsius Hierusalem, & ait: Si cognouisses, & tu & quidem in isto die tuo, quæ ad pacem tuam. Hoc est, si cognouisses quæ nunc tibi conferūt, ac pacem & quietē afferūt, nempe fidē erga me, & cessationē à persequendo me. Nūc aūt sunt abscondita ab oculis tuis, q; ꝓpter me, quē tu reprobas, innumera mala te apprehendent, patierisq; hæc ac illa, eo quòd non cognoueris tempus uisitationis tuæ, hoc est, mei aduentus, quando ueni ut inuiserem te, & saluarem. Oportebat igitur scire te quæ ad pacem tuam, ut in me crederes, & habuisses utiq; pacem à Romanis, & omnis malitiæ liberationem. Etenim omnes qui crediderunt Christo, à captiuitate fuerunt securi: & ita si omnes credidissent, nullus fuisset captus.

Et ingressus in templum, cœpit eijcere uedentes in illo & ementes, dicens illis, Scriptum est, Domus mea domus precationis est, uos autem fecistis illam speluncam latronum. Et docebat quotidie in templo. Principes autem sacerdotū & scribæ quærebant illum perdere, & primores plebis: nec inueniebant quid facerent. Totus enim populus pendebat ab ore eius cum audiret illum. Et factum est in uno dierum illorum, docente illo populum in templo, & euangelizante, conuenerunt principes sacerdotum & scribæ cum senioribus, & aiunt illi dicentes, Dic nobis, qua authoritate ista facis? aut quis est qui dedit tibi istam authoritatem? Respondens autē Iesus dixit ad illos, Interrogabo uos & ego unum quiddam, & respondete mihi, Baptismus Iohānis è cœlo erat, an ex hominibus? At illi cogitabāt intra se dicentes, Si dixerimus è cœlo, dicet, Quare ergo nō credidistis illi? Si dixerimus ex hominibus, plebs uniuersa lapidabit nos: persuasum enim habet Iohannem prophetam esse. Et respondebant se nescire unde esset. Et Iesus ait illis, Neque ego dico uobis qua authoritate hæc faciam.] Iesus gloriosè Hierusalem ingressus, suæ authoritatis indicium facit, repurgando domum patris sui à negociatoribus: quanuis & in principio prædicationis hoc fecerit, sicut Iohannes dicit: & & iterum nunc secundò facit: id quod ad maiorē Iudæorum accusationem pertinet, quòd primo suo aduentu nō fuerint facti emendatiores, & manserint ipsi negociatores, illum Dei aduersarium dicentes, cum patrem & Deum maximè coleret, ita ut & domum illius à negociatoribus repurgatam uoluerit. idcirco & Esaiam inducit; qui eos arguat, dicentem, Domus mea domus precationis uocabitur. At illi stultè interrogant eum, qua authoritate hæc facis? quanuis satis intelligere poterant. Quoniam enim propheticum dictum subdidit, quod testatur domum Dei domum precationis esse, non emporium & speluncam lattonum (negociatio enim & auaritia latronum est) quid postea opus rogare eum qua authoritate hæc faciat? Facilè enim coniectare poterant ex dictis prophetæ quòd Deus hæc iusserit. At illi interrogant, qua authoritate facis hæc? Lex (inquiunt) his qui à Leui originem deducunt, templi gubernationem permittit: tu uerò cum ex tribu Leui non descendas, quomodo sacerdotum ius tibi usurpas, & hæc facis? Verùm ô Iudæe memor esto quid Dauid dicat, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Si igitur secundum ordinem Melchisedech dictus est sacerdos, Melchisedech uerò non fuit sacerdos secundum legem, neque ex tribu Leuitica (quomodo enim posset hoc dici, quum fuerit multis seculis ante Leui?) Deinde, quid quæris in Christo ordinem legis? Deus legibus non est subditus. Imperabat, quum tempus esset, sacerdotes esse ex tribu Leui: nunc transfert hanc legem, & præfert sacerdotium Melchisedech. propterea eijcit ementes & uendentes ad sacrificandum animalia, sicut oues & columbas. Ad hæc decentiam & honestatem templi uindicat. Insuper & hoc ostendit, quòd non ultrà animalium sacrificijs placari Deum credi debeat. Igitur quanuis in promptu esset quod eis respondere Dominus sicut dictum est, & diceret quòd propheta hæc, immo Deus præcipiat: ueruntamen ut ostendat eis quòd semper inobedientes sint spiritui sancto: & non ostendit quòd noluerint credere Esaiæ ueteri prophetæ, & cuius fortè memoriam non habebant, sed ostendit quòd & Iohanni uiro euangelico, minimeq; carnali, qui nuper apparuerat, credere noluerint: & propterea interrogat interrogationem hanc admiratione dignam, qua & confutat

Marginal notes: Esai. 56. Hiere. 7. Matt. 21. Marc. 11. Ioan. 2. B Esaie 56. Deut. 10. Psal. 109.

confutat illos. Ostendit autem & nobis quòd si tali prophetæ Iohanni, qui maior se ha- A
bebatur, non crediderunt de se testanti, quomodo sibi essent credituri responsuro
qua authoritate hæc faciat? Quasi dixisset, omnino licere uobis uultis ut sermones
meos respuatis & calumniemini, sicut & Iohannis (qui maior apud uos fuit) sermo-
nes respuistis.

CAPUT XX.

COepit autē dicere ad plebem parabolā hanc, Homo quidam plantauit uineam,
Esaie 5. & locauit eam colonis, & ipse peregrè egit multo tempore. Cumq; esset opportu
Hier. 2. num, misit ad colonos seruum, ut de fructu uineæ darent ipsi: qui cæsum emiserunt e-
um inanem. Et rursus adhuc alterum seruum misit. Illi uerò hunc quoq; cæsum, & con
tumeliis affectum, emiserunt inanem. Rursus misit & tertium. At illi hunc quoq; uul-
neribus inflictis eiecerunt. Dixit autem dominus uineæ, Quid faciam? Mittam filium
meum dilectum, forsitan cum hunc uiderint, reuerebuntur. Quem cum uidissent co-
loni, cogitauerunt intra se, Hic est hæres, uenite occidamus illum, ut nostra fiat hæredi
tas: & eiectum illum extra uineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus uineæ?
Veniet & perdet colonos istos, & dabit uineā aliis.] Breuis quidem ista parabola, mul
Gen. 37. ta & magna nos docet: Curam quam Deus tantam erga Hebræos exhibuit, qui ab ini-
tio fuerunt homicidæ. Vnum esse Deum ueteris & nouæ legis. Vocandas gentes, &
Vinea quæ, & quinam eius cultores. abiiciendos Iudæos. Vinea igitur ista, synagoga erat Iudæorum: cultores aūt, scribæ &
pharisæi, qui præerant populo. Est & unusquisq; uinea, & idem agricola. unusquisq; e-
nim nostrûm seipsum colit. Hanc igitur uineam cum collocasset agricolis misericors,
Liberum arbitrium. peregrè profectus est, hoc est, permisit eos iuxta liberum arbitrium ingredi. Misit au-
tem diuersos seruos, prophetas dico, ut haberet uel paruum quoddam lucrum. Vole-
bat enim de fructu capere, non fructum omnem. Quid enim lucri faceret Deus ex no
bis nisi sui agnitionem? Illud autem etiam nostrum est lucrum: simul salutem nostram,
lucrumq; nostrum, suum facit. Contumeliis autem affecerunt mali agricolæ missos, &
cæsos miserunt uacuos, hoc est, in tantam peruenerunt ingratitudinem, ut non solum B
declinauerint à bono, & nullum fructum dederint, sed & mala fecerint: quod maiori
supplicio dignum. Igitur cum prophetæ tam grauia sustinuissent, filius mittitur. Fortè
enim hunc reuerebuntur, fortè dixit, non ut ignorans futurum quòd peius eum affe-
cturi essent quàm ꝓphetas: sed illud dicit quod fieri debebat. debebant enim reuereri il
lum. At illi usqueadeò non sunt reueriti, ut etiam occiderint: quod in maiorem eorū ac
cusationem est, quia postquàm affirmauit Deus bonum hoc esse, reuerentiam haberi
Hier. 26. filio: illi planè contrariam tulerunt sententiam. Hæc autem proprietas sæpe in scriptu
Eze. 2. 3. 12. ris inuenitur: ut cum dicitur, Si fortè audiant. Neq; enim illic ignorans futurū ita dicit,
Scripturæ proprietas in si fortè, & huiusmodi. sed ne quidā præscientiā Dei necessariā inobedientiæ causam esse dicāt: & idcirco eius
modi uerborū figura utitur. Eiectū aūt illū extra uineā, occiderūt. Extra uineā, exponi
solet extra Hierusalem, extra enim ciuitatē Christus passus est. At quia suprà uineam
populū, nō Hierusalē exposuimus: qd si magis propriè dixerimus ꝙ occiderit quidem
populus ipsum, sed extra uineā, hoc est nō ipse sua manu ei mortis fuerit author, sed tra
diderit illum Pilato & gentibus? Et ita extra uineā, hoc est, extra populi manus passus
est Christus. Etenim nō licebat his occidere quēq;. unde militū manib. occisus est. Nō-
nulli ꝑ uineā intellexerūt scripturā. Extra scripturā enim passus est Dn̄s. Illi enim q nō
crediderunt Mosi, occiderunt eū. Nā si credidissent Mosi scripturis, & eas scrutati fuis-
sent, Dn̄m scripturarū utiq; nō occidissent. His dictis protulit & sententiā in eos feren
dā, ꝙ uinea locāda sit aliis uineæ cultoribus, hoc est, aliis dabit hoc beneficiū ut dican-
tur populus meus. Vide aūt quòd hi qui dicunt scripturā uineam esse, magis assequi ui
dentur sensum, ut hinc manifestū. Collocata est enim nobis scriptura, ab Hebræis sub-
lata. Fidenter aūt dixerit quis oīa spiritualia esse uineam quandā, siue in scripturis & le
gibus, siue in actis & historiis sita sint, quibus omnib. priuati sunt Iudæi, & nos fruimur.
Quod cum audissent, dixerunt, absit. Ille uerò intuitus eos ait. Quid est ergo hoc ꝗd
Psal. 117. scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, is factus est in caput anguli?
Act. 4. Omnis qui ceciderit super lapidē illū, cōquassabitur: super quē aūt cadet, * disperget il-
** λικμήσει* lum. Et quærebant principes sacerdotū & scribæ iniicere in illum manus eadē hora, &
timuerunt populū. cognouerunt enim ꝙ in ipsos dixisset parabolā hanc.] Lucas qui-
dem

A dem (ut audis) inquit dicere Dominum ꝙ dominus uineæ perditurus sit ingratos colonos,& uineã daturus alijs. Quod cum audissent pharisæi, dixerunt, Absit. Matthęus uerò aliter dicit: nempe quòd interrogauerit eos Dñs, Quid faciet agricolis illis domi nus uineæ? responderintq́ Iudæi, ac dixerint, Malos malè perdet illos, & uineam datu rus est agricolis alijs. Nunquid igitur cõtrarij sunt? Absit. Vtrũq; enim factũ fuisse ueri simile est, & quòd secundũ Matthæũ sententiã ipsi tulerint, & deinde animaduerterint quò tendat parabola, & ꝙ de ipsis dicta sit: ac iterũ dixerint hoc ꝗd Lucas dicit, nempe, Absit. Quid igit̃ Christus dicit? adducit & aliud testimoniũ ex Dauid, lapidem quidem seipsum nominans, ædificantes autem doctores ipsos: quemadmodum & Ezechiel di cit, Aedificantes parietem & linientes absq; temperatura, hoc est qui ad gratiam loquũ tur, & cooperiunt delicta populi, & ueluti in superficie uitia populi liniunt, uelut parietem quendam. Quomodo autem reprobauerunt lapidem illum? quia dicebant, Non est ex Deo. Duas aũt perditiones hic dicit: Vnam animarum illorum in quam in cidebant scandalizati. Omnis enim qui ceciderit super lapidem istũ, confringet. Alterã captiuitatis, quam contemptus ille lapis eis attulerit. Super quẽ enim ceciderit, dissili re illum faciet. Sic igitur dissiluerunt Iudæi, & dispersi sunt sicut paleæ ab una area Iu dææ in totum mundum. Obserua autem ꝙ illi prius ceciderunt super lapidem, hoc est scandalizati sunt, deinde lapis cecidit super eos, & ultus est illos. præcedit enim pecca tum meum, deinde sequitur & iusta Dei uindicta. Verùm Iudæi quidem reprobaue runt lapidem istum. At lapis ille erat pulcher & electus, ita ut & in caput anguli sit posi tus, & coniunxerit parietes, & uniuerit uetera ac noua. Et quid multis? Oportebat il los audire Esaiam dicentem, Dominum ipsum sanctificate, & ipse erit uester timor. & non impingetis in illum ut in lapidem offensionis, & petram scandali. At illi scientes quòd propter ipsos parabolam dicat, consilium ineunt cõtra eum, & nisi fuisset timor populi, etiam manus iniecissent in eum. Et contempserunt quidem legem quæ dicit, Innocentem & iustum non occides. Timuerunt autem & repressi sunt à metu homi-
B num, ne manifestè inuadant eum, sed clàm ei denuò insidiantur.

Matt. 21. *Ezech. 13.* *Duæ Iudæorum perditiones.* *Esai. 8.* *Exod. 23.*

Et obseruantes emiserunt insidiatores qui se iustos simularent, ut caperent eũ ex ser mone, traderentq́ illũ principatui & potestati præsidis: & interrogauerunt eum dicen tes, Magister, scimus quòd rectè dicis ac doces, nec respicis personam, sed uiam Dei cũ ueritate doces: licet nobis tributũ dare Cæsari, an non? Intellecta autem illorũ uersutia, dixit ad eos, Quid me tentatis? Ostendite mihi denariũ. Cuius habet imaginem & in scriptionẽ? Respondentes dixerunt, Cæsaris. Et ait illis; Reddite ergo quæ sunt Cæsa ris Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et nõ potuerũt uerbũ eius reprehẽdere corã populo: & mirati super responso eius obmutuerunt.] Laqueum parauerunt pharisæi, quem dif ficilè (ut sibi uidebatur) effugere poterat Dominus: sed comprehensus est illo pes eorũ. uide enim malitiam. Nam si quidem dixisset dandum tributum Cæsari, accusassent eũ apud populum quòd in seruitutem redigere studeat gentem quæ semen Abrahæ sit, & nullius seruituti obnoxia. sin prohibuisset dare, iterum ad præsidem ut seditiosum traxissent. Verùm ipse laqueos eorum effugit ut caprea, quo nomine ipsum in canticis appellauit sponsa: & docet ut ei ꝗ potestatẽ habet super corpora nostra corporaliter sub iaceamus, siue rex ille sit, siue tyrãnus. nihil enim hoc nobis nocet ut spiritualiter bene placeamus Deo spirituũ. Reddite enim, inq̃t, quę Cęsaris sunt, Cęsari: & quę sunt Dei, Deo. Et uide quia nõ dixit, date: sed reddite. Debitũ igit̃, inquit, est: reddite igitur debi tum. Custodit te princeps tuus ab hostibus, uitam tuam pacatam facit: debes itaque ei pro his tributum. Et aliter, Etiam ipsum quem profers nummum, ab illo habes. Igitur cum numisma regis iterum illi reddis, interim tibi lucraris, quòd per ipsum, quæ uitæ debita sunt, præstant̃. Sic deniq; & quæ Dei sunt, Deo sunt reddẽda, dedit tibi mentẽ, il lam redde ei, iuxta mentem operans. dedit tibi rationem, redde ei illam, ne fias brutis insipientibus similis, sed facias omnia ut rationalis. Et in summa, dedit tibi animam & corpus: omnia redde ei, & imaginem suam restitue ei per fidem, per spem, perq́ charitatem incedens. Sanè & aliter reddenda sunt Cæsari, quæ Cæsaris sunt. Vnusquisque enim nostrûm imaginem Dei gestat, uel principis mundi. Cum igitur similes nos fece rimus Cæsari, facti filij diaboli, imaginem eius gestantes, illam reddere ei oportet, & abijcere: ut habeat quæ sua, & nihil inueniat in nobis quod propriè suum sit. Ita &

Matt. 22. *Marc. 12.* *Cantic. 2.* *Rom. 13.* *Cur nõ simpliciter dixit date, sed reddite &c.*

1.Cor.15. imago Dei ſeruetur à nobis incontaminata. Idcirco & Paulus admonet, Sicut portaui A
Eph.4. mus imaginem terreni, ita portemus & imaginem cœleſtis. Et alio loco, Deponētes ue terem hominē. Quod hoc loco dicit̃ reddi, id apud Paulū dicitur deponi: & quod hic imago Cæſaris, hoc illic imago terreni peccatoris, Adæ ſcilicet, ac ueteris hominis. Nā imago terreni nihil aliud q̃ corruptio & peccatū, quod habuimus aſſimilati apoſtatæ, & nō regi. Porrò nō potuerūt phariſæi cōprehendere Ieſum in ſermone corā populo. Hoc enim maximè conabantur, ut apud populum ipſum accuſare ualerent, quòd illum ſeruituti Romani populi ſubigeret: ſed efficere nihil ualuerunt, propter excellentem ipſius ſapientiam.

Acceſſerunt autem quidam Sadducæorum qui negant eſſe reſurrectionem, & inter
Deut.25. rogauerunt eum dicentes, Magiſter, Moſes ſcripſit nobis: ſi cuius frater mortuus fuerit habens uxorem, iſq; ſine liberis mortuus fuerit, ut accipiat frater eius uxorem, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo. Septem ergo fratres erant, & primus accepit uxorem, ac mortuus eſt ſine liberis: & accepit ſecundus illam, & ipſe mortuus eſt ſine liberis: & tertius accepit illam, ſimiliter & cæteri ſeptem, nec reliquerunt liberos, & mortui ſunt. Nouiſſima omnium mortua eſt & mulier. In reſurrectione ergo, cuius eorum erit uxor? Siquidē ſeptē habuerūt eam uxorem. Et reſpondens ait illis Ieſus, Filij huius ſeculi ducunt uxores, & nuptum dant: illi uerò qui digni habebuntur ſeculo illo, & reſurrectione ex mortuis, neq; ducunt uxores, neq; nuptum dant, neq; ultrà mori poſſunt. æquales enim angelis ſunt, & filij ſunt Dei, cum ſint filij reſurrectionis. Quod uerò reſurgant mortui, &
Exod.3. Moſes oſtendit iuxta rubum, cum dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Iſaac, & Deū Iacob. Deus aūt non eſt mortuorū, ſed uiuorū. omnes enim illi uiuunt. Reſpondentes aūt quidam ſcribarum dixerūt, Magiſter, bene dixiſti. Et amplius nō audebant quicq; interrogare.] Inualidum fundamentum ſuæ doctrinæ iecerant Sadducæi, non credentes reſurrectionem. cogitabāt enim futuram corporalem reſurrectionem. Ideo tanq; abſurdum reſurrectionis dogma calumniantes, ſtultā hanc narrationē fingūt: unde Dominus fundamentum eorum ſtatim concuſſit: & oſtendit q non ſit corporalis uita tūc: quo factū, ut dogma eorū, ſtatim obtuſa opinione, & inualido fundamento conciderct. Erratis enim (inquit) neſcientes ſcripturas, ſed inuertentes ſenſum earū. Filij enim huius ſeculi generant & generant̃, uxores ducūt & nuptū dant̃, hoc eſt, in nuptias tradunt̃: filij uerò ſeculi illius nihil tale faciūt, neq; enim ultrà mori poſſibile eſt. Proinde nō illic fiūt ea quæ in nuptijs, ſed angelica & diuina uita eſt. Hic enim quia mors, ideo & nuptiæ: & quia nuptiæ, ideò & mors. Illic aūt morte abolita, quis nuptiarum uſus? B
Nuptiæ auxilium uitæ mortalis. Nuptiæ enim auxiliū uitæ mortalis, & impletio eius q̃d deficit: ubi aūt nihil deficit, quid opus implente? Pares itaq; ſunt angelis, & filij Dei. Quare? Quia reſurrectionis filij ſunt. Quod aūt dicit, talē ſenſum habet, Dixit (inquit) illos filios Dei, eo q nihil corporeū in generatione eorū uideat̃, ſed omnia diuina ſint. Neq; enim in reſurrectione præcedit uel coitus, uel ſemen, uel uterus, uel imprægnatio: ſed Deus eſt q generat corpora noſtra modis quibus ipſe ſcit. Et proinde quia Deus eſt q operat̃ in reſurrectione, meritò filij Dei dicunt̃, qui ex reſurrectione naſcunt̃. Subdit aūt rationibus etiā ſcripturæ teſtimonium. Moſes enim inquit dixiſſe ſibi Deum ex rubo, Ego ſum Deus Abrahæ, &c. Quod ſi omnino euanuiſſent patriarchæ, & non uixiſſent apud Deū in ſpe reſurrectionis, nō utiq; dixiſſet Deus, Ego ſum: ſed ego erā. De rebus enim perditis & corruptis dicere ſolemus, Ego eram dominus huius & huius rei. Nunc autem quia dixit, Ego ſum, oſtendit quòd ſit uiuentium Dominus & Deus, & non omnino corruptorum etiamſi mortui ſint, ſed ſpe reſurgendi uiuunt: ſicut & Adam quanuis uiuebat, attamen mortalis erat, nam ab ipſa hora qua comedit, mori dicebatur. Cōfuſis autem Sadducæis, approbauerunt dictum Ieſu phariſæi & ſcribæ, utpote aduerſarij illorum, gaudentes illos uictos.

Pſal.109. Dixit aūt ad illos, Quomodo dicūt Chriſtum filium eſſe Dauid, & ipſe Dauid dicit
Matth.22. in libro pſalmorum, Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, donec ponā i
Marc.12. nimicos tuos ſcabellū pedum tuorū? Dauid ergo Dñm illū uocat, & q̃n filius eius eſt? Audiente uerò cūcto populo dixit diſcipulis ſuis, Cauete à ſcribis, q uolunt ambulare in ſtolis, & amant ſalutationes in foris, ac primas cathedras in ſynagogis, & primos diſcubitus in conuiuijs: qui deuorant domos uiduarum, ſimulantes longam orationem,

hi

A hi accipient damnationem maiorem.] Ad passionem propediem accessurus, suam prædicat diuinitatem: idq; non admodum apertè, nec iactanter, sed modestè. Interrogat enim illos, & perplexos reddit, finitq; ratiocinari quid cōsectaneum. Dauid enim, inquit, Dominū uocat, & quomodo filius eius est purus? Erat enim & filius Dauid secundum carnem, sed & Deus eius. Illi autem solum filiū Dauid esse opinabantur, ideo opinionem eorū euertit, quia putabant filiū Dauidis solum. Declarat item q nō sit aduersarius Deo patri, sed multā cum illo habeat concordiā, siquidem inimicos eius humiliat pater. Et hæc quidem scribis dixit. Quia autem discipulos magistros orbis misit, meritò eos admonet ne imitentur pharisęorum arrogantiam, & ambitiosam mentem: & simpliciter ne cogitent quomodo placeant hominibus. Nam salutationibus fori studere, adulantium occurrentibus est, & opinionem probitatis uenantium, uel hanc occasionem ad cōgregandas diuitias admittentium: quin & hi uiduarum domos deuorāt, uentri dediti, & ultrà quàm opus sit insumunt, & prætextus quasi pius est. Preces enim & utilitatem animarum prætexentes, non ieiuniū docent, at ebrietatem & gastrimargiam: & propterea accipient ampliorem condemnationē: quia non solum faciunt malum, sed prætexunt preces: & piam honestatem ac uirtutem faciunt prætextum peccati. Propterea sanè grauius sunt puniendi, ut qui rem honestam calumniæ reddunt obnoxiam. Oportebat sanè misereri uiduis. Illi autem & domos earum ingrediuntur quasi per longas preces benedicant: interim uiduę in præsentia illorum multos coguntur sumptus facere, quo fit ut exhauriantur illarum diuitiæ.

Pharisæorū improbitas erga simplices.

CAPVT XXI.

Respiciens aūt uidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium diuites. Vidit aūt & quandam uiduam pauperculam mittentem illuc æra minuta duo, & dixit, Verè dico uobis quòd uidua hæc pauper plus quàm omnes misit. Nam omnes hi ex eo quod ipsis exuberat, miserunt in munera Dei, hæc autem ex penuria sua uniuersam substantiam quam habebat, misit.] Gazam thesaurum dicunt. Erat itaq; sacer thesaurus quem pij cōtribuerant, quo utebantur ad apparationem & necessaria sacrificij, & ad ornatum templi, pauperumq; alimoniam: quamuis & de hoc postea negociationem fecerunt sacerdotes, distribuentes thesaurū non in ea ad quæ contributus fuerat. Laudat igitur Dominus uiduam supra omnes, quòd ex penuria sua totam suam substantiam dederat. Nam hi duo oboli etsi parui uidebantur: attamen totus uictus ex mendicimonio erat. Vidua enim erat pauper. Neq; enim Dominus mercedem reddet respiciens ad id quod datur, sed ad id quod deficit. Igitur plura diuites in domibus relinquunt, paruaq; ac pauca offerunt: hæc autem totam domum euacuauit, nihilq; sibi reliquit. Meritò igitur dignior est quæ laudetur, quàm illi. Intellexerunt quidam omnem animam exponi posse per uiduam, quæ priore uiro, hoc est ueteri lege, relicto, nondum uerbo Dei copulata, nunc arrabonem uerbo dignum offerat, fidem tenuem ac paruam, & pro sua mensura, conscientiam puram habens, ut simpliciter in uita & doctrina appareat inculpata. Opus enim est cum fide, & bona conscientia: & si sic accesserit quis ad Deum, uidetur mittere plus omnibus diuitibus in eloquio, & abundantibus in gentilium uirtutibus.

Matt. 12.
Gaza quid.
B
Sacerdotes, negociatores.

Et quibusdam dicentibus de templo quòd pulchris lapidibus ac donis ornatū esset, dixit: Ex his quæ uidetis, uenient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur. Interrogauerunt aūt illum dicentes: Præceptor, quando hæc erunt? & quod signum quando ista futura sunt? At ille dixit, Videte ne seducamini. Multi enim uenient sub nomine meo dicentes se esse Christum, & tempus instat: ne igitur sequamini illos. Cæterùm cū audieritis bella & seditiones, nolite terreri. Oportet enim prius hæc fieri, sed non statim finis. Tunc dicebat illis: Insurget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, & terræmotus magni erunt in singulis locis, & fames ac pestilentiæ, terriculamentaq; & signa de cœlo magna erunt.] Meritò Dominus prædicit nunc de Hierusalē subuersione, quoniā propè erat ut crucifigeretur, ut sit & hoc magnū argumentū ipsum esse Deū. Vnde quibusdā laudantibus structuras tēpli, & quæ in illud oblata erant. Opinor aūt illum de sculptis & tornatis loqui, ut erant palmæ & Cherubim, & similia. Hoc enim fortè ἀναθήματα, hoc est dona, dicit. Dn̄s uerò nihil horum miratur, sed & destructionē eorum prædicit. Alij aūt opinati sunt eum de cōsummatione

Matt. 24. Marc. 13.
3. Reg. 6. ἀναθήματα.

 matione

matione uniuersali loquutum, quamuis de captiuitate Hierosolymarum à Romano A
exercitu dicat:ideo & ipse morem gerens eis relinquit sermonem de captiuitate, dictu
rus de ea postea:nunc autem de consummatione seculi loquitur, & præmunit eos, ne
se falsis prophetis ante suum aduentum uenturis subdant. Erunt autem bella & seditio
nes. nam cum sublata fuerit omnis charitas, meritò locum habent bella & seditiones,
post bella uerò fames & pestilentiæ:& pestilentiæ quidem corrupto ab occisis aere, fa-
mes autem ex agris non cultis. Quidam pestilentiam & famem non tantū in consum-
matione seculi, sed etiam in captiuitatis temporibus fore intellexerunt: Etenim Iose-
Iosephus phus miras tunc calamitates fuisse dicit propter famem, & meminit etiam Lucas in
Act. 11. Actis. Facta est fames sub Claudio Cæsare. Porrò & terriculamenta multa fuerūt tem-
pore captiuitatis Hierusalem, ut Iosephus testatur. Omnino tamen hæc sequentia (de
seditionibus, bellis, & fame, ac cæteris loquor) possunt tam de captiuitate Hierusalem,
quàm consummatione seculi intelligi.

Sed ante hæc omnia injicient uobis manus suas, & persequentur, tradentes in con-
ciliabula & carceres, trahentes ad reges & præsides propter nomen meū. contingent
autem uobis in testimonium. Habete igitur fixum in cordibus uestris, non esse præme
ditandam defensionem. Nam ipse dabo uobis os & sapientiam cui non poterunt con
tradicere neq; resistere omnes qui aduersabuntur uobis. Trademini autem etiam à pa
† dictio, quosdam, apud græcos non habetur. tribus & fratribus, & cognatis & amicis, & morte afficient † quosdam ex uobis. Et eri
tis inuisi omnibus propter nomen meum. Et pilus de capite uestro non perit, Per pa-
tientiam uestrā possidete animas uestras.} Ante hæc omnia, hoc est, ea quæ fient ante
consummationē, uel etiam captiuitatem. Nam (ut dixi) coniungit sermonibus de con-
summatione, sermones de captiuitate. Injicient enim, inquit, in uos meos discipulos,
manus. Et ante captam Hierusalem persecutionem passi sunt apostoli à Hierosolymi-
tanis, Deo hoc ita dispensante, ut cum milites mundum concuterent, & grauiter affli-
gerent Iudæos qui Christū ad crucem adegerant, apostoli interim totū mundum præ-
dicatione implerent. Ducti sunt igitur apostoli ad reges & prȩsides, sicut Paulus ad Fe B
stum, ad Agrippam, ad Cæsarem. & factum est eis hoc in gloriam testimonij. Quia aūt
Act. 25. 26. priuati & imperiti erant, ne turbarentur reddituri rationem apud uiros sapientes: ni-
hil, inquit, de hac re uobis curæ sit. Accipietis enim tunc à me eloquentiam & sapien-
tiam, ita ut etiam si omnes aduersarij uestri ad unū usq; uobis obstiterint, non poterunt
uobis resistere, neq; per sapientiam, hoc est sensuum uim, neq; per eloquentiam, & lin-
guæ certitudinem. Sæpe enim quis habet sapientiā in rationibus & sensibus. In tumul
tibus tamen cum facilè turbetur, confundit omnia cū dicendum est ad populū. Hi au-
tem, Apostoli dico, in utroq; gratiam cōsecuti sunt. Vnde obstupuerunt sacerdotes de
Act. 4. Petro & Ioanne ob immensam sapientiam dum comprehenderent eos, qua prius ca-
rebant. Paulo uerò dicit Festus, Insanis Paule, multæ te literæ ad insaniam redigunt.
Act. 26. & cum excusisset timorem illorum quem ex imperitia habebant, subdit & aliud ne-
cessarium & ualidum ad cōcutiendas animas. Trademini ab amicis & cognatis. Præ-
dicit igitur & de hoc, ut ne cum hoc subitò contingat, turbentur. Grauiter enim hoc a-
Psal. 54. nimam cruciat, sicut & Dauid dicit, Quòd si inimicus meus maledixisset mihi, sustí-
Psal. 40. nuissem utiq; tu aūt homo unanimis, &c. Et iterum, Qui comedit panes meos mecū,
magnificauit super me supplantationē. Cum dixisset q; odio habendi & q; occidendi
essent quidam ex eis, subdit maximam consolationem. Capillus de capite uestro non
perit. Saluabimini enim, inquit, & neq; minimū quiddam in uobis corrumpetur, etiā
si uideatur multis corrumpi. tantum ferre oportet. Per patientiam enim posidebitis
animam uestram. Nam inimicus quidem inuadit ceu hostis, in captiuitatem ductu-
rus animas uestras, & tenrat per afflictiones rapere: sed uos date pro pecunia patien-
tiam, & posidebitis animam uestram hac cōpositione, & nihil uobis damni erit. At-
† dictio illa, quosdā, in litera ab interprete fuit addita tendite aūt quod dicit, † morte afficient ex uobis. intelliges enim rarius quiddam, quia
non integros uos occident: sed cum ex duobus sitis anima & corpore, non utrunq;
morte afficient, sed unum ex uobis occident, corpus dico: animas autem uestras posi-
debitis per patientiam. id quod & alibi dicit, Ne timeatis ab his qui occidunt corpus,
Matth. 10. animam autem occidere non poterunt.
Matt. 24. Cum autem uideritis circundari ab exercitibus Hierosolymam, tunc scitote q; im-
mineat

A mineat desolatio eius. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiāt ad montes: & qui in medio eius, discedant: & qui in regionibus, non intrent in eam, quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt. Væ autem prægnātibus, & mamma nutrientibus in illis diebus. Erit enim afflictio magna super terrā & ira in populo hoc, & cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora gentium. Et erunt signa in sole, & luna, & stellis, & in terris anxietas gentiū per desperationem, resonante mari & fluctu, ex tabescentibus hominibus præ timore, & expectatione eorum quæ superuenient orbi terrarum. Nam uirtutes cœlorum mouebuntur, & tunc uidebūt filium hominis uenientem in nube cum potestate & gloria magna.] Manifestissimè nunc de captiuitate Hierusalem tradit. Vnde sic opinor intelligendū: Ante hæc omnia autem, hoc est, ante fames & pestilentias, & alia grauia quæ sunt euentura in tempore consummationis, persequutionē quidem patiemini uos Apostoli, & cætera: deinde & Hierosolymis mala imminebunt. Nam quoniā illi putabant ꝙ in tempore cōsummationis destruenda essent ædificia templi: non, inquit. Tempus enim consummationis falsos prophetas habebit, & fames & pestilentias ex continuis bellis quæ contingent ob charitatis penuriam. Vos autem ante tempus consummationis persecutionem patiemini, & Hierusalem capietur, & lapides illi diruentur. Quando enim uidebitis ciuitatem à Romanis exercitibus cingi, tūc desolationem eius scitote. Tragicè igitur profert mala quæ tunc ciuitati imminebunt. Nam qui in Iudæa, inquit, fugiant in montes: & qui in regionibus, ne sperent quòd ciuitas murata custodiat eos: sed secedant etiam ipsi qui in media ciuitate. Dies enim ultionis sunt, ut impleantur quæ in Daniele sunt scripta. Maximè aūt, uæ prægnantibus, quandoquidem fugere nō poterunt propter sarcinam uentris: & lactantibus, propter amorem erga pueros, quos neqꝫ relinquere possunt absqꝫ cura, neqꝫ secum auferre. Quidam in hoc insinuatū putant esum pueri de quo tradit Iosephus, & prædicit Hieremias. Et Hierusalem, inquit, conculcata erit à gentibus. Huc usqꝫ de captiuitate. De-
B inde iterum tradit ea quæ de consummatione. Erunt enim signa in sole, & luna, & stellis. Cum enim creatura alteratur, meritò elementa nouum morem habent. Et angustia gentium, hoc est, afflictio omnium, perplexitate commixta. Mare autem maximis sonis resonabit, & erit commotio ac turbatio, ita ut homines extabescant à solo timore & expectatione eorum quæ uenient super orbem. Vides hic manifestè de consummatione loquentē? Suprà enim dicebat Hierusalem ab exercitibus & gētibus cingendam & conculcandam, hic autem toti orbi superuentura dicit mala, & ita nunc de consummatione seculi loquitur. Nam uirtutes cœlorū mouebuntur. Et quid dico, inquit, quòd homines turbabuntur, cum creatura omnis alteretur? Nam & ipsi angeli & primæ uirtutes turbabuntur, terrebunturqꝫ in terribilibus immutationibus uniuersi. Et tunc uidebunt filium hominis. Qui? Omnes, credentes & non credentes. Venientem autem in nubibus, ut Deum scilicet cum uirtute & gloria magna. Quippe super solem tunc fulgebit & ipse, & crux eius, & ab omnibus agnoscetur.

Marc. 13. Esai. 3. 13. Dan. 9. Iosephus de puero Hierosolymis comesto. Hiere. 19.

His autem fieri incipientibus, suspicite & attollite capita uestra, quoniam appropinquat redemptio uestra. Et dixit illis similitudinem, Videte ficum & omnes arbores. cum protrudūt iam gemmas, cernentes ex uobisipsis scitis ꝙ iam instet æstas. Ita & uos cum uideritis hæc fieri, scitote quòd instet regnum Dei. Amen dico uobis, non præteribit generatio hæc antequam omnia facta fuerint. Cœlum & terra transibunt, uerba autem mea non transibunt.] Sicut prior aduentus Domini in restitutionem & regenerationem animarū nostrarum fuit, ita & secundus erit in regenerationem corporū. Quoniam enim animæ prius mortuæ fuerant propter inobedientiam, corpora autem post nongentos annos inobedientiæ mortis uim experta sunt: ideo cōgruenter regenerantur, & melius habent, per priorem quidem aduentum animæ: per secundum uerò, corpora. Idcirco & Dominus dicit, Quando hæc fiunt, suspicite qui grauati estis corruptione, quasi libertate donandi. Nam ἀπολύτρωσις, hoc est redemptio uestra adest, hoc est consummatio utriusqꝫ libertatis, animæ inquam & corporis. Præpositio ἀπὸ hīc insinuare uidetur perfectam à corruptione libertatem, quam & corpus tunc accipiet gratia Domini extremum inimicum abolentis mortem. Aboleuit etenim principatus & potestates, & animas redemit: reliqua autem erat mors, corpora nostra depascens:

ἀπολύτρωσις.

depascens: quæ & ipsa cum abolebitur, erit nobis libertatis & redemptionis author. Et regnum Dei statim aderit, cum hæc fient. Etenim quemadmodum ficus quæ præmittit folia, propinquam æstatem nunciat: ita & cum hæc fiunt prodigia, & transformatio uniuersi, signant quòd uentura sit æstas, hoc est regnum Dei post hyemem & tempestatem quasi æstas aduentura iustis: tametsi tunc peccatoribus futura sit hyems & tempestas. nam illi præsens seculum pro æstate habent, futurum autem pro hyeme. Amen dico uobis, quòd nō præteribit generatio hæc, donec hæc omnia fiant. Generationem uocat non eos qui tunc aderant, sed omnium fidelium generationem. Solet enim scriptura generationem† hoc nominare modo, ut, Hæc est generatio quærentium Dominum. Quia autem turbationes & bella & alterationes dixit futuras tam elementorum quàm rerum: ut ne quis suspicetur quòd forte aliquando destruendus sit Christianismus, dicit, Non. Non enim prẹteribit hẹc Christianorum generatio. Cœlum quidem & terra immutabuntur: sermones aūt mei & euangeliū meum non peribunt, sed manebunt. Tametsi commoueantur omnia, fides tamen in me non deficiet. Apparet autem hoc loco quòd ecclesiam omni creaturæ præferat. Ecclesia enim eius, & uerbum ac euangelium nequaquam peribunt.

Generatio in sacris literis. *Psal. 23.* †à morum similitudine nomina re *Fides in Christum defectura non est.*

Attendite autem uobis nequādo grauentur corda uestra crapula & ebrietate, & curis huius uitæ, subitusq; uobis ingruat dies ille. tanquam laqueus enim superueniet in omnes sedentes super faciem totius terrẹ. Vigilate itaq; omni tempore, deprecantes ut liceat uobis effugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis.] Audiuistis, inquit, terriculamenta & turbationes, & grandia sunt hæc omnia ac symbola malorum quæ peccatores sunt deprehensura: sed quia grauia hæc, ideo magnum remedium eorum est attentio & oratio. Semper enim paratum esse & expectare finem, maximè omnium conferre poterit. Hoc autem uobis continget, si sobrij fueritis, & non grauata fuerint corda uestra crapula & ebrietate, & solicitudine seculari. Num cum obseruatione aderit dies ille? Non, sed inopinatus & repentinus aderit, clàm sicut laqueus apprehendens eos qui non attendunt. Fortassis autem quis curiosius scrutabitur dictionem hanc, Sedentes super faciem omnis terræ. Hos enim illaqueabit dies ille, qui in ocio & absq; solicitudine uersantur. illi enim sunt qui sedent & qui illaqueantur. At qui operantur & actiui sunt, & sobrij in operatione boni, feruntur q; in omne bonum, non sedent neq; quiescunt super terram, sed surgunt hinc, & dicunt sibi, Surge & ambula, quia non est tibi hic requies. & patriam meliorem inquirunt. Hisce non erit dies ille laqueus, sed dies festiuus. idcirco oportet uigilare, & orare Deum, ut possimus effugere futura omnia. Qualia? Fortassis tempestates & fames, & pestilentias, atq; alia quæ electos non ita prement ut alios. Immò propter electos alijs decurtabuntur: fortassis item mala quæ peccatoribus perpetuò superuentura; quæ aliter non possumus effugere, quàm uigilantia & oratione. Quoniam autem non sufficit fugere malum, sed opus est etiam bono quopiam: postquam dixit, ut possitis effugere omnia hæc uentura, addidit, Et stare coram filio hominis, quod est fruitio bonorum. Oportet igitur Christianum non solum fugere aspera, sed & curare ut gloriam accipiat. Angelica enim dignitas est stare coram filio hominis & Deo nostro. Angeli sanè semper uident faciem patris mei.

Mich. 2. *Matth. 18.*

Docebat autem interdiu in templo: noctu uerò exiens diuersabatur in monte qui uocatur oliuarum. Et omnis populus diluculo uentitabat ad eum, ut in templo audiret eum.] Occultarunt Euangelistæ multa quæ docuit, & maximè tres: Ioannes autem & ipse multa silentio præterijt, uerumtamen sublimiores q̄ tres alij doctrinas quasdā exposuit. Igitur his qui cōgregabantur in templo, multa & sublimia disserebat, ut cōiectare licet. Nam pauca dixerunt euangelistæ, neq; ostendere uoluerunt, & manifestū quidē est aliunde multis ex locis, & ex hoc non parum diuinare possumus, cum Dominus ferme per triennium prædicarit, scripsisse illos paucas doctrinas, quas intra diem unum si quis dixerit dici posse, non reprehendendus fuerit. Ex multis igitur pauca nobis scripserunt sancti Euangelistę, gustum quendam dulcedinis præbentes. Disserebat autem non unius generis, sed unicuiq; idoneū sermonem referebat, ideo & turba diluculo ueniebat ad eum. Gratia enim effluebat ex labijs eius. Nocte uerò secedebat ad montē, monstrans nobis q; oporteat nocte quidem per quietem colloqui cū Deo, die autem morem

Pauca ex multis scripserūt Euangelistæ.

A morem gerere,& prodesse hominibus,& congregare quidem nocte,die autem distribuere congregata. Ipse autem nō habebat opus oratione, uel cōuersatione cum Deo. Non enim erat ad quem se conferre poterat,cum ipse esset Deus. Nobis aūt hæc ad figuram prætulit:ut apud fluenta nocte quidem accipiamus orationis fluxum ex spiritualibus uenis,die aūt effundamus hausta his qui opus habent. At si quis uidisset populum ita manè ad audiendum confluentem, diceret congruere ei illud Dauidis, Deus Deus meus,ad te de luce uigilo. Sitiuit in te anima mea. *Psal. 62.*

C A P V T XXII.

INstabat autem dies festus azymorum qui dicitur pascha, & quærebant principes sacerdotum & scribæ quomodo Iesum interficerent. Timebāt enim plebem. Intrauit autem Satanas in Iudam cui cognomē erat Iscariotes,qui erat è numero duodecim: abijtq;, & locutus est cum principibus sacerdotum,ac * ducibus,quemadmodum illum traderet eis. Et gauisi sunt,ac pacti sunt pecuniam illi se daturos. Et ille spopondit:quærebatq; opportunitatem ut traderet illum illis sine turba.] Quærebant quidem illum interimere scribæ:at quia tempus paschæ instabat,& uidebant sibi inde periculum imminere à turba quæ congregabatur maximè propter diem festum,quærebant insidias, quomodo interfecto illo non periclitarentur. Intrauit autem Satanas in Iudam qui erat unus è numero duodecim,eratq; ex maximè familiaribus discipulis: ut nullus confidat in seipso,sed semper attendat uitæ suæ,utpote grauem habens aduersarium. Quidam autem sic intellexerunt, Qui erat è numero duodecim: numerum solum implebat † ut apostata,non ut Apostolus,nec ut uerus discipulus. Quomodo enim uerus discipulus, qui furatur quæ in marsupium mittebantur? Hic igitur, cum ingressus esset in eum Satanas,decreuit secum, & conspirauit cum quærentibus Iesum tradere. Hoc enim significat spopondit,hoc est,perfectam promissionem & pactum fecit. Et quærebat opportunitatem quando inueniret illum sine turba, hoc est seorsim & solitarium, & ipsis traderet. Magistratus autem loco hoc uocat præfectos ædificijs templi, uel etiam censores,ut qui curarent ea quæ ad bonū ordinem seruandum pertinebant. Præfecerant enim Romani quosdam populo,ut ne turbaretur,quandoquidem seditiosi erant. Illos igitur uocat στρατηγοὺς,magistratus. Fortassis autem & militaria munera credebantur eis qui erant ex sacerdotali ordine, unde magistratus & duces dicti. Ambitione enim laborantes & illa officia inuadebant:unde eos magistratus & duces templi nominauit,manifestius fortè taxans illos.

Matt. 26. *Mar. 14.* * στρατηγοῖς,id est, ductoribus, ducib. exercitus,magistratibus,siue præfectis tuendo templo. † apostolicum *Ioan. 13.*

B *Romanorū magistratus στρατηγοὺς uocant.*

Venit autem dies azymorum,in qua necesse erat immolari pascha. Et misit Petrum ac Ioannem, dicens, Euntes parate nobis pascha, ut edamus. At illi dixerunt ei, Vbi uis paremus? Et dixit ad eos, Ecce introeuntibus uobis in ciuitatem, occurret homo quidam uas aquæ testaceum portans.sequimini eum in domum in quam intrat,& dicetis patrifamiliàs ædium: Dicit tibi magister: Vbi est diuersorium,ubi pascha cum discipulis meis edam? Et ipse ostendet uobis cœnaculum magnum stratum. Ibi parate. Euntes autem inuenerunt sicut dixerat illis,& parauerunt pascha.] Quòd phase hebraice pascha dicatur, & signet transitum ex Aegypto,sæpe dictum est: & in summa omnia quæ in festo fiunt,ita dicta:nunc autem quem nobis dicat diem azymorum,dicendum. Diem igitur azymorum dicit quintum,ad cuius uesperam pascha immolandum erat. Igitur Dominus fortè quinto manè mittit discipulos,Petrum & Ioannem,& illum quidem ut diligentem,hunc uerò ut dilectum. Mittit autem in alienam domum. Neq; enim domum habebat uel ipse uel discipuli eius, alioquin in una discipulorum domo manducasset pascha. Vides paupertatem? Mittit uerò eos ad hominem incognitum, ut ostendat quòd sponte susceperit passionē. Si enim noluisset, sicut mentem homini qui se nesciebat,dedit ut se susciperet:ita poterat & cum Iudæis quæ libuisset facere. Quidam autem dicunt quòd propter hoc non dixit nomen hominis,nec manifestauit eum,sed signo quodam deduxit eos ad domum illius,propter proditorem,ut ignorato nomine non proderet domū pharisæis,qui uenissent & cōprehendissent eum priusquam cœnam perficeret,& spiritualia sua sacramenta traderet:idcirco infrà Christus dicit, Desiderio desideraui hoc pascha manducare uobiscum antequā patiar. hoc est,omnem operam adhibui ut lateat proditorem,ne ante tempus sustineamus passionem priusquā traderemus sacramenta. Expositionem hanc accipiat qui uolet. Et cuius

gratia

gratia pascha facit? Per omnia ostendit quod usque ad extremum anhelitum non sit contrarius legi. Atqui comedamus & nos hoc pascha spiritualiter. Et intelligamus dies azymorum omnem quæ in spirituali lumine est conuersationem, quæ nullam uetustatem primæ in Adam inobedientiæ habeat: in qua conuersatione si fuerimus, impinguandi sumus mysterijs Christi. Præparabunt itaque hæc sacramenta Petrus & Ioannes, actiua & cõtemplatiua, feruor zeli, & mansuetudo pacifica. Oportet enim fideles & feruidos esse bonum operando, & zelotas aduersus malitiã, & mansuetos erga malè operantes. Odio enim habenda malitia, non is qui malè agit, cuius habenda est cura. infirmus enim est. Et hoc est malè agere, à maligno uexari, & * facere malum. Quòd si habuerimus Petrum & Ioannem adornantes cœnam: uitam dico bonam, quę est Petrus: & uera dogmata, quæ sunt Ioannes theologus: occurret illis præparatoribus homo: hoc est, tunc inueniemus humanam conditionem uerè formatam secundum imaginem conditoris: uas aquæ figulinum gestantem. Aqua quidem spiritus gratia, ut Euangelista Ioannes docet. Figulinum autem uas, cor, quod facilè confringitur. nam qui spiritualem gratiam accipit, humilis est, & cõtritus corde. Humilibus enim dat Dominus gratiam. Qui autem scit seipsum esse terram & cinerem, & dicit cum Iob, De terra me formasti: ille portat gratiam spiritus in uase cordis sui, quod facilè compungitur & conteritur. Et cum assequuti fuerimus hanc conditionem, abeamus in domum mentis, cuius paterfamiliâs mens, monstrabit nobis cœnaculum stratum magnũ. Cœnaculum autem est sublimis eiusmodi mentis capacitas, diuinorum (inquam) & spiritualium, in quibus habitat, & in quibus amicè excipitur. Strata autem sunt hæc: nihil enim in eis asperum, sed & aspera in plana conuertuntur tali menti: sicut & Solomon dixit, Omnia plana intelligentibus, & recta inuenientibus scientiam. Id autem peccatoribus non dixit: quia mens licet opus excellens faciat iuxta suam efficaciam agens, strata tamen eius scientia est, & adhuc humiliora habet. Sublimis autem, & quæ uera scientia, & super omnem sublimitatem, ignoratio est, quæ mentem transcendit, quando non iam mens operatur, sed operationem sentit, ac patitur. Oportet autem nos prius mente nostra operari, & deinde gratiæ dominicæ in nobis operationem sentiemus, quæ nos suscipiet sicut prophetas, & eos qui excessum patiuntur, & omni naturali operatione destituuntur. Denique dicitur assumptio Domini in propheta huiusmodi fieri. Sicut igitur & in hoc cœnaculum stratum uenit Iesus cũ discipulis suis, & mysteria perficit: ita uenit ad nos, & suam ostendit efficaciam: sed non expectat ut nos ueniamus ad eum. Discipuli autem uerbi Dei sunt omnes sermones rerum gestarum. † Tunc igitur cum intellexerimus quòd operetur in nobis uerbũ, dico impletionem, immò assuefacti fuerimus iungere sermonibus opera: tunc uidebimus cœlos opera digitorum tuorum.

A

* pati

Malè agere quid sit.

Ioan. 7.

Iacob. 4.

Iob 33.

Prouerb. 8.

B

Psal. 8.

† Tunc igitur cũ operabitur in nobis Deus, paschæ intelligemus participationẽ: uel potius erudiemur in sermonibus rerum factarũ, iuxta illud, uidebo

Et cum iam esset tempestiuum, accubuit, ac duodecim Apostoli cum eo. Et ait illis, Desiderio desideraui hoc pascha comedere uobiscum antequam patiar. Dico enim uobis, posthac non edam ultrà ex eo, donec compleatur in regno Dei. Et accepto poculo gratias egit, ac dixit, Accipite hoc, & diuidite inter uos. Dico enim uobis, quòd non bibam de fructu uitis, donec regnum Dei ueniat. Et accepto pane, cum gratias egisset, fregit, ac dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum, quod pro uobis datur. hoc facite in mei recordationem. Similiter & poculum postquam cœnauit, dicens, Hoc poculum nouum Testamentũ per sanguinem meum, qui pro uobis effunditur.] Pascha stantes comedebant, quomodo igitur Dominus recumbere dicitur? Dicũt itaque quòd postquam comedit legale pascha, recubuerunt more uulgari comedentes alios quosdã cibos. Dicit autem ad discipulos, Desiderio desideraui hoc pascha manducare uobiscum, priusquam patiar: quasi diceret, hanc extremam cœnam meam uobiscum. idcirco & gratum ac desiderabile est. nam ultrà uobiscum non sum conuiuaturus. sicut & peregrè profecturi postrema colloquia cum maximè familiaribus suauiter miscent. Vel aliter, Desideraui hoc pascha mãducare uobiscũ, eo quòd magna mysteria in hac uobis cœna sim traditurus, nempe ea quæ sunt noui Testamenti. Significat autem per hæc, quòd uoluntariè patiatur. Poterat enim omnino secedere, sicut & alijs temporibus, cum sciret se passurum. Quod autem dicit, Non bibam illum, donec regnum Dei ueniat: quidam sanctorum intellexerunt, donec resurgam. Post resurrectionem enim

Quomodo olim pascha comederũt.

Ioan. 2.

conuer-

conuerſatus eſt cum diſcipulis, & comedit & bibit cum eis: ſicut & Petrus ad Corne- *Act. 10.*
lium dicit, Qui comedimus & bibimus cum eo poſt reſurrectionem. Quòd autẽ re-
gnum Dei ſit reſurrectio, manifeſtũm eſt. Reſurrectio enim deſtruxit mortẽ: regna-
uit autem mors ab Adam uſq; ad Chriſtum. Tunc autem deſtructa, conceſſit Domi- *Quãdiu du*
no uictoriã & regnũ: quemadmodũ dictum eſt, Vbi eſt mors uictoria tua? & Dauid, *rauerit re-*
Dominus regnauit. Deinde interpretãs quomodo regnauerit: Decorẽ (inquit) indu *gnũ mortis.*
tus eſt, incorruptionẽ accipiẽte corpore, & decorato deitate, ut Eſaias inquit: Hic for *Oſe. 13*
moſus in ſtola, uiolentia cum fortitudine. Dominus quoq; poſtquã reſurrexit, inqt, *1. Cor. 15*
Data eſt mihi omnis poteſtas. Cum enim ueniſſet reſurrectio, quã regnũ Dei nomi- *Pſal. 92*
nauit, eo q; mortẽ deſtruxit, iterũ bibit cum diſcipulis, perſuadens diſcipulis nõ iuxta *Eſa. 63*
apparentiã tantũ reſurrexiſſe. Quidam autẽ regnũ putarunt futurũ ſtatum: bibere au *Matth. 28*
tem dominũ nobiſcũ in futuro, pro reuelatione myſteriorũ. Lætificans enim nos ex-
hilaratur, & paſcens paſcitur miſericors, & noſtrũ potum ac alimoniã, hoc eſt doctri-
nam, propriũ cibum exiſtimat. Bibet igitur tunc nouam quandam potionẽ cum di-
gnis, reuelans eis ſemper noua quędam & inſolita. Duorũ autẽ Lucas uidetur memi
niſſe poculorũ. Et de uno quidẽ dicit, Accipite & diuidite inter uos: q̃d ueteris teſta-
mẽti figurã quis eſſe dixerit. Et de altero q; illum, poſtq̃ fregit panẽ & diſtribuit, ipſe di
ſtribuit diſcipulis, q̃d & noui teſtamẽti nominat, & ſuo ſanguine dicit hoc innouari.
In ueteri enim ſanguis erat brutorũ animaliũ, cum lex uigeret: nunc autẽ cum uerbũ
Dei homo factũ eſt, ſanguis nouum teſtamentũ nobis obſignauit. Dicendo autẽ, q̃d
pro uobis datur & effunditur, nõ pro ſolis Apoſtolis ſignat corpus eius eſſe datũ, &
ſanguinẽ eius eſſe effuſum, ſed pro humano genere. Quãdo igitur dicit, quod pro uo
bis datur, intellige, pro ueſtro hominũ genere. Vetus enim paſcha perficiebat ob li- *Exod. 12*
berationem ſeruitutis ex Aegypto, & ſanguis agni propter ſeruata primogenita: no
B uum autem paſcha propter remiſſionem peccatorum, & conſeruationẽ cogitationũ
ſanctificatarum, & cõſecratarum Deo. Primũ autem panis, & deinde poculum. Pri-
mùm enim laborioſior actio & difficilior. Sudores enim præcedunt uirtutẽ. Quem-
admodum igitur panis, non ſolùm in ſudore faciei excolitur, ſed & comedendo ope
roſior eſt. Deinde poſt labores, lætitia diuinæ gratiæ, quæ ſignatur per poculũ. Poſt-
quam enim quis in uirtutibus diu grauiterq; laborauerit, tandem dignus eſt donis,
& inebriatur laudata illa ebrietate qua excedit ex hoc mũdo, ſicut Paulus & Dauid, *Ebrietas*
& ut audentius quiddam dicam, ſicut & Deus apud Habacuc. *ſancta.*

Veruntamen ecce manus tradentis me, mecũ eſt in menſa. Et filius quidem homi *Abac. 3*
nis ſecundum quod definitum eſt uadit: ueruntamen uæ homini illi per quem prodi-
tur. Et ipſi cœperunt quærere inter ſeſe, quiſnam eſſet ex ipſis qui hoc facturus eſſet.
Facta eſt autẽ & cõtentio inter eos quis eorum uideretur eſſe maior. Dixit autẽ eis, *Matth. 20.*
Reges gentium dominantur eis, & qui poteſtatem habent ſuper eas, benefici uocan- *Mar. 10.*
tur. Vos autem nõ ſic: ſed qui maior eſt in uobis, fiat ſicut iunior: & qui princeps eſt,
ſicut qui miniſtrat. Nam uter maior eſt, qui accumbit, an qui miniſtrat? nõne qui ac-
cumbit? At ego in medio ueſtrûm ſum ut qui miniſtrat.] Nihil excęcatis miſerius eſt. *Excæcatis*
Vide enim quid Dominus dicat: Ecce manus tradentis me, mecũ eſt in menſa: & ſtu *miſerius ni-*
pidus nõ ſenſit. Etenim Dominus hæc dicit, nõ ſolùm ut oſtendat ſe nõ ignorare q̃d *hil.*
eueniet, ſed & ut nobis ſuam bonitatẽ, & proditoris malitiam oſtendat, qui non eru-
buerit ſecum conuiuari. Nam non omiſit ſua facere, ut nobis exemplũ daret ut uſq;
in finem lapſos lucrari ſtudeamus. Et filius quidem hominis (inquit) uadit: non quaſi
nõ ualeat ſe uindicare, ſed quia olim decreuerat mori in ſalutem hominum. Verun-
tamen uæ homini illi per quem traditur. Nam prædefinitum quidem eſt ut patiatur:
ſed tu quare inuẽtus es malus, & ita ad proditionem paratus? Propterea tibi uæ adiu-
dicatum eſt, quia inuentus es ſtudens proditioni. Quia etiam ſerpens maledictus eſt *Gen. 3.*
eo q; ſeruiuit diaboli conſilijs. Turbati ſunt autem diſcipuli auditis his: & hoc latius
diſces in Euangelio Ioannis. Nunc autem non ſolùm de ſuſpicione proditionis tan- *Ioan. 13.*
tùm turbantur, ſed ex turbatione illa ad contentiones ueniunt, cõtendentes quis ex
ipſis eſſet maximus. Inciderunt autem in hanc litem quia uerîſimile eſt quòd inter ſe
dixerint unus alteri, tu proditurus es, & alius alteri, tu proditurus es. Et inde eò per-
uenerunt ut dicerent, Ego ſum melior, & ego ſum maior, & ſimilia. Quid igitur do-

Christus cōtentionē discipulorum de primatu duobus exemplis compr imit. minus: Comprimit tumultū hunc duobus exemplis. Vno gentilium, quos abominabantur: ostendens quòd illis assimilandi sint, si sapiāt similia. Altero autem suo exemplo. Eos enim ad humilitatem exemplo suo ducit, ostendens quòd ipse ministret eis. Etenim tunc, sicut dictum est, panē suum & potum distribuit. Cum igitur ego, quem omnis rationalis & angelica creatura adorant, in medio uestri ministro: quomodo uos digni estis qui magna de uobis sentiatis, & primas partes capiatis? Videtur autem mihi non obiter huius recubitus & ministerij meminisse, sed reducere eis in memoriā, Quia de uno pane comedistis, & uno calice bibistis, amicos & unanimes una mensa fecerit: quare ergo sapitis quæ tales nō decent? Et neque ego uni quidem seruiui, alteri autem non seruiui, sed ex æquo omnibus uobis. Omnes igitur unum & idem sentiatis. Tu autē ex his omnibus intelligas quòd discipuli adhuc imperfecti fuerint, sed uide quomodo & postea refulserint. Confundantur Manichæi, qui dicūt quosdam natura esse indociles, & impossibilem esse uitæ mutationem. *Manichæi.*

Vos autē estis qui permansistis mecū in tentationibus meis: & ego dispono uobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel. Ait autē Dominus, Simon Simon, ecce satanas expetiuit uos, ut cribraret sicut triticum: sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua. Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. At ille dixit ei, Domine tecum paratus sum & in carcerē & in mortem ire. At ille dixit, Dico tibi Petre, nō canet hodie gallus priusquam ter abneges nosse me.] Postquam dixit traditori uæ, & in medio docuit eos humiles esse: sicut traditori uæ adiudicauit, ita ē diuerso inquit, Vos estis qui mansistis mecū in tentationibus. ideo & mercedem uobis dispono, hoc est, paciscor uobiscū, ut cum pater meus disposuerit mihi, hoc est, segregauerit mihi regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam. Comedere autem & bibere dixit, nō quasi edulia illic sint posita, neque quasi sensibile quoddam regnum

Suprà 20 sit. Ipse enim per ea quæ Sadducæis locutus est, docet quòd conuersatio quæ illic, an- **B**

Rom. 14 gelica sit, & Paulus docet regnū Dei nō esse cibum & potum. Ne quis igitur erret audiens hic, edatis & bibatis super mensam: sed cogitet quod dictum sit, ex metaphora eorum qui à regibus honorantur. Nam qui cum regibus cœnant, uidenī primos honores sortiri. Hoc igitur & de Apostolis dicit, quod apud se omnibus alijs præferanī. At ubi thronos & sedes audieris: nō thronos intellige, sed gloriam & honorem. Non enim creaturæ est sedere, sed sanctæ trinitatis, increati & regis omniū Dei: creaturæ autem tanquam ancillæ est stare, idque cum corporaliter dicimus sedere & stare. Iudicantes uerò, hoc est condemnantes eos qui ex duodecim tribubus sunt increduli futuri. Non parua autē condemnatio Israelitis fuerit, quòd Apostoli qui etiam ipsi ex Israelitis erant, crediderunt, & alij nō crediderunt. Itaque quia proditori uæ adiudicatū est, illorum autē qui permanserunt in amore erga illum, tantū prædixit fore honorem, ut ne extollantur quasi magnū quiddam fecissent, & permansissent in charitate, ac non prodidissent: Satanas uos, inquit, petiuit cribrare, hoc est, turbare, nocere, tentare. Sed ego rogaui. Ne existimetis (inquit) quòd uestrum sit totū hoc bonū opus. Diabolus enim ualde urget, si possit uos ab amore mei depellere, & ostendere proditores. Ad Petrū autē uerba hæc dirigit, qui reliquis audacior erat, & probabile est superbisse in ijs quæ à Christo promissa erant: idcirco & reprimit eum, dicēs: Satanæ quidem fuit multū studium cōtra uos, ego autē oraui pro te. Et hoc humano more dicebat. Nam ut Deus, nō opus habebat orare aliquē. Rogaui igitur, dicit, ut non deficiat fides tua. Quamuis enim breui tempore cōcutiendus sis, habes tamen reconditā semina fidei, ut etiam si folia abiecerit spiritus inuadentis, radix tamen uiuet, & non deficiet fides tua. Tu uerò cōuersus cōfirma fratres tuos. Planus huius intellectus is est. Quia te habeo ut principem discipulorū, postquam negato me fleueris, & ad pœnitentiam ueneris, confirma cæteros. Hoc enim te decet, qui post me ecclesiæ petra es & firmamentū. Intellexerit autem quis nō solùm de Apostolis dictū quòd confirmati fuerint à Petro, sed de omnibus qui usque ad consummationē seculi futuri sunt fideles. Tu enim Petre cōuersus, bonum exemplum pœnitentiæ eris omnibus, ut nullus credentiū in te respiciens desperet: qui cum Apostolus fueris, & negaueris, iterū tamen receperis primatum omniū, & præfecturam orbis per pœnitentiam. Rogauit itaque Satan cribrare & nocere,

Cuius sit sedere, cuius stare.

Petrus pœnitentiæ exemplū omnibus.

A nocere, sicut cribratur triticum purum, utpote inuidens amori tuo in me, sicut ei mos est. Nam sic etiam Iob inuasit. Verũ ego nõ omnino te derelinquã ut deficiat in uniuersum fides tua. Quãuis autẽ ego rogauerim pro te, attamen tu ne recideris, sed conuersus, hoc est pœnitentiã agens, & lacrymas profundens, & à negatione resiliẽs, esto etiã alijs pœnitentiæ exemplar, ne desperent. Quid igitur Petrus? Multa charitas animosum eum reddidit, ut polliceatur quæ sibi tũc impossibilia. Dominus autẽ ubi uidit eum temeraria loqui (oportebat enim semel audita ueritate, quæ ei dicebat q tentandus esset, nõ reluctari) manifestat ei tentationis speciẽ, nempe negationẽ. Hoc autem loco discimus magnã doctrinã, q nõ sufficiat propositũ hominis absq subsidio Dei: quemadmodũ & Petrus parum derelictus, tametsi charitatẽ ac feruorẽ habere uideretur, ubi reliquit eum Deus, supplantatus est ab inimico. Et iterũ nõ sufficit Dei subsidium, si nõ affuerit & humanum propositum: quemadmodũ & Iudæ nihil profuit q̃uis omnia faceret Dominus ut lucrifaceret eum, cum abesset ei bona uolũtas. Horreamus autem considerantes quantum contra remissos ualeant insidiæ diaboli. Ecce enim & hoc loco Petrus q̃uis à Deo conseruaretur, quia paruo tempore per dispensationem derelictus est, eò peruenit ut negaret: & nisi à Deo parua quędam custodita fuissent quæ in illo recondita erant semina, quid nõ passus fuisset? Eò enim spectabat diabolus, ut & ipsum ad proditionem intruderet. † Cibus enim diaboli (inquit Propheta) electi. Deo autem sit gratia, qui nõ derelinquit sanctos & iustos, & bonos corde: qualis erat Petrus, ualde amans, & alienus à malis erga magistrum suspicionibus. Cap. 4. † esce enim diabolo, in quit propheta, electæ. Abac. 1. Psal. 36.

Et dixit eis, Quando misi uos sine sacculo & pera & calceamẽtis, num quid defuit uobis? At illi dixerunt, Nihil. Dixit ergo eis, Sed nunc qui habet sacculũ, tollat, similiter & peram: & qui nõ habet, uendat tunicã suam, & emat gladiũ. Dico enim uobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet perfici in me, Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finẽ habent. At illi dixerunt, Dñe, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis, Satis est.] In principio quidem prædicationis mittens discipulos Esa. 53. Matth. 10.

B Dominus in castella & ciuitates, absq necessarijs dimisit, neq dedit quibus habebant opus, neq curam gerere uolebat, & in his oportebat discere eius uirtutẽ. Illorũ enim curam habens tanquã infirmorũ, faciebat eis omnia necessaria affluere abundè citra ipsorum curã. Nunc autẽ contraria præcipit, nõ contrarius sibijpsi, sed ostendens eis quòd usq ad hoc tempus tanq paruulos gestarit, & nõ fecerit eos de quoq solicitos. Nunc autẽ opus est eis ut curent ea quæ uirorum sunt, & prouideant sibijpsis. Ego enim (inquit) pater uester, uestri curam gerens iam abeo. Ex hoc tempore parati estote, & ipsi rerum propriarũ curam gerite, & nolite omnẽ curam in me reijcere. Opera enim uestra non erunt tam facilia, & à labore aliena: sed obnoxij eritis fami & siti, & multis aduersis. Hęc enim insinuantur per sacculum & peram, ac gladium. Proinde ne sitis ignaui: quia & famem experturi estis, & opus habebitis edulijs, quæ per peram significat. Et uiriles estote, quia in multa aduersa incidetis: quod per gladium indicat. Hæc autẽ dicit, nõ ut omnino gladijs sint accincti, sed (ut dixi) significans bella & pericula, & docens ut ad omnia præparati sint. Nam ne existimẽt posteriores q apostoli à se nihil ad uirtutẽ contulerint, sed totum Dei fuerit: nõ hoc erit (inquit) sic. neque enim apostolis meis uti uolo ut instrumentis inanimatis. sed & quę ab ipsis sunt ipsos adferre postulo. Deniq inuenies apostolos, & maximè Paulum, multa etiã ex humanis industrijs rectè facere (lege Acta) q̃uis & in his non abfuerit diuinũ subsidiũ. Interea autẽ & apostolis accedit utilitas, ne fastu inflentur ex hoc. Si enim ipsi nihil curassent, & à Deo omnia expectassent, atq ipsis euenissent, inflati fuissent, quasi maius quiddã super uires humanas sortiti. Et alioquin naturæ esset ignauia & corruptio, nihil à se excogitare, sed oĩa, ut dici solet, molita expectare. Propterea dicit eis, ex hoc tempore & peras gestate, hoc est, sic affecti estote, & curam habete, ut esuriem habituri. Et gladium emite: quod est, sic prouidete uobisipsis, tanq hi qui in bella & prælia multa incident. Et aliter exposuerunt quidam, Emite gladium. Significat enim, inquiunt, breui tantas futuras insidias, quales nunq fuerunt, & quòd inuasuri sint illos uiri sanguinarij. Nam quia illi prius inter se de primatu contenderant, Non est, inquit, tempus ambitionis, sed periculorũ & cædium. nam & ego magister uester ad mortẽ abducor, neq ad gloriosam mortẽ. Veruntamen implebitur in me, Cum iniquis Supra 10. Quid per sacculũ, peram, & gladium insinuetur.

deputatus est. Insidias igitur latrocinatorias significaturus, meminit gladij: & neq; o- A
mnino reuelauit, ut ne metu quodã terreant: neq; omnino siluit, ut ne repentinis insi
dijs confundant: imò ut post hæc recordantes admirentur eum tanq; præscientẽ, &
stupescant quomodo seipsum pro salute hominũ ad mortem tradiderit, & propterea
etiam ipsi nihil molestum subterfugiant ut saluent aliqui. Hæc enim opinor ænigma-
ticè propterea dicebat, ut postea recordantes & intelligentes, utilitatẽ caperent: quo-
niam tunc adeò insipientes erant, ut dicerent, Dñe, ecce hic gladij duo. at ipse quia ui
dit eos nõ intellexisse, inquit, Satis est. Tametsi nequaq; suffecissent: si humano auxi-
lio cõtra homicidas illos uti oportuisset, neq; centũ gladij suffecissent. si autẽ hoc no-
luissent, & diuiniore subsidio opus erat, superflui fuissent & duo: uerũtamen Domi-
nus noluit eos arguere, utpote nihil intelligẽtes: sed dixit, satis est, ac processit. Sic igi
Mos loquentium non intelligentib. tur etiam nos quando cum quodam cõuersantes uidemus eum nõ intellexisse quod
diximus, dicimus, Bene, dimitte: q̃uis nõ sit bonũ. sed ne conturbemus, remittimus.
Facit autem hoc Dominus, quãdo uidet discipulos nõ intelligere dictum: transit, &
euentum rerum permittit explicare dictorum intelligentiã, sicut & quãdo dixit: Sol
Ioan. 2. uite templum hoc. Nam postea cognouerũt hoc discipuli eius post resurrectionem.
Quidam autem per ironiam dixerunt dictum à Christo, Satis est. Nam cum dixis-
sent discipuli, Ecce duo gladij hic, Dominus ironicè (aiunt) dixit: Quia duo sunt, om
nino multi sunt, & sufficiunt nobis contra multitudinem quæ uenit super nos.

Matth. 26 Et egressus ibat (ut erat solitus) in montẽ oliuarũ: secuti sunt autẽ illum & discipuli.
Mar. 14. Et cum peruenisset ad locũ, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationẽ. Et ipse auulsus
Ioan. 18. est ab eis fermè ad iactũ lapidis, positisq; genibus orabat, dicens: Pater, si uis, transfer
po culũ hoc à me: ueruntamẽ nõ mea uoluntas, sed tua fiat. Apparuit autẽ illi angelus
de cœlo cõfortans eum: & correptus angore prolixius orabat. Et erat sudor eius sicut
guttę sanguinis decurrentes in terrã. Et cum surrexisset à deprecatione, uenissetq; ad
discipulos suos, reperit eos dormientes præ mœstitudine, & ait illis, Quid dormitis?
Surgite, & orate ne intretis in tentationẽ.] Post cœnam nõ desidia & ludi & somnus B
Dominũ excipiebãt, sed docebat & orabat, propter nos hæc figurans & demõstrans.
Væ scortatoribus. Væ igitur ijs qui post cœnã fœdis scortationibus uacant. Secedit autẽ in montẽ oliua
rum postq; talia docuisset discipulos, ut oraret. cõsueuerat enim seorsum hoc facere.
idcirco & à discipulis auellitur. Nõ omnes autẽ discipulos, sed tres tantũ assumit, qui
& gloriæ suæ in monte spectatores fuerant. Quia enim & in agone oraturus erat: ut
ne uideatur formidinis esse indiciũ, propterea assumit eos qui diuinæ gloriæ & su-
perni testimonij spectatores & auditores fuerant, ut cum uiderint laborantẽ, hoc hu
manæ naturæ esse dicant. Vt enim crederet̃ uerus homo esse, naturę quod suum erat
facere permisit, & uitã appetit etiã ipse ut homo, precaturq; ut transeat calix. Nam ui
tæ amans est homo. Quo confutant̃ hæreses quæ dicũt phantasticũ fuisse hominem.
Etenim cum hæc facta sint, & habuerũt unde eiusmodi nugarent̃: quid nõ dicturi e-
rant si nõ fuissent hęc facta: Porrò uelle q; transeat calix, humanũ erat. Statim autẽ di
cendo, Veruntamẽ nõ mea uoluntas fiat, sed tua: ostendit q; etiã nos sic oporteat affe
ctos esse, & philosophari, diuinæq; uolũtati cedere, & nõ parẽre naturæ se oppone-
ti. Non uoluntas mea humana fiat, sed tua, eo q; tua uoluntas nõ est à mea diuina uo
luntate separata. Duas eñ naturas habẽs unus Christus, habuit & naturales uolunta
tes uel uolitiões, diuinã ac humanã. Voluit itaq; humana natura uiuere, naturale eñ
est. Deinde sequẽs diuinã uolũtatẽ, quę uolebat ut oẽs homines saluarent̃, & erat cõ-
munis patri & filio ac spiritui sancto, mortẽ suscepit: & sic unũ factũ est uolitũ, hoc est
Ariani. salutaris mors. Quòd eñ ab humana natura fuerit orare, quę iuxta pmissionẽ patieba
Sudare ac flere sanguinem, prouerbium. tur cõmunẽ affectionẽ qua amamus uitã, & nõ à diuinitate, sicut dicũt maledici A-
riani: manifestũ est ex hoc, q; sudauit, idq; cũ tanta anxietate, ita ut planè, iuxta parœ-
miã, sanguinis guttę ex eo ceciderint. Paroemia eñ est in his q ualde laborãt, ita ut san
† & sanguinis guttas, ut id quod gerebatur repræsentaret, excepit guinẽ sudent: sicut & in his q amarè flent, dicimus q; sanguinẽ fleant. Hoc igitur uo
luit manifestare Euãgelista, q; nõ tenuib. quibusdã humorib. & uelut ostẽtationis gra
tia apparentibus, sed magnis guttis sudorẽ stillauerit, † & collegerit secũ riuos sangui-
nis. Hinc igitur manifestum, quòd natura illa quæ sudabat, & in agone erat, humana
ista fuit, non diuina; quia & humana natura permissa est hæc pati, & sic passa est.
Sed

A Sed simul interim ostendit, q; nō phantasticus fuerit homo. Interim & magis mysticum quiddam docet, q; & cōmunem humanæ naturæ formidinē sanet, quia† in seipsum illā sumpsit, diuinæq; uoluntati fecit obedientē. Quippe quòd egrediebanť è corpore sudores & decidebant, uideť significare q; exiccet & abstergat & à nobis cadere faciat fontes formidinis, natura nostra in Christo corroborata, & cōfirmata. Nisi eñ id significasset, q; uidelicet humanā nostram formidinē curare uoluisset: etiamsi ualde timidus & ignauus fuisset, non utiq; sic sudasset. Visus est autē ei angelus confortans eum, idq; ad nostrā consolationē, ut orationis uirtutem discamus, q; confortet. Quūq; didicerimus, eam in grauibus periculis præmittamus. Interea etiam implentur ea quæ dicta à Mose in magno cantico, Et roborenť in eo omnes filij Dei. Nōnulli autem sic dictū explicarunt curiosius, quia apparuit ei angelus glorificans eum, & dicens, Tua est Domine fortitudo, tu enim præualuisti contra mortem, & cōtra infernum, & liberasti genus humanū. Et hæc quidem sic se habent. Ipse autē cum inueniret discipulos dormiētes, exprobrat simul & adhortatur ut orent in tentationibus, ne forte ab illis uincātur. Hoc enim significat non intrare in tentationē, hoc est, non absorberi à tentatione, neq; in illius potestate fieri. Vel etiam simpliciter iubet nos orare ut nostra sint serena, & ne in difficultatē quandā incidamus. Dęmoniacū enim est, & arrogātiæ plenū, in pericula semetipsum inijcere. Quomodo igitur dicit Iacobus, Omne gaudiū existimate fratres quum incideritis in tentationes? Et quid hoc? Non enim nos cōtraria dicimus. Ecce enim & Iacobus nō dixit, Inijcite uosipsos: sed quū incideritis, ne collabamini: & omne gaudiū existimetis: & q̄d nō erat uolitū, facite uolitū. Melius quidē fuerat si nō uenissent: uerū quū uenerint, quæ utilitas fuerit inutili mœrore cōfici? Ostende igitur mihi ubi expresse præcipiať orandū ut cadas in tentationē? Verū nō poteris. Cæterū scio duplex genus esse tentationū, & q; quidam intelligunt, ne ingrediamur in tentationē, hoc est in eā qua anima nostra uinciť, scilicet in tentationē libidinis uel iræ. Omne autē gaudiū existimandū, cum in corporalē afflictionē & tentationē incidimus. Quāto eñ externus homo corrumpiť, tanto & internus renouať. Scio quidē hæc, sed ueriora arbitror quæ præsenti scopo uiciniora sunt.

† in seipso illam consumpsit

Deut. 32. secundum septuaginta.

Non intrare in tentationem.

Iacob. 1.

Duplex genus tentationum.

B

Adhuc autē eo loquente, ecce turba, & qui uocabať Iudas, unus è duodecim, antecedebat eos, & appropinquauit Iesu, ut oscularet eum. Iesus autē dixit illi, Iuda, osculo filium hominis prodis? Videntes autē hi qui circa ipsum erāt, quod futurū erat, dixerunt ei, Dñe, percutiemus ne gladio? Et percussit unus ex illis seruū principis sacerdotum, & amputauit auriculā eius dextrā. Respondens autē Iesus ait, Sinite hucusq;. & cum tetigisset auriculam eius, sanauit eum. Dixit autē Iesus ad eos qui uenerāt ad se, principes sacerdotū, ac magistratus templi & seniores: Quasi ad latronē existis cū gladijs & fustibus. cum quotidie uobiscū fuerim in templo, nō extendistis manus in me: sed hæc est hora illa uestra, & potestas tenebrarū.] Osculū Iudas dedit, q̄d his qui inuadebant, signū esset. at nō à longe mōstrauit, ut nō deciperenť nocte: quia & cum facibus & lucernis aduenerant, ne latêre posset Iesus. Quid igitur Dominus? Accedit ad hostile illud osculum: fulmina autē tam dolosum & ingratū subitò extinguere neglexerunt, docente nos saluatore per illa patientiā. Reprehendit autē solū, Iuda osculo prodis? Non erubescis hoc proditionis genus? Misces amico amplexui inimici opus proditionē? Sed & quem prodis? Filium hominis, hoc est, mansuetū, lenem, morigerum, propter te factum hominē, cum Deus sit. Hæc dicebat, usq; sub extremā horam fouens illum: & idcirco nō prosecutus est cōuicijs, neq; dixit, O inhumane & ingratissime, sed, Iuda, proprio eum nomine compellans. neq; grauius simul arguisset, nisi & hoc ei cessisset in melius, si quidē uoluisset. Etenim ne putaret esse occultū, sed notū Dño, & uel tunc ante omnia scientē procumberet & pœniteret, hoc fecit, & uisus est eum confundere. Et sciebat quidē illum inemendabilē, faciebat tamen interim quod suum, quemadmodū & pater eius in ueteri faciebat. sciens enim Iudæos nō audituros, mittebat prophetas. Interea & nos idem docet, ut ne correcturi lapsos, deficiamus & laboribus cedamus. Porrò discipuli zelo flagrantes, etiam gladios eximūt. Vnde autē illos habebant? Agnū immolarant, & à mensa exierant. At arguitur Petrus, qui præter scopū Dñi zelo usus esset. Alij etenim interrogāt, num percutiemus? Ipse autem nō expectat præceptum, ita semper feruebat pro magistro. Percutit autē

Qualiter auris abscissa servi pontificis. seruum pontificis, & amputat aurem eius dextram. Neq; hoc fortuitò cōtigit, sed signum hoc erat, pontifices qui tunc erant, omnes futuros seruos, & perdituros auriculam dextram. Etenim si Mosen audiuissent, Dominum gloriæ nunq̃ crucifixissent. Verū Iesus auriculam restituit. Decet enim uirtutē uerbi sanare inobedientes, & apponere eis auriculam ut audiant. Iesus itaq; manifestum miraculum facit, & auriculam sanans, miraculo patientiam suam ostendens, & per miraculum inducens eos ut ab insania absistāt. Dicit autē ad principes sacerdotū, & ad magistratus tēpli, qui *στρατηγοί* & ædiles dicebanť: quia cōstituti erant ad exquirenda ea quæ ad tēpli usum exigebanť, uel qui præfecti erāt ædificio & cōstructioni tēpli. Ad hos igitur dicit, Quotidie docebam in templo, & noluistis me comprehendere, & nunc quasi latrones inuaditis: sed reuera noctis attentatis opera, & potestas uestra tenebrarū est: atq; id circo hanc horam obseruatis, quæ conuenit uobis & operi, quo me inuaditis. A

στρατηγοί qui & quodnā eorum officium.

Comprehensum autē eum duxerunt, & induxerunt in domū principis sacerdotū. Petrus uerò sequebať eminus. Cum autē accendissent ignē in medio aulæ, atq; unà cōsedissent, sedit & Petrus inter illos. Quē cū uidisset ancilla quādā sedentē ad lumē, defixis in illū oculis dixit, Et hic cū illo erat. At ille abnegauit eū, dicēs, Mulier, nō noui illum. Et post pusillū alius uidēs eum dixit, Et tu de illis es. Petrus uerò ait, Homo, nō sum. Et interuallo interiecto ferè horæ unius alius quidā affirmabat dicens, Verè & hic cum illo erat. nam & Galilæus est. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicas. Et cōtinuò adhuc illo loquente cecinit gallus. Et conuersus Dominus intuitus est Petrū, & recordatus est Petrus uerbi Domini, quomodo dixerat ipsi, Priusq̃ gallus cecinerit, ter me negabis. Et egressus foràs Petrus fleuit amarè.] Infirmus fuit Petrus iuxta prædictionē Christi, & negauit Dominū nō semel, sed ter, & cum iuramēto fecit negationem, Dicit enim Matthæus, q̃ cœperit detestari & iurare q̃ nesciebat hominē. In tantū malum metu correptus, & parum à Domino derelictus propter temeritatē peruenit, ut doceatur q̃ ad dandam alijs ueniam & ipse facilis sit. Pertinacior enim erat: & nisi sic fuisset correctus, alijs ueniā nō dedisset, manens in sua morositate. Porrò tunc usqueadeò metu confusus est, ut ruinam nō sensisset, nisi Dominus respexisset eum: O bonitatē. Etiam *cum negareť, nō neglexit discipuli salutē. Meritò. Nam & *negatio ista propter salutē hominū ab ipso tolerabatur. Itaq; negauit quidem primùm discipulus: deinde gallus cecinit: & iterum negauit, usq; dum tertiò negasset, & tunc secundò iterū cecinit. Sic enim Marcus scripsit manifestius & euidentius, quasi à Petro edoctus. illius enim discipulus erat. Proinde dictū à Marco, Lucas per transcursum dixit, nō exactiori sermone: nec est contrariū ei quod dicit Lucas, q̃d à Marco dictū. Nam gallus solet & bis & ter canere singulis motibus. Quippe usqueadeo Petrus ab humana infirmitate grauatus est, ut neq; galli cantum sentiret, sed postquā gallus cecinit, iterum atq; iterum negauit, donec Iesus benigno suo uultu ipsum recordari faceret sui dicti. Et egressus foràs, fleuit amarè. Nam & egressus est cum primùm negasset, ut Marcus inquit. Deinde probabile illum iterū ingressum, ne daret suspicionem q̃ familiaris esset Iesu. Et iterum cum recordatus esset, exit & flet amarè, ut ne uideret ab his qui in atrio erant, exit occultans se ab illis. Quidam autē nescio q̃ stultam pro Petro defensionem fingunt, dicentes audacter q̃ non negauerit Petrus, sed dixerit, Nescio hominē, hoc est, nescio purum hominem, sed Deum hominem factum. Horum autē insipiens argumentū alijs relinquamus. Mendacem enim faciūt Dominum, & aduersantur contextui Euangelij, nulloq; modo facere poterūt ut cohæreat consequentia narrationis. sed & Petrus quare fleuit, si non negauit? B

Cap. 16.

** cōdemnaretur*

** cōdemnatio*

Mar. 14.

Insipienter quidam Petrum excusant.

Et uiri qui tenebāt Iesum, illudebant ei, cædentes. Et cum circumtexissent eum, percutiebāt faciē eius, & interrogabāt eum dicētes, Vaticinare, quis est ille qui te percussit? Et alia multa cōuiciantes dicebant in eum. Et ut factus est dies, cōuenerunt seniores plebis, & principes sacerdotū & scribæ, & duxerūt illum in conciliū suū, dicentes, Num tu es ille Christus? dic nobis. Et ait illis: Si uobis dixero, nō credetis: q̃ si etiā interrogauero, nō respōdebitis mihi, neq; dimittetis. Ex hoc tēpore erit filius hominis sedens à dextris uirtutis Dei. Dixerūt autē oēs, Tu ergo es filius Dei? Qui ait, Vos dicitis me esse. At illi dixerūt, Quid adhuc desideramus testimoniū? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius.] Cōuiciatores quidā intemperantes fuere qui hæc Iesu inferebāt.

Oportebat

A Oportebat enim interim & diabolũ nullam malitiæ speciem relinquere, sed omnia effundere, ut in omnib. natura nostra inuēta sancta, uinceret ac deturbaret eum. Etenim quia propter hoc naturā nostrā suscepit Dominus, ut roboraret eam cōtra omnes diaboli artes, & ostendat quod si ab initio sobrius fuisset Adā, neutiquā esset uictus: ideo omnes species diabolicæ malitiæ quæ in eum fundebanť, sustinebat, ut nos qui sequimur eum, cōfidamus quod in Christo natura nostra uicerit, & ne formidemus ad ullum opprobriũ uel triste. Idcirco & percutitur, & illuditur: prophetarũque ipse Dominus, quasi pseudopropheta irridetur. Nam, uaticinare nobis, quis est qui te percussit? eò tendit, ut illum subsannarent, & dicerent impostorē, qui seipsum prophetam fecisset. Et ut factus est dies (nocte enim ab ebrijs ministris illusus & blasphematus est) seniores & dignitate prǽstantiores interrogāt eum, num ipse sit Christus. At ipse cogitationes eorũ sciens, & quod operibus nō credidissent ad persuadendũ efficacioribus, & quomodo ergo uerbis suis crederēt? inquit, Si dixero uobis, nō credetis. Si enim crederetis uerbis meis, quid opus erat cōcilio? Sin interrogauero, nō respondebitis. Sæpius enim antea interrogati siluerũt, ut de baptismate Ioannis, & de hoc dicto prophetæ, Dixit Dñs Domino meo: & de muliere incuruata. Vbi igitur me audito credidistis? Quando autē interrogati nō siluistis? Propterea hoc dico, quod ex hoc tempore non est tempus sermonũ & doctrinæ de hoc, quis sim. Si enim uoluissetis, cognitus essem uobis ex signis & miraculis. Iudicij autē tempus est ex hoc tempore. Videbitis igitur me filium hominis sedentē à dextris uirtutis Dei. Cum igitur debuissent metu trepidare, illi his auditis maiori rabie cōcitati, perinde ac insani interrogant, Tu igitur es filius Dei? Verũ ipse medio quodā modo & ironicè respondet, Vos hoc dicitis, quod ego sim. Etenim despiciebat insaniā eorum, & intrepidè eis loquebať. Hinc autē manifestum quòd inobediētes nullā utilitatē percipiũt cum eis reuelanť mysteria, sed maiorē condemnationē accipiunt. Ideo illis occultanda sunt. nam hoc maioris est misericordiæ. Matt. 21. Matth. 22. Luc 13.

CAPVT XXIII.

B ET surgens uniuersa multitudo eorum duxit illum ad Pilatum. Cœperunt autē illum accusare, dicentes, Hunc deprehendimus euertentem gentem, ac uetantem tributa dari Cæsari, dicentē se Christũ regem esse. Pilatus autē interrogauit eũ, dicēs, Tu es ille rex Iudæorũ? At ille respondens illi, ait, Tu dicis. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotũ & turbas, Nihil inuenio noxiæ in hoc homine. At illi inualescebant dicentes, Cōmouet populũ docens per uniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa usque ad hunc locũ.] Manifestè ueritati aduersanť. Vbi enim prohibuit Iesus tributa dari, qui ut debita potius reddi præcepit, sic dicens, Reddite Cæsari quæ Cæsaris sunt? Quomodo autem cōmouet turbam? nunquid ut regna inuadens? Sed incredibile hoc omnibus. nam cum agnouisset quod populus uellet ipsum regem facere, secessit: unde & Pilatus deprehendens illorũ sycophantiam, fatetur, Nullam inuenio noxiam in homine hoc. Videtur autem mihi ista interrogatione quam facit erga Christum, ridere calumniā. Rem eñ ipsam subsannat, dicens, Tu es rex Iudæorũ? Quasi sic dicat, Tu qui tam pauper, tam uilis, tam destitutus auxilio, tam nudus es, accusatis regnũ ambire? Hoc autē deridentis est (ut diximus) eos qui in his accusabant Iesum, quod fingant talem rem attentari ab homine tam nudo atque uili, ad quam tot diuitijs atque præsidijs opus est. Verùm hi cum nihil aliud haberent ad sycophantiam confirmandam, clamoris utuntur auxilio, & clamauerunt contra Deum uerbum. Cōmouet enim, inquiũt, hoc est, seditiosum facit populum: & nō in una parte, sed à Galilæa incœpit, & peruenit huc usque, per mediam Iudæam transiens. Non simpliciter autem mihi uidenť meminisse Galilææ, sed in terrorem Pilati. Nam Galilæi semper sediosi, rerumque nouatores fuere, qualis erat & Iudas Galilæus, cuius recordari faciunt Pilatum, quasi ita dicentes, Cogita præses Iudam Galilæum, qui multũ negocij fecit Romanis, facta non parua seditione populi, talis & hic est, quem oportet è medio tollere. Matth. 27. Mar. 15 Ioan. 18. & 19. Matth. 22 Suprà 20 Ioan. 6. Act. 5. Galilæi semper seditiosi

Pilatus autē audita mentione Galilææ, interrogauit num homo Galilæus esset: & ut cognouit quod ad Herodis ditionē pertineret, remisit eum ad Herodē, qui & ipse Hierosolymis erat per id tempus. Herodes aũt uiso Iesu gauisus est ualde. Tenebať enim multo iam tempore cupiditate uidendi illum, eo quod audiret multa de eo, & sperabat se signum aliquod uisurum ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus:

at ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotũ & scribæ acriter ac- A
cusantes eum. Spreuit autē illum Herodes cum exercitibus suis: cumq; illusisset, indu
tum ueste splendida remisit ad Pilatum: & facti sunt amici inter sese Pilatus & Hero-
des in eodem die. Nam antea simultas inter eos intercesserat. Pilatus autem cõuoca-
tis principibus sacerdotũ, & magistratib. ac plebe, dixit ad illos, Obtulistis mihi hunc
hominē quasi auertentem populum, & ecce ego coram uobis interrogans, nullũ cri-
men inuenio in homine isto ex ijs de quibus accusatis eum, sed ne Herodes quidem:
nam remisi uos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. emendatum ergo
illum dimittam. Necesse autē habebat dimittere eis in festo unũ. Exclamauit autē si-
mul uniuersa turba dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbā, qui propter seditio
nem quandā factā in ciuitate, & homicidiũ, in carcerē cõiectus erat. Iterum autē Pila
tus locutus est ad eos, uolens dimittere Iesum. At illi clamabāt dicētes, Crucifige, cru
cifige eum. Ille autē tertiò dixit ad illos, Quid enim mali fecit hic? Nullũ crimen capi-
tale cõperio in eo. Castigatũ ergo dimittam illum. At illi instabāt uocibus magnis po
stulantes ut crucifigeretur, & inualescebant uoces eorum, ac summorũ sacerdotũ. Et Pi
latus adiudicauit ut fieret quod illi postulabant. Dimisit autem illis eum qui propter
seditionē & homicidiũ coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerunt: Iesum ue-
rò tradidit arbitrio eorum. Et cum abducerent, apprehenderunt Simonē quendam
Cyrenensem, uenientē è rure: & imposuerũt illi crucē, ut portaret post Iesum. Seque
batur autē illum multa turba populi, & mulierũ quæ plangebant & lamentabantur
eum.] Romanorũ legem sequens Pilatus, mittit Dñm ad Herodem. Illa enim cauet
ut unusquisq; à principe suæ regionis iudicetur. ideo & tanq; Galilæum Iesum mit-
Quare Herodes Iesum uidere gauisus sit. tit principi Galilææ. Herodes autē gaudebat, nõ ut animæ suæ utile quid lucraretur ex
spectaculo Iesu: sed quia audierat de eo q; sapiens esset, & mira operaretur, habuit stul
tum desideriũ, laborans curiositatis morbo etiam ipse ut uideret alienum hominē, &
audiret quid ille diceret. An nõ etiam hodie multi morbo illo laborant? Desiderabat
enim & ipse signum quoddam uidere à Iesu, nõ ut crederet, sed ut oculos oblectaret: B
sicut in spectaculis uidemus præstigiatores apparere qui deuorent serpentes & gla-
dios, ac similia, & admiramur. Talem enim fermè Iesum esse putabat. Interrogabat
autē eum sermonib. multis, & illudentis more tractabat, totumq; subsannabat. ideo
& Iesus nihil respondit. Sciuit enim quando respondendũ, omniaq; ratione fecit, &
testimoniũ accepit à Dauid q; dispenset sermones suos in iudicio. Quid enim respon
Psal. 111. dendũ illi qui nõ interrogat ut discat? Quid item margaritæ mittendæ ante porcos?
Imò maioris, quemadmodũ suprà diximus, misericordiæ est tacere inter tales. Sermo
enim dictus cui nihil prodest, adhuc maioris condemnationis causa est ei si nõ atten-
dat. Pilato sanè respondit, quoniā aliquanto prudentior erat Herode, etiamsi nõ ad-
Tu dicis, bifariam intelligi potest. modũ apertè. Cum enim interrogasset ille, Tu es rex Iudæorũ? quid dicit Dñs? Tu di
cis. Hoc autē mediũ quodāmodo sensum habet. Potest enim intelligi: Verè ego sum,
tu dixisti id q̃d est. & aliter intelligi potest, ego nõ dico, tu autē dicis. Herodi aũt pror
sus nihil respondit, quandoquidē illusor erat. Et uerè secundum Esaiā femini malo, si
lijs iniquis, his qui tunc erāt (inquā) Iudæis etiā exactores erant, opprimentes eos, &
illusores dominabanť eis. Nam irrisoria mente & ridicula intentione Iesum uidere
cõcupiscebat, & signũ ab eo spectare. Et hoc animo interrogauit eum, atq; hoc tandē
indicauit, illum cõtemptũ & irrisum dimittēs: & nõ ipse solum, sed etiā omnis exerci
tus eius: qui præter cætera cõuicia induit eum ueste candida, remisitq; ad Pilatũ. Tu
autē uide quomodo per omnia quæ facit, diabolus irretiť & cõstringiť. Excitat enim
opprobria & cõuicia cõtra Christũ, & inde ueritas magis declarať. Nam hisce irrisio
nibus manifestius testanť q; Dñs nõ fuerit seditiosus uel rebellis. Si enim talis fuisset,
neutiquā hisce ludibrijs illusissent, excitato tanto periculo, & seditione totius gentis,
præsertim tantæ & tam suspicacis, & tantũ nouitate rerum gaudentis. Facti sunt autē
amici Pilatus & Herodes. Herodi enim argumentũ amicitiæ fuit & initiũ, q; à Pilato
ad se missus esset, quasi Pilatus nõ uindicet sibi aliqua priuilegia Herodis. Verunta-
men uide q; discrepantia cõgreget diabolus, solũ ut Christo mortē preparet. In unam
enim conspirationē copulat & cõciliat inimicos. Non cõfundimur igitur nos, siqui-
dem ille inimicos pacificat ut Christũ occidat, nos propter salutē nostrā neq; amicos
seruamus

A seruamus in officio? Postq̃ aũt missus est Pilato (uide q̃modo iterũ refulgeat ueritas) Obtulistis mihi (inqt Pilatus) hominẽ hunc ut subuertentẽ populũ, & nihil morte dignum in eo inuenio: sed neq; Herodes. Vides duorum hominũ, quorũ alter præses, alter rex, testimoniũ omnino uerum, Neq; ego, inquit, neq; rex Herodes inuenimus ullam causam in eo. Quid dicent ad hæc Iudæi? Iudices ipsi testanť q; culpa careat homo, & uos accusantes nullum adducitis testimoniũ. Quibus credendum? Papę, quomodo uincit ueritas? Tacet Iesus, & testificanť pro eo inimici. Clamãt Iudęi, & nemo adstipulať eorum clamoribus. Mollior autem erat Pilatus, & minimè pro ueritate cõstans. Timebat enim calumniã, ne accusareť q; rebellem absoluisset. Nõ enim didicit: Terrorem uestrũ ne timeamus, sed Dñs ipse erit timor. Castigatũ, inquit, dimittã, hoc est, emendatũ per flagella. Necesse autem habebãt Romani per diem festum unũ dimittere Iudæis. Tale enim fœdus cum Iudæis inierãt, ut liberũ permitterent eis iuxta legitima & consueta sua uiuere. Et mos patrius erat Iudæis, à principe iudicatos petere, sicut & à Saul petiuerũt Ionathã. Quòd si historiã ignoras, uade ad primũ librũ Regum, & eam inuenies. Clamauerũt autẽ, inquit, oẽs dicentes, Tolle hũc. Quid hoc peius? Gens sancta rabie in cædẽ furit, & gentilis Pilatus cædem auersať. Et quæ sursum, cum his quę deorsum, misceť. Tolle hunc, dicunt, dimitte autẽ nobis Barabbã: qui cum seditiosus esset & homicida, missus erat in carcerẽ. En tertiò absoluit Pilatus, & tertiò illi contra Christum clamãt, ut omnino tertia illa clamatione cędem suã perficiant, sanctumq; ac iustum negent: sicut dicit beatus Petrus, Petiuerunt autẽ uirum homicidã dari sibi: diligebãt enim similem: proinde partis illius erunt. Cum enim & ipsi cõtra Romanos insurrexerint, innumerabiliũ cædiũ suæq; perditionis autores erunt. Hæc autẽ per Hieremiã prædicit Dominus, Dereliqui domũ meã, reliqui hæreditatẽ meã. Dedi hæreditatẽ meã in manus inimicorũ: facta est hæreditas mea mihi sicut leo in sylua: dedit super me uocẽ suã: propterea odi eã. Et iterũ Oseas, Væ eis, qa resilierunt à me: miseri sunt, qa impiè egerunt in me. Ego autẽ redemi eos, ipsi uerò

1. Esdræ 9. *Esa. 8* *1. Reg. 14* *Actuum 3.* *Hier. 12.* *Ose. 7.*

B locuti sunt cõtra me mendacia: & cadent in ore gladij principes eorum, propter insipientiã linguæ eorum. Ducitur igitur Iesus, & primũ quidem imposuerunt ei crucẽ, & baiulans exiuit. Nemo enim alius eam suscipere uolebat, qa habebãt ut maledictũ lignum. Deinde inuento quodã Simone Cyrenæo, imposuerunt ui quadã ei illam, quã auersabanť alij. Insinuať nõ parua admonitio hoc loco. Crux enim est mortificatio affectionũ, ita ut moueri nequeãt, & operari. Nam qui crucifigiť, clauis affigitur, & operari nequit. Vnde doctor secundũ Christum debet prior ipse crucem tollere, & carnes suas timore Dei cõfigere: & affectionibus carens fulgere, deinde eam etiã auditoribus imponere. Simon enim obedientia interpretať. Impletur autẽ & hoc loco Esaiæ dictum, Cuius principatus super humerum eius. Principatus enim Domini & regnum, crux est. Dicit enim Paulus, Humiliauit semetipsum usq; ad mortẽ, mortem autem crucis: ideo & Deus exaltauit illum, &c. At igitur qa crux fuit sublimitas & gloria Iesu, meritò principatus eius diciť, qa principalis eius dignitas, & symbolũ principatus est. Et si bene animaduerteris, inuenies nõ aliter regnare in nobis Iesum, nisi per afflictionẽ: atq; ita qui in delicijs uiuunt, inimici sunt Christi. Ille autẽ potest fieri subditus Christi, & tollere crucem suã, qui uirtutis operarius est: qui uenit à uilla relinquens mundũ, & ea quæ sunt in mundo, & ad Hierusalem illã supernã & liberã tendit. Porrò q; Christum multitudo populi & mulierũ sequitur, insinuat quòd magna multitudo Iudæorũ etiam post crucem credet in Christũ (hoc enim est sequi) & mulieres multæ. lege Acta apostolorũ, & uidebis innumera millia credentiũ. Quid autẽ si lugere & plorare mulieres Iesum sequentes, moralem sensum secũ afferat? Est enim mulier anima infirma, quæ si contritionẽ cordis suscipiat, per pœnitentiã luget & plorat, reuera sequens Iesum qui crucifigitur & affligitur propter nostrã salutem.

Crux. *Officium doctoris.* *Christiani.* *Esa. 9.* *Philip. 2* *Act. 2. 4. 19.*

Conuersus autẽ ad illas Iesus dixit, Filiæ Hierusalẽ, nolite flere super me, sed super uobisipsis flete, & super filijs uestris, quoniã ecce uenient dies in quibus dicẽt, Beatæ steriles, & uentres qui nõ genuerunt, & ubera quæ nõ lactauerũt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, cooperite nos. Quia si in humido ligno hoc faciunt, in arido quid fiet?] Mulieres quidem hominũ genus est facilè lacrymans & plorans, quasi graue quiddam accidisset Domino, plorant, compassionem præ se ferentes

Esa. 54.

ferentes magnā,& iniustitiā lamentantes. At ille non approbat,sed magis increpat il- A
las. Voluntariò enim patiebaſ. Non decet autē lamentari eum qui sponte & pro salu
te omniū patitur,sed cōgruum est ut ille magis laudibus efferatur & celebreſ. per cru
cem enim & mors destructa est,& infernus captiuus est. Lamenta enim his qui spon
tè patiunſ,nullā consolationē afferunt. Proinde Dñs illas quæ ipsum lugebant,incre
pat. Admonet autē ut ad futura mala respiciāt, & propter illa plorēt,quādo mulieres
inhumanè coctura sunt filios suos: & uenter qui portauit,ille iterū miserabiliter fru-
ctum suum recipiet. Si enim me talia fecerunt Romani, in me ligno humido, feraci
& semper uirenti,& semper uitali propter deitatem, & per doctrinas fructuum meo
rum alente omnes: in uobis,populo inquam arido,ligno sterili ab omni uiuifica iusti
tia,& nullum fructum afferente,quid non facient? Si enim quandam uitalem opera-
tionem boni haberetis,fortassis digni essetis quibus quodammodo parceretur: nunc
autem quasi lignum aridum in combustionem & corruptionem eritis.

Ducebanſ autē & alij duo facinorosi cum eo,ut interficerenſ. & postq̄ uenerūt in
locū qui uocaſ Caluaria: ibi crucifixerūt eum & facinorosos, unū à dextris, alterū à si-
nistris. Iesus autē dicebat, Pater, remitte illis. nesciūt enim quid faciūt. Diuidentes ue-
rò uestimenta eius, miserūt sortē. Et stabat populus spectās,& deridebant eum princi
pes cum eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsum, si hic est ille Christus, ille Dei ele
ctus. Illudebāt autē ei & milites, accedentes & acetū offerentes ei, dicentesq́, Si tu es
ille rex Iudæorū, saluū te fac. Erat autē & inscriptio scripta super eum literis Græcis,
& Latinis, & Hebraicis, Hic est rex Iudæorum.] Diabolus uolens Dñm magna infa
mia aspergere, facit crucifigi cū eo & latrones: sed uide q̄modo & uno priuatus sit, &
hoc ad maiorē gloriā Dñi cesserit. Nam aliorū cruces nemo requirit, totus autē mun
dus à cruce ista pendet. & manifestè hic ostendiſ Dñm nō esse iniquū sicut latrones,
Adā sepulturæ ubi. sed omnis iustitiæ principē. Ducūt autē eum ad locū Cranij, ubi dicūt primū parentē
nostrū sepultū esse: ut ubi per lignum casus, illic & per lignū resurrectio fiat. Iesus ue-
rò eximiam mansuetudinē declarans, pro illis precatur: Pater remitte eis, dicens: ne- B
sciunt enim quid faciunt. Et utiq; dimissum fuisset eis peccatū, nisi deinceps in incre-
dulitate mansissent. Diuiserunt uerò uestimenta eius. Cuius gratia? Forsitan & multi
ipsis indigebant, fortassis autē (quod & uerius) hæc ad maiorē contumeliā per lasci-
uiam fecerūt. Quid enim preciosum uidebāt in his uestibus? Ridentes igitur, & cōtu-
melia afficientes, talia fecerunt. Vbi enim & principes subsannabant, quid non de re
liquo uulgo cogitandum? Alios seruauit, seruet seipsum, si hic est ille Christus, ille Dei
Matth.4 electus. Hoc dicebat per illos diabolus. Sicut enim in pinna tēpli, ita & hoc loco dicit,
inuidens saluti nostræ per crucē, quā uolēs impedire, oēs mouebat machinas. Ace
tum uerò offerebāt milites, quasi regi quodāmodo ministrātes ut biberet. Vide autē
Quid per trilinguē titulum signi ficetur. & aliam machinā diaboli, quæ in ipsum uertitur. Qui enim tribus literarū characteri
bus rebellionē Iesu inuulgarat quodammodo, ut neminē prætereuntiū lateret quasi
propter hoc suspensus esset, q̄ regem se fecisset: hoc iam, etiāsi nō è mente scribentis,
Cap.19. symbolū factum est q̄ potentissimi gentiū, quales Romani: & sapientissimi, quales
Græci: & religiosissimi, quales Hebræi, Christi regno subijciēdi essent, & ipsum præ-
dicare debeant. De hoc autem plura & sublimiora in euangelio Ioannis dicemus.

Vnus autē de his qui pendebāt facinorosorū, cōuicia dicebat in eum, dicens, Si tu
es Christus, serua teipsum, & nos. Respondens autē alter increpabat eum, dicens, Ne
times quidem tu Deum, q̄ in eadem damnatione es: & nos quidem iustè, nam digna
factis recipimus: hic uerò nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum, Dñe, memento mei
cum ueneris in regnū tuum. Et dixit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in
paradiso.] Quomodo igitur alij euangelistæ duos latrones dicunt cōuicia in eum fe-
cisse? Verisimile autē est q̄ primū quidem duo eum conuiciati sint, deinde unus eorū
cordatior agnoscens bonitatē & diuinitatem Iesu ex uoce quam fecit pro crucifigen
tibus, Pater, dicens, remitte eis. Nō enim dixit, Domine, oro, dimitte eis, sed simplici-
ter sic & magna potestate, Remitte eis, quæ uox nō solùm omni misericordia plena
est, sed & magnam autoritatē præ se fert. Ex hac igitur uoce ut agnouit qui prius erat
blasphemus Iesum uerum regem, confutat & alterū latronem, & ad Iesum dicit Me-
mento mei in regno tuo. Quid igitur Dominus? Hodie mecum eris in paradiso.

Sicut

A Sicut homo quidem in cruce, ut Deus autem ubiq;,& illic,& in paradiso implens omnia,& nusquam absens. Quærunt autẽ quidam,quomodo dicente Domino latroni,Hodie mecũ eris in paradiso.Paulus dixit q nullus sanctorũ receperit promissionem.Et quidã dicunt q apostolus nõ de omnibus sanctis asserat q nõ receperint repromissionẽ,sed de his quos ipse solùm enumerauit. Enumerauit autẽ alios quidem multos,latronis autem nõ meminit.Audi enim quid dicat,hi omnes,demonstrando eos quos sermo enumerat, quibus latro cõnumeratus nõ est. Alij autem dixerunt q latro nondum sortitus sit in paradiso cõuersationem:sed quia inuariabilis sit & mentiri nequeat Domini promissio,ideo dictum esse,Hodie mecum eris in paradiso.Est enim & hæc species phraseos in uerbis dominicis, ut de futuris loquatur tanq; de his quæ iam fiant:ut cum dicit,Qui non credit,iam iudicatus est.& rursum:Qui sermones meos audit & credit,in iudicium nõ uenit,sed transiuit de morte in uitam.Alij autem †nõ torquent uerbum,punctum facientes post hodie,ut sit is sensus dicti,Amen dico tibi hodie:deinde,mecum eris in paradiso,adijcientes.Quidam uerò,qui maximè sensum assequi uisi sunt,sic exponunt: Repromissa nobis bona nõ sunt ingressus in paradisum,uel ascensus, sed regnum cœlorum: unde & oramus,Veniat regnum tuum,nõ conuersatio illa in paradiso. neq; enim mihi dicat aliquis quòd idem sit paradisus & regnum.Bona enim regni neq; auris audiuit,neq; oculus uidit,neq; in cor hominis ascendit. Paradisum autem & oculus Adæ uidit, & auris audiuit de eo. De omnibus enim lignis,inquit,quæ sunt in paradiso,edens comede.nam licet unũ tantum lignum interdictũ sit eis,tamen & ipsum uiderunt,& de ipso audierunt.Et in cor hominis ascendit: lætabatur enim in spiritu Adam, alioqui tantam operationẽ cum lætitia in agricultura non obiuisset. Atq; ideo non est contrarium quod Paulus dicit. Latro itaq; paradisum sortitus est, non autem assecutus est regnum : assequetur autẽ, quando etiam omnes quos Paulus enumerauit: nũc autem hoc tempore paradisum

Heb.11. *Ioan.3.5.* † *torquent uerbum* *Matth.6.* *Esa.64.* *1.Cor.2.* *Gen.2.*

B habet,qui est pars spiritualis quietis. Hæc quidem multi sæpenumero dixerunt. Dicendum autem est idem esse regnum cœlorũ, & paradisum. Nihil prohibet ergo & Dominũ uera dicere, & Paulum. Nam latro quidem est in paradiso, hoc est regno, & non solus ipse,sed etiam omnes quos enumerat Paulus.Alioqui nõ frueretur perfecta bonorum participatione.Nam sicut condemnati in regnis non sunt,sed in custodijs clausi tenentur in deputatis pœnis: honorabiles uerò,& in regna ingrediunt, & nunc in eis uersantur: deinde cum uenerit tempus distributionis regalium donorum,illa assequunt:ita & sancti tametsi nondum perfectè bonis fruantur, iam tamen uersantur in locis lucidis & fragrantibus, & regijs deniq; tabernaculis, etiamsi nondum distributionem regiorum bonorũ perfectè assequantur. Ita & latro in paradiso fuit,etiamsi nõdum perfectè acceperit, ut ne absq; nobis perfectus sit. Et hoc opinor uerissimũ omniũ, ut ne dicam quòd sanctorum gratiæ in quotidianis miraculorũ operationibus, paradisus meritò dictus sit: & omnes sancti quotquot participes facti sunt spiritualium donorũ,& arrabonem habent spiritus,in paradiso sint,etiamsi nõdum perfecti fuerint,& regnum acceperint, sicut dicit Paulus in epistola ad Hebræos, etiamsi nondum promissionem acceperint. Promissionem enim dicendo, integram felicitatem posuit. At illam nondum integram acceperunt,& sunt in regno ac paradiso.Tu autem admireris,quomodo sicut rex quidam trophæa ex uictoria referens,spolia opima secum abducit:ita & Dominus,quoniam fortior,uas diaboli diripuit,secumq; abstulit,& reduxit ad primã hominis patriam,paradisum dico.Etenim Christus non solùm sicut Deus in paradiso fuit, sed & secundum quòd animam rationalem & mentalem habuit.Et in paradiso cum mente fuit,in infernum autem descendit cum anima. Cæterũ per hoc quòd latronẽ seruauerit, ostendit quòd malitiæ organum ligauerit,uti prædixerat,quòd cum alligasset fortem,uasa eius diriperet.

Nota de statu post hãc uitam. *Nota de sanctis.* *Heb.11.* *Mat.3*

Erat autem hora ferè sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram usq; ad horã nonã:obscuratus est sol,& uelũ templi scissum est mediũ. Et cum clamasset uoce magna Iesus, ait,Pater,in manus tuas cõmendo spiritum meũ. Et hæc cum dixisset,expirauit.Cum uidisset autem Centurio quod acciderat,glorificauit Deum,dicens,Verè hic homo iustus erat. Et omnes turbæ eorum qui simul accesserant ad spectaculum istud,& uiderant quæ cõtingebant,percutientes pectora sua reuertebantur.Stabant autem

Psal.30.

autem omnes noti eius procul,& mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæa, spectan A
Matth. 12. tes hæc.] Signũ quærebant aliquando Iudæi uidere de cœlo. Ecce igitur signum ra-
Suprà 11 rum,tenebræ. Scinditur autem uelum templi, ostendente Domino q̃ nõ ultrà inaccessa erunt sancta sanctorũ,sed Romanis tradita prophanabunt. Vel aliter,Ostendit quòd uelum quod diuisit nos à sanctis in cœlo,scindatur,hoc est inimicitiæ & peccatum.Hoc enim fuit magnũ interstitium,quod nos ab illis qui ibi erant,distinguebat. Ostendit autẽ quòd nõ propter impotentiam crucifixus sit. Nam qui talia fecit,etiam illos potuisset perdere.Cum uerò uoce magna clamasset,emisit spiritum. potestatem
Ioan. 10. enim habebat animam suam ponere,& iterum accipere eam. Vox item illa, Centurioni,& alia miracula,fidei fuerunt argumenta. Non enim sicut cõmunis homo,sed cum magna potestate mortuus est. Et depositum,mortem nominauit,tanq̃ iterũ recepturus animam. Hac autem uoce primũ libertatem assecutæ sunt animæ nostræ, diabolo posthac nullam in eas habente potestatem, utpote patri cõmendatas. Ante mortẽ enim Christi magnum ius fuit diabolo in animas. A quo autẽ tempore filius non inferno, sed paternis manibus cõmendauit spiritum, libertatem assecuti sumus
Ioan. 12. ab inferno. Et hoc quod dicit Dominus, Quando exaltatus fuero, traham ad me omnia: nunc uidetur consummatum. Exaltatus enim in cruce,traxit latronẽ,traxit Centurionem.Percusserunt autem & pectora Iudæorum quidam, & crucifixores arguebant,manifestè Iesum iustificantes.Et discipuli quidem fugerunt: mulieres autẽ,condemnatum & maledictum genus,permanent ac spectant hæc omnia,& iustificatione ac benedictione illa fruuntur primæ,sicut & resurrectione. Tu autẽ admirare cæcitatem Iudæorum,quòd dicunt, Descendat de cruce,& credemus in eum: cum uisis maioribus nõ credant. Non enim idem est,descendisse de cruce,& obtenebrari solẽ, petras rumpi,terræ motũ horribilẽ fieri,mortuos resurgere,uelum scindi, & in summa creaturam alterari? Vnde non est quòd quis dubitet quare nõ descenderit. satis enim habeat certum, q̃ licet etiam hoc fecisset,neq̃ tunc credidissent,& nihil aliud se- B
Crux, maxima gloria Christi. cutum fuisset,quàm abbreuiatam salutem per crucem. Crux enim inter omnia,maxima gloria Christi est. Igitur qui fecit maiora,cum non crederent illi, duo præcipua operatus est:& magnũ crucis trophæum usq̃ ad finem sustinuit,& illos declarauit ingratos esse per omnia, & nihil boni habere, sed incredulitate fermẽtatos & perditos.

Et ecce uir nomine Ioseph decurio,qui erat uir bonus ac iustus,hic nõ consenserat cõsilio ac facto eorum,oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudæorũ,qui expectabat & ipse regnum Dei. Hic accessit ad Pilatũ,& postulauit corpus Iesu, & depositũ inuoluit sindone,& posuit illud in monumento,quod erat in lapide excisum, in quo nondum quisquam positus fuerat. Et dies erat parasceue,& sabbatũ illucescebat. Subsecutæ autẽ mulieres, quæ cum eo uenerant de Galilæa, uiderunt monumentũ,& quemadmodum positum erat corpus eius. Reuersæ uerò parauerunt aromata & unguenta,ac sabbato quidem quieuerunt secundum præceptũ.] Ioseph tametsi primo latuerit,rem tamen laude dignam nunc facit,q̃uis consiliarius esset ac diues, & audet petere corpus hominis crucifixi quasi perduellis & seditiosi,nullumq̃ periculum suspicatur, licet periculum esset diuitiarum: sed & petit,& honorificè sepelit,& in monumento exciso ubi nullus alius iacuerat,ut ne dicant sycophantæ q̃ aliud corpus furrexerit. Mulieres autem etsi fidem habebant erga Dominũ,non tamen qualem oportebat,sed infirmam ac paruam. Habebãt enim eum pro puro homine,unde & aromata & unguenta parauerunt, iuxta ueterem Iudæorum consuetudinem semper obseruatam de mortuis ungendis. Et sabbato quidem quieuerunt iuxta mandatum legis.

CAPVT XXIIII.

Matth 28. Mar 16 Ioan 20 VNa autem sabbatorũ,profundo crepusculo,uenerunt ad monumentũ,portantes quæ parauerant aromata,& nõnullæ cum illis. Repererunt autem lapidem reuolutũ à monumento:& ingressæ,nõ inuenerunt corpus Domini Iesu. Et factum est,dum mente consternatæ essent de hoc, ecce duo uiri steterunt iuxta illas in uestibus fulgurantibus. Cum expauissent autem,& declinarent uultũ in terram,dixerunt
Matth. 17 Mar. 9. ad illas, Quid quæritis uiuentem cum mortuis? nõ est hic,sed surrexit. Recordamini ut dixerit uobis cum adhuc in Galilæa esset, dicens q̃ oportuerit filium hominis tradi in manus hominũ peccatorũ,& crucifigi,& die tertio resurgere. Et recordatæ sunt

uerborum

A uerborum eius, & regressæ à monumento nunciauerunt hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus.* Erat autem Maria Magdalene, & Iohanna, & Maria Iacobi, et cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc. Et uisa sunt apud illos ceu deliramentum uerba illarum, neque crediderunt illis. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, & prospiciēs uidet linteamina sola posita, & abijt apud semetipsum admirans quod acciderat.] Vnam sabbatorum, primam dierum sabbati, hoc est hebdomadæ dierum nominat, quæ apud nos propter resurrectionem dominicam, dominica dicitur. Secundum illam igitur uenerunt ad monumentum mulieres ferentes aromata. Venerunt autem crepusculo profundo, quod uespere sabbatorum nominat Matthæus. Profundum enim crepusculum idem est quod ualde uespere. Inuenerunt aūt lapidem deuolutum. Angelus enim deuoluerat eum, ut Matthæus ait. Porrò ingressis illis duo uiri apparent. Vnus quidem apud Matthæum sedebat super lapidem, hic aūt duo uiri intra monumentū steterunt. Variæ enim uisiones sunt. Fulgurantibus aūt uestibus apparent, ob splendorem resurrectionis. Et recordari illas faciunt eorū quæ à Christo dicta fuerunt, quòd eum oportuerit, hoc est necessarium fuerit tradi in manus hominum peccatorum, Romanorum scilicet, qui Gētiles erant, & abominabiles: & tertia die resurgere. De resurrectione, quomodo triū fuerit dierū, satis diximus in euāgelio Matthæi. Reuersæ uerò à sepulchro, cum apostolis hæc dicerent, uisæ sunt delirare. Adeò incredibile uidebatur hominibus resurrectionis miraculum. At Petrus nō cessat quemadmodū neque ignis materiā nactus: sed uenit ad sepulturā, & uidet sola lintea: & tūc hāc utilitatem primū accepit à transitu ad sepulcrū. Admirans, hoc est subsannans. Abijt enim, inquit, ad seipsum, hoc est secum admirans factum: quomodo aūt sudaria sola fuerint relicta, idque corpore myrrha inuncto: quomodo tantum ocij habuisset fur, ut relictis illis in quæ inuolutū erat, furatus fuisset corpus, idque militibus sedentibus. Mariam uerò Iacobi, deiparā intellige. Sic enim
B illam nominant, quia putabatur mater Iacobi filij Ioseph, quem & paruum dicebant fratrem Domini inquam. Erat enim & magnus unus ex duodecim ille Zebedæi.

*Erant

Dominica dies.

Matth. 28.

Maria Iacobi, deipara dicitur.

Et ecce duo ex illis ibant eodem die in castellum quod aberat spacio stadiorū sexaginta à Hierosolymis, nomine Emaus, & ipsi cōfabulabantur inter se de his omnibus quæ acciderāt. Et factū est dum confabularent ac disputarēt, & ipse Iesus appropinquans ibat unà cum illis. Cæterùm oculi illorum tenebantur ne eum agnoscerent. Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quos confertis inter uos ambulantes, & estis tristes? Ac respondens unus cui nomen Cleophas, dixit ei, Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neque cognouisti quæ facta sunt illic his diebus? Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt ei, De Iesu Nazareno, qui fuit uir propheta, potens opere & sermone corā Deo & toto populo: & quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in condēnationem mortis, & crucifixerūt eum. Nos autem sperabamus cum esse illum qui redempturus esset Israel. Atqui super hæc omnia tertius dies est hodie quòd hæc facta sunt. Sed & mulierēs quædam ex uobis attonitos reddidere nos, quæ diluculo peruenerunt ad monumentum: & non inuento corpore eius, uenerunt dicētes se etiam uisionem angelorum uidisse, qui dicerent eum uiuere. Et abierunt quidam eorum qui erāt nobiscum ad monumentum, & ita repererunt sicut mulieres dixerant. ipsum uerò non uiderunt.] Nōnulli unum ex duobus illis Lucam ipsum fuisse dicunt: idcirco & abscondit nomen suum Euangelista. Loquebantur autem inter se isti de omnibus quæ acciderant, non ut credentes, sed ut dubitantes, & de reb. mirabilibus stupescentes, nec statim rei tam admirandæ sententia sua accedentes. Iesus autem cum appropinquasset, simul iuit cum eis, spirituale & diuinum corpus nunc habens, nō impediebatur locorum interuallis, quo minus adesset his quibus uolebat. Idcirco ex lineamentis corporis, in quibus tunc apparebat, nō permittebantur agnoscere illum. Nam sicut Marcus inquit, in alia forma apparuit, & in alijs lineamentis. *Cap. 16.* nō ultrà enim naturalibus legibus regebat corpus, sed spiritualiter, & super naturam: unde oculi illorum tenebantur ne agnoscerent eum. Quare autem in altera forma apparuit, & tenebantur oculi eorum? Nempe ut ambiguam suam sententiam reuelarent, ut hulcus detegerent, ac pharmaceum susciperent, ut dulcior eis post multam moram esset: ut doceret ex Mose & prophetis, ac tunc agnosceretur, & magis crederant quòd

corpus suum ultrà nõ sit tale ut simpliciter possit ab omnibus uideri. quis illud ipsum A
qd passum est, surrexerit: attamẽ quib. uult, apparet. Magnũ aũt quiddã ex hoc lucri
faciunt, φ non ultrà dubitant quare nõ iterũ in medijs populis uiserẽ, cõsiderantes φ
conuersatio post resurrectionem suam longè alia sit, & nõ cõmunis: nõ qualis hominum, sed diuinior, in typum futuræ resurrectionis, in qua sicut angeli & filij Dei uersabimur. propter hoc igitur tenebantur oculi eorum ne agnoscerẽt eum. à quibus enim
uolebat, uidebatur. Cleophas uerò comiti itineris, ut apparebat, obijcit: Tu solus, inquiens, peregrinus es in Hierusalem, hoc est tu solus ex his qui habitãt in Hierusalem, ignoras quæ facta sunt? Alij aũt, peregrinus es, sic intelligunt: Tu, inquit, solus peregrinus, & extra fines Hierusalẽ domicilium habẽs, non es particeps eorũ quæ in media Hierusalem contigerunt, ut hæc ignores? Vide aũt quomodo paruã omnino de
Dño opinionẽ habebant. Virum enim ꝓphetã eum nominabant, qualis Helias fuerat, uel Iesus Naue, uel Moses. Potentẽ in opere & sermone. Primùm opus, & deinde sermo. Nullus enim sermo doctoris firmus est, nisi prius docens se factorẽ declaret.
Potens igitur esto primùm in opere, deinde & uerbi solicitudinẽ habeto. sic & Deus cooperabitur tibi. Prius enim opus, et deinde contemplatio ac illustratio. Nisi speculũ purificaueris in labore & sudore, neutiquã cõcupitã pulchritudinem in speculo suspicies.

Math. 5. Beati enim mundo corde (hoc fit ꝑ opera) quia ipsi Deum uidebunt: hic cõtemplationis est finis. Oportet aũt esse potentem in opere & sermone corã Deo, & tunc coram omni populo. Prius enim placere debemus Deo, deinde danda opera ut etiã inter nos sine macula uiuamus quantũ fieri potest: & neq; in primis quomodo hominibus placeas, sed quomodo seruias Deo, studendum: neq; uiuendum ut multis sis scandalo, sed & hoc post illud ꝓuidẽdum, quod & Sapiens dicit, Prouide bona corã deo,

Prou. 20. *1. Cor. 1.* deinde & coram hominibus. & Paulus istuc ipsum dicit. Nos aũt sperabamus, inquit, φ ipse esset redempturus Israel. Quasi frustrati spe dicunt, nos sperabamus φ ipse & alios saluaturus esset: & ecce neq; seipsum seruauit. Adeò molli erant animo & parum B
fidenti. Et propè eadem dicebant quæ illi in cruce: Alios seruauit, seipsum non potest

Redimi Israel, quid sit. seruare. Ideo & insipientes eos uocat, & tardos ad credendum. Quid autem est redimi Israel? Diximus quòd Christum expectabant uulgares & minus exercitati saluatorem & redemptorem à malis quę eis imminebant, & à iugo seruitutis Romanorũ,
sperabantq; eum regnaturum ut regem terrenum: ideo & dicunt, Nos sperabamus
φ ipse redempturus esset Israel, uidelicet à gentilibus Romanis, & ipse neq; iniustã
sententiam cõtra se latam effugit. Et hodie tertius dies est, & mulieres terruerunt nos,
&c. Hæc quasi dubitantes dicunt: & uidentur mihi uiri in ualde ambigua esse sententia, & neq; ualde discredere, neq; rectè credere. Etenim dicendo, sperauimus quòd redempturus sit Israel, incredulitatem indicant: φ aũt dicunt esse diem tertium, hominũ
est qui propè recordenr quòd dixerit eis, die tertia resurgam. Et quod dicit, exterruerunt nos, hoc signat, φ incredulitas eorum concutiatur. Et omnino si considerentur sermones, humani sunt, & magnam dubitationẽ habent, & hominum perplexorum &
ignorantium quid agãt propter resurrectionis miraculum. Abierunt aũt, inquit, quidam ex his qui sunt nobiscum, uel Petrum solum dicit, uel Petrum & Ioannẽ. Et hinc
manifestum quòd quæ alij latè dicunt, alij cõpendio tradunt, & transcursu transeunt.

Ioann. 20. Abitionem enim Petri & Ioannis ad sepulchrum, Ioannes plurib. complexus est, hic autem paucis mentionem faciens, etiam nomina prætérijt.

Et ipse dixit ad eos, O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt prophetæ, Nõne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et exorsus à Mose & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quę de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quo ibant. Et ipse præ se ferebat se longius ire. Et coegerunt illum, dicentes, Mane nobiscum, quoniam uergit ad uesperã, & inclinatus est dies. Et intrauit ut maneret cum illis. Et factum est dum accumberet cum eis, accepit panem, & benedixit ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum, & ipse euanuit à conspectu eorum. Et dixerunt inter se, Nónne cor nostrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in uia, & aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadẽ hora, regressi sunt in Hierosolymam & inuenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant, dicentes, Surrexit Dominus uerè,

& ap-

A & apparuit Simoni. Et ipsi narrabāt quæ gesta erant in uia, & quomodo fuisset agnitus sibi ex fractione panis.] Quoniam mente humano more affecti erant, multaq; dubitatione laborabāt, stultos uocat & tardos ad credendū in omnib. quæ locuti fuerāt pphetæ. Credere enim possumus & ex parte, & in totum: ut si quis speret Christum in salutē populi uenturum, non in salutem animarum, sed restitutionem & liberationem populi Iudaici: is nō quantū oportet credere, credit. & rursus si quis credat Dauidi dicēti, Foderunt manus meas, & pedes meos, & cætera quæ de cruce, & alijs quę in cruce facta sunt, tanquam ex persona Dñi prædicta, & recipit ea quæ de passione dicunt, ea aūt quæ de resurrectione, non curat, uti est hoc, Quia nō dabis sanctum tuum uidere corruptionem. & illud, Non derelinques animam meam in inferno. & iterum, Inter mortuos liber. & illud, Educēs uinctos & habitātes in sepulchris, & similia: non habet perfectā fidem, sed ex parte. Oportet aūt in omnib. tam his quæ gloriæ sunt, q̄ quæ ignominiæ, credere pphetis. Oportebat em̄ & Christū pati, quod est ignominiæ: & intrare in gloriā suā, quod est gloriæ. Vos aūt sic stulti estis, ut cum Esaiam utraq; dicentē audiatis, & q ad occisionem ductus sit, & q Dñs uelit ei ostendere lumē: illud quidem recipitis, hoc aūt respuitis. Et quòd uulneratus quidem sit, creditis: q aūt Dñs uelit eum purificare à plaga, animo nō perpenditis. Sed q dicit, Vos stulti estis: signat tardi estis, nam si stulti fuissent, neq; ipse eis fuisset locutus: at quia tardi estis uos, ego mentem uestram acutius uidere faciam. Vnde & à Mose & ab omnibus prophetis interpretatur eis, nempe mysterium sacrificij Abrahę, quando dimisso Isaac aries immolatus est. Hæc enim res dominicas præfigurabant. Sicut etiam ipse Dominus dicit uidisse Abrahā diem suum, & exultasse. Et illud, Videbitis uitam nostrā pendentē: in quo & cruxifixionē significat, pendentē dicendo, & resurrectionem uitam nostrā nominando. In reliquis autem prophetis sparsim sita sunt quæ de cruce & resurrectione dicunt, præsertim in darioribus. Et possent ex illis ea recenseri.

Marginalia: Psalm. 22. / Psalm. 15. / Ibidem. / Psalm. 67. / Psalm. 87. / Esaias 53. / Gen. 22. / Ioan. 8 / Deut. 28.

B At tu quæso attēdas quomodo per afflictionem eatur in gloriam Dei. Simulat autem se longius iturum, iuxta humanam naturam. Et quando permittit, tunc aperiunt oculi eorum, & agnoscunt eum. Insinuat autem & aliud quiddam, nempe q oculi eorum qui benedictum panem assumunt, aperiuntur ut agnoscant illum. Magnam em̄ & indicibilem uim habet caro Domini. Euanuit autem ab eis, neque enim adhuc habebat corpus quod multum corporali modo cum eis conuersaretur, ut ex hoc illorum cresceret desiderium. Nam ita exhilarati fuerunt, ut illa ipsa hora surgerent, & reuerterent in Hierusalem: nō eadem quidem hora, sed surrexerunt quidem hora illa: reuersi autem sunt, post complures, secundum quod uerisimile est iter fecisse euntes spacium sexaginta stadiorum, in quibus omnino & Dominus uisus est Simoni, dum illi interim reuertuntur Hierusalem. Ardens autem erat cor eorum, uel dum igni eloquiorum Domini illo interpretante intrinsecus succēderentur, & illis quæ dicebant, assentirentur ut ueris: uel dum illo interpretante scripturas tangeretur cor eorum intrinsecus. * Talis enim interpres nobis est Christus.

*Marginal note: * quòd hic qui nobis interpretatur scripturas, Christus est.*

Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus ipse in medio eorū, & dixit eis, Pax uobis. Expauefacti uerò & conterriti, existimabant se spiritū uidere: & dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus uestris? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum. Contrectate me & uidete, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes. Adhuc autē illis nō credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis: Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partem piscis assati, & aliquid de fauo apiario: & accepit, & in conspectu illorum comedit, & dixit ad eos: Hæc sunt uerba quæ locutus sum ad uos cum adhuc essem uobiscum, q necesse foret impleri omnia quę scripta sunt in lege Mosi & pphetis & psalmis de me.] Dominus propter salutem nostram omnia faciēs, stat in medio discipulorū, uolēs illis resurrectionē credibiliorē fieri, & primùm solita pacis imprecatione perturbationē illorum sedat. Et iterū ostendit quòd ipse sit ille ipsorum magister, qui ita alloqui gaudeat, & eos ad prædicationem mittens animet. Verùm quia animarum illorum perturbatio uerbis non sedabatur, monstrat eis etiam aliunde filium Dei se esse, corda agnoscētem. Quare enim, inquit, cogitationes ascendunt in corda uestra? Etenim in confesso est, solius Dei esse cognoscere corda.

Subijcit aũt & aliud argumentum, palpationẽ manuũ & pedũ eius. Vos em̃, inquit, A
ſpiritum putatis me eſſe, uel phantaſma, qualia multa circa mortuorũ ſepulchra appa
rere ſolẽt: ſed ſcitis ꝙ ſpiritus quidẽ neq; carnem neq; oſſa habet: ego aũt carnẽ & oſſa
habeo, tametſi diuiniora & ſpiritualia. Dñi em̃ corpus, ſpiritus quidẽ nõ erat, ſed ſpi-
rituale, hoc eſt abſq; omni craſsitudine, à ſpiritu gubernatũ. Etenim corpus ꝗd nunc
habemus animale eſt, hoc eſt, ab anima regit̃, & à naturalib. & animalibus qualitatib.
1.Cor.15. ac uirib. uiuificat̃. Quod aũt poſt reſurrectionẽ habebimus, ſpirituale nominauit Pau
lus, hoc eſt, quod à diuino ſpiritu uiuificetur & gubernetur, modoq; indicibili & ſpi-
rituali ad incorruptionẽ alteratũ ſit & in ea conſeruatũ. Tale igitur oportet intellige
re Dñi corpus poſt reſurrectionem ſpirituale, & ſubtile, & alienum ab omni craſsitu
dine, neq; cibi neq; alterius cuiuſq̃ indigens, quãuis ad confirmationẽ illorũ comede
rit. Quod enim comedit, nõ ſecundũ naturã comedit, ſed ſecundũ diſpenſationẽ, ad
docendum ꝙ illud ipſum corpus ꝗd paſſum eſt, ſurrexerit. Naturale aũt huic corpo
ri erat clauſis ianuis ingredi, & abſq; labore è loco in locũ trãſire. Itaque cum diſcipuli
adhuc nõ crederent neq; per palpationẽ perſuaderent, addit & aliud indicium, come
dens, diuina quadam uirtute conſumendo quod edebat. Omnis enim cibus natura
per os ſumptus, ad ſeceſſum uadit, uerùm hæc non naturaliter, ſed (ut diximus) ſe-
cundum diſpenſationem comedit. Habet autem ænigma quoddam, quòd partem
piſcis comederit. ſignificat enim quòd naturam noſtram, quæ in ſalſuginoſo hoc ma
ri natat, igni ſuæ deitatis aſſarit, & exiccarit omnem humorem quem ex profundis
fluctibus habebat, ut fieret diuinus cibus, & qui prius erat abominabilis, fieret nunc
dulcis Deo. Vel (ut opinor) ſignificat per piſcem aſſatum, actiuam uitam, quæ tol-
lit noſtram humiditatem & craſsitudinem auxilio carbonum ſolitariorum, & quie-
tem amplexantium, per fauum autem apiarium, ſcientiam uel contemplationem. ſi-
Pſalm.18 quidem dulcia eloquia Dei. Eſt & alius fauus agreſtior, nempe gentilium ſapientia.
hic autem eſt apiarius fauus, diuina inquam ſapientia. ſiquidem Chriſtus parua apis B
1.Cor.1. eſt magnitudine. Abbreuiatum enim eſt uerbum, & infirmum robore. Non enim
in uirtute ſermonis Paulus prædicat, ut ne crucem euacuet: ueruntamen regibus & i-
diotis eſt amabilis afferens labores ſuos in ſanitatem animarum.

Tunc aperuit mentem illorum, ut intelligerent ſcripturas: & dixit eis, Sic ſcriptum
eſt & ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in no
mine eius pœnitentiã ac remiſsionem peccatorum in omnes gentes, initio facto ab
Hieroſolymis. Vos autem eſtis teſtes horum. Et ecce ego mitto ꝓmiſſum patris mei
ſuper uos. Vos autem ſed. te in ciuitate Hieruſalem uſquequo induamini uirtute ex
alto. Eduxit autem eos foràs uſq; in Bethaniam, & ſublatis in altum manib. ſuis bene
dixit eis. Et factũ eſt dum benediceret illis, receſsit ab eis, ac ferebat̃ in cœlum. Et ipſi
adorato eo regreſsi ſunt Hieruſalem cũ gaudio magno, & erãt ſemper in templo lau
dantes & benedicentes Deum, Amen.] Poſtquam corda illorum pacificauit, & du-
bitationem, loquendo, palpabilemq; ſe exhibendo, ac comedendo ſedauit, cõfirma-
ta ueritate reſurrectionis corporis ſui, tunc aperuit illorum mentẽ ad intelligendum
ſcripturas. Niſi enim quieta fuiſſet illorum anima, quomodo in tanta turbatione &
Pſalm. 45. inquietudine cognouiſſent? Vacate enim, inquit, & cognoſcite. idcirco & docet eos
quòd neceſſarium fuerit Chriſtum ſic pati. Quomodo ſic? per lignum crucis. quia e-
nim per lignum interitus, ideo neceſſarium fuit per lignum corruptionem tolli & a-
boleri uoluptates quæ in ligno, per dolores quos in ligno pertulit inuictus Dñs. Et
deinde reſurgere, inquit, tertio die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & re-
miſsionẽ peccatorum in omnes gentes. De baptiſmo autẽ hoc loco dicit. Nã & in eo
pœnitentia fit per confeſsionẽ & depoſitionẽ priſtinorum malorum & impietatum,
An in ſolo Chriſti nomine debeat fieri baptiſmus. & ſimul comitat̃ remiſsio peccatorum. Quomodo autẽ baptiſma in nomine ſolius
Chriſti fieri intelligemus, præſertim cum aliàs doceamur baptizari in nomine patris
& filij & ſpiritus ſancti? Igitur primùm quidem dicimus ꝙ quando dicimus baptiſma
fieri in nomine Chriſti, nõ dicimus ꝙ oporteat in ſolius Chriſti nomine fieri, ſed ꝙ
Chriſti baptiſma quo Chriſtus baptizatus eſt, ſpirituale ſit, nõ Iudaicum: neq; quale
Matth. 3 Ioannis in pœnitentiam ſolum, ſed & communionem ſpiritus ſancti, & remiſsionẽ
peccatorum cõferat: ut ipſe nobis oſtendit cum baptizaretur in Iordane, monſtrato
in

A in colūbæ specie spiritu sancto. Insuper baptisma in nomine Christi, intellige in morte Christi. Nam sicut ille mortuus triduanus resurrexit, ita & nos figuraliter in aqua sepulti, incorruptibilitatem animæ induimus: & arrabonem incorruptibilitatis corporis accipimus. Et aliter: Christi nomen in seipso cōtinet & patrē inungentē, & unctionem spiritū, & unctum filium. In nomine Domini remissio peccatorum. Vbi igitur fœtulentæ linguæ baptizantiū in Montanum, & Priscillam, & Maximillam? Verè nulla his qui sic baptizanī, remissio, sed peccatorum augmentatio est: & hi quidem malè peribunt. In omnes aūt gentes sermo exiuit, à Hierusalē sumpto initio. Oportebat eū humanā naturam, quæ tota in Christo unita est & assumpta, non ultrà in duas dirimi sectiones, Iudęorum & Gentilium, sed incipere sermonem à Hierusalem, & in gentibus requiescere, unitis generibus. Vos aūt estis testes horum, passionis scilicet ac resurrectionis. Postea ne turbarenī intra se, & cogitarent, quomodo testificabimur, qui priuati homines ac idiotæ sumus, contraq̄ gentes mittimur, & contra Hierosolymitanos armamur, qui & te occiderunt? dixit eis, Cōfidite: huius rei gratia mittā propediem promissionem patris, de qua dictum per Iohelem, Effundā de spiritu meo super omnem carnem, &c. Sedete igitur, qui nunc timidi & parum fidentes, donec induamini uirtute, non humana, sed cœlesti. Nō dixit autem, accipite: sed, induamini: declarans omnino custodia spiritualis armaturæ muniendos. Eduxit autem eos usq̄ in Bethaniā, hoc intelligamus in die quadragesimo factum esse. Quæ enim illi breuiter dicit, tu in multis diebus facta esse intellige: sicut & ipse Lucas in Actis dicit q̄ per quadraginta dies uisus sit eis. Sæpe enim ad eos accessit, & ab eis iterum abscessit. Benedicit autem discipulos, fortassis infundens eis uim quæ custodiret usq̄ in aduentū spiritus: fortassis etiam nos docens, cum peregrè proficiscimur, ut cōmendemus nos supernis benedictionibus. Ferebatur autem sursum in cœlum. Helias enim quasi in cœlum (uidebaī enim quasi in cœlum ferri) at saluator in cœlum ipsum præcursor omnium ascendit, ut ostendat cōspectui patris sanctā carnē, & cōsideat in cœlis patri.

Ioelis 2.

Act. 1.

B Et nunc adoraī natura nostra * in cœlo, ab omni angelica uirtute. Illi aūt reuersi sunt cum gaudio magno, & erant semper in templo. Vides uirtutē? Nondum spiritus, & spiritualiter uiuunt. Qui enim prius inclusi erant, nunc inter medios pontifices uiuunt, & nihil in eis temporale, sed cōtemptis omnibus in templo semper Deū laudāt & benedicunt. Quorum imitatores etiam nos facti, in uita sancta semper simus, laudantes per hanc uitam & benedicētes Deum. Gloria enim Dei & benedictio est sancta & uirtuosa uita: quoniam eum decet omnis gloria in secula seculorum, Amen.

** in Christo*

Gloria Dei quæ sit.

IN EVANGELIVM IOANNIS

Prologus.

SPIRITVS potentia in infirmitate perficitur, sicut & scriptum est, & credimus: in infirmitate autem non corporis tantum, sed & sermonis, & sapientiæ quæ in lingua sita. Manifestumq̄ est id cùm ex multorum aliorum, tum ex Ioannis magni theologi, qui frater Christi, gratia. Hic enim patre quidem piscatore natus, eandem quam pater exercebat artē. Nō solum aūt imperitus erat gentiliū disciplinarum & Iudaicæ eruditionis, sed planè totus illiteratus erat, quemadmodum diuinissimus Lucas in Actis Apostolorum de eo tradit. Nam & patria eius uilis & obscura, non insignib. artibus clara, sed piscaturæ apta, Bethsaida erat. Nihilominus illiteratus ille, ignobilis ille, quippe in nullo spectabilis erat, uide quantum fortitus sit spiritum. Etenim quæ nullus aliorum Euangelistarum nos docuit, ea ipse intonare ausus est. Nā cum illi occupati fuissent in carnali substantia Christi explicanda, nihilq̄ clarè & manifestè satis de substantia eius dixissent, quā ante secula habuit: metuebatur ne quādo quidam humi repentes, nihilq̄ sublime intelligere ualentes, putarent Christum tunc primùm subsistere cœpisse, quando ex Maria natus est, & nō ante secula ex patre natum esse, id quod utiq̄ Paulo Samosateno accidit. propterea magnus Ioannes de superna eius generatione tractat, quāuis interim & incarnationē uerbi non relinquit intactam. dicit enim, Et uerbum caro factum est. Dicunt autem nonnulli quòd etiam ipsum rogauerint quidam orthodoxi, ut conscriberet de superna natiuitate, eo quòd tunc in diebus illis pullularent hæretici aliqui Christum hominem esse purum doce-

2. Cor. 12.

Act. 4.

Bethsaida patria Ioannis.

Paulus Samosatenus.

re non reuertiti. Dicitur quoq; quòd sanctus ille cum legisset alia quæ ab Euangelistis erant scripta, admiratus sit illos de omnib. quidē uera narrasse, & iudicarit illos recte & nihil ad gratiam apostolorum scripsisse. Cæterùm quę illi non manifestè dixerunt, uel omnino prætermiserunt, ea ipse explanare, & liquida facere, adijcereq; proprio Euangelio cœpit, quod & exul in Patmo insula conscripsit post triginta duos annos post assumptum in cœlos Christum. Dilectus est autem Ioannes præ discipulis omnibus maximè à Domino, eo quòd absolutè mitis erat, suauissimisq; moribus, ac mundo corde, nempe uirgo. Vnde & amplius notitiæ Dei donum ei concreditum est, mysterijsq; plerisq; incognitis ipse delicatus est. Beati enim, inquit, mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt. Erat insuper & cognatus Domini. Quomodo autē? Audi. Ioseph ille deiparæ sponsus, habuit ex priore uxore liberos septē, quatuor mares & tres fœmellas, Martham, Esther, & Salomen. Et illius sanè, Salomes, inquam, filius erat Ioannes ille. Comperitur itaque Dominus esse auunculus eius, quoniam Ioseph habitus est pater Domini, illius autem Ioseph filia Salome, & proinde habita soror Domini, atq; sic Ioannes eius filius, nepos Domini. Fortasis autem non absurdū fuerit nomina & matris eius & Euangelistæ aperire. Etenim mater eius quæ Salome dicebatur, interpretatur pacifica. Ioannes autem, gratia eius. Sciat igitur omnis anima quòd pax quæ erga homines, & quæ in anima ab affectionibus libera, mater sit diuinæ gratiæ, & generat istam in nobis. Animam enim quæ adhuc turbatˢ, & pugnat contra homines alios, & contra seipsam, non uerisimile diuinam consequi gratiam. Consideremus autem & mirabilius quiddam quod circa sanctum illum Euangelistam accidit. Vnus enim ille tres habere matres comparet, deiparam, Salomen, & tonitruum. Nam filius tonitrui est propterea quòd in Euangelio uocalissimus fuerit, deiparę: dicit enim, Ecce mater tua. Verùm hęc ante enarrationem dicta sufficiāt, nunc incipienda dictorum eius reseratio.

Quando & ubi Ioannes euangelium scripserit. *Ioannes uirgo.* *Mat. 5.* *Quomodo Ioannes cognatus Domini fuerit.* *Salome.* *Ioannes* *Marc. 4.* *Ioan. 19.*

A

CAPVT I.

B

IN principio erat uerbum.] Sicut & in procemio dicebam, ita denuò dico, quòd cum Euangelistę alij inferiorem natiuitatem Domini, conuersationem, & incrementum latè narrarūt, ea Ioannes transcurrat quidē, uti satis à condiscipulis suis dicta, de deitate autem eius qui propter nos homo factus est, disserat: tametsi si diligenter consideraueris, neq; illi de deitate unigeniti dicere neglexerunt, sed eius mentionem fecerunt, quamuis non diffuse: neq; iste ita sublimitati uerbi intentus fuit ut omnino posthaberet dispensationem eius in carne. Vnus enim erat spiritus qui mouebat omnium animas. Itaq; nobis de filio disserit. Etenim pater nobis ex ueteri lege notus erat: tametsi nec de patre obticeat, sed & eius meminit de filio loquens. Ostendit igitur sempiternitatem unigeniti, dicēdo, In principio erat, hoc est, à principio erat. Quod enī à principio est, eius omnino nullū tēpus inuentū quando nō erat. Et unde, dixerit quis, manifestū quòd in principio idē sit quòd à principio? Vnde? Ex ipsa quidem cōmuni conceptione, maximè autem ab hoc ipso Euangelista. Inquit enim in una suarum epistolarum: Quod erat ab initio, quod uidimus. Vides igitur quomodo ille dilectus Domini seipsum interpretetur? Etiam, inquit: Sed ego quod erat in principio, sic intelligo, quemadmodum & à Mose dictum est, In principio fecit Deus. Sicut enim illic quod erat in principio non intelligitur quasi cœlum fuerit sempiternum, sic neque hoc loco quòd sempiternus sit unigenitus. Hæc quidem hæreticus. Nos autem ad hanc stultam instantiam nihil aliud dicimus, quàm hoc. O sophista malitiæ, quomodo quod sequitur obseruasti? At nos etiam hæc te nolente dicemus. Nam illic quidem Moses dicit, In principio fecit Deus cœlum & terram; hoc aūt loco, In principio erat uerbum. Quæ igitur communio uerbi fecit, ad uerbum erat? Equidem siluissem, si hoc loco scriptū fuisset, In principio fecit Deus filium. nunc autem inquit, In principio erat. Ex quo intelligo sempiternum fuisse uerbum, & non posterius conditum, sicut uos nugamini. Quare autem non dixit, In principio erat filius, sed, uerbum? Audi, propter auditorum infirmitatem. Ne audito statim ab initio filij nomine, cogitaremus natiuitatē corporalem, & ab affectionibus proficiscentem. Et eius gratia ipsum uocauit uerbū, quò discas, quòd sicut uerbum gignitur ex mente sine passione, ita & hic à patre natus

Euangelistas omnes unus spiritus mouit. *1. Ioan. 1.* *Gen. 1.* *Quare Ioānes dixerit, In principio erat uerbum, & nō potius, In principio erat filius.*

A tus est absque ulla affectione. Vel aliter, ideo uerbum appellauit, quia paterna nobis annunciauit, quemadmodum omne uerbum, mentis uoluntates annunciat. Insuper ut ostendat coæternum esse patri filium. Sicut enim dici nequit mentem aliquando esse absq; uerbo, ita neq; patrem & Deum absq; filio. Dictum est aūt cum articulo, illud uerbum. Sunt enim multa etiam alia uerba Dei, ut prophetiæ & mandata: secundum quod dictum est de angelis. Potentes uirtute, facientes uerbum eius, hoc est mādata eius. sed propriè uerbum subsistentia est personam constituens. *Psalm. 102.* *Verbum.*

Et illud uerbum erat apud Deum.] Et hoc loco manifestius indicat coæternum patri filium. Ne enim existimes quòd pater aliquando fuerit absque filio, dicit, Et illud uerbum erat apud Deum, hoc est, cum Deo, in sinibus paternis. Apud enim intelligere debes pro cum: sicut & alio loco dictum est, Nónne fratres eius & sorores eius apud nos sunt? hoc est, nobiscum sunt, & nobiscum conuersantur? Sic & hoc loco apud Deum intellige, hoc est, cum Deo erat, cum Deo in finibus eius. Impossibile enim est Deum absque sermone & sapientia & uirtute esse. Idcirco quia uerbum & sapientia & uirtus patris existit filius, credimus ipsum semper esse apud Deum, hoc est cum patre. Et quomodo, inquit, posibile est, quòd cum filius non sit posterior patre? Quomodo? Disce à corporali exemplo. Splendor solis nónne ab ipso sole est? Etiam omnino. Nunquid ergo & posterior sole, ita ut sine eo sol intelligatur? Hoc dici nō potest. Quomodo enim sol esset, spendorem non habens? Igitur multo magis hoc de patre & filio intelligetur. Filius enim, patris quum sit splendor, sicut & Paulus dicit, semper cum patre credendus est fulgere, nec esse illo posterior. Attende hic & Sabelium Liben hoc dicto confutari. Ille enim docuit quòd pater, filius & spiritus, una persona sint, & quòd unica illa persona apparuerit aliquando ut pater, interdum ut filius, nonnunquam ut spiritus sanctus. Hæc nugatur mendacis patris filius, malignóque spiritu plenus, arguitur autem manifestè ex hoc quod dicitur, Et illud uerbum erat apud Deum. Manifestè enim Euangelista hoc loco alium dicit B esse uerbum, & alium Deum, hoc est patrem. Nam quia uerbum erat apud Deum, manifestum quòd duæ personæ introducantur, etiamsi una natura sit in his duobus. Quòd autem una natura sit, audi. *Marc. 6.* *Heb. 1.* *Sabellius Libes, tres personas unam esse docens, confutatur.*

Et Deus erat illud uerbū.] Vides quòd & uerbum erat Deus, et ita una erat natura patris & filij, quia & una diuinitas. Confundantur igitur & Arius & Sabellius. Arius quidem, qui creaturam dicit filium Dei & facturam. Confutetur autem per hoc quod dicit, In principio erat illud uerbum, & Deus erat illud uerbum. Sabellius uerò negans personarum trinitatem, sed asserens unitatem, reijciatur per hoc quod dicitur, Et illud uerbum erat apud Deum. Manifestè enim hoc loco alium esse uerbum, & alium esse patrem declarat magnus Iohannes, etiamsi non sit aliud & aliud. Alius enim & alius de persona dicitur, aliud & aliud de naturis. Et ut exemplo manifestius faciamus, Petrus & Paulus sunt alius & alius, sunt enim personæ duæ: sed non aliud & aliud. Vna enim eorum natura est humanitas. Sic igitur de patre ac filio dicendum. Alius enim sunt & alius, duæ personæ: non autem aliud & aliud: una enim natura eorum deitas. *Quare Arius & Sabellius confundendi.* *Alius et alius de persona, aliud & aliud de natura dicitur.*

Illud erat in principio apud Deū.] Ille Deus uerbum, nunq; separatus est à Deo patre. Quia enim dixerat, Deus erat uerbū; ne quis diabolica illusione turbet quosdam dicens, Ergo quia & uerbum Deus est, aliquando insurget contra patrem, ut gentiles fabulantur, & segregans se ab eo, aduersarius erit: propterea dicit q; licet Deus sit uerbum, nihilominus cum Deo patre est, & ab eo nunquam separatus. Nonminus facile fuerit & Arianis respondere. Surdi audite, qui dicitis opus & facturā esse Dei filium. Intelligite quale nomen imposuerit euāgelista filio Dei. Verbū eñ ipsum uocauit: uos aūt opus & facturam uocatis eum, qui neq; opus est, neq; factura. Nam cum duplex sit uerbum, aliud quidem mentale, quod habemus etiam nihil loquentes, intellige autem uirtutem loquendi. Ita enim & dormiens & nihil loquens habet uim loquendi in seipso sitam, & uirtutem non abiecit. Est igitur aliud mentale, aliud uerò enunciatiuum, quod per labia proferimus, hoc est uis eloquendi cum id quod intus situm est in mente, in opus producimus. Cum igitur duplex sit uerbum, neutrum horum congruit in filium Dei. Neq; enim uel enunciatiuum uel mentale uerbum est filius *Duplex uerbū quorum neutrū quadrat in filiū Dei.*

lius Dei. Verba enim illa naturalia sunt, & qualia apud nos. Verbum autem patris A
super naturam est, nec subiectum artificijs illis loquendi inferioribus. Atq; ita cadit
Porphyrij sophisma. Porphyrij gentilis sophisma. Ille enim tentans subuertere euangelium, talibus utebatur diuisionibus. Si enim (inquit) filius Dei uerbum est, uel est pronunciatiuum, uel mentale: uerum, neq; hoc est, neq; illud: ergo neque uerbum est. Solutum itaq; prius est sophisma hoc, qui dicimus q; mentale & pronunciatiuum uerbum est de his quæ apud nos de naturalibus dicuntur: de eo autem quod supra naturam est, nihil tale. Veruntamen & hoc dicendum: Si quidem nomen uerbi dignum esset Deo, & proprie de illo ac substantialiter diceretur, haberet utiq; locum gentilis dubitatio, at neq; ullum aliud proprium nomen quis inuenerit dignum Deo: neq; uerbum ipsum substantialiter & proprie est nomen unigeniti, sed tantum manifestat absq; affectione natum de patre filium, quemadmodũ uerbum de mente, & q; filius sit paternæ uoluntatis nuncius. Et proinde ô miser quid uellicas nomen? Nam cum dicitur pater, et filius, & spiritus, ad materialia laberis, & carnales fingis patres, & filios, & spiritum aerium, meridionalem forte, uel septentrionalem, uel alium excitantem tempestatẽ. Cæterum si scire uis quale sit uerbum Dei, audi reliqua quæ sequuntur.

Omnia per ipsum facta sunt.] Ne existimes, inquit, uerbũ q̃d in aera diffunditur & Ariani. dissoluit, sed factorẽ omniũ tam mentalium q̃ sensibiliũ. Hic iterum Ariani insurgũt, & dicunt q; sicut dicimus securi fabricari ianuam quasi instrumento, & alium esse fabrum qui mouet hoc organum, ita & per filium fieri omnia, non q; ipse sit factor, sed instrumẽtum, sicut securis Dei & patris factoris, & utentis filio tanq̃ organo. Et ita factura (aiunt) est filius, ad hoc facta ut per ipsum fiant omnia, sicut & securis ad hoc fit ut per eam omnia artificialia elaborentur. Et hæc sunt maligna Arij nugamẽta. Nos autẽ quid illis dicemus? Simpliciter ac rectè, q; si in hoc creauit (ut dicit) pater filium, ut instrumẽtum haberet ad completionem creaturæ, indignior fuerit filius creaturis. Nam sicut securi, quæ est instrumentum, alia quæ per eam fiunt, digniora sunt (propter illa enim fit securis, non illa propter securim) ita & creatura dignior est unigenito. propter illam enim (ut dicunt) ipse pater creauit eum, & ita, ut si non fuisset omnia B
creaturus, neq; unigenitum produxisset. Quid his uerbis insipientius? Etiam (inquit)
Per præpositio. & quomodo non dixit q; ipsum uerbum fecerit omnia, sed usus est præpositione per? Quomodo? Vt ne suspiceris illum unigenitum & absq; principio esse filium, & Deo aduersarium, eius gratia dixit q; pater per uerbum fecerit omnia. Finge enim regem quendã qui habet filiũ regẽ, & cõditurus est ciuitatẽ, & ei concredere illius extructionem. Sicut igiť dicens q; per filiũ regis cõdita sit ciuitas, nõ seruũ dicit filium regis, sed monstrat q; hic filius habeat patrem, & nõ sit solus: sic etiam hoc loco Euangelista dicens per filium facta omnia, manifestauit q; pater mediatore illo ad conditionem rerum (ut sic dicam) usus fuerit, non se minore, sed æqualis potestatis, & ut ualente talia perficere. Insuper hoc tibi dixerim q; si te offendit præpositio per, & quæris inuenire in scriptura sermonẽ quendã qui dicat q; uerbum ipsum fecerit omnia, audi Dauid,
Psalm. 101. Principio tu Dñe terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. Vides quomodo non dixerit, quia per te facti sunt cœli, & fundata est terra: sed tu fundasti, & opera manuũ tuarum sunt cœli, quia & hæc de unigenito, & nõ de patre dicit. Disces
Heb. 1. etiam hoc & ab ipso quidem Apostolo, qui utitur hoc dicto in epistola ad Hebræos.
Psalm. 101. Disces quoq; ex eodem Psalmo cum dicit, Dominus in terram aspexit, ut audiret gemitũ, & ut solueret mortificatos, & ut annunciet in Sion nomẽ Dñi. Nunquid alium significat quàm filium Dei? Hic enim in terram aspexit, siue hanc dicas quam inhabitamus, siue hanc nostram naturam quæ terræ inuoluta est, siue carnem, iuxta illud,
Gen. 3. Terra es, quam & assumpsit, soluitq; nos compeditos peccatorum uinculis, & filios oc
* Adæ & Heuæ cisorum * ab Adam & Heua, ut annunciet in Sion nomen Domini. Stans enim in
Ioan. 17. templo docuit de patre suo, quemadmodum & ipse dicit: Manifestaui nomen tuum hominibus. Hæc igiť cui congruunt? Patri ne an filio? Omnino filio. Nã ipse annũciauit nomẽ patris in Hierusalẽ docẽs. Itaq; postq̃ hęc dixit Dauid, subdit, Et tu ab initio Dñe terrã fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. An non manifestè filium inducit factorem, & non instrumentum? Quod si præpositio per, dimunitionem ti
1. Cor. 1. bi inducere uidetur, quid dices quum Paulus apponat hanc patri? Dicit enim, Fidelis

A delis Deus, per quē uocati sumus in societatē filij sui. Num instrumentū hoc loco facit patrem? Et iterum, Paulus Apostolus per uoluntatem Dei. Et de his quidem satis, redeamus ad ea unde digressi sumus. Omnia per ipsum facta sunt. Moses quidem de uisibili creatura loquens, nihil nobis de mentalib. manifestauit. Euangelista aūt uno uerbo complexus omnia, inquit, Omnia ꝑ ipsum facta sunt, tā uisibilia q̄ inuisibilia. *Ibidem.*

Et sine ipso factum est nihil quod factum est.] Quia dixit quòd omnia ipse fecerit, ut ne quis existimet quòd & spiritum sanctum creauerit, apponit quòd omnia per ipsum facta sint. Et quæ omnia? Quæ facta sunt: perinde ac si diceret, Quòd si quid est ex natura condita, illud factum est à uerbo: spiritus autē quia non est illius factæ naturæ, non factus est ab eo. Itaq; sine uirtute uerbi nihil factum est quod factum est, id est, quod est naturæ illius creatæ ac factæ.

In ipso uita erat, & uita erat lux hominū.] Pneumatomachi, q̄ spūm negāt Deū, hāc particulam sic legunt, Et sine ipso factū est nihil. deinde hoc loco facto puncto legunt quasi ab altero principio, Quod factū est in ipso uita erat. & interpretant̄ locum iuxta suam mentē, dicentes ꝙ hoc loco de spiritu sancto Euāgelista disserat, dicens, Quod factū est in ipso, hoc est, spiritus sanctus, uita erat. Hæc aūt dicunt Macedoniani, conantes ostēdere spūm sanctum esse creaturā, & annumerare eum his quæ facta sunt. Nos aūt non sic, sed puncto facto postq̄ dixit q̄d factum est nouum principium legimus, In ipso uita erat. Postq̄ enim dixit de opificio ꝙ omnia ꝑ ipsum facta sint, dicit postea de eius ꝓuidentia, ꝙ nō solum cōdiderit, sed etiā ipse sit is qui uitā omniū creaturarum cōseruet. Etenim in ipso uita erat. Nō enim, inquit, suspiceris ꝙ expers uitæ sit uerbum hoc, sed in ipso uita erat. Scio aūt à sanctorum quodā particulā hanc sic lectam: Et sine ipso factum est nihil q̄d factū est in ipso: deinde posito signo, cœpta quę sequūtur, Vita erat. Opinorq; etiam hanc lectionem nō malam, sed rectā habere sententiam. Sanctus enim iste orthodoxè intellexit, quia sine uerbo nihil factum est q̄d B factum est in ipso. Omnia enim quæcunq; facta sunt, & cōdita sunt in ipso uerbo inquam, sine ipso nō sunt facta. Deinde aliud initium erat, Vita erat, & uita erat lux hominum. Vitā Euangelista nominat Dominum, eo ꝙ contineat uitam omnium in se, & ꝙ spiritualis uitæ cōciliator fuerit omnibus ratione præditis. Lux autē non aliqua sensibilis, sed spiritualis, quæ ipsam animam illustret. Non dixit autem ꝙ Iudæorum lumen duntaxat sit, sed omnium hominum. Omnes enim homines secundum quod mentem accepimus, & rationem ab eo quod nos creauit uerbo, dicimur illustrari ab eo. Nam ratio data nobis secundum quam rationales uocamur, lux est, quæ ducit nos ad ea quæ sunt facienda, & quæ non sunt facienda. *Macedoniani.* *Ratio lux nostra.*

Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non cōprehenderunt.] Lux, hoc est, uerbum Dei: in tenebris, hoc est morte & errore lucet. Nam & ipse mortuus sic, mortem superauit, ut & eos quos prius absorpserat coegerit ipsam euomere. Et in errore gentili fulget prædicatio. Et tenebræ eam nō comprehenderūt. Mors enim eum non cōprehendit, neq; error. Inuictum enim est lumen hoc, Deus uerbum inquam. Quidā autem tenebras existimarunt & carnem & uitam. Verbum enim factum in uita & carne hac fulsit. Et tenebræ, aduersaria inquam potestas, tentarunt quidem & persecutæ sunt lumen, sed inuictum & infatigabile offenderunt. Tenebræ autem dicit̄ caro, non quò d secundum naturam sit talis, absit, sed propter peccatum. Caro enim nihil omnino habet malum, si naturaliter moueatur: sed si præter naturam moueatur, & peccato seruiat, tenebræ fit & dicitur.

Fuit homo missus à Deo, nomen ei Ioānes.] Postq̄ dictum est nobis de subsistentia uerbi Dei ante secula: q̄a & de incarnatione uerbi dicturus est, sermonē de præcursore interserit. Et quis alius q̄ Ioānes ꝑcursor haberet sermonem de ipsius natiuitate, q̄ præcurrit & ante natiuitatē Dn̄i? Dicit igit̄ de præcursore Euangelista, quòd fuit homo missus à Deo, missus inquā à Deo. pseudo ꝓphetæ ēm nō à Deo missi erāt. Cæterùm cū audieris ꝙ missus fuerit à Deo, nihil priuatum uel humanū dicere putes, sed diuina omnia. Et idcirco etiam angelus dicitur. Angeli enim uirtus est nihil proprium dicere. Item cum Angelum audieris, ne putes quòd natura sit Angelus, uel ex cœlo descenderit, sed propter opus & ministerium uocatur Angelus. Quia enim ministrauit prædicationi, & prænuncius fuit Domini, eius gratia dictus est Angelus. *Matth. 11.* *Malach. 3.* *Angeli uirtus.* *Ioan. bap.*

Pro

Propterea Euangelista subuerteas quorundam opinionem qui suspicantur Ioannē A
natura fuisse angelum, dicit, Fuit homo missus à Deo.

Hic uenit in testimonium, ut testimoniū perhiberet de lumine, ut omnes crederēt
per illū.] Hic, inquit, qui missus erat à Deo, uenit ut testimonium perhiberet de lumi
ne. Deinde ne quis existimet q huius testimonio opus habuerit ad gloriā unigenitus,
quasi aliqua ex parte inops, idcirco addidit q uenit testificaturus de filio dei: nō q illi
us testimonio habeat opus, sed ut oēs credāt p illū. Num & oēs crediderūt? Minimē.
Qūo igitur, inquit Euāgelista, ut oēs credāt? Qūo? Quantū in illo erat, ppterea testifi
cabatur, ut oēs trahat. Quāuis aūt quidā discredāt, nō tamē ideo ille reprehēdendus:
qniam & sol in hoc lucet, ut oēs illuminet: at si quis in caliginosa quadā domo se in-
cluserit, & iubare nō fruat, qd hoc ad solē? Sic igitur & hoc loco missus quidē fuit Io-
annes, ut omnes credant: quamuis autem euenerit contrarium, ille in causa non est.

Non erat ille lux illa, sed ut testaretur de luce.] Quādoquidē, ut sæpe fieri solet, qui
testat, maior est eo cui testimonium perhibet: ne existimes q Ioānes testificās Christo
maior illo fuerit, malā suspicionē illam interimēs inquit, Non erat ille lux illa. Sed di
xerit quispiam: Igit non erit uel Ioannes, uel quispiam sanctorum uocādus lux? Lu-

Sanctus qui libet lux nū cuparı potest, non au tem lux illa.

cem utiq rectè dixerimus unūquenq sanctorum, sed lucem illam cum articulo neu-
tiquam dicemus. Vnde si quis tibi dixerit, Ioannes lux est: annue. Si autem interroga
rit, nunquid Ioannes lux illa est? dic, non. Non enim ipse propriè lux est, sed lux per
participationem, habens fulgorem à uera luce.

Erat lux illa lux uera, quę illuminat omnem hominē uenientē in mundū.] Dictu-
rus est de incarnatione unigeniti, q uenerit in ppria, q caro factus sit: ne igit quis su-
spicetur q nō fuerit antequam incarnaretur, eius gratia subuehit mentē nostram in
substantiā quæ ultra omne principiū est, & inquit, Erat etiā anteq incarnaret lux ue-

Photini et Pauli Samosateni hæresis subuertitur.

ra. Et per hoc Photini & Pauli Samosateni subuertit hęresim, qui docēt in suis dogma
tibus unigenitum tunc cœpisse, quādo de Maria natus est, & ante hoc non fuisse. Au B
di & tu Ariane, qui negas uerū Deum filiū Dei, quid dicat Euangelista: Erat lux illa
uera. Et tu quoq Manichæe, q dicis q simus creaturæ opificis diaboli, audi, quia lux
illa uera illuminat omnē hominē. Si igit malignus ille opifex tenebræ est, nullū utiq
illuminat: atq ita ueræ lucis creaturæ sumus. Et quomodo, inquit, illuminat omnem
hominē, cum uideamus tam multos obtenebratos? Quantū ad ipsum attinet, illumi-
nat omnes. Dic enim, obsecro, nónne omnes rationales sunt? nónne omnes natura
scientes bonum & malū? nōne omnes habent uirtutē ex creaturis cognoscendi crea

Ratio et natura, lex dicitur naturalis.

torem? Et ita ratio data nobis, & natura nos instruens, quæ & naturalis lex uocatur,
hæc uocata est lux nobis à Deo data. Quòd aūt quidam ratione usi nō sunt, hi seipsos
obtenebrarunt. Nōnulli hanc dubitationem ita soluunt: Illuminat (inquiunt) Dñs o-
mnē hominē uenientē in mundū: hoc est eos qui sunt in statu meliori, & dātes operā

† κόσμον, mundum significat ornatū.

ut ornetur anima sua, neq illam inornatam & turpem esse sinentes.

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mūdus eū nō cognouit.] In mū
do erat, sicut Deus ubiq præsens. Quin & ppter prouidētiā, & cōseruatiuā uim qua
omnia cōseruat, dicendus est in mundo esse: quanuis cum hoc, inquit, dico q in mun
do fuerit, quoniā neq mundus ipse fuisset, nisi ille ipsum cōdidisset. Vbiq ipsum ostē

Manichæi et Arij hæreses.

dit opificem, partim ut Manichæi insaniā reprimeret, qui dicit malignum opificem
pduxisse omnia: & Arium cōfutaret, qui dixit filium Dei esse creaturā: partim ut om
nem hominem induceret ut confiteat factorē & nō seruiat creaturis, sed adoret cōdi
torem. At mundus, inquit, eum, non cognouit: hoc est, promiscuus ille populus, qui

Mundus.

mundanis addictus est negocijs. Mundus enim significat quidē & uniuersum hoc,
sicut hoc loco dictum est quòd mundus per ipsum factus est: significat autem & eos
qui mundana sapiunt: sicut hic dicit quòd mundus eum non cognouit, hoc est terre-
ni homines, quoniam sancti omnes & prophetæ agnouerunt.

In propria uenit, & proprij eum non receperunt.] Hoc loco manifestissimè ingre-
ditur sermonē de incarnatione: & est totus sententiæ contextus is, Erat quidem abs-
que carne lux uera in mundo, & non agnoscebatur: deinde in propria uenit cum car
ne. Propria autem eius uel totum mundum intellige, uel Iudęos, quos elegit ut funi-
culum hæreditatis, & ut portionē peculiumq suum. Et proprij eum nō receperunt,
uel Iu-

A uel Iudæi, uel cæteri homines qui ab eo conditi. Igitur quemadmodum deplorat de-
mentiam hominum, ita & admiratur misericordiam Domini. Qui proprij eius, in-
quit, erant, non omnes receperunt eum. Nullum Dominus necessitate cogit & attra *Necessitatem nulli infert Deus.*
hit, sed uoluntatem reliquit & electionem.

Quotquot aũt receperunt eũ, dedit eis potestatẽ fieri filios Dei, his q credũt in nomi
ne eius.] Siue serui, siue liberi, siue pueri, siue senes, siue Barbari, siue Græci quotquot
receperunt eũ, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Qui aũt sunt illi? Hi q credunt in
nomine eius, hi scilicet qui suscepto uerbo lucẽ uerã per fidem receperunt, & declara
runt: cuius gratia nõ dixit ꝙ fecerit eos filios Dei, sed ꝙ potestatẽ dederit eis filios Dei
fieri. Cuius gratia? audi: Quia nõ sufficit ad custodiã puritatis, baptizari, sed & multo
studio est opus ut imago adoptionis in filiũ Dei, figurata in baptismate, incontamina
ta seruetur: idcirco multi quidẽ in baptismo gratiã receperunt adoptionis, per igna-
uiam aũt nõ fuerunt filij Dei usq; ad finem. Fortasis aũt quis etiam hoc dixerit quòd
multi recipiunt eum per hoc ꝙ solum credunt, quales sunt qui dicuntur catechume-
ni, nondũ aũt facti sunt filij Dei, potestatẽ aũt tunc habent, cum uoluerint baptizari,
& hanc gratiam consequi, adoptionẽ inquam in filios. Dicet aũt quis & hoc: Quãuis
in baptismo adoptionis beneficiũ accipiamus, tamẽ qđ perfectũ est in resurrectione
accepturi sumus, & perfectisimam adoptionẽ tunc recepturos nos speramus: sicut &
Paulus inquit, Quia adoptionem filiorum accipimus. Quapropter & hic Euangelista *Galat. 4.*
non dixit, Quotquot receperunt eum, fecit eos filios Dei: sed, dedit eis potestatem fi- *Rom. 8.*
lios Dei fieri, hoc est, dedit ut in futuro seculo gratiam illam suscipiant.

Qui non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uoluntate uiri, sed ex
Deo nati sunt.] Comparationẽ quodãmodo facit diuinæ & carnalis generationis, nõ
absurdè reducens nobis in memoriam carnales partus, ut agnita uilitate & humilita
te carnalis generationis per comparationem, ad diuinã gratiã curramus. Dicit igitur,
B Qui non ex sanguinibus nati sunt, menstruis scilicet. Ex illis enim embryo nutrimen
tum habet & incrementum. Dicunt aũt ꝙ & semen primùm sanguinis naturam ac-
cipiat, & deinde in carnem & aliam dispositionem transformetur. Quia autem pro-
babile est quosdam dicturos ꝙ & natiuitas Isaac ferè talis fuerit, quali generantur cre
dentes in Christum (etenim Isaac non ex sanguinibus natus est: defecerant enim Sa- *Gen. 18.*
ræ menstrua) itaq; quia posibile est quosdã talia suspicari, subdit, Neq; ex uoluntatẽ
carnis, neq; ex uoluntate uiri. Etenim quãuis natiuitas Isaac non fuerit ex sanguinibus,
erat tamen ex uoluntate uiri. Voluit enim utiq; uir generare sibi puerum de Sara. Ex
uoluntate autem carnis, sicut ex Anna Samuel. Dixerit enim quis Isaac ex uolunta- *Gen. 21.*
te uiri, Samuelem uerò ex uolũtate carnis, hoc est Annæ. Sitiuit enim (inquit) ut pos- *1. Reg. 1.*
sideret filiũ sterilis ista. Fortasis autem ambo ex utrisq;. Quod si & aliud quid uolue-
ris discere, audi: Carnalis coitus uel fit à naturali ardore (sæpe enim quis calidioris cõ
plexionis est, & inde ad coitum est propẽsior) & hoc appellat uoluntatem carnis: uel
propter malã consuetudinem, & intẽperantiam diætæ, impetus coeundi uiolentior
fit, & illũ nominat uoluntatẽ uiri, ꝙ nõ fit ex naturali cõstitutione, sed opus fit uirilis
intemperantiæ. Fortasis autem quia mulier interdum inuenitur ad coitum ꝓpẽsior,
interdum uerò uir per uoluntatem quidem carnis, intellexit mulieris: per uoluntatẽ
autem uiri, uiri lasciuiam significauit. [Intelliges autem rectè per uoluntatem carnis, *Ista desunt in codice Romano.*
concupiscentiã incendentẽ ad coitum carnem: per uoluntatem autem uiri, congres-
sum ac copulã concupiscentis, qui operis est principiũ. Posuit autem ambo, quia mul
ti concupiscunt quidem, at non statim à concupiscentia abstrahunt, sed imperãt illi &
in opus non labuntur. Cæterùm qui uincuntur, illi primùm à carne & titillante cõcu
piscentia succensi concitantur ut coitum uelint. Igit̃ rectè adiunxit Euangelista uolũ *Quid discriminis inter nos & Israelitas, dũ filij Dei utriq; dicimur.*
tatem carnis uoluntati uiri, quia coitum natura præcedit concupiscentia, & in co-
pula necessariò præcedunt utraq;.] Hæc omnia dicta sunt propter eos qui multa sæ-
pe interrogant stultè, quoniam propriè dicendo una ex omnibus illis sententia decla
ratur, ipsius dico, quæ in carnali est generatione, uilitatis clarior manifestatio. Quid i-
gitur plus habemus nos, q in Christum credimus, quàm Israelitæ in lege? Etenim &
illi dicebant filij Dei. Magnum sanè inter nos & illos discrimen: quoniam lex in om *Heb. 10.*
nibus habebat umbram futurorum, neq; adoptionem filiorum Dei dabat Israelitis, *Galat. 4.*
sed

sed quasi in figura & typo, nos aūt secundū ueritatē, accepto spiritu Dei ꝑ baptisma, A
clamamus, Abba pater. Sicut aūt illorū baptisma in umbra & in figura erat, ita & ado
ptionē quoq; nostrā ꝑfigurabat. ꝓpterea quis uocati fuerint filij, hoc tū contigit eis in
umbra, neq; in ueritate eandē filiorū adoptionē habuerūt, quā nos nunc ꝑ baptisma.

Et uerbū caro factū est. Postq̄ dixit ꝙ nos credentes in Christū si uoluerimus, effi-
ciamur filij Dei: subinfert nunc & causam tanti boni. Dicit enim, Vis discere quid cō
ciliarit nobis hanc adoptionē in filios? Quia uerbum caro factum est. Quādo aūt au-
dieris ꝙ uerbū caro factū est, ne opineris ꝙ à sua natura desliterit, & in carnē uersum
sit. neq; em̄ Deus fuisset, si uersum & alteratū fuisset: sed manens quod erat, factū est
Apollinarius Laodicēsis hereticus. quod nō erat. Apollinarius aūt Laodicenus hinc hęresim excitauit. Dogma em̄ eius
erat, Dn̄m & Deum nostrum non suscepisse perfectam hominis naturam, uidelicet
corpus cum anima rationali: sed carnē solam mentalis & rationalis animæ expertē.
Quid em̄ opus habebat anima, inquit, q̄ habebat deitatem, quæ gubernabat corpus,
sicut nos habemus animam corpus nostrum dirigentem? Habebat autem ansam, ut
existimabatur, ex præsenti dicto, Et uerbum caro factum est. Non em̄, inquit, dixit,
Et factum est homo: sed, caro. & ita nō suscepit animam quæ habet mentem ac ratio
nē, sed carnē absq; mēte & ratione. Ignorabat aūt miserabilis ille ꝙ scriptura plerūq;
à parte totū nominet, utpote cōmemoratura totū hominē, à parte, anima scilicet, ip-
Gen 17. sum nominat: ut, Omnis anima quæ non circuncidit, occidatur. Ecce enim ꝓ eo q̄d
est omnis homo, dicit partē, animā scilicet. Et iterum à carne nominat totū, ut quādo
dicit, Et uidebit omnis caro salutare Dei. Dicere enim uolens omnem hominem, car
Psal.74. nis nomine usus est. Sic & Euangelista pro eo quod est, uerbum homo factum est: di
Luc.3. xit, uerbum caro factum est: à parte totum hominem nominans, ex anima & corpo
re constitutum. Fortassis aūt quia caro à diuina natura alienior est, uolens Euāgelista
significare immensam Dei misericordiam, carnis meminit, ut ineffabilem eius beni B
Gen.3. gnitatem obstupescamus, ꝙ propter nostram salutem, alienum à natura sua, & omni
bus modis peregrinum, carnem dico, assumpserit. Anima enim cognationem quan
dam habet cū Deo, caro aūt nullo modo cōmunicat: & idcirco opinor Euāgelistam
solo carnis nomine usum, nō ꝙ anima expers sit assumptionis, sed ad maioreō stēsio-
nē mirandi & stupēdi sacramēti. Nā si non assumpsisset animā humanam uerbū in-
carnatū, incurabiles adhuc essent animæ nostræ. Nā q̄d nō assumpsit, nō sanauit. Et
q̄ ridiculum, cum anima prior ęgrotarit (illam enim, cum crederet sermonibus serpē
tis, deciperetur q; in paradiso, ut dominam & reginam secuta est manus, & fructū atti
git) si relinqueretur domina, & non assumeretur, nec curaret: assumeretur autem &
sanctificaretur & curaretur caro. Verùm Apolinarius ualeat: nos aūt quando audi-
Scripturæ mos. mus ꝙ uerbum caro factum sit, credimus ꝙ totus homo factus: quandoquidem scri-
pturæ mos est carnem, & animam, ut à parte, totū hominē nominare. Conuincit aūt
Nestorius. & Nestorius ex hoc dicto. Dicebat enim ille ꝙ non Deus uerbum fuerit ille homo
conceptus ex sanctissimis sanguinibus sanctæ uirginis, sed peperit quidem uirgo ho
minem: iste aūt homo gratiam assecutus in omni uirtutum genere, habuerit uerbum
Dei sibi coadunatū, quod potestatem ei dederat cōtra immundos spiritus: atq; ita di
cebat duos filios, unum uirginis Iesum hominem, & alium filium Dei, qui adunatus
quidem fuerit homini inseparabiliter, sed per habitum & gratiam & charitatē, quē ad
modū & in alio uirtutibus pręditо homine. Hæc ille, sua spōte ad ueritatē surdus. Nā
si uoluisset, audiuisset utiq; & beatū Ioannem Euangelistam dicentem, Verbum caro
factū est. Nonne manifestè hic cōuincit. Ipsum enim uerbum factum est homo. Nō
dixit ꝙ inuento homine uirtutibus pręditо, illi se adiunxerit, sed factū est ille ipse ho-
mo. Cōfutant insuper & Eutyches & Valētinus & Manichæus hoc loco. Illi enim di
Eutyches. Valentinus Manichæus xerūt ꝙ apparuerit homo iuxta apparentiā. audiāt igit, Verbū caro factū est, nō dicit
ꝙ apparenter fuerit caro, sed ꝙ fuerit ueritas & substantia, & nō phātasia. Absurdum
† quòd cū filius Dei ueritas sit & dicatur. enim & stultum esset credere † quòd cum sit & dicatur filius Dei, mentiatur incarna
tionem. In hunc se modum mendax phantasia semper ostentat.

Et habitauit in nobis.] Quoniā suprà dixerat, Verbum caro factum est: ut ne quis
suspicetur ꝙ una natura facta sit Christus, ideo subdit: Et habitauit in nobis, ut osten-
dat duas naturas, nostrā scilicet, ac uer bi. Nā sicut alterius naturæ est tabernaculū &

al:e-

A alterius is qui inhabitat in eo: ita & uerbū in nobis habitare dicitur, hoc est in nostra natura, & alterius est naturæ q̃ sit nostra. Confundant̄ Armenij, qui unā colūt naturam. Discimus igitur per, Verbū caro factū est, q̃ ipsum uerbū homo factum est: & cum sit filius Dei, factum est filius mulieris, quæ propriè Deipara dicitur, eo q̃ genuerit Deum in carne. Per hoc autem quod dicit, habitauit in nobis, discimus duas naturas credendas in Christo. Nam etsi unus sit secundum hypostasin, hoc est secundum personam: secundum naturas tamen duo, Deus uidelicet, & homo. Diuina autem natura & humana non fuerint una, etiamsi apud unum uideantur, Christum dico. *Armenij.* *Deipara.*

Et spectauimus gloriā eius, gloriā uelut unigeniti à patre, †plenū gloria et ueritate.] Postq̃ dixit q̃ caro factū sit, subdit nūc, Et spectauimus gloriā eius, cum uidelicet esset in carne. Etenim cum faciē Mosi ex colloquio Dei factā clariorē Israelitę uidere neq̃ uerint, multo magis apostoli nudæ deitatis unigeniti capaces nō fuissent, nisi per carnem apparuisset. Spectauimus aūt gloriā, nō talem qualē habebat Moses, uel cū qua gloria Cherubim & Seraphim prophetæ apparuerunt: sed talem gloriā, qualem decuit esse unigeniti à patre, quæ illi naturaliter inest. Nam uelut, hic non similitudinis, sed confirmationis & determinationis indubitatæ uerbum est: sicut cum regem uidemus cum gloria magna uenientē, dicimus q̃ uelut rex prodeat, hoc est, q̃ uerè sit rex: ita etiam hoc loco intelligere debes, uelut unigeniti, q̃ gloria quam spectauimus, reuera fuerit gloria filij plena gratia & ueritate. Gratia quidem plena, secundum quod sermo eius gratiosus erat, ut sic dicā iuxta Dauid, Diffusa est gratia in labijs tuis. Et Euāgelista, Admirabantur omnes super sermonibus gratię qui procedebant ex ore eius. Et omnibus †sanctis conferebat, prout congruebat eis. Veritate autem plena erat, secundum q̃ ea quæ prophetæ & Moses ipse uel dicebant uel faciebant, figuræ erant per omnia, et quæ Christus faciebat, dicebatq̃, plena erant ueritate, cum esset ipsamet gratia, & ipsamet ueritas, alijsq̃ suppeditaret eam. Vbi aūt spectarūt gloriā illā? Quidam suspicant̄ q̃ fortassis in monte Thabor. Fortassis aūt & hoc uerum est, q̃ nō solū *πλήρης, id est plenū: si ad uerbum referatur.* *Theop. legisse uidet̄ πλήρη, id est plenam, scilicet gloriam.* *Exod. 34.* *Eccl. 10.* *Psal. 44.* *Matt. 7.* *sanitates.* *Matt. 17.*

B in monte, sed etiam in omnibus quæ dicebat & faciebat, spectabant gloriam eius.

Ioannes testatur de ipso, & clamauit dicens: Hic erat de quo dicebam, qui post me uenturus, ante me factus est, quia prior me erat.] Frequenter Ioannis testimoniū assumit Euangelista, non ut Dominū fide dignū faciat ex uerbis serui, sed quia turbæ magnam de Ioanne opinionē habebant, eius gratia in testimoniū Christi assumit Ioannem qui apud illos magnus nominabatur, & super omnes alios esse credebatur. Verbum autem, clamauit, magnam fiduciam & libertatem Ioannis ostendit. Non enim in angulo, sed magna cum libertate clamabat de Christo. Quid autem dicebat? Hic erat de quo dicebam. Ioannes etiam anteq̃ uideret Christum, testificabat̄ de illo: idq̃ singulari Dei uoluntate, ut ne uideatur gratificans personæ Christi, de eo honestiora testari. ideo dicit, de quo dicebā, hoc est, etiam priusq̃ uiderē eum. Qui post me uenturus, manifestè quantum ad natiuitatis tempora. Sex enim mensibus prior fuit præcursor Christi secundum natiuitatem in carne. Hic ante me factus, est hoc est uenerabilior & gloriosior me factus est. Quare? Quia & prior me erat, secundum deitatem. Ariani autem stultè interpretati dictū hoc sunt. Volentes enim demonstrare q̃ filius dei non sit genitus à patre, sed factus sit sicut una aliarum creaturarum, dicunt, Ecce Ioānes testatur de eo, Ante me factus est, hoc est, ante me factus & cōditus est à Deo sicut una creaturarū. Redarguuntur aūt male intelligētes dictū, ex eo quod sequitur. Quę eñ sententia apparet si dicat̄, Hic, Christus scilicet, ante me factus est, hoc est, priusquā ego, cōditus est, eo q̃ prior me fuerit? Omnibus enim modis stultū est dicere q̃ illum creauerit Deus prius, eo q̃ prior me erat: sed contrariū magis dicere oportebat: quia hic prior me est, ideo ante me factus est, hoc est, conditus est. Et hæc quidē Arianorū sunt dicta. Nos aūt orthodoxè intelligimus q̃ qui post me uēturus erat, iuxta natiuitatem in carne ex uirgine: ante me fuit, hoc est gloriosior & dignior me fuit, propter miracula quæ circa ipsum acciderūt in partu, in educatione, in sapientia, & merito hoc. Etenim prior me erat secundū natiuitatē diuinā ex patre, q̃uis post me uenerit secundum aduentum in carne. *Mat. 3.* *Marci 1.* *Lucæ 1.* *Arianorum hæresis.*

Et de plenitudine eius accepimus omnes, & gratiā pro gratia.] Et hæc præcursoris uerba sunt, dicentis de Christo q̃ nos & prophetæ omnes de plenitudine eius accepe

A rimus.

A quidem Iohannem, ut fide dignum, quò testimonium illius, suæ in Christum incredulitati prætexant, si quidē non confessus fuisset illum Christum. Verùm secus euenit, & contra eos testimonium uersum est. Etenim eum, quem pro fideli habebant, inueniunt præclara testari de Christo, & non sibijpsi honorem arrogare.

Et interrogauerunt eum, Quid ergo? Helias es tu? Et dicit, Non sum. Es tu propheta ille? Et respondit, Non. Dixerunt ergo ei, Quis es, ut responsum demus his qui nos miserunt? Quid dicis de teipso? Ait, Ego uox clamantis in deserto, dirigite uiam Domini, sicut dixit Esaias propheta.] Heliam existimabant uenturum ueteri traditione persuasi: unde quærunt num sit Helias, eo φ & uita eius similis erat uitæ Heliæ. Negat igitur & hoc. Propheta ille es tu? Negat hoc etiam, tametsi propheta esset. Et quomodo igitur negat? Quomodo? Quia nō interrogauerunt eum, Propheta es? sed, propheta ille es? facta interrogatione cum articulo, hoc est, propheta ille qui expectabatur, de quo dixit Moses, Prophetam suscitabit uobis Dominus Deus. Non negauit itaq; Ioannes se prophetā esse, sed prophetam illum qui expectabatur. Quia enim audierant Mosen dicentē prophetā suscitandū, sperabāt propter occasiones quasdā hūc futurū illum prophetā. Deinde iterum instāt, Dic nobis, quis es? Tunc respondit eis, Ego uox clamantis in deserto. Ego, inquit, sum, de quo scriptū est, Vox clamātis in deserto. Nisi enim adieceris, de quo scriptū est, absurda quędā uideretur sermonis cōstructio. Quid aūt clamātis? Dirigite uiam Domini. Seruus, inquit, sum, & uias præparo Domino corda uestra. Proinde illa facite recta dolosi uos & obliqui, & facite æqua, ita ut Dominus Christus per uos iter faciat. Post hæc inducit Esaiam testē. Nam cum magnifica dixisset de Christo φ Dominus esset, ipse uerò serui & præconis suscepisset opus, confugit ad prophetam. Fortasis autem quis sic exposuerit, Ego uox clamantis, hoc est, ego sum uox Christi clamātis, id est, ueritatem manifestē annunciantis. Omnes enim qui in lege erant, submisse & humiliter sonabant, utpote qui nondū peruenerant ad tempus euangelicæ ueritatis. Et hæc sanè erat uocis ruditas in Mose,
B quia lex obscura erat, & non manifesta. Christus autem cum sit ueritas ipsa, & annunciet nobis omnia quæ patris, clamās est. ideo Ioānes dicit, Ego sum uox uerbi clamantis, uersans in deserto. Deinde sequitur aliud principiū, Dirigite uiam Domini. Meritò autem dicitur Ioannes uox, eo quòd præcursor erat Christi, sicut & uox uerbū pręcurrit. & ut manifestius dicā, Vox quidē est spiritus inarticulatus, qui à pectore egreditur: quādo aūt lingua articulatur, tunc fit uerbū. Primùm igitur uox, & deinde uerbum. Prior Ioannes, & deinde Christus secundū aduentū in carne. Et baptisma quidem Ioannis non erat articulatū, non enim fiebat in spiritu: Christi uerò articulatum erat. Nihil enim umbrarum uel figurarum continebat, sed fiebat in spiritu.

Et qui missi fuerant, erant ex pharisæis, & interrogauerūt eum ac dixerunt ei, Cur ergo baptizas, si tu non es Christus, neq; Helias, neq; propheta ille?] Postq; per adulationem nō potuerūt eum ad suas partes trahere, atrocioribus & minacibus uerbis terrent, ut diceret quod uolebant, & confiteretur se esse Christū. Quid igitur baptizas? dicentes: Quis tibi hanc dedit authoritatē? Ostenditur aūt ex hoc sermone, illos aliū putasse esse Christum, & alium qui expectabatur prophetam. Dicunt enim, Si tu nō es Christus, neq; propheta ille: alium intelligentes Christum, & alium prophetam illum, malè sentientes. Nam propheta ille, ipse est Christus & Deus noster. Hæc autē omnia dicebant, sicut dixi, ut urgerēt eum φ confiterēt se esse Christū. Immo si uerìora dicere licet, quasi inuidentes eius glorię, eum interrogant. Ideo non quærunt num ipse sit Christus: sed, tu quis es? quasi dicentes, quis es tu, qui tale opus attentas, baptizans & purificans confitentes? Etenim neq; Ioannē apud multos pro Christo haberi Iudæi mihi uelle uidentur, sed ex liuore & inuidia interrogare eum, tu quis es? Maximè igitur maledicti Iudæi, & uerè progenies uiperarum, qui Ioannem quidem baptizantem acceperunt: postquam autem baptizati sunt, ingrati fuerunt.

Respondit eis Ioannes, dicens, Ego baptizo in aqua: sed medius uestrûm stat, quē uos nescitis: ipse est qui post me uenturus est, qui ante me factus est, cuius ego nō sum dignus ut soluam eius corrigiam calceamenti.] Vide & mansuetudinē & ueritatem sancti. Mansuetudinē quidem, eo φ nihil asperum ad eos loquitur, quāuis insolentes essent. Veritatem autem, quia liberrimus testis erat gloriæ Christi, neq; Domini glo-

Esaie 40.

Deut. 18.

Vox, spiritus inarticulatus.

A 2 riam

riam occultabat, ut sibi nobilitatē parceret: sed cōfitebatur, Ego quidē baptizo imperfecto baptismo: nam in sola aqua, non habente peccatorū remissionē, sed præparante ad suscipiendū spirituale baptisma, quod donat remissionē peccatorū. Medius autem uestrûm stat, quē uos nescitis. Nam Dominus multitudini se miscuerat, & ignorabāt quis esset, & unde. Fortasis aūt quispiam dixerit q & alio modo medius steterit inter pharisæos Dominus, sed ignorarint eum. quia eñ uidebant scripturas edidicisse, quibus annunciatus fuit Dominus, medius fuit inter eos, hoc est, in cordibus eorum: sed

1. Tim. 2. ignorabāt eum, tanq̄ non intelligētes scripturas, q̄uis cordibus illas tenerent. Fortassis autem & secundū q mediator Dei & hominum fuit Dominus, medius stetit inter pharisæos, conciliare illos uolens Deo, sed ignorabant eum. Continuè aūt ponit hoc, qui post me uenturus est: ostendens q neq perfectum suum sit baptisma, sed tantum præuiū ad spirituale baptisma. Ante me factus est, hoc est, dignior & gloriosior, in tantum ut ego me nō ausim numerare uel in ultimis eius seruis. Soluere enim calceum, extremi ministerij est. Scio autem me apud sanctorū quendā etiā hanc legisse expositionem: Calceus semper sumitur ad peccatricem carnem, & corruptioni subditam: corrigia autem ut uinculū peccatorū. Igitur Ioannes in alijs quidē qui ad se egrediebātur, & confitebantur, poterat soluere corrigiam peccatorū. Vinculis enim suorū peccatorum constricti ad ipsum egrediebantur. Et per hoc quod uocabat eos ad pœnitētiam, uiam præparauit eis ad hoc ut perfectè corrigiam illam, & calceamentū peccati abijciant: in Christo autem nō inueniens corrigiam, hoc est uinculum peccati, meritò

Esaiæ 53. neq soluit, neq soluere potuit. Quomodo enim soluisset, in quo nō inueniebat? Peccatum enim non fecit, neq inuentus est dolus in ore eius. Calceamentum autem, est aduentus Domini ad nos: corrigia autem eius, modus incarnationis, quo uerbū Dei unitum & quodāmodo colligatū corpori. utiq hunc nodum soluere impossibile est. Quis enim posset soluere, quomodo Deus corpori colligatus sit?

Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans.] Quare dixit q hæc in Bethania facta sint? Vt ostendat magni præconis libertatem, q non in domo, neq in angulo, sed circa Iordanem in media multitudine hæc de Christo præ-

Bethabara. dicauerit. Sciendum autem q exemplaria emendatiora habent, in Bethabara. Bethania enim non trans Iordanem est, sed prope Hierosolymas.

Postero die uidet Ioannes Iesum uenientē ad se, & ait, Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatū mūdi.] Sæpe Dñs uenit ad præcursorem. quare? Vel omnino quādoquidē sicut unus ex multis & ipse à Ioanne baptizatus esset, ne putent quidā q quasi peccatis obnoxius, æqualiter cum alijs baptizatus sit, idcirco iterū uenit, dās Ioanni occasionem corrigēdi hanc opinionē. ideo & Baptista dicit, Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Nam qui tam purus est, ut & aliorū peccata tollere & abolere ualeat, manifestū q nō acceperit ęqualiter cum alijs confessionis baptisma. Exquire aūt diligenter hoc dictū, Ecce agnus ille Dei: quia sermo est ad cupientes & quærentes uidere illū

Esaiæ 16. agnū qui ab Esaia prædictus est. Ecce, inquit, †qui quæris, ille agnus ecce adest. Probabile enim multos in prophetico libro Esaiæ edoctos quæsiuisse quisnam ille agnus esset. Igitur Ioannes demōstrat eum, Non dixit autē, agnus: sed dixit, ille agnus. Nam multi quidā agni, sicut & multi Christi: sed ille est uerus agnus qui à Mose figuratur, et ab Esaia prędicitur. Porrò agnus Dei dicitur Christus, siue q Deus acceperit mortem Christi pro nostra salute, siue q Deus tradiderit illum pro nobis ad mortem: quemadmodum dicere solemus, sacrificium hoc illius est: hoc est, ille sacrificium hoc obtulit. Sic igitur & Dominus dicitur agnus Dei, eo q Deus pater propter charitatē suam erga nos, illum dederit ad mortem. Non dixit autem, qui abstulit peccatū: sed, qui tollit in pręsenti peccata nostra. Quotidie enim tollit peccata nostra, & aliorum quidem per baptismum, aliorum autem per pœnitentiam. Et agni quidem qui in ueteri lege immolabantur, nullius peccatum omnino abolebant: hic autem totius mundi peccatum tollit è medio, & abolet. Quare autem non dixit, peccata, sed peccatum? Fortasse quidem per hoc quòd dicit peccatū, in genere dixit, & de omnibus. Sicut enim dicere solemus, defecit homo, hoc est, omnis humanitas, à Deo: ita & hoc loco dicens peccatum, omnia peccata significauit. Fortaßis autem, quia inobediens fuit homo Deo, & in uarias affectiones incidit: peccatū mūdi, inobedientia fuit, quam è medio

†agnus ille qui quærit

Quare Christus agnus Dei dicatur.

abstulit

A abstulit Dominus, factus obediens usque ad mortem, & contrarium contrario sanans. *Philip. 2.*

Hic est de quo ego dicebam, Post me uenit uir, qui ante me factus est: quia prior me erat.] Superius quidē ijs qui à pharisæis uenerant, Ioannes dicebat, Medius uestrûm stat, quē nescitis, qui ante me factus est: nunc digito ostendit illum, & manifestat ignorantibus, Hic est ille de quo testificabar, inquit pharisæis, quod ante me factus sit, hoc est, dignior me & insignior. Quare? Quia prior me erat. Audi Ari, nō dixit, prior me cōditus est, sed erat. Audi & tu Pauli Samosateni secta, quod nō à Maria esse cœperit Dñs, sed præcursore prior fuerit secundū substantiam suam, quam ante secula habuit, quoniam si, quemadmodū uos nugamini, Dominus à Maria initiū suæ substantiæ assumpsisset, quomodo prior fuisset præcursore? Etenim præcursor manifestè sex mensibus antecessit Dominū iuxta natiuitatem in carne. Vir autem dicitur Dominus, fortassis propter ætatem perfectam, quoniam triginta annorum erat cum baptizaretur. Fortassis aūt quod & omnis animæ uir sit, & ecclesiæ sponsus. Adaptaui enim, inquit Paulus, uos uni uiro ut uirginem castam exhiberetis, Christo scilicet. Dicit igitur præcursor, Ego quidem pronubus & internūcius, ueniet autem post me uir. Nam ego quidē traho animas ad fidem in Christum: ipse autem uir est qui illas sibi adiunget. *Arij & Pauli Samosateni secta confutatur. Lucæ 1. 2. Cor. 11*

Et ego ne nesciebā illum: sed ut manifestetur Israeli, propterea ueni ego in aqua baptizans. Et testatus est Ioannes dicens, Vidi spiritum descendentem specie columbæ de cœlo, & mansit super eum, & ego nescieuram eum: sed hic qui misit me ut baptizarem aqua, ille mihi dixit, Super quē uideris spiritū descendere, & manere super eum, hic est qui baptizat spiritu sancto. Et ego uidi & testatus sum hūc esse filiū Dei.] Quoniam cognatus Domini erat præcursor (dicit enim angelus uirgini: Ecce cognata tua Elizabeth concepit) ut ne quis suspicetur quod propter cognationem præcursor gratificaturus fuerit Domino, & testimoniū de ipso perhibuerit, eius gratia subinde dicit, Et ego nescieueram illum, ita suspicionē tollens: sed dicit, ut manifestetur Israeli, ideo ueni baptizare: ut omnes, inquit, adducant ad fidem in illū, & monstretur populis, nam *Luc. 1.*

B propterea ego baptizo. me enim baptizante concurrunt populi, & cum congregantur, manifestatur eis Christus, qui à me prędicatur, & pręsens præsentibus mōstratur. Nisi enim propter baptismum confluerent, quomodo à Ioanne monstraretur Dominus? Non enim ostiatim obambulabat, ut manu Christū ostenderet, & unicuique monstraret. igitur ea de causa, dicit, ueni baptizare aqua, ut populis propter baptisma conuenientibus à me manifestetur. Hoc autem loco discimus quod miracula pueritiæ Christi conficta sint, & mendacia, composita ab his qui deridere uoluerūt mysteriū. Nam si fuissent uera, quomodo ignotus fuisset Dominus qui hęc faciebat? Neutiquam enim uerisimile fuerit, non fuisse celebrem eum qui talia faciebat miracula. Verùm nō ita est. Non enim antequam baptizaretur, signa fecit, neque cognitus erat. Sed is qui misit me ut baptizarem, ille mihi dixit, Super quem uideris spiritum descendere, ille est qui baptizat spiritu sancto. Ioannes (ut dixit) quò testimonium non suspectum faceret de Christo, testimonium refert ad Deum & ad patrem. Nam ego quidem, inquit, nesciebam illum: pater autem reuelauit mihi hunc in baptismate. Porrò interrogauerit quispiam: si ignorauit illum Ioannes, quomodo Matthæus dicit quod prohibuerit eum, dicens, Ego debeo à te baptizari? Dicendū igitur quod sic intelligi debeat nescieuerā ipsum, ante multum temporis, & ante baptismum nescieuerā illum. Nam in baptismi tempore noui illum. Vel etiam aliter dicendum, quod nouerit quidem illum quod esset Christus: quod autem ille esset qui baptizaret spiritu sancto, tunc didicerit, quādo uidit spiritum descendentem. Dico igitur, quod nescieuerit illum, hoc sibi uelit, quod nescieuerit illum esse qui baptizet spiritu sancto: sciebat tamen eum esse super multos, & ideo secundum Matthæum eum prohibebat, tanquam omnino maiorem eum cognoscens. Postquam aūt spiritus sanctus descendit, manifestius agnouit, & alijs eum prædicauit. Spiritus aūt omnibus apparuit qui aderant, & non soli Ioanni. Cur ergo, dicet quispiam, non crediderunt? Eo quod obtenebratū erat insipiens cor illorum: quia & cum uiderunt eum facientē miracula, non crediderunt. Quidam aūt dicunt quod non omnes uiderint, sed hi qui magis pij erant. Nam quamuis corporaliter descenderit spiritus, uerisimile tamen est nō omnibus apparuisse, sed dignis: quandoquidē & prophetæ multa in sensibili specie uiderunt, sicut Daniel & Ezechiel, quę tamen nullus alius uidit. Et uidi, & testatus sum *Miracula pueritiæ Christi conficta. Obiectio Matt. 3. Dan. 10. Eze. 1. 9. 10.*

quòd hic est filius Dei. Et ubi testatus est Ioannes quòd hic est filius Dei? nusq; enim scriptũ est. Nam agnũ quidẽ dicit, filium autem Dei nusquã. Vnde uerisimile est conijcĩare ꝗ & plura alia prætermissa sint. Non enim omnia conscripta sunt. A

Ioann. 21.

Postero die iterũ stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo, & intuitus Iesum ambulantẽ, dicit, Ecce agnus ille Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentẽ, & sequuti sunt Iesum.] Propter audientiũ ignauiã cogitur Ioannes eadem dicere, ut uel crebro testimonio efficiat aliquid: neq; falsus est. Christo eñ statim duos discipulos obtulit. Nam cum reuera pronubus esset, omnia faciebat, ut humanã naturam sponso adduceret. Ideo & Christus quidẽ tacet, ut sponsus: pronubus autem omnia loquitur. Et Dominus sicut sponsus uenit ad multitudinem. In nuptijs enim non sponsa ad sponsum, sed sponsus ad illam abit, etiam si regis filius sit. Ideo & Dominus naturam nostram desponsaturus, descendit ad eam in terram, & factis nuptijs assumptus in cœlũ, tulit eam in domũ patris. Itaq; cum intuitus esset Iesum Ioannes, hoc est, etiam corporalibus oculis præ se tulisset gaudium quod habebat in Christo † & miraculo; Vide, inquit, agnus ille. At discipuli crebris testimonijs demulsi, sequuti sunt Iesum: non quidem contemnentes Ioannẽ, sed magis obedientes ei, testanti de Christo meliora.

Nuptiarum ritus.

† & admirationem: Ecce,

Conuersus autem Iesus, & conspicatus eos sequentes se, dicit eis, Quid quæritis? Illi autem dicebãt ei, Rabbi (quod dicitur, si quis interpretetur, magister) ubi manes? Dicit eis, Venite & uidete. Venerũt igitur, & uiderũt ubi maneret: & manserũt apud illum die illo. Hora aũt erat quasi decima.] Matthæus quidẽ cum de baptismate narrasset, statim subducit illum in mõtem ad orandũ: at præsens Euangelista relictis ijs quæ ab illo dicta sunt, refert ea quæ post descensum de monte facta sunt. Igitur postq; de monte ubi tentatus fuit, descendit, sequitur discipulorũ Ioannis comitatio & accessus ad Christũ. Opinor ꝗ sermo demonstret ꝗ non debeat aliquis constitui doctor, nisi prius ad fastigiũ cõscenderit uirtutũ (hoc eñ mons significat) & omnẽ deuicerit tentationem, triumphũ de tentatore referens. Sequuntur igitur primùm discipuli, & tũc interrogãt eum ubi maneat. Non enim publicè multis præsentibus, sed seorsim oportebat colloqui, quasi de rebus quibusdã necessarijs. Immo illi nõ priores interrogant, sed Christus ipsos inducit ad interrogandũ. Dicit eñ eis, quid quæritis? nõ tanq; ignorans (quomodo enim ignoraret, qui sciebat corda hominum?) sed ut per interrogationem prouocaret eos ad dicendũ quid uellent. Verisimile enim est eos erubuisse, & reueritos illum cui Ioannes testimonium plus q; de homine dederat. Te autem uelim admirari bonam illorum affectionem erga Christum. Non enim solum sequuti sunt, sed & Rabbi salutant, hoc est, magister, idq; cum nihil adhuc ab illo audissent. Volentes itaq; seorsim aliquid ab eo discere, interrogant ubi maneat. In quiete enim commodius & discitur & auditur. Dominus uerò non dicit eis signum domus: sed, uenite, inquit, & uidete. Hoc autẽ fecit tum ut magis alliciat eos ad sequendũ se, tum ut probet eorum desideriũ num grauentur ex itinere. Nam si frigida mente accessissent, neutiq; ad domum fuissent sequuti. Quomodo aũt Christus alibi dicit ꝗ filius hominis non habeat ubi caput reclinet: hoc autem loco uidetur habere domum? Non hæc inter se dissident. Etenim quando dicit ꝗ non habeat ubi caput reclinet: non dicit ꝗ nullum omnino habeat diuersorium, sed ꝗ non habeat proprium. Si igitur habitasset in domo, non propriam inhabitasset, sed alienã. Non frustra aũt Euangelista assignat tempus, ꝗ fuerit hora quasi decima, sed ut doceat & doctores & discipulos, ꝗ propter nullum tempus studia sua differre debeãt, neq; doctor prætexat aliquid, & dicat ꝗ uespere sit: & discipulus sciat omne tempus esse doctrinæ, nec differendum auditum in crastinum. Hinc autem discimus ꝗ discipuli habebant uentrem minimè oneratum, sed ieiunijs assuetum, eo ꝗ tempus quod alij impendunt in quietem corporis cibis grauati, & non ualentes serio operi intendere, hoc illi insumebant in doctrinam. Ita erant discipuli Ioannis ieiunijs clari. Vide autem obsecro ꝗ Christus conuertit se ad sequentes, & ostendit eis faciem suam. Nisi enim per bonam operationem sequutus fueris Iesum, non peruenies ad contemplationem faciei Domini, neq; ibis ad habitationem eius, hoc est, non peruenies ad illuminationem diuinæ scientiæ nam domus Christi, Lux. Lucem enim, inquit, habitat inaccessam. Propterea nisi quis seipsum purificauerit, & per purificationẽ sequutus fuerit, quomodo scientia illustrabit? B

Matt. 4.

Doctor constitui quis debeat.

Obiectio.

Luce 9.

Omne tempus doctrinæ aptum.

1. Tim. 6.

Erat

A Erat autē Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierāt à Ioanne, & sequuti fuerunt illum. Inuenit hic prior fratrē suum Simonem, & dicit ei, Inuenimus Mesiā, quod est, si interpreteris, Christus Et duxit illum ad Iesum. Intuitus illū Iesus, dixit, Tu es Simon filius Iona, tu uocaberis Cephas, quod interpretari licet, Petrus.] Andreæ quidem nomen profert nobis, sed non alterius. Quidam autem dicūt illum esse Ioannem, qui hæc scribit. Nonnulli autem aiunt φ non fuerit ex nobilioribus aliquis. Præterea nulla utilitas fuerat etiam scire nomen. Cæterū Andreæ mentionē facit, quia & insignior erat, & adducebat suum fratrem. Vide autem, obsecro, quantū amauerit fratrem, & quomodo nō occultauerit ab eo bonū, sed cōmunicarit ei thesaurum, emiseritq́ iucunditatis uocem, Inuenimus, dicens. Et uerisimile est, φ multo tēpore desiderarint & meditati fuerint quærere illum. Neq; simpliciter dicit, Mesiam: sed, mesiam illum: cum articulo, illū ipsum qui propriè est Christus. Vnus enim erat qui ab eis expectabatur, quanuis multi essent Christi, qui & filij Dei appellabant. Adduxit autem illū ad Iesum, non φ tam leuibus esset moribus, ut ad omnem sermonem circunferretur: sed φ feruenti & bono animo susceperat sermones quos ei dixerat frater de Christo. Verisimile enim est φ Andreas plura dixerit ei, & manifestè annunciauerit de Christo, utpote edoctus secretiora quædam, eo φ manserat apud Christum. Quòd si perseuerat quis arguendo facilitatem Petri, discat & hoc non esse scriptum, φ crediderit statim Andreæ, sed φ Andreas duxerit illum ad Iesum, id quod magis solidæ mentis fuerit, & non quouis uento circumactæ. Non enim simpliciter recepit sermonem Andreæ, sed uoluit uidere & Christū, ut si quidem inuenisset quod dignū fide, sequeretur: sin minus, resiliret: & ita duci ad Iesum, non leuis, sed studiosæ mentis indicium erat. Quid igitur Dominus? Prophetando de illo, illi se manifestare incipit. Nam quia prophetiæ non minus φ̄ signa, immo magis hominibus persuaderit, prędicit de Petro, Tu enim, inquit, es Simon filius Iona. deinde & quod futurum, Tu uocaberis Cephas. Nam cum quod præsens est dicitur, etiam futurum credibile fit. *Prophetiæ uis.*

B Non dixit autem, ego te uocabo Petrū, sed uocaberis. Nolebat enim ab initio authoritatem suam indicare, eo quòd nondum firmam in illum fidem haberent. Quamobrem autem agnominat hūc quidem Petrū, illos autem, filios inquam Zebedęi, filios tonitrui? Vt ostendat quòd ipse sit qui & † olim nomina indiderit, & sicut nunc, ita etiam tunc mutauerit nomen Abram in Abraham & Saram in Sarram. Scias autem φ Simon interpretatur obedientia, Ionas uerò columba. Igitur mansuetudinis quæ per columbam significatur, filia est obedientia: & qui habet obedientiam, etiam ipse Petrus efficitur, per obedientiam proficiens ut firmetur in bono. *Mar. 3. Gen. 17. † uetus Testamentū dederit*

Posterò die uoluit Iesus exire in Galilęam & reperit Philippum: & dicit ei, Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida ciuitate Andreę & Petri. Reperit Philippus Nathanael, & dicit ei, De quo scripsit Moses in lege & prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph, Nazarenum.] Andreas quidem pręcursore audito, & Petrus Andrea, secuti sunt Iesum: at Philippus uidetur nullum audiuisse, & statim secutus esse Dominum, dicentem sibi, Sequere me. Vnde hoc igitur, φ ille tam statim credidit? Videtur igitur primùm uox Domini animam illius stimulo quodam charitatis tetigisse. Non enim simpliciter saluatoris uox dicebatur, sed dignos statim flagrare faciebat intrinsecus ad amandū ipsum: sicut & Cleopas dicit, Nonne cor nostrū ardēs erat in nobis cum loqueretur nobis in uia? Deinde aūt Philippus, eò φ solicitū cor habebat, & multum meditabatur scripta Mosis, expectabatq́ semper Christū, statim simul atq; uidit, credidit: propterea etiam dicit, inuenimus Iesum: quo ostendit φ semper quæsiuerit. Fortasis aūt & à Petro & Andrea de Christo didicit. Etenim uerisimile est colloquutos illos ei, qui ex eadē patria erat, & narrasse de Christo: id quod & Euāgelista uidet insinuare per hoc quod dicit, Erat aūt Philippus à ciuitate Andreæ & Petri. Parua autem fuit ista ciuitas, quę pagus rectius diceret: unde & digna miraculo Christi uirtus, φ ab his qui nullum afferebant fructum, præcipuos discipulos elegerit. Igitur neque Philippus apud se bonum hoc retinet, sed cōmunicat & Nathanaeli: & quia legis peritus erat Nathanael, ad legem & prophetas ipsum mittit Philippus, quia diligenter legem meditabatur. Porrò filium dicit Ioseph Dominum, quia eius filius putabatur: & Nazarenum illum appellat, quamuis proprie à Betheem fuit, in qua natus, sed *Christum cur mox uocati discipuli sequebantur. Lucæ 24.*

in Nazareth educatus fuit. At quoniam natiuitas eius multis incognita erat, manife- A
sta autem educatio, à Nazareth eum nominat, utpote illic enutritum.

Et dixit ei Nathanael, A' Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni, & uide. Vidit Iesus Nathanael uenientem ad se, & dicit de eo, Ecce uerus Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, et dixit ei, Priusq; te Philippus uocaret, cum esses sub ficu, uidebā te.] Philippus quidem Iesum Nazarenum dicebat, Nathanael autem, utpote in lege diligentior, cognoscebat ex scripturis q; à Bethleem oportebat uenire Christum: & propterea dicit, A' Nazareth potest esse aliquid boni? Philippus uerò inquit, Veni & uide: sciens q; si gustaret uerba Christi, non esset discessurus. Porrò laudatur à Christo Nathanael, utpote uerus Israelita. non enim ad gratiam neq; ad odium loquebatur. Non enim uerba illa sunt incredulæ, sed diligentis & in lege uersatæ mentis, quæ sciebat quòd Christus non à Nazareth, sed Bethleē ueniret. Quid igitur Nathanael? num laudibus † remissior fit? Minimè, sed urget, manifestius & euidentius quiddam discere uolens. Ideo & interrogat, Vnde me nosti? At Christus dicēdo ei quæ nullus alius sciebat præterq; ipse & Philippus, quòd solus & locutus esset & fecisset, detegit & suam deitatē. Nam Philippus solus & nullo præsente sub ficu locutus erat Nathanaeli, quæ sanè omnia Christus etiā absens cognoscebat. Proinde & dicit, Cum esses sub ficu, uidi te. Priusquā autem appropiaret Philippus, dixit Dominus de Nathanaele. ut ne quis suspicetur quòd Philippus Christo dixerit de ficu, & alijs quæ locutus sit cum Nathanaele. Vnde Nathanael agnito Domino, fatetur eum filium Dei. audi enim quid dicat.

† stultè intumescit?

Respōdit Nathanael, & ait ei, Rabbi, tu es ille filius Dei, tu es ille rex Israel. Respōdit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, uidebā te sub ficu, credis: maiora his uidebis. Et dicit ei, Amē amē dico uobis, posthac uidebitis cœlū apertū, & angelos Dei ascendētes & descendentes super filiū hominis.] Maximè potēs est prophetia, & efficacior miraculis ad alliciendū quosdam ad fidem. Dæmones enim etiam possunt miracula simulare, & apparenter facere: præscientiam autem futurorū, & prædictionem euidentem B nullus habet neq; angelus, & quanto minus dæmones? Ideo & Nathanaelē Dñs attraxit dicens ei locum, & quòd locutus esset ei Philippus, & q; uerè esset Israelita. Nathanael igitur auditis illis sentire cœpit magnitudinē Domini, quantū tunc possibile erat, & fatetur illum filium Dei. Veruntamē quāuis filiū Dei fateatur, nō tamen sicut Petrus. Nam Petrus quidem confessus est filiū Dei ut Deū uerū, ideo & beatus prædicatur, & Ecclesia ei concreditur. Nathanael uerò ut hominē nudū quidē eum fatetur, gratia aūt propter uirtutē adoptatū in filium Dei: & hoc manifestū ex eo quod subditur, Tu es ille rex Israel. Vides q; nondum uenerat ad perfectam cognitionē ueræ deitatis unigeniti. Etenim quasi amicū Dei, & quasi regē Israel eum credit esse. q; si uerè eum Deū esset cōfessus, nō dixisset eum regē Israel, sed regē uniuersi. Vnde nō prædicatur beatus, sicut Petrus: & Dñs corrigens eum, & inducens ad cognoscendū quiddam dignum sua deitate, Videbitis, inquit, angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis. Ne enim, inquit, suspiceris nudum hominē, sed Dominū angelorum. cui enim angeli ministrāt, is utiq; nō fuerit purus homo, sed uerus Deus. Porrò hęc in cruce & ascensione euenerūt. Nam & ante tempus passionis angelus de cœlo cōfortauit eum, & in sepulchro uisi sunt angeli, & in assumptione, sicut Lucas prodit. Sunt qui per ficum legem intellexerunt, quasi fructū habentē ad tempus dulcem, asperitate autem legaliū obseruationū, & difficultate mandatorū quasi folijs obtectā. Dicunt igitur q; Nathanaelē Dominus uiderit, & intellectum eius illustrarit, quāuis adhuc sub lege esset. Tu & hoc scias, si quid & hæc arrident, q; Nathanaelē Dominus uidit adhuc sub lege existentē, hoc est, intra legē, & profunda legis scrutantē. Nam si nō esset scrutatus profunda legis, neutiq; uidisset eum Dominus. Scias autem et hoc, q; Galilæa interpretatur deuolubilis. Exuit igitur Dominus in deuolubilē huius mūdi regionem, uel etiam humanā naturā: & nos sub ficu sumus, hoc est, peccato dulci, cui etiam non parū amaritudinis adest propter pœnitudinē & iudicia secutura. Sicut misericors uidet ac eligit eos qui fatent ipsum filium Dei, & regē eius Israel qui uidet Deum. Et si quidem studiū adhibuerimus, & maioribus nos dignabitur spectaculis, & uidebimus angelos ascendentes quidem ad summitatem cognitionis Dei: descendentes

Prophetia maximè potens allicere quosdam ad fidem.

Matt. 16.

Luc. 22. 24.

Act. 1.

Galilæa.

A dentes uerò iterum, incognibilem eius substantiam deprehendere non ualentes. Vel aliter, Ascendit quis, quādo uersatur in sermonibus de deitate unigeniti: descendit autem, quando tractare gaudet sermones de incarnatione & descensu in infernum.

CAPVT II.

ET die tertia factæ sunt nuptiæ in Cana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus ac discipuli eius ad nuptias. Et cum defecisset uinum, dicit mater Iesu ad eum, Vinum non habent. Dicit ei Iesus, Quid mihi & tibi est mulier? Nōdum uenit hora mea.] Vocant ad nuptias Dominū, nō q uiderint miracula, uel aliud quiddā magnū: sed simpliciter uocant ut notū. unde hoc significans Euangelista, dicit, Erat autē mater Iesu & fratres eius ibi. Igitur sicut illam & fratres, ita & Iesum uocauerunt. Affuit autem ipse, & uocationem non repulit, quia non respexit ad domū dignam, sed ad utilitatem & beneficia nostra. Nam qui nō dedignatus est fieri seruus, multo magis nō dedignatus est uenire ad nuptias. Exhortatur autem illum mater ut faciat miraculum, quę magnā de ipsius potestate sumpserat opinionem tam ob conceptionem, q̄ ob partum. Omnia enim conseruabat in corde suo, & ex illis cogitabat filium aliquid posse supra hominem. Neq; enim mater eius ut oraret eum ad faciendum aliquod miraculū, ex alio quod prius uiderat facere, inducta est. Nam cum puer esset, nullum fecit miraculum: quia si fecisset, notus fuisset omnibus. Audiuerat item mater de testimonijs Ioannis, quæ de ipso erat testatus, uidebatq; iam & discipulos ipsum sequentes: & ex his omnibus coniectabat uirtutem filij. At ille increpat eam, non absurdè. dicit enim, si non adest uinum, oportet illos ipsos quibus deest, accedere & rogare, & nō te matrem. Nam quando hortantur à domesticis, scandalum fit uidentibus. quando autem hi rogant qui opus habent, suspicione res caret. Cæterùm dicens, Nōdum uenit hora mea, non uult q obnoxius sit necessitatibus temporum, uel horas obseruet (quomodo enim hoc dicere possemus de factore temporum & seculorum?) sed q omnia tempore congruo operetur. Igitur quoniam adhuc incognitus erat, & occultus multis, & nondum omnes habebat discipulos, & neq; hi qui B in nuptijs erant, eum agnoscebant (nam alioquin ipsi accessissent, & rogassent pro uino) quia hæc omnia ita se habebant, Nondum (inquit) uenit hora mea, hoc est, opportunum tempus nondum adest. At hic adhuc urget Arij furor, qui monstrare nititur Dominum horis & temporibus subditū. Disce igitur ô maledicte, q si fuisset horis & temporibus subiectus, quomodo postea fecisset miraculum? Oportebat enim secundū sermonem tuum, quandoquidē seruiret horis & temporibus, nondū autem uenisset hora eius, ut nō posset miracula facere: sed miraculum fecit, non igitur seruit horis. Vide autem, oro, quomodo nō usq; ad finem, neq; per omnia resistit matri, sed cum eam parum perstrinxisset, iterum preces eius implet, honorās illam; & nobis dat formam reuerentiæ erga parentes.

Luce 2.

Dicit mater eius ministris, Quodcunq; dixerit uobis, facite. Erant autem ibi hydrię lapideæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulę metretas binas ac ternas. Dicit eis Iesus, Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usq; ad summum. Et dicit eis, Haurite nunc, & ferte architriclino: & tulerunt.] Ministris dicit mater, Quicquid dixerit uobis, facite. atq; ita cum maior fieret petitio, quumq; accessissent & illi, ac petissent: ut monstretur q non infirmitatis fuerit repulsa, sed ne uideretur accurrere & festinare ad miraculorum operationem propter ostentationem & uanam gloriam. Lapideæ autem hydriæ ad purificationem Iudæorum aderant. Iudæi enim fermè singulis horis abluebantur, & sic comedebant: ut si tetigissent leprosum, uel mortuum, uel rem habuissent cum muliere, se lauabant, quasi immūdi forent. Et cum Palæstina inaquosa sit, nec ubiq; inueniantur fontes, implebant semper hydrias aqua, ut nō currerent ad flumina, si quando immūdi fierent. Non temere igitur dixit, secundū purificationem Iudęorum. Sed ne infidelium quidam suspicarentur q mansissent in ea † uindemiæ quæda reliquiæ, & dein aqua infusa & mixta, uinum deinde tenuissimum factū sit, ostendit q nunquam illa fuerint uini receptacula. Iam, num potuit etiam absq; eo quòd impleretur hydria aqua, creare uinum ex nihilo? Potuit quidem, sed sæpe obest magnitudo ne miracula creditu sint facilia. Interim hoc accedit, ut testes miraculi fiant ministri, qui aquā infuderant hydrijs. Insuper ut discamus q ipse sit

Palæstina inaquosa.

† fecis

ipse sit ille qui & in uite liquorẽ aquæ in uinum conuertat. Iubet autem ministros ꝙ A
architriclino gustandum exhibeant. Non immeritò, sed ut ne suspicentur quidam ut
ebriorum conuentus fuerit, quorum gustus corruptus esset, & qui ebrietatis uitio exi
stimarunt aquam uinum. Ne igitur locum haberet talis suspicio, iubet gustandũ, da-
ri architriclino, qui sobrius erat. Etenim hi quibus tale concreditũ est ministeriũ, ma-
gis sobrij sunt, ut eorum iussu omnia quæ illic geruntur, ordinatè fiant & composité.

Adhortatio Theophylacti, & moralis expositio. Cæterùm oremus ut hæc in nobis quoq; impleantur etiam nunc: nempe ut fiant nu-
ptiæ, hoc est, coniunctio Dei cum anima nostra, quandiu sumus in Cana Galilææ, lo
co inquam inferioris huius & deuolubilis mundi, eius qui rotatur, & rotat alia. Nu-
ptiæ illæ non fiunt sine præsentia Christi, & suæ matris, & discipulorum eius. Nisi e-
nim quis crediderit in Christũ, qui natus est ex Maria uirgine, & locutus est per Apo
stolos, quomodo coniunget Deo? Sciamus igitur quid miraculi operetur Dominus
in talibus nuptijs, & in tali coniunctione Dei ad animã. Aquam in uinum conuertit,
& sex nostras lapideas hydrias implet. Per aquam tu quidem intellexeris dissolutionẽ
nostram & mollitiem in uita ac doctrina: per hydrias uerò sex, quinq; sensus per quos
in operibus labimur: & sextam hydriam, rationalem uim, per quam in doctrinis peri
clitamur. Itaq; Dominus noster Iesus Christus, uerbum inquã euangelicum, nostros
sensus, siue in uirtute practica, siue contemplatiua, si quid in eis aqueũ est & resolutũ,
in uinum conuertit sapidũ, & lætificans uitam & sermonẽ: atq; ita implentur hydriæ
nostræ bono hoc poculo: sensus scilicet, ne in operatiua ui labamur: & ratio, ne in pra
ua incidamus dogmata. Obserua autem ꝙ & lapideæ hydriæ propter purificationem
Iudæorum stabant illic. Nam Iudas quidem dicitur confesio: purificatur autem qui
pœnitet, per quinq; sensus quibus prius peccarat. Oculus malè uiderat, sed oculus ite-
rum lacrymas in confesione profundit, atq; ita seruit purgationi. Audiuit auris uerba
meretricia, sed iterum se inclinat ad uerba oris Dei, ita & in alijs sensibus. Sic & ratio-
nalis uirtus in dogmatibus peccat, sed iterũ mundat priorem malitiam quando ad pia
dogmata redit. Cæterùm lapideæ hydriæ ideo sunt, uel ꝙ ex terra formati sumus, uel B
Galat. 1. ꝙ solida receptacula talis uini esse oporteat, & nusquam futilia. Lapidea hydria erat
Pauli rationalis uis, etiam quando persequebatur. Zelator enim erat paternarũ tradi
tionum super omnes coætaneos & quando prædicabat, tantam enim uim uerbi ha-
Act. 14. bebat, ut à Lycaonibus Mercurius crederetur, utpote dux uerbi.

Postquã autem gustasset architriclinus aquã in uinũ uersam, neq; sciret unde esset,
sed ministri sciebant qui hauserant aquam, uocat sponsum, & dicit ei, Omnis homo
primo loco bonũ uinum ponit, & cum inebriati fuerint tunc id quod deterius est. Tu
seruasti bonũ uinum usq; ad hoc tẽpus? Architriclinus nõ ministros, sed spõsum in-
terrogat: quare? Omnino iuxta diuinã prouidentiã. Nam si ministros interrogasset,
utiq; miraculũ reuelassent, & nullus eis credidisset. Initium enim erat signorũ, & nul-
lus adhuc opinionẽ talem habebat de Christo: atq; ita ministris narrantibus miraculũ
hoc, nullus credidisset. Igitur postquam & alia signa ostensa sunt, credibile & hoc fu-
turũ erat, & paulatim ministri omnibus hoc enarrãtes, fideles habiti fuerunt. Idcirco
ordinauit Dominus ne ministri interrogarent, sed sponsus. Porrò nõ simpliciter fecit
uinum, sed & optimũ. Hæc enim quæ per miracula Christi facta, multo meliora his
sunt quæ per naturã fiunt. Et ꝙ aqua factũ sit uinum, testes sunt ministri qui hauserãt
aquam. ꝙ uerò optimum fuerit, architriclinus testatus est: quæ sanè omnia procedẽte
tempore prædicata, credibiliora atq; facta sunt audientibus. Potes autem intelligere &
uinum quidem sermonẽ euangelicũ, aquam aũt omnia quæ ante Euangeliũ, quæ li-
quidiora & insipidiora erant, & ad illius perfectionem nõ peruenientia: & ut aliquid
Varias dedit Deus homini leges. Gen. 1. 9. 17 Exod. 19. & 20. exempli gratia dicã, Dominus homini uarias leges dedit, unam in paradiso, secundã
tempore Noe, tertiam sub Abraham, nempe circuncisionẽ, quartã per Mosen, quin-
tam per Prophetas. Omnes igitur illę si conferantur cum Euangelij euidentia & uir-
tute, aqueæ sunt, si quis eas simpliciter & ad literã intelligat. Quod si quis spiritu ince-
dit, & intelligit absondita, inueniet aquam mutatam in uinum. Nam quæ simplici-
ter dicuntur, & ad literam intelliguntur, multis omnino aqua sunt: qui autem spiritua-
† bibendũ liter dijudicat, inueniet uinum optimum, postea † habendum & seruandum à sponso
Christo: quandoquidem & in extremis temporibus monstratum est Euangelium.

Hoc

A Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galileæ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.] Quòd Dominus signa operari cœperit post baptismum, & prius quidem diximus: uidetur autem & hoc signum primò fecisse. dicit enim, Hoc fecit initium signorum. At dicet quis, quòd licet fuerit initium signorum, non tamen omnium, sed eorum quæ in Cana Galilææ. Nam cum plura ibi fecerit signa, hoc tamē primū fuit. Et hæc quidem illi dixerint: nos autem quàm uis multa habeamus ad monstrandum quòd initium fuerit omnium signorum (etenim cum dicit, manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius: indicat quòd ante hoc nō fecerit miraculum aliud, ab illo enim manifestauit gloriam suam) attamen nō refert siue hoc siue aliud fuerit prius. Quomodo autem manifestauit gloriā suam? Non multi interfuerunt, neq; coram populo fuit factum. Verùm quidem nō tunc, sed postea miraculum hoc audituri erant omnes, unde usq; in hunc diem celebratur, & in occulto non est. Quòd autem & discipuli eius crediderint in eum, ita intellige, quòd fidem ampliorem & firmiorem acceperint. quia & prius quidem crediderant, sed non tam firmiter. *Signum in Cana, an absolutè primū fuerit.*

Post hæc descendit Capernaū ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius. & ibi manserunt nō multis diebus. Et in propinquo erat pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam, & reperit in templo eos qui uendebant boues & oues & columbas, & nummularios sedentes. Et cum fecisset flagellum è funiculis, omnes eiecit de templo, oues simul ac boues, & nummulariorum effudit æs, mensasq; subuertit: & ijs qui columbas uendebant, dixit, Auferte ista hinc, nec facite domū patris mei domū mercatus. Recordati uerò sunt discipuli eius quod scriptū est, Zelus domus tuæ exedit me.] Descendit in Capernaum Dominus, non alterius usus gratia, quàm ut matrem suam illic residere faceret, ut ne illā ubiq; post se traheret. Quoniam enim ad nuptias uenerant in Cana, nuptijs habitis abducit matrē in domū suam in Capernaū. Manifestum autem quòd propter hanc causam descenderit in Capernaū, ex eo quòd neq; multis illic manebat diebus, neq; miraculū illic faciebat. Increduli enim erant eius ciuitatis *Psal. 68.* *Matt. 11.*

B uiri, ideo & alio loco Dominus eam miseram esse dicit. Quod autem dicit Euangelista fuisse prope pascha, ostendit quòd non ante multos dies paschæ fuerit baptizatus. Porrò ubi ascendit in Hierusalē, rem fecit magnæ authoritatis. Vendentes enim oues & boues eiecit. Iam quòd factū hoc & Matthæus cōmemorat, scias quòd non semel hoc Christus fecerit. sed hoc quod Matthæus cōmemorat, fecit prope tempus passionis, quod autem apud Ioannem, in exordio signorum, idcirco hoc loco minus asperè dixit, Ne feceritis domum patris mei, domum mercatus. initium enim signorū adhuc erat, & nondū tanta signorū ostensorū erat authoritas. Illic autem apud Matthæū dicit, Non facite, inquit, speluncam latronū. Manifestè enim illos latrones nominauit, quòd ex iniustis modis lucrum facerent. Quando enim quis ex eo quod parui precij est, multū precij petijt, & à pauperibus fortasis & uiduis lucrum corradit, sicut fermè solent hi qui necessaria uenditant, quid aliud quàm opus latronis facit, ex calamitatibus aliorū lucra cōportans? Et quare illos è templo eijcit? Nō immeritò. Quia enim in sabbato sanaturus erat, & soluturus legem: ut ne uideatur cōtrarius Deo, corrigit hoc loco opinionē illam. Neq; enim tantū zelū propter domū ostendens, spreuisset Deum, Dominū domus. Non enim simpliceter eijcit, sed & flagello plexo percutit, & subuertit mensas, & æs, hoc est pecuniam nummulariorū, effundit. Et opus periculosum attentans, nō se in periculum coniecisset pro domo Dei, soluens legem Dei ut aduersarius: sed omnino ut filius Dei, & æqualem habens potestatē patri, qui legem de sabbato statuerat. Ideo autem nō dixit domum Dei, sed domum patris mei, ostendens quòd potestatē habeat sicut filius patris omniū. Nummularij aūt, qui & collybistæ, sunt hi qui parua numismata uendunt, Collybos eīn apud Græcos minutū numisma est, quod Romani nummū uocant. Multi aūt ex pontificibus in hunc modum peccant. Nam & ipsi negociatores uendūt boues in Ecclesia: hoc est, quàm præstātes sunt in uerbo doctrinę, nō iuuant, sed tradunt his qui affligere uolūt. Insuper & oues, hoc est, simpliciorē & cōmunem populū: & columbas, hoc est spiritualia dona uendūt, & maiores dignitates conferūt his qui plura dant: quos Dominus eijcit è tēplo, indignos iudicās sacerdotio. At hæc si quis æs & nummū, hoc est, & sermonē & dogma uendat, & fortasis cum sit doctor, nō annunciet uerbum, nisi lucrum habeat, etiam eius mensam subuertit Dominus. *Lucæ 19.* *Matt. 21.* *Christus nō semel emētes et uendentes è tēplo eiecit.* *Pontificum peccatum.* *In doctores quęstuarios.*

A festo, sed non firma illorū fides erat, ad tempus enim attendebant Christo, non ut Deo,
sed ut homini qui Deo afflabatur: ac iterū a fide illa contemptibili excidebant. Nam ꝙ
tales fuerint, manifestū ex sequentibus. Iesus enim ipse, inquit, nō credebat se eis, neq;
omnia dogmata, ut his qui uere credunt, concredebat. Scrutator enim est cordium, & *Hiere. 17.*
scit quid sit in homine. Non enim ignorat quales sint cogitationes in singulis homini- *Psal. 93.*
bus. Fermè & Nicodemus talis erat, qui & ipse credebat Iesu, & uidetur pro Domino
contra Iudæos loqui, ꝙ oporteat cum scrutatione & examine condemnari illum: sed
post crucem multum officij & liberalitatis in sepultura exhibuit. Cæterùm quia non ut *Nicodemus*
oportebat, credulus erat, & adhuc infirmitate Iudaica tenebatur, nocte quidem uenit *non perfe-*
ad Iesum, propter timorem Iudæorum. Magistrum autem ipsum uocat, quasi purum *ctè credidit*
hominem, talem enim opinionem de eo cōceperat. iccirco & subdit, Nullus potest ta-
lia facere, nisi Deus sit cū eo. Vides ꝙ sicut ad prophetā & hominem dilectum à Deo,
accedit ad Iesum. Quid igitur Dominus? Nō arguit, neq; dicit, Quare igitur ad magi-
strum qui à Deo missus est, uenisti nocte? quare non fidenter & publicè accedis? Nihil
horum dicit, sed lætè ei de diuinis & sublimibus disserit. Nota autem quòd quanuis
Christus multa fecerit miracula, nullum tamen illorum narrat Euangelista, uel quòd ab
alijs traduntur Euangelistis, uel quòd maiora sint ꝗ quæ particulatim recenseantur.
Respondit Iesus, & dixit ei, Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit supernè, non
potest uidere regnum Dei.] Videntur uerba quæ à saluatore dicta, nihil alludere ad ea
quæ à Nicodemo dicta: at si quis rectè peruiderit, ualde congruere inueniet. Quando
quidem Nicodemus humilem de Christo habebat opinionem, nempe quòd magister
esset, ac Deus esset cum illo, dicit ei Dominus, Meritò ita de me sentis, nondum enim
natus es supernè, hoc est, à Deo spirituali natiuitate, sed carnalis es: & cognitio quam
de me habes, nō est spiritualis, sed animalis, & humana. Ego autem dico tibi, quòd nisi
tu, & quisquis alius fuerit, supernè & ex Deo nati fueritis, & piam & dignam de me opi
nionem habueritis, extra regnum cœlorum estis. Natiuitas enim per baptismū, illumi
B nationem præbens animę, regnum Dei, hoc est, unigenitū illius filium, uidere, hoc est,
intelligere dat. Nam sicut Dei sapientia filius est, ita & regnum quoq; Dei dicitur. Hoc
sanè regnum nemo uidet, hoc est, intelligit, ô Nicodeme, nisi natus fuerit à Deo: atque
ita etiam tu, quoniam nondum natus es spiritualiter, proptcrea non uides me regnum
Dei, sicut oportet, sed humilem opinionem de me habes.

Dicit ad eum Nicodemus, Quomodo potest homo nasci, quum sit senex? Num po
test in uentrem matris suæ iterum introire, ac renasci? Respondit Iesus, Amen amen di
co tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnū Dei.] Au-
diens Nicodemus doctrinam plus ꝗ humanam, stupescit, & passus humanum quid-
dam interrogat, quomodo potest? id quod incredulitatis est signum. Vbi enim fides *Nota incre*
non est, illic quæritur, quomodo hoc, & quare hoc? propterea ridicula Nicodemi uer- *dulorū uer*
ba apparent. Neq; enim intellexit spiritualem natiuitatem, sed mentionem corporalis *ba.*
uentris facit. Postquàm enim audiuit, nisi quis ἄνωθεν, è supernis fuerit natus, existima- *ἄνωθεν.*
uit ἄνωθεν ab initio, & denuò, atque tale quippiam dici, nisi quis ab initio & denuò na-
scatur: & propterea dicit, Quomodo potest is qui senex est, denuò intrare in uterum
matris suæ? Nam duo illum faciebant perplexum, natiuitas scilicet spiritualis, & re-
gnum. Neq; enim nomen regni cœlorum auditū erat aliquando apud Iudæos. Nunc
igitur de natiuitate dubitat. propterea & Christus ei manifestius spiritualis natiuitatis
modū reuelat, Nisi quis nascat̃, dicens, ex aqua & spiritu. Homo cum ex duobus con-
stet, ex corpore & anima, habet natiuitatis quoq; duplicem modum. Aqua enim si uisi
biliter accipiatur, ad corporis ptinet purificationē: spiritus uerò inuisibiliter cōcurrens,
ad inuisibilis animæ regenerationē pertinet. Quod si rogas, quō aqua potest generare?
Interrogabo & ego, quomodo semen & ipsum aquosum existens, potest in hominem
transformari? Igitur sicut in corporali semine totum est gratię diuinę, ita & in baptisma
te aqua subdita est, & spiritus omnia operatur, & inuocatio per preces, immo Dei præ
sentia. Symbola enim sepulturæ & resurrectionis in aqua illa perficiuntur. Tres mer- *Trinæ mer-*
siones, triduanæ sepulturæ symbola sunt: deinde regreditur homo, sicut Dominus, ful- *sionis sym-*
gidior & clarior, incorruptionis ferens indumēta, qui in aqua corruptionē summersit. *bolum.*

Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Ne ad-

miréris quod dixi, Oportet uos nasci è supernis. Spiritus ubi uult spirat, & uocē eius audis, **A**
sed nescis unde ueniat, & quò uadat. Sic est omnis qui natus est ex spiritu.] Abducens Dominus Nicodemum à carnali natiuitate, dicit, Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est, hoc est, spiritualis est homo, qui natus est per baptismum. Per spiritum enim, spiritualem intelligere debes. Neque spiritus diuinus fit baptizatus, sed cum adoptionem filiorū in spiritu, & gratiam & honorem susceperit, spiritualis esse meretur. Videns autem Nicodemum adhuc perturbari, dicit: Ne mireris, deinde sensibili exemplo docere eum tentat. Spiritus enim (inquit) ubi uult, spirat. A uento, inquit, disce maiora. Ventus enim, quem hoc loco spiritum uocat, ubi uult, flat: & sonum eius audis, & ignoras tamen unde feratur, Nequit enim comprehendi uel prohiberi. Naturali enim potestate fertur in aliquem locū incertum. Cæterum ubi uult, inquit, nō quod uentus uoluntatē habeat, (sed (ut dixi) à natura indita illi potestas quæ prohiberi nequit ostendit. Si igit̃ uentū, qui spiritus est sensibus subiectus, ignoras quo modo & quò spiret, quomodo regenerationē à diuino spiritu curiosius inquiris? Si hic spiritus cōprehendi nequit, multo minus sancti spiritus gratia legibus naturæ subdet.
Macedonius. Confundat Macedonius, spiritum oppugnator, & qui antecessit illū Eunomius. Ille enim seruū facit spiritū, cuius audierit hoc loco quod uentus quò uult, spirat. multo igitur magis
Eunomius. spiritus sanctus liberiorem habet motionem, & quò uult, & sicut uult, operabit̃. Eunomius uerò in illo ipso peccans, & creaturam dixit spiritum, & in tantam peruenit peruicaciam, quasi cognosceret Deum sicut ipse seipsum. Audiat igitur quòd neque uenti impetum neque finem sciat. Quomodo igitur Dei substantiam cognoscet impostor?

Respondit Nicodemus, & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es ille magister Israelis, & hæc ignoras? Amen amē dico tibi, quod scimus, loquimur: & quod uidimus, testamur: & testimoniū nostrum nō accipitis. Si terrena dixi uobis, & non creditis: quomodo si dixero uobis cœlestia, credituri estis?] Nicodemus adhuc in Iudaica imperfectione subsistit: propterea iterū rogat, quomodo possunt hęc fieri? Ideo & Dñs monstrans ei quod propter imperfectionē ita loqui, dicit, Tu cū sis doctor in Isra- **B**
Gen. 1. 2. rael, si recordatus fueris miraculorū quæ in ueteri testamento tradūt̃ de formatione ho
Exo. 7. 8. 9. 14. minis, & alia, quomodo formatus sit, quomodo ex latere uxor, quomodo prodigia in Aegypto, quō in mari rubro, quomodo sterilis pepererit, & similia: si hęc considerares
1. Reg. 1. 2. sicut doctor in Israel, nō discredetes his quę nūc dico. Veruntamen ego quidem quod scio, dico: & quod uidi, hoc est clarè cognoui. Neque enim corporalem uisionē significat cum dicit, uidimus: sed cognitionē certissimā. At uos testimoniū nostrū, hoc est, meum, nō accipitis. Hæc aūt dicit Dñs nō ad Nicodemū, sed ad genus Iudæorum, qui usque ad finem increduli fuerunt. Igitur si terrena dixi uobis, & non creditis, hoc est, si de generatione quæ est in baptismo, dixi uobis, & non recepistis, sed interrogastis dicentes,
Baptismum cur Dominus terrenā dixerit natiuitatem Quomodo? Terrenam autem hanc natiuitatem nominat, quòd super terram facta sit in beneficium hominum. quanuis enim cœlestis sit secundū gratiam & honorem, at baptizamur cum super terram sumus. Si igitur de hac terrena natiuitate dicens, inueni uos incredulos: de supercœlesti natiuitate, quæ ineffabilis, qua unigenitus filius à patre natus est, cum audieritis, quomodo credetis? Quidam autem per terrenum intellexerunt similitudinem de uento: ita ut quod dicitur, sic se habeat, Si exemplum à terrenis dedi uobis, & neque sic persuasi estis, quomodo poteritis superiora discere?

Et nullus ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis, qui est in cœlis.] Neque hoc uidet̃ cum his quę precesserūt, rectè cōtexi. At si quis diligenter mentem Domini inspexerit, apparebūt etiā illa bene cohærere cū superioribus. Quia enim magistrū Dominum & prophetā nominabat Nicodemus: Ne putes me, inquit, quasi prophetā qui de terra est, à Deo missum doctorē, sed è supernis me scias descēdisse ut filiū, non & à terra esse. Nullus igitur prophetarum ascendit in cœlum, nisi ego solus ascensurus, qui & descendi. Filiū autem hominis cū audieris descendisse de cœlo, ne existi-
Apollinaris. mes quod caro è cœlo descēderit. Hoc enim Apollinarius docuit, quòd Christus habuerit corpus de cœlo, quod per uirginem transierit quasi per canalem. Verùm quia una hy-
Vna hypostasis in Christo. postasis, hoc est, una persona Christus, ex duabus naturis constituta est, ideo omnia quæ sunt hominis, dicuntur de uerbo: & iterum ea quæ sunt uerbi, attribuuntur homini, Sic & hoc loco quoque filius hominis dicit̃ descendere de cœlo, eo quòd una sit persona,

A sona, & una hypostasis. Deinde ut ne cum audieris, qui descendit, putes quòd non sit in cœlo, dicit, Is qui est in cœlo. Noli enim suspicari me propterea non esse illic, quia descendi: sed & hic adsum corporaliter, & illic sedeo cum patre ut Deus.

Et sicut Moses exaltauit serpentem in eremo, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat uitam æternam.] Postq; dixit de regeneratione per baptismum, nunc dicit de beneficio quod per crucem nobis factum est. Crux enim & mors author nobis fit gratiæ quæ per baptismum data est, siquidem cum baptizamur, mortem Domini repræsentamus. Non dicit autem manifeste, crucifigendus sum: sed meminit serpentis, & ueteris historiæ. Interim docens uetera cognata nouis, & unū esse legislatorem ueteris & noui testamenti: tametsi Marcion & Manichæus, & reliqua id genus hæreticorum cohors, uetus rejciant, dicentes ipsum à malo opifice esse conditum. Docet item, cum Iudæi uidentes ærei serpentis imaginem, mortem effugerint: multo magis nos ad crucifixum respicientes & credentes, animæ mortem effugituros. Vide autem, oro, figuram, & confer cum ueritate. Illic serpentis similitudo, formam quidem habet bestiæ, uenenum autem nō habet. Ita et hoc loco homo Dominus, sed à peccati ueneno liber, in similitudine carnis peccati uenit, hoc est, in similitudine carnis peccato obnoxiæ, quæ minimè caro peccati esset. Et tunc quidem uidentes euadebant mortem corporis: nunc autem qui uident, mortem animæ. Tunc quidē suspensus, serpentium ictus sanabat: nunc autem spiritualis draconis plagas curat Christus. Exaltatum autem audiens, intellige quidem & suspensum esse. In summo enim suspensus est, ut & aerem sanctificaret, qui terram sanctificarat in illa ambulando. Intellige a tem quid sit glorificari. Nam reuera gloria Christi, crux fuit. Per hoc enim quo usus est condēnari, condēnauit huius mūdi principē. ut clarius dicā, Adā iustè mortuus est, peccarat enim: Dominus iniustè mortuus est, non enim peccarat. Igitur usq; ad crucifixionem Domini iustè præualuit hominibus mors. Quia autem absq; peccato inuentus est Christus, quid igitur in illo iuris habebat diabolus, ut occideret ipsum? atq;
B ita quia iniustè mortuus est, uicit eum à quo occisus est: & sic liberauit Adamum à morte, quæ illi iustè inferebatur, utpote ei qui peccarat. Et aliter, Duo fuerunt quæ dominiū habebant in humanum genus: uoluptas, & tristitia. A duobus autem illis inuictus repertus est Dominus. Nam assumpserat quidem illū in montem, tentans per uoluptatē: & cum experiretur hac uia uinci non posse, maiorem postea machinam, tristitiam scilicet, adhibuit, ut saltem per illam deuinceret: & propterea commouit omnes contra illum: discipulos, ut negarent: milites, ut illuderent: prætereuntes, ut blasphemarent: & in summa Iudæos, ut crucifigerent: & sic quoq; inuictum comperit. Non enim potuit crucis dolor efficere ut crucifigentes haberet odio, sed diligebat eos, & pro eis orabat, dicens, Ne statuas illis pater peccatum hoc. Vides quomodo uicerit per hoc ipsum, per quod uidebatur uictus esse. Sic igitur exaltatio & gloria eius, crux fuit.

Sic enim Deus dilexit mundū, ut filiū suū unigenitū daret, ut omnis qui credit in eū, nō pereat, sed habeat uitam æternam. Non enim misit Deus filium suum in mundū ut condemnet mundū: sed ut seruetur mundus per eum.] Mira Dei erga mundum dilectio, & tanta, ut non dederit uel prophetam, uel angelū, sed filium suum, atq; illum unigenitum. Angelū si quidem dedisset, nō erat res parua, eò q; angelus quidem minister eius fidelis & seruus, nos autem inimici & apostatæ: nunc autem dato filio, quanto excellentiorem dedit charitatem? Item si multos habens filios, unum dedisset, & hoc maximum fuisset, nunc uerò unigenitum dedit. Igitur bonitas dignè laudanda est. Ariani autem dicunt q; unigenitus dicatur eo q; solus ipse factus sit & conditus à Deo, omnia autem alia ab illo. Quibus simpliciter respondemus, Si quidē unigenitus dictus fuisset, † cum non esset filius, haberet rationem impudens uestrum commentum: at nunc cum non solum unigenitus, sed & filius dicatur, non permittit sic intelligere, sed uult illum solum ex patre natum. Vide aūt, oro, quòd sicut suprà dixit filiū hominis descendisse de cœlo, quāuis nō descenderit caro de cœlo, sed propter unā personā & unā hypostasin, ea quæ Dei sunt, attribuit homini: ita & hoc loco, ea quæ hominis sunt, attribuit uerbo Deo. Dedit enim (inquit) Deus filiū suum in mortem: quāuis impassibilis permāserit Deus: attamen quia unus & idem fuit per hypostasin, & qui uerbū Dei, & homo qui pro nobis patiens, filius dicitur datus esse, in quantum & uerè passus, non in

Num. 21.
Marcion.
Manichæus
Crux, gloria Christi.
Matt. 4.
Matt. 26.
Luc. 23.
1. Ioan. 4.
Ariani.
† nec addidicum esset filius.
Vicißim quæ sunt naturæ humanæ, diuinæ tribuuntur in Christo: & quæ diuinæ, humanæ

B 2 sua

ſua natura,ſed in ſua carne. Quod autem lucrum,dari filium? O magnũ,& ſupra huma A
nam mentem,ut omnis qui credit in illum,duo illa lucretur:unum quidem, quòd non
Vetus lex. perit:alterum,quòd uitam habet, atq; uitam æternam. Vetus enim lex promittebat e-
Euangeliũ. os qui in illa Deo placebant,implendos longitudine dierum:Euangelium autem non
temporariam uitam largitur,ſed æternã & indiſſolubilem. Quia enim duo ſunt aduen
tus Christi,& ille qui fuit,& ille qui uenturus eſt:de priore aduentu dicit,q non miſſus
ſit filius ut condemnet mundum(quia ſi propter hoc ueniſſet,condemnati fuiſſent uti-
Rom.3. que omnes.omnes enim peccauerunt,ſicut & Paulus dicit) ſed primùm ad hoc uenit,
ut mundum ſeruaret,atq; hæc intentio eius fuit:per accidens autem iudicat eos qui nõ
Exod.20. crediderunt. Lex enim Moſaica præceſſit,ut reprehenderet peccatum,& condemna-
Deut.5.17. ret præuaricantes. Nulli enim ignoſcit,ſed ſimul atq; inuenerit peccantem in aliquo,
32. pœnam infert. Itaq; primus aduentus non propter iudicium factus,niſi per accidens,
iudicans eos qui non crediderunt, qui iam iudicati ſunt. Secundus uerò erit ut omnes
iudicet,& unicuiq; ſecundum opera ſua faciat.

Qui credit in filium,non iudicatur:qui uerò non credit,iam iudicatus eſt, quia non
credidit in nomen unigeniti filij Dei. Hæc eſt autem condemnatio, q lux uenit in mũ
dum,& dilexerunt homines magis tenebras q̃ lucem. Erant enim eorum opera mala.
Omnis enim qui mala agit,odit lucem:nec uenit ad lucem,ne arguantur opera ipſius.
Qui autem operatur ueritatem, uenit ad lucem, ut conſpicua fiant facta ipſius, quòd
Immũdus ui per Deum ſint facta.]Quid eſt,qui credit in filium,non iudicatur? Nunquid ſi immun
ta,non uerè dam egerit uitam,nõ iudicatur? maximè quidem. nõ enim uerè fideles ſunt eiuſmodi,
fidelis eſt. ut Paulus dicit. Deum enim,inquit,fatentur ſe ſcire,operibus autem negant. Verunta-
Ad Tit.1. men hoc loco dicit,quòd propter ipſum credere nõ iudicatur: dabit autem pœnas gra
ues malorum operum:propter incredulitatem autem quam non habet,non punietur.
ſemel enim credidit.at qui non credidit,iam iudicatus eſt. Quomodo? Primùm quidẽ
Increduli- quoniam & ipſa incredulitas condemnatio eſt. Eſſe enim extra lucem, per ſe maximũ
tas eſt con- ſupplicium eſt. Deinde quamuis non hic gehennæ traditus ſit, ſed congregauit hic fu- B
demnatio. turi ſupplicij occaſiones, ſicut & homicida, tametſi non ſententia iudicis condemne-
Gen.3. tur,natura tamen rei condemnatus eſt. Et Adam die quo comedit de ligno, mortuus
eſt:& q̃uis uiueret,ſententia tamen & natura rei mortuus fuit. Omnis igitur incredu-
lus condemnatus eſt,quòd hinc migrans mox ſupplicio tradendus eſt, & non in iudi-
Pſal.1. ciũ producendus:iuxta illud, Non reſurgent impij in iudicio. Indigni enim habentur
ut rationem dent impij,ſicut & diabolus. In iudicium igitur non reſurgent, ſed in com
Ioann.12. demnationẽ. Ita & in Euangelio dicit Dñs q princeps huius mũdi iam iudicatus ſit,nõ
ſolũ q ipſe nõ crediderit,ſed q & Iudã proditorem fecerit,& alijs perditionis fuerit au-
thor. Quãuis aũt Dñs in parabolis adducat puniẽdos quaſi eos à quibus ſumatur ratio,
Quatenus ne mireris. Primũ quidẽ eo ipſo,quia parabolæ ſunt ea quæ dicunt,nõ oportet oĩa quę
parabolæ aſ in parabolis dicuntur,quaſi canones ac leges aſſumere. In die enim illo unuſquiſq; cõ-
ſumendæ. ſcientiã habens pro iudicio quod falli nequeat, nõ opus habebit alio q reprehẽdat, ſed
ſemetipſum quiſq; confutabit,ac abibit. Deinde Dñs nõ inducit incredulos quòd me-
reantur ut rationẽ reddãt:ſed credentes quidẽ,at immiſericordes. Nos aũt de impijs &
incredulis loquimur. Aliud aũt eſt impius ac infidelis: & aliud immiſericors & pecca-
tor. Hoc eſt iudiciũ,q̄a lux uenit in mundũ. Oſtẽdit hoc loco infideles omni excuſatio
ne deſtitutos. Iſta enim cõdemnatio eſt,inq̄t,q̄a uenit ad eos lux,& neq; ſic ad illam ac
ceſſerũt. Non enim in hoc ſolo peccarũt,q ipſi nõ quæſiuerũt lucẽ,ſed hoc peſſimũ eſt,
quòd lux ad illos uenit, & illã non ſuſceperunt: propterea & condemnati ſunt. Nam
ſiquidẽ nõ ueniſſet lux,potuiſſent homines prætexere ignoraſſe ſe quid eſſet bonũ: ue
rùm quia uenit quidẽ Deus uerbũ, deditq; uerbum ſuum ut illuminaret, non ſuſcepe-
runt aũt illi,omni excuſatione poſthac carent. Vt autem nullus dicat, Nemo præfert te
nebras luci,ponit cauſam propter quam tenebris adhæſerint homines. Erant enim,in
Quid exi- quit,opera illorum mala. Quia enim Chriſtianiſmus non ſolum recta dogmata, ſed &
gat Chriſtia honeſtam uitam exigit:ipſi autem uoluerunt luto peccati inuolui,ideo nolunt impro-
niſmus. bi ad lucem Chriſtianiſmi uenire, & ſe meis ſubijcere legibus. Porrò qui facit uerita-
tem,& cõtendit & aſpirat ad uitam quę Deo placeat,is ad Chriſtianiſmum ueluti ad lu
cem accedit, quò magis in bono proficiat, & appareant eius opera ſecundum Deum
facta.

A facta. Qui talis est cũ fide recta, & uitã quoq; honestam instituit, lucetq; omnibus hominibus, in illo glorificat̃ Deus. Et ita Gentilibus incredulitatis causa facta est immunditia uitæ. Sed fortè dixerit quis, Quid igitur? non sunt & Christiani improbi, & Gentiles honestæ uitæ? Fateor & ipse quidem improbos Christianos: at bonos Gentiles inueniri non asseuerauerim. Et natura quidem mansueti & boni reperiuntur quidã, sed nõ uirtute. Nam exercitatione & meditatione boni nullus inuenietur: & quamuis boni quidam habiti sint, omnia tamen ad uanã gloriam fecerunt. Qui autem operat̃ propter gloriam, & non propter bonũ ipsum, siquãdo tẽpus inuenerit, malis indulgebit cõcupiscentijs. Nam si apud nos & interminatio gehennæ, & omne aliud studiũ, & uitæ innumerabiliũ sanctorũ uix conseruant homines in uirtute: quo pacto nugæ Gentiliũ illos in bono cõtinebunt? Magna quoq; res fuerit, si non & pessimos reddiderint.

Post hæc uenit Iesus & discipuli eius in terrã Iudæã, & illic morabatur cũ eis, ac baptizabat. Baptizabat aũt & Ioannes in Aenon iuxta Salim: quia aquæ multæ erant illic, & ueniebant ac baptizabantur. Nondum enim coniectus fuerat Ioannes in carcerem.] Erat Iesus Hierosolymis usq; ad festum paschę: & postq; illud præterijt, exiuit in terram Iudæam, & prope Iordanem uersabatur, ubi multi conueniebant. Non quærebat autem populosa loca propter inanem gloriam, uel ostentationem: sed cupiebat pluribus suam bonitatem communicare, & usui esse: quoniam & eam ob causam ad festũ ascenderat, utpote plurimis profuturus doctrina & miraculis. Audiens autem quòd baptizarit, ne putes quòd per se baptizarit, sed per discipulos. hoc enim discipulorum opus, in magistrum refert Euangelista. Nam in progressu idem hic euangelista dicit q; Iesus non baptizãrit, sed discipuli eius. Sed quęris, Quare nõ ipse baptizauit? disce. Preoccupans dixit Ioannes, Ille uos baptizabit spiritu sanctọ. Spiritus autem sanctus nondum erat datus, eo q; nondũ tẽpus erat. Igit̃ si baptizasset, uel absq; spiritu baptizasset: & quid igitur præstabat Ioãne? Vel dedisset spiritum, atq; ante tempus, sed id indignũ Deo, qui in tempore facit omnia. Quod aũt tempus dandi spiritũ? Tempus post assum-

Cur Christus ipse nõ baptizarit.
Infrà 4.
Matth. 3.

B ptionem. Oportebat enim ut humana natura Deo patri demonstraretur à peccato immunis in Christo Iesu: atq; ita Deo nobis reconciliato spiritus tanq; opulenta quædã liberalitas mitteretur. Proinde discipuli Iesu baptizabant, ut plures ad saluatoris doctrinam adducerent. Vnde & his baptizãtibus, etiã Ioannes baptizabat, & non cessabat, duo bona faciens. Vnũ quidẽ, quia ad se uenientes de Christo loquens ad illum adducebat. Alterũ uerò, quia curabat ne discipuli sui in maiorem zelũ & contentionẽ prouocarentur. si enim cessasset baptizare, quid non fecissent discipuli eius, alioqui maiore inuidia Christum persequentes? Nam cum sæpe clamarit, & primas semper Christo tribuerit, non persuasit eis ut accederent ad illum: in quantam ergo inuidiam impulisset, si cessasset baptizare? Idcirco & Christus tunc maximè cœpit prædicare, quando Ioannes inclusus est, propter inuidiã discipulorũ Baptistæ. Opinor autem permissam Ioannis mortem maturari, ut omnis populus paratus ad Christum transiret, & non diuiderent̃ sententię de Christo & Ioanne. Baptizant igitur discipuli Christi baptismo qui nihil habebat amplius quàm baptismus Ioãnis. ambo enim imperfecti, & nondum habentes spiritum, eademq; utriq; causa, ut adducantur ad Christum baptizandi.

Opinio Theophylacti super morte Ioannis.

Orta autem est quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et uenerunt ad Ioannem, & dixerunt ei, Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce is baptizat, & omnes ueniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit, Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datũ è cœlo.] Facta est quæstio de baptismate aduersus Iudæũ quendã contendentibus discipulis Ioannis. Nã Iudęus quidem præferebat baptisma discipulorũ Christi: discipuli aũt Ioannis baptisma sui magistri. Cum ergo de purificatione, hoc est baptismo, quæsitum esset, accedunt ad magistrum suum, & incipiunt obiter uellicare eũ, dicẽtes: Rabbi, qui erat tecum, qui in ordine erat discipulorũ, ut à te discessit, baptizat: cui tu testimonium dedisti. hoc est, quẽ baptizasti, quem tu clarum fecisti: eadem nunc audet quæ tu. Sed & aliud: ad te nulli nũc ueniunt, ad illum uerò omnes. Omnes, inquit, ueniũt ad eum, contempto te. Ioannes autem uolens eos terrere, & ostendere quòd pugnent contra Deum, prohibẽtes Christum, & abstrahentes à glorificatione eius, dicit, Non potest homo à se quicq; accipere, &c. Nam nisi supernè (inquit) datum esset, neutiq; creuisset is, cui inuidetis: & ita in

A igitur missum esse, quasi radiũ intellige eum à sole nẽpe patre ipsum missum esse. Nonne & ita dicere solemus, φ sol radios emiserit, hoc est, miserit in terrã, & nusquã radium alterius substantiæ dicimus esse, uel posteriorem q̃ sol? Sic quoq; & filium missum esse à spirituali sole, scilicet patre huic mundo, ueluti deradiationem, & radium, & lumen, & qualitercunq; (quantum cõgruit) uocare illum uolueris. Non intempestiuũ autem fuerit hoc loco dicere quomodo habeat filius spiritum, & quomodo dicatur spiritus filij. Dicit enim & Apostolus, Spiritum filij sui in corda uestra misit, clamantem, Abba pater. Et iterum, Si autem quis spiritũ Christi non habuerit, hic non est eius. Sanè Latini malè hæc exponentes, & minus rectè intelligentes, dicunt φ spiritus etiam ex filio procedat. Nos autem hoc quidem primũ dicimus ad eos, φ aliud sit esse ex quopiam, & aliud esse cuiusdam: ut spiritus est quidem spiritus filij absq; dubio, & ab omni scriptura approbatum: cæterũ esse ex filio, nulla scriptura testatur, ut ne duo principia spiritus introducamus patrem & filiũ. Profectò, inquiunt: nam & insipirauit discipulis, & dixit, Accipite spiritum sanctum. O desipientiã. Si tunc dedit discipulis spiritum quando insufflauit, quomodo postea dixit eis, Accipietis uirtutem superuenientis spiritus sancti super uos, non post multos hos dies: uel quomodo in pentecoste credimus factũ descensum spiritus, siquidem in uespera diei resurrectionis dedit illum: tunc enim inspirauit. At hæc quidem ualde ridicula. Manifestum enim φ tunc illis spiritũ sanctum non dederit, sed donum unum spiritus sancti, remissionem scilicet peccati. statim enim subdit, Quorum remiseritis peccata. Habet autem spiritum filius substantialiter, ut consubstantialem sibi, non à quo operationem recipiat, sicut prophetæ. Dicitur autem spiritus esse filij secundũ φ ueritas est filius, & ueritas & sapientia. Spiritus aũt sanctus, & ueritatis & fortitudinis & sapientię spiritus ab Esaia describitur. Et aliter, quia per filiũ hominibus datur propterea filij dicitur. Crede igitur tu spiritum à patre quidem proficisci, per filium autem dari creaturæ, atq; hic sit tibi canon orthodoxæ doctrinæ.

Galat. 4. *Rom. 8.* *Spiritũ sanctum à filio procedere negat Theophylactus cum Græcis antiqs. Nũc autem omnes confitemur, Qui à patre filioq; procedit.* *Ioan. 20.* *Act. 1.* *Esaiæ 11.*

Pater diligit filium, & omnia dedit illi in manu. Qui credit in filium, habet uitã æternam: qui autem incredulus est filio, non uidebit uitam, sed ira Dei manet super eum.]

B Postquam dixit de Christo sublimia, nunc iterum humilia loquitur, sermonem auditoribus attemperans, ut capi possit. Ideo dicit, Pater diligit filium, quasi de homine quodam admirabili loquens. Et omnia dedit in manu filij iuxta humanitatem. Si autem & secundum diuinitatem, quid hoc? Dedit pater omnia filio ratione naturæ, sed non gratię. quoniam enim & esse à patre habet, meritò & omnia dicitur à patre habere. Habet igitur omnia filius, tam quę in cœlo, q̃ quę in terra. Dominatur enim omnibus, etiamsi quidam nolint. Postea uerò in secundo aduentu, quando omne genu flectetur ei, perfectum omnium accipiet dominiũ: quando malitia non ultrà habebit uirtutem, sed inefficax manens ostendet naturam boni à principio omnibus inditam, & omnia continentem. Qui credit in filium, habet uitam æternam in ipso. †illam dico Christũ, qui uerè uita est. In ipso enim uiuimus & mouemur. Qui autem incredulus est, non uidebit uitam. Nam qui sponte recessit à uita, quo pacto habebit eam quę est Christus? sicut & Paulus inquit, Quando Christus manifestabitur uita nostra, tunc & nos qui ad malitiã mortui & immobiles facti, manifestabimur in gloria. Sed ira Dei manet super illũ, nõ dixit φ maneat illum, sed super illum, ostendens φ nunquam ab eo recedat. ut ne mortem credas temporalem, dicit quòd maneat super eum qui incredulus fuerit, & perpetuum erit supplicium. Per omnia autem uerba hæc inducit Baptista, & compellit auditores omnes ad fidem Christi. Non enim in uanum hæc dixit, sed suos discipulos & alios omnes instruit ne inuideant Christo, sed ut Deo auscultent.

†ipsum *Act. 17.* *Coloss. 3.*

CAPVT IIII.

VT ergo cognouit Dominus audisse pharisæos quòd Iesus plures discipulos faceret ac baptizaret quàm Ioannes: quanquã Iesus ipse non baptizaret, sed discipuli eius, reliquit Iudæam terram. & abijt iterum in Galilæam. Oportebat aũt eum transire per Samariam.] Misericors Dominus semel propter nos incarnatus, omnia ad nostrã salutem facit. Deniq; & nunc cum audisset φ pharisæi de gloria ipsius audiuerint, & sciret contra ipsum ad inuidiã concitandos, secedit in Galilæam: duo nos docens: Vnum quidem, ut parcamus inimicis, & omni modo tentemus non dare eis occasionẽ scandali uel inuidiæ. Alterũ, ne injciamus nos in tentationem insipienter & inutiliter, sed

secedamus ad tempus, donec insania resideat. Quamuis autem potens sit cohibere in A uidentes sibi, etiam si impetu quodam nunc urgerent: non tamen hoc egit ne uideretur phantasticum habere corpus. si enim sæpe per medium illorum exijsset, quid non dixissent Phantasiodocitæ, Manichæi inquam, & Valentiniani & Eutychiani? Insinuans autem Euangelista inuidiam pronam esse ad calumniam, dicit, quamuis Iesus non baptizarit, inuidi tamen uolentes concitare pharisæos contra Christum, calumniabantur eum quasi baptizasset. Oportebat autem ipsum transire per Samariam. Veluti obiter & non destinato itinere Samaritanos adibat. Vide enim quòd non dixerit, oportebat ipsum abire in Samariam, sed, transire per Samariam. Volebat enim occasionem omnem calumniæ Iudæis excindere, ut dicere nō possint quòd relictis eis con cesserit ad gentes, quas abominabantur. Quando autem abegerunt eum, tunc accessit ad gentiles, & neq; tunc ex proposito, sed obiter.

Gen. 48. Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sychar, iuxta prædiū quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob.] Operæprecium fuerit dicere unde Samaritani originem duxerint, & unde appellationem illam sortiti fuerint. Somor enim Esaie 7. mons uocabatur ab eo à quo possidebatur: sicut & Esaias dicit, Et caput Somor Ephraim. Qui autem ad montem illum habitabant, primùm non uocabantur Samari- 4. Reg. 17. tani, sed Israelitæ dicebantur. Cum autem offendissent Deum, traditi sunt uarijs temporibus Assyrijs. Tandem Assyrijs cum defectionē meditarentur, superuenit, tenuitq; captiuos, & non ultrà in suam regionem abire permisit, suspicans iterum defecturos: sed illos quidem transtulit in Babylonios & Medos. Samariam autem gentibus ex diuersis locis congregatis coloniam dedit. Porrò cum hæc facta essent, Deus monstrare uolens barbaris quòd nō propter impotentiam, sed propter peccata illis Iudæos ser uire fecerit, immisit leones in eos qui in Samaria habitabanr barbaros, qui illos perdebant omnes. Rex uerò cum hoc audisset, misit ad quosdam ex senioribus Iudæis, & rogauit quid faciendum ut non ultrà leones perdant eos qui in Samaria barbaros. Illi autem enarrabant Deum Israel suspicere locū illum, & nō sinere habitare illic eos qui B sua legitima ignorent. Igitur si curæ sibi sinr barbari qui illic, mittat Iudæos sacerdotes qui Dei legitima barbaris tradant, & sic placent Deum. Obtemperat illis rex, & mittit sacerdotem quendam traditurū his qui in Samaria barbaris legem Dei. At illi non omnes libros receperunt, sed tantum quinq; libros Mosi, Genesim, Exodum, Leuiticum, Numeros, & Deuteronomium: neq; perfectè ab impietate discesserunt, & posterioribus quidem temporibus abstiterunt ab idolorum cultu, deumq; coluerunt. Itaq; Iudæi à captiuitate regressi, æmulabantur illos, utpote Assyrios genere, & à monte Samarita Abraham Chaldæus. nos uocabant. Illi uerò Abraham & Iacob progenitores suos nominabant: quoniam Abraham Chaldæus fuerat: & Iacob propter fontem quem illic habuerat, proprius illorum putabatur. At Iudæi cum Gentibus alijs etiam istos abominabātur: unde & Do Ioan. 8. mino opprobrantes dicebant, Samaritanus es. Et ipse discipulis suis dicebat, In ciuita- Mat. 10. tem Samaritanā ne intraueritis. Quare autem Euangelista de loco Iacob & fonte tam diligenter differit? Primùm quidem, ut quando audieris dicentem mulierem, Pater noster Iacob dedit nobis fontem illum, ne mireris. locus enim ille erat Sycima, ubi filij Ia- Gen. 34. cob Symeon & Leui grauem illam cædem cōmiserunt eo q; sororem illorū Dinam op presserat Sycimorum princeps. Insuper & hoc discimus, eo q; Euangelista nobis narrat ea quæ de fonte & loco, q; etiā olim reiecti fuerint propter peccata sua, & cū offendissent Deum, gentes illorū loca possederint: & quæ patriarchæ propter suā in Deū fidem possederāt, ea illi propter impietatē amiserunt: & ita nihil nouū si & nunc Genti- Prædium Iacob Sycima. les pro Iudæis in regnum cœlorum sint introducti. Prædium autem quod dedit Iacob Ioseph, Sycima dicebatur. quoniam enim filij Iacob Sycimitas perdiderant, & ciuitatem desolauerant: eam utpote desolatam pater in hæreditatem filio Ioseph dedit.

Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic super fontem. Hora erat fermè sexta, uenit mulier Samaritana, ut hauriret aquam. dicit ei Iesus, Da mihi quod bibam. nam discipuli eius abierant in ciuitatē ut cibos emerent.] Fatigatum Dominū ex itinere narrās Quàm Dominus à fastu alienus. Euangelista, ostendit nobis Dominū à fastu & rerū abundantia alienum fuisse. Nō enim iumentis utebaī ad iter, sed pedes ibat, instruens etiā nos nō multis opus habere. Insuper dicit & ipsum incedere strenuè, & nō ignauiter. Ex quo discimus & nos, ut cū constan-

A constantia & diligentia faciamus opus Dei. Quòd autem sedebat sic, significat simpliciter, & ut fortè obueniebat, & nō super sede, sed simpliciter uidelicet super pauimento, resocillans corpus, & apud fontem se recreans. Deinde & aliā causam inducit quare sederit apud fontem. Erat enim tempus meridianum. Hora enim (inquit) erat quasi sexta: atq; etiam propter horæ calorem opus habebat refrigerio, & recreatione. Vel aliter dicit, ut ne quis reprehenderit Dominum, quomodo cum præcepisset discipulis ut ne uiam gentium ingrederentur, ipse ad Samaritanos uenerit: idcirco dicit quòd sedens in loco propter fatigationem fuerit, & quòd colloquium cum muliere rationabilem habuerit causam, sitim scilicet. Quoniam enim sitiebat, cōsequenter humano more indigebat & potu. Quærenti autem occurrit mulier, anima discendi auida. Quid igitur opus erat facto? Repelleretne mulierem adeò studiosam, colloquentē & sitientem ea de quibus dubitabat, ut audiret? absit: Non fuisset hoc diuinæ misericordię. Vide autem oro & ex hoc quàm procul à fastu fuerit Dominus. Solus enim relinquitur in uia, cum discipuli abiuissent in ciuitatem ut emerent alimenta. Vsqueadeò enim nullam curam uentris agebant, ut quo tempore fermè omnes à prandio dormiunt, illi cibos emerent, & panes duntaxat: ut & nos discamus uarietatem ciborum paruifacere. Vide obsecro & diligentiam Euangelistæ. neq; enim dixit affirmatiuè, hora erat sexta, sed ut minus à ueritate excidat, fermè sexta, inquit, securum faciens sermonem.

Dicit illi mulier Samaritana, Quomodo tu Iudæus cum sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim cōmercium habent Iudæi cum Samaritanis. Respondit Iesus, & dixit ei, Si scires donū Dei, & quis sit qui dicit tibi, da mihi quod bibā, tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam uiuam. Dicit ei mulier, Domine, neq; quo haurias habes, & puteus profundus est: unde ergo habes aquam illam uiuam?] Ab habitu & ueste forsitan, & alia corporis forma, & colloquio ipso existimauit Samaritana Iudæum esse Dominum, ideo & ad ipsum dicit, Quomodo tu Iudæus cum sis, &c. Vide autem quomodo circumspecta fuerit mulier. Nam si cauere oportebat, Dominum o-

B portebat, non illam. non enim dixit quod Samaritani consuetudinem nō habent cum Iudæis, sed Iudæi non habent consuetudinem cum Samaritanis. Attamen neq; sic tacet, sed existimans Dominum rem illicitam facere, corrigit quod præter legem fiebat. Christus aūt non prius manifestat se, q̄ uirtus mulieris monstretur. Postquā aūt indicata est mulieris uirtus, & q; tam circumspecta & diligens esset, tunc tandem incipit loqui cum ea de sublimibus. Si scires enim (inquit) donum Dei, hoc est, si cognosceres quid donet Deus, nempe æterna & incorruptibilia: scires autem & me, q; cum Deus sim, ut possim hæc tibi dare: tu quæsiuisses utiq;, & accepisses aquā uiuam. Gratiam autem spiritus sancti aquam dicit esse, propterea q; purificat, & multum refrigerij præbet suscipientibus. Porrò aquā dicit non stantem, qualis est in puteis & lacubus, putris & corrupta: sed uiuā, hoc est, scaturientē, & quæ moueatur. Nam gratia spiritus semper agilem ad bonum facit animā, ascensiones semper disponentem. Talem aquā bibit Paulus uiuentem, & semper mobilem, cum obliuisceretur eorum quæ post se, & ad anteriora se extenderet. Dicit ei mulier, Domine. Vides quomodo statim ab humili cogitatu desistens, magnū ei honorem attribuat, Dominū uocando? Neq; enim in profundū uerborum Christi uenerat. Nam aliter quidē ille dicit, aliter aūt illa intelligit uerba de aqua.

Gratia spiritus sancti, aqua uiua. Psal. 83. Philip. 3.

Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteū, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respondit Iesus, & dixit ei, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterū. quisquis aūt biberit ex aqua quam ego dabo ei, nō sitiet in æternū: sed aqua quā ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in uitā æternā. Dicit illi mulier, Domine, da mihi istam aquam, ut non sitiam, neq; ueniam huc ad hauriendum.] Patrem suū facit Iacob, se intrudens in nobilitatem Iudaicam. Vide autem obsecro prudentiā mulieris, quomodo statim à uarietate aquarū ratiocinatur, & dantium uarietatem. Dicit enim, Si talem aquam daturus es, omnino maior es patre Iacob, qui nobis dedit hanc aquā. Quòd autem ipse ex eo bibit, laus est bonitatis aquæ. tantum enim placuit fons ille patriarchæ, ut & ipse biberit, & filij eius. Quòd autem & pecora eius biberint, indicium est copiæ aquarum. Non enim solum dulcis est aqua, & ita dulcis, ut & Iacob ex ea biberit: sed & larga, & sic larga, ut suffecerit multitudini pecorum patriarchæ Iacob. Cum aūt diceret mulier, num tu maior es patre nostro? Dominus quidem manifestè

non dicit, profectò maior sum, ut non uideatur arrogans esse, cũ nondum aliquod specimen suæ uirtutis exhibuisset: hoc tamen parat per ea quæ dicit. dicit enim, Qui bibit ex hac aqua, iterum sitiet: qui autem ex mea bibit, non sitiet in æternum. Atq; ita si miraris Iacob qui dedit aquam talem, multo magis admirari oportet eum qui præbet longè meliorem aquã. quam enim ego do, fons fit aquæ, quæ indies magis ac magis multiplicatur. Non enim q̃ parum accipiunt sancti à Deo, ita usq; ad finem seruant, sed semina quidem & initia accipiunt boni per gratiam, insumunt autem & ipsi, ac crescere faciunt: id quod per parabolam talentorum significat Dominus, & per hospitem. Etenim qui acceperat duo talenta, lucratus est alia duo, sed sua pręparatione: & hospiti qui susceperat uulneratum à latronibus, pollicetur Dominus, quicquid præterea impenderis de tuo, dabo tibi. Istud igitur & hoc loco innuit: equidem aquam do sitienti: illa autem quam ego do, non manet tanta, sed etiam multiplicatur, ac fons efficitur. Dedit Paulo aquã breuẽ Dominus, Ananię instructiones: at breuem illam aquã doctrinarũ Ananiæ Paulus fontem esse demonstrauit, ita ut à Hierusalem usq; ad Illyricum perue nitent illius fontis prosilientes fluxus. Et mulier quomodo in his affecta est? Humiliter quidem adhuc se gerit, opinatur enim de sensibili aqua sermones haberi. profectum tamen quendam indicat. Nam primùm quidem dubitabat, dicens, Vnde habes aquam uiuentem? Nunc autem & sermonem non retrocedens suscipit, dicens, Da mihi hanc aquam. Videtur igitur hæc esse prudentior Nicodemo. Nam ille quidem cum multa audiuisset talia dicebat: quomodo possunt hæc fieri? Ista autem incipit contemnere etiam fontem Iacob. Nam dicit, si talem aquam habes, da mihi, ut non ultrà ueniam huc ad hauriendum. Vides quòd prætulerit ipsi Iacob Dominum.

Matt. 25. *Act. 9.* *Mulier Samaritana Nicodemo prudẽtior.*

Dicit ei Iesus, Vade, uoca uirum tuũ, & ueni huc. Respondit mulier, & dixit ei, Nõ habeo uirũ. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, non habeo uirũ: quinq; enim uiros habuisti, & nunc quẽ habes, nõ est tuus uir. hoc uerè dixisti. Dicit ei mulier, Domine, uideo q; propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerũt, & uos dicitis q; Hierosolymis est locus ubi oporteat adorare. Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, uenit hora quando neq; in mõte hoc, neq; in Hierosolymis adorabitis patrẽ. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.] Vade uoca uirũ tuũ. Quia uidebat illã urgentẽ ad recipiendũ, & cogentẽ se ad dandũ, dicit, Vade uoca uirũ tuũ: quasi ostendat q; etiã illũ oporteat esse participẽ huius doni mei. Illa aũt festinãs, & ut recipiat, & ut se defendat, dicit, Nõ habeo uirũ. At Dñs per propheciã nunc reuelat suã uirtutẽ, & priores eius uiros numerat, & eum qui nunc ignorabat, arguit. Nunquid igitur illa ægrè ferebat cũ talia audiret? uel relicto illo fugiebat? Nõ, sed magis admirata est & cõfortata, dicẽs, Dñe, uideo q; propheta es tu. Et de dogmatibus diuinis statim illũ interrogat, nõ de corporalibus, ut de sanitate corporis, uel diuitijs, (ita sapientiæ auidã, & uirtuti deditam habebat animã) sed dicens, Patres nostri in monte illo adorauerũt, quod dicit propter Abrahã & Iacob. etenim illuc tradũt Isaac in sacrificiũ adductũ. Et quomodo (inquit) uos dicitis q; in Hierosolymis oportet adorare? Vidisti quõ sublimior fuerit. Nã quæ paulo antè solicita erat ne siti ultrà uexaret, nunc de dogmatibus rogat. Idcirco & Christus uisa eius sapientia hoc quidem eius dogma non soluit. Non eñ erat satis seriũ & magni momenti, sed aliud quoddã maius dogma manifestat, id quod neq; Nicodemo neq; Nathanaeli reuelauerat. Venit enim, inquit, hora quando neq; in Hierosolymis neq; in hoc loco adorabitur Deus. Nam tu quidem, inquit, conaris ostendere res Samaritanorum digniores ijs quæ apud Iudæos aguntur: ego autem dico tibi q; neq; hæc neq; illa habent dignitatẽ, sed alius quispiam status erit illis dignior. Veruntamen & sic Iudæos uobis Samaritanis digniores affirmo. Vos enim, inquit, adoratis quod nescitis: nos aũt Iudæi, quod scimus. Porrò seipsum Iudæis annumerat, eo quòd iuxta opinionem mulieris loquitur. Illa enim suspicabatur Iudaicũ prophetam esse, & propterea dicit, nos adoramus. Quomodo aũt nesciuerunt Samaritani quod adorarunt? Loco putabant concludi Deum: ideo & cum misissent quando à leonibus deuorabantur (ut suprà dictum est) & annunciassent regi Assyriorũ se à Deo loci non suscipi: ibi manserunt multo tempore, & coluerunt idola, & † ipsum quoq; uerum Deum. Iudæi aũt ab hoc errore liberi fuerunt, & sciuerunt esse unum Deum omniũ, tametsi non omnes. Quia salus ex Iudæis est. Duplicẽ sensum hoc nobis dat. Vel enim q; orbi ex Iudæis bona

Gen. 22. *† nõ ipsum*

A B

A bona prouenerint. scire enim Deum, & contemnere idola, inde exordium habuere, aliaq; omnia sana dogmata: etiam ipsa adoratio, quę apud uos Samaritanos, tametsi nō recta fuerit, à Iudæis originē duxit. Vel salutem nominat suū aduentū, qui ex Iudæis fuit. Potest autem & Dominus ipse dici salus, quia ex Iudæis fuit secundum carnem.

Sed uenit hora, & nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem spiritu ac ueritate. Nam & pater tales quærit qui adorent ipsum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, spiritu ac ueritate oportet adorare.] Quamuis nos Iudæi quantū ad modum adorationis attinet, plus habeamus q̃ uos Samaritani: attamen & res Iudæorum nunc finem habituræ sunt. Nō enim in solis locis mutatio erit, sed & modus colendi alterabitur: & hæc in foribus sunt, & nunc est hora. non enim sicut ea quæ à prophetis dicta, in longum tempus differentur. Veros autem adoratores dicit eos qui secundum ipsius legem uiuunt, qui nō loco aliquo includunt Deum, sicut Samaritani: uel cultu colunt corporali, sicut Iudæi: sed spiritu & ueritate: hoc est per animam, per puritatem mentis. Quia enim Deus spiritus est, hoc est incorporeus, oportet ipsum adorare incorporaliter, uidelicet in anima. hoc enim significat, in spiritu. Etenim anima spiritus est incorporeus. Quoniā autem multi uidentur adorare in anima, non tamen rectā habent scientiam, sicut hæretici: ideo addidit, & in ueritate. Oportet enim & mente adorare Deum, & sanā opinionem de ipso habere. Fortasis autem quispiam dicet, quòd duæ partes nostræ philosophiæ hic insinuentur, praxis dico & contemplatio per duo ista. Nam cum dicit, in spiritu, practice docetur. Quicunq; enim spiritu Dei aguntur, opera corporis mortificant secundum diuinū apostolum: & iterum, Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem contra carnem. Et ita practice insinuatur per hoc quod dicit, in spiritu. Per hoc autem quod dicitur, in ueritate, contemplatiua. Porrò hæc & Paulus dicit, Epulemur, inquit in azymis synceritatis, hoc est puritatis uitæ, id quod est practices: & ueritatis, id quod est contemplatiuæ. Contemplatio enim occupatur circa ueritatem doctrinæ uerbi. Vel aliter, Quoniā peculiare erat Samaritanis Deum

Anima quid. *Rom. 8* *Galat. 5* *1. Cor. 5*

B loco includere, & dicere q; in hoc loco oporteat adorare: apud Iudæos autem omnia in figura & umbra fiebant: in spiritu adorare, opponitur adorationi Samaritanorū: ut dictum hunc sensum habeat, Vos quidem Samaritani localem quendam cultum offertis Deo, ueri aūt adoratores non localem offerent. In spiritu enim colent, hoc est mente & anima. Sed neq; sicut Iudæi in typo & umbra adorabunt, sed in ueritate: quia Iudaicorum morum & obseruationum futurus est finis. Fortasis autem Iudaica lex secundum literā intellecta, figura erat & umbra. Quod dicitur, in spiritu, opponitur literæ. Non enim lex literæ à nobis obseruatur, sed lex spiritus. Nam litera quidem occidit, spiritus autem uiuificat. Et quod dicitur in ueritate, opponitur umbræ & figuræ. Venit igitur, inquit, hora, immò nūc est, corporalis mei scilicet aduentus tempus, quando ueri adoratores, neq; sicut Samaritani, uno loco adorabunt, sed omni loco secundū spiritum, & incorporaliter adorationem offerentes: sicut & Paulus dicit, cui seruio in spiritu meo. Neq; (sicut Iudæi) figuralem & umbratilem futurorum ostensiuum cultum adducent, sed uerum, & nihil umbratile habentem. Tales enim quærit adoratores Deus. Quoniam spiritus est, spirituales: & quia ueritas est, ueros.

1. Cor. 14 *2. Cor. 3* *Rom. 1*

Dicit ei mulier, Scio quòd Mesias uenturus est, qui dicitur Christus: cum ergo uenerit, ille nobis nunciabit omnia. Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tibi. Et continuò uenerunt discipuli eius, & mirabantur q; cum muliere loqueretur. Nemo tamē dixit, quid quæris, aut cur loqueris cum ea?] Vnde mulier sciebat uenturū Mesiam, qui dicitur Christus? ex Mosaicis scripturis. Nam superius diximus q; quinq; libros Mosi Samaritani receperint. Quia igitur Mosaica receperant, ex illis cognouerunt prophetias de Christo, & quòd filius sit Dei. Nam cum dicitur, Faciamus hominem, tanq̃ ad filiū dicta esse à patre, manifestum est. Et Abrahę quoq; in tabernaculo filius loquebatur, & Iacob de ipso prædicens dicebat: Non deficiet princeps de Iuda, donec ueniat cui repositum est. Et ipse Moses quoq; dicit, Prophetam suscitabit uobis Dominus de fratribus uestris sicut me, illum audietis. Et multa alia Christi aduentum prædicunt. Propterea dicit mulier, Scio quòd uenturus sit Mesias. At nunc se illi manifestat Dominus, ita consequentia sermonis exigente. Sanè si statim ab initio dixisset, Ego sum Christus: neq; mulieri persuasisset, & uisus fuisset onerosus quispiam & arrogans: nunc paulatim

Gen. 1. *Gen. 17. & 18.* *Gen. 49.* *Deut. 18.*

latim illam ad hoc inducit, ut mentio fiat expectationis Christi, ita iam se illi detegit. A

Matth. 16. Cuius gratia Iudæis quidem cõtinuò interrogantibus, Dic nobis, num tu es Christus?

Ioan. 11. non reuelauit seipsum: mulieri autem dicit. Illis quidem nihil dicit, eo quòd nõ interrogabant discendi gratia, sed calumniandi animo: huic autem, quia studiosa erat, manifeste se reuelat. Nam quod simplici mente & cogitatione, discendiq; desiderio rogauerit, manifestum ex his quæ sequuntur. Nam ut audiuit, nõ solum ipsa credidit, sed etiam alios ad fidem adduxit, semperq; apparet & fidelis, & diligenter inquirens. Absoluto autem colloquio cum muliere ac doctrina, tempestiuè occurrerunt discipuli, & admirati sunt humilitatem eius, quòd cum tam gloriosus esset, & apud omnes celebris, non dedignatus sit cum tam paupere & Samaritana muliere tanta cũ modestia sermonem habere. Admirantes aũt, non audent rogare de quo loquatur ei. adeò erant bene com

Ioan. 13. positi, seruantes suam erga præceptorem reuerentiam. Quod si alicubi apparuerint fi-

Matth. 18. denter loquentes, sicut Ioannes cum recumberet super pectus, & cum accederent & di

Matt. 20. cerent, Quis maior? & cũ filij Zebedæi obsecrarent ut unus à dextris, & alter à sinistris sederent: illa inquirunt quasi ad se attinentia, & tunc eis necessaria uisa. Hoc autem loco quia non usqueadeò ipsorum intererat quærere, neq; necessarium omnino, propterea non utuntur fiducia, eo quòd non habeant tempus opportunum.

Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite, uidete hominem qui dixit mihi omnia quę feci: num hic est ille Christus? Exierunt ergo è ciuitate, & ueniebant ad eum.] In tantum accensum est cor mulieris dictis dominicis, ut & aquam relinqueret. Sic igitur statim prætulit aquam Christi fonti Iacob, & fit Apostola ordinata à fide, quæ cor eius occupauerat, docetq; & attrahit totã ciuitatem. Venite, inquit, uidete eum qui mihi dixit omnia quæcunq; feci. Profectò quoniam accensa fuit anima diuino igni, ad nihil eorum quæ in terra, respicit: non ad confusionem, non ad ignominiam, nec ad aliud quippiam. Ecce igitur & ista non ueretur sua secreta pandere, sed ait, qui dixit mihi omnia quæ feci. quamuis posset & aliter dicere: Venite, uidete prophetam prophetantem: at non sic. Contemnit autem B suam gloriam, & ad hoc solum spectat, ut prædicet ueritatem. Non dicit autem, Hic est Christus, affirmatiuè: sed, nunquid hic est Christus? uolens etiam illos calculum addere, & facere sermonem creditu faciliorem. Etenim si affirmasset hunc esse Christũ, fortasis refugissent quidam sententiam eius, neq; tam diffamatæ credidissent. Intellexerunt autem quidam per quinq; uiros Samaritanæ, quinq; libros Mosi, quos solos Samaritani recipiũt. Quem autem nunc habes, dicit, hoc est uerbum meum, quod nunc à me accipis, non est uir tuus. Nondũ enim coniuncta fuisti, inquit Iesus, meæ doctrinæ. Dixerit autem quis Samaritanam gerere typum humanæ naturæ. Natura enim nostra olim quidem in monte habitabat, mente scilicet plena gratiæ diuinæ. Nam priusquam peccaret Adam, omnibus diuinis ornatus erat donis. Erat enim & propheta. Vnde & à somno expergefactus prædixit de formatione mulieris & habitudine ui

Gen. 2. ri erga illam: dicebatq;, Hoc nunc os ex ossibus meis, & propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem. Proinde tunc erat natura nostra in excelso monte mentis. Sed ubi offendit Deum, abducta est captiua, & sanctum quidem semen eius, omnem diuiniorem dico cogitationẽ, diabolus captiuam in Babylonẽ inde abduxit, hoc est, in cõfusionẽ huius mundi, & pro eis inhabitare fecit barbaricas cogitationes, hoc est leones, qui bonas cogitationes quæ habitabant in nobis, deuorabãt, donec persuasum est eis ut reciperent diuina eloquia, nec tamen illa integrè. Malitia enim cũ semel in monte mentis nostræ habitare cœperit, suscipit quidem Mosi libros, non aũt integrè bonũ amplexaĩ, sed adhuc sub maledicto manet. Igitur iter faciens, hoc est, multas uias transiens, & modos pro salute nostra tractans, & interim minis malorũ, interim afflictionibus, interim beneficijs, interim bonorũ promissionibus, nostrã uitam lucrari quęrit: & fatigatus quidem est talibus modis attentans nos corrigere: inuenit aũt alium modum regendi, qui ei & placuit, unde super illum sedit & requieuit. Et quis ille? Fons bapti-

Baptisma fons Iacob dicitur. smatis, in quo naturæ nostrę quasi Samaritanæ cuipiam benefecit. Fons aũt iste baptismatis, fons Iacob meritò dicitur, hoc est, supplãtatoris. In fonte enim isto supplantamus diabolum, quia & dominus in illo contriuit caput draconis, quẽ dedit escã populis Ae-

Psal. 73. thiopum. Dracone aũt isto nõ alij quidem pascuntur & oblectantur, q̃ obtenebrati &

nigri

A nigri anima, & diuinæ lucis non participes. Huic autem nostræ naturæ quinq; uiri cõiuncti fuerunt, uariæ scilicet leges à Deo datæ ei, nempe lex in paradiso, lex quæ tempore Noe, lex quæ data Abrahæ, lex quæ data Moisi, lex quæ data per prophetas. Nam & Noe post diluuiũ præceptũ quoddã suscepit, & Abrahã circũcisionem. His itaq; quinq; legibus coniuncta natura, & sextã accepit, quã tamen nõ habebat ut uirũ, nondũ enim coniungebat sibi legem noui testamenti. Intellexerit aũt quis per sextã legem, quam ut uirũ nõ habebat natura, legem idololatriæ. Hanc enim legem nõ habebat à Deo datã sibi coniugem, sed uelut adulterũ iungebat sibi. Ideo & propheta dicit, Et adulterabant in ligno. Et iterũ, Fornicati post omne lignũ. ꝓpter sculptilia scilicet & arbores quas colebãt. Eò enim dementiæ peruenerat natura, ut & arboribus pulchris ꝓpter pulchritudinem sacrificaret, Cyparissis uidelicet, & Platanis, & similibus. Quãdo igit̃ sextũ illũ adulterũ homines dilexerũt, & in idololatriã exciderũt, tũc Dominus ueniens libera uit nos ab ea. Ideo & dicit, quem nũc habes. Nã perfecto tempore aduentus Iesu Christi, etiã Iudæorũ sapientiores in Gentiliũ errorem inciderant. Et manifestauit hoc pharisæorũ hæresis, quæ fato & astrologiæ credebãt. Est & Samaritana omnis anima, quæ sensibus quinq; imprudenter subiecta est, deinde periculosam doctrinã ueluti sextum quendã adulterũ suscipit, cui Iesus benefacit, uel per baptismũ, uel per fontẽ lachrymarũ. Nã & lachrymę fons Iacob dicunt̃, mẽte nostra supplantãte malitiã: ex qua aqua & ipsa mẽs bibit, & cogitationes eius, q̃ filij dicũt̃, & pecora, ceu irrationales partes animę, ira & cõcupiscẽtia. Lachrymę enim menti & cogitationib. & reliqs in refrigeriũ fiunt. Gen. 9. Gen. 17. Hier. 2. Ezec. 6.

Interea rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi comede. Ille autem dixit eis, Ego cibũ habeo comedendum, quem uos nescitis. Dicebant ergo discipuli inter se: Num quis attulit ei quod ederet? Dicit eis Iesus, Meus cibus est, ut faciam quod uult is qui misit me, & perficiam opus eius.] Rogabant discipuli Dominum, hoc est, obsecrabant ut comederet: non temeraria quadam mente, sed magna dilectione erga magistrum. Etenim uidebant ipsum defatigatum ex itinere, & calore flagrante. Dominus autem sciens

B Samaritanam ferè totam ciuitatem ad se euocaturam, & Samaritanos in se credituros, Ego, inquit, cibum habeo comedendum, hoc est, salutem hominum: quam tanto desiderio auebat, quãto nullus nostrûm sensibilem cibum. Hunc autem cibum quem habeo comedere, uos discipuli mei nescitis. Crassi enim cum uos adhuc sitis, & intelligere nequeatis quæ obscurius à me dicuntur, nescitis quòd cibum salutem hominum nominem. Et aliter, Hunc cibum nescitis, ignoratis enim quòd Samaritani credituri sunt mihi, & saluabuntur. Quid igitur discipuli? Adhuc dubitabant num quis attulisset ei quod comedat. Non autem propter solitam ipsorum reuerentiam erga illum, interrogare audent. Porrò ille quamuis ipsi non interrogassent, reuelat obscurius dictũ, & dicit, Meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius qui me misit. Voluntas enim Dei est salus hominum, & perficiam opus eius. Prophetæ quidem & lex minimè potuerunt perficere opus Dei. Imperfecti enim erant, utpote figuras & umbras futurorum continentes. at Dominus perfecit opus Dei, nostram dico salutem & renouationem. Forsitan & per opus Dei intelligere potes hominem, quem solus filius Dei, ostensa natura nostra in seipso nullis peccatis obnoxia, perfecit, hoc est declarauit perfectũ & absolutũ in omni bono opere per diuinam in carne uitam: & usque ad finem uicit mundum. Et lex quoque Dei opus est, secundum quod digito Dei scripta: quam legem perfecit Dominus. Finis enim legis, Christus: quoniam cessare fecit omnia quæ in lege fiebant, & à corporali cultu ad spiritualem eam transtulit. Cæterũ Dominus sæpe loquitur obscurius, ut attentiores faciat auditores, & excitet eos ad interrogandum & discendũ quod obscurè dicebatur. Cibum autem nominans hominum salutem, docet discipulos ut & ipsi cum ordinati sint in magistros orbis, minoris faciant corporalem cibum, omneq; desiderium suũ eò transferant, ut saluent homines. Obserua autem ꝙ & Dominus ipse accipiebat cibos à quibusdam propositos. Dicunt enim discipuli, Num quis attulit ei ut comedat? non quasi opus habens aliorum ministerio (quomodo enim aliorum indigeret ministerio, qui dat escã omni carni?) sed ut afferentes mercedem habeãt, & assuescant simul & ipsi alios pascere. Et interim dat exemplũ omnibus hominibus, ut nõ erubescamus paupertatem, neq; graue putemus si ab alijs pascamur, præsertim ŋ qui docemus: & maximè necessarium est alios habere ciborũ curatores, ut ipsi nõ diuulsi curis, Deut. 9. Rom. 10. Psal. 135. Docentes pascantur à discentibus

C ministerio

ministerio uerbi uacemus. propterea & discipulis imperauit ut à discentibus pascant. A
Nonne uos dicitis, Adhuc quatuor mēses sunt, & messis uenit? Ecce dico uobis, at tollite oculos uestros, & uidete regiones: quoniā albæ sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in uitam æternam: ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est sermo uerus, quòd alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi uos ad metendum quod uos non laborastis. Alij laborauerunt, & uos in labores eorum introistis.} Incipit nunc manifestius reuelare discipulis ea quæ prius obscurius dixerat. Nā uos quidem, inquit, dicitis, hoc est putatis, quòd messis sensibilis illa quatuor mensib. futura sit: ego autem dico uobis quod adeṡt spiritualis messis. Hæc autem dicebat propter Samaritanos, qui iam ueniebant ad ipsum. Attollite igitur oculos uestros, uel spirituales, uel sensibiles: & spectate multitudinem Samaritanorum, & animas ipsorum ad fidem alacres & promptas, quæ quasi regiones albæ opus habent messoribus. Nam sicut aristæ quum fuerint albæ, paratæ sunt ad messem, ita & hæ ad salutem sunt præparatæ. Et metens mercedem accipit, & colligit fructum in uitam æternam, ut & seminans simul gaudeat, & metens: quod hunc sensum habet, Prophetæ seminauerunt, sed nō messuerunt, nec propterea priuati sunt uoluptate, quanuis nobiscum non metant. id quod in sensibilibus messibus non est. Illic enim si euenerit quòd alius seminat, & alius metit, tristitia est nō metenti. In spiritualibus autem non sic est. Sed & prophetæ antea prædicauerunt, & præmolliuerunt hominū mentes: unde uobiscum gaudent, qui homines ad salutem capitis. Ego autem misi uos ut metatis quod uos non elaborastis propterea dicit Dominus, ut mittendi discipuli ad prædicationem, non turbentur quasi ad rem difficilem: nam quod onerosum erat, prophetæ susceperant: uos autem in præparata mittimini. At sermonem uerum dicit, prouerbium uulgo iactatū: Alius est qui seminat, & alius qui metit. Obserua autem quomodo omnia authoritatem & dominium indicent. Ego misi uos ad metendum. Audiant maledicti Marcionitæ & Manichæi, & similes, qui uetus testamentū à nouo abalienāt. nam & hoc loco redarguuntur. Etenim si alienū fuisset uetus, quomodo Apostoli messuissent ea quæ à prophetis seminata? Vnde quia Apostoli messuerūt ea quę in ueteri, non alienum est ipsum à nouo testamento: sed utraq; unum sunt. Audiant & Ariani, quomodo tanquam Dominus & potestatem habens mittat discipulos. Mittit autem ut de terrenis metant & execent eos qui terrenis affixi erant, tam Gentiles, quàm Iudæos: inuehantq; illos in areā, Ecclesiam dico, in qua conculcentur à bobus, hoc est doctoribus: & iaceant sub illis, ac triturentur, cum omnes paleas, & ignis fomitem, & quicquid carneum est, abiecerint, & facti pura grana in cœlesti penu reponantur, ac deinde cibus fiant Dei, qui gaudet in salute eorum. Ita Paulus messuit, à terra resecās, & docens nos q; municipatus noster in cœlis sit. Cauillantur autem quidā hoc dicto lepidè senes, uideri regiones quòd albæ sint ad messem, propter canos scilicet, & messem mortis. B

Cōparatio pulchra. *Prouerbiū.* *Marcionitæ* *Manichæi* *Ariani.* *Phil. 3.* *Lepidū cauillum in senes.*

Ex ciuitate aūt illa multi Samaritanorū crediderūt in eum propter sermonē mulieris testificātis quòd dixisset sibi omnia quæcunq; fecisset. Cū uenissent ergo ad illū Samaritani, rogauerūt eum ut apud se maneret: & mansit ibi duos dies, ac multo plures crediderunt propter sermonē ipsius: & mulieri dicebant, Iam non propter tuam orationem credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus quòd hic est uerè saluator mundi Christus.} Propter sermonem mulieris multi Samaritani credunt, utpote prudenter apud se iudicantes quòd uitam suā mulier non uulgasset ad hoc ut gratificaretur alteri, nisi uerè magnus quis esset, & super multos, qui ab illa prædicabatur. Ideo & fidem operibus commonstrantes, obsecrabant illum ut perpetuò apud ipsos esset. Manere enim hoc significat perpetuum domicilium apud illos habere. Verùm ille in hoc non obtemperat, sed ad duos tantum dies manet: unde & multo plures crediderūt propter doctrinam eius. Tametsi Euangelista non enarret particulatim mirabilia doctrinæ eius uerba: euentu tamen docet, ut intelligamus uirtutem diuinæ illius doctrinæ. Nā & multa alia & magna transeūt Euangelistæ, eo q; nō ad ostentationem, sed ad ueritatem declarandā scribūt. Itaq; cum Dominus esset apud Samaritanos, uerisimile est eum diuiniora quędam docuisse: unde nullo uiso signo credunt, & obsecrant ut maneat. Iudæi autem quamuis plurimis sermonibus & signis fruerentur, adhuc persequebantur. Profectò inimici hominis, domestici eius. Vide item quomodo breui multitudo præcellat eam à qua do-

Michea 7. *Matth. 10.*

cta

A cta fuerat, nō enim propheram uocant, neq; saluatorem Israel, sed mundi: & cum articulo, hic est saluator ille qui propriè & uerè saluauit omnes. Venerunt enim multi ut saluarent, & lex, & prophetæ, & angeli: sed hic est ille uerus saluator.

Post duos autem dies exijt inde, & abijt in Galilæam. Ipse enim Iesus testatus est q; propheta in sua patria honorem non haberet. Cum ergo uenisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia uidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo. nam & ipsi uenerant ad diem festum.] Cum exisset à Samaria Dominus, in Galilæam digreditur. Deinde ne quis inquirat, & dubitet quare nō semper maneat in Galilæa, sed per interualla peregrinet apud eos, maximè cū uideat esse ex Galilæa: dicit q; propterea non manserit in Galilæa, quia nullum honorem illi exhibuerant. Ipse enim Iesus testatus fuit q; propheta in sua patria in honore non sit. Consueuimus enim nos homines contemnere ea quę ualde familiaria, semper magis attendentes alienis & insolitis. Quid igitur? Non uidemus etiam multos apud suos in honore haberi? sanè hoc ualde rarum. Si autem nonnulli inueniuntur qui in patria sua in honore habentur, multo magis in terra aliena: ita ut honor qui eis in patria impenditur, si conferatur cum eo qui in terra aliena, ignominia esse inueniatur. Nam inuidia compatriotis non sinit congruum honorem reddi, sed parum illis tribuunt ciues, suam confusionem existimantes gloriam contribulium. Cum uenisset igitur Dominus in Galilæam, crediderunt Galilæi: quia uiderant signa facta in Hierosolymis. Atqui Samaritani probatiores erant & absq; signis uerbo mulieris crediderunt. Vide autem ubiq; eos qui abiecti habebantur, celebrari ut potiores fide, Samaritanos dico & Galilæos. Nam hos contemnebant ut agrestiores: ideo & dicebant, Propheta ex Galilæa nō surrexit. Vide autem q; & hi qui electi putabantur, abijciuntur, quales fuerunt Hierosolymitani Iudæi. Meritò igitur & Gentiles suscepti sunt. Nam in sua patria, hoc est, in synagoga Iudæorum, honorem non habebat propheta Christus, sicut Moses dicit: Prophetam suscitabit uobis Dñs.

Pauci apud suos in honore habentur.

Ioan. 7.

Deut. 18.

Lucæ 4.

B Venit ergo Iesus iterū in Cana Galilææ, ubi fecerat ex aqua uinum. Et erat quidā regius cuius filius infirmabatur Capernaum. Hic cū audisset quòd Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum ut descenderet, ac sanaret ipsius filium: siquidem is agebat animam. Dixit ergo Iesus ad eum, Nisi signa & prodigia uideritis, nō creditis. Dixit ad eum regius, Domine, descende prius q̃ moriatur filius meus. Dicit ei Iesus, Vade, filius tuus uiuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus, & ibat.] Recordari nos facit Euangelista miraculi in Cana, ubi aqua facta est uinum, & interim ut crescat laus Samaritanorum. Nam & Galilæi quidem, inquit, susceperūt eum propter signa quæ facta sunt in Hierosolymis, & apud se: Samaritani autem ob solius mulieris testimoniū, & ipsius Domini doctrinā. Ostēdit insuper q; & regius ille ex miraculo quod in Cana erat factum, bonam quandā de Christo opinionem conceperat, tametsi minus dignam. Regium autem illum uocat, uel quòd ex regio erat genere, uel q; gerebat dignitatem quandam ob quam sic uocabatur. Num igitur, dicet quis, idem est ille cum Centurione apud Matthæum? Nam & ille ex Capernaū erat. Non opinor igitur illum esse, sed alium. Nam ille quidem & uolentem uenire Christū prohibet, dicens, Non sum dignus ut sub tectum meum ingrediaris, iste uerò Iesum in domum suam trahit. & illius quidē puer paralysi detinebat, seruus uidelicet: istius aūt filius febri. Et ille quidē cū à monte descendisset, in Capernaū ingressus est: nūc aūt à Samaria, & nō in Capernaū, sed in Cana. In summa, ille Cēturio, hic aūt regius fuit dignitate. Orat igit̃ regius ille Dñm ut descēdat ad sanandū filiū. At Dñs perstringit eū, utpote nō perfectū, sed paruā habentem fidem. Dicendo enim descende, prius q̃ moriat̃ filius meus, infirmitatē fidei suæ ostendit: quia nō credebat q; si cōtingeret mori filium, potens esset eū suscitare. propterea perstringens eum dicit, Nisi signa & prodigia uideritis, non credetis. Interim autem & alios ciues Capernaū accusat. Videntur enim ubiq; ob multam incredulitatē condēnari. Igit̃ q̃m infirmæ mentis erat regius, & urgebat Dñm ut descēderet ad sanandū filium: ostendens ei saluator q; etiā absens posset ipsum sanare, dicit, Vade, filius tuus uiuit. Deniq; pueri quidē sanauit febrem, patris autem incredulitatē. Scias autem aliud esse signum, aliud prodigium. Nam prodigium fit prę̀ter naturam, ut est aperire oculos cæci nati, & excitare mortuum: Signum autem non præter naturam, ut est sanare infirmū. Perficiet aūt & nūc hoc miraculū Dñs, si quis illum adeat.

Ioan. 9. 10.

Prodigium & signum differunt.

Omnis homo est regius quidam, non solum quod cognatus propter animam regi omnium, A
sed etiã quod ipse regiã dignitatẽ supra omnes accepit. Inuenitur aũt sæpe habẽs quidẽ mentem quasi filiũ igne illicitarum uoluptatũ & concupiscentijs male laborantem. Si igitur accesserit ad Iesum, & petiuerit ab eo ut descẽdat, hoc est misereatur & remittat illi peccata prius quàm tota à morbo uoluptatũ moriatur (si enim nostri nõ misereretur Deus, sed
Psal. 129. obseruaret iniquitates, & secundum illas ulcisceretur, quisnam sustineret?) Si igitur accesserit ut dictũ est, assequeĩ quod quęrit, & recipiet mentẽ suã sanã. Veruntamen uide & qd dicat ad illũ Dominus, Vade, filius tuus uiuit. hoc est, ne sis immobilis ad bonũ, sed uade, & incessabilem motionem ostende ad bonũ. Tunc enim filius tuus uiuet. Si aũt quieueris nõ ambulans, morietur planẽ mens tua, eo quod ad bonũ te nõ promoueris.

Iam aũt eo descendente, serui occurrerũt ei, & nunciauerũt ei dicẽtes, Filius tuus uiuit. Sciscitatus est ergo horam ab eis in qua uegetius se habuisset. Et dixerunt ei, Heri hora septima reliquit eũ febris. Cognouit ergo pater quod illa hora erat in qua dixisset sibi Iesus, Filius tuus uiuit, & credidit ipse, & domus eius tota. Hoc iterũ secundum signum edidit Iesus cum uenisset à Iudæa in Galilæã.) Obstupefacti serui repentina morbi mutatione, occurrũt domino, bonũ nunciũ afferentes de sanitate filij. Non enim simpliciter & sicut fieri solet, sed subitò liberatus est à febre, ut ita ostendatur miraculũ hoc non fuisse naturæ, sed uirtutis Christi. Vt ergo didicit à seruis horam in qua puer uegetius se habuisset, hoc est melius habuisset, & in meliorẽ transisset ualetudinẽ, plenè credidit Dño. Prior enim eius fides imperfecta erat. Ne enim mihi dixeris quod nõ accessisset nisi credidisset. Nã & patres consueuerũt prę amore erga filios, non solũ accedere ad medicos quib. bene fidunt, sed & ad imperitos, nihil ex his quæ facere oporteat, intermittentes. Accessit quidem ex fide, siquidem & hoc dabimus: sed frigida & imperfecta, quam neque fidem quis rectè uocauerit. Tunc autẽ perfectè credidit, quãdo & de hora didicit. Et quare Euangelista dicit quòd secundum hoc signum fecerit in Cana? Vt ostendat Samaritanos multis dignos laudibus. Etenim dicit, & cum secundo hoc fieret signum, B
nondum peruenerunt Galilæi ad sublimitatem illorum qui nullum uiderant signum.

CAPVT V.

Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis † ad probaticam, piscina, quæ Hebraicè dicitur Bethesda, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus enim descendebat certo tempore in piscinam, & turbabat aquam. Itaque qui primus descendisset post turbationem aquæ, sanus fiebat à quocunque detinebatur morbo.) Dies festus erat Iudæorum, Pentecoste opinor. Ascendit in eo Dominus: partim ne uideretur esse aduersarius legi, sed compareret cum reliquis diem festum agens: partim ut plures per signa & doctrinas alliceret, & maximè turbam simplicem. Solebant enim conuenire & rustici & opifices urbani, qui alijs diebus in operibus suis erant occupati. Probatica autem dicebatur piscina, eo quòd oues illic ad sacrificium congregabantur, & intestina earum abluebantur. Multi autem opinabantur quòd sola ablutione intestinorum sacrificalium, uirtutem quandam diuiniorem acciperet aqua, & propterea angelus ad aquam ut electam accederet, & miraculum operaretur. Videbatur utique diuina sapientia à longe uiam facere Iudæis ad fidem in Christum, præordinando miraculum piscinæ. Nã quoniã baptisma daturum erat magnam uirtutem, & maximum donum, utpote purificans peccatũ, & uiuificans animas, præfigurat Deus baptisma in rebus Iudaicis, & ipsis quoque aquã dat quæ purificet sordes, quæ non sordes propriè erant, sed uidebantur esse: ut siquando tetigissent mortuum, uel leprosum, uel aliquid tale. Dat autem & piscinæ huic miraculũ, quod duceret eos ad susceptionem baptismatis. Angelus enim tempore opportuno descendebat, & turbabat aquam, & sanatiuam illi uirtutem indebat. nusquam enim ista natura aquæ est, ut per se sanet, alioqui hoc perpetuò fieret: sed totum in angelo situm erat, quicquid erat efficaciæ. Ita & apud nos aqua baptismatis, aqua est simpliciter: cum autem accesserit spiritus sancti gratia, propter inuocationem Dei morbos soluit animarum: & si quis cæcus fuisset, obcæcatis oculis animæ ne possit dijudicare bonum à malo: & si claudus quis fuisset, qui nõ mouebatur ad faciendum bonũ, & proficiendũ in melius: & si aridus, & desperati omnino fuisset morbi, nulliusque boni particeps, ab aqua.

† probatica piscina: quæ cognominatur hebraice Bethsaida,

Quare piscina probatica dicta.

Piscina illa baptisma designat.

Aqua baptismatis.

A aqua illa curabatur. Et tunc infirmitas impediebat quosdam ne sanarentur: nunc autem in baptismo nullum est obstaculum. Non enim uno sanato alij relinquuntur non curati: sed etiamsi totus orbis confluéret, non imminueretur gratia.

Erat aūt quidam homo illic qui triginta & octo annos morbo tenebatur. Hūc cum uidisset Iesus decumbentem, & cognouisset ꝙ iam multum temporis morbo teneretur, dicit ei, Vis sanus fieri? Respondit ei languidus, Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: sed interim dum ego uenio, iā alius ante me descendit.] Stupenda paralytici cōstantia. annos habebat trigintaocto, & quotānis liberari à morbo expectans assidebat, & impediebatur à potentioribus præuētus, nec tamen destitit, neq; desperauit: ideo & Dominus interrogat eum, uolens monstrare nobis fortitudinem hominis, non enim interrogat quasi discere quippiā uellet. Hoc enim non solum superfluum esset, sed insipiens, quærere an æger uelit sanari. Factum ergo ut monstretur nobis hominis patientia. Quid igitur ille? Multa cum mansuetudine respondet: Etiam, inquit, Domine, uolo quidem, sed nō habeo hominem qui possit me in aquam inferre. Nihil blasphemum respondit, non arguit Christum ut stultam interrogationem interrogātem: nō maledixit diei natiuitatis, sicut pusillanimes facimus, idq; cum in leuiores morbos inciderimus: sed mansuetè & placidè responsum dat, tametsi nesciret quisnam esset qui interrogabat. Nanq; hoc solum existimauit utilitatis sibi accedere fortassis, ut inferret ipsum in aquam, & propterea blandè Christo loquitur. Non dixit autem Christus, Vis? sanabo te: ut ne uideretur gloriam quærere.

Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatū suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi ei qui sanatus fuerat, Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum.] Iubet tolli lectulum, uolens credibilius fieri miraculū quod faciebat, ne putaret esse phantasma quoddam. Nisi enim membra firmè fuissent solidata, lectum ferre non potuisset. Non autem exegit ab eo fidem anteq; sanasset, sicut in alijs quibusdam: quia æger illè
B nondum uiderat eum signa facientem. Etenim Dominus fidem exigere nō solebat ab illis anteq; in conspectu eorum faceret miracula: sed postq; uidissent miracula, exigebat fidem. Attende autem ꝙ simul atq; audiuit, credidit. Non enim secum murmurauit, & dixit. Me iubes surgere, qui nunc trigintaocto annos habeam, & salutem nunq; sim assecutus, & sic repentè surgerem? Nihil tale cogitauit, sed credidit, ac surrexit. In sabbato sanat, docens hominem aliter intelligere sabbati obseruationes, & non putare coli sabbatum ocio corporali, sed malorum abstinentia. Nam benefacere alicui in sabbato lex non prohibet, quæ lex est Dei semper benefacientis. *Sabbatum quomodo colendum.*

Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum, Quis est ille homo qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim subduxit se, quòd turba esset in eo loco.] Admirari conuenit hominis erga Iudæos in dicendo libertatem, quando urgentibus illis, & dicentibus, Non tibi licet tollere grabatum tuum per sabbatum, ipse cum fiducia liberè prædicat benefactorem: Qui fecit me sanum, ille mihi dixit, ueluti huiusmodi quædam proferens: Deliratis & desipitis iubentes ne obediā ei qui me à tam diuturno & difficili morbo liberauit. At Iudæi non interrogant eum, quis est qui te sanum fecit? sed, quis est qui dixit tibi, Tolle grabatū? ita ad bonum sponte excæcabantur, sursumq; ac deorsum rapiebant sabbati uiolationem, ut sibi uidebatur. At Iesus se subduxerat: primùm quidem, ut absente ipso testimonium sanitatis illius suspicione magis careret, & ne uideretur gratificari ei, sed ueritatem testari. Insuper ut ne Iudæorum inuidiam magis accenderet. Solet enim & aspectus eius cui inuidetur, non paruam inuidiæ flammam immittere inuidentibus. propterea permittit eas de miraculo inquirere per seipsos. Porrò Iudæi reprehendentes cum factum inquirerent, multis sermonibus celebrius illud reddunt. *Aspectus inuidiosi.*

Postea eum reperit Iesus in templo, & dixit ei, Ecce sanus factus es: ne posthac pecces, ne quid deterius tibi contingat. Abijt ille homo, & nunciauit Iudæis ꝙ Iesus esset qui ipsum fecisset sanum. & propter hoc persequebātur Iudæi Iesum, & quærebant eū occidere, ꝙ ista fecisset in sabbato.] Ex eo ꝙ Dñs paralytico dixit, Vide, sanus factus es, ne posthac pecces, primū quidem discimus, ex peccatis natos hominū morbos, dein *Ex peccatis nascuntur morbi.*

A pterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluisset sabbatū, sed & patrem suū dixisset Deum, æqualem se Deo faciens.] Iudæi quidē crimen impo nunt Christo, nempe q operatus sit in sabbato sanationem: ipse aūt tanquā æqualis pa tri, & eiusdem authoritatis, dicit, Sicut Deus & pater meus operatur etiam in sabbato, & reprehensione caret, ita neq ego crimini obnoxius sum. Quomodo autē pater ope ratur usq ad hoc tempus, cū Moses dicat quòd quieuerit Deus ab omnibus operibus suis? Vis discere quomodo operetur adhuc Deus? Vide dispensationē rerum, & disce opera prouidentiæ, solem orientē, occidentē, mare, fontes, flumina, animalia, & simpli citer omnes facturas, & uidebis creaturā opera sua operari, immò operationem recipe re, & moueri ineffabili prouidentiæ uerbo. Omnino aūt prouidentia & in sabbato sua operatur. Atq ita quia pater operatur, & in sabbato creaturā gubernat, meritò & ego, inquit, filius, eius opera operor. At illi inuidia correpti quærebant eum occidere, non solum q solueret sabbatū, sed & patrem suum diceret Deum, æqualem se faciens Deo. Nam quia se filiū dicebat, necessario honore se faciebat parem Deo. Omnis enim filius eiusdem naturæ est cum patre. Vbi hoc loco est Arius? Profectò cæcus factus est circa lumen. Filium enim nominans Christum patris, non dat ei q eandem naturā ha beat cum patre, sed creaturā increati patris filium fatetur: tametsi uel Iudæos oportebat in magistros assumere, qui propter hoc persequebātur Dominum, q se filium diceret Dei: unde necessariò colligebant q æqualis esset Deo: quoniam nisi magna fuisset filij dignitas, & fecisset se æqualem Deo, quare persequuti fuissent illum Iudæi?

Quomodo Deus etiam nunc opere tur. Gen. 2.

Arij cæcitas circa lumē.

Respondit itaq Iesus, & dixit eis, Amen amen dico uobis, nō potest filius facere à se quicq nisi quod uiderit patrem facientem. quæcunq enim ille fecerit, hæc itidem & filius facit. pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, ut uos miremini. Sicut enim pater suscitat mortuos & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat.] Non potest filius à seipso facere aliquid, secundum q nihil alienum uel nouum habet à patre, sed per omnia similis est patri: neq aliam ha B bet substantiam, ut & aliam uirtutem habeat, & consequenter aliam operationem: sed quia eandem habet substantiam, eandem habet & uirtutem: & propter hoc etiam eadem operatur, & non potest aliud quid facere præter id quod pater facit. Non enim aliam uirtutem habet, uel inferiorem, uel superiorem paterna: sed una est substantia, una uirtus, una operatio patris & filij. Profectò, inquit, sed pater quasi doctor quidā est filij, quodammodo ei demonstrans quomodo oporteat operari. Nam nisi filius uiderit patrem facientē, nihil facit. Igitur interrogo talia nugantes, Arium & Eunomiū, quomodo docet pater filium: in sapientia, uel non? Omnino in sapientia. Quæ aūt sapientia Dei? Nonne ipse filius? Etiam profectò. Itaq filius docet seipsum. Papæ quanta uestra insipientia. Siquidem quasi puerū quendam traditis patri filium erudiendū. Ego autem cum Dei † sapientiā assero, si quid nouit pater, non sine filio nouit. ipse enim est sapientia eius. si quid potest pater, nō sine filio potest. Ipse enim est eius potētia. Quòd autem hæc uera sint, audi: quia quæcunq facit pater, ea & filius similiter facit. Si pater cum potestate & uirtute, & filius similiter. Nō igitur inferior filius patre. Quòd autem humiliter dicta sint, Ostendit ei omnia: &, Maiora his ostendet, non oportet admirari. Nam ad homines loquitur, qui contra ipsum clamabant, & præ inuidia dissecabantur. Et nisi ubiq humilia summis interseruisset, quid non tandem fecissent? quandoquidem insaniunt cum tam multa humiliter loquitur. Quid autem est, Et maiora his ostendet? Quoniam paralyticum solidauerat, etiam mortuum suscitaturus est, idcirco dicit, si admiramini quòd paralyticum sanum feci, maiora his uidebitis. Quòd autem & hoc uerbum monstrabit, humile sit, & per dispensationem dictum, ut insaniam illorum demulceret, audi sequentia. Nam sicut pater suscitat mortuos, ita & filius quos uult uiuificat. Igitur suscitat quidem filius sicut pater, & ideo monstrat potestatē suam nil differentē quæ auferri nequeat. Sed & per uerbum, quos uult, indicat suæ cum patre potestatis æqualitatem. Hæc autem omnia Ariani quidem exponunt contra gloriam filij, nos autem orthodoxi pro illa intelligimus.

Arius. Eunomius.

† sapientia assero quòd

Vna eadēq patris & filij operatio, eandem eorum notat potentiam.

Monstrabit.

Neq enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio, ut omnes hono rent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illum. Amen amen dico uobis, qui sermonē meum audit, & credit ei qui me mi-

sit, habet uitam æternam, & in condemnationem non ueniet, sed transiuit à morte in uitam.] Monstrarat seipsum posse benefacere per multa signa quę fecerat. Quia autem benefaciendo nō placauit eos, nec attraxerat ut se honorarent sicut dignum erat, dicit quòd pater omne iudicium dederit filio, ut uel timor iudicij illis persuadeat quo ipsum honore prosequantur. Consueuimus enim nos homines, præsertim hi qui crassiore A

Nota. mente pręditi sumus, metu potius q̃ beneficijs quod oportet addiscere. Iam quod dicit, dedit iudicium pater filio, sic intellige, ꝙ iudicem eum genuerit. sic etiam cum audis ꝙ uitam dederit illi, intelligas ꝙ uiuentem illum genuerit. Quia enim pater author est filio ut sit, omnia quæcunq; habet filius, dicitur accipere à patre, eo quòd ex illo naturaliter hæc habeat. Igitur & iudiciū habet à patre, sicut habet illud pater: ut ne audientes authorem esse patrem filij, intelligamus quòd sic sit author eius, sicut & creaturarū, & propterea honoris imminutionem introducamus: ait quòd in nullo minor filius est patre. Nam qui habet potestatē puniendi & honorandi sicut uult, eadem potest quæ pater, ideo & oportet illum honorare eodem modo quo patrem. Dicit enim, ut omnes ho

Ariani. norent filium, sicut honorant patrem. & ita Ariani quia ueluti creaturam putant honorandum filium, & patrem quoq; sicut creaturam honorari debere, redarguuntur. uel omnino non honorant filium, & cum Iudæis ordinantur. Vel si quidem honorāt eum, honorant uerò ut creaturam, decet autem honorari ipsum sicut & patrem: redarguentur omnino & patrem sicut creaturam honorare. Et aliter secundum hoc quod subditur, Quomodo honorant patrem, qui non honorant filiū? Subdit enim, Qui nō honorat filium, non honorat patrē. Qui non honorat, inquit, ita ut dixi, sicut & patrē. Quia si quis dicat ꝙ creatura quidem filius sit, excellentissima aūt omniū creaturarū, & opinetur tribui filio falsum illum & uanum honorem, inhonorat omnino & patrē qui misit illum. Dixit autem eum qui misit, ne exasperarentur, sicut prędiximus. Nam doctrinam (ut dictum est) mirabiliter plectit. Interdum quidem sublimia de se testimonia ut dignum erat, fert: interdum autem humilia, propter insaniam inimicorum Iudæorum. Nam si cum & surrexisset à mortuis, & ascendisset in cœlos, & per apostolos B

Arius. suam monstrasset uirtutem, insurrexerunt Arius & Eunomius contra gloriam eius, &

Eunomius. in creaturam ipsum deduxerunt: Iudæi qui tunc erant, qui uidebāt ipsum in carne ambulare cum publicanis & meretricibus, & comedere & bibere sicut unum ex multis, quid non fecissent si omnia sublimia de se dixisset, & nō admiscuisset etiā humilia? Idcirco & subdit, Qui audit meos sermones, & credit ei qui me misit, habet uitam æternā. Et mentes eorū etiam per hoc exhilarat, cum audiunt ꝙ audientes sermones eius, Deo sint credituri. Non enim dixit, qui credit mihi: sed, ei qui me misit. Igitur qui credit illi, in iudicium, hoc est in supplicium non uenit, sed uiuit uitam æternam, non sustinens mortem animæ: uel æternam, etiam si naturalem & temporalem non effugiat.

Amen amen dico uobis, ꝙ uenit hora, & nunc est, quando mortui audient uocem filij Dei: & qui audierint, uiuent. Sicut enim pater habet uitā in semetipso, sic dedit & filio in semetipso habere uitam: & potestatem dedit ei iudicandi quoq;. Quia filius hominis est, nolite mirari hoc: quia uenit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem eius: & prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectionem uitæ: qui uerò male egerunt, in resurrectionem condemnationis.] Dixerat superius ꝙ qui non honorat filium, non honorat patrem, sublimia quædam de se loquutus: quæ ut ne uideantur per arrogantiā & inanem gloriam dicta, adiungit & demonstrationem per opera, dicens ꝙ uenit hora. deinde ut ne longū suspicentur tempus, inquit, Et nunc est, quando mortui audient uocem filij Dei, hoc est meam, qui uobiscū conuersor. Dicit autem hæc de ijs quos suscitaturus erat: ut de filio uiduæ, filij archisynagogi, & Lazaro. Deinde & rationem affert dictorū demonstratiuā. dicit enim, Sicut pater uitam habet in semetipso, ita dedit & filio uitam habere in semetipso, ut uiuificet audientes uocem eius. Non solum aūt potestatē dedit ei uiuificandi, sed & faciendi iudiciū, & puniendi. Sæpe autem in medium affert sermones de iudicio, ut auditores excitet. Cui enim persuasum est ꝙ suscitandus sit recepturus delictorum pœnas, omnino currit ad ipsum, pla-

Samosatenus redarguitur. catꝙ; ut suum futurum iudicem. Ne admiremini autem ꝙ filius hominis est: nam quanuis filius hominis sit, est tamen & Deus. Et ita iudiciū meritò habet sicut filius Dei. Si aūt & homo appareat, ne admiremini. Sciendū aūt ꝙ Samosatenus docens Dominū

purum

A purum eſſe hominem, ſic legit hunc locum, Et poteſtatem dedit ei iudicium faciendi, quia filius hominis eſt. Hoc autem loco punctum faciens, ab alio principio legit, Ne admiremini hoc. Valde autem ſtultum eſt ſic legere. Non enim dedit pater filio iudicium ꝙ filius hominis ſit, ſed quia Deus. Vnde ille non recipiens ut Chriſtus dicatur Deus, ſed filius hominis, ſic cogitabat iudicem illum eſſe, non ut Deum, ſed ut filiũ hominis. Nos aũt ſic intelligimus, ut dictum eſt. Poſtquã autem dixit de particulari reſurrectione, Lazari uidelicet, & aliorum qui iterum mortui ſunt: nunc dicit de uniuerſali, Quia uenit hora in qua hi qui in monumentis ſunt, audient uocem Dei. Nam de uniuerſali reſurrectione hic loquitur. Quoniam dixerat ſuperius, Qui credit, in iudicium nõ uenit: ne putemus ꝙ fides ſola ad ſalutem ſufficiat, dicit ꝙ reſurgent hi qui mala fecerunt, in reſurrectionem condemnationis: qui autem bona, in reſurrectionem uitæ. nõ igitur ſola fides abſq; operibus iuſtificat, ſed oportet etiam opera adeſſe, tunc enim propriè fides eſt. Vide autem geminam doctrinam fieri per metum & lætitiam. Nam cum dicit condemnari impia facientes, deterret. Cum autem dicit reſurgere ad uitam eos qui bona fecerunt, per lætitiam exhortatur.

Non ſola fides iuſtificat.

Non poſſum ego ex meipſo facere quicquã: ſicut audio, iudico: & iudiciũ meum iuſtum eſt: quia nõ quæro uoluntatẽ meam, ſed uoluntatem eius qui miſit me patris.] Sicut & in ſuperioribus dictũ eſt, eadem patris & filij poteſtas oſtendiť hiſce uerbis, Non poſſum ego facere ex meipſo quicq̃: & quæcunq; huius generis ſunt. Nihil enim alienum & peregrinũ à patre ego poſſum facere. neq; enim uoluntatẽ aliam habeo præter paternã, neq; aliã poteſtatẽ. Verũ ſicut audio à patre, ita iudico: hoc eſt, ſicut ipſe pater iudicat, ita & ego. Hæc autem dicit ut oſtendat (ſicut ſæpe diximus) in nullo ſibi deeſſe aliquid à patre, ſiue in ſermonibus, ſiue in operibus, ſiue in iudicijs. Nam ut ne quidam hominem uidentes eum offenderentur, quomodo cum appareat homo, iuſtum ſiat iudicium, cum Dauid dicat, Omnis homo mendax: præuenit quidem, dicens, Ne admiremini de eo quòd filius hominis ſum: nam & Deus ſum. Dicit aũt, Et nunc
B iuſtum iudiciũ meum eſt, eo quòd iudico ſicut audio patrem meum iudicantem. Non enim meam uoluntatem quæro, ſed patris. Nam qui ſuam uoluerit ſtabilire, fortaſsis ſuſpectus erit quòd corrumpat quod iuſtum. qui autem non ſua ſpectat, quo prætextu poſſet iniuſtè iudicare? Ego igitur nõ quæro uoluntatem meam, neq; enim ego habeo uoluntatem, ſed quod uult pater, illud & ego.

Patris & filij uoluntas una, poteſtas una, unum iudicium. *Pſal. 115.* *Ioan. 12.*

Si ego teſtimoniũ perhiberem de meipſo, teſtimoniũ meum non eſſet uerum. Alius eſt qui teſtimonium perhibet de me. Et ſcio uerum eſſe teſtimonium quod teſtatur de me. Vos miſiſtis ad Ioannem, & is teſtimonium reddidit ueritati. Ego autem non ab homine teſtimoniũ accipio, ſed hoc dico, ut uos ſalui fiatis. Ille erat lucerna ardens & lucens, uos aũt uoluiſtis ad tempus exultare in luce eius.] Apparet hic cõtraria dicere Dominus. Etenim alicubi uideť teſtari de ſe, ſicut Samaritanæ dicebat, Ego ſum Chriſtus, & cæco, & aliàs ſæpe. Si igitur hæc falſa ſunt, quæ nobis ſalutis ſpes? Non aũt hæc ſola uidetur eſſe cõtrarietas, ſed & alia nõ minor. Nam & in progreſſu dicit, Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimoniũ meum uerum eſt. quomodo igitur conuenient quæ pugnare uidentur? Id quidẽ quod dicit, Si ego teſtificor de meipſo, teſtimonium meum non eſt uerũ, dicit ad opinionem Iudæorũ. quoniã enim illi dicturi erant ei, Tu teſtimoniũ perhibes de teipſo, nullus aũt qui de ſeipſo teſtificať, fide dignus eſt: dicit urgendo illos, Nõ teſtimoniũ perhibeo ego de meipſo, alioqui iuxta ueſtram ſententiam non dignus eſſem cui crederetur. Alius enim eſt qui teſtimonium de me perhibet, Ioannes ſcilicet. Quod autem dicit, Et ſi ego teſtimoniũ perhibeo, teſtimonium meum uerum eſt, ſecundum cõceſsionem dicit. Accedens enim ſermoni Iudæorũ, dicit, Eſto ꝙ ego teſtimoniũ de meipſo perhibeam. etſi ego igitur teſtimoniũ de meipſo perhibeam, teſtimoniũ meum uerũ eſt. Nam cum Deus ſim, fide dignus ſum. Atq; ita primũ dixit illos urgendo, Non ego teſtimoniũ perhibeo, ſed præcurſor. Secundum aũt ſe illis opponendo, uel etiam concedendo, dicens, Si etiam ego teſtimonium perhibeam, teſtimoniũ meum uerum eſt. Porrò tria, inquit, habeo teſtimonia, Ioannem, opera mea, patrem meum. Et primum ponit Ioannẽ: deinde ut ne quis dicat ei, quid igitur ſi ille ad gratiam teſtificatus eſt tibi? dicit, Vos ipſi miſiſtis ad Ioannem. Omnino autem nõ miſiſſetis interrogantes, niſi fide dignũ habuiſſetis. Atq; ita etiã uos ipſi teſtes

Ioan. 4. *Ioan. 8.* *Tria Chriſto teſtimonia.*

ellis φ uerax fuerit Ioannes: quamuis ego quidem cum Deus sim, humano testimonio opus nō habeam, & dominus serui testimonio. Quia aūt uos digniorē illum fide putastis, & ipsi magis quàm mihi attendistis, & ad illū quidem accessistis, mihi autem neq; miracula facienti creditis: propterea uobis in memoriā reduco Ioannis testimoniū, & recipio etiā indigna mea deitate, ut uos salui fiatis. Lucernam aūt ardentem Ioannem dicit, eo φ de terra habet formationem, & non per seipsum esset lumen, sed à gratia spiritus, ac temporarium. At ubi apparuit dies Domini, hoc est doctrina, occultata est lucerna. Cæterùm uos ad horam quidem recepistis ea quæ ab illo dicta sunt, & exultastis in ipso, & deinde obliti eorum quæ de me dixit, mansistis in priori incredulitate. Nam si illi semel firmiter credidissetis, quamprimum uos ad meam adduxisset fidem. A

Quare Ioannes lucerna ardens.

At ego testimonium habeo maius testimonio Ioannis. Opera enim quę dedit mihi pater ut perficiā ea, ipsa opera quæ ego facio, testimoniū perhibent de me φ pater me miserit. Et qui misit me pater, ipse testatus est de me: neq; uocem eius unq̃ audistis, neq; speciem eius uidistis, & sermonē eius nō habetis in uobis manentē, quia quē misit ille, ei uos nō creditis.] Testatus quidē est Ioannes de me qui uobis omniū maximè fide dignus uidebatur: ueruntamen quia uerisimile est fore quosdā sycophantas qui fortasis dicent, Et quid ad nos, si Ioannes gratificari tibi uoluerat, & propterea blandiora quædam attestatus sit? Vos, inquit, misistis ad Ioannē, & interrogastis, ueracē per omnia illum existimantes. Veruntamen & ego aliud testimoniū habeo maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi pater, hoc est, quæ statuit mihi pater ut perficiā, ea testātur de me. Dicit aūt opera, mirabilia illa scilicet, quale fuit paralytici restitutio, &c. Veruntamen quia arguebant eum φ in sabbato hæc faceret, dicentes, Hic nō est ex Deo, quia sabbatum nō seruat, ostendit eis φ faciat ea quę à patre decreta, & φ magis à Deo sit, eo φ iniuncta sibi à Deo opera faciat. Opera enim, inquit, quę dedit mihi pater ut perficiā ea. Quia igit̃ pater dedit mihi illa, uos estis Deo aduersarij, qui illis operibus aduersamini, & qui misit me pater, ipse testatur de me. Vbi aūt testatus est de eo pater? Quidā dicunt φ in baptismate, quādo dixit, Hic est filius meus dilectus. Opinor aūt φ magis intelligat φ per omnem scripturā testatus sit de eo Deus, tam per legē, q̃ per prophetas. Sed uos, inquit, neq; uocem eius audistis, patris inquā, neq; speciem eius uidistis. Ideo omnibus modis incognitus uobis est. Ideo & sermonem eius non habetis manentē in uobis, hoc est scripturas quæ de me testantur, nescitis: tametsi uideamini scire, & gloriari in eloquijs Dei, quæ uobis concredita sunt. Hinc aūt manifestum φ nesciatis scripturas, quia ei quem ille misit, non creditis. Igitur sicut neq; uocem Deo audiuistis (non enim habet Deus uocem sensibilem) neq; speciem eius uidistis (specie enim & figura caret) ita neq; sermonem eius, scripturas dico quæ de me testantur, habetis in uobis. B

Ioan. 9.

Matth. 17.

Specie & figura caret Deus.

Scrutamini scripturas, quia uos uidemini in ipsis uitam æternam habere. Et illę sunt quæ testantur de me: nec uultis uenire ad me ut uitam habeatis. Gloriā ab hominibus non accipio, sed cognoui uos φ dilectionem Dei non habeatis in uobis.] Dixerat eis, Sermo Dei, hoc est scripturæ quæ de me testant̃, non sunt in uobis. Igitur q̃uo poterūt habere sermonē Dei? inquit, Scrutamini scripturas: in illis eñ uos putatis habere uitā. Vide aūt q̃uo nō dixerit, habetis uitā: sed, uidemini, monstrans φ nullū uerum fructum percipiant, si à lectione sola expectent saluari, non accedente fide. Nam illæ testimonium quidem perhibent de me, sed uos nō uultis uenire ad me ut uitā habeatis. Vnde hinc discimus φ ex proposito fuerunt mali. Non enim dixit, nō potestis uenire: sed, nō uultis uenire. Audiant Manichæi, φ non natura malum, sed uoluntate constet. Postquam autem eos memores fecit testimonij Ioannis, & patris, & operum suorum quæ propter salutem illorum tantū faciebat, suspicari poterant multi quòd hæc amore gloriæ diceret, idcirco inquit, Gloriam ab hominibus non accipio, hoc est, non indigeo, neq; talem habeo naturam quæ opus habeat humana gloria. At uos me persequimini, quasi propter amorem Dei hoc faciatis, sed non est ita. Noui enim uos quòd dilectionem Dei nō habeatis in uobis, etiamsi ualde hoc iactetis, φ me persequamini propter Deum. Meritò igitur Iudæi dicuntur dilectionem Dei nō habere, quia persequebantur ipsam dilectionem, filium Dei. Vnde meritò etiam dicuntur nō habere sermonem Dei manentem in semetipsis. Sermonem enim & Deum reijciebant.

Manichæi liberum arbitrium negantes confutantur.

Ego ueni in nomine patris mei, nec recipitis me: si alius uenerit nomine suo, illum reci-

A recipietis. Quomodo uos potestis credere, qui gloriam à uobis inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, non quæritis? Nolite putare quod ego accusaturus sim uos apud patrem, est qui accusat uos Moses in quo speratis. Si enim credidissetis Mosi, credidissetis utique mihi, de me enim ille scripsit. Si autem illius scriptis non creditis, quomodo uerbis meis credetis?] Ego quidem (inquit) ueni in nomine patris mei. Nam & ubique patrem celebrat, & ab ipso se dicit missum esse, & nihil posse facere à seipso, & prorsus humilia multa loquitur, uolens è medio tollere omnem ingratitudinis rationem. Alius autem ueniet, Antichristus scilicet, qui se monstraturus est quòd ipse solus sit Deus. Igitur me quidem, qui in nomine patris ueni, hoc est dico me missum à patre, non recipitis, illum autem recipietis. Porrò hoc ideo eueniet uobis, quia ille uobis gloriam uitæ pollicebitur, quam uos quæritis, cupientes gloriam mutuum accipere, & respuentes ueram gloriam, quæ à solo Deo est. Ego autem nihil præclarum uobis in hac uita polliceor, sed uidetis multam difficultatem in his quæ à me dicuntur, & propterea (inquit) mihi non creditis. Nihil enim quod iucundum est in hac uita, expectatis uos habituros à me. Et aliter, Non creditis mihi, qui gloriam à uobis inuicem accipitis. Nam principes quidem & magistri ipsi soli uolentes haberi apud uulgus, nō accipient me, ne imminuatur eorum gloria. Populi autem quærentes diligi à principibus, non me accedere uolunt, ut ne excidant propter me ab honore quem à principibus habent. Quoniam autem & Mosen multum iactabant, inquit, ipse accusabit uos, nam de me ille scripsit. Vbi autem scripsit de eo? Etenim dictum hoc, Prophetā suscitabit uobis Dominus, de Christo erat, & alia multa tam in uerbis quàm in signis & symbolis, ut miraculum rubi. Nam & ignis quidem, deitas: rubus autem spinosus, peccatrix natura: quam suscepit ignis deitas, & incombustam seruauit luce fulgidam: & suos quidem radios illi cōmunicauit, imperfectiones autem illius in se non suscepit. Etiam hic Moses dixit, quod conducebat ualde ad fidem Christi: nam inquit, Si propheta surrexerit signa faciens, & recedere faciens à Deo, ne credatis illi, qualis erit Antichristus: Si autem surrexerit propheta faciens signa, & ad Deum & patrem ducens, & non recedere faciens, illi credite. Igitur Christus in nomine patris uenit, & signa quidem faciens, & non recedere iubens eos à Dei cultu, ipse erat qui à Mose prædictus. Itaque si Mosi scriptis non creditis, quomodo meis uerbis creditis? Ille, inquit, & scripsit, & sunt libri semper ante oculos uestros, & ita ut etiam si obliuiscamini, possitis iterum facile in memoriā reducere. Attamen non creditis scriptis, & quomodo credetis uerbis meis nō scriptis? Cur igitur hæc dicis ô Domine, cum scires quòd non credituri essent? Quamuis sciam, inquit, quòd nō credant, dico tamen, ut ne habeant postea quod prætexant, Si dixisses, credidissemus. Et aliter, Illi quidem qui tunc erant, utpote ingrati, non credebant: ab his autem qui postea credituri, non erat consentaneum neque iustum auferri uerborum Christi utilitatem.

Infidelitatis origo, sed non sola.

Deut. 18.

Exod. 3.

Deut. 13.

B

CAPVT VI.

POst hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis, & sequebatur eum turba multa, quia uidebant eius signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem propè pascha, dies festus Iudæorum.] Postquam Dominus locutus est Iudæis durioribus uerbis, in inuidiam accendebantur & stomachabantur, demulcet nunc eos secedendo, & abijt trans mare Tyberiadis. Mare autem dicit stagnum. Congregationes enim aquarum, maria uocauit diuina scriptura. Et aliter, Transit de loco in locum, probans multitudinis studiū. Ignauiores enim manebant in suis locis, studiosiores autem sequebantur eum. Veruntamen uide quòd etiam sequentes non propter doctrinam, sed propter corporalem miraculorum utilitatem sequuti sunt. Nam propterea, dicit, quia uidebant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. Meliores autem sunt & sapientiæ auidiores de quibus Matthæus. Obstupescebant enim, inquit, in doctrina eius, quia docebat illos tanquam potestatem habens. Ascendit autem in montem propter miraculum futurum. Non enim arrogans erat, & uanæ gloriæ cupidus, ut in medijs ciuitatibus miracula operaretur: sed fugiens uanam hominum gloriam, solitudinem quærebat, etiam nos erudiens. Insuper uolens mystica quædam discipulis communicare, ascendit in montem, id quod semper solebat facere, quia & opus est ut ab

Matth. 14. Marc. 6. Luce 9.

Matth. 7.

ut ab omni tumultu liberetur, & locum quærat ab omni strepitu purum, si quis talia lo A
qui uelit. Erat enim propè, inquit, pascha, dies festus Iudæorum, nec tamē ascendit, sed in Galilæam discedit. nō enim ultrà præceptis legalibus erat obnoxius, ut & festos dies legis perficeret. Et aliter, Persequente ipsum malitia Iudaica, occasionem apprehendit ut paulatim legem abroget, ostendens animaduertentibus cessasse figuram ut aduenit ueritas. Obserua autem quòd festum fuerit Iudæorum, non aūt fuerit dies festus Christi, cum Christus eò non ascenderit, sed soli Iudæi.

Cum sustulisset ergo oculos Iesus, & uidisset quòd multa turba ueniret ad se, dicit ad Philippū, Vnde ememus panes ut edant isti? Hoc aūt dicebat tentans eum. ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisq; pusillum quippiam accipiat. Dicit ei unus ex discipulis ipsius, Andreas frater Simonis Petri, Est puer unus hic, qui habet quinq; panes ordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tam multos?] Quare dixit, cum sustulisset oculos suos? Vt discamus quòd non solitus sit hinc & inde uagari oculis, sed compositus & attentus sedere, utpote docens discipulos diuiniora quædam. Deniq; sustulit oculos, & rogat de turba quomodo alenda sit. Non alium aūt interrogat, quàm Philippum. Ipse enim maiori indigebat eruditione, qui postea dicebat, Ostende nobis patrem, ac sufficit nobis. & propterea antea illum instruit, & per interrogationē inducit eum, ut miraculi semper sit memor. Nam si quidem miraculum simpliciter fuisset factum, non usqueadeò uisum fuisset illi miraculum: nunc aūt prius q̄ fieret, illum cōpellit fateri paucitatē panum, ut euidentius addiscat futuri miraculi magnitudinē, & non è memoria rejciat ea quæ cōfessus est. Idcirco dicit, Vnde ememus panes ut cōmedāt hi? Dicit aūt hæc tentans Philippum, hoc est, uolens notū facerere quam haberet ille fidem. Neq; enim ut ignorans de sententia Philippi interrogabat, sed alijs monstrare uolebat. Nam ipse Dominus sciebat quid facturus esset. Igitur ut tentauit Philippū nunquid haberet ille fidem, & inuenit ipsum adhuc affectū ut hominē: insuper & Andream quoq; talem inuenit, tametsi sublimius quiddā Philippo sentientē. Illo enim dicente q; ducentorū denariorū panes nō sufficiunt, ille quinq; panes ordeaceos & duos pisces cōmonstrauit, cogitans fortè prophetarū miracula, ut Helisæi in panibus signū, cum Samaria in extremā uenisset inopiam. Redarguitur tamen & Andreas nihil dignū Domino cogitans. dicit enim, Sed hæc quid sunt inter tam multos? Existimabat enim q; multiplicaturus quidem panes esset Dominus, sed si essent plures, maior & multiplicatio futura esset, periculose omnia intelligēs. Nam Dominus etiam ex nihilo potuisset panes facere, qui turbæ sufficerent: attamen ne uideretur creatura non esse ex ipsius sapientia, ipsa creatura usus est in materiā miraculorū, & acceptis quinq; panibus uti materia quadam, præclarū istud miraculum fecit. Cōfundantur Manichæi, dicentes q; panis & omnes creaturę factę sint à malo Deo: & propterea si quis dederit eis panem, nō accipiunt illum de manibus illius, sed procul quidem illum abijci iubent, stantes aūt, & maledicentes ei qui dedit, dicūt, Qui seminauit te, dispergatur: & qui pinsuit te, pinsatur carne, & similia. Confundantur itaq; audientes q; boni Dei filius Christus panes multiplicarit. Nam si mala fuisset creatura, bonus quod malum esset utiq; nō multiplicasset: ut taceā interim q; & ipse panes comedit. Cæterùm si quis interrogauerit, num idem sit hoc miraculum panum cū eo quod apud Matthæum describitur: dicimus, certè idem est. Quamuis aūt illic quidam discipuli accedunt admonentes de turba ut dimittatur, hoc autem loco ipse Iesus interrogat unde pascatur: nō opus est admirari. Verisimile enim est utrunq; factum esse, & discipulos prius admonuisse Dominum de turbis dimittendis, & tunc Philippum interrogatum esse à Domino unde alantur.

Christus nō solitus diuagari oculis.

Ioan. 14.

4. Reg. 4.

Mira Manichæorū improbitas, seu potius impietas.

Matth. 14.

Dixit autem Iesus, Facite ut homines discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo uiri numero fermè quinquies mille. Accepit aūt panes Iesus, cumq; gratias egisset, distribuit discipulis, discipuli uerò discumbentibus. Similiter & ex piscibus quantum uolebant. Vt aūt impleti sunt, dicit discipulis suis, Colligite quæ superfuerūt fragmenta ne quid pereat. Collegerūt ergo, & impleuerūt duodecim cophinos fragmentorū ex quinq; panibus ordeaceis, quæ superfuerant his qui comederant.] Iussit eos facere discūbere, quasi parata mensa. Discipuli aūt quāuis prius increduli, attamen alacriter recūbere faciūt homines. Erat aūt gramen, quoniā uer erat.

Erat

A Erat enim, inquit, pascha, quod in primo mense ueris perficiebatur. Porrò soli uiri numerantur ab Euangelista, qui legis sequitur consuetudinem. Etenim & Moses à uicesimo anno & supra numerauit populũ, nulla mentione facta mulierũ: quo docet omne quod uirile & iuuenile est, dignum censeri ut numeretur apud Deum. Et acceptis panibus gratias agit, ostendens quòd ante cibum gratiæ agendæ sint Deo. Insuper quia turba erat, ideo coram turba gratias agit, ut omnibus persuadeat ꝙ secundũ uoluntatẽ Dei aduenerit, ꝙ non sit aduersarius Deo, sed omnia referat in patrem. Nam quando seorsum facit miraculum, nihil tale facit, etiamsi maius quoddam faciat: quando autem coram multis miraculum operatur, tunc ad Deũ respicit. Ostendit autem ꝙ nõ ex infirmitate hoc faciat, sed propter dispensationem quam diximus, ex eo ꝙ maiora faciat authoritate quadam, & tanquam Dominus. Dicunt insuper quidam ꝙ etiã propter hoc gratias egerit, ut ignoraretur à principe mundi usꝗ ad tempus passionis, & ex hoc dæmon non cognosceret ipsum esse Deum, sed deciperetur, & inescaretur, atꝗ sic per crucem conficeretur. Cæterùm permittit Dominus ut supersint tot fragmenta, non propter ostentationem, sed ne credatur per phantasmata satiatos esse homines, appareat autem omnibus ꝙ uerè satiati fuerint, quandoquidem tot residua fuerunt: atꝗ propter hanc causam iussit etiam fragmenta colligi, ut uidentes ea, miraculi facti magis essent memores. Oportet autem non solum mirari ꝙ superfuerint, sed etiam quòd nõ plures neꝗ pauciores, ꝙ qui numero pares essent discipulis cophini reliquiarum, ut omnes gestent, & neꝗ Iudas ipse expers relinquatur, sed habens etiam hoc miraculum quod monstret sibi Deum esse magistrum, inde utilitatem capiat: ꝙuis etiam hoc ꝑpter malitiam eius in condemnationem ipsius cesserit. cum enim qui tantas reliquias fecerat, de quibus & ipse cophinum portauit, prodidit. Non enim sine causa imperauit apostolis ut cophinos gestarent, sed ut semper memores essent miraculi, utpote magistri orbis futuri. Nam multitudo quidem non magnam utilitatem perceptura erat. statim enim obliuiscebatur miraculi. At discipuli non uulgare lucrum inde habituri erant. Discamus item ex hoc miraculo ne pusillanimes simus in angustijs & paupertate, neq; timidi simus in hospitalitate & communione: sed credamus quòd etiam si unum tantum panem habeamus, illum multiplicaturus sit, qui ex quinꝗ panibus tantum superesse fecit. Per allegoriam autem Dominus quando exiuit Hierosolyma, secundum quod in prophetis dictum est, Dereliqui domum meam, reliqui hæreditatem meam: tunc sanè in Galilæã gentium uadit, Gentiles suscipiens: & turba illum magna sequitur. Ascendit autem in montem, hoc est crucem, ut ad se rapiat omnes uel in cœlum, ad honorem & gloriã Deo dignã. Vt enim ascendit in cœlos, & glorificari cœpit à nobis ut Deus, & non ut nudus homo: in montem ascendisse dicitur. Sublimis enim de illo opinio, mons est. Dat aũt nobis, qui quinꝗ sensibus subiecti sumus, rationales panes quinꝗ, quia & ipsi quinꝗ sunt. unicuique enim sensui conuenientem panem dat, hoc est sermonem: sicut & Paulus dicit, Volo quinꝗ sermones in ecclesia loqui qui quinꝗ sensum ędificationi conueniant. Non possumus autem quinꝗ sermones integros capere, sed ex eis abundant reliquiæ. Nullus enim potest integros mysteriorum sermones capere: sed quæ nos capere & comedere utpote carnales non possumus, Apostoli gestant quasi in quinꝗ cophinis suis iustis animabus. Cophini ex folijs palmarum sunt. Iustus autem ut palma florebit.

Num. 26. 3a
Viri cur tantum in scriptura numerantur.
Hier. 12.
1. Cor. 14.
Psal. 91.

Illi ergo homines cum uidissent quòd Iesus fecerat signum, dicebãt: Hic est uerè propheta ille qui uenturus est in mundum. Iesus ergo cum cognouisset quòd uenturi essent, ac rapturi ipsum ut facerent ipsum regem, secessit iterum ipse in montem solus.] Vide gulam uulgi. cum fecisse tinnumera miracula, & mirabiliora, non admirabantur, & ecce propter cibum dicunt, Hic est ille propheta. Non amplius eum de sabbati uiolatione arguunt, non ultrà legem uindicant, sed adeò illum propter panes colunt, ut & eum non solum prophetam prædicent, sed & dignum regno censeant. At ille fugit, erudiens nos mundanas contemnere dignitates. Secedit autem in montem ipse solus, nullo discipulorum assumpto, quò illorum probaret desiderium, num ferrent sui absentiam.

At ubi iam uespera esset, descenderunt discipuli eius ad mare, & conscensa naui uenerunt traiecto mari ad oppidum Capernaum. Iámque tenebræ erant, nec uenerat ad

eos Iesus. Mare autem uento magno flante intumescebat. Cũ remigassent ergo fermè A stadia uigintiquinq; aut triginta, uident Iesum ambulantem super mare, & appropinquantem naui, ac timuerunt. Ille aũt dicit eis, Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo recipere eum in nauim, & illico nauis appulerat terræ ad quam ibant.] Dominus quidem ascendit in montem solus, ut (sicut diximus) probet desiderium discipulorum. At illi expectabant usque ad uesperam uenturum ipsum: & cum non ueniret, non tolerabant, sed desiderio quærendi illum accensi conscendunt in nauim. Non enim temerè & fortè Euãgelista tempus manifestauit, sed per hoc uehementẽ illorum charitatem declarauit, quòd neq; uespera eos retinuerit. Permisit autem eos tempestate periclitari, ut facta post tempestatem tranquillitate, miraculo magis lætarentur, & indelebilis memoria sui, illorum pectoribus insideret. Assistit autem illis cum tempestas esset: & sermone timorem ejciens, & tranquillitatem in mari faciens, duplicem serenitatem operatur, sedãdo tam animarum quàm maris turbationem. Portò in nauem non ascendit, miraculum maius facere uolens. Vide enim tria miracula: unum, q; ambularit super mare: secundum, quòd compescuerit fluctus: tertium, quòd statim nauem fecerit esse in terra in quã ibant, q̃uis multũ abesset à terra cũ assisteret ei Dominus. Igit̃ transierũt

Exod. 14. quidem Iudæi mare rubrum duce Mose. Verùm ille ut seruus omnia faciebat, & precabatur: at hic omni cum potestate. Et illic flante uento cedebat aqua, ut quasi in arida daret transitum: hoc autem loco maius miraculum fit. Manens enim in sua natura mare,

Psal. 65. secundum aliam translationem. in superficie sua ferebat Dominum, ut impleretur propheticum, Qui ambulat super mare ut super pauimentum. Multi autem & nunc sumus in spiritualibus tenebris, & periclitamur in spirituali mari submergi: sed excipiamus Christum, & omnino à periculis saluabimur. Et q̃uis sæpe tumultus excitent nobis quidã uel diaboli uel homines tentantes nos, & per terrores molientes nos concutere, audiamus tamen Christum clamantem, Ne timeatis, ego sum. Quod autem dicit, hunc habet sensum: Terribilia quidem prætereunt, ideo ne timeatis ea quæ prætereunt: ego aũt sum, hoc est, semper manens, & sum sicut Deus ille, qui est. Itaq; quia terribilia quidem temporaria sunt, non uerè sunt, ego autem sum, hoc est, maneo, & nunquam prætereo, & uerè sum: ne perdatis uestram in me fidem propter temporalia. Vide autem, obsecro, quomodo nõ statim ab initio periculi, sed in feruore apparet Christus, & soluit metum. Sinit enim nos in medijs esse periculis, ut cum certauerimus in tribulatione, & pressi fuerimus, probatiores fiamus, & ut cum mouerimus omnem nostram uirtutem & sapientiam, inuenerimusq; eam infirmam, ad illum confugiamus solum, qui ex inexpectatis saluare poterit. Nam cum humana mens fatigata fuerit, tunc diuina salus repentè subuenit, ac parat nos ut ad illum solum fugiamus, qui saluare potest, & non nobisipsis ascribamus

In nauem suscipere Christum quid sit. salutem. Si uoluerimus autem & nos in nauim nostram suscipere Christum, hoc est, habitationem dare Christo in corde nostro, statim inueniemur in terra in quam abimus. Quæ autem terra ista? omnino terra promissionis cœlum, quæ est terra mitium, & eorum qui liberati à malitia, in pace uiuunt.

Postero die turba quæ stabat trans mare, uidit quòd nauicula alia non esset ibi, nisi una illa in quam ingressi fuerant discipuli eius, & q; non introisset Iesus cum discipulis suis in nauiculam, sed soli discipuli eius abissent. Aliæ uerò superuenerunt nauiculæ à Tyberiade iuxta locum ubi comederant panem, postq; gratias egisset Dominus. Cum ergo uidisset turba q; Iesus non esset ibi, neq; discipuli eius, ascenderũt & ipsę in nauiculas, & uenerunt Capernaum, quærẽtes Iesum. Et cum inuenissent eũ trans mare, dixerunt ei, Rabbi, quando huc uenisti? Respondit eis Iesus, & dixit, Amen amẽ dico uobis, quæritis me, nõ quia uidistis signa, sed q̃a comedistis de panibus, & saturati estis.] Iesus quidem pedestri itinere super mare abijt in regionem quæ trans mare. Turbę autem die postero cum quæsiuissent illũ, & uidissent q; una tantũ nauis affuisset, in quam ingressi fuerant discipuli, & non Iesus ipse, cogitauerunt apud se hoc miraculum, & suspicati sunt quòd mare pedes transierit. Nam si quidem & alia nauis affuisset, uerisimile potuisse eos cogitare q; cum discipulis non nauigarit, sed in aliam ingressus transfretarit. Nunc autem cum una tantum fuerit, quæ discipulos solos, & non Dominum exceperit, manifestum est miraculum. Igitur turbæ hæc intellexerunt: & post inuenerunt alias naues quæ traiecerant, & ascenderunt in illas, & in Capernaum transfretarunt.

A runt. Illic autem inuento Domino, non supplicant & rogant ut discant quomodo tran sierit, neque quærunt de hoc signo, sed remisse dicū, Quando huc uenisti? Nam qui quærebant illum rapere & facere regem, inuento eo nihil tale deliberant: sed abiecto miraculo inquirūt magis frui mensa alia quali & prius: propterea exprobrat eis Dominus, Quæritis enim me, inquit, eo quòd de panibus comedistis: & ideo mei tenemini desiderio: ut iterum uobis mensam parem. Obserua autem quòd quamuis redarguat eos, non tamen dura utitur reprehensione. Non enim dixit, ô mancipia uentris, & gulosi, sed cum mansuetudine: corrigere enim uolens, arguit illos: simul autem & per hoc quod detegit occulta cordis illorum, ad maiorem illos adducere uolens fidem. Quòd autem emendatio illorum fuerit reprehensio, manifestum ex sequentibus. Vtilissimam enim eis doctrinam facit, & dicit,

Operemini non cibum qui perit, sed qui permanet in uitam æternam, quem filius hominis dabit uobis. hunc enim pater consignauit Deus.] Vos quidem, inquit, quæritis me propter panes, quia cibum illum desideratis. Oportet autem uos non omnino deditos esse uentri, sed maximè spiritualium agere curam, & nō omnem solicitudinem in corporalem cibum insumere. Nam illum uocauit cibum qui perit. Nam quia multi sunt cupientes ignaui uiuere, & maxime Masseliani, qui usi sunt hoc dicto ad patrocinium suæ ignauiæ, operæpreciū fuerit declarare hoc dictum. Non enim hoc dixit Dominus noster Iesus Christus ut corporalem quidem operationem ab eis uelit amouere, & ipsos ad ocium cogere. Omnem enim malitiam docuit ociositas: & si oportet cui denter dicere, ipsum ociose uelle uiuere, cibus est qui perit: & ita eum qui Christum sequitur, oportet operari ut habeat quod & alijs communicet. hoc enim habet mercedem, & promissionem futuri regni. Et quomodo igitur (inquiūt) dicit Dominus quòd non oporteat operari cibum qui perit? continuum circa cibos studium reijciens, & ad spiritualia non parū inducens. Profectò dicunt, quod per hoc Dominus corporalem operationem excludit: id quoque manifestum ex hoc quod ad Martham dicit, Martha solicita es & turbaris, uno autem opus est: Maria bonam partem elegit. Et iterum, Ne soliciti sitis in crastinum. Et hæc quidem afferunt hi qui per ignauiam pasci uellent. Nos autem quid dicimus? Dictum ad Martham nō de opere est & operatione uel ocio, sed de temporis obseruatione, & ne tempus audiendi insumatur in occupationes parandorum ciborum. Persuadet igitur ei ne perdat tempus doctrinæ frustra propter occupationem in his quæ uentris sunt. Quod autem dicit, ne soliciti sitis: neque hoc dicto operationem reiecit. Aliud enim solicitudo est, & aliud operatio. Fieri enim potest ut solicitus non sit qui operetur. Docet igitur nos Dominus ne addicti simus curis uitæ, neque habeamus curam quomodo cras refocillemur: & uult ut unoquoque die operemur, dicens, Ne soliciti sitis de crastino: quasi in hunc modum diceret, Ne soliciti sitis quomodo hodie operando, cras quiescatis: sed quotidie cibum quotidiana operatione parantes, ne soliciti sitis de crastino. Cibum autem manentem, mysticam dicit sumptionem carnis Domini, quam nobis ipse dat filius hominis factus. Quem pater obsignauit, hoc est, ostendit & confirmauit quòd sit filius suus. & ipse quidem Christus ostendit se per miracula: sed quia cum Iudæis loquitur, ut ne turbentur, ad patrem recurrit, & dicit ab illo se signatum esse, hoc est, monstratum & testimonijs confirmatum esse. quia & imago est patris filius, & signaculum & character, intellige ab illo hunc signatum, sicut imago sigillum est: & ita se habet quod dicit, Hunc enim qui uidebatur filius hominis, signauit pater: hoc est, signaculum suum & imaginem genuit, quæ haberet in se omne quod ipse habebat, & naturalem cum ipso identitatem.

Quis cibus qui pereat.

Masseliani hæretici ocio dediti.

Eccl. 33.

Luc. 10.

Matth. 6.

Aliud solicitudo, aliud operatio.

Curis uitæ ne simus addicti.

Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus ut operemur opera Dei? Respondit Iesus, & dixit eis, Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Dixerūt ergo ei, Quod ergo tu facis signum ut uideamus & credamus tibi? quid operaris?] Quærunt Iudæi discere opus Dei, non ut hoc faciant, sed ut occasionem apprehendant. Dominus autē quamuis sciret eos nullam utilitatem percepturos, respondit tamen per doctrinam utilem omnibus, & ostendit eis, immo omnibus hominibus, quod hoc sit opus Dei, credere in eū quem ille misit. Nā fides erga illū, opus profectò est sanctū & perfectū, & sanctificans eos qui illam habent. Dux enim fit diligens fides ad omnem bonā operationē, & bona operatio cōseruat fidē. Nā & opera sine fide mortua sunt, & fides sine operibus.

Opus Dei est credere, quomodo.

Iacob. 2.

Vide autem ingratitudinē insensatorū. Signum iterū quærunt, quis tanta & talia uiderint, & maxime panum quibus saturati fuerant. Verè gastrimargi, qui iterum signum tale quærūt, quod uentri prodesset: & quòd hoc sit uerū, manifestum est ex sequentib. A

Psal. 77. Patres nostri manducauerunt manna in deserto: sicut scriptū est, Panem de cœlo dedit eis ad edendum. Dixit eis Iesus, Amen amen dico uobis, Non Moses dedit uobis illum panem de cœlo, sed pater meus dat uobis panem de cœlo uerum. Panis enim Dei, est, qui de cœlo descendit, & dat uitam mundo. Dixerunt ergo ad eū, Domine, semper da nobis panem istū.]Nō frustra diximus φ uentri seruientes quærebant signum, quale erat signū panum. Ecce & mannæ mentionem faciunt, & non alterius miraculi uel in Aegypto, uel in mari rubro. Volentes enim incitare eum ut & ipse tale signū faceret quo carnaliter pascerentur, recordantur mannæ propter immodicam gulā. Quid igitur immēsa Dei sapiētia Dominus noster Iesus Christus respondet eis: Nō Moses dedit uobis panem, hoc est, uerū panem non dedit uobis Moses. Omnia enim quæ tunc fiebāt, typi erant eorū quæ nūc fiunt. Moses enim figurā habebat Dei ueri, spiritualiū Israelitarū ducis. Panis aūt ille figura est mei, qui de cœlo descendi, & uerè pasco, & uerè sum. Cæterùm dicit seipsum uerum panem, non φ manna falsum fuerit, sed quia illud figura fuit & umbra, non ipsamet ueritas. propriè enim manna unigenitus filius Dei factus homo, uerbum & auditio obstupescere faciens. Nam manna interpretatur quid

Exod. 16. hoc: Iudæi enim uiso illo, quod cumulatim deplutum esset ante cuiusφ tabernaculum, obstupefacti insolito & peregrino spectaculo, interrogabant se inuicem, quid hoc: Dominus igitur factus homo filius Dei, ipse est manna, quod stupefacit omnes, ita ut dicant: Quid hoc: Quomodo filius Dei, & filius hominis: Quomodo ex duobus diuersis una persona: quod hoc mysteriū: Hic igitur panis uita secundum naturā existens, utpote uiuentis patris filius, facit quod sibi propriū est. Viuificat enim omnia. Igitur sicut qui ex terra panis, infirmam naturam carnis continet non sinens illam corrumpi

Resurrectio ex mortuis humanæ naturæ per Christū concessa. ita & Christus per spiritus operationē animā uiuificat, atφ etiā ipsum corpus ab incorruptione conseruat. Per Christum enim humanæ naturæ resurectio ex mortuis, & incorruptio corporum est concessa. Sed Iudęi adhuc dediti uentri, & toti terreni, de sensibili pane intelligunt dicta, & dicunt, Da nobis semper panem hunc. Sic igitur stultè loquentes redarguebantur, & dicunt, Semper da nobis panem hunc, non ad unum uel ad duos dies. Hoc autē præ auaritia dicebant, Vt enim non opus sit multa impendere in cibos dicunt, Da semper hunc facilè parabilem panem.

Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis uitæ. qui uenit ad me, nō esuriet: & qui credit in me, nō sitiet unφ: sed dixi uobis φ etiā uidistis me, nec † credidistis. Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet: & qui uenerit ad me, nō eijcio forás, quia descendi de cœlo ut faciam non quod ego uolo, sed quod uult qui me misit.]Cum Iudæi, utpote terreni, de sensibili pane Christum loqui putarent, & propter hoc urgerent & quærerent: redarguens eos Dominus, monstrat quòd quàm diu sensibilem panem expectent, accurrāt: quando autem discunt φ spiritualis sit, non ultrà accurrant. Vnde dicit, Ego sum panis uitæ. Non dixit autem, panis alimoniæ, sed uitę. Nam cū omnia mortificata essent, uiuificauit nos per semetipsum Christus, qui est panis, eo quòd fermentū humanæ cōspersionis credimus coctū esse igne deitatis. Panis autem uitæ non huius solitæ, sed immutatæ, & morte non deficientis. At qui credit in illum panem, non esuriet, neque famem feret audiendo sermonem Dei, neφ sitiet spiritualem sitim, † eo φ habeat aquam baptismi, & sanctificationem spiritus. Nā qui non baptizatus est, sitim patitur, & magnam ariditatem, expers aquæ sanctæ refrigerantis. Baptizatus autem spiritum habet, per quem semper refrigeratur. Ostendens autem φ fides quæ in Christum, non uulgaris quæpiam res sit, sed donum Dei dignis & rectis corde à patre datum, dicit φ, omne quod dat mihi pater, ad me ueniet, hoc est, illi credent in me, quos dat mihi pater. Vos autem Iudęi, cum indigni sitis, non damini mihi à patre: propterea neφ uenitis ad me, neφ habetis rectum cor, ut uos diligeret Deus & pater ducat ad meam fidem. Ego autem eum qui uenit ad me non eijciam forás, hoc est, non perdam, sed saluabo, & magna cura illum refocillabo. Descendi enim de cœlo, non ut aliud quiddam faciam præter uoluntatem patris. Cæterùm hæc dicit, ut discant † non esse aduersarium uoluntati patris. Quia enim illum aduersarium Dei dicebant, ipse crimen in illos uertit, tametsi

† creditis

† eo quòd nō habeat

Fides, Dei donum præclarum.

† quòd qui eum nō recipit, Deo sit aduersarius, patris uoluntati repugnans

A non manifestè, & dicit, Vos estis aduersarij Dei, qui me non recipitis, qui facio uoluntatem patris. Vbi est Nestorius hoc loco, qui dicit quod post resurrectionem deificatus sit Christus? Non audis miser quòd descendit de cœlo? Iam qui de cœlo descendit, non utique nudus erat homo, sed Deus. Nudus enim homo nõ descendit, sed si quidem ascendit in cœlum, hoc illi concedit propter uirtutem Deus. Solius Domini descensus præuenit ascensum. Ipse igitur & descendit de cœlo sicut Deus, quandoquidem incarnari dignatus est: & ascendit in cœlũ cum carne, ut homo scilicet, ubi erat prius ut Deus. Non igitur nudus homo erat Christus postea deificatus, sicut delirabat Nestorius, sed Deus ante secula, incarnatus nouissimis temporibus. *Nestorius.*

Hæc est autem uoluntas eius qui misit me patris, ut omne quod dedit mihi, nõ perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Hæc est autem uoluntas eius qui misit me, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternã: & ego suscitabo eum in nouissimo die.] Subinde ponit, Dedit mihi pater, ut perstringat corda illorũ ut agnoscãt se Dei munere indignos. Nam si pater dat ut magnum quiddam, dignam in Christum fidem, ipsi autem illam non habent, manifestum est quòd dono Dei exciderint. Igitur ego (inquit) non perdam quos dat mihi pater, hoc est, eos qui credunt mihi, sed resuscitabo illos, hoc est, in resurrectione claritate illos dignabor. Duplex enim est resurrectio: una quidem communis & generalis, qua omnes etiam peccatores resurgunt: altera, qua soli iusti assumuntur in occursum Domini in aera, & prius cum magna fiducia Domino occurrunt. Hanc autem resurrectionem Paulus ἐξανάστασιν, hoc est exurrectionem nominat, propter eleuationem à terra. Peccatores enim resurgent quidem ex sepulcris in terram, de terra autem non exurgent in aerem. Infrà enim manebunt sicut condemnati. At ita iusti resurgunt & exurgunt, qui rapiuntur in nubibus in occursum Domini in aera. Peccatores autem resurgunt tantum. Porrò Dominus interpretans quid sit, Omne quod dedit mihi pater, dicit eandem sententiam alijs uerbis, Vt omnis qui uidet filium, & credit, habeat uitam æternam. Nihil enim aliud dicit, *Duplex resurrectio.* *ἐξανάστασις iustorũ tantum est Paulo, ἀνάστασις uerò etiam peccatorum.* *1.Thes.4.*

B quàm id quod dixit superius. Nam hoc quidem, omne quod dedit mihi pater, idem est cum illo, omnis qui uidet filium & credit. Hoc autem quod dicit, non perdam, idem est cum eo quod dicit, habet uitam æternam. Sæpe autem mentionẽ facit resurrectionis, ut persuadeat hominibus, ne ijs solum quæ uidentur, Dei prouidentiam circumscribãt, sed sciant esse & alium statum in quo absque dubio fruituri sint remunerationibus uirtutis: quanuis nunc non sit perspicua in hac uita retributio, & propterea non omittendum uirtutis cursum. *Resurrectionis cur Dominus sæpe meminerit.*

Murmurabant ergo Iudæi de illo quod dixisset, Ego sum panis ille qui de cœlo descendi. & dicebant, Nónne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit hic, de cœlo descendi? Respondit ergo Iesus, & dixit eis, Nolite murmurare inter uos: Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum, & ego suscitabo eũ in nouissimo die.] Murmurabant igitur Iudæi dicente Domino, ego sum panis, ueluti decepti. Nam hucusque quidẽ existimabãt de pane sensibili eum loqui, & mansuetè ipsum ferebant, sperantes quod daturus esset panem hunc, uentri ipsorum gratificaturus: nunc autem quia reuelauit eis quod nõ de sensibili pane, sed spirituali sermonem haberet, cõtempto illo murmurant. Vbi enim illi intelligerent spiritualem cibum, & uitam, & resurrectionem? Scandalizabãtur itaque in eo, uidentes eius matrem, audientes autem dicentem, de cœlo descendi. Igitur non intelligentes quod ipse etiam esset Deus, sed in hoc respicientes quod apparebat, murmurabant † ut contumeliosi contra Dominum, & dicebant, Nónne hic est filius Ioseph? Ipse autem saluator non respondit eis, Non sum filius Ioseph. Non enim poterant intelligere partũ ineffabilem qui erat ex uirgine. Et quia non capax fuit mens illorũ natiuitatis secundũ carnẽ, multo minus eius quæ ante secula ex patre, Quid autem respondet eis? Nullus potest uenire ad me, nisi pater traxerit eum. Hoc autem dicit non ut libertatem tollat arbitrij, absit, sed ut ostendat quòd multa habeat opus cooperatione à Deo is qui crediturus est. Et aliter, Illos trahit pater, qui habent uoluntatis aptitudinẽ. Eos aũt qui seipsos non faciunt idoneos, nõ trahit ad fidem. Nã sicut magnes nõ omnia ad quæ propius applicatur, sed solũ ferrũ attrahit: ita & Deus ad omnes quidẽ appropiat, eos autem qui magis idonei, & familiaritatem erga ipsum præ se ferunt, trahit. Igitur pater quidem trahit *† tanquàm cótumeliosus esset Dominus.* *Cautè.* *Liberum arbitrium.* *Cóparatio magnetis.*

& adducit ad filium, filius autem resuscitat & uiuificat, in bonis uitam & spirationem, A
hoc est, spiritum sanctum tribuens. Itaq; sancta trinitas benefacit ijs qui credunt, & nō pater solus, uel filius solus: sed sicut una natura, ita una operatio beneficentiæ patris adducentis, filij uiuificantis, spiritus sancti qui fit ijs qui uiuificantur, pro spiratione. Omnis enim qui uiuit, etiā spirationem habet. Vide autem authoritatem filij. Ego (inquit) suscitabo. Non dixit enim, pater meus suscitabit: sed, ego. Non enim per omnia humilia loquitur, sed nonnunquam sublimia suæ deitatis detegit.

Hier. 31. Est scriptum in prophetis, Et erunt omnes docti à Deo. Omnis ergo qui audit à patre, & didicit, uenit ad me: non quòd patrē uiderit quisquā, nisi qui est à Deo, hic uidit patrem. Amen amen dico uobis: qui confidit mihi, habet uitam æternam.] Dixit superius quòd is quem pater traxerit, ad me ueniet. Volens autem hoc docere & confirmare, in prophetas refert sermonē. Est enim (inquit) scriptum in prophetis, Erunt omnes docti à Deo. Omnes autem, qui uoluerint uidelicet. Communis enim doctor pater p̄ reuelationem notum facit dignis filium suum. Tangens enim corda simplicium, & dolo carentium reuelat ipsis filium, sicut et Petro reuelauit ipsum. Igitur qui audit à patre, Matth. 16. hoc est, qui patris reuelationem accipit, & discipulus illius uerè efficitur, & reuelationem suscipit, hic uenit ad me. Vide aūt quomodo cum diligentia loquitur omnia. Nō enim dixit, qui audit à patre, ille uenit ad me: sed addit, & didicerit. Non enim sufficit audire, sed oportet audisse & discere. Quid igitur? nūquid in ueteri non fuerunt docti à Deo? Fuerunt quidem, sed non sic. Hic enim excellentia est, in nouo dico testamento. Nam tunc quidem discebant per homines de Deo. Nunc autem unigenito incarnato, ab ipso patre in sancto spiritu scientia fit, ut ita impleatur propheticum dictū, In Psal. 35. lumine tuo, patris scilicet, hoc est spiritu, uidebimus lumen, quod est filius. Meritò nūc omnes docti sumus à Deo, qui fidē in Christū suscepimus. Quia autem dixit, qui audit à patre, ille uenit ad me: ut ne quis suspicetur ꝙ de carnali patre dicat, inquit, Non hoc dico, quòd uideat quis patrem, nisi filius, qui uerè ex illo est, & natus ex substantia illius. Nā omnes quidem ex Deo sumus, sed propriè filius unus ēst, qui & patrem nouit. B

Ego sum panis ille uitæ. Patres uestri comederunt manna in eremo, & mortui sunt. Hic est panis qui de cœlo descendit, ut quis ex ipso edat, & non moriatur. Ego sum panis uiuus, qui de cœlo descendi. si quis ederit ex hoc pane, uiuet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi uita.] Comparat cum manna alimoniam quam ipse dat. Nam ego quidem, inquit, sum panis uitæ. Verùm qui comederunt manna, mortui sunt. Non absq; causa autē addit, in solitudine, sed uolens monstrare ꝙ non ualde diu datum fuit patribus manna, sed tantum in solitudine, & nō contigerit eis in terra promissionis. Verum hic panis non est talis, sed perpetuò durans, & ita Iudæi multo plura bona accepturi erant, si quidem uoluissent, quàm patres sui. Quomodo autem non maiora, quæ dantur à Christo? Nam etsi quis gustauerit mortem, ut uiit tamen propter spem resurrectionis. Manifestè autem nobis hoc loco de mystica cōmunione corporis sui dicit. Nam panis, inquit, quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi uita. Porrò potestatem suam indicans, quod non ut seruus & minor patre crucifigendus sit, sed uoluntariè, inquit, ego dabo carnem meam pro mundi uita. Nam quamuis & à patre dicatur esse traditus, attamen & seipsum tradidisse dicitur: & illud quidem est ut discamus eius cum patre concordiam: hoc autem, ut liberam uoluntatem filij non ignoremus. Attende autem quòd panis qui à nobis in mysterijs manducatur, non est tantum figuratio quędam carnis Domini, sed ipsa caro Domini. Non enim dixit, panis quem ego dabo, figura est carnis: sed, caro mea est. Transformatur enim arcanis uerbis panis ille per mysticam benedictionem, & accessionem sancti spiritus, in carnem Domini. Et ne quem conturbet quòd crędendus sit panis caro. Etenim & in carne ambulante Domino, & ex pane alimoniam admittente, panis ille qui manducabatur, in corpus eius mutabatur, & similis fiebat sanctæ eius carni, & in augmentum & sustentationem conferebat iuxta humanum morem. Igitur & nūc panis in carnem Domini mutatur. Et quomodo (inquit) non apparet nobis caro, sed panis? Vt nō abhorreamus ab eius esu. Nam si quidem caro apparuisset, insuauiter affecti essemus erga communionem. Nunc autem cōdescendente Domino nostrę infirmitati, talis apparet nobis mysticus cibus, qualibus alioquin assueti sumus. Pro mūdi aūt uita

Panis qui in sacris editur mysterijs, nō tantum figura est, sed caro Domini.

carnem

A carnem suam & mortem dedit. moriens enim mortem soluit. Intellige aūt per uitam mundi etiā resurrectionem. Mors enim Domini generalem resurrectionē toti hominum generi operata est. Fortasis aūt & in sanctificatione & in beatitudine uitā, mundi uitam nominauit. Nam quamuis non omnes acceperint sanctificationem & uitam in spiritu, Dn̄s tamen seipsum pro mundo dedit, & quantū in ipso erat, mundus seruatus, naturaq; uniuersa sanctificata est, eo q accepit uirtutē uincēdi peccatū per unū hominē Dn̄m nostrū Iesum Christū, sicut & per unū hominē Adā in peccatū ceciderat. Rom. 5.

Decertabant ergo Iudæi inter se, dicentes, Quomodo hic potest nobis dare carnem suam ad edendum? Dixit eis Iesus, Amen amen dico uobis, nisi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habetis uitam in uobis. Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet uitam æternam, & ego suscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea uerè est cibus, & sanguis meus uerè est potus.] Iudæi cum audissent de esu carnis illius, discredunt. Ideo & uerbum incredulitatis dicunt, quomodo? Nam quando cogitationes incredulitatis ingrediuntur in animam, ingreditur simul, quomodo? Propterea ipse uolens hoc ostendere q non sit impossibile, sed etiam ualde necessariū, ait, Non potest aliter haberi uita, nisi meā carnem comedatis, &c. Ita & Nicodemus ex incredulitate dicebat, Quomodo potest homo intrare in uentrē matris? Oportet igitur nos cum audiuerimus, Nisi ederitis carnem filij, non habebitis uitam, in sumptionibus diuinorum mysteriorum indubitatā retinere fidem, & nō quærere quo pacto. Nam animalis homo, hoc est, qui sequitur cogitationes humanas & animales, siue naturales, non est capax eorum quæ sunt super naturam, & spiritualium. Animalis homo. Atq; ita & spiritualem esum carnis dominicæ non intelligit: cuius qui non sunt participes, non erunt participes æternæ uitæ, eo quòd non susceperunt Iesum, qui est uita æterna. 1.Cor.2. Non enim nudi hominis caro est quæ manducatur, sed Dei, & quæ deificare ualet, utpote contemperata deitati. Ista etiam uerè est cibus, eo quòd non ad paruum tempus duret, neq; corrumpatur sicut corruptibilis cibus, sed æternæ uitæ sit subsidiū.

B Similiter & potus sanguinis Domini uerè est potus: quia non ad tempus sufficit siti, sed semper absq; siti conseruat, nec indigere permittit bibentem: sicut & ad Samaritanam dicebat, Qui bibit ex aqua quam ego dabo, non sitiet. Nam quisquis gratiam sancti spiritus per sumptionem diuinorum mysteriorum susceperit, neq; famem spiritualem neq; sitim patietur, qualem increduli. Ioan.4.

Qui edit meā carnem, & bibit meum sanguinē, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me uiuens pater, ita & ego uiuo propter patrē. Et qui ederit me, & ipse uiuet propter me. Hic est panis qui de cœlo descēdit: nō sicut comederūt patres uestri māna, & mortui sunt. qui edit hunc panē, uiuet in æternū.] Hoc loco discimus sacramentū cōmunionis. Nā qui edit & bibit carnē & sanguinē Dn̄i, in ipso manet Domino, & Dn̄s in ipso. Cōtemperatio em̄ fit noua, & super rationē, ita ut sit Deus in nobis, & nos in Deo. Non audis terribilem auditū, non Deū nudū māducamus. tangi enim nequit, & incorporeus est, & neq; oculis neq; * manibus apprehēdi potest. Iterū nudi hominis caro nihil prodesse potest: sed quia Deus uniuit sibi carnē secundū ineffabilem cōtemperationem, uiuifica est & caro, nō q in Dei naturā trāsierit, absit, sed ad similitudinē candentis ferri, quod & ferrū manet, & ignis ostendit operationē. Sic igit̄ & Dn̄i caro manēs caro, uiuifica est, sicut Dei caro. Igit̄ quemadmodū ego, inquit, uiuo propter patrē, hoc est, sicut natus sum ex patre, qui est uita: ita & qui māducat me, uiuet propter me, dum quodāmodo misce\'t mihi, & trāselementat̄ in me, qui uiuificare possum. Quādo aūt audis, Ego uiuo, ne existimes eum iuxta participationē uitæ uiuere, alioqui animal diceretur Deus: sed nō est. neq; em̄ Deus animal nominat̄, neq; creatura quędā uita uocabitur. Sæpe aūt & multū in ore uersat, patres uestri comederūt māna in solitudine, ut persuadeat hominibus. Nā si posibile quadraginta annis sine messe & semēte pasci homines, & cōseruari illorū uitā: multo magis nūc cōseruabit nostrā spiritualē meliori pane Dn̄s carne sua, quę absq; semine uiri ex uirgine est cōstituta. Vbiq; aūt uitæ meminit, & crebrò hoc nomē addidit, quia nihil ita suaue hominib. ut res illa. Igit̄ & tu potes nō solum secundū mysticā cōmunionem comedere & bibere carnem & sanguinē Domini, sed & alio quodā modo. Etenim & carnē quidē manducat aliquis quādo per practicen incedit, Caro enim operatiua est, sicut & practice laboriosa, Sanguinē uerò bibit

* dentibus

ut uinum, quo cor contemplatiui lætificatur. Labore enim caret contemplatio, immò A & laborũ requies est, & potui similatur, quia & potus minori labore eget quàm cibus.

Hæc dixit in synagoga docens in Capernaum. Multi ergo his auditis ex discipulis eius, dixerũt, Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Sciẽs aũt Iesus apud semetipsum ꝙ murmurabant de hoc discipuli ipsius, dixit eis, Hoc uos offendit? Quid igitur si uideretis filium hominis ascendentẽ eò ubi prius erat?] Quare in synagoga docuit? Partim ꝙ uolebat uenari multitudinem, partim ꝙ ostendebat se nõ esse contrariũ legi quę legebatur in synagogis. Quare autem tales sermones in mediũ proferebat, quamuis sciebat nullum inde utilitatem percepturum, sed multos etiam inde magis offendi? Nam & discipuli eius his auditis dixerunt, Durus est sermo hic, quis potest illũ audire? igitur quod lucrum ex his uerbis? Immò plurimũ & maximum. Nam quoniã memores erant subinde cibi corporalis, & manna in medium proferebant, ostendens eis ꝙ omnia illa figura fuerint & umbra, quæ autem ab ipso nunc introducũtur, ueritas sint: eius gratia hæc dicit, & spiritualis cibi mentionem facit, ut faciat eos à sensibilibus aliquantum emergere, contemnereꝗ; figuras & umbras, & accurrere ad ueritatem. Sed illi cum nihil possent intelligere quod supra sensum, meliores non fiunt, sed magis resiliunt, & dicũt, Durus est sermo hic, hoc est, asper, & qui suscipi nequeat. Quis enim cũ carnalis sit, posset suscipere spiritualem cibum, & panem qui de cœlo descendit, & carnem quæ comeditur? Quando aũt audis quòd discipuli eius recedunt, ne intellexeris eos qui uerè sunt discipuli, sed eos qui sequebantur in ordine discipulorũ, & uidebantur figuram quidem gerere discipulorum, cum docerentur ab eo. Etenim & inter discipulos erant quidam, qui ad reliquam turbam collati dicebantur eius discipuli (manebant enim apud eum longiore tempore quàm turbæ) ad alios autem ueros discipulos collati, nullius erant momenti, eo quòd ad tempus credebant ei, & frigido quodam (ut sic dicam) calore. Vide autem insipientiam illorum. Nam debebant interrogare & discere ea quæ ignorabant: at illi resiliebant, & nihil spiritualiter exponebant, sed omnia ut uidebantur. Nam quia carnem audierant, putabant quòd eos cogeret carnis B & sanguinis fieri deuoratores. Quia autem nos spiritualiter intelligimus, neꝗ; carniũ uoratores nos sumus, immò sanctificamur per talem cibum. Volens autem ostendere eis quòd sicut Deus nihil ignoret quod sit in cordibus ipsorũ, dicit, Hoc uos offendit? Quid igitur si uideritis ascendentẽ in cœlum me, qui uobis filius hominis esse uideor, ubi eram prius sicut Deus? Nam ipse ascendit ut homo, ubi erat prius ut Deus. Hoc autem dixit ut abducat eos ab opinione qua putabant eum filiũ esse Ioseph. Nam qui credit quòd in cœlo erat prius, omnino credet eum neꝗ; Ioseph esse filium, sed Dei, & fidem habebit ijs quæ ab eo dicuntur. Cum autem audieris quòd filius hominis erat in cœlo prius, ne putes ꝙ ex cœlo descenderit corpus, ut Marcellus & Apollinarius hæresiarchæ delirarunt: sed quia unus & idem erat filius hominis, & Deus uerbum: dicitur, sicut diximus, ascendere ut homo, ubi erat prius ut Deus.

Marcellus & Apollinarius hæresiarchæ.

Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquam. Verba quę ego loquor uobis, spiritus & uita sunt. Sed sunt quidam ex uobis qui non credunt. Nouerat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, & quis proditurus esset ipsum.] Quoniam (ut sæpe diximus) carnaliter exponentes ea quæ dicebantur à Christo offendebantur: dicit ꝙ spiritualiter intelligenda sunt ea quæ dicuntur à me. hoc est prodesse. Caro autem, hoc est, carnaliter illa exponere, nihil prodest, sed offendiculi occasio fit. Sic igitur illi qui carnaliter audiebant quæ à Christo dicebantur, offendebantur. Subdit igitur, Verba quæ ego loquor, spiritus sunt, hoc est, spiritualia sunt, & uita, nihil carnale habentia, & uitam afferentia æternam. Ostendens autem deitatis esse dignitatem, reuelare quæ occulta sunt, dicit ad eos, Sunt quidam ex uobis qui nõ credunt. Dicens autem, quidam, discipulos excepit. Et Euangelista uolens ostendere quòd ab initio mundi omnia cognouerit, dicit, Ab initio nouerat Iesus qui essent non credentes. Insuper & proditoris

Dan. 13. malitiam indicat, quo certè monstrabatur deitas. Nam propheta inquit de Deo, Qui sciebat omnia priusquam ipsa fierent.

Et dicebat, Propterea dixi uobis ꝙ nemo potest uenire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Ex eo tempore multi discipulorum eius abiuerunt retrorsum, nec amplius cum illo ambulabant. Dixit ergo Iesus ad duodecim, Num & uos uultis abire?] Sæpe

diximus

A dicimus, quando audieris quod pater dat fidem in filiū, ne existimes quod alijs benefaciat pater quos segreget, alijs autem non: hoc enim iniustè agentis esset: sed illis benefacere putā patrem, & illis dare donum fidei, quibus cooperatur electio & uoluntas. Nam qui à uoluntate nō adiuuatur, etiamsi à Deo assumitur, nō percipit utilitatē: ut exempli gratia quid dicā: Omnibus dat Deus, sed hoc quidam & sumunt bene, & utuntur eo quod datur, & custodientes illud, ostendunt Dei donum. Quidam aūt recipiunt: sed ea quæ dantur, disperdūt, ita ut nihil accepisse uideantur. Quando igitur Euāgelista dicit, nisi fuerit alicui datū à patre, nō poterit uenire ad filiū: hoc dicit, ille uenit ad filiū, cui daturus est pater, hoc est, à quo custoditū fuerit donū à Deo quod illi datū est. Abierūt igit̄ multi discipuli retrorsum, hoc est, diuiserunt se à magistro, & progressi sunt non proficientes, sed retrorsum, hoc est, in incredulitatem. Nam reuera qui seipsum à Christo diuidit, retrorsum uadit: qui aūt secundum Paulū adhæret Domino, semper se extendit ad anteriora. Ipse aūt ostendens quod nullius uel ministerij uel curæ quod sibi impendebant, indigeat, dicit eis, Num etiam uos uultis abire? Quare autem nō magis laudauit duodecim, quod nō cum alijs amissi fuerunt? Partim quia seruabat dignitatē doctori conuenientem: partim quia hoc modo magis attrahi poterant. Nam si quidem laudasset, forte humanum quiddam passi fuissent, factique arrogantiores existimassent se illi gratificari propter comitationem. Per hoc autem quod demonstrauit eis se nullius indigere comitatu, magis potuit eos continere, eo quod beneficium potius accipiant, quàm præstent: & accipiant magis, quàm dent. Et considera quàm prudenter dixerit. Nō enim dixit, abite, hoc enim repellentis fuisset: sed interrogauit, num uultis abire? quo uerbo eis liberum faciebat, sequerentur, nec ne: & demonstrabat quòd nollet eos reuerentia erga se, comitari se: sed ut scirent beneficium esse quòd se sequantur. *1. Cor. 6* *Philip. 3.* *Liberum arbitrium.*

Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem ibimus? Verba uitę æternę habes, & nos credimus & cognouimus quod tu es Christus filius Dei uiui. Respondit eis Iesus, Nonne ego uos duodecim elegi? & ex uobis unus diabolus est. Dicebat aūt de Iu-
B da Simonis Iscariota. Hic enim proditurus erat eum, cum esset unus ex duodecim.] Petrus cum esset amator fratrum, pro toto choro respondet. Non enim dixit, Domine, ad quem ibo? &, cognoui & credidi, sed ad quem ibimus? &c. Vitæ autē æternæ uerba Dominum habere dicit, quia audiuerat eum dicentem, Eum qui credit in me, resuscitabo, & habebit uitam æternam. Iam enim illi resurrectionem receperāt, & omnem doctrinā: itaque uerba ipsa offendiculo non erāt, sed attendendi negligentia & ignauia, imprudentiaque auditorū. Nam hi duodecim eadem audierunt, nec tamen sunt offensi, sed manserunt. Quid igitur Christus? Nunquid laudat Petrū, sicut alio loco facit: Mini me, ut ne uideretur blandiri illi quod apud se maneret. Sed quid dixit ad Petrū? Ego quidē uos elegi duodecim, ueruntamē neque uos omnes estis electione digni, sed unus ex uobis diabolus est. Hoc aūt bifariam est intelligendum. uel enim, qui nunc mea omnia calumniatur, & nihil illorum recipit: uel, quia calumniaturus est me. Etenim re ipsa talis apparuit Iudas, calumnians apud Iudæos Dominū, & mysteria eius illis efferens, sicut & Dauid de ipso dicit, Egrediebatur forâs, & loquebatur in idipsum. Dicit autem hæc ad Petrū Dominus, emendans eum, quia enim dixerat Petrus, & cognouimus & credidimus: ne hoc putes, inquit. non enim omnes estis fideles, neque omnes me cognouistis. Vide autem quomodo antea Dominus proditoris malitiam repellens & refrenās hæc dicit, sciens quidem quod nihil profuturus esset, nihilo minus tamen quod suum erat faciens, neque illum manifestauit, neque omnino occultum esse permisit. Illud quidem, ut ne impudentior & contentiosior fieret: hoc aūt, ut ne licenter facinus patraret, occultum illud putans. Ex illo autem etiam hoc discimus, quòd non coactione & ui quadam meliores facere consueuerit Deus, neque eius electio cogat uoluntatem nostram cum sit mala, ut fiat bona: sed electio quidem fit à Deo, qui adhortatur nos ad bonum, & suam nobis impertit bonitatem. In mente autem nostra & uoluntate situm est saluari & dignè ad electionem ambulare, uel è diuerso. Admirare autem quòd diabolus in tantum infestus est, ut potuerit etiam unum ex duodecim abripere, qui suscitabant mortuos, & faciebāt miracula, & fruebantur spirituali & uiuifica doctrina Domini. Et ubi posthac salutis spes nobis, qui spontè à iuuentute nosipsos malitiæ mancipamus? Ideo & Euangelista quasi admirans dixit, Cum esset unus ex duodecim. Quamuis *Psal. 40.* *Electio Dei.* *Liberum arbitrium.*

enim,

enim, inquit, esset è sancto illo choro, attamen mala sua uoluntate indignus inuentus A
Manichæi. est. Ita homo animal est suapte natura uertibile. Valeant igitur posthac Manichæi. Nõ
enim à natura sumus mali, alioqui omnia operaretur in nobis malitia. Nunc autem
non semper erat Iudas malus, sed fuit etiam aliquando sanctæ uoluntatis. Igitur à uo-
luntate mala & nascuntur & crescunt.

CAPVT VII.

VErsabatur Iesus post hæc in Galilæa. Non uolebat enim in Iudæa uersari, quia Iu
dæi quærebant eum interficere. Erat autem in propinquo dies festus Iudæorum
Scenopegia. Dixerunt igitur ad eum fratres eius, Transi hinc, uade in Iudæam, ut &
discipuli tui uideāt opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto facit aliquid, & quæ-
rit ipse palàm esse. Si hæc facis, declara teipsum mundo. Nam ne fratres quidem eius
credebant in eum.] Noluit Iesus in Iudæa ambulare, propter homicidas Iudæos, nõ ut
timens mortem, poterat enim in medio illorum illæsus ambulare: sed si hoc semper fe-
cisset, non creditus fuisset homo, sed habitus fuisset phantasma. Vnde nunc quidem se-
cedit, cõfirmans φ uerè homo: & cõfutans omnes qui dicunt eum secundū apparentiā
Manichæi. tantum incarnatum, sicut Manichæi, Marcion, & Basilides, & similes dicunt. Aliàs e-
Marcion. tiam cum esset in medio ipsorum insanientium contra ipsum, manebat illęsus, & osten
Basilides. debat suam deitatem: confundens Paulum Samosatenum, & docens omnes φ non pu
Paulus Samosatenus. rus homo, sed & Deus fuerit. Secedit in Galilæam nunc. Nam quia nondum aduene-
rat tempus passionis, uanum & superuacuum erat in medio inimicorum suorum uer-
Exod. 23. sari, & maioris semper rabiei illis authorem fieri. Erat autem, inquit, Scenopegia. O-
Deut. 18. peræpretium fuerit dicere de festis quæ faciunt Iudæi. Tria enim erant: unum pascha,
De tribus Iudæorum festis. quod fecerunt egressi ex Aegypto, quod & primum apud ipsos erat: secundum pente
coste, quod celebrabant quidem ut liberati à malis quibus in solitudine affligebantur:
cum autem in terram promissionis ingressi essent, ac tunc primum frumenti fructū gu
stassent, manipulos in festo illo tanq̃ primitias offerebant: tertiū Scenopegia, quod cele
brabant in gratiarū actionem propter cõuectas fruges mense Septembri. Tunc enim B
gratias agebant Domino, cõuectis omnibus fructibus. Ideo & tabernacula figebant, &
Psalmi Dauid pro torcularibus inscripti. quasi sub dio agentes lætabantur, unde psalmos quosdam Dauid qui inscripti sunt pro
torcularibus, quidam cõpositos esse dicunt in hoc festum. Nam tunc torcularia sua im-
plebant, & uuas premebant, proptereaq; agebant gratias, & psalmis utebantur atq; a-
liis in gratiarū actionem. Talis est psalmus 8. ideo & propheta in ipso meminit bono-
Psal. 80. 83. rum homini à Deo datorū. Significant aūt hæc, Pascha transitum nostrum ex infideli-
Significatio festorū Iudæorum. tate ad fidem: Pentecoste, ingressum in ecclesiam, ut terram aliam promissionis, quan-
do scilicet & panem manducamus sumentes diuina mysteria. Non enim simul atq;
crediderimus, transiuerimusq; ab incredulitate, mox & panem comedimus, sed opor-
tet primùm baptizari, ut digni fiamus qui simus cum baptizatis in ecclesia, & tunc de
pane participemus. Scenopegia autem resurrectionem, quando omnes quidem fru-
ctus nostrorum operum consummantur, tabernaculaq; nostra per mortem destructa,
iterum construuntur. Sunt & alij diuiniores sermones de his festis, at de his nunc non
est dicendi tempus. Exponimus enim hoc quod multis utilius. Itaq; cum esset festum
Iudæorum quod uocatur Scenopegia, quia uiderunt eum fratres eius non apparatum
ad iter, inuidentes ei dicunt, Transi hinc, & uade illuc, ut & discipuli tui, hoc est turbæ
quæ te sequuntur, uideant quæ facis. Non enim de duodecim dicit, sed de ijs qui illum
Christi fratres, filij Ioseph. aliàs sequebantur. Arguebant autem eum fratres eius, filij scilicet Ioseph, propter duas
affectiones, timorem & uanam gloriam. ideo & dicunt, Nullus enim in occulto fa-
cit aliquid. id quod est formidinis: & quærit ipse palàm esse, id quod uanæ gloriæ. si hæc
facis, manifesta teipsum mundo. Hoc autem loco insinuāt, Haud bonā opinionem ha
bemus de his quæ à te fiunt. Nam si hæc facis ut bona, manifesta teipsum. si autem te
occultaris, manifestū quòd mala faciens occulteris. Cuius autem gratia in his quinq;
mensibus, cum nihil aliud narrasset Euangelista, quàm signum hoc de panibus & ser-
monem Domini ad comedentes, quem postea ingrati irridebāt, alia transilijt, dicens,
Erat autem propè festum Iudæorum Scenopegia: Nam quod opera quinq; mensium
in intermedio siluerit, manifestum hinc. Cum enim miraculum panum faceret, pascha
erat, quod habebatur apud illos primo mense, quem Romani Martium uocant: nunc
autem

A autem Scenopegia mense fiat Septembri. Quare igitur hoc fecit Euãgelista? Eo quòd non erat opus omnia enumerare. Et aliter, Euangelistæ illa studuerunt dicere, propter quæ reprehensio aliqua uel controuersia apud Iudæos subsequebatur. Dignũ autem est ueritatem illorum admirari, quomodo non erubescant dicere illa quæ uidebantur afferre ignominiam quandam magistro. Vnde Euangelista multa miracula & uerba Domini transcurrens, infidelitatem fratrum & ea quę illi opprobrant, narrat. Vnde autem illa incredulitas? Ex uoluntate & inuidia. Solent enim cognati semper inuidere. Veruntamen attende quòd qui tanta infidelitate affecti erant in illũ anteq̃ crucifigeretur, illi ipsi erant quę ubi gloriosum eum uiderũt, & miracula facientẽ, post crucem & ignobilitatem qui uidebatur, pro ipso testimoniũ tulerunt, apostoli & prædicatores & episcopi facti. Vnde sine contradictione illũ resurrexisse uiderunt. Non enim exposuissent se pro illo, nisi certa quædã & solida habuissent argumenta de eius resurrectione.

Non omnia scripserunt Euangelistæ.

Dicit ergo eis Iesus, Tempus meum nondum adest, tempus autem uestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse uos: me autem odit, quia ego testimonium fero de illo quòd opera eius mala sint. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego nondum ascendo ad festum hoc, quia meum tempus nondum impletũ est.] Fratres quidem Domino inuidentes, arguunt eum metus & arrogantiæ. Ille autem quid dicit ad eos? num durè loquitur? minimè, sed mansuetè. Non enim dixit, Vos qui estis qui talia mihi consulitis, & ita docetis? Sed quid inquit? Tempus meum nondum adest, hoc est crucis & mortis. Tempus autem uestrum semper est paratum. Vos, inquit, etiamsi semper cum Iudæis conueneritis, non occident illi uos, qui eadem sectamini quæ illi: me autem statim occisuri sunt, si quidem uiderint ad festum uenientem. Vel & aliter hoc intelligendum. Nam qui beatos facit lugentes in hoc seculo, similia & nunc loquitur, & quæ ad omnes sanctos pertinere possunt. Non est enim, inquit, tempus festiuitatis, cum uideam in plenitudine Iudæorũ omnem uigere malitiam. Luctus enim & lamenti tempus est, cum ueritati quidem obsistitur, diuina autem uoluntas nõ seruatur. Igitur propter hæc mihi non est tempus festiuitatis: At uos quidem utpote qui cum Iudæis conspiratis, & mundo addicti estis, non mirum si festum agatis cum his qui uobis similes sunt, & uos quidem mundus non potest odio habere, hoc est, hi qui mundana sapiunt, ueluti (sicut dictum est) sui similes: me autem odio habet, quia redarguo opera eius. Liberior enim reprehensio odium parit. Mittit igitur fratres ad festiuitatẽ, ostendens quòd non cogat cum eo manere, si quidem nolint. Attende autem quomodo ad duo crimina quę intendebant illi, metũ dico, & uanam gloriam, duo etiã responsa dat. Ad metũ quidem dicendo, arguo opera mundi, hoc est eorum qui mundũ sapiunt. Non autem arguissem, si quidem meticulosus essem, ut putatis. Ad uanam autem gloriam, non compellendo eos ut secum maneant. Nam si inanis gloriæ crimini fuisset obnoxius, neutiquam illos à se dimisisset: quia arrogantibus magnę pompæ cordi sunt. Itaq; quia duo hæc opprobrauerant, meritò contra duo illa restitit, ostendens uitiosam illorum suspicionem. Tempus enim meum nondum impletum est, significat quòd nondum est tempus mortis & crucis, oportet enim me adhuc in carne uiuere, ut plura signa faciam, & plures doctrinas exponam, atq; ita ut plures turbas in fide instruam, & discipulos meos confortem tam per plura signa, quàm per doctrinas. Nondum igitur, inquit, urget tempus mortis, ut obijciam me his qui contra me insaniunt: propterea neq; ad festum ascendo.

Nota.

B

Quibus pompæ cordi sunt.

Hæc autem cum dixisset illis, mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, non manifestè, sed uelut in occulto.] Quare dicens fratribus, Non ascendo ad diem festum, ascendit? Non dixit simpliciter, nõ ascendo: sed, nunc, hoc est uobiscum. Nam principio quidem ascendere detrectabat, utpote feruentibus furore Iudæis. Post hæc autem cum festum soluendum esset, ascendit, quando & insaniã illorum uerisimile erat mitigatam esse. Et aliter quoq;, Non fecit contraria his quæ dixit. Non enim ascendit diem festum acturus, sed docturus: & non cum hilaritate qua solent celebraturi ferias, sed clàm. Delitescit autem, ut confirmet se hominem. Nam si comparuisset, insaniuissent utiq; cõtra eum, occidere illum cupientes: & si non permisisset eis hoc facere, eo quòd nondum instaret tempus pasionis, sed è medio eorum effugisset pasionem, haberi potuisset quòd non uerè, sed apparenter tantum fuisset incarna-

incarnatus: & propterea fugit & secedit ut homo, quod hominis erat faciens. A

Iudaei ergo quaerebant eum in die festo, & dicebant, Vbi est ille? Et murmur multũ erat in turbis de eo. Quidam enim dicebant, Bonus est. Alij autem dicebant, Non, sed seducit turbam. Nemo tamen palàm loquebatur de illo propter metum Iudaeorum.] Prae multo odio Iudaei etiã nomen eius non proferunt. Non enim dicũt, Vbi est Iesus? sed, ubi est ille? Ita & paruo eius nomini aduersabantur. Considera autem quàm auidi fuerint caedis, cum neq; per tempus festiuitatis illi parcerent, sed uenari illum per illud uolebant: ideo & quaerebant. Iam paruam reuerentiam diei festo exhibebant, taliaq; illorum erant opera. Murmur autem multum de eo erat in turbis, quoniam uariae de illo erant sententię: dicentibus quidem principibus, Seducit turbas: multis autem dicentibus, bonus est. Qui autem eum bonum dicebant, de turba erant. Et quòd hoc sit uerum, manifestũ est ex eo quod Euangelista dicit nullum fuisse ausum libere loqui propter metum Iudaeorum. Manifestum enim quòd è turba erant qui de illo palàm loqui ausi non fuerint, & timentes principes Iudaeorum siluerint. Sed & eos qui dicebant, Seducit turbam, coniectura est ex principibus fuisse, qui illum calumniabantur. Nam si fuissent ex turba, dixissent, Seducit nos. nunc autem cũ dicunt, seducit turbam, ostenditur q; non fuerint de turba, sed ex principibus, qui talia dicebant. Vide autem ubiq; principes corruptos, subditos uerò incorruptos. Veruntamen quia uiriliore animo carebant, adhuc imperfecti manebant, & liberè nihil audebant.

Cum autem iam dimidium festi peractum esset, ascendit Iesus in templum, ac docebat. Et mirabantur Iudaei dicentes, Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit.] Quare ascendit cum esset dimidium festi? Vt leniret illorum animum, & insuper ut maiori attentione audirent ea quae ab ipso dicebantur, ne festi strepitus illorum aures occluderet. nam in principio festi uerisimile est eos in his quę festi erant, occupatos fuisse. Cum igitur repentè apparuisset eis, simpliciter audierunt omnes: partim illum bonũ, partim impostorẽ dicentes: & alij quidem ut lucri quiddam inde perciperẽt, & admirarentur: B alij autem ut illum inuaderent & cõprehenderent ueluti seductorem. Porrò quid docuerit, non dixit Euangelista. q; autem mirabilia quaedam dixerit, per quae illos cohibuerit, & mentem illorum in miraculum mutauerit, manifestauit per hoc quod dicit, Admirabantur quomodo literas sciret, qui nunquã didicisset. Veruntamen quamuis admirarentur, attamen neq; sic liberata est mens illorum à malitia. Nõ enim doctrinã admirabanť, neq; quae dicebantur suscipiebant, sed admirabanť quõ sciret literas, hoc est obstupescebant: id quod solet inuidis accidere: ueluti si pauper quispiam uicinus repentè in splendidiore uestitu prodeat, & uideat eũ uicinus inuidus, dicit, Quõ hic tam sumptuosis uestibus indutus est, q dudũ pauperrimus erat? Vnde huic uestis illa? Haec aũt dicit nõ q; re ipsa admiretur, sed q; aduratur inuidia, ad uicini calumniã usus talibus sermonibus. Omnino enim dicit, furatus est uestem. Sic igitur & Iudęi: Quomodo hic scit literas? profectò ex Beelzebul habet. Tametsi inde illos coniectare potius oportebat non esse hoc humanum: sed quia hoc ipsi fateri noluerunt, ipse respondet eis, docens q; à Deo & patre sit doctrina illa. Nihil meum est, inquit, neq; à meipso tanquam aduersarius Deo loquor: sed quaecunq; illa fuerint, patris haec & mea uerba sunt.

Comparatio inuidiae Iudaeorum.

Si quis uoluerit uoluntatem ipsius facere, sciet de doctrina utrũ ex Deo sit, an ego à meipso loquor. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit: qui autem quaerit gloriã eius qui misit ipsum, hic uerax est, & iniustitia in eo non est.] Dixerat, Mea doctrina non est mea, hoc est aduersaria Deo: sed patris mei est, inquit. Si quis uoluntatẽ Dei fecerit, hoc est, si uirtutẽ amplexatus fuerit, & inuidiae non seruierit, neq; uano contra me odio obtenebratus fuerit, sciet meorũ sermonũ uirtutem, num ea quę patris sunt loquar, uel aliena & indigna quaedã. Voluntatẽ aũt Dei facit & qui scripturas & prophetas scrutatur. Igitur qui talis est, poterit scire de doctrina Domini q; ex Deo sit. Nam prophetae non inducunt Dominũ Deo aduersarium, & à seipso loquentem, sed omnia quae Deo congruunt, dicentẽ & facientem. Insuper & aliã rationem subdit, dicens, Qui à seipso loquitur, hoc est, qui uult propriam statuere doctrinam, propter nihil aliud hoc facit, q̃ ut gloriam quandam inanem inde percipiat. Si autem ego, inquit, gloriae propriae fructum nolo, sed gloriam eius qui me misit quaero, cuius gratia uelim alia do-

Quis uoluntatem Dei faciat.

A alia docere: uerax igitur sum, & non est iniustitia in me: hoc est, non rapio gloriā alteri debitā, hoc enim iniustitiæ foret, atq; ita doctrina mea & ueritatem complectitur, & iustitiam in se. Non enim ex arrogantia fit, ut mendaciū habeat ac iniustitiam. Arrogans uerò & mentitur, eo quòd de se plus q̄ meretur dicit: & iniustè agit, quia alienam & sibi non conuenientem gloriā rapit. At Dominus quia quæ patris sunt quærebat, & nihil de se arroganter dicebat, omnino & uerax est & iustus. Sæpe autem diximus, & nūc quoq; dicimus, q quando Dominus humilia quædam dicere uidetur, non existimandū hæc illum dicere quòd natura minor sit patre, sed ne habeatur aduersarius Deo, & propter auditorum imbecillitatem, & propterea q carne amictus sit, utq; nos doceat modestos esse, & nihil magnum de nobisipsis dicere. Quando autem sublimia & de sua diuina gloria loquitur, oportet credere nos quòd grandia hæc ut æqualis patri loquatur, propter magnitudinem suæ naturæ. Arrogans quis.

Nonne Moses dedit uobis legem? & tamen nemo ex uobis factis præstat legem. Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit, Dæmonium habes, quis te quærit interficere?] Videntur quidem hæc cum superioribus non cohærere, bene autem consideranti & ualde consequentia apparent. Nam cum criminarentur eum q sabbatum solueret, & legem præuaricaretur, ad hoc urget, ostendens eis quòd ipsi magis præuaricatores sint legis. Nam lex quidem inquit, Non occidas: uos autem quæritis me occidere: & ita uos soluitis legem, non ego. Igitur quum à uestra condēnatione desistitis, me calumniamini quasi præuaricantem legē, eo quòd hominē in sabbato curauerim. Nullus autē ex uobis facit legem, dixit, eo q omnes cum quibus loquebatur, quærebant eum occidere. Vide autem quomodo ipse quidem mansueta uoce eis loquatur, illi autem contumeliose & audacter dicunt, Dæmonium habes: eo quòd putabant se terrere illum, & animam eius contumelijs cruciari. Cæterùm Mosen dicit dedisse legem, (quanuis ipse erat Dominus Mosi, & legis dator) propter infirmitatem Iudæorum, & quòd insensati erant. Nam quomodo sustinuissent dicentē, Non Moses dedit uobis legem, sed ego, qui Dominus Mosis & legis? Exod. 20. Deut. 5.

B Respondit Iesus, & dixit eis: Vnū opus feci, & omnes miramini propter hoc. Moses dedit uobis circuncisionē, non q ex Mose sit, sed ex patribus: & tamen in sabbato circunciditis hominē. Si circuncisionem accipit homo in sabbato, ut nō soluatur lex Mosi: mihi indignamini q totum hominē sanū fecerim in sabbato? Nolite iudicare secundum aspectū, sed iusto iudicio iudicate.] Syllogismo quodā ostendit eos sine causa odio sui laborare, & dicit, Vnum opus feci in sabbato, paralytici uidelicet sanationem, & omnes admiramini propterea, hoc est turbamini & tumultuamini: quanuis Moses ille legislator sabbatum soluerit, eo q iusserit omnem animam die octauo circuncidi. Sæpe enim accidit, octauū diem, in quo necesse circunciditur puer, diem sabbati esse: atq; ita sabbatum solutū est ab ipso Mose propter circuncisionē, & nihil prohibebat sabbati die circuncidi hominē: sed & si sabbatū fuerit, uel octauus dies, soluitur lex de ocio sabbati, ut ne soluatur lex circuncisionis. Si hæc igitur ita se habent, quid mihi succensetis & irascimini q in sabbato hominem integrū sanum feci? q̄uis circuncisio non Mosis fuerit, sed patrum: attamen illa etiam quæ nō est Mosis, legem de sabbato à Mose datam soluit. Et circuncisio quidem quæ dolorem affert, non prohibetur in sabbato: ego autem qui liberum feci hominem à dolore, & sanum feci, arguor. Ne iudicate secundum faciem, sed iustè & absq; personarum acceptione iudicate. Neq; Mosen qui soluit sabbatum propter circuncisionem, extra reprehensionem ponitis, si me iudicaueritis maximè benefaciendo homini, sabbatū non obseruantem. Manifestum enim est q personā recipiatis, si me propter humilitatem condemnatis, & Mosen propter eius dignitatem non condemnatis. Suprà 5. Leuit. 12.

Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nonne hic est quē quærūt interficere? Atqui ecce palàm loquitur, & nihil ei dicūt. Num uerè cognouerūt principes hūc esse uerè Christū? Sed hūc nouimus unde sit: Christus aūt cum uenerit, nemo scit unde sit.] Nō simpliciter & absq; causa adiecit, Quidā Hierosolymitanorū, sed ut ostendat quòd cum tanta illis miracula euenissent, omnium fuerint miserrimi. Quomodo enim non miseri, qui uiso magno deitatis illius signo, adhuc corruptū habent iudiciū? Etenim magnū quidē habuissent signū, si uoluissent, q inuitis & insanientibus

ipsis cōtra eum, liberè in medio ipsorū ambularet, neq; pateretur ab eis. Sed nolebāt A hoc signo uirtutem eius cognoscere. Dubitant autem dicentes, Num forte & principes cognouerunt q hic est uerè Christus? & neq; in hac sententia permanent, sed colligunt quod nullus quidem sciat unde uenturus sit Christus. illum autem scimus unde sit. non igitur hic est Christus. Cæterùm uide malitiam, quomodo & illi sibi aduersarij sint. Principes enim ipsorū cum interrogarentur ab Herode, dicunt in Bethlehē
Matt.2 Iuda nasci Christum. Illi autem dicunt quòd nullus sciat unde sit Christus. Vides di-
Ioan.9 ctorum cōtrarietatem? Et iterum alibi quidē dicunt, Nos scimus quòd Mosi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit. Porrò hoc loco dicūt, hunc scimus unde sit. Vidisti insanientium sermones, scimus & nescimus? Quid huic pugnantiæ uerborū par? Ad unum enim spectabant, ne credant. Itaque quando in illorum rem erat, dicebant, Scimus: quando uerò minus, negabant. Vnde malitiæ fuerit hęc sententiarum uarietas. At si quis quæsiuerit, unde moti isti dicūt q Christus quando uenerit nemo nouit unde sit? Nequaquā em̄ nisi testimoniū aliquod habuissent à scripturis, aut solidas traditiones adeò apertè cōtraria scribis illis dixissent qui Herodis erant tēpore, q clarè dixerant, q in Bethleem Iuda nascatur. Atq; rursum ijs qui dicūt q ex Bethleē castello Christus ueniet. Quid igit̃ dicendū? q ex prophetis utriq; ista dicebant. Nam qui in Bethleem ipsum nasci, & ex ciuitate Dauid esse dicebant, manifestè prophetā
Matt.2 habebant testem Micheā dicentē, quemadmodū & Matthęus ait, Et tu Bethleē terra
Mich.5. Iuda nequaq; minima es in principib. Iuda: ex te em̄ egredieẽ dux qui regat populū meū Israel. Et cōtrà hi qui dicebāt q Christū nō nouit qs unde ueniat, prophetas habebant testes huiusmodi sententiæ: quin & ipsum Micheā dicentē, Egressus ipsius ab initio, à diebus seculi. id qd ignotū eius egressum, hoc est natiuitatē declarat. Nullus em̄ hominū scit quomodo ab initio & à diebus seculi exitum, hoc est natiuitatē habeat. Homines enim in tempore, ille autem à diebus seculi, & ab initio. Quod autem æter-
Esaiæ 53 num, quomodo hi qui sub tempore, cognoscent? Sed & Esaias dicit, Generationem eius quis enarrabit? Ex his igitur persuasi dicebāt, Nemo scit unde sit Christus. Non B enim intelligebāt quod duplex esset Dominus Iesus: & secundū natiuitatē carnalem quæ erat è uirgine, sciebatur unde erat, nempe quod in Bethleem natus: secundū incorpoream uerò eius natiuitatem, qua ineffabiliter à patre ante secula natus est, supra omnem sermonem natiuitas eius est. Hierosolymitani igitur illi natiuitatem in carnē fatentur se scire unde sit: illam autem quæ ante secula est, secundum quam nemo scit Christum unde sit, non fatenẽ. Idcirco cum non intelligerent esse eum duplicis naturæ, & una quidem sciebatur, altera uerò non: dicunt q non sit Christus.

Clamauit igitur in templo docens Iesus, & dicēs, Et me scitis, & scitis unde sim: & à meipso non ueni, sed est uerax qui misit me, quem uos non nouistis. Ego uerò noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit.] Quoniam non alia de causa dicebant, Hūc unde sit scimus, q̃ ut ostendere uellent q de terra sit, & q fabri filius, propterea reducit eos ad cœlū, dicens, Et me scitis, & scitis unde sim, nempe quòd ex cœlo. hoc est, quãuis propter malitiam reticeatis, scitis tamen unde sim. Quoniā enim pater meus illinc est, manifestū q & ego illinc sum, & q ab illo missus sim, qui est uerus. Quia autem ille uerus, ideo & ego utiq; uerax, & non mendax. Non enim uerax impostorē & mendacem mittere uellet. Hunc aũt qui misit me, uos quidem nescitis, & ignora-
Tit.1. tis, quandoquidem id operibus non declaratis. Nam (sicut Paulus inquit) in scientia ignorantia est. Deum, inquit, fatentur scire, opere autem inficias eunt. Et uos quidem Iudæi nescitis patrem meum, propter opera uestra mala, & pessimum animum. Ego autem illum scio. neq; enim obstant mihi uel mens mala, uel opera quæ illi displicēt, quo minus illum cognoscam. ab ipso enim sum, hoc est, ex ipso, non ab alia substan-
Duæ naturæ in Christo. tia, uel alienus ab eo: & ille me misit. Vide autem & hoc loco duas naturas in Christo manifestari: per hoc enim quod ait, ab ipso sum, substātia diuina declaratur. quū uerò ait, & ille misit me, humana: secundum enim humanam naturam missus dicitur atq; etiam seruus, qui filius est Dei.

Quærebant igitur illum apprehendere, & nemo misit manus in illum, quia nondum uenerat hora eius. Multi autem ex turba crediderunt in eum, & dicebāt q Christus cum uenerit, num signa plura edet ijs quæ hic edidit?] Ostendens Euangelista q inuisi-

A inuisibiliter cohiberentur, & quòd sponte pateretur, & non ex imbecillitate, dicit, Quærebant illum apprehendere, nullus autem misit in illum manus. Quod autem nondũ uenerit hora eius, dixit non quòd temporibus esset obnoxius, sed quòd omnia tempore opportuno & hora conuenienti fecerit. Quando enim tempestiuum existimauit quòd pateretur, tunc & crucifixoribus se permisit. Omnia enim tẽporibus opportunis & accommodis facit ac moderatur: & sicut & legem dari conueniebat tempore congruo, ita similiter & prophetas, & euangelium. Vnde nomen horæ ostendit euidentẽ prudentiam & sapientiam saluatoris. Multi autẽ crediderunt ei, dicentes, Nunquid Christus plura signa faciet, quàm hic fecit? Dicunt aũt de uino in Cana Galilææ, de filio regij, de paralytico, de panibus, & in summa de alijs omnibus de quibus neque Euangelistæ propter multitudinem ipsorum nominatim mentionem fecerunt. Veruntamen cum audieris quòd multi crediderint, scias illorum fidem exactam non fuisse, sed qualem uerisimile est esse in uulgari multitudine subinde mutante sententiam. *Qualis fuerit fides illorum qui ulsis signis subitò crediderunt.*

Audierunt pharisæi turbã murmurantẽ de illo hæc, & miserunt pharisæi ac principes sacerdotũ ministros ut apprehenderent eum. Dixit ergo eis Iesus, Adhuc pusillũ temporis uobiscũ sum, & abeo ad eum qui me misit. Quæretis me, nec inuenietis. Et ubi ego sum, eò uos nõ potestis uenire. Dixerũt ergo Iudæi inter sese: Quò hic iturus est, quia nõ inueniemus eũ? Num in dispersionẽ gentiũ iturus est, & docturus gẽtes? Quis est hic sermo quẽ dixit, Quæretis me, & nõ inuenietis? &, ubi ego sum, eò uos nõ potestis uenire? Quia murmurabat turba, manifestum quòd affectionẽ habuerit blãdiorẽ, & fidem quandã erga Dominũ diminutã. nam à principibus separari uolebat: id quod illi sentientes miserunt ad cõprehendendũ Iesum, ob eam dũtaxat causam, quòd Christus esse credebat. Miserũt aũt, sed nõ ipsi uenerunt, metuentes turbã, ne tumultuaretur: & propterea ministros mittunt, seipsos subducentes, ne quid periculi suboriretur, illos aũt furori populi exponentes. Ita undequaque quod suũ erat, sectabant. At Dominus uerba humilitate plena loquit. Adhuc paruo tẽpore uobiscũ sum, quid anhelatis †ad occidendũ me? quid persequimini? ad paruum expectate tempus, & neque † impediã uos si me tenere uolueritis. Cæterũ cum dicit, Vobiscũ sum, sensum habet hunc: Etiãsi persequuti fueritis, etiã si abegeritis, ego adhuc uobiscũ sum: hoc est, pro uobis curã gero, & loquor ea quæ ad salutem uestrã spectant, & uado ad eum qui me misit. Hic etiã illis metũ incutit, tanquam futurũ ut in eum impingant qui miserat ipsum. Nam qui eum qui missus est, ignominia afficiunt, manifestũ quòd impingunt in eum qui misit. Dicendo aũt, Vado, significauit mortẽ suã uoluntariã. Porrò mõstrans quòd mors sua non sit talis qualis cõmunis, dicit, Quò ego uado, uos non potestis uenire. Nam si cõmunis & similis omnibus fuisset mors eius, & mansurus fuisset in morte: non dixisset, uos nõ potestis uenire. Omnes enim ad cõmunem mortẽ abimus. Igitur monstrare uolens, id quod dicebã, quòd mors sua nõ sit talis qualis est mors cõmunis, dicit, Quò ego uado, uos non potestis uenire. Et dicendo, Quęretis me, & non inuenietis: indicat se eis fore desiderabilem. Quando aũt quęsiuerunt eum? Lucas dixit quòd multæ mulieres lugebant super eo. Verisimile autem & alijs multis hoc euenisse: & dum caperetur ciuitas, eius atque miraculorũ fuere memores, quæsiuerunt que pręsentiã eius. Porrò hæc omnia dicebat, uolens illos sibi conciliare, & demulcere. Nam ubi ministri eorũ uenerunt uolentes cõprehendere eum, ostendit quòd sciat causam profectionis illorũ, & quòd uellent ipsum occidere. Ideo prædicit eis mortem suam, quòd paruum tempus sit, & uadat ad patrem. Prædicere autem mortem, magnum est, & nõ humanũ. Idcirco & Dauid dicit, Notũ fac mihi Domine finem meũ. Dicebant autem Iudæi, Num in dispersionem gentiũ abiturus est? Vide quomodo euenerit eis, & confracti sint ad ea quæ ab illo dicebantur: id quod manifestũ ex eo quod interrogabant, Nunquid in dispersionem gentium abiturus est? Nam nisi hoc erat, dixissent utique, Vult abire, nos hoc precabamur, hoc nobis gratũ erit. Nunc aũt nihil tale dicũt, sed quasi dolentes ne illo priuarentur, quærunt, quò sit abiturus. Manifestũ etiã hoc quia dicunt, abiturus est ad gentes, & docturus eas. non enim dixerunt, seducturus illas, sed docturus. Dispersionem uerò uocabant Gentiles, utpote in omnem locũ dispersos. Iudæi enim olim nullis commiscebantur, sed uno loco Palęstinę coacti opprobrabant gentilibus ut quocunque dispersis, id quod postea in illos uersum est. Ipsi eñ Hebræi facti sunt dispersi.

Marginalia: B (beside "helatis"); † ut ego discedam? † admittã, etiamsi; *Quid per uado significetur.*; *Luc. 23.*; *Psal. 38.*

E 2 In nouissi-

In nouiſsimo autem die magno feſti ſtabat Ieſus, & clamabat dicens, Si quis ſitit, ueniat ad me, & bibat. Qui credit in me ſicut dicit ſcriptura, flumina de uentre eius fluẽt aquæ uiuæ. Primum diem feſti, & nouiſsimum hunc ſeptimum, magnum dicebant: quia & lex ſeptimum diem feſti uocatum, ſanctum nominauit. Illam igit̃ ſequens Euangeliſta, nouiſsimum diem magnũ nominat. Meritò autem in nouiſsimo die loquitur cum turbis, quaſi uiatica illis dans domum redituris. Cum his enim qui in diebus intermedijs delicijs erãt intenti, intempeſtiuum erat colloqui, neq; enim attendiſſent. Clamauit autem Ieſus partim ut magis audiret, partim ut libertatem ſuam in dicendo manifeſtaret, & quód nullum metueret. Quid autem dicit? Qui credit in me ſicut dicit. ſcriptura. Hoc enim loco punctum oportet facere: deinde aliud faciendum, eſt principium: flumina fluent ex uentre eius. Quia enim multi propter ſigna credebant, oſtendit non tam propter ſigna credendum eſſe, quàm propter ſcripturam. Fides eſt recta ex ſcripturis eſt. Eius gratia, inquit, Qui credit in me ſicut ſcriptura dicit, hoc eſt quemadmodum teſtatur de me ſcriptura, quòd filius ſum Dei, ꝙ creator, quòd Dominus uniuerſi. Multi enim putant ſe credere, ſed non ut dicit ſcrptura, atq; ita ſuas ſe quuti ſunt ſectas, quales ſunt omnes hæretici. At flumina dixit ex uentre eius qui uere fidelis eſt, fluere. Ventrem quidem cor nominans tropo Hebraico, ſicut & Dauid inquit, Et legem tuam in medio uentris mei, hoc eſt cordis mei. Flumina autem fluere dicebat, & non flumen aquæ uiuæ, ſpiritus liberalem gratiam & largitatem inſinuans. Talis enim eſt ſpiritus, ut in quancunque animam introierit, & in qua reſederit, faciat illam ſcaturire quouis fonte uberius. Et diſcet quis quomodo fluant flumina ex uentre credentis ſecundum ſcripturam, ſi quidem Petri linguam, & Pauli impetum, & Stephani ſapientiam conſiderauerit, quos dicentes nihil effugit, ſed omnes ſequuntur tanquam à fluminibus quibuſdam impetu ruentibus rapti.

Exod. 35. — *Fides recta unde.* — *Venter tropo Hebraico cor.* — *Pſalm. 39.*

Hoc autem dixit de ſpiritu quem accepturi erant credentes in ipſum. Nondũ eñ † datus erat ſpiritus ſanctus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.] Interpretans Euangeliſta quæ ſint flumina aquæ uiuæ, dicit, Hoc autem dixit de ſpiritu. Nõdum enim erat, inquit, ſpiritus ſanctus. Sed hoc loco quæſiuerit quiſpiam, Quomodo, inquit, Euangeliſta ꝙ ſpiritus ſanctus nondum erat, datus, uidelicet? An nõ & prophetæ ſpiritu loquuti ſunt? Et apoſtoli quoq; quomodo ſanitates perfecerunt? Dicimus igit̃ ꝙ prophetæ abſq; controuerſia ſpiritu loquuti ſunt, ſed donum hoc contractum erat, & à terra ſeceſſerat: atq; ideo quãuis in temporib. prophetarũ operabat̃, tunc tamen ꝓpter populi indignitatem, quando inquam Chriſtus in carne ambulabat, non familiaris erat prophetia, neq; illorum ſancta & templum reſpiciebat gratia. Quia igitur tũc quidem non erat operatio ſpiritus, ſed erat danda: propter hoc, inquit, quia nondum datus erat ſpiritus ſanctus, hoc eſt, non uerſabatur in Iudæis, nec apparebat per operationes. apoſtoli autem non in ſpiritu, ſed in poteſtate Domini miracula faciebant. Audi enim euangelium quid dicat, Quia miſſurus illos dedit eis poteſtatem, ſed non ſpiritum ſanctum: atq; ita quæcunque faciebant miracula non ſpiritu, ſed poteſtate & nomine Domini faciebant. Nam cum reſurrexiſſet è ſepulchro, tunc dixit eis, Accipite ſpiritum ſanctum. Et in pentecoſte uenit ſuper eos ſpiritus ſanctus. Et aliter, Erat & in prophetis ſpiritus uirtus, & in apoſtolis ante crucem: ſed non ſic ut poſt aſſumptionem, largus ſcilicet ac copioſus, ita ut fluminibus comparari debuerit. Atque ita meritò Euangeliſta dixit quod nondum fuerit datus ſpiritus ſanctus, hoc eſt, nondum ita largiter effuſus ſicut poſtea: quia & ante crucem erat datus quidem, ſed non tam largus. nondum enim Ieſus glorificatus erat, gloriam hoc loco crucem nominante Euageliſta. Per crucem enim deiecit tyrannum, & regnauit. Nondum igitur cruce firmata, neq; peccato abolito, neq; natura noſtra in Chriſto uictrice mundi, & conciliata Deo, meritò non datum fuiſſe largum ſpiritus donum dicitur. Oportebat enim nos prius fieri amicos Dei, id q̃d per crucem conſummatum eſt. Inſuper ſic accipiendum donum Dei ſicut & mundanum. Primùm aliquis fit amicus regis, dein de accipit dona. Gratia Deo, qui tantum nobis largitus eſt beneficium, quantum neque prophetis. Nam prophetæ gratiam quidem habebant ſpiritus, ſed alijs non exhibebant. Apoſtoli uer innõumeros impleuerunt.

† erat ſpiritus ſanctus — *Matth. 10.* — *Luc. 10.* — *Ioan. 20.* — *Act. 1.*

Multi ergo de turba cum audiſſent hunc ſermonem, dicebant, hic eſt uere propheta.

A ta. Alij dicebant, Hic est Christus. Quidam autem dicebant, Num à Galilæa ueniet Christus? Nónne scriptura dicit quod ex semine Dauid, & de Bethleem castello, ubi Matt.2. erat Dauid, ueniet Christus? Dissensio itaq; orta est in turba propter eum.] Verború libertate placati quidam de turba, nō ex principibus (nam principes semper propter inuidiam reluctabantur) confitentur q hic sit propheta ille qui expectabatur. Alij au tem qui erant ex imperita & incircumspecta turba, dicebant, Christus est, non intelligentes q idem esset & non alius & alius Christus & propheta ille. Ingratiores autē, Num, inquiunt, ex Galilæa Christus ueniet? sed ex Bethleem, & ex semine Dauid. Hoc autem dicebant maligna mente, & non sicut Nathanael, qui ut legisperitus & Ioan.1. studiosus dicebat, Ex Nazareth potest quid boni esse? Ideo & Dominus laudat eum sicut non dolosum, sed magis ob legis studium hoc dicentem. Hi autem dolose hoc dicunt, quia non ex Galilæa Christus uenit. Videntur enim scire quidem q ex Bethlehem sit Iesus. Nam licet in Galilęa duntaxat enutritus fuerit, præ inuidia tamen nolebant fateri natiuitatem ex Bethlehem, sed Galilæum nominabāt. Esto autem q ignorarint eum ex Bethleem esse, at ex semine Dauid esse quomodo dubitarunt? An non manifestè ex Dauid Maria traxit genus? Ex hoc igitur manifestum q dolose hæc dicebant. Dissensio autem facta est in turba, nō in principibus. Nam principes unius sententiæ fuerunt, ne susciperetur ipse ut Christus.

Quidam autem ex ipsis uolebant apprehendere eum, sed nemo cōiecit in eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & pharisęos: & dixerunt eis illi, Quare nō adduxistis illum? Responderūt ministri, Nunquā sic loquutus est homo, sicut hic homo.] Qui non tantæ malitiæ erant, solis sermonibus gloriæ Christi erant aduersarij: at qui impudentiores, etiam manus in eum inijcere uolebant: ligabantur tamen inuisibiliter, cohibente illos diuina uirtute: & neq; hoc miraculo cohibebantur. Profectò Dauid de his dixit, Discissi sunt, & non sunt cōpuncti. Ministri autem missi ut ipsum Psal.34. adducerent, uideamus quid responderint pharisæis: quoniā ualde sapiēter. Nam pha

B risæi qui & sapientiores uidebantur esse, & scripturas legentes, & miracula uidentes, sæuiebant contra Iesum, & interrogabant quasi de latrone, Quare non adduxistis illum? At illi etiam absq; signis à sola doctrina persuasi fuerunt. Ita ad bonū erant idonei. Quod autem non à signis, sed à sermonibus capti fuerint, quod maius est, manifestum est inde. Non enim dixerunt, Nunquam tale miraculū fecit homo: sed, sic loquutus est. Ita compositi & alacres erant ad suscipiendum uerbum salutare. Oportet autem non solum sapientiam illorum admirari, sed & libertatem. Neq; enim curauerunt iram pharisæorū, neq; quia ut serui missi fuerant, quæ placita erant principibus, dixerunt, sed testabātur ueritati. Hos omnes principū ministros imitari oportebat, & nō obedire in his quæ Deo sunt aduersa, sicut & Sauli nō obtemperatum est cum ad 1.Reg.22. stantibus imperasset ut contra legem sacerdotes Dei interimerentur.

Responderunt ergo eis pharisęi, Num & uos seducti estis? Num quis ex principibus credidit in eum, aut ex pharisæis? Sed turba hæc quæ nō nouit legem, execrabiles sunt. Dicit Nicodemus ad eos, is qui nocte uenerat ad eum, qui unus erat de numero eorum, Num lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?] Quam ob causam ministris non iracundè, sed mansuetè loquuntur pharisæi, placidè sic dicētes, Num & uos seducti estis? Quia timebant ne illi prorsum auellerentur, & sequerētur Christū: ideo mitius & adulantius eos alloquunt, Num & uos Ioann.3. qui alijs estis sapientiores, & nobis legisperitis semper adhæretis, seducti estis? Tentāt autem & illis persuadere stulto ualde argumento. Dicunt enim, Num quis principū credidit in illum? Tametsi cuius hoc crimē? Christi, an eorum qui nō crediderunt? Omnes enim illi maledicti, qui nō crediderunt. Maledictā autem turbā aiunt eo q credidit, ipsi innumeris maledictis digni, utpote increduli, & alijs incredulitatis authores. Cuius autē gratia Euangelista asignauit de Nicodemo eo q nocte uenerat ad Iesum & q ex ipsis erat? Vt ostendat eos mēdaces. Quia eīm dixerāt q nullus principū credidit in illum, ostendit q in hoc mentiātur. Ecce enim Nicodemus cum princeps esset, & unus ex eis, credidit in Christum. Quomodo Nicodemus loquitur cum eis? Num lex nostra, inquit, iudicat hominem, nisi prius audiat? Ostendit igitur hinc q neq; legem cognoscebant, neq; faciebant quę legis erant, tametsi de lege multum glo

riarentur. Nam lex quidem nullum iubet incondemnatū occidi, hi autem ad cædem eius qui nō auditur, ruunt: unde manifestè legis sunt præuaricatores. Dicēdo igitur, & cognouerit quid faciat: ostendit ꝙ non perfunctoriè, sed perfectè ac diligenter audire oporteat, ut cognoscatur quid faciendum, & non incognitus ita condemnetur. A

CAPUT VIII.

Omissum est hic fragmentū nō paruulū de muliere illa in adulterio deprehēsa.

RESponderūt & dixerunt ei, Num & tu Galilæus es? Scrutare & uide quod à Galilæa propheta non surrexit. Iterū igitur eis loquutus est Iesus dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen uitę.] Nicodemo prudentissimè pharisæos redarguente, utpote iniqua perpetrantes, illi perplexi facti, agrestius, immo ferocius responderunt, dicentes: Num & tu ex Galilæa es? Qualem enim consequentiam habet hoc ad ea quæ à Nicodemo dicta? Ille dixit ꝙ non oporteat absq; examine & iudicio condēnare hominē, oportebat ipsos ad hoc ostēdere ꝙ respōdere, & nō sine iudicio condēnarēt Iesum, sed legitimè: & ministros miserūt ad cōprehendendū illū, et omnia ut decebat fecerūt. Hi aūt dicūt, Nū et tu ex Galilæa es? Vides insipientiam? Vides ꝙ nulla uerborū consequentia? Deinde ignominia eum afficientes quasi imperitū, dicunt, Scrutare, et uide ꝙ propheta ex Galilęa non surrexit. hoc est, uade disce, quia usq; ad hoc tempus nō didicisti, ꝙ ꝓpheta ex Galilæa non surrexit. Hęc autem dicunt imperitiam illi adscribentes. Quid aūt dixit Nicodemus, ô pharisæi? Num dixit ꝙ propheta esset Iesus? Dixit ꝙ iniudicatum occidere non liceat. quomodo igitur uos ei qui talia dixit, sic respondetis? At Christus, quia crebrò Galilæam ei obiectabant, & quasi de uno prophetarū dubitant, ostendens eis ꝙ non sit unus ex illis prophetis, dicit, Ego sum lux mundi. propriè lux, non ꝓpheticа, quæ particularē & paruum splendorem habet: sed uera lux, quæ non Galilææ uel Palæstinæ terminis circunscribitur, sed mundi lux sum, & omnium hominū Dominus, & de me Propheta dixit, Ecce posui te in lucem gentiū. Vtaris autem & contra Nestorium etiam præsenti dicto. non enim dixit, In me est lux mundi, sed, ego sum lux mundi. Ipse enim qui apparebat homo, erat & filius Dei, ac lux mundi: non sicut Nestorius delirat, ꝙ in puro homine habitet filius Dei, absit. Vnus enim (sicut dictū est) erat Mariæ & Dei filius. Qui autem sequitur, inquit, me, non ambulabit in tenebris, hoc est, nō manebit in errore, sed liberabitur ab errore & tenebris. Interea & Nicodemū laudat, & ministros ꝙ tam liberè dixissent, nempe ꝙ in luce essent. Taxātur autem & pharisæi, quòd in errore & tenebris essent, & clàm dolos struerent.

Esaiæ 42.
Nestorius
B

Dixerunt ergo ei pharisæi, Tu de teipso testaris, testimonium tuum nō est uerum. Respondit Iesus, & dixit eis, Et si ego testimonium perhibeam de meipso, uerum est testimoniū meum, quia scio unde ueni, & quò uado: uos aūt nescitis unde uenio, & quò uado.] Quia dixerat, ego sum lux mundi, criminantur eum quasi de seipso testaretur. O insipientiam. Ipse sursum deorsumq; scripturas trahit quæ testentur, & ipsi arguūnt eum quasi de se testaretur, ideo ad malignitatem ipsorum etiam respondet illis, Esto, ipse de me tester, quāuis hoc non faciam, sed tres habeam testes, patrem meum, & opera, ac scripturas, sicut & suprà dictum est: attamē ponamus ꝙ ipse de me tester: igitur licet etiam ego mihijpsi testarer, testimonium meum esset uerum, quia scio me esse filium Dei, & non hominem purum, sed supernè uenientem & Deum. Quomodo igitur mendax erit testimonium meum, cum Deus sim, & propterea dignus cui credatur? Nam omnino Deus sibijpsi testis maximè idoneus est: sed & uolens ire ad Deum uerum, quomodo mentirer ad non mendacem abiturus?

Vos secundū carnem iudicatis, ego non iudico quenq;. Porrò & si iudicē ego, iudicium meū uerum est, quia solus nō sum, sed ego, & qui misit me pater.] Ego quidē, inquit, cum Deus sim, & è supernis uenerim, uera de meipso testor: uos solū spectatis ad hoc quod apparet: & quia in carne sum, carnem cōtemptā me esse suspicamini, & non Deū, ac à Deo uenisse: secundum carnem iudicatis, hoc est, periculosè. Nam sicut qui in carne uiuit, improbè uiuere dicitur: ita & qui secundum carnem iudicat, iniustè iudicare dictus est. Deinde quemadmodū dixisset quispiā, si nos Iudæi iudicamus iniustè, quare non punis? quare non condēnas? dicit. Non ad hoc ueni, ut iudicem: ego enim nullum nunc iudico. Et si iudicem, iudiciū meum uerum est. Etenim condemnati essetis, si quidem uoluissem iudicare: sed quia nunc nō est tempus, in aduentum

A uentum secundum differam condemnationem uestram: quemadmodum & alio loco dicit, Quia nō ueni ut iudicem mundum, sed saluem. Quòd autem ipse sit omniū iudex, audi os quod mentiri nescit, Pater iudicium omne dedit filio. Atqȝ ita quando audis quòd ego nullum iudico: non de futuro aduentu, sed de præsenti dictum intellige. Dicendo autem, Non sum solus, sed & pater meus mecum est, ostendit quòd non ego solus condemno uos: sed & pater. Non enim aliter quidem ego iudico, aliter uerò pater: sed sicut ego, ita & ille: & sicut ille, ita & ego. Ioan. 12 Ioan. 5.

Quin & in lege uestra scriptū est, ꝙ duorum hominum testimoniū uerum est. Ego sum qui testimoniū fero de meipso, & testimoniū fert de me qui me misit pater.] Dicant hoc loco Arani & Eunomiani, dicentes non esse consubstantialem patri filium: si non fuisset eiusdem substantiæ, quomodo ausus fuisset dicere, eiusdem authoritatis sum cum patre, & similiter dignus cui fides habeatur? Nam quemadmodū cum duo homines de eadem re testantur, & uerum est illorum testimonium, manifestum est ꝙ utriusqȝ eadem est idoneitas in testando: ita & hoc loco nihil minus habere declarat suum testimonium patris testimonio. Audi enim ꝙ consequenter magna authoritate dicitur, Ego sum qui testimonium fero de meipso, & testimonium fert de me pater. Vides æqualem authoritatem, & quomodo se æquè ad testimonium facit idoneū atqȝ patrem? Id quod non ausus fuisset dicere, si quidem dignitate patre fuisset inferior, & non æqualis illi ac consustantialis. Nam si uoluisset subiectionem & imminutionem quandam ostendere, non sese patri connumerasset, nec suum cum patris testimonio locasset, sed seruus cum esset (ut blasphemant hæretici) in unum conseruorum respexisset, & illum contestari fecisset, ut Ioannem dico uel prophetas: & in summa, si quidem tale uoluisset testimoniū innumera inuenisset: nunc aūt uolens se ostendere consubstantialē patri, se patri cōnumerat. Ne mireris aūt si alio loco & Ioannē & Mosen & prophetas adducit de se testantes. Hoc enim facit ad auditorū sententiā. Et quoniā illi Ioannē & Mosen Christo præponebāt, eius gratia eos qui apud illos magni & nobiles existimabantur, in testimoniū trahit: & ita quia de Deo & patre magnam habebant opinionem (quid enim aliud glorificabant ut Deum?) adducit nunc & illum ipsum in omnibus testem. Et quia seipsum ad talem testem qui nec falli nec mētiri potest, adordinat, manifestißimum ꝙ authoritatem & potestatem eandem cum patre habeat. Confundantur qui seruum illum, & per omnia minorem patre dicunt. Deut. 17. & 19 2. Cor. 13. Heb. 10. Ioann. 5. B

Dicebāt ergo ei, Vbi est pater tuus? Respōdit Iesus, Neqȝ me nostis, neqȝ patrem meū. Si me nouissetis, & patrē meū nouissetis. Hæc uerba loquutus est Iesus in gazophylacio, docēs in tēplo. Et nemo apprehēdit eū quia nōdū uenerat hora eius.] Quia ut tentātes interrogabāt eum de patre, & nō discēdi gratia, ꝓpterea neqȝ responso dignatur illos, sed dicit, Neqȝ me nostis, neqȝ patrē meū, hoc est, non potestis scire patrē absqȝ me: atqȝ ita si putatis colere Deū, non creditis aūt ipsum patrē esse meū, qui uerus sum filius, nihil ꝓderit uobis: neqȝ nouistis ut oportet agnoscere: quia si cognosceretis & honoraretis, etiā me: nūc aūt qa me nescitis, nec honoratis, illū quoqȝ nescitis, nec honoratis, etiāsi putetis. Quod aūt me nescitis, nō alia uobis causa est, sed uos uobisipsis. Audis ꝗ filiū impiè patri subijcis: nisi cōsubstātialis esset patri, quō dixisset, Si me sciretis, & patrē meū sciretis utiqȝ? Si eñ (ut uos dicitis) creatura est filius, quō ꝗ nouit creaturā, nouit & Deū? Nō eñ ꝗ nouit substātiā angeli, nouit & substātiā Dei. Quia igitur ꝗ scit filiū, & patrē scit: sequitur eiusdē substantiæ esse patrē cum filio. Etiā, inqt, & is ꝗ creaturā nouit, nouit Deum. Minimè. Multi eñ, immo omnes creaturā quidē & uident, & sciunt, Deū aūt neqȝ uidit quis, neqȝ nouit. Hæc aūt loquebaī Iesus in gazophylacio in medio tēplo, & ita liberè loquebaī. Attamen qui occidere illū quærebant, & in manibus illum habebāt, nō audebant apprehendere eum. Et neqȝ sic intellexerunt, quòd reuera diuinæ uirtutis erat opus, stipatū hostibus in medio illorū illæsum manere ac intactū, maximè cum illi ante pascha eum quæsiuerint, & insidiati ei fuerint. Quē igitur cum nō adesset, quærebāt, cōtra quem ferociebāt uel absentē, hūc in medijs retibus habētes, capere nequeūt, & uirtutē eius neqȝ sic agnouerūt: qa nōdū inquit, uenerat hora eius: hoc est, idoneū mortis tēpus quo se traditurus erat, nondū urgebat. Etenī neqȝ tūc potuissent aliquid aduersus eum, nisi fuisset tempus opportunum, quod ipse sibi delegerat. Non enim impotentię erat crucifigi, sed permißionis.

Permisit enim quando uoluit: quia illi iampridem desiderabant occidere illum, sed tenebant inuisibilibus uinculis uirtutis suę. Oportebat enim eũ diutius uersari in uita secundum carnem, ut hominibus maioris utilitatis fieret author, monstrando signa, & sermones, & doctrinas. Quidem autem illud, Vbi est pater tuus: sic intelligunt dictum à Iudæis ad Dominum, quasi ad iniuriam & probrum. Opprobrabant enim ei quasi ex fornicatione natus esset: & quasi non cognosceret patrem suũ, hæc dicebant. Et aliter, Patrem eius ut uilem habebant Ioseph: & dicũt, Vbi est ille pater tuus? quasi dicerent, obscurus est & ignobilis pater tuus, quid illum tantopere iactas? A

Dixit ergo iterũ eis Iesus, Ego uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini. Quò ego uado, uos non potestis uenire. Dicebant ergo Iudæi, Num interficiet semetipsum, quia dicit, Quò ego uado, uos non potestis uenire? Et dicebat eis, Vos ab infernis estis, ego de supernis sum. Vos de mũdo hoc estis, ego de mũdo hoc nõ sum. Dixi ergo uobis, quòd moriemini in peccatis uestris. Si enim non credideritis ꝙ ego sum, moriemini in peccatis uestris.] Qua de causa crebrò illis dicit, Ego uado, & quæretis me? Vt ita concutiat & terreat animos eorum. Et uide ꝙ statim inciderint in curas, & perplexi animo dicebant, Nũquid interficiet seipsum? Quãuis cupiebãt se ab illo liberare, & illum è medio tolli optabant, atq; etiam occidere moliebantur: attamẽ ita magnum quiddam de hac re imaginabantur, ut perplexo redderentur animo. Insuper sæpe dicebat, Ego uado: ut monstret ꝙ præsciat suam mortem, & quòd non illorum uirtutis opus crux sit, sed eiusdem uoluntatis suæ. Vado enim, inquit: non uos me ducitis, ego sponte uado. Dicendo autem, Vos nõ potestis uenire quò ego uado: ostendit ꝙ resurrecturus sit ipse quidem in gloria, & consessurus ad dexteram patris: ipsi autem in suis peccatis morituri sint. Illi igitur quid ad hæc dicunt? Nunquid occidet seipsum? Dominus autem tollens hanc illorum suspicionem, ostendit ꝙ non careat condẽnatione se occidere. Vos ab infernis estis, nihilꝗ diuinũ cogitare ualentes, ita cogitatis. Ego aũt cum non sim ex hoc mundo, hoc est, nihil mundanũ & terrenũ sapiam, nunꝗ in tantã peruenirẽ insaniã, ut meipsum occidã. Hoc enim diabolicũ est, & nõ diuinũ. Hoc loco Apollinarius occasione sumpta Manichæos omnes sequens dicit, Vides ꝙ nõ erat ex mũdo hoc corpus Domini, sed de supernis, ac de cœlo: sicut & diuus Paulus dicit ꝙ secundus homo Dominus de cœlo? Quid igitur est dicendũ? Interrogare oportet illũ quomodo intelligat quod ad apostolos à Domino dicitur, Vos nõ estis ex hoc mundo: num & illi corpus habuerunt cœleste, & non huius creationis? uel ꝙ non sapiant quæ huius mundi sunt, dixit Dominus hoc? Manifestum ꝙ ideo, quia non sapiebant quę huius mundi. Ita & nunc intelligendum, Ego nõ sum de hoc mundo, hoc est, non sum unus ex uobis, qui mundana sapitis: sicut & Paulus ad quosdam dicens, Non estis in carne: nõ incorporeos eos esse dicit, sed testatur quo modo uirtutum studiosi sint, & à carnalibus affectionibus liberi. Quid igitur ultrà dicit eis Dominus? Si non credideritis, inquit, mihi, in peccatis uestris moriemini. Cum enim propter hoc uenerit, ut tollat peccata mundi, haud aliter remissionem peccatorum accipere possumus, quàm per baptismum. Impossibile autem est baptizari eum qui non credidit. Omnino igitur necessarium postea in suo peccato mori infidelem. Non enim exuit ueterem hominem, quia non baptizatus fuit. Idcirco & alio loco dicit Dominus, Qui non credit, iam iudicatus est: non propter hoc tantum, quòd non credidit, sed & quia priora peccata habens moritur. B

Apollinarius. *1.Cor.15* *Ioan.15* *Rom.8.* *Infidelem baptizari impossibile.* *Ioan.3.*

Dicebant ergo ei, Tu quis es? Et dicit eis Iesus, In primis, quod & loquor uobis. Multa habeo quæ de uobis loquar ac iudicem, sed qui me misit, uerax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mũdo. Et nõ cognouerũt ꝙ de patre † eis loquutus esset.] Post tantum tempus, post tantorum miraculorum ostensionem interrogãt eum, Tu quis es? Ita fuerunt insipientes & irrisores. At Dominus inquit, In primis, quod & loquor uobis. Vos, inquit, indigni estis ut audiatis à me sermones, & discatis qui sim. Omnia enim tentantes dicitis, & nihil ex his quæ loquor, auditis. Ego autem possem uos etiam arguere, & nõ solũ arguere, sed & punire. Hæc enim duo insinuat dicens, Quia multa possem uobis loqui, & iudicare: per loqui, reprehensionem: per iudicare, condemnationẽ intelligens. At qui me misit, inquit, non ad hoc misit me, ut iudicem ac arguã. Non enim misit Deus filium suum ut iudicet mundũ, sed ut saluet mundum.

† ipsius

A dum. Igitur quia pater meus ad saluandum me misit, uerax autem est, meritò nullū iu dico nunc, sed solū loquor quæ audiui de patre meo, ea quæ ad salutē scilicet spectāt, non ad reprehensionem. Hæc autem dicebat ut ne putent ꝙ ut impotens non puniat eos: ostendens ꝙ nō puniat eos tanꝗ impotens, sed non uolens: quia non ad punien dum, sed saluandum uenerit. Hæc autem illo dicente, tam insipientes erant, ut nō cognoscerent, inquit, ꝙ patrem suum eis diceret, quanuis tanta de patre eis dicta essent: atqui uerè obtenebratū erat insipiens cor eorum. Quidam autem sic intelligunt, Qui misit me, uerax est, Possem, inquit, & nunc iudicare uos, sed reseruo in futurum secu lum. Non creditis autem, & retributionis tempus non suspicamini. Sed quanuis uos non credatis, saltem uel pater meus est fidelis, qui statuit diem quo retribuatur uobis, qui & misit me ut prædicem illa, & manifestem mundo eius & iustitiam & uirtutem.

Dixit ergo Iesus, Cum exaltaueritis filiū hominis, tunc cognoscetis ꝙ ego sim, & à me ipso faciam nihil, sed ita ut docuit me pater, hæc loquar. Et qui me misit, mecū est. Non reliquit me solum pater, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.] Postq̃ multa signa eis fecit, & nō attraxit illos, nūc de cruce cum eis loquitur. Vos enim, inquit, tunc putabitis uos extra omnē solicitudinē & metum fore, & à me liberatos, cum me crucifixeritis: ego aūtē dico ꝙ tunc scietis ꝙ ego sum, hoc est, Christus filius Dei, qui omnia porto & duco, & non sum cōtrarius patri, neq; à memetipso facio uel loquor. non enim habeo uoluntatem propriam separatam à uoluntate patris. Quomodo autem cogn ituri sunt ipsum in cruce? A signis quæ tunc fient, & à resurrectione, & captiuitate. omnia enim hæc poterant declarare eius fortitudinem. Vtrunq; igitur scietis, & fortitudinē meam quando crucifigetis me, & concordiā meā cum patre. Neq; ēn pater ultus esset me data ciuitate uestra Romanis, uel † signis in cœlo factis, nisi filius eius essem, & eiusdem sententiæ, & non contrarius. Tunc igitur scietis quod quę doceo & dico, ab illo sint, diuina omnino, & uerba Dei: ac non mea, sed eius q̃ misit me. Deinde ut ne putent ꝙ missum esse, subiectionem significet, dicit, Pater meus me

† signa in cruce fecisset

B cum est. Nam quanuis miserit me ut hominem, non tamen separatus sum ab eo, sed mecū ille est, ut Deus cum Deo. Et iterum ad humiliora sermonem deducēs, inquit, Et nō misit me solū, quia ego placita illi facio. Propter Iudæos aūt tam humilia uerba loquitur. Quia enim illi dicebant ꝙ non sit ex Deo, quia sabbatum non seruat: dicit, quia quæ beneplacita sunt illi, facio: & ita quanuis sabbatum soluam, placitum hoc illi est. Ex his aūt humilibus uerbis ipse quidem nihil nocebat suæ gloriæ, auditoribus autem utilitatem afferebat: immo & gloriā suam per hæc constituebat. nam audientes eum ꝙ omnia in patrē referret, adijciebant & credebāt in illū. & ita humilia magis exaltabāt illū. Vides opera beatæ humiliationis. Et ꝙ hæc sic se habeant, audi sequētia.

Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderant ipsi Iudæos, Si uos manseritis in sermone meo, uerè discipuli mei estis, & cognoscetis ueritatem, & ueritas liberos reddet uos.] Vt dicebam per humilia uerba plures aduenisse auditores, ita & Euangelista significat. Hæc enim (inquit) illo loquente, multi crediderūt. Hæc humilia scilicet uerba, & indigna gloriæ suæ: & ita semper quā do audis eum parū quiddā & humile de se loqui, ne turberis. Propter auditores enim talia loquitur, nō ualētes sublimius quiddam capere, sed statim ferocientes. Quid aūt nō euenisset si ad profunditatem theologici sacramenti pertingere nequiuissent cum & Christianis uirtutem eius agnoscentibus, & per ipsum saluatis, sublimitas gloriæ eius impertingibilis sit? Audiens autem ꝙ multi crediderint, sic intellige, ꝙ uulgariter crediderint, & non ut oportebat, sed sicut placati & demulsi uerborū humilitate: ꝙ autem tales non erant uere fideles, manifestum est. Dicebat enim (inquit) ad eos qui crediderant Iudæos, Si uos manseritis in sermone meo. Significat enim eos superficialiter credidisse, & propterea non permansuros in fide. Hac quoq; reprehensione indicat se nosse illorum pectora, & quòd sit Deus. Quia autem & recesserant quidam qui prius putabantur discipuli eius esse, ideo ad eos qui nunc crediderunt, dicit quòd illi quidem recesserunt. Si autem uos manetis in sermone & fide, agnoscetis ueritatem, hoc est, me. Ego enim sum ueritas, quasi dicens, Nunc quidē nō agnoscitis ueritatē. Nō enim ueritas, sed umbra & typus sunt omnia quę uos in lege tenere creditis. At si me agnoscitis, qui sum ueritas, ueritas liberos uos reddet, hoc est, ego, à peccatis scilicet.

Auditorum gratia, humilia saepicule de se Christus loquitur.

scilicet. Qui e͂m credit in eum qui tollit peccatū mundi, omnino liberatus est à pecca- A
tis. Sicut igitur his qui nō credunt, dixit, In peccatis uestris moriemini: ita his qui manent in fide, promittit libertatē à peccatis. Nam legales quidē aspersiones & sacrificia non liberant à peccatis, figura enim fuerunt. Spirituale autem et uerum sacrificiū per fidem & agnitionem liberat nos, qui ultrà serui non sumus, sed filij Dei efficimur.

Responderūt ei, Semen Abrahę sumus, neque cuiq̄ seruiuimus unq̄. Quomodo tu dicis, Liberi reddemini? Respondit eis Iesus, Amen amē dico uobis, quod omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Seruus autē nō manet in domo in æternū, filius manet in æternū. Si ergo filius uos liberos reddiderit, uerè liberi estis.] Iterum arrogantes ad ignobilem suam nobilitatē respicientes insolescunt, dicentes, Semen Abrahę sumus: quanuis de alio indignari debebant, si quidē eos indignari oportebat. Dixerat enim eis, Veritatē scietis: quapropter oportebat dicere, Quid aūt? ueritatē igitur nescimus? mendaciúm ne sunt omnia nostra? sed nihil horū eis curæ erat. sed suspicabantur opprobrari sibi seruitutem & ignobilitatē in mūdanis negocijs, Semen, dicentes, Abrahæ sumus. Nusq̄ memores sunt suorū operū, sed ad patres recurrunt. Ideo & Ioannes
Matt. 3. ad eos dixit, Ne cœperitis dicere, patrem habemus Abrahā. Quanuis manifestè mentiti sint dicentes, Nulli seruiuimus. Seruierūt enim, quoties in captiuitatē ducti sunt,
Luc. 3.
& Aegyptijs, & Babylonijs, & alijs multis. Non aūt arguit eos Dn̄s mendaces, quia non studebat ostendere seruos hominū, sed peccati, quæ grauior seruitus est, à qua solus Deus liberare potest. Remittere enim peccata, solius Dei est. Ideo dicit, Omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. & uos igitur serui estis: quia peccatores. Insuper quia uerisimile erat illos dicere, quāuis tali seruituti obnoxij sumus, sed sacrificia habemus, sed sacerdotes, qui purgabūt nos à peccatis: dicit quod & illi serui sint, Omnes enim peccauerunt, & indigent gloria Dei. Et sacerdotes uestri cum & ipsi serui sint, nō habent potestatē alijs dimittēdi peccata: quod & ipse Paulus manifestius dicit, Opus habet sacerdos pro seipso offerre, sicut etiam pro populo, quia & ipse infirmitati obnoxius est. Seruus (inquit) non manet in domo, hoc est, nō habet potestatem expendendi, eo B
quod non sit paterfamiliās, hoc est dominus domus. Filius autē dominus domus est, & manet in domo. Domū autem dicit potestatem, sicut alio loco principatum ita nominat, In domo (dicens) patris mei mansiones multæ sunt. Igitur uestri quidem sacerdotes cum serui sint, potestatem non habent remittendi peccata: at filius ego maneo in domo, hoc est, potestate & principali authoritate: & cum sim Dominus domus, libertatem uobis concedo. Omnia enim mea sunt, & æqualis potentiæ & potestatis cum patre sum: & si ego liberos uos reddidero, tunc uera libertate redimemini. Sic nunc quidem falsam libertatem celebratis: uerè autem & re ipsa liberi à me eritis.

Cuius sit remittere peccata.

Rom. 3.

Hebræ. 7.

Ioan. 14.

Sacerdotes Iudæorum remittendi peccata potestatem non habēt.

Scio quod semen Abrahæ sitis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habet locum in uobis. Ego quod uidi apud patrem meū, loquor: & uos quod uidistis apud patrē uestrū, facitis.] Vos quidem, inquit, uosipsos facitis semen Abrahæ: & ego uobis assentior quod carnalem nobilitatem quæ est ex illo sancto, seruetis: ueruntamen spiritualis cognatio à uobis abest. Ille iustus, & misericors, & hospitalis: uos autem (ut aliam uestrā uitam præteream, hoc ipsum aūt quod manifestū est, & quod nūc operamini, examinē) homicidæ estis, & immisericordes. quæritis enim me occidere, & mortis reum me esse dicitis. Igitur quomodo illius filij uerè estis, qui ita paternos characteres reliquistis? Si igitur de eius genere gloriamini, debetis & uirtutē illius imitari. Deinde ut non possint dicere, iustè te quærimus ad occidendū, ponit causam. Nō enim propter aliud insanitis cōtra me, q̄ propter sermonē meum, qui sublimior est uestra cogitatione, & à uobis capi nequit: quāuis nō propter hoc oportebat occidere, sed magis orare ut doceam dogmatū sublimitatē & colere, & obseruare. Insuper ut ne dicant, quia & meritò te odio habemus propter sermonē tuū: nō enim dicis à Deo, sed à teipso, & propterea nō possumus capere doctrinā tuam: dicit: Nō à meipso loquor, sed quę apud patrem meū uidi, hęc loquor: uos autem quod uidistis apud patrē uestrum, facitis. Nam ego quidem (inquit) diuina & cœlestia loquor, & patrem meum per hęc exprimo: uos aūt per ea quæ facitis, patris uestri imaginē perfectā refertis, diabolum scilicet. Quando autem audis, Quod uidi loquor, non intellige corporalē uisionem, sed naturalem cognitionem & ueram. Nam sicut oculi bene uidentes uident quod

uerum

A uerum est,& non mentiuntur:ita & ego uerè illa loquor, quæ cognoui apud patrem.

Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filij Abrahę essetis, opera Abrahę faceretis. Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui ueritatē uobis loquutus sum, quam audiui à Deo. hoc Abrahā non fecit. Vos facitis opera patris uestri. Dixerunt itaq; ei: Nos è stupro non sumus nati, unū patrē habemus Deū.] Ipse quidem patrem eis adscribit diabolum: cui similes eos operibus uidet. Contrà illi multū se de Abraham iactant. At Dominus sanguinariæ eorum uolūtatis meminit, & à genere iusti eos abducit, ut nimiam gloriationem eorum tollat: & persuadeat ne in hac uana carnalis nobilitatis spuma spem habeant, sed in uoluntatis similitudine. Et profectò sicut medicus animarū comprimit feruorē & hulcus quod ex opinione generis Abrahæ natum prohibebat accedere ad Christū, putantes sufficere ad salutem hāc nobilitatem. Vbi igitur estis filij Abrahæ, quum sitis homicidæ, & quæratis me occidere? Propterea ne quis dicat, iustè quærūt te occidere: inquit, hominem non aduersarium Deo, neq; suam quærentem gloriam, sed quę audiui à patre meo, illa, nempe ueritatem, dicentem. Qualis autē erat ueritas ista? Vel q̄ æqualis sit patri, & non seruus sicut unus prophetarum, sed filius: nihil proprium uel faciens uel docēs, sed omnia quæ patris. Nam propter hæc quærebāt illū occidere. At illi rursum dicebant: Nos ex fornicatione non sumus nati, unū patrem habemus Deū. Vide stultam inflationē. Dominus & à cognatione Abrahæ ejicit eos, at illi sic arrogātes sunt, ut prę arrogantia seipsos etiam Dei filios faciant. Nam quia audiuerant, Filius primo genitus meus Israel: gloriabātur de diuina adoptione. Tametsi eos etiā audire oportebat quod Deus alio loco dicit, Filios genui & exaltaui, illi autē spreuerūt me. Quan uis autē Dominus potuisset eos arguere q̄ ex stupro multi eorum fuissent nati (nam contra legem admiscebantur Gentilibus Hebrææ mulieres, & † Iudæi Gentilibus) non tamen facit. Non enim studebat reprehendere eorum carnalem ignobilitatem, sed in hoc toto studio incumbebat, ut degeneres eos secundum spiritum ostenderet. *Exod. 4.* *Esaie 1.* *† Iudæis gētiles mulieres*

B Dixit eis Iesus, Si Deus pater uester esset, diligeretis utiq; me. ego eñ ex Deo processi, & ueni, neq; enim à meipso ueni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.] Postquam eiecit eos à familia Abrahæ ipsi in arrogantia proficientes, faciunt Deum patrē suum. Vbi enim opprobrauit eis q̄ homicidæ essent, ipsi pro defensione afferunt q̄ Deum uindicent, & propterea consultant contra eum, & talia dicunt. Ideo & Dominus monstrans q̄ planè non Deum uindicent, neq; filij sint Dei, meditantes cædem contra se, sicut illi arbitrabantur, sed magis aduersarij essent Deo, dicit, Si Deus pater uester esset, diligeretis me. Ego enim ex Deo exiui, in mundū uidelicet, iuxta aduentū in carne. Non enim sum aduersarius Deo, à quo ueni & ita illius uos estis inimici, me impugnantes. Quare sermonem meum non cognoscitis, neq; intelligitis, neq; cogitatis quæ dicam? Omnino planè propter nihil aliud, q̄ quòd non potestis audire sermonem meum, hoc est, nō uultis. Non posse enim, pro nō uelle ponitur: Quandiu enim in uobis odium fuerit, & mens sanguinaria, quomodo poteritis audire quæ dico? *Non posse, pro nō uelle*

Vos ex patre diabolo estis, & desiderijs patris uestri uultis obsequi. Ille homicida erat ab initio, & in ueritate non stetit, quia nō est ueritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est, & pater eius: Ego aūt quia ueritatē dico, non creditis mihi.] Dixerat, non potestis audire sermonē meum, hoc est, non uultis. Deinde subdit etiam causam propter quam non uolebant, eo q̄ (inquit) ex patre illo uestro estis, quo dico diabolo. Nam uos quidem asscribitis uobis patrem Deum per arrogantiam, & opera uestra testātur diabolum patrem uestrum magis germanum. Nam eius desideria uultis facere. Et non dixit opera, sed desideria. ostendens mirè affectos homicidij mendacijq; libidine, quæ maximè propria mala sunt diaboli. Ille enim homicida fuit ab initio, atque ita uos quoq; quærentes me occidere, similes facti estis illi qui Adam occidit, quia & ille in ueritate non stetit, sed mendacij pater est. Igitur & uos mentientes & dicentes q̄ non sim ex Deo, & non stantes in ueritate, neque manentes in uero sermone, illius filij estis, qui mendacium peperit. Nam ille & Deum apud homines criminatus est, Heuę dicens, Inuidens uobis prohibuit uos à ligno. Et iterum apud Deū homines accusauit falsò, ut Iob, dicens, Nō gratis Iob colit *Homicidiū & mendacium maxime propria mala diaboli.* *Iob. 1.*

Deum

Deum. Cum igitur loquitur mendacium, ex proprijs loquitur: hoc est, homines quidem mendacio usi, quasi re aliena utuntur eo. diabolus autem cum mendacio utitur, re propria utitur. Nam ipsius est proles, & ipse propriè est mendax, & pater eius, hoc est, mendacij ipse est pater. Dixit enim ad Heuam, Quacunq; die comederitis, eritis sicut dij. At hi mortem magis uindemiarūt. Ego autem (inquit) quia ueritatem dico, non creditis mihi. Nihil enim aliud potestis in me arguere, q̄ solam ueritatē: & hinc est illa uestra contra me rabies, quia filij patris mendacij estis. A

Gen. 3.

Quis ex uobis arguet me de peccato? Si ueritatem dico uobis, quare uos nō creditis mihi? Qui ex Deo est, uerba Dei audit: propterea uos nō auditis, quia ex Deo nō estis. Responderunt igitur Iudæi, & dixerunt ei, Nonne bene dicimus nos q Samaritanus es tu, & dæmoniū habes? Respondit Iesus, Dæmoniū nō habeo, sed cohonesto patrem meum: & uos ignominia affecistis me. Ego autem non quæro gloriā meam: est qui quærat & iudicet.] Quia Dei filios seipsos nominabant, inquit, Si Dei estis filij, utiq; peccantē debetis odio habere. Si igitur & me quem odio habetis, potestis arguere peccantē, manifestū q iustè odio me prosequimini. q si nemo me potest arguere, manifestum q propter ueritatem exosum habetis. Quam autem ueritatem? Omnino quia dixerat se Dei filium, id quod uerissimū est. Sicut autem is qui ex Deo est, uerba Dei audit: ita etiam uos si Dei filij essetis, nō à me audiendo declinaretis, neq; ad mortem quæreretis eum qui è supernis uenit filium Dei, & ea quæ Dei erant loquentem. Igitur Dominus quidē ita mansuetè cum eis locutus est: at illi ad cōuicia pergūt. Nonne bene (inquiunt) dicebamus q̄a Samaritanus es tu, & dæmoniū habes? Samaritanū ipsum dicebant, q morem Iudaicum destrueret, nempe sabbatum. Samaritani enim non egregiè iudaizabant. Dæmoniacū autem illum uocant, fortassis quidē & hoc modo, quo eum eijcere dæmonia dicebant in principe dæmoniorū. Omnes enim qui calumniabātur ipsum in Beelzebul dæmones eijcere, eum dicebāt dæmoniū Beelzebul habere in quo miracula faceret. Fortassis autem secundū quòd reuelauit ipsorū cogitationes, dæmoniū eum habere cogitabāt, putantes à dæmonibus ei reuelata cordis arcana. Quando aūt dixerunt eum Samaritanū? Nusquam enim Euangelista hoc dixit. Manifestum igitur q multa prætermiserint Euangelistæ, & nō omnia scripserint, sicut alio loco assignauimus. Igitur illi quidem talia per ignominiā proferunt: ipse aūt patienter in se iniurias suscipit. Nam cum seipsos filios Dei dicerent, uehementer eos arguit, ueritatem uindicans: quando autem ipsum iniuria afficiunt, nō ulciscitur: docens etiam nos, quæ contra Deum sunt, uindicare: quæ autem contra nos, mansuetè ferre, sicut & ipse mansuetè dixit, Ego (inquit) dæmonium non habeo, sed honoro patrem meum. Quomodo autem honorabat patrem? Vlciscens illum, & non sinens eos qui homicidæ erant ac mendaces, saluatoris & ueritatis filios nominari. Vos igitur (inquit) eo q honoro patrem meum, quem uos iniuria afficitis, dum falso affirmatis ipsum esse patrem uestrum, propterea me ignominia afficitis: sed quāuis ego meipsum non uindico, sed cum iniuria afficior, sustineo: ne existimetis inultam fore iniuriam hanc. Est enim pater qui me ulciscitur, quia propterea iniuria afficior, quòd ipsum ulciscor, & non patior uos, qui uos illius filios asseritis. Est igitur qui quærit gloriam meam, qui & potest iudicare, & condemnare eos qui me iniuria afficiunt. Sæpe enim quis quærit ulcisci, & nequit ipse iudicare. Igitur pater & quærit filij gloriam, & potest iudicare: propterea dixit, Est qui quærit, & iudicat. B

Lucæ 11.

Non omnia scripserunt Euangelistæ.

Amen amen dico uobis, siquis sermonem meū seruauerit, mortem non uidebit in æternum. Dixerunt ergo illi Iudæi, Nunc cognouimus q dæmoniū habeas. Abraham mortuus est, & prophetę: & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, nō gustabit mortem in æternum.] O misericordiam. Illi quidem iniuria afficiunt, ipse autem quæstionem de gloria sua, & defensionem patri permittens, ad admonitionem & doctrinam uertitur, benefaciens his qui iniuria prosequūtur. Ita oportet etiam nos ulcisci inimicos. Si quis sermonem meum seruabit, hoc est, credendo simul & uitam habet puram. Tunc enim quis uerè tenet doctrinā Domini, quando & puram habet uitā. Talis igitr nō uidebit mortē, qua peccatores moriunt, & in futuro seculo immortali supplicio traduntur, & uera uita excidunt. Insuper etiā significat eis q si quis sermonē meum seruauerit, non moritur, quanto minus ego? Quid igitur sæuitis contra me: à

Quomodo ulciscendū de inimicis.

Quādo q̄s doctrinam Domini teneat.

A me? à quo tam procul abest ut detinear à morte, ut & alijs magis ueram conferam ui
tam. Nam qui credunt, quamuis moriantur naturaliter, attamē in Deo uiuũt. Sed Iu
dæi quid ad hæc dicunt? Dæmonio ipsum agi putãt, quòd aliena quædam quasi men
te captus diceret. Nam qui sermones Dei auribus perceperunt, mortui sunt, Abra-
ham & prophetæ, & qui tuos auscultant, nō morientur? Profectò nunc, aiunt, cogno
uimus multis & copiosis argumentis quòd dæmonijs actus hæc dicas.

Nunquid tu maior es patre nostro Abrahã, qui mortuus est, & prophetæ mortui
sunt? Quem tu teipsum facis? Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea
nihil est. Est pater meus qui glorificat me, quē uos dicitis Deum uestrũ esse, & tamen
nō cognouistis eum: ego autē noui eum. Et si dixero ꝙ nō nouerim eum, ero similis
uobis mendax: sed noui eum, & sermonē eius seruo.] Insipientes illi cum nō intelli-
gerent de qua morte Dominus diceret quę credentes in se læsura nō esset, loquuntur
ad eum stultißima quædam & insipientißima uerba. Vide enim quomodo respon-
dent: Num tu maior es patre nostro Abraham? Et utiq; sic oportebat dicere, num tu
maior es Deo? Hi sermone Dei audito mortui sunt: & qui tuum audiunt, nō moriun
tur? sed nō sic: & quid dicunt? Volentes eum ostendere & Abrahamo minorē, num
tu maior es, aiunt, patre nostro Abraham? Ipse autē Dominus non reuelat eis dè qua
morte dixerit: ꝙ autē Abrahamo melior sit, persuadet eis paulo pòst. At quod dicũt,
Quem tu teipsum facis? cōtumeliose dicũt. Tu qui nullius momēti es, qui fabri filius,
qui ex Galilęa, quē teipsum facis? Neq; opera, neq; ueritas, neq; scriptura, sed tu, quē
teipsum facis? rapis enim gloriã. At Dominus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea
nihil est, sicut uos putatis: nunc autē est alius qui glorificat me, pater meus. Glorificat
eñ ipsum semper, atq; id per prophetias de illo, & per testimonia de cœlis, & per in-
numera & immensa miracula. Hunc autē uos patrē, inquit, dicitis ꝙ sit Deus uester.
Sed neq; ut meũ patrē ipsum agnoscitis, neq; ut Deum uestrũ. Nam si ut patrē meũ
illum agnosceretis, honore utiq; filium eius prosequeremini: nunc autē dum filiũ nō
B colitis, manifestum ꝙ nō cognoscitis illum ut patrem meũ. Sed neq; ut Deum cogno
scitis illum, alioqui timeretis sermones eius ut Dei: nunc autē usque adeò cōtemnitis
eum, ut cum ille præceperit, Ne occidas: uos meditemini mortē meam, idq; cum non Exod. 20.
poßitis me arguere de peccato. Ex his igitur manifestũ ꝙ eum modis omnibus igno- Deut. 5.
ratis. Ego uerò scio eum naturaliter, omnē eius notitiam habens. Qualis enim sum e-
go, talis & pater. Igitur quia scio meipsum, & illum scio. Si autē dixero quòd nesciã
eum, ero similis uobis mendax. Nam uos quidem per arrogantiam dicendo ꝙ eum
sciatis, mentimini: atqui ego cum sciam eum, si dixero me nescire, negabo ueritatem.
Quam igitur coniecturam affers quòd scias eum? Quia, inquit, sermonē eius seruo,
sermonē uocando mandata. neq; enim aduersarius sum illi, neq; aduersarius Deo ar
roganter loquor, neq; mandata eius soluo. Vos autē quia sermonũ eius transgresso-
res estis, captiq; malis concupiscentijs constringimini, & cædes sititis, & alia multa le
ge interdicta concupiscendo facitis: manifestè declaratis uos ignorare illum. Nam si
cognouissetis, seruaretis utiq; sermonem eius, hoc est, mandata. Quidam autē sic in-
telligunt, seruo sermonem eius, hoc est, propterea scio eum, quia habeo in meipso ser
monem essentiæ eius in nullo diminutũ, hoc est, definitionē: & eadem natura sermo
nem quem pater habet, hunc ego sermonē in nullo minorē & ipse habeo. Nam ea-
dem est natura & idem sermo substantiæ patri & filio, & ita scio patrem. Nam & ser-
monē eius substantiæ conseruo in nullo minorem. Est autē hæc figura cōsueta in scri
ptura, ut cum dicitur, Da nobis auxiliũ de tribulatione, & uana salus hominis. Hoc Psal. 59.
loco enim coniunctio Et, pro enim ponitur: ut quod dicitur, hũc habeat sensum: Da Et pro
nobis auxilium, uana enim salus hominis Sic etiam hoc loco, Scio illum, & sermonē enim.
eius seruo: coniunctio &, pro enim ponitur. Sermonem enim eius, inquit, seruo.

Abraham pater uester exultauit ut uideret diem meũ: & uidit, atq; gauisus est. Di-
xerunt ergo Iudęi ad eum, Quinquaginta annos nōdum habes, & Abraham uidisti?
Dixit eis Iesus, Amen amen dico uobis, anteq; Abrahã fieret, ego sum. Tollebant er
go lapides, ut iacerent in eum. Iesus autē abscōdit se, & exiuit è templo, transiens per
medium ipsorum, & pręterijt sic.] Hoc loco docet ꝙ maior sit Abrahamo. quia enim
illi dicebant ei, Num tu es maior patre nostro Abraham? dicit hoc loco, Etiam maior
F sum.

sum. Etenim ille exultauit ut uideret diem meũ, hoc est, desideratũ & optatũ habuit illum, & gaudij autorẽ scilicet, eo ꝗ in beneficiũ cederet, & nõ parui alicuius neq; uulgaris esset dies, sed magni. Diem autẽ dicit crucẽ. Nam præfigurabat illum Abraham in oblatione Isaac, & arietis sacrificio. Sicut enim illic Isaac ligna, ita Dñs crucẽ portauit: & sicut relictus quidem est Isaac, immolatus autẽ aries, ita & Deus quidẽ alienus est à paßione, in humana autẽ natura & carne passus est. Hunc diem crucis cum prævidisset Abrahã, gauisus est, eo ꝗ futurus esset in salutẽ mũdi. Insuper hoc loco ostendit eos alienos esse ab Abrahã. Siquidẽ de quibus ille gaudebat, hi insaniebant. Significat autẽ ꝗ nõ inuitus paßionẽ aggrediatur: siquidem laudat eum qui exultauit propter crucem. Nam inde (ut dictum est) salus orbis. Alij autẽ intelligunt per diem omne tempus aduentus Christi, ꝗd cum Abraham præuidisset, gauisus est, ꝗ ex ipso & semine eius surrecturus esset saluator. & fortaßis nõ solus Abrahã gauisus est, sed & omnes, sicut Dauid dicit, Hæc est dies quã fecit Dñs, exultemus & lætemur in ea. Et ipse quidem hæc dixit: at illi nõ poterant pertingere ad sublimitatẽ dictorũ, neq; dignabantur interrogare uel discere quis esset dies ille quẽ uidisset Abraham: imò irridẽt eum ut insana quædam loquentẽ. Quinquaginta enim, inquiunt, annos nondũ habes, & Abrahã uidisti? Hoc autẽ dicebant existimantes Dominũ ferme quinquaginta annorũ esse: tametsi tunc triginta & tres tantũ annos haberet. Quare autem nõ dixerunt, quadraginta annos nõdum habes, sed, quinquaginta? Curiosior sanè hæc interrogatio. Nam simpliciter sic incidit eis, ut memores essent quinquaginta annorũ. Veruntamen dicũt quidam, quinquagesimũ eis annũ ad honorẽ anni iubilei dictũ, quo & seruos liberos dimittebãt, & posseßiones emptæ reddebant, & omnia alia perficiebantur quæ ad honorẽ Dei cõstituta. At Dñs dicit, Anteq; Abraham fieret, ego sum. Vide, nõ dicit, anteq; Abrahã fieret, ego eram: sed, sum. Istud enim uerbũ sum, Deo propriè conuenit, eo ꝗ perpetuus sit & sempiternus, id ꝗd hoc uerbũ significat. Itaq; sicut & pater eius in ueteri lege hoc uerbo utit, Ego sum qui sum: de Abrahã uerò dixit, fieret meritò, tanꝗ de corruptibili. Nam qui factus est, & corrumpit. Verbũ autẽ sum, diuinã & ab omni corruptiõe alienã sempiternitatẽ significat. quapropter & Iudæi existimãtes hoc blasphemũ uerbũ (soli enim Deo cõuenit) tulerunt lapides contra eum. At ipse iterũ delitescit, se humilians, ne ante tempus moriat. Quomodo autẽ se occultat? Non in angulũ templi se conijcit, neq; in domunculã quandã fugit, neq; post parietẽ uel columnã se incuruauit, sed sua magna potestate inuisibilem se fecit insidiatoribus, ꝗuis per mediũ illorũ exiret. Et præteriuit sic, hoc est, transiuit simpliciter sic & absq; labore. Vide autẽ quomodo ipse quidẽ omnia quę debebat, impleuit. Nam ipse quidem satis eos docuit & de se, & de patre, & monstrauit eis nobilitatem & libertatẽ ueram, quæ à peccatis libera est, & ꝗ sola seruitus peccati fœda: & in summa, nihil eorum quæ oportebat, reliquit: illi autẽ lapidant eum. Ideo relinquit illos, quia non ultrà correctionẽ recipiebant. Annota autem ꝗ lapidantes illum, hi erant de quibus dixit Euangelista ꝗ crediderint in eum. Nam sic fides illorũ non erat fides, sed temporaria quædam & frigida affectio in his quæ à Christo dicebantur.

Gen. 22. Quẽ Abraham, Isaac offerẽs, præfigurarit. — *Psal. 117* — *Annus iubileus. Leuit. 25 Num. 36* — *Sum, uerbũ cui conueniat, et quid significet. Exod. 3.*

CAPVT IX.

ET præteriens Iesus uidit hominẽ cæcũ à natiuitate, & interrogauerũt eum discipuli eius dicentes, Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes eius, ut cęcus nasceretur? Exiuit quidem de templo Dominus, ut furor Iudæorũ mitigaretur: ad sanandum autem cæcum cõuertitur, etiam per hoc signũ duritiam & impersuasibilitatẽ eorũ frangere conans, tametsi nihil illis prodesset. Insuper & ostendit eis quòd non sine causa neq; arroganter dixerit, Priusquã Abraham fieret, ego sum. Ecce enim miraculũ facit, quale nullus unꝗ prius. Nam etsi quis aperuerit oculos cæci, nõ tamen cæci nati. Manifestum igitur quòd Deus sit, & ante Abraham, qui fecit hoc ꝗd à seculo non factum est. Dedita autem opera ad cæcum uenit, non ille ad ipsum. Proinde & discipuli cum uidissent eum tam intentẽ spectantẽ cæcum, interrogãt, quis peccauit, hic, uel parentes eius, ut cæcus nasceretur? Nam apparet quidẽ interrogatio frigidior. Quomodo enim peccasset priusquã nasceretur? Neq; enim apostoli gentiles nugas receperunt, quod anima ante corpus in alio mũdo uersans peccet, ac deinde pœnã quandam recipiat in corpus descendens. Piscatores enim cum essent, neq; audiuerant tale quid-

A le quiddam, quia hæc philosophorũ dogmata erant. Videtur igitur insipiẽs quæstio, sed ei qui nõ attendit. Disce enim ꝗd apostoli dicẽte Christo ad paralyticum, Ecce sanus factus es, non ultrà pecces, ut ne deterius quiddam tibi fiat: ubi cæcum uiderunt, dubitabant, & quasi talia dicũt, Esto ille propter peccata paralyticus fuerit: de hoc uerò quid dixeris? nunquid ipse peccauit? Sed hoc dicere nõ potes, nam à natiuitate cæcus est. Num parentes eius? Sed neq; hoc. nõ enim filius pro patre punitur. Igitur nõ tam interrogant, ꝙ dubitando hęc dicunt. At Dominus soluens dubium illorũ, dicit, Neq; hic peccauit (nam quomodo peccasset priusꝙ nasceretur?) neq; parentes eius. Non dicit autẽ hoc quòd liberauerit eos à peccatis. Non enim simpliciter dixit ꝙ nõ peccauerint parentes, sed addidit, ut cæcus nasceretur. nam peccauerant quidem parentes eius, sed nõ inde huic cæcitas. Neq; enim iustum est propter parentum peccata affligi filios qui nõ iniustè agunt: & hoc Deus docet per Ezechielem, dicens, Non erit amplius hæc parabola, qua dicitur, Patres comederũt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt. Legẽ item ponit & per Mosen, Nõ morietᷣ pater pro filio. Sed dixerit quis, Quomodo scriptũ ꝙ reddat peccata patrũ in filios in tertiam & quartam generationẽ? Dicendũ igitᷣ ꝙ primũ quidẽ nõ sit generalis hæc sententia, neq; cõtra omnes dicta, sed solũ cõtra eos qui egressi sunt de Aegypto. Insuper attẽde mentẽ sententiæ. Non eñ hoc dixit, ꝙ pro peccatis patrũ puniantᷣ filij, sed ꝙ peccata patrũ, hoc est pœnæ pro peccatis, irrogandæ sint etiã filijs ipsorũ, utpote his qui similia deliquerint. Nam ut ne putent hi qui ex Aegypto egressi sunt, ꝙ ꝗuis grauius peccauerint ꝙ parentes, nõ ijsdem supplicijs puniantᷣ, inquit, Non sic erit. sed peccata patrũ, hoc est pœnæ, etiã ad uos peruenient, quia nõ facti estis meliores, sed eadẽ ac deteriora peccastis. Quod autẽ sæpe uides pueros mori, idq; propter parentũ pœnã, scias ꝙ Deus propter misericordiã præripiat illorũ uitam, ut ne cũ superuixerint, deteriores parentibus fiant, & in malum suarum animarũ & aliorũ multorũ uiuãt. Veruntamen hæc,

Ioan. 5.

Ezech. 18.

Exod. 20.

Dum parẽtum fuerunt filij peccatorum sectatores, ipsorũ ferunt plerũq; pœnas

B abyssus diuinorum iudiciorum apud se continet. Nos ad sequentia pergamus.

Respondit Iesus, Neq; hic peccauit, neq; parentes eius, sed ut manifestentᷣ opera Dei in illo. Oportet me operari opera eius qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi.] Ecce iterũ alia dubitatio. Quęret enim quispiã quomodo hoc dictũ sit. Iniuria enim affectus est homo priuatus lumine, ut manifestentᷣ opera Dei? Non potuerũt illa aliter manifestari? Quali iniustitia affectus est? luce, inquit, priuatus est. Et quale damnũ ex eo ꝙ sensibili luce priuatus, oculis animæ illuminatus est? & ita cæcitas in bonũ ei cessit per sanationẽ cognoscenti uerũ iustitię solem. nõ igitur iniustitia affectus est, sed beneficiũ accepit cęcus natus. Insuper & hoc scias quisquis diuina scrutaris, ꝙ uerbũ ἵνα & ὅπως, hoc est apud nos, ut, sæpe in scriptura ponuntᷣ nõ ut causam, sed ut euentũ designent: sicut & apud Dauid, Vt iustificeris in sermonibus tuis. Non enim peccauit Dauid ut iustificetᷣ Deus: sed quia ex opere peccantis Dauid cõtigit iustificari Deũ. Nam cum Deus quidẽ tanta illi dedisset, quãta accipere dignus nõ erat, ipse autẽ mandatũ Dei transgressus esset, & cædem cum adulterio cõmisisset, & regno in contemptum Dei abusus esset, quid aliud ex facinore accidebat, quàm omnino ut Deus qui iudicabatᷣ & disceptabat cum Dauid, iustificaretᷣ, & uictor appareret condemnato rege? Quia à quo regnum acceperat, illius leges reiecit propter istud ipsum, ꝙ rex erat. Nam si priuatus fuisset, nõ duo illa mala facilè simul cõmittere potuisset. Vides quomodo hic, ut iustificeris, nõ causam, sed euentũ dicat: & innumera talia etiã apud Apostolũ inuenies. ut quod est in epistola ad Romanos. Quod enim notum est Dei, manifestum est in gentibus ad hoc, ut sint inexcusabiles: quanuis non ideo Deus gentibus dederit scientiam, ut inexcusabiles peccent. Nam ipse quidem dedit ut nõ peccent: deinde quia peccauerunt, ex facinore cognitio cessit eis in hoc, ut sint inexcusabiles. Et iterum, Lex subintrauit ut abundaret condemnatio. Atqui non propter hoc data est lex, sed ut magis comprimeretur peccatũ. Quia autẽ non uoluerunt illud reprimere hi qui legem susceperant, facta est eis lex in abundantiam peccati. amplius enim & magis imputatũ est eis peccatũ, ꝙ & legem habentes peccauerint. Sic igitur & hoc loco, Vt appareant opera Dei in illo: non causã, sed euentus designatur. Ex hoc enim quòd sanatus est cæcus, euenit glorificari Deum. Nam sicut sæpe architectus domũ

ἵνα & ὅπως, hoc est apud nos ut, quid in scriptura posite designent.

2. Reg. 11.

Rom. 1.

Rom. 5.

Cõparatio.

partim quidē elaborat, partim imperfectā relinquit: ut si quis fortè ei nō credat ꝙ ipse sit ille qui partē extruxerit, possit per hoc quod conditū est, & imperfectum, ostendi quòd ipse extructi opifex sit: ita & Deus noster Iesus ex cæcata membra sanans, & in suam naturā cōstituens, ostendit ꝙ ipse sit qui & alia mēbra condidit. Dicens autē, ut manifestetur gloria Dei, de seipso dicit, nō de patre. Nam illius gloria manifesta erat, suam autē oportebat manifestare, ꝙ ipse erat ille qui ab initio fecerat hominē, & plane nō parua erat gloria ut manifestaret ꝙ ipse qui nunc apparuit homo, sicut Deus in principio condiderit hominē. Quod autem de seipso hoc dicat, audi sequentia. subdit enim, Oportet me operari opera eius qui misit me. Oportet me, inquit, manifestare meipsum, & facere opera quæ possunt me ostendere facere eadem quæ pater. Vide autē quomodo nō dixerit quòd talia opera quę faciat pater, oportet & me operari, sed illa ipsa quæ facit pater. Nam oportet me, inquit, operari opera illa. Opera illa ipsa, quæ is qui misit me, facit. Hæc autē oportet me operari quandiu dies est, hoc est, quandiu præsens uita agitur, ut homines possint in me credere: quia uētura est nox, in qua nullus poterit operari, hoc est credere. Opus enim fidem nominat. Itaq; in futuro seculo nullus potest credere. Nam dies quidem præsens uita est, eo ꝙ possumus nunc sicut in die operari: ꝙuis & Paulus hanc noctē nominet, eo ꝙ in ea ignoretur quis uirtutē uel peccatū operetur, & ꝙ ad comparationē futuræ lucis minus circūfulgeat iustos. Nox aūt est futurū seculū, eo ꝙ nullus illic poterit operari: ꝙuis & Paulus hoc diē uocet, eo ꝙ tūc ut in luce refulgebunt iusti, & apparebunt uniuscuiusq; facta. Itaq; in futuro seculo fides nō erit, sed & uoluntarij & inuoluntarij obediēt. Quādiu igitur in mūdo ero, lux sum mūdi: per doctrinā eīn & miraculorū ostentationē illustro animas, atq; ita oportet me multorū animas illuminare, ꝑ hoc ꝙ sano cecū, & pupillas oculorū eius illustro. Nā ꝗa lux sum, oportet me & sensibiliter et spūaliter illuminare.

Ephes. 5.

Fides in futuro seculo non erit.

Hoc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum super oculos cæci, & dixit ei, Vade, laua in piscina Siloæ. quod si interpreteris, sonat missus. Abijt ergo, & lauit, & uenit uidens.] Dicens, inquit, hæc Iesus, nō his uerbis contentus est, sed & opus addidit. Expuit enim in terrā, & lutum fecit, inunxitq; oculos cæci: ostendens per lutum ꝙ ipse sit qui & Adam de luto formauerit. Dicendo enim, Ego sum qui Adam formaui, arrogantius uisum fuisset audientibus: quod per opus monstratū nō ita offendit: propterea & de luto oculos illi format more opificij quo & Adam formatus est. Non formauit autē tantū oculos, neq; aperuit tantū, sed & uidere concessit: unde signum est ꝙ & Adæ animam inspirauerit. Nam cum illa non operatur: etiamsi oculus sit, nō uidet. Porrò sputo inungit oculos, quia missurus erat eum ad Siloam, ut ne aquæ fontis ascribatur miraculum: sed discamus ꝙ uirtus egressa ex ore eius, ipsa formauerit & aperuerit oculos eius: propterea expuit in terrā, & ex ore fecit lutū. Deinde ut ne putes quòd terræ fuerit miraculū, iubet ut omne deponat lutum. Quidā autē dicūt quòd & lutum nō sit depositū, sed formatū in oculum. Cæterū iubet eum ad Siloam ire, partim ut discamus cæci fidem, & quàm obediēs fuerit. Nō enim cogitauit, *cum lutum & sputum adhibitū oculis, quid opus mihi Siloa? quid ut lauer? sed obtemperauit præcipienti. Insuper ut & confundat Iudæorum ingratitudinem. Verisimile eīn erat multos illū luto super oculos unctū uidisse, & eum diligenter obseruasse, & ita non potuisse postea dicere, Hic est, hic non est. Et tertiò ostendēs se non esse iniquum legi ueteri, mittit ad Siloam. Propterea & Euangelista interpretationē Siloæ ponit, ut discas ꝙ & illic Christus eum sanarit, & quòd Siloa figura sit Christi. Sicut enim spiritualis petra est Christus, ita & spiritualis est Siloa. Et sicut torrens ille Siloæ repentinus, & uehementior apparebat terribili quodam fluxu, ita & aduentus Domini occultus, & angelis incognitus, omne peccatum uirtute diluit.

Genes. 2.

Cur ad Siloam cæcus missus.

* si omnino lutū est & sputum quod mihi largitur oculos.

Itaq; uicini, & qui uiderāt eū prius ꝙ mēdicus esset, dicebāt, Nonne hic est qui sedebat & ꝗ mēdicabat? Alij dicebāt, Hic est. Alij rursus, Similis est ei. Ille dicebat, Ego sum. Dicebant ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, & dixit: Ille homo ꝗ dicit Iesus, lutū fecit, & inunxit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piscinā Siloæ: & laua. Vt aūt abij & laui, uisum recepi.) Perculsi admirabili miraculo uicini, increduli erant: & quamuis abitio ad Siloam oculis eius luto inunctis ad hoc erat, ut multi eum uiderent, & non postea negarent, quasi nescientes unde, attamen adhuc

A increduli sunt. Non temerè autē hoc adnotauit Euāgelista, ꝙ mendicus fuerit, sed ut ostendat ineffabilem Dñi misericordiā, quæ se ad infimos usqꝫ demittat, ita ut & men dicū summa diligentia curaret, & ut inde etiā ipsi disceremus ne cōtemnamus mini mos. Cæcus autē neqꝫ priorē erubescens cæcitatē, neqꝫ populū timens, confitet, Ego sum, prædicans benefactorē: & dicit, Homo quidam qui dicit Iesus. Hominē Dñm uocat, eo ꝙ de illo nihil unqꝫ magni cognouerat, fatetur autē quantū tunc cognouit. Vnde autē cognouit illum ꝙ Iesus esset? ex colloquio ad discipulos. Nam qa discipu li quidā eum interrogauerāt de illo, & ipse multa loqueretur eis, nempe, Oportet me operari opera eius qui misit me, &, Lux sum mundi: talia autē nullus alius docebat, nisi solus Iesus, & illis uerbis crebrò usus est: inde agnouit eum cæcus ꝙ Iesus esset. Nam facientē lutum, & inungentē oculos, ex contactu agnouit, spuentem nō item. Non enim sciebat, & propterea ꝙ nesciebat, non addidit, adeò erat homo uerax.

Dixerūt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio. Adducūt ad pharisæos eum qui dudum cæcus fuerat. Erat autē sabbatū cum lutū faceret Iesus, & aperiret oculos eius. Iterum ergo interrogabāt eum & pharisæi quomodo uisum recepisset. Ille autē dixit eis, Lu tum mihi imposuit super oculos, & laui, & uideo. Dicebant ergo ex pharisæis quidā, Non est hic homo à Deo, quia sabbatū nō obseruat. Alij autem dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa edere? Et dissensio erat inter eos.] Quoniā Domi nus sanās & miraculū faciens, cō sueuerat, eo ꝙ alienus esset ab ostentatione, secede re: interrogatus cæcus, Vbi est ille? dicit, Nescio: uerū omnino loquēs & in hoc. Du cunt autē illum ad pharisæos, ut diligentius & exactius interrogaret. Porrò Euange lista assignauit sabbatū esse, ut ostendatur malitia illorum, ꝙ contra Christum appre henderint occasionē & arguerint illū propter uiolationē sabbati, & ita tentarint ad umbrare miraculū. propterea neqꝫ interrogant illū quomodo uiderit, sed quomodo oculos eius aperuerit, per omnia calumniantes Dominū, quòd in sabbato operatus fuerit, cogentes illum cæcum cōmemorare quòd lutū fecerit, in sabbato scilicet. Ipse

B autē, sicut ad eos qui audierant iam loquēs, neqꝫ nominis Iesu memor est, neqꝫ quid ad ipsum Dominus dixerit, sed solùm, lutum imposuit super oculos meos, & laui, & uideo. Verisimile enim fuit ꝙ audiuerint pharisæi ab ijs qui adducebant ipsum ad il los, ꝙ forte accusauerint Iesum, & dixerint, Ecce qualia facit in sabbato Iesus. Operæ precium autē est uidere cæci in dicendo libertatem, ut & pharisæos impauidè allo quitur. Nam illi quidem cogebant eum, ut metu perculsus negaret sanationē. At il le clarius exclamat, Video. Dicebāt igitur quidā ex pharisæis, nō omnes, sed impu dentiores, Hic homo nō est ex Deo. Alij autē dicebāt, Quomodo potest homo pec cator talia facere? Vides multos à signis mulceri? Ecce & hi pharisæi & principes e rant, attamen à signo placantur, & defensionē suscipiūt. Et dissensio erat in eis. Hæc dissensio prius orta fuit in turba. nam alij quidem dicebāt, seducit turbā, alij autē nō. Nunc autē & in principibus oritur, & multi ex pharisæis diuisi ab alijs sunt, & patro cinantur miraculo. Veruntamen ꝗuis diuisi fuerint, negligentius tamen instant pro Christo, & dubitando, & duplici animo magis ꝗ firmiter. Audi enim quid dicant, Quomodo potest homo peccator talia facere? Vides ꝗ leuiter urgeant? Vide autē et malitiam eorum qui criminant. Non enim dicunt, Hic nō est ex Deo, quia in sabba to sanat: sed, quia sabbatum nō seruat: sursum deorsumqꝫ nō beneficiū, sed diei uiola tionem pronunciantes. Annota autem & hoc, quomodo principes segniores quàm turba sint in bono. Nam turba quidem prius diuisa erat sententijs, & non omnes dura loquebantur contra Christum: Principes autem posterius in hanc laudabilem disseri Matth. 10. sionē uenerūt. Contingit enim etiā bene dissentire, sicut & Dominus dicit, Gladium ueni mittere super terram, quo sententiæ omnino ob bonū & pietatem diuiduntur.

Dicunt cæco iterum, Tu quid dicis de illo qui aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit, Propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo ꝙ cęcus fuisset, & uisum rece pisset, donec uocauerunt parentes eius qui uisum receperat, & interrogauerūt eos, dicentes, Hic est filius uester, quem uos dicitis cæcum natum esse? & quomodo ergo nunc uidet?] Qui fuerūt interrogantes cæcum, Tu quid dicis de illo? Erant planè ex beneuolorū sorte. Nam postquā dixerunt, quomodo potest peccator talia signa face re? ut ne uideant ipsi frustra patrociniari, eum qui beneficiū acceperat, in teste addu-

cunt:ut per eum qui uirtutem senserat, confutarent calumniatores. Vide enim quomodo beneuolē interrogant. Non enim dixerunt, Tu quid dicis de illo, quia luiū fecit, quia sabbatū nō seruauit? sed miraculi mentionē faciūt, quia aperuit oculos tuos: quasi exacuentes curatum ut pro Christo quæ digna erāt, diceret. In memoriā enim ei reducunt: Quia aperuit oculos tuos, beneficio te prosecutus est, dicūt: & ita debes illum prædicare. Ideo & cæcus confitetur tunc id quod potuit, q̄ nō sit peccator, sed ex Deo. Propheta enim est, dicit, q̄uis alij dicerent quòd nō esset ex Deo, eo q̄ sabbatum nō seruaret: tametsi Christus uno digito, lutum inungens sabbatum soluere uidebatur: ipsi autē tota manu † soluentes, in sabbato mactantes animalia in usum, uidebantur pij esse. Vocant igitur duri & impersuasibiles parentes eius, uolentes illos perplexos reddere, & ita negare cæcitatem filij. Nam quia illius gratum os obstruere non poterant, parentes eius ambiguos reddunt: quos statuunt in medio, & cum multo furore interrogant, imò cum multa malitia. Non enim dixerunt, Hic est filius uester, qui dudum cæcus, sed, quem uos dicitis: quasi dicentes, quem uos cæcum fecistis, ubiq; sermonem illum seminantes, fingentes & mentientes. Verùm ô scelesti pharisæi, quis pater talia contra filium suum mentiretur? Duobus autem illos angustis locis urgent, & cogūt negare filium, dicendo, quem uos dicebatis, &, quomodo igitur nunc uidet? Vides enim quòd signum hoc, quòd postea ille uiderit, ita narrāt, quasi prius eum cęcum fuisse mentiti illi essent. Nam mendacium est, aiunt, uel illud quod ipse nunc uidet, uel illud quod cæcus esset. sed illud ueritas, uidet enim. mendacium igitur quòd uos prædicastis cæcum illum fuisse prius.

* soluentes in sabbato animalia ut potū dent, Sabbatū tota manu soluētes Iudæi, reprehēdūt Christum.

Responderūt autē eis parentes eius, & dixerunt, Scimus quòd hic est filius noster, & cæcus natus est: quomodo autē nūc uideat, nescimus: aut quis eius oculos aperuerit, nos nescimus: ipse ætatē habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur. Hæc dixerunt parentes eius, q̄ timerēt Iudęos. Iam enim conspirauerant Iudæi, ut si quis eum confiterē esse Christū, ē synagoga eijceretur. Propterea parētes eius dixerūt, Aetatē habet, ipsum interrogate.] Tres interrogationes obtulerant pharisæi parentib. cæci, num filius eorū esset, num cæcus natus esset, & quomodo uisum recepisset. Et illi quidem duo fatent̄, q̄ filius eorū, & q̄ cæcus fuerit, modum autē sanationis ignorent: & hoc omnino ut confessio ueritatis firmior fieret, & ita ipse qui beneficiū sensit, & fide dignior erat, testaretur illa, sicut & parentes eius dicūt. ipse ætatē habet. Nunquid infans est, uel stupidus, ut nō intellexerit quomodo sanatus sit? Hæc autem dixerunt parentes eius, timentes pharisæos. ita adhuc erant inexercitati, & ignobiliores filio. Nam ille ueritatis mansit imperculsus testis, ita & illustrati erant mentales oculi. B

Vocauerunt ergo rursum hominē qui fuerat cæcus, & dixerūt ei, Da gloriā Deo. Nos scimus q̄ hic homo peccator est. Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit, nescio: unum scio, q̄ cæcus cum essem, nunc uideam. Dixerūt ergo illi iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis, Dixi uobis iam, nec audistis, cur iterū uultis audire? Num etiā uos uultis discipuli eius fieri? Conuiciati sunt ergo ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto, nos autē Mosi discipuli sumus. Nos scimus q̄ Mosi locutus est Deus, hunc autē nescimus unde sit.] Postq̄ parentes incitarant ut filius suus interrogaretur, hoc faciūt importuni, & adducunt illum nō ut interrogent, sed ut calumniandi medicū materia suppeditet. Da enim gloriā Deo, hoc significat, confitere q̄ Iesus nihil operatus sit in te. Gloriā enim esse Dei putāt, de Iesu nihil bonum attestari. Nos enim scimus, inquiunt, q̄ sit peccator. Quomodo igitur non arguistis eum quādo prouocauit uos, dicens, Quis ex uobis arguet me de peccato? At cæcus inquit, Si quidē peccator est, nescio, hoc est, nō nunc examino hoc, neq; affirmo: illud quidem manifestē scio, q̄ miraculū in me perfecit: res ipsa nūc per seipsam consideretur, & sententiam de se ferat. Deinde quia sæpe interrogantes illū, quid fecit tibi, propter unctionē luti quę facta ei at in sabbato, insidiabant saluatori: sensit homo nō ad discendū, sed ad insidiandū, interrogationem proposuisse, austerius eis respondit: Neq; enim sermone ultrà uos dignor. Nam quoties uobis dixi, & nō attendistis? Deinde quod maximē illos cruciabat, subdit, Num & uos uultis discipuli eius fieri? Declarat autē quòd ipse quidem discipulus eius esse uelit. Cæterū incessens eos placidè hæc dicit, quod sanè fuit animæ liberæ & intrepidæ, & nō curantis insaniam illorum.

Ioan. 8.

illorũ. Ad cuius cõuicium illi, Tu discipulus illius sis, nos autẽ Mosi discipuli sumus. ...dentur autẽ & in hoc mendaces. nam si fuissent discipuli Mosis, & Christi fuissent discipuli, sicut & ipse dicebat eis, Si crederetis Mosi, crederetis utiq; mihi. Non dixerunt autem, nos audiuimus: sed, nos scimus q Mosi locutus sit Deus. quãuis à parentibus suis audissent, exactam se habere scientiam dicebant de ijs quæ per auditũ receperant. Eum autem quem oculis uiderant miracula facientẽ, & quem audierant superna loquentem, impostorem uocabant. Vides insipientiam à malitia profectam. *Ioan. 5.*

Respondit ille homo, & dixit eis, In hoc enim mirabile quoddã est, q uos nesciatis unde sit, & tamen aperuit oculos meos. Scimus autẽ q peccatorem Deus non audit, sed si quis Dei cultor est, & uolũtati eius obtemperat, hunc audit. A seculo nõ est auditum q quis aperuerit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, non potuisset facere quicquam.] Vos, inquit, ô Iudæi, reiecistis eum qui me sanauit, quasi nescientes eum unde sit: ego autem dico q propter hoc magis est mirabilis, quia homo nõ est ex nobilibus apud uos, neq; ex honore præditis, qui talia potest. Et ita undiq; manifestũ est quòd sit maioris cuiusdam potentiæ, neque humano indigeat auxilio. Insuper quia prius dixerãt quidam ex eis, quomodo potest homo peccator signa facere talia? iam & illorum assumit iudicium, in memoriã eis ipsorum uerba reducens. Scimus enim (inquit) oẽs, quòd Deus peccatores nõ audit, sed si quis Dei cultor fuerit, & uoluntatem eius fecerit, hunc audit. Considera hoc loco quomodo nõ solum Dominũ alienum faciat à peccatis, sed & ostendat eum ualde placere Deo, & facientẽ omnia quæ ad illum pertineant, dicendo: sed si quis Dei cultor fuerit, & uoluntatem eius fecerit. Insuper quia cognoscebat eos adumbrare uelle miraculũ, ipse prudentia plenus, beneficentiam prædicat. Nisi enim hic à Deo fuisset, non fecisset tale miraculum, quale nullus à seculo. Nam aperti fuerunt fortasis cæcorum oculi, sed illi non fuerunt à natiuitate cæci, sed alio quodam euentu: hoc autẽ rarum, quod nunc factum est. Manifestum igitur quòd maior quàm homines sunt, talis est, qui miraculũ fecit. Sed quærunt quidam frigidam & sophisticam quæstionẽ, quomodo dixerit quòd peccatores Deus nõ audiat, cum audiat eos precantes ut remittantur peccata? Nam misericors est. Quid igitur est (dicunt) quod hoc loco dicit, peccatores nõn audit? Oportebat autem ad talia ne respondere quidem, respondendum tamen. Quòd Deus peccatores non audit, hoc significat, quòd Deus non concedit peccatoribus signorum operationem. Non enim habitat spiritus Dei in corpore subdito peccatis. Audit igitur petentes remissionẽ peccatorũ uerè & ex corde, nõ ut peccatores, sed ut pœnitẽtes. Nam simulatq; petiuerint remissionẽ, transferuntur ab ordine peccatorũ in ordinem pœnitentium. Verisimiliter igitur dictum est quòd Deus peccatores nõ audiat. Neq; enim peccatorib. dat gratiã signorũ. Quomodo enim audiret quos hodie habet, etiãsi petiuerint aliquando de re quapiã istiusmodi, tanq; ea sibi quæ minimè conueniunt attribuentes. Et q̃uis audiat petentes remissionẽ, nõ tamen ut peccatores, sed ut pœnitentes audit. Considera autẽ quomodo dixerit, q si quis Dei cultor fuerit, mox apposuerit, & uoluntatẽ eius fecerit. multi enim cultores quidem sunt, uoluntatẽ autem Dei nõ faciunt. Oportet autem utraq; adesse, Dei cultum, & uoluntatis diuinæ adimpletionem, hoc est, fidem & opera: uel (ut Paulus nominat) fidem, & bonã conscientiam: uel breuius dicendo, theoriam & praxin. Tunc enim reuera uiuit fides, quãdo opera habet Deo placentia, è quibus bona cõscientia nascitur, sicut à malis operibus mala conscientia. & rursus opera tunc uiuunt, quando fidem habuerint, separata autem abinuicem mortua sunt, sicut quando est fides sine operibus, mortua est, & opera sine fide mortua sunt. Vide autẽ quomodo ueritas mendico nullius momenti conferat libertatẽ dicendi, & redarguendi eos qui apud Iudæos magni & honorati. Ita magna eius uirtus, sicut & mendaciũ libertatis carẽtia & humiliatus sermo sequitur.

Quos Deus exaudiat, quos non.

B

Quid significet q. Deus peccatores non audit.

Sapien. 1.

Fides & opera in Dei cultu exquiruntur.

1. Tim. 1.

Opera & fides mutuatim sese uiuificant.

Iacob. 2.

Responderũt & dixerunt ei, In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerũt eum foràs. Audiuit Iesus quòd eiecissent eũ foràs: cumq; inuenisset eum, dixit ei, Tu credis in filiũ Dei? Respondit ille & dixit, Quis est Domine, ut credam in eum? Et dixit ei Iesus, Et uidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait, Credo Dñe. & adorauit eum.] Quãdiu sperabant ab homine q eis grata loqueref, aduocabant eum, & interrogabant, idq; sæpe. Vbi autẽ agnouerunt eum ex responsis non sapere quæ

illorũ, sed fauere ueritati: contemnunt quidem illũ, utpote in peccatis natũ, insipien A
ter omnino cæcitatẽ ei obijcientes, & existimãtes quòd quasi maledictus, & ante na
tiuitatẽ cõdemnatus esset ut cæcus nasceretur: id quod ratione carebat. Eijciunt autẽ
illum extra templum, ut confessorẽ ueritatis, filij mendacij. Sed uide lucrũ. Eiectus
est ex templo, & statim inuenit eum Dominus templi. Contemptus fuit opinione il
lorum propter Christum, & honoratus est agnitione filij Dei. Inuenit enim illum, in-
quit, Iesus, quodãmodo dedita opera ad hoc ueniens, ut illum consolaretur quasi ago-
nothetes athletam qui multũ laborauerat, & coronatũ suscipiens. Et quid dicit? Cre-
dis in filium Dei? Quid post tantam contradictionẽ cum Iudæis, post tanta uerba ro
gat, num credis? Non ignorans hoc facit, sed uolens cæco seipsum notũ facere. Quia
enim prorsus eum nõ uiderat, ne post sanationẽ quidem (& quomodo potuisset, qui
à pessimis canibus Iudęis huc & illuc trahebatur?) eius gratia nunc illũ interrogat: ut
si ille interroget quisnam sit filius Dei, cõsequenter se ostendat. Insuper & indicat ei
quòd fidem illius ualde colat, quasi in hunc modum dicens, Contumelia te afficit po
pulus talis, sed nulla mihi illorũ cura. Vnius fidei rationẽ habeo. At ille, Quis est Do
mine filius Dei? Desiderantis animæ uerbum locutus est. Cæterũ ille, & uidisti, inqt,
eum, & qui loquitur tecum, ille est. Non dixit, ego sum qui te sanaui, qui dixi tibi, ua
de, lauare: sed submissẽ quidẽ primũ & obscurẽ, Et uidisti, inquit, eum: deinde & ma-
nifestius, Et qui loquitur tecum, ille est. Videtur autẽ Dominus dedita opera dicere,
uidisti eum, ut omnino in memoriam suę sanationis illum reducat, & quòd à se uirtu
tem receperit uidendi. Et ille statim credit, opusq; feruẽtis & ueræ fidei ostendit ado-
rans, confirmans sermonẽ opere, quòd ut Deum glorificet Christum. Nam soli qui-
Deut. 6. dem Deo adorationẽ impendendam lege cautũ. Intellige autem hoc miraculum
etiam spiritualiter impletum. Nam cęcus quidem erat omnis homo à natiuitate, hoc
est, ex eo tempore quo erat sub generatione cui omnino coniuncta est corruptio, à
qua mortalitati cõdemnati sumus & adiudicati, dum crescimus à natiuitate illa paſ-
sionibus obnoxia. Nam ex tunc crassa quædam nebula, & pellicea fortasis tunica B
(ut dicunt sacra eloquia) effusa est super mentis nostræ oculos. Vel etiam cæcus est
gentiliũ populus. Nam & hic à natiuitate erat cęcus, eo φ excæcati, ea quæ genita &
corruptibilia, deificabant, secundũ quod obtenebratũ est insipiens cor eorum. Tales
erant Persarũ magi, uitam suam natiuitatibus & futurorũ prædictioni insumentes.
Hunc igitur cæcũ, siue simpliciter omnẽ hominẽ, siue etiam gentilem populũ, uidit
Iesus. Quia enim nõ potuit conditorem uidere, ipse per uiscera misericordiæ uisita-
Luc. 1. uit nos oriens ex alto. Quomodo autẽ uidit? præteriẽs, hoc est, nõ in cœlo existẽs, sed
Psal. 13. progrediens sermonib. euacuationis, & prospiciẽs è cœlis iuxta prophetiã, uidensq;
& 52 omnes filios hominũ. Et aliter, Præteriens uidit populũ gentilem, hoc est, non primũ
Matth. 15. ad illum ueniens. Venit enim ad oues quæ perierant de domo Israel. Deinde quasi
obiter in uia fecit uisitationẽ eius populi, qui omnino sedebat in tenebris omnis igno
rantiæ. Quomodo autẽ sanat cæcitatem? Cum expuisset in terram, & lutum fecisset.
Quicunq; enim crediderit φ sicut stilla distillans in terrã, uerbũ ipsum descenderit in
sanctã uirginẽ, huius ungent spirituales oculi luto facto è sputo & terra, hoc est, uni-
co Christo. qui ex deitate, cuius symbolũ stilla & sputũ: & humanitate, cuius symbolũ
est terra, ex qua Domini corpus. Num igit finis sanationis in credendo est? Neutiq;,
sed oportet & ad Siloã abire, fontẽ baptismatis, & baptizari in misso, hoc est in Chri-
Galat. 3. sto. Quotquot enim baptizati sumus spiritualiter, in Christo baptizati sumus. Verũ
Matth. 24. ubi baptizatus quis fuerit, tunc & tentationib. subiacebit. Ducẽt enim ad reges pro-
pter Christũ, qui sanauit illũ. Oportet igitur firmiter se gerere, & stare in confessione
cõstanter, nec propter metũ negare, sed & si opus fuerit, excõmunicatũ fieri, iuxta il
Ioan. 16. lud, Exosi eritis omnibus propter nomen meũ, & extra synagogas faciẽt uos, etiã eij-
cient confitentẽ, homines ueritatẽ odio habentes, & persequẽt propter illas quę eis
sacræ & uenerabiles, diuitias dico & gloriã. Tales enim inueniet Iesus. Et tũc magis
quando ab inimicis ignominia notatus fuerit, à Christo honorabitr agnitione, & cer
tiore fide. Nam tunc magis adorabit Christũ, qui apparet ut homo, est autẽ & filius
Nestorij im Dei. Non enim alius est filius Dei, & alius Mariæ (nam hæc Nestorij impietas, sed
pietas unus & idem est Dei filius & hominis. Vide enim quomodo Dominus dicẽte cęco,
Quis

A Quis est filius Dei, ut credã in eum? Et uidisti, inquit, eum, & qui loquit tecũ, ille est. Quis igitur erat loquẽs? Omnino ille qui ex Maria natus quidẽ & filius Dei, nõ alius ergo & alius, unde propriẽ θεοτόκος sancta Maria, utpote quæ filium Dei carnem factum genuerit, indiuisibilem existentem, & unum duplicem, qui est Iesus Christus. *Maria qua rebotóκος dicta.*

Et dixit Iesus, In iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui nõ uident, uideãt: & qui uident, cæci fiant. Et audierunt quidam ex pharisæis hæc qui cum ipso erant, & dixerũt ei, Num & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, nõ haberetis peccatum: nunc uerò dicitis, uidemus, idcirco peccatũ uestrum manet.] Postq̃ uidit Dñs pharisæos ex miraculo magis offendi, q̃ utilitatẽ percipere, & propterea maiori condemnatione dignos, dicit, sicut uidetur & euenit, In iudiciũ ego ueni, hoc est, in maiorem condemnationẽ & in pœnam: ut qui nõ uident, uideant: & qui uident, pharisæi scilicet, cæci oculis animæ fiant. Ecce enim ille quidem à natiuitate non uidebat, & nunc uidet anima & corpore. Qui autẽ uident uidere, mente excæcati sunt. Duos enim uisus, & duas cæcitates hoc loco dicit. Pharisæi autem, qui semper ad sensibilia sunt intenti, existimantes eum de sensibili cæcitate loqui, num & nos, inquiunt, cæci sumus, & hanc solam corporalem erubescunt cæcitatẽ. At Dñs ostendere eis uolens quòd melius esset eis esse cæcos corpore, & nõ incredulos, inquit, Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nam si per necessitatẽ naturæ excæcati essetis, uenia daretur uobis incredulitate laborantibus: nunc autẽ quia dicitis uos uidere, & planè etiã ipsi facti spectatores huius miraculi in cæco, incredulitate laboratis adhuc, non digni estis uenia. Nam peccatũ uestrum indelebile manet. Et magis puniemini, eo quòd ex miraculis quæ uidetis, ad fidem non trahimini. Fortè autem quis etiam sic intellexerit, si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nam uos quidem, inquit, de corporali cæcitate interrogatis, ego autem de animi cæcitate dico, quòd si essetis cæci, hoc est imperiti

B scripturarum, non haberetis tale peccatũ, quia per ignorantiam peccaretis: nunc autem dicitis quòd uideatis, & prudẽtes uosipsos & legisperitos facitis, & ita per uosipsos condemnati estis, & maius habetis peccatum, quia scienter peccatis.

CAPVT X.

AMen amen dico uobis: qui non intrat per ostium in stabulum ouium, sed aliunde ascendit, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & oues uocẽ eius audiunt. Et proprias oues uocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiserit, ante eas uadit, & oues illum sequuntur, quia nouerunt uocem eius. Alienum autẽ nõ sequentur, sed fugient ab eo, quia non nouerunt uocem alienorũ.] Postq̃ illis incredulitatẽ obiecit, dicens, Verè cæci estis secundum animã propter incredulitatis morbum: ut ne possint dicere, non auersamur quasi cæci, sed ut seductorem te fugimus, de hoc nunc facit prolixum sermonem: & quid facit? Indicia ponit ueri pastoris, & lupi & perniciosi, & sic seipsum ostẽdit à parte bonorum esse, testimoniũ ab operibus sumẽs. Et prius indicia ponit perniciosi. Ille enim, inquit, nõ ingreditur per ostium, hoc est, per scripturas. Nõ enim utitur scripturis testibus, neq; prophetis. Nam profectò scripturę ostium sunt per quas adducimur ad Deum, illæ lupos non permittunt intrare. Prohibent enim hæreticos, ut nos securi simus: & de omnibus rationem dant, de quibus uoluerimus. Fur igitur est qui nõ per scripturas ingreditur in stabulum ouium, * & ita per illas deprehenditur: sed ascendit aliunde, hoc est, aliam sibi uiam & insolitam parat, quemadmodum Theudas & Iudas, qui cum ante Christi tempora populum seduxissent, ipsum perdiderũt & simul ipsi perierũt. Talis erit Antichristus. Nõ enim ex scripturis illius testimonia. Insuper & scribas notat. Nam hi quidẽ mãdata legis paruifaciebãt, mandata autẽ hominũ & traditiones docebãt diligenter. Dicit, qui ascendit, id q̃d furis est, sæpe transilientis, & omnia cum periculo facientis. Vidisti indicia latronis: uide & quæ sint pastoris. Pastor enim per scripturas ingreditur, & ei ostiarius aperit. Ostiarium autẽ uel Mosen intelligit, cui diuina eloquia concredita fuerunt. Aperit autẽ Moses Dño, de ipso omnino dicens, sicut & Dñs ipse dicit, Si crederetis Mosi, crederetis utiq; mihi. Vel spiritus sanctus est ostiarius. Nam quia in spiritu sancto intelliguntur & aperiuntur scripturæ quæ ostendũt nobis Christũ, meritò ostiarius dicit spiritus sanctus, in quo ut spiritu sapientiæ & scientiæ scripturæ aperiunt, per quas ingreditur Dominus ad

Scripturæ ostium sunt ad Deum. ** ut illis prospiciat* *intraturis* *Indicia latronis.* *Indicia pastoris.* *Ioan. 5.*

nostri curā,& per quas ostenditur pastor. Vocē autē eius pastoris audiūt oues. Nam quia illi sæpe eum dicebant deceptorē,& hoc ex incredulitate cōfirmabant,dicentes, Num quis principum credidit in illum? ostendit Christus q non oporteat haberi se pro damnoso eo q illi nō credant,sed ipsos abijciendos esse ex ouium genere. Nam si ego quidem,inquit,per ianuā ingredior,manifestū quòd uerè sum pastor. Vos autem qui nō secuti estis,uidemini nō esse oues. Vnde autē educit oues proprias? Vel ex medio infideliū,sicut & cæcum de medio Iudæorū,qui & audiuit eum,& agnouit eum. Et ante oues quoq uadit,quis secus fit cum corporalib. ouibus. post illas ēm uadunt pastores. Sed isto loco ostendit q omnes ducat ad ueritatem : quia & discipulos quasi oues in mediū luporū mittit. sic igitur rarior est pastoralis cura Christi. Alienū autē nō sequentur,nō enim cognoscunt alienorū uocem. Iterum hoc loco Theudan & Iudam notat,quos nō secutæ sunt oues. Nam paucos quosdam suffurati sunt:& hi post mortē illorum discesserunt. Christum autē uiuentem & mortuū maximè totus mundus est secutus. Notat autem & Antichristum. Hic enim cum seduxerit ad paruum tempus,nō habebit eos qui sequantur suam perditionē. Nam quòd nō sequantur,hoc manifestat:quia post mortē seducentiū non erit qui attendat uel sequatur. Ianua quidem scriptura est. Educit autem ad pascua Dominus oues per ianuam hanc. Quod autē pabulum? Vel futuræ deliciæ,uel sedes in quā nos introducit Dominus.

Infrà eod. Quanuis autē & alio loco seipsum ostium nominat,nō est mirandum. Cum enim curam suam uult demonstrare erga nos,pastorem se nominat : quando autē ostendere uult quòd ipse sit ille qui ducat ad patrem,tunc ianuam se dicit : quia ipse iuxta alium & alium sensum ouis est & pastor. Insuper si quidem sermones diuinarū scripturarū sunt ostium,& Dominus ipse esse dicitur sermo,meritò uocatur & ostium.

Hanc parœmiam dixit ei Iesus, illi autem non cognouerūt quæ essent quæ loquere tur eis. Dixit igitur iterum eis Iesus, Amen amen dico uobis,ego sum ostium ouiū. Omnes quotquot ante me uenerūt,fures sunt & latrones: sed nō audierūt eos oues.] B
Hanc,inquit,parœmiam,hoc est,parabolam, dixit eis Iesus,obscurè illis loquens, ut attentiores illos faceret. Postq igitur hoc docuit,soluit nunc obscuritatem, sic dicens, Ego sum ostium. Quod autē dicit, Omnes qui uenerunt,nō de prophetis dicit,sicut

Manichæi. Manichæi delirant. Nam illi uolentes ostendere uetus testamentū nō esse à Deo, & prophetas nō esse missos à Deo,utūtur hoc dicto, Omnes qui uenerūt ante me, fures sunt & latrones. Non igitur de prophetis hoc dicit,sed de Theuda & Iuda & alijs seditiosis. Quod autē de his dicat, manifestū. Non audiuerunt enim, inquit, illos oues. Seditiosos enim illos nō audierūt oues, prophetas autē audiuerūt, & per illos crediderunt. Et aliter, Non audiuerūt illos oues, laudans dixit. Nusquā autē uidetur laudare inobedientes prophetis, sed è diuerso uehementer accusat & persequit. Insuper diligenter attende uerbū ipsum, Quicunq uenerūt, inquit, nō quicūq missi sunt. Nam prophetę quidem missi aduenerūt: pseudoprophetę autē, quales & seditiosi illi dicti,

Hier. 23. & 27. à nullo missi uenerunt, sicut & Dominus dixit, Currebant, & ego nō mittebam eos.

Ego sum ostiū. per me si quis intrauerit, seruabit, & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.] Qui ingressus, inquit, per me ostiū, & oblatus patri, & ouis illius factus fuerit, saluabit: & nō solū saluabitur, sed & sicut Dñs, magnā habebit securitatē. Hoc enim significat per hoc q̄d dicit, & ingredieī & egredieī, sicut & apostoli ingrediebanī & egrediebanī, corā tyrānis liberè loquētes. nam & eiecti, læti erāt, & inuisi.

Rom. 7. cti. Et pascua, inqt, inueniet, hoc est, copiosum cibū. Et aliter, Quia duplex est noster

2. Cor. 4. homo, internus & externus, ut dicitur à Paulo: ingreditur quidem ille, dixerit quis, qui curam gerit interni hominis: & egreditur iterum, qui mortificarit membra super terram, & opera corporis in Christo. Talis igitur pascua inueniet & in futuro seculo,

Psal. 22. secundum quod dicit propheta, Dominus regit me, & nihil mihi deerit, &c.

Fur non uenit nisi ut furetur, & mactet ac perdat. Ego ueni ut uitam habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor ille bonus. Bonus pastor animā suā ponit pro ouibus. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius nō sunt oues propriæ, uidet lupum uenientem, ac deserit oues, fugitq, & lupus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & oues nō sunt illi curæ.] Quoniam Theudas

Act. 5. & Iudas etiam cum cæteris apostatis abducti, occisi fuerūt & perierūt: propterea sub dit di-

A dit dicens, Fur non uenit nisi ut furetur & mactet, ac perdat. Illos & similes eis fures uocans, ego autem, inquit, ueni ut uitam habeant. Illi occiderunt & perdiderunt eos qui secuti sunt, ego ueni ut uitam habeant, & abundantius habeant, sancti spiritus cõmunionẽ, per quam & regnũ cœlorum intelligere oportet. Habent igitur omnes fidem in Christo. Omnes enim resurgent & uiuent, sed iusti quid amplius habent? regnum scilicet cœlorũ. Insuper & de passione differit, ac inquit, Animã meam pono pro ouibus: declarãs ꝙ nõ inuoluntarius, sed uoluntarius ad passionẽ accedat. Pono enim significat, nemo rapit ex me eam, sed ego eam depono. Notat autẽ & sæpe cõmemoratos seditiosos. Illi (inquit) nõ posuerunt animam pro ouibus, sed reliquerũt eos qui ipsos secuti sunt, mercenarij enim fuerunt. Ipse autẽ Dominus è diuerso cum comprehensus est, inquit, Si igitur me quæritis, sinite illos abire, ut impleatur sermo, quòd nullus ex ipsis perierit, idq; sic urgentibus Iudæis, ut nulli lupi in oues magis sæuiant. Nam cum gladijs, inquit, & lignis uenerunt cõprehendere illum. Potes & hic intelligere per lupum, spiritualem inimicũ, quem & leonẽ scriptura nominat, & scorpium, & serpentẽ: qui rapere quidem oues dicitur, quando per mala opera quasdam deuorat. Dispergere autẽ, quando per malas cogitationes cõfundit animã, qui & fur meritò dicitur, furans per malas cogitationes, mactans per consensum, perdens per opus. Confertur enim malitiæ cogitatio furto, consensus autẽ in malam cõcupiscentiam diabolicę mactationi, opus autẽ malũ perditioni. Et hoc est fortè quod fur nõ uenit nisi ut furetur, & mactet, ac perdat. Dominus enim cõtraria q̃ fur ille facit. Dat diuinam uitam, sanctificans nos & cogitationes per aduentũ bonorum desideriorũ, & corpora per bona opera. & quiddam etiam abundantius dat, ut etiam alijs prodesse possimus docendi gratia. profectò & regno cœlorũ ut abundantiori quadam remuneratione nos præmiat. Hic igitur est pastor bonus, sed nõ mercenarius, ut Iudæorũ principes, negligentes scilicet populum, & ad solam mercedem recipiendam spectantes. non enim quærebant populi utilitatem, sed ex ipso turpe lucrum.

Ioan. 18. *1. Pet. 5* *Psal. 90* *Gen. 3*

B Ego sum pastor ille bonus, & cognosco oues meas, & cognoscor à meis. Sicut nouit me pater, ita & ego noui patrem, & animã meam pono pro ouibus. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: illas oportet me quoq; adducere, & uocem meam audient, & fiet unum ouile, unus pastor.] Etiam hoc loco agnosces differentiã pastoris & mercenarij. Nam mercenarius quidem nescit oues, q̃d contingit quia nõ sæpe illas inuisit. nã si sæpe inuiseret, cognosceret illas. At pastor qualis Dominus, cognoscit suas oues, quia curam illarũ agit: & rursus cognoscitur ab illis quos uisitatione dignatur, propter consuetudinẽ agnoscentiũ suum curatorẽ. Vidit autẽ quòd primus ille nos cognoscit, deinde nos illũ. Neq; aliter potest cognosci Deus, nisi cognitus fuerimus ab illo. Etenim primũ ipse familiaris factus est nobis, carne factus homo: deinde nos illi familiares facti sumus per deificationẽ, recepta gratia. Volens autem ostendere quòd increduli indigni sint qui cognoscantur à Deo, quia reuera oues nõ sunt, dixit, & cognosco meas oues, & cognoscor à meis: iuxta id, Cognouit Dominus eos qui sunt eius. Porrò ne quis putet quòd sicut homo cognoscat, subdit dicẽs, Sicut cognoscit me pater, & ego cognosco patrem. quasi diceret, ita euidẽter illum scio, sicut ipse me. Sæpe autẽ ponit, Animã meam pono pro ouibus, declarans quòd nõ sit impostor. Dicere enim, Lux sum & uita, apud insipientes inflationis esse uidebatur. Dicere autẽ, Mori uolo, nullam inuidiam habet, sed magnã potius curam indicat, quã exhibere uolebat pro lapidantibus. Cæterũ cum dicit, Et alias oues habeo, de gentibus dicit. Non sunt ex hoc ouili, quod est sub lege: neq; enim gentes lege concludun tur. Et illas quoq; oportet me cõgregare. Dispersæ sunt enim & hæ & illæ nõ habentes pastorem. Nam & qui inter Iudæos melius sapiebant, & ad credendũ propensiores erant, pastore carebãt: & multo magis gentiles. Oportet igitur & illas quæ ex gentibus, congregare, quemadmodũ & eas quæ ex Iudæis erant. Verbum autẽ oportet, hoc loco non est necessitatis, sed planè euentus significatiuum. Et erit unum ouile, unus pastor. In Christo enim Iesu non est Græcus, neq; Iudæus, neq; ulla differentia. Vnus enim character omnibus, unum sigillum baptismatis, unus pastor, uerbũ Dei & Deus. Confundantur Manichæi, qui uetus testamentum abijciũt. Audiant, quòd unum ouile, unus pastor: idem enim Deus ueteris & noui testamenti.

2. Tim. 2 *Oportet.* *Coloss. 3* *Manichæi.*

Propterea

Propterea me pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso. Potestatē habeo ponendi eam, et potestatem habeo rursus sumendi eam. Hoc mandatum accepi à patre meo. Dissensio igitur iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis, Dæmoniū habet, & insanit: quid eum auditis? alij dicebant, Hæc uerba non sunt dæmoniū habentis. Num dæmoniū potest cæcorū oculos aperire?] Quoniam alienum eum à patre dicebāt, & seductorem, & perniciosum, nō saluatorē animarū, ostendit per ea quæ dicit, Nō sum uobis perniciosus, sed ad sustinēda omnia pro uobis paratus, quis propter nihil aliud, quòd uos in tantū diligit Deus, ut & ego propter hoc ab ipso diligar, quia pro uobis moriar. quomodo igitur seduco uos, quos scio dilectos Dei? An nō magis pro uobis mori quæro, ut si propter nihil aliud, saltē propter hoc, quòd magis diligar à patre meo? Hæc autem nunc tam humilia dicit, se illis attemperans, eo quòd si diceret de se sublimia, auditores illum nō caperent: quia si aliter dictum consideretur, absurdum uidebitur. Cur enim priori tempore nō diligebatur, sed nunc dilectionē cœperit pater, & mors pro nobis, illi dilectionis autor fuerit? Non ita est, sed, ut dixi, sese illis attemperans hæc dicit. Dixerit autē quis & hoc, quoniam dilectio Dei & patris erga nos ex confesso erat. Vidit autē Deus & pater etiam filium suum eandem erga nos declarantem bonitatē, atque ita uoluisse pro nobis mori, & diligenter obseruare characteres bonitatis paternæ. Dilexit meritò, non quasi mercedem quandam mortis pro nobis dilectionem dans filio, sed spectans inadulteratam substantiam in filio, & quodammodo quibusdam naturæ uinculis necessarijs & incuitabilib. ad hoc uocatus. An nō magnæ dilectionis erga nos opus filius suscepit ignominiose moriens pro nobis? & nō solùm moriens, sed & iterum accipiens animam, ut occidat mortem, & nobis immortalitatē per resurrectionē pariat. Hoc igitur significat quando dicit, Pater diligit me, eo quod morior pro uobis: quasi exultet & gaudeat pater quòd filius sibi similis sit, & seruet characteres suæ erga homines charitatis. Porrò quod dicit, Nullus tollit animam meam à me, propter eos qui mortē eius meditabantur, dicit. Vos enim, inquit, sititis meū sanguinē, sed bene scitis quod me inuoluntario nullus præualebit. Insuper ut ne quis putet quod tanquam minister & subditus moriatur ab alio iussus, & illi cedens, Potestatem, inquit, mortis meæ ipse habeo, ut Dominus mortis. Itaque propterea dicit, Potestatem habeo ponendi animā meā. quis & unusquisque uestrûm potestatē habeat ponendi animā suā. nam unicuique uolenti possibile est se interficere. sed nō de hoc modo dicit Dñs, sed quòd me inuito nullus poterit hoc facere. id in hominibus nō fit. Nam etiā preter uoluntatē nostrā ab alijs interficimur. At Dñs nunquam inuoluntariè passus est, eo quod non aliter morti obnoxius erat, nisi quantū libebat. Habet & maius, quod animā iterum accipiat. Hoc autē mandatū inquit acceptū esse à patre, ut moreretur pro mundo. Vsqueadeò, inquit, nō sum aduersarius Deo, ut & istucipsum mori, à patre mihi demandatū sit. Porrò primū quod sublime est, dicit, Potestatē habeo accipere animā meā. Dominū enim mortis se per hoc ostendit, & ducem uitæ. iterū humile uerbum ponens, nempe, mandatū hoc accepi à patre meo, ita mirabiliter utraque cōnectit, & quòd non habeatur minor, ac seruus patris, & non sit aduersarius illi, sed eiusdem potentiæ & uoluntatis. Et ita quoque multis ex auditorib. etiā sic profuit, eo quod talia dicebat, atque ita, ut & dissensio fieret. Nam dum nōnulli quibus hæc uerba obscuriora uidebant, putabāt illum dæmonio actum loqui quæ non intelligeret: alij qui uel mediocriter intellexerāt, Hæc, aiunt, uerba nō sunt eius qui dæmonio agitur. Insuper quia uerbis nō poterant confutare illos: cum enim beneuoli non satis tenerent ea quæ à Domino dicebantur, neque illis persuasissent uerbis, sed Christo operibus patrocinari tentant, & dicunt quòd hæc uerba non sint dæmoniaci. Vnde autem hoc manifestum? Ex operibus. Dæmonium enim non potest oculos cæcorum aperire. Quia igitur opus diuinum, ergo & uerba eiusmodi sunt. Quare autem Christus nihil respondet his qui dicebant ipsum dæmonio agi? Quia iam satis illos confutarat, & fide digniores aduersabantur illis, & pro ipso rationem reddebant. Igitur quia dissentiebant inter se, quid ultrà opus erat contradicere his qui criminabantur, præsertim cum neque sic fidem quidem habituri essent?

Facta sunt autē encænia Hierosolymis, & hyems erat. Et ambulabat Iesus in templo in

A plo in porticu Solomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei, Quousꝗ animam nostram suspendis? Si tu es Christus, dic nobis ingenuè. Respondit eis Iesus, Dixi uobis, nec creditis. Opera quæ ego facio nomine patris mei, hæc testimonium reddunt de me. Sed uos non creditis, quia non estis ex ouibus meis, quemadmodum dicebam uobis.] Quæ encænia facta sunt in Hierosolymis? Quidam dicunt quòd quo die ędificatum fuerit templum à Solomone, eodem celebrauerint encęnia. Alij autem non hoc dicunt, sed Euangelistam aiunt dicere encænia constructi templi post captiuitatem. Pręclarũ autem & celebre agebant festum. Nam tanꝗ ciuitas suum ornatum recepisset post longam illam captiuitatem, iucũdum diem encęniorum faciebant. In hoc igitur festo aderat & Iesus. Nunc autem frequentius uersatur in Iudæa, quia passio in foribus erat. Hyems enim instabat, post quam hyemem in primo mẽse ueris passus est Dominus. propterea & Euãgelista notauit tempus, ostendens ꝙ propè sit tempus passionis. propterea uersatur in Hierosolymis. Circundederunt igitur ipsum Iudæi, & apparenter quidem ex desiderio quodam discendi interrogant ut eis dicat, num ipse sit Christus? Reuera autem ex corrupta & curiosa mente profecta est interrogatio. Nam cũ opera prædicarent illum esse Christum, isti ex uerbis quærebãt discere: quod ludentium magis est, & deridentium. Omnino autem quæstio magna ingratitudine plena est, & fallacium illorum malitiam ostendens. Dic enim, inquiunt, nobis liberè. Sanè ubiꝗ dicebat liberè, & comparebat in festis, & nihil in occulto loquebatur, filiũꝗ Dei se nominabat, & lucem, & uiam, & ostium, adhibito etiam teste Mose. Præterea arguens eos Dominus, utpote malo animo loquentes, Dixi uobis, inquit, sæpius, & non creditis. Et aliter, Quid ita simulatis quod nudo uerbo persuadeamini? Opera quæ facio, nõ ut aduersarius Dei, sed in nomine patris mei, non recipitis, & quomodo nudis uerbis crederetis? Omnino enim maior est uirtus operum quàm uerborum ad persuadendũ: quod & fatebantur hi qui melius inter ipsos sapiebant, dicentes: Nõ potest homo peccator signa talia facere. Propterea dicit, Non creditis mihi, quia non estis ex ouibus meis.

Quo tẽpore anni passus sit Christus.

Ioan. 9.

B Nam ego quidem ut pastor bonus quæ oportebat facere, feci: uos autem si non sequamini, non ego pastoris, sed uos ouium uocatione indigni estis. Da & tu operam, dum hyems est, præsens dico uita, quæ semper à malis spiritibus turbatur, ut celebres encænia spiritualis templi tui, semper nouus factus, & ascensiones in corde ponens. Aderit enim tunc tibi Iesus, qui simul celebret encæniorum festiuitatem in porticu Solomonis, custodia sua te muniens, & pacificum te faciens ab affectionibus. Ipse enim pacificus Solomon est. Quisquis igitur in protectione Christi pacifici moratur, habet & Dominum simul diem festum agentem encæniorum animæ, quandiu hyems uitæ huius durat. Ver enim futurum seculum est, quo omnia reuiuiscunt, quo nullus animã innouare potest. Nam præsenti seculo omnia talia concluduntur.

Oues meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego uitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neꝗ rapiet eas quisꝗ de manu mea. Pater meus q dedit mihi, maior omnibus est, & nemo potest rapere de manu patris mei, ego & pater unum sumus.] Postꝗ dixit eis, Non estis ex ouibus meis: nunc hortatur eos ut fiãt oues eius: ideo & subdit, dicens, Oues meæ uocem meam audiunt, & sequũtur me. Deinde demulcens eos, dicit quæ cõsecuturi sint ipsum sequentes. Vitã enim, inquit, æternã do eis, & ne pereant in æternũ, &c. Et omnino per uerba hæc excitat illos, zelumꝗ ac desideriũ inijcit, † qui concedit quòd & alij se sequantur sicut illæ. Propterea autem dicit, Nõ peribunt, quia nullus potest rapere eas de manu mea, eo quòd pater meus qui dedit mihi eas, maximus omniũ est, & de manu eius nullus potest eas rapere, & ita neꝗ de manu mea. manus enim mea & patris una est. Nam ego & pater unum sumus, secundum potestatem scilicet & uirtutem. Manum enim potestatem & uirtutem dicit. Igitur ego & pater unum sumus secundum substantiam & naturam, & potestatem ac robur. Id quod & Iudæi quoꝗ cum intellexissent, ꝙ seipsum consubstantialem Deo faceret, lapidare uolebant eum, utpote qui se filium Dei faceret. Sed interrogauerit quispiam, Quomodo dixit Dominus, nullus ex manu patris mei rapit eas, cũ tamen multos uideamus perire? Dicendũ ꝙ rapere quidem nullus potest de manu patris, decipere autem multi. Nam ui quadam & tyrannide nullus potest auellere à Deo, deceptione autem quotidie supplantamur. Quomodo autem dixit, Oues meæ

† ut & ipsi sequantur eum qui talia largitur

Obiectio.

me sequuntur, & nō pereunt? Videmus enim q̄ Iudas perierit: sed propter hoc perijt, A
quia non secutus est, neq; ouis mansit usq; ad finem: Dn̄s de ijs qui secuti sunt eum, &
oues sunt, inquit, quia non pereant. Quòd si quis ex ordine ouiū exciderit, & non secu
Manichæi. tus fuerit pastorē, statim perit. Vtaris autem & hoc de Iuda exemplo cōtra Manichęos.
Etenim cum ille sanctus esset, & ouis Dei, & uertibilis uoluntate, sua sponte excidit.
Non igitur natura sunt mala, aut bona, sed uoluntate & constituuntur, & soluuntur.

Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus, Mul
ta bona opera ostendi uobis ex patre meo: propter quod eorum operum me lapidatis?
Responderūt ei Iudæi dicentes, Ob bonū opus nō lapidamus te, sed ob blasphemiā, &
quia tu homo cum sis, facis teipsum Deū. Respondit eis Iesus, Nonne scriptum est in
Psal. 81. lege uestra, Ego dixi, dij estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non
potest solui scriptura, quem pater sanctificauit, & misit in mundum: uos dicitis me bla
sphemare, quia dixerim, filius Dei sum?] Cum diceret, Ego & pater unum sumus per
omnia secundum potestatem & uirtutem, & indicaret unam esse patris manum, & su-
am: putabant Iudæi blasphemū, & apprehendebant lapides, quòd faceret se æqualem
Deo. Igitur Dn̄s admonens & ostendens q̄ nullā iustā furoris erga se causam habeant,
sed absq; causa insaniant, reducit eis in memoriā miracula à se facta, &, Multa bona o-
pera, inquit, ostendi uobis: ꝓpter quod eorū lapidatis me? Illi aūt dicūt, Propter blasphe
mias lapidamus te, quia filium Dei teipsum facis. Cæterùm ipse non negat hoc, neq; di
cit, non facio meipsum Deum, uel non sum æqualis patri: sed magis confirmat illorum
sententiam, & asserit se Deum esse, ex his quæ scripta sunt in lege. Legem autem dicit
Lex omnis scriptura. & librum Dauid, sicut simpliciter & omnem scripturam. Quod autem dicit, hunc sen
sum habet. Si hi qui gratia deificationem acceperunt, dij sunt, & nemo illos criminat:
quomodo ego iustè à uobis increpor, qui natura sum Deus, quem pater sanctificauit,
Sāctū quòd nā dicatur. hoc est segregauit, ut occideretur pro mundo? Sanctum enim dicitur, quod Deo segre
gatum est. Manifestum enim quia me sanctificat, & segregauit pater in salutem mun-
di, & ideo non sum æqualis alijs dijs, sed Deus uerus. Verè enim opus Dei est saluare, B
& non hominis gratia deificati. Si igitur illi ad quos Dei sermo factus est, hoc est ego:
(nā ego sum sermo Dei, & habitaui in illis, concessiq; eis ut adoptarenī in filios) si igiī
illi dei, multo magis ego extra omnem noxā sum, Deū uocans meipsum, qui & natu-
Ariani & Nestoriani confutātur. ra sum Deus, & alijs hoc concedo. Confundātur Ariani & Nestoriani. Nam & filius
Dei, & Deus substantia naturaq; est Christus, & non creatura, & alijs dat deitatem ad
quos fit. nam sermo est Dei, sed non ipse gratia deificaī. Nam manifestè separat se ab
his qui gratia deificantur, propter ea quæ illic dicunī, & ostendit q̄ etiā illis ipse sit au-
thor deificationis. nam sermo Dei est, & inhabitat in eis: quod significat per hoc quod
dicit, ad quos sermo Dei factus est, hoc est, in quibus habitauit. Quomodo igiī blasphe
mo dicens filium Dei meipsum? Quāuis enim & carnem feram, & ex semine sim Da-
uid: sed ignoratis sacramentum, & quòd nō aliter potuerit carnalis hominum natura
Dei recipere familiaritatem, quàm per carnem, quasi in uelamento ei familiaris fuisset.

Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si uerò facio, & si mihi nō credi-
tis, operibus credite, ut cognoscatis & credatis q̄ pater in me est, & ego in eo.] Vultis,
inquit, scire æqualitatem cum patre? A substantia non potestis scire (impossibile enim
est scire substantiam Dei) sed accipite ex operū æqualitate & identitate indicium iden-
titatis secundum uirtutem. Ex his habebitis deitatis meæ testimonium, & scietis & cre
detis quòd nihil ego aliud sum quàm id quod pater. Eandem enim substantiam habeo
manens filius, & hypostasi differens. Similiter & pater manens pater, & differens hy-
postasi, nihil aliud est q̄ filius secundū substantiā scilicet ac naturā. quanuis aūt per hy-
postases differimus, at non separantur hypostases, sed in seipsis alter in altero sunt absq;
†Nō enim confusione pater & filius. †Etenim sicut apud nos pater separatus est à filio, quānuis na
tura unum sint, ita & in diuinis personis: sed in seipsis alter in altero sunt absq; confusio
ne. Propterea nos tres quidem homines dicimus, utpote subsistentes separati, & non
** περιχώρησιν com prehensionem.* unum propriè existentes. In diuina aūt triade unus Deus, & non tres dij, propter per-
sonarum inconfusam * circumincessionem, adde, & eandem uolitionem.

Quærebant ergo iterū eum apprehendere, & exiuit de manu eorū, & abijt iterū trās
Iordanem in eum locū ubi fuerat Ioannes baptizans primùm, mansitq; illic. Et multi
uenerunt

A uenerunt ad eum, ac dicebant: Iohannes quidem signum edidit nullum: omnia autē quæcunque dixit Iohannes de hoc, uera erant. & crediderunt multi illic in eum.] Quærunt quidem apprehendere Dominum, non ferentes eum quòd tam sublime de se testimonium perhiberet. neque enim ferebant sublimiorem eius theologiam. Ipse autem inde transit, illorum furori cedens, & absentia sua illorum morbum mitigari faciens. Secedit autem inuitis illis: monstrans (ut sæpe diximus) quod neque in cruce detentus fuisset, nisi sponte se tradidisset. Quò autem concedit? Trans Iordanem, ubi Ioannes baptizauit. Non absque causa se illuc contulit, sed in memoriam reduxit multa quæ illic facta & dicta à Ioanne de se. Quòd autem illius quæ illic conuersatio, multos lucrifecerit, subdit Euangelista, dicens, Et multi uenerunt ad eum, & recordati loci, dicebant, inquit, Ioannes quidem signum fecit nullum. Cæterùm quod dicit, ita se habet: Si illi credidimus qui nullum unquam fecit signum, multo magis ei qui tot tantaque operatus est signa. Quòd autem Ioannes testatus quidem sit de Christo, signū uerò nullum fecerit, & propter hoc fortassis nō tantam fidem meruerit, subdidit, dicens, Omnia autem quæcunque Ioannes dixit de hoc, uera erant. Non ultrà hunc ab illo, sed illū ex his quæ Christus fecit fidelem affirmant. Idcirco multi, inquit, illic crediderunt. Dicendo illic, signat quòd locus ille mirè profuerit: quandoquidem & hac causa Dominus populum in solitaria loca à consuetudine malorum hominum liberans eduxit, quò magis illis prodesset: sicut & in ueteri lege fecisse apparet. Eductis enim illis ex Aegypto, in solitudine aptauit & formauit sibi populum, dando illi legem. Attende autem & secessionem Christi, quæ spiritualiter fit. Nam secedit quidem à Hierosolymis, hoc est Iudaico populo, in locum autem habentem fontes, Ecclesiam uidelicet ex gentibus, in qua fontes baptismatis. Vnde multi accesserunt ad eū, Iordanem transeuntes, hoc est, baptisma. nam transmissio Iordanis, significat baptismatis transitum. Non aliter enim quis accedit ad Iesum, & uerè fit fidelis, nisi baptisma transeat, quod per Iordanem significatur. *Baptismus per transitum Iordanis significatur.*

CAPVT XI.

B Aegrotabat autem quidam nomine Lazarus, Bethaniensis, à castello Mariæ, & Marthæ huius sororis. Maria autem erat ea quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus ægrotabat. Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes, Domine, ecce quem amas, ægrotat.] Solus quidem Ioannes huius de Lazaro meminit historiæ. Meminit autē, ut nos erudiat ne quis grauatim ferat, si boni & Deo amici uiri morbo tenenantur, quia & Lazarus cum esset amicus Christi, ægrotauit. Neque hoc ignorandū est, quod nō erat ista Maria quæ unxerat Dominum unguento meretrix quę apud Lucā, uel Matthæum: sed alia nō meretrix, honesta autem, & religiosa, & officiosa. Etenim diligenter ministrabat suscepto Christo, sicut Ioannes testatur: quin & bonam partem elegisse testimonium habet, ut ait Lucas. Ita aūt claræ & admirabiles fuerūt sorores, ut & Lazarus ipse notior factus sit per eas. Erat enim (inquit) Lazarus Bethaniēsis à castello Mariæ & Marthæ. Quare aūt mittentes accersunt Iesum, & nō ipsæ ueniunt, sicut Centurio & Regius? Quia plurimū fidebant Christo: & quia mulieres erant, non oportebat eas ita facilè è domo progredi, & quia in luctu erant, occupatæque circa fratrem. Nā quod hoc non fecerint ex contemptu, manifestum est ex his quę sequuntur. Magnum enim honorem, & pietatem & precum constantiā pręse ferunt. Dicentes autem, Ecce quem diligis, ęgrotat, ad miserationem Dominum mouere uolebant, eo quòd memores erant nominis amicitiæ. Declarat aūt & fidem quandam uerbum hoc mulierum. Ita enim multam Domino inesse uirtutem cognouerūt, ut admirarenf quomodo infirmitate laboret uir ab illo dilectus. Admirationem enim quodammodo habere uidetur, Ecce quem diligis, ægrotat. *Luc. 7.* *Luc. 10.* *Matth. 8.* *Luc. 7.* *Ioan. 4.*

Audiens autem Iesus, dixit: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum. Vt ergo audiuit quod ægrotaret, tum quidem temporis mansit in eodem loco duobus diebus.] Quoniam illic mansurus erat duobus diebus, eius gratia inquit, Infirmitas hæc non est ad mortem, cuius esset ad mortē. Sed, quod dicebā, nuncios tūc ad sublimiora trahere uolens, & ueluti consolationem quandam adferens, ne urgendo molesti essent, huius gratia inquit nō est ad mortem. Et aliter, Si bene consideraueris, neque ad mortem fuit infirmitas, qua moriuntur multi, diuturnam scilicet, sed temporalem &

quatriduanā. Nam quia surrexit quatriduanus, ad finem spectantes rei, dicimus non esse ad mortem infirmitatem, sed pro gloria Dei: ut glorificetur filius Dei. Vides unam esse gloriā patris & filij: cū enim dixisset, pro gloria Dei, subdidit, ut glorificetur filius Dei. Itaq; gloria Dei, patris dico, in nullo maior est, quàm filij. Deus enim est & filius, sicut & pater, propriè ac uerè. Nam cum una gloria etiā una est substantia. Quocirca confundantur & ex hoc loco Ariani. Verbum autem, ut glorificetur, ne putes causæ significatiuum, sed euentus, ut sæpe diximus. Non enim ut glorificetur Deus, propterea ægrotauit Lazarus, sed alia quadam de causa infirmitas accessit, qua tamen Dominus in gloriam Dei usus est. Mansit autem diebus duobus, donec expiraret & sepeliretur: ne quis dicere possit quòd grauatio quædam fuerit uel extasis, & non fuerit mortuus. Et propterea tanto tempore manet, ut & corrumperetur, diceretq; soror illum fœtere. A

Ariani.

Ut particula significatio.

Deinde post hoc dicit discipulis, Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò quærebant te Iudæi lapidare, & iterum uadis illuc? Respondit Iesus, Nonne duodecim sunt horæ diei? si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi uidet. Si quis aūt ambulauerit in nocte, offendit: quia lux non est in eo.] Nusquā alio loco prædicit quò sit profecturus: hic autem solum prædicere uidetur, quia ualde timebant discipuli in Iudæam ire. Et idcirco prædicit, ut ne repentina abitione turbentur, si abducerentur in regionem quam timebant. Igitur quia timebant & illi, & sibijpsis magis (nondum enim perfectam de Christo scientiam habebāt) dicunt, Modò quærebant te Iudæi lapidare, & iterum uadis illuc? At ipse animat illos & dicit, Sicut qui uidet lucem, non offendit: qui autem in nocte ambulat, ille offendit: ita & qui bonum facit, & in lucidis operibus ambulat, nihil graue experietur: qui autem mala facit, patietur. Et ita non oportet nos meticulosos esse. Nihil enim morte dignum fecimus. Vel etiam aliter, Si is qui uidet lumen, nō offendit: multo magis is qui mecum est, nisi à me defecerit, non offendit. Atque ita etiam uos cum sitis mecum, qui lumen sum, frustra timetis. Alij autem diem quidem intelligunt tempus ante passionem, noctem uerò tempus passionis. Vos igitur, inquit, quādiu dies est, hoc est, quamdiu nondum instat tempus passionis, non offendetis. Non enim persequutionem patiemini à Iudæis: neq; aliud quid graue eueniet uobis. Quum autem nox uenerit, passio inquam mea, tunc certè humiliabimini quidem, in unam domunculam uos recipientes propter metum Iudæorum. Ex eo autem tempore afflictiones & tribulationes, & multa offendicula & aduersitates habebitis. cum ego qui lux sum, non ultrà uobiscum corporaliter conuersabor, noctem afflictionum habebitis. B

Hæc ait, & post hæc dicit eis, Lazarus amicus noster dormit, sed uado ut à somno excitem illum. Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius: at illi putauerunt quòd de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè, Lazarus mortuus est, & gaudeo propter uos, ut credatis, quòd non fuerim ibi, sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiscipulos, Eamus & nos, ut moriamur cum eo.] Quoniam illi formidauerunt ire in Iudæam, dicit eis Dominus, Quamuis quærebāt me Iudæi lapidare, & hoc faciebāt quia loquens illis arguebam eos: nunc aūt non uado ut illis loquar, sed ut amicum inuisam, atq; ita non oportet trepidare. Non enim ad ea ab eo ad quæ prius, ut periculū ex Iudæis expauescam, sed amicum ex somno excitabo. At illi uolentes eum ab itinere impedire, Satis (inquiunt) est: si dormit, saluus erit. Igitur non opus est ut nos abeamus. non enim necessarium est. Vnde ipse adiecit, Amicus noster: ut ostendat necessarium iter illuc. uerùm illi dicunt non esse necessarium, quandoquidem saluus factus sit, eo quòd dormiat. Immo non solum non necessarius est aduentus tuus, sed & amico damnosus. Nā si somnus est ei ad salutem (ut nos opinamur) tu autem profecturus es ut excites, saluti eius obfuturus es. non igitur opus est ut eas & excites illum: damnosum enim hoc ei. Itaq; ubi uidit eos adhuc tardos, tunc manifestè inquit, Mortuus est. Cuius autem gratia etiam prius non manifestè dixit, sed occultè, mortem somnum nominans? Propter multa. Vnum quidem, quia à fastu erat alienus, nolebat enim ad ostentationem facere, sed occultè resurrectionem excitationem à somno nominauit. Quomodo autem hac dictione usus fuisset, nisi mortem somnum appellasset? Quòd autem hoc uerum, propter modestiam inquā occultè loquutū, manifestū est ex eo quod sequitur. Nā dicens,

Mortē cur appellarit Christus somnum.

A dicens, mortuus est, non addidit, uado ut resuscitem illum. Vides quomodo abhorruerit à fastu, quomodo noluerit celebrari ea quæ facturus erat? Interim etiam docet nos ne tam faciles simus ad promittendũ. Nã q̃uis Centurioni hoc fecerit, dixit enim, Ego ueniens sanabo eum: illi tamẽ hoc dixit, ut illius fidẽ ostenderet. Igitur hæc una quidẽ causa est propter quã mortem appellauit somnum. Alia autem est, ut ostendat nobis ꝙ omnis mors somnus sit & reges. Tertia uerò, q̃uis alijs mors fuerit, Lazari obitus: ipsi tamen Iesu, somnus existimabatur eo ꝙ eũ statim resuscitaturus erat. Et sicut nobis facile est excitare dormientem, ita illi, immo innumeris modis facilius est resuscitare mortuum. Gaudeo aũt, inquit, propter uos, ut credatis mihi magis nũc ut Deo, quia nõ erã illic: & cum longè absim, prædico uobis mortẽ in Bethania, de qua non audiui, sed sicut Deus uideo quę longè eueniũt. Intellexerũt aũt quidã hoc etiã sic. Gaudeo, inquit, uestri causa. Nã ꝙ ego illic nõ sum, conducit fidei uestræ: quoniã si adfuissem, ægrotãtem sanassem: parũ aũt hoc fuisset ad ostensionẽ potẽtiæ meæ. Cæterũ cum absente me mortuus est, abiens aũt ipsum suscitaturus sum, id magis uestram firmabit fidem, cum uideritis me & hoc posse, quod antea nondum ostendi, ꝙ mortuus iterum liberatur, & qui fœtens fuit, apta sua membra recipit, & resuscitatur. Hęc cum dixisset Dominus, & ostendisset suum illuc accessum necessariũ, Thomas alijs meticulosior, Eamus, inquit, ut moriamur cum eo. Non fiduciæ, sed formidinis & tristis animi uerbum est. Nam ut alios condiscipulos moraretur, memores eos facit mortis, & dedita opera hoc apponit, ut moriamur, quasi talia dicens: Eamus & nos stulti & insipientes, & non curantes propriam uitam, ut moriamur cum eo. Esto, inquit, ipse uitam suam non magni faciat: nos autem cur ita stulti essemus? Hęc timidi uerba sunt, sed uide cum postea quomodo pro ueritate ut Apostolus occisus sit, ita illum diuina gratia roborauit, ut hoc Pauli de eo sit dictum, Sufficientia nostra ex Deo. &, Non ego, sed gratia. Origenes autem dicit de Thoma somnium quoddam. Thomas enim cum audisset prophetias de Christo, & didicisset quòd & cum anima in infernum descensurus esset ad liberandas animas, post-

Matt. 8. *1. Cor. 3.* *Origenis de Thoma somnium.*

B quàm audiuit Christum dicentem, Vado ut exuscitem Lazarum, putauit non aliter suscitari eum, hoc est liberari animam eius, nisi & ipse corpore deposito in infernum descendisset. Ideo ut uerus Christi discipulus, neq; in hoc uolens à magistro auelli, uult & se & alios condiscipulos deponere sua corpora ut descendant cum Iesu, qui positurus erat animam suam sicut suspicabatur, ut ex inferno reduceret amici animam. Hanc ridiculã enarrationem apposui, ut pudore suffunderem eos qui Origenica commendãt. Tu autem uide quomodo Dominus quanuis Lazaro mortuo, dixerit, Eamus ad eum, quasi ad uiuentem. Etenim Lazarus uiuebat Christo, ut Deo.

Venit itaq; Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento iacentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam ferè stadijs quindecim: multiq; ex Iudæis uenerant ad Martham ac Mariã, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audiuit quòd Iesus ueniret, occurrit illi: Maria uerò domi residebat.] Dedita opera expectauit Dominus ut Lazarus fieret quatriduanus: deinde uenit ut miraculum faceret, quod nulla ex parte calumniari posset quispiam. Quare autem apponit Euangelista ꝙ quindecim stadijs abfuerit Bethania à Hierosolymis? Vt ostenderet ꝙ multi Hierosolymitanorum meritò affuerint. Non enim longè aberat Bethania. Consolabantur aũt mulieres, non quòd diligebantur à Christo (etenim conspirauerant ut si quis confiteretũ Christum, extra synagogam fieret) sed propter calamitatis necessitatem uel quòd reuerebantur eas ut nobiliores, uel quòd non erant pessimi qui aduenerunt: unde & multi crediderunt ex eis. Cæterùm Martha sola occurrit primùm, & non simul assumit secum sororem: quia seorsim illi occurrere, & factum annunciare uolebat. Vnde ubi illam in spem bonam adduxit, tunc abit & uocat sororem. Prius autem non dixit sorori Mariæ celare uolens eos q̃ aderant. Nã si Maria audiuisset ꝙ Iesus ueniret, surrexisset in occursũ, & comites fuissent ei p̃sentes Iudęi, q̃s nolebat Martha scire aduẽtũ Christi.

Ioan. 9.

Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine si fuisses hic, frater meus nõ fuisset mortuus: sed & nunc scio ꝙ quæcũq; poposceris à Deo, daturus sit tibi Deus. Dicit illi Iesus, Resurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quòd resurget in resurrectione in nouissimo die. Dicit ei Iesus, Ego sum resurrectio & uita: qui credit in me, etiã si mortuus fuerit, uiuet. Et omnis qui uiuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait

illi, Etiam Domine. Ego credo quod tu sis Christus ille filius Dei, qui in mūdum uenturus erat. Et cum hæc dixisset, abijt, & uocauit Mariam sororem suam clanculū, dicens: Magister adest, & uocat te.] Fidem quidem habebat Martha in Christum, sed non quantā oportebat: ideo & dicit, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Quod sanè dixit ut non credens absentem potuisse, si quidem uoluisset, depellere mortem fratris sui. nam & in sequentibus maiorem infirmitatem declarat fidei. Quæcunque enim petieris, inquit, Deum, dabit tibi. Vides quòd illum sicut uirum quendam uirtute præditum & Deo probatum habuerit. Non enim dixit, Quæcūque uolueris, facies, sed quæcunque petiueris, dabit tibi. Ipse autem hanc eius suspicionem subuertit, Resurget enim, inquit, frater tuus. Non enim dixit ei, Etiam, petā Deum, & dabit mihi. Non consensit sermoni eius, sed medio quodam uerbo usus est: ueruntamen per sequentia authoritatem & potestatem suam clariorem facit, Ego sum, dicens, resurrectio & uita. Quoniam enim mulier adhuc incredula erat, & dictum, Resurget frater tuus, non agnoscebat, sed in nouissima resurrectione intelligebat illum resurrecturum: sciebat autem & ultimam resurrectionem futuram, & hoc quidem ex diuinis scripturis, & in primis ex cōtinuis Christi sermonibus de resurrectione: igitur quia adhuc mulier erat mulier, mentem eius excitat Dominus, & quodāmodo mortuā fidem eius suscitat, dicens manifestius: Tu quidē dicis quòd quæcunque petiero Deum, dabit mihi: ego aūt manifestè hoc tibi dico, quod ego sum resurrectio & uita: & ita uirtus mea loco nō circūscribitur, sed tam absens quàm præsens sanare possum. Ego enim bonorū suppeditator sum, & non quasi alius det, sed ipse sum resurrectio & uita, ualeoque resuscitare & uiuificare. Et qui credit in me, etiā si mortuus fuerit naturali hac morte, uiuet. Et omnis qui uiuit, & credit in me, non morietur morte animæ: & ita ne turberis. Nam quamuis mortuus sit frater tuus, uiuet. Et quid dicam de fratre tuo? Neque uos, si quidē creditis in me, moriemini, sed præualebitis grauiori animarū morti. Et qui à grauiore liberat, multo magis liberabit fratrē tuū qui mortuus est, à minori & corporali. Interrogauit aūt & mulierem nū credat. At illa quanuis hæc audiuisset, attamen nō intellexit quid ei dixerat Dominus præ dolore, opinor, extra mentem constituta. Nam cum ille interrogasset aliud, aliud ista respondit. Nam ille quidem interrogabat, nū credat quod ipse sit resurrectio & uita, & quod qui credit in ipsum, non moriatur in æternū, siue de corporis siue de animæ morte intelligas. Nā fideles propter spem resurrectionis neque mori dicunt. At illa quid respondet? Ego credo quod tu es Christus filius Dei, qui in mundum uenisti. Bene quidem testata fuit, & uerè: sed non interrogationi congruū reddidit responsum: & tunc lucrata est ut uehementiam doloris mitigaret, ac luctus nimietatem prohiberet. Clàm aūt uocat sororem, ualde prudenter hoc faciens, propter eos qui illic aderant Iudæos. Si enim cognouissent illi quod occursura esset Christo, abijssent, & caruisset testibus insigne miraculum. Quia aūt existimabant Mariā ad sepulchrū lachrymatū proficisci, propterea simul abierūt cum ea, miraculique spectatores fuerūt ac testes. Quomodo autē Martha inquit ad Mariam, Magister uocat te: tametsi Euāgelista non assignarit quod uocarit eam Dominus: hoc scilicet latenter insinuat mandatum Marthæ à Domino ut uocet sororem, uel aduentum Christi uocis loco habebat. Dicit igitur, Vocat te magister. Quomodo enim Christo præsente non debebat ad illum etiam illa uenire? Itaque aduentum Domini, qui necessariò illam petebat ut occurreret ei, uocationē dicit Euangelista. Magister enim, inquit, adest. Istuc ipsum adesse, pro uoce factum est ad te. Detrectare enim non potes quin illum præsentem & tu accedas.

Marthæ beatitudo fiducia. — A — B

Illa ut audiuit, surgit citò, & uenit ad eū. Nondū aūt uenerat Iesus in castellū, sed erat in eo loco ubi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cū ea in domo, & consolabātur eam, cū uidissent Mariā quod citò surrexisset, & exisset, sequuti sunt eam, dicentes, Vadit ad monumentū, ut ploret ibi. Maria ergo cum uenisset eò ubi erat Iesus, uidens eū, accidit ad pedes eius, & dicit ei, Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.] Cumprimū audiuit adesse Iesum, nō segnis fuit Maria, sed surgit, & ad eū uenit. Vnde manifestū quod nō preuenisset illā Martha, neque prius, si quidē cognouisset ista Iesum uenturū. Nondū aūt Iesus uenerat in castellū. Tardius enim ibat, ne uideretur ad miraculū properare, sed precib. illarū exoratus hoc facere. Et quandoquidē magnū erat futurū miraculū, & quale rarius fecit, erantque multi acquirendi per illud, propter hoc dispēsat ut multi fiat

A miraculi testes. Dicit enim Euangelista quòd Iudæi qui erant cum illa in domo, sequuti sint illam. Maria autem maiori feruore quàm soror sua Martha accessit ad Christum. Viso enim illo, inquit, procidit ad pedes eius, nō reuerita turbam, neque suspicata adesse nonnullos qui inimico erga Christum essent animo. Ad nullum aūt hominum respiciebat præsente magistro, idque unum curabat, ut illi summū impenderet honorem. dicit enim, Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. Martha autem nihil tale fecit. neque enim procidit, sed magis Christo promittente ei de fratre meliora, apparuit incredula. Tametsi & ipsa Maria adhuc imperfecta uideatur, dum dicit, Si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus: attamen Christus ad hanc non dicit quod ad sororem eius, eo quòd multa turba aderat, & non erat tempus eiusmodi uerborum, sed se illi attemperat, & denudat humanam suam naturam, & humanæ naturę proprietatem indicat. Audi enim quid dicat Euangelista:

Iesus ergo ut uidit eam plorantem, & Iudæos qui uenerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, ueni & uide. Lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere ut hic nō moreretur?] Ad lachrymas quidem natura mota est, & turbabatur propter Mariam flentem & ipsam, & eos qui aderant. Dominus infremit in affectionem spiritu, hoc est increpat per spiritum confusionem, & cohibet illam, & sic rogat, ut non cum ululatu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit (homo enim erat uerè) ut credibilis esset humana natura, permisit illi proprium operari, & asperè tractat carnem, increpatque eam spiritus sancti uirtute. Itaque caro non ferens increpationem, turbatur & fremit, & cum mœrore pugnat. Hæc autem omnia Dominus naturam pati permittit, ut confirmet quòd uerè & non apparenter tantum sit homo, & ut doceat nos & terminos & modum tristitiæ ponere eiusque contrario. Nam absque cōpassione & lachrymis esse, bestiarum est: multum aūt lachrymari plorare & contristari, mulierum. Igitur cum nostræ carnis & sanguinis particeps esset, particeps quoque fuit humanarum & naturalium affectionū. Interrogat autem, Vbi posuistis, nō ut ignorans: quomodo enim ignoraret, qui sciebat, & mortuum cum procul esset? uerùm uult omnia ab eis discere, ne seipsum miraculo temerè ingerere uideatur, sed exoratus facere, quò & omnis suspicionis signa tolleret. Quia aūt nulla adhuc cōiectura resurrectionis Lazari ostensa erat, neque illuc putabatur uenisse ut resuscitaturus illum, sed ut deploraturus, dicunt ei, Domine ueni & uide. Maligni aūt Iudæi iterū malignitatē contexunt, tametsi tanta calamitas ante oculos ipsorū sita erat. sed quid dicunt? Non potuit hic qui aperuit oculos cęci, facere ut hic nō moreretur? Vellicabāt aūt miraculū cęci illuminati, cū deberēt lignū illud admirari. Et hi à morte illius etiā illud quasi nō esset factū, calumniant, eleuāt que ac taxando præoccupāt, & nō expectarūt finē rei. Ita ipsorū mētes corruperat inuidia.

Absque cōm passione esse, bestiarū est.

B

Iesus ergo rursum fremens in semetipso, uenit ad monumentū. Erat aūt spelunca, & lapis impositus erat ei. Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iam olet, quatriduanus enim est. Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi quod si credideris, uisura esses gloriā Dei? Sustulerunt ergo lapidem à loco ubi is mortuus fuerat positus. Iesus aūt attollens sursum oculos, dixit, Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quod semper audis me, sed propter turbam quæ circumstat, dixi, ut credant quòd tu me miseris.] Quare Euangelista sursum deorsumque uertit quòd lachrymatus sit Iesus, & infremuerit passioni? Vt nos discamus quòd uerè natura nostra amictus fuerit. Nam cum super omnes Euangelistas sublimiora de Domino loquatur, & magna diuinitatis eius mysteria tradat, eapropter & in corporalibus humiliora loquitur: unde & in luctu dicit quòd ualde se hominem ostenderit, ex hoc monstrās carnis ueritatē: ut tu discas quod quāuis Deus fuerit, fuerit & homo. Nam sicut Lucas ab agonia & guttis sanguineis & sudore, ita & hic à luctu credibile facit quod carnem uerè gestauerit. At cuius gratia non superposito lapide resuscitauit Lazarum, sed dicit, Tollite lapidem? Etenim cum mouerit mortuū corpus uoce, & eum qui diffluxerat animauerit, multo magis lapidem mouere potuisset uoce. Tollite (dicit) lapidem, ut illi testes fiant miraculi, & ne iterum dicant sicut de cæco: Hic est, non est hic. Nam & adesse in loco, & tollere lapidem suis manibus, sufficientia erant ad obturanda

Humanitas Christi alijs ab alijs Euāgelistis indicata.

Luc. 22.

Ioan. 19.

ingratorum ora, qui testes signi facti erant. Porrò Martha malè credula dixit, Iam foetet, quatriduanus enim est, quasi impossibile existimans propter dierum multitudinem fratrē suscitari. ita adhuc humi reptabat. At Christus eam recordari faciens eorū quæ antè dixerat, & fermè ut malè memorem increpans, dicit, Nonne dixi tibi ꝗ si credideris, uisura sis gloriā Dei? Discipulis igitur dicebat, Propter hoc mortuus est Lazarus, ut glorificetur filius Dei. Marthæ uerò inquit, gloriam uidebis Dei, de patre dicēs. Infirmitas enim audientiū in causa est ut hæc uariè dicantur. Nam cū Iudæi adstarent ibi, non dignum erat dicere Dominū, Videbis gloriā filij Dei. Alioqui uisus fuisset de seipso arroganter loqui. Nunc autem de patre cœlesti dicens, sermonem facit modestiorem, minusꝗ repudiandū. Quare aūt precatus est, immò precātis figuram suscepit, ipsum Dominum dicentem audi. Inquit enim, Propter circūstantem turbam dixi, ut credant ꝗ tu me miseris. Quod aūt dicit, ita se habet, Vt ne aduersariū Dei me putent, ut ne dicant, nō est ex Deo, ut ostendā opus hoc fieri secundū tuam uoluntatē. Quod aūt hoc sit, & non propter alium usum, sed propter circunstantes uideatur orare, uide orationē, Gratias ago tibi, qui audisti me. Quis aūt orauit sic unquā? Prius enim quàm dixisset aliquid, inquit, Audi me. Et ita non oratio, sed figura orationis est, & indicium solum. Quod aūt nō opus habeat oratione, manifestū est ex multis alijs, quæ absꝗ oratione faciebat. Tibi dico dæmoniū, egredere ab illo, &, Volo, mundus esto. &, Remittantur tibi peccata tua, quod maximū omnium. Et, Mari, sile, & quiesce. Precatur itaꝗ ut circunstantes credant quòd è supernis sit, & non cōtrarius Deo. Nam si hęc faciens, & omnibus modis ostendens suam erga patrem gratitudinem: nihilominus dicerent, Non est ex Deo: quid non dixissent, si nihil tale fecisset?

Oratione Christū opus non habuisse. *Luc. 4.* *Matt. 8. 9.* *Lucæ 12.* *Matt. 8.* *Luc. 8.*

Atꝗ cum hæc dixisset, uoce magna clamauit, Lazare, ueni foràs. Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos fascijs sepulchralibus. Et facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudæis qui uenerant ad Mariam, & uiderant quæ fecisset Iesus, crediderūt in eum. Quidā aūt ex ipsis abierunt ad pharisæos, & dixerunt eis quæ fecisset Iesus.) Cum gratias egisset patri Dominus potius quàm orasset, ut dictū est (non enim egebat oratione, & orationis subsidio, utpote æqualis patri potentia) clamat uoce magna, ut authoritatem & potestatem habens. Non enim dixit, In nomine patris mei Lazare ueni foràs: neꝗ, Resuscita eum pater, sed cum authoritate ut dictum est, omnino ora eorum obturans qui illum patre minorem dicunt. Quid enim par potestati huic fuit unquam, dum loquitur mortuo tanquā uiuenti, & dicit, Lazare ueni foràs? Ecce nunc opere impletum est hoc quod dixit, Venit hora cū mortui audient uocē filij Dei: & qui audierint, uiuēt. Nam ne quis existimet ꝗ Iesus ab alio acceperit operationē, prædicit ꝗ hoc per opera monstraturus sit. Cæterùm magna uox saluatoris quæ Lazarum suscitat, symbolum est magnæ tubæ quę sonatura est in cōmuni resurrectione. Magna aūt uoce clamauit Dominus, & id propter hoc, ut obstrueret ora gentiliū dicentiū in sepulchris esse animas. Vocat enim illam cū clamore ut procul absentem. Quemadmodū aūt resurrectio ista particularis, ita etiam uniuersalis in momento & nictu oculi erit. Egressus aūt est, inquit, qui mortuus erat, obuinctus manus & pedes. Non minus enim uidebatur esse mirabile uinctum egredi, quàm suscitari. Et miraculum erat uerè uinctum moueri, coniunctum miraculo resurrectionis. Iubet uerò illum solui, ut propè facti & attingentes uideant ꝗ ille ipse sit. Abire aūt illum dicit, ad fugiendam ostentationem. Non enim ducit illum secum, neꝗ iubet ut secum ambulet, ut sic sese ostentet. Facto autem miraculo, spectantium alij quidem crediderunt, alij autem annunciauerunt pharisæis, calumniantes nimirum ut prophanā rem, quia ausus fuerit imperare ut effodiatur sepultus.

Ioan. 5. *Vox Christi suscitantis Lazarū.*

Cōgregauerūt ergo pontifices & pharisæi conciliū, ac dicebant, Quid facimus, quia homo hic multa signa facit? Si dimiserimus eum sic, omnes credēt in eū, & uenient Romani, & tollent nostrū tum locū, tum gentē.) Obstupescendus & admirabilis erat qui tanta facit miracula. Pharisæi aūt eum magis quærebāt occidere, id quod extremæ insipientiæ fuerit, ꝗ morti se tradituros existimabāt eum qui mortē in aliorū uincebat corporibus: conabanturꝗ ita gloriā eius obscurare, atꝗ post tanta miracula purū hominem esse arbitrabantur. Quid facimus, dicentes, quia hic homo multa signa facit? Et quale hoc crimē, ꝗ signa facit? Oportebat ergo credere & †admirari, & nō adhuc habere pro homine

† & adorare.

A homine puro. Vide aũt malignitatem Iudæorũ, populum cõmouere studentium, quia
rationẽ afferunt quasi populi multitudo periclitatura esset, & à Romanis perdenda ob
tyrãnidis suspicionẽ. Nam si permiserimus eum sic, turbam multã habebit post se, quæ
signorũ exhibitione sequetur, & nos omnes de tyrannide suspectos habebunt Roma
ni, & tollent nostras ciuitates, & euertent. Hæc aũt (ut dixi) præ malitia dicebant. Vt e-
nim nõ uideantur insidiari Christo propter inuidiã, cõmune periculum in mediũ affe *Spiritualis*
runt, cõcitantes populũ contra Christũ, quasi perditionis author ille esset futurus. Ac- *textus dis-*
cipe aũt & aliter miraculũ hoc. Est enim mens nostra amica Christo: sæpe aũt ab huma *cussio.*
na uincitur natura, & incidit in peccatũ, & moritur morte animæ miserabili, digna cui
misereat Christus. Amicus enim est ei quæ est mortua. Sorores igitur & cognatæ men
tis mortuæ, caro ut Martha (crassior enim & corpulẽtior est Martha) anima aũt ut Ma
ria (quæ magis pia & honesta) accedant ad Christũ, & procidant, habentes & cõfessio-
nis cogitationes, quæ ut Iudæi illam sequantur. Iudas enim confessio dicitur. Et omni *Iudas.*
nino Dominus ubi astiterit ad sepulchrũ, & cæcitatem quasi lapidem quendã iacentẽ
super sepulchrum, tolli iusserit, in memoriã reducendo futura & bona & supplicia, cla-
maueritq; magna uoce tubæ euangelicæ, Lazare ueni foràs * ex sepulchro: ne sis sepul ** è mundo*
tus in tẽporalibus distractionibus & affectionibus: sicut & discipulis dicebat, Nõ estis *Ioan. 15.*
ex mundo, sed ego uos elegi de mundo. Et iterum Paulus, Et nos exeamus ad eum e- *Heb. 13.*
xtra castra, hoc est, mundum. Atq; ita excitat à peccato mortuum (corruptæ enim fue-
runt malitia cicatrices) qui propter hoc fœtebat quia quatriduanus mortuus erat, qua-
tuor diurnis & lucidis uirtutibus priuatus, & ad illas immobilis & ociosus existens.
Veruntamen quamuis & immobilis fuerit, manusq; ac pedes uinctus, ac propriorum
peccatorum catenis cõstrictus, & ad omne opus bonum inutilis declaratus, quamuis
etiam faciem sudario obtectus, ita ut nihil diuinum uidere queat à carnali uelamento
impeditus, & in summa pessimè affectus, & secundum uirtutem practicã, quæ per ma
nus & pedes, & secundum contemplatiuam, quæ per contectam faciem significatur:
B quamuis inquã sic miserè habeat, audiat tamen, Soluite illum, boni & cooperarij salu- *Angeli &*
tis angeli uel sacerdotes, & remissionem ei date peccatorum, ita ut ire ac moueri pos- *sacerdotes*
sit ad operandum bonum. Quidam autem per Martham quidem intellexerunt syna- *cooperarij*
gogam Iudæorum: Mariam uerò, ecclesiam ex Gentibus. Et synagoga quidem Iudæo *Christi.*
rum turbatur circa plurima (multa enim sunt mandata legis, & operatu difficillima) at
ecclesia ex Gentibus non multis opus habet mandatis, sed paucis, in quibus tota lex &
prophetæ pendent, quę de charitate posita sunt. Per fratrem autem illarum, qui ex mor
tuis surrexit, animas quæ propter peccatum in infernum descendunt, iuxta illud, Con *Psal. 9.*
uertantur peccatores in infernum. Illas enim animas resuscitat Dominus.

Vnus autem ex ipsis * Caiphas, cum esset pontifex anni illius, dixit eis, Vos nesci- ** Caiaphas*
tis quicquam, nec perpenditis q; expedit nobis ut unus homo moriatur pro populo, ac
nõ tota gens pereat. Hoc aũt à semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius,
uaticinatus est q; Iesus moriturus esset pro gente, & nõ tantũ pro gẽte, sed ut filios Dei
qui erãt dispersi, cõgregaret in unũ. Ab illo ergo die cõsultabant inuicẽ ut interficerent
eum.] Cum alijs apud Iudæos & pontificatus dignitas erat corrupta, simulac uenalitij
facti fuerunt principatus, ne ultrà per omne tempus uitę unus, sed duntaxat in annum
unum sacerdotio fungeretur. Et quamuis ita corrupta foret dignitas, adhuc tamen ad-
erat spiritus sanctus operans in his qui uncti erant. Postquam autem manus iniecerũt
in Iesum, tunc omnino gratia dereliquit illos, & trãsijt ad apostolos. Igitur alij quidem
in specie concilij mortem Christi meditabantur, pontifex autem ita erat sanguinarius, *Caiphas*
ut & nudo (quod aiunt) capite, contra Christum impudentissimè sententiam ferret. *sanguina*
Immò & alios quidem reprehendit, quòd non intelligerent quod oportebat, & igna- *rius.*
ui essent in dispiciendo quid ad rem cõducat. Nam uos, inquit, nescitis quicquã. Desi-
des, inquit, estis ad intelligendum, & non cogitatis quòd expediat unum mori, & sal-
uari omnem populũ. Hoc autem ipse quidem sinistro animo dixit. Veruntamen gra-
tia spiritus ore illius usa est ad prædicendum futura, tametsi pollutum cor eius non at-
tigerit. Vide igitur quanta potentia spiritus. Fecit enim ut à mala mente procederent
uerba mirabilem habentia prophetiam. Nam mortuo Christo, omnes qui crediderũt
ex Gente à magno & æterno supplicio liberati fuerunt. Et non pro gente solum Iu-

daica mortuus est, sed & ut alij filij Dei, hoc est gentes, in unum cõgregarentur. Filios A
autem Dei nominat gentes, uel ab eo quod erat futurum. Quandoquidem enim futu
Ioan. 10. ræ erãt filij Dei, sic eas nominat: quemadmodũ & alio loco inquit, Et alias oues habeo:
ab eo quod futurũ erat, etiam istas uocans. uel secundum quod omnium pater est, creando
nos generans, uel secundum quod decorauit nos ad imaginẽ & similitudinem propriam
Act. 17. condens. Igitur sicut & in Actis Paulus ad Athenienses concionans inquit, Genus igi
tur cum simus Dei. Itaque quia homo animal est principale, & secundum hoc assimilatũ
Deo, filius Dei dicitur omnis. Proinde cum dispersos nos uarijs modis satanas à Deo
& ab inuicẽ diuulsit, ut unusquisque sæuiret contra proximũ propter diuitiarũ amorem,
Omnes sumus ecclesia, singuli membra, Christus uerò caput. & uanam gloriã: Christus ita in unã nos collegit ecclesiam, & sub unum coegit iugum
tam eos qui propè, quàm eos qui longè erant, unũ corpus faciens, ut is qui Romæ habitet,
eum qui in India est, suũ membrũ esse credat, & omniũ unum caput fateatur esse Chri-
stum. Et ab illo die cõsultarunt ut interficerent Iesum. Manifestum quod ab illo die senten
tiam confirmarunt: & ante quidem cædem eius meditabantur, sed remissius, & quæ-
Honorandi sacerdotes ob gratiam, etsi mali. stio magis erat quàm sententia, nunc aũt postremum iudiciũ, & firma sentẽtia. Prius enim,
inquit, quærebant occidere illum. Et ipse quoque eos arguens inquit, Quid me quæritis
occidere? Cõsidera igitur pontificalis dignitatis uirtutẽ, quõ plena sit gratia spiritus, ta
metsi indigni sint qui illam gerant. Et honora sacerdotes dignè propter gratiam in eis,
Gen. 41. non propter eorũ uoluntatem. Igitur non solus Caiphas prophetat, sed & alij multi in-
Dan. 2. digni futura uiderũt, Pharao de fertilitate ac sterilitate, Nabuchodonosor de regnis &
Num. 24. Christo, & Balaam de Christo. Non aũt continuò si quis prophetat, propheta dicitur:
sed si quis propheta, ille & prophetat: sicut neque omnis qui medicinã parat, medicus:
sed qui iuxta medendi rationẽ medetur, is medicus dicatur. neque iustus, iustum quid-
Deut. 16. dam faciens, sed qui iustè facit, iuxta dictũ illud, Iustè quod iustum est persequere. Pro-
phetat & Caiphas, sed non prophetica mente, & propterea non propheta.

Iesus ergo iam non propalam ambulabat inter Iudæos, sed abijt in regionem iuxta
desertum, in ciuitatem quæ dicitur Ephræm, & ibi uersabatur cum discipulis suis. In- B
stabat autem pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierusalem è regione ante pa-
scha, ut purificarent se. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur inter sese in templo
stantes, Quid uidetur uobis quod non uenit ad diem festum? Dederant autem pontifices
& pharisæi præceptum, ut si quis cognouisset ubi esset, indicaret, ut comprehenderent
Periculis ne mo se temere ingerat. eum.] In condemnationẽ Iudæorum secedit Dominus: interim & nos docens, ne nos
temere periculis ingeramus etiam propietate: sed stemus quidem fortiter deprehensi.
non deprehensi autem ne in uoluntarium periculum propter incertum euentum ir-
ruamus. Vide autem stultam Iudæorum sententiam. neque tempore festiuitatis à cæde
abstinent, sed cædem cõmittere consultant. Et ascenderunt ut purificarentur. Qui pec
carant uel sponte, uel inuiti, non agebant pascha, nisi prius purificati essent, iuxta con-
suetudinẽ, loti & ieiunantes, & rasi, & deputata quædam sacrificia offerentes. Illi igitur
optimi insidiabantur Domino, & dicebant, Quid uidetur uobis quod non ueniat ad fe-
stum? Hoc est, Necessariò aderit: & si nihil aliud, tempus coget illum illaqueari. O ma
litiam. Cum magis oporteret condemnatos propter festiuitatem absoluere, tunc inson
ti insidiantur. Et si quidem priuati hæc soli fecissent, uisum fuisset imperitiæ dandum:
nunc autem pharisæi præcipiunt ut prodatur & comprehendatur. Rectè igitur absce-
dit ab illis. Nam uerbum Dei prius quidem liberè ambulabat in Iudæis, cum per pro-
phetas annunciaretur: nunc autem non ultrà, sed secedit in solitudinem, Gentium ec-
Esai. 54. clesiam, de qua dictum est, Filij desertæ plures, quàm eius quæ habet uirũ. Porrò pro-
pè Ephræm erat solitudo illa. Ephræm autem dicitur fertilitas. Frater hic posterior erat
Exod. 4. Manasse, qui natu maior erat, Manasse uerò interpretatur obliuio. Itaque Iudæorum po
Hiere. 31. pulus, erat filius Dei maior natu. Filius enim meus, inquit, primogenitus Israel. sed ue
nit in obliuionem coram Deo. Ephræm autem, hoc est fertilitatem ex gentibus secun-
dum filium facit Dominus. In desertum igitur Ephræm, gentium scilicet ecclesiam per
Euangelium frugiferam, uerbum exijt, Iudæa derelicta.

CAPVT XII.

Mat. 26. IEsus ergo ante sex dies paschę uenit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem
Marc. 14. suscitauit à mortuis. Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha ministrabat, Lazarus
uerò

A uerò unus erat de numero discumbentiū cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pisticæ preciosæ, & unxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis. Domus autem impleta est ex odore unguenti.] Decima quidem mensis accipiunt ouem immolandam in pascha, & ex eo tempore requirere incipiunt quæ necessaria ad festum. Deniq; & cœna quæ ante sex dies, quæ est nona mensis, lautius epulanē, & initia festiuitatis illo die faciunt. Ideo & Iesus simul cœnauit in Bethaniam ueniens. Ostendere autem uolens Euangelista ueræ resurrectionis Lazari signum, dicit: Lazarus autem unus erat recumbentium. Non enim ut apparuit, statim mortuus est, sed mansit multo tempore, solita faciens, comedens ac bibens, atq; alia agens. Dicendo autem quòd Martha ministraret, significauit quòd in domo eius cœna fuerit. Obserua autem fidem mulieris, quomodo non permiserit ancillis ministerium, sed per seipsam ministret. Et Paulus de muliere uidua dicit, si sanctorum pedes lauerit. Igitur ipsa omnibus ministrat: Maria autem soli Christo honorem impendit, quoniam eum non accedebat ut hominem, sed ut Deum. Nam unguentum propterea effudit, & capillis capitis tersit, quòd non haberet opinionem de illo, qualem multi, tanquam de puro homine, sed ut Domino & Deo. Assumitur autem Maria in anagogica expositione ad deitatē patris & Domini omnium. Maria enim domina interpretatur. Igitur Domina omnium deitas patris unxit pedes Iesu, carnem dico uerbi quæ in nouissimis, unguento spiritus, sicut & Dauid dicit, Propterea unxit te Deus tuus oleo exultationis. Et magnus ille Petrus, Cognoscat omnis domus Israel, quia Dominum & Christum illum Deus fecit, hunc Iesum quem uos crucifixistis. Nam caro à uerbo assumpta, diuino spiritu, qui accessit ad uterum uirginis, uncta est, & facta id quod uerbum, hoc est Deus: impleuitq; mundum sua fragrantia, sicut & unguentum Mariæ domum omnem bono odore repleuit. Qui autem capilli quibus extersit pedes? Vel certè qui ornant caput Dei, & principalem eius substantiam, sancti. Hi enim quia sunt in gloriam Dei, mundus & ornatus eius utiq; dicunē: quia & participes facti sunt unctionis carnis Domini, quos & Dauid participes uocat, & Paulus quoq; ad Corinthios dicit, Qui confirmat nos uobiscum in Christo, & unxit nos Deus. Et passim Christos scimus dici eos, qui secundum Christum uixerunt. Igitur per capillos Christiani intelliguntur, qui pedes exterserunt Iesu, & participes facti sunt diuinæ unctionis. Mortuum quiddam capilli sunt, mortui sunt & hi qui Christi. Carnem enim suam crucifixerunt, & mortificarunt membra quæ super terram: mundoq; mortui sunt. Ornant caput capilli, & gloria sunt illius. Gloria Dei sunt & sancti, quorum lux coram hominibus fulget, & glorificatur propter eos pater. Illi & edunt ac bibunt in gloriā Dei, & in membris glorificant eum. Et tu quoq; quia mentem tuam tanquam alterum Lazarum resuscitauit Iesus, & suscipis illum in domū animæ, & cōuiuium habet cum eo mens quę resurrexit: unge pedes Domini ante sex dies paschę, priusquā ueniat pascha futuri sęculi, quamdiu in mundo hoc uersaris, qui in sex diebus est conditus. Pedes Christi, apostolus & Euangelium: &, ut summatim dicā, ipsa mandata. per ea enim in nobis ambulat. Ad hæc igitur mandata adfer unguentum, affectum uidelicet ex uarijs uirtutibus, quarum optima est tanquam nardus, feruida fides collectum. Nisi enim feruidam & studiosam uirtutibusq; præditam habitudinē erga mandata ostenderis, mortuisq; tuis membris quasi capillis exterseris, & nisi illum receperis, non poteris domū tuam benedictione replere. Sunt etiā pedes Domini, minimi fratres. per quos uadit Christus ad uniuscuiusq; ianuā quęrens quæ utilia sint: quos unge eleemosynæ unguento. Atq; multi quidem miserentur ad ostentationē: ideo nullam in se utilitatem recipiunt. Receperūt enim mercedem in hac uita. At tu exterge capillis capitis, utilitatem in anima tua accipe, in principali parte lucrum eleemosynæ congrega: & si quid mortuum habes, & inanimatū, sicut sunt capilli, in hoc bono unguento intingito. Peccata enim tua, inquit, eleemosynis dele.

Exod. 12. *1. Tim. 5.* *Expositio anagogica.* *Psal. 44.* *Act. 2.* B *2. Cor. 1.* *Qui Christi dicātur.* *Galat. 5.* *Matth. 5.* *Mat. 6.* *Dan. 4.*

Dicit ergo unus ex discipulis eius, Iudas Simonis Iscariotes, qui erat eum proditurus: Quare hoc unguentum non uenijt trecentis denarijs, & datum est egenis? Dixit aūt hoc non quia pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupiū habebat, eaq; quæ mittebantur, portabat. Dixit ergo Iesus, Sine illam, in diem sepulturæ meæ seruauit istud. Pauperes enim semper habetis uobiscum: me uerò non semper habetis.] Iudas cum esset auarus, reprehendit honoris modum, Quare enim non obtulisti pecuniam,

A mine serui, sed Domini. Et insuper asserunt quod non sit aduersarius Deo, sed in nomine patris uenerit, sicut & ipse Dominus inquit, Ego ueni in nomine patris mei: alius autem ueniet in nomine suo. Porrò regem Israel appellauerunt eum, fortassis sensibile quoddam regnum imaginantes. expectabant enim ut surgeret rex maior suprà quàm fert humana natura, qui liberaret eos à Romanorum imperio. *Ioan. 5.*

Nactus aũt Iesus * asellam, sedit super eam: sicut scriptũ est, Noli timere filia Sion, ecce rex tuus uenit sedens super pullum asinæ. Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primùm: sed quando glorificatus est Iesus, tũc recordati sunt ꝙ hæc essent scripta de eo, & quòd hæc fecissent ei.) Quomodo alij quidem Euãgelistæ Dominum dicunt ad discipulos dixisse, Soluite, & adducite mihi: Ioannes autem hic nihil tale dicit, sed tantum inquit, Nactus Iesus asellã. & cur hoc? Nunquid inter se dissident? Cæterùm quod illi dixerunt fusius, hic quodam compendio dixit, nactus Iesus asellam. solutam enim à discipulis & adductã inuenit, & sedit super eam, & propterea etiã prophetiã impleuit Zachariæ, qui dixit, Ne timeas filia Sion, ecce rex tuus uenit tibi sedẽs sup pullũ asinę. Quia enim ut in plurimũ reges Hierusalẽ iniusti & auari fuerũt, dicit propheta, Ne timeas Sion. nã rex de quo prædico tibi, nõ talis est, sed mitis & modestus, & nullã præ se ferens arrogantiã: idq; ostendit ex eo ꝙ insidens asino ueniat. Non enim exercitum post se trahens ingressus est, sed asino uectus. Erat & futuri symbolum quòd ipse sederit super asina. Immundũ enim animal hoc in lege, symbolum erat immundi Gentilium populi, super quo insedit Dei uerbum Iesus, subijciens indomitum & ineruditũ illum quasi pullum, nouum dico populum: & adduxit in Hierusalem ueram, cũ factus esset subditus ei. An non & eos qui ex Gentibus, congregauit in cœlum Dominus, factos sibi in populum, & obedientes eius prædicationi? Declarabant autem & palmæ, fortasse quidẽ ꝙ & uictor fuerit mortis, resuscitato Lazaro. Palma enim in certaminibus datur uictoribus. Fortassis autem significabãt eum qui laudabatur, cœlestem esse, & ẽ summis uenisse. Sola enim aliarum arborum erigit se in ipsum cœlum, ut sic dicam. ** ὀνάριον asellum uel asellam. sic & in sequẽtibus.* *Asini symbolum in le ge.* *Palma uictoribus tributa.*

B In summitate autem folia habet, alba germina in folio ferens. Porrò in trunco & medijs usq; ad fastigium aspera est, & uix ascensilis: in ramis autem uirgas erectas promittens. Ita & qui ad cognitionem uerbi & filij Dei properat, asperam quidem illam inueniet. ambulans per labores uirtutis. Veniens autem ad summitatem scientiæ, assequetur fulgidissimum lumen cognitionis diuinæ, & reuelationem inuisibilium & ineffabilium, quasi candidissima palmarum germina. Cæterùm admirare hic Euangelistã quo modo non erubescat, sed inuulget primùm Apostolorum ignorantiam. Hæc enim, inquit, non cognouerunt discipuli eius primùm, sed quando Iesus glorificatus est. Gloriam autem dicit ascensionem post crucem & passionem. Tunc enim cognouerunt in aduentu spiritus, quòd de illo essent scripta. Nam fortassis sciuerunt quòd fuerint scripta: quòd autem de Iesu, ignorauerunt: idq; utiliter, alioqui scandalizati fuissent cum crucifigeretur, si quidem rex à scriptura annunciatus fuisset talia patiens.

Testabatur igitur turba quæ erat cum eo quando Lazarum uocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis. Propterea & obuiã uenit ei turba, ꝙ audierant eum edidisse hoc signũ. Pharisæi ergo dixerũt inter se, Videtis quod nihil proficitis, ecce mundus post eum abijt.) Turba, inquit, quæ uiderat miraculũ de Lazaro, testis erat & annũciatrix potentiæ ipsius: ideo & occurrerũt ei cũ gloria hi qui audierant hoc factũ signũ, scilicet credentes. Neq; enim nisi credidissent, ita repẽte † inde abijssent. Pharisęi aũt dicentes, Videtis ꝙ non proficitis quicq;, non ex malitia hæc loquuntur, non enim fuerunt ex his qui mortem meditati erant Iesu, sed beneuoli quidẽ esse uidenĩ, sed nondũ liberè loq audentes, eo ꝙ nõ audebant manifestẽ resistere his qui cõtra Dominũ sæuiebant: & per occasionem tentant reprimere illos, ferè talia dicentes: Quæ uestra utilitas ex multis contra hominem hunc insidijs? Quantum enim insidiamini, tantum hic crescit, & augetur gloria eius. Nam mundus, hoc est, omnis multitudo, post eum uadit: at quę ita quia nihil efficitis, cessate ab insidijs, ut ne frustra iniustitiam patretis. *† fuissẽt cõuersi.*

Erant autem quidam Græci ex his qui ascenderãt ut adorarent in festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum dicentes, Domine, uolumus Iesum uidere. Venit Philippus, & dicit Andreæ: Andreas rursũ & Philippus dicũt Iesu. Iesus autem respondit eis dicens, Venit hora ut glorificetur filius hominis.

minis. Amen amen dico uobis, nisi granum frumenti deiectum in terram mortuũ fuerit, ipsum solum manet: si uerò mortuum fuerit, multum fructum affert.] Propter pulchritudinem templi, & ea quæ de Iudæis dicebantur, multi etiam Græcorum ascenderunt adoraturi. Parum autem aberat quin hi proselyti fierent, hoc est, ad Iudaismum accederent. Igitur fama communicata de Iesu, accedunt ad Philippum, & rogauerunt eũ ut uiderent Iesum, hoc est petiuerũt. At ille (sed uide modestiam, & bonũ ordinem) Andreæ dicit, tanquam ei qui ante se erat: & ille nõ arrogat sibi suggestionem, non enim in authoritate erat, sed simul accipit & Philippum, & ita fidenter Domino referunt. Tantus ordo, amorque mutuus inter eos erat. Quid igitur Dominus? cũ discipulis interdixisset ne in uiam gentium abirent, uideretque gentes se iam accedere (Græci enim qui uolebãt eum uidere, omnino Gentiles erant: Iudæos autem sciebat sibi insidiari) Tempus, inquit, nunc est accedendi ad passionẽ. Venit enim, inquit, hora crucis, ut glorificet filius hominis. Nã quid opus est Gentes quę nos accedunt, non suscipere, & accurrere ad Iudęos, qui oderũt & persequuntur? Igitur quia ex Gentibus ueniũt ad nos, nunc est tẽpus ut crucifigar. Igitur permittã Iudæis ut insidiandi finem faciant, & permittã eis ut crucifigant me, ut certè nullã habeãt excusationem posthac, cum iustè reliquero eos ut crucifixores & interfectores meos, & cõtulero me ad gentes, quæ nunc uenire inceperũt ad doctrinam meam. Nam ualde iniustũ est nihil dari Gentibus, quę uerbũ ac salutem sitiunt: Iudæis autem qui respuunt sibi data, & insidiantur benefactori, luxum suppeditare. Insuper ne scandalizentur discipuli quòd, quando & gentes accedere inceperũt, tunc moriatur, dicit quòd suum mori fidem gentium magis aucturum sit. Nam sicut granum frumenti cum seminaueris, moritur, & tunc multum fructum affert: ita utique & mea mors magnum fructum in fide gentium apportat: & ita nullus scandalizetur, quòd adductio gentium per mortem meam † prohibeatur, sed ab exemplo grani credat casum in morte mea, incrementum eorum qui crediderint, allaturum. Nam si hoc in grano fit, multo magis in me. Cum enim mortuus fuero, & resurrexero, multo magis ostendam uirtutem meam, cum enim resurrexero, omnes credent mihi ut Deo.

Proselyti qui. *Matth. 10.* *Luc. 10.* *† non prohibeatur.*

Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam æternam custodiet eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & ubi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, cohonestabit eũ pater.] Quoniã prope erat passionem Dominus, & sciebat discipulos mœrore plenos fore: ideo dicit quòd usque adeò non oportet uos in mea morte mœrere, ut etiam uos quoque nisi moriamini, nullum lucrum habebitis. Et in summa, omnis homo qui præsentem uitam diligit, & animam suam amat, hoc est, sua desideria absurda facit, & permittit ei quod non oportet, nec contemnit mortem, perdit eam: qui autem odit illam, hoc est qui non concedit ei, neque ab illa flectitur, custodiet illam in uitam æternam. Volens aũt ostendere magnam auersationem quæ habenda est erga concupiscentias animæ dixit, qui odit. Etenim non sustinemus ut uideamus faciem uel audiamus uocem eorũ qui odio habentur. Igitur sic oportet esse affectos in absurdos animæ appetitus, ut extremo odio illos habeamus. Quod autem dicit, qui odio habet animam suam in hoc mundo, declarat temporalem rem esse. Nã quia uidetur crudele præceptũ & graue, mitigat illud per hoc quod adijcit, in mundo hoc. Non enim, inquit, in immensum tempus iubeo haberi odio animam, sed in hoc transitorio mundo auersari eam quę tibi tam absurda imperat. Subdit autem & lucrum, dicens, In æternam uitam custodiet eam. Odio quidem habes ad tempus, in secula autem seruas uiuentem diuinam uitam. Cum autem adhortatur eos magis ad contemptum præsentis uitæ, & contra mortem animat, dicit, Qui mihi ministrat, me sequatur: ita promptus sit ad mortem, ut ego. Imitationem autem hic per opera dicit. Deinde & consolatio sequitur, Vbi ego sum, & minister meus erit. Vbi autem Christus? In cœlis: & ita qui per mortem eum sequitur, & non adhæserit huic mundo, illic erit in cœlis. Opponuntur enim inter se sursum & deorsum. Qui diligit infrà esse, sursum non erit: qui autem fugit quæ infra sunt & mundum, sursum & in cœlis erit. Nam si quis mihi ministrauerit, inquit, honorabit eum pater. Non dixit, ego honorarabo eum, sed pater: commendans per hoc quòd uerus filius sit. Pater enim honore prosequetur talem, ut ministrum ueri filij. Præterea per hoc docet quòd non sit contrarius Deo. Deus enim & pater non cohonestaret eum qui sibi aduersatur. Igitur ne amemus

Exhortatio

A amemus animam nostram, ut seruemus à periculis pro ueritate, ut nolimus affligi pro bono: sed si quidem ministri Christi sumus, exponamus eam periculis pro ueritate. Et erimus omnino ubi nunc est Christus. Non de diuinis loquor dignitatibus, nam ille natura est Deus, sed in quibus humana natura ornari potest, ut ille Deus natura sit, nos dij gratia & adoptione.

Nunc anima mea turbata est. Et quid dicā? Pater, serua me ex hac hora, sed propterea ueni in horam hanc. Pater, illustra nomen tuum. Venit ergo uox de cœlo: Et illustraui, & rursus illustrabo.] Quid est quod dicit? Videtur enim sibiipsi contraria loqui. Nā qui superius uidetur admonere ut exerceamur & parati simus ad mortem, & odio habeamus animā, hic nunc turbaᷓ, inquit, moriturus: quod non est exhortantis ad mortem, sed auertentis. At si rectè consideraueris, inuenies ꝙ turbari ipsum, adhortatio sit ad contemptum mortis. Vt enim nequis possit dicere quòd ipse extra humanas passiones constitutus, facilè de morte philosophetur, & ipse extra pericula alios admoneat: ostendit quòd & ipse ab humanis proprietatibus tentatus sit, & nostræ naturæ fuerit particeps, quamuis absq; peccato. Idcirco quamuis mœreat & turbetur ut homo, qui natura uitę amans est, nō tamen mortē deuitat utpote quæ esset pro mundi salute. Propterea enim, inquit, ueni in hanc horā, ut pro omnibus mortem suscipiam. Docet aūt per hæc nos, ut nos etiāsi turbemur & mœreamus, non fugiamus pro ueritate mortem: qa & ego, inquit, cū turber (homo enim uerè sum, & permitto naturæ ut sua ostendat) attamen non dico ad patrem ut saluet me ex hora hac. Sed qd dico? Illustra tuū nomen, hoc est, probetur tibi ut ego suscipiā crucem & periculū pro salute omniū. Vide aūt ꝙ gloriā Dei nominauit mori pro ueritate, ideo & pater, Et illustraui, inquit, & iterū illustrabo. Nā & miraculis quæ ante crucem, quæ & in meo nomine perficiebas, illustraui: & iterū factis per te miraculis in ipsa cruce illustrabo, & post sepulturā cū resuscitauero te, & spiritū misero, magis gloriosum & meum nomen & te constituam. Sunt aūt qui intelligunt hoc dictum, Nunc anima mea turbata est: nō ꝙ Dominus timeat mortem secundum humānam naturam, sed præuideat eiectionem generationis Iudæorum exasperatricis, & dolens ac parcens eis turbatur propter eos, & misericors dolorem in se accipit. Neq; enim dicunt quòd mortem timeat. Non enim ignorabat quam ob causam ad nos profectus esset, sicut & ipse dicit, Propter hoc ueni in horam hanc. Alioqui quo modo adhortatus fuisset alios, dicens, Ne timeatis eos qui occidunt corpus? *Mori pro ueritate, gloria Dei.* *Matt. 10.*

B

Turba ergo quę stabat & audierat, dicebat tonitruum esse factum: alij dicebant, Angelus ei loquutus est. Respondit Iesus, & dixit, Non propter me hæc uox uenit, sed propter uos. Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eijcietur foràs. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnes traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.] Plures cum crassiores essent & imperitiores, putauerunt tonitruum esse uocem, quanuis articulata uox esset, & cognoscibilis. Statim enim obliti erant uerborum uocis, & solum eius sonum tenebant. Alij autem & uerba uocis tenebāt, quæ dicebat, Illustraui, & iterum illustrabo. Non intelligentes autem quis uerborum sensus, ab angelo dicta esse putabant, & ideo intellectu difficilia, utpote ab angelo dicta. Iesus aūt, Non propter me (inquit) facta est hæc uox, sed propter uos. Equidem nō opus habeo ut discam quòd illustrauerit pater, iterumq; illustraturus sit nomen suum: uos autem opus habetis, ut discatis ꝙ nō sim aduersarius Deo, sed in gloriā nominis Dei. Nam si per me nomē Dei illustrandū, quomodo sum aduersarius Dei? Propter uos igitur facta est uox, ut sciatis ꝙ in gloriam sim Dei. Quanuis aūt scire non possitis, saltem interrogate, & discite quod ignoratis. Dicendo autem, Nunc est iudiciū mundi huius, uidetur quidem superioribus malè cohærere. Qualem enim consequentiam habet hoc ad illud quod dictum est, Et illustraui, & iterum illustrabo? Omnino aūt rectè sequitur. Nam quia superius dixerat pater, Illustrabo, ostendit nobis Dominus modum illustrationis. Et quis ille? Vt eijciatur quidem foràs mundi dñs, & uincatur: iudicetur autem mundus, hoc est, de eo ultio sumatur. Quod autem dicit, hunc sensum habet. Nunc iudicium & ultio mundi fit. Quia enim diabolus mundum morti subiecit, peccato omnibus hominibus obnoxijs factis: ad me, inquit, cum uenerit, & peccatū in me non inuenerit, morti aūt ex æquo submiserit, condemnabitur à me, & sic ego ultionē de mundo sumā. Esto enim ꝙ alijs mortem propter peccatū attulerit: in

me quid tale uidet quod in reliquis, ut occidat? Igitur mundi iudicium, hoc est ultio, A nunc à me fit, quia enim ego occidam eum qui omnes occidit, & me quoque insontem inuasit, ultor ero omnium qui ab ipso occisi sunt, & eijcietur forâs tyrannus, per mortem meam condemnatus. Nam eijcietur foràs, metaphora est sumpta ab his qui in iudicijs condemnantur, & à tribunali exiguntur. Vel & sic intelligas, eijcietur foràs, hoc est, in externas tenebras: sed & priuabitur principatu quem in homines habebat, & non ultrà regnabit sicut prius in illis, & illorũ animabus, ac mortali corpore. Sed omnes ego traham ad me, cum exaltatus fuero in cruce. Nam omnes, etiam qui ex gentibus, ad fidem in me trahent. Etenim quia ipsi non possunt ad me uenire, eo quòd à tyrãno detenti sunt, ego uicto illo, & foràs ei ecto, & resectis neruis potentiæ eius cõtra homi-
Mar. 3. nes, trahã etiã nolente illo. Id alio loco etiã rapinã nominauit. Nullus enim, inquit, potest uasa fortis diripere, nisi alliget fortem. Dicebat aũt, Et si exaltatus fuero, significans qua morte esset moriturus, hoc est, crucifigendus. Nam hoc significat altitudo crucis.

Respondit ei turba, Nos audiuimus ex lege quòd Christus manet in æternũ, & quomodo tu dicis, oportet exaltari filiũ hominis? Quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus, Adhuc breue tempus lumen uobiscũ est. Ambulate donec lucẽ habetis, ne uos tenebræ occupent. Et qui ambulat in tenebris, nescit quò uadat. Dũ lucẽ habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis.) Existimantes reprehensuros se Dominũ, & cõfutaturos eum quasi nõ esset uerus Christus, dicunt, Si Christus quidẽ immortalis est, tu aũt de te dicis quòd sis exaltandus, quomodo igiť credemus te esse Christũ? Hoc aũt immeritò dicebãt. Nã scriptura, quã legẽ appellant, nõ solũ resurrectionis, sed & passionis meminit.
Esai. 53. Etenim Esaias utrunque ponit, passionẽ quidem & mortẽ, sic dicens, Vt ouis ad occisionem ductus est. Resurrectionem autem, dicẽdo, Et Dominus uoluit eum purificare à plaga, & ostendere ei lumen. Dauid quoque & mortis & resurrectionis mentionẽ facit.
Psal. 15. Non derelinques, inquit, animã meã in inferno. Et patriarcha quoque benedicens Iudã,
Gen. 49. de Christo prophetizat, requiescens dormiuit ut leo, & sicut catulus leonis: quis excitabit eum? Atque ita qui hic negabant passionem, & immortalitatem Christo tribuebant, B maligna id mente faciebant. Nos didicimus ex lege, hoc est, scriptura (dicitur enim
Scriptura omnis scriptura, ut sæpe diximus, lex) quòd Christus maneat in æternum. Veri-
lex dicitur. mile hoc didicistis. manet enim in æternum, & ut Deus manet etiam post resurrectionem, passionem autem eius non didicistis? Et quomodo, cum eædem scripturæ, ut ostendimus, utraque doceant. Quomodo igiť, dicũt, tu dicis quòd oporteat exaltari filiũ hominis? Vides quòd multa & eorũ quæ à Domino obscurè dicebantur, intelligebãt, quẽadmodũ & exaltari intelligebant de cruce dici. Igitur multa quidem sic intelligebant, sed uoluntaria malitia ignorantiam prætexebant. Considera insuper & quid dicant, Quomodo tu dicis quòd oporteat exaltari filium hominis? Quis est hic filius hominis? Malitia enim plenus est sermo illorum, quasi ita dicentium, Neque putes quod de te dicamus, & dicas quòd propter inimicitiam aduersarij tibi simus. Ecce enim neque scimus de quo dicas, & quis sit filius hominis: attamen affirmamus ueritatem, quod quisquis ille est exaltandus, is non sit Christus: Quomodo enim, cum scripturæ dicant Christum immortalem esse? Quid igitur Dominus? Obturat illorum ora, & ostendit quòd passio non prohibet quin ipse maneat in æternum. Adhuc ad breue tempus (inquit) lux uobiscum est. Lucem enim nominauit seipsum. Igitur sicut lux solaris non omnino aufertur, sed cum occiderit, iterum exoritur, ita & mea mors non est corruptio, sed occasus & translatio, & iterum exorior per resurrectionem, atque ita nihil prohibet passio quin æternus sim. Scripturæ autem testantur de Christo quod æternus sit. Ego igitur sum Christus, etiamsi passionem sustinuero. Lux enim sum, & si occidero, iterum exoriar. uos igitur ambulate quandiu lucem habetis, hoc est credite in me. Quale autem tempus hoc loco dicit? num hoc quod ante, uel post crucem? Vtrunque. Ambulate enim, inquit, & credite, & priusquam crucifigar, & post crucem. Hoc enim significat dicendo, quandiu lucem habetis, hoc est, quandiu potestis in me credere. Potestis autem & ante crucem & postea credere in me, qui sum lux. Qui autem ambulat in incredulitate, nescit quò uadat. Omnia igitur quæ Iudæi nunc faciunt, nesciunt quid faciant, sed in tenebris quidem ambulantes uidentur rectam uiam incedere. Omnino autem secus euenit, dum sabbata seruant, & circuncisionem. Sed non ita his euenit qui crediderunt,

A crediderunt, & in luce ambulant. Omnia enim quæ salutem continent, faciunt. Vmbram enim legis & tenebrosa ænigmata effugerunt, & accesserunt ad lucem quæ occultabatur, & nunc refulsit, & facti sunt filij lucis, hoc est Christi. Nã, ut dicit, filij lucis fiatis, hoc est mei filij. Tametsi in exordio Euangelista quosdã ex Deo natos dicat, hoc autem loco lucis filios nominat, hoc est Christi. Itaq; confundantur Arius & Eunomius. Vna enim operatio patris & filij etiam hoc loco indicatur. *Ioan. 1.* *Arius.* *Eunomius.*

Hæc loquutus est Iesus, ac digressus abscondit se ab eis. Cum autem tam multa signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Esaię prophetę impleretur quem dixit, Domine quis credidit † sermoni nostro? & brachium Domini cui reuelatũ est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorũ, ne uideant oculis, & ne intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.] Quare occultatus est ab eis? Non enim nunc lapides tulerunt contra eum, neque blasphemauerunt sicut prius. igitur quare occultatus est? Ingrediens corda eorum, uidebat indignationem cordium ferociũ, quis nihil loquerentur. Itaq; abscondit se, mitigans illorum inuidiã. Nam q inuiderint, & uoluntaria malitia nõ crediderint, insinuat Euangelista. Cum aũt ipse tanta fecisset signa, nõ crediderũt in eum. Omnino non parue malitiæ opus, tantis signis non credere. Tanta enim signa, inqt, quę prætermittit Euangelista. Abscondit igitur se Iesus, inuidiã illorum mitigãs, interimq; eis tempus dat & ocium, ut per quietem de sermonibus & operibus eius considerare queãt. Ita enim, si quidem uoluissent, peruenire ad cognitionẽ deitatis illius potuissent. Quanuis enim incredulitatem illorũ pręnosset: attamen omnia quę ad se attinebãt, faciebat, & secedit, ut dictũ est, dato eis tẽpore dignoscendi. Quòd aũt non crediderunt in eum, ut sermo Esaiæ impleatur, nõ est sermo causę, sed euenti significatiuus, ut sæpe diximus. Non enim Christo discredituri erant eo q prædixit hoc Esaias: sed quia illi discredituri erant, ideo prædixit Esaias. Et illud: non potuerũt credere, quia iterum dixit Esaias de eis, eandem habet sententiam. Per omnia enim hæc uult asserere q scriptura non sit mendax, & q ea quæ prædixit Esaias, non aliter euenerunt q̃ dixit. Vt ne quis possit dicere & dubitare, Quare uenit Christus, si sciebat q Iudæi non erant sibi credituri? introducit & prophetas qui hoc prædixerant, & q non ignorarit Christus incredulitatem illorũ, & nihilominus uenerit. ne habeant quod peccato suo prætexãt, neq; possint dicere q si uenisset, credidissemus. Hoc aũt quod dicit, Nõ potuerũt credere, significat, noluerũt. Nã malus & improbus homo nõ potest credere, quãdiu talis fuerit, mala scilicet eligẽs ac uolens. Porrò cũ audieris q excæcarit oculos eorũ Deus, & indurauerit cor eorũ: ne putes q simpliciter hos quidẽ Deus bonos fecerit, illos autem malos, absit: sed Dei relictionẽ cæcationem totã intellige: ut exempli gratia q̃d dicam: Est quispiam non ualde malus, cum quo uidetur adhuc esse Deus. spes enim est quòd conuertatur: quando aũt malitia repletur homo, tunc derelinquit eum Deus propter malam eius uoluntatem. Dicitur autem homo ut cęcus priuatus diuino lumine in tenebris malitię ambulare, & tũc cæcitas uidetur ei diuini luminis absentia: & cordis† cæcitas, priuatio diuini uerbi, quod corda suscipientium semulcet. Excęcatur consequenter, qui nullos suscipit radios diuini uerbi: & induratus est, qui sermonem corda mollientem suscipere non uult: & omnino absentia Dei excæcat & obtenebrat. Cum igitur audieris quòd excæcet Deus, sic intellige, quòd excæcet cum præsens non sit. Si enim affuisset Deus, non excæcatus fuisset homo. Si erat sol, non utiq; erant tenebræ. Nunc autem sol facit noctẽ, sed quo pacto? occidens. ita & Deus cæcos facit homines, cum non adest eis. Non adest autem propter illorum malitiam, & tunc ut cæci peccant, non se conuertentes, & absq; correctione prolabuntur. Videamus autem & Esaiæ dicta, Domine quis credidit auditui nostro? hoc est, nullus credidit. Quis enim sæpe in scriptura usurpari solet pro nullus: quasi ex persona Christi hoc dicat propheta, dicente Christo scilicet ad patrem, Domine quis credidit auditui nostro: pro, nullus credidit sermoni nostro, & prædicationi meæ. Prædicationem auditum nominauit. Etenim quæ audiui à patre meo, inquit, illa dico. Et, Brachium autem cui reuelatum est? hoc est, potens signorum uirtus quam brachium nominat, nulli ingratorum Iudæorum reuelatum est: sed & hæc signa quæ facio, uellicant.

B

Esaiæ 53. *† auditui* *Esaiæ 6.*

Vt euentum non causam semper significat.

Non posse pro non uelle.

Dei relictio excæcatio dicitur.

† πώρωσις cæcitas uel durities. πεπώρωται indura tus est, siue excæcatus.

Quis pro nullus.

Ioan. 8.

Hæc dixit Esaias qñ uidit gloriã eius, & loquutus est de eo. Verũtamen etiã ex prin-

cipibus multi crediderunt in eũ:sed propter pharisæos nõ confitebantur, ne e sy nagoga eijcerentur. dilexerunt enim gloriam hominum magis q gloriam Dei.] Hæc dixit Esaias quando uidit gloriam eius. Cuius: filij, quanuis patris gloriam uideatur spectare, iuxta consequentiam prophetiæ. Hoc autem loco Euangelista gloriam filij dicit ui A

Rom. 10. disse Esaiam: Paulus autem spiritus. Vna igitur gloria sanctæ trinitatis: & quæ patris, etiã filij est: & quę filij, etiam spiritus est. Gloriam autem dicit uidisse Esaiam, fumũ illum qui apparuit, Seraphim, carbones, altare, thronum. Vidit igitur Esaias hanc gloriam, & loquutus est de illo, filio uidelicet. Quid aũt loquutus est de illo? Ea quæ suprà dicta, quòd excæcarit illorum oculos, & indurarit corda illorum. Assignauit autem Euangelista quòd ex principibus multi crediderint in illum, ostendens quòd & in hoc menuti

Ioan. 7. sint pharisæi dicentes, Nunquis principum credidit in illum? Ecce multi crediderunt etiam principum, sed propter pharisæos non confitebantur. Dilexerunt enim gloriam

Ioan. 5. hominum. Hoc autem Christus eis prædixit, Quomodo potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes, gloriam à Deo solo non quærentes? Itaq; Euangelista ostendit hoc eis accidere quod antè prædixit eis Christus. Sic ergo non fuerunt principes, sed serui, extremam uilissimamq; seruitutem seruientes. Ex hoc disce quòd uanæ gloriæ sectator, seruus est, & ignominiosus.

Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui uidet me, uidet eum qui misit me.] Occultauit quidem se ad tempus Iesus, cedens paulisper ob iram Iudęorum. Iterum autem comparet, ac clamat liberè & publicè. Ostendens autem semetipsum æqualem patri, & Deo non contrariũ, dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Quasi hoc dicens, Quid timuistis credere in me? fides illa quæ est in me, ad patrem transit. Vide autem & sermonis euidentiam. Non dixit, Qui credit mihi: sed, qui credit in me, quod fidem in Deum signi-

Credere cui piam. ficat. Aliud enim est credere cuipiã, & aliud credere in quempiam. Nam is qui credit

Credere in quempiam. alicui, potest intelligi quòd credat ei ut uera dicenti: qui autem credit in quempiã, omnino ut in Deum credit. Ideo rectè quis crediderit Apostolis, at non item in Aposto- B

Ioan. 5. los. Eapropter Dominus non dixit, Qui credit mihi. hoc enim Paulus fortassis & Petrus poterat dicere: Qui credit mihi. Sed & Hebræis quòd nõ crediderint Mosi, opprobratur. Maius autem est quod dicit, Qui credit in me, per quod ostendit se esse Deum:

Ioan. 14. sicut & discipulis dicit, Creditis in Deum, & in me credite. Atq; ita, quoniam qui credit in illum, fidem ad patrem transmittit: & qui discredit ei, patri discredit. Qui autem uidet me, uidet eum qui misit me. Num qui uidet lineamenta corporis eius? Non. neq; enim pater habet corpus, ut qui corporaliter uidet Christum, uidere dicatur & patrem: sed intellige hic uisionem mentalem: sicut si ita diceret, Qui meam substantiam, ut possibile est homini, comprehenderit per contemplationem mentis, & patris quoq; substantiam apprehendit. Qui cognouit me ut Deum, etiam patrem omnino: quãdoquidem imago sum patris. Per omnia autem hæc manifestatur, eandem esse substantiam

Ariani. patris ac filij. Audiant qui Arianorum morbo laborant: Qui credit in filium, non credit in eum, sed in patrem: atq; ita neq; creatura pater, neq; & filius, quemadmodum dixerit quis: Qui haurit aquam ex flumine, non quod fluuij, sed quod fontis sumit: ita & qui credit in filiũ, non in filium credit fluuium (neq; enim alterius substantiæ est filius, neq; habet aliquid præter patrem) sed in fontem boni credit, patrem inquam.

Ego lux in mundum ueni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit uerba mea, & non crediderit, ego non iudico eũ. Non enim ueni in mundum ut iudicem mundum, sed ut seruem mundum.] Iterum & per hoc se consubstantialem patri declarat. Nã quia pater ubiq; lux dicitur, ea propter & hoc se de seipso dicit, Ego

Heb. 1. lux in mundum ueni. Vnde & Paulus deradiationem eum nominat, ostendens hoc loco q nihil medij et inter patrẽ ac filium: sed ubi pater, ibi filius: sicut ubi lux, ibi deradiatio. Lux igitur est filius, & quia ab errore liberat, & quia discutit mentales tenebras. Et sicut lux quæ apparuerit, & se manifestã facit, ac cætera uisibilia: ita & filius qui uenit & apparuit nobis, seipsum notum reddidit ac patrem, & omni scientia corda suscipientium se illustrauit. Si quis audierit me (inquit) & non crediderit, ego non iudico eum. Non enim ueni ut iudicem mũdum, sed ut saluem mundũ. Huius dicti talis sensus est, ei qui discredit homini, illi ego nõ sum condemnationis author, neq; eñ ad hoc primũ

ueni,

A ueni, tametsi hoc ex consequenti eueniat. Ego enim, inquit, ueni ut saluem, & propter hoc docui. Quod si quis discredit, non ego ei condemnationis sum author, sed ipse sibi eius author est, id quod per ea quæ sequuntur, magis euidens erit, quæ audi.

Qui reijcit me, nec accipit uerba mea, habet qui iudicet ipsum. Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in extremo die: quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatū dedit quid dicam, & quid loquar: & scio quòd mandatum eius est uita æterna. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.] Ego, inquit, nullum iudico: sed qui non credit, habet iudicantem se: sicut & nos sæpe dicere consueuimus quando puerum incompositum uerberaturi sumus, ꝙ non nos uerberemus eum, sed eius negligentia & dissolutio: & non nos cōdemnamus eum, sed admonitiones nostræ, quibus non paruit, illæ arguant eum ut inobedientem. Sic igitur & Dominus: Non ego iudico, sed sermo quē locutus sum, ille cōdemnat. Quare enim nō crediderunt? Num ut aduersario Dei, & propriam gloriam quærenti? Et planè ego à meipso locutus non sum, sed omnia à patre dixi. Nusquā meipsum prædicaui, aliud quiddam ab illo sentiens: sed is qui misit me pater, mandatum mihi dedit quid dicerē, & quid loquerer. Papę, quanta uerborū humilitas? Nunquid ô Domine, priusquā mitteret te pater, & daret mandatū, non cognoscebas quid loqui oportebat, sed ignarus eras mandati huius, quod est uita æterna, & non cognoscebas uitā hanc, uitā æternā? & quomodo dixisti, Ego sum uita? Vides quæ absurditas prospectet, si non bona consideratione auscultemus. Cognosce igitur quare ita humiliter loquatur, nempe propter auditores, qui tam infirmi erant. Et quid uult per hæc signare? Nihil aliud, quàm nihil se uel dicere uel sentire præter ea quæ à patre. Nam sicut, inquit, qui mandatū referunt, nihil dicunt præterquam eis demandatum: ita sanè & ego ipse nihil aliud sentio uel docui præter ea quæ patri uisa sunt. Hoc igitur uolens ostendere, concordiam inquā sententiæ cum patre, mentionem fecit huius exempli, mandati inquam. Ideo addit, Quæ

Humilitas Christi.

Ioan. 14.

B igit loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor. Atq; ita quia nihil à memetipso dixi, qualē occasionem prætexent qui non crediderint? Citra controuersiā enim condemnabuntur, ꝙ patri non crediderunt. Nihil igitur humile intelligit orthodoxus ex humilibus illis uerbis, mandatum accepi, & similia: sed candidè hæc exponit: sicut & hoc, Mandatum accepi quid dicerē, & quid loquerer. Sermo enim cum sit filius, & enarret omnia quæ sunt in mente, in patre dico, mandatum ab eo se accepisse ait, quid dicat & quid loquatur: sicut & noster sermo, si quando uera dicturi sumus, illa dicit quæ mens ei suggerit, & nusquā alterius substantiæ est sermo q̄ mens, sed omnino eiusdem substantiæ.

CAPVT XIII.

Ante festum autem paschæ sciens Iesus quòd uenisset hora ipsius, ut transiret ex hoc mūdo ad patrem: cum dilexisset suos qui erant in mundo, usq; ad finem dilexit eos.] Sciebat quidem Dominus & ante omnia secula horam mortis suæ: cum autem illa instaret, rem facit magnæ misericordiæ, & condescensione plenam, mirámq; erga discipulos præ se fert dilectionem. Relicturus enim illos, uehementiorem charitatem ostendit. Nam cum dilexisset eos, usq; ad finem dilexit eos: hoc uult, quòd nihil omiserit eorum quæ facere decet eum qui multum diligit. Ideo & postremò pedes discipulorum omnium lauat, ut ingerat magnum desiderium, & magnam eis consolationē afferat in malis quæ passuri erant, si cogitarent quòd sic dilexerit eos, ut & pedes eorum lauerit: quare neq; despecturus sit eos in multo grauioribus. Transitum autem nominat mortem Christi, propter assumptionem ex resurrectione. Quia igitur transiturus erat ex hoc mundo, ostendit charitatem erga suos. Suos autem discipulos nominat secundum familiaritatis rationem. Quantum enim ad rationem creationis, eius proprij sunt omnes homines, quemadmodum dictum est, In propria uenit, & sui eum non receperunt. Sui autem etiam sancti, eo quòd familiares ei sint, quemadmodum & hoc loco suos uocauit discipulos. Adiecit autem his, qui in mundo: quia & alij erant sui, ut Abraham & patriarchæ, sed non in mundo. demigrauerant enim ab eo loco. Hos igitur suos qui in hoc mundo, usq; in finem dilexit, hoc est, perfectam erga illos charitatem declarauit.

Ioan. 1.

Et cœna facta, cum diabolus iam immisisset in cor Iudæ Simonis Iscariotæ ut proderet eum, sciens Iesus ꝙ omnia sibi dedisset pater in manus, & quòd à Deo exisset, & ad

A sto,& oportebat certè ob increpationē superiorē nunc permittere ut lauaret ipsum Dominus: † tamen quia nō considerat q̄ magnū erat quod à Christo gerebatur, recusat: & nō cogitat q̄ iterū increpaturus sit se uehementius tanq̄ inobedientem dn̄s, respondet, Non lauabis, &c. Quid igitur Christus? Si dixisset, Humilitatem te doceo ô Petre, & propterea lauo tuos pedes: dixisset utiq; ei Petrus, & iurasset, q̄ etiā absq; pedum lotione humilitatē docuerit. Sed quid dicit ad illū? Quod maximè sciebat cor eius uellicaturum, incutit ei tanq̄ terriculamentū quoddā, Nisi lauero te (dicens) nō habes partem mecum. Nam cum ipse præ omnibus alijs discipulis magis desideraret esse cum Christo, ideo rogabat, Quò uadis? &, Animā meam pro te ponam, promittebat ex charitate: huiusmodi minis animū concutit. Nam si non lauero te, inquit, non habes partem mecum. Vbi audiuit Petrus terribiles hasce minas, q̄ uehemens erat detrectando, tam uehemens, immò uehementior erat admittendo, ita ut & caput ad lauandum daret. Vtrunq; autē ex charitate fiebat: & detrectatio, quia plurimū obseruabat Dominum: & admissio, quia à Domino separari nolebat. Tu autem cum uideris aliquem ualde urgentem præ temeritate, ac dicentem, & cum iuramento, Nunquam faciam hoc: & deinde reuerentia iuramenti in hoc quod decreuerat pertinacē, & ex eo periclitantem uel in anima, uel in corpore, rectè utaris hoc Petri exemplo, qui cum pertinax esset, ubi uidit pertinaciam uergere in separationem à Christo, abstitit ab illa.

Matth. 18. Marc. 8.

† tamē quia usque adeo magnum erat

Infra eo.

Dicit ei Iesus, Qui lotus est, nō opus habet nisi ut pedes lauet, sed est mundus totus: & uos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset qui proderet se: propterea dixit, Non estis mundi omnes. Sumpta occasione Dominus arguit proditorem, ut eum ab immunda sententia abduceret, & indigentem lauari à malitia, & in aliā sententiam transferret. Vos igitur, inquit, cum sitis loti, non indigetis alio lauacro. Vnus aūt est immundus, qui lotione opus habet. Quærunt aūt multi quomodo dixerit Dominus Apostolis, Vos mundi estis. Nondum enim erant liberati à peccatis, nondum spiritum assecuti erant. Adhuc enim peccatum præualebat, adhuc maledictio operabatur. B Nondum enim agnus qui tollit peccata mundi, immolatus erat. Nondum suspensus in ligno, à maledicto nos redemerat. Quomodo igitur mundi fuerūt Apostoli? Est igitur dicendum q̄ quamuis non fuerint omnino liberati à peccatis: attamen propter sermonē, inquit, quem locutus sum uobis, mundi estis: hoc est, secundū hoc nunc estis mundi, nunc lucem accepistis, nunc liberati estis ab errore Iudaico: quia & Esaiam audiuistis quomodo doceat nos lauari, Lauamini, mundi estote, deponite malitias ab animabus uestris. Et ita etiā illi quia cū magna innocentia & simplicitate uersabantur cū Christo meritò loti & mūdi à Domino dicuntur. Intellexerūt aūt quidā per cœnā, agnitionem mysterij secundū Christum in fine seculorū, quā Christus docuit suos discipulos, lauat & pedes ipsorū, non ut maculā habentes, sed ut paratos eos faciens ad Euangelium, iuxta hoc quod dictū est ab Esaia, Quàm speciosi pedes euangelizantiū pacē. Nam uos quidē, inquit, mundi estis, sed quantū ad uos attinet. Oportet aūt & ad aliorū purificationes uos mitti: quod per lotionem pedum docetur. Lauacrū igitur non facit ut intelligamus purificationem peccatorū Apostolorum, (mundi enim esse perhibentur) sed symbolum est quòd mittendi sint in prædicationem, & transuehant etiam ad alios homines puritatem, quę fit per uerbum dominicū. Idcirco & Petrus inquit, Non solum pedes meos laues, sed & caput, hoc est, non ad prædicationem tantū mittas me, sed & caput meū per martyrium purifica. Intellige autem quòd & nunc hæc perficiantur. Etenim & nunc cœna fit in diuina sacra operatione diuini corporis & sanguinis quæ proponuntur. Quid igitur ab unoquoq; ut faciat exigatur, audi. Habemus in nobis omnes qui in Christum credimus, uerbum Dei, & Euangelij prædicationem. Omnes enim suscepimus Christum in cordibus nostris. Sed debemus in cœna illa diuina excitare uerbum ut surgat, & deponere eius uestes, quæ obtegunt illud. Vestis est auaritia: uestis, uana gloria: uestis, inuidia, & quæuis aliarum affectionum quæ aggrauant uerbum diuinum in nobis. illa oportet deponere, ut excitetur uerbum, & surgat, expeditumq; sit, ut possit per pœnitentiam nostram operari purgationem. Verbum enim cum surrexerit, & omnem sarcinam solicitudinemq; temporalem deposuerit, lauabit cogitationes discipulorum eius qui ipsum sequuntur. Lauabit autem pedes, hoc est operatiuas nostras motiones, & gressus nostros, Si autem quis opus

Quomodo mundi fuerint aposto li.

Esaie 1.

Esaie 52.

Verbi diuini aggrauationes.

habuerit

habuerit & alia purgatione, & desiderat etiam doctrina & contemplatione probari, dicat ad Dominū, Domine non solū pedes meos, sed & manus & caput, hoc est, nō solū gressus meos purifices, sed & manus, ut ego & alios manuducere, & ad bonum simul assumere ualeam: & caput, ut in contemplatiua parte diuinæ cogitationis purgatā & immaculatā de diuinis cognitionem habeam. Ita igitur per confessionē lauari poterimus; ut non indignè cōmunicemus cœnæ & iudiciū nobis manducemus & bibamus. A

1. Cor. 11.

Postquā ergo lauisset pedes eorū, receptisq́ uestibus suis accubuisset, iterū dixit eis, Scitis quid fecerim uobis? Vos uocatis me magistrum ac Dominū, & bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego laui pedes uestros Dominus & magister: uos quoq; debetis inuicē alij aliorū lauare pedes. Exemplum enim præbui uobis, ut quemadmodū ego feci uobis, ita & uos faciatis. Amen amen dico uobis, nō est seruus maior dño suo, neq; legatus maior est eo qui legauit ipsum.] Non ultrà ad Petrū solum, sed ad omnes loquitur, causamq́ tantæ erga illos humilitatis ponit, quæ est, ut illius fiamus imitatores. Et quid si hoc quod antea dixerat Petro, scies aūt postea, ad hoc tēpus dicaī pertinere? Scies eīn post hæc, dixit. Quando? Quando receptis uestibus accubuero, & cœpero docere uos ac dicere, Scitis quid fecerim uobis? Nam si ego quem uos testamini Dominū & magistrum, & bene testamini, pedes uestros laui (& non dixit seruorum, indoctorū, illiteratorum: sed hoc illorum reliquit considerationi) uobis maximè necessariū est, ut alter alterius lauet pedes, hoc est omni ministerio uobis inuicem seruiatis. Id enim uult per lotionē, quę est ministeriorū infima, ut & alia longè honestiora non detrectemus. Exemplum enim dedi uobis, ut quemadmodum ego feci uobis, ita & uos faciatis: hoc est, cū alacritate, quāuis quod ego feci, maius sit, quatenus ego Dominus seruorum pedes laui: uos autem conseruorum pedes lauabitis. Attamen & doctores uidemus pueris literas elegantiores præscribere, ut ad imitationem quamuis à longè ueniant. Necessariò autem Apostolos admonet de his, quoniā in honore erant futuri, alij maiore, alij minore, ut ne inter se dissiderent & superbirent, sed ut omnium ipsorum mentes purgarentur. Nō est enim seruus maior domino suo, quādiu seruus est: neq; Apostolus uel legatus eo qui legauit, quādiu est legatus: quādo aūt maior fit, neq; seruus est, neq; legatus. B

Psal. 40.

Si hæc nouistis, beati estis si feceritis ea. Non de omnibus uobis loquor, ego scio quos elegerim, sed ut adimpleatur scriptura: Qui edit mecū panem, sustulit aduersum me calcaneum suum. Nunc dico uobis, priusquam fiat: ut cum factum fuerit credatis quòd ego sim.] Vt ne dicant, cur hæc dicis nobis quasi ignoremus? scimus etiam ipsi humilitatis bonum: propterea dicit, Si nouistis, non sufficit hoc uobis solum, sed tunc perfectè estis beati, si & feceritis: quia & Iudæi mandata sciuerunt, sed non beati: miserrimi autem, utpote qui non fecerint ea. Non de omnibus uobis dico: ego scio quos elegerim. Arguit & non arguit proditorem, adumbratum sermonem referens. Volebat enim eum ad pœnitentiam reducere: & ideo relictis omnibus alijs beneficijs quæ in illum collocauerat, posuit hoc quod maximè omnium faciebat ad cōfundendum eum. Qui edit panem mecum, hoc est, qui pascitur à me, qui mea mensa fruitur, quod & inimicos placaret. Et non dixit, Hic tradit me: sed, leuauit super me calcaneum, hoc est dolum & deceptionem contra me composuit: à certantibus sumpta metaphora, qui supplantantes aduersarios suos, dum illorum calcaneum calcant, deijciunt. Hoc autem dicens, nō de omnibus uobis dico: ne multis terrorem incutiat, separat illum manifestè, & ostendit unum esse hoc contra se meditantem. ideo dicit, Qui edit panem mecum.

1. Reg. 9.

Liberum arbitrium.

Dicente autem Domino, Ego scio quos elegerim: quid dicemus de Iuda? num & illū elegit? Elegit quidem cum cum bonus esset, sicut & Saul: sed mutatus est, ipse liberi existens arbitrij. Permittit autem unicuiq; secundum quod uult operari. non enim aufert liberū arbitrium. Mutatum autem Iudam repulit, quamuis prius elegisset. Cæterùm dum dicit, ut scriptura impleatur: ita intellige sicut similia alia de quibus sæpe diximus. Neq; enim propter hoc coactus fuit Iudas prodere, ut appareāt ueri sermones scripturæ, id quod omni blasphemia plenum: sed ut sciamus q́ de hoc dixerit scriptura quem uidemus nunc opus admisisse. Hæc autem omnia (inquit) prædico de proditore, ut cū factum fuerit, credatis quòd ego sim, hoc est quòd uera dicam.

Amē amen dico uobis, Qui recipit quēcunq; ego misero, me recipit: qui aūt me recipit, recipit eū qui misit me.] Quæ consequentia priorū ad ea quę nunc dicunī, quę subdit ser-

A dit sermoni de proditore, Qui recipit quemcunque ego misero, me recipit? Certè maxima consequentia. Quia enim dictum erat quòd prodendus, & derelicturus esset eos, & iam egressuri essent dispergendi, & uarijs malis affligēdi, duobus modis solatur eos: & à se, ostendens eis quæ ipse passurus sit: & quę proditori fecerit lotis eius pedibus, ad communem mensam admisso. nam si hæc cogitauerint, omnino grauia omnia facilè ferent. Igitur hic unus quidem consolandi modus, per ea quæ fecerat inimico suo usque ad finem, & quæ passurus erat. Insuper promittit omnium domos illis futuras apertas, & suscipiendos ab omnibus qui sermonē eius audiuerint. Vides nunc quomodo hæc superiori cohæreant? Relicturus erat illos, innumera mala passuri erant: consolatus est eos suo exemplo, quòd prodendus à discipulo, cuius lauerat pedes. Solatur etiam prædicendo eis quòd & ipsi multa mala passuri: sed omnes illos excepturi essent: & dicit, Qui recipit uos, me recipit, & propter me Deum & patrem. Attende consolationis genus. Sicut Deum ipsum, inquit, in honore habebunt uos homines, atque ita propter persequutorum malitias ne mœreatis.

Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testatus est, dixitque, Amen amen dico uobis, quòd unus ex uobis proditurus est me. Aspiciebant ergo se inuicē discipuli, hæsitantes de quo diceret.] Cogitans Dominus proditorem utroque priuandum, & patientia in laboribus, & excipientiū ministerio, turbatur spiritu, hoc est, tristitia afficitur eius anima. Et testatus est, inquit, hoc est prędixit, protestatus est, affirmauit. Igitur discipuli hæsitantes, aspiciebant se inuicē. nam quamuis singuli bene conscij essent, de nullo male arguente illos conscientia, sermonem tamen Domini ueriorem suis cogitationibus existimabant, unde & tristantur ac hæsitant. Sententia enim erat eius qui mentiri nesciebat, quam omnino euenturā credebant. Intellexerunt autem quidam, unus ex uobis, sic: Qui à uestro choro excidit, & à uobis exijt, tradet: sicut & hoc, Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis. nam & in eo loco curiosius dictum exposuerunt: Factus est, dicunt, sicut unus qui ex nobis cecidit, hoc est diabolus. Sicut enim enim ille excidit, ita certè & hic propter inobedientiam factus est ex uobis, hoc est, excidit à uobis.

Apostolorum fides in uerba Christi.

Gen. 3.

B Erat autem unus ex discipulis† Iesu recumbens in sinu ipsius. Nimirum is quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur quis esset de quo loqueretur. Itaque cum recubuisset ille super pectus Iesu, dicit ei, Domine quis est? Respondit Iesus, ille est cui ego intinctū panem porrexero.] Quare omnibus alijs & Petro ipso tres mente, Ioannes quasi delicatior recumbit in sinu Domini? Et iterū, quare de seipso dicit que eum diligebat Iesus? Recumbebat quidē propter duas illas causas. Vna est, quia præ omnibus alijs diligebatur maximè. Dilectionis aūt signū, recumbere cū Domino. Altera, quia uolebat se ostendere alienū à crimine per hoc que tam libera illi cum Christo familiaritas. De se aūt testatur que dilexerit ipsum Iesus, ut ne cū tu audieris que innuat ei Petrus, ut interrogaret, putes que tanquā maiori ipsi innuerit. unde dicit Euangelista de se, que Petrus sibi innuit nō ut maiori, sed ut ei qui magis dilectus fuerat à Domino. & ita magis humilitatis q̄ ostentationis uerbū est. Non enim dicit, Ego diligebam Iesum, quod de Petro protestatur. Sed quid? Ille enim, inquit, diligebat me, qui propter miseri cordiā & miserationē suam susceperat me, quod & Apostolus dicit, Persequor, si comprehendam in eo quo & cōprehensus sum à Deo. Et iterum, Qui cognouerūt Deum, immò cogniti sunt à Deo. Sic igitur cum dicit, Quem diligebat Iesus, non gloriatio est, sed humilitatis indicium. Quare aūt Petrus non interrogat Dominū, sed innuit Ioanni? Quia præ nimio feruore sæpe interrogauerat Dominū, & increpatus erat, eius gratia nunc interrogare formidat, ut non etiā nunc temerarius arguatur à Domino. Quare & Ioannes accidit ad pectus Iesu absque reuerentia & submissione? Quia nihil adhuc magnum de Domino sentiebat, neque erant edocti dignum reuerentiæ honorem exhibere. piscatores enim erāt, & officij imperiti. Permittit aūt ei Dominus ut recumbat super pectus, mœrorē eius soluens, & mitigās turbationem mentis illius, & in summa tristitiam sopiens. Verisimile enim etiam in faciebus eorū multum mœroris apparuisse. Et neque sic interrogatus Dominus nomine proditorē manifestat, sed per bucellam tunc manifestum facit, admonens proditorem, & in memoriā ei reducens mensam & panem quorum particeps erat ut ne prodat, & contra pascentem insaniat. Accipe, inquit, panem, cuius mecū particeps es, memor esto cōmunis mensæ. At non intellexit

†eius recūbens in sinu Iesu.

Propter quas causas Ioannes in sinu Domini recubuerit.

Philip. 3.

Galat. 4.

anima

Adhortatio. anima illius præ affectione grauata. Si uis & ipse prope Iesum recumbere, & in pectus eius cadere, & mystica ab eo discere, da operam ut propter simplicem bonamque mentem ab eo diligatis. Etenim Ioannes innocentissimus, simplicissimus, & mansuetissimus omnium erat, ideo & diligebatur. Et tu quoque talis esto, & dignabitur te pectoris sui recubitu, id quod theologicæ dignitatis symbolum est. In corde enim intelligit scriptura eloquia Domini latentia. & ita reuelabitur tibi mysteriū totum, & uerbi proditor. Etenim cui theologię beneficium concreditum est, & proditor uerbi qui non rectam tenet fidem, manifestus fit. Hereticus enim adulterans uerbum ueritatis, qui est panis, illum nobis non purum, sed intinctum ostendit. A

Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citius. Hoc autē nemo discumbentium intelligebat ad quid dixisset ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quòd dixisset ei Iesus, Eme ea quæ nobis opus sunt ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo accepisset ille offulam, continuò exiuit. Erat autem nox cum exisset.] Vbi Dominus quidem dedit buccellam Iudæ, si fortè recogitaret amicitiam mensæ & panis, & à proditione desisteret: Iudas cum neque sic emendaretur, tunc planè factus est Satanę & traditus ei ut inemendabilis. Igitur quamdiu unus discipulorum uidebatur, & ex sancto illo choro, non habebat tantum accessum ad illum Satanas. ubi autem illum diuisit Dominus, & separauit ab alijs discipulis, traducto eo per panem, tunc inuasit eum ut à Domino derelictum, & à diuino choro separatum. Vide enim & hoc: Ingressus est in eum Satanas, hoc est, ingressus est interiora cordis eius, & occupauit animam eius. Nam prius eum foris per auaritiæ uitium turbabat, nunc autem perfectè eum comprehendit, proditionem suggerens. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citius. Hoc autem non est adhortantis ad proditionem, sed exprobrantis, & permittentis ei ad proditionem uenire. dicit enim, Fac. quasi diceret: Ecce reliqui te facere quod uis: non impedio tuam mentem, non retineo te ultrà. Antea enim ipse cohibebat malitiam eius, apud se tempus mortis reseruans: sicut & dicebat: Nullus tollit animam meam à me, sed ego pono eam à me. Hoc autem nullus cognouit accumbentium Digna quæstio, quo pacto nullus agnouerit, cū rogatus Dominus quis esset proditor, dixerit, Cui ego buccellam tradidero? Videtur igitur clàm hoc dixisse Ioanni, ut nullus alius audiret: quia & Ioannes cū suprà pectus recumberet, rogabat quasi in aurem, & ita proditor non manifestatus est, alioquin eum discerpsisset Petrus fortè, & occidisset eum. An ergo & Ioannes non nouerat eum? neque iste. nequaquam enim expectasset ut discipulus in tantam prorumperet impietatem. Sancta enim illa anima procul à tali impietate, neque de alio facilè tale quippiā suspicata fuit. Nullus ergo cognouit, sed existimauerunt quòd dicens, Fac citius, diceret de aliquo ad festum emendo, uel ut quid daret pauperibus. Nam multam curam gerebant pauperum. Et quomodo qui alios admonet ne portent peram, neque æs, ipse marsupiū ferebat? Ostendit quòd & possessione carentem, & crucifixum mundo, magnā oportet eius partis curā habere. Cæterùm nox erat cum exisset. neque hoc superfluè assignauit Euangelista, sed ut doceat nos quòd neque tempus prohibuerit illum, sed nocte dolū struxerit. Exiuit igitur quinta (ut mihi uidetur) uespera quando & intrauit in ipsum Satanas. Nam quarta quidē accessit ad illum, quando scilicet mulier quæ apud Matthæum, unguentum effudit. Ipse autem ut abiuit, loquutus est cum Iudæis de traditione. At quinta uespera intrauit in illum, hoc est, occupauit cor eius: sicut aliud est percutere quempiā manu foris, & aliud est cōfodere gladio uiscera. Exiuit igitur Iudas & sensibiliter & mentaliter à saluatore. Erat autem & nox: fortasis & spiritualis nox auaritiæ obtenebratio inuaserat eum.

Ioann. 10. B

Cap. 26.

Dicit Iesus, Nunc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est per illū. Si Deus glorificatus est per eū, & Deus glorificabit eū per se. Et cōtinuò glorificabit eū.] Quoniā cōsiderant discipulorū mentes, iterum eas erigit, dicēs, Nunc glorificatus est filius hominis. Docet enim eos nō mœrere, sed magis gaudere. Gloria enī est hoc, ipsa passio scilicet, & per ignominiosa hominibus honor conciliatur. Et aliter, Per miracula in cruce glorificatus est, sole extincto, petris ruptis, uelo scisso, alijsque mirabilibus factis. quomodo autem glorificabit Deus filium? In seipso, hoc est per seipsum, non per alium, non per angelos & archangelos, non per alias uirtutes, sed per seipsum, Omnia enim

A enim operatus est ad gloriam filij. Continuò igit, inquit, glorificabit eū: hoc est, nō tardabit, sed in ipsa cruce: & iterum post tres dies, cum resuscitauerit eum: & post quadraginta dies suppeditata gratia spiritus discipulis. Videamus autem & ex superioribus mentem uerborum. Nunc glorificatus est filius hominis: hoc est, ego doceo, miraculaque facio, & non in me subsistit gloria, sed in Deum & patrem transit. Quia igitur mea gloria, gloria fit patris, ne cōtristemini. Nam pater iterum glorificabit me, ut & ipse glorificetur. Nunquid enim ego gloriam mihi uindico, & ad illum non transit? Non, sed communis est gloria, quemadmodum & iterum glorificabit me, & non tardabit, sed mox quando ignominiosam passionem patiar, quando uidebor per mortem è medio tolli: tunc magis honorabit, tunc per resurrectionem me clarum faciet.

Filioli, adhuc paulisper uobiscum sum. Quæretis me: & sicut dixi Iudæis, quò ego uado, uos non potestis uenire: ita & uobis dico nunc. Præceptum nouum do uobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi uos, ut & uos diligatis inuicem. In hoc enim cognoscent omnes quòd discipuli mei estis, si dilectionem habueritis inter uos.] Quoniam paulo pòst passurus erat grauia, ea nunc prædicit eis, ut ea habeant in memoria, & præparent se ad ea. Confert autem hoc ad gloriam eius. Non parua enim gloria eius fuit, quòd discipulis prædixit quæ euentura essent eis, recordantibus postea discipulis quòd illa eis essent prædicta. Monstrans autem, se non tunc primùm cognoscere, sed multo antea, ꝙ quæsituri essent ipsum in tribulationibus constituti, dicit, quod & Iudæis istuc ipsum dixi, ꝗd multo antea sciuerim. Hoc aūt, Quò ego uado, indicat eius mortem, quæ transitus erat ac translatio in statum meliorem, in locū corruptibilia corpora non suscipientem. Igitur Iudæis dicebat, Quæretis me, & quò ego uado, uos non potestis uenire: timorem illis incutiens, discipulis autem desiderium accendens. Etenim consueuimus quando uidemus quosdam ab amicis secedentes, magis accendi, & maximè si eant in locum quo non est possibile illos ire. Igitur desiderium illis accendens, hæc dicit. Ideo & filij, adiecit: ut ne putēt ꝙ eadem affectione qua Iudæis, hæc eis sit loquutus, sed ex

B charitate. Quæsiuerunt quidem eum Iudæi, quando ciuitas ipsorum capta est, & ira diuinitus immissa undiꝗ in eos uenit, sicut & Iosephus propter mortem Iesu eis hæc euenisse. Discipuli autem, quando fugerūt, & aliàs afflicti sunt. propterea & alio loco, Tolletur, inquit, sponsus, & ieiunabunt amici thalami. Itaꝗ futura prædicit & his & illis: illis quidem propter incredulitatem: his autem propter amorem, ne in inexpectata inciderent mala. Et quoniā uerisimile erat, audientes talia, turbari animo: ut solitarios futuros consolatur, ne doleatis, dicens. Do enim uobis custodem fortē, ipsam dilectionem, quā si habueritis, inter uos corroborati, inuicti eritis. Deinde si dubitauerit quis, quomodo mandatum nouum das ô Domine charitatem, quam & in ueteri lege datam scimus? subdit, Sicut ego dilexi uos, ita & uos mutuum diligatis. Quemadmodum enim ego, inquit, gratis dilexi uos, nullis bonis operibus uestris præcedētibus, sed & cum inimica esset humana natura, eā suscepi, sanctificauiꝗ: ita & uos gratis diligite inter uos: etiam si offenderit te frater, ne recorderis eius. Vides quòd hoc sit nouum mandatum, diligendum proximum cui nihil debeas: lex autem dicebat, Diliges amicum tuum: ut debitum proximo qui prius inceperat, dilectionem retribuendum iubens. Declarans autem quod non extinguendi post suam migrationem, sed clariores futuri sint, dicit, In hoc scient omnes. Vides quomodo asserat eos ab omnibus cognoscendos, per hoc illos non parum consolans. Nam reliquit indicium & characterem à miraculis, à charitate autem nunc cognoscibiles facit. Multi enim sunt qui miracula fecerunt, audituri, Nescio uos. Quod autem totus orbis miraculis ad fidem adductus sit, quid mirū? Quia enim charitas aderat, ideo & uirtus ad operandum miracula non deerat. Quod si diuisi & distincti fuissent, omnia periissent, & nullus credidisset illis ita contra se furentibus. Itaꝗ eos maiori miraculo dignos faciebat, ꝙ una esset anima, & unū cor credentium.

Suprà 8 · Iosephus · Matt. 9 · Marc. 2 · Luc. 5 · Matt. 7

Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò uadis? Respondit ei Iesus, Quò ego uado, non potes me nunc sequi: sequeris autem postea. Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi? nunc animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non canet gallus, donec ter me negaueris.] Petrus præ multo feruore magis præceps factus, quia audierat Dominum dicentē, Quò ego uado, uos non potestis uenire; interrogat, quò uadis? quasi dicens Christo, Quæ

ista est uia, quam ego transire non possum? Non enim discendi animo interrogat, sed A occulte hoc subsignificat, quòd & si difficillimã omniũ uiam transiturus sit, te sequar. Ita semper cum Christo esse amabat. Ideo & ipse ad mentem eius respondit, Non potes me nunc sequi, postea autem sequeris. At ille ita temerarius fit, ut cõtradiceret Christo, & non contentus oblatam esse spem bonam quòd postea sequuturus esset, urget pertinaciter: Quare nõ possum te modò sequi? animam meam pro te ponam. Vides uehementiam desiderij? Quia Dominũ audiuerat dicentem, Maiorem hac charitatem nullus habet, quàm ut animam suam ponat pro amicis suis: desiderat nunc hunc gradum & fastigium charitatis: ideo & pollicetur animam suam pone. e pro Domino. Igitur saluator ostendit ei, quòd hoc sui solius, & non cuiusquam hominis sit, talia cum authoritate polliceri: & dicit, priusquàm gallus canat, ter negabis me: hoc est, nunc: neque enim erit magnum interuallum. Intempestam enim noctem dicebat, ut cum prima ac secunda custodia noctis transierit. Quia igitur magna charitas contradicentem fecit, charitatem quidem approbat, contradictionem autem resecat: ideo & denudat eum superno auxilio, & docet ut suam agnoscat imbecillitatem. Nam si diligis, debes obedire ei quẽ diligis. Dixi quòd non possis, contradicis: per negationem disces manifestè, impossibile non fieri quod dico. Et ita curam eius gerens permisit eum cadere, ut & postea orbis administratione suscepta, nihil tale experiatur, sed agnoscat se. Et uide quomodo ceciderit non semel, sed ter. Ita derelictio Dei nostram arguit infirmitatem: & qui attendit, hoc inuenit beneficium maximum.

Ioan. 15.

CAPVT XIIII.

NOn turbetur cor uestrum, creditis in Deũ, & in me credite.] Quoniam uerisimile erat illos turbatos esse cum audiuerunt de Petro inter ipsos primario quod negaturus esset, ideo cõsolatur eos, & sedat cordium turbelas. Nam cum princeps, & qui tam illustris, priusquàm gallus caneret, ter negaturus erat: uerisimile fuit magnum eos expectasse conflictum. Deinde quasi dicerent discipuli: & quomodo non turbabimur cum in tantas inciderimus difficultates? inquit, Credite in Deum, & in me credite. & B omnes uestri labores soluentur, & turbatio sedabitur propter fidem in Deum & in me. Eaque propter dixit eis, Ne turbetur cor uestrum, ut Deum ipsum esse credant, quando quidem introspiciebat corda ipsorum, & occultam perturbationem.

πιστεύετε credite, uel creditis. sic & in alijs.

In domo patris mei mansiones multæ sunt. Quod si secus esset, dixissem uobis. Vado paraturus uobis locum. Et si abiero ad parandum uobis locum, iterum ueniam, & assumã uos ad meipsum, ut ubi sum ego, & uos sitis.] Dixerat quidem ad Petrum Dominus, Sequeris me postea: ut autem ne putent multi quòd soli Petro hoc datum sit, & non etiam alijs, inquit, Et uos suscipiet regio illa quæ Petrum exceptura est, atque ita nõ oportet turbari pro loco. Multæ enim mansiones sunt in domo patris mei: hoc est, sub potestate patris mei. Per domum autem potestatem & principatum intellige. Si autem defuissent domus, ego iuissem & parassem uobis. Et ita utrinque non oportet uos turbari, siue sint paratæ, siue non sint. nam & si paratæ non essent, ego omni studio præparassem uobis. Quod si autem & propter hoc ut præparem uobis locum, iuissem, ne sic quidem reliquissem uos, sed suscepissem: ut ubi sum ego, & uos sitis. Vides consolationis & animationis uerba? Vbi sum ego, uos illic eritis. Non habet igitur rationem quòd uos turbamini, siquidem mecum eritis.

Et quò ego uado, scitis, & uiam scitis. Dicit ei Thomas, Domine nescimus quò uadis, & quomodo possumus uiam scire? Dicit ei Iesus, Ego sum uia, & ueritas, & uita. Nemo uenit ad patrem, nisi per me.] Quia sciebat cogitationem eorum quærentem discere quò uadat, dat eis occasionem rogandi, & dicit, Quò uado, scitis, & uiam scitis: incitans eos ad interrogationem, ideo & Thomas, Domine, nescimus, inquit, quò uadis: & quomodo possumus uiam scire? Hoc autem dicit Thomas præ nimia formidine, non sicut Petrus desiderans sequi. Igitur Christus ostendens quòd facile & non molestum sit se sequi, declarat & quò uadat, & quæ sit uia. Nam uadit quidem ad patrem. Via aũt ipse est Christus. Quia igitur monet, ego sum uia: per me omnino ad patrem & uos ascendetis. Non solum autem uia, sed & ueritas, atque ita meritò uos confidite, quòd non decipiamini à me. Sed & uita sum: unde & si moriamini, non prohibebit uos mors quo minus ad patrẽ ueniatis, bene igitur fidite. Per me enim ueniunt omnes ad

A ad patrem. Et quia ego Dominus sum adducendi ad patrem, omnino uenietis illuc. Neq; enim per aliam uiam quàm per me illuc eundũ est. Tu autem & hoc loco æqualem discito filiũ ei qui generauit. Nam alio quidem loco patrem dicit adducere ad se. Nullus enim (inquit) potest uenire ad me, nisi pater traxerit eum. Hoc autem loco dicit per se adduci ad patrẽ. Igitur æqualis est patris ac filij potestas. nam & una operatio. Nam cùm practicen arripis, fit tibi Christus uia. cum uerò contemplationi uacas, fit tibi ueritas. Quia autem nonnulli practicen ita colunt, & in contemplatiua ita occupati sunt, ut uitam non assequantur, uel quòd propter uanam gloriam uirtutem amplexentur, & hic recipiunt mercedem: uel quòd in dogmatibus non rectè sentiunt, & ita à recta uia exciderunt: additum est uiæ & ueritati, hoc est practicæ contemplatiuæq;, & uita. Nam & in uirtutibus omnino, & de diuinis rectà differendo, ad uiuentem in seculum, & non ad mortuam hominum laudem spectare debemus. Ioan. 6.

Si cognouissetis me, & patrem meum utiq; cognouissetis. Et nunc cognoscitis eum, & uidistis eum.] Quomodo superius dixit, Quò uado scitis, & uiam scitis, hoc est, me: hoc autem loco dicit, Si cognouissetis me, & patrem meum cognouissetis utique? Non sunt hæc contraria. Nam sciuerunt quidem patrem, sed non ut oportebat. Nam ut Deum quidem sciuerunt: ut patrem autem nondum: at ubi postea uenit spiritus, omnis ei data est scientia. Quod igitur dicit, hunc sensum habet: Si cognouissetis meam substantiam & dignitatem, & patris quoq; cognouissetis. Ex hoc autem tempore cœpistis cognoscere eum per me ut medium, & uidistis eum, hoc est, mente uestra quantum possibile est, spectastis. Quia enim me Dominum habetis & magistrum, per me planè & patris scientiam, ut apprehendi potuit à uobis, modicè accepistis. nam perfectiorem nondum accepistis. Et aliter, Si cognouissetis me, & patrem meum utique cognouissetis, nõ arguit quòd ipsum ignorent. Sed quod dicitur, hunc sensum habet: Dixi uobis, quòd quò ego uado, scitis, hoc est, ad patrem: & uiam scitis, hoc est, me. Dixit ei Thomas, Nescimus quò uadis, & neq; uiam scimus. Dicebat Thomæ, Ego sum uia:
B & nullus uenit ad patrem, nisi per me. Si igitur me cognouissetis, & patrem meũ utiq; cognouissetis. Cæterùm me scitis, ergo & patrem scitis. Ex hoc enim ipsi cognoscitis eum, & uidistis eum me uiso.

Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus, Tanto tempore uobiscum sum, & non cognouisti me Philippe? Qui † uidet me, uidet patrem: & quomodo tu dicis, ostende nobis patrem?] Videbatur Philippo quòd Christum quidem bene cognosceret, patrem autem ignoraret. idcirco & dixit, Ostende nobis patrem, ac sufficit nobis. Nam licet millies dicas nobis, Si me cognouissetis, & patrem meum utiq; cognouissetis, non possumus ita discere patrem. Ostende igitur nobis illum corporalibus oculis. Audiens enim Philippus quòd & prophetæ corporalibus oculis uidissent Deum, desiderabat & ipse illum uidere corporaliter, ignorans q; illa contigerint prophetis per condescensionem. Igitur Christus docens Philippum quòd non sit possibile Deum uideri corporalibus oculis, dicit, Tanto tempore uobiscũ sum, & nõ cognouisti me Philippe? Vide quia nõ dixit, nõ uidisti me, sed nõ cognouisti me, abducẽs Philippũ ab humili sensu, quo desiderabat patrẽ uidere corporaliter. Scientia enim de Deo, inquit, dicitur, nõ corporalis aspectus. Deinde subdit, Qui uidit me, uidit patrẽ. Quod aũt dicit, ita se habet: Tu quidem ô Philippe quæris uidere patrẽ uisu corporali, & putas q; me iam uideris. Ego aũt dico tibi, q; si me uidisses, etiam illũ utiq; uidisses: nunc autem quomodo illum non uideris, neq; me uidisti ut uidere oportet. corporaliter quidem uidisti me, quia & corpus fero: diuinam autem substantiam non uidisti, atq; ita neq; patrẽ uidisti corporaliter, neq; igitur me neq; patrem corporaliter uidere licet. Etenim qui uidit me, & patrem uidit: hoc est, qui me cognouit, cognoscit patrem. Attamen multi putant q; me uideãt, patrem aũt nõ uident. Itaq; neq; me uident iuxta naturã diuinã, sed iuxta humanã. Potes & sic manifestius intelligere. Eiusdem substantiæ sum cum patre. qui ergo me uidit, hoc est, cognouit, cognouit & patrem. Nam cũ una sit substãtia, scientia quoq; una est. Confundatur Arius audiens, quòd qui uidit filium, hoc est deitatẽ filij, cognouit patrẽ, hoc est, deitatem patris cognouit. Confundatur & Sabellius, qui dicit quòd una sit hypostasis & una persona patris ac filij. Ecce enim diremit hypostases Dominus, & aliam personam ostendit patris, & aliã

† uidit me, uidit

Arius.

Sabellius.

filij. dicens enim, Qui uidit me, ostendit suam personam: & postea dicens, uidit patrẽ, ecce & aliam personam. Quod si una persona esset, nihil tale dixisset: sed Philippo dicente, Ostende nobis patrem, respondisset, Non habeo patrem, sed ego sum pater & filius. Omnino autem extremæ insipientiæ fuerit audire quidem filium dicentem, Ad patrem meum uado: &, Ego in patre, & quæcunque similia sunt: non intelligere autem quòd alia persona sit filij, & alia patris, sed confundere illas. Propterea discipulum Dominus increpat quòd tanto tempore sequatur se, uideritque signa ac deitatis opera, nondum autem agnouerit eum ut Deum, quo per ipsum & patrem cognosceret. Nunc autem dicit, Quia corporaliter quæris uidere patrem, manifestum quòd non credis neque me neque illum esse Deum. A

Non cognoscis quòd ego in patre, & pater in me est? Verba quæ ego loquor uobis, à meipso non loquor: pater autem qui in me manet, ipse facit opera. Credite mihi, quòd ego in patre sum, & pater in me: alioqui propter ipsa facta credite mihi.] In patre est filius, secundum quod in substantia illius apparet: & rursus pater in filio, sicut rex in imagine sua apparet, & imago in rege. Vnus enim character imaginis & regis. Quòd autem una substantia mea est & patris, manifestũ. Verba enim quę ego loquor, à meipso non loquor, hoc est, non aliter hæc dico, sed quemadmodum pater diceret, sic & ego loquor. Non enim habeo quiddam proprium quod meum & separatum à patre, sed omnia cõmunia. Vna substantia est, subsistentijs separatis. Non sola autem uerba quæ loquor, patris sunt, sed & opera. Quia enim diuina sunt opera, Deus autem pater, & ego, unius ergo substantiæ sunt opera, atque ita etiamsi ego faciam, pater facit: & si pater, ego facio. Credite quòd ego in patre, & pater in me, hoc est, oportet quidẽ cum auditis patrem & filium, nihil aliud inquirere pro constituenda substantiali cognatione. Sin uerò non sufficit hoc uobis ad ostendendam parem substantiam & honorem, quòd pater in mea substantia apparet, & ego in patris: uel propter opera credite mihi, Opera enim Dei sunt.

Quomodo filius sit in patre, & rursum quomodo pater sit in filio.

Amen amen dico uobis, Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora ijs faciet: quia ego ad patrem uado. Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur pater in filio. Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.] Ostendens Christus quòd non hæc sola possit opera, sed & alia, & his multo plura, excellenter ea ponit. Non enim dixit quòd & maiora his facere possum: sed quod magis est suspiciendũ, alijs etiam, inquit, dare possum ut etiam his maiora faciant. Vides quanta sit uirtus unigeniti, ut etiam alijs dare possit quòd faciant maiora quàm ipse fecerit. Dicendo enim, Ego ad patrem meum uado, hoc significat: posthac uos operabimini miracula, ego autem nunc transeo. Interpretãs autem nobis quomodo qui credit in illum, poterit facere magna & mirabilia, inquit, Quæcunque petieritis in nomine meo, Nã hoc loco nobis operationis mira[...]orũ compendiũ ostendit. Per petitionem enim & orationẽ & inuocationẽ nominis eius mira operari quis poterit. ita & Apostoli, In nomine Iesu Christi surge & ambula. Iccirco non dixit, Quæcunque petieritis, obsecrabo patrem, & faciet: sed, ego faciam: suam potestatem declarãs. Vt glorificetur pater in filio. Cum enim apparet filiũ magna posse, glorificatur & qui tantum filium genuit. Vide enim cõsequentem gloriam patris. In nomine Iesu Christi facta sunt signa, à signis credebant Apostolis, ad Dei notitiam peruenientes agnoscebant patrem, & ita glorificabatur in filio. Dicant Ariani, num ea quæ per Apostolos ipse, & ea quæ per se nõ ipse, sed à patre operationem recipiens faciebat, alijs dederit faciendi potestatem, & ipse eandem non habuerit? Quare autem secundò hoc dixit? Cum enim dixisset, quodcunque in nomine meo petieritis, hoc faciam: & subiunxisset, ut glorificetur pater in filio: iterũ secundò dicit, Quæcunque petieritis in nomine meo, ego faciam. Confirmans sermonem suum hoc dicit, & ostendit quòd ipse faciat, & non indigeat sub introducta uirtute. Hæc autẽ omnia dicit discipulis, consolans eos, & ostendens quòd non pereat nec obscuretur moriendo. Ad patrem enim (inquit) uado. Non enim obscurus fio, nec esse cesso: sed illuc eo, ubi beatior uita: & in tantũ non apparebo infirmus, etiãsi moriar, ut alijs ad maiora opera facienda uires daturus sim. Et quęcunque petieritis, dabo uobis. ne ergo tristitia afficiamini propter meam mortem, quæ talis est qualem demonstraui. B

Act. 3.

Ariani.

Eadem filio cũ patre potestas.

Si diligitis me, præcepta mea seruate: & ego rogabo patrem, & aliũ paracletum dabit

A bit uobis,ut maneat uobiscum in æternum,spiritum ueritatis, quem mundus non potest accipere,quia non uidet eum,nec nouit eum. Vos autem cognoscitis eum,quia apud uos manet,& in uobis erit.]Dixerat superius,Quæcunque petieritis,faciam: ostendit nunc quod non simpliciter oporteat petere,sed cum dilectione erga eum,& obseruatione mandatorum.tunc enim faciam,cum sic petieritis.Et aliter, Quandoquidem uerisimile esset illos audientes quòd ipso priuandi essent,cõtristari & turbari animo,Nõ hoc, inquit,est diligere me, tristari, & mœsto esse uultu, sed credere his quæ à me dicuntur. Mandatum enim dedi uobis,ne terreamini ab his qui occidunt corpus: atque ita si diligitis me,hoc obseruate,& posthac ne sitis tristes in morte mea. Nam tristitia affici,nõ est eius qui obseruat mandatum meum. Quomodo igitur non obseruantes mandatum meũ,sed timentes mortem,dicitis quod diligatis me? Insuper quia uerisimile est dixisse illos ad hæc:& quomodo non afficeremur tristitia,priuandi tanto solatio, & refocillatione quam ex te habemus?inquit, Non erit hoc, non priuabimini consolatione. Rogabo enim,hoc est, obsecrabo patrem: & alium paracletum mittet uobis, alium sicut me. Confundatur hoc loco Sabellius, dicens unam personam patris & filij & spiritus sancti.Ecce enim audit,Alium paracletum dabo,& ita aliam personam spiritus. Confundatur & Macedonius,qui dicit alterius substantiæ esse spiritum,& minorem filio. Audit enim quod & ipse paracletus sit, sicut filius. Eusdem enim substantiæ est cum filio, utique autem & cum patre.nam pater & filius eiusdem substantiæ. Ne mireris aũt quod dicit,Rogabo patrẽ,non enim ut seruus orat,sed uult quod sufficientibus argumentis testetur discipulis quod omnino ueniat super eos spiritus paracletus: eiusque gratia cõdescendẽs illis dicit,rogabo patrẽ. Nã si dixisset, Mittã,nõ sic credidissent: nũc aũt credibiliorẽ faciens sermonẽ,inquit,rogabo patrẽ. Et si opus fuerit patrocinio & oratione,omnibus modis operã dabo ut ueniat sup uos spiritus. Id quod & nos sæpenumero dicere solemus, Animã meã ponã ut hoc fiat,quãuis paruo labore plerũque res egeat: attamen uolentes ostendere quod nõ detrectemus studiũ,ita dicimus. Et aliter: Quia pro nobis Dominus se
B metipsum obtulit hostiã patri,placans illũ per suã mortẽ ut pontifex,deinde spiritus uenit in nos,utpote peccato soluto,& inimicitijs sublatis:propterea dicit, Rogabo patrẽ, & paracletũ dabit uobis,hoc est,placabo uobis patrẽ, & reconciliabo illũ uobis, solutis propter peccatũ inimicitijs:& ita mittet uobis spiritũ,per meã pro uobis mortẽ placatus,& reconciliatus uobis. Quod aũt dicit,ut maneat uobiscũ in æternum,dixit cõsolans eos. Non enim ita,inquit,temporaria erit eius consuetudo uobiscũ,ut mea,sed usque in æternũ durabit:neque deficiet cũ uos mortui fueritis,sed simul permanebit,& gloriosiores reddet: cũque omnibus sanctis semper est:& cum mortui fueritis,magis, quanto scilicet sublimiores tunc corporalibus affectionibus. Spiritũ aũt ueritatis inquit,hoc est spiritũ nõ ueteris testamenti(nã illa figura est & umbra)sed noui,quod est ueritas. Habebant igit & illi qui in lege,spiritũ,sed in figura & umbrosum, nũc ueritas ipsa substantialiter uenit cũ discipulis,ut ita quis dicat. Ne aũt quis opinetur quod etiã spiritus sicut ipse incarnandus sit,inquit, Quẽ mundus nõ potest capere. Non(inquit) uersabitur uobiscũ sicut ego. Non enim mundus eũ corporaliter capere potest, hoc est habitabit in ipsis animabus uestris. Et aliter: Nõ potest accipere mundus,hoc est populus ille promiscuus,& sapiens quæ huius mundi quia non uidet eum, eo quòd incomprehensibilis sit eius substantia. Contemplationem enim & uisionem hoc loco mentis dicit. unde subdit, neque cognoscit eum. Vides quòd,& non uidet, dicens,non cognoscit, significauit. Propterea solatur discipulos,dicens, Mundus nõ potest capere illũ:uobis aũt hoc donum egregiũ datũ est,& manet apud uos:& deinde quod maius est,& in uobis erit. Apud uos enim,externũ subsidiũ & uicinitatem:in uobis aũt, internam habitudinem & corroborationem significat. Posterius autem illud, quod & Deus sit spiritus, significat, quod dicit, Habitabo & ambulabo in eis. Igitur mundus quidem nõ potest accipere spiritũ, quia non cognoscit eum,uos autem cognoscitis eum. Quare? Quia non estis ex hoc mundo, propterea capaces eius estis, & manet nunc apud uos, sed & erit semper in uobis.

Quid sit diligere Deũ. *Sabellius.* *Macedonius.* *Vetus testamentum figura, Nouũ ueritas.* *Mundus.* *Leuit.16.* *2.Cor.6.*

Non relinquam uos orphanos,ueniam ad uos. Adhuc pusillum,& mundus iam me non uidet: uos autem uidetis me, quia ego uiuo, & uos uiuetis. In illo die uos cognoscetis quòd ego sum in patre meo,& uos in me,& ego in uobis.]Ne metuatis (inquit) quia dixi uobis me alium paracletum uobis missurum, credentes quòd me ultrà non

sitis uisuri:non enim abero à uobis usque in finem. Veniam enim & non relinquā uos orphanos. Quia prius filios eos dixerat, nunc consequenter inquit, Non relinquā uos orphanos. Vt autem ne existiment quòd prius sit manifestādus & ipsis & omnibus in corpore, inquit, Mundus iam me non uidet:uos enim(inquit)soli uidebitis me, etiam post resurrectionem. Viuo enim, & quanuis mortem feram, resurgam:& uos quoque uiuetis, hoc est, cum uidebitis me, lætabimini, & quasi occisi reuiuiscetis in mea manifestatione. Vel etiam sic: Quemadmodum (inquit) mors mea facta est ad uitam, ita etiam si uos moriamini, uiuetis. Ne igitur estote tristes, uel propter me qui morior, uel propter uos. nam licet moriamini, uiuetis in æternam uitam. Illa enim die scietis quòd ego in patre, hoc est, cum resurgam, scietis quòd non sim à patre separatus, sed eandem habeo potestatem. Et uos in me estis, quos ego custodio. Et ego in uobis, hoc est, uobiscum sum, uos eripiens ex periculis, miracula per uos operans, glorificansq́ uos per omnia. Et aliter, In uobis sum, ut caput in membris. Membra enim Christi, apostoli:& uos in me, sicut membra in capite. Quando ergo resurrexit, manifestam de his omnibus scientiam tradidit. Gratia enim spiritus post resurrectionem omnia illa docuit eos. Cum autem audis quòd ego in patre, & uos in me, & ego in uobis, ne similiter intelligas. nam filius quidem in patre, ut illi consubstantialis: in Apostolis autem, ut adiutor

Dij homi- & cooperarius:& Apostoli in eo, ut qui adiuuantur, & cooperatorem habentes, & ab nes dicūtur ipso fouentur: quia & multa alia nomina de Deo & hominibus dicuntur, sed non simi

Psal.81. liter intelligūtur. Dij enim dicimur & nos, sed nō ex æquo. Dicitur filius imago & gloria patris, & homo quoq;, sed non similiter. Ita hæc quoq; hic intelligēda sunt, sicut &

Ioan.10. hoc, Quemadmodū misit me pater, & ego mitto uos. Nū igitur sic debemus intelligere simpliciter, Igitur misit quidem filiū suū pater, cū esset incorporeus, & deinde incarnatus est, & ex uirgine natus est, ut & apostoli ex cœlo sint, & incorporei, & deinde incarnati, è uirginibusq́ nati sint? Sed ita exponere scripturas, manifestè delirare est.

Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est qui me diligit. Qui autem diligit me, diligetur à patre, & ego diligam eum, & aperiam ei meipsum. Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes, Domine, quid factum est q̃ manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?] Sicut & superius diximus, uerbis huiuscemodi tristitiam illorū sedat, docens eos quòd ille diligat ipsum, non qui dolet in morte eius, quod & illi patiebantur, sed qui mandata eius & præcepta seruat de contemnenda uita præsente, & ponenda anima pro Christo & uirtute: quasi ita dicens eis: Vos quidē putatis quòd præ dilectione doleatis in morte mea: ego autem pro charitatis argumento habeo nō dolere. Quod autem hoc dicat, manifestum est ex his quæ postea dicit, Si diligeretis me, gauderetis utiq;, quòd ad patrem eam. Qui ergo diligit me, habet mandata mea, & custodit ea, ut ne fur diabolus ueniēs rapiat thesaurum. Opus enim est diligenti custodia, ut ne perdamus ea. Qui autem diligit me, quale præmium inueniet? Diligetur(inquit) à patre meo, & ego diligā eum, & manifestabo illi memetipsum. Quare hoc dixit, manifestabo illi memetipsum? Quia post resurrectionem se eis manifestaturus erat cū diuiniore corpore, ut ne putēt ipsum spiritū & phantasma esse, ꝓpterea prædicit eis hoc, ut uidentes eū, nō diffiderēt, sed recordenť q̃ ea prædixerit ipsis, & q̃ propter mandatorū suorū obseruationē manifestetur eis, studeantq́ semper seruare illa, ut & illis semper manifestetur. Magnum etenim

Ioan.21. nim resurrectionis sacramentū, difficilè ab eis susceptū: idcirco præparat eos dicens q̃ manifestaturus sit se eis: quia & cū resurrexisset, propterea comedit cū eis, ut ne uideretur eis phantasma. Id quod & Iudæ nunc accidit. Opinabatur enim Iudas cuius nunc mentionem facit, quòd sicut in somnio uidemus mortuos, ita & Dominus eis manifestandus esset: ideo & dicit, Domine, quid factum est quòd nobis teipsum manifestaturus es, & nō mūdo? Præ multa enim admiratione & stupore hoc dicebat, sicut si dixisset, Væ nobis q̃ moreris, & q̃ sicut mortuus manifestandus es nobis in somnis. Nam quod dicit, Quid factum est, obstupescente & attonita mente dicebat. Quid igitur Dominus? quomodo à mente suspicionem eius ut fallacem refellit?

Respondit Iesus, & dixit ei, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum ueniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat. Et sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me patris,] Iudas quidem præ multa formidine existimabat quòd mortuus

Dominus

A Dominus in somnis se exhibiturus esset eis, unde & interrogabat sicut dictum est. Dominus autem refellens eius suspicionem, inquit, Sicut pater manifestat seipsum, ita & ego manifestabo memetipsum. Ego enim (inquit) & pater ueniemus ad eos qui custodiunt sermones meos: atq; ita non in somnijs manifestabimur uobis, sed quia cum patre uenturus sum, ut par est patrem manifestari, ita fiet & mea manifestatio qua uobis manifestabor. At dicendo, Mansionẽ apud eum faciemus, subuertit Iudæ suspicionẽ. Non enim somnia manent, inquit. Ego autem cum manifestos, maneo cum patre: nõ igitur quasi in somnio erit uisitatio mea. Prædicit autẽ eis (ut dixi) se manifestandum, ut ne phantasma ipsum putent: & interim exhortatur eos ad seruandum mandata sua, scientes quòd seruantibus illa manifestandus sit ipse & pater. Sic quoq; ab eo qui non seruat mandata, discedit & ipse & pater, tanquam à non diligente. Nam qui nõ diligit me (inquit) sermones meos nõ seruat. Atq; ita neq; patrem diligit, qui nõ diligit filium. Nam sermo filij, & patris est. Qui igitur nõ custodit sermonem filij, uel patris: sicut odit filium, ita & patrem. Vos igitur discipuli custodite sermones meos, ita enim declarabitis dilectionẽ tam erga me, quàm erga patrem. Quidam aũt dicunt Iudam discipulum non ex formidine, sed misericordi mente dixisse, Quare manifestaturus es te nobis, & non mundo? Volebat enim non solos discipulos, sed & totũ mundum utilitatem ex manifestatione eius percipere. At saluator ostendit non omnes talia consequi, sed nos duntaxat qui mandata sua seruamus, digni uidebimur sua manifestatione patrisq; dilectione. In eo autem qui custodit mandata, est Deus & pater, & nõ sicut in filio, ita & in hoc. In filio quidem natura est, in homine autem secundum habitudinẽ quandam.

Hæc locutus sum uobis apud uos manens: Paracletus autem ille, qui est spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille uos docebit omnia, & suggeret uobis omnia quæcunq; dixi uobis.] Quoniã obscura erant discipulis quæ dicebantur, & alia quidem nõ intelligebant, & de alijs multum dubitabãt: ut ne iterum interrogent eum, & dicant, Quæ mandata seruare debemus? liberat eos à turbatione, dicens, Paracletus

B obscura & intellectu difficilia, cognita uobis faciet. Nam hæc quæ uobis uidentur obscura, dixi cum manerẽ & essem apud uos, Si autem abiero, de omnibus docebimini. Igitur de discessu non oportet uos esse tristes, qui tanta uobis bona, tantamq; sapientiã afferet. Quandiu enim ego apud uos maneo, & spiritus nõ uenit, nihil magnum neq; sublime intelligere potestis. Subinde aũt paracletum nominat, propter cõtinuas ipsorum afflictiones, bono illos animo esse faciens, q ab illo refocillandi essent. Quod aũt dicit, In nomine meo ueniet paracletus, hoc uult, q nihil alienũ à me docturus sit uos, neq; propriam † opinionẽ sibi uindicabit: sed in nomine meo ueniet, hoc est, in gloriã mei nominis, non sui: id quod faciunt contraria docentes, auditoribus suis propriũ nomen cõmendantes. Quidam aũt intelligunt, in nomine meo, nomen Christi, paracletus. Habemus enim (inquit) paracletũ Iesum Christum. Quia igitur & spiritus qui uenit ad discipulos, paracletus factus est, mœstitias illorũ consolaturus, in nomine Christi uenit. paracletus enim & ipse sicut Christus. Sed & Christum Paulus nominauit spiritum, dum dicit, Vos aũt non estis in carne, sed in spiritu, si quidem spiritus Dei habitat in uobis. si aũt quis spiritũ Christi non habet, hic nõ est eius. Deinde subdit, Si aũt Christus in uobis. Vides quomodo suprà dicẽs spiritum Dei habitare in eis, deinde subdat, Christus in uobis, Christum scilicet spiritũ nominans? Quia igitur spiritus Christus nominatur, ita debes intelligere, In nomine meo mittet eũ pater, hoc est, & ipse nominabitur Christus. Igitur & spiritus sanctus & docuit, & suggessit. Docuit quidem, quæcunq; non dixerat eis Christus, utpote portare non ualentes. Suggessit uerò, quæcunq; dixerat quidem Dominus, sed obscurius, uel quæ propter imbecillitatem rationis memoria comprehendere non ualuerunt Apostoli.

Paracletus, id est, consolator.

† gloriam

Ioan. 2.

Rom. 8.

Christus Paulo spiritus nominatur.

Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis: Non sicut mundus dat, ego do uobis. Ne turbetur cor uestrum, neq; formidet.] Iterum in mœrore erant discipuli, audientes Dominum dicentem, Ego quidem discedo, spiritus autem ueniet. Ideo uidens turbari cor eorum, & maximè propter afflictiones imminentes & certamina, dixit, Pacem relinquo uobis, quasi ita dicens, Quid nocent uobis mundi turbationes, cum mecum pacem habeatis? Non enim talis est pax mea, qualis mundi, quæ sæpe in malo fit, & planè stulta est; sed talem ego do, ut & inter uos pacem habeatis, & unum cor-

pus sitis. Hoc aūt fortissimos omnium uos faciet, etiamsi multi cōtra uos insurexerint, A
nihil tamen patiemini, concordia paceq; mutua muniti. Deinde quia iterū dixit, relinquo, id quod recedētis erat, & satis eos turbare poterat, subdit, Ne turbetur cor uestrū, neq; formidet. Igitur turbationem patiebantur ex affectu amoris & dilectione erga illum, q illo priuandi essent. timebant autem, eo q euentura erant illis mala post mortem eius. Ipse igitur neq; turbationem ex amore, neq; timorem ex afflictionibus absq; medicamine relinquit: sed utraq; sedat, dicens, Ne turbetur cor uestrū, neq; formidet.

Audistis quod ego dixi uobis, Vado & uenio ad uos. Si diligeretis me, gauderetis utiq; quòd dixerim, uado ad patrem, quia pater maior me est. Et nūc dixi uobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis.] Quia uidit Dominus Apostolos non plenè resurrectionē suam sperare, neq; scire quid esset, & propterea ualde mœrere & turbari ut se priuandos, attemperans se illorū infirmitati, dicit, Quia ego dixi uobis, uado, & iterū ueniā, adhuc tamen & tristes estis, & mihi non fiditis. quāuis enim moriar etiā, in afflictionibus uestris non relinquam uos. Nunc ergo cum audieritis quòd ad patrem meum uado, qui magnus, & me maior uobis uidetur: deberetis gaudere q ad illum eam, qui me maior, & omnia dura poterit auferre. Vides consequentiam sententiæ? Quomodo cum dicit, Pater meus maior me est, ut consoletur discipulos dixerit? Nam quia illi tristes erant quasi nō posset eos iuuare Christus, dicit, Quamuis ego nō possem, saltem pater meus, quem uos me maiorem putatis, non tantus habitus est qui uos iuuet? sicut & alio loco dicit, num putatis, q non possim orare patrem meū & exhibebit mihi duodecim legiones angelorum? Non enim hoc loco quasi non possit, hoc dicit. Quomodo enim, qui sola interrogatione Iudæos collectos prostrauit, retroq; cedere fecit? Verùm quia de eo ut homine habebant opinionem, eapropter hæc inquit, Ita igitur pater maior me est. Dixit enim hoc iuxta illorum sententiam, credentium ipsum quidem infirmum, patrem autem posse in tempore afflictionis sufficere. Et nunc dixi uobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis, hoc est, ita bene fido, mortemq; non timeo, neq; tristis sum, ut & prædicam, & gaudere uos iubeam, ut quando factum fuerit, credatis mihi, quòd sicut sciui afflictiones uobis obuenturas, & prædixerim eas non mentiens, ita neq; de aduentu paracleti & cōsolationis prædicens mentiar, sed omnia uobis iucunda occurrent. Quidam autem patrem, secundū quòd principium & causa est filij, intelligunt maiorem esse. Maior enim me est, inquit, pater, secundum quòd principium & causa mea est. Ex ipso enim natus sum. At maiorem ipso esse patrem, non facit ipsum alterius substantiæ. Nam quamuis † in his (ut ita dicam) maior sit pater filio, sed iam nō alterius naturæ est. Dein dicant hæretici, secundū quid uenit ad patrem Christus? secundum quòd Deus, uel secundum quòd homo? Secundum quod homo. Quia secundū quòd Deus semper in cœlis erat, & inseparatus à patre: secundum humanam igitur naturam maior eo dicitur esse pater. B

Sermonem Christus ad auditorum attemperat imbecillitatem.

Matt. 26.

Ioan. 18.

† in hominibus (ut exēpli causa dicamus)

Posthac non multa loquar uobiscū. Venit enim princeps mundi huius, & in me nō habet quicquā: sed ut cognoscat mundus q diligo patrem, & sicut præceptū dedit mihi pater, sic facio.] Cum consolatus esset discipulos per ea quæ suprà dicta sunt, iterum dicit de morte sua. Venit enim, inquit, princeps huius mundi, hoc est diabolus. Principem aūt hunc intellige mundi, nō creaturæ, sed mundi confusi, & mundana sapientiæ. non enim cœlum gubernat ac terram, quia omnia euertisset & cōturbasset, sed eos qui sponte se illi tradunt: ideo & princeps tenebrarū dicit. Per tenebras intellige praua opera. Et quia uerisimile erat quosdā suspicari num & Christus propter peccata esset morti traditus, propterea subdit, In me non habet quicq;, cum non obnoxius sim morti, neq; quicq; debeam diabolo: sed propter dilectionē erga patrē, uoluntarius sustineo passionem, cōtinuò aūt repetit sermones de morte, illis adiungens & quæ ad consolationem pertinebāt, ut credibiliorē illis faceret. Audientes enim q moriatur, discunt & q uoluntarius, & q contemnat diabolum, & quòd propter charitatem erga patrem moritur. Si igitur perniciosa fuisset passio, & non salutaris, quomodo approbasset pater, qui diligebat? quomodo item filius qui diligebatur, obisset eam? Quomodo autem intelligemus q propter amorē erga patrem moriatur? Pater, inquit, qui diligit mundū, exposuit me pro illorū morte. Ego quoq; patrem diligens, uoluntatem eius approbo, & ostendo q diligam patrem, per hoc quòd mandatum ab eo, hoc est, quòd complacitum illi, &

De quo mūdo intelligatur cum dicitur, Princeps huius mundi.

decre-

A decretum ab eo, suscipio & perficio. Dicite Arianistæ, Si seruus fuit filius, non dixisset, Propter dilectionē erga patrem morior. Seruus enim non quia diligit Dominū suum, facit uoluntatem eius, sed quia seruus est, & timet supplicia. Dominus aūt Iesus quia ut diligens facit uoluntatem Dei, non seruus est, neq; creatura, sed reuera filius, patris im plens uoluntatē. Cum igitur audieris q; mandauit mihi pater, nō propter hoc q; mandatū dedit, mancipiū facias dominū, ut subditum: sed quia pater, cognosce q; ipse filius sit eiusdem substantiæ patri: mandatū dedit, hoc est, uoluit, dixit, approbauit, decreuit.

CAPVT XV.

SVrgite eamus hinc. Ego sum uitis uera, & pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, ut fructum copiosiorem afferat. Iam uos mundi estis propter sermonem quem locutus sum uobis.] Quoniam sæpius de passione locutus, illorum animos concussit, & intellexit eos formidare tanquam breui capiendos, & præ multo timore neq; dictis attendentes, fingit se illos in locū occultum abducturum, in quo non sint capiendi. Et exurgit sane à loco in quo erat, ut perturbationibus animarum eorum sedatis, traderet eis dogmata magis mystica. Abducit autem eos, ut posthac† docebimus, in hortum quem Iudas scie bat. Itaq; quod fiebat, secessus esse uidebatur. re uera autem expositio uoluntaria in talem locum secedentis quem Iudas sciebat. Quid igitur mysticum illis tradit? Ego sum, inquit, uitis, hoc est radix, uos autem palmites: at pater meus agricola est. Circa quæ autem occupatus est pater? nunquid circa radicem? non, inquit, sed circa palmites. Omnem enim palmitem, inquit, non afferentem fructum, tollit eum, hoc est omnem hominem qui per fidem factus est pars radicis, & unitus Domino, & incorporatus ei, oportet & fructum afferre, hoc est, uitam habere uirtutibus præditā. Quòd si quidem solam ac nudam confessionem fidei quis habeat, & non per obseruationem mandatorū fructum ferat, mortuus palmes fit. Fides enim absq; operibus mortua est. Omnis igitur fidelis in Christo quidem esse uidetur, quatenus credit. Omnis enim palmes, inquit, qui

† discemus

Non sola fides saluat.

Iacobi 2.

B est in me, si nō attulerit fructū, tollit eum pater, hoc est, ponit extra cōmunionem cum filio. eum autem qui fructificat, purgat. Hic aūt discimus, q; etsi ualde uirtute quis præditus sit, indiget tamen ut à Deo curetur. Nam quod infructuosum, neq; in uite poterit esse: quod autem fructū fert, fertilius facit pater. Considera autem q; propter afflictiones discipulorum hæc dicantur. Quandoquidem enim afflictiones uidentur esse, quod rustici dicūt, putationes: ostendit eis Dominus quòd per afflictiones fertiliores erunt, sicut & per putationem palmites. Tentationes enim eos fortiores declarabant. Dein ne dicant, de quibus hæc dicis? Vos, inquit, estis mundi propter sermonem quem locutus sum uobis. Vide, superius dicebat purgare patrem, nunc iterum se inducit curam agentem. Vna igitur operatio patris & filij. Ego, inquit, uos purgaui per meam doctrinam, debetis itaq; quod uestrum est indicare. ideo & subdit:

Manete in me, & ego in uobis. Sicut palmes de se fructum ferre nequit, nisi maneat in uite: ita neq; uos, nisi in me manseritis. Ego sum uitis, uos autem palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructū multum, quia sine me non potestis facere quicq;. Nisi quis manserit in me, ejcietur foràs sicut palmes, & aruit: & congregant eos, & in ignem cōjciunt, & ardet.] Ego quidē, inquit, uos purgaui per sermonē meū & doctrinam, & nihil quod ego facere debui, prætermissum est. Oportet aūt nunc ut incipiant & ea quæ à uobis sunt. Manete enim, inquit, in me. Nam ne præ timore separentur ab eo remissas ipsorū animas cōstringit, & sibi iungit, & meliorē nunc eis spem dat. Quæcunq; petiueritis, si manseritis in me, accipietis: ab exemplo palmitis clarè nobis qualitatem & uitā exponit quā largitur his qui sibi placent. Nam sicut ille manens in uite, fructum facit, eo q; ab illa uiuendi operationem accipit: ita & uos si manseritis in me per obseruationem mandatorum, maiorem fructum afferetis. Qui autem non manet, aridus fit, hoc est, abijcit quod à radice habuit: si quod spirituale beneficium accipiebat, priuatur eo, & nudatur auxilio & uita quæ ab eo datur. Et quid tandem? In ignē mittitur, & ardet. Hoc aūt loco & consolationem non paruam eis dat, ostendens q; hi qui insidiantur sibi ut Iudas, comburantur: ipsi autem qui manserint in eo, fructū afferent. Nam absq; succo & uiuificatione, quæ inde procedit, non poterunt quicquam facere.

Si manseritis in me, & uerba mea in uobis manserint, quicquid uolueritis, petetis, & fiet

& fiet uobis. In hoc glorificatus est pater meus, ut fructum copiosum afferatis, & efficia- A
mini mei discipuli.] Hoc loco interpretat nobis Dominus quid sit quod dixit, Si man-
seritis in me, hoc est, si mandata mea custodieritis. hoc enim significat, uerba mea ma-
nere in uobis. Vult enim ut sibi per opera adhæreatur. Nam quicunque Deo placere cu-
piens uiuit, uoluntate sua manet in uite, cum unitur illi per dilectionem, & seruatione
mandatorũ, adhæretque spiritu: sicut cõtra qui à mandatorũ obseruatione absistit, spon-
te à Domino alienatur. In hoc autem glorificatur pater meus, inquit, si uos fructũ mul-
tum attuleritis. Gloria enim Dei & patris, approbatio discipulorum filij eius. Nam ful-
gente luce Apostolorum coram hominibus, glorificabatur pater cœlestis. Fructus e-
nim Apostolorum sunt gentes, quæ per doctrinam illorum ad fidem sunt adductæ, fa-
ctæque ad gloriam Dei. Si igitur glorificatur pater dum uos fructum affertis, utique suam
gloriam non negliget: sed operabitur uobiscum, ut copiosiorẽ fructũ afferatis, quo ma-
gis glorificetur. In hoc enim, inquit, glorificatus est pater meus, ut fructũ multũ affera-
tis, & efficiamini mei discipuli. Vides quomodo ille est fructũ afferens qui uerè est di-
scipulus: & pater in isto glorificatur, hoc est, gaudet, & gloriam suam hoc existimat.

Verba mea in uobis manere, quid significat.

Gloria Dei quæ.

Sicut dilexit me pater, ita & ego dilexi uos. Manete in dilectione mea. Si præcepta
mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego præcepta patris mei serua-
ui, & maneo in eius dilectione.] Exhortatur eos ut bene confidant. dicit enim, Dilexi
uos. Sic aũt dilexi uos, sicut me pater diligit. Hoc autẽ humanius dixit, Manete igitur
in dilectione mea. Illius enim uos estis domini. Non enim quia audiuistis quod dilexe-
rim uos, cõtemnetis: sed dabitis operam, ut maneatis in dilectione mea. Deinde docet
eos quomodo poterint manere: si mandata sua mandarint. Nam (ut sæpe dictum est) il-
le est qui diligit Deum, qui mandata eius seruat. Per omnia autem hęc ostendit quod tunc
securi erunt, cum uitam puram egerint. Sicut ego mandata patris mei seruaui, & ma-
neo in dilectione eius: & hoc temperans se audientium infirmitati dicit. Nõ enim qui
omnium est legislator, mandatis obnoxius, & sine paternis mandatis uiuere non po-
test suam uitam. hoc enim cogitare fuerit absurdissimũ. Dicit autem hoc, multum eos B
consolari uolens. Quia enim dicebat eis, Diligo uos, & habituri erant postea cum affli-
ctionibus certamen, ut ne offendantur quasi dilectio nihil illis prodesset: Ne turbemi-
ni, inquit: quia etsi me diligat quidem pater, permittit tamen ut patiar pro mundo. Si-
cut igitur non minuitur dilectio patris propterea quod ego patiar: ita neque uos minus dili-
gemini à me, etiamsi in uarias incideritis afflictiones.

Quis diligat Deum.

Hæc locutus sum uobis, ut gaudiũ meum in uobis maneat, & gaudium uestrum im-
pleatur. Hoc est præceptũ meum, ut diligatis uos inuicẽ, sicut dilexi uos. Maiorẽ hac di-
lectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis.] Hæc (inquit) lo-
cutus sum uobis, ut non imminuam gaudium uestrum. Nam gaudebant quidem cum
essent simul cum eo cum miracula faceret, & glorificaretur: & ipsi quoque dæmonia eij-
cientes gaudebant, sicut & ipse inquit, Non gaudete quòd dæmonia eijcitis. Quoniã
autem & affectio incidebat, & mœror gaudium ipsorum mutilabat, inquit, Hæc so-
latoria uerba locutus sum uobis, ut semper & usque ad finem gaudium uestrum inte-
grum maneat, plenumque sit ac perfectum. Nõ enim mœrore digna sunt præsentia, sed
gaudio, licet crux, licet confusio, licet ignominia accedat. Quia autem suprà dixit, Si
mandata mea seruaueritis, tunc manebitis in me, nunc ostendit quæ mandata debeãt
seruare: & ipsis demonstrat charitatem. dicit enim, Vt diligatis uos inuicem, sicut dile-
xi uos. Non fortuitò, neque simpliciter uult nos diligere inuicem, sed sicut ipse dilexit.
Obserua autem quomodo suprà quidem in plurali dixerit mandata, hic uerò dicat,
Hoc autem mandatum meum est, in singulari numero. Hoc ideo factum opinor, quia
dilectio omnia mandata complectitur, & caput est. Dicitur autem mandata & manda
tum. Porrò interim ostendit nobis uiam qua seruemus mandata, nempe per seruatio-
nem unius mandati, charitatis. Quando autem dixit, sicut ego dilexi uos, diligatis &
uos inuicem: ostendit modum & summitatem charitatis. Maiorem enim hac charita-
tem nemo habet, ut quis ponat animam suam pro amicis. Atque ita & uos pro uobis in-
uicem animam ponatis, quia & ego pro uobis morior. Igitur ne putetis ex odio erga
uos fieri discessum hunc. fit enim ex summa charitate.

Luc. 10.

Dilectio caput omniũ mandatorum.

Vos mei amici estis, si feceritis quæcunque ego præcipio uobis. Non posthac uos di-
co ser-

A co seruos, quia seruus nescit quid faciat dñs eius, uos aũt dixi amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota feci uobis. Non uos me elegistis, sed ego elegi uos, & cõstitui uos, ut eatis, & fructum afferatis, & fructus uester maneat, ut quicquid petieritis patrẽ sub nomine meo, dem uobis.] Sursum deorsumq́ uersat charitatis doctrinã, ostenditq́ nobis multis uerbis q̃ istud mandatum maioris sit momenti, & plus curandũ quàm alia. Cõmendat aũt & charitatis suæ signũ maximum. Nam in tantũ, inquit, diligo uos, ut & occulta uobis reuelauerim. Seruus enim nescit mysteria domini, uos autem cum nunc sitis amici mei, mysterijs digni facti estis. Omnia enim quæcunq; audiui à patre meo, nota feci uobis. Quomodo igitur inquit alio loco, multa habeo uobis dicere, sed non potestis portare modò? Omnia nota fecit eis quæ illi poterant audire, & quorum erant capaces. Quando autem dicit, Quæcunq; audiui à patre meo, ne suspiceris quòd doctrina filius opus habeat, sed ostendit q̃ nihil alienum à patre loquatur, sed ea quæ patris sunt, & quæcunq; dixerit, illius sunt. Dicens aũt, indiciũ charitatis meæ erga uos est, ut nota sint uobis mea mysteria: subdit & aliud charitatis indicium. Ego, inquit, elegi uos, hoc est, non uos meam accesiistis amicitiam, sed ego uestram, †hoc est, ita plantaui uos, ut me diligeretis. Quomodo igitur relinquerem uos in posterũ? Sed & posui uos, hoc est, plantaui uos, ut eatis, hoc est, ut crescatis, & expandamini & extendamini, fructumq́ afferatis. Hoc aũt loco manifestè agricolam se esse introducit. Et superius quidem quando dicebat, Mundi estis propter sermonem quem locutus sum uobis, ostendit seipsum purgantem: nunc aũt manifestius per hoc quod dicit, Ego elegi uos, & posui uos. Nam agricola hoc facere dicitur, & ponit sub terrã palmites. Vides æqualitatem patris & filij. Et pater agricola, & filius nunc ostenditur agricola. Confusionem induere Ariane cum his qui tecũ ad impietatem prosiliunt. Vide aũt & aliud, Vt quicquid petieritis patrẽ in nomine meo, dem uobis, hoc est, ego dabo uobis. Tametsi oportebat iuxta consequentiam ita dicere, Quæcunq; petieritis patrem, dabit uobis: sed dixit, Ego dem uobis, eo q̃ omnino sit eiusdẽ potentiæ, quia & pater qui dat, per dextrã

B suam dat: dextra autem eius est filius. Considera autem hoc loco quòd quando plantati fructum afferimus, tunc quæcunq; petiuerimus, dabit nobis. Si aũt non afferimus fructum, nõ recipimus, quia fructũ nõ afferẽs, neq; animæ petit utilia, sed omnino mũdana & inutilia: ideoq́ nõ accipit. Quæritis ẽm, inquit, & nõ accipitis, eo q̃ malè petatis.

Obiectio.

Quomodo filius audiat à patre.

† & prior uos dilexi.

Christus agricola.

Ariani.

Dextera Dei Christus.

Iacobi 4.

Hæc mando uobis, ut diligatis inuicem. Si mundus uos odit, * scitis quòd me priusquam uos odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum est diligeret: quia uerò de mundo nõ estis, sed ego elegi uos de mundo, propterea odit uos mundus.] Vt ne opinentur Apostoli q̃ Dominus opprobrãs proferat eis q̃ animã suam pro illis ponat, & q̃ electi sint, ideo dixit, hæc mando uobis, non ut exprobrem, neq; ut de bono quodam opere arroganter loquar, sed ut animas uestras firmiores faciã in charitate mutua, idcirco enumero meæ erga uos charitatis opera. Hæc enim mando uobis, ut diligatis inuicem. Quia aũt res ardua & ualde molesta est persecutionem pati, & odio haberi, consolatur eos dicens, Si uos odio habent, nihil nouũ est: nam & me primùm odiq́ habuerunt, atq; ita quia cõmune hoc mecum habetis, ut odio habeamini, sit uobis magnę consolationis loco. Subdit aũt & alium consolandi modũ consolantem maximè. Contrà enim, dicit, oportebat uos mœrore affici, si mundus uos nõ haberet odio. Mundus, hoc est mali homines. Ex eo enim quòd non haberemini odio, ostenderetur quòd & ipsi illorum malitię & iniquitati cõmunicaretis: nunc autem quia odio uos habent mali, gaudete. Nam propter uirtutem uestram uos oderunt. Alioqui si non essetis uirtute præditi, mundus quod suum est amaret. Quia autem ego uos elegi de mundo iniquitatis, propterea odio uos habet mundus, uti eos qui operibus suis non communicant.

** γινώσκετε, id est, scitis uel scitote.*

Memẽtote sermonis mei quẽ ego dixi uobis, Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti fuerint, & uos persequentur. Si sermonẽ meũ seruauerũt, & uestrũ seruabũt. Sed hęc omnia faciẽt uobis propter nomẽ meũ, quia nõ nouerũt q misit me.] Hoc quod superius dixit, id nũc dilatans, maiorẽ illis cõsolationẽ affert. Dicit enim, Memores sitis sermonis mei, q̃ nõ sit seruus maior domino suo: igitur neq; uos me maiores. Videte igitur quo pacto me usi sunt. Si persecuti fuerunt Dominũ, & uos seruos multo magis. si me non persecuti fuissent, sed meũ sermonem seruassent, & uestrum seruaturi essent: id quod nõ fiet. Neq; enim meũ neq; uestrũ seruabunt, sed omnia hæc faciẽt uobis

Suprà 13. Matth. 10.

uobis propter me: atq; ita ſi diligeretis me, ſuſtineretis utiq; propter me quẽ diligitis ut A
dicitis. Sed & aliter conſolatur, quia iniuria afficiunt & eum qui me miſit. Itaq; ſi nihil
aliud, certè hoc ſit uobis in cõſolationẽ, ꝙ ipſi & ueſtri, & mei & patris mei ſint inimici.

Si non ueniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatũ non haberent: nunc autem non ha-
bent quod prætexant peccato ſuo. Qui me odit, is & patrẽ meũ odit. Si opera nõ feciſ-
ſem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & uiderunt,
& oderunt non ſolum me, uerùm etiam & patrem meũ: ſed ut compleatur ſermo qui
Pſal. 68. in lege eorum ſcriptus eſt, Odio habuerunt me gratis.] Num autem iuſtè, inquit, hæc
faciunt, & odio habent & me & patrem meum, & uos? num propterea quæ dixi uel fe-
ci, hanc mentem inſumpſerunt? Non, inquit: Peccatum enim hoc incondonabile eſt.
Nunquid enim non ueni & docui? Si non ueniſſem, ſi non fuiſſem locutus, potuiſſent
Ioann. 9. dicere, non audiuimus. nunc autem prætextu caret eorum malitia. Dein quia nihil a-
Ioan. 1. liud prætexebant in omnibus, quàm quod propter patrem ulciſcantur: (ſic enim di-
cunt, Homo hic nõ eſt à Deo, & ſimilia) idcirco ſubdit, Qui me odit, & patrem meum
odio habet: atq; ita nihil tale relictum eſt eis in excuſationẽ. Non ſolum autem doctri-
nam exhibui, ſed & opera adieci, qualia nullus alius, ut eſt miraculum de cæco, mira-
culum de Lazaro, & alia ſimiliter. Quam igitur habebũt excuſationem? Doctrinã ſer-
Deut. 18. monum præbui, adieci & opera, ſicut & Moſes præcepit illi obediendum mandans,
qui & ſigna faceret, & pietatem doceret, nunc autem uiderunt talia opera, & nihilomi-
nus me atq; patrem odio habuerũt. Deinde ſubdit & prophetam teſtem, Oderunt me
gratis. Nam propter ſolam malitiam & nullam aliam cauſam natũ eſt hoc odium. Le-
Lex quæ gem autem non ſolos libros Moſi, ſed & prophetarũ (ut ſuprà dixi) nominauit. Igitur
intelliga- David ſpiritu prædicit qualis futura eſſet illorum malitia, & ipſi, ut mali, dictum à pro-
tur. pheta impleuerunt, & prophetiam ueram eſſe comprobauerunt.

Cum autem uenerit paracletus (quem ego mittam uobis à patre) ſpiritus ueritatis,
qui à patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me. Et uos teſtes eſtis, quia ab ini-
tio mecum eſtis.] Dixerat diſcipulis, Perſequuturi ſunt uos, ſermonem ueſtrũ non ſer- B
uabunt. Vt igitur dicere non poſsint, Et nunc ô Domine quò mittis nos? quomodo di-
gni fide erimus? quis ad nos attendet? quis perſuadebitur? Ideo ſubdit, Cum autem ue-
nerit paracletus, ille teſtabitur de me. Fidelis, inquit, teſtis ille eſt, & ita redargui à ſpiri-
tu quòd abſq; excuſatione peccarint, prædicationem ſuſcipient. Et uos quoq; teſtabi-
mini, qui ab initio mecum eſtis, quia & operibus & ſermonibus feci deeſſe ipſis excuſa
tionem. Bono igitur animo ſitis, prædicatio nõ caritura eſt teſtibus, ſed & ſpiritus cum
ſignis & prodigijs meis teſtabitur, fidelisq; teſtis erit. Eſt enim ſpiritus ueritatis. Igitur
ſpiritus ueritatis uera teſtificabitur. nam à patre procedit, & omnia clarè nouit. Eſt eñ
Et filius mit ex eo à quo omniũ ſcientia. Iam quod dicit, Quem ego mittam, æqualitatem erga pa-
tit ſpiritum trem ſignificat. Nam alio loco de patre dixit ꝙ mittat ſpiritum: hoc aũt loco ꝙ ipſe mit-
ſanctum. tat, utiq; ſanè æqualitatem ſignificans. Vt aũt ne uideatur obluctari patri, quaſi ab alia
ſubſtantia mittat ſpiritũ, addidit, à patre. Nam & ipſe quidem mittam, ſed à patre, hoc
eſt approbante patre, & ſimul mittente. Nõ enim ex proprio ſinu ipſe prius mitto, ſed
à patre per me ſuppeditatur. Cum autem audieris quòd procedit: ne intelligas per pro-
Heb. 1. ceſsionem miſsionem quali emittũtur miniſtratorij ſpiritus, ſed naturalis ſubſiſtentia
ſpiritus eſt proceſsio. Nã niſi proceſsionẽ ſic intellexerimus, ſed externã quandã miſ-
ſionem, incertũ erit de quo ſpiritu dicat. innumeri enim ſunt qui in miniſteriũ mittunt
propter eos qui hæreditabunt ſalutem. Cæterùm hoc loco ſingularis quædam & ſepa
rata proprietas eſt procedere, uni proprio ſpiritui attributa. Non igitur intelligemus
per proceſsionem ſimplicem emiſsionẽ, ſed naturalem ex patre ſubſiſtentiam. Hic igi-
tur ſpiritus teſtis erit prædicationis, & uos quoq; teſtabimini, quòd non ex alijs audiue
ritis, ſed ipſi ab initio mecum eſtis. Non paruum autem eſt hoc teſtimonium ab initio
Act. 10. ſimul eſſe: quod & ipſi Apoſtoli poſtea concionati ſunt dicentes, Qui ſimul comedi-
mus, ſimulq; bibimus cum eo. Duplex igitur teſtimonium, à uobis & à ſpiritu. Nam
licet uos ad gratiam teſtari uideamini: at non item ad gratiam teſtificabitur & ſpiritus.

CAPVT XVI.

HAec locutus ſum uobis, ut ne quid offendamini. Alienos à ſynagogis faciẽt uos:
ſed ueniet tẽpus, ut quiſquis interficiat uos, uideat cultũ præſtare Deo. Et hęc fa-

cient

A facient uobis, quia non nouerunt patrē, neq; me. Sed hæc locutus sum uobis, ut cum uenerit temp us illud, reminiscamini eorū, q ego dixerim uobis.] Dixi, inquit, uobis hæc priusqu am fierent, ut ne postea offendamini cum uideritis multos non credere, & uos mult a aspera pati, sed cogitate q etiam antequam factum sit, dixerim uobis. Suscipite posthac à me consolationē, q neq; in hoc decipiam uos, sicut neq; in prædictione passio nū. Nam & absq; synagogis facient uos, & excludent à concilijs honestisq; cōditionibus, & in summa à sua cōmunione separabunt. Etenim iam conspirauerāt quòd si quis confiteret Christū, eijceret à synagoga. Non solùm autē à synagoga uos alienos facient, sed & morte puniēt, morteq; ignominiosissima, utpote ceu perniciosos, & ut inimicos Dei occidēt uos. Et omnis qui occiderit uos, tanto studio occidet, ut uideatur Deo cultum præstare, hoc est, putabit se rem piam Deoq; gratam factu-rum. Subdit autē consolationē, quæ sufficere queat. Hæc enim, inquit, facient quia non nouerunt patrem, neq; me. Propter me enim, inquit, & patrem hæc patiemini, igitur sustinete. Beati enim estis cum exprobrauerint, & persecuti uos fuerint, & dixerint omne malum uerbū cōtra uos mentientes propter me. Hæc beatitudo, uestra consolatio, cum eius fueritis recordati. Hæc autē locutus sum uobis, ut quando uideritis molesta illa euenisse, credatis & dereliquis. Non enim poteritis dicere q iucunda prædixerim uobis, decipere uos cupiens. Verùm sicut annuncians tristia nō decepi, ita neq; læta dicens, indignus fide fuerim. Insuper ut ne sitis minus præparati, sed instructi, recordemini q ego uobis ea dixerim, & idcirco stetis fortiter cōtra aduersa.

Ioan. 9.
Matth. 5

Hæc autē uobis ab initio nō dixi, quia uobiscum eram. Nunc autē uado ad eum qui misit me. Et nemo ex uobis interrogat me quò uadam: sed quia hæc locutus sum uobis, mœstitudo impleuit cor uestrū. Sed ego ueritatē dico uobis. Expedit uobis ut ego uadam. Si enim nō abiero, paracletus nō ueniet ad uos. si autē abiero, mittā eum ad uos.] Valde grauati sunt tristitia discipuli cum audirent talia sibi aduentura. Idcirco & Dñs, hæc, inquit, tam dura principio nō dixi uobis, nō ut ignorans, sed quia uobiscum eram, & sufficiens confugiū ad me habebatis, & omne certamen in me reijciebatur, ipsi uerò in omni securitate eratis. Igitur nō opus erat talibus tunc sermonibus uos præparari & præmuniri: sed nūc uadens ad patrem meū, & uos relicturus, prædico ea, ut uos muniatis. Et nullus ex uobis rogat me, quò uadis: sed præ tristitia confusi estis, & excessum mentis patimini: propter expectationē grauium concussa sunt corda uestra. At ego ueritatē dico uobis. Vide quomodo solatur eos. etiāsi innumeris modis, inquit, magis tristitia afficiamini, ego quod uobis utile est, dico. Nam uos quidem uelletis semper esse mecū, atqui hoc nō est expediens. Nam si ego quidē nō abiero, paracletus nō ueniet ad uos: atq; ita etiamsi uos præsentiam meā uelletis, nō obedirem uobis, sed eligerē potius quod uobis utile, q perniciosam uobis uestrā uoluntatē. Ita & nos debemus facere, prospiciētes semper quod & nobis & fratribus est utile, & nō quod suaue. Nam si ego nō morior pro mundo, & eo ad patrem, dato sacrificio & propitiatione pro peccatis mundi, paracletus non ueniet. Quomodo enim adueniet si inimicitiæ nō soluantur, & occisa morte pater humanæ naturæ non concilietur? Porrò hoc loco Macedoniani quid poterūt dicere, qui gloriam spiritus extenuant, & seruum eum filij dicunt? quomodo conducet abire Dominum, & aduenire seruū? Atq; ita etsi tristes sitis propter meā absentiam ô discipuli, tamen propter aduentū spiritus gaudeatis, qui pluribus & maioribus uos beneficijs prosequet. Quomodo autē Dominus dixit, Quoniā hæc ab initio non dixi uobis? quandoquidem scriptum est q conuocatis illis duodecim, dixerit eis, Ad præsides & reges ducemini. Dixit quidem, Ad præsides ducemini, nō autē, Occident uos ut impios & perniciosos, & inimicos Dei. Et aliter, Illic quidem dicit quæ à gentibus eis infligenda, nunc autē quæ à Iudæis. Absq; synagogis uos facient, Iudæi scilicet. Vide autē in hoc & spiritū liberum esse, & filium approbare. Etenim quod dicit, Paracletus ueniet, ad potestatē spiritus pertinet. quod autē addit, Ego mittam eum, ad probationem & uoluntatem filij spectat, cui placet ut ueniat paracletus, & annuit, si sic dicere licet.

B

Macedonia ni confutantur.

Matth. 10.

Et cum uenerit ille, arguet mundū de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia nō credūt in me. de iustitia uerò, quia ad patrem uado, & posthac non uidebitis me. de iudicio, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.] Veniet

paracletus, & quę inde utilitas? Arguet, inquit, mundum de peccato, & ostendet eos A peccatores, quia nõ credũt. Quando enim uiderint per manus discipulorũ in spiritu egregia signa & miracula fieri, & neq; sic credent, quomodo nõ condemnatione digni, & peccato maximo obnoxij? Nam nunc quidẽ possunt dicere ꝙ fabri filius sim, & humilis matris, quis ego miracula faciam: tũc autẽ incredulitas omni carebit excusatione, spiritu in nomine meo talia perficiente. Itaq; de peccato illos arguet, hoc est, ostendet eos absq; uenia peccare. Et de iustitia quoq; arguet, quia ego ad patrẽ meũ uado, hoc est, ostendet eis ꝙ ego cum iustus fuerim, & irreprehensibilẽ egerim uitã, iniustẽ ab ipsis occisus sim, & in eius iudiciũ ad patrem uadam, neq; enim si iniustus fuissem, ad patrem ascendissem. Quia enim ut aduersariũ Deo & iniquũ occiderunt, ostendet eis, inquit, spiritus, ꝙ nõ sim talis. neq; eñ si aduersarius Dei fuissem, apud Deum & legislatorem hunc honorem assecutus essem, honoremq; nõ temporariũ, sed æternum. Iam quod dicit, posthac nõ uidetis me, æternam eius apud patrem conuersationẽ manifestat. De iudicio autẽ arguet eos, quia princeps huius mundi iudicatus est, hoc est, etiam per hoc me iustum, & à peccato immunẽ iterum ostendet me spiritus, eo quòd rector mundi à me iudicatus est & uictus. Quia enim dicebãt, Dæ-

Matt. 9. 12. Luc. 7. 11. Iom. 8. 10.

monium habet, & in Beelzebul miracula facit, & impostor est: hæc omnia, inquit, ostendent uana, cum apparuerit diabolus cõdemnatus, & ostensum fuerit omnibus quòd à me sit uictus, id quod nequiuissem, si nõ illo fuissem fortior, & ab omni peccato alienus. Quomodo hoc demonstratũ est per aduentum spiritus? Omnes enim qui credunt in Christũ, cõculcant & cõtemnunt rectorẽ mundi, unde satis monstratũ ꝙ à Christo condemnatus sit multò antea. Arguit ergo spiritus eos qui nõ credunt, ut

* Fides eñ peccata soluit per remissionem baptismi.

Operationes spiritus in quib. apparent.

peccatores. *Fides enim baptismi, peccata soluit per remissionẽ. Operationes autem spiritus quæ apparent in his qui crediderũt, nõ uisæ sunt in his qui non crediderunt. Vnde redarguti sunt ut uasa mala & coinquinata, indigna spiritus susceptione. Et aliter, Arguit mundũ qui nõ credidit, spiritus de iustitia, hoc est quia priuatus est iustitia, qui nõ credidit in iustũ Iesum, eum qui propter iustitiã assumptus est in cœlos. Ar- B guit autẽ & cõdemnat ut ignauũ, quia uulnerato Satana neq; sic illũ uoluit uincere.

Adhuc multa habeo quæ uobis dicam, sed nõ potestis portare nunc: cum autẽ uenerit ille qui est spiritus ueritatis, ducet uos in omnẽ ueritatẽ. Non enim loquetur à semetipso: sed quæcunq; audierit, loquetur: & quæ futura sunt, annunciabit uobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit uobis. Omnia quæcunq; habet pater, mea sunt: propterea dixi ꝙ de meo accipiet, & annunciabit uobis.] Cum dixisset suprà, Expedit uobis ut abeam, nunc hoc latius prosequitur, & dicit ꝙ nũc quidem nõ potestis portare: si autẽ uenerit ille, tunc fruentes illius donis, in omnẽ ueritatem ducemini. Quam autẽ ueritatẽ inquit? num scientiã de omnibus? nam nihil de magnũ ipse Dominus locutus est. Partim dans nobis figuram humilitatis, partim & propter infirmitatẽ audientiũ, & ingratitudinẽ Iudæorũ. Et neq; legalium obseruationum solutionẽ manifestẽ introduxerat, ut ne Deo contrarius uideretur omnibus. Vbi autẽ uenit paracletus, & manifestata fuit dignitas filij, & uera de omnibus scientia in lucẽ producta, abolitis & sublatis è medio figuris legalibus, in uerũ & spiritualem cultũ inducti sumus, per signa quæ in spiritu fiunt, confirmata fide. Deinde quia magna quædam dixerat de spiritu: ut ne putent aliqui ꝙ maior ipso sit spiritus, siquidem ipse in ueritatem sit introducturus, & facturus capaces maiorũ & plurium quæ Christo pręsente portare nõ poterãt: ne igitur hoc quis existimet, subdit, Non loque-

Spiritus nihil aliud docet, quàm quod Christus.

tur à semetipso, hoc est, nihil propriũ loquetur præter mea. Cum enim dicit, quæcunq; audierit, hoc signat, ꝙ nihil docturus sit extra ea quæ Christus docuit. Sicut igitur & Dominus ipse dicens de se, Quæcunq; audiui à patre meo, loquor: nõ ut discentẽ & puerũ se introducit, sed ꝙ nihil uel sciat uel doceat, q̃ quę pater: ita & de spiritu dicendum. Quod autẽ nõ opus habeat doctore spiritus, audi Paulũ dicentẽ. Quemadmo-

Cap. 15. 1. Cor. 2

Futurorum cognitio maximè Dei propria.

dum nullus nouit quæ hominis sunt, nisi spiritus qui est in eo: ita & quæ Dei, nullus nouit, nisi spiritus Dei. Vides ꝙ sanctus spiritus sui ipsius doctor sit, sicut & noster? & ex his quæ sequunt̃, discet cordatus deitatẽ spiritus. Quæ enim uentura sunt, inquit, annunciabit uobis. Maximè enim propria est Dei futurorũ cognitio. Nam q̃a nihil aliud desiderabile ita est humanæ naturæ ut futurorũ cognitio, consolat̃ Apostolos

& ex

A & ex hoc. In tantũ enim, inquit, benefaciet uobis, ut & futurorũ præscientiam uobis, quæ maxima omniũ uidetur, daturus sit. Præterea quia ad tentationes erudiendi erant, ille uos præparabit, inquit, ad futura quæ uobis cõtingent, ne per ignorantiam absq; custode incidatis in illa. Glorificabit autẽ & me. In nomine eñ meo omnia & loquetur & faciet, & nihil diuersum dicet: atq; ita & per miracula quæ per illũ fient, Deus credar, cum in uos discipulos meos opulentẽ effundet gratiã etiam post meã mortẽ, cum meũ nomen magis fulgebit: quod citra controuersiã magna gloria est, si quis ignominiose occisus, magis clarescere incipiat. Deinde quia audiuerant Dominum dicentẽ, Vnus uester est magister Christus: ut ne existimẽt, quia unus magister tu es, quomodo dicis nobis & alium fore magistrũ spiritum? subdit, Quia de meo accipiet, hoc est, ex his quę noui, & ex mea scientia. Vel & aliter, de meo, hoc est de meo thesauro, qui scilicet patris est, nam quæcunq; habet pater, mea sunt, & meæ diuitiæ: paracletus autẽ ex patre loquetur: uerisimiliter dico quòd de meo accepturus sit, hoc est thesauro & diuitijs scientiæ. Quare autem spiritus tanta dedit nobis bona, & non filius? Igitur primũ quidem dicimus q; uiam donis spiritus filius parauerit, & ipse sit taliũ bonorũ autor. Nisi eñ ipse peccatũ soluisset, q̃modo nos spiritũ obtinuissemus? Non enim habitabit spiritus in corpore subdito peccatis. Hinc est q; si magnũ quid dedit spiritus, occasiones à Christo habuit. Deinde quia hæretici spiritui erant detracturi, quasi minor esset dignitate, eo q; posterius ueniret: propterea cõcedit ei maiora operari per Apostolos, ut per donorũ magnitudinẽ cõpulsi, uel inuiti dignitatem spiritus agnoscant, & non quia posterior apparuit, propterea minor iudicetur filio. *Matth. 23.* *Sapient. 1.* *Spiritus nõ est minor filio.*

Pusillum & nõ uidetis me, & iterũ pusillum & uidebitis me, quia uado ad patrem. Dixerunt ergo quidã ex discipulis eius inter se; Quid est hoc q̃d dicit nobis, Pusillũ & nõ uidetis me: & rursum pusillum & uidebitis me, & quia uado ad patrẽ. Dicebãt ergo, quid est hoc quod dicit pusillum? nescimus quid loquatur.] Quare Christus recessum & mortẽ suam in memoriã eis reducit, quãuis magis occultanda uideantur? B Mentẽ eorũ exercebat, & probatiorẽ efficiebat: propterea semper cõmemorans tristia, assuefacit illos, & ad expectationẽ illorum prouehit, ne si repente eueniant, perterreantur. simul autẽ & adiungit tristibus læta. Igitur sic hoc loco, Pusillũ, & nõ uidetis me, dicens, ad triste statim addidit lætum quiddam: & iterum pusillum, & uidebitis me, & ad Deũ uado, qui uos iuuare potest: & non pereo, sed transeo: & ad paruum quidem tempus secessus erit, postea autem perpetuò conuersabor uobiscũ. Illi quidem non intellexerunt: unde admiretur quispiã quomodo non agnouerint quæ dicebat. Videtur ergo uel tristitia mentẽ eorum adeò inuasisse, ut abijcerent dictorũ memoriam, uel propter obscuritatem uerborum euenit ne intelligerent. Ideo Iesus uidetur eis contraria quædam dicere. Nam si quidem uidebimus te, quò uadis? si autem uadis, quomodo uidebimus te? Videntur enim hæc ænigmata esse.

Cognouit autem Iesus q; uellent interrogare se, & dixit eis, De hoc quæritis inter uos, quod dixi: Pusillum, & non uidetis me: & iterũ pusillum, & uidebitis me. Amen amen dico uobis, plorabitis & lamentabimini uos, mundus contrà gaudebit: uos autem mœrore afficiemini, sed mœror uester uertetur in gaudiũ. Mulier cum parit, dolorem habet, quia uenit hora eius: cum autẽ peperit puerum, iam nõ meminit anxietatis, propterea q; gaudeat hominẽ natum esse in mundo. Et uos igitur nũc quidem mœrorem habetis, sed iterum uidebo uos, & gaudebit cor uestrũ, & gaudiũ uestrum nemo tollet à uobis.] Postquam uidit discipulos nõ intelligere dicta, eo quòd grauati erant mœrore, inculcat eis manifestius de morte sua, ut assueti uerbis, etiam re ipsa eam fortiter ferrent. Etenim, inquit, plorabitis & lamentabimini uos, propter mortẽ ac crucem: mundus autẽ gaudebit, hoc est, Iudæi mundana sapientes gaudebũt, eo q; interemerint me inimicũ ipsorũ. Sed tristitia uestra in gaudiũ uertetur: quemadmodum Iudæis quoq; suum gaudium in mœrorem cedet, quando post meã resurrectionem nomen meũ glorificabitur. Potes autẽ & mundi gaudium, nõ Iudæorũ gaudiũ intelligere, quo gauisi sunt mortuo Domino, sed salutẽ mundi: ut sit sensus dictorũ: Vos quidẽ mœrore afficiemini, sed hęc mea passio propter quã uos estis tristes, mundi totius gaudiũ & salus erit. Insuper & exemplũ cõmune addit mulieris & partuũ. Hac autẽ parabola & prophetæ usi fuerunt, dolore partus ingenti excellentiam mœ *Hier. 31.* *Partus dolores.*

roris significantes. Tale autem quiddam dicit, Apprehendent quidem uos dolores A moestitudinis, sed dolor ille causa efficitur partus. Interea confirmat & sermonem de resurrectione, & ostendit mori simile esse ei qui à uulua in lucē prodit. Ne enim admiremini quòd per tantam tristitiā ingressuri sitis in gaudium, quia & mater per moerorem in partu ad hoc uenit, ut sit mater. Insinuatur autem hoc loco & mysticū quiddam, quòd ipse soluerit dolores mortis, & nouum hominē nasci fecerit, posthac non corrumpendum: neq; mortalem, qui est ipse Dominus. Vide enim quomodo nō dixerit φ posthac nō recordetur anxietatis quia natus est ei puellus: sed, quia natus est homo in mundum. Hoc enim non frustra ita dixit, sed uolens cum emphasi & tacitē insinuare φ ipse sit ille natus homo, nō parturienti ipsum inferno, sed mundo: nobis enim ex resurrectione natus est nouus homo, & incorruptibilis Iesus Dominus noster. Igitur exemplum mulieris parientis non per omnia quæras adaptare his quę circa Iesum acciderint: sed tantū ut ostendatur φ temporalis sit dolor, & magnū lucrum doloris, & φ resurrectionis partus sit ad uitā & regenerationē, alia autē omnia ad exemplum non alludunt, & meritò. Parabola enim si per omnia seruetur, non est parabola, sed illud ipsum q̄d per parabolam signatur. Et hoc loco intelligimus per dolorē parientis, tristitiam apostolorū: & per gaudium, consolationē resurrectionis: & iterū per solutionem dolorum parientis, inferni destructionem: & per natiuitatem, resurrectionem primogeniti ex mortuis. Porrò non ultrà signatur infernus per matrem, non enim gauisus est infernus, sed Apostoli gauisi sunt gaudio quod nullus abstulit ab eis. tunc enim gaudebant, quando pro nomine Domini aspei gebantur cōuicijs. Insuper dicendo, Gaudium uestrum nemo tollit à uobis, ostendit quòd ultrà nō moriatur, sed perpetuò uiuens, illis incorruptibilis gaudij sit autor futurus.

Parabola non per omnia seruatur

Act. 5.

Et in illo die me nō rogabitis quicq̄. Amen amen dico uobis, quæcunq; petieritis patrē sub nomine meo, dabit uobis. Hactenus non petistis quicq̄ sub nomine meo. Petite & accipietis, ut gaudium uestrum sit perfectum.] Quādo resurgam, tūc ueniet super uos paracletus, & inducet uos in omnem ueritatem: neq; nō rogabitis quicq̄ B tale, quale prius, Quò uadis? &, Ostende nobis patrē. Omnia enim scietis in spiritu. Vel rogabitis, hoc est, obsecrabitis, orabitis. Cum igitur ex mortuis resurrexero, mittam uobis paracletum. tunc nō me rogabitis, hoc est, peteris, ita ut sim uester mediator, sed sufficiet uobis nomen meum ut à patre accipiatis petitiones. Ostendit igitur hoc loco nominis sui uirtutē. siquidem cum neq; uideatur, neq; obsecratur, sed cum nominatur solùm, talia facit. Hucusq;, inquit, nō petijstis quicq̄ sub nomine meo. Ex hoc autem tempore petite, & omnino recipietis: & ita expedit uobis ut ego moriar: siquidem apud patrem maiorem q̄ nunc fiduciam inuenturi estis. Non enim φ separor à uobis, existimate uos à me relictos, sed nomen meū maiorē uobis fiduciam dabit, & gaudium uestrum tunc erit plenissimū, cum accipietis omnes petitiones. Confidera autem φ ille sumit, qui sub nomine Christi petit. Nullus igitur ex his qui mundana petunt, ac animabus damnosa, in nomine Christi petit: ideo neq; accipit. Nomen enim Christi diuinum est ac salutare. quando autem quis petit quæ ad perditionem animæ pertinent, quomodo dicemus illum in salutari nomine petere?

In nomine Christi petendum.

Hæc per parœmias locutus sum uobis. ueniet tempus cum iam nō per prouerbia loquar uobis, sed palàm de patre meo annunciabo uobis. in illo die in nomine meo petetis. Et non dico uobis φ ego rogaturus sim patrem pro uobis. ipse enim pater amat uos, quia uos me amastis, & credidistis φ à Deo exiuerim. Exiui à patre, & ueni in mundum. iterum relinquo mundum, & uado ad patrē.] Paroemia est sermo obliquè & occultè ac per parabolas totum argumentū ostendens. Quia igitur Dominus multa eis occultè dixerat, & parabolam narrarat de muliere ac partu, dicit, Hæc per parœmias nunc locutus sum uobis, sed uenit hora quando non ultrà in parabolis loquar, sed liberè de patre annunciabo uobis. Post resurrectionem enim, cum se exhibuisset uiuū per quadraginta dies, loquebatur eis de patre magis mystica, & manifestiora. Prius enim sic putabant eius esse patrem Deum, sicut & noster est, gratia. Iterū autem dat eis fiduciam, φ habituri sint in tentationibus supernū adiutoriū. Sub nomine meo, inquit, petetis: & in tantū uobis conseruabo amicū patrē, ut posthac neq; me opus habeatis intercessore, nam ipsemet pater uos amat. Insuper ut non resiliant à Christo.

παροιμία

A à Christo, quasi ipso non habeant opus, sed à patre absq; mediatore diligantur, dicit: Propterea amat uos pater, eo q̃ me dilexistis. Quando igitur excideritis à mea amicitia, tunc & à patris amicitia excidetis. Et quia multum eos consolatus fuit, quia audiebant eum à patre exiuisse, & iterum ad patrem ire, propterea cõtinuò hoc uersat: unde & illi audiendo hæc, utilitate percepta respirantes aliquantulum, quid aiunt?

Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc apertè loqueris, nec prouerbiũ ullũ dicis. nunc scimus q̃ scis omnia, nec opus est tibi ut quis te interroget. Per hoc credimus q̃ à Deo existi. Respõdit eis Iesus, Nunc creditis. Ecce instat tempus, & iam uenit, ut dispergamini unusquisq; in sua, meq; solũ relinquatis: & tamen nõ sum solus, quia pater mecum est.] Cum audissent discipuli amicũ illis futurũ Deum & patrẽ, neq; indigere se illius intercessione, uti maximè familiares patri, exijsseq; illũ à Deo, dicunt, Nunc scimus q̃ scis omnia, hoc est, cognoscis quæ uniuscuiusq; cor offendunt, & nõ opus habes ut ab aliquo discas ea. Et in hoc credimus q̃ à Deo exieris. Dei enim est scire occulta cordis. Vide autẽ quomodo imperfecti fuerint dicẽtes, Nũc scimus. qui em̃ tantas audierãt doctrinas, dicũt, nũc scimus. Christus aũt ostendẽs eis q̃ imperfecti sint, & q̃ nondum quicq; magni de se intellexerint, sed deorsum & in terrenis uersẽt, inquit, Nunc creditis. Quodãmodo improperat eis tarditatẽ fidei illorũ. Vt autẽ ne uideantur gratificari & adulari talia de ipso sentientes, inquit, Venit hora ut dispergamini unusquisq;. Vos enim, inquit, uidemini de me magnũ quiddã sentire: ego autẽ dico uobis, q̃ usq; adeò imperfecti estis, ut me derelicturi sitis, & inuasura est uos formido, & ita neq; iunctim secedetis, sed separatim dispergemini, & unusquisq; sibijpsi de salute & profugio prospiciet. Verùm ego propterea nõ habebo peius. nõ enim solus sum, sed habeo & patrẽ mecum: atq; ita neq; per impotentiã patior, sed uoluntarium me permitto crucifixoribus. Cum igitur audieris clamantẽ, Vt quid me dereliquisti? ne sic simpliciter intellige, q̃ derelictus sit saluator à patre: alioqui quomodo

B hoc loco testaretur, Pater mecum est? sed intellige ut ab humana natura dictum, derelicta propter peccatum & abiecta, in Christo autẽ * cõciliata, & assumpta per patrẽ.

Hæc autẽ locutus sum uobis, ut in me pacẽ habeatis. In mundo afflictionẽ habebitis, sed confidite, Ego uici mundũ.] Hæc, inquit, locutus sum uobis, ut ne eijciatis me ex mẽte uestra, neq; cõmoueamini & turbemini à stabili erga me charitate, sed pacẽ habete in me, hoc est, manete indefracti, recipientes fideliter quæcũq; dixi uobis. Audiat autẽ & Arius, quia hæc omnia quæ humilia & indigna uidenť gloria filij, ꝑpter auditores dicta sunt, nõ ut nos utamur his pro dogmatibus. Dicta enim sunt Apostolis in consolationẽ, & demonstrãt amorẽ quẽ erga illos gerebat. In mundo afflictionem habebitis. Non in uerbis erunt tentationes, inquit, sed quandiu fueritis in mundo, afflictionẽ habebitis: nõ nunc tantũ, quando trador, sed & postea: sed resistite turbationi, & confidite, quia ego uici mundum. Ego autem cum uicerim, nõ oportebit uos discipulos animũ despondere, sed cõtemnere eum ut uictum. Quomodo autem uicit mundum? quia deuicit principẽ affectionũ mundi. sed hoc & ex posterioribus manifestum. Omnia enim ei subiecta sunt & cesserunt. Sicut igitur Adam uicto, omnis natura condemnata est: ita ubi Christus uicit, in omnẽ naturã uictoria transijt, & uirtus nostra in Christo Iesu gratiã assecuta est calcandi super serpentes & scorpios, et super omnẽ potestatẽ inimici. Per hominẽ enim intrauit mors, & per hominẽ uita, & imperium contra diabolum. Nam si nudus homo uicisset, nihil spectasset ad nos.

1. Reg. 16. Psal. 41. Cordis occulta scire solius Dei est.

Matth. 27. Mar. 15.

* recõcilia ta patri & assumpta.

Arius.

1. Cor. 15.

CAPVT XVII.

HAec locutus est Iesus: & sublatis oculis in cœlum dixit, Pater, uenit hora, glorifica filium tuum, ut & filius tuus glorificet te: sicut dedisti ei potestatẽ omnis carnis, ut quotquot dedisti ei, det eis uitam æternã. Hæc est autẽ uita æterna, ut cognoscant te solum Deũ uerũ, & quẽ misisti Iesum Christũ.] Cum dixisset discipulis, Afflictionem habebitis: & ad fiduciã exhortatus esset: iterũ eos erigit per preces, erudiens nos, in tentationibus, relictis omnibus ad Deum confugere debere. Et aliter, Nõ hic oratio est, sed colloquium cum patre. Quod autem alio loco orat, & genua flectit, ne mireris. Venit enim Christus nõ solum seipsum manifestaturus, sed omnẽ uirtutem docturus. Docentẽ autem, nõ tantùm uerbis, sed & operibus docere oportet. Ostendere autẽ uolens q̃ non inuitus, sed sua sponte ad passionem accedat, dicit, Pater, ue-

Matth. 26.

nit hora. Ecce enim ut optabile hoc desiderat, & gloriam uocat, non suam tantũ, sed & patris: quod & factũ est. Nõ enim filius solus, sed & pater glorificatus est. Nã ante A
Esa. 1. crucẽ quidem neq; Iudæi ipsum sciuerunt. Israel enim me nõ cognouit, inquit. post crucem autẽ totus orbis ad eum confluxit. Ostendit autẽ quæ sit gloria eius & patris, Credere, inquit, omnẽ carnem, & beneficia experiri, gloria Dei est. Non enim ad Iudæos solos gratia contrahitur, sed in totũ orbem extenditur. Dixit autẽ hoc, quoniã missurus erat illos in gentes. Vt igitur ne putent nouitatẽ esse, & præter uoluntatẽ patris, indicat à patre sibi datam potestatẽ omnis carnis. Nam antè dicebat eis, In uiam gentiũ ne abieritis. Quid autẽ est, omnis carnis? Nam nõ omnes crediderunt. Et sanè Christus, quantũ ad se attinebat, omnes ad fidem adducere curabat. q autem illi non attenderunt, non docentis, sed nõ suscipientium crimen est. Quando autem audieris, dedisti, & acceperunt, & similia, intellige ea dicta esse ad auditorũ captum, sicut sæpe diximus. Semper enim cauet ne de seipso magna dicat, & se attemperat infirmitati auditorũ. Et quia offendebant magna de eo audientes, loquitur de his quorum capaces sunt: sicut & nos sæpe cum pueris loquimur, & panẽ ita nominamus ut illi, & aquam, & in summa omnia. Nam quãdo Euangelista de Domino dicit, audi
Ioan. 1. quæ dicat, Omnia per ipsum facta sunt: &, Quotquot receperũt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Qui alijs dat, quomodo ipse potestatẽ nõ habet, sed accipit à patre? Insuper & hic in his uerbis quæ uident humilia, asserit sublime quiddã. Nam ut, dicit, Omne quod dedisti ei, hoc per condescensionem est dictum: det eis uitam æternam, hoc potestatẽ indicat unigeniti & deitatis. Dei enim est dare uitam, eamq; æternam. Solum autẽ uerũ Deum dixit patrem, opponendo eum mendacibus qui apud gentiles erant dijs. Non enim seipsum à patre separat. Absit. Nam cum & uerus filius, nõ erit mendax Deus, sed uerus: sicut hic Euãgelista de Domino in epistola sua
1. Ioan. 5. catholica inquit, Iesus Christus, hic est uerus Deus, & uita æterna. Si autem urgeant hæretici falsum esse Deũ, ipsum filium, quia pater solus dictus sit uerus Deus, discant B quòd hic de filio Euangelista dicat, Erat lux uera. Igitur secundũ eos pater est lux falsa: sed absit: & ita quãdo uerum Deum dicit patrem, falsis dijs gentilium opponitur: sicut & hoc, Gloriam à solo Deo non quæritis. sic enim hæretici intelligent. Verùm quia solus Deus pater, filius non autem Deus? Verè stulta dicta sunt hæc.

Ego te glorificaui super terram: opus cõsummaui quod dedisti mihi ut facerem: et nunc glorifica me pater apud temetipsum gloria quam habui priusquã hic mundus esset apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus.] Disce hoc loco quomodo glorificet & pater filiũ: utiq; sicut & filius patrem. Ego te, inquit, glorificaui super terrã. Meritò addidit, super terram, in cœlis enim glorificatus erat, & ab angelis adorabat: terra autẽ ignorabat eum. Igitur quia filius annunciauit eũ omnibus, ideo dicit, Glorificaui te super terrã, omni notitia Dei disseminata, & perfecto opere q̃d dedisti mihi. Hoc enim opus est incarnationis unigeniti, sanctificare naturã nostrã, & prosternere rectorẽ mundi, qui se prius Deum faciebat, & inserere creaturæ notitiam Dei.
†Quod ad me attinet, inquit, consummaui Quomodo autẽ consummauit hoc, cum nõdum inceperit? † Quotquot dicere uult, qui uenerunt ad me, perfeci. Vel quia fecit quod maximũ omniũ, & radicem bonorũ omniũ nobis substrauit, dæmone uicto, & se obiecto uoracissimæ bestiæ morti: radicem hanc necessariò secuturi erant & fructus diuinæ notitiæ. propter hoc dixit, Perfeci opus. Seminaui, inquit, radicẽ plantaui, fructus autẽ sequentur. Glorifica igitur me pater & tu apud teipsum gloria quam habebam apud te priusq; mundus subsisteret. Nõdum autẽ glorificata erat carnis natura, neq; incorruptibilitate fruebat, neq; regium thronũ acceperat. propterea dicit, Glorifica me: hoc est, humanã meam naturam, quæ nunc in ignominia, quæq; crucifigenda: & subuehe eam in gloriam, quam habebam apud te ego uerbũ & filius tuus priusquam mundus esset. Collocauit enim humanã naturã in throno regio, & adoratur nunc ab omni creatura. Manifestaui nomen tuũ hominibus. Nunc interpretat quid sit, Ego glorificaui nomen tuũ super terram, hoc est, manifestaui nomen tuum. Quomodo igitur manifestauit filius? Etenim
Esa. 19 Esaias quoq; dicit iurandum per Deum uerũ. Sed, quod sæpe diximus, q̃uis manifestum fuerit, tamen Iudæis solis, & neq; illis omnibus: nũc autẽ de omnibus gentibus inquit q manifestũ eis futurũ sit nomen Dei, cum iam Christus dederit semina diuinæ no-

A næ notitiæ, ut destrueret idolorũ cultus, quẽ suggessit diabolus. Et aliter, Quãuis cognouerunt Deum, nõ tamen ut patrem cognouerũt, sed ut opificem solũ. filius autẽ patrem manifestauit, & sermonibus & operibus notum * illum faciens. Nam cum se filium Dei demonstrauit, manifestum quod simul demonstrarit & illum fuisse patrem. * se

Quos dedisti mihi de mundo, tui erant: mihi dedisti eos, & sermonẽ tuum seruauerunt. Nunc cognouerũt quod omnia quæcunque dedisti mihi, à te sunt: quia uerba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt, & cognouerũt uerè quod à te exiui, & crediderunt quod tu me misisti.] Duo hæc docere uoluit, & quod nõ sit aduersarius Deo patri, & quod uoluntas eius sit credere illos filio. propterea dicit, Quos dedisti mihi, tui erãt. Vtraque enim ostendunt per hoc quod dicit, dedisti mihi. Non enim rapui eos, sed tu cõprobasti ut illos mihi lucrarer: & ita non aduersarius es mihi, sed cõcordiam habes & charitatem erga me ô pater. Sermonem autem tuum seruauerunt, per hoc quòd credũt mihi, & nõ attendunt Iudæis. Qui enim credunt Christo, sermonem Dei seruãt, hoc est, scripturã & legem. Nam Christus à scriptura annunciatur. Et aliter, Omnia quæcunque dicebat discipulis Dominus, patris erant. Ego enim, inquit, à meipso nõ loquor. Dicit igitur cum alijs & hoc eis, Manete in me: & ecce seruauerunt & hoc mandatũ. Ioan 14. Manserunt enim, & ita sermonem patris seruauerunt. Nunc cognouerunt quòd omnia quæcunque dedisti mihi, à te sunt. Quidam absque v legunt ἔγνωκα cognoui, & inquiunt quòd Dominus dicat, Nunc cognoui ego. Sed absurdum est, & legendũ est ἔγνωκαν. Nunc cognouerunt discipuli mei, inquit, quòd nihil habeo proprium, neque à te alienus sum: sed quæcunque dedisti mihi, non ut creaturæ gratificans mihi dedisti. Non enim hæc mihi acquisita sunt, sed à te sunt, hoc est, naturaliter ad me pertinent ut ad filium, qui in paternis rebus potens est. Vnde autem cognouerunt hæc discipuli mei? Quia uerba quæ dedisti mihi, dedi eis. hoc est, à uerbis meis & doctrinis. Semper enim eos docebam quòd omnia quæcunque habeo, patris sunt: & non hoc solùm, & 15.
B sed & quòd à te exierim, & quòd tu me miseris. Nam per Euangeliũ totum hoc efficere uult, quòd non sit aduersarius Dei, sed impleat patris uoluntatem.

Ego pro eis rogo, nõ pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt: & mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & glorificatus sum in eis.] Cum ostendisset quod propter nihil aliud quàm propter ipsos hæc ad patrẽ dixisset: ut discãt quod diligat eos, & curam eorũ gerat, inquit, Ego pro ipsis rogo & supplico, nõ pro mũdo. Ostendo enim omnino ex hoc quod diligam eos. Non enim solũ do quæ mea sunt, sed & oro ut custodias eos. Nõ oro te pro promiscuo populo, qui mundana sapit, sed pro his quos dedisti mihi. tui enim sunt. Et audiens cõtinuò eum dicentẽ, Dedisti mihi: ne existimes nuper datum principatũ & potestatẽ talem, quod quãdo habuit eos pater, ipse nõ habuerit: & iterũ nũc cum eos habet, patri ablatam potestatẽ: propterea dicit, Omnia mea tua sunt, & tua mea. Non enim nunc accepi potestatẽ, sed quando tui fuerũt, & mei fuerunt. Tua enim omnia, mea: & quando ipse habeo eos, & tu habes, & nõ es priuatus. mea enim omnia tua. & glorificatus sum in eis: hoc est, potestatẽ illorũ habeo ut Dominus, qui in eis glorificor, sicut & regis filius æqualẽ cum patre potestatẽ habens ac regnũ, glorificatur in eo quòd tanta habet, quanta pater. Si ergo iterũ filius minor esset patre, quomodo ausus fuisset dicere, omnia tua mea sunt? Nam dominus quidẽ omnia habet quæ sunt serui, seruus autẽ nõ omnia quæ sunt domini. Hoc autẽ loco conuersim loqui licet, ut quæ sunt patris, ea sint & filij, & contrà. Glorificatur igitur filius in his quæ sunt patris. Tantam enim omnium potestatem habet, quantam & pater.

Et iam non sum in mundo: & hi in mundo sunt, & ego ad te uenio. Pater sancte serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut & nos. Cum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos in nomine tuo.] Quare continuò dicit, iam nõ sum in mundo, &, quando eram cum eis in mundo? Videntur enim esse absurda, si quis hæc exponat non examinata. Alio item loco promisit eis, Ero uobiscum, & uidebitis me: nunc autem alia uidetur dicere. Potest igitur uerè dici quòd ad ipsorum mentem ista loqueretur. Nam quia uerisimile erat tristari eos, utpote qui relinquebantur adiutore destituti, ostendit quòd patri eos commendet, & illum custodem eis præficiat. Quia à te uocor ego, serua ipse illos in nomine tuo, hoc est per tuum adiutorium, & uirtutẽ quam dedisti mihi. Quid est custodias? ut sint unum. Nam si cha-

ritatem inter se habuerint, & non fuerint discordes, inuicti erunt, & nihil eis præualebit. Nõ simpliciter autem ut sint unum, sed sicut ego & tu, unum sapientes, & unũ uolentes, illa eos concordia custodiet. Itaq; ut consoletur eos, patrem orat pro custodia eorum. Nam si dixisset, Ego custodiam uos, non sic credidissent: nunc autẽ dum patrem pro eis rogat, bona spe animantur. Ego seruabam eos in nomine tuo, dicit: non quod ipse nõ ualeat aliter nisi per nomen patris, sed, ut sæpe dixi, infirmitati cõsulit auditorum, & nõdum magnum quiddam de se sentientium. propter hoc dicit, In tuo adiutorio seruabam eos. Insuper & bene sperare facit. Quemadmodum cum essem uobiscum præsens, seruabamini in nomine & adiutorio patris, ita nunc quoq; credite uos ab eo seruandos. Solet enim uestri curam habere.

Psal. 108 Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis perijt, nisi filius ille perditus, ut scriptura cõpleretur. Nunc autẽ ad te uenio, & hæc loquor in mundo, ut habeãt gaudium meũ impletũ in semetipsis.] Multa uerborũ humilitas, nisi quis ea dignẽ exceperit. Vides enim hoc loco quid apparet. Quos dedisti mihi, custodiui. Videt enim annunciare patri ut custodiat & pater eos. Nam sicut si quis cuipiã tradidisset pecunias custodiendas, dicat: uide, ego nihil perdidi, neq; tu perdas. At hæc omnia dicit propter discipulorũ quietẽ & consolationẽ, ac gaudium, ut respirent, curas deponant tanq; recipiẽte te illos saluos, & custodituro eos, sicut ego custodiui eos, & nullũ amisi. Quomodo ô Dñe, nullũ perdidisti, cũ & Iudas perierit, multiq; alij retrocesserint? Quantũ ad me attinet, inquit, nullum perdidi: quantũ in me fuit, nullũ amisi: sed seruaui eos, hoc est, omnibus modis eos custodiui. Quòd autẽ à seipsis resilierint, nihil hoc ad me. Quòd autẽ dicit, Vt scriptura impleaẽ, hoc est, omnis quę de filio perditionis prædicit. Etem & in psalmis uarijs de illo dictũ est, & in alijs prophetarũ libris. De uerbulo aũt, ut, sæpe diximus q; eo utaẽ scriptura tanq̃ euẽtus nõ causæ significatiuo.

Ego tradidi eis sermonẽ tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego nõ sum de mundo. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed serues eos à malo. De mundo nõ sunt, sicut & ego non sum de mundo.] Orans patrem ut iuuaret Apostolos, dicit & causam propter quã digni sint ut multam à patre consequantur curam. Nam propter sermonem tuum, inquit, quem dedi eis, odio fuerunt, & ita digni erunt ut tuum sentiant auxiliũ, propter te exosi his qui mundana sapiunt. Vulgo enim promiscuo exosi sunt, inquit, nõ autem sunt ex mundo, hoc est, non habent mentẽ mundo adglutinatam, & omne studium in illum insumentẽ. Quomodo igitur dicit alio loco, Quos dedisti mihi ex hoc mundo, tui fuerũt? Illic quidem de natura dicens, quòd ex hominibus sint, & pars mundi: hoc autẽ loco mentẽ & uoluntatẽ significat, dicens q; de mundo nõ sint. Neq; turbet te quod dicit, Sicut ego ex mũdo non sum. Non enim sic fuerunt sancti Apostoli, & non participes affectionum mun-

Esa. 53. di, sicut Dominus. Ipse enim peccatum non fecit, neq; inuentus est in ore eius dolus: illi autem humanæ naturæ infirmitatẽ non fuerũt transgresi. Ne igitur cum dicitur, Sicut ego nõ sum ex mundo, intelligas quòd in nullo minores fuerint Apostoli Domino: sed quando de patre & filio dicitur Sicut, tunc solùm æqualitatem intellige. Quod autẽ dicit, Non rogo ut tollas eos ex mundo, dicit uolens declarare suam erga eos charitatẽ, & quòd magni illorũ curam faciat, intercedens tanto studio pro eis. Non enim patrem docet pro quibus oret, nam hoc absurdum, sed (ut dixi) ostendit quòd ualde diligat discipulos, & illorum agat curam. Dicit ergo patri, Non rogo ut tollas eos de mũdo, sed ut eos in mundo serues à malo. Repetit igitur, Ex mundo nõ sunt, multo subsidio habent opus. Nihil enim cõmune habent cum terra, cœlorũ facti ciues: & ita quia mundus omnis ut alienis usurus est eis, tu cœlestis posthac ut cœli ciues serues. Dicit autẽ talia audientib. discipulis, ut magis odiãt mundũ, & nõ eru bescant de tantis suis laudibus. Illud autẽ, Serua eos à malo, non tantũ de liberatione à periculis, uerumetiam de permanentia & firmitate in fide, dicit. Vnde & subdit,

Sanctifica eos in ueritate tua. Sermo tuus ueritas est. Sicut me misisti in mundũ, ita & ego misi eos in mundũ. & pro eis ego sanctifico meipsum, ut & ipsi sint sanctificati in ueritate.] Sanctos fac, inquit, per dationẽ spiritus, & custodi eos in rectitudine sermonis & dogmatũ, & erudi eos, & doce ueritatẽ. Sanctificatio enim est rectorũ dogmatũ seruatio. Quod autem de dogmatis dicat, manifestum interpretatur enim,

Sermo

A Sermo tuus ueritas est, nullũ in eo mendaciũ: atque ita si & illos feceris seruare sermonem tuum, & custodiri à malo, in ueritate sanctificabuntur. Significat autẽ & aliud quiddam. Sanctifica eos in ueritate tua, hoc est, separa eos in uerbum & prædicationem, & fac eos sacrificium, quod ueritati tuæ ministret, huic suam uitam cõsecrent. Subdit enim, Sicut me misisti in mũdum, & pro eis ego sanctifico meipsum, hoc est, offero sacrificiũ: ita & illos sanctifica, hoc est, separa in sacrificium, in prædicationẽ, & constitue eos ueritatis testes, sicut & me misisti ueritatis testem, & hostiam. Sancta enim dicunt omnia quæ Deo reposita. Ita & ipsi sicut & ego, sint sanctificati & oblati tibi Deo, nõ sicut quæ secundum legem sacrificantur in figura, sed in ueritate. Sacrificia enim uetera figuralia erant, & omnia sancta in figura fuerunt sacrata Deo, aliud spiritale quiddam adumbrantia, ut agnus, columbæ, turtures, &c. Animę autem quæ Deo offerunt, in ueritate sunt sanctificatæ & consecratæ Deo: sicut & Paulus dicit, Exhibete mẽbra uestra sacrificiũ uiuũ sanctũ. Sanctifica igitur & cõsecra discipulorũ animos, & fac eos ueras oblationes, & corrobora ut pro ueritate se sacrificent. *Sacrificia uetera, figuralia.*

Non pro eis rogo tantũ, sed pro ijs qui credituri sunt per sermonem eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quod tu me miseris: & ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut & nos unum sumus. Ego in eis, & tu in me: ut sint consummati in unum, & ut cognoscat mũdus quod tu me misisti.] Dixerat, Pro ipsis ego sanctifico meipsum. Vt igitur ne putet quis quod pro solis Apostolis mortuus sit, subdit, Non pro his rogo solùm, sed & pro omnibus qui credent per sermonẽ illorũ. Hoc autem loco iterum erigit Apostolorũ animos quod habituri sint multos discipulos. Quia enim dixit, Non pro his solis rogo, ut ne offendantur Apostoli quasi nihil singulare præ alijs habeant, consolatur eos, significando fore illos plurimorũ fidei & salutis autores. Et quia satis cõmendarat eos patri, quasi fide sanctificans eos, & sacrificiũ eos ueritati sacrũ consummans, dicit postea iterum de concordia, & à quo cœpit principio (charitatis dico) in

B eo nunc fermè concludit, ac inquit, Vt omnes unum sint, hoc est, ut pacẽ & concordiam habeãt, & in nobis, hoc est, ut indiuisiuam erga nos seruent fidem. Nihil enim ita offendit discipulos, ut diuelli & nõ idem sentire doctores. Quomodo ẽm persuadebunt, qui nõ idem sapiunt? Propterea dicit, Vt & ipsi unum sint in fide erga nos, sicut tu pater in me, & ego in te. rursum sicut, nõ exacta est æqualitatis. Nõ enim possibile ut ita uniamur inter nos, sicut pater filio: atque ita cum dicit, ut debeamus fieri misericordes, sicut pater, intellige. Vt mundus credat quod tu me miseris. Etenim à concordia discipulorũ ego doctor cõprobor quod à Deo exiuerim. Si autẽ pugnauerint inter se, nõ dicentur pacifici esse discipuli: neque me, si pacificus nõ fuero, fatebũtur à te missum. Vides quomodo usque ad finem cõcordiam erga patrem instruit? Et ego gloriã quam dedisti mihi, dedi eis. Qualem gloriam datam esse dicit? Eam quæ per signa et per dogmata & doctrinas, & aliam quoque gloriam, concordiæ scilicet, ut sint unum. Ista enim gloria maior est, quàm ea quæ signorũ. Nam sicut & Deũ admiramur, quia nõ est seditio, neque pugna in natura eius, & maxima ista gloria est: ita & illi, inquit, hoc loco à concordia dico, fiant clari. Ego in eis, & tu in me. Hoc loco ostendit quod Apostoli & patrem in se receperunt. Ego enim, inquit, in ipsis sum, & te quoque habeo in me, & ita etiã tu in eis es. Alio autẽ loco & patrẽ etiã ipsum aduenturũ dicit, & mansionẽ facturum: Sabellij os concludens, & duas substantias manifestans. Hoc autẽ loco & Arij insaniam reprimẽs. patrẽ enim inquit per ipsum fieri in discipulis. Vt sciat mundus quòd tu me miseris. continuò autem hoc dicit, ostendens pacem, quæ ualeat etiã conciliare † omnia. Nam ut lites omnia dissoluunt, ita concordia omnia copulat. *Discordia doctorũ offendit discipulos.* *Sabellius. Arius.* *† magis quàm quoduis signum*

Et dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, uolo ut ubi sum ego, & illi sint mecum: ut uideãt gloriam meam, quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante cõditum mundum.] Iterum hoc loco per Sicut, intellige significari quantũ homo diligi potest. Itaque cum dixisset futuros tutos, sanctos, multos per eos credituros, multam habituros gloriã: dicit nunc & de præmijs & coronis quæ post hanc uitã reposita sunt. Volo enim, inquit, ut ubi sum ego, & illi sint. Et ne cũ hoc audieris, existimes quòd eandẽ dignitatẽ assecuturi sint, subdit: Vt uideant gloriã meã. Nõ enim dixit, ut fruantur gloria mea, sed ut uideant. Homini enim requies maxima, uidere filium

Dei.

1. Cor. 3. Dei. Hæc enim est omnis gloria dignorũ: quod & Paulus dicit, Nos autẽ reuelata fa- A
Ioan. 17. cie gloriã Dei cõtemplabimur. Ostendit igitur hoc loco q̃ nõ sit, quemadmodũ nũc uidetur eis, in uili habitu conspiciendus tunc, sed in gloria quam habuit ante conditum mundũ. Habebam autẽ hanc gloriam, inquit, eo q̃ dilexeris me. Insertum enim est, Quia dilexisti me. Igitur sicut superius dixit, Glorifica me gloria quam habui antequ mundus esset: ita & nunc ante conditũ mundum sibi datam gloriam inquit, deitatem. Dedit enim ei reuera pater deitatẽ, ut pater filio naturaliter. Nam quia genuit eum, necessariò etiam gloriæ autor fuit & suppeditator, qui substantiæ autor dicitur.

Pater iuste, & mundus te non cognouit, ego autem te cognoui: & ij cognouerunt quòd tu me miseris. Et notum feci eis nomen tuum, & notũ faciam, ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.] Postq̃ credentibus hæc precatus est, & tanta eis bona pollicitus, dicit quiddam multæ misericordiæ & benignitatis plenum. Pater enim, inquit, iuste, ego quidẽ & omnes homines hæc bona assequi uellem, qualia precatus sum fidelibus: sed nõ cognouerunt te, ideo priuabuntur præmijs & gloria. Ego autẽ te cognoui. Carpunt autem hoc loco & Iudæi, qui se dicebant cognoscere Deũ,

Mundus in Iudæis dicitur & ostendit eos nõ cognoscere patrem. Mundum enim Iudæos dicit sæpius. Et Iudæi quidem dicunt, quòd tu nõ me miseris, ego autẽ his discipulis & nomen tuum cognitum feci, & notum faciam. Quomodo autẽ notum faciam? Misso eis spiritu sancto, qui inducet eos in omnem ueritatem: & si didicerint quis tu sis, tunc dilectio qua dilexisti me, in ipsis erit, & ego in eis. Scient enim q̃ non separatus ego, sed ualde dilectus & germanus filius, ac coadunatus. Cum agnouerint autẽ hoc, & fidem erga me & dilectionẽ seruabunt. Insuper in illis manebo ego qui tales fuerint, quiq; te agnouerint, & me ut Deum coluerint, immobilemq; erga me fidem custodierint.

CAPVT XVIII.

Matth. 26. Mar. 14. Luc. 22. Haec cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentẽ Cedron: ubi erat hortus, in quem intrauit ipse, & discipuli eius. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locũ, quòd sæpe conuenisset Iesus illuc cum discipulis suis.] Non, B inquit, cum precatus esset Iesus: sed, hæc cum dixisset, non enim oratio erat, sed colloquium ad solatium discipulorum factum. Media autem nocte iter facit, & flumen transit, festinatq; ut ueniat in locum proditori notum, seipsum permittẽs homicidis: ut ostendat quòd sponte ad passionẽ ueniat, & laborem minueret Iudæis se quærentibus. Nam ne fatigarentur huc & illuc obambulantes, & quærentes eum: abijt ipse ad eos, et se manibus inimicorũ infert. Inuenitur enim in horto, quasi in carcere quodam. Et ne existimes quòd delitescendi gratia illuc se contulerit, subdit Euangelista quòd & Iudas nouerit locum, atq; ita magis manifestari quàm occultari uoluit in locum illum ueniens. Sciebat autem & Iudas locum, quia sæpe illuc conuenerat Iesus

Mystica tradiurus Dominus, solitaria petebat loca. cum discipulis suis. Solitaria ẽm loca, & silentij officinas quærere solebat Dominus, & maximẽ si quãdo mysticum aliquid tradebat. Vnde autẽ Iudas cognoscebat q̃ in horto hac hora esset Iesus, & nõ in domo dormiens? Sciebat Dominũ frequenter extra ciuitatem pernoctare, & eapropter etiam tunc exisse foras. Et aliter, Ipso festo maximẽ hunc morem seruasse creditus est, docens discipulos suos sublimius quiddam. Docebat autem (ut diximus) in talibus locis mystica. Igitur quia tunc dies festus erat, coniectabat illic eum esse, differentem discipulis iuxta morem suum in festo.

Iudas ergo cum accepisset cohortẽ, & à pontificibus & pharisæis ministros, uenit illuc cum laternis ac facibus & armis. Iesus itaq; sciens omnia quæ uentura erant super se, processit, ac dixit eis, Quẽ quæritis? Responderũt ei, Iesum Nazarenũ. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autẽ & Iudas, qui prodebat eum, cũ ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.] Pecunijs impetrarunt ut co-

Militaris ordo auri mancipium. hors se iuuaret. Militaris enim ordo, auri mancipium est. Multi autem uenitũ, timentes eos qui Iesum sequebanẽ, & ab eo pendebant propter doctrinam & miracula. Laternas & faces gestant, ut ne occultãs se in tenebris aufugeret. At ille in tantũ fugam nõ quærebat, ut obuiam exiret seipsum tradens. Et rogat quidem, non q̃ ignoret, & discere opus habeat. Sciebat enim omnia, inquit, quæ uentura super eum erãt. Et ita quia sciebat q̃ ad se uenirẽt, rogat nõ indigẽs ut doceatur, sed ostendere uolens q̃ & præsens nõ uisus uel cognitus esset. Sed & rogat ut alienus, & neq; à uoce agnoscit

eum

A eum Iudas uel alij. Quod autē nō propter tenebras ignorauerint eum, prędixit euangelista eos cum facibus aduenisse. Pone autē q propter tenebras nō agnouerint eū, oportebat certè à uoce ipsum agnouisse. Interrogat igitur, ut ostēdat (ut diximus) se neq à specie, neq à uoce cognitū fuisse. Ita ineffabilis erat eius uirtus. Et ita neq crucifigere potuissent, nisi uolūtarius se obtulisset. Quòd autē nō solū excæcarit oculos eorū, sed & supini ciciderint una interrogatiōis uoce prostrati, signū fuit casuros eos qui cōtra Iesum uenerāt, uniuersali gentis istius ruina, quæ post Christi mortē super eos uenit, sicut & Hieremias prædixit, Domus Israel cecidit: nō est qui resuscitet. Cadunt igitē omnes qui sermoni diuino sunt aduersarij. Hortus autē à quo salus nostra sumpsit originē, paradisum referebat. Nam qui cecidimus in horto paradisi, uidimus in horto salutarē passionē sumpsisse initiū, & oīa quę prius corrupta, reparata esse.

Iterū ergo eos interrogauit, Quē quęritis? At illi dixerūt, Iesum Nazarenū. Respōdit Iesus & dixit, Dixi uobis q ego sim. Si igitur me quęritis, sinite hos abire. ut impleretur sermo quē dixit, Quos dedisti mihi, nō perdidi ex eis quenq.] Prostrauit quidē eos ut retrorsum caderēt, declarans potentiā suam, & q ad passionē spontè ueniret. Ad hæc etiā hoc prouidens, ut ne quis dicat Iudæos nō peccasse, eo q illis se crediderat & manifestarat, propter hoc ostendit eis hoc miraculū, quod sufficiebat ad repellendos eos. Vbi autē in malitia sua permanserūt etiā post miraculū istud, tunc se manibus eorū permisit. Et uide quomodo usq ad ultimā horam dilectionē erga discipulos nō reliquit. Nam si me quæritis, inquit, sinite illos abire, ut impleret sermo quē dixerat, Quos dedisti mihi, ex eis nō perdidi quenq. Perditionē autem Dominus animæ dicebat, quia nullus perijt qui ab eo doctus fuit. Euangelista autē & ad corporalem trahit. Miraculum autē quomodo nō comprehenderint illi Apostolos, & dissecuerint eos: & maximè cum Petrus incitasset eos. Vnde manifestū q comprehensi uirtus hoc fecerit, & sententia quā prædixerat, nullū esse ex illis perdendū: id quod

B &Euangelista docēs nos quòd hoc fuerit propter sententiā Domini, ne interficerent discipuli, inquit, ut impleret sermo quem dixit, ne ullum ex his quos dedit ei pater, amitteret. nā propter ipsorū infirmitatē securos eos fecit à tentationib. Ita & nos nunc regit, etiā si ignoremus. Vnde quando incidis in tentationes, crede q̄d nisi cognouisset te posse illas euadere, non permisisset te in eas incidere, sicut neq tunc discipulos.

Simon ergo Petrus cum haberet gladium, eduxit eum, & percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. erat autē nomen seruo Malchus. Dicit ergo Iesus Petro, Mitte gladium tuum in uaginam. An nō bibam poculum quod dedit mihi pater?] Cum Petrus uidisset Dominum prostrauisse illos, & impletus esset fiducia propter uocē Domini dicentis, Sinite illos abire: existimauit quòd tunc esset tempus uindictæ, extractoq gladio percussit seruum. Quod si quæras, quomodo is qui iussus est nō portare peram, neq duas tunicas, gladiū haberet? Disce quòd portauerit illum in usum agni paschalis etiam post cœnam: uel quòd timēs insidias, olim in hoc præparauerit. Quod si dubitas, quomodo, cū prohibitus fuerit uel alapis percutere, ad cædem se parauerit? Audi quomodo non semetipsum, sed magistrū maximè ultus fuerit. Deinde q nōdum perfecti tunc erāt. Nam uide quomodo postea extrema ferre gaudet, nūc autē pro magistro indignatur, & caput illud inuadit, & cum aberraret, auriculam solam abscindit. Iesus uerò restituit, & per hoc miraculū iterum insipientes Iudæos refrenat ab impetu ad homicidium. Nam quia magnum erat miraculum in auricula, propterea & nomen serui apponit Euangelista, ut si legentes discredant, ab illo quærant num ita factum sit. Porrò Dominus Petrū quidem reprimit, & interminatur dicens, Mitte gladium tuum in uaginam. Consolatur autē dicendo, Poculum quod dedit mihi pater, an non bibam illud? Ostendit enim quòd patiatur non propter illorum uirtutē, sed suam permissionē, & quòd nō sit aduersarius Deo, sed usq ad mortem faciat uoluntatem patris. Dicendo autē, poculū, insinuat mortē dulcem, & desiderabilem in salutem hominū. Cæterùm tu hic attendas desecari auriculam dextram serui pontificis, signū fuisse inobedientiæ illorum. Cæcitas enim in Israel facta est, ut audientes nō audiant, propter impietatem erga saluatorē, quæ maximè fuit pontificum. ideo & auriculæ abscisio in seruo pontificis facta est. Quod autem restituta est auricula, significat Israelitis olim restituendam † auriculā, quæ nunc est abla-

Marginal notes: Suprà 17 — Prostrationis Iudæorum causa. — Petrus qua re percusserit gladio. — Poculum mors. — Auricula obedientiā signat. — † prudentiam

Luc. 1. est ablata. Etenim Helias cũ uenerit, reuocabit eos ad Christum, & cõiunget patres A
Malach. 4. nobis filijs, sicut & Malachias dixit.

Cohors igitur & tribunus, & ministri Iudæorũ comprehenderũt Iesum, & ligaue runt eum, & adduxerũt eum ad Annã primũ. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autẽ Caiphas is qui consiliũ dederat Iudæis, ꝙ expediret unum hominem mori pro populo.] Postꝗ omnia fecit quæ ad reprimendum illorum furorem pertinere uidebantur, illi autem nõ intellexerunt, tũc tandem permisit se abduci. Porrò illi alligant & abducunt ad Annam, gloriantes facto, & quasi celebrari cupientes perinde ac magnũ trophæum excitassent. Cæterũ prophetiæ Caiphæ meminit, ostendere uolens ꝙ pro salute mundi hæc facta sint, & ꝙ tam excellens sit ueritas, ut & inimici eam prædixerint. Vt enim non turbemur audientes uincula, meminit prophetiæ, quòd salutaria fuerint & mors & uincula, qua de causa & hæc pertulerit.
Ioan. 11.

Sequebatur autẽ Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autẽ ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autẽ stabat ad ostiũ foris. Exiuit autẽ discipulus ille alter qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.] Quis erat alius discipulus? Ille ipse qui hæc scripsit. Occultat autẽ se propter humilitatẽ, quia honestum opus narraturus erat, secutum se esse fugientibus alijs. propter hoc occultat seipsum, & præponit sibi Petrum. Sequebatur enim, inquit, Iesum Simon Petrus: deinde subdit, Et alius discipulus. Propter humilitatem igitur se occultat, & propter istuc ipsum† eius rei meminit, ut discamus quòd certius narret ea quæ in atrio sint facta, eo quòd intus fuerit. Vide autẽ quomodo & propriã laudem resecuerit. Nam ut ne cum audieris ꝙ ingressus sit, existimes eum fortiorem alijs, dicit, notus autẽ erat pontifici. Non enim tanꝗ alijs fortior simul ingressus sum, inquit, sed tanꝗ notus pontifici. Petrum uerò prædicat, eo quòd propter amorẽ secutus fuerit: & qa nõ erat notus, foràs steterit. Nam ꝙ & Petrus ingressus fuisset si permissum fuisset, manifestũ. Postꝗ enim Ioannes exiuit, & ostiariã iussit ut illum intro duceret, statim ingressus est Petrus. Quare autẽ Ioannes nõ introduxit eum, sed mulieri hoc cõmisit? Quia ualde adhærebat Christo, & sequebat, nolens ab eo separari. B
† sui

Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum. Stabant autem serui & ministri, qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se.] Interrogat ancilla Petrum, nõ cõtumeliose, nõ præfractè, sed ualde mansuetè. Non enim dixit, Num & tu ex discipulis es impostoris? sed, hominis illius: id ꝗd magis ẽst miserantis. Dicit autẽ, nunquid & tu? quia Ioannes intus erat. Et mulier quidem ita mansuetè alloquebatur. Ille autẽ nihil horum sentiebat, neꝙ in animũ recipiebat Christi prædictionem. Ita infirma res humana natura est quãdo à Deo derelinquitur. Quidam autem stultè Petro gratificari uolentes, dicunt quòd non ob timorem negauerit Petrus, sed uoluerit quidem semper cum Christo esse, & eum sequi: cognouit autẽ quòd si confessus fuisset se discipulum Iesu, separandus fuisset ab eo, & non ultrà habiturus erat locum quo sequeretur, & uideret desiderabilem, & propterea negauit, dicens, Non sum. Nam & ex eadem sententia fuit, quòd se calefaceret. Simulauit enim se facere ea quæ ministri, & ut unus illorum, ut ne ex tristitia faciei deprehensus excludatur à uidendo Christo, reiectus è medio ut discipulus eius.
Natura humana infirma.

Põtifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina ipsius. Respõdit ei Iesus, Ego palàm locutus sum mũdo, ego semper docui in synagoga, & in templo quo omnes Iudæi cõueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierũt ꝗd locutus sim ipsis. Ecce hi sciũt quæ dixerim ego. Hæc autẽ cum dixisset, unus assistens ministrorũ dedit alapam Iesu, dicens, Siccine respõdes põtifici? Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testare de malo. sin bene, cur me cædis?] Interrogat pontifex Iesum de discipulis, fortasse in hunc modũ, Vbi sunt; aut qui sunt, aut qua mente eos collegerit, & quid uolens? Quasi enim nouatorem & seditiosum uoluit eum arguere. Et de doctrina quoꝙ interrogat qualis sit, num à legẽ recedens, & pugnãs cum Mose: ut inde inuẽta occasione tanꝗ aduersariũ Dei occidat. Quid igitur Dñs? Respondit illi iuxta suspicionẽ eius. Ego quidem, inquit, in occulto nihil locutus sum. Nam tu quidem suspicaris me seditiosum quendam, & in

occulto

A occulto consilio struentê. Ego autem tibi, inquit, dico, quòd nihil in occulto loquutus sum, hoc est nihil seditiosum. Et sicut tu opinaris, nihil innouo, neq; dolosa & occulta mente proprium quiddam loquutus sum. Quia nisi sic intellexerimus quòd ad suspicionem pontificis hæc dixerit, uidebitur mentiri. Nam multa dixit in occulto ea quę supra captum multitudinis erant. Quod autem dicit, Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt: non pertinacis est, sed fidentis in dictorum ueritate. Interroga enim, inquit, inimicos insidiatores ministros illos qui ligauerunt me. Ista enim est ueritatis indubitata demonstratio, quando quis habet inimicos testes eorum quæ dicit. Nam ministri ipsi, inquit, sunt, qui antea dixerunt, Nunquam locutus est homo sicut hic homo. Et cum ita respondisset, nō est eis admirationi, sed alapa cæditur: quo quid fieret impudentius? Et cum posset omnia concutere & abolere, nihil quidem horum facit, sed uerba loquitur quæ omnium bestiarum sæuitiem demulcere possent. dicit enim, Si quidem habes ut reprehendas ea quæ nunc à me dicta sunt, ostende quòd malè dixerim: si autem nō habes, quid ferocis? Vel & sic, Si malè locutus sum, hoc est, si malè docui quando docui in synagogis, ecce nunc testimoniū perhibe de mala doctrina, & plenè instrue pontificem, qui nunc interrogat de doctrina mea. Si autem bene docui, & me admirati estis etiam uos ministri, quid me nunc cædis, quem prius admirabaris? Percusit igitur minister Dominum, magno crimine se liberans. Nam ubi Iesus in testes uocaret assistentes, dicens, Ecce hi sciunt quæ dixerim ego: uolens minister se liberare à suspicione quod nō esset ex admiratoribus Iesu, percussit eum. Iesus autem dicendo, Ego in occulto locutus sum nihil, reducit in memoriā prophetiam dicentem, Non in occulto locutus sum, neq; in loco terræ tenebroso.

Ioan. 7.

Esa. 45.

Et misit eum Annas uinctū ad Caipham pontificem. Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se. Dixerunt ergo ei, Num & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum. Dicit ei unus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam: Nónne ego te uidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus, &

B statim gallus cecinit.] Abducunt eum ad Caipham, eo quòd ipsi nullum crimen inueniebant in eo, fortasis suspicati illum sapientiorem inuenturum aliquid dignū morte contra Iesum, supplantantem uel in responso, uel deprehensurum in aliquo facinore. At Petrus feruidus amator † tanta grauitate detinebatur, ut etiam cum magister abduceretur non commotus sit, sed adhuc calefaciebat se ita ut iterum interrogatus neget, & non solum secundò, sed tertiò. Quare autem Euangelistæ omnes simul de Petro scripserunt? Non accusantes discipulum, sed nos erudientes quantum malum sit non totum tribuere Deo, sed in seipso confidere. Admirari autem decet Domini misericordiam, qui cum ligatus esset, & abduceretur, non neglexerit discipulum, sed conuersus uidit Petrum, sicut alius Euangelista dicit, & aspectu opprobrat ei infirmitatem, & ad pœnitentiam ac lacrymas excitat. Quod autem tunc accidit Petro, etiam nunc uidere licet euenire multis. Nam ligatur quidem sermo Dei qui in nobis est, et quasi captiuus ducitur, siue à uoluptate siue à tristitia in seruitutem reductus. Vtroq; enim modo uincimur & abducimur, uel præ prosperis, uel præ aduersis mundi Deū obliuiscentes. Et condemnatur quidem sermo, uincit autem absurditas. Et seruus alapa cędit Dominum. Ita enim habet affectionum tumultus, quando mens nostra quasi Petrus aliquis sæpe pertinax fit, quasi non negatura uerbum, & ideo & stat & calescit. Stat quidem, eo quòd non inclinetur, neq; humilietur, sed in sua pertinacia constanter maneat. Calefacere autem se dicitur, eo quòd præ feruore & fastu pertinacia laboret. Arguit autem eum ancilla, parua quędam uoluptas, & effœminans: statimq; negat sermonem. Sed & quadam aduersa tentatione arguitur, sicut tunc Petrus à seruo, & ita infirmitas eius deprehenditur. Sed precemur ut aspiciat nos Iesus uerbum Dei, & ad pœnitentiam & lachrymas prouocet: quod fiet, quando exiuerimus ex atrio pontificis qui Dominum crucifigit, & rector est mundi. Quando enim extra mundum, qui est atrium rectoris mundi, egressi fuerimus, tunc sanè ad pœnitentiam synceram exurgemus: sicut & Paulus dicit, Egrediamur ad eum extra portam, hoc est mundum, opprobrium eius ferentes.

† tanto stupore

Petri negatio cur scripta.

Deo totum tribuendum.

Ducunt ergo Iesum à Caipha in prætorium. Erat aūt manè, & ipsi non introierunt in prætorium, ne cōtaminarētur, sed ut ederent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos fo-

Matt 27.

Marc. 15.

ras, & dixit, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderūt & A dixerunt ei, Si non esset hic nocens, haudquaquā tibi tradidissemus eum. Dicit ergo eis Pilatus, Accipite eum uos, & secundum legem uestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis nō licet interficere quenquam, ut sermo Iesu impleretur quem dixit significans qua morte esset moriturus.] Ad multos iudices ducunt Dominum, opinātes se illum contumelia affecturos. Sed reuera per multa tribunalia clarum red dunt. Dn̄s enim per omnia illa exiuit non cōuictus de crimine, robur habens cui con tradici non potuit. Ducunt ergo eum ad prætorium. Non enim habebant ipsi potestatem occidendi, utpote rerum potientibus Romanis. Vel quia timebant ne postea pœnas luerent, accusati quòd indemnatum interfecissent. Erat autem mane, inquit: ut discas quòd per dimidiū noctis à Caipha interrogatus sit. Prius enim q̄ gallus cantaret, abductus est ad Caipham. Quid autem ab eo interrogarit, silentio præterijt iste Euangelista. Alij autem dixerūt: Cum noctem in illis perfecissent, mane ad Pilatum duxerunt. Ipsi autem non sunt ingresli in prætoriū, ut ne polluerentur. O dementiā. Iniustè quidem occidebant, & non putabant se pollui: & pollui se credebant, si ingre derentur in prætoriū. Quid autem est, Vt comederent pascha? Sanè Dominus illud fecit prima azymorum. Vel igitur intelligamus per pascha, festum septem dierū, uel quod ipsi quidē manducaturi erant in parasceuæ uespere. Ipse autem Dominus uno die præuenit, reseruans sui occisionem parasceuæ, quando & olim fuit pascha. Porrò Pilatus aliquanto humanior, ipse egreditur: & quia Dominum uidit uinctū, non existimauit inde iam se causam habere cōtra Christū, sed interrogat de causa uinculorū. At hi cum nihil possent dicere, Nisi hic esset malefactor (aiunt) nō tradidissemus eū. Vides eos omni loco declinare accusationes. Annas interrogauit, & nihil inuenit. Ad Caipham misit, qui iterum cum examinasset eum, ad Pilatum misit. Deinde Pilatus interrogat, Quam accusationem habetis contra hunc? Et neq; hoc loco dicere aliquid possunt. Vnde quia nihil dicunt, Accipite, inquit, uos illum. quia enim uobis ipsis iudicium uindicatis, & arroganter loquimini, quasi nihil unquam mali feceritis, B Nisi enim (dicentes) fuisset malefactor, non tibi tradidissemus eum: ipsi accipite, et iudicate. Si autem ad me detulissetis causam, & formam iuris seruassetis, necessariū fuisset proferre causas hominis. Iudicate igitur eum uos. Ego enim neutiquā talis iudex fuerim. Igitur si lex uestra absq; causa sæuit, iudicate ipsi. At illi dixerunt, Nobis non licet occidere quenquam. Hoc autem dixerunt scientes quòd Romani ad crucē condemnarent rebelles. Vt igitur crucifigeretur Dominus, & mors eius inuulgaretur, Actuum 7. eius gratia prætexunt quòd non liceat sibi occidere: alioqui quomodo Stephanum lapidarunt? sed, ut dixi, crucifigi Dominum uolentes hoc dicunt. quasi sic dixissent, Nobis non licet occidere in cruce quenquam. desideratissimum autem esset nobis q crucifigeretur. Vt sermo Iesu impleatur quem dixerat de morte sua, nempe q crucifigendus esset, uel quòd non à Iudæis, sed à Gentibus occidendus. Ioan. 3. 12 Cum ergo dixissent Iudæi, Nobis nō licet occidere: tunc accipiunt eum Gentiles, & pro sua cōsuetudine crucifigunt. Et ita impletur sermo Iesu, & q traditus gentilibus, & q crucifixus.

Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & uocauit Iesum, & dixit ei, Tu es ille rex Iudæorū? Respondit Iesus, A temetipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus, Num ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti? Respondit Iesus, Regnū meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mūdo esset regnum meum, ministri mei utiq; decertarent ne traderer Iudæis. Nunc autem regnū meum non est hinc.] Vocauit Iesum Pilatus seorsim. Et quia magna quædam de eo erat opinio, uolebat omnia euidēter cognoscere, liberaturus eum à tumultu Iudæorum. Interrogat igitur num rex sit, quod apud omnes de eo ferebatur, in medium afferens. Christus autem quærit num à semetipso hoc dicat, uel ab alijs: nō ignorans, sed detegere malam Iudæorum mentem uolens, ut ita à Pilato condemnentur ipsi. Ideo & Pilatus mox à Iudæis sibi traditum dicit, sese à crimine liberans. Et aliter, Interrogat Pilatum Dominus num à seipso dicat, uel ab alijs persuasus. Arguit autem per hoc eum insipientem esse, & absq; iudicio cōdemnantem, & quasi in hunc modū dicit Pilato, Si quidem à teipso hoc dicis, monstra signa meæ rebellionis. si autem ab alijs edoctus es, igitur diligentem inquisitionem facito. At ille quid audiuerit ab alijs,

non

A non dicit: simpliceter autem sequitur sententiam populi, & tradiderunt te, inquit, mihi. Cum autem dicit, Quid fecisti? uerbum quasi ad amaritudinem adducti & exasperati uidetur. Dicit enim, Quid fecisti? At Dominus respondendo, Regnum meũ non est de hoc mundo, duo hæc corrigit. Primùm enim docet Pilatum ut sciat se non esse purum hominem, neq; ex his terrenis, sed Deũ, & Dei filium. Deinde soluit suspicionem tyrannidis. Non est enim regnũ meum de hoc mundo, & ita ne timeas me ut tyrannum & seditiosum. Nam si esset ex hoc mundo regnum meum, ministri mei certassent utiq;, ut non traderer Iudæis. Hoc autem loco præsentis regni firmitatem significat, eo q̃ à ministris habeat robur. Supernũ autem per se sufficiens est, nullo indigens. Manichęi hinc sumpta ansa dicunt, Mundus hic non est à bono Deo. nam filius Dei (aiunt) dicit, Non est regnum meum hinc. Cæterùm ô stulti, discite quidẽ primũ ab ipsa dictione. Dixit eñ, regnũ meũ nõ est ex hoc mũdo, & rursum nõ est hinc. Non enim dixit q̃ non sit in mũdo, neq; q̃ nõ sit hic. Nam regnũ quidẽ in hoc mũdo & ab eo regitur, & sicut ipse uult, transit. Non est autem de mundo regnũ eius, sed supernum & ante secula, & non hinc, hoc est, ex terrenis constitutum, sed hic quidem imperat & regit. non autem est hinc, neq; constitutũ ex illis inferioribus: alioqui quo modo intelligeretur hoc, In propria uenit, si mundus hic non esset eius proprius? *Manichęi confutãtur.* *Ioan. 1.*

Dixit itaq; ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respõdit Iesus, Tu dicis, q̃ rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundũ, ut testimoniũ ferã ueritati. Omnis qui est ex ueritate, audit uocem meam. Dicit ei Pilatus, Quid est ueritas? Et cum hoc dixisset, iterum prodijt ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullã inuenio in eo causam. Est aũt consuetudo uobis, ut unũ dimittã uobis in pascha. Vultis ne ergo dimittam uobis illum regem Iudæorum?] Cum Pilatus interrogasset Dominũ num rex esset, Ego (inquit) in hoc natus sum, hoc est, ut rex sim. Natura enim hoc habeo, et ex eo q̃ natus sum de patre. nam istucipsum de rege natũ esse, regẽ me esse testatur. Et ita cum audis q̃ uitã dederit filio, et iudiciũ, & alia omnia, ita intellige illud dederit, pro genuerit ipsum, ita *Ioann. 5.*
B ut habeat uitam & iudicium: & naturaliter hæc omnia filius à patre habeat. Et propterea ueni in mundum, ut istucipsum dicam & doceam, persuadeamq; hominibus omnibus q̃ rex sim ac Dominus. Conciliare autem per hoc uolens Pilatum, & persuadere ut dicta suscipiat, inquit, Omnis qui est ex ueritate, audit uocẽ meam. Et ita & tu ô Pilate, si quidem ueritatis es filius, eamq; desideras, audies uocem meam, credesq; me regẽ esse, non talẽ quales sunt mundani, nec acquisitum habentẽ regnũ, sed naturale, & à natiuitate ipsa à Deo & rege illud suscipientem. Perstringuntur autem hoc loco etiã Iudæi, q̃ nõ sint ex ueritate, quia uocẽ eius audire nolũt. Et cum nõ sint ex ueritate, mendacia utiq; contra ipsum finxerunt, & non uerè mortis reus est. Sic igitur paucis illis uerbis Pilatũ rapuit, atq; ita, ut de ueritate interrogarit quid sit. Fermè enim inter homines abolita erat, & ignorabatur ab omnibus in infidelitate adhuc permanentibus. Quia autem tempore quidem indigebat proprio quęstio hæc, & urgebat ut eriperet Iesum à Iudæorũ furore, idcirco egreditur ad eos, & dicit, Ego nullã causam inuenio in eo. Et id quoq; sapienter. Nõ enim dixit, Quãuis peccauerit, & dignus sit morte, attamẽ festi priuilegio eum donate: sed primũ eum liberauit ab omni crimine, & tunc orat eos ut absoluãt, ut si quidẽ absolutus fuerit Iesus, nulla eis gratia debeatur. dimisissent enim innoxium. si autem condemnarint, ostendatur eorũ malitia, q̃ innoxiũ condẽnarint. Vide aũt quẽ sensum habeat quod dicit, illũ regem Iudæorum. Manifestè enim per hoc excusat Pilatus Iesum à peccato alienũ: sed frustra arguitur ab eis ut regnũ desiderans. Nõ enim si regem se faceret, & contra Romanorum potentiam extolleret, dimitteret eum Romanorũ præses: & ita dicendo, Num regẽ illũ Iudęorũ dimittã? per omnia Iesum innoxiũ declarat, & deridet Iudęos, quasi talia dicens, Quẽ uos accusatis falsò ut regnũ inuadentẽ, & rebellantẽ ac seditiosum dicitis, illum oro ut absoluatis. & manifestum q̃ non ita sit. Quidã autem, in hoc natũ esse non intellexerũt de æterna illa à patre natiuitate, sed posteriore è uirgine. Propterea enim factus sum homo, & natus ex Maria, ut mendaciũ & diabolũ expellã: diuinam naturã ostendens regnare super omnia. Veritas igitur hoc est, nẽpe mea sciẽtia, & salus quæ per hãc cõtingit. ꝑpter hoc scilicet ueni, ut ueritatẽ, sciẽtiã Dei, & saluẽ largiar. Dignũ aũt est ut quæraĩ, unde moti Iudæi consuetudinẽ habeant dimittendi *Quare in-*

dæi unũ uinctũ dimittebant. unum uinctũ. Primò eñ dicere possumus ꝙ docentes doctrinas, mandata homi[illegible]ũ, A
plurima iuxta sua capita protulerũt, nec diuinis usi fuerũt legib. unde & hoc ita se ha-
bet, inq; cõsuetudine abijt etiã absq; ratione, qualia multa absq; legis præcepto. Dein-
de talis inuẽta est lex in scriptura, à qua uerisimile est profectas esse absolutiones illas
cõdẽnatorũ. Scriptũ est enim de eo qui præter uolũtatẽ suã occiderit, si nõ propter ini
micitias, uel dedita opera affligere uoluit uicinũ, iaciens uas uel lapidẽ, & casu percu
liens prætereũtem, moriaturq; homo, in uoluntarius sit homicida talis: iudicabit aũt
omnis synagoga, & absoluent quidẽ illũ à morte: nõ enim maligna mẽte occidit. Cõ-
stituent aũt eum in ciuitate refugij, hoc est fuga mulctabũt. Ex hoc fortè erãt impulsi,
ut coniectare possumus. ita enim morẽ firmarunt, ut absoluant qui de homicidio fue
rint cõdemnati. Nam lex quidẽ iubebat hoc esse officiũ synagogæ Iudæorũ. Et quia
Romanis cesserat regnũ, Romanos fecerũt dominos absoluendi, sicut & nũc Pilatũ.

CAPVT XIX.

Matt. 26. CLamauerunt rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbã. Erat aũt Barab-
Marc. 15. bas latro.] Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et milites plectẽ
Luc. 23. tes coronã de spinis, imposuerunt capiti eius, & ueste purpurea circundederunt eum,
ac dicebant, Aue rex Iudæorum. Et dabant ei alapas. Exiuit iterum Pilatus foràs, &
dicit eis, Ecce adduco uobis eum foràs, ut cognoscatis ꝙ nullam in eo causam inue-
nio. Exiuit ergo Iesus foràs gestans spineam coronã, & purpureũ pallium, & dicit eis,
Ecce homo. Cum ergo uidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes, Cru
cifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Accipite eum uos, & crucifigite. ego enim nõ
inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum le
gem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit.] Vide per quàm multa monstratur
Iudæorum malitia. Barabbam enim manifestariũ latronem petunt, Dominum uerò
tradunt. Flagellat igitur eum Pilatus, ut consoletur & mitiget eorum furorem. Nam
quia uerbis non potuit eum eripere, flagellat, studens & ipse uel per hoc insaniam eo-
rum placare. Et permittit ut chlamys & corona ei circumponantur, quò eorum ira ex B
hauriatur. Milites uerò omnia ad gratiam Iudæorum faciunt. Nam quia audiuerunt
Pilatum dicentem, Regem illum Iudæorum dimittam: irrident nunc eum ut regem.
Neq; enim à Pilato instigati hoc faciebant, qui etiã & nocte inuaserant Iesum præter
sententiam præsidis, pecuniarum gratia Iudæis gratificantes. Placidus enim erat Pila
tus, & nõ efferis moribus, sicut Iudæi. Porrò educit Iesum, iram illorũ extinguere uo-
lens: sed illi neq; sic mansuefacti sunt. Clamant aũt, Crucifige crucifige eum. Cum ui
disset aũt Pilatus omnia hæc frustra fieri, dicit, Accipite eũ uos, & crucifigite. ego eñ
non inuenio in eo causam. Facit aũt hoc, impellens eos in rem eis nõ concessam, si for
tè sic absoluat Iesus. Nã ego quidẽ, inquit, habeo potestatẽ crucifigẽdi, nullamq; inue
nio causam: uos aũt non habentes potestatẽ crucifigendi dicitis eum reũ: accipite igit
eum, & crucifigite, sed nõ habetis potestatẽ. dimittat ergo homo ille. Itaq; talis quidẽ
erat mens Pilati, mitior uidelicet, neq; tamẽ seueriter pro ueritate instans. At illi etiã
in hoc cõfusi, dicunt ꝙ secundũ nostrã legem debeat mori, quia filiũ Dei se fecit. Vide
Malitia sibi non constat. quomodo malitia sibi nõ cõstet. Suprà dicebat eis Pilatus, Accipite eum, & secundũ
uestrã legem iudicate. & illud nõ approbarũt, nunc iterũ dicunt, Secundũ legẽ debet
mori. Suprà accusabant ꝙ fecisset se regem, nunc de mendacio redarguti, accusant ꝙ
filiũ Dei se fecerit. Tametsi quid hoc criminis fuerit? Si opera Dei facit, filiũ Dei esse
quid prohibet? Vide autem diuinã dispensationem, quomodo illi quidem ad multos
iudices duxerint Dominũ, ut infamarẽt & cõtaminarent eius gloriã, sed contumelia
in caput ipsorũ reciderit. Hinc enim magis insons demonstratur, rem tam diligenter
disquirentibus. Quoties uel Pilatus confessus est se nihil inuenire morte dignum?

Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonẽ, magis timuit. Et ingressus est prætorium
iterũ, & dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei
Pilatus, Mihi non loqueris? Nescis ꝙ potestatem habeã crucifigendi te, & habeã po-
testatem absoluendi te? Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me ullã,
nisi tibi datum esset è supernis. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatũ habet.]
Pilatus quidem audito breui sermone ꝙ sit filius Dei, pauescit. Illi etiam operibus diui
nis uisis eum occidunt, propter quæ adorare oportebat. Interrogat autem eum nõ ut
prius,

A prius, Quid fecisti? sed, Quis es tu? Nam quia tunc quidẽ ut regni inuasorem arguebant, meritò rogabat, Quid fecisti? Nunc autem quia accusant φ filium Dei se fecerit, rogat, Vnde es tu? Iesus autẽ tacet. Didicerat enim ab eo Pilatus φ in hoc natus sim, &, Regnum meum non est hinc: attamen nihil ex his percepit utilitatis, neq; restitit alijs pro ueritate, sed cessit turbæ tumultuãti. Idcirco Dominus interrogationes eius, utpote factas temerè, respuens, nihil respondet. Omnino autem uidetur Pilatus non esse seruidus & constans, sed is quem uel pauca quædam terriculamenta concutiunt. Nam & Iudæos timebat, & Iesum ut filiũ Dei horrebat. Videamus autem quomodo seipsum cõdẽnet per ea quæ dicit. Potestatẽ habeo crucifigendi te, & potestatẽ habeo dimittendi te. Si enim hoc totum habes, & in te situm erat, quare non dimisisti quem innoxiũ inuenisti? At Dominus fastũ eius deprimens inquit, Non haberes potestatẽ ullam, nisi esset tibi supernè datũ. Non enim ita simpliciter morior, sed mysticũ aliquid perficio, & prædefinitum est hoc supernè in salutem hominum. Ne autem cum audieris quod suprenè sit datum, existimes Pilatum apud Deum à culpa liberatum, statim subinfert, Qui tradidit me tibi, maius peccatũ habet. Ostendit enim hinc & Pilatum peccato, quanuis minori, obnoxiũ. Non enim quia supernè datum est, hoc est, cõcessum est ut moriatur Christus, statim extra noxam sunt Pilatus & Iudæi: sed uestra quidem uoluntas malum uoluit, Deus autem permisit & cõcessit ut in opus hoc progrediatur. Igitur mali non sunt citra culpam, quia Deus permittit ipsorum malitiam prodire in opus: sed eo φ & uolunt & faciunt, omni condemnatione sunt digni.

Et ex eo quærebat Pilatus absoluere eum. Iudæi autem clamabant dicentes, Si hũc absolueris, non es amicus Cæsaris. Quisquis se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem cum audisset hũc sermonem, produxit foràs Iesum, seditq; pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotus, hebraicè autem Gabbata. Erat autẽ parascaue paschæ, hora fermè sexta.] Postquam Dominus perstrinxit Pilatum per uerba, & †accusationem manifestè adhibuit, quòd nisi uoluntarius ego meipsum darem, & pater concederet, nõ haberes potestatem contra me, & φ peccatum habeas & tu, & Iudas tamen maius, qui me tradidit: uel etiam populus, eo quòd super dolorem uulnerum meorũ addidit, & non est recordatus ut faciat misericordiam, sed cum inuenisset me patrocinio & adiutorio destitutũ, cruci tradidit, & neq; talia iudicia in quibus innoxius declaratus sum, eum placarunt, sed clamabat, crucifige crucifige: cum ijs inquam dictis Dominus perstrinxisset Pilatum, quærebat ex hoc ille magis dimittere eum: Iudæi autem cum ipsum accusassent, φ Deum se faceret: ac legem obiecissent, uidentes illinc se magis refelli: Pilatus enĩ ex hoc magis timuit, & uoluit dimittere eum, ne fortè Deũ offenderet, iterum confugiunt ad externas leges, & ut meticulosum terrent Pilatum. Nam quia uiderãt eum pietate moueri, ne filium Dei occidendo Iesum peccet, metum Cæsaris incutiunt, & accusantes Dominum de tyrannide, Pilatum magis terrẽt quasi offensurum Cæsarem si rebellem illum dimittat. Et ubi ille in tyrannide deprehensus? Vnde autem hoc ostenderis? num à purpura? num à diademate? num à militaribus signis? nónne omnia quæ habebat, uilia? & stola, & cibus, & domus? Immo ei nec domus erat. Sed ô Pilatũ parum uirilẽ. Periclitari sibi uisus est, si quidẽ hanc causam indiscussam negligeret. Nam uadit quidẽ quasi examinaturus negociũ, hoc enĩ sessio significat. Nulla aũt examinatione facta tra...it illũ, existimans se sic illos placaturum. Quomodo aũt Marco dicente tertiã horã quãdo Christus crucifigebatur, Ioãnes sextã dicit? Igitur hoc solũt quidã, q. scripturæ error sit. Nam litera quidẽ gãma tertiam horam significat, & est character eius talis, г. litera autem quæ sextã signat, habet characterem talem, ς. Verisimile igitur literam gamma à scriptoribus non attentis transisse † quibusdã mutilatis in characterẽ episemi quo sextus numerus signatur, & sic errorem hunc ortum. Quod autem hoc uerisimile sit factũ esse, & tertiã horam scriptã esse etiam apud Ioãnem, & nõ sextã, sicut nunc, manifestũ hinc est. Nam cum tres Euangelistæ, Mathæus, Marcus & Lucas consonãter dicant φ à sexta hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram usq; ad horã nonam, manifestũ φ Dñs noster ante sextã horam, priusq; fierẽt tenebræ, crucifixus sit, scilicet circiter horã tertiam sicut Marcus prodit, & Ioannes similiter, quis scribentiũ error mutauerit gãma in episemi characterẽ. Et nõnulli quidem sic dicũt, Alij aũt aiunt φ Marcus quidẽ horã qua

Marginal notes: B; † excusationẽ siue defensionem.; Marc. 15.; Concordia euangelista rũ de hora qua Christus crucifigebatur.; † ea parte quæ in longitudine rectam pro ducebat incuruata

lata est sententia de crucifigẽdo Domino, manifestè & absq; dubitatione ponat: utiq; A
quia crucifigere & punire ab eo tempore iudices dicuntur, quo sententiã proferunt, eo q uis pœnæ & mortis in linguis quoq; sit. Eius gratia Marcus tertia hora crucifigi eum dicit, à qua Pilatus sententiã exposuit. Ioannes autem, cum Marcus dixisset tempus sententiæ, horam in qua Dominum crucifixerũt, dicit. Cæterùm considera quanta acta sint inter sententiã à Pilato de cruce, & horam ipsam in qua in crucem Dominus ascendit. Cum dimisisset Barabbam, flagellauit Iesum, & tradidit eis ut crucifigeretur. Nam Barabbæ dimissio, condemnatio erat Domini. Illudunt milites, & uide quantum temporis insumi potuerit ad maiorem illusionem. Eduxit eum Pilatus, &

ولudæis loquutus est cum † eo. Iterũ ingressus dijudicat Iesum, iterum egressus loquitur cum Iudæis. Hæc omnia sufficiebant ad insumendum tempus ab hora tertia usq; ad sextã:

† utpote qui omnib. individuus comes adfuerit, quæ Ioannes exponens diligenter, † utpote is qui alios fuit sequutus, horæ sextæ meminit, quando & tradidit eum perfectè ut crucifigatur, nõ ultrà loquens cum Iudæis, uel dijudicans Iesum, sed extremam proferens sententiam. Si autem quis dicat, Quare circiter horam tertiam cum dicatur crucifigi, uult iterum absolui illum? Discat primùm quidem, q à multitudine coactus dedit sententiam: deinde à somnio mulieris impulsus fuerit. Nunciabat autem illa ei, Nihil tibi & iusto huic. Insuper considera & Ioannem dixisse q fuerit hora fermè sexta, quasi non definiens, & in ambiguo relinquens dixit, fermè sexta. Et ita nihil intererit, q de hora non uidentur prorsus conuenire Euangelistæ, si quidem concederemus esse differentiam. Vide enim hoc, num omnes dixerint q crucifixus sit. At hoc quidem ab omnibus est confessum: de hora autem alius dicit esse tertiam, alius quasi sextam, & quid hoc obest ueritati? Veruntamen hæc dæmonstrata sint ex abundantia, quòd nulla sit diuersitas.

Et dicit Iudæis, Ecce rex uester. Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem uestrum crucifigam? Responderunt pontifices, Non habemus regem, nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eum illis, ut crucifigeretur. Acceperunt aũt Iesum, & abduxerũt eum ut crucifigerent: atq; is baiulans crucẽ suam, exiuit in eum B
qui dicitur Caluaria, locũ, hebraicè aũt Golgotha: ubi crucifixerũt eum, & cum eo alios duos hinc & hinc, mediũ aũt Iesum.] Sæpe diximus q Pilatus magis fuerit mollis

† meticulosus &† ambitiosus, q̃ asperis moribus. Vide enim & nunc q forma quidem examinis & iudicij utitur, sed omnino molliter rem agit. Ecce enim, inquit, rex uester. Neq; eñ Iesum cõdemnat, neq; Iudæos manifestè confutat, sed quasi occultè exprobrat eis ut sycophantis: quasi dicat, ecce qualem hominem dicitis attentasse inuadere regnũ, ullem scilicet, & nihil tale attentare audentẽ: & ita accusatio uestra falsa est. Quid enim habet ille q tyranni? num milites, diuitias, nobilitatem? Ecce rex uester: quæ utilitas si hunc occideritis, qui hominẽ ne in minimo quidem nocere poterit? Et hæc quidẽ Pilatus nõ instãter & firmè & pro ueritate certans. At illi, Tolle, tolle, crucifige, inquiũt. Vrgent & quærunt crucem, ut malam opinionẽ & famam assuant Christo. Ignomi-

Deut. 21. niosissima enim erat mors crucis, & maledicta: sicut dictũ est, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Nesciuerunt autem q sicut per lignum ruina, ita per lignum corre-

Iudæi quõ Romanis traditi. ctio. Insuper uide quomodo alium regem præter Cæsarem non agnoscunt, uoluntariè se Romanorum imperio subijcientes, & Dei regnũ repellentes. Ideo & Deus eos Romanis tradidit, quos sibi reges salutarant, destitutos diuino præsidio & cura. Tũc igitur tradidit illum eis, insipiens. Oportebat autem inquirere num uerè habuisset potentiam ad inuadendam tyrannidem. At ille cedit improuidus, effœminateq; sententiam dat. Portans autem crucem suam egreditur. Abominabile enim putabant omnino uel lignum attingere, & propterea condemnato & maledicto maledictum lignũ

Gen. 22. imponunt. Vide autem & in ueteri typo quodam hoc factum. Isaac enim & illic li-

Isaac typus Christi. gna portans, uadit ut immoletur. Ita & hoc loco Dominus crucẽ habens uadit, quasi miles arma gerit, quibus aduersarium prosternat. Quòd autem Isaac figura sit Domini, manifestum. Isaac enim interpretatur risus uel gaudiũ. Quis aũt alius gaudiũ no-

χαῖρε, id est aue uel gaude. Euangelia id est bona & læta nuncia. strum factus est, q̃ is qui in conceptione humanæ naturæ per angelũ χαῖρε, hoc est gaude, cõmunicauit? Quę eñ uirgo audiuit euãgelia, omnis naturę suscepit. Huius Isaac pater est Abrahã, pater multarum gentium, qui est Deus super omnia, & qui Iudæorum est pater & Gentium, cuius uoluntate & cõsilio crucem filius eius portat. Veruntamen

A tamen in ueteri, in sola uoluntate patris res stabat, figura enim erat: hoc aūt loco opere completur. ueritas enim erat. Fortasis sicut illic Isaac dimissus est, & agnus immolatus est: ita & hoc loco diuina natura impasibilis mansit: humana autem natura, quę & agnus dicitur, quia Adę erraticæ ouis filius, immolatur. Quomodo autem alius Euangelista dicit ꝙ Simonem compulerint ut ferret crucem? Vtraq; contigerunt, & in principio quidem Dominus ipse crucem gerens exiuit, quia lignum maxime abominabile erat: & nemo alius attingere uolebat. Postquam autem exiuerunt, obuiam uenerunt Simoni, uenienti ex agro, & ita imposuerunt ei lignum. Porrò Caluariæ locū dicebant, sicut narratio prodit, ꝙ illic sepultus sit Adam: ut ubi principium mortis, illic & casus eius fieret. Traditio eīm ecclesiastica est, quia prior Iudæa, postquā eiectus fuit homo ex paradiso, domicilium ibi habuit in solatium bonorum quæ in paradiso, data ei terra illa quæ omnium aliarū optima esset & pinguissima: propterea & prima mortuum suscepit hominem. Homines igitur qui tunc erant habuerunt pro miraculo mortui caluariam depilatam, in loco illo habitantes, inde eum nominauerunt, & post diluuiū fama hæc à Noe in omnes diuulgata est. Vnde & Dñs ubi fons mortis, illic moritur, ut illum siccet. Crucifigunt & duos alios cum eo. Ipsi quidem per hoc infamare magis eum uolentes, quasi & ipse latro esset. Veruntamen & ipsi prophetiam in hoc inuoluntarij repleuerunt: nempe ꝙ cum impijs reputatus est. Vide autem & Domini sapientiam, quomodo & hoc quod faciebāt in iniuriam ipsius Domini, in gloriam eius euenit. Nam & in ipsa cruce latronē saluauit, quod nullo miraculo minus est, & ex hoc magis apparet Deus, ꝙ ipse solus glorificatur, quamuis & alij simul cruci fixi sint. id quod nō fuisset factum, nisi innoxius fuisset, & non (ut sic dicam) legis prę uaricator, sed & supra omnem legem, & præuaricatorum iudex.

Adā in monte Caluariæ sepultus.

Esa. 53.

Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus, rex Iudæorū. Hunc ergo titulū multi Iudæorū legerunt, quia prope ciuitatē erat locus ubi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraicè, & Græcè, & La

B tinè. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudęorum, Noli scribere rex Iudæorū, sed ꝙ ille dixerit, Rex sum Iudæorū. Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.] Scribit & titulū Pilatus super crucē, hoc est, causam & manifestationē & inscriptionem. Ita enim interpretamur titulum. Significabatur autem per titulum, cuius esset crux. Cæterū scribit titulū, partim ulciscens se de Iudæis ut sibi inobedientibus, & ostendens malitiam eorum, ꝙ insurrexerint contra propriū regem: partim & gloriam Christi defendens, quia enim illum cum latronibus crucifixerunt coinquinare nomen uolentes, Pilatus ostendit quòd non fuerit latro, sed rex eorum: & hoc nō una, sed tribus linguis manifestat. Verisimile enim erat multos gentiles proter festū cōmiscuisse se Iudæis, sicut & euangelista superius docuit de quibusdā gentilibus qui uidere uolebant Iesum. Vt igitur omnes agnoscerent, omnium uocibus Iudæorū insaniam insamauit. At illi etiā crucifixo inuidebant. Et quid dicunt? Scribe ꝙ ille dixerit. Nam nunc quidem communis sententia Iudęorū apparet. Si autem appositum fuisset ꝙ ipse dixerit se regem, uisum fuisset crimen temeritatis & arrogantiæ illius. Sed Pilatus non obtemperauit, & in priori stetit sententia. ideo dicit, Quod scripsi, scripsi. Cæterùm & aliud magnū quiddam dispensatur: quia defossis tribus crucibus, in ista mansit, ut ne ignoraretur quæ esset crux Domini. propter hoc dispensatum est, ut sola titulū haberet & inscriptionem, ut per signum tale cognosceretur. Latronum enim cruces titulū non habebant. Insinuat aūt & sublimius quiddam inscriptio triplicibus literis inscripta. Manifestat enim Dominum regem esse philosophiæ practicæ, & naturalis, & theologicæ. Practica enim per Romanas scripturas figurat. Nam Romanorū principatus maxime uirilis erit, & strenuus in rebus bellicis. per Græcas uerò, naturalis, cui uacabant Greci: p Hebraicas deniq; theologica. Nā Hebręis diuinorū cognitio cōcredita fuit. Gloria igitur ei qui per crucē apparuit tale habere regnū, & qui mundū uicit, practicam nostrā uirtutem roborauit, scientiamq; naturæ largitus est, & ab illa nos duxit in interiora uelamenti, in suam dico scientiā & contemplationem, theologiā uidelicet.

Titulus quare scriptus.

Milites ergo cum crucifixissent Iesum, acceperūt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuiq; militi partē, & tunicam. Erat autem tunica incōsutilis, à summo contexta per totum, Dixerunt ergo inter se, Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa

Psal. 21. cuius sit, ut scriptura impleretur dicens, Partiti sunt uestimenta sibi, & in uestem meã A miserunt sortem.] Per illa potissimũ implentur prophetiæ, per quæ diabolus insidiatur. Et uide ueritatem. Tres fuerunt crucifixi, attamen in hoc solo implentur prophetica dicta. Et considera prophetæ diligentiam. Non enim solum ꝙ partiti fuerint, sed etiam ꝙ non partiti fuerint, dixit propheta. Igitur alia quidem distribuerunt, tunicam autem nõ, sed sortiti sunt. Quod autem à summo fuerit contexta, nõ frustra fuit appositum. Et alij quidem dicunt allegoriam per hoc signari, ꝙ non simpliciter homo fuerit crucifixus, sed & deitatem supernè habuerit. Quidam uerò genus dicunt tunicula Euangelistam narrare. Quia enim Palæstini duos pannos cõmittendo cõtexunt uestes, pro futura utentes contextu: manifestans Ioannes ꝙ talis fuerit tunicula, dixit ꝙ à summo per totum fuerit contexta, hoc est, ab initio & supernè usꝙ ad infima. Manifestat autem hinc uilitatem uestimentorum Christi. Alij autem dicũt ꝙ in Palæstina contexantur licia non sicut apud nos. Nam supra quidem est filum, infra autem cõtexitur panno, & ita regresio fit, sed contrario modo. infra enim sunt fila, in summo autem contexitur contextus. & talis quoꝙ fuit tunica Domini. Sacramentum quoꝙ & per hoc nobis insinuatur. Nam corpus Domini supernè quidem contextũ est. Spiritus enim sanctus uenit super uirginem, & uirtus altißimi obumbrauit eam. licet enim hominis naturam susceperit, quæ infra est, & ceciderit: tamen supernè spiritus sancti gratia constitit & compacta est diuina caro. Igitur sanctum corpus Christi indiuisibile est, & diuidĩ & cõmunicatur in quatuor partes orbis. distributus eñ singulis, & uniuscuiusꝙ animam sanctificans, cum corpore per suam carnem unigenitus & integer & indiuisus in omnibus est, existens ubiꝙ. Nunquã enim diuisus est, sicut & Paulus clamat. Quia autem ex quatuor elementis uniuersum constitutum est, intelligere licet per uestimenta Iesu, uisibilem & propositã hanc creaturam, quam dæmones partiuntur quando in nobis sermonẽ Dei occidunt. Dant enim operam ut nos suam faciant partem per affectiones ad mundana: sed tunicã non possunt diuidere in his quę sunt sermonis per quem omnia constituta sunt. Nam licet infinities decipiar à fluxis B & transitorijs, iterum tamen agnosco ea esse transitoria, & rationem ac substantiam prætereuntium & fallacium non ignoro.

Tunica inconsutilis.

Luc. 1.

Corpus Christi indiuisibile.

1. Cor. 1.

Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria uxor Cleopæ, & Maria Magdalene. Cum uidisset ergo Iesus matrem, ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.] Milites quidem faciebant pro sua insipientia. Ipse autem matris curam habet: docens nos usꝙ ad extremum spiritũ omnem habere debere curam eorum qui nos genuerũt. Et uide quomodo cum essent & alię mulieres, solius matris curam agat. Nam oportet quidem parentibus ad pietatem obsistentibus non parere, non obsistentibus autem omni cura seruire: sicut & ipse cum migraret è uita, ꝙ uerisimile erat matrẽ dolere, & præsidiũ requirere, concredidit discipulo præfecturam eius. Occultat autem proprium nomen Euangelista, modestiæ gratia. Nam si uoluisset arrogans esse, causam etiam apposuisset propter quam fuisset dilectus. Etenim uerisimile erat magnam quandam istam esse & mirabilem. Iam papæ quomodo honorat discipulũ, fratrẽ suũ illum faciens? Vsqueadeò bonum est manere apud patientem Christũ. nam in fraternitatem illius ducit. Admirare autem quomodo in cruce omnia absꝙ turbatione facit, matris curam agens, prophetias implens latroni paradisum aperiens, ante crucẽ autem laborans, sudans, anxius: atꝙ hæc quidem humanæ naturæ, illa autem diuinæ uirtutis. Confundatur Marcion, & omnes alij qui Christum nugantur in mundo apparuisse iuxta apparentiam tantum. Nam natus non fuisset, neꝙ matrem habuisset. Quomodo aũt soror matris eius diceretur Maria Cleopæ, cũ Ioachim nõ habuerit aliã prolem? Cleopas frater fuit Ioseph, & cum absꝙ liberis esset mortuus Cleopas (ut quidam dicunt) Ioseph eius uxorem duxit, & proles fratri peperit, quarum una & nunc commemoratur Maria, quæ soror dicitur Deiparæ, hoc est cognata. Solet enim scriptura cognatos dicere fratres, sicut & Isaac de Rebecca dicebat, Soror mea est, ꝗuis uxor esset. Ita & hoc loco soror Deiparæ dicitur, quæ Cleopæ filia habita est, propter cognationem. Itaꝙ quatuor Mariæ celebrantur in Euangelijs, Prima deipara, quam & Iacob

Parentibus obediendũ modò nõ obsistant pietati.

Marcion.

Scriptura cognatos dicit fratres.

A & Iacob & Iose matrem nominat. Illi enim pueri fuerunt Ioseph, ex priori uxore ei *Quatuor*
nati, fortasse uxore Cleopę. Dicitur autem deipara mater eorum, quia nouerca, uxor *Mariæ.*
enim habebatur Ioseph. Secunda Maria Magdalene, è qua eiecit septem dæmonia *Luc. 8.*
Iesus. Tertia Cleopæ, & quarta Lazari soror. Assumpsit igitur discipulus Mariam in *Ioan. 11.*
sua: nam puro pura est commissa. Vide autem quomodo muliebris sexus permanet *Muliebris*
in aduersitatibus, & uiri omnes dereliquerunt Dominum. Ita ergo uenit corrobo- *constantia,*
rans quod infirmum erat, & assumens quod nihili habitum. *ac fides.*

Postea sciens Iesus ꝙ omnia cõsummata iam essent, ut consummaretᷣ scriptura, di-
cit, Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenũ. Illi uerò impleuerunt spongiã aceto, &
hyssopo impositã, admouerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetũ, dixit, Con-
summatũ est. Et inclinato capite tradidit spiritũ.] Cum uidisset, inquit, Iesus ꝙ omnia
consummata essent, hoc est nihil intermisisset quod suæ dispensationis erat. ita enim
mors eius libera erat. Non enim prius mors corpus eius inuasit, q̃ ipse uoluit. Voluit
autem, cum cõplesset omnia. propterea & dicebat, Potestatẽ habeo ponendi animã *Ioan. 10.*
meam. Dicit itaqꝫ, sitio: ꝓphetiam hoc loco implens. At illi impietatẽ ac malitiã suorũ
morum declarantes, aceto eum potant, id quod condẽnatis faciebant: quia hyssopum
propter hoc aderat, ut lethale. Quidam autem hyssopum dicunt calamũ. talis est enim
summitas calami. Circũponunt igitᷣ calamo spongiã, eo ꝙ in sublimi erat os Iesu, et ita
prophetia impleta est: Et in siti mea potauerunt me aceto, dicens. Potatus itaqꝫ dixit, *Psalm. 69.*
Consummatũ est. Hæc scilicet prophetia cum alijs impleta est, nihil superest, omnia
consummata sunt. Absqꝫ turbatione autem operatur, & cum potestate omnia, quod
declarant sequentia. Postquam enim consummata fuissent omnia, inclinato capite
(neqꝫ enim ipsum affixum erat) emisit spiritum, hoc est, expirauit, quamuis in nobis
contrarium fiat. Primùm enim expiramus, & deinde inclinamus caput. Ille autem
prius inclinauit, deinde expirauit. Ex quibus omnibus manifestatur quòd ipse fuerit
Dominus mortis, & omnia secundum potestatem fecerit.

B Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato
(erat enim magnus dies ille sabbati) rogauerunt Pilatum ut frangerentur eorum cru
ra, ac tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius
qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum uenissent, ut uiderunt eum iam mor
tuũ, non fregerũt eius crura, sed unus militum lancea latus eius fodit, & continuò exi
uit sanguis & aqua.] Tradidit quidẽ spiritũ Dominus Deo & patri, ostendẽs ꝙ post- *Apparitio*
hac animę iustorum in monumentis nõ uersanᷣ, currunt aũt in manus patris omniũ: *nes anima-*
sed peccatorum animæ in locum supplicij detractæ, hoc est, in infernũ depellenᷣ. At *rum falsæ.*
illi camelum deglutientes, & culicẽ excolantes, tali patrato facinore de die obseruan-
do diligenter cogitant. Dicit enim, Vt ne maneant in cruce corpora, rogauerunt Pila
tum, hoc est, obsecrauerunt, ut tollantur. Quare aũt cõfringi crura eorũ petunt? ut si
etiam superuiuerent, inutiles essent. Latrones enim fuerant. Nolebant igiᷣ in die fe-
sto uideri punitores & homicidæ. Et aliter, Etiam lex ita præcipiebat, ne sol occumbe
ret in supplicio hominis. Vide aũt quomodo per ea quæ struunt Iudæi, ꝓphetiæ im-
pleantur. Sic ergo & in hoc loco duæ prophetię implenᷣ, ut postea Euangelista dicit,
Etenim ossa Iesu non confringunt quidem, pungunt tamen eum, gratificãtes Iudęis,
& sanguis & aqua egrediᷣ. Et hoc quidẽ admirandũ. Nam illi quidẽ etiã mortuũ cor
pus cõtumelia afficere conantur: at cõtumelia illis in miraculum uertitur. Et sangui-
nem quidem ex mortuo corpore prodisse admirabile est, uerũtamen posset quis syco
phantarũ dicere ꝙ uerisimile sit uitalẽ quandã uirtutẽ adhuc fuisse in corpore. Aqua
autem egressa, omnem controuersiam miraculo tollit. Non simpliciter autem hæc ** ecclesiæ*
fiunt, sed quia * ecclesia, per duo ista & fit & consistit. Nam per aquam quidem ge- *uita.*
neramur, per sanguinem autem & corpus pascimur. Cum igitur accedis ad calicem *Aqua &*
cõmunionis sanguinis Christi, ita affectus sis quasi ex ipso latere bibas. Considera au *sanguis de*
tem, quomodo per saucium latus, uulnus lateris, hoc est Heuæ sanatur: & sicut in pa *latere Chri*
radiso ubi Adam obdormiuit, ablata est ab eo costa, ita hoc loco cum Dominus ob- *sti manan-*
dormiuisset, costam militi dedit. Rhomphæa autem militis, figura est rhomphęę uer *tia quid si-*
satilis quæ prohibet nos à paradiso. & quia omne quod uersatur, nisi quid obsistat nõ *gnent.*
absistit à suo cursu, Dominus ostendens ꝙ rhomphæam illam sistat, supponit in figu- *Gen. 3.*
** latus*

ra latus

ra latus frameæ militis,oſtendens nobis quod ſicut framea militis appulſa lateri ſtetit, A ita & flammea ſtabit,& non ultrà interminetur,& uerſione ſua exterreat,prohibēdo ingreſſum in paradiſum,Cōfundantur Armenij,qui nō admiſcent in myſterijs aquā uino. Non ĉnim credunt(ut uidetur)quòd aqua ex latere egreſſa ſit,quod admirabilius, ſed ſanguis tantum.Et hoc loco deſtruunt magis miraculum.Itaq; ſanguis ſymbolum hominis crucifixi : aqua uerò,quòd is ſit ſuper hominem,hoc eſt Deus.

Armenij negātes aquā è latere Christi fluxiſſe cōfutātur.

Et qui uidit,teſtimonium perhibuit,& uerum eſt teſtimonium eius,& ille ſcit ꝙ uera dicit,ut et uos credatis.Facta ſunt enim hæc ut ſcriptura impleretur,Os nō comminuetis ex eo , Et rurſus alia ſcriptura dicit, Videbunt in quem pupugerunt.]Non ab alijs(inquit)audiui,ſed ipſe præſens uidi,& uerum eſt teſtimonium . Meritò ,Iniuriā enim enarrat factam, & non magnum uel honorificū aliquid,ut ſuſpectus ſit ſermo. ſed propter hoc (inquit)hæc diligenter enarro,& ea quæ ignominioſa uidenť,in medium affero, ut & uos credatis, tanquam omnino ueris,& non ad gratiā fictis. Nam qui ad gratiam loquitur, glorioſa magis ponit. Quia autem & Moſes dignior fide ſe uidebať,adducit & hunc teſtē.Quod eñ ille dixit de agno qui immolabať in paſcha, ꝙ os nō confringeť,hoc inquit euangeliſta in Chriſto impleŭ eſſe:agnus eñ ille huius erat figura.Et multa eſt cognatio figuræ ad ueritatē,Impleť autē & alia prophetia quæ dicit, Videbunt in quem pupugerunt. Quādo eñ uenturus eſt iudicare, tunc uidebunt eum in corpore meliore & diuiniore, & cognoſcēt hi qui pupugerunt,ac lugebunt. Inſuper & his qui nō crediturí erāt,fidei ianua & indicium fuit id q̄d ab inimicis eſt attentatū, ut Thomæ. Nam per latus fidem reſurrectionis accepit. Os quidē Ieſu non conteriť, latus aūt eius ſcaturit nobis fontes,eſſentiam & uitā nobis dantes. Aqua quidē eſſentiā dedit, quia per eam peruenimus ad hoc ut Chriſtiani ſimus: ſanguis aūt uitam:per ipſum enim paſcimur. Nam agnus quidē uerbū eſt Dei,qui à capite uſq; ad pedes comedendus eſt. Caput quidē ſymbolū eſt deitatis(ipſa eñ eſt caput) pedes aūt carnis . ipſa enim extrema eſt. Inſuper & inteſtina eius myſteria & occulta reuerenter in cibum habentes, oſſa non cōfringimus, hoc eſt, difficiliores & grauiores ſenſus. Quæ enim non poſſumus intelligere, ea non conteremus:hoc eſt, non dabimus operā ut malè & periculoſe intelligamus. Etenim quando ſanè ſentimus, tunc non conterimus. ſana enim ſeruamus diuina. Quando autem torſerimus, & hæreticum ſenſum acceperimus, cōterimus & confringimus ſolidum & difficilem ſenſum. Igitur hæc difficilia intellectui, igni tradenda ſunt, hoc eſt, ſpiritui ſancto, per quē efficiuntur & terminantur, eo quòd omnia ſcrutatur etiam profunda Dei. B

Exod. 12.
Num. 9.
Zacha. 12.
Ioan. 20.

Poſthæc aūt rogauit Pilatum Ioſeph Arimathienſis, qui erat diſcipulus Ieſu, ſed occultus propter metum Iudæorum,ut tolleret corpus Ieſu:idq; permiſit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Ieſu. Venit aūt & Nicodemus,qui uenerat ad Ieſum nocte primùm ferens mixturā myrrhæ & aloes ad libras fermè centū. Acceperūt ergo corpus Ieſu, & obuinxerunt illud linteis cùm aromatibus,ſicut mos eſt Iudæis ſepelire . Erat autē in loco ubi crucifixus eſt , hortus,& in horto monumentū nouū,in quo nōdum quiſquā poſitus erat. Ibi ergo propter paraſceuē Iudæorū ,ꝙ in propinquo eſſet monumentū,poſuerūt Ieſum.] Quare nō unus ex duodecim acceſsit ad Pilatum ,ſed Ioſeph,qui fortè ex ſeptuaginta erat,audet hoc? Nam ſi propter metū Iudæorū dixerit quis delituiſſe diſcipulos, & hic eodē correptus fuerat timore. Dicendū igiť ꝙ hic ualde nobilis fuerit, & Pilato notus,quia nobilis erat. Vnde cum exiſtimaſſet extinctam eſſe Iudęorū iram eo ꝙ aduerſarius illis crucifixus nunc eſſet,abſq; pauore accedit,& ſumptuoſam facit ſepulturā cū Nicodemo. Nihil diuinū de illo uterq; ſentiebāt, ſed affecti erant ut erga purū hominē:quia talia afferebant aromata, quæ potiſsimū poſſent corpora diuturna cōſeruare,& cohibere ne ſtatim corrūperenť:quod oſtēdit eos adhuc nihil magnū de eo cogitaſſe, uerūtamen amorē ſuum declarant. Nō enim ſepeliunt ut condemnatū, ſed ſumptuoſe,ut mos eſt Iudæis. Quoniam aūt tempore impediebantur,ſiquidem hora nona facta erat mors:deinde cum in medio tempore acceſsiſſent ad Pilatū,ueriſimile erat ueſperam ingruiſſe,cum non licebat extruere monumentū, ponunt eū in uicinū monumentū. Erat eñ in loco ubi crucifixus eſt,hortus,& in horto monumentū nouū. Singulari autē diſpenſatione factū eſt ut in ꝓpinquo eſſet monumentum,ut diſcipuli poſſent adeſſe,& ſpectatores ac teſtes factorum fieri,

Ioan. 3.

Monumentum ut propinquo, & nouum.

A ſi eri, & milites mitti poſſent ad cuſtodiam, & ut ceſſaret etiam propter locum, furti ſuſpicio: quæ omnia non contigiſſent, ſi procul fuiſſet ſepultus. Nouum autem erat ſepulcrum, in quo nullus adhuc erat poſitus: ut nō calumnietur quis reſurrectionem, ꝙ alius reſurrexerit, & nō Ieſus. Et aliter quoq; nouum monumentū ſymbolo quodam manifeſtat futurā nouitatem per ſepulturam Domini contra mortem & corruptionē, & ꝙ innouandi ſimus omnes in illo. Vide autem & diuitias paupertatis Domini propter nos. Qui enim non habuit domum in uita, neq; poſt mortem ſepulchrum habet, ſed in alieno deponitur: & cum nudus eſſet, à Ioſeph ueſtitur. Eſt & nunc Ieſus mortuus, cum occiditur ab auaris & uiolētis, uel à fame hoc patitur. ſed & nudus eſt. quæcunq; enim pauper patitur, Chriſtus patitur. Imitare & tu Ioſeph, adde aliquid bono. Ioſeph enim interpretatur additio. & nuditatem tege Chriſti, hoc eſt pauperis. Hoc autem fac non ſemel, & in monumento pone animæ, & ſemper memor eſto talium operum, cogitatiq; & cura. Admiſce autem & myrrham & aloen. Amara & mordacia ſeculi illius iudicia animo seponere oportet, & uocem illam quæ maledictos auocat, & in ignem mittit immiſericordes, quo nihil amarius puto. *Chriſtus mortuus & nudus in pauperib.*

CAPVT XX.

VNa uerò ſabbatorū Magdalene uenit mane cum adhuc tenebræ eſſent, ad monumentum, uidetq; lapidem ſublatum à monumento. Currit ergo & uenit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum diſcipulum quem amabat Ieſus, & dicit illis: Suſtulerunt Dominum à monumento, & neſcimus ubi poſuerunt eum. Exijt ergo Petrus, & ille alius diſcipulus, & uenerunt ad monumentū. Currebāt aūt duo ſimul, & ille alius diſcipulus præcurrit citius Petro, uenitq; prior ad monumentū.] Vnā ſabbatorum nomiāt quam nos Dominicā uocamus. Nam ſabbata, dies hebdomadæ nominant: unam autem dierum ſabbati, primam. Etenim reuera dies omnes una ſunt: ſæpe autem cum accipitur una, & componitur, multas facit. Vna itaq; eſt prima: bis aūt ſi accipiatur, fit ſecunda: & ſi tertiò, tertia: & deinceps. Futuri autem ſeculi typus *Matt. 28. Marc. 16. Luc. 24.* *Sabbata Iudæi dies hebdomadæ appellant.*

B eſt dies iſte, ꝙ ſeculum unus dies eſt, nunquam nocte diſſectus & dimidiatus. Deus enim ſol eſt eius, qui nunquam occidit. Igitur quemadmodum in hoc reſurrexit Dominus, corruptibile ſuum corpus incorruptibile recipiens: ita & nos in futuro ſeculo incorruptionem recipiemus. Venit igitur in hac una hoc eſt prima ſabbatorū, hoc eſt dierum ſabbati & hebdomadæ, Maria Magdalene. nam ſabbatum quidem præterierat, & non ultrà à lege prohibebatur: & abit à loco, uolens conſolationem quandam inuenire: & cum uidiſſet lapidem ſublatum, magna feſtinatione uenit ad Petrum & Ioānem. Nam Dominus quidē ſurrexerat lapide ſuprapoſito, & obſignato ſepulcro. Quia aūt & teſtes quoſdā reſurrectionis eſſe oportebat, & in ſepulchrū ingredi, tollit lapis ab angelo. Maria autem nihil abhuc de reſurrectione ſciēs, furtum & tranſlationem uocat quod contigerat de eo. Et diſcipuli aſſiſtunt monumento, & uident lintea ſola poſita, id quod ueræ ſignū erat reſurrectionis. Neq; enim ſi tranſtuliſſent quidā corpus, nudaſſent illud: neq; ſi furati eſſent, curam habuiſſent deponēdi ſudarij, inuoluendi, & ponendi ſeorſim in unum locum, ſed ſimpliciter ſicut potuiſſent accepiſſent corpus. Propter hoc etiam Euangeliſta prius dixit ꝙ cum multa myrrha ſepultū fuerit, quæ non minus bitumine lintea corpori adhærere facit: ut cum audierimus ꝙ ſudaria ſeorſim illic fuerint poſita, ne credamus dicentibus ꝙ furtim ſit ablatus. neq; enim ita inſipiens fuiſſet fur, quòd in rem ſuperuacuam tantam inſumpſiſſet curam et tempus, & non fuiſſet ſuſpicatus, ꝙ dum in his eſſet occupatus, fortaſſe in furto deprehenderetur. Igitur qua hora quidem fuerit reſurrectio, nullus ſcit, ſicut & tempus ſecundi aduentus incertū. Quanuis autem Matthæus dicat profundo ueſpere factum eſſe terræmotū, Ioannes autem mane cum eſſent adhuc tenebræ, Mariam ueniſſe, & uidiſſe remotum lapidem: non eſt diuerſitas. Nam primùm quidē hoc dicimus, quod apud Matthæum quidem mulieres uenerunt ueſpere ſabbatorum: apud Ioannem autem non mulieres nunc memorantur. Superfluū enim fuiſſet, cum Matthæus hoc prius dixiſſet, ut Ioannes eadē diceret. Sed Maria Magdalene uenit mane. Multi eīn fuerūt aduentus ad ſepulchrū. Venit eīn interdū cum alijs mulierib. interdū aūt ſola. Vnde Euangeliſtæ uarias uiſitationes poſuerunt, aliusq; aliam dicentes uident diſſonare. Nam primùm quidē dicimus quòd aliam uiſitationē dicat Matthæus mulierū, & aliam *Hora reſurrectionis incerta.*

&alíam Ioannes Maríæ Magdalenes. Deinde, profundo uefpere, & manè cum ad- A huc essent tenebræ, id quod alius dicit, profundo diluculo, in idem tendunt: quia omnia illa tempora fuerunt medium noctis. Si autem rogas quomodo asidentibus custodibus Ioannes & Petrus accesserint ad fepulchrum, & mulieres? Vt fimpliciter dicam, mox ut resurrexisset Dominus, & adstitisset angelus sepulchro cum terræmotu, custodes fuerunt ut nunciarent Pharisæis, & ita sepulchro à custodum præsidio relicto, libertatem accedendi habuerunt discipuli.

Et cum se inclinasset, uidit posita linteamina, non tamen intrauit. Venit ergo Simō Petrus sequens eum, & introiuit in monumentū. Et uidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, nō cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in unum locum. Tūc ergo introiuit & ille alius discipulus qui uenerat prior ad monumentum: uiditq́ & credidit. Nondum enim nouerant scripturam, q͂ oportuisset eum à mortuis resurgere. Abierunt ergo rursus discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se in monumentum, & uidet duos angelos amictos albis, sedentes unum ad caput, & alterum ad pedes illic ubi posuerant corpus Iesu. Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Sustulerūt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum.] Vide hic quàm alienus à fastu sit Euangelista, quomodo testetur diligentiam Petri in scrutando. Nam cum ipse præuenisset, & uidisset iacentia lintea, non ultrà curiose quærit, sed expectat illū: Petrus autem feruentissimus, introgressus omnia diligenter explorauit, tunc hic post illum ingressus uidit sepulchralia separatim posita, ac credidit: non quòd surrexisset Dominus, sed quòd furto ablatus esset. Credidit enim Marię dicenti, Sustulerunt Dominum. Quare autem credidit Mariæ, & nō cogitauit q͂ surrexisset? Nōdum enim sciuerunt scripturam, q͂ oportebat eum à mortuis resurgere, & propterea crediderūt

Mulierum conditio. Marię, suspicanturq́ furtum & ablationem. Igitur hi quidem abierunt ad seipsos, hoc est, per se ipsos, & nihil ultrà curiosius inquirentes. At Maria (muliebre enim genus affectionibus magis obnoxium, & ad lachrymas propensum) ante sepulchrum stat, et B plorat. Quia enim non habebat Iesum uel locum uidens in quo fuerat positum desiderabile corpus, ex hoc solo consolationem inuenit: unde & maiorem meretur uisionem q̃ discipuli. Quæ enim illi non uiderunt, ea hęc conspicata est, duos angelos inquam. Maximę consolationi ei erant angelorum conspectus, & fulgidus illorum habitus. Sedere autem unum ad caput, & alterum ad pedes: manifestant q͂ sciant quid amplius, & si rogentur, posse docere. Porrò dicendo, Cur ploras? magna compassione plenum est. Nam ut ne turbetur mulier interrogatione hac, perturbationē mulieris reprimunt, mansuetè ac placidè dicendo, Mulier quid ploras? Illa autem magna affectione & amore dicit, Sustulerunt Dominum, propterea q́ ploro: nescio enim quò transtulerint eum, ut eò uadens inungam corpus, & uel mediocrem ex eo consola-

Petrus practicus. Ioannes cōtemplatiuus. tionem inueniam. Tu uerò disce hic Petrum practicum & feruidum, Ioannem autē cōtemplatiuum, & ad diuinorum cognitionem idoneum. Sæpius igitur contemplatiuus cognitione & ingenio præuenit, practicus autem posterior est, attamen feruore ac studio illius uincit alacritatem. Et uidet prior diuinum quoddam mysterium practicus. An nō tale quiddā cōtingit in disciplinis? Etenim cū duo pueri sunt, unus ingenio acutior, alter tardior, præocupat hic suo studio uelocitatem naturæ alterius. Etenim in spiritualibus sæpe practicus, & sermone idiota, sensu quiddam sublimius percipit contemplatiuo. Sed & omnis anima quæ dominatur affectionibus, Maria dicitur. Purgata igitur per affectionum depositionem, uidet Iesum simul Deum & hominem. Nam angelorum unus qui ad caput sedet, deitatis symbolum est, alter autem ad pedes, incarnationis uerbi, quæ est extrema.

Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & uidet Iesum stantem, & nesciebat q͂ Iesus esset. Dicit ei Iesus, Mulier quid ploras? Quem quæris? Illa existimans q͂ hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu asportasti eū, dicito mihi ubi posueris eum, & ego tollam eū. Dicit ei Iesus, Maria. Cōuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus, Noli me tangere. Nondum enim ascendi ad patrem meum. Sed uade ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad patrem meum, & patrem uestrum: & Deum meum, & Deum uestrū. Venit Maria Magdalene, annuncians discipulis q͂ uidisset Do

minum,

A minum, & ea dixisset sibi.] Quare conuersa est retrorsum Maria, quum loqueretur cum angelis? quid accidit ei quòd conuersa est retrorsum? uidetur igitur, dum illa colloqueretur cum angelis, Iesus stetisse post eam, & illos territos quia speciauerant Dominum, & habitu, & forma, & aspectu, statim declarasse quòd uiderint Dominum: quúmque hoc uidisset, mulierem conuersam esse retrorsum. Nam angelis quidem in habitu quo terrebat, apparuit: Mariæ autem non item, sed in simplici & cōmuni. Ideo & illum putauit esse hortulanum, horti uidelicet illius in quo sepulchrum erat: unde & dicit, Domine, si asportasti eum: hoc est, si tu furatus es: & non dicit Iesum, sed eum quasi ad eum qui sciret, faciens sermonem. Si igitur tu portasti & abstulisti ac furatus es eum ex hoc loco, dic mihi quò posuisti eum: & ego illum tollam, & transferam in locum alium, ubi magnificè sepelietur. Fortassis enim metuebat ne fortè Iudæi & in mortuum corpus desæuirent: et propterea uolebat in alium incognitum locum eum transferre. Plena enim affectionum erat mens mulieris, non ualens sublime quiddam cogitare, ideo & Dominus, quia à seipsa sublime quiddam intelligere nequibat, sua uoce se illi notum reddit. Quum enim solo nomine uocasset eam, dicens, Maria: sui notitiam illi concessit. Nam sicut Iudæis aliquando innotescebat, aliquando etiam præsens incognitus erat: ita etiam loquens quando uoluit seipsum illis notum faciebat, sicut & nunc quando uoluit, cognoscibilem se fecit Mariæ per uocem: qui etiam si loquutus dixisset, Mulier cur ploras? non agnouisset eum mulier, non enim uolebat Iesus. At quādo uoluit, tunc per uocē agnitus fuit. Cōuersa mulier, dicit ei. Quid hoc? cum ipso collocuta est & dicebat, Dic mihi quò posuisti eum? & nūc Euāgelista dicit quòd conuersa. Videtur itaque quod postquā ipsa dixit, quò posuisti eum? conuersam esse ad angelos, interrogaturā forsitan quare expauefacti fuissent, deinde uocatam à Christo, perculsam per uocem, & conuersam ad illum ab istis, & ita agnouisse, ac dixisse, Rabboni: & uoluisse quidem accedere ad eum, & esse cum eo sicut prius, & fortasis ut desiderabilem † unguento perfundere. At ille euexit eius mentem, ut melius quiddam de se sentiret, maiorique reuerentia se obseruaret, dicens, Ne tetigeris me: hoc est, non ultrà res se habent ut olim, neque similiter uobiscum conuersari uolo. Nam quamuis nec uerbis hoc dixerit, sic tamen intelligitur. Ascendo enim ad patrem meum, & illuc festino. Illuc enim festinanti, & non iam tale habenti corpus, quale dum conuersaretur cum hominibus, maiori iam reuerentia operæprecium fuerit attendere, & ut præstantiori quàm communis tactus & colloquium & conuersatio ferat. Vide autem quantam sententiam breuiter loquutus fuerit Euangelista. Dixit enim, ne me tangas. Deinde quasi interrogasset quispiam, Quare? inquit, eo quòd non iam tale mihi corpus est, quale quum in terra uersarer, sed quale in cœlo & sursum. Et deinde quasi iterum subinferret: Quare igitur nunc in terra ambulas, si tale habes corpus? Nondum enim, inquit, ascendi ad patrem meum, ascensurus autem sum. Hoc enim per sequentia manifestat, dicens: Vade autem ad fratres meos, & dic eis, Ascendo ad patrem meum, & patrem uestrum: quamuis non statim ascenderit, sed post quadraginta dies. Quomodo igitur hoc dicit? Mentem eius erigere uolebat, & persuadere quòd in cœlos iret, & per hoc solatium caperet. Quia autem dixerat, fratres; subdit, Et patrem uestrum. Pater enim & noster Deus, sed gratia, Domini autem pater natura. Sic Deus quoque modo diuerso, noster enim natura, Christi autem iuxta humanitatem. Deus enim eius fuit secundum quod humanam assumpsit naturam. Abit igitur Maria, quum ei Dominus ita loqui dignatus esset, & annunciat ea discipulis. Tantum bonum est perseuerantia & assiduitas. Assiduus igitur & tu sis, & disces forsan quiddam, & discipulorum uerbi futurus es doctor.

Maria quare cōuersa retrorsum.

† amplexari

B

Deus pater noster, & Christi

Quum ergo esset uespera die illo, qui erat unus sabbatorum, & fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, uenit Iesus, stetitque in medio, & dicit eis, Pax uobis. Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli uiso Domino. Dixit ergo eis iterum, Pax uobis. Sicut misit me pater, ita & ego mitto uos. Hæc cum dixisset, flauit in eos, & dicit, Accipite spiritum sanctum: quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis; quorumcunque reti-

nueritis, retenta sunt.] Postquam Maria annunciauit hæc discipulis, uerisimile erat A
uel illos non credidisse ei: uel si crediderunt, doluisse quòd ipsi non fuerint habiti digni ut eum uiderent: idcirco illo die ei assistit sitientibus, propterea quòd à muliere audiuerant eum resurrexisse. Quia autem timebant Iudæos, ideo magis uidere desiderabant, ut inde esset eis aliquanta consolatio. Assistit igitur uesperi. Expectauit enim donec omnes congregarentur. Clausæ autem erant fores, ut ostendat quòd ita surrexit suprapostito lapide super sepulchrum. Quomodo autem non putauerint illum phantasma, admirabitur quispiã. Mulier prius magna eos fide firmarat, & aliter, mansuetam eis faciem exhibuit, et uoce fluctuabundas eorum mentes placauit. Cum autem dixisset, Pax uobis, hoc est, ne turbemini: memores eos fecit uerbi quod ante crucem dixerat eis, Pacem meam do uobis. Gauisi autem sunt uiso Domino. Et hoc quoque prædixerat eis ante crucem, dicens, Videbo uos, & gaudebit cor uestrum.

Ioan. 14. 16 Quia autem cum Iudęis absque inducijs gerebant bellum, iterum dicit, Pax. Sicut enim mulieribus dixit, Gaudete, eo quòd in luctu erant: ita illis pacem dat propter bellum quod cum Iudæis habebant, & habituri erant. Congruè igitur illis gaudium, ut mœrentibus, & maledictis olim ut in tristitia pariant: uiris autem pacem dicit propter pericula prędicationis. Interim & crucis bona declarat, quę pacis sunt. Ideo quia per crucem pax facta, mitto uos ad prædicationem. Consolans autem eos & animans inquit, Sicut misit me pater, ita & ego mitto uos. Meum opus, inquit, suscipite, & confidite quòd uobiscum sim futurus. Vide autem & authoritatem. non dixit obsecrabo patrem meum, & mittet uos: sed, mitto uos. Insufflat autem, & dat eis spiritum sanctum, non perfectum donum † patris nunc eis tribuens (hoc enim in Pentecoste daturus erat) sed ad susceptionem spiritus idoneos eos reddens. Accipite, inquit, spiritus sanctum: hoc est, estote idonei ad suscipiendum spiritum. Dicendum autem quòd & potestatem quandam & donum spirituale dedit eis, non ut mortuos suscitent, & uirtutes faciant, sed ut remittant peccata. ideo & subdit, Quorum remiseritis peccata: ostendens quod genus spiritualium donorum eis dederit, remissionem uidelicet peccatorum. Post assumptionem autem misso spiritu, & signorum & aliorum charismatum uirtutem eis largitus est. Digna autem quæstio, Quare non in Galilæa discipulis apparet, sed in Hierusalem, quum Marcus & Matthæus dicant promisisse B

* spiritus sancti

Matt. 26. cum illis se uidendum in Galilæa? Quomodo ergo in Hierusalem apparet? Dicunt
Marc. 14. igitur quidam, Quid hoc? Non enim dixit, in Galilæa duntaxat uidebo uos, in Hierusalem autem non uidebo: & ita amplius apparet, & non mendacium. Deinde enim uidendum se in Galilæa ab omnibus discipulis, & non à duodecim tantum, sed & à septuaginta promittit. In Hierusalem autem solis duodecim uisus fuit. Neque est ulla hic diuersitas. Visus enim est ab omnibus in Galilæa, à duodecim autem in Hierusalem. nam plures uisiones fuerunt: unde alij has, alij illas scripserunt. Fortasis autem de eadem materia tradentibus duobus Euangelistis, implet quæ à priore dicta sunt, posterior. Vide insuper sacerdotum dignitatem, quòd diuina sit. Dei enim est remittere peccata. Sic igitur illi honorãdi sunt ut Deus. nam quanuis indigni sint, quid hoc? Diuinorum donorum ministri sunt, & gratia operatur per eos, sicut & per asinam Balaam loquutus est. non enim indignitas nostra gratiam prohibet: atque ita quia per sacerdotes gratia suppeditatur, honorandi sunt.

Sacerdotũ dignitas.
Num. 22

Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando uenit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis, Nisi uidero in manibus eius uestigium clauorum, & misero digitũ meum in uestigium clauorum, & misero manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. uenit ergo Iesus ianuis clausis, & stetit in medio illorum, & dixit, pax uobis. Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & uide manus meas, & admoue manum tuam, & immitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed credens. Respondit Thomas, & dixit, Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Iesus, Quia uidisti me Thoma, credidisti: beati qui non uiderunt, & crediderunt.] Non erat Thomas cum discipulis. uerisimile enim illum ex dispersione nondum fuisse cõgregatum. Quid autem est quod dicitur Didymus? Interpretatio

A pretatio est nominis Thomas. Quemadmodum enim Cephas interpretamur Petrum, sic & Thomas dicitur. hoc est, si interpreteris, sonat Didymus. Meritò autem meminit interpretationis eius nominis, ut ostendat nobis quòd dubitator quidam sit, & id uitij à principio habuerit, ut & nomen indicat. Dicentibus autem alijs discipulis de Domino, non credit: non illos mendaces existimans, sed resurrectionem impossibilem putans. ideo & arguitur, ut supra modum curiosus. Nam quemadmodum facile credere, leuitatis est: ita ualde obluctari, rusticitatis est crassitudo. Vide enim quomodo neque oculis dicebat se credere, sed &, nisi misero manum meam, addidit. Vnde autem sciebat latus habuisse †loca? Audierat à discipulis. Quare non statim apparet ei, sed post dies octo? ut quum edoceretur à condiscipulis, & his qui ea audierant, in maius desiderium accenderetur, & fidelior in futurum fieret. Ostendere aūt uolens Dominus q & tunc aderat quando incredulitatis uerba cum discipulis tractarit Thomas, non expectauit ut ab eo tale quiddam audiret, sed ipse prior, quæ desiderabat, implet. Etenim uerbis ijsdem usus est. Et uide quomodo loquatur primùm increpans, Affer manum tuam: & dein admonens, Ne sis, inquit, incredulus, sed credulus. Vides manifestam ex infidelitate fuisse dubitationem, & frustra quosdam gratificari Thomæ, dicentes quòd data opera & prudenter non facile crediderit? Nam Dominus incredulum uocat. Vide autem quomodo is qui prius incredulus, tactu lateris uerbum optimum indicauit Duas enim naturas & unam hypostasin unius Christi docuit. Dicendo enim Dominum, humanam indicat naturam: nam de hominibus dicitur Dominus, sicut, Domine, si tu sustulisti eum. Dicendo autem, Deus meus, diuinam substantiam ostendit: & ita unum & eundem esse Dominum & Deum. At Dominus ostendens nobis quòd fidei sit recipere ea quæ non uidentur, dicit, Beati qui non uiderunt, & crediderunt. Hoc loco discipulos intelligens, qui neq fixuram clauorum, neq latus tetigerant, & crediderunt. Non illos autem solum, sed & eos qui postea crediderunt. Non priuans autem Thomam beatitudine, hoc dixit, sed consolans eos qui non uiderant. Quia enim multi dicunt, Beati oculi qui uiderunt Dominum, solatur eos quòd multo beatius sit cum non uideris, credidisse. Quomodo autem corpus incorruptibile monstratum est habere & clauorum typos, & humana manu tangibile factum est? Per attemperationem ad illorum infirmitatem facta sunt hæc omnia, quòd ingressum clausis ianuis, & ita tenue ac leue, omniq liberum fuit crassitudine. Et ut credatur firmius resurrectio, hæc monstrantur. Et propterea surgit habens signa crucis & uulnera: quia & quòd comedit, non necessitatis erat, sed ad confirmationem resurrectionis comedit: et sicut ante crucem in fluctibus ambulans, non alterius naturæ corpus habuit, ita & nunc palpabile ipsum, & typos habens ostendit. Et quanuis palpabile & uisibile, simul tamen & incorruptibile ipsum circumfert, ut fides confirmetur: & non necessitate & lege corporis. Omne enim quod comeditur, in secessum uadit, & alteratur: id quod de Christo post resurrectionem non erat dicendum, sed ui quadam inuisibili & diuina consumebantur edulia, ad confirmationem resurrectionis tantum assumpta. Vide autem quomodo propter unum hominem Thomam non dedignatus est ita condescendere Dominus, & latus ostendere, ut saluet animam unam incredulam. ita & nos neq minimum contemnere debemus.

Didymus id est geminus uel dubius.

Vt credere facile, leuitatis: ita uehementiusre luctari, rusticitatis.

† uestigia

Thomas ue rè incredulus.

Luc. 20.

Fidei est recipere uisa.

B

Quare Christus post resurrectionē tā gi se permisit.

Matt. 14.
Marc. 6.

Matt. 15

Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in hoc libro. Hæc autem scripta sunt, ut credatis quòd Iesus est Christus filius Dei, & ut credentes uitam habeatis per nomen eius.] De quibus signis hic dicit Euangelista? num de his quæ ante crucem? Non, sed de his quæ post resurrectionem fecit. subdit enim, in conspectu discipulorum. Quæ autem ante crucem, non coram discipulis, sed omnibus faciebat. Atq ita hæc de quibus nunc dicit Euangelista, post resurrectionē sunt facta. Cum solis enim discipulis uersabatur quadraginta diebus, signa ostendens resurrectionis Sicut enim ante crucem faciebat signa, ostendens se esse filiū Dei: ita post resurrectionē perficiebat signa corā discipulis ostendēs se filiū hominis, & habere corpus, idq incorruptibile & diuinius, & non iam carnalibus legib. subditū. Cum igitur multa facta sint signa resurrectionis, hęc solum scripta

M 2 sunt,

A tio ac timore admirabantur. sciebant enim quòd Dominus esset. Ideo neq; interrogabant. Quum autem formam mutatam & horroris plenam uiderent, ualde stupescebant. At uoluissent quidem de eo interrogare aliquid, sed metus & manifesta aspectio, quòd non esset alius, sed ille ipse, non permittebant interrogare, sed solum comedebant ea quæ eis creauerat. Quomodo autem creauit? sua potestate. Non enim iam in cœlum suspicit, & patrem inuocat. illa enim fiebant ut se nobis attemperaret. Iubet autem de piscibus afferre, ut ostenderet non esse phantasma quod uidebatur. Sed hoc loco quidem nõ dicit quòd comederit cum eis. Lucas autem dicit quòd comederit. Quomodo autem comederit, non est nostrum dicere. More enim admirabili facta sunt hæc, non quòd natura eius cibo habeat opus, sed nostri causa ad confirmationẽ resurrectionis fiebant. Ostendens quoq; non illum assiduè apud eos fuisse, neq; similiter ut prius, dicit: Hoc iam tertio manifestatus est. Intellige insuper hæc & per allegoriam. Nox enim erat quando tenebræ idololatriæ inualuerunt, ante solis Christi aduentum, quando prophetæ laborauerunt, & nihil ceperunt. Nam quanuis unam gentem Israeliticam conclusisse in sagena uidebantur, tamen quia & hæc subinde ad idololatriam redibat, nihil fortè apprehenderunt. Vbi autem diluculum solis iustitiæ insulsit, & apostolicum rete eiectum est, dextra certè doctrina, ad quam lex & prophetę comparati sinistra intelliguntur. Tunc igitur trahitur rete & ad Christum adducuntur non ethnici tantum, quos & centum dixeris: uerumetiam Israelitæ, qui per quinquaginta intelligi possunt. Quando enim plenitudo gentium intrauerit, tunc etiam Israel seruabitur. Tres uerò, fidem in sanctam trinitatem significant. Nam qui in reti continentur centũ & quinquaginta, Ethnicos dico & Iudæos, sine trium adiectione non sunt. Absq; enim fide in trinitatem nullus in reti contineri dicitur. Illud aũt, uenite, prandete, istiusmodi aliquid significat, quòd post labores, requies, deliciæ, fruitio, sanctos excipiet. Quæcunq; enim tunc aut dicta aut gesta sunt, mysterijs plena sunt. Quemadmodũ igitur & illud quòd Christũ Maria hortulanum
B esse existimauerit, simpliciter quidẽ dictum uidetur, habet tamẽ occultum quiddam. Siquidem ipse reuera uerus erat paradisi cultor, in ipso monumenti horto, tanquam in paradiso, genus muliebre corrigens. atq; eam quæ Adam primum hortulanum deceperat, ab errore & ignorantia conuertens. Nam quòd Maria conuersa sit, & q; de resurrectione docuerit, hoc declarat quòd muliebris sexus conuersus esset, & ad sublimiorem statum reductus.

Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus q; hi? Dicit ei, Etiam Domine, tu scis quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos. Dicit ei rursus iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait ille, Etiam Domine, tu scis quòd amem te. Dicit ei, Pasce oues meas. Dicit ei tertiò, Simon Ioãnis, amas me? Indoluit Petrus, quòd dixisset sibi tertiò, Amas me, dixitq; ei, Domine tu omnia nosti, tu scis quòd amem te. Dicit ei Iesus: Pasce oues meas. Amen ãmen dico tibi, quum esse iunior, cingebas te, & ambulabas quò uolebas: cum aut senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò non uis. Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum,] Quum prandendi finẽ ipse fecisset, totius orbis ouium prefecturam Petro committit: nõ autem alij, sed huic tradit. Primùm quidem quia omnes præcellebat, & totius cœtus os erat. Deinde ostendens ipsi, fiduciam esse sumendam negatione uelut deleta, & obliuioni tradita. & negationem quidem nõ profert, neq; exprobrat: sed dicit, Si diligis me, fratrum curam suscipito. & feruentẽ illam charitatem quam erga me dicebas habere te, ita ut pro me mori paratus esses, nunc ostende. Ter autem eum interrogat: simul quidem declarans quantam credentium curam habeat, & quòd usqueadeo oues diligat, ut dilectionis erga se hoc ponat indicium, si ouium curam suscipiat: simul etiam per trinam interrogationem & confessionem, trinæ negationi medetur. & uerbis corrigit quæ per uerba commissa fuerant peccata. Hinc mos inualuit, ut tres cõfessiones à baptizandis exigant. Interrogatus igitur semel atq; iterum, ipsum qui corda nouit testem aduocat, non amplius confidenter neque temerè loquẽs: sed illud, Tu scis, ubiq; adiungens. Quum etiam tertiò interrogatus esset Petrus, turbatus est, metuens ne fortè ipse quidem existimaret se diligere, nõ diligeret tamẽ. Nam & prius cum multa se posse arbitraretur atq; asseueraret, postea

A familiares, ut hi nos sequantur agimus. Posteaquam autem Petrus ista audisset, & talibus dignus esset habitus, ut ipsi terrarum orbis committeretur, martyrioq; dignus haberetur, Ioannem uehementer diligens, de ipso etiam interrogat, dicens, hic autem quid? num eadem qua nos incedet uia? num particeps erit iste ouium praefecturę, atq; ad illa delegabitur? Illud enim, sequere me, propemodum hoc significat, Veni assume oues, egredere in mundum. Igitur quia uidit Dominus Petrum curam agentem Ioannis, & ab eo auelli nolentem, dirimit eos propter intempestiuam affectionem & consuetudinem. Opus, inquit, quod tibi concreditum est, perfice, & sequere me, qui educo te ad praedicationem, & totum orbem in manus tuas trado. Illum autem si uelim manere in hoc loco, Galilaea scilicet, & non mittere tecum, quid ad te? Donec ueniam, quidam sic exponunt: Donec, inquit, contra Iudaeos, qui me crucifixerunt, ueniam, percussurus eos in uirga Romanorum, & subuersurus eorum ciuitatem. Dicunt enim Apostolum illum fermè usq; ad Vespasiani imperium, locaq; superiora peragrasse, praedicantem, & manentem illic: quando autem capiendae erant Hierosolymae, transiisse. Igitur quia magnum praedicationis opus ipsis erat concreditum, non erant coniungendi, sed separandi, ut unus ad hos, alius ad alios iret. Quare autem meminit Euangelista recubitus supra pectus, & quòd interrogauerit, Quis est qui te tradet? Non hoc simpliciter, neq; fortuitò euenit, sed ut ostendat libertatem Petri post negationem. Nam qui antea non audebat interrogare de traditore, sed alteri committebat interrogationem, illi omnium praefectura concreditur, & non solum sua alteri non cōmittit, sed & pro illo ipso qui maximè diligebat interrogat, & fit mediator apud Dominū. Admirare autem quàm sit alienus à fastu Euangelista, quomodo quorundam suspicionem corrigit, quòd nō rectè cognouerint quid de eo Dominus dixerit, sed putauerint quòd non moriatur, id quod non erat; sed manere iubet eum Dominus, non quòd non moriatur, sed quòd non sit iungendus comes Petro praedicationis pempore, manere autem debeat suo loco. Iam manere donec ueniam, hoc est, donec mihi placuerit, ut & illum educam ad praedicationem. Te enim nunc educo, ut praesis orbi, & sequaris me: ipse autem maneat hoc loco, donec redeam, & educam etiam ipsum sicut te. Quidam autem sic intelligunt, Quum audisset (inquit) Petrus, quòd moriatur pro Christo, dixit: & Ioannes quid? Num morietur et ipse? Christus autem hoc nō reiecit: Omnis enim qui natus est, etiam morietur. Dixit autem: Si uoluero manere, hoc est, uiuere eum usq; ad consummationem seculi, ut & tunc de me testetur. Vnde & dicunt uiuere eum, & ab Antichristo occidendum cum Helia praedicantem Christum. Quanuis autem & monumentum eius ostendatur, quid hoc? Nam uiuens quidem ingressus est in illud, & deinde translatus, sicut & Enoch & Helias. Igitur Euangelista euertit falsam opinionem existimantiū quòd non moriatur discipulus hic, sed immortalis sit. Verè enim mendacium est, immortalem esse hominem. Quanuis enim Enoch & Helias non sint mortui, attamen mortales sunt. Ita & hic quoq; quanuis non fuerit mortuus, tamen morietur. Igitur, quòd non moritur, hoc est immortalis sit, falsum est. Alij autem affirmant quòd mortuus fuerit: & quod dicit, Si eum uoluero manere, intelligūt sicut interpretati sumus. Omnes opiniones diximus: ne quam ignorent studiosi. Nobis autem placet, ut, donec ueniam, intelligatur sicut Chrysostomo diuino & aureo illi ori uidetur, non de uita, sed quòd non sit iungendus Petro.

Donec ueniam, quomodo exponatur.

Ioan. 13

Praefecture omnium Petro tributa.

B

Praest Petrus orbi.

Homo, mortalis.

Chrysostomus os aureum.

Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit haec, & scimus quod uerum est testimonium eius. Sunt autem & alia multa quae fecit Iesus, quae si scribantur per singula, nec ipse opinor mundus caperet eos qui scriberentur libros.] Quare quum nullus Euangelistarum alius de seipso perhiberet testimonium, hic de seipso testatur? Dicitur postremus ad scribendū accessisse, cum motus & excitatus e[illegible] et ad id per Christum. Eapropter saepe dilectionis meminit, ostendens causam propter quam ad scribendum accesserit, quòd Christus commiserit hoc opus ei qui prae alijs magis diligebatur. Et scio, inquit, quòd uera dicit, hoc est, certis indicijs compertum habens, scripsi quae scripsi, utpote qui interfui omnibus sermonibus, & operibus, & passionibus, & his quae post resurrectionem acciderunt. Dilectus enim eram, & nō

Christo ad scribendū motus

excludebar, atque ita fidenter & de meipso dico quòd uera dico, prouocatus ut exquirere quæ facta sunt, & singula examinare, ut solemus homines omnes quando bene fidimus ueritati, ne fortè testimonia nostra negētur, id quod & Apostoli dicebant, Nos sumus testes eorum quæ dicimus.† Et spiritum dedit obedientibus sibi. Vnde autem manifestum, inquit, quòd uera dicam, & non aduler præceptori? Ex eo quòd multa prætermitto, unde perspicuum quòd non aduler. Qui enim ignominiosa omnia in medium protuli, & non abscondi quòd eum & præuaricatorem legis, & seductorem nominauerunt, & dæmoniacum, neutiquam adulatus fuerim. Qui enim adulatur, & ad gratiam loquitur, cōtrarium facit: positisque contemptibilibus, gloriosa in medium adducit. Ne admireris autem quòd libros, si qui de operibus Iesu scribantur, mūdum dixit non capere, sed intellecta ineffabili ui Dei uerbi, dictum fideliter accipe. Nam sicut nobis loqui, ita illi multo facilius est facere ea quæ uoluit. Quidam autem per hyperbolen more scripturæ putant dictum. Mos enim scripturæ est hyperbole uti: sicut, Vidimus ciuitates pertingentes in cœlum, & uidimus uiros, & eramus sicut locustæ coram eis. & quæcunque sunt similia. Ita igitur quòd non possit mundus capere libros qui scribantur, intelligere licet. Quidam autem per mūdum intelligunt eos qui mundana sapiunt: opera autem quæ facta sunt à Iesu, diuina, & mysterijs plena, tam in uisibili quàm in inuisibili creatura: & quæ futura sunt, & mysterijs sunt referta, mundanum hominem non posse intelligere: sicut & quum dicitur, Multa habeo quę nō potestis portare modò. Cæterū precemur nequando dictorum factorumque Christi obliuiscamur, sed reuoluamus librum hunc dilecti, & scrutemur in eo positū thesaurum in miraculis ac uerbis Iesu, ut sic ualeamus purificari & uita & sermone, consequamurque in die reuelationis ineffabilia opera & mysteria, quæ nunc quandiu in mundo sumus, capere non possumus: & perficiamur in Christo, qui dilexit nos, & per dilectum suum discipulum illustrauit nos in Theologia & agnitione sui, & patris, & spiritus sancti: cui sit gloria in seculorum secula, Amen.

[Margin notes: † Et spiritus quem; Ioan. 8. 19; Mos est scripturæ hyperbole uti.; Ioan. 16.]

ENARRATIONVM THEOPHYLACTI IN EVANGELIA FINIS.

AD LECTOREM.

Loca aliquot inuenies, pie Lector, in Theophylacto cauenda, hęc scilicet tria quæ sequuntur, citra tamen catholici ipsius authoris notam.

Charta enim 295. A Spiritum sanctum à filio procedere negat.

Charta 70. A. dicit, Dei est uocare, electos autem fieri uel nõ, nostrũ est. Inq; eam sententiam frequens loquitur.

Charta 38. B. de diua uirgine, Humanum quod uolebat ostendere mater, quòd ut in filium potestatem habeat. Nihil enim magnum adhuc de eo intelligebat, &c.

Attende itaq; lector, primam illam enunciationem non esse catholicam, cum spiritum sanctum ab utroq; procedere nulli sit dubium. Loquutus est enim Theophylactus noster Græcorum more, illis temporib. ita sentientium: & propterea minimè reprehendendus, quia minimè tunc ab ecclesia uniuersali sic definitum: quemadmodum nec sanctißimum martyrem Cyprianum hæreticum fuisse dicemus, quanquam non agnoscentem baptisma ab hæreticis aut schismaticis administratum: quòd tum Ecclesiæ sanctio de sacramentorum per ministros etiam extra Ecclesiam errantes exhibitorum non minore efficacia, nondum euulgata fuerit.

Deinde quoniã electum fieri, intelligi potest pro ipsa diuinæ electionis prædestinationis ue impletione, quæ nequaquam fit citra hominis cooperationem iuxta illud diui Petri, Satagite ut per bona opera certam uestram uocationem & electionem faciatis: ea propter illud ab authore adsertum, electos fieri uel non, nostrum est, eum potest subire sensum, ut nostrum etiam requiratur studium ad quem modum sæpe etiam loquitur Chrysostomus. ut Homilia 37 in Matthæum. Nam quòd uocati simus Dei est, quòd autem dignè post uocationẽ uiuimus nostrum pariter est & Dei. De hoc tamen loco certius ipse idem author apud Ioannem cap. 6. folio 321. differit, & fusius.

At relictis de diua uirgine uerbis, haud secus atq; de altero quopiam Græci doctoris dicto sentiendum, quòd in eis excesserit uerbis. eadem ferè Chrysostomus ait in eum locum notans importunitatem matris & fratrum. quos etiam ambitione & ostentatione commotos dicit. Hieronymus uerò nunciantem & interpellantem potius notat ceu insidias tendentem utrum spirituali operi carnem & sanguinem præferat. De filijs Ioseph ex alia uxore opinionem etiam ut apocrypham reijcit idem Hieronymus.

Paucula hæc cursim nobis pro pietate adnotare uisum est. Vale amice lector, & hæc omnia boni consule, ac nostram in cunctis diligentiam non ingratus amplexare. Vix enim quempiam inuenies qui hoc authore in sancta Dei euangelia uel exactius uel etiam locupletius scripserit. Iterum uale.

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI, IN OMNES DIVI PAVLI APOSTOLI EPISTOLAS,

enarrationes, ex uetustissimo græco codice, iam recens per PHILIPPVM MONTANVM Armenterianum recognitæ, & infinitis penè locis emendatæ, ut præfixa docebit epistola.

ELENCHVS ET ORDO EPI-
ſtolarum Pauli apoſtoli.

Ad	Romanos	
	Corinthios	I.
	Corinthios	II.
	Galatas	
	Epheſios	
	Philippenſes	
	Coloſſenſes	
	Theſſalonicenſes	I.
	Theſſalonicenſes	II.
	Timotheum	I.
	Timotheum	II.
	Titum	
	Philemonem	
	Hebræos.	

REVERENDO IN CHRISTO PATRI D. CAROLO A CROY, TORNACENSIVM EPIscopo uigilantiss. PHILIPPVS Montanus S. D. P.

VVM iam statim ab initio, ubi domū istam tuam, siue collegium, ut uocant, Tornacense Lutetiæ situm, mihi quoad uiuerem administrandum & gubernandū pro immensa tua humanitate, ac singulari liberalitate, rogatu quorundam insignium uirorum, D. Hellini, D. Sauensij, & D. Scepperij, quos honoris causa nomino, & aliorum quorundam cōmisisses, animo nō parum sollicitus dispicerem, quánam tandem ratione tuæ illi inexhaustæ liberalitati, si nō pro dignitate, aliqua saltem ex parte responderem, ac me ab ingratitudinis nota, quam odi cane peius & angue, uindicarem: protinus in animū induxi operæpretium esse, ut domū istam cariosam, & plerisq; in locis ruinā minantem instaurarem, ac nouis ædificijs pro loci ipsius cōmoditate augerem: quod quidē quàm fecerim luculenter, & cōmodè, uerbis nihil opus est, res ipsa declarat, tuoq; nomini nō parum honoris apud plerosq; conciliat, qui haud immeritò queri uidentur, prælatorū ædes cōplures, ipsorum parsimonia & negligentia corruere. His porrò minimè contentus, aliud quoq; gratitudinis meę testimoniū exhibere sedulò expetiui, quod iam nō scriniolis ligneis ære euacuandis præstaretur, sed quod in instaurandis ac restituendis, nō lapideis parietibus, sed præclaris autoribus ad publicam studiosorū utilitatem pro nostra qualicunq; mediocritate tuis auspicijs ex animi nostri scriniolo depromeretur: cuius quidem rei testis esse potest, qui tuæ celsitudini à secretis erat M. IOANNES Schinchius, cui ad Tridentinū concilium unà tecum ante aliquot annos proficiscenti id negocij cōmendaram, ut Theophylacti autoris excellentissimi Commentarios Gręcos in omnes D. Pauli epistolas alicunde cōpararet, eosq; huc ad me transmitteret, quo tuis, ut dixi, auspicijs latinam uersionē, aut nouam prorsus, aut istam mendis scatentē emendatiorē in publicam utilitatem emitterem: sed quum ea uia nihil succederet, nec ab Italia quicquam mitteret, alia atq; alia tentaui, ac per amicos exemplar uetustissimū, quo usus fuerat D. ERASMVS, iam tandem sum nactus: ad quod non sine magnis laboribus Latina nostra infinitis penè locis σὺν θεῷ, ut potuimus, sedulò emendauimus. Eos itaq; nostros qualescūq; labores ac sudores tuæ celsitudini dedicamus Reuerendissime Præsul, nō quòd hinc tantū tuum splendorem illustrare tentemus, alijs ue cōmendare: uerùm potius, ut ex tanto illo tuo splendore & uetustissima gentis tuæ nobilitate aliquid gratiæ huic Operi concilietur. Quis enim ignorat Croianæ familiæ amplitudinem, & inclytam uetustatē, ut quæ ab Vngariæ regibus ortum habere dicatur, eorumq; uti insignijs? Sed ut uetusta omittā: nemo dubitat sub PHILIPPO Bono Burgundiæ duce, atq; ipsius patre & auo, summā rerum apud Croianos fuisse: inter quos emicuit Antonij cuiusdam uirtus: ut satis declarat celeberrimū ipsius in æde Bertinica sepulcrum. Nostris autem temporibus maximè eluxit Domini à Ceruia uirtus & prudentia

in CAROLI Cæſaris rebus prudenter dum uiueret moderandis. Optimæ item ſpei fuit inſignis ille Cardinalis Toletanus: de cuius præclaris dotibus præſtat ſilere quàm pauca dicere. Deniq; Arſchotanus Dux piæ memoriæ, germanus & chariſsimus frater tuus, Deus bone, quantū gratia & autoritate ualebat apud Imperatorem, eiusq; ſororem Vngariæ reginam? qui certè moriens ſui deſiderium apud multos reliquit q̄ maximum. De uobis autem ſuperſtitibus iam nihil dicam, ne adulari uidear: ſed Deum optimum maximum precabor, ut quibus Tornacenſis populus atque item Cameracenſis commiſſus eſt, ita illi præclaræ lucis auido uita proba & doctrina ſana prælucere contingat, ut uos Belgarum illuſtriſsima & ſplendidiſsima duo lumina (te dico, Reuerendiſsime Præſul, & fratrem tuum Cameracenſium Epiſcopum) tandem apud ſuperos iuxta Danielis dictum fulgeatis tanquam ſtellæ in perpetuas æternitates: quæ certè ſumma eſt & ſummopere expetenda felicitas: cui aſſequendæ plurimum conducit Paulinarum epiſtolarum aſsidua lectio, præſertim ſi accedat doctorum uirorū qui illas piè & doctè explicent, enarratio. Inter quos commoda & perſpicua quadam breuitate excellit & emicat noſter Theophylactus, ac miro quodam ſplendore refulget: ſed huic cōuerſiones aliquot parum illuſtres multum offuderant tenebrarū, quas nunc pro noſtra uirili diſcutere conati ſumus. Porrò quàm fuerit neceſſe priorem uerſionē mutare, in præmiſſa ad Lectorem ſatis docuimus epiſtola. Tuę autem humanitatis fuerit, mi Patrone modis omnibus obſeruande, hos qualeſcunque tui clientuli conatus boni conſulere. Bene uale, Illuſtriſsime ac Reuerendiſsime Præſul, & tuum Montanum Celſitudini tuæ addictiſsimum, ut facis, perge quæſo diligere, eiusq; ſtudia fouere.

Lutetiæ è domo tua Tornacenſi, XII Octobris, anno
Domini ſupra milleſimum, quinquageſimoſecundo.

PHILIP.

VOD in commentariorum recognitione, quos in Euangelia Theophylactus diſertè ſcripſerat, ſupra aliquot annos fecimus, idem quoque nunc facere in ijs quos in omnes diui Pauli epiſtolas edidit, operæprecium duximus, candide Lector: ut uidelicet aliqua ſaltem ex parte intelligas, dum emendata quædam proferimus, quantum commodum tuis ſtudijs adferre conati ſimus: ne, quod plerunque fit, ſplendidis typographorum titulis tibi hic quoque fucum fieri putes, atq; ita per imprudentiam, qualiumcunque noſtrorum laborum fructu priueris: quod Germanis in recognitione Commentariorum Chryſoſt. apud Carolam Guillard ſub ſole aureo impreſſorum magno ſtudioſorum incōmodo cōtigiſſe animaduertimus: quum ne ea quidem quæ D. Eraſmus à nobis admonitus ipſe emendarat, illi ſecuti fuerint. quos quidem labores nō paruos in tuam & ſtudioſorum omnium utilitatem haud grauatim ſuſcepimus, fore ſperantes, ut Deo in primis optimo maximo (in cuius gloriā omnes conatus noſtri potiſsimum incumbere debent, & cuius auxilio freti, iſtud quicquid eſt operis tentauimus) haudquaquam ingrati eſſent, & tibi, candide Lector, aut cuiuis ſacræ ſcripturæ ſtudioſo non infructuoſi. Sed ne diutius te remorer, ea paucis accipe quorum te præmonitum cupimus. Nos Græci codicis, quo uſus eſt aliquando D. Eraſmus, fidem quàm potuimus diligentiſsimè pro noſtra qualicūq; mediocritate ſequuti ſumus, niſi ſicubi ſcriba dormitaſſe uideretur: perabſurdum enim fuerit ubique ſcribam nimium bona fide amplecti, hoc eſt, unà cum ipſis erratis, quod LONICERVS ſæpius factitaſſe deprehenditur. Vſus eſt autem, ni fallor, eodem noſtro exemplari: in quo diui Pauli contextus à Theophylacti gloſſa aut capita ipſa frequenter malè diſtinguuntur, & nonnunquam dictiones aliæ pro alijs ſubſtituuntur (quæ res nobis non parum exhibuit negocij) quibus ſanè reſtituendis qua ſimus uſi cautione, dum diligenter expendimus quid ipſe autor in præcedentibus aut ſubſequentibus eundem locum attingentibus, quid ue Chryſoſtomus eum locum tractans aut Oecumenius ſcripſerit, aut etiā Porſenna uetus interpres legerit, in margine Græci codicis, quē typographus breui typis excudere ſtatuit, ſuis locis expoſuimus: ut I. ad Corinth. XIIII ἀποστόλοις deprauatè ſcriptum fuerat pro ἀπίστοις, & ad Galatas quinto, ſcandalum CHRISTI, pro ſcandalo crucis: quæ quidem ſcriptoris errore contigiſſe uehementer admiror LONICERVM nō animaduertiſſe, cum uel ex mox ſequentibus facilè à mediocriter erudito & attento error deprehendi potuerit. Item ad Epheſ. I. deprauatè legebatur, diuitiæ datæ, cum legendum fuerit, diuitiæ gloriæ, δόξης enim, non δόσεως ſcribendum fuerat. Quinto autem capite primæ ad Timoth. epiſtolæ, locum in Græcis & Latinis mutilum ex Porſennæ ſcriptis, quæ eo quidem loco rectius habere uidebantur, reſtituimus: hoc enim loco quid Theophylactus ſcripſiſſet nō ſatis nobis cōſtabat, ſed quæ illinc aſſumpſimus, his notis [] incluſimus, ne quid temerè præter Græci codicis fidem de noſtro addidiſſe uideremur. Porſennæ autem uiri eruditi, ut opinor, & eloquentis uerſione, ut multum à Græcis diſcedente, ne

dicam plerunque dissidente, ut quæ sit paraphrastica potius, atque etiam nimium libera, utpote quæ plerunque adijciat quæ in Græcis non habentur: & contrà, plerisque in locis complures uersus prorsus omittat, quæ tamen in nostro manuscripto codice Græco, eoq; peruetusto apertè continentur, illius inquam, omissa uersione, LONICERI potius interpretationem arripuimus: eamq; passim ubi tolerabilis esset, retinuimus. Nouam quidem ex amicorũ quorundam cõsilio edere statueramus, sed cum id in præfatione adorti animaduerteremus nobis ad id nec satis esse ocij, nec temporis, ea potissimùm mutauimus, quæ Theophylacti mentẽ aut non assequi uiderentur, aut non satis explicarent. Ad hęc margini multis in locis quædam addidimus, sine quibus Latina legens uix unquam quid sibi uelit Theophylactus intelligere queat: dum uidelicet aut Græci sermonis uariam attingit lectionem, aut græcæ dictionis compositionẽ, aut diuersam significationem, aliud ue quicquam huiusmodi. Pleraq; etiam deleuimus ab interprete malè addita, quòd aut parũ ad rem facerent, aut cum Theophylacti sententia pugnarent. Quædam uerò perspicuitatis gratia, aut ambiguitatis uitandæ causa, à nobis sunt mutata, ut mediocriter erudito lectori cõsulatur. Ista enim ueritatis & sacræ scripturæ studiosis scribuntur, quibus nuda & perspicua autoris sententia magis placet, quàm interpretis fucata & affectata dictio, quæ istiusmodi studiosis tenebras offundens, plurimum facessit negocij. Porrò uulgarem in Paulino textu uersionem, qua passim utitur Ecclesia, ferè retinuimus, nisi sicubi Theophylacti interpretatio illam immutare coegerit: ut, ad Romanos, cap. XII. necesse fuit mutare conformari in configurari, quòd Theophylactus differentiam ponat inter figuram & formam, & figuram mundo, formam autem uirtuti attribui dicat. Item I. ad Timoth. VI. pro inutilia, necesse fuit ponere stulta, quòd Theophylactus id interpretãs dicat: Quo modo enim non est stultum: & mox, Hæc stulta sunt & noxia. Noster enim uulgaris interpres legisse uidetur ἀνονήτους, Theophylactus uerò cum Chrysostomo legit ἀνοήτους. Item II. ad Timoth. II. pro Nequãdo, ponendum fuit Siquando, aut Si fortè, uel Fortasse: eo enim loco μήποτε, non est negantis, sed dubitantis, siue addubitanter asseuerantis, quo in sensu sæpe accipit Theophylactus, ut in epistola Euangelijs pręfixa satis docuimus. In ipsa autem LONICERI uersione quàm multa fuerint malè uersa, aut prorsus omissa, ex his quæ decerpsimus conijcere licebit, si totũ opus conferre graueris. Et quoniam principium feruere solet, exploremus quàm fuerit initio feruens & diligens, ex multis tamen pauca decerpentes, ne à Theophylacti præclaro opere diutius retardati pręstantiorum iacturam faciamus. Noster enim Theophylactus pulchrè Horatianũ illud uitans, Breuis esse laboro, obscurus fio: mediocritatẽ scitè usqueadeò amplexus est, ut perspicuè docendo, & ex probatis autoribus optima quæq; apiculæ more seligendo prolixitate non sit molestus. Sed ut & nos molestiam istam uitemus, pauca illa accipe. In ipsa statim Operis præfatione, ubi de Epistolarum ordine Theophylactus disserit, ac declarat epistolam ad Romanos, non propterea primo loco collocari, quòd ante alias omnes scripta fuerit, ad hunc modum uerterat LONICERVS: quandoquidem ad

Corin-

Corinthios, tum ad Thessalonicenses una, in qua de ministerio Hierosolyma transmittendo omnes ipsos occultè quidem cōmonefacit, hanc præcesserint: quum in Græcis hic sit sensus: quandoquidem hanc præcedant duæ quæ ad Corinth. sunt missæ: quin & has præcedit ea quę est ad Thessalonicenses: in qua, &c. Vides candide Lector, quod ad Epistolarum ordinem attinet, hic doceri eam quæ ad Thessalonicenses scripta fuerit, eas præcedere quę ad Corinthios fuerint missæ: qua in sententia est etiā Chrysost. quod LONICERVS planè tacuerat. Græca autem sic habent: καὶ γὰρ πρὸ αὐτῆς ἄμφω δὲ πρὸς κορινθίους δύο. καὶ πρὸ τούτων αὖ ἡ πρὸς θεσσαλονικεῖς, ἦν ἤ. Sed ad Caput primum ueniamus, & è multis pauca perstringamus. In eum Pauli locum qui in Capitis est initio: De filio suo qui natus est ex semine Dauid.] Quum de duplici generatione CHRISTI ageret Theophylactus, diuina & humana, ita scriptum fuerat, Quocirca non de uili exiguóue homine Euangelium hoc est, nam de filio Dei est: nec de exiguo Deo, nam de nato ex sanguine Dauidis secundum carnē. Hactenus LONICERI uerba. Viden' quàm ineptè colligat filium Dei, nō esse exiguum Deum, propterea quòd natus sit ex sanguine Dauidis secundum carnem, quum ipse Paulus de incarnatione ad Philippenses scribēs, longè aliter dicat: Exinaniuit semetipsum, &c. & paulo pòst: Humiliauit semetipsum. Quod itaq; Theophylactus negat Euangelium hoc esse περὶ ψιλοῦ θεοῦ. & paulo antè, περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου. non erat uertendum, De exiguo siue paruo Deo, neq; De uili exiguóue homine, sed De mero, nudo & simplici Deo aut homine. ut sit sensus: Euangelium hoc non esse de eo qui tantùm sit homo, aut tantùm Deus, sed qui idem & Deus sit & homo. Eodem primo cap. ibi, Cui seruio in spiritu meo in Euangelio, &c. sic prius habebatur: Nam seruitutis Euangelij conatus necesse habet, &c. nos uerò clarius ad hunc modum: Cui enim Euangelij annunciandi seruitus est commissa, illi necesse est ut, &c. & in glossa sequenti ubi ait, Atqui D. Paulus dum asiduè orat tanquam uidisset eos, &c. potius dicere debuit, Cæterùm quòd Paulus continenter orabat ut eos uideret, siue uidere contingeret ex feruenti hoc charitate faciebat: & paulo pòst, ubi hortatur ut constantes simus in orationibus nostris, sic habebatur: Neque enim Paulo sumus potiores, qui pro cruce etiam sua remouenda precatus est. Græcè autem sic: οὐ γὰρ δή ἐσμεν παύλου βελτίους, ὃς καὶ ὑπὲρ τοῦ σκόλοπος τρὶς τὸν κύριον παρεκάλεσε, hoc est, Neque enim Paulo sumus meliores, qui pro stimulo ter Dominum precatus est, ubi dictionem Ter omisit, quæ potissimum ad orationis constantiam & perseuerantiam pertinebat: & crucem etiam pro stimulo posuit. & mox: ἐπὶ τῇ τῆς πίστεως ἐπιδόσει, uertit, Erga fidei communicationem, quum, Ob fidei incrementum, potius uertendum esset. Eodem primo capite, in illud: Quemadmodum & in reliquis gentibus.] Ita scripserat: Committens autem ipsos, inquit, quemadmodum & in reliquis gentibus. συστέλλων δὲ καὶ αὐτῶν, φησί, καθώς, &c. hoc est, Illorum autem fastum etiam comprimens, inquit, quemadmodum, &c. quod enim sic intelligi debeat, satis declarant sequentia. Eodem capite, ubi explicat locum Pauli: Tradidit eos in desideria, &c. Ibi Theophylactus notat, Tradit dici, pro Deserit eos, & permittit. LONICERVS uerò pro καὶ ἐᾷ, id est, & permittit, po-

fuerat, amico: id'que fortasse ob scripturæ difficultatem, mirè enim scriba ι cum α calamo ueluti luxuriante coniunxerat, ideo'que interpres ad ἐπὰν, pro ὃ ἐπὰν fortè respexit. Item paulo pòst cum declarat quod alijs im pellentibus nõ habuerint opus, Sed ipsi, inquit, se contumelia affecerũt. Huiusmodi enim sunt impuri illi affectus: ubi longè alia prius habebatur sententia. ut etiam in mox sequentibus, ibi, Sicut non probauerunt Deum habere in notitia: ubi Theophylactus, Iniuria, inquit, qua Deum affecerunt, nõ ex ignorantia procesit, sed à meditatione et studio, uti nos restituimus. Qui plura uolet in hoc eodem primo capite emendata notare, id ex utriusque collatione facilè poterit. Nec id tamen dico, ut LONICERO detraham: plurimũ enim illi debere me ingenuè fateor: nisi enim ipsius uersione fuissem adiutus, haud facilè plerisque in locis peruetustos characteres agnouissem, ut interim de ipsorum figura mihi quidem insueta sileam, sed ne studiosi, ut diximus, si aut pauca, aut nullius momenti loca hic emendata fuisse putent, eo fructu priuentur, quem ex hac recognitione ipsos σὺν θεῷ consecuturos speramus. Sunt fortasse nonnulla quæ typographo potius quàm interpreti ascribẽda sunt, ut quod CHRISTVM pro crucem expresserat: sed ne fastidium pariam, ea cum plerisque alijs prætereo: ideoq; & ex alijs capitibus pauciora huc transcribam. Cap. secundo in illud Pauli: Qui igitur alium doces, teipsum non doces? ibi: Si nanq; gentes, &c. multũ ab autoris mẽte aberrare uidetur, & paulo antè negatio nõ fuerat omissa: & in glossa sequẽti, post ista uerba, Sin minus, ista desiderabantur: non dixit, non prodest, ne ipsam contumelia afficere uideat̃, sed Iudæũ eà nudat, dicens: Circuncisio, &c. & mox, ubi duo præputia posuisset, unum secundum carnem, alterum secundum spiritum siue uoluntatẽ, de hoc posteriore loquens, sic reddiderat LONICERVS: quæ sese habent uti cõmemoratum est, quãdo nihil carnalium quisquam affectuum habuerit, ut qui sint ablati. Græca uerò sic habent: ἄπις δὲ, ὡς εἴρηται, ὅταν τις μηδὲν ἔχῃ τῶν σαρκικῶν παθῶν περιτετμημένον: ubi dictio ἄπις refert ἀκροβυστίαν ἐκ προαιρέσεως. quæ nos sic restituimus, quod quidem est, ut dictum est, quando quis carnalium affectuum nullum habet circuncisum aut amputatum: quæ sententia bellè huic loco conuenit, cui prior contradicebat. Et sub finem huius Capitis ab authoris mente, ni fallor, multum aberrabat. Sed longum esset singula Capita excutere, ad sextum igitur transilio. In illud Pauli: Non regnet peccatum in mortali, &c. ubi extollit CHRISTI gratiam, sic ait Theophylactus, Itaque corpus sua natura haud nocet, sed obedire peccato, illud uerò plurimum obest. Obserua hic CHRISTI gratiam, quomodo Adam peccarit, quum tamen nondum mortale corpus haberet: nos uerò in mortali corpore peccatum uincimus & superamus. Hactenus authoris uerba ad Græcum exemplar restituta, quæ prius longè diuersam aut contrariam præ se ferebant sententiam, ut conferendo patebit: quòd si tamen ad alteram editionem recurrere graueris, ibi ad istum scribebatur modum: Itaque corpus haud nocet naturæ, sed obedire peccato, illud uerò plurimũ obest. Obserua hic CHRISTI gratiam, quomodo Adam peccarit, quum tamen nondum mortale corpus haberet, nos uerò in corpore mortali peccato exuberamus, adeoq; in pec

catis nascimur. Vides lector, ut Haud nocet naturę, pro Sua natura haud nocet: &, Peccato exuberamus, pro Peccatum uincimus, dixerit diuerso & contrario sensu? Capite etiam sequenti in Annotatione: Et inuentum est.] Item in alia, Nunc autem iam non ego operor.] fœdos lapsus deprehendes si conferre lubet, ut & cap. IX. XI. & XIII. In hoc ubi Paulus ait: Vt in die honestè ambulemus. Ibi Theophylactus Romanis honoris & gloriæ studiosis hoc modo scribit: ἐπειδὴ γὰρ πολὺς αὐτοῖς τοῖς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης ὁ λόγος ἐφέλκεται αὐτοὺς ἐκ τῆς εὐσχημοσύνης, hoc est, Quandoquidem ipsi uulgi gloriam siue honorem, qui à multis exhibetur magnifacerent, ab honesta te eos allicit, prius autem sic redditum fuerat: Quum enim ipsi Romani multa uerba facerent, &c. ubi πολὺς λόγος, non Multa uerba, sed Multam curam, rationem siue respectum habere gloriæ & auræ popularis potius significat. Deinde quod adiectum est, Abstrahit eos ab ea gloriæ turpitudine, multum erat à Pauli & Theophylacti proposito alienum: suspicor interpretem existimasse pro εὐσχημοσύνης legendum esse ἀσχημοσύνης. sub ea enim dictione ducta erat linea, quasi suspecta esset scriptura, quę tamen bellè habet, ut quæ Paulino textui respondet, ubi habetur εὐσχημόνως.

Sed de hac una Pauli epistola nimium multa: pauciora igitur ex reliquis adferam: & ne longius abeamus, initio epistolæ sequentis, ubi Paulus ait, Per uoluntatem Dei.] in eum locum sic LONICERVS: Animaduerte hic deitatis uocabulū ad patrem pertinere: egregia scilicet animaduersio, quasi uerò usquam negarint Arriani deitatis uocabulum ad patrē pertinere. Græca autem sic habent: σημείωσαι δὲ τὸ, διὰ, ἐπὶ πατρὸς κείμενον, hoc est, nota autem hanc dictionem Per, patri appositam, siue de patre dici. Vbi Theophylactus contra Arrianos hunc locum profert, declarans quòd hæc præpositio Per, diminutionem non importet, ut ipsi uolebant, quum etiam hic apponatur patri, ubi dicitur per uoluntatem Dei, ut fusius ait idem Theophylactus in eum locum Ioannis, Omnia per ipsum facta sunt. ubi Arriani uolebant filium facere patre minorem, quòd per ipsum sicut per instrumentum aut seruum pater alia fecisset: contra quos ibi adducit hunc ipsum locum, Per uoluntatem Dei: & item alium ex hoc eodem capite: Fidelis Deus per quem uocati sumus in societatē filij sui, ubi dictio Per, patri iuncta nequaquā significat patrem filio minorem. Hunc locum pluribus tractaui quòd plerisque sub obscurus uideretur, & à LONICERO quidem malè uersus, ut qui ex præpositione διὰ deitatem fecerit: à Porsenna uerò planè omissus fuisset: solet enim iste si quid placeat liberius tractare, ac multa de suo infarcire: & contrà, si quid non arrideat, illud prorsus omittere: quod hic contigisse uidetur, si modò ipsius exemplar cum nostro consenserit, eo sanè peruetusto. Nec uideo cur hic de germana Theophylacti scriptura dubitare debeamus, quum huius loci mentionem ipse faciat Ioannis primo, ut diximus. Quòd autem LONICERVS glossam totam nonnunquam cum textu Pauli prætermiserit, non ipsius uoluntate factū esse arbitror, sed ipsius aut scribæ potius negligentia aut errore contigisse. Hic finem facere fortasse expediret: nam ex huiusmodi locis pro nostra qualicunque mediocritate restitutis facilè candidus Lector de reliquis conijcere posset, nec plura, opinor, desideraret: ob

1. Cor. 1.

Ioan. 1.

Porsenna parū fidus interpres.

morosio-

morosiores tamen, adhuc paucula adscribam, ut quod huius epistolæ capite quarto, ibi: Magnæ mihi gloriæ, contrariam posuerat sententiam. & capite quinto, in eum Pauli locum: In interitū carnis] scriptum erat, hoc est, ut à morbo eum liberet, soluat: nos sic emendauimus: hoc est, ut morbo eum maceret & tabescere faciat: de castigatione enim corporis loquitur, ut sequentia satis declarant. Capite autem septimo pleraque deprauata, & non pauca omissa fuisse, qui totum hoc Caput conferre uolet, facilè deprehendet: quod quidem uel unum Caput moroso etiam Lectori, si tamen ueritatis studiosus fuerit, hanc nostram operam ut minimè superuacaneam, cōmendare ualeat. Possem ex cap. IX, XI, & XV manifestè deprauata, & contrariam sententiam continentia proferre, sed in hac priore ad Corinthios epistola diutius quàm statuerā sum immoratus. In secundæ uerò ad Corinthios epistolæ capite primo, ibi; Et spes nostra firma est pro uobis] glossa huius textus cum textu sequenti fuerat omissa: atque ita glossa textus sequentis huic erat adiecta, quod etiam factum est ad Romanos XIIII, fœdo sanè lapsu. ut alios eiusdem capitis pręteream. Secundo autem capite bis cōtrariam reddidit sententiam. Primùm in illud Pauli: Vt ne circumueniamur à Satana] dixerat: non enim à se discrepantia satanas accipit, uerùm & nostra rapit: quum dicere debuisset, Non enim ad se pertinentia satanas, &c. Græcè enim est: ὁ γὰρ διάβολος οὐχὶ τὰ αὐτοῦ διαφέροντα λαμβάνει. Deinde paulo pòst in illud Pauli: Aliȷs quidem odor mortis in mortem] pro Deo acceptabiles esse, dixerat, esse reprobos & minimè gratos apud Deum, sed hic quodammodo excusandus uenit, quòd Græcus codex fuisset corruptus, quem secutus est fide, ut diximus, nimium bona: nam loco ἀπρόσδεκτοι legendū est εὐπρόσδεκτοι, ut patet ex Chrysostomo, & ueteri interprete. Sed ad alia properās reliqua huius epistolæ capita transilio. Initio autē capitis primi ad Galatas, ibi: Sed per Iesum CHRISTVM.] Theophylactus huic loco obȷcit quod est in Actis apostolorum, cap. XIII, dicens: καὶ μὴν αἱ πράξεις ὑπὸ τοῦ πνεύματος δηλοῦσιν αὐτὸν ἀφορισθῆναι. Id est, Atqui Acta apostolorum à spiritu sancto indicant eum segregatū esse, &c. LONICERVS uerò de Pauli operibus intelligens sic uerterat: Ipsæ res gestæ & opera à spiritu sancto profecta indicant, &c. quæ huic loco minimè cōueniunt: nec quæ statim sequuntur hanc admittunt interpretationem. subnectit enim: Perspicuum est igitur quòd sit una & eadem potestas & patris & filȷ & spiritus sancti. Similem obiectionem fecit ad Rom. primo, ibi: Per quem accepimus gratiam.] Sed nimium his immoror: Si quis tamen ex aliȷs epistolis quædam desideret, cōferat primum caput ad Philippenses, ubi nō pauca fuisse multum corrupta deprehendet. Expendat item quæ Theophylactus in eum Pauli locum ad Thessalonicenses quarto: Non hominem spernit, sed Deum, pulcherrima scripserat, & plurimum fuisse deformata comperiet: & quædam sub finem eiusdem capitis omissa fuisse perspiciet. Atq; illinc transeat ad primæ ad Timoth. cap. primum: & glossam in illud Pauli, Sed misericordiā consecutus sum, quia ignorans feci] excutiat, & in una & eadem glossa nō semel lapsum interpretem notabit. In epistola uerò ad Philemonem quod cōtra etiam Porsennæ uersionem faciat reperiet, ibi, Imperandi quod ad rem pertinet: ubi

contrariam

contrariam habet ſententiam. Porſenna enim accepiſſe uidetur τὸ ἀνῆκον, quaſi ἀ priuatiua particula eſſet, quum uerterit, quod ad rem nõ pertinet: quo in errore pergens, totam Theophylacti peruertit explicationem, quum potius contrarium ſignificaret τὸ ἀνῆκον, nempe quod ad rem pertinet, ſiue τὸ πρέπον, ut ait Suidas, hoc eſt quod decet, quod conuenit, ſicut τὸ καθῆκον officiũ dicitur. ἀνήκω enim eſt attineo, pertineo, ſpecto, ſicut καθήκω, προσήκω, conuenio, conſentaneus ſum. ſic Demoſthenes ait, τὰ εἰς ἀρετὴν ἀνήκοντα, ad uirtutem ſpectantia, interprete Budæo: quæ ſignificatio huic loco maximè conuenit. Sed de huius uerſione eleganti quidem, ſed parum fida ſatis antea dictum puto: finem itaque facio, nec uerbum addo: qui plura deſiderat, totum opus ſi lubet conferat, & ni fallor, labores noſtros boni conſulet. Bene uale, candide Lector, & tui Montani conatus tuis ſtudijs prodeſſe cupientis in bonam partem quæſo accipe.

Lutetiæ, è Muſeo noſtro Tornacenſi, XII Octob. anno M. D. LII.

ANNO.

ANNOTATA QVAEDAM PRO SINGVLIS epistolarum argumentis. Hæc in Græco non habentur.

D Romanos ex Corintho scribit Apostolus, quos nondum uiderat, uisendi tamen percupidus, quia de his multa acceperat, quorum & suspicit & laudat fidem, ut quam sciret fama & nomine celebrem, & ubiq; uulgatam: & (ut cætera omittam) de gentiũ uocatione copiosius disserit. Nec secus ex Epheso ad Corinthios scribit epistolam, illos obiurgans, quòd plurimum inter se dissiderent, & primarium quendam è suis rem cum nouerca habentem satis negligerent, uellentq; sub cœlibatus prætextu nonnulli diuortia facere, & uxores relinquere: & multi idolothytis uescerentur: & alij cæteris planè contemptis, eos duntaxat demirarentur, qui essent linguarum gratiam consecuti: &, quod erat detestabilius, nequaquam crederent humana corpora post mortem resurrectura. Ad eosdem deinceps & aliam ex Macedonia scribit, quandoquidem ex priore plurimum profecissent: quippe quos pœniteret tandiu fornicantem illum tulisse, sed arrepti deinde seditiosissimorum hominum persuasu, legis duntaxat literæ inhæserunt, indifferentem existimantes gratiam quæ à Christo esset in multos collata: quinetiam & præceptores admodum iactitabant, & gloriæ ducebant, cum Apollo uellent uel Cephæ partes tutari, id est suam quisq; quem sectaretur extollere, unde multa erant inter hos oborta dissidia: alioqui in sanctorum alimoniam abundè & liberaliter conferebant. Ex Roma ad Galatas literas dedit. Hos enim cum antea ad fidem quamoptimè instruxisset, & credidissent eo prædicante in Christum Iesum, post eius discessum mox lapsi, improborum hominum suggestione ut se circuncidérent compulsi sunt. Quod utique Paulus egrè ferens, quia præter suam institutionem egissent, incusat acrius quòd se celerrimè adeò immutassent. Ex urbe præterea & ad Ephesios scribit, haud dum tamen per se aditos, sed auditione solùm perceptos fideles esse, & Christum Iesum optimè credere, & mira quadam in sanctos omnes affici charitate, alioqui à se percupere in fide hac stabiliri. Quocirca & hos per literas instruit, aitq; haudquaquam cõmentitium esse, aut nuper inuentum hoc Christi mysterium, sed perstare à seculo: & alia multa quæ ad hos in fide firmandos maximè faciunt. Ad Philippenses insuper literas mittit ex urbe, quos adierat sanè, & ad fidem instruxerat. His itaque Paulo ipsi & sanctis nõnullis ministrantibus necessaria, exorti sunt quidam, qui prauis persuasionibus, & sub legis umbra & circuncisionis obtentu, simplicium quorundam corrumperent aures, adserentes neminem posse sine lege iustificari. Quod Paulus audiens, Philippensium primò fidem probat, & eorum se memoriam habere inter precandum fatetur, cõmemoratq; quemadmodũ Romæ sese ac Christi fidem tutatus sit, & qui præterea molesti sibi in uinculis fuerint. Colossensibus etiã ex urbe literas impertitur, quippe quos cernetet per homines captiosos & subdolos falsis quibusdam argumentis circumuentum iri, qui Christi fidem apertissimè Græcis argutijs impugnarent, cum legis umbram & escas uetitas sectarentur, & circuncisionem efferrent. Ex Athenis uerò Thessalonicensibus scribit, apud quos antea fuerat diutius commoratus: & quoniam multa cum in Verria, tum Macedoniæ ciuitate Philippis, tum Corinthi & Thessalonicæ fuerat perpessus, ueritus ne uel ex suis pressuris illi offensi, haud satis stabiles forent: uel mœrore nimio ob suorum è uita discessum conficerentur, quo patrio more certè plurimum angebantur, Timotheum cum epistola ad eos dimisit, ut in fide obfirmarentur, ne quoquam pacto ab ea desciscerent, siue ipsi affligerentur, siue alios cernerent afflictari: hortaturq; ut ducerent uitam quemadmodum à se accepissent. Commonefacit insuper, ne grauiter ferant morientium casum, & alia pleraque. Ad eosdem idcirco ex urbe & aliam scribit epistolam, quia apud eos erant nõnulli segniores ad bonum, & nullius momenti uiri, qui alios mira arte fallebant, astruentes iamiam instare Christi aduentum, cuius & Paulum falso testabantur autorem, & sese idem cognouisse per spiritum affirmabant. Cuius rei certior factus Apostolus, per literas Thessalonicensium primò adauctã fidem collaudat, & gloriæ ducit quòd Christi ob gratiam uiriliter ferrent pressuras, solaturq;, adserens illatas his Deum uindicaturum quandoque iniurias. Scribit & ad Timotheum ex Laodicea eam ob causam, quia Ephesi erant permulti qui Iudaicos ritus seruarẽt, cum longè aliter ipse Ephesios instruxisset, docereq; & fallere integriores quosque adniterẽtur. Quocirca Timotheum hortatur ut Ephesi maneat, & corruptores illos castiget & corrigat, ut tandem à suis erroribus resanescant. Ad eundem secundò ex urbe conscribit epistolam, monetq; ut ad se redeat. Erat enim Apostolus ab omnibus iam destitutus, qui secum Romam ex Asia commigrauerant, catenis absterriti, quibus erat deuinctus. Ex Nicopoli ad Titum literas scribit. ibi nanque hyemauerat Paulus. In Creta autem Titum reliquerat, ut per urbes institueret sacerdotes. Erant enim ibidem plerique qui sub legis prætextu seducere populum conabantur. Scribit ex urbe ad Philemonem, cuius seruus Onesimus fugiens Romam se ad Apostolum contulit, apud eumq; habitauit coniectum in carcerem, & in uinculis detentum. Hunc itaque, cum ei optimè obsequeretur, & breui probus euasisset, ut ei esset acceptior, Philemoni commendat per literas, hortaturq; ut libertate donet, nec eo ut seruo, sed ut fratre utatur. Ad Hebreos demum ex Italia scribit: qui etsi Christi acceperant fidem, haud tamen prorsus à lege defecerant. Quod sanè inique ferens Apostolus, etsi ad gentes erat ut Euangelium prædicaret, iam destinatus, non hos tamen ferebat legis umbris obuolui, existimans haudquaquam credentibus his molestam hanc fore epistolam, in qua de Christi aduentu, lege ipsa umbratili disserat: quam cessasse affirmat, & nihil in posterum ualituram, quia Christus aduenerit, quem illa præfigurasset. His itaque epistolis Paulus tam ualida fundamenta iecit, ut increscentis in posterum fidei tanta posset moles imponi.

A

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI, IN DIVI PAVLI AD ROMANOS epistolam, enarratio, IOANNE Lonicero interprete, huiusque recognita interpretatione.

PRAEFATIO.

SSIDVA diuinarum scripturarū lectio, ad sui cognitionem lectores adducit: mentiri enim nequit ille, qui dixit: Quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur uobis. Proinde epistolarū quoq; beati Pauli mysteria cognoscemus, si asiduè & sedulò in eis uersemur. Siquidem reliquis omnibus doctrinæ institutionisq; ratione excellentior fuit: idq; meritò. post quā enim exuberantius alijs omnibus laborauit, largiorē pariter spiritus Domini gratiam sibi cōciliauit. Neq; hoc ex epistolis eius tantūmodo planū fit, uerumetiam ex Apostolorum actis. Mercurius nanq; ab infidelibus existimatus est, propter sermonis quo pollebat præstantiam. Proponitur autē prima quę ad Romanos scribitur epistola, nō quòd primū quoq; conscripta sit: quandoquidē hanc præcedant duæ quæ ad Corinthios sunt missæ: quin & has præcedit ea quę est ad Thessalonicenses, in qua de ministerio Hierosolyma transmittendo, eos laudans, latenter attingit. Præterea Galatis inscripta, epistolam ad Romanos præcedit. Cæteris uerò epistolis, hæc sanè, quæ ad Romanos mittitur, prior est. Qui factum est igitur, ut primū locum in ordine obtinuerit? Quoniā in sacra scriptura talis ordo nō est necessarius. Siquidē & duodecim prophetæ, cum deinceps se inter se nō subsequantur, si tempora spectes, sed multū inter se distent, in Bibliorum tamen serie deinceps inter se ordine sunt positi. Scribit autē ad Romanos Apostolus, perinde quasi necessariò ipsum Christi ministerio fungi oporteat: & tanquā ad eos qui uniuerso terrarū orbi pręsideant. Nam qui capiti proficit, toti corpori profecerit.

Matth.7 *Luc.11* *Act.14.* *Paulus, Mercurius infidelibus dictus.* *Epistola ad Romanos ordine prima.*

B

CAPVT PRIMVM.

PAulus.] Neq; Moses, neq; plerięq; alij qui illum sunt subsecuti, imò neq; Euangelistæ nomina sua scriptis suis præposuerunt. Diuus autē hic noster Paulus ubiq; epistolis suis nomen suum præponit: q; illi quidem ad præsentes scribebant, hic uerò è longinquo literas mittebat, & ut par erat characteris epistolaris legem complebat. In epistola tamen ad Hebræos istud non facit, ut ne simulatq; nomen ipsius audiuissent, quandoquidem infesto in ipsum erant animo, protinus resilirent, nomen suum illic in proœmijs occultat. Cuius autem rei gratia ex Saulo Paulus dictus est? Vt neque in hoc, Apostolorum antesignano, qui Cephas appellatus est: quod ualet, si interpreteris, Petrum, minor esset: aut filijs Zebedæi, qui Boanerges, id est, filij tonitru, cognominati fuere.

Nomē suū cur penè ubiq; Paulus epistolis suis adscribat. *Ex Saulo cur dictus Paulus.*

Seruus.] Multi sunt seruitutis modi: Alius quidem ab opificio & creatione, secundum quem omnia suo seruiūt creatori. Alius à fide, iuxta quem dictum est: Quoniā obedistis, in quam traditi estis formā doctrinæ. Alius est ab administratione & muneris functione: quomodo Moses dictus est famulus Dei. Proinde modis his omnibus Paulus nominatur seruus.

Seruorum multæ species. *Rom.6*

Iesu Christi.] Oeconomiæ & dispensationis nomina præponit, ab inferioribus ad superiora recurrens. Etenim post incarnationem IesusChristus, hoc est, unctus est dictus: unctus enim est haudquaquam oleo, sed spiritu sancto, qui quouis oleo est preciosior. Porrò quòd unctio etiam citra oleum sit per spiritum sanctum, audi: Ne tangatis unctos meos. quod uerbum de ijs qui ante legem fuere, accipiendum est, quo tempore neq; unctionis per oleum nomen erat.

Vnctio absque oleo. *1.Par.16.* *Psal.104*

Vocatus.] Humilis & modesti animi hoc uerbum est. Indicat enim quòd nō ipse quærendo inuenerit, sed uocatus accesserit.

Apostolus.] Hoc posuit ad aliorum discrimen qui uocati sunt. Etenim fideles omnes, uocati: at illi ad credendū duntaxat: mihi uerò, inquit, muneris apostolici functio seu legatio cōmissa est, quæ & Christo tradita erat à patre hūc in mundū emandato.

Vocatorum differentia

ἀφωρισ- * Segregatus in Euangelium Dei.] Hoc eſt, ſelectus ad Euangelij miniſteriū. Ali A
μένος. ter autē & ſegregatus, pro eo quod eſt prædeſtinatus ad hoc, accipit. ut cum ad Hie-
Hier. 1 remiã Deus ait: Priuſquam exires ex matrice, ſanctificaui te. Quin ipſe Paulus alibi
Galat. 1 ait: Quãdo uiſum eſt Deo qui me ſegregauit ex utero matris. Porrò nõ fruſtra dicit,
Vocatus ſum: &, Segregatus in Euangeliū. Verū poſtq; ei ad arrogantes ſermo erat,
Euangeliū ſe fide dignū efficit, ceu diuinitùs miſſum. Euangeliū autē dicitur, nõ ob exacta tan-
de quibus di tummodo bona, cæterū propter etiã uentura. Conſolat̃ inſuper auditorē, ipſo ſtatim
catur. Euãgelij nominē. Non enim triſtia quædã, ut prophetarū uaticinia, ſed innumerorū
Deus quib. bonorū theſauros Euangeliū complectitur. Deinde Euangeliū hoc Dei eſt, hoc eſt,
olim notus patris, tum quod ab ipſo donatū ſit, tum quod ipſum manifeſtū reddat. Etſi enim in
fuerit. ueteri teſtamēto cognitus erat, ſolis tamē Iudæis erat cognitus, neque illis ipſis ut pa-
ter. Poſtea uerò per Euangeliū reuelatus eſt uniuerſo terrarū orbi, unà cum filio ſuo.

Euãgelium Quod antea promiſerat per prophetas ſuos.] Cum tanquam nouam prædicatio-
etiã prophe nem illam Euangelij calumniarentur, demonſtrat hocipſum uel Græcis ſiue gentili-
tis antiquis bus antiquius eſſe, & in prophetis iam antea perſcriptū. Præterea ipſis uerbis Euan-
notum. gelij uocabulum in Dauide inuenitur, dum inquit: Dominus dabit uerbum euange
Pſal. 68 lizantibus uirtute multa. Et in Eſaia: Specioſi pedes euangelizantium pacem.
Eſa. 52

In ſcripturis ſanctis.] Non enim uerba duntaxat prophetæ fecerunt, ſed & literis
mandarūt ſua, quinetiam per res figurarunt. Quemadmodū Abraham per Iſaacū: &
Futura quæ Moſes per ſerpentē, manuumq; extenſionē, agniq; mactationē. Etenim cum ardua
ardua ſunt, quæpiam moliturus eſt Deus, multo eadem antè tempore uaticinatur ac prædicit.
Deus prædi Quando ergo ait, quòd multi prophetæ cupiuerunt uidere quæ uidetis, & non uide
cit. runt: hoc dicit, nempe quòd carnem illam ſuam non uiderint, adeoq; ſigna ipſa quæ
Matth. 13 ipſorum oculis fuerant expoſita.

De filio ſuo, qui natus eſt ex ſemine Dauid ſecundū carnē.] Hic perſpicuè duas ge
nerationes manifeſtat: per hoc enim quod ait, de filio ſuo, hoc eſt Deo, ſupernã gene
Chriſtus nõ rationē: per hoc autē quod apponit, ex ſemine Dauid, inferiorē hanc. Adijciens por- B
ſolum Deus rò, ſecundum carnem, indicauit quòd & ſecundum ſpiritum eiuſdem ſit generatio.
aut homo, Quocirca nõ de nudo & ſimplici homine Euangeliū hoc eſt, nam de filio Dei eſt: ſed
ſed et Deus neq; de nudo & ſimplici Deo, nam de nato ex ſemine Dauidis ſecundū carnē: ita ut
aut homo. idem ſit utrūq;, nempe & filius Dei, & filius Dauidis. Poſthac ergo Neſtorius ſua cū
opinione rubore ſuffundatur. Generationis autē eius quæ eſt ſecundū carnē memi-
nit etiã iſte, perinde ac tres Euangeliſtæ: ut ab hac traducat auditores ad ſupernã illã
generationē. Siquidē & ipſe Dñs primū uiſus eſt homo, deinde cognitus eſt Deus.

Qui definitus eſt filius Dei in uirtute ſecundū ſpiritū ſanctificatiõis, ex reſurrectiõe
mortuorū Ieſu Chriſti Dñi noſtri.] Cum ſuprà dixiſſet Euangeliū eſſe de filio Dei,
nunc igitur aſtruit quanã ratione cognitus ſit filius Dei, inquiens: Definitus, hoc eſt,
demõſtratus, cõfirmatus, iudicatus. Definitio enim eſt ipſa iudicatio, ſuffragiū ſeu cal
culus, & enſiciatio. Nã cūcti definierūt iudicarūtq; ipſum eſſe filiū Dei. Vndē nã? Per
uirtutē, hoc eſt, ex potētia & efficacia ſignorū quæ faciebat. Præterea ſecundū ſpiritū
etiã ſanctificationis, hoc eſt, ex ſpiritu, per quē ſanctificabat credētes. Dei em̃ eſt do-
nare talia. Quinetiã ex reſurrectione mortuorū, nã primus ille, & ſolus ſe ipſe excita-
uit. Et ex reſurrectione igitur definitus eſt ac declaratus filius Dei. Magnū quidē &
Ioan. 8 hoc eſt, pinde atq; ipſe ait: Cùm exaltaueritis me ab terra, tū cognoſcetis q ego ſum.

Per quem accepimus gratiam & apoſtolatum ad obediendum fidei.] Intuere mo-
deſtiam & animi candorem: nihil, inquit, noſtrum, ſed omnia à Deo accepimus. At-
qui per ſpiritum accepit apoſtolatum & gratiam. Ille enim, inquit, docebit uos. Et ſpi
Ioan. 16 ritus ait, Segregate mihi Paulum & Barnabam. Ac per ſpiritum datur ſermo ſapien-
Act. 13 tiæ. Ecquid hoc? Quæ ſpiritus ſunt, filij pariter ſunt, & contrà. Gratiam autē, inquit,
1. Cor. 12 accepimus & apoſtolatū, hoc eſt, nõ ipſi uirtute noſtra, ut Apoſtoli efficeremur, im-
Filij & ſpi petrauimus, cæterū è ſuperna nobis id gratia contigit. Imò & perſuadere, gratiæ eſt.
ritus cõmu Circuire enim & prædicare Apoſtolorum munus eſt: perſuadere uerò auditoribus,
nio. totum eſt Dei. Ad obediendum fidei, non ad inanem uerborū pugnam, non ad quæ
Apoſtolorū ſtiones, aut ad artificioſam oratiõis ſtructurã miſſi ſumus, inquit, uerū ad obediendū
munus. fidei, ut qui inſtituti fuerint, accepta doctrina obediãt, citra contradictionē credētes.

In om-

A In omnibus gentibus, pro nomine eius.] In omnibus porrò gentibus accepimus gratiam, nō ego solus, uerū reliqui etiam apostoli. nō enim iam Paulus omneis gentes circūierat. Nisi quispiam dicat, quòd nō uiuus quidem, sed mortuus, ad omnes gentes transeat per epistolas suas. Vt autem credant audientes de nomine Christi, nō de essentia ipsius. Nomen enim Christi erat, quod & signa faciebat. Atque istuc fide opus habet, neque enim ratione comprehendi potest. Animaduerte hic Euangelij donum, non uni uidelicet genti, ueteris testamenti in morem, sed omnibus prorsus omnium nationum populis communicatum. *Euangelij gratiam ad omnes pertinere.*

In quibus estis & uos uocati Iesu Christi.] Hic tollit illorum fastum & superciliū. Non enim, inquit, alias antecellitis genteis, tametsi imperium obtinere uideamini: ueruntamen perinde ac cæteris, sic & uobis prędicamus: ne igitur turgeatis fastu. Potest & aliam ad rationem ita intelligi. Vocati enim estis & ipsi, gratia assumpti, non à uobisipsis accedentes.

Omnibus qui Romæ estis dilectis Dei uocatis sanctis.] Non omnibus simpliciter Romæ agentibus, cæterū dilectis Dei. Vnde quæso dilecti? ex sanctificatione. Sanctos autem fideles uocat omneis. Rursus autē uocatos apposuit, beneficium illis ad memoriam reuocans, ac simul indicans quòd etiamsi ex Consulibus & primatibus eratis, Deus tamen eadem uos uocatione uocauit, qua & reliquos priuatos acciuit, peræquè uos diligens & sanctificans. Postquam igitur dilecti estis, & uocati estis, & sanctificati consimili ratione, ne erga inferiores attollamini.

Gratia uobis & pax.] Dominus hoc primū in ædes ingredientibus uerbum apostolis dicere iniunxit, uerbum inquam pacis. Neque enim exiguū bellū diremit, quòd nobis peccatū aduersus Deū pepererat. pax autē illa nō est nostris laboribus, sed ex diuina gratia profluxit. prius itaque gratia est, deinde pax. Hæc itaque duo bona perpetua manere optat & immota, ut ne denuò nobis ad peccatū relabentibus, aliud bellū exuscitet. *Matth. 10.* *Gratia pacem præcedit.*

A Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.] Papę, in quantū accreuit gratia ex

B diuina dilectione? Nam qui hostes & inglorij eramus, patrem nacti sumus ipsum Deum. A Deo patre igitur & Domino nostro Iesu Christo, sit uobis stabilis gratia & pax: ab his inquam qui hæc ut dederunt, ita & conseruare possint. *Deus, pater nobis factus ex gratia.*

Primū quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christū pro omnibus uobis, quoniam fides uestra annunciatur in uniuerso mundo.] Cōueniens ac decorū est Paulinæ menti exordium, quo docemur & ipsi gratias Deo agere, nec pro nostris tantū, sed etiam proximorū bonis: hoc nanque charitatis est. Gratias autem agit Deo nō pro terrestribus quibusdam & pereuntibus bonis, uerùm propterea quòd Romani crediderunt. Porrò quod ait, Deo meo, affectum quem habebat declarauit: quod commune erat sibi priuatim uendicando: quod & factitarunt prophetæ. Quinetiā Deus hoc ipse facit, Deum Abrahami & Isaaci & Iacobi sese nominans, ut suam erga ipsos charitatem demōstraret. Gratias agere autem inquit per Iesum Christum. Ille enim & gratiarū actionis ad Deum patrem nobis mediator existens, nedum dedit in mandatis ut gratias ageremus, uerùm nostram quoque gratiarū actionem offert patri. Cuius porrò rei causa gratias agit? Quòd fides Romanorū annunciatur prædicaturque per totum terrarum orbem. Duarum illis rerum testimonium dicit, & quòd crediderunt, & quòd tanta libertate & fiducia crediderunt, ut fides illorum in uniuerso mundo prædicetur, adeoque per ipsos alij omnes utilitatem percipiant ad regiæ scilicet urbis ęmulationem & imitationem accensi. Porrò cum Petrus Romæ Euangeliū prædicasset, quæ illius erant, sua reputans, pro fide Petri discipulorum gratias agit: adeò ab inuidia quidem alienus erat. *Exod. 3* *Matth. 22*

Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo in euangelio filij eius, quòd sine intermissione mentionem uestri faciam semper in orationibus meis.] Quia nunquā eos uiderat, dicturus autem erat, semper mentionē uestri facio, testem inuocat eum qui cordis abdita nouit Deum. Intuere uerò hic apostolica uiscera, affectumque singu[l]arem. Siquidem passim meminit hominum quos etiam non conspexerat. Vbi hoc? i[n] precationibus, idque incessanter.† Colo autem Deum, hoc est seruio Deo, in spiritu meo, id est, non carnali cultu, sed spirituali. Gentilis enim cultus & carnalis & erroneus est: Iudaicus autē erroris quidem expers, attamē & ipse corporalis est. Christia- *† λατρεύω* *Dei cultus spiritalis.*

Ioan. 4. nus autẽ cultus, & uerus est, & spiritualis: q̃d & Dominus Samaritanæ dicit: Veri adoratores in spiritu & ueritate adorabunt. Quandoquidem multi sint cultus modi, Alius enim Deum colit, illiq́ inseruit in suarum tantũmodo rerum dispensatione: alius hospitibus & peregrinis adhibendo curam, ac uiduarum præfecturam neq; non solicitudinẽ gerendo, itidem ut Stephanus: alius in uerbi ministerio. propter hoc ipsum Paulus inquit, Ego seruio in Euangelio filij. Atqui suprà dixit, Euangeliũ esse patris, sed nihil mirũ. Quæ enim patris sunt, filij etiam sunt: & quæ filij, patris. Hæc autem cõmemorans, necessariam suam super illis curam demonstrat. Cui enim Euangelij annunciandi seruitus est cõmissa, illi necesse est, ut omnium curam habeat, qui uerbum ipsum fuerint excepturi. A

Seruiẽdi ac colendi modi uarij. *Euangeliũ & filij esse, & patris.*

Obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperũ iter habeam in uolũtate Dei ut ueniã ad uos.] Nunc adijcit qua de causa illorũ meminerit, nempe, ut uenirẽ, inquit, ad uos. Vide autẽ q̃ impense quidẽ eos amabat ac uidere festinabat, non tamen præter Dei placitũ. Nos uerò aut neminẽ amore cõplectimur, aut si quẽ unquã complexi fuerimus, hoc præter uoluntatẽ Dei agimus. Cæterũ quòd Paulus continenter orabat ut uideret eos, ex uehementi hoc charitate faciebat: quod uerò Dei nutui obtemperat, religionẽ qua ardebat in Deum, ostendebat. Nos itaq; si quando precum nostrarũ nõ efficiamur compotes, ne ægreferamus. Neq; enim Paulo sumus meliores, qui pro stimulo ter Dominum precatus est, nec tamen quod uoluit est assecutus: hoc enim illi commodabat.

Preces nostras nõ exaudiri, patienter ferãmus. *2. Cor. 12.*

Vt aliquod uobis donũ impartiar spirituale.] Alij pro alijs quidẽ rebus longã profectionẽ suscipiunt: ego uerò, inquit, ut uobis aliquid impertiar. Hoc autẽ dicit, modestiam spirans. Nõ enim ait, ut instituam uos, sed, ut quod accepi, cõmunicem. Et hoc quoq; exiguũ & modestũ. Porrò χάρισμα, id est, donũ, siue gratia, omẽ id est quod ad audientiũ cõmoditatẽ doctores perferũt: nam etiamsi rectum officiũ, & ex uirtute factum esse uideatur: attamen rectè ac præclarè à nobis facta, propterea quòd superno opus habeant auxilio, dona sunt & charismata. B

Ad confirmandos uos, hoc autẽ est, ut cõmunem capiã consolationẽ in uobis per mutuã fidẽ uestrã simul & meã.] Clanculũ indicauit multa ipsis opus esse correctione. Postq̃ autẽ & hoc ualde molestũ erat, dicere nanq; potuissent: Quid ais? concutimur? circũferimur? tuaq; ut cõfirmemur opera indigemus? subinfert, hoc est, ut cõsolationẽ simul accipiã. Quod uerò ait, huiusmodi est: Multas sustinuistis adflictiones: desideraui igitur uos uidere, ut quadãtenus uos cõsolarer, imò potius ut & ipse cõsolationes acciperẽ: cõmune ẽm hoc lucrũ est. Queadmodũ ẽm in captiuitate degẽtes, qui tum fideles erãt, opus habebãt mutuo cõuentu, quo impense alter alterũ consolarẽt. nunquid igitur & diuus Paulus, ecclesiæ illa columna, illorũ auxilio indigebat? haudquaq̃. Verũ ne impetuosum sermonẽ faciat, neue illos feriat seu percellat, uti diximus, huius gratia & sese eorũ cõsolationis indigere ait. Sin aũt quispiã cõsolationẽ hic dixerit esse lætitiã quã ob fidei Romanorũ incrementũ habuerit, atq; ea indigere Paulũ, rectè mea quidẽ sentẽtia dixerit, q̃d & perspicuũ est ex eo q̃d ait, Per mutuã fidem & uestrã simul & meã. ut sit hæc sententia: Et ego quidẽ cõspecta fide uestra solamen capiã, atq; lętabor ex animo, ac uos per meã fidem confirmabimini cõsolatione accepta: quandoquidem forsan propter pusillanimitatem concutimini. Verùm hæc non apertè dicit, cæterùm orationem strictim & breuiter enunciat, uti dictum est.

Pauli in scribendo prudentia.

Nolo autẽ uos ignorare fratres, q̃ sæpe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum hucusq;.] Postquã suprà dixerat, Opto uenire ad uos, ac uerisimile erat quosdam cogitare secum: Si optas & concupiscis consolari, & consolationẽ rursus accipere, quid est quod prohibeat, quo minus uenias? subintulit, Quoniam prohibitus sum à Deo. Animaduerte uerò, quomodo non curiose inquirat cur sit prohibitus. Nam dominicis mandatis subditus planè erat, erudiens & nos, ut ne curiose indagemus ea quæ Deus facit. Denunciat itaq; Romanis, quòd non per socordiam aut contemptũ nõ uenerit. Adeò enim ardenter uos diligo, ut neq; prohibitus destiterim, sed iterũ atq; iterum conatus sum uenire, ob uehementem erga uos dilectionem.

Dei cõsilia curiose nõ indaganda.

Vt fructum aliquẽ habeam in uobis, quemadmodũ & in reliquis gentibus.] Quia celeberrima erat urbs, & omnes ad eam confluebant propter miranda quæ in ipsa spectaban-

A ſpectabantur,& magnificentiam eius,ut ne quiſpiam exiſtimet quòd Paulus ob eandem cauſam eos uidere deſideret: propter hoc,inquit,deſiderabam uenire, ut fructū aliquem haberem. Simul autem & aliam ſuſpicionem diluit. Forſan enim aliquis dicere potuiſſet: Eam ob cauſam prohibebaris, quòd non ſecundum Dei uoluntatem uenire uolueris. Dicit igitur,fructum habere uolebam. Non autem ait,ut inſtituam, ut doceam,uerùm moderatè loquēs,ut aliquem fructum habeam: perinde ac ſuprà, ut aliquod donū impertiam. Illorum autem faſtum compeſcens,inquit,quemadmodum & in reliquis gentibus. Non enim quia imperium orbis penes uos eſt, arbitremini uos reliquis gentibus præſtantiores eſſe: æquali enim ordine collocamini. *Romæ magnificentia.*

Græcis & barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitor ſum. ita quantum in me eſt,paratus ſum & uobis qui Romæ eſtis,euangelizare.] Hoc etiam ex modeſtia manat. Nihil enim,inquit, ego dono, uerùm Domini mei mandatum adimpleo, Deoq́ uos gratias agere cōuenit: ſiquidem ille benefactor eſt,ego uerò debitor ſum, & irrecuſabile debitum habeo,prædicandi ipſum ſcilicet munus: quod & Corinthijs dicebat: Væ enim mihi,ſi non euangelizauero. Proinde ſanè promptus ſum & uobis Euangelium annunciare,etiamſi pericula prēſtò cernantur poſita. Tanto in Chriſtum flagrabat ſtudio. *Paulus debitor.* *Prædicandi officium.* *1. Cor. 9*

Non enim pudet me Euāgelij Chriſti. †Virtus enim Dei eſt ad ſalutē omni credenti,Iudæo primū & Græco.] Cum Romani mirificè ſtupeſcerent ad mundi huius gloriam: ipſe uerò prædicaturus erat,qui nihil nō ignominiæ pertulerat,Ieſum: ac uerisimile erat ipſis pudori hoc fore,ſi talis exiſtimaret ſeruator: propterea, Non me pudet inquit. Illos iuxtà docens,ne pudefiant: quandoquidem & ipſe nedum nō pudefiebat, quin potius pulchrum ſibi putabat, & gloriabatur eo nomine. Quia uerò & ipſi ſapientiæ nomine turgidi erant, Ego, inquit,crucē uenio prædicaturus,nec propter ea pudere ſuffundor: nam uirtus Dei eſt in ſalutem. Eſt etiam uirtus ſiue potentia ad punitionē,quemadmodū Aegyptijs ſuam Deus potentiā demonſtrabat,ipſos pœna afficiens. Eſt præterea & ad interitū,ut cum ait: Timete eum qui poteſt perdere in gehenna. Quæ igitur ego Paulus prædico,nō pœnā neq; interitū continent,ſed ſalutē. Cui autē? omni credenti. Nō enim ſimpliciter cunctis Euangeliū cedit ad ſalutē, ſed accipientibus illud, Iudæo primū & Græco, Primū hic eſt ordinis honos,non gratię exuberantia. Non enim plus habet Iudæus, aut præferendus eſt eo q; maiorē iuſtitiā acceperit: uerū q; primus eam acceperit,honoratus eſt: ſolius idcirco uerbi eſt honor. *†δύναμις id eſt, potētia ſiue uirtus, ſed ea quæ imbecillitati opponitur.* *Virtus Dei ſiue potentia diuerſa.* B *Matth. 10.* *Euāgelium quibus ſalutiferum.*

Iuſtitia em̄ Dei in ipſo reuelať ex fide in fidē, ſicut ſcriptū eſt: Iuſtus autē ex fide uiuet.] Cum dixerit q; ad ſalutem eſſet Euangeliū, exponit qui hoc ſit: nempe q; iuſtitia Dei ſeruet nos, nō ſanè noſtra. Qualem enim iuſtitiā nos haberemus exercati operibus & corrupti? At uerò Deus iuſtificauit nos, nō ex operib. noſtris, ſed ex fide quæ ad fidē uberiorē & maiorē procedere debet. Nec enim ſatis eſt primū crediđiſſe, cæterū ex introductoria fide opus eſt nos aſcendere ad conſummatiorē fidem, immobilem nempe & firmā ſedem, ſeu ſtabilimentū: ſicut & Apoſtoli dixerunt ad Dominū: Adauge nobis fidē. Cōfirmat autē quod ait, nēpe, q; ex fide iuſtificati ſumus, ex prophetia Habacuc: Iuſtus enim,inquit, ex fide uiuet. Poſtq; enim quæ Deus nobis per gratiā ſuam impertijt, excedunt humanas cogitationes, meritò nobis fide opus eſt. Nam ſi cœperimus curioſi diuinarū rerum ſcrutatores eſſe, uniuerſum perdidimus. *Hab. 2.* *Heb. 10.* *Gal. 3.* *Luc. 17.* *Habac. 2*

Reuelať enim ira Dei de cœlo ſuper omnē impietatē & iniuſtitiā hominū ueritatē in iniuſtitia detinentiū.] Cum à cōmodioribus orſus eſſet, dixiſſetq́; iuſtitiā Dei per Euangelium reuelari, nunc ea profert quæ terrere queant. nouit enim q; plures terrore ad uirtutem trahuntur. Hac ratione Deus regni mentionē faciens, ſimul gehennæ meminit: prophetæ item primū bona præponunt, deinde mala ſubijciunt. Nam illa quidem ſunt præcedentis & præcipuæ uoluntatis Dei, hæc autē noſtræ ignauiæ. Conſidera autē hic orationis conſecutionē. Venit,inquit, Dominus iuſtitiā tibi adſerens, noxæq́; dimiſsionē: quæ ſi nō receperis, tum reuelatur ira Dei de cœlo, quæ uidelicet in ſecundo expromet aduentu. Ac hodie quidem experimur iram eius, uerū ad correctionē & emendationē: tum uerò ad ſuppliciū tantūmodo. Et nunc quidem ab hominibus uidemur in multis lædi & affligi: tunc uerò manifeſta erit pœna Dei ſuper omnē impietatem. Verus ſanè cultus & pietas unius eſt formæ, impietas uerò *Ira Dei in hoc ſeculo, differt ab ea quæ erit in futuro.*

multifida est: eam ob rem dixit, super omnē impietatē, ceu multæ sint eius uiæ. & in A iustitiā hominū. Aliud est impietas, & aliud iniustitia. Illa enim ad Deum, iniustitia uerò ad homines pertinet. Ac illa quidem in speculatione mentis uersantis peccatū est, hæc uerò in opere consistentis. Haud paucæ huius porrò uiæ sunt. Nam iniurius est quispiā proximo, cum in pecunia & facultatibus, tum uxore & gloria. Quidā hic asseuerant iniustitiam de dogmatibus à Paulo esse positam. Quid uerò sit, ueritatem in iniustitia detinentium, audi. Veritas siue quæ de Deo est cognitio, mortalibus ab initio est insita. Hanc ueritatē atq; notitiam Græci in iniustitia detinuerunt, hoc est, quantum in ipsis erat, iniuria affecerunt, idolis attribuentes gloriam Dei. Perinde ac si quisquam pecunias accipiat, quas in regis gloriā impendat, & interim illas in prædones & scorta insumat, rectè dicetur iniurius esse aduersus regis gloriam & magnificentiam: haud dissimilem ad modum Græci in iniustitia detinuerunt, hoc est, cooperuerunt, & iniustè ueluti tenebris obfuscarunt gloriam Dei & cognitionem, cum non decenter neq; cōmodè illa uterentur.

Impietas et iniustitia differũt, & illa est contemplatiui, hæc uerò practici.

Quia quod de Deo cognosci potest, manifestū est in illis: Deus enim ipsis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta cōspiciuntur: sempiterna quoq; eius potentia & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles: quia cum Deū cognouissent, nō ut Deū glorificauerūt, aut gratias egerunt.] Suprà dixit q; cognitionē Dei iniuria adfecerūt Græci, ea nimirū abutentes. Vnde igitur perspicuū sit q; Dei notitiā habuerint, nūc explicat: quoniā q̃d de Deo cognosci potest, manifestū est in ipsis. Deinde hoc ipsum corroborat, inquiens, quoniā ex bona creaturarū constitutione prædicatur opifex: quemadmodū & Dauid ait: Cœli enarrant gloriā Dei. Quid autē sit, quod de Deo cognosci possit, ita discere queas. De Deo, aliud quidem cognosci nō potest, ut ipsa essentia: aliud uerò cognosci potest, ut omnia quæ sunt circa essentiam, nempe bonitas, sapientia, uirtus, potentia, diuinitas, siue maiestas, quæ & inuisibilia eius diuus Paulus nominat, intellecta quidem ex operibus. Græcis itaque monstrauit id quod de sese cognosci posset, siue quæ circa essentiam eius sunt omnia, quæ & oculis quidem sensibilibus inuisibilia sunt, mente uerò comprehensibilia propter concinnam in operibus ordinationem. Quidam per inuisibilia, angelos accipiunt, minus tamen appositè, ut opinor. Patrum quispiam sempiternam potentiam, filium dixit: diuinitatem autem, spiritum sanctum. B

Psal. 18.

De Deo quædam cognosci possunt, quædam minimè.

Vt sint ipsi inexcusabiles.] Hoc ex euentu contigit. Non em̄ propterea Deus hęc fecit, ut illi sint inexcusabiles, uerùm ex euentu hoc accidit. Animaduerte itaq; talem scripturæ proprietatem, & non offendes. pleraq; nanq; huiusmodi plerisq; in locis dicuntur, quæ sic diluenda sunt, ut per euentum illorum reddatur ratio: ueluti Dauid inquit: Quoniam prauū feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas. Quod etiāsi absurdum apparet, tamen minimè est absurdum. Ait enim, Quia ubi beneficia abs te accepissem Domine, super omnem spem peccaui aduersum te: atq; ex hoc contingit te iustificatum, iureq; defensum aduersus me, uincere. Ex effectu itaq; adeoq; exitu iustificatur Deus, dum nos & insipientes & ingrati sumus ipsius in nos collatis beneficijs, nec quicquam quo nos defendamus, habemus. Græcis itaq; nihil quo sese defendant, relinquitur: quandoquidem ex creaturis Deum cognoscentes, nō ut decet eum glorificauerunt, neq; egerunt gratias tanquam creatori & factori, uerùm idolis honorem qui solius ueri Dei erat, tribuerunt.

Gentes inexcusabiles

Psal. 50.

Sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.] Causam reddit, qua ad huiusmodi amentiam exciderint. Ratiocinationibus, inquit, suis omnia permiserunt: uolentesq; in forma quapiam, forma uacantem, adeoq; in corpore, incorporeū comprehendere, uani deprehensi sunt: ut qui nō possent ad finem cogitationum siue ratiocinationū suarum peruenire. Insipiens autem, seu intellectu carens cor ipsorū dicit, quòd fide nolit omnia percipere. Vnde autem eò erroris delapsi sunt, ut ratiocinationibus suis cuncta permitterēt: ex eo quòd putarent se esse sapientes, ideoq; stulti facti sunt. Quid enim stolidius quàm lapides & ligna adorare?

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrū, & quadrupedum, & serpentū.] Qui permutat aliquid, quod habet,

A habet, in aliud permutat. Habebãt ergo & ipsi notitiam, sed eam perdiderũt, & aliud quiddã habere voluerunt præter id quod habebant, amiseruntq; id quod babebant. Attribuerunt autẽ gloriam incorruptibilis Dei, nõ homini quidem, sed imagini corruptibilis hominis. Et quod hoc longe deterius est, ad serpẽtes etiam delati sunt, imò uerò & ad horum imagines: adeò luculenter insanierunt. Nam cognitionem quam oportebat habere de eo qui omnia incomparabiliter excellit, hanc ei quod omniũ est incomparabiliter uilissimũ, attribuerunt. Porrò gloria Dei est, ipsum ceu creatorem & prouidentem rebus mortalium gubernatorem cognoscere: idq; genus alia, quę ei conueniunt. Atenim qui sunt, qui adeousq; deliquerunt? Sapientissimi, subtiliumq; rerũ maximè gnari Aegyptij. Nam serpentũ etiam & reptiliũ imagines illi coluerũt. *Gloria Dei quæ sit.* *Aegyptij idololatræ.*

Propter q̃d tradidit eos Deus in desideria cordis eorum in immunditiã, ut cõtumelia afficiãt corpora sua in semetipsis: qui cõmutauerunt ueritatẽ Dei in mendaciũ, & coluerũt & seruierũt creaturæ potius q̃ creatori, qui est benedictus in secula, Amẽ.] Tradidit, est pro permisit, dimisit: quemadmodũ medicus succurrens laboranti, dein de uidens ipsum inordinatè ineptéq; gerentem, haudq; diætæ obseruantẽ, & immorigerum sibi: tradit eum ut uehemẽtius ægrotet, pro eo quod est, deserit eum & permittit ut suæ uoluntati indulgens à morbo minimè releuetur. Sunt qui, Tradidit eos Deus, sic intellexerunt, nempe pro, iniuria qua Deũ affecerũt, ac temulentia, perinde ac dicimus q; quendam pecunia perdiderit. Atqui argentũ non perdidit, sed abusus. Saulem itidem regnũ corrupit, aut Solomonẽ, pro eo quod est, regni abusus perdidit. Traditi sunt ergo per propriã nequitiã suam, ad impuritatẽ, ut nõ opus habuerint alijs iniuriam inferentibus, sed ipsi se contumelia affecerũt, huiusmodi sunt enim impuri illi affectus. Vnde autẽ ad impuritatẽ traditi sunt? Ex iniuria qua in Deũ impegerũt. Nam qui Deum nõ uult nosse, statim in uitæ moribus etiã perditur: quẽadmodũ & Dauid inquit: Dixit insipiens, nõ est Deus. Tum subdit illicò, corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studijs suis. Cõmutarunt igitur quæ uerè ad Deũ pertinebant, apposueruntq; ea uanis dijs. Porrò coluerũt, posuit pro, honorauerũt. Et Seruierũt, pro, operibus seruitutem exhibuerũt: id enim est λατρεία, honos qui per opus exhibetur. Nec simpliciter dixit, sed potius q̃ creatori, ex cõparatione delictũ attollens. Verùm ille, inquit, benedictus est in secula, hoc est, nihil quicquam læsus est ex ipsorum iniuria, sed est benedictus in æuũ, stabiliter ac certò: hoc enim Amen significat. *Tradere Dei, quid sit.* *Psal. 14* *Amen*

B

Propterea tradidit eos Deus in pasiones ignominiæ, Fœminæ enim ipsorum immutarunt naturalẽ usum in eum qui est cõtra naturã. Similiter & masculi, relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in desiderijs suis inter se mutuò, masculi in masculos turpitudinẽ suã operantes, & mercedẽ quã oportuit, erroris sui in seipsis recipientes.] Rursus Dei derelictionẽ traditionẽ nominat, propterea factã, q; inseruierunt creaturæ. Sicut ergo in ijs quidẽ Deo erãt dogmatib. corrupti erãt, relinquẽtes quæ à natura est manuductionẽ, ita & in uita execrabiles facti sunt, dimittẽtes quæ secundũ naturã est uoluptatẽ (quæ & facilior erat & suauior) & ad eam quæ pręter naturã est, lapsi, quæ & difficilior minusq; est iucunda. Immutare enim hoc significat, quòd quæ habebant dimiserunt, & alia elegerunt. Magnum igitur accusatorem utriq; sexui, naturam, quam, transgressi sunt, constituit. Cum enim de fœminis occultè turpe quiddam dixisset ac indecorum planè dictu, de maribus etiam ait, quòd exarserint inter sese mutuò, œstrum & furorem indicans. Non dixit autem, cõcupiscentiam efficientes, sed turpitudinẽ, innuens quod naturam pudefecerint. Postquam uerò dixit, quoniam in cupiditate exarserunt: ne quis existimaret cupiditatis tantummodo esse morbum, ipsi, inquit, operabantur, hoc est, studiosi ac diligentes erant circa impuritatem opus ipsam facientes, & mercedem defectionis à Deo, & ad idola erroris recipientes in tali turpitudine, & in ipsa uoluptate pœnam habentes, tanquam præter naturam sit, & plena impuritatis. Dicit autem hoc Paulus, ut qui nondum potuerit eis persuadere esse gehennam. Ipsam, inquit, immundam operationẽ, supplicium illis esse crede, si nondum credis de gehenna sermonibus. *Dei derelictio, traditio.* *Voluptas naturalis suauior.*

Ac sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conueniunt.] En iam tertiò eiusdem sententiæ meminit, eademq; dictione est usus, tradidit inquiẽs. Vbiq; autem derelictionis Dei

 causam,

Impietas, derelictionis Dei causa. causam, mortalium impietatem esse dicit, sicut & nunc quidem. Sicut non probauerunt Deum habere in cognitione, tradidit eos Deus in passiones: Iniuria, inquit, qua Deum affecerunt, nõ ex ignorantia processit, sed à meditatione & studio. Non enim dixit, Quemadmodũ non nouerunt Deum, sed, quemadmodũ nõ probauerũt, hoc est, iudicauerunt, ne Deum in notitia firma tenerent, ac suapte sponte impietatẽ elegerunt. Neq; igitur carnis sunt peccata, ut quidam hæreticorũ putant, uerùm corrupti iudicij. Primùm igitur illi reprobauerunt nosse Deum, ideoq; Deus permisit illos ad reprobam mentẽ deferri. Auersio nanq; Dei & derelictio, traditio nominatur in *Traditio Dei quæ dicatur.* scriptura. Porrò uenusto quispiam diuorum interpretum usus est exemplo, quo explanatur hoc quod ait, Tradidit eos Deus: perinde ac, inquit, si quispiam conniueat nolens uidere solem, deinde cadat in scrobem, dicimus nõ uisus sol quendam in fossam deiecit: non q ira percitus sol hominem deiecerit, uerùm q oculos eius non illustrauerit. Iam quòd nõ illuxerit oculis, unde est? à claudente uidelicet oculos, & conniuente. Sic & Deus tradidit eos in passiones ignominię. Quanam ratione? nõ agnitus hominibus. Quòd uerò non sit agnitus, unde? ab illis nimirum qui non probauerunt nec iudicauerunt ut agnoscerent ipsum. A

Repletos omni iniustitia.] Vide uniuersa attentè ac diligenter. Repletos enim omni iniustitia, cum epitasi ait, cum extremam uniuersæ malitiæ eos mensuram anteuertisse dixisset, ceu præmisso genere species deinceps eius malitiæ recenset.

Fornicatio. Fornicatione.] Omnẽ simpliciter impuritatẽ, fornicationis nomine est cõplexus.

Versutia.] Insidijs erga proximum.

Auaritia.] Pecuniarum & facultatum cupiditate.

Nequitia.] Vindictæ affectu.

Homicidiũ ex inuidia. Plenos inuidia, homicidio.] Nunquam non homicidium est ex inuidia. Sic Abel inuisus Caino redditus, occisus est. Hanc ad rationem Ioseph interimendus erat.

Gen. 4. 17. Cõtentione, dolo.] Ex inuidia & lis & dolus prodeũt, ad perniciẽ eius cui inuidet.

Malignitate.] Profundè occultata malitia, quæ bonitate quadam sit oblita. B

Susurrones.] Clanculum calumniantes.

Detractores.] Palàm detrahentes.

Deo odibiles.] Deum odio prosequẽtes, uel odio Dei obnoxios, quo illos Deus prosequitur.

Contumeliosos, superbos, elatos.] Ad omnium uitiorum arcem superbiam conscendit. Etẽm si boni quicq; aliquis faciens, hoc perdit superbiens: quanto magis qui *Superbia uitiorum arx* mala perpetrat? neq; enim ita affectus resipiscere potest. Veruntamen noueris, q superbia quidem Dei est contemptus, elatio uerò siue arrogantia est hominũ, è qua nascitur iniuria. Nam qui homines aspernat, omneis iniuria afficit & cõculcat. Quanuis autem arrogantia natura prior est quàm iniuria, nobis tamen iniuria manifestatur prior: deinde mater eius cognita fit arrogantia.

Inuentores malorum.] Non enim contenti erant prioribus. Hoc autem nõ subiti motus, aut uiolenti raptus, sed meditationis est & studij.

Parentibus immorigeros.] Aduersus ipsam etiam naturam, inquit, pugnantes.

Insipientes.] Non intelligentes, idq; nõ immeritò. Quid enim aliud intelligerent, qui parentibus non obtemperant?

Pactorũ haudquaq; tenaces.] Hoc est, in cõuentionibus & pactis nõ permanẽtes.

Implacabiles, siue affectione, siue misericordia.] Radix omnium malorum est ipsa charitatis refrixio. hinc enim est quòd alter alteri nõ reconcilietur, alter alterũ non diligat, non misereatur, nulla erga alium tangatur miseratione. Quod & Christus dixit: Quãdo abundabit iniquitas, refrigescet charitas. Porrò natura nos inter nos ipsa *Matth. 24.* conglutinat, æquè ac reliqua animalia. uerùm homines parum intellexerunt.

Qui cum iustitiam Dei cognouissent, quòd qui talia faciunt, digni sint morte: nõ solùm ea faciunt, uerumetiam assentiuntur ijs qui faciũt.] Demonstrauit quòd quia noluerunt agnoscere Deum, repleti sint omni malitia: nunc demonstrat neq; uenia eos esse dignos. Non enim dicere possunt quòd bonum ignorauerint: norunt nanq; iustitiam Dei. Sua sponte itaq; faciunt, ac quod deterius est, insuper & approbãt eos qui faciunt, hoc est, patrocinantur malitiæ, qui morbus est immedicabilis.

CAPVT

A CAPVT II.

PRopter quod inexcusabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas. eadem enim agis, qui iudicas.] Postquam diuersarum simus sententiarum nos homines, aliàs malo patrocinantes, aliàs alienorum iudices malorū sedentes, similes nobis cōdemnemus: prius quidem dixit de cōsentientibus prauæ operationi. Nunc uerò de iudicando sermonem facit: propterea, inquiens, Inexcusabilis es ô homo, hoc est, quandoquidem nosti eam esse iustitiam Dei, ꝙ digni sint pœna mali, inexcusabilis es, qui iudicas eadem tecū facientes. Videtur autem hic sermonem dirigere ad principatus & magistratus, præcipuè uerò ad Romanos, ut qui orbi terrarum præsiderent. Magistratuū enim est iudicare. Attamen cuiuis etiam mortalium hæc cōueniunt. quiuis enim sententiam ferre potest, etiamsi tribunal minus occupet. Adulterum igitur, inquit, condemnans, teipsum condemnas, cùm ipse mœchus sis.

Scimus autē ꝙ iudiciū Dei est secundū ueritatē, in eos qui talia agunt.] Vt ne quis dicat: Ego hactenus mœchus cum essem, effugi suppliciū: nec sum punitus, etiamsi mœchum puniuerim, perterrefaciens ait, ꝙ sic sese res nō habet apud Deum. Hic enim alius quidem pœna afficitur, alius uerò supplicium euadit, paria quamuis faciat: illic autem sic non est. iudicium enim Dei est secundum ueritatem erga malos.

Existimas autē hoc ô homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, ꝙ tu effugies iudiciū Dei? An diuitias bonitatis eius, & patiētiæ, & longanimitatis cōtemnis, ignorans ꝙ benignitas Dei ad pœnitentiā te adducit? Secundū autē duritiā tuā, & impœnitens cor thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ & reuelationis & iusti iudicij Dei, qui reddet unicuiqꝫ secundum opera sua.] In superioribus asseuerauit, ꝙ merces erroris, & creaturarū culturæ, per mala in quibus lasciuiebant, sit reddita: siquidē ipsa impuritas satis erat pro pœna. Nunc igitur ipsis in posterū obuenturū supplicium reuelat. Est enim, inquit, & alia tibi relicta pœna ô homo: nam iudiciū Dei nō effugies. Quo
B modo enim, qui tuum ipsius iudiciū nō effugisti? Etenim in quo alterū condemnasti, contra teipsum sententiam tulisti. Sin autē propterea quòd suppliciū de te nondum sumptū fuerit, diuitias bonitatis eius aspernaris, hoc ipsum ad maiorē tibi pœnam cedet. Nam longanimitas se ad emendationē utentibus salutaris est, insumentibus aūt eam ad peccati augmentū, maioris est supplicij occasio: nō ob sui naturā, cæterū ob istorū duritiē. Thesaurizas enim tibi ipse iram. nō Deus, sed tu tibi ipse colligis irā. Vnde? ex impudentia, duroqꝫ ad bonū corde tuo. Quādo enim neqꝫ bonitate mollitis, neqꝫ terrore flecteris, quid quæso te durius? Porrò diem iræ dicens, adiecit simul, Reuelatiōis & iusti iudicij Dei: idqꝫ nō immeritò, ne quis ex iracūdia iudiciū esse putet. Detectio nanqꝫ fit, inquit, omniū, ut iuxta reuelatorū meritū fiat retributio. hinc iustum etiam est iudicium. Hic sanè, quia opera occuluntur, non semper iustitia dominatur: illic autem reuelationem sequitur iustum iudicium. Obserua locum hunc, conferentem tibi ad hoc quod Deus inquit: Indurabo cor Pharaonis. Paulus enim illa propemodum non adeò dissimilibus uerbis exprimit.

Iis quidem qui secundū patientiā boni operis gloriam & honorē & incorruptionē quærunt, uitam æternā.] Cum dixisset ꝙ unicuiqꝫ Dominus reddet, à bonorū retributione orsus est, iucundiorē hac ratione orationem reddens. Dicendo autē secundum patientiā siue ex perseuerantia operis boni, duo denunciat: alterū, ꝙ nō sit à bono recidendū, neqꝫ ignauiter agendum, uerū in bono ad fidem usqꝫ perseuerandum, alterum, ꝙ non soli fidei confidere oporteat: nam & opere bono opus est. Cum ait, *Operis boni necessitas* Incorruptionem, de resurrectione fores aperit. Deinde quando cuncti quidem resurgimus, sed non cuncti ad eadem, sed alij quidem ad gloriam, alij uerò ad supplicium: ideo Gloriā inquit & honorē. Est igitur uniuersa sententia talis: Deus, inqt, inquirentibus futuram gloriam & honorem, ac nunquam nō illa cogitantibus, præterea autē & incorruptionem in resurrectione uidelicet, reddet uitam æternam. At quo pacto quæritur futura gloria, honos & incorruptibilitas? per operis boni perseuerantiam. Nam in opere perseuerans bono, ac firmiter aduersus quamlibet tentationem consistens, is cùm gloriam, tum honorem uerè quærit & incorruptionem, siue ut in incorruptibili corpore incorruptibilibus bonis fruatur.

Iis autē qui sunt ex cōtentione & qui nō acquiescunt ueritati, credunt autē iniqui- A
tati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnē animā hominis operantis malū.
Iudæi primū & Græci.] ἐριθεία, id est cōtentio, amor est litiū, & irrationalis quæpiam instantia pertinax. Iis igitur qui sunt ex cōtentione, inquit, id est, cōtentiosis. Indicat autē hic non ex ignorantia, sed è studio rixandi prauos factos, unde haud sunt uenia digni. Præterea obedire quidem iniustitiæ, nec obedire ueritati, propositi seu electionis est peccatū. Non enim dixit, ui oppressis uel tyrannide grauatis, uerùm obedientibus. Obserua hic quomodo uitam æternam Deum dixerit redditurum, tristia uerò non item à Deo uentura differuerit. Indignatio nanque, inquit, ira & afflictio, non adijcit quod à Deo reddenē, sed ita reliquit absolutum, ut subintelligeretur, erit. Nam uiuificare proprium est Dei, pœna uerò à nostra secordia accedit. Cum autē omnē animam hominis ait, contrahit & imminuit fastum Romanorū. Etiamsi enim imperator quispiam fuerit, nō euadet iudiciū, si flagitium cōmittat, id est, si perseuerat in malo, & non resipiscat. Non enim dixit, ἐργασάμενος, id est operatus, sed κατεργαζόμενος, hoc est, perseueranter operans, siue exercitium faciens ex malo. Postquam uerò Iudæi uberiore doctrina & institutione imbuti fuere, maiore iuxtà supplicio digni fuerint. Nam potentes potenter examinabuntur, magis uerò intelligentes. *Sapien. 6.*

Gloria autē & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primū & Græco Non est enim acceptio personarum apud Deum.] Scopus est Apostolo, monstrare in sequentibus, nihil prodesse circuncisionem, nihil item obesse præputium, ac inducere posthac fidem, quæ hominem iustificet. hoc igitur sibi præfixo scopo, præcōcutit res Iudæorum. Intuere hic sapientiam. Enarrat enim quæ sunt ante Christi aduentū, & quod mundus fuerit repletus malitia, tum quod castigationi fuerint obnoxij, Iudæus primùm & Græcus. Cum uerò pro cōfesso proposuisset, quod Græcus malorū suorum causa punietur, ab eodem simul astruit quod & bonorum causa honore afficietur. Quòd si ab operibus & honos prouenit & ignominia, relinquitur legem & circuncisionē superflua esse: nec superflua tantùm, cæterùm utranque maioris Iudæo pœnæ conciliatricem. Si enim Græcus eam ob causam, quòd non à creatura, adeoque naturæ lege instintus sit, condemnatur: quanto magis Iudæus, qui cum his à lege simul doctrinam & educationem accepit? Scopum igitur cum didiceris, affectare deinceps & uerba. Græcos autē hic dicit, nō idolorū seruitores, uerū Dei cultores, & naturæ legi morē gerentes, & citra legem piè uiuentes, qualis Melchisedec, qualis Iob, quales Niniuitæ, qualis tandem Cornelius. Pari ratione Iudæos dicit eos, qui ante Christi aduentū uixere. Dans enim operā ut demonstret circuncisionē nihil ualere, recurrit ad superiora tempora, indicans nihil fuisse discriminis inter Græcum Dei colentē, & Iudæū bene & piè uiuentem, & bona operantem. Iam si ante Christi aduentum, quādo potissimum florebant Iudaica, nihil præstabat Græco Iudæus, multo minus quando lex est abolita. Huc autem fertur & spectat, ut Iudæorum fastum deijciat, qui nō recipiebant eos qui ex gentibus erant. Gloria, inquit, & honor, & pax. Mundi huius bona semper bella & tumultus habent, inuidiæ & insidijs exposita. Ac etiam si nemo forinsecus uel exterorum insidias meditetur, dolúmue struat, ipse tamen hæc possidens, cogitationibus perpetuò suis turbatur. Quæ uerò apud Deum sunt gloria & honor, pacē cōtinent: quādoquidem cùm insidijs, tum cogitationū turbatione uacent. Quia uerò incredibile uidebatur, ut Græcus siue gentilis in hunc admitteretur honorem, quippe qui neque legem neque prophetas audiuerit, confirmat id ex hoc quod Deus nō sit personarū acceptor. Non enim, inquit, personas intuetur, sed res & opera explorat. Postque igit̃ Græcus nihil differt in rebus à Iudæo, nihil prohibet quo minus perquè honoretur. Proinde ne glorieris Iudæe contra eum qui est ex gentibus, post legis abrogationem, ubi quando tua florebant, honore tibi par erat Græcus bonum faciens.

Quicunque enim sine lege peccauerūt, sine lege & peribunt: & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabūtur. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deū, sed factores legis iustificabuntur.] Indicauit in superioribus, quod Græcus eodē cū Iudæo & loco habetur, & honore afficitur: nunc ostendit quod supplicij tēpore grauior sit obuentura Iudæo condemnatio. Græci enim, inquit, sine lege peccauerunt, hoc est, sine ea quæ per legē est instructione, propterea & sine lege peribunt, id est, punienē leuius, ut qui

A ut qui legem accusantem non habuerint. Nam sine lege, est citra illius condemnationem. Iudæus autem in lege peccauit, hoc est cum institutione quę est ex lege, ideo & legitimè seu per legem iudicabitur, id est condemnabitur, lege uehementius ipsi incumbente & accusante, maioremq́ condemnationem faciente. Quomodo igitur dicis Iudæe, gratia ego non indigeo, quippe qui ex lege iustificer? Ecce enim demonstratus es ab lege nihil adiutus esse: itaq; Christi gratia perinde opus habes atq; Græcus, ceu nō iustificatus apud Deum ex sola legis auditione. Nam apud homines, auditores legis & graues & iusti uideri queunt: apud Deum autem non item, sed facto res legis iustificantur.

Cum enim gentes quæ legem nō habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, eiusmodi legem nō habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptū in cordibus suis, testimoniū reddente illis conscientia ipsorū.] In quibus cōfirmat quæ sunt cōtra Iudæos, hac eos ratione moderatè scilicet aggreditur, adeoq́ prudenter sermonem texit, ut nō uideatur quicq́ aduersus legem dicere. Veluti enim extollens & magnificans legem, inquit, q́ legem nō habentes, tamen quæ legis sunt faciētes, naturaliter, id est, rationibus à natura ductis, admirabiles sunt: quādoquidem legis quidem nō eguerint, & legem interim complecuerint, nō literas sanè, uerùm opera cordibus suis insculpentes, & conscientia & naturalibus cogitationibus legis loco usi ad testimoniū boni & honesti. Treis autem leges hic dicit, scriptam, naturalem, & eam quæ est in operibus. Gentes, inquit, legem non habentes, qualem? scriptam, à natura quæ sunt legis, qualis? eius quæ in operibus consistit, faciunt. Illi legem nō habentes, qualem? scriptam: sibi sunt ipsi lex, quanā ratione? Naturali nempe imbuti, qui exhibent opus legis. qualis? eius quæ per actiones constat. Intuere autē hic sapientiā, quomodo nō taxauerit Iudæos perinde ac sermonis cōsequentia postulabat, omnino enim per consecutionem sic debebat dicere: Quando enim gentes sine lege, natura quæ sunt legis faciunt, longè meliores sunt ijs qui ex lege instituuntur Iudæis. Atenim sic
B nō dixit: cæterùm lætius quiddam subdidit, Sibijpsis, inquiens, sunt lex. Ostendit autem ex hisce, quòd & prioribus temporibus, adeoq́ multis retrò seculis, ante legis etiam sanctionē omnis prouidentia humanæ naturæ obtigerit. Obstruit porrò & ora dicentibus: Ecquid non iam olim à principio aduenięs Deus boni operationē ostendit? cum dicat, boni & mali cognitionē omnibus à principio indidisse. quia uerò nouit quòd nihil ita perfectum sit, in nouissimis temporibus ipse aduenit.

Et inter se inuicē cogitationibus accusantibus & defendentibus, in die qua iudicabit Deus occulta hominū, secundū euangeliū meū per Iesum Christum.] Ab alio adeoq́ nouo principio hoc lege. Nam de eo nūc sermonē facit, nēpe qua ratione cuncti ex æquo mortales iudicādi simus. Tunc eīm stabūt nostrę cogitationes, aliæ quidē accusantes, aliæ uerò defendētes. Nec opus habet alio accusatore uel patrono homo apud illud iudicij forū. Terrorē autē exaggerās nō dixit, peccata, cæterū occulta. Homines enim de manifestis tantūmodo iudices sedent: Deus uerò occulta, inquit, iudicabit per Iesum Christū, hoc est pater per filiū. Nā pater neminē iudicat, sed iudiciū omne dedit filio. Vel sic intelligere queas quod ait, per Iesum Christum secundum euangelium meum, per Iesum Christum mihi collatum & exhibitum. Innuit autem hic q́ nihil absurdum aut alienū prædicatur per euangelium, uerùm quæ natura ipsa præoccupans docuit, uidelicet iudiciū & supplicium, hęc euangelion etiam testatur. Ioan. 5.

Si autē tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti uoluntatē, & probas utiliora, institutus per legē.] Cū dixisset q́ Gręco faciēti ea quę sunt legis, nihil desit ad hoc ut seruet: deinceps Iudæorū recēset magnifica, in quib. confidentes efferebant supra gētes. Et primū quidē, nomē. Etēm ualde honorificū erat Iudæum esse, adeoq́ haud in minimo precio erat Iudaismus, ęquè ac hodie Christianismus. Nō dixit autē, Iudæus es, uerū Iudæus cognominaris. uerus eīm Iudęus est qui confitet. Etenim Iudas, cōfessio dicitur. Et requiescis in lege, pro eo quod est, nō defatigaris circumiens & discens quid oporteat agere, sed legem habes, quæ te omnibus in rebus facilè instituit. Et gloriaris in Deo, ceu dilectus ab ipso & præ cęteris hominibus honori habitus. Est autem maximæ dementiæ symbolum, Dei dilectione ad contemptum contribulium seu congenerum uti. Et nosti uoluntatē, nempe Dei. Iudæus quis dicatur.

Probas

Probas autẽ meliora, id eſt iudicas quæ agere conueniat, & quę non conueniat agere. Per meliora, quæcunque conuenientia intelligenda ſunt, uel utilia. A

Confidis teipſum eſſe ducẽ cæcorũ, lumen eorũ qui in tenebris ſunt, eruditorẽ inſipientiũ, magiſtrũ infantiũ, habentẽ formam ſcientiæ & ueritatis in lege.] Suprà quidem dicebat ꝙ nihil cõmodaret legis auditio, niſi & actio accederet. Neq; enim auditores, inquit, legis iuſti ſunt apud Deũ, ſed factores. Nunc uerò maius quippiam ait. Quòd ſi legis doctor es, nec tamen quæ legis ſunt facis, nõ tantũ nihil tibi prodes, uerumetiã eo maiore pœna afficeris. Quandoquidẽ aũt ob doctoris dignitatẽ maximẽ efferebant, hinc potiſsimũ oſtendit eos eſſe ridiculos. Cum enim inquit, ducem cęcorum, eruditorẽ inſipientiũ, idq; genus alia, faſtũ illorũ recenſet. Adeò enim uocabant ſemetipſos duces & lumen, & præceptores: iſtos autẽ qui ex gentibus Iudaiſmo acceſſerant, proſelytos appellabant, in tenebris agentes, & ſtolidos & amentes. Habes autẽ formã cognitionis & ueritatis, nõ in operibus & officijs, ſed in lege, confidens ipſi ceu formanti uirtutẽ: perinde ac ſi quiſquã imperatoriã imaginẽ habens, ipſe quidem nihil ad eius exemplar effingat depingátue, alij autẽ quibus huiuſmodi non eſt cõmiſſa, citra intuitũ etiam eius reuera ipſam imitenť. Omnis itaq; doctor format & effingit cognitionẽ boni, adeoq; ipſam ueritatẽ in diſcipulorũ animis. Quòd ſi opere exprimat, perfectus erit: ſin minus, talis erit, quales nunc ab Apoſtolo culpanť. Sunt qui per formationẽ illã intellexerũt effictam atq; adumbratã imaginem cognitionis. Non ueram, inquit, notitiam & pietatem habet, cæterùm fucatam & coloratam.

Qui ergo aliũ doces, teipſum nõ doces? qui prædicas nõ furandum, furaris? qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abominaris idola, ſacrilegium facis? qui in lege glorians, per præuaricationẽ legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per uos blaſphematur inter gentes, ſicuti ſcriptum eſt.] Per interrogationẽ uerba facit, pudefaciens eos, qui ob docendi munus gloriabantur. Sacrilegium uerò appellat ablationem eorum quæ idolis conſecrata erant. Nam etiamſi execrarentur idola, auaritiæ tamen tyrannide uicti, idolis dicata, turpis quæſtus gratia contrectabant. Deinde ꝗd grauius eſt infert, inquiẽs: Qui in lege gloriaris, ut qui honore ſis affectus à Deo propter legem, propter legis præuaricationem Deum ignominia afficis. Tria ſunt enim hic peccata: primũ, quòd dehoneſtant: alterum, quòd Deum à quo ſunt honeſtati dehoneſtant: tertium, quòd qua lege ipſi honeſtati fuerunt, per hanc dehoneſtãt, tranſgredientes ipſam. Deinde ne uideatur ipſe ex ſe ipſos increpare, prophetam Eſaiam ipſorum accuſatorem produxit in medium, culpam illorum duplicem faciens. Non enim ipſi ſoli iniuriam inferunt, cæterùm & ipſi ad hoc alios præparant: non tantùm quę legis ſunt docentes, uerumetiam contraria docentes, nempe blaſphemiam Dei, quod contrarium eſt legi. Qui enim ipſos uident corruptos, hoſcine oportebat, inquiunt, ab ipſo Deo diligi? num qui tales diligit, uerus Deus eſſe poſsit? B

Eſa. 52

Ezech. 36

Circuncifio quidem prodeſt, ſi legem obſerues: ſi autem præuaricator legis ſis, circuncifio tua præputium facta eſt.] Quoniam magnam circunciſionis rationem habebant, plurimi eam facientes, non ſtatim à principio dixit quòd ſuperflua & ſtolida res ſit circunciſio, uerùm uerbis quidem eam recipit, reipſa uerò tollit, inquiens: Fateor equidem prodeſſe circunciſionem, tum ſcilicet, ſi legem obſerues: ſin minus, non dixit, non prodeſt, ne ipſam contumelia afficere uideatur: ſed Iudæum ea nudat dicens, circunciſio tua præputium facta eſt. Incircunciſum itaque ipſum commonſtrat corde. Duas enim circunciſiones, duoq; præputia dicit, alteras quidem ſecundum id quod uidetur, alteras ſecundum id quod intelligitur. Circunciſio itaq; iuxtà apparens eſt, quæ carnalis eſt: circunciſio uerò ſecundum ſpiritum, eſt carnalium affectuum reiectio. Rurſum eſt præputium ſecundum carnem, quando aliquis incircunciſus fuerit carne: & eſt præputium ſecundum ſpiritum, quando quiſquam gentilem habens animum, nihil affectuum prauorum abſciderit. Dicit itaq; diuus Paulus: Si quando circunciſus fueris carne, nihil autem egeris eorũ quæ ſunt legis, præputium tibi adhuc eſt, & incircunciſus es iuxta ſpiritum: perinde ac qui carnis adhuc præputio ueſtitus eſt, ſi fecerit quæ ſunt legis, circunciſus eſt ſecundum ſpiritũ, quippe cui carnei affectus ſint adempti, quod quidem per ſequentia declarat. audi enim.

Circunciſio duplex. Præputium duplex.

Quando igitur præputium iuſtificationes legis cuſtodit, nónne præputiũ eius in circun-

A circuncisionem reputabitur?] Non ait quòd circuncisionem præputium uincat antecellatue,hoc enim inuisum erat: sed in circuncisionem reputabitur. Proinde uera circuncisio, actio est & uera & bona: præputium similiter actio mala. Obserua aūt φ non dixerit, Quando præputiū legem seruarit. Verisimile nanque erat quempiam sic occursurum fuisse: Qui fieri potest ut lex ab eo cui præputium est, seruetur, cum hoc ipsum φ quisquam præputium habeat, sit legis transgreßio? Sed quomodo dixit? iustificationes legis, hoc est, quæ uidentur iustificare per operationem ipsorū. Circuncisio enim non est operatio, sed paßio patientis, nempe circuncisi. Ne iustificatio igitur quidem legis dici queat. Nam est data in signum, ut ne cum gentibus Iudæi miscerentur. *Circūcisio nis signum.*

Et iudicabit id quod ex natura est præputiū legem consummans, te qui per literā & circuncisionē præuaricator es legis. Nō enim qui in manifesto, Iudæus est, neque quę in manifesto est in carne, circuncisio est: sed qui in abscondito, Iudæus est: & circuncisio cordis in spiritu, non in litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.] Hic aperte ostendit φ duo præputia ponat, alterum quidem ex natura, alterum uerò ex electione & uoluntate: quod quidem est, ut dictum est, quando quis carnalium affectuū, nullum habet circuncisum aut amputatum. Duas item circuncisiones dicit, alteram secundum carnem, alteram in spiritu cordis. Ait itaque, id quod ex natura est præputium, affectuum carnis circuncisionē habens, per hoc quod legē perficiat, id est legis (ut suprà dictum) iustificationes. Iudicabit, pro eo quod est, condemnabit, nō circunsionem, hoc enim odiosum erat: uerùm te, qui, quantū ad carnem attinet, circuncisus quidem uideris, corde uerò in circuncisus es, quatenus transgressor es iustificationū legis. Quocirca haud ignominia circuncisionē afficit, sed honorare potius uidetur: eum uerò increpat, qui in ipsam ceu præuaricator iniurius extiterit. Hisce peractis manifestè definit quisnam sit uerus Iudæus, ostendens eos cuncta ad ostentationem facere. Non enim qui, inquit, in manifesto Iudæus apparet, Iudæus est: cæterùm qui est in abdito, qui neque simpliciter quod corporale est perficit, uerùm spiritualiter intelligit & sabbata, & sacrificia, & purificationes. Porrò cum ait, Circuncisio cordis in spiritu, ecclesiasticæ reipublicæ uiam præstruit, ac fidem inducit: siquidem ipsa est in corde & in spiritu. Laudem porrò, inquit, à Deo habet, corda semper explorante, neque quicquā secundum carnem iudicante. Quod uerò ex hisce omnibus colligitur, tale est. Nēpe φ ubique uita proba opus sit: porrò cum præputiatū siue incircuncisum aut græcum audiueris, ne idolorum cultorem intellige, uerùm Dei cultorem, & uirtute præditum, extra legis tamen obseruationes, perinde ac suprà dictum est.

Præputium duplex.

Circūcisio duplex.

Cautè ad Iudæos loquitur Paulus.

B *Cordis circūcisio.*

CAPVT III.

QVid ergo amplius Iudæo est? aut quæ utilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Primùm quidem quia illis credita sunt eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? nunquid incredulitas eorū fidem Dei euacuabit? Absit.] Quoniam legem eiecerat, per hoc quod diceret, Non enim qui in manifesto, Iudæus est: in posterum obiectionem quampiam sese exerere conspicatus, illi se opponit. Ecquænam est obiectio? Si nihil prosunt, inquit, hæc, cur Iudæorum gens est electa? Diluit igitur hanc pro sua sapientia, Siquidem uerbis cō sentit, multam inquiens Iudæo inde commoditatem prouenire. Quod confirmans, non Iudæorum uirtutes resque strenuè gestas adducit, uerùm Dei potius dona & gratiam. Nec enim dixit quòd multū præstiterint cæteris gentibus Iudæi, eo quòd hoc uel istuc gnauiter trāsegerint, uerùm quod commissa sint illis oracula Dei: quæ certè Dei est beneficentia, nec ulla ratione illorum uel dignitas uel præstantia. Quid uerò est, credita sunt? pro, acceperunt, uel in manus sumpserunt, dignique uisi sunt Deo ut acciperent diuina responsa cœlitus demissa. Hæc autem dicens, ipsos quidem defendere uidetur. Attamen aliam rursus accusationem in medium aduersum ipsos profert, demonstrans ipsos diuinis eloquijs fidem non adhibuisse, per quæ tamen plurimo sint honore affecti. Veruntamen hanc accusationem ueluti ab alio quopiam factam introducit, quippe qui dicat: Ecquid emolumenti confert Iudæis quòd oracula Dei acceperint, cum increduli erga eadem fuerint? Hanc obiection[illegible] diluere uidetur, non pro ipsis, sed pro Deo potius apologiam adferens, Quòd [illegible] increduli fuerint, quid hoc ad Deum? Num incredulitas istorum fidem Dei faciet irritam? Id est, credita ipsis eloquia siue oracula ac Dei beneficentiam?

Iudæi plurimum à Deo honorati.

ficentiam? Vsqueadeò nanque Deus ex illorum incredulitate haud læditur, ut glorifice- A
tur potius ut benignus & humanus: quandoquidem & illis qui eum ignominia affecturus est, beneficum sese exhibeat. Viden' quomodo eos reos fecerit ex ijs ob quæ sibi placebant, siue ex hoc quòd legem acceperint?

Psal. 115. Sit autem Deus uerax, omnis autem homo mendax, sicuti scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris.] Dixit suprà, quòd quidā non crediderunt, *Psal. 50.* deinde cum nedum quidam, uerùm omnes in uniuersum uideantur increduli esse, sapientissimè orditur sermonem, qui molestus & inuisus uidebatur, atque id quod re uera factum est, ueluti per suppositionē profert, inquiens: Ponamus quòd omnes increduli fuerint: ecquid isthuc? uel hinc quoque iustificatur Deus. Hoc est, si iudicatio fiat & exploratio eorum quæ à Deo Iudæis sint collata, ac uicissim eorum quæ ab ijs erga illum sint facta: nic eteria, uictoriæque penes Deum erunt, sicut & Dauid etiam ait. Quod uerò inquit, Sit Deus uerax, usurpauit pro manifestetur, demonstretur.

Si autem iniquitas nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? Num iniustus est Dèus, qui infert iram? secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo Deus iudicabit mundum?] Obiectionē hîc huiusmodi adducit, ceu nonnulli sint qui dicant: Si Deus ubi in nos beneficia contulerit, ac à nobis contemptus fuerit, iustus appareat, magisque uincat, per exuberantem nempe humanitatem suam indignis etiam beneficia cōferens: cur in posterum iram infert, hoc est, punit nos, quippe qui facti simus ipsi authores cùm iustificationis, tum uictoriæ illius? Atque tale quidem est argumentum, quod hanc ad rationem diluit omnino sapienter idem in eos retorquendo. Quia, inquit, te punit, propterea non es ipsi uictoriæ causa autórue: iniustum enim foret uictoriæ authorem à uincente puniri. Atqui Deus non est iniustus. Alioqui, qui iudicabit mundum, si ipse sit iniustus? Proinde, cum te & punit Deus, & non est iniustus, non es igitur ipsi uictoriæ causa per commissa flagitia tua: poterat enim & aliàs uincere, etiamsi non uisus fuisses sceleratus. Quod adijcit, secundum hominem dico, hunc habet sensum: Ego quidem, inquit, hæc pro Deo defendentis instar adduco, B iuxta humanam ratiocinationem, hoc est, perinde ac possibile est homini ratiocinari, atque adeò iustas adferre causas. Nam quæcunque agit Deus, nonnullas occultas rationes habent, supra humanas cogitationes & argumenta existentes, ut quæ non egeant nostra defensione.

Deus nō est iniustus.

Dei opera inscrutabilia.

Si enim ueritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor, & non, sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala, ut ueniant bona? quorum damnatio iusta est.] Rursus idem resumit, ut apertius reddat. Si enim Deus iustus & uerus apparuit ex eo quòd deliqui, cur ego in posterum condemnor, qui ista in gloriam Dei commiserim? Non enim dignus sum cōdemnatione, sed coronis potius. Quòd si hoc uerum, igitur & quod Græci de nobis dicunt, uerū erit. Nam Græci siue gentiles simulac audiuissent Paulum dicentem, Vbi abundauit peccatū, superabundauit & gratia: ridebant hoc, asseuerantes Christianos dicere, Faciamus mala, ut ueniant bona: & peccemus multū, ut exuberet gratia. Isthuc igitur quod aiebāt Græci & infideles uituperantes proscindentesque nos, hodieque cōtingit: nēpe si ita admiserimus, quòd Deus eluceat esse bonus ex mea uitiositate, necnon ingratitudine. Verùm aliter sese res habet. Gentium enim nunquā non mentientium iste sermo est, quarum condemnatio iusta est, id est qui iustè punientur. Haudquaquam igitur ego meum ob peccatum Deo sum causa iustificationis, cōdemnor enim tanquam peccator. Neque enim condemnarer, si ad gloriam Dei peccassem.

Græci mendaces.

Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Causa enim sumus & Iudæos & Græcos omneis sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquā, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, nō est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulchrum patens guttur eorum, linguis suis dolosè agebant. Venenum aspidum sub labijs eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum est: ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infœlicitas in uijs eorum, & uiā pacis non cognouerunt. Non est timor Dei ante oculos eorū.] Suprà dixerat quòd esset aliqua excellentia Iudæis, ut quibus omnino esset credita traditaque lex: nunc uerò commonstrat nihil eos habere eximium quo excellant,

Psal. 13.

quantum

A quantum ad propria opera pertinet. Etenim cum non obseruauerunt quæ eis credita erant, magis condemnantur. Proinde præstantiā quandam habuerunt, atq; electi sunt à Deo. Simulac uerò proprijs operibus contumelia affecerunt Deum, à quo honore erant affecti, atq; electi: nedū nihil quo excellant, habent, uerumetiā plus condemnant. Velut igitur in persona Iudæorum ait: Quid igitur? excellimus? pro eo quod est, Habemusne aliquam excellentiā? ac præstamus alijs, & beneplacemus Deo præ cæteris Iudæi nos, quippe qui legem ac circuncisionē acceperimus? † Nō omnino, dixit, pro nequaquā. Iudæi enim æquè ac Græci peccarunt, ut ne plus dicam. Vnde uerò hoc perspicuū est? Ex prophetis nimirum, Dauide ac Esaia. Dauidis nanq; sunt illa, ab eo loco cuius initium est, Non est iustus quisquā, usq; ad eum ubi inquit, maledictione & amaritudine plenum est. Esaiæ aūt, Veloces pedes eorum, adusq; locū ubi inquit, Viam pacis nō cognouerunt. Postea rursum sunt Dauidis quæ sequuntur. Celeberrimos igitur prophetarū adducit accusatores ipsorum, sibiq; ipsis consentientes inter se mutuò indicat, quādo post Esaiæ uerba rursum Dauidica adfert. Esaias enim perspicuè de Iudæis disseruit. Proinde etiam & Dauid. Porrò simulatq; quispiam à bono declinat, protinus inutilis redditur. Malitia enim nihil est aliud atq; peruersio naturalium erga bonū motuū. Vnde ad id quod præter naturā est, hominem auehens, inutilē ipsum efficit. Non enim natura deinceps ipso utitur, quemadmodū nec ægrotante utitur ad propria opera. Preterea cōtritio & infelicitas peccatū est: nihil enim adeò cōteritanimā atq; ipsum, ob difficultatem inæqualitatēmue uiæ eius. Virtus nanq; ceu naturale nostrū bonum, leuiter & æqualiter nos ferri facit: cæterùm uitium, ceu præter naturam, aliàs quidem sursum, aliàs uerò deorsum facit ferri, in defectu & excessibus apparens, ac propterea inæqualem & incisum motum exhibens, ut ne dicam supplicia posthac secutura. Et uiam pacis. Diuinam uitam intelliges, seu diuinam institutionem: ipsa enim est uia quietis ac tranquillitatis. Hinc, Tollite, inquit, iugum meū, & inuenietis requiem: atq; ut ad ueram Christi pacem perueniens, hæc uia est.

Iudæi à Deo primùm electi, postea ingrati, & ob id tuflē damnati.

† ὀ πάντως

Psal. 13.

Esaiæ 59.

Inutilis redditur, qui à bono diuertit.

Mat. 11.

B Scimus aūt, q; quæcunq; lex loquitur, ijs qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro corā illo.] Vt ne dicant Iudæi, quoniā hæc ad nos non pertinent, ait: Quæcunq; lex dicit, ijs qui in lege sunt loquitur. Nam quæ ista est necessitas, ut quæ nobis tradita est lex, alijs uerba facere iudicetur? Legem autem appellat totū uetus testamentum, nō solum Mosaica, quemadmodū & nunc Esaiæ Psalmorumq; uaticinia legem nominauit. Quòd uerò ait, ut omne os obstruatur, per hoc Iudæorū fastum indicat, leuemq; & uanū linguæ ipsorum impetū atq; iactantiā. Obstruxit igitur hanc amnis instar decurrentē prophetes. Non aūt hoc dicit, q; propterea peccauerint, ut os ipsorum obstruatur: uerū q; ea de causa increpiti sunt à prophetis, ut ne ignorantes peccata sua sese iactitent & glorientur. Atq; ut non soli Iudæi, uerùm & uniuersus mundus reddatur Deo obnoxius, id est condemnatus, fiducia & libertate uacans, ut qui non ex proprijs operibus iustificetur, sed alterius ope indigeat, nimirum Christi Iesu gratia. Itaq; Iudæe, quidnam in lege gloriaris, cum æquè ac reliquus mundus reus existas, utpote ex operibus legis haud iustificatus?

Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & prophetis.] Si gloriaris in lege tu qui Iudæus es, noueris istam tibi maioris supplicij causam esse. Nam peccatū tibi cognitum reddidit. Iam peccāti scienter & ex cognitione, maior pœna imminebit. Veruntamē per secordiam ignauiamq; tuam hoc contigit. Etenim cum non declinaueris quod innotuit tibi peccatum, supplicium tibi magis conciliasti. Ecquānam ratione à pœna istiusmodi liberaberis? Si complexus fueris iustitiā Dei, quæ sine lege est. Iustos enim nos Deus efficit, etiamsi opera nobis desint: nam Deus est qui omnia potest. Bellè aūt dixit, manifestata est, ut monstraret q; uetusta admodum existēs iustitia illa, occultata fuerit. Quinetiā cum adijcit, com probata à lege & prophetis, idem indicat non nouam esse iustitiā, cæterùm cū Mosæ legem, tum prophetas de hac fecisse uerba: dignā proinde esse quæ suscipiatur. Etiamsi autem sine lege sit, legi tamen consonum esse ut per eam iustitiam nos iustificemur.

Acrius punitur, qui sciens delinquit.

Iustitia autē Dei per fidem Iesu Christi in omneis & super omneis qui credunt: non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis

per gratiã ipsius, per redemptionẽ quæ est in Christo Iesu.] Iustitia, inquit, ipsa, hoc est, iustificatio qua nos iustificauit Deus, uenit in omnes per fidẽ. Adferentes enim fidẽ, iustificamur omnes, Iudæi & Græci: non enim est distinctio. Neq; φ legem acceperit Iudæus, propterea præfertur Græco. Siquidem & ipse deliquit, quippe qui à lege solam peccati cognitionẽ acceperit, non etiã peccati fugã. Quòd si non adeò ut Græcus peccauit, æque tamẽ gloria Dei orbatus est, ut qui omnino Deũ offenderit. Iam qui offendit & impingit aduersus Deum, ignominiã certè, non gloriam refert. At enim ne despondeas propterea animum. Iustificantur enim omnes gratis gratia Dei, quæ gratia per redemptionem fit, hoc est, perfectam libertatem, quam operatus est Christus: ipse enim sese in precium redemptionis dans, iustificauit nos.

Iustitia Dei ad oẽs perueni: per fidem.

Quem proposuit Deus per fidem propitiatoriũ in ipsius sanguine, ad ostensionẽ iustitiæ suæ propter remissionẽ præteritorum delictorũ, in sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus, & iustificãs eum qui est ex fide Iesu.] Propitiatorij & sanguinis meminit, ut persuadeat Iudæo, φ per Christum remissio & iustificatio fiat. Si enim tu, inquit, sanguine pecudũ dilui peccata credidisti, multo magis id sanguine Christi fiet. Ac si propitiatorio legali tantum roboris fuerit, ut peccata extinxerit, cum tamen umbra ac typus Christi extiterit: multo magis ueritati ipsi tantum uirium est relictum. Propitiatorium autem uocabatur arcæ cooperculum, quod ex utraq; parte Cherubin obtegebant. Indicabat aũt omnino humanã naturam, quæ coopertorium erat diuinitatis, contegens ipsam. Glorificabatur quidẽ ab angelicis uirtutibus ministrantibus ei, propter unionem quæ ei cum diuino uerbo erat. Proposuit uerò dixit, ut ostenderet iam olim prædefinitã esse redemptionem per Christi Iesu sanguinem, ut sanaret remissionẽ siue languorem, hoc est, correctionẽ peccatorũ antehac perpetratorũ, in patientia Dei. Nam multa licet usi bonitate Dei, similes tamen sumus dissolutis seu paralyticis, & mortuis. Hæc sanè cõtigerunt ad ostensionẽ iustitię Dei, ut nõ ipse solus appareat iustus, sed talis qui & alios peccato mortuos, resuscitare & iustificare possit: quemadmodũ diuitiarum demonstratio est, nõ φ per sese quispiã diues est, sed φ & alios ditare possit. Ne igitur pudefias hac ratione iustificatus. Nã si Deus hoc faciendo sese ueluti ostentat ac sibi placet & gloriatur tanquã nos iustificans, in præsenti tẽpore, hoc est quando peccatũ ad fastigiũ redactũ est, & quando deplorati eramus nos, remissi siue dissoluti & mortui: quomodo tu Iudæus ob talẽ Dei gloriã erubescis?

Propitiatorium arcæ quid.

Vbi est ergo gloriatio tua? exclusa est. per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei.] Demonstrauit quòd per fidem iustificaremur, non immeritò igitur ex Iudæo percontatur, Vbinam est gloriatio tua & arrogantia? Nõ dicit autem, ubi est uirtus? nec enim habebant uirtutem, sed solam gloriationẽ. Ac subdit, exclusa est, pro eo quod est, tempus amplius nõ habet opportunum. Ante Christum enim opportunum erat gloriari in lege, iam uerò minimè opportunũ est: siquidem inutilis esse lex demonstrata est. Quòd si lex potuisset nos iustificare, nõ habuissemus opus Christo. Per quãlem aũt legem, inquit, exclusa est? nunquid per legem operũ, nempe quę dicit: Quoniã qui fecerit hæc, uiuet in eis? id enim dixit lex Mosaica. Haudquaq̃, inquit, sed per legẽ fidei, quę gratia iustificat, & nõ ex operibus. Ecce fidem legẽ etiã uocat, ob nominis apud Iudæos reuerentiã. In posterũ itaq; Iudæe in fide gloriare, quę te iustificare potest.

Fide iustificamur.

Lex iustificandi uim non habuit

Leuit. 18.

Arbitramur itaq; iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudęorum Deus tantũ? nonne & gentiũ? Immò & gentiũ: quandoquidem unus est Deus, qui iustificabit circuncisionem ex fide, & præputiũ per fidem.] Cum subiecisset oculis φ ex sanguine Christi & non ex operibus esset iustificatio, concludit sermonem, inquiens: Ex commemoratis omnibus colligimus fide iustificari omnem hominem, & ne turberis ô Iudæe, ceu absurda res isthæc. Num enim partium studiosus est, uel diuisus Deus, ut te solummodo seruet, nõ autem omnem hominem? Hic autem Iudæos robore suffundit, ac perterrefacit supra modum, ceu eos qui aduersus Deum pugnant, si non admittant gentes seruari per fidem: id quod fit, cum non credunt ipsum omniũ peræquẽ Deum esse, curamq; gerere omnium ex æquo. Vnus igitur, id est, idem & Iudæorum & gentiũ Deus, qui & circuncisum iustificat, nõ ex lege, sed ex fide, ac præputiatũ intermediante fide suscipit. Cum autem circuncisionis m[illegible]nem faciat & præputij, memoriã refricat eorum quæ paulo antè dicta sunt, quibus indicabat quòd neq; circuncisio

Iustificatio non ex operibus legis.

A cisio prosit si opera desint, neque præputium per sese quicquam obsit. Vtraque igitur fide opus habent.

Legem ergo destruimus per fidem? Absit, sed legem statuimus.] Quia nonnihil turbabat Iudæos, legem fide dissolui, mitigat & curat istuc uulneris ingenti sua sapientia Paulus, inquiens: Quod legem stabilit fides. Quod enim uoluit lex, nempe iustificare hominem, non potuit autem præstare, hoc fides perficit. Simulatque enim quispiam crediderit, protinus iustificatur: haud igitur destruit legē fides, sed statuit potius. Per hoc statuendi uocabulū, ostendit iacere legē. Nā qui iacet, opus habet ut irrigetur & stabiliatur. *Fides legem nō destruit, sed statuit.*

CAPVT IIII.

QVid ergo dicemus Abraham patrem nostrū inuenisse secundū carnē? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriationem, sed nō apud Deum. Quid enim scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.] Abunde satisque confirmato hoc, nimirū quod omnes planè fide indigeant, Abrahæ exemplo id fortius monstrat, ut qui apud Iudæos in magno admodum loco fuerit, summoque precio. Dixit itaque, quod neque is qui talia tantaque trālegerat, ex operibus iustificatus sit, sed ex fide. Patrem hunc porrò appellat secundum carnem, eijciens eos à cognatione quæ est secundum spiritū: uel potius necessitatem eis imponens, ut eum in omnibus imitentur. Si enim ex operibus iustificatus est, habet quidem quod glorietur, sed enim non apud Deum, hoc est, gloriari potest quòd suis laboribus aliquid rectè egerit: quod non est apud Deum gloriari, neque ad eum recurrit. Atenim qui ex fide iustificatur, habet quod apud Deum glorietur: nam gloriatur apud eum, ipsius sese gratia seruatum, seque ab eo dilectum. Enimuero & aliter gloriatur is qui credit, tanquā qui Deū glorificauerit per hoc quòd crediderit ipsum ea præstare posse quæ nobis impossibilia uidentur. Proinde est quod iactet adeoque deprædicet, nempe fiduciā ac libertatem erga Deum: ueram nanque de eo opinionem habet ac credit ei, ceu qui omnia possit. *Gen. 15. Iacobi 2. Galat. 3. Abrahā ex fide non ex lege iustificatus. Gloriari in Deo quis dicatur.*

Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiā sed secundum debitum. Ei uerò qui nō operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam. Sicut & Dauid dicit beatitudinem esse hominis cui Deus iustitiā imputat sine operibus: Beati quorū remissæ sunt iniquitates, & quorū tecta sunt peccata. *Psal. 31.*

B

Beatus uir cui non imputarit Dominus peccatum.] Qui operatur, inquit, mercedem accipit, ceu quæ debeatur ei pro labore: qui credit autem, etiamsi non operatur, fidem tamen adfert, rem sanè minimè exigui momenti. Certò enim persuasum habere quod possit Deus eum qui impiè uixisset, nedum pœna liberum facere, uerumetiā iustū efficere, magnū reuera est. Eam ob rem fides credenti ad iustitiā imputatur, hoc est, suscipit fidem eius Deus, non ut mercedē ipsi reddat, uerùm ut iustificet ipsum. Proinde qui credit, adfert etiam nonnihil, fidem uidelicet. Quum itaque ab Abrahamo ostenderit quòd ex fide sit iustitia seu iustificatio, producit in testem ipsum Dauid, beatum prædicantem eum hominē cui nō imputarit Dominus peccatum. Ac maius quiddam per excessum indicat. Nam si felix est atque beatus, qui remissionem peccatorum accepit ex gratia: multo magis qui fidē demonstrauerit, & ex ea iustificatus fuerit, beatus esse censebitur. Ne enim mihi dixeris, inquit, quòd secundum gratiam remissionem accipiat: ecce enim ille ipse est, qui beatus esse prædicatur. Non autem ipsum beatum prædicasset, nisi immensa ipsum gloria frui conspexisset. Nam beatitudo, eximiū quiddam est, ac maius ipsa iustitia, puta omniū quæ à Deo nobis obtingūt bonorū fastigiū & culmē.

Beatitudo ergo hæc ad circumcisionem tantū pertinet, an etiam ad præputium? Dicimus enim, imputatam esse Abrahamo fidem ad iustitiam. Quomodo igitur imputata est? quum in circumcisione esset, an in præputio? Non quum in circumcisione, sed quum in præputio.] Si beatitudo ei conuenit, cui haudquaquam imputauerit Dominus pecccatum, hoc est iustificatio: iustificatus est autem Abraham, & omnino beatitudinem est nactus: uideamus igitur quando iustificatus est, quum præputiatus esset, an cum circumcisus? Præputiatus certè. Beatitudo igitur in præputium cadit, hoc est, ipsi magis, quàm circumcisioni conuenit.

Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater ipse omnium credentium per præputium, ut & eis imputetur iustitia: & pater circumcisionis, non ijs tantum qui ex circumcisione sunt, sed & ijs qui sectantur uesti-

Abraham si gia fidei, quę est in pręputio patris nostri Abrahami.] Obiectionē emergentem diluit. forsan enim aliquis dixisset: Si Abraham, cum in præputio esset, iustificatus est, quam igitur ob causam circuncisus est? Ait igitur, quòd circuncisionis signum acceperit, pro sigillo obsignante ac prædicante quod ex fide iustificatus est: quam sanè fidem iam antea cum præputiatus esset, ostendit. Cum itaq; duo cernantur circa Abrahamum, præputium & circuncisio, per præputium sanè, eorum qui præputium habent, pater commonstratur. sed qualium? talium uidelicet qui ipsius instar crediderunt, ut perinde ipsis fides imputetur ad iustitiam, hoc est, ut iusti fiant. Per circuncisionem uerò rursus ostenditur esse pater circuncisionis, hoc est, circuncisorum. Est autem pater non illis, qui solam circuncisionem habent, sed qui incedunt etiam per uestigia fidei ipsius, quæ in præputio illi obtigit. Hunc itaq; ad modum hic est legendus locus: Et patrem eum circuncisionis esse, non ijs qui ex circuncisione sola ipsi adęquantur, sed qui sectantur uestigia fidei, hoc est, qui credunt æquè atq; ipse in mortuorum corporum resurrectionem. Nam cum esset grandæuus & mortuus, credidit quòd posset uiuum Deus semen sibi excitare, ac dare gnatum. Est igitur uniuersa sententia huiusmodi: Cum in præputio esset Abrahamus, credidit & iustificatus est, ut hoc pacto credentium præputiatorum pater esset. Rursus accepit circuncisionem, sigillum & signum fidei quam in præputio habuit, ut esset pater circuncisorum, ingredientium uidelicet per uestigia fidei, quam habuit dum adhuc incircuncisus esset. Hæc itaq; si non adsit, nequicquam circuncisionem gloriæ ducunt. Quemadmodum si quis crumenam ostentet signaculum solum habentem, in qua nihil sit abditum repositúmue: sic Iudæus crumena quidem est circuncisione signata, sed fidem non habens, cuius signaculum est ipsa circuncisio.

Iustificatus, cur circuncisus. *Abraham præputij et circuncisionis pater.* *Resurrectione Abraham credidit.*

Non enim per legem promissio Abrahamo & semini eius, ut esset ipse hæres mundi, sed per iustitiam fidei. Si enim qui ex lege, hæredes sunt, exinanita est fides, & abolita est promissio.] Ostendit iam antea, quòd iustitia non ex Lege, sed ex fide sit: pergit itaq; commonstrare, quòd promissio Abrahamo non ex lege, cæterùm ex fide iustificante obtigerit. Qualis autem erat promissio? Vt esset ipse hæres mundi, hoc est, ut in ipso benedicerentur omnes totius mundi nationes. Si enim lex, inquit, dedit hæreditatem, euacuata est fides, id est, uana & uacua & inutilis esse res deprehenditur. Quis enim ulla fidei siue cura siue ratione tangetur, si lex promissam hæreditatem daret? Verùm non ita res habet: siquidem Abraham promissionis factus est hæres, non per legem. Vbi enim tum lex erat? sed per fidem, quemadmodum scriptum est, Credidit Abraham Deo. B

Promissio Abrahæ facta, qualis fuerit. *Gen. 15.*

Lex enim iram operatur. Vbi autem nō est lex, nec præuaricatio.] Confirmat iam quōnam pacto per legem promissio aboleatur, cū inquit, legem sequitur transgressio: legis autem transgressio, iram operatur, & maledictionem adducit & supplicium. Qui igitur supplicio est obnoxius, quomodo quæso dignus est hæreditate?

Ideo ex fide, ut secundum gratiam, firma sit promissio omni semini, nō ei quod ex lege tantum, uerumetiam ei quod est ex Abrahami fide, qui est pater omniū nostrûm, sicut scriptum est: Patrem multarum gentium posui te: ad exemplum Dei cui credidit, qui uiuificat mortuos, & uocat ea quę non sunt, tanquam ea quæ sunt.] Quia lex iram operatur, propterea ex fide dicitur iustificari Abrahamus, ac hæres constitui, ut secundum gratiam omnia fiant. Gratia autem ad quid prodest? ut sit firma promissio. Non enim præuaricationem habet gratia, quemadmodum lex, ut infirma sint quæ dantur. At cum gratia est & misericordia Dei uniuersum hoc, haud iniuria, quæ donantur, stabilia sunt cuncto semini, hoc est, omnibus credentibus, non ijs tantùm qui sunt ex lege, hoc est circuncisis, uerumetiam ijs qui sunt in præputio, qui sunt semen Abrahami, ex fide ipsi progeniti: ita ut cui non sit fides, is non sit semen Abraham, qui est pater omnium nostrûm, hoc est fidelium, sicut scriptum est: Patrem multarum gentium posui te: ad instar eius, cui credidit, Dei. Est itaq; hæc sententia: Abraham est pater omnium ad exemplum Dei, hoc est, ad similitudinē Dei. Nam ut omniū est pater Deus, consimili ratione Abrahamus, non secundum naturalem propagationem aut cognationem, uerùm secundum coniunctionē & affinitatem fidei. Adiecit autem, cui credidit,

Gen. 17. *Abrahā omnium pater.* *Gen. 17.*

A dit, ut ostenderet quòd & fidei cōpensationem acceperit, quæ est, q̄ sit pater omnium. Quare si nō admiseris ô Iudæe ipsum esse patrem omnium nostrū, imminuisti eius honorem, quem accepit credendo ei qui uiuificat mortuos, & uocat ea quæ non sunt, tanquā sint. Quod suprà dixi, hoc nūc ait, quòd Abrahā credidit q̄ Deus mortuū corpus, quale erat suū ipsius, posset nō solùm uiuificare, cæterùm fœcundū etiam reddere: propterea nunc ait, qui uiuificat mortuos. Porrò, q uocat ea quæ non sunt tanq̄ sint, huius causa apposuit, ut ostendat nō esse impossibile Deo, eos q nō sint filij Abrahami, filios ipsius facere. Non dixit aūt, qui pducit quę nō sunt, uerùm, qui uocat. Vt enim nobis facile est uocare quæ sunt, sic ei haud difficile est, quæ non sunt, excitare ac statuere.

Qui præter spem in spe credidit, ut fieret pater multarū gentiū.] Ne arbitreris temerè honoratū esse Abrahamū. Quomodo enim qui præter spem humanam, in spe diuina credidit, q̄ fieret pater multarū gentium, non Ismaelitarum (nam illi non secundum fidem, sed secundum naturā ex eo descenderunt) sed earum quæ sunt illi secundum fidem similes. *Ismaelitæ ex Abrahā per naturā, nō per fidē.*

Secundum quod dictū est: Sic erit semen tuū. Et non infirmatus est in fide, nec considerauit suum ipsius corpus emortuum, cum iam ferè centum esset annorum, & emortuam uuluam Sarhæ. In promissione autem Dei nō hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissimè sciens quòd quæcunq; promiserit Deus, potens est & facere.] Quia dixerat, præter spem in spe diuina credidit: confirmat nūc hoc ipsum, inquiēs: Dictum quidem est ad ipsum, Sic erit semen tuum ūt stellę & ut arena. Ipse uerò in fide haudquaquam labefactatus, sed fortem eam retinens, non respexit ad proprium corpus suum, ipso tempore iam emortuum, nec expendit secum Sarrhæ matricem duplici ratione enectam. Etenim & senio & sterilitate iam erat demortua. Nec hæsitauit, hoc est, non in dubiam animi sui sententiam raptus est, nec prorsus animi pependit, sed enim roboratus est fide. Intuere aūt, quinam ostendat credentem opus habere multa uirtute ac potentia. Nam plerią; fidem imminuerunt, ceu rem minimè laboriosam: opera uerò magnificarunt, ut quæ sudorem ac uires postulent. Indiget igitur, inquit, is qui credit, & magna & potenti anima, quò incredulitatis ratiocinationes abigat ac repellat. perinde igitur atq; Abrahamus in fide robustior est redditus. Qua ratione? dans gloriam Deo: non humanis fidem adhibens cogitationibus aut argumentis, cæterùm digna Dei gloria secum animo uolutans, certior factus ac indubitatò persuasus, quòd impossibilia possit: hæc enim Dei est gloria. Quocirca qui non credit, sed in multis rebus curiosus est, non glorificat Deum. quia uerò Abraham non erat perfectè centum annorum, propterea quadam ueluti siue correctione siue cōditione dixit, Centum annos ferè. *Gen. 15. & 17.* *Sarrha senio & sterilitate affecta.* B

Ideo imputatum est ei ad iustitiam. Non est autem scriptum propter ipsum tantùm, quod imputatum est ei ad iustitiam, sed & propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum qui suscitauit Iesum Dominū nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.] Posteaquam & multa & magna de Abrahamo dixisset, ut ne quis obijceret, Ecqd ista ad nos? subdit quòd propter nos etiam scripta sint, ut sciamus nobis etiam fidem imputandam ad iustificationem, si modò eam habuerimus, credentes in eum qui excitauit Iesum Christum à mortuis. Sin uacillas mente, ac dubitas quomodo seruari possis, ob oculos mentis tuæ statue Iesum qui obliterauit peccata tua omnia, qui mortem obijt, non sanè ob proprium delictum, uerùm propter delicta mundi. Quia uerò peccatum non habens mortuus est, meritò etiam resurrexit. Qua enim ratione ab inferis detineri potuisset, qui omni prorsus peccato uacabat? in quem nihil uitij aut sceleris cadebat? Mortuus est igitur & resurrexit, ut & nos à peccatis nostris liberaret, & iustos efficeret. Quemadmodum igitur Abraham effœtum suum corpus credidit fœcundum reddi, non dissimilem ad modum & tu crede quòd Iesus mortuus est, & resurrexit, & imputabitur tibi etiam ad iustitiam æquè ac progenitori tuo Abrahamo. *Fides quò nobis prosit* *Heb. 9. 1. Pet. 3.* *Abrahæ fides.*

CAPVT V.

IVstificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem & accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua *Vitæ ratio.*

stamus,& gloriamur in spe gloriæ Dei.] De uitæ ratione hîc disserit, postquam enim A
de fide præclara adeoq; magna dixerit, operaq; imminuerit, ne iam socordes simus, de uitæ deinceps formula uerba facit. Quia, inquit, fides nos iustificauit, non amplius peccemus, uerùm pacem habeamus ad Deum per uitam minimè ipsi displicentem. Quomodo autem istuc continget? per Dominum nostrũ Iesum. Qui enim iustificauit nos cum peccatores essemus, adiuuabit etiã nos ut custodiamur in iustitia ipsius. per ipsum enim accessum obtinuimus. Quòd si cum procul essemus, adduxit nos, quanto magis propinquiores ac uiciniores nos redditos retinebit? Adduxit autem nos in gratiam hanc. quo modo? in fide, hoc est, fidem adferentes. Quę uerò qualisúe isthęc est gratia? omnium bonorum assecutio quæ per baptisma nobis obtigerunt: in qua stamus, firmitudinem & robur mutationis omnis expertia habentes. Diuina enim bona nunquam non stant, neq; unquam excidunt. Nec ea solùm quæ accepimus, firmiter tenemus, uerùm alia pariter nos accepturos confidimus. Gloriamur namq;, inquit, in spe bonorũ quæ nobis sunt obuentura: quæ cum ad gloriam Dei pertineant, necessariò nobis dabuntur, etiamsi non propter nos id fiat, sed ut ipse glorificetur Deus.

Gratia ex baptismo.

Non solùm autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio uerò spem, spes autem non pudefacit.] Nedũ, inquit, ob futura bona gloriamur, sed quod maius est, ob præsenteis etiam nostras afflictiones. Ne enim turbemini, inquit, quòd adfligimur: ea enim Christiani est gloriatio. Qua ratione? Quoniam adflictio efficit patientiam, patientia uerò probatum eum qui tentatur, reddit: probatus autem homo factus, & bona sua conscientia fretus quòd propter Deum sit afflictus, sperat pro huiusmodi tandem malis conuenientes retributiones. Talis autem spes non excidit, nec pudefacit sperantem. Humanæ nanq; spes si non succedant, ipsos sperantes pudore suffundũt. In diuinis autem rebus nihil tale contingit. Qui enim bona confert, & immortalis est & bonus. Ac nos qui ea bona sumus accepturi, etiamsi moriamur, uiuemus tamen; neq; quicquam erit in posterum, quod nos à spei nostræ euentu prohibere possit. B

Patientia, Christianorum.

Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.] Fidem adstruit futuris ex dilectione, quam iam antea Deus hic nobis exhibuit, atq; commonstrauit. propemodum enim talia dicit: Ne despõdeas animum: nam spes circa diuina non excidit. Qui enim adeò nos dilexit, ut nos hic iam filios Dei faceret, idq; citra nostrum laborem per spiritum sanctum, quomodo non dabit nobis coronas post labores? Effusa est igitur dilectio Dei in corda nostra, id est larga, necnon diues apparet: quippe qui habeamus in corde nostro spiritum, quem dedit nobis.

Spes bonorum cælesti um non excidit.

Christus enim cũ adhuc essemus infirmi, iuxta tempus pro impijs mortuus est. Vix enim pro iusto quis morietur. Nam pro bono forsitan quis etiam audeat mori. Commendat autem suam ipsius dilectionem Deus erga nos, q; cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, seruabimur per ipsum ab ira.] Cum dixisset quòd dilectio Dei monstratur effusa in corda nostra per spiritũ, quem habemus in ipsis datum ab eo: porrò etiã dilectionis magnitudinem ob oculos ponit, ex eo q; Christus pro nobis infirmis mortuus est, imò quod deterius est, pro impijs, cum pro iusto uix quispiam mori sustineat. Dilectionis igitur est excessus, quòd pro peccatoribus & impijs sit mortuus. Quòd ait, secundum tempus, conueniens ac prædefinitum tempus significat. Quando enim opportunum erat, tum obijt. postquàm igitur per charitatem mortuus est: per mortem uerò nos iustificauit, multo magis deinceps nos seruabit ab ira, ut quos iustificarit iam antea. Quòd id quod maius est, nempe iustificationem, nobis donauit, ecquur ab ira etiam nos non seruaret? Seruatis deinde ab ira, bona etiam, ob multam suam dilectionem nobis impartiet.

Christus per mortẽ suam nos iustificauit.

Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius.] Videt dicere planè eadem, ueruntamen diuersæ sunt sententiæ, per comparationem expressæ. Suprà enim nos esse peccatores prius, iustificari uerò posterius accipiens, per comparationem dixit: Qui cum peccatores essemus, nos iustificauit per mortem, multo magis iustificatos seruabit. Nunc uerò mortem Christi ac uitam adsumens, rursus per comparationem effert sententiam, hoc

ad

A ad modum inquiens: Tunc reconciliati sumus per sanguinem & mortem Christi, nūc uerò per uitam ipsius non seruabimur? Qui enim non pepercit filio suo, sed pro nobis nostraq; reconciliatione in mortem dedit, nonne multo magis per uitam filij sui seruabit nos?

Non solùm autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christū, per quem nunc reconciliationem accepimus.] Non solùm, inquit, seruati sumus, uerùm & gloriamur in Christo, ꝑpter hoc ipsum, quòd cum impij essemus, seruati simus, idq; per sanguinem unigeniti. gloriamur autem per Dominum Iesum. nam ipse est autor gloriationis nostræ, qui & reconciliationis est author. *Nostra gloriatio.*

Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt.] Commemorato quòd Dominus Iesus nos iustificauit, recurrit ad radicem mali, peccatum nempe & mortem: ostendens quòd duo hæc per unum hominem, nimirum Adamum, inuaserint & ingressa sint in mūdum. peccatum uidelicet & mors: ac rursus per unum hominem, dico autem Christum, ablata sunt. Quid aūt est ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, In quo omnes peccauerunt: hoc est, in Adam omnes peccauerunt. Cum enim ille peccaßet, etiam ij qui non ederunt de ligno isto, facti sunt ex illo mortales, perinde ac si ipsi etiam impegissent, quandoquidem ille impegerit. *In Adā quomodo omnes deliquisse dicantur.*

Vsq; enim ad legem peccatum erat in mundo. peccatum autem non imputabatur, cum non esset lex. Sed regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, in eos etiam qui non peccarant in similitudine præuaricationis Adami, qui est typus futuri.] Scopus est Apostolo hic demonstrare quòd ij etiam qui non edissent à ligno, neq; æquè peccassent atq; Adam, propter illius tamen peccatum itidem existimabantur tanquàm & ipsi peccassent, ac moriebantur. Atque id confirmat hoc pacto. Peccatum regnabat usq; dum lex Mosę ferretur, hoc est, ante etiam legem. Quale igitur erat peccatum isthuc? nónne quod est ex transgressione legis? Ecquid tale peccatum esse potuit, cum lex non esset?

B Peccatū enim tum imputatur, quando est lex: porrò qui hanc transgrediuntur, necessariò dicūtur peccare. Atqui mors regnauit adusq; Mosen, hoc est, priusquàm etiam lex daretur: itaq; peccatum erat, per quod mors regnauit. Non regnasset autem, nisi fuisset peccatum quoddam mortem excitans ac statuens. Quia uerò demonstratum est quòd peccatum ex transgressione legis nondum esset, relinquitur peccatum isthuc esse peccatum Adami, per quod mors regnauit etiam in eos qui non peccarant, quantum qui dem in se esset. Legem enim non accipientes, neq; transgredientes illam, neq; peccare dicuntur: attamen in similitudine transgressionis Adami peccauerunt, ac peccati participes facti sunt cum illo tanquam progenitore, qui est figura Christi. Vt enim uetus Adam omnes obnoxios fecit proprio suo ipsius delicto ac lapsui, etiam eos qui per se nō erant lapsi: sic Christus omnes iustificauit, etiam eos qui haudquaquam iustificatione digna transegissent. Propter hoc typus est futuri, id est Christi. *Adæ transgreßio.* *Vetus Adā.*

Sed nō sicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto multi sunt mortui, multo magis gratia Dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in multos abundauit. Et non sicut per unum qui peccauerat, donum. Iudicium enim ex uno ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad iustificationem.] Non tantum solummodo profuit Christus, quantum nocuit Adam. Si enim peccatum tantum potuit, ut ob unius lapsum omnes eius posteri etiam illi qui per sese non peccauerant, condemnarētur: multo magis gratia, eaq; Dei & patris, & non solius huius, uerumetiā filij sui, in multos exuberauit largiter fluens. Nec erit donum Dei tantum, quanta est quæ per unum delinquentem uenit condemnatio: sed longè maius & præstantius. Iudicium enim, hoc est peccatum condemnationi obnoxium, ex uno Adamo profluens, ad condemnationem, hoc est ad mortem & plura peccata, nunquàm non in posteris extitit, ut & multis peccatis & morte detinerentur homines. Donum autem ex multis delictis ad iustificationem, hoc est gratia, non unum illud peccatum solùm abstulit, uerumetiā alia quæ post illud inuaserunt in hominem. Omnium enim post lapsum istum peccatorum dimissionem donans, in iustificationem nobis cessit. *Gratia maior delicto.*

Si enim unius delicto mors regnauit per unum: multo magis abundantiam gratiæ ac donum iustitiæ accipientes, in uita regnabunt per unum Iesum Christum. Igitur

ſicut per unius delictum in omneis homines ad condemnationem, ſic per unius iuſti- A tiã in omnes homines ad iuſtificationẽ uitæ.] Si comediſſe à ligno unũ hominem, mortem fecit regnare: multo magis nos, qui gratiæ cùm exuberantiã, tum copiam & largitatem accepimus, & iuſtificati ſumus, uiuemus & regnabimus per unũ Ieſum Chriſtũ, cuius fratres & σύσσωμοι cõcorpores, ſiue in eiuſdem corporis unitatẽ aſſumpti ſumus, & ſicut corpus capiti, ſic nos ipſi uniti ſumus. Nec enim ſimplex & unius ſpeciei bonũ accepimus, ut ad futura bona dubio ſimus animo: ſed exuberantia gratiæ, noſtra bona ſunt: quemadmodum ſi quis quia multa debeat, in carcerem cum uxore & liberis conijciatur, deinde non ſolùm liberetur à carcere, & debito, cæterùm innumera ſimul talenta recipiat, ac in regiam aulam introductus, præclaro principatu donetur, dignusq́ue eo iudicetur, regisq́ filius conſtituatur. Concludens igitur ſententiam, ait: Proinde ſicut per unius delictum (quod ſuprà iudicium uocauit, nunc delictum nominat, hoc eſt Adami peccatum) in omnes homines mors, ſic per iuſtitiam unius Chriſti, in omneis homines gratia, dans ipſis & iuſtificationem pro peccato, & uitam pro morte.

[margin: ... 12. / Cor. 10. / ... 12.]

Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores conſtituti ſunt multi: ita & per obedientiam unius, iuſti conſtituentur multi.] Non eſt ταυτολογία, id eſt, reiteratio, adeoq́ ocioſa eiuſdem repetitio, ut apparet: uerùm cum ſuprà dixiſſet, quemadmodum per unius delictum, ſic & per unius iuſtitiam: iam interpretatur quid ſit delictum unius, nempe inobedientia, per quam peccatores conſtituti ſunt multi, hoc eſt obnoxij ſupplicio, reiq́ mortis. Ecquæ eſt iuſtitia unius, nimirum Chriſti? Obedientia, inquit, ipſius ad mortem uſq́, mortem autem crucis, per quam obedientia contrita morte, liberati ſumus nos ab ipſius condemnatione.

[margin: Inobedientia Adæ. / Obedientia Chriſti]

Lex autem ſubintrauit, ut abundaret delictum: ubi autem abundauit delictum, ſuperabundauit gratia.] Cum oſtendiſſet omnes ab Adamo condemnatos eſſe, à Chriſto autem conſeruatos, ac ueriſimile eſſet addubitare quempiam ac dicere, Quid igitur lex tot annos faciebat, ſi quidem Chriſtus nos iuſtificauit? Reſpondet, quia lex ſubintrauit, pro, ad tempus lata eſt, non ut excelleret, uel dominatum exerceret: cum autem ſub- B ingreſſa eſſet, auctius reddidit delictum. Nam multa mandata dabat, quæ omnia cum tra[illegible]ederẽtur homines, auxerunt delictum. Particula porrò, ut, hîc nõ eſt cauſſę redditiua, ſed euentum reſpicit. Sancita eſt enim lex ut minueret & auferret peccatum: euenit autem contrarium, per ſocordiam hominum, non per legis naturam. Poſtquam autem abundauit peccatum per legem, per Chriſtum gratia Dei exuberauit, nedum à peccatis liberans, cæterùm & iuſtificans nos, & cœleſtes faciens, adoptansq́ nos in filios Dei. Propterea non dixit, abundauit, ſed ſuperabundauit, copiam ipſius indicans.

[margin: Lex peccatum quomodo auxerit. / Gratiæ Chriſti ſuperexuberantia.]

Vt quemadmodum peccatum regnauit in mortem, ſic & gratia regnet per iuſtitiam in uitam æternam.] Cum gratiam ſuperabundaſſe dixiſſet, monſtrat porrò rei conuenientiam, ut ne ſimus increduli, inquiens: Imperatoris loco peccatum erat, mors uerò miles erat ab ipſo peccato armatus. Si igitur peccatum dominatũ eſt noſtri, ueluti quendam militem habens mortem, multo magis gratia dominabitur in nobis, iuſtitiam adducens, quæ peccatum aufert, ac ſimul dum peccatum tollit, mortem etiam adimit, uitam adferens ſempiternam. Veluti igitur contrariæ inter ſeſe pugnantes acies conſtituuntur, peccatum quidem militem habuit mortem, gratia uerò iuſtitiam. Abſtulit igitur & interemit iuſtitia imperatorium peccatum, ac unà cum ipſo mortem, ac in poſterum introducta eſt uita ſempiterna.

[margin: Peccati tanquam imperatoris miles mors. / Gratia peccatum abſtulit.]

CAPVT VI.

Qvid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia exuberet? Abſit. Qui enim mortui ſumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in ipſo?] Quia dixerat, Vbi abundauit peccatum, ſuperexuberauit gratia: aliquis forſan inferre potuiſſet: Deinceps ergo non deſiſtamus peccare, ut gratia eo maior demonſtretur. Iſthuc ergo diluit, inquiens per inficiationem, Abſit: quod in apertè & citra controuerſiam abſurdis facere conſueuit. deinde ratiocinationem ponit: Quoniam, inquit, mortui ſumus peccato per baptiſma, mortui erga ipſum facti, ut non porrò obtemperemus ei: quomodo igitur adhuc uiuemus in ipſo, ut affecti illi ſimus atque obediamus ei? Hinc diſcimus, quòd omnis ſanè fidelis intermoritur, quantum ad peccatum attinet, per baptiſma. Segniter autem agens, ipſe ſeipſum excitat, & denuò

[margin: Mori peccato quid ſit.]

A denuò ad illud uiuificat ut ipsi cōmisceatur: quemadmodum è diuerso uirtuti deditus sedulus & studiosus, hanc sibi mortem uel mortificationem nunquam non retinet atque conseruat, ut etiam plus millies peccatum imperet, ipse tamen ueluti mortuus non audit, non obsequitur.

An ignoratis, quòd quicunque baptizati sumus in Christum, in mortem ipsius baptizati sumus? consepulti igitur sumus per baptisma in mortem, ut quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris, sic & nos in nouitate uitæ ambulemus.] Quomodo peccato mortui simus, iam adstruit, per baptisma inquiens. In mortē enim Christi baptizati sumus, hoc est, ut & nos sicut ille moriamur. Quod enim Christo est crux & sepulchrum, id nobis est baptisma, etiamsi ad eadem utrunque non pertineat. Ipse namque carni mortuus est & resurrexit, nos autem peccato morientes, resurgimus uirtuti, ut sicuti Christus carne resurrexit ex mortuis per gloriam patris, hoc est, per propriam diuinitatem (nam gloria patris est filius) sic & nos alia resurrectione resurgamus, noua scilicet uiuendi ratione. Quum enim fornicator cœperit esse temperans, ecce mortem & resurrectionem, cum uitium moriatur ac uirtus resurgat, & uiuat in ipso homine. *Peccati mors. Virtutis resurrectio.*

Si enim complantati sumus similitudini mortis ipsius, simul & resurrectionis erimus: hoc scientes, quod uetus noster homo simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultrà non seruiamus peccato.] Non dixit, quòd communicauerimus similitudini mortis eius, uerùm complantati sumus, plantationis nomine fructum qui ex ea prouenit, ita adumbrans. Corpus enim Domini in terra sepultum, salutis fructum protulit. Quia aūt nos in aqua, ille uerò in terra sepultus est, & nos quidem quod ad peccatū, ille uerò quatenus ad corpus: idcirco non dixit morti, sed similitudini mortis. Proinde & resurrectionis consortes erimus, uitæ æternæ hæreditatē adituri, propterea quod eam quæ in operibus bonis consistit, resurrectionē prius repræsentarint. Etenim uetus noster homo, id est malitia, simul crucifixus est: hoc est, perinde ut corpus Christi, in baptismate sepultus est, ut aboleatur corpus peccati, id est, ex uarijs partibus compositum uitium ac tanquam unum corpus sit peccatum, uel corpus nostrū ad peccandum procliue: propterea infert, ut ne porrò inseruiamus peccato. Volo enim, inquit, ipsum esse mortuum, non ut excindatur planè uel destruatur, sed ut ne peccet corpus ipsum. *Vetus homo, malitia.* B

Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.] De quolibet homine hoc ait. Quemadmodum qui uita defunctus est, iustificatus est à peccato, hoc est, absolutus est, liberatus est: hunc ad modum tu baptizatus & mortuus siue mortificatus peccato, mortuus ei perseuera.

Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quòd & simul uiuemus cum ipso, scientes quòd Christus resurgēs à mortuis, porrò non moritur, mors illi ultrà non dominabitur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit Deo. Sic & uos existimate uos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro.] Reiterare idem uidetū, at secus res habet. Suprà enim dicebat qui oporteret nos esse mortuos peccato: nunc autem uerba facit de resurrectione nouæ uitæ, quam secundum Deum nos semper habere conuenit. Si enim mortui sumus cum Christo per baptisma credimus quod & resurrectionem, quæ in nouitate uitæ cōsistit, obtinebimus apud nos semper manentem. Nam & Christus excitatus, in sempiterna secula uiuit, non amplius moriturus. Etenim, illud quod mortuus est, peccato mortuus est, id est propter peccatum nostrū, cum minimè morti obnoxius esset. Quod autem uiuit, uiuit Deo, id est, θεῷ δυνάμει, hoc est diuinæ potentiæ aut diuina potentia. Viuit enim semper in uirtute & potentia Dei & patris. Quia aūt Christus secundò non moritur, neque nos secundā mortem per alterū baptisma habemus. Maneamus igitur in prioribus, hoc est, morte quidem peccati, in resurrectione aūt uitæ, quæ est secundum Deum. Hoc autem continget nobis in Christo Iesu, id est, auxilio illius. Qui enim mortuos excitat, multo magis uiuentes in uita conseruabit. *Christus quomodo peccato mortuus dicatur. In peccati morte manendum.*

Non ergo regnet peccatū in mortali uestro corpore, ut obediatis ipsi in cupiditatibus ipsius.] Ostendens quòd non ui aut necessitate à uitijs detinemur, sed nostra sponte, non dixit, tyrannidem non exerceat, sed ne regnet. Regnum enim est uoluntarium principatus. Cum autem dixit, in mortali uestro corpore, duo hæc indicauit: alterum, quòd neque suauia corpori stabilia sint, semperque durent, morti siquidem est obnoxium: *Regnum. Voluntaria transitoria.*

noxium: quare non eſt quur iſtiuſmodi uoluptatibus tradatur corpus, tum quòd neq; difficilia ac laborioſa perpetuò maneant, hinc triſtia haudquaquam ſunt fugienda, neque certamina, quæ nobis aduerſus uoluptates ſunt ineunda. Alterum eſt quod nobis ad memoriam reuocat ac docet, mortalitatem ipſam ex peccato eſſe. Non igitur in poſterum illi inſeruies, quod mortem tibi conciliat & adducit. Quo igitur modo regnat peccatū? ſi obedierimus ei in cupiditatibus corporis. Itaq; corpus ſua natura haud nocet, ſed obedire peccato, illud uerò plurimùm obeſt. Obſerua hic Chriſti gratiam, quomodo Adam peccarit, cum tamen nondum mortale corpus haberet: nos uerò in corpore mortali, peccatum uincimus & ſuperamus.

Mortalitas ex peccato eſt.

Corpus naturæ nō obeſt, ſed peccatum.

Ne exhibeatis membra ueſtra arma iniquitatis peccato, ſed exhibete uos ipſos Deo tanq; ex mortuis uiuentes, & membra ueſtra arma iuſtitiæ Deo.] Vbi ſunt Manichæi, qui corpus natura dicunt prauum? Armorum enim hic nomine cenſet̄. Arma uerò indifferentia ſunt & media inter uitium & uirtutem. Sic militi enſis eſt inſtrumentū pro ciuibus: prædoni gladius inſtrumentum eſt & arma contra ciues. Ne exhibete igit̄ mēbra ueſtra arma iniuſtitiæ peccato. qui enim peccat, iniuriam ſæpe proximo infert, ſemper autem ſemetipſum lædit. Sed exhibete uos ipſos Deo, cogitantes & expendentes apud uos quantum ſit interuallum inter Deum & peccatū, & utri melius ſit ſubijci, & ab utro ſit commodius regi: cuius'ue imperio commodius fuerit ſubiugari, occidēti'ne peccato, an uiuificanti Deo. Arma autem iuſtitiæ membra uocans, monſtrat pariter quod & ſuprà dictum eſt, nimirum quòd corpus non ſit prauum, ſi quidem iuſtitiæ arma ſiue inſtrumentum fieri poſſit: ſimul aūt, quòd & prælium inſtet, atq; oporteat nos ſub Deo imperatore eſſe, necnon arma pro anima noſtra ſumere.

Manichæi.

Corpus natura malū nō eſt.

Peccatū enim uobis non dominabitur. Non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia.] Corpus, inquit, noſtrum, ante Chriſti aduentum à peccato facilè expugnari potuit. Neq; enim ſpiritus aderat qui ſuccurreret, neq; baptiſma quod mortificare poſſet. Propterea & lex præcipiens & ſuggerens quid agendum eſſet, nihil perficiebat. Poſt Chriſti autem aduētum, lucta facilior eſt reddita. Hinc & maiora hodie ſunt certamina, quippe quia plus auxilij nobis datum eſt. Non dominabitur igitur noſtri peccatum, niſi nimium nos ipſi ſubdiderimus. Nec enim porrò lex eſt iubens tantum, neq; quicquam auxilij præbens, uerùm gratia, quæ & priora peccata remittit, & ad futura uel aduerſus inſtantia nos munit.

Peccatum noſtri nō dominatur, niſi nos illi nimium ſubdiderimus.

Quid igitur? Peccabimus, quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit. An neſcitis quòd cui exhibetis uos ipſos ſeruos ad obedientiam, ſerui eſtis cui obeditis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obedientiæ ad iuſtitiam?] Vbiq; obiectiones has ſuſpectas habet: ideo & producit & diluit, quemadmodum & hanc, ad quam reſpondet, dicens, abſit. Deinde oſtendit quòd facile nobis ſit * peccare. Cogitate enim apud uos utrum ſit commodius, ſeruos'ne uos eſſe peccati, ueſtra ſponte illi ſubiectos (hoc enim indicat per uerbum exhibetis) & lucrari mortem, hoc eſt, nullis unquā ſeculis finiendum ſupplicium (nam Adami peccatum mortem peperit corporalem, & quæ diſſoluitur. Peccatum autem quod nunc eſt, æternæ morti, pœnæ nimirum ſempiternæ tradit hominem) an ſeruire Deo, & iuſtitiam, aliaq; ex hac promanantia bona lucrari.

**non peccare, ut legamus cū Porſenna, τὸ μὴ ἁμαρτάνειν non peccare, ſiue à peccatis abſtinere.*

Gratia autem Deo, quoniam eratis ſerui peccati, obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi eſtis.] Gratia Deo, non enim erat humanarum uirium liberari nos à tantis illis malis, ſed planè diuini auxilij: propterea & gratos uos eſſe oportet, ac Deo gratias agere. Porrò non eſtis coacti, ſed ueſtra ſponte ex animo obediſtis. Proine ne retrocurratis ad id quod deterius eſt, à quo non inuiti deſtitiſtis. Monſtrans autem, quòd etiamſi ipſi acceſſerint, totum tamen iſthuc diuinæ gratiæ opus eſſe, adiecit, Traditi eſtis, hoc eſt, à Deo in eam doctrinæ formam perducti eſtis. Quæ uerò iſthæc forma doctrinæ eſt? Rectè ſanè uiuere, cum optima conuerſatione.

Doctrinæ Chriſtianæ forma.

Liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ. Humanum quiddam dico propter infirmitatem carnis ueſtræ. Sicut enim exhibuiſtis membra ueſtra ſerua immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra ueſtra ſerua iuſtitiæ ad ſanctificationem.] Geminum à Deo beneficium accepiſtis, & quòd liberati eſtis & uindicati in libertatem à tanta turpitudine, & quòd ſerui facti eſtis iuſtitiæ: unde

A de sanè ingens gloriæ cumulus accrescit, nec parum inde uobis laudis emergit. Cum autem discere uellet, En quantum serui fuistis peccati, intantū nunc inseruite Deo: an teuertens hoc & præoccupans, Humanum dico, inquit, hoc est, exiguum quiddā, nec decens admodum causam hanc, conueniens tamen imbecillitati uestræ. Oportebat quidem multo maiorē esse seruitutis mensuram quę Deo erat exhibenda, quàm eam quæ peccato: attamen propter infirmitatem uestram, æqualitatem saltem utrinque exhibere. Animaduerte autem, quì apertissimè, necnō summa perspicuitate uoluntariàm nostram seruitutem indicarit, inquiens: Quemadmodum membra uestra exhibuistis serua. Ipsi enim uos ipsos captiuantes, subiecistis uos impuritati, hoc est, adulterio, fornicationi, rerū nefariarū patrationi, & quid de sola impuritate uerba facio? omni potius iniquitati, ut uniuersum dicam. Quod autem adijcit, ad iniquitatem, significat abundè adeoque supra modū iniquitati studere. Vt scelus sceleri addendo uestra nequitia in maius excresceret. Pari itaque mēsura exhibete mēbra uestra serua sanctificationi, id est omni uirtuti, ut intēperātia & sanctificatiōe uitā ducatis, pro priori impuritate. *Impuritas, seu immūditia.*

Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem igitur fructum habebatis tum in illis in quibus nunc erubescitis? finis enim illorū mors est.] Quando in uitijs & malitia uiuebatis, inquit, eratis planè liberi à iustitia, & ab ea soluti, nō subiecti ei, omnino recusantes ipsi seruire, sed ab ea in libertatē uos uindicātes. Quare nunc seruiētes iustitiæ, nō omnino subijciamini peccato. At uerò quid fructus & cōmodi ex impuritate habuistis? nihil, præter ignominiā & mortē. finis eīm illorū mors: corporis quidē sępenumero, animę uerò omnino. Verùm à morte liberati estis per gratiā Christi, pudor uerò adhuc commodè sanè remanet: nunc enim pudet uos istorum scelerum. *Impuritatis fructus, ignominia.*

Nunc uerò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum uestrū in sanctificationem, finem uerò uitam æternam. Stipendium enim peccati mors, donum autem Dei uita æterna in Christo Iesu Domino nostro.] Operum peccati fructus est pudor ac uerecundia, iustitiæ fructus sanctificatio, & puritas & castitas. finis illorū mors, *Pudor peccati fructus.*

B finis huius uita æterna. Stipendia enim peccati mors, ὀψώνια γὰρ ἁμαρτίας θάνατος, ὀψώνιον, id est, stipendium, dicitur cibarium quod militibus ab Imperatore datur. Nobis igitur sibi seruiētibus peccatum elargiebatur stipendium, seruitutis nimirum mercedem & compensationem, mortem. Donum autem Dei. Non dixit merces quæ est à Deo ipso, sed χάρισμα, id est donū uel gratia. Non enim retributionem & remunerationem laborum uestrorum accepistis, sed ex gratia hæc omnia contigerunt in Christo Iesu, ipse enim hæc est operatus. *Stipendium peccati, mors.*

CAPVT VII.

AN ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quod lex dominatur in hominem quanto tempore uiuit? Nam quæ sub uiro est mulier, uiuenti uiro alligata est ex lege: si autem mortuus fuerit uir, soluta est à lege uiri. Viuente itaque uiro, adultera uocabitur, si fuerit cum alio uiro. Si autem mortuus fuerit uir, libera est, ut nō sit adultera si fuerit cum alio uiro.] Morali prætermissa parte, ad eam quæ dogmata cōtineat institutionem transcendit, ostendens quòd non amplius debeant esse sub lege. Etenim lex inquit, quam & uos tenetis, dominatur in hominem tantisper dum uixerit: defunctis enim non amplius dominatur. Itaque & uos mortui estis legi, quare deinceps uestri non dominatur. In principio iam antea istuc sic obscurè indicauit, deinceps autem secus hoc dicit: Quoniam defuncto uita marito mulieri copia facta est ut alteri copulari queat. Proinde & hic quidem lex uiro assimilatur, uos autem uxori. Deinde consectarium erat dicere, Itaque fratres non dominatur uestri lex, siquidem est mortua: uerùm hunc ad modum non dixit, ne offenderet Iudæos: sed mortuam uxorem introduxit, hoc est ipsos, ut ita duplici fruantur libertate. Nam si mortuo marito mulier liberata est à potestate legis, multo magis asserta est in libertatem quando & ipsa mortua esse cernitur. *1. Cor. 7.*

Itaque fratres mei, mortificati estis & uos legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo.] Si uita defuncti estis, inquit, nō estis sub lege. Si enim mortuo marito nō amplius eius lege tenetur uxor, multomagis ipsa mortua liberata est à iugo legis. Obserua hic sapiētiam, quomodo eandem hic legem indicet, uelle ut ab ipsa deficiant. Liberati estis igitur & uos à lege per corpus Christi crucifixi & occisi pro nobis. Corpus enim illud propterea occisum est, ut uos moriamini qui- *Iudæi quomodo à lege liberati*

dem legi, iungamini uerò alteri, qui pro nobis mortem obijt, & postea excitatus est. **A** Lex enim mortua, porrò non uiuit: Christus uerò uita defunctus, uiuit. Quocirca non est data uobis potestas, ut à uiuente Christo Domino desciscatis. Ecquæ qualis ue huius rei commoditas? Vt fructum feramus Deo, hoc est, ut ex hac copula qua Christo iuncti sumus, liberos progeneremus Deo, opera uidelicet bona.

Quando enim eramus in carne, affectus peccatorum qui sunt per legem operabantur in mẽbris nostris ut fructificarent morti.] Domõstrans q nihil nobis lex prosit ad hoc ut effugiamus carnales affectus, sed eos tantũmodo indicet: Quando eramus, inquit, in carnali uita & prauis operibus, affectus peccatorũ qui per legẽ manifestabãtur & agnoscebantur, efficaces erant per animã in membris nostris. Non dixit q membra operarentur prauitatem, ut ne daret locum accusationi carnis. Anima enim est instar citharœdi, membra uerò ut cithara. Malè nanq & ineptè pulsante citharœdo, malè resonat quoque cithara. Cum itaque sub lege essemus, nec possemus affectus effugere, progenerabamus praua opera morti.

Anima citharœdi instar, mẽbra uerò cithara.

Nũc autem soluti sumus à lege, mortui ei, in qua detinebamur, ut seruiamus nos in nouitate spiritus, & nõ in uetustate literæ.] Non dixit solutam esse legem, ut ne offenderet Iudæos, sed nos soluti sumus à lege, q̃d est, absoluti sumus, liberati sumus defuncti uita & mortui, & immobiles facti ad illã rem in qua detinebamur. Ea uerò res peccatum erat: in ipso enim ueluti uinculo quodam detinebamur. Mortui autem sumus erga istud, ut seruiamus Deo in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ. Quondã enim uirtus difficulter admodum, & maximo sanè labore, parabatur atq perficiebat, ueluti Adamus multas naturæ imminutiones in mortali suo corpore recepisset. Iam nunc uerò per gratiam Christi in baptismate natura nostra confortata est per spiritũ, qui nos nouos fecit & iuuenes, ac liberauit à uetustißima literæ infirmitate. Propterea & in lege rarum quiddam erat uirginitas, nunc autem in ecclesia Christi multæ uirginum chiliades rectè agentiũ inueniuntur. Idem de mortis contemptu iudicandum.

Spiritus nouitas. Vetustas literæ.

Quid ergo dicemus? Lex peccatũ est? Absit. Sed peccatum nõ cognoui nisi per legem. Concupiscentiam enim nesciebã, nisi lex diceret, Nõ concupisces.] Cum multa **B** dixisset quæ uidebantur calumniã adferre legis, quale est, Peccatum uobis non dominabitur, non enim estis sub lege, sed sub gratia: &, Lex subingressa est, ut exuberaret delictum: & quod paulo ante dixit, Affectus peccatorum qui per legem, & uetustatẽ literæ. medetur itaq suspicioni huic, ueluti quandã obiectionẽ introducens, atq per consultationẽ inquiens: Quid igitur dicemus de lege? peccatũ ne est? Atq hanc oppositionem diluit primùm, inficiando & auersando ut consueuit in uehemẽter absurdis dicere, posthac rationes etiam adijciens. Peccatũ quidẽ nõ est, inquit, sed enim index est & ostensio peccati, Non enim noram cupiditatem, nisi lex diceret, Non concupisces. Atenim qua ratione quæso cataclysmus uel inundatio totius terrarum orbis contigit? Quomodo præterea Sodoma incendio cœlitus demisso perierunt, si ante legem concupiscentia malum esse ignorabatur? Cognoscebatur quidem, sed non ipsa intensa & latè patens concupiscentia, neque adeò exactè percipiebatur & cum legis testimonio. Prius enim sola naturæ lege cognoscebatur, posthac uerò & scripta lege, q̃d et maius suppliciũ infert. Id uerò nõ accidit ex institutione & doctrina legis, sed ex ignauia legis præceptis non auscultantium, perinde ac in sequentibus patebit.

Deut. 5. Rom. 6. Rom. 5. Rom. 7.

Occasione autem accepta peccatum per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiã. Sine lege ẽm peccatum erat mortuũ.] Non dixit q lex operata sit concupiscentiã, sed peccatũ, quod est secundũ Chrysostomũ ignaua & corrupta uoluntas & impetus ad id quod deterius est: uel est ipse diabolus. hunc enim nonnulli peccatũ esse putauerunt. Peccatum itaq legis institutionem in diuersum traxit, ea non rectè utens. Perinde enim ac si medicus quispiam febricitanti frigidam potionem haud in tempore expetenti non porrigens, ut ea expleatur eius cupiditas, etiamsi augeat cupiditatem, propterea tamen non est accusandus (siquidem medici est prohibere, patientis autem nõ bibere sibi nocentia) consimilem ad rationem lex quidem docebat ut hominem à concupiscentia abduceret: uoluntas autem peccati amans, auxit cõcupiscentiam, & non unum, sed omnia cupiditatum genera admisit, uehementer ac supra modum quod malum est operans. Quo enim magis inhibetur quispiam, hoc magis furi &

Peccatum quid sit.

Vetita magis cupiuntur.

A rit,& cupiditate incenditur. Tum itaq; apparet peccatum, quando legis fit transgressio. Nam citra legem peccatum est mortuum, hoc est, non reputatur esse. Porrò cum lex sit quæ quid deceat præcipiat: peccatum uiuit, id est subsistit & uidetur peccatum, quando quidem legem transgredientes in cognitione peccent.

Ego aũt uiuebam sine lege aliquãdo. Sed cum uenisset mandatum, peccatũ reuixit, ego aũt mortuus sum.] Ante Mosen, inquit, uiuebam sine lege: quare neq; admodum condemnabar. Per propriam autem personam, humanam naturã intelligit. At cum uenisset mandatũ peccatũ, apparuit esse peccatũ. antea enim etiamsi peccassent, nõ no rant tamen mortales. Legis aũt uel hoc est bonũ, q̃ homines fecerit nouisse q̃d peccarent. Quod uerò dicit, mortuus sum, dupliciter intelliges, & ꝑ peccaui, & pro maiori pœnę factus sum obnoxius. id quod non legis crimen cõtinet, sed eius qui non attendit. Veluti exempli gratia, Aegrotabat quispiã, & ignorabat se ægrotare: deinde adueniens medicus ostendit ei q̃ ægrotaret, & q̃ ab hoc cibo tanquam ægritudinem augente abstinere oporteat: is uerò non est obsecutus medico, & mortuus est. *Pulchra cõparatio.*

Et inuentũ est mihi mandatũ q̃d erat ad uitã, hoc esse ad mortẽ. Peccatũ enim occasione accepta per mandatũ, seduxit me, & per illud occidit.] Non dixit q̃ mandatum factũ est mihi mors, sed inuentũ est, sic nouam & inexpectatã absurditatem exponẽs. Nam scopus ipsius ad uitã ducebat, & eo etiam fine datũ est. Quod si aũt mors hinc euenit, non ipsius certè culpa: nam peccatũ, hoc est impetus ad deteriora, corruptaq; & peccati amans uoluntas aut sentẽtia, ac ut magis propriè dicam, uoluptas seduxit me, & occidit per mandatum. Nisi enim esset mandatũ indicans peccatũ, neq; tanquã peccatum cõmittens reputarer, neq; pœnæ sanè aut supplicio essem obnoxius. Nã quod ait, occidit, ad utraq; accipiendũ est, & ad peccatũ, & ad supplicium, perinde ac suprà dictum est, mortuus sum. Conclusio itaq; totius huius apostolicæ sententiæ est huiusmodi: Lege nõ existente, peccatum nõ imputatur: lege adueniente, eaq; per transgressionem uiolata, apparuit peccatũ, & reuixit. Itaq; per mandatum præuaricatione uio- *Lege nõ existente, nõ imputari peccatum.*
B latum, peccatum, hoc est, peccati demonstratio est & subsistẽtia, quod tamen antehac non subsistebat, neque imputabatur, cum lex nondum esset. Causa itaque per sese lex peccati haud quaquam erat, nec tamen ab eo nos ulla ratione liberare potuit, ob eam itaque legis debilitatem, gratia planè indiguimus.

Itaq; lex quidẽ sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum.] En manifestissimè hic Marcionitarum, Manichæorum, & Simonianorum, omniumq; uetus testamentum calumniantium ora obstruxit. Sanctam enim legem pronunciat palàm, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Differt autem lex à mandato, quemadmodum uniuersale à particulari. Legis ẽm alia quidẽ sunt decreta, alia uerò mãdata. Decreta itaq; legis siue dogmata sancta sunt, mandata etiam de rebus gerendis, sancta, iusta & bona sunt. Boni igitur & iusti Dei sunt legislationes, etiamsi hæretici prædicti prauì Dei legem esse impiè calumnientur. *Marcionitæ. Manichæi. Lex & mãdatũ differunt.*

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatũ, ut appareat peccatum, per bonũ mihi operatũ est mortẽ.] Lex, inquit, non est facta mihi mors: peccatũ uerò me occidit, ut appareat quale quantumq; sit malum, quodq; lege ipsi medelam adferente, deterius euaderet. Peccatum autem, ut & suprà commemoratum, intelliges amantem uoluptatis sententiam atq; mentem, atq; uehementem ad peccatum ipsum motionem. iam uerò diabolum etiam, atq; ipsa opera per uoluptatem trahẽtia. Gratia igitur Christo, qui à tanto nos malo liberauit. *Peccatum quod dicatur.*

Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.] Vt fiat, pro appareat dixit, ut apertè palàm cernatur quanta sit peccati pernicies: quemadmodum & illud, Sit autem Deus uerax, pro palàm fiat & perspicuum. Istud autem per mandatum demõstratum est. usum est enim peccatum mandato ad mortem: perinde ac infirmitas uel morbus siquando per medica pharmaca redditur deterior, malam sui habitudinem per medicam artem declarare dici queat, quum ex ea nihil iuuetur. *Rom. 3*

Scimus enim quod lex spiritualis sit, ego autem carnalis, uenundatus sub peccato.] Quia dixerat quod per mandatum peccatum apparuisset, ut ne arbitreris legem causam esse peccati, defendit eam cõmune suffragium proferens, ac dicens: Nouimus q̃, lex spiritualis est, id enim est in confesso, nec cuipiam obscurum. Tantum enim abest *Lex spiritualis.*

ut lex sit causa peccati, ut uirtutis potius sit præceptrix, uitijq; inimica & hostis. hoc enim est quod ait, Spiritualis est. Vnde igitur peccatum enatum est, si adeò lex mirifica & admiranda: à discipulorũ socordia & imbecillitate. Ego enim, inquit, carnalis sum, hoc est, uniuersa humana natura cùm quæ ante sancitã legẽ, tum quæ tempore legis, uniuersam affectuum turbam sibi aggregatã habuit. Non enim tantũ mortales facti sumus ex Adami præuaricatione, uerumetiã affectus prauos natura sub peccato uendita recipit, iuri planè & dominatui peccati subdita, ita ut caput erigere nequeat. A

Quod enim operor, non intelligo.] Non omnigenam hic ignorantiam dicit. Si enim ex ignorantia peccabant, quomodo deinceps puniebantur? Sed quid ait? Tenebris obsepior, hincinde arripior, nec quomodo me peccatum arripiat, noui. Quare cum ait, Non noui, haud ignorantiam rei indicat, sed circunstantiam & insidias, ac deceptionem & arreptionem. Hæc autem omnia de mortalibus qui ante Christi in carnem aduentum fuere dicit, etiamsi propriam personam posuerit.

Non enim quod uolo, hoc ago.] Pro eo quod est, Non enim quod uoluerunt homines, qui tum uixere, egerunt. Non inducit autem necessitatem neq; uim per huiuscmodi sermones. At quid ait? Quod non laudabant, quod non recipiebant, quod non amplectabantur aut diligebant, hoc faciebant. Infert enim deinceps.

Sed q̃d odi, hoc facio.] Viden' q̃ neq; uim inferat, neq; necessitatem hic faciat, quasi ista sic necessario esse oporteat? Aliàs intulisset, sed quod cogor, hoc ago: iam uerò nõ sic dixit, sed, quod odi. Quare illud quod nolo, sic accipias, ut expositum est. Quomodo igitur contingebant mala? per arreptionem, per infirmitatem qua laborabant ex præuaricatione Adami. Hanc porrò infirmitatẽ lex profectò sanare non potuit, etiãsi quid agendum esset dictaret: Christus autem accedens sanauit. Hic igitur Apostolo scopus est eorum quæ dixit, & quæ dicturus est demonstrare humanã naturã immedicabilia passam, nec ab ullo alio sanitati restitutam, præterquam à solo Christo.

Humana natura non nisi p Christũ sanari poterat.

Si autem quod nolo, istud facio, consentio legi quòd bona est.] Quòd bona sit lex, inde constat, quòd noui naturaliter quid agendum sit, & non sum mente corruptus, etiam si uitium accessero. B

Nunc autem iam non operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Noui autem q̃ non habitet in me, hoc est in carne mea, bonum.] Non dixit quòd caro malum operetur, sed peccatum, hoc est peccati tyrannis me arripiens. Quid igitur hic nugantur & ganniunt, qui carnem criminantur, & à Dei opificio alienant? Et quomodo, inquiunt, ait, q̃ non habitet in me, hoc est in carne mea, bonum? Audi qua id ratione dicat: Ex duobus homo compositus est, ex anima & carne: horum alterum, anima uidelicet, imperium habet in omnibus: caro autem serua est. Nõ habitat igitur in carne mea bonum, id est, non est situm in eius potestate, sed in animæ arbitrio. Quidquid igitur anima elegerit, caro persequitur. Quemadmodum si quis dicat, Bona & concinna pulsatio non est in cithara, sed in citharœdo: non enim citharam calumniatur, sed artificis excellentiam instrumento præfert.

Carnẽ non esse malã.

Homo ex duobus cõponitur.

Velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malũ hoc ago. Si aũt quod nolo ego, hoc facio, iam nõ ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.] Cum ait, Nõ inuenio, uim & insidias peccati demonstrauit. Liberat enim cùm essentiã animæ, tum essentiam carnis à crimine & accusatione, totũq; in prauã operationẽ & uoluntatẽ transfert. Nam cum dicit, quod nolo, animã liberat à crimine: cũ uerò subdit, iam nõ ego operor illud, carnem ab accusatione immunẽ seruat. Ecquid igit̃ est quod malũ operatur? peccatũ, q̃d est iuxta Chrysostomi sententiã, praua uoluntas & peccandi auida: Ista uerò nõ est opus Dei, sed nostra motio & affectus. Ipsa quidẽ simpliciter uoluntas, Dei opus est: talis aũt uolũtas ad nos pertinet, & mentẽ nostrã. Dictũ est aũt suprà quid sit peccatum, nempe peccati tyrannis, animum nostrum libidinibus & uoluptatibus arripiens.

Voluntas, Dei opus est.

Peccatum quid sit.

Inuenio igitur regem uolenti mihi facere bonum, q̃ mihi malum adiacet.] Obscurè hoc dictum est, quasi quicquam desit. debebat enim sic dici: Inuenio itaq; legem patrocinantẽ mihi, uolenti quidem facere bonũ, quod tamen non facio, eo q̃ malũ mihi adiacet. Porrò huius loci talis est sententia: Cognitionem boni ab initio constructã mecum ac ueluti unà conditã habui, Inuenio autem legem patrocinantẽ huic, eamq;

commen-

A cōmendantem, ac uolo quidem bonum persequi, adeoq; peragere, attamen ui quadā aliò corripior, malūq; mihi ꝓximè admotū est, id est operatio mali nō est ablata à me. At uerò diuus Ioānes Chrysostomus simulatq; hunc locū ceu eū (uti dictū est) cui aliquid desit, interpretatus est, admonet & alia quadā ratione hūc posse intelligi: ut, Inuenio quidē legē, nō alij cuipiā sancitā, sed mihi uolenti facere bonū. Soli em̄ uolenti facere bonum lex est, ipsa lex, quę eadem uult quæ ipse, quod & in sequentib. planū fiet.

Condelector enim legi Dei secundum interiorē hominē, uideo aūt aliā legē in mēbris meis repugnantē legi mentis meæ, & captiuantē me lege peccati, quæ est in membris meis.] Noram sanè & antehac bonū: inueniens aūt ipsum, & in literis situ, cōmendo legem, ac assentior ei secundū interiorē hominē, siue secundum mentē meam. Cerno aūt aliam legē, hoc est, peccatū: quod ideo legē appellauit, q homines eo decepti, eidem obtemperent, eamq; dimittere metuant, ceu legē quandā quæ præuaricationem nō recipiat. Hæc igit̄ repugnat legi mentis meæ, id est, naturali legi. Quē aūt suprà interiorem hominem nominauit, eum nūc apertè mentē uocat. Atq; ea lex uincit, imò captiuat me, & naturalē & scriptā legē supprimens. Qūo uerò me captiuum ducit? Lege peccati, hoc est, potentia, neq; nō tyrannide. Non dixit aūt motu carnis, aut natura, uerùm lege peccati, quæ regnat & dominatur in membra mea. Hæc uerò non est calumnia carnis. Quemadmodum prædo quispiam si occupet regiam aliquā, in eaq; commoretur, nō est isthæc calumnia uel criminatio domus: hunc ad modum si peccatum habitet in membris nostris, eam ob rem non est praua caro: siquidem tyrannide est oppressa. Nonnulli quatuor hic leges faciunt: Vnam diuinam, docentem nos quid deceat: Alteram impugnantem nos, quæ ex diaboli motu & operatione nos inuadit: Tertiam legem mentis, id est naturalem: Postremam quæ est in membris nostris, id est amantem peccati uoluntatem: ac abitudinem propensionemq; ad malum quæ in nobis per consuetudinem callum duxit, & obduruit.

Peccatum cur lex dicatur.

Leges quatuor.

Peccati lex in mēbris.

Infelix ego homo, quis me liberabit ex corpore mortis huius?] Naturalis lex nō sufB fecit, scripta non potuit, sed utramq; peccati tyrannis uicit. Vnde igitur est salutis spes? Quis me liberabit ex corpore mortis, hoc est morti obnoxio? Postquā em̄ corpus & passibile factū, & mortui subiectū ob præuaricationē esset, peccato etiam facilè obuiū & patēs constitutū est. Atqui dicet hic aliquis: Postq̄ facilè à peccato inuadi potuit corpus, cur ergo puniti sunt qui ante Christi in carnē aduentū peccarūt? Quia talia iniuncta erant, quæ peccato etiam dominante potuissent rectè peragere.

Gratias ago Deo per Iesum Christū Dominū nostrū.] Quia malis oppressus fuit, ac consilij inops redditus, nec aliū seruatorē inuenit, necessariò Christū inuenit. Hinc & gratias agit Deo & patri per Iesum Christum Dominū nostrū, qui causa est gratiarū actionis. Ipse enim præstitit ac trāsegit quæ lex non potuit. Nam ipse me ab imbecillitate corporis liberauit, uires illis adspirans atq; confortans, ut non porrò peccati tyrannide opprimar. Sed quēadmodū per præuaricationē Adami mortale factū, tale est redditū ut facilè à peccato uinceret: sic per eius obediētiā qui crucifixus est & resurrexit, arabone accepto aduersus peccatū egregiè firmat statuiturq;. CAPVT VIII.

IGitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autē legi peccati. Nihil ergo nunc damnationis est ijs qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum.] Seruio pro seruiebam dixit, priorum namq; meminit. Dicturus enim nullā deinceps condēnatione esse, &c. necnō indicaturus ineffabilē gratiā Christi, ad memoriā reuocat quales nos antea gesserimus sanè, quoniā bonū intelligebamus, carne uerò, hoc est carnis imbecillitate, legi peccati succūbebamus. Atqui nunc nulla est cōdēnatio ijs qui sunt in Christo Iesu, hoc est qui baptismate sunt tincti. Quia uerò haud parū multi post acceptū regenerationis lauacrū scelera cōmittunt, adiecit, qui non secundū carnē ambulant, innuens q nostræ sit ignauiæ isthuc, nimirū q post baptisma peccamus. Nunc enim & possibile est & facile non ambulare secundū carnem, quod sanè olim difficilimū, ante Christū uidelicet, erat. Nō solū autē tēperandū est nobis ne carnis suasum & uoluptatem sectemur, uerùm oportet etiam illud accedere, ut secundum spiritum ambulemus. Non enim abstinentia à uitijs coronat, cæterùm uirtutis & spiritualium bonorum participatio.

Lex enim spiritus uitæ, liberauit me à lege peccati & mortis.] Legē spiritus, paracle

tum spiritum uocat, perinde atque legem peccati, ipsum peccatum: uitæ autem legem A hanc appellat, ut opponat eam legi peccati, quæ & mortem nobis subministrauit. Etenim gratia Dei occidit peccatũ & mortẽ. Leuẽ porrò hæc ipsa agonẽ nobis quod reddidisset, ad cõflictus ita nos perduxit. Ausæ sunt autem peruersæ linguæ legẽ peccati hic dicere Mosaicã legẽ, quã tamẽ apostolus nusquã nisi sanctã & spiritualẽ appellauit. At si ea spiritualis est, inquiunt, quid igitur discrepat à lege spiritus? Plurimũ equidem. Lex enim Mosæ à spiritu tantum lata est, hæc autem & spiritum pariter suppeditabat.

Lex Moysi spiritualis.

Nã quod erat impossibile legi, in quo infirmabatur per carnẽ, Deus misso filio suo in similitudine carnis peccati, de peccato condemnauit peccatum in carne.] Meminit spiritus, nunc mentionem facit & patris & filij, trinitatem ita uniens. Ac uidetur hic sanè contra legem dicere, uerùm id sese ita non habet. Non enim dixit: Prauitas legis in qua peruersè agebat, sed enim impossibilitas in qua imbecillis erat. Quì uerò imbecillis erat, per carnem, id est per carnalem affectum. Sensus autem uniuersus eorum quæ dixit Apostolus, hic reuelatur. Ait enim, ut & suprà indicauimus, quod lex docebat quidem, non potuit autem uincere carnaliorem affectum. Proinde pater misit suum ipsius filium in similitudine carnis peccati, hoc est, carnem habentem similem quidem secundum essentiam nostræ peccatrici, carentem autem omni peccato. Quia enim meminit peccati, ideo similitudinem apposuit. Non enim iam aliam carnem assumpsit, sed ipsam hanc assumens, sanctificauit & coronauit, condemnans peccatum in assumpta carne, monstrans adeò quòd non sit natura caro peccatrix. A Christo ergo perinde factum est, ac si quis in foro mulierem cædi conspicatus, dicat se esse eius filium, cum sit natus regis, eaque ratione liberet ipsam à uerberantibus. Porrò quòd ait, de peccato, potest etiam simplicius intelligi, hanc ad rationem: Misit filium suum pater pro peccato, id est, eam ob rem, ut debellaret peccatum. Quod sanè declarans magnus ille Ioannes Chrysostomus, Arguit (inquit) & reprehendit peccatum Christus, quippe quod uehementer & supra modum peccasset. Quatenus enim peccatores occidit peccatum, iusta quadam ratione intulit eis mortem. Quia uerò corpus Domini, quid impeccabile, adeoque omnis peccati expers reperit, letho dedit: seu iniuriam faciens & peccans, condemnatum est. Misit igitur filium suum Deus, cùm ut ostenderet peccatum & iniustum esse & peccasse, tum ut iure ipsum condemnaret, ut ne possit dicere satanas, fortis instar me Christus uicit. B

Similitudo aptissima.

Vt iustificatio legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed sed secundũ spiritũ.] Vt ne quis dicat, Ecquid ad me si Christus in carne quã assumpsit uictoriã obtinuit? propterea inquit, Imò maximè isthuc tua interest. Nam iustificatio legis, id est finis & scopus (scopus enim ei erat iustificare hominem) impletur, inquit, in nobis. Lex enim uolebat quidẽ, infirmior autem erat quàm ut posset. Hoc itaque Christus fecit propter nos, & certamen quidem illius fuit: nos uerò uictoria potiti sumus. Quare nequaquam etiam deinceps peccabimus, nisi secũdum carnem obambulauerimus, hoc est carnalia expetiuerimus. Imò uerò non satis est non expetere, nõ sapere carnalia, cæterùm oportet etiam adesse nobis, ut suprà cõmemoratum, spiritualẽ affectum. Hic adiecit, Sed secundum spiritũ. Declina enim à malo, inquit Dauid, nec hoc solùm, uerùm fac etiam bonum. Non enim postquã audiuimus quod Christus nobis uictoriam peperit ac donauit, recidemus omnino; sed operæ est precium obseruare lauacri gratiam. Omnino enim nobis nunc lucta est facilior, quàm antehac.

Legis iustificatio in nobis finẽ nacta.

Psalm. 36.

Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt: qui uerò secundum spiritum, quæ sunt spiritus.] Qui sese dedũt immoderatæ carnis seruituti, quæ carnis sunt semper cogitant, affectant, sapiunt, nihil diuini considerantes: qui uerò prorsus spiritui subiecti sunt, omnia spiritualia planè & sapiunt, spirant, & faciunt.

Affectus enim carnis, mors: affectus autem spiritus, uita & pax.] Affectum carnis, pinguiorem cogitationem nominat, à peiori ei nomen indens. Non enim iam ipsa per seipsam caro proprium affectum habet, sed pinguis & crassa cogitatio sententiáue est affectus carnis, ueluti si quis dicat, mens carnalia spirans: quemadmodum & affectum spiritus, cogitationem expetentem & anhelantem ad ea quæ sunt spiritus, accipit quæ uitam parit, ut morti opponatur, quam carnalis cogitatio gignit. Pax etiam dicitur, ut statuatur in contrarium ei quod sequitur. Infert enim:

Carnis affectus.
Spiritus affectus.

Nam af-

A Nā affectus carnis inimicitia est in Deū:legi em Dei non subijcit. Neq; em̄ potest.] Spiritualis cogitatio pacē generat, carnalia uerò affectans, inimicitias erga Deū. Manus igit Deo infert? Nō, inquit, sed legi eius nō subiecta, dicitur esse inimica Deo. Ne turberis aūt cum audis, Non potest: uerùm intellige, quemadmodū opus est, id q̄d dicitur. Nō potest enim affectus carnis, quatenus huiusmodi permanserit, subdi Dño: æquè ac si dicat aliquis, fornicatio nō potest esse tēperantia. Non enim dixit q. nō poterit unquā, uerùm non potest iam nunc dum carnalis permanet. Quomodo em̄ ipse Paulus, quomodo latro, quomodo innumeri alij (ut semel dicā) scelerosi, ex malis boni fieri potuissent, si hęc permutatio nequiuit cōtingere? Haud dissimilē ad modū Dominus in Euangelio dixit: Non potest arbor mala fructus bonos facere: nempe tantisper dum mala remanserit. Ne igitur carnalia affectemus, sed quæ sunt spiritus, ut pacem habeamus ad Deum, qui spiritum nobis suum impertijt, per quem omnia nobis facilia sunt quæ in lege uix potuerunt uel transigi uel perfici. *Peccatorū immutatio nes.* *Matth. 7.*

Qui aūt in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.] Hoc est, carnis affectum amore prosequentes, Deo placere nequeunt, tantisper dum tales fuerint. Non enim substantiā carnis, sed crassam & carnalem uitā, & quæ totum hominem carnem efficit sic nominat, itidem ut in ueteri testamento: Non inquit, permanebit spiritus meus in his, quia caro sunt. Porrò quod ait, Vos autem nō estis in carne, id est non seruistis carnali uitæ, sed spirituali. Et quare non dixit, Vos autem non estis in peccatis? Vt discas quòd nedum peccati tyrannidem extinxerit Christus, uerūetiam carnem & leuiorem & spiritualiorem reddiderit. Quemadmodum enim ferrum in igne commorans, ignis fit: sic & caro eorum qui per baptisma spiritum acceperunt, tota spiritalis efficitur. *Carnalis uita.* *Gen. 6.* *Peccati tyrannis per Christū extincta.*

Siquidem spiritus Dei habitat in uobis.] Siquidem hic non ponit quia dubitet, uerùm quia ualde credat, pro eo quod est, Quandoquidem iam spiritus Dei demoratur in uobis, propterea in spiritu estis.

B Si quis aūt spiritū Christi nō habet, hic nō est eius.] Nō dixit, Si aūt spūm Christi nō habetis, uerùm, si quis nō habet spūm, ob sermonis asperitatē & molestiā. Indefinitè igitur non est Christi, idq; non immeritò, Spiritus enim ipse sigillum est. Proinde qui non gestarit sigillum, non est porrò domini illius qui per sigillum denunciatur. *Spūs, sigillum est.*

Si aūt Christus in uobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus uerò uita est propter iustitiam.] Rursus eos exhilarat cum inquit, si Christus est in uobis. Nōnulli hic per Christum, spiritum intellexerunt, uerùm id secus habet. Cæterùm Apostolus hoc demonstrat, q; cui spiritus adfuerit, ei etiam adsit Christus. Vbi em̄ est una sacrosanctæ trinitatis persona, illic etiam reliquæ sunt. Ecquid erit si Christus fuerit in nobis? Vt corpus sit mortuū, quatenus ad peccatū: Spiritus aūt sanctus in uobis uita sit, hoc est q̄d non solum ipse uiuat, sed etiam alijs ut uiuat pręstare ualeat. Erit aūt uita ipse spiritus propter iustitiam, siue iustificationem, hoc est quòd iustificati sumus à Deo, ac in nobis ea iustitia siue iustificatio seruatur: qua seruata, peccatum nō erit: peccato uerò sublato, tollitur iuxtà mors, ac relinquitur prorsus uita, & in præsenti seculo quando secundum Deum uixerimus (ipsa enim propriè uita dicitur, quādo peccato mortui sumus) & in futuro, quæ est in sempiternum durans.

Quod si spiritus eius q suscitauit Iesum ex mortuis, habitat in uobis q suscitauit Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in uobis.] De resurrectione hic rursus sermonem mouet, inquiens: Ne angaris animi, q; mortali corpore cinctus es: habes enim spiritum Dei qui excitauit Christum ex mortuis. Aequè autem ac illum excitauit, sic & te resuscitabit, imò uiuificabit. Resurgēt etenim & illi quibus spiritus Dei nō fuerit, sed ad suppliciū: qui uerò spiritū habuerint, in uitam nunquam ruituram. Propterea non dixit Apostolus, resuscitabit corpus, sed uiuificabit, ob inhabitantem in te spiritum. Nec dixit τὸ ἐνοικῆσαν, id est qui inhabitauit, sed τὸ ἐνοικοῦν, id est, inhabitātē siue q inhabitat, qui ad finē usq; pmanet. Nō em̄ sustinebit Deus, ubi uiderit spūm suū in te, nō introducere te in thalamū suū: quēadmodū si nō habueris spiritū Dei, pereas necessum in sempiternū, etiam si resurrexeris. Mortifica itaque corpus, ut habitet spiritus in te, ac propterea tibi uita impertiat. *Resurrectio bonorum & malorum.*

Debitores igitur sumus fratres, nō carni, ut secundū carnē uiuamus.] Cum indicasset quan-

set quantū cōmoditatis præberet spiritualis uita, nimirū q Christū inhabitare faciat, A
& uiuificet mortalia corpora: deinceps & adhortationem in medium adfert, ostēdens
q non debeamus porrò quicq carni, sed spiritui potius. Nā quæ Deus in nos contulit
beneficiorū, per gratiā nobis obtigerunt: quæ uerò nostra sunt, illa ex debito ineuitabiliter postulantur. Explicans aūt hunc locum quomodo dixerit, carni, ut ne accipias
carnis naturā, intulit, ut secundū carnē uiuamus. Non eñ solicitudinē pro carne prorsus reijcit: siquidem haud pauca ei debemus, est enim alenda, est etiam fouenda nobis.
Secundum carnem uiuere. Sed studium & conatū qui nos ad peccandum agit, damnat. Secundum carnem enim
uiuit, qui carnem dominam uitæ nostræ, reginamq animæ facit.

Si eñ secundū carnē uiuatis, moriemini: sin spiritu facta corporis mortificetis, uiuetis.] Mortē hic dicit nō solùm immortalē quæ est in gehēna pœnā, cæterùm ipsam etiā hic in scelestis facinorib. uitā mortē appellat. Sicut cōtrà si p spiritualē uitā opera corporis praua occiderimus, uiuemus & futurā indissolubilē uitā, & præsentē quæ est in
Corpus nō occidendū, sed opera corporis. uirtute. Nā q mūdo mortuus est, is uiuit. Obserua aūt qui nō dixerit, corpus occideritis, id enim homicidiū foret, sed opera corporis, eaq praua. Nō enim uidere simpliciter & audire, quæ sunt opera corporis naturalia, tollenda sunt, sed abusus illorum.

Quicunq eñ spiritu Dei agunt, hi sunt filij Dei.] Promisit paulo antè uicturos ipsos, si praua opera, inquit, occideritis: nunc uerò prestiorē coronā, maioreq mercedē subdit, q antea expresserit, filiorū nēpe diuinā adoptionē. Quare nō dixit, quicunq spiritu uixerint, sed quicunq agunt, hoc est gubernant, reguntur ceu ab aurigatore quopiā, spūm Dominū cùm carnis tum animę facientes. Etiamsi enim baptisma acceperis, & filius Dei fueris per baptisma, non agaris autem spiritu, donum & gratiam amisisti. Omnes quidem spiritum accipimus per regenerationis lauacrum, agi autem per omnem uitam eodem, id uerò à nobis tanquam nostrum exigitur. Eapropter non dixit, Quotquot spiritum acceperunt, hi sunt filij Dei: sed quotquot spiritu aguntur.

Non eñ accepistis spiritū seruitutis iterū ad timorē, sed accepistis spiritum adoptionis filiorū Dei.] Filios Dei esse qui spiritu Dei agantur, dixit: iam uerò quia & Iudæi fi B
Esaiæ 1. liorū adoptionē sibi uendicabant, scriptura dicente, Filios genui & exaltaui, &: Filius
Exod. 4. meus primogenitus Israel: quantum sit interualli inter nostrā & Iudæorū adoptationē
Spūs seruitutis, litera legis. monstrat. Illi, inquit, spiritū seruitutis acceperunt: literā legis ita nominans, ut quę à spiritu quidē data sit, seruis tamen interim magis cōueniat. Nam & corporales inde pœnę & supplicia præstò sunt, q̄d genus sunt lapidationes, exustiones, & minæ: Gladius,
Esaiæ 1. inquit, uos deuorabit. Vnde ingēs sanè metus ob oculos uersāt. Ac præmia rursus terrena ex lege proponunt, ꝓmissionesq bonorū terestriū tum mandata & uilia & seruilia multa. Ex lege itaq & filij uocabantur, sed tanquam serui: nos uerò seu ingenui, &
liberi. Nam præmia nostra sunt cœlestia, cœlorumq regnum: ac pœnæ nostræ non
Præmia Christianorum cœlestia. sunt lapidationes, idq genus alia quæ à sacerdotibus inferebantur, sed satis est eijci & excludi à mystica mensa tanquā filiū. Mādata porrò nostra sunt diuina ingenuis maximè quadrātia, uidelicet: Ne intuearis fœminā, ut cōcupiscas: Ne fures: Relinque ea q possides. Atq hæc mādata, nō pœnæ formidine, sed spūs cupiditate pficiunt. Et q̄a
Matth. 5. & 19. pleriq haud parū multa mādata trāsgrediunt in ueteri testamēto, indicio est q̄d spiritus Dei in illis non aderat: hic uerò diues adeoq exuberans est eius gratia.

In quo clamamus abba pater.] Hebraicam dictionē posuit, q̄d uerbū est puerorū seu filiorū genuinorū erga patrē. Quid igitur, num & illi uocabant patrē Deū? Deū enim,
Deut. 32. inquit scriptura, qui genuit te dereliquisti. Et alibi: Deus unus condidit uos. Et, Pater
1. Cor. 8. unus omniū uestrū Deus. Etsi aūt hęc dicta sint de illis, nemo tamē inuentus est in ora
Malach. 16 tionibus qui uocaret patrē Deum, quemadmodum nos nunc omnes post baptisma.
Etiamsi autem maximè illi olim uocassent eum patrem, ex propria tamen cogitatione fecerunt: fideles autem ex spirituali motione & operatione. Vt enim nouimus spiritū prophetiæ ex eo, q qui acceperit eum, futura prædicit: sic & spiritus adoptionis filiorū agnoscitur ex eo q qui acceperit ipsum, patrem uocat Deum, à spiritu motus. Nā & hoc est unum ex donis spiritus, perinde ac ipse infert, dicens:

Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, q simus filij Dei.] Paracletus ipse testimonium dicit dono quod datum est nobis. Non enim sonamus Abba nos citra testem spiritum, & à nobis ipsis, uerùm paracleti donum est, & ipse docuit nos per spiritum uel donum sic loqui in orationibus.

Si au-

A Si autem filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohęredes autem Christi.] Quia nō
omnes filij sunt hæredes, ostendit nos & filios esse, & hæredes. Quia uerò non omnes
& filij, & hæredes, magnorū bonorū hæreditatem adeunt, ostendit quòd magna etiam si-
mus hęreditate bona consecuturi, ut qui Dei sumus hæredes. Rursus quandoquidem
fieri potest, ut hęredes simus, nec tamen omnino simus unigenito cohæredes, ait quòd
& hoc habeamus. cohæredes enim Christi sumus.

Si tamen compatimur, ut & conglorificemur.] Cum dixisset, Christi nos cohæredes
fore, ostendit nos consentaneè istud assecuturos. Qui enim nihil recti boniq́ue agentes
tantis bonis honorauit, quomodo nō, si uiderit multa transegisse, maioribus præmijs
dignabitur? Hoc autem agit, ut ne rubore suffundantur, néue pudefiat ij qui donū ac-
ceperunt, tanquā citra laborē acceperint. Veruntamen considera quid hic adumbret,
& occultè innuat: quō sic operæpreciū eum qui tantis bonis ac donis auctus & exor-
natus sit, & paßionibus & periculis seipsum obijcere & exponere.

Existimo enim quòd non sit condignæ paßiones huius temporis ad futuram gloriam
quę reuelabitur in nobis.] Quandoquidē dixerit, Compatimur, ne cunctetur & detre
ctet auditor, tanquam ad pericula eductus, ne deterrearis, inquit, aut animo concidas.
Non enim dignæ & pares sunt huius tēporis afflictiones, hoc est, temporariæ transi-
toriæq́ue, ad futuram in nobis reuelendam gloriam. Non dixit ad futuram quietem, sed
gloriam. id enim nominis plerisq́ue est amabile. Porrò ubi quies, ibi nō omnino gloria:
ubi uerò gloria, illic & quies. At cū ait, Quæ reuelabit̃, admonet nunc quoq́ue esse illā
ipsam, cæterùm abdi celariq́ue, tunc aūt reuelabit̃, id est, perfectè manifestabit̃. Quia em̄
ingēs est, & nullis uerbis explicabilis, excellit & superat pręsens seculū, & uitę cursum
huius. Propterea illic est recondita, nunquā finiēdis coextensa seculis. Quocirca piè *Afflictio-*
auditor, quia afflictiones sunt pręsentis tēpotis, id est trāsitoriæ, gloria uerò futuri secu *nes huius se*
li nunquā cessaturi & indissolubilis, adspernare afflictiones, & amplectere gloriam. *culi breues.*

Vehemens enim expectatio creaturæ reuelationē filiorum Dei expectat.] Mōstra-
B turus quantam simus gloriam consecuturi, inquit quòd ipsa creatura in melius permu-
tabitur: quòd si creatura, multo magis nos. Sententia itaq́ue eorum quæ dicuntur, est huius-
modi. Quod aūt prophetis in more est, ut flumina manibus plaudentia introducant, *Prosopo-*
montesq́ue saltantes, personas cùm animatorum tum sensibilium ipsis tribuentes: idem *pœiæ pro-*
& ipse hic Apostolus agit, quum dicit, Omnem creaturam ἀποκαραδοκίαν, id est, in- *phetarum.*
gentem expectationem habere, quòd & ipsa in meliorem permutetur statum: necnō
expectare reuelationem gloriæ nostri filiorū Dei. Tum enim & ipsa glorificabitur in-
corruptibilitate, quando & nos eadem fuerimus adepti. Quæcunq́ue igitur audis dici
de creatura, seu animato, prosopopœiæ more dici arbitrator.

Vanitati enim creatura subiecta est, non uolens, sed propter eum qui subiecit ipsam
in spe, quòd & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filio-
rum Dei.] Vanitati, hoc est, corruptioni, subiecta est creatura, pro eo quod est, corru-
ptibilis facta est propter te hominem. Simulatq́ue enim corpus accepisti mortale, & af- *Gen. 3.*
flictioni obnoxium, eam ob rem terra etiam spinas ac tribulos protulit, cœlumq́ue uetu *Psalm. 101.*
state squalidum & antiquatum, permutatione indiget. Ecquî propter alium corrupti-
bilis facta est creatura, adeoq́ue uniuersi creatio? Eo quòd hominis causa prorsum subsi
stit. Non uolens autem, significat Dei prouidentia & cura uniuersum hoc contigisse,
& nō ipsius creaturæ industria & uirtute: id enim ad cōmoditatem tuā factū est, ut in
corruptionē eius intuens, eam adsperneris, & ad cœlestia animū tuum transferas. Au
diens quod ait, In spe, itidem per prosopopœiā intellige dictum, omniaq́ue his similia.
Creatura itaq́ue liberabitur etiam, nō tu solus, uerùm & illud quod te longe est infe[ri]us,
anima & sensu uacans: illud (inquam) tantorum erit bonorum consors, nec [p]orrò e-
rit obnoxium corruptioni, sed creatura ea tecum habebit communia. Ac quemad-
modum te corruptibili facto, & ipsa corruptioni est subiecta: sic te incorruptibili fa- *Terræ ma-*
cto, & ipsa ad incorruptibilitatem alterabitur. Si igitur creatura propter te passa est, in *china incor*
terest tua, Dei etiam causa sufferre adflictionem. Ac si illa sperat glorificari, quanto *ruptibilita*
magis tu idem expectare debebis? Vt enim pater seruos pulchrè uestit in gloriam fi- *te donāda.*
liorum, sic Deus creaturam in gloriam nostram.

Scimus enim quòd omnis creatura congemiscit, & simul parturit adusq́ue nūc. Non
solùm

folùm autem, ſed & ipſi primitias ſpiritus habẽtes, & nos ipſi in nobis ipſis gemimus, A filiorum adoptionem expectantes, redemptionem corporis noſtri.] Argumẽtis hiſce uel ſermonibus cogit auditorem cõtemnere præſentia, perinde ac ſi dicat: Ne ſis creatura inferior, neq; præſentibus lubẽs immoreris, eáue diligas: quin potius ingemiſcas ꝗ futura nondũ tibi gloria perfrui liceat. Nam ſi creatura ingemiſcit, quanto magis tu ex imo pectore ſuſpiria trahes? Infert aũt ꝗ & nos ipſi primitias ſpiritus habentes, hoc eſt, qui futura guſtauimus, ingemiſcimus, ꝗ ea nondũ ſumus adſecuti. Ex quo eñ accepimus ſpiritualia chariſmata (hæ enim ſunt primitiæ) futura etiã obſeruamus, certóq; animaduertimus. Deinde ut ne det hęreticis occaſionẽ dicẽdi, Quia mundus hic prauus eſt, eapropter ingemiſcimus, filiorũ adoptionẽ expectantes gemimus, inquit. At quomodo cum iam ſumus adoptati, aliã adoptationẽ præſtolamur, Næ, inquit, adoptationẽ dico nõ eam quæ per baptiſma obtingit, illã eñ iam accepimus: ſed enim perfectã gloriã, quæ eſt in incorruptibilitate corporis. Hoc enim eſt redẽptio nimirũ conſummata libertas, liberatióq; à morte & affectionibus, atq; adeò huius terræ adflictionib. quãdo nõ amplius auerti poterimus ab adoptatione, ac in ſeruitutẽ peccati redigi.

Adoptati nos alteram adoptationẽ expectamus.

Spe nanq; ſeruati ſumus. Spes aũt quæ uidetur, nõ eſt ſpes. Nam quod uidet quis, quid adhuc ſperat? Si aũt ꝗd ſperamus, nõ uidemus, per patientiã expectamus.] Quia futurarũ rerũ mentionẽ facit, pleriſq; earum nomine ambigentibus, ait: Ne ſis incredulus, néue non adhibeas fidẽ ijs quæ protuli, tu qui fidelis es. Ex ijs enim quæ iam antea recepiſti, de futuris etiam crede. Ac ſicuti antea nihil planè adferens præter ſolam fidẽ, ingentia à Deo bona accepiſti: ſic & nunc fide utere erga futurorũ bonorũ ſpem. Nã ſpes tum demũ reuera eſt ſpes, cum de ijs quæ nõ cernũtur, fuerit. quod eñ quiſq; uidet, quid adhuc ſperat? Ne hic igitur in terris omnia quæramus, per patientiam enim futura expectamus. Patientiam autem cum audiueris, certamina, labores, & ſudores intellige denunciari. Namq; minimè iniquo animo Chriſtianum eſſe par eſt in expectatione eorum quæ non uidentur, per fidem autem ſperantur.

Spes quorũ dicatur.

Similiter & ſpũs adiuuat infirmitatẽ noſtrã.] Patiẽtiæ mẽtionẽ fecit. Animãs itaq; auditorẽ, ait, quoniã & ſpũs nobis opitulat̃. Proinde ne defatigeris, ſedenim & ſpera & expecta. Tibi enim auxiliatur, ſpiritus ſolam patientiam & expectationẽ adferenti. B

Nam quid oremus ſicut oportet neſcimus.] Quánam ratione ſpiritus ſuccurrat, oſtendit infirmitatibus noſtris inquiens. Adeò ſumus imbecilles nos, ut etiam quid orare debeamus, ignoremus: primũ in uniuerſum omnes, adeóq; ego Paulus. Nam & ipſe apoſtolus ꝓ ſtimulo quo affligebat̃, orauit, atq; ut Romã proficiſceretur. Moyſes uerò ut Palęſtinam intueri poſſet. Hieremias itẽ ꝓ Iudæis deprecatus eſt, ignorantes quid opportunũ ſeu neceſſariũ eſſet. Hæc uerò iam diuus Paulus cõmemorat, ꝗ ueri ſimile erat, fideles qui Romæ perſecutionibus & afflictionibus quatiebantur, ceſſationem ac quietẽ petere: & cum non aſſequerentur, deſpõdere animum & offendi. commonſtrat igitur quòd nemo mortalium norit petere quod expediat & conferat. Debetis igitur, inquit, ſuſtinere, ſiquidem ſpiritus compertum habet quid uobis proſit. Propterea infert:

2.Cor.12 Rom.1. Deu.12 & 14. Hier.14. & 24.

Sed ille ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.] Quẽadmodũ multa dona necnõ diuerſa baptiſmate regeneratis dabat olim Deus, quæ & ipſa ſpiritus appellabãtur, & alius quidẽ habebat prophetiæ donum, alius ſapientiæ, alius ꝗddam aliud: hunc ad modum donũ orationis impertiebat, quod & ipſum uocabat̃ ſpiritus. Cum enim pleraq; ignorantes quæ nobis cõmodarẽt, nõ cõmodantia ea de cauſa peteremus, accedebat tũ orationis chariſma in unũ quempiã eorũ q tum ducebant uitã, & quod cõmuniter omnibus cõferebat ſtans precabat̃, alioſq; id petere docebat. Spiritum igitur hic uocat huiuſmodi donum, & animã recipientem precationis donum, ac interpellantem apud Deum ingemiſcentemq;. Nam magna cum cõpunctione ſtabat ſpiritualis ille homo, & multis gemitibus, cuius hodieq; ſymbolum eſt diaconus ſtans, & ex imo pectore ad Deum preces pro populo effundens.

Orationis donum.

Diaconi preces.

Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus, quia ſecundũ Deum poſtulat pro ſanctis.] Non ueluti ignorante Deo ſtans precatur homo ille. qui enim ſcrutatur corda, nouit quis ſit ſenſus ſpiritus, id eſt ſpiritualis hominis. Nam quæ Deo grata ſunt, ab eo poſtulat ꝓ ijs qui ſunt in eccleſia fideles: illi eñ ſancti ſunt. Atq; hoc fit, ut diſca-

A ut discamus petere secundum Deum, siue quæ Deo placeant. Quia igitur spiritus intercedit pro nobis, ne despondeas animum, quisquis adfligeris.

Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum uocati sunt.] Quæ iam antea cōmemorata sunt, nempe quod creatura subiecta est uanitati, quodque incorruptibilitatem sit assumptura, & iterum, quid orare debeamus, ignoramus: admonitiones fuerunt eorum qui Romæ adfligebantur, sicuti annotauimus. Quæ uerò nunc subdit, omniū sunt manifestissima. Nam diligentib. Deum, omnia quantumuis ardua uideantur & aspera, in bonum cooperantur. Non dixit aūt quod nihil triste nihilue difficile inuadat diligentes Deum, cæterùm quod inuadant quidem, uerùm istis malis adeoque periculis & afflictionibus Deus in commodū afflictorū utitur. Deinde quia hoc incredibile uidebat, à præteritis hoc stabilit, inquiens: Iis qui secundum propositum uocati sunt. Etenim uocauit te cum longè abesses, sibique te proprium fecit, quanto magis uocatum te suscipiet? Vocatus est autem homo secundum propositum, hoc est secundum propriam uoluntatem. Nō enim sufficit uocatio, alioqui omnes seruati essent: uerū uolūtatis etiā promptitudo & assensus requirit.

Christianorum afflictiones illis in bonum cedunt.

Nam quos præsciuit, & prædestinauit cōformes fieri imagini filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. quos autem prædestinauit, hos & uocauit.] Præcognoscit uel præscit Deus eos qui uocatione digni sunt, deinde sic prædestinat. Prior itaque est præsciētia, postea sequit prædestinatio. Prædestinationē aūt intelliges impermutabilem Dei bonā uoluntatē. Prænouit itaque Paulū uocatione Euāgelij dignū esse, sicque præfiniuit seu prædestinauit, hoc est, impermutabiliter decreuit, adeoque statuit uocare ipsum. Conformes igit efficit imagini filij, quos prænoscit dignos. Quod eī unigenitus est secundū naturā, hoc ipsi facti sunt per gratiā, ut & ipsi filij Dei uocarent. Primogenitus aūt est inter multos fratres secundū dispensationē: secundū namque diuinitatē est unigenitus. Quia eīn assumpta caro uncta est præsentia eius qui totum eum inunxit, spiritus sancti, ac primitiæ nostræ factus est, sanctificata porrò in Christo conde-
B mnationi obnoxia natura, meritò primogenitus est, fratresque ipsius appellamur.

Propositū ad uocatos Theoph. ut & Chrysost. referre uidetur, ut ad Dei uocationē prōpta hominis uolū tas requiratur, August. ad Deum refert. Præsciētia, deinde prædestinatio.

Quos autem uocauit, hos & iustificauit.] Per lauacrum regenerationis liberans à peccatis, iustósque efficiens.

Quos autem iustificauit, hos & glorificauit.] In filios nimirum adoptans illos, aliaque illis impertiens dona.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?] Viden' apertissimè hic indicare ipsum quod uerba faciat ad afflictos? Huiusmodi enim propemodū dicit: si tantis bonis digni iudicati sumus cum hostes essemus, quāto maioribus donabimur post iustificationem & glorificationem nostram? Ac si Deus pro nobis sit, quis aduersum nos erit? Etiamsi enim uniuersus orbis insurgat aduersum nos, Dei tamen sapientia ad nostram salutem & gloriam hunc conuertet insultum.

Qui proprio filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnib. tradidit ipsum, quomodo & cū ipso nō omnia nobis donabit?] Omitto cætera, inquit, quæ suprà cōmemoraui, quod iustificauit, quod & glorificauit nos. Verùm hoc considera, quod filio suo proprio, hoc est unigenito, dilecto, qui natura ex ipso est (sunt enim & adoptatitij per baptisma) illi igit non pepercit: sed pro nobis tradidit ipsum, adeoque pro omnibus, hoc est, tum ingenuis, tū non ingenuis, & humili & celebri loco natis. Neque simpliciter, uerùm ad mactationē tradidit. qui ergo iam nō omnia nobis donaret? Qui enim Dominum dedit, quomonō omneis iuxta eius facultates præberet? Proinde si quicquam tibi non impertit, nō conducit tibi, ac eapropter non impertit. Ne igitur impensè desideres liberationem, qui adfligeris propter Christum. si enim conferat, accipies, eris que compos uoti.

Quis accusabit aduersus electos Dei?] Quia inter alias tentationes & illud à Iudæis obijciebat fidelibus, quod facile immutarentur & confertim siue agminatim ad Christianismum deciderent: subdit Paulus, quia Deus uos elegit, & quis est qui accuset electionem Dei? Homo artifex si quicquam elegerit, nemo est qui culpet: ecquis est qui Dei electionem reprehensurus sit?

Deus est qui iustificat, quis est qui condemnet? Christus qui mortuus est, imò qui & resurrexit.] Non dixit, qui remittit peccata: uerùm, quod multo maius erat, Deus est qui iustificat. Ne igitur metuamus neque tentantes neque exprobrantes. Nā Deus elegit nos

git nos,& iustos fecit. Adhæc is qui mortuus est ,p nobis,immo qui & resurrexit Chri A stus est filius ille Dei. Quis igitur condemnabit tanta gloria donatos ac dignatos?

Qui est ad dexteram Dei, qui etiã interpellat pro nobis.] Interpellat pro nobis dixit,ut Christi erga nos dilectionem cõmonstret. Nam cum quæ ad corporis sui dispẽsationem & functionẽ pertinerent,cõplesset:non dissoluit neq; exuit erga nos clementem adfectũ. enimuero legatione ,p nobis fungi, id ẽm uocula τυγχάνω, id est, interpellat significat. Nec ẽm gloriæ unigeniti diminutionem ea dictio adfert. Cum nanq; prius dixisset, Qui est in gloria patris,quod maiestatis & magnificentiæ eius indicium est,intulit deinde,interpellat,nihil aliud per hoc denuncians, q̃,uti dictum est,illius erga nos dilectionem:quandoquidem & de patre dictum sit,tanquam Deo exhortante per nos. nunquid igit gloria Dei imminuitur, quia παρακαλῶ, exhortat siue obsecrat, minimẽ gentiũ, imò isthuc est ineffabilis ipsius erga nos curæ argumentum. Nõnulli interpellat pro nobis, sic intellexerũt, q quatenus corpus ferat, nec deposuerit ipsum (ut Manichæi nugantur) illud ipsum esse interpellationẽ & intercesSionem ad patrẽ. Intuens enim in illud pater,recordatur dilectionem erga mortales,propter quam gestauit corpus filius suus, hacq; ratione ad miserationem & misericordiam inflectitur.

Interpella-re Christi quod sit.

Hæc aũt diuus Paulus, ut sæpenumero indicaui,ait, quò Christi nomine adflictis animum addat, monstretq; q & spiritus pro nobis intercedat,ac q pater proprio filio suo pro nobis non pepercerit, sed iustificarit & glorificarit nos, ac filius eius interpellet ,p nobis:unde deinceps non despondebitis animum,neq; animo concidetis.

Afflictorũ consolatio.

Quis nos separabit à dilectione Dei? Tribulatio, an angustia? an ,psecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius?] Cum demonstrasset ineffabilem dilectionem patris & filij & spiritus circa nos, ueluti iam diuino numine adflatus exclamat, Quis nos separabit à charitate Dei? Adeò enim dilectũ, tantaq; dignatũ prouidentia ,nihil est quod disseparare poSSit. Tribulationis autem & angustiæ nomine cõplexus est omnia quæcunq; adfligere queunt,etiamsi ea non expresserit, nec dinumerauerit.

Psal. 43. Sicut scriptum est: Propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues mactationi destinatæ.] Ne uideatur adflictio & angustia signũ esse diuinæ derelictionis,profert in medium prophetam,qui iam antea hæc uaticinatus sit, maximamq; consolationem subindicarit esse pro Dei gloria pati,adeoq; occidi totũ diem:quod sanè fit animi uoluntate & proposito. naturæ namq; hoc est impoSSibile. Occidi autem,est offerri & mactari Deo:id subindicat per hoc quod ait,tanquam oues mactationi destinatæ. Et perinde ac illæ non resistunt dum mactantur,sic neq; nos. B

Sed in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos.] Quia dixerat occidimur, cõsolationem nunc adijcit, ut ne quis humana cogitans deficiat & desperet, & inquit, Nõ uincimus, sed ὑπερνικῶμεν,id est, superamus siue superuincimus, hoc est cum omni facilitate citra sudores & labores uincimus,& per ea ipsa quib. nobis insidiæ tendũtur. Hęc ẽm perfectiSSima est uictoria,quãdo dum agimur & pellimur,persequẽtibus superiores reddimur. Neq; diffidas. Deus ẽm est q nos in certaminib. adiutat,imò q & dilexit nos. Quare nihil mirũ si uel in medijs periculis uictoriã facile obtineamus.

Persuasum ẽm habemus,quòd neq; mors,neq; uita,neq; angeli, neq; principatus, neq; uirtutes,neq; instantia,neq; futura,neq; altitudo,neq; profunditas,neq; aliqua alia creatura poterit nos separare à dilectione Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro.] Primùm dixit q dilexit nos Deus,deinde sic suamipsius erga Deum charitatem & amorẽ ponit,ut nihil uideatur magnum de se ipso dicere. Adeò, inquit, pendemus ex dilectione Dei, eiq; ita sumus coniuncti, ut non solum quæ huic uitæ sunt cohærentia incommoda, nos nequeant auocare ab ea: uerumetiam si quis mortem nobis interminetur futuram immortalem, quæ in supplicio sit duratura, si quis polliceat uitam nullis seculis intermorituram, allaborans hoc pacto nos abstrahere à Deo, nihil planè efficiet. Ecquid mihi reges ac tyrannos obijcis? Neq; angeli, neq; omnes supernæ potestates poterunt nos auertere,neq; præsentia, neq; futura, neq; altitudo, hoc est quæ in cœlis, neq; profunditas, hoc est quæ in terra, neq; gloria, neq; ignominia. Quidam per altitudinem, cœlorum regnum: per profunditatem, iacturã orbationemq; eius intelligunt. Insuper si aliud esset mundi opificium tantum quantum hoc quod mẽte concipimus à dilectione eius me nõ auerterit, neque deficere permouebit. Nõ quòd

A quòd angeli homines à Deo desci::cere faciant, hoc dixit, uerùm ex suppositione sermonem hunc protulit, ut ex abundantia ostendere uolens dilectionis suæ magnitudinem & excellentiam, non qualem Hebræi se habere dicunt, sed qualis est ijs qui sunt in Christo Iesu. Etenim & Iudæi dicunt sese diligere Deum, uerùm non in Christo Iesu: non enim habent fidem in Christum.

CAPVT IX.

VEritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo.] Demonstraturus est in procursu ꝙ non omnes qui ex Abraham, semen ipsius sint. Ne uerò ex affectu hæc uideatur dicere, anteuertit, ac de Hebræis commodiora blandioraq; dicit, suspicionem hanc adimens, cõfiteturq; se illos excellenter amare. Ne uerò suspectus habeatur, ac parũ fide dignus, Veritatẽ, inquit, dico in Christo, non mentior. Producitq; treis in testimonium, Christum, suam ipsius conscientiam, & spiritum sanctum, inquiens: Quoniam tristitia mihi est magna, cor meum exedens, Hebræorum nomine, quòd extra gratiam sint: hoc enim dicturus est.

Optarim enim ipse ego anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui mihi sunt *Anathema.*
cognati secundum carnem.] Quid anathema sit, primùm disce. Separationem & abalienationem significat. Quemadmodum enim ornamentum seu munus Deo consecratum ac repositum nullus audet contingere: hanc ad rationem in excommunicationis ratione fieri solet, ueruntamen alia ratione. Sacro enim muneri nemo sese admouere audet honoris causa, quia Deo collatum consecratumq; est: ab hoc uerò, excommunicato nimirum, separantur omnes, ceu profano, abalienatoq; à Deo. Quid igitur est quod dicit Paulus? Videt̃ enim hoc loco supradictis cõtradicere illic enim dixit, Nemo nos separabit à charitate Dei, iam nũc uerò optare se ait ut à Christo separetur. Videt̃ ergo cõtraria dicere, sed non ita se res habet, quandoquidẽ & hoc pro charitate Dei dicat. Quum enim omnes Deum accusarent, ꝙ adoptione donatos glo
B rificatosq;, adeoq; maiores Christi appellatos Hebræos eijceret, ignominiaq; afficeret, introductis in illorum locũ gentibus, quæ ipsum nunquam agnouissent, obmurmurarentq; Dei prouidentiæ, blasphemo adfirmãtes ore, ꝙ ista iniquè fierent, quippe quia Deus imposuisset progenitoribus, quibus gratiam illam et donum promisisset: mœrens itaque Paulus, anxieq; motus & morsus pro Dei gloria, optauit anathema, id est, abalienatus esse à Christo, ut illi seruarent̃, dissolueretur q; eorũ aduersus Deũ maledicẽtia. Viden' igitur ꝙ ex amore quo in Deum inflammatus est, optat, si modò fieri possit, separari à cœtu eorum qui cum Christo æternùm uiuent? Non à charitate ipsius, sed gloria ipsius, & gloriæ fructo: perinde ac patres sæpenumero à filijs segregantur ut glorificentur filij, minimè tamen à filiorum dilectione abalienati, imò ipsi inglorij esse cupientes, ut filij celebres & clari euadant. Itaq; ipse, inquit, ego qui innumera transegi diligens Deum suprà ꝙ natura ferat, opto pro gloria Dei excidere à gloria Christi. Hoc autem non est excidere, sed potius adsequi. Quòd ait, Pro fratribus meis qui mihi sunt cognati secundum carnem, uiscera indicat, & quàm uehementi charitate erga eos ardeat.

Qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio, & gloria, & testamenta, & legislatio, & cultus & promissiones, quorũ sunt patres, & ex quibus Christus quo ad carnẽ, qui est super omnia Deus benedictus in secula, Amen.] Cõmendat hic Iudęos, eosq; magnifacit, ut ne uideatur, ut dixi, ex adfectu uel perturbatione animi uel odio loqui. Tacitè *Iudæorũ nobilitas.*
autem innuit ꝙ Deus illos seruare uoluerit: quod inde satis colligitur, quia illos sit adoptione filiorum dignatus & gloria, & quia patribus promissiones fecerit, aliaq; omnia excellentia eis impertierit, Christumq; adeò ex ipsis nasci uoluerit, uerùm tãta ipsi beneficia repulerunt. Quocirca immensam Dei dilectionẽ demiratus, unigenito gratiarũ actionẽ refert, inquiens, Qui est super omnia Deus benedictus. Etsi eñ alij cõuicientur unigenito, nõ cõmodè factã assumptionẽ gentiũ, nos tamẽ Christi mysteria habentes explorata, scimus ꝙ ipse dignus sit gloria & præconio. Hic uerò Arrium *Arrius.*
pudefieri operæpreciũ est, Paulo nempe Christum super omnia Deum proclamãte.

Non autem quos exciderit uerbũ Dei.] Ego inquit, uror, & supra modũ affligor, cum Deo cõuitium fit, adeoq; ipse blasphematur, ac eapropter optaui omnes saluos

R fieri,

fieri. Etiamsi autem non omnes seruentur, eam ob rem non est mentitus Deus in ijs A quæ promisit patribus, neq; excidit uerbum eius. Quod enim promisit, hoc etiam præstitit: etiã si maledici dicãt q alijs promiserit, alijs uerò dederit. Audi ẽm sequẽtia.

Non enim omnes qui ex Israel, hi Israelitæ: neq; quia sunt semen Abrahami, propterea sunt omnes filij.] Quod promiserat, inquit, Deus, hoc etiã præstitit. Dixit ẽm, Tibi & semini tuo dabo. Videamus igitur quale sit semen. Non enim omnes qui ex Abrahamo, illi simpliciter sunt semen: neq; qui ex Israel, sunt Israelitæ, uerũ qui secundum Isaacũ nati sunt, quiq; Israelis uirtute cõspicui, per quã Deũ cõspexit. Non ẽm dixit, qui ex Iacob, sed qui ex Israel, honoratioris nominis mentionẽ faciens. Vbi igitur didiceris qui secundũ Isaac nascantur, inuenies uacantem mendacio promissionem: illis ẽm promissa sunt exhibita. Quare Deus haudquaquã maledictis incessendus: quod ẽm dixit, id opere pariter cõpleuit, quantumuis nonnulli haud intelligant.

Gen. 13. *Non omnes qui ex Abraham sunt, eius semen sunt.*

Sed in Isaac uocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis æstimãtur in semine. Promissionis ẽm uerbũ hoc est, secundũ hoc tempus ueniam, & erit Sarrhæ filius.] Non ego, inquit, tibi interpretor quid sit reuera semen Abrahami, sed ueteris testamẽti scriptura quæ dicit, In Isaac uocabitur tibi semen. Quocirca quotquot secundũ Isaac nati sunt, hoc est ex promissione, illi sunt reuera filij Abraham, imò uerò Dei. Totum enim istud diuino uerbo factum est. Neq; enim Isaac lege naturæq; potentia natus est, uerùm secundum potentiã promissionis huius, In tempore hoc ueniã, & erit Sarrhæ filius. Verbum itaq; Dei finxit Isaac, & genuit: cõsimili ratione super non filios Dei in lauacro baptismatis, ueluti in matrice, uerba Dei pronunciantur, eaq; nos refingunt & reformant. Siquidem in nomen patris & filij sanctiq; spiritus baptizati, generamur. Ac perinde ut illic Isaaci generationem promiserat, quam posthac impleuit, sic & nostram regenerationem promisit per prophetas, & postea impleuit. Quare illud, In Isaac uocabitur tibi semen, sic accipiendum est: Hi sunt semen Abrahami, qui Isaaci natiuitatis instar sunt geniti, hoc est per uerbum diuinum. Non igitur excidit sermo Dei, nec factus est irritus, cæterùm uerò B semini, hoc est fidelibus ex gentibus, qui facti sunt filij Dei sicut & Isaac, quatenus & hi ex promissione, dedit quæ promisit.

Gen. 18. *Isaac uerbo Dei formatus.* *Baptismatis mysterium.*

Non solũ aũt, sed Rebecca etiam ex uno conceperat Isaac patre nostro.] Monstrauit q cũ multi & uarij Abrahamo essent filij, ipse Isaac uocatus sit semẽ. Itaq; & ij qui simili qua ipse nascũtur ratione seminis appellationem sortiũtur: iam uerò ait: Non in Isaac tantum hoc uidere queas, sed quod maius est, in fratribus etiam ex eodem patre & matre, ijsq; geminis propagatis, hoc est, in Esau & Iacob hoc cernere licet. Neq; enim illi eadem sunt bona consecuti, sed alter quidem electus, alter uerò odio est habitus. Quare ne quæras rationes quur gentes elegerit, easq; semen Abrahæ, imò diuinũ fecerit, Hebræos autem repulerit.

Cum enim nondum nati essent aut aliquid boni egissent, aut mali (ut secundum electionem propositũ Dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante) dictum est ipsi Rabeccæ: Maior seruiet minori: sicut scriptũ est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.] Necessum fuerit hic nos præmittere, atq; summatim explicare mentem eorum quæ Paulus est prolixè dicturus. Quia enim non parum multi dicebãt, ecquur Deus gentes Hebræis prætulit? Nec enim quisquam dixerit uirtutis isthuc ergò contigisse, omnes ẽm peccauerũt: cõuehit Apostolus haud pauca ambigua, nostri quidẽ ingenij captui incomprehensibilia, soli autem Deo comprehensibilia: statuitq; primum ante conspectum, q inter illos duos fratres didymos, alter quidem qui electus est, non sit propter uirtutẽ electus: alter uerò qui odio est habitus ob uitia nõ sit odio expositus, reiectúsue (non enim egerunt quicquã boni aut malo, cum in utere dum matris suæ essent) uerùm diuino proposito, hoc est præscientia, alter quidem est electus & dilectus, alter uerò odio habitus, itidem ut propheta testatur. Alterum quidẽ dilexi, alterum uerò odi, ut totum sit Dei atq; præpositi ipsius & præscientiæ. Et quid dico de hoc, cum & Israelitę omnes uitulum conflarint, et alij quidem puniti sint, alij uerò nõ item? Hunc ad modum Pharao reuera quidem durus erat, at non pauci alij pari duritie uixerunt: ecquid solus ille punitur? Viden' hæc hominibus esse incomprehensibilia, soli autem Deo perceptibilia? Hanc ad rationem gentium electio, Iudæorumq; reiectio,

Gen. 25. *Mala. 1.* *Electionis Dei incõprehensibilis ratio.*

A reiectio, nobis equidem præter rationem & absurda uidetur, Deo autem est iustissima. Hæc est sententia totius in quo nunc uersatur loci.

Quid igitur dicemus? nunquid iniustitia est apud Deum? absit. Itaq; neq; in nobis ethnicis & Iudæis iniustus est Deus. Moysi enim dicit, Miserebor cuiuscunq; misertus fuero: & miserabor quencunq; miseratus fuero.] Adiungit, ut & suprà dictum est, & alium locum ex ueteri testamento, ostendēs q solus Deus norit qui sint digni uel honore, uel pœna. Nam quanuis omnes ex æquo peccassent cum uitulum finxerunt, Deus tamen aliorum quidem miseretur, alios uerò tradit Leuitis ut mactentur. Neq; Moses tātus apud Deum, rationem nouit: & tu causam postulas quur gentes Iudæis sint prælatæ, cum tamen peccatis infectæ essent? Profecto Paulus potuit rationem dicere, quam & alio in loco reddidit, quoniam Israelitæ ex operibus existimarunt se iustificari: illæ uerò ex fide & gratia: uerùm id iam nunc non dicit, abunde curiosis ora obstruens, illisq; suadens ne quicq; operum aut factorum Dei ad calculum uocent, eorúmue rationem exigant. *Exod. 33.* *Diuina captu nostro maiora.*

Igitur non est uolentis neq; currentis, sed miserentis Dei.] Voluit quidem Isaacus benedicere Esau, currebat autem Esau in campum, ut uenatu capta fera, benedictionem à patre reportaret. Sed Deus iusto iudicio Iacobum ceu prorsus dignum benedictionē consequi fecit. Videtur aūt hîc liberū arbitriū tollere apostolus, at istud non agit. Nam quemadmodum de domo dicimus, Totum es artificis, cum interim opus habeat materie, & cooperatoribus ipsum adiuuantib. attamen quia rei consummatio ab illo pendet, dicimus, Totum hoc illius nimirum fabri est, uel eam domū iste faber condidit: non dissimili ratione & nostra uoluntate indiget Deus. Attamen quia ille consummat & perficit, dicimus, Totum hoc Dei est. *Liberum arbitrium.* *Voluntate nostra quo modo deus indigeat.*

Dicit enim scriptura Pharaoni: In hoc ipsum excitaui te, ut ostendā in te uirtutem meā, & ut annunciet̄ nomē meum in uniuersa terra.] Quemadmodū in illis qui uitulum finxerant, alij quidem seruati, alij uerò supplicio adfecti, solo Deo cognoscente, quinam digni essent ut aut seruarentur, aut punirentur: sic & unus Pharao, cum plerisq; & impij & scelerati essent, iram Dei cum retulit, cum expertus est. Propter hoc ipsum enim, inquit, ô Pharao, te in medium protuli, ut per te appareat potentia mea: coerceanturq; multi nomine meo ceu iusto & potenti prædicato in uniuersa terra. *Exod. 9.*

Ergo cuius uult miseretur, & quem uult indurat.] Infert conclusionem, ac demonstrat q nō oporteat causam ex Deo petere quur sic agat. Cuius enim uult miseretur: perinde atq; in Israelitis qui uitulū finxerant, est uidere: & quem uult indurat, ut Pharaonem. Quid autem est indurat? uidetur enim absurdum esse. Quemadmodum sol lutum indurat, sic Deus luteum Pharaonis cor dicitur indurasse. Quanā ratione? per longanimitatem. Longanimem enim sese illi exhibēs, duriorem ipsum faciebat: perinde quasi si quis seruum prauum habeat ac sceleratum, quò se humaniorem illi ostēderit, hoc eum reddit nequiorem: non quòd ipse peruersitatem nequitiámue eum doceat, cæterùm quòd Domini longanimitate iste ad peruersitatis suæ incrementum abutatur, quippe qui eam contemnat. *Indurare Dei.* *Longanimitas Dei nequiores nos efficit.*

Dices igitur mihi, Quid adhuc queritur? uoluntati enim eius quis resistat?] Conatur per omnia, quod sæpenumero dixi, commonstrare, q soli Deo sint cognitæ suæ rerum dispensationes, eaq; iudicia. Hinc undiq; haud pauca ambigua colligit, quorum nullam dilutionem adfert, ut ad angustiam redacto auditore, persuadeat ei incomprehensibilia esse, adeoq; humani ingenij captum excedere hæc. Quod igitur hic dicit, est huiusmodi, Obiectionem adducit, adeoq; dubitationem. Si quem uelit induret. quid adhuc de impingente adeoq; peccante conqueritur? uoluntati nanq; eius quis poterit resistere? Voluit etenim, & indurauit, meritoq; impegit induratus: quur ergo ipsum in iudicium uocat & punit? Hęc sanè obiectio producta est uti com monstraret hæc esse planè dubia nobis, soliq; Deo percepnbilia. Vnde nec ipse hanc diluit, uerum enim pendenti animi & dubitanti sic os obstruit.

Atqui ô homo, tu quis es qui ex aduerso respondeas Deo?] Viden' quomodo cohibeat importunam curiositatem, frenumq; imponat, erudiens nos ut discamus quid Deus sit, & quid homo. Tu quis es? Nónne imperium & principatum cum eo partiris? Nónne iudex es eorum quæ ipsum oporteat facere aut non facere? Nam explo-

rare quid sic deceat, uel non deceat, est eius qui ex aduerso respondeat, opponaturq́ A
Deo. Verùm haudquaquam ita faciundum, sed obtemperandum est ijs quæ Deus fe-
cerit, quomodocunq́ etiam sese habuerint.

Nunquid dicet figmentū ei qui se finxit, ecquid me sic finxisti? An nō habet pote-
statem figulus ex eadē massa facere aliud quidē uas in honorem, aliud uerò ad igno-
miniā?] Hoc exemplo usus est Paulus, non ut è medio tolleret adimeretúe nobis no-
Liberum arbitrium. stræ libertatis ius, liberúmue arbitrium, neq; ut nos torpore languidos ac planè immo
biles ostenderet: uerùm ut doceret quomodo nos oporteat obedire Deo, atq; inten-
sum silentium, neq; non summam obedientiam exhibere. Perinde, inquit, ut figulus
ex eadem massa lutóue, quæ animus tulerit, fingit, neq; ullum ei uas contradicit: sic
cum hic ex eodem genere mortalium alios quidem puniat, alios uerò honore digne-
tur, ne sis tu curiosus, sed adora tantummodo ipsum, lutum imitando: ac ut illud ma-
num figuli sequitur, sic tu consilio & uoluntati omnia rectè gubernantis cede. Noue-
ris autem qui hæc legis, quemadmodum, quod ad uasa attinet, non ipsa quidem mas-
sa alia quidē nobilia, alia uerò ignobilia uasa efficit (est enim una & eadem) sed usus
eorum qui ista sibi uendicant: pari ratione in hominibus, non ipsa natura hos quidē
pœnæ & supplicio, illos uerò gloriæ æternæq; uitæ coronis adiudicat, sed ipsa delibe-
Volūtas hominē bonū aut malū facit, non natura. ratio atq; propositum, cum eadem sit natura in omnibus.

Quod si Deus uolens ostendere iram, et notam facere potentiā suam, tulit in multa
longanimitate uasa iræ parata ad interitū, & ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in ua-
sa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam: quos & uocauit nos, non solùm ex Iu-
dæis, uerumetiam ex gentibus.] Cum obstruxisset ora curiose diuina consilia rimari
laborantibus, adfert iam solutionem. Quod autem dicit, est huiusmodi: Iræ uas erat
Pharaonis obstinatio. Pharao, hoc est, homo accendēs iram Dei per propriā suam duritiē: hunc tulit Deus,
id est, expectauit sustinuit. Nam multa ipsum longanimitate dignatus est, uerùm is lō
ganimitate ista ad indurationem sui abusus est, factusq; est uas iræ Dei capax, appara B
tum ad interitum, id est, à se ipso proprioq; ingenio aptatum. Neq; enim quicquam
reliquit quod ipsum perderet, uerùm omnia patrauit quæ ad perniciem ipsum ferrēt.
Vel tulit, pro in medium protulit accipias: ut quia non resipuit, nec in meliorem statū
est animus eius perductus per longanimitatem, puniat eum Deus, ostendatq; poten-
tiam suam, ut alij sese emendent, sanctioribusq; moribus imbuantur. Quemadmodū
igitur hunc uas iræ factum ex propria uoluntatis deliberatione, supplicio afficiens,
monstrauit potentiam suam: sic eorum qui ex gentibus plurimum deliquerant, mi-
sertus, quia dignos sese misericordia fecerant, manifestauit diuitias gloriæ suæ. Non
Misericordiam imperiri, summa Dei gloria. dixit autem, clementiæ, sed gloriæ suæ. nam summa Dei gloria est, misericordiam im
pertiri. Porrò quæ præparauit, est pro, quæ præsciuit. Nec dixit q; omnes gentes ser-
uarit, sed ex gentibus, quosdam uidelicet. Quocirca ne offendaris Iudæe: nam ecce
ex gentibus nonnulli misericordiam obtinent, nonnulli uerò minimè.

Osee 2. Sicut & in Osee dicit: Vocabo non populum meum, populum meum: & non dile
Osee 1. ctam, dilectam. Et erit in loco ubi dictum est ipsis, Non populus meus uos, ibi uoca-
buntur filij Dei uiuentis.] Vt ne dicāt Iudæi, Imponis nobis Paule hæc dicens, produ
cit Osee clamantem affirmantemq́, Vocabo nō populum meum, populum meum.
Quis uerò erat non populus? ipsæ gentes. Ecquæ non dilecta? ipsa gentium ecclesia:
populus tamē factæ sunt ac dilecta, imò quod maius est, filij Dei uiuētis. Sin quisquā
hæc ad Iudæos pertinere contendat, ut qui à Deo exciderint ob peccata, rursus tamē
quum resipuissent, sunt assumpti: id nihil obest. Si enim hoc in Iudæis contigit, quid
obstitit quo minus idem in gentibus proueniret?

Esa. 10. Esaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena
maris, reliquiæ saluæ fient.] Non fuit contentus Osee propheta, uerùm Esaiam e-
tiam in testem adducit, clamantem, hoc est, magna libertate pronunciantem uel re-
sonantem, haudquaquam submissa uoce, quòd non omnes Israelitæ salui erunt, sed
Reliquiæ Israelis. qui digni tantum fuerint. Id enim est reliquiæ, hoc est, electio, quos reliquit Deus &
segregauit tanquam dignos uidelicet. Quum autem dicit tanquam arena maris,
ad memoriam eis reuocat ueterum promissionem, qua se indignos constituerunt.
Ne igitur turbemini, ceu irrita & uana sit facta promissio, quandoquidem omnes
prophetæ

A prophetæ uaticinentur haud omnes esse dignos salute.

Sermonē enim consummans & concidens in iustitia: Quoniā sermonē abbreuiatum Dominus faciet in terra.] Qua ratione reliquię sint seruandę, nunc indicat. Nō, inquit, laboribus & circuitionibus opus est, nō legis operū adflictione, uerùm Deus perficiens & cōcidens uel abbreuians sermonem fidei in uniuersa terra, hunc faciet in iustitia, hoc est, ut iustificet eos qui illum susceperint. Si enim confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, credideris in corde tuo quod Deus excitauit ipsum ex mortuis, saluus eris. Hic est concisus abbreuiatusque sermo, breuia nimirum fidei uerba.

Et sicut prædixit Esaias, Nisi Dominus reliquisset nobis semē, uelut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus.] Cū dixisset reliquias tantū fore saluas, quidnam isthuc sit, nunc interpretatur inquiens, Reliquit nobis Deus electum semē ac fermentum, pro elegit, reliquit, posuit: ut nisi Deus conseruaret illud, prorsus interijssemus, perinde ac Sodoma & Gomorra, ut pote condemnati ob peccata nostra. Esa. 1.

Quid igitur dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ est ex fide: Israel uerò sectando legem iustitiæ, in legem iustitię non peruenit.] Apertissimam hîc dilutionem adducit: ostendens unde gentes quidem sint assumptę, Israelitæ uerò repulsi: gentes, inquiens, ex fide iustitiam tenentes, re uera sunt iustificatę: Israelitę uerò legem iustitiæ, hoc est, quæ est ex operibus persequentes, & quærentes, ad iustificationem sui non peruenerunt. Neque enim potuerunt iustificari ex operibus legis.

Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis.] Percontaris unde Israelitæ exciderint à iustificatione, etiamsi multa sint conati? Noueris, inquit, quòd non ex fide quærebant iustificari, sed uelut ex operibus legis. porrò ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Obserua autem quòd nō dixerit ex operibus, sed uelut ex operibus, ut ostendat quòd non seriò sint operum tacti cura, cæterùm simulatione quadam & hypocrisi ea fecerint. Cur gētes electæ, Israel repulsus. Rom. 3.

B Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petrā scandali, & omnis qui credit in eum, non confundetur.] Qui impingit, propterea impingit, quod alijs inhiet, nō animaduertens quid pedibus sit ante sese obuium. Iudæi itaque legi inhiantes, in Christum impegerunt, id est, increduli fuerunt. Lapis autem offensionis & petra scandali, à fine & euentu eorum qui nō crediderunt, Christus nominatus est. Ipse enim iuxta prophetam fundamentum basisque positus est, ait enim: Quisquis in ipsum crediderit, non pudefiet, siue Græcus, siue Iudæus. Proinde fides est quæ omnia efficit, & iustificat, non opera. Esa. 28. 1. Petri 2. Petra scandali cur dictus Christus.

CAPVT X.

FRatres, uoluntas cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro Israele ad salutem.] Quia ipsos notabit atque carpet, primùm leni exordio utitur, ut ne ex istimēt ipsum ex odio dicere quæ dicturus est, & ait εὐδοκία, id est uoluntas mea & uehemens desiderium. præterea precatio etiam pro uobis est, non tantum ut à pœna liberemini, uerum etiam ut salui sitis. Quomodo igitur infensus sim uobis, pro quorum salute Deum imploro?

Testimoniū enim illis perhibeo quòd ęmulationē Dei habent, sed non secundum cognitionē. Ignorātes enim Dei iustitiā, ac propriā iustitiā quęrētes statuere, iustitiæ Dei nō sunt subiecti.] Videtur principiò cum ipsis humaniter & amicè agere, molliēdo ipsos. Dicens enim, zelum Dei habent, sed nō cognitionem, misericordia eos magis dignos, non pœna mōstrat. Aemulantur enim, inquit, pro lege sibi à Deo tradita, uerùm non secundum agnitionem uel scientiam est æmulatio illa, cum nolint nouisse legem cessasse, adeoque abolitam esse. Subadoriens enim eos, indicat eorum contentionem, amoremque primatus. Nam quærentes statuere iustitiā propriam, hoc est, ex lege, ex proprijs nimirū laboribus & operibus paratā: quæ cum excidit, tum subsistere non potest: neque illam statuerunt, nec iustitiæ Dei subiecti sunt. Quod ostentationis signum est, ac mentis principatus auidæ, imò potius stolidæ & insipientis mentis argumentum, quærere nimirum constituere quod subsistere nequit, inque eo nequicquam atteri. Dei autem iustitia ea est quæ ex fide est: hæc enim non indiget laboribus operibusue nostris, uerùm tota ad gratiam Dei pertinet. Iustitia Dei ex fide est.

Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti.] Quia prorsus iustitiam nominauerat, eam quæ est in lege, ne dicant qui ex Hebræis crediderunt, Peccauimus ergo, & iniquè egimus, hanc iustitiā dimittētes: ac ne rursus increduli inferrent, dicere reue possent: Quandoquidem iustitia est in lege omnino, etiamsi eam nondum nunc implerimus, aliquando tamē implebimus: ambo hæc è medio tollens, ait: Finis legis Christus est. Quod enim uoluit quidem lex, non autem perfecit, hoc Christus perfecit, iustificare nempe hominem. Quare ne dicas qui Christo accessisti ex Hebræis, ꝙ deliqueris aduersus legem: quin potius legis uoluntatem conspexeris in te esse perfectam, per fidem in Christum. Neq; rursus qui nondum credidisti Iudæe, spera quòd perficietur abs te iustitia per legem: Christus enim est consummator huius. Proinde si iustitiam obtenturus es, Christum accipe per fidem, & habebis omnia.

Christus, finis legis.

Leuit. 18

In lege impossibile est iustificari.

Deut. 30

Moses enim scribit iustitiā quæ ex lege est, quod qui fecerit eam homo, uiuet in eis.] Confirmat quod dixit, quod id quod lex non perfecit, istud Christus impleuit, & inquit: Moses adserit per opera iustificari hominem, opera uerò nemo inuentus est explere. Itaq; in lege non est possibile iustificari.

Quę autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum? id est Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reuocare. Sed quid dicit? Prope te est uerbū in corde tuo, & in ore tuo. Hoc est uerbū fidei q̄d prædicamus: quoniā si cōfessus fueris in ore tuo Dominū Iesum, & credideris ꝙ Deus illū suscitauit à mortuis, saluus eris.] Postea quā audiuisti legis opera non posse iustificare hominē, disce iam quomodo citra sudorem & laborē facile in Christo iustificemur. fidem enim quærit ex corde, & confessionem ex ore. Necessarium aūt est declarare latius quod dixit, Quis ascendet in cœlū? &, Quis descendet in abyssum? Ex Mose desumpsit hoc Apostolus, pro magna sua sapientia intellectum. Moses nanq; quoad literam hunc ad modum illud effatus est: Mandatum Dei ob oculos tuos positum est Iudæe, neq; opus est te in cœlum conscendere, ut illud inuenias: neq; ad abyssum descendere, ut istud accipias, neq; ultra maria transire: sed prope te est in ore tuo, & in mente tua. cuncta enim mōstrauit tibi Deus per legem. Moses igitur iuxta literam hæc uidetur sic dicere, apostolus autem ad Christum illa transtulit: hoc est, Ne hęsites, neq; dicas in corde tuo: Ecqui Christus descendit, et incarnatus est? aut quomodo mortuus resurrexit ex abysso, hoc est, ex infimus locis? Enimuero credas ꝙ & descenderit incarnatus, ac tumulo conditus redierit resurgens & excitatus: Deus nanq; ipsum excitauit: quare & à dignitate & authoritate excitātis facilē potes credere. Quid igitur hac re facilius, cum in ore tuo salutem habeas? Ne fidei res ob facilitatem uideatur digna contemptu: ostendit fidei etiam, incredulitatis cogitationes ratiocinationesq; opponi. unde operæ profectò preciū esse, ut strenuè illis resistatur. Ne dixeris enim, inquit, in corde tuo hæc uel illa: hoc est, ne aliquam inducas in animum tuum hæsitationem, neq; pendeas animi, dubij quiddam cogitans.

Oris ac cordis cōcordia necessaria.

Corde nanq; creditur ad iustitiā, ore aūt fit confessio ad salutē.] Cor ipsum ore indiget. Quæ enim est commoditas credere quidem in animo, non confiteri aūt corā hominibus? Fides quidem mētis iustificat, cæterùm perfecta salus est in cōfessione sita. Tum enim effulget fides, adeoq; plures adiuuantur. Eget autem & os ipsum corde. Siquidem multi ore confitentur Christum per hypocrisin, corde longè ab eo dissiti.

Esa. 28.

Iohel. 2.

Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in ipsum, non confundetur: non enim est distinctio Iudæi & Græci: idem enim Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.] Corde credi, ore uerò confessionem fieri dixit. producit itaq; à scriptura testimoniū, tum fidei tum confessionis siue inuocationis. Cum enim dicit, omnis qui credit, fidem denūciauit, per quam iustificatus non pudefiet. at cum subdit, Quisquis inuocauerit: confessionē innuit, quæ salutem operatur. Omnis enim siue Iudæus siue Græcus, Deo gratus acceptusq; est. Idem enim Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant eum, hoc est, diuitias in his habens: in his, inquam, qui inuocauerint ipsum: perinde ac si quis dicat, Rex iste diues est in aurum & argentum. Proinde si diuitias habet ipsos credentes, ne despondeas animum, quasi adeò peccaris, ut tibi condonari nequeat. Nam suscipiet te, ut & te partem diuitiarum suarum efficiat.

Credentes, diuitiæ Deo sunt.

Quomodo

A Quomodo ergo inuocabunt,in quem nō crediderunt? quomodo autem credēt ei, quem non audierunt? quomodo uerò audient sine prędicante? quomodo autem prędicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem,euangelizantium bona.] Cum suprà dixisset, omnis qui inuocauerit nomen Domini,saluus erit: deinceps porrò Iudæos arguit & reprehendit quod non inuocauerint. Quare autem non inuocauerunt? quia non crediderunt. Quare autem non crediderunt? num ideo, quia non audiuerunt? Atqui audiuerunt. Hinc sequitur obiectio: Quî citra promulgantem uel annunciantem uerbum audire potuerūt? Cui protinus adijcitur dilutio: Atqui prædicarūt,& missi sunt ad eos non pauci. Et unde perspicuum est eos esse illos qui sint missi? Ad huius confirmationem profert sanè prophetam,qui dicit: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona? Nihil enim aliud circumeundo apostoli nunciarunt, quàm ineffabilia bona, Deique hominibus communicatam oblatamque pacem. Quare quòd non crediderunt, culpa est eorum qui non susceperunt prædicantes. *Esa.52.* *Apostolorū prædicatio quæ fuerit.*

Sed non omnes credunt Euangelio. Esaias enim dicit: Domine, quis credidit audi tui nostro?] Quia Euangelij annunciatores ab Esaia uate testimonium habere adfirmauerat,quod à Deo essent: ne quis dicat, quod si à Deo fuerunt, omnes illis obtēperare planè oportuit: omnes reuera illis nō obedisse ait, neque obsecutos Euangelio, ex eo tamē nihil prorsus labefactari ipsam ueritatem: quandoquidem & illud ipsum iam olim ante multos annos Esaias uates prædixerit: Quis, inquiēs, credidit auditui nostro? Hęc uerò dictio, quis, pro rarus ponitur hoc loco. quasi dicat, pauci crediderunt auditui nostro siue sermonibus nostris. *Esa.53.* *Quis, quid significet.*

Fides itaque ex auditu est, auditus aūt per uerbū Dei.] Cum præcedentib. hæc cohærēt, ac instar cōclusionis cuiusdā prædictis adducunt. Subindicat aūt quiddā & aliud. Quia enim Iudęi nullo nō tēpore signū quęrebāt, ac resurrectionis aspectū ipsum inquit, fides est ex auditu, atque ultra hūc auditū nō oportet inqrere quicq aliud. Nec eīm
B auditus siue sermo est uerborū quæ simpliciter dicunt, sed uerborū Dei. Quocirca si admirāda quæris, adeoque miracula, ceu ex Deo sint, crede uerbis q̄ ex Deo pferunt.

Sed dico, nunquid non audierunt? Atqui in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarū uerba eorum.] Veluti quispiam dicat, Et quid ad hos, si missi sint prædicantes Euangelium, cum illi eos omnino non audierint, ut ad quos non accesserint? ait: Quoniam uniuersus terrarum orbis eorum prædicationem audiuit, & illi non audijssent, apud quos tanto sunt tempore morati apostoli, & à quorum gente descenderant & sanguine? Quam quæso rationem hoc habuerit? *Psal.18.*

Sed dico, nunquid Israel nō cognouit?] Alia est obiectio: Si prædicarūt apostoli, illi aūt nō intellexerunt, nunquid digni sunt uenia? Huius etiā dilutionem subtexit.

Primus Moses dicit: Ego ad æmulationē uos adducā in non gente, in gentem insipiente, in iram uos mittā.] Si ex nulla alia re, ex honore certè gentiū, quo affecti sunt, intelligere debebant prædicatum Christum. Cum enim idolorum cultores cernerēt adeò repentè tantis honoribus ornatos & affectos, oportebat eos prorsum intelligere prouocari sese, atque eam esse ipsam gentem de qua Moses uerba fecerit. Nedum enim magnitudo honoris sufficiebat ut ad æmulationē eos incitaret, uerumetiā quòd adeò uiles honore adfecti essent, ut ne gentis quidem nomine censendi essent. In non gente enim, inquit, prouocabo uos, & in gente insipienti. Quid enim Græcis stultius & insipientius, quippe qui à lignis & lapidibus ueluti ore hianti penderent. *Deut.32* *Græcorum id est ethnicorum siue gentiliū stultitia.*

Esaias enim audet & dicit: Inuētus sum à non quærentibus me, palàm apparui his qui me non interrogabāt.] Præmisso quod primus Moses testimonium huic rei diceret, iam alterius personæ idem uaticinantis mentionē facit, atque longè clarius & apertius illud ipsum ob oculos ponentis. Esaias enim, inquit, audet & dicit, id est, coactus est nudam dicere ueritatem, & periculo sese submittere potius quàm reticere. Inuentus sum, inquit, gentibus quæ me non inquirebant, & quæ de me nihil percontabantur. Quos Moses gentem non intelligentem uocauit, hos Esaias non quærentes neque interrogantes nominat, tanquam rudes uidelicet, osoresque disciplinarum. Oportebat ex hisce omnibus Iudæos intelligere sese esse repulsos, alios uerò esse receptos.

Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populū non obedientem

& contradicentem.] Ne possent dicere Iudæi, à gentibus quidem es inuentus, nobis A
cum uerò noluisti uersari aut uiuere, subdit: Totũ diem, hoc est omni tempore, ex-
pandi manus meas, ut attraherẽ uos: at uos apparuistis populus inobediens & contra
Iudæi, populus inobediens. dicens. Vestra igitur culpa est, non mea. Ego namq; extendebam manus meas, & aduocabam uos: at uos non obedijstis, neq; dicto meo audistis. Proinde audiuerunt etiam Israelitæ uidelicet, & cognouerunt, cæterùm obtemperare noluerunt.

CAPVT XI.

Dico igitur, Nunquid repulit Deus populum suum, quem prænouit? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abrahami, è tribu Beniamin. Non repulit Deus populum suum, quem præsciuit.] Quia Israelitas populum inobedientem uocarat, dubitationem et quæstionem producit hunc ad modum: Num si populus incredulus & inobediens factus est, ea propter cassatæ sunt promissiones? Ad quam respondet, Minimè. Non enim repulit Deus populum suum, quem prænouerat, quem sciebat idoneum esse antequam fidem reciperet: quandoquidem & ego Israelites sum. Ac ut ne illi obijciant, Tun' solus es populus? infert posthac: Non repulit populum suum, pro
Actuum 2. eo quod est, Sunt & alij ter mille, imò myriades, quæ ex populo crediderunt, ut acta apostolorum indicant.

3.Reg.19. Aut nescitis in Helia quid dicat scriptura? quomodo interpellet ad Deũ aduersum Israel, dicens: Domine, prophetas tuos occiderũt, & altaria tua suffoderũt, & relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit ei diuinum responsum? Reliqui
Actuum 2. mihi ipsi septem milia uirorũ qui non curuauerunt genua ante Baal.] Ne obijciãt ei,
Gen.15. & 22. Quid ais Paule? Ter millibus ne, uel quinquies millibus, uel paucis myriadib. tantũ populum comprehendis atq; definis, qui tamẽ arenæ maris cœliq; stellis adæquatur? subijcit inquiens: Quoniam & in Helia septem millibus comprehensa sunt quæ ad salutem pertinent. Verùm ne hos quidẽ Helias norat. Iam uero uerisimile est multos esse qui crediderunt. Ac etiam si ignoretis uos, nihil noui est, cum & Helias illos quõ- B
dam ignorauerit. Clanculũ autem de alio argumento uerba faciens, monstrat cædem & sanguinem quo sese innocentum uatum & bonorum interemptu polluerunt, iam olim à principio de ipsis prædicatam. Ne enim dicant, tanq; impostorem Christum occidimus: Quomodo igitur, inquit, ueteres prophetas, patres & maiores uestri occiderũt? Num & illi impostores erant? Sed molesti erant ob nimiam libertatem. Quomodo autem aras ipsas suffoderunt? Num & illæ molestæ ac minaces erant? Qui uerò Heliam ipsum, qui pro ipsorum salute ardebat, qui miraculis mirificisq; signis clarebat, occidere quærebant? Quare cum tunc temporis, cum tot scelerati homines essent, septem dũtaxat millia elegerit sibi ipse Dominus, ut oraculum dicit, hoc est, Domini demonstratio, & colloquium: nihil noui est, si hodieq; dignos tantum seligat: quod & per subsequentia declarat.

Sic igit & hoc tẽpore reliquiæ secũdũ electionẽ gratiæ factæ sunt.] Etiã nũc inquit,
Conatus noster facit ut eligamur. reliquũ est aliqd, siue reliquiæ factæ sunt. Quẽadmodũ ẽm paleis repurgatis, ꝗd reliquũ est, frumentũ est: hãc ad rationẽ prauos reprobãs Deus, relinquit sibijpsi dignos. Cum igitur ait, secundũ electionẽ, illorũ studiũ & conatum indicauit. à conatu enim suo digni sunt facti ut eligerentur. Cum autem dixit gratiæ, Dei donũ cõmonstrauit.

Si autem per gratiã, non iam ex operibus: alioqui gratia non erit gratia.] Ex abundanti eos qui ex Hebræis non crediderunt inexcusabiles esse declarat. Non enim est quòd dicatis opera & labores à uobis exposcere Deum, uerùm totum est gratiæ. Quur igitur non uultis seruari, cum bonum tantum sine labore uobis proponatur? Proinde qui uoluerunt, seruati sunt, qui & populus Dei sunt. Non igitur Deus repulit populum suum salute dignum.

Sin ex operibus, iam non est gratia, cum opus non sit porrò opus.] Si ex operibus placeamus Deo, gratia porrò non habebit locum. Nam si gratiæ locus relinquatur, abit statim opus, nec opus porrò dicitur. Nam ubi gratia est, ibi opus non quæritur: & ubi est opus, gratia non est.

Quid ergo? quod quærebat Israel, id non est consecutus, electio autem est consecuta.] Quidnam sit gratia ostendens, nempe quòd sine operibus Dei donum est, dicit

deinceps,

A deinceps, Quod Israelitæ inquirentes iustitiam, eam non sunt adsecuti, quippe qui male eã quæsierint, adeoq; ex operibus, ex quibus fieri nõ potest ut quisquã eam ad sequatur. Electio autem, hoc est, electi sunt adsecuti. Per hanc dictionem, bonorum magnitudinem ostendit, nimirum quòd totum sit diuinæ gratiæ. Nam & nos familiari & quotidiana conuersatione dicere solemus: Hoc illi feliciter euenit, hoc est, citra laborem inuentionem inuenit.

Cæteri uerò excæcati sunt, sicut scriptum est: Dedit eis Deus spiritũ compunctionis, oculos ut non uideant, & aures ut nõ audiant usq; in hodiernum diem.] Producit Esaiam testem obstinationis ac cæcitatis, ut ne uideatur propria uel sua dicere. Porrò illud, Dedit Deus, dixit pro, reliquit eos habere spiritũ cõpunctionis, cõcessit ac permisit. Cõpunctionem aũt, stabilem atq; impermutabilẽ ad mala habitũ animæ dicit. Cõpungi enim, quod Græci κατανύσσεσθαι dicũt, est infigi sanè & uelut clauo impacto affigi. Incurabilẽ itaq; & minimè alterabilẽ sententiã eorũ, compunctionẽ appellauit. Cum enim oculos haberẽt ut miracula uiderent, & aures ut audirent doctrinam Domini, neutro horum sunt commodè atq; ut decet usi: neq; id solùm in Christo, uerùm & in alijs apostolis admiserunt: in hodiernum enim usq; diem, inquit.

Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum in laqueum & in captionem, & in scãdalum, & retributionem ipsis. Obscurentur oculi eorum ne uideant, & dorsum illorum semper incurua.] Cum sint, inquit, impermutabiles in malitia, extremo supplicio afficientur. Mensa enim ipsorum, hoc est, omnia bona & deliciæ ipsorum, conuertantur in contrarium, & illaqueentur comprehendanturq;, omnium captioni & inuasioni expositi, scandala semper & offensiones in uita sua habentes. Indicans autem quòd pro peccatis hæc patiantur, dixit, in retributionem. Quinetiam oculi eorum sunt obscurati, mentis quidem prorsus, atq; etiam corporei, à calamitatibus. Et dorsum eorum incuruatum est: seruiunt enim Romanis seruitute nũquam cessatura. Hoc enim est quod ait, semper: nunquam nimirum ab ea liberandi. *Psal. 68.*

B Dico igitur, nũquid impegerũt, ut caderent? Absit.] Cum abundè satis eos reprehẽdisset, nunc consolationẽ eis meditatur atq; interrogat: Nunquid impegerunt, ut caderent? hoc est, nunquid incurabiliter deliquerũt? Haudquaq;. Impegerunt eñ, hoc est, offenderunt: uerùm non ut caderent omnino, ut nunq̃ erigi possent. Etenim seruabuntur circa tempus consummationis, ut in progressu orationis dicet.

Sed eorũ delicto salus gentibus obtigit, ut ad ęmulandũ prouocaret eos.] Duo hęc uult perficere per ea quæ nunc dicit: nempe consolari Iudæos, & gentium fastum reprimere, inquiens q; salus gentib. obtigit illorũ offensione & incredulitate. Rerũ eñ natiuus ordo hos primùm seruari postulabat, deinde gẽtes: postq; aũt isti inobedientes facti sunt, accitæ sunt illæ: quod & in Euangelijs haud paucis in locis significatur. Seruatæ sunt aũt gentes, ut prouocaret Hebræos, hoc est, ut gentiũ honor mordens hos, saltẽ ex huiusmodi aduersum illas contentione persuadeat ad Christũ accedere.

Quod si delictum illorum, diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium: quanto magis plenitudo ipsorum?] Si, quando offenderunt, inquit, tam multis fuerunt conciliatores salutis, & pro hoc quòd isti fuerunt reiecti, illæ sint adsumptæ, lapsusq; eorum diuitiæ gentiũ fuerint: quanto magis plenitudo ipsorum, id est, quando omnes ad Christum reuersi seruati fuerint? Hæc autem dicit ueluti gratificans ipsis, & solamen adferens. Non enim quia impegerunt Israelitæ, propterea saluæ factæ sunt gentes, nisi fidem habuissent. *Gentes cur saluatæ.*

Vobis enim gentibus dico, quatenus ego quidẽ sum gentiũ apostolus, ministeriũ meũ glorifico, si quo modo ad æmulandũ prouocẽ carnẽ meã, & saluos faciã aliquos ex illis.] Rursum Iudæos consolans, gentiũ cristas deijcit, inquiens: Laudo uos gẽtes propter duo hæc: alterum, quia necessarium mihi est, tanq̃ institutionis & religionis uestræ institutori, glorificare ministeriũ meum, hoc est, uos: alterũ, ut prouocem, hoc est, ad æmulationem conijciam siue permoueam carnem meam, hoc est, secundum carnem cognatos mihi Iudæos. Per carnem, genuinam naturæ propagationem, & affectum amoris natiui erga suum sanguinem commonstrauit. Et seruem, non dixit omnes, sed aliquot. Clanculum autem eorum duritiam subindicat. fortasse enim contentione & æmulatione quadam accensi, imitabuntur gentes, & credent aliqui. *Caro.*

Si enim

Si enim reiectio ipsorum est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio, nisi uita ex mortuis?] Si iratus ipsis Deus, alia donauit alijs, hostesque amicos fecit: quando ipsos assumpserit ac receperit denuò, quid non donaturus est? Vita namque ex mortuis tum erit, hoc est, infinita planè bona: hoc enim per uitam indicat. simul aūt & altius quiddam adeoque profundius adumbrat & innuit. Quemadmodum, inquit, ex mortuis resurrectio non propter Iudæos continget, sic aliorum salus propter ipsos non aderit præstò, nisi illi fidem habuerint. Quæcunque enim pro ipsis dicere uidetur, ea dicit frigidam gratiam illis impertiens, ut medici haud raro laborantibus solent. A

Si autem primitiæ sanctæ, & massa: & si radix sancta, & rami.] Primitias & radicē appellat patriarchas: massam autem siue conspersionem et ramos, eos qui ex illis crediderunt. Necesse enim est primitijs, hoc est fermento, massam, & radici ramos assimilari. Sin uos illis non adsimilemini, ingentis malitiæ hoc est argumentum.

Quòd si aliqui ex ramis effracti sunt, tu uerò cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos.] Infideles Hebræos appellauit effractos ramos. indigni enim sancta radice facti sunt. Pulchrè autem dixit effracti sunt. nunq̃ enim Deus sic ipsos reiecit, licet multifariam peccassent. Pro ipsis autē tu es insitus ethnice. Non dixit autem plantatus es, sed insitus, Iudæum ita mordens & offendens, gentes in ipsius arbore, hoc est patriarchis consistere statuitque, esseque cōsortes et participes radicis et pinguedinis, hoc est eiusdem cum illa splendoris & ingenuitatis, gloriæ quoque apud Deum participes. Ne igitur attolle re & gloriare aduersum ramos.

Gētiles insiti sunt.

Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.] Et quodnam hoc sit ramorum qui auulsi sunt prędarū facinus? Radicis enim est portare, non ramorū. Viden' quàm frigidè gratificetur Iudæis, consolari ipsos tantummodo enitens? Atque per hoc potius ad æmulationem eos incitat, damnū ostendens quod sunt passi, & quomodo alij eorum gloria sint decorati.

Dices igitur, effracti sunt rami, ut ego insererer. Bene propter incredulitatem effracti sunt, tu autem fide stas. Noli altum sapere, sed time.] Hic ostendit quòd nō quia illi impegerint, gentes sint subrogatæ in ipsorū locum: sed propter fidem quam demonstrauerunt. Vbi autem gentes deprimere uidetur, indicat Iudæorum lapsum uenia & excusatione carere. Vtrosque aūt corrigit. Dices igitur tu qui ex es gentibus: Effracti sunt ut ego inserar. Effracti sunt quidem, sed ob suam incredulitatem: non quòd tibi eum honorem Deus debuerit. stas enim fide, hoc est, propter fidem stas radici insitus. Metue igitur: nam non est naturæ insitio, sed fidei. B

Insitio, naturæ nō est, sed fidei.

Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, nequando nec tibi parcat.] Siquidem illi natura fuerunt filij sanctorum patriarcharum, ac propter incredulitatē suam sunt euulsi & effracti. Quare tu multo magis metue, qui ascititius es, ne siquando offendas, tibi etiam non parcat.

Vide igitur bonitatē & seueritatē Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate. Nam & tu excideris, & illi rursus si non manserint in incredulitate, inserentur. potens est autem Deus rursum inserere eos.] Non dixit, uide igitur præclarū opus tuum, sed bonitatem Dei. totū enim illius est gratiæ. Et stude permanere, nō dixit, in fide, sed bonitate, hoc est, digna Dei clemētia perage ad finē usque uitæ. Nisi enim ita egeris, excideris: quemadmodū & illi si non perseuerauerint in incredulitate, inserentur. Nam neque Deus eos primùm euulsit effregitue, cæterùm ipsi à sese per incredulitatē suam sunt effracti, & deciderunt. Seueritatē aūt Dei uel duritiem dicit, quòd nō parcat eis, cæterùm indignos eos iudicet diuorum patrū coniūctione, & societate. Sapiētissimè uerò Paulus gētes terret per ea quę Hebræis acciderunt: Iudæosque animat & excitat, bonoque & confidenti animo esse facit gentium exemplo, ut per fidem inserantur: atque Dei potentia bene sperare efficit. potens enim est Deus, inquit, inserere, qui omnia supra spem nostram transigit.

Si enim tu ex naturali oleastro excisus es, & præter naturā insitus in bonam oliuā: quanto magis hi qui secundū naturam, inserentur suæ oliuæ?] Si tu ex gentibus, natura prauus, maiores habens oleastro similes, excisus es ab illis per fidē, insitusque es præter naturam bonæ & fœcūdæ oleæ, siue patriarchis: quanto magis Iudæus natura bonum

A num poßidens, ad natiuam suam oleam recurret, hoc est, ad patres: Quando autem audiueris Paulum secundum naturam dicentem, decens & consequens intellige. Decens erat & par, filium sancti Abrahami sanctum esse. sicut & rursus præter naturã, pro eo quod est indecens & inconsequens dixit, ut, Nõ erat uerisimile polluti Græci gnatum sanctum fieri. *Secundũ naturã, et præter naturã.*

Nolo enim uos ignorare mysterium hoc, ut ne sitis apud uosmetipsos prudentes: quod cæcitas Israeli ex parte contigit, donec plenitudo gentiũ intraret, & sic omnis Israel saluus erit.] Mysterium hîc id quod erat ignotum arcanum dicit. Quidnam aũt hoc est? quòd nõ in uniuersum Hebræi essent increduli, uerùm ex parte cæcitas & obduratio eos corripuit & inuasit. Multi enim crediderunt, quos Deus præsciuerat, ut suprà dictum est, & posthac multi credituri sunt. Excæcati enim sunt Israelitæ, donec ethnici omnes prædestinati salui facti sint: túncque omnis Israel saluus erit, qui crediderit uidelicet.

Sicut scriptum est: Veniet ex Sion liberator, & auertet impietates à Iacob: hocq́ ipsis à me testamentum, quando abstulero peccata ipsorum.] Esaiam rursus adducit clamantem. Quoniam ueniet ex Sion, qui poßit seruare, & purgabit Israelitarum peccata. Ecquãdo hæc erunt? Quando abstulero peccata eorum, hoc est, cum per baptisma eos dimißione noxæ donauero. Quare cùm nondum hanc assecuti sint, sunt enim indurati siue excæcati, in posterum hanc consequentur. *Esa. 59.*

Secundum Euangelium quidem inimici propter uos, secundum electione aũt dilecti propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona Dei & uocatio.] Quia uos obedistis, inquit, Euangelio, & assumpti estis à Deo, ipsi contentiosiores facti sunt, retro silieruntq́ magis, & hostes acerbiores sunt redditi: at quatenus patres eorũ iam olim ab initio sunt electi à Deo, non sinet eos Deus interire prorsus, dilecti enim sunt: sed si crediderint, recipiet eos.

Sicut enim & uos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam cõ-
B secuti estis propter incredulitatem illorum, ita & isti nunc in uestram misericordiam ut & ipsi misericordiã consequãt.] Confirmare pergit Israelitas tandem conseruandos. Vos enim, inquit, ethnici primùm uocati noluistis obedire, & propterea uocati sunt Iudæi, sancita illis quã acceperunt diuinitùs lege. Rursus uocatis Iudæis, & Christo morem non gerentibus, uocati estis uos, & misericordiam estis consecuti. Verùm uestra misericordia, horum quoq; erit. æmulabuntur enim uos, credentq́ ipsi, hacq́ ratione uestra misericordia & ipsi misericordia donabuntur.

Conclusit enim Deus omneis sub incredulitate, ut omnium misereatur.] Conclusit, hoc est, arguit, demõstrauit, indicauit inobedientes & incredulos, ut alios aliorum contentione saluaret. Prius enim cum gentes non obtemperassent, seruauit, uti commemoratũ est, Hebræos: rursus cum suo Christo increduli & inobedientes perseuerarint Iudæi, saluę factæ sunt gentes. Conseruatis autem gentibus, seruabuntur etiam Iudæi, ad imitationem concitati, & sic omnes misericordiam consequentur. *Cõcludere Dei.*

O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & scientiæ Dei. q̃ sunt imperscrutabilia iudicia eius, & inperuestigabiles uiæ eius?] Reputans secum Dei ordinationes ac dispensationes, quæ à mundi fuerunt constitutione, qui per contraria dispenset contraria, ac per alios inobedientes & incredulos, alios obedientes & credulos efficiat, obstupuit: persuasus omnino, eum qui sic res nostras dispensat, de Hebręorum etiam futura salute aliquid dispensaturum. Diuitias igitur, diuinam bonitatẽ appellat, cuius profunditatem & altitudinẽ demiratur, solam eius quantitatẽ ignorans. opum enim Dei est, gentes adeò exuberantes facere. Insuper ad bonitatem sapientia etiam Dei attonitus redditur, per quam nostra regit ac dispensat, rudesq́ gentes erudijs, deniq; cognitione Dei in stuporem rapitur, qua nouit quid cuiq; commodet. Nõ dixit aũt, incomprehensibilia sunt iudicia eius, sed imperscrutabilia, hoc est, non omnino recipientia scrutationẽ uel indagationem. Et uię, hoc est, dispensationes, nedum nõ possunt agnosci, sed ne inquiri quidem prorsus, uel uestigium ipsarum conspici.

Quis enĩ cognouit sensum Domini? Aut quis cõsiliarius ipsi fuit? Aut quis prior dedit ei, & retribuetur ipsi?] Solus enim ipse nouit sua, & nemo alius. Sapiens porrò cum sit, à nullo alio consultore institutus est, sed ipse sibijpsi satis fuit sufficiens, & est. *Sapien. 9. Esaie. 40.*

Quinetiã

A quæ sit uoluntas Dei,non perinde ac Iudæi norāt lege detenti. Siquidē & lex,Dei uo-luntas erat, sed non beneplacens neq; perfecta. Non enim ob excellentiam sui, tanq; quæ primariā & præcipuam Dei uoluntatem contineret data est,cæterùm propter illo-rum imbecillitatem concessa est. Perfectum aūt quiddam & beneplacens est nouū te-stamentū. Potes aūt iuxta magni Basilij sententiā sic etiā accipere: Multa uult Deus, alia quidē ad beneficentiā nostram,quæ bona etiā dicuntur ceu bonitate referta: alia uerò peccatorum nostrorum causa uult, ueluti iratus, quæ & mala dicuntur, ut quæ nos adfligant. Atqui & horum finis bonus est. Bonas igitur Dei uoluntates nos imitari par est. Quæ aūt ad afflictionē spectāt, non omnino nos sequi decet. Non enim ministri malorum nos sumus, sed prauæ potestates. Primùm igitur considera uoluntatem Dei bonam: deinde ubi agnoueris, cōtemplare num sit etiam beneplacens. Nam multa bona sunt quæ non sunt grata, neq; Deo placentia, temporis uidelicet seu personæ causa: ueluti Deo incensum adolere bonum est: at istud cū Ozias faceret, displicuit Deo. Hac ratione bonum erat discipulis in arcanis atq; adeò cœlestibus rebus institui: enimuero ante tempus non fuit beneplacens. Non enim, inquit, potestis portare modò. Cum autem bona & beneplacens fuerit, dato operam ut & perfecta sit & indeficiens, ut huiusmodi fiat qualis postulatur à Deo, integra nempe & minimè mutila: quod genus est, oportet impertiri in simplicitate, hoc est, cum liberalitate. Sin parcè ex auaritia quadā eleemosyna progreditur, non habuit perfectam ista communicatio mensuram.

Lex an uoluntas Dei fuerit. *Velle Dei uarium.* *Bona multa Deo ingrata.* *2. Par. 26.* *Ioan. 16.*

Dico enim per gratiam Dei quæ data est mihi, cuilibet qui est inter uos, non sapere ultrà q; oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.] Ceu humilia perpetuò spirans Paulus, nusquā se authoritate quadam uel dignitate, cuius causa fides sibi adhibenda sit, iactat: sed aliàs miserationes Dei, aliàs uerò gratiam mediatricem proponit, non meū, inquit, sermonē dico, sed cum quem à Deo accepi, quē gratia ipsius inspirauit mihi. Cuilibet autem homini hîc uerba facit, & priuato & magistratū gerenti, nō altius sapere, q;
B oporteat: de humilitate primùm disserēs, sicut & Dominus ab ipsa etiam orsus est: Beati pauperes spiritu. Quod autem ait, est huiusmodi. Oportet quidem sapere, hoc est, altam cogitationem habere, sed ita, ut cœlestes res adfectemus, atq; super terrestria eleuemur, non ut contra fratres & proximos extollamur, hoc enim est sapere ultrà quàm oportet: sed sapere ad sobrietatem. Accipimus enim sapientiam, non ut ad arrogantiam abutamur ea, sed ad sobrietatem & moderationem, hoc est, ad humilitatem. Hæc ita locutus est, ut ostenderet non humiliter, sed arroganter se gerentem, & impegisse & excidisse à proprijs cogitationibus. Humilia autem spirans incolumes saluosq; sensus habet, propterea dicitur esse sobrius.

Matth. 5. *Sapientia Christianorum.* *σώφρων.*

Vnicuiq; sicut Deus partitus est mensurā fidei.] Cum dixisset nos nō oportere superbire, sed modestos esse & humiles, nūc qua ratione sobrios modestosúe esse conueniat cōmemorat: nēpe reputantes q; cuiq; Deus partitus est mensurā fidei. Quandoquidem enim dona illa cōplures in arrogantiā efferebant: propter hoc ipsum, inquit, modestè sentire oportet, q̄d Deus unicuiq; fidei mensurā partitus sit. Non eīn tua uirtus isthæc, neq; tuū opus est, sed diuinū donū, siue magnū siue exiguū fuerit, Deus certè hoc impertijt. Fidē aūt hic donū appellat, q̄ miracula pficiebāt. Fides aūt duplex est: altera nostra, ut, Fides tua te seruauit: altera uerò donū Dei, p quā miracula fiūt, ut cū ait Christus: Si habueritis fidē sicut granū sinapis, dicetis mōti huc, Trāsfer te hinc illò, & trāsferetur.

σῶας ψχὰς ἔχων. *Fides, Dei donum.* *Fides duplex.* *Matt. 9. & 17.*

Sicut eīn in uno corpore multa membra habemus, omnia aūt membra nō eundem habēt actū: ita & multi unū corpus sumus in Christo, singuli aūt, alter alterius mēbra.] Corporis & mēbrorū exēplo, ingentē superbiæ & arrogātiæ fastū & elationē tollit. Vt enim corpus unū quidē est, diuersa uerò mēbra differētes actiones habēt & officia: sic & fideles nos unū sumus Christo ceu in capite corpus cōstitutū. Atq; inter nos mutuò alter alteri, sumus mēbra, nō minor tātūmodo maioris, sed maior itidē minoris. Ne igitur inter uos alter aduersus alterū inflemini: egetis eīn mēbrorū instar mutua uestra opa.

Habentes aūt dona, secundū gratiam quæ data est nobis, uaria, siue prophetiam secundum rationem fidei.] Nō dixit, dona maiora aut minora habentes, sed diuersa: nec uirtutes dixit, uel honestas actiones, sed charismata uel dona, ut superbos comprimat, eorumq; arrogantiam demittat. Dei enim, inquit, donum est, non tuum uel opus uel rectè factū, quod accepisti: & gratia est quæ istud impertit. Vt igitur elatum animum

 deijciat,

Nos etiā ad fidem accipiendam cō ferre.

deijciat, à Deo dona dari adfirmat, charismata ea nominās. Porrò ut segnes & ignauos A excitet, iterum ostendit quòd & nos aliquid contribuimus ut accipiamus dona. Siue prophetiam, inquit, ad analogiam fidei. Etsi enim gratia est, non tamen simpliciter effunditur, sed quatenus inuenerit uas fidei sibi oblatum, eatenus influit & affluit. Prophetiæ autem primùm meminit, citra ullū forsan discrimen istud faciens: uel qa uulgò fortasse propter eam nonnulli extollebantur. Porrò si extollebantur, ecquur non priua uit eos Deus eo dono? propter populi commoditatem, utq; erudiat nos, ne condemne mus charismata habentes, etiamsi peccauerint. Si enim ego non denudo aut priuo gra tia mea, inquit Deus, tu quis es qui ipsum uilipendis?

Act. 6. Functionem quisq; suam strenuè obeat.

Siue ministeriū, in ministerio.] Est sanè & specialis curæ ac gubernationis donum, ministeriū, qualis erat septem diaconorū functio. Intelliges tamē generaliter, omne opus spirituale per ministerium. Ait ergo: Si quis functionem quampiam nactus est, in ea functione perseueret (necessum est enim sententiæ huic apponere μενέτω, id est maneat siue perseueret) neq; aliquid ultrà quærat, neq; aduersus alium extollatur, sed maneat, contentus eo quod accepit.

Siue qui docet, in doctrina.] Si generatim ministeriū acceperis, accipias etiam & huius deinceps connumeratas species. Sin speciale ministerium intelligas, obserua quomodo prius illius meminerit, licet inferius sit, ac doctrinam, cum tamen maior sit, secū do loco posuerit, indiscriminatum ordinem ostendens: erudiensq; nos ex ipso ordine, non inflari nos debere, neq; attolli super ijs quæ maiora uidentur.

Doctrina. Consolatio.

Siue qui exhortatur, in exhortatione.] Est & ipsa quoq; exhortatio, doctrinæ species. Doctrina quidem dicitur simpliciter de quauis re proposita disputatio: exhortatio aūt siue consolatio speciatim, quando quispiam turbatis mentibus mœrore uel iracundia, mitigationem & quietem inducit per sermonem. Proinde qui adhortatur uel consola tur, inquit, in exhortatione siue consolatione maneat, opus suum exercens, nec contra alium efferatur. B

Liberalitas. Matth. 25. Præesse quid sit.

Qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in solicitudine.] Cum de doctrina & exhortatione, quæ sunt animarum præfecturę, fecisset uerba, nunc de corporis rebus loquitur. hæc enim secundo loco habentur. Simplicitatem aūt, ipsam liberalitatem dicit. Opus est igitur dare cum liberalitate & copia. Nulla enim uirtus permanere potest, si conuenienti ratione quadā non fiat. Nam & uirgines oleum habebant, sed quia oleum istud non sufficiebat, exciderunt & exclusæ sunt. Qui præsidet igit, sedulò debet hic quoq; & haudquaquam segniter hoc transigere. Præesse autem est, uerbis & corpore auxiliari ei qui auxilio eget. Quia autem de largitione loquutus erat pecuniarum, nec omnes abundant facultatibus, ait: Præesto aliter ut potes, adiuua egentes sedulò & studiose.

Qui miseretur, in hilaritate.] Suprà monuit, quòd cum simplicitate siue liberalitate sit impertiendum: deinde quia multi multa, inuiti tamen & coacti cum mœrore quopiam largiuntur, subdit, oportet ut liberalitas fiat sine tristitia, uel potius ut ei adsit hilaritas, siue alacritas. Gaudere enim te conuenit quòd pro exiguo pretio recipias æter num & cœleste regnum. Intelliges autem discrimen impertientis & miserentis. Nam impertiens, ab alio accipiens dationem suam transfert: qui uerò miseretur, à se ipso insumit, si ue de suo tribuit.

Dilectio sine simulatione.] Quānam ratione prędicta omnia compleantur perficiantur q; monstrat, inquiens: Charitas nō sit simulata. Tum enim uerè est charitas, & cuncta facilè perficientur. Et qui miseretur, hilariter miserabitur, impertiens proximo suo tanquā sibi ipsi. Deīn, qui præest, sedulò pręerit, pro proximo suo perinde ac pro seipso certans, & omnia pari diligentia persequetur.

Charitas noxia. Malum ex animo odiēdum.

Odio prosequentes quod malum est.] De charitate uerba fecit. Quia uerò est etiam noxia, adeoq; noxam inferēs charitas, quod genus est quæ in latronibus super scelere suo cōsentientib. cernitur, inq; simil ib. eā ob rē subijcit, odio ꝓsequentes malū, hoc est ex animo odio habētes. Præpositio eīn ἀπὸ, in participio ἀποστυγοῦντες, intensum & uehemens odiū quod ex imo corde proficiscatur, denunciat. Cum enim non pauci sint scelus quidem opere non patrantes, eius tamen cupiditate mente flagrantes, odiū, inquit, mali omniūq; uitiorum ex animo postulo, ut & ipsa sit anima minimè impura. Ne igi tur, cum dixi, Diligite uos mutuò, existimetis excitare me uos ut ad malum adeoq; flagitia

A gitia cōmittenda alter alterum adiuuetis: sed multo magis è diuerso uos à malo alienissimos esse uolo, nedū à prauo opere, uerumetiā ab omni cordis ꝓpēsione erga ipsum.

Agglutinati bono.] Nō sufficit à sceleribus declinare, nisi & uirtutis actio presto fuerit. eam ob rem dixit, agglutinati bono, hoc est, affectū charitatis erga ipsum habentes. Hunc ad modum Deus maritum uxori familiarius copulans, agglutinabitur, inquit, uxori suæ. *Gen. 2.* *Agglutinatio mariti et que uxoris.*

Fraterna charitate erga uos mutuò adfecti.] Adhortatus sum uos, inquit, ut diligatis, atq; istud meritò facere debetis. fratres enim estis, in una matrice, nempe baptismate, generati. Iustum itaq; fuerit, ut uos mutuo amore diligatis. Fraternitas enim ex amicitia nobilior notiorq; euadit: & amicitia ex fraternitate profluit & continetur. *Fraternitas*

Honore uos mutuo præuenientes.] Quī fraterna charitas perseueret, differit, ex mutuo nimirum honore, quo alius aliū anteuertit. Hoc enim est præuenire, dum alius alium mutuo honorando anteuertit. *Honorandū inuicem.*

Studio non pigri.] Quia pleriq; honorare & diligere uidentur quo ad animum, manum autem interim non porrigunt, ait: Necesse est uos mutuò præesse, & aliorum curam gerere, atq; conari, sicuti par est, ut & per opera succurratis.

Spiritu feruentes.] Perinde quasi dixerit aliquis: Ecquī fiet ut studio pigri non simus? ait: Si spiritu ferueamus, hoc est, si fuerimus excitati & calidi. Porrò illud etiam obserua, quòd postquam multas uirtutis species recensuerit, tunc istud subiunxerit, spiritu feruentes. Qui enim iam commemorata peregerit, is & spiritus paracleti gratiam attrahit, ab eoq; inflammatus, feruet.

Domino seruientes.] Cum fratrum amator fueris, adeoq; dilectionem habueris, idq; genus alia, quæ paulo antè commemorata sunt, tum seruis Domino. In seipsum enim transfert, quæcunq; fratri tuo præstiteris.

Spe gaudentes.] Quia magna quædam peractuq; difficilia postulauit, iam nūc osten

B dit quomodo ista facilè præstari possint, nimirum si spe contineamur. Spes enim fortiorem efficit animam, & ad pericula confidentiorem. *Spei uirtus.*

In tribulatione patientes.] Quia spes futurorum est bonorum, etiam in præsenti, inquit, tempore multum percipies boni, cum & hoc ut tolerans & probatus reddaris ex afflictionum patientia.

In oratione perseuerantes.] Ingens & istud est auxilium ad prædicta omnia perficienda ipsa uidelicet oratio. Nec dixit simpliciter orantes, sed perseuerantes. Etsi enim nihil statim accipias, perseuera, & perficies quod cupis. *Orationis ꝑseuerantia.*

Necessitatibus sanctorū cōmunicantes.] Cum in superioribus diceret, Qui miseretur, in hilaritate, omnibus simpliciter manum apeuit: hic uerò de eleemosyna in fideles cōferenda loquitur: hos enim sanctos nominat. Nec dixit, exhibete necessitatibus, uerùm communicate, societatem habete, subindicādo quòd ea res sit ueluti mercatus, & commune lucrum. Tu quidem pecunias largiris, illi uerò cœlum tibi referunt. Nec dixit, sumptibus & luxui, sed necessitatibus, ut exoret Romanos. Quomodo enim isti nō immites & planè belluis similes fuerint qui ne in afflictis quidem & necessitate extrema mersis rebus sanctorum, opem non tulerint, nihilq; auxilientur? *Necessitati proximi subueniendum.*

Hospitalitatem sectantes.] Non dixit, hospitalitatem aggredientes, sed insequentes: erudiens nos ne expectemus tantisper dum ad nos miseri & egeni accesserint, uerùm ut accurramus nos ad ipsos, insequamurq; eos, ut Abraham & Lot. *Hospitalitas.* *Gen. 18. & 19.*

Benedicite persequentibus uos: benedicite & nolite male dicere.] Cum de fraterna charitate, ac dilectione erga proximum & amicos præcepta dedisset: deinceps qualinā adfectu erga hostes imbuti esse debeamus, tradit. Nec dixit, Ne reuocetis ad memoriā ueterem iniuriam, nec uos ulciscamini: sed quod multo maius est, benedicite siue bene loquamini. Addidit autem, Et nolite maledicere siue male precari, ut nō hoc sed illud faciamus. Qui enim benedicit ijs qui ob Christi nomen persequunt ipsum, indicat lætari sese quod pro dilecto amatoq; sibi patiatur: qui uerò execratur, ostendit sese non lætari, & ex hoc, quòd neq; eum diligit, cuius causa persecutionem sustinet. *Hostibus bene precandum.*

Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus.] Magnum requirit animum, non solùm non inuidere, sed congaudere etiam gaudenti. indicat enim hoc animam prorsus ab omni inuidia liberā. Et maius est eo quod subdit, Flete cū flentibus. Siquidē fletū

Compaßio. natura ipsi suppeditat, ut compatiamur, trahens. Vtraq; ergo nos docet, ut & compatiamur, & minimè inuidenti affectu simus erga quoslibet, tū etiā erga ipsos persecutores. A

Idem erga uos mutuò sentientes.] Rursus hic de humili mente seu spiritu à fastu alieno differit. Verisimile est enim, quòd Romæ, ceu imperatoriæ urbi, proprius fuerit ostentationis arrogātiæq; morbus. Quod autem dicit, est huiusmodi: Magnum teipsum esse arbitraris, proinde & fratrem talem tantumq; reputa. Sin abiectum & exiguum ipsum existimas, de teipso idem sentias. Hac ratione omnem inæqualitatem tolles: neq; abomineris illum, ceu sis eo præstantior: sed enim ceu æqualem tibi, & perinde ac teipsum honore adficies.

Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Quomodo prędictū perfici queat, disce: si non sublimia spiremus, sed cum humilibus, hoc est, uilibus & contemptis simul abducamur, hoc est, condescendamus, consentiamus, unà circumferamur.

Ne sitis prudentes apud uosmetipsos.] Hoc est, ne existimetis uos uobis sufficere, neque opus esse uobis cōsultore alio aut eo qui quid deceat, suggerat. Nam Moses etiam

Exod. 18. si cùm Deo familiariter colloqueretur, opus tamen habuit consultore socero.

Nulli malum pro malo reddentes.] Si enim alium uituperes ceu qui malum fecerit, quare tu illum imitaris, ac malefacis etiam ipsi? Non dixit autem, non facientes malum fideli, sed nemini, siue Græcus, siue quisquis alius fuerit.

Prouidentes bona coram omnibus hominibus.] Non ut ad uanam gloriā uiuamus dicit, sed ut ne exhibeamus occasionem aduersum nos maleuolis. Exigit enim à nobis ut citra scandalum & offensionem ducamus uitam, quandoquidem non pauci sint qui nos nostraq; obseruent.

Si fieri potest, quantum in uobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.] Pulchrè dixit, si fieri potest. Nonnunquam enim fieri non potest ut pacem quispiam complectatur, cum de pietate certamen fuerit: quādo de iniuria affectes. Ait igitur, Quod

Pietatis causa inimicitiæ suscipiendæ. tui est officij, facias, nec cuipiam occasionem prębeas bellorū uel tumultuum. Sin pietatem debellari impugnariq; conspexeris, fortiter consiste, pro ueritate dimicans: non homini quidem infensus, sed impietati, illum ipsum sanè miseras, eiusq; curam gerens. Hac ratione, quod antea impossibile uidebatur, fit possibile: quod enim ad te attinet, pacatus es erga illū, soli impietati infensus, eiq; uni renitēs, ipsamq; dūtaxat impugnās. B

Non uosmetipsos ulciscentes dilecti, sed date locum iræ. scriptum est enim: Mihi uin

Deut 32. dicta, ego retribuā, dicit Dominus.] Date, inquit, accessum Dei iræ aduersus eum qui uobis iniuriam adfert. Si enim uosipsos ulciscamini, non egredietur pro uobis aduer-

Vindicta Deo relinquenda. sum hostes Deus. si autem uos dimiseritis, Deus ulciscetur acerbius. Adducit autem testimoniū, quo sermonem suum stabiliat. Hęc autem dicit ad consolationem pusillanimiū: nihil enim aliud desiderant, quā ut uideant pro se de hostib. sumptā esse uindictā.

Si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, da ei potum. hoc enim faciens, carbones ignis cōgeres super caput ipsius.] Plurimū philosophiæ hic à nobis exigit. Quid enim dicam, inquit, quòd oporteat uos pacificos esse: quinetiam benefacere uos hostibus impero. Carbones autem ignis congregabis super caput eius dixit. indulgēs pusillanimi-

Vlciscendi ratio optima. tati iniuriam passi. nihil enim adeò suaue est, atq; hostem uidere punitum. Ac propemodum talia dicit: Vis ulcisci te de hoste? Beneficium illi exhibe, tū acerbiore eum supplicio adfecisti. Eapropter dixit, Carbones ignis congeres super caput ipsius: graue uidelicet supplicium designans. Hunc ad modum suprà dixit, Date locum Dei iræ.

Ne uincaris à malo, sed uince in bono malū.] Hoc loci isthuc subindicat, non oportere nos tali sententia cibare hostes, ut maius supplicium illis adsciscamus. Hoc enim est quod ait, Ne uincaris à malo, id est, ne ultionis auida mente uel deliberatione illud fac, nec mala patrantem imitare: hoc enim esset te succumbere & uinci: quin potius beneficentia tua uince illum, atq; eum à sua malitia transfer. Quod igitur suprà dixit, ad pusillanimitatis consolationem dixit: nunc autem quod perfectius est, induxit.

CAPVT XIII.

OMnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.] Postquam abūdè parauit mores auditorum, eosq; docuit ut hostibus essent benigni, hanc iam adducit adhortationem: erudiens & instituens omnem animā, siue sacerdos quispiā fuerit, uel monachus, uel apostolus, subijci principatib. Ipsa enim subiectio non inuertit pietatē. Admonet

A net autem hoc apostolus, ut ostendat Euangelium non docere defectionem aut inobedientiā erga magistratū, sed moderationem potius, & tranquillitatem, & obedientiā. *Subiectio pietatē non uiuertit.*

Non enim est potestas nisi à Deo: quæ autem sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt.] Quid ais? Omnis ne princeps uel magistratus à deo electus est? Nō hoc dico, inqt, neq; de omnibus & singulis principibus uel magistratibus mihi sermo nunc est, sed de re ipsa. Nā principatus esse, & alios quidem magistratu fungi, alios uerò magistratibus subdi, neq; sursum & deorsum omnia misceri, Dei sapientiæ dico opus esse. Non dixit, non esse principem, sed non esse potestatem, nisi à Deo. Quare de ipso magistratus hic officio disserit, quemadmodum cum sapientum aliquis dicat, A Domino uxor aptatur uiro: non hoc dicit, quòd quemlibet cum muliere conuenientem Deus copulet, uerùm quia ipse nuptias fecit & instituit. Desiste igit ab obiectione tua. Potestates à Deo ordinatæ sunt, cuiusmodi & patris erga filium, & mariti erga coniugem contemplaberis, aliasq; uniuersas, ut & in animalibus, ueluti apum, gruum, & piscium. *Potestas omnis quo modo à Deo est* *Prouerb. 19* *Vxor quomodo dicatur uiro aptari.*

Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Resistentes autem sibijpsis iudicium accipient.] Vt ne fideles dicere queāt, Viles planè nos reddis, qui tamen cœlorum regnum adepturi sumus, principibus & magistratibus nos subijciens: monstrat quòd Deo subijciatur, quisquis magistratui subijcitur, uel potius, quod terribilius est ponit: Qui his, inquit, non fuerit obsecutus, resistit Deo, qui potestates & magistratus ordinauit. Qui autem repugnat, & à Deo punietur, & ab hominibus. hoc enim subinnuit cū dixit, Sibijpsis iudicium accipient resistentes.

Principes enim non sunt terror bonorum operum, sed malorum: uis autem non timere potestatem: bonum fac, & habebis laudem ab ipsa.] Quid metuis aut horres? Nū quid enim te obiurgat bonum operantem? Num tibi horrifica est potestas uirtuti nauāti operam: imò si benefeceris, laudator potius tibi princeps sedet. Tantum enim abest, ut terrorem tibi incutiat, ut etiam te laudet.

Dei nanq; minister est, tibi in bonum.] Volūtati, inquit, Dei cooperatur. Vbi gratia, *Matt. 5.*
B consulit tibi Deus ut temperantiæ studeas, sisq; sobrius, per Euangelium: ita princeps *Exod. 20.* per leges suas eadem iubet. Adhortatur Deus ne quenquam defraudes, ne auaritiæ in *Deut. 5.* hics, neq; rapias aliena: magistratus etiam super hisce iudicat, adeoq; fert sententiam. Adiutor itaq; est ad bona opera nobis, si modò ipsi mentem aduertamus.

Sin malū feceris, time: non enim sine causa gladiū portat.] Proinde princeps non facit metum in nobis, uerùm nostra nequitia, propter quam & gladius ipsius operatur, estq; efficax, hoc est, uis eius pœnam & supplicium inferens. Non enim temerè est ense circumcinctus magistratus, sedenim ut puniat sceleratos.

Dei enim minister est, uindex in iram ei qui malè agit.] Et quando uirtutem laudat, uolūtatem Dei implet: & quando gladio ferit, Dei minister est, uindicans uirtutem, & uitium abigens. Pleriq; enim non tam propter metum Dei, quàm ob principum formidinem bonum perficiunt. Quare cum uindex sit uirtutis, supplicio afficiens malum operantem, Dei minister est.

Ideo necessarium est subditos esse, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.] Necessum est, inquit, subdi & obedire, non solùm ut non experiaris iram Dei & magistratus, tanquam immorigerus, & crucieris puniarisúe intolerabiliter, uerumetiam ut ne uidearis expers esse conscientiæ, & ingratus erga benefactorem. Plurimum enim prosunt rebuspublicis magistratus: per ipsos enim uita nostra consistit. Qui nisi essent, iam olim omnia perijssent, potentioribus imbecilliores deuorantibus. Conscientia igitur tua persuadeat tibi, ut suo honore tanta tibi bona donantes nunquam non digneris. *Magistratuum utilitas.*

Ideo enim & tributa præstatis.] Tu, inquit, testaris, quòd à magistratu beneficio afficeris, quatenus mercedem ei pendis, ut ei uidelicet qui rebus tuis prospiciat. Non enim principio tributum soluissemus, nisi agnouissemus, nostrum nobis lucrum, adeoq; commodum ex huiusmodi præfectura sanè accrescere. Siquidem ipsi nos citra curam ducentes uitam, principes habemus pro nobis excubias agentes.

Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes.] Quare Deo etiam placet ut ipsius ministri tributa pendamus: uult enim Deus pacem in republica uersari, necnon uirtutem, uitium autem profligari. Atque in hoc principes ministrant uoluntati Dei,

S 3 pro

pro communi constitutione & salute laborantes, incp idipsum perseueranter incũbentes, ut nos in pace ac tranquillitate ætatem quisq; suam transigamus. Sin quisquam male magistratu suo & publica functione abutatur, id nihil aduersus rei ipsius pulcherrimæ elegantiam facit. A

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.] Irrefragabiliter, inquit, debes impositam tibi erga magistratum gratitudinem & beneuolentiam. Redde igitur quæ debes ijs quibus uarij magistratus sunt commissi: cui tributum debetur, siue exactio, capitumúe census, ei tributum da: cui uectigal, uectigal: uel pro terra censum. Nec solùm pecunias reddite, sed timorem etiam, hoc est reuerentiam & uerecundiam, atque eximium

Metus duplex. honorem. Quare infert, Cui honorem, honorem. Est enim duplex metus: alter, quo terrentur scelera patrantes, ex mali conscientia profluens, quem iam antea reiecit apostolus: alter uerò, quo diligentes erga dilectos rapiuntur, hoc est, excellens & eximius honor, quemadmodum dictũ est: Non est inopia timentibus eum. &, Timor Domini permanens in seculum seculi. Pietatem enim hic siue reuerentiam subindicat. *Psal.33.* *Psal.18.*

Nemini quicquam debeatis, nisi ut uos diligatis mutuò.] Alia quidem mandata ceu debita reddite: charitatem autem nunquam persoluere uelitis, sed semper ipsam uti debitum perpetuò habebitis. Non enim quia hodie charitatis quandam propensionem demonstrasti erga proximum, arbitreris te complesse debitum, ac propterea ipsum in crastinum negligas: sed perpetuò existima te charitatem debere proximo. *Charitas perpetuò proximo exhibenda.*

Exo.20. *Deut.5.* Nam qui alterum diligit, legem impleuit. Nam, Non mœchaberis, non occides, non furaberis, & si quod aliud mandatum, in hoc uerbo consummatur, nempe, Diliges proximum tuum ut teipsum.] Vniuersam legem implet, qui proximum diligit. In posterum itaq; quisq; proximum suum diligere debet, quandoquidem tot, tanta, tamq; uaria beneficia ex ipso, adeoq; ex dilectione erga ipsum recipiat, ut legẽ uniuersam compleat. Non dixit autem, impletur, sed ἀνακεφαλαιοῦται, hoc est, in summam colligitur, repetitur, id est succinctim & breuiter mandatorũ uniuersitas conficitur. Etenim & principiũ & finis uirtutis est dilectio. Eximiam aũt & intensam charitatem lex exigit. Diliges enim proximum tuum, inquit, ut teipsum, Dominus autem noster maiorem exigũ, & quæ sit supra teipsum: nam animam pro amico ponere decet. *Legis impletio, proximi dilectio.* B

Charitas proximo malum non operatur. plenitudo igitur legis dilectio.] Ambas uirtutis species charitati adesse monstrat: à malis abscessum & abstinentiam, in eo quod ait, Malum non operatur: & bonorum operationem, cum dicit, Plenitudo igitur legis dilectio. Totam enim uirtutem perficit lege commonstratam.

Charitatis præstantia. Et hoc scientes tempus, quia hora iam est nos è somno surgere.] Charitatem, inquit, plurimi facere debetis, ac per ipsam alias uirtutes omnes: idq; propter temporis cùm rationem, tum opportunitatem. Nam propè est resurrectio, pulsat item fores iudicium: operæq; est precium, nos è sopore socordiæ desidiæq; excitari, esseq; paratos ad opera resurrectione haud indigna.

Nunc enim est propior salus nostra, quàm cum credidimus.] Quia uerisimile erat, in fidei primordijs studiosiores & feruentiores fideles extitisse, temporis autem procursu refrixisse, adeoq; infrigidatos: nunc, inquit, magis appropinquamus futuro seculo. Nam illud salutem nominauit, à nomine nimirum commodiore. peccatoribus enim non est salus, sed pernicies. Proinde quia appropinquamus futuræ uitæ, uehementiore iam animo in studio pietatis incumbamus, quod & per sequentia indicabit.

Nox processit, dies aũt appropinquauit.] Id est, nox est proxime finẽ. Exempli gratia, Demus duodecim horarũ esse noctem, cum ergo decem præterierint, dicimus noctem promouisse siue processisse, pro eo quod est preterijsse, proximeq; finem esse. Noctem autem præsentem uitam ac seculum adpellat, q; plerięq; in tenebris agant, ac nullius non uita caligine sanè contegatur. Diem uerò, futurum seculum tum propter iustorum lumen, tum quòd omnium res occultæ tunc manifestent. In Euangelio uerò dies quidem huius temporis uita dicitur, quòd oporteat in ea operari: nox autem futura uita, quòd tum nemo quicquam operetur. *Nox, præsens uita.* *Dies, futurũ seculum.* *Ioan.9.*

Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis.] Opera, peccati operationes

A rationes appellauit, ceu laboriosum quiddam & magnam difficultatem continentes, & infinita pericula, idq; in præsenti uita. Arma uerò lucis, uirtutis operationes. Eū enim qui his exornatus armatusq; fuerit, in tutum collocant. Arma nanq; sunt, & splendidū faciunt, ut quę sint luminis. Porrò cum ait, Abijciamus siue deponamus & induamur, amborum facilitatem indicauit: deuitationis nempe prauorū operum, & ad uirtutem acclinationis. Perinde nanq; ut facilè est deponere pallium, & alterum induere: pari ratione haud est operosum & à uitio discedere, & uirtutem complecti. Peccati ope ra laboriosa.

Vt in die honestè ambulemus.] Paulo antè dixit diem appropinquasse, iam nunc uerò ipsam instare ostendit, inquiēs, Vt honestè ambulemus. Quandoquidem enim ipsi uulgi gloriam curamq; popularem magnifacerent, ab honestate eos allicit. Nec dixit, obambuletis, sed ambulemus: adhortationem istam suam haud asperam, sed lenem potius efficiens. Nihil enim adeò dehonestat aut dedecori est, ut peccatum: quemadmodum nihil æquè honestatem ac decus præbet atq; parit, ut ipsa uirtus. Peccatum, turpitudinis causa, uirtus honestatis.

Non in comessationibus & ebrietatibus.] Bibere haudquaquam uetat, sed immoderatè bibere: neq; frui quenquam uino prohibet, sed ipsam temulentiam arcet. κῶμος enim, cum temulentia & iniuria carmina sunt, quæ & temulentia dicitur. κῶμος.

Non in cubilibus & impudicitijs.] Cum de ebrietate prius locutus esset, nūc de malis ex ea suborientibus differit. Ex temulentia enim impudicitiæ profluunt. Neq; enim hic uxoribus iungi, neq; matrimonij lectum tollit, sed ipsam fornicationem.

Non in contentione & æmulatione.] Simulac ea quæ ex cōcupiscentia nascuntur, extinxit: nunc quæ ex ira mala prodeunt, supprimit. Nihil enim adeò cupiditatem accendit, & iram inflammat, ut ebrietas ac temulentia. Ex æmulatione autem contentio. Qui enim æmulatione quadam erga quempiā imbutus est, is & ad rixas progreditur. sublata enim contentione ad æmulationem unde illa exoritur, decurrit. Quoniam uerò compertum habet bella ex fornicatione & impudicitia exuscitari, ædiumq; subuersiones, post impudicitias contentionis & æmulationis mentionem facit. Ebrietas mala.

B Sed induamini Dominum nostrum Iesum Christum.] Exuit nos prauis uestimentis Apostolus, deinceps nunc exornat nos, non porrò luminis armis nos uestiens, sed, quod longè est mirabilius, imò & terribilius, ipsum Dominum pro indumento nobis largiens. Hoc qui uestitus fuerit, omni sanè uirtute decoratus est.

Et carnis curam ne gesseritis ad cupiditatem.] Non prohibet carnis curam, sed ne iuxta cupiditates ipsius ei prospiciamus, id uerò uetat: ad sanitatem, inquit, sed non ad libidines & uoluptates carni prospicito. Neq; enim isthæc prouidentia aut cura fuerit, si flammam accendas, si caminum molestiorem reddideris. Vnum isthuc tantummodo quære, ut caro corpusq; tuum bene ualeat. supra hoc ne sis adhuc curiosus: neq; id agas ut cupiditates eius accendas, sed omnem conatum tuum & uires in spiritualia extende. Caro si bene ualet, satis est.

CAPVT XIIII.

INfirmum autem in fide assumite.] Plerique Iudæorum qui Christo accesserant, post fidem adhuc in ciborum obseruatione hærebant, à suilla carne abstinentes, nondum ausi prorsus à lege deficere. Deinde ne facilè deprehenderentur, ut qui à sola porcina abstinerent, ab omnibus carnibus simpliciter abstinebāt, solisq; oleribus uescebantur. Alij rursus perfectiores nisi sibi, nihil obseruantes, obseruantibus conuiciabantur. Veritus est igitur Paulus, ne quomodo importunè & minus tempestiuè increpantes perfectiores ipsi alios imperfectiores, à Christi fide decuterent. Propterea sapienter rem aggreditur, utriusq; partis rationem habēs. Neq; enim obiurgantibus audebat dicere, Malè agitis, ut ne imperfectos in obseruatione stabiliret: neq; rursus dicere potuit, Benè agitis, ne uehemētiores accusatores faceret: sed enim moderatam & ad utrosq; temperatam adhortationem facit. Videtur quidem fortes increpare: totum autem in hoc loco contra imbecilliores sermonem dirigit. Statim enim ut dixit infirmum, indicauit eum non esse ualidum: cum porrò ait, Suscipite, monstrat eum sedula indigere curandi ratione, id quod extremæ imbecillitatis argumentum est.

Non ad dijudicationes disceptationū.] Hoc est, ne dijudicetis ob infirmitatē ipsius, neq; offendamini, nec multis adeò cogitationibus aut ratiocinationibus turbemini: cæterùm tantùm infirmum & ægrotum, omni curandi ratione ipsum accipite.

Delectus ciborum, infirmitatis est. Alius quidem credit licere sibi uesci quibuslibet, qui uerò infirmus est, uescitur oleribus.] Perfectum & imperfectum comparat, inquiens: Perfectus fide sua fretus, omnia indiscriminatim edit: imperfectior uerò, tanquã infirmus, olera comedit. Dignus itaq; est ut curetur, non ut obiurgatione acri absterreatur. A

Qui uescitur, non uescentem ne contemnat: Deus enim illum adsumpsit.] Omnia edentes, ceu perfectiores, nõ edentes uilipendebant, ceu modica fide imbutos, Iudaismumq; spirantes. Contrà, non uescentes, quibuslibet uescentes iudicabant, eosq; condemnabant ut gulosos & uoraces. Quia autem ex gentibus talium plerįq; erãt, Deus, inquit, ipsum adsumpsit, hoc est, ineffabilem suam gratiam erga eum commonstrauit. Quid igitur cum eo de lege disputas, postquam Christus iustificauit illum?

Tu quis es qui iudicas alienũ seruum? suo domino stat, aut cadit.] Ad perfectiorem hoc loquitur, abducens ipsum ut à contemptu sic & condemnatione. Vtraq; enim admittebant perfectiores, adspernantes nimirum & cõdemnantes imperfectiores. Clanculum autem & hîc imperfectum notat. Non enim inquit, Eam ob rem, quia ea faciat quæ non mereantur iudicationem, ipsum non esse iudicandum præcipio: uerùm quia alienus seruus est, hoc est, non tuus, sed Dei. Nam etiamsi infirmus fuerit, non tamen excidit ab eo quòd sit seruus: quare non est de eo desperandum. Animum autem rursus ei addens, non dixit, cadit, sed stat aut cadit. Siue autem hoc, siue illud contingat, ad dominum pertinet uel damnum cadentis, uel stantis lucrum.

Statuetur autem, potens est enim Dominus statuere ipsum.] Cum ait, statuetur, indicat ipsum adhuc moueri & concuti usqueadeò, ut solo Deo confirmatore opus habeat: quod de planè desperatis dicimus.

Alius quidem iudicat diem inter diem, alius uerò iudicat omnem diem.] Nonnulli inedia & ieiunio sese macerabant, aut etiam à suilla carne abstinebãt certis quibusdam diebus: alij quibuslibet diebus edebant, qui & ieiunantes condemnabant, de his igitur loquitur. Alius aliter iudicat, cum sit res indifferens. Non sunt igitur incessendi fratres huius rei causa. In his autem acquiescit & indulget illis, q; in fide sunt adhuc neophyti. B

Vnusquisq; in suo sensu abũdet.] Quãdo sermo est de dogmatib. uel doctrina, nõ oportet nos ꝓprio sensu abũdare, sed quę accepimus, firmiter tueri, etiãsi uel angelus è cœlis *Galat. 1.* aliud prædicarit. Vbi aũt de cibis & ieiunio sermo est & similib. & q impingũt, adhuc sunt neophyti, & indulgẽtia opus habẽtes hîc ab exacto iure nõnihil est remittendũ.

Qui sapit diem, Domino sapit: qui non sapit diem, Domino non sapit.] Qui obseruat, inquit, diem, propter Dominum obseruat ex reuerentia & pietate quadam: & qui nõ obseruat, propter Dominũ non obseruat, ut qui iam in Christo sit consummatus, legalibusq; obseruationibus maior.

Et qui edit, Domino edit: gratias enim agit Deo: & qui non edit, Domino nõ edit, & gratias agit Deo.] Vnum tantummodo, inquit, quærimus, an propter Christum ista fiant, gratiasq; agant Deo, cùm qui uescitur, tum qui non uescitur. nam quod ita peragitur, expers est accusationis & calumniæ. Hæc autem ut dixi, inquit, q; sint nouæ adhuc in fide plantulæ. Quandoquidem tacitè Iudaizãtes ferit per hoc quod ait, Qui nõ uescitur, gratias agit Deo. Qui enim gratias agere queat, lege adhuc detentus? Quare qui manducat, is tantum gratias agit.

Nemo enim nostrûm sibijpsi uiuit, nemo sibijpsi moritur. Siue nanq; uiuamus, Domino uiuimus: siue moriamur, Domino morimur.] Dominum habemus cui nos sumus curæ, quiq; pro lucro & diuitijs nostram uitam ducit, & mortẽ pro damno. Neq; enim nobisipsis uiuimus aut morimur solum, sed Domino. Vitam aũt hoc loco dicit, quæ fide cõstat, & mortem, lapsum à fide. Itaq; Dominus iste nequaquam mori sinet, secundum fidem, & ab ea excidere eos qui infirmi esse uidentur.

Siue igitur uiuamus siue moriamur, Domini sumus.] A morte spirituali ad naturalem transit, de hac enim nunc differit. Siue, inquit, naturalem uiuamus uitam, Domini sumus: siue naturali morte moriamur, ad eum pertinemus.

In hoc enim mortuus est, & resurrexit, & uiuit, ut & mortuorum & uiuentium dominetur.] Hoc, inquit, persuadeat tibi, quòd curam gerat Dominus infirmorum, ut erigantur consolidenturq;. Qui enim sanguinem suum fundere, necnon mori sustinuit, ut nostri dominaretur: quomodo iam nunc nostri non tangeretur solici-

A solicitudine, qui serui eius facti sumus: sicut dicere consueuimus: Ecqui serui sui is non curam gerat, pro quo tanta impendit: Deinde, si mortuorum (inquit) rationem habet, & curam, quanto magis uiuentium: Hæc autem dicit, ut Iudaizantem rubore suffundat, uel in uiam reducat, atque persuadeat recordari quomodo adhuc legi sit adfixus, ingratus nimirum ei qui pro eo mortem obijt, Christo.

Tu quid iudicas fratrem tuum: Aut etiam tu quare spernis fratrem tuum: Omnes enim statuemur ante tribunal Christi.] Tu qui non edis, quid fratrem tuum ceu gulosum iudicas quòd edat: Tu uerò qui edis, quid contemnis fratrem tuum ceu exigua fide imbutum: Frater est, proinde nō est quòd contemnas proprium membrum tuum. Num enim tu pro eo es redditurus rationem: Ipse per sese sistetur ante tribunal, ipseque pœnam & sententiam sustinebit. Viden' qui dum ad consummatiores uerba facit, ipsum iudaizantem terret ceu eum qui sit statuendus ante tremendum tribunal, sententiam extremam auditurus: *2.Cor.5.*

Scriptum est enim: Viuo ego, dicit Dominus: quoniam mihi inflectetur omne genu, & omnis lingua cōfitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrûm pro se rationē reddet.] Quòd, inquit, iudicabimur, ceu serui à Domino, propheta testatur. Vehementem enim adeoque maximā subiectionem indicauit per hoc quod dixit, Omnes mihi genu flectent, & omnis lingua eorum qui fuerunt ante legem, & in lege, confitebitur, hoc est, rationem reddet rerum gestarū. Cui: Non legi sanè, sed Christo. Quare quid quæso adhuc à lege dependes: *Esai.45.* *Philip.2.*

Ne igitur nos mutuò iudicemus, sed hoc iudicate potius, ut non ponatis offendiculum fratri aut scandalum.] Vterque uestrûm, inquit, dissoluite quæ inter uos mutuò uiget contentionem: neque tu qui quibuslibet uesceris, offendiculum ponas fratri imperfecto, uehementer adeoque nimiū eum increpando: neque tu qui non uesceris omnibus, offendiculum ponas fratri per obseruationē tuam. Vtrisque enim personis hæc conueniunt uicissim, offendiculum & scandalum.

B Noui & persuasum habeo in Domino Iesu, quòd nihil commune est per sese, nisi ei qui existimat aliquid cōmune esse, illi cōmune est.] Postquā docuit non oportere perterrefacere, uel obiurgando ferire languentem, deinceps de cibis decretū præscribit, erudiens imbecilliorem ne contremiscat aut metuat ista tanquam impura. atque, Noui & persuasum habeo, non humanis rationibus, sed in Domino Iesu, hoc est ab ipso discens, & ab eo certior redditus, quod nihil per seipsum cōmune est, hoc est, sua natura nihil est immundum, sed enim ex uoluntate ac deliberatione utentis ista immundicies dependet. Illi enim soli est commune & immundum, non omnibus. *Immundum sua natura nihil est.*

Quòd si propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas.] Ad perfectiorem loquitur hic, docens quod etiamsi decies millies cibi per se impuri non fuerint, uel sic tamen à porcina carne tibi abstinendum erat, ut ne frater tuus offendatur, si modò charitatem conseruare uelis. Infert autem & deinceps:

Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.] Propter cibum, inquit, perdis & subuertis fratrem, quem tanti Christus fecit, ut pro ipso mortem obire dignatus sit. Animaduertēs enim te manducare porcinam carnem, quadam tui erga ipsum contentione redditur pertinacior, adeoque periclitatur ne à Christo deficiens, sese legi tandem totum tradat, affigatque.

Ne blasphemetur itaque uestrum bonum.] Id est, tu habes perfectionem in fide (hanc enim bonū nominat) ne igitur abutere hac perfectione tua, neque in causa esto cur blasphemetur uel uituperetur. Si enim ex perfectione tua imperfectū perdis, ansam præbuisti criminationis, qua malediceretur bono quod habebas. Accipies etiam per bonum, doctrinam nostram, quam non uult infidelium calumniæ adeoque accusationi obnoxiam esse, dum uident scandala atque dissidia ciborum nomine.

Non enim est regnum Dei cibus & potus.] Non enim ob hæc probamur uel grati sumus Deo. Non enim si istud uel istud edas, te in regnum cœlorum introducet. Carpens autem ipsos, ceu propterea inflatos, adiecit & potum.

Sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto.] In regnum Dei introducit iustitia, hoc est uirtus uniuersa, inculpata uita, & pax ad fratrem, non contentio: & gaudium ex concordia, non mœror ex increpatione. Quia uerò gaudium & pax etiam *Iustitia omnis uirtus.*

praua-

prauarum est rerũ, subintulit, in spiritu sancto. De gaudio enim & pace quæ est in spiritu sancto, uerba hic facio. Alius hunc locũ interpretatus est plane magnus ille Chrysostomus, quare uidelicet diuus Paulus meminerit iustitiæ. Vt enim monstraret, inquit, eum qui non abstineat suilla carne, esse iniurium aduersus fratrem in rebus salutis, quam ei Christus sua morte peperit. Quare è diuerso qui propter fratrem abstinet, iustitiam adit & persequitur, quæ subministrat æternum regnum. A

Qui enim in his inseruit Christo, Deo bene placet, & hominibus probatur.] Adumbrat hic, & obscurè indicat q ob uanam gloriam imbecilliores ipsos perfectiores increpabant: quoniam si uis, inquit, admirationi esse hominibus, non tantum te à perfectione, quantum à pace, & alijs uirtutibus admirabuntur. In his enim Christo inseruire tibi licet, Deoq; placere, sed non in hoc q porcina carne indiscriminatim uescaris.

Itaq; quæ pacis sunt sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.] Quę pacis sunt, dixit ad imperfectiorem, is enim pacem haud habebat: quę uerò ad ædificationem, ad perfectiorem retulit, ut ne destrueret fratrem, offendens ipsum: immò communia hæc fecit, dum ait, τῆς εἰς ἀλλήλους, id est mutuam, uel quæ inter uos est mutuò. Cum ergo primùm meminerit pacis, deinde uerò ædificationis, ostendit quòd citra pacem non sit facilè ædificare.

Noli propter escam destruere opus Dei.] Opus Dei, fratris salutẽ nominat. Ne igitur eam dissoluas, quam Christus ei peperit, idq; propter cibum, dum non uis uidelicet abstinere à porcina, ut lucreris ipsum.

Omnia quidem mũda, sed malum est homini, qui per offendiculũ manducat.] Vbi multum increpuisset perfectiorem, metuit ne qua ratione forsan in praua sua opinione infirmus stabiliretur. Ob eam rem rursus dogmata profert, inquiens: Omnia quidẽ munda sunt, sed malum est ei qui mala conscientia, & scandalizatus manducat. Siquidem imperfectus immundam reputãs suillam carnem, dum coactus & inuitus gustat, magis læditur. Quare oportet eum primùm abs te discere quòd omnia sint munda. B

Bonũ est non manducare carnem, & non bibere uinũ, neq; in quo frater tuus offenditur, aut impingit, aut infirmatur.] Tu, inquit, adigis fratrem edere quæ nõ audet. Ego autem te dico abstinere oportere ab omni quod offendit fratrem, non quia malum sit, omnia enim munda: sed quia offendit. Quia uerò dixit eum impingere, ostendit eum cæcutientem. huiusmodi enim impingunt. Offenditur autem, ut leuis. Infirmus est autem, ut qui modica sit fide imbutus. Per hæc autem omnia potentiorem attrahit ad auxilium fratris, ut qui omnino sit imbecillis.

Scandalsui tandæti in in licuis.

Tu fidem habes? penes teipsum habe coram Deo.] Hic subindicat q ueluti ambitiosus perfectior perfectionem suam submonstrabat. ait itaq;: Vis mihi ostendere q in fide perfectus es credens omnia esse & bona & pura? ne mihi demonstra, sed sufficit cõscientia, adeoq; Deus cui hæc demonstras.

Beatus qui non iudicat seipsum in hoc quod probat.] Etiamsi homo non uideat, satis est tibi ut beatus sis, & teipsum nõ condemnes, neq; conscientia tua te cõdemnet in re quam probasti, seu elegisti. Hęc aũt de solo ciborum proposito argumento intellige.

Qui autem discernit si manducauerit, damnatus est, quia nõ ex fide.] Qui ambigit, inquit, nec confidenter edit, condemnatus est. Quamobrem? Non quia immundus erat cibus, sed quia non credidit mundum esse, atq; attigit escam ceu immundam.

Cõscientiis peccatũ arguit.

Omne autem quod non est ex fide, peccatũ est.] Cum enim non fuerit cõfisus, neq; crediderit purum esse cibum, sed gustarit ipsum praua conscientia, omnino peccauit.

Hanc coronidẽ in uulgata editione reperies in calce epistolæ.

Ei autem qui potest uos stabilire secundum Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, iuxta reuelationem mysterij, temporibus æternis taciti, manifestati autem nunc per scripturas & prophetas, iuxta mandatum æterni Dei, ad obedientiam fidei in omnes gentes patefacti, soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui gloria in secula, Amen.] Post adhortationem consueuit semper uotum & precationem addere, quod & hic Apostolus facit, pro imperfectioribus deprecans, nec sermone tantùm erudiẽs, uerumetiam diuinum auxiliũ adducens. Constructionis aũt consecutio est huiusmodi. Ei qui potest uos fulcire per Iesum Christũ, sit gloria in secula. Amẽ. Nã ᾧ articulus, id est, cui redundat. Repetitionis enim causa est adsumptũ, q sermonis ratio requireret, Ei qui potest uos tenues & concussos stabilire. quomodo? secundũ Euangeliũ meum,

hoc

A hoc est, ut contineatis ea quæ doceo. Euangelium autem meum, ut Christi prædicatio, unum sunt: non nostra enim dogmata, sed illius leges sunt. Secundum reuelationem mysterij. Maximi honoris argumentum est, nos esse mysteriorũ participes, rei quidem olim prædefinitæ, manifestatæ aũt nunc per scripturas propheticas. Itaq; quid times tu imbecillis, ne à lege deficias carnes porcinas edens? En enim uniuersa scriptura mysteriorum hoc prædicat, indifferentem ciborum usum introducens, immò & secundum mandatum æterni Dei hoc contingit. Quare te non oportet reniti, sed credere & morem gerere. fides nanq; obedientia opus habet, non curiositate. Quinetiam omnes gentes ita credunt: omnibus enim innotuit. Quomodo igitur ipse legi dum inseruis? Soli autem sapienti Deo dixit, ad angelorum nostriq; differentiam, non filij, absit. Filius enim est sapientia patris. Ipsi sit gloria, qui manifestauit mysterium hoc, non legi, cui adhuc asides & adhæresçis ciborum discrimina obseruans. Quod ait, per Iesum Christum, potest ut suprà dictum est construi: Ei qui potest uos fulcire per Iesum Christum. Ipse nanq; gentibus mysterium patefecit, dum discipulos ablegauit emandauitq; ut docerent omneis gentes.

CAPVT XV.

Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentiũ sustinere.] Post uotum adeoq; orationem rursus adhortatur, perfectiores placans, blandeq; alloquens, dum eos sibi adæquat, secũmue reputat, ac potentes seu fortes appellat. Non dixit autem simpliciter infirmos, sed infirmitates infirmorum siue impotentium, duplica ta dictione, ut ad maiorem misericordiam eos pertrahat.

Et non nobis ipsis placere.] Simul atq; dixisset oportere nos sustinere, quî hoc fieri posit, edocet: nimirum, si non ea tantum quæ nostra sunt, quæramus.

Vnusquisq; uestrũm proximo placeat in bonum, ad ædificationes.] Id est, quod pró ximo placet, illud faciat, inseruiatq; fratri, sed ad bonum. Vt uerò ne dicat qui sibi per-B fectus uidetur, En & ego ad bonum traho: adiecit, ad ædificationẽ. Nunc enim quod facis, etiam si bonum est, attamen quatenus non fit opportunè, ad dissolutionẽ destru-ctionemq; est. Importuna enim increpatio haud ædificat. *Increpatio importuna nihil ædificat.*

Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Impropria improperantium tibi, ceciderunt super me.] Christum in mediũ producens, exemplum eum nobis statuit. Potuisset enim ipse conuitiorum & opprobriorum expers esse, neq; pati quę tulit, si uoluisset sibijpsi placere, hoc est, quod suum erat, quærere: uerùm noluit hoc, quinetiam crucem & adflictionem suscipiens, malam apud plerosq; existimationẽ sustinuit, infirmus esse iudicatus, & ueluti impostor & maleficus. Alios, inquit, seruauit, seipsum seruare non potest. Impropria itaq; improperantium tibi patri in ueteri Testamento, ceciderunt super me filium tuum, neq; quicquam noui contigit. *Psal. 68.* *Matt. 27.*

Quæcunq; autem præscripta sunt, ad nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarũ, spem habeamus.] Hæc, inquit, præscripta sunt ut imitemur. Hinc autem & ad tentationum tolerantiam eos adhortatur, inquiens: Vt scripturis firmati, sustineamus, & sustinentes demonstremus in nobisipsis spem omnẽ uiuentem & stabilem. Qui enim sustinet & tolerat, futurorum bonorum spem habere uidetur, perinde ac tolerantiæ expers, à spe excidit.

Deus autem patientiæ & solatij det uobis idem sapere inter uos mutuò secundum Christum Iesum.] Demonstrat q cũ scripturis Deus simul impertiat patientiã & consolationem. Hinc & Deũ ipsum patientiæ & consolationis nominat, ut qui dator sit harũ & author. Exoptat autem ab ipso dari ut idem inter se sentiant. hoc enim germanę charitatis est symbolum, perinde quempiã de proximo suo sentire, ac de semetipso. Quia uerò charitas etiam est secundum mundum, apposuit, secundum Christum Iesum: hoc est, ut illa sentiatis & cogitetis, quæ placeant Christo Iesu. *Patiẽtiæ & consolationis Deus.*

Vt unanimiter uno ore glorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi.] Quid lucri est ex concordia & unanimi sententia? Glorificare non solum uno ore, uerumetiam una anima (hoc enim indicat unanimiter) Deum. Hic opus est distinctione, deinde ab alio initio legendum, Et patrem Domini nostri Iesu Christi. Sin & iunctim legatur, ut ipsius Christi & Deus sit & pater, nihil absurdi est, Deus nanq; Christi est secundum humanitatem, pater autem secundum diuinitatem. *Christi Deus & pater.*

Propter

Propter quod suscipite uos inuicem sicut & Christus suscepit nos, ad gloriam Dei.] A
Priorem adhortationem repetit, exemplum autem adducit Christum, ut suscipiamus nos mutuò: nam id ad gloriā Dei cedit. Nos enim uniri iunctosq; esse maxime glorificat Deum. In hoc enim cognoscent omnes q; tu me misisti, si fuerint unum: quemadmodum si dissensiones oriantur, in causa sunt cur ei maledicatur. Nam Græci Christia nos animaduertentes inter se dissentire, & seditiones agere, fidem accusant.

Ioan. 17.

Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter ueritatē Dei, ad confirmandas promissiones patrū.] Eidem capiti siue primariæ sententiæ adhæret, cōmonstrans q; nō sibi ipse Christus placuerit, cæterùm omnia potius nostri causa adsumpserit: & persuadens gentibus, ne attollantur aduersum eos qui ex Iudæis crediderunt. Iudæi enim ob promissionem patribus factam salui facti sunt, gentes autem sola misericordia, adeoq; clementia. Quod uerò ait, est huiusmodi. Promissio erat ad Abrahamum, semen eius mundum in hæreditatem accepturum. Atqui omnes Abrahæ posteri obnoxij facti sunt pœnæ & culpæ, ut qui sint transgressi legem, ac propterea indigni facti promissione. Venit itaq; Christus, & impleuit legem, & alia suscipiens, & circuncisionē. Legem igitur simul ac impleisset, essetq; circūcisus, semē Abrahami factus, Dei iram dissoluit, nosq; idoneos reddidit ut Dei promissionē acciperemus. Eam enim ob rem accepit circuncisionē, ut promissiones Dei ueras efficeret, non ut legem statueret. Quid igitur ô Iudæe legi adhæres, ab eaq; pendes, qua eò periculi adductus es, ut ex promissionibus excideres?

Iudæorū seruatio. Gentilium seruatio. Gen. 22. Christus cur circūcisus.

Gentes autem super misericordia glorificarent Deum.] Iudæi sanè promissionem habebant, etiamsi indigni essent: tu uerò qui ex gentibus es, ex sola clementia es cōseruatus: quare par est ut maximè glorifices Deum. Gloria autem Deo quòd uniti estis mutuò, quòd tu sustineas & baiules infirmos.

Sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo. Et iterū dicit, Lætamini gentes cum plebe eius. Et rursus: Laudate Dominū omnes gentes, & magnificate eū omnes populi. Et rursus Esaias dicit: Erit radix Iessæ, & qui exurget regere gentes, in eū gentes sperabunt.] Hæc omnia testimonia protulit, ut ostenderet gētes oportere uniri Iudæis, atq; idem sentire. Et Iudæos quidem cōprimit, ne attollantur aduersus gentes: nam prophetæ omnes eas uocabant. Rursum gentibus persuadet ne cristas erigant, cum ostendit eas multo plura debere Deo, quippe quę maiorem gratiam acceperint, cum enim populus non essent, populo Dei uniti sunt. Quod uerò ait: Confitebor tibi in gentibus, ex persona Christi dictum est, pro eo quod est, prædicabo te in gentibus ô pater. At erit radix Iessæ, accipiendū est pro, ex radice Iessæ germinabit, qui exurget dominari in gentes, hoc est Christus. B

Psal. 17. Deut. 32. Psal. 116. Esaiæ 11.

Deus autem spei repleat uos omni gaudio & pace in credendo ut abundetis in spe, in uirtute spiritus sancti.] Exoptat ipsis, ut omni lætitia repleantur Iudæi: nam obiurgati contristabantur: ac ut pace imbuantur credentes ex gentibus. Ii nanq; uidebantur esse infensi ijs qui lege adhuc tenebantur, uel potius ut utriq; utroq; repleātur, gaudio scilicet & pace. Qua ratione itaq; istud eueniet? Credendo. Fides autem ad quid nobis cōmodat? ut exuberemus in spe. Qui enim fide apprehendit futura bona, nec præsentibus cōmouetur aut molestè afficitur, hic sanè spe abundat, nimirū quæ uentura sunt, expectans, omniaq; temporaria mala aut aduersa sufferens. Ecquid porrò spes nobis confert? ut obtineamus uirtutem spiritus, quæ spem nostram fortiorem potentioremq; efficiet. Ipsa enim spes spiritus potentiam & uirtutem nobis conciliat: & contrà à spiritu sancto in nobis fortior redditur.

Iudæorum ac Gentiliū odium. Fidei utilitas. Spei utilitas.

Persuasum autē habeo fratres mei & ipse ego de uobis, q; & ipsi pleni estis bonitate, repleti omni scientia, ut qui possitis & alios admonere.] Quia sæpe asperiore sermone usus est, deinceps mitigat eundem. Nec dixit, audiui, sed persuasum habeo, hoc est, certior sum factus & ipse ego, qui uos obiurgaui, qui accusaui, q; referti estis bonitate, id est, benigna mente, fraterna charitate inflāmata. Vel uniuersam uirtutem ἀγαθωσύνην, hoc est, bonitatem, appellat. Nec ait, habetis bonitatem, sed referti estis bonitate. At enim quia nihil planè commodat habere quidem bonitatem, nec interim nouisse quî isthac sit utendum, eam ob rationem adiecit omni cognitione, quippe qui possitis & alios admonere, non solum quidem ipsi discere, sed potius alios etiam docere.

ἀγαθωσύνη.

Auden-

A Audentius aūt scripsi uobis fratres ex parte ueluti commonefaciens uos.] Clari si mi maximaq; dignitate cōspicui erant Romani, summaq; potentia, ac multo fastu turgebāt. Eam ob rem eos lenit & mitigat, dum ait, Ausus fui. omnino enim eos per hoc uerbum confringit. Neq; eo contentus est, sed addidit, ex parte, hoc est placide, & paucis: non ueluti docens, sed tanquā in memoriā redigens, hoc est paululum admonens.

Propter gratiam Dei, quæ mihi data est à Deo, ut essem ego minister Iesu Christi inter gentes, sanctificans Euangelium Dei.] Humiliorem modestiorémue sermonem suum faciens, Non mihi ipse, inquit, honorē rapui, sed Deus hoc iniunxit mihi, ad hoc ipsum me segregato: nō q; dignus essem, uerùm quia mei misertus, gratiam mihi suam impertiit. Quò uerò mihi gratia collata est? Eò nimirū, ut essem minister ac sacerdos Euangelij. Ne igitur cōqueramini, si ad uos sermonē dirigam. Ipsum enim sacerdotiū & functio mea est, prædicare Euangelium. Cultellum habeo sermonem, uictima estis uos. Quis aūt accusauerit sacerdotem cultellum admouentem ad uictimam destinatis? *Sacerdotiū munus prædicare Euāgelium.*

Vt fiat oblatio gentiū accepta, sanctificata in spū iritu sancto.] Non ut ego, inquit, glorificer, ideo uobis ego scripsi, sed ut & uos cum alijs seruemini. Hunc ad modum enim inquit: Vt fiat oblatio gentium prorsus acceptabilis, tanquā omnibus Deo fructificantibus. Sanctificata in spiritu sancto, hoc est, spirituali uita, non enim sola fides sanctificat, sed & uita. Simulac enim credidimus & baptizati sumus, accipimus spiritum. Enimuero nisi uita accesserit spiritu digna, gratia spiritus extinguitur. Deijcit autem cogitationes & elationem Romanorum, ut ne uidelicet dedignentur eum admittere doctorem, qui omnes gentes Deo adducat. *Fides non sola sanctificat.*

Habeo igitur gloriationē in Christo Iesu, in ijs quæ ad Deum attinent.] Vbi uehementer sese humiliasset, iam rursus sermonem attollit, ne contemptus planè uideatur, aitq;, Gloriationem habeo non in meipso, neq; in meo conatu, sed in gratia Iesu Christi. Sed quibus in rebus glorior? In ijs quæ ad Deum attinent: hoc est non in rebus uulgaribus, siue fortuitis, sed in spiritualibus.

B Non enim audeo loqui aliquid eorū quæ non effecit Christus per me ad obedientiā gentium uerbo & opere, in uirtute signorū & prodigiorū, in uirtute spiritus Dei.] Cū dixisset, minister sum Euangelij, ad omnes gentes, adijcit, Non sum arrogans, nec arroganter iacto quicquā eorum quæ non feci: immò nō ego feci, sed Christus in me effecit, me instrumento usus. Siue enim quicquā loquar de cœlestibus disserens ac philosophans, siue operer diuinā politiam & gubernationē exorsus, aut miracula etiam perficiēs, omnia sunt Christi. Differūt aūt signum & prodigiū. Signū enim dicitur de ijs quę secundū naturā fiunt, nouo tamē modo quodā, ut Petri socrū repētè curare febricitantem. Hīc enim febrim curari, secundum naturā est: tum uerò noua quadā ratione contigit, nempe adeò celeriter simulatq; attigisset. Prodigiū uerò ad ea pertinet quæ non sunt secundū naturā, ueluti eum qui natura cæcus sit, sanitati restitui. Quia uerò haud rarò signa & prodigia per dæmones etiam fiant, adiecit, In uirtute spiritus Dei. Monstrat aūt etiam hīc spiritus Dei authoritatē & dignitatem, quandoquidem tantū possit. *Signum & prodigium differunt. Matth. 8. Ioan. 9.*

Ita ut ab Hierusalem & per circuitum usq; ad Illyricum impleuerim Euangelium Christi.] Vis, inquit, demonstrationem accipere eorum quæ dico? Ecce discipulorum meorū multitudinem: ab Hierosolymis enim usq; ad Illyricum, quæ sunt extremæ partes eius quæ nunc Bulgaria nominatur. Nō dixit autem, prædicaui, sed impleui Euangelium, ut ostendat quòd sermo ipsi non inefficax fuerit, sed perfectus. Ne uerò cum audis ab Hierusalem ad Illyricum usq;, existimes quòd rectà per publicam uiam sit profectus: & per circuitū, adijcit. Nam & quæ ad Aquilonem & ad Austrum sunt gentes, prædicando pertransij & accessi. *Illyricum, confinium Bulgariæ.*

Sic uerò annitens prædicare Euangelium, non ubi nominatus esset Christus, ut ne super alienum fundamentū ædificarē.] Non solum tot tantisq; prædicaui Euangeliū, illisq; persuasi, uerùm neq; omnino ad homines qui Christi nomē audierant, abij: tantum abest ut me aliorum discipulis uel ingeram, uel gloriæ causa hoc agam. Proinde neq; hæc scripsi uobis ceu gloriam à uobis expetens, cæterùm tanquam ministerium implens. Alienum autem fundamentum, Apostolorum doctrinam uocat: non q; alieni fuerint, aut alia à Paulo prædicauerint, sed mercedis ratione. Merces enim quæ debebatur eis qui apud illos laborauerant, aliena erat, non ad Paulum pertinens.

T Sed

Esaiæ 52. Sed quemadmodũ scriptũ est: Quibus nõ annunciatũ est de eo, uidebunt: & qui nõ audierunt, intelligẽt.] Prophetiã istam hic impletã ostendit. Ingens aũt labor est & sudor, siquando maximè rudes quisq̃ instituere uelit, ad quod sane & Paulus accurrebat. A

Rudiũ institutio difficilis. Propter quod impediebar sæpe uenire ad uos.] In epistolæ huius principio, prohibitus sum, inquit, hactenus: hic aũt & causam cur sit prohibitus, reddit: Quia, inquit quoquouersum circuncursabam prædicando uerbũ, ideo sæpe impediebar: hoc est, quanquam sępenumero conarer ac tentarem, maximeq̃ uenire expeterem, semper tamen impediebar.

Nunc uerò ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem aũt habens ueniendi ad uos iam inde à multis annis, ut si in Hispaniam proficiscar ueniã ad uos, & à uobis deducar illuc, si uobis primùm ex parte fuero expletus.] Impediebar, inquit, quòd uellem ego promulgare uerbum. Nunc uerò postq̃ nihil porrò mihi restat transigendum in locis hisce, scribo uobis, & ueniã ad uos, non propter aliud quiddã, ueluti ob gloriæ cupiditatẽ. Deinde ut ne dicant ei, Quia nihil aliud istic operis tibi restabat, nos iam ceu superuacaneos, nulloq̃ numero dignos æstimas: subinfert, Cũ desiderassem iam inde à multis annis ad uos proficisci, desideriũ cupiditatemq̃ hanc explere festino. Ne uerò rursus inflent ac turgescant, quippe quia is eorũ desiderio teneat, eòsue expetat ceu alijs gentibus maiores & præstantiores: subdit, Cum proficiscar in Hispaniam, ueniã ad uos. Vt uerò non iterũ dicant, Profectionis tuæ auctariũ adeoq̃ superuacaneam rem nos facis: Et à uobis, inquit, deducar illuc, hoc est, uos ipsi cõspicati charitatem urgentem me ad Hispanos proficisci, deducturi estis me. Quare non ex contemptu, sed necessariò uos adibo. Quia uerò hos adhuc mœrore adficiebat, maiorem nunc illis consolationis curam adhibet, inquiens: Si prius uobis sine uestra consuetudine expletus fuero ex parte. Indicat aũt amare se charitatẽ illorũ, idq̃ uehementer: eam

Pauli in Romanos beneuolentia. ob rem non dixit, uidero, sed expletus fuero, parentũ uerba imitans. Ex parte aũt dixit, hoc est, nullum me tempus explere potest, neq̃ cõciliare mihi saturitatem colloquij & cõuersationis uestræ. Boni itaq̃ consulã si aliqua ex parte uestra cõsuetudine explear. B

Nunc autem proficiscor Hierosolyma, ministrãs sanctis. Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ communicationem quandam facere in pauperes sanctos qui sunt in Hierusalem.] Promisit suprà se ad Romanos accessurum. At cum cunctaturus esset, ne uideretur eos irridere, causam hic moræ suæ ac tardationis exponit: quoniam, inquit, iter instituo iam in Hierusalem, ministrans sanctis. Non dixit autem, eleemosynã mecum asportans, sed ministrans, ut discamus quanta sit res, & à quo fiat, & quàm ardua. Per hoc autem Romanos etiam ad eleemosynam hortatur. Cum enim ait, Placuit Macedoniæ & Achaiæ, & quæ sequuntur: zelum & prouocationẽ illis parit, ut hosce imitentur. εὐδόκησαν, est pro ἠθέλησαν. Visum est, id est uoluerunt, placuit eis, bonũ censuerunt mittere cõmunicationem aliquam. Vbiq̃ aũt cõmunicationem & eleemosynam, uocat quæ utpote cõmune lucrũ complectatur dantium & accipientiũ. Quandam aũt dixit, pro exiguam, ut ne uideatur Romanis obijcere q̃ & parci sint, & contributionis

Pauperes sancti. adeoq̃ miserationis expertes. Pauperes porrò sanctos dixit, hoc est, fideles. Ita ut dupli ci ratione miseratione digni sint, primùm paupertatis, deinde uerò uirtutis nomine.

Placuit enim eis, & debitores sunt illorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis.] Nihil nouum, inquit, si uoluerunt communicare sanctis, & nonnihil impertiri: debitores enim illorum sunt. Ecqua isthuc ratione? Ex Iudæis erat Christus, propter ipsos uenerat: ab illis etiã Apostoli, & prophetę, adeoq̃ omnia bona. Horum igitur omnium particeps factus est uniuersus terrarum orbis. Proinde rursum gentes non immeritò debent illis nonnihil carnalium bonorum impertiri & cõmunicare. Cõsimili ratione & uos Romani. Non dixit aũt cõmunicare, sed ministrare. in ordine enim ministrorũ eos collocauit. Nec dixit, in carnalibus suis. Spiritualia enim Iudæorũ esse testatus est, carnalia nõ porrò gentiũ: pecuniæ nanq̃ & facultates omnibus sunt cõmunes, nec ad possessores tantũ pertinent.

Iudæis gentes debent.

Pecuniæ nõ ad possessores tantum pertinent.

Hoc igitur ubi perfecero, atq̃ obsignauero illis fructum hunc.] Id est, simulac ceu in regia promptuaria deposuero ueluti in asylo & loco tuto: huiusmodi enim sunt quæ obsignãtur. Fructum autem appellat, ostendens per hoc eos qui dant potius lucrari.

Proficiscar per uos in Hispaniã.] Rursus Hispaniæ mentionẽ facit, innuens necessariam

A Proficiſcar per uos in Hiſpaniã.] Rurſus Hiſpaniæ mentionẽ facit, innuens neceſſariam ſibi eò fuiſſe profectionem, quodq; nõ ueluti ipſos deſpiciens Romã prætereat.

Scio aũt q ueniens ad uos, in plenitudine benedictionis Euangelij Chriſti ueniã.] Hoc eſt, uidebo uos omnibus Euangelicis bonis probatos. Plenitudinem nanq; benedictionis, omnia bona benedictione digna, hoc eſt, laude quæ eſt ex Euangelio, appellat. Potes autem & per benedictionem intelligere eleemoſynam, ut ſit ſententia: In ueniam uos perfectos in eleemoſyna, & humanitate. Hæc uerò dicit ipſos occupãs ut ea encomia reueriti dent operam, ut tales eſſe conſpiciantur.

Obſecro autem uos per * dilectionem Domini noſtri Ieſu Chriſti, & per dilectionem ſpiritus.] Nuſquam fide dignum ſeſe ipſe putat, ſed mediatorem adſumit, perinde ac etiamnum Chriſtum & ſpiritum. Patris ſanè iam non meminit, ut diſcas quòd neq; quando patris ſolius mentionem fecerit, filium & ſpiritum reijciat. Dilectionem porrò ſpiritus dixit. Quemadmodũ enim pater & filius dilexit mundũ, ſic & Spiritus. * dilectionem hoc loco Chryſoſt. nõ habet, nec alij, ſed per Dominũ, etc. quæ lectio uerior eſſe uidet

Vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum.] Maxima animi deiectio, & ſumma eſt humiliatio, quòd ait indigere ſe horum precatione.

Vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa.] Non dixit, ut cum illis collidar ſeu conflicter, & uincam eos, ſed ut liberer, diuinam legem implens, quę orare iubet ne in tentationem incidamus: ſimul denuncians, q ſit neceſſarium plane miniſtrare illis qui in medio tot incredulorum degant (à quibus & ipſe orat eripi exoptatq;) de quibus etiã periculum ſit, ne fame labefactati pereant. Matt. 26. Marc. 14. Luc. 22.

Vtq; miniſteriũ meũ acceptabile fiat, beneq; gratũ ſanctis.] Hoc eſt, ut cũ alacritate accipiãt quæ eis dantur. Hic uerò perſpicuũ eſt, q non ſufficiat dare eleemoſynam, ut accepta ſit. Quando enim neceſſariò quiſpiam exhibet, quando ex iniuria, quando ad uanam gloriam, cuncta pereunt, atq; horum omnium fructus euaneſcit.

Vt cum gaudio ueniã ad uos per uoluntatẽ Dei.] Eam ob rem, inquit, liberari opto,
B ut & citò uos uideam, & cum uoluptate, neq; ullam inde triſtitiam contrahens.

Et refrigerer uobiſcum.] Non dixit, & uos doceam atq; inſtituã, ſed ſimul uobiſcũ quieſcam ac recreer: uos quidẽ per me recreemini doctrinæ gratia, ego uerò per uos, per fidei ueſtrę incrementũ. Monſtrat autem per dictionem hanc, quòd certaminibus ac laboribus defeſſi cùm ipſe tum Romani, indigeant refocillatione ac quiete.

Deus autem pacis ſit cum omnibus uobis. Amen.] Vbiq; conſuetudo eſt Apoſtolo, uotum adhortationi apponere ſeu precationem.

CAPVT XVI.

Commendo autem uobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio eccleſiæ quæ eſt Cenchris.] Quia hæc matrona epiſtolã hanc adferebat, ideo eam commendat ipſis. Peculiari autem hanc honore adficit, quòd primo loco mentionem eius faciat, & per hoc quòd ſororem eam ſuam appellat, quæ ingens ſanè eſt dignitas: & per hoc quòd miniſtram eam eccleſiæ demonſtret.

Vt ipſam accipiatis in Domino, dignè ſanctis.] Hoc eſt, ut propter Dominũ ipſam honoretis. Qui enim propter Dominum quempiam ſuſcipit, etiam exiguum, ingenti honore dignatur. Sin uerò & ſancta fuerit, multo magis honoranda: propterea adiecit, dignè ſanctis, id eſt, quemadmodum conuenit ſanctos ſuſcipere.

Et aſsiſtatis ei in quocunq; negotio ueſtri indiguerit.] Hoc eſt, ut ueſtra ei offeratis, manumq; ei porrigatis. Non enim dixit, ut dimittatis ipſam.

Etenim ipſa aſtitit multis, & mihi ipſi.] Primùm cõmendauit, deinde mediã poſuit adhortationem, pòſt rurſus encomia, utrinq; cingens ac muniens promotionẽ & progreſſum ſuum, ut perducat eos ad honorem eius fœminæ. Aſtitit enim multis, & mihi ipſi præconi terrarum orbis, qui talia tantaq; ſum perpeſſus.

Salutate Priſcam & Aquilam adiutores meos in Chriſto Ieſu.] Cooperati ſunt, inquit, mihi in uerbo doctrinæ, laborumq; & periculorum facti ſunt participes. Nonnulli cooperarios hoſce, tabernaculorum ſeu tapetium textores aut factores etiam eos intellexerunt.

Qui pro anima mea ſuam ipſorum ceruicem ſuppoſuerunt.] Neronis enim temporibus innumera pericula imminebant. Act. 18.

Quibus non ego ſolus gratias ago, uerumetiam omnes eccleſiæ gentium.] Hoſpi-

talitatem eorum hic adumbrat. Vt enim per adulationem hæc dicere uideatur, produ- A
cit etiam alios multos testes.

Et ecclesiam quæ est in domo ipsorum.] Adeò fuerunt illi probati, ut domum suam
Fideles ecclesia. omnē fide illustrarēt, fideles enim ecclesiam nominauit. Quinetiā propter hospitalita-
tem hæc dicit. Vbi enim multa pietas est & uirtus, domus illa Ecclesia dicitur. Proinde
Matrimonium fidem nihil impedit. matrimonio iuncti hic audiant, quòd matrimonij nomine ad uirtutē neq; impediantur, neq; lædantur.

Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaiæ in Christo.] Magnū est quempiā esse Pauli dilectum, qui cum iudicio, non ad gratiam amare nouit. Primitias aūt ipsum appellat, uel q; primus credidit, principiū & ingressus factus ad fidē uniuersæ Achæorū genti: uel q; maiorē pręcæteris pietatem cōmonstrauerit. Hinc etiā dixit, qui est primitiæ in Christo, hoc est, nō in mūdanis rebus, sed in ijs quæ Christi sunt.

Salutate Mariam quæ multum laborauit erga uos.] A sudoribus & laboribus quos pro ueritate pertulit, mulierem ornat. Non tantùm enim, inquit, pro seipsa laborauit excubias agens, seu uigilans, humiq; iacens: uerumetiam, quod maius est, erga uos, & pro uobis solicita fuit, Apostolorum hoc pacto adimplens officium. Qui ergo dicit A-
1. Tim. 2. postolus, Mulieri docere non permitto? A' uerbo doctrinæ eam non arcet, sed enim à
1. Cor. 14. publico loco & à præsulatu in cōuentu, adeoq; à pulpito uel cathedra in tēplo. Priuatā
Mulieri priuatim docere permittit Paulus. enim mulieris institutionē omnino diuus Apostolus recipit & permittit. Hanc enim ad rationē & maritū suum uxor, & liberos docet. sic Prisca ipsum & Apollo instituit. Non dixit autem quòd multa docuerit, sed laborauerit: ut ostendat quòd per pecunias
Act. 18. suas laborantis ecclesiæ ministrarit, aliasq; per rationes.

Salutate Andronicū & Iuniā cognatos meos & cōcaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.] Quòd cognati sint Paulo, non tantū est encomium, quantum est q; sint concaptiui. Etenim grauiora captiuis patiebantur, dum agerentur hincinde & uastarentur. Porrò magnum est q; Apostoli sint, pręsertim B
cum Iunia sit mulier. Multo uerò maius est, q; sint nobiles, siue insignes Apostoli. Porrò ab operibus suis insignes sunt facti. Non uerecundatur autem Paulus dicere ac fateri, qui ante me crediderūt Christo, commendans eos, quòd adeò præsilierint atq; præripuerint bonum.

Salutate Ampliam dilectum meum in Domino.] Si à rege uel imperatore diligi magnū est, quanto præclarius est à Paulo, qui uirtutis nomine, ac secundū Deum diligit?

Et Vrbanum adiutorem nostrum in Christo.] Maior hæc laus est priore, qua ille dilectus appellabatur: imò hæc est causa illius, & comprehensoria. Nam qui est adiutor & cooperarius, est etiam dilectus.

Et Stachyn dilectum meum.] Hunc ijsdem præconijs uehit & ornat.

Salutate Apellem probatum in Christo.] Hoc est candidum, irreprehensibilem in omnibus. Quidam dicunt quòd ad differentiam alterius cuiusdam Apellis non probati istud dictum sit.

Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familia.] Forsan non fuerunt ut priores, ideo & nomina eorum conticuit.

Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.] Hoc est, fideles.

Salutate Tryphænam & Tryphosam, quę laborant in Domino.] De Maria quidem suprà dicebat q; multum laborauerit. de his uerò ait q; adhuc laborent. Ingens autem laus est, quòd semper in opere perseuerent & labore.

Salutate Persidem dilectā, quæ multum laborauit in Domino.] Ideo maior est ista, quòd non solum sit dilecta, sed quòd etiam plurimū laborauerit. Ita quemlibet pro dignitate nominat, cùm ipsos alacriores reddens, tum alios ad æmulationem excitans.

Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius, & meam.] Duplex bonū est, cùm q; filius sit inculpatus, tum q; ipsa mater irreprehensibilis. Non enim simpliciter dixisset, matrem ipsius & meam, nisi multam matronæ isti uirtutem tribueret.

Salutate Asyncritum, Phlegontem & Herman, Patroban, Hermen, & fratres qui cum ipsis sunt.] Ne hoc intuearis, quòd sine encomijs ipsos posuit, sed eum inferiores essent omnibus, non est tamen sua dedignatus compellatione & salutatione:

immò

A immò non parum illis laudis tribuit, dum fratres eos nominauit.

Salutate Philologum & Iuliam, Nirea, & sororem ipsius, & Olympan, & qui cum ipsis sunt, sanctos omnes.] Ingens sanè præconiũ eis accenset, cum sanctos appellat.

Salutate uos inuicem in osculo sancto.] Ne contentiones & rixæ orirentur, cum alij quidem sic, alij uerò alia ratione salutarentur: cumq; alij maioribus, alij uerò minoribus præconijs ueherentur: commiscet hic eos, & iungit rursus sancto osculo: ut neq; maior adspernetur minorem, neq; minor inuideat potiori: quippe quia sanctum osculum omnia mitiget atq; adæquet. *Osculum sanctum.*

Salutant uos ecclesiæ Dei.] Non ipse tantum eos uniuit, & ad unitatem redegit, uerumetiã ab ecclesijs salutem illis transmittit, qua uniantur coniunganturq; in unum. In commune enim omnes, non hunc uel illum iam nominauit. Tot autem in hac epistola salutauit, quod in nulla alia fecit: quia nondum uiderat ipse Romanos. Quia uerò in urbem istam haud parum multi qui ipsi cogniti fuerãt, confugerant: nõ immeritò nominatim mentionem illorum faciens, commendat eos per literas.

Rogo autem uos fratres, ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinã quam uos didicistis faciunt.] Rursus admonet, non ueluti consultor, sed supplicis instar, adeoq; haud exiguo cum honore: fratres enim eos appellat. Fraudulentiam autem calumniantium demonstrãs, ait, obseruate, hoc est, inquirite in eos summa diligentia. Primùm aũt dissensiones sunt, postea scandala sequũtur. Tantisper enim dum corpus unitum fuerit, non possunt irrepere scandala, quæ sunt hæreses. Præter doctrinam, inquit, quam uos didicistis. Non dixit autem, Quam docuimus, sed, quam didicistis: anteueriens ita eos, ac monstrans iam persuasos esse, atq; recepisse doctrinæ Euangelicæ uerbum. Quocirca debent iam perdurare in ijs quæ acceperunt. Dissidia igitur & scandala seu hæreses, ab ijs qui præter apostolicam institutionem tradunt & nouant quædam, introducuntur. *Scãdala nõ irrepunt, quãdiu corpus unitum est.*

B Declinate ab ipsis: huiusmodi enim Domino nostro Iesu Christo non seruiunt, sed suo ipsorum uentri.] Resilite, inquit, ab ipsis. Nam si hæc ex ignorantia uel errore facerent, par erat emendare: cum uerò scienter hæc flagitia committant, fugite. A' Iudæis autem prodeuntes clanculum notat, quos maximè ceu gulosos carpere solet Apostolus. uniuersum enim eorum genus est huiusmodi. Omnes porrò hæreses hinc nascuntur, nimirum quòd eorum authores affectibus suis & uentri inseruiant. Non pudet autem te, uentris seruos doctores tibi adsciscere, qui Christi frater es? Obserua hic, quòd qui uentri inseruit, Christo non inseruit. *Hæresum ortus.* *Ventris studium damnat.*

Et per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.] Insidiantur, inquit, per adulationes: id enim chrestologia & eulogia, id est, suauiloquẽtia & bona uerba, sibi uolunt: quippe quæ uerba sint amicitiæ, sententia autem fraudis plena est. Non dixit autem, Vos decipiunt, sed corda innocentium, hoc est, simpliciorum.

Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est. Gaudeo igitur in uobis.] Simpliciores inquit, inescant, non autem uos. Vestra enim obedientia, hoc est, persuasio, quæ est ex multa mansuetudine, ad omnes peruenit. Nec ego solus fidei huic uestræ testimonium perhibeo, cæterùm & uniuersus orbis. Gaudeo igitur in uobis, siue de uobis, ut qui non sitis decepti.

Volo autem uos sapientes quidem esse ad bonum, simplices uerò ad malum.] Obscurè indicat, nonnullis ex ipsis fuisse impositum. Palàm autem hic idem cum Domino præcipit, cum ait: Estote prudentes ut serpentes, & simplices uelut columbæ. Vult enim sapientes quidem seu prouidos esse ad bonum, hoc est, ad propriam salutem & commoditatem: simplices autem ad malum, hoc est, ad malefaciendum alijs, simplex enim nemini nocet. *Matt. 10.*

Deus autem pacis conteret satanam sub pedibus uestris uelociter.] Quia dissidia erant, pacis eam ob rem datorem inuocat, ut scandala compescat, cessareue faciat. Non dicit autem, Subijciet: sed quod multo uehementius est, Conteret: non ipsos duntaxat scandalorũ authores, uerumenimuerò principem ac ipsorum imperatorem satanam. Consolatur porrò illos à tempore, uelociter inquiens. At conteret, & uotum est & prophetia: in futurum enim tempus acclinatum est.

Gratia Domini nostri Iesu Christi uobiscum.] Gratiam Christi ad memoriam hic

illis retrocauit, ut ab his quæ iam accepissent, alacriores ad credendum reddantur futura. Si enim eos cum essent inimici, seruauit, multo magis nunc conteret satanam. Vide autem quòd neque opera sine uoto, neque orationem aut uotum citra opera ponat. Cum enim obedientiam eis adesse testatus esset, adiecit uotum: subindicans nos non solùm olim, uerùm etiam nunc etsi probati simus, indigere Dei gratia. A

Salutat uos Timotheus adiutor meus.] Cooperabatur enim ipsi in Euangelio. Ingens autem encomium est, eadem cum diuo Paulo operari.

Iason. Et Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei.] Iason iste in Apostolorũ actis celebratur, ut qui fortißimè extrema etiam pericula tum subierit, tum tolerauerit. Cognatos autem nedum secundum carnem, uerùm multo magis secundum pietatem nominat. Ni enim tales fuissent, nullam eorum fecisset mentionem.

Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam hanc.] Magnum sanè est, diui Pauli amanuensem esse. Hæc autem scribit, non ut seipsum commendet, cæterùm ut maiori dilectione ab ipsis adficiatur, ut qui operã suam impenderit literis ad ipsos scribendis.

Salutat uos Gaius hospes meus, ac totius ecclesiæ.] Hoc est, qui me hospitio excepit. Plurimũ porrò laudis est, quòd totam ecclesiam hospitio exceperit: adeòque ipsum Paulum, qui non temerè apud illum diuertisset, nisi eum dignum inuenisset.

Salutat uos Erastus œconomus urbis, & Quartus frater.] Hoc est, prospector & gubernator urbis Corinthi: ut animaduertas, neque opes, neque dignitatem quempiam arcere à fide uel à recta uita.

Dignitas à fide non ab arcet.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.] Fundamentum siue principium Epistolæ inde orsus est, inquiens, Gratia uobis & pax: porrò iam nunc fastigium seu finem ex ipsa imponit, gratiam Dei cunctis nunquam non adesse imprecans. Hoc enim fidelis est præceptoris, non uerbo solùm, uerumetiam oratione com-

Act.6. modare discipulis. Propterea etiam dicebant: Nos autem oratione & ministerio uerbi instantes erimus. Ipsa proinde gratia nos custodiat, qui non speramus ex operibus salutis locum inuenire, cæterùm prorsus in diuinam gratiam & misericordiã fiduciam collocamus, ut ita per ipsam superiores euadamus, satanæ laqueis contritis sub pedibus nostris in Christo Iesu, cui gloria in secula. Amen. B

Missa est è Corintho per Phœben Cenchreensis ecclesiæ ministram.

IN PRIOREM DIVI PAVLI APOSTOLI AD Corinthios epistolam, Theophylacti

ARGVMENTVM.

Corinthus opum exuberantia, & sapientia superbiens credidit quidem Christo, uerùm post fidem acceptam periclitabatur ne à Christo excideret. Siquidem opulenti proprias classes & ordines fecerant, sapientes item proprias, sibique ipsi doctores eligentes, diuum Paulum ceu pauperem & plebeium calumniabantur. Præterea quispiam inter ipsos cũ nouerca sua rem habuerat. Tum idolis immolata nonnulli edebant pro gastrimargia sua. Deinde in causis ciuilibus facultatum & possessionum nomine apud Græcos, hoc est, infideles iudices, contendebant, & iudicabantur. Comam item uiri nutriebant, & in ecclesijs manducabant, nihil quicquam impertientes indigentibus. Charismatum insuper seu donorum nomine inflabantur. Insuper resurrectionis ratio & fides apud ipsos claudicabat. Hunc uerò ad modum ab externa sua sapientia nutabant. Ista enim ijs qui tota ab ea pendent, eique omnia committunt, omnium malorum mater est. Scribit itaque diuus Paulus urbi, hæc omnia corrigẽs. Quia uerò omnibus cæteris maius erat, dissensiones & sectas esse in ecclesia, hæ uerò ex fastu eorũ nascebantur, fastũ istum atque adeò arrogantiã primùm è medio tollit. Ex ea enim, arrogantia dico, altiora sese docere arbitrabantur: eam ob rem & hanc ad rationem initium ducit.

PRIMAE AD CORINTHIOS

CAPVT I.

AVLVS uocatus Apostolus.] Hoc est, non ipse meritus sum apostolatum, neque propria sapientia apprehendi: sed enim cum prius essem planè uastator ac expugnator, postea uocatus sum. Quomodo igitur uos per uos electi estis doctores?

Actuum 9. 1.Cor.15.

Iesu Christi.] Christus est doctor ac præceptor: quomodo igitur uobis ipsis homines accensetis & adscribitis?

Per uoluntatẽ Dei.] Non quia nos fuerimus digni, sed quia uoluit Deus, ideo nos seruauit & uocauit. Itaque etiamnum uult me Apostolum & doctorem uestrum esse, ec-

qua

A qua ratione uos alios uultis habere doctores? quod cum molimini, Deo resistitis. Notaautem hanc dictionem Per, patri appositam.

Præpositio per etiā patri apposita, contra Arrianos.

Et Sosthenes frater.] Per insignem modestiam se ipse Sostheni cōiungit, idque ad uerecundiam fastuosorum ac turgidorū Corinthiorū, qui neminem non adspernabant.

Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi.] Non huius uel istius, sed Dei: ecquî igitur homines habetis præsides? Quòd si ecclesia estis, omnino uos unitos esse oportet. Nam ecclesiæ nomen coniunctionis & coadunationis est declaratiuum.

Ecclesia.

Sanctificatis in Christo Iesu.] Nō in homine quopiam, sed in Christo Iesu sanctificati estis: per baptisma uidelicet, non per sapientiam aut opes, quarū causa cristas erigitis.

Vocatis sanctis.] Ipsum (inquit) etiam credere non est uestrum, sed à Deo uocati obedijstis, atque credidistis. Proinde & fides principium à Deo habet. nisi enim ille uocasset, uos certe non obedijssetis.

Fides, à Deo est.

Cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi.] Non solis, inquit, uobis Corinthijs gratia sit & pax, sed omnibus etiam inuocantibus nomen Christi, non huius uel illius.

In omni loco, nostro & ipsorum.] Fidelium ubiuis gentium agentium meminit, uti demonstret quòd una ecclesia sint omnes fideles, ubicunque etiam fuerint. Ecquî uos unam incolentes urbem, diuisi estis? Iterum iam, nostrum, adiecit. Cum enim dixisset, Domini nostri Iesu Christi, interposito in medium, in omni loco, rursum repetijt ac dixit, nostri Domini & ipsorum, ut commonstret communem esse cunctis fidelibus Dominū Christum. Sunt qui ut uerba iacent, intelligant, in omni loco nostro & ipsorum, hoc est, in quo & nos & illi sumus.

Fideles simul omnes, ecclesia.

Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.] A Deo gratia & pax est, etiam prius, cum inimici essemus Dei, per gratiam ipsius pacem adepti sumus. Perpetuò autem hæc uobis adesse opto diuinitùs, ut neque à gratia eius excidatis, neque à

B pace, tanquam inter uos mutuò dissidentes. Ecquî igitur hominibus uos adplicatis, cū gratiam, tum beneuolentiam apud illos inquirentes tanquam doctores uestros?

Gratias ago.] Gratos nos esse docet, idque in omni prorsus epistola. Opportunius autem nunc gratiarum actione usus est. Gratiarum enim actio propter gratiam fit: gratia autē nō est debitū, neque cōpensatio. Atque hoc Corinthiorū & cristas & fastū deprimit.

Gratiarum actio.

Deo meo.] Ex multa & immensa dilectione, Deū omnibus communem, proprium sibi uendicat.

Semper pro uobis super gratia Dei.] Erudit per hoc Corinthios, ut ipsi referāt quicquid boni habent, acceptum Deo, non proprijs operibus aut uiribus. Super gratia, inquit, Dei, uel propter, non ob uestra opera.

Quæ data est uobis in Christo Iesu.] Hoc est, per Christum Iesum, non per hunc uel alium quempiam. Quid ergo hominibus mentem adhibetis?

Quia in omnibus diuites facti estis in illo.] In illo rursum est, pro Per illum. Cum igitur opes uobis adsint, ac Dei opes, idque omni re, ac per unigenitum Dei filium: qua quæso fronte uos ingrati, homines uobisipsis in doctores & præceptores adsciscitis?

In omni sermone & omni cognitione.] Potest etiam sermo quispiam citra cognitionem esse seu notitiam, ut si quis uana absque cogitationibus & intellectu effutiat. Est & cognitio sine sermone, ut si quis sublimia intelligat, uerbo autem uel sermone non possit explicare. Vos autem & uerbum habetis, & notitiam diuinam, ut & intelligere & proloqui possitis.

Sermo sine cognitione, & contrà.

Secundum quod testimoniū Christi confirmatū est in uobis.] Secundum quod, est pro Per quæ. Per uerbum, inquit, & notitiam in quibus ditati estis, stabilitum est in uobis testimonium, id est, prædicatio Christi. Non enim per externam adeoque mundanam sapientiam accepistis prædicationem, sed per signa atque dona, quibus donati estis.

Ita ut uobis nihil desit in ullo dono.] Si in donis nihil illis deerat, quomodo in procursu carnales eos uocat? proinde dicendum est quòd neque omnes fuerint spirituales, neque omnes carnales. Quare quæ nunc dicit, ad spirituales dicit, alia uerò ad carnis affectibus deditos. Vel quòd uerisimile sit eos principio omnis generis charismata consecutos, deinceps autem ad socordiam relapsos, secundum carnis suasum uixisse.

Expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi.] In trepidationem

eos hîc conijcit,secundi aduentus Christi mentione facta. Nam si Christus reuelādus est, quomodo uos alios præsides & præceptores habetis? Innuit autem pariter, quòd ad accepta charismata seu dona, alijs etiam uirtutibus indigeat, In illa enim die nihil q̄c quam dona quenquam iuuabunt, nisi uita Christiano digna adfuerit. Reuelationem porrò dicens, indicat q̄ hodieq̄ adsit quidem, abditus tamen sit, tum autem reuelabit. A

Qui & confirmabit uos usq; in finē sine crimine in die Domini nostri Iesu Christi.] Cum dicit Confirmabit, ostendit eos nōnihil cōcussos: & cum ait, Sine crimine, significat eos iam criminibus obnoxios. Ad hæc cū sæpius meminit Domini nostri Iesu Christi, quoties ne in ulla quidem alia epistola, reuocat Corinthijs ad memoriam, per quem sint æternùm conseruati, & cuius nomine uocentur Christiani: nimirum à Christo, non ab alio quopiam humano nomine.

Christiani à solo Christo dicti.

Fidelis Deus, per quem uocati estis in societatem filij ipsius Iesu Christi Domini nostri.] Hoc est, uerus Deus. Quòd si uerus, uocauitq; nos in societatem filij sui, hoc est, ut simul nos glorificet cum filio in regno suo: perspicuū ergo est quòd implebit quæ promisit. Vocati autem estis, non uos ipsi per uos ipsos accessistis. Quomodo igitur superbitis ceu de proprijs uestris operibus? Obserua hîc apertè palàm, per quem, de patre accipiendum.

Obsecro autem uos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi.] Quia illis acerbius est uerba facturus, anteuertens, obsecrare se illos dicit per nomen Christi, hoc est, ego ad obsecrationem siue obtestationem non sufficio, hinc nomen Domini simul adsumo, à quo uocamini quidem Christiani. At uos iniuria isthuc adficientes, maluistis ab hominibus uocari, hoc igitur iamnunc uos malè habeat, & pudore afficiat.

Sectarum mala.

Vt idem dicatis omnes, & non sint inter uos schismata.] Quid est quod obtestor? ut modesti, inquit, sitis omnes, & non discindamini. Quod enim scinditur, uidetur pro uno multa fieri, cum tamen multa haudquaquam facta sint. Quæ enim cōmoditas multorum mutilorum unitatem perdentium? Significantissimè igitur schismata appellauit ea quę apud ipsos fiunt. Indicat enim palàm hac dictione, quàm miserè Corinthiorum res habuerint. B

Sitis autem compacti in eadem mente, & eadem sententia.] Quia suprà dixerat, Vt idem dicatis: ut ne existiment penes uerba tantum concordiam & unanimitatem esse, subdit, Eadem mente, hoc est, ut eodem affectu imbuamini, idem sentiatis. Quoniam autem plerique in opere quidē hoc consentiunt, in illo uerò minimè, adiecit propterea compacti, hoc est, perfecti.

In omnibus rebus idem sentiētes.] Multi sanè cogitatione quidem & intellectu uniti sunt, sententia uerò dissident. Nam si eandem quidem fidem habeamus, non copulemur autem per charitatem, eadem quidem intelligimus, dissentimus tamen sententia. Ideo cum dixisset, Eadem mente, apposuit, & eadem sentētia: ut neq; secundum fidem neq; secundum sententiam dissideant.

Significatum est enim mihi de uobis fratres ab his qui sunt Chloes.] Ne inficias eāt, testes producit: & ut ne uideatur ipse fingere, nomine exprimit, Chloes uidelicet familiā. Fuit aūt Corinthi domus siue familia quę nominabaī Chloes. Fratres aūt adhuc eos appellat. Etiā si enim peccatū eorū perspicuū fuerit, nihil tamen prohibet eos fratres adhuc appellare. Nō dixit autem palàm quinā fuerint qui hoc significarint, sed totam domum omnino posuit, ut ne hos illis infensos reddat.

Fraternitatem peccatum non dirimit.

Quòd contentiones sint inter uos.] Denunciaturus quænam ab indicantibus audiuerit, lites uel contentiones dixit, mansuetiore dictione usus. Quando uerò ex propria persona loquitur, schismata adpellat, quod multo peius est lite.

Dico autem hoc, quod quilibet uestrū ait, Ego quidē sum Pauli, ego uerò Apollo.] Non pars, inquit, uestrûm hæc loquitur, sed quilibet uestrûm. Non hunc autem planè ad modum illi loquebantur, uerùm Apostolus ita sermonem eorum adducit, ut ostendat, si dicere se esse uel Pauli uel Cephæ, culpæ sit obnoxium: multo magis aliorum de nominibus uel ministerio gloriari, reprehensionem meretur, nec uacat crimine.

Ego autem Cephæ.] Non ut seipsum prę̄ferat, Petrum posteriorem posuit, sed illum potius sibi anteponens; perinde ac Christum iam posteriore loco posuit. In rebus enim factu indignis, primùm suæ ipsius personæ meminit.

Ego

A Ego autem Christi.] Non hoc reprehendit quòd dicant, Ego sum Christi, sed quòd non omnes hoc dicant. Imò à seipso potius hoc posuit, uolens ita accusationem grauio rem constituere, atque ostendere Christum quoque in partem unam datum, etsi illi hoc non faciebant.

Diuisus est Christus?) Dissecuistis Christū? diuisistis eius corpus? Indignationis autem plena est oratio. Sunt qui, Diuisus est Christus, sic intellexerūt, Partitus est ne Christus apud homines ecclesiam, ut adeò partem ipse sibi acceperit, partem uerò alteram illis dederit?

Num Paulus crucifixus est pro uobis?) Tollit quod apud Corinthios absurdū accidebat, proprijque nominis meminit, ut ne uideatur ex inuidia alienorum nominū mentionem fecisse. Non dixit autem, Nūquid Paulus finxit seu creauit uos? sed enim quod multo maius est, inexplicabilem eius clementiam indicans, crucem in medium depromit. Nec dixit, Nunquid Paulus mortuus est? sed crucifixus, mortis contumeliam, ut existimabatur, demonstrans.

Aut in nomine Pauli baptizati estis?] Baptizaui, inquit, & ego non paucos, sed in Christi nomine. Id uerò ait, quandoquidem & ea schismatis erat causa, nempe quòd à baptizantibus nomenclaturam sibi usurpabant, deque ijs gloriabantur. Atqui non hoc quæritur, quisnam fuerit qui baptismate tinxerit, cæterum in cuius nomine baptizet. Is enim peccata remittit, non qui baptizat. *Non qui baptizat, peccata remittit, sed in cuius nomē is baptizat.*

Gratias ago deo, quòd neminem uestrûm baptizauerim, nisi Crispum & Gaium.] Quid, inquit, baptizatoris nomine adeò superbitis, cum ego potius gratias agā Deo, quòd ego uos baptismate non tinxerim? Hæc autem ait, baptismatis authoritatem haudquaquam imminuens, uel tollens, sed illorum arrogantiam & ostentationem tollens, quam hac in re habebant. Siquidem baptisma res magna est: baptizare autem, respectu personæ operantis non perinde magnum.

B Vt ne quis dicat, quòd in meo nomine baptizauerim.] Nō quod de illis hoc diceret: At metuo, inquit, ne usque eò progrediatur morbus. Si enim infimis hominibus baptizantibus emerserunt hæreses, forsan me præcone & apostolo baptizāte, uerisimile esset fore, ut aliqui conspirarent, & meum baptisma celebrarent.

Baptizaui aūt & Stephanæ domū.] Magnus hic fuit Corinthi, necnō celeberrimus.

Cæterùm nescio si quem alium baptizauerim.] Adeò, inquit, non sum solicitus circa baptisma, ut ne meminerim quidem num alium baptizauerim. Cur ergo eam ob rem efferimini aut cristas erigitis?

Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare.] Nam laboriosius erat, atque animo ferreo planè egebat, Euangelium annunciare. Hominis enim sententiam mutare, atque à patrū traditionibus, & maiorū suorum dogmatibus cum abducere, idque in magnis periculis, magno profectò animo & strenuo opus habet. Assumere aūt persuasum & ad baptisma paratum, eumque baptizare, cuiuslibet fuerit sacerdotium habentis. Ecquî omnino baptizare potuit Paulus, nisi ad hoc missus fuisset? Atqui non est ad hoc missus primùm & præcipuè. Atenim neque prohibitum ei hoc fuit ne faceret: ad maiorem quidem functionem missus est, non fuit tamen ei inhibitum ne id quod minus esset, perficeret. *Euāgelij annūciationis difficultas.*

Non in sapientia uerbi, ut non euacuetur crux Christi.] Sublato supercilio eorū qui baptismatis nomine cristas erexerant, ad eos nunc transit, qui externa sapientia efferebantur: quoniā, inquiens, misit me Euangelium prædicare, non in sapientia uerbi, hoc est, in eloquentia, sermonisque cùm elegātia, tum uenustate, ut ne noxam patiatur & imminutionem crux. Hoc enim est quod ait, euacuetur, id est, uacua, inanis, & inutilis inueniatur. Si enim in sapientia uerbi Apostoli prædicassent, potuissent quidam dicere, quòd orationis persuasibilitate & ornatu persuasissent hominibus, non uirtute prædicatarū rerū. Id uerò in inanitatē & noxā, adeòque contumeliā crucifixi cessisset. Iam uerò in simplicitate sermonis promulgantes uerbū, crucifixi potentiā ostendūt, quæ cuncta perficit: atque aliter item euacuaē crux. Exēpli gratia, Interrogat me Græcus siue gētilis de diuinis quibusdā rebus humani ingenij captū exuperantibus. Hic si incipiā per syllogismos & externā ista sapientiā cōmonstrare, nihil efficiā, & infirmus ero: nulla enim ratio hæc exhibere potest: sicque mea ista infirmitas, prædicationis infirmitas esse ui debitur: *Syllogismis diuina non cōprobātur*

debitur: atq; hoc deinceps modo crux euacuatur, & inanis redditur, quippe quæ unum quiddam & inane esse uideatur. A

Sermo enim crucis pereuntibus quidem stultitia est.] Quia nonnulli erant infideles Corinthi crucem subsannantes, uerisimile erat fideles pro sua sapientia illis obsistere, indignè & grauiter ferentes, quæ illi in crucem iacerent conuitia & ludibria: ait igitur, Ne admiremini, aut ueluti ob rem nouam turbemini. pereuntibus enim stultitia quædam uidentur ea, quę sunt credentibus in salutem tradita à Deo. Sermonem autem crucis, prædicationem crucis dicit, siue crucifixi Christi.

Iis autem qui salui fiunt, nobis potentia Dei est.] Nobis, inquit, qui non perimus, sed seruamur æternùm, potentia Dei est. Quinetiam sapientiam declarat crux. Potentiam sanè, quoniam morte mortem dissoluit & abstulit. Summa enim potentia est, eum qui cadit, cadendo uictoria potiri. Sapientiam uerò, quòd hoc modo eos qui perierāt, conseruauit Christus.

Esaiæ 29. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.] Cum pereuntes dixisset ipsos infideles, scripturæ testimonio bellè confirmat quod dixerat, infideles interire. Ea enim ait: Perdam sapientiam sapientium, nimirum huius mundi, hoc est, stultam eam esse demonstrabo, ac minimè esse sapientiam: ac reijciam prudentiam siue intelligentiam eorum qui sapere & intelligere sibi uidentur.

Esai 33. Vbi sapiens? ubi scriba? ubi disputator seculi huius? Nónne stultam fecit Deus sapientiā huius mundi?] Scripturę testimonium protulit: deinceps itaq; & à rebus ipsis demonstrationem adducit. Ac Græcos quidem redarguit, cum ait: Vbi sapiens? hoc est, *Disputatores.* philosophus. Iudæos uerò, cum inquit, ubi scriba? Disputatores autem nominauit eos, qui ratiocinationibus & inuestigationibus cuncta tribuunt. Nemo enim illorum seruauit nos, sed piscatores nos ab errore exemerunt. Quod uerò ait, Deus stultam reddidit sapientiam, pro inefficacem esse demonstrauit, accepit, ac conuicit esse stultam, ut quæ non potuerit inuenire uerum. B

Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis seruare credentes.] Causam reddit quare sapientia mundi in stultitiam sit uersa. Posteaquam enim in sapientia, quæ per creaturas cernitur (cœlum enim & terra adeoq; omnis creatura prædicat conditorem) non nouisset mundus, hoc est, quæ mundi sunt adsectantes (Deum per sapientiam uidelicet quę in eloquentia cernebatur, linguæq; politie, impediti) uisum est Deo per prædicationis simplicitatem, quæ uidetur quidem esse stultitia, cum minimè sit, seruare credentes. Habebant igitur doctorem Græci, sapientiā Dei, quæ in creaturis uidelicet enitescebat. Non agnouerunt aūt Deū propter sapientiā quā ex humana traditione acceperant, quæ nō est sapientia.

Quoniā & Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt: nos aūt prædicamus Christum crucifixum.] Vult commonstrare Paulus quomodo per contraria Deus contraria operatus sit, inquiens: Siquādo dixero Iudæo, Crede, actutum signa inquirit ad confirmationem & commendationem prædicationis. Nos autem Christum prædicamus crucifixum: quod non solùm non est signorum demonstratio uel exhibitio, uerùm infirmitatis potius, ut in speciem apparet, indicium. Interim tamen eo, ut apparet, infirmo & contrario, quantum attinet ad hoc quod petit, perducitur ad fidem. Quæ res ingentem sanè Dei potentiam ostendit. Rursus Græci sapientiam inquirunt à nobis: atqui & illis nos Christum prædicamus, quod & ipsum, ut apparet, stultitiæ esse uidetur, Deum nempe crucifixum prædicare: interim tamen ita persuadentur. Nónne igitur maximæ hæc potentię argumenta sunt, ex contrarijs, quoad ea quæ inquirunt, persuaderi eos?

Iudæis quidem scandalum, Græcis aūt stultitiā.] Iudæis, inquit, crucifixus est scanda-
Luc. 7. lo. Impingunt enim aduersus ipsum, dicentes, Ecquī is qui comedit & bibit cum publicanis & meretricibus, ac tandem cum prædonibus crucifixus, potest esse Deus? Græci uerò mysterium hoc irrident ceu stultitiam, eo quòd sola fide, & non ratiocinationibus ullis, ex quibus ipsi dependebant, comprehendatur Deum crucifixum esse, & quia orationis splendore non exornetur.

Ipsis autem uocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei uirtutem, & Dei sapientiam.] Infidelibus quidem Iudæis Christus est offendiculū, & infidelibus Græcis stultitia uidetur,

A uidetur, quòd non inueniant signa quæ in eo quærant, & sapientiam. Vocatis autem Iudæis, & uocatis Græcis, hoc est, à Deo uocatis tanquã digni, utrumq; esse ipse Christus inuenitur. Quid enim quæris ô Iudæe, signa? En Christus potentia Dei est, quæ signa efficit. Ac tu Græce, quid ais? quæris sapientiam? Habes Christũ sapientiã patris.

Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmũ est Dei, fortius est hominibus.] Crucem hîc per stultum isthuc intelligit, ut quæ sic uideatur. Sapientius tamen hominibus est. Nam philosophi frigidis & inutilibus rebus incubuerũt: crux autem, mundum seruauit. Imbecille porrò apparet, tanquam ex imbecillitate crucifixo Christo: sed fortius illud est hominibus, non solùm ideo, quòd cum innumeri conarentur extinguere hoc nomen, floreret magis: uerùm quia etiam per illum qui imbecillis uisus est, fortis Satanas ligatus est. Poteris autem hæc sic etiam intelligere, quòd in Deo quod immense sapiens est, insipiens dicatur, hoc est stultum: & quod supra modum firmum, infirmum, perinde ac eximius splendor & excellens lumen, eius tenebræ & caligo dicuntur. Stultum Dei crux.

Videte enim uocationem uestram fratres quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.] Considerate, inquit, & scrutamini uocatos ad fidem, & inuenietis quòd non multi sapientes sint secundum carnem, hoc est, ut apparet in speciem, in præsenti uita. Non dixit aũt quòd nemo sapiens, sed non multi. Nam nonnulli sapientum ad fidem accesserunt, quorum de numero sunt Areopagita & Proconsul, & alij de quorum nominibus nihil apertè indicatum. Quinetiam potentes quidam genere clari crediderunt. Ob hoc itaq; in omnibus dixit, non multi. Proinde animaduerte potentiam & uirtutem prędicationis, quomodo idiotas & rudes adeò sapientia dogmata docuerit, & quònam modo exterior mundi sapientia inutile quippiam esse demonstretur. Areopagita

Sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut pudefaciat sapientes: & infirma mundi e-
B legit Deus, ut pudefaciat fortia.] Maximum enim Græcis inducit pudorem, si uideant in foro manuarium quempiam artificem in uera sapientia ipsos excedere, ac imbecillem adeoq; contemptibilem opibus & potestate conspicuos humiliare.

Et ignobilia mundi & contempta elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt aboleat.] Qui nihil esse reputantur, eos μὴ ὄντα, id est nõ existẽtia, nominat: ea uerò quę sunt, illos qui aliquid esse uidentur. Vt igitur hos ociosos & inutiles ostendat, ob eam causam eos qui nihil sunt, elegit. Porrò cum audis elegit, non sic intelliges, quasi operæ precium duxerit, aut contenderit contemptos eligere, ac celebres coram mũdo depellere uel reijcere: uerùm quia cum celebres & insignes uiri propria sapientia intumescerent, eamq; ob rem Euangelij uerbum non susciperent, à fastu & arrogantia alieni ad huius susceptionem magis sint uisi idonei Deo.

Vt ne glorietur omnis caro coram Deo.] Propterea, inquit, hoc Deus fecit, ut depri meret fastum & arrogantiam eorum qui mundana sapiunt, persuadeatque omnia sibi accepta referenda, neque cuipiam coram ipso gloriandum. Quomodo igitur uos ô Corinthij, ob eam rem efferimini? Obserua autem quòd haud temere nobis dictum sit, quòd propter arrogantiam indigni facti sunt prædicatione Euangelij, qui reiecti sunt.

Ex ipso autem uos estis in Christo Iesu.] Quod ait ex ipso, non accipies dici de productione ad esse, sed de productione ad benè esse. Porrò quod ait est huiusmodi: Filij Dei facti estis, & ex ipso estis filij eius facti in Christo, pro, per Christum. Quoniam dixerat quòd ignobilia elegerit Deus, ostendit quòd omniũ sunt nobilissimi, qui patrem Deum sunt consecuti.

Qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitia, & sanctificatio, & redẽptio.] Hoc est, sapientes nos & iustos, & sanctos, & liberos fecit. Nam ἀπολύτρωσις, id est redemptio significat reuocationem ex captiuitate. Quemadmodum ignobiles deligẽs, nobiles & claros fecit, filios Dei constituens: hunc ad modum stultos sapientes reddidit, factus nobis sapientia. Quomodo igitur non dixit, Sapientes nos fecit, sed factus est nobis sapientia? Doni ut largitatem & exuberantiam uidelicet ostenderet: perinde ac si dicat, Seipsum nobis tradidit. Cum autem magnifica de filio dixisset, apponit, à Deo, ut ne ingenitum ipsum cogites, sed ad causam recurras: nempe patrem. Animaduerte autem

a autem ordinem. Primùm sapiẽtes fecit, liberãs ab errore, deniq; cognitionem docens, deinde iustos, peccatorum dimissione data: pòst sanctificauit, per spiritum paracletum. Atq; hac ratione perfectam liberationem ab omnibus malis nobis impertijt, & liberauit, ut ipsius tantùm simus, eiq; duntaxat consecrati addictiq;. A

Hier. 9. Vt quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.] Omnia hęc inquit, facta sunt, ut ne quisquã se putet esse aliquid, neq; in seipso glorietur, uel in alio quopiam, sed in Deo qui tanta nobis donauit. Qui igitur uos propter uos turgetis, & propter homines doctores?

CAPVT II.

ET ego cum uenissem ad uos fratres, nõ ueni in sublimitate sermonis & sapientiæ, annuncians uobis testimonium Dei.] Non solùm, inquit, discipuli Euangelij insipientes & obscuro genere electi sunt, uerumetiam ego ipse Euangelij præco, non ueni oratione & sapientia humana instructus, annuncians uobis testimonium Dei, id est, mortem Christi. Animaduerte ergo, quòd & præco insipiens est, & simplex, & q; id quod pręedicatur, est mors ipsa & crux: attamẽ uel sic uictoriam obtinuit. Perspicuum itaq; est, quòd sit inexplicabilis uirtus & potentia quæ hæc sese ita habere efficiat. Quid autem? nunquid si uoluisset Paulus, potuisset uenire in sapientia? Ipse sanè nõ potuisset, reuera enim simplex, siue rudis erat. Potuisset tamẽ hoc efficere Christus, qui maiora largitus est, sed non conducebat Euangelij prædicationi. Maiore nanq; gloria Christus & honore euehitur, per diui Pauli simplicitatem uincens, quàm si per sapientiam orationisq; splendorem uictoriam retulisset.

Paulus in simplicitate, non in orationis splẽdore uerbũ euãgelij annunciauit.

Non enim iudicaui me quicquam scire inter uos, nisi Iesum Christũ, & hunc crucifixum.] Christus, inquit, uoluit ut essem imperitus & simplex ego. Atq; isthuc ego bonũ esse iudicaui, quòd nihil externæ sapientię scirem, pręterquam hoc tantùm, quòd Christus Iesus crucifixus est, & quòd eum uobis prædicarem.

Pauli timor. Et ego in infirmitate, & timore ac tremore fui apud uos.] Non solùm, inquit, cõtemptus quantum ad orationem attinet, ad uos ueni: sed & in infirmitate, in timore ac tremore sum uersatus apud uos, hoc est, persecutionem passus, tentatione atq; adeò innumeris formidinibus obiectus. Nam & ipse metuebat, ut homo, pericula, imò tremebat etiam. Vnde & maiorem est adeptus laudem, quòd cum eiusdem esset nobiscum naturæ, uoluntate tamen & consilio exuperauerit. Hæc autem dicit, Christi potentiam ostendens. Nam cum tot tantaq; essent impedimenta, præualuit tamen, ac potentior apparuit, Corinthiorum quoque supercilium, in sapientia, potentia, & opibus confidentium, dejiciens. B

Et sermo meus, & prædicatio mea, non in persuabilibus humanæ sapientiæ uerbis, sed in demonstratione spiritus & uirtutis.] Nõ erat, inquit, prędicatio mea compta persuasibilitate externoq; orationis & facundiæ cùm splendore tum uenere, sed in demonstratione spiritus, hoc est, demonstrationem habebam ipsum spiritum sanctum: forsan ideo, quia inexplicabili quodam modo fidem ingerebat auditoribus per gratum uerbi ministeriũ, uel quia signa perficiebat & pdigia. Infert enim, & uirtutis, id est signorũ. Maxima enim ad fidem apodixis erat, mortuos uidere resurgẽtes. Quia uerò & à dæmonibus uirtutes fiunt per imposturam, quum prius dixisset, spiritus, subintulit, & uirtutis: ostendens spiritualia fuisse quæ facta sint. Potest autem uirtutis uocabulum aliter etiam intelligi. Cum enim dixisset, Non ueni ad uos in sapientia, sed in infirmitate: ad sapientiam retulit, in demonstratione spiritus. Ad hoc uerò quod ait, in infirmitate, uirtutis uocem reddidit: id est, etiamsi persecutionem patiar, & uerberibus adfligar, attamen adhuc potentior demonstrabar, quod ipsum est maxima sermonis demonstratio.

Paulus ut persuaserit.

Virtus.

Vt fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in uirtute Dei.] Sapientiam hominum, eloquentiam uocat, & uim persuadendi: potentiam autem Dei, ut suprà demonstratum est, imbecillium & persecutioni obnoxiorum consortationem, uires, & robur, signorumq; seu miraculorum demonstrationem, quæ iam fidem uobis ô Corinthij conciliarunt & confirmarunt, non sanè humanæ dicendi facultatis splendor & facundia, cæterùm uirtus & potentia Dei.

Sapientiam autem loquimur inter perfectos, sapientiam autem non seculi huius, aut principum seculi huius qui abolentur.] Stultitiam quidem suprà nominauit prædicationem,

A dicationẽ, perinde ac Græci appellabãt. Postquam autem demonstrauit reuera adeoq; ipsis operibus, ueram esse eam sapientiam, audet deinceps sapientiam etiam appellare prædicationem de Christo, adeoq; salutem per Christum affixum cruci partam: maximæ enim sapientiæ, mortem morte dolere. Perfectos porrò fideles nominat. ij enim perfecti sunt, qui terrenis omnibus posthabitis ad cœlestia subuolãt. Seculi autem huius sapientiam nominat externã illam ueluti temporariam ac transitoriam, & quæ cum hoc seculo dissoluatur. Principes porrò huius seculi, non dæmones appellat, ut quidam uoluerunt, sed enim sapientes, & orationũ scriptores & rhetores, qui & populi ductores erant. Principes autem, tanquam & ipsi temporarij sint, seculi huius nominat, qui aboleantur, hoc est, qui cessent tandem. *Fideles perfecti.* *Rhetores populi ductores.*

Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio quæ abscondita est.] Mysterium uocat, de Christo prædicationem. Nam etiam si prædicatio sit, attamen etiam mysterium est, quatenus neque angeli nouerunt ipsum priusquam fieret, & quemadmodum aliud uidentes, aliud intelligimus. Intueor enim crucem & adflictionem, & uirtutem atque potentiam intelligo: seruum audio, & Dominum adoro. Abdita est enim sapientia, infidelibus quidem omnino, fidelibus autem non omnino. Videmus enim, nunc per speculum. *Mysterium Christi prædicatio.*

Quam prædestinauit Deus ante secula in gloriã nostram.] Præfiniuit siue prædestinauit, dixit, ut Dei charitatem erga nos indicet. Nam & illi maxima nos dilectione prosequi existimantur, qui iam olim ante multa tempora parati fuerunt nobis benefacere. Hãc ad rationem Deus ante secula statuit ac decreuit salutem per crucem, quæ est maxima sapientia. In gloriã uerò nostram dixit, quatenus nos gloriæ participes fecit. Gloria autem serui est, participem esse Domini in abdito mysterio.

Quam nemo principum huius seculi cognouit.] Principes huius seculi Herodem & Pilatum intelliges, qui mysterium hoc non nouerũt: insuper & principes adeoq; pontifices Iudæorum, qui & ipsi non cognouerunt.

B Si enim cognouissent, haudquaquã Dominũ gloriæ crucifixissent.] Si nouissent, inquit, q; possit lucere crux, quodq; terrarũ orbis salus inde penderet, quinetiam si pontifices præsciuissent urbem suam diruendam, seq; abducendos, non crucifixissent Dominum. Gloriæ autem Dominum hîc nominauit Christum, quandoquidem enim crux incelebritas quædam uideretur, ostendit quòd nihil gloriæ ei per crucem est ablatum, sed potius glorificatus est, ueluti ex hoc humanæ salutis studiosus demonstratus. Nónne igitur si ignorarũt, peccatum ipsis dimissum oportuit? Omnino, si posthac ad Christum accessissent, animi sui sententiam in melius permutantes, dimissa fuissent eis peccata, quemadmodum & Paulo, & alijs Hebræis est donata noxa. *Gloria crucis.*

Sed quemadmodum scriptum est: Quæ oculus non uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus se.] Quid uerò præparauit diligentibus se? Christi cognitionem, ac salutem per incarnationem partam. Hæc enim neq; humanus oculus uidit, neq; auris humana audiuit, neq; cor hominis cogitauit. Prophetæ enim non humanis oculis uiderunt, neq; humanis auribus audiuerunt, neq; humano intellectu usi intellexerunt quæ Christi essent. Sed omnia diuina erant eis. Dominus enim, inquit, apposuit mihi aurẽ spiritualem uidelicet, & alia id genus. Diligentes Deum, sunt fideles. Vbi autem scriptum est hoc oraculum? Verisimile est hisce ipsum uerbis alicubi scribi, hodieq; nõ inueniri librum. Fortasse autem quẽadmodum & sapientissimus Paulus explicat, cum eo loco hæc sententia conuenit, ubi dicitur, Quibus non annunciatũ est de eo, uidebũt: & qui nõ audierũt, intelligẽt. *Esai. 64.* *Prophetæ diuinitus instructi de Christo.* *Prouerb. 20* *Esaiæ 52.*

Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum.] Perinde ac si quis dicat, Si in cor hominis non ascendit, quomodo uos didicistis? subdit, Deus reuelauit nobis per spiritum, non per humanam sapientiã. Ipsa enim non potuit, neq; digna fuit uidere, adeoq; agnoscere tanta mysteria.

Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt, nemo cognouit, nisi spiritus Dei.] Tantũ mysteriũ adeò, inquit, fuit abditum, ut non potuerimus ab alio discere, nisi spiritus nos docuisset, qui profunditates Dei nouit. Nam quod ait, scrutatur, nõ est indiciũ ignorãtiæ, cæterùm exactæ cõprehensionis: quemadmodũ & de pa

Psal.7. tre dictũ est scrutans corda, id est, profunda eorũ perspecta tenens: atq; item aliter, ceu A
Hier.17. oblectans sese contemplatione Dei, ea scrutari quæ Dei sint, spiritus dicitur. Ostendit
1. Para.28. porrò per sequentia, exactam spiritus cognitionem. Vt enim humanus spiritus nouit
Rom.8. quæ sunt in homine: sic & spiritus Dei, quæ sunt Dei Hinc discimus etiam, quòd spiritus alterius nõ sit quã pater essentiæ, perinde ac neque spiritus hominis diuersę est seu alterius ab eo essentiæ.

Nos autem non accepimus spiritum huius mundi, sed spiritum qui est ex Deo.] Spiritum mundi, humanam sapientiam nominauit, non hanc quam accepimus, ut ne uana & inutilis demonstretur prædicatio nostra: sed spiritum qui ex Deo est, hoc est, coessentialem cum Deo, qui est ex ipsius essentia, hunc nacti sumus habuimusq; doctorem & præceptorem.

ἵνα ἴδωμεν, ut uideamus. * Vt sciamus quæ sint à Deo donata nobis.] Lumen, inquit, est spiritus, atq; eam lucem accepimus, ut iam olim abscondita uideamus, ab ea uidelicet illustrati. Quæ nam sunt illa? quæ à Deo donata sint, hoc est, quæ ad Christi dispensationem attinent, quomodo pro nobis mortem obierit, quomodo nos filios Dei fecerit, quomodo nos à dextris patris collocarit in seipso, ut qui hunc spiritũ nõ habuerint, haudquaq; ista uideant.

Quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ uerbis, sed in doctrina spiritus sancti.] Tanto, inquit, Græcorum sapientibus sapientiores sumus, quanto illi quidem ab hominibus instituti sunt: nos uerò quæ loquimur, à spiritu sancto docti loquimur.

Spiritualibus spiritualia comparantes.] Hoc est, si prodierint spirituales quædam quæstiones, conferimus eas, hoc est, diluimus per alios spirituales intellectus uel historias: ueluti quæstio est q Christus resurrexerit: quæ cum spiritualis sit, ex alia spiritali nimirum Ionæ historia comparatur, & diluitur. Sic quæstio est q uirgo pepererit: quæ
Ionæ 2. itidem diluitur per Sarrhæ sterilitatem, per Rebeccæ item & Elisabethæ emortuas ma
Mat.12. trices: quæ profectò non ex naturali cõsecutione, quatenus ad cuiuslibet matricis uim
Gen.11. attinet, conceperũt. Tum ex eo q Heua ex Adam citra semen sit progenita, exq; alijs,
Gen.25. quæ ex prima sua productione ad suum esse, considerantur. Porrò istud: Spiritualibus B
Luc.1. spiritualia comparãtes, poteris etiam sic intelligere: Spiritualibus uidelicet hominibus
Gen.2. spiritualia comparantes & explicantes: Hi enim soli ista capere queunt. Infert igitur.

Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim ipsi sunt.]
Animalis homo. Animalis homo est, qui omnia animæ suę cogitationibus & ratiocinationibus tribuit: neq; sese indigere censet sapientia, quæ desuper cordi nostro ex cœlis illabitur: qui neque fide quicq; accipere uult: cæterùm omnia stultitiam arbitratur, quæ demonstrationem non admittunt. Cuncta igitur naturali quadam consecutione fieri existimantem, neq; quicq; supra naturam effici iudicantem, animalem hominem uocat, hoc est naturalem. Anima enim circa naturæ gubernationem & œconomiam uersatur.

Nec scire potest quòd spiritualiter dijudicantur.] Hoc est, non intelligit quòd fide egeant quæ dicuntur, nec ratione comprehendi possint, Id enim est, spiritualiter dijudicantur, hoc est, per fidem & spiritum demonstrationem habent.

Spiritualis homo. Spiritualis uerò dijudicat quidem omnia, & ipse à nemine dijudicatur.] Spiritualis, inquit, omnia nouit, cùm quæ hîc sunt, quòd sint caduca & fluxa: tum quæ illic, quòd sint stabilia: & quæ sua sunt, quòd salutem consequetur: & quæ infidelium, quòd pœna adficientur. Propterea & reprehendit eos, cum ipse interim à nemine horum dijudicetur, hoc est, arguatur: quemadmodum qui uidet, & sua uidet, & ea quę sunt eorum qui non uident. Isti uerò neq; quæ sua sunt, neq; quæ illius sunt cernunt.

Esai.40. Quis enim nouit mentẽ Domini, qui erudiat ipsam?] Spiritualẽ, mentem Domini nominat. συμβιβάσει autẽ est, p diriget, corriget. Quia ergo suprà dixit, Spiritualis à nemine dijudicaĩ: subdit nũc q ihstuc nõ immeritò dixerit. Quis eñ nouit mentẽ Domini, qui sit instructurus ipsam, mentẽ inquã, hoc est diriget siue corriget: Si enim nemo potest nouisse mentem Domini, hoc est eam quam habet spiritualis, multo minus docere illam poterit, & corrigere.

Nos autem mentem Domini habemus.] Ne mireris, inquit, quòd dixi mentem Domini ipsum spiritualem, & mentem ipsius. Nos enim omnes mentem Domini habemus, hoc est, omnia quæcunq; scimus, Christus nobis reuelauit. Et quam mentem seu intellectum habemus de diuinis rebus, Christi est; hoc est, notitiam quam habemus de

rebus

rebus fidei, spiritualem & Christi habemus: itaque haud iniuria à nemine dijudicamur.
A Nonnulli mentem Christi patrem, alij spiritum nominarunt.

CAPUT III.

ET ego fratres non potui uobis loqui tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus.] Ne possint, deiecto ipsorum de humana adeoque externa sapientia fastu, dicere, Nos eius sapientiæ nomine haud sanè turgemus, sed ꝓpter spiritualem: nunc osten dit eos neque in nostra sapientia perfectos, sed imperfectos adhuc esse, inquiens: Quoniam nondum quicquam perfectiorum rerum audijstis. Pulchrè autem dixit, Non potui, ut ne uideatur ex inuidia ipsis perfectiora communicare nolle. Quia enim carnales estis, non potui uobis uerba facere ceu perfectis. Qui uerò, cum carnales essent, signa faciebant? fuerunt & tales, & tales, ut principio commemoratum. Alioqui licet & signa edere, & carnales esse, quemadmodũ qui dæmonia in Christi nomine eiecerũt. signa enim ad aliorũ commoditatem eduntur: ob eam rem & per indignos exhibent. *Signa cur etiã per indignos exhibeantur.*

Tanquam infantibus in Christo, lacte uos potaui, & non cibo. Nondũ enim poteratis, sed neque nũc quidẽ potestis. adhuc enim carnales estis.] In rebus Christi (inquit) infantes estis: propterea lacte, hoc est simpliciore doctrina, uos potaui, nec solidum uobis cibum obtuli, hoc est, doctrinam perfectiorẽ. Quare? Propterea quòd non poteratis. Detrahens autem illorum supercilium, ait: Neque nunc quidem potestis. adhuc enim quæ carnis sunt affectatis. Viden' ob eam causam illos non posse capere, quòd spirituales esse nolint, sed carnales?

Cum enim inter uos sint zelus & contentio, & dissensiones, nónne carnales estis, & secundũ hominem ambulatis?] Quæ prædixit, omnia ad principes sapientia generisque splendore tumidos dixit: nunc autem deinceps ad subditos sermonem conuertit. Non immeritò (inquit) uos carnales nomino. Siquidem cum in uobis sit æmulatio & contentio & factiones. Potuisset quidem eos & fornicationis aliorumque uitiorum nomine accusare, cęterùm quia uehementer urgebant dissensiones siue factiones & conten
B tiones, harum mentionem fecit. Vbique autem zelũ siue æmulationem liti seu disceptationi coniungit. Zelus enim pater est contentionis, hæc porrò factiones generat. *Aemulatio, cõtentionis pater.* Hæc cum sint inter uos, nónne secundum hominem ambulatis? hoc est, nónne carnalia & humana ac terrestria sapitis?

Cum enim quis dicat: Ego quidem sum Pauli: alius autem, Ego uerò Apollo, nónne carnales estis?] Pauli & Apollo nomine, celebres apud eos & doctores subindicat.

Quis igitur est Paulus, quis Apollo, nisi ministri per quos credidistis?] Suo & Apollo nomine, quod uult perficit. Cõfirmat enim: Si nos nihil sumus, quid dixerit aliquis de uestris doctoribus? Ministri, inquit, sumus, non radix & fons bonorum. id enim solus Christus est. Proinde nos non erigere cristas, non superbire conuenit. Nam ministrauimus uobis ea quæ à Deo accepimus. illius enim bonorum præbitoris est totũ quod uobis communicauimus. Nec dixit, Euangelistæ sumus, sed ministri: illud enim uerbi soli us est: ministrare autem, opera etiam continet. *Euangelista Diaconus.*

Vnicuique ut Dominus dedit.] Ne ipsum quidem exiguum ministerij, à nobis ipsis habemus, uerùm isthuc etiam à Domino accepimus, alius alia mensura.

Ego plãtaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementũ dedit.] Ego, inquit, primus uerbũ Euãgelij disseminaui, Apollo aũt cõtinua sua institutione nõ permisit semen exarescere æstu satanæ tentationũ: at uerò Deus uobis dedit incrementũ, uos augmentauit.

Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat.] Obserua quomodo minimè inuisam seu molestam faciat qui Corinthi sunt præfectorum sapientum & opulentorum contemptionem, seu in nihilum redactionem, seipsum & Apollo in speciem extenuans, ac docens quòd soli Deo sit attendendum, eique omnia quæ contingunt bona, accepta referenda.

Qui autem plantat & qui rigat unum sunt.] Quatenus citra Deum nihil possunt, unũ sunt: quomodo ergo efferimini alius erga alium, cum unum sitis?

Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.] Quia uerisimile erat, eos qui in fidei rebus multum laborauerant, segniores futuros cum audirent omnes esse unum: statim isthuc corrigit, dicens: Vnum sunt, quatenus citra augmentantem Deum nihil possint. Nam quatenus ad retributionem attinet, quisque iu-

xta proprium laborem mercedem habebit. Non dixit autem, secundum propriũ opus, A
sed secundum laborem. Quid enim si opus quidem nõ perfecerit, laborauerit autem?

Dei cooperarij apostoli. Dei enim sumus cooperatores.] Qui docemus, inquit, Dei sumus cooperatores, ad scopum & propositum Dei seruare uolentis cooperantes, nõ ipsi nos sumus salutis uel autores uel datores. Neq; igitur contemnendi, Dei enim sumus cooperatores. Neque ideo nos attolli superbè oportet ꝙ Dei simus cooperarij: nam Dei est uniuersum.

Dei agricultura, Dei ædificatio estis.] Cum suprà dixisset, plantaui, eodem in tropo perseuerat, agriculturam nominãs. Quòd si igitur agricultura estis & ædificatio, à Domino uocari debetis, nõ ab agricolis aut extructoribus, fabrisúe. Quatenus enim agricolatio estis, una concordiæ sepi ceu muro firmari debetis. Quatenus uerò ædificatio, uniri debetis, sed non diuelli.

Secundũ gratiam Dei quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentũ posui.] Sapientem se ipse architectona appellat, non quòd seipsum extollat, sed uti commonstret eas esse partes sapientis architecti, tale fundamentum iacere, nimirum Christum. Quod uerò non ut sese attolleret, hæc dixerit, inde planum est. Dicit enim, secundum siue iuxta gratiam Dei: non enim meum est opus, sapientem fuisse, sed Dei gratia est.

Alius autem superædificat. Vnusquisq; autem uideat quomodo superędificet.] Postquam de unitate eis dissèruit, in posterum de uita moribusq; disputat, superædificationem sua cuiusq; opera nominans.

Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positũ est, quod est Iesus Christus.] Non potest, tantisper dum manserit sapiens architecton. Nam si fuerit insipiens architecton, potest quidem fundamentũ iacere, sed ex quo hæreses prodeãt. At cum inter uos Corinthios fundamentum unum sit Christus, debetis & uos ipsi super hũc ædificare, nõ quę ex cõtentione & ęmulatione sunt, sed uirtutis potius opera.

Sin quis aũt superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pre-
Operum bonorum alia maiora, alia minora. ciosos, ligna, fœnum, stipulã, uniuscuiusq; opus manifestũ erit.] Vbi acceperimus fundamentum fidei, superstruimus unusquisq;, alij quidem bona opera, quæ inter sese disseparata sunt. Alia nanq; sunt maiora, alia maiora, alia minora. Nempe uirginitatem, B
ceu aurum: honestas nuptias, uelut argentũ: ultroneam paupertatem, ceu lapides preciosos: eleemosynarum distributionem ex opibus, tanquam aliud quiddam ex non adeò preciosis. Alij autem praua opera superstruimus, quæ & ipsa suis sunt gradibus in-
Malorũ operum gradus. terstincta, ut fœno & stipulæ adæquentur, quæ sanè facilius comburuntur, ut impuritatem, idololatriam, auaritiam. Ligna uerò uocantur, quæ non adeò facilè comburuntur, ut ebrietas, risus, idq; genus alia. Forsan nonnulli è contrario ligna præmemorata, fœnum uerò & stipulam hæc posteriora dicent.

Dies enim declarabit, quoniã in igne reuelatur, & uniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit.] Diem iudicij intelligit. In igne autem opera dicuntur reuelari, hoc est manifesta fieri, qualis'nam sint naturæ, num aurum, uel diuersum sint.

Si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit, detrimentum patietur.] Si uel aurum uel argentum habueris, permanebit omnino opus tuum, accipiesq; mercedem. sin fœnum & huiusmodi, non feret ignis impetum opus tuum. hoc enim est quod ait, comburetur, hoc est, cõuincetur malum esse. Itaque non prodest fides sine operibus bonis. Ecce enim hîc fundamentum est Christus, sed enim opera quæ Christum non resipiunt, digna dicuntur quæ exurantur.

Ipse autem seruabitur, sic tamen quasi per ignem.] Non quemadmodũ opera, sic & ipse peribit, ita ut in nihilum secedat uel euanescat, sed seruabitur, hoc est, incolumis cõseruabitur, ita ut in igne comburatur. Etenim nobis consuetudo est sic dicere de ligno quod non comburitur, quodq; non possit facilè in cinerem redigi, ꝙ in igne seruatur, ita ut diuturnior fiat ustio. Damno itaq; adficitur peccator, quandoquidem ea est operatus per quę perijt, omnes labores nequicquam impende in res nõ subsistentes, & eas
Peccatum non esse dicitur. quæ non sint (Omnis enim malitia & omne scelus, non est) ueluti si quis ingens precium impendens, emat quicquam mortuum tanquam uiuum. Seruatur quidem huiusmodi peccator, uidelicet saluus & integer conseruatur, æternas pœnas sustinens.

Nescitis quòd templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in uobis?] Sermonem de eo qui fornicatus erat, iniecturus est. Et uide ꝙ sit uerecundè usus oratione. A data enim

nobis

A nobis gratia, hoc est, ab inhabitatione spiritus, pudefaci fornicatorem, etiamsi non palàm personam posuerit, sed in commune loquatur. Si autem templũ Dei sumus, postquam spiritus habitat in nobis, igitur ipse spiritus est Deus.

Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus.] Id est, perdet. Hoc uerò non est execrantis, sed quidnam futurum sit uaticinantis.

Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos.] Proinde fornicator nõ potest esse sanctus, postquam amisit ꝙ sit templum Dei, expulso sanctificante ipsum spiritu. Quis uerò templum est? Vos, inquit, si puri perseueretis.

Nemo seipsum seducat.] Existimans quòd aliter res habeat quàm dixi.

Si quis uidet inter uos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat, ut sit sapiens.] Paucis de fornicatore ueluti per umbrã adductis, rursus in eos qui externa sapientia inflant, sermonẽ flectit. Qui, inquit, uidet sapiens esse inter uos, stultus fiat: hoc est, externã sapientiã reprobet, ut possideat diuinã. Quemadmodũ paupertas in Deo & secundũ Deũ, diuitiæ sunt, & incelebritas similiter gloria est: hunc ad modũ stultitia secundũ Deum, sapiẽtia est. Animaduerte: hîc nõ dixit, Reijciat sapientiã, sed q̃d multo maius est, stultus fiat, hoc est, nihil à seipso intelligens, nõ ꝓprijs cogitationibus uel argumentis fidẽ adhibens: enimuero Deũ, ut iumenta pastorem, sequens, omnibusq́ diuinis rebus credẽs.

Sapientia enim huius mundi, est stultitia apud Deũ.] Non solùm enim nihil prodest aut conducit ad ueram sapientiam, uerumetiã potius impedit: quippe quæ præ sui existimatione & fastu dedignet discere, atq; propterea nunq̃ nõ in ignorantia ꝑdurare esse ꝙ faciat eum qui ipsa utatur. Vnde & fatuorum instar à Deo peliium deturbantur. *Sapientia mundi, stultitia.*

Scriptũ est enim: Qui apprehẽdit sapientes in astutia eorũ.] Testimoniũ producit q̃modo stultitia sit apud Deũ humana sapiẽtia, aitq;: Tanquã stultos apprehẽdit sapiẽtes Deus. Etiãsi enim astuti & sapiẽtes fuerint, tanq̃ stulti tamẽ & insipiẽtes arguunt. Arbitrabãt illi nulla se re indigere, sed omnia ꝑ se posse intelligere se. At Deus mõstrauit illis ꝑ res ipsas, ꝙ dicẽdi uehemẽtia & astutia nihil illis ꝓfuerit, sed maximẽ diuino auxilio habeãt opus, cũ tñ nihil indigere uiderẽt. Itaq; i calliditate sua, q̃ putabãt se omnia nouisse, nihil scire inuẽti sunt, piscatorib. & coriarijs i reb. necessarijs rudiores agrestioresq́. *Iob. 5.*

B

Et rursus: Dominus nouit cogitationes sapientũ, q̃d uanæ sint.] Si igit Dominus nouit ꝙ uanę sint cogitationes, qppe q̃ nihil necessariorũ & salutariũ cõtineat: quõ igit uos Corinthij cõtraria Deo decernitis, ac tãq; ualde cõmodas cogitatiões uestras defẽditis? *Psal. 93.*

Itaq; nemo glorieť in hominibus. Omnia enim uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas.] Hæc uidetur ad subditos quidẽ dicere, terret aũt principes inquiens: Nõ oportet uos omnino gloriari, neq; in sapientia, stultitia enim est: neq; ob spiritualia dona, Dei enim sunt, ac propter subditos hæc donantur. Atq; hoc est quod ait, Omnia enim uestra sunt, hoc est, quid doctores uestri superbiunt, uos autem inflatis eos, & erigitis, adeoq; attollitis? Neq; enim propriũ aliquid habent, sed uestra sunt quæ illi habent, ob uestram commoditatem data ipsis. Rursus autem suijpsius meminit & Petri, ut minus esset molestus, ac inuidiam subterfugeret, utq; ostendat, quòd si nos uestri causa ac ceperimus charismata, ac uestri causa nos doctores designati sumus & producti: quanto potius qui nũc sunt doctores uestri, non debent ceu proprijs uirtutibus & operibus ob charismata extolli, quippe quæ aliena bona sint?

Siue mũdus, siue uita, siue mors, siue pręsentia, siue futura.] Vita, inqt, doctorũ propter uos est, ut uobis cõmodent, dũ instituimini ab eis: morsq; ipsorũ est propter uos, propter uos enim uestrãq; salutẽ pericula subeũt. Vel aliter: Adami etiã mors propter uos est, ut erudiamini, ac modestiores reddamini: Christi quoq; mors, ut seruemini: ac simpliciter uniuersus mũdus propter uos, ut qui per ipsũ ad autorẽ & cõditorem ducamini. Vtemini porrò corruptione mundi, doctoris uice, quò incorruptibilium rerum amore accendamini. Præsentia sunt etiam propter uos, hoc est, bona quæ inde iam donat credentibus Deus: futura uestri causa pariter sunt parata. *Adami mors propter nos. Christi mors propter nos.*

Omnia uestra sunt, uos autem Christi, Christus autem Dei.] Non quemadmodum nos Christi sumus, sic & Christus Dei. Nos enim Christi sumus uelut opus eius & figmentum: Christus autem Dei, tanquam filius ante secula genitus & æternus, ac ueluti causam & autorem habens patrem. Quare etiamsi una dictio, diuersa tamen est sententia, Quandoquidem neq; omnia sic sunt nostra, ut nos Christi. Nos etenim serui su

mus Christi & figmentum: omnia autem nō sunt serua nostra, neq; figmentum. Quocirca non rectè facitis, hominibus uos ipsos attribuentes, cum sitis Christi. A

CAPVT IIII.

Sic nos existimet homo, ut ministros Christi & dispēsatores mysteriorū Dei.] Quia ministri sumus doctores, ecquur dimisso Domino à nobis ministris appellamini? Dispensatores aūt ministeriorū nominās apostolos ac doctores, monstrauit q nō citra dispensationē oporteat cūctis uerbū suppeditare, sed quibus opus est, & quando conuenit, & ut oportet. Presertim uerò mysteria ipsa, nō debent quibusuis reuelari: hoc enim non est prudentis œconomi.

Verbū Dei non temerè spargendū, nec mysteria.

Quod reliquum est, quęritur in dispēsatoribus, ut fidus quispiā inueniatur.] Hoc est, ut herilia bona sibi non uendicet & attribuat: ut non ueluti dominus res tractet adoriaturúe, sed ueluti aliena & herilia dispenset: non sua dicens esse quæ sunt heri, sed è diuerso, quæ sua sunt, heri esse.

Mihi aūt pro minimo est ut à uobis dijudicer, aut ab humano die.] Peculiaris Corinthū morbus inuaserat, nempe q iudices nōnulli erga doctores diuisi sedebāt, dicentes: Is hoc est melior, ille hoc facundior. Cū ergo dixisset diuus Paulus in dispēsatoribus inquiri fidem, uel ut fidus quispiā inueniatˀ, ac uideret accessum ipsis dare cuiuslibet uitā iudicādi, q̄ res maiores dissensiones excitasset: ut ne hoc patianˀ, refrenat eos, & auocat à iudicādo, inquiēs: Mihi uerò ꝓ minimo est: ꝓinde ac si dicat, ueluti indignissimū aut ualde ignominiosum duco me omnino à uobis iudicari. Deinde ne illos offendat quasi contemptos, apposuit Aut ab humano die, hoc est, ab alio quopiam homine celebri & præclaro. Diem enim hominis scriptura altitudinem consueuit nominare. Hæc autem non de se ipso uerè dicit, non enim ipsum prorsus iudicabant: sed ut ne alios iudicent, in propria persona, quod uult, corrigit.

Dies hominis. Hier. 17.

Sed neq; meipsum dijudico. Nihil enim mihi cōscius sum, sed nō in hoc iustificatus sum. Qui aūt me dijudicat, Dominus est.] Ne existimetis, inqt, q uilipendēs uos aliós ue cūctos, dedigner iudicari: nā neq; meipsum sufficere cēseo ad huiusmodi exactū iudiciū. Nec iā conscius sum mihi alicuius lapsus: uerūtamen in hoc nō iustificatus sum, hoc est, nō sum purus à peccato. Verisimile namq; est me peccata quæpiam admisisse, me tamen ignorare ea. Dominus aūt solus est qui infallibiliter exactéq; iudicat. Hinc mihi iam reputa, quàm futuri iudicij exacta erit cognitio, indagatióq;. B

Iudicij futuri seueritas.

Itaq; ne ante tempus quicquā iudicetis, quoad usq; ueniat Dominus.] Viden' propterea hæc Paulum dixisse, ut ne alij à Corinthijs iudicentur, non propter seipsum? Ita nanq; diuus Paulus perpetuò solet quæ alterius sunt, in propriam transferre personā: inq; seipso docere, quod alios est docturus.

Qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium.] Nunc quidem absconduntur praua opera, sunt enim isthæc mundi abscondita: sæpenumeróq; quispiam uirtute esse prædiius apparet, cum sit prophanus & corruptus. Tum autem Deus reuelabit omnia, imò & cordium cōsilia in lucem proferet. Exempli gratia: In hac terra quisq; præconijs quenquā uehit, en rem bonam, sed sententia forsitasse istius aberrauit: nam non bono forte isthuc scopo agit. Rursus, reprehendit hic quempiam aliquis, at non in eum finem, ut corrigat, & ad uirtutem reuocet, sed ut traducat & patefaciat, fratris peccatum. Atq; huiusmodi innumera tum cordiū consilia retegētur.

Tunc unicuiq; laus erit à Deo.] Consequens erat uel pœna uel laus: cęterùm ad pręstabilius sermonem transtulit.

Hæc autem fratres mei transtuli in me & Apollo propter uos, ut discatis in nobis nō supra id quod scriptum est, sapere.] Hęc sunt quę suprà dicta sunt de dissensionibus, & quę deinceps de non iudicando alios commemorata, ut, inquit, per nostram personam discatis non sapere ultrà quàm scriptum est. Dicit enim scriptura, docens ut non extollamur, Qui uult esse primus, sit inter uos postremus, &, Qui se ipse humiliat, exaltabitur: idq; genus alia innumera. De eo uerò ut alios nō iudicemus, Nolite iudicare, ut ne iudicemini.

Matth. 10. & 23.

Vt ne alter aduersus alterum inflemini de alio.] Isthuc ad populū dicit. Doctrinam enim uariat, & aliàs quidem ad principes ac doctores, aliàs uerò ad discipulos sermonē uertit, perinde ac iamnunc. Etenim doctorū nomine inflabanˀ. Exēpli gratia: Qui hūc doctorem

A doctorem habebat, aduersus alterius doctorem ualde superbiebat, eumque floccipendebat, ob sui doctorem aduersus alterius doctorem præceptorémue inflatus. Pulchrè autem rem ipsam inflationē nominauit, ueluti tuber ac tumorem, à tralatione corporis, à malis humoribus uentisue inflati.

Quis enim te dijudicat? aut quid habes quod non accepisti? si aūt accepisti, quid gloriaris tanquā non acceperis?] Rursus ad doctores sese conuertit, inquiens: Quis té dijudicauit, aut dignum censuit ut laudarere? Homo? Atqui fallax est humanum iudiciū. Esto autem quicquam te laude dignum habere: tuum tamen isthuc nō est, sed eius qui dedit: accepistiq́ illud, non tuis operibus meritus. Quòd si accepisti, quid deinceps efferris tanquā non acceperis, sed ex proprijs laboribus per te habueris? Qui enim accepit quicquam, eum non oportet efferri ob id quod acceperit, alienum enim hoc est.

Iam saturati estis, iam diuites facti estis.] Grauiter ferētis sunt hæc uerba. Adeò ne cito, inquit, nullius indigetis? nulla planè re habetis opus? sed saturati estis, & exiguo temporis spacio ad consummationem euasistis, omnibus diuinæ cognitionis & charismatum opibus acceptis. Atqui finis & perfectio est in futuro: uos uerò iam nunc finē nacti, ipsum ut uidetur, tenetis. Gloriatio nanque uestra isthuc indicat, quòd ad ipsam consummationem perueneritis. Hæc autem dicit, monstrans eos omnium esse imperfectissimos, si ad hunc modum sese habeant.

Sine nobis regnatis.] Istud quoque eodem affectu dicit, ipsorum ingratudinē, & mentem conscientiæ expertem indicans. Cum enim tot tantisque donis donati perfusiq́ sitis, non uultis, inquit, nos uobis cōsortes, qui tamen laborauimus, accipere.

Atque utinam regnetis, ut & nos uobiscum regnemus.] Vtinam, inquit, regnetis, hoc est, perfectionem essetis nacti. Ne uerò sermo ironicus esse uideatur, subinfert, Vt & nos uobiscum regnemus, hoc est, eadem bona consequamur. Vestra enim gloria, mea est: quandoquidem cuiuis præceptori discipulorum perfectio desiderabilis est. *Præceptori discipuli perfectio optabilis.*

B Puto enim quod Deus nos Apostolos extremos ostendit tanquam morti destinatos.] Contristati, uel potius pudorē inducentis uerba sunt. Vt enim uideo, inquit, & his quæ uos agitis, nos Apostoli omnium postremi, à Deo demonstrati sumus morti obnoxij: hoc est, condemnati, atque ut occidamur præparati. Quia uerò uos iam regnatis, hinc colligo coniectura, quod nos iam simus cōdemnati ut simus postremi, ac ueluti ultimo supplicio addicti: nos, inquam, tot tantiq́ pro Christo passi Apostoli.

Quoniam spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus.] Hoc est, nō in uno quopiam angulo patimur, sed ubique terrarū: spectātq́ nos, & intuentur in nos, nedum homines. non enim adeò uiles sunt res operationesq́ nostræ, uerumetiam angeli. Ingentia enim nostra dona sunt, ut & angelico spectaculo, spirituúmue cœlestiū inspectione digna sint. Nam non aduersum homines tantummodo luctor, cæterùm aduersus etiam prauorum angelorum uires, adeoque potentiam. *Eph. 6*

Nos stulti propter Christum, uos aūt prudentes in Christo.] Rursus & hoc cum pudore quopiam, & redargutione dictum est. Cum enim cæderentur Apostoli, contemnerenturq́ propter Christū, illi uerò in precio honoreq́ essent, ac sapientes putarentur, atque hæc in Christo esse iactarent: quomodo, inquit, fieri potest, ut contraria conueniant contingantq́ in eadem sentientibus? Proinde necesse est aut nos non sapere secundum Christum, aut uos. Atqui indignum est Christi Apostolos non sapere secundum Christum. uos igitur erratis.

Nos infirmi, uos autem fortes: uos nobiles, nos autem ignobiles.] Hoc est, nos agimur, persecutionem patimur, uos uerò summa securitate fruimini. Infirmitatem enim, passim tentationes uocat. Vos, inquit, celebres quidem estis & ingenui, nos uerò inglorij, nulliusq́ mometi. Cuncta uerò hęc exacerbatus loquitur. Est nanque huiusmodi sententia: Qui par est nos affligi, persecutionibusque obnoxios esse, uos uerò securitate perfrui, adeoque lætos dies transigere? Quare perspicuū est, non esse uos in bono statu, quippe qui nunc uos planè malè & indignè Apostolis geratis. Non debetis igitur eam ob rem erigere cristas. *Infirmitas.*

In hanc usque horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus.] Quid, inquit, uetera recenseo? quæ in præsentia geruntur, uide: quomodo uos in medijs delicijs agitis, nos autem omnino diuersum patimur,

Et colaphis cædimur.] Hoc est, uerberamur. isthuc autem ad inflatos dicit. A

Et instabiles sumus.] Hoc est, agitamur, & ad fugam compellimur, siue exulamus. Id uerò ad opulentos pertinet.

Et laboramus, proprijs manibus operantes.] Hæc dicit rubore suffundens eos qui lucri gratia quæstusq́ conantur audenterq́ concionari.

Dum maledicimur, benedicimus: dum persecutionē patimur, sustinemus: dum blasphemamur, obsecramus.] Et quod maius est his omnibus, non ægro ferimus ista animo. Vnde uerò hoc patescit? Inde sanè, quòd eos qui nobis malè faciunt, bonis excipiamus, pro malis bona pensantes. Laudamus enim eos, & bene eis precamur, qui conuicia in nos iactant, & eos qui contumeliosius erga nos feruntur, uel maiore nos iniuria adficiunt (blasphemia enim est asperior iniuria) illos inquam obsecramus siue adhortamur, hoc est, mansuetioribus & mollioribus eis uerbis occurrimus, eosq́ excipimus. Hæc enim est παρακαλοῦσι, id est obsecratio, siue adhortatio mansuetos reddēs, cicurāsq́ oratio. Propterea Christiani uidentur stulti, quandoquidem hæc faciant.

Blasphemus. παρακαλῶν. παράκλησις.

Tanquam purgamenta mundi facti sumus, omniū peripsema hucusq́.] Ecquid est περικάθαρμα, purgamentum? Sordes quæ spongia abstergitur. Quādo enim sordidum quid abstergitur, purgamēta dicuntur sordes illæ, quæ absterguntur. Peripsema idem significat. Circumradere enim quod græcè περιψᾶν, est ueluti spongia abstergere. Ait ergo, Nos abiectione sumus digni, ac ueluti abominationi habendi non solis Corinthijs, uerumetiam mundo & cunctis mortalibus: nec uno duntaxat tempore, sed ad hanc usq́ horam. Obserua hîc qualem esse oporteat Christianum, quippe talem, quem aduisq́ finem certare sit operæprecium.

Peripsema.

Christiano perpetuò certandum.

Non ut uos pudefaciam, hæc scribo, sed ut filios meos charissimos moneo.] Non rubore uos suffundō, hæc scribens: neq́ praua & odiosa hæc mente dico, cæterùm ut filios: nec simpliciter filios, sed dilectos, non increpo, sed moneo. Ecquis uerò non sustineat admonentem patrem? B

Nam si decem milia pædagogorū habeatis in Christo, sed non multos patres.] Quid igitur? alij non diligunt nos? Non eam, inquit, ad rationem qua ego: illi nanq́ pædagogi sunt, ego uerò pater. Quemadmodū igitur in pueris fieri solet, ut sit pater unus, pædagogi uerò multi fortasse: ad unius autem amorem, patris nimirū, si conferantur, multum distat eorum adfectio. sic & nobiscum fit. Animaduerte hîc quomodo in Christo apposuerit pædagogis, ut ne omnino eos feriat & offendat. Verùm quod plus laboris habet, eis adiecit: id enim est pædagogum esse, multis laboribus esse occupatum. Charitatis autem excessum sibi ipse conseruauit.

In Christo enim Iesu per Euangelium uos genui.] Confirmat quomodo pater sit. Christi, inquit, ope uos genui, per Euangeliū. Non enim mihijpsi, ut plerique inter uos, adscribo imputóue rem, sed Christo. Non dixit aūt, docui, sed genui: naturæ uidelicet nomine dilectionem ostendens, quodq́ proprij ualde, maximéq́ genuini isti discipuli sui sint, ut ubiq́ in epistola ea docet, ac planum facit.

Adhortor itaq́ uos, imitatores mei estote.] Imitamini, inquit, me in omnibus: nec sapientiæ uel diuitiarum nomine efferamini, neq́ cum fratribus dissideatis: uerùm eas tantum opes, eam esse ueram sapientiam noueritis, charitatem nimirum erga Christum & fratres. Obserua autem dilectionis adfectum. * adhortatur enim, non imperat. Magnæ autem fiduciæ argumentum est, quòd sese exemplar quod imitentur, proponat.

** παρακαλεῖ, id est, rogat uel hortatur.*

Ideo misi uobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis.] Quandoquidē uestri curam gero, non secus ac filiorum, misi uobis Timotheum. Ipse quidem uenire uolui, ut uos componerem, & in cōcordiam redigerem: quia uerò isthuc fieri haud potuit, misi uobis istum, qui est filius meus dilectus. Hoc autem dixit, ut partim monstret quāta eos charitate prosequatur, siquidem à Timotheo segregari sustinuerit propter ipsos: partim ut & ueneratione dignus eis reddatur.

In Domino.] Hoc est, non in temporarijs rebus fidelis, sed in ijs quæ ad Dominum pertinent. Itaq́ & in ijs quæ ad uos pertinent, fidelem se ministrum præstabit.

Qui uobis ad memoriam reuocabit uias meas, quæ sunt in Christo, quemadmodū ubiq́ in omni ecclesia doceo.] Non dixit, docebit, ut ne ægre ferant. iuuenis enim erat.

Timo-

A Timotheus, sed ad memoriam reuocabit: quæ iam antea nouistis, renouabit in uobis. Vias autem dicit, prædicationis uerbi dispensationem & formulas, regulas & consuetudines, ac leges diuinas, quanam ratione uidelicet obambulem, quòd non inflatus ut uos, neq; hæreses inducens & schismata. Quę sunt in Christo dixit, hoc est, nihil humani habentes, sed omnia secundũ Christum, uel quæ perficiuntur Christi auxilio. Submonstrabit autem uobis, quomodo in omni ecclesia doceã. Nihil enim noui dixi uobis, sed istorum omnes mihi sunt conscij. Itaq; pudeat uos quòd præter cæteras ecclesias à uijs meis desciuistis aberrastisue.

Tanquam non uenturus sim ad uos, sic inflati sunt quidam.] Cum dixisset, Misi uobis Timotheum, ne segniores redderentur, subdit: Etiamsi nunc non ueniam, ac idcirco nonnullos absentia mea inflarit, ueniam tamen. Indicat autem puerilem eorũ mentem atq; sententiã. Nam pueri absente præceptore solent incomposité sese gerere. Quinam autem erant, qui erant inflati? Fornicator ille, cùm sapiens tum diues, ac simpliciter omnes qui ob huiusmodi efferebantur, qui, tanquam Paulus non esset qui ista argueret, erigebant cristas, & superbiebant.

Veniam autem ad uos citò, si Dominus uoluerit.] Hęc deijcientis superbos, adeoq; sobrios reddentis uerba sunt. Pulchrè uerò adiecit, Si Dominus uoluerit. omnia nanq; illius uoluntate aguntur.

Et cognoscam, non sermonem eorũ qui inflati sunt, sed uirtutem. Non enim in sermone regnum cœlorum est, sed in uirtute.] Quia eloquentiæ confidentes nonnulli, aspernabantur Paulum ceu idiotam & indoctum: Videbo, inquit, non eloquentiam uestram, nam ea non est opus: sed uirtute, qua signa etiam edantur, opus est. Nõ enim per orationis elegantiam prædicatum est cœlorum regnum, & confirmatum est, cæterùm per signa quæ spiritus uirtute ac potentia eduntur. *Eloquentiã Paulus non magni fecit.*

Quid uultis? in uirga ueniam ad uos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?] Per

B uirgam intelligit punitionẽ & pœnam. In uestro, inquit, arbitratu situm est quomodo ad uos perueniam, mansuetóne uel atroci animo. Nam si desides fueritis deprehensi, ueniam ad uos, & æquè puniam atq; Elymã. Sin sobrij fueritis, mansuetudinis spiritu utar. Est enim & spiritus austeritatis & supplicij, uerùm à commodiore officio eum nominat: perinde ac Deum miseratorem & misericordem dicimus, non uindicem, sceletúmue punitorem ac ultorem, cum tamen etiam talis re uera sit. *Spiritus mãsuetudinis, & spiritus austeritatis. Neem. 9. Ionæ 4.*

CAPVT V.

OMnino auditur inter uos fornicatio, ac talis fornicatio, qualis ne inter gẽtes quidem nominatur, ita ut uxorem patris sui quis habeat.] Communem omnium accusationem facit, ut ne desides sint perinde quasi à delicto alieni sint, sed studeant adeoq; conentur potius corrigere tanquam commune opprobrium. Nec dicit quòd audacter transigatur, sed auditur. Quòd si audiatur sit intolerabile, multo minus tolerandum ut quis perpetrare audeat. Præterea inter uos, qui cœlestibus mysterijs donati estis ac spiritualibus. Amplificans autem accusationem & culpam isthanc, qualis, inquit, ne inter gentes quidem. nec dixit admittitur, uerùm ne nominatur quidem, ut coniugem quisquam patris sui habeat. Non dixit nouercam, sed uxorem patris, ut eò acrius ipse feriat, dum patris meminit. Honestius autem dixit, habeat, fornicationis nomen uerecundè fugiens, abominansq́;.

Et uos inflati estis.] Ob doctrinã quæ est ab illo, sapiens em̃ erat. Obserua porrò Pauli prudentiã. Nusquam illum sermone dignatur, tanquam ignominiosum & indignũ, qui in medium prodeat. Cum alijs autem ceu de communi delicto & culpa loquitur.

Nec luxistis potius, ut è medio uestri tolleretur qui hoc opus fecit.] Debebatis, inquit, lugere, quoniam in communem ecclesiam calumniam peruenit. Conueniebat etiam ut oraretis & ploraretis tanquam super morbo & peste, ut tolleretur ex uobis, hoc est, resecaretur ceu publica noxa. Neq; nominis eius hîc meminit, uerùm dixit, Qui opus hoc fecit.

Ego sanè tanquam absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui ceu præsens.] Non expectat suum ipsius aduentum, ut tum uinciat, cæterùm tanquam pestem festinat comprimere & coercere priusquã totum ecclesiæ corpus inficiat. Præsens autem spiritu dixit, ut compellat eos ad pronunciationem, atq; perterrefaciat, ut qui sciat

quæ

quæ illic iudicaturi sint, nec ignoret per spiritum quidnam agant. Quod ait, Iam iudicaui tanquam præsens, non dimittit eos per hoc aliud quicquam cogitare. Ego, inquit, protuli eam sententiam, neq; secus hac in re quicquam statuendum. A

Eum qui sic istud operatus est, in nomine Domini Iesu cōgregatis uobis, & meo spiritu.] Vt ne uideatur arrogans, eos adsumit consortes: congregatis uobis, inquiens, in nomine Christi, hoc est, ut conuentus nō fiat humano quopiā adfectu, sed secundum Deum, ut Christus ipse uos congreget, super quo etiam conuenitis. Adiunxit autem & exhibuit ipsis suum etiam spiritum, ut ne ipsum dignentur uenia, neue condonent ei noxam, sed rectè iudicent, æquè atq; ipse præstò esset.

Cum uirtute Domini nostri Iesu Christi, tradere talem Satanæ.] Hoc est, uel q; Christus talem uobis dare queat gratiam, qua possitis diabolo eum tradere: uel q; & ipse uobiscū aduersus istum ferat suffragiū. Nec dixit, Dedere, sed tradere siue cōmittere, subaperiens ei resipiscentiæ ianuas. Neq; nominis eius rursus meminit, sed talem dicit.

In interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die Domini Iesu.] Hoc est, ut morbo eum maceret & tabescere faciat. Cum enim ex corpore ac delicijs cupiditates prodeūt, corpus puniri uult, uti spiritus, id est anima, seruetur, ea nanq; cōseruata, & corpus conseruabitur. Vel ut spiritus, id est charisma seu donum spirituale, saluum ei seruetur, nec ab eo ceu ex impiō discedat. Id porrò curā gerentis potius est, quàm punientis. Pulchrè autem diei illius meminit, ut & illi sibi metuentes, medicinam adferant, isq; hanc recipiat. Metam autem diabolo statuit, æquè atq; in diuo Iobo, ut corpus tantum, non autem animam attingat.

Anima seruata corpus etiam seruatur.

Iob 2.

Non bona est gloriatio uestra.] Obscurè & clanculum subindicat quòd ipsi non permiserint eum resipiscere, gloriantes eius nomine. Nam ex Corinthiorum sapientibus quispiam erat.

Nescitis q; modicum fermenti totam massam fermentat?] Et uestri, inquit, nō illius tantummodo curam habeo. Nam neglectum malum facilè reliquum ecclesiæ corpus deperdere & uastare potest. Vt enim fermentum, modicum cum sit, totam massam fermentat, ac in seipsum alterat: sic & huius peccatum ad sese plerosq; alios attrahet. B

Expurgate itaq; uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, quemadmodum estis azymi.] Hoc est, fornicatorem istum ejcite, imò & alios malos: uetus enim fermentū, omnis generis uitia nominat. Nec dixit Purgate, sed expurgate, hoc est, summa diligentia purgate: ut sitis noua massa, siue conspersio, quæ non sit mixta uitijs & malitia, quemadmodum estis, hoc est, sicuti decet uos esse: sine fermento, id est, uetere malitia, quæ acetosa est, & mordicans per pœnitentiam.

Fermentū uetus.

Etenim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.] Quia azymorū, hoc est fermento uacantium panum meminit, atq; hi paschatis tempore edebantur, simulatq; per allegoriam quid sint azyma explicauit, nimirum affectio uel animus uitijs nō contaminatus: quid pascha sit allegoricè, in medium promit: Christus, inquiens, pascha nostrum est pro nobis mactatus & immolatus. debemus igitur azyma, id est, omnem ab omnibus uitijs puritatem amplecti.

Azyma quæ sint Paulo.

Ferias itaq; celebremus, non in fermento ueteri, neq; in fermento malitiæ & uersutiæ.] Ostendit q; omni tempore feriarum sit occasio & opportunitas Christianis, propter excellentiam traditorum illis bonorū. Ob eam enim causam occisus est filius Dei, ut te feriari & festos dies celebrare faceret: non in fermento ueteris Adami, neq; in uita uitijs plena, uel, quod peius est, uersutia. Malus enim est, quisquis malè agit: uersutus autem, qui & cum profunditate, ac dolosa mente malè agit.

Malus.
Versutus.

Sed in azymis synceritatis & ueritatis.] Hoc est, in uita syncera siue pura, ut opponatur malitiæ: & uera, hoc est, hypocrisi ac dolo uacante, ut uersutiæ opponatur. Vel ueritatem intelligere poteris ad discrimen ueterum figurarum, quæ non fuerunt ueritas. Vult nanq; Christianum ueteris testamenti figuris superiorem esse. Vel synceritatem accipies, puritatem quæ per opera fit: ueritatem autem ipsam contemplationem.

Synceritas.
Veritas.

Scripsi uobis in epistola, ne commisceremini fornicatoribus.] In qua epistola? in hac ipsa. Cum enim suprà dixisset, Expurgate uetus fermentū, suspicati essent fortasse sibi ab omnibus fornicatoribus ab alijs etiam qui apud Græcos essent, temperandum, seq; ab ijs segregandos. Interpretatur igitur isthuc.

Et non

A Et non omnino fornicatoribus mundi huius, aut auaris, aut rapacibus, aut idolorũ cultoribus, alioqui debueratis ex hoc mundo exisse.] Omnino tanquam in re confessa ac manifesta posuit. Hæc uerò huius orationis est constructio, Et omnino non prohibui ne cum mundi fornicatoribus conuersaremini, hoc est, Græcis: quandoquidem alium terrarũ orbem oporteret uos inquirere. Qui enim fieri potest, cũ in una eademq; urbe plures sint Græci & peccatores, ut non commisceamini talibus?

Nunc autem scripsi uobis, non commisceri, si is cum frater nominatur, sit fornicator, aut auarus, aut idolorum cultor, aut conuiciator, aut ebriosus, aut rapax. Cum huiusmodi nec cibum sumere.] Viden' non unicum solummodo scortatorem fuisse, sed plures alios adeoq; uarijs sceleribus deformatos? Et quomodo qui frater est, idolorum esse cultor potest? Quemadmodum in Samaritanis olim contigit, qui ex dimidia parte pij essent, Deiq; cultores uidebantur: sic in huiusmodi accidit. Ex his enim nonnulli idolis planè detinebantur adhuc. Præterea præstruit etiam sermoni, quem de ijs qui idolis immolata edebant, habiturus est, uiam. Probè autem dixit, Qui frater nominatur. Siquidem nomen tantummodo fratris habet, reuera autem frater non est, quisquis enumeratis uitijs obnoxius fuerit. Quod inquit, ἢ πόρνος, sit fornicator, potest etiam per disiunctiuam coniunctionem intelligi, perinde ac sequentia, ut sit, Aut fornicator. potest etiam ut uerbum accipi, pro eo quod est, Si quis frater nominatus, sit fornicator, & quæ deinceps sequuntur. Cum huiusmodi ne cibus quidem sumendus, ut agnoscens se abominationem nauseamq; esse propter scelus, ab eo sibi temperet atq; abstineat.

Samaritani dimidia parte pij.

ἢ uerbum, id est, sit. ἢ coniunctio, id est, aut.

Quid enim mihi de ijs qui foris sunt, iudicare?] Eos qui foris sunt, Græcos siue gentiles nominat: qui intus, Christianos. Nulla enim facio uerba de ijs qui foris sunt: tantum enim est quod ait, Extra meas isti leges sunt: superuacaneũ itaq; fuerit legem sancire ijs qui extra Christi regiam & aulam agunt. Quæcunq; enim lex loquitur, ijs qui sunt in lege loquitur.

Rom. 3.

B Nónne de ijs qui intus sunt, uos iudicatis? eos uerò qui foris sunt, Deus iudicabit.] Nonnulli particulam οὐχὶ, id est nõ, siue nónne, puncto intersunguunt, deinde ab alio principio sine interrogatione legunt. De ijs qui intus sunt, uos iudicatis. Cum enim suprà dixisset, Quid eñ mihi de ijs q foris sunt, iudicare? subintulit, Nõ. quasi dicat, mea nihil refert illos iudicare. Quidam uerò iunctim cum interrogatione legunt, Nónne de ijs qui intus sunt, uos iudicatis? hoc est, Nónne Christiani uobis iudicandi sunt? Eos uerò qui foris sunt, horribilior iudex excipiet. Proinde si à uobis, qui intus sunt, iudicantur, euadent atrocius Dei iudicium.

Auferte malum ex uobis ipsis.] Meminit scripturæ loci ex ueteri Testamento, ut commonstret quòd ueteri etiam adeoq; superno legislatori placuerit ut scelerati excinderentur. Quod ait, Ex uobis ipsis, indicat maiorem in cõmoditatem ipsis cedere praui extirpationem sublationemq;.

Deut. 13. 17. & 19. Improbi è medio tollendi.

CAPVT VI.

AVdet aliquis uestrûm, habens negocium aduersus fratrem suum iudicari apud iniustos, & non apud sanctos?] Plerique in pecuniarijs causis dissidentes, apud Græcos iudices contendebant, tanquam legum peritos. Hoc igitur nunc corrigit, quod obiter in mediũ incidit. Postquã enim mentionem fecit auarorũ, actutum efferbuit solicitudine talia patrantium. Intuere autem quomodo statim ab initio indignationem suam ostendat, audaciam appellans rem istam ac præuaricationem. Non dixit porrò, Apud infideles: sed, Apud iniustos. Cum enim is qui apud iudicem disceptat, iustum adsequi laborat, ostendit eos iustum haud consequi. Iniusti enim sunt, inquit, sententiam proferentes Græci. qui igitur tibi iustè iudicabunt? Sanctos, fideles appellat, ex ipsis nominibus differentiam demonstrans. alij nanq; iniusti sunt, alij uerò sancti.

Sancti fideles.

An nescitis quòd sancti mundum iudicabunt?] Quia fideles plerique indocti non uidebantur idonei, eiusue authoritatis, ut litem dirimerent uel causam aliquam, authoritatem illis conciliat: primùm quidem sanctos eos appellans, deinde adseuerans quòd mundum sunt iudicaturi, non ipsi quidem sedentes, ac sententiam proferentes, Dominus enim iudicabit: uerùm condemnabunt. Cum enim ipsi qui eiusdem erant

naturæ,

naturæ, & similibus affectionibus obnoxij inuenti fuerint fideles, illi uerò infideles, A
nónne isthæc condemnatio est infidelium?

Rom. 1. *1.Cor. 5.*

Quod si in uobis iudicatur mundus, indigni estis iudicijs minimis.] Obserua q non dixerit, à uobis iudicatur, sed in uobis: hoc est, à Deo quidem iudicatur, in uobis aūt condemnatur, dum uos argumento estis q credideritis. Quod ait, indigni estis iudicijs minimis, talem habet sententiā. Cum enim uerisimile esset à Christianis iudicatos pudefieri, è diuerso, inquit, contumeliam retuleritis, si ab illis qui foris sunt, hoc est ab infidelibus iudicemini. illorum enim iudicia sunt minima, non Christianorum.

** μήτιγε βιωτικά, id est, nedū mūdana, siue uitalia, hoc est, non solū res ad uictū aut uitæ usum pertinentes.*

Nescitis, quòd angelos iudicabimus? * quanto magis secularia.] Angelos dæmones appellat, quos cōdemnabimus, quando nos carne uestiti, incorporeis istis substantijs excellentiores fuerimus reperti.

Angeli dæmones.

Iudicia igitur de rebus temporarijs si habeatis, qui in ecclesia cōtempti sunt, eos constituite. Ad uerecundiam uestram dico. Sic non est inter uos quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum?] Ab infideliū iudicijs eos reuocare uolens, ex abundanti adijcit: Forsan dixerit quispiam, q non sit sapiens in ecclesia, qui dijudicare possit. Si enim secundum uestrum sermonem non est sapiens, contemptos potius iudices constituite, quàm infideles. Istuc autem dixi ad confusionem & uerecundiam uestri, consentiens uanæ opinioni uestræ: quandoquidem tanta est raritas sapientum apud uos, ut uiles & indoctiores sententias ferre oporteat. Fratrem suum adiecit, indicans quòd siquando aduersus fratrem sit contentio, non sit opus uaria rerum cognitione & scientia, seu fraterna adfectione multum faciente ad disceptationis dilutionem.

Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.] Duplex malum, & quòd erga fratrem sit iudicium, & quòd apud infideles.

Iam quidem omnino delictum est in uobis, quoniā iudicia habetis inter uos.] Antea sustulit contentiones & iudicia apud infideles, nunc autem prorsus ipsam disceptationem tollit, inquiens: Omnino est delictum, id est, condemnatio & pudor. Nam omnino habetis iudicia, hoc est, causas iudiciarias alius erga alium habetis. hoc enim est B
quod ait inter uos. Significanter autem hoc dixit. Nam Christianorum refert sese inter se fratres reputare.

Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed ipsi iniuriam infertis, ac defraudatis, idq fratres?] Multiplex est accusatio. Prima quidem, quòd non nouerunt iniuriam qua adficiuntur, sustinere: altera, quòd ipsi potius iniuriam inferant: tertia, quód fratribus faciant. Pulchrum est autem, inquit, neq iniuriam facere, neq iniuria adfici: in summa autem, melius est iniuriam pati.

Iniuriā pati melius est quàm inferre.

An nescitis quòd iniqui regnū Dei non possidebunt?] In minas admonitionē terminat, uehementiorē sermonē reddens: ac ueluti in re cōfessa & certa ipsos interrogat.

Ne erretis.] Hîc occultè indicat fuisse nonnullos apud Corinthios, qui dicerent: Clemens est Deus, nec puniet nos, uerùm in sempiternum regnum introducet. Ait igitur, ne erretis. Etenim reuera erroris est & imposturæ, hîc sperare commoda, posthac uerò illic diuersum consequi.

Neq fornicatores.] Condemnatum iam primo loco ponit.

Molles.

Neq idolorum cultores, neq mœchi, neq molles.] Molles, turpia patientes nominat. Infert autem iam turpia quoq agentes.

Neq masculorum concubitores, neq auari, neq fures, neq ebriosi, neq maledici, neq rapaces, regnum Dei possidebunt.] Quærunt multi, cur nam ebriosos, & maledicos siue conuiciatores, cum idolorum cultoribus & masculorum concubitoribus iunxerit. His obseruandum, quòd & Christus eum qui dixerit fratri suo fatue, reum faciat gehennæ: quódq Iudæi ex ebrietate ad idololatriam peruenerunt. Deinde hîc non habetur ratio pœnæ ac supplicij, uerùm de eo quòd quisquam è regno excidit. E regno autem pariter omnes excidunt: num uerò in pœnis sint discrimen habituri, nō est præsentis loci indagare.

Matt. 5. *Ebrietatis mala.*

Et hæc quidam fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesu, & in spiritu Dei nostri.] Intelligite à qualibus malis nos liberarit, quantaq nobis bona largitus sit Deus. Habebatis enim uos hæc omnia cōmemorata, uerùm ab ijs uos mundauit Deus, imò & sanctificauit. Quomodo? iustificans, inquit, uos,

A uos. Abluit enim uos, deinde iustificans sanctificauit: nō huius uel istius doctoris praeceptorisue nomine, caeterùm in Christi nomine, spirituque sancto. id est, Trinitas ista nobis donauit. Cum enim dicit quòd Deus in nomine Christi & spiritu sancto nos sanctificarit, nihil aliud quàm trinitatem ponit.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.] Quia fornicatoris suprà meminit, deque eo rursus est uerba facturus, interspergit interim sermonem de gulositate & crapula. Ex hac enim plerunque fornicationis malum prouenire solet. Ait ergo: Licet mihi edere & bibere, sed non prodest immoderatè isthuc facere. *Fornicatio ex crapula ferè oritur.*

Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.] Dominus, inquit, sum cibi potusque, uerùm si me istis immoderatè dedā, seruus eorū pro domino inueniar. Quorū enim, inquit, Deus uenter est. Proinde à nullo horum in potestatem redigar. *Phil. 3.*

Escae uentri, & uenter escis.] Ventrem, gulositatem & crapulam dicit, non membrum nostrum: escas autem, immoderatarum escarum usum. Ait ergo, immoderatum ciborum usum & luxum, amicitiam & familiaritatem cum gulositate habere, hancque cum illo. Nec possunt nos haec ad Christum perducere, sed ad sese transmittunt obtemperantes sibi: nimirum immoderatio ad gastrimargiam, siue gulositatē, gastrimargia uerò ad immoderationem. *Crapula mala.*

Deus autem & hunc & has destruet.] Non uentrem, sed gulositatem: neque cibum, sed immoderatum eorum usum. Destruet siue abolebit, nonnulli pro prędictione accipiunt eius quod in futuro seculo euenturum est. nam illic neque edemus neque bibemus. Quòd si illic non licebit modicè cibo potuque uti, multo magis immoderatio & gulositas condemnabitur & tolletur. Theologus autem statim uentrem aboleri dicens cum cibis destructioni obnoxijs, indicauit quòd simul atque saturatus fuerit uenter, destruitur, qui adeò multa interim inquirat. Quidam hic adseuerant, quòd adhoratio nem hìc oratione & uoto signauerit & concluserit, summis uotis orans & expetens uti destruatur tum immoderatio, tum gulositas.

B Corpus autem non fornicationi, sed domino, dominus autem corpori.] En quòd fornicationis causa de gastrimargia seu gulositate locutus sit primùm, commonstrauit. Consequens enim erat dicere, Corpus non cibis, neque aluo: ille uerò non sic dixit, sed fornicationi: ob oculos adeò ponens quisnā sit deliciarum & crapulę effectus, nempe scortatio. Quod autem ait, est huiusmodi: Corpus non eum in finem formatum est, ut delicietur, & in fornicationem incidat: caeterùm ut Christum ceu caput suum sequatur, ac rursus Dominus ceu caput illi insideat. *Deliciarum & crapulae effectus, scortatio.*

Deus uerò & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per uirtutem suam.] Ne, inquit, angaris animo si audias Dominum à Deo excitatum. Tāquam autem infantes sint, sic sese illis accommodat. Quoniam autem de patre omnes magna sentiebant, quippe de quo constaret ipsum esse causam & autorem omnium rerum, eam ob rem resurrectionem patri refert acceptam, nosque ab eo excitandos demōstrat. Vt enim caput nostrum, Christum uidelicet, excitauit: non dissimilem ad modum, reliquum etiā corpus Christi, nos nimirum, excitabit. Autoritatem autem et fidem faciens sermoni huic suo adiecit, per uirtutē suam. perinde ac dicat: Ne dubitetis hac de re, cuius iam memini: Virtus namque siue potentia Dei magna & praeclara transigens, isthuc etiam faciet. Quòd uerò patri ceu autori Christi excitationē adscribat, planū est ex eo quod Dominus de se ipse dicit: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud: & rursus scriptum est, Exhibuit seipsum uiuentem. Quare cum ipse seipsum excitauerit, patri suo ceu autori rem istam attribuit. *Pater resurrectionis autor. Ioan. 2. Actuum 1.*

Nescitis quòd corpora nostra sint membra Christi?] Redit denuò ad propositam admonitionem, quae contra fornicationem erat suscepta. Horribilissimo autem argumento orationem auspicatur.

Tollens ergo membra Christi, faciā membra meretricis? Absit.] Non dixit copulabo scorto, uerùm, quod est multo horribilius, faciam membra scorti? Quis enim non exterreatur? quis non horreat, si audiat membra Christi auelli, fierique scorti membra?

An nescitis quòd qui adhaeret meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem unam.] Confirmat quod dixit, quomodo uidelicet scorti membra efficiātur, quae sunt Christi. Per cōmixtionem, inquit, uir unum cum scorto efficitur: quare &

membra eius, quæ fuerunt membra Christi, in scorti membra permutata sunt.

Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est.] Obserua quomodo ab ipsis nudis uerbis scortu & Christi, promoueat accusatione, uehementiore ipsam reddens. Qui Domino, inquit, agglutinat, nihil aliud quàm spiritus efficitur, dum nihil carnale tra-sigit, hoc est, spiritualis efficitur. Domino em uniri, sanctificatione spiritus ipsi suppeditat. Per hæc autem cōmonstrauit quónam modo fideles membra Christi efficiatur. A

Concupiscētiæ carnalis ardor. Fugite fornicationem.] Ceu persecutricem, quæ nunquam nō corporibus nostris immineat. & fugere nos eam adhortatur, ut omnibus uiribus nostris ab ea abstineamus, consulens. Nihil enim adeò nos persequitur, ut carnea ista concupiscentia.

Fornicationis mundities. Omne peccatū quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui uerò fornicatur, in propriū corpus peccat.] Fornicatione totū corpus, inquit, coinquinatur: unde & ad balneas accurrere solēt qui fornicati sunt, ceu corpore iam polluto, In ipsum itaque cor-*Homicidiū.* pus delinquit scortator, contaminans ipsum, sordibusque conspurcans. Ac etiāsi cædes per corpus fieri uideatur, non omnino tamen corpus coinquinat. Nam uerisimile est lapide petere, uel ligno, uel alio quopiam instrumento, & non inquinari corpus: fornicationē autem citra corpus perficere, impossibile est: unde necessariò etiā coinquinatur. Attollere adeoque exaggerare uoluit rem de qua instituerat adhortatione. Non enim ómnino omnium pessima est fornicatio. Alias etiam quasdam dilutiones ad id noui. Qui fornicatur, in proprium corpus peccat, quatenus non facit isthuc, spe accipiundæ sobolis, neque cum legitima coniuge miscetur, sed frustra ipsum corrumpit seminis profusione, ac debilitat. Rursus aliter: Qui fornicatur, in fœminam cui miscetur, peccat, quæ corpus ipsius est per congressum. Quatenus enim non miscetur ei legitimè, peccat in ipsam. Atqui magni Ioannis dilutio cunctis est præstantior, prima nimirum. Ambigunt autem hîc nonnulli, in quæstionem uocantes, quid igitur inuidia? Nónne & ea liquefacit corpus, adeoque dissoluit? Verùm diluunt ad hunc rursus modum. Inuidia est affectio siue passio, non actio: de actione autem nunc sermo Apostolo, Ait enim: Omne peccatum quodcunque fecerit homo: nō tamen de passione loquitur. Inuidia enim non fit à nobis, sed efficitur in nobis. B

Inuidia est passio, non actio.

An nescitis quòd corpora uestra sint templū spiritussancti, qui est in uobis, quem habetis à Deo?] Vehementius eos perterrefacit doni magnitudine, hoc est spiritus, tum dignitate donantis, hoc est Dei. Templum, inquit, factum estis nimirum sancti spiritus. Ne igitur polluatis templum istiusmodi sanctum, neque inutile reddatis Dei eximium donum. à Deo enim habetis & donum, & spiritum.

Iuris nostri non sumus. Liberū esse nostrum arbitrium. Et nō estis uestri ipsorū, siquidem empti estis precio.] Sub Domino, inquit, estis, nihilque proprij habetis, ne ipsum quidem corpus. empti enim estis precio, nēpe per sanguinem Christi. Proinde artus uestri alij Domino sunt subiecti, & quò uult ille, duci oportet eos. Hæc autem dicens, non tollit propriā hominis potestatem, seu liberum arbitriū, cæterū par & iustum esse monstrat, nos Deo seruire, à quo & empti sumus.

Glorificate Deum in corpore uestro.] Postquam empti estis, inquit, glorificate Deum in corpore uestro, bona opera per corpus perficientes, sanctumque ipsum seruantes & purum. Glorificatur enim Deus, quum bona opera nostra homines uident, ac deinceps Deum glorificant.

Cordis adulterium. Et spiritu uestro.] Ostendit quod non corpore tantùm sit euitāda fornicatio, cæterùm & anima, ut mente non coinquinetur. Spiritum enim mentem & intellectum nominauit. In corde nanque adulterium, in Euangelijs etiam interdictum est.

Matt. 5 Quæ sunt Dei.] Assiduè in memoriam reuocat quod non simus nostri ipsorū, uerùm sub Domino Deo censemur, qui & animā & corpus nostrū sanguine mercatus est.

CAPVT VII.

De quibus autem scripsistis mihi.] Sectas correxit, tum fornicationem & auaritiam: iānunc uerò de nuptijs & uirginitate constituit. Scripserant enim ei, num sit abstinendum ab uxore, an secus.

Matrimonium tutius est. Bonum est homini mulierem non tangere.] Bonum, inquit, & eximia res est cuiuis mortalium, nec soli sacerdoti, perinde ac nonnulli malè intelligunt, mulierē prorsus non attingere, sed uirginem permanere. Tutior autem, nostramque plurimùm imbecillitatem adiuuans est mátrimonij res. Subinfert igitur:

A Propter fornicationes autē unusquisq; propriā uxorē habeat, & unaquæq; suū uirū.] De utraq; parte disserit. Verisimile est enim uirum cōtinentiā amare, mulierē autem non item: aut è diuerso. Propter fornicationes autem, dicens, cōpellit nos ad continentiam. Si enim propter fornicationes nuptiæ permittuntur, non debent posthac matrimonio iuncti intemperanter, sed pudicè ac moderatè congredi.

Coniugatorum continentia.

Vxori maritus debitam beneuolentiam reddat, similiter & uxor marito.] Debitū (inquit) habetis, mutuam erga uos beneuolentiam. Quatenus igitur debitum, necessarium est ut eam beneuolentiam inter uos mutuò præstetis.

Vxor proprij corporis nō habet potestatē, sed maritus: similiter autem & maritus proprij corporis potestatem nō habet, sed uxor.] Quòd debitū sit, & ueluti necessitas mutua inter maritū & uxorem beneuolentia, nūc illud ipsum demonstrat. Nō enim, inquit, potestatem habent corporum, sed enim uxor & serua est & domina mariti: serua quidem, quatenus non habet proprij corporis potestatem, ut tradat ipsum quibus uelit, cæterū maritus dominatur in ipsum: domina uerò, quatenus rursus mariti corpus ipsius est, nec habet is corporis sui potestatem, ut tradat ipsum scortis. Consimilem ad rationem maritus est cùm seruus tum dominus suæ coniugis.

Vxor et serua & domina mariti: & contrà.

Ne defraudetis uos mutuò, nisi quid ex consensu ad tempus.] Hoc est, inuito marito ne contineat uxor, uel maritus nolente uxore ne contineat. Alterum enim altero inuito isthuc facere, est defraudare, quemadmodum & de pecunijs dicitur: uolente uerò, non item, ceu quando ex consensu, quando utriq; segregauerint aliquid temporis, ut abstineant inter sese.

Vt uacetis ieiunio & orationi.] Interpretatur quomodo dixerit ad tempus, siue quando tempus fuerit uacare orationi, hoc est, intensè orandi. Non enim dixit simpliciter, Vt oretis: sed, Vt uacetis orationi. Si enim simpliciter ab orādo eos qui cōgressu utūtur, arceret, uel orare prohiberet, quomodo alibi diceret, Incessanter orate? Vt igitur oratio feruentior fiat, Abstinete, inquit, alius ab alio: ueluti congressus non impuritatem faciat, sed negocium facessat.

1.Thes.5

B Et rursus in idem cōueniatis, ne tentet uos satanas. Propter incontinentiā uestrā.] Illud ut rursus cōueniatis, inquit, nō ceu legē imponēs dico, sed ne uos tētet satanas, ad fornicationē uidelicet. Quia uerò diabolus per sese nō est autor fornicationis, sed incontinentia primùm nostra, subintulit, Propter incōtinentiam uestram. Ipsa enim est in causa cur satanas nos tentet.

Hoc autem dico secundū indulgentiā, non secundū imperium.] Illud ad tempus, inquit, ne defraudetis uos mutuò, per concessionē dixi, acquiescens imbecillitati uestræ, non legem sanciens uobis, aut mandatum quod transgredi non liceat.

Volo enim omnes homines esse sicut & meipsum.] Siquando ardui quippiam demandet, solet sese in medium proferre diuus Paulus. Ait igitur, optarim ut semper omnes continerent.

Sed unusquisq; propriū donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius uerò sic.] Virginem, inquit, quempiam manere, donum Dei est. Atqui & nostro studio ea res opus habet. Quomodo igitur donum ipsum dicit? ut cōsoletur eos quos abundè percusserat, cum dixit, Propter incontinentiā uestram. Obserua autem q; etiam nuptias donum faciat inquiens: Vnusquisq; proprium donum habet, alius quidem sic, hoc est, ut uirgo permaneat: alius uerò sic, hoc est, ut in matrimonio sit.

Cœlibatus, donū Dei.

Nuptiæ, donum Dei.

Dico aūt innuptis & uiduis, bonū eis, si permāserint, sicut & ego. Si aūt non continent, nubant: melius est em̄ nubere q̄ uri.] Viden' sapientiā Pauli, quomodo meliorē monstret esse continentiā, nec interim tamen cogat si quis non possit, ut ne peius flagitium cōmittatur? Si enim multā, inquit, uim sustines & ustionē (magna enim concupiscentiæ tyrannis est) discede à laboribus istis & sudoribus, nequādo subuertaris.

Iis aūt qui matrimonio iuncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus.] Quia Dominus legem palàm sanciuit nō debere fieri diuortium dempta fornicationis causa, propterea, Non ego, inquit, sed Dominus. Antehac enim cōmemorata, non fuerūt aperte à Domino lege lata instituta, etiamsi quæcūq; Paulus dicat, Domini sunt, & nō humana. Nam in progressu dicit: Puto enim quòd & ego spiritum Dei habeam.

Mat.5 et 19.

Pauli dicta diuina sunt.

Vxorē à uiro nō discedere, quod si discesserit, manere innuptā, aut uiro suo recon

ciliari. Et uir uxorem non dimittat.] Quoniam seruandæ pudicitiæ gratia uel intolerantia quadam, uel alia quauis de causa fiunt diuortia. Satius quidē, inquit, est, ut nulla prorsus fiat seiunctio. Quæ tamen si fieri contigerit, maneat mulier uirum habens, et si nō ad cōmixtionem, sed saltē ut nullum alium superinducat: uel uiro concilietur. A

Reliquis autem ego dico, non Dominus: Siquis frater uxorem habeat infidelem, ipsaq; cōsentiat habitare cum illo, ne dimittat ipsam. Et uxor cui maritus est infidelis, cui placeat habitari cum illa, ne dimittat ipsum.] Quid ais? Si infidelis quispiam sit, maneat cum uxore: si fornicarius, non item. atqui fornicatione deterior est infidelitas. Deterior quidē, sed nostra potius uindicat Christus, q̃ sua. Nam relinque, inquit, ibi uictimam meam, & fratri tuo reconciliare. Et decem talentorum millia contempsit sibi debita, sed contumeliam in eum qui centum denarios debebat factam, uindicauit. Sic igitur & hoc loco infidelitatem, qua constat in se delinqui, dissimulat Deus, & nihili ducit: ob fornicationem uerò qua in uxorem peccat, pœnas exigit. Dicūt tamen nonnulli, quòd per ignorantiam infidelitas contingat, qua uerisimile erat ipsos laborare. Quemadmodum & ipse ait: Quid enim nosti mulier, si uirum saluum facies? Fornicationem autem ex confessa quadam fieri & indubitata malitia, haud dubium est. Fornicator præterea seipsum prius separauit, auferens enim mēbra sua ab uxore, effecit mēbra meretricis. Infidelis uerò nihil in carnalem unionē peccauit. Imò potius per ipsam fortasse unietur & coniungetur etiam secundū fidem. Vt ne interim dicā quòd uitæ fieret euersio, carpereturq; ob id Euangelium, si credens ab incredulo seiungeretur. Id tamen tum quidem futurum intelligas, si utriq; cum in infidelitate essent, iniissent coniugium, postea alter ad fidem uenisset. Nam si prius fuisset aut uir aut uxor fidelis, haudquaquā cum infideli iungi matrimonio licuisset. Nec dixit quidem, Si quis uult infidelem accipere: sed, Si quis habet infidelem uxorem. Nec simpliciter infideli fidelem, sed uolenti cohabitare facit. Id enim significat, quod ait Consentiat, hoc est, uoluerit. B

Matt. 5. *Matt. 18.* *Fidelis cum infideli matrimonium non ineat.*

Sanctificatus est enim maritus infidelis per uxorem, & sanctificata est uxor infidelis per maritum.] Hoc est, partis fidelioris abundanti puritate uincitur infidelis ipsius immunditia, neq; eo quòd sanctitatem adipiscatur infidelis, siquidem nō sanctus est dixit, sed sanctificatus est, hoc est, ab eius quæ fidelis sit, sanctimonia superatus est Hæc autem dicit, ne uereatur fidelis aliqua mulier aut metuat se labe & sordibus infici, si cum infideli rem habeat. Quæritur autem: Quòd si quis qui meretrici adhæserit, unum iam corpus cum ea sortitus, sit immundus: perspicuum est, etiam eam quæ cum idololatra iungitur, unum cum illo corpus sortiri: cur igitur ex ea re non immunda redditur mulier? Quoniam in fornicatione illud ipsum in quo cōmunicant, commixtionem dico, impuritatem habet, eoq; uel utrosq; coinquinari: uerùm quod ad fidelem spectat & infidelem, longè se aliter res habet. Siquidem ob suam incredulitatem immundus efficitur infidelis, iuxta quam mulier cum ipso non communicat, sed iuxta commixtionem coniugalem, quam nullam habere in se immunditiem liquet. Est enim hæc illi cōnubij uinculis nexa. Propterea nullā fidelis ex eo labē admiserit.

Coniugalis copula nulli habet immunditiam.

Alioquin filij uestri immundi essent.] Nam si infidelis credentis nitore non uinceretur, forent sanè quos parerent liberi immundi, uel ex parte dimidia mundi.

Nunc autem sancti sunt.] Hoc est, non immundi. Nam per exuperantiam dictionis huius sancti, huiusmodi suspicionis metum reijcit.

Quòd si infidelis discedit, discedat.] Hoc est, si uir infidelis uxori fideli iniungat ut secum sentiat, & particeps suę fiat infidelitatis, dirimat potius matrimonium mulier, & à uiro abscedat. Satius enim est connubium ipsum dissoluere, quàm pietatem & Dei cultum dimittere.

Non enim seruituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi: in pace autem uocauit † nos Deus.] Si tecū ille eô, inquit, iurgatur, ut suæ infidelitatis participare nil to leres, confestim secedito. Non enim es huiusmodi seruituti subiecta. hoc est, nil cogeris uirum in rebus huiusmodi perpeti. Melius est enim secedere, q̃ altercari. Neq; enim diuinæ illud est uoluntatis, quippe qui uos in pace uocarit. Itaq; si ille litiget, & iurgijs urgeat, præbuit ille diuortij causam.

† uos habet codex Basiliensis, ut etiā in glossa. *Altercatio fugienda.*

Quid enim nosti mulier, num maritum saluum facies?] Rursum ad id quod superius

A rius dixerat, redit, uidelicet, Non dimittat mulier uirum. Si enim tibi nihil molestus sit, inquit, maneto cum eo, & cōmonefacito: aliquid fortè hoc modo peregeris. Quasi rem in ambiguo statuit, cùm ne uideatur mulieri necessitatem ullam imposuisse, ut uiro Christi fidem excipiendam persuadeat: tum ut hanc reddat ad bene sperandum intentam, & à desperatione auertat.

Aut quid nosti uir, si coniugē tuam saluā facies? Nisi cuique ut diuisit Deus. unumquenque ut uocauit Dominus, ita ambulet.] Nōnulli sic cōstruūt, Quid nosti uir, si mulierem saluam facies, necne? Deinceps quasi ex alio quodam capite dicat, Vnicuique ut diuisit Deus. perinde ac si dicat, Vnde compertū habes, si saluam facturus hanc sis, an minimè? id quidem est prorsus incertum. Quandiu res in ambiguo fuerit, haudquaquam est dirimendum connubium. Quòd si saluam non feceris, nil tibi officiet. Saluam autem hanc si reddideris, & alijs profuisti & tibi. At non ita legit Chrysostomus: sed, Nisi ut unicuique diuisit Deus: qui sensus est longè potior. perinde ac si dicat Apostolus: Haudquaquā propter infidelitatem fiat diuortium, nisi unicuique, hoc est, Sed unusquisque sic se habeat, ut Deo de illo disponere placuit. Vxorem habens infidelem uocatus es? eam retineto, nec ob infidelitatem eam ejcias.

Et sic in omnibus ecclesijs dispono.] Hoc intulit, ut Corinthios, quandoquidem & alios habeant huius disciplinæ participes, ad obsequendum reddat paratiores.

Circuncisus aliquis uocatus est? Non adducat præputium.] Fieri poterat, ut multi quos defectæ pelliculæ puduisset, medicamento adposito & hanc niterentur iteratò sarcire, & obscœnum illud concisum in pristinum statum redigere.

In præputio aliquis uocatus est? non circuncidatur.] Contrà, nonnulli, quod in circuncisione præclarum quid esse uideretur, post fidem circuncidebantur. Ait igitur
B Apostolus, quòd ipsa ad fidem nihil conferat.

Circuncisio nihil est, & prępputiū nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.] Vbique unà cum fide uirtutis exigitur operatio, siue mandatorum obseruatio.

Vnusquisque in qua uocatione uocatus est, in ea permaneat. Seruus uocatus es? nō sit tibi curę: sed et si potes fieri liber magis utere.] In uocatione qua uocatus es, hoc est, quocūque in uitæ genere, uel ordine, uel conditione, Christi fidem susceperit quispiā, in hoc perseueret. Vocationem autem dicit inductionē ad fidem. Seruus cum esses, uocatus es: nihil sis uelim ob seruitutem hanc anxius, neque ob id obturberis. Vsque adeò enim non est obfutura seruitus, cum potius si potes liber fieri, utere magis: hoc est, acrius seruitute exercere, in usumque aliquem & utilitatem te conferto. *Vocatio quæ dicatur.*

Qui enim in Domino uocatus est seruus, libertus est Domini: similiter qui liber uocatus est, seruus est Christi.] Libertus dicitur, qui seruitute eximitur. Inquit igitur: Tu qui cum in seruitute maneres, credidisti in Christū, libertus effectus es Christi. liberauit enim hic te à peccato, & seruitute exteriore, tametsi seruus sis. Qui enim à uitijs liberatē, & animi ingenuitate potitur, nequaquā ultrà est seruus, etsi seruitute adhuc uideatur obstringi. Rursus alius quispiā liber cum esset, ad fidem uocatus, Christi seruus efficitur. Itaque si seruitutis nomē seruū obturbat, intelligat in Christo se libertate hac uti: quod longè est humana libertate pręstantius. Porrò si libertatis hoc nomen, liberū hominum extollit intelligat idem esse se Christi seruituti obnoxium: comprimatque se, utpote qui tanti Domini iugū subierit, & debeat illi quę grata sunt, facere. Vides quàm prudenter Apostolus, quæ utranque deceant partem, commonefaciat. *Libertus. Ioan. 8.*

Precio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque in quo uocatus est, fratres, in eo permaneat apud Deum.] Non solùm ad seruos huiusmodi disserit, sed etiam ad liberos homines habet hæc uerba: & uniuersos instituit Christianos, ut nihil ad humanam gratiam factitent, neque illorum iussa qui praua iniunxerint, exequātur. Hoc enī esset hominibus seruire, & per eos pręsertim qui à Deo redempti precio sint. Neque id eò intulit, ut à dominis desciscant mancipia, absit: neque enim id iubet: quod liquidò patet ex eo q̄d addit, Vnusquisque in quo uocatus est, maneat: hoc est, uel si fuerit in seruitute uocatus, in ea hic perstet. Apud Deum autem adiecit, ne fortè improbis dominis obsequendo, deficiamus à Deo. Vtrisque enim prouidet, uidelicet ne sub Dei prætextu discedant à dominis, quorum in potestate eorum sunt corpora: & rursum ne à Deo deficiant, cùm dominis obsequi ultrà quàm deceat, uolunt. *Hominibus seruire q̄d dicatur.*

De uirginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à Domino, ut sim fidelis.] Cum de continentia abundè disseruisset, castigassetque satis Corinthios, ad uirginitatem transgreditur, quæ cæteris longè est præstantior: aitque nullam Dominum tulisse de uirginitate legem, neque de hac quicquam statuisse, sed unum illud dixisse: Qui potest capere, capiat. Quocirca neque ipse ausim quicquam de illa re statuere: magnum enim hoc & periculosum: cæterùm consilium do quatenus ipse per ipsius misericordiam non indignus apud Deum sum habitus ut sim fidelis, hoc est dignus cui credatur: qui mysterij cognitionem ut habeam, sum dignatus. A

Matt. 19.

Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.] Vt sentio, inquit, à nuptijs abstinere conducit homini, propter rei uxoriæ difficultates atque molestias, non immunditiæ gratia, aut quia impura debeat res illa haberi.

Vxoriæ rei molestiæ.

Alligatus es uxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quærere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti.] Cum ait, ligatus es, ob oculos posuit quòd nuptiæ uel uti nexus, adflictionem adserant. Solutionem autem, non eam quæ fit ex consensu continentiam dicit, uerùm disiunctionem quæ est præter rationem: nam si ex consensu contineant, ea non est solutio. Quia uerò dixit, Ne quæras uxorem, ne uideatur cœlibatum uelle statuere, adeoque matrimonium dissuadere, subdit: Si autem & duxeris, non peccasti. Animaduerte autem, quinam clanculum ad uirginitatem ac cœlibatum perpellat, nuptias nexus appellans, uirginitatem autem solutionem & libertatem.

Matrimonij nexus, cœlibatus libertas.

Et si nupserit uirgo, non peccauit.] Virginem hîc dicit, non eam quæ Deo consecrata sit (ea enim si nupserit, peccauit omnino, utpote quæ mœchum superinduxerit sponso suo Christo) sed innuptam dum puellam. Ea enim si nupserit, non peccauit: nec enim res impura est matrimonium.

Tribulationem tamen carnis habebunt eiusmodi. Ego autem uobis parco.] Solicitudines in matrimonio & mœrores obuenientes, tribulationē uocat. Ego autem (inquit) uobis parco, tanquam filijs, uoloque liberos uos esse, extraque mœrorem: tanquam matrimonium nexus quispiam sit, quique eo sint colligati, non sint sui iuris, ut suprà commemoratum. B

Hoc autem dico fratres, tempus breue est. Reliquum est.] Cum dixisset, Adflictionem habebunt in carne: ne quis adijceret, Atqui & uoluptatem habebunt: subsecat & aufert quæ sunt uoluptatis, per hoc quòd tempus esse contractum & breue subinferat. Ad dissolutionem enim & interitum omnia uergunt, appropinquauitque regnū Christi, ac in posterum ad ipsum proficisci & migrare debemus. Quare etiamsi nonnulla in matrimonio uoluptas est, ea tamen breuis est, exiguoque temporis spacio duratura: atque hoc ipsum est tribulatio & adflictio.

Matrimonij uoluptas breuis.

Vt & qui habent uxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emunt, tanquam non possidentes: & qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur.] Quòd si qui uxores habent, tanquam non habeant, esse debeant, quid deinceps commodat matrimonio adstringi, sibique ipsi onus inijcere? Quid porrò est, tanquam non habentes? pro eo accepit quod est, non adfixi, non omne studium circa nuptias & uxorem impendentes. Consimilem ad rationem, neque circa alia, siue ea tristia sint, quæ per flentes adumbrauit: siue delectabilia, quæ per gaudium denunciauit: neque circa contractus, siue permutationes, quas per emptionem indicauit: debent nimia cura tangi. Ecquid, ait, hæc & hæc simpliciter recenseo? Qui utuntur hoc mundo, non debent ipso abuti: hoc est, non sint nimia in ipsum cura intenti, non omni in eum studio & affectione incumbant. Abusus enim, est superfluus usus, decorum & modum exuperans.

Præterit enim figura mundi huius.] παράγει, id est præterit & dissoluitur. Quid ergo amore eius tenemur, quod dissoluitur? Figurā autem appellauit, commonefaciēs omneis huius mundi res oculos tantum attingere, oculumque pabulum esse atque superficiem quandam fluxam, nihil stabile aut subsistens habentem.

Volo

A Volo autem uos absq; solicitudine esse.] Ecquî uacabimus solicitudine? si cœlibes permanserimus. Infert igitur:

Qui sine uxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino: qui uerò cum uxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori.] Quomodo uolens nos absq; solicitudine esse, ô diue Paule, ac propterea nos in cœlibatu asseruans, rursum dicis, Cœlebs de ijs quæ Domini sunt solicitus est? Ecce enim iterum nobis solicitudines prodeunt. Sed non tales, inquit, quales sunt matrimonij. Domini enim curæ salutares sunt, oblectabilesq;: mundi uerò curę noxiæ sunt, afflictionisq; & angustiæ plenæ. Quomodo enim nõ fuerit afflictio & interturbatio, studere quò placeas cõiugi, maximè uerò uxori mũdi amanti & ornatus? dumq; aurũ & margaritas, aliamq; id genus mollitiem acquirere laboras, unde ad iniquitatem miseri mortales impelluntur, unde & animæ nocentes rerum actiones emergunt? *Vxorũ curæ.*

Diuisæ sunt uxor & uirgo.] Hoc est, differunt inter se mutuò, nec habent eandẽ solicitudinem, sed diuisę sunt studijs suis. hęc enim in hoc incumbit, illa uerò in illud. Proinde diuersæ sunt utrarumq; curæ. Quare seligenda est & præstantior, & minus laboris habens.

Innupta cogitat quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino, ut sit sancta & corpore & spiritu. Quæ uerò nupsit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uiro.] Nõ satis est corpore uirginem esse sanctam, uerùm spiritus etiam sanctimonia requiritur. Hęc enim est uera uirginitas, animæ puritas. Quandoquidẽ multæ corpore quidem castæ & impollutę, anima uerò contaminatæ sunt. Atqui isthuc considera, q̃ nõ sit uirgo, quæ anxiè quæ sunt mundi cogitat. Cum igitur conspexeris quampiã quæ castitatẽ uouit adeoq; promisit, solicitè incumbentẽ rebus mundi, noueris eam nihil discrepare à coniugata. Diuus enim Paulus fines utrisq; posuit quibus dignoscantur, non certè matrimonium & continentiam, sed curiositatem & tranquillitatem à curis uacuã. Quare quæ uarijs sese immiscet rebus, nõ est uirgo. Anxiè porrò cogitat quæ
B functa est matrimonio, quî placeat uiro. partim formæ minimè negligens, partim uerò dum bona materfamiliâs uideri uult, immisericordem sese & parcam ostendens.

Porrò hoc ad utilitatem uestram dico, nõ ut laqueum uobis iniçiam.] De uirginitate sermonem moui, sciens cõferre eam uobis rem, quòd mœrore solicitudineq; careat, animæq; sit utilior: non ut cogam uos, si nolitis uestrapte sponte cœlibes & uirgines permanere. Siquidem laqueum necessitatem nominauit.

Sed ad id quod honestum est, & ut Domino assideatis, ita ut ab eo auelli nequeatis.] Vt, inquit, honestè & in puritate uiuatis. Quid enim uirginitate honestius & purius? & ut liberi à nuptiarum turbis, citra auulsionem Domino seruiatis, ipsiq; assideatis, curam uestram in ipsum transferentes. *Virginitatis cõmendatio.*

Sin quis turpe esse putet super uirgine sua, si fuerit superadulta, & sic oportet fieri, quod uult faciat, non peccat, contrahant matrimonium.] Sin quis, inquit, qui reuera sit imbecilli intelligentia, turpe esse censeat, filiam suam uirginem retinere, præsertim qui ætatis florẽ prætereat, Fiat, inquit, sic. Quomodo? quod animo sederit faciat: hoc est, si uelit eam tradere marito, tradat, non enim peccatum admittit. Veruntamen melius est uirginem seruare, quemadmodum deinceps dicit.

Qui autem stat firmus in corde suo, non habens necessitatem, potestatem autem habens propriæ uoluntatis, atq; hoc iudicauit in corde suo, seruare suam uirginem, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit uirginẽ suam, bene facit: qui uerò nõ iungit, melius facit.] Obserua quomodo statim ab initio admiretur eum qui seruet suam uirginem, stabilem ipsum & pulchrè incedentem, cumq; iudicio agentem quæ agat, asseuerans. Iudicauit enim, inquit, ac decreuit in corde suo. Itaq; qui uirginem suam nuptui tradit, nõ stat firmus. Quod ait, Non habens necessitatem, significat quòd potestatem habeat ut det uirgini suæ maritum, neque quisquam sit qui cogat eum ne det. Honor itaque eius est seruare filiam uirginem, eámque ob rem laudatur. Bene enim, inquit, facit. Porrò qui elocat nuptum uirginem, & ipse bene facit. non enim peccatum est elocare. Omne autem quod non est peccatum, bene fit. Melius uerò est non elocare: uirtus enim est. *Bene est quid peccatũ nõ est.*

Mulier alligata est legi quanto tempore uiuit maritus eius: si autem dormierit maritus *Rom. 7.*

Viduitatis comēdatio. ritus eius, libera est ut cui uult nubat, modò in Domino. Beatior autem est si sic manserit, iuxta meum consilium. Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.] De secundis priore marito defuncto nuptijs hęc tradit, permittens quidem eas, attamē beatiorem eam iudicat, quæ alterum maritum non acceperit, in uiduo statu permanens. Quemadmodum uirginitas primis nuptijs seu matrimonio est melior, sic & prius matrimonium posteriori præstat. Alligata est igitur legi mulier, hoc est, continetur lege de adulterio cauenti ne adultera fiat, si alteri uiro copuletur uiuente marito. Sin defunctus fuerit, liberata est à primo nexu & lege, adeoq; soluta est. Modò in Domino: hoc est, cum temperantia & decoro, in liberorum procreatione & præsidentia, non in libidinis affectione. Secundum uerò meum consilium dicit, ne rem istam necessitatem arbitreris, sed cōsilium, idq; diuinum. Puto enim, inquit, me spiritum Dei habere. Magnæ id humiliationis argumentum est. nō enim dixit, Habeo: sed, Puto. hoc est arbitror, existimo.

Cōsiliū Pauli quale accipiendum.

CAPVT VIII.

De ijs autem quæ idolis immolantur nouimus quoniam omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat.] Fuerunt quidam apud Corinthios perfecti, qui scientes quòd quæ ingrediantur in hominem, ipsum non coinquinēt, quòd que idola sint lapides & ligna, nec possint nocere: indiscriminatim introierunt idolorum delubra, atq; comederunt idolis istis immolata. Hos alij imperfectiores uidentes, ingressi sunt & ipsi delubra, atq; idolothytis uescebantur, non eadem sententia, ueruùm ceu idola ista preciosum quiddam forent, ac digna quibus immolationes fierent. Hoc itaq; ad zelum prouocauit diuum Paulum, quippe quod utrisq; obesset: perfectis, tanquam ijs qui dæmoniacis mensis fruerentur: imperfectis, tanquam ij ad idolorum culturam impellerentur. Accelerat igitur emendare hoc, ad perfectos differens, imperfectioribus dimissis pro sua consuetudine. Ac primùm deijcit ipsorum in scientia fastum, inquiens: Non uos soli scientiam habetis, sed nos omnes ex ęquo tenemus quòd nihil sit idolum in mundo. Verùm scientia adeò non solum non prodest, ut potius etiam obsit, inflans & intumescere faciens habentem, ac propterea abscindens à proximi membro, nisi charitatē unà secum habuerit, quæ è diuerso ædificare potest. Quæcunq; enim scientia citra charitatem destruit, hæc charitas excitat reædificatq;, omnia in proximi gratiam faciens.

Idolothyta.

Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum quicquam nouit quemadmodū nouisse oportet.] Maius quiddam hîc dicit: Etiamsi charitati scientia coniuncta fuerit, neq; sic est, inquit, perfecta. Nemo enim quicquam nouit quemadmodum scire oportet, etiamsi Petrus uel Paulus fuerit. Quid igitur uos efferimini, qui scientia citra dilectionem imbuti estis? quandoquidem si scientiam etiam cum dilectione haberetis, neq; sic tamen consummatum aliquid sciretis.

Sin quis autem diligit Deum, is cognitus est ab eo.] Quod ait, eiusmodi est: Si quis charitate proximum suum prosequitur, is Deum etiam prorsus diligit. Porrò non ait quòd diligens Deum, ipsum quoque nouerit, sed quòd à Deo cognitus sit: hoc est, notus ipsi & domesticus, adeóque familiaris constituitur. Notus autem Deo, scientiam ab eo accipit, neq; hanc tamen perfectam habet. Proinde etsi scientiam habeas, ne tu fastu quopiam turgeas: neq; enim perfecta tibi scientia est, neq; tuum opus tuáue uirtus eam tibi conciliat, sed Christi est donum. Vide igitur quantis argumentis eorum fastum supprimat.

De manducatione uerò eorum quæ idolis sunt oblata, scimus quòd idolum nihil est in mundo, & quòd nullus est Deus nisi unus.] Rursum communem facit cognitionē, illorum fastum deprimens. Omnes enim, inquit, scimus, quòd idolum nihil sit in mundo, id est, nullum robur habet: neq; dij sunt, sed lapides ac dæmones. Quia uerò apud Græcos fuere & indocti & sapientes, indocti quidem nihil plus idola esse q̃ lapides norant, philosophi uerò diuinas idolis inesse inq; ipsis habitare uires arbitrabantur: ad idiotas dixit, idolum nihil est in mundo: ad philosophos uerò, nō est alius Deus præterquam unus. Neque diuina itaq; uirtus simulacra ista inhabitat: unus enim Deus est, non multi.

Nam etsi sunt qui dicantur dij siue in cœlo, siue in terra, quemadmodum dij multi

A multi sunt, & domini multi: nobis tamen unus Deus pater est, ex quo omnia, & nos in ipsum.] Cum nullum esse alium Deum asseruisset, essent que apud Graecos dij multi: ne uideretur rebus manifestis repugnare & contradicere: etiam si sint, inquit, qui dicantur dij, hoc est q reuera nō sint, sed nominetenus siue in cœlo, ut sol et luna, aliaeque stellae & sidera, ex quibus deos fecerunt Graeci: siue super terram, ut qui ex hominibus in deos translati sunt. At uerò nobis est unus Deus pater, ex quo omnia: quod significat eum esse cōditorem & creatorem. Quod uerò adijcit, Et nos in ipsum: fidei & uendicationis, qua nos sibi uendicat, rationem indicat, perinde quasi dicat, Et nos ad ipsum conuersi sumus, exque eo pendemus. *Deus unus.*

Et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.] Per filium omnia ad esse perducta sunt, id est, condita & creata, & nos per ipsum ad hoc ut essemus, perducti sumus: & ut bene essemus, hoc est, ut fideles efficeremur, atque ex errore ad ueritatē traduceremur. Caeterùm cum audis, Vnus est Deus pater, & unus Dominus Iesus: ne patri soli attributum censeas Dei uocabulum, filio uerò Domini. Indiscriminatim nanque & filius Deus est, ut in eo loco planum fit: Ex quibus Christus secū dum carnem, qui est super omnia Deus. & rursus pater est Dominus, ut in eo Psalmi: Dixit Dominus Domino meo. Sed quoniam ad Graecos illi sermo erat, multos deos colentes, multosque dominos. Propterea neque filiū Deum hic dixit, ne duos deos existimarent, ut qui multis dijs assueuissent: neque patrem Dominum appellauit, ne multos etiam dominos apud nos esse censerent. Ob eam causam neque spiritus hic ullam fecit mentionem, auditorum imbecillitati parcens: quemadmodum neque Prophetę filij apertè meminerunt, Iudaeorum causa, ne ipsi affectam adeoque carnalem natiuitatem *Rom. 9.* *Psal. 109.* *Deut. 3. 4 & 32.*

B intelligerent, seu humanis affectibus obnoxiā. Vnde & unitatis uocem cōtinuò ponit, Non est, inquiēs Deus, nisi unus, & unus Deus & unus Dominus. Ad appositionem igitur uanorum deorum, nō filij, dixit unum Deum patrem: atque ad differentiā falsorum dominorum, non autem patris, dixit unum Dominum ipsum filium.

Sed non in omnibus est scientia.] Non omnes, inquit, nouerunt unum esse Deum, & non multos, nihilque esse idola.

Quidam aūt cum conscientia idoli usque nūc quasi idolothytū māducant, et cōscientia ipsorum cum sit infirma polluitur.] Quidam, inquit, indefinitè, nolens eos palàm proferre. Nam haud parum multi ex idolorum cultura ad Christum accesserant, qui usque nunc siue huc usque, id est, postque etiam crediderant in Christū, idolothyta tanquā dolothyta manducant. Cum conscientia enim, inquit, idoli, hoc est, eandē sententiā habētes de idolis, & putantes illa esse aliquid, & metuentes sibi ab illis ne laederentur. Quapropter non dixit, Illa, idola nempe, polluūt, sed enim conscientia eorum polluitur, quippe quę imbecillor sit, quàm ut possit intelligere idolū nihil esse, cum illa ipsa tamē per sese non possint polluere quenquā. Intellige igitur tale quippiam pati eos, ueluti si quis Iudaica consuetudine contaminationē existimās attingere mortuum, deinde alios uideat tangere pura conscientia, ipse quoque tangat illos ucritus, interea tamen eius conscientia coinquinetur, ut qui dijudicet & ambiget secum. *Idolothyta id est idolis siue simulachris immolata.*

Esca autem nos non cōmendat Deo.] Ne obijciant, Ego pura conscientia uescor, ecquid mihi curae est si quis per imbecillitatem offenditur: ostendit quod ipsum edere etiam cum cōtemptu idolorum, nihil sit. Etiamsi enim frater tuus non laederetur, neque sic tamen laudabile quicquam faceres, Deoque gratum: cibus enim nos Deo non adsociat, non amicos & familiares siue domesticos facit. *Cibus nos Deo non commēdat.*

Neque enim si edamus, abundamus: neque si non edamus, deficimus.] Hoc est, neque si edamus, idcirco meliores sumus, ac Deo gratiores: neque si non edamus, idcirco peiores sumus, uel destituimur, uel minus quicquam habemus.

Videte autem ne quomodo hęc licentia uestra offendiculum fiat infirmis.] Perterrefacit eos per hoc. Nec dixit, Scientia uestra, sed Licentia, hoc est, petulātia & arrogātia fiat offendiculum infirmis. Atque haec maior eorum est accusatio, quod ne infirmis quidem uoluerint parcere, quibus opus erat uel manum porrigere etiam. *εἰδωλεῖον idoleo, id est templo idolorum, uel mēsa in qua carnes sacrę proponebātur.*

Nam si quisquam cōnspexerit te habentem scientiam, in † idolio accumbentem, nunquid conscientia eius qui infirmus est, aedificabitur ut uescatur idolothytis?] Hoc est, si te qui perfectus haberi uis, quispiam infirmus cōspexerit idolis immolata edere gustareque,

gustareq̃, nónne maiorē accipiet occasionem, ut & ipse uescatur ijsdē, magisq̃ stabi- A
lietur? Hoc enim est ædificabitur, ut existimet idola aliquid esse.

Ac peribit infirmus frater ob tuam scientiā propter quem Christus est mortuus.] Id est, fiet occasio interitus fratri, tua perfectio, fratri inquam infirmo. propter quem Christus etiam obijt. Et Christus quidem pro ipso non detrectauit mori: tu uerò ne à cibis quidem abstines ut ne offendatur?

Sic aūt peccantes in fratres, & percutientes conscientiā eorū infirmā in Christum peccatis.] Non dixit offendentes, sed percutientes, ut crudelitatem indicaret, quādoquidem & languentem conscientiā feriant. In ipsum autem transgreßionis fastigium peccatū retulit, In Christum delinquitis, inquiens. Quomodo autem peccatū in Christum refertur? multis modis. Nam & quæ seruorū suorū sunt, sibi tribuit: & quoniam corpus & membra ipsius sunt, qui feriuntur: & quia, quæ ipse per sui mactationē aut uictimam ædificauit, nimirum ipsam salutem, ipsi destruunt.

Quapropter si esca scandalizat fratrē meum, non manducabo carnē in æternū, ne fratrem meum scandalizem.] Ceu optimus præceptor, per seipsum commendat quæ

Infirmorū scandala uitanda. dicit. Nec dixit, si iustè scandalizet, sed quacunq̃ ratione. Nec ait, non manducabo idolis oblatum, sed carnē simpliciter, etiamsi permissum fuerit: nec uno alteróue die, sed ne per omnem quidem ætatis meæ cursum. Isthuc enim indicat quod ait, In æternum. Nec dixit, ut ne perdam, sed simpliciter, ne scandalizem.

CAPVT IX.

NOnne sum apostolus? Nónne sum liber? Nónne Dominū nostrū Iesum Christum uidi?] Cum dixisset, Si esca scandalizat fratrem meum, nō uescar carnibus in sempiternū: ne quis existimet eum superbire, ostentatorem q̃ agere, cogitur deinceps ostēdere quomodo concessis abstinuerit, ne aliquos offenderet. Ipso enim Chri-

Matt. 10. sto præcipiente ut qui euangelium prædicet, ex euangelio, hoc est, ijs qui instituūtur,

Act. 18. & 20. edat: ego malui potius fame perire, nihilq̃ à uobis accipere, uerùm manibus meis laborabam, operans, mihiq̃ alimoniam parans. Fuerunt enim & apud ipsos nonnulli, B

1. Cor. 4. ut uidetur, diuites doctores, qui gloriæ sibi ducebant, erantq̃ in precio, q̃ citra sumptum aliorum docerent, hincq̃ paulum pudefacere moliebantur: quod ipse intelligens, abstinuit (ut dixi) à discipulis ali. Porrò cum mihi illud permissum esset, sic me gessi: uos uerò ne ab idolis quidem oblato abstinuistis. Sententia itaq̃ totius orationis hæc est, quam multis uersibus absoluit. Videamus autem singulas ordine dictiones: Num sum apostolus? Ne quis dicat, Non licet tibi, ac propterea nō accipis mercedē: Quid, inquit, audio? an non alij apostoli accipiunt? Næ, inquit. Quid igitur? egóne sum apostolus perinde ac illi? Nónne sum liber? hoc est, non habens quenquā qui me accipere impediat. Ne uerò rursum dicerent, Alij apostoli te sunt excellentiores, quo

1. Cor. 15. niam Dominum uiderūt: ait, Nónne Dominum nostrum Iesum Christum uidi? Postremo enim omnium, tanquam abortiuo, uisus & mihi. Magnum enim erat ipsum

Matt. 13 per sese Christi fuisse spectatorem. Vestri enim, inquit, beati oculi, quoniam uidetis quæ non uiderunt prophetæ & reges.

Nónne opus meum uos estis in Domino?] Si liber es & apostolus, nihil autem interim apostolo dignum transegisti, quid hoc iuuat? nam & Iudas apostolus erat, & Dominum conspexit. Eam ob rem, Opus meum, inquit, uos estis in Domino. Apostolicum itaq̃ ministerium impleui. Quia uerò rem arduā dixit, adiecit, In Domino: hoc est, non mea uirtute, sed Christi potentia.

Si alijs non sum apostolus, uobis tamen sum.] Non dico me totius terrarum orbis esse doctorē: sed uester ne an nō sum doctor? Quomodo igitur à uobis non accepi, quæ maximè me accepere oportuit? per concesßionem autem argumentū hoc texit.

Sigillum enim apostolatus mei uos estis in Domino.] Sigillum, hoc est demōstratio. Porrò si quis scire uelit nū sim apostolus, uos ostendo. Vos enim estis qui cōsignatis & stabilitis apostolatū meum: cuncta nanq̃ apostoli opera in uobis cōmonstraui.

Mea defensio erga eos qui me interrogant, hæc est.] Quærentibus discere unde sit perspicuū me apostolū esse, hāc apologiā obijcio, uos nimirū. Ostendēs nanq̃ uos in omnibus à me institutos ac doctos, repello ipsos interrogantes siue examinantes.

Nunquid non habemus potestatem edendi ac bibendi?] Videlicet à discipulis ista

accipiendo,

A accipiendo. Atqui habemus potestatem, uerùm ea non utimur.

Nónne potestatem habemus sororem mulierẽ circunducendi, sicut & cęteri apostoli, & fratres Domini, & Cephas?] Diuites fœminę comitabantur apostolos ut suppeditarent eis necessaria, omnem illis securitatem horum causa parantes, ut soli euangelij prædicationi uacarent. Animaduerte hic, quòd summum apostolorum ultimo loco posuit, ceu maiorem: hoc uidelicet clàm indicans, Ecquid, inquit, alios dico, cum ipse Petrus hoc faciat? Fratres autem Domini appellat Iacobum Hierosolymorum episcopum, & Iosen, & Simonem, & Iudam, qui fratres Domini nominati sunt, eo quòd Ioseph deiparæ uirgini Mariæ desponsus esset. *Fratres Domini.*

Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc faciendi?] Hoc est, non habemus potestatem, ut ociosi uiuamus, alamurque ab ijs qui à nobis instituũtur discipulis, nihil operantes? Non occultauit autem Barnabam, quem norat cõmunicare sibi in eadem circa Euangeliũ & laborẽ diligentia. Nã & ille ex operibus uiuebat suis.

Quis militat stipendijs suis unquam?] Hoc est, suis alimentis? Omnes enim qui militant, ex publico aluntur. Pulchrè autem quæ militis sunt, prius posuit. id enim apostolicæ functioni conuenit, periculorum nomine quæ in ea sunt, ac propter bellũ spiritualium hostium. *Christianorũ militia.*

Quis plantat uineam, & de fructu eius nõ edit?] Hoc exemplo laborem & ingentem calamitatem atque curam indicauit. Non dixit autem, totum fructum edit, sed de fructu. Neque dixit, Quis non ditescit ex fructu? sed, Non edit: ubique quod ad usum & necessitatem pertinet quærere admonens, non quod superfluum est. *Doctores populi paucis contenti sint.*

Quis pascit gregẽ, & de lacte eius non edit?] Non dixit quòd uendat pecudes, eásue edat, aut uniuersum lac, sed de lacte: ostendens quòd modica consolatione ac alimento doctorem contentum esse oporteat, ac necessario uictu. Multam autem curã indicauit per pastorem, seu opilionem, quam doctori inesse par est.

B

Nunquid secundum hominem hæc dico? an & lex hæc non dicit?] Hoc est, nónne humanis hæc probationibus & exemplis solis constant, nec habeo scripturæ testimonium? Possum equidem demõstrare quòd Deo hæc etiam placeant: siquidem & lex, quæ non est humana, sed diuina, hæc præcipit.

Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti.] Ex abundanti, quod uult, confirmat, unde & boum exemplum profert. *Deut. 25 1. Tim. 5.*

Nũquid de bobus cura est Deo?] Quid igitur? Nónne curæ sunt Deo boues? Certè profectò: atqui nõ ea ratione, ut leges de ijs sanciat. Aliud itaque quiddã per clemẽtiã erga bruta adumbrauit, exercens nimirum Iudæos studio, & amore quo in doctores esse decet. Hinc porrò discimus, quòd quæcunque in ueteri testamento de ratione uacantibus pecoribus scripta sint, ad hominum institutionem conducant.

An propter nos hæc omnino dicit? propter nos enim scripta sunt.] Omnino, quasi de re minimè dubia posuit, ut adeò nihil auditori relinquat, quo contradicere possit.

Quoniam in spe debet, qui arat, arare.] Hoc est, præceptoris est arare & laborare spe compensationis retributionisque.

Et qui triturat, ut sit particeps spei suæ, in spe.] A semine ad aream transit, multos apostolorum sudores inde ob oculos ponens. nam & ipsi arant, & aream frugesque terunt. Iam qui arat, sperat tantùm: qui uerò triturat, iam etiam aliqua re fruitur. Vnde dixit, Qui triturat, ea spe triturat, ut fructus quippiam ex labore suo auferat. Ne quis igitur dicat, Quid ergo? tot tantorumque sudorum hanc solam pensationem das Apostolis, ut alantur? adiecit, In spe, futurorũ uidelicet bonorum. Proinde oportet & illa sperare, & interim alimonia tamen non planè destitui.

Si nos uobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos uestra carnalia metamus?] Rei iustitiam & æquitatem hic ostendit. Non enim paria redditis pro ijs quæ accepistis. Nos enim spiritualia uobis seminauimus, uos autem carnalia nobis redditis. Magnum igitur hoc est?

Quòd si alij potestatis uestrę participes sunt, nónne potius nos?] Vanos quosdã hic doctores notat, qui impudẽter & cum autoritate accipiebãt ab ipsis alimoniã. Quare neque dixit, si alij accipiũt, sed si potestatis uestrę participes sũt, hoc est, dominantur uestri, imperiũ in uos exercẽt, ceu seruis uobis abusi sunt. Nõ multo magis igitur nos, qui uerè sumus apostoli? *Doctores uani.*

Sed non

Sed non usi sumus potestate hac.] Potestatē, inquit, habentes ut à uobis aleremur, A
nō sumus usi ea, ut non offenderemini: & uos ne ab idolorum quidem oblationibus abstinetis, ne imbecillioribus fratribus scandalum ponatis.

Sed omnia sustinemus, ut ne quod offendiculum demus Euangelio Christi.] Ne quis dicat, Quia nō egebas, ideo nihil accipiebas, inquit: In ingenti angustia cōstituti, omnia tamen sufferimus, & sitim, & nuditatem, ut ne aliquod obstaculum Euangelio contingat, hoc est, exigua & uulgaris reiectio & retardatio Euangelij, adeoq; uerbi ministerij.

Deut. 18. Nescitis quòd qui in sacrario operant, quæ de sacrario sunt edūt?] Priorib. locis nō cōtentus, alia ex lege in mediū depromit: cōmonstrans, quòd licuerit sibi à discipulis accipere. Cum enim de bubus per allegoriam quædam producta per eum essent, legē

Leuitæ. palàm tradere ait, q ex sacro sacra facientes edere debeant, hoc est Leuitæ, sacerdotibus gradu inferiores. Non dixit autem, ex adferentibus edunt, sed ex sacro, neq; accipientes pudefiant, ut qui ab hominibus alantur, neq; dentes nimium attollantur.

Qui altari assident, cum altari participant.] Hoc est, pōtifices & sacerdotes. Continuam autem seruitutem & perseuerātiam, per assessionem indicat. Nec dixit q sacra accipiant, moderationem innuens, quodq; pecunias colligere non oporteat. Nec dixit, ut à sacrificantibus accipiant, uerùm cum altari sint participes. Oblata nanq; non porrò offerentium fuerunt, sed sacri & altaris. συμμερίζονται, id est, simul participant, dixit: quoniam uictimarum sanguinis quiddam effundebatur ad aram, & adeps cremabatur: carnium uerò partem quandā accipiebat sacerdos, ueluti pectusculum, dextrū armum, & uentriculum. holocautomata quidem solius altaris erant.

Sacerdotū in sacrificijs portio.

Deut. 18. Ita & Dominus ordinauit, ijs qui Euangelium anuunciant, de euangelio uiuere.]
Matt. 10. Omnium fortissimum posteriore loco posuit. Quid enim, inquit, hęc atq; talia dico? Dominus sic ordinauit, legem sanciens, quæ ueteris testamenti legibus respondeat & consentiat. Quemadmodum suprà dixit edere ex sacro, simili ratione hic non ex discipulis, sed ex Euangelio edendum docet, ut ne efferantur alentes. Non enim dixit, alis ipsum, uerùm opus eius nempe Euangelium. Et uiuere dixit, non negociari, neq; thesauros colligere. B

Ego uerò nullo horum sum usus.] Hoc est, neq; quopiam exemplorum quæ commemoraui, ueteris testamenti: neq; Christi mandato, ut à uobis alerer, sum usus.

Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me.] Ne quis ipsi dicat, Quid est quòd hactenus non sis usus, cum in posterum uti in animo instituas? propterea enim hæc dicis: actutum isthuc anteuertit per correctionem, Non scripsi hæc, ut sic fiant in me, hoc est, ut accipiam deinceps.

Bonum est enim mihi potius mori, quàm ut gloriam meam quis euacuet.] Ego perire potius optarim fame, inquit, quàm quòd euacuet quispiam, hoc est, uanam & uacuam ostendat gloriationem meam. Forsan enim aliquis dicere potuisset, Reuera nihil quidem accepit, atqui mœrens ac lugens, non accipiebat. Tantum igitur, inquit, abest ut eam ob rem contrister, ut & idcirco glorier.

Si enim euāgelizem, nō est mihi gloriatio: necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est, si nō euangelizauero.] Quid ais? nō ubi gloriæ loco ducitur, prędicare Euangelium? sed citra aliorum impensas ac sumptum prædicare, tibi gloriæ est. Num quid hoc illo maius est? Minimè, inquit, sed euangeliū annunciare, est præceptū Christi, ac debitum: at si hoc perficiam, nihil est à me præclarè & eximiè factum. Væ enim mihi, si isthuc mandati non expleam, neq; transigā: cædar nanq; plagis multis, quippe qui mandato Domini non sum obsecutus. Citra aliorum uerò sumptum Euangeliū promulgare, uoluntatis ac deliberationis est propriæ honos atq; liberalitas, ac propterea gloriatio est. Porrò quod ait, Necessitas mihi incumbit, non ad liberi arbitrij sublationem libertatis ue pertinet, cæterùm ad oppositionem libertatis in accipiendo dictum est, ac propter pœnæ metum, si id non efficiat.

Euangelij gratuita annunciatio laudabilis.

Si enim uolens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.] Si, inquit, prædicatio euangelij non esset mihi demandata, àque meipso isthuc facerem, haberem equidem mercedem magnam & multam. Quòd si mihi cōmissum est: perspicuum est quòd à meipso hoc non faciam, sed Domini mandatum impleam.

A impleam. Hoc enim est quod ait, inuitus. Quocirca isthæc res non est honoris ac liberalitatis: dispensationem namque mihi creditam administro. Animaduerte autem, quòd non dixerit, Si autem inuitus, mercedem non habeo: indicans quòd habeat quidem mercedem, etiam in promulgando Euangelio, si herile mandatum impleat. Absurdum enim esset, si apostoli omnes non reciperent mercedem ob prædicatum euangelium. Veruntamen non est huiusmodi merces, qualis eius est qui gratis citráque sumptum aliorum prædicauit.

Quæ igitur est merces? ut Euangelium prædicans, sine sumptu ponam. Euangeliũ Christi, ut non abutar potestate mea in euangelio.] Hoc est, maior est merces, dignáque gloriatione, ut non abutar potestate, id est, omnino utar. Simplicem enim usum καταχρῆσιν adpellauit. Vbique autem causam hanc potestatem nominat, quo ostendit quòd neque accipientes peccarunt quicquam. In Euangelio autem dixit uti ob oculos ponat, eum qui Euangelij ministerio fungatur, adeóque laboret, accipere debere, non eum qui ociosus sit, torpeatq́. *Euangelij præco mercedem accipiat, nõ qui ocio torpet.*

Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, ut plures lucrifacerem.] Quod maius & uehementius est, dicit. Non solùm, inquit, non accepi, etiamsi potestatem haberem: uerumetiam liber cum essem, & nemini subiectus, neque necessitatem habens, omnibus tamen meipsum in seruitutem redegi: non uni aut duobus, sed uniuerso terrarum orbi: non ut ueluti adulator placeam, cæterùm ut plures lucrifaciam. omnes enim impossibile.

Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, ut Iudæos lucrer.] Hæc dicit, quia circuncidit Timotheum. Non dixit autem, Iudæus, sed ueluti Iudæus, ut ostendat quòd negocium esset dispensationis. *Act. 16.*

Iis qui sunt sub lege, quasi sub lege essem, ut eos qui sunt sub lege, lucrer.] Proselytos intelligit, uel eos qui ex Iudæis Christi religioni accesserant, & adhuc tamen lege detinerentur. Facta autem sunt hæc quando rasus est, quando quæ ad sanctificationẽ
B attinent, obtulit. Hæc autem per dispensationem faciebat, & in speciem præ se ferebat, ut qui reuera ista facerent, corrigeret.

Illis qui sine lege erant, tanquã sine lege essem.] Lege carentes eos accipit, qui Mosæ legem non tenebant, qui ex gentibus erant, qualis erat Cornelius, quos frequentãs & accedens, infirmitati eorum acquiescebat, attemperabatq́ se. Vel Græcos ipsos intelligit, ueluti quando apud Atheniẽses disputaret, ab ara eorum argumento sumpto, cum illis colloquia miscens, nec uelut de Deo Christo quicquam dissereret, sed tanq̃ de homine docens: non enim tale quiddã audire poterant: sed ueluti de quopiã qui apud eos in numerum deorum relatus esset. Huiusmodi enim esse putabant, qualis est Hercules, uel Aesculapius. Vbiq; autem particula Tanquam, est præposita, uti discas q̃ talia in speciem ostentarit & præ se tulerit, cum tamen reuera non fit. *Act. 10.* *Act. 17.* *Pauli apud Athenienses disputatio.*

Cum sine lege Dei non essem, sed in lege Christi, ut eos qui sine lege essent, lucrifacerem.] Vt ne existimes quòd sententiam mutarit, cum ad exleges disputaret: cum non essem, inquit, absque lege Dei, quasi dicat, quum non essem extra Dei leges, sed in lege: nec simpliciter in lege, uerùm in lege Christi: hoc est, uetere lege altiorem, & præstantiorem habens, Christi nimirum. Ecquæ inde commoditas? Vt lucrifaciam, inquit, eos qui sunt sine lege.

Factus sum infirmis tanquam infirmus, ut infirmos lucrifacerem.] Perinde ac nunc uobis factus sum infirmus ob imbecillã uestram scandalisq́ facile obnoxiam mẽtem, cum nolui à uobis mihi sumptũ suppeditari. Quinetiã ubi cõspexeris eum nõ palàm uel de filij deitate, uel de spiritus diuinitate differentem, ob auditorum infirmitatem noueris ipsum tum fieri infirmis tanquam infirmum.

Omnibus factus sum omnia, ut omnino quosdam facerem saluos.] Ecquid multa enumero? Omnib. me attemperaui. At qui non omnes in uniuersum seruare, saluósue facere expecto, uerùm ut paucos saltem saluos facerem, quod & admirabilius est. Si quis enim magno sese fructu atq; emolumento laborare speret, non adeò admirandũ. Atqui exiguæ rei gratia, modiciq́ fructus causa laboribus se defatigare, est arduũ. Omnino autem apposuit, consolationem præbens docentibus. Etiamsi enim non omnes

mnes quispiam conseruet, omnino tamen paucos quosdam conseruabit. Quocirca omnis torpor est eijciendus, neque segniter in uerbo laborandum. A

Hoc autem facio propter euangeliū, ut particeps eius efficiar.] Euangelium dicit fideles qui per euangeliū seruan tur, quemadmodū & suprà dixit, ex euāgelio uiuere, pro, ex credentibus. Vt igitur, inquit, consors fieri coronæ fidelium possim, propterea hæc facio: non ꝙ ipse pro mercede hæc faceret, uerùm ut illis persuaderet omnia pro fratribus facere spe bonorum supernorum. Considera autem hîc humilem Apostoli mentem, quomodo prima adeoq; summa corona dignus, simpliciter fidelibus se ipse adæquat in communicatione bonorum atq; coniungit.

Euangeliū fideles.

Nescitis ꝙ qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brabeū?] Postquā demonstrauit operæprecium esse, ut sese omnibus fratribus attemperent, deinceps iam horribilius cum ipsis loquitur. Quod autem ait, huiusmodi est: Ne existimetis quòd simulatq; credidistis, & in ecclesiæ stadium ingressi estis, isthuc uobis ad salutem sufficiat: quemadmodum neq; Olympicis cursoribus satis est currere, uerùm necesse est ad ipsum usq; brabeum festinare, omniaq; facere ut hoc assequantur: quod periculum est ne uos non adipiscamini dum propter scientiæ scilicet perfectionem fratres contemnitis, idolothytisq; farcimini.

Brabeum, uictoria.

Sic currite, ut cōprehendatis. Omnis aūt qui certat, ab omnibus se abstinet.] Debetis inquit currere, ut cōprehendatis. Hoc aūt citra charitatē non fit, quā uos nō habetis etiamsi perfectos uos putetis, quod minimè uobis contigit. nondum enim apprehendistis. Obscurè autē significans ꝙ multis adhuc destituātur rebus, multaq; eis desint, ceu gastrimargia apud eos regnāre, fornicatione item atq; temulentia, inquit: Qui certat, ab omnibus se abstinet, non ab hoc sibi temperans, ab illo uerò non, sed ab omnibus. Agnoscite igitur quantum uobis desit, discite q; modum per quem coronemini, nempe si temperantes sitis.

Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos uerò incorruptibilem.] Argumentum est rubore suffundens Corinthios & auditores. Siquidem illi ob corruptibilem coronam abstinent: nos uerò hoc non facimus ob incorruptibilem. B

Ego igitur sic curro, non quasi in incertum.] Quid est, non in incertum? Cuncta nimirum certa finis scopiq; consideratione faciens, cùm circūcidens, tum rasus, nihilq; temerè ac frustra admittens, quemadmodum uos. Quis enim scopus est esus idolis oblatorum, alijs inde pereuntibus? nullus omnino. Proinde citra rationem uos hoc facientes, curritis incertè, citraq; scopum, & frustra. Optimi uerò præceptoris instar seipsum in medium statuit exempli uice.

Sic pugno non quasi aerem uerberans.] Habeo enim quem feriam, nēpe diabolū. Vos autem ipsum non feritis, sed frustra perfectione fidei scientiæq; usi estis.

Verùm castigo corpus meum, & in seruitutem redigo.] Indicat eos hîc gastrimargia uentrisq; ingluuie detentos, eāq; perfectionis prætextu curare ac fouere. Ego igit, inquit, omnem sustineo laborem, ut sobriè uiuā. ὑπωπιάζω γάρ, hoc est, pugno. ὑπώπια enim dicūtur uulnera quæ sub oculos infliguntur dum pugnis contenditur. Certamē igitur magnū & ingens, quod est aduersus naturam, indicat. Tyrannis enim maxima est corporis, & aduersarius, inquit, magnus ipsum corpus. Simul atq; uerò pugno dixit, & uulnerum meminit statim intulit, & in seruitutem redigo: ut discas ꝙ non sit necesse strangulare ipsum uel suffocare: sed ueluti effrenem seruum humiliare atq; subdere, quod domini est, non hostis. Nonnulli uerbum ὑπωπιάζω magis propriè dictum putant pro eo quod est, fami trado corpus meum, inediaq; ipsum adfligo. Verùm ea interpretatio nullius est momenti: oporteret enim esse ὑποπιέζω.

Hypopia.

Corporis tyrannis.

Ne quo modo cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar.] Per hoc eos magis sobrios reddit. Si enim mihi, inquit, non satis est ad salutem prædicare ac docere, nisi meipsum irreprehensibilem in omnibus præbeam: qui uos ex sola fide salui eritis, tot tantisq; adfectionibus succumbentes?

CAPVT X.

NOlo autem uos ignorare fratres, quòd patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt.] Commemorat quantis donis Iudæi à Deo donati sint,

A sint, monstratq; post tanta dona plerosq; non placuisse Deo. Hæc autem dicit innuēs q; quemadmodum illis non profuit tantis frui donis, quandoquidem quæ suarum erāt partium ipsi non adiecerint adhibuerintq;: hanc ad rationem neq; uobis fides proderit, & quod spiritualibus mysterijs donati estis, nisi & uos ipsos dignos exhibueritis Dei gratia. Omnes, inquit, sub nube fuerunt. Expandit enim nubem in protectionem ipsis, & per mare transierunt. *Psalm. 104.*

Et omnes in Mosem baptizati fuerunt in nube & in mari.] Hoc est, cum Mose participes fuerunt umbræ quæ ex nebula prouenit, transitusq; cum ipso maris fuere consortes. Cum enim ipsum primùm transire uidissent, ausi sunt & ipsi aquis sese credere. Quemadmodū & nostris temporibus primùm Christo pro nobis mortuo & excitato baptizamur, & ipsi in mortem ipsius, per immersionem in aquam, & resurrectionem eius, dum denuo emergimus & extrahimur. In Moysen igitur baptizabantur, hoc est ipsum ducem habuerunt Christi baptismatis figuræ. Figura itaque baptismatis erat, cum quòd sub nube esset, tum q; mare rubrum transiret.

Et omnes eandem escam spiritualem manducarunt, & omnes eundē potū spiritualē biberunt.] Perinde ac nos post baptisma corpus Dominicū manducamus, sic manna ipsi post traiectum per mare manducarunt. Et quemadmodum nos sanguinem Dñi bibimus, sic illi è summè cæsa petra aquam scaturientem biberunt. Spiritualia autem *Spiritualia* hæc dicit quòd etsi sensibilia fuerint, naturali tamē cōsecutione facta non sint, sed gra- *quo fuerunt* tia spirituali: unde & cum corpore animas aluerunt, atq; ad fidem perduxerunt. *Mosaica.*

Bibebant enim ex spirituali sequente eos petra, petra autem erat Christus.] De alimo *Exod. 17.* nia seu cibo nihil opus erat ut quicquam confirmaret. planum enim erat q; cœlitus paratus esset, aq; naturæ uia planè alienus esse animaduerteretur. In potu uerò, quoniā suppeditationis ratio sola nouata esset, opus erat ut nonnihil confirmaret. Non petræ igitur natura, inquit, aquam præstabat, nam & antehac scaturire isthinc aqua debuisset, si in eius hoc natura fuit: uerùm alia quæpiam petra spiritualis hoc totum efficie-

B bat, Christus uidelicet. Sequente autem dixit, ut ostendat Christum ubiq; illis præsentem fuisse, atq; isthæc mirifica omnia transegisse. *Christus Mosi ubiq; præsens.*

Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo.] Nam prostrati sunt in deserto. *Num. 26.* Etiamsi haud parum multa euidentissima dilectionis suæ argumenta illis Deus commonstrauerit, tantisque eos exornarit bonis, attamen non est oblectatus in plerisque ipsorum, id enim significat εὐδόκησεν, id est, oblectationem habuit. Non enim omnes reprobati sunt, sed bona pars. Cum in pluribus dicit, ostendit quòd nihil prorsum eos iuuerit multitudo, quandoquidem charitatem suam non exhiberent erga benefactorem. Per prostrati sunt autem, uniuersum eorum interitum, diuinitusq; superinductas pœnas significat.

Hæc autem figuræ nostri fuerunt, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt.] Perinde ac beneficia Dei, typi fuerunt, hanc ad rationem & pœnæ. Indicat autem quòd non solum pœna adficientur, uerùm quòd maiore etiam pœna adfligentur quàm illi, quatenus illa quidem typus extitere, hæc uerò res ipsa & ueritas. Ac quemadmodū in donis est excellentia, sic & in pœnis. Concupiscentes porrò malorum dicens, uniuersim ac generatim de quauis malitia loquitur: quandoquidem & omne uitium ex concupiscentia profluat. Deinde speciatim etiam malitias istas exprimit. Ecquid illi expetiuerunt? allium, carnes, proprios deos, perinde ac ipse deinceps idololatriam ipsorum patefacit.

Neque idololatræ efficiamini sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: *Exod. 32.* Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.] Primùm eos notat & carpit qui in idolorum delubris epulabantur, ostendens quòd quemadmodum illi à gastrimargia ad idolorum culturam delapsi sint: choros enim statuentes circa uitulum ludebant ante ipsum: sic periculum est ne & uos ad idololatriam prouoluamini, quum ex gulæ sua su idolis immolata editis. Vbinam igitur perfectio tua, si ad idololatriam perduceris?

Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ciderunt uno die uigintitria millia.] Rursus scortationis meminit, ex continuitate reprehensionis perfectiorem orationem faciens. peccatum autem istud à gastrimargia proficiscitur, Quan

Num. 25. do ucrò uigintitria millia ceciderunt? Quando iuxta consilium Balaam, Madianitides mulieres apud exercitum copiásue Israeliticas uisæ, iuuenes ad sese pertraxerunt, atque per scortationem, ut sacrum facerent Beelphegor, prouocarunt eos, ac cecidit populus in acie. A

Num. 21. Neq; tentemus Christum, quemadmodum & quidam ipsorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt.] Innuit Corinthios signa expetiuisse.

Nu. 14. 16. Neq; murmuretis, ut quidã ipsorum murmurarũt, & perierunt ab exterminatore.] Hoc est, uirtute quapiam pœnam infligente. Subindicat clanculum q; in tentationibus impatientes fuerunt, nec eas æquo animo pertulerint, sed murmurauerint, dicentes: Quando uenient bona? & quandiu duratura est adflictio?

Hæc autem omnia in figura contingebant illis. scripta sunt autem ad correptionẽ nostram, in quos fines seculorum deuenerunt.] Terret eos, cum dicit isthæc scripta ad correptionem nostri. Vnde & nobis in posterum sunt expectanda supplicia: eoq; horribiliora, quatenus maiora in nos beneficia sunt collata. Terret præterea, cum dicat finem ipsis imminere: ostendatq; supplicia non esse temporaria, sed immortalia quæ post consummationem nos excipient. Iam enim iudicium in foribus, quum mundi ætates transierint.

Iudiciũ Dei pro forib.

Itaque qui se existimat stare, uideat ne cadat.] Rursum scientiæ nomine intumescentes notat. Si enim te stare existimas, metue, inquit, ne cadas. Neq; ipsum sanè confidere, quòd stes, stare est: uideris enim, sed reuera minimè stas: ac etiamsi maximè stes, facilis est per arrogantiam lapsus.

Tentatio uos non cœpit nisi humana. Fidelis aũt Deus qui nõ patief uos tentari supra id q̃d potestis, sed faciet etiã cũ tentatione puentũ, ut possitis sustinere.] Quia perterrefecit eos dicens, Qui se existimat stare, uideat ne cadat: essent uerò qui nõ paucas iam tentationes sustinuissent ne dicerent, quid nos perterrefacis? multas enim perpessi tentationes, non tamen succubuimus: ait, Non cœpit uos tentatio nisi modica & moderata. humanum enim ubiq; modicum uocat. Deinde rursus consolatur, persuadens eis ut in Deum intueantur, qui fidelis est, hoc est, uerus, nec mentietur unquam. Promisit enim, Venite, inquiens, qui laboratis, & ego reficiam uos. Nõ sinet igif uos tentari ultra uires uestras, sed tentationẽ uiribus uestris tolerabilẽ adoriri uos faciet. Imò quæuis tentatio uires nostras exuperat, nisi ille auxilietur nobis, & felicẽ euentũ præbeat, hoc est, liberationem à tentationibus, cum tentatione, hoc est, celerem, & simulatque nos inuaserit tentatio. Ita ut propter celerem liberationem ea nobis tolerabilis efficiatur. Faciet enim exitum, inquit, ut uos sufferre queatis: hoc est, ut facilis uobis uideatur tentatio, adeoq; huiusmodi quam sustinere ualeatis. B

Humanum, modicum.

Matth. 11.

Propterea fratres mei fugite ab idolorũ cultura.] Abũdè satis eos hactenus carpsit, ideo in posterum curam iuxtà & medicinam adhibet, fratres eos uocans. Non autem porrò ob fratrum noxã & offendiculum ab idolothytis eos arcet, sed ipsam in sese rem uituperat & reprehendit, idolorum culturam nominans, ac celerem iuxtà ab ea secessum aut declinationem postulans. Fugite enim, inquit.

Tanquam prudentibus loquor, iudicate uos quod dico.] Quia magnam illis culpã attribuit, notamq; inussit, idololatriã nominãs q̃d patrabãt, uerbi istius asperitatẽ mitigat, ipsosq; reos iudices constituit, quod cõfidentis est proprijs ratiocinationibus ceu ueræ sint. Non opus habeo, inquit, alijs iudicibus, uos tanquàm prudentes iudicate.

Calix bene dictionis. Calix benedictionis, cui benedicimus, nõne communicatio sanguinis Christi est?] Calix benedictionis, id est eucharistię. Manibus enim eum tenentes, benedicimus ei, & gratias agimus ei qui sanguinẽ suũ pro nobis effudit, ineffabiliaq; bona in nos contulit. Non dixit aũt μετοχή, id est participatio, sed κοινωνία, id est cõmunicatio, ut aliquid excellentius indicet, summam puta unionem. Quod autem dicit, huiusmodi est: Hoc quod in calice est, illud est quod ex latere effluxit Christi. Et ex eo accipientes, communicamus, hoc est unimur Christo. Non pudet itaq; uos Corinthij ad idolorum calicem accurrere, à calice hoc, qui nos ab idolis liberauit?

Ioan. 19. Exod. 12. Panis quem frangimus, nõnne cõmunicatio corporis Christi est?] Quod in cruce nõ est passus Christus, (os enim eius nullum est contritum) hoc iam sustinet, cum propter nos frangitur. Quem enim frangimus, inquit: communio autem corporis Christi est,

pro eo

A pro eo dixit quod est, Quemadmodum illud corpus Christo unitum est, sic & nos ipsi Christo per panem hunc unimur.

Quoniam unus panis, & unum corpus multi sumus.] Quia dixerat, communicatio corporis est, communicans autem est aliud ab eo qui communicat: iam maius quiddã demonstrat, inquiens, Quoniã illud ipsum corpus sumus. Quid enim est panis? corpus Christi. Quid autem fiunt adsumentes corpus Christi? non corpora multa, sed unum corpus. Quemadmodum panis ex multis granis unus efficitur, sic & nos, multi cum simus, unum efficimur corpus Christi.

Omnes enim ex uno pane participamus.] Itaque etiam unum sumus. Quomodo igitur charitatem non obseruamus, & unum secundum hoc efficimur? Atqui Deus (inquit) propterea corpus suum nobis tradit, ut uniat nos cùm erga seipsum, tum nos inter nos mutuo. Quia enim prior carnis nostræ natura corrupta est à peccato, uitaq; destituta est, dedit nobis suam ipse impeccabilem, & omnis peccati expertẽ, uiuacem & uitæ plenam, similem tamẽ nobis carnem, ut eam assumentes, in ipsam permisceamur, & uiuamus citra peccatum, quatenus licet. *Carnis nostræ natura corrupta.*

Videte Israel secundum carnem. Nónne qui edunt hostias, altaris sunt participes?] Ex crassioribus exemplis, inquit, discite quòd idolorum communio sit id quod à uobis geritur. Secundum carnem autem dicit Israel, quasi ipsi sint secundum spiritum. Reputa uerò tecum q; nõ dixerit de Iudæis q; Domino communicent, sed participes inquit, altaris sunt. Etenim comburebatur id quod aræ suprapositum erat. In corpore autem Christi non sic res habet, sed est communicatio corporis Christi. non enim aræ, sed ipsius Domini participes efficimur.

Quid igitur dico? Num q; idolum aliquid sit, aut q; idolis immolatum sit aliquid?]
B Metuit ne existiment hæc dicere eum, quasi robur aliquod idolis insit. Non tanquam nocere possint uel prodesse idola, ab ijs uos abduco, neq; enim quicquam sunt omnino, uerùm q; non offeratur uictima Domino tuo. Infert igitur.

Sed q; quę gentes immolant, dæmonijs immolẽt & nõ Deo.] Ne igitur accurrite ad hostes Domini uestri. Nam si regia dimissa mẽsa ad condemnatorum & captiuorum mensam accurreres, omnino peccares, non quòd noceret illa quicquam aut iuuaret, cæterum q; iniuria isthæc uideretur mensæ regiæ.

Nolo autem uos participes dæmoniorum fieri.] Si enim mysticam mensam participantes, Christo communicant: dæmonum mensam participantes, dæmonibus haud dubiẽ communicant.

Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorũ.] Quia per modum adhortationis siue admonitionis dixerat, Nolo uos participes esse dæmoniorum: ut ne admonitio ista floccipendatur, per modum sententiæ & assertionis nunc posuit, Non potestis, inquiens, calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum.

Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.] Ex solis nominibus astruit non esse comedenda idolis immolata.

An prouocamus Dominum? Nunquid fortiores eo sumus?] Vt pudore eos suffundat, hæc dicit. Num tentamus, inquit, & lacessimus Deum? An ne punire nos possit, ad hostes eius secedentes? Deindeq; ad absurdũ perducens orationem, Nunquid fortiores, inquit, ipso sumus? Vehementi autem eorum notatione & obiurgatione commonefacit eos uerbi Mosaici: Prouocarunt me in non Deo, ad iracũdiam me concitauerunt in idolis suis. *Deut. 32.*

Omnia mihi licent, sed nõ omnia expediũt.] Ne quis dicat ei, cũ pura cõscientia edens, Potestas mihi est ista facere. Certè, inquit, Omnia tibi licent. Postquam tua tibi arbitrij libertas à Deo est, at nõ omnino tibi expedit uesci. Ea enim uia progrediens, propensionem nancisceris ad idola, cum ita continuò mensæ eorum es consors. *Liberi arbitrij potesta te non abutendum.*

Omnia mihi licent, at non omnia ædificant.] Neq; tibi prodest, inquit, sicut & antea dixi, neq; fratri tuo: ipsum enim non ædificat, quin potius destruit ac subruit fidẽ eius. Cum itaq; neq; te neq; fratrem adiuuet, quid hoc facis?

Nemo quod suum est quærat, sed quisq;, quod proximi est.] Ne quæras num tu pura conscientia uescaris, sed num fratrem tuum ædificet ea res. Vbique autem adhortatur ut quæ proximi sunt quæramus. *Proximi utilitas quærenda.*

Omne quod in macello uænit manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.]Cum hactenus multis cōuicisset ac confirmasset abstinendū planè ab idolothytis, ne plus ęquo hîc curiosiores, imò superstitiosiores reddanť, adeò ut abstineant etiā ab ijs quæ in foro uæneunt, cum metuunt ne & ea sint idolothyta: Omne, inquit, quod uenditur, edite, non examinantes uendentes, & interrogantes num idolothytum sit quod diuendant, tanquam conscientia uestra conseruati, quam hoc pacto purgare intendatis. Vel sic intelligere queas, Ne feriatur conscientia tua, propterea ne examines. Fortasse namque si disquiras, rescisces idolis esse immolatum quod emerè cogitas, & ferietur siue offendetur conscientia tua. A

Psalm. 23. Domini enim est terra, & plenitudo eius.]Non itaq; dæmoniorum. Quòd si terra

Immundum natura nihil est. & fructus ipsi & arbores, uniuersaq; eius animalia, Domini sunt: nihil igiť natura est immundum, uerùm ex cuiuslibet sententia immundum erit.

Si quis aūt uocat uos infideliū, & uultis ire, omne q̄d uobis apponiť, edite, nihil interrogantes ꝑpter cōscientiā.]Bene dixit, uultis: neq; em̄ ipse adhortari ad hoc, neq; dehortari instituit aut decreuit. Nihil aūt interrogate, ne solicitiore cura, nimiáue curiositate existimemini trepidare idola, utq; illæsam uestram retineatis conscientiam.

Si uerò quis dixerit, Hoc est immolatum idolis, nolite manducare propter illū qui indicauit, & conscientiam. Domini enim est terra, & plenitudo eius.] Non ueluti à rebus noxijs tibi abstinere mando, sed propter eum qui indicauit, ut is non lædatur, atque putet idolorum res haud reijci à Christianis. Nam q̄ non tanquā ab immundis, uel ab ijs quæ sint à Domino nostro aliena, hæc doceam, uel inde planum est: Dñi enim est terra, & plenitudo eius, hoc est, omnia ipsam replentia, & quæ ea cōtinentur. Vel hunc ad modum accipies: Abstine, inquit, à cibo isto. uniuersa enim terra Domini est, ac licet tibi † à supernis impleri. Nam cuncta tibi sunt aperta. B

† ἄνωθεν, fortè ἄλλοθεν id est abundè.

Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius.] Hoc est, Græci. fortasse enim quod dixi, offendetur, uel tanquam gastrimargum me iudicando, uel ceu eum qui æquè ac ipse idola excipiat.

Libertas in Paulo quæ sit. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia?] Libertatem, ab obseruatione liberationē, & potestatem qua nihil nobis ciborum uetitum tenemus, appellat. Ego, inquit, liberè, citraq; obseruationem uescor, Græcus uerò & infidelis me condemnabit, Fabula est, inquiens, Christianorum religio. aiunt quidem idola sese execrari, & interim ijs quæ illis ipsis oblata sunt, uescuntur etiam auidè.

Si ego cum gratia participo, quid blasphemor eius rei gratia, pro qua gratias ago?] Ego, inquit, participo creaturas Dei, siue fruor illis liberè ob gratiam Dei, quæ finxit me cùm firmum tum solidum, adeò ut nihil obseruem. At Græcus conuiciabitur mihi: tanquam qui simulem me idola fugere, contrà tamen per gastrimargiam eis immolata comedā Quod adijcit, Pro quo gratias ago, huiusmodi est: Ego, inquit, gratias ago Deo, q̄ adeò me excelsum fecit, adeoq; Iudaica humilitate sublimiorem, ut ex nulla re lædar. Græcus autem, ut dixi, & incredulus scandalizatur, & blasphemat.

Manducare in gloriam Dei. Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.] Omnia, inquit, facite ad gloriam Dei: quasi quæ nunc fiant à uobis, sint contumelia Dei, imò potius blasphemia. Manducat ergo quisquam uel bibit in gloriam Dei, quando neminem offendit, quando non ut gulosus aut uoluptatis sectator epulatur, sed uelut is q̄ corpus cōseruare uelit ad uirtutis operationē. Simpliciter aūt quācumq; rē in gloriā Dei quispiā agit, quādo neq; alium scandalo quopiam lædit, neq; seipsum, ut si nihil agat ut hominibus placeat, neque prauo aliquo animi affectu.

Sine offensione estote & Iudæis & Græcis, & ecclesiæ Dei.] Hoc est nulli ullam uituperationis occasionem præstate. Continget autem hoc, si neque Iudæum, neq; Græcum offendamus, neque fratres etiam: nam illi sunt ecclesia Dei. Obserua, quod maius est, ultimo loco protulit. Etenim alios ad fidem attrahere conuenit, nec interim tamen fratres negligere aut persequi. Indicat autem omnes ex hoc offensos, quòd idolorum immolatis uescerentur.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed q̄d multis, ut salui fiant: imitatores mei estote, sicut & ego Christi.] Postquam magni quippiā illis imposuerat, reos eos faciens & Iudæorum & Græcorum noxæ, seipsum

in me-

A in medium protulit, ut ostendat rem haud esse difficilem. Qui uerò suum cõmodum non quęsierit, liquet ex multis quę etiam antehac commemorauit. Omnibus, inquit, factus sum omnia. maximè uerò ex eo quòd optauit anathema esse pro fratribus. Imitatores igitur, inquit, mei estote. Quod ait, Quemadmodũ & ego Christi, ne putes arrogantem esse sermonem, uerùm adhortantis potius ad imitationem. Si enim ego, inquit, Christum imitatus sum, quanto potius uos me imitabimini? Non enim ego tanto sum melior uobis, quanto ille me, qui omnes incomparabiliter antecellit & exuperat.

CAPVT XI.

Laudo aũt uos fratres, φ per omnia mei memores estis, et sicut tradidi uobis pręcepta tenetis.] Absoluto de idolothytis sermone qui de re ardua fuit, leuius nũc q̃d dam peccatum corrigit. Solet enim grauioribus uitijs leuia etiam inserere. Ecquid ist huc erat? Fœminæ non uelato capite orabant, ac uaticinabanẽ: nam & fœminæ tunc prophetiæ dono claræ erant. Viri autem comam nutriebant, quippe qui in philosophia uersati essent, cùm quando orarent, tum quando prophetarent. Hæc uerò gręcę consuetudinis erant. Quia igitur de hisce eos admonuerat, forsan cum præstò esset, atq; eorum quidam obtemperauerant, nonnulli uerò haud obtemperauerant: de obedientibus inquit, Laudo uos, φ per omnia mei memores estis, meiq; meministis. Atqui inter cætera isthuc unum erat, de coma non nutrienda per uiros. Attamẽ per omnia, inquit, mei meministis. Semper enim sapienter mollibus uerbis adeoq; laudibus cõsueuit compellare eos de quibus spes est φ possint in meliorem statum redigi. Ex eo uerò q̃d ait, Quemadmodum tradidi uobis, traditiones continetis, perspicuum fit φ haud pauca sine scriptis tradiderint & ipse & reliqui apostoli. *Paulus non omnia literis tradidit.*

B Volo autem uos scire, φ cuiuslibet uiri caput Christus est.] Videtur quantũ ex consequutione colligitur, ad eos uerba facere, qui à se laudati essent, quòd præcepta siue traditiones obseruassent, reuera aũt eos qui non gesserant morẽ, corrigit. Cum porrò cuiuslibet uiri caput esse Christum audis, de fideli isthuc intelligas. Nam fideles nos sumus corpus ipsius, non autem increduli: quare nec caput illorum Christus.

Caput autem mulieris uir, caput uerò Christi Deus.] Caput uxoris maritus est, propterea quòd dominetur in eam: Christi uerò caput Deus, quòd sit eius causa, ut pater filij. Non oportet enim ea quæ de capite dicta sunt, ex æquo de Christo intelligere, uerùm nostrum quidem & nostri caput est Christus, ut qui author & conditor noster, & ut cuius corpus nos simus. Christi autem caput pater est, ceu causa siue autor ipsius. Sin iuxta humanitatem accipias, sic dictum esse patrem Christi, perinde ac Christus dictus est caput nostrum, nihil impietatis admittis: quandoquidem & Deus pater Christi dicitur, secundum humanitatem. Quia enim nobis assimilari sustinuit, & frater noster dictus sit, & caput, nihil nouum est, si humiliationis & exinanitionis etiam nomina recipiat: ac eum qui iuxta diuinitatem pater est, caput habeat secundũ humanitatem suam, tanquam principem & Deum suum.

Omnis uir orans aut ꝓphetans, in capite habens, deturpat caput suũ.] Nõ semper prohibet uirũ cõtegi caput, sed in oratione tantũ & ꝓphetia. Nec dixit, tectus caput, uerũ in capite habens, ut auferat nedũ uelationẽ quæ fit pallio, uerũetiã eã quæ fit coma. Nã q comã nutrit, etiã in capite habet, comã uidelicet. Qui uerò deturpat siue pudefacit caput suũ? Quia cum princeps sit, suiq; iuris, se ipse iugo subdit. Caput em̃ cõtegere, est potestatẽ capiti imponere. Nam capitis tegumentũ, potestatẽ habentis seu dominatoris uice est, signumq; est subiectionis. Vel hunc ad modũ, Pudefacit Christũ caput suũ, seipsum nimirũ imminuens, ac libertate priuans. Vt enim exiguũ corpus pudefacit caput, sic qui à Deo liber est factus, suoq; iuri & libertati traditus, seipsum imminuit, ac ueluti sub potestate esset, ita se contegit: ad ignominiam isthuc uergit Christi, qui est caput ipsius, tanquã corporis. Non fuerit autem abs re quærere cur ue luti culpam & peccatũ isthuc Apostolus posuerit. Symbola tradita erant uiro & fœminę: illi quidem ut dominaretur in coniugem suam, huic uerò ut esset subiecta: multa sanè & alia, inter quæ & illud erat, nempe ut hic aperto capite esset, illa uerò tecto. Quomodo igitur non est reprehensioni obnoxium, naturæ leges prætergredi, ac uirum quidem comam nutrire, mulierem uerò retecto esse capite? Hoc igitur tollit, ceu arrogantiæ & pertinaciæ signum, quæ non pauca sanè apud ecclesiasticos *Comæ nutritio.*

Hæreses un de oriantur. ac fideles & uastat & perdit. Inde namque hæreses subnascuntur, cum quod sibi uisum fuerit, producit quisque. A

Omnis autem mulier orans aut prophetans nō uelato capite deturpat caput suum: unum enim & idem est, ac si rasa esset.] Fuerunt autem & fœminæ, prophetiæ (ut diximus) donum habentes, ut Philippi filiæ, aliæque permultæ. Quomodo uerò pudefacit caput suum? Quia fugitiuæ cuiusdam & transfugæ caput ostendit, ut quæ defecerit à tradita sibi à Deo potestate. Noueris autem quòd uirum in oratione & prophetia uetet esse tecto capite, mulierem uerò non solis hisce illis temporibus, uerùm semper. Hoc enim uult per hoc quod ait, Vnum & idem est ac si rasa esset. Vt enim ei semper turpe est raso capite uideri, consimilis deformitas est aperto capite cerni. coma namque tegumenti uice est. Proinde quæ tegumentum abijcit, ei quæ comam abiecit similis est.

Si enim non uelatur mulier, tondeatur etiam. Si autem turpe est mulieri tonderi uel radi, ueletur.] Immorās eidē rei, ostendēs retectionē istā nō esse imparem rasuræ: ac quemadmodū turpis res sit ac deformis rasura, sic & capitis retectio. Per hæc itaq;, ut dixi, innuit nunquam non turpe esse, mulierem caput suum retegere uel nudare.

Vir quidem non debet uelare caput suum, quando imago & gloria Dei est.] Primā quidem causam dixit, ꝙ Christum caput habeat, nec oporteat ipsum tegi: iam uerò & alteram rationem reddit, ꝙ gloria Dei sit, hoc est, princeps Dei, & imago ipsius. Est igitur operæ sanèprecium, ut princeps à summo rege & imperatore constitutus, cum signis ad principatum eius pertinentibus coram ipso appareat, aperto uidelicet & re-

Capitis apertura quid indicet. tecto capite. Ea enim apertura indicio est nulli terrenæ potestati hominem esse subditum, sed ipsum dominari omnium, ceu imaginem Dei.

Mulier uiri gloria. Gen. 2. Mulier autem gloria uiri est.] Hoc est, mariti dominatui subdita est. Quare par est ut cum subiectionis suæ indicijs uideatur, quæ sunt contecto esse capite. B

Non enim uir ex muliere est, sed mulier ex uiro. Etenim non est creatus uir ꝓpter mulierē, sed mulier propter uirum.] Causas dicit quibus uir mulierem antecellit. Nā mulier ex uiri costa est, & quia uir non est propter illam, sed illa uiri causa. Faciamus enim, inquit, adiutorium ipsi. Qui igitur uir cōtegetur, tanto honore à Deo adfectus? fœminæ enim habitum sibi arripit, ac perinde facit, ac si diadema suum arreptum ex capite abijciat, seruilemq; habitum & formam recipiat.

Quapropter mulier debet potestatem habere in capite, propter angelos.] Propter hæc omnia, inquit, prædicta, mulier in capite suo signum habere debet subiectionis suæ tegumentum uidelicet, si nihil aliud, angelos tamen uerita, & honore dignās, ne & ipsis tanquam impudens uideatur. Vt enim obuelare caput, oculos demittere facit, & uerecundari, adeoq; subditi formam seruare: sic reuelato capite ingredi, impudentiam declarat, quam & Christianos comitantes angeli execrantur. Clemens uerò Stromatensis per angelos curiosius ecclesiæ iustos intellexit ac probos uiros. Obueletur enim, inquit, ne hos ad fornicationem illiciat uel scandalizet.

Veruntamē neq; uir sine muliere, neq; mulier sine uiro, in Domino.] Hæc adijcit, quia plurimū excellentiæ ac dignitatis uiro dederat, cōmonstrans ꝙ mulier ex ipso, & propter ipsum sit primùm condita, & sub ipso sit. Ne igitur maritos plus q̄ par sit efferat, neq; illas planè abijciat: re uera, inquit, ex prima creatione sic res habet ꝙ mulier sit ex uiro. Nunc autem neq; uir sine muliere nascitur, ueruntamen in Dño, hoc est, Deo uniuersum faciente, & uiuificante semen, matricemq; confortante.

Nam sicut mulier de uiro, ita & uir per mulierem.] Mulier quidem, inquit, ex uiro

Mulier ex uiro, uir per mulierem. est: adhuc enim apud uirum permanet hoc integrum, mulierem ex ipso esse. Vir autem est per mulierem, id est, mulier est administra generationi hominis: potior autem seminis est operatio, ita ut uir non propriè dicatur ex fœmina esse, sed ex patre suo per mulierem, ut quæ fuerit ministra ad generationem. De Domino autem Paulus non sic dixit, sed natum ex muliere ait. Metuit enim uti præpositione per, de Christo loquens, ne locum daret hæreticis calumniandi, quòd Christus per uirginem ceu siphonem aut canalem transierit: uel ut indicaret apostolus, quòd quia nullo uiri congressu, fructus uentris ipsius erat.

Omnia aūt ex Deo.] Nō uiri, inquit, opus est, sed Dei. Quòd si omnia Dei potētia fiant,

A fiant, ipseq́ ordinauit uirorũ & mulierum res, & negocia, ne contradic, sed obtẽpera.

Inter uos ipsos iudicate.] Rursum eos iudices facit eorum quæ dicit, abunde & copiose astruens quod instituit.

Decet mulierem non uelatam orare Deum?] Hic horribilius quicquam indicat, nempe quòd ad Deum iniuria recurrat.

An ne natura quidẽ ipsa docet uos, φ uir quidẽ si comã nutriat, ignominia est illi: mulier autem si comam nutriat, gloria est illi: Nam coma pro uelamine ei data est.] Ecquî est ignominia uiro, si comam curet? Quia mulieris habitum & formam assumit, cúmque sit princeps constitutus, subiectionis signum recipit. Mulieri autem coma est gloriæ, quoniam proprium ordinem & institutum seruet. Cuius autem in gloriam cedit sui status obseruatio. Quid uerò necessum est aliud adhuc operimentum naturali isti peplo comæ apponere, si coma est uelamentum? Vt non ex sola natura, uerumetiam ex consilio & uoluntatis electione subiectionem fateatur. *Coma uirũ dedecet.*

Si quis autem uidetur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neq́ ecclesiæ Dei.] Contentionis, hoc est, reluctari in huiusmodi, sed non est rationis uel intellectus. Cum enim forsan Corinthij sapientes uideri uolentes, opponerent sese per suos syllogismos & argumenta, quibus rem mediam & indifferentem demonstrare nitebantur: Nos, inquit, talem consuetudinem non habemus, siue ita altercandi, siue quòd uir quidem comam nutriat: mulier uerò non obuelatum caput gerat, imò ne aliæ quidem ecclesiæ Dei. Proinde non nobis solis aduersamini, sed uniuerso iuxta orbi. Hæc porrò rubore Corinthios suffundunt, auditores compellentia, ne quicquam præter apostolicam consuetudinem faciant.

Hoc autem præcipiens non laudo.] Quemadmodum qui primùm crediderant cõmunia omnia habentes, communiter & publicè epulabãtur: sic per quandam eius rei imitationem, etiamsi non adeò exactam, Corinthij statis quibusdam diebus festis ex æquo publicè conuiuabantur post mysteriorum participationem. Siquidem opulenti fercula adferebant, inopesq́ ad conuiuium isthuc accersebant. At per dissensiones admirandus ille ritus, quo mutua charitas, & Christiana philosophia cõtinebatur, corruptus est, nec ab omnibus seruabatur. Scribit igitur Paulus, ut hoc corrigat. Porrò in præcedenti delicto, cum multos obedientes haberet, Laudo uos, inquit: hîc uerò secus habente re, Hoc autem præcipiens non laudo, ait. hoc est, non laudo uos quòd omnino hac de re præcipiam uobis, uosq́ adhorter. Conueniebat enim ut per uos ipsos intelligentes, neq́ peccaretis omnino, neq́ præcepto indigeretis. *Christianorũ olim omnia communia.*

B

Quod non in melius, sed in deterius conuenitis.] Decebat uos in melius pergere & progredi, conuentusq́ uestros facere liberaliores: uos autem consuetudinem quæ obtinuerat apud uos, imminuistis. Ac conuenitis quidem in una ecclesia: nec tamen ut simul cœnetis. Hoc igitur est quod deterius est & minus, in quo deficitis.

Primùm quidẽ cõuenientibus uobis in ecclesia, audio schismata inter uos esse.] Nõ statim sermonẽ de mensis infert, sed prius eos ferit quòd schismata inter eos essent. nã reuera quia dissecti erant, & diuisi inter sese, idcirco priuatim unusquisq́ edebat.

Et ex parte credo.] Vt ne dicant, Quid enim si mentiuntur calumniatores nostri? Neq́ credo dixit, ut ne impudentiores faciat: neque non credo, ne uideatur eos frustra obiurgare: sed parum quiddam credo, inquit. Simul tamen uerisimile est neq́ omnes morem istum transgredi, sed ex parte quosdam.

Oportet enim & hæreses inter uos esse.] Non dogmatum hic hæreses dicit, sed schismatum huiusmodi ac dissidiorum quæ de mensis exoriebantur. Quid uerò est, oportet? pro, possibile est, uel necesse est uos, cum homines sitis, non omnes rectè ingredi. Ob eã igi rẽ etiã credo: perinde ac Dñs etiã dixit: Necesse est uenire scandala. hoc est: Cũ praui sint in mũdo & scelerati multi, nõ possunt nõ esse & uenire scãdala. *Oportet.*

Vt qui probati sunt, manifesti fiant in uobis.] Coniunctio ut, hic non est ætiologica, non reddit rationem, sed ad rei euentum & exitum pertinet, ut non in paucis locis planum redditur. Quum enim arrogantiores communem istam cœnam non acciperent, manifestabantur probati, id est pauperes, quòd patienter ferant sese negligi: antea autem non apparebat perseuerantia eorum. Vel probatos dicit eos, qui morem cœnæ adhuc custodiebant, non enim eum omnes dissoluerant, Cum igitur *Vt.*

dissoluen-

dissoluentes reprobi apparerent, obseruantes manifestantur ceu probati. A

Conuenientibus igitur uobis in idem, non est dominicam cœnam manducare.] Cō
uentus, inquit, charitatem indicat & collectionem uel coniunctionem, atqui opere ea
hodie coniunctio non fit. Dominicam cœnam autem conuiuium uocat quo multi si-
mul uescuntur, ueluti imitationem illius horribilis & admirandæ cœnæ, qua Dn̄s si-
mul cum discipulis suis manducauit. Propterea & cœnam prandium ipsum uocauit.
Videte igitur, inquit, quo orbemini, nimirum imitatione mensæ dominicæ.

Cœna dominica, conuictus. Prandium, cœnæ nomen cur acceperit.

Vnusquisq; enim propriam cœnam præsumit ad manducandum.] Dominicā hāc
cœnam priuatam fecistis. Quandiu enim communis esset, dominica cœna uocabat:
domini enim res omnibus seruis sunt communes. Postquam autem unusquisq; ante-
uertit propriam cœnam manducare, nec expectat pauperes, sed priuatim apud sese e-
dit, contumelia affecistis cœnam uestram, pro dominica priuatam facientes.

Et alius quidem esurit, alius uerò ebrius est.] Pauper quidem esurit: opulentus uerò
ebrius redditur. Duo autem hîc sunt piacula, & q̄ prætereuntur pauperes, & q̄ uos
inebriamini, soli ijs saturati quæ etiam pauperibus oportebat apparata esse. Significa-
tione autem peculiari dixit ebrios eos esse.

Nunquid enim domos non habetis ad edendum & bibendum?] Si enim commu-
niter & publicè non estis esuri, quur non in ædibus uestris editis?

Aut ecclesiam Dei contemnitis?] Cum enim dominicam cœnam priuatam feceris,
manducans apud teipsum, in ecclesiam & locum es iniurius.

Et pudefacitis non habentes.] Non tantum curant pauperes, inquit, quòd non alitis
eos, quantum quòd pudefiunt, redargui & indicati quòd nihil habeant, uobis splen-
didè accumbentibus, ac uino indulgentibus.

Quid uobis dicā? laudabo uos? in hoc nō laudo.] Post lapsus & erroris demonstra-
tionem mitius cum illis loquitur. Cum enim posset dicere, ista innumeris esse mortib.
digna, ipse quid ait? Laudabo uos? non laudo. Hoc autē facit, ut eos mansuetiores cle-
mentioresq; pauperibus reddat. Si enim eos uehementius percussisset & pertinacius, B
aduersus inopes exasperati, crudeliores in eos facti essent, quippe quia eorum causa
ab apostolo ignominia adfecti essent.

Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi uobis.] Cuius rei gratia mysteriorum
illius uesperæ meminit? omnino necessariò, ut persuadeat quòd Dominus tuus o-
mnes eadem mensa excipere dignatus sit, tu uerò fratrem eiusdem tecum generis
& naturæ auerseris & dedignaris. At quî ait à Domino se accepisse? neq; enim tum a-
derat Paulus, sed Christi persecutor erat. Vt discas, quòd ipse hodieq; in mystica men
sa mysteria illa tradat, æquè atque tum.

Quoniā Dn̄s Iesus, in nocte qua tradebat, accepit panē, & postq̄ gratias egisset, fre-
git, ac dixit, Accipite manducate. Hoc est corpus meū, quod pro uobis frangitur.] Re
cordamini, inquit, q̄ hanc ultimam uobis dederit, spiritualem adeoq; arcanam sacro-
sanctam institutionem, quodq; ea etiam nocte qua mactandus erat, Iudā proditorem
mensæ suę accumbentem habuerit. At tu fratrem tuum reijcis, contemnis, indignum
iudicas? Edoctus es etiam gratias agere, quandoquidem & ille gratias egerit, exemplū
nobis relinquens: atqui tu indigna gratiarum actione committis, iniuriam inferēs ec-
clesiæ, te nanq; epulante ad temulētiam usq;, alius esurit. At uerò ille in commune &
generatim omnibus dixit, Accipite, edite, idq; corpus suum, q̄d pro omnibus ex ęquo
fregit in mortem tradens: tu uerò anteuertis & occupas edere, neq; cōmunem panem
in medium ponis, neq; frangis ipsum uti detur multis, uerùm tibi ipsi contines.

Hoc facite in meam commemorationem.] Quid ais? si filij uel patris commemora-
tionem faceres, animo & conscientia tua perculsus esses, nisi legitima quæq; & cele-
brandis funeribus consueta perfecisses, ac pauperes inuitasses. Commemorationē aūt
siue memoriam Domini faciens, nec mensam quidem tuam simpliciter illis impertis.

Similiter & calicē postq̄ cœnasset, dicens: Hic calix nouū testamentū est in meo san
guine.] Fuerūt & in ueteri testamēto calices siue pocula, quib. sanguinē brutorū post
uictimā oblatā libarēt, quē phiala & poculo excipiebāt. Pro sanguine itaq; brutorū, q̄
uetus testamentū ueluti sigillo cōsignabat, meū ego nunc sanguinē pono. nouum te-
stamentū eo ceu sigillo muniens. Ne turberis igitur sanguinem audiens. Nā si irratio

Leuit. 1.

nalium

A nalium pecorũ sanguinem accepisti in ueteri testamento, quanto potius nunc diuinũ.

Hoc facite, quoties biberitis, in meam commemorationem.] Per poculum isthuc, inquit, memoriam facis Dominicæ mortis. Qui igit̃ tu solus bibis & inebriaris, tremẽdo isto calice omnibus ex æquo tradito?

Quoties enim ederitis panem hunc, & calicem hunc biberitis, mortem Domini an nunciabitis donec ueniat.] Eo, inquit, affectu debetis esse imbuti, perinde quasi in illa ipsa Christi essetis uespera, adeoq́ꝫ cœna, eidemq́ꝫ accũberetis thoro, & ab ipso Christo acciperetis sacrum isthuc. Illa ipsa enim cœna est, & illam ipsam mortẽ annunciamus, hoc est, demonstramus ad secundum usq́ꝫ eius aduentum.

Itaq́ꝫ quicunq́ꝫ mãducauerit panẽ hunc aut biberit calicẽ Dñi indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini.] Ipsos obliquè perstringit indignè manducantes, quãdoquidem inopes negligant. Qua uerò ratione reus fit indignè assumens? perinde nimirum ac ipse qui sanguinẽ Dñi effuderit. Vt enim qui tum pupugerunt Christum, non ut biberent pupugerunt, uerùm ut effunderent: sic indignè bibens, nihilq́ꝫ inde commodi referens, frustrà ac temerè effudit sanguinẽ. Porrò Iudæi dilacerarunt regis chlamydem: at qui indignè manducat, in cœnum & lutum, in animam suam uidelicet, hanc chlamydem, inijcit. Nonne igitur par & minimè dissimilis est ignominia? propterea & ipse huius chlamydis reus est.

Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.] In more est diuo Paulo, ubi per medium cuiuspiam argumenti alia necessaria inciderint, huc etiã digredi: quemadmodum etiamnum alio proposito argumẽto de mensa, simulatq́ꝫ in mysteriorum sermonem incidit, hunc locum ueluti maximè necessarium perficit & absoluit, ac summam bonorũ monstrat, cum pura conscientia accedere mensam. Vnde inquit: Non alium tibi iudicem attribuo, uerùm teipsum tibijpsi commendo. Iudica igitur & explora conscientiam tuam, & sic accede, non quando fuerint feriæ, sed quando purum teipsum ac dignum inueneris. *Pauli mos in disputando.*

B Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit.] Nõ ꝓpter mysteriorum naturam, hæc enim sunt uiuifica, uerùm propter accedentis iniquitatẽ, quemadmodum & sol oculis corruptis est noxius.

Non dijudicans corpus Dñi.] Hoc est, non explorans, non intelligens propositæ rei amplitudinem. Si enim disceremus unquam quisnam esset qui proponitur isthic nobis, non indigeremus altero, sed illum ipsum nos, ut sobrij essemus, pararet.

Ideo inter uos multi infirmi, & imbecilles, & dormiũt multi.] Accipite demõstrationẽ ex ijs quæ apud uos contingũt. Hinc eñ sunt immaturæ mortes, diuturnæq́ꝫ ægritudines & morbi, eo quòd multi indignè assumant. Quid igit̃? qui nõ ægrotãt, & ad extremam usq́ꝫ senectam seruantur incolumes, nónne peccant? Peccant sanè, sed nõ huius temporis pœnæ solæ indignè accedentibus destinatæ sunt: sed in futuro quoq́ꝫ seculo illic difficiliora grauioraq́ꝫ sunt reposita supplicia: neq́ꝫ hîc nos puniti essemus, nisi deliquissemus, perinde ac ipse iam infert. *Immaturæ mortes propter indignè sumptũ Christi corpus.*

Si enim nos ipsos iudicaremus, nõ iudicaremur.) Non dixit, nos ipsos puniremus, sed tantũ iudicaremus & condemnaremus nos ipsos, haud sanè ne hic quidem condemnaremur à Deo, uerùm & præsentia & futura supplicia effugeremus.

Cum autem à Domino iudicamur, corripimur, ut ne cum mũdo condẽnemur.] Quando quod adeò leue & facile est, non facimus, hoc est, ꝙ nos ipsos non condemnamus: neq́ꝫ Deus nobiscũ crudeliter adeò agit, uerùm hic corripit & castigat, ut illic misereatur. Castigamur autem hic, inquit, nõ punimur, cæterum à patre admonemur, ut ne cum mundo, id est infidelibus, illic condemnemur. Deo enim cum fideles uehementer curæ sint, pro delictis suis ita à Deo tractantur. *Castigat nos Deus.*

Itaq́ꝫ fratres, cum conuenitis ad manducandum, alter alterum expectate.] Iterum ad propositum de pauperibus sermonem redit, postquam pœnæ mortisq́ꝫ meminit ob indignam mysteriorum Dominicę mensę acceptionem inflictæ. Nec dixit, Alter alteri impertimini: sed, Expectate: ostendens communia esse quæ illuc adferantur, quodq́ꝫ communis conuentus sit expectandus.

Si autem quis esurit, domi manducet.] Ruborem Corinthijs hic sermo suffundit,

suffundit,eosq́ pudere facit. Loquitur enim eis tanq̃ pueris & infantibus, qui famelici A
ægre inediā patianť,ipsorumq́ gastrimargiā condēnat. Hinc & eos ab ecclesia adeoq́
delubro educens, in suam quanq; domum remittit, quæ non exigua est ignominia.

Vt ne ad iudicium conueniatis.] Id est, ad noxiam detrimentumue uestrum, & ad condemnationem. Eam enim ob causam sunt constituti conuentus, ut alter ab altero iuuetur dum in charitate congregamini. Quod si hoc non fiat, satius est, ut domi uos contineatis. Hæc autem non dicit ut domi sint, cæterùm ut eos magis attrahat quò sicut oportet conueniant.

Cætera autem cum uenero disponam.] Vel de alijs nonnullis ipsorum peccatis quæ opus habeant emendatione, uel de hoc ipso peccato loquitur. Verisimile est, inquit, aliquot defensionem parare aduersus ea quæ dixi, uerùm interim quæ dixi custodiant. Sin quisquam aliud quicquam habeat quod mihi dicat, in meum id aduentum usque seruetur. Terret autem eos tanquam affuturus, ut interea temporis demittant cristas, & corrigant si quid non bene habeat.

CAPVT XII.

De spiritualibus autem nolo uos ignorare fratres.] Hoc est, de donis spiritus. Argumentum autem est huiusmodi. Qui crediderant in principio, & baptizati erant, omnino spiritum accipiebant. Quia uerò is inuisibilis erat, sensibile signum dabatur operationis ipsius, atq; aut linguis loquebantur, aut prophetabant, aut miracula edebant. Apud Corinthios itaque charismatum nomine seditiones erant, adeò ut qui maiora dona acciperent, efferrentur: qui uerò minora, illis inuiderēt. Insuper uates aliquot & pseudoprophetæ fuerūt, qui difficulter à diuinis prophetis discernebātur. Cūcta igitur hæc in meliorem statum reuocat, ac primùm quod ad uates attinet.

Baptismi miracula.

Nostis q; quando gentes eratis, ad idola, quemadmodum ducebamini, abducti sitis.] Signum dat uatis & prophetæ: quoniam si, inquit, apud idola aliquis uaticinaretur, à spiritu immundo detentus ceu raptus & abductus, sic rapiebať à spiritu ligatus, nihil sciens eorum quę diceret, sed planè extra se constitutus & insanus. Cum propheta autem aliter se res habet. Nam is mente sobria cuncta loquitur. Itaq; primum hoc signum & discrimen uatis dæmoniaci, & prophetæ diuini. B

Phanatici & prophetæ discrimen.

Ideo notum uobis facio, quòd nemo in spiritu loquens dicit anathema Iesum: & nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto.] Etiam hoc tibi signum sit uaticinij insani, execrari, blasphemare, conuicijsq́ incessere Iesum: prophetæ uerò signum est, haud citra præconium nominare Domini nomen. Quid igitur catechumeni faciunt? Quomodo isti nondum habentes spiritum sanctum, nominant Iesum? uerùm de his nunc non est sermo, cæterùm de fidelibus & infidelibus. Quid uerò dæmones? non nominabant nomen Domini? Nominabant quidem, sed flagris cæsi & coacti, suapte uerò sponte & per sese haudquaquam.

Catechumeni.
Dæmones Christū cōfitentes.

Diuisiones aūt donorū sunt, idē uerò spiritus.] Cū discrimē inter uerū & uanū prophetā indicasset, etiam de donis spiritus disserit, ut dissidentes in hisce corrigat: primū eum curat ueluti adhibita medicina, qui minus donum accepit, ac propterea mœret. Quur enim doles, inquit, q; non tantum accepisti atq; alius? Non enim debitum est, sed charisma & donum. Itaq; gratias age, quòd nihil tibi Deus cum debeat, omnino tamen aliquid dederit. Quinetiam idem est dator, qui tibi & illi largitus est. Non ēm tibi angelus dedit, illi uerò Deus: uerùm idem utrisq́ spiritus.

Ac diuisiones ministrationum sunt, sed idem Dominus.] Meminit & filij, tanquam datoris bonorum. Dolentem porrò maiori consolatione reficiens, ministeriorum dixit. Qui enim charismatis uocabulum audiuerat, & minus donum acceperat, fortasse angi queat animo, ceu circa donum imminutus. Qui uerò ministerij uocem audiuerit, non ita dolebit: laboris enim & sudoris hoc est indicium. Quid enim doles, si alium plusquàm te laborare iussit, parcens uidelicet tibi?

Diuisiones etiā operationū sunt, idem uerò Deus qui operať omnia in omnibus.] Patris hîc mentionem facit, qui operatur omnia in omnibus fidelibus opera. En hîc tibi Trias est perfecta. Donum autem, & operatio, & ministerium, eadem sunt, etsi nominibus differunt. æqualia enim sunt quæ à spiritu & filio & patre danť. Vide autem

A quomodo spiritus meminit primùm, postremò uerò patris, eorum causa qui in Trinitatis huius ordine nimium sunt curiosi.

Cuiuis autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem.] Ne quis dicat, Ecquid quòd idem sit Dominus, & idem spiritus, & idem Deus, cum ego interim minus acceperim? Hoc tibi, inquit, utile erat & conferebat. Spiritus autem manifestatio, signa sunt. per hæc enim demonstrabatur spiritus libenter in baptizatis commorari. Quid igitur tibi dolet? Siue enim maius, siue minus habeas donum, ostendit spiritum in te esse. Ecquid tibi propterea curæ? *Spiritus demonstratio.*

Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ.] Qualem habebat Ioannes tonitru filius, qualem & ipse diuus Paulus. Obserua aũt præpositionẽ *διὰ* spiritui hîc applicari.

Alij autem sermo scientiæ, secundum eundem spiritum.] Qualem habebant plerique fideliũ, qui ipsi quidem scientiam habentes, alios docere non poterant. Sapientia nanque docet, perspicuitas quædam existens quę operta recludit, obscuraque clara reddit. Vbique aũt eiusdem spiritus meminit, consolans (ut sæpius dictum) eum qui minus acceperat. *Sapientia.*

Alij autem fides, in eodem spiritu.] Non fides dogmatum, sed miraculorum, quæ & montes transfert. *Matt. 17.*

Alij autem dona sanationum, in eodem spiritu.] Vt curet omnem ægritudinem & languorem.

Alij autem operationes uirtutum.] Qui punire etiam queat inobedientes. ut Paulus excæcauit Elyman magum, sic Petrus Ananiam sustulit: id quod dona sanationum accipiens non habebat. *Act. 13. et 5.*

Alij autem prophetiæ, alij uerò discretiones spirituum.] Hoc est, ut sciat quisnam spiritualis, & quis non spiritualis: tum quis propheta, & quis impostor.

Alij autem genera linguarum.] Abundabat apud Corinthios linguarum donum. Hinc magis etiam confidebãt, quasi primum id apostolis esset datum, ac propterea alijs B donis excellentius sit uisum. Atqui id sic non habet. Siquidem doctrinę donum maius est, & interpretatio linguarum maior est, quàm simpliciter linguis loqui. Valde propriè autem de linguis loquens, genera dixit.

Omnia aũt hæc operaẽ unus & idem spiritus, diuidẽs seorsum unicuique ut uult.] Rursus eandem consolationẽ ponit, idem spiritus operaẽ omnia. Magis aũt obstruit ora eorũ qui talẽ haud æquo animo dispensationẽ ferunt. Pro arbitratu, inquit, suo facit. Tu uerò quis es qui istuc ęgrè feras? Obserua aũt dictum hoc, propter eos qui cum spiritu pugnant. Non enim quemadmodum iubetur, sed ut uult. itaque Dominus & Deus est. Nec efficitur, sed efficit æquè ac pater: inquit enim, Qui operatur omnia in omnibus.

Sicut enim corpus unũ est, & mẽbra habet multa: omnia aũt mẽbra corporis multa cũ sint, unũ sunt corpus: sic & Christus.] Exemplo à corpore sumpto, cõsolatur mœrentẽ ob minus charisma, ostendens quòd nihil sit imminutus. Vt enim corpus unũ est, & multa, propter mẽbra: sic & mẽbra & multa sunt, & unũ, eo quòd in unũ corpus coagmentenẽ. Vbi igitur differentia? ubi maius? ubi minus? omnia enim unũ sunt. Sic igitur & Christus, id est Christi ecclesia. Quandoquidem enim Christus caput est ecclesiæ, sic ecclesiã nominauit à capite. Perinde enim ut corpus & caput unus sunt homo, consimilẽ ad rationem, ecclesiã & Christũ, uelut corpus & caput unum esse sciens, pro ecclesia Christum posuit. Dicit igitur, quòd in ecclesia unum quoddam omnes sumus, etiamsi ex diuersis ordinibus constet concinnatumque sit isthuc unum. *Christus. Christi ecclesia.*

Etenim in uno spiritu omnes nos in unũ corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi.] Indicat iamnũc quò ecclesia adsimileẽ unius corporis exẽplo, inquiẽs: Sub eodẽ & uno spiritu nos omnes, & ego etiã ipse Paulus, inquit, baptizati sumus in unũ corpus, hoc est, ut simus unum corpus. Non enim in alio quidem tu, in alio uerò ego, baptizati sumus spiritu, uerùm in eodẽ. Proinde neque ego quiddam te excellentius habeo. Nam in unum corpus baptizati sumus, pro eo quod est, ut simus unum corpus, & Iudæi & Græci, & serui & liberi. Si ergo adeò disiunctos, tantoque interuallo distantes, spiritus nos coniunxit atque uniuit: quanto magis postquàm unum facti sumus, non debemus contristari, ceu discrimen quoddam sit inter nos? *Ecclesia corpori persimilis.*

Et omnes uno spiritu potati sumus.] Videtur hîc loqui de mensa corporis Domini, panis nempe & uini. Cum enim dicit spiritu potari nos, utraque indicauit, & sanguinẽ,

Spiritus post baptisma datur. & carne. Veruntamen uerius est quod hic loquatur de accessu spiritus, qui nobis post baptisma contingit, & priusquam haec sacra mysteria adeoque sacramenta accedamus. Potati autem sumus, dixit per metaphoram eorum qui ex eodem fonte irrigantur. Vnus igitur spiritus potauit nos, & irrigauit, & unum corpus esse fecit.

Etenim corpus non est unum membrum, sed multa.] Ne mireris, inquit, quòd tot cum simus, unum corpus simus. Etenim & humano corpore à multis membris unum corpus est inuenire.

Si dixerit pes, Quia non sum manus, non sum de corpore: non propterea non est de corpore. Et si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, non sum de corpore: non propterea non est de corpore.] Introducit membra loquentia, & murmurantia quod sint alijs minutiora uel inferiora, ut per demonstrationem inutilis membrorum murmuris praeter rationem facti, pudore suffundat murmurantes in ecclesia, propterea quod nõnulli in ea ipsis sint maiores. Ponit autem duo extrema, pedem & aurem. Nec facit pedem oculo loqui, sed parum sibi superiori manui. Auditum autem introducit cum oculo disputantem. *Quibus ferè inuideamus.* Semper enim non ualde excellentib us, uerùm parum à nobis distantibus, atque paulo altius progressis inuidere solemus. Ait igitur: Quòd si dixerit pes, Quia nõ habeo medium locum, aequè ac manus, sed sum omnium infimus, non sum ergo pars corporis: nunquid propterea hoc est quia non est manus, non est ideo ex corpore? *Pars corporis ut quod dicatur, nõ locus facit, sed unio.* Non enim locus est in causa quur sit pars corporis, uel nõ sit: uerùm quia corpori quic quam unitum est, aut non unitum. Hunc ad modũ si auris dixerit, Quia non sum oculus, eam ob causam orbor omnino eo ut sim pars corporis: num propterea & ipsa non erit ex corpore? Atqui cum locum sibi principio destinatum retineat, propriamque operationem operetur, ipsa quoque erit & membrum & pars corporis. Proinde etiam si tu uidearis minus charismata accepisse, ne ea de causa murmura. Membrum enim es ecclesiae, quod est corpus Christi, etiamsi inferiorem locũ nactus es. Tum uerò non es membrum, cum teipsum absciderls, atque ab unitione abruptus auulsusque fueris. Conserua igitur coadunationem, si uis esse membrum. B

Si totum corpus oculus, ubi auditus? si totum auditus, ubi olfactus?] Quia oculi meminerat, & pedis, & auditus, & manus, eosque in cogitationem induxerat excellentiae & imminutionis, ac uerisimile esset rursus ipsos moerorem inde potius quàm consolationem accipere: nunc ostendit ita commodum esse, ut sint diuersa dona. Nam si totum corpus foret unum membrum, ubinam reliqua manerent? Nõ pudet igitur te, qui tot membra eijcis, ac tanta, teque solum esse dignum iudicas?

Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut uoluit.] Vehemẽter eos compescit, & cum ait quòd Deus uoluit ac segregauit unicuiuis membro proprium locum: id enim significat, posuit: & quod neque pes, quia infimum locum obtineat, aegre ferre debeat. Sic enim Deus uoluit: atque hoc ipsi confert, in imo loco positũ esse. Neque caput supremum locum habens, propterea debet efferri. Dei enim hoc, non ipsius opus est. Consimilem ad modum in ecclesia Deus constituit hunc esse inferiorem, id quod ipsi commodat, illum uerò superiorem. Atque hunc oportet sua sorte esse contentum, illum uerò non attolli uel inflari.

Quòd si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem membra multa, corpus uerò unum est.] Animaduerte sapientiam. Hoc ipso eos obturat, oraque illis obstruit, quod uidebatur illis parere pusillanimitatem: nempe quòd sint diuersa charismata, quodque nõ sit idem omnium honos. Nisi enim essent diuersa membra, neque corpus unum esset. Quòd si corpus non sit unum, neque par erit honos & existimatio. Iam uerò eam ob rem in omnibus est idem precium, ideoque aequè honorantur membra, quòd omnia idem corpus perficiant. Itaque quia diuersa membra sunt, ideo unum corpus perficitur. Quia uerò unum corpus, ideo cunctis idem honoris exhibetur, & precij sunt eiusdem, ex hoc ipso quod omnia coeant & compaginentur ad unius corporis completionem. Ait enim, Multa quidem membra, corpus uerò unum.

Non potest autem oculus dicere manui, opera tua nõ indigeo: aut iterũ caput pedibus, opera uestra non indigeo.] Submissioribus factis, necnon pacatis iam qui minora charismata acceperant, ad eos nunc qui maioribus praeeminentes intumescebant, uerba facit, qui inferiores se adspernabant. Vt, inquit, oculus non potest dicere reliquis mẽbris,

A bris, Non habeo opus uestra opera: uno namq; deficiente, claudicat totum corpus: sic neq; qui maiora charismata acceperunt, attollere sese possunt aduersum eos quib. sunt minora. Eorū enim & ipsi opera indigent: ipsi enim soli non sufficiūt ut ecclesiam Dei ædificent. Pulchrè autem dixit, Non potest, Etiamsi namque multa uelit, non sic tamē habet rei natura.

Membra in uicem opus habent.

Sed multo magis quę uidentur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt: & quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorem circundamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.] Indicat iam quòd & cōmoda & necessaria sint quæ uidentur esse minora. uidentur enim inferiora, sed non sunt. Quænam sunt hæc? quæ imbecilliora quidem uidentur, & minus honesta, & interim tamen necessaria sunt. Nonnulli genitales hic partes accipiunt, quæ uidentur quidem minus honestæ & indecoræ, usqueadeò aūt necessariæ sunt, ut sine his ne uita quidem hominis constare queat. Insuper maiorem illis honorem exhibemus, ac circumponimus. Etsi enim quisquam toto corpore nudus sit, hæc tamen membra nudari non patitur. Nonnulli uerò per imbecilliora, sed necessaria tamen, oculos intelligunt: qui quum parui sint, ac reliquis artubus infirmiores, in primis tamen sunt necessarij. Per ignobiliora uerò & inhonesta, pedes intelligunt. Oculos itaque magna cura dignamur, ceu imbecilles. Pedes rursus contegimus & obuelamus, ac solicitè illis prospicimus, quantumuis inferiore loco positi, ac honoris uacui esse uideantur. Poterit autem quispiam hic treis ordines intelligere ex his quæ dicta sunt, ut alia quidem sint infirma & necessaria, ut oculi: alia uerò honoris uacua, ut pedes: alia deformia siue inhonesta, ut mortalium generationi destinata.

Genitalium necessitas atq; honos. *Oculi.* *Pedes.* *Membrorū inferiorum ordines tres*

Honesta autem nostra nullius egent.] Ne quis dicat, Ecquęnam hæc est ratio, ut prospiciamus inhonestis atq; ignobilibus, honesta uerò despiciamus? non despicimus, inquit, sed illa nulla nostra cura & honore opus habent: à natura enim decus suum & for
B mam nanciscuntur.

Sed Deus simul temperauit corpus.] Si temperauit siue commiscuit, ergo unum fecit: quod enim miscetur, unum fit. Et ubi iam deinceps in uno maius & minus?

Et cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, ut ne schismata sint in corpore.] Non dixit, inhonorato aut deformi, sed deficienti uel egenti. nihil enim natura inhonestum aut ignobile. Exuberantiorem, inquit, impertijt honorem ei cui deerat, ne igitur doleas, cum maiori honore adficiaris. Causa est, ne sint schismata in corpore. Si enim alia quidē & à natura & à nostra prouidentia curata essent, alia uerò ne nostra quidem solicitudine dignata essent, dissedissent inter se mutuò, inq; se discissa fuissent, nō ualentia ferre connexum & compagem. His uerò discissis, neq; reliqua permansissent salua, ceu corpore iam secto ac scisso. Ne igitur uos maioribus charismatibus decorati insurgite in uobis inferiores, ne resectis illis uos detrimentum patiamini.

Natura nihil deforme.

Sed idem pro se mutuò solicita sint membra.] Non solùm, inquit, ut non abscindantur membra ac dissideant, uerùm ut dilectio sit multa & concordia. Et qui maior est, minoris curam gerat, cogitetq; anxiè nō simpliciter, sed idem, hoc est, ut eadem sanè qua magnus fruitur, prouidentia fruatur & minor. Sic itaq; spina incidente, calcaneóque infixa, totum corpus sentit & solicitum est: caput se inclinat, deorsum inflectit, uenter & femora contrahuntur, oculi multa solicitudine intuentur, manus quod infixum erat eximunt, atq; in cæteris membris par cura adhibebitur.

Et siue patitur unum membrum, compatiūtur omnia membra: siue glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra.] Exacta enim unitio & coniunctio, communes facit glorias & calamitates. Proinde, ut iam diximus, calcaneo uulnerato, totū corpus condolet. Rursum si caput coronetur, reliquis inde membris & gloria & gaudium emergit, oculi sunt pulchri, ac totum corpus formosum apparet.

Membrorū bona et mala communicabilia.

Vos estis corpus Christi, & membra ex parte.] Ne dicant, Ecquid ad nos corporis & membrorū similitudo & exemplū? Quia, inquit, & uos estis corpus Christi & mēbra. Quare si humanum corpus nō oporteat à se dissentire, quanto minus corpus Christi? Quia uerò nō ipsi soli constituebāt corpus Christi, sed omnes in uniuerso terrarū orbe fideles, apposuit, & membra. Etiamsi namq; non totum corpus essent, membra certè erant: idq; ex parte, hoc est, non omnia membra, sed ex parte.

Et alios quidē posuit Deus in ecclesia, primùm apostolos, deinde prophetas.] Si Deus posuit, quur te ipse Deo opponis? Principe aūt loco apostolos collocat, ceu omnium bonorum duces: secundo prophetas, non ueteris quidem testamenti (illi enim ad Ioannē usq; de Christi aduentu uaticinati sunt) sed eos qui in nouo testamento post Christi aduentum & natiuitatem prophetabant, quales fuerunt Philippi filiæ, qualis Agabus, quales alij innumeri. Larga enim & abundans erat gratia spiritus in quauis ecclesia. Primum autem & secundū posuit, ut linguarum dono relinquatur postremus locus: ut ea ratione hoc dono tumidos demittat.

Matt. 11. Prophetæ post Christi aduentum. Act. 21. & 11.

Tertiò doctores.] Propheta quidem omnia ex spiritu loquitur, doctor autem etiam per sese: propterea tertium locum obtinet.

Deinde uirtutes, pòst gratias curationum.] Virtutes & sanabant ægrotos, & puniebant aduersarios: dona autem curationum sanabant tantùm. Hinc illud huic præfert & anteponit. Vtriq; tamen horum, qui uerè doctor est: antelatus est, qui nimirum uita & uerbo docet.

Opitulationes, gubernationes.] Hoc est, amplecti siue fouere infirmos, & gubernare, adeoq; dispensare ea quæ fratrum sunt. Hæc enim etiamsi nostræ quoq; diligentiæ sint, Dei tamen iuxtà dona esse adfirmat: persuadens nobis ut grati simus, ac ut in illum defigamus oculos, nec simus superbi.

Genera linguarum.] Postremo loco posuit, ut adimat cristas illis qui hoc dono arrogantes erant.

Nunquid omnes apostoli? num omnes prophetæ? nunquid omnes doctores? nunquid omnes uirtutes? nunquid omnes dona habent curationum? nunquid omnes linguis loquuntur? nunquid omnes interpretantur?] Quia uerisimile erat eos potius dolere, ceu manifestatis maioribus & minoribus donis per enumerationem, rursus consolatur inferiores. Quid doles, inquit, quòd forsan non habeas prophetiam? Cogita rursum prophetæ deesse quod tibi adest: & quod alij est, alij non est. Itaq; hoc commodius est uobis & utilius, sic habere sese res ecclesiæ, ut quilibet proximi opera indigeat. B

Aemulamini autem dona meliora.] Tacitè innuit quòd sibi sint ipsi in causa quur minora dona accipiant. Cum enim dicit, æmulamini, diligentiam & conatum ipsorum postulat, & maiorem ad spiritualia cupiditatem. Nec dixit, maiora, sed meliora, hoc est commodiora siue utiliora.

Et adhuc excellentiorem uiam uobis demonstro.] Si omnino æmulatores sitis charismatum, monstrabo uobis uiam quampiam per hyperbolen, hoc est eximiam, quę uos ad omnia charismata perducat. Charitatem autem intelligit.

CAPVT XIII.

SI linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs sonans, uel cymbalū tinniens.] Haud actutum submonstrauit eis uiam, sed comparat eam prius cū dono quod ipsis uidebaťesse potius, linguarū uidelicet: ostendens incomparabiliter charitatem linguarū donū antecellere, imò cæteris cūctis charismatibus esse hanc præstantiorem, dignāq; quæ à cunctis expetať. Linguas aūt hominū cunctorū ubiq; terrarū commorantiū intelligit. Nec hoc cōtentus, aliā ponit excellentiā, angelorū etiā linguis, inquit: non q angeli linguas habeant, sed ut quiddā quod humanis linguis excellentius esset, indicaret, sic dixit. Angelis porrò lingua est intellectualis, uis nimirū illa qua sibi mutuò diuinarū rerū intellectū ac diuinas cogitationes impertiūt. A nostro aūt organo eā nominauit, quemadmodū & illud, Flectet omne genu cœlestiū, &c. Non enim ossa & neruos habent angeli, sed summā subiectionē indicauit. Factus sum, inquit, æs sonās, hoc est uocem quidē edens, temerè aūt loquens, ac turbulenta proferens, quibus nemini prosim, quandoquidem charitate sim destitutus.

Charitatis commēdatio. Angelorum linguæ. Esaiæ 45. Philip. 2.

Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam.] Non simpliciter qualemcunq; hic prophetiam dicit, sed maximè sublimem, & quę mysteria omnia nouerit. Attende autem quomodo in linguis quidem non dixerit ullam inesse utilitatem, sed in prophetia, mysteriorum omnium addiderit cognitionem haberi.

Et si habuero omnem fidem.] Ne sigillatim dicens, molestus uideatur, ad matrem & fontem omnium fidem peruenit, eamq; omnem.

Vt montes transferam, charitatem aūt non habeam, nihil sum.] Quia uidebatur magnum

A gnum esse rudioribus, montes transferre, huius gratia eius rei meminit, non quod hoc solū possit tota fides. Nā montes trāsferre, nō magni facit Christus, & modicæ fidei parti adscribit: Si habeatis, inquiēs, fidem ut granū sinapis. Obserua aūt hic quomodo per prophetiā & fidem omnia charismata comprehendit. aut enim in uerbis uel operibus sunt miracula. Nō dixit aūt, charitatem nō habens, modicus sum & uilis, uerùm nihil sum. Matth. 17. Miracula aut in uerbis aut in operibus sunt

Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.] Non dixit, si partem aliquam facultatum mearum dedero, sed omnia: nec dixit, dedero, sed ψωμίσω, in cibos distribuero, ut sumptui ministerium cum omni diligentia necnon cura adijciatur.

Et si dedero corpus meū ut ardeam, charitatem aūt non habeā, nihil mihi prodest.] Non dixit, ut moriar, sed quod omniū difficillimū uidebatur, uiuū quempiam comburi, neque hoc citra charitatem prodesse dicit. At dixerit quispiā, Quomodo fieri potest ut quispiā res suas & facultates in pauperes distribuat citra charitatem? Hic responderi potest, quòd id quod non est, tanquam sit, posuerit: perinde ac cum ait: Si uel angelus uel nos prædicemus uobis euangeliū præterquā quod accepistis. Atqui neque ipse, neque angeli aliud Euangeliū annunciaturi erant. Quin alijs plerisque locis quædā dicit huiusmodi. Vel quòd quispiā sine chatitate possit etiā inopibus largiri, non ex miserante adfectu quem in pauperes gerit, uerùm ut hominibus placeat. Cum dilectione aūt fit, quando ueluti compatiens & inflammatus charitate hoc faciat. Galat. 1.

Charitas patiens est, benigna est.] Deinceps charitatis indicia explicat, ac primo loco patientiā, siue longanimitaem ponit, radicem omnis philosophiæ. Longanimis enim est, qui longo & magno est animo. Quia uerò nonnulli nō ad philosophiā longanimitate usi sunt, sed sæpenumero sibi indignantes, iraque aduersum ipsos percitos riderent & subsannarent ceu iam longanimes, ac interim efficiebant ut maiori isti iracūdia concitarentur: propterea, benigna est, inquit, charitas, hoc est, mansueta est, candidos & innocentes mores indicat. nam illi prædicti subdoli sunt & morosi. Hoc autem dixit, morosos & contentiosos apud Corinthios carpens. Longanimis.

B Non æmulatur.] Hoc est, non inuidet. Potest aliquis & longanimis esse, & interim inuidiæ affectu laborare. Verùm charitas ipsa etiam hoc effugit. Hoc autem dixit propter inuidos quosdam apud Corinthios.

Non agit perperàm.] Id est, non præcipitanter agit, sed prudentem efficit & firmū eum cui inest. περπερος enim est, qui in sublime tollitur, leuis, stolidus. Hoc aūt ad eos pertinet, qui leues erant apud eos, nouorumque studiosi.

Non inflatur.] Fieri enim potest ut quispiā omnia iam cōmemorata bona habeat, ac propterea infletur: uerùm charitas isthuc non agit: cæterū cū iam cōmemoratis bonis humili est mente spirituque prædita. Hoc uerò ad arrogantes & ostentatores pertinet.

Non pudefit.] Hoc est, non solum non inflatur, sed etiamsi turpissima patiatur propter adamatum, non arbitratur rem istam esse turpitudinem ac ignominiam, adeoque in celebritatem: quemadmodum & Christus ob dilectionem quā erga nos habet, ignominiosam crucem non solùm recepit, uerumetiam gloriam esse propriam & peculiarem putauit. Poteris autem & οὐκ ἀσχημονεῖ, non pudefit, siue nō turpiter agit, intelligere pro non iniuria adficit. nihil enim turpius est iniurio, & uim inferente. Hoc autem ad fastuosos & fastidiosos pertinet.

Non quærit quæ sua sunt, non irritatur.] Modum explicat quomodo non pudefiat charitas. Proprium, inquit, commodum charitas non quærit, sed proximi. Deformitatem autem tum maximè putat esse, cum à turpitudine proximum nō arcuerit. Hoc uerò concernit eos qui reliquos cōtemnebant. At neque irritatur, postquam non pudefit. Vir enim iracundus non est boni habitus, non est uenustus, non decorus. Proinde nō pudefit, aut turpiter agit charitas: quandoquidem non exacerbetur, hoc est, non prosiliat in iram. Hoc iniuriam perpessos concernit. Iracundi foedi.

Non cogitat malum.] Omnia, inquit, mala patiens non exacerbatur ad iracundiam, & non solum non contra mali quippiam molitur, ut sese ulciscatur, sed ne cogitat quidem. Obserua autem undique quomodo non dicat quòd charitas æmuletur quidem, sed superior euadit: aut irritatur quidem, sed obtinet uictoriam: imò neque ab initio, inquit, prorsus nasci sinit aliquam malitiam: quemadmodum & hic, Non cogitat, inquit, malum. Hoc ipsis Corinthijs dictum est, ne iniurijs iniuriam retalient.

Non gaudet super iniquitate.] Hoc est, non exhilaratur si quisquam iniuria adficiatur, lędatur, patiaturq́ male. A

Congaudet autem ueritati.] At quod multo maius, inquit, congaudet probatis: & si quando ueritas prosperum cursum nāciscatur, hoc quoq; gloriam suam arbitratur. Ad inuidos hoc dirigitur.

Omnia suffert.] Et iniurias, & plagas, & mortem. Isthuc enim ei longanimitas donat, quam adesse ei dixit. Ad insidias tendentes hoc dicit.

Omnia credit.] Quæcunq; dixerit dilectus: nihilq́ maleficum aut subdolum neque ipse loquitur, neq; alium loqui arbitratur.

Omnia sperat, omnia sustinet.] Non desperat de dilecto, sed sperat eum semper ad melius promouere. Hoc uerò ad desperantes dixit. Quod si uerò à sua spe exciderit illo in malitia perseuerāte, strenuè fert illius deliquia. omnia enim, inquit, sustinet. Ad facilè diffidentes hæc loquitur.

Charitas perpetuò durat. Charitas nunquam excidit.] Id est, nunquam aberrat, sed omnia perficit, & ad intentum finem perducit. Vel, quod est melius, significat non dissoluitur, non discindit, neq; unquam desistit, sed in futuro quoq; seculo perdurat alijs omnibus abolitis, perinde ac deinceps liquet.

Siue uerò prophetiæ, abolebuntur: siue linguæ, cessabunt.] Commemoratis dilectionis germinibus, rursus alia quadam ratione eam exaltat, cum ait prophetiam & linguas finem habituras, charitatem uerò permansuram stabilem, fineq; cariturā. Si enim prophetiæ & linguæ in eum sunt finem datæ, ut fidei inseruiant, eaq; recipiatur: fide undiq; expansa & explicata, meritò ceu superuacaneæ cessabunt etiam nunc: quanto magis in futuro?

Siue scientia, destruetur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cū aūt uenerit quod perfectū est, euacuabit quod ex parte est.] Si scientia abolenda est, nū quid igitur in ignorātia uiuemus? Minimè: uerùm de scientia ex parte, seu imperfecta loquit, perinde ac ipse interpretatur hoc, Sciētia ex parte abolebit, adueniēte cognitione pfecta. Nō enim adhuc tātundē sciemus, sed lōgè plura & maiora: quemadmodū q; ubiq; sit Deus, nouimus qdē nūc: sed q̄ modo, planè ignoramus. Et q; uirgo peperit, scimus: qua uerò ratiōe, nō tenemus. Tū excellētius qcquā & cōmodius de illis sciemus. B

Cum essem paruulus.] Cum dixisset, ueniente eo quod perfectum est, destruetur quod est partis: nunc etiam exemplum profert quo indicat quantum sit discriminis inter cognitionem temporis huius, & futuram. Hic enim infantibus & paruulis adsimilamur, tum uerò uiri erimus.

Loquebar ut paruulus.] Tanquam ad linguas referat, dicit Loquebar.

Sapiebam ut paruulus.] Hoc ad prophetias referre uidetur.

Cogitabam ut paruulus.] Ad scientiam isthuc pertinet.

Quando factus sum uir, euacuaui quæ erant paruuli.] Hoc est, quando in futuro seculo uiriliorem adeoq; perfectiorem cognitionem nactus fuero, tum destruetur exigua, infantibusq́ adæquata scientia, quam hîc habemus. Infert igitur:

Videmus enim nunc per speculū in ænigmate.] Declarat q̄d de paruulo siue infante dixit, ac demonstrat q; obscura quępiā nobis sit hîc cognitio, tum uerò apertior erit. Videmus enim, inquit, nūc per speculum. Deinde quia speculum expressius demonstrat rei repræsentatæ inuitationem, adiecit, In ænigmate: ostendens hac ratione cognitionem quæ hic nobis obuenit, prorsus exiguam esse.

Facie ad faciem cognoscere. Tunc autem facie ad faciem.] Non q; Deus faciem habeat, cæterùm ut per hoc ostendat apertiorem & planiorem cognitionem, & omnino reuelatam.

Iam cognosco ex parte, tunc uerò agnoscam quemadmodum & agnitus sum.] Duplici ratione tollit inflationem ipsorum, ostendens particularem siue imperfectam esse cognitionē præsentē, quodq; illam à nobis ipsis non habeamus. Nō enim ego, inquit, noui ipsum, sed ipse me agnouit. Perinde igiť ut nūc ipse me nouit, & ipse mihi accurrit, hunc ad modū ipsi tūc accurrā maiore cognitione q̄ nūc: quemadmodū qui in tenebris sedet. tantisper dum nō intuetur solem, ipse non accurrit neq; accedit ad pulchritudinem radij solaris, sed luce emissa seipsum radius demonstrat: quando uerò ipse radij fulgorem acceperit, tum & ipse persequitur lumē. Hoc igitur est quod ait, Quemadmodum

modum

A modum cognitus sum, non q eodem prorsus modo ipsum agnoscemus, uerùm q sicut ipse ad nos nunc accesserit, sic & nos tunc adiungemur ipsi, uel uti si quis inueniens ingenuum infantē expositū, forma blandum & conspicuū, ipse quidem infantem agnoscens tollat, educationeq; dignetur, ingenuū istum alat, ac tandem opibus splendidum reddat, & ad regiam introducat: ac puer quamdiu infans manserit, nihil horū sentiat, neq; tollentis agnoscat humanitatē: simulac uerò adoleuerit, benefactorem agnoscat, dignis eum beneficijs prosequatur. En hoc iam exemplo illustratū est quod adumbratum fuit, & nonnihil obscure dictum.

Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas.] Sunt quidem etiamnum linguæ & prophetiæ & scientiæ, uerùm obscurę. Atqui fide in omnes diffusa, ut suprà dictum, omnino cessabunt: ipsa tamen fides, spes, & charitas, istis diuturniores sunt. Id enim significat per hoc quod ait, Nunc autem manet, trium istorum durationem ac stabilitatem denuncians. Atq; inter hæc tria charitas maxima est, quandoquidem & in futurum seculum extendatur. *Fide promulgata, prophetia euacuatur.*

CAPVT XIIII.

SEctamini charitatem.] Quia rem esse arduam charitatem demonstrauit, adhortatur deinceps ad eam. Nec dixit, Sequimini eam, sed διώκετε, id est, sectamini siue persequimini, uehementem conatum atq; diligentiam expetens. effugit enim à nobis, quare multo cursu opus est, ut eam assequamur.

Aemulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.] Vt ne arbitrentur q propterea tot tantisq; præconijs euexerit charitatem, ut extinguat charismata: infert, Aemulamini spiritualia, hoc est charismata, præ cæteris autem prophetiā. Hoc autem dixit linguarum causa, quarum nomine arrogantes erant.

Qui enim lingua loquitur, hominibus nō loquitur, sed Deo: nemo enim audit: spiritu aūt loquitur mysteria. Qui uerò prophetat, hominibus loquitur ædificationem &

B adhortationem & consolationem.] Linguas cum prophetia confert, neq; omnino eas inutiles ostendit, neq; omnino cōmodas, per seipsas uidelicet. Non enim hominibus loquuntur, sed Deo: hoc est, non intellectu facilia & aperta hominibus dicunt, cæterùm in spiritu sancto loquuntur mysteria. Quatenus itaq; ex spiritu loquūtur, res profectò est ardua: quatenus autem non commodat mortalibus, inferior est prophetia. Nam illa & ex spiritu est, & commodior, eos qui non sunt stabiliti ædificans, segniores adhortans & excitans, pusillanimes animans & consolans. Vbiq; ergo Paulus illud ponit maius, quod est utilius. *Linguarum & prophetiæ discrimen.*

Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui autem prophetat, ecclesiam ædificat.] Multi linguis loquentes, non poterant alijs interpretari quæ dicerent. Isti igitur sibiipsis solis utiles erant. Qui autem prophetat, omnes audientes iuuat. Quanto igitur præstantius est ecclesiam iuuare potius quàm unum, tanto etiam linguis excellentior est prophetia.

Volo autem uos omnes linguis loqui, magis autem ut prophetetis.] Quia non pauci apud eos loquebātur linguis, ne uideatur ex inuidia linguas eleuare & imminuere, Volo, inquit, omnes linguis loqui, nō unum aut duos, potius tamen uolo ut prophetetis, quandoquidem isthuc sit longè commodius.

Maior enim est qui prophetat, quàm qui linguis loquitur, nisi etiam interpretetur, ut ecclesia ædificationem accipiat.] Maior, inquit, est propheta, uerùm eo qui tantum linguis loquitur, nec interpretatur etiam. Nam si nouit interpretari, æqualis est prophetæ is qui linguis loquitur. Aedificat enim ecclesiam, dum interpretatur quæ obscurè in lingua dicuntur. Donum enim erat etiam interpretatio, & alijs quidem dabatur, qui simul linguis loquebantur, alijs uerò non dabatur.

Nunc autem fratres si uenero ad uos linguis loquēs, quid uobis prodero, nisi uobis loquar in reuelatione, aut scientia, aut prophetia, aut doctrina?] Vultis scire incommodum linguarū quæ non exponuntur? Esto quòd ego Paulus doctor uester loquor linguis, sed inde ad auditores nihil emolumenti proueniet, nisi quid dixero in reuelatione, hoc est, quemadmodum consueuerunt dicere, reuelationem ex Deo nacti, quæ & ipsa est species prophetiæ, quando multis astantibus uel collectis, cuiusq; sensa patefiunt. Vel in scientia, hoc est, quemadmodum possunt dicere scientiam ha- *Reuelatio, prophetiæ species.*

bentes, adeoq́ꝫ mysteria dissoluentes auditoribus. Vel in prophetia, quando quispiam de præteritis, præsentibus, & futuris loquitur. * Latius enim patent prophetia & reuelatio. Vel in doctrina, hoc est, in sermonis forma qui instituit, cũ de ueritate uel dogmatibus disseritur. Doctrina enim & institutio ad auditorum fit commodum. Nonnulli uerò quod ait in reuelatione, sic intellexerunt, quòd dicant quę facilè intelligantur, manifestaq́ꝫ & perspicua sint. Quòd uerò ait, in cognitione uel scientia, intelligendum putant quòd dicant quæ sciri cognosciq́ꝫ possunt.

** καθολικώτερον γὰρ ἡ προφητεία ἐστὶ ἢ ἀποκάλυψις.*

Porsenna per καὶ legisse uidetur ἢ, id est, Latius patet quàm reuelatio.

Tamen inanimata uocẽ dantia, siue tibia, siue cithara, si distinctionem nõ dederint sono, quomodo cognoscetur quòd uel tibia uel cithara canitur?] Ecquid dicã, inquit, q̃ in nobis inutile est quod obscurum est, perspicuum uerò, est utile? Nam & in inanimatis instrumentis musicis si distinctionem, hoc est discretionem & perspicuitatem soni non habuerint, sed omnia fuerint confusa, non agnoscetur quod tibia concinitur, neq́ꝫ animus recreabitur, neq́ꝫ lætitia hinc consequetur.

Tubæ in bellis usus.

Etenim si tuba uocem incertam dederit, quis apparabitur ad bellum?] A superuacaneis ad magis necessaria uenit, tubæq́ꝫ meminit, inquiens: Sunt in ea quidam moduli siue numeri ad bellum concitantes, nonnulli à bello reuocantes. Quòd si obscuram & incertam uocem dederit, imparati erunt milites. Ecquæ est incerti obscuriq́ꝫ soni commoditas?

Ita & uos per linguã nisi manifestum sermonẽ dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aëra loquentes.] Ne dicãt, quid ad nos tibię tubæq́ꝫ exemplum? Quia uos, inquit, nisi per donum ipsum atq́ꝫ linguam perspicua uerba feceritis, temerè ac frustra loquimini, nemine audiẽte. Summa enim Dei in hoc uersatur, ut sit utile charisma. Porrò si inutile fuit linguarum donum, cur dabatur? Vt ille solus iuuaretur qui accepisset. Sin alijs quoq́ꝫ profuturus erat, debuit uel rogare Deum, quò siue interpretationem per uitam purgatã à uitijs daret: uel alium quempiam orare, qui interpretationis dono fulgeret, par erat. Diuus enim Paulus ideo hæc dicit, ut eos conuocet & coagmentet inter se mutuò, ne existiment ipsi sibijpsis sufficere, sed adsumant eos qui interpretari possint: illorum enim donum tunc plus commodi habebit. B

Linguarũ multiplicitas.

Tam multa, si res ferat, genera uocum sunt in mundo, & nihil ipsorũ sine uoce est.] Hoc est, tot esse uoces in mundo contingit nimirum Scytharum, Indorum, Thracum, aliarumq́ꝫ gentium, omnesq́ꝫ uoces dicunt & significãt quicquam. neq́ꝫ enim sunt mutæ, uel sine uoce gentes.

Si ergo nesciero uirtutem uocis, ero loquenti barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus.] Si ignorem, inquit, uim uocis, barbarus mihi uidebitur qui loquitur, hoc est, stulta & non intelligibilia sonans: & ego illi rursus barbarus censebor: non uocum sermonis ue uitio, sed nostræ ignorantiæ causa.

Sic & uos, quia æmulatores estis spirituum, ad ædificationẽ ecclesiæ quærite ut exuberetis.] Nõnulli hæc uerba, Sic & uos, punctulo, ne sequentibus cohæreant, interstinguunt, inq́ꝫ hunc modum interpretantur: Sic & uos linguis loquentes incertè & obscurè, barbari uidemini auditoribus. deinde ab alio principio legunt, Quia æmulatores estis. Diuus uerò Ioannes cõiunctim legit. Et uos igitur, inquit, quandoquidem æmulamini spiritualia charismata: uolo & ego, adeoq́ꝫ recipio hoc, perinde ac prius dixi. Veruntamen quærite ut exuberetis ad ædificationem siue commoditatem ecclesiæ. Tantum enim abest ut uos prohibeam linguis loqui, ut & abundare uos uelim, modò ad publicam eas utilitatem transferatis.

Propterea qui lingua loquitur, oret ut interpretetur.] Modum explicat quo futurum est ut charisma isthuc in publicam utilitatem cedat. Oret, inquit, qui lingua loquitur, ut & interpretationem accipiat. Proinde ipsi sibi in causa sunt cur non recipiant interpretationem, ut qui hoc à Deo non postulent.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens uerò mea sine fructu est.] Nonnulli apud ueteres, donum orationis in lingua accipientes, sonabant quidem Persarum aut Romanorum uoce, mens uerò eorum ignorabat quid diceretur. Ait itaq́ꝫ Paulus: Spiritus meus orat, hoc est, donum quod mouet linguã: mens autem mea sine fructu est, nihil intelligens eorũ quæ dicuntur. Animaduerte hîc q̃uo orationis procursu demonstrauerit, sola lingua loquentem, sibi etiam inutilem esse. Hac ratione sanè diuus Ioannes

A nes Chrysostomus interpretatur. Quidam uerò sic intelligunt: Si loquar lingua, non autem interpreter, spiritus meus, siue anima mea ipsa per seipsam iuuatur: mens autem mea citra fructum est, cum & alijs non commodet. Qui uerò sic accipiunt quod dictum est, metuerunt, mea quidem sententia, Montani deliramentum. Huiusmodi nanque is hæresim introduxit, quòd prophetæ non intelligerent quæ dicerent, uerùm spiritu detenti dicerent quædam, nec intelligerent tamen quæ dicerent. At hoc non habet hic locum. Non enim de prophetis dixit Apostolus quòd non intelligerent quæ à se dicerentur, cæterùm de ijs qui linguis loquuntur: neque de ijs omnibus, sed de quibusdam. *Montani hæresis.*

Quid igitur est? orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.] Quid igitur, inquit, est cōmodius? quid necessum est à Deo petere? ut oremus spiritu, id est, dono: ueruntamen etiam mente, hoc est, ut mente intelligamus quæ oramus. Idem & de psalmis intelligendum.

Quoniam si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen ad tuam gratiarū actionem, quandoquidē quid dicas nescit?] Quando psallis, inquit, si benedixeris spiritu, hoc est spirituali dono linguæ: replens idiotæ locum, id est indoctus & laicus, quomodo dicet Amen ad tuam orationem? Te enim dicente, in secula seculorum, obscurè & per linguam, non audiuit. Itaque non iuuatur, eique non cōmodat. *Intelligibiliter sacerdos Deo sacra canat.*

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter nō ædificatur.] Vt ne uideatur omnino donum illud uilipendere, Tu quidem, inquit, bellè gratias agis, sed proximi tui commodo non accedente, inutilis est gratiarum actio.

Gratias ago Deo meo, quòd plus uobis omnibus linguis loquar.] Ne suspicentur quod ceu carens eo charismate, illud ipsum eleuet ac uilipendat, eam ob rem, plus quàm omnes uos, inquit, linguis loquor.

Sed in ecclesia uolo quinque uerba mente mea loqui, ut & alios instruā, quàm decem
B milia uerborum in lingua.] Mente mea, hoc est, intelligens & sciens quæ dico, ut qui possim interpretari hæc, ut & alios adiuuem. Quàm decem milia in lingua uerba, quando nimirum non possim ea interpretari: tum enim ad me solum commoditas redit. Quinque autem uerba dicit quisquis alios instituit, medicinam cōuenientem cuiuis quinque sensuum nostrorum adhibens.

Fratres, ne sitis pueri sensibus, sed malitia infantes estote, sensibus uerò perfecti estote.] Postquam commonstrauit quale sit linguarum donum, deinceps asperiore sermone utitur, obijciens eis quòd puerilia spirēt & affectent. Infantium enim reuera est atque puerorum res exiguas admirari, propterea quòd forsan admirationē & stuporem excitent, quales sunt linguæ: magna uerò contemnere & aspernari, ut quæ nihil noui ac decori contineant indicētue, quales sunt prophetiæ. Adhortatur hic itaque eos, ut erga malitiam sic sint adfecti, ut pueri, hoc est, ut non efferantur, non inflentur, neque simpliciter sciant quid sit malitia, infantiū instar: mente autem siue sensibus perfecti sint, hoc est, ut dijudicent quæ sint maiora & commodiora charismatum. Aliàs etiam infans est malitia, nemini inferens, uerùm infantis in morem innocēs. Mente uerò siue sensibus perfectus est, qui præterquam quòd nemini damnum det, iuuet etiam alios, nedum ui tium fugiens, uerùm uirtutum etiam insequens, sibique cauens ne à rebus temporalibus & lætalibus lædatur. Haud est dissimile istud illi: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. *Malitia infans.* *Mente perfectus.* *Mat. 10.*

In lege enim scriptum est: Quoniam alijs linguis, & labijs alijs loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit Dominus.] Rursus prophetiam cum linguis comparat, monstrans ipsam esse excellentiorē: & quomodo hoc fiat, per sequentia planū fiet. Legem autem, uniuersum uetus Testamentū appellare consueuit. Propterea & nunc quę in Esaia leguntur, in lege dicit esse scripta. Cum uerò ait, Neque sic exaudiēt me, indicat quod attonitos reddere atque externare potuit miraculum: at quod non persuasi sint, neque crediderint, eorū esse culpam. Deus enim quæ sua sunt, semper facit. Prouidentiam porrò suam ostendit, etiam si sciat eos non obtemperaturos, ut iam inexcusabiles sint. *Esai. 28.* *Lex.*

Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus.] Signū autem terret quidem, non docet uerò prorsus, neque iuuat, quandoquidem & sæpe noceat, quemadmodum & citra interpretationē lingua perinde ac posthac ait: Dicent quia insanitis. Sed

infideli-

Signis fideles opus nō habent. infidelibus data sunt signa: fideles enim non habent opus hisce, ut qui iam fideles sint. A Prophetia autē non infidelibus, sed credentibus.] Prophetia, inquit, prodest fidelibus, eos instituens: infidelibus igitur an non est signū prophetia, neq; eis cōmodat? Ecqui deinceps dicit, Si omnes prophetauerint, ingrediatur aūt quispiā infidelis? En istic infidelibus prophetia inseruit. Poteris igitur dicere, non dixisse Apostolum inutilem esse infidelibus prophetiam, sed non esse in signum illis inutile, ut linguas. Quocirca ut summatim dicam, lingua est in signū infidelibus, hoc est, ut terreat solùm, & admirari faciat. Prophetia uerò & fidelibus est utilis & infidelibus, ipsos arguens, etiamsi non dicatur in signum eis esse.

Si igitur conuenerit ecclesia uniuersa in unum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ & infideles, nónne dicent quòd insaniatis?] Tacitè indicat quòd occasio sit noxæ etiam lingua, ni interpretatio accesserit. Hoc autem dicit, fastum eorum tollens. Cum enim arbitrarentur se linguarum nomine esse admirationi, contrarium potius diuus Paulus ostendit. Nam ad ignominiam potius ipsis sunt, dum sint in causa cur insanire uideantur. Ne existimes porrò quòd charismatis hoc opus sit, nempe Act. 2. ꝙ ignominia afficiat habentem, ait, insipientes dicent, Nónne insanitis? Idiotæ enim dicit, aut infideles, quales erant qui Apostolorum temporibus dicebant musto eos esse plenos. Nam & sapientiores à linguis etiam nonnihil ædificationis recipiunt, ut qui Apostolorum temporibus eos demirabantur, ceu magnificentiam & maiestatem Dei enarrantes.

Si autem omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis uel idiota, conuincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus, sicq; occulta cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quòd Deus uerè sit in uobis.] Vides prophetiam, quomodo sit commodior, quomodo cordis abdita reuelans, faciat infidelem agnoscere Deum, ut in faciem procumbat, adoretq;, & confiteatur quòd Deus Dan. 2. uerè sit in nobis. Quod in Nabuchodonosor etiam contigit. Per Danielem enim somnio illi patefacto, Reuera, inquit, Deus uester ipse est qui reuelat mysteria. Hinc igi- B Nabuchodonosor. tur cognosce quid sit quod suprà dictum est, in reuelatione. Ecce enim reuelatio est quædam propheticę species. Obserua autem quòd spiritus sit Deus: dicit enim, Deus uerè in uobis est. In prophetantibus autem omnino est spiritus. Sic enim & suprà dixit, Quoniam prophetiæ in spiritu dantur.

Quid ergo est fratres? Cum conuenitis, unusquisq; uestrûm psalmum habet, doctrinam habet, reuelationem habet, linguā habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant.] Psalmos etiam olim faciebant ex dono, doctrinæ pariter donum dabatur. Reuelationem autem ipsam prophetiam nominat, à specie genus uocans. Meminit autem linguæ, ne omnino res esse contemptibilis uideatur, neq; charismatis lo- Christiani officium. co digna. Cuncta, inquit, hæc ad ædificationem fiant. Christiani nanq; hoc est officium, ut ędificet, ut prosit. Quomodo aūt qui linguam tantùm habet ædificare potest? Si coeant cum interpretationem habente, & coniuncta dona esse indicentur.

Siue lingua quis loquitur, per duos id fiat, aut ad plurimū treis, & per partem, & unus interpretetur.] Nō prohibeo lingua loqui, sed citra interpretem prohibeo. Ne igitur multi linguis loquantur, ne confusio & inordinatio quædā fiat. Et per partem, inquit, id est per successionem. Omnino uerò interpretem adesse necessum fuerit.

Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, sibijpsi autem loquatur & Deo.] Si non habuerit interpretem, in ecclesia non loquatur, ut ne uideatur barbarus, haud intelligibilia & stulta plerisq; sonans. Si autem adeò fuerit ambitiosus, ut non possit silere, sibi loquatur, & Deo, hoc est, citra strepitum, ac tacitè apud sese, ut soli Deo audiantur quæ dicuntur, & non hominibus. Animaduerte autem, quomodo uisus adhortari, dehortetur.

Prophetæ autem duo aut tres dicāt, & cæteri dijudicent.] Latitabant inter prophetas, uani etiam uates, siue harioli: eam ob rem dicit, ut eos dijudicent alij, ne aliquis uates uanus occultetur. Vt enim in superioribus cōmemoratum fuit etiam donum diju- Dijudicationis donum. dicationis, ut dignoscerent, qui adulterini, quíue uani prophetæ essent. Idcirco duos aut treis prophetare iubet, ut eo melior ordo consistat, neq; in multitudine falsi uates clanculum delitescant.

Quòd

Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat, potestis enim singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, & omnes consolationem recipiant.] Bonum hic ordinem & mentis humilitatem docet. Cum enim alij inspirarit spiritus, tu qui prior es, tace. Si enim spiritus te uoluisset loqui, non illum excitasset. Deinde consolationem eis præbēs, Potestis, inquit, singulatim omnes prophetare, hoc est, ne mœreas, potes enim & tu & alius & omnes per partem, hoc est per successionem prophetare. nō enim uno solo concluditur donum, sed omnibus datur: ut uniuersa ecclesia discat, & consolationem ad uirtutem recipiat.

Et spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.] Hoc ad consolationem quoque eius qui conticescere iussus est, pertinet. Quod uerò dicit, est huiusmodi: Ne contendas, neque seditionem cieas. Ipse nanque spiritus, hoc est, donum quod in te est, & operatio spiritus qui in te est, subijcitur dono alterius, qui ad prophetandum concitatus est. Quòd si spiritus subijcitur, quanto potius tu debes, qui spiritum possides, non esse contentiosus? Nonnulli hunc locū hanc ad rationem intellexerunt: Vates sanè apud Græcos omnes, quando semel arrepti essent à dæmone, etiamsi uoluissent, non potuerunt tamen reticere. Apud nos uerò sancti prophetæ haud sic agebant, uerùm in ipsorū est arbitratu uel loqui, uel tacere. Atque hoc est quod ait, Spiritus prophetarum, id est, dona, subduntur ipsis: atque in manu prophetarum est silere, uel non silere. Ne enim dicat qui donum habet, Qui tacere possum, perinde ac tu mandas, cum à spiritu agitatus loquar? Atqui spiritus, inquit, qui te agitat, tibi subditur, inque tua deinceps potestate situ est tacere. Ne igitur nequicquam prætexe spiritum. *Prophetæ si uelint tacēt, non item uates phanatici.*

Non enim est dissensionis Deus, sed pacis: quemadmodum in omnibus ecclesijs sanctorum.] Indicat quòd Deo etiam placeat priorem tacere. Non enim est Deus seditionis & confusionis, quæ ex eo quòd non sileant, sed omnes prophetare uelint, nascitur: uerùm pacis est Deus. Ipsa uerò pax in omnibus ecclesijs sanctorum, hoc est fidelium, uersatur. Sunt enim & Græcorum & Iudæorum ecclesiæ. Pudeat igitur uos præter & contra omnes ecclesias uiuere.

B

Mulieres uestræ in ecclesijs taceant. non enim permissum est eis loqui: sed subditas esse, sicut & lex dicit.] Cū omnia pulchrè ordinasset, & quæ de linguis, & quæ prophetis in quæstionē ueniebāt, ut ne multi prophetent, & ita cōfusio & seditio ex eo subnascatur: absurdam nunc & indecorā mulierum in ecclesia turbationem tollit, ut in ecclesia taceant præcipiens. Deinde quod maius est, conuenientius ait esse ut subijciantur. Subiectio enim cum timore silentium indicat, perinde ac in famulabus fit. Legem autem Genesis librum appellat, in quo scriptum est: Ad uirum tuum cōuersio tua, & ipse tui dominabitur. Si igitur decretum est ut uiro subdatur, quanto magis spiritualibus in ecclesia doctoribus? *Lex, Genesis liber. Gen. 3.*

Siquid autem discere uolunt, domi uiros suos interrogēt.] Perinde ac si quis dicat, Nisi loquantur, quomodo discent quæ ignorant? Domi, inquit, à suis maritis discant. Hoc autem & illas ornatas reddit, & uiros attentiores facit, ut qui debeant, quæ in ecclesia audierunt, uxoribus eos interrogantibus recitare, ac ueluti apud eas deponere. Obserua autem quòd ne de necessarijs quidem rebus & animæ commodis, mulieribus loqui permissum est in ecclesia.

Turpe est enim mulieribus in ecclesia loqui.] Quandoquidem illæ forsan putabant sibi decori esse in ecclesia colloquia spiritualia miscere, ipse diuersum ait, id esse dedecori atque pudori illis adseuerans.

An à uobis uerbū Dei processit? aut ad uos solos peruenit?] Veluti aduersus quosdam sibi contradicentes hic sermo formatus est. Quid enim, inquit, mihi aduersamini: nec putatis esse pulchrū, tacere in ecclesia fœminas? Nunquid uos estis doctores? aut à uobis exijt prædicatio uerbi ad reliquos? uel apud uos solos stabilita est fides, nec oportet uos ab alijs recepta recipere? Neque igitur uos primi estis fideles, neque soli. Est igitur operæprecium quæ uniuerso placent orbi, uos etiam amare.

Si quis uidetur propheta esse aut spiritualis, agnoscat quæ scribo uobis, quòd Domini sunt mandata.] Quod omnium est fortissimū, postremo loco posuit. Deus, inquiēs, hæc imperat per me. Atque hoc omnino cognoscet, qui uisus fuerit apud uos esse propheta, uel aliud quoddam spirituale donum habeat, hoc est, scientiæ.

Si autem

Si autem quis ignorat, ignoret.] Hoc est, ego dixi, qui uult obtemperet. Sic uerò loqui, hominis est sua non commendantis, cæterùm rem tantummodo publicam spectantis. Consueuit autem Paulus hoc facere, ubi non admodum necessarium est oppo nere se cuiquã. Quid enim Paulo necessarium reniti alijs, atque persuadere uelle, quòd Dei sint mandata quæ dicat, idque quum ad discipulos loquatur & dicat spiritualem ho minem agniturum quòd hæc diuina sint? perspicuum enim est omnes assensuros eum diuina ac cœlestia loqui, ut spirituales esse uideantur. A

Itaque fratres mei, æmulamini prophetare, & linguis loqui ne prohibeatis.] Vbi de charismatibus disputasset, in medium simul de mulieribus sermonem intulit ac inseruit. Nũc rursus de charismatibus differit, primas prophetiæ tribuens, æmulamini inquiẽs: secundas uerò linguis. Atqui nõ dixit, permittite loqui, sed ne prohibete: quod dicere solemus in rebus non necessarijs, neque adhortantes, neque dehortantes.

Omnia decorè ac secundum ordinẽ fiant.] Veluti in summa hîc omnia corrigit, & quæ linguis loquentes respiciunt, & quæ mulieres in ecclesijs loquentes contingunt, ac simpliciter omnia quæ apud illos haud iusto ordine fiunt. Decorè autem & ordine fieri queant, si linguis loquentes cum interpretatione loquantur, non ueluti insanientes: si prophetæ sibi mutuò cedant, si fœminæ conticescant.

CAPVT XV.

Resurrectio, caput nostræ fidei. Notum autem facio uobis fratres Euangeliũ, quod prædicaui uobis.] Sermonem de resurrectione aggreditur, quæ caput est nostræ fidei. Si enim non est resurrectio, neque Christus excitatus est. Quòd si non est excitatus, neque incarnatus est: efficiturque hac ratione, ut uniuersa fides nostra labefactata euanescat. Quoniã igitur resurrectionis sermo apud Corinthios languebat & claudicabat (sapiẽtes nãque Græci externa sapientia clari, omnia suscepissent potius quàm resurrectionem) de hoc cõtendit Paulus. Sapientissime uerò ipsis in memoriam reuocat ea quæ iam antea crediderãt, & in quibus persuasi erant. Nihil nouum aut peregrinum dico, sed quod iam antea uobis cognitum, obliuioni uerò propemodum traditum, notum facio, hoc est, ad memoriam uobis reuoco. Fratres porrò eos nominans, partim placauit, partim memoriæ suggessit unde fratres facti simus, nimirum ab incarnati Christi aduentu, cuius fides in periculum adducebatur: tum à baptismate, quod sepulturæ & resurrectionis Domini typus est. Euangelium autem dicens, innumerorũ bonorum meminit, quibus per incarnati Christi aduentum & resurrectionem potiti sumus. B *Rom. 6.*

Quod & accepistis.] Non dixit, quod audiuistis, sed quod accepistis: nõ enim sermone tantùm, sed per opera & miracula Euangelium acceperant. Et simul ut eis persuadeat ut hoc ceu depositum asseruent & retineant.

In quo & statis, per quod & saluamini.] Etiamsi cõcussi nonnihil essent, stare tamen eos adserit in hoc, libenter simulans se ignorare, atque anteuertens eos, ut etiamsi maximè uelint, negare tamen haud possint. Ecquæ commoditas est, in Euangelio stare? Saluum fieri.

Qua ratione prædicauerim uobis.] Quod ait, huiusmodi quiddam est. De hoc quòd resurrectio sit, nihil uobis indico: quandoquidem hac in re non sitis concussi nec labefactati. Huius autem fortasse rei cognitione opus habetis, quanam ratione futuram resurrectionem uobis prædicauerim, hoc uobis sanè etiam notum facio, quomodo uidelicet futura sit resurrectio.

Si tenetis, nisi frustra credidistis.] Quia dixerat, statis, ne segniores eos faciat, adijcit, si tenetis. Tenetis autem & nouistis omnino, nisi temerè credidistis, pro eo quod est, nisi frustra nominamini Christiani. Christianismi nanque uniuersum negocium in resurrectionis dogmate situm est. *Christiani smi negociũ totum in resurrectione consistit.*

Tradidi enim uobis in primis, quod & accepi.] Tanquam ingens sit de resurrectione dogma, Tradidi, inquit, uobis in primis. uelut enim fundamentum est uniuersæ fidei. Accepi aũt & ego ipsum, à Christo nimirũ. Quemadmodum igitur ego retineo, debetis & uos illud ipsum retinere. Et quia in primis accepistis, non est æquum iam de resurrectione ambigere, quam tanto tempore credidistis.

Isaiæ 53. Quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris secundum scripturas.] Christi perspicuè in Paulo loquentis hæc uerba sunt. Quia enim Manichæi dicturi erant quòd

Paulus

A Paulus mortẽ peccata uocet, & ab his liberationem, resurrectionem, per hęc uerba eos redarguere placuit. Mortuus est enim Christus. qua morte? omnino corporea, haudquaq; peccati: peccatũ enim nõ fecit. At uerò si adeò impudẽtes sint, ut audeãt affirmare Christũ etiã morte quæ in peccatis est, obijsse: quomodo, inquit, pro peccatis nostris mortuus est? Si enim & ipse peccator est, quomodo pro peccatis nostris mortuus est? Præterea cum ait, Secundum scripturas, apertè palam eos pudefacit. Vniuersæ namq; scripturæ de corporea hac Christi morte testimonium dicunt, ut: Foderunt enim, inquit, manus meas, & pedes meos. &: Videbunt in quem pupugerunt. &: Vulneratus est propter iniquitates nostras. &: Pro peccatis populi mei uenit in mortem. *Psal. 21.* *Zach. 12.* *Ioan. 19.*

Et quòd sepultus sit.] Igitur corpus etiam habuit. quod enim sepelitur, corpus est. Nõ apposuit autem secundum scripturas, uel quia omnibus sepultura Christi cõstaret, uel quòd secundum scripturas, ex alijs supplendum sit. *Esaiæ 53.* *Ose. 6.*

Et quòd resurrexerit tertio die, secundum scripturas.] At ubi scripturæ loquuntur quòd terti a die resurgat? Per Ionæ prophetæ figuram: & ante hunc, ex eo quòd Isaac tertio die matri uiuus sit conseruatus, & non mactatus: & alijs innumeris in locis. Tum à uerbis Esaiæ uatis: Dominus uult purgare eum à plaga, ut monstret ei lumen. Postea Dauidis: Non derelinques animam meam in inferno. *Ionæ 2.* *Gen. 22.* *Esai 53.* *Psal. 15.*

Et quòd uisus sit Cephæ.] In primis, qui cæteris omnibus authoritate pręeminebat, ponit. Atqui Euangelica historia testatur ipsum primũ Mariæ Magdalenę apparuisse. Rectè quidẽ: cæterũ quod ad uiros attinet, primùm à resurrectione exhibuit se conspiciendum Petro, ceu inter discipulos primũ obtinẽti locũ. Par enim erat, ut qui primùm confessus esset Christum, resurrectionem etiam primùm uideret. Et quia cum abnegauerat, apparet ei primùm, ut ostenderet ei eum propterea non esse eiectum. *Luc. 24.* *Marc. 16.* *Matth. 16. & 26.*

Deinde duodecim.] Atqui Matthias primùm post assumptionẽ Domini in cœlos, in Iudę locum subrogatus est: quomodo igitur duodecim apparuit? Dicimus igitur ue- *Matthiæ quomodo apparuerit Christus.*
B risimile esse, quòd Matthiæ quoq; post ascensionem uisus fuerit, quãdoquidem & Paulo post assumptionem uocato uisus est. Eam ob causam neq; tempus dixit, sed indefinitè posuit. Quidam hîc dicunt, lapsum aut errorem esse in scribendo, uel quia Dominus præscienti oculo sciens & uidens illum esse undecim istis connumerandum, uisus est ei, ne hac in re cæteris apostolis inferior uideretur. Tale quiddam & diuus Ioannes tradit, dicẽs: Thomas autem unus ex duodecim. Potius autem dixerit aliquis quòd secundum præscientiam Matthiã reliquis apostolis adnumerarit, quàm ipsum etiam Iudam post proditionem & strangulationem. *Ioan. 20.*

Deinde uisus est plusquam quingentis fratribus simul.] Post demonstrationem ex scripturis testes producit apostolos, & reliquos fideles homines. Nonnulli aduerbiũ ἐπάνω (quod hîc per, plus quàm, reddidimus) pro eo quod est supernè, & ex cœlis, acci-piũt. Sursum enim & supra caput eis uisus est, ut & assumptionem suam firmaret. Quidam uerò ἐπάνω πεντακοσίοις supra, siue plus quingentis, pro pluribus quàm quingentis intellexerunt.

Ex quibus plures manent ad hunc usq; diem, quidam autem & obdormierunt.] Habeo, inquit, testimonia uiua. Per dictionem autem Dormierunt, resurrectionis principium præstruxit. Qui enim dormit, resurgit etiam.

Deinde uisus est Iacobo.] Fratri Domini, qui ab ipso primus Hierosolymorum episcopus constitutus erat.

Deinde apostolis omnibus.] Fuerunt enim & alij apostoli, ut septuaginta.

Nouissimè aũt omnium tanquam abortiuo uisus est & mihi.] Mentis non arroganter de se sentientis uerba sunt. Sapienter autem usus est deiectione hac, ut quando magnum illud proferret, Abundantius omnibus alijs laboraui, nõ adhibeatur ei fides ceu arroganti. ἔκτρωμα, id est abortiuum, propriè dicitur fœtus in utero qui iustum incremẽti sui & maturitatis tempus non expleuit, quem eijcit mulier. Quia igitur ipse se indignum apostolici muneris functione dicit, ac reiectitiũ, sic seipsum nominauit, ceu imperfectum & immaturũ, quantum ad apostoli dignitatem & autoritatem attinet. Nonnulli per abortiuum, postremum fœtum intellexerunt, quandoquidem & ipse postremus apostolorum fuerit. Atenim eam ob rem nihil Pauli autoritati decedit, quòd postremus Dominus conspexerit. *Lucæ 10.* *Act. 9. 22. & 26.* *ἔκτρωμα*

Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus uocari apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei.] De seipso sententiam fert: nec dixit duodecim tantùm, uerùm & aliorum omnium. Considera autem quomodo eorum peccatorum meminerit, à quibus liberatus sit per baptisma, ut ostendat quid donauerit & quantū sibi Deus. Quam ob causam uerò seipsum testem resurrectionis Christi, φ sibi quoq; uisus sit, producens proprios defectus recenset: ut maiorē uerbis suis fidem conciliet. Qui enim reuera suas cōtumelias profert, alij haud incassum blandietur gratificabiturúe. A

Gratia autem Dei sum id quod sum.] Defectus suos sibi ipse imputat, uirtutes autem gratiæ Dei refert acceptas.

ἡ εἰς ἐμέ, id est, quæ in me peruenit, uel quā mihi præstitit. Et gratia ipsius * in me nō fuit inanis, sed abundātius omnibus ipsis laboraui.] Hæc quoq; cum demissione sui dixit. Nec enim dixit, Quæ digna sunt gratia, transegi: uerùm, nō uana, inquit, gratia Dei in me inuenta est. Quomodo? nā plus φ omnes apostoli laboraui. Nec dixit, Periculis obnoxius fui: sed remissé & humiliter loquens, laboris uocabulo & defatigationis usus est, ut laudem suā succideret. Cæterùm ut fide dignus iudicaretur, hæc de seipso commemorat. Oportet enim doctorem fide dignum esse.

Doctor fide dignus esto. Non ego autem, sed gratia Dei mecum.] Quin & laborare ipsum, gratiæ Dei: non meum opus, neq; mea uirtus est.

Siue igitur ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis.] Siue igitur ego laboraui, siue illi, circa prædicationem tamen omnes, inquit, sumus concordes. Nec dixit, Si mihi non adhibetis fidem, illis obtemperate: seipsum enim uilipendisset. nec testem hic quēpiam autoritate conspicuum producit, sed ipse sese existimat sufficere, & illos per se sufficientes esse autumat. Cum ait, Prædicamus, ueritatem concionum suarum denūciat. Non enim in abscondito loquimur, sed palàm: & non aliquando, sed & nūc. Et sic credidistis. Nec dixit, Nunc creditis, quoniam fide iam uacillabant concutiebanturq;. Cum alijs autem, & ipsorum fidem, ueritatis testem uocat. Non enim simpliciter credidissetis sermonibus falsis ac deceptorijs, nisi persuasi essetis uera esse quæ publicè uobis annunciabantur. B

Si autem Christus prædicatur φ resurrexit à mortuis, quomodo dicunt quidam inter uos φ resurrectio nō est?] Optimè ratiocinatur. Demonstrato enim primum φ Christus resurrexit, & quòd sic prædicatur à se & apostolis: ex illius excitatione communem omnium resurrectionem confirmat, ceu reliquo corpore caput sequente. Nō autē cōtra omnes intendit accusationē, ne impudentiores faciat: sed quidā, inquit, dicūt.

Si autem resurrectio mortuorū non est, neq; Christus resurrexit.] Vt ne dicāt, Christus excitatus est, sed non ideo uniuersalis erit resurrectio: confirmat hoc inquiens: Neque Christus excitatus est, si mortuorū resurrectio nō est. Vtrūq; enim utriusq; est confirmatio. Cuius enim gratia resurrexisset, nisi futurum erat, ut esset primitiæ nostri?

Resurrectio nostra ex Christi resurrectione asseritur. Si autem Christus nō resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est etiam fides uestra.] Si enim mortuus non potuit resurgere: neq; peccatum sublatum est, neq; mors sublata est: ac deinceps uana prædicauimus nos, uosq; uana credidistis.

Inuenimur aūt & falsi testes Dei, quoniam frustra de eo testificati sumus, φ excitarit Christū, quem non excitauit, si quidē mortui nō resurgunt.] Impij, inquit, inuenimur, quoniam calumniati sumus Deum, quòd excitauerit, quem non excitauit tamen. Hoc autem contingit, si mortui non resurgunt. Quocirca cum absurdum inde colligatur, neq; illud est credendum, mortuos nempe non resurgere.

Nam si mortui nō resurgūt, neq; Christus resurrexit. Quòd si Christus nō resurrexit, uana est fides uestra.] Rursus eodē certat argumento. Eam enim ob causam resurrexit Christus, ut uniuersalem resurrectionem faceret. Sin resurrectio non est, igitur ne ipse quidem resurrexit. Hoc dato, uana est fides uestra: quod absurdum est.

Quoniam estis in peccatis uestris.] Si enim non resurrexit, neq; mortuus est: si uerò mortuus nō est, neq; peccatū soluit. Mors enim ipsius, peccati est dilutio. Ecce enim, inquit, agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Agnum autem omnino propter mactationem appellauit. Quòd si peccatum non sublatum est, in eo estis prorsus. Ecqui credidistis quòd ab eo liberati sitis? *Ioan. 1.*

Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.] Id est, qui propter Christum mortui sunt, ac testimonium prohibuerunt, perierunt, si non est resurrectio. Cuncti præterea

simpliciter

A simpliciter Christiani qui in fide erga Christū,& uita angusta & afflicta dormierūt, interierūt, delectabilib. mūdi orbati: neq; posthac aliq bono fruituri, si resurrectio non erit.

Si in hac uita in Christo tantùm sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.] Si ad hanc usq; uitā nostra sese tantū extendūt, atq; in hanc solū uitā incumbimus nos qui in Christū speramus, hoc est qui spem in Christū habemus, nec est illic alia uita, miseriores sumus cunctis mortalibus: quippe qui neq; præsentibus fruimur, ut suprà commemoratum: nec futura bona sumus consecuturi, propterea quòd neq; resurgemus, ut quidam dicunt. Sed fortasse dixerit quispiam, q; anima sola fruetur bonis. At qui hoc fiat, cum ipsa non sola laborauerit, sed corpus etiam eam adiuuerit? Vbinam igitur iustum manet, si quod plurimum laboris sustinuit corpus, in nihilum redigatur, ac nullo bono perfruatur, sola anima coronam recipiente? 1. Cor. 4.

Nunc autem Christus à mortuis resurrexit, primitiç dormientiū factus est.] Postq; demonstrauit quot absurda nascanť ex eo q̃d quis nō credat resurrectionē, repetit eundē sermonē, huiusmodi quiddā dicens: Hæc sequunť & emergunt, si nō est cōmunis resurrectio, nēpe q; Christus non sit excitatus. Atqui Christus excitatus est. Resurrectio igitur cōmunis erit, atq; hæc absurda nō euenient. Cōtinuò aūt ex mortuis apponit, Manichæorū ora obstruens. Quòd si eorum qui dormierūt, primitiæ est, & ipsos omnino resurgere oportet. Primitiæ nāq; ad sequentes respectum habent, ueluti siquando unus ex multis fecerit primus incipiens, quod alij deinceps sint facturi. Manichæorum error.

Quoniā quidem per hominem mors, & per hominē resurrectio mortuorū. Quēadmodum enim in Adam omnes moriunť, sic & in Christo omnes uiuificabuntur.] Causam reddit per quam probantur ac firmantur quæ cōmemorata sunt. Oportuit enim ipsam uictā naturā uincere, & eū qui deiectus erat, euincere. Nam in Adā, hoc est per lapsum Adami, omnes morti facti sunt obnoxij. Sic igiť in Christo omnes resurgēt, hoc est, quia Christus inuentus est sine peccato, nec mortis reus, & ꝓpterea q; uoluntarius quidem mortem subierit, resurrexerit autem, quatenus impossibile erat ipsum teneri à corruptione, principem nimirum uitæ. Hæc autem omnia aduersus Manichæos. Quare in Christo omnes resurgent.

B Vnusquisq; aūt in ꝓprio ordine.] Ne audiēs cūctos uiuificādos, arbitreris & peccatores saluos futuros, subintulit, quantū ad resurrectionē attinet, q; omnes uiuificabuntur: ueruntamen unusquiuis resurget in suo ordine, & inter quos esse merebitur.

Primitiæ Christus, deinde ij qui Christi sunt, in aduentu eius: postea finis.] Primitiæ, adeoq; uia resurrectionis, Christus est: post ipsum igiť qui ad eum pertinēt, hoc est fideles, & probati in ipso, primi resurgent, illo ex cœlis ueniente. hoc enim est quod ait, In aduentu ipsius. Est enim par, ut iusti priuilegio quopiā gaudeāt, in resurgendo. Cū enim rapiendi sint in aera in occursum Domini, præ alijs excitantur. Nam peccatores infrà expectant iudicem, ceu condemnati. Deinde omnium rerū consummatio erit, ipsiusq; adeò resurrectionis, ceu omnibus in cōmune uniuersim excitatis. Nec enim, ut nunc fit, Christo solo resurgente, res humanæ suum priorem statum locumq; obtinent, sic tum erit: uerùm omnia finem accipient. 1. Thes. 4.

Cum tradiderit regnū Deo & patri.] Duo regna scriptura nouit, alterū quidē uendicationis & cōciliationis, alterū uerò creationis. Creationis igiť nomine, in omnes Græcos, Iudæos, ipsos dæmones, ac nolētes imperiū exercet. Omniū uerò fideliū ac sanctorum dominatur, qui suapte sponte subijciuntur Christo cōciliationis & singularis amicitiæ siue familiaritatis nomine. De hoc hoc itaq; regno dicit scriptura: Postula à me & dabo tibi gentes: &, Data est mihi omnis potestas. Hanc tradit patri, hoc est, trāsigit strenuè & perficit. Exempli gratia: Rex quispiā bellum filio suo cōmiserit aduersum gentes quę defectionē sint molitę, ut illud administret. Confecto itaq; bello, domitis & subactis rursum gentibus, tunc dicitur bellum tradere patri, hoc est, submonstrare quòd delegatum sibi opus perfecerit. Ait itaq; Paulus, q; simul atq; omnia subiecerit filius, tum finis sit. Tum enim perfectè Christus super nos regnat, non amplius diuisos partim Deo partim mundi principi. Tanquam enim direptum à tyranno regnum ipse accipiens, & eripiens, liberum tradit patri. Regna duo / Psal. 2. / Mat. 28.

Quando aboleuerit omnem principatum & omnem potestatem & uirtutem.] Hoc est, quando uicerit & compescuerit prauas potentias. Hodie nāq; operātur, & uim suā exerunt plerunq;, tum uerò quiescent.

Psal. 110. Oportet enim ipsum regnare donec posuerit omnes inimicos sub pedibus suis. postremus hostis destruitur mors.] Quia dixerat Christum destructurum defectrices potentias, ac trophæa erecturũ, uerisimile erat quempiam dubitare, ac dicere: Fortasse debilitabitur seu deficiet usq; dum omnia hæc perfecerit, neque poterit ea complere: ad hoc, Haudquaq;, inquit, destituetur uiribus, sed oportet ipsum regnare, hoc est tanq; regem uersari: & eum qui possit habenas imperij moderari, donec subiecerit hostes, ac ipsam ad ultimum mortem. Qui enim diabolum subegit, perspicuum est quòd & opus ipsius mortem subijciet. Quomodo autem apparere queat mortem esse deuictã & subactã, nisi corpora quæ continebat, euomuerit: Tum enim propriè uictoria obtinetur, cum & spolia direpta fuerint. Ne igitur cum audias quòd destruet omnem principatum & potestatem, metuas q uiribus destituatur, nec facturus sit ista: facit enim omnia regnãs & gubernãs bellum, tantisper dum omnes subegerit. Viden' quòd dictio ἕως, id est donec, non posita sit ut tollat imperium eius posthac: At qua de causa dictum est: Durat enim eius imperiũ, & præpotens est: nec labefactabitur, donec omnia confecerit. Post hac uerò multo magis imperio florebit. regni enim eius non erit finis. Gregorius aũt theologus adseuerat, q regnare hic dicitur, hoc est facere operariúe subiectionẽ, nosq; suo imperio subdere. Vnde postq; subiecti fuerimus ipsi, cessat huiusmodi regnũ, hoc est, conatus & efficacia qua in gubernatione & subiectione nostri utitur. Perinde nãq; ac architecton ædificat usq; dũ apposuerit fastigium tecti, postea uerò ab opere hoc & à structura desistit: hanc ad rationẽ & filius regnat, hoc est, operatur & exercet imperium suum in nos, tantisper dum regno eius planè subiugati fuerimus. A

Donec particulæ us. Regnare Christi.

Psal. 8. Omnia nãq; subiecit pedibus eius. Quando aũt dicat q omnia subiecta sunt ei, uidelicet præter eum qui ei subiecit omnia.] Quia dixerat de filio q aboliturus sit hostes, trophæaq; erecturus, metuit ne aliud quoddam principium ingenitum existimetur filius. Ad patrem igitur omnia refert, inquiens, q ipse filio subiecerit hostes. Quia uerò ad Græcos scribebat, quorum opinio erat q Iupiter insurrexisset aduersus patrem suum Saturnum, eumq; è regno deiecisset: metuit ne tale quiddam de filio suspicarentur, ceu insurgente aduersus patrem. Et ait: Omnia filio sunt subiecta, dempto patre. is nãque subiecit potius cuncta alia filio. B

Cum autem subiecta fuerint ipsi omnia, tunc & ipse filius subijcietur ei, qui illi subiecit omnia.] Ne quis dicat, Et si patri non est subiectus filius, nihil prohibet patre filium fortiorem esse: hanc suspicionem ex abundanti diluit, inquiens quòd & filius subijcietur patri, filij erga patrem multam concordiam & unanimitatem ostendens. Noueris itaq; patrem esse causam & fontem potentiæ huius filio, neq; filium aliam quampiam uim patri contrapositam putes. Quòd si plus quàm par est humili dictione usus est apostolus, ne mireris. Est enim in more diuo Paulo, ut siquando funditus quicquam tollere uelit, multa utatur redundãtia: quemadmodum demonstraturus fidelem mulierem

1. Cor. 7. non coinquinari neq; lædi si cohabitet marito infideli, Sanctificatus est, inquit, maritus infidelis per mulierem: non hoc dicens, quòd infidelis cum sit uir, sanctus reddatur: uerùm dictionis istius excellentia ostendens quòd nihil lædatur fidelis ipsa coniunx: sic hoc in loco subiectionis uocabulo funditus tollit prauam istam suspicionem, qua suspicari quisquam poterat filium fortasse patre esse fortiorem, ut qui tanta transigere possit. Atqui Theologus Gregorius adserit quòd filius omnia nostra sibi ꝓpria faciens, nostrã etiam subiectionem propriã reputet. Nunc uerò seditionem quandam ciemus aduersus Deũ, infideles quidẽ, cũ eum abnegãt: fideles uerò, dũ affectibus suis inseruiunt multi, & secundum hoc rebelles sumus. Cũ uerò alij quidẽ agnouerint quẽ nunc negant, alij uerò trãsmutati fuerimus, & prorsus ab huius uitę affectibus liberati, tũc dicet filius esse subiectus. Humanitatis enim ꝑsonã subiẽs, sua facit quæ nostra sũt.

Vt sit Deus omnia in omnibus.] Hoc est, ut omnia à patre dependeant, ne quis duo principia sine principio suspicetur, eaq; inter sese diuisa, quãdoquidem hostes sunt sub pedibus filij: filius porrò non est seditiosus, nõ dissidet à patre, uerùm quemadmodũ decet Deum filiũ patri subdit, omnino Deus & pater erit omnia in omnibus. Nonnulli aũt malitię sublationẽ denunciari aiunt per hoc q omnia sint subiecta. Cũ enim peccatũ porrò non fuerit, planũ est q Deus omnia in omnibus erit, quando nõ amplius motib. & affectib. succubuerimus, ita ut nihil omnino Dei, uel parũ in nobis feramus: sed

toti

A toti Dei similes, totius & solius Dei capaces erimus. Omnia sanè tum nobis Deus erit, & cibus, & potus, & cogitatio, & indumentum, & motus.

Alioqui, quid facient qui pro mortuis baptizantur? si omnino mortui non resurgũt: quid & baptizantur pro mortuis?] Marcionistæ hæretici, si quis non baptizatus apud eos moreretur, sub mortui lecto uiuentem quempiam occultantes accedũt lectum, interrogantes mortuum, num uelit baptismate tingi. Atq; eo respondente qui latitabat, quòd uelit, sic loco mortui eum baptizant. Deinde ob id accusati, defendunt sese hoc apostoli loco, affirmantes apostolum hoc dixisse, hæc apostoli uerba producentes stolidi homines. Id uerò sic non habet. at quomodo? Baptizandi symbolum religionis seu fidei Christianæ enunciant omnino. In eo enim symbolo, cum alijs & hoc adiectũ est, Credo resurrectionem mortuorum. Dicit igitur, q; qui crediderunt futuram esse resurrectionem mortuorum corporum, & qui baptizati sunt in talem spem, quid facient decepti? Quid aũt omnino & baptizantur homines super resurrectione, hoc est, in expectatione resurrectionis, si mortui non excitantur? *Marcionistarum error.* *Baptizari pro mortuis*

Quid & nos periclitamur omni hora?] Si non recipitis ad demonstrationem resurrectionis, confessionem uerborum quam faciunt qui baptizãtur, accipite & uocem quæ per res ipsas loquitur. Nos enim apostoli omnes nunquam non periculis sumus obnoxij: & nisi esset resurrectio, cuius rei gratia pericula subiremus? cuius commodi consequendi gratia? Atenim si quis ambitione ductus pericula subeat, semel forsan atq; iterum periculum elegerit, uerùm singulis horis: quemadmodum nos periclitari, demonstratio est euidens, se de resurrectione certos esse.

Quotidie morior per uestram gloriationem, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.] Cum dixisset, in periculis uersamur, pericula hîc expressit: imò potius maius quiddam, quotidianas uidelicet mortes. Quomodo autem in singulos dies moriebat? Animi promptitudine: & quia ad hoc instructus & paratus fuerit, & quia talia pertulerit quæ mortem adferebãt. Per uestram gloriationem, idest per uestram promotionem *Paulus semper mori paratus.*

B & profectum, cuius gratia glorior. Gloriatio autem præceptori, discipulorum est progressus. Deinde Christo istud adscribens, quam habeo, inquit, in Christo Iesu. illius enim opus est, nõ meum. Sapientissimè autem eos commonefacit. Vt, inquit, de uestro in fide progressu glorior, sic tristabor, inquit, si perpetuò deinceps adeò miserè uos geratis, ut resurrectioni fidem non adhibeatis.

Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi, quæ mihi utilitas?] Quatenus inquit ad homines pertinet, cũ feris dimicaui. Quid enim si Deus è periculis me eripuit? Quid igitur mihi prodest, si resurrectio non sit? Pugnam autem cum bestijs appellat contentionem aduersus Iudæos & Demetrium argentarium. Quid enim isti à belluis distabant? *Act. 19.*

Si mortui non resurgunt, edamus & bibamus, cras morimur.] Si mortui non excitantur, neq; erit in futuro quædam commoditas, fruamur deinceps bonis nobis in hac uita obtingentibus, edendo nimirũ & bibendo: hæc enim tantum lucramur. Hoc aũt uerbi ex Esaia protulit, dementiam taxans eorum qui negant resurrectionem. *Esaie 22.*

Nolite seduci: corrumpunt bonos mores colloquia praua.] Ad adhortationem sermonem uertit. Tacitè autem eos ueluti insipientes & leues accusat. Hoc autem indicat per hoc quod ait, nolite seduci. Bonos aũt mores siue placidos uocat, quibus facilè imponi potest. Indicat porrò quòd & alios ad ista subtrahant.

Sobrij estote iustè, & ne peccetis. ignorantiam enim Dei quidam habent.] Tanquã temulentiæ studeant, sobrij, inquit, estote. Iustè uerò, ueluti utiliter. Potest enim quispiã iniustè etiam sobrius esse, siue uigilare & attentus esse, ueluti ad malum. Et ne peccetis: hinc enim est q; resurrectioni non credatis. Qui enim sibi sunt conscij malorum, non persuadentur, nec credunt esse resurrectionem, metu pœnarum. Ignorantiam autem Dei habent, qui resurrectioni non adhibent fidem. Non enim nouerunt Dei potentiam. Nec dixit habetis, sed habent, faciliorem & tolerabiliorem ita accusationẽ faciens. *Resurrectio unde quibusdam nõ credita.*

Ad pudorem uobis hæc dico.] Postq; satis eos carpsit, consolatur eos, dicens: Hæc dixi, non ut hostis uobis exprobrãs, sed ut pudore suffunderemini, ut reducerem uos ad emendationem, pudefactos nimirum, ac decorum cogitantes spirantesq;.

Sed dicet aliquis, Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore uenient?]

 Non

Non dixit,uos dicitis,ut sic tolerabilis reddatur sermo tanquam de alijs non credentibus hęc inquirat. Duo autem sunt de quibus dubitatur: ipse resurrectionis modus,& quomodo excitatur semel dissolutū corpus,& quali corpore resurgit,hoc,an alio quodam. Per exemplum autem grani illa duo dissoluit. A

Insipiens,tu quod seminas,non uiuificatur,nisi moriatur.] A perspicuo quopiam,& ab eo quod ab ipsis quotidie agitur, facit dilutionem. Hinc & dementes eos uocat, ut qui adeò manifesta ignorent. Tu,inquit,quod seminas,tu qui corruptibilis es,ecqui de Deo hæsitas? Non uiuificatur,inquit,nisi moriatur,dictionibus usus,nō seminibus,sed corporibus proprijs & accommodis. Non enim dixit quòd aliàs non germinet nisi dissoluatur, sed non uiuificetur, nisi moriatur. Obserua quomodo in contrarium sermonem conuerterit(illis enim uidebatur ambiguum quomodo post mortem excitemur) quoniam morimur, perinde quasi non liceret aliter uiuificari, ni mors esset.

Et quod seminas,non corpus quod futurum est seminas,sed nudum granum,utputa tritici uel alicuius cæterorum.] Cum duo esse quę cōtrouerterentur adduxisset,quo modo nimirum excitentur mortui, & quali corpore: quomodo excitentur,dissoluit, nempe moriendo,quemadmodum & granum. Iam uerò cum interpretatur quali corpore resurgant,diluit alterum quoque de quo ambigebatur. Idem,inquiens, corpus,excitatur,uel eiusdem essentiæ,splendidius tamen & elegantius. Hæretici autem contendunt non idem corpus excitari,hoc enim indicare Apostolum,cum ait, Non quod futurum. Atqui apostolus hoc non dicit. Quid igitur? quod non seminas quale nascetur, splendidius nempe & elegantius,sed nudum granum,attamen spica decentior & pulchrior inde prodit ac exurgit. Neque eadem est omnino,nam spica non est seminata,cū culmo nimirum & aristis,sed nudum granum: neque omnino aliud seu diuersum,quan doquidem non ex alio grano,uerùm ex nudo illo est spica.

Corpus idē sed splendidius resurrecturum.

Deus autem dat corpus ipsi,quemadmodum uoluit.] Si ergo Deus corpus dat,quid est quod amplius curiose inquiras quali corpore excitemur, ac diffidas resurrectioni, audiens Dei potentiam & uoluntatem? Deus enim dissolutum quidem corpus excitat,uerùm pulchrius,decentius,& spiritualius. Hoc enim & in seminibus licet inuenire. Nam speciosius & elegantius dissoluto semine quod natum est germen exurgit. B

Et unicuique seminum proprium corpus.] Hoc hæreticorum ora irrefragabiliter obstruit,affirmantium idem corpus in resurrectione nō excitari,sed diuersum. En,audis enim quòd suum cuique corpus datur.

Non omnis caro est eadem, sed alia quidem hominum, alia autem pecorum, alia uerò caro uolucrium,alia uerò piscium.] Vt ne cum audis de frumēto, arbitreris quòd quemadmodum in hoc omnes spicæ æquales prodeant, sic & in resurrectione omnes fore honore pares: monstrare uult quòd discrimen sit resurgentium, quod & anteuertens clàm attigit, quilibet, inquiens, in proprio ordine. Ait autem quòd non omnis caro sit eadem caro, hoc est, non omnes pari honore & æstimatione resurgent, enimuero primam habent differentiam iusti ad peccatores, quam habent supercœlestia corpora terrestribus collata. Deinde & in ipsis iustis differentia graduum multa, ut in progressu dicet, adeoque in ipsis peccatoribus. Ait enim, Perinde ac discrimen est in carne hominum & pecorum, & reliquorum animalium: sic & peccatorum discrimen erit in pœnis. Omnia igitur quæcunque nunc à Paulo dicta sunt, de discrimine peccatorum dicta sunt. De iustis enim pergens dicit, quando cœlestia recenset corpora.

Et corpora supcœlestia,& corpora terrestria: sed alia quidē supercœlestiū gloria, alia uerò terrestrium.] Hic, quod & suprà dixi, discrimen iustorū erga peccatores ob oculos ponit, hos quidem uocans supercœlestia corpora, illos uerò peccatores terrestria: & alia, inquit, iustorū gloria, alia uerò peccatorū. nec est iam subaudiendū gloria, sed uita.

Psal. 48. Alia est gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum: stella enim à stella differt in gloria.] Perinde ac paulo antè corporū peccatorū differentias dixit, ab hominibus exorsus, ac deinceps mentionem faciens uolucrum, pecorum & pisciū, eo quòd & ipsi peccatores cum ab initio facti essent homines, postea ad brutorū similitudinem delapsi sint, non dissimilem ad modū iustorū iam differentias monstrat. Omnes enim gloriam in resurrectione consequentur, uerùm aliud est lumen solis, aliud est lunæ, ad uulgares usque stellas procedendo. Nam & stellæ à stellis discrepant in gloria, hoc est in lumine,

Iustorum inter se differentiæ.

Gen. 1.

Psal. 135.

A mine, in splendore, in claritate, gloria enim stellarum, lumen est. Nonnulli per corpora cœlestia, angelos intellexerunt, non apposite ut opinor. Atque isthuc inde planum fit, quod producat solem, & lunam, & stellas. Quare de angelis non loquitur.

Sic & resurrectio mortuorum.] Sic, quomodo? in multo sanè discrimine, perinde ac præscripta patefecerunt exempla.

Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptione.] Suprà cum loqueretur de seminibus, utebatur uerbis corpori accommodis, uelut cum diceret, Nō uiuificatur, nisi moriatur: nunc de corporibus uerba faciens, dictionibus utitur semini conuenientibus. Seminatur, inquit, in corruptione. Sationem autem hîc dicit, non eam quæ fit in matrice, uerùm corporum defunctorum in terra depositionem, perinde quasi dicat: Reponitur in terram corpus mortuum in corruptione, hoc est, ut corrumpatur. Pulchrè autem dixit, resurgit siue excitatur, & nō, nascitur, ut ne terræ esse opus existimes.

Seminatur in ignominia, resurgit in gloria.] Quid enim mortuo seu cadauere ignobilius? at enim in gloria & celebritate incorruptibilitatis excitatur, etiamsi non eodem omnes fruantur honore.

Seminatur in infirmitate, resurgit in potentia.] Ad dierum enim usque quinque interuallum caro non potest persistere aduersus corruptionem, cæterùm excitatur in incorruptibilitatis potentia & robore, nulli porrò corruptioni obnoxia, etiamsi incorruptibilitas impijs sit ad maiores pœnas.

Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale.] Corpus ψυχικὸν, id est animatum, uel animale (ab anima) quod animæ uiribus gubernatur, & in quo anima dominatum & imperiū habet, uocat. Spirituale uerò quòd spiritus sancti operatione abundè utitur, & ab illo in omnibus gubernatur. Etiamsi enim spiritus etiamnū in nobis operetur, non sic tamen operatur, neque semper: auolat enim à cōmittentibus flagitium. Ac præsente quidem spiritu, anima corpus regit: tum uerò assiduè spiritus paracletus permanebit in corporibus iustorū. Vel simpliciter spirituale incorruptibile dicit, uelut
B iam subtiliorum partium & leue, adeò ut & in aere uehatur: attamen non ita ut Origenes dicit, aereum & æthereum, uel ex aeris ætherisue substantia constitutum. Quòd si de incorruptibilitate hæsitas, intuere cœlestia corpora, quæ hactenus nullo neque senio confecta sunt, neque labore defatigata. Qui enim ea talia condidit, & corruptibilitatem nostram incorruptibilem efficiet.

Corpus animale. Spirituale. Origenis error.

Est corpus animale.] Quod iam habemus in præsenti uita.

Estque corpus spirituale.] Quod habituri sumus in futuro æuo, idem cum hoc quod iam circumferimus, uerùm spirituale, hoc est, corruptionis expers.

Sic & scriptum est: Factus est primus homo Adam in animā uiuentem, nouissimus Adam in spiritu uiuificantē.] Prius quidem memoriæ proditū est, posterius aūt non est scriptum, uerùm ex rerū consecutione quod euenit, scriptū esse ait: quemadmodū propheta dixit Hierusalem uocandam urbem iustitiæ, nec tamē apertè uocata est. Ac Dominum ipsum, Euangelium Emmanuelē uocandum, cum tamen ipse eo non sit nomine appellatus, sed res ipsæ hanc uocem, emiserint. Primus itaque Adam animalis erat homo, id est, animæ uiribus gubernatum corpus habebat: postremus uerò Adam, ipse nimirum Dominus, in spiritum uiuificantem. Nec dixit spiritum uiuentem, sed quod maius est, uiuificantem. Etenim Dominus substantialiter habebat spiritum sanctum sibi unitum, per quem & propriam carnem uiuificabat, nobisque per ipsum incorruptibilitatem donauit. Proinde corruptibilis huius uitæ pignora in primo Adam habuimus, futuræ autem in Christo.

Gen. 2. Zach. 8. Matth. 1. Adam primus & postremus.

Sed non primū quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale.] Ne quis dicat, cur iam animale corpus habemus, adeoque deterius, spirituale uerò adhuc futurū est? quoniam principia utrorumque sic ordinata fuerunt. Nam Adam est prior, Christus posterior: quare res nostræ semper in melius prouehuntur. Crede itaque quòd & quæ nunc in te sunt corruptibilia deterioraque, in incorruptibilia adeoque meliora transelementabuntur.

Primus homo de terra terrenus, secundus homo, Dominus ex cœlis.] Ne optimum uiuendi genus negligant, in posterum eos adhortaturus est ad uitam Deo placentem. Adam, inquit, ex terra erat, propterea & sic appellatus est: Adam enim terreum & pul-

Adam quid dicatur.

uereum significat. Homo uerò ipse Dominus, ex cœlo erat. Ac alteri quidem à deteriori nomen indit, alteri uerò à præstantiori: non quod homo, uel humana Christi natura, assumptio quæpiā ex cœlis esset, ut demens Apollinarius delirabat, cæterū quòd una persona unius Christi, & homo ex cœlo esse propter unitionē dicatur, ac Deus cruci affixus esse ob eandem causam feratur. A

Apollinarij error.

Qualis terrenus, tales & terreni.] Hoc est, sic peribunt & morientur, uel quòd peccati morte morientur, qui terræ sunt affixi.

Qualis cœlestis, tales & cœlestes.] Id est, consimilem ad rationem cum Christo permanebunt, immortales & fulgentes. Etsi enim secundus Adam mortuus est, ideo mortuus est, ut mortem dissolueret. Vel quòd sic ad Dei similitudinem uiuent, & uitam diuinam degent, ut cœlestia spirare uideantur.

φορέσομεν, per o gestabimus siue portabimus, uel per ω φορέσωμεν, id est, portemus: utranque scripturam hic notat Theophyl.

Et quemadmodum gestauimus imaginem terreni, * gestabimus etiam imaginem cœlestis.] Planius hîc adhortatorium sermonis habitum reuelat. Imaginem autem terreni, praua opera dicit: imaginem uerò cœlestis, bona. Vt igitur in uitijs uiximus, ceu terreni hominis filij, ac quæ terræ sunt cogitantes & affectantes: sic uirtute rursus conspicuam nunc uitam uiuamus, tanquam cœlestis imaginem & imitationem cōseruantes. Imago etiam terreni est id quod scriptura dicit: Terra es, & in terram abibis. Imago autem cœlestis, ex mortuis excitatio uel resurrectio, & incorruptibilitas. Proinde si hæc intelligenda sint ceu de resurrectione dicantur, & non de uita moribúsue, etiam illud quod addit, Gestabimus imaginem cœlestis: nō est intelligendum aut scribendū tanquam consulentis, siue adhortantis more sit dictum, sed ut obuenturæ nobis rei sit indicium, id est, quod futurum sit ut gestemus.

Carnales operationes cœlū non hæreditabunt.

Hoc autem dico fratres, quòd caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt.] Quia dixerat imaginem terreni, quasi iam hæc interpretetur, ait, Caro & sanguis est imago terreni, hoc est, carnales operationes, corporis etiam crassitiei propriæ, quæ regni Dei hæreditatem adire non possunt.

Neque corruptio incorruptibilitatem hæreditat.] Hoc est, malitia animę nobilitatem corrumpens & perdens, non potest esse hæres gloriæ istius, & incorruptibilium bonorum. Poteris autem hæc omnia nō uelut de uita dicta sint, sed de resurrectione accipere: ut illud, Caro & sanguis, quasi dicat, Corruptibile huiusmodi corpus, ex carne & sanguine cōsistens, in futuro seculo haud fruetur regno. Nō est enim illic cibus & potus, quibus omnino huiusmodi corpus nutritur. Neque corruptio, id est corruptibile corpus, corruptione uacantium hæreditatem adibit. Necesse est igitur spirituale fore corpus nostrum, & incorruptibile. Noueris porrò quod Chrysostomus hæc ab Apostolo per adhortationis modum dicta, qua ad optimam uitam adhortetur, acceperit. B

Ecce mysteriū uobis dico.] Ad sermonem de resurrectione institutū reddit, aitque tremendum quiddam & secretum se illis esse dicturū. Indicat autem per hoc se magno illos honore adficere, ut qui secreta eis reuelet.

Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur.] Non omnes quidem morientur, inquit, omnes tamen immutabuntur, etiā qui non moriuntur, hoc est, ad incorruptibilitatē transferentur. Ne igitur quoniam moriaris, metuas quod non resurgas. Ecce enim dico tibi, quod nonnulli ne morientur quidem, attamen hoc non satis est eis ad resurrectionem illam, nisi immutentur etiam, & sic ad immortalitatē ueniant à mortalitate illa, quam habent, corporum. Vt igitur illos non iuuat quod non moriantur, sic nobis non nocebit quòd moriamur. Nam & illis mutatio mors est. Moritur enim in ipsis corruptio permutata in incorruptibilitatem.

In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba.] ἐν ἀτόμῳ, hoc est, in insectili, & indiuisibili, hoc est, minutissimo temporis spacio, ac ueluti palpebræ ictu uel motu, tanta talia que fient: quæ res est ualde admiranda. Non enim tantum quia putrefacta corpora resurgent, nec quod quisque proprium recipiet, mirari conuenit, uerùm quod adeò celeriter, ut nullis etiam uerbis exprimi possit. Nonnulli uerò quod ait in nouissima tuba, sic intellexerūt, quasi ex Apocalypsi Ioannis Euangelistæ interpretantes. Septē tubæ, inquit, cū sint, primæ quidem consummationē hominū faciunt. non enim simul omnes consciuntur & cōsummantur, sed ex parte, uel ex successione. Atque hæc est, inquit, dispensatio & ordinatio Dei, ut cū primos intereuntes, qui relinquuntur, cernūt, ipsi resipiscāt.

Apoc. 8. & 10.

Extre-

A Extrema, inquit, tuba resurrectionē & immutationem eorum qui iam resurrexerunt, facit, in instanti, in momento, in ictu oculi.

Canet enim tuba, & mortui excitabuntur incorruptibiles.] Vt ne ambigat quispiā quomodo talia tantaq́ ac tam ardua in oculi ictu fieri queant, uerbo suo authoritatem parit, fidemq́ cōciliat ex potentia hæc facientis Dei, Canet, inquiēs, tuba, & fiet simile ei loco, Ipse dixit & facta sunt. Tuba enim nihil aliud quàm iussum & nutum Dei signi ficat, omnia transeuntem, & omnia præuenientem. *Psal. 32.* *Tuba.*

Et nos mutabimur.] Non de seipso hoc dicit, sed de eis qui uiui deprehendentur.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem.] Vt ne audiens aliquis quòd caro & sanguis regni Dei hæreditatem non adeant: & rursus quòd mortui resurgent incorruptibiles, existimet ipsa corpora non resurgere, quòd nunc ex carne & sanguine constent, infert: Resurgent, inquiens, quidem corpora, sed nō quæ caro & sanguis sint, sed quæ in incorporabilitatē sint transformata. Obserua autem uerba hæc aduersus eos qui dicunt quòd nō eadem corpora resurgant, sed alia. Corruptibile enim hoc, inquit, & mortale hoc, non aliud, sed hoc, cum demonstratione. Itaq́ corpus quidem idem manet, ipsum enim est quod induitur: mortalitas autem & corruptibilitas aboletur & euanescit, immortalitate & incorruptibilitate ipsum continente, & amplectente. Est autem discrimen inter corruptionem & mortalitatem, quòd mortalitas dicatur de solis animatis, corruptio autem etiam de inanimatis. In nobis igitur sunt quædā inanimatis similia, uelut capilli & ungues: hæc igitur etiam incorruptibilitatem induent. *Corruptio & mortalitas differunt.*

Quando autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in uictoriā.] Quando hæc contigerint, tunc impletur quod ab Osee scriptum. Quia enim opinionem hominum exuperantia dixisset, scripturę eadem testimonio confirmat. Quòd autem ait in uictoriam, hoc est, in finem & plenè, ut uicta omnino & perfectè extermine- *Osee 13.*

B tur uel deleatur, ut nulla spes ei in posterum ullius potentiæ relinquatur.

Vbi ô mors stimulus tuus? ubi ô inferne uictoria tua?] Perinde ac res gestas cōspexisset, impetu & spiritu diuino agitatus, uictoriæ destinatam oden cōcinit: uociferatur & exultat, ueluti prostratæ morti insultans, eamq́ pedibus conculcans. Inuenire autem queas discrimen quoddam inter infernum & mortem: nimirū quòd infernus animas contineat, mors uerò corpora: nam animæ sunt immortales. *Inferi.* *Mors.*

Stimulus uerò mortis, peccatū est.] Per illud enim potens fuit, ipso ceu armis quibusdam & stimulo utens. Perinde nanq́ ut scorpius animalculum est exiguum, in aculeo autem robur habet: consimilem ad rationem mors per peccatum robusta fuit, aliàs inefficax. Argumento est seruatoris opus. Cum enim mors in hoc peccatum nō inueniret, inefficax mansit. *Scorpius.*

Virtus aūt peccati, lex.] Quomodo. Quoniā si lex non esset, per ignorantiā peccantes non sic cōdemnaremur. Lex autem ipsum manifestans, non magis condemnauit, quippe qui in cognitione & scientia peccati delinquamus: forteq́ peccatum fecit, non per ipsius naturam, sed ob nostram socordiam, qui non rectè usi simus dato nobis remedio: sicut & in epistola ad Romanos latius & fusius dictum est. Ne igitur dubites de resurrectione, ô homo, cum uideas peccatum sublatum, quod mortis scutum erat & arma: cumq́ lex sit abolita, quæ erat ex euentu robur & potentia peccati. Nam planum est quòd exarmata mors non porrò sit ualida. *Lex, peccati robur.*

Deo aūt gratia, qui dedit nobis uictoriam per Dominū nostrum Iesum Christum.] Domini est certamen, nobis aūt uictoria data est: non ex retributione, neq́ ex debito, uerùm per gratiā & clementiā Dei & patris, qui fecit nos uincere per certamē filij sui.

Itaq́ fratres dilecti, stabiles estote, immobiles, abundantes in opere Domini semper.] Quia cognouistis, inquit, quòd resurrectio sit futura, & compensatio bonorum & malorum, firmi stabilesq́ estote. Concutiebantur enim sermonibus de resurrectione. At cum negligerent uitæ honestatem, atq́ mores Christo dignos, tanquam non esset resurrectio, inquit: Abundantes in opere Domini semper, nō solùm ipsum facientes, uerumetiam abundè efficientes. Opus autem Domini hoc est, quod diligit Dominus: & quod postulat à nobis, ipsa uirtus est.

Scien-

Scientes quod labor uester non est inanis in Domino.] Hoc est, futurã resurrectionem A sperantes, credentesque uos nõ amissuros quæcunque hic laboraueritis. Antehac quidem negligebatis uirtutem, quippe qui non crederetis resurrectionem esse, neque uelletis temere adeoque frustra laborare: nunc autem nouistis quod si quid laboraueritis, non sit futurum uanum. Quòd uerò ait, In Domino, uel quòd labor uester qui est in Domino, hoc est à supernis auxilium habens, ut qui fiat ob opera Deo grata: uel, apud Dominũ non uanus fiet labor uester, uerùm accipietis ab illo compensationes.

CAPUT XVI.

Eleemosyna, uirtutũ summa. De collecta uerò quæ fit in sanctos, sicut ordinaui in ecclesijs Galatiæ, sic & uos facite.] Absoluto de dogmatibus sermone, ad summã uirtutum eleemosynã uenit. λογίαν autem dicit collectionem, legem statim ab exordio rem faciens. Nam quod à multis contribuebatur, cuilibet erat leue. Deinde ad æmulationem eos ducit cõmemoratione eorum quæ alij gnauiter transegerunt. Sicuti Galatæ, inquit, fecerunt. Non dixit autem, hortatus sum, uerùm ordinaui, quòd erat maioris authoritatis, ut discas ordinationem esse regiam, neque rem ipsam adsperneris.

Vna sabbatorum, dominica dies. In una sabbatorũ unusquisque uestrûm apud se seponat recondens quod prosperũ fuerit.] Vnam sabbatorum, dominicam uocat, hoc est, primam sabbati uel hebdomadis dierum. Atque à die ad eleemosynam eos hortatur, mysteriorum quę in ea peraguntur, mentionem faciens. Valde autem prudenter iubet quemlibet colligere quod successerit, hoc est, quicquid Deus dederit ac miserit, & quod facilè potest. Non enim dixit, statim fer, ut ne parum quis habens pudefiat: sed enim apud teipsum collige, & quando operæprecium fuerit, tum adfer.

Vt ne cum uenero, tum collectiones fiant.] Vt nõ cum opus fuerit expendere, tum primùm colligatis. Porrò quia cum uenero ait, per hoc eos promptiores facit ad collectionem, quasi contributio ad oculos ipsius peruentura sit.

Quando autem aduenero, quos probaueritis, per epistolas hos mittam perferre gratiam uestram in Hierusalem.] Pulchrè, quos probaueritis, ubique scandala aufugiẽs, B ne suspicentur ipsum uelle quicquã sublegere à collectis. Comma igitur post uerbum probaueritis adijce: deinde lege, per epistolas hos mittã, ut huiusmodi inde sensus con*Gratia.* cinnetur, quos probaueritis, hos mittam per literas meas. Gratiã autem rem ipsam uocauit, id est, liberalitatem, ut ostendat eos magni quicquam facere non ex mœrore uel necessitate. Tale enim quiddam est gratia. Nam si dixisset eleemosynam, indignum fuisset sanctis qui accepturi erant.

Si autem dignũ fuerit ut & ego eam, mecũ ibunt.] Si inquit, quod collectũ est, tantum sit, ut meo sit ministerio dignũ, ego simul abibo. Per hoc eos ad liberalitatẽ inhortatur. Testes aũt habere uult, quod ipse nihil sit accepturus, propterea dicit, mecũ ibunt.

Veniam aũt ad uos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniã pertransibo. Apud uos aũt forsan permanebo, aut etiã hybernabo, ut uos me deducatis quocunque iero. Nolo enim uos modò in transitu uidere. Spero aũt aliquantũ tẽporis me permansurum apud uos, si Dñs permiserit.] Non dixit, in Macedoniã proficiscor, ne obijciãt, Nobis ergo Macedones pręfers: uerùm transeo Macedoniã, hoc est, festinanter, ac ueluti in trãscursu eos uideo: apud uos autem permanebo. Per hoc aũt indicat quod eos Macedonibus anteponat, ceu magis genuinos discipulos, ac digniores: nam magna erat apud Corinthios ecclesia. Terrorem autem incutit peccantibus, cum inquit, Permanebo. Præponit autem, forsan, quia haud satis certus erat. Non enim compertum habebat, permitteretúrne ei hoc à spiritu sancto, an secus. A' spiritu enim ducebatur, quocunque ipse spiritus uolebat. At uerò cum esset Ephesi, profecturus erat in Macedoniã, atque eam trãsiturus celeriter, deinde ad eos iturus. Plerisque autem argumentis suam testatur erga eos beneuolentiam & propensionem, quòd nolit eos in transcursu & obiter uidere, & quòd uelit ab eis deduci.

Permanebo autem Ephesi ad Pentecosten usque.] Istud quoque impensè diligentis est indicium, planum facere ubi moram nectat, & quandiu sit permansurus, quinetiã causam apponere. Infert enim:

Ostium enim mihi apertũ est magnũ & efficax, & aduersarij multi.] Hoc est, multi accessuri sunt ad fidem, Præceptori nanque angusta est, si non habeat promptos discipulos:

A pulos: gaudium uerò, si inuenerit alacres. Aduersarij autem multi eam ipsam ob causam. Satanas enim uidens sese iam nudatum ac derelictum, uehementius perturbatur, aduersariosque excitat. *Praeceptoris gaudium, discipulorum alacritas.*

Si autem uenerit Timotheus, uidete sine timore sit apud uos.] Quia uerisimile erat fore ut Timotheus postquam Corinthum uenisset, carperet delinquentes, atque obiurgaret, certiores ipsos facit & praemunit, ne diuites sapientes insurgant aduersus eum: non quòd meticulosus & effoeminatus Timotheus à constantia praeconem Christi decente casurus erat, sed quod damnum & incommodum inde ipsi reportarent. Nam ille admodum fortiter aduersum pericula instructus erat. Pulchrè uerò dixit, Apud uos. Ne enim mihi dixeris Graecos, dum ea interim à uobis requiram, ut tutus sit.

Opus enim Domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat.] Hoc est, praedicat & docet: nec simpliciter, sed sicut ego: quae magna sanè Timothei laus est. Cum igitur sit huiusmodi, nemo ipsum uilipendat. Iuuenis enim erat, & solus, ac tanti tamque superbi populi cura ei commissa erat: probabileque erat ipsum uilipensum iri. *Timothei uirtus.*

Deducite autem ipsum in pace, ut ueniat ad me: expecto enim ipsum cum fratribus.] Potius igitur & honorate eum, hoc enim hic πέμψατε, honoris causa deducite, & prosequamini significat. In pace autem, hoc est, intrepidè, sine pugna & contentione, cum omni obedientia. Expecto porrò ipsum, terrentis est, ut scientes quòd omnia ei sit denarraturus, nulla in re ipsum adfligant. Ac iuxtà honoratiorem eum reddit. Siquidem adeò est illi opus opera Timothei, ut ipsum etiam expectet.

De Apollo autem fratre, multum adhortatus sum ipsum ut ueniat ad uos cum fratribus, & omnino non erat uoluntas ut nunc ueniret.] Apollo hic grandior erat natu Timotheo, & uir facundus. Ne igitur dicant, Cur ipsum non miserit, sed eum qui iunior esset: Multum, inquit, ipsum adhortatus sum. Nec dicit, Restitit mihi, ceterùm illum ab accusatione liberans: Omnino, inquit, non erat uoluntas, hoc est, Deus noluit. Ne autem hunc B fucum esse dicant, inanemque praetextum, subdit: *Apollo.*

Veniet autem, eum opportunitatem nactus fuerit.] Cùm Timotheum defendit, tum hunc expetentes uidere Corinthios animat & consolatur spe aduentus.

Vigilate.] Rursus in fine eos admonet: ostendens quòd ipsos non oporteat spem collocare in doctores, sed ad seipsos potius respicere. Dicit ergo, Vigilate, propter deceptores. quasi autem dormitarent ipsi, hoc dixit.

State in fide.] Non in externa sapientia: in ea enim nemini stare licet: sed circumagi ac rotari. Hoc, quasi uacillassent, ait.

Viriliter agite, estote fortes.] Propter eos qui insidias struunt. Quasi effoeminati & minus fortes essent, haec dixit.

Omnia uestra in charitate fiant.] Hoc ad dissidentes, & ecclesiam diuellentes pertinet. Siue enim docet quispiam, siue discit, siue obiurgat, omnia in dilectione fiant. Non erit inflatio inter uos, neque dissensio, charitate intercedente.

Obsecro autem uos fratres.] Hyperbaton est: Obsecro uos, nimirum ut & uos talibus geratis morem. Alia uerò hic sunt inspersa.

Nostis domum Stephanae, quòd sit primitiae Achaiae.] Vos (inquit) tenetis, nec habetis necesse ut à me discatis. Primitias autem Achaiae uocat Stephanam cum suis, uel quòd primi ipsi crediderint, uel quòd optima uita splenduerint. Primitiae autem undique excellentiam habere debent earum rerum, quarum sunt primitiae. Achaiam autem Graeciam uocat. *Achaia Graecia.*

Et quòd ad ministerium sanctis seipsos ordinauerint.] Vt pauperes fideliter susciperent, ipsisque ministrarent, seipsos posuerunt atque segregarunt: non ab alijs constituti necessariò, sed suapte sponte se adducentes.

Vt & uos subditi sitis talibus, & omni cooperanti & laboranti.] Hoc est, simul suscipite & adiuuate eos & sumptu pecuniarum, & ministerio corporali. Non dixit simpliciter cooperamini, caeterùm uehementem obedientiam ostendens, subditi sitis, inquit. Ne autem uideatur soli Stephanae gratificari, infert, Et omni cooperanti & laboranti. Vbi ad sanctorum ministerium: digni enim omnes tales honore. Sic enim fit, ut laborem facilius tulerint.

Quoniam uestrum defectum hi repleuerunt.] Isti sunt qui diuo Paulo annunciarunt de dissensione quae erat apud Corinthios, deque alijs peccatis. Tum qui ex Chloës familia erant: per hos forsan haec illi indicarunt. Quia igitur uerisimile erat Corinthios aduersum

sum hos efferari, cõmendat eos, inquiens: Vestrum illi defectum repleuerunt, hoc est, pro omnibus uobis uenerunt, & propter uos tantam profectionem destinarũt ad me. **A**

Refecerunt enim uestrum spiritum & meum.] Monstrauit ipsis, φ ipsius recreatio, ipsorum quoq; sit. Itaq; cum ego refocillatus sum ab ipsis, & uos inde lucrati estis illud ipsum, meam nempe refocillationem, nihil ingratum & triste aduersus eos ostendatis.

Agnoscite igitur tales.] Hoc est, honorate eos.

Salutant uos ecclesiæ Asiæ.] Conglutinat membra Christi per salutationem, quemadmodum consueuit semper facere.

Aquila. Paulus manibus operatur. Salutant uos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum ecclesia quę est in domo ipsorum.] Apud ipsos enim manebat, tabernaculorum artifex cum esset & ipse. Obserua autem ipsorum uirtutem, quoniam domum suam ecclesiam fecerunt, collectionem fidelium in ea facientes.

Salutant uos fratres omnes. Salutate uos mutuò in osculo sancto.] Hanc appendicē osculi sancti hic solum apponit, ob multas dissensiones. Quia ergo multum eos adhortatus erat ut coadunarentur, ut in unum coniungerentur, in unum deinceps eos iungit & per osculum sanctum, hoc est, dolo carens & simulatione.

Salutatio mea manu Pauli.] Sua manu salutationem facit, ut ostendat quòd plurimi fecerit epistolam.

Si quis nõ amat Dominũ nostrum Iesum Christum, anathema sit.] Vno hoc uerbo cunctos terruit fornicatores, dissidiorum excitatores, idolothyta manducantes, resurrectioni non credentes, adeoq; omnes simpliciter qui apud eos extra suam institutionem & traditionem agebant: huiusmodi enim omnes non amant Dominum.

Maranatha. Maranatha.] Hoc est, Dominus uenit. Hoc autem dixit partim ut stabiliat dispensationis & incarnationis uerbum, ac per hoc resurrectionem, partim ut rubore eos suffundat, adeoq; pudefaciat, quoniã Dominus pro nobis omnia pertulit ac suscepit. Vos autem prouocatis eum, alij quidem ab hominibus uocati, alij uerò mala perpetrantes. **B** Non est autem usus græca dialecto, sed Hebræa, imò Syrorum potius lingua. Quandoquidem apud Corinthios uerba faceret, qui ob externam sapientiam & Grææ linguæ elegantiam multum superbirent, indicant quòd adeò non indigeat ipse sapientia hac, ut & de uulgari & uili lingua glorietur, adeò ut & barbara lingua loquatur.

Doctoris officium. Gratia Domini nostri Iesu Christi uobiscum.] Doctoris est, non solùm adhortari, uerumetiam optare & orare, ac bifariam fulcire, tum doctrina, tum superni auxilij per orationes suppeditatione.

Dilectio mea cum omnibus uobis in Christo Iesu. Amen.] Quia loco distabat, ceu dexteræ cuiuspiam extensione, charitatis manibus eos cõplectitur, inquiens: Dilectio mea uobiscum, quod est cum omnibus uobis. Non enim à uobis absum ego, etiamsi loco distem. Per hæc iuxtà cõmonstrat φ hæc neq; indignationis, neq; iracundiæ uerba fuerint quæ scripta sunt, sed charitatis & curæ, etiamsi amarulentiæ nonnihil præ se ferrent. Ne uerò arbitrentur φ hæc adulans loquatur, adijcit, In Christo Iesu, hoc est, nihil humanũ aut carnale charitas mea habet, sed spiritualis est, & in Christo. Precemur igitur & nos, ut nos mutuò inter nos diligentes in Christo, nihil mundanę charitatis in nobis circumferamus, quæ inimica est Deo. Sic enim & dilectis Dei tabernaculis digni iudicabimur in Christo Iesu, qui dilexit nos, cui gloria in secula seculorum. Amen.

IN SECVNDAM DIVI PAVLI APOSTOLI AD Corinthios epistolam Theophylacti

ARGVMENTVM.

ALteram ad Corinthios epistolam diuus Paulus apponit, quia promiserat in priore, sese uenturum ad eos, cunctatus est autem, ceu spiritu eum ad alia magis necessaria occupante, tentationibusq; aduersus eum insurgentibus, necnon in ipsum inuadentibus. Debuit igitur Apologiam suæ diuturnæ moræ texere. Ideoq; secundã hanc epistolã cõscribit, rationem reddens cur hactenus aduentum suum distulerit. Simul autem ex priore epistola meliores factos debuit approbare & commendare. Perinde namq; ut peccantes accusabat, sic iam in meliorem uiam reductos efferre laudibus decebat. Proinde non multum acris & uehemens est hæc epistola, nisi in paucis sub finem partibus: idq; propter Iudæos ostentantes sese, apostolumq; calumniantes, tanquam indoctum, ac nullo numero dignum.

Secun-

A

SECVNDAE AD CORINTHIOS

CAPVT I.

AVLVS apostolus Iesu Christi, per uoluntatē Dei, & Timotheus frater.] Misso illuc in prima epistola Timotheo, ac denuò recepto, non iniuria sibi ipse eum connectit: nam & suæ uirtutis experientiam Corinthijs dederat Timotheus. Assumit itaqꝫ eum in hac epistola, ceu eū qui ipsis iam innotuerit, necnō pleraque correxerit apud eos. Obser ua autem quòd nonnunquam filium hunc appellat. Tanquam patri enim, inquit, filius, seruiuit mihi. Nonnunquam autem cooperatorem, ut cum ait, Opus Domini operatur, quemadmodū ego. Iamnunc uerò fratrem, ex omni ipsum parte honore adficiens. Philip. 2. 1. Cor. 16.

Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi.] Rursus eos colligat & connectit, ecclesiam dicens. Qui enim dispersi sunt, non sunt ecclesia.

Cum omnibus sanctis qui sunt in uniuersa Achaia.] Omnium in uniuersa Achaia meminit: partim ut Corinthios honoret, ueluti omnibus per literas hasce ad eos perscriptas salutem impertiens: partim ut ad concordiam conuocet congregetqꝫ uniuersam gentem. Præterea quia communiter concutiebantur omnes, communem adhibet curam, adeoqꝫ medicinam: quod & ad Galatas & ad Hebræos scribens facit. Sanctos uerò eos appellans, ostendit quòd si quis sit impurus, non sit dignus & salutatione & appellatione hac. Impurus nemo sanctus.

Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Dominò Iesu Christo.] Cōsueta etiamnum salutatione utitur: in alijs autem de his dictum est.

Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi.] Promiserat in prima epistola ad eos uenturum se: deinde quia distulerat, suspicabatur eos ualde mœrore confici, ceu alij antelati ipsis essent. Volens igitur defendere se, & commonstrare quòd haud paucis tentationibus se inuadentibus fuerit impeditus, scitè facit apologiam. Gratias, inquit, ago Deo, ut qui me liberauerit è periculis: per gratiarum actionem clanculum indicans, quòd magna fuerint quæ ipsum inhibuerint, à quibus liberatus, gratias agit. Adijce autē comma, ad Deus, dictionem: postea incipe, Et pater Domini. Sin continuè & iunctim intelligas, Deus & pater Domini, nihil nouū est. Etenim eiusdē est & unius Christi secundū humanitatem quidem Deus, secundum uerò diuinitatem pater.

B

Pater misericordiarū, ac Deus totius consolationis.] Hoc est, qui tot tantasqꝫ miserationes exhibuit, ut ex ipsis nos mortis portis reduxerit, ac dignatus sit nos omni consolatione in afflictionibus. Consuetudo autem erat sanctis, Deum ex beneficijs quæ ab eo accipiebant, nominare. In uictoria itaqꝫ in bello aduersum hostes obtenta, Diligam te, inquit, Domine robur meum. &, Dominus protector meus. Cum uerò à caligine & obscuratione rationis & mentis, & mœrore erepti fuerint: Dominus illuminatio mea. Haud dissimili ratione nunc quoqꝫ diuus Paulus patrem miserationum, ac Deū consolationis ipsum nominat, ab eo quod cōtigit. Intuere hic minimè elatam diui Pauli mentem. Siquidem ereptus à tentationibus, quibus ob euangelij prædicationem excipiebat, nō dicit pro dignitate uel merito suo se ereptū, ceterùm per miserationes Dei. Psal. 17. Psal. 26.

Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.] Non dixit, non sinens nos affligi, uerùm, in afflictione nos consolans. Sinit enim nos affligi, ut per patientiam mercedē habeamus. Porrò quando nos uiderit labantes, consolat nos: idqꝫ semper facit. Ideoqꝫ non dixit, qui consolatus est semel, sed qui consolatur, hoc est semper: nō in hac uel illa afflictione, sed in omni.

Vt possimus nos consolari eos qui sunt in omni afflictione, per consolationem, qua nosipsos consolatur Deus.] Non quòd digni simus consolationem accipere, propterea consolatur nos Deus, uerùm ut ab exemplo consolationis quæ mihi obuenit alios etiam consolari ualeam, siquando in tentationibus fuerint. Proinde & uos conspicientes me adeò cœlesti solamine animatum, ne à spe excidite si in afflictionibus sitis. Per hoc autem & apostolorum opus indicat, quòd sint constituti ipsi ut alios ad certamen ueluti inungant & excitent: nec perinde ac pseudapostoli delicijs studeant, ac domi desidentes, negligant eos qui consolatione & excitatione opus habent. Apostolorū munus. Pseudapostoli.

Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat &

consolatio nostra.] Ne despondeas animũ quisquis audis afflictiones & mala, inquit, A
quanto enim exuberant hæc ipsa mala, tanto exuberant consolationes. Nõ simpliciter
Christi afflictiones patimur. aũt dixit passiones siue afflictiones, sed Christi: ut & inde animũ Corinthijs addat. Christi enim, inquit, passiones sunt, quas hic nos patimur, nosq; efficimur participes afflictionum ipsius. Maxima uerò sit hæc ipsa consolatio, quòd Christi afflictiones sustine as: imò uerò non illas solas, uerumetiam plures. abundant enim, inquit, passiones Christi in nos, hoc est, plures perferimus, quam Christus pertulerit. Sentiens autem quale quantumq; dixerit, quamúe sit arduum, rursus remittit ipsum: Sic, inquiens, per Christum exuberat & consolatio nostra. Vniuersum autem Christo acceptum refert. Nec dicit quòd consolatio afflictiones æquiparet, uerùm exuberat, & longè maior est ipsis afflictionibus.

Siue autem tribulamur, pro uestra consolatione ac salute.] Propterea, inquit, non oportet uos turbari ob meam afflictionem: nam pro uestra consolatione & salute affligimur. Potuissemus enim nos in tuto agere, si non prædicaremus Euangelium: nunc autem cum prædicamus, ut omnino uos saluos faciamus, consolemurq; animas uestras per prædicationem, & per inde nascentia bona, in tribulationes incidimus. Itaq; afflictiones sustinemus pro uestra salute. Proinde non est quòd in posterum turbemini.

Quæ efficitur in patientia earundem passionum, quas & nos patimur.] Efficitur, inquit, ipsa salus non tantum per nostram patientiam, sed etiam per uestram: hoc est, non mei solius opus est salus uestra, sed & uestri ipsorum. Vt enim ego prædicans uerbum affligor, sic & uos prędicationem suscipientes, eadem mala uel tribulationes sustinetis, quas & ego. Haud exiguę autem ipsorum uirtuti testimonium dicit, quòd cum tentationibus & afflictionibus prædicationem reciperent.

Et spes nostra firma est pro uobis.] Hoc est, firmiter de uobis confidimus quòd ob afflictiones, aduersum uos ingruentes, non immutabimini: multo igitur minus turbabimini ob ea quæ nos pati cernitis B

Siue consolationem accipimus, pro uestri cõsolatione & salute.] Quia dixerat suprà, propter uos affligimur, ut ne uideatur graue quiddam dicere, ait iam, & propter uos consolationem accipimus, id est, nostra consolatio, uestra est refocillatio. Si enim paulũ nos respirauerimus, satis hoc est ad consolationem uobis. communicatis enim nobiscũ in uoluptate, estisq; uoluptatis nostræ consortes.

Scientes quòd quemadmodũ estis participes afflictionum, sic & consolationis nostræ.] Quemadmodum, inquit, dum nos persecutionem patimur, uos doletis, tanquam istud uos ipsi pateremini: sic scimus, q cum consolationem accipiamus, uos eam consolationem uestram esse ducitis, eiusq; uos esse participes existimatis.

Non enim uolumus uos ignorare fratres de tribulatione quæ nobis facta est in Asia: quoniam supra modũ grauati sumus, & supra uires, ita ut nos desperauerimus etiã de uita.] Quia indefinitè afflictionis meminerat, speciatim iam qualis fuerit explicat.
Amoris indicium. Charitatem erga eos suam hoc modo indicat. Charitatis enim est, quæ utrinq; mutuò contingant, patefacere. Simul autem apologiam texit pro tarditate sua. In Asia autem
1.Cor.16. obtigisse sibi afflictionem meminit, de qua & in prioribus literis locutus est: Ianua mihi aperta est ingens, aduersarijq; multi. Videtur autem bis idem dicere, cum ait Supra modum, & supra uires, sed nõ ita est. Quod autem ait, est huiusmodi: Supra modum siue per excessum erat tentatio, id est magna. Deinde postquam magna possit esse tentatio, & interim fortiter etiam baiulari à potenti quopiam, nedum magna erat, inquit, uerumetiam uires nostras excedebat, hoc est, ingens erat, & planè intolerabilis, ac tanta,
Psal.17. ita ut nos desperauerimus etiam de uita, hoc est, non expectaremus porrò uiuere. Ta-
Tentatio intolerabilis, porta inferi lem autem tentationem Dauid portas inferni nominat, ac dolores parturientis, tanquã quæ mortem pariat, umbramq; mortis.

Sed ipsi in nobisipsis responsum mortis habuimus.] Iudicium, calculum, responsionem quam dabant res tantum non uocem edentes, hoc est, quatenus ad cogitationem nostram adstitit mortis expectatio, & responsum quod rerum natura edebat, ultrà autem non peruenit.

Vt non simus fidentes in nobis, sed in Deo.] Cur autem hoc factum est: ut discamus, inquit, confidere non in nobis ipsis, sed in solo Deo. Hoc autem dicit nõ tanquam ipse Paulus

A Paulus istud nunc discere opus habeat, quis enim eo melius & plenius norat, quòd in solum Deum nos confidere oporteat? uerùm alios componens per hæc quæ de seipso loquitur, simul etiam ut doceat nos non alta spirare. 1. Cor. 15.

Qui suscitat mortuos, qui ex tali tantaque morte eripuit nos & eripit.] Rursus eos commonefacit sermonis de resurrectione, de qua tot in præcedenti epistola dixit, stabiliens eam & à præsentibus. Hinc etiam intulit, Qui ex tali nos morte liberauit. Non enim dixit, è periculo, sed morte. Quia enim resurrectio res futura erat, & incerta, monstrat quod in singulos id dies fiat. Cũ enim hominẽ qui ad portas usque * mortis peruenerit, retraxerit Deus, nihil aliud quàm resurrectio iudicatur: unde & consueuimus de his dicere quòd mortuorum resurrectionem uiderint. *ᾅδου, idest inferi, habet codex Basiliensis.

Sperauimus autem quod & adhuc eripiet.] Hinc discimus, quod militarem, adeoque semper certamini obnoxiã oporteat esse uitam nostram. Quod enim ait, eripiet, multarum tentationum agmen prænunciat.

Adiuuantibus & uobis per orationem pro nobis.] Quia quod dixerat Paulus, ut ne confidentes simus in nobis, communis quædam accusatio esse uidebatur, quæ quosdã etiam illorum subnotaret: lenit iam dictum, & consolatur eos, & orationes eorum magni præsidij loco implorans. Docemur autem & hinc humili esse mente præditi, siquidẽ Paulus Corinthiorũ precib. indigebat. Hinc etiã discimus ipsius orationis uim. Multum enim efficit precatio ecclesiæ, si fiat ut oportet, adeò ut & Paulus hac opus habeat. Ecclesiæ precum efficacia.

Vt ex multis personis pro dono in nos collato per multos gratiæ agãtur pro nobis.] Eripuit, inquit, nos Deus, & eripiet per uestras precationes, ut donum in me collatum quod per multos, hoc est, gratia quæ mihi facta est per multos, hoc est, uobis pro me orantibus, ex multis personis gratum fiat, nimirum uestris. Salutem enim meam per orationes uestras factam, omnibus uobis donauit, ut multæ personæ ipsi gratias agãt pro nobis. Docemur autem hinc, nõ modò ut alter pro altero intercedat apud Deum, uerũ

B etiam ut alter pro altero gratias agat. Obserua autem quomodo in exordio, per miserationes Dei se seruatum esse dixerit: nunc uerò eorum orationibus salutem & incolumitatem adscribat. Est enim operæprecium, ut cum diuina misericordia, nostra pariter adferamus. Atque hîc Paulus neque totum beneficium Corinthijs tribuit, ne ipsos efferat superbireúe faciat: neque omnino omnino eos priuauit hoc, ne segniores reddat. Eripiet, enim, inquit, Deus, uobis etiam cooperantibus & adiuuantibus, & precationem uestram, hoc est, uestra etiam adferentibus.

Nam gloria nostra hęc est, testimonium conscientię nostræ.] Et hæc, inquit, occasio est consolationis, Conscientia nostra testimonium nobis exhibens, quòd nõ tanquàm prauis rebus capti agamur, & persecutionem patiamur, sed uirtutis, multorumque salutis causa. Prior itaque consolatio ex Deo erat, hæc uerò ex conscientiæ meæ puritate, inquit. Eam ob rem & gloriationem ipsam nominat, multam ostendens fiduciam quam habebat in pura conscientia. Conscientiæ puræ fiducia.

Quod in simplicitate & synceritate Dei.] Quid testatur, inquit, nobis conscientia, & quur gloriamur? quoniam in simplicitate, hoc est, minimè praua sententia: & synceritate, hoc est puritate mentis, & candore fallaciæ experte, quæ nihil habet obscuratũ, aut hulcerosum, qualem Deus recipit. Hæc autem dicit ob fallaces pseudapostolos.

Nõ in sapientia carnali.] Hoc est, in potentia & uirtute uerborum, ac nexu sophismatum. Hæc enim carnalis est sapientia, cuius causa cum ipsi efferrentur, eandem ipse negat atque repellit. Carnalis sapientia.

Sed in gratia Dei conuersati sumus in mundo.] Hoc est, in sapientia quę mihi per ipsum est donata, & in signis & prodigijs, quæ gratia fuerũt Dei. Maxima aũt consolatio est, quępiam sibi consciũ esse quòd nõ humana uirtute, sed diuina hæc gratia faciat: non apud Corinthios tantum, uerùm etiam in toto mundo.

Abundantius autem ad uos.] Quomodo? Quoniam cum signis, etiam citra sumptum, Euangelium eis prædicauit. Vide hîc, quod ipsius opus officium & uirtus erat, gratiæ Dei adscribit.

Non enim alia scribimus uobis, quàm quæ legitis, aut & agnoscitis.] Quia de seipso magna uisus est dicere, ne quis dicat hæc uerborum quempiam fastum spirare, adijcit, Illa scribimus uobis, quæ legitis in literis hisce, agnoscitis autem & uos præuenientes.

Non enim aduersatur literis meis uestra cognitio, quam prius conceptam de me habebatis. Quidam uerò sic intellexerunt: quoniam illa scribimus uobis quæ legitis, hoc est quorũ memoria uobis renouatur. Lectio enim est suggestio, uel repetitio, uel superior quædam cognitio. Quid dicam, inquit: quorũ memoria uobis renouatur, cum agnoscatis nostri esse propria, neq; opus habere suggestione, eo quòd sint perspicua. A

Spero autem quòd ad finem usq; agnoscetis, quemadmodum agnouistis nos ex parte.] Totũ Deo acceptum refert. Spero autem, in Deũ uidelicet, q; tales nos agnoscetis, quales & epistolę nostrę indicant, ac præterita nostra uita spondet. Ex parte nanq; nos agnouistis, hoc est, experti estis, cum nos ex parte uobis demonstrauimus quædã uitæ præclaræ indicia. Mediocria autem spirans, & moderata hæc loquutus est.

Quia gloria uestra sumus, sicut & uos nostra, in die Domini Iesu] Quid agnoscetis? q̃d gloria siue gloriatio uestra sum, hoc est, talis sum, ut dem uobis occasionẽ de me gloriandi; quoniã talem habetis doctorem, qui nihil uos humanum docuerit aut fictum, neq; fallax quicquã. Deinde ne uideatur arrogans, si de se magna sentiat, communem facit gloriationem, inquiens: Vos etiam mea eritis gloriatio. Gloriabor enim quòd huiusmodi nactus sim discipulos, qui neq; concutiantur neq; decipiantur à pseudapostolis. Quando uerò inter nos mutuò gloriabimur? Et nunc quidem, sed potissimum in die illa. Hodie namq; haud pauci conuicia & opprobria quæ sustinemus nos, uident, ac fortasse calumniantur nos. Tum uerò ubi cuncta reuelata fuerint, uidebor & ego, adeoq; palàm fiet omnibus quòd non sim talis, qualem pseudapostoli calumniantur. Vos autem gloriatio nostra eritis, quòd non tales uos gesseritis, ut impostoribus accederetis.

Gloriari quando nobis licebit.

Et hac fiducia uolui prius uenire ad uos.] Quali quæso fiducia? quòd nihil mihi mali conscius sim, quòd gloriatio uestra sim, quòd in carnali sapientia non sim uersatus, sed in gratia Dei, quodq; uos horum omnium testes habeam. Propter hæc igitur (inquit) uolui uenire ad uos.

Vt secundam gratiam haberetis.] Hoc est, duplex gaudium, tum id quod contigit per priorem epistolam, tum illud quod accepturi estis per aduentum meum. B

1. Cor. 16. Ac per uos transire in Macedoniam.] Atqui in priore epistola dixerat, Veniam ad uos ubi Macedoniam transiero: hic uerò ait, Volui prius uenire ad uos. Quid igitur? secum ipse pugnat? Haudquaquam. Non enim dixit, Scripsi, per uos me abiturum in Macedoniam, sed uolui. Etiamsi enim non sic scripsi, inquit, studebam tamen & uolebam uenire ad uos priusquam Macedoniam inuiserem: tantum abest ut ex socordia intermiserim quo minus ad uos uenirem, ac non starem promissione, ita ut & prętuenire illam ipsam uoluerim.

Et iterum à Macedonia uenire ad uos, & à uobis deduci in Iudæam.] In priore epistola indefinitè dixit, ut uos me deducatis quocunq; iero, ueritus ne si dixisset in Iudæam, & à spiritu aliò coactus fuisset proficisci, mendax esse uideretur. Iam nunc uerò, quia ad eos proficisci non contigit, confidens dicit in posterum, quoniam in Iudæam uolui à uobis deduci. At Deo uisum est ut neq; omnino ad uos uenirẽ, neq; à uobis in Iudæam deducerer. Audi igitur quæ sequuntur.

Cum ergo hoc uoluissem, nunquid leuitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me, næ, næ, & non, non?] Hic clarius rationem reddit tarditatis suæ, inquiens: Cum ad uos uenire decreuissem, cuius causa non ueni? Nónne igitur ceu leuis & inconstans sim, qui aliàs alia sentiat? Nequaquam. Num igitur secundum carnem, id est, humano more delibero, & propria uoluntate gubernor, ut quod constituero apud me, ipsum idem & impleam, siue sit næ, siue sit non? Haud sic isthuc habet. Sed spiritu agor, nec mihi copia est facta, ut quò uelim proficiscar, sed quò ille iniunxerit. Itaq; sæpenumero apud me næ, non est næ: propterea quòd non etiam spiritui hoc placeat. Sic haud rarò accidit, ut neq; non apud me sit non, quandoquidem id quod ego renuo, spiritus iubet. Obserua autem sapientiam apostoli, quomodo quod calumniatores occasionem conuicij faciebant, quia non uenisset, cũ promisisset tamen, hoc ipse encomij loco ponit, quod sui potestatem non habeat, cæterùm quòd à spiritu agatur quorsum is uoluerit. Quid uerò? illa quæ promittebat, an non spiritus operatione promittebat? sed ignorabat quid futurum non esset? Ignorabat. Non enim omnia norat.

Paulus spiritu agitur.

A rat. Itaq; & orabat quæ inutilia erant, ut cum de stimulo à se auferendo oraret. In Actis etiam inuenitur quod uoluerit aliò abire, sed à spiritu sit prohibitus. Id uerò commodè faciebat Deus, ne homines illis ut dijs essent intenti, id quod Lycaonibus accidit. 2.Cor.12. Act.16. Act.14.

Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud uos, non fuit est & non.] Obiectionem emergentem diluit. Verisimile est enim dicturum quempiam fuisse, Si quæ dicis, non sunt firma, ac sæpe dicis ne, & inuenitur non: metuimus ne quo modo & sermo tuus & prædicatio talis sit, nempe næ & non, hoc est, inconstãs & instabilis. Hanc igitur dissoluens, quòd promiseram, inquit, uenire ad uos, meum erat, unde & à proposito decidi. Prædicatio autem Dei est, & quæ Dei sunt, fallere non possunt: propterea etiam, inquit, fidelis Deus, hoc est, uerus. Proinde quia uerus est, neq; uerbum ipsius erga uos, quod nos prædicauimus, inconstans & instabile erit, ut aliàs quidem sit, est, aliàs uerò non.

Dei enim filius Iesus Christus, qui in uobis est per nos prædicatus, per me & Syluanum & Timotheum, non fuit næ & non, sed næ in eo fuit.] Deinceps dicit qualis sermo non fuerit næ & non. Qui in uobis prædicatus est, non fuit næ & non, hoc est, nõ hoc quidem nunc prædicabatur, nũc uerò aliud: uerùm næ fuit, hoc est, firmiter & inconcusse prædicatus est sermo. Recenset autem & multitudinem eorum qui prædicauerunt, testimonium fide dignum faciens: ac demissam habere mentem docens, cum suos discipulos condoctores faciat.

Quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso sunt næ, & in ipso Amẽ, Deo ad gloriam per nos.] In prædicatione multa sunt quæ promittuntur, resurrectio mortuorum, filiorum adoptio, ac simpliciter spes futuri seculi. Ait ergo quòd non solùm uerbi ministerium adeoq; prædicatio similiter habeat, ac firmiter prædicata sit, uerumetiam quæ in ipsa sunt promissiones. Dei enim sunt. Porrò quæcunq; promisit Deus, in ipso ne si ue etiam, & Amen habent, id est robur & stabilitatem. Non enim in homine quopiam Promissa Dei rata sunt.

B complentur, sed in ipso Deo. stabiles itaq; sunt. Quinetiam ad gloriam eius faciunt. Etiamsi enim ob nihil aliud prorsus, ob suam tamen ipsius gloriam Deus promissiones suas complebit. Quomodo uerò cõplebit has? per nos, hoc est, per beneficia quę in nos ille confert. Nos enim ipsi sumus occasio ut cõpleat promissa, qui promissa accipimus. Quòd si promissiones Dei firmæ sunt, multo magis ipse & qui de ipso est sermo, erit firmus. Vel id quod ait, per nos, aliter est accipiendum, hoc est, ad gloriam Dei, quæ per nos ipsi est oblata. per nos enim celebrior & gloriosior redditur.

Qui autem confirmat nos uobiscum in Christum, & qui unxit nos, Deus est, qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris.] Suprà dixit quòd Deus impleat promissiones, iam confirmat hoc, Quòd uos, inquiens, & ego doctor uester, firmiter stemus in fide erga Christum, ipse dedit, qui & unxit nos & signauit: hoc est, prophetas, sacerdotes, & reges nos fecit. Talis enim est, quisquis baptizatus est, nempe propheta: quippe qui uiderit quę oculus nõ uidit, nec auris audiuit. Sacerdos etiã, ut qui debeat seipsum offerre hostiã uiuentem, sanctam, beneplacentem Deo. Tum rex, ut Dei summi regis & imperatoris filius factus, futuriq; regni hæres, & qui nunc regnet domineturq; in omnes absurdas cogitationes, constitutusq; sit supra uniuersum mundum. Perinde igitur ut apud priscos sacerdotes & reges inungebantur oleo, sic hodieq; nos spiritu inuncti sumus, dante Deo arrhabonem spiritus in cordibus nostris. Quòd si arrhabonem dedit, totum omnino etiam dabit. Arrhabonem autem appellat quæ nunc dantur charismata spiritus. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus: tum uerò perfecta erit commutatio, quando manifestabitur Christus in gloria sua. Ne igit arbitremini nos esse qui polliceamur, deinceps forsan mendaces inueniendi. Minimè enim gentium nos sumus qui fulcimus uos: uerùm Deus est, qui & promittit, & firmat cùm me, tũ uos. ipsi enim curæ est ut omnia repleat. Subaudire enim te oportet, quòd hæc & illa Deus faciens, ipse etiam complet proprias promissiones. Christiani hominis dignitas. 1.Cor.2. Rom.12. Reges oleo inungebantur. Rom.8.

Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens uobis, nondum uenerim Corinthum.] Atqui suprà dixit, non ueni propterea quòd non habuerim meipsius potestatem, sed à spiritu sim prohibitus. Qui igitur nunc ait, ut parcerem uobis, non ueni? Vel hoc ipsum spiritus ipsius erat. Spiritus enim ei suggessit ne ueniret, proponens nimirum & consulens, quo eis parcat. Vel quia spiritus primùm inhibue-

rit, pòst uerò & ipse secum reputauerit sic melius esse, ideoq; manserit. Sapientiam hic A ipsius animaduerte. Cum enim illi dicerent, Propterea non uenisti, quòd, ut uidetur, oderis nos: ipse diuersum adducit, Eam ob causam non ueni ad uos, quòd uobis parcerem. Hoc autem refert, quia nonnulli apud eos fuerint peccantes, qui tamen in melius animi sui sententiam non permutassent: quos inuasisset, si inuenisset eos non poenitentes. Expectauit igitur tătisper dum correxerint mores suos, ac tum ueniat, nec puniendi occasionem inueniat.

Non quòd dominemur fidei uestræ, sed adiutores sumus gaudij uestri.] Quia uidebatur maioris grauitatis & autoritatis quod dixerat (illis enim quispiam parcit, in quos puniendi ius habet, ut qui sit dominus eorum) asperitatem iam orationis curat & mitigat, Non dixi, inquiens, me uobis parcere, eo quòd sit mihi ius in fidem uestram. Liberæ namq; uoluntatis fides est, neq; quisquam cogit nolentem credere: uerum enim uero quia uestra lætitia mea est, non ueni, ne conijciam uos in mœrorem, ac simul uobiscum mœream. Omnia enim facio pro gaudio uestro, eamq; ob causam aduentum meum distuli, ut ad solas has minas uos ad meliorem statum translatos inueniens, uos mœroris expertes conseruem.

Fides liberæ est.

Fide nanq; statis.] Demissa nunc oratione ipsis loquitur, quandoquidem non parū eos percusserit in priore epistola. Quod autem ait, est huiusmodi: In his quæ ad fidem attinent, statis, non potui igitur quicquam hoc nomine de uobis conqueri. In alijs uerò concussi eratis, & uacillabatis, quæ qui non emendassent, à me fuissent notati: unde & ipsi meritò contristati fuissent, quandoquidem & ipse contristatus essem.

CAPVT II.

Statui autem hoc apud meipsum, ne iterū in tristitia uenirem ad uos: Quia iterū ait, indicat se antehac quoq; mœrore affectum fuisse, nec tamen apertè dixit, Aliàs etiam mœrore affecistis me: sed aliter, Ea de re non ueni ad uos, ne iterum uos cōtristem, quod eandem quidem sententiam habet. Ideo enim & eos mœrore affecit obiurgationibus, quandoquidem & ipsum contristauerant delictis. Attamen non peræque ferit. B

Si enim ego uos contristo, ecquis est qui me lætificet, nisi qui ex me contristatur?] Et si contristem uos, cum uos increpo, & auersor, ex hoc tamen exhilaror, quia uideo me plurimi apud uos fieri, adeò ut mordeat uos, si quando uos auerser uel obiurgem. Nemo enim, inquit, me exhilarat adeò, ut is qui contristatur, quum conspiciat me ira percitum. indicat enim quòd non contemnat me. Vnde cum melioris uitæ spem præbeat, exhilarat me.

Et scripsi uobis hoc ipsum.] Quale? quòd parcens uobis non ueni. Vbi autem scripsi? In hac ipsa epistola.

Vt ne cum uenero tristitiam habeā propter quos oportebat me gaudere.] Eā, inquit, ob causam scripsi uobis, ut corrigamini in melius, ne impoenitentibus, ac non emendatis assistens, mœrore adficiar pter uos, quos oportebat lætitiæ ansam mihi præbere.

Confidens de omnibus uobis, quòd gaudium meum, omnium uestrûm est.] Scripsi, inquit, cōfidens quòd emendaturi sitis uos, atq; ita me gaudio affecturi. Meum autem gaudium, omnium uestri est. Ea de causa dixi, ut contrister, non meum, sed uestrum potius commodū spectans. Noui enim quòd si conspexeritis me lętantē, lætemini & uos: sin dolentem, & uos doleatis.

Nam ex multa afflictione & anxietate cordis scripsi uobis per multas lachrymas.] Postq; suprà dixerat, Qui contristatur, exhilarat me: ne dicant, Eò niteris in mœrorem conijcere nos, ut ipse exhilareris: subdit: Vehemēter etiam mihi dolet, plus q; uobis peccantibus. Non enim simpliciter ex afflictione, sed ex multa: neq; per lachrymas simpliciter, sed per multas, & ex anxietate cordis scripsi, hoc est, suffocauit cor meum ipsa tristitia, constringens & angustum reddens, ac propterea scripsi. Quemadmodū si quis pater medicus secans aut inurens filium suum, duplici nomine angitur, & q ægrotat filius, & q adigatur ipse admouere manū & secare: altera autem ratione exhilaratur, spe nimirum sanitatis, recuperandæq; salutis: hunc ad modum & ego uos delinquētes in mœrorem conijciens, ipse mœreo: alia uerò ratione nihil exhilaror, uobis mœrentibus propter spem emendationis uestræ.

Cōparatio pulchra.

Non ut contristemini, sed ut charitatem cognoscatis quam habeo abundantius erga uos.]

A uos.] Consequens erat dicere, non ut contristemini, uerùm ut emendemini: atqui non dicit hoc. Edulcat autem sermonem, cupiens eos attrahere, indicando quod eos præ cæteris suis discipulis dilectione maiore complectatur: & quòd contristet eos, ex dilectione contristet, non ex iracundia. Maximæ enim charitatis symbolum est, me ob delicta uestra mœrore affici, ac festinare ut uos increpem, & uos inde contristem. Nisi enim uos diligerem, relinquerem uos inemendatos & incuratos.

Sin quispiam contristauit, non me contristauit, sed ex parte, ut non onerem omnes uos.] Vult per hæc horum charitatem in fornicatorem confirmari, de quo in priore epistola scripserat. Omnes enim ipsum ceu execrabilem auersati erant, idque apostoli iussu. Ne igitur rursus contraria iussi, nempe ut recipiant ipsum, ei cōdonent, scandalum patiantur Pauli nomine, tanquam inconstantis & mutabilis, prudentissimè argumentatur, eosque participes facit huius condonationis, Quemadmodum, inquiens, communiter nos mœrore affecit, sic & communiter exhilaremini in condonatione eius. Non enim me solum mœrore affecit, sed omnes uos ex parte: hoc est, parum quiddam contristauit, ut ne dicam quòd omnino uos contristauerit, ut ne ipsum grauem: quandoquidem reuera uos perinde contristarit ac me, attamen ne aggrauem eum qui fornicatus est, ex parte dico uos contristatos fuisse.

Sufficit illi qui eiusmodi est obiurgatio hæc quæ fit à pluribus.] Non dixit, ei qui fornicatus est, sed qui talis est, perinde ac in priori quoque epistola: sed illic ne nominare ipsum quidem uolens, hîc uerò parcens ei, nusquam peccati mentionem facit, erudiens nos, ut contritis compatientiores simus.

Ita ut è diuerso, potius uos ei cōdonetis, & consolemini.] Nedum, inquit, remoueatis increpationem, cæterùm mitius etiam cum eo agatis, & cōdonetis, & adhortemini ipsum, hoc est, recreetis & curetis ipsum: quemadmodum si quis flagris quempiam cædens, non solum non dimittat, uerumetiam plagas & uulnera curare adhortetur. Pulchrè aūt dixit, Condonate. Vt enim ille non existimet sibi remissam noxam, quia satis confessus sit, & sufficienter pœnitentia ductus, ostendit quod non tantum ex pœnitentia sua quantum ex illorum gratia & donatione dimissionem recipiat.

B

Ne quo modo abundantiori tristitia absorbeatur qui huiusmodi est.] Operæpreciū est, inquit, ut ipsum denuò assumatis, cōsolemini & curetis, ne absorbeatur uelut à bellua quadam, uel à tempestate & procella tristitiæ, uel ad strangulationē etiā perueniat, ueluti Iudas ex desperatione, uel resiliat, utputa nō ferens ex immoderata obiurgatione dolorem, & ad maiorem malitiam præcipitetur. Animaduerte hîc quomodo istum in officio contineat, ne post dimissionem segnior fiat. Non enim suscepi te, quòd perfectè sordes elueris, sed ne quid grauius patiaris ob infirmitatem tuam. Animaduerte porrò quòd non ad naturam peccatorum, cæterùm ad affectionem peccantium, increpationes sint moderandæ. *Peccatores consolandi. Matth. 27. Increpatio num modus.*

Propter quod obsecro uos ut confirmetis in illum charitatem.] Non iam ueluti doctor ac præceptor imperat, sed ueluti patrocinans iudices precatur cōfirmare, hoc est, facere dilectionem, nec simpliciter aut uulgariter ipsum assumere. Indicat autem eorū etiam uirtutem. Nam qui antea sic amarant hominem, ut ei applauderent nunc, usque adeò ipsum auersabantur peccati istius causa, ut & Paulus pro eo intercederet.

Ideo enim scripsi uobis, ut cognoscam experimentum uestrum, num ad omnia obedientes sitis.] Perterrefacit eos, ut metuentes iudicium inobedientiæ, facilè condonent homini. Ea nanque de causa, inquit, scripsi, ut cognoscerem probationem uestri, hoc est, obedientię uirtutem, si quemadmodū audiuistis me ut eum increparetis, sic mihi nunc obediatis, ut eum adhortemini consoleminique. Id enim ualet quod ait, Num ad omnia obedientes sitis. Atqui non propterea scripsit, sed ob illius salutem: attamen ubi nihil læditur, simul illis amicum sese exhibet.

Cui autem quicquam donatis, & ego.] Mollit per hæc caput exertantem contentionem ipsorum, & instantiā, qua uidebantur non esse cōcessuri homini. Ecce illos enim principes gratiæ, adeoque primo loco, se uerò comitem ac secundo loco ponit: Cui, inquiens, donatis uos, & ego condono.

Nā & ego, si quid donaui, cui donaui, propter uos in persona Christi.] Vt ne existiment se esse dominos dimittendi, & non, ac propterea negligant hominem absoluere,

indicat eis quod iam ipse tali donauerit, ut nō possint sese porrò ipsi opponere. Ne autem uulnerentur ceu cōtempti, propter uos, inquit, remisi ei. noram enim quod hoc uobis gratum sit futurum. Deinde ne uideatur propter homines concessisse uel dimisisse ei pœnam, adiecit, in persona Christi, hoc est, secundum Deum, & coram Christo, & tanquā illo hoc iubente, ac ueluti eius uicem gerens, dimisi. Quòd si iam in gloriam Christi cedit dimissio, quomodo non esset huic ignoscendum, ut glorificetur Christus? A

Vt ne circumueniamur à satana: non enim ignoramus ipsius cogitationes.] Ne, inquit, fiat cōmune damnum, imminuaturque gregis Christi numerus. Eleganter aūt rem ipsam πλεονεξίαν, id est, circumuentionē siue usurpationem nominauit. non enim ad se pertinentia satanas accipit, uerū & nostra rapit: ac maximè per methodum nostrā, id est per cogitationē immoderatā, & nimium seuerā. Propterea & diaboli cogitationes uocauit malitiam eius & imposturam, & quomodo in pietatis specie perdat: nō solum enim per fornicationem supplantat, uerumetiam per immodicū mœrorem. Quomodo igitur non est circumuentio, cum etiam per nostra nos capiat?

Mœror immodicus etiam hominē perdit.

Porrò cum uenissem Troadem in Euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiē spiritui meo, eo quòd nō inuenerim Titum fratrem meum.] Suprà cōmemorauit quod afflictionem habuerit in Asia, monstrauitque quomodo liberatus sit ab ea: iam nunc rursus docet quod & aliter afflictus fuerit, quod non inuenerit Titum. Cum enim non adfuerit qui animū addit, grauior est tentatio. Quare quid me tarditatis accusatis, qui in tot tantasque calamitates inciderim, & necessitates, quæ nō sinunt nos pro nostro arbitratu proficisci? Non simpliciter autem dicit, profectus sum Troadem, uerùm ad Euangelium, hoc est, ut prædicarem. Ecquī igitur non prædicasti, maximè cum ianua patefacta fuerit? Prædicaui quidem, sed non multum, postquam non reperi Titum. nō habui enim quietē, hoc est, affligebar, propter ipsius absentiā imbecillior reddebar. Ideó ne igitur intermisisti opus Dei? non propterea, sed quia impediebatur opus illo absente. Nam ego prorsus prædicare cupiebam, enimuero Titi absentia impedimento fuit: magna enim cooperabatur præsens. B

Verùm illis ualere iussis, profectus sum in Macedoniam.] Hoc est, nō multum temporis illic triui, afflictus nimirum atque pressus. Ostium enim ingens apertū erat, id est, multum operis restabat, uerùm propter cooperatoris absentiam impediebatur.

Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo.] Quia multos commemorauerat mœrores, multaque tristia quæ in Asia, quæ in Troade pertulerat, quibus etiam præpeditus ad eos non accesserat, ne uideatur ista lugens denumerare, inquit: Gratias ago Deo, qui semper triūphat nos, hoc est, conspicuos facit & ostendit. Triumphus enim dicitur cum uictoria & trophæis per mediam urbem progressio atque trāsitus regis uel imperatoris cuiuspiā. Et nos igitur cum de diabolo trophæis Deus conspicuos reddit. Quæ enim uidentur esse contumeliæ, sunt gloria nostra: tum enim corruit diabolus. In Christo autem eadem fiunt, hoc est, propter Christum, & uerbi prædicationem. Vel quòd in Christo triumphamur, hoc est glorificamur. Christum ueluti trophæum gestantes, nos quoque in ipsius splendore glorificamur.

Triumphus.

Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.] Vnguentum, inquit, preciosum est cognitio Dei, quam nos cunctis hominibus manifestamus: imò potius non ipsum aroma uel unguentum, sed fragrantiam siue odorem ipsius. Etenim præsens cognitio nō est admodū perspicua, sed per speculū & in ænigmate. Perinde igitur ut qui fragrantiā olfacit, unguentū alicubi esse positū nouit, cuiusmodi aūt sit naturę aut essentię, nō item: sic & nos, quod Deus sit, nemo non nouit: quis uerò sit quo ad substantiā, non item. Veluti igitur thuribulū siue suffumigatoriū sumus regale, & quòcunque abierimus, odorē spiritualis unguenti circumferimus, cognitionis uidelicet Dei. Cū igitur paulò antè dixisset, quod semper triumphamur, nūc inquit, in omni loco homines bono suffitu adflamus. Omnis enim locus & tempus nostris institutionibus repletus est. Itaque strenuè oportet ferre: si quidē & nunc usqueadeò glorificemur priusquam futuris bonis potiamur.

Dei cognitio, unguentum preciosum.

Quia Christi bonus odor sumus Deo, in ijs qui salui fiunt, & in ijs qui pereūt.] Vel hoc dicit, quod nos ipsos hostiam offerimus, morientes propter Christum: uel quod ad Christi uictimā & mactationem ueluti quidam suffitus & nos incendamur. Quod uerò ait, est huiusmodi: Siue seruentur quidam, siue pereant, Euangelium propriam uirtutem

retinere

A retinere perseuerat, nosque perseueramus illud esse quod sumus. Ac quemadmodum lumen etiamsi caligine perfundat eos qui debilioris uisus sunt, lumen tamen est: nec quoque etiamsi febricitantibus & ijs qui deprauato sunt gustu amarū fuerit, dulce tamen est: hunc ad modum Euangelium boni odoris est, etsi increduli quidam pereunt. Et nos bona fragrantia sumus: non simpliciter autem, sed Deo. Quando uero ille iudicauerit isthuc, quis est qui contradicat?

Alijs quidem odor mortis ad mortem, alijs uerò odor uitæ ad uitam.] Quia dixerat nos bonā esse fragrantiā pereuntibus, ne arbitreris illos quoque Deo acceptabiles esse, subintulit hæc: Odorem, inquiens, hunc alij quidem recipiunt ut seruentur, alij ut pereant. Perinde ac sues & cantharos unguentum suffocare dicitur, sic & Christus petra scandali, & in ruinam positus est. Tum ignis aurum illuminat, clariusque reddit, spinas uerò urit & absumit. 1.Pet.2. *Christus petra scādali.*

Et ad hęc quis idoneus?] Quia magna dixerat, nimirū, bonus odor sumus, & triumphamur, rursus ad moderatam humiliterque de se sentientem mentem redit. Ad hæc, inquiens, nostra imbecillitas non esset satis, nisi Dei esset potentia. Illius enim totum hoc est quod agimus, nihilque nostrum est.

Non enim sumus ut multi, cauponantes uerbum Dei.] Mendaces & uanos apostolos hîc notat, qui Dei gratiam suum esse opus affirmabant. Propterea, inquit, dixi, quis est idoneus? ac Deo totum retuli acceptū, quòd non sum sicut pseudapostoli, cauponans & adulterans uerbum Dei. Innuit autem, quòd ipsi Euangelij etiam doctrinā deprauēt humanæ sapientiæ ratiocinationibus, ac pecunia diuendere conentur, quod gratis impertiendum erat. Verùm nos non sumus huiusmodi. Infert igitur

Sed tanquā ex synceritate, sed tanquam ex Deo, ante cōspectum Dei in Christo loquimur.] Hoc est, ex pura minimeque fallaci mente, ac ueluti ex Deo habētes ea quę loquimur, & non ueluti per nos ipsi quicquam transigamus, tum in Christo: non per nostram sapientiam, uerùm illius sapientia imbuti & instituti. Ante conspectum autem Dei dixit, ut cordis sui rectitudinem & libertatem ostendat. Adeò enim cor nostrū purum est, ut & Deo ipsum indicemus. B

CAPVT III.

INcipimus iterū nosmetipsos cōmendare.] Quandoquidē de seipso locutus erat ardua, fors quispiam dicere poterat, Quid adeò ô Paule te effers, huiusmodi de teipso proloquens? hanc igitur obiectionem per sequentia diluit.

Num egemus ut nonnulli cōmendatitijs literis ad uos, aut ex uobis cōmendatitijs?] Hoc cum grauitate & acerbitate loquitur, sermonem suum asperiorem reddens. Pseudapostolos autem tectè carpit, qui cum proprijs suis operibus non possent inclarescere, commendatitias fingentes epistolas, ad quoscunque uellet perferebant, quibus ita commendabantur & innotescebant. Quod igitur cum acerbitate dicit, est huiusmodi: Num igitur dicat aliquis quòd oporteat nos epistolas commendatitias adferre ad uos, ut per ipsas uobis manifestemur, aut rursum ex uobis ad alios. Deinde ex affectu apposité subdit. *Pseudapostoli.*

Epistola nostra uos estis scripta in cordibus nostris, quæ cognoscitur & legitur ab omnibus hominibus.] Quod fecissent, inquit, literæ commendantes nos, & honestos uenerabilesque reddentes, hoc ipsum uos facitis, dum alij uos uident, & de uobis audiunt. Nam quócunque profecti fuerimus, uos circumferimus, cordique nostro inscriptos gestamus, omnibus denunciantes uirtutem uestram. Proinde cum uos habeam epistolam me alijs commendantem, non indigeo aliorum epistolis ad uos, per quas innotescam ignorantibus me. Porrò cum uos in mente mea sitis, non opus habeo ut quidam alij me uobis prædicent. Ad ignotos enim commendatitijs literis opus est, non ad cognitos. Vos autem ita menti meæ inscripti estis, ut excidere nō possitis. Hic autem testimonium dicit non solum eorum dilectioni, uerumetiam uirtute conspicuis operibus, ut qui sufficientes fuerint cunctis mortalibus præceptoris sui dignitatem cōmonstrare. Discipulorum nanque uirtus, præceptorem ornat. *Discipuli uirtus præceptorē ornat.*

* Manifestati quòd estis epistola Christi.] Qua isthuc ratione? Quòd lex Christi & mandata eius, literarum instar apud uos maneant & custodiantur.

Ministrata à nobis, inscripta non atramento, sed spiritu Dei uiuentis: non tabulis

*φανερούμενοι, id est, dum manifestatis, uel dum manifestamini. Est enim uerbum medium.

lapideis,

lapideis, sed tabulis cordis carneis.] Occasione apprehensa comparandi legem cum Euangelio, orditur hinc inquiens: Quemadmodū Moses minister fuit legis, sic & nos uestræ in uerbū fidei ministri extitimus. Et perinde ut is tabulas lapideas incidit, sic & nos uestra corda. Lex porrò atramento scribebatur, Euangeliū autem in uobis per spiritum scriptum est. Quanto igitur interuallo spiritus ab atramento distat, & cor à lapide, tanto & nouū Testamentum à lege discrepat. Quod uerò ait in tabulis * cordis carneis, sic lege per hyperbaton: In tabulis carneis, deinde adijce quod per medium impositū est, hoc est, cordibus. Aut postquam corda sint etiā lapidea, induratorū nimirum, eam ob rem credentium corda carnea esse dixit, quippe quæ sint capacia uerbi.

Exod. 31. & 34. — Legis & euangelij differentia. — * Theophylactus non καρδίας, id est, cordis, sed καρδίαις, id est, cordib. legisse uidetur, sit, in tabulis carneis, nempe cordib. per appositionem.

Fiduciam autem habemus talem per Christum ad Deum, non quòd sufficientes simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis ipsis.] Quia commonstrauit nouum Testamentum uetere esse maius, cōsequens autem erat ratiocinari quòd & uos deinceps Apostoli noui Testamenti ministri maiores estis Mose, qui ueteri Testamento inseruit. Id autem arrogans esse uidebatur: Nihil, inquit, nostrum, sed fiducia nostra, id est, gloriatio nostra, per Christū est ad Deum. Christus enim est in causa nobis cur in Deo gloriemur, nihilq; planè nostrum est, ne minimū quidem. Hoc enim indicat, cum ait, Non sumus sufficientes cogitare aliquid ueluti ex nobisipsis.

Sed sufficiētia nostra ex Deo est, qui & nos idoneos fecit ministros noui Testamenti.] Potentia, inquit, nostra ex Deo est: ipse nanq; idoneos aut sufficiētes nos reddidit, hoc est, roborauit potentiam nobis suam inseuit, idoneos fecit ministros magnæ ac diuinæ illius rei, noui Testamenti.

Rom 7. — Lex spiritualis. Non literę, sed spiritus.] Lex quidem spiritualis est, hoc est, à spiritu data: nec tamen spiritum suppeditabat, ut nouum. Hoc igitur dicit, nobis non sunt creditæ literæ, sicut Moysi, sed spiritus suppeditatio. Etenim nō tantum spiritualia & diuina docebant Apostoli, uerumetiam manum imponentes, spiritum dabant.

Num. 15. — Legis seueritas. Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat.] Lex si acceperit quempiam peccantē, etiam in eo quod minimum uideretur, ueluti si quis in sabbato ligna collegisset, eum tollit è medio. Spiritus autem sanctus eos qui innumera flagitia cōmiserunt, suscipiens in lauacro baptismatis, iustificat: mortuosq; peccato, uiuificat.

Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus, fuit in gloria.] Cum suprà docuisset discrimen noui à uetere Testamento, q illud quidem atramento, hoc uerò spiritu scribitur: & illud quidem in lapides, hoc uerò in corda scribatur: tum q illud occidat, hoc uerò uiuificet: nunc ostendere uult, q & gloria Euangelij maior sit. Quia uerò lex externam gloriam habuit, quæ ex Mosis renidebat persona & facie, nouum uerò testamentum spirituali, siue intellectuali gloria refulsit, quam nemo corporis oculis uel sensibiliter uidet: à ratiocinatione igitur excellentiam Euangelicæ gloriæ ostendit, inquiens: Lex ministra erat mortis. Non dixit autem factrix mortis, ut ne det locū hæreticis, sed adiutrix. Peccatum nanq; mortem faciebat, lex autem pœnam inducit ac statuit. Præterea literæ tantùm aut elementa, lex fuit, non auxilium præstans certantibus, quod fit in baptismate, sed & supplicia indelebilia subindicans. Lapidibus enim impressum fuit hoc mortis ministerium. Si igitur lex, cum huiusmodi sit, in gloriam cessit, quanto potius gratia quæ incomparabiliter excellit?

Exod. 34.

Ita ut non possent defigere oculos filij Israelis in faciem Moysi propter gloriam uultus eius quę aboletur.] Clanculum Iudæos accusat. Adeò nanq; rudes, inquit, fuerunt, ut neq; sensibilem gloriam intueri possent. Non dixit autem q lex & tabulę habuerint gloriam, sed faciem Moysi. Moses enim celebris erat, nō tabulæ legis. Quinetiā ipsam Mosis gloriam tollit, abolitam illam dicens, hoc est, quiescentem. Vide autem quomodo non dixerit prauam, sed finem accipientem & cessantem.

Noui testamenti præstantia præ lege. Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Cum legem dixisset ministerium mortis, consequens erat dicere, Euangelium esse ministerium uitæ: at quod maius est dixit, nimirum spiritus. Nouum nanq; testamentum suppeditandi facultatē habet. non uitam modò: at quod maius est, spiritum quoq; ipsum, qui uitam suppeditat. Multo igitur celebrius erit lege.

Nam si ministratio damnationis est gloria, multo magis abundat ministeriū iustitię in gloria.] Rursus eandē sententiā circumuertit, adeòq; profert, Interpretans aīt quo dixerit,

A dixerit, Litera occidit, legem ait esse ministerium condemnationis, * & punitricem peccati, non factricem. Ministerium uerò iustitiæ, Euangelium, quod non solùm à pœna & supplicio liberat, uerùm iustificat etiam peccatores. Multo igitur magis Euangelium in gloria erit.

** Pro non, uidetur legendum esse, &, ex Chrysost. et ueteri interprete, et ex hoc ipso in glossa tertia precedēte, ubi dicit, Lex non est factrix mortis, sed pœnam inducit, &c.*

Etenim neque glorificatum est quod glorificatum est, in hac parte, propter excellentem gloriam.] Quid cōfero, inquit, uetus & nouum testamentum inter sese? Tanta est enim noui excellentia, ut in hac parte, id est in comparatione, ne gloriā quidem habere putetur quod glorificatum est, uetus nimirum testamentum, propter supereminentem noui gloriam. Nam lex glorificata per seipsam: propter excellentiam tamen gloriæ Euangelij, ingloria uidetur. Animaduerte autem quòd & in hoc commodet uetus Testamentum. comparationes enim fiunt inter cognata.

Si enim quod aboletur, per gloriā fuit: multo magis quod manet, in gloria erit.] Aliam rationem adijcit: Si enim abolenda abrogandaque lex, per gloriam data est, multo magis in gloria erit stabile ac semper duraturum nouum Testamentum.

Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur.] Quia ingentem quandam gloriam nouo attribuit, qui uerò isthuc audiuerant, desiderabant fortasse externā sensuque comprehensibilem gloriā uidere, ut imbecilles intellectu: Spem habemus, inquit, qualem? quod maioribus bonis honorati ac donati simus, quàm Moses quotquot credimus. Hinc multa libertate ac fiducia utimur erga eos quos instituimus, nihil celantes, nihil etiam prætermittentes: neque metuimus uestrum conspectum, quemadmodum Moses Iudęorū. Non enim estis infirmi æquè atque illi. Moses enim cum secunda uice accepisset tabulas, atque à monte descenderet, faciem habebat adeò splendidam, ut Iudæi neque accedere eum possent, neque quicquam cum eo loqui, donec uultum obuelaret. Huius historiæ Paulus hîc iam meminit, & ait:

Mosis splendor. *Exod. 34.*

Et non sicut Moses ponebat uelamen super faciem suam, ut non intenderent filij

B Israel, in finem eius quod aboletur.] Id est, non est opus nos contegi, perinde ac Moses se contegebat. Potestis enim aspicere gloriam hanc quam habemus, gloriam dico Euangelij: quanquam illa longè sit lucidior atque fulgentior, hoc est, pulchrè potestis intelligere Euangelij mysteria, nec opus habemus ea uobis occultare ipsa obscuritate tanquam uelamine quopiam. Israelitæ autem rudes non potuerunt uidere quòd finem haberet lex, quodque abroganda foret. Velum enim pinguē necnon crassam eorum mentem significat, ut deinceps disces. Nonnulli sic intellexerunt, quod illud ipsum, quòd nequiuerunt dirigere lumina sua in uultum Mosæ, ostenderet gloriam istam finem habere. Cum enim non uideretur, gloria non erat: atque hac ratione significabatur eam non diu duraturam, quandoquidem ne gloria quidem appareret.

Sed obtusi sunt sensus eorum. Nam in hodiernum usque diem idem uelamen in lectione ueteris testamenti manet non reuelatum quod in Christo aboletur.] Excæcata est, inquit, mens eorum: ac propterea neque qui tum ducebant uitam, uidebant: neque qui hodieque superant, cernunt: quippe qui excæcati sint, idemque uelamentum habeant in facie Mosis, hoc est in superficiali lectione legis. Nam Mosen Christus legem nominat, ut in eo loco: Habent Mosen & prophetas. Neque reuelatur eis, neque dignoscitur quod Christus esset antiquaturus uetus testamentum. Itaque mentis eorum error est, siquidem excæcatio mentis est peccatum. Ne igitur mirum sit uobis, inquit, si non possint intueri in gloriam Christi, & credere Iudæi: neque enim gloriam legis, quæ minor erat, conspicere poterant. Si enim legis gloriam uidissent, Christi etiam gloriam uidissent. Gloria enim legis est, ad Christum cōuerti. Vbi autem dixit quòd lex per Christum sit abroganda? Illic ubi ait: Prophetam uobis excitabit Dominus Deus, ipsum per omnia audietis. Itaque cum iuberentur ipsum audire, ipse uerò & sabbata dissolueret, & circuncisionem, aliaque omnia: lex igitur imperabat propriam sui dissipationem. Insuper per hoc quòd præciperet sacra fieri in uno templo, illud ipsum autem rursus auferret, nónne sacrificia omnino auferebat? & tu es sacerdos, in æternum, secundum ordinem Melchisedec. &, Sacrificium & oblationem noluisti. Hæc enim omnia legis sunt solutio, abrogatioque.

Lucæ 16. *Deut. 18.* *Act. 3.* *3. Reg. 9.* *Psal. 109.* *Psal. 39.*

Sed usque in hodiernum diem cum legitur Moses, uelamen positum est super cor eorum.] Quia suprà dixerat, quòd in lectione ueteris legis uelamen sit positum, ne

quis

quis existimet quod uelamentum legis obscuritatem dicat, Haudquaquam, inquit, sed cæcitatem & crassitudinem cordis eorum, hanc dico uelamentū: quandoquidem in facie Mosis, nō propter ipsum sitū erat, sed propter eorum crassitiem hebetudinemq; uisus.

Quando autem cōuersus fuerit ad Dominū, auferetur uelamen. Dominus aūt spiritus est.] Modū hic dicit quo fieri possit ut corrigantur Israelitæ. Quando cōuerteris te ad Dominū, hoc est, quando à lege defeceris, accesserisq; spirituali Euangelio, tunc

Exo. 34. auferetur uelamentum. Nam quando Moses, ut historia habet, ad Dominū converte batur, retectus erat. Id uerò futuræ rei indiciū erat: quoniam cum conuersus quispiam fuerit ad spiritū (is enim Dominus est) tunc nudam uidebit faciē legislatoris, imò ipse erit in Mosis ordine & loco, excellentiq; fruetur gloria, legis nimirū gloria, ut dictum est. Hanc enim donabit spiritus, ueluti Dominus & omnipotens.

Libertas Euangelica. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas.] In lege iugum erat & seruitus: in spiritus autem lege & Euangelio libertas, ut circa obstaculū & liberè uideatur gloria Domini.

Nos uerò omnes reuelata facie gloriā Domini speculantes, ad eandem imaginem transformamur, à gloria in gloriā, tanquam à Domini spiritu.] Tanta, inquit, libertate & ingenuitate fruimur, ut omnes nos fideles, non quemadmodū unus illic Moses, retecta facie (nō enim est apud credentes uelamentū) gloriam enim Domini speculantes, ad eandem imaginē transformemur, hoc est eandem gloriā recipiamus, tanquā speculum simus, splendoremq; recipientes, rursus resplendeamus. Ac quemadmodū argentum è contrario solis positum, remittit radios etiam ipsum ex repercessu solis: sic & nos in baptismate per spiritum purgati, illiusq; radijs illustrati, iubar quoddam spirituale, quod sola mente comprehenditur, remittimus: ac transformamur ad eandem imaginem, à gloria spiritus ad gloriam nostram: eamq; talem, qualem par est habere cum qui à spiritu Domini, qui nulli est subiectus, illustratus est. Nam cum Dominus sit, heriles

Christianorum splendor. etiam faces & flammā habet. Siquidem omnes fideles spiritu sancto replentur per baptisma, animaq; ipsorum fulget: quandoquidem etiam Moses diuinam gloriam conspicatus, transformatus est & ipse ad hanc, hoc est, adsumpsit & ipse fulgorem, luxitq; uultus ipsius, quippe qui figura nostri esset. B

CAPVT IIII.

IDeo habentes hanc ministrationem, quemadmodum misericordiam sumus consecuti, non deficimus.] Quia multa eaq; ardua dixerat, nimirum quòd Mose maiores sint Apostoli: (nam si omnes fideles sunt maiores, quāto magis illi?) curat nunc, adeoq; demittit tumorem istum, Dei est, inquiens, uniuersum. nos enim ministri tantummodo sumus: neq; illud etiam ministerium nostrum est, sed (perinde ac ait) misericordiā consecuti sumus. diuinæ enim & isthic misericordiæ est. Hyperbaton autem hoc est. Ideo non deficimus, hoc est, quia tantis sumus dignati donatisq; bonis, nō destituimur, neq; deficimus ad pericula, ad afflictiones, postquam semel misericordiam consecuti, ordinati sumus ministrare.

Pseudapostoli. Sed abdicauimus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia.] Pseudapostolos subobscurè notat & intelligit hîc, qui simulabāt omnia. Accipientes enim clanculum, uidebantur non accipere. sancti in speciem cernebantur, & immundi erant. Nos uerò recusauimus talia committere, quæ manifestata dedecore afficiunt, pudoreq; suffundunt agentem, nempe quæ cum hypocrysi & fuco transiguntur. Infert enim, Nō obambulantes in astutia. Proinde in idem recidunt & quæ contumeliam pariunt, & quę in astutia seu fraude transiguntur. Sin de turpibus facinoribus isthuc intelligas, nihil impedit. nam huiusmodi etiam committunt pseudapostoli.

Neq; adulterātes uerbum Dei.] Non solùm uita, inquit, nostra simplex est & pura, & expers sceleris, uerumetiam doctrina nostra & uerbum, doli sunt uacua. Non enim quicquam externæ sapientiæ admiscemus ipsi, aut quicquam adulamur, aut ex uerbo pecunias colligimus: aut iam quidem hoc, iam uero illud docemus pro temporum & personarum opportunitate, perinde ac pseudapostoli.

Sed in manifestatione ueritatis cōmendantes nos ipsos ad omnem conscientiā hominum coram Deo.] Pseudapostoli cōmendant seipsos hypocrisi, & per hoc quod alij esse uideantur, cū alij sint: ego uerò cōmendo meipsum manifestatione ueritatis, hoc est, ipsis operibus pro testimonio utor: ueluti cum me nihil accipere cōfirmo, testes habeo

uos.

A uos,aliaq; id genus eandem ad rationem. Atq; sic me prędico & commendo apud omneis homines tam infideles,quàm fideles, uitam meā retegens ac denudans: prædicationemq; uerbi omnibus patefaciens,ut ipsum discant. Quia uerò fieri potest ut homines fallantur, adijcit, Coram Deo,uel ante cōspectum Dei,quem pseudapostoli testem habere haud sustinuerint.

Quòd si etiam opertū est Euangelium nostrum,in ijs qui pereūt est opertum.] Cum suprà dixisset Israelitis uelamen appositum esse,fideles autem retecta & aperta facie uidere:nunc ait,quòd si contectum est Euangelium,infidelibus est contectum. Quod enim tum Iudæis obtingebat ex Mose, hoc nūc nō credentibus ex Euangelio obuenit. Illorū autem culpa est,non Euangelij. nam si credidissent, etiam ipsi apertè palàm conspexissent gloriam Dei. *Infidelibus euangelium contectū est*

In quibus Deus seculi huius excæcauit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi.] In pereuntibus,qui multi sunt & uarij,sunt etiam increduli. Horum igitur mentes excæcauit Deus seculi huius. Hic prodeunt Marcionistæ, asseuerantes de mundi opifice hæc esse dicta: quem iustum quidem dicunt, sed non bonum. Manichæi uerò per Deum huius seculi, diabolum accipiunt: quem & mundi huius conditorem adserunt. At uerò neutrum horum dicendum est, cæterùm de Deo nostro hoc dictum est. Ac si seculi huius Deus esse perhibeatur, nihil nouum est,cum & Deus cœli dicatur:nec huius tantum Deus est. Item Deus Abrahami,Isaac & Iacob dicitur: non tamen illorum tantum est Deus, sed prorsus omnium. Quid igitur noui est,si Paulus opportunè etiam nunc ipsum nominauit Deum huius seculi, ut ita magis ostendat incredulis quòd etiam ea quæ uidentur, ipse condiderit: ex quibus etiamsi uoluptatē ipsi capiāt,conditorē tamen ipsum reijciunt? Quin & ad hunc etiam modum hic locus est legendus: Infideliū huius seculi mentes excæcauit, futurum enim seculū infideles nō habet. Quid uerò est excæcauit? hoc est,permisit eis cæcis esse, quemadmodum & illud, Tradidit eos Deus in affectus ignominiæ. Posteaquam enim resilierunt ab eo, dimisit eos, reliquit eos: non enim cogit ad salutem. Obserua aūt quòd non dixerit Excæcauit, ut referatur ad hoc ut infideles maneant, uerùm ad hoc, quòd prophani oculi non uideant lucem seu splendorem gloriæ Christi. Splendor aūt & illuminatio est, credere q; Christus crucifixus sit, quòd in cœlum receptus sit, & quòd futura nobis bona daturus sit. Quemadmodum si quis ophthalmia laborantem excludat ut solis radios non uideat, ne ijs offendatur: hanc ad rationem & illi increduli facti sunt à seipsis. Porrò cum tales facti essent, exclusit Deus radios gloriæ Euangelij, æquè atq; Israelitis Mosæ faciem obuelauit. Sic & nobis in mandatis dedit, ne proijciamus margaritas nostras ad porcos. Bene autem dixit, fulgeat siue splendeat. Mediocrem enim nunc habemus splendorem: non totam illuminationem, quam & antea odorem & arrhabonem dixit: indicans q; eximius & excellens in futuro æuo remaneat. *Marcionistæ. Manichæ. Neem. 2. Exod. 3. Excæcare Dei.* B *Rom. 1. Matt. 7. Sup. 1. c. 2.*

Qui est imago Dei.] Monstrat hic quòd non solam Christi gloriā ignorent, uerūetiam patris. Cum sit imago patris Christus, qui hunc non uidet, neq; illum nouit.

Non enim nos ipsos prædicamus, sed Christum Iesum Dominum: nos autem seruos uestros, propter Christum.] Suprà dixit quòd non ambulemus astutia, deinde adiecit de infidelibus quomodo sint contecti. Ait igitur nunc, Propterea fraudulenter non agimus, quia nosipsos haud prædicamus, uanorum apostolorum instar. Illi nanq; persuadebant discipulis suis ut à se sibi nomina inderent, ut in priore epistola indicauit, alijs dicentibus, Ego quidem sum Apollo, ego uerò Cephæ. Aut ne existimetis qui aduersum nos pugnatis, quòd nobiscum bellum geratis. Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum Iesum: aduersus eum nanque dimicatis qui prædicatur. Nos enim adeò non prædicamus nosipsos, ut & non detrectemus serui uestri esse propter Christum, hoc est, eo quòd ille sic uos dilexit, & omnia uestri causa egit. *1. Cor. 1.*

Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, qui illuxit in cordibus nostris, ad illuminationē cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi.] Quare dixit nosipsos non prædicamus? Quia Deus illuxit in cordibus nostris, & perinde ac faciei Mosis quondā, sic nobis nunc refulsit. Porrò non quemadmodū in prima creatione dixit, Et facta est lux è tenebris, sic nūc dixit, Et facta est lux: cæterùm ipse nobis effectus lumē. Siquidem is illuxit nobis in facie Christi, hoc est, per Christum. Per Christum enim lu- *Exod. 34. Gen. 1.*

cet in nobis pater, datq; illustrationem cognitionis: non substantiæ suæ, sed gloriæ. A- A
Trinitatis mysterium. nimaduerte autem Trinitatis sacrosanctæ mysterium apud Paulum etiamnunc. De spiritu namq; dicit, Gloriam Domini speculamur: Dominus enim spiritus est. De filio autem illuminationem gloriæ euangelij Christi, De patre autem nunc, illuminationē cognitionis gloriæ ipsius.

Habemus aūt thesaurū istum in uasis fictilibus.] Postquā multa & præclara de ineffabili gloria loquutus esset, ne quis dicat, Et quomodo manemus in mortali corpore, talia, ut dicis, accipientes: hoc ipsum, inquit, Dei etiam uirtutis est, & potentiæ, quod uas testaceum huiusmodi thesauros capit.

Vt excellentia potētiæ sit Dei, & nō ex nobis.] Vt magnitudo & excellentia, inquit, uirtutis siue potentiæ quę in nobis apparet, Dei sit, neúe existimemur nos ista agere ex nobis ipsis, uerùm omnes qui uident, Dei dicant hoc totum esse. Notat autem pseudapostolos, quoniam sibijpsis uniuersum adscribebant.

In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur.] Adcò, inquit, totum est potentiæ Dei, ut & testacei cum simus, tantis tamq; uarijs tentationibus impulsi, non frangamur, neq; perdamus thesaurum qui in nobis est. Affligimur enim in omni cùm loco, tum tempore, inter amicos, inter hostes: sed non constringimur, angustiaúe concludimur, Deo corda nostra dilatante.

Aporiamur, sed non destituimur.] Hoc est, in summam rerum penuriā & difficultatē incidentes, uerūtamen recti consistentes, in desperationem non deuoluimur, neq; uincimur: cæterùm in Deo exitum inuenimus, atq; uincimus.

Persecutionem patimur, sed non derelinquimur.] Persequuntur quidem nos homines, uerùm Deus nos non deserit. Ad exercitium enim nostrum, nō ut succumbamus, hæc permittuntur.

Deijcimur quidem, sed non perimus.] Corpore, inquit, & externis rebus deijcimur ab aduersantibus nobis, sed non perimus, quantum ad alacritatem animęq; instantiam B attinet, tum quo ad corpus à Deo etiam conseruamur.

Semper mortem Domini Iesu in corpore circumferentes, ut & uita Iesu manifestetur in corpore nostro.] Hoc est, quotidianas mortes sustinētes, imitantesq; mortem Domini Iesu semper, hincq; uitam ipsius commonstrātes, seu resurrectionem in corpore nostro. Si enim quispiam non credat q; Dominus resurrexerit, uidens nos quotidie mori, & quotidie uiuere, non porrò bona ratione incredulus permanebit.

Semper enim nos qui uiuimus, in mortem tradimur propter Christum, ut & uita Iesu manifestetur in mortali carne nostra.] Per hæc interpretatur quomodo dixerit mortem siue mortificationem Iesu, quandoquidem nō perinde apertum erat. Solet aūt perpetuò obscurè dicta declarare, lucidioraq; reddere. Quòd ait, ut uita Iesu manifestetur, iuxta priorem intellectum sic accipiendum est: quod quemadmodū nos mortem Christi sustinemus nunc, uiuentesq; propter ipsum mori deligimus, sic & ipse uolet mortuos
Rom. 6. uiuificare tum. quod & alio in loco ait: Si Christo commorimur, simul etiam cum eo uiuemus.

Ergo mors in nobis operatur, uita autem in uobis.] Mortem hîc tentationes uocat, hoc dicens: Nos quidem in periculis sumus, uos autem uita, quæ ex periculis paratur, fruimini, Euangelio nempe uobis prædicato, uitam uiuitis per illud sempiternam.

Psal. 115. Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum quod scriptum est, Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propterea & loquimur.] Tentationum suprà mentionem fecit, & mortis, & quòd ex his nos liberet Iesus. adiecit etiā rationem, quoniam propterea liberat, ut resurrectionis suæ fidem faciat. Subdit itaq; iamnunc quòd fide hoc oporteat certum reddi, non tantum rationibus. Quemadmodum, inquit, Dauid tentationibus immersus, & à Deo solo ab ijs ereptus, dixit, Credidi, propter quod locutus sum: sic & nos eūdem fidei spiritum habentes, quem & ille habebat, credimus, ac eam ob causam loquimur: quòd perinde ut Iesus resurrexit, sic & nos pericula
Spiritus idē uet. ac no. testamenti. huius temporis uincemus, & rursus excitabimur. Obserua quòd idem sit spiritus ueteris & noui testamentorum, propter eos qui legem calumniantur.

Scientes, quòd qui suscitauit Iesum, & nos suscitabit, & cōstituet uobiscum. Omnia enim propter uos, ut gratia abundans pluribus gratias agentibus abundet ad gloriam

Dei.]

A Dei.]Quid credimus, & quid nouimus? Quoniam & nunc ex periculis nos eripiet, ac in posterum excitabit, is qui & Iesum excitauit, sistetq; nos uobiscum, ut perfruamur bonis. Animat autem eos, confidentesq; facit ad fidem & bonam uitam. Notans autem pseudapostolos qui dicebant, nos sumus mediatores bonorum quæ à Deo discipulis proueniunt, propter uos, inquit, sunt omnia, etiam ipsa resurrectio, non propter hunc uel illum; Hoc autem Deus facit, multisq; donat, gratiamq; suam exhibet, ut exuberante gratia, abundet & gratiarum actio, per multas personas adducta ad gloriam Dei. Quare uani apostoli cum gratiam Dei sibi adscribunt, obscurant etiam gloriam ipsius.

Propterea non deficimus, sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renouatur de die in diem.] Quoniā, inquit, nouimus Dei potentiā atq; uires, & quòd hoc tempore nos è periculis liberet, & quòd postea nos suscitabit splendidos, non deficimus, neq; desperamus dum patimur. Porrò exterior homo, id est corpus, corrumpitur. quomodo? dum flagris cæditur, dum agitat. Interior uerò, id est spiritus & anima, renouatur. quânam ratione? cum bene sperat, ac liberè agit, quasi propter Deum patiens & gaudens. *Homo exterior & interior.*

Id enim quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate ęternū pondus gloriæ operatur nobis.] Interpretatur quomodo innouetur interior homo, dum secum reputat quòd afflictio momentanea sit, id est, temporaria est, & leuis, propter hoc ipsum quòd sit temporaria. Gloria autem æterna est, & pondus habet, hoc est, magnitudinem excellenter excellentem. hoc enim est quod ait, per hyperbolen ad hyperbolen, siue supra modum in sublimitate.

Non contemplantibus nobis quę uidentur, sed quę non uidentur. Quæ enim uidentur, temporaria sunt: quæ uerò non uident, æterna.] Ecqui facilis res est afflictio? Quia omnia, inquit, quæ uidentur, temporaria sunt, itaque & afflictio, imò & ipsa requies:
B nam & ipsa uisui subiacet. Ob eam enim causam dixit, quæ uidentur, ut & hanc comprehenderet. Neq; igitur afflictioni succumbemus, neq; ocio & quiete diffluemus, uel laxabimur, utrunque enim temporarium est. Cum itaque hæc se ita habeant, ut quæ non uidentur, sint æterna, id est & regnum & pœna, illud ergo desiderate, hanc uerò declinate.

CAPVT V.

Scimus enim quòd si terrestris nostra domus huius tabernaculi dissoluatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis.] Quia dixerat suprà, quanto exterior homo corrumpitur, tanto innouatur interior, ac alíquid ita noui uideretur adferre: Imò, inquit, quando perfectè corruptum fuerit mortale corpus & terrestre, tum innumera nobis bona germinabunt. Simul autem & de resurrectione ipsis rursus differit, etiamsi non adeò perspicuè ut in priore, ut ne uideatur inemendabiles eos iudicare. Terrestrem autem domum tabernaculi ipsum corpus nominauit. Porrò dum tabernaculum uocat, temporariam corruptibilemq; eius naturam significat, scena enim siue tabernaculum tale quiddam est. Etiamsi autem sæpenumero scenæ, id est tabernacula uocentur iustorum quies, uerùm isthuc cum appendice dicetur, nempe tabernacula æterna. Animaduerte autem quomodo terrestri opposuerit cœleste: & tabernaculo, æternum opponens. Exaggerans autem encomium futurę gloriæ corporis nostri, & non manufactam apposuit, non ut opponeret corpori huic, non enim est manufactum. Nonnulli per domum manufactam, uitam quam in terris degimus, acceperunt: tabernaculum autem, corpus ipsum: ut sit quod dicitur, huiusmodi: Si dissoluta fuerit quæ in terra est uita corporis nostri, quæ & manufacta dici possit, tanquam à manibus consistat (panis enim & uinum sunt huiusmodi, ex quibus uita nostra ueluti per manus conficitur) habebimus aliam uitam in cœlis incorruptibilem & non manufactam, hoc est, non indigentem nostrarum manuum operatione. *Sup. 4.* *Luc. 16.*

Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cœlo est superindui cupientes.] Qualem habitationē? corpus incorruptibile. Ex cœlo autem ipsum dicit, non quòd descendat à supernis, cæterùm quòd inde possideat & retineat emissam incorruptibilitatis gratiam. Adeò igitur non est opus ut quisquam turbetur ob tentationes corporis quadam ex parte contingentes, ut è diuerso potius ingemiscere debeamus *Corporis incorruptio è cœlo.*

mus quòd non uniuersim corruptibile corpus exuamus, ut incorruptibile hoc superin duamus. Propterea nõ tabernaculum ipsum nominauit, sed habitationem, ueluti permanentiorem. A

Si tamen uestiti, non nudi inueniamur.] Vt ne confidant omnes incorruptibilitati corporis, si modò, inquit, induti incorruptione, & corpus incorruptibile accipientes, non nudi inueniamur à gloria & securitate, tanquam peccati deformitatem habentes. Resurrectio nanque communis est, honos non est communis omnibus.

Nam & qui sumus in tabernaculo hoc, ingemiscimus, quatenus nolumus expoliari, sed superuestiri, ut absorbeatur quod mortale est à uita.] Quia molestũ uidebatur quod dixit, Ingemiscimus desiderantes liberari à corpore, etenim ineffabilis est animæ ad corpus affectio. Nõ propterea, inquit, ingemiscimus, ut simpliciter à corpore liberemur, uerùm quia superinduere incorruptibilitatem expetimus. Proinde corpus hoc neque exuere uolumus, uerùm à corruptione liberari, ut impendatur insumatur que corruptio à uita, non corpus. Nec enim simpliciter propter corpus grauamur, sed quia est corruptibile. Hinc autem omnino hæreticorum obstruuntur ora. Non enim de alio atque alio corpore sermo est, sed de corruptione & incorruptibilitate.

Sapien. 2. Qui autem effecit nos ad illud, Deus est.] Deus est, inquit, qui primùm nos ad hoc effecit. Etenim condidit nos, ut simus incorruptibiles, Neque hoc nunc primùm ei placuit, sed iam inde à principio. Itaque omnino fiet.

Qui dedit etiam nobis pignus spiritus.] Vis, inquit, & aliam tibi dem demonstrationem? Qui nobis per baptisma spiritũ dedit, pignus quoque immortalitatis nobis impertijt. Etenim sanctificauit animam & corpus, & utraque diuiniora reddidit, à peccato nos liberans, ex quo mors propagata erat. Quocirca cum spiritum nobis dederit, perspicuum est quòd à peccato nos liberarit. A peccato uerò postquam nos liberauit, corruptionem etiam destruxit. ex peccato enim corruptio. Proinde futuræ hoc pacto immortalitatis pignus est spiritus. Et aliter, qui dedit nobis spiritum ex parte, pignus quoddam dedit se totum quoque traditurum. Quomodo autem dabit, nisi corpore & animo incorruptibiles futuri simus? Vbi igitur pusillum huic acceperis, arrhabonem uidelicet, confide quòd & totum tunc prorsus sis habiturus. B

Spiritus, futuræ immortalitatis pignus.

Audentes igitur semper, & scientes quòd dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino (per fidem enim ambulamus, non per speciem) audemus autem, & bonam uoluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum.] Confirmare pergit quod suprà dixit. Non sunt mihi curæ, inquit, pericula. Siquidem pericula & mortes optabilem nobis rem conciliant, incorruptibilitatem ipsam, propter quam & ingemiscimus. & ea celerius nos ad Dominum perducunt nostrum. Confidentes igitur semper, id est, non metuentes neque insidias, neque persecutiones, neque mortes. Expende autem sapientiam, quomodo occultarit nomina mortis & uitæ, alteram quidem præsentiam apud Dominum, alteram uerò peregrinationem à Domino faciens, ut nemo præsente uita teneatur, eique sese addicat: ut quæ à Domino abducat. Deinde ut ne quis dicat, Quid igitur? corpus nos alienos facit à Deo? correxit hoc, inquiens: Per fidem enim ambulamus, non per speciem, hoc est, in terris hîc agentes, ipsum quidem nouimus, sed modicè (hoc enim est per fidem) non quidem facie ad faciem, quod est per speciem. Cum autem hæc sic habeant, bonam uoluntatem habemus, siue probamus multum, hoc est, ualde desideramus exuere corpus hoc, atque esse cũ Domino. Non dixit autem, desideramus immortalitatem adsequi, uerùm, quod præstantius est, cum Domino esse: id enim plus est quàm immortalitas.

Corpus an alienos à Deo nos faciat.

Ideo contendimus, siue absentes siue præsentes placere illi.] Quod quæritur, hoc est, ut ipsi in uita tua placeas. Ne enim audiens peregrinationem à corpore existimes hanc tibi salutem satis esse: Stude, inquit, probatus migrare hinc, per uitam nimirũ qua Deo hîc placuisti.

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi.] Terrorem incutit hîc mentione facta & suggestione terribilis tribunalis, & per hoc quod ait, manifestari oportet. Non enim cogites quòd illic parietes & uelamenta, cordisque profunditas occultet uel opera uel consilia, siue cogitationes, sed omnia manifestantur.

Vt reportet unusquisque ea quæ fiunt per corpus iuxta ea quæ fecit, siue bonum, siue

A siue malũ.] Per ista eos qui bene & rectè uixerint, sperare melius facit: segniores autem terrore alacrius reddit. Confirmat autem rursus de resurrectione corporum sermonem. Quod enim uel bonis uel prauis operibus inseruijt atque obsequutum est, illud omnino uel coronatur uel punitur. Obstruuntur ergo uel hinc hæreticorum ora.

Scientes igitur timorem Dei, hominibus suademus, Deo autem manifestati sumus. spero autem & cõscientijs uestris manifestos nos esse.] Scientes, inquit, iudicium illud terrificum, omnia agimus ne scãdalum ponamus mortalibus. Hoc enim est quod ait, Hominibus suademus, hoc est offendiculis medemur. Etsi enim mali quiddam non operemur, & interim suspicioni ansam præbeamus, nec remoueamus scandala, cũ possimus tamen, condemnamur. Deo autem perspecti sumus, qui optimè etiam nouit qualem uitæ rationem habeamus: neque opus est ut ipsi suadeamus & uitæ rationem declaremus, tanquam qui uidelicet scandalizaretur. Vobis item manifestati sumus, quippe qui omnia nostra probè teneatis. Vos igitur haudquaquam docere opus habemus, ceu in nobis scandalum passos. Scandalum nunquam præbẽdum.

Non enim rursus nos ipsos commendamus uobis, sed occasionem damus uobis gloriandi de nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & nõn in corde.] Continuò deterit suspicionem quæ in eo uidebatur gloriandi. Ad hunc, inquiens, sermonem peruenimus, non ut nos ipsos commendemus, hoc est, attollamus, uel præconijs ueehamus, cæterùm ut uobis occasionem daremus qua gloriaremini de nobis, atque decoros uos redderetis, aduersum pseudapostolos, qui in facie iactabant sese, hoc est in his quæ ad ostentationem faciebant, & quæ ex facie iudicabantur. Huiusmodi enim erant, pietatis speciem præ se in uultu in externis gerentes, in corde uerò nihil planè boni ferentes. Non semper autem gloriari iubet, cæterùm quum illi sese extulerint. Pseudapostoli.

Siue enim mente excessimus, Deo: siue sobrij sumus, uobis.] Siue arduum quiddam loquimur (extasin enim siue mentis excessum id uocat, perinde ac alio in loco insipientiam,) Dei, inquit, isthuc causa facimus, ne uos existimantes nos esse uiles, aspernemini B & pereatis. Siue moderatum quiddam & humile dicamus, propter uos, uti discatis humilia sapere. Vel hunc ad modum quispiam intellexerit: Si quis nos furere suspicetur, à Deo mercedem recipimus, eo quòd huiusmodi suspicioni simus obnoxij, sin sobrios nos esse putet, ipse pariter commoditate ex temperanti sobriaque mente nostra prouenientè perfruatur. Vel aliam ad rationem: Si insanimus, Dei causa ita insanimus, ut uos ad ipsum perducamus. Insaniebat itaque Paulus, amatoria quadam insania Deum amans, ac amatoris instar illi uiuens, nempe adamato, extra seipsum raptus, ac totus in Deum tralatus, nec suam ipsius uitam uiuens, sed eius quem amat, amatoriam planè, siue dilectam & ualde charam. Si igitur excessimus, uel extra nos rapti sumus, Deo omnino excessimus, id est, Dei causa. 1. Cor. 3. Insania Pauli sancta.

Charitas enim Dei urget nos, æstimantes hoc, quòd unus pro omnibus mortuus est. Ergo omnes mortui sunt, ut qui uiuunt, iam non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.] Dilectio Dei quam exhibuit erga nos, urget nos & compellit ut eius amore pericula subeamus, hoc probè apud nos iudicantes, quòd quia mortuus est pro omnibus, perspicuum est quòd omnes perieramus, eamque ob causam mortuus est pro ijs qui perierant, obierantque mortem, ut nos uiuificaret. Postquam igitur nos uiuificauit, non debemus porrò nobis ipsis uiuere, sed illi propter quem uiuimus, qui nedum mortuus est pro nobis, uerũetiam resurrexit, primitias nimirum nostras, hoc est, corpus suum in cœlos referens, ut omnino nos etiam eò reportet ac perducat. Quid enim prorsus opus erat illud abire, atque adeò ipsum ascendere in cœlos, nisi nos similia olim cõsecuturi essemus? Proinde quia mortuus est pro nobis, & quia uiuificauit nos, & quia arrhabones incorruptibilitatis dedit, ipsi in posterum debemus uiuere, haud nostris cupiditatibus. Primitiæ nostræ Christus.

Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem.] Quia omnes occisi à peccato, reuiximus, & uiuificati sumus à Christo, per baptisma, meritò neminem nouimus fidelium, inquit, secundum carnem uiuentem, hoc est, iuxta ueterem & carnalem uitam. Omnes enim spiritu regenerati, nouam & spiritualem uitam auspicantur ducuntque.

Etsi cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc non nouimus.] Indicat

quòd Christum ducem & principem habemus huius ipsius, nempe ut secundum carnem non uiuamus. Etsi, inquit, Christus olim secundum carnem erat, nunc tamen nō porrò est. Quid igitur? carnemne deposuit? Minimè, nam quemadmodum assumptus est, sic etiam ueniet. Assumptus est autem in carne, & cum corpore. Quid igitur dicit? φ nos tunc quidem secundū carnem uiuere dicimur, quādo in peccatis fuerimus: tūcφ non secundum carnem uiuere, quando peccatis nos non coinquinarimus. Christus autem secundum carnem uixisse dicitur, quando secundum naturales, inculpatos tamen motus & affectiones uixit, esuriens, sitiens, dormiens, laborans. Nunc autem non est secundum carnem, hoc est, ab his naturalibus & inculpatis affectionibus liberatus est, impassibile & immortale corpus habens, ut omnino & nos abundè doceat ne porrò uiuamus secundum carnem & peccabiliter, sed secundum spiritum. A

Act. 1.

Itaq; si quis in Christo, noua creatura.] Si quis credidit Christo, in aliam planè creaturam peruenit, & noua creatura facta est. Non debemus igitur secundum ueterem morem uiuere.

Esai. 43. Apoc. 21. Vetera transierunt, ecce noua facta sunt omnia.] Qualiànam uetera? peccatum, & Iudaicæ ceremoniæ. Nam uetus peccatum præterijt, nouaq; nobis anima, & nouum corpus factum est, & pro Iudaicis omnibus noua nobis facta sunt omnia, pro lege Euangelium, pro Hierosolymis cœlum, pro templo interior cortina, in qua sacrosancta trinitas: pro circuncisione baptisma, pro manna corpus Dei, pro aqua sanguis Domini, pro uirga Mosæ uel Aaronis crux, pro agno filius Dei, omniaqúe alia eandem ad rationem.

Mira mutatio ueteris legis.

Omnia aūt ex Deo, qui reconciliauit nos sibiịpsi per Iesum Christum.] Hæc omnia nobis data sunt ex Deo, qui reconciliauit nos sibiịpsi per intercessionem filij sui. Non enim nos ipsi accurrimus, sed ipse nos uocauit per mortem filij sui.

1. Ioan. 4.

Et dedit nobis ministerium reconciliationis.] O profunditatem clementiæ diuinæ. Cum enim misisset intercessorem & legatum filium suum, eumq; occisum conspicatus esset ab ijs qui reconciliatione indigerent, necq; sic tamen neglexit homines: uerùm ministerium reconciliationis, inquit, nobis apostolis suis dedit, ut circumeuntes, legatione fungamur ad eos qui defecerunt à Deo, eosq; ad eum perducamus. B

Quoniam quidem Deus erat in Christo mundū reconcilians sibi, non imputans eis peccata ipsorū.] Quòd nos sibi ipse reconciliauerit, suprà dixit. Ne igitur quis dicat, filium tamen suū misit: nunc ait φ, filium quidem miserit, ueruntamen nō solus filius exhortabatur, uerumetiā pater, reconcilians sibiịpsi mundum in Christo, hoc est per Christum, ac tantā mortalibus bonitatem demonstrans, ut non solū nō punierit, uerumetiā reconciliatus sit: nec tantùm dimiserit, sed ne imputauerit quidem peccata. Si enim rationem exigere uoluisset, omnino perijssent.

Pater pro nobis aduocat.

Et posuit in nobis uerbum reconciliationis.] Nihil igitur molestum aut onerosum uobis imponere constituti sumus à Deo: sed hoc nobis iniunctum est, ut recōciliemus quidem uos ipsi. Quia enim mihi, inquit, non crediderunt, perseuerate uos adhortantes, tantisper dum persuaseritis.

Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus etiam pro Christo, reconciliamini Deo.] Pro Christo, id est, Christi loco intercedimus, seu legatione fungimur: quod ille facturus erat, nos suscepimus nunc: & quemadmodū per illum adhortabatur uos pater, sic & nunc per nos adhortatur, ut ipsi reconciliemini. Non dixit autem, reconciliate uobis ipsi Deum, sed uos recōciliemini ei. uos enim hostes eius estis, ipse nunquam uester. siquidem Deus & pater est. Quasi uerò Deus aduersum eos deliquerit, sic per legatos intercedit, ut concedant Deo. Miram pietatis & indulgentiæ siue humiliationis magnitudinem.

Eum enim qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso.] Ne alia, inquit, omnia cōmemorem, quòd benefactorem uestrum ignominia adfecistis, φ uindictam is non exegerit, φ primus potius reconciliari uoluerit, uel propter id quod nunc fecit, nónne dignum est reconciliari uos ipsi? Quid nam istud? φ filium suum qui peccatum non norat, hoc est, qui ipse iustitia erat, pro nobis morti subiecit, moriq; fecit ceu peccatorem ac sceleratum. Maledictus enim qui pendet ex ligno. &, Cum iniquis reputatus est. Nec dixit quòd peccatorem fecerit,

Deut. 21. Esaie 53.

cæterùm

A cæterùm peccatum, quod maius est. Cur isthuc factum? ut nos iustificemur, non ex operibus & lege, uerùm ex gratia Dei. Hæc enim est Dei iustitia, cum quis gratia iustificatus fuerit, ut nullus in eo næuus nullàue macula inueniatur. Propterea enim neq; dixit, Vt efficiamur iusti: sed, Iustitia Dei: excellentiam gratiæ ostendens.

CAPVT VI.

COoperantes autem etiam exhortamur ne in uacuum gratiā Dei recipiatis.] Cooperamur, inquit, nos & uobis, ut seruemini: & Deo, ut uoluntatem eius impleamus, hoc est ut uos saluos reddamus: & adhortamur Christi loco ad secundum usq; aduentum eius, ac tantisper dum uixerimus, ut ne in uanum suscipiatis gratiā Dei. Quid enim prodest à peccatis liberari diuina gratia, deinde rursus ijs per propriā socordiam impleri? Rursus enim noua inimicitia nascitur, fitq; hac ratione, ut gratia erga nos deinceps Dei uana fuerit. Ne igitur existimetis quòd fides tantummodo sit recōciliatio, uerùm uita etiam est necessaria.

Ait enim: Tēpore accepto exaudiui te, & in diebus salutis adiuui te. Ecce nūc tēpus acceptabile, ecce nunc dies salutis.] Qualenā tēpus acceptabile? gratię, in quo est remissio peccatorū, iustitiæq; subministratio. Illud est acceptabile tēpus, in quo nos Deus recipit, exauditq; nos & seruat. Iudicij enim tēpore, neq; exaudiet, neq; adiuuabit, neq; seruabit. In hoc igitur gratiæ tēpore certare debemus, facilè n anq; assequemur brabea. *Esaie 49.* *Tempus acceptabile.*

Nullam ulla in nō dantes offensionem, ut nō uituperetur ministeriū nostrum.] Adhortamur, inquit, & adiuuamus, quomodo? citra offensionem uiuentes. Per narrationis ordinem cōsulit ut & ipsi ad eum defigant oculos. Sic enim, inquit, instituo uitam meam, ut nedum non accusationi, uerùm ne querimoniæ quidem exiguæ, aut scandalo cuipiam locum dem, ut ne culpetur ministerium nostrum. Rursum nō dixit, ut non accusetur, uerùm ut ne minimam quidem reprehensionem accipiat opus meum & ministerium meum. Nonnulli uerò sic interpretati sunt, ne accusatio quædam apprehen-
B dat prædicationem. hoc enim ministeriū suum appellat. Mc enim malè uiuente prædicatio conculcabitur, calumniæq; obnoxia erit. Clanculum autem subindicat, quòd si uos & malè uiuatis, ad Christum & fidem blasphemia redundabit ac recurret.

Sed in omnibus exhibentes nos ipsos, tanquam Dei ministri.] Hoc maius est, non solùm se ipsum ab accusationibus & reprehensionibus purū facere, uerumetiā huiusmodi uitam commonstrare, ut per ipsam uideatur esse minister Dei. Non dixit autem apparentes, sed exhibentes, hoc est demonstrantes.

In patientia multa.] Modum dicit quo talis fuerit, per patientiam uidelicet: nec simpliciter, sed per multam, inquit. Non enim satis est, unum aliquid & alterum sufferre, cæterùm opus est ad finem usq; sustinere. *Patientia.*

In tribulationibus, in necessitatibus.] Hęc est tribulationis intensio & exaggeratio, quando inextricabilia mala fuerint, quæ hominem suffocent.

In angustijs.] Quæ sunt à fame, & simpliciter à tentationibus.

In plagis & carceribus.] Quòd si plagæ & carceres hic adsint, uide quantum sit mali, cum alterum horum per se sit grauissimum.

In * seditionibus.] Hoc est in persecutionibus, quando non habuerit aliquis ubi pedem figat, ubi consistat, de loco in locum actus & compulsus. ** ἀκαταστασίαις, id est, crebris expulsionibus.*

In laboribus, in uigilijs, in ieiunijs.] Cum dixisset de externis, quæ sua sunt iam hic apponit, quibus suapte sponte sese affligebat, laboribus uidelicet manuū, per quos & seipsum & alios alebat, cumq; his omnibus & uigilauit, & ieiunauit.

In puritate.] Temperantiā sic appellat, uel puritatem in omnibus rebus, tum quòd munerum corruptelam non admiserit, tum quòd citra sumptum aliorum prædicarit uerbum. *Act. 24.* *1. Cor. 4.*

In scientia.] Hoc est, in Dei sapientia, quæ est reuera scientia non externa, qua pseudapostoli se ostentabant.

In longanimitate, in benignitate.] Adamātini planè animi est, si quis cū undiq; exacerbetur & pungatur, non solum longanimis, uerumetiam mitis sit & benignus.

In spiritu sancto.] Vndenam hæc peregerit, indicat: in spiritu, inquit, sancto. Quia autem quæ à se erant, demonstrauit, spiritus sancti auxilium posuit. Intelligitur etiam In spiritu sancto, pro donis spiritualibus. per hæc enim documentum quoq; damus,

quòd Dei simus ministri, ut qui miracula exhibeamus. Vel in spiritu sancto nullā dedimus offensionē, hoc est in donis spiritus. Multi nanque attolluntur, ut qui linguas habēt, nec utuntur tamē eo dono ut decet. Diuus uerò Paulus aliter est usus eo dono atque isti. A

In charitate non ficta.] Hæc res omnium bonorum causa est: hæc & spiritum apud eum permanere faciebat.

In uerbo ueritatis.] Hoc est, non deprauantes uerbum Dei.

In uirtute Dei.] Nihil, inquit, meum est, sed hæc omnia in uirtute & potentia Dei facta sunt, uel in signis etiam atque prodigijs: & uirtute, qua Deus & punit, & beneficia nobis impertit.

Iustitiæ arma sinistra & dextra. Per arma iustitiæ dextra & sinistra.] Arma iustitiæ sinistra, tristia cuncta nominat: arma quidem, tanquā munientia, ac in tuto nos collocantia: sinistra uerò, propter multorum opinionem. Siquidem & Dominus nos orare iussit ne ingrediamur in tentationem. *Matt. 6.* Dextra uerò iucundiora. In utrisque ergo Paulus irreprehensibilis monstrabatur, ut qui neque tristibus deijceretur animo, neque lætis efferretur, sed arma iustitiæ hæc reuera faciens.

Per gloriam & ignominiam.] Interpretatus est nobis dextra & sinistra, quòd sint gloria & ignominia. Quomodo uerò arma iustitiæ sunt gloria? quoniam multos inducit ad pietatē, honor qui defertur doctoribus. Quid igitur? hæc ne Pauli uirtus? hoccine decorum? profectò: quia non inflabatur, non intumescebat, si celebraretur afficeretúrue gloria. Ignominia autem patientiam efficiens, ipsum probatum efficiebat, prædicationemque eius felicem reddebat.

Per infamiam & bonam famā.] Hoc etiā arduum est, infamiā sustinere: ualde nanque animum cōmouet. *Matt. 5.* Propterea Dominus etiā beatos prædicat, qui opprobria ferant patienter. In tormētis enim corpus cū anima partitur dolores, in cōtumelia uerò siue infamia, totū onus animæ imminet: unde & diuo Iobo isthuc cæteris plagis grauius erat. *Iob 2.*

Tanquā seductores & ueraces.] Hoc est quod dixit, Per ignominiā & bonā famam. B

Velut ignorati, & agniti.] Alijs nanque adamati & cogniti erant, alij uerò non nouisse quidem eos uolebāt. Hoc aūt idem est cum eo quod dixit, Per gloriā & ignominiā.

Tanquam morientes, & ecce uiuimus.] Hoc est, tanquam morti addicti & condemnati, ac quatenus ad mentem insidias statuentiū pertinet, morientes, per Dei autem potentiam ecce uiuimus.

Castigationis utilitas. Tanquam castigati, & non occisi.] Permittit, inquit hæc Deus, ut erudiat nos & castiget. Proinde non exiguum lucrum est castigatio, ante etiā præmia quæ inde proueniunt. *Psal. 117.* A Dauide autem hoc desumptum est. Castigans enim, inquit ille, castigauit me Dominus, & morti non tradidit me.

Tanquam dolentes, semper autem gaudentes.] Apud incredulos quidem uidemur mœsti esse, cæterùm uoluptas nobis est florida & uiuax. Non enim aliàs quidem læta mur, aliàs uerò mœremus, sed nunquam non gaudemus.

Tanquam egentes, multos aūt locupletantes.] Opibus spiritualibus multos locupletes reddebat, imò etiam sensibilibus & externis diuitijs. Etenim omniū ædes sibi apertas habens, opulentissimus erat, quippe qui alijs impertiri posset, eosque alere, perinde ac sanctos in Hierusalem. Indicat autem hoc & per sequentia.

Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.] Qui enim nulli rerum temporalium ad uictum & amictum pertinentium adfixus est, quęque omnium sunt habet. *Galat. 4.* Si fieri posset, inquit, oculos uestros effossos mihi dedissetis. quomodo igitur huiusmodi pecunijs pepercissent erga Paulum? Hæc autem omnia illis recensuit, ne turbentur super quapiam re, quæ tristis esse uideatur.

Os nostrum patet ad uos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est.] Commemoratis certaminibus proprijs atque laboribus, monstratoque per narrationis modum, quomodo eos se imitari oporteat, in posterum eos notaturus est, quasi non magna perinde dilectione eum prosequantur. Antea uerò quàm hoc faciat, propriam suam eis charitatem ostendit. *Obiurgandi fiducia charitatis indicium.* Semper, inquit, uolo uobis loqui & disserere, ac liberè, cumque fiducia uerba facere. Hoc enim indicat per hoc quod ait, Os nostrum patet siue apertum est. Sic autem dicit, quia eos obiurgaturus est, indicans eam esse maximè dilectionem, ipsam uidelicet loquendi libertatem. Non solum autem ore ostendo dilectionem meam,

A meam, uerumetiam corde, amplum illud & latum erga uos habens. Feruor enim dilectionis os etiam meum aperit, & cor meum dilatauit, amplumque reddidit, ut omnes uos capiat. Vnde etiam infert,

Et non angustiamini in nobis: angustiamini autẽ in uisceribus uestris.] Vos, inquit, in meo corde lato citra angustiam locum habetis, idque cum tot sitis. In uestris autem uisceribus angustiam multam habetis, nec potestis latè capere me, cum tamẽ unicus sim: hoc est, ego quidem ualde uos diligo, uos uerò diligitis quidem me, & habetis me in uisceribus, sed angusto loco & modo, non amplo.

Eandem aũt retributionem, tanq̃ filijs dico, dilatamini & uos.] Eandẽ, inquit, compensationem amicitiæ & æqualitatẽ uos adferte, ac latos uos quoque reddite, necnõ explicate uos perinde ac ego. Indicat aũt hoc esse debitũ: Vt filijs enim, inquit, dico. Nihil magni postulo. siquidẽ pater cũ sim, à filijs amari cupio. interest enim puerorũ hoc.

Ne ad alteram lancem acclinemini cum infidelibus.] Ne propter seipsum uideatur hæc dicere, innuit se propter eorũ commodum indigere amicitia uel amore illorum, perinde quasi dicat: Hoc est diligere me, si non commisceatis uos infidelibus, nec acclinetis uos ad partem eorum. Non dixit autem, non commisceamini, sed ne ad alteram lancem inclinemini, hoc est, iniuria afficiatis iustum, cum acclinamini & apponimini istis quibus non fas est uos acclinari. Verbum enim ἑτεροζυγεῖν, alteri lanci incumbere, de iniusta libra dicitur, quando nimirum altera lanx grauior extiterit.

Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?] Hic nõ suspitius & infideliũ cõparationẽ facit, cæterũ Corinthiorũ uirtutis & ingenuitatis, illorumque prauitatis, quemadmodum si pater uideat filiũ cum hominibus deprauatis conuersantem, ad eum dicat, Quæ est cõmunicatio tuæ generositati cum illorum pollutione? Vos igitur re ipsa, inquit, iustitia estis, illi uerò iniquitas. quid igitur uobis cum illis commune est?

Quæ aũt societas luci ad tenebras? Quæ est conuentio Christo ad Belijaal?] Omnibus modis uolens ut ipsi deficiant ab infidelibus, non dixit, quę est societas illustratis lu-
B mine cum tenebricosis? uel, Christianis cum Belialitis? uerùm res ipsas pro personis posuit, lumen & tenebras, quod plus est, Christum & Belijaal, quod significat desertorem uel defectorem. Hinc autem omnino terribiliorem orationem fecit. Belijal.

Aut quę est pars fideli cum infideli?] Hic personarum meminit, ut ne uideatur uitia simpliciter accusare, uel uirtutem commendare.

Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei uiuentis.] Qui Christo non dederunt nomen, increduli, templum idolorum sunt, uel ipsa etiam idola. Vos autem templum Dei estis, nõ talis Dei, quales ipsi fingunt, sed uiuentis. Quis igitur consensus, id est similitudo uel conuentio uobis ad hos?

Sicut dixit Deus: Quoniam inhabitabo in ipsis, & inambulabo, eroque ipsorũ Deus, & ipsi erunt mihi populus.] Vt ne uideatur adulari, ex scriptura confirmat quomodo sint templum Dei. Quòd igitur Deus in nobis habitet, prioris uitę puritas sanè præbet: q uerò ambulet, conatus posthac & diligentia facit. Cum enim homo purus fuerit, inhabitat eum Deus: pòst, si ad aliud quoddã opus moueatur, inambulare dicitur, quando iam Deus, eius quoque Deus fit, dum in patriarcharum ordinem peruenit. Leuit.26. Deus in nobis inhabitat.

Propter quod exite de medio eorum, & separamini, & impurum nolite tangere, & ego suscipiam uos, dicit Dominus.] Non dixit, ne agatis absurda, sed ne attingite quidem. Impuritas autẽ duplex est, altera quidem corporis, altera uerò animæ. animæ quidem, ut sordidæ cogitationes, & intueri impudicis oculis, uindictæ cupiditas, siue iniuriæ recordatio, doli, idque genus alia: corporis uerò, ut fornicatio, adulterium, omnisque impudicitia. Vult igitur utrinque nos esse puros. Egredimini igitur ex medio infidelium & segregemini, hoc est, soli agite, separemini, & puri estote, tum suscipiã uos. Cum enim discesseris à prauis, tum unieris Deo. Esai.52.

Et ero uobis in patrem, & uos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.] Viden' quĩ prædixerit propheta, quæ iam in nos peruenit per baptisma, regenerationem, filiorumque adoptionem? Hier.31.

CAPVT VII.

HAs ergo habẽtes promißiones charißimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus.] Quales promißiones? Quòd templum simus Dei, q habeamus

mus eum inhabitantem in nobis,& inambulantē cùm Deum tum patrem, purgemus A nosipsos ab impuris operibus(hæc enim carnis sunt coinquinatio)& á sordidis ac turbidis cogitationibus.hæc enim sunt contaminatio spiritus,id est animæ.

Perficientes sanctificationem in timore Dei.] Nō satis est abstinere ab impuritate, uerùm opus est etiam quicquam boni perficere. Sanctificationem,siue sanctitatem,id est puritatem ac temperantiam. In timore autem Dei apposuit, uel quia est temperantia instituta,ut placeat hominibus,& non sunt secundum Dei metum : uel ostendit nobis quomodo hanc perficiamus,nempe in metu Dei. Nam etiā si sæuiat concupiscentia carnis,timorem Dei habe,ac tolletur insania. Non solam autem temperantiam per sanctimoniam intelliges,uerumetiam quamuis in uita puritatem.

Cōcupiscentiam,Dei timor coercet.

Capite nos, neminem læsimus,neminem corrupimus,neminē fraudauimus.] Rursus sermonem de charitate mouet. Quia enim terruerat eos cum diceret quòd á Deo resilirent,agglutinarenturq́ incredulis & impuris,nunc mitigat eos,inquiens:Capite nos,hoc est,accipite nos lato dilectionis cāpo,neq; sit arctus nobis in uobis locus. Perstringens aūt pseudapostolos,nullumq́,inquit,læsimus,in pecunijs : neminē corrupimus,hoc est decepimus,in doctrina impia mentē eius perdētes:neminē fraudauimus, hoc est non rapuimus,non quæstum nostrū fecimus uerbi & prædicationis prætextu.

Non ad condemnationem hæc dico. Prædixi enim, quòd in cordibus nostris estis, ad cōmoriendum & ad conuiuendum.] Non ut uos condemnē,hæc dico. Vnde perspicuum est? ex charitate:quòd in cordibus nostris sitis. Quia uerò fieri potest ut quispiam diligat,nec uelit tamen unà periculis se submittere,propterea dixit,ad cōmoriendum. Ac quia multi prosperè agentibus hisce amicis,non gratulantur aut congaudent propter inuidentiam,addidit:& ad cōuiuendum. Totum aūt quod ait,est huiusmodi: In periculis nō fugiemus uos,in secundiore rerū statu cōuiuemus,& nō inuidebimus.

Multa mihi fiducia est apud uos, multa mihi gloriatio de uobis.] Quia uidebatur eos ferire cum diceret,Angusto loco constringimini,& capite me: defendit nunc sese, B medicinam adeoq́ curam illis adhibens. Non ut condemnem uos, hæc locutus sum, sed ob multam meam, quam mihi de uobis polliceor, fiduciam ac libertatem, & quia cupio ad uirtutem uos promouere. Quòd enim uos non condemnem, uel inde planū est,quòd etiam apud alios uestri nomine glorier.

Repletus sum cōsolatione,superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.] Quia correxistis ea propter quæ uos in priore epistola condemnaui,consolatione me replestis. Nec solùm me cōsolati estis,quod est á tristitia discedere,uerumetiam lætitia largiter me implestis. Lætitiæ nanq; copiam indicat per uerbum ὑπερπερισσεύομαι,hoc est super exubero. Ac tantū,inquit,gaudiū erat,ut in omni afflictione nostra,& quidem magna suffecisset illud,extinxissetq́ illā. Hæc porrò uidenī pugnare cū ijs quæ paulo antè de ipsis dixit,sed nō pugnant. Et hæc enim & illa amātis sunt:illa quidē arguentis,hæc aūt stabiliētis q̀ non ex inimicitia hæ sint increpationes, uerū ex uehemēti dilectione.

Etenim cum uenissemus in Macedoniam,nullam requiem habuit caro nostra.] Enumerat calamitatem suam & afflictionem,attollitq́ sermone,ut ostendat ingens esse gaudium quod ex ipsis dimanet,siquidem tantum dolorem repulerit represseritq́. Pulchrè autem dixit carni non fuisse quietem:anima enim diui Pauli est inuicta.

Sed omnem tribulationem passi sumus:foris pugnæ.] Ab infidelibus.

Intus terrores.] Propter imbecilliores fideles, ut ne seducantur á uanis fratribus.

Sed qui consolatur humiles,nos consolatus est Deus in aduentu Titi.] Quia multa eis tribuerat,producit testem Titum. Quis uerò consolatur humiles? Deus,inquit: ille & nos cōsolatus est,utpote qui Titum nobis miserit. eius enim aduentus satis fuit ut dispergeret afflictionem nostram. Vult autem istum uirum illis uenerabilem & suspiciendum reddere. Quare magni admodum facit eius aduentum & præsentiam.

Titus.

Non solùm autem in aduentu eius,uerumetiam in consolatione quam ipse accepit in uobis.] Non solùm,inquit,ob eam causam quòd mihi astiterit afflictionis meæ tempore consolationem sum nactus,cæterùm quia & huiusmodi uestram uirtutem nobis denunciauit,ex qua & ipse solamen adeptus est,hoc est,gauisus est in uobis,suscipiens uos propter uirtutes uestras. Conciliat autem & familiarem facit ipsis hunc uirū,quasi deprædicarit eos apud ipsum.

Referens

A Referens nobis uestrum desideriũ, uestrum fletum, uestrã æmulationẽ pro nobis.] Verisimile nanque erat eos lugere & dolere, quod ita ægro esset animo præceptor, quod tanto item tempore abesset. Hinc non simpliciter dixit lachrymas, sed fletũ siue lamentationem: neque cupiditatem, seu desideriũ, hoc est uehementem inquisitionẽ: neque iram, sed æmulationẽ aduersus eum qui fornicatus erat. Propter me enim accensi estis & usti, ut iussa mea capesseretis, etiã ut aduersum pseudapostolos æmularemini pro me. Hęc aũt dicit Apostolus, nõ solum priores ictus & terrores curans, cæterùm reuera etiã suscipiens eos qui sese emendarãt, melioresque mores induissent. Erant enim scelerati multi, & indigni his laudibus, attamen illos ipse non diducit, uerũ cùm encomia, tum uitupería cõmunia in mediũ ponit, dans ita cuilibet sibi cõscio eligere quod ad se pertinuerit.

Ita ut magis gauderem.] Ex præsentia etiam eius exhilaratus, magis, inquit, gauisus sum, quia talia mihi de uobis annunciauit.

Itaque etiã si cõtristaui uos in epistola, me non pœnitet, quamuis pœnitebat me.] Etsi huiusmodi scripserim uobis, quibus excesserim modum obiurgationis, ut adeò me pœniteret quod ultra modum uos increpuerim, ingẽs tamen cõmoditas quæ inde profluxit, non sinit me porrò pœnitentia duci. Hæc autem dicit, non quòd reuera immoderatè eos increpuerit, uerùm ut præconia eorum maiora faciat. 1. Cor. 5.

Video enim quod epistola illa, etiamsi ad tempus, uos cõtristauerit. Gaudeo nunc, non quod contristati estis, sed quod contristati estis ad pœnitentiã.] Tristitia ad horã durat, est temporaria, cõmoditas aũt perpetua. Gaudeo uerò, non quod contristati estis: quid enim lucri mihi accedit ex eo quod uos mœreatis? sed quia cõtristati estis ad pœnitentiã. Obserua autem quomodo tristitiã epistolæ attribuat, neque dicat quod profuerit eis quod iuuerit eos, quod etiam uerum erat, sed illorum uirtuti rem adscribit. Vos enim, inquit, contristati estis.

Contristati autem estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex uobis.] Obiurgati à nobis, contristati estis secundum Deum, ac in nulla porrò re à no

B bis lęsi estis, damnùmue paßi. Omnes enim uos, & ipse qui extremè deliquerat per fornicationem, mores uestros correxistis. Pręceptor enim tum discipulo damnum infert, quando delinquentem non obiurgat, si enim increpitus esset, facturus erat lucrum, emendaturusque erat sese discipulus. *Præceptor discipulum peccantem non obiurgans, damnum illi affert.*

Tristitia nanque quæ est secundum Deum, pœnitentiam ad salutem haud pœnitendam operatur: mundi uerò tristitia mortẽ operatur.] Philosophatur de mœrore, ostenderis quod non semper sit noxia res mœror, sed quando secundum mundum fiat, hoc est, propter pecunias, propter gloriam, propter mortem obeuntes. Ipsa enim mundi tristitia mortem efficit, omnino quidem animæ, sæpenumero autem & corporis mortem. haud pauci enim ob has res perierunt. Propter peccata uerò si quis uolens tristatur, secundum Deum contristatur. Medicina enim hæc ad hanc ægritudinem solam cõmodat, haud pœnitendam salutem efficiens (nemo enim seipsum condemnat peccati nomine contristatum) eaque medela à morte animæ hominem eripit. *Cõtristatio, peccati medela.*

Ecce enim, quod secundum Deum contristati fuistis, quantã in uobis genuit solicitudinem.] Non ab alijs, inquit, demonstro commoditatem ex mœstitia quæ est secundum Deum, prouenientem, sed ex uobis. Non tantum enim non pœnituit uos quod contristati fueritis, imò potius studiosiores, magisque seduli facti estis.

Sed defensionem.] Erga me. Excusati enim apud me estis, quia resipuistis.

Sed indignationem.] Erga eum qui fornicatus erat.

Sed timorem.] Erga me: metus enim erat, tanta adeoque festina correctio.

Sed desiderium.] Erga me. Cum dixisset metum, ne putaretur ista ex authoritate quadam suipsius dicere, statim correxit, desiderium inquiens: quod charitatis, non potestatis erat indicium.

Sed æmulationem.] Pro Deo.

Sed uindictam.] Legum Dei: ulti enim estis iniuriam passos.

In omnibus exhibuistis uos, incontaminatos esse in negotio.] Non solùm, inquit, nihil tale estis ausi, quale commisit fornicator iste, sed neque oblectati estis. Quia enim in priore epistola dixerat, Et uos inflati estis, quòd eos socios constituebat sceleris, talem, inquit, iam nunc suspicionem de uobis detriuistis, demonstrastisque uos esse puros ab hac reprehensione. 1. Cor. 5.

Igitur

Igitur etiamsi scripsi uobis, non propter eum qui fecit iniuriã, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam solicitudinem nostrã quam habemus pro uobis erga uos corã Deo.] Ne dicant ei, Quid igitur increpabas nos, si sancti & casti in opere eramus? ait: Adeò habeo gratiam literis illis, nec pœnitet me obiurgationis, ut dicã quòd propter hoc ipsum hæc scripserim, ut dilectio mea & solicitudo mea pro uobis manifestetur erga uos corã Deo, hoc est, inspectante Deo, quoniã uera est. Metuebam enim ne & in uos perueniret contagiũ. Quem autem dicit iniuriam intulisse, & iniuria adfectum? eos qui fornicati erant, utriq; enim se mutuò iniuria adfecerunt. Quomodo autem dicit, quoniam non propter hos scripsi? Hoc est, scripsi quidem propter hos etiam, sed non præcipuè propter eos, propter uos uerò potius: cauens atq; operam dans, ne ciuitas uniuersa læderetur: perinde ac cum dicit, Nónne Deus curam gerit boum? non hoc dicit quòd Deus nulla boum cura tangatur: quî enim aliàs perstitissent? uerũ quia propter illos Deus præcipuè non sancit leges. A

Fornicãtes, se inuicem iniuria affi ciunt.

1.Cor.9.

Propterea cõsolationem accepimus.] Eò q studium meum apparuit pro uobis, nec fraudatus sim spebus meis, propter hoc (inquit) maximam consolationem accepi.

Super consolatione autem uestra abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi.] Nunc uerò ad consolationem qua consolati estis me, ut dictum est, longe adhuc uehementius gauisus sum super gaudio Titi. Ipsa uerò lætitia & consolatio ex uobis est, & propter uos. Ait ergo deinceps:

Quia refectus est spiritus eius ab omnibus uobis. Nã si quid gloriatus sum de uobis, non sum pudefactus.] Eam ob rem exhilaratus sum, inquit, quòd inuenit uos Titus tales, quales ego ipse dixi uos esse. Proinde & ipse recreatus est, cum tales uos inuenerit, neq; quicquam asperum aut iniucundum ipsi à uobis occurrit. Quòd uerò Paulus gloriatur discipulorum nomine, indicat uirtutibus eos conspicuos fuisse, ipsumq; liberorum amantem. Tales igitur hodieq; conuenit discipulos esse atq; præceptores.

Sed sicut omnia in ueritate locutus sum uobis, sic & gloriatio nostra quæ fuit super Tito, uera fuit.] Vt, inquit, quæcunq; prædicaui uobis, uera fuerunt: uel quia uerisimile erat eum de Tito ipsis encomia dixisse: quemadmodum igitur hæc omnia uera, sic quæcunq; de uobis gloriatus sum, uera uisa sunt. B

Et uiscera ipsius abundantius sunt erga uos.] Titum ideo ipsis commendat, ut & ipsi rursus eum diligant, ceu colligatum ipsis, & ipsorum amore flagrantem. Hinc enim dixit uiscera eius, ut affectum & ignem genuinæ charitatis indicet.

Reminiscentis omniũ uestrûm obedientiã, quomodo cũ tremore & timore excepistis illum.] Causas reddit propter quas Titus eos adeò diligat: ostendens principiũ dilectionis ex ipsis esse, simulq; eos ad hanc adhortatur. Non enim simpliciter charitatem aut studium uestrum erga ipsum ostendistis, sed obedientiam, tanquam liberi patrem recipientes, imò tanquam etiam principem: nam cum timore, adhuc autem & cum tremore. Duplicem enim ipsis uirtutem inesse testatur, dilectionem, ueluti ad patrem: & metum, tanquam ad principem: ut neq; charitas timoris expers deficiat, neq; timor à dilectione seiunctus iniucundus sit, & ingratus.

Timoris & charitatis coniunctio.

Gaudeo quòd in omnibus confido in uobis.] Non propter Titum tantum gaudeo, quòd honoratus sit à uobis, uerùm quia tales uos inuenio, qui nõ pudefaciatis me, sed potius cõfidentem reddatis, ac liberè de uobis loquentẽ, in omni re ac tempore. Quin & aliter confido etiam ac polliceor mihi de uobis, quòd quæcunq; dixero uel fecero, libenter uos suscipiatis, & ad uestram emendationem, siue increpare siue commendare opus fuerit.

CAPVT VIII.

NOtam autem facimus uobis fratres gratiam Dei quæ data est in ecclesijs Macedoniæ.] Non frustra in superioribus multis præconijs eos euexit, uerùm antea lenijt eos, quia ad paupertatis amorem eos adhortaturus erat. Propterea enim & suprà dixit, Confido in uobis, hoc est, quæcunq; uobis dico, facitis. Non dixit autem statim, Date eleemosynam: sed quæ ab alijs acta erant, in medium promens: ad similem zelum & hos adhortatur. Obserua autem quomodo gratiam Dei misericordem mentem appellet: partim quidem gratum, inuidiaq; carentẽ sermonem faciens: partim ut Corinthios prouocet, quò & ipsi idem tanquam donum Dei arripiant. Non dixit

Suprà 7.

A dixit autem huic uel illi urbi, uerùm totam Macedoniam commendat, ut & ipsi omnes ex æquo ad similia respiciant.

Quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorũ fuit.] Id est, multum afflicti, & sic ut probati fiant per patientiam: non succubuerunt tamen, sed magis gauisi sunt: & non simpliciter, uerùm cum exuberantia.

Et profunda paupertas eorũ abundauit in diuitias simplicitatis eorum.] Hoc est, quemadmodũ ingens adflictio exuberauit in lætitiam: sic ingens & profunda eorũ paupertas nõ solùm non impedijt eos ad eleemosynam, sed exuberare potius eos ad opes persuasit. Non dixit autem datorum, sed simplicitatis, hoc est, candidi animi, et ad largiendum prompti. Non enim ex multitudine donorũ, sed animi promptitudine liberalitas æstimatur. Hoc autem mirandum, quòd tanta ex paupertate (direpti namque sunt à proprijs contribulibus) tantam declararint liberalitatem. *Beneficium non multitudine donorum, sed charitate metitur.*

Quia pro uiribus testimonium illis reddo, & supra uires uoluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos.] Interpretaĩ quod dixit, Pro uiribus, inquiens, imò & supra uires, hoc enim appellat exuberantiam simplicitatis, supra uires inquã. Quinetiã nõ admoniti à nobis, uerũ sua sponte. Ecquid hoc dico? illi igitur ipsi multum adhortabanĩ nos & rogabant. Hæc autẽ dicit, ut & ipsos cõmonefaciat nõ tam ut multa dent, quàm ut cum alacritate dent. Hanc ob rem immoraĩ in eodem sermone.

Gratiam & cõmunicationem ministerij quod fit in sanctos.] Deest, adhortabanĩ nos suscipere ministeriũ hoc. Gratiam autem dixit, ut postquam æmulatores essent spiritualium charismatum Corinthij, accurrant etiam huic ueluti charismati, perinde ac suprà cõmemoratum est. Communicationem autem uocauit, ut discant quòd nõ solùm dent, uerumetiam accipiant.

Et non sicut sperauimus.] Non sperassemus, inquit, quòd quum in tanta paupertate & afflictione essent, nos adeò enixè rogare in animum induxissent, ut susciperemus ministerium eorum.

Sed seipsos dederunt primũ Domino, deinde & nobis per uoluntatẽ Dei.] Alias eorum uirtutes hic commemorat, testimonium illis perhibens. Non enim postquam eleemosynæ curam gesserunt, excæcati alia neglexerunt: cæterùm seipsos dederunt totos Dño, ad omne opus Deo gratum prorsus, & non duplici animo nutantes. Nobis autẽ dederũt seipsos, hoc est, in omnibus obedientes & subiecti fuerunt, charitatẽ ostenderunt per uoluntatem Dei, hoc est, uti Deo placet, & non humanæ rationi.

Vt nos adhortaremur Titum, ut quemadmodum iam antea cœpisset, in uobis sic perficeret gratiam hanc.] Adeò, inquit, illi sese ad eleemosynam dederũt, ut ego conspicatus rem, anxiè cogitarẽ pro uobis, ne ipsis inferiores essetis, ac propterea adhortarer Titum ut ueniret ad uos: quod & ipse iam antea exorsus erat, id est, proposuerat uenire ad uos, priusquam eum cõmonefacerem. Familiarem autem per ista ipsis conciliat Titum, ut ubi uenerit, atque de eleemosyna consultet, facilius ei credant, ceu cogitanti quæ ad eorum salutẽ faciant. Rursus autẽ gratiã uocauit rem istam: magnũ enim reuera est donũ Dei, ut quod eum in quo est, assimilare possit Deo. Vnde & sapiens quispiam dixit: Magnũ quiddam homo, & preciosum quiddã uir misericors.

Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone & scientia, & omni solicitudine & charitate uestra in nos, ut & in hac gratia abundetis.] Cum laudibus adhortatur, inquiens: Quemadmodum cætera omnia abundè tenetis, sic & hoc loco, non ut detis, uerùm ut exuberetis uel supra Macedones, uel ut largi sitis simpliciter. Fide autẽ charismatum indubitata, sermone uerò sapientiæ, scientia doctrinarum, & omni solicitudine erga aliam uirtutem, & charitate quæ ex uobis est in nos. Prædixit enim, Indicastis Tito dilectionem uestram in me, æmulantes pro me.

Non quasi imperans dico.] Hoc est, non cogo uos, neque uelut aliquam in uos potestatem habens.

Sed per aliorum solicitudinem, etiam uestræ charitatis ingenuũ bonum comprobans.] Hoc est, propterea laudo Macedones, ut per illorum diligentiam, uestram erga pauperes sanctos dilectionem probatiorem demonstrem & fulgentiorem.

Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quòd propter uos pauper factus est, cum diues esset, ut illius inopia uos diuites essetis.] Hoc est, cogitate, expendite uobiscum

Paupertas, diuitiarum effectrix. biscum ingens mysterium,& nulli rei parcetis. Si enim non credis φ paupertas diuitiarum sit effectrix, considera Dominũ tuum,& nõ amplius dubitabis. Nisi enim ille pauper factus esset,hoc est infrà iacentẽ & ingloriam carnem suscepisset, aliaq; cuncta cõtumeliæ plena sustinuisset,idq; propter nos indignos inimicos suos, nos haud essemus ditati. Quales autem opes ait? pietatem,puritatem & purificationem,sanctificationem,cæteraq; bona,quæ cùm dedit,tum daturus est. A

Diuitiæ Christianorum.

Et cõsilium in hac re do: hoc enim uobis utile est.] Animaduerte quomodo minimè molestus esse cõtendat. consilium enim,inquit,do, id est consulo, nõ necessitatẽ impono. Isthuc autem consilium do,eo φ uobis magis prosit quàm accipientibus.

Qui non solùm facere,sed & uelle cœpistis ab anno superiore,nunc uerò & facto perficite.] Non porrò ex aliorum studio eos cõmonefacit, cæterùm ex sua ipsorum promptitudine. Sponte,inquiens,uestra ad hoc uenistis, nec fundamentum tantùm iecistis ad facere ipsum,uerùm & ad uelle,hoc est,ad hoc ut uoluntarij nullo,etiã adhortante,faciatis. Nunc igitur consilium uobis do,ut & opus perficiatis.

Vt quemadmodũ promptus est animus uoluntatis, ita fit & perficiendi ex eo q̃d habetis.] Vt ne ad promptitudinẽ usq; bonũ consistat, uerũ & perfectius re ipsa fiat. Perinde nanq; ut promptitudinẽ & deliberationem uoluntas facit, sic & opus ex facultate nascitur. Qui igitur habet,impleat opus. nam qui non habet,siue qui non potest,quod ad uoluntatem attinet,opus impleuit.

Si enim uoluntas prompta est,secundum id quod habet accepta est,nõ secundum id quod nõ habet.] Intuere sapientiã, qua ratione Macedones,Thessalonicenses inquam cõmendans, φ supra uires præstiterint, ab his nihil ultra uires poscat. Si igitur animos pronos habueritis,pro uirili quæ potestis contribuite, ac suscipit hæc Deus.

Macedones,Thessalonicenses.

Non enim ut alijs sit remissio,uobis autem tribulatio.] Nõ ut alij in quiete ac delicijs agant,uos oportet supra uires elargiri,ut ex hoc penuriam & afflictionem sustineatis. Atqui Dominus uiduam etiam laudauit,quæ omnes facultates suas impertijt. Verumenimuerò Paulus hoc nunc non agit, partim quòd imbecilliores erant, partim quòd opulenti erant: unde omninò si pro uiribus suis dedissent, præclara & eximia contributio fuisset. Deinde etiam sperat Thessalonicensiũ exemplo eos magis excitandos,quare illorum arbitratui & potestati rem relinquit. Deniq; in sequentibus subobscure ad eandem rem inhortatur. B

Mar.12.

Sed ex æqualitate in præsenti tempore uestra abundantia illorũ inopiã suppleat, ut & illorum abundantia uestræ inopiæ sit supplementũ.] Hoc est, floretis uos opibus & pecunijs, illi autem florent fiducia & libertate erga Deum. Date igitur ex ijs quibus exuberatis pecunijs, quibus illi destituuntur: ut accipiatis à copia & fiducia qua illi quidem locupletes sunt,uos autem inopes. Animaduerte quomodo clanculum confirmet ac probet ut supra uires etiam dent. Si enim uis ex abundanti accipere,da etiam ex abundanti: sin totam uis omnino compensationem accipere, tu pariter totum exhibe: quod quidem est ex inopia,& supra uires. uerùm id clàm (ut dixi) agit. Hactenus igitur,ut apparet,pro uiribus dare commendat.

Dandum etiam supra uires.

Exod.16

Vt fiat æqualitas,sicut scriptum est: Quoniam multum non exuberauit,& modicum non defecit.] Quãnam ratione fit parilitas? si & uos & illi exuberantia permutetis, ac defectus repleatis. Ecquæ est parilitas, spiritualia pro carnalibus dare? Non secundum precium,quo magni quicquam æstimatur: nec secũdum utilitatem rerum, quæ dantur uel permutantur,æqualitas dicta est,uerùm quatenus ex eo quo abundatis,datis uos: ac contrà,quo illi exuberant,uobis cõmunicant: ac iterum quo indigetis,ab illis accipiatis: & illi,quo opus habent,à uobis accipiunt: secundũ hoc est æqualitas. Præcipue autem in præsenti tempore ea locum habet æqualitas: in futuro autẽ plurimum excellunt ea quæ ipsi donant. Proinde submittite uos opulenti, siquidem in rebus stabilibus uos pauperes antecellũt. Producit autem quod de manna factum est,partim ut indicet quomodo fiat æqualitas: quando uidelicet qui multũ habet diues,dederit q̃d sibi superfluit,ei cui parũ est: sic fit ut ipse neq; abundet,neq; alter deficiat,ut qui ab illo acceperit quo quod deerat cõpleret. ac rursus idem fit in fiducia erga Deum. Simul uerò maius etiã aliquid perficit,ob oculos ponens opulentis,quòd quemadmodũ in manna,qui plus collegerant,& qui minus, omnes eandem habere mensu-

Mannæ mysterium.

A me nſuram inueniebantur, Deo auaritiam & inſatiabilitatem eorū puniente: ſic hodieq; non oportet nimium expetere.

Gratia autē Deo, qui dedit eandem ſolicitudinē pro uobis in corde Titi.] Cum de eleemoſyna, quantum res poſcebat, diſſeruiſſet, deinceps cōmendat qui eam ob rem miſſi erant, ut omni ſuſpicione carentes, uehemētius eos ad alacritatem & promptitudinem cōtribuendi impellant. Quia uerò inter hos primus erat Titus, laudat eum, Deiq; opus eſſe dicit quo ad miniſtrandū eccleſijs ſit excitatus. Eandē enim curā & ſolicitudinē, quā & ego habeo pro uobis, Deus menti eius impoſuit. Hinc uerò hortatur eos ut rationi cōſentaneā faciāt cōtributionē. Si ēm Deus Titū excitauit, Deus etiam deniq; per eum petit: par eſt ergo ut Deo dignam eleemoſynam faciatis.

Quoniam adhortationem quidem ſuſcepit, ſed cum ſolicitior eſſet, ſua uoluntate profectus eſt ad uos.] Vnde planum eſt ꝙ Deus Titum excitauerit? Quoniam commonefactus à me, promptè & alacriter adhortationem à me ſuſcepit, neq; quicquam murmurauit: imò & ſua ſponte exiuit, ut etiamſi ego ipſum non eſſem adhortatus, proprium tamen ſtudium ſuum demonſtraſſet.

Miſimus autē unà cum ipſo fratrem, cuius laus in Euangelio per omnes ècclesias.] Nonnulli Lucam hic intelligi aiunt, propter Euangeliū quod ſcripſit: nonnulli uerò Barnabam. Nam & prædicationem nō ſcriptam, Euangelium uocat. Non immoratur autem in huius præconijs, perinde ac in Titi: forſan ideo, quia Corinthijs non erat cognitus, Titus autem abundè notus erat. Attamen & ſic idoneum encomium adeoq; præclaram laudem texit. Non enim ſimpliciter dicit, Euangelion prædicat, uerumetiam laudatur: non à duobus uel tribus, ſed ab omnibus eccleſijs. *Prædicatio etiā nō ſcripta, euangelium.*

Non ſolùm autem, ſed & ordinatus eſt ab eccleſijs comes peregrinationis noſtræ, cum gratia hac quæ à nobis adminiſtratur.] Cōmendat hominem ex iudicio eorum qui ipſum ſelegerunt. Non enim tantummodo Euangelij uerbum prædicans, commendatur ueluti probatus, uerùm ab eccleſijs electus eſt etiam, ut ſimul nobiſcū proficiſcatur. proinde cùm tentationum tum periculorum eſt ſocius. Hæc autem Barnabæ magis quadrant. Electus eſt autem ad gratiam hanc, hoc eſt ad pecuniarum miniſterium, ut unà nobiſcum ſit adminiſter.

B

Ad ipſius Domini gloriam, & promptitudinem ueſtram.] Hoc eſt, ut Deus glorificetur, & uos promptiores reddamini: utpote cum pecuniarum receptores probati ſint, adeoq; ſpectatæ fidei, ut nemo aduerſum ipſos ſuſpicionem párere queat.

Veriti hoc, ne quis nos carpat in plenitudine hac, quæ adminiſtratā à nobis.] Decet hoc quod hic ait, ſanctam Pauli animam, ingentemq; curam & ſubmiſsionem. Eam enim ob rem, inquit, tales miſimus: nec unum, ſed plures. στελλόμενοι ueriti, id eſt ſuſpicantes, & metuentes ne quis ſiniſtram de nobis opinionē concipiat, qua cogitet nos quicquam è pecunijs in uſum noſtrum ſublegere. Nec dixit, Ne uos, ſed Ne quis alius: ne ſuccenſeant tanquam ſuſpecti quòd de ipſo talia ſentiant. Siquidem plenitudo ipſa, id eſt copia pecuniarum, ſatis eſt idonea ut prauis ſuſpicionem præbeat, niſi ſecuritatem oſtenderimus.

Prouidentes bona nō ſolū coram Deo, uerumetiā corā hominib.] En Pauli mentem, ꝙ ſolicitus fuerit ne ſcandalū poneret fratribus. Nō enim dixit, Ego purus ſum, lugeat qui uult: ſed quemadmodū, inquit, coram Deo prouideo, hoc eſt, curo uideri inculpatus, ſic & corā hominibus: ac quanto ſunt imbecilliores, tanto magis nos demittere oportet, quando quidē & paruulis pueris cōdeſcendamus, ſi laturi ſimus eos. *Scandalum fratrib. ponere Paulus ueretur.*

Miſimus autē cum ipſis fratrem noſtrum, quē probauimus in multis ſæpe ſtudioſum eſſe, nunc autem ſtudioſiorem ob multā fiduciam quam habeo erga uos.] Alterum addit, fratrem eum nominans, & cōmendans ipſum ex hoc ꝙ probarit ipſum, iudicaueritq; ſtudioſum eſſe & in multis argumentis, & ſæpe. Laudis autem exaggeratio eſt, hac ratione geminare dictionem. Nunc autē, dicit, ſtudioſior factus eſt, tanq; confidens quòd uos largiorem eleemoſynam facturi ſitis, quam adminiſtraturus eſt.

Siue pro Tito qui eſt ſocius meus, & ad uos adiutor.] Hoc eſt, ſi quid mihi dicendum, ſuper Tito eadem dicenda ſunt, quòd collega meus ſit, adiuuans me in inſtitutione ueſtri & commoditate. Vel, ſi quid Titi nomine facturi eſtis, non uulgaris cuiuſpiam nomine facietis, ſed collegæ mei.

Siue fratres nostri.] Hoc est, siue pro alijs uultis quicquam audire, & illi multũ iuris habent cur fide digni uocentur: etenim fratres nostri sunt. A

Apostoli ecclesiarum.] Hoc est, ab ecclesijs missi & electi.

Gloria Christi.] Quod omnibus maius est, posterius posuit. In Christum, inquit, omnia referuntur, quæcunq; illis obtingunt.

Ostensionem igitur charitatis nostræ & gloriationis nostræ pro uobis, erga ipsos ostendite in facie ecclesiarũ.] Nũc ostendite, inquit, quomodo diligatis nos, quomodo etiã nos nõ frustra gloriemur de uobis. Monstrabitis autẽ, num charitatẽ in ipsos ostendatis. Etenim & in faciem ecclesiarũ facietis, quod facietis ad hos, hoc est, ad honorem ecclesiarum. Faciem nanq; ecclesiarum habent illi, quæ miserunt ipsos.

CAPVT IX.

Nam de ministerio quod fit in sanctos, superfluũ est mihi scribere uobis.] Cum hæc antea dixerit, postq; hac rursum dicturus sit, superuacaneum sibi tamen dicit de his scribere. Sapienter autem hoc facit, ut magis eos attrahat. Pudefient enim si Paulus talem de ipsis opinionẽ habeat, quòd consilio nihil opus habeant ad id, ut sanctorum misereantur, postea autem deprehendantur ea opinione inferiores.

Noui enim promptitudinem uestram, qua de uobis apud Macedones glorior, q; Achaia parata est ex anno superiore.] Noui, inquit, & ipse animi uestri promptitudinem: nec hoc solùm, uerumetiam glorior apud alios, quòd parata sit tota Achaia, nõ sola Corinthus: neq; quicquam deest, nisi ut ueniant qui pecunias accipiant. Quare pudori mihi est si uidear frustra & falsò gloriari.

Suprà 8. Et uestra æmulatio prouocauit cõplures.] Atqui suprà dixit, uoluntarij, siue spõtanei rogantes nos: quomodo ergo nũc dicit, Aemulatio uestra incitauit plures? Nõ dixit Omnes, sed Plures. Alij nanq; sua sponte & rogantes nos contribuerunt, alij autẽ per uestram sunt æmulationẽ incitati: siquidem plures stimulo habẽt opus. Vel quia nõ consuluimus, nõ adhortati sumus, sed tantũ laudauimus uos, idq; satis fuit eis ad adhortationem. Viden quomodo & illos per hos excitet, hosq; per illos? Doctores, inquit, illis facti estis, ne igitur discipulis uideamini inferiores, uos qui doctores estis. B

Aemulatio nis ad uirtutem stimulus.

Misit autẽ fratres, ut ne quod gloriamur de uobis, euacuet in parte hac, ut quemadmodum dixi, parati sitis.] Seipsum ueluti partẽ Corinthiorũ quandam facit, certatq; pro ipsis. Ait enim: Quia postquã uestri nomine gloriatus sum, metui ne pudefieremus, & propterea misi fratres, ut ne euacuet, id est frustraria & uana arguat gloriatio mea de uobis. Ego enĩ apud omnes propter uos glorians, etiã gloriatus sum apud illos. Itaq; si deficiatis, cõmunis est ignominia: sed nõ in omnibus, uerũ in hac sola parte, hoc est, ut ne pudefiam in hoc solo de eleemosyna argumẽto, sed parati sitis, perinde ac dixi Macedonibus, q; parati sint in tota Achaia omnes, neq; quicquã eis deest.

Ne quo pacto, si uenerint mecũ Macedones, pudefiamus nos, ne dicamus uos, in hac substantia gloriationis.] Rursus circa eadem uersatur, intenditq; angorẽ ab humanis rationibus ipsos permouens. Maior enim est uerecundia, si quisquã apud alienas personas rubore suffundatur. Forsitan, inquit, mihi confiditis ceu ignoscenti uobis: atenim Macedonas animo uoluite, qui forsan mecũ uenient. uerisimile est enim hoc. Et si inuenerint uos, non dixit nolentes dare, cæterùm imparatos. Si enim nõ paratum esse, aut celeriter nõ contribuere, pudor est: quanto magis omnino nihil contribuere, uel minus quàm par sit? Corrigit autem sermonem dicens, Quoniam nos pudefiemus, ut ne dicam quòd uos, in hac substantia gloriationis: hoc est, non alia in re pudefiemus, præterquam in sola de eleemosyna gloriatione, cum cætera uestra reprehensionem non admittant. Hoc autem dicit non adulans eis, uerùm promptiores potius reddens, ut ne in alijs probati, in hoc non inueniantur probati, sibiq; ipsis inferiores. Cum uerò ait, ut ne dicam uos, ostenditq; ipsi maiorem sint ignominiam relaturi: ipsorum nanq; peccatum est. Substantiam autem, subiectum, uel materiam uel rem ipsam, uel gloriationis essentiam intellige.

πλεονεξία auaritia, siue plus habendi cupiditas, uel fraudatio, siue circũuentio.

Necessarium ergo existimaui pręmittere fratres, ut præparent hanc benedictionẽ uestram, ut sit parata, sic ut sit benedictio, & non * auaritia.] Vt ne uideatur sibi contrarius esse (cum enim suprà dixisset, superuacaneum mihi est scribere, nunc de his rursus differit) obseruandũ est quòd hic de largitate & liberalitate disputet, ac de alacritate

A critate quam operi adhiberi par est:horũ enim gratia sese misisse fratres adserit. Duorum porrò pugnantium inter se admonens, ut dent amplè siue largè, & cum promptitudine animi, sapientissimè utraque aggreditur. Prius enim de alacritate eius qui dat, disputat: pòst de altero etiam capite. Ait igitur: Benedictio est quod datur, nemo autem benedictionem dans contristatur. Ostendit autem eos statim fructu suo germinare, benedictioneq́ repletos eos qui præbent. Neq́ hoc illi satis fuit, sed adiecit, & nõ ueluti auaritiam, Ne igitur existimetis, inquit, quòd ueluti auarè petentes, hæc accipimus, sed uolentes benedictionem uobis conciliare. Quare qui dat inuitus, ueluti † auaritia, aut plus habendi cupiditate immodica tenetur. *Eleemosynarum fructus.* *πλεονεξία*

Hoc autem dico qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet.] Ad aliud caput iam transit, quod est de dando largiter, inquiens: Hoc etiam adiicio ad ea quæ cõmemoraui, quòd non parcè oporteat dare. Et nõ dixit tenuiter, sed celebrius parsimoniæ uocabulum posuit. Ac semen opus ipsum uocauit, ut protinus ad retributionem respicias, ac discas ꝙ plura accipias, quàm des. Cum enim dixisset, quòd largiter dandum sit, rursus etiã meminit ꝙ cum animi alacritate pronaq́ mente dandum sit. Quod enim ait, seminans in benedictionibus, hoc indicat, perinde ac in superioribus dictum est. *πλεονεξία.*

Vnusquisq́ enim prout destinat in corde suo non ex tristitia aut necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus.] Immoratur sermoni quem de promptitudine in dando adduxit, compertum habens Macedonum exemplum sufficere ad hoc ut excitet eos quò plura dent, utq́ rubore suffundat ac pudefaciat eos, si inferiores illis appareãt. Ipsorum autem mentem sanat, ut sit etiam uirtus quod ab ipsis fit. si enim in-
B uoluntarium est quod faciunt, non est uirtus. Vt igitur uerus præceptor, discipulos suos omnino uult pro uirtutis ratione ac formula facere quod faciunt. Simul autẽ ut & merces ipsis tota contingat, uoluntariò faciunt bonum. Nam inuoluntarium minuit, & succidit mercedem. Ob eam causam, inquit, unusquisq́ ut in corde suo destinat siue prædeliberat, non ex mœrore aut necessitate. Testimonia præterea ex Solomone producit. Atqui sermo Sapiẽti de largitate dictus est, ipse uerò intellexit eum de prona in dando mente: aut si malis, ad utraque retulit. *Eccles. 35.*

Potens est autem Deus omnẽ gratiam exuberantem facere erga uos.] Hisce uerbis diluit ac inuertit cogitationẽ, quam multi habemus, Si multa (dicentes) dedero, metuo ne iam ad paupertatẽ redigar. Ait igitur: Deus potest adeò uos rerum copia affluentes facere, ut & omnem gratiam, hoc est eleemosynam possitis cum exuberantia facere. Date igitur largiter, ut & eleemosyna uestra magis magisq́ exuberet.

Vt in omni re omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.] Viden' non opes ipsis exoptat, sed sufficiẽtiam. Hoc autẽ dicens, indicat quòd neque adigat, neq́ compellat eos ex defectu siue inopia dare: neq́ ẽm sufficientiã deinceps haberent. Simul autem docet ubinam oporteat donis Dei uti. Vt abundetis, inquit, ad omne opus bonum. Siquidem in carnalibus, uobis sufficientiam exopto: in spiritualibus aũt (hoc enim est quod ait, Ad omne opus bonũ) abundantiam etiam uobis imprecor, ut nedum abũde misericordes sitis, uerumetiã omne opus Deo placens liberaliter faciatis.

Sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum.] Vt confirmet quod dixit, Vt exuberetis, ex Propheta testimonium protulit: Dispersit, hæc enim dictio, liberalitatem & exuberantiam indicat. pecuniæ igitur & facultates non manẽt: iustitia autem, hoc est amicus erga homines affectus siue humanitas (sic enim eã uocat, tanquã quæ hominem iustificet, ac peccata soluat) ea igitur perdurat in seculũ tum præsens, tum futurum. Hîc enim misericors ab omnibus diligitur: & ab illis prognati, à posteris diliguntur. *Psal. 111.* *Iustitia, clementia.*

Qui autem administrat semẽ seminãti, & panem ad manducandũ præstet, & multiplicet semẽ uestrũ, & crescere faciat germina iustitiæ uestræ.] Exoptat hic illis & corporalia & spiritualia, sermoniq́ suo autoritatem conciliat à sensibili agricultura. Si enim terræ semina mandantibus Deus impertit semen, ac si corpus alentibus, alimoniam præbet: quanto potius cœlum colentibus, animamq́ alentibus, suppeditabit sumptum: Dicens igitur, Suppeditet & multiplicet semen uestrum, de sensibus subie-

ctis opibus intelligit, quas uult spirituale semen effici, dum pauperibus erogatur. A Hinc enim crescit omne opus in nobis, atque adeò iustitiæ manipuli augescunt. Propterea infert, Et crescere faciat germina iustitiæ uestræ. Hic autem nota, quòd non delicias, sed alimoniam, impertientem Deum introducat. Panem, inquit, ad mandu- Esa. 55. candum. Ex Esaia hoc desumptum est.

In omnibus ditescentes ad omnem simplicitatem, quę efficit per uos gratiarum a- Diuitijs quō sit utē dum. ctionem Deo.] Indicat hîc rursus quî nos diuitijs uti oporteat, quoniā non sunt defodiendæ, cæterùm ad omnem simplicitatem habendæ: hoc est, cum liberalitate quadam sunt euacuandæ. Cum enim haud parum multi in scorta & mimos simplicitatē ostendant, Talem, inquit, simplicitatem dico, quæ multam gratiarum actionem adfert Deo: imò uerò non solam gratiarum actionem, uerùm & multa alia quæ in progressu epistolæ deinceps ponit, ut sic commonstret pleraque bona ex simplicitate progigni, proniores eos ad hanc efficiat.

Quoniam ministerium huius officij non solùm supplet ea quæ desunt sanctis, uerumetiam abundat per multas gratiarum actiones Deo per probationem ministerij huius, glorificantes Deum in obedientia confessionis uestræ in Euangeliū Christi, in simplicitate cōmunicationis in ipsos & in omnes, & ipsorū precatione pro uobis, desiderantium uos propter eminentem gratiam Dei in uobis.] Ministerium, inquit, id est suppeditatio hæc & contributio, multa perficit. Etenim non solūmodo repletis egestatem & indigentiam fratribus, uerumetiam exuberatis, hoc est, plus q̄ necessarium sit, ipsis exhibetis, multæque gratiarū actiones fiunt per probū hoc & comprobatum propter humanitatē ministeriū. Glorificant enim Deum, quod sic subiecti sitis, obedieritisque Euāgelio, ut expleatis iussa eius cum liberalitate. Eleemosynā enim Euan- Luc. 11. gelium ipsum docet. Alia etiā ratione glorificant Deum, quia simplicitas & bonitas uestra non in solos ipsos, uerùm in omnes etiam fideles pauperes effunditur. Non enim inuidiæ affectu laborant, reliquorum mendicorū instar, uerùm gratias agunt quòd alijs etiam detis: quod maximæ uirtutis eorum argumentum est. Quare huius B modi hominibus largius dandum est, qui adeò inuidia uacant, qui adeò uirtutibus B nis largius donandum. sunt prędití. Insuper pro uobis etiam apud Deum interpellant, ut digni iudicētur uidere uos, non pecuniarum causa, uerùm ob excellentem Dei gratiam excellēter uobis datam. Rursus autem gratiam, eleemosynæ negotiū uocauit, omnia ita Deo accepta referens, ut ne ipsi attollantur. Cum autem dicit excellentem gratiam, excitat eos ut largiorem munificentiam faciant, ne exuperentur aut uincantur ab alijs.

Gratia autē Deo, super inenarrabili dono eius.] Donū hîc nominat bona ipsa quæ per eleemosynā fiūt tum dantib. tum accipientib. uel bonorū cōmone[illegible], quibus donati dignatique sumus p̄ incarnationē Christi, perinde ac si dicat: Ne arduū uos facere existimetis. inenarrabilia ēm sunt bona q̄ accepimus à Deo. Quid igitur præclari est, si pauca eaque corruptibilia demus?

CAPVT X.

Ipse autem ego Paulus obsecro uos per mansuetudinem & clementiam Christi.] Confectis de eleemosyna sermonibus austeriora nunc orditur aduersum pseudapostolos, & eos qui calumniabantur ipsum ceu rudem & indoctum, & temerè sese iactantem. Et futurum est ut seipsum commendet coactus, ne ipsius prędicatio uilipendatur. Recenset igitur quæ per se gesta sunt, gratiamque Dei sibi datam. Itaque non aberrauerit, qui hanc epistolam Pauli encomium dixerit. Exordij igitur talis quædā est sententia, quam uerba indicant. ad eos nanque loquitur, qui eum impotentem & arrogantem uocabant. Obsecro, inquit, uos ipse ego Paulus, terrarum orbis doctor Ephes. 3. (dignitatem enim & autoritatem indicāt hæc uerba. Ipse ego Paulus: perinde ac illa, Colos. 1. Ecce ego Paulus dico uobis & precor uos, ne me cogant conuiciantes mihi, uti potentia mea aduersum ipsos. Magna autem res est apostolū obsecrare. Porrò mansuetudinem etiam Christi ad interpellationem adducit. perinde ac si dicat, reueremini clementiam Christi, per quam uos obsecro: simul ostendens cur eis parcat, nimirum ut imitetur mansuetudinem seruatoris Christi, non quia non possit quicquam aduersus eos. Ne igitur cogatis me egredi, ac deficere à mansuetudine hac, quam adeò cupio, ut & intercessionis loco eam obijciam uobis.

Qui in facie quidem abiectus sum inter uos, absens autem cōfido uobis.] Vel per ironiam

A ironiam hæc dicit, calumniantium eum uerbis usus. Dicebant enim illi, Qui præstò adest, nullius est momenti, sed uilis atque cõtemptibilis. sin abfuerit, tumet & superbit, audetque aduersum uos, & interminatur. Vel uerè hęc de se ipse dicit: Ego cum sum apud uos, humilis & mansuetus sum erga uos, ac etiamsi nunc magna proloquar, non ex arrogantia istud ago, sed quia confidam uobis.

Rogo autem uos, ne præsens audeã per eam confidentiã qua existimor audere in quosdam qui arbitrantur nos ueluti secundum carnem ambulare.] Precor, inquit, ne me adigatis cõfidenter uti potentia mea (confidentiam enim potentiam suam uocat) qua λογίζομαι, id est cogito audere, hoc est, in animum induco, ratiocinor, aut conijcio, eo quod illi me compellant, aduersum calumniantes nos, quasi hypocritæ & ostentatores simus. hoc enim est secundum carnem ambulare. Obserua autem quomodo audaciam appellat, quod omnino se de quibusdam ulcisci uelit, nec propter seipsum, cæterum ob uerbum à se prædicatum hoc facturus erat. Attamen magis interest pręcepto ris, in supplicijs contatorem agere, nec protinus ad illa adsilire.

λογίζομαι passiuè captum, id est, existimor, ut uulgaris habet translatio: sed actiuè sumptum significat cogito, ut hic Theophyl. accipit.

In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus.] Hoc est, carne amicti, carnalibus armis haud utimur. De prædicatione enim disputat, ostendens quod non sit humana, neque humanæ opis indiga. Quum dicit militamus, prælium & pugnam nos suscepisse indicat.

Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia.] Hoc est, non opes, non gloria, non eloquentia, non adulationes, non hypocrisis. talia enim carnalia sunt arma.

Sed potentia Deo, ad destructionem munitionum.] Non dixit, Sed spiritualia, hoc enim omnino debuisset dicere, ut carnali opponeretur: sed Potentia, subindicans ita eorum res esse imbecilles & impotentes. Considera autem demissum in eo spiritum: non dixit enim, nos potentes sumus, sed arma potentia Deo, hoc est, Deus ipsa potentia effecit. Quia enim agebantur, & flagris cædebantur, infirmitatis autem hæc esse uidebantur, Deo (inquit) potentia sunt hæc. Dei nanque robur per hæc maximè ap-
B paret: ille enim est qui operatur & bellum gerit, etiamsi nos illis amiciamur. Vbi autem sunt potentia? ad demolitionem munitionum. Ecquas munitiones adfert?

Ratiocinationes destruentes.] Græcorum sapientum syllogismos intelligit. fastũ eorum demolimur hisce armis, uel quia ratiocinationes siue cogitationes eorum & animas deijcimus ex errore quo detentæ fuere, ac ueritati subijcimus. Areopagitæ eñi ratio & magna mens sublata est ab impietate, sufflexaque est pietati. Animaduerte quòd non dixerit, Machinas admouemus: sed Statim demolimur, tollimus, cùm uictoriæ facilitatem, tum armorum potentiam indicans.

Syllogismi Græcorũ. Actuũ 17

Et omnem altitudinẽ extollentẽ se aduersus scientiam Dei.] Perseuerat in tropo, ut clarius quod uult significet. Si, inquit, altitudo fuerit, hoc est, turrita munitio, propugnaculũ resistens scientiæ Dei, adeoque Euangelio, id quoque demolimur.

Et in captiuitatẽ redigẽtes omnẽ intellectũ in obsequiũ Christi.] Captiuitatis uocabulũ duo significat, & ex libertate lapsum, & perfectam captionem, qua quis ita capitur, ne resistere unquam possit. Iuxta secundam igitur significationem nunc Paulus dixit, captiuantes. Non enim tantum, inquit, superiores sumus & uictoriam obtinemus de omni humana cogitatione & intellectu, sed in captiuitatẽ etiã redigimus, quę est consummatior uictoria. Deinde quia captiuitatis uocabulũ graue est, addit, ad obsequũ Christi, hoc est, ad seruitutẽ eos redigimus omni libertate preciosiorẽ, ab interitu nimirũ ad salutẽ, à morte ad uitã subijcientes eos Christo. Animo igitur reuolue eos qui magicæ artis libros Ephesi cõbusserunt, & uidebis quõ Paulus captiuos dixerit. *Actu. 19.*

Et in promptu habentes ulcisci omnẽ inobediẽtiam cum impleta fuerit uestra obedientia.] Hic illos etiam terruit. Vos, inquit, etiam expectamus, ut postquam per admonitionem nostram correxerimus uos, & ab illis deficere fecerimus, tum illis solis incurabilibus relictis, sectionem adferamus. In promptu igitur habemus pœnam & ultionem, cæterùm cum uos illis mixti sitis, prohibemur adhuc, ne & uos plaga contingat. Per hoc quod ait, Quum completa fuerit obedientia uestra, tacitè indicat eos quidem obedire etiamnum, sed imperfectè. Hæc autem interminatur, ut & hi & illi meliorem uitam induant, & ut neminem feriat aut lædat. Solent & in nobis consistere ratiocinationes & cogitationes, peioribus aduersum potiores luctantibus. Dein-

de fiunt exaltationes uel altitudines, uictoriam uidelicet obtinentiũ, quando cõtra diuinam cognitionem eriguntur in tantum, ut & intellectus locũ occupent, quales sunt q dicunt furores siue numinis afflatus. Est em intellectus, simplex & ratiocinatione uacans mentis actio, impetúsue ipsa opera melius ostendens q̃ demonstratio. Sunt igitur & in ijs quibus à dæmonibus imponitur, tales, ut uidetur, intellectus, quos Paulus, & siquis alius Pauli spiritu ductus, captiuos ducit ad obedientiam Christi. A

βλέπετε, id est uidete uel uidetis. sic mox κρίνετε, id est iudicate uel iudicatis.

Quæ ad faciem sunt† uidete.] Non solos deceptores perterrefacit, uerumetiã deceptos increpat. Propterea dicit, ex ijs quæ apparent iudicate, si quis superbit, si quis locuples est, si quis uirtutis imagine uestitus est.

Pseudapostolorum iactantia.

Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc rursum apud sese cogitet, q sicut ipse Christi est, ita & nos.] Pseudapostoli gloriabãtur & superbiebant q Christi essent, & quòd Christum ipsi uiderint forsan. Apud seipsum autem dixit, pro, non expectet nostram aduersus ipsum obiurgationem: sed intelligat quòd secundum hoc ipsum quòd Christi est, nihil nobis sit superior: non enim ille quidem Christi, ego uerò alterius cuiuspiam sum. Verùm hoc se submittendo dixit, quãdoquidem deinceps in sequentibus ostendat quantum ipse excellat.

Nã si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate quã dedit mihi Dominus ad ædificationem, & non ad destructionẽ, non erubescam.] Non dixit, Est mihi potestas puniendi & occidendi, quæ illis nõ est: sed longè submissius, amplius quiddam. Nec dixit, Si glorier: uerùm si gloriatus fuero, hoc est, si gloriari uoluero de potestate quã dedit mihi Dominus. Rursus Deo totũ adscribit. Accepimus autem eam potestatem à Deo, ut ad fidem ædificemus, beneficia impertientes, non ut puniamus. Ecquĩ igitur dixisti cogitationes destruentes? quoniam hoc ipsum maximè est ædificatio, mala demoliri, obstaculaq́ deijcere. Quomodo igitur ipsis interminaris, si nõ in destructionem accepisti potestatem? Præcipuè quidem ad ædificationem accepi: sin quisquam fuerit incurabilis, demolitione utemur. Si igitur uoluero, in quit, gloriari q Deus plus dederit mihi quiddam, ut potestatem habeam benefaciendi in primis, & quando cogar, etiã puniendi: non erubescã, hoc est, non monstrabor esse mendax aut arrogans. B

Vt non existimer tanquam terrere uos per epistolas. Quoniam quidem epistolæ inquiunt, graues sunt & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contẽptibilis. Hoc autem cogitet, qui eiusmodi est, q quales sumus sermone per epistolas absentes, tales etiam sumus præsentes opere.] Quod ait, est eiusmodi: Potuissem equidẽ gloriari, sed ne uidear terrere uos per literas, quemadmodum dicũt calumniantes me: Quòd in epistolis grandis est, & horrenda scribit: ubi autẽ aduenerit, despicabilis & contemptibilis est, arguiturq́ non esse talis qualis est in scriptis suis. Verùm agnoscat quisquis est qui talia dicit, q nedum grandia interminamur, ucrumetiam possumus præsentes ad opus minas perducere & effectum.

Non eñ audemus inserere aut cõparare nos quibusdã qui seipsos cõmendãt.] Hic arrogantes esse ostẽdit illos, ac multa adeoq́ magna de seipsis iactantes. Dicit igitur: Nos non audemus inserere nosipsos, hoc est, connumerare, uel conferre, uel opponere nos adæquando quibusdam eorum qui se ipsi prædicant.

Sed ipsi in seipsis seipsos metientes, & comparãtes seipsos sibiipsis, non intelligũt.] Illi, in quit, non dignantur neq; uolunt ad quempiam aliorũ conferri, sed ipsi sibiipsis cõferuntur, secumq́ ipsi certant erga se mutuò, nec sentiũt q̃ sint ridiculi ita sese ostẽtantes. Vnusquisq; enim seipsum meliorem iudicans, alterum deijcit: sicq́ omnes inter se mutuò improbi uidentur: quod quàm ridiculum sit, ipsi non intelligunt.

Nemini se cõparantiũ fastus.

Nos autem non in immensum gloriabimur.] Illi enim fortasse gloriãtes dicebant ac superbientes, Ad fines terræ accessimus, orbemq́ terrarum ad Christum conuertimus. At nos non sic, inquit.

Sed iuxta mensuram regulæ qua nobis Deus partitus est mensuram, pertingendi usq; ad uos.] Quemadmodum colonis uineam Deus diuidit, hũc ad modum nobis apostolis suis terrarũ orbem segregauit. Secundum igitur mensuram regulæ qua partitus est nobis Deus, gloriabimur. Qualis est autem mensura? ut perueniam aduscq; uos. Postquam igitur hæc nostra pars est, ad uos etiam usq; gloriamur.

Non enim quasi non pertingentes ad uos, superextendimus nos: usque ad uos enim

A enim peruenimus in euangelio Christi.] Verisimile est pseudapostolos uel sine prædicatione aliquousque profectos, ex nuda & simplici profectione elatos esse, ac totum sibi imputare. Ait ergo Apostolus: Non tanquam ad uos non peruenerimus, nosipsos extēdimus: peruenimus enim, nō simpliciter, sed in Euāgelio Christi: hoc est, nō nudè & simpliciter peregrinantes ut illi, uerumetiam cum euangelij prædicatione.

Non in immensum gloriantes in alienis laboribus, spem autē habentes crescente fide uestra in uobis, magnificari secūdum regulam nostrā, ad abundantiā, ut etiam in illa quæ ultra uos sunt euangeliū prædicemus, nō in aliena regula, ut de his quæ parata sunt gloriemur.] Indicat illos apostolorū laboribus extolli & supra modum & mensuram gloriari, hoc est, ad ueri usque excessum, & in alienis laboribus. At nos nō sic, sed ad uos usque peruenientes, ad uos usque & fiducia & libertate nostra utimur. Speramus autem, in Deum uidelicet (nō solet enim explicare Paulus) quòd abundè uos docentes & augentes fidem uestram inueniamur, ut adeò magnificem ego in uobis. Tunc enim magnifit præceptor, quum res discipulorum creuerint, ac regula eius in medium processerit: hoc est, mensuram quam accepit, abundè promouerit. Quid igitur speramus? quòd & ultra uos euangelium prædicabimus, ac forsan etiam gloriabimur propterea: siquidem cō modabimus ipsis. Canonem autem ubique & mensuram uocat, tanquam orbis terrarum fabricator & architectus. Et ut indicet quòd Dei sit uniuersum hoc, qui canonem dedit & mensuram, propterea infert:

Qui autē gloriať, in Domino glorietur.] Habentes, inquit, talia tantaque opera, nō superbimus, neque nobisipsis quicquam imputamus. emuerò Deo uniuersum, etiā ipsam ad quam peruenimus mensurā, tribuimus. Oportebat igitur & illos in hoc gloriari. *Hier. 9.*

Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Dominus cōmendat.] Non dixit, Nos sumus probati: sed, Quem Dominus cōmendat, hoc est, quem ueritas laboris & operis cum Dei gratia probatum ostendit.

CAPVT XI.

B Vtinam sustineretis modicum me in insipientia mea, sed & sustinetis me.] Proprias laudes ingressurus, multis usus est præcorrectionibus, defugiens id quod onerosum & molestum uidetur in suipsius cōmendatione. Huc autem eum necessitas perpulit, cum metueret ne in discipulorum damnum uergeret, si ipse uilipenderetur, pseudapostoli uerò in precio haberentur. Quòd enim ex multa necessitate & obdiscipulorū suorum cōmodum huc peruenerit, uel admodum insensatis planum esse queat. Qui enim priorū peccatorū meminit, à quibus per baptisma liberatus erat, qui etiam indignū sese apostolatus nomine censet, quomodo citra necessitatē (quæ 1. Cor. 15. so) de se ipse magna prædicaret? Ait ergo, Vtinam sustineretis me in paucis quibusdam ineptientem ac delirantem: imò uerò & sustinetis, confido enim quòd diligatis me, & omnia sustineatis. *Paulus cur seipsum laudauerit.*

Aemulor enim uos Dei æmulatione.] Non dixit Diligo, sed quod multo uehementius erat, ζηλῶ, id est, æmulor. Zelotypia enim inter ardenter amātes eandem rem nascitur. Deinde ne existiment quod humani cuiusquā ueluti pecuniarū aut gloriæ causa eos æmuletur, infert, Dei zelo. Nam & Deus æmulari dicitur, quod nimia nos dilectione prosequatur, non quod aliquid inde cōmodi lucretur, sed ut nos seruet, ad se ipse nos colligit, ac sibiipse agglutinat. Huiusmodi igitur & meus erga uos zelus est, nō ut inde quid mihi lucri accedat, uerùm ut uos non perdamini corrumpaminiue.

Despondi enim uos uni uiro uirginē castam exhibere Christo.] Despōdi uos, inquit, Christo: pro illo igitur æmulor, nō pro meipso. Non enim ego sponsus aut maritus, sed sponsæ ductor & paranymphus. Obserua autē quomodo nō dixerit, Præceptor uester sum, propterea debetis me sustinere: uerū illos sponsæ loco posuit, seipsum autē pronubæ, siue nuptiarū conciliatricis uice collocat, honore ipsos afficiens. Nouū autē hic quiddā in ecclesia cōtingit. In mūdo enim post nuptias nō porrò uirgines manent: hic autē qui antehac uirgines nō fuerunt, post nuptias hasce uirgines efficiunť. Hac ratione uniuersa ecclesia uirgo est: ad omnes eñ Paulus hæc loquiť, & maritos & uxores. Quales autē dotes adferens despondit? regnū cœlorū. Huius figura erant quæ sub Abrahamo contigerunt, quando seruum misit ut ethnicā puellam in uxorem quæreret filio. Hic etiam Deus misit seruos suos prophetas desponsaturos filio *Genes. 24*

Psal.44. ros filio suo Christo ecclesiam, ueluti regium uatem Dauidem, cum dicit: Audi filia & uide, & obliuiscere populi tui, & domus patris tui. Tum apostolos, ut Paulum, ubi *2.Cor.5* ait: Christi nomine legatione fungimur. Præsens itaq; tempus desponsationis est, futurum autem nuptiarum erit, cum clamor factus fuerit, Ecce sponsus.

Gen.3. Timeo autem, ne sicut serpens Heuam seduxit astutia sua, ita corrumpant sensus uestri à simplicitate quæ est in Christum.) Etsi enim interitus uester est, metus tamen meus est. Non aperte autē definitq; corrupti sitis. Atqui corrupti fuerunt, uerū ambigue hoc posuit, Ne quo modo ut serpens Heuam decepit. Nam & ille maiora promittendo, decepit. Hanc ad rationē pseudapostoli sese iactātes, magnaq; uobis quædam denarrantes, calliditate fraudeq; sua uobis imponunt. At perinde ut neq; astutia serpentis, neq; simplicitas Heuæ satis fuit ipsi ad ueniam, sic neq; uobis hæc prode- *Decipere mulierū est* runt. Non dixit autem q Adam deceptus sit, ut ostendat deceptionem mulierosam esse rem, uel ad mulierem pertinere. Non dixit autem, Ne decipiamini, uerùm ne corrumpantur sensus uestri, in cœpto tropo seu metaphora perseuerans. corruptio enim de uirginibus dicitur. Ne quo modo corrumpantur à simplicitate uestra, quam habetis in Christo, hoc est, ne decepti à simplicitate uestra, à Christo auellamini. Quidam autem sic: Ne transferamini à simplicitate fidei ad infidelium uehementiam, & in dicendo potestatem. hæc enim est maxima corruptio.

Nam si is qui uenit alium Iesum prædicauerit, quem nō prædicauimus: aut spiritum alium accipitis, quem nō accepistis: aut euangeliū aliud quod nō recepistis, re- *Galat.1* ctè sustineretis.) Quid ais diue Paule, Galatis scribens: Si quis euangelizauerit præterq; quod accepistis, anathema sit: nunc uerò dicis, Si aliū Iesum prædicarent illi, re- *Pseudapostoli.* ctè sustineretis. Audi igitur. Pseudapostoli fastu inturgescebant, quasi plus q̄ alij, & maius quiddam q̄ ueri apostoli adferrent. Quia igitur pleraq; stulta nugabant, externa sapientia utentes: Si, inquit, alium prædicarent Christum prætermissum à nobis, quem prædicari cōueniebat, rectè sustinuissetis. propter hoc enim adiecit, quem nō prædicauimus. Sin eadem fidei capita sunt utrinq;, in quo nobis illi superiores sunt? Obserua porrò, non dixit, Si ueniens plus quiddam maiúsue prædicat, etenim plus quiddam dixerūt magna quapiam autoritate, multaq; uerborū elegantia: sed alium Iesum prædicat, quem nō prædicauimus, ad quod nō est necessaria sermonis elegantia. Aut spiritū alium accipitis, hoc est, si opulentiores uos faceret in spiritualibus donis, quod neq; ipsum orationis uenere opus habet. Vel euangeliū aliud: neq; ad hoc opus habebat orationis cultu. Vbiq; autem indicat quòd non simpliciter si quid excellentius dicant, attendere oporteat: sed si quid dicāt quod accipiendum sit, & à nobis prætermissum sit. Obserua enim: Alium, inquit, Iesum, quem nō prædicauimus: spiritum alium, quem non accepistis: euangelium aliud, quod non accepistis. Quum itaq; eadem dicant, quid in eos inhiatis? Postquam ergo eadem prædicant ô Paule, quid eos prohibes? quia hypocrisi quadam utentes, alia introducunt dogmata.

Existimo enim me nihil esse inferiorē ijs qui magni admodū sunt Apostoli.) Deinceps Petro ac illi similibus sese cōfert, hoc indicare in animo babens: Si me, inquit, plura norūt, & illo cæterisq; maioribus apostolis plura norūt, ad absurdū argumentum perducens. Contemplare hic Pauli demissam, adeoq; nō alta spirantem mentē. Existimo, inquit, id est puto, arbitror, & nihil enunciat & decernit. Non simpliciter *Gal.2.* autem dicit, reliquis apostolis, sed ijs qui sunt eximij apostoli, Petrum, Iacobum, Ioannem tectè innuens. Atq; hoc nunc de se dicit, quum necessitas ita postulet, cum alibi *1.Cor.15.* dicat, Non sum dignus uocari Apostolus.

Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.) Quandoquidem in hoc sibi placebant pseudapostoli, q nō essent indocti, ostendit q nō inficietur sese imperitum esse, atq; hoc sibi gloriæ ducit. Nec dicit, Etiamsi indoctus ac rudis sim, cōmune hoc mihi cum cæteris est apostolis, ne uideaē unà criminari ipsos: enimuerò exterioris sapien- *1.Cor.1.* tiæ causam tollit, ęquè atq; in priori epistola monstrauit eam nō solùm esse inutilem, uerùm gloriam potius crucis subruere ac deuastare. Sermone igitur & orationis cultu indoctus sum, scientia & cognitione haudquaquam. Per hoc autem clàm innuit, quod quo magis illi eloquentia gloriantur, eo cognitione Dei ipsos magis esse orbatos, & quatenus ad ipsam attinet, eos esse idiotas & indoctos.

Sed in

A Sed in quauis re manifesti sumus in omnibus erga uos] Non quemadmodũ pseudapostoli,aliud sumus,& aliud apparemus:uerùm in omnibus quæ facimus & dicimus,manifesti sumus erga uos.neq; ulla est in nobis duplicitas uel hypocrisis, ut in illis qui sola pietatis persona sunt amici,deterrima quæque patrantes.

Num peccatum feci,meipsum humilians ut uos exaltaremini, quòd gratis Euangelium Dei prædicaui uobis?] In hoc,inquit,peccaui, & propterea est cur me ad iudicem uocetis, attollaminiq; aduersum me,quoniam deieci meipsum,mendicans & famem patiens,ut uos exaltaremini, hoc est,ad fidem ædificaremini? Non enim offendebantur deinceps,quæ maxima est eorum accusatio : neq; aliter ædificabantur, nisi ipse fame premeretur. Quia uerò calumniabantur eum quòd præsens abiectus esset,absens uerò grandiloquentia tumeat atq; grauis sit, ceu super hac re apologiam texens, ferit eos. Vilis quidem factus sum & abiectus, cæterùm uos inde exaltamini.

Alias ecclesias expoliaui accipiens stipendia ad ministerium uestrum.] Atqui potuisset dicere,Ex manuum mearum labore uixi & manducaui,atqui asperiorem orationem faciens, Ab alijs,inquit,accepi,idq; cum in uestri essem ministerio. Expoliaui siue prædatus sum,pro Nudaui dixit,&pauperes eos feci. Macedones intelligit, qui tametsi pauperrimi essent, me tamen habebant se atterentem. Atqui superfluis non indigebam,uerùm necessarijs duntaxat sumptibus.† stipendium enim accepi: at uos ne necessarias quidem has impensas cõmunicastis,quæ maxima est accusatio. Peius est porrò quòd ad ministerium quo uobis inseruij,nihil dederitis.prædicans enim ac laborans quæ facerent ad salutem uestram,ab alijs alebar. † ὀψώνιον

Et cum essem apud uos & egerẽ, nulli onerosus fui.] Triplex est accusatio : prior, quòd apud uos præsens fuerim:altera,quòd uobis inseruiens : tertia,quòd rebus necessarijs destitutus, non fui in aliquo habitus numero. Non solùm enim ex alio loco mihi non misistis quicquam,quod Macedones faciebant, sed ne præsentem quidem alebatis. Quòd ait, Nulli onerosus fui, est pro Non grauaui quenquam. Indicat autẽ *Paulus nemini onerosus.*

B eos segniter adeoq; cum grauamine ac torpore contribuere. Nonnulli uerbum οὐ κατενάρκησα, pro Non posthabui,uel segnior ad prædicationem fui,accipiunt: sed à me quidem,quæcunq; ad salutẽ uestram necessaria erãt,perficiebant. Cùm enim rerum essem indigus necessariarũ apud uos demorans,nõ perij tamen quicq;: neq; patientiam meã dissolui torpentior redditus,siquidẽ torporẽ nihilominus excussi,abegiq;.

Nam quod mihi deerat,suppleuerũt fratres qui uenerũt à Macedonia.] Ad æmulationẽ eos inuitat, ut magis ad eleemosynam excitet:ut ne uincantur à Macedonibus in eleemosyna, uicti ab ijs iam antea in subministratione alimoniæ qua ipse alendus erat. Cum dicit, Quod mihi deerat, indicat sese nihil accepisse ultra necessarium usum. Philippenses autem fuerunt qui aluerunt ipsum. *Philip. 4*

Et in omnibus sine onere me uobis seruaui & seruabo.] Indicat quòd onus adeoq; grauamen arbitrabantur, alimenta ei suppeditare. Pulchrè autem addidit, seruabo. Ne enim existimetis,inquit,quòd hæc dixerim ut in posterum accipiam à uobis: seruaui enim me, ac seruabo deinceps citra grauamen. Quod ingens eorum,quod illis hic ab apostolo infligitur,uulnus est: quandoquidem porrò eis non confidat,sed desperauerit semel quicquam ab eis accipere.

Est ueritas Christi in me, quoniam gloriatio hæc nõ infringetur in me in regionibus Achaiæ.] Vt ne existiment q; propterea dixerit seruabo meipsum, ut magis eos ad impertiendũ attraheret, ait: Secundum ueritatẽ quæ est in Christo Iesu, dico quòd non sim quicq; accepturus. Ne autem quispiam arbitretur eum ex dolore uel iracundia hæc dicere, gloriationem rem ipsam appellat. Gratis enim citraq; sumptũ aliorũ prædicare Euangelium, gloriatio ei magna erat, ceu ultra Christi terminos per Christum prosilienti. Quòd ait, Non infringetur, siue obstruetur, metaphora est ab amnibus desumpta. Tanquam enim hæc ei fama per omnes terrarum fines flueret, dicit: Non obturabitur, bonum isthuc uerbum & celebre, per hoc quòd aliquid posthac accipiam. Quòd ait in climatibus Achaiæ, ferientis est. Si enim hæc est gloria, hæc ubique custodienda erat, sin in ipsis solis conseruat, perspicuum est quòd ipsi non sint sana mente præditi, reliquorum instar.

Quare? quia non diligo uos. Deus nouit.] Prolaturus causam cur non acceperit ab ipsis,

ab ipsis, propter pseudapostolos nimirum, prius tollit quod suspicabantur Corinthij: A quia, ut uidetur, quòd nos non diligis, nō accipis. Imò potius, inquit, quia uos diligo, & nolo uos lædere, ut qui facilè scandalum patiamini. Verùm adeò perspicuè nō dicit, ut ne imbecillitatem eorum arguat. Ad aliam autē causam sermonem conuertit.

Quod autem facio, & faciam: ut amputem occasionē eorum, qui uolunt occasionem, ut in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.] Hic manifestissimè causam explicat, cur non acceperit. Postquā enim conspexit satanas, quòd seculi huius studiosi homines maximè captantur per hoc quòd doctores nihil accipiant, docuit etiam uanos ac mendaces istos apostolos eam rem simulare. Neq; enim hoc reuera faciebāt, etiamsi diuites essent, uerùm etiamsi uiderenť nihil accipere, accipiebant tamen. Propterea non dixit, ut in quo gnauiter agunt, sed in quo gloriantur: quod & arrogantiæ est indicium. Quocirca apostolus hisce conspectis decreuit apud sese ne quicquā acciperet à quoquam: idq; quum paupertate grauaretur, ut resecet ansam & occasionem illorum, nec locum habeant carpendi eum. Quanquam hæc nō erat reprehensio: siquidem lex Christi erat. Attamen quia ueluti imbecilles Corinthij facilè scandalo succumbebant, seipsum custodiuit. Ac deinceps in alijs inferiores inuenti pseudapostoli, neq; in hoc excellebant. Nisi quis dicat quòd in hoc etiam inferiores sint iudicati, q diuitijs affluentes ipsi nihil acciperent, cum diuus Paulus ne in multa quidem egestate quicquam acceperit: & q neq; hoc ferè perficiebant, sed fuco quodam simulabant. Apostolus autem reuera perficiebat.

Cur Paulus etiam egens à Corinthijs nihil accepe rit.

Nam eiusmodi pseudapostoli, sunt operarij subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi.] Ecquid ais? Christum annunciantes, nec aliud Euāgelium introducentes, ut suprà cōmemorasti, pseudapostoli nunc sunt? Næ, inquit, propter hoc ipsum sunt pseudapostoli. simulant em̄ hęc, clanculū impias traditiones subinferentes. Operarij autē dolosi, quatenus operari quidē uidenť: reuellunt autē plantata, ac figuram tantùm habent apostolorum, & pellem ouium, lupi autem sunt reuera.

Nec illud mirum. Ipse nanq; satanas transfigurat se in angelum lucis.] Quando B doctor eorū satanas omnia audet, nihil mirū hos imitari ipsum. Angelum autē lucis dicit, fiduciam habentē, atque adeò uero lumini astantem angelum (quoniā & Deus lumen est) per hoc q & ipse lumen sit. Transformatur autē in talem satanas, uerùm huiusmodi non est. Hunc ad modum illi figuram tantū apostolorū gerunt, nō ipsam efficaciā. Discimus hinc q in speciē & ostētationē aliqd facere, maximè sit diabolicū.

Angelus lucis.

Non est ergo magnum, si & ministri eius transfigurentur ueluti ministri iustitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum.] Hoc est, ceu ministri euangelij iustitiā habentis, uel q iustorū uirorum gloriam sibijpsis circumponunt. Sed non effugient tandem: secundum enim opera eorum, erit etiam finis eorum, id est, prauus. Itaq; ab operibus ipsorum agnoscemus ipsos: finem enim respondentem operibus habebūt.

Iterum dico, ne quis putet me insipientem esse. Alioquin uel tanq̄ insipientē accipite me, ut & ego modicum quid glorier.] Etenim multa iam mitigatione usus erat: non contentus tamen sum, inquit, cōmemoratis, uerùm iterum dico, ne quis me existimet insipientem esse. Gloriari enim simpliciter, insipientia est: ego autem nō tanq̄ insipiens hoc facio, sed coactus. Attamen si mihi nō ignoscitis, sed omnino insipientem me iudicatis, etiam si necessitate adactus glorier, non detrecto hoc. Proinde tanquam insipientem sustinete me loquentem, ut & ego, hoc est perinde ac illi, glorier, idq; modicum quid.

Quæ loquor, nō loquor secundum Dominū, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriationis.] Quæ loquor, inquit, non sunt secundū Dominū, nempe si uerba spectes: scopus uerò uerborū est admodum secundum Dominū. Non dixit autē, in insipientia, sed ueluti in insipientia: uidetur enim insipientia esse gloriatio mea: non est autem reuera. Vt autem nō existimes quòd ubiq; in insipientia loquatur, & non secundum Dominum, ait, in hac parte gloriationis, non in alijs quibusdam.

Quoniam multi gloriantur secundum carnē, & ego gloriabor.] Hoc est, ab externis, à generis splendore, à circuncisione, à maioribus Hebræis. Hoc enim est q̄d non secundū Dominū loquitur, cum ob huiusmodi gloriatur. quæ enim cōmoditas, Hebræum esse? Non igitur tanquam uirtutem hæc pono, uerumenimuerò quia illi in

A huiusmodi se iactant, & inde ego comparationem facere cogor.

Libenter enim sustinetis insipientes, cũ sitis ipsi sapientes.] Vos, inquit cogitis me talia dicere, nisi enim & uos suscepissetis illos, & ex hoc uiderem uos lædi, huc ego sanè non essem progressus. Insipientes autem uocat, qui propter carnalia gloriantur. Si enim de spiritualibus gloriari, stultitię signum, quanto dementius erit gloriari de his quę planè nihil sunt? Quod ait, sapientes cum sitis, uidetur iucũdum & plausibile, uerùm multo magis accusationis habet uehementiam & exaggerationem: quoniam scientes, inquit, peccatis. Nam si insipientes delinqueretis, uenia eratis digni.

Sustinetis enim si quis uos in seruitutem redigit.] Obserua quãtam seruilitatem Corinthiorum accuset, & quòd supra modum pseudapostolis se submitterent.

Si quis deuorat, si quis accipit.] Viden' quòd indicet eos accipere etiam cum hyperbole? deuorare enim hoc significat. Itaq; & quod suprà dixit, ut in quo gloriantur, benè dixit. Gloriationem enim solã, non ueritatem habebant, simulantes se nõ accipere.

Si quis extollitur.] Hoc est, si quis in potestatem suam uos redigit, & contra uos attollitur. Neq; enim mites domini sunt, sed onerosi & molesti.

Si quis uos in faciem cædit, iuxta contumeliã loquor.] Vidisti intensam & uehementem iniuriam atq; arrogantiã: tanquam enim mancipijs abutebantur Corinthijs. Hæc autem dicit non quòd in faciem uerberarentur, uerùm quòd non minora paterentur ijs qui in faciem ferirentur. Ad contumeliam enim uestram hoc dixi. Etenim quid hoc turpius esse queat, quãdo & pecunias resq; uestras, & libertatem & honorem auferentes, tanquam seruos uos tractauerint?

Tanquam nos infirmi fuerimus.] Cuius rei gratia, inquit, ipsos sustinetis? Num quia nos infirmi fumus, nec possumus hac ratione uobiscum agere? quod minimè gentium est. Et nos, inquit, possumus adeò cõtumeliose in uos inuadere, sed nolumus omnino. Vniuersam igitur causam arrogantiæ illorum, istorum seruilitati adscribit. Vos enim seruili admodum more ipsis subflexi & subiecti estis, illiusq; iniuriæ autores estis, nobisq; præsentium sermonum estis occasio. *Corinthij pseudapostolis seruiliter subditi.*

B Imò in quo quis audet (per insipientiam dico) audeo & ego.] Vide rursum quòd audaciam & insipientiam rem ipsam appellat, ac quòd tantum non dicat, ui quadam huc peruenio & pertrahor. Quãtas autem & alias præcorrectiones præstruxit ante hasce? Hæc autem facit erudiens nos ut citra necessitatem ad huiusmodi sermones nõ descendamus. Ait ergo: In qua re cunq; audet quispiam gloriari, audeo & ego. hæc enim sub audienda sunt. Deinde recenset propter quæ glorientur.

Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego.] Quia non omnes Hebræi Israelitę fuerunt, & Moabitę & Ammonitę seipsos Hebræos faciebãt, propterea generis splendorem tollens, intulit: Semen Abrahami sunt, & ego, Isaaci ipsum innuens.

Ministri Christi sunt (ut minus sapiens loquor) plus ego.] Aiunt quidam quòd non per comparationem debuerit efferre sermonem, sed simpliciter negare eos esse ministros Christi. Illis respondemus, quòd una hac dictione significauerit, cũ dixit eos esse pseudapostolos. Iamnũc uerò per cõparationem uerba facere exorsus, per res demonstrationem adducit, datq; intelligere auditori, se quidem esse Christi ministrũ, illos uerò minimè. Ait ergo q etsi Christi ministri sunt, ea tamen ratione, ut ego in hoc ministerio eos antecellam. Ac rursus insipientiam appellat rem ipsam, ob insignem suam demissionem, adeoq; humilitatis pelagus.

In laboribus abundantius, in plagis supra modum, in carceribus abundãtius.] Connumerat ea quæ apostolos exprimant, & signis prætermissis, à tentationibus principium ducit. Labores (inquit) plures ego recipio, locum ex loco permutans, ac docens noctu & interdiu, præterea manibus laborans, imò quod maius est, uerbera sustinens, eaq; supra modum: tum quod adhuc maius est, cum uerberibus etiam carceribus mancipatus. Quòd supra modum ait, & abundantius, ad comparationem pertinent, ueluti ad pseudapostolos factam, ueruntamen per suppositionem. ueluti dicat, Esto quòd laborent illi, at ego excellentius laboro. Nonnulli autem hæc non per comparationem dicta esse existimant, sed simpliciter significare abundantiam, copiam, & intensionem. *Apostolorũ indicia.*

A uates ille diuinus dicet quomodo intelligendum sit πυροῦμαι, id est, ignesco uel incẽdor,
nempe pro scandalizor. Vt enim dixit, Quis infirmatur, & ego non infirmor: sic ait, Et
si scandalizatur aliquis, ego quoq; scandalizari uideor, doq; operam, ut languorem &
affectionem istam curem, eiq; medear, haud secus atq; meum foret isthuc malum. Vbi
uerò Dauid ait: Dum superbit impius, incenditur pauper, hoc est, scandalizatur pau- *Psal. 19.*
per, mente sua repetens indignè ditescentes, adeoq; se super cæteros tollentes.

Si gloriari oportet, quę infirmitatis meę sunt, gloriabor.] Infirmitatem persecutiones
uocat. in tolerãtia enim inedię, uerberũ, naufragij, aliorũq; malorũ patientia, humana
imbecillitas demonstrat̃. Signorũ aũt hîc nõ meminit, siquidẽ ea fuerũt donũ Dei. Hęc
aũt quæ hîc commemorat, unà cum Dei potentia ipsius etiã patientiã cõmonstrabant.

Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in secula, scit quòd non
mentiar.] Cum in prioribus nullam fecerit cõfirmationem eorum quæ diceret, hîc con
firmat, stabilit, & fidem conciliat suis uerbis, forsan q̃a uetustius erat & obscurius quod
dicturus erat, cætera uerò ipsis erant cognita, ut solicitudo, idq; genus alia.

Damasci, prępositus gentis Aretę regis custodiebat ciuitatem Damascenorũ, ut me *Act. 9.*
comprehenderet.] Obserua quantũ fuerit bellum, si ipsius Pauli nomine princeps præ
sidio firmabat urbem, excubiasq; agebat. Haudquaquã aũt se ita gessisset gentis præfe-
ctus, ni diui Pauli zelus omnia incendisset. Fuit autem socer Herodis regis Aretas. *Aretes socer Herodis.*

Ac per fenestram in sporta demissus sum per murum, & effugi manus eius.] Effu-
git, herilem legem complens: nam & Dominus migrauit de loco in locum. Nõ enim *Matt. 10.*
opus est ut nosipsos in tentationes inijciamus. Vbi uerò huiusmodi sunt mala, è quibus *Vt in periculis nos gerere debeamus.*
euadere non possis, solo Deo indiges, & ab illo duntaxat cùm inquirenda, tum expe-
ctanda est redemptio ac liberatio. Sin tolerabilis ac moderata fuerit tentatio, à nobis
quicquam etiam cogitandum quidem est, uerùm & hoc totum Deo tribuendum ue-
nit, quemadmodum & iste in sporta effugit. Etiamsi enim cum Christo esse expeteret, *Philip. 1.*
salutem tamen mortalium amabat, seq; ipsum uerbi ministerio seruabat.

B

CAPVT XII.

GLoriari sanè nõ expedit mihi. Veniã enim ad uisiones & reuelationes Domini.]
Quia ad aliam gloriationis formam transit, quæ ipsum splendidum faciebat, reue
lationum nimirum, Non conducit, inquit, mihi hoc, ut ne me ad arrogantiam attollat.
Quid uerò? Num si non dicas, & apud te retineas, tu ea tamen nosti? Sed non æquè
efferimur, cum ipsi ea apud nos cognoscimus, atq; cum ad alios proferimus, & manife
stamus. Hæc autem nõ dixit ceu ipse sit passurus aliquid huiusmodi, sed ut erudiat nos
quòd huiusmodi apud nos ipsi contineamus. Quin & alia ratione non conducit, ne
quis me maiorem arbitretur quàm uideat. quod & in progressu dicit. Pseudapostoli
autem etiamsi nihil haberent, loquebantur tamen de huiusmodi. Hic uerò noster, eti-
amsi minimè paucas uisiones Domini & reuelationes haberet, unius tamen solummo
do meminit, eiusq; inuitus. Noueris porrò quòd reuelatio sit maius quippiam quàm *Reuelatio maius quã uisio.*
uisio: hæc enim tantummodo uidere dat: reuelatio uerò altius quiddam quàm uide-
tur, denudat.

Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim.] Neq; omnium reuelationum
meminit: onerosus enim fuisset, cum multæ essent neq; omneis reticet. At cum non de
omnibus uerba faciat, de una sola loquitur, ut indicet quòd & huius inuolũtarius men
tionem fecerit. In Christo autem adiecit, ut ne dicãt pseudapostoli quòd à dæmone sit
perinde raptus atq; Simon. Neq; præter rationem tempus est adiunctũ, ut discas quòd
cum quatuordecim annos conticuisset, ne nunc protulisset quidem, ni necessitate com
pulsus fuisset. Ac si talibus ante quatuordecim annos dignatus est, quantus nũc est post
tot tantaq; pro Christo pericula?

Siue in corpore, nescio: siue extra corpus, nescio, Deus nouit: raptum huiusmodi
usque ad tertium cœlum.] Vide insignem animi modestiam, qui fateatur se ignorare,
in corpore ne fuerit, an extra corpus, quando raptus est. Tertium autem cœlum sic in- *Tertium cœlum.*
telligas licet. Scriptura aerem uocat cœlum, ut uolucres cœli, & ros cœli. En illud unũ *Gen. 1.*
cœlum. Nouit eadem cœlum esse firmamentum, uocauit enim firmamentum cœlum. *Psal. 49.*
en cœlum isthuc secundum. Perspectum etiam habet principiò creatum cum terra cœ *Gen. 17.*
lum. ecce tertium tibi cœlum.

Et scio huiusmodi hominem (siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit) A
quod raptus sit in paradisum, & audiuerit arcana uerba, quæ non licet homini loqui.] A tertio cœlo, inquit, rursus raptus est in paradisum. Raptus est ergo, ut ne in hoc quidem reliquis apostolis qui Christo conuixerunt, sit inferior. In paradisum autem, quoniam celebre loci huius nomen prædicabatur, unde & eundem Dominus latroni promisit. Verba porrò arcana aut ineffabilia audiuit, quæ humana tantum spirantibus, nihilque spirituale habentibus, non licet eloqui. Hinc liquidò apparet, Pauli reuelationem, quæ ita nominatur & circunfertur, diuo Paulo mendaciter & falsò esse inscriptam. Quomodo enim non esset falsò inscripta, si haud dicenda illa fuerunt? Vt igitur dictum est, tertiū cœlum, alius locus est. secundum uerò anagogen fortè idem est, fortè non idem. Cū enim multa sint anagogicè dicenda, pauca dicemus & captu faciliora. Est enim primū cœlum, finis ac terminus ethicæ, atque adeò morum scientiæ, quando mores suos quispiam rectè formauerit. Deinde naturalis philosophia est cœlum alterum, cum scientiam aliquis de uniuersi cognitione quatenus fieri potest circumscripserit. Deinde tertium cœlum Theologica est scientia, quando quispiam comprehensibilem ipsi interim mensuram, qua res diuinæ & humanam cognitionem excedentes percipiuntur, adeptus fuerit per contemplationem. Paulus igitur in ijs quæ circa trinitatem sunt locis fuit: raptus omnino, hoc est, omnes creaturas exuperans: neque in corpore constitutus, non enim operabatur per corporeos sensus: neque extra corpus, torpuisset enim et intellectus etiam. In diuinis enim rebus torpet & ociosus est omnis intellectus humanus rapto homine & à Deo comprehenso, ut ab illo agatur, & operationem accipiat. Quia uerò & in Theologiæ locis ascensiones sunt, propterea rursus rapitur in paradisum, arcanioribus diuinitatis sacramentis immorans: quæ incognita cum sint, nec ullis uerbis exprimi possint, nisi humanam quisquam utilitatem transcenderit, nunquam intellexerit.

Paradisus. Verba tacenda, & arcana. Cœlorū descriptio moralis. Paulus raptus.

De tali gloriabor.] Ipsius uide summam demissionem & humilitatem, quomodo tanquam de alio hæc recenseat: de tali enim (inquit) gloriabor. Atenim cuius gratia, si alius raptus est tu gloriaris? manifestum est itaque quod ista de seipso dicat. B

De meipso autem non gloriabor.] Vel quia cum necessitas non sit, nihil tale simpliciter ac temerè dicam: uel opacam reddens orationem, ut fieri potest, hæc dicit.

Nisi in infirmitatibus meis.] Hoc est, in afflictionibus & persecutionibus.

Nam si uoluero gloriari, non ero insipiens, ueritatem enim dicā.] Quomodo, cum antea dixisset insipientiam esse gloriari, nunc ait, Non ero insipiens si gloriabor? non gloriationis causa se non insipientem fore dixit, cæterùm quia non mentiretur. intulit enim, Veritatem enim dicam. Vt ueriloquus ergo, non ero insipiens.

Parco autem, ne quo modo de me existimet supra id quod uidet in me, uel audit aliquid ex me.] Hæc est certissima causa ne homines ex ipso Deum faciant. ob eam enim rem semper tacuit, ac si quando coactus sit dicere quicquam, opacabat tamen, ac ueluti umbra quadam contegebat, ut ne maiorem de ipso homines opinionem sumant. Nō enim dixit, Ne quis dicat de me uerū: Ne quiddam maius quàm par sit, de me cogitet, mente ue concipiat. Nam si tauros ei mactare uoluerunt propter signa, quid non fecissent si etiam reuelationes manifestasset?

Act. 14.

Et ne excellentia reuelationum extollar, datus est mihi stimulus per carnem, angelus Satanæ ut me colaphizet, ut ne extollar.] Angelum Satan & stimulum, nōnulli cephalalgian, hoc est capitis dolorem, intellexerunt, à diabolo factum. At absit hoc: nō enim Pauli corpus diabolo traditum est, quandoquidem Paulus ipsi potius præcipiebat, finesque certos præscribebat, quando fornicantem tradebat ei ad interitum carnis, nec ex ille metam prætergrediebatur. Quid igitur est Satan? Contrapositus uel aduersarius dicitur hebræa uoce. Angeli igitur Satanę, sunt omnes aduersarij, Alexander ærarius, Hymenæus & Philetus, omnesque tribulantes ipsum & affligentes, ceu Satanæ opera perficientes. Dicit igitur, quod non permiserit Deus prædicationem meam absque periculis & laboribus procedere, ut ne extollar multis reuelationibus donatus. Quur aūt nō dixit, angeli Satanæ dati sunt mihi: sed, Angelus? Quia in eo loco unusquispiam inueniebatur renitens fortasse, populumque concitans, quem ducem reliqui sequebantur. Vel quod melius, ipsam rem adeoque renisum aduersus uerbi prædicationem, periculorumque

1. Cor. 5. 1. Tim. 4. et 2.

A culorumq; oblationem, angelum Satanæ nominauit. A quo autem datus est? A Deo (inquit) permissus est, hoc enim est quod ait, Datus est: & non ut semel mihi colaphos infligat, sed semper. Quòd uerò ait, Vt ne extollar, quidā intellexerūt pro eo quod est, ut ne ab hominibus glorificer. Sed id Paulus hic non dicit, etiamsi suprà dixerit: sed illud ipsum, ut ne uane gloriosus sim: homo enim & ipse erat.

Super hoc ter Dominum rogaui, ut discederet à me, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea.] Ter, pro sæpe, implorauí diuinam opem. Atq; hoc etiam humilitatis est, fateri q; non ferret insidias ac adflictiones, & propterea Dominum precaretur. Dixit igitur mihi: Satis est quòd talem tibi gratiam dederim, ut mortuos excites, ut uirtutes adeoq; potentias omnes perficias. Ne quæras igitur ut citra periculum prædicatio tibi progrediatur, superuacaneum enim hoc est. Quod autem satis est tibi, accepisti.

Virtus enim mea in infirmitate perficitur.] Hoc est, fortasse doles ô Paule, ne uideatur imbecillitatis esse meę, quòd multi uerbo meo insidias machinentur, confide. Tum enim perfectius potius uidetur potentia mea, quando persecutionē passi, persecutores uiceritis. Vide autem quomodo dixerit ipse obnoxium sese ac traditum tētationibus, ut ne extollatur. Deus autem aliam rationem reddidit huius, nimirum quòd potentia ipsius tum uideatur consummationem habere, quando in infirmitate, hoc est, in persecutionibus & periculis ipsi fuerint.

Libentissime igitur gloriabor potius in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi.] Quia (inquit) hæc audiui, quòd potentia Dei in infirmitate perficii, deinceps gloriabor in infirmitatibus meis. Hæ enim quo plures fuerint, hoc uberiorem Dei potentiam mihi cōciliant. Ne igitur arbitremini quòd ueluti contristatus de stimulo uer-
B ba fecerim, sed lætitiæ potius ac gloriationis causa, tanquam Dei potentiam maiorem attrahens ad meipsum per adflictionum intensionem ac uehementiam.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo.] Expetebam, inquit, hominis instar liberari à periculis & rebus aduersis, sed postquam audiui quę audiui, glorior hinc & oblector, hoc est, exhilaror gratias agens, oblectationē capio in infirmitatibus. Deinde ne existimes febrim, aut id genus morbos alios, interpretatur ipse tibi has infirmitates, indicās quòd sint contumeliæ, & alia quædam, infirmitates istæ. Hæc porrò pseudapostolos etiā pudefaciunt in diuersis rebus gloriantes, tanquam Deo contrarios. Discipulos iuxtà consolatur, ne doctoris sui nomine erubescant, sed potius decori hoc sibi adscribant, ceu Deo hoc uolente, pro Christi gloria instantibus periculis. *Infirmitates Pauli.*

Quando enim infirmor, tum potens sum.] Quid miraris q; Dei potentia tum demonstretur? nā & ego tum potens sum, largiore Dei gratia mihi præsente & assistente: uelu ti cum carceri inclusus est, carceris custodem in Christi fide instituit: quando naufragiū passus est, insulares barbaros attonitos reddidit: quando ad iudicem astitit uinctus, ac-cusatoribus superior factus est. Quando igitur imbecillis erat, hoc est, in periculis constitutus, tum potens, fortis & splendidus erat. *Act. 14. Act. 28. Act. 25. & 26.*

Factus sum insipiens, gloriando: uos me coegistis.] Rursus defensionem parat gloriationi suæ. Et suprà quidem, Tanq; insipientē, dixit, suscipite me, ac tanq; in insipientia: nunc autem particula Tanq; ablata, insipientem seipsum uocat. Cum enim cōfirmauit quę uoluit, confidenter posthac talem defectum iactantiæ cōdemnat, erudiens nos abunde, ne unq; nos non præsente necessitate gloriemur: quandoquidem cum ita necessitas adesset, insipientem sese Saulus appellet. Vos enim, inquit, me coegistis, hoc est, uestræ salutis rationem habens hæc dixi, cum uiderem quòd pseudapostoli per iactantiam suam corrumperent uos, cum ipsis aduertitis animum. Hanc ob rem uolui & ipse dicere quiddam de meipso, uestri in gratiam.

Ego enim debebam à uobis commendari.] Par erat, inquit, ut uos mea potius recenseretis deprędicaretisq;. Quia uerò id non fecistis, sed illis adhibuistis mentem ad corruptionem usq; uestri, commemoraui hæc salutis uestræ causa.

Nihil enim inferior fui ijs qui supra modum sunt apostoli, etsi nihil sim.] Suprà cum ambiguitate nonnulla dixit, Existimo enim me nulla in re inferiorem fuisse: nunc autem maiori cū authoritate dixit, Nihil inferior sum, hoc est, non sum posthac ferendus magnis illis apostolis, Petro & Petro similibus. Veruntamen haud hic est oblitus propriæ *Sup. 11. Paulus etiā maioribus apostolis par.*

cõsuetudinis, unde subintulit, Etsi nihil sum. Animaduerte aũt hic prudẽtiã Pauli. Nõ A
enim porrò pseudapostolis seipsum confert, sed nulla illorum habita ratione, apostolis se etiam parem statuit, quippe qui illos omnes facile superet. Simul autem innuit, quòd apostolos contumelia afficiant Corinthij, quando apostolis patem, pseudapostolis postponant.

Signa quidem apostoli facta sunt in uobis.] Ego quidem, inquit, nihil sum: uerùm tu nihil isthuc contuearis: sed eò defigas oculos, quòd nihil omiserim eorum quæ uerum declarent & exprimant Apostolum. Vos enim mihi testimonium dicetis, quòd omnia perfecerim.

In omni patientia.] Primus character apostoli, est patientia, omnia dextrè ac strenuè ferre. Contemplare hic non alta spirantem uel de sese cogitantem Pauli mentem, quanta pericula, quantaq; bella, tam interna quàm externa, una hac dictione sub indicans præter currerit. Quod enim erat ipsius opus, patiẽtia nimirum, unica dictione expressit & absoluit: quod uerò ad signa attinet, quæ ipsius non erant, sed gratiæ Dei, pluribus enarrauit. Audi igitur.

In signis, & prodigijs, & uirtutibus.] Quid differat signum à prodigio, alio in loco dictum est. Ne uerò existimet aliquis, hæc de solis beneficijs quæ in eos cõtulit, dicta esse, in uirtutibus appositum est. Siquidem uirtus seu potentia, apertius quiddam ac pœnam inferens significat. Reputa autem hic quot uita defunctos, læprosos, cæcos, dæmonibus occupatos, omneis ab se beneficijs affectos, simpliciter comprehenderit, ac iuxtà
Act. 13. castigatos, qualis ipse Elymas.

Quid enim est quod minus habuistis cæteris ecclesijs?] Ne quis dicat, Magnus quidem es Paule, uerùm non tanta tamen operatus es, quanta reliqui apostoli in alijs ecclesiis: ait, In quo inferiores fuistis: hoc est, quid minus habetis? num minus donum nacti estis, quàm cæteri?

Nisi q ipse ego nõ grauaui uos, donate mihi hãc iniuriã.] Magna grauitate & asperitate obiurgat eos, ingens: Si hoc culpatis in me, q uos nõ grauarim, uerũ gratis, ac citra B
impẽsas uestras Euangeliũ prædicaui: donate mihi peccatũ hoc. Simul aũt encomion illorũ cõtinet sermo, qui iniuria sese adfici putãt, quòd nihil ab se dignatus sit accipere.

Ecce iam tertiò hoc paratus sum uenire ad uos, & non ero grauis uobis: non enim quæro quæ uestra sunt, sed uos.] Ne uideatur hoc continuò proferre ipsis, quasi posthac accepturus sit quicquam, ait: Non propterea quòd non accipiam, eam ob causam ad uos non uenio. Quinetiam secundò inuisi, ac tertiò iam paratus sum ad uos proficisci, nec aggrauabo uos. Quãobrem? Nõ quia terremini, neq; quòd infirmi sitis, enimuero quia nõ uestra, sed uos ipsos quæro, hoc est, uestrã salutẽ, & animas, nõ pecunias.

Nõ enim debent filij parẽtibus thesaurizare, sed parentes filijs.] Quia uerisimile erat eos dicere, Non enim licet, ut & nos & nostra habeas: itaque ægro erga nos animo affectus es, & uideris nobis non bene uelle: propter hoc ratiocinationem infert, Parentum est liberis dare, pro præceptoribus ac discipulis parentes ac liberos adsumens: innuens ita debitum sese explere, remq́ue se quam prætermittere non possit, transigere.

Ego autem lubentissimè impendam & superimpendar pro animabus uestris.] Ego, inquit, non solùm non accipiam à uobis, sed potius addam. id enim est quod ait, Impendam. Et quid dico pecunias impendam, ipse ego expendar: hoc est, si oporteat me carnem corpusq; meum pro salute uestra impendere, non parcam.

Licet plus uos diligens, minus diligar.] Hoc accusationem pariter habet ac dilectionem. Hæc, inquit, facio sanè pro dilectis à me, non pariter tamen diligentibus me. Expende autem, quótnam gradus hæc causa admittat. Cum debuisset accipere, non accepit: secundum, destitutus: tertium, ipsis uerbum prędicans: quartum, quod addit etiam: quintum, quòd non simpliciter, uerùm cũ alacritate & cupiditate (ex indigentia enim) addat: sextum, quòd seipsum impendat: septimum, pro ijs qui non perinde ipsum redament: octauum, quòd pro impensè amatis sese impendat.

Sed esto, ego uos non grauaui, sed cum astutus essem, dolo uos cepi. Nunquid per aliquem eorum quem misi ad uos, circumueni uos?] Quod ait, est huiusmodi: Ego quidem uos non circumueni, potest tamen aliquis fortasse suspicari, quòd ipse non

A accipiens subornarim tanquam uafer alios à me missos, qui sua persona quicq̃ à uobis peterent, ut hoc cõpendio accipiens, nõ uidear tamen accipere. Num igitur hoc uerũ sit, uidete & contemplamini. Circumuentionem aũt rursus uocat rem, carpens eos & pudore afficiẽs, & ostendens q̃ inuiti daturi erant, ac ueluti circumuenti. hæc enim est circumuentio, ab inuito quopiam accipere. Quod maximum in pudorem eis cedit, si circumueniri siue fraudari se arbitrarentur, cũ alerent præceptorem ac doctorẽ suum.

Ab inuito quicquam accipere, circunuentio est, siue fraudatio.

Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem: nunquid uos Titus circumuenit?] Hoc etiã nõnihil obiectionis & opprobrij habet. Nõ misi, inquit, sed rogaui: innuens q̃ etiamsi accepisset, iure accepisset, rogatus enim uenit: attamen uel sic purus mansit. Misit autem unà & alium fratrem quempiam.

Nónne eodem spiritu ambulauimus?] Hoc est, nónne eodem dono spirituali? donum enim uocat, quòd cum in angustia esset, nihil acciperet. Atqui opus ipsius erat, Deo tamen acceptum refert.

Nónne ijsdem uestigijs?] Ne in minima quidem re tramitem meum excesserũt, sed eandem exactam rationem à nobis præmonstratã ostenderunt. Expende autem quo modo nedum seipsum sic erudierit Paulus, uerumetiam suos commilitones, ne pollue rentur omnino uel iusta etiam acceptione.

Rursum existimatis, q̃ excusemus nos apud uos? coram Deo in Christo loquimur.] Metuit, ne adulationis opinionem incurrat. Non ad gratiam, inquit, uestram hæc dicimus, neq̃ ut uobis nos excusemus, sed tanquam cernente Deo, & in Christo, hoc est, per Christum loquimur. Itaq̃ illa dicimus, quæ facta sunt, & à Deo* decreta; & non ut commendem meipsum uobis. quod & in exordio dixit.

**γινωσκόμενα, id est, decreta uel cognita.*

Hæc autẽ omnia dilecti propter ædificationem uestram.] Non dixit, Propterea hęc omnia feci, & nihil accepi, quia uos infirmi eratis, hoc enim asperum fuisset ac durum: sed, Propter uestram ædificationem. Vt enim, inquit, non offendamini in me, ea propter non accepi, ob uestram nempe commoditatem.

B Timeo enim ne fortè cũ uenero, nõ quales uolo uos inueniã, & ego inueniar in uobis non qualem uos uultis.] Viden paternam curam? Alij peccarũt, & Paulus metuit, neq̃ certò quicquam adserit, sed dubitat adhuc. Ne fortè cum uenero, non quales uelim uos inueniam, hoc est, corruptos: & inueniar ego necessariò qualem non uultis, hoc est, ultor & punitor.

Ne quo modo contentiones, æmulationes, iræ, concertationes, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones.] Primùm positurus erat inflationes, aduersus ipsum enim arrogantes erant: attamen ne uideatur quæ sua sunt quærere, quod cõmune est primùm dicit. Ab æmulatione enim & inuidia omnia alia nascebantur, ac rursum ab illis æmulatio accendebatur. Concertatio autem dicitur, quando quisquam per litem prouocat alterum super quapiam re. susurrationem autem calumniam uocat. Inflationes, quæ ad ostentationem & arrogantiam spirant, tumidosq̃ mores, uel quando ceu in naturam quandam tumor tralatus fuerit. Aduersus ipsum enim elati, pseudapostolos honorabant.

Cõcertatio. Susurratio. Inflatio.

Ne iterum cum uenero ad uos, humiliet me Deus meus apud uos.] Hoc est, sufficiunt priora. Metuo autem, ne iam ueniens cogar austerius uobiscum agere. Humiliationem enim uocat, quòd omnino sit puniturus aliquos: atqui multi istud gloriam esse censent. Non dixit autem, Ne humilier: uerùm, Ne humiliet me Deus, indicãs quòd Dei causa istuc facturus sit. Nisi enim palàm propositus esset Deus, ipsiusq̃ mandatum, à seipso non ita austerus uisus esset. Quod ait, Deus meus, ardentem eius charitatem erga Deum indicat.

Alios punire Paulus humiliationem uocat quod plerique sibi gloriæ ducunt.

Et lugeam multos, ex his qui antè peccauerunt & non egerunt pœnitentiam, super immunditia & fornicatione, & impudicitia quam gesserunt.] Apostoli hîc uiscera & miseratione animo uoluta: nam pro aliorum delictis ipse luget. Non dixit aũt omnes, sed multos: nec simpliciter qui peccarũt, sed quos nõ pœnituit suorum scelerũ. hi enim digni sunt luctu, qui in uulnere, nullã exhibentes medicinã, permanent. Neq̃ illos retegit, dans eis facilem ad pœnitentiam aditum. Eam enim ob rem & pœnitentiæ meminit, ut eam arripiãt, nec ubi uenerit, puniat eos, ac propterea lugeat. hoc est, summo mœrore conficiatur. Obserua quod dixit de pœnitentia, propter Nouatianos. Per im- *Nouatiani.*

munditiam autem quoduis peccatum accipies: quoduis enim peccatum immundum facit. Vel speciatim nefariam corporum mixturam, qua nefanda committuntur. Non enim unus erat qui fornicatus erat, sed multi: idque in plerisque lasciuiarum speciebus. A

CAPVT XIII.

Deut. 17. Mat. 18. Tertium hoc uenio ad uos: in ore duorum testium aut trium stabit omne uerbum.] Perinde ac Deus multa interminatur, semper autem cunctatorem agit in inferendo supplicio: hunc ad modum imitator eius Paulus haud pauca prætestificatur ante aduentum suum. Vt scriptum est, inquiens, coram duobus aut tribus testibus omnem controuersiam siue ambiguitatem sisti, hoc est confirmari: hanc ad rationẽ tribus meis aduentibus, omne uerbum quo interminatus sum uobis, statuetur aduersum uos: & planè cum authoritate perficietur, nisi resipueritis. Testimoniorum enim loco aduentus suos ponit.

Prædixi & prædico, ut præsens cum essem iterum, & absens nunc, scribo ijs qui antehac peccauerunt, & reliquis omnibus. Quòd si uenero iterũ, non parcam.] Prædixi, inquit, & rursus prædico, quemadmodũ secundò adueniens & præsens uobis dixi, sic etiamnum hisce literis pronuncio ijs quidem qui flagitia cõmiserunt, ceu indigentibus correctione: reliquis autem ceu testibus, si rursus uenero, nec dixit Puniam, sed paterno uerbo parcendi usus est. Quòd si enim incorrectos, inquit, inuenero, non porrò reuocabor ab instituto meo.

Quoniã probationem eius qui in me loquitur, Christi, quæritis.] Cum magna indignatione ad cõtemnentes ipsum ueluti imbecillem & nihili hominẽ, hæc dicit. Quandoquidem enim uultis explorare num Christus in me cõmoretur, ac propterea me ridetis ceu infirmũ, & à Christo desertũ, agnoscetis omnino, ni uitã moresque uestros correxeritis. Cõmonstrat aũt spiritualia esse quæ loquatur uerba, deincepsque metuendas esse minas suas, ceu loquẽtis sint Christi. Non ideo aũt puniebat eos uelut probationẽ aut experientiã daturus: uerũ quia insanabiliter delinquebãt, si cogar, inquit, pœnã sumere de uobis, adeoque punire uos, sentietis per opera ipsa explorationẽ quã anquiritis. B

Qui erga uos non est infirmus, sed potens est in uobis.] Cur apposuit, erga uos, cum ubique potens sit? quia uerisimile erat eos iam antea expertos esse potentiam. Ait igitur: Quia iam antea experimentum accepistis, omnino nouistis quòd in uos non sit infirmus, sed fortis potensque. Vel quia in hac uita potentiã suam in uos demonstrat qui corrigi potestis, percutiens uos nunc, ut in futuro iudicio dimittat. Erga infideles autem ostendet potentiam in die iudicij. Simul autem indicat quòd etiamsi puniturus sit, se tamen non puniturum, sed Christum.

Nam & si crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit ex uirtute Dei.] Plerique offendũtur
Rom 14. ex dictione hac: atqui disce quod dicatur infirmitas tum corporis, tum circa fidem debili-
Suprà 12. tas, ut eo loci: Infirmũ in fide suscipite. Dicitur rursus infirmitas etiam insidiæ ipsæ, & pericula, & ignominię, ut cum dicit: Oblector infirmitatibus, & similia. Secundũ hanc igitur significationẽ Christus ex infirmitate crucifixus est, insidias sufferens, & pericu-
1. Cor. 1. lum, & iniuriã. hæc enim uidentur ex infirmitate fieri. Perinde igitur ut stultitiã uocat Paulus prædicationẽ, non quod sit, sed quod ita reputet infidelibus: sic ex infirmitate dicit crucifigi Dñm, quæ ita ab incredulis existimabatur, cũ tamen nõ esset. Viuit tamẽ ex potentia Dei, hoc est, patris, siue sua ipsius. Nam quæcunque patris sunt, etiã ipsius sunt: &
Ioan. 2. quę ipsius sunt, patris sunt. Proinde ipse etiã seipsum excitauit, æquè ac prædixit: Solui te tẽplũ hoc, & excitabo illud. Hæc aũt omnia dicit Paulus, quia cõtemnebãt ipsum, ut qui persecutionib. & insidijs esset obnoxius, atque ex infirmitate hæc eũ pati existimabãt. Ob oculos itaque ponit quod Christus ex hac, ut putabãt, infirmitate nihil damni acceperit.

Nã & nos infirmi sumus in ipso, sed uiuemus cũ ipso ex uirtute Dei erga uos.] Hoc est, persecutionem patimur & agitamur. Hæc enim est infirmitas in ipso, hoc est, propter ipsum, ipsiusque uerbum, & Euangelij præconium. At perinde ac ille non est læsus insidijs petitus, sic neque nos, sed uiuemus cum ipso, id est, inuincibiles inueniemur erga uos, hoc est, ad uestram cõmoditatem. Fortasse autem adhuc terret eos. Nam si putatis & nos esse infirmos, scitote nos esse uiuentes erga uos: quippe qui uos, nisi uitam uestram & mores aliter institueritis, punire queamus.

Vos ipsos tentate num sitis in fide, ipsi uos probate.] Quid dicam, inquit, de meipso, quòd

A quòd Christus in me loquatur, & quòd potens sim: illum tamen crucifixum imitatus, nō inuado uos. Porrò si uelitis uos ipsos explorare, uidebitis in uobis ipsis Christum, siquidem omnes habetis fidem (credentes enim tum miracula edebāt) uel fidem simpliciter uel signorum, quę specialior est. Proinde si in uobis discipulis Christus est, multo potius in me præceptore uestro est.

An non cognoscitis uosmetipsos, ꝙ Iesus Christus in uobis est, nisi quid reprobi sitis.] Hoc est, nisi quid excideritis è gratia signorū quam accepistis. Innuit aūt clanculū eos uita corruptos esse. Quia enim plerique fidem habentes, miraculorum fuerunt destituti exhibitione & operatione, tanquam uita corrupti, ut uidetur, inquit, non agnoscitis uos ipsos, quòd Christus Iesus est in uobis? Non est autem in uobis, eo ꝙ uita sine moribus sitis reprobi. Non certò autem hoc expresit, sed ambiguè posuit, ne acerbius eos feriret ac incesseret.

Spero autem quòd cognoscetis quòd nos non sumus reprobi.] Magnæ hinc minæ prodeunt. Quia enim uultis accipere probationem, per pœnam quam uobis infligemus, uenio in spem, nobis non defuturam demonstrationem quòd nō simus reprobi, neque exciderimus à gratia signorum & uirtutis: neque uita sumus ita corrupta, ut è nobis, èque domo nostra migrare coactus sit Christus: uerùm est in nobis per probatam uitam, eosque puniet qui inter uos sunt immorigeri.

Precor aūt Deum, ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut uos quod bonū est, faciatis, nos aūt ut reprobi simus.] Reputa hic Apostoli clementiam & miseratione. Vilipendebat, proscidebatur, tanꝗ qui nihil posset, sed solū in literis turgeret: Ipse uerò nō solùm differt ac reijcit pœnā, uerumetiā rogat ne unꝗ ipsi peccatū cōmittant, & ne ipse eos punire cogatur, necessitate hoc postulante, eorumque de meritis. Non enim in hoc elaboro, inquit, ut uidear probatus, ceu potentiam puniendi habēs, cæterùm ut uos bonum faciatis semper: & si unquā contingat uos delinquere, ut pœniteat uos scelerum, & ego sim ueluti reprobus: hoc est, ut ego apud plebeios uidear infimus, ac potentia uacans, quippe qui non inueniam locum puniendi uos. Non enim B reuera reprobus esse cupiebat. Probatus enim potius inueniebatur, ꝙ sic erudiat discipulos, ut nihil peccent, sed multorum opinione dixit illud ueluti reprobi.

Non enim possumus aliquid aduersus ueritatē, sed pro ueritate.] Ne uideatur blanditi eis, ait: Ex mente omnino uanæ gloriæ experte hæc facio. Si inuenerimus uos firmos ac minimè nutantes in fide, non poterimus uos punire. Quòd si etiam tentauerimus, Deus nobis non cooperabitur. Potentiā enim nobis dedit, ut uerum feramus calculum, qui haud sit ueritati aduersus. Verè autem decernit, qui dignum punit: aduersus autem ueritatem fert suffragium, qui non peccantem etiam punire tentat.

Gaudemus enim quando nos infirmi sumus, uos autem potentes estis.] Rursus ostendit seipsum admodū ipsis esse addictum. Ait enim: Ne existimetis ꝙ quia non possim (quandoquidem uos nō impingatis, careatisque errore) potentiā meam demonstrare erga uos, propterea doleam: lætor enim maximè, quando ipse quidem ego infirmer, hoc est, infirmus reputer, ꝙ non posim potentiam meam puniendo uos commonstrare: uos autem potentes sitis, hoc est, uirtute conspicui, lapsuque uacantes.

Hoc autem & precamur, uestram perfectionem.] Non solùm, inquit, hoc uolo, sed precor etiam esse uos irreprehensibiles & integros, hoc est, perfectos, nullam exhibentes ansam siue occasionem uos reprehendendi.

Propterea hæc absens scribo ut non præsens durius agam secundum potestatem quā Dominus dedit mihi in ædificationem, & nō in destructionem.] Postquā acriter eos terruerat, & interminatus erat, nunc defensionem parat. Eam, inquiēs, ob causam sic scripsi, ꝙ uoluerim minas meas ad literas usque esse, & seueritatem, neque re ipsa & operibus demonstrari. Nō correctos enim, omnino duriter puniam ac seuerè, postquam potestatē dedit mihi Dominus. Hinc indicat ꝙ Dominus etiam per ipsum, ut mediū, punit. Commonstrans porrò ꝙ non desideret potestate sua uti ad illorum supplicium, apposuit non ad destructionem, sed ad ædificationem, hoc est, in primis Deus nō uult destruere, siue punire, sed ædificare, hoc est benefacere. Atqui demoliri ea ac destruere quæ sunt inædificabilia, ædificare etiam est.

Pauli clementia.

Incorrigibiles punire, ad ecclesiæ ædificationem pertinet.

Quod reliquum est fratres, gaudete.] Ego, inquit, quod meum est feci, reliquum est

ut uos

ut uos uestra etiam simul adferatis. Si enim uitam uestram correxeritis, immarcesibi- A le possidebitis conscientiæ gaudium, etiamsi tristia uobis locutus sim.

Integri estote.] Hoc est, perfecti estote & in doctrina, & in moribus, ac replete quæ desunt uobis.

Consolationem accipite.] Quia multæ fuerunt tentationes & pericula, Consolationem, inquit, accipite & à uobis ipsis, & alter ab altero, & à permutatione uestri in melius. Magna enim consolatio est, conscientia bona.

Idem sapite, pacem habete.] Hoc & in priore epistola ab ijs petijt, ceu dissidentibus. Cōtingit autem idem sapere, in unanimitate doctrinæ: pacem uerò nō agitare & exercere, in mutua conuersatione. Vtraq; ergo ab ipsis Apostolus expetit ac postulat.

Et Deus pacis & dilectionis erit uobiscū.] Non solum adhortatur, uerumetiā exoptationem adijcit: uel ne hæc quidem est exoptatio, sed eius quod consentaneè futurū est, prædicatio & prolatio. Nam si pacem inter uos alueritis, Deus erit uobiscum. Charitatis autem Deus dicitur, uel quòd ueluti fons sit huius, uel q eam erga uos eximiam ostenderit: uel quòd ubi sit charitas, illic & ipse sit, & dominus huius appareat. Similiter & pacis, siue quòd fons sit huius: siue quòd pacata fecerit tam quæ in cœlo, quàm quæ super terram: uel quòd sit dominus eius rei, & possessionis.

Deus charitatis & pacis.

Salutate uos mutuò in osculo sancto.] Non fucato ac doloso, Iudæ instar. Propter hoc enim osculamur, ut magis accendamus charitatem. Nam os præ cæteris maximè membris cōnectit animas. etenim reuersi, unionem significantes osculū figimus. Vel quia templum sumus Dei, huius autem templi uestibulum est os, uestibula osculamur, per hæc enim uestibula ingreditur Christus, quando nos communicamus.

Salutant uos sancti omnes.] Præsentes quidem per osculum connectit, absentes autem per salutationem. Imò & hosce connectit os: nam ab ore salutatio proficiscitur.

Tit. 3. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & cōmunicatio sancti spiritus sit

Ioan. 3. cum omnibus uobis, Amen.] Quia cōnexuit omnes, imprecatur eis consueto sibi more gratiam filij, per quam seruauit nos, non ex operibus nostris, sed ex gratia, mactatus B ipse pro nobis: ac dilectionem patris, qua dilexit nos, dans unigenitū pro nobis. Tanquam autem interrogatus, undenam filij gratia adueniat, ex patris, inquit, dilectione. Quid uerò effecit? cōmunionem sancti spiritus, hoc est, participationē & assumptionem, qua sanctificamur aduentu spiritus paracleti in nos, participes ipsius facti, imò & ipsi in spiritum permutamur, non essentia, sed participatione. Vbi ergo sunt qui spiritum sanctum reijciunt, quia in principio epistolarum hoc non ponit? En, iam posuit, atq; ternarius tibi consummatus à diuo Paulo connumeratus est, per quem conseruemur, ueritatis dogmata firmiter retinendo, ac uitam incorruptibilem exhibendo, ut reuera perfecti simus, utrinq; bene habentes, serui perfecti, perfecti in Triade Dei commonstrati, cui gloria in secula seculorum. Amen.

Scripta est à Philippis Macedoniæ urbe, per Titum & Lucam.

IN DIVI PAVLI AD GALATAS EPISTOLAM Theophylacti Bulgariæ Archiepiscopi enarratio.

PRAEFATIO.

Matt. 16. Luc. 24. Matth. 15. 1. Cor. 5.

VLTA uehementia & indignatione refertum est exordium, ut uniuersa propemodum epistola: perpetuò enim mitem & mansuetum esse discipulis, qui asperitate & increpatione opus habent, nō est boni præceptoris. Idem etiam Dominus agit. Cum enim Petrum beatū prædicasset, postea uidem obiurgat, ac discipulos indoctos & carētes intellectu appellat. Diuus Paulus igitur etiam ad alios scribens, austeritate usus est, quemadmodum ad Corinthios, potissimum autem ad Galatas. Causa uerò est huiusmodi. Qui ex Iudæis ad Christū fidem accesserant, partim quidem patria lege detenti, partim uerò doctores esse desiderantes, docebant Galatas circumcisionem esse retinendam, sabbata & neomenias seruanda: Petrum namq; hac non uetare, eiusq; collegas. Ac reuera quidem non uetabant illi, non quòd ita docerent, uerùm quòd infirmitati eorum qui ex Iudæis crediderant, condescenderent, quibus & uerbum Euangelij prædicabant. Paulus uerò Christum gentibus annuncians, non habuit opus cōdescensione

A *sione hoc siue obsecundatione. Nam siquando opus esset, ipse etiã obsecundabat: hinc est quòd circunciderit Timotheum, quodq; ipse sanctificatus sit secundum legem. Atqui impostores nõ reddentes causas cur Petrus & qui cum ipso erant, talia facerent, decipiebant simpliciores. Atq; hoc ipsum sanè in Pauli calumniam proferebant, aliàs quidem circuncidere, aliàs uerò circuncisionem tollere, & aliàs alia prædicare. Adhæc etiã omnia Paulo haud obtemperandum clamabãt: quippe qui neq; Christũ uidisset, neq; eius esset discipulus, sed Apostolorũ. Petrum aũt cum cæteris Apostolis ceu αὐτόπτας, hoc est, eos qui ipsi Christũ uidissent, suscipiendos. Has ob causas animo accensus Apostolus, epistolã hanc conscribit. Ac primùm quidem eò sermonem dirigit, quod illi dicebant, perfodientes ita & eleuantes eius æstimationem, nimirum quòd alij quidem essent Christi, ipse uerò Apostolorum discipulus. Propterea & sic orditur.*

CAPVT I.

PAulus apostolus, nõ ab hominibus, neq; per hominem.] Illico quod hominum sit discipulus tollit. Non ab hominibus enim, sed è supernis adeoq; cœlitus uocatus sum: & non per hominẽ, sed per ipsum Christum. Baptizauit quidem ipsum Ananias, sed ad fidem non uocauit, uerùm è cœlis Christus. At cur nõ dixit, Paulus uocatus, sed Apostolus? Quia hac de re tota erat quæstio atq; sermo. dicebãt enim ꝙ ab hominibus Apostolus electus esset. Aduersum isthuc ergo cõsistens, ostẽdit rem sese habere aliter. *Actuum 9.*

Sed per Iesum Christum, & Deum patrem, qui suscitauit eum à mortuis.] Atqui acta Apostolorum à spiritu sancto indicant eum segregatum esse ad apostolicam functionem. Perspicuum igitur ꝙ sit una potestas & patris & filij & spiritus. Obserua hîc præpositionem (per) patri esse appositam, ac filium primũ esse nominatũ, propter hæreticos qui in hisce rebus curiosi sunt. Opportunè autem meminit mortis & resurrectionis, ut persuadeat eos non porrò legi aduertere animum, quæ eis conferre nõ possit: neq; quicquam etiam quod in salutem eorum cedat, afferre: sed Christo potius, qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. Tum ꝙ magnæ sit ingratitudinis, à tali tantoq; benefactore deficere. Dicitur autem ipsum excitare pater tum propter auditorum imbecillitatem, tum quòd ad patrem etiam referantur quæcunq; filius facit. Neq; enim non potuit seipsum excitare Christus, qui in ipsum credentibus dedit suscitare mortuos sola umbra corporum suorum. *Act. 13.*

B Et qui mecũ sunt omnes fratres.] Quia calumniabantur eum, quòd solus hæc prædicaret, indicat iam nunc plerosq; sibi alios esse eiusdem consilij & sententiæ participes atq; consortes.

Ecclesijs Galatiæ.] Reputa hîc indignationem Pauli atq; dolorem. Non enim dixit, dilectis, sanctificatis, neq; ecclesijs Dei, sed sic simpliciter, ecclesijs Galatiæ. Quia uerò dissidebant inter sese, istos non iniuria multas uocat ecclesias: simul eos pudefaciens, in unum colligit per hoc nominis. Qui enim in multa sunt diuisi, non possunt hac nomenclatura appellari, quæ concordiam denunciat. *Rom. 1. 1. Cor. 1. Philip. 1. Ecclesia cõcordiam et communctionem significat.*

Gratia uobis & pax.] Quia periculum erat ne gratia exciderent, propterea ꝙ animum ad legem applicarent, imprecatur hanc & exoptat ipsis. Quoniam uerò se ipsi hostes Dei fecerũt, statuentes legalia quæ ille aboleuerat, ad pacẽ illos reuocat ac reducit.

A Deo patre.] Deus pater uester factus est. Vnde? ex lege ad quam inhiatis, an ex baptismate Christi? Quomodo igitur auersamini benefactorem? Obserua autem ꝙ ait à Deo patre, sine articulo positum. *Θεὸς, Deus sine articulo etiam de patre dicitur.*

Et Domino nostro Iesu Christo.] Non lex ipsa Dominus noster est, uerumenim uero Christus Iesus. Hæc ipsa porrò nomina beneficij sunt indicia demonstrationesq;. Iesus enim, ueluti à peccatis seruans populum dicitur, & Christus à spiritus unctione, qua pro nobis unctus est, sanctificans naturam nostram per assumptionem, ac nobis largiens ut sic nominemur. *Matt. 1. Iesus. Christus.*

Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.] En seipsum dedit: non igitur ut seruus herili iussu operatus est. Cum igitur audis ipsum à patre datum esse, beneuolentiã patris & uoluntatem intellige. Dedit autem seipsum, ut liberet nos à peccatis, à quibus ex liberare non ualuit. Quomodo igitur liberatore uestro dimisso, in legem defigitis oculos, mentem ei appellentes, cum nihil prodesse posit aut iuuare? *Rom. 8.*

Vt eriperet nos ex præsenti seculo malo.] Hîc Manichæi per hunc locum insurgunt, dicentes, En prauum appellauit seculum præsens, siue uitam nostram: uerùm id sic non habet. Non enim dies prauæ ipsæ sunt per sese: quæ enim est prauitas solaris cursus, uel dierum interualli? Neq; uita nostra per sese praua est. quomodo enim, in qua Deum agnoscimus, ac de futuris philosophamur? Sed seculum prauum, operationes *Manichæi. Seculum prauum.*

tiones prauas dicit, uel corruptã uoluntatem ac præ deliberationem: quemadmodum nos cõsueuimus dicere, Malum habuerunt diem, nõ tempus, sed circunstantiã & opus accusantes. Non enim ut nos occidat & eijciat è præsenti uita, propterea mortuus est Christus, uerùm ut à prauis operibus deinceps nos liberet. Cum enim suprà dixisset, Dedit seipsum pro peccatis nostris, hoc est, liberauit nos à præteritis sceleribus: posthac ait ꝙ & in futurũ dedit nobis securitatem, ut eximat nos à praua uita, & moribus peruersis. Lex autem neq; præterita peccata deleuit, nec ad futura quicquam ualuit. A

Secundum uoluntatem Dei & patris nostri.] Quia putabant illi ꝙ Deo non obtemperarent dimittentes legem, suspicionem eorũ corrigit, ostendens uoluntatem patris esse, ꝙ per filium liberaremur. Vides autem ꝙ non dixerit iuxta mandatum patris, sed secundum uoluntatem, hoc est, beneuolentiam, siue placitum. Dicens autem patrem nostrum Deum, rursus benefactoris cõmonefacit Christi, qui patrem suum, nostrum etiam patrem fecit. Quî igitur ab hoc deficitis?

Cui gloria in secula seculorum. Amen.] Cum nusquam alibi in exordijs Amen posuerit, hic ponit, indicans ꝙ sermo consummatus sit ipsi, ac sufficere quæ dicta sint, ad accusationem Galatarum. Etenim mentione facta inenarrabilium Dei beneficiorum, ex quibus condemnabantur illi dimittentes benefactorem Christum, deinde admiratus ea, nec quicquam ualens de illis porrò exprimere uerbis, gloriam Dei continentibus uerbis finit sermonem.

Miror quòd adeò citò transferimini ab eo qui uocauit uos per gratiam Christi.] Indicat quòd magnam de ipsis habuerit opinionem. Admiror, inquit, si uos qui adeò in fide laborastis, adeò citò trãsferimini. Duæ culpę sunt, & quòd transferimini, & ꝙ citò, ut ne tempore quidem opus habeant impostores: quod leuitatẽ excipientiũ imposturam reprehendit. Nec dixit, translati estis, sed transferimini: hoc est, necdum credo, nec arbitror consummatam esse deceptionem. Considera hîc sapientiã. Quia lege detenti putabantur curare patrem, A patre, inquit, transponuntur legi adhibentes animum. Ab eo, inquit, qui uocauit uos, hoc est, patre. In gratia siue per gratiã Christi, id est, ut iustificemini per Christũ: non ex operibus, sed gratia. Filius enim exhibet remissionem in gratia, pater autem ad hanc uocat. B

Ad aliud Euangelium, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui uos cõturbant, & uolunt peruertere Euangeliũ Christi.] Quia suam ipsorum imposturã seductores Euangelium uocabant, ipse aduersus nomen illud pugnans, Non est, inquit, aliud Euangelium, præterquã quod accepistis. Vnum enim est, rectam & synceram opinionem & cultum Dei continens, quod prædicaui ego: nisi iam sint qui turbent oculos animarũ uestrarum, & faciãt alia pro alijs cernere, uolentes subuertere Euangelium Christi. At non totum Euangelium subuertebant, uerùm de sabbato & circuncisione solum mandatum subintroduxerũt: attamen indicat ꝙ exiguum quippiam perperã factum, uniuersum Euangelium inuertat: perinde ac qui regij nomismatis quicquam amputauerit, totum nomisma adulterinum reddidit. Obserua id propter eos qui dicunt, hoc esse modicum, esseq; concedendum. Apprehendunt autem hoc dictum Marcionistæ, asseuerantes hinc unicum duntaxat recipiendum Euangelium, nõ quatuor. Ecquid hoc? Nam & nos quatuor unũ dicimus, secundum quidem concentũ atq; concordiã. Neq; enim Paulus de numero nunc dicit, uerũ de dissonantia. Quia enim dissonat impostorum prædicatio, nec est cum nostra concors, ideo nõ est euangelium, quemadmodum si consonaret, esset euangelium, hoc est, prædicatio apostolica. Proinde manifestissimę nugæ sunt quæ Marcion hic profert de uno Euangelio.

Marcionistæ.

Sed licet nos, aut angelus de cœlo euangelizet uobis præterquàm quod euangelizaremus uobis anathema sit.] Ne quis dicat quòd ambitione gloriæ ue cupiditate ductus, sua dogmata iactet, etiam seipsum deuouet. Quia uerò ad authoritatem & dignitatem personarum confugiebant, ac Petrũ cum suis, & Iacobum præferebant, eam ob causam angelorum etiam meminit. Adiecit autem ex cœlo, quandoquidem & sacerdotes angeli uocabantur. Ne igitur de sacerdotibus hæc dici putes, cœli appositione superas uirtutes adeoq; potentias indicauit. Nec dixit pugnantia prædicent, cæterùm si parum quiddam annuncient præter id quod annunciauimus. Cum enim angelos anathemate ferit, adeoq; detestatur, omnem authoritatem ac dignitatem reijcit. Quia uerò

Sacerdotes, angeli dicti.

A uerò seipsum execratur, omnem coapostolorum societatem & coniunctionem tollit. Ne enim mihi dicas, En coapostoli tui diuersum prædicant: Ecce nanque ne mihi ipsi quidem parco alia ab his prædicanti. Non quòd apostolos condemnet, hæc loquitur: sed uolens obstruere ora seductorum, atque monstrare quòd authoritas uel persona neque recipiatur, neque aspiciatur, si quando sit de dogmatibus sermo.

Sicut prædiximus, & nunc iterū dico: Si quis uobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.] Ne arbitrentur ab ira, aut animi coniunctione correptū hæc ipsum dicere, rursus eadem ponit, indicans quòd non citra iudicium, sed firmiter & solidè stabiliens ac decernens hæc apud sese, sic protulerit.

Modò enim hominibus suadeo, an Deo, aut quæro hominibus placere?] Defensurus est ea quorum causa accusatur. Ne igitur ipsi attollantur & insurgant, ueluti præceptori ius dicētes: ne cogitetis, inquit, quòd apud uos defensionem parem, aut uobis quærā persuadere: cæterùm ad Deū omnis mihi oratio dirigitur. Vnde neque hæc scribo à uobis expetens gloriā, neque ut discipulos habeam, sed Deo rationem reddens pro dogmatibus mihi concreditis, non ut hominibus placeam. Vel sic intelligas licebit: Calumniabantur eum ceu alia apud alios prædicantem, quique pro hominum cōditione sese permutaret. Ait igitur: Num hominibus suadere studeo, illisque placere, an Deo? Nam si hominibus placere uellem, facerem omnino quod dicitis.

Si enim adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.] Confirmat quòd non studeat hominibus placere. Et quânam tandem ratione ipsis adularetur, aut alia apud alios prædicaret? Si enim, inquit, hic meus scopus, hocque studium meum esset, non defecissem à ritibus Iudaicis, & accessissem Christo, nec contemptis amicis atque cognatis, tantaque gloria, persecutiones, pericula, & contumeliam elegissem.

Notum autem uobis facio fratres Euangelium quod prædicatum est à me, quod nō est secundum hominem.] Demonstraturus est eis num uerè à lege desliterit, translatusque
B sit, ideo & prioris uitæ meminit, & repentinæ mutationis suę. Quoniam non defecissem adeò repente à Iudaismo, ni diuiniorem quampiam certitudinem habuissem. Hinc etiam, Non est, inquit, secundum hominem Euangelium meum, hoc est, non hominem habui præceptorem, cæterùm ipsius Dei sui discipulus.

Neque enim ego ab homine accepi illud, sed per reuelationē Iesu Christi.] Hoc enim obijciebant calumniatores, quod non ut Apostoli reliqui ipse audiuisset Christum, sed ab hominibus accepisset omnia. Ait igitur: Ille ipse reuelauit mihi Euangelium, qui & Petrum instituit, & cæteros.

Audiuistis enim meam conuersationem aliquando in Iudaismo.] Vnde planū est quòd per diuinā reuelationē acceperim Euangeliū? Ex priori, inquit, cōuersatione mea. Cum enim talis tantusque essem persecutor religionis Christi, quomodo quæso tam subitò permutatus essem, ni diuina quæpiam reuelatio traxisset me? Quòd enim uehemens eram persecutor, inde perspicuum est, quòd & uos Galatæ audieritis, qui tanto interuallo à Iudæis distatis.

Quòd supra modū persequebar ecclesiam Dei, ac depopulabar eam.] Animaduerte quomodo singula cū epitasi ponat & exaggeratione. Non enim dixit persequebar, uerùm cum omni excessu persequebar: nec hoc solum, uerumetiam depopulabar, hoc est suffodere ac diruere tentabam, ac excindere: hoc enim depopulantis opus est. Actuum 9.

Et proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarū mearum traditionū.] Præ omnibus qui erant illis temporibus multū feruoris ostendebam, ac promouebā bellum aduersus ecclesiam: uel quia celebris eram, & in precio apud Iudæos. Ne existimes autem quòd uanæ gloriæ isthæc res fuerit, uel indignationis, sed zeli. Quòd si igit aduersus ecclesiam pro nulla humana re uel ex nullo humano affectu pugnabam, sed ex zelo Dei, etiamsi per errorem, qua ratione iam nunc quando ueritatem agnoui, humanæ gloriæ amore prædicarem alia & alia, & non quæ ueritas postulat, & Christus me docuit? Pauli zelus.

Quando autem placuit Deo, qui me segregauit ex utero matris meæ.] Si ex utero matris segregatus erat ad Euangelium, & electus à Deo, per omnino diuinam quampiam prouidentiam relictus est interea temporis in Iudaismo, ut nimirum usqueadeò repentina eius mutatio multos in fide firmaret & attraheret. Segregauit au-

tem eum Deus, non per sortem, sed præscientiam, ut dignus esset.

14.15. Et uocauit per gratiam suam.] Deus ob uirtutem ipsius uocauit eum. Vas enim electionis, inquit, mihi est. Ipse autem insigni modestia præditus, per gratiam inquit uocatum se: & non ob dignitatem, sed propter misericordiam.

Vt reuelaret filium suum in me.] Non dixit mihi, sed in me: indicans quod nō uerbo tantum didicerit, uerumetiā multo spiritu cor repletum fuerit, in interiorem hominem cognitione intincta, & Christo in eo loquente.

Vt euangelizarem ipsum in gentibus.] Reuelauit mihi filium, non ut ipsum uideā solum & agnoscam, cæterùm ut alijs etiam depromam. Nō enim credere tantummodo, uerùm & eligi, à Deo fuit: quomodo igitur dicitis me ab hominibus doctum esse? Nō simpliciter autem ut euangelizarem ipsum, dixit, sed in gentibus. quomodo igitur gentibus circuncisionem prædicauerim?

Protinus non contuli cum carne & sanguine.] Hoc est, non sum colloquutus apostolis: hos enim carnem & sanguinem uocat, à natura eos nominans. Vel simpliciter de omnibus id mortalibus dicit, quoniam à nullo mortalium didici quicquam.

Nec ascendi Hierosolyma ad eos qui ante me fuerāt apostoli.] Quī hæc apostolus dicit? Nōnne adeò intumuerat, ut seipsum sufficere sibi putaret, nec opus habere consultore? ecqui nō audiuit dicentem: Ne sis prudens apud temetipsum: &, Væ illis qui prudentes sunt apud semetipsos? Haudquaquā. Sed quia calumniatores eius dicebant, quoniam apostolos nos sequi oportet, non ipsum: & quia apostoli ante ipsum fuerunt, coactus est hæc dicere, ut seductorū cristas deprimat. Nam irrationabile erat & indignū, ut qui à Deo didicisset, hominibus postea adhæreret. Non igitur arrogantia elatus hęc dicit, uerùm ut ostendat propriæ prædicationis suæ autoritatem. Atqui profectus est Hierosolyma, sed non ut ipse disceret, cæterùm ut alijs persuaderet quod hæc etiam Hierosolymis agentibus apostolis placeant. Deinde statim nō ascendit, hoc est, in primordijs suis, sed postea: tumque ideo fecit, ut alijs persuaderet.

Prouer. 3. *Esaiæ 5.* *Infrà 2.*

Sed abij in Arabiam, & iterū reuersus sum Damascum.] Inculta loca circumibat, & agrestia. Si enim cū apostolis permansisset, impedita fuisset eius prædicatio, nec adeò celeriter distributa. Ideo ad agrestiores gentes currebat. Expende hîc mentem eius minimè iactabundā aut fastuosam. Vrbes nanque & regiones cōmemorans, nusquam commemorauit quot quātosue ad Christum conuerterit. Quin etiam Damasci adeò confundebat Iudæos, ut insidiæ ei struerentur à præside. Proinde quæ magna de sese narrare uidetur, profectò non ambitionis & laudis gratia dicit, sed ne lædatur prædicatio, si ipse haud fide dignus ceu uilis ac discipulorum discipulus habeatur.

Actuum 9.

Deinde post annos tres ascendi Hierosolyma, ut uiderem Petrum.] Et hoc insignis humilitatis animi signum, si qui tanta transegerat, ad Petrum abijt, non utilitatis gratia, sed solo uisendi studio, honorās eum ceu maiorem se. Propterea neque dixit ἰδεῖν, id est ut cernerem Petrum: sed ἱστορῆσαι, id est ut uiderem & cū obseruatione intuerer: quod magnas & præclaras urbes addiscentes dicūt, perinde ac nos abimus ad sanctos uiros: sed nos potius utilitatis causa, ille uerò solius honoris gratia.

Et mansi apud eum diebus quindecim.] Illud quidem ut uideret, honoris signum est: permanere autem, amicitiæ charitatisque uehementis est argumentum. Non dixit autem quòd illic doctus sit, sed mansi apud eum, uel cum ipso.

Alium aūt apostolorum uidi neminem, nisi Iacobū fratrem Domini.] Propter Petrū quidem ascendit, adeò ipsum honorabat ac desiderabat. Erat aūt & Iacobus, cuius & cū honore meminit, fratrē Domini appellās, adeò ab omni inuidentia alienus erat. Atqui si uoluisset significare, potuisset dicere Cleopę filiū: neque enim secundū carnē frater erat Domini, sed putabatur. Quomodo aūt erat gnatus Cleopæ? Audi: Cleopas & Ioseph fratres fuerūt. Porrò cū Cleopas absque liberis decederet, Ioseph excitauit ipsi semē, ac sustulit hūc Iacobū, aliosque fratres eius, & Mariā, quā Cleopę filiā, sororē matris Iesu euāgeliū dixit: utpote quod Ioseph patris potius curā erga uirginē, mariti affectū seruarit.

Cleopas & Ioseph fratres fuerūt.

Quæ aūt scribo uobis, ecce corā Deo non mentior.] Tanquā in foro iudiciario apud iudicem pœnam sustinere debeat, sic acriter pugnat sermone, ut fide dignus uideatur.

Deinde ueni in partes Syriæ & Ciliciæ. Erā aūt ignotus facie ecclesijs Iudeæ quę erāt in Christo, solūmodo audierāt, quòd qui persequebatur nos aliquādo, nūc prædicat fidem,

A dem, quam aliquando depopulabatur.] Vt Petrum solummodo uideret, in Iudæa demorans, rursus ex ea discedit, quòd gentibus esset missus præco, & quòd super alienum fundamentum nollet ædificare. Propterea & ignotus, inquit, eram in Iudæa Christianis secundum faciem. Quomodo igitur prædicassem ipsis circuncisionem, qui facie eram illis incognitus? In hoc enim calumniabantur eum, quòd in Iudæa prædicasset circuncisionem. Tantummodo enim de me audiuerant quod ad Christum conuersus essem, & quòd prædicarem Christum.

Et glorificabant in me Deum.] Hoc etiã est modestiæ. Non enim dixit, Ipsi demirabantur me, consternab ntur mei nomine, sed totum gratiæ ostendit esse. Deum enim glorificabant in me, ut qui totum quicquid esset, perficeret.

CAPVT II.

DEinde post annos quatuordec m iterum ascendi Hierosolyma cum Barnaba, simul assumpto Tito. Ascendi autem secundum reuelationem.] Prioris quidem ascensionis Petrus erat causa, alterius autem reuelatio. Titum autem & Barnabam adduxit testes suæ prædicationis, quòd apostolis placuisset.

Et contuli cum ipsis euangelium quod prædico inter gentes.] Hoc est, quod circuncisionis expers est. Cuius autem rei gratia post tot annos cum illis contulit, cum debuisset principiò isthuc agere, ac nouisse num rectè ue sec s curreret? Stolidum enim erat, eum qui tamdiu cucurrisset, atque ta nta perfecisset, o us habere tandem discere, num in uanum cucurrerit. Verùm si ascendit ut ipse aliquid disceret de proprio cursu, a io ne uacabat reuera res isthæc. Quandoquidem uerò cum animaduerteret non paucos offendi tanquam Petro quidem recipiente circuncisionem, ipso uerò circuncisionem reijciente, ac propterea in suspicionem ueniente, quòd transgrederetur legem: ascenderit per reuelationem spiritus hoc ei suggerentis, ut discant & persuadeantur scandalum passi, quòd nulla sit dissonãtia in prædicatione uerbi, sed consilio quodam concedentes cir

B cuncisionem concedunt, quippe qui in circuncisione agentibus, adeoque circuncisis euangelium annuncient. quam tandem absurditatem habebit res ista? Spiritus enim, ut alij corrigerentur, commouit ipsum ascendere, & ipse non immeritò morem gessit. Act. 15.

Seorsum autem ijs qui uidebantur aliquid esse.] Quia non pauci erant qui scandalũ patiebantur, peculiariter cum diuo Petro cõuersatur Paulus, ne dissensio fiat, & maius oriatur scandalũ. Innumeri enim erant scandalizati, quos, cũ palàm audirent Paulum abolere circũcisionẽ, uerisimile erat quòd tumultũ cierẽt, omniaque turbarẽt. Propterea seorsum cum Petro conuersatur, Titum & Barnaban habens testes, qui cunctis mortalibus denunciarent quòd neque apostolis uisum sit Paulum quicquam ipsis contrarium prædicare. Cum porrò dicit, Qui uidebantur, nequaquã eos esse negat, uerùm cũ suo ipsius communem omnium calculũ ponit: quemadmodũ & de se ipse dixit, Quoniam 1. Cor. 7. uideor & ego spiritũ Dei habere, nõ tollẽs habere ipsum, cæterũ cõmunem opinionẽ adducẽs. Itaque τοῖς δοκοῦσι, id est ijs qui uidebanť aliqd esse, hoc est magnis & celebribus.

Nequo modo in uanũ currerem, aut cucurrissem.] Hoc est, ut doceã eos qui in me offenduntur, quòd non in uanum curram, non ut ego discam. Quomodo enim discerem, cum à patre mihi sit reuelatus filius, eiusque euangelium?

Sed neque Titus qui mecũ erat, cũ esset gentilis compulsus est circũcidi.] Cum præputium haberet Titus, non adactus est circũcidi, quæ res maximo argumento est quòd apostoli non ex proposito & principali instituto, sed per dispensationem quandã propter eos qui ex circũcisione crediderant, circuncisionem admiserint, & quòd non possent de Pauli prædicatione conqueri, cuius discipulus esset incircuncisus. Circuncisio cur ab apostolis quibusdam permissa.

Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatẽ nostram quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent.] Constructio sermonis est huiusmodi: Neque propter subintroductos falsos fratres coactus est Titus circuncidi, hoc est etiamsi adessent qui aduersarentur mihi, apostoli tamen non adegerunt nos Titum circũcidere. Quomodo aũt falsos fratres istos appellat, circũcisionem introducentes, quandoquidem & Apostoli hanc recipiebant, ceu Iudæis annunciantes Christum? Vani autem fratres, ueluti legem sancientes ex proposito, ceu præcipuũ quiddam circuncisionem prædicabant, ceu legis uindices & assertores. Nam apostoli obsecundantes his qui ex Iudæis ad Christũ accesserant, accipiebant hanc, Eã ob rem

uanos fratres ipsos appellat. Praeterea cum dicit Subintroierũt, clandestinas eorum insidias indicat: & quia, Vt explorarent, addit, indicat eos hostes esse. Speculatores enim & exploratores ob nullam aliam causam subingrediuntur clanculum, quàm ut omnia & perdiscant, & sibijpsis facultatem parent ut expugnent, & in seruitutem redigant. quod & isti faciebant. Explorabant enim, qui essent praeputio amicti, habentes libertatem in Christo, hoc est, non subiecti legi, ut apprehendant, atque cogant circumcidi, ac rursum uos subijciant seruituti legis, à qua nos liberauit Christus. Hinc igitur planum, ꝙ Apostoli quidem permittebant quae sunt legis, ut paulatim ab ijs eximerent: isti uerò confirmabant legem, ut seruitutem retinerent, roborarentꝗ.

Quibus neqꝫ ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas euangelij permaneat apud uos.] Nõ dixit Sermoni, sed Subiectioni: non enim ut docerent nos aliquid, haec faciebant: uerùm ut nos subijcerẽt, & in seruitutẽ redigerent. Hãc ob rẽ apostolis cessimus, illis uerò haudquaquam, ut firma, inquit, perseuerent & stabilia quae uobis praedicauimus. Qualia? ꝙ uetera transierũt, ꝙ lex sit abolita, & ꝙ circũcisos Christus nõ expetat, neqꝫ sit ullũ operępreciũ circũcidi. Resistẽtes igit̃ illis, demõstrauimus ꝙ uera uobis de legis euacuatione & antiquatione praedicauerimus. Ne igitur deficiatis à ueritate hac.

1. Cor. 5. Galat. 5.

Ab illis aũt qui uidebantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Personã hominis Deus non accipit.] Quia uerisimile erat quempiam sese oppositurũ ipsi, ac dicturum, Quomodo igitur apostoli praecipiebant circumcisionem? diluit hanc obiectionem, ac ueram quidem causam non dicit, ꝙ ex dispensatione, & obsecundantes hoc faciant: ne ij qui ex Iudaeis Christo accesserant, audientes quòd apostoli non re uera, sed dispensatione quadam permittant circuncisionem, ab ipsis deficiant, ceu legis dissipatoribus. Eatenus enim illis adhibebant animum, quatenus legem obseruabant. Hãc igitur causam occultat diuus Paulus. Valde autem grauat apostolos, cum inquit, Nihil mea interest: hoc est, nihil mihi curae sunt qui sunt in precio, qui uidentur esse aliquid, magni uidelicet apostoli, siue circuncisionem praedicent, siue minus: nã ipsi Deo rationem sunt reddituri. Nec quia magni sunt & principes, idcirco personam eorum Deus reuerebitur: non enim personarum acceptor est Deus. Animaduerte, non dixit, Quales sunt: sed, Quales olim fuerunt: ostendens ꝙ & illi in posterũ ita praedicare desti terint, perinde quasi uerbi praedicatio ubiqꝫ luceat. Haec aũt dicit Paulus non uilipendens sanctos, uerùm prodesse cupiens auditoribus. B

Personam Deus nõ accipit.

Mihi enim qui uidebantur esse aliquid, nihil contulerunt.] Illi, inquit, quales fuerint, ipsi Deo curae erit. Hoc autem noui, ꝙ mihi nihil aduersati sint, neqꝫ quicquam apposuerint praedicationi meae, neqꝫ correxerint.

Sed contrà cum uidissent quòd mihi sit concreditum euangelium praeputij, sicut Petro circumcisionis (qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est etiam mihi ad gentes) & cum cognouissent gratiam Dei, quae data esset mihi, Iacobus, Cephas, & Ioannes qui uidebantur columnae esse, dextras dederũt mihi & Barnabae societatis, ut nos in gentes, ipsi uerò in circũcisionem.] Nonnulli sic interpretati sunt hũc locum: Non solùm non correxerunt mea, sed contrà potius correcti sunt. Verùm id ita esse non potest. In quo enim isti ab eo emendandi erant? nam quilibet eorũ consummatus erat. Hoc igitur dicit: Sed contrà dextras dederunt mihi societatis, deinde quae interiacent, cum uidissent quòd mihi creditum sit Euangelium pręputij. & quę sequuntur. Adeò enim me non correxerunt, ut & commendauerint, consenserintꝗ ut ego & Barnabas ad praeputium siue ad gentes, ipsi uerò ad circuncisionem, id est apud Iudaeos euangelium annunciarent. Circuncisionem enim & praeputium non iuxta res accipit, sed praeputiatos & circuncisos intelligit. Hic autem demonstrat, se eiusdem esse cũ Petro precij & honoris. Qui enim ei dedit Euangelij apud Hebraeos actionem & efficaciam, dedit & mihi hanc ad gentes. Obserua autem quomodo indicarit quòd nedum apostolis praedicatio sua placuerit, uerùm ipsi etiam Deo fuerit probata. Cum enim, inquit, agnouissent apostoli gratiam Dei, non dicit audiuissent, uerùm cum ex ipsis cognouissent rebus. Qui enim gratiam mihi dedisset, nisi praedicatio ista bene ei complacuisset? Rursus autem non sine encomio trium illorum meminit. Qui uidebantur esse columnae, hoc est, magni, quos omnes ubique circunferunt, & glorificant. Hi mihi testimonium dicunt, quòd ministerium & praedicatio mea Christo cordi

sit:

A fit: propterea dextras dederunt, hoc est consenserunt, & consortes nos fecerunt, ostenderuntq; quòd meam approbarent prædicationem, quippe qui nihil dissideam à sermone ipsorum.

Tantum, ut pauperũ memores essemus, quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere.] Prædicationem, inquit, diuidebamus, pauperes autem indiuisos habebamus. Hierosolymis enim non pauci credentium fuerunt facultatibus suis exuti & spoliati per incredulos Iudæos, qui necessario etiam alimento destituebantur. Non enim adeò Græci dimicabant aduersum eos qui ex se crediderant, quantum Iudæi Hebræis Christianis repugnabant. Magnam hinc Paulus curam adhibet, ut ne tradantur obliuioni pauperes illi, perinde ac de se testatur ipse, Studui hoc ipsum, inquiens, facere. Etenim undiq; à fidelibus quos instituerat, colligens, ipse per sese eis afferebat.

Quando autem Petrus uenisset Antiochiam, in faciem ei restiti.] Pleriq; existimant Petrum hic à Paulo insimulari hypocriseos, at uerò aliter habere rem constat. Quæcũque enim uidetur dicere aduersus Petrũ, per dispensationem acta sunt ac dicta. Petrus nãq; cum Hierosolymis esset, permittebat circũcisionem, haud enim poterant subitò illos à lege auellere. Verùm Antiochiam profectus, conuescebatur gentibus. Cum uenissent igitur Antiochiam Hierosolymitæ aliquot, subducebat sese à gentibus, ne Hierosolymitanos offenderet, ac simul ut daret Paulo conuenientem increpationis occasionem. Propterea & Paulus obiurgat, atq; Petrus sustinet. Sic enim facilius discipuli transferri ab eo instituto potuerunt, accusato præceptore, & silente. In faciem proinde resistere, figura erat: nam si pugna reuera fuisset, non coram discipulis se mutuò increpuissent, uehementer enim eos offendissent. Iam uerò in publico formata pugna, ac ueluti studio parata, correctio discipulorũ erat. Neq; enim quicquam Petrus contradicit: unde planum est quòd correptionem Pauli æquo animo tulerit atq; susceperit. *Paulus quomodo Pe. infimulari uerit.*

Quia reprehensus erat.] Nõ à me, dixit, sed simpliciter ab alijs ignorantibus, id quod

B agebatur studio & consilio, ac putantibus simulationem esse, absentibus quidem Hierosolymitanis conuesci gentibus, præsentibus aũt illis à gentibus se subducere. Nonnulli autem sic intellexerunt, quòd iã antea reprehensus erat & condemnatus quòd cũ Cornelio ederit, propterea etiamnũ subtraxit sese, ueritus ne aliquo modo rursus cum reprehenderent. Quia uerò subtraxit se, restiti ei. *Act. 10.*

Priusquã enim uenirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat: cum autem uenissent, subtrahebat se, & segregabat se, timens eos qui ex circũcisione erant.] Rationem reddit reprehensionis. Iacobus ille erat frater Domini, qui & Hierosolymis tanquam episcopus eorum docebat. Ab hoc igitur nonnulli emandati sunt qui ex Iudæis crediderant, lege tamen adhuc detenti: quos cum in Antiochiam uenissent, intuitus Petrus, metuens non q ipse pericula subire idcirco cogeretur, uerùm ne ipsi offensi à fide retrosilirent, subtrahebat sese, ab ea quæ cum gentibus erat, conuersatione. Ignorantes igitur quidam causam, reprehendebant eum.

Ac simulabant unà cum illo cæteri quoq; Iudæi, adeò ut & Barnabas abductus sit ad simulationem eorum.] Hypocrisin rem ipsam appellat, nõ enim uult detegere mentem Petri. Simul autem propter eos qui uehementer legem tuebantur, hypocrisin siue simulationem hoc appellauit, ut funditus tollat eorum ad legem affectum & propensionem. Reliquos autem Iudęos appellat eos qui in Antiochia crediderant, qui & ipsi subducebant sese à præputiatis.

Sed cum uidissem quòd non rectè ambularent ad ueritatem Euangelij, dixi Petro coram omnibus.] Neq; hęc dictio te perturbet, non enim ut reprehendat Petrum, hæc dicit, sed propter eos qui hinc fructum aliquem accepturi erant, si audirent quòd Petrus increpitus esset ceu lege detentus. Et uos quid in posterum facitis? Hinc & coram omnibus ipsum increpat, ut illi audientes perterrefiant, tali tantaq; columna reprehensa, nec habente quod contradicat. Eusebius autem dicit non magnum Petrum à Paulo increpatum, sed alium quempiam Cepham, unum ex septuaginta. Atq; hoc se confirmare putat, consentaneum non esse dicens, eum qui principiò defendisset sese quando cũ Cornelio manducans offendisset quosdã, rursus opus habere huiusmodi increpatione. At ô sapientissime, neq; nos dicimus Petrũ ignorantem quid facto opus esset, à Paulo increpatũ esse, sed uoluntariò sustinuisse obiurgationem, ut alij emendarentur. *Eusebius.* *Act. 11.*

Si tu Iudæus cum sis, gentiliter uiuis, & non Iudaice, quid gentes cogis iudaizare?] A
Tantum non omnibus clamat Paulus, Imitamini præceptorem uestrum. Ecce enim & ipse Iudæus cum sit, manducauit tamen cũ gentibus. Expende autem quomodo nõ accuset ipsum, dicens, Male agis, legem seruans: uerùm ob proprios discipulos qui ex gentibus crediderant, eum increpat, tanquam qui cogat eos circumcidi & iudaizare. hoc enim pacto sermo uidebatur acceptabilior futurus.

Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores.] Natura, hoc est, non proselyti, cæterùm ex parentibus Iudæis nati, & educati in lege, dimisimus consuetam, qua nutriti sumus, uitam, atq; ad Christi fidem confugimus.

Scientes aũt q̃ nõ iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidẽ Iesu Christi: & nos in Christum Iesum credidimus, ut iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis, eo q̃ non iustificabitur ex operibus legis omnis caro.] Viden' ut omnia cum munitione loquaĩ & securitate? Nõ enim ceu prauã legẽ, sed infirmã, ut quæ nõ potuerit iustificare, ipsam relinquimus. Nemo enim opera eius perficere potuit grauia & operosa, trãsactu nimirũ difficilia: nõ ob magnitudinẽ eorũ, uerũ qa exiguę cõmoditatis essent, & precij: uel qa animã nõ sanctificabãt, sed corporeas sordes purgabãt. Superuacanea igitur circumcisio. In procursu aũt dicet etiam quòd sit periculosa, à Christo alienans.

Lex animã non sanctificabat.

Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, Christus itaq; peccati minister.] Quæsiuimus, inquit, iustificari in Christo, dimissa lege. Vt dicitis aũt uos, peccatum est dimittere legem. Reliquum est igitur, quòd in hoc peccatum Christus nos coniecerit. Propter illũ enim dimisimus cunctas legis ceremonias & statuta. Itaq; non solũ non iustificauit nos, ut dicitis, Christus: uerumetiam maioris condemnationis causa autorq; nobis est, cum persuadet nobis ut dimittamus legem.

Absit.] Ad absurdũ p̃ducto sermone, ne opus q̃dẽ habuit deinceps cõfirmatione, uerum cõtentus fuit inficiatione, q̃d semp̃ facere cõsueuit in omnino reiectis & absurdis.

Si enim quę destruxi, iterũ hęc ędifico, trãsgressorẽ meipsum cõstituo.] Reputa sapiẽtiam. Dicebant illi, Qui legem dissoluit, transgressor est. hic uerò diuersum indicans, qui legem seruat, est transgressor, inquit, nõ solùm fidem trãsgrediens, uerùm & ipsam legem. Ipsa enim me perduxit ad fidem, ac persuasit mihi dimittere ipsam. In progressu igitur monstrabit hoc. Interea temporis nũc ait q̃ cessarit lex, & hoc confessi sumus, quia dissoluimus eam, deficientes ab ea. Si igitur contenderimus statuere illam, transgressores efficimur, quæ à Deo soluta sunt, statuentes. B

Ego enim per legem legi mortuus sum.] Confirmat quomodo legem dissoluerit, inquiens: Per legem gratiæ & Euangelij, mortuus sum legi Mosaicæ. uel mortuus sum legi per legem: hoc est, ipsa lex me induxit ut non porrò ipsi auscultem, perducens me ad Christum per sermones Mosaicos & propheticos. Si igitur rursus illi aduertam animum, transgrediar etiam ipsam. Vel sic: Lex iussit eum qui non fecerit quæ scripta sunt, puniri & interimi. Proinde quia fieri non potuit ut perficeretur, quatenus in ipsa est, occisus sum. Ne igitur imperet mihi, qui per eã mortuus sum & morte animæ, eo q̃ peccarim, quia non possem præstare quæ lex præcipit: & morte corporis, per condemnationem legis. Quomodo igitur attendam occidenti legi?

Deut. 28. Hier. 21. Esaiæ 2. Mich. 4. Deut. 17. Heb. 10.

Vt Deo uiuam, cum Christo simul crucifixus sum.] Ne quis dicat: Quomodo igitur uiuis, postquam es mortuus? Lex, inquit, uiuentem occidit, Christus autem mortuum accipiens, uiuificauit me, qui mente cum eo crucifixus eram, atq; cum eo mortuus per baptisma. Duplex porrò hic est miraculum, & quòd mortuorum uitę restituit, & quòd per mortem.

Viuo autem, non iam ego, uiuit uerò in me Christus.] Cum dixit, Cum Christo simul crucifixus sum, baptisma indicauit tectè: per hoc uerò quod ait, Viuo autem, non iam ego, uitam quæ baptisma sequitur, per quam mortificantur nostra membra. Viuit aũt Christus in nobis, hoc est, nihil in nobis fit quod nolit Christus, sed ille est q̃ omnia facit in nobis, & regnans, & dominatũ in nos exercens. ac nostra quidẽ uoluntas mortua est: illius aũt uiuit, & gubernat uitam nostrã. Si igitur uiuo Deo aliam uitam quàm quæ est in lege, ac mortuus sum legi, nihil legis obseruare possum.

Quod aũt nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei.] Quæ quidem dixi, de uita spirituali dixi. Quinetiam uitam sensibilem & externã inuenies mihi esse à Christo. Nam

quia

A quia legem transgredimur omnes, omnes etiã peccato & pœnæ subdidit, ac nihil prohibuit omneis perdere, perinde ac tempore cataclysmi, ceu præuaricatores. Cum uenisset autem Christus, eripuit & extraxit nos à condemnatione, iustificãs nos sua morte. Proinde & hoc ipsum sensibiliter & in carne uiuere, per fidem in Christũ habemus, quæ nos cùm iustificat, tum ex condemnatione eripit. Gen.7.

Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.] Atqui pro omnibus dedit seipsum, omnes dilexit. Enimuero Paulus secũ cogitans à quibus nos liberari Christus, & quid donarit, charitate inflammatus, quod publicum est, proprium facit, æquè ac prophetæ, Deus Deus meus, inquiunt: pariter ostendens, quòd tantam oporteat unumquemq; gratiam reddere Christo, quantam si pro ipso solo mortuus esset exhiberet. Qui autem hoc beneficio usi sunt, soli sunt qui credunt. Quocirca qui legi adhuc intendit, indicat Christum pro se nõ esse mortuum. Ecquî hoc non horres, & ad legem rursus accurris, inutilem mortem Domini tui denuncias? Obserua autem quod ait, Tradidit seipsum, propter Arrianos. Psal.17. 62.117. 142. Arriani.

Non abijcio gratiam Dei.] Quia iam ratiocinationes posuit, deinceps demonstrat sese non decutere neq; reijcere Christi donum, quod mihi donauit, iustificans me sine operibus per mortem suam, neq; ad legem accurro.

Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.] Si enim lex, inquit, seruare & iustificare potest, Christus frustra deinceps mortuus est. Propter hoc enim omnino mortuus est, ut ipse seruet nos per mortem: quod lex efficere nequit. Nam siquidem saluat lex, superflua est Christi mors. Viden' quò blasphemia procedat?

CAPVT III.

O Insensati Galatæ, quis uos fascinauit non obedire ueritati?] Cum in prioribus indicasset q; non ab hominibus esset Apostolus, neq; per homines, ac fide dignum seipsum reddidisset, cum maiori authoritate disputat. Comparaturus porrò fidem & legem, prius stultos eos appellat, non ueluti transgrediens legem Christi, sed uehementer eandem seruans. Non enim simpliciter fratrem suum stultum appellãs, reus est, sed qui temerè. Isti aũt omnes iustissimè stulti uocati sunt, qui tot tanta, tamq; uaria bona non sentientes, inutilem Christi mortem faciunt. Obserua aũt q; post bonorũ demonstrationes eos obiurgat, ac statim remittat. Nõ enim dixit, Quis uos decepit: sed enim, Quis uos ἐβάσκανεν: hoc est, per inuidiam corrupit, quis inuidit uobis: indicans digna inuidia res committere. Præterea indicat quòd qui eis persuaserint, hoc non fecerint quòd curam eorũ gererent, neq; ut quæ eis deessent replerent: uerùm ut ea etiam quæ haberent, truncarent, mutilaq; redderent. Huiusmodi enim est inuidia. Non quia inuidia tantum roboris per sese habeat, hoc dixit, uerùm quia doctores per inuidiã eò peruenian. Suprà 1. B Mat.5. Non omnis qui stultum suum proximum uocat, peccat.

Quorũ ob oculos Christus Iesus præscriptus est, crucifixus in uobis.] Atqui Hierosolymis crucifixus est, quomodo ergo dicit q; ante oculos, & in uobis? Quoniã fidei oculis uiderunt crucem exactius, quàm qui tum coràm astiterunt, conspexeruntq;. Nam plerisq; eorum qui corporaliter uiderant, nihil cõmodauit: hi aũt, etiamsi oculis non uidissent, per fidem tamen exactius uiderũt. Præscriptus est igitur exactè, hoc est, uiua ueluti imagine expressa depictus est per prædicationem: uos uerò credentes prædicationi, ceu præsentem ipsum conspexistis. Hæc sanè & in laudem eorum cedunt, & uituperium: in laudem, quia cum tanta certitudine hæc susceperunt: in uituperium, quia uiderunt nudatum, crucifixum, morientem: eoq; dimisso, ad legem accurrerunt. Expende quomodo relictis omnibus crucem in medium promit.

Hoc solum à uobis uolo discere: Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?] Quia prolixiores sermones non assequimini, neq; dispensationis ac diuinę prouidentiæ magnitudinem contemplari uultis, exiguum quiddam dicam uobis. Ad hoc enim exiguum respondete mihi, undenam acceperitis spiritum sanctum, tantasq; uirtutes ac signa edideritis: ex legis ne operibus, an ex fide? perspicuũ est q; ex fide. Numquid enim quando lege tenebamini, spiritũ habebatis, uirtutesq; perficiebatis? minimè gentiũ. Quî igitur dimissa fide, rursus legi adhæretis? Sic stulti estis, ut cũ spiritu cœperitis, nunc carne cõsummamini?] Rursus opportunè contumeliã protulit. Cum debuissetis incrementũ sumere tẽporis procursu, nõ solùm non promouistis quicquã, ue- Fidei uirtus.

rumetiā ad deterius retrorsum abducti estis. Nam signa facere, spirituale est, quod uobis inerat in principio: circuncidi uerò, carnale est, quod nunc tandem elegistis. Nec dixit perficitis, sed perficimini, siue consummamini, innuens quòd brutorū pecorum instar hos apprehensos, concedebant illi qui circuncisionem docerent. A

Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa.] Multis tentationibus colluctati erant propter Christum. Tot igitur, tantaq́ue frustra passi estis? Si enim circūcidimini, ista omnia sunt superuacanea, uobisq́ue damnum dederunt, orbaruntq́ue tam multis coronis impostores. Deinde spem eis reditus proponit, inquiens, Si modò sine causa siue temerè, hoc est, si uelitis resipiscere, nō frustra neq́ue temerè à uobis laboratum est. Pudefiant hinc qui pœnitentiam tollunt. Ecce enim signa operati sunt, & cōfessores & martyres fuerunt illi, qui cum excidissent à gratia, non reijcit eos Paulus, sed suauiter ac blandè inuitat, & recipit.

Pœnitentia asseritur.

Qui ergo tribuit uobis spiritum, & uirtutes operatur in uobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?] Deus (inquit) qui suppeditat uobis spiritū ut prophetetis, & linguis loquamini, qui operatur in uobis uirtutes signorum & prodigiorum, per legis ne opera hæc faciebat, tanquam cultus & delinitus per uos ista perficientes: an per fidem, quam in Christum demonstrastis? planum est q́ per fidem. Quî igitur hac dimissa, per quam glorificamini, ad abolitam abrogatamq́ue legem curritis?

Gen. 15. Quemadmodum & Abraham credidit Deo, & reputatū est ei ad iustitiam.] Maximè uos fidei uim nosse oportebat ex signis quæ perfecistis. Quinetiā ad progenitorem uestrū Abraham desigite oculos, de quo plurimus uobis * sermo est, & inuenietis ipsum quoq́ue ex fide iustificatū. Si autem qui ante gratiam uixit, ex fide iustificatur, multo potius gratia donati, fidei adhærere debent, ab eaq́ue pendere.

** λόγος, id est, sermo, uel ratio. ut sit sensus: quē uos magni facitis.*

Cognoscite ergo, q́ qui ex fide sunt, illi sunt filij Abrahæ.] Quandoquidem metuerant, ne si legem dimitterent, è patriarchæ exciderent cognatione (multum enim ob hanc sibi tribuebant, clarosq́ue existimabant) ipse contrarium ostendit, quòd fides potius filios Abrahæ efficiat eos, qui ipsam habeant. B

Gen. 22. Præuidens autem scriptura quòd ex fide iustificet gentes Deus, prænunciauit Abrahæ, q́ in te benedicent omnes gentes.] Demonstrat quomodo credentes sint filij Abrahami, & ex scriptura testimonium profert: In te benedicentur gentes, pro eo quod est, per imitationē fidei tuæ. Ostendit etiam quòd lege sit antiquior fides, siquidem Abrahamum ante legis sanctionem ea iustificauit: & quòd secundum prophetiā, quæ nunc fiunt, contingunt. Præuidens enim scriptura, hoc est, ipse qui legem tulit Deus, prædefiniuit atq́ue statuit, non ex lege, sed ex fide iustificari. Et non dixit reuelauit, sed εὐηγγελίσατο, hoc est lætum nuncium attulit: ut discas quòd & Abraham hac iustificationis forma lætatus sit, eamq́ue desiderarit.

Fides lege antiquior.

Deut. 27. Igitur qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham.] Quia turbabantur nequando sint maledicti & execrati, ceu illi qui in lege non perseuerent (scriptū est enim, Maledictus qui non perseuerat in ijs quæ scripta sunt in lege) diuersum nunc potius ostendit, nempe quòd benedicti sint qui legem reliquerint, ac fidem accesserint, perinde ac fideli Abrahamo benedictum est.

Quicunq́ue enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus est omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.] Ne quis opponat, Haud iniuria Abrahamus ex fide cùm benedictus est, tum iustificatus, quia lex nondū sancita erat. Tu uerò nunc monstra mihi q́ postquā data est lex, fides iustificet, & benedictos faciat: ostendit Apostolus nunc non solum q́ & iustificet fides & benedicat, sed etiā q́ lex peccati & maledictionis causa sit. Nemo ēm potest facere quæ scripta sunt in lege: qui uerò nō facit, execratus est. Proinde fidei est benedicere, frustra uos metuitis nequādo uos execrati reddamini deficientes à lege. Nā si ca utamini, potius sub execratione estis, quippe qui non possitis explere ipsam.

Lex, maledictionis causa.

Habac. 2. Quòd uerò in lege nemo iustificetur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide uiuet.
Leuit. 18. Lex aūt non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, uiuet in ipsis.] Demonstrato quòd lex maledictos faciat, fides autem benedicat, ostendit iam nunc quòd & fides sola iustificat, & non lex. Adducitq́ue Habbacuk dicentem quòd ex fide iustus sit uicturus, & non ex lege. Lex enim non solùm fidem postulat, uerumetiam opera. Pulchrè

A autem dixit, apud Deum: apud homines enim iusti forsan uideri queant lege detenti, quales Pharisæi iustificantes seipsos coram hominibus. Quia igitur lex ob difficultatẽ operum nõ iustificabat, sed maledictioni potius subiugabat, uenit gratia facilem uiam ostendens, fidem uidelicet, per quam iustificati benedicimur. En demonstratum est igitur ꝙ nedum ante legem benedicebat & iustificabat fides, sed post legem etiam potius.

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictũ. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui pendet in ligno.] Ne quis hic occurrat, Verè, inquiens, qui non facit legem, maledictus est, & uerè fides iustificat. Unde autem perspicuũ, ꝙ maledictio illa sublata sit? Metuimus enim ne quo modo ueluti legi subiugati, ipsi etiã sub execratione simus. Indicat igitur solutam esse per Christum execrationem. Dato enim precio, per hoc ꝙ ipse factus est maledictio, redemit nos à maledictione legis, quam ipse quidem euasit, ut qui legem impleuerit: nos autem obnoxij legi sumus, quippe qui nequeamus eam perficere: æquè ac si condemnatũ quempiam adiudicatumq́ morti alius quispiam innoxius eximat à morte, pro illo mortẽ subire uolens & eligens. Suscepit igitur maledictionem quæ erat, à ligno suspendi: dissoluitq́ maledictionem, quæ nobis, quòd legem non impleremus, erat imposita, ipse qui ei non erat obnoxius. Legem enim impleuit, & peccatum non fecit. *Deut. 21.* *Maledictio quomodo à nobis ablata.*

Ut in gentibus benedictio Abrahę fieret in Christo Iesu.] Eam ob rem factus est maledictio, ut in gentibus, hoc est, ijs qui lege non utebantur, neq; ea tenebantur, benedictio Abrahami, hoc est, quæ est ex fide, fieret in Christo Iesu, hoc est, in semine Abrahami. sicut & scriptum est: Quod in semine tuo benedicentur, hoc est, in Christo ex te nato secundum carnem, credentes uidelicet in ipsum. *Gen. 22.*

Ut promißionem spiritus acciperemus per fidem.] Propterea (inquit) benedicuntur gentes, ut & spiritum accipiant per fidem. Quia enim nõ licebat accipere spiritum eos qui adhuc sub maledictione erant, benedicuntur soluta maledictione à Christo:

B tumq́ per fidem iustificati, accipiunt promißionẽ spiritus. Quæ enim promisit Deus Abrahamo, spiritualia esse intelligit Paulus, quę nunc uidelicet nobis data sunt, ipsa benedictio, idq́ genus alia.

Fratres, secundum hominem dico.] Suprà stolidos uocauit, nunc fratres nominat: illo quidem eos perstringens, hoc consolans. Humanum, inquit, exemplum uobis adducturus sum.

Tamen hominis confirmatũ testamentũ nemo spernit aut superordinat. Abrahamo aũt dictę sunt promißiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, tanquã in multis, sed tanquã in uno. Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico, Testamentum antea firmatũ à Deo in Christũ, post quadringentos & triginta annos facta lex nõ irritum facit, ad euacuandam promißionem.] Hoc indicare uult, ꝙ fides sit testamentum antiquius lege, & quòd iniquum est ei præferri legem. Hinc & exemplum posuit. Si homo (inquit) testamentum fecerit, nunquid audet aliquis post eum ueniens inuertere, uel superordinare, hoc est, apponere aliquid? Nõnne igitur de Deo idem sentiendum est? Nam & Deus testamentũ fecit cum Abrahamo, ut in semine ipsius misericordiam consequantur gentes. Semen autem ipsius, Christus est. Non enim dixit seminibus, ut intelligeres ab eo propagatos Iudæos & Ismaelitas: sed semini, de uno quopiam unicè & sigillatim loquens, quod (uti dictum est) Christus est. Quomodo igitur testamentũ hoc, & consensum, & promißionem, lex irrita facere potest, ut ne in Christo benedicantur gentes, sed in legalibus mandatis? Hoc enim nihil aliud est, quàm destruere & abolere promißionem: quod absurdum est. *Genes. 12.* *Fides testamentum lege antiquius.*

Nam si ex lege hæreditas, iam non est ex promißione. Abrahamo aũt per promißionem donauit Deus.] Si lex (inquit) donat benedictiones, & uitę & iustitię hæredes facit: restat igitur ut promißio illa Abrahamo facta sit irrita, reiectaq́: uerũm id nõ habet rationem. posterior enim lex cum sit, quomodo irritum faciet prius testamentum? Ne festines autem totũ exemplum ad institutum trahere. Nam ob eam rem etiam ipse dixit, Secundum hominem loquor: hoc est, humanum exemplum profectò. Quare si non posit diuinis adæquari, nihil nouum.

Quid igitur lex? propter transgreßiones addita est.] Quia fidẽ, ut digna erat, extulit & euexit in altum, & antiquiorem demonstrauit quàm sit lex, imminebat obiectio,

cuius nempe rei gratia lex data sit, si fides antiquior erat, & benedictiones dabat? Ait igitur haud temere esse latam, enimuero transgreßionũ gratia, ut pro freno sit Iudæis, prohibens præuaricari quædam saltem mandata, etiamsi non poßit efficere ut omnia mandata Iudæi illæsa retineant. Scitè autem illud, addita uel apposita est, ut indicet legem non esse præcipuè ac primo consilio datam quemadmodum promißiones, sed ueluti obiter interpositam ob multas transgreßiones, ut aliquot saltem cohiberet. A

Legis frenandæ causa. Ezech. 20.

Donec ueniret semen cui promiserat.] Non, inquit, ad infinitum usq; tempus data est lex, cæterùm tamdiu donec Christus uenerit, cui promissum est ut in eo benedicatur gentibus. Si igit' ad Christi usq; aduentũ data est, quid ulterius eam producis?

Ordinata per angelos in manu mediatoris.] Lata est, inquit, lex per intermedios angelos administrata, uel sacerdotes, uel reuera angelos. Etenim ad tubas illas & tonitrua ac terriculamenta, angeli administri erant. In manu mediatoris, id est Christi, indicans adeò quòd & legem tulerit Christus, ut ita in arbitrio eius sit eam rursus tollere, quippe qui dominus eius sit.

Exod 19. Christus legislator.

Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.] Christus itaq; duorum mediator est, Dei uidelicet ac hominum. Mediatorem autem egit utrisq;, pacem faciens, ac bellum dirimens quod homines cum Deo gesserunt. Ex quo enim adiunxit sibi ipse atq; uniuit humanã naturam, ex eo tempore pacem fecit, inimicam diuinæ naturæ ob peccata carnem mirandum ad modum commiscens, atq; cum ea temperans. Quocirca quia mediator & reconciliator ipse est, perspicuum est quòd ipse seruet, & non lex.

Lex ergo aduersus promissa Dei? absit.] Si promißiones benedictionem dabant, lex autem maledictionem introducit, perspicuum est quòd si receperimus ipsam tanquam authoritatem habentem, tollit promißiones Dei benedictionẽ dantes. Sed absit. Audi autem quæ sequuntur.

Si enim data esset lex quæ poßit uiuificare, uerè ex lege esset iustitia.] Lex, inquit, tunc fortior esset fide, & benediceret, & iustificaret hominem, si uiuificare potuisset ac seruare. Iam uerò occidit potius, quatenus non potest à peccatis liberare. Quomodo igitur dominabitur in fidem, quæ potest uiuificare per baptisma, & quæ benedicit & iustificat? B

Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promißio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.] Non potuit, inquit, lex à peccatis liberare, uerùm ad hoc cooperata est, ut concluderet homines sub peccato: hoc est, ut ostenderet eos peccatores, & compelleret ut remißionem concupiscant, & accelerent ad eum qui hanc præstare elargiriq; poßit, Deum. Postquam enim Iudæi non sentientes peccata, remißionem non desiderarent, dedit legem concludentem eos & coarctantem, constringentemq; per increpationes, monstrantemq; peccatores, ac compellentem inquirere rationem per quam poßint uenia donari. Hæc autem ratio est, ipsa in Christum fides, per quam benedicimur iustificati.

Priusquam autem ueniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam quæ reuelanda erat, fidem.] Lex, inquit, magnam præbebat securitatem ijs qui sub ea erant, ac ab illa custodiebantur, à pluribus peccatis cohibens, ac ueluti murus quispiam existens concludens homines, colligensq; ad fidem. Qua isthuc ratione? Cum enim arguat peccata, nec poßit ab his liberare, necessariò fidem ostendebat iustificantem, * quæ erat sanè occultata, rursusq; postea reuelata est, quando Deus manifestatus est in carne.

** ἥτις ἦν μὲν πάλιν κρυπτομένη δέ, ὕστερον ἀπεκαλύφθη. Si pro πάλιν legas πάλαι, sensus erit: quæ quidem erat etiam olim: sed occultata postea reuelata est quando, &c.*

Itaq; lex pædagogus noster fuit in Christum, ut ex fide iustificemur.] Vt enim pædagogus ab omni malitia liberat adolescentem, ac ut disciplinas à præceptore suscipiat, cum omni cura atq; attentione parat: hunc ad modum lex in uirtute moderata alumnos suos, adeoq; eos qui sub se erant, instituebat, & ad Christum doctorem atq; præceptorem abducebat, per reprehensionem & ostensionem peccatorum promptiores faciens & alacriores, ut quærerent eum qui noxæ condonationem impertiretur, ac ex fide iustificaret. Pudeat ergo legis calumniatores: neq; enim pædagogus aduersatur præceptori, nec lex repugnat nouo testamento.

At ubi uenit fides, iam non sumus sub pædagogo. Omnes enim filij Dei estis per fidem

A dem in Christo Iesu.] Cum aduenerit, inquit, fides quæ uirũ perfectũ efficit, non iam amplius esse possimus sub pædagogo, qui per ipsam perfecti sumus, & adolescentiam supergressi. Quòd perfecti enim uiri sumus, ex fide planũ est, quia filij Dei sumus per fidẽ in Christũ. nam hæc est cõstructio. Omnino aũt qui eo honore est dignatus, ut filius Dei fiat, non est imperfectus, neq; infans. Quocirca ridiculum fuerit, eos qui in uiros creuerint, pædagogo legi subijci. Perinde enim esset, ac si cum dies illuxerit, non solem quis uidere uelit, sed lucernam. Obserua autem qui suprà ostenderit fidem filios Abrahami facere, nunc autem filios Dei. Adeò magna potest.

Quicunq; enim in Christũ baptizati estis, Christum induistis.] Quomodo filij Dei sumus confirmando ostendit, per baptisma nempe. Non dixit autem, Quotquot baptizati estis, filij Dei facti estis, quemadmodum consectarium erat, & consecutio postulabat: sed quod multo magis est tremendum, Christum induistis. Si enim Christum filiũ Dei induimus, ipsiq; assimilati sumus: ad unam cum eo cognationem unamq; ideam perducti sumus, gratia facti, quod ille est natura.

Non est Iudæus neq; Græcus, nõ est seruus neq; liber, non est masculus & fœmina. Omnes enim uos unus estis in Christo Iesu.] Vnusquisq;, inquit, baptismate ablutorum reiecit natiuas formas & proprietates, unam autem figuram & formam omnes assumpserunt, non angeli, sed ipsius Domini, in seipsis ostendentes Christum, perinde ac unus sumus omnes in Christo Iesu, hoc est, quatenus unam Christi formam impositam nobis habemus, uel quatenus etiam unum corpus sumus, unum caput, ipsum uidelicet, habentes.

Si autem uos Christi, itaq; semen Abrahami estis, ac secundum promissionẽ hæredes.] Quia antea dixerat semen esse Abrahami in quo benedicerentur omnes gentes, ipsum Christum, cui etiam datæ sunt promissiones, ac demonstrauit uos etiam Christi formam circumferre, concludit nunc isthuc. Quia igitur & uos semen estis Abraha-
B mi, ac hæredes deinde promissæ benedictionis, quomodo ergo legi animum appellitis, cum sitis benedicti, propterea quòd Christum indueritis, adsimilatiq; sitis ipsi, indeq; facti semen Abrahami?

CAPVT IIII.

Dico autem: Quãto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omniũ, sed sub tutoribus & actoribus est usq; ad præstitutũ tempus à patre.] Hoc est, statuit pater eum nihil debere administrare, tantisper dum ad legitimam ætatem peruenerit, cui & parendum est.

Ita & nos cum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus in seruitutẽ adacti.] Paruuli non ætate, sed Dei cognitione. Elementa uerò mundi, neomenias ac sabbata dicit, hi nanq; dies à cursu solis lunæq; fiunt. Itaq; qui nos sub legem agunt, eamq; docent, infantes faciunt, elementisq; mundi subdunt, cũ tamen simus uiri perfecti, & filij Dei, patresq; familiæ, & domini. Discimus præterea q; Deus quidem filiorũ adoptionem, quæ est ipsa hæreditas, à principio dare uoluerit, sed infantia nostra, quo minus hoc fieret, obstitit, remorataq; est. Volens autem prorsus tollere legem, nõ dixit q; diebus inseruierimus, uerùm elementis mundi fuerimus subditi, ut pudefaciat magis eos qui legi incumbendum suadent. Ne turberis autem, si ex consequenti tutores & curatores siue actores elementa intelligantur. Primùm enim legem debes accipere tutorẽ, perinde ac pædagogum etiam, nõ ista. Deinde neomenias & sabbata elementa dixit, præsertim ut abundè eos à lege deficere faciat, atq; rubore suffundat, hoc ita dixit, quẽadmodum in progressu deinceps uberius indicabit. Nonnulli per elementa, elementalem & introductoriam uel institutoriam legem intellexerunt. *Elementa mundi.*

At ubi uenit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factũ ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.] Quandiu, inquit, infantes eramus, subiecti fuimus neomenijs & sabbatis: at simulatq; aduenit præstitutum tempus Christi incarnationis, cum omne scelerum genus pergressa humana natura, opus haberet curatione, emandauit filium suum Deus, hoc est, placuit ei ut ueniret. Factum, non dixit per mulierem, ut ne aditum & ansam inueniant qui adserunt Dominum per uirginem ceu canalem transijsse inani prorsus apparentia: sed ex muliere, hoc est, ex essentia uirginis corpus accipientem, quippe

quia

quia sit fructus uteri ipsius. Factus autem fuit sub lege, circuncisus, omniaq; legis perficiens, ut ab execratione exemptus, ab execratione nos redimeret. Duo autem Christi incarnationis officia nobis exponit: alterum, ut nos redimeret ab execratione legis: alterum, ut subministraret nobis adoptionem filiorum. Recipiamus porrò dixit, indicans quòd iam antea ex promissione ad nos pertinuerit, etiamsi ob infantiam nostram nobis non fuerit data. Nam & promissa Abrahamo hæreditas, adoptatio erat: filius enim hæreditatem adit. A

*A communi lectione nonnihil uariat Theophil. ut & Chryst. per Erasm. uersum.

Quoniam aût estis filij, emisit Deus spiritū filij sui in corda nostra, clamantem Abba pater. Itaq; iam non es seruus, sed filius. si autem filius, & hæres, * hæres quidem Dei, cohæres autem Christi.] Vnde, inquit, planum q̄ filiorum adoptione donati sumus? patefecit isthuc & antehac, quādo indicauit nos Christum induisse, qui est filius. Ostendit autem etiamnum, ex eo quòd spiritum accepimus, qui instituit nos ut patrem inuocemus Deum nouo quodam modo & diuino corda nostra cōmouendo: quod certè non fieret, ni filiorum adoptio nobis data esset. Quocirca cum filij simus, hæredes etiam sumus, non uulgarium certè rerum, cæterùm bonorum diuinorum, & unigenito cohæredes. Cur igitur rursus serui efficimur, repellentes in filios nos adoptantem fidem, legiq; attendentes?

Dierum obseruatio, idololatria.

Sed tunc quidem ignorantes Deum, ijs qui natura non sunt dij seruiebatis.] Hîc ad eos qui ex gentibus crediderant, sermonem conuertit, commonstrans etiam idololatriam esse dierum obseruationem, quodq; hodie plus peccent, quàm olim. Quondam enim, inquit, ignorabatis Deum, ceu tenebris septi atq; seducti, ac propterea seruiebatis soli & lunæ, quæ non natura sunt dij. Iam uerò si post ueritatis agnitionem dies obseruetis, nihil aliud quàm elementis seruitis, eaq; ceu deos colitis, ac ad peiorem quàm olim impietatem relabimini.

Nunc autem cum cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo, quomodo conuertimini rursus ad infirma & egena elementa, quibus denuò seruire uultis?] Nunc autem, inquit, cognouistis Deum, imò uos non proprio labore inuenistis & agnouistis Deū: neq; enim quæsiuistis omnino, sed ipse uos in profundis tenebris agentes inquisiuit & assumpsit. Cognitos enim pro assumptis à Deo dixit. Quomodo igitur reuertimini rursus ad egena & imbecillia elementa, hoc est, quæ nullū robur habeant ad proposita nobis bona, neq; possint spiritualiter nos iuuare? Simul autem tanquam orbata intellectu & sensu, adeoq; uita, misera siue egena hæc uocat & infirma, etiamsi hoc Græcis displiceat quod de elementis dico. Pseudapostoli itaq;, tanquam legis uindices, dierum obseruationes introduxerunt. Ipse autem sapientissimè idololatriā rem ipsam uocat, quam & ipsa lex reijcit. Quare ista docentes, legi etiam aduersantur. B

Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos.] Ex his planum est quòd non solum circuncisionem prædicabant pseudapostoli, cæterùm ferias etiam & neomenias.

Metuo ne quomodo frustra laborauerim erga uos.] Contemplare clementiam & & miseratione Pauli. illi concutiuntur, & Paulus terretur. Quod ait nequo modo, indicat eos adhuc superesse, necdum prorsus naufragium passos. Facit autem eis spem, si modò uelint uigiles & sobrij esse, non frustra se erga eos laborasse, perinde quasi dicat eis, Mementote meorū erga uos sudorum, neq; uanos facite labores meos.

Estote sicut ego, quia & ego sicut uos.] Ad eos qui ex Iudæis crediderant, hæc dicit. Imitamini, inquit, me. Nam & ego apprimè lege accendebar, non secus quàm uos: attamē relicta illa, pro Christo nunc & fide dimico. Tales & uos estote. Pulchrè autem hoc posteriore loco posuit: homines enim potius similibus & eiusdem generis exemplis trahuntur, quàm rationibus.

Baptismate fratres facti sumus.

Fratres obsecro uos, nihil me læsistis.] Quia asperè eos ac seueriter obiurgarat, uult rursus mitigare sermonem: neq; enim uehemens nimium obiurgatio prodest, neq; nimia indulgentia & lenitas: propterea fratres eos nominat, gratiæ baptismatis mentionem pariter faciens, ex qua omnes fratres ueluti ex uno patre Deo facti sumus. Defenditaû ea quæ dixit, q̄ nō sint prolata ex odio. Nihil me læsistis, nihil iniuriæ mihi intulistis, ut hostiliter erga uos rapiar & commouear, sed innumera potius honoris & dilectionis opera mihi exhibuistis. Quomodo igitur, quia infensus uobis sim, hæc dixissem? cæterùm curam potius uestri gerens, ac rursus gratificari uobis contendens.

Scitis

A Scitis autem quòd per infirmitatē carnis euangelizaui uobis prius,ac tentationem quæ erat in carne mea,non spreuistis,neq; respuistis.] Nouistis,inquit,quòd cum imbecillitate carnali,hoc est,cum persecutionibus & periculis prædicarim euangelium apud uos, neq; sic tamen auersati estis me. Neq; tentatio mea hæc,id est, persecutiones & uerbera & huiusmodi, offenderūt uos,compuleruntq; uos contemnere me atq; despuere. Simul autem latenter pudefacit eos,cum quanta sit passus ab aduersarijs eorum nomine,commonstrat.

Sed sicut angelum Dei suscepistis me,tanquam Christum Iesum.] Adeò,inquit,honorastis me,quasi maior essem homine. Quomodo igitur non absurdum est,tum quidem cum persecutionem paterer,& agitarer uarijs malis, me à uobis suscipi tanquā angelum & ueluti Christum,& non offendi: iam uerò cum consulam uobis quæ decora sunt & opportuna,ueluti hostem iudicari me à uobis,& minimè suscipi?

Vbi est ergo beatitudo uestra.] Ambigit, & admiratur, & ait: Quæ est, siue ubi est beatitudo uestra,uel quid contigit beatitudini uestræ?hoc est,quò nam abierunt illa omnia propter quæ felices prædicabamini ab omnibus, ceu doctores uestri amantes? Quæ est igitur, siue ubi ea est? In quid cōmutata est beatitudo illa? Nunc enim istam non uideo,uobis nimirum contrario modo me in affectis.

Testimonium enim perhibeo uobis,quòd si fieri potuisset,oculos uestros eruissetis, & dedissetis mihi.] Olim,inquit,propter uerbi prædicationem, chariorem me oculis uestris habuistis. Quid igitur contigit quòd hostis instar me censeatis nunc,ac suspicemini? Absurdum enim est,eum qui tanto à uobis honore sit affectus,infensa & inimica hæc uobis mente dicere.

Ergo inimicus uobis factus sum,uerum dicens uobis.] Aliā,inquit,nō uideo inimicitiæ causam,quàm quòd ueritatem uobis dixerim,reprehenderimq; uos in institutione Euangelij corruptos. Atqui par erat,ut eo nomine maiori me amore prosequeremini,ut qui curatoris uestri officio functus sim,opusq; perfecerim.

B Aemulantur autem uos non bene,sed excludere uos uolunt,ut ipsos æmulemini.] Aemulatio res bona est,siquando uirtutem cuiuspiam aliquis imitetur:at uerò æmulatio haudquaquā bona est,si quis cōtendat à uirtute eijcere rectè operantē. Isti igitur nituntur uos excludere,hoc est,eijcere à perfectißima in Christo constitutione & cognitione,ac ad imperfectiorē,qui est in lege,statū inijcere, ut ipsos ceu doctores ac præceptores uestros reuereamini, eosq; æmulemini ac imitemini tanquā discipuli. Ego aūt contrarium uolebam ut ipsis & quibusuis instructores essetis ad perfectiora,quod & factum est cum apud uos agerem. Indicat autem hæc clanculum & deinceps. *Aemulatio bona.*

Bonum est autem æmulari in bono semper, & non solùm cum præsens sum apud uos.] Viden' hoc indicare eum,q; digni erant imitatione apud omnes ob perfectionē, quando apud ipsos præsto fuerit Apostolus? Quin & hoc significat q; absentia ipsius horum malorū causa fuerit. Beatam ergo rem esse dicit,cum discipuli non modò præsente præceptore,uerumetiam absente mentem quam oportet obtineant.

Filioli mei,quos iterū parturio,tantisper dum formetur Christus in uobis.] Matrem imitatur,puerorum suorum nomine trepidantem. Corrupistis,inquit, formā Christi, quam habebatis in uobis ipsis ex baptismate,estq; uobis opus alia regeneratione reformationeq;,ut rursus forma Christi in uobis sit,ut ex ipso figuremini uos. Denuò enim uos parturio,per institutionem iterum regenero. non enim despero. Propterea & uos filiolos appello,ne & uos despondeatis animum. Isthuc etiam aduersum Nouatianos est. Galatas enim Paulus rursus parturit & reformat, isti autem non recipiunt ex pœnitentia correctionem. *Nouatiani.*

Vellem autem esse apud uos modò, & mutare uocem meam,quoniam confundor in uobis.] Non contentus sum in literis,inquit,sed uellem etiā adesse,permutareq; uocem meam,hoc est,ad luctus atq; ploratus hanc uertere. Nam ambigo quid dicere me de uobis oporteat,quomodo qui adeò exaltati eratis,ut discrimina subiretis propter fidem,ac per eam signa ederetis,nunc ad legalem uilitatem abstrahamini. Hanc ob causam uellem præsens apud uos plangere. Quando enim perplexi sumus, calamitatiq; succubuerimus,solemus ad lachrymas deferri.

Dicite mihi,qui sub lege uultis esse,legem non auditis?] Postquā abundè eos emol-

A est, ut illa, quinetiam eundem ad modum genuit ut illa. Vt enim illam non natura matrem fecit, sed promissio (qui enim dixit, Secundum illud tempus ueniam, is & in uterum ingressus infantem effinxit) sic & in nobis, ut & suprà commemoratum est, diuina uerba reformationẽ faciunt, ea quę in baptismate pronunciant. Præterea ne quis dicat, Qualis est ista libertas, quando Iudæi flagellent credentes: qui autẽ uidentur liberi esse, persecutionem patiuntur? respondet, Tum quoq; itidem sese res habebat. Etenim Ismael persequebatur Isaac, tamen nihil impediebat quo minus is qui persecutionẽ pateretur, esset genuinus filius Abrahami, ac dominus persequentis. Ex ipsa igitur Iudæorũ persecutione ostenditur nostra ad Isaacũ similitudo, & ad Abrahã necessitudo. Gen. 18.

Sed quid dicit scriptura? Ejce filium ancillæ: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ.] Ne quis dicat, Quæ igitur iam consolatio est fidelibus, qui à Iudæis persecutionem sustinent, quòd & Isaac tum fuerit persecutioni obnoxius? audi, inquit, quid dicat scriptura. hinc enim consolationem accipies. Pro temporaria enim afflictione, qua persequebatur Isaacum Ismael, penitus eijcitur. Nec satis est ei ad pœnam quod eijciatur, cæterùm adimitur etiam ei ne possit esse particeps bonorum filio paratorum, quod maius multo est tormentum, à Dei iudicio atq; sententia ducens principium, & non à persecutione. Obserua autem qui non Abrahami, sed ancillæ filium nominauit, qui non possit hæreditatẽ adire, à uiliore ipsum genere uocans. Contemplare igitur quòd indicarit legem ipsam suipsius dissipationem induxisse. Siquidem omnia quæ dicta sunt, cum figura sint eorum quæ nunc facta sunt, in lege & ueteris Testamenti libris perscripta sunt. Gen. 21. Quod Ismael abhæreditate excludatur, non à persecutione, sed à Dei nutũ tate mutuã capit. Lex, sui ipsius dissipatrix.

Itaq; fratres, nõ sumus ancillæ filij, sed liberę.] Hæc omnia mouet, ut ostendat quòd factum sit nobiscum hodie, ante multa tempora adumbratum præmonstratumq; esse. Qui igitur non absurdum, eos qui libertatem ante tot annos sint adepti, rursus uoluntarios ac sponte seruos effici?

B
CAPVT V.

IN libertate igitur qua Christus nos liberauit, state.] Num, inquit, uos ipsos liberastis? Alius est qui precium redemptionis dedit pro nobis. Quomodo igitur uosipsos legis dominatui subiugatis præter consilium eius qui uos liberauit, Christi? Cum dixit autem State, monstrauit eos esse concussos motosq;.

Et nolite iterum iugo seruitutis contineri.] Per iugum, graue onus seruitutis quæ in lege erat, significat. Quod uerò Iterum dicit, stupiditatem eorum accusat. Siquidem cum experimento didicerint seruitutis onus, rursus ad eam suapte sponte prouolant & accedunt.

Ecce, ego Paulus dico uobis, quòd si circũcidamini, Christus uobis nihil proderit.] Propriæ personæ authoritatem, omnis demonstrationis uice ponit. Non prodest, inquit, Christus circuncisionem recipienti, eo quod talis gratiam repellat, ac ad legem ceu benefactricẽ accurrat, Christo uerò omnino diffidat, ut qui nullo eũ beneficio affecerit. Qui autem diffidit & incredulus est, nihil adipiscitur ab eo cui fidem non adhibet.

Testimonium autem dico omni homini qui circunciditur, quod debitor est uniuersæ legis faciendę.] Vt ne existimes per inimicitiam aut odium hæc dici, Nõ uobis solis, inquit, hęc loquor, uerumetiã cuiuis qui circunciditur, quod onus adeoq; grauamen ingens uobis imponitis. Legalia nanq; inter sese mutuò sunt cõnexa. Vnde si pusillam quandam legis partem susceperis, teq; ipsum iugo submiseris, totum eius dominatum super te attraxisti. Circuncisio enim & uictimam exigit, diesq; obseruat: uictima uerò & locum postulat, & modum & purgationes: immundus enim uictimã non immolat. Purgationes rursus alias habent obseruationes. Animaduertis quomodo qui defecit à Christo, non solùm ex ea defectione non iuuatur, cæterùm innumeris se grauaminibus oneribusq; subiecit. Si enim lex est dominus tuus, totam illam adimple: si autem dominus tuus non est, ne partem etiam eius ullam recipias. Legalia inter se cõnexa sunt.

Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.] Hoc est, nullam societatem habetis cum Christo, nihilq; cum eo commercij, qui (ueluti opinamini) in lege iustificamini, à gratia excidistis uerè iustificante. Magnum igitur naufragium est, quando neq; quæ lex promittit acceperis: ac ea quæ sunt gratiæ, abieceris.

Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.] Nos fideles, inquit, non lege,

sed spiritu sancto speramus iustificari. Quomodo? ex fide: oportet enim fidem praecedere, deinde accessione spiritus peccatorum dimissionem accipere, ac iustificari in baptismate. A

Nam in Christo Iesu neq; circuncisio aliquid ualet, neq; praeputium, sed fides quae per charitatem operatur.] Antea tamen dixit noxiam rem esse circuncisionem, qui ergo rem indifferentem nunc eandem efficit? Dicimus igitur, quòd circuncisionem intelligit quae est ante fidem: ueluti si diceret quòd nouo testamento accensi, neq; si circũcisi fuerint, adiuuentur quicquam: neq; si praeputium retineat, laedantur. Omnia enim à fide pendent quae per charitatem operat: hoc est, quae debeat semper efficax & uiuax commonstrari per dilectionem erga Christum. Significat autem eos credidisse quidẽ, sed non esse radicatos in Christi dilectione, & propterea ad legem transfugisse. Vel ad proximi etiam dilectionem eos transfert. Monstrat autem simul, q; seductores eorum, si charitatem haberent erga eos, non talia ausi fuissent committere. Disce igitur q; fides operatur per charitatem, hoc est, uiuere demonstratur: sin charitatis expers sit, inefficax est. Simile est Iacobi loco, Fides sine operibus mortua.

Iacobi 2.

Currebatis bene, quis uos impedijt ueritati nõ obedire?] Non interrogantis est hoc, sed deplorantis, ac dicentis, Ad consummationem perueneratis, quid contigit? quis tantum potuit, ut impediret uos ne ueritati Euangelij morem gereretis, sed abrogatae umbrosaeq; legi?

Persuasio haec non est ex eo qui uocat uos.] Hoc est, Quòd persuasi sitis ut credatis impostoribus, nõ est ex Christo. Non enim uocauit uos ille ut credatis consulentibus uob s ut ad Iudaismum accedatis.

Modicum fermentum totam massam corrumpit.] Vt ne dicant, Quid adeò nos notasti & increpuisti? unicum tantum legis mandatum subijmus, quid adeò culpam nostram attollis & exaggeras? respondet: Quod exiguum uisum est, ualde nocet & obest. Vt enim fermentum ad seipsum rapit, totamq; conspersionem trãsmutat, etiamsi pusillum fuerit: haud secus circuncisio, cum mandatum sit unicum, prorsus uos ad Iudaismum trajciet. B

Cõfido de uobis in Domino, q; nihil aliud sapietis.] Cõfido, inq̃t, de uobis: noui enim meos discipulos, noui facilem apud uos esse emendationem. Confido igitur de uobis, ac in spem uenio uos corrigi posse. Confido etiam Domino, qui nõ uult ne minimum seu qualemcunq; quidem perire. Inhortatur itaq; eos, ut & sua afferant, & in Dominũ spem suam collocent. Nõ enim aliter licet beneficia Dei consequi, quàm si & uestrum etiam conatum conferatis.

Qui autem conturbat uos, portabit iudicium, quisquis fuerit.] Vos quidem ad rectiorem statũ per resipiscentiã transferemini: enimuero qui imposuerunt uobis, non propterea liberabuntur à poena, sed poenam luent, etiamsi magni uideantur, & fide digni, hoc enim indicat quod ait, Quisquis fuerit. Hoc autem dicit, ne alij quidam prodeant, ac pari ratione adorientur Galatas, insidiasq; struant.

Ego autem fratres, si circuncisionem adhuc praedico, quid adhuc persecutionem patior?] Quia calumniatores eius dicebant, Hypocrita est Paulus, quippe quia aliàs circuncisionem praedicat, aliàs non item: Vos, inquit, mihi testes estis, quòd persecutionem patiar à Iudaeis. Si igitur circuncisionem praedico, pro quânam alia re persecutionem sustineo? planum enim est quòd quia patrios eorum ritus dissipem ac tollam, persequantur me. Sin circuncisionem praedico, commendo, adeòq; confirmo patrias eorum leges: ecquid igitur me persequũtur? At uerò nónne circumcidit Timotheum Paulus? Nae, uerùm per quandam dispensationem. Aliud autem est circumcidere, aliud circuncisionem praedicare. Non enim dixit, Si circuncidi, sed si circuncisionẽ praedico. Qui enim praedicat, docet id semper debere fieri, ceu rem simpliciter bonam: qui uerò per dispensationem quiddam facit, nón ueluti simpliciter bonum hoc facit, uerùm tanquam ad tempus utile.

Paulus cur Timotheum circumciderit.

Ergo euacuatum est scandalum crucis.] Si circuncisionem, inquit, praedicem, desijt scandalum, quo scandalizabantur propter crucẽ Iudaei. Ob nihil enim aliud offenduntur Iudaei in crucis praedicatione, neq; eam recipiunt, nisi q; dissoluat circuncisionem, atq; per hoc legem. Proinde si à me circuncisio praedicatur, pugna Iudaeorum aduersus crucem,

crucem, & scandalum quo scandalizantur propter ipsam, abolitum est ac cessauit.

Vtinam abscindantur qui uos conturbant.] Eos qui decepti fuerant, stultos initio uo cauit, nihil aliud agens, quàm quòd ueluti pueros increparet. Impostores autem ipsos tanquam incurabili morbo laborent, execratur, ac dicit: Vtinam non solum circunciderentur, sed & funditus resecarent sua membra. Contemplare autem quî dixerit ἀναστατοῦντες, id est qui conturbant, qui statu & sedibus mouent, quod de captiuos ducentibus dicimus. Nam & isti libertatem eorum auferebant, & à supernis Hierosolymis eos transferentes, ceu exules & profugos, ad legem Iudaicamq; utilitatem transferebant. Obserua autem cõtra abscindentes seipsos, q; Apostoli execrationem ad se se attrahât. Supr. 3.

Vos enim in libertate uocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni.] Non, inquit, ut seruiamus legi, uocati sumus à Christo, cæterùm ut liberi simus à iugo legalis seruitutis. Deinde ne suspicetur quispiam, quòd postquam liberi sumus, liceat nobis in posterũ agere quę uoluerimus, corrigit hoc, inquiens: Ne habeamus, inquit, libertatem in occasionem carni, hoc est, carnalibus cupiditatibus. Non enim pro Libertas pterea soluti sumus à iugo legis, ut præcipitemur, uerùm ut & sine iugo apposité ince- Christiana. damus, uelut iam probè instituti. Non enim ut transgrediamur legem, propterea liberi sumus, uerùm ut superemus etiam legem.

Sed per charitatem seruite uobis inuicem.] Sublato legis iugo, aliud charitatis nimirum iugũ imponit, quod & leuius & fortius est illo. Indicat autem latenter, q; dominatus cupiditate accensi, ad eos impudenter irruperint deceptores. ea enim mater est cum ctarũ hæreseũ. Si igiť dominatus cupiditas & ambitio uos discidit, per charitatem alter alteri seruite, intensam & uehementem charitatem significans per (seruite) uerbum. Ad moralem autem rationem conuersus, indicat modum & rationem qua istud corrigi queat, ut non carnalibus cupiditatibus inseruiant.

B Omnis enim lex in uno sermone compleť, nẽpe, Diliges proximũ tuũ sicut teipsum.] Leuit. 19. Si omnino, inquit, implere uultis legem, nõ per circuncisionẽ, sed per dilectionẽ adimplete. nã ipsa legis est impletio. Animaduerte aũt quomodo ad moralẽ sermonẽ egressus non obliuiscitur institutionis, ut adhuc de dogmatibus agat, adeò uehementer dolebat ei quòd seducti essent.

Quod si inuicem mordetis & deuoratis, uidete ne uicissim alius ab alio consumamini.] Quod nouit reuera contigisse, tanq; ambigat recenset, & quod sequiť similiter, Ne alter ab altero absumamini. metuentis eñ hoc est, & nutãtis, nõ cõdemnãtis. Nõ dixit aũt mordetis solũ, q̃d est indignationis, sed deuoratis etiã, q̃d est extremæ ferocitatis, ac beluinæ sæuitiæ. Hæc autem & de corruptis dogmatibus dicit. Intelligitur etiam de mutuis insidijs, rapinis, & circumuentionibus. Quia uerò uim facientes ac dolum meditantes, uidentur alios consumere: Videte, inquit, ne in uos res ista conuertatur.

Dico autem. spiritu obambulate, & desideria carnis non perficietis.] Quia mordere ac deuorare adfirmarat ad absumptionem uergere, remedium iam nunc huius affert, quod & charitatem conseruat, & conseruatur ab ipsa, quod est, ut spirituales sint. Si enim spirituales sumus, diligemus feruentius: & si diligemus, spirituales efficimur, ac deinceps carnalem concupiscentiam haud perficimus.

Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus uerò aduersus carnem. Hæc autẽ sibi inuicem aduersanť, ut non quęcunq; uultis illa faciatis.] Hic insurgentes Manichęi Manichæi. & huiusmodi omnes hæretici, adseuerant hominem ex duabus cõtrarijs essentijs esse compositũ: atq; apostolũ istud testari per ea quæ nunc dicit. Atqui ea persistere haudquaquã possunt. Nõ enim de essentia disputat, sed carnem dicit terrestrẽ cogitationẽ & ratiocinationem, eamq; socordẽ & neglectã, non corpus: & spiritũ spiritualẽ cogitationẽ, nõ animã. Terrestris igiť cogitatio opponiť spirituali, & spiritualis cogitatio terrestri. Cogitationũ itaq; bonarũ & prauarũ pugnã inducit, sed nõ corporis & animi. Vel le enim & nõ uelle, animę est cogitãtis ac ratiocinãtis. Infert eñ, Vt nõ quęcũq; uelitis, ea faciatis: quãdoq; dẽ corpus animã adiuuat, nõ aduersať ei: animaq; corpus amplectiť Corpus ani & sustinet, omniaq; agit ut ne ipsum derelinquat: & cũ ab eo abrũpitur, dolet. Quomo mam iuuat. do igiť cõtraria sunt, quæ tantam inter se mutuò habitudinem & concordiam fouent?

Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.] Qui spiritum habet, extinguit prauas cupiditates: qui uerò ab his liberatus est, non eget consilio legis, neque ei subiectus est.

Qui enim nõ ſuccenſet, agè quæſo, quĩ opus habet denunciante ac præcipiente ei, Ne occidas? Et qui non concupiſcit, quĩ opus habet conſulente, Ne forniceris? quod & alio in loco dixit: Iuſto nõ eſt lex poſita. Videtur aũt & encomion legis canere: ſiquidẽ ſpiritus erat, pro uiribus ſuos pędagogi more inſtituens, ad definitũ uſq; tempus. Qua uia igitur rurſus ſubdimini pædagogo, relicto ſpiritu uos perfectos faciente? Quod perinde eſt, ac ſi quis philoſophus cum ſit, opus habeat pædagogo. A

Manifeſta ſunt aũt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, adulteriũ.] Corruptæ, inquit, & carnalis deliberationis & uoluntatis opera ſunt hæc, inter quæ agnoſcitur etiam fornicatio & adulterium. Planũ eſt autem quõnã modo fornicatio ab adulterio diſcrepet.

Immũditia, laſciuia.] Turpes modos hîc notat, quos ne ſuſtinuit qdẽ hîc nominare.

Idolorũ ſeruitus, ueneficia, inimicitiæ, lis, æmulatio, iræ, contentiones, diſſenſiones, hæreſes, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, horũq; ſimilia: quæ prædico uobis, ſicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur.] Dicant nobis hîc carnem criminantes: Eſto q; fornicatio & laſciuia, corporis ſint peccata, inimicitiæ aũt & hæreſes & huiuſmodi quĩ poterunt eſſe carnis? Eſt igitur perſpicuũ, q; omnia hæc ſint corruptæ uoluntatis. Si autem carnis eſſent, naturaliter nobis adnata, quomodo nos è regno Dei educerent. Non enim naturæ, ſed conſilij & uoluntatis tum pœnę ſunt, tum coronæ. Maximè uerò ſi naturæ fuiſſent paſſiones, ſiue affectiones, non dixiſſet qui agũt, ſed qui patiuntur. agere nãq; deliberationẽ & uoluntatẽ indicat. Inimicitias porrò intellige iniuſtas. Sũt enim & iuſtæ inimicitiæ, quæ fidei religioniſq; nomine exercentur, ergaq; omnes ex recto Chriſtianiſmi tramite deuiantes oſtenduntur.

Aemulationes autem dicit zelotypias, quibus non poteſt fauere alijs, quod ſolus obti-

Zelus bonus. nere ardeat. Eſt namq; & bonus zelus, ut ſi quis bene agentem recteq; operantem imitetur. Pulchrè autem poſt diſſenſiones & contentiones, hæreſes poſuit. Omnis enim hæreſis ex diſceptatione contentioſi propriam uoluntatem & opinionem ſtatuere ni-

Comeſſatio. tentis, naſcitur, ac propterea hæreſin cõſtruentis. Cædes deinde ex inuidia, comeſſatio uerò ex temulentia prouenit. κῶμοι enim ſunt temulentorum ebriorum'ue contumelioſæ cantilenæ. Hinc priori loco poſuit generantia, poſteriore uerò ab ijs nata. B

Fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax.] Praua opera ex nobis ſolis fiunt, ea de cauſa & opera carnis nominauit, quæ ſimul laborem ac difficultatem habeãt. Bona uerò, non noſtra tantùm cura indigent, uerũ etiã ſupna opus habent cooperatione: eapropter ſpiritus fructũ ea dixit, tanquã à nobis detur ſemẽ, ſiue propoſitũ: ut uerò fructus creſcat & naſcatur, iſthuc in Deo ſitũ eſſe. Porrò radicẽ omniũ bonorũ, primã charitatẽ ponit, deinde gaudiũ. Qui enim diligit, ſemper gaudet, etiã quãdo adfligitur. eũ enim à quo ſibi iniuria infertur, ceu benefactorẽ intuetᷣ. Lætatᷣ aũt in Deo cuius cauſa nihil nõ agit & patitᷣ. eam ob rem bona conſcientia exhilaratᷣ. Ex charitate aũt & lætitia in animo etiã ſuo pacem habet, non turbatus cogitationibus, erga omnes quoq; externos pacem exhibet. Nam etiamſi odiſſe quoſdam uidetur, non eos tamen odit, ſed uitia eorum, ipſos ceu fratres charitate complectens, ad eorum utilitatem odium hoc oſtendens, ut ad uirtutem & ſanctiorem uitam redeant.

Longanimitas & manſuetudo differunt. Longanimitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, continentia.] Longanimitas à manſuetudine in hoc differre uidetur in ſcriptura, quòd longanimis multum diuq; cogitet, nec celeriter, ſed cũ cunctatione conuenientem peccanti pœnã imponat, manſuetus autem omnino noxam & ſupplicium remittat: perinde ac Moſes quia Mariæ &

Num 12. Aaroni remiſit noxam, præ omnibus terram incolentibus manſuetus uocatus eſt. Be-

Sapien. 12. nignitas autem, communius quiddã eſt quàm bonitas. Benignus enim Dominus eſt

Pſal. 124. uniuerſis. Bonitas ſolis dignis benefacit, ſecundum illud: Bonus eſto, uel benefac Domine bonis. Fidem autem dicit, non ſimplicem, uerùm mentes etiam transferentem, credentem poſſibilia eſſe Deo, quæ apud homines ſunt impoſſibilia, idq; indubitanter. Ad omnia autem continentia eſt admouenda: non enim ciborum tantum eſt, uerùm omne opus prauum iuxtà reſpicit.

Aduerſus huiuſmodi non eſt lex.] Anima enim hæc à ſpiritu perficiens, nõ eget legis adhortatione, quippe quę ſit lege altior: quemadmodum qui natura ſunt celeres equi, non opus habent flagro. Nõ tamen ceu malã legem reijcit ne hîc quidem, ſed minorem eam communicata à ſpiritu ſapientia & ſcientia oſtendit.

Qui

A Qui autem sunt Christi, carnem cruxifixerunt cum † uitijs & cõcupiscentijs.] Perinde ac si quis dicat: Ecquis est qui hæc quæ dixisti, perficiat? Qui Christi sunt, inquit, id est, qui sunt pars Christi, carnem crucifixerunt, id est carnalem affectum mortificarunt, non enim seipsos interemerunt: ut carnem intelligas, substantiam carnis, sed terrestrem cogitationem & rationem, adeò ut neq; iræ motus in ipsis porrò uiuant, nec cupiditates, sed cùm hi tum illæ crucifixa & interempta sint. Vel affectus simpliciter turbatas operationes intelligit, siue ab ira sint, siue à concupiscentia. Non solum igitur opera fideles interfecisse adserit, sed ipsa etiam horum principia fontesq;, siue concupiscentias.

† παθήμασι, uitijs, paßionib. affectibus.

Si spiritu uiuimus, spiritu & † ambulemus.] Quia tantum spiritus robur est, illi uiuamus, illo simus contenti: hoc enim στοιχῶμεν, pro eo quod est, satis sit nobis spiritus potentia, nec inquiramus à lege appendicem.

Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.] Innuit hîc quòd qui eos seduxerint, ex ambitione eò peruenerint. hæc enim omnium malorum causa est. Alter alterum prouocantes ad contentiones & lites, quemadmodum si aduersario suo quis dicat, Age, si robore uales & uiribus, ueni, experiamur tale quid. Quandoquidem uerò & à uana gloria fit inuidia, hanc etiam prohibet.

† στοιχῶμεν, id est, ordine incedamus, siue ambulemus, uel etiam contenti simus: quæ significatio Theophyl. et Valle magis placet.

CAPUT VI.

FRatres etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, huiusmodi instaurate in spiritu lenitatis.] Pleriq; apud ipsos uisi increpare delinquentes, suos ulciscebantur & effundebant affectus, ex dominatus cupiditate eò peruenientes. Ait ergo: Si præoccupatus fuerit aliquis, hoc est, correptus, à dæmone uim passus, uos spirituales perficite, hoc est nõ punite, sed erigite, emendate in spiritu lenitatis. Nõ dixit in lenitate, sed in spiritu lenitatis, indicãs q; & spiritui hoc placeat, tum quòd sit spiritualis doni, cum mansuetudine peccantes erigere atq; emendare.

B Considerans teipsum, ne & tu tenteris.] Ne extollatur is qui alium perficit, præmunit eum. Considera, inquit, atq; obserua teipsum, ne & tu in eadem incidas, tentationẽ passus ab aduersario. Significanter autem dixit tu: humanæ nanq; imbecillitatis per hoc commonefacit.

Alter alterius onera portate.] Quia fieri non potest ut qui homo sit, non peccet, adhortatur eos, ne sint nimium exacti censores in delictis proximi, sed ferãt ea, ut & quæ ipsius sunt, ab alio uicissim tolerentur.

Et sic adimplete legẽ Christi.] Non dixit πληρώσατε, id est implete: sed ἀναπληρώσατε, cõplete, adimplete, hoc est, cõmuniter omnes implete, ita ut alter alterũ ferat: ut qui celer est & iracundus, segnẽ tardumq; ferat, segnis aũt uehementẽ illius impetũ. Sic fiet, ut neq; ille peccet ab hoc gestatus, neq; hic delinquat ab illo baiulatus. Hãc ad rationẽ itaq; alter alteri manũ porrigentes, per uos mutuò adimplete legẽ Christi: q̃d proximo deest, unusquisq; cõpleat, per hoc q; toleret eũ. Nã & alioqui charitatis officiũ est, ut alter alterius grauamina & onera portet. Charitas aũt impletio est mandatorum Christi.

Si enim uidetur quispiam esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit.] Rursus hîc arrogantiam deijcit, ob oculos ponens q; qui uidetur esse aliquid, qui sibi quicquam tribuit, nihil est. Isthanc enim opinionem quã de sese concipit, euidens profert argumentum quòd nihil sit, neq; quenquam alium decipit, quàm seipsum.

Opus aũt suum probet unusquisq;, & tunc apud seipsum solum gloriationem habebit, & non ad alium.] Exploret, inquit, accuratè sua ipsius opera (hoc enim uult uerbũ probet) num quicquam fecerit uana gloria ductus, num per simulationem, num alia quapiam humana causa, tumq; non aduersus alterum glorietur. Cæterùm si se continere non possit, ad seipsum gloriationem transferat: hoc est, ipse sibi collatus, hesterno opere hodiernum præstantius censeat. Hæc aũt Paulus loquitur per permissum & obsecundando, non ut legislator, ut paulatim elationem huiusmodi consuetudinis tollat. Qui enim adsueuerit non gloriari aduersus proximum, Pharisæi in morem, hic facilè desistet & uitabit ne etiam apud seipsum glorietur. Luc. 18.

Homo seipsum exploret.

Vnusquisq; eñ propriũ onus portabit.] Quid enim gloriaris aduersus proximũ? & tu & ille propria onera feretis, iũcq; uniuscuiusq; opus probabit. Proinde cũ & tu onera habeas & sarcinas, ne glorieris aduersus alterũ, neq; apud te ob bona opera glorieris.

Cõmunicet aũt is qui catechizaẽ uerbo,ei qui ſe catechizat, in omnibus bonis.] De doctoribus deinceps diſſerit, ut ab ipſis inſtituti cõmunicent inſtituentibus,nõ in uno quopiã, ſed in omnibus bonis, alimentũ,indumentũ,honorem,beneuolentiã,adeoq; omnia planè impertientes eis bona. Maiora nanq; catechumeni,q̃ dant, accipiũt,nem

1.Cor.9. pe pro carnalibus ſpiritualia. Vnde & cõmunicationem rem ipſam uocat,ceu repenſa tione quapiam facta. Cuius autem rei gratia doctores Chriſtus à diſcipulis ali conſti-

Matt.10. tuit? propter duo hæc,ne magiſtri extollantur nimium, ſed tanquã diſcipulis egentes, moderatè ſapiant,utq; ſoli uerbo uacent,nec alimenti nomine circumagantur. Ac diſcipuli ex beneuolentia erga præceptores, erga alios quoq; tales eſſe inſtituantur ac diſcant. Simul etiã ne ipſi inopes, & mendicantes, pudore ſuffundantur,cum tales ſin ipſorum doctores.

Nolite errare,Deus nõ irridetur. Quicquid enim ſeminauerit homo,hoc & metet. Quoniã qui ſeminat in carnem ſuam,de carne metet corruptionem:qui uerò ſeminat in ſpiritu,de ſpiritu metet uitam æternam.] Quia ſæpenumero nõnulli accuſantes doctores ceu malæ uitæ, negligunt eos, nec alunt penuria laborantes, ſanè deinceps quidem ait, Facientes bonum,ne deficiamus. Ac nunc pariter oſtendit q; erga tales liberalitatem nõ oporteat claudi,tanq̃ in ſpirituale rem ſumptũ faciant. Cõferens igitur ſumptus qui fiunt in carnalia & ſpiritualia, Si in carnẽ,inquit,impendas,menſas & condimenta parans, temulentiã, delicias, & crapulam ſeminans & uoracitatem, corruptionem metes. nam talia corrumpuntur, & ſimul corrumpunt corpus. Sin in ſpiritũ ſemines,hoc eſt,ſpiritualia opera, eleemoſynã omnibus impertiẽs, ac temperantiã ſeruans, uitam æternam metes. Non enim irridetur atq; decipitur Deus, ſed unicuiq; tum quæ ſua ſunt largitur. Satius eſt ergo in ſpiritualia impendere, ſub quibus continetur etiam erga præceptores ſumptus: quàm in carnis cupiditates,quæ corrumpuntur & corrum-

Morbi ex uoluptatibus. puni corpus. Ex uoluptatibus enim & luxu morbi naſcuntur.

Bonum aũt facientes,ne deficiamus: tempore enim ſuo metemus non deficientes.] B Nunc clarius retegit ac reuelat, ut etiamſi praui ſint indigentes opera noſtra, nos non deſiſtamus beneficia illis impertiri. Abundantiã aũt & continuam dationem indicat, cũ ait,nõ oportet deficere. Deinde quia rem arduã poſtulauit, ſtatim etiã ſubijcit præmium. Metemus,inquit,quomodo? non deficientes,hoc eſt nullã defatigationẽ habentes, ſed perfectam quietem. Hic quidem ſqualorem & laborem & defatigationẽ tolera mus, etiam in ipſa meſſe: illic uerò ſecus res habebunt noſtræ.

Ergo dum tempus habemus, operemur bonũ erga omnes, maximè aũt erga domeſticos fidei.] Vt nõ ſemper eſt tempus ſeminandi, ſic neq; miſerendi, id quod indicant

Matt.25. uirgines, & * Lazarus. Tãtiſper ergo dum in hac uita nobis tempus ſupereſt, nedum er

Luc.16. ga præceptores ac doctores, uerumetiã erga Græcos & Iudæos, bonũ operemur: hoc

** Chryſ. dicit ille, qui Lazarũ cõtempſerat.* eſt, benefici ſimus & miſericordes, eleemoſynã impertientes. Nec tamen eandem nos menſuram habere oportet erga hos atq; fidei domeſticos, ſed longè maiorem liberalitatem fidelibus exhiberi cõuenit. Hoc enim innuit cum ait, Maximè. Obſerua autem quomodo etiam hic abducat eos à Iudaica utilitate: ſiquidem lex erga contribules ſuos tantummodo aperiebat uiſcera: gratia uerò Chriſti terram ſimul & mare ad eleemoſynæ menſam uocat, etſi non pari modo uel ratione, ut dictum eſt.

Videte qualibus uobis literis ſcripſerim mea manu.] Cũ pauca ad mores pertinẽtia dixiſſet, iterum ad priora redit, quæ cor ipſius lancinabant, planũ faciens q; ſua manu hanc epiſtolã totã conſcripſerit, nõ ut charitatẽ ſolummodo erga eos demonſtret, uerũ ut ſuſpicionẽ pariter malam tollat. Vituperabatur enim ceu alia apud alios prædicaret.

Paulus amanuenſibus utebatur. Adactus eſt igitur teſtimoniũ literis ſcriptum ponere de ſua prædicatione. Alias quidẽ epiſtolas alij ſcribebãt, ipſe uerò ſi qd utiq;, ſalutationẽ ſolã exarabat. Qualibus, nõ eſt magnitudinis indiciũ, ſed deformitatis literarũ. perinde quaſi diceret: A qui etiãſi non poſsim elegãtes characteres ducere, coactus tamẽ ſum propria manu epiſtolã ſcribere.

Quicunq; uolunt placere in carne, hi cogũt uos circũcidi.] Quotquot, inquit, uolũt probati eſſe in carne, hoc eſt, apud homines, Iudæos nimirũ (probro enim his apud Iudæos dabaẽ, q; à maiorũ ſuorũ cõſuetudinibus deficerẽt) illi cogũt uos circuncidi, defendentes ſeſe apud Iudæos per ueſtrã carnẽ. Cũ ait, cogũt uos, indicat eam ſeruitutẽ ipſos haud ſponte paſſos eſſe, prębẽs eis occaſionẽ reuertẽdi, ut qui neq; nũc uolũtariò errẽt.

Tantum

A Tantum, ut non ob crucem Christi persecutionem patiantur.] Propter aliam etiã causam, inquit, hoc faciunt. Ne enim à cruce & fide persecutionem patiantur & diuexentur, ueluti hanc præuaricantes & circuncisi, uolunt & alios circũcisionis habere socios.

Neq; enim qui circunciduntur, legem custodiunt: sed uolunt uos circuncidi, ut in carne uestra glorientur.] Non solum, inquit, ut hominibus placeant, hæc faciunt, uerumetiam propter ambitionem. Non enim ex zelo quo erga legem accenduntur, ut eam defendant: neq; pietatis ergò illhuc aguntur, sed uanæ gloriæ, ut in uestra carne glorientur: hoc est, ut in concisione carnis uestræ iactent sese, tanquam doctores uestros, ut qui uos discipulos suos habeant.

Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.] Isti, inquit, in circuncisione gloriantur, re abolita & antiquata: mihi autem non contingat in ulla alia re gloriari, præterquã in cruce Domini nostri Iesu Christi, hoc est in fide erga crucifixum qui legem fecit irritam & abrogauit. Tanquam autem abominandum quippiam, deprecatus est, diuino etiam auxilio ad hoc implorato. Quomodo autem in cruce quispiam gloriatur? Quia propter me inutilem Dominus meus crucifixus est, diligens me adeò, ut seipse in mortem pro me traderet. Gloriatio igitur Pauli & omnis fidelis, crux est, ueluti demonstrata in ipsa Domini erga nos charitate. Quis autem seruus non gloriatur, qui à domino diligitur? *Crux, fidelis cuiusque gloriatio.*

Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mũdo.] Mundum, huius seculi res & negocia dicit, gloriã, diuitias, uoluptates. Hæc igitur mihi sunt mortua, egoq; ipsis sum mortuus, duplici interemptione facta. Neq; enim illa capere me possunt, mortua sunt enim: neq; ipse ego ad illa accurrere, mortuus enim sum.

In Christo enim Iesu neq; circuncisio aliquid ualet, neq; præputiũ, sed noua creatura. Et quicũq; hanc regulã secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei.] Ne iactes mihi circuncisionem, quæ nihil potest, quæq; inutilis est sicut & præ-

B putium. Christus enim omnia nouauit, aliamq; à nobis uitam postulat. Noua enim creatura, est uita secundum Christũ: propterea quòd & nunc animæ nostræ inueteratæ peccato, renouatæ sunt per baptisma, quodq; in futuro æuo incorruptibilitate & gloria honorabimur, corporibus innouatis incorruptibilibusq; redditis. Quotquot igitur perseuerãt in regula hac nouæ secundũ Christum uitæ, fugientes antiquatã & potestate destitutã circuncisionem, pacem erga Deum consequentur, liberati à peccatis, quæ Deum nobis infensum, hostemq; faciunt: humanitateq; & clementia dignabũtur, nõ porrò ceu hostes Dei odio expoliti, sed misericordia donati, ceu pace illis facta per crucem & gratiam. Tales etiam sunt Israel propriè, tanquam uidentes Deum. Quare qui huiusmodi non sunt, etiamsi genere Israelitæ fuerint, falsò Israelitæ dicuntur. Hoc autem à Dauide desumpsit Paulus, dicente: Pax super Israel. *Gen. 32.* *Psal. 124.*

De cætero nemo mihi molestus sit.] Non tanquã desidia laboret, uel deficiat, hæc dicit (quomodo enim is ad socordiam relabatur, qui commonefaciens, Insta, inquit, opportunè, importunè?) cæterùm uolens leges ab se sancitas immobiles esse, neue aliud quiddam ab eo sperent, sed consummatam certitudinem accipiant, quòd sic prædicent. *2. Tim. 4.*

Ego enim stigmata Domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.] Apologiam habeo aduersus eos qui dicũt me esse hypocritam, & quòd alibi circuncisionẽ prædicem, stigmata nimirum & pericula quæ pro Christo subeo. Hæc enim omni uoce splendidius testantur, quòd non legis nomine, sed pro Christi dogmate & Euangelio eius periculis obiectus & immersus fuerim. Non dixit autem habeo, sed porto, tanquã trophęum & uexillum quoddam regium, atq; in illis glorior.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro, fratres. Amen.] Per hoc quòd eis gratiam imprecatur, indicat quòd non ira uel odio dixerit quæ dixerit. Non solùm autem uotum & exoptatio est, uerùm etiam institutio confirmans & obsignans ueluti sigillo commemorata omnia. Eos enim commonefacit gratiæ quam receperunt, non per legem, sed quia Christo crediderunt. Nec dixit uobiscum, sed cum spiritu uestro: à carnalibus nimirum abducens, & monstrans quòd non ex lege, sed à gratia spiritum acceperint: & quòd non lex, neq; circuncisio, sed gratia possit ipsis spiritum conseruare, quemadmodum & dedit. Præterea cum fratres appellat, ad memoriam reuocat baptisma ex quo fratres efficimur qui unius patris Dei scilicet filij sumus, & non

& non ex lege. Sit autem nobiſcum etiam gratia Dei, ita ut ſecundum ſpiritum uiuamus, nec diuinam paracleti ſanctificationem reijciamus per peccatorũ limum & ſordes, cæterùm nunquam non eam ſanctificationem maiorem nobis conciliemus in Chriſto Ieſu Domino noſtro, qui nouam uitam & ſpiritualem, ueteris adeoq; corporalis interitu, ſubindicauit nobis, cui gloria in ſecula. Amen. A

Ad Galatas ſcripta eſt à Roma.

AD EPHESIOS EPISTOLAE PAVLI per Theophylactum Bulgariæ archiepiſcopum Enarratio.

ARGVMENTVM.

Epheſus. *Epheſus, Aſiæ eſt metropolis. Colebat autem Dianam, cuius templum erat in ipſa & pulcherrimum & maximum, quod omnibus Græcis in ſumma ueneratione erat, potiſsimum uerò ab ipſa Epheſo colebatur, ut adeò cul-*
Act. 19. *trix Dianæ ea diceretur, perinde ut in Actis memoriæ proditum eſt. Epheſi Euangeliſta Ioannes diu etiam multumq; demoratus eſt, ablegatus eò, ubi & mortem oppetijt. Quinetiam Timotheum diuus Paulus illic reliquit doctorem. Clariſsimi porrò philoſophorum in hac urbe uixerunt. Quia igitur ſuperſtitioſa adeò erat ciuitas, ac ſapientibus uiris pollebat, magna diligentia Apoſtolus uſus eſt ad hos ſcribens, profundioresq; ſentẽtias & altiores eis credidit, ut qui iam in fide Chriſti inſtituti eſſent. Scribit autem præclaris ſententijs refertam epiſtolam à Roma, uinctus. opus eſt igitur & nobis multa attentione, ut intelligamus quæ ſunt in hac myſteria.*

CAPVT I.

Arriani. PAulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, per uoluntatem Dei.] Ecce præpoſitionem (per) patri dedit, quod obſerua propter Arrianos.

Sanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu.] Animaduerte quãta uirtus tum reſplenduerit, adeò ut ſanctos & fideles appellet uiros mundi negotijs deditos, uxores habentes & liberos. At hodie ne in montibus quidem & ſpelæis tales reperiuntur. B

Gratia uobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.] Cum dixiſſet gratiam, infert Dei patris noſtri, ut oſtendat quid effecerit nobis gratia, nimirum ut Dominum Deum patrem noſtrum faceret. Ad hęc Dominus, hoc eſt, filius, ſua erga nos gratia & Ieſus & Chriſtus factus eſt, propter nos incarnatus, ac Ieſus uocatus, qui & humanitatem diuinitate unxit.

Benedictus Deus & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti.] En Deus & pater eiuſdem & unius Chriſti: Deus quidem ut incarnati, pater uerò ut Dei uerbi.

Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali.] Vt opponat Iudaicæ, ſpirituali
Pſal. 120. dixit. Nam illa corporalior erat, Benedicat Deus ſobolem uentris tui, & benedicat in-
127. greſſum & exitum tuum. Hic autem omnis benedictio ſpiritualis eſt, & nihil nobis de
Deut. 28. eſt. nam facti ſumus immortales, & filij Dei, & cohæredes Chriſti, ac primitiæ noſtræ à
Rom. 6. ſupernis uirtutibus adorãtur. Meritò igitur dixit, In omni benedictione: omnia nobis
Rom. 8. donata ſunt, cùm diuina, tum ſpiritualia.

In cœleſtibus.] Interpretatur propemodum quomodo ſit ſpiritualis benedictio noſtra, in cœleſtibus, inquiens. Siquidem Iudæorum benedictio erat in terra, unde & cor
Leuit 25. poralis. Bona enim terræ, inquit, comedetis: terramq; lacte & melle fluentem: Ac be-
Exod. 11. nedicet Dominus terræ tuę. Hîc aũt nihil terreſtre, ſed cœleſtia omnia, propterea & ſpi
Pſal. 84. ritualis benedictio noſtra. Regnum enim cœlorum pauperibus annunciatum eſt, &
Mat. 12. 5. perſecutionem Chriſti nomine paſſos merces in cœlis multa expectat.

In Chriſto Ieſu.] Hoc eſt, per Ieſum Chriſtum nobis benedictio contingit, non per Moſen, uelut Iudæis. Quare nõ ſola qualitate bonorum, uerumetiam per mediatorem
καταβολὴν, id eſt conſtitutionem, molitionem, iacta fundamenta. illis ſuperiores ſumus.

Quemadmodum elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem.] Benedixit nos, inquit, per Chriſtum, perinde ac elegit nos per ipſum, hoc eſt, per fidem in ipſum. Elegit autem ante mundi conſtitutionem. A ſupernis enim iam olim prædefinita erant quæ in nos deriuata ſunt: neq; enim recentia ſunt uel noua, ſed à principio diſpenſata ordinataq;. Pulchrè aũt dixit * conſtitutionem, ut oſtẽdat q̃ ab altitudine Dei potentię cõdi

tus

A tus sit fundatusq; mundus. Quod uerò ait elegit, Dei clementiam declarat, ipsorumq; uirtutem: omnino enim eos qui futuri sunt probi elegit.

Vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius.] Vt ne ubi audiueris quòd elegerit nos, in posterum ad desidiam labaris, ueluti iam electus: propter hoc, inquit, nos elegit, ut sancti simus & immaculati, permanentes in sanctitate quam impertijt nobis baptizatis, ac uitam uirtutibus comptam habentes. Sanctus enim est, qui fidei consors est: immaculatus autem, qui inculpatæ uitæ est. Sanctitatem autem quærit, & uitam inculpatam: non simpliciter, sed coram ipso. Sunt enim multi in conspectu mortalium sancti, quod genus sunt Pharisæi, cæterùm non in conspectu Dei: quam rem Dauid etiam testatur: Secundū, inquit, puritatē manuū mearū qualem intelligit? quæ obuersatur oculis eius. Idem & Esaias: Lauamini, inquit, & auferte prauitates corā oculis meis. *Matt. 23. Psal. 17. Esaiæ 1.*

Qui in charitate prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum.] Cum dixit elegit, uoluit nos intelligere quòd ueluti probatos ob uirtutem nostram nos elegerit. Quandoquidem autem nō à nostra uirtute sola salus prouenit, adiecit, Qui in charitate prædestinauit nos, hoc est propriæ suæ clementiæ gratia diligens nos, prædestinauit. Alioqui credere quidem & accedere ad Christum, partim nostrum est, partim uocantis Dei. Eos uerò qui accesserint, filiorum adoptione donari, solius dilectionis est & clementiæ. Propterea adiecit, Prædestinauit in filiorum adoptionem. qualem? quę ad ipsum referat genus nostrum, ac nos ipsius domesticos facit, & ipsi conciliet, idq; per Iesum Christum. Pater sanè prædestinauit, Christus autem adduxit nos. Per filium enim omnia nobis bona conferuntur, non per seruum quempiam: hinc & splendidior est ipsa liberalitas.

Secundum beneplacitum uoluntatis suæ, ad laudem gloriæ & gratiæ suæ.] Propterea, inquit, Ad filiorum adoptationem nos prædestinauit, uolens ac nimis cupiens atq; desiderans. Hæc enim est bona uoluntas & beneplacitum, ut gratiæ & beneficentiæ ipsius gloria necnon celebritas indicetur. Itáne gloriam expetit Deus? Minimè: nihil enim deest diuinæ naturæ: cæterùm uult celebrari glorificariq; à nobis, ut excellentius eum diligamus. Nam qui demiratur factam erga sese beneficentiam, dat operam ne ulla ratione impingat uel resistat benefactori. Porrò quoties recordatur bona, uehementiori amore accenditur erga eum qui dedit. * Bona uoluntas igitur est, seu beneplacitum, præcedens uoluntas Dei, atq; adeò prima uoluntas Dei, ut nemo pereat. Nō enim necessitate coactus punit, sed uolens. Quare beneplacitum, præcedens est uoluntas Dei. *εὐδοκία, id est, bene placitū prima scilicet et præcipua Dei uoluntas, qua uult omnes seruari. Est & alia uoluntas secundaria, qua uult malos puniri.*

B

Qua nos in dilecto gratiosos reddidit.] Non dixit ἐχαρίσατο, id est donauit, sed ἐχαρίτωσεν, id est, gratiosos & amabiles fecit. Perinde ac si quis scabiosum quempiā senem, & fame corruptum ac deformem accipiens, protinus elegantem, formosum, & iuniorem reddat, amabilem ipsum in omnibus efficiens: hunc ad modum etiam Deus nos omni cùm deformitate tum turpitudine plenos accipiens, amabiles & formosos nos exhibuit. Concupiscet enim rex, inquit, decorem tuum. Amabiles autem nos fecit in dilecto filio suo, hoc est per ipsum dilectum.

In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum.] In dilecto, inquit, habemus redemptionem. qualem? remissionem delictorum. quomodo factam? per sanguinem. Hoc enim est maximè tremendum, q; cęso dilecto filio suo nos liberauit, qui inuisi & odio obnoxij eramus, preciū redemptionis dans sanguinem dilecti. Expende autem q; hoc sit maius etiam filiorum adoptione, quòd filio suo non pepercerit propter nos. Cum enim uerba de illa fecisset, de sanguine ac liberatione filij nunc dicit, de minoribus ad maiora sermonem perducens.

Secundū diuitias gratiæ eius, quā exuberare fecit erga nos.] Hoc fecit, inquit, in diuitijs gratiæ ipsius. Vide autē hic hyperbolas. Diuitiæ nobis datæ sunt, ac diuitiæ Dei, & gratię diuitię: idq; non simpliciter, sed qua exuberauit erga nos, hoc est, quam abundè & largiter super nos effudit.

In omni sapiētia & prudentia, ut notū faceret nobis sacramentū uolūtatis suę.] Hoc est, gratiā suā effundit in nos, ut sapiētes & prudētes faciat, utq; manifestet nobis mysteriū uolūtatis, perinde ac si diceret, arcana cordis sui nobis cognita fecit. Vel ad hūc modum: Vt manifestaret nobis mysteriū, qd est in omni sapiētia & prudētia, hoc est, quod omni

omni sapientia & prudentia refertũ est. Quòd enim abiectos nos tot tantisq; bonis dignatus est, idq; in fine temporũ, atq; per crucem, quî non magnæ sapientiæ plenum? A

Iuxta beneplacitum suum, quod proposuit in ipso.] Fecit autem hoc quemadmodum uoluit, ac sicuti proposuit & prædestinauit, in ipso Christo uidelicet.

Ad dispensationem plenitudinis temporum.] Beneplacitum hoc, & uoluntatem proposuit, & prædestinauit ad dispensationem, & gubernationem & constitutionem plenitudinis temporum. Plenitudo enim temporum, hoc est, nouissima tempora pœnam postulabant & supplicium, tanquam impleta in ipsis malitia mortalium. Aduentus autem filij, potius salutem in his nouissimis temporibus distribuit, quod est incomprehensibilis sapientiæ.

** ἀνακεφαλαιώσασθαι, ut consummentur, in summam conferantur, recapitulentur, ad caput reuocentur, quæ postrema interpretatio Theophylacto magis cõuenire uidetur.*

* Vt cõsummentur omnia in Christo, quæ sunt in cœlis, & quæ super terrã in ipso.] Dissecta erant cœlestia à terrestribus, nec habebant caput unũ. Etsi enim iuxta creationis ratione͂ unus erat Deus omnibus, secundũ tamen ratione͂ uendicationis, & peculiaris cuiusdam familiaritatis, non item. Proposuerat enim pater ac prædestinauerat coagmentare ac cõsummare, uel in unam summã colligere cœlestia atq; terrestria, hoc est unũ caput imponere omnibus Christũ: angelis quidem secundũ incorpoream naturã, hominibus uerò secundum carnem. Dicitur etiã anacephalæosis, id est, recapitulatio, etiam succinctim & per capita summatim dicere, quæ prolixius acta uel commemorata sunt. In Christo igitur recapitulauit pater, hoc est, concidit & abbreuiauit, seu breuiter absoluit quæ longo tempore dispensata erant. Verbum enim consummans & abbreuians in iustitia.

Sors, fortunæ opus.

In quo & nos sorte uocati sumus, prædestinati secundum propositũ eius qui omnia operatur secundũ consilium uoluntatis suæ.] Dixit suprà q; elegerit, nunc rursus q; per sortem acciti simus in Christo, hoc est per Christũ. Quia uerò sors, fortunæ opus est, & non uirtutis, neq; propositi ceu uoluntatis, corrigit hoc ipsum, inquiens: Prædestinati iuxta propositum Dei. Non enim prædestinasset, nisi dignos agnouisset. Prius enim B uidebat nos antequã nasceremur, & sortitus est nos, & segregauit sibi ipse qui omnia operatur Deus. Quocirca ipse nostram electionem & sortitionem operatus, non aberrauit. Felicitatis autem est, per sortem eligi uel acciri, perinde nanq; est, ac si quid citra laborem per diuinam gratiam accesserit, etiamsi ad indignos peruenerit. Iuxta consilium autem uoluntatis suæ, inquit, ut ostendat q; non obiter neq; in transcursu cũ Hebræi increduli manere͂t, gentes uocatæ sint, sed è supernis iam antea hæc definita erant ac præstituta, eratq; consiliũ hoc Dei uetus, & uoluntas eius. Etsi enim Christus dixerit, In uiam gentiũ ne abieritis: &, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel: attamen propter Iudæorum adhortationem hæc dicta sunt, & ut attraheret eos ueluti infantilibus blanditijs delinitos: quandoquide͂ reuera à supernis iam olim præfinita atq; prædestinata erat uocatio gentium.

Mat. 10. Luc. 20. & 18.

** ἠλπικότας, alij legũt προηλπικότας, id est, qui antè sperauimus.*

**Et uos, sperastis uel estis supplendum.*

Vt simus nos in laude͂ gloriæ ipsius * qui sperauimus in Christo.] Vt, inquit, in gloriam ipsius simus nos qui sperauimus in Christo, hoc est qui credidimus in Christo, & qui priusquam instet futurum seculum, speramus quæ tum nobis euentura sunt bona. Gloria enim & præconium bonitatis Dei est, quod adeò à se alienatos seruauerit.

In quo & * uos, qui audiuistis sermonem ueritatis, euangeliũ salutis uestræ.] In quo, hoc est, per quem Christum. Sic & ad Hebræos ait: Locutus est nobis in filio. Sermonem autem ueritatis dicit, ut opponatur figurali adeoq; umbrosæ legi: & Euangelium salutis, ut statuatur in contrarium legi occidenti, futuræq; pœnæ. Prioris enim aduentus prædicatio, salutis causa est: tuba uerò secundi aduentus, est propter pœnam.

Heb. 1. Act. 2. Iohel. 2. Act. 2. Lucæ 24.

In quo & credentes signati estis spiritu promissionis sancto.] In quo, inquit, Euangelio credentes, uel in quo Christo, hoc est per Christi gratiã credentes signati estis, ut sit perspicuum q; sitis sors & hæreditas Dei. Sed Iudæi quide͂ per circuncisione͂ signati sunt, tanq̃ rationis expertia bruta, sigillum carnale recipientes: nos uerò tanq̃ Dei filij, supra quàm carnis patiatur cõditio spiritu signati sumus. Promissionis aũt spiritũ eum appellat, uel q; ex promissione datus sit. Etenim per Ioelem promisit Deus: Effundam de spiritu meo super omne͂ carne͂. Et Christus, Accipietis uirtute͂ uenientis super uos spiritus sancti. Vel quia futurorũ bonorũ promissione͂ spiritus stabilit. Datus enim iam nobis, futura nobis rata effecit, propterea & arrhabon dicit. Audi e͂m quæ sequuntur.

Qui

A Qui est arrhabo hæreditatis nostræ.] Emit Deus salutem nostram à nobis, ac dedit nobis arrham interim spiritum, certos nos faciens ꝙ & inexplicabilium & arcanorum bonorum hæreditatem sit daturus. Qui autem re uera spiritus sunt participes, illi iam hinc nouerunt eum esse arrham perfectæ hæreditatis: quorũ de numero & diuus Paulus erat, propterea ingemiscebat & quærebat consummationem accipere, & esse cum Christo. Nos autem neq; arrhabonem habemus ut conuenit, neq; quod perfectum est siue consummationem appetimus, tanquam gustu careamus. Philip. 1.

In redemptionem acquisitionis.] Acquisitionem, Dei erga nos diligentiam & curam dicit. Ait ergo: Arrhabo iste ad perfectam nostram redemptionem, & puram acquisitionem dici, ac propter ipsam data est. Tum enim erit perfecta libertas, quando prorsus destruetur peccatũ, quando & sancti absoluti fuerint à cohabitatione peccatis coinquinatorum, apparuerintq; acquisiti & possessi Deo, ꝙ sint ipsius populus. Nonnulli acquisitionem, nosipsos intellexerunt. In redemptionem igitur acquisitionis, id est nostri qui sumus acquisitio, possessio, & substantia uel facultates Dei.

In laudem gloriæ ipsius.] Continuò hoc infert, certiores nos reddens ꝙ omnia quæ sunt promissa, certò euenient. Quòd si nostra causa ista faceret, dubitare licebat: iam uerò quia hæc facturus est ut appareat ipsius propria benignitas, quis contradicet, quòd non sit facturus? Hanc ad rationem scriptura, Fac nobis, inquit, propter nomen tuum. Psal. 116.
&, Non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Psal. 115.

Propterea & ego, audita fide uestra in Domino Iesu, ac dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro uobis.] Propter hoc, quale? quòd fide recepta, signati sitis spiritu, arrhabonemq́ue acceperitis futurorum bonorum, perfectæq; redemptionis, assecuturiq; sitis ea quæ sunt reposita ijs qui rectè credunt & uiuunt. Gratias agere pro uobis. Animaduertis hîc pium diui Pauli affectum, & clementiam eius, quomodo pro omnibus gratias agat, ceu ipse beneficium accepisset? Non enim solum istis, ue-
B rumetiam omnibus, scribit hoc. Dignum est autem gratias nos agere Deo pro cunctis beneficijs alijs quæ in nos ille transtulit, dignum tamen etiam est pro fide credentium gratias agere, quòd sic illuminati sint, quòd cruci seruatoris appositi sint, deficientes à perdēte lege atq; Satana: id enim fraternæ charitatis est. Audita fide uestra, quę est per Iesum Christum: nec sola fide, uerumetiam sanctitate, hoc est misericordi, & fratrum amanti animo, atq; humano, qui erga omnes est, non erga solos indigenas sanctos, hoc est, fideles pauperes. Vbiq; autem fidei charitatem connectit, generantem uitam uirtutibus conspicuam. citra hanc enim alterum ociosum est, fides nempe sine operibus & uita, quemadmodum & uita sine fide. Gratiæ deo agendæ.

Memoriam uestri faciens in orationibus meis:] Expende tecum quotnam secum in corde gesserit, quot etiam fratrum & fidelium mentionem fecerit in orationibus. Nos ne nostri quidem ipsorum ut oportet reminiscimur.

Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ.] Quid precaris, uel intercedis pro nobis? Vt Deus erudiat ac sapiẽtes uos faciat. Deus autem Domini Iesu, hoc est, hominis, qui secundũ carnem nobis est similis. Pater gloriæ, id est, qui ingentia necnon præclara & celebria nobis bona dedit. Semper enim à proposito argumento ipsum nominat, ut in illo, Pater miserationũ, ac Deus consolationis. Quinetiam Propheta, Dominus fortitudo mea, & cornu salutis meæ. Hic igitur, postquam magna & gloriosa nobis donauit, patrem gloriæ, hoc est, autorem, ipsum appellat. Non potest enim eum aliter uocare, quàm ab ampliore splendidioreq; apud nos nomine. Theologus autem Gregorius, per gloriam, unigeniti diuinitatem intellexit, ut sit unius & eiusdem Christi Deus & pater: Christi quidem siue humanitatis, Deus: gloriæ uerò, siue diuinitatis, pater. 2.Cor. 1. Psal. 17. Christi Deus & pater.

Det uobis spiritum sapientiæ ac reuelationis, in agnitione ipsius illuminatos oculos cordis uestri.] Hoc est, donum & gratiam uobis exhibeat, ut per spiritum sapientes reddamini erudiaminiq;. Nisi enim spiritus reuelauerit uobis abdita mysteria, fieri non potest ut alia ratione eadem discatis. Ipse nanq; solus, non angelus, neq; archangelus, omnia rimatur, etiam profunda Dei: animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus. Cum igitur à spiritu reuelata nobis fuerint mysteria, tum in agnitione Dei sumus, illustranturq; oculi nostri, nec porrò ambigimus ac dicimus quòd sit impossibile 1.Cor. 2.

hoc uel illud fieri, cæterùm uidemus omnia quemadmodum sunt. A

Vt sciatis uos, quæ sit spes uocationis eius.] Hoc est, ad quales quantasúe spes uocati simus. Planum est autem quód ad filiorum adoptationem, cœlestiumq́ bonorũ perceptionem, & ut caput nostrum Christus esset. Quia enim hoc futurum est, spirituali indiget homo reuelatione ut isthuc discat.

Et quæ sint diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis.] Et hoc cum obscurum sit, opus habet reuelatione spiritus, quorũm nam sint hæreditatem adituri sancti, quantaq́ bona accepturi: magna enim sunt. Hinc & diuitias gloriæ ea nominat, hoc est, inenarrabilem gloriam, & humani ingenij captum planè exuperantem. Hęreditatem autem ea bona uocat, quippe quæ sint filijs danda.

Et quæ sit supereminens magnitudo uirtutis eius in nos credentes, secundum operationem potentiæ uirtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis.] Quæ prædicta sunt, de futuris rebus fuerunt. iam uerò quod factum est, memorat, ut his fidem etiã illis cõciliet, ac rata ea faciat. Quale autem hoc est? ut credamus, inquit, nos. Atq; hoc ipsum spiritus reuelatione indiget, ut ipsum apertius discatis. Quid igitur? non nouerãt Ephesij se credere? Norant sanè, sed non eam ad rationem, ut Paulus hic dicit: nam haud facile est illud nouisse. Magnæ nãq; potentiæ est, animi sententiam mutare, atq; ab errore reuocare: tantæq́ est uirtutis, quantã ne mortuorũ quidem
Luc. 7 & 8. excitatio postulat. Mortuos namq; uno tantùm uerbo excitauit Dominus, Iudæis aũt
Ioan. 11. ne multis quidẽ concionibus & admirabilibus signis persuasit. Dicit ergo quòd ad hoc spiritus indigeamus reuelatione, ut discamus nos, quòd crediderimus, magna uirtute & efficacia factũ est. Et quemadmodũ Christum excitauit ex mortuis, sic & nos cum
Rom 4. mortui essemus, excitauit ex incredulitate. Propterea & excellentem magnitudinem
Infra 2. uirtutis, siue potentiæ ipsius hoc uocauit, & robur fortitudinis eius. Quandò enim prophetæ nihil effecerunt, & omnis creatura cùm uisibilis per ornatum & insignem ordinem docens nos, tum inuisibilis per deducentes ac erudientes nos angelos: tunc ex inopinato & modo naturæ nostræ opinionem excedenti seruati sumus. Illud autem, Operatus est in Christo, propter humanam naturam dictum esse intellige. Quod enim resurrexit, homo est, etiamsi Deo unitus fuerit. B

Et constituens in dextera sua in supercœlestibus supra omnem principatum, & potestatem, & uirtutem, & dominationem.] Non dixit ἄνω, id est suprà: sed ὑπεράνω, id est plusquã suprà, ut summam altitudinem indicet. Ab infimo enim gradu ad altissimum retulit humanam in Christo naturã. De hac enim disputat, quæ & mortua est, & excitata: quandoquidem diuina natura neq; mortua est, neq; excitata, neq; exaltata, quæ nunquam non omnem altitudinem excellit. Superior igitur omni angelica potentia constituta est humana natura, quæ antea execrata erat.

Et omne nomen, quod nominatur non solùm in hoc seculo, uerumetiam in futuro.] Si quid, inquit, in cœlo est, inferius est assumpto & exaltato, cunctisq́ ipse est superior. Discimus autem quasdam esse potentias iam quidem incognitas & innominatas, quæ tum reuelabuntur.

Et omnia subiecit sub pedes eius.] Vt ne cum audis q; sederit suprà, existimes ipsum prælatum tantummodo, ostendit q; & Dominum eum fecerit omnium. Nec simpliciter subiecit, sed extrema subiectione: sub pedes enim eius.

Et ipsum dedit caput super omnia † ecclesiæ.] En rem omnibus modis admirandã, siquidem ecclesiam in eundem thronum collocauit. ubi enim caput est, illic & corpus. Quod uerò ait, Super omnia, significat quòd excelsum caput dederit, quod super omnia sit, super angelos, & super archangelos.

Quæ est corpus ipsius, plenitudo eius qui omnia in omnibus * adimplet.] Ne audito capite putes principatũ aliquẽ uel potestatẽ significari (nã & hæc caput significat) ait, quemadmodũ corporis est caput, ipsius ecclesiæ Christus caput est: hacq́ ratione ei cognatus est & unitus. Et ecclesia est plenitudo ipsius. Vt enim corpus est plenitudo capitis replens ipsum per propria membra: hũc ad modũ ecclesia est plenitudo Christi, qui † omnia in omnibus adimplet: Adimplet enim Christus, ac ueluti plenè consummat per omnia membra in omnibus fidelibus: ueluti quo ad manũ adimplet in homine misericorde, & qui aliorũ infirmorũ cura tangit quoad pedem adimpletur in eo qui uerbi

† τῇ ἐκκλησίᾳ, ecclesiæ uel ipsi ecclesiæ, datiui casus est. * πληρουμένου, qui adimplet, uel adimpletur. Verbũ enim est medium, passiuè autem accipere uidetur. Theoph.

† τὰ πάντα, supplẽdum puto, κατὰ, ut sit per omnia, siue quoad uel quantũ ad omnia.

Dei

A Dei amore peregrinatur, in eo q fratres inuisit, & quoad aliud membrū in alio fideli. Sic fit ut quoad omnia membra in omnibus fidelibus adimpleatur, hoc est, per omneis fideles, alio aliā cōmoditatem cōtribuente. Tū enim implet caput nostrū Christus, hoc est, perfectū corpus recipit, quando simul omnes fuerimus coniuncti & conglutinati.

CAPUT II.

Et uos cū essetis mortui delictis & peccatis, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris, spiritus.] Suprà dixit quòd eandem potentiam & operationem ostenderit Deus erga nos, quam & in Christo. De illo sanè dixit, quòd excitarit eum à mortuis, & constituerit super omnia: posthac uerò de nobis etiam uerba facit, Vos, inquiens, cū essetis mortui (mortem non corporalem ex Adamo propagatam, sed animæ, ex nobis ipsis constantem, quæ peccatorum est, intelligit) suscitauit excitauitq;. Itaq; pari potentia Dominū excitauit è morte corporea, & nos ex animæ morte, ex peccatorum fœditate accidente. Quin potius, animos transmutare, & in aliam sententiam inducere, maius est, quàm mortuos excitare, ut suprà etiam commemoratum est. Sensus igitur totius huius loci est huiusmodi, etiamsi in longum extendatur, usq; dum peruenerit eò ubi dicit, Viuificauit simul cum Christo, multis nimirum interpositis, repetitioneq; facta, cum ait, Deus qui opulentus est in misericordia. Cum dixisset igitur eos esse mortuos, ac monstrasset quomodo fuerint mortui, nimirū per delicta & peccata, bifariā iam eos consolatur per hoc quod ait, In quibus olim ambulastis, & nō hodie: tum per hoc quod infert, A diabolo in potestatem redacti, peccabatis, qui uobis cooperabatur, qui adeò potenter uos suo iuri subiugabat. Peccabatis igitur, secundū seculū mundi huius circumambulantes, hoc est cogitantes quæ mūdi sunt huius, adeoq; temporaria, perperamq; utentes seculo hoc. Non enim seculum malū est, sed abusus eius: siquidem isthuc datū est nobis in ducem ac uiæ ductorem, quatenus corruptibile est & fluxū, excitans nos ad incorruptibilia & minimè fluxibilia. Nos aūt corruptioni & fluxui huius alligati, in causa fuimus quur ipsum

B non esset nobis ductoris uice, sed potius nos impedierit. Principem autem potestatis aeris, diabolū appellat, nō conditorem, perinde ac execrati Manichæi: principem itaq; q mortales ipsi seipsos ei subiecerunt, ac plures ipsi seruiant quàm Deo. Veruntamen in seculo hoc huiusmodi ei est principatus, qui aerē non transcendat. nō enim in cœlo locum habet, sed sub cœlo. Proptcrea & Paulus principem potestatis aeris appellat, nō ueluti in aerem dominetur, eumq; gubernet, haudquaquā, sed quòd in eo libenter demoretur. Nam cum diabolus spiritus sit, in aere ueluti spiritu commoratur, ac hactenus potestatem habet atq; potentiam, princeps eorum qui sese ipsi subijciunt. Nonnulli uerò principem aeris, aerearum potentiarum intelligunt: unde & intulit, aiunt, Spiritus: hoc est, iuxta principem & dominatorem omnis in aere uersantis spiritus. Postquam enim semel princeps factus est, uidetur ab eo principatu ne post transgressionem quidem excidisse.

Rom. 5.

Princeps potestatis aeris diabolus

Qui nunc operatur in filijs diffidentiæ.] Non dixit cogentis, sed operantis: unde planum est quòd in uoluntarios dominetur. si enim inuitis nobis nostri dominaretur, cogeret sanè. Patefit etiam ex sequentibus illud. Operatur enim, inquit, in filijs inobedientiæ: hoc est, qui non obtemperant Deo, sed illi obtemperant sponte, non coacti.

ἀπειθείας diffidentiæ, uel inobedientiæ, siue immorigeris & contumacibus.

In quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus, in desiderijs carnis nostræ facientes uoluntates carnis & cogitationum.] Non in hoc solo consolatus est eos, quòd diceret ex diabolo fuisse q peccassent: uerumetiā per hoc q seipsum & omnes reliquos cum illis in eodem ordine numeret, & collocet. nemo enim sine peccato erat. Cōcupiscentias aūt carnis, quæ ex carnali affectu sunt, dicit. Porrò quòd carnem non accuset, planum est inde. Cum enim dixisset, Facientes uoluntates carnis: subintulit, Et cogitationum: hoc est, nihil spirituale sentientes. Proinde caro non est accusanda, sed mens & cogitatio ad uoluptatis affectiones pertrahēs. Vel hunc etiam ad modū intelligere poteris: Cogitationes & mentes nostras sordibus defœdamus, cogitātes quę mala sunt. Et carnem, facientes ea. Potes autem carnis quidem opera, fornicationem & huiusmodi accipere: mentis autem siue cogitationum, inuidiam, uindictam, idq; genus alia.

Concupiscētias carnis.

Carnis & animæ opera.

Et eramus natura filij iræ, sicut & cæteri.] Pro eo quod est, coacerbauimus Deum & prouocauimus, & nihil aliud præterquam ira reuera eramus. Quemadmodū & filius

hominis natura est homo, sic & nos. Perinde autem ut filij gehennæ & interitus dicuntur, qui digna his operantur: sic & iræ filij, qui quæ ira digna sunt faciunt. Natura aūt, pro uerè & genuinè. Sicut & cæteri, nemo enim liber erat. A

Deus aūt qui diues est in misericordia.] Nos quidē quæ digna essent ira pertinaciter patrabamus: Deus aūt non simpliciter misericors existens, sed diues in misericordia.

Propter multam charitatem suam, qua dilexit nos.] Dilectio etiam à multa misericordia est, quomodo enim, cum filij iræ essemus, dilecti fuimus?

Et cum essemus mortui delictis, conuiuificauit nos Christo.] Hic tandem est redditio & absolutio suprà cœptæ sententiæ, cætera uerò sunt interiecta. Iterum autem Christus medius est, & res fide digna. Nam si primitię uiuunt, & nos. Viuificauit enim & illum & nos: illum quidem, actu & opere ipso: nos uerò, potestate nunc, paulò post uerò etiam actu. En excellens & eximia magnitudo potentiæ eius est, ꝙ mortuos nos iræ filios, uiuificarit. hæc sanè spes est uocationis.

Gratia estis seruati.] Hoc ex animi sui consternatione, ex affectu in medium protulit, demiratus ineffabile donū Dei. Non labore enim & proprijs operibus seruati estis, sed sola gratia. Quod enim ad opera attinet, pœna & ira digni eratis.

Et conresuscitauit & consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu.] Quemadmodū primitijs nostris, & capite, Christo uidelicet, excitato, & nos per ipsum excitauit: hunc ad modum sedente capite, reliquum corpus simul sedet. Propterea inquit, in Christo Iesu, hoc est, quia ipse sedet, & nos sedemus. Vel quod ait consuscitauit, non de resurrectione accipiendum est, sed de regeneratione & uiuificatione per baptismа. Quomo-
Matt. 19. & 20. do igitur consedere fecit? Si sustinemus, inquit, & conregnabimus. Et Christus, Sedebitis super duodecim thronos. & rursus: Sedere aūt à dextris meis & in sinistris meis, non est meum dare uobis, sed quibus paratum est. Itaq; paratum est.

Vt ostenderet in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratiæ suæ, in bonitate erga nos in Christo Iesu.] Ne quis fidem non adhibeat dictis, persuasibilem orationem facit. Etsi, inquiens, non faciat propter charitatem quam erga nos habet, propterea tamen, ut ostendat uelle bonitatem, faciet omnino. Hodie quidē plerięq; sunt increduli, in futuro tamen seculo omnes agnoscent quid nobis donauerit, cernentes in gloria nullis uerbis explicabili sanctos. Quod uerò ait, In Christo Iesu, hoc est, non ad Christum solum usq; hæc consistent, sed per ipsum uenient etiam ad nos, ueluti à principio ad finem, adeoq; ad ipsum totū ac simul uiuificabimur, ac simul sedebimus. Hæc B
Chrysostomus. quidē magnus Ioannes Chrysostomus hic dicit. In euangelio uerò Matthæi dicit ꝙ nemo sedebit. Verè igitur spiritus reuelatione opus est, ut intelligamus profunditatē mysteriorū horum. Nisi enim palā diceret sapientissimus ille doctor Ioannes ꝙ & nos sessuri simus, posset aliquis affirmare ꝙ in Christo sedeamus, perinde atq; in Christo adoramur ab angelis. Non enim nos adoramur, quod ad nostram personam: cęterùm natura nostra unita Deo uerbo, adorata, ad nos gloria ista transit. Idem igitur & nunc dicit, quòd & nos sedebimus.

Liberum arbitrium. Gratia enim seruati estis per fidem.] Commemoratis ijs quæ Dei sunt, nempe ꝙ gratia seruati sumus, intulit etiam quod nostrum est, per fidem, ut ne uastet liberum arbitrium, suamúe cuiusq; potestatem.

Rom. 10. Et hoc non ex nobis, Dei donum est.] Rursus ipsum sustulit, inquiens quòd neq; fides ex nobis sit: nisi enim uenisset, ac nisi uocasset, nō obedijssemus. Quomodo enim, inquit, credent, nisi audiāt? Proinde & ipsa fides donū Dei est. Vel aliam ad rationem: nō fidem dicit donum Dei, cæterùm per fidem seruari, hoc est donum Dei. Esto enim quòd fides nostra sit, quomodo potuisset ea nos sola seruare, nisi Deo placuisset nos suscipere per ipsam? ut ne in totum simus ociosi, sed uideamur quicquam conferre.

Non ex operibus, ut ne quis glorietur.] Nō habentes nos opera repulit, uerùm prodítos sub operibus gratia nos seruauit, ut ex euentu isto tandem nemo gloriari queat. Nam coniunctio (ut) hic non reddit rationem, uerùm rei euentum denunciat.

Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus ut in ipsis ambulemus.] Vt ne si audias nos ex operibus haud esse iustificatos, desses fias circa opera: subijcit, Quod nūc post fidem operibus opus est. Conditus es enim in Christo Iesu, & noua creatura factus es, defuncto tibi uetere homine in baptismate.

A Ac quemadmodum principio cum non esses, produxit te ut esses, sic etiamnum ut bene esses, te protulit: conditusq́ue es non ut ocieris, uerùm ut opereris circumambulesq́ue in bonis operibus: hoc est, omnem ætatis tuæ cursum in hisce perficias, non duos treisue annos, sed omnem uitæ tuæ uiam. hoc enim indicat per circumambulare. Deus enim præparauit hæc, quocirca non licet illa reijcere, ceu opere diuinitus destinato. In operibus bonis, non uno nimirum opere, sed omnibus. nam si unum desit, mutilata est uirtus. Gregorius autem theologus, quod dixit, Creati in operibus bonis, non de creatione in baptismate, uerùm de prima creatione interpretatus est. Operum necessitas.

Propter quod memores estote, quòd uos olim gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circuncisio in carne manufacta, quod eratis illo in tempore sine Christo.] Cum dixisset quod mortuos seruarit, dicturus iam est quibus æquales fecerit & cohæredes, nimirum Israelitis. ingens enim horũ erat dignitas & autoritas. Et ait, Propter quod memores estote: propter quódnam? & quamobrem? propterea quòd creati simus in operibus bonis, siue ad opera bona: hoc enim solũ sufficit persuadere nobis, ut uirtutis rationẽ habeamus. Memores autem estote dixit, ideo quod ferè fieri soleat, ut qui à magna abiectione & uilitate ad fastigium quoddam prouecti sint, priorum ne meminerint quidem rerum, statusúe. Quid uerò est cuius memores esse debeant? quod abalienati eratis à Christo temporibus prioribus, nunc uerò uiciniores ipsi facti estis, atq; adeò ei appropinquastis, perinde ac Israel. Hic igitur huius loci scopus est. Animaduerte aũt quod scitè deijciat circuncisionem, ostendens solo eam uerbo differre à præputio, non opere. Vos enim gentes, inquit, in carne, non in spiritu: qui dicimini, sed non estis. perinde quasi dicat, in carne estis inferiores, non in spiritu: & rursus ab ea, quæ dicitur, circumcisio in carne, prælationem & honorem in solis uerbis & carne innuens. Præputium igitur non erat grauis ac execrabilis res, etiamsi diceretur ab ijs qui circuncisionis nomine cristas tollerẽt. Sine Christo uerò esse, illud demum uerè & graue & intolerabile.

B Quid igitur mõstraturus eos esse participes gloriæ Israelitarũ, dignitatẽ Israelitarũ eleuat? At reputa tecũ in quibus eleuet, in rebus uidelicet non perinde necessarijs. Non enim res est necessaria circuncisio, sed indifferens ac media. In rebus uerò necessarijs uehementer eos attollit, sanctos nominans, Israelitas, atq; domesticos Dei. Circumcisio res media.

Alienati † à cõuersatione Israelis.] Non dixit segregati, sed alienati, quandoquidem & Israelitæ extra legalem adeoq́ue diuinam uitam erant, sed non tanquam alieni, sed tanquam socordes. † πολιτείας, ciuilitate, rep. conuersatione, siue ratione uiuendi.

Et hospites testamentorũ promissionis.] Hæc etiam magna separatio est. Nõ enim dixit, non attendentes testamentis, sed omnino hospites. Etsi enim Israelitæ exciderũt à promissionibus, sed non ut hospites & alieni. At quænã sunt testamenta promissionis? Tibi dabo & semini tuo terrã hanc. & quæcunq; alia promisit, spiritualiter intellecta. Gen. 15.

Spem non habentes.] De futuris, de resurrectione uidelicet, & retributione.

Et sine Deo in mundo.] Atqui Deos adorabant, sed dij non erant. Adiecit autem, In mundo, ut ostendat quòd non solùm in cœlestibus imminuebantur, inferioresq́ue Hebræis erant, uerumetiam in rebus super terram celebribus. Siquidem Israelitæ propter cultum Dei celeberrimi & clarissimi fuerunt.

Nunc autem in Christo Iesu, uos qui aliquando eratis longè, propè facti estis in sanguine Christi.] Longè eramus à Deo, non loco, sed uoluntate & conuersatione seu uita. Nunc aũt propinqui facti sumus non conuersatione & uita. nil enim attulimus ex operibus, sed in Christo Iesu & sanguine eius. Nam ipse sanguine suo pro nobis effuso, seq́ue ipso pro nobis tradito, liberauit nos à captiuitate, quæ nos procul remouebat ab ipso, & propè adduxit. Potes aũt etiam sic intelligere, quòd procul eramus ab Israelitis, iam uerò nos ipsis propinqui facti sumus.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraq; unum.] Ante incarnationem ingens erat inimicitia inter circuncisionem & præputium: nunc autem pacem adepti sumus, unum facti per fidem. Non porrò enim circuncisione & præputio signamur, sed idem unum que nobis signum est, fides ipsa. Fingamus duos esse, alterum seruum, alterum filium adoptatitium, atq; ambos eundem offendisse, adeoq́ue deliquisse: hũc quia digna abdicatione commiserit, illum quia factus sit transfuga: deinde utriq; constituantur hæredes, efficianturq́ue gnesij, id est genuini filij, En ad eundem honorem perducti sunt, duoq́ue

isti unum sunt facti. Hunc ad modum gentes & Israelitæ, illæ quidem ut serui, hi uerò A
Israelitæ ut filij impegerūt. * Hic quædam deesse uidentur, quæ ex Chrysost. sumi pos-
sunt. Quid dicis? Instaurata & consummata sunt omnia siue quæ in cœlis, siue quæ in
terra. * quid igitur ceu rem preciosam & præclarā participationē cū Israelitis ad nos ho
mines retulisti, ac iam denuò tanquā præclarū quid refers? Næ, inquit. illa enim opor-
tet fide cōprehendere, ista uero ipsis etiā operibus. Aliter quoq;: Non hoc adserit, quòd
nos ad generis illorum claritudinem perduxerit, sed quòd & illos & nos prouexerit po
tius ad maiora. Veruntamen maior est ipsius erga nos beneficentia. Illis siquidem etiā
promiserat, nobis uerò ne promisit quidem, sed procul aberamus, iuxta prius positum
exemplum.

Et medium parietem maceriæ soluens, inimicitiam in carne sua.] Interpretatur quid
sit medius paries maceriæ uel sepis, inimicitia uidelicet gentium & Iudæorum ad-
Esaiæ 59. uersus Deum, quæ ex nostris nascebatur delictis, ut & propheta dicit: Nónne iniquita
tes uestræ diuidunt inter uos & me? Mediū igitur istum parietem, inimicitiam dico, dis-
soluit ac diremit propria carne sua. Qua ísthuc uia? sistens illic inimicitiam, quatenus e-
nim uniuit eam deitati, perspicuum est quod reconciliationem fecerit, complicatis coa
gmentatisq; duabus naturis. Atq; etiam alia ratione, quòd expers peccati apparuerit,
uniuersamq; legem impleuerit, inimicitiam diluit. Lex enim sepes & munitio erat. ue-
luti ad securitatem data, ut obfirmaret. Nō seruata aūt, ostendit mediū parietem peccca-
tum, quo factum est ut nō essemus in tuto & securitate, sed à Deo potius separaremur.

Legem mandatorū in decretis abolens.] Ne quisquā obijciat, Quid cōmodat nos à
priori legis trāsgressione liberatos, si rursus eā seruare adigimur? ait, etiam ipsam soluit.
Cum enim hanc dedisset nobis ad munitionem, quia non custodiuimus eam, debebat
nos punire: atqui legem is planè dissoluit & abrogauit, æquè ac si quis ubi puerū pæda
gogo tradidisset hunc cum non obediret, à pædagogo quoq; liberet. Legem aūt man-
datorum ait, tanquam de uita & moribus disputantem: dogmata uerò seu decreta, fi- B
dem, ut quæ per dogmata consistat, perinde quasi dicat Pro uita fidem introduxit. Nō
enim ex mandatis iustificati sumus, hæc & hæc facere præcipientibus, uerùm si credi-
Rom 10. deris in corde, & cōfessus fueris spiritu, saluus eris. Vel dogmata, certa illa mādata Dei
Matt. 5. appellat. Ego dico uobis, ne omnino iuretis: &, Ne irascamini, & id genus alia.

Vt duos concedat in seipso, in unum nouū hominem.] Non ex Græco Iudæum fe-
cit, sed ambos ad meliorem statum sustulit. Non dixit autem permutet, sed creet con-
datq;, ut perspicuum uideatur quod dixit, & quod à naturalibus rebus deinceps non
oporteat resilire. Illud autem, In seipso, accipitur, uel proper seipsum. Non enim
alij cuipiam hoc iniunxit, sed ipse per seipsum & Iudæum & gentilem conflans, unum
protulit nouum & admirandum. Vel quòd ipse primùm exhibuerit formulam nobis
& exemplar, uisusq; sit ille primus id, quod illos fecit: & quia medius utrisq; factus, &
hinc Iudæum continens, illinc uerò græcum, commiscens illos ac temperans, ac omne
quod alienum erat, exterminans obliteransq;, refinxerit diuinitus per ignem & aquā.
In humana igitur natura quam assumpsit, quæ communis est cùm Græco tum Iudæo,
& pro utriusq; salute assumpta, in hac inquam ab omni corruptione & uetustate ex pec
catis contracta, alienata, condidit duos in unum nouum hominem à senio peccati atq;
dementia liberatū. Non enim proprijs porrò formis & hic & ille signantur, sed unius
hominis secundū Christum formati species, adeoq; formæ utrosq; signant. Propius e-
nim attinges quod dicitur, Si intellexeris ipsum Dominū esse angularem summum la-
pidem, hos autem duos, parietes in hoc conditos.

Faciens pacem.] Et inter illos mutuò. Siquidem Iudæus tum gentili copulas, quan-
do fidelis fuerit, maximè uerò in ijs quæ ad Deum attinent, quod & magis proprium,
ut deinceps patefiet.

Et ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem.] Nō dixit conciliet, sed re
conciliet, ostendens quòd & olim per legem conciliabatur ad Deum humana natura:
Exod. 19. 21 deinde per trāsgressionem magis inimica facta indiguit conciliatione rursus ad Deū,
& 24. quæ ueluti perfecta, meritò appellatur reconciliatio. In uno autem corpore, id est,
suo. Quæ enim nobis debebatur pœna, ipse sustinuit in corpore suo per crucem, quod
& suprà dixit, In carne: ac rursus, Duos condet in seipso. Nōnulli, quod ait In uno cor
pore,

A pore, sic intellexerũt pro eo quod est, ueluti unum corpus factos utrosq;, cuius ipse est caput, conciliauit Deo.

Interficiens inimicitiã in †ipso.] Non dixit soluens, uerùm q̃d est expressius & maio rem habet emphasim, interficiens, ut nõ amplius resurgat. Quomodo igitur rursus resurgit inimicitia? Illa quidem nunquã resurgit, sed aliã p ogeneramus nos denuò peccantes. Quod ait in ipso, uel ad crucẽ referendum est, uel ad corpus ipsius. Etenim inimicitiam in cruce etiam occidit & in proprio corpore, in quo & crucem recepit. † αὐτῷ, id est, ipso uel ipsa, ad corpus & crucem

Et ueniens euangelizauit pacem uobis qui longè eratis, & ijs qui propè.] Non alium misit, sed ipse uenit serui ac ministri forma accepta, prædicauitq; pacẽ ad Deum uidelicet illis qui longè erant gentibus, & ijs qui propè erant Iudæis. i en m Deo familiariores putabantur. Dixit enim Christus, Pax elinquitur uobis: &, Confidite, ego uici mundum: &, Pater uos amat. &, Omnia quæcunq; petieritis, accipietis. Hæc enim omnia pacis signa sunt. quæ apud græcos ma scu'. est generis, restri posit. Ioan. 14. & 16.

Quoniã per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad patrem.] Iram soluit per propriam mortem, deinceps autem amabiles fecit patri, per spiritum gratos nos faciens una gratia. Non enim illos ut uiciniores, maiori: nos uerò ut remotiores, minori donauit: sed in uno spiritu utrisq; unam gratiam dedit, sicq; ad patrem attulit. Vel (in) præpositionem pro (per) accepit, ut sit sententia huiusmodi: Per ipsum adducti sumus ad patrem, & per spiritum.

Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed conciues sanctorum.] Quia filius manet in sempiternum, non consecuturi supernam c uitat m, hospites & aduenæ sunt. Vos autem tales nunc non estis, uerùm conciues sanctorum, non simpliciter Iudæorũ, cæterùm sanctorum illorum patriarcharum, & prophetarum, ac in eandem urbem accensi conscriptiq; sumus, quæ in cœlis est, quæ perseuera , uam illi etiam desiderabant.

Ac domestici Dei.] Quod illi per multos labores uix obtinuerunt, nos per gratiam

B inuenimus, Deo dediti, ac domestici facti. Ecce spes uocationis: talibus enim spebus uocati sumus, ut talia etiam recipiamus.

Superædificati super fundamentum apostolorum & prophetarum.] Eximiam con iunctionem & coadunationẽ gentium ad prophetas & apostolos significare uolens, Superædificati, inquit. perinde ac si dicere uellet, fundamentũ positi sunt prophetæ & apostoli, uos reliquã structuram compleuistis, ut omnes uos efficiamini unũ templum Dei. Quale autem est super prophetas & patriarchas ædificari? quod alibi insitionem dicit. Primos autem apostolos posuit, etiamsi sint tempore nouissimi. Rom. 11.

Ipso summo angulari lapide existente Iesu Christo.] Qui omnia continet, est Christus. Ipse enim summus angularis lapis & parietes continet & fundamenta. Animaduerte hîc quòd nonnunquam ipsum in supernis cingere uniuersum dicat: ubi & ca ut ipsum uocet: nonnunquam autem & infrà, ut in angulari lapide: alibi autem & fundamentum ipsum uocat. Christi uariæ appellationes.

In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctũ in Domino.] In summo angulari lapide isto, Christo nimirũ, omnis ædificatio, id est, omnes fideles constructi & uniti, congenitè adeoq; cõnaturaliter & indiuulsè crescunt & cõplentur, ut ant templũ Dei. Habitabo enim, inquit, in ipsis & inambulabo. Nam & cõmuniter ecclesia, hoc est, collectio omniũ fidelium, dicitur templum Dei, & unusquisq; priuatim. In Domino autem dixit, pro per gratiam Domini, nõ per nostros labores. Cum autem dicit constructi, ostendit quòd nõ licet aliter componi nos in templum Dei, nisi & uitam uiuamus quæ respondeat ipsi summo angulari lapidi. Leuit. 26. Ecclesia, templum Dei.

In quo & uos coædificamini in habitaculũ Dei in spũ.] Vniuersi quidẽ fideles in hoc coædificãt, ac uos quoq; Ephesij, ut sitis habitaculũ Dei in spũ, hoc est, per spũs auxiliũ: uel ut sensibili structuræ opponeret, dixit in spũ. perinde ac si dicat, habitaculũ Christi spirituale. Proinde ad secundũ usq; aduentũ hæc coædificatio fit per ubilibet credẽtes.

CAPVT III.

HVius rei gratia ego Paulus uinctus Christi Iesu pro uobis gentibus.] Cum hactenus Christi erga nos curam indicasset, deinceps qua & ipse solicitudine & affectu tangatur, ostendit. Quia, inquit, Dominus meus talia exhibuit, necesse est & me quæ pro uiribus potero afferre. uinctus igitur sum pro uobis. Si igitur

ille crucifixus est, ego sanè pro uobis uinctus detineor. Dicens autem pro uobis gentibus, hoc indicauit, quod non solùm uos non execramur, uerumetiam uincimur propter uos, & Christi uinctos nos ipsos nominamus, gloriæ id nobis ducentes. A

Siquidem audiuistis dispensationem gratiæ quæ data est mihi erga uos.] Vaticiniū indicat Dei ad Ananiā: Vas electionis mihi ille est, ut portet nomen meum corā gentibus. Reuelationem quoque mysterij, quod ab hominibus non didicerit, gratiæ dispensationem uocat. Sic enim, inquit, dispensauit gratia Dei, ut è supernis uocarer ego, utque excæcaret lumine suo me inobedientem, ut sic tandem obedirem. Ad uos autem, inquit, data est mihi gratia. Ipse nanque dixit mihi, Ad gentes longinquas emandabo te. Proinde gratiæ hoc totum est, & nihil ego mearum uirium attuli.

Act. 9. Galat. 1. Act. 22.

Quoniam secundum reuelationem † notum fecit mihi mysterium.] Ecce, gratiæ opus est mysterij reuelatio. Mysterium est enim reuera, gentes ad maiorem quā Iudæorum sit, honorem traducere à summa uilitate.

† ἐγνώρισε, notū fecit, siue patefecit. Chrysost. tamen habet ἐγνώρισθη, id est notū factū est.

Sicut suprà scripsi in breui.] De quibus suprà locutus est, dicit quòd uocatæ sint gentes quæ longè erant, quodque ædificati sint supra patriarchas, & quæcunque sunt huiusmodi. In breui autem, pro paucis dixit.

† Iuxta quod potestis legem intelligere cognitionē meam in mysterio Christi.] Scripsi, inquit, non quantum oportebat, sed secundum uires uestras, & captum uestrū. Ex quibus potestis intelligere cognitionē meam quæ mihi est in mysterio Christi, hoc est, quoniā cognouerim & intellexerim mysterium Christi, quod sedet à dextris, quod nos consedere fecerit, quòd in seipso cōdiderit utrosque in unum nouum hominē, & quæcunque alia ad mysterium pertinent. Agnoscetis igitur dignitatem cognitionis meæ, quandoquidem tanta patefecerit mihi Deus. Et quod hoc magni honoris sit, audi. Non fecit sic, inquit, omni genti, quoniam iustificationes & iudicia sua manifestauit Israeli.

† πρὸς ὅ ad quod, iuxta quod, siue prout.

Psal. 147.

Quod alijs generationibus non est agnitum filijs hominum, sicut nunc reuelatū est sanctis eius Apostolis atque prophetis in spiritu.] Quid igitur? Non norant prophetæ? Ecquî Christus inquit, Moses & prophetæ de me scripserunt: scrutamini scripturas, illæ nanque sunt quæ testimoniū perhibent de me? Primùm quidem hoc nunc Paulus ait, quod omnibus hominibus nō fuerit reuelatum: adiecit enim quod in alijs generationibus non est patefactū filijs hominū. Deinde & quod ad hunc modum ne prophetis quidem cognitum fuerit æquè ac nunc per res ipsas patefactum est & Apostolis, & noui Testamenti prophetis per spiritū sanctum. Nisi enim spiritus paracletus docuisset Petrū, Corneliū qui ex gentibus erat, cum suis non suscepisset. Obserua aūt quod de circuncisione nihil, de gentibus uerò reuelationē faciat spiritus. res enim ardua erat & magna, gentes execraras ad Euangeliū admitti. Veteres itaque adeò exactè mysteriū hoc non nouerunt, quandoquidē & Petrus, tantus Apostolus, hac de re spiritus sancti institutione indiguerit. B

Ioan. 5. Act. 10.

Gentes esse cohæredes, & concorporales, & cōparticipes promissionis eius in Christo per Euangelium.] Hoc est mysterium, gentes esse cohæredes promissionis Israeli factæ, simulque participes. Erāt enim participes promissionis Israelitæ, ceu gens sancta. fuerunt autem coniuncti ipsis, partemque habuerunt cum ipsis, qui ex gentibus uenēre antea, immundi. At qua ratione? in Christo, hoc est, per fidem in Christum, quæ per Euangelium ipsis obtigit. Nec satis fuit Apostolo dicere cohæredes simulque participes, uerùm ut indicet magnam propinquitatem, unitionemque, concorpores etiam dixit. Vnum enim corpus facti sunt ethnici cum Israelitis sanctis, uni capiti Christo agglutinatum, eoque contentum.

Exod. 16.

Cuius factus sum minister per donū gratiæ Dei, * quod datū est mihi secundū operationē potentiæ eius.] Euangelij factus sum minister, & uinctus sum ipsius gratia, uerùm nō meum opus est isthuc, sed donū est diuinæ gratiæ † quæ data est mihi, nō simpliciter, neque perparcè, sed potenter: & nō uiliter neque parua ratione, cæterùm largè & honorificè, ac tanquā iam operetur potens Deus. Vel quandoquidē donauit mihi Deus hocce ministerium, largitus est pariter mihi potentiā. nam non satis fuisset authoritas, nisi adiecta esset uirtus & potentia. Tria nanque oportet nos adferre & contribuere ad ministerium, animam periculorum amantem, sapientiam & intellectum, uitamque inculpatam: Deum autem uirtutem dare, per quam hæc omnia efficacia sint.

* Basilieñsis codex habet δοθεῖσαν, quod datū est, ut & complures legunt. Alij habent δοθείσης, quæ data est, ut referat gratiā.

Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc.] Quia uerba facturus est de gratiæ

† ἥτις quæ uel quod. nam græcis donum & gratia sunt fœminini generis.

A gratiæ Dei amplitudine, uide quanta modestia de se ipse loquatur. Post enim tot à sese res strenuè transactas, post tot tantasq; uirtutes, seipsum minimum appellat, nō apostolorum, sed omnium sanctorum, hoc est fidelium. Hoc autem maius est, quod ad modestiæ rationem, illo: Non sum dignus uocari Apostolus. 1.Cor.15.

In gentibus euangelizare imperuestigabiles diuitias Christi.] Qualis gratia data est mihi? ut in gentibus prædicem Euangeliū. alij enim circuncisioni, ipse uerò gentibus Euangeliū annunciabat. Proinde gratia indigebat, cum minori maiora crederentur. Cum enim ipsi iniunctum esset ut inferiores & peiores ad Christum conuerteret, per hoc ipsum magnus efficitur, qui paruus uidebatur. gratiæ igitur id opus est. Si autem imperuestigabiles sunt diuitiæ ipsius postquā nobis illuxit, quanto potius essentia eius est imperscrutabilis? Quomodo igitur Eunomius se Christi naturam & essentiam comprehendisse iactabat? Rom.12.

Et illuminare omnes quæ sit dispensatio mysterij absconditi à seculis in Deo.] Quòd gentes quidē uocandæ erant, nouerant fortasse per spiritū cùm prophetæ, tum angeli: q uerò ad tanta bona, & ut Christus eas ad thronū Dei collocaret, quis quęso hoc expectasset? Eam ob rem mysteriū hoc uocat in Deo absconditum ante secula, hoc est, antea & à principio: non enim recens est hæc dispensatio, & ipsi soli cognita.

Qui omnia creauit per Iesum Christum.] Pulchrè creationis meminit. Qui omnia, inquit, cōdidit per Christum (sine ipso enim factum est nihil, ut Ioannes inquit) & hoc per ipsum reuelat. Ioan.1.

Vt innotescat nunc principatibus & potestatibus in cœlestibus per ecclesiam multiformis sapientia Dei.] Neq; superiores principatus & potestates, neq; inferiores norant mysterium gloriæ gentium. Etenim angeli & archangeli hoc tantummodo compertum habebant, quòd Israel esset pars Domini, adeòq; populus ipsius. Gabriel porrò hoc tantùm norat, quòd seruaturus esset populum suum à peccatis suis. Quòd autem & qui ex gentibus sunt, tantum honorem consequerentur, nunc norunt & supernæ potentiæ, & infernæ, per ecclesiam, hoc est per beneficia quæ nobis sunt collata beneficia enim quibus diuinitus perfusi sumus, doctores fuerunt eis sapientiæ Dei. Non simpliciter autem uariam eam dicit, sed πολυποίκιλον, id est, multiformem siue admodum uariam, omnibus artibus claram, preciosam & incomprehensibilem intellectu, uim eius intelligens. Gregorius aūt Nyssæus, Ante incarnationem, inquit, simplicem norant cœlestes uirtutes sapientiam Dei, nempe q omnia sola sua uoluntate condiderit, deprehendebantq; eum esse potentem, quodq; omnia conseruaret sapienti gubernatione: ac sapientem curatorem qui prospiceret rebus agnoscebant: nihilq; in his uarium est, hoc est, ut aliud quidem esset, aliud uerò efficeret. Incarnato autē uerbo Dei, per cōtraria cōtraria sunt transacta, per mortem uita, per imbecillitatem potentia, per cōtumeliam gloria: per omnia uilia & abiecta, Deo digna & præclara. Hanc ad rationem multiformis multisq; nominibus eximia eius sapientia nunc cognita est, & potentia Dei cœlestibus uirtutibus. Quando enim nos didicimus, tum & illæ per nos agnouerunt, ac uidentes quantis bonis ecclesia sit donata, per ipsam etiam ad cognitionem sunt perductæ. Matt.1. B

Secundum præfinitionem seculorum quam fecit in Christo Iesu Domino nostro.] Iam nunc quidem cognita est sapientia eorum quæ nobis obtigerunt, uerumenimuero iam olim antea erant prædestinata. Nam secundū præfinitionem, inquit, seculorū futurorū. Norat enī Deus quæ uentura essent, & sic definiuit atq; decreuit. Quòd aūt ait, Quā fecit in Christo Iesu, intelligitur de sapientia siue dispensatione quā fecit pater per filium. Chrysostomus autem (quę) legens, quę fecit, inquit, secula Deus per filium.

In quo habemus fiduciā, & accessum in cōfidentia per fidem eius.] Quòd per Christum omnia facta sint, hinc est perspicuū, q ipse est qui adducat nos. Atqui nō ut captiui adducti sumus, neq; q peccauimus, sed libertatem habemus: neq; eam simplicē, sed cum confidentia & fiducia & audacia. Vndénam hæc nobis bona? per fidem, inquit: hæc enim solutis pèccatis libertatem nobis & fiduciam imposuit. Fides fiduciam nobis parit.

Propter hoc peto, ut non deficiatis in afflictionibus meis pro uobis, quę est gloria uestra.] Propter hoc, inquit. quale hoc? quòd ingens sit mysterium uocationis uestræ, & quòd magna mihi credita sunt ut prædicem uobis, ac necesse est me uinctū esse, & affligi

fligi ab ijs qui non intelligunt myſterium hoc,ſed ei contradicunt:rogo uos ut ne defi- A
ciatis,hoc eſt,turbemini tumultueminiue,ceu res quæpiam factu indigna cõtigerit.in
Rom. 8. gloriã enim hoc ueſtram potius cedit. Nam ſic nobiſcũ egit Deus,ut nedum filiũ ſuum
Ioan. 3. pro nobis daret, uerumetiam nos ſeruos ſuos,ueſtræ cõmoditatis gratia in pericula &
uincula cõijceret. Quòd ſi meæ afflictiones,gloria ueſtra eſt,quanto potius per ueſtras
glorificabimini?Quare neq; quando ipſi affligamini,deficiatis.

Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti,ex quo o-
* πατριὰ, mnis * paternitas in cœlo & in terra nominatur.] Poſtquã adeò dilecti eſtis,& incom-
id eſt,pater prehenſibilia ſunt bona quę nacti eſtis & nanciſcemini,Oro,inquit,ut detur uobis gra
nitas, ſiue tia commorantis in uobis Chriſti, ut comprehendatis ea, ſciatisq; quantum dilecti ſi-
parentela, tis. Precationem autem uehementem & ardentem cum compunctione ſignificauit,
familia,tri- cum dicit,Flecto genua mea. Ex ſuperno autem patre omnis eſt,inquit,paternitas:ſu-
bus,gens. per terrã quidem generationes & familias nominans πατριὰς, à patrum nomine ſic ap
pellatas.in cœlis autem, quia illic nemo ex quopiã naſcitur, paternitates ſiue familias,
ipſos ordines & choros dicit: hoc eſt, cùm ſuperiores tum inferiores ipſe familias tri-
busq; fecit,& ab ipſo ſunt qui nominantur patres.

Vt det uobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ, uirtute corroborari per ſpiritum ſuum
in interiori homine,ut habitet Chriſtus per fidem in cordibus ueſtris. in charitate radi
cati,& fundati.] Ecquid oro pro uobis?ut det uobis ceu diues & glorificari uolens,ro-
borari ad tentationes,ut ne turbemini ab hiſce,ac transferamini aliò. Porrò non cõten
tus dicere roborari,adiecit,In potentia. ex abundanti enim precatur eis bona. Quomo
Eſaie 11. do autem corroborari?per ſpiritũ eius.ipſe nanq; eſt qui robur præbet. Sicut & Eſaias
ſpiritum roboris dicit. Et non ſolùm ut confortemini, uerumetiam quod maius eſt &
abundantius,ut Chriſtus inhabitet interiorẽ hominem ueſtrũ: hoc eſt, in cordibus ue-
Ioan. 14. ſtris, non ſuperficietenus,ſed in profundo. Quanã ratione?Per fidẽ in cordibus fideliũ
habitat Chriſtus,cum patre ueniens,& manſionem in illis faciens,quemadmodũ præ- B
dixit. Hęc autem adſequemini,radicati in dilectione eius,ſi nec transferamini,nec tur
bemini. Duo itaq; eis diuinitus dari precatur,& cõfortari per ſpiritũ,& Chriſtum com
morari in cordibus ipſorum:uel ut confortemini,inquit,& idonei efficiamini ut Chri
ſtus habitet in interiore homine ueſtro.

Vt poſsitis comprehendere cum omnibus ſanctis,quæ ſit latitudo, & longitudo, &
Suprà ca. 1. profunditas,& ſublimitas.] Quod principiò precatus eſt, ut detur eius ſpiritus ſapien-
tiæ & intellectus & reuelationis,ut ſciãt quæ ſit ſpes uocationis,& id genus alia: idẽ &
nunc ait, Vt poſsitis,inquit,cõprehendere cum omnibus fidelibus myſteriũ pro nobis
diſpenſatũ: quod adeò magnũ eſt,ut quoquouerſum & in omnes ſit extenſum partes.
Vnde & corporalibus ipſum deſcripſit figuris,cõprehendens cùm ſuperna, tum infer-
na atq; tranſuerſa. Dixi quidem & ego de hiſce,uerùm enim nõ poſſunt hæc per meos
ſermones ſatis cõmodè diſci,ſed per ſpiritum ſanctum: nec poteritis hæc comprehen-
dere,niſi corroboremini per ſpiritum. Eſt enim multo robore opus,ac niſi inhabitet in
Gregorius uobis Chriſtus,nihil efficere poterimus. Gregorius aũt Nyſſæus per latitudinem,lon-
Nyſſæus. gitudinem,profunditatem, & altitudinem, crucem dicit intelligi. precari igitur Apo-
ſtolum Epheſijs,ut poſsint comprehendere crucis myſterium. Vniuerſa enim diſpen-
ſatio in hoc continetur,atq; in hac ipſa omnium maximè tremendum eſt crux, & qua
Ioan. 15. charitas Dei maximè demonſtratur,quemadmodum & Dominus dicit. Propterea &
Paulus de dilectione infert.

Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti.] Vt poſsitis,inquit, co-
gnoſcere charitatem Chriſti, antecellentem omni ſcientiæ. Quomodo cognoſcemus
nos? Primùm quidem dicit hanc antecellere ſcientiæ, nimirum humanæ. Vos au-
tem non per humanam quidem cognitionem, ſed per ſpiritum cognoſcetis hanc.
Deinde neq; hoc dixit, Cognoſcetis eam quanta ſit: ſed hoc ipſum, quòd magna ſit,
quippe quæ exuperet omnem ſcientiam & cognitionem. Hoc precor, inquit, ut uos
à ſpiritu diſcatis. Ecquis hoc ignorat? omnes, & qui ægro animo accipiunt quæ in
ſingulos dies fiunt, & qui Mammonam Deo præferunt. Nam ſi hanc cognoſcere-
mus,haudquaquam aduerſus prouidentiam murmuraremus, neque rebus præſen-
tibus animum addiceremus,à Deo deficientes qui ſic nos dilexit. Obſerua autem, ſi
charitas

A charitas excellit omnem cognitionem, quanto magis ipsa essentia?

Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.] Bifariam nõnulli hoc intellexerunt. Vt sciatis, inquit, uel q; in patre & filio & spiritu sancto adoretur nobis Deus, hęc enim plenitudo Dei est ipsa trinitas: uel ut sitis impleti, inquit, omni uirtute, qua plenus est Deus. Rectius autem opinor sic intelligi, ut sitis perfecti in omni diuina perfectione, omnia diuina cognoscentes, quatenus licet.

Ei autem qui potest super omnia facere ex abundanti super ea quæ petimus aut intelligimus, secundum potentiam quæ operatur in nobis, ipsi gloria in ecclesia in Christo Iesu, in omnes generationes seculi seculorum. Amen.] Ego quidem precor, inquit, & orationem meam ad Deum fundo: ipse aũt & meis orationibus maiora efficiet. Potest enim non solùm omnia quæ quisquam orat, sed super omnia facere suprà & ex abundanti, hoc est splendidè & largiter. Duos autem hic excessus ponit, super omnia, & suprà ex abundanti. Licet enim plura facere quàm quæ petuntur, non tamen ex superabundanti excellentia, quod est largiter, & cum liberalitate. uerũ Deus utraq; potest, quemadmodum & iam etiã potuit, & operatus est in nobis magna & eximia, hostes suos, gentes, in filios adoptans. Proinde ex ijs quæ iam circa nos peracta sunt, perspicuum est quod dixi. Meritò aũt in Dei laudem sermonem concludit, glorificans benefactorem, simul ut & hac ratione ostendat, magnitudinem eorũ quæ nobis obtigerũt. Non enim admiraretur, nisi talia dedisset, quæ ad miraculum & gloriam permoueant. Non simpliciter autem dixit, Ipsi gloria, sed per Iesum Christũ. Reuera enim nemo potest ne glorificare quidem, nisi in Christi uirtute. ipse enim est qui ad laudem Dei nos amabiles reddit & acceptos, ac docet quomodo oporteat isthuc nos facere. In ecclesia autẽ est gloria Dei, ac rectè quidem, si quidem ipsa perseuerat assiduò, & portæ inferi non præualebunt aduersus ipsam. itaq; laus & præconium eius æternum. *Matt. 16.*

CAPVT IIII.

B OBsecro itaq; uos ego uinctus in Domino, ut dignè ambuletis uocatione qua uocati estis.] Non oportet dominari præceptorem in discipulos, sed seruire eis pro salute ipsorum: propterea & Paulus tanquam seruus obsecrat. Proponit autem & uincula ad supplicationem. uinctus enim sum in Domino, hoc est, non ob prauũ aliquod opus, sed propter Dominum. uereminí igitur uincula quæ Dei causa patior. Quid autem obsecro? nõ pro me ipso certè, sed pro uobis, ut ambuletis dignè uocatione. ad magna enim uocati estis, ut consideatis cum Christo, & cõregnetis, nec oportet uos dedecorare dignitatem uestram per opera Christo indigna. Ab instituendi autem ratione ad mores transijt, orationem ita suam dulcem faciens. *Præceptor discipulis seruiat.*

Cum omni humilitate.] Quomodo dignè liceat uocatione ambulare, indicat, nempe si humilis & uilis in oculis sis tuis. Cogitabis enim in animo omnino, * qualis cum esses, quantis bonis sis donatus: ac demittes te, dabisq; operã ut sit tibi curæ benefactor, præsertim cum omnis uirtutis isthuc sit fundamentũ. Propterea & Dñs beatitudines hinc orsus est, beatos eos prædicans qui sint pauperes spiritu, humiles uidelicet. Cum omni autem, inquit, humilitate, non ea solummodo quæ sit in uerbis, sed & quæ sit in operibus, & in habitu, & sonitu, locutioneq;: nec ea ratione, ut erga hunc te humilem exhibeas, erga illum uerò minimè, sed siue paruus fuerit, siue magnus, tuã illis semper humilitatem & candorem ostendes. ** Τίς ὤν, quasi dicat, qualis existens, nempe infidelis, immundus, filius iræ, &c.*

Et mansuetudine & longanimitate.] Potest enim aliquis esse humilis, & interim tamen concitatus & iracundus: at ea humilitas nihil prodest.

Supportantes inuicem in charitate.] Quę sit mansuetudinis & longanimitatis commoditas, docet, nempe ut alter alterum toleret. Ne aũt quis dicat, Quomodo sufferã proximum iracundum & iniurium? modum subdit quo isthuc fieri possit, nempe per dilectionem. si enim charitatem habeamus, tolerabimus alter alterum.

Solliciti seruare unitatem spiritus in uinculo pacis.] Quemadmodum in corpore spiritus est, qui omnia continet & unit, etiamsi diuersa fuerint membra: hunc ad modum in fidelibus spiritus sanctus est, qui unit & coniungit omneis, etiam si diuersa haberimus & genus & mores & studia, atq; per hunc sanctum spiritum unum corpus efficimur. Laboremus itaq; hanc unitatem conseruare per pacem, quæ est inter nos mutuò. Nisi enim connexio dilectionis inter nos fuerit, & paci mutuæ studuerimus, unita-

unitatem istam & coniunctionem amisimus, quam spiritus nobis dedit: quemadmodũ si dissidium fiat inter manum, aut pedem aduersum reliquum corpus, & abscindantur à coagmentatione & connexu ad reliqua membra, non porrò deinceps ab uno spiritu continentur. Multa igitur sedulitate opus est, nec sine defatigatione ac labore poterimus pacem habere cõnectentes nos inter nos, ut quocunq; unus feratur, alter simul feratur. Si enim huiusmodi simus, cõnexi simus, nec alter alterum in seruitutem redigat uel proculcet: sub uno hoc pacto spiritu erimus. A

Vnum corpus, & unus spiritus.] Non simpliciter charitatem inquirit Paulus, sed eam quę omnes unum corpus faciat, propter exactam & firmam inter nos mutuò coniunctionem & unionem, ut quemadmodũ membra, inter sese compatiantur, & simul congaudeant & unus spiritus. Pulchrè sanè hoc dixit, ostendens quòd si unum corpus sit, unus etiam spiritus erunt. Vel quòd possit quidem unum esse corpus, sed nón unus spiritus, quemadmodum si quis hæreticorum amicus sit, dogmatibus eorum non consentiens. Vel quia unum spiritum per fidem accipientes, debetis esse concordes. Vel spiritum, æqualem promptitudinem dicit, & conspirationem: perinde ac si diceret, unum corpus & una anima.

Suprà 2. Sicut uocati estis in una spe uocationis uestræ.] Deus, inquit, ad eadem uos uocauit, omnibusq; uitam donauit, omniumq; ex æquo factus est caput, omnes simul excitauit secum, & cõsedere fecit, ac simpliciter eodem honore omnes adsumpsit, eadem etiam omnes speramus. Debetis igitur unum esse, secundum charitatis etiam coniunctionẽ. In cœlis enim æquales sumus, etiamsi in terra dissimiles fuerimus.

In cœlis æquales omnes sumus.

Vnus Dominus, una fides, unũ baptisma.] Nunquid enim tu maiorẽ habes dominum, ille uerò minorem? nunquid tu ex fide, ille uerò ex operibus seruatus est? num tu ex baptismate liber factus es, ille uerò non.

Vnus Deus & pater omniũ qui super omnia, & per omnia, & in omnibus uobis.] Hoc est, qui supra omnia, & per omnia prouidentia & gubernatione commeat, & in omnibus uobis habitat. Obserua autem quòd hæretici præpositionem (per) tribuunt filio, (in) uerò * spiritui, tanquã imminutionem adferat. Iam uerò utræq; inuenttę sunt patri appositæ, non igitur imminutionis sunt. B

Vnicuiq; autem nostrûm data est gratia secundum mensurã donationis Christi.] Si omnia, ut dicis, sunt communia, unde ille & iste minus habent donum? hoc enim ipsos perinde ac Corinthios & alios plerosq; ad inuidiã perduxit. Diluens igitur hoc, inquit: Vnicuiq; data est gratia & donum, quemadmodum partitus est qui dedit. Proinde quia donum est, sis omnino contentus eo quod accepisti. nunquid enim tanquam debitum tibi datum est? Et quoniam mensurã Deus præfiniuit, ne sis curiosus. Deus enim mensuram distribuit, & omnino commodè id fecit. Necessaria igitur, & citra quæ non possis Christianus esse, communia sunt. Sin quisquam alius excellentius donum habeat, ne tibi isthuc doleat: quandoquidẽ & labor istius maior est, perinde ac in procursu dicet. Non dixit autem, iuxta mensurã cuiuslibet fidei, ut ne ad mœrorem conijciat eos quibus minora sunt collata charismata: cæterùm uoluntati dantis mensuram acceptam retulit, eiusq; arbitratui reliquit, tanquã ne audeãt quidem omnino hîc obstrepere uerbis quicquam.

** πρ̃ι uel πνι: id est, patri uel spiritui: scriptura enim dubia et anceps in litera media, quæ corrupta, utriusque literæ ρ & ν uestigium habebat, rectius uidetur per ν ut de spiritu dicatur, ut refellat hereticos dicẽtes Per filio, et In spiritui tanquã minoribus tribui: Ex uerò patri ut maiori.*

Propter quod dicit: Ascendẽs in altum, captiuam duxit captiuitatem, deditq; dona hominibus.] Quòd dona ipse dederit, planum est ex eo quod propheta dicit, dedit dona hominibus. Atqui propheta, Accepisti, inquit, dona: quod idem est. Nam qui hominibus dat charismata, ab ijs accipit ministerium: qui uerò charisma accipit, ut operetur & laboret, accipit. Quocirca precium est operę, ne ociosi simus. In summitatem autem ascendit uel crucis, uel cœli per assumptionem, quod & potius est, uelut ex consequentibus liquet. Qualẽ aũt captiuitatẽ dicit? diaboli: captiuũ enim cepit diabolũ & mortẽ, & maledictionẽ & peccatũ, nosq; diabolo subiectos, cõmemoratisq; iam obnoxios.

Quod aũt ascendit, quid est, nisi q; descenderit etiã primùm in inferiores partes terrę? Qui descẽdit, ipse est qui & ascendit supra omnes cœlos, ut impleret omnia.] De humilitate hîc disputans Paulus, Christum producit exemplum, sicut in epistola quoq; ad Philip. 2. Philippenses, Quemadmodũ, inquit, ille non recusauit descendere, sic & uos non refugiatis per humilitatẽ uos demittere & condescendere alijs siue obsecundare. Quòd enim

A enim descenderit, perspicuum est ex propheta, qui eum ascendisse adserit. De Deo enim cum dicitur ꝙ ascenderit, necessarium est primùm descensum intelligere: de hominibus autem secus est. Quò autem descendit? ad inferos. Hos enim, infimas terræ partes appellat iuxta communem opinionem & intellectum. quemadmodum & Iacob inquit, Deducetis canos meos cum dolore ad inferos. ac Dauid, Similis ero descendentibus in lacum. Descendit igitur ad infimas partes, post quas non est aliud quid: & ascendit supra omnia, ultra quæ nō sunt alia. nec obstitit ei descensus, quo minus ascenderet. Et uos igitur si humiliemini atq; demittamini, exaltabimini. Ob hanc enim causam hæc omnia efficit, ut omnia impleat dominatu operationeq́ sua, idq́ in carne, quandoquidem diuinitate iam antea cuncta compleret. Hęc autem aduersus Paulum Samosatensem & Nestorium sunt. Qui enim descendit, planū est quòd cum in supernis esset, descenderit & incarnatus in terram, & mortuus ad inferos, idemq́ est & unus non alius & alius. Genes. 42. Psal. 27. Luc. 14.

Et ipse dedit.] Significanter autem dixit, Ipse. Qui enim adeò nostri curam gessit, ut & pro nobis non recusarit ne ad infimas quidem terræ partes descendere, næ haud simpliciter distributiones donorum fecit, uerùm planū est ꝙ sapiens ipse commodè distribuerit. Quid igitur doles tanq; non æqua & recta ratione distributio facta sit? Alio autem in loco spiritum dicit dispensare, In quo & uos posuit spiritus sanctus: &, Omnia operatur unus & idē spiritus. Aliàs & patri hoc tribuit. ut, Posuit Deus in ecclesia primùm quidem apostolos, & quæ sequuntur: &, Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementū dedit. Hic aūt filium dispensatorem facit. una igitur triū est operatio. Act. 20. 1. Cor. 12. 1. Cor. 3.

Quosdam quidem apostolos, quosdā autem prophetas.] Primi sunt Apostoli, quan-
B doquidem & prophetias habebāt: prophetę autem in nouo Testamento apostolatum non habebant.

Alios uerò euangelistas.] Vel eos qui conscripserunt euangelia, uel qui non undique circumierint, non omnia peragrauerint, Euangelium tamen prædicantes, quales fuerunt Priscilla & Aquila. Act. 18.

Alios autem pastores & doctores.] Eos quibus ecclesiæ erant cōmissæ intelligit, episcopos, quales erant Timotheus, Titus, & alij huiusmodi. Poteris aūt per pastores presbyteros & episcopos intelligere: per doctores uerò, ipsos etiam diaconos, adeoq́ ministros. Etenim & illi ordinem habentes expurgandi, per uerbum omnino sordes tollūt.

Ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi.] Vides dignitatē? Vnusquisq;, inquit, perficit, cōsummat, unusquisq; ministrat ad extructionem corporis Christi, siue ecclesię. Quid itaq; ęgrè fers ceu minus donum acceperis? Nā & tu ad consummationem sanctorum, hoc est, ad commoditatem fidelium & perfectionē cōmodas. Caue igitur ne accepto dono ut alios ædifices, teipsum, cum maioribus inuides, subuertas. Præterea si ad consummationem fidelium alius accepit maius donū, cogita ꝙ & maiori ideo labore ac ministerio defatigeť: unde & maior negligentem in suo charismate culpa manet. Porrò aūt qui non ex Satana letale isthuc uirus profluat, eaq; affectio uirulenta prodeat, inuidere te consummanti, & ædificanti corpus Christi? Est enim istuc hominis planè Deo reluctantis.

Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei.] Eousq;, inquit, operari oportet omnes qui dona acceperunt, & ædificare & laborare, donec peruenerimus ad unitatem fidei: hoc est, usq; dum demonstremur omnes unam & eandem fidem habere, neque dogmatibus differre, neque quo ad uitam sectis quibusdam inter nos dissidere. Tum enim uera est fidei unitas & unio, tum agnoscimus filium Dei, quando & in doctrina rectam sententiam habuerimus, & charitatis uinculum seruauerimus. Charitas enim Christus est.

In uirum perfectum, & in mensuram ætatis plenitudinis Christi.] Virum perfectum & mensuram ætatis, perfectiorem dogmatum cognitionem dicit: quemadmodum & plenitudinem Christi, omnimodam atq; integram ipsius cognitionem & fidem, quòd unus ex trinitate cum esset, & æqualis patri, factus sit homo, una persona in duabus naturis & uoluntatibus & operationibus, & cum corpore patri adsidet, uenietq́ cum ipso, & quæcunq; alia de ipso rectè intelliguntur ac dicuntur. Quomodo igitur aliàs imperfectam dicit cognitionem nostram? Rectè profectò, ut opponatur futuræ post fata Christi plenitudo. 1. Cor. 13.

nostra cognitioni,hic uerò cognitionē perfectā dicit eius respectu, quòd facile sit mor- A talibus,à recto statu atq; adeò à uirtute excidere.Quando enim à Christo non excidemus,tum perfecti sumus,ut ex sequentibus liquet.

Vt iam non simus paruuli fluctuantes & circumferamur omni uento doctrinę.) Vt ipsam exiguam, inquit, mensuram quam accepimus, contineamus firmiter & solidè, & non infantium instar concutiamur & circumagamur abs quouis doctore. Ad hoc enim data sunt charismata, ut ædificent atq; consummenr, ut ne concutiatur ipsa structura. Cum uerò ait, Iam non, siue non amplius, indicauit & olim eos id esse passos. Sei psum autem etiam connumerat, ne uelut obijciens & conuicia dicens, sed cum hilaritate corrigat. At cum ait fluctuantes, ostendit quali periculo sint ad ueram religionem perductæ animæ. In tropo autem perseuerans, uentos etiam uocauit diuersas doctrinas, minimeq; consentientes.

In nequitia hominū, in astutia, ad circumuentionem erroris.) κυβευταὶ, id est lusores, dicuntur, qui talis utuntur, huiusmodi sunt uani doctores, transponentes simpliciores, ceu talos, prout uoluerint. Ne igit, inquit, circūferamur ἐν κυβείᾳ, id est in nequitia, siue uersutia hac. quomodo? in astutia, ad circumuentionem imposturæ, hoc est, ad quodcunq; deceptrix eorum circunuentio uoluerit, ad hoc transpositi & circumacti. Ob nihil enim aliud uel omnia fallaciter conantur, & arte quadam machinantur, quàm ut seducant. Pulchrè autem apposuit, hominum, res enim diuinæ uersutiam ac deceptionem non admittunt.

Veritatem autem sectantes in charitate, crescamus in ipsum per omnia, qui est caput Christus.) Fraudulenti enim & in uerbis uersuti, omnes notha & falsa loquuntur, neque quicquam in ipsis est uel sanū uel stabile. Nos autem ueritati studentes in dilectione erga Deum & proximū, neq; uana dogmata habentes, neq; in hypocrisi uiuentes (hic enim uidetur & de uita ipsis disputare) crescamus in Christū per omnia nostra, uitam nimirum & doctrinā. Ipsi enim, qui caput est, debemus adaptare nostra, ut nihil non respondens & inconueniens capiti feramus, sed omnia augeamus ad ipsum. B

Ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensura uniuscuiusq; membri, augmentū corporis facit ad ædificationem suipsius in charitate.) Sententia huius loci talis est, etiamsi obscurè dictus sit: Quemadmodū in corpore spiritus, qui è cerebro descendit per neruos, non simpliciter dat omnibus membris sensum, sed secundū proportionem cuiq;, ei quidem quod plura recipere potest, plura: quod uerò minus, minus: sic & Christus in animas nostras quæ sunt membra ipsius, facit suppeditationem charismatum suorum. Non simpliciter, sed pro mensura cuiuslibet membri, hoc est, perinde ut potest capere quodlibet, hacq; ratione totum corpus ædificationem & augmentum sui ipsius facit in dilectione. Aliter enim non licet recipere suppeditationem descendentis desuper spiritus à quo & uiuificamur & crescimus, nisi per dilectionem connexi fuerimus, & uniti ceu unum corpus. Vt enim manus si à corpore auulsa fuerit, non porrò receperit sensibilem spiritum, tanquam à continuitate diducta: sic & nos nisi uniti fuerimus, non recipiemus à capite nostro Christo descendentem spiritus gratiam. Propterea dixit q; corpus etiam compactum & connexum, hoc est, non è simpliciter positis membris, uerumetiam coniunctis, & unoquoq; proprium locum habēte, ut nullum luxatum sit, neq; præter formam collocatum. In nobis igitur est, nos ipsos construere & coagmentare per dilectionem: Christi uerò capitis nostri, spiritum adlegare. Totus igitur hic sermo & uniuersum argumentum est de humilitate, & unitate seu coniunctione, Quod uerò ait, Per omnem iuncturam subministrationis, denunciat hoc, quòd spiritus à capite aduectus & suppeditatus omnia cōtingat. Corpus igit crescit & ædificat per hoc quòd spiritus suppeditatio membra contingat, atq; in eis operetur. hoc enim est quod per operationem membris spiritum communicat.

Operatio philosophica.

Hoc igitur dico & testificor in Domino, ut iam non ambuletis sicut & reliquæ gentes ambulant in uanitate sensus sui.) Præceptoris est non solum adhortari, uerumetiam terrere, per hoc quòd Deus discipulis etiam adstet atque præsit, æquè ac diuus hic Paulus agit. Testor enim, inquit, uobis in Domino, hoc est testem Dominum facio, quòd non occultarim uobis ea quæ dicenda fuerint, Non dixit autem, Ne porrò uos ambuletis

Præceptor etiā terreat

A ambuletis quemadmodum ambulatis, ut ne iritet eos, uerùm reliquarũ gentium instar inquit, illarum exemplo illos castigans & erudiens. In uanitate porrò mentis circumambulabant, ut qui idola colebant, & qui affectibus suis inseruiebant, & qui mundi uanitatibus adfixi erant. Quæ ideo uanitas dicuntur, quòd nos illis uanè utamur, non enim è sui natura uana sunt: ualde nãq; pulchrè sunt condita.

Tenebris obscuratum habentes intellectum, abalienati à uita Dei.] Lumen quidem lucebat diuinæ cognitionis, puræq; uitæ: ipsi autem obtenebrarunt seipsos, imbecillem facientes animę uisum & perspicuitatem per caliginem affectuum mundanarumq; curarum. Reuma enim multũ & difficulter curabile, sunt affectus & solicitudines mundi turbantes mentem. Propterea & à uita Dei, id est diuina, quæ secundũ Deum est, abalienati sunt sic se habentes. Rationalis autem hominis uita est, ueritatem intelligere. Ad hanc qui excæcatus est, haud iniuria non dicitur uiuere, eo quòd ueritas sit substantia & lumen rationis. *Veritas, rationis lumẽ.*

Propter ignorantiam quæ est in ipsis propter cæcitatem cordis ipsorum.] Si igitur ignorant, quid eos accusas? Ignorans enim docendus est, non accusandus. Atqui ignorantia, inquit, propter cæcitatẽ eis accessit, siue propter stupiditatem. stupiditas autem & sensuum ueluti carentia, est ex affectu & propensione ad impuram uitam. Proinde digni sunt qui accusentur, reprehendanturq;. Audi enim & quæ sequuntur.

Qui * desperantes, seipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immũditiæ omnis cum auiditate.] Viden' ex uoluntate atq; proposito hanc eis stupiditatem esse? Desperantes enim, inquit, hoc est segnes facti, nolentes laborare ut inueniant bonum, omni dolore tantum non uacantes, ac ueluti ad stultitiam redacti, se ipsi tradiderunt impu-
B dicitiæ, ut quid faciant? ut designent impuritatem. hanc enim exercitij continuiq; operis loco posuerunt, nec unam quidem eius speciem, sed omnigenam. Qui igitur non in summum stuporem uenturi erant, qui seipsos omni immundiciei tradiderunt? Etenim immũda uita, dogmatum quoq; prauorum causa est, & omnis boni ignorantiam parit. Quando igitur aliò in loco audieris quòd Deus tradiderit eos in reprobã mentem, reminiscere etiam huius loci, atq; compingens utrũq;, intellige ꝙ Deus dicatur tradere eos qui seipsos tradunt, hoc est permittere nécnon concedere, quandoquidem se dignos hoc permissu fecerunt. Ad hæc cum dicit, Cum auiditate, uoluntariam eis stupiditatem & inscitiam adesse testatur. Licuisset enim eis & pecunijs & uoluptatibus moderatè frui: illi uerò intemperantia electa, in omnibus ad cæcitatem uenerunt, & insensibilitatem, siue inscientiam cuiusuis boni. **ἀπηλγηκότες, desperãtes, so cordia de ten, dolore & sensu sui mali carentes, ante quorum oculos non est timor Dei. Rom. 1. Tradere Dei, permittere est.*

Vos autem non ita didicistis Christũ, siquidẽ ipsum audiuistis, & in ipso docti estis, sicut est ueritas in Iesu, deponere uos secundum priorem conuersationem ueterem hominem.] Gentes quidem sic se habent, uos autem non sic didicistis Christum, siquidem audiuistis Christum, & in ipso instituti estis: hoc est, quandoquidem didicistis Christũ. Non enim dubitans, cæterùm admodũ firmatus atq; certus hæc dicit. Nam & hoc est discere Christũ, rectè uiuere: perinde ac qui scelerate uiuit, Christum ignorat. Deum enim, inquit, confitentur se nosse, factis aũt negãt. Quod aũt ait, Sicut est ueritas, sic intelliges, ꝙ non sicut gentes in uanitate circũambulant, sic & uos ad eadem uana estis compositi atq; cõparati. Quæ enim Christi sunt, tum dogmata, tum uita, nõ sunt uanitas, sed ueritas. Peccatum aũt est uanitas & mendacium, ut quod substantia & subiecto careat, nec habeat perfectionem. Virtus autem ueritas est, ut quæ subsistat, & perfectionem finemq; habeat. Quid autem docti estis? & quid ueritas secundũ Christum? Nimirum ut abijciamus ueterem hominem, hoc est, prioris uitæ conuersationisq; nostræ mores, adeoq; præcedentem uiuendi rationem peccatis obnoxiam. *Peccatũ uanitas est.*

Qui corrumpitur secundum desideria erroris.] Bifariam hoc intelliges, uel quòd æquè ut cupiditates corrumpũtur, sic & ipse homo, hoc est, ratiocinatio & cogitatio corrumpitur. Quomodo autem cupiditates corrumpũtur? Etenim & morbo & senio pulchritudo marcescit, ac robur uirile consimilem ad modum, ac morte tandem simpliciter omnia tolluntur, dissoluunturq;. In illa enim die peribunt omnes cogitationes & studia eius. Vel secundum concupiscentias dixit, pro à concupiscentijs. etenim ab his corrumpitur uetus noster homo, quemadmodum lana & ferrum ab ijs quæ generant ab ipsis etiam corrumpũtur. Nam & gloriæ amor perdit, quo ad animam omnino, non- *Psal. 145.*

Ii 2 nunquam

\

nunquam etiam quo ad corpus: ac uoluptates similiter. Bellè autem errorem siue deceptionem, uoluptatē ex hisce promanantem dixit. fucus enim est, & mendacium, uoluptatis quidem speciem & figuram habens, cum re ipsa nihil sit, quàm amarulentia. Hæc enim est deceptio, aliud uideri, aliud uerò esse. A

Renouamini spiritu mentis uestræ.] Vt ne quis existimet alium introduci hominē, ait, Renouamini: hoc est, ipsum quod cōsenuit, resuscitate, & aliud facite. Proinde subiectum quidem idem est, permutatio autem est morum & mentis. At qui fiat ista renouatio? per spiritum sanctum, qui habitat in mente uestra. spiritus enim non sustinet priora & uetera opera. Porrò quod ait, est huiusmodi: Renouamini spirituali renouatione in mente uestra, sed non corporali, & in corpore facta.

Et induite nouum hominem.] Viden' subiectum idem esse, quod exuitur & induitur? Indumenta autem uaria necnon diuersa sunt, utpote uirtus & uitiū. Vt enim exui & indui, facile est: sic & uitium & uirtus, facilia sunt, si uelimus. Quur uerò hominē appellat uitium, & eundem uirtutem? quoniam ex operibus non minus figuratur & notatur homo, quàm ex natura. hęc enim indicant hominē, siue bonus siue malus sit. Nouus igitur homo est qui ex baptismate nouatus est, qui & fortis debet esse, citra rugas, & sanus: hæc enim omnia sunt & iuuenis & noui.

Qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate ueritatis.] Iste, inquit, homo creatus est non secundum cupiditates, sed secundum Deum, hoc est, à Deo est creatura talis quæ Deo placet, in baptismate, non ex aqua & terra, sed in iustitia & sanctitate. hæc enim huiusce hominis sunt substantia. Iustitia igitur uirtus est uniuersalis, quemadmodum etiam solemus iustum appellare, qui inculpatæ uitæ est. Quinetiam Dominus, Nisi, inquit, abundauerit iustitia uestra plus quàm Pharisæorum. omnem enim uirtutem hîc dicit. Sanctitas autem, puritas est, atque adeò implere omne debitum. Quemadmodum & in uita defunctis dicimus * iusta uel sancta, quando quis quæ debentur ei, perfecerit: & ἀφωσιωσάμην, hoc est expiationem feci. Quia uerò & in ueteri Testamento iustitia dicebatur, illam huius fuisse figuram affirmat. Ego, inquit, tibi de ueritatis & euangelij iustitia loquor. uel respectu & collatione iustitię quæ est per speciem & simulationem, iustitiam hanc dixit, quæ ueritatis est. Creatus est igitur homo iste in baptismate per iustitiam & sanctitatem. Induite autem ipsum & nunc per uitam & opera. Quando autem audiueris induere, ut nūquam deponat intellige, ut in eo loco: Induit maledictionem, tanquam pallium. &, Amictus lumine. Consueuimus etiam dicere, Hic illum induit. B

Matt. 5. — * τὰ ὅσια, i. iusta funebria. ἀφοσιῶσθαι propriè est aliquid facere causa soluendi animū religione. Budæus. — Psal. 108. — Psal. 103.

Zach. 8. Propterea deposito mendacio, loquimini ueritatem unusquisque cū proximo suo, quoniam sumus inuicem membra.] Cum generatim ueteris hominis mentionem fecisset, deinceps & speciatim per partes eum describit: ac primò mendacium resecat, quod est alterius erga alterū: causasque adducit, quòd proximi inter nos simus, & quod maius est, maioremque nobis pudorem suffundit, quòd alter alterius membra simus. perinde quasi hoc dicat: Nunquid oculus uidens uenenatum animal, mentitur aduersus pedem, nec conijcit eum in fugam? Sic cum profunda fossa sub culmis ac terra abdita fuerit quam pes explorarit, nunquid mentitur & simulat pes, neque oculo denunciat, ut alio in loco conspiciat atque inueniat transitum? Ac simpliciter in omnibus idem inuenies. Hunc ad modum & nos non mentiamur neque fallamus alter alterum. membra enim sumus unius corporis.

Psal. 4. Irascimini & ne peccetis.] Mendaciū primùm uetuit, & quia sæpenumero ex mendacio ira gignitur, ait, bonum quidem fuisset omnino nō irasci. Postquam autem contigit, ad peccatum tamen ne præcipitari uelitis ex immoderata iræ usurpatione. Nonnulli asseuerant unam esse iram quę non peccet, ut quæ sit aduersum dæmones, & prauos animi motus, quam expliciat hic nobis diuus apostolus. *Ira sine peccato.*

Sol non occidat super iracundiam uestram.] Ne perseueret apud te diutius ęquo iracundiæ affectus. ne sol nobis hostibus relictis & nondum reconciliatis abeat, ne quando uideatur indignis uobis præbuisse lumen: simul etiam, ne quo modo nox uehementius accendat ignem per tristiores cogitationes. insidiasque paret.

Ne detis locum diabolo.] Inter se mutuo pugnare, istud est locum dare diabolo. Tantisper enim dum unitate coniuncti fuerimus atque condensati, nihil suorum aduersum

A sum nos introducit Satanas, ceu non inueniens locum. At quamprimum animaduerterit dissensionem inter nos, tum ceu inuento loco, caput suum subintroijcit serpentis instar, ac deinceps omnem reliqui corporis tractum contrahit secum.

Qui furabatur, iam non furetur.] Animaduertis membra ueteris hominis? mendacium puta, uindictæ cupiditatem, furtum. Non dixit autem, Puniatur qui furtum committit: sed, A malo desistat. punire nãq; est fori iudiciarij: dehortari aũt à uitijs, Christi doctrinæ est. Vbi sunt aũt qui dicunt καθαροὶ id est puri, cum reuera omni sordium genere sint referti, pœnitentiam auferentes? Audiant enim quòd liceat exuere noxam, nedum quòd à peccato desistant, uerùm quòd boni etiam quicquam operentur. Audi enim quod sequitur:

Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.] Nõ enim satis est à peccato quiescere, sed cõtraria ei uia est adeunda, diuersum ab eo conficiendum iter. Antea operabatur malum, iamnunc operetur bonum: neque id simpliciter, uerùm cum labore, partim quidem ut conterat corpus quod antea ex torpore mala didicerat: partim uerò ut largiores habeat uitæ mores, & faculiates. Ac impertiat etiam alijs, ubi antehac aliena sublegerat, iam alijs beneficentiam exhibeat. Deus bone, ut euangelium eos facit angelos, qui ferè dæmones fuerant?

Omnis sermo † malus ex ore uestro nõ procedat.] Sermonẽ malũ, ociosum appellat, temerarium, importunumq́;, ueluti facetias, stultiloquium. Cęterùm σαπρὸς spurcus, & putris, siue graueolens potius est, turpiloquium, conuicium, obtrectatio. Non enim rerum & operum tantummodo, uerumetiam uerborum luemus pœnas. † σαπρὸς spurcus, malus, uitiosus, putris, turpis.

Sed si quis bonus est ad ædificationem necessitatis, ut det gratiam audientibus.] Id est, si sermo ædificat proximum, qui tibi necessarius est, ob instantem necessitatem, illum, inquit, sonemus, illum loquamur, non importunè & incommodè, ut gatias nobis agant auditores. Nam si animæ commodans quicquam dixerimus, agent nobis gratias auditores, ut qui per nos adiuti sint: uel ut inquit eos gratiosos & amabiles reddat sermo. Vt enim unguentum gratiam addit assumentibus, sic & sermo diuinus & animæ utilis. Obserua quomodo quod semper Paulus adhortatur, id etiam iamnunc nos oret, ut ędificemus proximum, quod est, nosipsos. Qui enim alteri consulit quæ salutaria sunt animo, multo iam prius & potius sibi ipse isthuc facit. Prouer. 15. B Eccl. 5 Verbũ Dei

Nolite contristare spiritum sanctum Dei.] Si proferas uerbum spurcum & Christiano ore indignum, non hominem contristasti, sed spiritum Dei, à quo beneficium accepisti, à quo sanctificatum est os tuum. Infert igitur qua in re beneficium acceperimus.

In quo signati estis in diem redemptionis.] Is enim signauit nos, atque imperatorij gregis ostendit esse, is non permisit nos statui cum obnoxijs iræ Dei: sed signauit nos & segregauit, ut simus redempti ab eadem. Non pudet igitur nos illum ipsum contristare? Signatum est os tuum à spiritu, ut nihil indignum ipso loquaris: ne dissoluas igitur sigillum.

Omnis amarulentia, & † tumor & ira, & clamor, & blasphemia, tollatur à uobis cum omni malitia.] Sustulit & per suprà commemorata sanè iram, nunc autem stirpitus eam euellit. amarulentia enim, & tumoris & iræ radix est. Cum enim succus amarus exasperatus fuerit nimium, excedit quo continetur uasculum, folliculum uidelicet, perq́; totum corpus fundit, ac hominem planè efferat. Amarulentia igitur est occulta inflammatio, dolus, praua suspicio ad malefaciendum pręparata. tumor aũt irę est principium, ueluti accensio quædam. Ira aũt est, quę iam ad opus etiam patrandum turget. Quia uerò ira nisi habuerit clamorem simul inflammantem ipsam, facilè extinguitur, adijcit q; clamor etiam tollatur, hoc est, sopiatur, obscuretur, ut nullæ adeò reliquiæ maneant. Equus enim est uociferatio, ascensor aũt ira, impedi equum, & subuertisti ascensorem. Tolle etiã blasphemiã, siue conuiciũ quod nascitur ex ira. Accendit aũt eam uehementius per uociferationem. Quia uerò plerịq; sunt qui clanculum mordeant, nihil quidem palàm dicentes, mordentes aũt clanculum, obscuram & reconditam malitiam subseruantes, propterea adijcit, Cum omni malitia, hoc est, & modica & magna. † θυμὸς, tumor, ferocia, animi concitati impetus. Clamor, equus est & uehiculum iræ, tanquã ascensoris.

Estote autem inuicem comes, misericordes, condonantes uobisipsis.] Quia non satis est à malis abstinere ut regnum assequaris, sed bonorum operum peractio etiam est

est necessaria (si enim bonum operari prætermiserimus, in gehennam præcipita- A mur, etiamsi malum non operemur, ut ex multis Euangelij locis liquet) hanc ob rem Matt.25. Paulus sublatis malis, ad bonorum operationem adhortatur, Estote, inquiens, comes, ad oppositionem iræ: misericordes, ut opponat amarulentiæ: donantes uobisipsis, hoc est ad ueniam inclinati: & peccantibus dimittentes, ut opponat malitiæ & blasphemiæ.

Sicut & Deus donauit nobis in Christo Iesu.] Quia tristiora exempla erant, Deum Luc.6. exempli uice producit. Potuisset quidem dicere, Deus dixit, Dimittite, & dimittetur uobis: ueruntamen quia de futuris rebus plerique dubitant, quæ iam ante transacta sunt, in medium promit. Deus, inquit, donauit nobis. quomodo? in Christo, hoc est, cum periculo filij sui, mactationeque eius. Tu fortasse citra periculum donas, ille uerò non sic: ac tu quidem fratri tuo, ille uerò tibi, cum hostis esses, remisit ac donauit. Obserua autem quomodo pro eo quod diceret, donantes alter alteri, dixerit, uobisipsis, ostendens per hoc, quòd si alijs alij donemus, nobisipsis quisque pro sese gratiam & beneficium impendimus.

CAPVT V.

Estote ergo imitatores Dei, sicut filij dilecti.] Quemadmodum Dominus te dilexit, sic tu dilige fratrem, tum imitatus es Deum pro uiribus. Non licet enim hic paupertatem culpare, ac dicere, Si remisero, damnum patior. Remitte impingenti atque peccanti gratis, ac citra damnum, & lucratus es magnum thesaurum, nempe Matt.18. quod Deum imitatus es. Deinde & aliam causam præclariorem ponit. Sicut filij, inquit, dilecti: hoc est, & aliam necessitatem habetis imitandi nimirum patrem uestrum. Postquam enim non omnes liberi imitantur patrem, apposuit dilecti: tales enim patrem imitantur.

Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit seipsum † pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.] En omnium fun- B damentum charitas. Vbi enim hæc est, non clamor, non ira, non blasphemia, sed omnia sublata sunt: propterea postremò summam hanc posuit. Docet autem & unde facti sumus liberi, ex charitate uidelicet. quare hanc uendicare debemus tanquam eam quæ nobis præbeat filiorum adoptionem. Quemadmodum enim ægrotantes, si adiuuemur pharmaco quopiam, ipsum etiam pharmaci nomen ueneramur: sic & charitatem amplecti debemus, per hanc enim tradidit seipsum pro nobis Dominus. Atqui ille prò inimicis quidem tradidit seipsum, tu uerò amicis parces. Quare tum uerè imitaberis Christum, quando hostibus benefeceris. atqui tum seruatur quod ais Apostolus, Sicut & Christus. Et pro hostibus mori, istud est hostia, & odor bonæ fragrantiæ. Hoc enim & Christus factus est, moriens pro nobis hostibus. Atque hoc est imitari Deum.

† [illegible] dictio [illegible] habentur apud Chrys. & alios, ideo negligentia scribæ uidetur omissa in codice Basil.

Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut † auaritia, nec nominetur apud uos, sicut decet sanctos.] Cum dixisset de amaro motu animi concitati, uenit ad minus malum, concupiscentiam uidelicet: quemadmodum & legislator cum dixisset, Non occi Exod.20. des, quod est animi concitati: secundò subiunxit, Non committes adulterium, quod est concupiscentiæ. Vt enim amarulentia, uociferatio, & blasphemia, animi sunt concitati & efferuescentis: sic concupiscentiæ sunt fornicatio, & impuritas, & auiditas siue immoderata cupiditas. pari nanque ratione pecunias amamus, & corpora. Ne nominentur igitur apud uos huiusmodi, sed toti sitis puri. uerba enim ad opera uiam præbent, Itaque si sancti estis, & lingua uestra sancta sit. Infert autem & deinceps:

Turpitudo & stultiloquium, aut facetiæ, quæ non sunt decentia, sed magis gratiarum actio.] Quemadmodum clamorem remouit, qui est iræ uehiculum: sic nunc turpiloquentiam & facetias, fornicationis uehiculum reijcit. Ne dicas enim urbana, neque turpia: quod si feceris, extinxisti flammam fornicationis. Deinde ne uideatur nimium seuerus & morosus, quippe qui urbanitatem excindat, causam intulit, inquiens: Quæ non conueniunt, non decent, hoc est, quæ non sunt Christianorum. Vt enim coriario non licet quicquam facere eorum quæ non sunt suæ artis, hanc ad rationem Christianus

† πλεονεξία, plus habendi cupiditas, immoderata concupiscentia, ut non solum ad pecunias, sed etiam ad corpora extendi queat.

A stianus sanctus factus, non debet loqui quæ minimè deceant aut conueniant ad sanctificationem. quæ enim nulli sunt usui, nihil ad nos. Sed si quid loqui uelis, gratiarum actio sit tibi quoduis uerbum: ac si cõsueueris gratias agere, recordaberis ex quali homine quantus sis factus, & lugebis mala tua, admiraberisq; ad stuporẽ usq; eum, qui tantis te dignatus sit bonis, nec tibi uacabit aliud quiddam dicere. nõ enim risus facetiarumq; præsens tempus est, sed luctus & certaminis. Hostis circuit dentibus frendens aduersus te, ac tu ludis, & urbanitatem exerces? Quòd si difficile sit superiorem te hoste fore etiamsi acriter certes, quanto magis si ludas? Quid autem est facetus? facilis, qui omnia fit, facilè permutans sermones: hoc autem est inconsistentis mentis, & alienæ ab ijs qui petræ seruiunt. *Christianũ non decentia.* *1. Petr. 5.*

Hoc enim † sciatis, quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, qui est idolorum cultor, non habet hæreditatem in regno Christi & Dei. Nemo uos seducat inanibus uerbis.] Fuerunt nonnulli, ut uidetur, qui dicerent apud Ephesios, quòd Deus hæc leuia prohibuerit, ut perterrefaceret. Quid enim adeò absurdum est, dicere, Stulte, ut propterea quispiam gehennæ obnoxius fiat? & quomodo auarus est idololatra? Hos itaque notat hoc loco Paulus, quod & illatio indicat, Nemo uos seducat inanibus uerbis. Inania enim uerba sunt, quæ gratiam temporariam habent, ad opera uerò, inutilia demonstrantur: estq; impostura huiusmodi uerba facere. Quòd autem auarus sit idololatra, disce ex uerbis Christi, Non potestis Deo seruire & Mammonæ. Deficit itaq; à Deo auarus & inseruit auro: quî igitur non fuerit idolorum cultor? Porrò si dicat, Nõ erexi idola: quid tum postea? nõ enim qui inter gẽtiles urbanio res erant, se idola adorare fatebantur, sed Venerem fortasse, aut Martem: ista autem animorum sunt affectus. At non auarus occidit & mactat oues: si non oues, homines tamen mactat, & animas rationales. Gentiles, Dei creaturas adorabant: auarus autem, suum ipsius figmentum adorat. Neq; enim Deus auaritiam condidit, sed nostra insatiabilitas. Opinor autem Paulum à Dauide hoc dicere, alio tamẽ modo. Illo enim *† ἴστε γινώσκοντες, id est, sitis uel estis cognoscentes. Chrysosto. habet ἴστε γινώσκοντες, id est, sciatis uel sciatis cognoscẽtes, ut sit congeminatio ad expisasin, ut legit ecclesia.*

B asseuerante, Simulacra gentium, argentum & aurum: ipse pro sua magna sapientia inuertit, Argentum, inquiens, & aurum sunt idola. Proinde qui colit argentũ & aurum, est idolorum cultor. *Psal. 113.*

Propter hæc enim uenit ira Dei in filios inobedientiæ.] Vel propter fornicationem & impuritatem, uel propter idolorum culturam, uel propter huiusmodi deceptorum sermones. Inobedientiæ autem filios, ualde inobedientes, à Deo deficientes, ac tra dentes huiusmodi dogmata.

Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.] At uos, inquit, ne communicetis eis. Deinde uetera ac priora eis ad memoriam scelera reuocat. Cogitate, inquiẽs, quid eratis, & quid facti sitis, quòd à tenebris lumen facti sitis. Primùm quidem doctrinæ nomine adeoq; uitæ, tenebræ re ipsa eratis: nunc uerò lumen estis, ut qui Deum agnoueritis, operaq; lucis faciatis. Hoc aũt contigit uobis non à uestra uirtute, sed in Domino, hoc est, per diuinam gratiam. Non debetis igitur filijs inobedientiæ & incredulitatis communicare, in quos uenit ira. Quondam enim eratis tales, digniq; ira, nunc autem non porrò, ne igitur rursus curratis ad tenebras.

Vt filij lucis ambulate.] Hoc est, decorè, & quemadmodum decet eum qui in lumine ambulat. Quin potius alijs etiam nos lumen esse iubet. luminis enim filius, omnino & ipse lumen est. *Mat. 5.*

Fructus enim † spiritus in omni bonitate & iustitia & ueritate.] Veluti interpretatur nobis quid sit, filius lucis, inquiens, Qui fructũ spiritus habet. Ipse enim spiritus fru ctum profert, non illa quæ prædiximus, uerùm contraria potius. Bonitatem, quæ amarulentiæ & iræ opponitur: ac ueritatem, quæ pugnat cum falsa impuritatis uolupta te. Omnem autem bonitatem dicit, quæ erga omnes est, nedum amicos, sed magis erga hostes. *Lucis filius.*

Probantes quid sit beneplacitum Domino.] Probare, perfectorum est, qui iudicare possunt.

† πνεύματος, id est, spiritus. sic & Chrysostomus. alij habent φωτὸς, id est, lucis, ut Robertus Stephanus ad marginem indicat.

possunt. Imperfectæ itaq; ac reprobæ cogitationis ac mentis est, non eligere neq; uelle quæ Deo placeant, quales sunt suprà commemorati affectus. A

Et ne communicetis operibus infructuosis tenebrarum, magis autem & redarguite. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est etiã dicere.] Infrugifera sunt tenebrarũ & peccati opera: nihil enim fructus ferunt, prçter mortem & ignominiã. Non oportet igitur cõmunicare talibus operibus, sed arguere potius talia agentes, & erudire. Quomodo igitur alio in loco dicit, Ne iudicetis, pro eo quod est, ne cõdemnetis? Aliud est aũt arguere, & aliud condemnare. Arguere enim ad emendationem pertinet: condemnare uerò ad cõuicium & diffamationẽ. Præterea Nõ iudicate, de minimis peccatis dicit. Infert itaq;, Quid autem uides festucã in oculo fratris tui? Clàm autem notat nefarias ac secretas quaspiam res, quæ apud Ephesios peculiariter locum habebant.

Mat. 7. Reprehensio & condemnatio differunt.

Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur.] Lumen uos esse dixit. Porrò lumen arguit & prodit quæ in tenebris fiunt. Si igitur uos uirtutibus conspicui sitis, non poterunt latere scelesti. Vt enim lucerna lucente fur non ingreditur: sic lumine uirtutis uestrç fulgente, illi capientur, à uobis præsertim sermonibus erudientibus proditi & retecti.

Omne enim quod manifestatur, lumen est.] Quemadmodum uulnus si contegatur, nullam curam recipit, sic & peccatum. Cum autem manifestatum fuerit, efficitur lux, non peccatũ ipsum, cæterùm qui operatus est. Cum enim proditus & retectus, resipuerit, ac remissionem consecutus fuerit, nónne eius tenebræ mundatæ sunt? Vel, uita uestra, inquit, manifesta cum sit, lumen est: nemo enim occultat irreprehensibilem fidem & operationem. Quæ uerò occultantur, propterea quòd digna sunt tenebris, occultantur: quæ arguere oportet & manifestare.

Propterea dicit, Expergiscere qui dormis, & surge ex mortuis, & illucescet tibi Christus.] Dormientem & mortuum, peccatis hic immersum dicit. æquè nanq; uirosi est odoris atq; mortuus, uacans perinde actione ut dormiens: somnia enim uidet, & imaginatur ea quæ non subsistunt. Cum igitur excitatus fuerit quispiam à peccato, tum illucescet ei Christus, hoc est, refulget sicut sol ijs qui è somno sunt excitati. Tantisper enim dum in peccatis est, odit lucem, nec uenit ad ipsam. Nõ de infidelibus autem hæc tantùm dicit, uerùm & de fidelibus. Inuenias aũt discrimen inter dormientem, & mortuum. Pleriq; enim qui malũ patrant, quod patratur tamen nõ laudant, dormientes dici possint, qui & celeriter excitãtur: ad quos pertinet quod dicit, Expergiscere. Nõnulli autem & faciunt malum, & patrocinantur ei, qui mortuorum instar haberi queant, ut qui difficilius ad bonum reuocari queant. Attamen & hos uerbum inclamat, ut surgant: non enim desperandum est de mutabili natura, neq; statim condemnanda. B

Dormiens et mortuus differunt.

Videte itaq; quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed ueluti sapientes.] Amarulentiam adhuc iramq; expurgat, perinde quasi dicat eis, Oues estis in luporum medio, multi erga uos feroci sunt & agresti animo, qui etiam familiarissimi uidentur: uidete autem ne cuipiam detis occasionem inimicitiæ, nisi fidei causa. Nemo uos in alio quopiam accuset, cæterùm & honorem & omnem obedientiam præstate, si fides nõ labefactetur, ac columbarum uos more geratis. Sapientiæ enim est atq; prudentiæ, seruare seipsos irreprehensibiles, neminem ulciscentes.

Matt. 10.

Redimentes tempus.] Non uarios nos esse docet, uerùm quia tempus non est uestrum, sed aduenæ estis & peregrini, & exteri, ne quæratis honores & gloriam, neq; ultionem, sed omnia ferte, atq; in hoc tempus redimite: omnia etiam quæ uoluerint, permittite. Quemadmodum si quis opulentus uideat quosdam inuadere se ut ipsum tollant è medio, multa dabit, seq; ipsum redimet: hunc ad modũ & uos omnia date, ut caput & summam conseruetis, nimirum fidem.

Simile.

Quoniam dies mali sunt.] Non dierum essentiam atq; naturã reprehendit (essentia enim diei lux est ipsa uulgaris, & horæ. quæ igitur in hisce malitia est?) sed propter ea quç in diebus fiunt, easdem uidetur incusare: perinde ac solemus dicere, Malum diem transegi, propterea quæ in ipsa contigerunt, uidelicet quæ ab hominibus prauis facta sunt, non à Deo. Propterea igitur dies praui dicuntur, tanquam sceleratos homines in se dominantes habeant.

Dies mali.

Propterea non sitis imprudentes, sed intelligentes quæ sit uoluntas Dei.] Quia dies prauos

A prauos homines habeant, uos ceu prudentes date operã, ne ullam eis occasionem detis. hæc enim est uoluntas Dei, ut uos in omnibus inculpatos seruetis, cum ipsius unà fidei conseruatione.

Et nolite inebriari uino.] Iram adhuc corrigit. nam & uini immoderata potio iracundos facit ac temerarios. Quòd autem immoderatum istum usum damnet, planum est ex eo quòd non dixit, Ne bibite: sed, Ne inebriamini. Temulentia autem est ex immoderato usu, mediijsque excessu. Quandoquidem modicè & iuxta proportionem corporum haustum uinum, sanitatem efficit, perinde ac ipse etiam ait ad Timotheũ, & lætitiam, ut Dauid ait: testatur etiam ipsa rursus scriptura, Date uinum mœrentibus, ac ebrietatem siue profusionẽ dolentibus. Crassum enim quod fuerit ac obnubilum, dissoluit: propterea & corpora nostra Deus moderata & proportionabilia fecit, ut paucis sint contenta, & ad alteram uitam festinent. 1. Tim. 5. Psal. 103. Prouer. 31.

In quo est luxus.] hoc est immoderatus usus. Non enim seruat, sed perdit, non corpus solum sed & animã: hęc enim est asotia, id est luxus siue luxuria. Vel ἀσωτίαν iuxta uulgi consuetudinem pro libidine accipit. ex temulentia enim libido nascitur.

Sed implemini spiritu, loquentes uobisipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in corde uestro Domino.] Vis, inquit, lætari? Fuge uini repletionem: impleri que cupias spiritu sancto. Hoc autem obueniet tibi, si psallere didiceris. psallentes enim spiritu implentur sancto, perinde ut qui satanicas cantilenas concinunt, spiritu immundo imbuuntur. Psallendum autem est in corde, hoc est, cum attentione, corde non huc illuc uersante sese & oberrante. Qui enim animo obseruat quid psallat, ille corde psallit. Expende autem hic, quòd postquam animam purgauerit à uitijs, alijsque affectibus prauis, misericordesque nos fecerit, & condonantes fratribus, tum nos spiritu sancto impleri denunciat. Non enim simpliciter ille ueniet, sed implebit corda nostra. Simulac ergo tantum in nobis lumen fuerit, facilis ac plana reliqua etiam uirtus erit.

B Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & patri.] Semper, non solùm gaudij tempore, uerumetiam in mœroribus: nec pro bonis tantum, uerumetiam pro tristibus: & pro ijs rebus quas nouimus, & quas non nouimus: per omnes enim bene nobis fit, etiamsi ignoremus. Sunt autem gratiæ agendæ Deo patri in nomine Domini nostri: hoc est, ut simul nominemus Dominũ Iesum, & assumamus ipsum, ceu mediatorem cùm bonorum, tum ipsius gratiarum actionis.

Subiecti alter alteri in timore Dei.] En rursus charitatis mentionem facit. ex hac enim est subiectio mutua & obedientia, nõ propter mundanã quampiam aut humanã commoditatem, cæterùm in timore Dei. Qui enim Dei nomine obediunt inter sese, nunquam offendentur aut dissoluentur, tanto nexu copulati.

Vxores maritis proprijs subditæ sitis ueluti Domino.] Non simpliciter ac temerè multum seduloque laborat Paulus pro coniugij firmitate, sed quia Deus etiã à principio huius eximiam curam gessit. Adamo enim sororem suam, imò potius filiam, & quid dico? carnem ipsius copulauit. Deinde multiplicato genere, latius matrimoniũ extendit, ut ne dilectionem ad solos cognatos contraheret. Porrò uita nostra per coniugia continetur. Ait ergo: Vxores subiectæ estote maritis uestris. Si enim in concordia matrimonium floruerit, pueri pulchrè educantur, & famuli ordinatè sese habent, adeoque cuncta tam uiciniorum quàm amicorum sunt in felici statu. Seruite aũt eis tanquam Domino. Ecquì alibi scriptum est, Nisi quis reliquerit uxorem & uirum, non poterit me sequi? Nam si tanquã Domino seruiendum est, quomodo dicit deficiendum à uiro & muliere propter Dominum? Quoniam aduerbiũ Veluti non est ubique eiusdem ualoris. Vel subditæ sitis ait, scientes quod seruiatis Deo: hoc est, si non propter uirũ in primis, propter Dominũ tamen. Nam si exteriori adeoque mundi potestati resistens, Domini potestati resistit, quanto magis quæ marito suo reluctatur? Itaque è contrario, quæ marito obedit, Domino obedit. Matrimonij curam Deus in principio habuit. Luc. 14.

Quoniam uir caput est mulieris, sicut & Christus est caput ecclesiæ, & ipse est seruator corporis.] A ratiocinatione confirmat oportere subdi uxores, dilectionisque argumentum & occasionem ponit ex hoc, quòd maritus rectoris & prospectoris locum obtineat, caput enim est & seruator: uxor uerò subiugatur atque obediat, corpus enim est, Quemad-

Christus ecclesiæ caput. est. Quemadmodum & Christus ecclesiæ caput, eius curam gerit, eamque seruat, sic & maritus seruator sui est corporis, hoc est, uxoris. Quomodo igitur non debet subdi capiti corpus, cum curam eius gerat, illudque seruet? A

Sed sicut ecclesia subijcitur Christo, sic & uxores suis maritis in quouis.] Hinc disces apertius quod dixit supra, Obtemperate proprijs maritis tanquã Domino. Postquam enim uxores debent subdi maritis, ut ecclesia Christo, ecclesia autem & mulieres sint, tanquam Christo: igitur subdi debet marito coniunx. Quomodo autem omni tempore iubet subdi? nunquid & quando ad incredulitatem eam compulerit maritus? Atqui de infidelibus uiris sermo nunc non est Paulo, sed de fidelibus, ad quos scribebat uidelicet.

Et uiri diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea.] Vides quomodo compulerit uxorem Paulus subdi tibi in mensura, qua & Christo ecclesia subditur? *Vxor diligenda uxo.* Audi iam rursus quomodo te cogat diligere eam, nec herili tantum in eam imperio ferri. Dilige enim ipsam. quali mensura? qua & Christus ecclesiam. Gere curam ipsius, quemadmodum & Christus ecclesiæ: ac si quid te oporteat pati, uel mori pro ipsa, ne recuses: iam enim copulatus ipsi hæc facies. Ille uerò in odio se prosequentem adulteram, id præstitit. & quemadmodum auersantem ipsum ad se adduxit, non minis neque contumelijs: hunc ad modum si ipse auersantem te conspexeris coniugem tuam atque delicijs indulgentem, multa dilectione & prouidentia attrahere ad te festina. Et si quicquam patiaris pro ipsa, ne obijcias, neque conuicieris ei: neque enim Christus ecclesiæ obiecit quicquam.

Vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in uerbo.] Igitur impura erat, & immunda & deformis, at propterea non est execratus eam: sic neque tu tuã ipsius coniugem execreris, etsi maximè deformis fuerit, ac uilis. Quòd autem deformis fuerit ecclesia, audi: eratis enim quondã tenebræ. quid quæso tenebris est nigrius? Seruientes malitiæ & inuidiæ. quid immundius? Inobedientes, stolidi, imò & blasphemi. quid hisce est magis deforme? Interim tamen tanquã pro formosa, tanquam pro admiranda seipsum tradidit. Purgauit autem lauacro aquæ, hoc est, baptismate. In uerbo, quali? In nomine patris, & filij, & spiritus sancti. B

Vt exhiberet sibi ipse gloriosam ecclesiam.] Non simpliciter puram, sed gloriosam. Quemadmodum igitur Christus omnium author est bonorũ ecclesiæ, sic & tu sis uxoris tuæ: ac quemadmodum ille, quod ad animam attinet, pulchritudinem ei acquisiuit, eamque exornauit, pari ratione tu in hoc incumbe, non in corporis ornatũ. Si enim animæ formam atque pulchritudinẽ inquiras à coniuge, statim eam ei efficies, componens ipsam, exhibensque celebrem secundum spiritum cùm tibi ipsi, tum Deo.

Non habentẽ maculam aut rugam, aut quid huiusmodi, sed ut esset sancta & immaculata.] *Maculæ.* Per hæc animæ dicit affectus. Maculæ igitur sunt recẽtes affectus, quos & abluere facilè, qui & uituperium adferebant. *Rugæ.* Rugæ autem, quæ tempore inueterata sunt, & consenuere, quæ & impuros faciebant, non facilè eluibilia crimina. Sed per diuinum lauacrum omnia purgauit, & sanctos & immaculatos exhibuit.

Sic debent uiri diligere uxores suas ut corpora sua.] Non tanquam maius magisque necessariũ hoc exemplũ iam ponit (iam antea enim planũ est, Christi ad ecclesiã habitudinem maiorẽ esse hoc exempli demonstrationisque sermone) uerũ tanquam uicinius & magis peculiare hoc adducit. Ne enim aliquis obijciat, Deus erat ille, & pro nobis sese tradidit: aliunde nobis necessitatẽ ob oculos statuit. Debent enim diligere, id est, res ipsa nõ est gratia, cæterùm debitum est & necessitas: nam corpus tuũ est uxor. Christi itaque exemplum nõ ob solam dilectionẽ, uerùm ut cõponeret in bonis moribus, assumpsit, ut sancta sit, inquit, & immaculata. Quod uerò de carne profert, ob solã dilectionẽ est.

Qui diligit uxorem suam, seipsum diligit. Nemo enim unquã suam ipsius carnem odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiã.] Intensam & uehementem curam quisque pro sese carni suæ adhibet, itaque & tu uxori. Rursus autem Christo pro exemplo utitur, innuens quod & Christus nos ceu propriam carnem suam dilexit.

Quia membra sumus corporis eius.] Hoc est, plurimũ nobis cũ eo cognationis est.

** γέγονε.* De carne ipsius, & ex ossibus eius.] A nostra enim materia * factus est, ut Heua ex Adam. Et quemadmodum illic est magna propinquitas, sic & nobiscũ agitur & Christo. Su-

Asto. Sumus autem & aliter de carne eius, & ossibus eius. nam ut ille ex spiritu natus est Iorn.3.
citra commixtionem maris, sic & nos in lauacro. Tum quod assumptis nos mysterijs diuinitus transformamur. Atque ut summatim colligam, hoc ait: Summã cum ipso coniunctionem habemus, & maxima cũ eo nobis familiaritas intercedit. Nam uisibiliter communicauit nobiscum carne & sanguine. Inuisibiliter aũt author nobis spiritualis reformationis extitit, sicut & Adam Heuæ creationis causa fuit. Gen.2.

Propter hoc relinquet homo patrẽ suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, erũtque duo in carnem unam.] Ecce & aliud firmamentum. Parentibus suis quispiam relictis, illi agglutinabitur & complicabitur. Nec dixit cohabitabit, sed agglutinabitur, unionẽ quæ diuelli non possit significans. In carnem unam, intelligit simpliter hoc modo magnus ille Iohannes: Erunt caro una. Indicat autem & aliud quiddam: nam erunt duo, ut perficiant carnem unam, prolem uidelicet. Vxori commorandũ.

* Sacramentum hoc magnum est, dico autem ego, in Christo & ecclesia.] Hoc est, magnum quiddam & admirandum diuus Moses indicauit. Reuera enim mysterium est, ut eos qui ipsum genuerint, qui ob ipsum multas ærumnas passi fuerint, quique in ipsum innumera beneficia cõtulerint, deserat quispiam & agglutinetur ei quam nunquã antè cõpexerit, neque quicquam boni antea sit orsa, uel in ipsum cõtulerit. Ingens enim reuera hoc mysterium est, interim tamen ad Christum, inquit, ego hoc refero, quippe quod prophetico spiritu de eo dictum sit. Etenim & ipse dimisit patrem, nõ locali transitu, sed condescensu ad carnem, uenitque ad puellam, ad sponsam, quæ ipsum nunquã agnouerat, factusque est cũ ipsa unus spiritus. Qui enĩ Domino agglutinatur, unus spiritus est. Qua igitur ratione matrimoniũ culpatur, ubi Paulus ipsum ad mysterij Christum cõcernentis exemplũ producit, ipsum etiam mysteriũ uel sacramentũ nominãs? * μυστήριον, mysterium, sacramentum. 1.Cor.6.

Veruntamen & uos singulę unusquisque uxorem suam, sicut seipsum diligat.] Atqui inquit, etiamsi allegoricè hæc acceperim, propter uxorem tamen dicta sunt. Nec inuertit allegoria, mariti secundum literam habitudinem erga uxorem. Debet enim unusquisque uxorem suam diligere, ac fouere, haud secus quàm seipsum. Nec mihi dicas, Hunc & hunc defectũ habet uxor mea: nam & tu in carne tua defectus habes, ueluti manum mutilam, pedem claudum, oculum strabum; sed minimè abscindis hæc, sed maiore illa cura dignaris. B

Vxor autem ut metuat uirum.] Quia inordinationem & seditionem nonnunquã parit æqualitas honoris ac dignitatis, propterea tumorem inducit, ut unus sit principatus, uir ipse. Metum autem hic intensam reuerentiam, & contractionem, adeoque obedientiam intellige liberalem, & liberis hominibus haud indignam, non seruilem. Ex huiusmodi igitur metu dilectio emerget & comparabitur, ipsaque contrà metũ & reuerentiam conciliabit. Diliget enim coniunx uirum tanquam membrum, metuet autem seu honorabit tanquam caput. Quid uerò si nõ metuat mulier? Tu tamen dilige, tuoque officio fungere. Similiter & mulier, etiamsi enim nõ diligatur, metuat tamen. Animaduerte quomodo multis uerbis demonstrauerit ac persecutus sit quomodò à marito sit diligenda coniunx. De metu autem perinde multa tradit, dilectionem enim primas obtinere operæprecium est. Etenim coniunx metu dilectionis metuere maritum debet, uti dictum est, non eo metu qui faciat tremere ac pauere, ex quo odium potius nascitur: sed ita, ut non responset, non insurgat, primatum non ambiat. Etsi enim una sit caro, & principatũ habeat etiam ipsa, eamque ob rationem æqualem dignitatem: uerùm secundus est dominatus mulier, maritus autem hac est superior. Vxor ut se gerat in domo.

CAPVT VI.

Filij, obedite parentibus uestris in Domino.] Quemadmodũ qui corpus fingit, primùm quidem caput, deinde collum, postremò pedes format: sic & Paulus dixit de mariti principatu primo, deinde de uxoris dominatu altero, deinceps de tertio principatu, qui est liberorum, uerba facit. mulieris enim solus maritus dominatur, liberorum aũt & uxor. Obedite igitur, inquit, parentibus, sed in Domino: hoc est, quando secundum Dominum fuerint, quę uobis mandarint. Nam si pater ad impietatem te compellat, aut filiam prostituere uelit, aut turpem artem docere filium, non est secundum Dominum mandatum hoc: quare ne obediat.

Hoc enim iustum est. Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum

Exod.20. primum in promissione.] A natura hoc iustum est, tum & lege cautum est. Quomodo autem primum esse mandatum dixit, cum nō sit? Illud enim potius primum est, Non occides, Non mœchaberis. At enim uide quid adiecerit, In promissione. Prima enim illa non habent promissiones & mercedem adiunctã. sunt enim à malis discessus quidam, non bonorum operationes. Porrò nemo dat mercedem ei qui sibi à malo abstinet. Hoc aũt mandatum postquã boni operationẽ habet, primùm etiam promissionẽ accepit. Admirandus autem hic ordo est. Cum enim à prauis operibus legislator homines abduxisset, perducturus eos ad bonorum operationem, primum erga parentes honorem cõstituit atq; sanciuit. quandoquidẽ enim illi primi nobis post Deum benefactores fuerunt, quippe quia uitæ authores, non immeritò primi sunt qui nostrorum fructuum emolumenta capiant.

Parentibus secundum Deum plus debemus.

Vt bene tibi sit, & sis longæuus super terram.] Expende hic tecum, quàm nõ longa dicat & multa, tanquam pueri non possint quemuis prolixum sermonem assequi. Alioqui marito & coniuge iuxta leges quas ipsis prius posuit, formatis, non est magni multiq; laboris pueros ipsis subijcere. Verùm neq; de regno hic disserit, neq; de rebus sublimibus: uerùm quæ potissimum anima infantilis audire desiderat, hæc ponit: ad infantes enim ei sermo est. Quid autem iucundius pueris, quàm diu uiuere? quandoquidem & Iudæis, tanquam infantibus, hæc lege sunt sancita, cum non possent perfectiora audire.

Et patres, nolite ad iracundiam prouocare filios uestros.] Non dixit, Diligite, hoc enim natura ab ipsis uel inuitis postulat: sed, Ne ad irã prouocetis. hoc est, non exhæredes eos faciatis, neq; abdicetis eos: neq; onerosos uos illis ac sæuos exhibeatis, ceu non sint liberi, sed mancipia, semperq; erga ipsos ægro sitis animo. B

Sed educate eos in disciplina & correptione Domini.] Ad principium adeoq; causam obedientiæ ascendit, monstratq; parentibus quãnam ratione obedientes filios faciant. Si enim, inquit, uis obedire tuos filios, institue eos diuinis sermonibus: neq; dicas, religiosorũ tantummodo esse legere scripturas: cuiuslibet enim Christiani est, maximè eorum qui in mundo uersantur, quanto maiore ipsi auxilio indigent, ceu in tempestate agentes. Proinde pro te est q audiant liberi scripturam: discet enim illinc, Honora patrem & matrem. Itáne gentilibus sermonibus educas filium tuum, ex quibus pessima quæq; docetur, diuinis autem sermonibus non item?

Christiani cuiuslibet interest scripturas legere.

Serui obedite dominis carnalibus.] Quia & seruorum uirtus ad domus constitutionem pertinet, eamq; perficit, ne hanc quidem partem negligit: sed ad hanc postremò uenit, quandoquidem & dignitate postrema sit. Non porrò autem hisce tanquã paruulis & infantibus disserit, sed tanquam adultis & consummatæ ætatis. perinde ac in procursu demonstrabimus. Dominos carnales siue secundum carnem, dominos temporarios uocat. Statim enim eos consolatur, temporariã adeoq; caducam istam seruitutem esse ostendens, ut quæ cum carne simul dissoluatur.

Cum timore ac tremore, in simplicitate cordis uestri, sicut Christo.] De muliere uerba faciens, simpliciter dixit ut maritum metuat: hic uerò cum exaggeratione. Tremor nanq; est timoris intensio. Vxor enim marito par est, eiusdemq; cũ eo honoris & libera est: serui autem non sunt eiusdem honoris. Quamuis enim fratres secundum Christum sunt, postquam tamen liberos alterum alteri obedire præcipit, adeoq; uxorem marito, magis seruos dominis parere uult. Neq; enim hæc res obscuritas est, sed prima potius nobilitas, nouisse se moderatè gerere, atq; cedere proximo. Quia uerò non parum multi dominos suos metuunt, non ex beneuolentia tamen, sed quando latere queant, insidias eis struunt, & fraudulenter cum eis agunt: ideo, In simplicitate cordis, apponit, fraudulentiam tollens.

Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes.] Hoc est, non tantum præsentibus dominis, & uidentibus, sed absentibus quoq;, eodem modo seruite.

Sed ut serui Christi.] Qui itaq; hominibus placet, nõ est seruus Christi, ut & in alio
Galat.1. loco dicit: Si hominibus placerem, Christi seruus non essem.

Facientes uoluntatem Dei ex animo cum bona uoluntate.] Quia potest aliquis in simplicitate cordis & citra dolum seruire, nec tamen omnibus uiribus, sed certum tantummodo & definitum opus persequi & perficere: hanc ob rem apponit iam, Ex animo,

Fides seruorum.

A mo, hoc est, totis uiribus & animi promptitudine, imò cum beneuolentia etiam, hoc est, ultrò & sponte, non ui. Hoc modo seruitutis ignobilitas tollitur, si uoluntarij bonum faciant serui, non expectantes necessitatem & flagra. Voluntatem autem Dei uel obedientiam uocat. uult enim bonam rerum constitutionem & ordinem Deus. Vel in illis obedite dominis uestris, in quibus Deus uos morem uult gerere. fortasse enim, ut & in liberis dictum est, ad turpia quędam compellant domini, uel ad impietatem, quæ non sunt diuinæ uoluntatis.

Seruientes Domino, & non hominibus.] Ipse enim recipit, ac in sese transfert quā dominis exhibent gratitudinem, quippe qui bonam in rebus & statibus ordinationē sanxerit lege. Et qui hisce non inseruit ut par est, diuinæ legi resistit.

Scientes quòd unusquisq;, quodcūq; fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, siue seruus, siue liber.] Quia uerisimile erat, multos dominos gentiles & infideles nihil boni imparrituros eis qui fideliter inseruirent seruis, Etiamsi nihil, inquit, à Domino secundum carnem accipias, neque ullam compensationem feras, ab uniuersorum tamen Domino expecta. Hîc autem ostendit quòd uelut perfectioribus eis loquatur, & non ueluti pueris. Illis enim diu in terris uitam duraturam proponebat, hos autem ad futuram uitam remisit.

Et uos domini eadem facite illis.] Eadem? qualia? ut cum beneuolentia seruiatis, & non tanq; hominibus placentes, sed cum timore ac tremore, erga Deū uidelicet. Etsi enim uerbis hoc nō dixerit, attamē ista uult. Seruit et dominus seruo, curā eius anxiē gerens, omniaq; ei necessaria præbēs, ac simpliciter eū sustinēs, eiq; cōdonās, & quod ait Solomon, cum eo simul sese circumagens, ac laborans. Audi enim quæ sequūtur. Eccl. 1.

Remittentes minas.] Non dixit, remittentes flagrū, sed etiam ipsas minas. Multo magis itaq; supplicium: hoc est, neq; in ipsis minis graues & onerosi conspiciamini.

Scientes q; & uestri ipsorum Dominus est in cœlis.] Animaduerte quomodo perterrefaciat. Qua mensura, inquit, metieris, remēsurabitur tibi. Ne audias & tu, Serue Mat. 7. 14.
B nequam, omne debitum remisi tibi, nónne oportebat & te misereri conserui tui?

Et personarum acceptio non est apud eum.] Ne existimes, si immitis sis seruo tuo, Dominum istuc abs te non inquisiturum, ob personæ uilitatem & contemptibilitatem. Hæc enim exteriorum legum sunt, quæ nouisse solēt discrimen inter ingenuitatem & seruitutem. hominum enim leges sunt. Hîc autem sic non fit. uerùm tu ipse etiam seruus es eiusdem domini, & in conseruum austerus es? Nam à principio Deus seruilem conditionem istam non creauit, sed auaritia, ut in captiuis: & iniuria, qua patres & maiores affecerunt, ut in Canaan contigit. Etiamsi autem à Deo non sit condita, subiectionem tamen Deus statuit & confirmat, ob felicem politian, ne uita humana sanguine madeat & repleatur. Seruilis conditio à Deo non est instituta.

Quod superest, fratres mei, confortamini in Domino, & in potentia roboris eius.] Cuiuslibet domus est exercitus. omnibus itaque potestatibus ordinatis, sic in bellum eas educit. Nam quum proprium ordinem aut stationem nemo transgrediatur, tunc res bellica bene habebit. Quia uerò pleraq; imperauerat quæ uisa sunt difficilia transactu, Ne metuite, inquit, sed in Domini potentia confidite. Non enim simpliciter ei robur est, sed potentia roboris: hoc est, inexplicabilem habet fortitudinem, quæ in omnes dominetur, & omneis uincat. Addendum uidetur ex Chrys. & aliis, τὸ λοιπὸν, id est, quod superest.

Induite † armaturā Dei, ut possitis uos stare aduersus insidias diaboli.] Quę sit armatura, paulo pòst docebit. Animaduerte quomodo nō dixerit, pugnas aut bella, sed insidias. insidiæ enim sunt decipere, ac per fraudē capere. Non enim manifesta proponit hostis peccata, ut idololatriā apertè non cōmendat, sed alia quadam ratione confirmat, insidias struens, hoc est, persuasibilia & uerisimilia uerba faciens, uelamentisq; utens. Proinde cum ostendit aduersarium esse potentem, horrendum, & uarium, excitat eos ac uigilantes & attentos facit. † πανοπλίαν id est, uniuersa arma, siue totā armaturam.

Quoniam non est nobis colluctatio aduersus sanguinē & carnem.] Et hoc non ut perterrefaciat, uerùm ut attentiores reddat, dicit. hostis enim uires & potentiam denarrans, tutiores suos facit & magis cautos. Non aduersum uulgares, inquit, hostes nobis lucta est, neq; aduersum homines ijsdem nobiscū affectibus imbutos, eiusdémque nobiscum potentiæ.

Sed aduersum principatus, aduersus potestates.] Perinde ac Deus principatus habet ac potestates, hunc ad modum arrogans tyrannus huiusmodi ordines fecit. A

Aduersus mundi rectores.] Non quod in mundū seu creationem dominentur, eiúsue domini sint, sed scriptura mundū nouit ipsa praua opera & qui ea perpetrāt, quēadmodū & illud: Vos non estis ex mundo, hoc est, ex ijs qui praua operantur, ac tentāt. In hos igitur imperium exercent dæmones, ut in redactos in seruitutem sui.

Mundus, praua opera.

Ioan. 15.

Tenebrarum seculi huius.] Tenebras, nequitiam dicit quæ in hoc seculo uidetur, & consistit, ulterius autem non pergit.

Aduersus spiritualia nequitiæ.] Hos ipsos dæmones, inquit. Cum aūt & angeli sint spūs, apposuit nequitiæ: siquidē illi cùm bonitatis tū luminis sunt spiritus. Quia uerò nos non bellū gerere affirmauit aduersus sanguinem & carnē, è contrario adijcit, sed aduersus leues, facillimè mobiles, qui difficillimè capiantur dæmones pugnamus.

In cœlestibus.] Per hoc rursus excitauit auditorem. De magnis, inquit, periculum est: non enim de terrestribus & corruptibilibus, sed cœlestibus res agitur. Præpositio enim (in) est pro super uel propter: ut sit sententia, propter cœlestia belligeramur, quare uigilare oportet.

Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo.] Hoc est in præsenti tempore: hoc enim diem malum appellat, à malis nimirū quæ in ipso fiunt. Consolatur autem per hoc, quòd ostendat breue admodum esse belli tempus: quum enim diem dixit, breuitatem indicauit.

Dies malus.

Et omnibus confectis stare.] Omnibus nimirum affectibus & prauis cupiditatibus confectis, id est, debellatis, ablatis. Et postquam plerique parta uictoria ceciderunt, stare addidit. Opus est enim post uictoriam etiam consistentia, ne uictus rursus ad oppugnandum insurgat. si enim ad torporem lapsi fuerimus, reuiuiscet occisus hostis. Obserua autem: cum fieri posit ut uincamus atque consistamus, non debemus in posterum esse desides, prætexentes fortiores esse hostes, quàm quibus resistere queamus. Etenim confortati ac docti sumus talem artē, ut & aduersus dæmones luctari queamus, imò non solùm luctari, uerumetiam tanto terrori esse dęmonibus, propter eius qui in nobis habitat uirtutem, ut ne lucta quidem indigeamus, sed supra serpentes & scorpios gradiamur, eosque conculcemus. Hæc autem dicit Paulus, quod multi essent opponentes sese illis, docens quod dæmones nobiscum illorum interuentu dimicent. Itaque ne hominibus irascimini, sed dæmonibus austeritatem uestram exhibete. B

Luc. 10.

State ergo circuncincti lumbos uestros in ueritate.] In rebus bellicis primum est nouisse bene stare, adeoque stationem suam tueri. Propterea diuus Paulus stationis primùm meminit, & ad eam adhortatur, stationem exigens probè ordinatam militibusque conuenientem. Qui enim reuera stat, erectus stat, non inclinans uel innitens cuipiam, tanquam is qui non stat neque rectus est, ut lasciuus & mollis amans pecuniarum, & qui in delicijs uersatur, non stat rectus, sed inflexus est. Porrò stationis mentione facta, cingit deinde militem spiritualiter omnino, ac circuncingit diffluentem & solutum in concupiscentijs, per cingulum ita eos cohibens. Lumbos autem hic dicit animæ fortem omniáque ferentem uirtutem. Quod autem carina est in nauibus, hoc & in animal lumbus, ueluti nimirum fundamentum quoddam: unde & sæpenumero defessi, manibus super lumbis impositis, nos ipsos baiulamus. Hunc ad modum spiritualis lumbus habet, quem ut circuncingat in ueritate præcipit, quæ cùm in dogmatibus, tum uita renideat. Nemo enim hæreticorum cingitur in ueritate, sed infra circa terram trahuntur ac repunt, nihil enim altum intelligere possunt, sed humanis cogitationibus & humi repentibus diuina explorant. Præterea in uitæ suæ moribus natantes, mundique imposturæ adhibentes animum, non cinguntur in ueritate, sed infrà demissi mendacijs inhiant. At uerò nos hoc pacto non oportet agere, cæterùm omnia transigere in ueritate: atque si doctrina fuerit uel institutio, in ea uerum inquirere: ac si uita, pariter. Insuper omnis fuci dolique oportet nos expertes esse, neque alterum ab altero mendacijs circunscribi decet. Quòd si hanc ad rationem succincti fuerimus, ad cursum erimus faciles. Per cincturam denique istam nos uult excubias agere, perinde ac Dauid inquit: Sicut zona qua semper circuncingatur. Semper enim aduersum nos bellum geritur. Gregorius autem theologus per lumbum

Lumbi qui intelligantur.

Cinctura quid sit.

Psal. 108.

A lumbum concupiscentiam intelligit (in lumbis enim renes sunt, qui in scriptura con cupiscentiæ symbolum sunt) per ueritatem autem, contemplationem. Adserit ergo quòd Paulus omnem concupiscentiam nostram contemplatione & consideratione Dei circuncingere hortetur. qui enim Deum contemplatur, eóque oblectatur, huic ceu reuera amabili, non permiserit Deus cupiditatem eius ad inferas res demitti, adeóque circum terrestria trahi.

Et induti loricam iustitiæ.] Iustitiam hîc, uniuersaliter uitam uirtutibus comptam dicit. perinde quasi dicat, muniti iustis operibus. Vt enim lorica siue thorax hominē conseruát ne saucietur, sic & iustitia conseruat eum, qui ea munitur.

Et calceati pedes in præparationem euangelij pacis.] Pulchra nobis calceamenta & ocreas subdit. Vel igitur hoc dicit, quòd oporteat nos præparatos esse ad euangelium prædicandum promulgandumq́. Speciosi enim pedes, inquit, eu angelizantiū pacem. Vel quia oporteat nos promptos esse tanquam ad exitum, ut adeò rectè & honestè secundum euangelium uiuamus: pedes enim sunt uitæ symbolum. Propterea quodammodo dicit, Exactè & circunspectè obambulate, cui & Dominus consentit. Præparatio autem & euangelium, sunt opera bona, uti dictum est: Præparationem cordis ipsorum audiuit auris tua. Præclarè autem dixit pacem. Quandoquidem enim belli pugnæq́ meminit, ostendit quòd aduersus dæmones pugnandū sit, non aduersus homines. pacis enim est euangelium. Nam si contra dæmones pugnemus, pacē habemus apud Deum, aduersus quem non oportet nos denuò conflictari dissoluendo pacē. Porrò † euangeliū est, uictoria iam parta est: ne igitur metuamus.

Esa.52 *Suprà 5* *Psal.9.* *† εὐαγγέλιον ὅτι euangeliū siue bonum nunciū est.*

† In omnibus assumentes scutum fidei.] In omnibus, nempe in ueritate, iustitia, et præparatione euangelij. hæc enim omnia hac indigent. Non autem hîc uerę religionis agnitionem dicit, sed indubitatam fidem, quæ de futuris credere perinde faciat, tanquam sint præsentia: quæ & miracula perficiat, quæ sit adeò ignita & calida, ut &
B montes transferat. Quemadmodum igitur scutum seu clypeus omni corpori obiectus est ceu ianua quædam custodiens & concludens ipsum: hanc ad rationem firma & indubitata fides animæ est custodia. Fides est scutum, nō sophismata. Scutum fidei contegit, illa uerò impediunt.

† ἐπὶ πᾶσιν, id est in omnib. uel super omnia. *Fides pro scuto.*

In quo possitis omnia tela mali illius ignita extinguere.] Hoc est, absurdas cupiditates, infidelitatis cogitationes, quales sunt, num resurrectio est: num iudicium: ac tentationes. Ignita uerò appellat, non solùm quòd cupiditates ignescant & conflagrent, ad turpia opera incendentes, uerūetiam q̄ in conscientia inde iam ardeamus. Insuper per infidelitatis ratiocinationes adeoq́ cogitationes urit nos diabolus, pérque tentationes. Fides igitur hæc exinguit: si enim dæmones sibi subijcit, quanto potius adsectus? Si enim concupiscentia te inflammat, futuris bonis credens, obuenturæq́ lætitiæ, eam extingues. siue tentationes te inuadant, fidem adhibens futuris bonis, consolationem recipies. Reputa tecum quomodo urcretur Abraham quando gnatum offerret, sed fides flammam istam extinguebat. *Gen.22.* *Abrahæ fides.*

Et galeam salutis assumite.] Hoc est quæ nos seruet & custodiat. Si cui fidem habe amus, protinus seruanteis etiam cogitationes accipiemus, quæ caput nostrum seu præcipuam & principem nostri partem conseruent.

Et gladium spiritus, quod est uerbum Dei.] Per ea quæ suprà dicta sunt, armauit nos Paulus ne lædamur ab hostibus: nūc uerò arma subministrat, quibus ipsi potius nos hostem lædere possimus. Siue igitur spiritum ipsum dicit gladium spiritus periphrasticè, uel spiritualem uitam, per quam caput draconis abscinditur: spiritualis hic ensis uerbum Dei est, hoc est mandatum. Si enim mandata eius fecerimus, occidemus serpentem istum tortuosum, ut Esaias inquit. Vel uerbū Dei est: ut, In nomine Iesu Christi surge & ambula, huiusq́ similia. Vel simpliciter gladiū spiritus, spiritualem sapientiam uocat. Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior quouis gladio. Qui huius spiritualis ensis donum habet, & quæ Dei sunt loquitur, liber est & nulli rei obnoxius, qualis ipse hic Paulus. *Esa.27* *Act.3.* *Heb.4.* *1.Cor.*

Per omnem orationem & deprecationem orantes omni tempore in spiritu.] Postquam armis eos militaribus induit, ad imperatorem eos deinceps ducit, ut precentur eum quò manū porrigat. Cum enim dixisset, Poteritis extinguere: ne inflentur, in-

quit, Opus est nobis Dei auxilio. Et omnia perficite cum prædictis etiã orantes non simpliciter, sed per omnem orationem & deprecationem, cum fletu, & pectoris contusione, cum inflexione genuum, idq́ genus similibus: nec statis tantummodo horis, uerùm & omni tempore, idq́ in spiritu, hoc est, spiritualia petentes, & nihil mundani. Dicens porrò orantes per omnem orationem, indicauit posse quempiam orationem facere, nec tamen orare, ut si battologus fuerit. A

Et in hoc ipsum uigilantes.] Vel nocturnas hîc uigilias dicit, uel animæ excubias. Atqui utrunq́ hîc accipere licet. uigilantẽ enim esse oportet armatum, quem apud regem adeoq́ imperatorem stare oporteat.

Matt. 15. In omni perseuerantia & obsecratione.] Quemadmodum Chananæa & uidua,
Luc. 18. & Anna. Ea enim uerè est precatio, quæ fit cum perseuerantia.

Pro omnibus sanctis, & pro me.] Non pro nobisipsis tantum nobis est orandum. Obserua hîc moderatam Pauli mentem. etenim se ultimo loco ponit, discipulorúmque oratione opus habet, idq́ quum catena uinctus pro Christo teneretur.
Act. 12. Quandoquidem & Petrus catena uinctus erat, uerùm pro ipso uehemens & intenta oratio ab ecclesia fiebat.

Vt mihi detur sermo in apertione oris mei.] Non igitur meditabatur quæ diceret,
Matt. 10. uerùm sicuti Christus ait, Ne solliciti sitis quid loquamini, dabitur enim uobis in illa hora quid loquemini: hunc ad modum Paulus aperiens os, quæ à Deo suppeditabantur proferebat, sicq́ omnia diuina gratia perficiebat. Hic autem intelliges gladium spiritus, quod est uerbum Dei.

Vt cum fiducia notum faciam mysteriũ euangelij pro quo legatione fungor, in catena, ut in ipso audeam sicut oportet me loqui.] Hoc est, ut rationem fidei meæ reddam, meq́ defendam, perinde ac conuenit, cum fiducia, adeoq́ loquendi libertate, & fortitudine, multaq́ prudentia. Ad quos autem legatione fungeris? ad homines,
Legati nihil mali patiantur. ut ipsos reconciliem Deo. At isti interim me in uincula coniecerunt, cum tamen ius sit et legitimum, q̃ legati nihil patiantur mali. Catena igitur mihi circumposita est, ut meam mihi fiduciam & libertatẽ cohibeat. Vestra autem oratio aperiet mihi meum os, ut liberrimè loquar atq́ proloquar quæcunq́ mihi is qui me legatum emandauit, mihi commisit. Viden' gladium, libertatem & alacritatem enunciandi uerbi Dei, quod accepturus erat Paulus in apertione oris? B

Vt autem sciatis & uos quomodo res meæ habeant, quidue agam, omnia uobis patefaciet Tychicus dilectus frater, & fidelis minister in Domino.] Quę ad institutionem & consolationem pertinere uidebãtur, ipse per epistolam indicauit. Quia uerò & uinculorum meminit, nõ immoratur in sermonibus circa eam rem, sed permittit aliquid & Tychico differendũ à seipso: ne ipsa uiri præsentia sit inutilis. Si igitur dilectus est, omnia nouit: si fidelis, nõ mentief. Minister aũt in Domino, hoc est, propter Deum ministrans, adeoq́ in diuinis rebus, non propter aliquam rem mundanã, uel ob quampiam rem terrestrem. uel frater in Domino, quod est spiritualis frater.

Quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt & consoletur corda uestra.] Diuus Ioannes sic legit: Vt cognoscatis quæ circa nos sunt, hoc est ut uobis de me annunciet, nec sinat uos mei causa occumbere, nimiúmue contristari, quippe qui iam grauia admodum patiar, catenamq́ feram. Hoc autem dilectionem indicat cùm eius erga ipsos, tum illorum erga ipsum.

Pax fratribus, & charitas cum fide à Deo patre, & Domino Iesu Christo.] Pacem eis exoptat, atq́ cum fide dilectionẽ. Id aũt tale est, uel ut ne alterius opinionis homines diligant, sed ut solos fideles: uel quia oportet & fidem habere eos, ut de futuris cõfidant. Sine fide nanq́ nihil prodest charitas, imò ne dilectio quidem fuerit sine fide. Animaduerte autem quomodo pacem dixerit. Docens autem quomodo hæc ipsa fiat, intulit, Per charitatem. At unde charitas? si fidem habeamus.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christũ in incorruptione. Amen.] Pacem hic à gratia diduxit, utranq́ seorsim ponens, etiamsi ubiq́ aliàs connectat. Illud uerò In incorruptione siue puritate, dicit, uel diligentium Christum, non in diuitijs aut gloria, sed in incorruptibilibus, hoc est, propter incorruptibilia: uel quia diligens Christum, propter uirtutem ipsum diligit. Peccatum enim est

corruptio,

corruptio, uirtus autem incorruptibilitas. Sicut enim uirginem corrumpi dicimus,
A hac ratione animam corrumpi affirmamus. Propterea & Paulus, Ne quo modo, in- 2. Cor. 11.
quit, corrũpantur sensus uestri: &, Corrupti mente. Contingat igitur & nos dilectio- 2. Tim. 3.
nem erga Christum ostendere, cùm per uitę ornatum & puritatem, tum per hoc q
incorruptibilia illa bona inquiramus, ac simpliciter per omnem uirtute conspicuam
uitam, quæ incorruptam seruat animam, non corruptam studijs & iniquitatibus, in
ipso Christo incorruptibili sponso uirginum & incorruptarũ animarum, cui gloria
in secula, Amen.

Scripta est à Roma ad Ephesios per Tychicum.

AD PHILIPPENSES EPISTOLAE PAVLI per Theophylactum Bulgariæ archiepiscopum Enarratio.

ARGVMENTVM.

*Philippenses sunt à Macedoniæ urbe Philippis, cui id nomẽclaturæ à conditore Philippo inditum, appellati,
metropoli Thessalonicæ tum tributarij. Haud parũ autem boni diuus Paulus de ea prædicat ac testatur. Por
rò cum in uinculis ageret, hanc epistolam scripsit. post primam enim defensionem suam, cuius meminit in epistola
ad Timotheum, rursus est uinctus. Miserunt autem Philippenses ei per Epaphroditum quibus opus habebat, cogno* 2. Tim. 4.
scere pariter cupientes quæ cum eo agerentur. Postquã autem uerisimile erat eos turbari cum audirent magistrũ Philip. 4
*suũ esse uinctũ, scribit hoc eis Paulus, docens quòd uinculis suis non debeant turbari, quin potius exhilarari quòd
pro Christo ea patiatur. Consilium autem eis dat, ut sint unanimes ac modesti, & humili affectu præditi. Carpit
insuper Iudæos, qui Christianismi prætextu Christianam doctrinam ac religionem uastabant, canes eos prauosq;* Canes Iu-
operatores appellans. Multa de moribus ipsis disserit. Facit etiam prudenter mentionem missorum sibi necessario dæos Pau-
rum. Videtur autem honorificè cum illis miscere colloquia. multum namq; uirtutis atq; conatus & operæ in fidem lus uocat.
*contulerunt. Hîc erat purpuræ uenditrix, hic synagogæ princeps credidit, hic præterea Paulus flagris cæsus cum
Sila in carcerem coniectus fuit: hic & carceris custos uno signo permotus, accessit Christo cum uniuersa domo: hic*
B *duces militum timuerunt Paulum, rogaruntq; ut exiret: ac omnino prædicatio eius præclarum ac splendidum in
hac urbe exordium habuit. Atq; hæc ex apostolorum actis discimus. Attribuit autem ipsis Paulus non modò fidem* Act. 16.
*rectam, adeoq; pericula quæ propter euangelium sustineant, eis testificatur adesse, uerumetiam uoluntatem, quæ
libenter impertiat egentibus, quorum omnium causa uehementer eos cùm amare tum honorare uidetur.*

CAPVT I.

Aulus & Timotheus, serui Iesu Christi.] Hîc non ponit dignitatem
authoritatémue suam apostolus, uerùm se seruũ Iesu Christi scribit.
Magnũ quidem etiã hoc est, sed cõmunius. Timotheo aũt scribẽs et 1. Tim. 1.
Corinthijs, apostolũ sese uocat. Quã ob causam? Quia illic multa or 2. Tim. 1.
dinaturus erat, ꝓpterea Apostoli autoritatẽ adsumpsit. Hîc aũt ni- 1. Cor. 1
hil tale iniungit, sed uelut pares æquali honore eos prosequitur. 2. Cor. 1.
Omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis.] Quia Iudæi seipsos sanctos Exod. 19
etiã appellabant, quippe quia populus sanctus erant, eam ob rem adiecit, in Christo Deut. 7.
Iesu. Qui enim in Christo Iesu sunt, ij uerè sunt sancti, illi autem prophani.

Coepiscopis & diaconis.] Coepiscopos, presbyteros appellauit, non enim in una
urbe multi episcopi fuerũt. Nondũ enim erant distincta nomina, uerùm etiã episco-
pi, diaconi & presbyteri uocabantur. Timotheo enim episcopo scribens, Diaconiã, 2. Tim. 4.
inquit, hoc est ministerium tuum, imple. & rursus, Quod datum est tibi cum imposi- 1. Tim. 4.
tione manuũ presbyterij, hoc est, episcoporũ. non enim presbyteri episcopum † cõsti † ἐχειροτό-
tuebant. rursus presbyteri, episcopi etiã dicebãtur, ut qui & ipsi populũ inspectarent, νουν
eiusq; gererent curã, ut purgarent illustrarentq; eos quos esset necesse. Cuius autem
rei gratia nunc clero scribit, quod nusquam alio in loco fecit? Quia ipsi Epaphroditũ Infrà 4.
ablegauerant, qui quæ apostolo essent usui, adferret.

Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.] Consuetã salu
tationẽ apponit, imprecãs eis ut gratia Dei donent, ne alter in alterum elati excidãt à
pace & concordia. Charismata enim, non attendentibus fastũ & elationẽ aduehunt.

Gratias ago Deo meo in omni memoria uestri semper, in omni oratione mea pro
omnibus uobis.] Quoties inquit, uestri recordor (semper autem hoc facio) glorifico
Deum, q adeò in uirtute creueritis: neq; tamen quum sic probati sitis in diuinis re-
bus, desino precari: sed pro omnibus rogo, ut porrò feliciter pergatis.

Cum gaudio precationem meam faciens.] Potest enim & cum mœrore men tio A
2.Cor.2 cuiuspiã fieri, ut quum alibi dicat, Ex multa afflictione et anxietate cordis mei scripsi uobis. proinde cum gaudio meminisse, signum est illorum uirtutis.

Super communicatione uestra ad euangelium, à prima die usq; nunc.) Magnæ ac uerè apostolicæ rei testimonium illis dicit, nimirum q socij, inquit, mei estis, ac participes laborum qui ob euangelium sumũtur: non unius laboris tantum aut afflictionis, uel alterius, cæterùm à tempore quo credidistis, in hũc usq; diem. Quomodo aũt mihi communicatis? mittentes mihi quæ mihi sint necessaria, meiq; gerentes curam. Qui enim boni quicquam attentanti auxiliatur, omnibúsque modis succurrit, particeps ei fit operis. Sic et qui martyribus prouident, uel in eremo diuersantib us, omnem adimũt seculi curam, ac doctoribus qui in causa sunt ut nõ alijs negocijs p ræ te rquàm suis occupentur distrahanturq;, coronarum participes redduntur.

Confidens hoc ipsum, q qui cœpit in uobis bonũ opus, perficiet.] Gratias ago inquit, & lætor, confidens q Deus qui orsus est in uobis bona opera facere, ipse etiã cõplebit. à præteritis enim de futuris cõiecturã facio. Obserua hic quî eos moderata sapere doceat, Deo cũcta accepta referens, nõ ipsis solis: neq; sic tamẽ eos sua laude priuauit. Dixit ẽm, qui orsus est in uobis, hoc est, per uestrã uolũtatẽ. Si ẽm hominis uoluntas nõ adsit, neq; Deus operabit. Nam si simpliciter Deus operareť, nihil prohiberet quo minus in gentibus adeoq; cũctis planè mortalibus operaretur. Haud parũ aũt laudis hinc illis nascitur, ut qui Dei gratiã attraxerint ut ipsis cooperareť. & quia talia tãtaq; sunt opera, ut ne ab humanis quidem uiribus transigi queant, sed à D eo. Simul autem ainmat eos, ne desidia grauentur, atq; in torporem deuoluãtur: nam si Deus perfecturus est, non perinde multum laboris uel negocij erit.

Deus in initiis nõ operatur.

Vsq; in diem Iesu Christi.] Hoc est, usq; ad aduentũ Domini. Sic, inquit, confido, q non in solis uobis Dominus operabitur, sed & in ijs qui per nos credituri sunt ad mundi usq; consummationem. Vel suum cuiusq; obitum, diem Iesu Christi intellige, hoc est consummationem & finem. B

Sicut est mihi iustum hoc sentire de omnibus uobis, eo q habeam uos in corde & in uinculis meis & in defensione, & confirmatione euangelij.] Cõfido, inquit, uos ad finem usq; tales fore, atq; hoc de uobis sentio, quandoquidẽ gerã uos in corde meo, atq; sciam præclara opera uestra, & q absentes etiã detis operã consortes fieri gratiæ euangelij uinculorumq;. Proinde iustũ est me talia de uobis coniecturare, atq; ex primordijs finem colligere. Quantũ autẽ est encomij in corde Pauli eos esse, Pauli inq;, nõ simpliciter ita, sed cum iudicio & dignos diligentis? Sed neq; cum sisterer, inquit, Neroni, corã eo rationẽ reddẽs causæ meæ, meq; defendens, mea excidistis memoria. Confirmationem autem euangelij, uincula et afflictiones intelligit. Porrò & hęc defensionẽ dicere poteris. Perspicuũ ẽm est, nisi fuisset persuasus ineffabiles esse retributiones, & nullis uerbis enarrabilia bona quę expectaret, nõ fuisset uinctus, neq; in efferati Neronis offensionem incurrisset, nisi alium imperatorem constantissimè animo suo prospexisset. Itaq; afflictiones sunt confirmatio euangelij.

Paulus ante Neronem adductus.

. Dum consocij gratiæ meæ uos omnes sitis.] Ponit hic ob oculos, se citra iudicium haud eos diligere: propterea, inquit, habeo uos in corde, q estis mihi consocij gratiæ huius, id est, afflictionũ & uinculorum: nauatis q; operam, ne à nobis in afflictionibus deficiatis, uerùm ut tentationum, quas pro euangelio sustinemus, potius participes efficiamini. Quòd enim uincula sint gratia, planum est ex eo quod Dominus ait
1 Cor.12 Sufficit tibi gratia mea, potentia enim mea in infirmitate perficitur. Vel quod potius
Infrà cap.1. est, ut & in progressu dicit, quòd uobis donatum est ut pro Christo patiamini. Animaduerte autem hic, quomodo nõ dixerit socij, sed consocij siue comparticipes, indicans se alijs etiam cõmunicare. perinde ac in alio loco ait, Vt consors euangelij fiã, hoc est, ut particeps fiam bonorum Euangelij prædicatoribus repositorum.

Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes uos in uisceribus Iesu Christi.] Non q ei nõ adhiberetur fides, Deum testum adducit. Sed quia magnum animi sui affectum uerbis experimere non posset, Deo hoc relinquit, corda exploranti. Estq; euidens argumentũ, eum esse ueracẽ: non enim si eis adularetur, Deum uocasset testem. In uisceribus autem dixit Iesu Christi, hoc est, non ob humanam quampiam

Testẽ Deũ cur aduocet Paulus.

A piam commoditatem, nec quia transmisistis mihi quibus haberem opus, sed ob diuinam dilectionem. Vel quia pater uester factus per fidem in Christum, uiscera habeo erga uos non naturalia, sed qualia Christus genuinis suis seruis impertit, generantibus ipsi euangelij filios. Omnes autem desidero & uehementer amo, quandoquidem & omnes tales estis.

Et hoc oro, ut charitas uestra magis ac magis abundet.] Atqui hac ratione, nempe impēsè amatus, adhuc uehementius uult amari. charitatis enim modus est, nunq̄ pedem figere. Vide quō cū intēsione usus sit dictionibus dicens adhuc, magis magisq́ exuberet. Hæc autem ait non ut ipsum solum diligant, uerum etiam alios.

In agnitione & omni sensu.] Hoc est, ut non simpliciter quosuis diligatis, sed cum probatione, & cognitione, & iudicio. plerięq enim citra rationem diligunt, hinc neq stabiles sunt talium amicitiæ. Vel ut ne hæreticos diligatis.

Vt probetis potiora.] Hoc est, quæ utilia sint. Si enim cum exploratione ac iudicio diligatis, potestis quod confert examinare, & agnoscere quinam diligēdi sint, fideles nimirū: & qui non, infideles uidelicet. Quomodo igitur alio in loco ait, Cum omnibus hominibus pacem habete? Primùm quidē nō simpliciter dixit, sed cum distinctione: Si fieri posit, cum omnibus pacē habete. Deinde aliud est habere pacē, aliud diligere. illud enim à pugna & contentione alienos nos esse iubet: diligere uerò animi affectionem postulat, ac ueluti cōtemperationē, morumq́ similitudinem, quæ hæreticis non est exhibenda. Si enim oculus tuus offendit te, excinde ipsum. Rom. 12. Matt. 5

Vt sitis synceri, & sine offensa in diem Christi.] Non in meū hoc cōmodum dico, sed ne uos nothum & adulterinū aliquod dogma charitatis prætextu recipiatis. Sitis aūt synceri, quoad Deum: sine offendiculo, quo ad homines. Etiamsi enim te non lędat quę tibi cum hæretico amicitia intercedit, alius tamen offenditur. Quomodo igitur in die Christi inueniеris syncerus, fratribus tuis offendiculum ponens? Hæretici amicitia fugienda.

B Repleti fructibus iustitię, qui sunt per Iesum Christū, ad gloriā & laudē Dei.] Hoc est, ut cum doctrinę rectitudine, uitam etiam minimè condemnandā ducatis: per iustitiā enim omnē uirtutē intelligit, uel eleemosynā speciatim. Nō aūt ut imperfectè uirtutem aut eleemosynā operemini, sed ut sitis repleti. Quandoquidē autem & infideles uidebantur sibi, & uirtutem et eleemosynam uendicare, adiecit, Qui sunt per Iesum Christum. illorum enim opera non sunt secundū Christū, sed ob uanam gloriam, & ut hominibus placeant. In gloriā autem Dei hoc cedet, non in meam docentis hæc: quare non est quòd obsistatis gloriæ Dei. Simul autem animat eos, perinde quasi Deus sit suppetias illis laturus in opere quod ad gloriam eius sint peracturi.

Scire autem uos uolo fratres, quòd quæ mihi acciderunt, magis ad profectum uenerunt Euangelij.] Verisimile erat eos, ubi cognouissent eum uinctum esse, turbari, quasi Euangelij prædicatio, adeoq́ cursus impediretur. Hanc itaq tollens suspicionem, ait: Non solùm non impediuerunt Euangelium uincula mea, sed & in promotionem & felicem potius cursum cesserunt.

Ita ut uincula mea manifesta fierent in Christo, in toto prætorio, & cæteris omnibus.] Hoc est, ut uinctus cum sim, maiori fiducia & alacritate loquar uerbum, neq quicquam conticescam, adeò ut & prædicatio uerbi ad ipsum usq prætorium peruenerit, hoc est, ad ipsam regiam, atq adeò uniuersam urbem. Hoc autem in Christo factum est, id est, nō meum est opus, sed Christi: uel uincula mea in Christo, id est, quæ propter Christum perpetior.

Et ut plures è fratribus in Domino confidentes uinculis meis, abundantius auderent sine timore sermonem loqui.] Et antea quidem liberè docebant uerbum, nunc uerò id agunt maiore fiducia & alacritate, postquam me animaduertunt esse confidentem & alacrem, idq́ cum uinctus sim: & illi ad æmulationē cōfortati sunt, postquam me uiderūt uinctum. Quia uerò magnum uidebatur dicere, Ego ipsos animaui, confidentesq́ reddidi, In Domino, dixit. Si igitur qui proximè sunt mea uincula, non turbantur, sed maiorem potius animum atq fiduciam recipiunt, quanto potius uos conuenit esse confidentes?

Quidā quidem & propter inuidiā & contentionē, quidā aūt propter bonā uoluntatem Christū prædicāt.] Cum cōprehensus esset Paulus, haud pauci etiam infideliū

Nero. annunciabāt etiam Christū, uolentes ad maiorem iram accendere Neronem, ut eo celerius Paulū è medio tolleret, ueluti prædicatione ubiq; per eum dispersa, et undiq; disseminata, hoc enim est quod ait, Per inuidiam & contentionem. Vel tanquā & ipsi honorari uoluerint, atq; aliquid meæ gloriæ auellere. Alij autem per bonam uolūtatem, inquit, hoc est, sine simulatione, ex animo, rectaq; sententia. A

Alij quidem ex contentione Christum annunciant non syncerè.] Hoc est, non purè, neq; propter ipsum bonum.

**Codex Basiliensis habebat carni meæ: sed ni fallor, errore scribæ cū Chrys. et alij Græci habeant, uinculis meis.*

Existimāt pressuram adferre † uinculis meis.] Existimantes me hoc pacto, inquit, ad maius prælium inijcere, & afflictionem afflictioni adducere: uerùm conatus illorum ipsis hac ratione non procedit. Nam inde prædicatio uerbiq; ministerium redditur præclarius, meumq; gaudium propterea maius est. Viden' q bonum opus facere liceat absq; etiam bona uoluntate? atq; non solùm mercedem non recipere, cæterùm pœna etiam affici?

Alij autem ex charitate, scientes q ad euāgelij defensionem positus sim.] Hoc est, nonnulli ex charitate cùm erga Dominū, tum erga me, euāgelium prædicant, compertum habentes q uerba sim facturus pro prædicatione, ac rationem prædicati uerbi redditurus, ac propterea mihi auxiliātur in hoc opere. Si enim multi fuerint accedentes prædicationi meæ, facilis mihi defensio erit. In hoc igitur ipsi cooperantur, haud paucos instituentes.

Quid enim? Omni modo, siue per occasionē siue per ueritatē, Christus annūciat.] Quid eīn, inquit, opus est multa dicere? Quid mihi curæ est, sic'ne uel aliter, siue per occasionē, hoc est cōtentione ac simulatione, siue per ueritatē, hoc est rectitudine & synceritate mentis, Christus prædicatur? Hinc nōnulli stolidi putarunt q Paulus aditū dederit hæresibus. Modò Christū, inquiūt, prædicet quis, nihil refert. At primùm contemplare: non dixit annūciet, ut legem sancire uideatur, sed annūciatur, id quod fit enarrans recitansq;. Deinde etiā si ceu legem sanciens ac præcipiens dixisset, neq; B sic tamen aditum hæresibus dedisset. quomodo? Nam illi de quibus dicit, non praua dogmata introduxerunt, sed uera quidem prædicabant, non rectè tamen, neq; uero

Hæreticorū doctrina peruersa. scopo: hæretici autem de industria & præcipua intensione recta nō prædicant, cæterùm peruersa & adulterina, præter hoc quòd peruersus etiam illis scopus sit.

Et in hoc gaudeo, sed & gaudebo.] Illi, inquit, ut me tristitia afficiant, hæc faciunt, ego autem lætor: quòd Christus hac ratione latius prædicetur. Et si porrò hoc faciāt, eo abundantius ego lætabor. Vides artes diaboli, quomodo illum ipsum infringāt.

Scio enim q hoc mihi proueniet ad salutem.] Hoc: quale? q uerbi prædicatio crescat, per odium, quo erga me afficiuntur, & inuidiam.

Per uestram orationem & subministrationem spiritus Iesu Christi.] Modestiam & insignem animi moderationem hîc expende in diuo Paulo. Cum enim ex innumeris eius operibus atq; uirtutibus debeatur ei salus, à dijcit tamen, Si uestris orationibus adiutus ac donatus fuero, subministratusq; fuerit mihi per eas amplior spiritus, hinc mihi salus erit. Suppeditationem enim siue subministrationem maiorem gratiæ spiritus augmentationem dicit.

Secundum expectationem & spem meam.] ἀποκαραδοκίαν, expectationem firmā & immobilem spem uocat, ab eo quòd caput totum uideatur inclinare ad id quod firmiter speratur. Ait ergo, Spero me firmiter conseruatū iri. Salutem autem etiam liberationem à Neronis crudelitate intelliges. Vt enim primum periculum euasi, sic & imminens effugiam. Docet hîc ne totum negociū nostrum aliorū orationibus committamus, cæterùm nosipsos oportere etiam aliquid afferre, perinde ac ipse spem o-

Psal. 32 mniū bonorum causam affert. Quinetiam Propheta ait: Fiat misericordia tua, quem

Eccl. 2. admodum sperauimus. & alio in loco: Quis sperauit in Dominum, & pudefactus

Rom. 5. est? & ipse adeò Paulus, Spes non confundit.

Quòd in nullo confundar.] Hoc est, neq; in uita, prædico enim euangelium: neq; in morte, non enim superabunt hostes. Etsi enim occiderint, maior mihi potius inde gloria crescet, quę nullo me pudore neq; ignominia afficiet. Attamē neq; quidē erit.

Sed in omni fiducia magnificabitur in corpore meo Christus, siue per uitam, siue per mortem.] Isti, inquit, dolo suo putarunt sese me in pericula & mortem coniecturos:

A ros, non succedet autem eis conatus, sed in fiducia, hoc est palàm & irrefragabiliter magnificabitur Christus in corpore meo, hoc est, tantisper dum uiuo, corpus hoc circunferens: nõ enim moriar. Ne aũt quisquã dicat, Quid igitur? si tu moriare, nõ magnifiet? infert, imò & per mortem meam magnifiet: nam & morte me fortiorẽ fecit, ueruntamẽ interim per uitam meam glorificatur, quoniã omnia mihi donauit, è periculis eruens. De morte autem loquitur, nõ ueluti statim moriturus, uerùm ut etiãsi fiat, non turbentur, uehementer enim eum amplectebantur.

Mihi enim uiuere Christus est, & mori lucrum.] Hoc est, nouam quandam uitam uiuo, & Christus est mihi omnia, & spiritus, & uita, & lumen. Vitæ enim nomen, naturalem etiam uitam significat: nam in ipso & uiuimus, & mouemur. Significat etiã uitam in peccatis, ut cum dicit, Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in ipso? Significat & uitam sempiternam, siue eam quæ secũdum Christum est, ut, Conuersatio nostra in cœlis est. Hîc autem naturalem uitam Paulus non reijcit, sed uitam quæ peccato dedita est, huius mundi imposturæ accommodantem sese. Christum autem confitetur sibi esse uitam, quemadmodum & alio in loco dicit, In fide uiuo filij Dei. Mori autem lucrum est, quia tunc apertius cum ipso uersabor. Lucrum itaque mihi præbebunt festinantes me ex huius mundi uita eijcere, Christo, qui est uita mea, me allegantes. *Actuũ 17* *Rom. 6.* *Infrà 3.* *Gal. 2.*

Si autem uiuere in carne, hoc mihi fructus est operis, & quid eligam ignoro.] Vt ne existimes ipsum reprehendere præsentem uitam, inquit: Si uiuere in carne, hoc mihi fructus est operis, hoc est, dixi quidem lucrum esse mori, ueruntamẽ posiq uiuere in carne non sit infrugiferum mihi (fructum enim fero, docẽs illuminansque omnes) non noui quid eligam. Hîc obstruuntur præsentem uitam calumniantium hæreticorum ora: nam non est praua, cum fructus nobis impertiat. Quicirca non ipsa est culpanda, sed uoluntas malè hac utentiũ. Porrò mysterium quoddam reuelans, indicat B se esse Dominum uitæ mortisque. nam si uelim hoc ex Deo petere, dabit gratiam. Ex hoc ergo debetis consolationem accipere, quòd etiamsi moriar, isthuc nõ suspicandum esse fieri ex malitia hostium, sed ex dispensatione Dei. *Vita, nõ mala est, sed eà abutẽtibus.* *Sap. 16.*

Coartor autem ex duobus desiderium habens, dissolui & esse cum Christo multo magis melius: permanere autem in carne, magis necessarium propter uos.] Hæc dicit præmuniens eos, ut strenuè fortiterque ferant futuram mortem suam. Quid enim doletis, inquit, propter mortem meam? hanc enim desidero, ac melius mihi hoc est: largitur enim mihi ut sim cum Christo. itaque non oportet uos dolere. Veruntamen rursus manere in carne, magis est necessarium propter uestram cõmoditatem. Non enim quæro quod meũ est, sed quod uestrum est, Constringor igitur ex duobus, hoc est, in angustia constitutus, & ignarus quidnam præferam, necessarium tamen magis iudico, uobis mea uita prodesse. Quid igitur Pauli animo dignius, qui aliorũ cõmoditatem prætulit propriæ utilitati, qua cum Christo esse possit, ut magis Christum sibi conciliet, conuersationem suam cum Christo differens? *Pauli animus.*

Et hoc cõfidens scio, quòd manebo, & simul permanebo cum omnibus uobis, ad profectum uestrum, & gaudium fidei.] Quia necessarium est ut in carne maneã, confidenter indubitanterque noui quòd manebo, hoc est uiuam: & non simpliciter, sed uobiscum, quod est, uidebo uos. Cuius rei gratia? Vt uos in fide promoueatis, hoc est, fulciamini firmeminique, cùm in dogmate, tum uita: qui profectus uerum gaudium est & meum & uestrum. Hîc etiã nõnihil eos perterrefacit. perinde quasi dicat, Videte, per uos orbatus sum quo minus apud Christum agam: uidete igitur ne uanam & irritam faciatis meam in carne perseuerantiam. Quid igitur? ob Philippenses ne solos in carne perdurauit? Nõ propter hos solos, uerùm curam illis adhibens hæc dicit, ac ad maiores eos excubias, sobriamque magis uitam adhortans.

Vt gloriatio uestra abundet in Christo Iesu in me, per meum aduentum iterũ ad uos.] Quia paulo antè dixerat, ob uestram promotionem & profectum permanebo, innuit iam quòd & ipsi nonnihil lucelli ex eo accedat, nempe ut abundantius glorietur de ipsis, quòd proficiant per suum ad eos aduentum. Quid igitur? uenitne ad ipsos? Hoc sanè incertum est, deque eo ambigitur.

Tantum dignè euangelio Christi conuersemini.] Hoc solummodo quæro, ut crescatis

A Sed in humilitate animi alium quisque se præstantiorē existimet.] Planum hic nobis facit qua ratione uanam gloriam effugere queamus, præceptionemque tradit saluti nostræ cōsonam. Si enim existimaueris quòd alius non simpliciter sit maior te, cæterùm quòd multis nominibus te excellat, exque uera humilitate hoc modo rem se habere tibi persuaseris, honore eum prorsus afficies. Hoc si facias, cū eum apud alios honore affici conspexeris, haud ægre feres: imò etiamsi conuicietur tibi, seue uerberet, patienter feres, maiorem nanque te, ipsum arbitratus es, neque inuidebis ei: inuidia enim in pares agit, non in excellentiores. E diuerso ille cogitet te esse excellentiorem se, hoc pacto integra utrinque tranquillitas erit. *Inuidia inter pares.*

Non quæ uestra sunt, singuli considerate, sed & quæ aliorum sunt, unusquisque.] Cum enim ego quod tibi prodest, tu uerò contrà, quod mihi confert quæris, neque uanæ hic gloriæ locus relinquitur, neque contentioni, neque cuipiam simpliciter malorum, sed uita hic est angelica & diuina.

Is enim affectus sit in uobis, qui & in Christo Iesu.] Quemadmodum Christus inquit, Sitis misericordes, ut pater uester cœlestis: & rursus, Discite à me quia mitis sum: sic & Paulus humilem affectum docens, Christum in medium producit, copiose nos & largiter rubore suffundens, perinde ac alio in loco dicit, Propter nos pauper factus est, cum diues esset. Cum enim ostenderit filium Dei omni altitudine superiorem, ad infima descendisse, infimumque factum, quem non superborum pudefaciat? *Luc. 6. Matt. 11 2. Cor. 8*

Qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo.] Numera quótnam hinc hæretici cadant. Marcio Ponticus dicebat mundum & carnem esse mala: proinde à Deo non assumptam esse hanc. Marcellus Galatius & Photinus, & Sophronius, asseuerabant uerbum Dei energiam esse, non essentiam personalem, atque energiam hanc inhabitare ei qui ex semine Dauidis esset. Paulus dein Samosatensis dicebat quòd ex Maria habuerit principium essentię. Sabellius autem Libycus affirmabat quòd pater, filius, et spiritus sanctus, nomina essent nuda uni personæ attributa. Arrius dicebat filium esse creaturam. Apollinarius Laodicensis, quòd animam intelligibilem & rationalem non acceperit. Vide igitur quomodo occumbant omnes uno propemodum ense. Quum in forma Dei esset. Quomodo igitur Marcelliani dicitis quòd uerbum est energia, & non substantia? Forma enim Dei essentia dicitur, quemadmodum forma serui, natura serui. Quomodo & tu Samosatensis, quod ex uirgine primum esse suum sumpserit? antea enim erat in forma diuinaque essentia. Quinetiam Sabellium cadere animaduerte. Non rapinam, inquit, arbitratus est esse se æqualem Deo. Aequale de una persona non dicitur, uerùm quod æquale est, alicui est æquale: quare duæ hinc personæ elucescunt. Arrius autem pluribus rationibus destruit. In forma enim Dei, id est, essentia. & nō dixit, factus, sed ὑπάρχων id est, essens siue existens. Simile est illi, Ego sum qui sum. Et non existimauit rapinā, esse se ęqualem Deo. Cernis æqualitatē? Quomodo igitur tu dicis quòd sit maior pater, filius autem minor? At reputa insipientem illorum instantiam & renisum. Paruus, inquiunt, existens Deus filius, nō rapuit sibi ut esset æqualis & par magno Deo. Primùm quidem, quę scriptura docet uos esse paruum & magnum Deum? hæc enim infidelium sunt Græcorū. Quòd autem & filius magnus Deus sit, audi Paulū: Apparitionem, inquit, siue aduentū magni Dei & seruatoris nostri Iesu Christi. Deinde si paruus, quomodo arripuit sibi ut magnus esset? Præterea diuus Paulus humilitatem docturus absurdè certè argumentatus esset, & parum dextrè perfecisset hunc ad modum: Quia paruus magno Deo nō restitit, debetis & uos alter alteri submitti, humiliarique. Nā qualis isthæc est humilitatio, quod minor aduersus maiorē nō insurgat? impotentiæ potius & imbecillitatis est indicium. At enim parem, & eiusdē cum Deo potentię sponte hominē factum esse, isthuc sanè est humiliatio. Hæc igitur abundè demonstrata sunt. Deinceps animaduerte quid dicat: Non est rapinam arbitratus, esse se æqualē Deo. Si quis quid rapuerit, metuit deponere illud, ne amittat, tanquā ipsius nō sit. Sin quicquam à natura habeat, facilè illud aspernatur, sciens id se habere quod amitti nequeat: quare etiamsi uideatur deponere, rursum ipsum recipiet. Ait ergo, filius Dei non metuit descendere ex propria dignitate, quandoquidem eam non habebat ex rapina, nimirū quod esset æqualis Deo patri, sed naturalem dignitatem hanc agnoscebat suam. *Hæreticorū uarie de Christo opiniones, eorumque cōfutationes.* *Exod. 3.* *Tit. 2*

B

suam. Propterea & humiliari elegit, tanq̃ in ista humiliatione sui altitudinẽ seruans. A

Sed semetipsum exinaniuit, formã serui accipiens.] Vbi sunt qui dicunt quòd inuitus atq; iniunctionem & mandatum implens descenderit? Audiant quòd seipsum inaniuerit ceu Dominus, ac tãquam sui iuris, sua libertate gaudens. Formam autem serui dicens, Apollinarium pudefacit, qui enim formam siue substantiam serui accipit, rationalem omnino animam habet.

Christus nõ omnia nostra habebat Nudus homo siue simplex homo qui solũ homo est, non etiã Deus.

In similitudine hominum factus.] Hic Marcionistæ dicunt quod apparenter sit incarnatus Christus, non reuera, sed in speciem. Vides enim, inquiunt, quomodo Paulus asseuerat similitudinem eum hominis accepisse, ac in figuram humanam transformatum esse, non essentia factum hominem? Quid igitur est? Dominus non omnia nostra habebat, sed & quædam non habebat, ueluti quòd non natus esset ex concubitu, quòd peccatum non fecerit. Non erat autem solummodo quod apparebat & uidebatur, uerumetiam Deus, nec erat nudus homo: propterea, inquit, In similitudine hominum. Nos enim animam & corpus habemus, is autem animam & corpus habet, ac Deus est. Potius in similitudine dicit. Nam quum dicat in similitudine carnis peccati, non hoc dicit, quòd carnem non habuerit, uerùm quòd caro illa non peccarit, sed similis erat peccatrici, secundũ naturã, non secundũ malitiã. Quemadmodũ igitur illic simile est, eo quòd non omnia sint æqualia: sic & hic similitudinẽ dicit, quòd non sit natus ex concubitu, & quia in eum non cadat peccatum, & quod non sit nudus homo.

† σχήματι id est, figura, habitu, specie, forma.

Et † figura inuentus ut homo.] Quia dixerat, Seipsum inaniuit: ne permutationem & transformationem arbitreris, ait, Manens quod erat, assumpsit quod non erat. natura non est in aliud mutata, sed in figura factus est, hoc est, in carne. carnis enim est figurari. Quum enim dixisset, formam serui accepit, ausus est posthac & istud dicere, tanquam illo hæc continente & confirmante. Pulchrè autem dixit, ut homo: non enim erat unus ex multis, sed uelut unus ex multis. Nõ enim in hominẽ transiuit & mutatus est Deus uerbum, sed ueluti homo apparuit: ac infigurabilis cum esset, sub figuram factus est, Nonnulli autem hunc ad modum sunt interpretati: Et figura inuẽtus B

Ioann. 1. tanquam iam uerè homo, perinde ac diuus Ioannes ait, Gloriam tanquam unigeniti

Tanquam. à patre: hoc est, qualem decet habere unigenitum. Tanquam enim aduerbium, cùm dubitationem significat, tum confirmationem.

Humiliauit semetipsum, factus obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis. Rursum dicit, Humiliauit sese, ne uelut inuitum eum existimes obsecundasse. At dicunt Ariani, Obediens dicitur. At quid hoc, ô insipientes? nam & amicis obedimus, nec quicquam illud dignitatem nostram imminuit. Tanquam filius patri sponte obedijt, atq; in hoc ipso indicat se esse genuinum gnatum. genuini enim filij est patrem honore afficere. Animaduerte autem hic epitases. Seruus factus est, quinetiam mor-

Crux ignominiosa. tem suscepit: & quod hoc adhuc est probrosius ignominiosiusq;, mortem crucis, hoc est execratam, sceleratis addictam.

Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen quod est super omne nomen.] Quando carnis mentionem facit Paulus, intrepidè omnia humilia loquitur, tanquam caro hæc recipiat. Sic igitur hæc de carne accipe, nusquam unum Christum diuidens. Quale autem nomen donatum est humanæ naturæ unius Christi? filius, Deus. Etenim homo filius Dei, quemadmodum angelus dixit: Et quod nascetur

Luc. 1. sanctum, filius Dei uocabitur.

Vt in nomine Iesu Christi omne genu flectatur, cœlestium ac terrestrium, & infernorũ.] Hoc est, uniuersus mũdus, & angeli & homines, & dęmones. Vel quod & iusti & peccatores. nam & dæmones agnoscent, & inuiti inflectentur, non amplius ueritati

Luc. 4. repugnantes, qui & ante tempus illud dicebant: Nouimus te qui sis.

Et omnis lingua confiteatur quod Dominus Iesus Christus est in gloriam Dei patris.] Hoc est, ut omnes hoc dicant quod Christus Iesus, Dominus & Deus est. Hęc aũt gloria

Filij exaltatio, patris gloria. est patris, quod huiusmodi habeat filium, cui omnia inflectantur. Animaduertis quod præconium unigeniti, gloria est patris, sic è diuerso imminutio eius, est ignominia patris.

Itaq; dilecti mei, sicut semper obedistis.] Adhortationes cum laude & præconijs fieri conuenit, sic fit ut facile percipiantur: propterea & ipse eos celebrat, dilectos uocans, & quemadmodum, inquit, semper obediuistis, perinde quasi dicat, Ostendi uobis quòd

A bis quod filius Dei obediens factus est, imitamini igitur illum, imitamini autem & uos ipsos.

Nō tanquā in præsentia mea solùm, sed multo potius in absentia mea.] Tūc enim fortasse uideremini propter reuerentiā erga me, omnia agere: nunc autē si ad uirtutē intendatis, monstrabitis quòd non propter me, sed propter Deum agatis.

Cum timore ac tremore uestram ipsorum salutem operemini.] Non propter me ipsum, inquit, adhortor uos, sed ut ea quæ ad uestram salutem sunt, faciatis cum timore, eoque uehementi & intenso, & cum tremore: sine timore namque nihil boni perficietur neque in artib. liberalibus, neque mechanicis. Quomodo autem metus perficietur? Si consideremus quod ubique Deus præstò sit, omnia audiens, & omnia uidens, nō solùm quæ aguntur, uerumetiam quæ cogitantur. Seruite enim, inquit, Domino in timore, & exultate ei in tremore. Est enim exultatio cum tremore, quando bonum aliquis faciens, idque cum tremore, conscientiam habet liberam. κατεργάζεσθε autem dixit, nō ἐργάζεσθε, hoc est, cum multa diligentia & cura operamini.

Deus enī est qui operatur in uobis & uelle & operari.] Quia dixit, Cum timore ac tremore: nunc ait, Ne terreamini propter hoc. Non enim dixit ut desistas à bono uel deficias, sed ut attentè agas quod agis. Nam si animaduerteris, & attētus fueris, Deus omnia operabitur. Ipse nāque est qui & promptitudinem dat nobis, ut uelimus bonū, ipse est etiam qui boni operationem ad finem ducit. Operatur enim Deus in nobis uelle, hoc est cooperatur nobis ut uelimus bona, siue auget bonā uoluntatē nostram: simulque accendit, ut feruentior reddatur. Et aliter: Quoniam ipse perfectionē addit, nos uerò homines, quę perfecta uidemus, ad ea tendimus dirigimúsue uoluntatem nostrā: propterea & uelle ipsum à Deo perfici dicit. Exempli gratia: Voluisti aliquid, orsus es perficere isthuc: si finem assequaris, iterum magis idem opus perficere cupis. Sin minus, torpescit tibi uoluntas. Cum itaque finis & consummatio rei operisue apud Deum sit, qui & uelle nostrum accendit, non immeritò & ipsam uoluntatē apud

B Deū esse asseuerat. Vel ex magna beneuolentia & gratitudine Paulus uelle ipsum ex Deo perfici nobis ait, quemadmodum & de uirtutibus idem sentit, non ut suam cuiusque arbitrij uim & libertatem auferat: sed semper nos gratos esse uolens, & omnia accepta referre Deo. Considera autem uerba. In uobis, inquit, qui cum metu atque tremore salutem operamini: in talibus enim Deus operatur omnia. *Liberum arbitrium. 1. Cor. 12. Ephes. 4.*

Pro bona uoluntate.] Hoc est, ut impleatur erga uos beneuolentia atque bona uoluntas eius, ut sic uiuamus perinde ac ipse uult. Itaque & ex hoc confidite, omnino enim cooperabitur uobis Deus, ut rectè uiuatis, si non propter aliud quicquam, eius tamē rei gratia, quia hoc ipsi charum est & gratum.

Et omnia facite sine murmurationibus & hæsitationibus.] Satanas si non posit se mel quempiam ab honesto auocare, uel arrogantiam ei inducit, uel uanam gloriā: at si neque hoc posit, murmurationem, aut dubitationem & incredulitatem. Quia igitur in tentationibus cōtinuisque periculis fuerunt, per hæc autem haud pauci ad murmura & maledicentiam prolabebantur: Citra murmura, inquit, omnia facite. qui enim murmurat, ingratus & maledicus est. Hæsitationes autem, dijudicationem dicit ac dubitationem, ueluti si mandato proposito dicat aliquis, Num si hoc fecero, habebo mercedem? nunquid hoc bonum est? In talibus enim non est dubitandum, sed confidenter planè agendum, ac siue sit labor, siue defatigatio, nihil est disceptandum. *Ingrati est, murmurare.*

Vt sitis * sine querela & simplices.] Hoc est, ut sitis irreprehēsibiles & immaculati. haud paruus enim est næuus & macula, ipsum murmur. Non dixit autem, ut in epistola ad Corinthios, pœnam repositam esse murmuri, quòd hisce tanquam liberis loquatur. Audi igitur sequentia. *ἄμεμπτοι inculpati, de quib. nemo queri posit.*

Filij Dei sine reprehensione.] Seruorum itaque & ingratorū est, murmurare. Qualis enim filius in patris laboribus, sibíque ipse laborans, murmurat?

In medio nationis prauæ & peruersæ.] Noui, inquit, multos esse qui bellum gerāt aduersum uos, cogentes ita uos murmurare: uerùm potissimum hoc est laudandum, si quis admorsus, hac ratione nihil murmuret.

In quibus lucete sicut luminaria in mundo, uitæ uerbum habentes.] Aequè ac luminaria in tenebris lucent, hunc ad modum & uos in medio prauorum & tortuosorum rectū cū sitis, magis effulgere studete. Hoc enim quod ait φαίνεσθε, id est lucetis uel

lucete imperatiuus mihi esse uidetur, sermonem autem siue uerbum uitæ habentes, hoc est semen uitæ in uobis ipsis habentes, uicturi posthac arrhabonem hinc salutis accipientes. Vel, quemadmodum luminaria & lucent, & corpora in afflictione recreant & uiuificant: sic & uos festinate esse uitalis alijs hominibus potentia. A

Ad gloriationẽ mihi in die Christi.] Tãta, inquit, uestra uirtus sit, ut nõ solùm uos ad uitam ducat, uerumetiam me fulgentiorẽ & clariorem faciat in aduentu Christi.

Quoniam non in uanum cucurri, neq; in uanum laboraui.] Hæc mea gloriatio est, quòd tales uos institui, nec inanis mihi labor apud uos fuerit.

Sed etsi immolor super hostia & sacrificio fidei uestræ gaudeo, & congratulor omnibus uobis.] Et si moriar, inquit, (hoc enim immolationem uocat, mortem nimirum ipsam) immolor autem super uictima & sacrificio fidei uestræ, hoc est, ubi prius uos uictimam & sacrum Deo obtulero, fideles uos faciens: attamen non tanquam moriturus tristitia afficior, uerùm lætor & congaudeo omnibus uobis. Lætor igitur quòd libamen fiam: collætor autem, quoniam fidem uestram ueluti hostiam offero Christo.

Idipsum autem & uos gaudete.] Quòd & ipsi oblati sitis.

Et congaudete mihi.] Quoniam ego immolatus lætor apud me ipsum.

Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me citò missurum ad uos, ut & ego, bono animo sim cognitis quæ circa uos sunt.] Vt omnia, sic & quod Timotheũ missurus sim ad uos, Christo tribuo. Confido enim quòd illæ facile hoc persequetur, ut quẽadmodum uos recreamini cognitis per hanc epistolam meam rebus meis quod euãgelij negocium promoueatur, quodq; res hostium in diuersum sint mutatæ: hunc admodum & ego recreer & consolationem accipiam ubi agnouero ex Timotheo quomodo res uestræ se habeant, quas exactè mihi denunciabit.

Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro uobis solicitus sit.] Potuissem, inquit, alium etiam quempiam mittere, sed nemo est pari mecum animo præditus, ut ille: hoc est, qui æquè uestri curã gerat atq; ego, qui genuinè, hoc est paternè, res uestras curaturus sit. Obserua hîc solicitudinem eius: quando ipsi proficisci non esset integrum, alios mittebat, ut nullo tempore discipuli torpeant. B

Quies Christiano quærẽda nõ est.

Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ sunt Iesu Christi.] Hoc est propriam quietẽ, & ut sint in tuto: nemo enim facilè uelit profectionem talem suscipere. Hæc autem dicit, simul Timotheum cõmendans, simul & auditores erudiens, ne quærant sibi quietẽ. nam qui hanc inquirit, næ haud quæ Christi sunt quærit. Proh dolor, quanto à Christo distamus interuallo?

Probationẽ eius cognoscitis. Nam tanquã patri filius, mecum seruiuit in euangelio.] Vos, inquit, testes estis, quòd ueluti patri filius inseruierit, non ad corporis tantũmodo ministerium, sed quod multo præclarius maiúsque est, ad euangelij prædicationem. Itaque siue tanquam filius meus, honore est dignãdus: siue tanquam Dei minister, multo magis est honore adficiendus. Commendat autem per hæc ipsis Timotheũ, no tantũ illi gratificans, quantũ ipsis. Nam si ipsi tãquam autoritatẽ habenti animũ aduerterint, omnino per uerbũ eius iuuabũtur. at maiorẽ habituri sunt mercedẽ.

Hunc igitur spero me missurum, mox ut uidero quæ circa me sunt.] Cum uidero qualem sint habituræ finem res meæ, ἐξαυτῆς, mox, id est statim, mittam hunc.

Confido autem in Domino, quòd & ipse citò ueniam ad uos.] Non tanquam omnino recusarim uenire ipse ad uos, Timotheum mitto: uerùm ut (quod dixi) interea temporis animo recreer, si didicero qualem successum res uestræ nanciscantur. Obserua autem hic quomodo suam etiam ad eos profectionem ex Deo pendere affirmet, Cõfido, dicens, in Domino: hoc est, si Deus uoluerit.

† ἀπόστολον, id est nũciũ qui mittitur, uel qui munus habeat docendi, ut hic ait Theoph.

Necessariũ aũt existimaui, Epaphroditum fratrem & cooperatorem & cõmilitonem meum.] Non sine laude & hunc emandat, perinde hac Timotheum, ob eandẽ causam quã suprà diximus. Cooperatore aũt cõmilito maior est. cooperatur enim aliquis in rebus etiam quæ periculo carent: cõmilito aũt omnino in periculis succurrit.

Vestrum autem † apostolũ, & ministrum necessitatis meæ, mittere ad uos.] Hoc est, eum qui à uobis ad me missus est, dono uobis: per ipsum enim ei miserant quæ ad

ipsius

A ipsius usum & necessitatem pertinerent. Vel uestrum apostolum, præceptorem seu doctorem uestrum dicit.

Quandoquidē desiderabat omnes uos uidere, ac mœstus erat propterea quod audiebatis illum infirmū. Nam & infirmitas est usque ad mortē.] Cōpertum habens, inquit, quod diligatis ipsum, & quod cōtristati estis super ægrotatione eius, desiderabat uidere uos, ut à tristitia uos liberaret, quā habebatis propter infirmitatē eius. Aliud aūt hic etiam efficit, nam rationē reddit eis, quare serius ipsum ad eos mittat, tantūnon ita dicens, Nō per socordiā hoc factū est, uerùm Timotheū quidem, ut eiusdē mecū animi apud me detineo: Epaphroditus aūt ægrotauit, ac propterea nō uenit citius, quandoquidē cùm diuturna, tum lethalis, adeoque morti admodum uicina eius ægritudo fuerit.

Sed Deus ipsius misertus est,] Quid dicis ô Manichæe? Si mundus prauus est, & uita eius, quomodo nunc apostolus uocat misericordiam Dei, quod Epaphroditum in uita hac reliquærit, uerùm hæreticis nihil est quod ad istud respondeant. Enimuerò quærere hic Christiani queant, si bonum sit dissolui, & cum Christo esse, Cuius gratia misericordiam Dei dicat esse præsentem uitam? Vel quia Epaphroditus, qui doctor erat & præceptor, plures animas ad Deum adducturus erat, si uiueret: quod magis necessarium quàm dissolui, ut suprà commemoratum est. Vel multa etiam iuxta communem auditorum consuetudinem Paulus loquitur, & non ubique philosophatur, hominibus eñ in seculo agentibus uerba facit, qui mortem adhuc metuebant. Alioqui & præsens uita ipsa per sese res bona est. nam cur pœnæ loco immaturas mortes ponit? Ideo inter uos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Futura enim uita, non est praua melior, sic enim haud bona esset, uerùm est bona melior. *Cōtra Manichæos.* *Vita, bona res.*

Non solum autem eius, uerumetiam mei.] Animaduerte quo pacto & hinc Epaphroditum honorabilem reddat: siquidem illius ab ægritudine reualescentiam, beneficium Dei peculiare, & misericordiam ponit.

Ne tristitiam super tristitiam haberem.] Hoc est, ut ne ad tristitiam, quæ mihi ex infirmitate ipsius subnata est, aliam tristitiam habeam, ex eo quod ipse moriatur.

B Festinantius misi ipsum, ut uiso eo gaudeatis.] Hoc est, sine dilatione ipsum misi, ut si uideatis eum, à mœrore quem ex eius ægritudine conceperatis, liberati sitis uel gaudeatis potius.

Et ego minus tristitiæ habeam.] Quomodo ero minus tristis? Quoniam si uos gaudeatis, & ego gaudeo. Nec dixit ut sine tristitia sim: sed minus habeam, innuens quod animus eius nullo unquam tempore sine tristitia fuerit, hæc dixit. Quis namque (ait) infirmatur, & ego non infirmor?

Excipite ergo ipsum in Domino cum omni gaudio.] Hoc est, susceptione quæ est secundum Deum, quemadmodum Deo acceptum est & gratum, uel ut decet sanctos. Hæc autem propter ipsos Philippenses Paulus facit: maius enim lucrum est ei qui beneficium det, quàm qui accipit.

Et huiusmodi in honore habetote.] Vt ne uideatur ipsi soli gratificari, adhortatur in commune, ut omnibus qui eadem sint cum Epaphrodito uirtute præditi, honorem impertiant.

Quoniam propter opus Christi, usque ad mortem accessit, animæ suæ parum consulens.] Epaphroditum miserunt ad Paulum Philippenses, ut perferret ad eum necessaria quibus haberet opus. Reperit igitur Paulum Romæ in periculis, quando periculosum erat quenquā accedere ipsum, infenso uidelicet erga ipsum Imperatore. Tum igitur ille omni periculo posthabito ministrauit Paulo. Hoc igitur nunc dicit. Animaduerte, non dixit propter me, sed propter opus Dei. Parum consuluit autem, hoc est, seipsum iniecit morti. Quid enim si mortuus nō est Deo, ita dispensante? Sed ipse certè promptam uoluntatem declarauit. Quocirca & nos siquando uiderimus sanctos periculis immersos, pericula negligamus. ea enim demum est securitas, in huiusmodi rebus pericula contemnere, in eaque se conijcere. *Epaphroditus.*

Vt impleret id quod ex uobis deerat, in uestro erga me ministerio.] Vos, inquit, nō fuistis Romæ ut mihi corporaliter ministraretis, etsi necessaria mihi trāmiseritis. Hoc igitur quod uobis defuit, nimirum quod corpore manuque mihi non ministraueritis, ipse compleuit omnium uestrûm loco mihi inseruiens. Quare dignus fuerit cui plurimū

benevolentiæ ostendatis, quòd ipse solus quæ sunt omnium attulerit. Expende hic A quomodo rem ipsam, ministerium ac defectum uocet, ut ostendat necessitatem & debitum esse quoddam, ut ij qui in tranquillitate sunt & ocio, periclitantibus opitulentur: & qui hoc non fecerit, is officium deserit, perinde ac qui publica ministeria & officia non complet. Ne igitur existimantes se magni quippiam fecisse, magnificè de se sentiant, ac mercedem suam perdant, hoc nomine isthanc rem appellauit, faciens hoc pacto eos moderatè sapere, quippe qui reddiderint quod debebant.

CAPVT III.

Quod reliquū est fratres mei, gaudete in Domino.] Quia in mœrore erāt, q̄ ignorarēt quomodo res Pauli se haberet, quō uerbi prædicatio succederet, quī demum Epaphroditus ualeret, omnia hæc diluit, inquiens, Euangelium crescit, & ego ad uos ueniam, Epaphroditusq; iam emādatus est, Quod reliquū est, inquit, gaudete nulla enim subest ratio quur non gaudere debeatis. Galatas igitur filios appellat Apostolus, quia correctione & emendatione indigebant: hos uerò fratres nominat: nam honorificè cum illis loquitur. Pulchrè autem dixit, In Domino: lætari ēm secundum mundum, non est lætari, sed in Domino ipsæ etiam afflictiones gaudiū habent. Vel, quia Dominus res ipsas nostras faciles reddidit, lætamini.

Eadem scribere uobis, mihi quidem non est pigrum, uobis autem tutum.] Quum multis eos nominibus prædicasset, inducit tandem adhortationem, ne si principiò statim admoneat, onerosus uideatur.

Videte canes.] Erant enim nōnulli Iudæi, qui simulantes Christianismū, ac euāgelium promulgantes, simul Iudaica admiscebant. Quia uerò non facile internosci poterant, propterea dicit, Videte: hoc est, obseruate, attendite, non uos lateant. Canes autem antea appellabantur ethnici, nunc uerò Iudæi tanquam impudentes, & ad lumē ueritatis impudenter sese gerentes, quippe qui omnibus allatrent.

Canes Iudæi uocati.

Videte malos operarios.] Hic canum etiam appellatione eos priuat. canes enim multi etiam mensæ sunt uicini, atque domos heriles custodiunt. Hi uerò operantur B quidem, sed ad malum, quæ longè sunt etiam ocio deteriora, euellentes quæ probè sunt plantata.

Ioan. 7

Videte concisionem.] Hoc est, circuncisionem habentes. Ardua autem quondam & preciosa res erat apud Iudæos circuncisio, ubi & sabbatum propter eam soluere-tur. At postquam nunc irrita facta est, nihil aliud est atque concisio. cum enim non sit porrò legitimum quod fit, carnem tantummodo concidunt. Vel quia ecclesiam discindere conabantur.

† πνεύματι θεῷ, id est spiritu Dei, uel spiritui Deo: alij legunt θεοῦ, id est Deo. Vide Annot. Erasm.

Nos enim sumus circuncisio, qui † spiritu Dei seruimus.] Si quærenda est, inquit, circuncisio, apud nos eam inuenietis, qui spiritualiter, hoc est anima & mente seruimus. Qui enim animo circuncisus est, & per eum Deo inseruit, is ingenuam circuncisionem habet, quanto uidelicet anima est corpore præstantior. Non dixit, In nobis est circuncisio: uerùm, Nos sumus. Istud enim uerè est homo, circuncisio uirtutibus prædita. Nec rursum, In illis, dixit, est concisio: sed res ipsa, nempe perditio & malitia.

Et gloriamur in Christo Iesu, & nō in carne confidentes.] Vtrum igitur melius est, in Christo gloriari circuncidenti corda nostra, & ad filiorum Dei ingenuitatem perducenti per baptisma: an in carne gloriari, hoc est, in carnali circuncisione superbire, tanquam Abrahami filij sint?

Quanquam & ego confidentiam habeam in carne.] Si ex gentibus essem, posset aliquis dicere, quòd propterea accusaremus circuncisionem tanquam priuati nobilitate ista Iudaica: iam nunc uerò & ego habeo quam uos dicitis confidentiam & gloriationem, circuncisionem in carne. Planum est igitur, quòd non propterea quòd orbatus sim ea quæ uobis uidetur ingenuitate uestra, sed propter ipsam ueritatem, condemno circuncisionem.

Si quis alius uidetur confidere in carne, ego magis.] Animaduerte sapientiam: nullum nominat, minus inuisum sermonem faciens, quinetiam per hoc quod ait, Si quis uidetur alius: indicat quòd alij adegerint ipsum uenire ad sermones hos. Pulchrè autem dixit Videtur, uel quòd tantam non habeant fiduciam quantam ipse: uel quòd fiducia in circuncisione uera non sit, sed uideatur tantum.

Circun-

A Circuncisus octauo die.] In quo potissimum gloriabantur, hoc primo loco posuit, circuncisionem nimirum. Per hoc autem quod ait, Octauo die, ostendit se non fuisse proselytum.

Ex genere Israel.] Hoc est, non ex parentibus proselytis, uerùm ex ipsis Israelitis.

Ex tribu Beniamin.] Hoc est, ex parte probatiore. Nam res sacerdotū in sorte huius tribus fuerunt.

Hebręus ex Hebræis.] Quod ad maiores meos attinet, ex probatis sum Iudæis, inquit. Poterat enim aliquis esse ex genere Israelis, qui non esset Hebræus, Hebræis. Multi enim rem hanc corruperant, ipsa etiam Hebræa lingua carentes, eo quod ad gentes translati essent, qui nō exactè tenebāt scripturas. Ego igitur, inquit, Hebręus sum, hoc est, seruo characterem uel insignem per hæc ingenuitatem indicat.

Secundū legem Pharisæus.] Quia quæ prædixerat, ad uoluntatem & consiliū eius non pertinebāt, nimirum circuncidi, ex genere Israelis esse, idq; genus alia: nunc subdit uoluntatis & propositi sui opera. Secundum legem, hoc est iuxta legis institutionem, Pharisæus. Probatissima autem secta erat apud Iudæos Pharisæorum. *Pharisæorū secta.*

Secundū æmulationē persequēs ecclesiam.] Quia Pharisęorū aliquot æmulatione uacabant, ęmulationē, inquit, habebā, eamq; tantā, ut Christi discipulos persequerer.

Secundū iustitiā quæ in lege est, cōuersatus sine querela.] Quia plerique principatus causa, & ob alias quasdā res æmulant, & nō propter legem, ait: Cum sine querela & inculpatus essem in iustitia legis, quomodo ob humanam quampiam rem persequerer, & non per diuinum zelum?

Sed quæ mihi fuerunt, lucra hæc arbitratus sum propter Christum, damnum. ueruntamen existimo omnia damnū esse, propter excellentiam cognitionis Iesu Christi Domini mei.] Hîc legem calumniantes hæretici insultantes, En, dicunt, damnum nominat legem & stercora, quomodo igitur à Deo data est? Primùm igitur gratias a-

B gamus quòd spiritus sanctus hoc eos pacto gubernarit, ut susciperent uerba tāquam pro ijs essent. Nisi enim prouidentia Dei accessisset, obliterata fuissent uerba ista ut alia pleraq;. Deinde obserua: non dixit simpliciter legem esse damnum, sed arbitratus sum illam esse damnū: nam natura non est damnum. Quomodo enim, cum ad Christum ducat, si rectè intelligatur? nam antea ego perperam eam intelligens, non accedebam Christo: deinde uerò ueritatem agnoscens, ad Christum accessi, ac uisa est lex mihi detrimentum per illud temporis, quo malè illam intellexi. Nam secundum propriam naturam lex est lucrum. Audi porrò: non dixit, quæ putabam esse lucra, sed quæ erant: uerè enim lex est lucrum, à beluina natura & superstitione homines liberans, ac ueluti scalarum seu graduum loco facta, quibus ad uitam Christo dignā perduceremur. Vt igitur qui per scalas conscendit, non conspuit gradus, sed gratiam potius illis habet, nisi enim fuissent, nō potuisset ascendere: hunc ad modum lex quidem lucrum erat, iam uerò detrimentum & noxam eam esse censemus, non quòd huiusmodi sit, sed quòd maior hac sit gratia. Quemadmodum enim aliquis argentum continens, ubi aurum inuenerit, nec licet utraq; obtinere, damnum censet retinere illud, ac deinceps relicto illo aurū accipit: hunc ad modū lex est damno, si à Christo abduxerit. si autem adduxerit, non porrò. Non solùm autem olim arbitratus sum esse damnum legem, uerùm etiamnum arbitror. Quam ob causam? propter excellentiam gratiæ. Viden' quod comparationem faciat? Comparatio autem rerum est eiusdem generis, & excellens aliud eiusdem generis excellit. Proinde & ex lex cognitio est, sed minor: perinde ac lucerna lumen est aliud certè, & non quale solis est, lumen tamen est. *Cōparatio pulchra.* *Cōparatio quid.*

Propter quem omnia pro damnis duxi, & arbitror esse reiectamenta ut Christum lucrifaciam.] Propter Christū, inquit, pro damnis duxi, hoc est detrimentum esse putaui omnia, uel omnia reieci, omnibus me exui. Animaduertis igitur quod lex non est natura detrimentum, sed Christi causa. Reiectamenta uerò siue stercora haud est planum num legem nominauerit, uerisimile est enim de mundanis rebus ac negocijs dicere. Nondum enim expresit cuius causa omnia damnū esse censuerit, huius forsitan mundi negocia & præclaras res. Sin de lege hoc pariter dictum intellexerimus, neq; sic forsan erimus iniurij. Reiectamenta enim frumenti, paleæ sunt siue culmus, atqui culmus frumenti conseruatiuus est, firmamentum eius, idq; ratione cognosce.

Nisi enim culmus esset, frumentum non esset natum: attamen frumento apparente & selecto, inutilis deinceps est culmus. Hanc ad rationem lex est gratiæ confirmatio ac testis. enimuero simul atque gratia illuxit, non est opus porrò literæ legis adsidere. A

Vt & inueniar in ipso non habens meā iustitiā quæ est ex lege, sed illā quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est iustitia.] Vt nō habeā meam iustitiā, quæ est ex operibus legis, tanquam iam ea perfecerim (neque enim iustitia erit ex operibus, quandoquidem

Rom. 10. neque quisquā ea perfecerit) sed eam quæ est per fidem Christi, quæ est iustitia ex Deo, hoc est diuinū donū, quæ gratia iustificat credentes. Si enim credideris in corde tuo, & ore fueris confessus, seruaberis. Diuina aūt dona multis partibus exuperant utilitatem operū humano studio & conatu peractorū, perinde ac frumentū paleas excedit.

In fide, ut cognoscam eum, & potentiam resurrectionis eius.] Per fidem igitur cognitio. Qualis enim ratiocinatio uel cogitatio resurrectionem nobis exhibebit? nulla, sed fides. Si aūt resurrectio ex fide cognoscitur, quomodo quod maius est, nimirū natiuitas eius, rationibus comprehendetur? At qua ratione id maius est? quia resurre

3. Reg. 17. ctionis multa sunt exempla: multi nanque & ante Christum resurrexerant, ex uirgine

4 Reg. 4. autem nemo unquā natus erat. Proinde iustitia quæ ex Deo est, in fide est: hoc est in

& 13. ea firmatur, eamque fundamentū habet. Potentiam autem resurrectionis dixit, re uera enim ingens robur & potentia est, resurgere. Quinetiā resurrectio uirtutem & potentiam nobis immittit, ut idem iter ingrediamur.

Et societatē passionū illius.] Cum persecutionē, inquit, patimur & affligimur, participes reddimur passionū siue afflictionū Christi. Si igitur nō crederemus quod cum Christo regnaturi essemus, non talia tantaque pateremur. Obserua autem quod is maximè credit Christum resurrexisse, qui patitur. Audi igitur quæ sequuntur.

Configuratus morti eius.] Hoc est, assimilatus. Vt enim ille ab hominibus passus est, sic & ego. Afflictiones nanque & persecutiones imaginem mortis illius depingūt,

Christianis patiendum est. proinde & nos idem cum Christo efficimur, quatenus patimur. Vides dignitatē passionum & afflictionum? B

Si quo modo occurram ad resurrectionem mortuorum.] Quid igitur? nisi passus esses ô Paule, non eras resurrecturus? Verùm resurrectionem hîc intellige celebrem

1. Thes. 4. in nubibus sublationem. Omnes etenim resurgunt, at non omnes resurgendo subleuabuntur in nubes: uerùm pecatores infrà quidem expectant iudicem, sancti uerò in nubes rapiuntur in occursum Domini. Intelliges autem & ex cōsequenti, quod dicitur, Mortuus est, inquit, Christus: morior & ego: resurrexit ille honorificè, conor & ego huiusmodi consequi resurrectionē celebrem. Vide autē religionē eius qui tanta sit operatus, qui sit supra homines, Si quo modo perueniā. Nondū audax et confidēs sum, inquit, adeò humili spiritu imbutus erat. Quod & alio in loco ait, Qui uidetur

1. Cor. 10. 9 stare, uideat ne cadat: &, Ne quo modo alijs prædicās, ipse reprobus efficiar.

Non quòd iam acceperim, aut iam perfectus sim.] Cum dixisset, Si quo modo occurram, confirmat hoc, inquiens, propterea sic dixi per ambiguitatem, quia necdū accepi brabeum, neque perfectus sum.

Persequor autem, si & comprehendam quatenus & comprehensus sum à Christo Iesu.] Ego, inquit, in certamine adhuc uersor, et insequor si quomodo queam comprehendere finem & brabeum. Deinde ostendens rem ipsam esse debitum, subdit: Quoniam & comprehensus sum à Christo, id est, cum essem ex pereuntibus & condemnatis, persecutus est me Christus, & fugientem ab eo comprehendit, & ad sese cōuertit. Debeo itaque & ego ipsum sequi deinceps, ut apprehendam. Significantissimè autem dixit διώκειν sequi siue persequi. Qui enim persequit, nihil aliud intuetur, quàm ad quod accelerat. Omnia autem præterit cùm charissima, tum maximè necessaria: hunc ad modum & nos festinare conuenit, ut à nulla re impediamur.

Fratres, ego me nondū arbitror cōprehendisse.] Quia plurimū laudauerat Philippenses, nūc ipsorū deijciēs affectum, Ego, inquit, talis ac tantus præceptor uester, nōdum opinor me apprehendisse uirtutem uniuersam, perinde quasi de cursore aliquis dicat, Nondum totum perfecit. Qui igitur alio in loco ait, Cursum cōsummaui? At illud morti uicinus dixit.

Vnū aūt quæ quidē retro sunt, obliuiscēs: ad ea uerò quæ sunt priora extēdens meipsum.

A ipsum.] Vnū tantummodo facio, unū hoc solummodo cōtendo, ut semper promoueā & pergam, & obliuiscar operū transactorū, eaq; post tergū relinquā, & eorū prorsus ne recorder quidē, ac sic priora & quæ ante me sunt, persequar, ceu ea quæ desint mihi. Nam qui se absoluisse cursum putat, à cursu desistit, tanq; qui totum iam confecerit. Quid uerò est quod ait, Extēdens?id est, priusq; peruenero, accipere tentās, ac pedes currentes licet, reliquo corpore anteuertere festinans, meipsum inflectendo ad anteriora, quod à multa cupiditate & promptitudine fit. *Pauli profectus.*

Ad destinatū persequor ad brabeū supernæ uocationis Dei in Christo Iesu.] Non sine præfixo signo curro, sed ad scopū defigens oculos. Quis uerò scopus ille est? brabeum supernæ uocationis, hoc est incorruptibilis, quæ est in cœlis. Infrà enim est certamen, suprà uerò corona in splendore sanctorum. Nam & rex maiori honore afficiens certatores, ad superna uocans eos coronat. Ostendens autem quòd Christi auxilium omnia perficiat, ac sine ipso imperfectus sit cursus, adijcit, In Christo Iesu, hoc est, per illius cooperationem & auxilium.

Quicunq; ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.] Quale isthuc? ut obliuiscamur eorum quæ sunt post nos, id est transactorum. Perfecti enim est, seipsum non existimare perfectum: hæc enim est perfectio, non confidere.

Et si quid aliter sapitis, & hoc Deus uobis reuelabit.] Hic securos eos facit ac tutos, Si putatis, inquit, totū uos perfecisse, Deus uobis ceu ignorantibus ostendet quid conueniat. Hæc autem de uitæ perfectione dicta sunt, ac ne ipsi se perfectos putent.

Verùmtamē ad quod peruenimus, eadē incedamus regula ut idē sapiamus.] Hactenus, inquit, quod perfecimus, retineamus, nimirū concordiā, pacē: & incedamus eadem regula, hoc est, eadē fide, eodē termino. Regula enim & amussis neq; appositionem habet, neq; ablationem: neq; uos igitur spiritus mandata alteretis.

Imitatores simul mei estote fratres, & considerate, eos qui ita ambulant sicut habe-
B tis formā nos.] In superioribus dixit, Videte canes, atq; Philippenses ab illis abduxit: nunc aūt agglutinat eos bene ambulantibus. hoc enim est quod ait, Considerate, hoc est, intuemini in eos, ac ueluti ad archetypum respiciētes, ad illorum similitudinem effingimini. Ac quemadmodum habetis typum me, hunc ad modum & illos. Non enim uerbis tantum docebat, uerumetiā uita bonisq; moribus seipsum exemplar exhibebat, quandoquidem & hoc perfecta doctrina requirit.

Multi enim ambulant, quos sæpe dixi uobis, nūc autem & flens dico.] Non nominatim eos perstringit, ne prouocet eos, facit tamen ut hos intelligant, Quos sæpe dixi uobis, inquiens. Nunc aūt postq; malū progressum est & extēsum, ne meminisse quidem horū possum sine lachrymis. Vides affectū, quo cōpatitur eis? nō ob propria ille mala plorabat, nō eni habebat, sed quia alij sensu sui mali carētes in delicijs uiuebant.

Inimicos crucis Christi.] Fuerunt nonnulli Christianismū simulātes, in delicijs tamen & tranquillitate seu ocio uiuētes, hos hostes crucis appellat. Hic enim animā inquirit extensam & propensam ad mortē, sitientē periculorū: ipsi autem soluti sunt, ac cōtrario planè modo conuersantur ac uiuunt. Si enim crucē amarent, crucifixā simul uitam quærere studerent, amarulentam uidelicet. Non horremus igitur in posterū, si deliciarum amicus & quietis mundanæ & securitatis est hostis crucis. *Crucis hostes.*

Quorū Deus uenter est.] Seruiunt enim huic tanq; Deo, & omnem curam adhibent. Alijs quidem pecunia, alijs uerò uenter Deus est, de quibus & alio in loco ait, Edamus & bibamus, cras enim morimur, ecce & alia idololatria. *1. Cor. 15*

Et gloria in cōfusione ipsorū q terrena sapiūt.] Quidā hoc de circūcisione intelligūt, quā ipsi quidē gloriā putabāt, cū reuera sit ignominia: uerùm istud sic sese non habet. Sed stultitiā eorum per hæc ob oculos ponit. Num flagitia cōmittentes, inquit, cum deberent uelari, & pudefieri, isti uerò ea sibi gloriæ ducunt, terrestria planè cogitātes. Tales enim Deū uentrē habent, nihil cœleste uel spirituale cogitātes uel intelligētes. *Venter quibus Deus sit.*

Nostra eñ cōuersatio in cœlis est, unde etiā saluatorem expectamus Dñm Iesum Christū.] Itaq; quæ superna sunt, operæpreciū est nos sapere & affectare, & ad patriā nostrā festinare, ubi & agere & uiuere & cōmorari nobis ordinatū est, quandoquidē & Dñs & rex noster illic sit, atq; illinc ipsum uenturū expectamus in gloria paterna cum sanctis angelis suis. Itaq; & à loco & persona ad reuerentiam commoueamini.

Qui transfigurabit corpus humiliationis nostræ.] Multa nunc patitur corpus, uin citur, uerberatur, innumeris malis obijcitur. Ob eam rem humiliationis corpus est, quòd corruptioni atque dolori subiectum sit, sed transfigurabitur, id est, idem permanens induet incorruptibilitatem. Per transfigurationem enim à corruptione mutationem intellige. A

Vt efficiatur conforme ipsum corpori gloriæ ipsius.] Posteaquam conforme ipsi factum est per afflictionum communicationem, conforme etiam efficietur gloriæ ipsius. Papæ, quid dixit? Ei quod ab angelis adoratur, quod ad dextram patris sedet, gloriæ corpori conforme fit corpus nostrum, ac perinde glorificatur ut illud. Nónne igitur si uniuersus mundus simul lachrymetur ac defleat eos qui à gloria hac excidunt, dignè lachrymabitur?

Secundum operationem qua potest ipse etiam subijcere ipsi omnia.] Quia magnũ dixerat, ac propemodum incredibile, Ne dubites, inquit, uim enim habet atque potentiam, per quam operatur omnia, ac subiecit angelos & archangelos. Itaque postquã illa maiora fecit, quanto potius hoc, quod minus illis, faciet? Quis uerò subiecit? Nonnulli asseuerãt quòd Deus & pater subiecerit ipsi, Christo uidelicet, omnia. Cæterùm inconsequens illud est. non enim dixit suprà de patre. Rectius igitur de Christo hoc intelligitur, qui per uirtutem diuinitatis subiecit ipsi, corpori suo uidelicet, omnia. nõ enim metuemus nequando diducamus Christum. unum enim nouimus ipsum etiã in deuersitate naturarum.

CAPVT IIII.

PRoinde fratres mei & dilecti & desiderabiles, gaudiũ meũ & corona mea, sic state in Dño dilecti.] Itaque etsi cernatis hos gaudẽtes & gloria affectos, state uos perinde ac consistitis, sperãdo quòd unà cũ Christo glorificabimur, neque ab ea spe excidatis. Obserua aũt quãtis encomijs eos euehat. Fratres, inquit, & non simpliciter, uerũ dilecti, & adhuc desiderabiles, hoc est, à me inquisiti ut à me uideamini, ut corã me appareatis. Præterea gaudiũ, neque hoc simpliciter, uerũ etiã corona: quo nõ est aliud quiddã celebrius. Siquidẽ ante adhortationẽ eos cõmendauit, ac rursus post exhortationẽ in tanto fuerunt apud eum precio, ut tali tantoque honore ipsos dignaretur Paulus. B

Eudochiam rogo, & Syntichem rogo idem sapere in Domino, etiam rogo & germane compar adiuua eas.] Videntur mihi mulieres istæ caput esse ecclesiæ apud Philippenses. Cõmendat itaque has uiro cuipiam admirando, qui aut frater fuit alterius ipsarum, aut maritus etiam. Forsan autem & custos ille fuit carceris. perinde quasi dicat: Iam tandem frater es germanus, nunc genuinus uir, si in opere Domini idem iugum trahas, adiuuans illas. Nonnulli hîc in errorem inducti, aiunt Paulum hîc propriam suam coniugem precari, uerum enim uerò hoc esse haudquaquam potest. Vt enim alia prætermittam, si suam uxorem intelligere uoluisset, debuisset dicere genere fœminino, γνησία σύζυγε id est. germana coniunx.

Quæ mecum laborauerũt, in euãgelio cum Clemẽte & cæteris adiutoribus meis.] Non exiguã, inquit, partem istæ cõtulerunt auxilij ministerijque sui etiamsi haud pauci alij essent auxiliatores. Propterea laborauerunt, siue concertarunt mecum, ait. non parũ enim tum sanè ecclesiæ conglutinabãtur coniungebanturque, altero alterũ honorãte & adiuuãte. Verùm hodie quis noster, prò dolor, status est, cum alterũ alter deijcimus: hinc etiam fit ut simus planè diuersi ab ijs qui in ecclesiæ primordijs uixere.

Luc. 10. Liber uitæ. Quarũ nomina sunt in libro uitæ.] Animaduertis quantũ uirtutis mulierculis tribuat? Dominus enim apostolis dixit, Nomina uestra scripta sunt in cœlis. hoc & fœminis diuus Paulus attribuit, quòd nomina earũ cũ reliquis inscripta sint libro uitæ, hoc est, in cognitione & iudicio Dei, quo illis uitã adiudicauit etiãnum ex fide earũ, quẽadmodum qui non credit, iudicatus est, atque fortè etiam libro mortis insertus est.

Ioan. 3. Matt. 5. Act. 5. Gaudete in Domino semper.] Quomodo igitur Dominus dixit, Beati qui lugẽt? quia illud ipsum lugere, est gaudere. Nõ enim simpliciter dixit, gaudete, sed in Dño. Qui aũt in Domino est, semper gaudet, etiãsi torqueatur uel dilaceretur. Reuertebantur, inquit, à concilio gaudentes, quoniã digni habiti essent pro nomine Iesu contumelia affici.

Iterum dico gaudete.] Quia rerum natura mœrorem pariebat, per duplicationem uerbi ostendit omnino esse gaudendum.

Modestia

A Modestia uestra nota sit omnib. hominibus.] Quia suprà accusabat quosdā Paulus ceu inimicos crucis Christi, adhortatur iam, ut sese moderatè erga illos gerant, nō odiose, neue sint infensi, sed clementes se potius ipsis exhibeant, etiamsi hostes fuerint.

Dominus propè est, nihil soliciti sitis.] At malè habet uos, quòd isti in uoluptatibus uiuant, uosque iniuria afficiant, cum uos in afflictione laboretis? Dominus propè est, iam iudicium instat: nihil uobis sit curæ, neque illorum iniuria, neque uestra afflictio: red dent enim rationem isti Deo, & uos quiete uestra fruemini in sempiternum.

Sed in omni ratione & obseruatione cum gratiarum actione petitiones uestræ innotescant apud Deum.] En aliam consolationem, orare in omni re cum gratiarum actione. quomodo enim quisquam futura rogauerit, qui sese pro prioribus beneficijs non exhibuit gratum? Itaque pro omnibus etiam ijs quæ contraria nobis uidebuntur, sunt agendæ gratiæ. Nam pro bonis in nos collocatis nos gratos esse, rerum etiam natura postulat: illud autem est animæ piæ & uerè gratæ. Huiusmodi igitur orationes patefaciunt petitiones nostras coram Deo: aliter enim factas ne agnoscit quidem Deus. Orationum utilitas.

Et pax Dei quæ exuperat omnem intellectum, custodiet corda uestra & intelligentias uestras in Christo Iesu.] Hoc est, reconciliatio quam cum hominibus fecit, quæ excedit omnem intellectum, nedum humanum, uerumetiam angelicum. perinde ac si dicat: Quis sic nos liberauit, ut ne ullus quidem intellectus, nullaque mens comprehē dere possit (quis enim expectasset tanta nobis obuentura esse bona, nosque Deo reconciliandos?) ipse porrò uos custodiat & muniat, ut ne aliquid mali intelligatis, aut cogitetis. Vel pacem dicit, de qua Dominus loquitur, Pacem relinquo uobis, ipsa custodiet uos. Etenim pax ipsa exuperat omnem intellectum, quando iubet ut pacem cum inimicis habeamus, & cum his qui nos iniuria afficiunt. Si autem hæc pax exuperat omnem intellectum, quanto magis substantia? Quod uerò ait, In Christo Iesu, hoc est in ipso uos custodiat, ut ne ab eo excidatis, sed magis perseueretis in eo. Ioan. 14.

B Quod reliquum est fratres.] Tanquam festinans, & nihil commune habens ad ea quæ præsentia sunt, sic inquit.

Quæcunque uera sunt.] Hoc est uirtutibus prædita. Vitium enim mendacium est & uoluptas eius.

Quæcunque seuera sunt.] Ad eos qui terrena sapiunt, ijsque sunt acclinati.

Quæcunque casta.] Ad eos quorum Deus uenter est.

Quæcunque amabilia.] Id est, Deo & hominibus grata, ut non offendant quenquā.

Quæcunque boni nominis, si qua uirtus, & si qua laus.] Viden' quòd & eorum quæ homines concernunt, rationem haberi uelit? sed non simpliciter, uerùm cum appendice hac, Si qua uirtus.

Hæc cogitate.] Quia è cogitationibus praua opera nascuntur, Hæc cogitate, inquit, quæ sunt prædicta.

Quæ & didicistis, & accepistis, & audiuistis, & uidistis in me.] Quia non licebat de omnibus exactè dicere, de ingressibus, exitibus, habitu, uerbo: in summa, inquit, quæcunque didicistis & audiuistis per doctrinam, & accepistis sine scriptis, & uidistis in me per ipsa opera. Hæc enim, ut sæpe commemoratum, optima est doctrina, seipsum formam exhibere.

Hæc agite.] Non solum cogitate, ut paulo antè dictum: neque dicite solummodo, uerumetiam facite.

Et Deus pacis erit uobiscum.] Hoc est, in tranquillitate uiuetis, si hæc egeritis. Si enim pacem habeamus & ad Deum, uidelicet per uirtutem, & ad homines (Cum odientibus enim pacem, eram pacificus) erit Deus nobiscum. Qui enim & fugientes sectatur, qui accedentibus non aderit? Psal. 119.

Gauisus sum in Domino uehementer, quòd tandem aliquando refloruistis pro me sentire.] Non mundano more gauisus sum, neque pro uitæ huius seculi ratione, sed in Domino: non quòd refocillationem habuerim ego, uerùm quòd uos promouistis atque progressi estis. Propterea & uehementer dicit, quia pro ipsorum salute & commoditate. Clàm uerò obiurgans eos super præsenti tempore, quasi doceat continuò ac semper impartiendum, id tamen adumbrauit. Nam istud tandem

aliquan-

aliquando, longi temporis lapsum demonstrat. Refloruistis autem dixit, ueluti de arefactis, postquam germinassent, ac denuò repullulascentibus. Et uos, inquit, cum essetis floridi, emarcuistis, deinde refloruistis. Itaq; hæc pariter obiurgatio est, & laus. non enim parum est, eum qui exaruit, repullulascere. Vt ne uerò existimes q & in reliquis exaruerint, intulit, Vt pro me sapiatis, in hoc solū ut soliciti sitis in subministratione eorum quæ mihi sunt necessaria. Suboritur hic quæstio: Quomodo is qui dicit Beatius est dare, quā accipere: & rursus ad Corinthios, Satius est mihi emori, quàm ut gloriationem meam quisquam euacuet: nūc inuenitur accipere? At illic non iniuria nihil accipiebat, propter pseudoapostolos, qui se nihil accipere simulabāt, ut in quo gloriantur, inquit, inueniantur sicut & ego. Etenim non simpliciter dixit, non infringet gloriatio mea: sed, In finibus Achaię. Alias, inquit, ecclesias deprædatus sum. illic itaq; consultò non accipiebat, hic uerò dilecti sunt dantes, ac desiderabiles, à quibus nisi accepisset, perturbasset eos. Insuper & accipere, pro dantibus magis est. etenim maiori commoditate afficiunt dantes quàm qui accipiunt. Quod uerò ait, Beatius est dare, quàm accipere, non est simpliciter interdictio accipiendi: uerùm comparatio est, quæ id quod melius est submonstrat. Non enim quia potius est aurum, quisq̄ uetat ne argentum habeas. Aliàs autem & ille laborare præcipit, ut ita ex labore & opere nostro, habeamus quod alijs impertiamur, atq; sic sanè faciundum est. Sin uerò occasio seu tempus operandi non fuerit, ut si bella uel tumultus uel ægritudo remoreτur, quid tum faciundum? nonne accipiendum est? Equidem opinor.

Act. 20. 1. Cor. 9. 1. Cor. 11. Eph. 4.

Sicut & sentiebatis.] Hoc est, gerebatis quidem in corde pro me solicitudinem uestram, & pro me soliciti eratis. nam & in more uobis est, ut pro me soliciti sitis.

Non habebatis autem opportunitatem.] Non socordiæ uestræ fuit, inquit, sed necessitatis istud; hoc est, non habebatis in manibus uestris, neq; abundabatis. A cōmuni loquendi consuetudine hoc desumpsit. Solemus enim dicere, Angustia me inuasit. magnis in difficultatibus id temporis uersamur.

Non quòd per penuriam hęc dicam.] Non propterea de uobis conqueror, q penuria angar, atq; meam ipsius rem spectem.

Ego enim didici, in quibus sum, ijs contentus esse.] Obseruas hic difficile esse transactu, ut aliquis sit contentus suis rebus, suaq; sufficientia gaudeat, tum q exercitio & meditatione opus habeat? Didici enim, inquit.

Scio & humiliari, scio & abundare.] Id est, paucis etiam uti noui, & famem perferre, & penuriā & rursus exuberare. Et qualis hæc uirtus est, nouisse exuberare? Omnino certè magna: plures enim abundantia, rerūq; luxus subuertit q̄ penuria, ad plures cupiditates & absurdas accendens. Quomodo aūt nouit Paulus abundare? Quoniā in alios impendebat, nec gaudebat superabundantia, cæterùm æqualis erat in saturitate & indigentia, neq; enim ob hanc laxabatur, neq; ob inopiam comprimebatur.

Abūdare scire, quid sit.

In omni & in omnibus institutus sum.] In omni longo tempore, & in omni re, & in omnibus quæ obiter incidunt, experientiam accepi.

Et satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati.] Israelitæ neq; esurire nouerunt: oblocuti sunt enim Domino Deo, dicentes: Nunquid poterit Dominus Deus parare mensam? Sed neq; satiari: Manducauerunt enim, & impleti sunt, & recalcitrarunt. Verùm Paulus & Christiani sese aliter gerunt. Monstrat autem per hæc, q neq; antea, cum non conferrent, tristaretur, neq; nunc quod darent gauisus sit humana ratione, sed eorum nomine lætatum se indicat, q ipsi per hæc adiutarentur.

Psalm. 77.

Omnia possum in eo qui me confortat, Christo.] Quia sentiebat, q magna de se locutus esset, ait, Non meum opus est; sed, Eius qui robur dedit, Christi.

Veruntamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.] Quia dixit, didici esse contentus, ne propter hoc Philippenses offenderentur, ceu non libenter accepisset, neq; grato animo quæ obtulissent: sed inutilia hæc reputasset (solēt enim dātes offendi, si quando accipientes asserant se non indigere) huic rei medetur, inquiens: Veruntamen rectè fecistis, hoc est, etsi non opus habeam, attamen gratiam & munus uestrum accepi. Expende hic sapientiam, quomodo rem attollat. Communicantes afflictioni meæ, inquiens, pares ipsos sibi constituit: Ego quidem hæc patior: quia uerò mei curam gessistis, Deus etiā uos pro colluctatoribus & adiutoribus meis repu-

A reputat. Per ea igitur quæ in superioribus memorata sunt, fastum eorum deiecit: per ea uerò quæ nunc dicunt, prōptitudinem & alacritatē eorum excitat & corroborat.

Scitis autem & uos Philippenses, φ in principio euangelij, quando profectus sum à Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati & accepti nisi uos so li.] Quia uidebatur eos suprà carpere, cum diceret, Tandem aliquando refloruistis: sapienter iam nunc hoc excusat. Hoc ipsum, inquit, quòd uisus sum uos carpere, nō feci tanquam uoluerim quicquam accipere, sed quòd plurimū sim uobis confisus, tum quòd uos mihi eius rei causa estis. primi enim uos inter cæteros aggressi estis ra tionem habere necessitatis meæ. Atq; hinc accepta fiducia, uos obiurgare uisum est, ut eos qui quod consueuerant facere prætermiserint. Ingens igitur encomium est, φ in principio euangelij, tum φ non solum cum apud uos agerem, sumptum mihi sup peditastis, uerumetiam quando exiui è Macedonia, hoc est, quando ex uestra regio ne ac finibus discessi. Non dixit autem, Nulla mihi ecclesia dedit: cæterùm, Nulla ec clesia cōmunicauit mecum in ratione dationis & acceptionis. Etenim communica tio est res ipsa. Das carnalia, & accipis spiritualia. perinde ac alio in loco: Si nos uobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos uestra carnalia metamus? Aliæ igitur ec clesiæ non communicarunt in ratione dationis carnaliū, & acceptionis spiritualium. 1.Cor.9

Quia & Thessalonicam semel & bis in usum mihi misistis.] Magnum & hoc i psorum præconium est, quòd in Metropoli agens, à parua alebatur ciuitate. V sum enim siue necessitatem, necessarios sumptus appellat: necessitatem inquam, non delicias neq; luxum.

Non quòd quæro datum, sed requiro fructum abundantem in rationem uestrā.] Quia humile quiddam prolocutus erat, dicens ad necessitatem meam: ne ex hoc ex tollantur illi, Non hæc, inquit, dico, φ inquiram uestra dona, sed uestri cōmodi cau sa, ut uos fructum referatis, qui fructus in rationem uestram est, hoc est, uobis cōmo-

B dat. Viden' quòd ipsi adiuuabantur dando?

Habeo autem omnia, & abundo.] Quia dixit, Non quæro: ut ne rursus eos socor des magis reddat (quanto enim fuerint sapientiæ studiosiores ij qui benefaciunt, tanto maiorem quærunt gratiarum actionem ab ijs quibus beneficia impertiuntur) Habeo, inquit, omnia, & exubero: id est, hoc dato uestro nedum quæ nobis desue rant replestis, uerùm & superadiecistis. Dicens autem habeo,† tanquam dedebito, ut ne cristas erigant. Rursum exhilarans, ostendit quòd ultra etiam debitum fece rint, abundantia mittentes. † ἀπέχω, id est, habeo, recepi.

Repletus sum posteaquā accepi ab Epaphrodito quæ misistis odorem suauitatis, hostiam acceptam, beneplacentem Deo.] O rem admiratione dignam. Quónam do num ipsorum sustulit? Non ego, inquit, accepi, sed Deus per me. Proinde etiamsi e go non indigeam, ne sit curæ uobis, quandoquidem neq; Deus indigebat, sic tamen accepit ut & scriptura dicat, Odoratus est Dominus odorem suauitatis, ut ne si audia mus Deum hisce non egere, segniores in dando efficiamur.

Deus autem meus impleat omnem necessitatem uestram secundum diuitias suas in gloria, in Christo Iesu.] Postquam in superioribus dixerat, † Non habebatis oppor tunitatem, hoc est, eratis in angustia, precatur nunc ut & ipsi satis habeant. Quòd si philosophi & eruditione graues & prudentes fuissent, non imprecatus esset eis corpo ralia. Quia uerò sunt homines huius uitæ negocijs occupati, aliquam etiam præsen tium cupiditatem habentes, imprecatur eis, acquiescendo illis, non abundantiam aut delicias, sed necessariarum rerum copiam. Impleat enim, inquit, omnē necessitatem uestrā, ut ne sitis in indigentia. præterea ne arbitrētur φ ad angustiam eos uelit conij cere, subdit, Iuxta diuitias suas, hoc est abundè & largè necessaria uobis dare potest: quare ad gloriam ipsius utimini facultatibus. Quod autem ait, In Christo Iesu, sic po test intelligi, φ pater faciet hæc mediante Iesu. Potest etiam hac ratione intelligi, in gloria quæ ad Christum refertur. Infert igitur: † ἠκαιρεῖσθε.

Deo uerò & patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.] Quia dixerat, In gloriā filij: subintulit φ gloria ipsa Christi, sit etiam gloria patris.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu.] Haud parum beneuolentiæ est, per lite ras eos salutare.

Salutant

Salutant uos qui mecum sunt fratres.] Fuerunt enim plures cum ipso fortasse, qui etiam ex Roma erant, qui tamen tales non erant, ut apostolicam reciperent functionem. Solus enim Timotheus erat huiusmodi, quem & suprà eiusdem secum animi, uel equanimem nominauit. Haud refugit tamen hos etiam fratres appellare. A

Salutant uos omnes sancti, maximè qui ex Cæsaris domo.] Confortat eos, ostendens quod & regiam domum euangelij prædicatio attigerit: & quod si illi qui in regia uersabantur, omnia propter Christum posthabebant, quanto magis uos inferiores hisce idem facietis? Pariter autem submonet quòd ipsorum mentionem fecerit, eorumque uirtutis apud illos meminerit. alioqui enim non potuisset eos qui in regia essent in desiderium eorum pertrahere, ut salutarent ipsos.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.] Est in more Paulo, uoto claudere epistolā. pariter eos docēs, ut si quas habeant uirtutes, eas ex gratia Dei habere se nouerint, et credant, & non propter eas extollantur: sic enim futurum, ut gratia nunquam non sit apud eos permansura, si non extollantur. Contingat aūt & nos omni uirtute, maximè ea qua alijs impertiamus, abūdare per gratiā Christi, ut & nos ipsi adiuti, ꝓpterea quod omnib. indigētibus impertiamus, potissimū uerò ijs qui pro Christo patiuntur, fruamur diuitijs bonitatis ipsius, cui gloria in secula. Amen.

Scripta est ex Roma per Epaphroditum.

AD COLOSSENSES EPISTOLAE PAVLI per Theophylactū Bulgariæ archiepiscopum Enarratio.

ARGVMENTVM.

Pauli epistolæ è uinculis, sanctissimæ.

Omnes quidem diui Pauli epistolæ sanctæ sunt, maximè uerò quæ à uincto ipso mittuntur, tanquam iam primas in bello consecutus, & uictoria parta, in media cæde trophæa statuens eas conscripserit. Notat autem & ipse hoc magnum esse, atq; ad honorem pertinere. Philemoni enim scribēs ait, Quem genui in uinculis meis. Hoc autem dixit, ne & nos contristemur ob pericula quædam, sed potius honori nobis ducamus propter Christum contumeliam ferre. Sunt autem multæ huiusmodi epistolæ, ad Ephesios nimirum, & ad Philemonem, ad Timotheum, & Philippenses, atq; hæc ipsa ad Colossenses, quas ipse in uinculis suis conscripsit. Quemadmodum autem Romanis cum eos non uidisset antea, & Hebræis scripsit tamen, pari ratione hisce antea non uisis literas mittit. Apud hos autem erat Philemon et Archippus, cuius curæ mihi uidetur ecclesia quædam fuisse commissa. Scribit autem Colossensibus tali de causa. Prauum quodpiam & impium dogma in eos inuaserat, iamq; floruerat. Arbitrabantur enim, non per filium, sed per angelos sese ad Deum & patrē adduci, absurdum putantes credere quòd filius Dei in extremis temporibus apparuerit, cum in ueteri Testamento per angelos omnia fierent. Habebant autem obseruationes multas Iudaicas & Græcas, dies obseruantes, & tempora, & cibos quę omnia cum indigerent correctione, mouerunt apostolum ut scriberet hanc epistolam. B

CAPVT I.

P Aulus Apostolus Iesu Christi, per uoluntatem Dei.] Principiò statim tollit dogma eorum clanculū. non enim angelorū est apostolus, sed Iesu Christi, atque hæc est uoluntas Dei, ut illius sit apostolus, non angelorum. Quòd si per uoluntatem Dei sum apostolus, planum est quod uera prædicem. Quæ autem sunt hæc? quòd à filio adducti sumus ad patrem, quòd liberati sumus & à Iudaicis & Græcis obseruationibus. Animaduerte hic, quod præpositionem (per) patri tribuerit.

Et Timotheus frater.] Igitur & ipse apostolus fuit. Erat autem par & hunc ipsis innotescere.

Iis qui sunt Colossis sanctis, & fidelibus in Christo.] Vrbs est Phrygiæ, Colossæ, quę nunc dicūtur Chonæ. quod inde perspicuum est, quòd Laodicea huic sit uicina. Vnde autem sancti facti estis? Nónne per baptisma in mortem Christi? Vnde fideles? nónne quia in Christum credidistis? nónne quia tanta sunt uobis à Christo credita mysteria? Fideles autem non in Deo tantum uocamur, quia credimus, sed quia credita sunt nobis de Deo arcana, quæ ne angeli quidem norant. Vnde fratres? num per propria opera, uirtutis ue operationes? Minime, uerùm in Christo. Ecquî igitur angelis asscribitis accessum ad Deum & reconciliationem?

Gratia

A Gratia uobis & pax à Deo patre nostro.] Christi nomen hîc non apponit, licet id ei sit in more: ne si statim in epistolæ exordio eis apertè repugnet, à reliquo argumento harum literarũ eos resilire faciat. Dicat aũt hîc qui spiritus authoritatẽ eleuant, unde pater noster Deus dicatur, nónne per spiritum? Magna adeoq; ingenij nostri captum excedentia quis donauit? nónne spiritus? quomodo igitur authoritatem eius imminuis?

Gratias agimus Deo & patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro uobis orantes.] Iesus Christus est Dominus noster, non angeli qui sunt serui. Non solùm autem per gratiarum actionem, uerumetiã per assiduam pro ipsis precationem, charitatem suam ostendit. Quia etiam quos non uiderat, hos semper in corde suo habebat.

Audientes fidem uestram, quę est in Christo Iesu.] Gratias agimus, inquit, eo quòd audiuerimus ab * Epaphra fidem uestrã, non eam quam in angelos, sed quam in Dominum Iesum habetis. Per hæc autem præoccupationem facit. Quinetiam nomina hæc, Christus & Iesus, beneficentiæ sunt symbola. ipse enim unctus est pro nobis, & ipse seruauit populum à peccatis.

* Epaphrodito habet græcus codex Basiliensis, & etiã Chrys. sed mendose ni fallor.

Et dilectionem quam habetis in sanctos omneis.] Non erga hunc uel illum, sed erga omnes, quare & erga nos: quare audietis nos libenter. Conciliantis autem eos sibi hæc uerba sunt. Videtur autem mihi per dilectionem eleemosynam & communicationem dicere, perinde ac in alijs locis.

1. Cor. 9. Philip. 4.

Propter spem quæ reposita est uobis in cœlis.] Diligitis, inquit, sanctos: nõ humani cuiuspiã cõmodi gratia, uerũ quia futura bona speratis: uel, gratias agimus, quia incorruptibilia bona cõsecuturi estis. Non enim in terra sunt reposita, ut corrumpantur: sed in cœlis, ut stabilitatẽ habeant. Ne igitur ambigatis de spe: in tuto enim reposita sunt. hoc aũt pertinet ad eos qui tentantur, ut ne hîc quietẽ inquirant: neq; defatigentur tentationibus, ut qui magnam retributionem expectent.

Quam prius audiuistis in uerbo ueritatis euangelij.] Non dixit Prædicationis, sed
B Euangelij, ut commonefaciat eos beneficiorum Dei. propter bona enim Euangelium est. Si autem uerbum ueritatis est, nullum mendaciũ est in ipso. Quomodo igitur uos mendax ipsum facitis, non credentes, quemadmodum iam antea instituti estis ab ipso, quòd per Christum sit salus? Quis autem erat qui illic prædicauerat? Epaphras, perinde ac in sequentibus planum fit.

Euangeliũ, sermo ueritatis.

Quod præsens est apud uos, quemadmodum in uniuerso mundo.] Tanquam de re animata dixit, Quod pręsens est. Nõ aduenit ad uos, inquit, ac defecit à uobis: sed præsens est, ac dominatur in uobis. Per hæc autem exhilarat eos. Quia uerò pleriq; firmantur potius quando & participes habuerint dogmatũ, addit propterea, & in omni mundo. Vbiq; enim est, & ubiq; consistit.

Et fructificat & crescit.] Fructificat per opera, crescit autem, quòd multi ad fidem passim recipiantur. Atqui fructum non protulisset, nisi firmatũ fuisset. arbores enim quando corroboratæ fuerint, plurimum fructus proferunt.

Sicut & in uobis.] Anteuertit eos perinde ac suprà, laudibus, ut ne facilè deficiant. Si enim ad omnes, ergo ad uos etiam est prædicatum Euangelium: quomodo nunc igitur nonnulli diuersa tradunt ac docent?

Ex ea die qua audiuistis & agnouistis gratiam Dei in ueritate.] Fructum, inquit, profert, ac crescit Euangelium in uobis, ab eo die quo agnouistis gratiam. Quomodo? Non in impostura & uerbis temerarijs, sed in ueritate, hoc est, signis & operibus admirandis.

Sicut & didicistis ab Epaphra.] Sic agnouistis ipsis, inquit, operibus gratiã, perinde ac docuit uos etiam Epaphras. non enim alia quidem facta sunt, alia autem docuit. Iste enim, quemadmodum uidetur, prædicauit Colossensibus.

Dilecto conseruo nostro.] Viri hîc authoritatem denunciat. Non enim diligerem eum ego Paulus, nisi scirem eum esse uerũ præconem, nec conseruũ ipsum nominarẽ.

Qui est uerus pro uobis minister Christi.] Pro uobis, inquit, in rebus ad Christum pertinentibus ministrauit, cum uidelicet ad Paulum abijt, eumq; consolatus est in uinculis, cumq; indicauit ei res Colossensiũ. Si autem Christi minister est Epaphras, quomodo affirmatis uos per angelos reconciliatos esse?

Qui etiam manifestauit nobis dilectionem uestram in spiritu.] Hoc est, spiritualem

Amor ex spiritu, stabilis. charitatē quā habetis erga me, ipsa em̄ stabilis est in spū dilectio. Amor em̄ naturalis, ut parentū erga liberos, liberorumq; erga parentes, & amicorū amicarūq;, instabilis est. A

Ideo & nos ex qua die audiuimus, nō cessamus pro uobis orare.] Ideo, quare? Quia, inquit, audiuimus fidem uestrā & dilectionem, bonam spem cōcipientes de obuenturis uobis bonis, oramus pro uobis nō unum diem neq; duos, sed omni tempore à quo ista audiuimus. Monstrat aūt per hæc simul charitatem suam erga eos, ac clanculum illos reprehendit, siquidem orationibus eius adiuti, nondū tamen seipsos perfectè recollegerūt, nec emendarunt. Obserua hic q multis orationibus nobis opus sit, & assiduis: nam & Paulus citra intermissionē orat, ac etiamsi nondū perficeret, nō desistit tamen.

Et postulare, ut impleamini agnitione uoluntatis eius.] Neq; omnino imperfectos, neq; omnino perfectos per hæc significat. Non enim dixit, Vt accipiatis, uerùm ut impleamini. Habetis enim, sed nondum totum. Et quod reconciliati sitis, agnouistis quidem: quòd uerò per filium Dei, hoc deest uobis, nec satis nostis, quare oro hoc impleri in uobis. Voluntas enim & Dei beneplacitum est, quòd filium suum pro nobis dederit, non angelos. Agnitionem igitur, cognitionis additionem intellige.

Philosophi fallaces. In omni intellectu & sapientia spirituali.] Quia eos philosophi decipiebant, uolo, inquit, uos per spiritualem sapientiam discere institutionem ac doctrinam Euangelij, nō iuxta sapientiam hominū, per quam nunc decepti, arbitramini uos nouisse. Si autem ut uoluntatem Dei discamus, spirituali sapientia opus est: quid dicet aliquis de ijs qui sese Dei essentiam ex externa sapientia nouisse gloriantur?

Vt uos ambuletis dignè domino.] Oro, inquit, ut discatis uos q seruati sitis per unigenitū, ut ambuletis uos, hoc est, ut secundū uirtutē uiuatis. Qui enim clementiā Dei didicerit, q filium suum pro nobis dederit, quomodo non studebit seipsum dedere uirtutis laboribus, adeoq; eò, ut crucem ipsius tollat? ambulare nanq; ad uitam & conuersationem pertinet, ut dictū est. Vbiq; aūt fidei, uitæ rationem & conuersationē connectit. Et aliter nō oramus, inquit, ut discatis tantummodo, uerùm ut operibus quoq; demonstretis. qui enim nouit uoluntatem Dei, & non facit, punietur. Animaduerte aūt, quomodo semper ambulationē, uitam conuersationemq; appellat, ostendens q perinde ac nunquam non ambulare nobis necessarium. est, sic & optima uita necessaria est. B

Per omnia placentes, in omni opere bono.] Vt sic, inquit, uiuatis, ut per omnia placeatis Deo. Quî uerò hoc fit? Nō aliter, nisi in omni opere bono. ubi enim omne opus bonum est, ibi & plena Dei complacentia. Considera autem quomodo ubiq; omne apponat, In omni sapientia, & in omni opere bono per omnia placentes, siue ad omnem complacentiam, & ad omnem longanimitatem, ostendens quòd habeant quidem & nunc, nondum tamen totum, quare consummationem eos assumere oportet.

Fructificātes & crescētes in agnitionē Dei.] Queadmodū, inqt, nouistis Deū perfectius q̄ q olim uixere, hâc ad rationē debetis & in uita crescere iuxta mensurā cognitionis. Qui em̄ tātis est donatus bonis, ut Deū sciret, utq; filius Dei esset. quāta opus habet uirtute? Vel, quia oportet uos pferre fructū bonorū operū, sed ut & agnitionē Dei habeatis queadmodū cōuenit, nō aūt queadmodū nūc uidemini habere. Quę em̄ cōmoditas uitę & cōuersationis uestræ, si ignoretis filiū Dei? Cōtemplare aūt q suprà eos cognitione dixerit indigere ad hoc ut dignè dño ambularēt: nūc rursus exigit ab eis ut crescāt in operibus bonis, ut simul Deū etiā agnoscant. utrunq; enim utriusq; est constitutiuū.

In omni potentia cōfortati.] Precamur ut impleamini in omni potentia confortati. ad quid? aduersum tentationes & persecutiones, ut ne torpeatis neq; desperetis.

Secundū potentia glorię eius.] Vt huiusmodi det uobis potentiā, qualem decet eum dare, ineffabile & infinitā uidelicet, ueruntamen qualē possibile est ab homine accipi.

Longanimitas. Multa aūt & magna est cōsolatio. Non enim dixit δύναμιν, sed κράτε. potentiā, robur, dñm: q̄d maius est: quasi dicat, ubiq; eius gloria dominat. Ne igit & uos in reb. asperis ac tristib. langueatis: cōfortabimini em̄ ut par est eos q dño adeò forti ac celebri seruiāt.

Ad omnē patientiā & longanimitatē.] Cōfortati ad omnem patientiā quæ est erga eos qui foris sunt: longanimitatē. quæ fit inter uos mutuò. Est enim aliquis longanimis erga eos quos ulcisci possit: sustinet aūt quos nō potest ulcisci. Propterea & de Deo nō dicitur ὑπομονὴ seu patientia, sed longanimitas ut qui possit quidem quos uelit excindere tolerat tamen. Ad omnem aūt dicit, non nunc quidem, postea uerò nō amplius, sed perseuerantē. Vt igitur in summā cōtrahamus sermonē hoc dicit: oramus ut perfectè accipiatis agnitionē dogmatis, nō in sapientia mūdana, sed spirituali, utq; uitā ulti-

A tutibus prædiiti habeatis, ut possitis firmiter stare aduersus tentationes, cōfortati, ut par est à Deo confortari, ut & erga exteros patientiam ostendatis, & erga fratres longanimitatē.

Cū gaudio gratias agētes patri.] Accusaturus eos q̄ circa dogmata nō rectè habeāt, præ mitigat sermonē, ut ne uideat eos tanquā hostis accusare. Cū igit antea dixisset, Oro p̄ uobis, ut hęc & illa uobis bona contingāt, q̄d omnino nō est inimici: ait nūc, Cū gaudio gratias ago, p̄pter bona quæ uobis obtigerūt. itaq; nō ex odio accuso uos, sed ex charitate. Optarim q̄dē omnino me posse uos cōmendare, ex necessitate aūt ad accusandū uos adducor. Sic & in epistola ad Corinthios facit. Tacitè aūt eos p̄ducit ad sermonē de filio. Si ēm cū gaudio gratias ago, sunt itaq; magna q̄ antea in uobis bona fuere. Hęc aūt nō serui angeli, sed Dominus filius dedit. Quō aūt dixit, gratias ago cū gaudio: ideo, q̄ & in mœrore gratias agere liceat, quemadmodū & Iob gratias agebat in mœrore cōstitutus, Dominus dedit, Dominus abstulit. Non enim ab eo morsum quispiam abstulerit, ut adeò non momorderit eum calamitas ista: sic enim & laudem eius abstulerit, siquidem tanquam insensibilis perseuerabat. Atqui mordebatur quidem, sed non sauciabatur. Iob 1.

Qui dignos nos fecit.] Quęnā igit sunt quę data sunt? ut nedū opulētos uos reddiderit, uerūetiā sufficientiā uobis & uirtutē dederit: ut hæc dignè accipere uideamini. Exēpli gratia, Rex quispiā, tenuis fortunę cuipiā præfecturā forte credēs atq; cōmittens, dignitatē q̄dē dedit. nec tamē sufficientē fecit ut acciperet principatū dignè, atq; ut posset gubernare ipsū: unde & sæpenumero ridiculū honor fecit. Deus aūt nos & honorauit, ac sufficientes fecit ut accipemus honorē. Duplatio aūt honoris est, q̄ etiā nos pararit ac fecerit idoneos.

In parte sortis sanctorū.] Hoc est q̄ cū sanctis collocauit: nec id sic simpliciter, uerùm q̄ sic dē etiā frui exhibuerit q̄d p̄ partē significat. Licet ēm in eadē urbe diuersari, nec tamē eandē habere partē: ac rursus in eadē sorte esse, sed nō eādē habere partē, ut in eadē sorte ecclesię omnes sumus, uerùm alius aliā partē habet. Hic aūt & eadē nos sorte donauit, & eadē parte. Sortē aūt ubiq; uocat, ut ostendat q̄ quemadmodū sors nō est humanæ diligentiæ neq; conatus, sed fortunæ potius uidetur: hāc ad rationē nos non ex nostris uirtutibus regno digni iudicamur, sed diuinæ totum est gratiæ. Propterea cum omnia perfeceritis, inquit, dicite quòd inutiles serui sumus. quod enim debuimus facere, fecimus. Sors in sacris literis. Luce 17.

B

In lumine.] Et futuro & præsenti, id est scientia. Nunc etiam illuminauit etiam nos, reuelans nobis mysteria, & in futuro maiorem largietur claritatem.

Qui eripuit nos à potestate tenebrarū.] Nō hoc solū magnū est, q̄ nos regno donarit, uerùm q̄ nos q̄ tales prius eramus. nō ēm p̄inde est dignis aliq̄d dare, & indignis. Quod & in epistola ad Romanos inq̄t: Vix ēm p̄ iusto q̄s morit. Qui igit sub potestate tenebrarū erāt, hoc est, erroris uel seductionis tyrānidis diaboli. Nec dixit à tenebris simpliciter, sed à potestate: multā enim nostri potestatē habebat, ac dominabat. Porrò graue est simpliciter sub diabolo esse: uerùm potēter ei subiici, hoc longè est grauius. Non dixit aūt eiecit, sed eripuit, ostendens quòd tanquam captiui affligebamur, & in ærumnis detinebamur. Rom. 5.

Et trāstulit in regnū filij dilectionis suę.] Ardua res est & magna à tenebris nos liberare: at in regnum etiā nos introducere, est longè maius: nec simpliciter, uerùm ut simul regnemus cū filio dilectionis. hoc est, dilecto, q̄ hostes eramus, ac tenebris immersi: q̄d & alio in loco ait: Si cōpatimur, & cōregnabimus. Nō dixit aūt trāsposuit, q̄d totū trāsponentis esset: sed μετέστησεν, trāstulit siue trāsmutauit, ut esset aliq̄d etiā nostrū. Indicat aūt p̄ eā dictionem. facilitatē etiam potentiæ Dei, perinde ac si quis militem de loco in locum traducat. 2. Tim. 2.

In q̄ habemus redemptionē, remissionē peccatorū.] Vt ne cū audis q̄ eripuerit nos pater, existimes filiū nihil boni nobis exhibuisse, deinceps ait: Quod maius est, dedit nobis filius, ut & nos in regnū trāsferamur: ipse est causa, donās nobis redemptionē, hoc est remissionē peccatorū. Nisi ēm liberati essemus, atq; ab his dimissi, nō essemus trāslati in regnū. Itaq; suo dono uiā patri præparauit. Non dixit aūt λύτρωσιν, hoc est liberationē: sed ἀπολύτρωσιν, hoc est redēptionē. id est pfectè nos liberauit. ut ne deinceps impingeremus, neq; efficeremur mortales. tāq̄ obnoxij peccato Adami. Quoniā igit ipse liberauit, etiā recōciliauit. Quō ergo dicitis hoc p̄ angelos uobis obtigisse? Obserua hic. q̄ (in q̄) de filio dicat.

Qui est imago Dei inuisibilis.] Naturę celebritatē, dignitatisq; unigeniti maiestatē hoc loci ponit. Imago, inq̄t. est Dei, igitur est p̄similis, nō ēm habes mensurā magnitudinis, ut dicas quantū imminuat. Si ēm imago esset quatenus est homo, poteras aliq̄d dicere, nēpe q̄ imago nō perueniat ad exēplar primū, primāq; formā. Quia uerò imago est quatenus est Deus, deiq; filius, nihil uariās est imago in Deo, inuisibilis nimirū Dei inuisibilis imago. In nobis aūt q̄a ars humana imagines efficit, q̄ sępenumero impingit, nō habet exactā Imago Dei

illā & nihil differentē similitudinē, imago. Vbi aūt Deus est, ibi nusquā lapsus, nusquā error, ꝓpterea & exacta similitudo. Si aūt filius nō sit ꝑsimilis inuisibili Deo, qd ꝓhibet quo minus & angeli sint imagines, quandoqdē & ipsi sint inuisibiles? attamē angelus nusquā imago dicit. Contēplare aūt hic accuratā scripturę formā. Hominē nominat quidē imaginē Dei, & filiū, angelū aūt nusquā. Illic eī angelicæ naturæ altitudo statim ad impietatē homines pręcipitasset, existimātes eiusdē esse dignitatis angelū cū Deo. In homine aūt tenuitas & humilitas munit nos firmatq;, ne tale quiddā suspicemur. Collige igit quoniā unigenitus, q inuisibilis est, & imago, per utraq;, per hoc qdē q imago sit, discrepat ab angelis q inuisibiles qdē sunt, nō aūt imagines: ꝑ hoc uerò q inuisibilis, ab hominibus dissepara, q & ipsi qdē imagines dicūt, nō inuisibiles tamē. Solus igit ipse, ꝓpriè & citra ullā dissimilitudinē imago est. Quòd si adhuc instet Arriani, q imago nō sit eiusdē essentię cū primo exēplari, dicāt nobis, cū scriptura Seth affirmet esse imaginē Adami, nū fuerit similis cū eo essentiæ uel substātiæ? Artificiales igit imagines nō sunt homoousiæ, non sunt similis siue eiusdem essentiæ: naturales autem omnino sunt eiusdem essentiæ. A

Arrianorū error. *Gen. 1.* *Seth, Adæ imago.*

Primogenitus omnis creaturæ.] Quia dixit eū esse inuisibilis Dei imaginē, hęc iānunc infert, nēpe q sit primogenitus creaturæ. Hic uerò Arrianizantiū ingēs dolus suboritur. Postq; enim (inqūt) primogenitus dictus est omnis creaturæ, primus est inter creata. Atq; nō dixit, primò cōditus, sed primogenitus: uel fratres etiā ei dabis, eritq; primogenitus respectu mei, ranæ, lapidis, rerūq; uilissimarū, cūq; his omnibus homoousius, hoc est, eiusdē substātię. Qui eī primogenitus est, homoousius est cū his quorū est primogenitus, uerùm in caput isthæc blasphemia tuū uertat, talia eī de incōparabili gloria cōditoris intelligere est impiū. Quin etiā primogenitus nō omnino ad sequētes ꝑtinet aut dicit in scriptura, sed absolutè sic, primus natus. Hac itaq; ratione deipara uirgo Maria peperit eū secundū carnē primogenitū, q omnino nō habuerit fratres post sese. Vnigenitus eī ratione uirginis matris. Hūc ad modū ex patre est primogenitus, nō cęterarū creaturarū respectu, sed absolutè, unigenitus eī secundū supernā illā & æternā natiuitatē. Quid igit est q Paulus etiānū ad argumentū quo urgebāt Colossenses, instat, atq; refutat Colossensiū opinionē? ut ne existimēt Christū esse recentiorē siue iuniorē angelis: siqdē olim quidē ꝑ illos adducebant ad Deū, nūc uerò ipse adducere dicit. Vult itaq; cōmōstrare, q ante omnē creaturā adeoq; cōditū mundū sit filius, quoq; ꝑ generationē: quare & hac ratione angelis est prior, atq; ita ut & ipse eos cōdiderit. Igit etiā si qd angeli in ueteri testamēto administrarūt, ipsius est. Sapientiā itaq; apostoli hic animaduerte. Ne arbitreris cū audis eū ante omnē esse creaturā, ꝓpterea carere principio, docet idcirco te q patrē habeat, eq; ipso ē genitus. Quia eī & ipse & omnia ex Deo sūt, illud ipsū indicat, q alia ratiōe hęc, alia uerò ratione ille ex Deo sit: tū q ille ceu ex patre filius, hęc uerò ceu creaturę ꝑ hūc ipsū filiū cōditę. Infert igit: B

Vnigenitus Dei filius.

Quoniā in ipso cōdita sunt uniuersa quę sunt in cœlis, & quę in terra.] In ipso est, ꝑ ꝑ ipsum, perinde ac in sequentibus ipse indicat. Porrò q ambiguū erat, de rebus nempe cœlestibus, primum posuit. Si igitur angeli per eum ipsi conditi sunt, qūo sunt priores ipso?

Visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates.] De uisibilibus subtiliter loq prętermittēs, ut de quib. nihil esset cōtrouersię: de ambiguis, de quib. dubitabat, inuisibilib. nimirū, speciatim differit. Nō prorsus supnos tñ ornatus sigillatim expressit, ueluti ex maiorib. minora etiā indicās, atq; adeò patefaciēs. Inuisibilia nanq; sunt etiā archāgeli sanè & angeli & nostrę animę, itaq; ex illis hoc etiam colligatur.

Omnia ꝑ ipsū & in ipsū sunt cōdita.] En qd paulo āte dixit in ipso, iā ꝑ ipsum ait, sicut & euāgelista Ioānes, Omnia ꝑ ipsum facta sunt. Omnia aūt dicēs, spiritū nō cōprehendit. nō enim spiritus unus est ex illis omnibus, sed unus est absolutè, quemadmodū unus Deus, & unus Dominus. Omnia igitur quæcunq; facta sunt, ꝑ ipsum sunt cōdita. Deinde ne putes ipsū esse ministrū uel subcōditorē, adijcit, & in ipsū, id est, in ipsum pendēt omnia. Nec ipse ea tantū condidit, uerūetiā ea ipse cōtinet. Itaq; si ab eius ꝓuidētia auellant, pereunt. Nō dixit aūt, ad ipsum ꝑtinēt, sed qd exactius est, in ipsum respiciūt, uergūt & ab eo pendent. Atq; hoc ipsum in eū respicere, satis est ut cōtineat atq; pariter ea cingat. Hoc aūt nō minus est q̄ creare. quantum enim ad eas res quæ à nobis proficiscuntur, est multo maximū. Etenim nos conficimus pallium quoddā fortasse, uel domum extruimus: conseruare autem ipsum à corruptione non possumus. Ipse autem & fecit & conseruat.

Ioan. 1.

Et ipse est ante omnia, & omnia in ipso consistūt.] Cōtinuò eadē uersat, uerborū cōtinuitate tanquā quibusdā densis ictibus radicitus euellēs perniciosū dogma. Obserua aūt q nō dixerit, factus est ipse ante omnia, sed est, q Deo maximè ꝓpriū. Vbi hic Paulus

est

A est Samosatēsis, q à Maria ipsū cœpisse atq; initiū duxisse affirmat. In ipso porrò cōsistūt, tanquā in fundamēto: sic & primogenitus est creaturę, tanquā fundamentū. Hoc aūt non eandē cū rebus cōditis parēue essentiā significat, sed q omnia in ipso ferant̄ moueāturq;. *Paulus Samosatensis.*

Et ipse est caput corporis ecclesiæ.] De filij dignitate postquā disseruit, de clemētia dein ceps uerba facit. Qui enim adeò supremus omniū est creator & cōseruator, seipsum inferioribus copulauit. Nec dixit plenitudinis ecclesiæ, sed corporis: ut ostendat accuratā sui erga nos coniunctionē, & q homousiā nobis carnē assumpserit & non ex cœlis. Ecclesiā eīm p uniuerso mortaliū genere accepit Paulus, pinde ac si dicat, In generatione secundū carnem primus est hominum tanquam caput. *Ecclesia.*

Qui est principiū, primus genitus ex mortuis.] Principiū, ait, resurrectionis est, qppe q præ cūctis resurrexetit. Postq; aūt soluit dolores mortis, meritò primogenitus dicit̄. Habet qdē tanq; primitiæ, sequētes ipsū & reliqs: primitiæ eīm qrundā sūt primitiæ. Et queād modū uno manipulo, ueluti primitijs, oblato tota messis benedicit̄: sic p ipsū oēs sācificati sumus, & oblati: unoq; corpore resurgēte, uniuersa natura digna ē resurrectione iudicata.

Vt sit in omnib. ipse primatū tenēs.] In omnib. quæ circa ipsum considerant̄. Etenim ante omnia natus est ex patre, adeoq; primus est omniū, tanquā caput ecclesiæ, atq; præ omnibus resurrexit, donās eis immortalitatē, ceu primitiæ. Etsi eīm alij ante hunc resurrexerūt, rursus tamē mortui sunt, ipse aūt perfecta resurrectione resurrexit. Reputa aūt tecum hic, eum esse primogenitū, tanquā primitias resurrectionis, q regeneratio sit eadem: illic aūt nō est primitiæ creationis, etsi primogenitus. Nam ratio quidem essentiæ est eadē, uerùm aliter quidē natus est, creatura uerò, hoc ipso creationis nomine nimirū, creatura est. *Christus ante omnia genitus.*

Quoniam in ipso placuit omnē plenitudinē inhabitare.] Plenitudinem diuinitatis, hoc est, si quid erat filius uerbum, illic habitauit, non operatio siue actus quispiam, sed essentia. Non potest autem aliam dicere causam, nisi quia placuit Deo, itaq; ei uisum est.

Et p ipsum recōciliare omnia in ipsum.] Per ipsum, hoc est, ipse hāc nobis salutē operās acqsiuit. Ne uerò existimes q ministri loco sit, inqt in ipsum, hoc est, ipse sibijpsi homines

B recōciliauit, alibi tamē dixit q Deo reconciliarit, communia igit̄ sunt filio etiam, quæ sunt patris. Non dixit aūt conciliare, sed reconciliare, hoc est, reddere ueluti debitum quoddā, quo olim obstrictus fuerit, ac perfectè pacē facere, ut nō porrò sit infensus. Nō enim cōciliatio tantū reddebat̄, uerūetiā modus reconciliationis, hoc est, occisio filij plurimū ualuit.

Pacificās p sanguinē crucis eius p seipsum.] Reconciliare, inimicitiā ostendit: pacē uerò facere, bellū. etenī nos inimici eramus Deo, & hostes. Magnū igit̄ est recōciliare. qd aūt dicit, p seipsū, maius est, tū q p sanguinē, deinde p crucē ignominiosæ mortis. Nō eīm uerba faciēs instar legati, recōciliauit, sed seipsū dās. Nō dixit aūt crucis, & cōstitit: uerùm adiecit eius, ne existimes crucē qcq; p sese posse. nō eīm simpliciter crux seruauit, sed crux ipsius.

Siue quę in terra, siue quæ in cœlis sunt.] Quæ in terra qdē sunt, meritò. qlibet enim & secū ipse, & cū alijs dissidebat, tū qd ad angelicā uitā attinet, hostes eramus. Quę uerò sunt in cœlis, qūo? Terra à cœlo discissa est atq; diuulsa: etiā ab hominib. prouocati hostes facti sunt angeli, cū uiderēt Dominū suū iniuria affici, propterea & ad suppliciū mittebant̄, ut aduersus Dauidē, aduersus Sodomitas, in ualle ploratus. Filius igit̄ hominē ad cœlos ducēs, q inimicus, q hostis erat, etiā angelos sup terrā fecit cōspici cōcinentes, ac quēlibet fidelium comitātes. Videt̄ aūt mihi & Paulus, ppterea raptus esse, ut doceret̄ qūo homines essent in cœlo, & q filius illuc receptus sit. In rebus igit̄ terrestrib. duplex pax est, respectu cœlestiū, suiq; ipsorū: in cœlestib. simplex. nobiscū eīm deinceps fœdus pcusserūt, lętant̄q; super tam multorum salute. Qui igitur per angelos, ô Colossenses, dicitis uos reconcilia ri? Tantum enim abest ut illi uos reconciliarent, ut & inimici nobis fuerint: & nisi Christus illis nos reconciliasset, non habuissemus pacem. *2. Reg. 24. Gen. 19. Act. 1. 2. Cor. 12.*

Et uos cū essetis aliquādo alienati, & inimici sensu in operib. malis.] Suprà dixit nos sub potestate tenebrarū fuisse: nūc pergit affirmare q mente ac sensu hostes fuerimus, nō idem dicens, uerùm ut ne illa audiēs existimes necessitatē esse, infert hæc, ut ostēdat q indignos etiā recōciliatione dignatus sit. Qui eīm necessariò afflictionē malūq; sustinet, dignus est miseratione: q uerò suapte sponte, odiū meret̄. Nos igit̄, inqt, nō inuitos neq; coactos, sed uoluntarios, adeoq; sponte ab eo resilientes, ac prorsū indignos recōciliauit. Hæc aūt dicit, qa cœlestiū meminerat, innuens q omnis inimicitia, nō ex supnis, uerùm ex nobis habuerit exordiū: siquidē angeli uolebāt & Deus, uos aūt noluistis. Propterea nō dixit inimicos simpliciter, sed abalienatos, hoc est, nō expectātes reditū. Inimici eīm eratis sensu siue mente, hoc est, uolūtate ac pposito; neq; hucusq; tantūmodo malū extendebat̄, uerùm & in *Inimicitia omnis à nobis cœpit.*

operibus malis, hoc est, & hostes eratis, & quæ hostium erant agebatis. Per hæc omnia in- A
dicat quòd angeli non potuerint neq; persuadere uobis, neq; liberare à diabolo, tanquam
& ipsi inimici nobis essent, & nondum is ligatus esset qui nos detinebat. Christus autem
& fortem ligauit, & nobis ab eo deficere persuasit.

Nunc autem reconciliauit in corpore carnis suæ per mortem.] Rursus reconciliationis modum ponit, quòd in corpore contigerit. quomodo? flagris ne tantum cæsus, uel colaphis uerberatus? Non, uerumetiam turpissima simul morte moriens.

Vt exhiberet uos sanctos & immaculatos, & irreprehensibiles corã ipso.] Rursus aliud beneficium ponit, quod & suprà recensuit cum diceret, Ei qui nos sufficientes reddidit; idem & nunc dicit. Non enim nos liberauit tantum, inquit, à peccatis, uerumetiam sanctificationem nobis impertijt nõ uulgarem, sed coram ipso ualentem, immaculatam & irreprehensibilem, ut à nobis ne nimia quidem reprehensione dignum quidq; transigatur.

Si tamen permanetis in fide.] Quia totũ filio attribuit, ut qui hæc sua morte transegerit, ne dicant in posterum, Non habemus opus laboribus nostris: ait, Necessum est ut in fide perseueretis, ut non segnes sitis, neq; relabamini.

Fundati & stabiles, & immobiles à spe euangelij.] Quia possit quisq; permanere, & interim m̃ cõcuti, infert, fundati & stabiles, hoc est, nõ cõcussi: nec hoc solũ, sed ne pmoti q; dẽ. Nihil, inqt, graue à uobis postulo, sed ne trãsferamini moueaminiue à Christo, ille ẽm est spes euãgelij, & q̃tq̃t amplectũť euangeliũ in ipsũ sperare debẽt, ceu eũ q; pacẽ fecerit. Proinde q angelis pacẽ adscribit, à Christo est amotus. In uirtute q̃dẽ fieri nõ potest ut nõ cõmoueatť uel aliquantulũ: in fide aũt possibile est. Itaq; nihil graue molestumue postulat.

Q̃d audiuistis q̃d p̃dicatũ est in uniuersa creatura quę sub cœlo est.] Colossenses primos p̃fert testes, deinde uniuersum terrarũ orbẽ. Nec dixit, q̃d prædicať, sed q̃d prædicatũ est, hoc est, q̃d iã creditũ est. Itaq; pudore afficitis & uos, & oẽs alios homines si aliter creditis.

Cuius factus sum ego Paulus minister.] Atq; hoc ad autoritatem euãgelij facit Paulum ipsum esse præconem. Ingens enim eius nomen erat, quod apud omnes insonabat, atque iam terrarum orbẽ occupauerat. Ministrum aũt seipsum dicens, magis eos ut credant compellit. Non enim mea, inquit, dico, sed alij ministro, Deo uidelicet, itaq; illi credetis. B

Paulus euã gelij præco

Nunc gaudeo in passionibus meis p̃ uobis.] Videť quidẽ hoc esse incõsequens, est aũt cõnsequens ualde. Postquã enim dixerat sese factũ euangelij ministrum, à quo non uult eos excidere, mõstrat hoc adeò esse uerũ, ut & patiať. Nec solùm p̃ hoc patior, inqt, uerùm lætor etiã in afflictionibus. Afflictiones aũt hæ meæ p̃ uobis sunt, ut uos iuuare queam.

Et adimpleo ea quæ desunt passionũ Christi in carnẽ mea.] Videť ostentatoris atq; arrogantis hic sermo esse: atq; nõ est, ẽmuero multa refertus est erga Christũ dilectione. Nã & uult psuadere eis q; Christus etiã p̃ ijs hodie patiať, & q; p̃ nos apostolos nõ estis adducti, sed p̃ illũ, etiãsi nos ista faciamus. Quid igiť facitis resiliẽtes ab eo, q; etiã post mortem p̃ uobis p̃icula subeat? Quod uerò ait, est huiusmodi: Si adhuc deberet pati p̃ uobis Christus, abijsset aũt, nec reddidisset debitũ, ego hoc reddo: quemadmodũ si duce exercitus abeste, subimperator p̃ phalãge dimicãs, in illius locũ cõstitutus uulnera ipsius recipiat. Propterea & ὑστερήματα, hoc est defectus dixit, ut ostẽdat q; existimet se nondũ omnia passũ esse. Adeò, inqt, diligit uos, ut tã q̃ nõ sufficiãt priores passiones & afflictiones, post mortẽ etiã patiať in meo corpore, nondũ ẽm cõtentus est morte, sed adhuc innumera facit. Nõ igiť se ipsum attollẽs Paulus hæc dicit, sed mõstrare uolẽs q; Christus etiãnũ p̃ ipsis curam gerat.

Pro corpore ipsius, q̃d est ecclesia.] Quia dixerat, etiãsi ego patior, Christi tamẽ sunt afflictiones, fidem huic sermoni facit inquiens, Pro corpore eius hæc fiunt. Ne igiť fastuosum putetis esse sermonẽ, uerùm eum qui nõ dedignatus est sibi copulare ecclesiam, credite etiamnum pro ipsa pati in carne mea. Si igitur corpus Christi ecclesia est, eiq; coniuncta est, qui caput est, quomodo uos angelos in medium profertis, dissecatisq; unitatem?

Cuius factus sum ego minister.] Ostendit quòd nihil ipse per sese fecerit, siquidem minister est. Si autem ego sum minister, quomodo angelos producitis ministros?

Secundũ dispensationem Dei, quæ data est mihi in uos ut impleã uerbũ Dei.] Dispensationẽ Dei. uel hoc dicit, q; ipse in cœlũ assumptus nos hîc reliquerit prædicare uerbũ, ut ne tanquã derelicti desperetis. Vel illud ait, q; propter hoc maximẽ omniũ dispensauit ut
Act. 9. ego essem persecutor ecclesiæ, ut fide dignus essem præco. Vel q̃a nõ opera quęsiuit, neq;
Galat. 3. uirtutes, sed fidẽ & baptisma. Atq; hæc est maxima dispensatio: q̃s enim seruatus esset, si opera quærerent? Vel simpliciter dispensationẽ Dei datam mihi in uos, hoc est, erga eos qui ex gentibus credidistis, gratiã dicit & sufficientiam, quam dedit ei Deus, ut illuminet gentes.

A gentes. Nam tenebris correptos, stolidos, inobedientes persuadendo, eò perducere ut huiusmodi dogmata recipiant, nõ est Pauli uirtutis, sed dispensationis Dei. Quemadmodũ autem adflictiones suas Christi ostendit esse, sic Dei esse dicit, complere ad ipsos sermonem. Cum aũt dicit implere, ostendit ꝙ aliquid eis deerat. Intellige aũt & hoc, dispensationẽ Dei esse, ꝗd nunc dicaꝫ & exponaꝫ mysteriũ & arcanũ quãdo idonei & capaces facti estis. Deus enim omnia diuina prouidentia faciens, & hoc fecit iuxta dispensationẽ omnino, ut hodie reuelaret mysteriũ quãdo homines hoc maximè accepturi erãt. Proinde uani sunt ꝗ hic offenduntur eo ꝙ filius in nouissimis temporibus dicat nos adducere & reconciliare.

Mysterium quod absconditũ fuit à seculis & generationibus.] Cum dixisset quib. donatissimus, ostendit & aliud quodpiam maius, nimirũ ꝙ ante nos nemo didicerit: ac mysterium nominat, quod nemo norat præter Deum: nec simpliciter tectum, sed absconditũ, ὀ κεκρυμμένον, ἀλλὰ ἀποκεκρυμμένον. Quod ait à seculis, est perinde quasi dicat à principio.

Nũc aũt manifestatũ est sanctis eius.] Hæc est dispensatio eius, ꝙ nunc manifestet. Nõ dixit aũt factum est, sed manifestatũ est, ut tamen ne nunc quidẽ omnibus, sed sanctis eius: itaꝗ etiamnũ adhuc alijs occultatur. Ne igitur uos decipiant illi, nõ enim nouerunt.

Quibus uoluit Deus patefacere quæ sint diuitiæ gloriæ mysterij huius inter gentes.] Vt ne interroges, cuius rei gratia solis sanctis manifestatũ sit, & nõ omnibus, intulit, Quibus uoluit. uelle aũt ipsius nõ caret ratione. Potuisset dicere dignis manifestatũ esse Euãgeliũ, Sed mauult eos tanꝗ gratiæ obnoxios mediocria sapere potius, ꝗ tanꝗ dignè consecutos extolli. Porrò ei ꝗd factũ est, pondus apponens, nõ dixit simpliciter patefacere gloriã mysterij, sed diuitias gloriæ, quæ maxime in gentibus patefactæ sunt, perinde ac alio in loco dicit: Gentes uerò super misericordia honorate Deum. id quod in alijs quidem etiã apparet, nõ tamen adeò quantum in ijs qui ꝗ lapides sunt magis stupidi, qui lapides & serpentes adorant. Quod perinde est, ac si quis canẽ scabiosum qui moueri nõ possit, accipiens, hominẽ ex eo faciat, atꝗ in regiũ solium collocet, maiori afficiendus gloria uidebiẽ, ꝗ si homini mediocriter penuria laboranti hęc exhibuisset. Bellè aũt dixit mysterij huius. sunt Rom. 15.

B enim & alia mysteria, resꝗ arcanæ, cæterũ hoc reuera mysteriũ est ꝗd nemo norat, quod præter cõmunem consuetudinem & expectationẽ est, nempe ꝙ gentes assumendæ erãt. *Mysterium maximum.*

Qui est Christus in uobis spes gloriæ.] Interpretans quid sint opes illæ, quidue mysterium, Christi, inquit, siue Christi cognitio, qui est in uobis. Cum præconijs aũt & laudibus hoc ponit, ut ipsos potius attrahat. Si enim Christus in uobis, quomodo angelos benefactores adseritis? Spes aũt gloriæ est quòd per eum speramus sempiternã nos cõsecuturos gloriam, uel quòd spes nostra celebris, quæ nos non pudefaciat, sit Christus.

Quẽ nos denunciamus.] Nos, nõ angeli: quomodo igitur illos ministros habetis? Significanter autem dixit denunciantes, à supernis ipsum uidelicet deducentes.

Admonẽtes omnẽ hominẽ, ac docentes omnẽ hominẽ.] Nõ cũ imperio neꝗ necessitate, nã & hoc diuinę est benignitatis, nõ tyrãnicè adduci quẽpiã uel arripi: uerũ cũ admonitione & doctrina. Intelliges aũt admonitionẽ, de operibus: doctrinã uerò de dogmatib.

In omni sapiẽtia.] Talia eñ posse docere, omni sapiẽtia opus habet, tũ ea quæ est è scriptura, tũ ea quæ sumiẽ à ratione atꝗ argumẽtis, & ea quę disciẽ ab ipsis Græcis, perinde ac Atheniẽses instituebat ab ara. Vt exhibeamus omnẽ hominẽ perfectũ in Christo Iesu.] Quid dicis omnẽ hominẽ? Næ, inqt, hoc conamur: ꝗd etiã si nõ cõtingat, nihil ad nos. Perfectũ aũt nõ in lege, neꝗ in angelis, sed in Christo Iesu, hoc est, in cognitione Christi: illud enim nõ est perfectũ. In quod & laboro certans.] Non fuit cõtentus laboris uocabulo, sed apposuit certãs, ut ostendat uigilantiã, atꝗ exactam uictus rationẽ, aliaꝗ itidem quæcunꝗ sunt certantium. Quòd si igitur ego laboro pro uestris bonis, quanto potius uos? Act. 17.

Secundũ operationem eius, quę operatur in me in potentia.] Quia dixit laboro, ostendit hoc diuinũ esse: qui enim me fortem ad hoc facit, nimirũ hoc uult, quemadmodũ principio dixit, per uoluntatẽ Dei Apostolus. Ostendit aũt per hoc, ꝙ multi pugnẽt aduersus ipsum, tũc eñ magis apparet & cõspicua fit potentia Dei quãdo multi fuerint aduersarij.

CAPVT II.

Volo aũt uos scire qualem solicitudinẽ habeã pro uobis, & pro ijs qui sunt Laodiceæ, & quicunꝗ nõ uiderunt faciẽ meam in carne.] Aggressurus dogma & institutionẽ, ingentẽ primũ dilectionis suę affectũ ob oculos ponit, ut eo sit gratior, & facilius recipiaẽ. Certo, inquit, & anxius sum de uobis. Conectit aũt ipsis & Laodicenses, aliosꝗ simpliciter, ut ne turbentur, putantes hoc esse imbecillitatis. Quamobrem uerò anxius es? Nunquid nos cõdemnas? Propterea, inqt, ꝙ nõ uideritis faciẽ meã. Adiecit aũt in carne, mirificè monstrans ꝙ nunꝗ nõ spũ eam intuerentur.

Vt consolationem accipiant corda eorum, cum fuerint cõstructi in charitate.] Deinceps aggreditur dogma, illudq́ue auspicatur, nõ accusans eos, neq; planè accusatione liberans. Hic aũt est redditio. Ego, inquit, sollicitudinẽ habeo. quamobrem? ut ne diuersa sapiant, uerũ construantur cõiunganturq́ue omnes in unam fidem. quõ? non necessitate aut uiolentia, sed in charitate. Hoc autem dixit, quasi hæreses etiam schismata pariant. A

Hæreses schismata pariunt.

Et in omnes diuitias certitudinis intellectus.] Hoc est, ut pro nullo ambigant, ut in omnibus abundè reddatur certior atq; firmetur intellectus ipsorum, hoc est, mysterij cognitio. Non dixit autem in diuitias simpliciter, sed in omnes diuitias. Noui sanè quòd uobis intellectus sit ad mysterium, uerùm certitudinem intellectus huius diuitem quæro in uobis, uel quia cum intellectu uolo uos certificari, non temerè, & sine ratione.

† Alij addũt et, legẽ es, & Christi. Chrys. uerò habet, Dei patris & Christi.

In agnitionem mysterij Dei & patris † Christi.] Quid uerò mysterium Dei est? quòd per filium Dei accessus fiat ad patrem, & non per angelos.

In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.] Ipse solus, inquit, omnia nouit. Quòd si ipse solus sapiens, sapienter igitur in nouissimis temporibus uenit, & non olim, ac frustra nonnulli dementium isthuc carpunt. Cum dicit thesauros, copiam ostendit: cum omnes, ostendit eo nihil esse clam: cũ absconditi, quòd solus ipse nouerit. ab ipso igitur sapientia & cognitio petenda est. Obserua hic, etiamsi uideatur magnum aliquid dicere, hoc tamen ob simpliciores se dimittendo, illisq; obsecundando dixit, In quo sunt thesauri uidelicet. Nam is est sapientia ipsa, & per sese cognitio.

Hoc autem dico, ut nemo uos decipiat probabilitate sermonis.] Hoc dixi inquit, quòd Christus solus omnia nouit, ut ne quis uobis imponat. Quid enim est, si persuasibiliter etiam dicat: nihil nouit, ac re uera est deceptio hoc totum, & inania sophismata.

Nam etsi carne absens sum, sed spiritu uobiscũ sum.] Cõsequens erat dicere, Etsi enim carne absum, spũ tamen uideo impostores: is uerò in encomiũ uertit sermonẽ. Audi ergo.

Gaudens & uidens ordinẽ uestrũ & firmamentũ eius quæ in Christo est fidei uestræ.] Hoc est, bonã ordinationem uestrã. non solum enim non cecidistis, sed ne ordinationem quidem uestrã quisquã confudit, solidamq́ue fidem uestrã. Vt enim in acie militari, bona ordinis collocatio phalangẽ firmã efficit: sic & in ecclesia quãdo bonus ordo charitatis fuerit omnia cõstituentis, si sectæ absint, tũc fit soliditas ac firmamentũ. Quinetiã fides ipsa ꝑ sese firmamentũ est, quę nõ sinit cogitationes irrepere, quę ambiguitatẽ suggerentes cõcutiãt. B

Sicut ergo accepistis Christum Iesum Dominum.] Nihil noui introducimus, sed quod accepistis, illud etiam exigimus, rursus Dominum Iesum, non angelos.

In ipso ambulate.] Hæc est uia perducens nos ad patrem. Non in angelis ambulate, illa enim uia eò non perducit.

Radicati.] Hoc est, impermutabiliter manentes, & non aliàs quidem Christo, aliàs uerò angelis innitentes. Quod enim radices egit, transferri mouenq́ue nunquam poterit.

Et superædificati in ipso.] Ostendit eos cecidisse adeò, ut opus haberẽt superædificatione, hoc est, secunda alteráue structura, quæ ponatur super fundamentum Christum.

Et confirmati in fide.] Hoc est, constanter continentes Christum per fidem, non per ratiocinationes & persuasibiles sermones. Nam ædificium etiam si fundamento suprapositum sit, si non firmiter consistat, lubricum est & fallax.

Sicut didicistis, abundantes in ipsa in gratiarũ actione.] Rursus sicut ponit, ut si nihil aliud, ipsi seipsos uereanť. Quod igiť ait, sicut didicistis, ueluti quoddã fundamentũ est: q̃d abũdare ait, ipsa est iterata structura. Trãsgredi igiť nõ oportet antehac subiecta dogmata, uerũ in ipsis potius ꝑgredi atq; cõtẽdere ut eximiũ qddã in fide demõstremus, gratias agẽtes Deo, q nos tali tãtaq́ue gratia dignatus est, nõ nobis ipsis ꝑgressũ aut successũ adscribẽtes.

Videte ne quis uos deprædetur.] Fur est, clanculum subit, perfodit infernè parietes uestros clanculum, ut spoliet ac deprædetur mentem uestram: cauete igitur.

Per philosophiam & inanem fallaciã.] Ostendit uiam per quam uenit fur adeoq́ue subintrat, ipsam nempe philosophiam. Quia uerò graue uidetur quiddam Philosophiæ uocabulum, adiecit, & uanam fallaciam, siue deceptionem. Est enim & bona deceptio, ut Hieremias dicit, Decepisti me Domine, ac deceptus sum: quali & Iacob imponere uidetur Isaaco, quæ neq; deceptio est uocanda, sed dispensatio.

Hier. 20. Gen. 27.

Secundũ traditionem hominũ.] Animaduertis unde sit deceptio, q humanę cogitationes & ratiocinationes intermedient. Propterea & hæreses dicũtur, quia hominũ sunt opiniones. Christianorũ aũt fides, nõ est humanũ dogma: ꝑpterea neq; tale nomen adsequeť.

Hæreses unde dictæ.

Secundũ elementa mũdi.] Reprehendere incipit deinceps dierũ obseruationẽ, elemẽta mundi

A mundi solem lunamq; dicens, per quæ uidenī dies sic uel sic poni, seu habere sese. Nec dixit dierum obseruationē, sed mundi totius meminit, ut humilitatē & abiectionē abundè demonstret. Si enim mundus totus nihil est, quanto magis nec elementa quicquā erunt?

Et non secundum Christum.] Quòd si uel maximè liceret partim Christo, partim uerò elementis seruire, neq; sic mos illis erat gerundus: nunc uerò prorsus uos à Christo transferunt. Obseruationes autem huiusmodi non tantum Græcæ fuerunt, uerumetiam Iudaicæ: illæ quidem ex philosophia, istæ uerò Iudaicæ ex lege.

Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.] Hoc est, si quid est Deus uerbū, in ipso habitat. Ne aūt cū audis habitauit, existimes ꝙd agereī & impellereī sicut, ꝓphetæ (cōmorabatur eñ & in illis Deus iuxta illud: Inhabitabo in ipsis & inambulabo) adiecit corporaliter, hoc est, nō energia uel operatio quędā, uerū substantia, ac ueluti corporatus & una hypostasis existens cū assumpio. Vel hunc ad modū intelligere iuxta diui Cyrilli sententiā poteris, perinde ac in corpore immoraī anima, immoraī aūt ipsa corpori essentialiter & indiuisibiliter, ac citra mixturā. Cæterū ipsa quidem anima per mortem à corpore separatur, Deus aūt uerbum nunquā ab assumpta carne separatus est, uerū in sepulchro etiam aderat, ipsam incorruptibilem seruans, animæq; apud inferos aderat prædicans, siue donans captiuis remisionem. Aliàs autem cōiunctio erat utrorumq;, animæ uidelicet & corporis, etiam quando uoluntaria eius morte dissociata sunt. Luc. 10. 2. Cor. 6. Deus uerbū assumptam carnē nunquam deseruit.

Et estis in ipso repleti.] Papæ, quid dixit? Nihil (inquit) minus habetis quā ipse: uerū & uos diuinitate impleti estis, ueruntamen in ipso, hoc est per assumptionē. Postq̄ enim natura nostra Deo copulata est, nos etiā diuinæ eius naturę facti sumus participes. Vbiq; enim Paulus uult nos proximè Christū adducere, ueluti cū dicit: Simul excitauit & cōsedere fecit in cœlestibus in Christo: &, Si sustinemus, cōregnabimus etiā: & cohæredes uocat. Eph. 2. 2. Tim. 2. Rom. 8.

Qui est caput omnis principatus & potestatis.] Nō ueluti homoousiū caput ipsum ponit, sed tanq̄ superiorem, tanq̄ authorē & causam. Quî igiī hoc dimisso ad angelos accurritis? Qui est caput. Per omnia hoc perfodit, diluit, ac demolitur de angelis dogma.

B In quo & circuncisi estis circuncisione non manufacta.] Admirandum beneficiū attulit, q; in Christo circuncisi estis. Non enim manus hominis adducit circuncisionē carnis hanc, sed spiritus: & non partem, sed totum hominem circuncidit.

In expoliatione corporis peccatorū carnis, in circuncisione Christi.] Illic quidem exuebatur membrū per circuncisionē, carneo tegumento ablato: hic uerò exuit corpus nostrū peccata, quæ per carnē perficimus. Tali aūt circuncisione nō lex, sed Christus circuncidit in baptismate, exuens nos à uetere uita peccatis obnoxia, adeoq; à carne prorsus.

Cōsepulti ipsi in baptismate.] Quod circuncisionē uocauit, id nunc sepulturā appellat, maius quiddā ipsa circūsione exhibēs. nō eñ abiecta est circuncisio, sed perijt & corrupta est. Qui igiī baptismate abluiī, cōsepelitur Christo, per trinā submersionē, trium dierū Dñi sepulturam figurans, & emoriens quod ad ueterem & peccabilem hominem attinet. Rom. 6.

In quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis.] Non solum sepultura, uerumetiā suscitatio est baptisma. Quomodo? Per fidem. Credentes enim quòd Deus posit excitare, atq; huius rei certum indiciū habentes, quòd Christum excitauerit ex mortuis, sic surreximus & nos gemina ratione, tum quòd resurrectionem sperantes, iam uidemur hanc adsecuti, etiamsi dum futura sit: tum quòd spiritualiter interemptionem operum peccati abiecerimus, quod & potius infert.

Et † uos, qui mortui eratis delictis & præputio carnis uestræ, cōuiuificauit cū ipso.] Christus, inquit, cū corporaliter mortem sustinuisset, uiuificatus est à patre, nō q; ipse non potuerit seipsum, inquit, uiuificare, sed q; omnia ad patrem referantur. Nam q; & ipse se excitarit, adfirmat: In tribus diebus (inquiens) excitabo templū & iterū: Exhibuit seipsum, inquit, uiuentē post pasionem. Vos aūt peccatorū mortem sustinentes, ac præputiū habentes, hoc est, multā ac superfluā carneam cogitationem ac affectū gerentes, qui uos occidebat, conuiuificati estis cū Christo. Vt enim is corpore resurrexit, consimilem ad modum nos spiritu, resurgemus tamen & corpore. Secus aūt magnus ille Ioannes mortē hanc intelligendā indicat. Propter delicta enim, inquit, sub cōdemnatione mortis positi eratis. † ἡμᾶς, nos, alij legunt ὑμᾶς uos, in secunda persona, quod rectius uidetur. Ioan. 2. Act. 1.

Donans nobis omnia delicta.] Quæ interemptionem faciebant. Obserua quantis pœnis dignos nos liberauerit.

Delens quod aduersum nos erat chirographum per decreta, quod erat contrariū nobis.] Quia dixerat, donauit nobis, ne putares quod dimiserit ea, sic tamen ut manerent & apparerēt: Nō, inquit, nō hoc, sed deleuit, hoc est, extriuit, exculpsit. Chirographū aūt in-

Exod.19. telligemus uel confeßionẽ quã populus Iſraeliticus ipſe ſcripſit cũ diceret ad Moſen, Om A
Gen.2. nia quæcunq; dixit Deus,faciemus & audiemus. uel fœdus quod pepigit Dñs cum Adamo, Quacunq;,inquiens,die ederis,morieris. Hoc enĩ chirographũ retinebat diabolus,atq; hoc ipſũ nobis reſtitit,nõ ſinẽs nos emergere: ius enĩ ipſũ habebat. Hoc deleuit Chriſtus p decreta,ſiue dogmata,hoc eſt p fidẽ:nõ enĩ ,ppter opera,uerũ p fidei dogmata hoc ſolutũ eſt.

Atq; ipſum tulit de medio,adfigens illud cruci.] Nõ exculpſit tantũmodo,uerumetiã rapuit ex medio atq; tulit,hoc eſt,fecit ne porrò appareret. Ac neq; nobis dedit,neq; ipſe cuſtodiuit,ſed affigens ipſum cruci,diſcidit dilaniauitq;,quod remittẽtis eſt cũ gaudio. Siquidẽ omnes eramus obnoxij peccatis & pœnæ:ipſe aũt,in quẽ nullũ peccatũ cadebat, punitus pro nobis in cruce, diluit ac ſuſtulit peccatũ ac ſupplicium. illic igit̃ & chirographũ dirupit.

Expolians principatus & poteſtates.] Diabolicas potentias dicit,quandoquidẽ eas humana natura induerat:uel quia ipſe homo factus,tanq̃ & ipſe acceperit,habebat hoc ipſum quod homo eſſet:exuit ergo quod accepit,id eſt, irreprehenſibilis inuentus eſt principatibus & poteſtatibus. Etſi enim peccatricẽ naturã aſſumpſerit, citra tamẽ peccatũ, diſcere aũt poſsis iſthuc ſic dici. Satanas per duo hæc dominabat̃ in humanã naturã,per uoluptatem,atq; mœrorẽ. Dñs igitur propter hoc humana natura adſumpta,ut iam pro nobis dimicet aduerſus principatus & poteſtates, hîc dicere prætermitto q protinus in principio
Matt.4. aſſumptionis ſanctæ carnis ſuę has ſauciauerit,citra uoluptatẽ conceptus,citraq; mœrorẽ genitus,quinetiã poſtq̃ natus eſſet, iamq; adoleuiſſet, ac in uirũ creuiſſet, tẽtatus eſt quidẽ à uoluptatis delicijs ineſcationibusq; prius in monte, tentatus eſt inq̃ ab gula,ab opũ amore,& uana gloria,hoſte corã in ipſum inuadente, acuicit pro nobis. Deinde mœroris machinamẽtis ſtudebat ac feſtinabat tẽtator eũ peruertere,ut hac ratione in odiũ proximorũ adigeret,dolũ ei nectens per Phariſęos & ſcribas,atq; per eos qui ab ipſo beneficiũ accipiebãt:nõ potuit aũt hoc quod uoluit efficere. Tandẽ & cruci adfixit,longẽ fortiores machinas
Luc.23. ita adducẽs:atq Dñs adeò nõ cõcedebat ei quæ uolebat,ut & pro crucifigẽtib. oraret. Hũc itaq; ad modũ in cruce pfectiſsimẽ exuit,& ſpoliauit principatus & poteſtates,nobis ſpoliationẽ hãc acquirẽs atq; cõparãs,q hiſce induti eramus,quippe qa naturę noſtrę erat cõſors. B

Oſtentauit palã.] Hoc eſt,indecoros eſſe fecit,ignominioſos reddidit,pudefecit. Nunquam enim adeò pudefactus eſt diabolus. expectans enim ipſe Chriſtũ tenere,quos alios habuit, amiſit. Palàm autem,id eſt,publicẽ cunctis cernentibus. Omnia enim feciſſet diabolus,ſi potuiſſet,ut perſuaderet mortalibus Chriſtum non eſſe mortuum. Hæc enim ingens diaboli fuit ſtrages ac diſſolutio, hominem omnis peccati expertem, qui peccare nõ potuit, morte ſubiugare. Hinc & ſatanas innumeras hæreſes excitauit, mortem eius fictiam,ac in ſpeciẽ apparentẽ fuiſſe falsò docẽs. Propterea & Dominus mortuus eſt omnibus palàm,nõ reſurrexit aũt palàm. Nam reſurrectioni eius futuriũ etiam tempus teſtimonium dicturum erat:mortis autem aliud tempus, q̃ quod tum fuit,teſtis eſſe non potuit.

Hæreſes à diabolo excitatæ.

Chriſtus palã mortuus, reſurrexit clam.

Triumphans illos in ſeipſo.] Hoc eſt, dæmones in cruce tanq̃ proſtratos exuperatosq; monſtrãs. Triũphus enĩ dicit̃ cũ quis parta ab hoſtibus uictoria reuerſus, publicã pompã duxerit,deuictos hoſtes omnib.uinctos oſtendẽs. In cruce igit̃ tropheũ ſtatuẽs Dñs,tanq̃ in publico theatro Gręcorũ, Romanorũ, Iudęorũ de dęmonib. triũphauit. Quòd ſi angeli ,p uobis haudquaq̃ ſunt paſsi,ſed Chriſtus,quõ p illos affirmatis uos ad patrẽ eſſe pductos?

Triũphus.

Nemo ergo uos iudicet in cibo aut potu,aut in parte diei feſti aut neomenię, aut ſabbatorum.] Hactenus opertẽ & obſcurẽ dixit, Ne quis uos deprædetur: nunc uerò apertius idem agit,poſtquam beneficia eius recenſuit. Si enim talia tantaq; eſtis adſecuti, quid rebus uos exiguis ſubditis,atq; obnoxios facitis? Ne igitur ſuſtineatis ut quiſquam uos condemnet,tanquã non obſeruetis Iudaicas ceremonias atq; ſanctiones in cibis & potu. Per hoc autem cõmendat iam eos, quippe quia Iudaica iſta poſthabeant ac diſſoluant. In parte autem diei feſti, inquit, quaſi non totam auſi fuiſſent feſtiuitatem obſeruare: etſi enim ſabbatũ celebrarent.non exactẽ tamen faciebãt, ut qui Chriſtianiſmo iam eſſent dediti. Oſtendit igitur uanã eſſe huiuſmodi obſeruationẽ, niſi totum ipſum obſeruetur,ac totum iam inde deſtruatur. Si enim bonum erat,integrẽ ſeruari debuit, atq; uniuerſum.

Quæ ſunt umbra futurorũ.] Futura noui Teſtamenti bona nominat:futurum enim erat ueteris reſpectu.quod tum erat præſtò, ſuo nimirum tempore.

Corpus aũt Chriſti. Nemo uos ſeducat.] Quidã hîc poſt Chriſti, perfectã diſtinctionẽ faciũt.ut ſit ſenſus: Veteris teſtamẽti res,ſunt umbra: corpus aũt.id eſt ueritas, Chriſti eſt. Proinde quid opus eſt tenere umbrã præſente corpore? Nõnulli iſta ſequẽtibus copulãt.ut ſic intelligamus, Corpus Chriſti, id eſt, uos, nemo καταβραβευέτω,hoc eſt,inuadat, intercipiat,

piat. καταβραβεύειν em̄ est cū alter quidē uictoriā obtinet, alter uerò brabeū, hoc est uictoriæ præmiū accipit. Et uos igit̃ uicistis diabolū, eoq́ superiores facti estis. Cur igit̃ rursus subiugatis uos peccato per legis obseruationē, quæ nō potest iustificare? Et aliter: Eum qui nos detinebat, Christus nō lex uicit: apud eū q̃ uictoriā est adeptus, oportet esse brabeū, & apud uos porrò erit corpus Christi: quō igit̃ hoc legi attribui permittitis? Est em̄ perspicuū. si iudaizemus, nos adhuc habere legē dn̄m nostri, à quo beati uideamur. Si itaq́ lex est umbra, Christi uerò Euangeliū corpus, erat operæpreciū ut prius adsuescere mus umbræ, meritò igit̃ in nouissimis tēporib. incarnatus est, ut nos ad patrē adduceret.

Volens in humilitate, & religione angelorum, quæ non uidit, † incedere.] Postquā impleuit eos indignatione, ostendens q̄ brabeo priuentur, necnon circumueniantur, tunc hæreticum dogma denarrat. Volunt uos fraudare, inquit, per humilitatem apparentem. Dicebant enim indignum esse maiestate & amplitudine unigeniti, q̄ per unigenitum adduceremur ad patrē, esseq́ maius q̃ ut humanæ tenuitati conueniat. Vnde cōmodius est dicere, q̄ angeli (inquiunt) nostræ adductioni inseruierint, eamq́ subo- perati sint. Inde ergo angelorum religionem introducebant, simplicioribus persuadentes ut ijs adhiberent animum: eos enim esse, qui nos seruassent. Et qui nunquam angelos conspexerant, sic de illis asseuerabant, tanquam eos uidissent.

† ἐμβατεύειν, id est, incedere, Chrys. & alij legunt, ἐμβατεύων, id est, inambulans uel fastuose incedens.

Frustra inflatus sensu carnis suæ.] Frustra, inquit, inflatus est propter ishuc dogma, à carnali sua cogitatione, nō spirituali. Quō enim nō carnalis adeoq́ crassæ mentis est, reijcere quę à Christo dicta sunt? Sic Deus mundū dilexit, ut filiū suum daret pro hominibus. & iterum, Pro ipsis ego meipsum sanctifico. &, Animā meam pono pro ouibus: & alias oues habeo, & illas me oportet adducere, & innumera huiusmodi. Quō igitur suprà dixit in humilitate: de in speciē apparente & nō uera loquebat̃. Intumescūt quidem, ut doctores dogma suum tuentes, nec permittentes ut ab alio uerū doceant. Commendant aūt suam institutionē, adeoq́ propriū dogma per humilitatē, non quā ipsi habent, sed ueluti adiicientes maius esse q̃ hominibus cōueniat, unigenitū pro nobis occidi. Ioan. 3. & 17. & 10.

Et nō tenens caput ex quo totū corpus per nexus & cōiunctiones subministratū & constructū, crescit in augmentū Dei.] Non cōtinet, inquit, qui hęc tradit, caput, hoc est filiū: ipse nanq́ est caput angelorū, ueluti creator & opifex. Insuper totius etiā ecclesiæ caput est, cū secundū hoc ipsum quidē, tum quatenus corpus ipsius sumus & membra, ipso nobiscū in ijsdem cōmunicante. Ex ipso itaq́ uniuersum corpus ecclesię & suū esse simpliciter habet, & bene esse. Si quisquā ab eo exciderit, statim perijt. Quemadmodum enim sensibilis spūs à cerebro in totū corpus per neruos diffunditur, & à capite omnis sensus est & motus, hunc ad modū ecclesiæ corpus à Christo subministratur, hoc est, accipit uiuere suū, & crescere spiritualiter. Quando aūt hoc habet? quando cōstruit̃, hoc est, connexionē ad ipsum & cū ipso habet. Spiritus enim sanctus per nexus & connexiones, suppeditationē augmenti dat. Nam si dissolutū fuerit, & distractū corpus à capite, & non construatur, hoc est non componatur, nequaquam spiritus subministratio fiet, neq́ augmentū Dei, id est, optimæ secundum Deum uitæ & conuersationis.

Christus caput angelorum, & ecclesiæ.

Si mortui estis cū Christo ab elemētis mūdi, q̄d tanq̃ uiuentes in mūdo, decretis tenemini?] Per baptisma, inq̄t, cōmortui Christo, simul obijstis omni priori uitæ, ut nō amplius ne ipsis quidē elemētis seruiatis, quibus antea subiecti eratis. Qui igit̃ rursus tanq̃ priorē adhuc uitā uiuentes, subdimini illis? Docemini em̄ q̄ hæc dies fortunata sit, illa uerò infausta, Græcorū sunt & gentiliū obseruationes. Quin & illud uide quō tacitè eos carpat dicēdo δογματίζεσθε. Siquidē ut pueri, inq̄t, instar puerorū planè qui nuper discere cœperūt sedetis audiētes institutionē & adhortationē q̄dnā uos oporteat facere.

Ne tetigeris, neq́ gustaueris, neq́ cōtrectaueris quæ sunt omnia in interitu ipso usu.] Aliā ipsorū obseruationē recitat, quę est in cibis, Iudaicā potissimū, quemadmodū dierum erat Græca. Fastum aūt dogmatistarum doctorumue illorū deprimens, Non magna quædā, inquit, hæc sunt sed in corruptionem desinūt ipsis utentibus: corrupta enim in carne per secessum defluunt. Neq́ igitur prosunt ista per sese, neq́ obsunt.

Secundum præcepta & doctrinas hominum.] Non sunt diuinę institutiones hæ, uerùm hominum mandata. Quid igitur? lex nónne est doctrina Dei? Erat quidem, cum suo tempore uigeret: hodie autem nō est, cum tempus eius expletum sit. Vel quia corrumpebant eam apud Iudæos seniores, traditiones extra legem imponentes, perinde ac Christus in Euangelio ait. Vel Græcorum dogmata notat. Matt. 15. Matt. 15. & 16.

Quæ sunt † rationē quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate, & in non

† λόγον, id est, rationem, uel sermonem siue uerba.

non parcendo corpori, non in honore aliquo, ad saturitatem carnis.] Rationem habent sapientiæ, nõ uirtutem, neq; ueritatem. Videtur enim qui hæc tradit, pius quispiam esse, & moderatus, corpusq; suum adspernari, propterea quòd à cibis abstineat. At qui Deus corpus honorauit, cibosq; dedit, ut caro illis impleta persistat, ac sponte eos apprehendat, uerùm ipsi non utuntur corpore in honore quopiam, priuantes ipsum, potestatem auferentes, nec permittunt ei ut sua sponte apprehendat. A

Corporis honor.

CAPVT III.

Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt, sapite, nõ quæ super terram.] Cum dixisset, Mortui estis cum Christo, per baptisma uidelicet, ac per hoc quod retinetur, dans intelligere quòd & simul excitati estis, consurrexistisq; (baptisma enim, ut per submersionem uel intinctionem, mortem: sic per emersionem seu extractionem, resurrectionem denunciat) colligit iamnunc: Si surrexistis unà cum Christo, debetis posthac in supernis esse, ubi ille, ubi non porrò huiusmodi est obseruatio, ac cœlestia sapere. Nam quæ de cibis præcipiuntur, atq; diebus, terrestria sunt, nihil alti aut spiritualis habentia: siquidem terrenorum hominum sunt mandata. Non autem contentus fuit, Superna, dicere: neq;, Vbi Christus est: sed adiecit, In dextra Dei sedens, ut magis à terra nostrum animum abducat.

Rom. 6.

Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in Deo.] Ipsos utrinque præparat, ne quæ hic sunt quærant, tum ex morte, tum ex uita. Mortui enim estis, inqt, rebus inferioribus, posthac eas quærere non debetis. Rursus, uita uestra in supernis est, quare & superna curate. Contendit enim ostendere q; in supernis sedeant ipsi, aliamq; uiuant uitam, quæ in Deo est, nimirum haudquaq; oculis conspicuam. Non apparet Christus, sic neq; uita uestra: quî ergo apparentia quæritis? His autem eos præmunit, ut mox in moralem incidat sermonem. Nam moris est Paulo, ut cum aliud astruit, ad alia transiliat, ut in epistola ad Corinthios, cum de ijs qui cœnas præoccupabant, dissereret, repentè in mysteriorum traditionem delapsus est. B

Cum Christus autem apparuerit, uita uestra: tum & uos apparebitis cum ipso in gloria.] In secundo aduentu manifestabitur Christus, & omnibus apparebit in gloria simul cum angelis aduenlens (nunc enim usqueadeò absconditus est, ut & hoc nomine criminetur ab impijs) tum igitur & uos manifestabimini: non simpliciter, sed in gloria. Quare diem illam desiderate, non hanc, in illam uiuere properate. tum enim uera manifestabitur uita uestra: præsens nãq;, mors est: siquidem per corruptionem consistit, fluxum & refluxũ. Ne hîc honores gloriasq; concupiscatis, nam illic gloria uestra est. Delitescit margarita tantisper dum in conchyli fuerit: simulac uerò illud perfractũ fuerit, tum in gloria relucet. Hunc ad modum & nos quandiu in corruptibili isto corpore fuerimus, tanquam latentes uiuere debemus, ab omni gloriæ cupiditate alieni. Quando enim dissolutum fuerit hoc corruptibile, tunc gloriæ nostræ suus erit locus, si hac digni per opera uisi fuerimus.

Vita præsens, mors est.

Mortificate ergo membra uestra quæ sunt super terrã.] Nõ dixit, Abijcite: sed, Mortificate, ita ut nunquã resurgant. Membra aũt super terram, fortè corporis quoq; membra dicit, quæ dum cœlestia minimè operantur super terram, siue in terra esse dicuntur: cum aũt per ipsa perficiuntur quæ cœlestia sunt, non iam in rerra sunt, ut cum aut uitiose non uidemus aut audimus, in terris non sumus. Fortasse autem & membra in terra dicuntur, quæ in terra per membra corporis committũtur peccata, quæ & in terra manent, & ibidem corrumpuntur: quandoquidem corporis sanè membra tametsi è terra sint, nõ tamen in terra permanent corrumpunturq;, sed incorruptibilia erunt, cum resurrexerint. At quomodo cum suprà dixisset, Consepulti estis cum Christo, q; exueritis corpus peccatorum carnis: nunc iterum dicit, Mortificate? Quoniam prior quidem mortificatio, baptismatis erat donum, quæ interficiebat antea à nobis commissum peccatũ: quæ uerò nũc proponit mortificatio, nostræ est uoluntatis, delens peccata, & exterminãs quę post baptisma admittunt, imò ne reuiuiscere quidem omnino sinens, eo q; affectũ carnis interimat. Quemadmodũ si quis statuã ęreã sordibus oblitã, restaurãs, ac lucidam læuemq; reddens, commonefaciat eum qui hanc possideat, ut studeat deponere rubiginem: non eam quam omnino detersit iam, sed quæ posthac uentura sit.

Mortificatio duplex.

Fornicatio-

A Fornicationem.] Ecce interpretatus est quę sint illa membra. primùm autem fornicationis meminit, quòd hic morbus potissimum regnet.

Immunditiam, † passionem.] Prætermisit speciatim dicere quæ nō sunt pulchra honestá ue dictu: unde per immunditiam & passionem omneis complexus est turpium mixtionum species. Verè enim rabies corporis, passio est siue morbus: & quemadmodum æstuans febris, aut uulnus, aut alia ægritudo.

Concupiscentiam malam.] Ecce generatim rursus uniuersum dixit. omnis enim concupiscentia praua est, præter eam quæ Dei est, diuinarumq́ rerum, quæ bona est, quemadmodum & Daniel uir desideriorum erat.

Et auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus.] Primogenitus filius malæ concupiscentiæ, est auaritia πλεονεξία, quam idololatriā nominauit, ceu auro & argento seruientem. Nam idola gentium, argentum & aurum.

Propter quæ uenit ira Dei super filios † inobedientiæ.] Et futura ira, & in præsenti, sæpenumero apprehendit tales. Inobedientiæ autem filios dicit, uenia eos priuans, ostendens quòd ex ignorantia non sint in huiusmodi affectionibus, uerùm ex inobedientia, quam sic exercuerunt, ut & seipsos huic traderent, in filios, & ex ipsa manifestarentur signarenturq́.

In quibus & uos ambulastis aliquando, cū uiueretis in illis.] Nō caret encomio hic sermo, tanq̄ nunc nō uiuāt in his. Sed olim, inquit, uiuebatis in hisce, cū gentes essetis.

Nunc autem deponite & uos omnia.] Quomodo igitur, cum suprà dixisset, Quondam in ijs uiuebatis, ac indicans q̄ nunc non uiuant, rursus dicit, Deponite omnia? quî enim deponant quod nō habent? Potest igitur responderi, quod illud quod ait, Quando uiuebatis, cooperetur eis ad ea quæ nunc dicūtur. Quasi enim hoc indicet, quòd olim quidem dominabatur uestri peccatum, uitamq́ uestram cōtinebat, ac tyrannidem exercebat, ante baptisma uidelicet, eratq́ difficile admodum à peccatis liberari, adeoq́ affectibus prauis: nunc autem per baptisma occiso & mortuo in uobis peccato, facile

B est deponere affectus prauos, tanquam pallium. Nec est q̄ prætexatis uos sub tyranno uitam uiuere atq́ affectibus. estis enim eis mortui.

Iram, indignationem, malitiam.] Vindictam iniuriæq́ recordationem, malitiam dicit, quam nonnulli & amarulentiam nominarūt, quando quisquam seruarit malitiam in seipso, ut sese ulciscatur.

Blasphemiam.] Conuicia hîc intelligit.

Turpem sermonem de ore uestro.] Significanter dixit, ex ore uestro: hoc est, quod sanctificatur per cōmunicationem dominici corporis. Absurdum enim est fœdari per blasphemiam turpiloquentiamq́ os uestrum, quod Christum recipit.

Ne mentimini alter in alterū.] Christū induentes, qui dixit, Ego sum ueritas: quomodo nunc alia forma amicimini, mendacij nimirum? Planum enim hinc fit q̄ illum characterem exueritis, qui uos ueritate signauerit.

Exuentes ueterem hominē cum operibus suis.] Quidnam tandem membra & corpus & hominem uocat corruptam uitam, ac rursus uitam uirtutibus insignem, idem ipsum? Vt ostendat uoluntatem essentia ac substantia esse potiorem, nosq́ ab ea potius nominari, nō ab essentia. Nam scriptura etiā equos, canes, & uulpes nominat eos qui uoluntatis & morum suorum nomine, huiusmodi belluis facti sunt similes. Proinde & in gehennam, & ad æternum regnum nos inducit uoluntas, non essentia. Veterem igitur hominem, corruptam uoluntatem dicit. propterea & intulit, cum operibus, hoc est, uoluntatem cum operibus. Veterem autem nominauit, turpitudinem eius ac deformitatem ob oculos ponere uolens, & infirmitatē. Obserua autem quomodo ueteris hominis membra recensuerit, mentem per mendacium, cor per indignationem, os per blasphemiam & mendacium, oculos per fornicationem: abdita membra, ut hepar, per concupiscentiam malam, manus per auaritiam.

Et induentes nouum, eum qui renouatur in agnitione.] Nouus homo est uoluntas secundum Deum, quæ non consenescit, sed nunquam nō uiuax est & florens, ad Dei & diuinarum rerum agnitionem, & quæ nunquam non magis magisq́ noua demonstratur: ac quo maiorem acceperit cognitionem, pluribusq́ donata fuerit, hoc ualentiorem sese exhibet.

† πάθος, passionem, affectū prauum, mollitiem, morbum.
Cupiditas bona.
Dan. 9.
Psal. 113.
† ἀπειθείας, inobedientiæ, diffidentiæ, inpersuasibilitatis.
Hier. 5.
Philip. 2.
Luc. 13.
Nouus homo.

Nn Secun-

Secundum imaginem eius qui creauit illum.] Hoc est, Christi, quandoquidem A & ipse ad senium non peruenerit. Sed adeò formosus erat & elegans, ut ea pulchritudo non possit satis uerbis exprimi, de qua propheta sic habet, Speciosus forma præ filiis hominum. peccatum enim non fecit, quod hominem senio conficit ac corrumpit. Et nos igitur ab illo conditi secundum imaginē eius, exuere & abradere debemus quæ ex peccatis nascitur corruptionem & inueterationem. Creationem autem intelligē, quæ fit per baptismum, & optimam uiuendi rationem.

Psal. 44.

Vbi non est Græcus, & Iudæus.] Hoc est proselytus, & Iudæus ex maioribus.

Circuncisio & præputium, barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia & in omnibus Christus.] En aliud encomium noui secundum Christum hominis, quod neque gentis, neque dignitatis, neque maiorum ab ipso discrimen adeò quod respectus habeatur, sed Christum eius esse signum. In omnibus enim qui uita uirtutibus cōspicua sunt efformati, omnia est Christus, hoc est, & genus, & dignitas. Vel aliam ad rationem intelligas licebit, nempe quòd omnes unus Christus facti sitis, cum corpus eius estis.

Induite ergo, sicut electi Dei, sancti & dilecti.] Facilem uirtutis apparatum indicat, ut enim palliū, sic & hanc assumere possumus: deinde nos oportere eam assiduè habere, eaque ceu ornamēto uti, adeò ut qui hac careat, deformis & indecorus sit. Encomion autem admiscet adhortationi eximium. Nam plerisque contingit ut sint sancti, sed non electi, neque etiam dilecti sunt: uobis autem hæc omnia obtigerunt.

Viscera misericordiæ.] Non dixit, Induite misericordiam, sed misericordiæ uiscera: partim ut ne illos uilipendat qui digni sunt miseratione, partim ut ostendat operæprecium esse ut ex affectu intimo inflectantur commoueanturque erga miseros, & non ut fratres erga fratres, uerùm ut parentes erga liberos. Ne enim mihi dicas, Cur eius miserear? ipse peccauit: ob eam nanque causam abs te uiscera exigo.

Peccatorū etiam publicorum miserendum.

Benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, longanimitatem.] Qui miserationis uiscera induerit, eum necessariò hęc sequuntur. Quis enim pater aduersus gnatū suum non est benignus? quis non erga eum moderato est animo, non contendens cum eo, B sed nihil non ei permittens? ecquis non est longanimis? Disce hîc optimum ordinem. benignitas siue comitas generat humilem moderatamque mentem. qui enim bonis & beneficis moribus est excultus, is etiam est humilis, non superbæ mentis est. Ab humilitate, mansuetudo est. qui enim superbus est, is & concitatioris est animi. A mansuetudine longanimitas, id est, magnanimitas.

Supportantes inuicem & donantes uobismetipsis, si quis aduersus aliquem habeat querelam.] Hoc est, portantes ferentesque uos mutuò, ut tu illū, ille uerò te sanè toleret: non amarulenter alter alterius lapsus explorantes, sed exiguos eos putantes, dignosque dissimulatione. Expende hîc quomodo ea ipse imminuerit, querimoniā ea nominās.

Sicut & Christus donauit uobis, sic & uos.] Vt semper facit, à Christo eos adhortatur, illum in exemplum proferens. At suprà mutuos eorum lapsus atque peccata exigua uideri fecit, exilem ea querelam appellans. Cum uerò Christum exemplum producit, persuadet nobis, ut etiamsi grandia delicta fuerint, ac etiamsi nos benefactores simus eorum qui nos læserunt, etsi nos magni, ipsi uerò infimæ sortis fuerint, nos tamen omnia dimittamus: nec hoc solùm, uerùm ut emoriamur etiā pro iis, & post mortem illis beneficium nostrum testemur, perinde ac Christus & in morte & post mortem nobis beneficia impertiit. Particula enim illa, Sicut, hæc omnia exigit.

Super autem hæc omnia charitatē, quod est uinculum perfectionis.] Quia fieri potest, ut qui largiatur, isthuc ex pura mente non faciat, sed in speciem & ex hypocrisi uel simulatione, iter nobis ostendit quo possumus persequi ueram largitionem. Potest etiam fieri, ut quispiam mansuetus uideatur & humilis, nec tamen diligat: propterea inquit, Super omnia hæc induite charitatem. Quod adiicit, Quod est uinculum, significat quòd ista præsens hæc omnia cingat & connectat: sin absit, arguunt ista hypocrisin & fucum, planeque dissoluuntur, ac in nihilum rediguntur. Quemadmodum enim in domo nisi fuerint colligationes, & consueta ut dicuntur uincula, & in corpore nisi fuerint ligamenta, nulla est reliquorum commoditas: hunc ad modum charitas omnia continet perfectionem facientia, citraque hanc nemo est perfectus: uerùm etiamsi uideatur habere, imperfectus est.

Charitatis communio.

Et pax

A Et pax Dei palmã ferat in cordibus uestris.] Sæpenumero iniuria sumus à quopiam affecti: hinc & geminæ apud nos cogitationes certant, altera ad uindictam nos concitans, altera ad longanimitatem. Si enim pax Dei in uobis steterit, ut iustus quispiã brabeuta, id est iudex, certaminisq; arbiter, dederitq; uictoriæ palmã, ei qui iusserit ut sis longanimis, cessabit aduersarius tuus. Ipsa igitur pax Dei palmam ferat, non ira, non contentio, non humana pax, ea enim ex ultione nascitur, & oppugnatione: sed Dei, quæ stabilis & indissolubilis, quæ ob nullam mundanæ rei cõmoditatem fit, æquè atq; Dei erga nos pax, nullius commodi, quod inde retulerit, causa facta est, uerùm simpliciter ob clementiam & dilectionem sustulit inimicitiam quam erga nos habebat. Quî uerò, cum charitatis meminisset, rursus de pace incipit disputare? Videtur enim superuacanea hæc esse admonitio, cum sub charitate pax etiam contineatur. Potest igitur dici, quòd non rarò accuset amicus amicum, atq; ex abundanti dilectione, cõtentiones, iniuriæ, & pugnæ oriantur. Non hoc, inquit, uolo, sed cum dilectione pacem etiã Dei habete, omnia cùm ordinantem, tum iudicantem. Pax Dei.

In quam uocati estis in uno corpore.] Hoc est, ad pacem uocans Christus, fecit nos unum corpus, caput ipse factus. Quid enim, & quam aliam ob causam sumus unum corpus, quàm ut ueluti membra alter alterius, pacem hanc seruemus, & non dissideamus? Vel quia ad pacem uocati estis, hoc est, innumeris bonis estis donati per pacem. Nisi enim pacem habuissemus apud Deum, nõ essemus uocati ab eo ut serui eius essemus, bonorumq; eius participes.

Et grati estote.] Istud est gratum esse, talem sese gerere erga conseruos, qualem se erga ipsum exhibuit Deus. Qui enim Deo gratias agit quòd sibi noxam remiserit, is non facilè ulcisceretur sese de eo à quo sibi uis facta est. Nam qui uindicat iniuriam, non meminit quantis ipse sit beneficijs diuinitus affectus, iuxta illum, cui cum dimissa essent decem millia talentorum, centum denarios conseruo dimittere tamen noluerit. Gratias igitur agamus, quicquid etiam patiamur, & à quocunq;, & martyrij coronam accipiemus. Matt. 18.

B Verbum Christi inhabitet in uobis abundè.] Viam nobis præmonstrat, per quam grati erimus. Si enim in nobis habitet uerbum Christi, hoc est, doctrina & dogmata & admonitiones quibus nos docet cùm præsentem uitam, tum bona eius aspernari, nulli molestiæ cedemus, uerùm omnia perseueranter ferentes ac constanter, gratias agemus ob ea quæ nobis obueniunt. Non dixit autem simpliciter, Sit in uobis: Sed, Inhabitet, & abundè siue opulentè. Si enim opulenti fuerimus in cognitione scripturarum, omnes calamitates æquo animo feremus, perinde ac opulentus in pecunijs iacturam ferre potest.

In omni sapientia.] Hoc est, in omni uirtute. Sapientiam enim uirtutem appellat, sicut & peccatum insipientiam, Dauid: Dixit insipiens in corde suo: &, Putruerunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Psal. 13. & 37.

Docentes & commonentes uos ipsos psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus.] Quia lectio laborem habet, multumq; illi molestiæ inest, non ad historias duxit, uerùm ad psalmos, ut simul & animum canens oblectes, laboremq; fallas. Psalmis autem hymnos subiunxit, ceu rem quampiam perfectiorem: psallere nanq; hominum, hymnos uerò concinere angelorum est.

In gratia cantantes.] Hoc est, cum gratia & uoluptate spirituali. Vt enim humanæ cantiones gratiã habere uidentur, etiamsi non spiritualem: hunc ad modũ diuinæ cantilenæ spiritualem habent oblectationẽ. Vel quia ex dono illis obtigerat ut canerent.

In corde uestro Domino.] Non simpliciter ore, sed corde, id est, cũ attentione. Hoc enim est Deo canere, illud uerò aeri. Aliter in corde, nõ ad ostentationem: nam etsi in foro fueris, potes apud teipsum canere nemine audiente.

Et omne quodcunq; facitis in uerbo aut opere, omnia in nomine Domini Iesu.] Si edas, si bibas, si peregrineris, omnia in nomine Dei age, hoc est ipsum adiutorẽ inuocans. Vbi primùm preces ad eum fuderis, tum demum opera tua aggrediaris. Dei nomen dæmones eijcit: & opera tua non tibi facilia reddetis? Vel id monet Apostolus ut Dominum Iesum nominent & inuocent, non angelos ipsos inducant. In nomine Iesu quicq; agere, est Iesum inuocare.

Gratias agentes Deo & patri per ipsum.] Si filium inuoces, patrem inuocas per

ipsum: si filio gratias agis, per ipsum etiam patri gratias agis. Vel quemadmodũ nos ipsos filius ad patrem adduxit, sic & ipse gratiarũ actionem nostram ad patrem perfert, omnium bonorum mediator nobis existens. A

Vxorũ munus. Mulieres subditę estote uiris uestris sicut oportet in Domino.] Cur non in omnibus epistolis, sed in hac, & ad Ephesios, & in epistolis ad Timotheum ac Titum hæc præcipit? Vel quia uerisimile est quòd in his urbibus tales dissensiones fuerint, uel quia firma erat hic ecclesia, ac reliqua apud eos bene habebant, recteq; transigebantur, quod supererat de hisce loquitur. Porrò alijs in altioribus dogmatibus deliquium patientibus, magis erat necessarium de ijs etiam scribere, ac huiusmodi adhortationes prætermittere. Multa autem in hisce similitudo est epistolæ ad Ephesios cum hac. Quid autẽ est, In Domino? pro eo quod est, propter Dominũ obedite: non enim tantum à natura obedientiam quam eis debetis, à uobis exigo. Hoc enim indicat per hoc quod ait, Quemadmodum oportet, siue decet, hoc est, ut conueniens est & decorum, sed potissimum etiam eam quæ est propter Dominum.

Virorum erga uxores munus. Viri, diligite uxores, & nolite amari esse ad illas.] Animaduerte quomodo eius quod cuique generi competit commonefaciat, uxores quidem ut obediant, maritos uerò ut diligant: non enim adeò à subdito ad principem dilectio quæritur, ut à principe erga subditum. Ex eo enim quod uxor diligatur, diligit & ipsa uicissim: ac dum ipsa marito inseruit, redditur ei mansuetus. Quia uerò fieri potest ut quisquam diligat, & interim tamen sit amarulentus exaspereturq;, maximè enim erga amatas personas hæ contingunt amarulentiæ: propterea inquit, Ne exasperemini. Reuera enim ex multa hoc fit amarulentia, quòd quisquam dissideat aduersus membrum suum.

Liberorum munus. Filij, obedite parentibus per omnia, hoc enim placitum est in Domino.] Rursus in Domino. Nõ enim à sola natura nos ista uult facere, uerũ quia & Deo uidetur, ut mercedem habeamus ceu Dei causa facientes. Piorum autem parentum liberis uerba faciens, dixit, per omnia: nam impijs parentibus non est per omnia obtemperandum, non enim quando ad impietatem cogunt, eis est obediendum. B

Parentum munus. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios uestros, ut non pusillo animo fiant.] Hoc est, ne omnia quæcunque agunt, amarulenter & exactè inquirite, sed sunt quæ à uobis sint negligenda, ut ne contentiosiores eos faciatis, atque in mœrorem conijciatis ac desperationem. Obserua hîc sapientiam, quomodo infregerit parentes, eorumq; uiscera inflexerit per hoc quod dixit, ut ne pusillo fiant animo. Vniuersa enim parentum cura in hoc incumbit, ut ne liberi pusillo & deiecto sint animo.

Seruorum munus. Serui, obedite per omnia dominis carnalibus.] Statim ius obedientiæ, ipsum serui nomen attulit: sed, ut ne seruitutis suæ nomine angerentur, addidit, Dominis carnalibus, siue secundum carnem. Potior enim tui pars, anima, est libera, seruitus tua est temporaria: animam igitur potius submitte tuam, ut uoluntaria sit seruitus.

Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes.] Effice, inquit, ut quam ex lege debes seruitutem, ex metu Christi fiat. Cum enim hero non cernente functus fueris fidelis serui officio, perspicuum est quòd ob Dei oculum isthuc agas: si autem solummodo rectè agis cum herus conspexerit, hominibus places. Talis autem si fueris, teipsum damno affeceris: Dominus enim dispersit ossa hominibus placentium. *Psal. 52.*

Timoris ueri argumentum. Sed in simplicitate cordis metuentes Dominum.] Id enim est metuere Dominum, quando nemine uidente nihil agimus mali. hęc etiam cordis est simplicitas, non ad homines respicere. Qui hominibus igitur placet, non est simplex.

Et quodcunq; facitis, ex animo operamini, tanquam Domino, & non hominibus.] Non solum à fuco & simulatione, uerũetiam à torpore eos uult esse liberos: imò ipsos pro seruis liberos facit, quippe qui non opus habeant dominorum imperio. Quod enim ait, Ex animo, id est cum beneuolentia, nõ cum seruili necessitate, sed libertate & uoluntate facere.

Scientes quòd à Domino accipietis retributionem hæreditatis.] Domini non faciunt sæpe seruos hæredes, etiamsi decies millies eis bene seruierint: Dominus autem,

hæredi-

A hæreditatis quæ in cœlis est, retributionem uobis dabit, si beneuolentiam erga dominos custodiatis.

Domino enim Christo seruitis.] Qui ordinem uobis hunc destinauit & subiectionem. Quòd autē seruiatis Christo, planum est ex eo quòd ipse sit uester remunerator.

Qui autem iniuriam facit, recipiet id quod iniquè gessit, & non est personarū acceptio.] Qui autem dominum suum iniuria seruus afficit, uel quòd negligenter seruiat, uel quòd suffuretur quæ sunt heri sui, compensationem à Deo habebit. Non enim personarum acceptor est Deus, ut misereatur serui, ceu infirmę partis, qui & lege sanciuit ne iudex pauperis misereatur in iudicio. Vel aliter: Christianus seruus Græcum & infidelem herum iniuria adficiens, non arbitretur euasurum sese condemnationem. non enim personæ est inspector Christus, ut ipsi ceu Christiano remittat quod aduersus infidelem dominum deliquit. Etsi aūt ad seruos uideatur dicere istud, Non est personarū respectus: domini tamen hoc etiā ceu sibi dictū atq; cōueniens accipiāt. *Leuit. 19.*

CAPVT IIII.

DOmini, quod iustum est & æquum, seruis præstate.] Quid est iustum? remunerationem ipsis pro omnibus laboribus abundè tribuere, nec permittere ut aliena ope indigeant. Non enim postquam audiuisti quòd à Deo sint mercedem accepturi, tu eos priuabis ijs ad quæ tu obstringeris. *Dominorū erga seruos munus.*

Scientes quòd & uos Dominum habetis in cœlis.] Perinde ac illi uos dominos habent, sic & uos dominū habetis. Qua igitur mensura mensi fueritis uestris seruis, metietur & uobis dominus uester. Vel quia & uos cū illis eundem habetis dominū in cœlis, itaq; tanq̄ cōseruis uos ipsis beneficos exhibete, hîc enim cōmunem seruitutē fecit.

Orationi instate, uigilantes in ea in gratiarum actione.] Nouit diabolus quantum bonū sit oratio, unde propterea nos ab ea resilire facit: quocirca dicit Paulus, Instate, siue perseuerate. Quia uerò qui perseuerat, sæpenumero ad socordiam ac defectionem

B perducitur, adijcit, Vigilantes, hoc est, attenti, ut adeò semper sitis recentes ad opus orationis. Insuper in gratiarum actione, hoc est, cum gratiarum actione hanc facientes. Hæc enim uera est oratio, quæ gratiarum actionem continet pro omnibus quæ scimus & quę nescimus, pro acceptis beneficijs aut etiam afflictionibus, & pro commu nibus beneficijs. *Oratio uera.*

Orantes simul & pro nobis.] Obserua humilem Pauli mentem, siquidem ipse indiguerit horum precibus.

Vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod etiam uinctus sum, ut manifestem illud ita ut oportet me loqui.] Hoc est, ut libertatem mihi det, non ut liberer à uinculis, uerùm ut loquar mysterium Christi, quemad modum oportet me loqui: hoc est, non cum submißione, cæterùm cum magna fiducia. Quomodo autem uinctus alios adhortatur, & rogat accipere quod habebat? nō solùm moderatè sapiens, cæterùm uim etiam animæ fratrum amantis significans. Indigebat enim & ipse cœlesti auxilio, quod fratrum oratio maius uberiusq; datura erat. Simul etiam inducens eos ad orandum. si enim pro eo intercedere debeant, quanto potius pro seipsis?

In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.] Quod Dominus dixit, Ecce mitto uos sicut oues in medio luporū. Estote ergo prudentes ut serpentes, ac simplices ut columbæ: hoc & ipse nunc ait. Sitis, inquit, cauti, neq; ullam detis occasionē ijs qui foris sunt incredulis, aduersum uos, cum uobis nihil damni adferūt, neq; intempestiuè eos offen datis. Foris sunt, id est, non assueuerunt nobis, nec eiusdem sunt nobiscum ouilis, sed etiamsi eundem nobiscum mundum immorentur, foris sunt, tanquam procul agentes ab ecclesia, regnoq; Dei. Quare prudenter cum eis conuersandū & agendum. sapientiam enim hîc prudentiā dicit. erga familiares enim & amicos non tanta opus est cautione. Addit autem illis animum, dum eos qui non dederunt nomina Christo, Græcos, extra esse uel exteros appellat. *Matt. 10.*

† Tempus redimentes.] Non uarios nos esse uolens aut hypocritas, hæc dicit: uerùm id ait, Non est uestra opportunitas temporis, sed illorum est. Potestis igitur tempus ipsum etiam uestrum facere, si cum prudentia ambuletis, si non pugnas intempestiuas recipiatis, uerùm conuenientem ipsis honorem tribuatis, si in anima nihil acci-

† τὸν καιρὸν tempus opportunum, siue opportunitatem rei gerendæ.

Act. 26. piatis detrimenti. Audi ipsum adeò Paulum Agrippæ loquentem: Existimo me beatum, apud te cum sim me defensurus. Sic eos qui foris sunt, intus esse faciemus, per mãsuetudinem ipsos ad prædicationem attrahentes. A

Sermo iucũdus sit. Sermo uester semper in gratia sale sit conditus.] Sermoni uestro insit iucunditas, inquit, ueruntamen in scurrilitatem non incidat, neq; dissolutionem: cæterùm constringat etiam atq; obturet, id enim sal indicat: neq; sit supra modum iucundus & amabilis, nec supra modum austerus: ut cibus si sale careat, iniucundus est: si uerò prę salsus sit, gustui est ingratus omnino. Vtroq; modo autem, nimirum si uel sale careat, uel nimium eo sit cõditus, gustui est ingratus, & edi non potest. Nónne uides Danielem, quãnam ratione hominem impium curet? Nónne uides treis pueros, quomodo nihil in ipsis est temerarium aut molestum, sed fortitudinem & libertatem ostendebant? Temerarium enim esse & audacem, non est libertatis aut fiduciæ, sed uanæ gloriæ. *Dan. 4. & 3.*

Vt sciatis quomodo oporteat uos unicuiq; respondere.] Aliter quidem diuiti, aliter etiam pauperi. Illius enim animus ueluti infirmus multo permissu eget: pauperis autem solidior est: quare potest etiam ferre, si grauius quadantenus cum eo agas. Si nulla necessitas urgeat, ne uoces Græcum pollutum, neq; contumeliose eum incessas. Præterea si ad principem adducaris, decentem ei honorem tribue, sin de dogmate ipsorum interrogeris, dic ipsum esse & prophanũ & impium. Paulus sanè Atheniensibus cum eorum laude loquitur: Elimæ autem maledicit, quia dignus erat. *Act. 17. & 13.*

Quæ circa me sunt omnia uobis nota faciet Tychicus.] Sapientiæ est non omnia epistolis inserere, sed necessaria tantũ atq; urgentia. primùm, ut eas non supra modum prolixas faciat, deinde ut is qui proficiscitur, habeat etiam quod recenseat, atq; hinc honoratior habeatur. Tertiò ostendit quónam erga ipsum affectu imbutus fuerit. non enim ei talia credidisset, quæ literis indicanda forsan non erant, nisi fidelem eum sibiq; admodum charum habuisset. Quare subijcit: *Epistolarum conditio.*

Dilectus frater, & fidelis minister, & conseruus in Domino.] Si dilectus, omnia nouit: si fidelis, nihil mentietur: si conseruus, particeps est tentationum. B

Quem misi ad uos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa uos sunt, & ut cõsoletur corda uestra.] Hic quam erga ipsos habebat charitatem indicat. Siquidem propterea misit, ut res illorum cognoscat, non ut sua ipsis denunciet: sed ut eos consoletur. Ostendit autem eos tentationibus pressos esse, atq; opus habere solamine.

Cum Onesimo fideli ac dilecto fratre, qui est ex uobis.] Onesimus hic est, Philemonis ille seruus. Papæ, ad quantam dignitatem peruenit, ut frater etiam Pauli sit: Paulus autem non pudesit frater esse serui. Cedit porrò in laudem urbis eorum quod ait, Qui est ex uobis, ut glorientur quòd talem protulerint.

Qui omnia quæ hic aguntur nota faciet uobis.] Hoc est, uincula, aliaq; me detinentia: si enim hæc non essent, uenissem ad uos.

Salutat uos Aristarchus concaptiuus meus.] Hic est qui unà cum ipso ab Herosolymis est reductus. Maius aũt quippiam prophetis hic Paulus dixit. nam illi sese hospites tantùm & peregrinos uocabant, hic uerò & captiuum seipsum nominat. Reuera enim captiui instar tractabatur agebaturq;, imò peius etiam quàm captiui. Siquidem captiuorum, ut suarum possessionum, qui eos ceperunt, curam gerunt: hunc autem ceu inimicum & hostem nemo non diuexabat uarijs modis. Hoc illis in consolationem dicitur, quandoquidem præceptor eorum huiusmodi patiatur. *Prophetæ peregrini et hospites, Paulus captiuus.*

Et Marcus consobrinus Barnabæ.] Et hunc à cognatione commendat. magno enim in precio erat Barnabas.

De quo accepistis mandata. Si uenerit ad uos, suscipite illũ.] A Barnaba forsan acceperant mandata, ut Marcum hunc honorificè susciperent. Potest hic punctũ post mandata apponi: deinde nouo quodam principio legi, Si uenerit ad uos ô Colossenses, suscipite eum honorificè.

Et Iesus qui dicitur Iustus.] Fortasse hic fuit Corinthius.

Qui sunt ex circuncisione. Hi soli sunt cooperarij ad regnũ Dei.] Cũ propriã cuiusq; laudem dixisset, nunc communem etiam ponit. magnum enim uidebatur ex Iudæis esse. Quoniam autem captiuitatis meminit, ne deijciat auditoris animum, subleuat deinceps & excitat, inquiens, Cooperantur mihi in ijs quæ ad regnum inducunt. Proinde

A de qui socij sunt captiuitatis, erunt etiam participes regni. Diuus autem Ioannes Chrysostomus hunc ad modum legit: Quasi obscurè notauerit Iudæos, inquiens, Qui sunt ex circumcisione, hi soli plures nanque ex gentibus fuerunt.

Qui mihi fuerunt solatio.] Ostendit sese in magnis afflictionibus fuisse, eosque magnos esse quosdam, quippe quia Paulo consolationi fuerint. Obserua quomodo is qui captiuum consolatur, simul particeps esse regni prædicetur cum eo. Sunt igitur qui propter Christum affliguntur, iuuandi fouendique.

Salutat uos Epaphras, qui ex uobis est, seruus Christi.] Et in principio epistolę, & nūc ipsum commendat, ut ueluti amantem ipsos redament: ac libenter eum audiant, si quid doceat. Præceptorem enim ac doctorem in honore esse, in commoditatem discipulorum cedit, obtemperantiam ei in ijs quæ dicit. Ingens autem eius præconium est, seruum eum esse Christi. Gloria igitur uestra est ille, utpote qui cum talis sit, ex uobis sit oriundus.

Semper solicitus pro uobis in orationibus.] Non simpliciter orans, sed sollicitus & anxiè laborans ac tremens pro uobis, non nunc solùm, sed semper.

Vt stetis perfecti.] Tacitè eos mordet ceu imperfectos. claudicabant enim omnino in dogmate de angelis. Quia uerò potest quispiā esse perfectus, nec stare tamen, quem admodum cum aliquis omnia nouerit, non consistat tamen firmiter: propterea dicit, Vt stetis perfecti, uidelicet in doctrina & uita.

Et pleni in omni uoluntate Dei.] Hoc est, ut nullam aliam uoluntatem faciatis, præter diuinam. hoc enim est completum & perfectum esse. Ostendit autem per hæc eos partim habere quiddam, partim etiam illis quicquam deesse.

Testimonium enim illi perhibeo, quòd habeat zelum multum pro uobis, & pro ijs qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. Vtraque intensionem, & exaggerationem habent, cùm quòd zelum dicit, tum quòd multum. Commendat autem eum Laodicensibus &

B Hierapolitanis. omnino enim epistola hac lecta, de eo audiuerunt.

Salutat uos Lucas medicus dilectus.] Lucas hic euangelista est, cuius non exiguum est encomion, eum esse Paulo dilectum. Neque hunc alijs post posuit, ut eum imminueret, eiusue autoritatem eleuaret: uerùm ut Epaphram apud conciues magni faceret, ue neraretur que. Verisimile est autem alios etiam hoc nomine fuisse. *Lucas euangelista.*

Ac Demas.] Nondum enim, ut uidetur, reliquerat doctorem.

Salute fratres qui sunt Laodiceæ.] Animaduerte quî eos conglutinet ac copulet inter se mutuò.

Et Nympham, & quæ in domo eius est ecclesiam.] Magnus hic uir fuit, qui domum suam totam fidelem habuerit, ut adeò ecclesia uocaretur: propterea & gratificatur ei Paulus, priuatim eum salutans. Facit autem hoc, ut & alios ad cōsimilem zelum euangelij prouocet, ut si & ipsi honorari uelint, Nympham hunc imitentur.

Et cum lecta fuerit apud uos epistola hęc, facite ut & in Laodicensiū ecclesia legatur, atque ut uos * Laodicensium epistolam legatis.] Iuxta meam sententiam fuerunt nōnulla in hac scripta, quæ oportebat eos audire, ac rursum in illa quæ necessum erat hos discere. Maior est autem commoditas, quando alijs accusatis, alij sua peccata agnoscunt. Quę uero fuit epistola ex Laodicea? Ad Timotheum sanè prima, nam ea ex Laodicea scripta est. Quidam aiunt quod ea fuerit quam Paulo Laodicenses miserint: uerùm haud scio quid illa ipsis emolumenti ad emendationem adferre potuerit. ** τὴν ἐκ λαοδικείας. i. Laodicēsium, uel eam quę è Laodicea scripta aut missa est.*

Dicite Archippo.] Quur non scribit ad ipsum? Fortasse quòd exigua tantùm commonefactione, non literis opus habebat.

Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas.] Terrentis hoc est est uerbum ubique, Videte ne quis uos deprædetur, Videte ne iam potestas uestra hæc. Consimilem ad modum hic, Vide, inquit, ut impleas opus quod accepisti in Domino, hoc est, per Dominum. ipse nanque tibi dedit, non ego. Quale autem erat opus? ut Colossensibus prospiceret, eósque curaret & obseruaret. Duo autem adstruit per hoc quod dicit, In Domino: ipsum diligentiorem facit, ut perficiat ueluti herile opus: & illos huic subijcit, ut cui à Deo ipsi sint commissi. Omnino enim propterea scriptum est eis, Dicite Archippo, ut quando ipsos obiurget Archippus, non accusent ipsum tanquam amarulentum, nimirum agnoscentes quòd Pauli hoc sit *Supr. 2.*

 mandatum,

mandatum,& quòd suum ipsorum os Archippo dixerit quę Paulus ei nunciauerit. Vt A
igitur illorum ora obstruat Paulus, artificiose ac scitè hoc fecit: quandoquidem alioqui
absurdum erat discipulis de præceptore disputare.

Memores estote uinculorum meorum.] Hoc est, mei memoriam facite, qui uinctus sum & condemnatus. Hęc autem maxima est eis consolatio aduersus quanuis afflictionem, meminisse Pauli uincti.

Gratia uobiscum. Amen.] Hac præsente, etiamsi afflictiones habueritis & uincula,
Act. 5. nihil aduersum uos poterit. Nam & hoc gratiæ est, ligatum teneri. Reuertebantur enim, inquit, à carcere gaudentes quòd digni iudicati essent contumelia affici pro nomine Christi. Viden' dignitatem & honorem esse, cõtumelia affici? ac reuera magna hæc est dignitas. Contingat igitur & nobis indignis, diuina gratia dignos iudicari atque donari in afflictionibus, ut hac perferente imbecillitatem nostram, ad commoditatem ipsæ nobis cedant, multam peccatorum nostrorum crassitiem exprimentes ac delentes, in gloriam patris, & filij sanctique spiritus, cui honor in secula seculorum. Amen.

Scripta est ex Roma per Tychicum & Onesimum.

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPIscopi in primam diui Pauli ad Thessalonicenses epistolam enarratio.

ARGVMENTVM.

Primùm fidem eorum mirificè commendat, ut quæ adeò effloruerit, ut non paucis alijs fuerit exemplo. Deinde consolatur eos in afflictionibus, quibus sunt obnoxij ob Iudæos, & Christi maximè suique exemplo. Postremò eos in spe resurrectionis firmat, de ea nõnulla inferẽs. Porrò Thessalonica Macedoniæ metropolis est, ut in hypothesi epistolæ ad Philippenses commonstratum. B

CAPVT I.

PAVLVS & Siluanus & Timotheus.] Ad Thessalonicenses Apostolus Paulus scribens, sibi ipsi etiam coniungit Timotheum: Ephesijs autem literas scribens, non sic facit, etsi illis cognitus esset Timotheus: mihi quidem ideo fecisse hoc uidetur, quòd statim ad Ephesios ipsum missurus esset: superuacuum autem erat epistolę conditorem, eũ qui hanc mox esset subsequuturus, prædicare. Hic autem secus res habet: uerùm reuersus iam erat Timotheus ex Thessalonica: itaque non iniuria seipsum huic coniungit. Præponit autem Timotheo Siluanum, forsan cum Timotheus hoc ex humilitate peteret, imitatus nimirum præceptorem Paulum, qui discipulos etiam sibi suos connumerat. Neque autem Apostolum, neque seruum, secundum consuetudinem suam apostolus hic se appellat, eo quòd nuper in fide instructi erant, necdum sufficientem eius experientiam acceperant. Non igitur precium fuit operæ, eius dignitatis meminisse.

Ecclesiæ Thessalonicensium.] Etsi pauci essent Thessalonicenses & necdum firmi constitissent, ecclesiam tamen eos appellat, ipso uel nomine animum illis addens: quandoquidem plerunque multitudinem ecclesiæ nomen significat.

In Deo patre & Domino Iesu Christo.] Quia & infidelium Græcorum, & Iudaicæ fuerunt ecclesiæ, disseparans hanc ab illis, dignitatem in Deo esse affirmat. Si enim quisquam peccati fuerit seruus, non est in Deo. Obserua hic præpositionem (in) patri ac filio tribui.

Gratia uobis & pax.] Optat eis, ne in diuinis donis alter alteri obstet, uel æmulationem suscitent, sed mutuam inter se pacem foueant, non inflati.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus uobis.] Ab encomio statim exordium ducit: pro ipsis nanque gratias agere Deo, indicat operatos ipsos esse talia, quorum causa Deus glorificetur. Simul autem humiliter sapere docet, tanquam Deus omnia operetur.

Memoriam uestri facientes in orationibus nostris. Quòd gratias agit Deo, isthuc est propter uirtutes eorum: quòd uerò meminerit eorum in precationibus suis, charitatis est.

Sine

A Sine intermissione memores uestri.] Non solum, in orationibus meis uestri recordor, uerùm & aliàs semper, id quod uehementis charitatis est indicium.

Propter opus fidei.] Hoc est, instantiam uestram. Isthuc enim opus est fidei, solidè & firmiter consistere, & instare, non solis uerbis in fide gloriari.

Et laborem charitatis.] Qualis autem labor est charitatis? Si simpliciter & uulgariter agas, nullus est. Sin sincerè & germanè, multus est labor. Quando enim quispiam ob dilectum sibi uel quiduis sustinuerit, quo pacto labor nõ erit? Thessalonicenses autem charitatis nomine multa perpessi erant, ut disces ex Actorum libro. *Act.17.*

Et sustinentiam spei Domini nostri Iesu Christi.] Multas, inquit, & longas tentationes sustinuistis. Sustinuistis aũt spe roborati. Cũ certitudine enim credebant repositis præmijs. Deus enim in principio tentari eos permittebat, ne diceret aliquis, q̃ simpliciter ac temere & per adulationẽ ac blãditias euãgelij prædicatio cõstaret, utq; monstrerẽ nõ esse humanã istã persuasionẽ, uerùm Dei potentiã & uim, quę animabus psuadear.

Ante Deũ & patrem nostrũ.] Bifariã hoc intelliges, uel, recordantes ante Deũ siue corã Deo & patre nostro, uel propter opus fidei, quod est ante Deũ. Ne em̃ existimetis q̃ citra lucrũ quicquã faciatis, cæterũ omnia sunt corã Deo, itaq; & mercedem redder.

Scientes fratres dilecti, à Deo electionem uestram.] Meminimus, inquit, ac mentionem uestri facimus, eo quòd sciamus uos esse electos à Deo. electi enim estis ad fidem præ multis alijs. Et unde hoc planum diue Paule? Audi sequentia.

Quia euangelium nostrum non fuit ad uos in sermone tantùm.] Inde, inquit, perspicuum est q̃ electi sitis, eo q̃ Deus prædicationem euangelij in uobis glorificauerit. Nõ enim simpliciter adeò prædicauimus, quinetiam signa sunt edita quibus testatus est Deus fidem sibi uestram probari, tanquam eorũ qui ab eo electi essent & prædestinati.

Sed & in uirtute.] Hoc est, in signis quæ facta sunt ad beneficentiam gratorum, & ad pœnam & condemnationem ingratorum.

Et in spiritu sancto.] Vel q̃ in sapiẽtia spirituali & nõ externa, uel q̃d spiritus sanctus B datur credentibus.

Et in† certitudine multa.] Hoc est in ærumnis & afflictionibus. *†πληροφορίᾳ, certitudine, plena et certa persuasione.*

Sicut scitis quales fuerimus in uobis, pp̃ter uos.] Vos, inq̃t, testes estis, quõ in uobis cõuersati sumus, & q̃ cũ alacritate multa prædicauerimus euãgeliũ, idq; pp̃ter uos. Quia em̃ electi eratis, pp̃terea nihil nõ uestri causa laborauimus. p̃ dilectis em̃ à Deo, qs q̃d nõ patiar? Hic aũt sua etiã facta attingit, etiãsi tectè. uult em̃ primùm eos cõmẽdare.

Et uos imitatores nostri facti estis, & Domini.] Cõsortat eos laudãdo, & ad memoriã reuocando q̃ & ipsi non defecerint ab eo in periculis, nec sint in periculis eo facti inferiores. Deus bone, quantũ est encomiũ, eos statim præceptoris sui imitatores factos esse: nec eius tantũ, uerumetiã Dñi? Qui uerò Domini imitatores facti sunt? Quoniã & ipse multa passus lętabat: spõte em̃ ad id accedebat, ut adeò diceret patri: Glorifica me. *Ioan.17.*

Excipiẽtes uerbũ in tribulatione multa, cũ gaudio spũs sancti.] Nõ simpliciter suscepistis cũ tribulatione uerbũ, sed cũ multa, hoc est, cũ piculis: atq; hoc disces ex Actis Apostolorũ. Attamẽ afflictionẽ hãc, seu picula læti suscepistis. Interpretans aũt quõ liceat, & fieri possit ut q̃spiã in afflictione lętet, dixit, cũ gaudio spũs sancti. nõ em̃ pmisit uos spũs sanctus dolere. Porrò dolor erat in reb. corporalib. gaudiũ uerò à spiritu dabat. Quemadmodũ em̃ in flãma seruati sunt pueri, spiritu flãmã irrorãte & infrigidãte: hũc ad modũ & uos in piculis spiritus lętos faciebat, futurã uobis premonstrãs retributionẽ. Animaduerte aũt tũ quẽpiã fieri imitatorẽ Domini, quãdo picula sustinet cũ lętitia spiritus. *Act.17.* *Dan.3.*

Ita ut uos facti sitis forma omnibus credẽtibus in Macedonia & Achaia.] Etsi postremò ad eos Paulus uenerit, sic tamẽ, inquit, resplenduistis, ut eorũ q̃ priores accesserint euangelio, uos facti sitis doctores. Atq; hæc est diui Pauli imitatio. Nã & ipse postremus accedens, omnes superauit. Expende hic, q̃ nõ dixerit, Facti estis forma ut crederent alij: uerũ iã credentibus forma facti estis, ut sciãt & uideãt quõ oporteat credere, nimirũ cũ feruore, & ad pericula promptitudine. Per Achaiã autem Græciam intelligit.

A uobis em̃ insonuit sermo Domini.] Hoc est, de uestra uirtute fama, fecit ut prędicatio innotesceret omnib. ut ita omniũ uos institutores ostẽderemini. Illud aũt, insonuit, ueluti de tuba dictum est, quæ cùm clarè sonat, tum sonitus eius ad multos peruenit.

Nõ solùm in Macedonia & Achaia, sed & in omni loco fides uestra quæ est ad Deũ

egressa

egressa est.] Macedoniam, inquit, & Græciam uerbo & doctrina implestis exemplo A uestro, & quod admiratione dignũ est, quomodo per omnem locũ in adeò breui tempore tãtam fidem ostendistis: Tanquam aũt de re animata loquatur, dixit, Egressa est.

Ita ut non sit nobis necesse quicquam loqui.] Adeò, inquit, est uehemens & efficax fidei uestræ fama, ut neq; expectent nos homines quicquã de uobis dicere: uerumetiã si sæpe conemur narrare, ut & illos ad parem æmulationem injiciamus, præueniunt nos illi, uestra nobis bona prædicantes.

Ipsi enim de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad uos.] Hoc est, q noster ad uos aduentus refertus fuerit innumeris mortibus, uos tamen non estis offensi in nobis. Quinetiam uos in pericula propter nos incidentes, non auersi estis à nobis, sed sic nobis adhærebatis, ceu innumeris bonis à nobis aucti essetis. Secundus autem Act. 17. ille accessus eius erat. Etenim profectus in Berrhœan, persecutionem passus est: ac inde ueniens, sic est receptus, ut & animas suas, adeoq; uitam pro eo impenderent.

Et quomodo conuersi estis ad Deum à simulacris, ut seruiatis Deo uiuenti & uero.] Hoc est, quod facilè, & cum magna uehementia, ac summo studio. Hic porrò minus in uisam parænesin adduxit, pulchrè ac commodè eos commonefaciens, à quibus ad quæ transierint, ut & dignam conuersione sua uitam ducant.

Et expectetis filium eius de cœlis, quem excitauit ex mortuis, Iesum, qui eripit nos ab ira uentura.] Et hoc est eiusdem methodi. docet enim narrationis specie, expectare filium Dei. Afflictis autem hæc est maxima consolatio, quòd qui passus est, excitatus est, iamq; in cœlis est, tum quòd ille uenturus est ut nos qui affligimur, liberet à uentura ira, hoc est à pœna, tanquã eos qui illi per fidẽ placuerimus, perq; immaculatã uitã: neq; parcet illis q nos opprimũt. Quoniã aũt pericula iã sunt in manibus, bona uerò in spebus, magnã ipsis fidem tribuit. Siquidẽ expectãt & sperãt firmiter quæ futura sunt.

CAPUT II.

NAm ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad uos, quòd nõ fuerit inanis.] Vestra, inquit, sanè magna sunt, interim tamẽ neq; nos humana ratione usi sumus, neq; B inanis fuit introitus noster, hoc est, sine periculis ac sine tentationibus, ac nihil habens firmitatis. Nam ut sæpe dictum est, pericula sunt quæ fidem consolidant: citra hæc autem inanis fuerit & uacua.

Pericula fidem confirmant.

Sed antè malis afflicti, & cõtumelijs affecti sicut scitis Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad uos euangelium Dei in multo certamine.] Cum euasissemus, inquit, pericula apud Philippenses, in alia incidimus rursus. Vide aũt, quomodo Deo rursus omnia referat accepta. Confisi, inquit, fuimus Deo, hoc est, ab eo confortati.

Exhortatio enim nostra non fuit ex errore.] Doctrina, inquit, nostra non fuit ex errore siue impostura. Impostores enim seipsos non solent in pericula conijcere, sed potius ad delicias: ego uerò meipsum periculis obieci, unde planũ est quòd doctrina mea non erret, neq; decipiat quenquam dolis, & quòd pro humanis rebus nõ elegerim periculis esse obnoxius, uerùm ob diuina ac stabilia bona.

Neq; ex immunditia.] Hoc est, non impurum & immundum aliquid doceo, qualia sunt magorum & ueneficorum incantatorumq;.

Neq; in dolo.] Non in nouatione uel seditione, ut * Dathan.

Sed sicut probati sumus à Deo, ut crederetur nobis euangelium, ita loquimur.] Deus, inquit, probauit nos & elegit, ut crederet committeretq; nobis Euangelium. non enim elegisset, nisi dignos nouisset. Tales igitur manemus probati, quales electi sumus ab ipso ad talem prædicationem.

† Non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat corda nostra.] Hoc est, non ut uobis placeamus, hæc facimus omnia: sed Deo placere uolentes, qui abdita explorat. Nam probat, hoc significat nunc, uel quia recipit corda & coronat. Nemo autem dolosus & impostor & immundus huic placere potest.

**Diuersa erat hic lectio. Margini enim adscriptum erat Theudas, & ut Thuedas habet Chrys. de quo habetur Act. 5. Num. 16.*

† Probare, pro, explorare uel approbare.

Neque enim aliquãdo in sermone adulationis fuimus, sicut scitis.] Postquam in prioribus laudauit eos, ut ne suspectam faciat laudem, ait: Nunquam aliàs adulatus sum, quòd est decipientium, proinde neq; iamnunc adulabor.

Neq; in occasione auaritiæ, Deus testis.] Neq; pecuniæ amore prædicauimus uobis. Quòd autem non sim adulatus, & uos testes estis: quòd autem non sim pecuniarum amator

A amator neq; auarus, Deus testis: ipsis enim hoc non constabat.

Nec quærentes ab hominibus gloriam, neq; à uobis, neq; ab alijs.] Non dixit, Ignominia affecti sumus, neq; non sumus honore dignati, ut ne uideatur ipsis exprobrare: uerùm, Nõ quæsiuimus honorem, cum tamen prædicatio uerbi hoc postulet. Nam si regios legatos magno honore dignamur, multo magis Dei legatos. Quomodo igitur gloriæ causa agemus aliquid, qui neq; à uobis, neq; ab alijs, tanquàm doctores, cupiamus honorari?

Cum possemus uobis oneri esse ut Christi apostoli.] Vel honore, & gloria & amplitudine, potuissemus accipere à uobis & ali, adeoq; graues esse uobis. Etenim dignitas & autoritas nostra hoc postulat, ut accipiamus à uobis.

Sed facti sumus in medio uestri * mites.] Hoc est, mansueti sine grauamine. Vel infantes in medio uestri, hoc est, innocentes, uanę glorię expertes. Infanti enim nihil huiusmodi conuenit. Quod ait, In medio uestrũ, talem habet sensum, factus sum ueluti unus ex uobis, ut qui non supernam sortem acceperim.

Tanquam si nutrix foueat suos ipsius filios.] Amorem suum ac feruidam dilectionem ostendit. Nunquid nutrix adulatur? nunquid à paruulis infantibus pecuniam expetit? pari ratione doctorem conuenit esse mitem, ac deamantem etiã eos qui ei insultauerint, perinde ac nutrix pueros, etiamsi eam feriant.

* ἤπιοι mã sueti, mites. Vel νήπιοι paruuli, infantes. Vtranq; enim lectionem Theophyl. hic attingit.

Sic obstricti uobis, uolebamus tradere uobis non solum euangelium Dei, sed & nostras ipsorũ animas. [† ὁμειρόμενοι ὑμῶν, hoc est, obligati uobis, atq; uobis adglutinati. Cõpositum est ὁμείρομαι, ab ὁμοῦ, simul, & εἴρω, complico, connecto. Nõnulli uerò ἱμειρόμενοι legerũt, id est, desiderantes, sed malè. Nõ solùm igitur, inquit, nihil à uobis accepimus, uerùm si possibile esset, ηὐδοκοῦμεν, hoc est, uehementer uolebamus etiam animas nostras in uos impendere. Proinde euangelium impertiri, est honorificentius: animã autem impendere, adeoq; uitam, difficilius est, uehementiorisq; ac ueluti magis insanientis charitatis est: quod & ipse infert.

† ἱμειρόμενοι cum affectu desiderãtes, ut legunt complures, quã uis Theoph. magis probet ὁμειρόμενοι.

B Quoniam charissimi nobis facti estis.] Ne uideatur hæc omnia dicere tanquam qui labores pro eis susciperet, & propterea deberet honorari ab ipsis, ait: Nullam ob rem aliam hæc facio, inquit, quàm propter charitatem. Neq; enim retributionem quęrens, uerùm ipsum tantummodo bonum & honestum.

Meministis enim fratres laboris nostri ac fatigationis. Nocte ac die operantes, ut nequem uestrûm grauaremus, prædicauimus ad uos Euangelium Dei.] Non dixit, Meministis beneficiorũ quæ à me accepistis: sed laboris, nec id simpliciter, cæterùm & fatigationis, id est laboris cum magna diligentia, studio, & alacritate: nec die solũ, uerumetiam nocte. O quanta hęc est Apostoli alacritas, promptitudo, & summa, ne quenquã offendat, sedulitas. Innuit autem Thessalonicenses istos non admodum fuisse diuites, cum inquit, Ne quenquam uestrûm grauaremus.

Vos testes estis, & Deus.] Satis Deus autoritatis habebat & fidei, uerũ quia nõ erat perspicuũ hominib. quod Deus testimoniũ dicat, & ipsos quibus loquitur, in testimoniũ uocat.

Quàm piè.] Omnia quæ opus erat implere. Illud ὁσίως, significat sanctè & piè cum timore & cultu Dei.

Et iustè.] Hoc est, nemini uim facientes, uel iniurij, pecuniarum exactione.

Et inculpatè.] Hoc est citra offendiculum & scandalum.

Vobis qui credidistis affuimus.] Quandoquidem ab infidelibus impius uocabatur, & circulator, & spermologus, & nihil sani.

Sicut scitis.] Rursus eos testes uocat, quod argumento est, eũ nihil arroganter dicere.

Qualiter unũquemq; uestrũ sicut pater filios suos deprecãtes uos & cõsolantes.] Papæ, cuiusmodi id erat negotij, quod neminẽ citra cõsolationẽ prætermitteret, sed unicuiq; uerba & sermonẽ accõmodaret. Quod aũt dicit, deprecantes siue adhortãtes, id agit ut generose & fortiter ferant aduersa. Non igitur gloriam quęrebam. Suprà quidem nutrici seipsum assimilauit, nunc autem patri, dilectionem indicans & præsidatum, & humilitatem omnis fastus uacuam. Quis enim pater aduersus filios inflatus est?

Ac testificantes, ut ambularetis dignè Deo qui uocat uos ad suũ ipsius regnũ & gloriam.] Testificari siue obtestari, iam seuerioris atq; obiurgatorię est doctrinæ, quare nõ adulabar, Postquã uerò prædixit, Tãquã pater, tũc intulit, ac testificãtes. Nõ enim uehementer

Paternus affectus.

menter inquit, sed, ut patres, ut ambularetis dignè Deo, qui uos uocaret ad regnum suum & gloriam. Animaduerte, quomodo narrationis specie hic nos doceat & consoletur. Si enim ad regnum nos uocat Deus, omnia sunt ferenda.

Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepistis uerbū auditus à nobis Dei, accepistis non uerbum hominum, sed quemadmodum est uerè, uerbum Dei] Hoc loco eos etiam commendat: Non enim, inquit, nos quidem omnia immaculatè agimus, uos autem indignum quiddam mea institutione demonstrastis. Non enim, tanquam homines audiretis simpliciter, affecti eratis: sed ueluti ipso Deo adhortante, sic aduertebatis animum. Verbum autem uel sermonem auditus, Dei prædicationem dicit, ac uerbum, ut quod cum audiatur, credatur etiam. Quomodo enim credant, si non audiant?

Rom. 10. Qui & operatur in uobis credentibus.] Vnde planum est quòd tanquam uerbū Dei acceperitis: Operatur enim, inquit, in uobis, hoc est, ex ipsis operibus demonstratur. Nisi enim ipsum sic suscepissetis, non iam in huiusmodi tentationibus perdurassetis. Vt enim, quòd neq; adulator sit, neq; impostor, ex periculis quæ subijt conuincit: sic & ipsorum fidem ex afflictionum tolerantia indicat.

Vos enim imitatores facti estis fratres, ecclesiarum quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu.] Ne quis per ecclesias quæ sunt in Iudæa, synagogas Iudæorū intelligat, propterea adiecit in Christo Iesu, ut fidelium ecclesias indicet.

Ecclesia. Synagoga.

Quia eadem passi estis & uos à proprijs contribulibus, sicut & ipsi à Iudæis.] Haud parum hic cōsolationis præbet Apostolus. Si enim Iudæi patriæ legis æmulatores, postquam semel credidernt, tāta sunt perpessi, quanto potius uos debetis? Non exiguum autem argumentum est, uerum esse euangelij uerbum, cum Iudæi tanta patiantur eius causa, qui antea illud persequebantur.

Qui & Dominum occiderunt Iesum.] Quid igitur mirum, si contribules suos adflixerunt, quandoquidem & Dominum occiderunt? Animaduerte autem qualis sit consolatio, participem fieri Christi adflictionum: propterea & Paulus semper illud in tentationibus circumfert. B

Et proprios prophetas.] At dicet aliquis, quòd Dominum ignorauerint, neque cognouerint. Quid tum postea? Anne prophetas suos non norant, quorum libros etiam circumferunt? Quomodo igitur & hos occiderunt? Quare planum est quòd nihil agant ueluti æmulantes pro ueritate, sed contra ueritatem potius rabientes & insanientes.

Iudæorū rabies ac malignitates.

Et nos persecuti sunt.] Apostolos, doctores uestros. Necessum est igitur uos discipulos, ad hæc exempla defigentes oculos, patienti animo isthæc ferre.

Et Deo non placent.] Quomodo enim placere ei queant, qui filium eius occiderunt, ac iam olim prophetas etiam eius interemerunt?

Et omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut salui fiāt.] Quòd si uniuerso terrarum orbi salus per Christum parta annuncianda est, illi autem prohibent, communes orbis terrarum sunt hostes. Est enim inuidentia immensa, communem & publicam salutem impedire.

Vt impleant peccata sua semper.] Hæc, inquit, iam olim in prophetis, & posthac in Christo atq; adeò nobis peregerunt, ut ostendant seipsos perfectissimè & cumulatissimè peccare, peruenireq; ad plenam & summam malitiæ mensuram.

Peruenit autem ira in ipsos ad finem.] Hoc est, non quemadmodum antehac, reditus est ipsis à captiuitate, neque terram suam denuò recuperabunt, sed in finem usque perdurat erga eos ira Dei: perterrefaciens ipsos hoc pacto, hoc est, adusq; consummationem sic permanebit ipsis ira Dei. Porrò cum dicit ἡ ὀργὴ, id est ira, cum articulo Græco ἡ, ostendit hanc ipsis iram prædestinatam, a que uatibus sacris prænunciatam. Cūq; consolatus esset Thessalonicenses ex eo, quòd ostenderit ipsos multos habere tentationum suarū socios, ex hoc etiam animum illis addit, cum ostendit pœnam daturos eos à quibus opprimantur.

Ira Dei aduersus Iudæos.

Nos uerò fratres orbati uobis ad horæ tempus.] De charitate hic loquitur. Suprà nanque, tanquam pater liberos, dixit, ac ueluti nutrix: hic uerò orbati, quod est filiorum patrem inquirentium: ut ex hoc discamus, qui eos desiderarit. Simul autem

&

A & mœrorem in quo erat ob separationem illam à Thessalonicensibus, indicat. Nec est quod dicatur, nos multo tempore expectasse, sed breue illud & omnino modicũ tempus fuit, quo uobis orbati sumus, ut unius uix horæ spacium esse reputetur.

Aspectu, non corde.] Neq; corde tamen, inquit, separati sumus, sed aspectu. Atqui etiamsi in corde uos circumferamus, contristamur tamen quòd non liceat nobis corporaliter uestra præsentia uti. Obserua hîc, quòd qui sese uehementer diligant, indigeant etiam felicitate quæ est ex mutua præsentia & conspectu, quandoquidem inde magis inflammetur charitas.

Abundantius laborauimus faciem uestram uidere cum multo desiderio.] Abundantius, quàm uerisimile erat, quod eos uidere expeteret, quibus orbatus esset ad tempus. Animaduerte autem charitatem: nam ob nihil aliud aduenire uult, inquit, quàm ut faciem uestram uideam.

Quapropter uoluimus uenire ad uos, ego quidem Paulus semel atq; iterum, & impediuit nos satanas.] Quid ais? Satanásne impedijt? Næ: non enim Dei hoc opus fuit. In epistola enim ad Romanos à Deo dicit se impeditum: insuper & Lucas ait quòd spiritus eos impedierit: in epistola ad Corinthios, spiritus isthuc ait opus esse: hic uerò tantummodo satanæ, tentationes graues & inexpectatas adducentis, ex diuino nimirum permissu. Animaduerte hîc quantùm charitate oblectetur, innuens quòd maximé omnium eos diligeret, ex eo quod ait: Ego quidem Paulus, hoc est, qui mecum erant alij studebant quidem uenire, ego uerò conatus sum etiam. *Rom. 1. Act. 16. 2. Cor. 1. Satanæ uis.*

Quæ enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ?] Nónne hæc sunt matrum uerba, omnino misericordiæ & charitatis uisceribus inflammatarũ, paruulos suos pueros alloquentiũ? Non satis erat coronam dicere, ut dilectionis suę feruorem indicaret, sed apposuit gloriæ siue gloriationis: propter uos enim, inquit, spero quòd maiorem fiduciam & libertatem nanciscar uestri causa apud Christum, atq; ob eam causam lętor, quòd sitis corona mihi, & corona gloriationis, hoc est, splendidę glorię, & hic estis iam nunc, eritisq; posthac tunc in futuro seculo.

B

Nónne & uos coram Domino nostro Iesu Christo, in aduentu ipsius?] Quid igitur? Thessalonicenses spes tua sunt beate Paule? non illi soli, propterea adiecit, Et uos, ostendens quòd & alij fuerint.

Vos enim estis gloria nostra & gaudium.] Quanta enim est gloria, tantam ecclesiam adducere Christo?

CAPVT III.

Propter quod non sustinentes amplius, probauimus relinqui Athenis soli.] Probauimus, id est, elegimus atq; decreuimus.

Et misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei, & cooperatorem nostrum in euangelio Christi.] Tanta fuit cura discipulorum diuo Paulo, ut siquãdo ipse impediretur necessarijs quibusdam causis, alios tamen mitteret, qui discipulos inuiserent: hoc tum etiam fecit, Timotheum ablegãs. De eo autem tanta encomia concinit, non ipsum solummodo extollens, cæterùm ipsos etiam honorans atque obseruans, quandoquidem eorum causa tanto tempore adeò necessarium euangelij cooperatorem ab opere ministerij auulserit.

Ad confirmandos uos & exhortandos pro fide uestra.] Cum concuterentur ob tentationes afflictionesq; præceptoris sui, indigebant fulcimento & exhortatione siue cõsolatione, ut iam non excidant à fide. Non enim modicam discipulis perturbationem, præceptoris tentationes præbent, perinde ac militi siquando imperator uulneretur.

Vt nemo moueatur in tribulationibus istis.] Exponit quidnam allaturus ipsis esset cõmodi sua confirmatione Timotheus. Vt nemo, inquit, concutiatur, hoc est turbetur, laxetur in tentationibus meis. Nam satanas si inuenerit opportunitatem tentationis, turbat minimé firmatos, quietis ac remissioris uitę suggestione, ut à rebus molestis ad mœrorem adferentibus resiliant. Nonnulli σαίνεσθαι, pro turbari positum esse, dicunt, metaphora à canibus sumpta. Nã & illi caudas suas, cum adulantur, turbãt & commouent.

Ipsi enim scitis, quòd in hoc positi simus.] Audiamus hîc, quòd Christiani, ut affligantur, sint constituti. Non enim de apostolis hæc tantum dicta sunt. Cum itaque ad hoc positi simus, quid nouum si affligamur? Quocirca nedum ob præterita mala oportet *Christiani affligi debent.*

Oo nos

nos esse pacatos & inconcussos, uerumetiam ob futura. Hoc enim nobis est magis proprium. A

Nam & cum apud uos essemus, prædicebamus uobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis.] Magnæ consolationi est discipulis, quòd præceptor imminentes afflictiones ipsis prænunciet. Sic enim usu uenit, ut deinceps ob eas non ita perturbentur, atque fieret si inexpectatæ & insperatæ contingerent. Hinc & Christus A-
Ioan. 14. postolis dicebat: Hæc priusquam fierent, prædixi uobis, ut cum facta fuerint, credatis. Non hoc autem solum eis Paulus denunciauit, uerùm & multa alia quæ etiam euenerunt, prædixit.

Propterea & ego amplius non sustinens, misi.] Si prædixisti eis diue Paule quòd in calamitate sis uenturus, & quòd fidei causa eos non oporteat conturbari, quid rursus mittis? apparet enim, quòd non admodum eis fidas. Præ nimia, inquit, charitate hoc facio. Diligentes enim, quæ tuta sunt, etiam suspecta habent. Præterea multæ fuerũt tentationes, ac excessus malorum seu magnitudo terruit me. Propterea nõ dixit, Desperans de uobis, misi: sed enim, Non porrò sustinens, quod amicitiæ erat.

2. Cor. 12. Ad cognoscendam fidem uestram.] Quærunt hic aliqui: quid nam, qui tertium adusque cœlum conscenderat, qui non patefacienda uerba audierat, iste non nouit quo in statu sint res Thessalonicensium, sed Timotheum mittat, ut cognoscat fidem ipsorũ? Potest igitur dici, quòd non omnia norint sancti, cùm qui ante Christum uixerũt, tum
4. Reg. 4. qui post Christum. Nam & Helisæus ignorabat quid cum Sunamitide ageretur. He-
3. Reg. 19. lias putabat etiam se solum relictum, cum adhuc septem millia essent: quinetiã Samuel
1. Reg. 16. ante hos, docetur non attendere in faciem primi fratris Dauidis. Hunc ad modum Apostoli nõ nouerant omnia. Hoc autẽ factũ est, ut neque ipsi attollantur, neque alij de ipsis maiora quàm par sit imaginentur, néue nos posteri dicere possemus quòd humanæ naturæ modum illi trãscendentes, uirtutis opera perfecissent, ac propterea nos socordes planè ac tantum non desperantes maneremus: sed ut discamus quòd neque ipsi tantum diuino auxilio freti, sed suis etiam laboribus præclara peragerent opera. B

Ne quomodo tentarit uos is qui tentat, & inanis fiat labor noster.] Non suspicatus sum, inquit, uos concussos esse: uerùm hoc tantũmodo metui, ne tentati sitis. Animaduertis aũt diabolicum esse, in afflictionibus turbari, maximè si alij offendantur, ex eo quòd
Iob 2. alij affliguntur: sicut in Iobo fecit, uxorem eius tentans, ex ijs quæ maritus patiebatur. Tentat autem diabolus, nesciens an sit superaturus: quod ex Iob manifestum est. Attamen quæ ipsius est impudentia, irruit. Ac si quid uideat imbecille, expectat & permanet: sin forte, desistit. Et inanis fiat labor noster. Etiamsi aũt permutati sunt & inuersi, ô Paule, quid ad te? Tuus labor perfectam habet apud Deum mercedem. Præ nimia tamen charitate, inquit, euacuatum mihi laborem arbitror meum.

Nuper autem cum uenisset Timotheus ad nos à uobis, & annunciasset fidem & dilectionem uestram.] Hæc quidem expectaui, inquit, euenerũt autem contraria. Reputa hìc tecum immensam lætitiam ac clementiam Pauli. Non dixit, denunciasset, sed εὐαγγελισαμένου, id est, bene ac cõmodè nunciasset: adeò ingens bonum putabat illorum in fide confirmationem. Charitatis porrò eorum nomine haud parum etiam lætabatur, nam fidei signum erat.

Et quòd habeatis memoriã nostri semper bonam, desiderantes nos uidere, quemadmodum & nos uos.] Hoc est, meministis nostri cum laude & præconio. Audite hic discipuli, atque discite præceptorum uestrorũ mentionem facere semper cũ laude: uobis ipsis nanque proderit, non illis. Consolatio autem maxima est Thessalonicensibus & lætitia, discere, Paulum nouisse se ab ipsis diligi: maiorem enim in eis amorem accendit.

Ideo consolationẽ accepimus in uobis fratres, in omni afflictione & necessitate nostra.] O rem admirandam. Agit illis gratias, quòd non sint commoti. Non sentimus enim, inquit, tristia, uerùm consolationem accepimus, non in una quapiam afflictione, sed in omni. Lætitia enim quam uestri causa recepimus, omnibus nostris necessitatibus æquipollet, easque compensat.

Per fidem uestram.] Vos me firmastis, inquit. Atqui diuersum erat, ipse nanque tentationibus haudquaquã cedens, fulciebat eos: attamen in illos ipsos encomion transfert. Vos non permisistis, inquit, tentationes & pericula me sentire.

Quoniam

A Quoniam nunc uiuimus, si uos statis in Domino.] Non dixit, Consolationem accepimus: sed, Viuimus: indicans quod eorũ scandalum mortem suam existimarit, ac uitam eorundem in Euangelio progressum, & constantiam & confirmationem in Christo.

Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro uobis super omni gaudio quo gaudemus propter uos ante Deum nostrum?] Tantum, inquit, est gaudiũ nostrum propter uos, ut nequeamus pro dignitate Deo gratias agere pro uobis. Vestram enim uirtutem & actionem, donum Dei arbitramur: non enim est humani conatus, animæ tanta prudentia. Quare cum illi sint per nos eam ob rem agendæ gratiæ, non inuenimus dignam gratiarum actionem.

Nocte ac die abundantius orantes, ut uideamus faciem uestram.] Expende excessum: plus quàm abundè precabatur, ut posset uidere eos, quemadmodum si quisquam colonus, audiens quòd cultus ab eo ager fertilem lætamque segetem proferat, atque ea grauis sit, percupit eam suis intueri oculis. *Similitudo pulchra.*

Et compleamus ea quæ desunt fidei uestræ.] Atqui paulo antè testatus est stare eos: quî ergo nunc dicit, Quæ desunt fidei? Non omnem perceperant doctrinam, sed deerant fortasse ipsis quædam de resurrectione, idque genus alia. Præterea haud parũ multi erãt pseudapostoli. Hanc ob causam dixit defectus fidei. Vbi itaque fidei eorum metuebat: Misi, inquit, Timotheum, ut uos fulciat. Hic uerò compleamus ait, quod institutionis & doctrinę potius est, quàm confirmationis. illud enim compleri dicimus, cui pusillum quid deficit.

Ipse autem Deus & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus, dirigat uiam nostram ad uos.] Planum hîc facit, quòd etiam apud seipsum precabatur ut eos uideret, qui quidem precationem epistolæ etiam inseruerit. Et se quoque defendit, quòd non ex segnitie relinquat ipsos. perinde quasi dicat: Ipse Deus excindat tentationes undique circumtrahentes nos, ut recto itinere ad uos ueniamus.

Vos autem Dominus multiplicet & abundare faciat charitatem uestrã in inuicem,
B & in omneis.] Viden' dilectionis hîc uehementiam, adeoque maniam, quæ se continere non possit? Nam & excellere & abundare eos in dilectione precatur, non solùm erga se mutuò, uerumetiam erga alios omnes. Isthuc enim est diuinæ charitatis propriũ, omnes complecti. Nam si hunc diligas, illum uerò non item, humana ista amicitia est. *Charitas Christiana qualis.*

Quemadmodũ & nos erga uos.] Nostra, inquit, dilectio iam se rectè habet, uestrã autem deinceps rogamus crescere: habetis enim mensuram & exemplum dilectionis.

Ad cõfirmanda corda uestra inculpatè, in sanctitate, ante Deum & patrem nostrũ, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.] Charitatem ipsis lucrum gignere asserit, nõ amatis. Abundare nanque uos Dominus, inquit, faciat in charitate, ut fulciat firmètue corda uestra. Per Dominum autem spiritum intelliges, perinde ac magnus Basilius interpretatus est. Quis enim alius confirmabit irreprehensibiles, coram Deo & patre in aduentu Christi, quàm spiritus omnino? Non dixit autem, Vt uos confirmet: sed, Corda. E corde enim egrediuntur cogitationes prauæ. Fieri etiam potest, ut aliquis nihil mali persequens opere ipso, prauus tamen sit, ut sunt inuidus, impostor, iniuriarum memor & uindictę cupidus, peruersa dogmata habens. Immaculatus ergo tum uerè est homo, quando cor suum purgat: tum enim & sanctitatem habet. Sanctitas autem propriè dicitur continentia, quemadmodum & impuritas, fornicatio, & adulterium. Vniuersum autem omne peccatum est impuritas, & omnis uirtus est sanctitas. Immaculatos aũt uult esse coram Deo & patre, etiam nũc quidem. ea nanque est syncera uirtus, quæ coram Deo est, non coram hominibus: quandoquidem fallax sit humanũ iudicium. Ac in aduentu Domini, nam ab ipso iudicamur ante conspectum patris. Vt igitur, inquit, sitis inculpati, quemadmodum omnes sancti. *Matth. 15.* *Peccatũ omne impuritas.*

CAPVT IIII.

Quod reliquũ est fratres, rogamus uos & obsecramus in Domino Iesu, quemadmodum accepistis à nobis quomodo oporteat uos ambulare ac placere Deo, ut abundetis magis.] Quandoquidem, inquit, de ijs quæ decent uobis locutus sum, audite porrò de ijs quę semper auditu sunt necessaria. Nam istud quod reliquum est, hoc indicat, hoc est semper & perpetuò. Expende uerò minimè elatam Apostoli mentem, quomodo nec ad hanc obsecrationem siue adhortationem sibi satis esse authoritatis

putarit, sed Christum Dominū assumat, hæc dicens, nempe quòd Christus uos per nos A
† obsecrat. Quod ait, Accepistis, non est uerborum tantùm, uerumetiam operum. per opera nanq; docebat. Quid uerò obsecramus? ut abundetis magis, hoc est, ut aliquid supra mandatum etiam cupiatis facere, ut adeò imperata superetis. Quemadmodum enim terra non ea solum quæ in ipsam deiecta fuerint, profert: sic animus nō debet consistere intra præcepta, sed ea etiam superare.

† παρακαλεῖ, obsecrat uel ad hortatur.

Scitis enim quæ præcepta dederimus uobis per Dominum nostrum Iesum Christum.] παραγγελία, id est præceptum uel interdictum est de iis quæ fugienda sunt: quæ si fiant, pœnam ferunt: non peracta uerò, nihil merentur præconii. Sunt autem quędam, quæ non sunt præcipienda, hoc est, cum minis exigenda, sed in animo atq; arbitrio auditorum relinquenda, ut facultates omnes uel relinquere, uel in pauperes spargere, uirginitatis statū seruare, uel permanere cœlibem. Nam qui potest capere, capiat, inquit Dominus. Verisimile est igitur Paulum quædam illis cum magno etiā terrore demandasse: unde & ea uerbis non exprimit, sed ad memoriam tantum reuocat. Rursus autē Christum in medium profert. Non mea enim, inquit, præcepi, sed illius sunt hæc. itaq; & ille uel exaudietur uel reprobabitur.

Consilia & præcepta in scriptura Matt.19.

Hæc est enim uoluntas Dei, sanctificatio uestra.] Id est, temperantia. Vbiq; autem de hac admonet, Timotheo nimirum scribens, Corinthiis, & Hebræis. Tyrannicum enim malum est impuritas, unde & multis & continuis pharmacis indiget.

1.Tim 5.
1.Cor.7.
Heb.13.

Vt abstineatis ab omni fornicatione.] Siquidem multæ & uarię huius mali species sunt, quas ne dicere quidem sustinuit, sed simpliciter, Ab omni, dixit.

Vt sciat unusquisq; uestrū, suum ipsius uas possidere in sanctificatione & honore.] Vas, corpus ipsum appellat. Quando igitur continentes erimus, & purum fuerit, nos ipsum possidemus. Quādo uerò impurū fuerit, peccatum ipsum possidet. quæ ēm peccatum imperat, isthuc facit sicut seruus. Verùm tum est in honore, quando sobrium est & pudicum. peccatum igitur ipsa est ignominia. Obserua autem quod ait, Vt sciat, admonet enim, castitatem & continentiam opus habere exercitio & disciplina. Vbi sunt B de natura disputantes, Manichæi & Marcionistæ?

Non in passione desiderii.] Hoc est, non in desiderio, siue cupiditate affectum uel motum prauum habente: nam est etiam desiderium prauo affectu uacans, quod est diuinarum rerum. Vel quod omnia concupiscentiam inflammātia & accendentia, desiderii passiones nominet, ueluti delicias, opes, ocium, socordiam. quodlibet nanq; horū desiderii, siue concupiscentiæ uel passio uel affectio dici possit. Fuerit igitur precium operæ, si uelimus esse temperantes, nullam affectionē quæ cupiditatē accendat, suscipere.

Sicut & gentes quæ ignorant Deū.] Qui Deum porrò non nouerunt, neq; retributionis spem habent: proinde omnia uoluptati tribuunt.

Vt non transgrediatur, neq; circumueniat in negotio fratrem suum.] Paulo antè de quauis alia fornicatione, nunc uerò de adulterio loquitur, quod & circumuentionē & transgressionē meritò nominat. Nam Deus unicuiq; uxorem dedit, ac terminos naturæ posuit, mixtionem uidelicet quæ est cum una illa uxore. Excessus itaq; est & circumuentio in re, siue negotio, hoc est, in congressu, præsertim cum fiat aduersus fratrem.

Matt.19.
1.Cor.7.

Eo quod uindex est Dominus de omnibus his, sicut prædiximus uobis & testificati sumus.] Ne existimes, inquit, quod de fratribus hæc tantum dicam, sed neq; infidelium uxores, neq; simpliciter maritis tacentes, neq; publica scorta habere licet. Nam hæc omnia ulciscitur dñs: nec impunè ista perficimus, sed innumeras pœnas sustinemus pro ingesta nobis in pręsenti temporaria in his uoluptate. Considera autem: primū obsecrauit: deinde pudefecit, quemadmodū gentes inquiens: postea à ratione absurditatē cōmonstrauit, rem circunuentionem dicens: deinceps etiam terret. Reuocat autem eis ad memoriam, quòd sæpe hæc ab ipso audiuerint.

Non enim uocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationē. Itaq; qui spernit, non hominem spernit, sed Deum qui dedit spiritum suum sanctum in nos.] Quia dixerat quod fratrem iniuria afficias, atq; intulerat quòd Deus hoc ulciscatur, dilatat hoc nunc, ostendens quod etiamsi infidelis hoc patiatur, supplicium, qui hoc fecit, dabit. Non enim illum ulciscitur cum te punit Deus, sed seipsum. Ipse nanq; uocauit te ad puritatem, ipsum itaq; iniuria affecisti per impuritatem, qui dedit spiritum sanctum tibi.

Itaq;

A Itaqȝ si famulam tuam aut seruam corrumpis, & non alienam, æquale peccatum est, parqȝ culpa. etenim unus est & idem qui iniuria affectus est, Deus. Et si forniceris, Deus ulciscitur, cuius spiritum polluisti. Quin & aliter: Deus uidens quòd eum in talibus magis contemnamus, quàm homines, suijpsius uindex est. Hominum enim oculos, ne ab eis conspiciamur, fugere studemus: ipsum autem Deum respicientem contemnimus. *Contemptū sui Deus ulciscitur.*

De fraterna autem charitate non necesse habemus scribere uobis.] Non dicit iam de charitate erga omnes, uerùm de ea quę est erga fratres. Per præteritionē aūt, adhortationem facit, duo hæc conficiens: alterū quidem, ꝙ adeò sit res necessaria, ut ne indigeat quidem doctrina & instructione. quæ enim prorsus magna sunt, omnibus sunt manifesta. Altero autem magis per pudorē urget, excitans eos ne inferiores inuenian tur opinione quam de ipsis concepit, existimās eos iam perfecisse quæ charitatis sunt.

Ipsi enim uos à Deo didicistis, ut diligatis inuicem.] Obserua autem quanto cum encomio hęc dicat, Deum enim ipsis uirtutis huius doctorē tribuit, quod & Propheta dixit: Erunt omnes à Deo docti. *Esaie 54.*

Etenim illud facitis in omnes fratres qui sunt in uniuersa Macedonia.] Non simpliciter dico uos esse Theodidactos, sed scio ex ijs quæ facitis. Macedoniæ autem meminit, quandoquidem Macedoniæ metropolis sit ipsa Thessalonice.

Rogamus autem uos fratres, ut abundetis magis & †operam detis, ut quieti sitis, & uestrum negocium agatis, & operemini manibus uestris, sicut præcepimus uobis.] Quòd sitis amantes fratrum, equidem noui: hoc autem obsecramus, abundare uos, hoc est exuberare in fraterna charitate, & munificos esse. Hîc igitur distinctionem facito, deinde à nouo principio lege, Vt quieti sitis, atqȝ res proprias agatis: uel operam detis ut quieti sitis, & res proprias agatis. Ex hoc autem ostendit, quòd ociosi, curiosi, turbulentiqȝ sint. Cum autem dicit, Manibus uestris operemini, pudefacit eos qui corporale opus tollunt, solum spirituale quærentes. Dicite enim uos stolidi, num ieiuniū B aliquis operatur manibus? num humi cubationem. Minimè sanè, uerùm de opere loquitur corporali, quod & magis spirituale est. Laborare enim, ut ex labore tuo alijs impertias, uerè est opus spiritus. Quia uerò pauperes fuerūt, quippe qui bonis suis spoliati essent, laborare eos docet, ut indigentibus impertiri eleemosynam possint. Quòd hos operari iubet, qui propter Christum spoliati erant, quanto potius alios? *† φιλοτιμεῖσθαι posteß coniun gi sequenti bus & significabit, operam detis: uel ab eis separari, ut significet, munificus. hanc distinctionē priori loco ponit Theophyl. nos in textu alteram cum recepta editione sumus secuti.*

Vt ambuletis decorè ad eos qui foris sunt, & nulla re indigeatis.] Hoc est, ut ne sitis indecores, si apud infideles mendicetis. Pulchrè autem & eleganter hoc posuit, ut ne eos feriat aut obiurget. Si enim fideles offenduntur, si conspexerint hominem sanum mendicare, unde & huiusmodi Christemporos, hoc est, cum Christo negociantes appellant: multo magis infideles.

Nolumus autem uos ignorare fratres de dormientibus.] Hic sermonem de resurrectione mouet. Quamuis enim de hac iam antea his locutus fuerat, iamnunc tamen mysterium quoddam reuelaturus est. Vel omnia de resurrectione probè tenebant, lugebant autem amicos: ei nunc luctui medetur. Quia uerò pleræqȝ res ignorate nos turbant, cognitæ autem tristitiam tollunt, propterea inquit, Nolo uos ignorare. Nō dixit autem, de mortuis, sed de dormientibus, ex isto etiam uocabulo futuram resurrectionem ostendens.

Vt non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent.] Cuius rei spem? resurrectionis. qui enim non habent spem resurrectionis, hi lugere debent. Attendamus igitur & horreamus. Quid igitur? propter hoc non uis ignorare, ut ne turbentur? Ecqui non dicis, Vt non puniantur, uerùm non contristentur? Næ, inquit, nam tristitia ipsa pœnam attrahit. *De morientibus nō dolendum.*

Si enim credimus ꝙ Iesus mortuus est & resurrexit, sic & Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo. Quemadmodum, inquit, Dominum Iesum excitauit, qui corporaliter & passus erat, & mortem obierat, sic & nos excitabit. Obserua autem quo modo de Domino, propterea quòd resurrectio eius iam facta sit, confidenter dixerit, Mortuus est: de nobis uerò, quia nostra dum futura est resurrectio, eos qui dormierūt, inquit, indicans simul nostri esse excitationem. Nunquid enim qui dormit, inquit, non adijciet ut resurgat? Quod ait, eos qui dormierunt per Iesum adducet, bifariam *Psal. 40.*

Per Iesum, cum praecedenti dormierunt, aut cũ sequẽti adducet, iungi potest.

intelliges: uel adducet per Iesum, uel qui dormierunt per Iesum, hoc est, fideles. Christũ A enim habentes in seipsis, dormiũt per Iesum. De particulari igitur resurrectione hîc loquitur, hoc est, celebri, quæ est fidelium, quę cum Domino est, nam adducet cum ipso, hoc est, cũ Domino in nubibus rapiet undiq;. Nam de uniuersali resurrectione Thessalonicenses norant. Verùm in hoc iam uult consolari eos, per hoc quòd ostendat celebrem & gloriosam resurrectionem fidelium, ut non contristentur. Omnes enim resurgent, sed non omnes in gloria, uerùm fideles tantùm, hoc est, qui opera corporis doctrinæ simul adiuncta habent. Expende autem quæ sequuntur omnia.

Hoc enim uobis dicimus in uerbo Domini.] Nouum aliquid dicturus est, eam ob rem ipsi fidem conciliat à uerbo Dei. Non à meipso enim, uerùm quod à Christo didici, loquor. Etenim hoc disertè audiuit à præceptore, ut & illud, Beatius est dare, quàm accipere. Cætera uerò ex spiritu dicebat.

Act. 20.

Quod nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentũ Domini, non præueniemus eos qui dormierunt.] Quod in epistola ad Corinthios ait, In momento, in ictu oculi, idem & nunc ait. quia enim difficile uidebatur, eos qui computruerant resurgere, inquit, Quod uiuentes haudquaquam anteuertent illos. Ac quemadmodum facilè est Deo, integros adducere ad Christum, sic & illos, corruptos. Porrò cum ait, Nos qui uiuimus, non de se ipse dicit, nec enim ad resurrectionem usq; uicturus erat, sed fideles intelligit: propterea adiecit, Qui relinquimur in aduentũ Domini. In sua enim persona, omnes qui tum inuenientur uiuentes, indicat. Methodius autem beatus ille, per uiuentes, animas intelligit, hoc docens quòd animæ non anteuertent corpora. Primùm enim excitantur corpora, ut animæ fruantur illis, quas & relinqui dicit, quandoquidem immortales sint.

1. Cor. 15.

Quoniam ipse Dominus in iussu, in uoce archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo.] Ne hæsites in ijs, inquit, quæ dico. nam ipse Dominus iubebit hoc. Quomodo aũt iubebit? in uoce archangeli, qui alijs angelis præsidet, & clamantis, Apparate uos omnes, iudex enim præstò est. Multæ aũt erunt tubæ, sed ad extremã descendet iudex. B Sicut enim pater in monte Sina tubas habebat & angelos ministrantes, sic utiq; filius ueluti rex aut imperator eadem habiturus est. Vel iussio Dei faciet reddere terrã corpora ad immortalitatem transformata: ut uerò omnes in unum colligantur per diuersa loca dispersi, uox archangeli efficiet angelis administrantibus.

Et mortui in Christo, resurgent primi.] In Christo mortui, id est fideles. Tanquam enim in nubes subleuandi primi resurgent, cæteri postremi resurgent: ut qui neq; rapiendi sint in æthera, neq; Christo occursuri.

Deinde & nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul cum ipsis rapiemur in nubibus, obuiam Domino in aëra, & sic semper cum Domino erimus.] Etsi mortui primi excitentur, attamen & nos uiuentes similiter rapiemur, digni uidelicet, in nubibus, perinde ac Dominum quoq; nubes suscepit. Cuius autem rei causa, si descensurus est, rapiet fideles? honoris causa. Vt enim regi cupiam in urbem ingredienti, honoratiores occurrunt, condemnati autem intus expectant iudicem: sic & tum continget. peccatores nanque manebunt infrà etiamsi Christiani fuerint, iusti uerò rapientur, hocq; pacto summam bonorum decerpent ac referent, nimirum ut semper Christo cohabitent.

Act. 1.

Itaq; consolamini inuicem in uerbis istis.] Vt non conturbemini cæterorum instar, qui resurrectionem non habent.

CAPVT V.

De temporibus autem & momentis fratres non indigetis ut scribamus uobis.] Superuacaneum autem est & inutile, tempora & momenta consummationis nouisse. Nam neq; Apostolis hoc reuelauit Dominus, quando accedentes ipsum rogarent. Paulus autem fortasse ex arcanis uerbis hoc didicit.

Act. 1.
2. Cor. 12.

Ipsi enim exactè nostis, quòd dies Domini, sicut fur in nocte, ita ueniet.] Per diem Domini, publicã omnibus consummationem, & priuatũ cuiuslibet finem intelliges. etenim & ipse cuilibet incerto tẽpore imminet. Id enim multis nobis nominibus commodat. Primùm quidem, quia si nouisset ultimum suum diem homo, nihil non scelerum conaretur patrare alijs diebus, deinde fine uitæ appropinquante baptizaretur.

Diei nouissime ignoratio, utilis nobis est.

Deinde

A Deinde plerique si nouissent in crastinum uerbi gratia sese morituros, innumeris malis hostes affligere meditarentur, tanquam iam de seipsis desperantes, hostiumque sanguine se explere cupientes: quod nunc non fit, mortis terrore eos remorante, uitæque cupiditate. Præterea uitæ suæ amatiores, præ nimia desperatione ac tristitia perirent, si mortis suæ tempus ac momentum compertum haberent. Ad hæc iusti non tantum mercedis haberent periculis obiecti. Existimassent enim, quia compertum haberent se nunc haud morituros, sed post tot, uerbi gratia, annos, propterea sibi non parcere, sed se periculis intrepidè obijcere. Nūc uero cum incertum sit euadántne pericula, an secus, nec uel sic tamen mortem euadere laborant, perspicua eorum uirtus est. Quemadmodum enim tres pueri ea de causa maiorem admirationem merentur, quòd cum non satis nouissent an ex igni essent euasuri necne, neque sic tamen statuam adorauerunt: propterea obitus noster, tanquam fur in nocte. Nouistis igitur hoc ô Thessalonicenses, ex ijs quę Dominus dixit, Nescitis qua hora fur uenturus sit. Dan. 3. Luc. 12.

Cum enim dixerint, Pax & securitas, tum repentinus eis instat interitus, sicut dolor partus mulieri prægnanti, & non effugient.] Quoniam qui hos diuexabant, fortunati erant, consolatur iam eos. Ne existimetis eos euasuros pœnam, ueniet enim eis perniciès, & inexpectata & ærumnosa profectò, & multa secum tristitia afferens atque amara, non secus atque dolor partus mulieri prægnanti. Quomodo autem si Elias uenturus est, & Antichristus, Paulus nunc dicit eis instare interitum? Quoniam consummationis quidem signum est Antichristus & Elias, Christi autem aduentus non item. Subitaneus enim & repentinus & indeprehensus erit. Obserua autem hic exemplum doloris partus. Etenim nouit mulier quòd pariet: quando uerò, non nouit. Nam non paucæ octauo mense pepererunt, etiam in itinere, nihil præscientes. Quemadmodum illæ iocantes ac ridentes ineffabilibus cruciatibus repente tun[illegible]ntur, hunc ad modum etiamnum delicijs affluentium animæ, die illa adueniente haudquaquam effugient.

B Vos autem fratres, non estis in tenebris, ut dies illa uos tanquā fur comprehendat.] Hoc est, non tenebricosam neque impuram uitam habetis. Quid igitur? nónne & illis mors incerto tempore obuentura erat, etiamsi purā & ab omni labe immunem uitam ducerent? Incognita quidem & incerto tempore instabit illis mors, enimuero in nullam eos tristitiam conijciet. Nam excubias agentibus, commorantibusque in luce, etiam si prædo aliquis ingressus fuerit, nihil nocebit, neque uastare eos poterit. Eos uerò qui sunt in tenebris, atque dormiunt, spoliat atque nudat, prædatur, sicque tandem prædam reportans abit.

Omnes uos filij lucis estis, & filij diei.] Perinde ac filij sunt gehennæ, qui gehenna digna peragunt, ac filij inobedientiæ, inobedientes: haud secus filij sunt luminis ac diei, qui quæ lucis sunt, persequuntur. Matt. 23. Eph. 2.

Et non sumus noctis neque tenebrarum.] Hoc est, peccati.

Non igitur dormiamus ut cæteri, sed uigilemus, & sobrij simus.] Hoc est, non negligamus bona opera. Vigiliarum autem augmentatio est & robur, sobrium esse & attentum: fieri enim potest, ut quis uigilet, nec tamen sit attentus. perinde quasi dicat, Sobriè agamus quæ bona sunt, & attentè.

Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt: nos autem, qui diei sumus, sobrij simus.] Dormientes dicit, qui malitia dormiunt, ad uirtutem nullis præditi uiribus, atque omnia ueluti per somnium imaginantes. huiusmodi enim sunt res præsentis uitæ, à somnijs nihil differentes. Ebrietatem porrò dicit, nō eam quæ ex uino tantùm est, uerumetiam eam quæ ex omnibus affectibus animique perturbationibus existit, ut quæ à natura deficiat, necnon obscuret dominantem rationis partem. Haud igitur uos debetis tales esse, nō enim estis noctis ac tenebrarum filij, sed diei, per baptismatis mandatorumque Dei assumptionem. Ebrietas.

Induti loricam fidei & charitatis.] Non satis est uigilare ac sobrium esse, uerùm opus est etiam armari: ut enim quis & uigilans sit & sobrius, non habeat autem arma, facilè eum latrones & prædones conficiunt. Loricam autem siue thoracem fidei & charitatis dicens, dogmata & bonam uitam adumbrauit. hoc enim est uerè sobrium esse. Non simpliciter autem hæc habenda, cæterùm ueluti lorica. Hanc enim nihil facilè Vera sobrietas.

diſſecat, ſed ueluti munimentum quoddam eſt pectori, ac nihil ignitorum Satanæ telorum nos tanget. A

Et galeam * ſpem ſalutis.] Quemadmodum galea, quod in nobis eſt potiſſimum & principaliſſimum, caput nimirum, ſeruat & continet tegens: hunc ad modum ſpes conſeruat mentem, & ſalutaris ei fit, nihil eorum quæ ab extra ſunt, incidere ſinens in ipſam. Animaduerte autẽ quod & alibi dixerit, fidem, ſpem, charitatem, tria hęc: nunc igitur ea comparare iubet.

*Chryſ. & alij ἐλπίδα σωτηρίας, ſpem ſalutis. Codex uerò Baſilienſis habebat ἐλπίδος σωτηρίας, ſpei ſalutaris.

Quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui mortuus eſt pro nobis, ut ſiue uigilemus ſiue dormiamus, ſimul cum ipſo uiuamus.] Hanc ob rem, inquit, hęc arma nobis comparãda ſunt, eo quòd non poſuit, hoc eſt, non ſegregauit nos Deus, ut eius iram experiamur, ſed ut acquirat nos ſibi ipſi, atq; ſeruet, dans pro nobis filium ſuum in mortem. Debemus igitur ſperare in periculis bona & magna. ſi enim credidimus quòd filio ſuo nõ pepercit, ſperemus quòd & multo magis ex periculis hiſce nos eruet, uideamusq; exemplum, ac diligamus cùm ipſum tum cognatos. Propterea, inquit, mortuus eſt Chriſtus, ut ſiue uigilemus nos, hoc eſt, uiuamus: ſiue dormiamus, hoc eſt, moriamur, cum ipſo uiuamus. aliud enim ſuprà dixit ſoporem, & aliud hic. Quod igitur ait, eſt huiuſmodi: Ne metuatis corporalia pericula & mortes. etiamſi enim moriamur, uiuemus tamen. Etenim & qui ſic dilexit nos, ut pro nobis moreretur, uiuit.

1. Cor. 15. Rom. 8.

Propterea cõſolamini inuicem, & ædificate alter alterum, ſicut facitis.] Vides? Quid igitur deinceps prętexímus, Nõ ſum doctor, Nõ ſum præceptor? Aedificate, inquit, alter alterum, poſtquam doctores non ſufficiant ad ſingulorum & omnium admonitionem.

Rogamus autem uos fratres, ut noueritis eos qui laborant inter uos.] Quia dixit, Aedificate alter alterum, ut ne exiſtiment quòd ad doctoris eos dignitatem retulerit ac prouexerit, atq; ita attollãtur aduerſum illos, ait: Etſi uobis permiſi, ut uos mutuò ædificetis, uerũtamen adhortor uos, ut illos honore ſuo afficiatis. multa enim doctores difficilia ferre coguntur, quæ honor ipſis aliqua ſaltem ex parte leuiora reddet. B

Doctores honorandi.

Et præſunt uobis in Domino, & monent uos.] Si enim præſides tuos in humanis rebus in precio habes, quãto potius ijs qui in diuinis rebus tibi præſunt, & gratiam & honorem te debere fateri debes? Quod ait, In Domino, hoc eſt, non in mundanis tibi rebus præſidet, ſed in ijs quæ ad Dominum pertinent: orat pro te, regenerauit te per baptiſma, uiſitat, admonet, medicus ubi eſt: medijs ſi noctibus uoces, ueniet. Animaduertis in quónam tibi præſit?

Et ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus ipſorum.] Ne ſimpliciter eos diligite, inquit, ſed abundantius, perinde ac filij parentes ſuos. Qui enim Chriſtũ diligit, amabit & ipſius miniſtrum, qualiſcunq; fuerit, quoniam per ipſum tremenda myſteria eſt aſſecutus. Si uxorem tibi conuenientem & honeſtam acceperis, nónne eum diligis & honoras qui hanc tibi conciliauit? Regnum cœlorum accepiſti, ac reſpuis & conſpuis eum qui tibi illud conciliauit? Audi nanq; Paulum: Propter opus ipſorum, inquit, honorate ipſos & in precio habete.

Pacem habete in uobis ipſis.] Scribitur etiam, In ipſis, ſiue cum ipſis, hoc eſt, doctoribus. Nouit enim inimicitias aduerſum hos oriri. Quia enim arguũt, & à malis arcent, odio habentur: oportet igitur pacem uos habere cum ipſis, non externa forma uel ſpecie, ſed in uobis ipſis.

Rogamus autem uos fratres, admonete inordinatos.] Hic ad doctores conuertit ſeſe. Ne, inquit, per licentiam uel arrogantiam eos obiurgate, ſed manſuetè admonete. qui enim prauo eſt animo, fit aſperior, ſi obiurgetur. Inordinati autẽ ſunt qui aliter agunt quàm à Deo ſit ordinatum. ordinem enim cuiq; finiuit ſtatuitq; Deus, quem qui tranſgreditur, inordinatus eſt, ut temulentus, conuiciator, auarus: adeoq; omnes peccata committentes ordinem tranſgrediuntur.

Matt. 13. Conſolamini puſillanimes.] Puſillanimis eſt, qui non ſuſtinet tentationes. Hic eſt qui ſuper petram ſeminatus eſt, opus habet igitur & is ut perferatur.

Suſtinete infirmos.] Hoc eſt, tolerate ſiue fulcite infirmos circa fidem, perinde ac alio
Rom. 14. in loco: Infirmum in fide ſuſcipite, inquit.

Patientes

A Patientes estote erga omneis.] Et erga inordinatos, & pusillanimes, & infirmos: hoc enim doctori est conuenientissimum, quòd omnes ad pudorem & reuerentiam conuertere possit, etiam agrestes maximè.

Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.] Si malum pro malo non est reddendum, quanto magis pro bono nō est reddendum malum, aut malum inchoare, & eum qui non læsit lacessere & affligere?

Sed semper quod bonum est sectamini in inuicem & in omneis.] Non satis est, inquit, non reddere mala pro malis, uerùm est etiam operæprecium bonis compensare malefactorem. Hoc enim indicat cū ait, Sectamini quod bonū est, hoc est, impensè studete benefacere, & in inuicē, hoc est, erga fideles, & in omnes, id est erga etiā infideles.

Semper gaudete.] Etiamsi in tentationes incideritis. Obserua aūt quòd posteaq̄ dixisset non esse malum malo pensandum, tunc præceperit lætandum esse. Nam qui institutus est ut de nemine se ulciscatur, sed beneficijs potius prosequatur eum qui contristauerit se, unde nam amabo mœroris stimulum accipiet?

Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.] Iter monstrat quo fiat ut semper gaudeamus, orationem nimirum, quæ non cesset, atq; gratiarum actionem. Qui enim assueuit cum Deo uersari, eiq; gratias agere in omnibus rebus, tanq̄ utiliter contingentibus, planum est quòd perpetuum sit gaudium habiturus. *Gaudiū perpetuū ut paretur.*

Hæc enim est uolūtas Dei in Christo Iesu erga uos.] Qūo aūt semper gratias ages? Si agnoueris hanc esse uolūtatē Dei, ut sis gratus erga ipsum, ut q semper tibi benefaciat. In Christo Iesu, hoc est, p Domini Iesu Christi cooperationē. Etenim ipse nobis ad gratiarū actionem adiutor est, qui & docuit nos isthuc facere, ut ex euangelio didicimus. *Ioan. 15.*

Spiritum nolite extinguere, prophetias nolite spernere.] Quia nox est præsens hæc uita, dedit nobis lampadem Deus, spiritum paracletum, sed hanc alij quidem splendidiorem fecerunt, ut omnes sancti: alij uerò extinxerunt, ut quinq; uirgines olei inanem hāc dimittentes: ut qui Corinthi fornicatus erat, cœnum sanè huic superfuderat. *Matt. 25.* *1. Cor. 5.*

B Ait itaque, Spiritum ne extinguite, hoc est, donum illud: concludite ianuas siue sensus, ut ne ingrediatur spiritus malitiæ, nec extinguatur lampas. Ne inijciatis puluerem seu terrenas curas, sic fiet ut inextinguibilis conseruetur. Vel & hunc ad modum interpretari possis: Fuerunt apud ipsos prophetæ Dei, & prophetæ uani: postquam autem incertum esset utri essent ueri, omnes simul auersabantur. Ait itaq; ipsis Spiritum, hoc est, donum quod est in ueris prophetis, ne extinguite, eo quòd ex æquo eos auersarentur cum pseudoprophetis: neq; spernite manantes ex spiritu sancto prophetias. *Spiritus nō extinguendus.*

Omnia autem probate, quod bonum est tenete.] Quid igitur? recipiemus ergo & pseudoprophetas? Minimè, inquit. Omnia uerò probate, hoc est, & uana & uera cum probatione siue examinatione iudicate, tumq; quod uisum est uobis bonū, hoc est, ueras prophetias, continete, hoc est, honorate, curate.

Ab omni specie mala abstinete.] Non ab hac uel ab illa tantùm, uerùm simpliciter ab omni, & à propheta mendaci, & peccato.

Ipse autem Deus pacis sanctificet uos * totos.] Post parænesin, uotū & precationem adducit, ut utrinq; tuti sint, securitatemúe habeant. Totos uerò quid est? hoc est, corpore & animo, ut & deinceps disces. ** ὁλοτελεῖς, totos, Per omnia perfectos.*

Ac integer uester spiritus, & anima & corpus, inculpatè in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.] Spiritus est charisma quod accepimus per baptisma. Si enim lucidam lampadem huius conseruauerimus, & inextinguibilem, ingrediemur in thalamum: & anima uerò & corpus tum immaculata erunt, si spiritus in nobis fulserit. Gregorius autem Nyssæus, Quia, inquit, homo per omnem animarum speciem commiscetur, uegetatiuam, sensitiuam, & rationalem seu intellectualem: spiritum dicens apostolus, rationalem partem indicauit: animam uerò, sensitiuā: corpus, uim qua uita nostra redditur uegetior atq; crescit. Totos igitur per omnia inculpatos ipsos conseruari precatur, ut per omnia ita Deo placeant.

Fidelis qui uocauit uos, qui & faciet.] Expende hîc minimè elatam Pauli mentem. Quoniam esset eis imprecatus, Ne existimetis, inquit, quòd ex meis orationem seruabimini, uerùm ex bonitate eius qui uos uocauit Dei. Si enim ad salutem uocauit, fidelis autem est, id est, uerus, omnino faciet, secundū uoluntatem suam, & seruabit uos.

Fratres

Fratres orate ꝓ nobis.] Vide animi modestiã, si Paulus horũ opus habebat oratione. A
Salutate fratres omnes in osculo sancto.] Quia enim absens ille nõ potuit proprio ore salutare ipsos, hisce id cõmendat: perinde ac dicimus, Saluta illum meo nomine. Quoniam autem & fallax est osculum, quale fuit Iudæ Iscariotis, In sancto, adijcit.

Adiuro uos per Dominum, ut legatur epistola hæc omnibus sanctis.] Non solum institutionis gratia, uerùm ut illis etiam per epistolam hanc loquatur, quod est argumentum ardentis desiderij. Adiurat autem, ut quãuis ipsum negligerent, per adiurationem tamen quod iniunctum est persequantur. Adeò enim ueteribus Christianis horrendæ fuerunt adiurationes, hodie uerò nulla harum nobis cura. At ô miseros nos.

Gratia Domini nostri Iesu Christi uobiscum. Amen.] Omnia, inquit, bona ille uobis donauit, operam itaque nauate, ut uberiorem gratiam attrahatis, uiuendo pro dignitate gratiarum uobis datarum. Per eandem gratiam & nos custodiamur ab omni uita praua, ut ad gloriam uiuamus patris & filij & spiritus sancti, quem decet omnis gloria in secula. Amen.

Ad Thessalonicenses prima scripta est ab Athenis. Hoc deest in græcis.

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI in Secundam diui Pauli ad Thessalonicenses epistolam Exegesis.

ARGVMENTVM.

Secundam ad Thessalonicenses epistolam diuus apostolus Paulus hanc ob causam scribit. In priore epistola scripserat eis, ualde se laborasse ut eos uideret: quia uerò nõ sit assecutus quod expetiuerat, misisse se Timotheũ, cum diutius moras ferre nequiret, per hæc omnia significans quanto desiderio flagraret uisendi eos. Quia uerò non contigit eum proficisci ad ipsos, atque perficere quæ in fide illis deessent, huius rei gratia alteram etiamnum epistolã apponit, defectum præsentiæ aduentusque sui per literas adimplens. Quòd enim ad eos nõ abierit, perspicuum est inde: nam in priore epistola, de eo, quando sit futurus aduentus Domini, prætermisit scribere, ceu rem non admodum illis necessariam: B *nunc uerò hac de re scribit. Atqui si ipse eos accessisset, haud scripsisset iam de hoc ipso negocio. Scribit autem hac de quæstione necessariò. Nonnulli enim corruptores uastatoresque fidelium, dicebant adesse Domini aduentum etiam tum, & quod periculosius ac grauius erat, uerba quædam fingebant tanquam à Paulo dicta, & epistolas tanquam ab illo scriptas. Atque hæc excogitauerat diabolus, ut labefactaret credentes. Cum enim credentes pro magna consolatione resurrectionis spem haberent, quippe qui expectarent sese recepturos mercedem uirtutis, tristes hosque se oppressores suos digna cruciari pœna, subornauit ministros suos, qui docerent iudicium instare, & Christum iam aduentasse, ut indicaret non secuturam in posterum compensationem, neque iudicium aut pœnam, atque hinc spes sanctorũ confringerent & comminuerent, hostes autem uerbi confidentiores redderent, imò & ipsum Christum mendacij arguerent, qui signa quædam aduentus sui futura prædixerat, quæ cum nõ facta essent, eumque resurrectio, ut ipsi ferebant & mentiebantur, accidisset, Christus apertè palàm mendax demonstrabatur. Propter hæc Paulus epistolam scribit, dicens de aduentu Domini, ipsum sanè tempus non reuelans, signum autem ipsius indicans, ipsum uidelicet Antichristum. Consolatur autem eos ualde à perturbationibus maceratos, demque dat eis indicia quibus cognoscant germanas suas epistolas.*

CAPVT I.

PAulus & Siluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensiũ in Deo patre nostro, ac Domino Iesu Christo.] In priore epistola consimilem ad modum orsus est: & quæcunque illic dicta sunt à nobis, hîc quoque assumito.

Gratia uobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.] Postquam Deus gratia sua quempiã donarit, nihil illi graue erit neque triste, sed omnia facilè dissoluentur. Sciens igitur beatus ille Paulus, quanta res sit Dei gratia, propterea hanc ipsis imprecatur. Si enim hæc ipsis affuerit, nullam tentationum molestiam sentient: sed & pace Dei fruentes, inconcussi & pacifici permanebũt. Simul aũt & eis ad memoriam reuocat diuinam gratiam, ut etiamsi eos afflictio inuaserit, memores gratiæ per quam sint seruati, consolationem recipiant, atque ex præteritis & maioribus plena spe confirmati, in minoribus non deijciantur animo.

Gratias agere debemus Deo semper uestri causa, fratres, ita ut dignum est.] Tria hæc docet: primum, quòd nostras ob uirtutes & opera quæ transegerimus, non sunt

A ſunt nobis gratiæ habendæ, ſed Deo,* atq; illi totum imputando non arrogantes eſſe: Alterum, quòd non ſint lachrymis neq; lamentis digna illa quæ patiuntur, ſed eiuſmodi ut pro quibus Deo gratias agere deceat: itaq; lætari eos oportet, & non decidere animo. Tertium, quòd non oporteat inuidere bene operantibus, ſed gaudere & gratias agere Deo pro fratribus. Quocirca qui macerantur ob quorundam laudata opera atq; uirtutes, Deo maledicunt. Quemadmodũ dignũ eſt, dixit, ut neq; ob gratiarũ actionẽ ipſi extollamur, ceu nouũ quiddam adduxerimus: facimus enim quod dignũ eſt fieri, propterea & rem ipſam debitũ nominauit. Vel quia & uerbis & operibus gratiæ ſunt agendæ: hæc enim eſt digna & conueniens gratiarum actio.

*Nota quòd bona opera Deo, nõ hominibus attribuẽda eſſe dicat, ut cũ alibi per multũ operibus & nõ gratiæ adſcribat, intelligas non gratiæ tantum, ſed & operum haberi rationem apud Deum.

Quoniam ſupercreſcit fides ueſtra.] Quando ob fidem tentationum inundatio irruens, non ſubmerſerit uos, nullius alterius rei hoc indicium eſt, q̃ q̃ aucta ſit, necnon altior facta fides, perinde ac in priſco illo diluuio altiſſima montium non facilè ſubmerſa ſunt. Hinc ſupercreſcit dixit, ut altitudinis exceſſum indicet.

Et abũdat charitas uniuſcuiuſq; omnium ueſtrûm in inuicem.] Obſerua hîc dilectionem. Non hunc quidem diligebant, illum uerò non item, uerùm ęqualis erat omnium erga omnes dilectio. Quod enim ait, uniuſcuiuſq; & in inuicem ſiue erga uos mutuò, hoc ſignificat: Quandoquidem ſi particulariter diligamus, non eſt charitas, ſed diſſenſio potius. Si enim Dei cauſa diligis, omnes dilige: ſin particulariter diligis, humana ea eſt amicitia. Conſidera aũt quòd plurimum aduerſus afflictionem ualeat, coniunctos, conſtructos, ſimulq; firmatos eſſe, atq; mutuis nexibus fideles teneri.

Gen. 7. et 8.

Vt nos ipſi in † uobis gloriemur in eccleſijs Dei.] In priore epiſtola dixit, Sic nouerunt omnes res ueſtras, ut non eſſet opus nos quicquam loqui de uobis: quomodo igitur nunc dicit in eccleſiis gloriari de ipſis? Ex ipſa dictione hoc planũ eſt: non enim ait, Docemus eos de uobis: ſed, Gloriamur, & uenerãdi ſumus propter uos. Si igitur nos gratias agimus Deo propter uos, & gloriamur apud homines, quanto magis hoc uos oportet facere in ijs quæ uobis contingunt, nec deſpondere animum, neq; deſperare
B in tentationibus?

† τῶν ὑμῖν. in uobis uel de uobis: nã id repetens Theoph. ait περὶ αὐτῶν de ipſis.

Pro patientia ueſtra & fide in omnibus perſecutionibus ueſtris & tribulationibus quas ſuſtinetis.] Multo eos tempore tentatos dicit. patientia enim non in duobus aut tribus diebus apparet. Eſt equidem patientia, æquo animo ferre bonorum promiſſorum, quæ nondum accepiſti, dilationem. Nunc aũt & maiorem dicit, quæ eſt in perſecutionibus & afflictionibus. cum hoſtibus enim implacabilibus conuerſabantur, ſollicitaq; patientia opus habebant, idq; in principio uerbi & Euangelij, cum pauperes etiã homines eſſent. Suffundantur ergo rubore & pudefiant, quotquot propter præfecturam hominum, ad praua dogmata transferuntur.

Patientia.

In * exemplum iuſti iudicij Dei, ut digni habeamini regno Dei.] Et per dicta quidẽ conſolatus eſt ipſos dicendo, Gratias agimus & gloriamur. Maximè uerò nunc ponit, quod quiuis in dolore conſtitutus quærit, liberationem uidelicet ab afflictionibus, & pœnam affligentium hominũ. Quod igitur dicit, eſt huiuſmodi: Suſtinetis afflictiones, ut demonſtretur iuſtũ iudiciũ Dei, quod eſt, ut digni uos iudicemini regno Dei. Quando enim uos quidem afflictos coronat, illos autem punit qui affligunt, iuſtitia eius apparet. Valde aũt conſolatur eos, oſtendens quòd non * gratia coronantur, ſed iuſtè, ac ueluti retributionem accipientes propriorum laborum & ſudorũ, regnum uidelicet.

*ἔνδειγμα exemplum, documentũ, demonſtrationem.

*nõ gratia Vide ſuperiorem annotationem initio capitis.

Pro quo & patimini.] Itaq; non quia potentiores ſunt, ueſtri propterea dominantur hoſtes ueſtri & oppreſſores, uerùm quia ex afflictionibus acquiritur regnum cœlorũ. Neceſſe eſt autem huiuſmodi permutationem ſic fieri, nec id citra laborem. Per multas enim afflictiones oportet nos ingredi cœlorum regnum, dicit Dominus.

Matt. 7.

Siquidem iuſtum eſt apud Deum, retribuere tribulationem ijs qui uos tribulãt, & uobis qui tribulamini requiem.] Siquidem, non eſt dubitationis, ſed potius confirmationis, pro eo quod eſt, quandoquidem iuſtũ eſt apud Deũ. ſi enim apud hominem, multo magis apud Deum. Solemus enim dicere cõſueto & familiari colloquio, Si odit Deus ſceleratos: &, Si curam gerit Deus rerum. Eſt autem hoc tale quiddam, quaſi audientes neceſſariò dicant, Atqui odit. Hunc ad modum & hic, Si iuſtum eſt: conſectarium enim inferre, Atqui iuſtum eſt. Non autem quemadmodum quæ inferũtur uobis afflictiones, temporariæ ſunt, hanc ad rationẽ contrà pœnæ affligentibus uos, ſunt inferendæ

Siquidem.

Pſal. 138.

dæ à Deo temporariæ erũt:sed nullũ sunt habituræ finem,sic & requies uestra talis erit. A

Nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cœlo cum angelis uirtutis eius.]En aliam consolationem,siquidem in coronis futuri erãt consortes ipsi qui tot tantaq; peregerat, Paulo. Reuelationem autem Domini,aduentum eius dicit,in hoc etiam eos consolãs. Nunc enim,inquit,occultatur quidem,sed animo ne concidatis,reuelabit enim Deus & Dominus. A cœlo enim, quod est thronus Dei: & cũ angelis terribilibus, potentiæ nãq; angeli sunt,hoc est terribiles & potentes. Quid igitur animũ despondetis, quãdo quidem eiusmodi habemus Dominũ,cuius ministri sint potentiæ angeli? Dabunt igitur pœnas qui nunc uos affligunt,haudq; effugient.

† τῷ πυρὶ φλογὸς. i. in igni flammæ.

† In igni flammæ dantis ultionem ijs qui non nouerũt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini Iesu.] In superioribus dixit, ijs qui uos affligunt, nunc autem generatim addit,ijs qui non nouerunt Deum,hoc sapientissimè confirmans, quòd omnino sit ultio futura. Si enim nõ propter uos,propter se tamẽ ipsum hostes suos arcebit & ulciscetur & puniet. Hoc igitur dictũ est,ut certò sciant,habeãtq; compertũ, quòd omnino punietur. Illud uerò,ut ita sentiant,ueluti in gratiam ipsorum,Deum afficere pœna eos à quibus affligebantur. Quòd si euangelio non obedientes puniat,quanto magis eos qui alios obedire prohibent? quales sunt qui hodie uos angunt. Quod ait in † igni flammæ,uel cõstruendum est cum dantis ultionem,perinde ac si dicat, in gehenna punientis inobedientes:uel sic,In reuelatione Christi,quæ in igni flammæ uentura est. Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Cui Daniel adstipulatur,inquiẽs:Fluuius ignis trahebatur. Obserua autem quod ait in igni flammæ, pro in igni ardente tantum, non etiam lucente. Peccatoribus enim ardens & urens tantummodo est ignis,non lucens:Iustis autem lucens tantum,non etiam inflammans urensúe ignis est. B

* hic scriptum erat τῷ φλογὶ πυρὸς. i. in flamma ignis, sed mendose, ut indicant sequentia.

Psal. 96. Dan. 7.

Qui pœnam luent interitum æternum.] Vbi nunc sunt Origenistæ, qui pœnæ finem esse fabulose ponunt? Aeternam hanc Paulus adserit, ecqui apud uos interitus æternus temporarius erit?

A facie Domini & à gloria uirtutis eius.]Facilitatem hic declarat. Nulla enim,inquit, difficultas erit,uerùm satis est tantũmodo uisum esse adeoq; apparuisse Deum, & omnes inobedientes atq; increduli in pœna erunt. Tantummodo enim facies ipsius & aduentus,uel præsentia, alijs quidem lumen erit, alijs uerò suppliciũ. Non enim simpliciter,sed cũ gloria uirtutis & roboris aderit: neq; gloria eius robore carebit, neq; robur erit inglorium,hoc est,tanquam rex potens conspicietur.

* in angelis suis & sanctis habebat codex Basiliensis, sed aliter Chr. & alij qui angelis non habent, nec illorum in glossa fit mẽtio, quare errore scriba id factũ puto, & uitiatum.

Cum uenerit,glorificari in * sanctis suis.] Quando conspexerint qui nunc sunt inobedientes,duræq; ceruicis, à se oppressos, infinitæ gloriæ esse participes factos, in gloriã Dei ea res cedit:illorum namq; gloria, ipsius etiam est. Itaq; in quo sanctos glorificat,in eo ipse etiam glorificatur. Vt enim diuitiæ eius sunt,esse fideles: sic & gloria eius est,esse qui fruantur bonis ipsius.

Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderũt.]Id est,per credentes. Ecce enim (in) est pro (per). Quãdo enim miserabiles, ab omnibus repulsos ac reiectos tanto splendore dignatus fuerit,indicabitur ipsius tum robur. Aliter etiam,quando in medium producti fuerint, qui innumeris fuerunt obiecti calamitatibus ut à fide deficerent, & non defecerunt:tum enim ostendetur gloria Dei & ipsorum.

Quia creditum est testimonium nostrum super uos in die illo.] Admirationi erit Deus in die illo, mirificusq; uidebitur, q; prædicatio nostra & uerbum credita sint à uobis, hoc est, eo q; uos ipsi credidistis, ac dignos uos fecistis bonis tantis illis quæ tum fidelibus dabuntur. Pulchrè autem dixit, In die illo: tum enim demonstrabũtur reuera qui uerè sunt fideles:nunc enim pleriq; fidem simulant. Quocirca & Sapiens ille dixit, Ne beatum prædicaueris hominem ante obitum.

Matth. 22. & 25. Vocatio Dei duplex.

Ad quod etiam oramus semper pro uobis, ut dignetur uos uocatione sua Deus noster.]Quid ergo? nõ fuerunt uocati? Næ, uerùm de uocatione illa nunc non loquitur, quandoquidem secundum istam non pauci sint uocati. Quinetiã ille sordidis uestibus amictus, uocatus erat, & quinq; uirgines, sed nõ sunt ingressæ. Vocationem igitur hic dicit eam quæ per opera confirmata est, quæ & propriè uocatio est: quemadmodum & fides propriè, quæ in opere uersatur. Infert igitur

Et

A Et impleat omnem * uoluntatem bonitatis.] Hanc, inquit, uocationem dico, ut omnis bona uoluntas Dei, id est, quicquid ei bene placuerit, impleatur in uobis, & omne bonum transfigatis: hacque ratione sitis tales, quales uos Deus esse exigit, nihilque uobis desit. Hic autem pariter demittit cristas eorum, ne extollantur multis encomijs: ostendit enim quòd nondum sint consummati.

* Εὐδοκίαν, beneplacitū, bonam uolūtatem, bonum propositum

Et opus fidei in uirtute.] Patientiam, inquit, in persecutionibus perfectam in uobis faciet. quomodo? In uirtute & robore, hoc est roborans uos & confortans: nam patientia est opus fidei. Proinde qui non habet patientiam, neque opus fidei indicat.

Patiētia opus fidei.

Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in uobis, & uos in ipso.] Si quae praedicta sunt, uobis contingant, inquit, glorificabitur etiam in uita hac nomen Domini in uobis. Si enim uideant uos tolerantes nullam non tentationem ex dilectione quā erga Dominum geritis, quî quaeso isthuc non est gloria eius, quoniam adeò bonus est, ut pro ipso moriantur etiam serui? & quia adeò potens, ut uos ad patientiam corroboret? Quinetiam & uos in ipso, quia usque adeò fideles inuenti estis, ut omnia patiamini, gloria enim serui est, quòd fidelis domino inueniatur. Maximè uerò afflictio propter Christum, gloriae est: nam reddit splendidiores nunquam non morti quidem traditos, potiores tamen ac superiores morte demonstratos.

Secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.] Hoc ipsum etiam Dei est, non nostrum, sed gratia ipsius est, quòd glorificetur ipse in nobis, & quòd nihil ipsi praeferimus, ut qui sit omnium ille dulcissimus, & ut nos in ipso celebremur, quoniam potentiam ab eo suscipimus ut sufferamus uel quasuis tentationes.

CAPVT II.

B Rogamus autem uos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostrae congregationis in ipsum, ut non citò moueamini à sensu.] Quando sit futura resurrectio, non dicit: quòd uerò nunc non instet, hoc docet. fuerunt enim nonnulli impostores, qui asseuerarent iam instare tempus consummationis aduentusque Domini. Non parum autem ad consolationem facit, quòd ait ad ipsum fideles congregandos, ut cum eo pariter sint. Sic & in priore dixit. Statim enim à resurrectione ad Dominum attollentur digni. Quid igitur est rogamus? hoc est, adhortamur & obsecramus uos, ut non concutiamini & auertamini à sensu siue sententia quam hactenus habuistis, rectè consistentes. 1. Theff. 4.

Neque terreamini neque per spiritum.] Hoc est, per prophetias. Quidam enim prophetiam simulantes, imponebant populo, ceu iam praesens esset Dominus.

Neque per sermonem.] Hoc est, doctrinam uiua uoce factam.

Neque per epistolam tanquam per nos.] Etenim epistolas fingentes tanquam ab ipso missas, autoritatem conciliabant dictis suis.

Tanquam instet dies Domini.] Ne turbemini, inquit, quòd instet dies Domini, id est aduentus Christi.

Ne quis uos seducat ullo modo.] Neque tanquam propheta, neque tanquam doctor, neque uelut me scribente talia.

Quoniam nisi uenerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.] Non aderit aduentus Domini, nisi uenerit discessio siue defectio, id est, Antichristus. defectionem enim ipsum uocauit, cū reuera sit, quippe qui multos faciet deficere, etiam electos, si fieri possit. Hominem aūt peccati illum ipsum uocat, ut qui omne peccatorū genus peracturus sit, & alios ad peccatū supplantaturus. Filius etiam perditionis est, quandoquidem & ipse sit perditus. Quis autem ille est? nunquid Satanas? Haudquaquam, sed homo quispiam omnem Satanae operationem recipiens.

Antichristus. Matt. 24.

Qui aduersatur & extollitur supra omnem qui dicitur Deus, & quod colitur.] Non enim ad idololatriam homines perducet ille, uerùm omnes Deos demolietur, & cultu ras eorum, siue idola, seque ipsum solum praedicabit Deum.

Ita ut in templo Dei sedeat tanquam Deus.] Nō in templo specialiter, quod est Hierosolymis, sed in ecclesiis simpliciter, & omni diuino templo.

Ostendens seipsum quòd sit Deus.] Non ait dicens, uerùm conās demonstrare: nam & opera & miracula edet, omnia ad imposturam.

Non meministis quòd cum adhuc essem apud uos, haec dicebam uobis?] Vel hinc

liquet, quòd magna Paulus mysteria tradiderit quæ literis non sint mandata. Conside A ra necessariũ esse eadem sæpius dicere, & abũde uerba fundere. Ecce enim præsentem audierunt apostolum, qui hæc dixerat, ac rursus tamen opus habuerunt confirmatione. Nihil, inquit, noui affero, sed quæ semper dixi. Nonnihil autem ruboris suffundit eis hisce uerbis, cum ait, Non meministis? adeò citò obliuioni tradidistis?

Et nunc quid detineat scitis, ut reueletur ipse suo tempore.] Quod detinet, est quod prohibet, quod impedit. Quid uerò hoc est? Nonnulli spiritus gratiam dicunt, alij Romanum imperium intelligunt, quibus & diuus Ioannes Chrysostomus assentitur. Nisi enim isthuc dissolutũ fuerit, nõ habebit aduersarius aditum, ut faciat quę uelit. Propterea rectè etiam & opacè dixit Paulus: neq; enim uanas inimicitias recipere uolebat, stultaq; pericula. Si enim dixisset, Paulo pòst Romanum imperium dissoluendum, statim eum defodissent tanq; impostorē, aliosq; fideles cum ipso, tanq; qui super tanti imperij demolitione lætarentur. Porrò quòd de sancti spiritus gratia hic nõ loquatur, planum est. primùm enim non dixisset obscurè, sed manifestè, nimirum q; nunc ipsum detineat spiritus gratia, hoc est, charismata seu dona. Deinde si charismatibus deficientibus oportuit ipsum uenire, debuit ipse iam apparere. Nam iam olim charismata desierunt. Animaduerte autem quòd non dixerit celeriter eum adfore, sed ut reueletur ipse suo tempore. Rursus autem tempus incertum reliquit,

Nero Antichristi figura. Nam mysterium iam operatur iniquitatis.] Neronē hîc intelligit, qui erat figura Antichristi. Etenim immundus erat, ac Deus quęrebat nominari. Pulchrè autem mysteriũ dicit: non enim palàm Nero aduersus omnem Deum incedit, ut ille, neq; citra ruborem & impudenter. Quod autem dicit, est huiusmodi: Priusquam instaret tempus Antichristi, iuuentus est alius illo non multo inferior: quid igitur mirũ, si iam Antichristus est? Obscurè autem hoc de Nerone dixit, non metus sanè causa, uerùm ut erudiat nos ne superuacaneas inimicitias suscipiamus, si nihil urgeat.

Tantũ ut qui tenet nũc teneat, donec de medio fiat: & tunc reuelabitur ille iniquus.] Hoc est, Romanum imperium quando sublatum fuerit è medio, tum ille ueniet, quan B diu enim huius imperij timor fuerit, non facilè quisquã subijcietur. Eo uerò dissoluto, uacuo insidiabitur imperio, eiq; instabit, conabiturq; cùm hominum, tum Dei imperium rapere. Nam perinde ac alia, ante Romanum hoc, imperia dissoluta sunt, ueluti *Imperiorũ alternatio.* Medorum à Babylonijs, Babyloniorum uerò à Persis, Persarum à Macedonibus, Macedonum à Romanis: hunc ad modum Romanum ab Antichristo, is uerò rursus à *Dan. 2.* Christo. Atq; hæc multa cum perspicuitate Daniel nobis proponit. Quidam id quod detinet, idololatriã intellexerunt. Cum enim, inquit, detinens error desierit, idolorũq; cultura fuerit extincta, tum Antichristus aduenìet, quemadmodum & Dominus dixit: *Matt. 24.* Prædicabitur Euangelium hoc in testimonium eis, tumq; aderit finis. Alij aũt id quod detinet, Dei terminum nominarunt, quando enim completus fuerit terminus Dei, qui nunc detinet Antichristi aduentum, institeritq; finium tempus, tum reuelabitur. Dictum est autem, à nonnullis asseueratum, spiritum sanctũ esse remoram. Cum enim ille propter scelera mortalium è medio sublatus fuerit, ac defecerit, locus tum relinquetur iniquo, ut reueletur. Ac principium, inquit, sumpsit mysterium iniquitatis. Etenim Simon & Nicolaus hæresiarchæ, quæ Antichristi erant operabantur, cæteriq; hos se- *Paracletus.* quuti omnes, Marcion, Montanus, qui & seipsum παράκλητον nominauit: atq; alij non pauci. Tu uerò diui Ioannis Chrysostomi enarrationem ut uberiorem recipe.

Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.] Proxima est consolatio, interficiet enim siue consumet ipsum Dominus. Perinde enim ut ignis etiam ante aduentum suum, cum adhuc procul fuerit, bestiolas tamen exiguas torpere ac stupere facit, absumitq;: hũc ad modũ Christus uel solo imperio, siue afflatu spiritus sancti pleno, delebit & obscurabit ipsum, soloq; aduẽtu suo abolebit, hoc est, omnino uacuũ & inefficacē reddet. Vbi enim uisus tantũ fuerit, sistet deceptionē.

Cuius aduentus est secundum operationem satanæ.] Quisnam ille sit, nos docet, nimirum homo satanam in sese habens per se operantem.

In omni uirtute, & signis, & prodigijs mendacibus.] Hoc est, omnem exhibebit potentiam & uirtutem, sed nihil ueri habebit: omnia nanq; ad imposturam uergent. Prodigijs enim mendacibus siue mendacij, hoc est, uanis & mentitis, uel ad mendaciũ ducentibus

A centibus eos qui hisce accommodarint aurem. Hæc autem prædicit Paulus, ne seducantur qui tum uicturi sunt.

Et in omni seductione iniquitatis ijs qui pereunt.] Horribilis erit undique, ex potestate, ex crudelitate omnia faciens, ut imponat, atque iniuriam inferat mortalibus, salutem ipsorum uastās. Vt ne uerò quis ambigens quęrat, Quur ergo permisit eum Deus uenire, cum tantum sit incommodi daturus mortalibus? subdit, Ne metuas: in pereuntibus enim fortis est atque robustus, qui etiamsi ille non aduenisset, increduli tamen permansuri erant.

Eo quòd charitatem ueritatis non receperunt ut ipsi salui fierent.] Charitatem siue dilectionem ueritatis Christū appellat. utraque enim erat, & propter utraque aduenit, tum quia diligeret homines, tum ut ueritatem submonstraret. Innuit autem, quòd plurimū sit roboris habiturus impostor ille apud Iudæos. illi enim non receperunt Christum, neque crediderūt ei, id quod & Christus eis dicit: Ego ueni, inquit, in nomine patris mei, & non suscepistis me. Si alius uenerit in nomine suo, istum recipietis. Ioan. 5.

Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut ipsi credant mendacio.] Mittet, id est, sinet ipsum uenire. Animaduerte autem, quòd primū repulerint ueritatem, tumque reliquit eos Deus, ac dominatum est in eos mendacium. Operationem autem erroris, opera Antichristi uocat, quę facit ut decipiat. uel illum ipsum sic nominauit motum & agitatum à Satana, ut multos seducat.

Vt iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed consenserunt iniquitati.] Nō dixit, ut puniātur (nam etiamsi Antichristus non uenisset, debebant puniri increduli) uerùm ut condemnentur, inquit, ut sint ipsi inexcusabiles. Quid enim dicere queant,

B Propterea non credidimus Christo, quòd discipuli eū Deum prædicarint, nos autem audiuimus unum esse Deū, ex quo omnia? Quomodo igitur credidistis Antichristo, qui se ipsum Deū facit? Christus enim patri omnia referebat accepta, hic uerò è diuerso. Sed dicent, Quoniam signa eius perspeximus. Atqui per Christum facta sunt etiam multa & magna. Atqui Christus etiam prædicabatur seruator à prophetis, hic autem filius iniquitatis & interitus. Hāc ob causam condemnabuntur, quoniā ueritatem dimittentes, † consenserūt, hoc est, placuit eis, ac lubenter appositi sunt iniustitiæ, hoc est, uastatori omnem iniustitiam & iniuriam aduersus mortalium animos adducenti, qui & re ipsa est iniquitas & iniustitia.

† εὐδόκησαν, cōsenserunt, approbauerūt, eis placuit.

Nos aūt debemus gratias agere Deo semper pro uobis, fratres dilecti à Domino.] Quia horribilia dixerat, quæ possent auditoris animum concutere, nunc mitigat corda eorū docens, hæc alijs quidem sint terribilia, nempe ijs qui pereant, aduersum quos etiam hæc ualoris ac roboris plurimū habent. Nos autem debemus gratias agere Deo pro uobis, quòd electi sitis, quòd dilecti sitis à Deo. Si autem nos pro uobis gratias agimus, multo magis uos isthuc facere decet pro uobis ipsis.

Quoniam elegit † uos Deus à principio ad salutem in sanctificatione spiritus, & fide ueritatis.] Hanc ob rem gratias agimus, quia elegit uos Deus, & prædestinauit uos ad salutem, cum dignos uidelicet præscisset. Quomodo? in sanctificatione spiritus, hoc est, seruauit nos, sanctificans per spiritum. Deinde, ut ne quis dicat, Quid igitur nos? Nihilne attulimus? subdit, & fide ueritatis, id est seruauit nos qui attulimus fidem ueritatis, hoc est uerarū rerū. Nō enim mendacijs quibusdā fidem adhibuimus, sed ueritati ipsi. Præsertim autem hic secundæ fidei meminit, quandoquidem & post sanctificationem eius auctibus indigeamus, ne concutiamur.

† ὑμᾶς uos per υ habet Basiliensis codex, sed in interpretatione habet, seruauit nos ἡμᾶς in prima persona ut legisse uidetur Theophyl.

Ad quod & uocauit uos per euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi.] Vt ne audientes fidem, extollantur apud sese, ut quam ipsi contribuerint ad salutem sui, nō simpliciter hoc dimittit, uerùm hoc etiam, inquit, Dei est. Ad hoc enim uocauit uos, ad quale hoc? ut seruemini per sanctificationem & fidem. Proinde etiam si credidistis, gratia id uocantis est: nisi enim per uerbum quod prædicauimus uobis, uocasset uos, quomodo quæso audiuissetis? Nec exiguam esse sibi gloriam, salutem nostram, Christus arbitratur. Gloria enim boni est, multos esse qui seruantur. Quis igitur non diligat talem Dominum? quis non uelit huius gloriam, siue suam ipsius salutem?

Itaque fratres state, ac tenete traditiones quas edocti estis siue per sermonem, siue per

 epistolam

epistolam nostram.] Vel hinc etiam perspicuum est quòd pleraque etiam sine scriptis per sermonem, id est, uiua uoce tradiderint, non solum per epistolam. Similiter autem & hoc & illa fide digna sunt. Itaque & ecclesiæ traditionem fide dignam existimemus. Traditio est: Nihil amplius quæras. Indicat autem hic haud paucos esse commotos & fluctuantes.

Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus & pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam in gratia, consoletur corda uestra, & confirmet uos in omni opere & sermone bono.] Adhortationem oratio excipit, hoc enim uerè est succurrere. perinde ac si dicat, Ego quidem dixi, ac totũ Deo acceptũ referendum est. Vbi sunt aũt qui filium propterea imminuũt, quòd in baptismate post patrem nominetur? Ecce enim hic diuersum habetur: prius enim nominauit filiũ, qui dedit, inquit, consolationem ęternam. Qualem hanc? spem, inquit, futurorum. Hęc enim est quæ sustineat corda nostra in tentationibus decidentia, futurorum bonorum spes. dedit autem hanc nobis Deus, non pro laboribus meritisue nostris, uerùm ex gratia. Hoc aũt dixit ut illorum animũ comprimat. Obserua aũt quomodo precationis modo excitet illorũ corda necnon mentes, curæ adeoque prouidentiæ Dei pignora & signa ponens. Nam si nihil laborantibus consolationem impertijt, multo magis afflictis ac laborãtibus pro fide, dabit? Quocirca bonã de Deo spem cõcipite. Cõsoletur porrò, inquit, corda uestra, & confirmet in omni opere & sermone bono, hoc est, per omne opus & sermonẽ bonũ. Hęc enim est cõsolatio Christiani, facere aliqd boni & quod Deo placeat. Vel cõfirmet uos in doctrina recta operibusque bonis, adeò ut nõ deferamini neque abducamini à Christo, neque succũbatis in tentationibus periculisue. id enim cõsolatio est. Qui enim firmatus est quæcunque patitur, fert ingenuè, nec subuertitur. Cum enim

1.Pet.3. dogma rectũ seruat, persuasus est de futuris stabiliter. Quia uerò bonam uitam ducit, lætatur quòd non ueluti maleficus, sed uelut Dei minister hæc patiatur.

CAPVT III.

QVod reliquum est, orate fratres pro nobis, ut uerbum Domini currat, & clarificetur, sicut & apud uos.] Ipse quidem orauit pro eis, ut firmentur: deinceps petit ab eis, ut pro ipso orent etiam, non ut ne periculis obijciatur, in hoc enim positus erat, sed ut uerbum currat & clarificetur siue glorificetur. Nec laude caret hæc petitio. ait enim, Quemadmodum & apud uos: hoc est, ut omnes sic obediant, quemadmodum & uos. Adeò nihil priuati orabat, sed omnia Dei.

Et ut liberemur ab importunis & malis hominibus. non enim omnium est fides.] De repugnantibus contradicentibusque uerbi prædicationi loquitur, deque aduersantibus doctrinæ, qualis erat Alexander ærarius. Hoc enim occultè notauit, inquiens:

2.Tim.4. Non enim omniũ est fides, hoc est, non omnes credunt, sed digni. perinde ac si quis dicat: Non omnium est militare in regijs uel regalibus signis, cæterùm eorum tantum, qui ad hoc sunt idonei. Simul autem excitat & commendat eos, siquidem tantam habent fiduciam, ut & doctorum prædicationem facilem reddant. Latenter autem & pericula indicat, sibi omnino ab resistentibus uerbo esse adducta. Hoc uerò satis erat eis ad consolationem, quòd talis tantusque quum esset Paulus, adhuc tamen cum periculis luctaretur.

Fidelis autem est Dominus, qui confirmabit uos & custodiet à malo.] In superioribus dixit, Elegit uos Deus ad salutem, hoc est, selegit è multis. fidelis igitur est, id est, uerax, & omnino perficiet quod orsus est, & confirmabit uos sicut & orauimus, ut non porrò concutiamini. Custodiet autem, ut non præualeat contra uos satanas.

Confidimus autem in Domino de uobis, quòd quæ præcipimus, & facitis & facietis.] Postquam imprecatus erat eis, ac dixerat, fidelis est Deus, qui faciet quæ orsus est, ne iam existimantes totum esse Dei, ipsi torpeant & segnes euadant, ecce iamnunc & ab ipsis cooperationem postulat. ceu talia quædam dicat: Deus quidem fidelis est, & omnino faciet quæ sua sunt, sed si uos etiam operemini. Expende hic sapientiam. Non dixit simpliciter, Confidimus de uobis: sed, In Domino: hoc est, clementiæ eius credimus, quòd ea sit confortatura uos, ut indicet ipsis omnia ex Deo pendêre. Rursus non dixit simpliciter, Cõfidimus Domino: uerùm, De uobis, & quòd facitis & facietis, ut ne totum in Deum transferentes ipsi, ociosiores reddantur. Totum enim ad

A ad Deum reijciendum est, sed ita ut nos etiam operemur. Nec fuit cõtentus dicere, Facitis: sed, Facietis, a diecit, ostendens necessum esse ut nobis ad extremum usq; spiritum uirtus adsit.

Dominus autem dirigat corda uestra ad dilectionem Dei, & ad patientiam Christi.] Iterum pro eis intercedit & orat, quanta illorum cura tangatur indicans. Quia enim nonnullos eorum obiurgaturus est, corda ipsorum præmitigat, ut uideatur ex multa charitate obiurgare. Ait igitur, Dominus dirigat corda uestra: hoc est, ad rectum tramitem uenire faciat, & non aberrare. Haud pauca nanq; sunt quæ à recto charitatis calle abducant, ut pecunia, facultates, uana gloria, adflictio, tentationes, pericula. Hæc aliaq; multa nõ sinunt nos ad dilectionẽ Dei rectà accedere, diligereq; ipsum perinde ac necessariũ est. Quod præterea ait, Ad patientiam Christi, uel sic intelliges, ut patientes simus ac sustineamus, illius instar: uel ut cum patientia expectemus Christum, & non desperemus, sed firmiter credamus, quòd quæ promiserit, completurus sit. Patientiæ autem mentione facta, adflictiones significauit. Charitati autem Dei, adiunxit patientiam. hoc enim est diligere Deum, propter ipsum patienti animo esse, nec cieri turbas, uel contristari. Per Dominum autem hîc spiritum intellige, perinde ac magnus ait notauit Basilius.

Præcipimus autem uobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi.] Non semel indicauimus, Paulum seueriorem institutionem appellare præceptum. Nunc uerò terrificum magis faciens præceptum, Non nos præcipimus, inquit, sed Christus. Quæ enim ego dico, ille profectò dicit. Nam ut nusquam torpesceremus & ociosi essemus, ille præcepit.

B Vt substrahatis uos ab omni fratre inordinatè ambulãte.] Hoc est, ut separemini abs quouis inordinatè uiuente, siue diues, siue pauper, uel sanctus etiam fuerit. Nam à bonis operibus abstinentes, ad nugas ferè & res nullius momenti excidunt. Hæc autem inordinationis sunt. Quomodo? propter hoc ipsum quòd nihil agant, & quia excedat positum à præceptore ordinem. Infert igitur:

Et non secundum traditionem quam acceperunt à nobis.] Quam per opera uobis tradidi, forma & typus uobis factus: propriè enim huiusmodi est traditio.

Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inordinatè nos gessimus apud uos, neq; gratis panem manducauimus ab aliquo.] Non inordinatè nos gessimus, id est, non fuimus ociosi. Inordinationem enim, ocium nominat, ut & suprà. Sic nanq; res habet, Deus posuit hominem ad laborem, artusq; ad hoc effinxit: quocirca qui ociosus est, ab ordine suo deficit & creatione. Obserua hîc, quomodo gratis edere uocauit alimoniam qua ab eis alebatur. Atqui non gratis suppeditabatur alimentum, prædicabat enim. Est autem dignus operarius alimento suo. Act.20. Matt.10.

Verùm in labore & fatigatione nocte & die operantes.] Viden' epitases, exaggerationesúe cùm laboris tum defatigationis? Nos uerò nisi uel ipsi Deo præferamur etiã ab ijs qui nunquam quicquam à nobis edocti sunt, ægro animo ferimus, ceu maxima iniuria affecti.

Ne quem uestrûm grauaremus.] Grauamen propriè est, ab inuitis accipere. Nunc autem hoc dicit, quòd pauperes fuerint Thessalonicenses.

Non quòd non habeamus potestatem, sed ut nos ipsos formã daremus uobis ad imitandum nos.] Erat enim ei potestas ociari, ut qui maiori opere occupatus esset, prędicationis nempe ministerio. eratq; ei potestas ut aleretur à discipulis, attamen liberalitate quadam operabatur, seq; ipsum & eos qui secum erant, enutriebat, ut illud ipsum discipulos etiam doceret.

Nam cum essemus apud uos, hoc præcipiebamus uobis: quòd si quis non uult operari, neq; manducet.] πρὸς ὑμᾶς, ad uos, id est, apud uos, uel uobiscum. In priore sanè epistola clementius & mansuetius de his disseruit, hîc uerò austerius agit. Si enim ipse nocte ac die operabatur, quãquam nulla esset ei necessitas ut id ageret, multo magis alios oportebat hoc facere.

Audimus enim inter uos quosdam obambulantes inordinatè, nihil operantes, sed curiose agentes.] Cum enim mens nostra semper mobilis sit, necesse est, si frugiferum opus non aggrediatur, ut infrugiferum & inutile attentet, perinde ac suprà cõmemora

tum est, adeoq; aliorũ curiose scitari uitas, & hinc ad obtrectationem, ociosum sermonem, atq; adeò nugas deferri. Operari igitur oportet opera manibus. neq; enim eleemosyna est impartienda bene ualenti, qui laborare potest, atq; ociatur. At oro, inquit: inedia corpus macero. Enimuero id non est opus manuum, præsertim cum possis post hæc operari manibus & laborare. Quia uerò id renuis & aspernaris, tanquam ociosus condemnaris. Ecquî, inquiunt, qui docet, non cogitur operari? Ideo non cogitur, quia maius ac difficilius opus aggreditur, quod impedit ipsum à manuum operatione. Tibi autem priuatim uitam agenti, nihil huiusmodi incumbit. Peccas itaque, si laborem negligas. A

His autem qui eiusmodi sunt, præcipimus, & obtestamur per Dominum nostrum Iesum Christum.] Quia seuerius eos inuaserat, dicens, Præcipimus uobis: mitiorem ac blandiorem facit sermonem, Obsecramus, inquit, mediatorem assumentes Christum, formidãda magis hoc pacto est adhortatio, plusq; autoritatis & ponderis nanciscitur.

Vt cum quiete operantes, suum ipsorum panem manducent.] Vtrunq; exigit, tum ut inordinatè se gerentes sint quieti, tum ut ociosi laborent, quò edant panem suũ ipsorum, non alienum, non enim oportet eos defigere oculos in alienas manus.

Vos autem fratres, nolite deficere benefacientes.] Animaduerte quàm illico paterna uiscera sint confracta: statim eos miseratus est. Segregamini ab ipsis, inquit, atq; separemini, sic tamen, ne fame eos interire sinatis. At quid, si ille confidens quòd ego alam ipsum, in ocio perduret? Satis est tibi ab eo diuelli, & nihil impertiri ei fiduciæ, ostendens te ei irasci. At si neq; hac ratione corrigatur, tu interea tamen ne cesses, ne deficias benefacere.

Quod si quis non obedit uerbo nostro, per epistolam hunc notate.] Quidam λόγῳ ἡμῶν, uerbo nostro, per η legerunt, unde & sic intellexerũt: Si quis non obediat uerbo meo, qui sum Paulus per epistolam uobis loquens, hunc notate, atq; habete ueluti segregatum. Diuus autem Ioãnes Chrysostomus legit ὑμῶν, id est uestro, per υ. sicq; intelligendum hunc locum nobis ostendit: Si quis non morem gerit uobis, dicentibus ad ipsum quæ per epistolam hanc meam didicistis. B

Quomodo eleemosyna sit ociosis pauperibus danda.

Et ne cõmisceamini cum illo, ut cõfundatur.] Viden' quæ sit utilitas eum separari? ut rubore confundatur. Si enim simpliciter accipere, pudore dignum: quanto magis, si cum segregatione præbeant? Magna quondam pœna uidebatur segregatio, atq; adeò excommunicatio: sed hodie minus habet ponderis. Si enim à simpliciter ocio torpente fugiendum est, operaq; danda ut ab eo seiungamur, quanto magis ab alijs indigna facinora committentibus?

Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem.] Perinde ac cum suprà dixisset, Qui non operatur, neq; manducet, metuit ne iam fame pereant eiusmodi, & intulit, Vos autem nolite deficere benefacientes: hũc ad modum & nunc dicens, Ne commisceamini, metuit ne hoc ipsum excinderet eum omnino à fraternitate desperantem. propterea & intulit, Ne quasi inimicũ existimate, sed admonete tanquàm fratrem. & postquam eleemosynam dederis, iniunxit ut admoneas, non ut exprobres, ut & animo & corpore beneficium iam in illum cõferatur. Porrò frater qui admonet, non publicè traducit iniuriam, sed priuatim hoc facit, idq; cum mansuetudine. Doleat nobis, inquit, non quia impertimus, sed quia transgreditur legem Dei, ac ueluti super morbo & ægritudine lugeamus. Audiant itaq; qui nõ solũ non impertiunt aliquid, uerumetiam contumelia afficiunt & iniuria pauperes, atq; lapidibus perunt. Propter te paupertie iste affligitur, ut curare tu queas uulnera tua per clementiam tuam quam illi exhibes: tu uerò eum qui tui causa inops est, repellis? Quantæ sunt ista insipientiæ? quantæ ruditatis ac stupiditatis?

** τόπῳ loco, habetur in textu, sed in glossa habetur τρόπῳ, modo, uti Theop. et Chrys. legisse uidentur.*

Ipse uerò Deus pacis det uobis pacem semper in omni * loco.] Vbiq; post parænefes precationem & uotum ponit, ueluti sigilla quædam & indicia uel obsignationes repositarum rerũ, orationes adijciens. Hic igitur quia uerisimile erat pugnas oriri ab huiusmodi occasionibus, cum ij qui separantur, asperiores redduntur, opulentiorésque non porrò elargiantur egentibus segregatis alacriter, haud immeritò pacem eis exoptat, eámque semper. Hoc enim est quod quæritur, ut semper ipsam habeant, atque adeò omni modo, ut nulla ex parte contentionis eis occasio relinquatur, neque ex

uerbo,

A uerbo, neque ex opere. Sic enim fiet, ut citra difficultatem & illos ad rectiorem uitam reuocetis. nihil enim adeò prodest ad perficiendum ea quæ uolumus, atque pacificum esse, necnon turbatione uacare, neque ex odio uideri quenquam obiurgare.

Dominus cum omnibus uobis.] Hoc & Dominus promisit. Ecce, ego uobiscum sum omnibus diebus. Si ille cum omnibus uobis fuerit, tam ociosis quàm non talibus, omnia bona contingent. ociosis enim medebitur, & operantes firmabit. Matt. 28.

Salutatio mea manu Pauli.] Salutationem appellat orationem, indicans quòd & salutare conueniebat, cum lucro spirituali ea res esset & omnino, & non simpliciter amicitiæ symbolum.

Quod est signum in omni epistola, hoc ita scribo.] Vt ne deprauentur epistolæ meæ à quibusdam impostoribus (hoc enim, perinde ac in principio diximus, faciebant plerique) Ego, inquit, subsigno mea manu. In omni autem epistola, quæ fortasse ad uos mittenda est: uel simpliciter, In omni, ad quoscunque etiam missa fuerit. Paulinarum epistolarũ symbolum.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.] Et à gratia orsus est, & in gratiam rursus finit epistolam, utrinque ueluti magnis munimentis muniens & firmans quæ dicuntur, cùm fundamenta firma tutaque ponens, tum finem firmum adducens. Si enim gratia uobiscum fuerit, quæ à principio seruauit uos, omnes infirmitates uestras contemptibiles reddet: hoc enim est gratiæ. Erit autem, nisi hanc persequamini. Gratia pias gratasque mentes incolit, simplicitatem & fraternam dilectionem habentes. Faciat Christus ut & nos eiusmodi mentibus imbuti, fraternam dilectionem demonstrantes, & errantes fortefortuna, tanquam fratres nostri sint, commonefacientes: omnibusque modis ipsorum correctionem, uitæque sanctioris formam

B erga eos cum pace efficientes, à gratia custodiamur Domini nostri Iesu Christi, qui assumpsit nos, perduxitque ad patrem in spiritu sancto, quem decet omnis gloria in secula. Amen.

Ad Thessalonicenses secunda missa fuit ex Athenis.

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI in priorem diui Pauli ad Timotheum epistolam Enarratio.

ARGVMENTVM.

Ex Pauli discipulis Timotheus erat, adeò probatus, & adiunctus Paulo, ut ab eo etiam circuncidi uoluerit per dispensationem, cum tamen alijs circuncisionem prohiberet Paulus, ipsique Petro huius causa restitisset. Insuper Paulus plerisque in locis uiro huic uirtutem tribuit, cui nunc de uarijs rebus necessarijs scribit. Quærat autem hic quispiam, Cur nam tandem Silæ, neque Clementi, neque Lucæ, nec alij cuipiam, qui multi cum ipso conuersabantur, scribat, sed Timotheo, Titoque solis? Potest igitur respondere, quòd illos fecerat circunduxerit, istis autem ecclesias commiserit. opus igitur erat hos scriptis admonere, & quæ agenda essent explicare. Si autem quærant, cur non hos prius in omni sapientia perfecerit diuina, ac tum ut alios doceant præfecerit, sed postquam eis docendi munus commiserit, rursum illis scribat ac perficiat; discat primum quidem, quòd nemo perfectus sit, etiamsi doctor fuerit, sed & ipse in multis opus habeat institutione atque ductu à perfectioribus: maximè uerò in ecclesia primùm recens constituta haud facilè erat episcopum omnia per uerbum ipsum efformare atque perficere. Deinde obserua per uniuersam epistolam hanc, quòd non sit talis ad Timotheum institutio, qualis ad discipulos esse solet, sed qualis præceptori conuenit. Act. 16. Galat. 2.

CAPVT I.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, iuxta mandatum Dei seruatoris nostri.] Quia legem est laturus Timotheo, fide dignum sermonem faciens, seipsum Apostolum prædicat. Non enim mea, inquit, loquor, sed uerba eius cuius sum legatus, quare uide ne sis inobediens. Quia uerò ingens erat Apostoli authoritas ac dignitas, ne uideatur arrogans ostentator, adijcit, Iuxta mandatũ Dei. Non ipse, inquit, functionem hanc mihi arrogaui, uerùm ineuitabile mihi hoc officiũ est, cui obstrictus

† ἐναργέστερον, id est, apertius, manifestius: malim cum Chrys. legere ἐνεργέστερον, id est, efficacius, siue maioris efficaciæ.

sum, ac herile mandatum impleo. Secundum mandatum enim, quod ait, est †apertius, quàm si diceret, uocatus. Atqui pater nusquam ei uidetur mandasse, sed Christus. Ad gentes, inquit, longinquas mittam te. & rursus, Cęsari oportet te sisti. Tum spiritus, Segregate uel exhibete mihi Paulum. attamen quæ filij sunt, & spiritus, patris esse dicit. Audi enim quæ sequuntur.

Et Domini Iesu spei nostrę.] Vides commune esse mandatũ? Animaduerte autem quomodo & Dauid de patre dicat, Spes omnium finium terræ. quinetiam & Paulus ipse alio in loco dicit, Sperauimus in Deum uiuentem. nunc autem filius dicitur spes nostra. sic omnia tam patris quàm filij sunt communia. Opportunè autem hæc cognomina posuit, seruatoris & spei. Postquam enim præceptor ipse multis colluctetur difficultatibus (uniuersum enim bellum in ipsum conuertitur) quasi eo occumbente cæteri sub eo facilius etiam cadant, iuxta illud, Percutiam pastorem, & dispergentur oues:

Matth. 26. Zach. 13.

Non oportet, inquit, succumbere aut decidere animo. seruatorem enim habemus, nõ hominẽ, sed Deum ipsum & patrẽ, qui citò nos à periculis liberabit. Quod si uerò ab his statim seruati non fuerimus, potiora sanè & utiliora sperare oportet: spes enim nostra, quæ pudefieri non potest, Christus est. His enim duabus de causis, pericula toleramus, uel quòd celeriter ex ijs conseruemur, uel quia bonis spebus alamur.

Timotheo genuino filio in fide.] Hoc est, per fidem genito mihi. Nam præpositio In, ualet per. perinde ac alio in loco dicit: Per Euangelium uos genui. Laudans autem eum, Non filius tantùm es, inquit, sed genuinus & germanus filius. Genuinum ideo dicit, quòd Timotheus præ cæteris erga ipsum similitudinem seruabat, & quia ipsum Paulus genuina charitate prosequebatur. Sapientissimè autem posuit, In fide, ut uehementius Timotheum ad hanc inungat & accendat. Si enim principio tantam exhibuisset fidem, ut propter hanc Pauli germanus diceretur filius: multo magis nunc ea instructum & armatum esse oportet, & non decidere, nec turbari. fidei enim est confidere de futuris bonis. B

1. Cor. 4.

Gratia, misericordia, pax.] Nusquam in alijs epistolis posuit misericordiam, uerùm in hac tantùm, ex magno paterno affectu maiora filio exoptans, tanquam metuens ei, atque eius nomine tremens, cui & de stomachi ratione præcipiebat, simul quòd maiore misericordia præceptores indigeant.

Infrà 5.

A Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo Domino nostro.] Rursus hic est consolatio. Si enim pater noster Deus, ueluti liberorũ nostri curam gerit: itaque & miserebitur nostri, gratiamque dabit, ut omnibus nos grati simus, ac pacẽ habeamus ab hostibus.

Sicut rogaui te ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam.] Obserua hîc moderationem, qui non doctoris, sed supplicis sit usus uoce. Non enim dixit, Mandaui: sed, Rogaui. ad mansuetos enim discipulos eo nos imbutos esse affectu oportet: ad perditos autem corruptósue & non genuinos, secus nos affectos esse conuenit. Rogat autem hunc ut remaneret Ephesi. Non enim sufficiebat epistola quam ipsis scripserat Paulus. ad literas enim minus curæ adhibere solent homines. Fortasse autem & hoc contigit priusquam eis epistolam scriberet. Quæritur enim núnc ne ipsum illic constituerit Timotheum, ut episcopum ageret. Quod quidem & uidetur. dicit enim deinceps.

Vt denunciares quibusdam ne aliter docerent.] Non dixit ut rogares, sed ut denuncies, siue præcipias, quod austerius est. Non expressit autem hos nominatim, ut ne impudentiores faciat reprehensione publica. Aliter autem docere, est alia præcepta subintroducere. Fuerunt enim multi ex Iudæis pseudapostoli ad legem trahentes, gloriæ cupiditate, & quòd cuperent salutari doctores ac præceptores.

Neque intenderent fabulis.] Falulas non legem dicit, sed obseruationes & praua dogmata.

Et genealogijs interminatis.] Auos enim & proauos denumerabant, ut historię gloriam sibi uindicarent. Infinitis autem genealogijs, uel quòd ad priora tempora cõscenderent, uel quod ad extremum nihil haberet utilitatis, uel quòd non facilè quidem concipi animo & uideri, difficulterque cõprehendi possent, ut quę uariæ & intricatæ essent. Verisimile est autem & Græcos ipsum hîc notare. fabulæ enim sunt eis & genealogiæ quibus deos suos recensent.

Quæ

A Quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei quæ est in fide.] Hoc est, Deus quidem dispensauit & ordinauit fide suscipere omnia, ipsi uerò quæstiones suas subintroducentes, Dei ordinem & ædificationem dissoluunt. Vel quia magna Christus nobis donare uoluit, ineffabilem etiam dispensationem circa nos exhibuit. Hanc igitur bonitatis ipsius dispensationem fides recipit, genealogiæ uerò nequaquã. Quæstiones enim subintroducunt, Quomodo possit hoc fieri? Quomodo credamus de futuris? Quæstio itaq; fidem eijcit. Ecqui Dominus igitur dixit, Quærite, & inuenietis? & rursus, Scrutamini scripturas? At quærite quidem de oratione dixit, & ardenti desiderio: Scrutamini uerò, ut exactam illarum rationem addiscatis, probeq; teneatis eas, ut ita desistatis tandem à petitione & inquisitione. Matt. 7. Ioan. 5.

Finis autem præcepti est charitas ex corde puro.] Si præcipias, inquit, non aliter docere, hoc perficies nempe charitatẽ.] Quòd si hãc inserueris, uniuersum dogma prauũ atq; peruersum abibit & peribit. Antea enim cum nõ esset dilectio, inuidia erat, ex hac dominatus cupiditas, ex hac porrò docendi ambitio nascebatur, indeq; hæreses suboriebantur: nunc autem non sic. Charitatem autem postulat synceram, nõ eam tantum quæ in uerbis est, uerùm quæ ex corde, eoq; puro, non fuco & hypocrisi adumbrato: quæ ex affectu & condolentia constet atq; promanet.

Et conscientia bona, & fide non ficta.] Quia prædones, prædones etiam diligunt, at enim isthuc non est ex conscientia bona, sed ex praua, neq; ex fide non ficta. Qui enim syncerè in Deum credit, nõ sustinet unquam à uera charitate excidere: siquidem ea omnes complectitur & fouet. Latro autem prætereuntes occidit: unde colligere poteris, eum qui charitati uacet, neq; fidelem esse.

B De quibus quidam aberrantes, conuersi sunt ad uaniloquium.] ἀστοχεῖν, de iaculatoribus dicitur qui sine arte sagittas emittunt. Hic uerò, inquit, opus erat arte, ut rectà iacerent tela, neq; à scopo aberrarent. enimuero nonnulli ueluti à scopo à fide & charitate aberrarunt, & propterea deflexerunt ad uaniloquium. Quomodo autem id contigerit, subdit.

Volentes esse legis doctores.] Hoc est, languentes dominatus amore, gloriæq; cupiditate insanientes. Non enim tales fuissent, si dilectionem habuissent & fidem.

Non intelligentes neq; quæ loquuntur, neq; de quibus affirmant.] Hic reprehendit eos tanquam ignorent qui sit scopus legis, & ad quod usq; tempus authoritatem suam retineret. Si itaq; ex ignorantia peccarunt, non merentur condemnationẽ. haudquaquam. nam à cupiditate regnandi ea erat ignorantia, tum ex eo quòd charitatem non continerent. Volentes enim esse, inquit, legislatores, legisq; doctores, ignorant: proinde ignorantiæ istius ipsi sibi sunt authores. De quibus autem affirmant uel stabiliunt? de purificationibus cæterisq; corporalibus obseruationibus.

Scimus autem quòd bona sit lex, si quis ea legitimè utatur.] Hoc est, nõ solum eam per uerba explicet, sed per opera etiam perficiat. Nam qui docet quæ legis sunt, nec facit interim, illegitimè usus est lege. Aut aliter etiam legitimè utitur lege, qui per eam ad Christum ducitur. Lex enim cum non possit nos ducere rectè, seu iustificare, ad Christum nos remittit, atq; hic est ipsi scopus. Quocirca lege utitur legitimè, hoc est, quẽadmodum ipsa lex iubet, qui Christum legi præfert.

Sciens hoc, quòd iusto non est lex posita.] Quare non expectat ut ab ea discat quid faciendum sit: hoc enim nouit, nec supplicium metuit. Iustum autem hic intellige, qui uirtutem perficit: qui non metu legis, sed propter ipsam honestatem, & malitiã odit, & uirtutem cõplectitur: ac maiora quàm lex postulet, transigit, nõ postulans eam institutricem habere, quæ sibi flagra admoueat, sed uirilem uirtutem spirans, puerilia transcendit: perinde ac medicus uulnera habenti aut ægrotanti paratus est, non ualenti probè: ac frenũ inordinatè se gerenti & inobedienti equo, non obtemperanti & mansueto necessarium est.

Sed iniustis & inobediẽtibus, impijs & peccatoribus, sceleratis & cõtaminatis, patricidis & matricidis, homicidis, fornicatorib. masculorũ cõcubitorib. plagiarijs, mẽdacib. periuris.] Speciatim peccata explicat, ut persuadeat erubescere ob legis præsidentiã & præfecturã. Hęc aũt omnia Iudæi fuerunt. Cũ enim sæpius idola adorarẽt, liberos suos dęmonib. immolarẽt, Mosem lapidib. peterẽt, quorũ manus sanguine plenę essent, nẽ- Psal. 77. & 105.

ne im-

Exod.17. ne impij sunt & homicidæ? Aliaq́ omnia reuera in ipsis inuenies, si historias perlu- **A**
Esai.1. stres. Propterea igitur data est illis lex, ut huiusmodi uitia comprimat: quod & alio in
Galat.3. loco dicit, Lex præuaricationis gratia lata est. Iustis autem, tanquam ad transgressio-
nes non declinantibus, lex non est necessaria.

Et si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur.] Quæ cōmemorata erant, satis certè fue-
rant: attamen per præteritionem generatim dixit, Et si quid aliud. Ostendit autem hîc,
quòd ex corruptis dogmatibus huiusmodi affectiones aditum recipiant, sanæ enim do
ctrinæ hæc omnia sunt contraria.

Secundum Euangelium gloriæ beati Dei.] Hanc ad rationem construes: Sanæ do-
ctrinæ, quæ est secundum Euangelium. Gloriæ autem ipsum Euangelium appellat,
propter eos qui in persecutionibus pudefiebant, & propter Christi paßionem, com-
monstrans ipsam Christi paßionem & persecutiones esse gloriam & splendorem: uel
quòd præbeant futuram gloriam. Etiamsi enim præsentia, inquit, confusionem ha-
beant, futura tamē gloriam: atq́ hanc nobis annunciat Euangeliū. omne enim Euan-
gelium futurorum est, non præsentium. Vel gloriam cultum appellat Dei, quem Euan
gelium nobis inducit ac prædicat.

Quod creditum est mihi.] Mihi, inquit, non pseudapostolis: horum enim Euange-
lium, pudoris est & ignominiæ, non gloriæ.

Gratiam habeo ei qui me confortauit, in Christo Iesu Domino nostro.] Quia dixe-
rat, Quod mihi creditū est, ne uideatur ideo gloriari, ad Deū isthuc refert. Illi, inquiens,
gratia debetur, qui uires mihi dedit ut ualeam recipere tale onus: aduersus enim quoti
dianas mortes consistere, non erat humanæ potentiæ. Hæc reuera est humilitas & ani
Vera humi mus minimè alta spirans uel superbiens. Nostra uerò humilitas non est ταπεινοφροσύνη, **B**
litas non in id est, humilium rerum affectus, sed est ταπεινορρημοσύνη, id est, in uerbis tantum consi-
uerbis, sed stens & lingua humilitas.
in animus
consistit. Quia fidelem me existimauit, ponens in ministerio.] Ne quis ex incredulis dicat, Si
Paulus cur totum Dei est, & nihil à nobis affertur, cúrnam Paulum talem fecit, Iudam uerò non
electus, non item? eiusmodi obiectionem diluit, inquiens: Non simpliciter roborauit me, neq́ ci-
item Iudas. tra iudicium, sed quia inuentus sum fidelis. Neq́ sic etiam apertè locutus est, uerùm
quia fidelem me putauit, suamipsius uirtutem opusue contegens. Non assero, inquit,
me fuisse fidelem, uerumenimuero ille me talem existimauit. Vnde hoc perspicuum?
ex eo quòd me posuit in ministerio. quomodo enim me posuisset, nisi quandam apti-
tudinem in me uidisset? Hanc ad rationem in ædibus ipsi œconomi gratias agunt do-
minis, quòd sibi crediderint ædium administrationem, atq́ hoc pro iudicio accipiūt,
Act.9. quòd alijs fideliores habeantur. Insuper Deus etiam ipse de eo dicit, Quoniam uas ele-
ctionis mihi est, ut portet nomen meum. Erat igitur idoneus ut portaret. Accepit au-
tem uirtutem à Deo, ut opus istiuc perficeret. qui enim gestaturus est magnum Chri-
sti nomen, ut ipsum infigat animis credentium per prædicationem, non exiguo robo-
re indiget. Gestat autem ipsum, quisquis in cogitationibus, uerbis & opere se dignum
eo gerit. Nam qui huiusmodi non fuerit, haudquaquam etiam gestat. qui enim, cum
neq́ Christum omnino in sese habeat? Et in alijs itaq́ diuus Paulus commodè se gere-
bat, uel quatenus nihil herilium bonorum sibi uindicabat, sed quę sua potius erant, Do
1. Cor.15. mino referebat accepta. Laboraui enim, inquit, omnibus alijs abundantius, non ego
autem, sed gratia, ac multa id genus alia.

Qui prius blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus.] Expende hîc quomo-
do extollat misericordiam Dei, priorem suam anteq́ actam uitam enarrans. Porrò si
quando de Iudæis disputat omni condemnatione dignis, nihil tale ad eos refert, de sei
pso autem talia recenset, Non solum blasphemus, inquit, eram ipse, neq́ ad me usq́ ip-
sum statuebam & terminabam malitiam: sed etiam alios uolentes piè uiuere, perseque
bar: nec simpliciter, sed contumeliosè & uiolenter rem ipsam peragens.

Sed misericordiā consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.] Ostendit sei-
psum supplicio dignum, talibus enim misericordia solet obtingere. Quam uerò ob cau
sam reliquis etiam Iudæis misericordia non est communicata? Quoniam non ex igno
Ioan.12. rantia peccarunt, sed ualde scientes. Plerìq́ enim ex Pharisæis credebant quidem, at-
& 5. tamen non confitebantur: gloriam enim hominum magis dilexerunt, quàm gloriam
Dei.

A Dei. Et Christus, Quomodo potestis, inquit, credere, cum gloriam ab hominibus accipiatis? Quin & ipsi Iudæi dicebant, Videtis quòd nihil proficitis, ecce mundus post ipsum abit. Vbiq; enim eos regnandi libido uexabat ac turbabat. Ac rursus dixerũt isti, Nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus. Statim autem Iesus fecit hoc, quod dixerunt lignum esse Dei. quomodo igitur non crediderunt? nunquid hæc ignorantiæ *Marc. 2.* sunt peccata? fortasse aũt quispiã dixerit: Vbi Paulus igitur tum erat? ad pedes Gamalielis, nõ cõmixtus adiunctusq; turbis. Gamaliel eñ homo erat priuata sua curãs. Quo *Act. 22.* modo igitur postea Paulus in carcerem conijciebat Christi discipulos? Quia uidebat uerbum crescere, ac æmulabatur deniq; pro lege, isti autem regnandi cupiditate æstuabant. Quomodo autem in lege exactè institutus erat Paulus, & ignorabat Christũ per scripturas? Propterea & seipsum condemnat, q̃ ignorantiæ morbo laborarit, quam incredulitas peperit: propterea & misericordiam se consecutum ait.

Superabundauit autem gratia† Dei cum fide ac dilectione quæ est in Christo Iesu.] Cum & multa & magna dixisset de clementia Dei, q̃ dignum extremo supplicio misseratus sit, nunc ait: Non solũ hoc, uerumetiã filiorum adoptione dignatus est, & fratrẽ & amicũ & cohæredem fecit, adeò exuberauit gratia clementiæ ipsius. Ne uerò dicat aliquis, Quia ubiq; gratia est, sublata est igitur nostra uoluntas ac deliberatio: subdit, cũ fide ac dilectione. Fidem enim, inquit, attuli ego, credens q̃ possit me seruare: & charitatem, quã & ipsam in Christo Iesu acquisiui. dilectionis enim erga Deũ Christus mihi conciliator est, nõ lex. Indicat aũt cum fide charitatẽ simul adducendã: ex charitate eñ mandatorũ legis est peractio, sicut Dominus dixit, Si diligitis me, mãdata mea seruate. *Ioan. 14.*

† θεοῦ habet codex Basiliens. Chrys. uerò & alij legũt κυρίου ἡμῶν, id est, Domini nostri.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, quòd Christus uenit in mundum peccatores saluos facere.] Quia dixerat, mei, cum persecutor essem, misertus est, Ne mireris, inquit, neq; sis incredulus magnitudini doni & gratię: nam in hoc ipsum uenit in mundum, ut & omnes peccatores saluos faciat. Fidelis igitur sermo, dignusq; qui suscipiatur. Non enim propterea quòd magna sint quæ data sunt, dignum est non credere: ue

B rùm quia immensa est donantis bonitas, hinc dignum est ut credamus, & recipiamus. Hoc autem ad Iudæos qui legi aduertebant animum, deflectitur, ut ostendat eis quòd sine fide non possint salui esse.

Quorum ego primus sum.] Quomodo cum aliàs dixisset, Secundum iustitiam legis factus inculpatus, nunc primum peccatorum seipsum cõstituit? Quoniam ad iustitiam quæ est in Christo, iustitia legis collata, peccatũ est, ut cui nunc neq; tempus neq; locus porrò relinquatur. Quamdiu enim tempus suum habebat, tamdiu iustitia erat, perinde ac luna & lucerna nocte quidem lucent. Quando uerò Christus tanquam sol illuxit, tunc ipsam occultauit: ac peccatum posthac committit, planeq; est stolidus, qui lucerna utitur fulgente sole. Alio autem in loco hoc etiam dicit. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte. *Philip. 3.* *2. Cor. 3.*

Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Iesus Christus omnem longanimitatem, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in uitã æternam.] Vide animi humilitatem. Propterea, inquit, misericordiam mihi impertijt Christus, ut nemo deinceps peccatorum desperet, sed bonam spem concipiat sibi condonari noxam, cum animaduertat Paulum, qui reliquis omnibus grauius peccasset, conseruatum & saluum esse factum. Ostendit aũt seipsum non fuisse dignum condonatione, cæterùm propter aliorũ salutem se clementiam Dei consecutum esse. Non dixit aũt, ut in me ostendat longanimitatem, sed omnem. perinde quasi dicat, Cum in immensum peccassem, omni misericordia indigebam, uniuersaq; eius clementia, nõ parte eius aliqua, ut ij qui ex parte flagitia commiserunt, ad informationem, inquit, hoc est, ad exemplar, ad consolationem & adhortationem omnium uolentium credere.

Regi autem seculorum, immortali, inuisibili, soli sapienti Deo honor & gloria in secula seculorũ. Amen.] Quia de filio magna admodum locutus erat, nimirum quòd desperatos etiam & cõdemnatos seruaret, ne quis putet patrem hic priuari sua functione, ad illum etiam gloriam refert. Hæc autem omnia & ipsi filio sunt cõmunia, nam & ipse rex est seculorum. Si enim seculorum conditor, quomodo non rex, & immortalis, & inuisibilis diuinitate, solusq; sapiens? ipse nanq; est sapientia patris. Hæc & de spiritu dicuntur. Soli enim sapienti dixit, non ad discrimen filij & spiritus, haudquaquam.

quanquā, uerumenimuero quia & angeli & homines sapientiam habēt, ostendit eum solum propriè sapientem esse, quippe qui sit fons & author sapientiæ. Quæcunque aūt aliæ creaturę sapientiam habent, per participationem habent. Gloria autem & honor, non per uerba tantum, uerumetiā per opera. Illa enim gratos tantummodo nos ostendit, hæc uerò imitatores ipsius efficit, quod & maius est. Gloriam autem in uerbis propterea postulat, ut ipsum diligamus, eique attenti simus, ac geramus morē, ut adeò hinc adiutemur: perinde ac qui solis iubar admiratur, seipsum adiuuat, ut qui lætetur lumine, eiusque iubare ad opera utatur: quemadmodum qui ignorat luminis gloriā, seipsum afficit damno, cum non utitur eo ad operationem suam. A

Hoc præceptū cōmendo tibi fili Timothee.] Cum præceptū dixisset, quod herilem iussionē respicit, subintulit, Fili Timothee. Nō enim cū athoritate & seuero imperio, sed ut filio hæc loquor. Dixit autem cōmendo, ut naturam rei accuratè indicaret, tum quòd non sint nostra quæ habemus, sed Dei. Quæ igitur dedit, ea ut custodiamus par est.

Sacerdotes à prophetia creabantur.

Secundum præcedentes in te prophetias.] Doctrinæ siue institutionis & sacerdotij dignitas cum magna esset, Dei calculo indigebat, ut qui dignus esset, reciperet. Propterea antiquitus à prophetia creabant sacerdotes, hoc est, à spiritu sancto. prophetia enim est, præsentia etiā dicere. Hunc ad modū Timotheus ad sacerdotiū & sacram hanc functionem est electus. Quandoquidem autem prophetias dicit multas, fortasse quando susceptus est in discipulum primùm, & quando circuncisus est & electus, omnia cum prophetia fiebant. Ait ergo, Præcipio tibi iuxta præcedentes in te prophetias: hoc est, ad illas respiciens, ueluti ab eis doctus, ut dicam tibi quid te deceat, Adhortor te ut dignè illis ambules, nec eas dedecore afficias.

Vt milites in illis bonam militiā.] Quid præcipio tibi? ut milites in ipsis: hoc est, ut nō transgrediaris leges ipsarū, sed quemadmodum te ipsæ elegerunt, & ad quod elegerunt, ut milites bonam militiā. Est enim & mala militia, quādo quis membra sua exhibet arma peccato & impuritati. Militiæ autem meminit, ut indicet omnibus esse bellū Christianis acre, maximè uerò doctori, Proinde eum sobrium esse decet, & uigilantē, neque quicquam laxi ostendere. B

Talis sit doctor quales suos discipulos esse postulat.

Habens fidem & bonam conscientiam.] Ne existimes, inquit, cum prophetia sacerdotio fungi tibi satis esse: uerùm oportet te habere fidem, ut uerbum rectè doceas, bonamque conscientiam, hoc est, uitam irreprehensibilem comparasse. Ex hac enim est bona conscientia, ut alijs præsidere possis. Vt enim imperatorem primùm oportet bonū esse militem, hunc ad modum doctori conuenit ut habeat ea quæ à discipulis exigit. Hinc autē discamus, etiamsi doctores & præceptores fuerimus, ne dedignemur neque aspernemur superiorum nobis cùm iudicia tum adhortationes.

Quam quidam repellentes, circa fidem sunt naufragium passi.] Quam, bonam conscientiā uidelicet. Nec immeritò: cum enim uita impura fuerit, dogmata etiā inde peruersa nascuntur. Vt enim metu futurorū non torqueantur impurè uiuentes, persuadent sibi omnia esse uana quæ de religione nostra dicuntur. Quare qui fidem repulerit, cogitationibusque & rationibus omnia permiserit, naufragiū facit circa fidem. fides enim portus est tranquillus, mentem & tranquillitatem transferens. Quæstiones aūt fluctus sunt, mentem ceu naufragum miserabilem aliàs aliò rapientes, petrisque & saxis allidentes, uel submergentes etiam.

Ex quibus & Hymenæus & Alexander.] Animaduertis quomodo iam olim fuerint uani doctores à fide discedentes, rationes uanasque quæstiones sequētes. Ne igitur etiamnum deficias, si eiusmodi conspexeris, sed resiste illis.

Act. 13. & 5.

Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare.] Alios erudiens Satanas, quomodo se ipse non instituit? Non dixit ut erudiat, sed ut erudiantur. Non ille hoc efficit, sed hoc ex re gesta accidit. Vt enim tortores innumeris referti malis, alijs causam præbent, ut moderatè uiuant: sic & diabolus. Cur autem non per sese Paulus puniuit, perinde ac illum Bariesum, ut Petrus etiā Ananiam? Vt cum uehementia & atrocitate pœnæ, maior sit contumelia: atque ut ostendat se Satanæ imperare, ut ex eo maiorem eis terrorem & metū incutiat. Imò & infideles ipsi puniebant, ut discerent se nō posse latere. nam & Ananias incredulus erat, cum adhuc tentaret. Porrò qui hoc didicissent, atque è fide euersi essent, Satanæ tradebant, indicantes ipsis quòd non propria potestate

A potestate, sed ipso apostolorum carcere clauderentur. Vel quia eos qui emendari uolebant, nō puniebant ipsi, incorrigibiles uerò ipsi puniebāt. Quomodo uerò tradebatur satanę? Ejiciebatur ex ecclesia, abijciebatur à charitate, tradebaturq; nudus lupo. Vt enim olim tabernaculū protexit nubes, sic & Christi ecclesiā spiritus paracletus. Si quis igitur extra hāc, etiā extra spiritū fuerit: & citra laborē ab alijs deinceps capi potest. Talis igitur excōmunicationis mulcta est. Deus etiā ipse, morbis tradēs & afflictionibus peccatores, erudit per hæc. Dum iudicamur ēm à Domino, erudimur. Animaduerte autem, q rationibus inquirere diuina, sit blasphemare. Iniuria enim fit diuinis rebus, si quis eas humanis rationibus putet comprehendi posse.

Tradi satanę. *Exod. 40.* *1. Cor. 11*

CAPVT II.

OBsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarumactiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt.] Primum omniū, id est, in quotidiano cultu. Etenim sacerdos ueluti cōmunis orbis terrarum pater, consistit omniū curam gerens, quem et pro cunctis oportet mortalibus preces fundere, perinde ac Deus cui sacrum facit, ac sacerdotio fungitur. Obserua hic magnā & latè patentem gratiam. nam Iudæorum preces eiusmodi non sunt. Nec dixit statim pro regibus, ut non uideatur adulari. enim uerò cum prius dixisset pro omnibus hominibus, tūc subiunxit, pro regibus. Etiamsi enim infideles fuerint reges, pro ipsis tamen orandum, tūc enim tales erant. Duo autem bona oriuntur ex eo q pro cunctis mortalibus intercedimus. Inimicitia dissoluitur, quæ nobis cum alijs est. nemo ēm potest hostili animo esse aduersus eum pro quo preces ad Deum fundit. Ad hæc, meliores ipsi reddūtur, dum à uitijs, precū nostrarum auxilio transferuntur, utq; non adeò porrò erga nos efferantur, ueneratarumq; belluarū instar gerāt. Quàm ēm arduū & magni momenti fuerit, eos q persequerentur, atq; cęderent, audire pro se interpellari apud Deum, orariq; ab ijs quos
B ipsi cæderent, & opprimerēt? Obsecratio aūt & oratio, & postulatio, ceu idem significantia ab apostolo sunt assumpra ob perspicuitatē, quippe qui tot uocū cōgerie ineuitabiliter citra recusationē facere efflagitet quod postulat, & ad quod hortatur. Nōnulli inter hæc discrimē curiose fecerūt, asseuerātes δέησιν, id est obsecrationē siue de precationē, esse supplicationē quæ offertur pro liberatione è tristibus adeoq; duris: προσευχὴν uerò, id est orationē, petitionē esse bonorū: ἐντεύξειν aūt, id est, postulationē, siue interpellationē, accusationē impiè agenniū, & iniuriā inferentiū, qui sint incorrigibiles. Contēplare aūt quō & gratias agere iubemur pro beneficijs in alios collatis. q solem suū oriri faciat super bonos & malos, q omnes bonis suis impleat, & infideles, & blasphemos. Ex hoc autem ad fraternā charitatem conglutinamur, unimur, & cōiungimur. Qui enim gratias agit pro proximi bonis, nónne cogitur amare etiam ipsum? Multo igitur magis pro beneficijs in nos collatis gratias agere oportet.

Vt tranquillam & quietam uitam agamus.] Quia uerisimile erat Christianorum animū turbari, si iubeatur mysteriorū tempore orare pro infidelibus regibus: lucrū apponit, ut uel sic adhortationem recipiamus. Illorum nanq; salus, inquit, nostra est tranquillitas. bellum enim gerunt, ut nos extra metum simus. Quomodo igitur non iniquum est, illos pro nostra securitate pericula subire, nos uerò ne labia quidem aperire uel mouere ut pro ipsis interpellemus?

In omni pietate & castitate.] Hoc adiecit, q plerisq; à bellis tranquillitas, deliciarum & iniuriæ occasio fiat, ex quibus praua etiā dogmata nascunt. Vt igit uiuamus, inquit, nō in delicijs aut iniuria, sed in omni pietate, omni inq, nō ea solū quæ est in dogmatib. uerū ea etiā quæ est in uitæ ratione. Est ēm & in uita impietas, ut cum ait, Deum confitent se nosse, factis aūt negāt: uel in puritate etiā quę ab omnibus hæresibus sit disiūcta. Similiter & in omni castitate, siue honestate, non solùm quæ est à libidine, sed quæ in omni uirtute cerni debet. Oportet igitur nos pacē habentes ab exterioribus, in anima pariter esse pacatos, uiuentes in omni pietate & castitate: tum ēm uerè tranquillā et quietam uitam duxerimus. Tria sunt enim bellorū genera: unum, q̄d à barbaris: alterū, quod priuatim aduersum nos gerit ab his q nobis infensi sunt: tertiū, q̄d intra nos ex prauis motibus excitat. Bellū igitur quod à Barbaris ingruit, regū industria atq; uirtus sedat, quibus et nos orationib, succurrere opus est. Reliqua

Ad Tit. 1. *Bellorum genera tria.*

Qq autem

autem duo nos ipsi sedare debemus, hac sanè ratione, ut illud quod ab osoribus no- A
stris nobis infertur, mansuetudine uincamus, atque orationib. nostris afflictiones com
pensemus: istud uerò quod in nobis cōsurgit, per omnia iustitiæ arma exuperemus.

Hoc enim bonum & acceptum est coram seruatore nostro Deo.] Hoc, quale? Orare pro omnibus, & infidelibus & hæreticis. Natura etiam bonū est, omnes enim eiusdem sumus naturæ consortes: Deo uerò gratum est & acceptabile.

Qui omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionē ueritatis uenire.] Si omnes homines ille uult seruari, uelis & tu, atque imitare Deum: si aūt uis, ora. At si ipse hoc uult, dicet aliquis, quid opus habet meis precibus? Imò plurimum hoc ipsis commodat, siquidem ad charitatem eos trahit, téque rursus non permittit in belluinam rabiem permutari. Inde autem uerisimile est eos etiam ad fidem adduci. Salutem enim quæ ex fide est, intellige: & ad agnitionem autem ueritatis, hoc est fidei in ipsum: sola enim ipsa est ueritas.

Vnus eīm Deus, unus & mediator Dei & hominū homo Iesus Christus.] Cum dixisset Deum omnes uelle saluos fieri, confirmat iam hoc, inquiens: Propter hoc, inquit, & filiū suū mediatorē misit, ut reconciliet ille seipsum hominibus. Quomodo igitur nō seruati sunt omnes? quia nolunt. Porrò cum ait, Vnus Deus, nō ad differentiam filij dixit, sed idolorum. Quòd enim Deus sit, uel inde liquet, quod mediator sit, mediator enim duorū quorūdam medium est, ac utrorumque debet esse particeps. Quia igitur filius, Dei & hominum mediator est, amborū est particeps: quippe qui Deus sit & homo, Duæ naturę, & idem tamen, uel duas naturas in se ipse complexus: neque Deus nudus, non enim suscepissent eum inter quos debebat esse mediator: neque homo nudus & simplex, apud Deū enim causa agenda erat. Non dixit autem manifestè de diuinitate Christi, quandoquidem deorum multorum cultus tunc uideret: ne & ipse existimetur multos deos adducere, neque unus & unus uoces hîc componere conuenit, ac dicere duos deos, uerùm unus et unus. tanta nanque scripturę est religio, B
ut cautè de Deo loquatur. Hinc neque spiritus hîc meminit, ut ne uideatur multorum esse cultor deorum.

Qui dedit seipsum preciū redemptionis pro omnibus.] Etiam Græcis & infidelibus gētibus. En ille pro omnibus mortuus est, tu uerò orare nō sustines. Obserua autem: Qui dedit seipsum, aduersum Arrianos hoc pugnat, qui affirmāt quod inuitus sit traditus. Quid uerò est ἀντίλυτρον, redemptionē siue preciū redemptionis? Natura erat obnoxia interitui, reaque mortis, pro illa itaque seipsum dedit.

Testimonium.] Hoc est, per testimonium filius factus est precium redemptionis: uel interpretās hoc, dicit nunc redemptionis preciū, testimoniū siue martyriū dico, hoc est, passionem. Venit enim testimonium dicturus ueritati adusque mortem: etenim ipse † spiritū manifestauit, ueramque doctrinam & institutionem & ueram atque euangelicam uitam ipse introduxit.

† πνᾶ id est spiritum habet codex Basiliensis, sed cum ueteri interprete et Oecumenio malim πρᾶ id est, patrē legere: scriptura enim per abbreuiationem eadem ferè est.

Temporibus suis.] Id est, conuenientibus.

Ad quod positus sum ego præco & apostolus.] Ad quod testimoniū positus sum ego præco, ut prædicem illud, hoc est, crucem & mortem Christi. Nec simpliciter præco, ut uni loco tātum prædicem, uerumetiam apostolus, ut quòcunque circumeā. Porrò magna est apostoli dignitas, eam ob rem apostolatum hîc sibi uendicat.

Veritatē dico, nō mentior, doctor gentium.] Autoritatē & fidem uerbo suo conciliat. Quia enim alij apostoli ad hoc officiū torpebant, partim quod execrarentur gētes, partim uerò quod eas nō susciperent: Ego, inquit, uerè segregatus sum doctor gentiū. Si igitur etiam filius Dei pro gentibus mortuus est, egoque ipsarum sum præceptor ac doctor, tu ne deses esto, ne pigriteris pro eis orare, precesque ad Deum fundere.

In fide & ueritate.] Animaduerte rursus quid dicat. In fide, inquit, nō syllogismis aut logicis demonstrationibus, uerùm in fide. Deinde ut ne existimes imposturam esse hanc rem, subintulit, In ueritate. Non enim est, inquit, quod in fide docetur atque traditur, mendacium, sed in ueritate traditur.

Matt. 6. Volo ergo uiros orare in omni loco.] Qui igitur Christus in omni loco prohibet orare, dehortatur enim & auocat ne in plateis isthuc faciant, quin in cubiculum ingredi iubet atque secedere? Atqui Christus non uetuit in omni loco orare, uerùm ex

abundanti

A abundanti docens ne isthuc faciant ad ostentationem, laudem aut uanam uenantes gloriolã, cubiculi meminit: perinde atq; cũ dicit, Nesciet sinistra tua quid faciat dextra, non de manibus hoc dicit, sed uehementer ac modis omnibus docet in eleemosynis faciendis uitandam esse uanam gloriã. Propterea & diuus Paulus in omni loco uult orare uiros, tanquã Christus hoc non prohibuerit. Hoc autem dixit ad distinctionem Iudaicæ orationis. illa enim in uno loco circunscripta erat, templo uidelicet quod est Hierosolymis. Nobiscum autem non sic agitur: gratia enim incircunscripta est, ac quemadmodum pro cunctis Christianus orat, sic & in omni loco. *Ibidem.*

Leuantes puras manus.] Nõ locum orationis, sed modum exactum esse, probeq; teneri conuenit. Puras uerò manus expetit, id est, mundas ab auaritia, à rapina, à cædibus, à uerberibus, eleemosyna florentes ac plenas. *Manus puræ.*

Sine ira & disceptatione.] Hoc est, absq; iniuriarũ recordatione & cõmotione ad uindictã aduersus fratrẽ. Disceptationẽ aũt hæsitationẽ uocat, hoc est, ut ne dubitãter & cũ hæsitatione accedas, sed credẽs, & nõ diiudicãs, hoc est, ambigẽs an accepturus sis an nõ quę petis. Quomodo igitur isthuc erit? Si nihil petas cõtrarium, si nihil indignum tanto rege, si omnia spiritualia, si cum sanctis ac puris manibus, & sine ira.

Similiter & mulieres.] Volo, inquit, etiã ipsas sine ira & discepattione sanctas manus attollere, non rapaces, non auaras. Cum enim maritũ cogit uxor gẽmas ei prębere & ornamenta aurea, is autem aliena rapit, ipsa omnino rapinæ est obnoxia.

In habitu † honesto, cũ uerecundia & sobrietate ornare seipsas.] Maius & eximiũ quiddã à mulierib. postulat, nẽpe ut uestiant̃ honestè & non curiosè, hoc ẽm est inhonestũ. καταστολῇ autem habitũ longiorẽ dicit, hoc est, ut undiq; circũcircaq; uestiant̃ & cõtegantur, & ne impudenter detegantur. Insert ẽm, cum pudore ac temperãtia. *† κοσμίῳ, ornato, honesto, modesto.*

Non intortis crinibus aut auro, aut margaritis, aut ueste preciosa.] Venit enim ut oret, nõ ut tripudiet. Quomodo igitur plicaturas adhibes capiti? cæsariem nimirum
B plicans, & calamistro adornans, & margaritas aliàs quidem suspendens, alias corpori tuo circunponẽs, alias uerò calciamentis etiam adijciens & accõmodans, quæ est extrema iniuria, idq; ex lachrymis pauperũ, uiduarũ, & orphanorũ. Priuas uiduam rudi ueste, ut tu pedibus calces margaritas. nónne igitur magna Dei tolerantia? Venisti petitura remissionem peccatorũ, ac tanquã scenam sis ingressura comica muliercula, te exornas? Bella hæc compunctio, teq; omnino exaudiet Deus, quę pauperum lachrymis es amicta? Porrò si quæ diuitiarũ tantum sunt indicia, prohibet Paulus, multo magis quæ curiositatis sunt & luxus, ut infectiones genarum, & picturas oculorum, uocem infractam, oculum † lubricum, idq; genus alia. *† ὑγρὸν*

Sed quod decet mulieres, promittentes pietatẽ per opera bona.] Sed ornare se per opera bona, deinde per mediũ interserit. Hoc enim decet Christianas mulieres, quæ uerum Deum colunt. Vel aliter etiam: quia licet & fieri potest ut aliquis uerbis promittat pietatem, adiecit, Per opera bona.

Mulier in silẽtio discat, cum omni subiectione.] Nõ solũ ad habitũ usq; & uestitũ ornata sit mulier, uerũetiã usq; ad uocẽ. Neq; loquat̃ ẽm, inquit ne de spiritualibus quidem, cæterùm discat tantũmodo: hoc autem ipsi potius eueniet, si quieta fuerit.

Mulieri aũt docere nõ permitto, neq; dominari in uirum, sed esse in silentio.] Omnẽ loquẽdi occasionẽ ademit fœminæ. Postq̃ ẽm tacere præcepit, ne cõmodo prætextu docendi loquant̃, ne doceãt, inquit: hoc enim est ipsas ius habere & autoritatẽ in maritũ. Atqui mulieri, obedire atq; subdi mandatũ est. Ad uirũ tuũ enim, inquit, conuersio tua. proinde decet eam esse tranquillã ac tacitã. per silentiũ enim maximè subiectionem monstrabit. Noueris autem q; non simpliciter mulieres docere uetet Paulus, sed in ecclesia. priuatim enim domiq; suæ non sunt prohibitæ, quandoquidem Prisca Apollinem instituerit. Et fidelis mulier infidelem uirum instituit. *Gen. 3.* *Act. 18.* *1. Cor. 7.*

Adã enim primus formatus est, deinde Eua.] Quia, inquit, primas partes obtinuit uirorũ genus in creatione, ac secundo loco formata est Eua, debent ergo in posterũ etiam reliquæ fœminę secundas obtinere, obedireq; uiris. Quod enim tum in Adamo aut Eua contigit, uniuerso sanè generi cùm uirorum tum mulierum contigit.

Et Adam nõ est seductus, mulier autem seducta in pręuaricatione fuit.] Quomodo Adam nõ est deceptus? Quia neq; scriptura hoc testatur, sed mulier inquit, serpẽs

Gen.3. ipse decepit me. Adã autem non dicit, Mulier imposuit mihi: sed, Dedit mihi. Non A
Adã non est deceptus, sed Eua. est autem idem & æquale persuaderi ab eiusdẽ generis socio & adiutore, et à bellua serua & subiecta. illud itaque deceptionis fuit. Ad comparationem igitur fœminæ, dicit ipsum non esse deceptum. imò nec Adam quidem lignum uidit quòd bonũ esset ad cibum, sed mulier conspicata seducta est: deinde marito etiam sic suo dedit. Illa itaque à cupiditate seducta est, is uerò à muliere persuasus est. Dicit igitur: Semel mulier docuit, & omnia subuertit: eamobrem non doceat genus illud muliebre. Leue nanque est, quodque facilè recipiat & facilè seducatur. Expende porrò, nõ dixit, Eua decepta: sed, Mulier, de ipsa uidelicet muliebri natura disputans. perinde nanque ut in Adam omnis natura moriebatur, sic per Euam in omnes leuitas peruasit, per quam leuitatem sanè ipsa transgressio locum habuit in ea primùm.

Saluabitur aũt per filiorũ generationẽ.] Quis, uel quæ? Eua ne? Nõ, sed mulier, id est, muliebris natura. Ne cõtristemini, inquit, ô mulieres, dedit uobis Deus occasionẽ salutis, filiorũ generationẽ: hoc est, ut geniti rectè educent. Non enim satis est gignere, uerùm institutionẽ etiã accedere necessum est. hæc enim reuera liberorũ est generatio. Quòd si liberorũ hæc generatio nõ sit & educatio, corruptio certè erit cõfũdẽ, nõ generatio. Quid igitur cum uirginibus, quid sterilibus agetur? perierũt? haudquaque. nõ enim hoc dicit quod ex propria uirtute non seruentur, sed quod liberorũ educatio sit ipsis occasio futuræ salutis. Est enim planum, honestam uirtutibusque comptam fœminam liberos suos pariter ad uirtutem instituere: nam uirtutem quæ illi est insita, simul transfundit in sua pignora. Igitur & uirgo uirtutibus redimita, citra controuersiam seruabitur. Mihi autem uidetur, quòd quandoquidem uetuisset ne mulier doceret, ueluti eam nunc consolans tradit ei quos doceat. Si enim docere expetis, institue liberos tuos. Nonnulli uerò haud scio qua ratione persuasi, per liberorum generationem intellexerunt progenerationem Deiparæ uirginis matris. ipsa enim genito seruatore, saluas reddidit, inquiunt, mulieres. Verùm prorsus nihil cohæret hæc B
sententia, neque conuenit cum sequentibus. audi enim.

Si permãserint in fide.] Filij uidelicet, id est, si cõseruarint uerã fidẽ atque doctrinã.

Et charitate.] Hoc est, recta uita. Non enim satis est fides: caput autem & fons rectæ uitæ est charitas.

Et sanctificatione cum sobrietate.] Sanctificationem corporis puritatem intelligit. Quia autem nõ omnes sunt uirgines, apposuit, Cum sobrietate uel temperantia. σωφροσύνη enim dicitur, de ijs qui legitimè in matrimonio cõuersantur: uel σωφροσύνην mundiciem simpliciter dicit. Quid igitur si mater prauis & impudicis infecta moribus, rectè liberos educauerit? haud uersimile est ut faciat: attamen si contingat, accipiet pro his mercedem. Quid uerò si bona & honesta sit, liberos uerò suos malos toleret? Quòd si eos negligat, illisque indulgeat, habebit exemplum pœnæ & uindictæ id
1.Reg.1.4. quod Eli contigit. Quòd si omnia fecerit, & nihil quod ad curam attinet prætermiserit, non potuerit tamen ad rectum perducere tramitem liberos, quod rarò euenit, attamen non fraudabitur sudorum suorum mercede: quandoquidem & filius Dei nihil non faciens & dicens, paucos tamen habuerit qui sibi morem gesserint.

CAPVT III.

Fidelis sermo.] Quia ambiguũ erat, possent ne liberorũ suorũ uirtute frui matres, necne, subdit, Fidelis sermo: non est mendaciũ quod dictum est, nemo dubitet.

Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.] Quæ Timotheo de episcopatu iniungit & scribit, omnibus in uniuerso terrarum ambitu iniungit & disserit. Si quis expetit, inquit, præsulatum aut præfecturam, non prohibeo: opus enim desi-
Exod.3 derat, ne igitur dominatum & autoritatem solam expetet, quandoquidem & Moses laborem desiderarit, non potestatem. præfuit enim iniuriam passo, feriens eum qui iniuriam intulerat. Episcopatus enim dicitur παρὰ τοῦ ἐπισκοπεῖν πάντας, id est, ex eo quod omnes speculetur, illisque prouideat.

Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse.] Hoc est, omni uirtute conspicuum, neque ab alijs neque à seipso reprehendi. Itaque si quis sibi sit ipse peccatorum conscius, ne desideret episcopatũ, à quo per seipsum praua opera eiecit. Præsidẽ enim ac principem, ueluti stellam & illuminatorem decet esse, ut ad ipsum omnes

defigentes oculos, illustrentur atque ducantur in rectam uiam.

A Vnius uxoris uirum.] Si quis duxit uxorem, solicitus est, & anxie curat res huius mundi, episcopū uerò non cōueniat in huius mundi negocijs solicitū esse, quî dicit, Vnius uxoris maritum? Nonnulli hîc dicunt quod obscurè & clanculum cœlibem hîc indicarit uel petiuerit. Quòd si fieri hoc non posit, habeat coniugem unam, uerum tamen sit tanquam non habeat, hoc est, non redigatur in seruitutem cupiditatum ipsius. Porrò non istuc legem sanciat, hoc dicit, quod omnino oporteat episcopū uxoratum esse. qui enim istuc statuerit, cum aliàs dicat, Volo uos omnes esse sicut meipsum: uerum quia tempus ita tum postulabat. At si cōtingat, inquit, sit unius uxoris uir. Id uerò Iudæorū causa dicebat. illis enim permittebaī polygamia, hoc est cum multis connubia iungere. Quidā hîc, uerū citra omnē rationē, senserunt Apostolū hæc de ecclesia dicere. Ne transeat, inquit, ab ecclesia ad ecclesiam: hoc enim totū est adulterium. 1. Cor. 7.

Sobriū.] Hoc est acutum, perspicacē, mentis cōpotem, qui curis & moerore non mergatur aut obruatur, sed semper expergefactū, ut omnia uideat, omnibusque astet.

Temperantem.] Hoc est, moderatum.

Ornatum.] Id est, honesto habitu qui uirum grauem deceat.

Hospitalem.] Si enim indigenis tantum commodat, affectu laborat. Oportet igitur eum erga externos & peregrinos candidiorem esse ac simpliciorem; hoc enim maximè ad fraternam charitatem attinet.

Doctorem.] Qui docere posit. Præmemorata sanè à subditis etiam exiguntur, hoc uerò maximè omnium episcopo adesse conuenit.

Non uinolentum.] Non uinosum uel ebrium hîc dicit, sed eum qui uim faciat cæteris, & sit elatus.

Non percussorem.] Non eum qui manibus feriat tantummodo, hic dicit, sed eum qui importunè feriat fratrum conscientiam.

B Sed modestum, non litigiosum, non auarum.] Docet quomodo non sit uinolentus uel percussor. Si modestus, inquit, fuerit & à pugna alienus. Quoniam uerò suprà dixit quòd oporteat eum esse hospitalem, adiecit nunc, auaritia carentem, simul quidem docens, quis sit hospitalis, nempe qui non est auarus, simul etiam ut ne occasione hospitum thesaurizet.

Qui suæ domui bene præsit.] Hoc & auctores exteri dicunt, quòd is qui œconomicus sit, idem etiam politicus citò fuerit.

Qui liberos habeat in subiectione, cum omni castitate.] Oportet enim eum domestica præbere exempla. quis enim credat eum alienum subiecturū, si filium non subijciat? Quomodo alios castos & honestos faciet, qui propria uiscera sinit impudicè & inhonestè uitam ducere? Cum omni castitate dicit siue sanctimonia quæ sit & in uerbo, & habitu, & opere, cùm ad omnes, tum in omni tempore.

Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo ecclesiæ Dei curam habebit?] Nihil enim aliud est domus quàm parua ecclesia. Si igitur modicæ & facilè circunscriptili & cognoscibili non possit præesse, quomodo tot animarum mentes quas cognoscere non possit, gubernabit? Haud ab re porrò fuerit hic quærere, cuius rei causa, quià uulgaribus & laicis postulet, Occidite membra uestra quæ super terram sunt, & iterum, Qui uerò sunt Christi, carnem suam crucifixerunt: nunc uerò ab episcopo requirit exigua quædam, ac tanto fastigio indigna, Ne sit uinolentus, neque percussor, & quæ sequuntur? Atqui Christus etiam iubet ut crucem tollamus, &, Pastor, inquit, bonus, animam suam ponit pro ouibus suis. Debebat igitur Paulus ab episcopo potius ut angelicam uiueret uitam, exigere, quæ affectibus careret, quantum ad dignitatis summitatem attinet. Audi igitur, Quoniam paucos exactæ huiusmodi uitæ liceat inuenire, Episcopis autem multis in quauis urbe opus erat, qui alijs preessent, propterea moderatam ab eis uirtutem postulauit, quæ in multis inueniri potuit. At nunc prò dolor, quo excidimus episcopi, ut adeò ne umbram quidem adeò moderatæ uirtutis in nobis deprehendi liceat? O parce nobis Domine. Colos. 3. Galat. 5. Luc. 9. Ioann. 10 Matt. 2

Non neophytum.] Non hîc iuniores natu dicit, quandoquidem & Timothæus iuuenis erat, quemadmodum discemus dicente Paulo, Nemo adolescentiam tuam contemnat: uerum eum qui nuper in fide sit institutus. Ego enim, inquit, plan-

taui. Quia enim ex Græcis ad fidem accedebant, & baptizabantur, non, statim, inquit, recens baptizatus ad tantum principatum ducatur. A

Ne in superbiam elatus in iudicium incidat, & laqueum diaboli.] Si priusquã bonus & perfectus fuerit discipulus, eum esse doctorem contingat, inflabitur, inquit, & in iudicium & condemnationem satanæ incidet, quam ob arrogantiam sustinuit.

Oportet autem ipsum bonũ etiam testimonium habere ab ijs qui foris sunt.] Hoc est, à Græcis & infidelibus, ut & illi nõ habeant quo possint eum carpere aut reprehendere, sed potius eum reuereri & uenerari. Quid uerò si uideat bonus & non sit? Difficile sanè hoc est, neque facilè fieri potest ut nequitia contegatur, quandoquidem & prorsum honestos & uirtute conspicuos, hostes reprehendant: ueruntamen neque hoc solum reliquit, sed cum alia uirtute dixit, Oportet ipsum testimonium habere bonum. Quid igitur si calumnietur, falsòque illum accusent? At uerò hoc fieri non solet. nam qui inculpatæ uitæ est, illum & ipsi uenerantur. Vituperant quidem dogma, sed non ipsius uitam, quemadmodum apostolos non dicebant fornicatores, neque reprehendebant tanquam libidinibus deditos, sed impostores, quod solius erat prædicationis & uerbi. Si uerò demus hoc fieri per calumniam & sycophantiam, ut episcopus criminibus quibusdam notetur falsò, non constituatur episcopus: nõ decet enim nonnullorum animos propter lumen & illustratorem suum perturbari. Luceant enim, inquit, opera uestra, ut uideant homines. Quòd si ab hostibus testimonium requirendum sit, multo magis ab amicis.

Matt. 5.

Vt non in opprobrium incidat.] Græcorum enim conuicijs & opprobrijs exponendus erat, quod & prædicationis adeoq; uerbi impedimentum est.

Et laqueum diaboli.] Siue quòd celeriter eum tollent illi, uel quòd in eadem peccata incidet, in quæ illi. Porrò in offendiculum multis quempiam uel quicquam proponi, laqueus est diabolicus.

Diaconos similiter.] Cur autem hîc presbyteros prætermisit? Quia quæ de episcopis dixit, ea presbyteris etiam conueniunt. nam & ipsis docendi munus & præfectura ecclesiæ commissa est, sola electione inferiores. Diaconis igitur similiter, id est, eadem inesse debere ait, nimirum quòd sint hospitales, modesti, non pugnaces, idque genus alia. B

Pudicos.] Preter commemorata iam eniteat etiam in eis castitas uitæq; puritas & honestas.

Non bilingues.] Hoc est, fictos, dolosos, alia corde sentientes, alia ore proloquentes, aliaq; his, alia uerò illis.

Vino multo non utendum.

Leu. 10.

Non uino multo deditos, non turpe lucrum sectantes.] Non dixit, non temulentos, siue ebrios, hoc enim omnino est indignum, uerùm non multum potentes. Etiãsi enim non sint temulenti, potatio tamen multa animæ mentisq; uim luxat. Apud ueteres enim, templum ingredientes omnino non utebantur uino. Turpe lucrum sectans autem est qui nihil quæstus, undecunq; etiam proueniat, reijcit. Hic autem pro non auaro accipe, non turpi lucro inhiantem.

Habentes mysterium fidei in pura conscientia.] Hoc est, qui præterquam quòd synceram doctrinam retineant, uitam etiam irreprehensibilem habeant. Pura enim conscientia est in uita quæ non damnatur.

Et hi aũt probentur primùm, deinde ministrent, nullum crimen habentes.] Quẽadmodum episcopum postulaui qui nõ esset neophytus, sic & hos nolo non probatos sanè produci atq; prouehi, cæterùm tempore exploratos, ita ut irreprehensibiles & inculpati sint uisi, sicut recens empto seruo non statim quisquam domus suæ curam committet, priusquam tempore probatus uideatur.

Mulieres similiter castas.] Non de quibuslibet mulieribus hæc dicit, cæterùm de his quæ ministrant. Admodum enim & necessarium & utile est hoc mandatum ecclesiæ. nisi enim de his loqueretur, quid erat necessarium, cum de diaconis uerba faceret, ad mulieres sermonem traducere?

Non detrahentes.] Hoc est, nõ obtrectatrices, quod anus solent ædes circumeũtes atq; de hac ad illam murmurantes.

Sobrias.] Hoc est, uigilantes & expergefactas. Postquam enim leue hoc, et facilè decipi

A de cipi possit genus hoc, operæprecium est eas uigiles esse & prudentes.

Fideles in omnibus.] Hoc est, constantes cùm uerbo tum operibus.

Diaconi sint unius uxoris uiri.] Obseruas qui eandem à diaconis uirtutem exigat, quam ab episcopis: Etenim peræque casti & irreprehensibiles debent esse.

Qui filijs bene præsint, & suis domibus.] Vbiq; liberorum curam ponit, ut ne ex horum negligentia cæteri scandalum patiantur.

Qui enim bene ministrauerint, gradum sibijpsis bonum acquirunt, multamq; fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu.] Gradum, id est progressum. Qui enim in inferioribus ostendunt sese diligentes ac uigiles, celeriter ad superiora uenient, ut multã fiduciam & libertatem in fide habeant, hoc est, ut celebriores efficiantur, nõ in mundanis dignitatibus, nõ in pecunijs, sed in fide, quod est, in omnibus quæ sunt secundũ fidem & uerbis & operibus. Huiusmodi sunt in ecclesia fulgentes è diaconis in presbyterio & episcopali gradu.

Hæc tibi scribo, sperans me uenturum ad te citò: si autem tardauero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari.] Vt ne de his præcipiendo in tristitiam conjciat discipulum, ceu Paulum non sit porrò ipse uisurus, Non propterea, inquit, hæc scribo, tanquam porrò nõ sim uenturus, ueniam enim: at uerò si contingat me tardare ut habeas formulam & exemplar quomodo te oporteat uiuere. Bene autem dixit, sperans. Quum enim spiritu ductus ignoraret quò sibi abeundum, non immeritò dubitat de ad Timotheum accessu.

Quæ est ecclesia Dei uiuentis.] Ne enim spectes quod ex hominibus ipsa sit constructa, Dei enim est uiuentis. Id est, terribilis & ultoris, non mortui & infirmi, quales sunt Græcorum dij uani.

Columna & firmamentũ ueritatis.] Hic ad Iudaicũ alludit templũ, ecclesiamq; ei cõfert. Siquidẽ illud habebat figuras & umbras, ueluti tintinnabula & mala punica, 3. Reg. 7

B & pontificem cum uictimis. Ecclesia autem, ueritatis est constitutio: omnia nanq; quæ in ea peraguntur, uera sunt, & nihil in ea est umbrosum, qualia sunt quæ lege sanciũtur. Pro tintinnabulis enim uerbũ & prædicatio est splendida: pro malis punicis uita est coronata, intus fructum habens. Porrò pontifex uictima & sacrificium filius Dei: ingens autem diuinum ipsius corpus.

Et manifestè magnum est pietatis sacramentum.] Sacramentũ siue mysterium est ipsa pro nobis œconomia siue dispensatio. Magnum sanè hoc mysterium siue arcanum est, ad pietatem pertinens, ac reuera magnum: non enim quisquam de hoc dubitat. Quomodo autem arcanum quod omnes nouerunt? maximè sanè, nõ omnes nouerunt. Etsi autem omnes nouisse uideantur, id hodie euenit, antehac uerò non omnibus palàm fuit. Et aliter, quòd Deus incarnatus est, omnes nouerunt: quomodo uerò, occultatum est, eamq; ob rem mysteriũ est, & sacramentum charitatis Dei erga nos, siquidem mysterium suum omnino nobis patefecit.

Deus manifestatus est in carne.] Quia de sacerdotibus præcipiens, nihil tale dixit quale est in Leuitico. Nemo, inquit, demiretur si non huiusmodi tenuia requiã: magnum est quod nostrũ est, cui nihil quod in Leuitico traditur, simile est. Deus manifestatus est. quomodo? in carne, secundum nanq; diuinitatem est inuisibilis. Leu. 16.

Iustificatus est in spiritu.] Vel hoc dicit, q; quia omnia faciens ad salutẽ mortaliũ, obdurans quibusdã nõ persuasit, ipse tamẽ iustificatus est, utpote qui quod suũ erat fecerit: uel quoniã peccatũ nõ fecit, nec inuentus est dolus in ore eius: at alij quidem iuxta legem iusti, spiritu seruitutis detinerẽtur. metus enim & pœnas cõtinebat lex, quippe quæ non haberet spiritum adoptionis. Dominus autem omnem iustitiã impleuit in spiritu sancto, cum quo homousius erat, id est eiusdem substãtiæ, habens ipsum naturaliter secum manentem ac per seipsum nobis communicans atq; donans ut per illum iustificemur. Qui enim secundum euangelium iusti, reuera spirituales longè præcellunt eos qui olim in lege iustificabantur. 1. Pet. 2.

Apparuit angelis.] O' mysteriũ nobiscũ uiderũt angeli filiũ Dei, antea nõ cernentes. Enim angeli, inquit, accesserũt & ministrabãt ei. Ac simpliciter à tẽpore quo natus est, tãtisper dum in cœlũ receptus est. In natiuitate enim angeli eum celebrabãt, & annũciabant pastoribus ipsius natalem, tum in assumptione angeli ministrabant, Matt. 4. Luc. 2. Act. 1.

A idolothyton esse. Enimuero si scientes sumpserimus, immundi sumus, non quia illud idolothytum sit, sed quia legem transgressi sumus præcipientem non communicandum mensæ dæmoniorum. Voluntas itaq; & mens tua coinquinata est, utpote quæ non obtemperauit, nec cibus natura fuit pollutus.

Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Iesu Christi.] Hæc, qualia? Quod mysterium magnum est, & quod sic abstinere à cibis & nuptijs, doctrina dæmoniorum est, & alia quæcunq; prædixit. Quid autem est proponens? pro consulens usus est. Non dixit autem præcipiens, nequaquam enim hic est mandans autoritas. 1. Cor. 10.

Enutritus uerbis fidei & doctrinæ bonæ, quam assecutus es.] Vt alijs hæc consuleret, dixit: iam uerò ait, Tu ipse etiam ἐντρεφόμενος, id est, innutritus, continuò & sedulò eadem uersans & animo tractãs & ueluti ruminans. Incessabilem enim ad hæc attentionem indicans, dixit enutritus siue innutritus. Perinde enim ut corporis alimentum semper sumimus, sic fidei rationibus et sermonibus semper nos oportet innutriri immorariq;.

Ineptas aũt & aniles fabulas deuita.] Hoc est, tuos cõmonefac eorũ quæ dixi. Ad peruersos aũt ne descẽderis in arenã, nõ enim potes illis prodesse, nisi quãdo scãdalum subnasceretur, si nos propter imbecillitatẽ pugnã aduersus ipsos detrectare uideremur. Fabulas aũt, Iudaicas obseruationes dicit, tanq; efficta & cõmentitias: uel quia porrò nõ sit illis relictus locus. Cogita nanq; in animo uirũ triginta annos natum lac sugere, seu lactere uolentem, nónne perridiculus erit, quod importunè & intempestiuè hoc faciat? Aniles igitur, quod antiquatæ sint: prophanæ autem siue ineptæ, & immundæ, quod fidem impediant. In trepidationem enim & metum conijcere animã, quæ his omnibus ceremonijs excellentior sit facta, immundorum est præceptorum. Iudaicæ obseruationes fabulæ aniles.

Exerce autem teipsum ad pietatem.] Hoc est, ad fidem puram, uitamq; rectam: id enim est pietas. Opus est igitur exercitio & continuis laboribus: qui enim exercetur, etiamsi certamen non sit præstò, certat ad sudores usq;. Pietas.

B Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est.] Quidam ieiunium adsueuerant corporalẽ exercitationem esse, sed non est: nam istud spirituale est. Verùm corporis exercitationem intelligit, quæ multos labores habens, modicum prodest corpori, & tempore admodum exiguo.

Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens uitæ quæ nunc est, & futuræ.] Hic etiam, inquit, pietas hominem reficit. Qui enim nullius mali sibi conscius est, in hoc æuo delectatur, promissiones futurorum bonorum firmas habens. Illic autem ueram uitam uiuit. A' collatione autem pietatis excellentiam commonstrat.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus.] Hoc est, uerus & dignus est qui accipiatur, ut omnibus sit minimè dubius. Qualis sermo? quòd & hic & illic pietas utilis sit. In tota autem undiq; epistola hoc agit, nec opus habet confirmatione, sed enunciat: ad Timotheum enim ei sermo.

In hoc enim & laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deo uiuente.] Quę sit pietas, in mediũ promit, quã ipsi nimirũ apostoli exercẽãt. Confirmat porrò quomodo futuræ uitæ spes habeat, inquiẽs: In hoc, id est, propter hoc laboramus, cõtumeliaq; afficimur, & cõuicijs petimur. Quã enim ob causam cõcidimur & interimimur, nisi futura expectaremus, quæ dabit post mortẽ nobis uiuẽs Deus? Hic sępenumero milites, qui pro imperatore periculis immersi fuere, perdũt cõpensationes & mercedẽ, rege seu imperatore illo interim defuncto: noster aũt rex semp. uiuit, itaq; & semp. dat.

Qui est seruator omnium hominum, maximè fidelium.] Omnes quidem uult saluos fieri, & hic & illic, maiorem autem diligentiam hic circa fideles ostendit. nisi enim ipse hos seruaret, quomodo sustinerent ab omnibus oppugnati? Per hæc autem incitat Timotheum etiam ad pericula toleranda. Ne deficias, inquit, cum talem habeas Deum: neq; ab alijs auxilium implora in afflictione, sed enim spera in illum, uiuit enim, & seruator est.

Præcipe hæc & doce.] Rerũ aliæ quidem doctrina & institutione indigent, aliæ uerò mandato, ueluti de rapina nihil docendũ, sed præcipiendũ est: hoc est, cum maiori autoritate prohibenda est ea. De facultatũ uerò in pauperes distributione, de uirginitatis statu, de fide, quomodo credẽdũ sit, hic doctrina opus est: propterea utraq; Rerum aliæ præcipiuntur, aliæ docentur.

ponit

ponit apostolus, Præcipe ac doce. Et aliter, si scientes malum esse, ac tamen agimus, opus est præcepto: si uerò ignari peccemus, institutioni locus est relictus. A

Nemo adolescentiam tuam contēnat.] Quia cōmunis præsumptio & opinio contemptibilē rem putat adolescentiā & iuuentā, Præcipe, inquit, maiori autoritate, ac nemo te contēnat. oportet enim nō contemptibilē esse præceptorē. Vbi igitur mansuetudo? Vbi igitur iniurias quibus ipse afficitur, ulcisci oporteret, mansuetus esto. ubi uerò aliorū salus agitur, opus est austeritate, cum fiducia et libertate imperet. Vel uitam ostende honestam, sic fiet ut non ueniat in cōtemptum iuuenta tua, in quam natura contemptus cadere solet, sed admirationi potius erit. Infert igitur.

Sed exemplum esto fidelium.] Hoc est, uitæ sis exemplar, optimaq; morū regula.

In uerbo.] Vt loquatur facilè, & mansuetè colloquatur cum fidelibus, utq; sermonem promptum & præparatum habeat.

In conuersatione.] In uita & moribus, uel ecclesiastico ordine.

In charitate.] Quæ omnes complectatur.

In spiritu.] Hoc est, uel in spirituali statu, uel charismate, ne eius causa extollatur & superbiat.

In fide.] Recta & indubitata, quādo qs Deo credit, etiā in ijs q̄ impossibilia uidēt.

In castitate.] Hoc est, puritate, uirginitate, uel temperantia etiam.

Dum uenio attende lectioni.] Si Paulus Timotheū iubet incumbere lectioni scripturarū, quid nos posthac facere decet? Quin etiā ipse Paulus ad finē usq; uitę suæ legendis sacris incubuit, qui & alios ad idem studiū cohortabať. Addit uerò ei animū per hoc quod dicit, Donec uenero, spem faciens ei uenturū præceptorē. Verisimile ēm erat, ipsum qui præceptore orbatus esset, Paulū requirere. cuius autem rei gratia dixit, Dum uenio? Par erat quū iuuenis esset, multa ipsum ignorare, egereque eum præsentia Pauli, ut hæc disceret. Ait itaq;, Interea usq; dum uenero, lege scripturas, & inde habebis, ut fieri potest, legislationes & præcepta: postquam autem uenero, ego tibi suggeram reliqua. B

Consolationi.) Erga mœstos uidelicet, uel aliàs deficiētes animo, adeoq; afflictos.

Doctrinæ.] Quæ est erga omnes simpliciter, ac de quauis re.

Ne negligas donū quod in te est, quod datum est tibi per prophetiam.] Doctrinæ donum hic intelligit, quod accepit episcopus factus per prophetiam, hoc est, imperante spiritu, ut suprà commemoratum est.

Cum impositione manuum presbyterij.] Hoc est, episcoporum. nō enim presbyteri episcopum ordinabant. Vide autem horrendum, quantum possit impositio sacerdotalium manuum.

Hæc meditare, in his esto.] Sæpe de eisdem ei præcipit, ut ostendat ei quòd maximè omnium in his oporteat studiosè uersari episcopum.

Vt tuus profectus manifestus sit in omnibus.] Non in uita tantummodo, uerumetiam in uerbo doctrinæ. Animaduerte autem quòd per hoc uoluerit eum magnifieri & admirandum.

Attende tibi & doctrinæ, persevera in ipsis.] Hoc est, attentus sis erga teipsum, ac institue & alios.

Hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.] Nam qui in doctrinæ sermonibus fuerit innutritus, prius quidem ipse adiuuatur, & in quo alios adhortatur, seipsum emendat & instituit.

CAPVT V.

† πρεσβύτερον, id est, presbyterū, siue seniorem hoc loco ætate non dignitate dicit, ut etiā notauit Chrys.

S†Eniorem ne obiurgaueris, sed obsecra ut patrē.] Nō de eo qui in ecclesia dignitatem habet, loquitur, sed de quouis grandiore natu. Quid igitur si indigeat correctione seu emendatione? Hunc, inquit, ad modum cum eo age, tanquam sit pater.

Anus, ut matres.] Quia obiurgatio molesta est, maximè si à iuuene proficiscatur, idque erga grandæuum (triplex enim tum est proteruia ac temeritas) cura eam per mansuetudinem.

Iuuenculas, ut sorores.] Postquam ætas asperitatis nonnihil habet, nec recipit obiurgationes, mansuetudo, inquit, media esto.

In omni castitate.] Quia conuersationes cum adolescētulis aut puellis suspiciones pariunt,

A pariunt, & episcopum talibus nonnunquã conuersari oporteat, cumq; eis colloqui, In omni, inquit, castitate conuersare, easq; alloquere, non solum missionis peccatum fugiens, uerumetiam omnem aliam suspicionis occasionem. Timotheo autem hæc iniungit, non illius gratia, sed nostri potius causa, ut suspiciones fugiamus.

Viduas honora, quæ uerè sunt uiduæ.] Cur nihil de uirginibus præcipit? quia nõ dum erant tum illic. Honorari autem uiduas præcipit, eo q; non habeãt maritos qui illis præsideant, earúmue curam gerant: tum res ipsa contumeliæ obnoxia, uidetur esse reiectitia. Hanc ob rem operæ profectò est preciũ, ut à multis multo honore afficiantur, maximè cum dignę sint, ut uerè uiduæ. Quales igitur huiusmodi sint, in procursu dehinc disces. Proinde licet & maritum nõ habere, & uiduam non esse. Honora autem, est pro miserere earum, & necessaria suppedita. *Honorare quid sit.*

Si quæ autem uidua filios aut nepotes habet, discant primùm domum suam piè tractare.] Hoc est, discant liberi uenerari matrẽ suam, ac benefacere ei, & alere eam. hoc enim appellat εὐσεβεῖν, hoc est matrem senio confectam curare, uel auiam: quandoquidem diuina sit dignitas parentum, quemadmodum è diuerso impietas est senium non curare.

Et mutuã uicem reddere parentibus, hoc enim est acceptũ coram Deo.] προγόνοις, id est, progenitoribus, matri uel auiæ. Obserua hîc Pauli prudentiã, quomodo primùm, quod bonam conscientiam faciat, in medium proferat, nempe progenitores uenerari & colere, eisq; uicem rependere, q; nos educarint atq; enutrierint, & curã nostri gesserint, adijciens rationem, quoniam & hoc Deo gratum est.

Quæ autem uerè uidua est † & desolata sperat in Domino.] Cum dixisset suprà, Honora uiduas, quæ uerè sunt uiduæ (proinde uiduis interiectis, quæ minus sint uiduæ, hoc est) quæ habent liberos per quos curari debeant: iam quænã sit uerè uidua, subdit: Quæ nullum, inquiens, habeat curatorem, non filium, non nepotem, uerùm B in solum Deum sperat: quæ sanè honore est afficienda, & misericordia dignanda in omni suppeditatione necessariarum rerum. *† μεμονωμένη, id est, desolata, sola relicta.*

Ac perseuerat in precationibus nocte & die.] Idq; nõ immeritò: nullum enim alium habens, ad Deũ confugit. Cum autem uerisimile esset eas contristari, ut quę undiq; tutore & præside careant, consolatur eas, ut quæ Deũ uice humanorũ omnium amicorũ protectorem habeant. Si enim quæ liberos alit, mercedem recipit, tua ideo tibi dignitas non est imminuta, nec honor ademptus ex eo q; liberos non habeas. *Suprà 2.*

Nam quæ in delicijs est uiuens est mortua.] Quia nõ paucæ uiduitatis statũ eligũt, ut maiore libertate agãt quę grata sunt, inquit: Delicijs dedita atq; petulantiæ, etiam si uideatur uiuere sensibilem hanc uitam, mortua est secundum spiritum. Sin autem mulieri non permittitur deliciari, ubi tamen & natura & ætas sæpe habet infirmitatem, quid dicamus si uiri in delicijs uiuamus?

Et hæc præcipe, ut sint irreprehensibiles.] Viden' q; hãc rem ceu legem esse uelit? Non enim uoluntati permittit nõ deliciari, sed ueluti peccatũ hoc prohibet: præcipe nanq; hæc significat: perinde ac diceret, Cum seueritate prohibe ne talia fiant.

Si quis autem suorum & maximè domesticorum, curam non habet.] Delicijs & uoluptatibus dedita, propterea uiuens mortua est, adeoq; perijt, quoniam omnẽ prouidentiam in seipsam impendit. Atqui suorum, id est fidelium habenda cura, & maximè domesticorum, hoc est eorum qui ad genus & sanguinem pertinent, permagna est habenda cura & prouidentia, cùm animi, tum corporis nomine. *Consanguineorum cura habenda.*

Fidem negauit.] Quomodo? nam non sunt opera credentis. Si enim credidisset Deo, audiuisset eum qui dicit: Domesticos seminis tui ne despexeris. Deum, inqt, confitentur se nosse, operibus autem negant. *Esa. 58. Ad Tit. 1.*

Et est infideli deterior.] Nam ille etsi alienos, sanguine tamẽ sibi iunctos & propinquos nõ despicit, naturæ suasu ductus: hic uerò tã Dei q̃ naturæ legẽ tollit, & iniuria afficit. Quis uerò hunc crediderit amico esse affectu erga alienos? etiamsi enim misereatur alienorum, ex ambitione & gloriæ uana cupiditate hoc facit. Expende autem tecum, si infideli est deterior qui suis non prouidet, quem in ordinem is collocabitur qui iniuria eos afficit? Nec satis est cuipiam ad salutem propria uirtus, si ipse uirtute redimitus, ad genus sanguinemq; suum pertinentes negligat.

Vidua eligatur, non minus sexaginta annorum quæ fuerit unius uiri uxor.] In superioribus dixit, lasciuientem delicijsque inhiantem, quæ suis non prospiciat, indignam esse quæ referatur in catalogum uiduarum: nunc nos docet quid eam habere oporteat, ac primùm de ætate illarum exactè differit. Causam uerò in progressu dicet: non enim simpliciter sexagenariam ita seligit, posset enim eiusmodi etiam indigna esse. Deinde ab ea exigit monogamiam, id est quòd uni marito copulata fuerit, ceu signum honestatis, pudicitiæ, honestiorúmque morum. Alia quæ requirat, audi in sequentibus.

In operibus bonis testimonium habens.] Hoc est propriè dignans eam catalogo, posthac & opera eius speciatim denumerat.

Si liberos educauit.] Liberos educare, non est simpliciter liberos alere, sed perinde alere atque oportet: quemadmodum & suprà dixit, Si permanserint in sanctificatione & fide.

Si hospitio recepit.] Animaduertis quomodo curæ liberorum apposuerit etiam hospitalitatem & beneficentiam erga exteros & alienos. Quum enim prius dixisset, Si liberos educauit: tunc intulit, Si hospitalis fuit. Etiamsi enim alijs in rebus indigus fuerit quispiam, domum omnino habet: non enim sub dio habitat.

Si sanctorum pedes lauit.] Hoc dixit, quia multæ quidem hospitales sunt, & hospitio recipiunt peregrinos ac sanctos, ipsę autem per seipsas non inseruiunt, sed per ancillas. Volens ergo uiduam per se laborare, nec ignauam esse, ipsam per sese ministrare iubet. ignauia enim & mollicies deliciantis potius est & uoluptuariæ. Et aliter, ne omnino penuriam prætexat aliqua, quo minus sit hospitalis, ut quæ non abundet re familiari, neque diues sit: Abluere, inquit, pedes, nō est magni sumptus, neque copiæ.

Sancti qui sint. Sancti autem sunt omnes, quotquot fidem rectam cum uita habent, etiamsi signa non edant aut miracula.

Si tribulationē patiētibus subministrauit.] Pecunijs, patrocinio, & intercessione. B

Si omne opus bonum subsecuta est.] Veluti si ipsa operari non potuit, consors tamen fuit alterius quæ operaretur, atque subseruijt. Corporale enim ministerium afferre adhortat, quale est lectū sternere, refocillare, ad quæ magis sunt idoneæ fœminæ.

Iuniores autem uiduas deuita.] Cuius rei gratia de uirginum ætate atque tempore nihil præcipit, cum tamen maius sit uirginitatis certamen? Meritò: Nam maioris in uirginibus alacritatis est certamen, uehementiorisque feruoris. Nam dum requiritur in uirginibus ut Christo assideant, & adhęreant adeò, ut nūquam ab eo diuellantur, atque ut in ijs quæ domini sunt, solicitæ sint, multam certè curam præbet & exigit ab eis: ex hoc autem & tempus manifestum est. Et aliter, Cum uiduæ iuniores à Christo excidissent, occasionem dedere Paulo cur has leges sanxerit: in uirginibus autem nihil tale contigerat.

Cum enim luxuriatæ fuerint aduersus Christum, nubere uolunt.] Hoc est, quando lasciuierint & deliciatæ fuerint, ac quando superbierint aduersus Christum, non excipientes neque retinentes Christum sponsum, in nuptias deinceps excidunt. non enim uiduitatis statum elegerunt cum iusta consideratione. Animaduerte hîc quod & uidua Christum sponsum habeat, perinde ac uirgo.

Viduarum etiā spōsus Christus.

Habentes damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt.] Fidem appellat fœdus. Fefellerunt, inquit, pactum quod cum Christo sponso fecerunt, ac propterea habent condemnationem.

Simul autem & ociosæ discunt circumire domos.] Præter iam commemoratam damnationem, aliud peccatum committunt, discere ociari ex eo quòd ædes circumeant. Omnis autem mali & uitij autor & initium est ocium. quare nedum uiros, sed & mulieres ocium dedecet.

Ocium.

Non solum autem ociosę, sed & uerbosę & curiosæ, loquentes quę non oportet.] Non immeritò quidem. Circumeuntes enim nihil aliud agunt, quàm quòd quæ de hac audiant, ad illam perferant, & quæ de illa ad hanc: ac necessariò tandem ad curiositatem labuntur omnia perscrutandi, & ad nugas ac deliramenta, cum quę de omnibus audierunt, omnibus etiam dicunt.

Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matresfamiliâs esse.] In primis quidē, inquit,

A inquit, optarim eas pacta non irrita facere: quia uerò matrimonium illæ cupiunt, uolo & ego ut nubant, indulgens & acquiescens earum uotis. Satius enim eas matresfamiliâs esse, hoc est, propria curare, suæque domus curam gerere, & operari, quàm alienas ædes curiosè perrerrantes nugari & ociari. Cum autem dixit, Filios procreare, ostendit quòd propter liberorum procreationem contrahendum sit matrimonium, ut plures animas ad Deum adducant.

Nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia: iam enim quædam auersæ sunt post Satanam.] Quia dixerat eas matres esse familiæ debere, ut ne uideatur libertatem eis dare ad delicias, intulit, Nullam occasionē dare. Sic enim, inquit, domus curam habe, ne animam tuam lædas. Et aliter: Perspicuè hic scopum suum indicat, cur eis acquieuerit condescenderitque, ne dent, inquit, occasionem Satanæ illudendi se, ut quæ sponsæ Christi cum essent, factæ sint adulteræ, propter iuuentutis & adolescentię minime firmatam constantiam. Eam ob rem sub matrimonij iugum eas duco, ut ne remissę sibi, & laxis habenis uiuentes, præmemorata mala adducant attrahantque.

Sin quispiam fidelis, aut fidelis aliqua habet uiduas, subministret illis.] Fidelium uiduas non conueniebat ab infidelibus ali, ne uiderentur eorū opera indigere. Cum autem dixit, Subministret illis, quantum satis est intellexit, non luxum & superfluitatem.

Et non grauetur ecclesia, ut ijs quę uerè uiduæ sunt, sufficiat.] Proinde fideles si suas ipsorum uiduas alant, ecclesiæ uiduis pariter conferunt: quandoquidem per illas non grauetur ecclesia, quæ iam commodius & opulentius alit quas alit, uerè nimirum uiduas, hoc est, destitutas ac desertas.

Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maximè qui labo-
B rant in uerbo & doctrina.] Quinam illi sunt qui maximè laborant in uerbo & doctrina, qui bene præsunt? Dominus docet, inquiens: Pastor bonus animam suam ponit, sibi in nulla re parcens, ouium curæ causa. Honorem porrò dicit, necessariorum suppeditationem, ut ex ijs quæ inferuntur, liquet. Nam precium est operæ, doctores haud laborare rerum necessariarū penuria, sed copia potius earundem affluere: ut ne hisce conquirendis incumbentes, uerbi ministeriū negligant, quemadmodum & Leuitæ in ueteri Testamento uixerunt. Duplici autem honore dixit uiduarum respectu, uel diaconorum: uel simpliciter, duplici pro multo. Vbi nunc sunt qui dicunt non esse opus uerbo, sed uita? Audiant isti nunc Paulum quantónam honore uerbum afficiat. est enim eo nobis opus, si quoquam alio. Si enim de dogmatibus, adeoque doctrina inciderit quæstio, ratio, uel disputatio, qualis hic uita proderit? Verbum autem aut sermonem non fastuosum exigit, sed scripturę sacrosanctæ potentia refertum, adeoque sententijs quacunque tandem ratione proferatur. *Ioan. 10.*

Dicit enim scriptura, Non alligabis os boui trituranti: &, Dignus est operarius mercede sua.] Testimonia producit & applicat: alterum quidem ex lege, alterū uerò Christi. Animaduerte autem utrinque, qui labor à doctore requiratur. Triturare nanque est laboriosius atque difficilius omnibus laboribus operibusque alijs. Quocirca oportet præceptorem instructum esse ad angorem, ad necessitates, ad labores. Dein cum ait, Operarius, indicat quòd hic non sint deliciæ quærendæ, nec requies uel cessatio: nam operarius dignus est mercede sua, siue alimento. Ex abundanti enim hoc ostendit: nam si mercede dignus, quanto potius alimonia? Qui uerò non est operarius, indignus est ijs. *Deut. 25. Mat. 10.*

Aduersus† seniorem accusationem noli recipere.] Aduersus iuuenem potest accusatio recipi, aduersus alium quempiam non item? quasi dicat, neque aduersus alios, maximè uerò aduersus seniorem non suscipiatur accusatio. Non dixit autem non condemnes, sed ne suscipias omnino. etenim propter ætatem nonnulli adolescentium peccant, πρεσβύτερον enim hic senio confectum appellat.

† πρεσβυτέρου, presbyterū uel seniorem. Theophylactus cum Chryso. ad ætatem refert, Ambrosius uerò ad dignitatē.

Nisi sub duobus aut tribus testibus.] Quia multa ex suspicione iudicantur, Oportet, inquit, esse testes qui cōuincant secundum ueterem legem. Quid igitur, si & illi uani sunt & mentiantur? Rarò sanè hoc contingit: potest tamen hoc à iudicio explorari & uideri. Sufficit autem & duos ad peccata testes adhiberi, eo quòd clanculum committantur. Quid autem si peccata sint in confesso, testes autem non habeant, sed solam prauam suspicionem? De hoc suprà dixit, Oportet enim bonum etiam testimonium habere ab ijs qui foris sunt.

Peccantes coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant.] Hoc est, perseuerantes in peccato, & quos inquirendo deliquisse inueneris, argue uehementer & seuerè, non ut indignationem & animum tuum expleas curésue, sed ut reliqui castigentur terrore perculsi. Quemadmodum enim simpliciter & sine iudicio condemnare, arrogans est & temerarium: hunc ad modum reos & peccato obnoxios non reprehendere, pestilens est, ad multos morbum extendens. Quomodo igitur Dominus dixit in Euangelio, Si peccauerit in te frater tuus, argue eum inter te & ipsum solum? Atqui & illum in peccatis perseuerantem permittit publicè argui. Quid igitur? num offendiculum præbet, si publicè fiat reprehensio? Immò è diuerso magis offendit, si is qui ab omnibus peccasse cognoscitur, non arguatur. Hanc ob causam Deus Pharaonem & Nabuchodonosor & plerosque alios in medium producens puniuit, ut uita mortalium hisce exemplis emendetur. A

Matt. 18. Exod. 14. Dan. 4.

Testor corã Deo & Domino Iesu Christo, & electis angelis.] Cum de multis prius positis disseruisset, hic quando de iudicio uerba fecit, obtestatur eum cum terrore, ualde horribiliter adductis in testimonium Deo & angelis. Non enim quia Timotheus erat, reuerebatur eum Paulus, sed muniuit firmauitque eum. Si enim de seipso dixit, Ne quomodo alijs prædicans, ipse reprobus inueniar: multo magis de Timotheo hoc dicere non est ueritus. Vocat autem testem patrem & filium, ut in futuro die & iudicio defendi & excusari possit, si quid quod non decet, factum sit, utpote qui admonuerit. At cuius rei gratia angelos simul assumit? eo quòd & angeli in futuro iudicio, Domino affuturi sint satellites. Est autem & nobis in more, & maiores & minores personas in testimonium accipere. Hanc ad rationem Iacob Deum & aram in testem assumit. Quinetiam Moses, Testificor, inquit, cœlum & terram. Adeò enim est mansuetus & clemens Dominus noster, ut seruos quoque in testimoniũ productos recipiat. Electis autem angelis dixit, quandoquidem & dæmones sint angeli, sed reiecti.

1. Cor. 9. Matt. 25. Gen. 31.

Vt hæc custodias sine præiudicio, nihil facies† in alteram partem declinando.] Hoc est, ut æqualis sis & idem disceptantibus uel litigantibus, ut non fiat præiudicium: hoc est, ut nemo te præoccupet, sibique adiungens & proprium faciens, sit in causa ut pro ipso sententiam feras, atque hinc iam decernas & præmonstres affectum tuum, priusquam alterius causam agnoueris uel audiueris. Neque facias quicquam secundum πρόσκλισιν, id est acclinationem seu affectum, uni parti acclinatus, eique fauens. Quòd si πρόσκλησις per Ita scribatur, retinebit eundem sensum. Quasi enim hoc dicat: Si inuitet atque accersat te altera pars, ut ei succurras, ne accesseris, neque eius inuitationi accommodes aurem. B

† κατὰ πρόσκλισιν, id est, iuxta propensionem animi, si per iota legas in penultima: sunt & qui per η πρόσκλησιν aduocationẽ siue inuitationẽ, ut etiã hic notat Theophyl.

Manus citò nemini imposueris.] Venit ad peculiarius quoddã & quod maximè episcopum cõtinet ac constringit ad ordinum ecclesiasticorum collationem, inquiens: Ne celeriter, ne ex prima probatione, neque ex tertia, sed sæpe & exactè explorãs rem, non semel tantum. Quomodo uerò, audi.

Neque communicaueris peccatis alienis.] Nam eorum quæ ille commissurus est, tu causa es. propterea quemadmodum bonorũ operum es particeps, sic & peccatorum. Insuper & præteritorum peccatorum es reus, quòd ea neglexeris, ac tenebras fecisti lucem, nec dimisisti eum ut lugeret, atque ob commissa sua plangeret.

Teipsum castũ custodi.] De temperantia & modestia hic adhortaẽ eum, & pudicitia.

Ne porrò aquam bibas, sed uino modico utere, propter stomachum tuum, & frequentes infirmitates tuas.] Animaduerte quantos labores habens, adhuc seipsum contriuerit, afflixeritque aquæ potu. Disce itaque nõ ægreferre si qui nos ad temperantiam inhortentur. etenim & Paulus Timotheo adeò aquam bibenti, ut & frequenter ægrotaret, præcipit de castitate. Non dixit autem, Vino utere: sed correxit, apponens Modico, ad sanitatem, inquit, non ad delicias. feruida enim est iuuentus & adolescentia, facileque à uino permouetur & accenditur. Quare autem non curauit ipsum Paulus, qui mortuos etiam per sudaria excitauit? Vt etiamnum, siquando uideamus sanctos affligi, non offendamur: & ut ne arbitremur ueteres, quo ad nostram naturam, exuperasse nos, uerùm ut & ipsos homines esse credamus. Atque ne ipse etiam Timotheus ob uirtutem extollatur. De hoc autem latius ac fusius disputatum est à diuo Ioanne Chrysostomo in principio libri qui de Statuis & imaginibus inscribitur. Videtur

Act. 19.

A tur autem natura fuisse languidus & infirmus Timotheus: nec solùm ex stomacho, uerumetiam ex alijs partibus & artubus laborasse: adiecit enim, Et ob frequentes infirmitates tuas.

Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdã autem & subsequuntur.] Quia de † ordinationibus differens dixerat, Ne communicaueris peccatis alienis, uerisimile erat ex aduerso inferre Timotheum, ac dicere, Quid si ignorem: hinc satisfaciens ait, Quidam apertè palàm delinquunt, & committunt ea quæ ad iudiciũ eos præcedant, hoc est, inde iam eos condemnantia, ac ante ipsos præeuntia, quæ & tu agnosces. Quorundam autem obscura sunt adhuc peccata, fortasse autem explorãs deprehendes. Insequuntur enim, tale quiddam clàm indicat. licet igitur ubi hos obseruare in electionibus. Vel quia etiamsi hîc lateant, eosq; elegeris, innocens quidem tu & extra culpam ueris, non fallent tamen illic æternum iudicem. Non enim simul peccata dissoluuntur cum uita, sed sequũtur etiam defunctos. Magnus autem Basilius hunc ad modum intellexit, quòd caput sit aliud ipsum per sese, nec pertineat ad rationem de electionibus uel initiationibus. Vt fornicatur quispiam fortasse, aut furatur etiam, hunc peccatum ipsum detinet ac præcedit, ad iudicium trahens eum solum. Docet aliquis praua, perniciosæq; sapientiæ institutionem dogmáue profert, huius peccatum, ipsum insequitur. Non enim unà cum ipso extinguitur, sed post eum supersunt corruptionis eius successores, quod genus sunt Græcorum sapientes, quales sunt omnes qui præter ecclesiasticum dogma commentaria scripserunt. Dabunt autẽ illi pœnas, non solùm quòd ipsi sint seducti & errauerint, uerumetiam quòd sequentibus authores erroris extiterint.

† χειροτονιῶν, id est ordinationibus siue creatione per suffragia, & institutionib. ad sacros ordines.

Peccata defunctos sequuntur.

Errorũ authores dupliciter puniendi.

Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent abscondi nõ possunt.] Maximam hæc consolationem præbent rectè agentibus, tum quòd uel hîc sint manifesta opera omnia uel bona uel mala, tum quòd illic in futuro seculo cuncta sint futura nuda.

1. Cor. 4.

CAPVT VI.

B QVicunq; sub iugo sunt serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Dei ac doctrina blasphemetur.] Adhortare, inquit, seruos & instituе, ut etiamsi infideles sint domini, obtemperent eis serui, omni honore qui per uerba & opera præstatur eos dignos iudicantes. Ne enim existimes te liberum ideo esse, quia fidelis sis: liber quidem es natura, sed seruus es corpore, quod & ipsum est libertas, seruire nimirum pro nomine Christi. Nam infidelis si conspexerit te cõtumacem, uituperabit uerbum Euangelij ceu seditiosos faciat. Sin cum gratitudine obedientem uiderit, admirabitur potius uerbum, ceu perficiens seruiles mores alioqui intractabiles, & qui haud facilè componi queant.

Qui autem fideles habent dominos, non contemnant quia fratres sunt: sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, qui beneficij sunt participes.] Non enim quia fratrem nactus es dominum per baptisma, eum asperneris: sed magis propterea seruias, quoniam fidelis est ac dilectus, hoc est, frater pro domino. Cogita porrò in animo, quòd benefactor tuus est, quòd pro te angitur, & solicitus est ut te alat, ut uestiat, aliaq; tibi necessaria curet. Itaq; multum habet iuris in te præter hoc quòd emerit te. Per hoc autem quod ait Dilectus, eijcit metum, qui cum seruis insit, sæpe ad odium erga heros trahuntur: ac introducit in metus locum charitatem. Magis igitur seruiant, inquit, qui beneficij sunt participes, serui uidelicet. Per hyperbaton enim positum est quod dicit: per medium enim insertum est, Quia fideles sunt & dilecti, subaudiendum est domini. Vel simpliciter quemadmodum iacet textus, intelligendus est: ἀντιλαμβανόμενοι εὐεργεσίας, id est beneficij participes, nempe domini, qui solicitè cogitant quomodo seruis rursus beneficium impertiant.

Hæc doce & exhortare.] Nedum opus est authoritate præceptori, quæ in uerbo præcipuè indicatur, uerumetiam mansuetudine, ut nunc in uerbo † adhortare uel obsecra. Medicus enim est, qui nonnunquam emollientia, nonnunquam uerò constipantia adhibet.

† παρακαλεῖ, id est, hortare uel obsecra. multa enim significat παρακαλεῖν, exhortari, obsecrare, consolari, &c.

Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quę secundũ pietatem est doctrinæ, inflatus est, nihil sciẽs,] Obscrua ignorantiam

Ignorantia malum. ad arrogantiam quempiã perducere, atq; adeò inflatũ reddere, atq; eum qui sanam & A syncceram institutionem Euangelij non recipiat, esse: inflatio enim est tumor ægro tantis animæ, quemadmodum phlegmone siue tumor in corpore. Si igitur susciperet Domini sermones, non inflaretur: siquidem ille exinaniuit semetipsum, pedes discipulorum suorum lauit: is dixit etiam, Discite à me, quia humilis sum. ille beatos prædicauit spiritu humiles, ille publicanum ex humili mente iustificatum protulit. Hæc quisquis non recipit, neq; nouit, necessariò inflatus est.

Philip. 2. Ioan. 13. Matt. 11. Mat. 5. Luc. 18.

Sed languẽs circa quæstiones & pugnas uerborũ.] Aegrotare igitur, est quæstiones proponere. nam ubi non est fides, illic omnia languent & ægrotant, neq; quicq̃ aliud atq; pugnę uerborũ nascuntur, cum qui aptior est ad persuadendum, alterũ subuertere uidetur. Fides oculus est, qui non habet oculos, nihil inuenit, sed solummodo quærit.

Ex quibus oritur inuidia, lis, blasphemię, suspiciones prauæ.] Hoc est, praua dogmata è quæstionibus nascuntur. Tum enim blasphemamus, ac de Deo quæ non conueniunt suspicamur, quando in quæstiones inciderimus.

Conflictationes.] Paradiatribæ, hoc est uanæ & superuacaneæ scholæ. Nam mos est scholas uocare diatribas. Vel quod, quemadmodum scabiosæ oues dum affricãt sese morbo, morbo etiam adeoq; scabie bene ualentes inficiunt, sic & isti cum alijs conflictantes eos corrumpunt.

Mente corruptorum hominum, & qui ueritate priuati sunt, existimantiũ quæstum esse pietatem.] Viden' q̃ uerborum pugnæ turpem quæstum pariant: Meritò. Etenim plures discipulos, ad sese pertrahendo, contentiosi, lucrum faciunt, atq; excellentius pugnas uerborum exercent, ut plures attrahant atq; uenentur.

† Hæc clausula Chrys. etiã habet, quæ in nostris uulgatis codicib. deest. Ambros. tamen legit.

†A talibus abstine.] Non dixit, collidere cum illis, uel reluctare eis, sed abstine, uide licet post unam & alteram admonitionem. Homines enim pecuniarũ causa dimicantes, quando in tuam sententiam adduces? Incorrigibiles igitur huiusmodi auersator.

Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.] Illi quidem malè existimant quæstum esse pietatem, est autem reuera quæstus, nõ quemadmodum illi arbitrantur B sed longè præstantiori ratione, non siquando pecunias quis habuerit, sed siquando non habeat. Sufficientia enim magnæ sunt stabilesq; opes. Proinde non deficiant animo pij, tanquam inopes.

Nihil enim intulimus in mundũ, haud dubiũ q̃ nec auferre quid possumus.] Quęstũ illum cui incumbunt, ostendit nullum esse: hic enim manet, nec nobiscum ex hoc seculo migrat. Itaq; quid opus est nobis superfluis, si nihil nobiscum eò abducturi sumus?

Habentes autem alimenta & quibus tegamur, his cõtenti erimus.] Definit hic quæ sit αὐταρκεία, id est sufficientia. Tantum, inquit, nos habere oportet, quantum satis sit ad hoc ut alamur tantùm, non ut genio indulgeamus ac deliciemur, ac eiusmodi uestiri in iumentis quæ corpus contegant, hoc autem & uulgare pallium faciet.

Qui autem uolunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum.] Adhortatur sumpto ab huius mundi rebus argumẽto. Prætermitto, inquit, futura, sed quæ hic sunt respice. Non dixit autem diuites, sed uolentes diuites fieri. potest enim quispiam pecunias habere, atq; eas probè dispensare, quippe qui aspernetur eas, atq; in usum pauperum eroget: quod non est uolentis ditescere. In tentationem aũt & laqueum incidunt, quatenus à fide aberrant, ac periculis obijciuntur, opum causa quemuis formidantes.

Et desideria multa stulta & nociua.] Quomodo enim non est stultũ simias alere & gluros & belluas, ac pisces in uiuarijs uel receptaculis cõcludere, equos exornare auro, intraq; tectum aquam ducere, ac in solo seu pauimento domus tuę faciem tuam ceu in speculò contemplari ob splendorem ac nitorem? Hæc stulta sunt sanè ac noxia, quæ animæ diuitias lædunt, sensusq; absumunt. Pleriq; autem tyrannidem affectantes, sibi ipsis malum accersiuerunt.

Quæ mergunt homines.] Vt ne emergere quidem possint.

In interitum perditionem.] Et præsentem, uti dictum est, & futuram.

Radix enim omnium malorum est † auaritia.] Neq; enim uiuentibus parcit, neq; mortuis, sed hos quoq; deprædatur: in parentes & fratres insurgit, ac quæ Dei sunt spoliat. Tolle hanc è medio, & nullum bellum aut inimicitia aderit, neq; erit fornicatio. scortum enim argenti causa sese prostituit.

† φιλαργυρία, id est auaritia siue pecuniarum cupiditas.

Quam

A Quam quidam appetentes, errauerunt à fide.] Non finit enim in ueritatis uiã intueri auaritia, oculos ad seipsam retrahens. Quomodo enim credet paupertatem docenti Euangelio, quæstui deditus & lucro? Id fieri non potest. *Matt.19.*

Confixerũtq; seipsos doloribus mulus.] Etiam in hac uita. Quantum enim lugent, quantum lamentantur? Pulchrè autem dixit, Confixerunt. spinarum enim instar sunt diuitiarum solicitudines, perinde ac Dominus dixit. Vnde si tetigerit has quisquam, manus eruentas faciunt, uulnera infligentes, atq; dolores parientes. *Matt.13.*

Tu uerò homo Dei.] Ingens hæc est dignitas. Omnes quidem sunt homines Dei, peculiariter uerò iusti, non sola creationis ratione, sed familiaritatis etiam. Porrò si Dei homo es, ne quæras auertentia te à Deo. Sed quid?

Hæc fuge, sectare iustitiam.] Vtraq; eum intensione & augmẽto protulit. Nõ enim dixit, Discede, & accede: sed, Fuge & sectare: iustitiã autem, nõ auaritiam, quemadmodum qui uolunt ditescere.

Pietatem.] Quæ est dogmatum.

Fidem.] Quæ est contraria quæstioni. *1.Cor 13.*

Charitatem.] Sanctam ac diuinam uitam. huius enim summa & caput est dilectio.

Patientiam, mansuetudinem.] A charitate, patientia & mansuetudo promanat: qui enim patiens est, longanimis etiam est.

Certamen bonum fidei certa.] Hoc est, pro fide firmus ac stabilis persiste, per uerbi potentiam, ac uitæ puritatem.

Apprehende uitam æternam.] Ecce & merces & præmium, æterna uita.

In quam uocatus es.] Ad spem enim æternæ uitæ uocatus es.

B Et confessus es confessionem bonam coram multis testibus.] Hic fiduciam & fortitudinem eius commendat, ut qui in periculis confessus sit Dominũ Christum. Vel confessionem dicit, quæ in institutione baptizandorum fit, qua profitemur nos deficere à Satana, atq; à Christi partibus stare. Animaduerte uerò non solùm confessione esse opus, uerumetiam patientia, ut semper perduremus in confessione, certamineq; uehementi, ut ne auertamur & in errorem abducamur. *Confessionis & patientiæ necessitas.*

Præcipio tibi coram Deo.] Metum augens, ac securiorem Timotheum reddens, testem uocat Deum, ostendens non esse humana præcepta, utq; testem iustum semper in mente gerens, memoria & recordatione eius animo commoueatur.

Qui omnia uiuificat.] In his consolatio est aduersus pericula, & resurrectionis commonitio perinde quasi dicat: Ne metuas mortem, Dei enim seruus es, qui potest omnia uiuificare.

Et Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.] Rursum adhortatio est sumpta à doctore illo & summo Christo. Testatus est ille, debemus igitur & nos ipsum imitari. Interroganti enim Pilato, Tune rex es? respondit, Ego in hoc natus sum & ueni, ut testimoniũ perhibeam ueritati, multaq; alia confessus ac testatus est. *Ioan.18.*

Vt serues mandatum sine macula & irreprehensibile.] Hoc est, neq; quoad dogmata, neq; quoad uitam labem aliquam tibi ipsi atteras & imprimas.

Vsq; in aduentum Domini nostri Iesu Christi.] Hoc est, usq; ad obitum & exitum tuum ex hoc seculo. Atqui sic non dixit, sed usq; in aduentum siue illustrationem, ut magis ipsum excitet mentione facta gloriæ illius tremendæ.

† Quem ostendet temporibus suis.] Hoc est, conuenientibus, destinatis. ne igitur mœreas quòd iam non uenerit. *† τὴν refert ἐπιφανείαν, id est, aduentũ siue illustrationẽ, hoc est, gloriã.*

Beatus & solus potens, rex regum, Dominus dominantium.] Et hæc consolationem præbent, ne ad hæc quæ in hoc mundo beata uidentur, defigat oculos, uerùm ad illum potius, qui per sese est ipsa beatitudo, in qua nihil triste est aut iniucundum: nec metuat qui hic sunt potentes & reges. Simul aut confirmat quod ostendet in aduentu suo. solus enim potens est. Hæc enim omnia de filio dicuntur. solus aũt ad discrimen mortalium, uel uanorum Deorum, non sanctarum personarum, dixit. *ἀνθρώπινα ἀξίωσις.*

Qui solus habet immortalitatem.] Propriè enim ipse essentialiter habet immortalitatem: angeli autem etsi immortales sint, hoc tamen non natura, sed gratia possident, itaq; non habent, sed participant.

Et lucem inhabitat inaccessibilem.] Nunquid igitur comprehensibilis est? Aliud ne lumen, & aliud ipse est? Atqui is ipsum lumen est. Animaduertis ꝙ si quicquam ardui loqui uelimus, lingua nostra sit impotens? Inaccessibilem autem dicit, quā nemo accedere possit ob nimium splendorem. A

Quem nullus hominum uidit, neq; uidere potest.] Secundum diuinitatem uidelicet: nam secundum humanitatem uisus est. Diuus autem Ioannes Chrysostomus suprà quidem de filio, deinde tanquam principaliter de patre dicantur, ista omnia intellexit, etiamsi & filio & spiritui etiam conueniant.

Cui honor & imperium sempiternum. Amen.] Si igitur semper est ipsi imperium, ne metuas etiamsi nunc non ostendatur. Semper honor ipsi, ne igitur excidas animo, ne desperes, si nunc cernas ipsum contumelia affici. Glorificare eum ac celebrare tantum possumus, nec decet nos curiosos esse. Egregiè autem hic Theologum agit. cum enim testem uocasset Deum, gloriam eius recenset, ut magis reuereatur.

Diuitibus huius seculi.] Sunt & alij diuites, uerùm non in hoc præsenti seculo, cæterùm in futuro, iusti uidelicet.

Præcipe non sublime sapere.] Arrogantiā enim & ostentationem diuitiæ pariunt.

Non sperare in diuitiarum incertitudine.] Statim illos deprimit. Quid enim attolleris inquit, ob diuitiarum incertitudinem, ob rem incertam, caducā, & inconstantem?

Sed in Deo uiuente, qui præstat nobis omnia abundè ad fauendū.] Hoc est, aerem, aquam, lumen, annuas temporū conuersiones, & anni tempora, cæteraq; omnia, eaq; in magna copia, etiamsi auaritia omnia sibi ascribat quæcunq; à Deo accipit. Porrò so-læ futuræ opes stabiles sunt. Hinc autem disces, ꝙ Deus omnem hominem diuitē fecerit, quippe qui cuncta donauerit cōmunia. Vanus igitur est qui ut pauper contristatur. B

Omnis homo diues à Deo factus.

Bene agere, diuites fieri in bonis operibus.] Repete, Præcipe eis bene operari, & quæ sequuntur. Si enim ditari cupis, in beneficentia, seu boni operatione ditare.

Facilè tribuere.] Hoc pecuniarum est.

Communicare.] Illud est charitatis. Per communicantes hic, societatis amantes, & humanos intellige, quibus cæteri despicatui non habentur.

Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum.] Vbi fundamentum est, ibi omnia sunt stabilia, firma, & immobilia. Quia uerò uirtus, & futuri seculi bona stabilia sunt, eam ob causam fundamenti meminit.

Vt apprehendant uitam æternam.] Bonorum enim operum peractio, quam & fundamentum nominauit, uitam æternam sibi conciliare potest.

O Timothee depositum custodi.] Hæc omnia, quę à me tibi sunt cōmissa, tanquam à Domino prouenientia custodi, neq; imminuas.

Deuitans prophanas † uocum uanitates.] Impuras nimirum & pollutas. Vocum autem uanitates, matæologias seu uaniloquentias dicit. Est igitur uocum quædam uanitas, quæ non sit prophana. Diuus autem Ioannes Chrysostomus recentes quasdam ac nouas adhortationes, uocum nouitates appellauit καινοφωνίας per αι diphthongum, in prima syllaba scribens, ut uidetur.

† κενοφωνίας per ε, à κενός, id est, uacuus, uanus. Alij legunt per αι, à καινός, id est, nouus, absurdus: ut etiā uulgatus interpres.

Et oppositiones falsi nominis scientiæ.] Quando enim fides non fuerit, sed ab humanis cogitationibus omnia nascuntur, scientia non est, sed mentitur nomen. Obserua autem obiectiones quasdam esse, ad quas ne respondendum quidem sit, sed uitandæ sunt eiusmodi. neq; enim est ꝙ cum talibus confligentur fideles.

Quam quidam promittentes, circa fidē exciderunt.] Necesse est eum qui humanas rationes sectatur, à fide aberrare & excidere: fides enim rationes non admittit neq; recipit. Opinor autem apostolū hæc dicere de ijs qui tum nominabantur Gnostici, omni impuritate repleti: propterea & prophanas nominauit uocum nouitates siue uanitates. Horum autem hæreseos præses & author fuit Nicolaus ex septem diaconis unus.

Gratia tecum. Amen.] Sigillum omnium imprecatur ipsi, gratiā uidelicet Dei à qua datur etiam omne bonum, & custoditur, qua & nos utinam abundè fruamur, non perdentes bona quæ ab ipsa accepimus, sed cōseruantes hæc per ipsam, glorificantes Christum charismatum datorem, cum patre & spiritu, cui gloria in secula. Amen.

Scripta est à Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

A THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI in posteriorem diui Pauli ad Timotheum epistolam Enarratio.

ARGVMENTVM.

Qvurnam alteram hanc Timotheo epiſtolam ſcribit? dixerat in priore, Spero me ad te uenturum celerius. non contigit autem hoc, detinebatur enim à Nerone. Conſolatur itaq; illum per literas uice aduentus ſui, qui fortaſſe affligebatur iam propter abſentiam, & propter onus epiſcopatus. Nam & magni uiri ad eccleſiæ gubernationem labefactantur multis immerſi undiq; procellis, tumq; maximè, quando undiq; bella inſtant. Reuocat autem Timotheum ad ſeſe, quandoquidem proxime finem iam uitæ erat.

CAPVT I.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per uoluntatem Dei, ſecundum promiſſionem uitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu] Ex ipſo ſtatim procemio excitauit eius animum. Non enim hîc mihi pericula, inquit, dicas, nam illa nobis pariunt æternam uitam. Apoſtoli facti ſumus ut moriamur, & uiuamus in ſempiternum. Ne enim cum audiat præceptorem ſuum in periculis eſſe, turbetur potius, quàm conſolationem accipiat, propterea ipſo ſtatim principio eum cõſolatur. Si autem ſecundũ promiſſionem eſt, ne quæras eam hinc iam. In Chriſto autem Ieſu uita eſt, id eſt, cum Chriſto, uel quia ipſe hanc nobis donat & continet. Senſibilis enim & corporea uita in cibo potuq;, ſpi- *Vita ſenſibilis, & uita ſpiritualis.*
B ritualis autem in Chriſto conſiſtit, ipſe enim eſt nobis omnia.

Timotheo dilecto filio.] Poteſt aliquis eſſe filius, ſed non dilectus. Timotheus igitur dilectus erat propter uirtutem omnino. Oſtendit igitur ex hoc quòd non ueluti iratus ipſi, aut quòd aliquid in eo damnet, ipſum relinquat, dilectus enim mihi es, inquit, ſed uis & neceſsitas id efficit.

Gratia, miſericordia, pax à Deo patre & Chriſto Ieſu Domino noſtro.] Quæ & prius, eadem etiamnum ipſi imprecatur. Lege igitur quæ in priore epiſtola ſunt annotata ad hunc locum pertinentia.

Gratiam ago Deo.] Vides charitatis uehementiam & magnitudinem? Gratias ago, inquit, Deo, quoniam diligens te memini tui. Hæc eſt uera dilectio, quando quis amicitiam qua alium diligit, ſibi gloriæ eſſe ducit.

Cui ſeruio à progenitoribus in pura conſcientia.] Quomodo ex pura conſcientia, cũ ignorarit Chriſtũ ab initio? Aut igitur conſcientiam hîc uitam dicit, etſi enim Iudaizaret, puram tamen & honeſtam uitam ducebat: uel quia tum etiam cum perſequeretur Chriſtum, ex zelo perſequeretur: & non ex humana ratione uel cogitatione, perinde ac plerique ob uanam gloriam hæreſin conſtituentes, in qua conſcij ſunt ſibi multi putoris & putredinis. Quod autem dicit, tale eſt: Ne ſuſpiceris me alia cogitare, & alia dicere: pura eſt mihi conſcientia ut ſemper, ſic etiamnum. Non mentior igitur, amo te, ac ſemper memini tui. *Pauli conſci[illegible]*

Quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die, deſiderans te uidere.] Gratias ago Deo, quòd memini tui. Non ſimpliciter autem, ſed in precationibus, die ac nocte Deum interpellans pro te, ut impleat deſiderium meum quod habeo ut uideam te. Quomodo igitur priuarem meipſum tanta uoluptate, ſi modò uenire poſſem? Quur igitur manifeſtè non dicit cauſam, quòd retineatur impediaturq; à Nerone? ne perturbet ipſum ab initio. In fine autem hanc cauſam reuelat.

Memor lachrymarum tuarum, ut gaudio implear.] Sic coordina: Deſiderans te uidere, ut gaudio implear: deinde per medium, Memor lachrymarum tuarum. Etſi enim natura ab amicitiæ charitatisq; affectu alienus eſſem, lachrymæ tamen tuæ ſufficiunt ut me flectant, cum ad memoriam mihi redeunt. Veriſimile enim erat Timotheum à Paulo diuulſum, lamentari magis, quàm infantem à mamma abſtractum.

Recordationem accipiens eius fidei quæ eſt in te non ficta.] Non ſolùm lachrymarum tuarum recordatus, deſidero te uidere, uerùm fidei etiam minimè doloſæ. Magna enim & iuſta hæc tibi cauſa eſt ut diligaris à me.

Quæ primùm inhabitauit in auia tua Loide, & matre tua Eunice.] Aliud encomiũ, quòd non ab infidelibus ortum duxerit, sed à fidelibus, etsi ex Iudæis. Pater tamen eius Græcus erat. Obserua hic quomodo lex cœperit dissolui huiusmodi factis iam tum cõ mixtionibus. A

Persuasus sum autem quòd & in te.] Quoniam maiorum bona, si quidem nos tales
Maiorũ uirtus. simus, nos celebrant: sin minus, contumeliæ nobis loco sunt: propterea inquit, Maiorũ fides etiam in te est, perinde ac satis edoctus sum. Meritò igitur non fucatam hanc habes, ut quæ ex maioribus usq; tuis in te etiam fundata sit, ut adeò non possit concuti.

Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei.] Quia, inquit, noui te non simulatam habere fidem, excito te, ut gratiam spiritus quam accepisti ad præfecturam ecclesiæ, ad signorum operationem, & simpliciter ad omnem quæ episcopum deceat uirtutem, ut hanc semper exuscites, ac uirentem & floridam facias. Quemadmodum enim ignis lignis indiget: hunc ad modum gratia spiritus opus habet promptitudine, & attentione, & sobria mente, ut semper ferueat, nam nisi hæc præstò sint, extinguitur. quemadmodum & alio in loco dicit, Spiritum nolite extinguere.

1. Thess. 5. Quæ est in te per impositionem manuum mearum.] In te quidem habitat ipsa gratia, quam accepisti cum imponerem ego tibi manus, quando episcopum te seligebam & consecrabam. Atqui ignem istum uehementiorem & maiorem effice: quod accepisti uerbum, fiducia libertateq; imple ac fortitudine, itaq; ingenuè.

Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed uirtutis.] Hoc est, non propterea accepimus spiritum, ut submittamur, uerùm ut potentes simus aduersum tentationes,
Spiritus timoris. & liberè loquamur, magnam spem in Deum collocantes. plerisq; enim dat spiritum timoris, ut in Regum libris memoriæ proditum; Ac cecidit spiritus timoris super eos, B
1. Reg. 7. hoc est, metum ipsis incussit.

Et charitatis.] Tum erga ipsum, tum erga proximum. Quòd enim Deum & patrem
Rom. 8. diligamus, ex spiritu habemus faciente nos clamare Abba pater. Nec excidere uel decuti à proximi charitate, donum est à diuina potentia proueniens: quemadmodũ rursus offendi, est à metu & pusillanimitate. Veruntamen oportet & nos priores ostendere quæ sunt à nobis ipsis.

Et sobrietatis.] Vel ut sobrij simus, & sani mente & constitutione, ut spiritum ipsum habeamus eruditionis castigationisq; loco: ac si qua nobis tentatio aduenerit, ad castigationem seu institutionem illam ipsam recipiamus. Vel ut & alijs simus castigatores & institutores.

Noli itaq; erubescere testimonium Domini nostri.] Plerique ter miseri, humanis rationibus explorantes quę sunt ultra humani ingenij captum, ignominiam putant asseuerare filium Dei cruci affixum esse, ignorantes quòd per crucem hanc condemnatus homo & morti obnoxius, filius Dei factus sit. Te itaq; ô Timothee, haud pudeat testimonij siue martyrij, necnon mortis Christi quam in cruce sustinuit: sed eo potius liberius loquere & cõfidenter, diuulgaq; mortem illã. Non dixit aũt, Ne metuas: sed, Ne te pudeat, siue, ne erubescas: ut ostendat nihil esse periculi in re, sed solam ignominiã: quam si contempseris, salua erunt extraq; periculum cætera.

Neq; me uinctum eius.] Ne pudefias, inquit, si ego mortuos excitans, orbis terrarum doctor & præceptor, uinctus sim. non enim ut maleficus uinctus sum, sed ipsius uinctus sum, hoc est, propter ipsum. Si enim ille crucem non erubuit, quomodo me uinculorum pudebit?

Sed simul affligere cum euangelio.] Hoc est, non simpliciter ostendas te minimè pudere euangelij, uerũ experientia & per opera ostende, efficiarisq; particeps Christi & mei in ijsdem afflictionibus. Hæc autem & per superiora indicauit, dicẽs: Dedit nobis spiritum uirtutis siue potentiæ. Quid aũt est simul adfligere, unà afflictionem patere cũ Euangelio? an ne Euangeliũ adfligitur, seu mala patitur? Atqui ita nõ habet, sed uel hoc dicit, compatere mihi, ac simul mecũ affligere propter Euangeliũ: uel Euangelion
1. Cor. 9. appellat omnes Euãgelij pręcones & mystas, sicut & in priori ad Corinthios. Simul igitur affligere cũ euangelij ministris. Fortasse aũt curiosius afflictionem tolerantiãq; malorum Euangelij dicet impedimentum & incredulitatem. Tu igitur unà pericula subito cum adeò patiente Euangelio.

Secundum

A Secundum uirtutem Dei.] Quia durum erat affligi unà, lenit illud quadam consolatione. Non enim, inquit, tua uirtute siue potentia, sed Christi, hoc facies: tua est electio & promptitudo.

Qui seruauit nos, & uocauit uocatione sancta.] Potentiæ Dei signa ob oculos ponit. Seruauit enim, inquit, nos, & qui procul eramus, uocauit ad seipsum, ut sanctos nos faceret. Qui igitur nolentes seruauit, multo magis nunc uolentibus succurret.

Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam.] Nullo cogente, nemine consulente, uerùm ex proprio proposito ac consilio, hoc est, per sese ex sua bonitate motus.

Quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia.] Hoc est, præformatam, sine principio & ante secula ut daretur nobis per Christum Iesum Dominũ nostrum. Non parui autem est momenti res, Deum non * ex postera uel consequenti quadam deliberatione, sed priusquam conderetur mundus ac tempora, hæc uoluisse. Ait ergo: *ἐκ μεταμελείας.

Manifestata est aũt nunc per * apparitionẽ seruatoris nostri Iesu Christi.] Etiamsi enim prędefinita erat gratia, nũc tamẽ primũ manifestata est, quãdo apparuit Seruator. Dei predestinatio.

Qui destruxit quidẽ mortẽ, illuminauit aũt uitã & incorruptionẽ per euangeliũ.] In ꝓprio qdẽ corpore reipsa & ope mortẽ deleuit, cũ illud reddidit incorruptũ, nos uerò ꝑ Euangeliũ illuminauit, ut uitã speremus, & immortalitatẽ, quàm nobis ꝑ Euangeliũ cõfirmauit. Qui etsi nondũ sumus immortales effecti & incorrupti, id tñ fore spes est. *ἐπιφανείας, apparitionem, aduentum, illustrationem.

Ad q̃d positus sum ego prædicator & apostolus, doctorq́ gentiũ.] Cuius rei gratia doctorẽ gentiũ nunc se appellauit? ut Timotheo ostendat oportere etiã ipsum cũ gentibus conuersari neque propterea decidere animo, sed me potius, inquit, imitaberis, qui propter euangelij præconium iam uinctus sum, captiuusq́ detineor.

Ob quã causam etiam hæc patior.] Quod sim prædicator gentiũ. non enim ut scelesu maratus lefactor hæc sustineo. Simul autem sermoni suo parit fidem. Nisi enim, inquit, credidissem mortem esse abolitam ac deiectam, næ haud eiusmodi paterer.

B Sed non pudesio.] Animaduertis quomodo operibus probet quod Timotheum docebat, ne puderet eum afflictionum.

Scio enim cui credidi, & certus sum quòd potens est depositũ meum seruare in illum diem.] Deus bone, quanta hæc fiducia? quàm indubitata spes? Noui, inquit, sumq́ certo persuasus. Depositum autem, uel fidem ac prædicationẽ dicit, quòd ipse qui hæc apud me reposuit, Christus, eadem seruabit: omniaq́ patior, ne thesauro isto meo spolier. Vel fideles dicit, quos Christus ipse commendauit, aut quos ipse acquisiuit & commendauit Domino: sicut & alio in loco dicit, Commendo uos Domino. perinde ac si dicat, Non erubesco, sperãs me non paucos adhuc adductură Deo, quos & custodiet, ut illorũ gratia me glorificet. Vel depositũ dicit mercedẽ seu compensationẽ laborum. qui enim boni quicquã agit, ueluti apud Deũ isthuc reponit, ut per ipsum coronetur. Depositum Pauli. Act. 20.

Formam habe sanorum sermonum.] Pictoris instar depinxi atq; expressi tibi imaginem & archetypum, ad quem respiciens & ipse, hanc sermonum meorum formam depingere possis, hoc est, archetypum habe: ac si quid pingendũ fuerit, ab hac imagine sume, ac pinge: omnia enim illa reposita sunt in ea.

Quos à me audiuisti.] Non per literas tantum, uerùm coram, ore ad os. Ne igitur mancas putemus epistolas, uel aliquid eis deesse, ut quæ non de omnibus tradiderint: multa nanq; apostolus coràm etiam tradidit, ac sine literis docuit.

In fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu.] Hoc est, sermones mei fidem & charitatem tradũt, hoc est, de doctrina & uita disserũt, & si quid docere uel dicere oporteat, uel agere quod uirtutem spiret, illinc tibi petere licet.

Bonum depositũ custodi, per spiritum sanctũ qui inhabitat in nobis.] Nimirũ quæ de fide, quæ de uita tradita sunt tibi præcepta, uel donum seu gratiam quam accepisti, quemadmodum suprà dixit. Quomodo autem custodies? nõ humano robore, sed per spiritũ sanctum, qui demoratur in nobis per baptisma: quem spiritũ si seruauerimus, nec abigamus prauis operibus, custodit & ipse nobis quæcunq; adeò habemus. Da igitur operam, ut custodias spiritum, & ipse rursus seruabit tibi depositum. Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam.

Nouisti hoc, quòd auersi sint à me omnes qui sunt in Asia, ex quibus est Phygellus

&

& Hermogenes.] Tentationes recenset, non ut deijciat discipulum, sed ut magis persua- A
deat, ne si in consimiles tentationes incidat, noua se pati arbitretur, sed æquo eiusmodi animo ferat. Cum enim à Nerone comprehensus esset, dereliquerunt eum omnes qui in Asia erant, hoc est, qui ex Asia Romæ tum præsentes erant.

Det misericordiam Dominus Onesiphori domui.] Vide Pauli philosophiam & animi modestiam. Eos qui à se defecerant, non execratus est, sed simpliciter rem gestam denarrauit: ei autem qui sui curã gesserat, imprecatur misericordiam Dei: nec ipsi tantummodo, uerumetiam uniuersæ eius domui. Adeò enim uirtute fulserunt, adeò præclarè eos Onesiphorus instituerat.

Quoniam sæpe me refrigerauit.] Tanquam athletam quempiam squalore afflictionũ detentum, refrigeratione me dignatus est, non semel, sed sæpius. Hanc ad rationem & nos facere oportet, undiq; ac semper iuuare, eos qui boni quippiam exercent: sic enim fiet ut participes præmij eorum reddamur. Atqui de Paulo hic mihi uerba non facias, siquidem Paulus etiamsi neminem habuisset adiuuantem se, permansisset tamen firmus. At fortasse si quis alius in tentationes inciderit, haud perseuerabit, nisi habuerit suffulcientem. Si igitur aliquis inuentus fuerit qui eum adiuuet, eiusq; curam gerat, plane eum est talem uictoriæ eius consortem fieri, quòd si uictoriæ, coronarum etiam. Nam & in bellis apud ueteres qui sarcinas & impedimenta custodiebant, æqualem cum militibus prædam sortiebantur.

Nec puduit eum cathenæ meæ.] Vbiq; pudorem dicit, non periculum, adhortans atq; consolans Timotheum, quòd sola contumelia seu pudor, haud periculum præstò sit. Atqui periculum certè aderat: nam & Nero sæuiebat aduersus Paulum, ut qui instituisset quempiam ex domesticis ipsius.

Verùm cum esset Romæ, diligentius quæsiuit me, & inuenit.] Non solum, inquit, non fugit meum occursum, sed quæsiuit etiam, & inuenit: quod magnæ est fortitudinis & fidei argumentum.

Det ei Dominus inuenire misericordiam à Domino in die illa.] Misertus est mei, inquit, recipiat igitur retributionem in tremenda die, quando multa misericordia opus erit etiã omnibus sanctis. Si aũt Onesiphorus, q pro Christi nomine periculis sese obiecit, per misericordiam seruatur, quanto potius nos? Hic prosiliunt Marcionis dogma sequentes. En duo, inquiunt, Domini. Sed non ita res habet. unus est enim Dominus, B

Eph. 4. sicut & hic ipse Paulus alio in loco ait. Est autem in more scripturæ sic uti sermone, ut,

Gen. 19. Pluit Dominus à Domino, hoc est, à seipso. Hunc ad modũ & hic. Quòd si patrẽ & filiũ hic significari acceperis, nihil absurdi admittetur: nã & pater Dominus est, & filius Dominus, & spiritus Dominus, sed unus tamẽ Dominus tribus illis personis indicatur. Animaduerte q, hic non dixerit, Det ei Dominus aliud quiddam: sed misericordiam.

Et quanta Ephesi ministrauit mihi, tu melius nosti.] Familiaris est, inquit, boni operatio, non semel enim fecit, sed Ephesi & Romæ. Talem operæprecium est esse Christianum, ut semper bonum operetur, per omnem etiam uitæ cursum.

CAPVT II.

TV igitur fili mi cõfortare.] Quid ais? Dixisti pauloante te uinctum esse adeoq; omnes te deseruisse: iam uerò quasi nihil triste patiaris, infers, Tu igitur fili mi confortare & corroborare. Næ, ob hoc ipsum tu magis, quia ego captiuus detineor, robustus esto. Si enim ego præceptor non paterer, potuisses forsan tu succumbere tanquam qui ob iuuentutem & rerum inexperientiam in pericula incidisses. Iam uerò haud parum tibi consolationis præbet ut generosè feras quæ tibi euenient, quandoquidem & ipse huiusmodi patiar, tanq; rei natura pericula habeat, non tua imperitia: quoniam in uniuersum unusquisq; inferior in quacũq; causa cũ in pericula inciderit, magnã accipit cõsolationem, si uideat se maiorem ijsdem immergi. Expende aũt q paterno affectu adhortetur, fili mi dicens, ueluti animum uerbo instillauit. Si filius es, patrem imitare.

In gratia quæ est in Christo Iesu.] Non solùm meo exemplo confortare, uerùm per gratiam maximè Christi. Illam habe colluctantem tibi, per quam accepimus potestatẽ ut conculcemus omnem potentiam hostis, ut à nullo offendamur.

Et quæ audiuisti à me per multos testes.] Quæ audiuisti, non quæ inquisiuisti: fides e-

Rom. 10. nim ex auditu. Audiuisti aũt nõ clanculũ, sed liberè & palã, multis præsentib. Nõnulli

autem

A autem multos testes legem & prophetas intellexerunt, scripturis enim innumeris firmabatur & coagmentabatur mihi sermo.

Hæc commenda fidelibus hominibus.] Nõ ait, Dic: sed, Commenda siue depone, ueluti in thesauro, quod enim commẽdatur & deponitur, ut in tuto sit reponitur. Reddit autem per hæc discipulum attentiorem. Fidelibus, non disputatiuis, aut ratiocinantibus, disceptantibusue: fidelibus, depositum non prodentibus.

Qui idonei erunt & alios docere.] Quid enim prodest, si quis ipse fidelis, omnia citra inquisitionem & hæsitationem accipiat, non possit autem apud alios excellere doctrina, nec in alios transfundere institutionem? Ac rursus non prodat ipse quidem uerbũ, non possit autem alios eo instituere? Duo igitur habere oportet doctorem: alterum, ut fidelis sit: alterum, ut docere possit. Hæc nimirum de presbyteris & episcopis ipsi tradit atq; ordinat, non de prophanis uel laicis: nam hoc absurdum est, siquidem & Græcis & Iudæis scripserit. Opinor autem ipsum de quibusdam secretioribus hæc dicere, quæ sint fidelibus ac doctrinæ capacibus, qui & alios instituere queant, committenda.

Tu igitur feras afflictionem, ut bonus miles Christi.] Animaduertis, aduersa duraq; pati, esse militis. Itaq; aduersa & grauia nolle pati, haudquaq; militis est officiũ. Non est igitur ægro ferendum animo, si quis acerbas calamitates sustineat, cum sit in militũ ordine. At quanta dignitas est, militem esse Christi, cum magnificum quid existiment quidam, terreni regis milites esse?

Nemo qui militat, implicatur uitæ negotijs, ut ei qui se in militiam delegit placeat.] Hæc ad omnes tam episcopos q̃ doctores dicta sunt. Significantem autem uim habet, Implicatur. re uera nãq; nexus & serpentes sunt talia. Negotijs porrò dicens, tumultus ac turbas notauit, per ipsa etiam uocabula dehortans. Quid teipsum innectis? quid in turbas atq; negocia teipsum inijcis & implicas? Solam militiam cura, sic placebis imperatori tuo Christo, qui te in militiam delegit.

Quòd si certet etiam aliquis, non coronatur nisi legitimè certauerit.] Hoc est, non si

B certamen inierit, hoc satis est: neq; si inunctus fuerit, neq; si manus conseruerit, nisi & alias de cibo potuq; ac temperantia athletis sancitas leges obseruarit, atq; eas quæ luctę modum & morem respiciunt. Non enim simpliciter pro sua cuiq; libidine permittitur luctari, uerũ leges sunt hac de re athleticæ. Hic Pauli sapientiam expende. Militis meminit, ut indicet q; ad cædem & mortes oporteat paratos esse. Atq; etiam athletæ, ut in omnibus perseueret, ac in exercitio semper uiuat.

Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus accipere.] Tertium hic exemplum profert, quod præceptori magis est conueniens. Militis enim & athletæ paradigmata subditis etiam conueniunt. colonus autem non suipsius curam gerit, sed terræ, haudq; exiguam compensationem accipit à frugum prouentu. Hunc ad modum præceptor non inutiliter laborat, uerùm præ alijs ipse fruetur suis sudoribus, Deo abundè mercedem ei reddente. Ne quis igitur ægro sit animo erga futuram quæ differtur compensationem ac mercedem: iam nunc, inquit, recipis, ac in ipso tibi abore est retributio. si nihil aliud, securitas certè animarũ tibi ingens inde lucrum est. Nõnulli autem de honore doctrinæ exhibendo hoc dicunt: at id rationi non est consentaneum. Animaduerte porrò, quòd non simpliciter agricolam dixerit, sed laborantem, hoc est, qui cæditur affligiturq;, non qui simpliciter operatur.

Intellige quæ dico.] Quia obscurè quadantenus omnia dixit de milite, de athleta, de agricola: intellige, inquit. Huius enim rei gratia hæc dixi, ut te exacuãt atq; excitent. Deinde imprecatur ei ut genuino filio.

Det enim tibi Dominus intellectum in omnibus.] Non solum in his quæ dixi, uerumetiam in uerbis & operibus omnibus.

Memor esto Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid.] Hoc dicit propter hæreticos. Nam & tum fuerunt qui ignominiam arbitrabantur filiũ Dei pati, ac propterea fortasse phãtastica induxerunt. Adeò enim humiliatus est Deus propter nos, ut erubescant etiam homines talem tantamq; humiliationem Deo applicare. Producit autem ideo etiam hęc in medium, ut animum ei addat, ostendens quòd & ipse præceptor noster Christus, per passionem & afflictionem uicerit mortem. Isthuc, inquit, recordare, & haud labefactaberis ad afflictiones. *Christi humiliatio.*

Secundum

Secundum euangelium meum.] Fuerũt enim quidam qui alia prædicauerint: atqui non illis, uerùm euangelio est intendendum. A

In quo labore usq; ad uincula, quasi malè operans.] Iterum à seipso consolatur discipulum, & quòd affligatur dicens, & quòd prauam opinionem auferat.

Sed uerbum Dei non est alligatum.] Ne quis dicat, Ecquæ est commoditas? quid uerò mirum quòd ligatus es? Ostende mihi lucrum, ostende mihi aliquid mirandũ. Hoc est, inquit, mirandum, quia uerbum nõ est ligatum. Nunquid enim sensibile opus est, ut impediatur ligato corpore? Diuina res est uerbum, Deiq; uerbum. Nobis autem ligatis solutum est & currit. ecce enim ligati scribimus & prædicamus: uidisti quod est admirandum, uidisti lucrum.

Ideo omnia sustineo propter electos.] En & istuc habet adhortationem. Non pro meipso enim patior, inquit, sed pro aliorum salute, non ut ego glorificer, sed ut alij. Qui uerò sunt illi? electi Dei. Si igitur Deus ipsos elegit, omnia oportet nos pati pro ipsis.

Vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu.] Et ipsi, quemadmodum & nos, salutem consequantur. Quemadmodum propter nos Deus passus est ut seruemur, sic & nos patiamur propter illos. recompensatio itaq; hæc res est, nõ gratia. Præterea ne quis ei obijciat, Quid ais? Tu in uinculis periturus es, & alijs salutis futurus es autor? Arrogans es ostentator, inquit. Non hanc corporalem salutem dico, sed eã quæ est in Christo Iesu, ueram ac celebrem: corporalis enim salus est in gloria. Audi enim quæ sequuntur.

Cum gloria æterna.] Non solum ut seruentur, sed quod maius est, ut glorificentur nobiscum in sempiternum. Quare etiam si ignominiam & pudorem habeant uincula, gloriam tamen præbent electis, eamq; sempiternam. Quòd si alijs, multo magis & mihi, qui hisce sum constrictus. Ne igitur mei causa contristeris. B

Fidelis sermo.] Quia plerique ambigunt de futura uita & gloria, dicentes, Quando uiuo, tum mortibus trador: & quando mortuus fuero, uiuam? idq; genus alia: propterea stabilit ac firmat sermonẽ, inquiens, Fidelis sermo, qualis? Quòd electi celebrem & æternam salutem adsequentur.

Nam si commortui sumus, & conuiuemus.] Confirmat idem humanis etiam rationibus. Nam & suprà indicium dedit cum diceret, Memento Iesum resurrexisse à mortuis. indicat enim quòd post mortem resurrexerit. Quomodo igitur confirmat? Si in tristibus communicamus, in commodis non similiter? Atqui hoc ne homo quidem faceret, quanto minus Deus, qui fons est iustitiæ & bonitatis? Mortem autem dicit tum eam quæ per baptisma est, tum eam quæ per passiones & tentationes. *Mors in baptismate.*

Si sustinemus, & conregnabimus.] Non satis est semel in mortem se quempiam tradere, sed semper morti se obijciat necesse est. In singulos enim dies, inquit, morior. Multa igitur patientia nobis opus est ad hoc, ut simul regnare cum Christo nobis obueniat. *1.Cor.15.*

Si negabimus, & ille negabit nos.] Et ijs quæ à contrario contingent, confirmat rationem suam. Non enim in bonis tantummodo, uerumetiam in malis sunt permutationes compensationesq;. Qui enim, inquit, negauerit me, negabo & ego eum. Cogita autem tecum in animo, quanta sit ille passurus, & in quantam sit uerisimile calamitatem ipsum lapsurum, qui à Christo abnegatus fuerit. *Matt.10.*

Si non credimus, ille fidelis permanet.] Si non credimus quòd resurrexit, nihil is inde læditur: ipse namq; uerus & stabilis est, siue asseramus, siue negemus.

Negare seipsum non potest.] Hoc est, non potest non esse, non habet naturam, ut in nihilum abeat, & esse desinat. semper enim manet, etiamsi nos non confiteamur illum. Proinde non ad illum uenit commoditas aut noxa, siue profiteamur ipsum, siue negemus, uerùm ad nos utraq; perueniunt.

Hæc commone.] Ne quis existimet Timotheum ipsum habuisse opus hac institutione. Alios, inquit, admoneas.

Testificans coram Domino, non contendere uerbis, ad nullam utilitatem, ad subuersionem audientium.] Quia cupiditas huic rei inest, adeoq; humana natura nunquam non cupit inquirere atq; uerbis contendere disputando de rebus: Tu, inquit, ipsis testificare

A ficare coram Domino, ne sint contentiosi: hoc est, præcipe ipsis, in testem Deum assumens, ut sciant si cōtempserint, eum iudicem istorum fore. Nihil enim commodat uerborum pugna, neque quicquam lucri habet, sed multum hinc detrimenti nascitur. Subuertitur enim fides auditorum, ut turris aliqua, à uectibus disputationum.

Verborum pugna uitāda.

Solicitè cura teipsum probatum exhibere Deo operarium inconfusibilem.] Interpretatur quomodo probatus fiat, nimirū si operarius sit inconfusibilis: hoc est, si nihil eum eorum quæ ad pietatem pertinere uideantur, facere pudeat. Sic enim probatus eris apud Dominū, si omnia eius causa sustineas, omnia opereris. Vbique sedulò mentionem facit pudoris, eo quod multis ignominiosa res uidebatur crux Christi, ac prædicatio eius plebeia & rudis, tandem & ipsi apostoli uiles & contempti habebantur, ut qui extrema paterentur. Tu igitur, inquit, ne rubore suffundaris.

1. Cor 4.

*Rectè tractantem uerbū ueritatis.] Plerique enim diuellunt ipsum, & aliò distrahunt: tu uerò ad id quod rectum est, adducito. Vel quia non dixit, dirigentem, aliud quiddā nobis intelligēdum dedit per ὀρθοτομοῦντα. Veluti enim de pelle quapiam & loro superflua quędam & corrupta continente, incidas uel discœces inquit, aliena ex pręconio uerbi, & excinde gladio uerbi.

ὀρθοτομοῦντα, rectè secantem siue incidentem, uel rectè tractantem. Dictionis compositionem à rectè secando ductam notat hic Theophyl.

Prophana autem inaniloquia deuita.] περιΐστασο, hoc est, fuge. Vbique aūt diuus Ioan. Chrysosto. pro κενοφωνίας, καινοφωνίας legit, hoc est, pro inaniloquia, ipse nouitates uocum legit & intelligit, studium nouandi uel nouati rerum seu sectarum accipiens. Nō nulli περιΐστασο, pro ualde insta ut cessare facias & prohibeas, accipiunt, quòd sanè non conuenit.

Ad maiorem enim impietatem proficiēt, quorum sermo, † ut cancer, serpit.] Malum est, inquit, quod retineri nō possit, nec medicinam admittit: nam omnia uastant & perdunt incorrigibiles permanentes. Gangręna enim uel cancer, morbus est putredinem efficiens, adeoque circumcirca omnia depascens.

† ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει. ut cancer morbus pastionem habebit, siue crescet ac serpet.

Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui à ueritate exciderunt, dicentes resurre-
B ctionem iam factam esse, ac subuertūt quorundam fidem.] Rectè paulo antè dixit, Ad maiorem impietatem proficient. Videtur enim malum hoc unicum esse, quod de resurrectione disseminant: multa tamen ex eo alia absurda nascūtur. Si enim resurrectio iam facta est, sublatum est iudicium, & retributio, tum boni hic retulerunt mœrores & afflictiones. praui autem per delicias hic scilicet ac uoluptates puniti sunt. Porrò quid deinceps boni est reliquum, si huiusmodi sint remunerationes? Non dixit aūt, Omniū fidem subuertunt, sed quorundam, nempe debiliorum, magisque marcidorū. Infert igiť:

Sed firmum fundamentum Dei stat.] Quod dicit, est huiusmodi: Nō omnes subuersi sunt, sed instabiles tantū. nisi enim tales fuissent, non excidissent à fide, quemadmodum neque Adam ante oppugnationem firmus erat. Nam qui fixi sunt & bene fundati, steterunt firmi & immobiles. Aduerte autem nō secus esse fidei inhærendum, quàm firmissimo fundamento.

Habens signaculum hoc, Nouit Dominus qui sint sui: ac, discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.] Hoc est, habens tanquam lapis seu gemma quæpiam literas quasdam & notas sibi insculptas per opera, easque sibi conuenientes: nempe istud, Nouit Dominus, & quæ sequuntur: hoc est, à Deo sunt pręcogniti, ut qui omnino ad eum pertineant, atque electi sint ut non peruertantur cum marcidioribus atque putridioribus. Iniquitatem autem errorem appellat in dogmatibus, uel simpliciter quamcunque iniustitiam. Qui enim iniurius est, non est huius fundamenti, non est Dei. Quo modo enim, illius qui iustus est? non habet ipsum signaculum. Expende autem tecum rectius. Quòd si is qui nominat nomen Domini, ab iniustitia desistere debet: sic qui non desistit, ne dignus quidem est qui nomen Domini nominet. Non est enim speciosa laus in ore peccatoris.

Electorū sigillum.

In magna autem domo non solùm sunt uasa aurea & argentea, uerumetiam lignea atque * testacea.] Quia multi turbati quærūt quam ob causam sint in mundo praui, alijs causis dimissis, nunc hāc reddit: propterea quòd & in magna domo uasa sunt diuersa. Magnā autem domum mundum dicit, non ipsam ecclesiam: in ea enim nihil uult esse ligneum, sed omnia sunt aurea & argentea, ubi Christi corpus est, ubi uirginitas est nō habens maculam.

** ὀστράκινα testacea, qua & fictilia dicitur.*

Et quædã quidem sunt in honorem, quædã aũt in contumeliã.] Aurea sanè uasa, hoc est, uirtutibus compti, ad honorem: lignea uerò ac testacea, hoc est, scelerati, ad ignominiam seruantur. Non dixit utilia & inutilia: praui enim etsi non ad uirtutem, ad mundi tamen constitutionem utiles sunt, & ad quasdam dispensationes, ut Pharao. A

Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit uas in honorem sanctificatum.] Animaduertis quòd non est naturæ, neq; materialis necessitatis, ut Manichæi dicunt, esse aureum ac testaceum quempiam, sed uoluntatis nostræ. Licet enim cuiuis seipsum emundare, hoc est, perfectè mundare à testacea ac lignea uoluntate, aureamq; & argenteam efficere uel constituere. Paulus erat testaceus, sed factus est aureus: Iudas contrà aureus erat, sed factus est testaceus. Atqui si testacea siue fictilia contemnuntur & uituperantur, quomodo alio in loco dicit, Habentes thesaurum hunc in uasis fictilibus? Illic de corporis natura loquitur. quo modo enim testa nihil est aliud atque lutum torrefactum, sic & corpus nostrum nihil aliud est atque lutum, animæ calore firmatum. Hic autem de uoluntate uerba facit & consilio.

Voluntatis nostræ libertas.

2.Cor.4.

Vt utile Domino.] Lignea igitur inutilia sunt ad præcipuum scopum Domini Dei, qui uult omneis homines saluos fieri, etiamsi uideantur alia quadam ratione, ut dictũ est, utilia esse.

1.Tim 2.

Ad omne opus bonum paratum.] Hoc est, etiamsi tempus uel opportunitas agendi non fuerit, attamen paratum ac præparatum erit, siue ut sanguine & uita Christum testetur, siue ut uirginitatis statum teneat.

Iuuenilia autem desideria fuge.] Iuueniles cupiditates non solius fornicationis sunt, uerùm etiam omnis absurda concupiscentia. ut si quis potestatem uel imperium expetat, si pecunias & diuitias: stultæ enim sunt eiusmodi cupiditates & imaginationes, instabiliumq; mentium. Reputa autem tecum, quomodo nonnunquam grandæuus ac senio confectus aliquis, iuuenilibus affectibus ducatur. B

Sectare iustitiam.] Per iustitiam, omnem uirtutem complectitur.

Fidem.] Veram & stabilem, & erga eos quos ames affectum. perinde quasi dicat, Ne sis infidelis & instabilis. Statim igitur infert:

Charitatem, pacem cum ijs qui inuocant Dominum ex puro corde.] Hoc est, illis fide tantummodo, qui citra simulationem & dolum inuocant Dominum, pacificis, pugna carentibus, inuocantibus Dominum: cum illis inquam conuersare.

Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quòd generent pugnas.] Viden' quomodo nusquam non abducat ipsum à quæstionibus? non quòd non abunde satis posset eas refellere & confutare, poterat enim, uerùm quòd inutile erat omnino in huiusmodi sese certamina inijcere, nihil enim boni ex eis proficiscitur, sed uel pugnæ uel odia inde prodeunt. Hasce igitur deuita, stultas nimirum. Proinde sunt & aliæ quæstiones, nempe de scripturis, quæ non fugienda, ut quę nõ generent contentiones & pugnas. Attende itaq; quomodo aberrent qui in quæstionibus utiq; quæ de scripturis sunt contendunt & pugnant.

Seruum autem Domini non oportet pugnare, sed mansuetũ esse ad omneis.] ἤπιον id est mitẽ, mansuetũ. Quomodo igitur dicit, Argue ipsum cum omni imperio & seuere? &, Nemo tuam adolescentiã contemnat? Eò quòd uehemens reprehensio tum maximè mordeat, quãdo cum mansuetudine contingat. Licet enim, licet inquam, potius cum mansuetudine pungere, quàm cum asperitate ad ruborem & pudorem conuertere.

1.Tim.4.

Propensum ad docendum.] Eos uidelicet qui discere uolunt. Hæreticum enim post unam & alteram admonitionem deuita.

ad Tit.2.

ad Tit.3.

* Patientem.] Hoc enim potissimum eum habere conuenit, ut expectet nimirum conuersionem, ac semper quidem docẽdo perseueret: nec statim desistat ac desperet. Considera enim quod sequitur.

** ἀνεξίκακον .i. patientem, malorum tolerantem.*

Cum mansuetudine erudientem eos qui resistant.] Cum exasperatione nãq; & pugna haud quicquã commodorũ cernere poterit tua anima, eò quòd eum qui aliquis cõmodi percepturus sit, oporteat prę omnibus alijs amico esse affectu erga pręceptorem. Quomodo autem bene affectus esse possit erga insolescentem & contumeliosum? Quî igitur dicit, Hæreticum hominem post unam & alterã admonitionem deuita? Illic inemendabilem dicit, quem nouit insanabili morbo laborare: hic autem illis loquitur, qui nondum

** παιδεύοντα .i. erudientẽ, corripientẽ, castigantem.*

A nondum omnem medicinam refugiunt: quod è sequentibus etiam planum est.

Si quando dederit eis Deus pœnitentiam ad cognoscẽdam ueritatem.] † Fortasse, in quit, corrigentur, & in melius animum suum permutabunt. Istud autem fortasse, de incertis est ac dubijs. Proinde ab ijs qui palàm medelam non admittunt, qui sunt inemendabiles, abstinendum est: de quorum autem salute adhuc hæsitatur, correctio est tentanda. Porrò hic tecum reputa, quomodo docens humilem mentis affectum, non dixerit, fortasse possis, sed fortasse dederit eis Dominus resipiscere. Etiam si istud contingat, Domini est. tu itaque ne attollere. Itaque etsi cuipiam nos persuaserimus, ne existimemus quòd ipsi persuadeamus. † μήποτε, num quando, si quando, seu forte, fortasse. Hic enim dubitantis est.

Et resipiscãt à diaboli laqueo.] Hęc non de doctrina tantum, uerumetiam de uita intellige. In laqueo nanque diaboli sunt homines, non solùm dogmatum causa, uerumetiã uitæ. Quocirca & qui circa uitam labuntur, tolerãter corrigendi sunt. Vt enim passer etiamsi una tantum parte, pede nimirum, contineatur, sub manu tamen est & potestate eius qui laqueum fixit: consimilem ad modum & nos, etiamsi non utrisque, hoc est, fide & uita detineamur, sed solum ex uita, in potestate diaboli sumus. Cõparatio pulchra.

A quo captiui tenentur ad ipsius uoluntatem.] In errore, inquit, natant, sed capti à Deo sunt ad ipsius uoluntatem, id est Dei: fortasse resipiscent ab aquis erroris. Volũtas autem Dei est, non solùm credere, uerum etiam rectè uiuere. Quare de uita etiam hæc intellige, non solùm de dogmatibus. Quidam autem à quo captiui, hoc est diabolo, intellexerunt, & reliqua ad eundem modum.

CAPVT III.

HOc autem scito, quòd in diebus nouissimis instabunt tempora periculosa.] Quia non pauci scelerati temporibus Pauli fuerunt, ut ne propter huiusmodi perturbetur Timotheus, prædixit ei in domo magna, & cætera. nũc uerò ait, tales etiam posthac futuros. Quinetiam temporibus Mosæ Iannes & Iambres fuerunt, quare non est hodie noua isthæc res, neque ad te usque pertinget tantum, ne igitur ægrè feras. Tempora Suprà 2.
B porrò periculosa siue difficilia, id est ualde mala. Non de diebus aũt hoc intelligendũ, quæ enim dici malitia est? uerùm de illorum dierum malis & rebus & hominibus. Nã & nos in consueto nobis sermone tempora dicimus mala, & bona, à rebus quæ in ijs eueniunt, aut ab hominibus, bonis uel malis. Tẽpora difficilia et mala.

Erunt enim homines seipsos amantes.] Statim quod omnium malorum est causa, ponit, non quæ proximi sunt, sed quæ sua tantum ipsius, spectare. φίλαυτος enim ille est, qui se solum tantũmodo amat: ex quo contingit, ut ne seipsum quidem tandem uerè amet. Quemadmodũ enim & in membris, unius offensio & damnum ad reliqua etiam membra pertransit, & in ædificijs pari ratione: sic & in ecclesia qui fratrem suum negligit, seseque tantummodo curat, seipsum etiam perdit.

† Auari.] Cum dixisset radicem, infert speciatim & ab ea enatos ramos, quorum & primus & maximus, argenti est cupiditas, uel auaritia. perinde nãque ac ex charitate omne bonum, sic ex philautia, id est amore sui, omne malum profluit. Charitati ea est opposita: nam charitas est lata, & quocũque effunditur: philautia uerò latitudinem eius in arctum constringit, & in unum tantummodo contrahit. † φιλάργυροι, auari, pecuniæ cupidi.

Elati.] Hoc est arrogantes, qui sese aduersus alios efferunt & ostentant.

Superbi, blasphemi.] Procedente malitia, ad Deũ usque iniuria pertingit. Quãdo enim aliquis aduersus homines arrogans fuerit, sibique omnem uirtutem adscripserit, & non diuinæ gratiæ, tum iam blasphemus est.

Parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace.] Idque non immeritò: nam qui Deum blasphemant, quomodo parentes uenerabuntur? Qui autem parentes suos non honorat, erga omnes ingratus planè. Qui autem talis est, is est & scelestus: quia sanctitatem & id quod debet, reijcit. Quinetiam à charitatis affectu sunt alieni. quem enim alium dilectionis affectu complectetur, qui benefactorem suum respuit? Et sine pace nemini reconciliatur, cum nemine fœdus sancit, si ne cum ipso quidem benefactore. † διάβολοι, criminatores, calumniatores, delatores.

† Criminatores.] Hoc est, omnibus maledicẽtes. Qui enim nulllus boni sibi cõscius est, omnes alios criminatur, sibi ipsi hoc pacto consolationem quandam acquirere uisus, & excogitans.

Incontinentes.]lingua scilicet & uentre, alijsque cunctis.

Immites.] Animaduertis quônam faciat amor sui & auaritia: belluas nimirum pro hominibus.

Sine benignitate.]Omnis boni hostes.

Proditores.]Amicitiæ.

† προπετεῖς, præcipites, temerarij, proterui, petulantes.

† Præcipites]Hoc est instabiles, nihil stabile & firmum habentes.

Tumidi.]arrogantia pleni.

Voluptatū amatores magis quàm Dei.] Necessariò hoc sequitur. ubi nanque amor est delectabilium huius mundi, illic diuinum desiderium non est.

Habentes speciem pietatis, uirtutē aūt eius abnegātes.]Hoc est figurā & speciē quandā pietatis prę se ferūt, ac simulāt tantū, operibus aūt eā negāt. Obserua aūt hic uim & uirtutē fidei atque adeò neruos p opera monstrari: meritò igi' dici' sine operib. esse mortua. Speciē aūt siue formā alio in loco apostolus de bono assumpsit. preceptor enim formationem cognitionis & scientiæ habet, hoc est, fingit & format scientiā in discipulis.

Iacob. 2.

Et hos deuita.] Si in extremis temporibus erunt, quomodo dicit, Et hos deuita siue auersare? Verisimile quidem est tunc etiā tales fuisse quosdā, & si non omnino tanta potentia & copia, fuisse tamen. perinde ac si dicat, tales cum etiamnū inueniuntur, deuita: sicut & subdit, Ex his sunt qui penetrant domos. Vel quia postremos dies, eos dicit diuus Paulus, qui obitum statim suum secuturi essent, in quibus Timotheus adhuc superstes futurus erat. Vel, quod etiā uerius magnus ille Chrysostomus iudicat, per Timotheum, omnes uerbi ministros adeoque fideles adhortatur ut tales fugiant.

Ex his enim sunt qui penetrant domos.] Impudentiam eorū illiberalem indicat per hoc quod ait, Qui penetrāt uel irrepūt, tum adulationem & imposturę magnitudinē.

Et captiuas ducūt mulierculas.]Nō dixit decipientes, sed captiuas ducentes, tanquā mancipijs utentes. talis enim est qui decipitur. Obserua aūt mulierum esse decipi, imò potius muliercularum. Proinde uir si in fraudem inducatur, muliercula dicit queat.

† σεσωρευμένα, oneratas, accumulatas, cumulo uel aceruo peccatorum obrutas.

† Oneratas peccatis.]Peccatorum copiam indicat, & inordinatam & cōfusam uitā. B
Nō enim simpliciter mulieribus imponunt, nec enim natura est accusanda, uerùm habentes cumulū peccatorū, decipiūt. Qui enim nullius sibi boni conscius est, prauis doctoribus facile obtēperat, seipsum consolās quasi non sit daturus pœnas ppter opa sua.

Quæ uarijs desiderijs aguntur.]Pecuniarum uidelicet. gloriæ. deliciarū mundi muliebris. notat autem & turpes cupiditates. Obserua autem quòd agendi uerbo hic utat, tanquam de brutis pecoribus loquatur.

Semper discentes. & nunquā ad scientiam ueritatis peruenire ualentes.]Venia itaque dignæ sunt? Nequaquam, sed uenia potius priuandæ. Quia enim seipsas peccatis accumularunt & cupiditatibus, excæcata est illarum mens. Quare quod non possint discere, non est naturæ, sed uoluntati earum adscribendum.

Exod. 7.

Quemadmodū autem Iannes & Iambres restiterunt Mosi, ita & hi resistunt ueritati.]Magi isti fuerunt Mosis temporibus. Vnde autem nomina horum norat Paulus, cū scriptura non indicarit? Vel citra scripturam tradita sunt per maiorum memoriam & commemorationem: uel per spiritum sanctum uerisimile est ea nouisse Paulum.

Homines mente corrupti, reprobi circa fidem.] Quando mentem quispiam perturbationibus, prauisque affectibus corruperit, tum reprobus efficitur circa fidem. Dixit enim insipiens, non est Deus. Vnde? quia corrupti sunt & execrabiles facti sunt in iniquitatibus. Incorrupta igitur mens fidem recipit. Est ergo nauāda nobis opera, ne prauis affectionibus corrumpamur, & locum apud nos inueniat fidei adulteratio, deprauatioue.

Psal. 13.
Ezech. 7.

Sed ultrà non proficient.] Quomodo igitur alio in loco dicit, Ad maiorem impietatem proficient? Illic hoc affirmat, Orsi praua dogmata, non desistent ab impostura, sed semper magis noua inuenient: hic autem hoc dicit, quòd non decipient neque arripient multos, uerùm etiamsi maximi impostores uideantur, deprehendentur tamen. Insert igitur*

Supra 2.

* ἄνοια, dementia, insipientia, ignorantia apud Ambrosium

* Insipientia enim eorum perspicua erit omnibus, sicut & illorum fuit.]Si nō adhibes fidem dictis meis, ex ijs quæ Magis illis contigerunt, disce. Nam illi conuicti sunt & reprehensi, quippe qui per uanam illusionem miracula ederent, atque seducerent spectatores

A ctatores, cum Moses reuera signa & prodigia ostenderet & operaretur. Quocirca omnis impostura ad tempus durat.

Tu autem assecutus es meam doctrinam.] Illi quidem tales sunt, tu uerò nostra exactè nosti, ac tenes quòd non sint talia: nō enim simpliciter apud me moratus es: enimuero es etiam assectatus, id est, longo apud me tempore permansisti, & omnibus meis rebus attendisti animum: fortis itaq; esto, ac resiste aduersarijs. Doctrinam, quod ad sermonem attinet.

Institutionem.] Hoc de uita & moribus accipiendum.

Propositum.] Id est, promptitudinem, adeoq; uirilem animæ constitutionem. Non enim dicebam solùm, uerùm & faciebam.

Fidem.] Hoc est, in doctrina ueritatis constantiam, uel eam fidem quæ in periculis non sinit desperare, sed fidere Deo facit, quòd is nos sit erepturus.

Longanimitatem.] Erga hæreticos. non enim tumultuabar, neq; ciebam turbas, sed quemuis cum mansuetudine excipiebam.

Patientiam.] Erga persecutiones.

Persecutiones, passiones.] Nedum, inquit, persecutionibus obnoxius eram, uerumetiam patiebar. Quia uerò hæc duo maximè perturbant doctorem, cùm quòd hæretici sint, tum quòd afflictiones patiatur: de hæreticis multa sanè disseruit, persuadens Timotheo ne turbetur. Quod ad afflictiones attinet, suas ipsius calamitates enarrat, discipulo animum addens.

Qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris.] Antiochiam Pisidiæ dicit: ex Lystris autem erat Timotheus oriundus. Quam ob causam autem harum tantummodo meminit? Quia Timotheo notiores erant, uel alijs recentiores etiam afflictiones. Obserua autem, quî non hæc speciatim dicat: non enim ostentationis causa, sed ut discipulum consoletur, hæc necessariò scribit. *Act. 13. & 14.*

B

Quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.] Vtraq; hæc indicat Timotheo. Ego, inquit, promptus & paratus eram ad eas quas me sustinere oportebat afflictiones, ac Deus non deserebat me. Quare & tu sis promptus, sic futurum est ut non derelinquaris à Deo.

Et omnes qui piè uolunt uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.] Et hæc sanè maxima est consolatio. quid enim de me solo uerba facio? Quotquot enim piè uiuere instituūt, & secundum Euangelium, persecutionem patientur. Persecutiones autem hîc dicit non eas solas quæ ab incredulis imminent, sed etiam afflictiones istas simpliciter, & mœrores ac dolores, quos uirtute prediti sustinēt. Tētationis enim locus est uita hominis, iuxta diuū Iob: & q angustū iter ingredit, necessariò premitur, uel affligitur. *Persecutiones Christianorum.* *Iob 14.*

Mali aūt homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.] Nihil te perturbet, si isti in tranquillitate agant, tu uerò tentationibus quatiaris. sic habet natura rerum. Nudatus es, exutus es ad certamen: necesse est igitur sudoribus te refertum esse. Stolidum est igitur in certamine ipso & lucta laxamentum quærere. Ac etiamsi uideantur feliciorem habere successum, nō est tamen isthæc res successus, quòd isti proficiant & pergant in errore ac deceptione. Interpretans enim quid sit in peius, dixit in errorem mittere & errare, siue seducere & seduci.

Tu uerò mane in ijs quæ didicisti, & credita sunt tibi.] Tu autem, inquit, impermutabilis esto, & noli ęmulari in malignātibus: neq; in homine qui prosperatur in uia sua. Non simpliciter autem didicisti, sed & credita sunt tibi siue abs te, hoc est, cum certitudine didicisti. Proinde etiāsi diuersum cernas ab eo quod credidisti, ne turberis: quandoquidem & Abraham postquam audiuisset, in Isaac uocabitur tibi semen, cum postea hunc iugulare cum iuberetur, non turbabatur. *Gen. 21. et 22.*

Sciens à quo didiceris, & quòd ab infantia sacras literas nosti.] Duas causas adducit propter quas oporteat eū immobilē permanere, ut adeò nō moueatur à firma mentis sententia: Quoniam non abs quouis, inquit, didicisti, sed à Paulo. perinde est autem ac si diceret, à Christo: Et quia non heri, aut nuper didicisti, sed ab infantia, ac radices egit in te scientia pietatis: quare non permittet aliquid stultè facere, ut pleriq; solent. qui enim scripturas perinde nouit ut oportet, nunquam peruertetur. Sacras autem literas, diuinam appellat scripturam. Hoc porrò est aduersus Simonem & Manetem, & om-

nes qui ueterem scripturam adeoq́ uetus testamentum prauum appellant. A

Quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem Iesu Christi.] Non quemadmodum externa scientia hominem instituit ad fraudem & imposturas, & uerborũ pugnas, ex quibus animæ interitus prouenit, sic diuina cognitio, sed ea instituit ad salutem. qualem? non eam quæ est per opera, non quæ per uerba, sed quæ est per fidem Iesu Christi. Perducens enim sacra scriptura hominem ut Christo credat, salutem ei conciliat.

Omnis scriptura diuinitus inspirata & utilis.] Cum non paucos consolationis modos dixisset, maximam iamnunc profert, quæ est ex lectione sacrarum literarum. Denunciaturus est enim ei quidpiam triste, nimirum quòd instet sibi uitæ terminus. Ne igitur despondeat animum, qui orbetur consolatore & adiutore: Habes, inquit, scripturas, quæ mei loco te iuuare possunt. Solet autem hîc quæri à nonnullis, quomodo dixerit, Omnis scriptura diuinitus inspirata: nunquid igitur & Græcorum siue gentilium scripturæ diuinitus sunt inspiratæ? At ita quidam pressi distinctionem ponunt ad istud, Diuinitus inspirata, dicentes, Omnis scriptura, quæ est diuinitus inspirata, illa est etiam utilis. Oportebat autem eos nouisse quòd suprà dixerit, Sacras literas nosti. Ait ergo quòd omnis scriptura, qualis? de qua disserebat, ac de qua dixit quòd sacra. Omnis igitur huiusmodi, diuinitus est inspirata, & utilis ad omnia quæ deinceps recenset.

Ad docendum.] Prodest nobis, docens nos si quid sit discendum, nihil enim est quod non possit sacra scriptura dilui.

Ad arguendum.] Si uana & falsa sint arguenda, inde etiam fieri potest.

Ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia.] Si quid sit, inquit, corrigendum, si instituendus quisquam, hoc est, erudiendus ad iustitiam, hoc est ut iusta trãsigat, hoc etiã è scripturis tibi præstò erit. B

Vt sit perfectus homo Dei.] Correctio & emendatio fit ex scripturis, ut nihil bonorum desit homini Dei. Quocirca si tu quoq́ uelis perfectus esse, & sanus, uel semper idem, neq́ in tristibus contractus, neq́ in commodis inflatus, quod euenire solet ijs qui instabili mente fluctuant, has habe cõsultrices pro me. Quòd si Timotheo spiritus sancti pleno scripsit de lectione sacrarum literarum, quãto potius hoc nobis præcipit? Obserua autem quòd sine scripturis quisquam non possit esse perfectus.

Sacrarum literarum lectio necessaria.

Ad omne opus bonum consummatus.] Non simpliciter bonorum operum particeps, sed consummatus, hoc est perfectus: nõ ad hoc quidem, ad isthuc uerò non item, sed ad omne.

CAPVT IIII.

1.Tim.6.

TEstificor igitur ego coram Deo, & Domino Iesu Christo qui iudicaturus est uiuos & mortuos.] Perterrefecit Timotheum cum suprà dixisset, Præcipio tibi corã Deo qui uiuificat omnia: nunc autem horribiliorem facit sermonem, iudicij illius mentione facta. Illum enim, inquit, qui pœnas exacturus est, testem facio, quòd neq́ hoc te celauerim. Viuentes autem & mortuos, uel peccatores dicit & iustos, uel qui iam abierunt ex hoc seculo, & qui tum relinquendi sunt uiuentes: quidam autem & animas & corpora hîc intellexerunt.

*Per aduentum suum, & regnũ suum.] Qui tunc iudicaturus est, inquit, in apparitione uel aduentu suo qui erit cum gloria & regno. non enim adeò tum uilis & contemptus adueniet, ut antehac.

** κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν .i. iuxta aduẽtũ, uel in aduentu siue apparitione & illustratione sua.*

Prędica uerbum.] Quid est quod testificor? Prædica uerbum, ne cohibeas donum & gratiam quæ in te est. Terrore concutiamur qui non prædicamus.

Insta opportunè, importunè.] Veluti cum immoratione & instantia loquere, non semel, sed semper. Non sit tibi statum tempus, sed importunè etiam, hoc est, cum in periculis fueris, & extra ecclesiam, loquere & prædica: & opportunè, hoc est, cum in pace & extra trepidationem fueris, & in ecclesia. Opportunum enim & importunum iuxta uulgi opinionem dixit. arbitratur enim opportunitatem, quietem & laxationem: importunitatem uerò, tempus periculosum. Ac rursus opportunitatem doctrinæ uocat in ecclesia esse: importunitatem uerò, extra hanc esse. Vel aliter, Ne expectes tempus lapsus: enimuero priusquam impingat peccator, doce.

Argue.] Cum uideris opus esse reprehensione, hoc est, cum uideris peccantem uel peccaturum, ne prætermittas.

Increpa.]

A Increpa.] Postquam argueris atque demonstraueris eum deliquisse, tum increpa: id est, pœnam & supplicium impone.

† Consolare.] Increpatio similis uidetur sectioni, consolatio uerò pharmaco suaui. Consolationis ergo pharmacum appone, ut ne sola sectio dolores uehementiores faciens, ad desperationem præcipitet.

† παρακάλεσον, id est, obsecra, consolare, uel exhortare. sic παράκλησις, obsecratio, consolatio, uel exhortatio.

In omni longanimitate ac doctrina.] Hoc ad omnia prædicta construe. Arguere namque in longanimitate oportet, ut non omnibus simpliciter credat: & in doctrina, ut doceatur quomodo is peccauerit, & quódnam sit peccatum. Sic decet etiam increpare in longanimitate, nec tanquā hosti pœnam irrogare aut infligere, sed uelut filio institutionem dare, & in doctrina docere eum quódnam sit lucrum mulctæ, quæ ue commoditas. Consolatio autem maximè opus habet longanimitate & doctrina: nec in uulgari longanimitate, sed in omni quæ omnibus modis demonstratur, operibus nimirum, uerbis, atque habitu siue gestu.

Erit enim tempus, quando sanam doctrinam non sustinebunt.] Priusquam ergo labefactentur, anteuerte eos. propterea & suprà dixit, Opportunè, importunè, tantisper dum obtemperent, omnia age.

Sed ad sua desideria coaceruabunt sibi doctores.] Temerariam & inconsultam doctorum turbam per uerbum Coaceruabūt significauit, & propterea quòd à uulgo deligantur, quod nihil pro ratione facit: sed eos eligit & prouehit qui cupiditatibus ipsius consentiant, ac quæ ad uoluptatem eius pertinent, tum dicant, tum agant.

Prurientes auribus.] Hoc est, oblectati auribus, ac titillati, semper cōcupiscentes audire quæ placeant.

B Et à ueritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.] Animaduertis quod non ueluti ex ignorantia errent, sed suapte sponte? Auertent enim aures, inquit, & conuertentur: malum itaque uoluntarium est. Hoc autem dicit, non ut in mœrorem conijciat discipulum, sed ut persuadeat ei, ut præsenti, quod formidine uacet, tempore utatur quemadmodum conuenit. Sin aduenerit periculosum, ut generosè ac strenuè ferat, quemadmodum & Christus dixit, Tradent uos, & flagellabunt: sic & iste, Post abitum meum intrabunt lupi graues. Matth. 10. Act. 20.

Tu autem uigila in omnibus, malum sustine.] Viden' quod propterea ut uigilaret, hæc prædixerit? perinde ac si dicat, priusquā adueniat uastatio illa, quandiu non adsunt lupi, sustine afflictiones, uel uoluntarias, uel etiam uiolentas, ut in tuto res tuas colloces.

Opus fac euangelistæ.] Proinde opus Euangelistæ est malum sustinere, tum quod à sese sumitur, tum quod ab alijs infligitur.

Ministerium tuum imple.] πληροφόρησον, id est comple. Tum itaque ministerium completur, cum aliquis malum & iniuriam sustinet.

Ego enim iam delibor, ac tempus resolutionis instat meæ.] Nō dixit sacrificor, sed quod maius est. Non enim uniuersum quod ex uictima est, tribuitur Deo: uerū quod libaminis est, totum ad Deum refertur.

Bonum certamen certaui.] Cur Paulus hæc de sese magna prædicat & gloriatur? Non gloriatur, neque fastu turgidus hæc dicit: uerùm discipulum suum cōsolatur ne doleat super ipso, quippe qui finem iam bonum assequutus sit, & ad coronas per obitum abeat. Quemadmodum si pater emoriens consoletur filium assidentem sibi, atque plorantē, & dicat, Fili mi ne plora, bene uiximus, trophæa ereximus, & statuimus, rex noster magnas agit nobis gratias, poteris etiam tu admirationi esse & laudari ob res à nobis gestas. Est enim planū quod hæc dicat pater, gnatū suum laudibus excitans, ut leuius ferat discessum & obitū. Consimilem ad rationē Paulus hic Timotheū consolatur, hanc ueluti testamentū condens epistolam. Certamen, inquit, bonū certaui, proinde tu etiā Timothee idem apprehende. Atqui hic cathena, hic uincula: bonúmne id certamē est ô Paule? Næ, inquit, propter hoc ipsum quod uinculis & carcere teneor, bonum est. propter Christū enim hæc fiunt. In certaminibus externis & prophanis multos dies transigunt mortales, & in una hora coronā accipiunt: hic aūt in perpetuū splendor apud certantes perdurabit. Eapropter bonū est certamen, hoc est delectabile atque decorum.

Cursum consummaui.] A Hierusalem enim & circuitu eius usque ad Illyricū impleuit Euangeliū. Sic currebat innumera dissecans impedimenta, mortes, insidias, calami- Rom. 15.

A inglorijs, adductas tentationes. Pleriq; enim à grauibus uiris & magnis tentati, ista huc fuerunt, consolationem habentes ipsam affligentium excellentiam: uerùm à uilibus & abiectis pati, uehementer angit. Propterea & Paulus dixit, Multa mala mihi ostendit, pro excellenter affixit atq; uehementer. Alioqui etiam qui inglorij sunt & obscuri, multitudinis existimationem minimi facientes, si quempiam affligere cœperint, nullo modo parcunt. *A uilibus & abiectis pati, durissimum.*

Reddat ei Dominus secundum opera eius.] Confide, inquit, haud impunè hæc ei succedent, sed reddat ei Deus, pro reddet. Nam prophetia potius est, quàm imprecatio. Non tanquam sancti consentiant supplicijs, uel accurrant, hoc à diuo Paulo dictum est: uerùm quod uerbi prædicatio indigeat impedientium se compresione & cohibitione, tum quòd & imbecilliores hinc plurimum consolationis recipiant.

Quem & tu deuita.] Non dixit, Supplicio affice, aut puni: nam licebat per gratiam spiritus facere hæc: sed deuitare, siue cauere, hoc est, secedere ac declinare ab eo iubet, Deo uindicta pœnaq; relicta.

Valde nanq; restitit uerbis nostris.] Hoc est, pugnat aduersum me, aduersaturq; prædicationis meæ uerbis.

In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt.] Rursum alias tentationes enarrat, ut acrius discipulum ad certamen inungat. Primam autem defensionem qualem dicit? Exhibitus fuit primùm Neroni, & effugit mortem, adeò ut ab eo etiam tempore prædicaret uerbum. Postquam autem pincernam eius ad Christum conuertit, & instituit in religione Christi, insania exæstuans Nero obtruncauit eum. Tristitiam autem indicat quod ait, Omnes me dereliquerunt: perinde quasi dicat, Domestici mei me prodiderunt, omniq; consolatione destitutus sum. Quocirca & tu periculis comprehensus, me exemplum tibi sume, ad consolationem. *Act. 28.* *Pauli cædes.*

Non imputetur ipsis.] Animaduertis quomodo parcat suis? Atqui rem arduam admiserant familiares atq; domestici eius, adeoq; cooperatores, cum deseruerunt eum.
B non enim æquale habetur, ab externis contemni, & ab amicis. Attamen precatur ne isthuc imputetur eis, apud Deum uidelicet, cum aliàs peccatum sit ingens, ac dignum quod imputetur.

Dominus autem mihi astitit.] En rursus consolatio discipulo. Statuit enim ante conspectum, quòd Deus non sinat eum grauia pericula sustinere, qui ab hominibus derelinquitur.

Et confortauit me.] Hoc est, fiduciam dedit, nec permisit me occumbere.

Vt per me prædicatio impleatur.] Obserua ingentem eius humilitatem. Non enim quòd dignus sim eius dono, cōfortauit me, sed ut prædicatio per me impleatur, hoc est, stabiliatur, uel ad finem perueniat, & impleatur: quemadmodum si quis purpuram ac diadema regium gestet, ac per hæc seruetur.

Et audiant omnes gentes.] Hoc est, ut perspicua fiat & uerbi gloria, & cura Dei circa prouidentiam mortalium.

Ac liberauit me ex ore leonis.] Hoc est, Neronis. Leonē hunc appellat, propter imperij robur, & inuictas uires. Vide autem quàm parum à morte abfuerim, cum in leonis fauces inciderim.

Et liberabit me Dominus ab omni opere malo.] Tum quidem à corporali morte me eripuit. Posteaquam uerò satis prædicauerim, spero quòd & liberabit me non deinceps quidem à morte corporea, iam enim delibor, cæterùm ab omni peccato: hoc est, non sinet me languere ac labefactari ad mortem, uerùm dabit mihi ut ad sanguinem usq; resistam aduersus peccatum, quod est liberari à spirituali leone. Maior igitur hæc salus est, quando uidetur esse traditus in mortem, quàm prior, quando euasit.

Et saluum faciet in regnum suum cœleste.] Hoc est, eripiet me ex omni peccato, illic autem custodiet. Hoc enim est seruari in regnū, in hoc mundo propter illud mori, nam qui odit animā suam, in uitam æternam custodiet eam. Proinde ea uera salus est, quando illic fulgebimus. *Ioan. 12.*

Cui gloria in secula seculorum, Amen.] Ecce gloriam perinde filio tribuit, ut patri, nam ipse est Dominus.

Saluta

Matt. 18. Saluta Priscillam & Aquilam.] Hi sunt qui Apollinem assumpserunt, instituerũtq;, **A** apud quos & ipse Paulus hospitatus est, quorum subinde meminit. Priore autem loco fœminam ponit, ut quæ in fide magis enituerit, & feruentior fuerit: nam & Apollinẽ ipsa instituerat in fide: uel citra aliquod discrimen hoc facit. Salutationem porrò texit, partim ut consolationem præbeat, partim ut honorem & charitatem indicet per hanc: ac quod maius est, multam gratiam per hanc impertiens. Sufficit enim uel sola beati diuiq; illius Pauli salutatio, multa implere gratia salutatum.

Et Onesiphori domum.] Hoc est, eos qui sunt in ædibus eius. Nam ipse Romæ erat, Paulo in uinculis seruiens, ut prædictum est. Per salutationem autem hanc & ipsos promptiores reddit ut talia aggrediantur.

Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.] Quia horum nondũ meminit, nunc mentionem illorũ facit, ostendens undiq; sese destitutum, ut attrahat ad se Timotheum, quo celerius ueniat. Cuius autem rei gratia non curauit Trophimum ægrotantem? Quia non omnia potuerunt sancti, Deo hoc faciente, ut ne homines, ipsos Deos faciant. Sic & Moses cum à puero gracilis & infirmæ uocis esset, non sanauit semetipsum, neq; in terrã promissionis ingressus est, ut ne Deus existimaretur. Hunc ad modum ille ipse Paulus stimulum habebat. Miletus autem prope Ephesum est. Num igitur quando nauigarunt in Iudæam, reliquerit ipsum Mileti Paulus, uel postquã Romam uenisset, rursus in eas terras redierit, adfirmare haud possumus.

Festina ante hyemẽ uenire.] Quia undiq; relictus sum, ut uidere licet, matura aduentum tuum ad me. Non dixit autem, priusquã morior ego, triste nanq; hoc erat, uerùm ut ne prohibearis hyeme, & non uideas me uidelicet, etiamsi hoc non sit dictum.

Salutat te Eubulus & Pudens & Linus.] Hunc Linum tradunt nõnulli secundum post Petrum fuisse Episcopum Romanorum ecclesiæ.

Et Claudia.] Animaduertis quomodo & fœminæ feruidæ fuerint, spiritusq; sancti igni accensæ, & crucifixæ mundo. Nam illarum genus uirili non est inferius, si uelit, *Mulierum cõmendatio.* atq; in rebus ad uitam conseruandam necessarijs plurimum conferunt & commodant **B** humanæ societati, quippe quæ domus curã susceperint, atq; uiros à curis liberent, quo liberius ciuilia negocia tractent. Quinetiam in spiritualibus temperantiã exercentes, magis possunt quàm uiri sanctificationem & puritatem exhibere, atq; ieiuniũ. Adeò nihil est obstaculi fœminis ad uirtutem, si modò uelint.

Et fratres omnes.] Non porrò nominè tenus horũ meminit. Cum igitur tot essent fideles, illorum duntaxat meminit nominatim, ut qui maiori splendore præ cæteris lucerent, ceu qui excesserint iam ex huius mundi rebus, feruentioresq; sint spiritu.

Dominus Iesus Christus cũ spiritu tuo.] Ne doleas (inquit) quod discedam, Dominus enim tecum est. Nec dixit, Tecum: sed, Cũ spiritu tuo. Duplex est auxilium, al-*Dominus quando nobiscum sit.* terum gratiæ spiritus, alterùm Dei succurrentis ipsi gratiæ. Quin & aliud indicat, tum nimirum Dominum esse nobiscum, quando spiritum eius nobiscum habuerimus, nõ abigentes ipsum per malitiam.

† μεθ' ἡμῶν, id est, nobiscũ, sic & Chrys. alij μεθ' ὑμῶν uobiscũ in persona secunda legunt. Gratia † nobiscum. Amen.] Sibi ipse tandem etiam imprecatur, ut semper sint grati, Deoq; bene placeant, gratiamq; apud ipsum obtineant. Perinde ac qui imperatorem cernit, apudq; eum gratiam obtinet, nihil tristitiæ sentit: hunc ad modum si amicis destituamur, & in pericula incidamus, nullius sensum percipiemus, illius gratia nos muniente firmanteq;. Hoc autem alia ratione contingere non potest, quàm si placentia Domino operemur, sicut & in ædibus, frui illi apud heros suos gratiã inueniunt, qui grata ipsis faciunt: eadem ratione unusquisq; nostrûm gratiam habebit apud communem dominum, si quæ illius sunt curet. Sic enim illius prouidentiam per omnia consequetur. Ipsi gloria in secula. Amen.

Scripta est à Roma ad Timotheum secunda, cum Paulus iteratò Cæsari Neroni sisteretur.

THEOPHY-

A

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI in diui Pauli ad Titum epistolam Enarratio.

ARGVMENTVM.

INter omnes qui cum Paulo uersati sunt, probatissimus cum esset Titus, Episcopus propterea Cretæ magnæ illius insulæ electus est, totiq; episcoporū cùm iudicium tum ordinatio ei demandata est. Porrò quæ desint, replere ipse, ceu omnino probatus, per hanc iubetur epistolam, quam scripsit ei Paulus priusquam uinctus teneretur, cumq; adhuc extra metum consisteret. Nusquam enim tentationum hic meminit, unde hæc mihi uidetur prior esse ea quam ad Timotheū dedit. non illam scripsit cum proximè finem esset. Frequenter autem hic gratiæ meminit, qua seruati sumus, sufficientem isthanc consolationem esse sciens. Qui enim apud sese reputat quisnam olim fuerit quantis sit postea beneficijs donatus ex dono & gratia, dabit operam omnino, ne ad iracundiam prouocet benefactorem. Inuehitur autem aduersus Iudæos. Quod si uerò uniuersum genus ut contumelia dignum detestetur, ne mireris. Non enim ut procax & contumeliosus, cæterùm ut amans Dei & zelator hoc facit, perinde ac Christus innumeris modis increpabat scribas, non sui nomine, sed quia alios perdebant. Breuem autem conscribit epistolam, ut uel hinc Titi uirtutem discamus, quòd huiusmodi uir non habeat opus multis uerbis, sed ueluti admonitione quadam.

Matt. 15. & 23.

CAPVT I.

AVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi.] Indiscriminatim hæc ponit, aliàs quidem seruum Christi, Apostolum autem Dei, nunc uice uersa. nullā enim nouit differentiā inter patrem & filium.

Secundum fidem electorum Dei, & agnitionem ueritatis quæ est secundum pietatem. Multipliciter hoc intelliges, uel quod Apostolus sum, ut electi per me credant: uel quod sim factus Apostolus, non ob mea merita, uerùm quòd placuerit ita Deo, ut crederet mihi electos suos. Quocirca totum est gratiæ eius qui concredidit mihi, hoc munus, & non quod dignus sim, sed propter electos accepi dignitatem authoritatemq; hanc. Deinde ut ostendat quod & nos aliquid conferre oporteat, intulit, & agnitionem ueritatis, hoc est, eo quòd agnoui ueritatem conditoris, ac dogmatis huius, per hoc mihi concreditum est hoc munus. Immò uerò ne agnitio quidem nostra est, sed eiusdem ipse etiā author est. prius enim agniti, sic agnoscimus. Vel quia credidi, perinde ac reliqui electi, agnouiq; ueritatem. Ad discrimen porrò Iudaicarum ceremoniarum, dixit ueritatem. illæ nanq; non sunt ueritas, neq; tamen mendacium, uerùm typus & umbra sunt. Et quia nos electos dicit, istos sane tollit. etsi enim olim illi fuerunt electi, iam tamen non sunt. Obserua autem primo loco fidem occurrere, deinde ab hac cognitionē emergere, non à rationibus. Porrò cum dixisset ueritatem, quæ est secundum pietatem adiecit, eo quòd in mundanis etiam rebus uera sit cognitio. Exempli gratia: Nouit aliquis uerè, rationē colendi agri, uel extruendi ædes: de illa igitur ueritate ei hic non est sermo, uerum de ea quæ est secundum pietatem.

B

Cognitio à fide est, non à rationibus.

In spem uitæ æternæ.] Denumeratis beneficijs quibus in præsenti seculo nos exornauit Deus, recenset simul iam quæ in futuro bona daturus sit. Siquidem ipsa ueritatis cognitio magnæ nobis beneficentiæ loco est, qui liberati sumus ab errore. is uerò pro hac ipsa compensationem nobis largitur, uitam æternam. Quia enim agnouimus ipsum, uitam pariter sempiternā speramus. Animaduertis qui ex ipso statim exordio beneficia Dei recenseat, ut & ipsum episcopum atq; potius discipulos eius alacriores promptioresq; reddat, quò placeant benefactori. Porrò cum ait in spem uitæ æternæ, Iudaicos ritus discutit & quassat. nam illi præsentis uitæ bona pro mercede habebant.

Quam promisit qui non mentitur Deus, ante tempora secularia.] Si uerax est, si nō mentitur, omnino dabit quæ promisit, etiam post mortem. Ab æterno autem hæc ita decreuit, nec eum huius decreti pœnitebit. Neq; quia Iudæi Christo non accesserunt, propterea nobis tanta bona dedit, uerùm à supernis & æterno sic destinatum erat, ac antequam mundus & tempora conderentur, dilexit nos. Est autem ingenuitatis nostræ demonstratio, quòd à principio nos dilexerit.

Manifestauit autem temporibus suis uerbum suum in prædicatione.] Ne quis dicat, Cur distulit impertiri quæ ante secula præfiniuerat ac destinarat? dispensationis causa, inquit, & ut opportunè istuc faceret. Tempus enim, opportunitatem etiam

Tēpus opportunitas.

scriptu-

scriptura uocat, ut illo in loco, Tempus faciendi Domino. Suis itaque temporibus, id est, A conuenientibus, opportunis, ac debitis. Quid autem manifestauit? Verbum (inquit) suum, id est Euangelium. Quomodo? in prædicatione, hoc est, manifestè, cum libertate ac fiducia. Qui prædicat siue præconem agit, neque adijcit quicquam, neque adimit: sic & nos quæ nobis iniuncta sunt, prædicamus tantum quidem coram omnibus, palàm, sicut & Christus dixit, Prædicate super tecta, per locum & modum, dogmatis libertatem commendans. Obserua autem, quòd rerum consecutio sic requirebat dicere, Manifestauit autem temporibus suis ipsam, hoc est æternam uitam: uerùm is sic non intulit, sed manifestauit uerbum suum. Et non immeritò. nam Euangelium omnia complectitur, etiam ea quæ in præsenti nobis tempore data sunt, ut pietatem, fidem ueritatis: & quæ in futuro nobis euenient, seu uitam æternam. Quidam autem per uerbum ipsum filium intellexerunt.

Matt. 10.

Quę credita est mihi, secundum præceptum saluatoris nostri Dei.] Quę prędicatio, inquit, mihi concredita est. Si igitur mihi concredita est, haud conuenit indigna me sapere uel cogitare eo qui tanta mihi concredidit, neque dissimulare, neque iniquo esse animo erga id quod mihi creditum est. Quinetiam secundum præceptum, istud mihi est iniunctũ, pro eo quod est, Vel inuitus ista cogor facere. Res enim quæ transiguntur, nonnullæ ex mandato fiunt, nonnullæ per adhortationem: quemadmodum, Reconciliare fratri tuo, mandatum est, & qui non facit isthuc, punitur. Quod uerò aũ, Vende omneis tuis facultates: &, Qui potest capere, capiat: adhortatio est: & qui nõ facit, non punitur. Mihi igitur, inquit, credita est prædicatio uerbi per mandatũ, itaque me isthuc persequi necessarium est. Væ enim mihi, inquit, si non euangelizem. Neque est ambitionis hoc, neque cupiditatis regnandi, sed necessitatis. Cuius uerò mandatum est? seruatoris Dei. Proinde cum Deus seruare nos uolens, hæc iniunxerit, quomodo nõ inferuiam ei ad salutiferum isthuc opus?

Præcepta quędã sunt, quędã consilia.
Matth. 5.
Matt. 19.
1. Cor. 9.

Tito † genuino filio.] Potest etiam aliquis esse filius, sed non genuinus, quemadmodum Christianus si fornicetur, aut auarus sit, filius quidem est, quatenus ex baptismate B renatus est: non genuinus autem, postquam indigna patre committat.

† γνησίῳ, id est, germano, legitimo, uero, genuino ut opponatur notho et degeneri.

Secundum communem fidem.] Cum Titum filius nominasset, ipse patris adsumpto officio, hunc honorem rursus imminuit. Nulla inquiẽs in re te excello, téue maior sum, quod ad fidem attinet: communis enim est, & per ipsam natus sum & ego & tu. Quomodo igitur filiũ ipsum uocat? Vel ideo, ut ostendat paternũ erga ipsum affectũ: uel quia ipsa ipsum baptismate tinxerit. Quatenus enim eadẽ utrisque fides, fratres sunt inter sese: quatenus uerò Paulus Titum baptizarit, pater. Quod igitur ait, Iuxta cõmunem fidem, fraternitatem indicat.

Gratia, misericordia, pax, à Deo patre, & Domino Iesu Christo, seruatore nostro.] Ex hoc etiam fraternitatem declarat, cum ait, A Deo patre, excitatque Titum, ut recordetur cuius sit filius, nempe Dei. Animaduerte autem hìc, quomodo quæ uulgaribus & rudibus exoptet, eadẽ quoque imprecetur episcopo ac doctori. Magis enim ipse gratia Dei indiget, ut qui multa onera baiulet: & misericordia, ut qui multis sit obnoxius: & pace, ut qui innumeris turbis, bellis, ac tumultibus impetatur. Nam unũ opus strenuè peractum, episcopum ad cœlum euehit, & unum peccatũ eundem ad inferos deducit.

Huius rei gratia reliqui te in Creta, ut quæ desunt, corrigas.] Perinde ac in domo alius aliud quiddam agit ex ijs qui ministerijs pręfecti sunt: hunc ad modum & isti aliam alius orbis partem distributam habebant, omnesque operabantur. Hoc igitur & hic tacitè indicat, cum dicit: Reliqui te in Creta, tanquã uidelicet illo ibi relicto, aliò prædicandi gratia concessisset. Animaduerte autẽ quomodo nõ erubescat neque uereatur scribere discipulo, ut corrigat à se prætermissa. Ad publicum enim cõmodum spectabat, non ad priuatũ honorem. Obserua porrò quomodo quæ labores habebant & certamina, ipse per sese corrigebat: quæ autem uel honorem uel laudem adferebant, hæc discipulo committit, episcoporum nimirum electiones siue ordinationes, & alia quæcunque maiori perfectione indigebant.

Et constituas per ciuitates presbyteros, sicut ego disposui tibi.] Episcopos hic presbyteros etiam uocat, ut & in epistola ad Timotheum. Per ciuitates autem inquit. Noluit enim uniuersam insulam uni commissam esse, sed quodlibet oppidum pro-

prium

A prium habere pastorem. Sic enim & labor leuior est, & cura exactior.

Si quis † sine crimine est.] Si ab accusatione liberam uitam ducit, si nemo eius mores suggillauit. Si enim lumen, inquit, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? † ἀνέγκλητος, inculpabilis, quē nemo accusare aut criminari possit.

Vnius uxoris uir.] Vt hæreticorum ora compescat, qui nuptias criminabantur, recipit ad episcopatū matrimonio iunctum. Adeò enim preciosa res est matrimoniū, ut posit cum eo ad sanctū thronum, episcopalemq; sedem ascendere. Vt aūt petulantes ac lasciuos cohibeat, unius, inquit, uxoris uir. Qui enim nullam seruauit beneuolentiā erga eam quæ obijt, quomodo ecclesiæ bene præerit? Oportet aūt episcopum irreprehensibilem esse. Digamus aūt non est inculpatus, etsi hoc mundanis legibus placeat.

Filios habens fideles, non in accusatione luxus, aut non subditos.] Nam qui proprios liberos nō instituit, quomodo alios formabit? Planum enim est, si primùm bene ac sedulò educasset erudijssetq; pueros, nō euasissent inobedientes. Non enim natura sunt peccata, ut tantam curam & diligentiam exuperent. Non dixit autem simpliciter, Intemperantes: sed ut ne omnino quidem aliquam luxus ac intemperantiæ accusationem habeant, neq; prauæ suspitioni sint obnoxij.

Oportet enim episcopum sine crimine esse, tanquam Dei dispensatorem.] Quomodo autē fuerit sine crimine, siue irreprehensibilis? Si fideles probeq; institutos habeat liberos, Deus ipsum propriæ domui præfecit, locum Dei obtinet, oportet igitur ipsum undiq; esse exactum & inculpatum.

Non † superbum.] Mundi huius principes etiā in inuitos dominantur, propterea arrogantia & suo arbitratu aut beneplacito utuntur. Episcopus autem qui uoluntarijs præsidet, non debet arrogans esse, ut suo consilio & uoluntate citra subditorum sententiam omnia agat. nam tyrannicum hoc. † αὐθάδη, id est, proteruū, præfractum, durum, pertinacem, arrogantem.

Non iracundum.] Arrogantiam necessariò iracundia comitatur, à qua etiam ipsa consentaneum est consequens ut episcopus abstineat. Quomodo enim alios instituet ut sibi ab affectu hoc prauo temperent, qui se ipse non erudit?

B Non uinolentum.] Hoc est, nō iniuriū. Quid enim iniuria & contumelia opus est? terrore oportet inobedientes gehennæ comminatione, non iniuria afficere.

Non percussorem.] Neq; manibus ferientem, neq; amarulentis uerbis & exasperatis importunè. Medici enim officio fungitur. Porrò medicus curat ictus & uulnera, nō ipse etiam uulnerat.

Non turpis lucri cupidum.] Hoc est, magnum pecuniarū contemptum ostendentem. Omnis enim quæstus etiamsi iustus fuerit, turpis est episcopo. Quæstus omnis turpis episcopo.

Hospitalem.] Non solùm quæstum non inquirentem ab alijs, sed sua etiam peregrinis & hospitibus impertientem.

Amantem boni.] Modestum sic dicit, & mitem, & moderatum, minimè inuidum.

Sobrium.] Hoc est, purum, iustum in hominum commercio uidelicet, citra personarum delectum.

† Iustum, sanctum.] Hoc est pium & colentem Dei, nihil in diuinis rebus ad Deum pertinentibus omittentem. † ὅσιον,

Continentē.] Non solùm in cibis, uerumetiā lingua, manu, oculis impudicis imperiū exerentē: in talibus enim regendis & coercēdis, uera est cōtinentia, siue tēperantia.

Amplectentem eum, qui est secundum doctrinam, fidelem sermonem.] Hoc est, curantem, opus hoc habentem, in hoc incumbentē. Fidelem autem dicit, hoc est uerum, uel per fidem traditum, & non à rationibus humanis uel ratiocinationibus. Eam ob rem dixit eum qui est secundum doctrinam, indicans quòd citra externā sapientiam uerbum Dei docere posit. Non enim opus est fastu uerborum, sed scripturarum peritia, sententiarumq; grauitate ac potentia. ex his enim uerbi doctrina melius & fœlicius procedit, quemadmodum & ipsius Pauli.

Vt potens sit & adhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.] Hoc est, ut suos & domesticos fidei custodiat & fulciat, hostes uerò arceat. Nam qui neq; cū hostibus dimicare, neq; captiuum ducere omnem intellectum ad obedientiam Christi, neque suos consolari & adhortari & confirmare potest, pseudepiscopus est. Alias enim uirtutes in alijs sub episcopo cōstitutis inueniat aliquis, nimirum hospitalem esse, & sobrium, idq; genus alia: quod maximè uerò episcopum ueluti characteri- 1. Cor. 10.

Tt bus

bus quibuſdam & ſignis exprimat, docendi munus eſt, & facultas. A

Sunt enim pleriq; inobedientes, uaniloqui, & ſeductores.] Radicem omnium malorum aliorũ, inobedientiã dixit. Qui enim inobediens non uult ſubeſſe, ſed impetum facit, ut alijs imperet, meritò nihil ſani rectiue didiciſſe comperietur: non enim ſuſtinuit doceri. Mataeologus autem, ſiue uaniloquus eſt, & mentiũ deceptor, cùm ſe tum alios decipiens.

Maximè uerò qui ſunt ex circunciſione.] His & Dominus regnandi cupiditatem exprobrabat, quia poſt fidem etiam morbum iſtum non depoſuerunt.

* ἐπιστομίζειν, reprimere, ſuffrenare, os obturare. Quos oportet * redarguere.] Hoc eſt, uehementer obiurgare, ut ora ipſi occludas. Ecquid lucri ſi inobedienſes ſint? Ipſis quidem nihil, at alijs corrumpendis alioqui, ſi taceat epiſcopus, quorũ corruptionis ipſe rationem dabit. Eam ob rem horum ora ſunt obturanda: quod ſi non poſsis, ne ſis epiſcopus.

Qui uniuerſas domos ſubuertũt, docentes quæ nõ oportet, turpis lucri gratia.] Obſeruas inobedientiæ auaritiam turpemq; quæſtum adiunctum eſſe? quomodo domos peruertunt? Vectes ſunt diaboli, quibus demolitur domos Dei.

Dixit quidam ex illis, proprius ipſorum propheta: Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtię, uentres pigri. Teſtimoniũ hoc uerum eſt.] Quæritur hic, curnam ex Græcis teſtimonium protulerit, commendaueritq; iſthuc, præſertim cum non rectè habeat? Quis item eſt qui hæc dixit? Qui igitur hęc dixit, Epimenides eſt, ſapientiſsimus etiam apud Græcos iudicatus, diuinationibus numinumq; placationibus incumbens, uaticinandiq; munere clarus. Hic ſanè cum animaduerteret, Cretenſes Ioui ſepulchrũ extruxiſſe, atq; colere eum tanquam mortalium quempiam, ceu immolatione accenſus pro Deo ſuo patrio, hæc in Iouis gratiam carmina condidit: Cretenſes qui tales ac tales ſunt, hi extruxerunt tibi monumentum, atqui tu non es mortuus, tu enim ſemper es. Hoc igitur oraculum diuus Paulus uerum eſſe teſtatur. Quî ergo hoc facit? nam ſi uerum dictũ eſt, Iupiter igitur immortalis eſt. Atqui nõ huc reſpiciens Paulus, uerum eſſe dixit teſtimoniũ, uerùm quia & in alijs Cretenſes mẽdaces appellauit. Ecquæ Græ- B

Act. 17. ci teſtimonij eſt commoditas? maximè hoc ruborem eis iniecit, iniuriæ eorum ex domeſtico teſte ac uate teſtimonium ipſis proferens. Conſueuit autem hoc agere Paulus, quemadmodum & Athenienſibus ex Arato diſſeruit. Quæ ille uani nominis Deo Ioui attribuit, hæc ipſe ad uerum Deum refert, quandoquidem & acrius ſuis ipſorum teſtimonijs obſtruuntur, quemadmodum & cum Iudæis perpetuò ex prophe-

Matt. 2. tis diſputat, non ex Euangelijs. Idem & Deus facit, quo ſuis à conſuetis ſibi & credi-

1. Reg. 28. tis attrahens, ut magos per ſtellam, Saulem per fœminam pythium ſpiritum in ſe ha-

1. Reg. 6. bentem, quia huic fœminæ ille fidem adhibebat: & uates à bubus trahentibus ar-

Nu. 23. & 24. cam, non quòd uerum loquerentur uates, ſed ut ſuo eos ore arguat. Hunc ad modum Balaamum permittit bendicere & prophetare. Conſueuit enim ſemper ad noſtram

Luc. 4. Act. 16. utilitatem condeſcendere. Quî Chriſtus igitur, & hic ipſe Paulus prohibebant dæmones loqui, ac teſtimonium ſibi dicere? Quia ſigna ſatis erant ad perſuadendum, & ipſe ſeipſum Chriſtus prædicabat, idq; ſatis erat. Dæmones autem non adorabant Chriſtum, illi loquebantur, non idolum uel imago quæ colebatur à gentibus, proptcrea arcentur ne loquantur.

Quam ob cauſam increpa eos durè.] Quia mendaces ſunt, quod eſt fraudulentiæ, & impudentes, & gaſtrimargi, opus habent acri & penetrante ſermone: nam manſuetudo apud eos nihil promouet. Quemadmodum enim qui mitem & moderatum acrius feriat, perdit eum: ſic qui impudenti adulatur, eum corrumpit, ne ſeipſum agnoſcat. Hic autem non alienos, ſed proprios adeoq; domeſticos oportere adſerit arguere.

Vt ſani ſint in fide, non attendentes Iudaicis fabulis.] Sanitas igitur eſt, nihil illegitimum, nihil adulterinum, neq; alienum fidei introducere: ut ſeipſum ſubijcere legi, non eſt confidentis fidei quòd ea ſufficiat ad ſaluandum. Hac ergo ratione Iudaiſmum ſpirare, non eſt exigua ægritudo, quoniam res eſt importuna, ac præter tempus incedens, ac deinceps inutilis, & quia noxium eſt his attendere. Quomodo igitur fabulis

non eſt

A non est aduertendus animus, sic neque Iudaicis ritibus ac legibus. Sacri autem scripturæ ueteris libri rectè intellecti, haudquaquam sunt fabulę, qua enim ratione fabulę essent, cum ueritatem Euangelicam inde doceamur? Prauę autem interpretationes, & traditiones Iudæorum, illæ sunt fabulæ. Audi igitur & quæ sequuntur. *Scripturæ ueteris libri.*

Et mandatis hominum auersantium ueritatem.] Viden' quas uocet fabulas? mandata nimirum hominum, ut & in Esaia & Euangelio scriptum est: alia etiam, ut obseruationes ciborum, ut ex sequentibus planum fit. *Esaie. Matth.*

Omnia quidem munda mundis, coinquinatis autem & infidelibus nihil mundũ, sed coinquinatæ sunt illorum mens & conscientia.] Itaque non sua natura pura sunt aut impura, sed ex uoluntate assumentium. Nam cum illi mente puri sint & religiosi, per fidem nouerunt omnia esse munda, ut Dei creaturas, solum autem peccatum esse impurum. Nam etsi lex immunda quædam haberet, non simpliciter hoc agebat, uerùm ut delicias & uoluptates eorum cohiberet, ut quę sciret Iudæos ceu gastrimargos ac gulæ deditos haud obedituros. Quòd si impuri & inobedientes uescentes fuerint, his certè omnia sunt immunda, quomodo? quoniam & pisces, & quæ uidentur puræ aues, si humana carne uescantur, sæpe si fimum edant, immunda certè: sic illas expendenti immundę uideri queant. Proinde sordida mens perperam de his cogitans & iudicans, sibi hæc coinquinat, quæ tamen natura haud sunt eiusmodi: perinde ac qui stomacho laborat, iudicat cibos esse amaros, etiamsi suaues sint. Hunc ad modum uertigine capitis laboranti, terra uidetur circumagi atque uolutari, quæ tamẽ fixa persistit. eius enim morbi talis est opinio. Hæc etiam aduersus Manichæos cõueniunt, & Marcionistas, & recens ab ijs exortos hæreticos, qui apud non paucos dicuntur Galatæ.

B Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, execrabiles cum sint, & inobedientes, & ad omne opus bonum reprobi.] Vides quid faciat immundos & execrabiles? opera praua & sordida. Reuera nanque fides sine operibus mortua est. Mortuus autem execrabilis est, & ad quiduis reprobus. *Iacobi 2.*

CAPVT II.

TV autem loquere quæ decent sanam doctrinam.] Etiamsi inobedientes sint illi ac reprobi, tu tamen quod tui muneris est, facito, ne taceas, etiamsi illi non recipiant.

Senes, ut sint† sobrij.] Quia senij uitium est, ut sit segne & somnolentum, & torpidum, propterea dicit, Sobrij sint, hoc est, excitati, uigiles, prompti. *† νηφαλέους. id est, sobrij, uigilantes, attenti.*

* Pudici, prudentes.] Prudentes appellauit σώφρονας, παρὰ τὸ σώας ἔχειν τὰς φρένας, id est, eo quòd saluas & incolumes mentes habeāt. Sunt enim inter senes etiā qui insaniant, & rabiant, ac dementes sint, alij quidem ex uino, alij uerò ex pusillanimitate. ** σεμνούς. pudici, graues, honesti, seueri.*

Sani in fide, dilectione, & patientia.] Patientia grandioribus natu est commodissimum præceptum, quòd facilè excandescant, & leui de causa contristentur.

Anus similiter in habitu sancto.] Anus dicit, quas & ab ipso habitu & ornatu honestas uideri decet. Nonnulli ministras in ecclesia per anus hic intelligunt; quas & ipso etiam uestitu uult sanè ornatas conspici, hoc est, ut sacris congruit ministerijs. *Anuum institutio.*

Non calumniatrices, nõn multo uino seruientes.] Frigida res est senectus, quare uinum desiderat: deinde cum non possit sustinere, ut imbecilla, succumbit & uincitur, non ex moderato uino, sed à multo, ex hoc autem & ad calumnias & criminationes fiunt propensiores.

Bene docentes.] Quomodo igitur alio in loco dicit, Docere mulieri non permitto? Illic de communi in ecclesia doctrina loquitur, quæ mulieribus est prohibita: hic autem de domestica, quæ priuatim fit ad mulieres. Quòd autem hæc dicat, audi ex sequentibus. *1 Tim. 2.*

† Vt instituant adolescentulas, ut sint amantes maritorum.] Non simpliciter filias solas, uerũ in uniuersum omneis adolescentulas. Quælibet enim natu grandior, iuniorem puellam erudiat: ac primum caput domesticorum bonorum eas doceant, nempe ut sint amantes maritorum. Nam si hoc affuerit, sequentur etiam reliqua, nempe prosperitas domus, facultatumque copia & abundantia: quemadmodum è diuerso si absit amor maritalis, omnia quæ affuerint, diffluent ac pessum ibunt. *† σωφρονίζωσι. sobrias, moderatas reddāt, uel instituant.*

Filios suos diligant.] Quæ enim radicem seu patrem diligit, multo magis etiam fructus, siue filios diliget.

† σώφρονας, *sobrias, prudentes, pudicas, uel ut sint sobriæ, etc.*

Vt sint † sobrię, castæ, domus curam habentes, bonę.] Quę maritum suum diligit, & A sobria erit & casta, hoc est, & corpore & mente pura: nec concupiscet cum alijs misceri, quinetiā bonam domus curam habebit, id est, materfamiliās erit. Diligens enim maritum, domus etiā curam geret, ut uir abundet, neq; ipsa delicijs neq; intempestiuis uoluptatibus indulgebit. Cui enim alij placere studebit, quæ prorsus ut dilecto placeat incumbit? Cōsidera autem quomodo Paulus ille qui à rebus huius seculi abducere solet, nunc tantam solicitudinem habeat rerum domesticarum, nam his bene habentibus, spiritualia etiam bene habebunt.

Vt non blasphemetur uerbum Dei.] Vides quòd præcellenter & præcipuo scopo, uerbi, non mundanarū rerum curam gerat? Si enim fidelis mulier infideli marito commorans, non sit uirtute conspicua, blasphemia & uituperatio ad fidem transit.

Sobrij sint iuuenes.

Iuuenes similiter hortare ut sint sobrij.] Adolescentulis senio confectas doctrices attribuit fœminas fœminis: iunioribus autem uiris ipsum Titum præficit, uirum uiris: decorum enim ubiq; seruat. Quid uerò opus est adhortari hos uel commonefacere ut sint sobrij? Quia iuuenilem ætatem ignis absurdarum uoluptatum maximè interturbat, quem oportet extinguere, & ad sobrietatem & temperantiam festinare.

In omnibus teipsum præbens exemplum bonorum operum.] Doceant sanè grandiores natu fœminæ adolescentulas, tu uerò ipse minores natu uiros & iuuenes. Cæterùm publica institutio exemplarisq; uirtutis, tuæ uitæ splendor sit, ceu imago quædam & ueluti archetypus, omnibus præpositus qui aliquid imitari uolent eorum quæ in ipso bona conspexerint.

In doctrina incorruptibilitatem.] Repete præbens. Ne sint, inquit, corrupta & uana quæ doces, sed sana, & rectæ rationis.

Grauitatem.] Vt nihil iuuenile, quod insipientes lædat, contineat doctrina, sed omnia sint pudica & ueneranda, dignaq; Deo.

Verbum sanum, irreprehensibile.] Hoc est rectæ fidei atq; doctrinæ, quod nihil reprehensibile habeat. B

Vt is qui ex aduerso est, uereatur, nihil habens de nobis dicere mali.] Eum qui ex aduerso est, uel diabolum dicit, uel quemuis ei ministrantem.

Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus beneplacentes.] Itaq; uxores à maritis disiungens continentiæ prætextu, seruosq; ab heris diuellens prætextu pietatis, non est irreprehensibilis: multas enim occasiones dat omnibus, omniumq; ora aduersus fidem aperit.

Non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes.] Animaduerte illa à seruis Apostolum exigere, quę omnium maximè heros placant & conciliant, ut non contradicere, non furari, sed fideles eos esse. Iis enim qui mundi negocijs sunt addicti hæc maximè sunt curæ, eaq; potissimùm expetunt.

Seruorū genus morosum. Eph. 6.

Vt doctrinam seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.] Nam si tales se serui gesserint, ad gloriam hoc Christianissimi cedit. Cum enim Græcus, siue gentilis uiderit seruū suum sic à Christianissimo institutum, quomodo non mirabitur dogma, ut cui tantæ uires insint, ut huiusmodi animam in melius reuocet? Semper enim seruorum genus est improbum & morosum, eo quòd non liberaliter instituantur, neq; uerbis, neq; conuersatione bonorum uirorum rectè formentur, atq; à dominis negligantur. Non igitur frustra alio in loco dixit Paulus, Tanquam Deo seruientes, & non hominibus. Etsi enim hero tuo inseruias, honos tamen ad Deum recurrit, atq; à timore illius, quæ erga herum est beneuolentia, principium ducit.

† σωτήριος, *id est, salutaris, siue salutifera, sic et R. Stephan. legit. Interpres recepitus legisse uidetur σωτῆρος, id est, salutoris siue seruatoris.*

Apparuit enim gratia Dei † salutaris omnibus hominibus.] Cum multum & magnum à seruis postulasset, nimirum ut ornent doctrinam Domini per honestam uirtutibusq; præditam conuersationem: commonstrat nunc quòd non immeritò ab illis talia postulet. nam & illis gratia apparuit, siue illuxit, etiamsi serui sint. omnibus enim hominibus, inquit. Donauit etiam & ipsis remissionem multorū peccatorum, quare par est ut & ipsi in posterum ad gloriam tanti benefactoris sui uitam suam instituant.

Erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & secularia desideria.] Hinc solicitos eos facit, & ad reuerentiam adducit. Institutorem enim Deum nacti, quomodo non debetis dignè eouiuere? Gratia ait, inquit, ista nō stetit, neq; extenditur ad cōdonationem tantum-

A tantummodo præteritorum delictorũ, uerùm erga futurum etiam nos securos reddit. Erudit enim nos, ut deinceps sobriè uiuamus, q omnino prius abnegauimus impietatem atq; mundanas cupiditates. Per abnegare quidem auersionẽ significat, quæ ex animo fiat, totoq; mentis affectu: per impietatem autem, idololatriam significat, prauaq; dogmata: per secularia autem desideria, auaritiam, delicias, & alia quæcunq; in cœlum haud transeunt, sed in mundo hoc suam habent utilitatem, atq; cum ipso dissoluuntur. Eam igitur ob rem uenit Christus, ut abnegemus & impia dogmata, & uitam sceleratam cum omni propensione eius, utraq; odio prosequentes.

Sobriè & iustè & piè uiuamus.] * Sobriè, non tantum abstinentiam à fornicatione indicat, sed à reliquis etiam affectibus. Nam si pecunias amas, non es sobrius, imò uerò ideo intẽperantiores, quandoquidẽ à natura non sit hæc affectio. Ac simpliciter, quisquis ab alijs quibusuis motibus uincitur, non est sobrius, siue modestus, & temperans. * σωφρό-νως, sobriè, modestè, cõtinenter.

In præsenti seculo.] Præsens enim, certamen habet: futurum autem, præmium & retributiones.

Expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & seruatoris nostri Iesu Christi.] En præmium, secundus ille aduentus, qui reuera est beatus. Pulchrè autem dixit gloriæ. Duorum enim aduentuum mentionem facit. Siquidem primus, quemadmodum & suprà commemoratum, gratiam habebat & remissionem, qui cum mansuetudine & humilitate contigit: secundus autem retributionem cum gloria monstrabit. perinde ac in Euangelio inquit: Quando uenerit filius hominis in gloria sua. Vbi autem sunt qui filij potentiam imminuentes, ne Deum quidem ipsum dicere sustinent? Audiant hîc quòd & Deus sit, & magnus. Magnus autem de Deo dicitur, non per comparationem ad alium quendam paruũ, sed absolutè, ut qui natura ipse per sese magnus sit. Si aũt hostes seruauit, quid non tum daturus est, si probatos nos inueniat? Aduentus Christi duo. Matt. 25.

Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate.] Hoc etiã potentiæ eius signum est & argumentum, quòd dederit semetipsum, non quidem ut ab

B hoc aliquo liberaret, ab alio uerò non item, cæterùm ab omni iniquitate. Hanc itaq; reuereamur redemptionem.

Et mundaret sibi populum * acceptabilem.] Qualem? liberatum, excellentem, nihil habentem commune cum reliquis. * περιούσιον, acceptũ peculiarẽ, egregium, præcipuũ.

Sectatorem bonorum operum.] Hoc est, cum feruore quodam ad uirtutem euntem, zelumq; ostendentem in omnibus bonis operibus, ignitamq; imitationem. Redemptio itaq; ipsius solius est, opera uerò æmulari, etiam nostrarum est partium.

Hæc & loquere & exhortare, & argue cum omni imperio.] Loquere primùm & exhortare, hoc est, cum mansuetudine doce: deinde argue: neq; id simpliciter, sed cum omni imperio, hoc est cum seueritate & autoritate. Sunt igitur quædam quæ non opus habent seueritate, uerùm adhortatione & persuasione, ut omnino pecunias contemnere, sunt autem quæ etiam seueritate opus habeant, ut adulteria, furta, circumuentiones, ueneficia, siue imposturæ. Reprehendenda alia, alia suadenda.

Nemo te contemnat.] Nemo adspernetur te, inquit, cum omnia opportunè obstruis & firmas: nam qui importunè obiurgat, magis contemnitur.

CAPVT III.

Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse.] Vbiq; fideles Paulus uult obtemperare magistratui. Ponit autem ob oculos quomodo subijciantur, nempe si ad omne opus bonum præparati fuerint: unde uidelicet è diuerso ad mala instructi, magistratibus minimè pareant. Vel ut parati sint quòd ad bona obsequantur, non ad impietatem, uel ad animæ noxam.

Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos.] Etiam si quis malè faciat, ne eum blasphema: id est, non conuiciare ei. Oportet enim os nostrum esse purum à conuicio & maledicentia. Siue enim uerax est conuicium, non est nostrum iudicare: siue mendax, uide quantum subsit periculi.

Omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.] Iudæos & Græcos, sceleratos & iniurios.

Eramus enim aliquando & nos insipientes, inobedientes, errantes, seruientes desi- A
*Græcus co derijs & uoluptatibus uarijs.] In epistola quidem ad Corinthios à futuris terret, ut non
dex habebat ad Galatas, uidetur tamé legendum ad Corinth. iudicent, inquiens: Qui se existimat stare, uideat ne cadat. hic uerò à præteritis temperantiores reddit, dicens: Ne conuiciemur alijs, néue uituperemus eos, quandoquidem & ipsi nos olim peius peccauerimus: quod & latro ad alterum latronem dicebat, Quoniam in eadem condemnatione es. Quando autem insipientes eramus? ante Christũ natum. Quomodo enim non dementia atque stultitia erat huiusmodi dijs seruire, & hominibus diuina sacra facere, numinisque loco colere? nónne hic maximus error? Quin

1.Cor 10.

Luc. 13. etiam cupiditatibus & uarijs uoluptatibus seruiebamus. Hic masculas nuptias & cum matre, & cum sorore connubia perpetrata, intellige, aliasque impuritates, uarié nanque nobis illusit diabolus.

Malitia. In malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem.] Malitia, id est, in uindictæ cupiditate & inuidia commorantes semper, ac ueluti uitam in ijs habentes, unde & odio digni eramus, ut inuicem nos odio morderemus, idque non immeritò: nam ex inuidia odium nascitur.

* φιλανθρωπία studium & amor erga homines. Cum autem benignitas & * humanitas apparuit seruatoris nostri Dei.] Quando incarnatus est uidelicet unigenitus, nobisque assimilatus.

Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam saluos nos fecit.] Saluos nos fecit, non ex operibus quæ fecimus: hoc est, neque fecimus opera iustitiæ, neque per hæc cõseruati sumus, sed uniuersam salutem bonitas ipsius atque clementia operata est.

Per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effundit in nos abundè per Iesum Christum seruatorem nostrum.] Orem arduam & mirabilem. Adeò uitijs eramus immersi, ut nulla ratione purgari possemus, sed opus fuit regeneratione. Nam regeneratio, & renouatio, secundam natiuitatem, nouamque formationem significant. Vt enim domum ruinosam & planè ueterem nõ suffulcimus, uerùm ad fundamenta usque diruimus ac demolimur, nouamque ædificamus: consimilem ad rationem Deus non reconcinnauit, quod corruptum erat farciendo, sed denuò condi- B
dit. Quomodo? Per spiritum sanctum? Ne enim quæras modum, Spiritus, inquit, totũ transegit. Vnde hoc perspicuum? quem effudit, inquit, abundè in nos. Non enim tantummodo per hunc refinxit nos, sed largè ipsum etiam nobis impertijt, ut & illud per hoc monstretur. Ac meritò. postquam enim mundauit nos, tum & spiritu suo sancto abundè nos impleuit. hoc est quod ait, Effudit. in impuros enim mundus ille purusque spiritus non ingrediebatur. Hæc autem per Iesum contigerũt, siquidem ipse est mediator atque largitor cunctorum bonorum.

Vt iustificati gratia ipsius hæredes sumus secundum spem uitæ æternæ.] Rursus gratia, non debito dicit. Hoc autem nos humili mente imbutos esse facit. non enim ipsi aliquid transegimus. Insuper bene sperare facit nos de futuris bonis. Si enim adeò desperatos & perditos nos per gratiam seruauit, multo magis iustificatis uentura bona largietur. Vt efficiamur, inquit, hæredes æternæ uitæ, perinde ac speramus. Vel quia iam hæredes simus, quatenus ad spem.

Fidelis sermo.] Quia de futuris loquutus erat, fidem & autoritatem uerbo suo apponit. planum enim est à præcedentibus, quòd qui talia dedit, futura etiam daturus est.

Et de his uolo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo.] Quia mentionem fecit bonitatis boni Dei, Volo te, inquit, docere de his, ut discant fideles non solummodo humiliter sapere, & non conuiciari alijs, uerumetiam misereri aliorum. Qui enim secum reputauerit misericordiam quam à Deo ipse sit assecutus, aliorum etiam miserebitur. Vt curent, inquit, hoc est, ut assiduam dent operam, seduloque adnitãtur iniustè oppressis succurrere, uiduis, orphanis, & ut semel dicam, quibuscunque indigentibus prospicere. hoc enim indicat bonis operibus præesse: nec expectent tantisper dum egentes ad eos peruenerint, sed ipsi eorum gerant curam.

Hæc sunt bona & utilia hominibus.] Cura & præfectura bonorum operum, uel ipsa etiam bona opera.

Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones & pugnas legis deuita,

Sunt

A Sunt enim inutiles & uanæ.] Stultas, inutiles uocat, quales Iudæi Christianis afferunt. *Genealogiæ Iudæorum.* Genealogias aũt, quas ijdem confiniunt, suam ad patriarchas genealogiã referentes, & in maioribus illis gloriantes. Deuita igitur, hoc est, reijce. neq; enim prætermittenda sunt necessaria opera, tempusq; in uaniloquentia inutilibusq; pugnis consumendum. Quę enim conflictus istiusmodi cõmoditas, ubi nemo ad Christum captiuus ducitur uel perducitur? Quomodo igitur suprà dedit in mandatis, ut obstrueret ora contradicentium? *Suprà 1.* Si alijs officiant, tunc sunt compescendi. Siue autem ipsorum utilitate, non est quod uel uerbum cum illis commutes communicẽsue. neq; enim quicquã fructus ex tua disputatione uel colloquio cum eis referent, ut qui sint incorrigibiles.

Hæreticum hominem post unam & alteram correptionem deuita, sciens quòd subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.] *2. Tim. 2.* Quî igitur alio in loco ait, Forsan dederit eis Deus pœnitentiam? Illic loquitur de ijs qui spem emendationis suæ ostendunt: hîc uerò inemendabilem hæreticum dicit, qui & omnino peruersus est, & per sese condemnatus est, hoc est qui defendere sese non ualet. Haud enim dicere potest, Nemo me corripuit, nemo docuit. Quando igitur post admonitionem in suo instituto pertinaciaq; permanserit, suo ipse iudicio se condemnauit.

Cum misero ad te Arteman aut Tychicum, festina ad me uenire Nicopolin: ibi enim statui hyemare.] Cuius rei gratia, cum tot ecclesias & tantam insulam credidisset Tito, rursus ad seipsum retrahit eum ab opere auellens? Vt plus ei prosit, cumq; magis ad officium suum & opus perficiat, ipso examinato in ijs quæ ei credita erant. Nicopolis autem Thraciæ urbs est, Istro adiacens. *Nicopolis. Act. 18.*

Zenam legisperitum, & Apollô solicitè præmitte, ut nihil eis desit.] Iudaicarum legum peritum sic dicit. talis enim erat Zenas. Apollo autem eloquentior, & potens erat in scripturis. Nondum autem erant illis ecclesiæ commissæ. Quod autem ait, Vt nihil eis desit, intelligendum est ita: Cura ut quibus opus habent, ea subministrentur ipsis, ne quapiam re destituantur, alimento nimirum & uestitu.

B Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi.] Perinde quasi diceret, Potuissem & aliter iam cõmemoratis ne ulla re indigerent, prospicere, sed nolo, ut nostri, hoc est, qui sunt apud te, discãt ex hoc quòd uiatico & necessarijs ad iter rebus hos instruxeris, bonis operibus præesse, hoc est rationẽ habere indigentium, pecunijs, uerbis, omnibusq; modis, non tam ut indigentes inde commodum accipiant, sed potius ut ipsi fructum percipiant, ut ipsos etiam fidei humanitatis, qua usi sunt in proximos suos & congeneres. Nam & Dominus qui quinquies mille aluerit, potuisset omnino & seipsum alere semper ac discipulos, attamen à mulierculis uoluit cibum accipere & pasci, ut illę lucrũ inde consequerentur. Sic & de nobis, non tantam adfert pauperibus utilitatem, per nostram eleemosynam, quantam nobis per illos. Dimissionis enim peccatorum & fiduciæ erga Deum, pauperes nobis sunt authores. *Matt. 14. Ioan. 4. & 12. Eleemosynæ fructus.*

Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide.] Vel amantes ipsum fideliter citraq; dolum, uel diligentes ipsum fideles aut Christianos.

Gratia cum omnibus uobis. Amen.] Exoptat ut eis conseruetur donum Dei, uel ut humanitas Dei cum ipsis sit semper, per gratiam eos conseruans, quæ & nobiscum sit qui maximè ea indigemus, & custodiat animas nostras & corpora in spiritu sancto, cui gloria in secula. Amen.

Scripta est ex Nicopoli Macedoniæ urbe.

A Dominum uidearis diligere. Vides quantam habeant uim in deprecando hęc uerba. *ἐνεργής efficax, siue operatrix, interpres uulgaris legisse uidetur ἐναργής per α. in penultima, id est euidens.

Vt communicatio fidei tuę * efficax sit in agnitione omnis boni quod in uobis est.] Vt fides tua, quam communem habes nobis efficax sit, & operibus florens ac ueluti uiuens, tu agnoscas omne opus bonum, hoc est ames & peragas. Tum enim fides nostra uiuit, cum omne opus bonũ aggredimur ac peragimus: sicut mortua est, operibus destituta. Adiecit autem, Quod est in uobis, ut ostendat Philemonem ipsum etiamnum omne opus bonum in se habere, perinde quasi dicat, omnis operis boni, quod etiã nũc in uobis, hoc est, in te est. Porrò cum dicit, Communicatio fidei, connectit Philemonem sibi ipse Paulus, unumq́ facit. Communis enim fides unit: quocirca oportet te idem sapere mecum. Vel fidei communicationem, eleemosynam uocat, ut quæ à multa fide fiat. Ait ergo: Mentionem tui facio in precibus meis orans, ut communicans tua facileq́ alijs impartiens mens ac sententia, nunquã cesset, sed omne potius bonum, quod in uobis est, hoc est, quod tibi adest, effundas in egentes.

In Christum Iesum.] In Christum Iesum, inquit, refertur, quicquid boni egentibus impartieris, maximeq́ sanctis. Proinde si etiamnum Onesimum receperis, mihiq́ hanc gratiam & beneficium impenderis, Christo impendes.

*Gratiam habemus multam, & consolationem in charitate tua.] Hoc est, gaudium habemus, & non solum gaudium, sed etiam maximam consolationem in uinculis ob tuam charitatem accipimus, quod est ob humanã, libenter & hilariter alijs impartientem uoluntatem tuam. *χάριν, gratiam habet codex Basil. sed cū Chrys. χαρὰν gaudiū legisse uidetur Theop.

Quod uiscera sanctorum refocillata sunt per te frater.] Sapientissimè rem ipsam aggreditur, ad memoriam ei reuocans beneficia quæ in alios contulit, ut eò magis leniat & permoueat, dum reputauerit quod si alijs uel ignotis det, quãto potius par est ut præceptori suo Paulo hęc donet. Nec simpliciter dixit, Das sanctis: sed, Refocillas uiscera sanctorũ, hoc est, tota anima recipiunt humanitatem tuam, ceu abunde & humaniter ipsis communicatam.

B Propter quod multam fiduciam habens in Christo imperandi tibi *quod ad rem pertinet, obsecro.] Quia erga omnes, inquit, sanctos talis es, ut corda illorum per te refocillentur, multo magis ego in Christo, hoc est, tanquam qui secundũ Christum te genuerim, libertatem habebam & potestatem imperandi tibi, nõ tanquam dominarer in te, sed propter charitatem quã erga te habeo, tuq́ erga me. Quod uerò ait, Quod ad rem pertinet, siue quod conueniat, hoc est, uel iniungere tibi quod conueniat, id est, ad usum meum ueniat, ut ipsum repleas: uel quia omnium sanctorum curam geris, Et ego igitur secundum id quod conueniat, hoc est, partem ad me pertinentem, libertatem habebam iniungendi tibi, attamen obsecro. Adeò enim necessaria mihi res est, ut etiam obsecrem. * ἀνῆκον, decēs, quod conueniat.

*Cum talis sim, ut Paulus senex, nunc autem & uinctus Iesu Christi.] Talis cum sim, inquit, ligatus atq́ ita audiri dignus, ut par est Paulum senem, hoc est, & à docendi dignitate, & à tempore authoritatem habentem, nunc autem & aliud maius adeptũ, nimirum propter Christum ligatum esse. Viden' quotnã ad persuadendum occasiones & argumenta sumat. * τοιοῦτος ὢν, talis existens, cum talis sim, uel cū talis sis.

Obsecro igitur te pro filio meo quem genui in uinculis meis.] Nondum nominis meminit eius pro quo intercedit. primùm enim mitigat ac placat Philemonem, seruum filium appellans, commendans ac laudans eum hac ratione. Quam ob causam autem ipsum sic appellas? Quia genui ipsum, hoc est, in fide Christi institui primùm, effeciq́ ut baptismate mergeretur, idq́ cum in summa necessitate essem, nempe in uinculis. Per hæc igitur consopita indignatione eius, sic tandem nominis meminit.

Onesimo qui tibi aliquando * inutilis fuit.] Nouit peccati confessionem iram extinguere, propterea sic dicit. *Videtur esse allusio ad nomen, & ipsius explicatio. Nam Onesimus græce, utilem significat.

Nunc autem & tibi & mihi utilis.] Quia pius sanctusq́ factus est, eam ob rem utrisq́ utilem deinceps dicit. Si enim Paulo, qui adeò exactos mores requirit, utiq; & Philemoni utilis erit. Pariter autem & hoc adumbrat, quòd si commodus mihi est, remittatur ad me.

Quem remisi.] Hoc est, tibi trado hunc, eo pro arbitratu tuo utere. Quia uerò reddit ipsum, iracundiam eius uehementius placat.

Tu autem

Tu autem ipsum, hoc est mea uiscera, suscipe.] Hoc est, cum charitate cũ recipe, imò non ipsum, sed mea uiscera. Adeò ipsum diligo, mentecꝙ circumfero. A

Quem ego uolebam apud meipsum detinere, ut pro te mihi ministraret in uinculis Euangelij.] Animaduerte sapientiam, quomodo in heri locum propemodum ipsum constituit, ut pro te, inquit, mihi ministraret. Ostendit aũt quòd & ipsi consultum cupiat, domino nimirum Philemoni. Si enim tua interest ut mihi seruias, ipse autem tui loco isthuc faciat, lucrum certè inde tibi accedit.

Sine consilio autem tuo nihil uolui facere.] Per hoc etiam maximè Philemonem emollit. Res sanè admodum est necessaria. in uinculis enim quibus Dei causa tenebatur ministraturus ipsi erat, attamẽ præter eius sententiam facere noluit. Quocirca quomodo ei non est donanda hæc gratia, qui cum possit uel sine ipso eam sibi usurpare, noluerit tamen?

Vti ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium.] Non dixit, Ex necessitate: sed, Velut ex necessitate, perinde quasi hoc dicere uelit: Etiãsi præter animi tui sententiam eum apud me retinuissem, uerè quidem te non contristassem. Videbatur tamen plerisꝙ, quòd ex necessitate & te inuito istud contingeret: malui autem, ut nulla ratione inuoluntarium quibusdam hoc uideretur, sed citra controuersiam spontaneum.

Forsitan enim ideo discessit ad horam.] O sapientiam Pauli. Cum enim Onesimus ex fraudulenta mente fugisset, inuertit iam Paulus fugam, tanꝙ quæ propter maiorem sit commoditatem facta. forsan enim, inquit, ex diuina prouidentia fugit. Leni autem loquendi modo, fugam secessionem appellat, ne fugæ nomine herum exacerbet. Porrò cum tempus contrahit, iram etiam sedat. ad horam enim, inquit, secessit. Pariter autem indicat, quòd quãto tempore cum Paulo fuerit, Philemoni etiam seruierit. Illo igitur tempore tantum absuit, quantum consumpsit priusꝙ ad Paulum perueniret: hoc autem exiguũ erat, ac uelut unica hora. Proinde si mihi deinceps etiam seruiat, remissus abs te, cogita illum seruire tibi. B

Vt æternum illum reciperes.] Hoc est, fruaris eo.

Non porrò ut seruũ, sed supra seruũ, fratrem dilectum, maximè mihi, quanto autem magis tibi & in carne & in Domino?] Ad multa, inquit, profuit fuga. pro hora enim una habes ipsum perpetuum. Ac uniuersa equidem uita hominis, æterni respectu nihil est: quanto autem magis fugæ tempus? Tum pro seruo fratrem, pro inutili dilectum, & in carne, hoc est, mundanis officijs & ministerijs dignum qui diligatur, ut qui curare & prosequi ea possit: & in Domino, hoc in rebus spiritualibus.

Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me.] Hoc est, si eadem mecum sapere ac sentire te confiteris, haud secus ac me ipsum suscipe. Quem non in sententiam suam induxisset? quis enim noluisset Paulum suscipere?

Si aũt aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa.] Nõ dixit furatus est, sed quod lenius, nocuit siue iniustè egit, aut debet. Verisimile nanꝙ est ipsum insumpsisse quæ sublegerat, propterea inquit, mihi hoc pro debito adscribe, me habe debitorem.

Ego Paulus scripsi mea manu, ego rependã.] Blandè & festiuè hæc dicit. cum spirituali gratia scribens. perinde quasi diceret: En, ad maiorem securitatem, ut certus sis per soluturum ea me tibi, chirographum meum habes, has literas mea manu perscriptas.

Vt ne dicam quod & teipsum mihi debes.] Ne uideatur uelut cõtumelia Philemonẽ afficere, ut q nõ sit ausus ob furtũ ab alieno seruo cõmissum sic rogare ipsum simpliciter, nisi chirographũ adijceret (hoc enim crudele erat, necnõ ingratũ, & nullo charitatis affectu erga preceptorẽ suũ imbutũ Philemonẽ indicabat) ostẽdit iã ꝙ uehementer adeoꝙ plurimũ ei cõfidat. nõ solùm ẽm tua, inqt, uerùm etiã te mihi insup ipsũ debes.

* Ita frater, ego te fruar in Domino.] A blãdis & festiuis uerbis iam ad grauiora redit, & obsecrat. Ego, te, inqt, fruar, hoc est, fac quęso ut contingat me tuis beneficijs perfrui, non in mundanis rebus, sed diuinis.

*ναὶ ne, af firmãtis ad uerbium, si ue obtestantis, uel ut sentit Hier. blandientis.

Refice uiscera mea in Christo.] Refocilla meam erga te charitatem, inquit, uel cor. propter Christum, non mihi enim beneficium impertis, sed Christo.

Confidens obedientiæ tuæ scripsi tibi, sciens quòd & super id quod dico, facies.] Non tibi imperans inquit, nec mihi quicquam arrogans, hæc scripsi tibi, sed confidens

A obedientiæ tuæ. Quale ferrum hæc non emollirent?

Simul autem & para mihi hospitiũ.] Quia suspicari potuisset Philemon, nisi Onesimi causa scripsisset, ne uerbo quidem me dignatus esset Paulus: hãc suspicionem diluens,

Non propter illum tantummodo scripsi, inquit, sed eam etiam ob rem, ut pares mihi hospitium. Simul autem ut terreatur Philemon si audiat uenturum apostolum: qui si ueniat, reprehendet eum, nisi receperit Onesimum.

Spero autem quòd per orationes uestras donabor uobis.] Duo hîc discimus: alterũ, ꝙ sit ingens orationũ uirtus, si quidem Paulus talis tantusq́ illarũ ope indigeat. Alterum, quòd oporteat nos humili esse spiritu, quandoquidem Paulus discipulorum precibus egeat. *Orationis uirtus.*

Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu.] Hic Epaphras à Colossensibus ad Paulum missus erat, quare planum est Philemonem Colossensem fuisse. Concaptiuum autem appellat, ostendens Epaphram in multa afflictione esse. Ac propterea ruborem Philemoni inijcit. Si enim is cum Paulo affligitur, tristiaq́ pericula sustinet, ipse autem ne Onesimi quidẽ nomine ei obsequi uelit, númne pudori ei est? Concaptiuum autem dicit, nõ ob humanam quampiam rem, sed propter Christum Iesum Euangelij nomine aduersa perpetiens. *Coloss. 1. Epaphras.*

Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.] Demas primùm probatus erat fide, quare & hîc à Paulo testimonium ei tribuitur, ut qui sit adiutor eius. Tandem ad ignauiã relapsus à Paulo desciuit, perinde ac in epistola ad Timotheum Paulus scribit, (quæ proculdubio hac posterior est) Demas enim me reliquit, Lucas est solus mecum. Qui igitur postremo hîc est loco collocatus Lucas, primus tandem omnium factus est, cum Demas defecisset. Adeò non oportet quempiam confidere sibi, sed qui stat, uideat ne cadat. Cum istos appellat coadiutores & cooperarios, ostendit eos simul secũ rogare pro Onesimo Philemonem: quare dignũ est ut hisce tot tantisq́ gratificeris. Animaduertis quantũ simus adiuti ex hac quæ breuis & perspicua uidebatur epistola? Pro *1. Tim. 4.*
B inde nullius scripturæ locus inexploratus prætermittendus est, uerùm ex omnibus, ut quæ per spiritum sint enarrata, spiritualis quædam & commoda sententia inquirenda est. Omnino autem qui scripturæ uerba loquutus est paracletus, dabit rectè quærentibus, eius quod quæritur, inuentionem. A quo & nos illustrati, semper ducamur ad ueritatem diuini uerbi, diuinæq́ uitæ, ut neque uanis opinionibus seducti, neq; mendacio mundanę uoluptatis inescati, serui quidem, nos ipsos per fidem & uirtutem ingenuos reddamus: Domini uerò, cum seruos nostros uideamus sanctos & apostolos, studeamus non multo ignobiliores illis inueniri in regno Domini (qui propter nos etiam seruus apparuit) Christi ueri Dei, cui gloria in secula seculorũ. Amen. *Philip. 2.*

Scripta est ex Roma per Onesimum seruum. Istud deest in græco.

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI in diui Pauli apostoli ad Hebræos epistolam enarratio.

ARGVMENTVM.

Gentium erat apostolus diuus Paulus, sicut & ipse in epistola ad Romanos affirmat. Nõ enim sustinuissent ipsum Hebræi prædicare sibi uerbum, ut qui maiori eum odio prosequerentur quàm cæteros, ut qui per repentinam suam conuersionem, inuictam Christi potentiam ostenderet, quæ acerrimum persecutorem ad sese traxerit. Ingens autem argumentum est ueritatis uerbi Euangelij, Paulum feruentissimum legis æmulatorem, subitò ac derepente Christo accedere. Propterea ex animo uehementiq́; iracundia aduersus eum pugnabant, adeò ut ne uocem quidem eius sustinuissent. Quinetiam qui ex Hebræis crediderant, ne ipsi quidem illi satis animum aduertebant, utpote qui à lege abduceret omnino, ac circuncisionem tolleret. Atqui etiamsi ad gentes emandatus est præco, ad Hebræos tamen etiam scribit. Vt enim non erat ei demandatum ut baptizaret, baptizabat tamen, neq; enim ei uetitum erat, sic & Hebræis qui ex circuncisione erant, scribit hanc epistolam. Nam magna eorum solicitudine tangebatur, pro quibus & anathema fieri optabat. Porrò ijs qui in Palæstina & Hierosolymis erant, scribit. Illi enim ab infidelibus Hebræis bonis suis exuti fuerũt ac spoliati, innumerisq́; afflictionibus subijciebantur: unde solicitus est in colligenda ad eorũ suppetias eleemosyna, tùm Corinthios tum Macedonas in hoc excitans. Et qui cum Petro prædicationem diuiserat fideles, qui Hierosolymis erant Hebræos pauperes communes facit. Necessariò igitur illis literas transmittit, consolans succumbentes. Admodum enim contribulium suorum afflictionibus macerati erant: quandoquidẽ, contribules isti, suo iure Hierosolymis uiuebant, Rom. 11. Act. 9. Act. 20. 1. Cor. 2. Rom. 9. 2. Cor. 8. 9. Galat. 2.

uebant, potestate sibi facta iudicandi & in carcerem trahendi quoscunq; uellent. Hoc etiam ipse indicat, ubi ait, De- A
Heb. 12. *missas manus & soluta genua erigite. Cum enim Iudæi essent, ac didicissent maiores suos præsentibus ac ueluti ante*
pedes positis bonis esse usos, ualde animo excidebant, ut qui nondum assecuti essent relaxationem. Propterea & mul
ta de fide in hac epistola disputat, ac de sanctis qui à condito mundo fuerunt, nec tamen bonorum usum sunt adepti:
duo sanè astruens & efficiens, unum quidem, omnia quæ accidant aduersa generose ferenda esse: alterum, omnino ex-
pectandam esse compensationem. Non enim negliget Deus sanctos suos quos à seculo habiat. itaq; & tum uos recipie
tis. Facit autem multa uerba de ueteri & nouo testamento, ostenditq; legem non porrò esse ratam, nec pristinum reti
nere uigorem. Nam etsi templum Hierosolymis adhuc staret: uerùm indicat quòd ad tempus usq; aliquod sit duratu-
rum, nostram autem in Christum religionem esse ueritatem. Scribit autem epistolam hanc ex Italia, unde & antiquior
2. Tim. 4. *est & prior ea quam ad Timotheum scripsit. Nam in illa ostendit finem sibi uitæ imminere. Ego enim, inquit, iam deli-*
Hebr. 13. *bor, ac tempus resolutionis meæ instat. In hac autem promittit Hebræis quòd ipse sit uisurus eos. Nouistis fratrem Ti-*
motheum dimissum, cum quo, si celerius uenerit, uidebo uos. Verisimile est autem hoc accidisse. biennium enim Romæ
2. Tim. 4. *uinctus detentus est, deinde dimissus est. Quemadmodum igitur & ipse indicat, dicens, In prima mea defensione nemo*
Rom. 15. *mihi affuit: &, Liberatus sum ex ore leonis, Neronis uidelicet, posthac in Hispanias profectus, inde fortasse conspexit*
Hebræos. Romam postea rediit, quando & à Nerone est sublatus.

CAPVT I.

VLTIFARIAM, multisq; modis olim Deus locutus patribus in prophetis.] Quia afflicti malis arbitrabantur sese relictos esse à Deo, neq; adeò se illi curæ esse ut maiores ipsorum fuissent, minusq; defensionis atq; auxilij accipere se, quàm illos: indicat iã diuersum Paulus. Maiorem, inquit, gratiam uos adepti estis, maioraq; in uos beneficia Deus contulit, quàm in illos: nam ad illos prophetas misit, ad uos autem filium suum. Quid autem est quod ait, Multifariã, multisq; modis: pro diuersimode, &
Osee 12. multis speciebus, siue figuris. Ego enim, inquit, uisiones multiplicaui, & in manibus prophetarũ adsimilatus sum. Proinde quid ægrè fertis, estisq; pusillanimes, talibus tantisq; donati?

In nouissimis diebus hisce loquutus est nobis in filio.] Per hoc eos etiam excitat & consolatur, inquiens: Consummatio adeoq; finis seculi mundiq; huius propè est: nam B
in certamine labefactatus & defatigatus simul atq; audiuerit certaminis adesse finem, respirat paulolum. Aliud etiam quiddã indicat per hoc quod ait, In nouissimis diebus. Quando enim non reliquum erat tempus ad emendationem, sed pœnis eramus obnoxij, quando nulla spes supererat, quando dona cessauerant: tunc, inquit, plura cæteris habuimus, alijsq; superiores fuimus. Quod autem ait, In filio, est pro, per filium. Ob
In, præposi tio, filio etiã tributa. serua etiam hunc locũ aduersus eos qui dicunt præpositionem (in) attributam esse spiritui, cum hîc filio tribuatur. Quur autem non dixit, Loquutus est nobis Christus? Partim quidem quia imbecilles erant, nec poterant adhuc audire de Christo: partim uerò ut ostendat uetus & nouum testamenta esse unius & eiusdem. Considera autem etiam quod ait nobis. coniũgit enim & adæquat discipulis, cùm ipsos, tum sese. Tametsi ipsis nonest locutus, uerùm apostolis, & per illos: attamen exaggeratrem, indicans quòd & ipsis loquutus sit, idq; ad consolationem.

Deut. 32. Quem constituit hæredem uniuersorum.] Hoc est, totius mundi fecit Dominum. non enim pars Domini est Iacob, sed omnes. Hæredem autem dixit, ostendens eum genuinum esse filiũ, dominumq; huiusmodi, à quod ominatus auelli non possit. Quomodo autem fecit ipsum Dominum? secundum humanam naturam, ut hominem, perinde ac in psalmo secundo ait: Postula à me, & dabo tibi gentes, hæreditatem tuam. Qualem autem hîc dominatũ dicit? in eos nempe qui suapte sponte obediunt, adeoq; uoluntarij sunt. iste enim dominatus, istucq; imperium datum est filio ut homini, quo omnes eum agnoscunt. Per naturale quidem imperium in eos etiam dominatum e-
Psal. 2. 8. xercet, qui inuiti obtemperãt, quatenus dictum est, Omnia tibi seruiunt: atq; hoc dominij ante secula habebat.

Per quem & fecit secula.] Cum de carne filij dixisset, quæ heri & nuper consistit, reducit te deinceps ad altitudinem eius, quam ante secula habuit, diuinitatis. Vbi igitur sunt asseuerantes, Erat quando non erat? ipse secula condidit, & quomodo erat seculum, quando non erat ipse? Quoniam uerò pater est autor filij, non immeritò autor etiam eorum quæ ab ipso filio facta sunt. Propterea dixit, per quem. pater enim uidetur facere, qui creantem filium generauit. Sabellius hinc feritur, cum duæ hîc personæ introducuntur.

A duæ hic personæ introducuntur. Paulus autem Samosatensis opportunum hic uulnus accipit, qui recentem dicebat filium, & ex Maria duxisse principium. Præterea & Arrius hoc loco petitur ac traijcitur, ueruntamen non usqueadeò. apprehendit enim quod ait, Per quem, ceu auxilio quodam iuuari patrem à filio affirmans. At quæ †sequuntur, istam eius opinionem perimunt. †ἀπαύγασμα,

Qui cum sit † splendor gloriæ.] Ad ipsum de filij maiestate fastigiũ transit, & gloriæ splendorem ipsum dicit: ut hoc discas, quòd sit ex patre, quòd sine passione, quòd eo non imminuto, nec minorato, quòd eiusdem sit substantiæ, hoc est lumen ex lumine. Nam animas nostras ille illuminauit, ac patrem ipse denunciauit. Propterea etiam dixit, Ego sum lux mundi, quoniã simul ab æterno cum ipso lucebat. Nam & splendor cum re ipsa quæ splendorem emittit, eodem momento collucet. Sol enim sine splendore nunquam apparuit. sic neq; pater intelligitur sine filio. Quòd si Arrianos audias dicẽtes, Si ex patre filius, posterior ergo est patre: oppone eis splendorem à sole esse, nec tamen eo posteriorem esse: simul enim sol cum suo splendore deprehenditur ac cernitur. *splẽdor, refulgentia, relucentia.* *Ioann. 8.*

Et † figura substãtiæ eius.] Cum dixisset splendorem, ac propterea filium patri coæternum, & eiusdem cum eodem essentiæ commonstrasset: rursus quia splendor persona & substantia caret, curat iam quod ex demonstratione adeòq; exemplo isto absurdum colligi potuit, ne Marcello & Sabellio hic locus relinquatur, qui dicebant nõ esse filium in propria apud patrem † persona. Dicit ergo, Et figura substantiæ eius est: hoc est, quemadmodũ pater in sua persona subsistens, nullius alterius indiget ad sui perfectionem, sic & filius. Cum enim declarasset filium nõ differre nec dissimilẽ esse, proprium etiam primi exemplaris characterem & formam esse filium per hæc demõstrat apostolus. Character enim siue figura aliud quiddã est ab archetypo, ut qui subsistat ipse per sese, similis quidem citra ullum discrimen prototypo seu exemplari primo. Gregorius autem Nyssenus ait: Quemadmodũ per splendorem connexionem eius indicauit, sic per figuram, naturæ æqualitatem. Cum enim † suppositi magnitudinem animo concepisset, per figuram seu characterem qui uidebatur, omnino metiebatur ipsum suppositum. neq; enim suppositum excellit character, ne sit sine subsistẽtia, quatenus excellat: neq; suppositum maius est figura siue charactere, alioqui non figuratam neq; formatam haberet partem illam. Perinde igitur ut alio in loco dicit filium in forma Dei esse, id iam ipsum quomodo sit intelligendũ, docet. Formã enim, suppositum aut substantiam: characterem autem, dominum qui in ipsa cernitur, uocat. Commonstrat autem omnino filium esse patri æqualem. in forma enim patris maiestas animaduertitur, nequaquam ipsam exuperans. Alioqui informe esset, & pulchritudine uacaret id quod formam excederet. quod absurdum est de patre intelligere. Si autem tanta est maiestas patris, quanta & forma est, character autem æqualis est ipsi formæ: habebit etiam tantam amplitudinem & maiestatem character, quanta in Dei forma esse conspicitur. *† χαρακτὴρ, id est, character, figura, forma ex alio expressa.* *† ὑποστάσεως substantia, persona* *B* *† ὑποστάσεως, suppositi sive subiecti, aut etiã personæ. Hypostasis autẽ à subsistendo dicitur.*

Portans omnia uerbo potentię suę.] Qui iam antea inuadebas & carpebas filium, & ipsum tanquam ministrum constituebas, audi iam nunc si intelligere potes, quomodo hic filio autoritatem tribuat. Non dixit autem, Portans potẽtia, sed uerbo potentię, hoc est, quod refertum est potentia, quod ipsum potentem arguit atq; probat. Perinde nanq; ut ais patrem dixisse, Fiat lux, & facta est lux: sic & filius uerbo gestat omnia, id est, gubernat, continet: imò maius est, dissidentia, & ad non esse uel ad corruptionem abitura, continere & conseruare, quàm omnia pro ducere. Nec dixit gubernans, sed † portãs siue ferens, sumpta metaphora ab ijs qui digito faciunt ut quicquam moueatur transferaturq;. Tale nanq; tantumq; pondus creaturarum adeò citra negocium portat, ut nihil baiulare uideatur, solo nimirum uerbo q; omnia potest. non enim perinde exigua res est in Deo uerbum, ut in nobis uerbum nostrũ. At interim cum tot hæreses in exordio statim huius epistolę sint euersæ, audent tamen nõ nulli reijcere hanc epistolam tanquam Paulo non conuenientem, sumpto argumento & signo ex epistolæ huius charactere seu stylo, quia differat ab aliarum à Paulo cõscriptarum literarum dictione. Verumenimuero precium certè fuerat operæ, simul eos uidere, sententiarũ pondus & amplitudinẽ, earumq; robur, quod nemo cassare, *† φέρων, portans siue ferens, aut mouens ac moderans.* *Verbum in Deo.*

Vu debilitare,

debilitata, aut infringere possit, nõ esse alterius quàm Pauli, Christum in sese loquentem habentis. Quòd si omnino huius epistolæ dictione offendantur, nouerint epistolam hanc ab apostolo Paulo Hebraica lingua concinnatam, ut qui Hebræis in hac ipsa loqueretur: in Græcam uerò linguam à Luca (ut quibusdam placet) translatam, uel, ut alij sentiunt, à Clemente, cuius & stylum potius retinet. Simile igitur quiddam delinquunt, ut ita dicam, qui hanc epistolam Paulo offerunt, perinde ac si Paulum à Christo diuellerent. A

Per seipsum purgationem faciens peccatorum nostrorum.] Quum loquutus esset de maiestate diuinitatis uerbi, deinceps de cura ipsius quam in homines per carnem gerit, disserit, quod multo maius est, quàm quòd omnia ferat. Duo autem hîc ponit, tum quòd mũdarit nos à peccatis, tum quòd per seipsum hoc fecerit: & multis locis in hoc gloriatur quòd per filium ipsum id factum sit. Nam per crucem & mortem quam ipse sustinuit, purgauit nos, non solùm quòd mortuus sit pro peccatô nostro quũ ipse omni peccato uacaret, quódque pœnas luerit quibus ipse non erat obnoxius, ac solue

Rom. 6. ret naturam, quæ simpliciter ob Adami peccatum ac trãsgressionem condẽnata erat: uerumetiam per hoc quòd dederit nobis baptisma, imaginem mortis suæ, per quam semper præteritorum nobis peccatorum condonationẽ recipimus dum baptizamur; atque potentiam ne posthac adeò facilè peccatis succumbamus.

Sedet ad dexterã maiestatis in excelsis.] Crucis mẽtione facta, de resurrectione & assumptione sermonem infert. Non dixit autem, Iussus est sedere: uerùm, Sedet, idq; in dextra, & in excelsis: non quòd loco cõcludatur Deus, uerùm ut idem eius honos & æqualitas erga patrem commonstretur. Ad ipsum enim patrium usque thronum peruenit, & perinde ut pater in excelsis est, sic & ipse. Sin quis dicat, Scriptum tamen

Psal. 109. est: Dixit Dominus Domino meo, sede: primùm quidem respondebimus, quòd nõ dixerit, Iussit, uerùm Dixit: deinde ne ipsum expertem principij uel causę existimes, eam ob causam uerba psalmi sic figurata sunt. B

Tanto melior angelis effectus, quanto excellentius prę ipsis nomen hæreditauit.] Principio quidem prophetis comparabat eum, ob auditorũ imbecillitatem: iamuerò in procursu angelis ipsum anteponit, paulatim auditores ad ueritatem admouens.

Ioan. 1. Effectus autem dixit, pro demõstratus, sicut et diuus Ioannes præcursor ait, Qui post me uenit, ante me factus est: hoc est, honoratior me demõstratus est. non enim de substantiæ natura hîc loquitur. Carnis autem causa omnino dictũ est, Hæreditauit. Nam

Ibidem. ut Deus uerbum hoc nomen semper habebat, hunc ad modũ & nos de homine & sublimia et humilia loquimur, ueluti si dicamus magnũ hominem, à poriori totum istud appellamus, aliquando uerò ab his quæ sunt carnis.

Psal. 2. Cui enim dixit aliquando angelorum, Filius meus es tu, hodie genui te?] Vnde, inquit, perspicuũ quòd melior sit & præstantior angelis: ex nomine. nomẽ enim filius, germanitatẽ indicat: hoc est, quòd ex patre sit genitus. Quòd si ex gratia filius est, minor est angelis. Quod igitur ait, Ego hodie genui te, nihil aliud significat, quàm quòd

Exod. 3 sit à principio, & ex quo pater est. Quemadmodũ enim qui est, dicitur à præsenti tempore, illud enim potissimum ipsi cõuenit: sic & hodie. Nonnulli autem, Hodie genui te, non de ea quæ omnia secula præcessit, æterna nimirum, sed de ea quæ est secundũ carnem natiuitate, dicta esse acceperunt. Nam & ipsa à supernis fuit, ex spiritu enim sancto, & patris beneplacito.

2. Reg. 7 Et rursum, Ego ero ipsi in patrem, & ipse erit mihi in filium.] Hoc propter carnem apertè dictum est. postquam enim hanc attigit Paulus, intrepidè reliqua deinceps loquitur. Assumpta itaque natura, genuinum ac germanũ filij nomen, quod uerbum ipsi naturæ unitum habebat, hæreditauit, quippe quæ in illo subsistat: queadmodum

Luc. 1. & angelus dixit, Et quod nascetur sanctum, uocabitur filius Dei. Et iterũ, Erit autem magnus, & filius altissimi uocabitur. Hoc autem nemini angelorum cõuenit. Etiam si autem iustorum quidam sint filij Dei, ex gratia tamen sunt, nõ natura. Cum Domino autem Christo sese res aliter habet, sed in subsistenti identitate, filij nomen ob carnem assumptam est inditum.

Iterum autem cum introducit primogenitum in orbem terrę, dicit.] Christus sanè

Mat. 13. aduentum suum in carnem exitum uocat, ut quum ait, Exijt qui seminat, seminare.

&

A & iterum, Ego à patre exiui. idque non immeritò, nam extra Deum eramus, ac egressus ad nos ueluti legatus, & conuersatus nobis, nósque mundans, reconciliauit regi. Diuus autem Paulus egressum istum introitum nunc nominat, à metaphora hæreditatem adeuntium, uel distributionem quandam aut possessionem assumentium. Hoc enim significat quod ait, Introducit, quando tradit filio terrarum orbem pater. tum enim ipsum possedit, uoluntariò subiectum, quando & cognitus est. Introducitur autem non aliter quàm in carne. Vt enim Deus uerbum, in mundo erat, & mundus per ipsum factus est. (Ioan.1.) Patrem autem facit introducere filium, ut gratum & acceptabilem faciat sermonem. Gregorius autem Nyssenus ac diuus Cyrillus sic introducere ipsum intellexerunt, quoniam ante incarnationem nihil commune habebat cum creatura, ut qui Deus esset carne uacans. Quādo uerò carnem assumpsit, tum communicans creaturæ, quatenus id quod creatum erat sibi ipsi uniuit, introductus esse increaturam dicitur.

Et adorent eum omnes angeli Dei.] (Psal.96.) Eum, scilicet qui carnem assumpsit. Indicat autem hic quanto sit ipsis præstantior, quanto uidelicet dominus seruis est potior. ueluti si quis in domum introducēs quempiā, præsides eius illico iubeat adorare ipsum.

Et ad angelos quidem dicit, Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis.] (Psal.103.) En maximum inter illos discrimen, quoniam illi quidem sunt creati, hic uerò increatus. Nam quod ait, Qui facit: sign, ficat ex nō esse ad esse productionem. Non ad angelos autem tantùm excellentiam habet, uerumetiam erga omnem ministrantem uirturem. Non dixit autem, Qui fecit: sed, Qui facit, hoc est, conseruans uerbo, per quod facti sunt. (Psal.18.) Huiusmodi est quod & in euangelio dicit, Pater meus usque modò operatur: (Ioan.5.) hoc est, continet quæ facta sunt, & effecta iam, & custodit perinde ac facta sunt.

Ad filium autem, Thronus tuus Deus in seculum seculi.] (Psal.44.) Angeli quidem, inquit,
B creaturæ sunt & opera, de ipsis itaq; dictum est, Qui facit. Filius autem non est creatura: non enim de ipso etiam dictum est, Qui facit, sed rex, Dominus, ac Deus. Thronus enim ei tribuitur, qui regni est indicium, ac thronus æternus. Hoc autem est aduersus Paulum Samosatensem, qui simplicem hominem introducit eum qui Deus re uera sit, rexq; æternus: & aduersus Arrium.

Virga æquitatis uirga regni tui.] En rursus aliud regni symbolum.

Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem.] Hæc ceu incarnato Deo uerbo aptantur, ceu carne humilia recipiente.

Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis pręparticipib. tuis.] Hoc aduersus Iudæos & Sabellium Marcellū pugnat, tanq̄ duas personas indicās, Deum & Deum: & contra Marcionistas, qui non putant filium assumpsisse carnem, quoniam diuinitas non ungitur, sed humanitas. Ait igitur, Deus, hoc est, ô Deus, unxit te Deus tuus, hoc est, pater quidem tuus secundum diuinitatem, Deus uerò secundum carnem: oleo exultationis, id est spiritu sancto, prę alijs hominibus. Non enim ex mensura spiritum sanctum accepit Christus, neq; ut is qui per spiritum operatur mirifica, ue (Ioan.3) rùm inunctus est præsentia, adeoq; toto unguento, ac toto inungente. Participes autem eius sunt omnes spirituales, ut qui eius participatione sint sanctificati. Nam & q in lege perfecti & spirituales erant, per fidem in Christum spiritum sunt assecuti: ob quam causam & Christi, hoc est uncti, appellati sunt. ut, Nolite tāgere Christos meos. (Psal.104.) At qui in gratia sunt Euangelij, apertius longè Christi sunt participes, ut qui mortis ipsius sint facti consortes per baptisma, & uncti spiritu, qui oleum exultationis dicitur, ut qui à peccatorum nos tristitia ac crudelitate liberauerit, ac futurorum bonorum spe nos gaudere fecerit. Quòd uerò Deus, sit pro ô Deus, testis est fide dignus, hostis Symmachus, hunc ad modum interpretans: Propterea unxit te, ô Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ socijs tuis. †Obserua autem q̄ ὁ θεὸς, Deus, per articulū scriptum, de filio dicatur, propter eos qui dicunt q̄ cum Ioannes scribat κὰι θεὸς ἦν λόγος, & Deus erat uerbum, cum sine articulo ὁ, dictio θεὸς illic ponatur, non propriè ipsum uerum Deum indicat.

(† ὁ θεὸς, Deus, cum articulo de filio dicitur, ut uanũ sit quod de articulo omisso, Ioan. primo, cauillantur.)

Et tu in principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli.] Ne cum suprà audiueris q̄ primogenitum introducat in orbem terrarum, existimes

tanquam donum esse quod ei postremò datum sit à patre, cõmonstrat eum ipsius orbis simul conditorẽ fuisse, nõ in nouissimis tẽporibus, sed iam olim à principio. Hoc ipsum est aduersus pariter Paulum Samosatensem. Affirmat enim & probat Paulus apostolus, aduersus Samosatensis opinionem uanam, Christum ante uirginẽ Mariã fuisse, quippe qui & autor sit creationis & cõditor. Contrauenit etiam Arrio, Christũ ipsum ministrũ & instrumentũ facienti: propterea & suprà memoratum est, Per quẽ et secula fecit. Ecce enim hic ipse creator & conditor introducit. Obserua autem quo modo complicentur qui est de increata Christi natura sermo, & qui de diuina dispensatione qua incarnatus est. Aliàs enim sublimia propter diuinitatẽ, aliàs uerò humilia propter humanitatem de Christo seruatore nostro proferuntur.

Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes ut uestimen tum ueterascent, & uelut amictũ uertes eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui nõ deficient.] Maius quiddam quàm sit creatio, hic aperuit apostolus, transfigurationem uidelicet mundi, Mutabũtur, inquit. mutabuntur enim à corruptione ad incorruptibilitatem: & adeò facilè, ut si quis amictum circunuoluat. Quòd si transfigurationem & innouationem, ad perfectiorem formam, & mundi creationem adeò facilè operatur, in minori opere alterius indigebit adiutoris? Porrò haud parum solaminis præbet fidelibus in hoc mundo oppresis, nouisse eas res & opera quæ nunc uident, non ita duratura perpetuò, cæterùm acceptura mutationẽ: tum eum quem ipsi deuenerentur & colant, in sempiternum permanere, semperq; uiuere. Anni enim tui non deficient.

Psal. 109. Ad quem autem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoad usq; ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?] En rursus animũ illis addit, ac omnis mali casusq; leuamen tribuit. Siquidem futurum erat ut ipsorum hostes prosternerẽtur, & ipsorum hostes iidem essent qui & Christo aduersarentur. Neq; tanquã Christus imbecillior hoc nõ posset, pater dicitur subijcere hostes. qui enim in extremo die iudicaturus est omnes, quanto potius etiam interea tẽporis reddiderit cuiq; pro suis operibus? uerùm ut ostendat quo honore pater filium prosequatur. Patrem enim indignari hostibus filij, qui non cedat in gloriam & summum decus filij? quomodo nõ sit magnæ patris in filium dilectionis symbolum? Dictum autem est fusius hac de re in priore ad Corinthios. quæ illic ergo annotata sunt, require. B

1. Cor. 15. Nonne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis?] Auscultantium mentes erigit atq; attollit, in gentẽ Dei erga nos curam in medium promens: quandoquidem angelos excellentiores nobis spiritus, ordinarit ut ministrent ac inseruiãt nobis in rebus ad salutem pertinentibus. Videtur autem quosdam perstringere, qui angelis nimirum intenti erant, potissimùm uerò Hebræos in uniuersum omnes, legi per angelos traditæ planè affixos, eorumq; ministerijs quæ in lege deprehenduntur, adeò ut hos etiam Christo præ-

Act. 7. ferant. Ne igitur ipsis, inquit, intenti sitis, nam & conserui nostri sunt. Obserua porrò

Gal 3. qui non perinde multum discriminis faciat inter creaturas. Quanquam multum sit discriminis inter angelos & homines, nobis tamen eos proximos statuit. creaturæ nãq; à creaturis parum distant. Ministrarunt aũt angeli & in ueteri testamento multa, at-

Luc. 2. 24. queetiam in nouo. Nam in nouo Ioseph per insomnium responsum dant, pastori-

Ioann. 20 bus euangelium annunciant, & in monumento sedentes resurrectionem prædicant.

Act. 1. 10. 8. & 12. Et in ascensione seruatoris nostri docebant sic reuersurum, quemadmodum ascendisset. Hunc ad modum ad Cornelium uenit angelus, ad Philippum uenit angelus, ad Petrum etiam in carcere, ac simpliciter innumera huiusmodi. Considera hic angelicum esse, inseruire saluti mortalium, imò ipsius etiam Christi. proinde haud uenit negligendum eiusmodi ministerium.

CAPVT II.

PRopterea abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus.] Quia, inquit, tanta est excellentia filij qui locutus est nobis, qua excellit prophetas, & angelos ueteris testamenti ministros, maiore cura nobis obseruanda sunt quę dicit, quàm quę lex loquitur: attamen palàm hoc non dicit, ne principio eos feriat aut exasperet: uoluit autem ut ex consequenti hoc colligeretur. Nec uerò comparans ueteri nouum testamentum, hæc dicit, haudquaquam; uerùm aduersus opinionem eorum

qui

A qui plurimum de ueteri gloriabantur, nouum contemnentes, hæc adducit.

Ne quando perefliuamus.] Hoc est, ne excidamus, ne pereamus. Accepit autẽ dictionem hanc ex parœmijs. Fili, inquit, ne per effluas, ut ostendat lapsus facilitatem et interitus grauitatem. Nam quod perefluit ac præterfluit, haud facile redit. *Ecc. 1.9.18*

Si enim qui per angelos dictus est sermo factus est firmus.] En reuelat hîc uoluntatem suam. Per sermonẽ aũt per angelos enunciatum, uel decalogus intelligendus est. Verisimile est enim angelos tum affuisse, quibus gens Hebræa cõmissa fuerit, qui & tubas faciebant, idq; genus alia, ut ignem, caliginẽ, perinde ac in epistola ad Galatas, Ordinate per angelos. & iterum: Accepistis legem per dispositiones angelorum. Vel per sermonẽ omnia iussa per angelos in ueteri testamẽto dispensata, accipienda sunt, ut in † ploratu, in iudicibus, in Sampsone. Eam ob rem nõ dixit lex, sed sermo, ut iam commemorata indicet. Omnia igitur hæc firma, hoc est, uera sunt facta, & ad opus interminationes sunt perductæ. neq; quicquam horum excidit. *Exod. 19. 20. & 13. Galat. 3. Act. 7. Iud. 6. 9. 13. † ἐπὶ τοῦ κλαυθμῶνος, uetus Chrys. interpres habet, In Loth.*

Et omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustã mercedis retributionẽ.] Non hæc, inquit, transgresio repensationem accepit, illa uerò non item, sed omnis, neq; quicq; inultũ permãsit. Pœnã autem mercedem appellat, etsi uocabulum μισθαποδοσία, merces in bonam partem accipiatur: at non perinde uocum gerit curam Paulus.

Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem:] Illic sermo est, hic uerò salus. Quod si illic etiam salus fuerit, non adeò tamen magna erat: siquidem ex hostibus liberabantur, bonaq; terræ accipieb ant. Hic uerò magna prorsus salus est, propterea dixit tãtam. mortis enim destructio, dæmonum interitus, ac cœlorum regnũ, omnia hæc per ea quæ nobis Deus loquutus est, fiunt.

Quæ quum initium accepisset, enarraui per Dominum, ab eis qui audierunt in nos confirmata est.] Fidem uerbis suis firmans, & autoritatem concilians, Salus, inquit, hæc non per prophetas aut angelos est promulgata, uerùm ab ipso uniuersorum Domino, ab ipsóque fonte principium sumpsit, deinde transiit & ad nos firmiter atque fideliter per eos qui ipsi fuere uerbi spectatores & ministri, id quod & Lucas ait. Nam ipsi nos certos reddiderunt ac firmauerunt. Quomodo igitur alio in loco sese non ab hominibus audiuisse dicit. Quia illic arduum erat & necessarium, quo urgebatur confirmare se non esse hominum discipulum. Calumniabantur enim eum, ceu Dominum non audiuisset. Quare periculum erat ne prædicationi & uerbo eius apud discipulos suos non adhiberetur fides. Nunc autem non est tanta eius confirmationis necessitas. Neq; enim Hebræis prædicauit, neq; apud istos malè audiebat, tanquam hominũ discipulus esset, & non Christi. Vel quia & hic inferens Deum sibi testimonium reddere per signa & prodigia, innuit quod non ab hominibus hæc, sed à Deo acceperit. *In prologo euãgelij sui.*

B

Contestante Deo signis & portẽtis.] Cum dixisset, Cõfirmata est, indicat iam quã nam isthuc ratione factũ sit. Ne enim dicat aliquis, Qui audiuerunt, finxerũt: Deus, inquit, testimonium simul reddit. non enim testimonium daret, si figmenta fuissent. Testantur enim ipsi, Deus uerò simul testimonium illis exhibet, non uocem aliquam edens, sed per signa & prodigia confirmans atq; stabiliens quæ dicunt. Deo itaq; credimus, non hominibus.

Et uarijs uirtutibus.] Charismatum copiam indicans, dixit uarias. nunq; enim tanta tamq; eximia signa facta sunt. Quoniam autem & præstigiatores multa edunt, adiecit, Et uirtutibus. Illa enim miracula non sunt uirtutes, sed imbecillitas, & apparentia siue imaginatio, ac planè uana sunt eorum facta.

Et spiritus sancti distributionibus secundum suam uoluntatem.] Atq; hoc propter eandem causam intulit. Quæ enim præstigiatorum sunt, non spiritus sancti sunt, uerùm immundorum dæmonum imposturæ. Clàm autem & aliud innuit. Verisimile erat haud multos esse apud Hebræos, qui charismata haberent, defecerant enim propter eorum torporem. Vt igitur uel in hoc consoletur eos, Distributiones, inquit, spiritus sunt, iuxta ipsius uoluntatem: ipse nanq; nouit quid cuiq; conducat, sicq; donũ suum partitur & gratiam. Sæpe uerò ob impuram uitam aliquis non accipit donum seu charisma: rursus cui pura est uita, sepæ item non accipit, ut non attollatur: propterea & humilibus & simplicibus magis daban tur charismata.

Non enim angelis ſubiecit orbem terræ futurum.] Demonſtrans adhuc filij excellentiam, qua angelos exuperat: Non his, inquit, ſubiecit terrarum orbem, uel mundũ hunc, ſed filio. Futurum autem dicit, quia filius Dei ſemper erat, orbis uerò terrarum producendo erat, qui antea uidelicet non fuerat. Quantum igitur attinet ad ſempiternam filij Dei eſſentiam, orbis futurus erat, & uniuerſitas rerum. A

De quo loquimur.] Hoc eſt, de quo ſuprà diximus, Quum introducit primogenitum in orbem terræ: ne igitur alium orbem inquirat mens tua errans, ac ſeducta. Nonnulli per futurum orbem, poſt fata ſecuturum mundum hic intellexerunt. De quo, inquit, omnis eſt nobis ſermo. Tum enim angeli ut ſerui aſsiſtent, filius autem ut iudex in throno ſuo ſedebit.

Teſtificatus eſt autem quidã alicubi dicens, Quid eſt homo quòd memor es eius? aut filius hominis, quoniam uiſitas eum? minuiſti eum† paulo minus ab angelis, gloria & honore coronaſti eum, & omnia ſubieciſti ſub pedibus eius.] Non explicat nomen autoris ſacri, ut qui diſputet cum ſcripturarum gnaris. Hæc quidem generatim de uniuerſa humana natura ſunt dicta, ſpeciatim tamen Chriſto ſecundum humanitatem quadrant. Nam filius Dei humanam naturam, quæ nihil erat, uiſitauit: qua aſſumpta, ſibiq́ unita, cunctis ſuperior eſt demonſtratus.

† Βραχύ τι id eſt, parum quiddã, uel breue quid, ut intelligamus paululo minorẽ uel ad breue tempus inferiorem fuiſſe angelis.

In eo enim quod omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Nunc autem nondum uidemus ei omnia ſubiecta.] Quia perſecutionibus illi obnoxij erant, ac aduerſa patiebantur, ne obijciant, Quî dicis Deum omnia ſubieciſſe, quum nos perſecutionem patiamur, atque exagitemur miſerè ab hoſtibus ipſius? Itaque nondum ſubiecti ſunt ei, ſed decipis nos: propterea, inquit, ne tumultuare, neque puſillanimis eſto, futurum eſt enim ut omnia ipſi ſubijciantur. Propterea enim ſcriptura dixit quòd ſubdiderit, quod omnino euenturum eſt, etiamſi nondum contigerit, quaſi iam euenerit, ponens. Ne igitur mœreas quaſi acerba triſtiáque patiaris. Nondum omnia ſuperauit prædicatio, nondum tempus adeſt ut perfectè ſubijciantur, ſubijcientur tamen omnino. B

Eum autem qui modico quàm angeli minoratus eſt, uidemus Ieſum per paſsionẽ mortis gloria & honore coronatum.] Conatur oſtendere, ea quæ dicta ſunt, Chriſto conuenire. Et ait, Etiam ſi illud omnia ſubieciſti, nondũ uideatur ipſi quadrare, atqui monſtrauimus omnino hoc euenturũ. Illud certè, parum quiddã ab angelis imminutum eſſe, huic cõuenit, aut nobis. Etenim triduum apud inferos cõmoratus ut homo, paululum inferior factus eſt angelis, quandoquidẽ illi prorſus non ſint obnoxij morti. Nos uerò qui plurimũ ſiue multo tempore corruptioni ſumus obnoxij, haud parum certè, ſed omnino multum ab angelis ſumus imminuti. Gloria porrò & honore coronatum eſſe propter paſsionẽ, illi magis cõuenit, quàm nobis. Dicens autem paſsionem mortis, ueram mortem indicauit. non enim uana mortis apparitio fuit, ſed efficax afflictio & cruciatus. Meminit autem mortis & crucis, ut perſuadeat eis generoſe ferre afflictiones, ad præceptorẽ Chriſtũ oculos defigendo. Quinetiam gloriæ illi crux fuit, proinde & uobis ærumnæ & cruciatus in gloriam cedent. Quid igitur reſilitis ab his quæ coronam & palmam pariunt? Ille pro te ſeruo paſſus eſt, tu uerò nõ ſuſtines pro ipſo domino tuo affligi?

Vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem.] Non debebat nobis Deus quicquã, ſed ex gratia filium ſuum nobis dedit in mortem, nõ pro fidelibus tantum, ſed pro uniuerſo terrarum orbe. Etſi enim non omnes ſunt ſeruati, ipſe tamen quod ſui officij erat, impleuit. Pulchrè autẽ dixit guſtaret. ut enim re uera guſtauit, ſic modica in morte facta mora, protinus reſurrexit: unde & ſecundum hoc præſtantior eſt angelis, quoniam ſuperior morte demonſtratus eſt. Perinde ac medicus animaduertens ægrotũ metuentem præparatos ſibi cibos & pharmaca deguſtare, ipſa prior deguſtat, ut perſuadeat ægro quò confidat ſumere audacter pharmacũ. Hunc ad modum Dominus uidens nos metuere mortem, guſtauit eam prior, cum non eſſet ei neceſſarium. Non enim hoc illi ex debito incumbebat, quòd mortem nimirũ guſtaret, ſed totum iſthuc ex gratia egit, ut cum oſtendiſſet eam nihili eſſe, perſuadeat etiam nobis aduerſus illã confidere. Neſtoriani autem deprauantes ſcripturam, dicunt, ut abſq́ Deo, pro quouis guſtaret mortem, ut cõſtituant in crucifixo Chriſto non adfuiſſe ſimul diuinitatẽ,

ut quæ secundum substantiam ei unita non fuerit, uel personam, sed secundum habitum. Quorum insipientiam orthodoxus quispiam ridens ac subsannās, Esto, inquit, habeat scriptura ut dicitis, pro nobis tamen uel sic erit quod dicitur. Absq; enim Deo, siue, dempto Deo, pro quouis alio mortem obijt Dominus, pro angelis etiam ipsis, ut inimicitiam eorum erga nos solueret, ac lætitiam ipsis acquireret.

A

Decebat enim ipsum, propter quem omnia.] Hoc est, patrem. propter ipsum enim omnia, hoc est, ipse est autor omnium.

Et per quem omnia.] Animaduerte (per quem) patri attribui. nec enim si imminutionis esset, soli; filio conueniret, patri apponeretur. Quid autem significat per quē? Disce quia dixerat, propter quem omnia: ne quisquam absurdum quidpiam intelligeret, quasi omnibus ipse indigeret: quandoquidem & præpositio propter, tale quiddam significet, ueluti si dicamus propter hominem producta est & condita creatura, conditusq; mundus. eam ob causam intulit, per quē, interpretans illud propter quem, sic intelligendum, quasi per ipsum, hoc est, ab ipso facta conditaq; sint omnia. Hunc ad modum igitur & de filio si dicat per quem, accipe pro à quo. *Per quem, etiam patri tribuitur.*

Qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum per passionem † cōsummare.] Adhuc illius gloria & honore coronasti eum, hic meminit. Quod aūt ait, est eiusmodi: Digna honore & splendore suo pater transegit, primogenitum omnium filiorum, qui gloriæ eius participes futuri erant, clariorem & splendidiorem omnibus cōmonstrans per passiones, ut ostendat etiam alijs quomodo sit certandum. Principem autem salutis appellat, hoc est, autorem & causam. Obserua autem quantum sit discrimē, ipse filius est, & nos filij sumus: sed ipse quidem saluos facit. nos uerò salui efficimur: copulamur ipsi & coniungimur, & rursus dissepararmur ac distamus. Per illud quod ait, Qui multos filios in gloriā adduxerat, ipsi cōmunicamus. per istud uerò, authorem salutis ipsorum, distamus ab ipso. Obserua autem passiones aut afflictiones esse consummationem & causam salutis: & qui pro quopiam patitur, non illū solum adiuuat, uerumetiam ipse clarior redditur & perfectior. Consummationem autem hîc intellige gloriam qua glorificatus est, atq; hanc secundum humanitatē intellige. Vel quia naturaliter quidem habebat gloriam, cæterùm quod ad nos attinet, hoc est, apud homines, inglorius erat, tanquam non agnitus. Quia uerò post crucem cognitus est, & glorificatus, accipere dicitur gloriam, quam tamen natura habebat, etiamsi à nobis ei non deferretur. Diuus autem Cyrillus perfectionem immortalitatē dicit, quæ deerat Christo secundum hominem. Compleuit autem hanc ipsi pater per resurrectionem. Postquam enim resurrexit, non porrò in eum mors dominatur. Quin & uniuersam naturam in ipso hac perfectione dignatus est. *† τελειῶσαι, id est, consummare, actiuē, id est, docebat ut pater cōsummaret authorē siue principem salutis &c.* *Afflictionū utilitas.*

B

Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes.] En rursus indicat nos esse fratres Christi, tantoq; affectos honore. Qui enim sanctificat, hoc est Christus, & qui sanctificantur, hoc est nos, ex uno omnes, hoc est, ex patre: at ille quidem ut genuinus & germanus filius & è substantia patris, nos autem ueluti creaturę. Animaduerte autem & in dictionibus excellentiam. nam ille sanctificat, nos autem sanctificamur. Proinde & similitudo est, siue identitas & excellentia.

Propter quam causam non erubescit fratres eos uocare.] Hoc etiam loco excellentiam obserua. Per hoc enim quod dicit, non erubescit, indicat hoc non esse naturæ rei, sed amoris, paternique affectus, eius qui non erubescit aut confunditur. Etsi enim ex uno simus, multum tamen est interualli: quantum uidelicet inter creatorem & creaturas.

Dicens: Nunciabo nomē tuū fratribus meis in medio ecclesiæ laudabo te.] Carne induta, induit simul fraternitatem, ac simul coijt fraternitas. Rursus autem inde excellentia prodit. Denunciabo enim, inquit, ijs qui tenebris circunsepti sunt & ignorantibus. Non est dissimile ei, Nomen tuum hominibus manifestaui. *Psal. 21* *Ioann. 17*

Et iterum, Ego ero fidens in eum.] Per hoc itidem indicat se hominem fratremq; nostrum factum esse. perinde enim ac quilibet hominum, sic & ipse confidit in eum, hoc est, patrem: simul monstrans nobis, ut in solum Deum confidentes simus, quandoquidem ipse qui filius sit, & nihil indigeat, in patrē tamē cōfidere sese dicat. Nonnulli uerò sic intellexerunt, quia suprà Christū fratrem dixit, infrà aūt patrem, in me- *Psal. 17*

 dio

dio declarat illa quidem esse nomina dispensationis postremis temporibus patefacta. A
In solũ Deũ propriè cõ fidendum. Sempiternũ autem nomen eius, quod omnia secula præcessit, Deus est. Quis enim in alium propriè cõfidit, quàm in Deum? Perinde quasi dicat, Ne cum & fratrem & patrem eum esse auditis, existimetis eum esse unum ex multis, uel uulgarem aliquem: Deus est, inquit, in quem fiduciam esse collocandam scriptura testatur, ut sermo non sit ex persona Christi, sed prophetæ potius dicentis, Ero fidens in ipsum Christum, ut
Esa. 8. Deum. Enimuero huiusmodi intellectus non quadrat.

Et iterum: Ecce ego, & pueri, quos mihi dedit Deus.] Hîc patrem nostrũ facit Christum, dedit autem, accipiendum ob bonam uoluntatem patris, quam in incarnatione filij exhibuit. nisi enim placuisset incarnari filium, nequaquam ei liberi fuissent.

Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem.] Pudeant igitur qui per calumniam asserunt & nugantur per imaginationem & apparentiam eum hîc affuisse. Non dixit autem solùm quòd particeps fuerit carnis & sanguinis sicut pueri, Hoc est reliqui homines. Atqui etiamsi hoc dixisset, satis fuisset ad confirmandum quòd uerè incarnatus esset, uerùm & παραπλησίως, id
Deut. 3. Mich. 6. est similiter, adiecit, ut à nostra nihil differentẽ et ueram incarnationẽ nobis exhibeat.

Vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est, diabolum.] Causam reddit diuini consilij, quur sit incarnatus. Vt per mortem suam, inquit, quam suscepit (ut carnis & sanguinis uidelicet particeps) aboleret ac destrueret diabo
Rom. 5. lum, qui imperium tenebat mortis. Quomodo imperium habebat mortis? per peccatum. Quia enim peccare faciebat homines ex prima illa inobedientia, ipse fuit qui mortem condidit, qui ipsa ueluti milite ac fortibus armis utitur aduersus humanam naturam. Hac ipsa igitur Christus etiam usus est aduersus satanam. Quod reuera multæ potẽtiæ ac sapientiæ fuit iugulare hostem ijs armis, quibus ipse multos ingulabat. Quidam autem sic intellexerunt, eum qui habebat peccatum, hoc est, diabolum. peccatum enim est fortitudo roburq́ mortis. B

Et liberaret eos qui timore mortis per totu uitam obnoxij erant seruituti.] Hoc est ut liberaret homines, qui serui erant mortis, metuebantq́ sibi ab ea, illiq́ obnoxij erant, hoc est detenti seruitute quæ sub ipsa erat, ut quæ nondum erat destructa. Vel quia in timore continuo uiuebant prisci mortales, semper sese mox morituros expectantes, ac præ tanta formidine, nullius uoluptatis sensum accipere potuerunt. Hoc
Mortis metus maxima seruitus. enim adumbrauit cum dixit, Per totam uitam. Obnoxij itaq; erant seruituti, hoc est, semper tremebant ceu serui Dominum, amaram ipsam mortem, nullam planè uoluptatem ex aliqua re percipientes. Collige hîc, quòd mortem metuens expers est libertatis, omniumq́ seruus est. Consolationi hoc est fidelibus qui affliguntur, siquidem acti illi ac carceribus mancipati et uincti liberius uiuunt, ac suauiorem uitã ducũt ijs qui olim summis in delicijs uitã ducere uidebanĩ, quando uigebat mors & uires suas obtinebat. Nam illi mortis metu cõcussi, serui erant, uos aũt abeo metu liberati estis.

Nusquam enim angelos apprehendit.] Hoc est, non angelorum naturam assumpsit neq; eam gestauit. Hoc autem multam erga humanum genus charitatem Dei indicat. quod enim angelis non donauit, hoc hominibus dedit, ut ex ipsorum natura carnem assumeret.

Sed semen Abrahæ apprehendit.] Non dixit, suscepit, sed apprehendit, ut ostendat quòd fugientem naturam nostram, & longius à se remotam insecutus sit, & anteuertens apprehenderit, complexusq́ sit, sibi uniens & copulans, ac sistens ipsam à fuga qua ab ipso fugiebat. Nõ dixit autem naturam hominũ, sed semen Abrahæ: simul cupiens eos attollere, ac generis ipsorum splendorem commonstrare: tum quòd in eo sint gentibus excellentiores, quatenus ex ipsis est Dominus. Semper enim ipsis quoad citra offensam licet, gratificatur. Simul autem promissionem eis ad memoriã
Gen. 13. reuocat, Tibi & semini tuo dabo terram hanc.

Vnde debebat per omnia fratribus assimilari.] Quia placuit ei semel nostram apprehendere naturam, consequens erat prorsus per omnia ipsum nobis assimilari, hoc est, ut nasceretur, ut aleretur, ut cresceret, omniaq́ pateretur quæ oporteret eum pati, tandem ut moreretur: hoc enim est per omnia assimilari.

Vt misericors fieret, & fidelis pontifex in ijs quæ sunt ad Deum.] Nullam aliam ob

A ob causam carnem nostram accepit, inquit, q̃ ut nostri misereretur, ac erigeret depressos. Qua isthuc ratione? pontifex noster factus, ac offerẽs carnem hanc quam ex nobis assumpsit, pro alio quopiam sacro, ut à peccatis nos mundaret, ac mediator noster esset apud Deum. Hostes enim eius eramus. Fidelis autem pro uerus dixit, ut qui post sit pontificis opus persequi & perficere, hoc enim est ueri pontificis, à peccatis liberare eos quorum est pontifex. Vel quia gratus est Deo in suis ad eum intercessionibus. *Pontificis munus.*

Vt repropitiaret delicta populi.] Planũ fecit quid sit fidelis in his quæ sunt ad Deũ: hoc est, ut placet atq; expiet peccata populi. Id enim ingens argumentũ est charitatis suæ, q; omnia fecit ut peccatum tolleret. Cur autem non dixit peccata orbis, sed populi? Quia antea rationem gerebat Iudæorum Dominus, qui populus eius erant, propter quos in primis uenerat, ut his conseruatis & alij salui fierent: etiamsi diuersum factum sit. Vnde & angelus ad Ioseph ait: Ipse seruabit populũ suum à peccatis. Claritudinem itaq; gentis hic Iudaicæ indicat, quod ad genus attinet, & quanto in precio fuerint apud Dominum. *Matt. 1*

In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potest eis qui tentantur, auxiliari.] Humile quidem hoc, & uile, Deoq; indignum uidetur. Cum enim Paulus de carne disserit, & tractat, omnia humilia loquitur, nihil tamẽ indignum carne dicit. Neq; hoc mirum cuipiam uideri debet: quãdoquidem & de patre non incarnato pleraq; ad hominem pertinentia & humilia scriptura loquatur, ut: Dominus de cœlo prospexit, & uidit filios hominum. ac, Descendam & uidebo. innumeraq; alia hoc genus. Multo potius igitur de Christo incarnato, & in carne passo, præsertim uerò ut certiores redderentur auditores, & propter ipsorum imbecillitatem multa dicta sunt, etenim homines experientiam omnibus alijs certiorem firmioremq; arbitrantur. Quod autem dicit, est eiusmodi: Non ueluti Deus tantùm nouit, uerumetiam ut homo nouit per experientiam. Caro autem Christi haud pauca tolerauit, nouit quid sit afflictio, nouit quid sit tentatio. Itaq; potest auxiliari, hoc est, promptus est & pronus ut manum porrigat, afflictis condolescens. *Psal. 13. Gen. 18.*

B

CAPVT III.

VNde fratres sancti uocationis cœlestis participes.] Vnde hoc est? postquã talem ipsum pontificem esse dixi, nimirum fidelem, & qui propitius esset peccatis nostris, & posset nobis auxiliari: cõsiderate isthuc, & inuenietis omnino sic sese habere. Vocationis autem cœlestis dixit participes, hoc est, ad cœleste regnum uocati sumus, nihil ergo hic quæramus, illic merces est, illic retributio.

Considerate apostolum & pontificem† confessionis nostræ, Iesum Christũ.] Propter carnem omnia sunt humilia, ut dictum est sæpius. Apostolus itaq;, siue legatus, ideo dicitur, q; sit ablegatus ad oues domus Israel. Pontifex autẽ confessionis nostræ, hoc est, fidei. non enim legalis cultus pontifex est, sed nostræ fidei. *† ὁμολογίας id est confessionis uel professionis.*

Qui fidelis est ei qui præfecit illũ, sicut & Moses in tota domo eius.] Christum Mosi antepositurus, in medium protulit pontificatũ, uel summi sacerdotis functionem, & huic & illi populum commissum inquiens: maiora tamen Christo quàm Mosi concredita fuere. Principio tamen statim non indicat eam excellentiam, ne resilirent, etiamsi nãq; fideles erant, omnino tamen adhuc adhærebant Mosi: interim tamẽ Dominum illi adæquat, inquiens: Fidelis est ille patri, qui fecit eum pontificem et apostolum. Non enim hic de essentiæ ratione sermo est, uerùm de commissione & officio. Fidelis igitur, hoc est beneuolus, curam gerens eorum quæ sunt patris, non sinens ea corrumpi perdiue, sed salutem potius eorum conquirens ac tuens, quemadmodum & Moses in tota domo eius, hoc est, in populo. Domum enim populum uocat, perinde ac nos cõsueuimus dicere, Ille ex hac domo est. Cæterùm, Eius, siue Dei, siue Mosis. Nam & Mosis dicebatur populus. ut: Populus tuus peccauit. Tanquam procurator & œconomus domus, sic erat Moses in populo. *Mat. 17. Num. 12. Domus populus. Exod. 32.*

Ampliori enim gloria, iste præ Mose dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domo, is qui fabricauit illam. Omnis nanq; domus fabricatur ab aliquo. Qui aũt omnia creauit, Deus est.] Ecce hic est excellentia qua Dominus Mosen exuperat. Fidelis, inquit, erat & ille in tota domo, hoc est in populo, ueruntamẽ & ipse erat unus ex domo. Homo enim & ipse perinde ac cæteri erat (etiãsi sanctus) & cõser-

uus ipsis erat, ut & in ædibus procuratores. etiamsi enim cæteros præcellant, alijs tamen conserui sunt. Quoniam igitur & ipse pars domus erat, conditus est & ipse à quopiam, & qui condidit ipsum, excellit eum omnino. Condidit autem eum filius Dei, qui carnem accepit. & pontifex per eam constitutus est, excellit itaque eum. Animaduerte itaque quomodo ceperit comparationem à carne, conscenderit autem ad diuinitatem, ubi incomparabiliter conditorem & autorem operibus præstantiorem esse demonstrauit. A

Et Moses quidem fidelis erat in tota domo eius, tanquam famulus in testimonium eorum quæ dicenda erant: Christus uerò tanquam filius.] En aliam hîc præstantiam adducit. Moses, inquit, fidelis erat ueluti minister, propterea constitutus, ut loqueretur, atque explicaret Domini sui iussa & uoluntatem reliquis famulis, atque ut esset Deo in iudicio testis eorum quæ dicta essent. Si enim etiam cœlum uocet testes ac

Deut. 32. terram, quemadmodum illud, Audi cœlum, & ausculta terra: & ualles, ut in eo loco,

Mich. 6. Audire ualles fundamenta terræ, multo magis hominem. Christus autem fidelis est, ut filius genuinus & hæres res paternas administrans, secundum patris uoluntatem. Magnum autem & omnino incomparabile interuallum est ac discrimen inter talem dominum & seruum.

In domo sua cuius domus nos sumus, si fiduciã & gloriationē spei ad finē usq; firmã retineamus.] Domus ipsi Mosæ erat populus, cuius pars & ipse erat: Christus etiã domũ habet, nos uidelicet: at si ad finem usq; persistamus, neq; decidamus. Hîc autem adhortatur eos perseuerare in afflictionibus, & non labefactari. Hac enim ratione erimus domus Dei, perinde ac erat Moses. Celebrat autem eos uehitq; præconijs, ostendens q incæperint quidem, uerùm oportere eos ad consummationem sui opponere finem. Pulchrè autem dixit fiduciam & gloriationem spei. firmiter enim quispiã sperans futuram compensationem, gloriatur inde iam, ceu quæ speraret, præstò sint: nec supprimitur, nec animo deijcitur, sed fiduciam potius habet siquando affligatur propter amatum ac dilectum sibi Christum. B

Psal. 94. Quapropter sicut dicit spiritus sanctus, Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt me & uiderunt opera mea quadraginta annis, propter quod infensus fui generationi huic, & dixi, Semper errãt corde: ipsi aũt nõ cognouerũt uias meas, † sicut iuraui in ira mea, si introibunt in requiē meam.] De spe hîc disputauit, nimirum q oporteat firmiter expectare mercedem quampiam illic & requiē pro laboribus quos hîc toleramus: atq; hoc e propheta ostendit, qui inquit q uenturi sint in requiem fideles, quemadmodũ qui non credunt, non ingrediētur, ut neq; olim illi. Cum enim pertransissent mare rubrum Hebræi, ac innumera

(margin: † ὡς ὤμοσα, id est, sicut iuraui, uel adeò ut iurarem.)

Num. 13. Dei erga sese curæ & potentiæ indicia & signa accepissent, decreuerunt speculatores mittere, qui terræ naturam explorarent, ad quam ingressuri erant. Isti uerò qui profecti fuerant, reuersi sunt, naturam quidem terræ admirantes, sed asseuerantes inexpugnabiles esse homines qui eam terrã inhabitarēt. Populus igitur cum debuisset expendere Dei insuperabilē uirtutem atq; potentiam, consternati potius sermonibus hisce, murmurabant, atq; in Aegyptum reuerti oportere censebãt. Indignatus itaq; Deus, q adeò celeriter tot admirabilium operũ suorum memoriam repulissent, iurauit non ingressuram generationem illam quæ murmurasset, in terram promissionis: unde o-

Num. 14. mnes etiam perierunt in deserto, præter Chaleb & Iesum. Quia igitur Dauid post generationem illam loquens, dixit: Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, ne eadem patiamini quæ maiores uestri, ac orbemini requie uidelicet, quasi alia quædam sit requies quam debeamus obtinere, hæc dicit. Nam si re uera recepissent requiem, quam ob causam diceret, Hodie ne induretis corda uestra, patrum uestrorum instar, ne, ut isti, non ingrediamini in requiem. Quæ igitur alia est requies præter regnum cœlorum, cuius imago fuit sabbatum, atque typicè factus ingres-

Quietes tres. sus in Palæstinam per incredulæ generationis filios? Tres autem sunt quietes, prima est sabbati, in quo Deus quieuit ab operibus suis, de quo nunc haud uidetur di-

Gen. 2. cere Dauid, ut quæ olim sit facta. Altera est, ingressus ipse in terram promissionis, in quam ingressi Iudæi cessaturi erant, ac quietem habituri à prælijs & errore.

Neq;

A Neque de hac nunc dicit. Palæstina enim omnino tum occupabatur ab Hebræis, temporibus Dauidis. quomodo igitur de hac dicturus erat, tanquam relicta? Videtur igitur alia quæpiam requies esse, in quam Iesus filius Naue non potuit introducere populum. Quæ igitur hæc tertia requies alia fuerit, præter eam quæ est in cœlis? Date ergo operam, ne ab hac excidatis propter incredulitatem, perinde ac maiores uestri. Hæc ergo huius loci sententia est, quæ ad multum usque spacij protenditur, inquirenda autem sunt singula speciatim. Noueris autem, à Deo non esse exigendam rationem, sed siue tueatur aut non tueatur, credendum ei. Nam & ideo eos accusat, quòd tentauerint se, hoc est, haud citra hæsitationem in ipsum sperauerint, ut qui omnia posset. *A Deo ratione exige re nõ debe mus.*

Videte fratres, nequando sit in aliquo uestrûm cor malum infidelitatis.] Terrentis hoc uerbum est. Verisimile est enim illic fuisse, qui non crediderint esse uera quæ de retributione dicebantur, & propterea experimẽtum sumere cupiebant, diuinæ erga se potentiæ atq; prouidentiæ in ipsos in tentationibus quibus quatiebantur. Propterea igitur munit eos, ad memoriam eis reuocans quæ olim sint passi increduli. Nec enim futura terriculamenta atq; pericula plerosq; adeò cohibent, quantum quæ præterierũt, omnibusq; iam sint cognita. Obserua etiam hîc, ab incredulitate quempiam deuenire, ut & praua cogitet, eademq; peragat.

Vt deficiat à Deo uiuente.] Non enim aliter inuenit aditum incredulitas, nisi quis à Deo desciscat. Quandiu enim Deo adhæserit, atq; in ipsum spem suam collocarit, tanquam in eum qui omnia posit, nihil arbitratur impossibile.

Verùm adhortamini uosipsos per singulos dies, donec hodie uocatur.] Hoc est, ædificate uos mutuò, & confirmate ac fulcite ne cadatis. Sin & quisquam ceciderit, attollite & corrigite ipsum quoad uixerit. hoc enim significat quod ait, Donec hodie uocatur. Spes enim est melioris uitæ in eo qui cecidit. In primis igitur non sit prauũ
B in quopiam cor. sin fuerit, ne cadat propterea in desperationem, uerùm adhortamini ipsum, & suscipite.

Vt ne induretur quis ex uobis fallacia peccati.] Hoc est, ne ex desperatione in excæcationem ueniat, & callum inducat, atq; incurabilis maneat. Quemadmodũ enim obdurata & qui callũ induxerũt corpora nõ cedũt medicorũ manibus, hũc ad modũ induratæ animæ non cedunt uerbo Dei. Fallaciam aũt peccati uocat, uel deceptionem diaboli, nimirum non sperare futuram retributionem. Vel indolentiam, qua dolore & sensu sui mali caret. Dicere enim, Peccaui prorsus, relapsus sum deinceps in peccatum, nulla mihi spes ueniæ: impostura est reuera peccati. Decipiens enim peccatum, & ad sese te pertrahens, talia cogitare facit, iuxta id quod dictum est: Impius cum in profundum malorum inciderit, cõtemnit. Qui autem contemnit, is neq; credere sustinet. ex peccato igitur incredulitas. Dixerunt enim: Non uidebit Dominus, neq; intelliget Deus Iacob. & rursus: Dixit enim in corde suo, non exquiret, & oblitus est Deus. & quæcunq; sunt huius generis alia. *Prou. 18.* *Psal. 9.*

Participes enim Christi effecti sumus.] Hoc est, unũ facti sumus nos & ipse: & sic participamus ei, ut corpus capiti. Hîc autẽ spem eis facit. perinde quasi sic dicat: Qui nos adeò dilexit, ut nos suum corpus faceret, haud sinet nos à se diuelli siue abrũpi: si modò nos uelimus. Simul aũt & illud tacitè indicat, quod & alio in loco memoratũ, Si sustinuerimus, & conregnabimus. Earundem enim participes facti, quarũ & Christus, adflictionum uidelicet, studeamus etiam tum consortes esse gloriæ.

Si tamen initiũ substantiæ ad finem usq; firmum retineamus.] Hoc est, fidem. per ipsam enim subsistimus, & diuina necnon spirituali essentia fundati sumus. atq; regeneratione. Hic ergo firmiter nos ad finem usq; in fide persistere exigit à nobis.

Dum dicitur, Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, quẽad modum in exacerbatione.] Quomodo ad finem usq; dixerit, hîc confirmat. Hoc significatur, inquit, per hoc quod ait, hodie: nam hodie semper est, sicut & suprà etiam dixit, Adhortamini uos mutuo donec, hodie uocatur. Vel quod & potius iudicandum, quemadmodum & diuus Ioannes Chrysostomus censet, per hyperbaton dictũ est, Cum dicit, hodie si uocem, & quę deinceps ad eum usq; locũ, Timeamus ne quando relicta promissione, & quæ deinceps sequuntur. *Hodie pro semper.*

Quidam

Quidam enim audientes exacerbauerunt.] Audita, inquit, promissione Dei nimirum: Dabo uobis terram Chananæorum, non adhibuerunt quidam ei fidem, cæterùm exasperarunt Deum per incredulitatem suam. Videte igitur ne & uos increduli sitis promissis. Non enim proderit uobis audire solùm, nisi & credideritis, perinde ac neq; illis profuit audisse. Quin potius ob id iustius interierunt, quoniam Dei sermonibus haud crediderunt. A

Sed non uniuersi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen.] Chaleb enim & Iesus non fuerunt increduli, eam ob causam adsecuti sunt promissionem, ingressiq; sunt Palæstinam.

Num. 14 Quibus autem infensus est quadraginta annis? nónne ijs qui peccauerant, quorum membra prostrata sunt in deserto?] Per interrogationem sermonem texit, quòd ita clarior sit, minusq; contradictionis habeat. interrogationes nanq; in confessis atq; certis ponuntur. Proponit autem & pœnam. Prostrata sunt enim, inquit, in deserto ipsorum κῶλα, hoc est, magna coxæ aut femoris ossa. A parte autem tota corpora significauit.

Quibus autem iurauit non intraturos in requiem suam, nisi illis qui increduli fuerunt? Et uidemus quòd non potuerunt introire propter incredulitatem.] Paulo antè dixit, ijs qui peccauerant, nunc autem ijs qui non crediderunt. Videtur igitur indicare fidelibus ex Hebræis, quòd in alia etiam peccata non pauci eorum sint lapsi, præter hoc quòd pusillanimes sint, nec credant futuris. Videmus igitur et apertè cernimus quòd inobedientes & infideles non sint ingressi in requiem, hoc est, ob oculos nobis posita est & in confesso ipsa peccati pœna.

CAPVT IIII.

Timeamus ergo nequando relicta pollicitatione introeundi in requiem eius.] Hic est redditio eius quod suprà ait dum dicitur, Hodie si uocem eius audieritis, & quæ sequuntur. Metuamus ne & nobis eadem contingant. cæterum Ergo ideo positum est, quòd longius sit dilata oratio priusquam redditio sequeretur. B

Videatur aliquis deesse.] Hoc est ne quo modo deficiat, ac frustretur ingressu in requiem hanc promissam. Hilariorem autem & minus molestam orationem faciens, non dixit, Ne deficiat, sed ne uideatur deficere uel frustratus esse.

Etenim & nobis nunciatum est, quemadmodum & illis, sed non profuit eis sermo auditus.] Annunciatum est, inquit, perinde nobis de futuris bonis, atq; illis, typicè, de terra: uerùm id simpliciter nobis non proderit, nisi etiam credamus, omnemq; pusillanimitatem deponamus, ut neq; illis profuit audijsse. Animaduerte autem quomodo de nobis loquens, rem ipsam εὐαγγελισμὸν, hoc est bonã nũciationem appellauit, tanquam uerorum bonorum promissionem, quæ ueluti à trophæis & uictoria dentur. Cum de illis autem loquitur, sermonem auditus dixit.

Non† admixtis fide ijs qui audierant.] Hoc est, nõ unitis neq; consentientibus de fide cum ijs qui audiuerant, sed ab ipsis auulsis. Mirè autem non dixit consentientibus, sed non admixtis, ut summam unionem significet. Qui audierant eos hîc dicit, qui crediderant. illi enim re uera audisse dici queant. Diuus autem Ioannes Chrysostomus, non admistos, intellexit Chaleb & Iesum. illi enim extra seditionem permãserunt: neq;, inquit, cæteris commixti sunt tumultuantibus, neq; simul insurrexerunt & cõsumpti sunt cum alijs seditiosis, & unam cum omnibus sententiam habentibus. Quibus autem his? nimirum his qui audierũt, nec ullam utilitatem receperunt. Hoc uerò iuxta magnam & profundam suam sapientiam diuus ille Ioannes dixit, mihi autem indigno non dedit intellectum quo modo illud dixerit.

(συγκεκραμένους id est, admixtis scilicet incredulis qui non sunt fide admixti ijs qui audierãt. Alij legũt in nominatiuo singulari, συγκεκραμένος, admixtus, scilicet sermo.)

Psal. 94. Ingrediemur enim in requiẽ quòd credidimus quemadmodũ dixit, Sicut iuraui in ira mea, si introibunt in requiẽ meã.] Vnde perspicuũ est quòd ingrediemur in requiem nos qui credidimus: ex eo quia dicit Deus nõ ingressuros eos qui nõ crediderũt. è cõtrario enim hoc & oppositione intelligitur, & quemadmodũ nõ credentibus compensationem incredulitatis dedit non ingredi in requiem.

Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis. & in isto rursus: Si introibũt in requiem meam.] Videtur oratio hic esse non admodum conse-

A consequens, sed secus est. enimuerò hoc dicit, quòd non posit aliquis affirmare Dauidem de sabbati requie loqui. Quî enim de hac loqueretur, cum ea iam olim praeterierit? nimirum cum mundus esset conditus primùm. Sed manifestum est quòd de alia quapiam quiete Dauid uerba faciat, nempe ingressus in coelorum regnum, quae requies & in futurum inclinata est, tanquam deberent nonnulli post haec ingredi. Ac quemadmodum sabbatum requies dicitur in scriptura, & nihil impediuit quo minus posthac introitus in terram promissionis etiam diceretur requies: sic iam nihil prohibet post hanc rursus requiem uocari futuram, regnū uidelicet coelorum, in quod, qui non crediderunt, non ingredientur. *Sabbatū requies.*

Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ij quibus prioribus annunciatum est, nō introierunt, & quibus prius nunciata erat, propter incredulitatem: iterum terminat diem quendam hodie in Dauid dicendo post tantum temporis, quemadmodum dictum est, Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Nam si eis Iesus requiem pręstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die.] Vniuersum hoc conatur ostendere, quòd Iesus filius Naue non potuerit introducere in hanc requiem, de qua Dauidi est sermo, nobisq; nūc, Quoniam ergo ille non introduxit, Dauid autem rursus post tot annos dicit, Ne induretis corda uestra, quemadmodum patres, qui propter incredulitatem non sunt ingressi, datq; nobis è contrario intelligere, q si crediderimus, ingrediemur, illa uidelicet requies futura est, eaq; nos expectat. De Palaestina enim utique non promittebat Dauid, eam enim tum occupabant: sed neq; de ferijs aut quiete septimae diei loquutus est, nam ea à constitutione mundi fuerat. Tertia igitur quies est regnum coelorum in quod nos uerus introducit Iesus, adeoq; fides in ipsum.

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei.] Non dixit requies, sed sabbatismus, proprium nomen ponens quo gaudebant, & ad quod accurrebāt. Sic autem appel-
B lat regnum coelorum. Quēadmodum enim in sabbato ab omnibus operibus carnalibus crassis abstinere lex iubebat, ac sacerdotes ea sola pficere mandabat, quę ad cultum Dei pertinebāt, & quęcunq; animę cōmodabāt: sic tum omnia spiritualia erūt ac diuina: nihil carnale, nihil laboriosum, ubi aufugit dolor, moeror, atque gemitus. Audi iam quid ipse dicat. *Exod. 20* *Apoc. 21*

Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus.] Interpretatur quomodo sabbatismum nominarit coelestem illam requiem. Propterea q cessabimus & nos ab operibus nostris, quemadmodū & Deus postquā quieuisset ab operibus suis in condēda mundi machina, sabbatū diem illam appellauit. Hîc quidē etiā iustis multum laboris & certaminis imminet, cùm propter alia, tum propter uirtutis sudores: illic uerò in requie sempiterna, ne uirtutis quidem moralis operatio est, sed Dei inexplebilis fruitio siue usurpatio. Quod igit audire expetebant, uidelicet q liberandi essent à laboribus huius aeui, hoc iam dixit, refocillās eos ac fulciens.

Festinemus ergo ingredi in illam requiem.] Quia demōstrauit tertiam quandam esse requiem, deinceps adhortatur eos, ut in illam introeant. Pulchrè autem dixit, festinemus siue adnitamur, non enim fides ipsa per seipsam sufficiens est ut introducat in illam, nisi proba pariter conuersatio adeoq; uita affuerit. *Fides sola ad beatitudinem non perducit.*

Vt ne in idem quis incidat incredulitatis exemplum.] In idem cū Israelitis. Quomodo nanque illi plurimum itineris emensi, & multa sanè aduersa perpessi, propter incredulitatem tamē exciderunt: sic & uos uidete ne quo modo post tot tantaq; quae sustinuistis certamina, cadatis, quippe si ad finem usque non uos uiros fortes geratis, hoc enim est reuera cadere.

Viuus est eīm sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio † ancipiti.] Quēadmodum tum, inquit, non bellum, non ensis eos perdidit, sed Dei uerbum: per se enim, sine ui extrinsecus illata, decidebant: sic nobiscum etiam eueniet. Idem nāque uerbum quod eos puniuit, & nos afficiet supplicio. uiuit enim semper, & nunq; extinguitur, nec extingui deleriue potest. Dixit etiam aliam ob rationem uiuus, ut quū sermonē siue uerbum audis, non existimes leue basiq; carens uerbum. Viuum enim est, hoc est, subsistit & efficax est, & in quam inciderit animam, in ea grauia uulnera efficit. *† δίστομον ancipiti, utring; incidenti. aciem enim gladij os uocant Graeci quòd ea pte mordeat.*

efficit. Animaduerte quomodo sese captui nostro attemperet. Nam ensis & sectionis meminit, quæ nobis sunt consueta & cognita, ut ex hisce excellentem eius potentiam demonstret.

Matt. 24 Et pertingens usque ad diuisionem animæ & spiritus.] Horrendum quiddam dicit: uel quia spiritum ab anima diuidit, ac relinquit eam desertam à sanctificatione huius, quam Dominus in euangelio diuisionem nominauit. Perinde nanque ut rex principi cuipiam peccanti cingulum adimit, ac priorem dignitatem, tumque punit: hūc ad modum hic spirituali primùm dignitate uiduatur homo, deinde supplicio afficitur. Nōnulli autem sic acceperūt hunc sermonem, sententia certè meo iudicio ab apostolico scopo haud aberrante: Verbum Dei simulatq; animam ingressum fuerit, diuidit animæ partes, ut ipsa susceptrix & capax fiat mysterij. Sicut enim sagitta carnem diuidens, sic in eam ingreditur: ita & uerbum, nisi communitas animæ partes dissecuerit, haud certè in ipsam ingredietur.

Compagum quoq; ac medullarum.] Ne audiētes animæ hic mentionem fieri, torpeant, cogitantes obscuram & occultam esse pœnam, apponit etiam quæ sunt corporis. Quæ enim manifestiora sunt, magis feriunt.

Et discretor cogitationum & intentionum cordis.] Diuinitatem hic uerbi innuit, Psal. 7 Dei enim est iudicare, hoc est, explorare ac nouisse cogitationes. Scrutans enim, inquit, corda & renes Deus.

Et non est ulla creatura inuisibilis in conspectu eius.] Non solùm, inquit, hominū explorat corda & scrutatur, uerùm etiamsi angelos dicas & archangelos, & Cherubim & Seraphim, omnia illi sunt perspicua. Nihil adeò est quod oculum eius latere posit.

Omnia autē sunt nuda & aperta oculis eius.] Ut clarius patefaciat quomodo sint omnia nuda & aperta corā Deo uerbo, dictione usus est per metaphorā ad pecudes quibus sit pellis detracta pertinente. Ut enim illis † ceruicatis, hoc est, cultrū per ceruicem recipientibus, & mactatis atq; iugulatis, detracta dehinc pelle omnia interiora reuelantur: sic & Deo cuncta sunt perspicua. Quidam autem τετραχηλισμένα quæ nuda uertimus, quasi dicas ceruicata, ex collo uel potius de collo pendentia intellexerunt. Alij autem τετραχηλισμένα, pro humi seu in terram spectantia, adeoq; ceruicem inclinantia acceperunt, eo q; non possent defigere oculos in gloriam atq; splendorē iudicis & Dei nostri Iesu Christi. Tu uerò quod primum est amplectere. B

Ad quem nobis * sermo.] Ipsi, inquit, daturi sumus rationes & pœnas transactarū à nobis rerum. Animaduertis quomodo rem exaggerauerit. Ne enim quum audis dicentem apostolum, In eodem exemplo incredulitatis, arbitreris eandem pœnam esse & nobis & Israelitis, ostendit per hæc, nostra longè esse horribiliora.

† τραχηλιζόντων. q. d. ceruicatis. τράχηλος. enim ceruix est, aut spina illinc descendens, aut collum.

* λόγος, sermo ratio.

Habentes igitur pontificem magnū, qui penetrauit cœlos, Iesum filium Dei.] Ceu quodam interrogante, Quomodo igitur non cadamus, neq; pusillanimes despere-mus? quæso da mihi consilium: Poterant, inquit, ea quæ dicta sunt, erudire nos timore, atq; securiores reddere: uerumenimuero præter hæc magnus est nobis pontifex, qui nobis esse auxilio queat, si teneamus confessionē. Non enim est paruus aut uulgaris quispiam, cæterùm magnus & præclarus: filius enim Dei est. Nec talis est, qualis Moses, ille enim neq; ipse ingressus est in illam requiem, neq; populum introduxit. Hic autem cœlos pertransiēs consider apud patrem, potesq; nobis in cœlos ingressum dare, atque promissæ quietis hæredes facere.

Deut. 32 & 34.

Teneamus confessionem.] Non totum pontifici tribuit, uerumetiam nostra requirit. potest quidem ille, sed si nos etiam digni fuerimus. Qualem autem confessionem hic dicit? Quòd credamus resurrectionem, & retributionem in extremo die: tum q; innumera sint illic reposita bona, & q; Christus sit Deus. Hanc confessionem teneamus, neq; sinamus ipsam defluere à nobis: uerùm quæ confessi sumus in principio fidei, hæc firmiter retineamus, tum omnia terribilia pessum ibunt.

Confessio nobis tenenda.

Non enim habemus pontificem qui non posit compati infirmitatibus nostris.] Admonens eos ut confidant, orationi suæ fidem conciliat, inquiens: Non est pontifex qui ignoret nostra, quod genus multi sunt pontifices, qui non nouerunt quidnam sit afflictio: quare neque proni sunt ad succurrendum afflictis, uerùm pontifex

A sex noster omnia sustinuit: & postquam tolerasset, ascendit, ut posset nobis compati.

Tentatum uerò per omnia pro similitudine absq; peccato.] Hoc est, persecutionē passus est, consputus est, calumniā sustinuit, actus est & pulsus, ac tandem crucifixus. Omnia hæc sustinuit pro similitudine nostra, hoc est, simili nobiscū ratione, citra tamen peccatum. Necq; enim simpliciter peccatum fecit, neq; quum hæc pateret, quicquā fecit uel dixit peccabile, seu peccatū redolens. Itaq; potestis & uos in afflictionibus sine peccato perseuerare. Quomodo igitur soluti ac remissi estis? Nonnulli sine peccato sic intellexerunt, quòd hæc passus sit, non luens peccatorum pœnas.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ.] Quia peccatis uacantem pontificem habemus, qui ipse mundum debellarit atq; deuicerit (Confidite nāq;, inquit, ego uici mundum) debemus cum fiducia accedere, hoc est, non prauam habere conscientiam, nec hæsitare, sed in pontificem confidere. Etsi enim nos peccatum habemus, ipse tamen absq; peccato est, insuper thronus est gratiæ, non iudicij. Proinde oportet nos cū fiducia accedere, confidentes eum daturum nobis quæ cupiamus. Duo enim throni sunt, præsens quidem dum hic uiuimus est gratiæ, ad quē accedentes accipiunt per diuinam gratiam à peccatis suis liberationem: alter autē secundi aduentus thronus, non est gratiæ. Nemo ēm tum accipiet remissionē, sed iudicium. Throni autem meminit, ut ne audiens pontificem, existimes eum stare. Nam etiamsi dicatur pontifex ob gratiā erga nos * & submissionē, super diuino tamen throno sedet.

Vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.] Nunc enim si accesserimus, misericordiam inueniemus & gratiam, opportunè enim accedimus. Si uerò tum in extremo iudicio, non inueniemus gratiam, quia tum gratiæ thronus nō est. Nunc sedet ut rex clemens, & gratiam impertiens; tum uerò excitatur ad iudicium. Ait enim, Surge, Deus, iudica terram.

Ioan. 16

Throni duo.

* συγκατάβασιν, cōdescensionē si uerbū uerbo reddas.

Psal. 39

CAPVT V.

B OMnis enim pontifex ex hominibus adsumptus, pro hominibus constituitur in ijs quæ sunt ad Deum.] Vult deinceps ostendere nouum testamentum esse longè præstantius ueteri. Ac primùm orditur comparare sacerdotia & functiones tum eas quæ sunt ueteris testamenti sacerdotum, tum eam quæ Christi est. Interim uerò, quia ipsi aduersabatur, quod multa quę sacerdotibus adesse debēt, Christo non cōpeterent (neque enim ex tribu sacerdotali erat, neq; super hanc terram sacerdos, neque ab hominibus electus in pontificem, neq;, ut semel dicam, aliquam corporalem speciem habebat forma sacerdotij eius, ueluti tintinnabula & laminas, sed omnia spiritualia erant) primùm recenset quæ sint communia Christo cum reliquis pōtificibus, deinde excellentia quædam ponit. Tum enim reuera excellens per comparationem quispiā ostenditur, quando in alijs quidē cōmunicauerit, in alijs uerò excellentior fuerit. Ex hominibus itaque assumi, commune est Christo cum reliquis. nam & ipse homo quum esset, factus est pontifex. Tum quòd pro hominibus constituitur in ijs quæ ad Deum attinent, hoc est, ut pro nobis interpellent, ac mediatorem agat, & isthuc est commune ipsi.

Vt offerat munera & sacrificia pro peccatis.] Interpretatur quid sit ab hominibus constitui in ijs quæ sunt ad Deum, nempe pro peccatis nostris placare Deum. Et hoc igitur commune est Christo cum alijs, sed non totum. nam ipse seipsum obtulit, illi uerò alia quædam. Munera autē & sacrificia quodammodo, si exactam speciei rationem discrepant. In scripturis autem sine discrimine ponuntur, ut deinceps disces.

Qui * condolere possit ijs qui ignorant & errāt.] Hoc est, qui posset moderatè affici, compati, se accommodare siue condescendere ac condonare ijs qui ex ignorantia peccassent. Animaduerte omne peccatum ex ignorantia & errore nasci. nam etiam si uideatur quis nouisse quid malū sit, tempore tamen transactionis peccati tenebris circunfusus, ignorantia & errore languet, uoluptatis leuore ac illecebris pręcipitatus.

* μετριοπαθεῖν, moderato esse affectu, condolescere.

Quoniam & ipse circundatus est infirmitate.] Simpliciorē ac ueriorem sententiā esse hanc opinor, propterea uidelicet condolere ignorātibus pontificē, q; & ipse infirmitate sit amictus, ut qui humanæ imbecillitatis mensurā ex se ipse nouerit: unde & ueniā admetiī, ac largiī. Nōnulli tamē sic acceperūt, quod in hoc solo discrepat à populo pontifex, q; condonet, quandoquidē ipse in alijs nō aliter ac reliqui, infirmitate circunfusus sit.

Et propterea debet, quemadmodũ pro populo, ita etiam & pro seipso offerre pro peccatis.] Hæc omnia non habet communia Christus cum reliquis, uerùm in his excellit. Neque enim infirmitatem habebat peccatorum, Dominus: neque pro se ipse obtulit, sed pro reliquis hominibus.

Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui uocatur à Deo.] Aliud pontificis indicium ponit, quod peræquè Christo conuenit, nempe quòd non ipse ad pontificatum assiliat, sed uocetur à Deo, atque ita acceperit. Perstringit autem hîc Iudæorum tum temporis pontifices, qui ipsi assiliebant ad honorem, emptitium istum possidentes, legem corrumpentes.

1.Par. 23 Quemadmodum & Aaron.] Etenim Aaron primùm à Deo per Mosen uocatus, Leuit. 8 sic functus est sacerdotio, neque ipse adsilijt. Ac rursus quando uirga floruit, cômon-Num. 17 stratum est quòd diuinitus uocatus sit, & quãdo ignis deuorauit eos qui sacerdotium per se inuasissent.

Psal. 2 Sic & Christus non seipsum glorificauit ut fieret pontifex, sed qui locutus est ad ipsum, Filius meus es tu, ego hodie genui te. quemadmodũ & in alio loco dicit, Tu es Psal. 109 sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.] Quod Christus passim di-Ioan. 8 cebat, Missus sum à patre, & à meipso non ueni, hoc & Paulus nunc indicat quòd à Deo missus sit. nec ipse glorificauit seipsum, sed qui locutus est ad eum, hoc est, ille glorificauit eum. hoc enim est repetendum. Quia igitur Aaron multa indicia sensibilia habebat quòd à Deo missus esset, ut dictum est, Christus autem nihil sensibile huiusmodi uel externum habebat, quin potius qui aduersabantur ei, & occidebant, in precio tum erant, & pro arbitrio agebant ac uersabant omnia: producit iam maius testimonium ex prophetia, quod testetur eum à Deo uocatum. Videtur autem inconueniens esse è secundo psalmo prophetia ad institutum. Propositum enim erat ut demonstraretur Christum pontificem esse à Deo uocatum & electum, testimonium autem à patre natum asserit. Maximè autem à Deo natum esse, præmuntio & præparatio est ad hoc, ut à Deo etiam electus sit & ordinatus. Insuper et hoc tecum reputa, quòd postquam in centesimonono psalmo dixerit, Ex utero ante luciferum genui te: deinde paulopòst intulit, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinẽ Melchisedec: coniunxit hîc Paulus, & in unum redegit, quæ in utroque psalmo de generatione dicuntur. perinde ac si dicat, Ne existimes de alio quopiam dici, Tu es sacer-Ante luciferum. dos in æternum, nisi de eo qui natus est ante luciferum? Is porrò non est alius, quàm qui in secundo psalmo dicitur, Hodie genitus esse. Quod enim ante luciferum ait, Hodie. æternitatem designat temporis expertem. Hodie uerò, à principio significat, hoc est, ex quo pater erat. Porrò planum est quòd secundus psalmus totus ad Christum pertineat, omniaq́ue ad ipsum referat. De Christo itaque etiam dictum est quod ait, Tu es sacerdos in æternum. Dicant igitur Iudæi nobis, quisnam fuerit alius sacerdos secundum ordinem Melchisedec, præter Christum? Nónne omnes sub lege fuerunt? nónne omnes sabbatum celebrabant, & uictimas offerebant? Manifestissimè igitur de Christo hoc dictum est. solus enim ille pane & uino sacrificium cõsecrauit, perin-Gen. 14 de ac Melchisedec. Qui uerò dixit in æternum? Quoniam etiamnum unà cum corpore quod pro nobis immolauit apud Deum & patrem intercedit, hoc est, quas pro nobis pertulit afflictiones, ut multum commoueat, proponit etiam sine uoce, reipsa nimirũ patri loquens: Pro humana natura filius tuus ego sustinui hæc, miserere igitur horũ, pro quibus ego pati & mori sustinui. Vel quia quæ in singulos dies fit & futura est in perpetuũ oblatio per Dei ministros, ipsum habet pontificẽ & sacerdotẽ Dominum, atque adeò ipsam hostiam, qui seipsum pro nobis sanctificat, & frãgitur, & di-1.Cor. 11 stribuitur. Quoties enim hæc fiunt, mors Domini annunciatur. B

Qui in diebus carnis suæ.] Per dies carnis suæ, tempus quo hîc uixit, uel dies quos in uita hac carnali transegit, significat: non quòd non carnem deposuerit, nequaquam, retinet enim eam, sed incorruptibilem ac superiorem carnalibus & inculpabilibus passionibus, nimirum fame, siti, labore, idq́ue genus alijs. Hanc autem lo-Psal. 114 quendi formulam Apostolus à Dauide desumpsit, ubi dicit psalmo centesimo decimoquarto, Et in diebus meis inuocabo. Totum enim psalmum ad Christum refert apostolus.

A Preces & supplicationes, ad eum qui posset illum saluum facere à morte, cum clamore ualido & lachrymis offerens.] Hæc de carne dicta sunt. non enim iam ut Deus precabatur. Esto autem quòd precaretur, non tamen cum clamore & lachrymis: ista eñ non sunt Dei. cæterũ irrefragabiliter humanę naturæ unius Christi hęc tribuenda sunt, partim quidem ut assumptæ naturæ ueritas demonstretur, partim uerò ut & cura ipsius erga nos ac dilectionis excellentia indicetur. Pro nobis eñ hęc orabat, quod nostrum est sibi uindicans, ut in seipso naturę humanæ formidinem qua mortem metuit, absumeret. Reputa enim tecum, quòd nusquam in euangelijs scriptum sit quòd orauerit pro excitatione ac resurrectione sui, sed diuersum potius inuenitur, nempe quòd ex potentia sua dixerit apertè: Soluite templum hoc, & excitabo ipsum: &, Potestatem habeo sumendi animam meam. Ioan. 2 & 10.

Et exauditus pro reuerẽtia, tametsi filius esset.] Hæc etiam propter carnem & auditorũ imbecillitatem dixit, nondũ enim magnam de eo opinionẽ habebant. Quod igitur dicit, ad hunc sese modum habet: Tanta ipsius est reuerentia, ut eius potius opus esset, quàm gratiæ Dei, quòd exaudiretur ipse: atque ex hac reuerentia reueritus est eum Deus, et ueluti pudore motus exaudiuit eum, quanq filius esset, haberetq ergа ipsum naturalem fiduciam: adeò magna erat & pudore digna. Ne igitur desperetis, quum Dominum habeatis, qui à patre exaudiatur. Si igitur quicquam ipsum petieritis, dabit uobis: quod & ipse Christus discipulis in euangelio ait, Si diligeretis me, gauderetis utiq, quoniam ego ad patrem uado, quoniam pater meus maior me est. &, Quæcunque petieritis in nomine meo, dabit uobis. Ioan. 14 & 16

Didicit ex ijs quæ passus est, obedientiam.] Didicit, inquit, Deo & patri suo obedire, ex afflictionibus illud edoctus. Apparet autẽ simpliciter absurdum quod dicitur. Qui eñ didicit obedientiam ex ijs quę passus est, quum priusquã pateretur, patri esset adeò obediens, ut calamitates illas & afflictiones ex obedientia susciperet? factus est Philip. 2

B eñ, inquit, obediens ad mortẽ usq. Disce igitur q quũ isti uiderenť repugnare ex pusillanimitate, hæc abiecta & humilia de filio Dei loquať, ut ex abundanti persuadeat eis obtemperare uoluntati Dei, nec statim ad tribulationũ insultus fastidire & animũ despondere, cæterùm supernũ auxiliũ expectare. Nam et filius, inquit, quũ sustinuisset pasione, ꝓpter obedientiam exauditus est à patre, atq erepta est anima ipsius ex morte. Atq hinc perpetuò morẽ gerere didicit Deo, quippe quia obedientia multũ posset. Si igitur ille commodũ ex calamitatũ tolerantia necnon afflictionibus retulit, multo potius uos. Animaduertis quò ob auditorum commoditatẽ Paulus huc descenderit, ut ueluti absurdi quippiam uideatur asseuerare. Audi uerò & quæ sequuntur.

Et consummatus.] Consummatio igitur fit per afflictiones. Quomodo igitur uos ægro estis animo in malis, quæ uos consummatos reddunt? Consummatio per afflictiones fit.

Factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ.] Hoc est, necdum ipse seruatus est, uerumetiam alijs salutem conciliauit: neque eam temporariã, perinde ac ex bellis paratur, sed æternam. Quibus hisce? obedientibus. Quomodo igitur uos inobedientes estis, adeò ut à salute uos excidere periculum sit? Vidésne uniuersam hanc orationem ita formatam esse propter auditorum pusillaniminatem. Attamen hic rursus fastigium & sublimitatem orationis intuere. †Autor, inquit, sine causa salutis factus est: quod sanè diuinitatis est solius. Nemo enim alius huiusmodi salutis esse autor potest præter Deum. †αἴτιος.

Appellatus à Deo pontifex secũdum ordinem Melchisedec.] Quia passus est, propterea appellatus est pontifex, ueluti semet ipse offerens. Ac etiamsi sanguinem obtulit, isthuc tamen non fecit iuxta ordinem Iudaicorum pontificum, uerùm secundũ ordinẽ Melchisedec. Vt eñ ille ab homine non est inunctus, sic neq Christus, sed à Deo, per eiusdẽ secũ essentiæ spiritũ. Quo modo eñ ille non ex lege sancita sacra uel uictimas obtulit, sic neq iste. Porrò perinde ac ille rex est, sic & hic, & innumera alia.

De quo multus est nobis sermo, explicatuq difficilis, postquã segnes facti estis auribus.] Perducturus orationem ad sacerdotij discrimen, prius ipsos obiurgat, indicãs quòd propter infantiã ipsorum adeò humilia protulerit, atq immoratus sit in oratione de carne et humanitate Christi. Nisi enim infirmi fuissent, iamdudũ sublimiorum rerũ meminisset. Ob uestrum igitur torporẽ, inquit, haud facilè explicabilis est sermo

 de eo,

de eo, quomodo Christus sit pontifex secundum ordinem Melchisedec. Et quia non A
1. Cor. 3 intelligitis uos, propterea non cōmodè interpretari possum. Corinthijs quidem apostolus ait se non posse loqui de spiritualibus, ut qui æmulationes & contentiones inter se fouerent, propterea & carnales eos uocat. Hos autē, quia discendi difficultas ex afflictionibus obuenerat, non carnales eos, uerùm segnes & torpidos nominat. Quū ait, facti estis, ostendit ipsos primùm bene ualuisse, post hæc uero tales factos.

Etenim quum deberetis esse doctores propter tempus.] Accusationem encomio miscet, inquiens: Aliorum uos debebatis esse doctores. Ostendit enim iam olim illos credidisse, arcanaq́ religionis audisse. Ambo autem hæc laude digna: si modò ad socordiam non essent prolapsi, tempus fortiores potius reddit. Vos autem frustra abusi estis, dissoluti ac deficientes.

Rursum indigetis ut uos doceamini, quæ sint elementa exordij sermonum Dei.] Elemēta, ea quæ sunt de humanitate Christi, uocat. Vt eī̄m in externis literis prima rudimenta discenda sunt, hunc ad modum hîc primùm doceri oportet de humanitate Christi, atq́ humilibus assuescendū: deinde accedendum est ad ea quæ sunt deitatis, quæ solidiore intellectu opus habent. En palàm iam didicisti ex Paulo, quam ob causam in humilibus oratione sua demoratus sit. Rarò autem sublime quiddam dicit, & quòd ob infirmitatē auditorū ista faciat. Ecce igitur & hæc epistola humilibus est referta. Si autem aliquid sublime habet, breuiter hoc & paucis transigitur.

1. Cor. 3 Et facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibo.] Non dixit opus habetis, sed facti estis, hoc est, uosipsi uosipsos eò perduxistis, uestra sponte tales facti. Lac autem humilem orationem appellat & hîc, & in epistola ad Corinthios: solidum uerò alimentum, perfectiora & altiora. Non oportebat igitur, inquit, nunc introducere legalia, & ab his comparationem facere incomparabilis Christi, nimirum quòd sit pontifex, quòd sacrum fecerit, quòd cum clamore precatus sit, ac supplicationes fecerit: attamen quia uos hisce alimini, præpone hæc. Obserua quòd quæ nūc à nobis exhibentur, ea tum alebant illos, & quòd uerum sunt alimentum, eloquia Dei. Dabo, inquit, B
Amos 8 famem illis audiendi uerbum Domini.

Omnis enim qui lactis est particeps, inexpertus est sermonis iustitiæ: paruulus enim est.] Iustitiam hîc uel exactam uiuendi rationem appellat, tantū non hoc dicens, quòd imperfectus, inexpertus est supernę philosophiæ, nec potest recipere summā et
Matt. 5 exactam uitā. Quod et Christus exigebat, dicēs: Nisi abūdauerit iustitia uestra plus q̄ scribarum & Pharisæorū. Vel iustitiam, Christum ipsum uocat, hoc dicens, Qui particeps est humiliū, de Christi incarnatione sublimes ac dignos sermones non recipit, ceu infans, qui non sit horum capax.

Perfectorum autem est solidus cibus.] Hoc est, sublimes institutiones ac disputationes de diuinitate Christi. Vides infantiam alteram, quæ & in grandæuis & senibus est, mentium uidelicet: ac perfectionem, quam & iuuenes habere nihil impedit.

Qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali.] Habitudinem siue consuetudinem hîc consummationem & firmitatem morū nominat. Qui igitur moribus uitaq́ firmus est, is etiam animæ sensoria habet exercitata in diuinis scripturis, ad dijudicationem humilium & sublimium dogmatum, sanorū item et corruptorum. Non enim de uita hîc loquitur, eam enim unusquisq́ dijudicat, ac nouit quod res praua sit malitia: & res bona uirtus. Animaduerte autem opus esse exercitatione & meditatione & peritia scripturarum, si dijudicaturi simus quisnā sit hæreticus, & quis non. Nec simpliciter omnibus accommodare aures debemus: guttur enim cibum gustat, anima uerò probat sermones.

CAPVT VI.

Qvapropter intrōmittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.] Paulo ante dixit, Segnes facti estis, & infantes, atque ad eam translati estis necessitatem, ut iam sitis de integro in fidei elementis instituendi: nunc uerò, Oportet, inquit, uos deinceps ceu perfectos sapere, ac transilire sermonem primordij Christi, hoc est, prima fidei rudimenta: & ad perfectionem ferri, hoc est, altiorum esse capaces. Vel hunc ad modum hunc locum intelligere poteris. Quia claudicare illi in uitæ conuersatione uidebātur, uerba iam eis facit de uita irreprehensibili. perinde

A quasi hoc dicat, Non oportet nos semper circa principia uersari, hoc est, de fide docere, ceu qui simus infantium praeceptores, enimuero ad perfectionē etiā nobis est pergendū, hoc est, ad optimā uitā. perfectus ēm ille q cum fide uitā etiā habet rectā. Nā principiū & fundamentū fides est, citra quā nihil erit solidū, perinde ac neq; sine elementis quispiam gnarus fiat literarū. Atqui non semper circa elementa nos uersari oportet, neq; semper in fide institui, ut infantes & imperfectos. Sin quisquam priorem sententiam recipere malit, hanc uerò reijciat, ut quae sit inconsequens ijs quae à Paulo praememorata sunt, nouerit quòd moris sit ipsi de alijs dicēti, ad alia transilire & progredi, ut in epistola ad Corinthios, de coenis & conuiuijs loquens, in sermonē de mysterijs incidit. Hanc ad rationē etiam nunc in principio obijciens eis segnitiem et imbecillitatem, qua non possent perfectiora accipere, in sermonem de moribus & conuersatione fertur, imperfectos eos uocans, propterea q; fidei suae uitā non adiecerint.

Fides, fundamentum est. *1. Cor. 11*

Non rursum iacientes fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis, & fidei ad Deum.] Hoc est, non rursus ex integro facientes quae faciebatis quando baptismate abluendi eratis, ut poenitētiam è mortuus operibus, hoc est, reiectionem operum Satanae. Qui enim Christo accedit, planum est q; poenitentia ductus prioris dogmatis & uitae, sic accedat, nisi enim condemnarit priorem, quomodo nouam uitam ordietur? Eam ob rem infert, & fidei in Deū. poenitentiā enim à mortuis operibus fides sequitur. Ait itaq;, Non oportet iam uos in fide institui, tanquam iam primùm Christi religionem amplecteremini. iampridem enim credidistis. Indicat autē per haec clanculum, quòd uacillabant in fide & concutiebantur, quare fundamento indigebant.

Et baptismatum doctrinae.] Non ceu multa sint baptismata, multitudinis numero hoc Paulus dixit, unum ēm est baptisma, sed quòd uelut ex cōsequenti hoc cōtingat. Si enim iterum eos in primordijs religionis institueret, & rursus baptizaret, & postq; denuo lapsi essent baptizaret, atq; iterum, per huiusmodi reiterationē essent baptismi

Ephe. 4

B multi necessariò, uerùm hoc est absurdum. Nō oportet igitur uos reiterare baptisma, sed in priori baptismate perseuerare. Fortasse autem & illi, ut qui legi adhuc affixi erant, multos baptismos Iudaico more etiam in gratia praedicabant. Obserua autem q; poenitentiam baptismus excipiebat. postquam enim poenitētia ipsa per sese non posit puros reddere, propterea baptizamur, ut uniuersum hoc sit gratiae Dei.

Poenitētia.

Impositionis quoq; manuum.] Per quā spiritū accipiebant, ut ꝓphetarent, & miracula ederēt. Nam cū imposuissent illis manus Paulus, acceperūt inqt spiritū sanctum.

Act. 9

Et resurrectionis mortuorum.] Hoc enim & in baptismate efficitur per figuram immersionis in aquam, & in confessione confirmatur. confitemur ēm credere resurrectionem mortuorum.

Confeßio.

Et iudicij aeterni.] Quod impertit uel bona, uel poenas atque supplicia. Haec autem dicere uidetur, postq; uerisimile erat eos uel concuti, qui iam olim etiam crediderant, uel minimè Christianè uiuere, ac segniter. Vigilate, inquit, & sobrij estote. Non enim affirmare aut statuere licet, quoniam si segniter uiuamus, aut ex fide excidamus, rebaptizari nobis dabitur, aut peccata denuò abluere poterimus, ac eadem cōsequi quę prius. Erratis enim haec existimântes.

Baptismus nō iteratur

Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.] Hoc faciemus. quale ? ut ad perfectionem accingamur, si etiam Deus, inquit, uelit. Hoc autem dixit, nō tanquā Deus hęc non permitteret, uerùm perinde ac dicere solemus, Si Deus uelit, hoc faciam. Simul autem docet nos omnem rem ex ipsius uolūtate ac nutu dependêre, neq; etiā in confessis & apertis bonis, proprio fidere iudicio atque potentiae. Hoc autem apertè ipse etiam * Iudas apostolus admonet.

** Forte Iacobus legendum ut sit quod habetur.*

Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati.] Non dixit, inutile ac indecorū, sed impossibile, ut ad desperationem eos inijciat, ne omnino sperent se denuo baptisma posse consequi.

Gustauerunt etiam donum coeleste.] Hoc est remissionem peccatorum: nemo enim talia dare potest, nisi unus Deus.

Iacob. 4

Et participes facti sunt spiritus sancti.] Post dimissionem peccatorum, tum est participatio spiritus sancti. non enim habitat in corpore subdito peccatis, per impositionem autem manuum dabatur, ut & antè memoratum.

Sap. 1

Gustaueruntq́ bonū Dei uerbum.] Non dixit apertè quid sit hoc, interim tamen nos colligere facit se de omni spirituali doctrina loqui. A

Et uirtutes futuri seculi.] Vel miracula facere sic appellat, uel angelicè uiuere, ut nullo præsentiū indigeat aliquis: sed ad futura respiciat, ac futuræ uitæ arram habeat, si præsentem impollutā & ueluti à materia rebusq́ crassis semotā et spirituale ducat.

Et prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitētiam.] Hoc est, per pœnitentiam. Quid igitur? eiecta est pœnitentia? Haudquaquam, sed per secundum baptisma renouatio est reiecta. Renouare nanque solius est lauacri, perinde ac propheta dicit, Renouabitur ut aquilæ iuuentus tua. pœnitentiæ autem est, à uetustate liberare, ac firmos fortesq́ facere: ad illum tamen splendorem ducere non licet relapsos, illic enim totū & gratia erat. Ad pœnitentiam igitur eam dicit, quæ est ex baptismate. Primùm enim quispiam ducitur pœnitentia ob transactam uitam, deinde baptizatur, sicut & ipse prædixit, pœnitentiæ ab operibus mortuis. Manifestum autem est ex sequentibus, q̀ baptismatis reiterationem prohibens hæc dicit.

Psal. 102

Rursum crucifigentes sibijpsis filium Dei.] Baptisma crux est. Simul enim crucifixus est uetus noster homo, ac simul insiti sumus similitudini mortis eius: & rursus, Consepulti sumus ipsi per baptisma. Perinde nanq́ ut mortuus est ille in cruce carni, sic & nos in baptismate mortui sumus peccato. Qui igitur secunda uice baptizatur, quantū in se est, rursus cruci Christū affigit. Atqui hoc absurdū est. semel eīm mortuus est, & resurrexit, & mors in eum porrò nō dominat. Nō igitur est secundū baptisma, quandoquidē neq́ secunda crux sit. Quid enim prohiberet, si secundum permitteretur, quo minus tertium & quartum concederetur, ad infinitum usq́ facto procursu? Non dixit aūt rursum crucifigentes, ac destitit loqui: sed adiecit sibijpsis, ut ostendat quòd segniter & ignauè uitā nostrā trāsigamus. Nam sic omnia agimus, quasi secundum baptisma præstò sit, uanam ita in nobisipsis opinionem constituentes.

Rom. 6

Ibidem.

Et ostentui habentes.] Hoc est, triumphantes, ignominia afficientes. Hoc autem bifariam intelliges: uel quia qui tum crucifixerunt Dominum, ad ignominiam eius talem mortis rationem excogitarūt, maledictam uidelicet & contumeliosam, ac sceleratis destinatam. Vel quia Christus semel cruci affixus, immortalis deinceps creditur. Qui igitur recrucifigit ipsum, mendacium hoc facit, quod Christo contumeliam affert, quippe qui post mortem suam quam semel sustinuit, immortalitatem deinceps gustauerit. Duabus itaque rationibus rem impossibilem esse dicit: altera quidem, quòd indignus est qui tantis bonis donatus sit, ac omnia ea perdiderit, rursus ijsdem frui: altera uerò horribiliore multo, quòd uidelicet impossibile sit filium Dei rursum crucifigi. B

Terra enim sæpe uenientem super se bibens imbrem.] Terram quidem animam, imbrem uerò doctrinam uocat, ut & alio in loco dicit: Mandabo nubibus, inquit Deus, ne pluāt imbrem in uineam. & rursus, Fluuius Dei impletus est aquis. hoc est, qui à Deo ut alios doceat gratia donatus est, impletus est supernis aquis, siue donis. Innuit autem istos & suscepisse & imbibisse sermonem, & quum sæpe ipsum essent adepti, ne sic quidem ipsos profecisse, quod & suprà dixit: Quum deberetis esse doctores propter tempus.

Esa. 5

Psal. 64

Et germinans herbam opportunam.] Hoc est, uitam uirtutibus comptam. Nihil enim adeò est opportunum, hoc est, conueniens & aptum, ut uitæ puritas.

Illis, per quos & colitur.] Herbam, inquit, hoc est, bonam conuersationem illis parit terra, per quos & colitur, atque illis conueniens est ipsa. nam illi ipsi qui uirtutem colunt, fruentur etiam ea. Quidam autem Illis, ad doctores retulerunt: etenim per illos optima politia, siue uitæ conuersatio exercetur, ut qui & ipsi discipulorum suorū uirtutis sint consortes.

Accipit benedictionem à Deo.] Hic tacitè ferit Græcos, uirtuti terræ frugum prouentum adscribentes. Neque enim colonorum manus sunt quæ fructus faciant, uerùm totum, inquit, Deo referendum est acceptum. ipse benedicit terræ, ac fertilitatem largitur.

Terræ fertilitas Deo referēda accepta.

Proferens autem spinas & tribulos.] Non dixit germinās siue gignens, ut suprà de herba, perinde ac dicat aliqs, ebulliens, ac ueluti superfluitatem abijciens. Spinæ autē

ac tri-

A ac tribuli sunt solicitudines uitæ, ac impostura diuitiarum, ac simpliciter omne peccatum. sicut & Dauid dicit: Conuersus sum in ærumna, dum infigitur mihi spina. Non enim simpliciter accedit, sed infigitur: ac nisi totam eruamus, sed parum quiddam remanserit, cruciat, atque opus est cura ac diligẽtia. Insuper tribulus est huiusmodi, ut ubicunque eum attigeris, feriat ac pungat, & ex omni parte sit iniucũdus, cùm hîc ignominiam pariens, tum in futuro seculo potissimum. Psal. 31

Reproba est, & maledicto proxima.] Bonæ terræ benedici dixit à Deo: infrugiferam autem non dixit simpliciter execratam, cæterùm execrationi uicinam, ut ne desperemus. Nam qui prope execrationem est, poterit & longè remoueri.

Cuius consummatio in combustionem.] Hoc etiã adiecit, ut ne desperemus. Non enim dixit, quæ comburentur, sed cuius finis ad combustionem: hoc est, si ad finem usque in sterilitate perseuerarit. Potest itaque deficere à sterilitate, atque spinas compesce re, probata item reddi, atque benedictionis consors.

Confidimus aũt de uobis dilecti meliora & uiciniora saluti, tametsi ita loquimur.] Quum eos abunde satis carpsisset, ac perterrefecisset, rursus mitigat & medetur, ut ne omnino supinos laxosque reddat. Nam qui segnem prorsus ferit ac obiurgat acriter, segniorem reddit. Ait ergo, Non quasi uos dãnarim ac de uobis malè iudicem, hæc dico: nõ enim quòd plenam spinarum conscientiam uestram censeam, sed metuens ne hoc fiat. Nec dixit, De uobis expectamus: sed, Confidimus siue persuasi sumus, id est, certi ac firmati sumus quod non sic habetis, sed melius, & quod uestri ipsorum salutis curam geritis, etiamsi ad eum modum loquuti sumus per obiurgationem. Vel igitur de conuersatione & moribus eorum hæc dicit, quoniam uos non estis huiusmodi spino si: uel de compensatione in extremo iudicio obuentura, quod non estis execrationi pro ximi, neque in combustionẽ, sed alia quædam uobis merces est reposita. Expende autẽ quod sequitur.

B Non enim iniustus Deus, ut obliuiscatur operis uestri.] Animaduerte quomodo ipsos erexerit & confortarit, ut sperent meliora, reuocans eis ad memoriã priora, ac iustitiã Dei. Si enim iustus est Deus, non obliuiscetur operis uestri, hoc est misericor diæ, fraternæ dilectionis, sed retribuet uobis. Proinde ne despondeatis animum, nec sitis pusillanimes, cæterùm omnino meliora sperate, quandoquidẽ & omnino Deus iustus est. Non igitur de uobis dixi, quæ mordentia & obiurgatoria dixi: noui enim quòd uos non sitis digni execratione.

Ac dilectionis quam ostendistis in nomine eius, qui ministrastis sanctis, & ministratis.] Magna eis tribuit non solum opera, uerumetiam opera cum alacritate & animi promptitudine. ministrare nanque promptitudinis est indicium. Per dilectionem autem eleemosynam intelligit, quam impertierunt, neque in fratres, sed in nomen Dei. Animaduerte maximam * consolationem siue adhortationem, quod non hominibus, sed Deo faciamus eleemosynã, perinde ac Dominus in euangelio etiam inquit, Mihi fecistis. Qui enim propter nomen Dei, fratri egenti prospicit, Deo istuc facit. Sanctis, hoc est fidelibus. omnis enim fidelis sanctus est, etiamsi in mundo fuerit. Sanctificatus est enim uir infidelis in uxore, & sanctificata est uxor infidelis in marito. fides igitur hic sanctificationem facit. Ne igitur erga eremitas tantũmodo curam impendamus, tanquam sanctos, uerumetiam erga mundanos. Sancti quidem illi sunt & fide & uita: sancti autem & populares siue laici fide, plerique autem etiam uita. Obserua porrò quomodo eos leniat ac mitiget. Non enim dixit, Qui ministratis, & ita fixit gradum aut quieuit: uerùm adiecit, Et ministratis, hoc est, eadem hodiéque facitis. * παράκλησιν. Matt. 5 1. Cor. 7. Mundani etiam quidam sunt.

Cupimus autem unumquenque uestrûm eandem ostendere sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem.] Perinde ac si quis dicat, Quam ob causam ô Paule hæc dixisti, si noluisti nos ferire & increpare? Hæc dixi, inquit, cupiens ut in futurum etiam rectè curratis, non quod priora & præterita uestra condemnẽ, uerùm quod de futuris metuam. Nec dixit, Volo, quod erat præceptoriç autoritatis: sed, Cupio, quod est paterni amoris & affectus. Non enĩ uerbis tantùm hoc desidero, sed animus meus pro uobis ardet & æstuat. Tale enim quiddã intellige per ἐπιθυμοῦμεν, cõcupiscimus arden ter: nec simpliciter pro uobis, sed pro unoquoque uestrũ, Adeò omnium siue maiorum

siue

siue minorum cura tangebatur, omnesq; norat, Vt sitis soliciti, inquit, ad expletionẽ spei, hoc est, ut plenam & perfectam fidem ostendatis, nec atigemini uel concutiamini in ea. Reputa hîc Pauli prudentiam. Non apertè ferit, neq; dicit, Desperastis, recolligite uos deinceps: uerùm tantum non hoc dicit, Equidem uolo te semper solicitum esse, & ut qualis fuisti antehac, talem etiam in posterum te exhibeas. A

Vt non segnes efficiamini.] Hoc itidem ad curam & mitigationem eorũ dicit. ad futurum enim tempus hoc ducit. Atqui suprà dixit, Postquam segnes facti estis, sed auditu, ad auditum enim usq; segnitiem statuit: iam uerò desidero, inquit, ne animũ uestrum segnities attingat. Vt enim corpus torpor & ocium & immobilitas lædit, sic & animam à bonis operibus cessatio & ocium, supinam magis & laxam efficit.

Verùm imitatores eorum qui per fidem & longanimitatem promissiones hæreditate capiunt.] Suprà commonefecit ipsos eorum quæ antea ipsi gesserant, domesticum ipsis exemplum proferens: nunc uerò ad patriarcham eos subuehit. Ne existiment enim se nullo esse numero dignos, ac ueluti contemptos sese à Deo relictos esse, planum facit iam quòd isthuc maximè sit fortium uirorũ, tentari. Vel quod magnos & præclaros uiros sic exercuerit Deus. Si enim adueniens statim daret quod promisisset, fides eorum haud demonstraretur. Nunc autem differt Deus, nec protinus largitur dona sua, ut fides ipsorum per patientiam inclarescat. Tum enim planum fit quempiam credere ei qui promisit, quando multo temporis lapsu & effluxu non accipiens, credit tamẽ se accepturum tandem, nec ideo torpet. Propterea igitur hæc dura & obiurgatoria uobis dico, ut excitem uos, ut connumeremini inter hæredes promissionis per fidem & longanimitatem. Quinam uerò sint illi, posthac exponet. Obserua autem qui primo loco fidem collocarit, deinde longanimitatem, quoniam ex fide est longanimitas. Nisi enim credat aliquis omnino daturum eum qui promisit, nunquam erit longanimis.

Promissa sua quare Deus differat.

Gen. 22. Abrahæ nanque promittens Deus, quoniam neminem habeat per quem iuraret maiorem, per semetipsum iurauit, dicens: Verè benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te.] Quum pleriq; alij essent qui per fidem hæreditarint promissiones, alios quidem nunc prætermisit, recondens eos tantisper dum alios posthac sit denumeraturus: solius Abrahami autem meminit, ob personæ dignitatem, quòd hic præ cæteris promissione dignatus sit, eamq; sit consecutus. Per hoc pariter indicat nõ esse desperandum nobis, sed Deum potius expectandum, cui in more est non statim præstare quæ promisit, sed post multum temporis. Quando autem iurauit per seipsum Deus? Vel ipsis uerbis quibus ait, Per memetipsum iuraui, forsan autẽ & particulam ἦ μὴν quispiam dixerit iuramentum Dei per sese. Nam ἦ μὴν, uere, uel reuera significat. Quod nihil sanè est aliud, quàm confirmatio quædam ueritatis. Veritas autem, quisnam alius fuerit præter Deum? Sic & in euangelio Dominus, Amen, amen, dicens, idem iuramentum iurat, quum non possit per maiorem iurare, per seipsum iurans, perinde ac pater. Nonnul'i tamen dicunt filium tum cum Abrahamo colloquutum. ait enim scriptura, Dixit autem ad Abraham angelus. Neque enim pater angelus esse poterat, sed filius, magni consilij angelus. B

Infrà 11 Et sic longanimiter ferens, assequutus est promissionem.] Quî igitur in fine epistolæ dicit, Illi omnes non acceperunt promissiones, sed eminus eas intuiti sunt & salutauerunt: hic uerò ait Abrahamum consequutum esse promissionem? Non de ijsdem hîc & illic loquitur, uerùm hîc de ijs quæ in uita ei promissa erant loquitur, quæ Abraham sanè est adsequutus longo pòst tempore: illic autem de cœlestibus, quæ nondum erat assequutus. Vtraque autem, & quòd consecutus sit, & quod nondum sit cõsecutus, ad consolationẽ pusillanimibus inseruiuit: alterum quidem, quod & nos, si spe longanimi perduremus, assequemur: alterum uerò, quod si ille nondum est assecutus, qui ante tot annos cõsummatus ac Deo dilectus uixit, admodũ insipiẽtes nos sumus, quũ ægrè ferimus nos nondũ assequi. Obserua aũt quomodo dixerit, per longanimitatẽ eum consequutũ promissionem, ut ingentem lõganimitatis uim atque potentiam ob oculos ponat, & quòd promissio sola totũ hoc non effecerit, sed etiam longanimitas. Hîc autem etiam terret eos, ex contrario significans promissionem abscindi per pusillanimitatem. Atque hoc contingit populo olim in deserto

A qui in pusillanimitatem lapsi, nulla ratione sunt assecuti promissionem. Dicat igitur quispiam, Ecquo modo sancti qui tamen longanimes fuerunt, non sunt assequuti? ut sub epistolæ finem dicit. At uerò assequerentur omnino, uerùm qui ex populo murmurarunt, neque asse quuti sunt, neque assequentur. *Pusillanimitas promissionem abscindit.*

Homines enim per maiorem iurant, & omnis controuersiæ ipsis finis est ad confirmationem iuramentum.] Hoc est, ex iuramento soluitur omnis contentionis controuersia. Etenim dicuntur quidem multa, & cõtradicuntur utrinque: sed enim iusiurandum postremò accedens, ac stabiliens, cuncta dubia soluit.

In quo abundantius uolens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum.] Hoc est, postquam sic habet res, ut hominibus iuramentum omnem fidem afferat; ob eam rem Deus etiam iurat. Vel in quo, hoc est, quia iurauit per seipsum Deus, ex abundanti monstrauit nobis, quòd omnino & impermutabiliter facturus sit quæ nobis promiserit. Erat enim operæpretium ut uel citra iuramentum crederetur Deo, propter nos tamen demittit sese, nec suam dignitatem contemplatur, uerùm ut nobis persuadeat, indigna etiam de seipso ut dicantur sustinet. Nos enim fideles, promissionis sumus hæredes, qui in semine eius qui Christus est, benedicti sumus. Animaduerte hîc quomodo etiam tum filium dicat mediatorem Dei & hominum fuisse: per ipsum enim tanquam uerbum iurauit Deus & pater. *Gal. 3*

Vt per duas res immobiles in quibus impossibile mentiri Deũ.] Quales et cuiusmodi? quòd simpliciter diceret ac ꝑmitteret, tum ꝙ iusiurandũ promissioni apponeret. Postquam enim apud homines hoc uidetur esse firmius, iusiurandum uidelicet, propterea ipse illud apposuit. In quibus posuit, pro ex quibus his duabus rebus, certissima demonstratur promissio, ac impossibile est mentiri Deum. Quemadmodum igitur iurat propter nos (nam indignum erat ipso iurare) sic &, didicit ex quibus passus
B est, intellige. Etenim homines id existimant esse credibilius & certius quod experientia comprobatum est.

* Fortissimum solatiũ habeamus, qui cõfugimus ad tenendã propositam spem.] Hoc est, magnam admonitionem & adhortationem. nõ enim magis propter Abrahamum, ꝙ propter nos, hoc dictum est. Qui confugimus ad eam, hoc est sperauimus. Quò autem habemus adhortationem? ad hoc ut teneamus propositam spem, hoc est, ut ab illis quæ sunt Abrahamo data, de ijs etiam quæ ad nos pertinent, certiores reddamur, neque quicquam ambigamus de futuris adeoꝗ cœlestibus bonis quæ speramus, sed firmiter ac tutò retineamus hanc spem, nec dimittamus ipsam. Etenim quæ Abrahamo facta est promissio, ad nos etiam spectat, ac propriè ad nos qui Christo credimus, ut in superioribus dictum est. ** ἰσχυρὰν παράκλησιν, ualidũ solatium uel fortem adhortationẽ.*

Quam sicut anchoram habemus animę, tutam ac firmam.] Quam spem habemus ueluti anchoram. Nam perinde ut illa naues tempestatis tempore firmas constituit: consimilem ad rationem spes agitatos & concussos tentationibus, stabiles & persistẽtes efficit. Non simpliciter autem anchoram dixit, uerùm tutam ac firmam. Est enim & anchora quæ non conseruet scapham inconcussam, si putrida & marcida fuerit, & quando plus æquo læuior. Meritò autem non fundamenti meminit, sed anchoræ, eo quòd fundamentum in ualde solidis ac sapientibus ponitur: anchora uerò in ijs quæ tempestate quatiuntur, quales fuerũt isti qui tentationibus agitabant & fluctuabant.

Et incedentem usꝗ ad interiora uelaminis.] In superioribus dixit, Expectate: euenient enim quæ sperantur. Iam perfectius certos faciens ait, uel nunc ea habemus in spe. Ipsa nanꝗ ingressa in cœlum fecit iam nos esse in promissis bonis, etiamsi adhuc infrà in terris simus, etiamsi nondum acceperimus. Tantum inest uirium spei, ut terrestres cœlestes etiam faciat. Quemadmodum uerò in ueteri testamento uelamen disiunxit sanctum à reliquo tabernaculo: sic & cœlum nobis uelamẽ est, disiungens inferiora à diuinioribus & supercœlestibus. *Exod. 26*

Vbi præcursor pro nobis introijt Iesus.] Quum spem nostram cœlos ingressam dixerit, confirmat quod dictum est, per res ipsas hoc stabiliens. Etenim Christus ille ingressus est: nec simpliciter, sed præcursor ingressus est, tanquam & nos uidelicet debeamus ingredi. Præcursor enim, quorundam sequentium est præcursor, *Præcursor noster Christus.*

A generationis, nimirum quomodo genuerit uirgo, quomodo sine doloribus, ac similia. Christus igitur reuera sine patre ac sine matre est: Melchisedec uerò sine patre & sine matre non reuera, fieri enim hoc nõ potest, sed quatenus haud inserantur scripturę eius parentes. Itaq; quod ait, Sine genealogia, ueluti interpretatur quid sit sine patre ac sine matre. perinde quasi Apostolus diceret: Hanc ad rationem Melchisedec dixi patre ac matre uacare, quòd genealogia eius in scriptura non exprimatur, nec mentio generis eius in scriptura fiat.

Neq; initium dierum, neq; uitæ finem habens: assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuũ.] Hoc etiam perinde intelliges, ut præmemorata. quatenus enim homo erat, habebat prorsus Melchisedec cùm principium dierum, tum finem uitæ: uerùm quatenus nesciamus quando natus sit aut mortuus, quod attinet ad nostram cognitionem, neq; principiũ neq; finem habet. Christus tamen reuera, ut Deus, neq; initium dierum habet, principio enim caret, iuxta principium quod à tempore dicitur, etiamsi patrem habeat principium, tanquam causam: neq; finem, immortalis enim est, atq; ut summatim dicam, sempiternus. Vbi sunt igitur Arriani? audiant filium principium non habere. Hanc ad rationem Paulus nos instituit quomodo sit diluendum quòd quispiam etiam dubitare possit, quomodo Christus sacerdos sit in æternum secundum ordinem Melchisedec, quandoquidem Melchisedec mortuus est, nec factus est sacerdos in sempiternum. Diluemus igitur hinc, dicentes Christum, cum æternus sit & immortalis, reuera semper esse sacerdotem. Nam & nunc quidem semper seipsum pro nobis offerre creditur per ministros suos, alioqui & tanquam interpellans patrẽ pro nobis, ac tum quidem perfectiora offerret patri & sacratiora, seipsum nobis in cibum & potum proponens, nouo quodam modo omnem ingenij captum exuperante. Melchisedec autem fine carens, adeoq; immortale & æternum habere sacerdotium dicitur, non quòd uiuat semper, mortem nanq; obierat: uerùm quia non traditur in scriptura finis eius, ut inde possimus cognoscere quando sacerdotium eius cessauerit.
B Quemadmodum igitur in nominibus, in illo sanè solæ appellationes fuerunt, Melchisedec, & rex Salem, in Christo autem rerum ueritas: sic & quòd neq; principium neq; finem habuerit, in illo quidem erat, quia sacris literis nõ esset insertum, figura enim erat. In Christo autem secundum ueritatem. Si enim undiq; futura erat similitudo, non iam figura essent ac ueritas, uerùm aut utraq; typus, aut utraq; ueritas. Nónne autem & in illius hoc imaginibus cernimus? Etenim hic umbratilis pictura ad perfectam iam imaginem habet simile quiddam, quatenus per lineas obscurè adumbrat & effingit nobis formam. habes etiam dissimile, quatenus imago per colores magis perspicuã necnon euidentiorem formam suscepit.

Intuemini autem quantus sit ille, cui & decimas dedit † de spolijs Abraham, patriarcha.] Posteaquã figuram ueritati adaptauit, uel quæ sunt Melchisedeci, Christo, confidenter iam deinceps demonstrat, typum ipsum, hoc est Melchisedecum, ipsis apud Iudæos ueris sacerdotibus splendidiorem esse: nec ipsis solis, uerumetiam patriarcha ipso. Si autem typus illis est præstantior, quãto potius uerus pontifex Christus istis erit præstantior? Videte igitur, inquit, quantus sit iste, & quantum excellat, cui dona offerebat, non uulgaris certè homo, sed Abraham talis tantusq; patriarcha. non enim citra rationem Patriarcha apposuit, uerùm ut attolleret personã: & de spolijs, hoc est exuuijs præstantiorum, & honoratiorũ. Nec dici potest, q; ueluti ei qui unà bellũ gesserit cũ eo, ac auxiliatus sit ei, diuiserit compensationẽ laboris, sed domi residenti. Eam enim ob rem Nu.18. & suprà prædixit q; occurrerit Abrahamo reuertenti à cæde regum. Si aũt ipso patriarcha maior est, quod ipsa decimarũ datio sanè indicat, multo magis sacerdotibus legis.

† ἀκροθινίων, id est, primitijs frugũ, uel spolijs, quo in sensu accipit post Chrys. hic Theo.

Et quidem de filijs Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, hoc est, à fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. Cuius autem generatio non annumeratur, in eis decimas sumpsit ab Abraham.] Cõfirmat iam & ostendit quomodo sit maior Melchisedecus Abrahamo, inquiens: Qui ex Leuitica tribu sacerdotio fungebantur, decimas sumebant à populo. Hinc planum est, q; tanquam qui præstantiores & honestiores atq; honoratiores essent propter sacerdotij dignitatẽ. Cuius enim rei gratia qui ex populo uarijs laboribus fatigantur & ærumnis affliguntur, sacerdotibus non laborantibus neq; agrum colen-

tibus decimas offerunt ex omni genere?nõnne ueluti omnino diuinioribus, maiori'q; A operi uacantibus? Tanta est sacerdotij dignitas, adeo'q; qui eo funguntur, sublimiores sunt proprijs fratribus, atq; ijs qui ex ijsdem lumbis sint egressi. Melchisedec igitur postquã decimauit Abrahamum, cum tamen ex eo nõ denumeraretur ei genealogia, id est cum non esset ex eius genere, alienigena enim erat, potior ipso est & sublimior. Quomodo enim alienigenæ dedisset decimas Abrahamus, ni multo honore ac dignitate floruisset? Quòd si Melchisedec ipse figura, sublimior est, & quidem ipso Abrahamo, multo magis Christus uerus pontifex excellet sacerdotes legis.

Gen. 12. & 15. & 17. & 22. Et hunc qui habebat repromissiones benedixit.] Quia sursum ac deorsum & omnino præcipuum istud Abrahamum, magnum & splendidum reddebat, q; promissiones à Deo accepisset: apponit hoc nunc, quod tantũ ac talem, qui diuino colloquio dignus fuisset habitus, qui'q; haberet debitorem Deum, hunc, inquã, figura Christi benedixit.

Sine ulla autem cõtradictione, quod minus est, à meliori benedicitur.] Dixit tantũ ac talem Abrahamum ab ipso Melchisedec benedictũ fuisse. Omnes autem palàm & sine contradictione scimus q; benedicens maior est ac præstantior eo cui benedicitur. potior itaq; est Melchisedec Christum præfigurans, ipso patriarcha.

† μαρτυρούμενος, participiũ medium, testimonium dans, aut habens siue accipiens. Et hîc quidem decimas morientes homines accipiunt, illic autem† testimonium habens q; uiuat.] Aliud est argumentum, quo demonstrat maiorem sacerdotibus legis Melchisedecum. Hîc enim, hoc est in lege, decimas accipientes moriuntur: illic autem, hoc est in causa secundum Melchisedecum, decimas accepit, cui testimonium scriptura dicit quòd uiuat. Tu enim, inquit, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Viuere autem semper Melchisedecum, sic intellige perinde ac suprà memoratũ est, hoc est quòd scriptura non faciat mentionem obitus eius. Nonnulli uerò moti Le-

Psal. 109. uitas, & uiuere Melchisedecum etiam sic intelligunt, quòd modus quidem sacerdotij Leuitarum mortalis erat, abolitus est enim: ratio autem sacerdotij Melchisedeci, seu uitæ secundum Christum, uiuit & manet, sempper'q; durabit.

Atq; ut ita dicam, per Abrahamum & Leui qui decimas accipit, decimatus est.] Ne B dicere queant legales sacerdotes, Ecquid ad nos si Abrahamus decimatus est? Quoniam per Abrahamum, ut medium, Leui etiam decimas dedit. Princeps porrò sacerdotij apud nos est, qui decimas accipit. Nónne igitur & Leui Melchisedecus est melior tanquam qui ab ipso etiam decimas accipere uisus sit, per intermediatorem Abrahamum? Quod autem ait, ὡς ἔπος εἰπεῖν, uel hoc significat, ut breuiter dicam, uel, ut sic dicam. Quia enim audacius dictum uidebatur, affirmare quòd Leui priusquam in mundũ productus esset per natiuitatem, decimas dederit Melchisedeco, correxit hoc.

Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchisedec.] Quãnam ratione Leui decimatus sit, astruit. Cũ enim progenitor eius decimatus esset, ipse potentia pariter decimatus est, quippe qui tum in lumbis Abrahami erat, ac ex semine eius nasciturus, & in mundum proditurus, etsi nondum natus esset. Nec dixit Leuitæ, sed Leui, ut excellentiam ostẽdat. Papæ, quantũ ausus est? foràs eiecit Iudaica, eam'q; ob

Supr. 5. rem in superioribus prædixit, Segnes facti estis: quia talia dicturus erat, ne resilirent. præparatis igitur ipsis atq; præmunitis ut uolebat, sic iam dicit quæ uult. Non enim quemadmodũ terra recepto semine auget ac crescere illud facit, sic anima uerbũ continet, & alit, & fouet. Illic enim natura est quę stabilitatem ac constantiã habet: hîc aũt uoluntas, res innumeris modis uaria, & facilè mutabilis. Quare oportet doctorẽ aut præceptorem multum circunspectum esse, & prouidum dispensatorem.

Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticũ erat (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedec alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaronis dici?] Iam ante abundè satis Melchisedecum in sacerdotum ordine longè præstantiorem etiam ipso Leui fuisse factum ostendit: nunc rursus aliud argumentũ adducit, ostendens q; sacerdotiũ secundum Christum longè sit excellentius Leuitarum sacerdotio: & quod Christi sacerdotiũ sit perfectum, illorum autem imperfectum. Nam si perfectum erat sacerdotium legis, secundum ordinem Aaronis oportebat exurgere sacerdotem. nam Aaron ex tribu Leuitica erat. Atqui non secundum ordinem Aaronis, uerùm secundum ordinem Melchisedeci dicitur exurgere sacerdos. Reliquum est igitur, ut ueluti imperfecto illud, aliud quoddam

A quoddam introducatur. Porrò hæc particula ἔτι, id est adhuc, siue præterea, magnā habet emphasim. propemodū enim hoc dicit: Si Christus secundū ordinem Melchisedeci fuisset antea, ac deinde lex esset data, non immeritò quis diceret quòd ueluti imperfecto sacerdotio secundum Melchisedec, datum sit sacerdotiū secundum legem, Aaronis nimirum. Nunc autem posterior est Christus, & aliam sacerdotij formam accepit. Perspicuū est igitur q̄ ueluti imperfectiore existente sacerdotio Aaronis, aliud introducitur. Quid autem est, Sub ipso populus legem accepit? hoc est, nō potest quispiā dicere q̄ perfectum quidem sit sacerdotiū secundum Aaronem: alijs uerò datum est, non ipsis Hebræis: sed enim omnino populo datum est, atq; sub ipso sacerdotio populus legem accepit, hoc est finitū est, ut uteretur ipso, sicq; incederet, atq; per ipsum omnia ageret. Cur igitur eiectum est? q̄ nimirum inualidum erat.

Translato enim sacerdotio, necesse est ut legis trāslatio fiat.] Ostendit iam legem abolitam esse, & ex consequenti ac meritò aliud testamentum surrogatum. Si enim sacerdotium translatum est, necesse est legem etiā aliam esse. sacerdos nanq; absq; testamento & legibus & præceptis non est. Translatū est autem sacerdotium non solum ritu & modo, hoc est, ut non sit porrò secundum ordinem Aaronis, sed secundum ordinem Melchisedeci, uerumetiam secundum tribum. Etenim à tribu sacerdotali Aaronis ad regiam tribū Iuda est transpositum. Considera hîc mysterium. Primùm erat regia, sicq; facta est sacerdotalis: perinde ac Christus semper quidem rex, postremò autem pontifex factus est, quando carnem accepit, quando uictimam obtulit.

In quem enim dicuntur hæc, de alia tribu est.] Quomodo sacerdotium quo ad tribum translatū sit, monstrat. Christus, inquiens, in quem, hoc est, de quo dicuntur hæc, & in quem euenerunt, alterius est tribus, nempe Iuda.

De qua nullus altario præstò fuit.] De qua tribu Iuda, nullus præstò fuit, hoc est, astitit altari, curamq; gesserit sacerdotalium operum.

Manifestum est enim q̄ ex Iuda ortus est Dominus noster.] Grauis est & insignis
B dictio ἀνατέταλκε, id est, exortus est, ex Balaam prophetia desumpta, dicentis, Orietur Num. 24.
stella ex Iacob: & ex Malachia, solem iustitiæ appellante ipsum, Per quæ ostenditur ad Mal. 4.
illustrationem mundi aduentum Domini factum esse.

Ad quam tribum nihil de sacerdotio Moses locutus est.] Omnia enim quæ ad sacerdotium pertinebant, ad Leuiticam tribum retulit: ad tribum uerò Iuda, quæ rei bellicæ imperium spectabant.

Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedec exurgat alius sacerdos.] Quid est manifestū? discrimen utriusq; sacerdotij, uel differentia: quod immutabitur sacerdotium & testamentum, nō solum ex hoc indicatur q̄ ex alia tribu sit qui exurgat sacerdos, & non ex Leuitica, uerumetiam ex hoc quod dicemus, amplius demonstratur. Siquidem iuxta ordinem Melchisedec, & quæ sequuntur, hoc est, quandoquidem secundum legem ordinem Melchisedec exurgit sacerdos.

Qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum uirtutem uitę indissolubilis.] † Qui Melchisedec non legalium sacerdotum instar factus est, illi enim accipiebant sacerdotium à lege carnalia mandata habente. Circuncide enim carnem, inquit, & ablue carnē, & ociare carni, consequerisq; bona carnalia. Melchisedecus aūt non sic, sed diuina uirtute factus est sacerdos, ut uiuat semper, ac indissolubile sit ei sacerdotium. Viuere autem, ut suprà memoratum intellige, nimirum q̄ non sit cognita eius mors. Vel relatiuum (qui) de sacerdote accipe. perinde quasi dicat, Qui sacerdos alius, hoc est Christus, non iuxta legale mandatum, carnale accepit sacerdotium, sed per potentiam patris, uel propriam suam, ac indissolubile isthuc sacerdotium retinet. Consectarium autem erat, post carnale, spirituale subsequi ac introduci. Quomodo igitur intulit, Secundū uirtutem uitæ indissolubilis? Propterea quòd, per carnale, temporarium quid & breue significauit: & congruè ad temporarium hoc & breue subiunxit, uitæ indissolubilis, hoc est propria uirtute ac potentia uiuit Christus.

† Qui Melchisedec, uel qui alius sacerdos ad utrūuis enim referri posse ait. Chrys. uerò posteriorē probat constructionem de sacerdote Christo.

Contestatur enim, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.] Explanat quî dixerit, Indissolubilis uitæ: quoniam scriptura dicit, in sempiternū eum esse sacerdotem. Quidam uerò nō hoc eum efficere intellexerunt, cæterum qui nō sit factus secundum legem mandati carnalis. Nam si secundum legem factus esset, ope-

ræprecium erat eum secundum ordinem Aaronis dici sacerdotem. Nunc uerò postquam secundum ordinem Melchisedec scriptum est, planum est quòd non secundum legem, sed secundum aliam diuiniorem quandam rationem factus sit. A

† οὐδένα γὰρ, nulli siue neminem, in masculino genere habet codex Basiliensis, uti & Theophyl. legisse uidetur. alij in neutro.

Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatē eius & inutilitatē: †nihil enim ad perfectum adducit lex.] Legis translationem fieri dixit: quo demonstrato, inquirit deinceps causam. homines enim nos tum tandem quiescimus, cum causam didicerimus. Ac dicit propter hoc factā esse reiectionem, hoc est immutationē & eiectionem præcedentis mandati, hoc est prioris testamenti, eo quòd inuentum sit infirmum & inutile. Quid igitur? Nemini profuit lex? profuit quidem: uerùm ut perfectos faceret, non profuit. Infert igitur: Nullum enim ad perfectum adduxit. Quomodo autem erat infirma? Quòd solis denūciaret literis, Hoc fac, isthuc prætermitte, nihil autem uirium subministrabat, quibus mandata perficerentur: quod nunc cōtingit nobis per spiritum paracletum. At uerò insultant hîc legem calumniantes hæretici: Ecce, asserentes, diuus etiam Paulus legem reprehendit. Atenim non dixit eam prauam, ô insipientes, uerùm & inutilem & infirmam, ad consummandum uidelicet. Quemadmodum enim lac utile est infantibus pro ea ætate, adultis autem & perfectis inutile: haud secus lex imperfectis Iudæis erat utilis, abducens eos ab idolis, & uero Deo adducens, conuenientiaq́ mandata eis tradens. Perfectiorum autem indigis non porrò utilis est. carnales enim præcipiebat cùm uictimas, tum purificationes, quibus spirituales non indigent: propterea nunc reprobata est. Reprobatio autem est regnantiū reprobatio. Lex itaq́ regnabat olim, cum tempus ei relictum esset.

Iudæorum spes.

Introductio autem melioris spei, per quam proximamus ad Deum.] Reprobatum est, inquit, præceptum legale: superinducta uerò est spes, non qualis erat Iudaica. sperabant enim & illi, cùm Deo placerent se obtenturos promissam terrā, hostibus item superiores se futuros, adeoq́ omnino incorporalia bona sperabant. Nostra uerò spes nō est eiusmodi, sed multo potior. coelum enim speramus, ac ut uicini simus Deo, atq́ assistamus ac ministremus ei unà cū angelis. In superioribus sanè dixit, Ingredientem in interiora uelaminis: nūc autem, Per quam appropinquamus Deo. Spes enim nos ducit ad ipsum diuinum thronum, atq́ cum Cherubim collocat. B

Suprà 6.

Et quantum est non sine iureiurando.] En aliud discrimen noui sacerdotis & ueterum, & utriusq́ testamenti. Non enim simpliciter promissum est Christi sacerdotium, sed cum iureiurando: ut abundè satis uerbum Dei ratum & firmum redderetur: quod & suprà dixit, Iurauit Deus Abrahamo, ob maiorem certitudinem.

Ibidem.

Psal. 109.

Alij enim sine iureiurando sunt facti sacerdotes, hic uerò cū iureiurando, per eum qui dixit ad illū, Iurauit Dominus, & nō pœnitebit eum, Tu es sacerdos in æternū secundum ordinem Melchisedec.] Sacerdotes, inquit, legis absq́ iureiurando constituuntur. de nullo enim inuentus est iurasse Deus, Tu eris sacerdos secundum legem: Christus aūt cū iureiurando quod factum est per Deum dicentem ad eum, Tu es sacerdos, nouo quodam modo. Non enim secundum Aaronem, sed secundum Melchisedec Christus est sacerdos.

In tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus.] Hoc est, quatenus iurauit semper ipsum fore sacerdotem. nō enim iurasset, nisi maior esset. Proinde nouū quoq́ testamentū ueteri est præstātius. Quid aūt est ἔγγυος, sponsor? fideiussor, mediator.

Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, propterea quòd morte prohiberentur permanere. Hic autem eo quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotiū.] Excellentiā hîc etiam indicat quā Christus habet supra legis pontifices: Illic, inquiens, multi sunt, eo quòd mortales sunt: hîc uerò unus est, eo quòd sit immortalis. Habet igitur sacerdotiū ἀπαράβατον, sempiternū, hoc est, quod non præciditur, nec successione recipiat. Animaduertis tanto maiorem esse Christū, quanto immortale præstantius est mortali.

Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deū.] Quia, inquit, immortalis est, potest omnibus præesse ac seruare in perpetuum, hoc est, non temporariam salutem impertiri, sed enim perpetuam, tam hîc quàm in futura uita. Siquidem in ueteri testamento pontifex etiamsi præclarus & omnibus admirationi esset, illo tamen

1. Reg. 7. & 9. et 16.

solummodo tēpore offerebat, quo pontifex erat, uelut Samuel, & qui illiusmodi: postea autem non item. morte nanq́ impediebantur. Hic autem sempiternus, ac nunquam

quam non uiuens est pontifex: igitur perpetuò etiam seruare potest hoc est semper accedentes per ipsum, hoc est per fidē in ipsum. Nam qui in filiū credit, omnino ad patrē accedit, nam ipse est uia ad patrē: quā qui apprehenderit, ad patrē diuertit & hospitat. Ioan. 14.

Semper uiuens ad interpellandum pro ipsis.] Propter carnem adeò humiliter hoc dictum est: secundum carnem enim pontifex est sanè, quatenus autem pontifex est, catenus intercedere dicitur. Nam qui mortuos excitat & uiuificat instar patris, quomodo iam ubi conseruare eum conuenit, interpellat? Qui omne iudicium habet, quomodo intercedit? Qui emandat angelos, ut hos quidem in caminū inijciant, illos uerò conseruent? Propter humanam igitur naturam hoc dictum est, ꝙ intercedat. Condescendens enim atꝗ attemperans sese auditoribus Paulus, Ne metuatis, inquit, neq; dicatis, Næ amat quidem nos, & fiduciam habet ad patrem, sed non semper potest curam gerere nostri, ne hoc dicatis. Viuit enim: & semper pontificium opus pro nobis perficere potest. Quando autem humanitatem dixero, nō segrego ipsam à diuinitate, una enim enim utriusꝗ est persona uel subiectū. Do uerò auditoribus, ut quę utramuis naturam deceant, intelligant. Præterea illud ipsum ꝙ Christus carnem ferens patri assidet, intercessio est pro nobis, tanquam caro pro nobis exoret patrem, ut quæ ob hoc ipsum omnino sit assumpta, nimirum ob nostram salutem. Ioan. 5. Matt. 13.

Talis enim decebat ut nouus esset pontifex, sanctus, innocens.] Perspicuum est ex his, ꝙ & hæc de carne loquatur, & quæ antehac dixit. Quis enim de Deo talia dixerit, & non erubescat incomprehensibili illi naturæ hæc apponere? Sanctus igitur est qui nihil eorum quę facere debet omittit. ἄκακος aūt, hoc est dolo & malo carens, Non enim inuentus est, inquit, in ore eius dolus. ὅσιος quis. ἄκακος quis. 1. Pet. 2.

Impollutus.] Neq; has quispiam dixerit Dei esse laudes: naturam enim habet ut nō polluatur. Atqui perspicuum est quòd de humanitate unius Christi hæc dicat.

Segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus.] Pontifices legales, inquit, etiāsi cætera fuerint sancti, ut homines tamen aliquid uitij attrahunt, nec omnino sciuncti sunt à peccatoribus. Qui enim hoc fieri possit, cum & ipsi peccatis sint obnoxij? Præterea nemo ipsorum in cœlis fuit: noster uerò hic pontifex, præterquam ꝙ plenus sit omnis uirtutis, & à peccatoribus segregatus, altior etiam ipsis cœlis factus est, super paterno solio sedens. Cum factus ait, rursus planum fit ꝙ de Christo loquatur secundum carnem. Vt Dei enim uerbum, semper erit cœlis altior.

Qui non habet necessitatem quotidie quemadmodum pontifices prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.] Nostrum pontificem à peccatoribus seiunctum esse cum dixisset, dilatat nunc, & fusius isthuc commonstrat. Adeò liber est à peccatis, inquit, ut & uictimam uel hostiam offerens proprium corpus, non pro semetipso hoc obtulerit, quomodo enim, qui peccatum non fecerat? sed pro nobis. Insuper & aliud colligitur. Legis Mosaicæ pontifices quotidie offerebant, ut qui non possent semel purificare. Noster autem pontifex huiusmodi obtulit sacrificium, quod adeò præclara potuerit, ut semel per ipsum uniuersum mundū purgarit. Quare & in hoc excellit illos Christus.

Hoc enim fecit semel se offerendo.] Quale hoc? ut offerret pro populi peccatis, non pro semetipso. semel, inquit, sacrum fecit, postea uerò ut Dominus sedet. Ne enim cum audis eum esse sacerdotem, existimes eum perpetuò stare, ac ministrum esse, ostendit quòd per dispensationem factus est sacerdos: dispensatione autem transacta, proprium rursus decus & fastigium recepit.

Lex enim homines constituit pontifices, infirmitatem habentes.] Ne intelligas ꝙ semel quidem obtulerit, uerumetiam pro semetipso: astruit nunc quòd non pro proprijs obtulerit uictimā peccatis: lex enim †nudos & simplices homines pontifices facit infirmitati obnoxios, hoc est, ꝙ nō possint obsistere peccato, sed qui ceu infirmi impingant, & in errores & peccata ruant. Hic uerò qui adeò potens est ut filius, quomodo peccatum habeat? peccato aūt nō infectus, cur offerret pro seipso? Sed ne pro alijs quidem sæpenumero, sed semel tantum. Cum enim potens esset, sufficiebat per oblationem quæ semel fieret, totū ac uniuersum perficere. Per infirmitatē aūt, ipsum pariter peccatum intelliges, perinde ac sæpenumero Paulus hic dicit: uel ipsam adeò mortē. Nam cū mortales essent legales pontifices & infirmi, neq; ipsi peccatis caruerūt, neq; a- † ψιλὼς, nudos, diuinitate carentes. Rom. 5. & 14. & 1. Cor. 8. & 11.

lios ab ijs mũdare potuerũt. Noster uerò immortalis est & fortis. Audi uerò & reliqua. A

Sermo autem iurisiurandi quod post legem est, filium in æternum perfectum.] Obserua contraria. Illic lex, hic sermo uerò iurisiurandi, hoc est, certissimus, uerissimus: illic homines serui omnino, hic uerò filius, Dominus uidelicet: illic infirmi, hoc est, impingẽtes, peccatis infecti, morti obnoxij: hic uerò in sempiternũ pfectus, hoc est, potẽs, sempiternus, nõ nũc solũmodo impeccabilis, sed semper. Si igit perfectus est, si nunquã peccat, si semp uiuit, quomodo igitur pro seipso obtulit, aut alioqui pro alijs frequẽter?

CAPVT VIII.

Caput quid dicatur. CApitulum autem super ea quæ dicuntur, Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera sedis maiestatis in cœlis.] Capitulum siue caput semper quod maximũ est, & summa rei dicitur, & siquando quispiam quod præcipuũ est, se paucis comprehensurum dicit, in summa sese uerba facturum dicit. Vt enim caput, licet paruum sit, præcipua tamen corporis pars est: ait igitur etiam nunc apostolus, Caput autem, eorum quæ dicuntur, hoc est, ut dicam quod maximum est & præcipuum, breuibus, Deum habemus pontificem. considere enim, nullius est alterius, quàm Dei. Obserua

Sedere deitatis est. autem quòd quum alia multa humilia dixisset, quod genus sunt, pontifex, intercedere ad patrem, & quæcunq; humanitatis sunt, in altum ascendit, & ad id quod deitatis est nempe sedere. Facit autem hoc semper, sicut & præceptor eius in euangelio, ut per parua & humilia manuducat auditorem ut uerbum recipiat, alioqui enim non assequitur auditor, nisi paulatim ascendat: per sublimia autem disces quòd illa se demittendo & ad captum humanum se accommodando, dixerit. Thronum autem maiestatis, patrium dicit, uel quòd pater etiam ipsa maiestas dicatur: uel quòd simpliciter thronus maiestatis, sit thronus maximus.

Sanctorum minister.] Quemadmodum terreni pontifices ingredientes in sancta sanctorum ministrabant, hunc ad modum reuera sanctorum, ac uerorum arcanorum,

Suprà 1. supercœlestium nimirum, est minister. Videtur autem sibi ipse hic aduersari Paulus. in primordijs enim epistolę dixit, Ad quem angelorum dixit, Sede & c. Nónne omnes ad ministratorij spiritus sunt? quasi uidelicet administer sedere non deberet. Hic uerò postea quam asseruisset eum sedere in dextera throni, rursus inducit eum ministrum. Quî igitur isthuc fit? Aut ut omnino indulgeat auditoribus, atq; humilia summis permisceat, hæc dicit. Vel ut nonnulli intellexerũt, minister sanctorum, pro sanctificatorum ab ipso hominum. Noster enim, inquit, pontifex est. B

Ac tabernaculi ueri quod fixit Dominus, & non homo.] Hic excitat eos qui ex Iudæis crediderant. Quia enim uerisimile erat eos dubitando dicere, Tabernaculum huiusmodi non habemus. En maius, inquit, tabernaculum hic & uerum, cœlum ipsum. Vetus nanque tabernaculum figura erat huius, & illud quidem homo fixit, uel

Exod. 4. Beseleel, uel Melchisedec, hoc autem Deus. Hinc obserua secundum diuum Ioan-

Cœlum beatorum neq; mouetur, neque rotundum est. annem Chrysostomum, quòd cœlum neq; moueatur, neq; rotundum sit, utraq; enim tollit quod ait, fixit.

Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur, unde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.] Quia dixerat eum sedere, ne imposturam arbitreris dicere eum sacerdotem esse, etiamsi, inquit, sedeat, propterea tamen non amisit ut sit pontifex. omnia namque quæ sunt pontificum, habet, ac quemadmodum illi offerunt, sic & ipse obtulit semetipsum. Sedere nanque dignitatis est ipsius: pontificatu autem fungi, multæ magnæq; est clementiæ. Quin & aliter intelligere licet. Quandoquidem inquirerent nonnulli quur mortẽ subijsset si filius Dei ac sempiternus erat, diluit hoc, inquiẽs: Postquam sacerdos erat, sacerdos autem sine hostia nõ est, necessa-

Donum & uictima differunt. rium erat habere quiddam & hunc quod offerat. Hoc autem nihil erat præter ipsius corpus. necessariò itaque mortuus est. Inter donum siue munus, & hostiam siue uictimam, si exactam species rationem, aliquid est discriminis. θυσίαι, uictimæ uel hostiæ sunt, per sanguinem & carnem oblationes: uel quod exactius est, omnia, quæ per ignem sacrificantur. θυσία enim, id est uictima, propriè est à uerbo θυιάω, quod est θυμιᾶω, hoc est adolere, uel suffitum edere. Dona autem sunt, ut fructus, & quæcunq; alia incruenta & ignicarentia. Interim tamen & indiscriminatim in scriptura usurpata

Gen. 4. inueniũtur. ut, Respexit Deus ad Abel, & ad dona uel munera eius. fuerant aũt ex primogenitis

A mogenitis & ex ouibus. Ad Cain autem & uictimas eius non attendit, atquia fructib. terræ erant. Sin quisquam explanare & adæquare conetur hoc frigidis dilutionibus, quas ne ipsi quidem ignoramus, seipsum tamen nescio quomodo absoluet, ne insimuletur indiligentis scripturarum lectionis. Sæpe nãq; alibi indiscriminatim hæc sunt posita. Possem aũt innumeros locos innumeris conferre & apponere, nisi ineptum hoc uideretur negocium: attamen sufficiet nobis hic ipse Apostolus, qui simpliciter quæcunq; offeruntur, sic appellare consueuit in sequentibus, & audi.

Nam si super terram esset, non esset sacerdos, cum sint sacerdotes qui offerant secundum legem munera.] Adhuc illud cõfirmat. Etiamsi non sit infrà super terram, sed suprà in cœlis, non prohibetur tamen propterea, quin sit sacerdos. Animaduerte autem hîc sapientiam. Ex quo enim magis quispiam colligeret eum nõ esse sacerdotem, nimirum quòd non habeat locũ super terrã, in quo pontificatus munere fungatur, ex hoc ipse potius confirmat quòd sit sacerdos. Propter hoc ipsum, inquit, sacerdos est, quòd in terris locum nõ sit nactus. Si enim super terram esset, sacerdos non esset. erant enim alij in terris sacerdotes, & ad factionem res ista pertinere uideretur. Iam uerò cũ ipsum cœlum habeat locũ, & illuc corpus suum transtulerit, illic interpellat pro nobis ad patrem: itaq; quia in supernis est, propterea magis est sacerdos.

Qui exemplari & umbræ deseruiunt cœlestiũ.] Hîc excellentiam ostendit sacerdotij quod hic infernè gerimus: uetus quidem exemplar & umbram nominãs, nostra uerò, cœlestia. Quãdo enim nihil terrestre, sed omnia sint spiritualia quæ in mysterijs trãsiguntur & sacramentis, ubi hymni angelici, ubi claues regni cœlorum, peccatorumq; remissio, & rursus nexus & ligatio, quando nostra conuersatio in cœlis est, quomodo non cœlestia, quæ sunt apud nos: Horum igitur figuræ fuerunt & exemplaria, hoc est, obscuræ picturæ, quæ in ueteri testamento submonstrata sunt Mosæ.

Sicut responsum est Moysi cum consummaturus esset tabernaculum. Vide enim, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.] Postquàm ea quę oculis nostris cernuntur, magis deprehendimus, q̃ quę per auditum discimus, propterea Deus Mosi monstrauit omnia, non solùm constitutionem tabernaculi, uerumetiam quæ ad sacrificia & aliam culturam pertinerent. Exod. 25.

B

Nunc autem excellentius assecutus est ministerium.] Ab illa sententia hæc dependent, nimirum: Si enim super terram esset, non esset sacerdos. Iam uerò cum super terram non sit, sed cœlum habeat sacerdotio suo locum, excellentius assecutus est ministerium, hoc est, non est ei ministerium tale, quale est pontificum super terram, sed cœleste, tanq; locum habens proprij sacrificij cœlum.

Quanto & melioris testamenti est mediator.] Cum extulisset Christi sacerdotiũ à loco, à sacerdote & uictima, sic & testamenti excellentiam ponit. Atqui dixit quidẽ etiã prius imbecille esse & inutile uetus testamentũ, propter infantiã & imbecillitatẽ auditorũ, sed prinus ab ea discessit disputatione. Nũc aũt hac de re disserẽdo diutius immoratur, cõmonstratq; nouũ testamentũ esse præstantius ueteri, hoc est euangeliũ, cuius & mediator ac dator est Christus. Ipse namq; nobis Euangelij minister factus est, serui forma accepta, quemadmodum legis mediator erat Moyses. Suprà 9.

Quod in melioribus repromissionibus sancitũ est.] Quod potissimùm eos qui ex Iudæis crediderãt fideles refocillabat, hoc ponit, nempe quòd testamenti nostri meliores sint & pręstãtiores promissiones. Nõ enim terrę bona, prolisq; fœlicitas, & liberorũ abũdantia, sed cœlorũ regnũ Euangeliũ seruantib. pmissũ est. Ne igit sitis pusillanimes, excellentiores sunt euãgelij promissiones, stultũ est aũt potiora habentes defatigari. Deut. 28.

Si enim primum illud erat irreprehensibile, non utiq; secundi locus inquireret.] Cõsidera ordinem. Dixit melius esse testamentum secundũ Christum, ueteri. Vnde hoc planum fit: quoniam, inquit, in melioribus promissionibus sancitum est. Nã si potiores sunt promissiones, & retributiones, perspicuũ est quòd melius sit etiã testamentũ, ac promissa diuiniora. Vnde aũt liquet q̃ præstãtiores sint promissiones: Quia illud quidem reiectum & abrogatum est, inquit, hoc uerò surrogatum. Propterea nanq; nouũ testamentum regnat, & primatum obtinet, quia melius & perfectius. etenim si illud esset irreprehensibile, hoc est, si irreprehensibiles faceret, neq̃quã alterũ introducere: Vel perinde ac peculiariter consueuimus dicere, Nõ est irreprehensibilis domus, p eo

quod est, defectum habet uel putredinem: sic & uetus testamentum dicit non esse irreprehensibile, non quòd prauum sit, uerùm quòd non possit consummare, ut quod paruulis traditum sit.

Incusans enim eos dicit.] Nō dixit, Incusans ipsum, uidelicet testamentum: sed, Eos, hoc est Iudæos, qui non potuerunt consummari per legis præcepta.

Hier. 31. Ecce dies uenient, dicit Dominus, & cōsummabo super domum Israel, & super domum Iuda testamentum nouum.] Apertius hîc demonstrat uetus testamentum esse antiquatum & abrogatum. Deum enim per Hieremiam inducit loquentem. Aliud nouum fœdus disponam, hoc est, nuper omnino institutum, non quemadmodum intelligunt Hebrei, quòd Esdras renouarit scripturam. *Esdras.* non enim per eum noua facta est scriptura, sed rursus uetus mansit, etiamsi ab illo recollecta sit.

Non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in diebus quibus apprehendi manum eorū, ut educerem illos de terra Aegypti.] Ne quis suspicetur fœdus ac testamentum illud eiectum esse, quod pepigerit Dominus cum Abrahamo, adiecit, In die qua apprehendi manum eorum. *Exo. 32.* Fœdus enim, inquit, quod est in Exodo, eijcere uolo, quod datum est in monte Sina patribus uestris qui uitulum fecerant. *Gen. 22.* Testamentum enim seu fœdus ad Abrahamum factum, in Christo cōsummatum est. *Galat. 3.* In semine, inquit, tuo bedicentur omnes gentes. In semine tuo, qui est Christus.

Quoniam ipsi non permanserūt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.] Viden' primùm à nobis mala initium ducere? Ipsi, inquit, non permanserunt. propterea & neglexi eos. Bona quidem & beneficia ab ipso ordiuntur & originem ducūt. Quasi ergo se defendat, causam ponit ob quā derelinquat eos: propter ipsorum, inquit, inconstantiam.

Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus.] Post dies illos, quales? Nonnulli dicunt dies exitus, in quibus data est lex Mosaica. Mihi autem uidetur de illis diebus loqui, de quibus pauloantè dixit, Ecce dies uenent. Cū ergo uenerint dies illi, huiusmodi testamentū disponā, quale deinceps audi[illegible].

Dans leges meas in mentem ipsorum, & in corda eorum inscribam illas.] C[illegible] hîc quæso Iudæus quando legem sine scriptis acceperit. Etenim post reditum [illegible] *2. Esdr. 8.* tate Babylonica, literis mandata est ab Esdra. Apostoli uerò nihil scriptum accepe[illegible] *Act. 2.* enimuero in cordibus suis acceperunt legem spiritus. Hinc Christus dixit, Paracle[illegible] *Ioan. 14.* ubi uenerit, suggeret uobis omnia, ac docebit uos omnia.

Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.] Hoc transactum est per euangelium. Qui enim antea idola colebant, nunc uerum Deum agnoscentes, populus eius facti sunt.

** τὸ πολίτην ciuem: alij legūt τὸ πλησίον proximum.* Et non docebunt unusquisque * ciuem suum, & unusquisque fratrem suum, dicens, Cognosce Dominū: quoniam omnes scient me à paruo ipsorū usque ad magnum ipsorū.] Doctrinam hîc laboriosiorem institutionem dicit. Ecce enim palàm cernimus quòd nō multis uerbis apud mentis cōpotes indigeamus ut persuadeamus eis ut Christo fidē adhibeant. Iudaica quidem legislatio in unū angulum conclusa erat, paucique hanc norāt: Apostolorum autem sonus in omnem terram est egressus. Et aliter: Cum Deus super terram in carne uersatus esset, naturàque nostram per assumptionem deificasset, resplenduit in omnium animis ueræ cognitionis Dei lumen, ac ueluti quædam aptitudo insita est humano ingenio per gratiam, ut Deum uerum agnosceret.

Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum & iniquitatum eorū non memorabor amplius.] Per baptisma abluens nos à sordibus præteritorū peccatorum, non amplius meminit eorum quæ antea fuere abluta.

Cum dicit nouum, antiquauit primum.] Interpretatur propheticum uocabulum, inquiens: Quia hoc ipsum quod omnino nouū nominauit, indicat primū uetus uideri.

Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.] Accepta à propheta libertate & fiducia, deinceps legem taxat, ostendens nostra nunc florere. Ex prophetico autem dicto uetustatis uocabulum adeptus est, à se ipso autem senectutis adiecit, ac deinceps necessariò intulit obscurationem quæ debeatur legi. perinde quasi dicat: Non importunè nouum uetus repulit, siue cessare fecit. propter ipsum senium enim & uetustatem eius hoc factum est: hoc est, propter imbecillitatem & inutilitatem.

perinde

A perinde ac alio in loco dicit: Nam quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur Rom.8.
per carnem.

CAPVT IX.

HAbebat quidem prius iuſtificationes culturæ.] A ſacerdote, à ſacerdotio, à teſta-
mento cōmonſtrauit quòd prius illud finem eſſet habiturū: iam & ab ipſius taber
naculi forma idem commonſtrat. Tres enim fuerunt loci, exterior quidem omnibus,
& Iudæis & Græcis deſtinatus: deinde erat uelamen, intra quod ingrediebantur ſacer
dotes quotidie ſacrū facientes. Hic aūt locus appellabat̄ Sancta: quæ typus fuerunt ue
teris teſtamenti, uictimarum uidelicet & oblationum quæ per ſanguinem illic perage-
bantur. Sancta uerò ſanctorum noſtri myſterij ſiue ſacramenti figura fuerunt. Habe-
bat igitur primum, hoc eſt uetus teſtamentum, iuſtificationes, hoc eſt, ſymbola, inſtitu-
ta, legiſlationes. Atenim tum habebat, nunc uerò non habet: ceſſauit enim.

Et ſanctum * ſeculare.] Mundanum uel ſeculare appellabat, quia omnibus ad id pa- *κοσμικόν
tebat aditus, eratq; locus cōſpicuus & apertus in ea domo, ubi Iudęi, Nazaræi, proſely mundanum
ti, Græci. Quia igitur & Græci in illud aſcendere poterant, ſeculare appellat.

Tabernaculū enim factum eſt primū, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſi Exod.40.
tio panum, quæ dicitur ſancta.] Primùm appellat hoc, reſpectu eius loci qui dicitur
Sancta ſanctorum, quia medium erat hoc. Ante ipſum autem erat æreum altare holo
cauſtorum ſub dio conſtitutum: deinde uelamine extenſo, imò uero attractorio
potius, * medium hoc erat tabernaculum, in quo erant candelabra, & menſa, & pa- *Medium
num propoſitio. hoc dicetur

Poſt ſecundum autem uelamen, tabernaculum quod dicitur ſancta ſanctorum.] Ani ſi ſanctū ſe
maduertis hic primum fuiſſe uelamen, quod ἐπίσπασον, hoc eſt attractorium ſcriptura culare pri-
appellat, ueluti quod cōuoluatur & attrahatur, quod dirimebat aulam ſiue locum illū mum uocet.
ſubdialem, in quem ingrediebantur omnes communiter, in quo & ſacrificabant ſuper
ęreo altari, à tabernaculo undiq; capiente ſacerdotes ſacra miniſteria perficientes. Hoc
B ubi tranſiſſes, erat rurſus alterū uelamen, & intra hoc tabernaculum quod dicitur San
ctum ſanctorum, in quod nemo alius introibat præter ſolum pontificem, idq; ſemel in Exod.30.
anno. Tabernaculum autem ubiq; uocat, quod illic Deus habitaret ac ueluti taberna-
culum ſiue tentorium poneret.

Aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti circumcontectam ex omni par-
te auro.] Arcam teſtamenti ſeu fœderis appellat, ut quæ tabulas haberet quæ legem
complectebantur.

In qua urna aurea habens manna, & uirga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ teſta- Exod.16.
menti.] Hæc omnia Iudaicæ ingratitudinis erant monumenta. Vrna quidem habens
manna, eo quòd murmurarint aduerſus iſthuc, cum nouo iſto cibo diuinitus ac cœli-
tus alerentur, & in poſteros memoria Dei benignitatis, & illorum amarulentiæ tranſ-
mitteretur. Virga autem Aaronis, propter contradictionem aduerſus illum excita- Num.17.
tam. Tabulæ uerò teſtamenti, quandoquidem primas confregerant per idololatriam. Exod.23.
Quæras hîc, Quî ergo in libris Regum ſcriptum ſit quòd non erat aliud quiddam in 3.Reg.8.
arca præter tabulas, nunc uerò & urnam apoſtolus, & uirgam Aaronis huc repoſitam
aſſerit? Fortaſſe igitur ut qui optimè inſtitutus erat in rebus Iudaicis à Gamaliele, ex Act.22.
traditione hoc habebat, poſtquam hodieq; Phariſæorum ſectam ex Hebræis tuentes,
adſentiuntur rem ita ſeſe habere. Veruntamen primùm non fuit, cæterùm quādo erat
occultanda arca temporibus Hieremiæ, forſan, inquiunt, repoſita ſunt & hæc in arcā.

Supra ipſam autem.] Videlicet arcam.

Cherubim gloriæ.] Vel quòd celebria eſſent Cherubim, uel quòd miniſtrarent Deo,
& ad gloriam eius pertinerēt. Hæc aūt ſtudioſe attollit, ut noſtra oſtendat eſſe maiora.

Obumbrantia propitiatorium.] Propitiatoriū dicebatur operculum arcæ, ut ex ipſa Propitiato-
ſcriptura exactius diſces: nec decipiaris quorundam uerbis, ut aliud quiddam eſſe pu- rium.
tes. Significabat autem Chriſtū, qui propitiatio factus eſt pro peccatis noſtris. Obſigna Rom.9.
uit autem omnia quæ erant in ueteri teſtamento, atq; communiuit Chriſtus.

De quibus non eſt modò dicendum per ſingula.] Indicat hîc non fuiſſe ſola hęc quę
cernerentur, ſed ænigmata quædam fuiſſe, quorum conſideratio & explicatio longio-
ri cùm tempore tum ſpacio indigerent.

His

His uerò ita compositis, in primum quidem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes sacrificiorum officia consummantes.] Erant quidem hæc, sed non perceperũt ea Iudæi, præ arcente uel dissepar ante eos uelamine. Nobis autem seruabantur hæc, quibus præfigurabantur. A

In secundum autem semel in anno solus pontifex.] Obseruas figuras iam præcessisse. Ne enim dicant, Semel tantùm per Christum facta est hostia, & quomodo omnes sanctificauit? commonstrat hoc antea significatum esse, quandoquidem sanctior erat magisq; tremenda in ueteri etiam testamento semel à pontifice oblata uictima.

Non sine sanguine.] Quia hostiam appellauit crucem, neq; ignem habentem, neq; ligna, quæ nec sæpe etiam offerretur, indicat ueteris testamenti hostiam etiam talem fuisse. semel enim in sanguine offerebatur. Quæsierunt autem nonnulli, quomodo in

Exo. 30. Exodo scriptum sit: Quoniam faciet suffitum super aureum thuribulum (quod uidelicet in sanctis sanctorum erat) Aaron, ex incenso confectionis subtilis manè: manè quãdo apparauerit lucernas, faciet suffitum super ipso: & quando tetigerit Aaron lucernas ad uesperam, uaporem faciet ex thymiamate assiduitatis. Proinde quolibet die bis ingrediebatur, inquiunt, pontifex in sancta sanctorum, ut faceret suffitum ubi erat aureum thuribulum. Quomodo igitur apostolus hic dicit semel in anno ingressum? Diluunt autem hoc, nempe quòd cum sanguine quotannis semel ingrederetur, cum thymiamate uerò bis in die. Noueris tamen quòd perperam dubitarunt & insciente r. nõ enim aureo thuribulo bis in die uaporem & bonam fragrantiam faciebat Aaron, sed super aureo altari: hoc uerò non erat in sanctis sanctorum, uerùm in medio tabernaculo, in quo erant candelabra & mensa: quandoquidem cum aureo thuribulo semel ingrediebatur in anno in sancta sanctorum. aliud enim thuribulum, aliud altare erat. Apposui autem dubitationem, ut ne ab alijs audiens qui hęc legerit, in errorem inducatur, existimans eam dubitationem esse sanam.

Quem offert pro seipso, & populi ignorantijs.] Rursus pro seipso, inquit. Pontifex enim legalis pro seipso offerebat, Christus autem non pro seipso: quomodo enim, qui segregatus erat à peccatoribus? Itaq; magnum est discrimen inter hunc & illum. Ignorantijs autem dixit, non peccatis, in maiorem metum conijciens & ueteres Iudæos, & B

Peccamus etiam ignorantes. omnes, ac comprimens fastum & superbiam. Etiamsi uoluntarius non peccasti, ignorans tamen peccasti, à quo nemo est purus. Quidam existimarũt quòd hinc discrimen ostendẽs sacrificij Christi & legis oblationum, sic dixerit: Legis oblationes & sacra, ex ignorantia admissa delicta remittebant: Christi autem sacrificium, peccata etiam scienter commissa, dimittit & condonat.

Hoc significante spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum uiam, primo tabernaculo adhuc habente statum.] Orditur deinceps anagogicè, ac diuiniori quadã ratione contemplari quæ de tabernaculis dicuntur: Quia, inquit, sancta sanctorum in accessa erant reliquis sacerdotibus, quæ figura sunt cœli. Nam primum tabernaculum, hoc est quod erat post exteriorem æream aram, primò statim occurrens, perpetuò ipsis quidem patebat, symbolum cum esset cultus & rituum legalium, typicè significabat, quod quandiu consisteret tabernaculum: hoc est, tantisper dum lex floreret & regnaret, perficerenturq; secundum eam culturæ & sacra, in sancta sanctorum non pateret aditus, hoc est, in cœlum ingressus talia sacra perficientibus, uerùm non conspicuus esset hisce, sed occlusus, soli autem uni pontifici Christo segregata fuit hæc uia, & destinata.

Quæ est parabola temporis instantis, in quo munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem.] Quod præmemoraui, illud nunc apostolus ait, Tabernaculum illud in quod semper ingrediebantur sacerdotes, erat parabola, id est figura & adumbratio secundum legem instantis temporis ante aduentum Christi. Quo tempore eiusmodi sacrificia offeruntur adeò imbecillia, ut non possint secundum conscientiam, hoc est, interiorem hominem, consummare talia offerentes. corporum enim sordes, non animarum purgabant. non enim adulterium aut sacrilegium remittere potuerunt.

Tantũmodo in cibis & potibus & in uarijs baptismis & iustificationibus carnis, ad tẽpus usq; correctionis imposita.] Tantũmodo, inquit, imposita hominib. qui tũ uiuebant

A bant,& iniuncta de cibis & potu. Hoc enim, inqt, uescere, hoc uerò ne uescaris. Quomodo autem dixit potum? Atqui de potuū differētia nihil tradidit lex. Vel igitur hoc dicit, quod sacerdos non debuerit bibere uinum quādo ingressurus esset in sancta. Vel de his dicit qui uota, hoc est, promissiones faciebant de uini abstinentia, sicut & Nazarei: uel ut simpliciter uilescere faciat huiusmodi ordinationes & ritus, atque ut eos perstringat, hoc dixit. Varij aūt baptismi apud eos erant, nam si mortuum attigisset quispiam uel leprosum, & si semine fluxisset aliquis, abluebatur, eaq̧ ratione uidebatur mundus reddi.] Hæ autem iustificationes fuerunt carnis, hoc est, mandata carnalia carnem purgantia, adeóque carnaliter; iustificantia eos qui secundum carnem impuri censebantur. Non tamen ad finem usque talia mandata ceruicibus eorum imminere debebant, cæterùm ad tempus correctionis, hoc est ad Christi usq; aduentum, qui hęc emendaturus erat, ac uerum & spiritualem Dei cultum introducturus. Quia uerò lex graue iugum erat, meritò dixit Imposita, perinde ac in Actis apostolorū memoriæ proditum est: Quid tentatis imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neq; patres nostri baiulare potuerunt? Leuit.10. & 11. Num.19. Iudæorū baptismi uarij Act.15.

Christus autem accedens pontifex futurorum bonorum.] Veteris, inquit, testamenti cultus non introijt in cœlum: Christus autem accedens, semel ingressus est in sancta, ad eum enim usq; locum redditur sententia. Non dixit autem factus, sed accedens pontifex, hoc est, in hoc ipsum ueniens. Non prius accessit, & deinde casu ita eueniente, factus est pontifex: sed scopus quur in terram ueniret, pontificatus erat. Nō dixit autem eorum quæ mactantur & sanctificātur pontifex, sed enim futurorum bonorum: tanq; non possit sermo exhibere uniuersum exactè, simpliciter & indefinitè bona uocauit quæ nobis conferuntur. Futura uerò dixit, conferendo ad legis tempus. Vt enim illud instans uocauit, sic quæ Christi sunt, futura appellat, ad comparationem illius, uel reuelandorum etiam nobis in futuro seculo mysteriorum.

Per amplius & perfectius tabernaculū.] Carnem dicit hic maius esse tabernaculum,

B quatenus & Deus uerbum, & omnis spiritus operatio demoratur in ipsa. Non enim ex mensura impertit Deus spiritum. Perfectius autem, tanquā perfectiora transigens.

Non manufactū, id est non huius creationis.] Hic insultant hæretici, dicentes cœleste esse corpus & æthereum. Atqui si cœleste putasset apostolus & æthereum, quomodo dixisset non huius esse creationis? non enim extra creaturas cœlum est. Quid igitur est quod dicit? Quoniam uetus tabernaculum manus Beseleeli artificis fecerunt, Dei autem uerbi tabernaculum spiritus constituit: propterea dixit ipsum non esse huius creationis, id est harum creaturarum, cæterùm spirituale & diuinum. Creaturarum enim nulla habet in sese Deum uerba secundum substantiam, caro autem Christi secundum substātiam unita & coniuncta erat huic. Secundum materiam igitur corpus Domini nostro erat simile, & eiusdem nobiscum essentiæ, nempe ex immaculatis sanguinibus diuæ uirginis compactum: secundum modum uerò cōstitutionis supra nos fuit, & quia secūdum * substantiam unitum fuit Deo uerbo. Vel quia materia ueteris tabernaculi ligna & pelles fuerunt, & aurum & argentum, & æs, ac texturæ quædam, ad hæc respiciens dixit apostolus quòd non sit huius conditionis, qua indiguerit tabernaculum uetus. Omnino enim per comparationem effert orationem. Christi excellentiam demonstrans. Vocat autem corpus Domini & tabernaculū, ueluti hic quòd commoretur in eo unigenitus Dei filius: & uelamentum, eo quòd cōtegat diuinitatem. Vocat & cœlum ijsdem his nominibus, tabernaculum, quòd illic sit pontifex: uelamen autem, ueluti sanctis per ipsum communitis ac defensis. Exod.36. Luc.1. * ὑπόστασιν. Exod.36.

Neq; per sanguinem hircorū aut uitulorum, sed per proprium sanguinem.] En omnia sunt diuersa. Quanta uerò est excellentia sanguinis diuini ad sanguinem animalium cum quibus pontifex ingrediebatur?

Introijt semel in sancta.] Hoc est, in cœlum.

Aeterna redemptione inuenta.] Non temporaria purgatione, ut erat illorū, sed æterna, libertate uidelicet animarū à peccatis. Vel quia semel ingressus per unū introitū, æternū nobis beneficiū cōtulit. Vide aūt q̄d ait, inuēta. Ceu pręter expectationē facta re, sic hac dictione usus est. libertas enim nobis dubia erat, uerùm ipse nobis hāc inuenit.

Si enim sanguis taurorū & hircorum & cinis uitulæ aspersus, inquinatos sanctificat Leuit.16.

ad

ad emundationem carnis.] Quia fortasse plerisque ut creditu difficile uidebatur, per oblationem unam & sanguinem unius, redemptionem æternam exhibere: confirmat hoc, indicans hoc uerisimile & creditu facile ex ipsorum Iudæorū opinione, & sua. Si enim uos, inquit, credebatis mundari conspersi sanguine uitulæ, ac rursus cinere aqua mixto (seruabatur enim cinis ad purificationem prophanatis ac pollutis) quomodo Christi sanguis non purgabit animas? Animaduerte prudentiā. Non dixit q purgarit sanguis hircorū, sed sanctificarit: nō q legalia glorificet, sed ut efficiat quę uelit. Si enim sanguis hircinus præstitit sanctificationem, ut creditis: multo potius credere debetis Christi sanguinem sanctificationem præstare. Quòd enim hæc nō dixerit ut Iudaica extollat, uide quomodo apposuerit, Ad emundationem carnis. sanctum enim erat, nō quòd animas purgaret, sed carnem. **A**

Quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo.] Non pontifex quispiam obtulit Christum, sed ipse seipsum: & non per ignem, ut ipsæ uitulæ, sed per spiritum æternum, ut iam & gratia & redemptio sint ęternæ. Et immaculatum, hoc est, peccati expertem. Nam & in ueteri Testamēto uitula exigebatur quæ careret omni macula. *Num. 19.*

Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis.] Illic quidem dixit sanctificare, adijciendo tamen, quo ad emundationem carnis: hic uerò cum dixisset, Emundabit, protinus excellentiam demonstrauit. Adducit enim quòd conscientiam mundabit, hoc est, interiorem hominem, quæ conscientia nimirum illic non erat. Et illic quidem qui attigisset mortuum, mundabatur: hic uerò puritas datur à mortuis operibus, quæ uerè coinquinare possunt, & à Deo abducere.

** κ' ἀληθινῷ, & uero. Sic habet quidem codex Basiliensis, sed apud alios ista non habentur.*

Ad seruiendum Deo uiuenti * & uero.] Proinde qui mortua opera attingit, nō seruit Deo uiuenti & uero, sed opera quæ deligit & præfert pro Deo habet. Sic helluo & gastrimargus ex uentre suo Deum facit, sic auarus idolorū cultor est. Huiusmodi aūt opera mortua sunt appellanda, non solum quod à sempiterna uita aliena sunt, uerūetiā quòd dum peraguntur, execrabilia sint, atque adeò uana & mendacia, ut quæ nos inescant, & suauia uidentur, cum minimè sint tamen. **B**

Et ideo noui testamenti mediator est.] Quod non paucos imbecilliorum turbabat, mors uidelicet Christi: Si enim mortuus est, inquiunt, quomodo dabit quod promisit? huic iam Paulus medicinam adhibens, ostendit propter hoc ipsum ratum & firmū esse testamentum, quia mortuus est Christus. in uiuentibus enim testamentum nō dicitur. Eam ob rem, inquit, mortuus est, ut nos mundaret, ac in testamento reliquit nobis condonationem noxæ, & paternorum bonorum fruitione, mediator factus patris nostri. Pater enim noluit dimittere nobis hęreditatem, sed irascebatur ut filijs contumacibus, & abalienatis. Christus itaque mediator factus, reconciliauit nobis ipsum. Quomodo? Quod nos oportebat pati (mori enim debuissemus) hoc ipse pro nobis sustinuit, nosque dignos testamento reddidit, atque deinceps testamentum stabile redditum est per mortem filij, ut quod non ad indignos hęreditatē transmittat. Etenim testamentū quosdam hæredes habet. Audi itaque testamentum Christi, Volo ut ubi ego sum, & illi sint: Alios autem exhæredes. Non pro omnibus uerò rogo, inquit, sed pro ijs qui per uerbū ipsorum credunt in me. Testamentum porrò testes habet. Testatur autem de me qui misit me, ac paracletus testimonium mihi dicet, & uos testes mei estis. *Ioan. 17.* *Ioan. 5. & 15.*

Vt morte intercedente in redemptione earum præuaricationum quę erant sub priori testamento.] Animaduertis Christi mortem ob nostram redemptionem factā esse? quomodo igitur eā imbecillitatis esse putas, cū adeò potens fuerit, ut & quę in lege erāt præuaricationes sanarit? Quomodo igitur ad legem confugis, quæ adeò est infirma & impotens, ut neque præuaricationes quæ in ipsa fiunt, corrigere emendareúe potuerit? Non quia praua erat, sed quia infirma.

Promissionē accipiant, qui uocati sunt æternæ uitæ & hæreditatis.] Nisi enim mors Christi liberasset nos à peccatis quibus patrem prouocauimus, atque hostem nobis fecimus, quomodo accepissemus cœlestem hæreditatem? Vocati autem hoc significat, quòd primùm quidem erga nos, ut pater erga filios, Deus affectus erat, uocatique eramus ad hæreditatem: ipsi autem nosipsos per peccata indignos nos fecimus illa.

Vbi enim testamentum, mors necesse est intercedat testatoris. testamentum enim in mortuis

A mortuis firmum est.] Ne igitur turbet uos mors Christi: nisi enim mortuus esset, ne testamentum quidem condidisset, ut nos hæredes essemus. Est enim extra omnem cõtrouersiam, testamentum post mortem esse ratum: neq; omnino digni essemus hæreditate, si inimicitia nondum esset soluta.

Alioqui nunquid ualet dum uiuit qui testatus est?] Per interrogationem hoc lege, & intellige.

Vnde nec primùm quidem sine sanguine dedicatum est.] Non solum à communi consuetudine firmauit quod dixit, uerumetiam ab ijs quæ in ueteri testamento cõtigerũt, quod uehementius Hebræos perpellebat. Vnde, inquit, hoc est, quia necessariũ est mortem præcedere testamentum, propterea primum testamentum non citra sanguinem dedicatũ est. Sanguis autem mortis est indiciũ. Sed illic quidem agni sanguis, typus enim erat: hîc uerò ueritate refulgente, filius Dei secundum carnem mortuus est pro nobis. Quid autem est * dedicatum siue initiatum est: hoc est, principium constitutionis & confirmationis accepit. Nõ enim aliàs principium accepisset operandi, & ut esset efficax, nisi sanguinis effusio præcessisset. Exod. 24. *ἐγκαινίσθη.

Cum enim pronunciatum esset uniuersum mandatum secundum legem à Moyse omni populo.] Secundum legem, id est, perinde ac Dominus lege sanxerat, ut mandata eius pronunciarentur ad aures uniuersi populi: uel uniuersum mandatum quod lege continebatur, uel lege cautum fuerat.

Accepto sanguine uitulorum cum aqua & lana coccinea, & hyssopo, ipsum quoq; librum & omnem populũ asperſit.] Quamobrem liber aspergebatur & populus? Vel ut preciosus Christi sanguis antea præfiguraretur, quo nos cõspersi sumus, & corda nostra, ipsa enim, sunt libri, perinde ac suprà memorauit, Dans leges meas in corda ipsorũ. Aqua autem, baptismatis symbolum fuit. Hic aũt assumuntur sanguis & aqua. Vel quòd ex latere Christi profluxerit sanguis & aqua, uel etiam quòd baptisma, cuius aqua symbolum est, mortem Domini annunciet, cuius sanguis est indicium. Hyssopum autem assumebatur ob uim retinendi propter densitatem. Lana uerò similiter. Vel quia ouis esset Christus: ac propterea coccinea uel purpurea lana erat, ut ipso colore sanguinis præ sese formam ferret. Suprà 8. B Ioan. 1. Esaiæ 53.

Dicens, Hic est sanguis testamenti, quod mandauit ad uos Deus.] Christus uerò ait: Hic est sanguis noui testamenti in remissionem peccatorum: illic autem neq; nouum est, neq; remissio peccatorum. Obseruas igitur quî sanguinem testamentum nominauerit? ut adeò necessariò mors intelligatur, ubi testamentum dicitur.

Etiam tabernaculum & omnia uasa ministerij, sanguine similiter asperſit.] Et hæc sanè figura fuerunt. nos enim sumus tabernaculum, iuxta illud: Inhabitabo in ipsis, & inãbulabo. Et uasa magnæ domus Dei, alia quidem aurea, alia uerò argentea. Conspersi itaq; sumus uero sanguine Christi, sanctificatiq; sumus in mortem ipsius baptizati. Leuit. 26. 2. Tim. 2. Rom. 6.

Et omnia penè in sanguine secundum legem mundãtur, & sine sanguinis effusione non fit remissio.] Cur Penè apposuit? Quia illa non erant perfecta mundatio, neq; perfecta remissio: quomodo enim, cum peccata non remitterentur?

Necesse est igitur exemplaria quidem cœlestium his mũdari.] Cœlestia nostra dicit, adeoq; illa quæ ad ecclesiam pertinent. Dictum est autem in superioribus, quomodo cœlum sit ecclesia. Horum igitur exemplaria, & figuræ fuerunt res Iudaicæ. Hinc & purgabantur sanguine uitulorum, ac cinere iuuencæ, alijsq; usqueadeò uilibus.

Ipsa autem cœlestia.] Hoc est, quæ sunt Ecclesiæ quæ nostra sunt.

Melioribus hostijs quàm istis.] Quandoquidem enim meliora sunt nostra Iudaicis, quantum terra cœlum est altius & præstantius. (Etenim illi bona terrestria expectabant, nostra uerò hæreditas cœlum est) non immeritò & præstantiori & magnificentiori sacrificio opus habebant, sanguinis nimirum filij Dei, qui mundauit nos perfectius. Mors igitur Christi non solùm fuit ut stabiliret testamentum, uerumetiam ut ueram purificationem efficeret, animæ uidelicet. Hanc ob causam & mortis beneficiorum meminit, eo quòd multis ignominiosissima uidebatur, maximè uerò mors in cruce tolerata.

Non enim in manufacta sancta introijt Christus, exemplaria uerorum, sed in ipsum cœlum, ut nunc appareat uultui Dei pro nobis.] Admodum superbiebant templi no-

Tēpli Solomonis præstantia. mine Iudæi, neq; enim huiuſmodi delubrum in alijs terris erat, quod uel pulchritudinis nomine, uel ſumptuum magnitudine cum hoc cōferri poſſet. Quia enim rebus corporalibus trahebantur Iudæi, præcepit Deus magnificentiſſimè iſthuc apparari: unde & à finibus orbis terrarum ad illud ueniebant. Quid igitur Paulus? Itidem ut in oblationibus fecit, diruens eas & auferens, ſurrogata in eorum locum morte Chriſti: ſic hoc loci, templi uice cœlum ſtatuens, diſcrimen ob oculos ponit. Alij quidem pontifices in manufacta ſancta ingrediebantur, quæ fuerunt exemplaria uerorum, hoc eſt, cœli figura fuerunt, illud enim uera ſancta: Chriſtus autem in ipſum cœlum introijt, etſi omnia implet, & ubiq; adeſt: ſed propter humanam naturam hæc dicit. Non ſolùm autem per hoc differentiam demonſtrat, uerū etiam per hoc quod oſtenderit pontificem noſtrum Deo uiciniorem redditum. Veteres pontifices per ſymbola quędam cernebāt Deum: Chriſtus autem ipſum Deum uidet, ipſius uultui apparens. Atq; hoc per indulgentiam humani captus dictum eſt, & propter humanam naturam. Quid autem eſt quod ait, Pro nobis? Cum oblatione, inquit, ingreſſus eſt, quæ poſſet placare quidem patrem, imò & angelis nos reconciliare. ſiquidē & ipſi infenſi nobis erant ceu Domini ſui hoſtibus. Nunc igitur pro nobis apparet, hoc enim indicat nūc, quòd ingreſſus eſt ueluti pontifex. propter noſtram enim reconciliationem eſt ingreſſus. A

Neq; ut ſæpe offerat ſemetipſum.] Neq; introijt nunc in cœlum, ut & aliàs poſthac ingrediatur, ſeq; ipſum offerat.

Quemadmodum pontifex intrat in ſancta per ſingulos annos.] Animaduerte Chriſti excellentiam. Legis pontifex quotannis ingreditur, Chriſtus uerò ſemel.

In ſanguine alieno.] Et hoc ad excellentiam pertinet. Ille, inquit, in ſanguine alieno taurorum & hircorum, Chriſtus autem in proprio.

Alioqui oportebat eum frequentius pati à conſtitutione mundi.] Quia, inquit, ſi ſæpe oblaturus erat ſeipſum, oportebat eum & ſæpius mori, quandoquidem per propriū ſanguinem eſſet oblationem facturus.

Nunc autem ſemel in conſummatione ſeculorum, ad deſtitutionem peccati per hoſtiam ſuam apparuit.] Hic & arcani quiddam reuelat, cur in conſummatione ſeculorū poſt multa peccata apparuerit. Si enim principio mortem ſubijſſet, quando peccatum non perinde effuſum fuiſſet, & deinde nemo credidiſſet, nónne oportuiſſet eum denuò mori: inutilia fuiſſent omnia. Iam uerò poſtquā extremis temporibus ingens peccatorum copia erat, meritò apparuit Deo in conſummatione ſeculorum, ut deſtituat, hoc eſt deijciat peccatum, eiq; fiduciam & poteſtatem adimat per hoſtiam ſuam, hoc eſt per mortem carnis ſuæ. Tale quiddam & alio in loco dixit: Vbi exuberauit delictum, ſuperexuberauit gratia. Quomodo autem fiducia & poteſtate orbatum eſt peccatum? Eo quòd qui illud commiſerāt, impunes ſint dimiſſi. peccati enim * fiducia & libertas eſt ſupplicium adducere. Quæſiuit etiam & Gregorius Nyſſenus in Sermone catechetico, & in concione de natalitio Chriſti, de hoc ipſo, quurnam in conſummatione ſeculorū incarnatus ſit filius, ac in hunc modum diluit: Quomodo infiniti medici, intus adhuc febri corpus ſuccendente, cum per morbum facientes cauſas adhuc accenditur, nullum adhibent ægroto ex cibis auxilium, expectantes tantiſper dum malum hoc ad ſummum increuerit: ſic & nobiſcum actum eſt. Expectauit animarum medicus, donec uniuerſa malitię ęgritudo panderetur, ut nihil iam abditorum incuratum maneret, medico ſolummodo quod patet uiſui, curante. Fuſius autem diſces quæ dicat diuinus uir, ſi tibi placuerit eius Conciones legere. B

Chriſtus cur in fine ſeculorū paſſus.

Rom. 5.

** παῤῥησία.*

Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſtea autem iudicium.] Cauſam iamnunc exprimit quare Chriſtus ſemel ſit mortuus, quòd unius mortis factus ſit precium. decretum enim erat hominibus ſemel mori. Semel itaq; mortuus eſt pro uniuerſis. Quid igitur? nunc ergo non morimur? Næ, ſed non ita morte detinemur, ut antehac, ſed per ſpem reſurrectionis, cuius dux & princeps factus eſt qui pro nobis mortem ſubijt Chriſtus. Sed ne mors quidem eſt mors iſta, uerùm ſomnus. Quia igitur mors omnes detentura erat, propterea mortuus eſt, ut nos liberaret. Vel nō hoc nunc uoluit indicare Apoſtolus, quòd mortem quæ debebatur nobis in ſupplicium, ipſe perſoluerit, uerùm quia uerè homo erat Chriſtus præter hoc quòd Deus eſſet: & ſicut homines ſemel moriuntur, deinde iudicium, ſic & ipſe ſemel eſt mortuus. Audi

Semel cur mortuus Chriſtus.

A autem quæ sequuntur. Sic & Christus semel oblatus.] A quo? ipse à seipso. Etiamsi enim pontifex, est tamen etiam sacrificium, & uictima.

Vt multorum * offerret peccata.] Quemadmodum in sacro ministerio offerimus peccata, dicentes, Siue inuiti siue uoluntarij peccauimus, condona, hoc est, meminimus eorum primùm, ac deinde condonationem petimus: haud secus & ipse loquutus est patri pro ipsis, Ego sanctifico meipsum. Vel ἀνήνεγκε, obtulit, uel sustulit, peccata, hoc est, abstulit ea ab hominibus, & obtulit patri, ut ipsa dimittat. Quur autem dixit Multorum, & non omnium? Quoniam non omnes crediderant. Mors enim eius fuit æquiualens, adeoque remedium omnium interitus: ac quantum in ipso est, pro omnibus mortuus est. Non omnium autem peccata sustulit, eo quòd noluerint ipsi: proinde inutilem sibi ipsi filij Dei mortem fecerunt, quæ res est sanè horrenda. Hæc diui Ioannis Chrysostomi est sententia. Reperi autem apud eum Euangelij locum, Vt animam suam in redemptionem daret pro multis, annotationem quorundam, qui intelligerent multis pro omnibus, omnes enim etiam multi sunt.

* ἀνενέγκαι sustolleret, in altum tolleret, & offerret uel etiam auferret.

Ioan. 17.

Matt. 10.

Secundò sine peccato apparebit expectantibus ipsum in salutem.] Obijt, inquit, baiulans peccata nostra, & offerens patri, ut ea obliteraret, pro quibus & mortuus est. Eum enim qui non norat peccatum, inquit, peccatum fecit, pater, ut qui nostra sibi uendicaret. Apparebit autem secundò haud porrò peccata afferens, neque secundæ mortis propterea indigus, uerùm ut iudex ad salutem expectantibus ipsum, hoc est, credentibus in ipsum, & sperantibus eius aduentum: perspicuum autem est quòd & dignè aduentu ipso uiuentibus. Atqui non simpliciter ueniet, uerumetiam ad supplicium infidelium & peccatorum aderit: at tamen quod gratiosum erat, dixit.

2. Cor. 5.

CAPVT X.

Vmbram enim habens lex futurorum bonorum.] Hoc est, cum sit typus bonorum noui testamenti quæ Christus ijs qui istud reciperent communicaturus erat.

Non ipsam imaginem rerum.] Hoc est, non ipsam ueritatem. Rerum autem, qua-
B lium? sacrificij, remissionis. Vmbratili nanque picturæ similia erant uetera, ut quæ planè obscura essent: noua uerò, imagini, hoc est, ueritati, ut quæ clarè subsistant & perfecta sint. Hunc ad modum diuus Ioannes Chrysostomus intelligit. Haud ab re autem fuerit in medium afferre quæ Theologus Greg. Nazianzenus in hunc locum tradit, quod quidem & in alijs locis, præcipuè tamen in concione de paschate memoriæ prodidit, nimirum quòd pascha legale, audeo & dico, typi typus fuerit obscurior. Dat itaque intelligere, umbram quidem legem dici apud apostolum: imaginem uerò, quæ nunc in ecclesia sacra perficiuntur, quæ sanè aliorum perfectiorum bonorum significationes sunt, in futuro seculo dignis impartiendorum, quæ & res Apostolus nunc uocat. Perinde igitur ut imago distat nonnihil à primo exemplari, consimilem ad modum præsentia mysteria distant à perfectioribus futuri seculi rebus. Quemadmodum porrò umbratilis pictura uel prima delineatio est inferior imagine ipsa, hunc ad modum lex testamento nouo est inferior.

Per singulos annos eisdem ipsis hostijs, quas offerunt indefinenter, † nunquam possunt accedentes perfectos facere.] Huius loci sententia est huiusmodi. Si robur habuissent uictimæ legales, non perpetuò neque assiduò offerrentur. semel enim oblatæ, emolumento & fructu prolato quieuissent. Iam uerò quia quotannis assiduò & continuò offerebantur, planum est quòd infirmiores essent, quàm ut possent quenquam perfectum reddere. Atque hanc ob causam post primam uictimam uel oblationem alia quædam offerebatur: quem admodum inter pharmaca ea ualida habentur, quæ uel semel imposita, curant: quæ autem sæpius reiterantur & imponuntur, hoc ipso ostendunt esse minus fortia. Suboritur hîc quæstio, Num & nos hostias incruentas offeramus? Cui respondemus, omnino: cæterùm memoriam facimus mortis Domini, estque una ipsa, non multæ, quandoquidem semel oblatus est. Nam eundem semper offerimus, imò potius memoriam illius oblationis facimus, qua se ipse obtulit, ceu iamnunc facta sit. Proinde unum est sacrificium. Nam quod ad quæstionem attinet, postquam multis in locis offertur, num igitur multi Christi erunt? nequaquam, sed unus est ubique, & hîc plenus, & illic plenus & perfectus, unúmque corpus. Quemadmodum enim in multis locis oblatus Christus unum corpus est, & non multa corpora, sic & unum sacrificium, Nam illam

† δυνάνται possunt. Alij legunt δύναται in singulari.

Christianorum sacrificium unum est.

hostiam offerimus, quæ tũ est oblata. illic autem alius erat qui heri oblatus erat, agnus fortasse, à uictima quæ hodie offertur, nec ueluti commemoratio erat hesternæ oblationis, qui hodie offerebatur agnus, sed ipse per seipsum sacrificium perficiebat. Quomodo igitur hic ait Apostolus, iisdem sacrificijs? Eadem sacrificia fuerunt, quandoquidem eædem species offerebantur, ueluti agnus hodie, & in crastinum agnus. alia autem numero offerebantur. Nonnulli easdem has uictimas esse dixerunt modo oblationis, hoc est, quòd uel per cædem uel cremationem fieri iuberentur: specie uerò diuersas, ut oues, boues, turtures, columbas. Porrò etiamsi exemplaria quædam δύνανται scribant cum ν, ut sit pluralis numeri, possunt: inueni tamen adnotationem, uerbum isthuc sine ν scribendum esse, ut sit δύναται, potest, in numero singulari, censentem, ut sit sententia: Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, nunquam potest accedentes perfectos facere. Ac uerè quidem, quatenus iuxta grammaticæ exactam rationem sic oporteat hunc locum habere, ne solœcismus emergat. Quia uerò non perinde magna est cura scripturæ artium subtilitatis, sic etiam isthuc intelligamus, sicut exemplaria habent. Nunquam enim possunt, offerentes uidelicet, perfectos facere accedentes. A

Alioquin, nónne cessassent offerri, quod nullam haberent ultra conscientiam peccatorum cultores semel purgati?] Per interrogationem lege. Si enim peccata remouissent, nónne hostiæ etiam desijssent offerri? quippe ijs abunde satis adiutis, qui earum commoditate indigerent, neque ullam porrò peccati conscientiam habentibus, hoc est, nihil sibi conscijs alicuius rei quæ cura opus habeat, propterea quòd sint curati, purgati semel.

Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.] Nihil aliud, inquit, efficiunt uictimæ & oblationes, quàm quòd solummodo peccatorum commemorationem faciant, hoc est, indicium & reprehensionem. Non enim remissionem præstant, uerùm enim per assiduam istam oblationem demonstrant indissolubilia esse populi peccata. Si enim remissa essent peccata, quid opus erat sacrificijs? Insuper quum dixit commemorationem, dedit tibi intelligere quòd uictimæ istæ & sacra non ob futura insequentiaue peccata perficiebantur, uerùm ob præterita, ut quæ non essent condonata uidelicet. * Age dicamus, per singulos enim annos offerebatur pro populo sanguis lituli: nónne igitur quasi eadem peccata essent, idem sacrum offerebatur? Nequaquam autem sequentia peccata eadem erant cum præcedentibus. Itaque perspicuum est quòd præterita scelera insolubilia permanebant, eámque ob causam idem semper sacrificium: quemadmodum & pharmacum quod semper admouetur idem, significant eandem assiduò ægritudinem interturbare laborantem. Victimarũ usus. B * φέρε εἰπεῖν.

Impossibile est enim sanguine hircorum uel taurorum auferri peccata.] Firmiorem ac stabiliorem facit rationem suam, à uilitate rerum quæ offerebantur, & à magnitudine morbi. Quemadmodum si quis peritus artis suæ medicus, uidens laboranti elephantiasi adhiberi linozostin, quæ ita appellatur, herbam, dicat, Fieri non potest ut ab elephantiasi liberet linozostis.

Ideo ingrediens mundum, dicit.] Christus in mundum ingressurus in corpore, dicit per Dauidem. Scopus autem apostolo hic est eiusmodi: Quia demonstrauit infirmas & inutiles esse uictimas, ne quis ipsi dicat, Qui ergo ea Iudæi perficiunt? tum enim templum eis adhuc stabat, omniaq; legalia perficiebantur. Quomodo uerò non cessarunt? hæc iam indicat, inquiens: Cessarunt quidem ac desierunt legalia, quantum ad Dei uoluntatem pertinet: Iudæi uerò ut contentiosi, qui nunquam non spiritui sancto repugnant, adhuc hodie legalibus occupãtur. Ostendit præterea quòd ante etiam Domini incarnationẽ, huiusmodi legis sacra & uictimæ reiectæ fuerint apud Deum. Considera autem id apostolum hic uelle. Nõ enim dixit ingressus, sed εἰσερχόμενος, ingrediens siue ingressurus in mundum, ut ostendat quòd priusquam ingrederetur in terrarum orbem, ea oderit.

Psal. 39. Hostiam & oblationem noluisti.] Per legem uidelicet mandata. Oblatio autem hic ab hostia siue sacrificio differt, & aliud quiddam hic significat. opinor autem per iduocis significari exanguia sacra, & sanguinis expertia.

Corpus

A Corpus autem aptasti mihi.] Hoc est, corpus meum consummatum & perfectum sacrificium fieri decreuisti.

Holocautomata & pro peccato non placuerunt tibi.] Neque holocautomata placuerunt tibi, hoc est uoluisti, accepta putasti, neque ea quæ pro peccatis offerũtur. Varia aũt fuerũt nomina sacrificiorum, iuxta uarias nimirum causas. alia enim pro peccato, alia salutis, alia propitiationis, alia uotorum, alia purificationis. Omnia igitur sublata sunt, postquam sacrificium & oblationem nolueris. *Leuit. 2. & 5.*

Tunc dixi, Ecce uenio: in capite libri scriptum est de me, ut faciam Deus uoluntatem tuam.] Animaduertis hic legis sacrificia ante Christi etiam incarnationem esse reiecta? Cum enim repulisset Deus ista sacrificia, tum dixi ego Christus, Ecce uenio, ut faciam uoluntatem tuam. Voluntas autem Dei patris est, quòd filius pro mundo immoletur & ut homines iustificentur, non in sacrificijs legis, sed in morte filij sui. Annunciaui enim, inquit, iustitiam tuam in ecclesia magna. deinde immoletur ut homines iustificentur, In capite libri scriptum est de me. sic enim hic syntaxis est ordinanda. Caput autem libri, legis uolumen dicit, seu ueteris testamenti librum. In ea igitur scriptura proditum est memoriæ de meo aduentu, & quomodo sim pro mundo sacrificandus. Vel caput libri, principium ueteris testamenti librorum dicit. Etenim in primo Mosis uolumine, in Genesi, cũ dicit, Faciamus hominem ad imaginem nostrã, cognitionem diuinitatis Christi statim prædicit ac reuelat. *Dei patris uoluntas.* *Gen. 1.*

Superius dicens, Quia hostiã & oblationem & holocautomata & pro peccato noluisti, nec placidæ sunt tibi quæ secundum legem offeruntur, tum dixit, Ecce uenio, ut faciam Deus uoluntatem tuam.] Ipse Paulus interpretatur Dauidicum dictum. Ambigere autem hic possis, ac quærere, Quid igitur? sacrificia secundum legem, non fuerunt uoluntas Domini? Voluntas quidem fuerunt. Cæterùm duplex est uoluntatis significatio. Vult enim quis aliquid præcellenter & in primis, ut cum Paulus, Volo, inquit, omnes homines esse ut meipsum, hoc est, extra matrimonium. Vult etiam quispiam quiddam per permissum, ut cum Paulus inquit, Volo iuniores uiduas nubere. Hæc est uoluntas permissoria & indulgens. ut ne enim libidinentur aduersus Christũ, propterea obsecundat eis. Hunc ad modum Deus primo & præcipuo scopo non uoluit nidores holocaustorũ & sanguines: quia uerò uidebat Hebræos dæmonibus sacrũ offerre, atque eorum sacrificijs supra modum occupari, obsecundando permisit eis ut in suum quidem honorem sacrificia & uictimas istas offerant. Quam uerò ob causam diuus Paulus hoc testimonij protulit, quum haberet innumeros alios locos? propter impudentiam Iudæorum. Quandoquidem enim illi ueterem rempublicam & conuersationem dicerẽt esse abolitam, non propter imperfectionem eius, sed propter peccata eorum qui offerrent sacrificia: ac proferrent in medium quòd & Esaias peccata ipsorum reprehendat, dicens, Manus uestræ sanguine plenæ sunt. tum & Dauid ipse quum dixisset, Non accipiam ex domo tua uitulos, ac reliqua quæ illic sequuntur, infert, Peccatori dixit Deus. Quum igitur hæc loquerentur contentiosiores Hebræorum, producit testimonium Paulus, in quo ipsa per sese uetus politia, reiectitia apud Deum reputatur propter imperfectionem eius, non peccatorum causa, quibus populus infectus erat. Nusquam enim in trigesimonono psalmo, ex quo testimonium ipsum depromptum est, peccatorum populi mentionem fecit Propheta. Quòd enim ea de causa memorato testimonio sit usus, ex eo quod sequitur planũ fit. *1. Cor. 7.* B *1. Tim. 5.* *Sacrificari sibi cur uoluerit Deus.* *Esaie 1.* *Psal. 39.*

Aufert primum, ut secundum statuat.] Quale est primum hoc? sacrificia. Quale secundum? uoluntas patris, hoc est, per crucem corporis Christi sacrificium. Eijciuntur enim illa, ut statuatur & confirmetur per Christi cædem oblatio quã uoluit pater. Quo circa non ob peccata offerentium reiecta sunt ueteris legis sacrificia, sed propter sui ipsorum imperfectionem.

In qua uoluntate sanctificati sumus, qui per oblationem corporis Christi semel.] In qua uoluntate patris sanctificati sumus, qui per oblationem corporis Christi semel factam sanctificati sumus. hoc enim subaudiendum est. Nos enim qui credidimus nos esse sanctificatos per oblationem unigeniti, in uoluntate patris sanctificati sumus. Proinde haud legalia sunt uoluntas Dei, sed oblatio Christi. & per hanc sanctificatio.

Et omnis quidem sacerdos stat quotidie ministrans, & easdem sæpe offerẽs hostias,

Sedere. Stare. quæ nunquam possunt auferre peccata.] Stare igitur, signum est seruitutis & ministerij: sedere autem, perinde ut Christus, signum dominatus, cui ministerium exhibeatur. A

Ipse autem una pro peccatis oblata hostia in perpetuum.] Ipse autem Christus unam, inquit, obtulit hostiam, corpus suum, pro peccatis nostris, in perpetuum nobis sufficientem, ut secunda non indigeamus.

Psal. 109. Sedet in dextera patris, de cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.] Itaque non est tantùm pontifex, sed Deus etiam. Completo nanque opere propter quod & pontifex diuina quadam prouidentia est appellatus, sedet deinceps ut Deus, & expectat ut ponantur hostes eius subter pedes eius. Hostes autem huius sunt & omnes infideles, & dæmones, qui & ipsi subijcientur: hoc est, inefficax eorum malitia manebit, qui inextinguibili igni tradentur. Interim autem Paulus præcipuè hostes dicit infideles Hebræos, consolationem præbens ijs qui ex Iudæis Christo nomen dederant, atque innumera mala ab illis paterentur. Ne sitis pusillanimes, inquit. Subijcientur, imò quod maius est, pedibus proterentur, qui nunc insurgunt aduersum uos. Atque hoc inde liquet, quòd Christus à dextris patris sui sedeat. Postquã enim hoc factum est, & illud continget, iuxta illud quod in psalmis dictum est. Quomodo igitur non statim positi sunt sub pedes, hoc est sublati ex medio? propter eos qui ex ipsis procreandi sunt fideles.

Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos.] Perfectè, inquit, à peccatis liberauit sanctificatos, & sanguine ipsius perunctos, quòd baptizati

Rom. 6. sint in mortem eius. Omnes enim qui baptizantur, quum simul fiant insiti similitudini mortis eius, perspicuum est quòd in sanguine ipsius sanctificantur.

Contestatur autem nos & spiritus sanctus.] Quid contestatur? Quòd perfectè nos liberauerit à peccatis per unam oblationem, ut non opus habeamus secunda.

Hier. 31. Postquã enim dixit, Hoc est testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corda ipsorum, & in mentes eorum inscribam eas, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius.] Obseruas testari Deum, quòd peccatorum remissionem dederit? Tunc autem dedit, quando nouum te- B

Supr. 8. stamentum dabat. Nouum autem testamentum per mortem filij sui tum dedit, tum stabiliuit, sicut antea demonstratum est.

Vbi autem horum remissio, iam non est oblatio pro peccato.] Si enim peccatorum remissio data est per unam hostiam, quid posthac opus est altera hostia? Demonstratum est itaque quòd per unam oblationem Christi consummati simus, peccatorum remissione accepta, neque porrò indigeamus alia hostia. Superuacaneæ itaque sunt Iudaicæ, etiam quæ per contentionem perficiuntur oblationes, quum iampridem inutiles fuisse coarguuntur.

Habentes igitur fratres fiduciã.] Monstrata pontificis nostri excellentia, qua ueteres exuperat, ac testamenti ad testamentum, oblationis ad oblationem differentia & excellentia demõstrata, atque etiam oblationis Christi, super legales hostias, quodque per ipsam à peccatis liberati simus, desistit iam ab institutoria huiusmodi oratione, respirationem dans auscultatori. Ad moralem autem transit admodum opportunè. Cum enim sedulò mentionem fecisset remissionis peccatorum, adhortatur deinceps ne in eadem relabamur, inquiens, Habentes igitur fiduciã ex hoc quòd nobis dimissa sint peccata. Vt enim scelus admissum, pudorem & uerecundiam incutit, ac fiduciam aufert: sic dimissio noxæ confidere facit.

Ad introitum sanctorum.] Etenim dimissis nobis sceleribus, fiduciam habemus ut introeamus in sancta, hoc est in cœlum.

ἐγκαίνισεν, initiauit, innouauit, dedicauit, unde encænia dedicatio.

In sanguine Iesu.] Hoc est per sanguinem. Per crucem enim & sanguinem Christi noxæ condonatione donati, fiduciam accepimus.

Quam * initiauit nobis uiam recentem & uiuentem.] † Quem introitum sanctorũ, ipse nobis uiam initiauit, hoc est, nouam uiam fecit, ut qui hanc primus orsus sit & confecerit, adeoque primus iuerit. Recentem porrò pro noua dixit, quippe quæ nostris temporibus apparuerit. Hæc autem nobis gloriationis ansam præbent haud exiguæ. nam quibus

† ἣν τινα, aptius græce, quod εἴσοδος, introitus, illis fœminini sit generis.

A quibus ne Abraham quidem donatus est, nos donati dignati que sumus, nunc que nobis cœlū est apertū. Viuens aūt, quod prima uia letalis & mortifera erat, ad sancta uidelicet legis ducens. Illa enim amplius locū nō habet, sed suscipientibus ipsam mortis causa extitit. Hęc autem adeò ad uitā ducit, ut & ipsa uiuat & æterna sit. Viuentem etiam perinde intellige atque recentem, pro uiua & florente, ad discrimē introitus ad uetera sancta, mortuus enim ille ac planè extinctus est.

Per uelamen, hoc est carnem suam.] Initiauit & innouauit nobis uiam hanc ad cœlos ducentem, per carnem suam: quando in crucem caro sublata est, & in cœlum recepta, tum reuelauit nobis cœlestia. Propterea & opportunè uelamen eam appellauit, illud enim proprium est uelamenti, ut cum remotum fuerit, reuelet quæ sint interna.

Et sacerdotem magnum super domum Dei.] Habentes uidelicet sacerdotem Christum. Domū, uel nos fideles, iuxta illud: Inhabitabo in ipsis, & inambulabo in eis. uel quod reor esse potius, cœlum: illud enim sancta appellat: & in eo pontificem ministrare dicit, pro nobis uidelicet intercedendo. Leuit. 26.

Accedamus.] Ad quid? ad fidem & spiritualem cultū: uel ad cœlum, ubi noster est pontifex.

Cum uero corde.] Hoc est, experte doli, non fucato erga fratres, uel nihil hæsitante, nihil ambigente, neque quicquam uacillante de futuris, ac propterea in pusillanimitatem recidente. Infert igitur

In † plenitudine fidei.] Docet nos quo pacto non simus desponsuri animū, nempe si fidei plenitudinē siue certitudinem habuerimus, hoc est, fidem consummatā & perfectam. Nam fieri potest ut quisquā credat, citra tamen certitudinem, quemadmodū nōnulli dicūt quorundam futurā resurrectionem, quorundam uerò nō futurā. Hæc sane nō est plena neque certa fides, sed imperfecta. In plenitudine igitur fidei accedamus. Quandoquidem enim nihil oculis nostris subiectū est, neque templum ipsum cœlum, neque pontifex Christus, sed abdita sunt, sicut & in ueteri testamento pontifex ingressus

† πληροφορίᾳ. plenitudine, plena & certa persuasione, certitudine.

B in sancta occulebatur: propterea opus est fide perfecta & indubitata.

Aspersi corda à conscientia mala.] Cum de fide locutus esset, planum facit hic, non solam fidem, uerumetiam uitam uirtutibus redimitam requiri. Iudæi quidem corpore cōspergebantur, nos uerò corde, ut nihil mali nobis conscij simus. Conspergemur autem & ipsa uirtute & gratia spiritus, qui remisit nobis in baptismate peccata, & confortauit nos, ut si animum aduerterimus, non porrò in ea recidamus.

Et abluti corpus aqua pura.] Aqua, baptismatis scilicet: pura uerò, uel quod puros facit, uel quod nō habeat admixtū sanguinē ut olim cinis ille. Etsi enim gratia in baptismate animas purget, uisibile tamen hic uisibili Paulus cōiunxit. Siquidem in ipso usu baptismatis, corporis causa aqua assumitur. cum enim gemini simus, gemina etiā purificatio est. Nu. 19.

Teneamus spei confessionem immotam.] Hoc est, quam professi simus spem, eam retineamus stabilem. Sperauimus enim in principio fidei, quod & ipsi cœlum ingressuri simus: & professi sumus, quando fœdus fidei feriebamus, resurrectionem mortuorum nos credere, & uitam æternam. hanc igitur confessionem retineamus.

Fidelis enim est qui promisit.] Vires scilicet ille suppeditat. Quomodo spem firmā cōtinebimus? Si intellexerimus dignitatem eius & ueritatem qui promisit. Fidelis est, hoc est, uerus ipse Christus, qui dixit: Vbi ego sum, & minister meus erit. Ioan. 12.

Et consideremus nos mutuò ad prouocationem charitatis & bonorum operum.] Consummationem adijcit iam, charitatem. Consideremus, inquit, alter alterum: hoc est, inspiciamus, si quis uirtute insignis, ut hunc imitemur, nō ut inuideamus ei, sed potius ut incitemur, ut eadem cum ipso opera perficiamus. Prouocatio aūt hæc & incitatio charitatis est, non inuidiæ. Vt enim ferrum ferro exacuitur: sic anima animæ cōmorans, ad eadem ipsam inciiat, ueruntamen in charitate. Vel cōuersemini mutuò ut incalescatis, & accendamini ad dilectionem mutuam, ut & diligatis, & diligamini.

Non deserentes collectionem nostram.] Compertum habet conuentum mutuum dilectionem generare. hinc admonet eos ne intermittant inter sese congregari, neque separationes & conciliabula praua moliri. Vbi enim sunt duo uel tres cōgregati in nomine meo, illic sum in medio eorum. Quinetiam ecclesiæ oratio Petrum à uinculis resoluit, & à carcere liberauit. Matt. 18. Act. 12.

Sicut consuetudinis est quibusdam.] Hic accusat eos qui ab ecclesiæ collectione separarentur.

Sed consolantes uosipsos.] Hoc est, ut mutuo alter alteri, sitis solatio, admonentes uos uicissim, ac docentes, & consolantes, ac leuamen malorum impartientes. frater enim à fratre adiutus, quasi ciuitas firma.

Prouer. 18.

Ac tanto magis, quanto uidetis appropinquantem diem.] Consummationis nimirum. Propediem separabimur à mundo hoc, quid est ꝙ nos ipsos alter ab altero dissepa remus dissociemusꝗ? Id uerò consolationi eis erat, à tentationibus nempe defatigatis, perinde ac alio in loco dicit: Dominus propè est, nihil sitis soliciti.

Volūtariè enim peccātibus nobis.] Adhortatus est ab his quę grata magis & placida essent, ꝙ fiduciam habeamus, ꝙ peccatorum condemnatione donati simus: nunc à tristioribus terret. Obserua hîc quomodo ueniæ locum relinquat. Voluntariè enim, inquit, peccantibus, hoc est, permanentibus in peccato citra pœnitentiā. Nam si nō permaneamus, sed uitæ in melius permutatæ specimen exhibuerimus, ueniæ certè locus est. Vbi sunt igitur qui hîc pœnitentiam tolli clamant?

Post acceptam notitiam ueritatis.] Christi, uel omnium dogmatum.

Iam non relinquitur pro peccatis hostia.] Haud pœnitentiam auferens hæc dicit, ut quidam intellexerunt & suspicati sunt: sed ostendit nō esse locum secundo baptismati, quandoquidem neꝗ secunda uel alia sit mors Christi futura. Hostiam enim eam appel lat, ut post hac uidebimus. una enim hostia consummauit in perpetuū. Nostrum enim baptisma sanè mortem Christi effigiat, & repręsentat. Vt igitur mors Christi una, sic & baptisma unum. Quid igitur adeò intrepidè peccas, cum non sit spes amplius te per baptisma denuò feliciter, sine labore delere posse admissa crimina? Bona igitur opera tibi uendica.

Baptisma nostrū, mortis Christi figura.

Sed terribilis quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios.] Terrificū iudiciū & ignis ęmulatio nos excipit. Animaduerte aūt quomodo ueluti animauerit ignem: atꝗ uitā & uires ei tribuerit. Perinde enim ut bellua exacerbata non desistit tantisper dum apprehenderit quempiā, quo deuorato exaturet cupiditatem suam: sic & ille ignis pro transgressione mandatorum sæuiens, ac propter illa efferatus, quencunꝗ apprehenderit, deuorat semper. Non enim dixit māducatura, sed consumptura, siue deuoratura, in sempiternū uidelicet. Aduersarios aūt non solos infideles, uerū ipsos etiā fideles quidem, indigna tamen mandatis Dei opera patrantes. B

Irritam quis faciens legem Moysi.] A minori argumentans, ostendit iure futurum supplicium, ut plus fidei orationi suæ conciliet. Legem autem Mosis dicit, quandoquidem multa eis ipse iniunxerit.

Deut. 17.

Sine ulla miseratione, duobus aut tribus testibus moritur.] Constructio est: Si quis legem Mosę reiecisset, sub duobus aut tribus testibus sine ulla miseratione moritur. hoc est, si confessum & probatū fuerit à duobus tribúsue testibus ꝙ præuaricatus sit legem.

Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, ꝗ filiū Dei cōculcauerit, & sanguinem testamēti pollutū duxerit?] Ipsis iudiciū permittit, quod in ualde apertis facere solemus, ut adeò auditores iudices & arbitros faciamus. Quid aūt est qui conculcauerit? hoc est, qui cōtempserit. Vt enim conculcatorū nullam rationē habemus, sic & Christi nulla ratione habita ad peccandū uenimus. Et sanguinē testamenti pollutū, siue cōmune duxerit, hoc est, nihil ab alio cruore differre putarit. Testamenti aūt, quod per ipsum stabilitū sit erga nos testamentū, quod bonorū nobis hæreditatē impertit, ut suprà memorauimus. Hæc aūt de sacramento cœnæ Dominicæ dicta sunt. Quando enim assumentes impollutū corpus & sanguinem Christi, cœno ac luto corporalis impuritatis carnem nostrā quæ illud assumpsit, inuoluimus, nónne filiū Dei cōculcamus? Lutū terræ nō adeò indignū est corpore diuino, ꝗ indigna est carnis tuæ impuritas. Vteris aūt hoc loco aduersus etiā Nestorianos. Nam illi nudum & merū hominem existimantes Christum, sanguinem eius cōmunem censuerunt, neꝗ quicquam à reliquis differre.

Suprà 9.

Eucharistiam indignè sumentes.

In quo sanctificatus est.] Stupiditatē & ingratitudinē hîc ostendit. Oportebat enim sanctificationem reuereri, qua donati sumus in sanguine.

Et spiritui gratiæ contumeliam fecerit.] Qui enim collatam in se beneficentiam Dei non rectè administrarit, iniuria afficit eum qui contulit. Fecit te filium Dei, tu uerò ser-

A ro seruus effeceris affectuum. Venit ut in te habitaret, tu uerò superinducis tibi diabolum. Haeccine contumelia est spiritus?

† Noui enim eum qui dixit, Mihi uindicta, ego retribuā, dicit Dominus. Et iterum Dominus iudicabit populum suum. Horrendū est incidere in manus Dei uiuentis.] Hæc dixit ex cōsequenti, ut ostendat Dominū ultionem sumpturū de peccatis. Nam id per prophetā dixit. Consolatur autem pusillanimes, qui à Iudęis afflictiones & tentationes perpetiebantur. propemodum enim hæc dicit, Ne despondeatis animum, habetis quiuos sit uindicaturus, ac compensaturus uestros labores, uiuentem, quem nulla ratione effugient affligentes uos. Vos quidem in illorum manus incidistis, qui sunt homines, & morti obnoxij: isti uerò in manus Dei incident semper uiuentis, quem propterea effugere haud poterunt. († οἴδα id est noui, alij habent οἴδαμεν, id est nouimus uel scimus.)

Rememoramini autem pristinos dies.] Non sanè frustra est quod dicimus, Mihi uindicta: etenim hoc clanculum ad consolationē eorum inducit. Ecce enim clarius nunc illis differit, adhortans eos ne deficiant à patientia. Proinde ne alios, inquit, imitemini, sed ipsi uos ipsos. Principio enim fidei uestræ certastis hoc certamen, quod semper uobiscum expendite, ne ea quæ primùm rectè certando & fortiter assecuti estis, per socordiam & torporem amittatis. Contemplare autem hîc spiritualem sapientiam. Quum antea concussisset illorum mentes per gehennæ commemorationem, nunc per encomia lenit, non adulans eis, sed per hæc ipsa eos exhortans, facilius enim persuadet, qui cuipiam consulit ut seipsum imitetur, & quæ antea perfecit opera.

In quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis afflictionū.] Vel de baptismate dicit illuminati, uel de cognitione simpliciter mysterij, ac de excepturis fideles bonis. illuminati enim cognitione futurorum bonorum sic sustinuistis. Non dixit autem tentationes, sed certamen, quod ingenuitatis & fortitudinis est indicium, & istud quidem magnum.

Partim quidem opprobrijs & tribulationibus spectaculū facti.] Obserua encomia.

B Generosa profectò anima menteq; opus est ut opprobria perferas, sicut & propheta testatur: Factæ sunt mihi lachrymæ meę, cum diceretur mihi, Vbinam est Deus tuus? Et: Si hostis conuiciatus esset mihi, sustinuissem equidem: &, Opprobrium insipienti dedisti me. Quinetiam diuus Iob ægro ferebat animo opprobrium, cætera adamantis instar fortis & constans. Quòd si apertè palàm, adeoq; coram multis conuicium & contumelia fiat, eo magis opus est ingenua toleranticq; mente. Quod & hîc denunciauit, spectaculum facti inquiens, hoc est, ueluti in theatro. Obserua hîc quàm fuerint magni isti, qui tum gloriam tum opes propter Christum despexerint, iniuriam aūt passi à uilibus fortasse, & nullius momēti hominibus, idq; animo forti, & malorum toleranti.

Partim uerò socij taliter conuersantium effecti.] Nedum, inquit, uestras afflictiones quæ per uim inuitis uobis uidebantur adduci, sustinuistis, sed adeò strenui fuistis, ut et socij facti sitis apostolorum, taliter conuersantium, hoc est, in calamitatibus & opprobrijs, & uestra sponte subiecistis uos ipsos, ut unà cum illis aduersa sustineatis, ac cōsortes afflictionum eorum efficiamini. Non dixit aūt, socij facti estis mei solius, sed communiter omnium, ut encomion eorum eo sit amplius & magnificentius.

Nam & uinculis meis compassi estis.] Non solùm in uestris calamitatibus non indiguistis consolatione, uerumetiam alijs facti estis leuamen mali, cuius rei ego sum testis.

Et rapinam bonorum uestrorum cum gaudio accepistis.] Speciatim dixit quomodo aliorum socij essent effecti, nunc rursus dicit quomodo afflictiones ipsi suas tolerauerint. Nam bonis exui, & spoliari facultatibus, næ res est ardua. Quia enim credidistis, ideo spoliati estis. Atqui potuissetis omnino à fide alieni permanere. Quod ait, accepistis uoluntariam eorum patientiam significat, & q; libenter acceperint. Porrò q; cū gaudio accepistis, id uerò apostolis uos adæquat, qui reuersi sunt gaudentes q; pro nomine Christi contumelia affecti essent.

Cognoscentes habere † uos meliorem substātiam & permanentem.] Et hoc, inquit, faciebatis cum iudicio, deliberatione, ac fide. Agnoscebatis enim q; meliorem substantiam & manentem habeatis, quæ non periret nec decipi posset, ut hæc. († Codex Basil. habet ἑαυτοῖς, id est nobis ipsis, alij ἐν ἑαυτοῖς et alij ἑαυτοῖς.)

Ne abijciatis igitur confidentiam uestram.] Cum dicit, ne abijciatis, ostendit q; nondum ex-

dum ex-

dum exciderant, opus tamen haberent confirmatione & munitione. Fiduciam autem dixit, quòd qui talia propter Deum sapienter tulerint, magnam habeant confidentiã. A

Quæ magnã habet remuneratione.] Vos enim estis testes ipsi, qui agnouistis præstantiora uos bona habere in cœlis.

Patientia enim uobis necessaria est.] Nulla re porrò indigetis alia, præterquam sola patientia: cætera habetis omnia, neq; opus est quicquam addere.

Vt uoluntatem Dei facientes, reportetis promissionẽ.] Voluntas Dei est ad finem

Matth. 10. usq; sustinere. Qui enim, inquit, perseuerauerit ad usq; finem, hic saluus erit. Adhortatur autem hisce eos Apostolus, perinde ac si quis cernens athletam, qui omnes aduersarios debellauerit, ac certando uicerit, deinde moræ impatientem, quum uideat eos qui uictoriæ coronas largiuntur, tempus protrahere, meditari fugam, quòd diutius sitim ac æstum ferre nolit, cum his uerbis alloquatur: Qui omnia grauiter transegisti, expecta paulisper, ac referes coronas. Certa etiam aduersus ipsam coronarũ dilationem & cunctationem, uince & hanc forti tolerantiæq; animo.

Habacuc 2. Adhuc enim modicũ aliquantulumq;, & qui uenturus est ueniet, & non tardabit.] Producit prophetam Habacuc dicentẽ quòd propè sit iudex, qui redditurus est cuiq; mercedem. Quòd si Habacuc tunc dicebat, Modicum aliquantulum, & qui uenturus est ueniet: nũc uidelicet est uicinior. Quod uerò ait, μικρὸν ὅσον ὅσον, quod ualet, parum quantum quantum, ualde parum significat.

† ὑποστείληται, subtraxerit se, uires & animum amiserit, formidauerit.

Iustus aũt ex fide uiuet. Quòd si † subtraxerit sese, non oblectatur anima mea in ipso.] Oportet igitur nos credere, si iusti futuri simus. Sin autem subtraxerit se iustus, id est, ambiguitatẽ quandam patiatur uel hæsitationem, uel subtraxerit, id est tentationibus succubuerit, nõ habet oblectationem in eo anima mea. Cuius autem animæ? Dei, iuxta modum loquendi scripturæ: ut in eo, Ferias uestras odit anima mea, uel Christi.

† ὑμεῖς, id est, uos, alij legũt in prima persona nos.

† Vos autem non estis subtractionis in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.] Quia perterrefecerat eos cum diceret, Anima mea non habet oblectationem in ipso: adserit iam eos non esse ex ijs qui pereant propter subtractionem, aut propter acediam uel hæsitationem, sed ex ijs qui in fide persistant stabiles, ut acquirant suas ipsorum animas, hoc est possideant, custodiant, & seruent. Acquisitio enim est possessio & occupatio. B

CAPVT XI.

Fidei descriptio

EST autem fides, sperandarum substantia rerum.] Describit nobis posthac fidem, inquiens: Fides est essentia eorum quæ nõ sunt, subsistentia eorum quæ nondum subsistunt, ut resurrectio nondũ subsistit, sed fides statuit eam, obq; oculos nobis ponit.

Argumentum non apparentium.] Argumentum, hoc est demonstratio & manifestatio rerũ quæ nõ sunt cõspicuæ. facit enim fides, ut ista mente nostra cernamus haud secus ac si præsentia essent. Si igitur talia potest fides, quid cupitis ea bona re ipsa uide-

Habacuc 2. re, ut excidatis à fide? Quod sanè nihil est aliud quàm excidere à iustitia, ne sitis iusti. Iustus enim ex fide uiuet.

In ipsa enim testimonium consecuti sunt seniores.] Hoc est, in ipsa fide testimoniũ assecuti sunt omnes ueteres à Deo, ac probati sunt quòd eum coluerint.

Fide intelligimus aptata esse secula uerbo Dei, ut ex inuisibilibus uisibilia fierent.] Postquam fides reprehenditur apud non intelligentes uirtutem ipsius, qui asseuerant eam esse rem indemonstrabilem, adeoq; manifestam imposturam, ostendit q; maxima quæq; per fidem transigantur, & non per rationes, aut ratiocinationes. Nam q; Deus uerbo, ea quæ sunt, ex ijs quæ non sunt, creauit, quæ demonstratio nobis exhibuit? nulla sanè, sed sola fides. Fide igitur intelligimus aptata esse secula, hoc est facta est uerbo Dei. Cur fide? quia q; ex inuisibilibus, & ex ijs quæ non uidentur, facta sit quæ uidentur, fide opus habeat. Vel sic intelligas licebit: Verbo Dei, quo factum est ut producerentur ex ijs quæ non sunt, ea quæ sunt. Cum audis secula, ea simul intellige æterna quæ istis continentur: uidelicet tempora, adeoq; cuncta temporaria, inusitatiore loquendi modo seculis etiam tempora significantibus. Nam propriè seculum siue æuũ aliud quiddam quàm tempus est: & unum, non sunt multa.

αἰών, æuũ siue seculũ quid sit.

Gen. 4. Fide copiosiorem hostiam Abel quàm Cain obtulit Deo.] Quia magna fides, generosa etiam indiget anima, Hebræi aũt fide elanguerant, ac primùm quidem fidem demonstra

A monstrarunt, deinceps uerò ob afflictionum frequentiam & continuationem pusillanimes reddebantur, ac tantum non despondebant animum, adhortatus est & consolatus eos à rebus per eos præclarè gestis, & à scriptura, dicens ꝙ iustus ex fide sit uicturus, & à ratiocinationibus, inquiens: Fides est eorū quæ sperantur, subsistentia. Nunc uerò à magnis & priscis uiris etiā argumenta profert. Cum enim homo inuenerit participes aduersitatum, sedatus respirat. Producit igitur Abelum, inquiens, Fide obtulit uictimam maiorem: hoc est, preciosiorem, quàm frater. Quem enim sciebat alium ante sese? patrémne aut matrem? at illi impegerāt aduersus Deum. At fratrem? uerùm & is Deum non coluerat candidè. Fide ergo sola perductus est ut offerret Deo, & ex melioribus quæ habebat, credens se mercedem accepturum. *Habac.2.*

Per quam testimonium consecutus est, ꝙ esset iustus, testimonium perhibente Deo super donis eius.] Cum enim ad Cainū dixisset Deus, Non rectè offers, nec rectè diuidis: testimoniū perhibuit Abelo, quòd & rectè obtulerit, quatenus datori Deo obtulit quæ ex illo habebat; ac rectè diuisit, quatenus meliora ceu Domino suo separauit. Fertur etiam ꝙ ignis è cœlis descendens absumpserit sacrificiū, atꝙ inde agnouit Cain sibi antelatum esse Abelum. Vnde enim aliàs habuisset compertum? Hinc & quispiam eorum qui Hebræa in Græcam linguā transtulerunt, sic uertit: Intutus est in uictimas Abeli Dominus, & incendit.

Et per illam defunctus adhuc loquitur.] Hoc est, per fidem adhuc loquitur, id est, fides fecit eum hodieꝙ uiuere, ac doctorem omnibus cōstitui, loquentem propemodū, Imitamini me mortales, ac beneplacete creatori iustificati. Loquitur igitur, hoc est cum glorificatur, prædicatur, cum memoria eius instauratur, loquitur: perinde ac cœlum loquitur, cum à nobis solummodo cernitur. Non enim tantum sermo perficit, quantum illius afflictio. Hoc autem dixit, ut ostendat infirmis quòd iustus quadantenus etiam hic fruatur honore, itaꝙ & uos fruemini. Quædam exemplaria λαλεῖται habent, non rectè, opinor. *Loqui quomodo dicatur Abel.*

B Fide Enoch translatus est, ne uideret mortem, & non inueniebatur, quia transtulerit eum Deus, ante translationem enim eius testimoniū habuit quòd placuerit Deo.] Hic maiorem fidem quàm Abel demonstrauit. Nam quæ Abelo contigerunt potuerunt ipsi esse scandalo, quòd Abel iustus cum esset, permissus sit occidi à fratre. Quid enim prodest punitum esse occisorem? quid inde commoditatis retulit Abel, cum iam antea è medio esset sublatus? Magnam itaꝙ fidem demonstrauit Enoch, credens Deū retributorem nostrum fore in futuro seculo, perꝙ eam fidem placuit Deo, ac beneplacens translatus est. Fide igitur translatus est: hoc est, fides in causa fuit cur in cœlū transferretur, per quā placuerat Deo. Animaduerte hic quomodo per Abelum mortis sententiam demonstrauerit Deus esse ueram & certam: per Enoch autem indicauit temporariam eam sententiam, nec in sempiternum duraturam, cæterùm abolendam olim mortem. Proinde quòd uiuens translatus sit, & quòd uiuat, scimus; ubi autem, & quomodo, incertum, scriptura hoc non patefaciente. *Gen.5.* *Enoch.*

Sine fide autem impossibile est placere.] Nisi enim crediderit quispiam compensationem esse bonorum & malorum, non beneplacebit Deo. Quomodo enim laboriosum uirtutis iter ingrediatur, non persuasus in futuro seculo multiplices ac stabiles esse retributiones? Audi porrò sequentia.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, quòd sit, & quòd inquirentibus se remunerator sit.] Deum esse, ac retributorem fieri, per fidem tenemus: quidam etenim à casu esse omnes res censent: quid uerò sit Deus secundum substantiam, incomprehensibile prorsus apud sapiētes quidem. Quid uerò est exquirentibus ipsum? hoc est, uita beneplacere ei nauantibus operam, non curiosis humana & externa sapientia. Cōsidera Pauli sapientiam, quomodo subtexerat undiꝙ Deum esse retributorem, ob uacillantes fideles Hebræos, & pusillanimes.

Fide Noe responso accepto, de ijs quæ nondum uidebantur metuens, aptauit arcam in salutem domus suæ.] Noe, inquit, à Deo responsum accepit: hoc est, edoctus est de rebus obscuris & ignotis, & non fuit incredulus. Quin etiam cum esset serenitas, & omnes uoluptatibus ac delicijs indulgerent, neque quicquam periculi expectarent (neque enim ullum tale cernebatur) attamen ille credens Deo, metuit *Gen.6.*

tuit inundationem uel diluuium, construxitq; arcam, qua conseruauit omneis qui ex **A** sua domo erant. Obserua hîc, quòd oraculum edat Deus, & oraculum edat spiritus san-

Luc. 2. ctus, perinde ac scriptum est de Simeone, Responsum acceperat à spiritu. Deus igitur est ipse spiritus.

Per quam damnauit mundum.] Hoc est, commonstrauit eos dignos esse supplicio, qui cum uiderent tantam extrui à Noe arcam, neq; sic tamen adduci potuerunt ut crederent futurum diluuium.

Ac iustitiæ, quæ est per fidem, hæres est institutus.] Hoc est, lucratus est seu nactus est ut iustus uideretur apud Deum: quod iustitiæ nomen, fides ei largita est.

Gen. 12. & 11. Fide uocatus Abraham, obediuit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem.] Postquã & ad hunc & reliquos patriarchas defigerent oculos Hebræi fideles, tanquã qui innumera beneficia & bona à Deo accepissent, ostensurus estq; nullus unquam quicquã dum mercedis retulerit. Ait ergo: Fide Abraham obsecutus est, iussus relinquere patriã. Quem autem ille conspexerat, quem imitaretur? Pater ei idololatra erat, prophetas nõ audiuerat. Proinde fidei erat, obedire ceu uera loquenti Deo de ijs quæ pollicebatur, ac relinquere ea quæ in manibus erant.

Et exijt nesciens quò iret.] Atqui etiamsi sciuisset, quisnam cogebat eum, ut omissis paratis, & quę in promptu erant, ea persequeretur quę nõ essent in promptu? Enimuero nec sciebat quidem omnino quænam esset terra illa in quam uocaretur.

Gen. 5. Fide demoratus est in terra promissionis, tanquam in aliena.] Terram, inquit, illam quam promiserat Deus sese daturũ illi & semini eius, incoluit tanquã alienam. Quo-

Gen. 23. modo alienam? Nam & Sarrhæ sepulchrũ emit, neq; tamen dubitauit, neq; dixit, Mentitus est Deus: sed credidit quòd haud dubiè daturus esset hanc, is qui promiserat.

In casulis habitando.] Adeò tanquam in aliena terra illic habitabat, ut ne propriam quidem domum haberet, sed in tentorijs habitaret, quod peregrinorum est aliàs ad alios fines transeuntium, quandoquidem nihil proprij possideant.

Gen. 26. 12. & 13. Cum Isaac & Iacob cohæredibus promissionis eiusdem.] Isaac, inquit, & Iacob per- **B** inde incoluerunt eam, ut alienam. Nam Isaaco inuidebant Philistiæi adeò, ut puteos ei auferret Abimelech & coniugem ipsam, qui & subinde ad alium atq; alium transibat locum. Iacob autem non solùm à fratre Esau persecutionem patiens sibi metuebat, uerumetiam ex Mesopotamia reuersus, emit locum in quo fixit tabernaculum. Etiam quidem in Bethel, iam uerò in Ephrata transibat, nullo loco certus manens, instar aduenæ & inquilini. Interim tamen & ipsi promissionis hæredes fuerunt, ut pater. Tibi enim dabo, inquit, & semini tuo. Attamen non fuit incredulus.

Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem.] Eam ob rem, inquit, erant aduenæ, & cõmorabantur in tabernaculis fundamentum nõ habentibus, quòd expectarent cœlestem urbem, quæ uera fundamenta habeat, quæ semper consistant, neq; unquam marcida reddantur. Propterea & Deus animaduertens eos aspernari terrenas promissiones, distulit eas, maiores ipsis præparans, quibus illi digni erant, & non terrestribus. Itáne ergo illi prommissionem terrestrium accipientes, eam contemnebant, ac cœlum expetebant: uos autem ô fideles, cœlesti promissione accepta, terram expetitis: ecquî non eius uos pudet?

Cuius artifex & conditor Deus.] Papæ, quantum est urbis istius encomion, architectum habere Deum?

Gen. 17. & 18. Fide & ipsa Sarrha, sterilis cum esset.] Ruborem isthuc nonnihil elicit quod ait, Et ipsa Sarrha. perinde ac dicat: Fœmina credidit, & uos non erubescitis, si muliere in animi magnitudine inferiores deprehendamini? Quî uerò credidit, quę risit? profectò credidit, etiamsi riserit. postea enim reprehensa perterrefacta est, quod fidei erat indiciũ. Planum enim est quòd magnum istum arbitraretur, adeoq; supra hominis esse naturam eum qui secum loqueretur.

† καταβολὴν, constitutionẽ, mo litionem, demissionẽ, siue deiectionẽ, aut substructionẽ.

Virtutẽ ad † conceptionẽ seminis accepit.] Hoc est, cõfortata est ut reciperet ac cõtineret deiectũ in ipsam semẽ Abrahami. Vel quia affirmãt naturæ indagatores philosophi & medici, mulierẽ etiã ueluti semẽ quoddã à sese cõferre, forsan sic accipiendũ est, ad deiectionẽ seminis, pro eo quod est, ut & ipsa subministraret & substrueret semen.

Ac præter ætatis tempus peperit.] Paulo antè eam sterilem dixit: nunc adijcit quòd

A & præter tempus ætatis pepererit. Itaq; duplicem habebat defectum, unum naturæ, quòd sterilis erat: alterum senectutis.

Quia fidelem credidit eum qui promiserat.] Fidelem, id est uerum. promiserat enim, Circa illud tempus ueniam, & erit Sarrhæ filius.

Propter quod et ab uno orti sunt, eoq; emortuo, tanq̃ sidera cœli in multitudinem, et sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.] Non hoc tantum effecit fides ut nascerentur, uerumetiam ut tot nascerentur, quot ne à fœcundis quidẽ mulieribus. Itaque duo hic sunt miracula. Quomodo autẽ fuerunt innumerabiles? Nam haud rarò eos numero comprehendimus. Siue igitur hoc hyperbolicè dictum est, iuxta scripturæ consuetudinem, ut illud, Vidimus urbes ad cœlum usq; eductas: siue quòd semper nascantur alij, ideo propter istam posteritatis in numerum nõ cadentis successionem continuam & propagationem, innumerabile dixit. Num. 13

Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti nõ acceptis repromissionibus.] Duo hic quæruntur, Quomodo quum de Enoch memorasset, Translatus est ne uideret mortem, nunc dicat, Mortui sunt isti omnes? Ac rursus qui dixerit nunc eos non accepisse promissiones, quum Abelũ tamen adhuc loqui affirmarit, quandoquidẽ apud cunctos celebretur? Deinde ipsum Enoch translatum esse. Noe uerò mercedem recepisse, ut conseruaretur ipse cum tota pariter domo sua, & iustus uocaretur. Abrahamũ etiam liberos procreasse ex Sarrha. Proinde quod ait, Mortui sunt isti omnes, intellige, Mortui quidẽ sunt, excepto eo qui mortem non uidit. Enimuero quòd non acceperit promissiones, uerè de omnibus dictũ est. Non enim per hæc tantùm magnifica donans Deus, persoluit magnorum fidei laborum mercedes, Abelo quidẽ per gloriam & celebritatem apud homines, Enoch uerò per translationẽ, tum Noe ipsi per conseruationem ex diluuio, deinde Abrahæ per filij procreationem: uerùm perspicuũ est hæc esse ueluti gustus quosdam & arrhabones uerarum promissionum, propter pusillanimes & infirmos nos sanctis prius tradita, ut ab his edocti, de illis etiam in fide firmemur. Alia porrò quædam ingentia, quæ in cor hominis non conscenderunt, parata sunt eis, quæ nõdum acceperunt, sicut & Dominus dixit in euangelio fore ut centuplum in hoc seculo reciperent, & uitam æternam in futuro possiderent. Gen. 5 B Matt. 19

Sed à longe eos aspicientes & salutantes.] Hic clam indicat, eos de regno cœlorũ & resurrectione & ineffabilibus bonis mysteria adeoq; arcana tum uidisse tum salutasse, hoc est sensisse. Sumpta metaphora à nauigãtibus & procul cernentibus urbes desideratas, quas priusq̃ ingrediantur in eas, præuenientes familiariter salutant, sibiq; cõpellatione asciscunt. Vel Abrahamũ cum sua sobole intelligit. nam ipsi non acceperunt promissiones de terra, à longe autẽ præuiderunt eas, hoc est ante quatuor generationes, quòd posteri eorum ex Aegypto ascendentes, hæreditatẽ eius terræ adirent. Hæc autem enarratio non sequitur ad prædicta, nempe ad hoc quod ait, Isti omnes, tanquam soli Abrahamo eiusq; nepotibus conueniat. Gen. 15

Et confessi q̃ peregrini sint & hospites super terram.] Nõ solùm super promissam, uerumetiã super uniuersam. Propterea haud æquum censebant istam accipere. non enim ipsa digni fuerunt patres illi, sed cœlo. Posteri autem eorum acceperunt eam, nam illi terra fuerunt digni. Peregrinum aũt & aduenã se esse Abrahamus apud Chetæos palàm est confessus. Quinetiã omnes tales fuerunt, ut Dauid testatur, Aduena ego sum, dicens, sicut & omnes patres mei. Gen. 23 Psal. 38

Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et siquidem ipsius meminissent, de qua exierunt habebant utiq; tempus reuertendi. Nunc autem meliorem appetunt, hoc est, cœlestem.] Confitentes, inquit, seipsos hospites, indicant se patriam inquirere. Videamus igitur qualẽ patriam inquirant: terrestremne quam reliquerãt, ut Abraham Mesopotamiam? At qui licebat ei reuerti ad eam. Quoniã uerò reuersus non est, manifestum est q̃ neq; huius meminerit, neq; hæc fuerit patria eius: cæterum aliam expetebat meliorẽ, nempe cœlestem, in quã nondum opportunum erat ei conscendere.

Ideo non confunditur Deus, uocari Deus eorum.] Ob huiuscemodi, inquit, eorũ uirtutem Deus adeò eos magnificat, ut quum sit totius mũdi Deus, hoc est uisibilis, & eius qui sub uisum nostrum nõ cadit, non erubescat peculiariter uocari eorum Deus,

perinde quasi ipsi omnibus creaturis sint æquiparandi. Potius quidem uisibilis huius mūdi Deus dicitur tanquam conditor ac Dominus: qua ratione ethnicorū etiam est Deus horum autem ueluti amicus, quod maius est. A

Parauit enim illis ciuitatem.] Adeò non pudet eum, Deū se illorū uocari, sed adeò familiariter eos sibi iūctos habet, ut et urbem quā in cœlis desiderabant, parauerit eis.

Gene.22 Fide obtulit Abraham Isaacum, quū tentaretur.] Maior omnibus in fide est Abrahamus: hic enim nō sola natura pugnabat, sed uerbum Dei cum mandato diuino. Is enim qui dixerat, Tibi & semini tuo dabo terram: is imperat, Macta filium tuū. Propterea dicitur tentari Abrahamus, nō φ Deus opus haberet discere uel experiri eius uirtutem, uerùm ut nos experientia ipsa & operibus discamus uirtutē eius. Obserua hîc adeò esse commodas tentationes, ut nedum ab alijs Deus permittat eas superindu ci fidelibus, uerùm ipse etiam tentet, ut probatiores ostendat. Gene.15. & 17

Gene.21 Et unigenitū offerebat, qui promißiones acceperat, ad quem dictum erat, In Isaac uocabitur tibi semen, arbitrans quòd et à mortuis suscitare potens sit Deus.] Hoc sanè ualde est admirandum, quòd quum alium non haberet filium, per quem promißionem felicem euentum habituram speraret & expectaret, sed hunc solum, & eum tamen obtulerit. Vnde hoc? ex multa & ingenti fide. Credidit enim quòd poßit Deus post cædem, ex mortuis ipso suscitato complere promißionem, ac per ipsum rediuiuum, multiplicare semen. Quomodo autem unigenitus erat Isaac, quū & Ismaelem haberet? At quatenus ad promißionem pertinet, unigenitus erat: ille nāq; propriè semen erat, nam in Isaac uocabitur tibi semen, inquit scriptura.

Vnde & ipsum in parabola accepit.] Quid est quod ait, In parabola, id est, in figura, ad demonstrationem mysterij quod in Christo erat. Vt enim tum Isaac dimissus est, aries autem cæsus: sic unus Christus qui Deus est & idem homo, secundū humanam naturā pro nobis immolatus est, deitas uerò expers paßionis permanebat. Quin & aliter Abraham fuit typus Dei & patris, Isaac uerò filij Dei. Quum igitur magnum B

Ioan.3 hoc & humanum ingenij captum exuperans mysterium Deus dispensaturus esset, ut filium suum daret pro nobis, supra modum clemens & humanus neq; hoc uoluit ceu donum suum proprium ex gratia dare, sed ueluti debitum reddere. Perinde quasi dicat, Nihil noui humanæ naturæ impertio, filium meum pro ipsa immolans: Abraham enim pro me & in mei gratiam filium suum immolare sustinuit. Itaque debitum reddo, non gratiam do. Vel in similitudine, hoc est in ariete tulit ipsum Abrahā, hoc

Gene.22 est in permutatione arietis: qui aries figura erat Isaaci, hoc est, figura Isaaci in eius lo cum mactata est.

Fide, de futuris benedixit Isaac Iacob et Esau.] Vnde promisisset filijs suis tanta bona, ipse in peregrina terra cōfidens, nisi credidisset Deū impartiturū promissa? Quid uerò est quod ait, de futuris? Vel qa de ijs quę contingēt in futuro seculo, resurrectionem eīm norant, et spirituales fuerunt promißiones: uel de terrę bonis quę ipsi accepturi erant, uel ex ipsis nascituri, origigēm ue ducturi. Præfert autem Iacob ipsi Esau, ceu eū q uirtute clarcat, ei qui primogenita acceperit, ac in omnib. dignū ut præferret.

ἐπὶ τὸ ἄκρον, id est, ad fastigiū. Fide Iacob moriens singulos filiorū Ioseph benedixit, & adorauit * ad fastigiū uirgę eius.] Filij Ioseph, Manasses & Ephraim, Manasses quidē prior erat, Ephraim uerò posterior, attamē Ephraim Iacob maioribus benedictionibus benedixit, dextręq;

Gene.27. manus pertransuersum impositione, ac in tantū credidit euenturas benedictiones de regno tribus Ephraim, ut & operibus ipsis cōmonstrauerit. Adorauit eīm Iosephum totius populi adorationē denunciās. Quomodo aūt adorauit? ad summitatem uirgæ eius, hoc est, innixus & incumbens uirgæ ob senectutem. Nonnulli uerò ad summitatē uirgæ Ioseph adorauit, inquiunt regni sceptrū significari per uirgam adorandū.

Gene.50 Fide Ioseph moriēs, de exitu filiorū Israel memoratus est, ac de oßibus suis mandauit.] Adeò, inquit, credidit liberādos Israelitas ex Aegypto, ut & adiurarit ipsos ut ossa sua secum asportarent. Hoc autem fecit, non quòd tanta sepulchri cura duceretur (quī enim adeò sapiēs ignorasset Domini esse terram?) uerumenimuero ut perfectā certitudinē populo daret, omnino promißionē Dei felicē successum nacturā euentu ramq;. Et quod tantopere Deo placeat, ut in Aegypto ipsi non permaneāt, propter illorum impietatem, ut ne ipsi quidē placuerit ut uel ossa ipsa in Aegypto reconderent.

Fide

A Fide Moses natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis eo quòd uidis-
sent elegantem infantẽ,& nõ timuerũt regis edictũ.] Enumeratis magnis uiris qui fi-
de transegerint ea quæ fecerint, de parentibus etiam Mosę obscuris quibusdã loquit̃,
ruborẽ eliciens infirmis illis,& pusillo animo imbutis,quandoquidẽ huiusmodi uiris
inferiores sint. In progressu scorti etiã mentionẽ faciet, ut pudorem maiorẽ inducat.
Quam ob causam igitur abdiderunt ad trimestre spacium,quum mandatũ regis pu-
blicatum esset,masculos Hebræos è medio tollendos? quî nõ metuerũt? Planũ est cre Exod.
didisse eos à Domino puerũ conseruandũ. Vnde crediderũt? Quoniã conspexerunt
puerũ ἀστεῖον,id est, elegantem & gratiosum aspectu,credideruntq́ à Deo ista amabili
tate eum donatũ statim in primis fascijs,adeoq́ in cunabulis uisę. Nam ut aiunt, abie-
cturi eũ erant,cęterùm quũ blandè arrisisset, dimiserunt: adeò omnia ipsi diuina erãt.
Fide Moses grãdis factus,negauit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens po Exod.2
tius affligi cũ populo Dei,quàm temporariam peccati habere iucunditatẽ.] Peruenit
ad familiarissimum, ac maximè proprium exemplum, Mosen uidelicet: propterea
immoratur,fusius illud tractans & amplificans. Constructio autẽ est huiusmodi: fide
Moses renuit dici filius filię Pharaonis. Quando? magnus factus,hoc est,quum in ui-
rum iam creuisset: perspicuum enim est eum maiora expectasse recepturũ sese. Verbũ
negauit uel recusauit,intensum odium significat,ac propẽsam eius erga regiam Pha-
raonis abalienationem. Animaduerte hic, quomodo peccatum nominarit,non affli-
gi unà cũ fratribus. Hoc per prophetas obijcit Deus. Nihil quicquã,inquit, patieban *οὐκ ἐξῆλ
tur super contritione Iosephi. & rursus,* Non est egressus ad plangendũ. Domũ ha- θεν ὠκαε
bemus ipsis. Ac super ingemiscentes in Ezechiele datum est signum. eos uerò qui ni- κόψασθαι
hil huiusmodi haberent, angeli iubentur excindere. Quòd si qui uolũtariè non simul οἶκον ἔχο-
affliguntur & compatiuntur aduersa tolerantibus, peccatum admittũt, quid quęso de μεν αὐτοῖς
ijs cogitandum qui & mala faciunt,& in malis detinẽt? Per temporariã peccati iocun Locus iste
B ditatem regiarum deliciarum communicationẽ & participationem declarat. quæratur si
Maiores diuitias existimãs Aegypti thesauris improperiũ Christi.] Non dixit quę uel inueni-
in cœlis reposita sunt bona,uerùm uirtutem Mosę demonstrans, & illos refouens at- ri poßit.
que erigens, improperium Christi dixit. Quemadmodum enim postea Christũ con-
tumelia afficiebant,qui ab eo beneficia acceperant,ac tandem cruci affixerunt, sic &
antea Mosen ignominia notabant ij in quos beneficia contulerat. Qui eñ ab Aegy-
ptio per Mosen liberatus erat Hebræus,* ille ipse postero die dixit ei, Quis te consti- * Expende
tuit principem & iudicem super nos? nunquid me occidere uis,perinde ac interfecisti num potius
Aegyptium? Vniuersaliter enim à domesticis & beneficio affectis iniuriam sustine- alius fuerit
re,uel contumelia affici uel affligi, Christi est opprobrium. Quinetiam omnis propter Hebræus.
bonum aduersus agentem istuc facta contumelia, et simpliciter temerarius insultus,
Christi est opprobrium. Sic enim & Dominus diffamabatur,dicebaturq́ publicano-
rum amicus, quòd cum illis cibum caperet propter eorum salutem. Vt igitur deliciæ Luc.7
& relaxatio sunt peccati, sic improperium est Christi. Ne igitur ægreferatis uos si à
cõtribulibus affligamini, ad Mosem uerè celebrem & inclytum respicientes: & quod
maius est, in ipsum Christum defigentes lumina. Sic contumelia Christi erat, apud
petram contra Mosen factum populi murmur: siquidem Christus erat petra.
Aspiciebat enim ad remunerationem.] Fidei nimirum oculis.
Fide reliquit Aegyptum,nõ ueritus indignationem regis.] Ecquid ais? In Exodo Exod.
tamen scriptum est, Perterrefactus est autem Moses, quia res isthæc patefacta erat. cæ
terùm non ueritus, hic intellige de eo tempore quo rursus in Aegyptum redierit, atq́
principatum Hebræorum susceperit. Perterrefacti enim erat omnino non reuerti,
neq́ ea tentare quæ antea. Quia uerò reuersus est, indicauit se fidem adhibere Deo.
Quomodo autem non mansit in Aegypto, sed reliquit eam, si non metuebat nec per Exo.4
terrefiebat? Quoniã in priora se pericula conijcere ipsum, ac dicere, Fortasse me serua
bit Deus, explorãtis est ac tentãtis Deũ, ac planè diabolicũ, sicut & Satanas Dño dice
bat, Mitte te deorsum. Vel non ueritus indignationẽ regis, hunc ad modum intellige, Mat.4
nempe quòd fugerit credens quòd sit euasurus, neq́ persecuturũ regẽ, tanquã succen
sentem ipsi, nec etiamsi persequat̃, apprehensurũ intercepturúmue. Cuius rei signum
est, quòd in uicinia morari selegerit, atq́ ibi latuerit: proinde fidei & hoc est.

Inuisibilem enim tanquam uidens, sustinuit.] Perinde quasi uideret Deum secum conuersantem, sic omnia constanter tolerabat. Plurimum enim ad patientiã confert, habere semper in mẽte Deum, perinde ac Dauid inquit, Prauidebam Dominum in conspectu meo, & quæ sequuntur.

Fide celebrauit pascha & effusionem sanguinis, ne qui uastabat primogenita, tangeret eos.] Haud paucis in locis diuus Paulus in trãscursu mysterium ac sacramentũ interserit, ut hoc loci, inter consolandum, paschatis sacramẽti meminit. Effusio enim sanguinis illius, hoc est, inunctio postiũ, Domini Christi sanguinem indicabat, quo perunctí fugimus in nocte uitæ huius exterminantem non perunctorũ primogenita. Moses igiť quũ tum credidisset sanguinis inunctionẽ conseruaturã primogenita, demãdabat populo hoc facere. Et quãuis ille agni sanguis esset, attamẽ quatenus sanguinis Christi figura erat, tantã uim & uirtutẽ demonstrabat. Vos aũt uero sanguine perunctí, non cõfiditis isto cõmuniri? Porrò pascha sanè perfecit, hoc est, escam agni, & azymorum, & lactucarũ agrestium Moses, & credidit populũ ex Aegypto digressum conseruatũ iri. Erat autem ratio cœnæ illius itineri accommoda.

Exod. 14 Fide transierunt mare rubrum, tanquam per aridam.] Ne dicant, Vt quid profers in medium uiros inimitabiles? protulit & populum in exemplũ. Imitamini, inquit, ipsum adeò uulgus & multitudinem populi, qui crediderunt sese haud submergẽdos aqua, sicq; ausi fuerunt, cõfidentes Deo q uelutí per aridam sint pertransituri. Adeò quæ sunt impossibilia, fides possibilia efficit, & quomodo uos diffiditis?

Quid experti Aegyptij deuorati sunt.] Ne quis dicere posit imaginem quandam uel inane spectrũ fuisse, a quã non fuisse, demonstrarunt Aegyptij isti quòd mare fuerit. Quum enim tentassent pertransire Aegyptij, absorpti sunt ab eo. uasto enim impetu contra eos mouebatur, quod iam antea in traiectu Hebræorum instar muri erectum constiterat: perinde ac postea flamma aduersum treis pueros parata commonstrauit, flamma nãq; erat, quum Babylonios depasta sit. Sic leones Danieli parcẽtes, naturam pòst suam in delatoribus eius quos laniabant, ostenderunt.

Iosue 6 Fide muri Iericho corruerunt circundati ad septem dies.] Quum enim Deus hoc mandasset, non hæsitarunt in fide sua Iosue et populus. nec dixerunt, Ecquid hoc est? num tubarum sonitus naturã habet deijciendi lapides & munitiones? sed enim crediderunt sic fore, & sic factum est.

Iosue 2 Fide Rhaab meretrix non perijt cum inobedientibus, excipiens exploratores in pace.] Ecce, quod & suprà dixi, contumeliosißimam personam producit, ut pudefaciat eos, quum tali mulercula inferiores esse uideantur: ac simul fidei uirtutem atq; potentiam ob oculos ponat, quæ certè ingens est, quandoquidem in contemptis & damnatis etiam talia efficiat. Fidem igitur ipsa submonstrauit, quũ abderet uiros qui quærebantur ceu exploratores. Nõ occuluisset autem, nisi credidisset urbem esse intercipiendam. Sic enim dixit: Compertum habeo quòd capietis hunc locum: audiuimus enim opera uestra. Et ipsa quidem auditis credidit: qui uerò Dei mirandis rebus gestis non adhibuerunt fidem, perierunt.

Ecquid adhuc dicam?] Quum in meretrice differendi finem fecisset ac abundè satis eos à personæ qualitate notasset, ac pudorem induxisset, deinceps compendij gratia sigillatim omnes alios non explicat, ne ineptus esse uideatur: uerùm nec omnino tamen reticet, sed uisus prætermittere non prætermittit. Sic neq; auditorem mœrore afficit, ac nihilominus pluribus quæ uult conficit & construit.

Deficiet eñ me renarrantẽ tempus.] Quale tẽpus? uel, uniuersum. Dictum aũt est, ut solemus nos loqui, hyperbolicè: uel tempus quod epistolæ tribui solet.

De Gedeon, Barac, Sampson, & Iephth, Dauid, Samuel, & prophetis.] Quærunt nõnulli, qua de causa hic Iephthe & Sampson & Barac ponat. Quid ais? Qui scortũ posuit, hos prætermitteret? Nec enim est quòd aliam eorum uitam mihi recenseas, sed num in fide resplenduerint, hoc tecum reputa. Non enim uitarum explorationẽ facit, sed fidei indicationem.

Iud. 6 Qui per fidem uicerunt regna.] Hi scilicet qui cum Gedeone militarunt.

Operati sunt iustitiam.] Quinam? illi ipsi, & Sampson. Etenim hostes congenerũ

Iud. 15 & contribulium suorum ulti sunt, domesticis et amicis suis humani & clementes uisi:

aduersus

aduersus autem uim inferentes hostes, insurgentes. Iustitiæ porrò isthuc munus est,
A cuiq; tribuere quod se dignum est.

Adepti sunt promissiones.] Vt Dauid. Iurauit em, inquit, Dominus Dauidi, De *Psal.131*
fructu uentris tui ponam super sedem tuam. Quod sensibiliter quidem in Solomonẽ
euenit, spiritualiter autem ad Dominũ Iesum pertinet: is enim uerè Solomon, id est
pacificus, re ipsa enim pax est. Id enim Solomon ualet, si interpreteris, pax uidelicet.

Obturauerunt ora leonum.] Daniel & Sampson. *Dan.6*

Extinxerunt impetum ignis.] Tres pueri. Non dixit autem, extinxerunt ignẽ, sed *Iud.14*
uim ignis, quod maius est. Etiamsi enim accenderetur, uirtutem tamẽ urendi aduer- *Dan.3*
sum ipsos non habebat.

Effugerunt aciem gladij.] Hi quoq; tres pueri, uel ut rectius & magis propriè dica- *3.Reg.19*
mus, Elias gladium Iezabelis, & ipse Dauid Saulis. *1.Reg.19*

Confortati sunt ab infirmitate.] Ex captiuitate Babylonis reuersi. nihil enim ab ip- *Ezech.37*
sibus mortuorum differebãt, ut apud Ezecielem dictum est, Quinetiã Ezecias ægro- *4.Reg.20*
tans, uitæ appendicem accepit.

Fortes facti sunt in bello, castra uerterunt exterorum.] Hæc & illis ipsis à Babylone *2.Esd.4.*
reuersis quadrant. Nam finitimas gentes semper inuidentes eis, ac insurgentes tum
magis quàm antea, Dei tamen uirtuti confidentes, per fidem debellarunt. Conueni-
unt etiam Sampsoni potissimum.

Acceperunt mulieres ex resurrectione mortuos suos.] Sareptana per Eliam, & Su *1.Reg.17*
namitis per Elisæum. *4.Reg.4.*

Alij autem distenti sunt.] Hoc est, decollati sunt, ut Ioannes præcursor, ut Iacobus *Matt.14*
filius Zebedæi. Quidam autem distendi, pro fustibus uerberari acceperunt. *Act.12*

Non suscipientes redemptionem.] Hoc est potuissent non reprehendere quos re-
prehendebãt, ac liberari, ab eo quod ipsis inferebatur supplicio, uerùm noluerũt hoc.

B Vt meliorem resurrectionem assequerentur.] Meliorem, non talem, qualem pue-
ri illorum mulierum: uel meliorem respectu aliorum mortalium. Sancti enim ad oc- *1.Thes.4*
cursum Domini clari & splendicantes in nubes attollentur, quod alio in loco ἐξανάσ-
τασιν, id est, exurrectionem dicit. Et aliter, Quia in uitam æternam. Reliqui autem in-
frà manebunt & ad supplicium æternum ipsis erit resurrectio.

Alij uero ludibria.] Quemadmodum Elisæus illusus à pueris, uel Sampson ab a- *4.Reg.2*
lienigenis, quum effodissent ei oculos. *Iud.16*

Et uerbera experti.] Et multi prophetarum, & Petrus postea, & Ioannes. *Act.4.5*

Insuper uincula & carcerem.] Vt Ieremias, Michæas, & apostoli postea. *Hier.20*

Lapidati sunt.] Vt Nabuthe, ac Stephanus dehinc. *3.Reg.22*

Secti sunt.] Vt Esaias à Manasse, quem et lignea serra aiunt serratum siue sectum *3.Reg.21*
esse, ut eo tristius & acerbius esset supplicium: quum ita supra modum cruciaretur. *Actuum 7*

In occisione gladij mortui sunt.] Vt Michæas, & Zacharias, & Iacobus, & Ioan- *2.Par.24*
nes. Animaduerte aũt quomodo alij quidẽ per fidem ora gladij euaserint, alij uerò in *Actuum 12*
occisione gladij obierint mortẽ. Huiusmodi em res fides est, quę & magna perficiat, *Matt.14*
& magna patiatur, & nihil tamen se pati æstimat. Quî igitur uos nihil dum tale passi,
mœretis, ac tristes estis?

Circumierunt in melotis in pellibus caprinis.] Vt Elias, & qui cũ eo erant. Quia e-
nim nondum tantam de apostolis opinionem conceperant. postquã illorũ mentionẽ
fecisset ad inclytum prophetam qui in cœlum sublatus est, uenit. Quod aũt ait, Circui
erunt, eos persecutionem esse passos indicat, & in uno non potuisse firmos morari lo
co: adeò nihil facultatum possederunt. Melote autem, pecudis uel ouis est pellis.

Egentes.] Vt ille ipse Elias & Elisæus. Mulieres enim eos alebant. *3.Reg.17*

Angustiati, afflicti.] Haud parũ enim Eliam Iezabel persecutione sua afflixit. *4.Reg 4*

Quibus dignus non erat mundus.] Non potestis dicere, inquit, q peccatores quũ *3.Reg.19*
essent, hæc sint passi: uerùm tales fuerũt, ut & ipso mundo honoratiores & præstātio-
res essent. Mundum autem, & hominũ multitudinem, et mundi structuram scriptu-
ra appellat. Vtraq; aũt hic accipiuntur. Si uniuersam, inquit, mundi structuram cum
hominibus qui in eo sunt opponas hisce, nõ inuenies tamẽ quod illis dignitate respõ-
deat. Hic aũt excitat eorũ corda, ut nihil quærant eorum quæ sunt in mundo: siquidẽ

mundus est indignus sanctis. Iniuria em̄ tua est, si hîc acceperis mercedem. Monstra A sti teipsum nullius esse precij, quum mundana spiras. Si igitur uniuersus mundus nō est dignus uno sancto, quid pattem quæritas.

3.Reg.18 In solitudinibus errantes, & montibus & speluncis, & cauernis terræ.] Vt Elias, et qui clanculum prophetæ ab Abdia in spelunca alebantur. Neque solitudinem, inquit, immorari citra pauorem permittebātur, uerùm inde etiam metu abigebantur, & aliàs alibi errabant. Attamen credebant sese consolationem æternam accepturos à Deo, & sufferebant hæc.

Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem.] Quid, inquit, pusillanimes estis, ꝙ quum in certamine sitis, nondum acceperitis præmium, & laboris compensationem? Præmemorati omnes sancti etiamsi testimonium haberent quòd placerent Deo, nondum tamen assequuti sunt cœlestium bonorum pro missiones. Inferas quidem adeoꝗ terrestres nonnulli promissiones adepti sunt, ut Dauid. Cæterùm id non erat quod quærebatur, sed quę in cœlis sunt, hæ reuera sunt promissiones.

Deo de nobis melius aliquid prouidente, ut non sine nobis consummarent.] Melius aliquid, hoc est, ad honorem nostrum. Ne uideantur enim nobis esse potiores si primi coronentur, unum omnibus coronarum tempus statuit. Nec dixit, ut non coronarent, cæterùm ut non consummarentur. Proinde tunc perfecti uidebūtur. Præterea iam nunc arrabonem & pignus honoris habent. Vnde enim eis potestas esset ut succurrere queant inuocantibus se? unde ipsis ꝙ fiduciam habent intercedendi?

Sanctorum inuocatio et intercessio. Perfectionem autem & consummationem tum accipient. Nónne igitur iniustus est illis Deus, si nos anteuerterint laboribus, in coronis autem nos expectent? Minimè, nam & illis hoc amplectendum uenit, ut cum fratribus coronentur. Corpus unum omnes sumus. Maiorem igitur corpori uoluptatem præbet, si communiter secundū omnia membra sua coronetur. Pater amoris affectu exuberans erga sua pignora li- B berósue Deus, uarios sanè filios habet, quorum alij quidem redierūt ex agris celerius perfectis operibus suis, alij uerò persistūt illic operantes. Dedit igitur ijs qui primùm laborarūt, prægustationē quandam, dicens ac mādans eis, ut ad perfectū usꝙ conuiuium fratres expectēt, ꝗ humani quū sint, læti expectāt, ut in cōmune exhilarentur.

CAPVT XII.

Adeoꝗ & nos tantam habentes circūpositam nubem testium.] Non dixit sublatam & in sublimi pendentē super nos, sed circumpositā, hoc est, undiquenos continentem. Testes aūt non eos tantùm uocat qui sunt in nouo testamento, sed qui

Dan.1 in ueteri etiam. Nā & ipsi testimoniū præbuerunt Dei magnificentiæ, tres pueri, Daniel, & omnes prophetæ. Non dixit aūt multitudinē, sed nubem, proprio maximè usus uocabulo ad pręsens argumentum. Postꝗ enim ipsi afflictionum æstu premebantur, instar nubeculæ cuiuspiam memoria testimoniorū refocillabit uos, ex omni uos parte cingens & complectens.

Deponentes omne pondus.] Hoc est, terrestrium negociorum sarcinam, & curas illis admixtas. nihil enim aliud sunt quàm uana sarcina. Quid igitur ægrè fertis ab hac liberari?

Et facile circunstans peccatum.] Vel quod facilè nos circūstet, uel quod facilè circunstantiam & deuictionem pati possit. facile enim est, si modò uelimus, uincere peccatum. Vel propter quod facilè quisquam in circumstantias & pericula incidit. nihil enim adeò periculosum, ut peccatum.

Per patientiā curramus propositū nobis certamē.] Nō dixit pugillatū exerceamus aut luctemur, sed quod omniū facillimū erat, de cursu uidelicet in medium deprompsit. Neꝗ dixit, Addamus cursui: uerùm in illo ipso sustineamus ac patientes simus. Alij sanè per continentiā, alij per eleemosynā, alij per aliam uirtutem currere debent, uos autem per patientiam: huius em̄ uobis est necessitas, ut iam antea memoratū est.

Aspicientes in authorem fidei & consummatorem Iesum.] Hoc est, si uelimus discere quomodo per patientiam sit currendum, ad Christum respiciamus, quemad-

Mat.11 modum qui artes discunt, præceptores suos intuentur. Quod etiam ipse dixit, Disci

Matt.10 te à me, & rursus, Quòd si patrēfamiliās Beelzebul appellarunt, quanto potius uos domesti-

A domesticos ipsius? &, Non est discipulus supra magistrum. Quid autē est quod ait, Ioan. 10
* authorem, & consummatorem? hoc est, ipse & fidem nobis ab initio imposuit, Nō * ἀρχηγὸν
enim uos me, inquit, elegistis, sed ego uos elegi, ac finem etiam & consummationem ducem, ini-
ipse apponet, ut uos eam perfectissimam sitis habituri. tij authorē.

Qui pro proposito sibi gaudio sustinuit crucem, ignominia contempta.] Licebat
ipsi non mori, & poterat non pati. Quum eñ peccati omnis expers esset, morti haud Ioan. 1
subiacebat: quod & ipse ait, Venit mundi princeps, & in me nō habet quicq̃. Si igi- Ioan. 10
tur noluisset, non esset crucifixus. quod & ipse dixit, Potestatem habeo ponendi ani-
mam meam. Attamen crucem sustinuit, hoc est, non simpliciter mortem, sed contu-
meliosam & opprobrijs obnoxiam, aspernatusq̃ est ignominiam inde prouenientē.
Non dixit autem, Tristitia contempta: neq̃ enim cum tristitia ista ferebat.

Atq̃ in dextera sedis Dei sedet.] Animaduerte hîc, finem patientiæ, de qua & alio
in loco ait, Propterea Deus etiam superexaltauit eum: de cai ne loquens Atq̃ potest Philip. 2
uobis mercedem rependere pro afflictionibus suo nomine toleratis. Cathedra enim
& sedes ad dextram, æqualitatem cum patre significat.

Recogitate eñ eum q̃ talē sustinuit à peccatoribus aduersum se contradictionē.]
Quòd si quispiā conseruorū suorū reputet afflictiones, abundè consolationū recipit:
quanto magis si Domini sui, qui tantam cōtradictionem pertulit, afflictiones secum
expendat? hoc est, risus, subsannationes, conuicia, in faciem uerbera, quanta contra-
dicebant doctrinæ eius, clamores apud Pontium Pilatum, postremò crucem ipsam.
Plena eñ significantię est dictio, Talem, hoc est, ad mortem usq̃ perducentem, cui la
trones simul adiudicati erant, idq̃ à peccatoribus, ethnicis uidelicet, ipsisq̃ Iudæis.

Vt ne defatigemini animabus uestris deficientes.] Christum enim ante conspectū
uestrum statui, mentibusq̃ uestris præfigi, cōfortabit animas uestras, & uires ac ner-
uos addet: nec sinet deficere, nec in afflictionibus desperare.

B Nondum ad sanguinem usq̃ restitistis aduersus peccatū repugnantes.] Duę sunt
adhortationis & consolationis species inter se contrarię: altera quidem, si cuipiam di-
cas, Magna equidem passus es, memento illorū. altera uerò, si dicas, Nihil dum ardui
passus es. Hisce duabus nunc utitur Paulus ad Hebræos. Quū eñ suprà dixisset, Mul Suprà 10
tum certamen sustinuistis pasionū, adhortatusq̃ esset ut seipsos imitarentur: nunc di
uersum ostēdit, eos nondū quicq̃ ratione dignū sustinuisse, ut ne extollanť. Obserua
hîc sapientiā. Posteaq̃ meminisset priscorū sanctorū, q̃ magna sustinuerāt, atq̃ adeò
Dñi ipsius, tūc ostendit eorū afflictiones nullas esse. Nondū eñ ad mortē usq̃, inq̃t,
peruenistis, sed ad psecutiones usq̃, et usq̃ ad rapinas: Christus aūt usq̃ ad mortē uenit.
Porrò quū restitistis inq̃t, ostēdit peccatū uehemēs quiddā spirare, esseq̃ eis oppositū,
ipsos aūt stantes et cōtranitentes, nondum tamen in letalibus, uerùm in leuioribus.

Et obliti estis * adhortationis.] Adeò, inquit, remissi estis et in segniriem resoluti, ut * παρα-
& adhortantium uos ad fortitudinem sermonum sitis obliti. atqui nondum magni κλήσεως
quicquam passi estis. Ingentes enim ac dignæ ratione aliqua afflictiones, obliuionē adhortatio
sæpenumero incutiunt rerum necessariarum. nis uel con-

Quæ uobis tanq̃ filijs loquitur: Fili mi noli negligere disciplinam Domini.] Non solationis.
enim proprijs filijs loquebatur Solomon, sed omnibus qui audire poterant, & uobis Prouer. 3
omnino: propterea particula ὡς, tanquam, est apposita.

Neq̃ defatigeris dum ab eo argueris.] A Deo igitur tentationes adducuntur: q̃ si
à Deo, ad commoditatem omnino nobis cedent. Aut enim ipsi inprimis placet &
præcipuus est, qui nos tentat, ut à peccatis liberemur: aut nos tentari permittit, ad
probationem, utq̃ plures consequamur coronas.

Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat aūt omnem filium quem recipit.]
Fieri nō potest ut quispiā inueniatur dilectus Deo citra afflictiones. Nónne igitur la
trones et fures flagris cæduntur? filiine & illi sunt? Minimè gentium: non enim dixit,
Quisquis flagellatur, est filius, sed omnis filius flagellatur. Latrones igitur non filiorū
instar flagellantur, uerùm ut scelerati puniuntur. Hîc autē quum prius dixisset, Casti
gat: intulit postea, Flagellat: ut nō ueluti sceleris ultionem, sed ueluti eruditionē & in-
stitutionem intelligas flagellationem filij quem recipit, quem admittit, hoc est, quē ap
probat, quem præ cæteris assumit, & familiarem amicum sibi conciliat.

A

Si castigationem sustinetis, tãquam filijs offert se uobis Deus. Quis enim est filius quem non castigat pater? Quod si extra * disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulterini & non filij estis.] Ex quibus illi putabãt sese à Deo derelictos, ex ijs ostendit eis q̃ fuerint curæ Deo. Si, inquit, afflictionibus caruissetis, nothi fuisscetis, illegitimiq; filij, & non genuini. Cui enim parentum, nothorum institutio & ornatus curæ est? Quia uerò affligimini, ex his aũt obueniat uobis, ut ornatè atq; moderatè uiuatis, perinde ac omnes præmemorati, uidelicet iusti, qui & filij Dei uocati sunt planum est et irrefragabile q̃ uobis ut filijs sese offerat Deus, atq; uestri curam gerat, ut ne uacantes institutione praui euadatis, atq; hinc uos hæreditate abdicet.

* παιδείας, castigatione, disciplinam siue institutionẽ seueriorem: sic & in sequentibus.

Deinde patres quidem carnis nostræ habuimus eruditores, & reuerebamur eos: num multo magis obtemperabimus patri spirituum, & uiuemus?] Ex rebus eorum demonstrat rursus q̃ oporteat eos patientes esse. Si enim quum carnales patres nos castigabant, non audebamus resilire, sed pudore suffundebamur, & patienter sustinebamus quæcunque nobis inferebant: quanto potius nunc Deo nos castigante & erudiente? Animaduerte autem. Non dixit, quanto magis sufferemus, sed obtemperabimus, ostendens q̃ sit cõtranitentis & aduersantis Deo, non sustinere afflictionẽ. Patrem autẽ spirituũ, uel donorũ, uel incorporearũ uirtutũ dixit: uel quod magis proprium est, animarum. Ad discrimen enim carnalium parentũ, spiritualem posuit. Viuemus adiecit, ut submõstret inobedientẽ nõ uiuere. alienus em̃ est à Deo q̃ est uita.

Et illi quidem tempore paucorũ dierũ.] Neq; enim possunt omnino nos erudire, ut perfectos reddant. Aut enim obitus patris, uel ætas prouectior & durities filij sistit institutionem siue castigationem. Deus aũt castigãs semper perfectos potest efficere.

Secundum uoluntatem suam erudiebant nos.] Nõ autem omnino quod patri uisum est, commodat etiam filio. pleriq; enim turpes etiam docent arteis.

B

Hic uerò ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem eius.] Deus ad commoditatem nobis inducit institutionem siue castigationem, non ut quicquam à nobis accipiat, uerùm ut impertiat nobis potius sanctitatem, hoc est, puritatem suam, ut simus, inquit, nos capaces bonorum eius. Igitur eruditio & castigatio, participatio mœroris, quum sit sanctitatis est, & nõ immeritò. conuertit enim animam ad Deum sanctum, non sinens eam ad humanum quiddam torqueri deuoluiue.

* παιδεία

Omnis autem * disciplina in præsenti quidem non uidetur esse gaudij, sed mœroris.] Rursus à uulgari opinione, adhortationis occasionẽ accepit, & ait: Omnis disciplina siue castigatio, tam diuina quàm humana, nõ uidetur esse gaudij, sed mœroris. Pulchrè aũt uidetur ait. non enim uerè est mœroris: quomodo enim propriè fuerit mœroris, quũ sit lætitiæ mater? Sed nostri respectu, qui ægrè ferimus disciplinam, & castigatio nem uidetur, dictum est.

Postea uerò fructũ pacatũ exercitatis p eã reddit iustitiæ.] Quid est pacatũ? hoc est, turba uacantẽ, læuem, suauẽ. Qui em̃ contristat, conturbatur: qui uerò lætatur, læuorem quendã habet, ac tranquillitatẽ. Fructus aũt ille iustitiæ est, quandoquidẽ iustus est Deus, qui in hoc seculo turbatos, illic refocillat. Obserua autẽ, q̃ exercitationem uocet disciplinam, quippe quæ confortet fideles, ac uelut quosdam athletas & robustiores faciat. Quid igitur eam auersamini quæ animas uestras confirmat?

Propterea remissas manus ac dissoluta genua erigite.] Veluti ad pugiles quosdam & certatores disserit. Ex Esaia hunc sibi desumpsit locũ, indicãs ex trãslatione præcipuarũ partium. q̃ toti sint soluti animo. Manus em̃ operationis, pedes uerò motionis sunt symbolũ. Mœrẽtis igitur ac desperantis inprimis animæ instrumenta, deinde & corporis ex consequenti sunt remissa, ac uiribus destituta.

Esaiæ 35

Et * gressus rectos facite pedibus uestris, ut ne quod claudũ est aberret, magis autẽ sanetur.] Hîc ueluti ad cursores disserit. perinde ac in superioribus dictũ: Per patientiam curramus. Ait ergo, gressus rectos. τροχιὰ uerò est uel uestigiũ rotæ currus, quod terræ imprimitur, uel subiectus locus currentium pedibus. Sint igitur orbitæ uel uiæ uestræ læues. planæ & æquales. hoc est, nihil asperum uel triste uel inæquale sit in animabus uestris: uerûm æqualiter & planè & citra mœrorem currite, ut ne claudicãtes. hoc est, natura pusillanimes & inualidi, Iudæorũ in morẽ (huiusmodi em̃ gens est Hebræa) Vel etiam claudicantes circa fidẽ futurorũ, adhuc offendatis & illidatis, aberrenisq;

* τροχιὰς, gressus, orbitas, uias, cursus.

A aberrentq́ pedes uestri,hoc est, omnino obliqui & peruersi fiant.Qui enim naturali, ac quæ principio ei accidit,pusillanimitati se submittit,non cohibens seipsum,sed de‑ dens potius,paulatim impendens omnino excidit in desperationis profunditatem ac præcipitium,adeò ut inde uix reuocari posit.Dare autem potius operam,ut quod in uobis claudum est,curetur:hoc est,etiamsi hactenus incredulitatis nōnihil habuistis, corrigite potius : ubinam enim esset in patiente incredulitas.Animaduerte aūt quo‑ modo manifestè inducat pœnitentiam,atq; id obserua propter Nouatianos.

Pacem persequimini cū omnibus.]Quod suprà dixit,Non deserentes collectionē nostram,id nunc etiam agit, ad dilectionē congregans: nec solum erga amicos ac fa‑ miliares, uerumetiam erga hostes pacem habere ac sectari admonēs. Cum omnibus enim,inquit,& Græcis,& Iudæis hostibus.Quantū eñ,inquit,in uobis est,cū omni bus hominibus pacē habete.Si huiusmodi propositū habueritis,nō desperabitis,nec eritis pusillanimes in afflictione.Reputa etiam quod dixit Persequimini, hoc est,pa‑ cem etiam remotā,ac quæ procul est,studete cōprehendere,ad uos ipsos attrahentes. Suprà 10 Ad Rom. 12

Et sanctimoniam.]Hoc est puritatem.siquidē innuptus quispiam est,custodiēs uir ginitatem: si autem matrimonio quispiam iunctus est,huic per sanctificationem tem perantia hîc denunciatur:non q nuptiæ sint sanctificatio,sed quia incōcussam seruāt sanctificationem siue sanctimoniā à baptismate partam,per legitimā mixtionē.Ho‑ norabile quippe connubium,non autem sanctum,sed sanctificationis custos. Matrimoni um precio‑ sa res, sed nō sancta.

Sine qua nemo uidebit Dominum.]Neq; enim fornicatores, neq; mœchi, neque molles,neq; masculorum concubitores regnum Dei hæreditabunt.Ac Dominus in euangelio,Beati,inquit,mundo corde,quoniam ipsi Deum uidebunt. 1. Cor. 6 Matth. 5

Considerantes,ne quis desit gratiæ Dei.]Perinde quasi longū iter sint emensi qui‑ dam cū multo comitatu,dicit,Videte ne quis remanserit. Nō enim hoc quæro solùm ut uos adsitis, enimuero ut & alios obseruetis, & contemplemini:hoc est,uisitetis,co‑ B gnoscatis, perdiscatis,quod est de infirmis:& si uel unus tantummodo posterior fue‑ rit,ne hunc quidem neglexeritis, Gratiam autem Dei, fidem dicit,& optimam uitæ rationem,adeoq; futura bona.hæc enim omnia sunt Dei gratiæ.

Ne qua radix amaritudinis sursum germināns interturbet.]Hoc in Deuteronomio habetur.Est autem metaphora à plantis sumpta.Quod uerò alio in loco scribit, Mo‑ dicum fermenti totam massam fermentat : isthuc & hic dicit, Ne quis prauus ad plu‑ rium perniciem relinquatur.Excinde, inquit, amaritudinis radicē, hoc est peccati,ut ne germina proferat,hoc est ne alios tales faciat.Quòd autem amarū sit peccatū, imò uerò nihil ipso amarulentius, nouerūt qui post commissum flagitium conscientia ma cerantur. Obserua hîc q nō dixerit radicem esse amaram, sed amaritudinis radicem. potest enim amara radix bonos fructus proferre. Amarulentiæ autem radicem , hoc est,fontem & propositum siue causam,non est posibile dulcem proferre fructum. Deut. 29 Ad Gal. 5 1. Cor. 5 Peccatum, amarū est.

Et per illam inquinentur multi.] Qui enim petulantes uident, ad æmulationē eo‑ rum incitantur, & ueniunt segniores, ipsorumq; animi inquinantur. Itaq; huiusmo‑ di radices excindantur.

Ne quis fornicator,aut prophanus ut Esau,qui propter unam escam uendidit pri‑ mitiua sua.] Non hoc dicit,q fornicator Esau fuerit,sed eò usq; siste, ne quis fornica‑ tor in uobis sit.Indicat autem obscurè,tales apud eos quosdam fuisse. Neq; tamen eos uult palàm arguere,sed ignorantiam simulat ut emendent. Deinde ab alio principio dic, neq; prophanus ut Esau,hoc est,gastrimargus,helluo,uorax, mundanus,spiritua lia prophanās & cōculcans. Datū enim à Deo honorem primogenitorum uendidit, idq; pro una esca. Hæc uerò est prophanatio, contemptus nimirū diuinarū rerū. Hîc autem demonstrat ipsis quantum sit mali,segnities,quoniam prior factus est posteri‑ or animo deficiens,neq; quicquam aduersus escæ cupiditatem resistens. Gen. 25

Nouistis enim,q & postea cupiens,hæreditare benedictionē,reprobatus sit.] Re‑ probatus est à patre dicente ei , Si ipsum Dominum tuum feci, tibi uerò quid faciam fili? Quidam autem reprobatus est à Deo, dixerūt.Primùm igitur à Deo reprobatus est. Deus eñ in causa fuit quur deceptus Isaac Iacobo benedixerit. Quòd uerò post‑ hac quum benedictionem quæreret,reiectus sit, de patre est intelligēdum. Vel tū etiā ab utrisq;.planum est enim,q & pater secundum Deum,ipsum reprobarit. Gen. 27

Non

Non eñ inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquisisset eam.] A
Nunquid igitur reijcit hic pœnitentiam Paulus? Haudquaq̃. Quo igitur dicit φ pœnitentiæ locum non inueneril, etiamsi cum lachrymis eam inquisierit? Primum igitur hoc accipe, φ eam, non pœnitentiam oporteat intelligere, sed benedictionem: deinde ueluti per parenthesin, pœnitentiæ enim locum non inuenit. Deinde & pœnitentiam quęsiuit quidē, non tamē ut oportet. Quo enim pœnitētiæ est dicere, Appropinquent dies luctus patris mei, & occidā fratrē meum? Itaq; propter hoc nō inuenit pœnitentiā, postquā non ut oportuit eam quæsiuit. Etiamsi enim lachrymas haberet, nō fuere tamen pœnitentiæ lachrymæ, sed inuidiæ & amarulentię eius, qui nō sustineret
Gene.4 neq; amplecteretur amanter reprobationem. Quēadmodum neq; mœror Caini, pœnitentiæ mœror erat, sed inuidiæ, & indicauit etiam cædes fratris eandem. Aut igitur est quod dixi, aut quod sapientissimè Paulus eos qui nondum exciderunt, perterrefacit inquiens, magnis peccatis non esse relictum pœnitētiæ locum, ex industria hoc faciens, quatenus per metam cōseruet eos ut ne cadāt. Quū uerò nōnullos cecidisse con
Gal.4 spexerit, iterū eos reuocat, ut ne desperēt, quemadmodū ad Galatas, Filioli mei, inqt, quos iterum parturio, donec formetur in uobis Christus. Non igitur reijcit hic pœnitentiam Paulus, sed munit eos qui ex Hebræis crediderant, ut ne cadant.
Exod.19 & 20 Non enim accessistis ad montem tractabilem, & accensum ignē & turbinē & caliginem & procellam, & tubæ sonum.] Ob oculos ponit, eos maioribus esse obnoxios malis, si nō sustinuerint, sed diffidant ei qui promisit, q̃ qui ueteris testamenti tempore uixerint. Expende uerò qua ratione comparationem faciat. Posteaq; exhibuit excellentiam noui testamenti supra uetus multis nominibus, ut hactenus est cognitum, ardua nunc profectò & longè clarissima apud patres ueteris testamenti facta ponit, & admiranda, quæ in monte Sina contigerunt, atque ostendit ea esse exigua, nec habere rationem uel pondus quo adæquari nouo queant. Illic enim multæ erant rerum imagines ad externationem puerilis istius populi. Ignis enim, ut significaretur punitio quam illaturus erat legislator, adiectus est, & tremendus protinus uidere tur. B
turbo & caligo significabant adumbrationem ueteris instrumenti. Quum enim figura esset uetus illud, quousque aduenisset ueritas, obscuri sanè typi extiterunt, quū non agnoscerentur quidnam portenderent aut significarent. Inuisibile autem Dei indica-
Psal.17 batur per hæc. Caligo enim, inquit, sub pedibus eius. Socordes autem Hebræi quum essent, procella excitauit, ut attenderent. Tubæ autem ueluti præsentis sunt regis. id enim & in secundo Christi aduentu aderit.
† παρῃτήσαντο, deprecati sūt, deuitarunt, recusarūt. Et uocem uerborum, quam qui audierunt † excusauerūt se ne eis fieret uerbum.] Deus enim audiebatur loquens, ut authoritas & fides legislationi concilietur, neque existimēt Mosis esse uerba: omnino eñ Dei uox terrifica erat, Mosis uerò exilis. Vnde deuitarunt illi Deum, dicentes Moysi, Loquere ad nos, & ne loquaē nobis Deus.
Exod.20 Non enim portabant quod dicebatur.] Hoc est quod à Deo dicebatur, non potuerunt auribus suis ferre, adeò terribile horrendumq; erat. Proinde ipsi fuerunt in causa quur Deus per carnem illis uisus sit apparueritq;, ut possent eum capere.

Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur, & ita terribile erat quod uidebatur.] Per hoc pariter noui testamenti excellentiam indicat. Vetus enim etsi nihil adeò magnū haberet & nouū, terribile erat, neq; belluā montem attingere licebat, hoc est, iumentorum aliquod eorum quæ populus habebat. Nouum autem omnia perfecta habens, nihil præ se fert terrificum, sed omnia blanda.

Moses dixit, Exterritus sum & tremebundus.] Si Moses autem qui caliginem erat ingressus qui magnus et mirificus pietate, metu ita perculsus est, quāto potius populus?

Sed accessistis.] Illi non accesserunt, sed procul steterunt: uos uerò accessistis. Viden' excellentiam?

Ad montem Sion, & ciuitatem Dei uiuentis, Hierusalem cœlestem.] Pro Sina habemus Sion montem spiritualem, & urbem spiritualem Hierusalem, hoc est, ipsum cœlum, non solitudinem, illorum instar.

Et ad innumerū angelorū conuentū.] Pro populo, inquit, habemus nos angelorū myriadas, adeoq; pro pauore gaudiū. hoc eñ per conuentū significatur. Vbi eñ panegyris, hoc est, solennis totius populi conuentus est, ibi est lætitia. Panegyris igitur ipsa in myriadibus angelorū consistit. Et

A Et ad ecclesiam primogenitorū qui conscripti sunt in cœlis.] Primogenitos appel- *Primogeniti.*
lat fideles, consecratos Deo ac sanctificatos, quorū nomina sunt in libro uitæ, perinde
ac Dominus etiā discipulis dicebat: Vestra aūt nomina scripta sunt in cœlis. Postquā *Lucæ 10*
aūt cōmunis est pater omniū Deus (omnes enim homines sunt filij eius cōmuniter)
primogeniti horum sunt fideles, adeoq; digni adoptione filiorū, quæ est secundū ele-
ctionē. Vel oēs quidem credentes filij sunt: primogeniti aūt, qui Deo bene placēt, &
præclaris donis ob sermonem & uitam probam apud Deum digni sunt iudicati.

Et iudicem Deum omnium.] Hîc etiam perterrefacit eos. Omnium em̄, nō Iudæo
rum tantùm, cæterùm & fidelium iudex est: metuite autem hunc. Ostendit autē quo-
modo & ueteribus excellentiores sunt, Siquidem illi ne nuda quidem uerba sustine-
bant, neque audebant appropinquare monti, uos autem ipsum iudicem adijstis Chri-
stum. Pater enim non iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio. *Ioan. 5*

Et ad spiritus iustorum perfectorum.] Hoc est, ad animas eorum qui clari & perfe-
cti sunt uisi apud Deum, per fidem uidelicet, ut demōstrauit, quibus etiam adiungen
di estis, si modò illos fueritis imitati.

Ac testamenti noui mediatorem Iesum.] Non seruum Moysen adijstis, sed enim
Iesum Dominum nostrum.

Et sanguinem aspersionis.] Hoc est purificationis, Sanguis enim Christi consper-
sus super nos, purgauit nos & sanctificauit.

Melius loquentē, q̄ Abel.] Sanguis igit̄ Abeli loquutus est, omnino. Vox em̄, inq̄t, *Gen. 4.*
sanguinis fratris tui clamat ad me. Vel q̄d et antehac præmemoratū est, loquit̄ nunc, *Suprà 11.*
quū celebratur et palàm fit apd̄ omneis mortales. At Christi sanguis splēdidiorē uocē
edit et significantiorē, et clariorē, p̄ res ipsas clamās, quoniā oēs sanctificauit. Quin
et aliter: illic loquit̄, ubi inuenerit mentē syncerā. excitat em̄ eā, et facit loqui. Spiritus *Rom. 8*
em̄ loquit̄ gemitibus inenarrabilibus. Diuus aūt Cyrillus sic intellexit, q̄ sanguis Abeli

B clamauerit aduersus occisorē, Christi aūt sanguis pro nobis loquitur ad patrem.

Videte ne recuseus loquentē.] Quū nō creditis eius p̄missionibus, sed desperatis.
Quis autem est qui loquitur? nōne Christus? Quòd si sanguis eius loquitur, multo po
tius ipse uiuit.

Si em̄ illi nō effugerūt, recusantes eum qui super terrā * loquebat̄.] Quid nō effu- ** χρηματί*
gerūt? suppliciū, perniciē. Eū aūt qui super terrā tamē oracula reddebat, Moysen intel *ζοντα, qui*
ligit, uel Deū ipsum. è cœlis em̄ descēderat, super terrā tamē oraculū edebat p̄ Mosen. *ad populū*
In mōte nāq; Sina ἐχρημάτισε, hoc est, cōuersatus est, loquutus est, disseruit, ordinauit. *referebat o*

Multo potius nos, qui de cœlis loquentem nobis auertimus.] Hoc est, Christum à *racula siue*
cœlis * loquentem, id est, qui post assumptionem suam, legem nobis dedit per spiritū. *responsa da bat.*
Non autem ueluti alius sit nunc, alius uerò tunc, hoc dixit, cæterum modus legis la- ** χρηματί*
tionis differt. Tum enim super terram agens, & res ordinans, legem sanciuit: nunc ue *ζοντα, ora*
rò in cœlum assumptus, terribilior esse possit. Quòd enim haud alius fuerit tunc, alius *cula eden-*
uerò nunc, audi quæ sequuntur. *dum.*

Cuius uox terram tūc mouit.] Animaduertis eū tū quoq; fuisse qui loqueret̄, q hodie è cœlis nobis responsa edit. Vox em̄ eius tū legislationis tempore terrā concussit.

Nunc autem promisit dicens, Adhuc semel, ego * concutio non solum terrā, sed et ** σείω, mo*
cœlum.] Duos motus aut concussiones ex scriptura tenemus factos. Prior erat terræ *ueo, siue cō*
cōmotio, quum in monte Sina lex sanciretur. Terra enim, inquit Dauid, mota est. Al *cutio. Alij*
ter est motus quum in carnem Christus uenisset. Mota est enim, inquit, uniuersa Hie *σείσω, mo*
rusalem. &, Concutientur idola manufacta Aegypti. Concussa sunt em̄, hoc est, à sta- *uebo.* *Psal. 97*
tu sublata sunt ne suos fallant cultores, ac deiectū est robur ipsorū. Quod ergo ait, ad- *Matth 2*
huc semel, tertiam concussionē significat, quę post secundā est euentura: uel eam quę *Esaiæ 19*
in mundi cōsummatione futura est, innouationē, quando cuncta immutabunt̄ à cor
ruptibilitate ad incorruptionem alteranda Aggæi autem prophetæ hoc dictum est.

Quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationē, tanq; factorum.]
Hoc est, corruptibilis creaturæ transmutationem, cui natura est ut moueatur, ut quæ
facta sit, id est, principium acceperit essentię, ac necessariò finem habeat. Omne enim
quod factum est, exordium habuit: unde quatenus ad naturam eius attinet, finē etiā
habiturū est. Nam angeli secundū naturā quidem non carent fine, quandoquidē ne *Angelorū*
principio *natura.*

Angelorum natura. principio quidem uacent: gratia autem diuina, quod fine careant, sintque immortales, acceperunt.

Vt maneant ea quæ sunt immobilia.] Hoc est, futura bona. Quum enim mutata fuerint hæc corruptibilia, omnia tum iustis euentura erunt incorruptibilia & inconcussa, nulli seu translationi seu permutationi obnoxia.

Itaque regnum immobile sustinentes, habeamus gratiam.] Quandoquidem inquit, talibus ornandi simus bonis, quæ non permutentur nimirum, sed incõcussa sint & stabilia, ac tale tantumque regnum accipimus, hinc iam arram & pignus eius sumentes, spiritualia nempe charismata, habeamus gratiam: hoc est, non doleamus, neque decidamus animo, sed gratias agamus, ei qui talia cùm dedit, tum daturus est posthac.

Per quam seruimus, placentes Deo.] Per quam gratiarũ actionem, inquit. Si enim grati fuerimus, tum & ita Deũ colimus, eique inseruimus, ut bene ei placeamus, ac ueluti sciẽtes qualem quantumque Dominũ habeamus. Nisi enim gratias egerimus tum pro rebus quietis & tranquillis, tum pro afflictionibus, neque eum ita colimus, ut ei placeat & gratum sit. Quis enim seruus, qui murmuret aduersum dominũ (Murmurat enim, qui ei non ut decorum est seruit) gratum hero & acceptum exhibet ministe-
1. Cor. 10. rium? Propterea & hic ipse alio in loco dicit, Nolite murmurare. & iterũ, Omnia fa-
Philip. 2. cite sine murmurationibus. Israelitæ uerò in deserto ceciderunt, ut murmuratores.
Num. 16. Cum reuerentia & religione.] Hoc est, nihil impudens loquamur, nihil inuerecundum, quinetiam exterior facies uerecundiam habeat erga homines, & religionem erga Deum.

Deut. 4. Etenim Deus noster ignis consumens est.] Quoniam ueteris testamenti res horrificas ostendit, noui uerò nihil huiusmodi habere, ut ne despicatui habeãt mansuetudinem, cum reuerentia & religione, ait, Vel gratias agamus Deo. animus enim in afflictionibus non est pudens si desperet. Vel quia seruitus nostra cum reuerentia & religione fieri solet: nam Deus noster ignis est, ac oportet religiosos esse nos, ne consumamur perinde ac contemptores, & sui nullam rationem habentes. Reuerentes enim, inquit, facite filios Israel. Porrò istuc consolationem eis præbet, siquidẽ eiusmodi habeamus Deum, qui possit aduersarios nostros consumere.

CAPVT XIII.

Charitas fraternitatis maneat, hospitalitatis ne obliuiscamini.] Non dixit, Comparate fratrum charitatem & hospitalitatem, habebant enim has, ut uidetur: uerùm quia ob continuas ac frequentes afflictiones periculum erat ne circa has uirtutes languerent & flaccescerent, Charitas, inquit, fraterna maneat, stabilis cõsistat, ne finatis eam effugere uos. Ac date operã, ne hospitalitatis obliuiscamini. tanquam enim spoliati facultatibus suis, fortasse parcius se erga fratres gerebãt. Vel in futurũ eos munit.

** ἔλαθον ξενίσαντες q. d. latuerunt hospitati, id est insciẽtes hospitio acceperunt.* Per hanc enim * latuerũt quidam angelis hospitio recepti.] Adeò ingẽs & præclara res est hospitalitas, quosuis simpliciter suscipere, nec de tribu uel familia, ex qua quispiam sit, iudicare. Proinde Abrahamo & Lot ea fuit occasio ut angelos exceperint hospitio. Latuerunt autem est pro ignorauerunt: nesciuerũt enim angelos esse, quos hospitio receperãt, attamen amanter & honorificè eos tractarunt. Quæ res magnos eos facit. Nam si sciuissent, nihil magni fecissent.

Mementote uinctorum, tanquam simul uincti.] Qui enim cuipiam connexus est, etiamsi obliuisci uelit, haud potest.

Afflictorum, tanquam & ipsi in corpore morãtes.] Afflictorum, uel carcere, uel fame, uel alia quapiam calamitate. Qui enim secum reputat se uestitum esse corpore iisdem afflictionibus obnoxio, illos defendet, tum quòd condolescat, tum quòd metuat ne & ipse in similia mala incidere permittatur propter inhumanitatem suam.

Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus.] Expende quanta
Suprà 12. sit ei ratio temperantiæ & continentiæ. Nam suprà sanctimoniæ mentionẽ faciens, de hac dicebat, ac rursus post hæc de fornicatoribus & mœchis dicet. In omnibus igitur, non in solis prouectioris ætatis hominibus, in iuuenibus autem non item, uerùm in omnibus, uel in omnibus modis ac temporibus: non in afflictione quidem, in relaxatione autem non item: non in hac quidem parte preciosum & honoratum, in illa uerò secus, sed totum per omnia preciosum sit. Hîc rubor elicitur hæreticis, qui ma-

trimonium

A trimonium calumniantur. Ecce enim preciosas nuptias honorabile matrimonium nominat, quod in temperantia hominem conseruet.

Fornicatores autem & mœchos iudicabit Deus.] Hic etiam cum adiuncta mulcta, fornicationis est prohibitio. Iudicabit enim Deus, hoc est condemnabit. Nec immeritò, si enim matrimonium est permissum, iure fornicator & mœchus puniuntur.

Sint mores sine auaritia.] Non dixit, Nihil posSideatis: sed si habueritis facultates, ne redigamini earum in seruitutem, sed rectè eas habete, ut si quando contingat uobis ex ijs excidere, non ægro animo feratis. quod & suprà dixit: Rapinam possesSionum uestrarum cum lætitia excepistis. Deinde quia haud pauci postquam res suas amiserint, eas recuperare moliuntur prætextu eleemosynæ in alios conferendæ, dicit, Sint mores alieni ab auaritia. Propterea etiam infert: Suprà 10.

Contenti præsentibus.] Modum depromit quo ab auaritia alieni esse posSimus. Si nihil uidelicet præter id quod ad usum & neceSsitatē pertinet inquiramus. Qui enim plura quàm habet quærit, planum est eum auaritiæ affectu laborare.

Ipse enim dixit, Non te deseram, neq; te derelinquam.] Quia uerisimile erat nōnullos dicturos, At quid faciemus, si necessaria nobis non suppetant? Nihil, inquit, hoc, nihil profectò est. Deus enim per Esaiā dicit, Quoniā te haud deseram, neq; quicq; mentitur. Vel illos ipsos etiam ex Hebræis fideles uerisimile erat dicere, Et qualibus præsentibus cōtenti erimus, exuti bonis rebusq; nostris, adeò ut nihil nobis supersit? Dicit igit: †Num potestis ijs quę supersunt, quantūuis pauca fuerint, cōtenti esse? Deus em̄ dixit, Nō te deserā, hoc est, nō te omittā. Ac etiā si Apostolus fortasse de ad uictū & alimentū necessarijs rebus acceperit, de omni tamē causa atq; negocio accipies hoc Dei dictum. Iosue 1. Esai. 41. † Fortè ŝ, non, abundat, ut sine interrogatione affirmetur, ut et Porsenna legisse uidetur.

Vt confidentes dicamus, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo.] Quandoquidem hæc Deus dixit, certa omnino sunt. Deinceps igitur confidentes dicimus, q; diripientes bona nostra, nos haud in angustias protrudent.

B Mementote præpositorū uestrorū, qui locuti sunt uobis uei bū Dei.] Ad hoc Thessalonicenses quoq; adhortabat, ut eos abundantius honore afficerent. Ac queadmodū illi uerbū impertiunt, sic illi cōtrà succurrāt eis in externis corporis necesSitatibus. Hoc em̄ latenter indicat per hoc quod ait, mementote. Vel ad imitationē eorū hos inungit: 1. Theſſ. 5.

Quorū intuentes exitum conuersationis, imitamini fidem.] Hoc est, exactius considerantes. Ac quemadmodum discipuli picturas ad primum exemplar conferūt, sic & uos nunquam nō defigentes oculos ad exitum, hoc est ad finem ipsorum conuersationis, id est morum & uitæ, q; bonum finem nacta sit uita, imitamini ipsorum fidem. Ex fide enim uita pura nascitur. Si enim futuris fidem non adhiberent, sed dubitarent, nō suscepissent immaculatam uiuendi rationem. Rursus autem pusillanimitatem eorum curat, uel fidem dogmatum dicit. Infert igitur:

Iesus Christus heri & hodie idem, & in secula.] Apparet nonnullos extitisse qui fidem suffoderint, ac labefactarint, dicentes: Alius ueniet, quem hodie usq; expectāt Iudæi. Ait igitur, Idem est Christus heri, id est, omni præterito tempore, & hodie, hoc est, præsenti tempore, & in secula futura, adeóq; infinita: nec ueniet alius, ne erretis igitur. Vel quemadmodum præpositos uestros non deseruit, sed in omnibus suscipit & adiuuat eos, hunc ad modum uos suscipiet. idem enim est.

Doctrinis uarijs & peregrinis ne circunferamini.] Varijs, id est aliàs alijs, & ab alijs, atq; alijs, sed & peregrinis siue alienis à recta doctrina. Potest enim uaria esse doctrina, quæ tamen non sit peregrina, ac propterea ne reijcienda quidē. Quando aūt & uariæ fuerint, hoc est, ut ab hoc illud doceatur, & ab illo aliud: & peregrinæ, hoc est alienę à ueritate, tum necessum est ut præcaueamus nobis. Veritas enim simplex & unius est formæ, & ad unum respicit. Obserua autem Circumferamini, ceu de quibusdam leuibus, qui facilè huc & illuc circunferantur.

Bonum est enim gratia stabiliri cor, non escis, quæ nō profuerunt ambulantibus in eis.] Hæ sunt peregrinæ doctrinę. Latenter aūt carpit eos qui Iudaicā obseruationem ciborum introducebant. Ait igitur, Gratia, hoc est fide, stabiliri nos oportet, ac certos reddi, quod nihil sit immundū, sed omnia credenti sunt munda. fide igitur, non ciborum opus est obseruatione. In cibis enim obambulantes, hoc est, in ciborum obseruatione uersantes semper, animæ suæ nihil commodarunt, quippe quia fides absit, ipsi q;

legi inutili inseruiant. Alioqui quid emolumenti habebant ex ciborum obseruatione, quandoquidē adeò polluti fuerint, ut ne participes quidem esse potuerint sacrificiorū? A

Habemus altare, de quo nō habent edendi potestatem, qui tabernaculo seruiunt.] Quoniā dixerat nō esse obseruandos cibos, ne uideantur nostra despicatui habenda, q obseruatione careant: Nos, inquit, obseruationē habemus, uerū haud eam quæ sit in huiusmodi cibis, sed super altari, siue incruēta hostia uiuifici corporis. Huius eṁ ut sint participes, ne pontificibus quidem legalibus permittiī, tantisper dum tabernaculo seruiunt, hoc est, legalibus umbris & figuris quæ transeunt ac dissoluuntur. tale quiddam enim tabernaculum erat. uel mundo huic, perinde ac legalium uictimarum & sacrificiorum uulgus ut indignum haud erat particeps.

Nu.19. Quorum enim animaliū sanguis infertur pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinē populum, extra portā passus est.] Demonstrat, ea quę præclara apud Iudæos fuerunt, rerum nostrarū figuras extitisse, nullius asserens precij fuisse ea sacra, quorum non potuerit esse consors populus, adeoq ipsa multitudo. At nostri sacrificij ne legis quidem pontifices cōsortes esse possunt. siquidē nostri sacri, illæ oblationes typi erant. Vt enim animaliū quæ pro populi peccatis offerebantur, sanguinē quidem intulit in sancta pontifex, corpora uerò extra castra cremabantur: hunc ad modum Christus pro mundi peccatis passus, sanguinē quidem suum in sancta intulit patri tanquā pontifex, corpus aūt palo affixum est extra castra. Memoriā itaq illius hostiæ aut sacrificij perficientes nostri pontifices, sanguinem Domini in nostra sancta ad altare tanquā in cœlum ferunt. Hanc ob rem legis pontificibus non licet ex hoc altari edere, tanquam alienigenis, & qui supra mundum hunc non sapiant, nos autem alio sumus spiritu imbuti.

Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes.] Quia extra portam Christus passus est, egrediamur & nos extra portam ad ipsum, hoc est, extra mundum, improperium eius ferentes, hoc est, eadem cum ipso patientes. Ipse instar condemnati ac latronis, cruci est affixus foris, ne igitur & nos pudeat mundum egredi, eiusq splendida & præclara, etiā si ignominia hoc uideatur, rursus autem eos adhortatur ferre quæ à Iudæis inferuntur ipsis, etiamsi uel iniuriæ uel rapinæ fuerint. B

Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.] Cōfirmat & ostendit hic necessariū esse ut egrediamur extra portam, hoc est, mundum. non habemus enim participationem quandam in mundo, quandoquidem neq maneat. Debemus igitur fugere extra hunc, & ad futuram urbem accurrere, hoc est, ad cœlum.

Per ipsum igitur offerimus hostiam laudis semper Deo, id est, fructus labiorum confitentium nomini eius.] Per ipsum ceu pontificem, secundum carnem, offerimus patri hostiam laudis, hoc est gratiarum actionem. Gratias enim agimus patri, qui filiū suum dederit pro sanctificatione nostra. hoc autem propter infirmos. Nam q filij sit gratia, planum est ex eo q sit æqualis ei cum patre honos. Vt enim omnes, inquit, filiū honorent, quemadmodum honorant patrem. Ipsa igitur gratiarum actio, fructus est labiorū confitentium, hoc est, laudantiū nomen eius. Itaq neq huius sacrificij possunt esse participes legis pontifices. non possunt enim gratias agere pro sanguine Christi, qui neq omnino per ipsum sanctificati sunt, q permaneant in incredulitate. Animaduerte aūt, qui rursus eos ad gratiarum actionem impellat, ut neq murmurent, neq aspciū quiddam ac temerarium loquantur præ pusillanimitate aut desperatione.

Beneficentiæ uerò & cōmunicationis nolite obliuisci.] Vbi sunt qui prætexentes egestatem, eius nomine nihil impertiri uolunt? Audiant hic, q pauperrimos, quibus facultates direptæ erant, adhortetur Paulus ne eleemosynæ obliuiscantur. Hanc autem communicationem nominat, quam ob causam ita nominet, sæpe diximus.

† εὐαρεστεῖται, promeretur, cōciliatur. Talibus enim hostijs† promeretur Deus.] Gratiarū actionis, & beneficentiæ. Qui enim gratus est adeoq gratias agit, planū est eum ad impertiendum propensum esse, ut qui sciat quantis bonis sit donatus.

Obedite propositis uestris.] Episcoporū mentionem facit, eosq hic intelligit. Cum autem prius eos laudibus euexisset, fideles eos appellando, ac dignos quos imitarentur ij qui eos contemplarentur, & ob oculos ponerent: tunc infert, Obedite. Quid igitur cuiuisne principi aut magistratui obtemperandum, etiamsi prauus & sceleratus fuerit?

A fuerit? quomodo dicis malum? Si citra fidem, fuge eum, etiamsi angelus de cœlo fuerit. Si autem in moribus malus sit & uita peruersus, obtempera ei. Omnia enim quęcunque dixerint uobis ut faciatis, facite: secundum aūt opera eorū nolite facere. De ijs qui circa fidem erant corrupti ait: Doctrinis uarijs & peregrinis nolite circumagi. Quid ita? Nam male agens, haud alijs consulet ut male uiuant, nam & ipse talia perpetrans, rubore suffunditur, & pudet eum suorum scelerum: quod uel inde liquet, quia conatur omni ratione occultare quod perpetrat. Qui uero in fide peruersus fuerit, populo etiam suam opinionem & uirus promulgare ac denunciare cupiuerit. Matt.23.

Et subiacete.] Intensam hic obedientiam per uerbum ὑπείκετε indicat, ut si operibus etiam eis seruiendum sit, non detrectent.

Ipsi enim uigilant, pro animabus uestris tanquam rationem reddituri.] Audiant hic præpositi. Perinde nanque ut populum morigerum esse cōuenit, sic sacerdotem esse excubitorem pro populo, ut qui rationem sit pro peccatis eius redditurus.

Vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes, hoc enim non expedit uobis.] Si cesseris, inquit, & morem gesseris præposito siue duci tuo, onus quod ex cura tui ille gerit, ei leue reddis ac facile, ut qui gaudeat propter obedientiam tuam. Sin impudens sis & inobediens, ipse quidem etiam sic uigilabit pro anima tua: ueruntamē nisi correxeris inobedientiam tuam, ingemiscit aduersus te ad Deum, quod sane tibi inutile futurum est. Expende autem quod præposito, siue episcopo nō aliter uindictā permittat, quàm per gemitū. Quæ res māsuetudinē in eo sane conciliat: ei uero qui in inobedientia sua perdurat, neque uitæ suæ impuræ mores in melius mutat, maiorem pœnæ ac supplicij pyram accendit, acrius uindicem & punitorē Deum permouēs. Quocirca ne asperneris, etiamsi solum gemitū habeat episcopus tuo nomine aduersus peccatum inobedientiæ tuæ, tu qui præsidi haud obtemperas: quin potius metue, quia Deo te tradit.

Orate pro nobis, cōfidimus enim quod bonam conscientiā habemus in omnibus.] Calumniabantur nōnulli Apostolum, quod defectionem a lege doceret: eam ob rem plerique ex Hebræis fidelibus, non perinde credebant aut obtemperabant ei. Hanc ob rem ne nomen quidem suum in epistolæ huius principio posuit, quandoquidem illud aures ipsorum nō ferrent. Nunc ergo sese defendens & excusans apud eos, primùm quidem rogat ut ipsi pro sese ad Deum preces fundant, quod ab amantibus nostri solemus efflagitare: deinde se innocentem monstrat. In omnibus enim, non solùm apud gentes, sed ne apud uos quidem quicquam per simulationem aut fucū egimus, sed conscentia nostra pura est. Nec sumus conscij nobis quod insidias uobis struxerimus, aut mali quiddam aduersum uos designarimus, aut uos calumniati simus. Suprà 7.

B

Bene uolentes conuersari.] Hoc est, cupientes citra offendiculum uitam ducere, citraque scandalum. Etenim hoc ipsum quod dico legem abrogatam esse, nō est inimici neque hostis. etenim completionem potius legis illam demonstro, adeoque adumbrationem illam consummationem iam tandem accepisse. Quomodo igitur defectionem hanc dicetis? ecqui non potius ego benefactor uester iudicor, ad perfectionem uos totos ducens, ac omnino transferens uos ab umbra & infantili affectu?

Amplius autem deprecor uos hoc facere, quo celerius restituar uobis.] Hoc ualde amantis est ipsos, qui ita ardenter & ex animo pro sese illos precari cupiat, & cum omni diligentia, ut celerius restituaē ipsis. Simul aūt ostendit sese conscientiæ suæ fidere, ac eā ob rem ad eos accurrere: quod sane haud fecisset, si sibi alicuius mali fuisset conscius.

Deus aūt pacis.] Cum primùm ab ipsis petijsset orationes apud Deum, eosque hac in re honore affecisset, pro ipsis etiam deinceps hoc modo preces ad Deū fundit. Quando quidē, inquit, Deus pacis est, nō oportet uos dissidere a me, idque ex tenui famæ aurula.

Qui reduxit ex mortuis pastorem ouium illum magnū.] De resurrectione ipsis uerbum & prædicationem confirmat, ex Esaiæ uaticinio locum adducens. Tanquam uerò & alij pastores quidem sint, sed parui, magnum dixit. Multi nanque prophetæ doctores sunt, sed unus præceptor omnium Christus. Esa.26. & 38.

In sanguine testamēti æterni.] Hoc est, excitauit ipsum ex mortuis qui mortuus fuerat, & sanguinem suum effuderat, ut daret nobis testamentū haud ullis seculis dissoluendum, neque sic abolendum, ut legale dissolutū est & abolitum, uerùm quod in sempiternum duret. Vel hunc ad modum intelligas: Excitauit ipsum ex mortuis cum sanguine Matt.26.

testamenti æterni. excitato enim ipso, sanguis eius nobis donatus est in testamentū adeoq́ fœdus. Nisi eñ excitatus esset, sanguis eius in testamentū haud obtigisset nobis. A

Perficiat uos in omni opere bono.] Innuit q̄ opera quidem bona sint exorsi, opus autem habeant in ipsis consummari, quod & optat uotis ipsis euenire. Hic †expende primùm oportere nos ordiri, deinde consummationem ipsam à Deo petere.

† Cum nos ordiri dicit nō intelligas sine Deo nos facere: nam paulo pòst dicit Deum in nobis bona ipsa operari.

Vt faciatis uoluntatem eius.] Nam in omni opere bono consummatus, ille facit uoluntatem Dei, non qui ex dimidiata parte quod bonum est tentarint.

Faciens in uobis quod placeat coram se, per Iesum Christum.] Itaq; quando fecerimus quod bonum est, Deus facit hoc in nobis per Iesum Christum, hoc est, utitur illo mediatore efficiente. Qui enim principio nobis salutem est operatus, quid mirum si in operatione etiam uirtutum mediator sit, ac paternā in nobis uoluntatem impleat ipse nos confortans, & robur inspirans ad bonorum operum transactiones? Porro cum dixisset quod placeat, adiecit coram se. Tum enim reuera ei placemus, cum coram Deo boni apparemus ac reddimur, non quando ab hominibus tales iudicamur. Quod & propheta Dauid inquit: Secundum puritatem manuū mearum coram oculis eius, & Esaias, Auferte malum è conspectu oculorum meorum.

Psal. 17.
Esa. 1.

Rogo autem uos fratres, sustinete uerbum †consolationis.] Animaduertis? quod nemini scripsit, hoc istis scribit. Non dicit autem admonitionis, sed παρακλήσεως, hoc est, consolationis, siue exhortationis ad tolerantiam: quandoquidem ad afflictos ac tentationibus agitatos ei sermo sit.

† παρακλήσεως, id est, consolationis uel exhortationis.

Etenim paucis scripsi uobis.] Cum tot tantaq; in hac epistola dixisset, breuia tamen & pauca dicit, respectu eorum quæ dicere cupiuit. Propemodum autem hoc eis dicit: Etsi, inquit, pusillo & afflicto animo estis, sustinete me. non enim quisquam de prolixitate dictorum conqueri potest, quod in despondentibus animum fieri cernimus. Talium enim est haud sufferre prolixum sermonem.

Cognoscite fratrem Timotheum absolutum.] Erga Timotheū non erant infenso animo, propterea ipsum primum produxit. dimissum autem, unde? Vel ex carcere in quo erat, ac dimissus est: uel Athenis dimissus est: illic enim erat. B

Cum quo, si celerius uenerit, uidebo uos.] Hoc satis est ut persuadeat eis quò desistant ab odio, uel hostili aduersus ipsum animo, siquidem paratus est uenire cum discipulo, forsan uerisimile est hoc ita contigisse. Potuit enim proficisci in Iudæam ex Roma. Absolutus est enim prima defensione sui apud Neronem Cæsarem, perinde ac in huius epistolæ præfatione diximus.

Act. 28.
2. Tim. 4.

Salutate omnes præpositos uestros & sanctos.] Expende hîc quanto eos honore afficiat. Siquidem per ipsos, præpositos etiam salutat. magis enim conueniebat, ut præpositis scriberet, & per illos, subditos salutaret: ipse uerò prudētissimè infirmos & imbecilles curat ac fouet.

Salutant uos qui sunt ab Italia.] Adeò, inquit, amore uestri ego teneor, ut non solus ego salutem uobis impertiā, uerùm ut & alijs inseram tale tantumq; uestri desideriū, ut per tantū à uobis dissiti interuallū, uos illi uideant, & propterea salutare uos iubeant.

Gratia cum omnibus uobis. Amen.] Postquam cōmune quiddam est gratia, communiter hanc ipsam & præpositis & subditis imprecatur & exoptat. Quæ autem est illa gratia? Remissio peccatorū, purificatio, spiritus paracleti assumptio. Quomodo autem fuerit uobiscum? si eam non iniuria affeceritis, si non indignè ea uiuatis. Perseuerat enim apud nos, quādo opera bona habemus. auolat aūt à nobis, quādo secūdum mandata eius qui hanc nobis impertijt, non uiuimus. Faxit autem Christus, ut gratiam illam & quāta per illam accepimus, non agnoscentes, non cum iniuria eius qui tanta nobis bona largitus est, uiuamus. sed enim per bona opera glorificātes illum, adeoq́ commonstrantes quòd non in ingratos ac beneficij immemores gratiam suam reposuerit, teneamus haudquaquam diminutam in animabus nostris, in ipso Christo bene factore animarum nostrarum, cum quo patri sit gloria unà cum sancto spiritu, nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

Gratia Dei quandiu nobiscum maneat.

Scripta est ex Italia per Timotheum.

Enarrationum in epistolas diui Pauli per Theophylactum, finis.

Theophy-

A
THEOPHYLACTI BVLGARORVM ARCHIEPISCOPI COMPENDIARIA IN HABACVC, IONAM, Nahum, & Osee prophetas Enarratio, D. Ioanne Lonicero interprete.

SVNT qui dolenter admodum ferant, cum sceleribus obnoxios, & iniquè agentes, felicē transigere uitam cōspicentur, Et alij quidem ambigunt, num humanarū rerum cura tangatur Deus. Rursum est reperire, qui credant quidem esse prouidentiā, ac interim tamen addubitent, num eam ad rationē cunctas res, omniaq́ negotia Deus, summus ille Vniuersi cōditor, dispenset. Posteriorum itaq́ personam assumens propheta Habacuc, hæsitat sanè, ueluti causam, cur omnia sic contingant, discere gestiens. Dilutionem ergo infert, quam diuini spiritus ei suppeditauit gratia. Non enim ut nonnulli suspicati sunt, ipse uates hoc in sese affectu laborauit, elanguitue, cæterùm ab alijs cùm cogitata, tum dicta in medium promit, deq́ quæsitis ac dubijs institutionem adfert, Quod ipsum Dei spiritu imbutus Dauid etiam egit: siquidem & ille personā induit indignatione æstuantem ob secundiores impiorū hominum fortunas, dum, Mei, inquit, ferè pedes cōcusi sunt, ac gressus mei penè sunt effusi. Nam excandui planè aduersum sceleratos, dum pacem ita peccatorū ac sceleroforum cernā, ac talia pleraq́ adijciens, Quæstionū huiusmodi dilutionē submonstrauit, dum subdit: Hoc *Psal. 72.*
B enim est labor coram me, id me ualde angit, usq́ dum fuero ingressus in sanctuarium Dei, & ab ipsis remotissimè habitauero. Porrò institutus à spiritu gratiæ, simul intulit: Veruntamen propter imposturas ipsorū, decreuisti eis mala, & quæ deinceps sequuntur. Postea docens nos haudquaq̄ curiosos diuinæ dispensationis indagatores esse debere, uerū enim simplici eam animo reuereri ac sequi: Factus sum, inquit, instar pecoris apud te, egoq́ semper tecū. Quemadmodum enim iumentū sese ducentem sequit, nihil anxiè inquirens quònam uadat: sic & me tuos comitari sermones cōuenit, quod si fecero, nunquā non tecum ero. Quod uerò huiusmodi Dauid quæstiones posuerit, non est quod ipse de prouidentia Dei dubitauerit, sed quod aliorū eum admodum ratiocinationes adduxerint, Psalmi principium planum facit, ubi ait: Quàm bonus Israeli Deus, ijs qui recto sunt corde. Iam qui Deum bonū esse confitetur, simul eum bonorum datorem fateatur necessum est. Id genus non pauca uel in alijs Psalmis & apud alios prophetas inueniemus. Quibus equidem haud dissimile est diuini Habacuc uaticiniū. Videtur enim pendere animi, qui fiat quod prosperiore fortunæ aura, temerarij & arrogantes, sibiq́ placentes homines, adflentur, quàm mansuetudine & probitate conspicui: Ecquur è uestigio supplicium non sequatur sceleratos. ut hac ratione hæsitans, deinde autem solutionem adducens, hunc modum ægrotantibus, diuinæq́ prouidentiæ obmurmurantibus, medicinam adhibeat.

Quidam per aliā quandam rationem, uerba hæc facere prophetā uoluerunt. Cum enim prophetas horrenda semper uaticinari, Israelitæ grauatè ferrent, ut qui perpetuò afflictiones & calamitates à uatibus sibi suis imminere audirent: breuiter eis ostendit propheta, quod digni sint talia pati, qualia prophetę prænuncient, quandoquidem uarijs modis flagitia designent. Quare inducit sese ipsum succensentem Deo, ob tantā uitiorum copiam, quærentemq́ ultionem uti demonstret adeò esse praua ipsorū opera (etiamsi illi non persentiscant) ut & Deus ab eo uituperetur, quod nō celerem propter hæc uindictam adducat. Præterea postquā satis ea ægro animo tulisset, prædicit quod contemptores uerbi Dei, non sint euasuri diuinam ultionem. Vt uerò & Israelitis animum addat, Babyloniorū iuxtà uastationem uaticinatur, Israelitarumq́ libertatem & reditum per Cyrum eis obuentura. Ac obscurè uniuersalem humanæ naturæ redemptionem indicat, quæ nobis per Dominum nostrum Iesum Christum obtigit, quam

& beatus hic propheta celebrans, in fine prophetiæ huius Oden pandit, cui & diapsalmata insunt, perinde ac, Deo auxiliante, ad eum locum profecti, demonstrabimus. A

CAPITIS PRIMI, VATICINII HABACVC, PER *Theophylactum Explicatio.*

Lemma quod uidit Abbacum propheta.] Lemma, id est captio, ipsa prophetia nominatur, siue quod accipitur ex Deo tradita, siue propter propheticæ mentis acceptionem, ac propter ab humanis ad diuinas reuelationes translationē. Quod si igitur non humanitus loquitur, sed à spiritu captus uaticinatur, satis perspicuum fit, ipsum uatem de prouidentia Dei nihil dubitare: cæterū ambigentes hunc curare uelle, aut Israelitis persuadere, quod non iniuria patiantur, quæ sacri prophetæ eis pronuncient. Vbi etiam dolenter fert plane, quod non celerius Deus uindictam eis adducat adeò delinquentibus. Quod si Abbacum patrem excitationis sonat, si quis interpretetur: quis quæso alius ille pater fuerit, atq; princeps uitæ nostræ, primogenitus ex mortuis, & primitiæ corū qui dormierunt, & pater futuri seculi, qui per excitationem & resurrectionem hæreditatē suam accepit, & sortem partitus est? Hic secundum humanitatē, accipiens à Deo patre suo, sancti spiritus gloriā & honorem, ex persona humanæ naturæ luget iniuriā, qua ipsa à dæmonibus diuexata, adficitur. Vide iam & uoculam, Prophe-
Deut. 18. ta, hoc est, ille à Mose prænunciatus, qui dixit: Prophetam uobis excitabit Dominus Deus, ipsum audite. Perinde atq; Ioannem Pharisæi interrogabant: Prophetáne tu es? Proinde quicunq; non ipse tantum excitatus à casu peccati, uerùm etiam alios in tali excitatione erudire potest: quæ uidet, nō humana cogitatione uidet, sed à Deo illa acci-
1.Cor. 15. pit, ut cū diuo Paulo dicere queat, Non ego, uerùm gratia Dei, quæ mecum est. Et ite-
Rom. 1. rum: Per quem accepimus & gratiam & muneris Apostolici functionem. Et, Suffi-
2.Cor. 3. cientia nostra ex Deo.

Quousq; Domine uociferabor & non exaudies?] Personā circūuenti fingit propheta, & inquit: Sæpenumero ad te clamaui, precans ut nequitiā sceleraq; extirpes, & nō sum exauditus. Quandiu ergo longanimis eris? Hoc aūt dictum est, ut ostendat Israelitis Deum accusantibus, quod eis semper pœnā interminetur, Deum propterea patientem esse ac longanimem, ut prauorū osores, nimirum pios ad indignationem permoueat, ut ægreferant, quod non celerius ultionem & supplicia adducat. B

Cur ostendisti mihi labores & defatigationes, ut intuear in calamitatem & impietatem?] Miserationis affectu permoti, atq; adeò compatientes existentes sancti, propter utrosq; lugent, cùm læsos, iniuriáue pressos & afflictos, tum lædentes & ad calamitatem perducentes. Et fortasse propter iniurios maiori mœrore conficiuntur, quanto magis ad animam, preciosissimam rem, noxa pertinet. Dicit igitur: Cur mihi ostendisti labores ac defatigationes iniustè oppressorum hominum, ut intuear in ærumnā ipsorum & impietatem iniustè agentiū cum eis? Quo pacto uerò Deum asseuerat hæc ei cōmonstrare? An quia ueluti secedat Deus, propter longanimitatem eius talia fiunt, nec excinduntur? An'ne qui ceu uitam eius prorogat ut huiusmodi uideat? Nam san-
Ionæ 4. cti animis exacerbati, resolutionem percupiunt, ut Ionas: Et nunc accipe, inquit, animam meam à me. Dixerit autem quispiam, quod ipsa iniuria, defatigatio & labor sit potius iniustè agentiū: & impietas atq; calamitas, impia patrantiū. Nihil enim scelere laboriosius, & nihil impietate imbecillius. Proinde obserua, quomodo impietatem uocat ipsam iniustitiam: uel toruum inspiciendo iniustè agentes: uel terrendo etiam ob sermonis amarulentiam. Ac uerisimilem fortasse hic sensus rationem habe-
Matt. 25. re queat. Etenim si qui minimum fratrem non reficit epulis, Deum non reficit: in quantum enim non fecistis uni ex minimis hisce, neq; mihi fecistis: consequitur (ne pluribus agam) quod qui inopi iniurius est, Deo uim inferat. Iam iniuria in Deum, ipsa, ut opinor, est impietas. Præterea humana natura, ob mandati transgreßionem, in sudore faciei uiuere condemnata, & in mœroribus párere liberos, hæc luget, quærens liberationem, quam filius Dei donaturus ei erat. Ad hæc, accepta gratia ut excitet peccatores, Deum rogat uates, ne sibi porrò ostendat in operibus iniquitatis occupa-
Heb. 10. tos, & in hoc ipsum incumbentes, ut impij sint in Deum. Tales enim filium Dei pro-
culcant,

A culcant, & sanguinem testamenti prophanant, per quem tamen sanctificati sunt, & spiritum gratiæ contumelia & iniuria afficiunt.

Iudicium aduersus me statuitur, & iudex accipit.] Innuit hic propheta, quod non suꝑ se ipse, uerùm ob diuini mandati contemptum, ac pro fratribus iniqua passis doleat. Aspiciente me, inquit, iudex munera accepit, legemq; transgressus est, dicentem: Non accipies personam in iudicio. Nam iudicium Dei est. Deut. 16.

Propterea dispersa est lex, & non perducitur ad finem iudicium, quoniam impius uim facit iusto, & aduersus eum potens est, eam ob rem egredietur iudiciū peruersum.] Quia, inquit, iudices munera accipiunt, & quia iniustus potentior est eo qui iustitiam amplectitur, dispersa est lex, id est reiecta est, confusa est, genuinam naturam non seruat, neq; conueniens iudicium rebus adhibetur. Enimuero sæpe, etiam si cœperit iudex rectum iudicium facere, non educet hoc ad finem usq;, à muneribus aliò abductus. Qui quidem & eam ob causam fortasse incipit iudicare iustè, ut ubi potentē consternauerit, ceu sit eum condemnaturus, plura ab eo munera capiat. Propter hoc igitur, quia potentia clarus est iniustus, iustoq; superior est, iudicium prauum egreditur. hunc ad modum iudicium etiam eorum, qui Dominum nostrum cruci adfixerunt, peractum est aduersus ipsum. Etenim in re ipsius iustitiæ uera, iudicium isthuc iniustum, aduersus Christum erat. Et iudex ipse Pilatus gloriam hominum accepit, quam uehementius dilexit, quàm gloriam Dei. Eam ob rem impius populus ui suppressit iustum, & exijt iudicium aduersus eum planè peruersum. Pro eo quod debebant eum ceu benefactorem suum præconijs & laudibus uehere, turpi morte condemnarunt eum. Reprehendebat autem Dominus Iudæos & aliàs, quod non rectè iudicarent, quando ipsum, quia paralyticum curasset in sabbato, increparent. Dicebat enim: Si circuncisionem accipit homo in sabbato, cur mihi indignamini, quod totum hominem in sabbato sanaui? Ne iudicate secundum faciem. Fit etiam peruersum iudicium, in humano iudiciario foro, nempe cuiusq; suo, quando mens nostra uelutí mu- Ioan. 7.
B nus, ipsam è passibilibus sensibus uoluptatem capiens, sensibilibus uincentem, calculum adiecerit: tum & hostis noster uerè impius, tanquam desertor Dei, rationem nostram ui deijcit, quæ iustitiam secum per uerbum Dei habet. Est autem iustum, uisibilia & sensibilia, ab inuisibilibus & intelligibilibus uinci. Nam quæ uidentur, temporaria sunt: quæ non uidentur, æternum durant.

Videte contemptores, & intuemini, & admiramini mirabilia, & obscuramini.] Enarrans, quæ de transgredientibus legem in Hierusalem explicuit (nam qui in Samaria erant, iam tum captiui abducti, Babylonem habitabant) succensentis personæ præpositis sermonibus, responsum ceu à Deo acceptum edit: medelam ita admouens prouidentiæ diuinæ obmurmurantibus, perinde quasi lento admodum gressu procedat. Adhæc Israelitis pariter subindicat, quod quæ ipsis mala Deus adducet, iure adducet, tanquam præuaricatoribus, cōtemptoribusue sui: citra trepidationem enim delinquebant, nō solum legi non obtemperantes, uerùm ne prophetis quidē animū aduertentes, qui frequentius eis interminabantur. Ad hos iam oculos defigere præcipit, hoc est, iubet ut aduertant animis quæ dicantur, inq; ea intueantur, id est, ut considerent cum instantia & sobrietate: tum ut obstupescant, & formident minas. Admiranda enim quædam, inquit, facturus sum uobiscum. Etenim gentem sanctam, primogenitum meum filium, nimirū uos, traditurus sum hostibus, ut nulla non dira duraq; ab eis patiantur. Quid uerò est, Obscuramini? pro cōtegimini, occultamini, timore & pudore perculsi. Aut obscuramini, seu mali nunc este, ut boni efficiamini. Domino enim malus est obtectus, donec bonus esse, si sese exerat, cœperit: quemadmodū quāto exterior homo corrumpitur, tanto interior renouatur. Quia uerò omnis qui aspernatur Deum, non uidet: nec enim tantum bonum aspernaretur: propterea contemptricibus in peccante cogitationibus, neq; nō ratiocinationibus, in mandatis dat cernere, quod uerè bonum Deus sit, ac in ipsum dirigere lumina nostra, oculosq; flectere, nec decipi fallaci rerum quæ uidentur pulchritudine, néue demiremur quæ nullam admirationē mereantur in hoc uitæ nostræ cursu. Etenim quę uerè admirāda, sunt nempe cœlestia. Et obscuramini, inquit, ab humana anima uos contemptricia cōsilia, ut econtra subingrediantur, omnia subtimescentes cogitationes per reuerentiam, metuentesq; eum

qui possit & corpus & animam tradere geennæ, eamque ob rem à malo declinantes. A

Nam rem ego arduam perficiam in diebus uestris, cui haudquaquam adhibebitis fidem, si quis recenseat.] Non longo pòst tempore, inquit, sed in diebus uestris tradam uos præuaricatores hostibus. Ea est res, hoc opus, quod persequar. Ac noui quidem, quod contemptores uos minimè credetis, si quis annunciet uobis. Ante rerum namque experientiam & euentum, interminationes uos nauci ducitis, ceu uanas existentes: attamen quod mea interest faciens, ut bonus & iustus, citra præscientiam iudicare uos non sustineo. Sed enim incredulis futuris, prædictiones & uaticinia adfero, ac iuxta medicinam: quæ qui non accipiunt, eis pœnas & supplicia certè apporto.

Hic fortasse & unigenitus Dei filius intelligi queat dicere, ad humanæ naturæ oppressores, Deique contemptores dæmones: Quoniam opus ingens operabor, rem arduam persequar, nimirum carnem assumendo, idque in diebus, hoc est, in tempore felicitatis ipsorum: Nam & scriptura diem felicitatem appellat, ut eo in loco: Ab altitudine dici non terrefiam. Et, Diem hominis non desideraui. Quando igitur scelus uestrū orbem terrarum occupauerit, ut adeò corrumpantur omnes, & in exitium uergant, ut ne unus quidē iustus relictus sit, tum carnē ego accipiā, faciamque admiranda, cū alia, tum ea quæ de me palàm prophetæ uaticinati sunt, eijciens uos ab hominibus. Videte igitur hæc & obscuramini, nō amplius potestatem uestram in aëre exercendo glorian tes, sed sub terram subeuntes.

Psal. 55. Hier. 17.

Propterea ecce ego excito Chaldæos gentem amaram & celerem, proficiscentem super latitudines terræ, ut hæreditatem adeat habitaculorum quæ non sunt eius.] Cum dixisset, Quia in diebus uestris: cum & hoc latitudinem habeat, adijcit: Quoniam ecce, inquit, non tardabo, sed en ego, qui omnia possum, excitabo: ego inquam, qui neminem metuo. Terrificus profectò sermo. Quis enim sufferre queat à Deo excitatum? At natura etiam acerbi sunt: & hoc ad intentionem & exaggerationem facit. Preterea celeres sunt Chaldæi: equites enim sunt, ut ne tantillum uobis temporis permittant, quo uestras in eos copias armare possitis, uosue ad fugam parare. Adhæc assueti sunt bellis, & in ijs educati. Nam proficiscuntur super latitudines terræ, hoc est, super uniuersam terram, non Palæstinam tantum: atque hoc est ipsis opus exequendum. Nec enim dixit gentem profectam, sed proficiscentem. Nec alienas tantum regiones diripiunt, ac deinde reuertuntur, ut in spem ueniatis, uos patriam uestram denuò receptu ros: uerùm hic eis scopus, hæc mens est, ut hereditario terras occupent, utque inhabitent sedes antehac non suas. Porrò Dominus incarnatus Magos excitauit Chaldæos, qui amari antea existentes & crudi, & ueloces ad effundendum sanguinem, ac per latum iter facientes, ceu uoluptatum, aurique amantes, uenerunt ad Christum ut adorarent ipsum, & cœlestia habitacula hæreditarent, quæ antea ad ipsos non pertinebant. Imò & uniuersas gentes, quæ per Chaldæos accipiuntur, ad fidem excitauit incarnatus Dominus, magnum isthuc opus operatus. Apertè palàm enim magnum est pietatis mysterium, Deum manifestatum esse in carne. Proinde isti amari, ceu uenenum serpentis habentes propter & impietatem, & alia peccata, ueloces ad resipiscentiam trāslati sunt, animi sui sententia permutata: & profecti sunt per latos scripturæ diuinæ campos, uel ecclesiæ, non ad unam tantum personam cultum Dei anxiè torquentes, uerùm ad tres homousias, hoc est, eiusdem substantiæ participes, dilatantes: non iuxta literam solummodo, uerū & secundū spiritū scripturas intelligentes, ut tripliciter iuxta prouerbij mā datum describantur, & ita cùm legem, tum prophetas in hæreditatem accipiant, in qui bus gratia spiritus recubabat, quæ antea ad eos non pertinebant. solis enim Iudæis tra dita fuere. Manifestauit enim, inquit, iustificationes & iudicia sua Israeli: non fecit sic omni genti, & legem suam non aperuit eis. Aliàs uerò, gens amara & atrox est ipse satanas, & qui sub ipso sunt dæmones: quos excitat Deus per eum, qui iuxta Paulum peccantes tradit hisce, ad internecionem carnis, ut spiritus seruetur. Qui ubi inuenerint angustum iter, & constrictam portam, non eò proficiscuntur, neque ingrediuntur: ubi uero reperiunt mortuæ prudentiæ uitæque remissæ & apertæ latitudinē, illuc eunt, & hæreditate ueluti occupant habitacula & corpora hominum, quæ ceu figmenta & opera Dei, ipsorum non erant. B

Prouer. 22. Psal. 147.

Terribilis & conspicuus est.] Quisnam ille? Omnino fortasse rex Chaldæorum Nabuchodonosor.

A buchodonofor, qui Iſraëlem cepit & incendit. Is igitur uel operibus ipſis terribilis erat atq; conſpicuus, hoc eſt, illuſtris, celebris, glorioſus & inſignis, adeò ut uel ſola fama per terrefacere omnes qui audirent poſſet.

Ex ipſo iudicium eius eſt.] Hoc eſt, non legibus innititur, ut ſecundum illas ſententiam ferat, hoc nempe amplectendum, illud uerò reijciendum eſſe: cæterùm ſecundum quod quicquam ei uiſum eſt, iudicat: & quod cogitauerit, iſthuc ei legis uice fungitur.

Et lemma eius ex ipſo egredietur.] Chaldæis in more erat ante bella conſilium ex uatibus petere, & magos arte tentare, ut prædiſcerent prælij euentum. Ait ergo quod lemma eius, hoc eſt prædictio & uaticinium de bello, non ex alienis uatibus ei obueniet, ex longinquo accitis, ſed ex ipſo: hoc eſt, ex indigenis & ſuæ patriæ magis, qui præ cæteris gentibus de futurarum rerum prædictione gloriantur. Hunc ad modum Balaam à Meſopotamia accerſitus eſt à Balac. Vel ſic accipi etiam poterit, quod iudicium uocet ultionem, quam contra Iſraëliticum populum Deus decreuit: unde infit, quod iudicium ipſius, hoc eſt Iſraëlitici populi pœna, ad quam condemnatus eſt, propterea quod concitauerit ad iram Deum: & lemma eius, id eſt, prædicta aduerſus ipſum ſententia, ex ipſo egredietur, Babyloniorum uidelicet rege, hoc eſt, finem accipiet, & efficaciter conſummabitur. Quinetiam gentium populus terribilis eſt & conſpicuus in poſterum dæmonibus, ceu ſignatus lumine faciei Dei, aque ſupernis habens ſplendorem, per, quæ omnibus hominibus illuxit, gratiam Dei. Et quum neque legem, neque prophetas audijſſent, per ſeſe domi iudicarunt, B quod bonum eſſet, & fide accurrerunt. Et lemma, ſeu conſilium (quo à Chriſto capti ſunt, accepti in eius eccleſiam) eorum uoluntatis erat. Quinetiam ſatanas aſſumptis peccatoribus ad caſtigationem, terribilis eſt & horrendus, & conſpicuam propriam malitiam oſtendit, adeò abutens diuino figmento ſeu creatura, per hoc ſuam animi erga conditorem iracundiam & inimicitias prodens. Ex hoc igitur ipſo, condemnatio ipſius eſt: & homo, quem ad caſtigationem ſuſcipit, ex ipſo egredietur, hoc eſt, non porrò ei ſubijcietur: caſtigatur enim omnino, ut ab operibus eius deſiſtat, & ſpiritu ſeruetur. Sic hoſtis uirtutis, & ultor uirtute præditi, ſatanas conſtituitur.

Equi ipſorum, pardos ſaltu uincent, eruntq́ue celeriores lupis Arabiæ.] Quum dixiſſet celerem eſſe gentem Chaldæorum, docet iam quomodo ſint celeres, idq́ue per equorum uelocitatem, quos & pardos ſaltu exuperare confirmat. Quoniam autem pardi ſaltus non ita in longum peruenit, adijcit & alteram comparationem, inquiens equos Babyloniorum celeriores eſſe Arabiæ lupis. Fertur enim lupos Arabicos celerrimè, quod fortè occurrerit, corripere, ac dum perſequatur eos quiſpiam capi non poſſe, id quod in pardis non contingit.

Et equites eius accingentur equitatu ſuo itineri, & accelerabunt cum impetu è longinquo, & uolabunt inſtar aquilæ expetentis cibum.] Per hæc robur iuxtà ac celeritatem ob oculos ponit, quodq́ue ex altioribus in ipſos deferentur. Vt enim aquila inter uolatilia & fortis eſt & uelox, præſertim quum famelica expetiuerit alimoniam, exq; altioribus locis delata, cum impetu ſuo irruens intolerabilis fit: ſic & Chaldæorum equites, nedum potentes ſunt & robuſti, ſed ueloces etiam propter equos, alacresq; & cupidi ad depopulandum, deuorandum & abſumendum urbes, ex alto nimirũ ingruentes. Ego enim, inquit, excitabo ipſos. Inſuper equeſtris antea populi gentiũ diſciplina, ſuperbusq; faſtus, exiliet ex errore, ſaltuq; ſuo uincet Iudæorum principes, qui pardi & lupi Arabiæ uocati ſunt, ueluti efferi & ſanguine gaudentes. Præterea equites talis populi apoſtoli ſunt, qui ſederunt ſuper irrationali

nali ipsorum fremitu fastuúe, ipsumq; sibi subiugarunt. Vehemente impetu current, A
& accelerabunt à longe. ab Israël enim ad gentes secesserunt: & uolabunt instar aquilæ, qui Christus est, cuius cibus est salus hominum. Sed & peccantium, & eorum qui erudiuntur equi, hoc est mulierosæ & uæsanæ ratiocinationes, exilient à tali affectione, ut etiam spirituales pardos, dæmones ipsos, saltus celeritate exuperent, nec ab ipsis porrò comprehendantur. Equites talium equorum sunt mens & ratio, qui ascenderunt concupiscibilem partem, longè remouebuntur à prioribus affectibus, ac temperantiæ & castitatis alis leuigati ac in sublime leuati, in cœlos usq;, ubi Christus est, uolabunt, ut superna tantum cupientes, cúmque illo agentes, alacriter ferantur ad ligni uitæ esum.

Consummatio ad impios perueniet, resistentes faciebus suis ex aduerso.] Talibus, inquit, Chaldæis existentibus, quales eos hactenus descripsit, consummatio ad impios qui in Hierusalem Deo resistunt, & in faciem impudenter ei aduersantur, perueniet: siue quod Chaldæi illis proderunt, qui ipsis in faciem belligerando reluctabuntur: ultrò enim accedentes & transfugas, ac suapte sponte seruitutem sub illis subeuntes, uita donabunt. quod & ab Ieremia discimus. Præterea & super Iudæos consummatio & finis peruenit, qui impij extiterunt in unigenitum Dei filium, restiteruntq; ipsi, non quidem clàm, sed apertè palàm magna loquendi fiducia & libertate, ut adeò dicerent: Tolle, tolle, crucifige ipsum. Ad hæc, in singulos dies peccãtibus delinquentibusq; eatenus parcit Deus, quatenus parcius etiam uitia & flagitia perpetrauerint. Quando uerò perfregerint, & ad scelera adeò proruperint, ut liberè, cumq; fiducia impiè agant, tum demum adducit eis Deus finem, & perdit eos.

Et colliget ueluti arenam captiuitatem.] Postquam Israelitæ posthabito Deo, eiusq; auxilio, propria multitudine confiderent, ait: Et si tantæ copiæ uestræ totq; fuerint, ut uel arenæ numerum adæquetis, Babylonius tamen ille rex captiuos uos ducet. Quin etiam gentium populus, in Christo consummati, & alter alterius doctores facti, non B
paucos capient ad obedientiam Christi.

Et ipse in regibus deliciabitur, Tyranniq; ludicra ipsius erunt: & cuicunq; munitioni illudet, & aggere congesto, obtinebit eum.] Quia Israëlitæ proprijs regibus fidebant, ac finitimis etiam accurrebant: siue reges essent, hoc est iustis legibus reipub. præessent: siue tyranni, hoc est iniquè & uiolenter, præter ius & fas sceptris potirentur, eorumq; uiribus & socialibus armis inniterentur, neq; quicquam auxilio Dei: subiungit, quod omnium illorum dominabitur Nabuchodonosor, omnibus superior erit, omniumq; uictor, cunctisq; facile præstabit, delicias arbitrabitur, citra sanguinem etiam quo ad suas copias, cunctas superabit. Hũc enim ad modũ Iechonian uinctũ abduxit, & Sedeciã oculis orbauit, Aegyptoq; admodũ molestus fuit. Quãuis aũt ciuitates munitæ fuerint, & propugnacula quæ non facile capi expugnariq; possint, hæc tamen obtinebit, ludens magis quã seriò agens. Nã aggerẽ tantũ uocat, quẽ contra mœnia excitet, quod ad opus ne bellicosis quidẽ uiris eget, sed enim armigeris, & pro mercede operã suã alijs seruilẽ elocare suetis. Sic iam Tyrũ Babylonius ille cepit. Hæc & de diabolo intelligi quidẽ possunt, qui Israelitas, arenã existentes & domos, in salso huius uitę salo, ceu diligentes gloriã hominũ magis quã gloriã Dei, cepit captiuos: & illusit primoribus sacerdotibus, & reliquis eorũ principibus, qui regibus æquiparati, quod legitimũ tenerent imperiũ, tyrãni tamen moribus suis uixerunt. horũ munitionibus illusit Satanas, persuadens eis ut scripturas perperam intelligant: siquidem scripturarum cognitio ipsis est munitio. At illi tulerunt clauem cognitionis, nec ipsi ingrediebantur, alios tamen ingredi uolentes arcebant: proinde hęc munimenta, egesto aggere, satanas deiecit. Aggere inquam, hoc est abiecta, terrestri, inq; imo iacente falsa interpretatione, quæ nihil sublime neq; cœleste spiret, bonorũ nanq; terrestriũ solũmodo fructũ, & corporales pœnas, & omnia id genus alia sacerdotes intelligunt. Reges etiam & tyranni sunt, qui dominãtur affectibus, propterea quod regant & cogant naturam. Postquã enim uiolentum est regnum cœlorum, & uiolenti rapiunt illud, omnes uirtutem amplexi, reges dici queant & tyranni: partim quod hic regnantes illic etiam regnaturi sint perfectius, quando Christus manifestatus fuerit, uita nostra: partim quod ueluti tyranni deprimant, uimque faciant naturæ. Quando igitur uirtute armatus semper pugnam

A pugnam cōmittens, aliquem animi motum prosternere ualuerit, delicias in hoc habet, eicp illudit: epulæ enim eius tales sunt lautæ & electæ: ac maxime huiusmodi animi per turbationes ad desperationē adigit, perinde atcp infelicem Iudā: omnecp munimentū occupat educto aggere. Etenim aggerem terrestriū curarū iaciens & excitās, egerens ue obsidet humanam mentem, & capit: quę mens à Deo conditum est munimentum.

Tunc permutabit spiritum, & pertransibit, & egredietur.] Quando, inquit, hæc omnia demonstrauerit Babylonius, & omnia uidebitur uicisse, tum permutabit Deus spiritum, hoc est, uehementem indignationem, qua flagrabat aduersum impios: & perget seu pertransibit, hoc est eminus remouebitur ab ijs qui puniuntur, non porrò ipsis astans, & obseruans ipsorum opera, pœnamcp exigens: & propitius eis erit. Hoc autem dixit, non quod Deus retrogradus sit, ut qui facile permutetur: enimuero quod decente pœna exacta, ac ægrotis alternantibus & sufficientibus pharmacis adhibitis, in posterum cesset à medica disciplina. Præterea Israelitas, cum uiderit à diabolo captiuos factos, non repellet Deus, populum nempe suum quem præsciuit: cæterùm placatus erit Iudæis meliorem mentem induentibus, baptisatiscp in nomen Domini Iesu. Hæc autem maximè ex Actis disces. Tria millia enim uidebis & quincp millia, & multas myriades, quas Paulo Iacobus monstrat. Porro hoc ipsum frequenter contingit. Nemo enim à diabolo uictus despondeat animum. Quando enim ad extremū malitię perductus fuerit, tum spiritum in eis prauū Deus permutabit in bonum, & pertrānsibit seruantem uiam, abducentemcp à uitio ad uirtutē, acp terra in cœlū: & egredietur ad Deū per resipiscentiam, quia præsciti à Deo imbuuntur. Non enim implacabilis est Deus, sed miserator est, & propitius erit peccatis, & non perdet. Act. 2.

Ipsa est fortitudo Deo meo.] Demiratus propheta Dei benignitatem, exclamat: Quoniam talis uirtus sic castigandi, ac rursum miserandi, conuertendicp punitionem in oleum, nemini aliį, quàm tibi Deo meo conuenit. Tu enim es qui mortificas & uiuificas. Hæc etiam iuxta electionis consilium dicere queas, demirans quomodo quos reppulit, rursus suscepit: & propter eos, qui ab extrema malitia gradum retroflectunt, quando uideris eos ad cacumen uirtutis recurrere. Nec enim humanæ uires talia possunt, cæterū diuinæ sunt hæc re uera uirtutis & gratiæ, humanā uoluntatem accipientis. Loquente nancp te dicet, Ecce adsum: tacente uerò te, Aperi, inquit, os tuum & implebo illud. Tu primùm aperi, deinde ego implebo.

B 1. Reg. 2.

Nōnne tu ab initio Dominus Deus sanctus? & ne moriamur.] Etsi enim nos præuaricati sumus, tu multis tamen retro seculis, & à principio, patrum nostrorum Dominus eras Deus sanctus, qui nihil immundum recipis, & propterea nos ceu immundos repulisti. Postquam igitur te priscū Dominum nostrū habemus, ne quæso moriamur, hoc est, ne obsecro penitus excindamur, necp interitum funditus sustineamus. Vide aūt quomodo ueteris Deum proprietatis suæ cōmonefaciat, quod & Paulus de Israelitis adfirmat: Quoniam hostes inquit, propter Euangeliū, dilecti aūt propter patres. Hæc etiam ad Sermonē & Deū in principio & à principio existentem, trāsferri queāt. Qui sanctus meus factus est, hoc est pro me sanctificationem & oblationē sese ipse obtulit, morti corpus tradēs, perinde ac etiam dixit: Et pro ipsis meipsum ego sanctifico. Propterea & nos mortui sumus, morte quæ est in Adam. Nā ipse unus pro omnibus mortem obijt, ut à morte nos liberaret. Præterea qui à uirtute excidens, ad ipsam fuerit reuersus, dicet: Nonne tu ab initio eras Dominus meus? Quare recurro ad ueterem herum sanctum meum, relicto immundo tyranno ne moriar ueluti desperans. Ioan. 17.

Domine ad iudicium ordinasti eum.] Quem eum? Vel Babylonium, ut iudicet & castiget Israelem: uel populum Hierosolymis constituisti ad condemnationem. Quinetiam Dominum Iesum in iudicium ordinauit, ut ipse ait: In iudicium ego in mundum ueni, ut non uidentes uideant, & uidentes cæci fiant. Hominem etiam constituit Deus, ut bonum à malo dijudicaret atcp secerneret, & ne promiscuo uetitocp ligno uesceretur, quod est uoluptas: pulchra quidem & bona apparēs, reuera aūt mala existēs. Ioan. 9.

Et finxit me Deus, ut arguā institutionem.] Commemoratā inquit pœnā decreuit contra Israëlem, me aūt prophetam finxit, id est, posuit & segregauit, ut arguerem, hoc est, indicarem pœnā hanc contra ipsos decretā. Dominus itidem Iesus dicere queat: Quoniam formauit me Deus pater, finxitue in uirginis matrice, ut arguam legem, &

Mat. 5. & demonstrem eam esse imperfectam. Eam ob rem etiam aiebat: Dictum est ueteribus, non mœchaberis. Ego uerò dico uobis, qui intutus fuerit mulierem, ut appetat illam, & quæ sequuntur. Lex enim erat institutio, qua utebat Deus, ac disciplina, tradita imperfectis, quibus in ea habitus etiam dum imperfectus erat. Hinc & Dominus: Mo-
Matt. 19. ses, inquit, ob duritiam cordis uestri, de diuortio legem scripsit. Arguit igitur legem, æ-
2. Cor. 3. què atque sol fulgore suo, lucernam. Neque enim glorificatum est, quod glorificatum est,
2. Pet. 1. propter excellentem gloriam. Ac magnus ille Petrus, de prophetico sermone ait: Cui benefacitis attendentes, tanquam lucernæ ardenti in squalido loco, usquedum dies irradiet, & lucifer oriatur in cordibus uestris. Insuper scribæ & pharisæi institutio erant
Luc. 11. populi, quos arguens dicebat: Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quoniam hæc & hæc committitis.

Purus est oculus tuus ne cernat mala, & intueri in labores non poteris. Vt quid intueris in contemptores?] In quibus suprà dubitauit, eorum soluta est etiam dubitatio. Iam nunc uerò propter Chaldæos pendet animi. Neque hoc fit, perinde quasi ipse uates dilutionis indigeat. Qui enim indigeret, qui alijs ut indicet & instituat, formatus est? At enim quia animaduertit apud plerosque de hisce nascituram quæstionem, ideo adducit. Ambigent enim, quam ob causam Chaldæis longè nequioribus, Israelitas minus impiè agentes Deus tradiderit: huius rei gratia hæret eius animus, & ad Deum: Noui, inquit, quod purus est oculus tuus, ut qui nolit intueri in praua opera, nec possit inspicere labores, quibus scelerati, uitijs perditi, & flagitia designantes, simpliciores & imbecilliores adfligunt. Ecquur igitur contemptores, hoc est arrogantes, ostentatores, & legum tuarum despectores Chaldæos intueris? Quur mitiore & mansuetiore in eos affectu imbueris? Quur lætos dies illos transigere sinis?

Conticesces interim, dum impius deuorat iustum.] Deuorat, inquit, impius Babylonius iustum Israelitam, tuque interim siles. Quare hoc fit? Iustum autem dicit Israelitam respectu Babylonij, quasi dicat, iustiorem. Peccauerunt quidem Israelitæ, cæterùm in comparatione ad Babylonios, sunt iusti. B

Et facies homines, tanquam pisces maris, & reptilia quæ duce carent.] Ex longanimitate hac, inquit, & ex hoc quòd sceleratissimi quique pro suo merito non puniuntur, sed ipsis potius minus mali in pœnam abs te traduntur, nihil discrepare facies mortales à piscibus, quibus neque leges sunt, neque iudices, cæterùm cibi loco potentioribus imbecilliores obijciuntur. Propterea reptilibus, seu uenenatis serpentium generibus simi les reddis, quæ ob naturæ suæ amariciem, neque duces habent, ceu exortia mixturæ & societatis, & mutuo inter sese odio sæuientia. Nam animantia sub ducem constituta mansuetiora sunt, cōtubernij & societatis amantem, tum gregis & armenti sequacem naturam & indolem per hoc indicantia. Porrò contemptores etiam in superioribus dicti sunt dæmones, ad quos conticescens Deus, temporibus nondum dispensati euangelij, faciebat homines prorsum piscium instar uiuere, ab omni ratione alienissimos, maximè brutos, & omni uoce destitutos, ac planè mutos: neque enim in eis pietatis erat sermo, neque honorificentiæ uox ad Deum: mutua inter se cæde alius erga aliū grassantes, & in turbido salsoue uitæ mari sese multiplicantes progenerantesque. Atque hęc eorū uitę ratio amarulenta erat, ut diceretur uenenum aspidum sub labijs eorum esse, ac animus eis, per similitudinem, serpentis.

Consummationem in hamo euulsit. Traxitque ipsum in reti, & congregauit ipsum in sagenis suis.] Quum dixisset, quod deuoret impius iustum, quodque homines adsimilentur marinis piscibus, demonstrat iam quo de hæc pronunciet, nimirum de Babylonio. Is enim tantam habet uim, ut omnes gentes (id enim indicat consummatio) extrahat, euellat, ueluti hamo quodam, hoc est proprio robore, trahatque ipsum, pro ipsam, consummationem, (Hebraica enim consuetudo, masculinis pro fœmininis utitur) in reti suo, hoc est, duris compendijs & studijs: Et collegit in sagenis, hoc est, bellicis uiribus. Porrò diabolus totum etiam uenatus est hominem, & attraxit eum inobedientiæ hamo ad gustus illecebras, ipsa Dei æqualitate proposita: collegitque ipsum, & proprijssimum sibi fecit in sagenis multiplicium & uariarum uoluptatum. Sic hodieque facit. Primùm mentem uenatur, auellens ipsam à Domino cui agglutinata erat, hamo uoluptuosæ cupiditatis. Deinde trahit ipsam reti consolidationis & adsensus, utrin-

que

A que ipsam tenens, cùm cogitando & cupiendo malum, tum adsentiendo & confœderando. Postea congregat ipsam, & ueluti in sinum recipit, sagenis operum: ubi enim semel ei persuaserit facere malum, tum proprium ipsi etiam satanas exequitur, perducēs eam illò ut abutatur proprijs cupiditatibus suis, ad desperationem iuxtà compellens, ceu iam à Deo repulsa sit.

Propterea exhilarabitur & gaudebit cor eius.] Babylonij cor summas delicias, maximam uoluptatem capiet ex gentium pernicie: harumq́ interitum, lætitiam & oblectationem putabit esse. Diaboli etiam cor super mortalium internitione gaudio reficitur, ceu multos acquirat lapsus sui à Deo consortes.

Eam ob rem sacrum faciet sagenæ suæ, & suffitum incendet reti suo, quoniam per ipsa pinguem reddidit partem suam, & epulas suas electas.] Ampla enim & locupletia regna sibi subiecit. Quam eius ostentationem & fastum, Danielus etiam ante conspectum nobis statuit, dum inquit: Qui erexit imaginem auream, quam adorare, & cui diuinum exhibere honorem præcepit omneis sibi obedientes, & principes & subditos, & optimates & inferioris sortis uniuersos. De hoc ipso diuinus uates Esaias inquit: Ascendam super nubes, super astra ponam thronum meum, relinquam terram seu nidum, & ueluti relicta oua tollam. Deinde supplicium etiam quo afficietur adfert: Super te sternent putredinem, & reliquiæ tuæ uermis. Quinetiam diabolus, non tantam hamo gratiam habet, hoc est cogitationi, uoluptatem inescationis uice objicientem, quantam reti, hoc est adsensui, & sagenæ affectus. Reti ergo suffitum, ceu magis apparentem nempe adsensum, cupiditatis respectu, ac subtiliorem, effectus respectu: sagenæ uero attribuit sacrificium, ceu maius quippiam. Effectus enim & opus mali plus corporis & spissitudinis habet, æquè atq; sacrificium lucidius quippiam est ipso suffitu. Posteaquā aūt plerosq; sanctorū & electorū Dei, dirus hic, uehemēs & uafer hostis irretit sagena sua, falsi turbidiq; huius maris piscator, meritò dictum est cibos eius esse lautos electosq;. Tales enim in primis uenari studet. Hunc ad modum Iudam quidem elegit Dominus: ipse uerò satanas, sagena auaritiæ multa congreganti, eum sibi uendicās ac sui iuris planè faciens, sibiq; subdens, cibum suū fecit. Perinde enim ut hominum cibus est, salus à Deo parta: sic epulę satanę, hominū est interitus. Quinetiā Israelitas, qui pars Dei erāt (pars enim Domini, populus eius Iacob, funis hęreditatis eius Israel.) adeoq; portio præclara, sibi subdidit: ac eos, qui electi Dei erant, permutauit in deicidas & occisores Dei.

Dan. 3. Esai. 14. B Deut. 32.

Propterea rete suum circumcirca eijciet, & omnino gentes interficere non parcet.] Cū paulo ātè dixisset, quòd splendidas lautasúe partes colligat, electaq; fercula: quodq; orsus sui prosperos successus, uoluntati eius nemine aduersante, experiatur: subiungit eum etiam gentes inuasurum, neq; quicquam cessaturum, quo minus propria sua potentia, tanquam reti utatur. Quemadmodum neq; diabolus pepercit omnes gentes per peccatum interimere, ubi semel agnouit, stimulum mortis, & animorum & corporum, peccatum esse.

CAPVT II.

SVper custodiam meam stabo, & ascendam super petram: & contemplabor, ut uideam quid loquatur in me, & quid respondeam ad redargutionem mei.] Consuetudo tenet apud sanctos Dei, ut si quid ex Deo discere cupiant, omni custodia seruare cor suum à mundanis sollicitudinibus, & ad solum Deum intentos esse, ascendereq; ueluti super rupem quandam mentis, hoc est, ad, à terrenis rebus, exaltationem. Nam sublima corda quærit Deus. Itidem ut Dauid inquit: Fortes Dei à terra admodum subleuati sunt. Et iterum: Pulli uulturis ad alta uolant. Consimilem ad modum uates Abbacuc, dubius animi, & in iam commemoratis hæsitans, ueluti ex persona talia inquirentium, allaturus horum dilutionem, non ex humanis argumentis, cæterùm ueluti à Deo eam sese prolaturum ait. Propterea etiam dicit: Super prophetiæ meæ excubias stabo, & spiritualis contemplationis, intellectum meum & mentem à mundanis curis impermixtam custodiens & incontaminatam. Sistamq; me super petram solidā & inconcussam, altum uidelicet ad Deum recursum, supra quem & Mosen Deus collocauit. Vt enim excubitores, excelsum quempiam locum scandentes ita speculantur, non dissimiliter & ego speculabor, quid loquatur in me Deus, de ijs

Psal. 46.

rebus ob quas propter Babylonios dubitaui: qui fiat, quod non pœnam luant ob commissa sua, ut possim scire quid respondeam uolentibus me super hisce interrogare, ac discere diuinæ administrationis consilium. redargutionem enim hic interrogationem nominat. Obserua hic quomodo non dixerit quid loquatur extra me, sed quid loquatur in me, ut indicet Deum non forinsecus uerba facere ipsi, ut neque alijs prophetis, sed intrinsecus mente eius cōtacta. Sic dicitur loqui Deus in prophetis. Humanus sermo ab extra primū aures circūstrepens, dein ad mentē peruenit: diuinū uero colloquium intus fit, mentisque auriculas ferit, attingitque. Per petram ipsam, fidem intelliges. Qui enim credit, Deum nihil in omnibus suis operibus citra causam perficere, ille solus inconcussus persistit, non turbatus ab inæqualitate euentuum. A

Et respondit mihi Dominus, & dixit, Scribe uisionem apertè in buxum, ut persequatur legens ipsa. Nam uisio ad tempus usque suum durabit, & perficietur tandem, & non erit uana.] Imperat Dominus prophetæ scribere uisionem, hoc est reuelationem, quam reuelauit ei super ijs quibus de ambigebat. Quæ uerò sit reuelatio paulummodo progressus dicet. Interim uerò literis mandare hanc uisionem præcipit, neque id obscurè, iuxta propheticam & opacam planè rationem, sed enim perspicuè, ut plana sit & clara. Nec in chartam scribere iubet, uerùm in buxum, hoc est in tabellum ex buxo, ut sit eo permanentior scriptura: ut nedum hodie spiritum ducentes in hac terra eam legant, sed & in posterum legens persequatur, hoc est, inquirat finem reuelationis, quo sint complenda hæc. Visio enim illa iam non perficitur, sed indiga est temporis. Tu uerò caue hæsites, etiamsi eam nunc non euenire cernas. Eueniet enim omnino tandem, & non erit uacua neque uana, maximè Deo eam reuelante, qui est ipse uerus & plenus. Qui ergo mendacium & uacuum seu uanum hic locum habere queat?

Si moram nexuerit, præstolare ipsum, quoniam ueniens ueniet, & haudquaquam æquo tardior erit.] Hæc est reuelatio, quam mysticè prophetæ reuelauit Deus, eam ob rem nominatim nō demonstrauit, quisnam ille sit quem expectari conueniat, etiamsi moram nexuerit, atque tardauerit. Dicat ergo quispiā, quod ad Deum hæc pertineant. B Quum conquereretur Abbacuc, quod non statim post peccata etiam pœnas adducat Deus, neque Babylonios celeri supplicio adflixerit, eius dubij nunc dilutionem adijcit, dicens, quod ueniet quidem omnino Deus, quem ceu lentum accusauerat, ueruntamen suo tempore: quare si moram trahat, tardiorque plus æquo uideatur, sustinē, expecta. Quorundam est opinio, quod hæc de Cyro dicat, aduersus Babylonem uenturo. Nam ille ueniet & Babylonem uiribus suis exuet, iniuriamque perpessos uindicabit, liberabit, uerùm non iamnunc. Quomodo uerò quum dixisset, si moram nexuerit, subintulit mox, non tardabit: proinde moram nexuerit, ad pusillanimitatem, non tardabit uero ad patientiam refert. Ac si dicat: Si ex pusillanimitate sua uidetur tibi lentior esse, patiens esto, expecta. Siquidem patientia tibi persuadebit, ne causeris quod tardus fuerit. Verè enim, ut pusillanimitas nostra, ueluti intolerabilia & plane difficilia uidetur efficere, quæ tamen & tolerabilia & facilia sunt: sic & quæ celeria sunt, lenta nobis facit. Ediuerso magnanimitas difficilia factu, facilia: & tarda, uelocia reddit.

Si trepidauerit, non oblectatur anima mea in ipso. Iustus autem meus ex fide uiuet.] Suprà dixit, scribe uisionem, ut legens eam persequatur, hoc est, inquirat quid sibi uelit ea uisio, tanquam sperans hoc euenturum: nunc ait, quod si trepidauerit ille lector, hoc est, in diuersa raptus hæsitauerit, & non adhibuerit fidem, non placebit mihi: neque anima mea sese ipso oblectabit, non quiescet super ipso. Quemadmodum autem dormire dicitur Deus & uigilare, & manus habere & pedes humano more, sic & anima iam illi tribuitur. Est igitur anima uerbi Dei, quod ad nos in terram descendit. & caro factum est. Super incredulo ergo & formidante, ut nominet ipsum filium Dei, uerumque Deum, non capiet uoluptatem. Qui uerò trepidationis exors est, citra hæsitationem ipsum confitens, iustus factus ex fide, habet uitam, siue futuram, siue illam ipsam iustitiam. Ex operibus enim legis nulla iustificatur caro. lex enim iram operatur, si quis eam transgressus fuerit, & interemit præuaricantes: fides autem per gratiam soluens delicta, iustificat. Eam ob rem etiam dictum est, ut quædam exemplaria habent: Iustus autem meus, hoc est per gratiam meam iustus factus. Buxus uel tabella buxea,

A xea, est omnis anima fortis, robusta, & leuigata, politaue, hoc est, mansueta, nihil habēs asperitatis, nihil ruditatis, propheticas de Christo reuelationes in sese recipiens, ac firmiter custodiens promissiones, cùm de priore eius aduentu, tum posteriore. Quare dum uidet iustitiam languentem, & iniustitiam ualentem ac robustam, ægro istihuc animo fert: at interim expectat occasionem, hoc est, commodum & opportunum tempus exacti iudicij, ac compensationem persolutionemque operum, quæ quisque per sese in hac uita gessit. Ac iustus cum sit, à iustitia non desistit, cæterùm præsentem uitā prouehit ex fide in futura bona, impermutabilis perseuerans, & in Christo uiuens, iusti iudicij Dei spebus exhilaratur. Talis erat qui dixit: Vidi impium ualde exaltatum & subleuatū, & præterij, & ecce non aderat: siquidē in hac uita ad finem fortasse felicem rerū cursum obtinet. Idem propheta, cum hoc loco cōsonat dum ait: Nequiter agentes & sceleratè, subitò, ceu fœnum exarescent. Præterea in futuro seculo conuenientem pœnā luet, & non erit, qui sic exciderit ab eo qui uerè est: Iuxta Paulū enim Deo sumus. Sic & alio Rom.14. in loco ait de Deo: Qui uocat ea quæ nō sunt, tanquā sint: hoc est, eos qui extra ipsum Rom.4. sunt, & propterea non existentes, faciens in ipsis ut ipsius sint, & eam ob rem sint.

At fastu inflatus, contemptor & ostentator, nihil planè perficiet.] Quum prædixisset uenturum eum qui tristia ac dura solueret, liberaretque contritos ab omni calamitate, meminit posthac Babylonij Nabuchodonosor, inquiens, quod fastus & arrogantiæ spiritu refertus, contemnensque Dei, nihil perficiet, hoc est, non ad finem usque felicitatem inconcussam assequetur, etiamsi principio inflatus fuerit: id quod & ab Daniele discemus. Etenim priusquam Cyrus armaret copias suas, excidit è regno uæsania correptus, ac ueluti malo spiritu agitatus circumibat deserta, foris demorans, aëris uarietati expositus, & omni ope destitutus, ut adeò corporis etiam sui formam, ferina, feroci, & effera quadam specie alteraret. Habes igitur dilutionem eorum in quibus dubitasti, præcipuè uerò qui de diuinæ prouidentiæ ratione hæsitasti. Ecce enim uidisti finem impij, hæc & hæc facientis.

B Qui ampliauit, tanquam infernus animam suam, & ipse ueluti mors, quæ non impleri potest. Congregabit ad sese omneis gentes, & accipiet ad seipsum omneis populos.] Quod suprà dixit propheta, quod consummationem hamo attraxit, & quod penitus occidere gentes non parcet, ueluti sigillo nunc obfirmat Deus, malitiam & ueri Nabuchodonosor, & eius qui mente concipitur, hoc est, spiritualis magis ac magis exhibens. Nam propheta sagenæ, reti, & hamo, mores eius & potentiam comparauit, ac Deus illum minimè saturari ait, ut qui instar inferi Plutonis animas accipiat & non impleatur, quique mortis in morem corpora suscipiat & non exatietur, omneis præterea mortales sibi subijciat, suique iuris faciat, nec sibi à sua cupiditate tamen temperet. Proprie autem turgidus ille fastu & contemptu, pater est superbiæ: qui & si humanam naturam occiderit, per peccatum per Adam perpetrato, ac dilatauerit seu latè aperuerit animam suam, non tantum contra peccatores procedens, uerumetiam contra iustos, adeoque infantes, (regnauit enim mors super eos qui non peccauerant) tamen in finem Rom.5. usque non perducet: Christus enim pro nobis impeccabilis, & sine peccato apparuit, ac dissoluit peccatum in nos per Adam transfusum. Propterea & iniustè mortuus, & excitatus ex mortuis, eo quod non erat possibile teneri à morte principem uitæ, simul etiam nos excitauit & sedere fecit in supercœlestibus. Et ille quidem per idolorum cultum, & alia praua opera cunctos sibi subiecit: Christus uerò mundauit nos ab operibus mortuis, ut seruiremus Deo uiuenti & uero.

Nonne hi omnes de ipso similitudinem sument, & propositionem quam ei denarrent?] Prudentes, inquit, similitudinem edent, hoc est, oden uel canticum, & problema, id est sermonem popularem, qui omnibus passim sit in ore, ut pro omni alia narratione, de ipso uerba faciāt. Vel parabolam dicens, hoc significat, quod quoties mentionem sint facturi alicuius ceu infortunati, hanc sibi sumant similitudinem dicentes: Acque infortunio succubuit, atque Babylonius.

Ac dicent, Væ qui multiplicat sibi, quæ sua non sunt. Quousque? & solidè ponderosum reddens colli sui ornamentum.] Hæc, inquit, canent, lamentantes Babylonium, Væ qui nihil se decentibus manum inijcit, & colli sui ornamentum, siue onus imperij sui grauius constituit subditis suis, quod grauia tributa & uectigalia imponat.

In medio autem exclamauit luctu: Quousque inexplebilem eius & insatiabilem cupiditatem demonstrans, ut quae finem non nouerit, quae tamen non diu duratura sit, sedenim propediem cessatura, quantum nunquam antea. Graue autem & onerosum reddidit collare suum, eo quòd grauius sibi supplicium ex Deo ipse parauit: quandoquidem in malitia semper sua perrexit. Porro calumnians spiritus, etiam quae sua nō sunt colligit, nimirū homines Dei existentes, ab eo nihil differentes, nimirū ad imaginem eius creatos, sibi mancipans. quos tamē Deus uirtute euāgelij Christi liberat. Vnde & grauius sibi collare, hoc est maiorem pœnam quidem apparat, qui ne in aduentu quidem Christi à malitia destitit. Atqui consideras hic commodissimam potentiam.

Quoniam repentè exurgent mordentes ipsum, & expergiscentur insidiatores tui, erisque in direptionem ipsis.] Iam antea dixit, Quousque: ueluti ægreferens & commotus: pro eo quod est, quamdiu hoc facies: Deinde ueluti interroganti cuidam, quomodo hoc intelligis: Quoniam, inquit, inuitus ab iniuria & iniustitia desistet. Nam ueluti è somno exurgent subitò, & ex improuiso lancinantes seu mordentes ipsum ceu dentibus, belli nimirū insultibus, exedentesque uires eius bellicas & absumentes, nempe sub Cyro, Persæ, Medi, & Elamitæ, ac ueluti ex ebrietate, ac alta in soporem delatione, expergefacti, sobriam mentem, & liberam ratiocinationem recipientes, non porrò ferent tantam tuam degrauationem, uerùm omnibus modis insidiabuntur tibi, diripientque regnum tuum. Insurrexerunt etiam aduersus satanam apostoli & martyres: qui docentes & confitentes ore Christum, mordebāt corpus eius, siue eos qui quæ satanæ sunt sapiūt. Vt enim corpus Christi sunt fideles, sic corpus diaboli sunt infideles. Et qui antehac idololatræ fuerunt, insidiatores eius constituuentur, abolituri ipsius opera. Euigilarunt enim & uiderūt lignum, lignum inquam & aliam materiam, qualis esset: quam antea, ceu temulenti, colebant. Porrò qui à peccato deflectit, itidem exurgit, iacens enim reflecti non posset: & confidens mordet diabolum ore suo quo confitetur. Et expergefactus ex alta in soporem delatione, qua detinebatur à uoluptate, insidiatur iam per ieiuniū, corporis humi cubantis castigationem, precationem, diripiens ipsum, & alios ad salutem ducens, & uerbo & exemplari quod in sese exhibet. B

Quia deprædatus es gentes multas, deprædabuntur te omnes relicti populi, propter sanguinem hominum, & impietatem terræ & ciuitatis, & omnium inhabitantium ipsam.] Multos, inquit, tu deprædatus, ueruntamen à paucis extra tyrannidem tuam relictis destrueris, quos neque sperabas tibi renisuros. Adeò diuinitus plaga tibi infligetur, ut qui abs te contempti fuerint, te excellant, ueluti Deo prorsum illos confortante, indeque robur. Patieris autem hæc propter uictimas & cædem, quam edidisti, hominum: & propter impietatem & flagitia quæ commisisti, omnem terram omnemque ciuitatem uastans, ac suis habitatoribus orbans. Proinde à Cyro hæc passus est Babylonius, siue imperium eius. A sanctis uerò satanas, qui spolians homines per seducentem uoluptatem, per illos rursum spoliatus est, atque Christo ingresso in domum eius, siue in mundum, in quo habebat robur, diripienteque uasa eius, quibus utebatur ad omnem propriam efficaciam suam & operationem. Spoliatus est etiam per apostolos, qui ex reliquijs electorum Israelitarum existentes, omnes satanæ subiectos liberabant.

Væ qui auidè possidet facultates malas domui suæ, ut ponat in altitudinem nidum suum, ut contegatur manu malorum.] Indignatur Babylonio tanquam auaro & circumscriptori. Dicere autem queas, quod & lugeat ipsum. Etenim uerè miser est, & luctu dignus, qui plura appetit. Proinde & ille auidè expetebat facultates malas domui suæ: uel auarus erat auaritia mala domus suæ, hoc est, propter imperium suum & regnum, ut hoc eximium, altum & præpotens constitueret, ut nullo tentari malo posset: uel ut domum suam regiam splendidā faceret, & auro præclaram, usque sublimem ipsam extrueret, ut ita undique tutus & insidiarū exors fieret. Dixit autem nidum ex metaphora auium, nidos suos in alto collocantium, ut ne facile pulli earum intercipi queant per insidiatores. Subindicat iuxtà mentis eius sublimitatem & elationem. Est etiam bona excellentia, seu plura habendi cupiditas, quando in uirtute quispiam superior esse uoluerit, & quando pauca huc impenderit, plura inde recipere cupiat.

Consuluisti in ignominiam domui tuæ.] Altitudo, inquit, hæc quam adeptus es

A ex auaricia domui tuæ, regnoq; tuo, ad maiorem ignominiam uertetur tibi. Quo enim præclarior es, hoc in maiorem tibi contumeliam cedit, quo à tanto taliq; splendore excidas. Hæc ad omneis quidem auaros dicta sunt, & circumuenientes alios. Atq; utinam hæc audiant, & cōmoditatem ex eis capiant. Hæc etiā dicta sunt de spiritu desertore, qui Deo maior esse gestijt, ac humanam sibi subdidit naturam. Qui posuit quidem in altitudinem domū suam, & nidum, hoc est, peccatū. in ipso enim quiescit. Nidū uerò, instar auis habere dicitur, propter principatū & potestatem quæ ei est in aëre, ac propterea quod ostentationem, fastū, & ardua spiret. Atqui huiusmodi domui suæ contumeliā decreuit & acquisiuit. Quando enim peccatum ad fastigiū perduxit, ac ad summam malitiā peruenire persuasit, nimirū alios homines ad nullam nō peccati speciem impellens, ac Israëlitas ut complerent mensurā patrum suorū, & eorum qui & prophetas & Christum occiderant, tum ignominia est affectus & pudore suffusus.

Confecisti populos multos, & deliquit anima tua.] Hoc est, consummasti, uel funditus cum summa pernicie perdidisti: quod suprà dixit, consummationem in hamo extraxisti, Neq; destitisti à peccando, uerùm hodie delinquit anima tua, ad maiorem plura habendi cupiditatem progrediens. Vel quod post confectionem populorum multorum, superbia languisti, ut uel contra Deum rabidus esses, id quod uerè est animæ peccatum. Præterea uani doctores circunueniunt circunuentione mala, auellentes à sana doctrina discipulos post sese, ut ædes suas, & non Dei (quas ecclesias uocant) altiores & præclariores reddant, eo quod turgida loquantur: quibus tamen sibi ignominiā struunt, ecclesia, quæ reuera est domus Dei, fortiorem sese monstrante, quando & conficiunt tales populos multos, ecclesiæ anathemati ipsos obnoxios constituentes, qui est finis & exitus omnis hæretici, nimirum separatio à Deo.

Hanc ob causam lapis ex pariete clamabit, & cātharus ligneus uociferabitur.] Consueuit scriptura inanimis & sensu uacantibus & ratione, uocem attribuere, non quod sonare uerba queant, uerùm quod ueluti per ipsas res tantumnon clament. Hanc ad
B rationem Esaias ait: Erubesce Sidon, dixit mare. Et, Cœli narrant. Et quod præsenti loco magis est accommodum, Dominus dixit Iudęis quum pueri eum commendarent: Amen dico uobis, si conticuerint illi, lapides clamabunt. Proinde ad Babylonium ait: Nedum sermonis participes, uerùm & inanimi lapides, & irrationalia, ut canthari, uociferabuntur aduersus tuam dementiam & insaniam. Et quī hoc fiat, dicemus. Nabuchodonosor Iudęæ domos & urbes uastabat, diruebat, incēdebatq;: necessario igitur lapides decidebāt & ligna, scarabæos paruos (nā illi κάνθαροι uocātur) uel tineas habētia, uel teredines, ex quibus & ædiū & ciuitatū uetustas constabat. Hæc igitur suffossa, igniq; succēsa, propheta uociferatura dicit aduersus eius crudelitatē. Animaduertendū quod pro uoce, cantharus, Symmachus connexionē lignorū posuerit. Fortasse igitur ueteres, trabiū complexū culmina sustinentiū, Cantharos nominabāt, quia sibi superpositū tectū ferrent. Adhęc omnis lapis ex Iudaico templo sublatus, clamabit Dei potentiā. Iam qui peccati fimo hactenus ululatus fuerit, ubi lignū crucis apprehēderit, clamabit: Absit à me ut glorier, nisi in cruce Domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Et illud; Christus etsi ex infirmitate mortuus est, uiuit tamen ex potentia Dei.

Esai. 23. Psal. 18. Luc. 19. Galat. 6. 2. Cor. 13.

Væ qui ædificat ciuitatem è sanguinibus, & parat urbem per iniuriam. Nonne hæc sunt à Domino omnipotente?] Luctibus & lamentis uerè dignus est, qui ex iniustis uictimis & cædibus, regnum suum amplificat: qualis & Babylonius fuit, è sanguinibus & prælijs extruens urbem Babylonem, uel totam ciuitatem sibi subiectam, altiorem & opulentiorem faciens, atq; parans, autumans sese firmam eam, ac nullis turbationibus expositam redditurum, adeoq; inuictam, per hoc quod iniustas opes & potentiam colligeret. Hæc autem non sunt à Domino, hoc est, non imperauit ista, neq; lege sanciuit ea Dominus, neq; ipsi placent. Aedificauit ciuitatē satanas in sanguinibus, quando instituit rempublicam & administrationem sacrorum, idolis destinatorum: parauitq; urbem in iniuria, quando persuasit hominibus degere sub auaritia & circumuentione, ac simpliciter uiuere in uoluptate ac delicijs, quę est iniuria & iniustitia, dum qui melior est inter nos, iniuriam patitur à peiore.

Et defecerunt populi pleriq; in igne, & gentes multæ exanimatæ sunt.] Planum

iam facit, quomodo ædificarit Babylonius in sanguinibus & iniurijs. Etenim populos multos, inquit, incendisti, ciuitates eorum & regiones comburens: & gentes multas pusillanimes reddidisti: hoc est, ut ob calamitates quibus per te adfligebant, renunciarent potentiæ suæ, & uires suas reijcerent. Defecerunt ergo gentes multæ in igne, quo accendebant & comburebant uictimas ipsis idolis. Atqui destituuntur etiam uiribus in igne indignationis & furoris, qui à potentissimo Babylonis rege uincuntur. A

Quoniam Implebitur terra cognitione Domini, ueluti aqua multa cooperiens maria.] Quædam exemplaria habent, impleta est: quod ipsum etiam pro implebitur intelliges. Postquam igitur suprà dixit, Væ: nunc causam adducit, & infit: Propterea Væ dixi, quoniam cognoscetur in te potentia Dei, & uniuersa terra cognoscet Dominum, ceu iustè iudicantem. Et quemadmodum copiosa lympha contegens maria, hoc est, mundans & superbulliens, in omnem hinc inde locum effunditur, consimili ratione

Psal. 9. cognitio Domini exuberabit, & super omnes fundet. perinde ac Dauides ait: Cognoscitur Dominus iudicia faciens, in operibus manuum suarum comprensus est peccator. Quum enim peccator in illis ipsis, quæ perpetrat, deprehensus fuerit, tum Dominus iudicia faciens omnibus innotescit. Prædicit autem uenturā etiam per Christum, super uniuersum terrarū orbem cognitionem Dei, iisdem ut ipse Dominus ad patrem

Ioan. 17. inquit: Manifestaui nomen tuum hominibus. Prius enim solis Hebræis cognitus erat, neq; illis interim ut pater filij, neq; ut productor spiritus: uerū simpliciter ueluti Deus, & autor uniuersorū. Per Christum autem cunctis mortalibus manifestatus est, etiam ad ultimos usq; orbis terræ fines, per etiam perfectam gloriam, tanquam filij & spiritus principium. Maria itaq; gentium ob incredulitatem amara, inundare fecit & contegi aqua (quæ bibi queat) diuinæ cognitionis, adeò ut in ipsam transmutarentur. Porrò Dominus ipse in scripturis fluuius dictus est, imò & torrens appellatur, ut eo in loco:

Esaiæ 66. Ecce ego super illos affluam, ut fluuius, & quasi torrens inundans gloriam gentium.

Væ ei qui bibere dat proximo suo mixturam turbidam, & inebriat. ut intueatur in spelæa ipsorum. Saturitatem ignominiæ post gloriam bibe.] Rursus Babylonium calamitosum reddit, dum inquit: Bibere dabas supplicia & pœnas proximo, id est, omnibus hominibus ex eodem luto conditis, uel contribulibus & cognatis tuis: mixturam seu peruersionem turbidam, hoc est, turbidum potum, ceu fontis inuersionem passi, siue conturbati. Et inebriabas eos per punitiones, ut subindicarent tibi spelæa, id est occulta loca, in quibus defossos seruabant thesauros, ut inspiceres eos. Eam obrem & ipse iam bibe potum ignominiæ, adusq; saturitatem, non enim leui contumelia afficieris, sed ingenti planè. Ratio est in promptu: quod ex ingenti gloria, ad ignominiam lubricè casurus sis. Tradunt Hebræi, quod Nabuchodonosor abducens gentium duces in suam terram, introduxerit iuxtà in suam regiam, atq; illic forti parato & permixto potu, eos inebriatos ad saltandū compulerit. Qui dum mouerentur ac interdum caderent, occultaq; corporis, ut uerisimile est, nudabantur, miras inde delicias & uoluptatem capiebat, & in risum soluebatur Nabuchodonosor. Corporis secreta, spelæa nominauit propheta. Alij interpretes, pro spelæis nudationem reddiderunt: ut intueatur in nuditatem ipsorum. Præterea diabolus hominibus, qui proximi eius sunt, quantum attinet ad rationalem naturam, propinauit permixtionem turbidam, conturbans mentem ipsorum, & peruertens atq; commiscens noticiam, quam eis à natura Deus indidit, boni & honesti: inebriansq; uoluptatibus, ut corda ipsorum ueluti speluncæ istius latronis facta eum pro ephoro & obseruatore suo habeant, attendentem sedulò & obseruantem, ne qua ratione, bona cogitatio uel ratiocinatio ingrediatur. At postquam aqua cognitionis Dei super terrā exuberauit ac torrens deliciarū, nempe Christus, prædo iste abundè ignominiarū retulit, satisq; cōtumelia deturpatus est. Siquidem ex omni potētia sua excidit, ut nullus usquam idolorum cultus remaneat, nec amplius iste latro, ceu numen malis feriat. perinde atq; Esaias ait: Ablegabit Dominus ad honorem tuū ignominiā. Hæresiarchæ item potionem miscent appropinquantibus sibi discipulis, turbidā nimirū inuersionem, inuertentes genuinū scripturarū intellectū, ut in speluncas suas, siue synagogas uel cōuentus intueant. Iam & corda ipsorum spelæa dici queant, Euangelij Christi cognitionis lucem non accipientia, qui sol est iustitiæ, ut quæ serpentibus & reptilibus referta sint, hoc est, prauis & uenenatis cogitationibus. B

Esai. 10.

Et tu

A Et tu, cor concutere, atque mouere.] Cordi Babylonij hæc loquitur. Quoniam iam antea per te multi consternati sunt, nunc igitur tu, qui nunquam sperasti ut aliquo terrore tentareris, útue à felicitate tanta excideres, quã perpetuò inuiolabilem arbitrabare, ac propterea induratus eras: nunc inquã, corde concutiare, hoc est, intellige quod felicitas tibi tua exciderit, ac sensum aliquem accipiens eorum quæ aduersum te euenient, ab arrogantiæ statu concutere, ac trepida tremore quodam, & mœrorem assumens, & animi in meliorem statũ permutationẽ. Quod uero minimè pauci in felicitate rerumq; copia constituti, nullo unquam tempore sese quassandos & commouendos existiment, Dauid testimoniũ profert, inquiens: Ego autem dixi in exuberantia mea, haudquaquam cõcutiar ullo unquam tempore. Nec reputaui mecũ, quod tu decorem meum & splendorem confortasses, ac stabilem hactenus esse feceris. Non quod ego dignus forem, cæterùm quia tu uolueris. Domine, inquit, iuxta uoluntatẽ tuam, præbuisti splendori meo uires. Auertisti autẽ faciem tuam & factus sum conturbatus. Proinde hortatur Babylonium, ut turbationem perferat, ac felicem illum, qui dum à Deo flagellatur, & concutitur à malicia: nec dicit, Fortis ego sum, ista non curo.

Gyrũ duxit super te, poculũ dextræ Domini.] Eapropter, inquit, moneo te ut commouearis ac trepides, quod iusta Dei uindicta super te uenerit. hanc enim calicem diuinæ dextræ nominat. Sæpe autẽ aliàs multis in locis pœnæ calix dicitur, aut poculum. Iam qui biberit & perfusus temeto fuerit, cõcutitur. Quid uerò est, gyrũ duxit: hoc est, circumtulit, uel circumlatũ est à dextra, ut effugere illud nõ possis. Vel quod æquè atq; cyathus in sympосio ad omnes compotores per circuitũ transit, sic diuina sese ultio gerat. Antea nanq; alia regna pertransijt, puniens illa & inebrians dextra illa calamitatibus: circulo autem perfecto, ad te usq; etiam tandem peruenit, ut te iam ebibere oporteat hoc poculum, quod dextra tibi Domini propinat. Nec fieri potest, ut hic prætersugias. Manum enim eius excelsam quis auersabitur?

Et collecta est ignominia ad gloriam tuam.] Quemadmodum quando felix eras,

B undiquaque gloria tibi cumulabatur, & à diuitijs, & à fortitudine & intellectu, & multitudine subditorũ, ac id genus consimilibus: sic nunc ignominia colligetur tibi à paupertate, à metu, ab ignorantia, à defectione subditorum, ac talibus omnino simpliciter. A quibus enim celebris, magni æstimatus est, ab ijs nunc dehonestatur, ab illis destitutus. Quia uerò Dominus in corde terræ triduum apud inferos demoratus est, ad hoc ipsum cor ait: Concutere & cõmouere. primũ quidem motu facto, dum exhalaret animam, quando & monumenta sunt aperta: deinde quod ueluti totus inferni principatus sit cõcussus, ac æreæ contritæ portæ, aduenit enim captiuis prædicare dimissionẽ. Adfert igitur: Quoniam circundedit te poculum mortis, quod bibit dextra Domini, ipse uidelicet Christus Iesus. Quare quos, dum tibi integræ uires starent, deuorasti, rursum expuisti: & factus iuxta inglorius, per gloriam Christi, qua humanam naturã retinuit conseruauitq;. Destructus est nanq; extremus hostis, gloria mali, & iactatio malіciæ. iuxta illud: Quid gloriaris in malicia? Quando uerò indignè tulerit, malitiæ & uitio se obnoxium, collegeritq; sese, tum ignominiam putat priorem gloriam. Psal. 29.

Nam impietas Libani cooperiet te.] Libanus mons Phœniciæ syluosus & odorus, preciosis arboribus exuberãs. Assimilat igitur scriptura mõti huic urbẽ Hierosolyma, ceu maximã, & eam quæ cunctis anteferatur, ac multa bona fragrãtia, propter sanctos homines, refertã. perinde ac Dauid ait: Cedri Libani quas plantasti, illic paserculi nidulabunt. Quilibet enim sanctorũ cedro similis est, eo quod in altũ tollat, eosq; suscipiat, qui ab eo institui uolũt, eisq; fiat protectio. Quia ergo Hierusalẽ incendit unà cũ diuino tẽplo Babylonius, Impietas, inqt, in Libano, quæ est Hierusalẽ cõmissa, cõteget te. Psal. 103.

Et calamitas bestiarum perterrefaciet te.] Bestias, Cyri copias & exercitus uocat, ferinum in morem sese gerentes, ac bestiarum instar sæuientes. Proinde adflictio calamitasq; quam Cyrus adducet tibi, trepidationem tibi iniciet: hoc est, humilem, timidum, & inaudacem reddet. Olim etiam re uera multa erat in Libano impietas, idola propter, quorum illic uigebat cultus. Altiora enim montium iuga scandebant dæmonibus addicti, ut illic facilius dæmonibus conuersarentur. Eius cultus causa diabolus coopertus est abysso, adeoq; inferno traditus, ac quæ sub ipso sunt bestiæ & uenenata, hoc est, mali spiritus, adflicti sunt & flagellati uidelicet Christi nomine.

Propter sanguinem hominum, & impietatem terræ, & ciuitatis, omniumq; in ipsa commorantium.] Rursus iure ultionem à Domino imminere oculis subijcit, quodq; haud citra rationem, aut iniustè hæc patiatur, uerùm propter sanguines, inquit, & impietates quas faciebat, omnem terram & ciuitatem ciuibus & incolis exuens. Hæc etiam Domini interemptoribus conueniunt, sanctorumq; hominum, qui ignominia adfecti sunt, & calicem iræ Dei biberunt, & ad ærumnā à bestijs, Romanis nimirum militaribus copijs, redacti sunt, propter sanguinem prophetarum, tum Domini, eiusq; discipulorum. Siquidem isti interemptores impij fuerunt in Libanum, benefragrantem nimirum ecclesiam, quæ terra Dei est & ciuitas. A

Quid prodest sculptile ei qui sculpsit ipsum? Finxerunt sibi conflatum quippiam, nimirum apparentiam uanam. Confidit in fictili suo, qui finxit illud, dum facit idola muta.] Babylonij, Cyro aduersum illos belligerante, ad idola & prestigia & incantationes conuersi sunt, eam ob rem deridet eorum propheta dementiam: quandoquidem ueri Dei templum flammis tradiderant. Confidebant autem idolis, quæ ipsos ab hoste uindicare non poterant. Idolorū autem, quæ ex metallica materie parata erant, quædam sculpta fuere, quædam fusa & ducta: omnia tamen per conflationem ignis. Etsi sculptilia peculiarem quandam formam haberent, cuncta tamen in sese plena & solida extitere, nihil in sese uacui admittentia. Fictilia uerò sunt commissa & connexa, intrinsecus alia materie referta, ut pice, uel cera, uel luto. Fiebāt & sculptilia lignea, & lapidea, & consuta. Sunt & quæ pictorum manus coloribus informabant. Cum igitur speciatim sculptilium & ductilium mentionem fecisset, generatim iuxtà intulit, ut faciat idola muta. Per dictionem enim facere, omnia comprehendit, quomodocunq; & ex qualicunq; materie facta. Fortasse autem finxit & fictile, hoc significat, ueluti si dicamus: Fecit Deus terrā. Et rursum: Aridam manus eius finxerūt. Est autem sententia huiusmodi: Fiduciam collocat qui finxit, in fictile suum, ac propterea imagines faciunt: quo plures fecerint, hoc se maiorem commoditatem assecuturos sperantes. Dicens phantasian, hoc est, imaginem quæ apparet: apposuit, Vanā, eo quod & uera sit apparitio: siue quando quę uisa sunt alicui, denuò prodeant & oriantur apud ipsum, qualia fuerint antea: uel quod scriptura apparitionem, splendorem appellet etiam. Cum igitur multi splendores subsistant, ut qui sint rerum existentium, ipse idolorum splendor nō subsistit, ut qui sit rerū non existentiū, propterea imaginē seu apparitionē mendacē dixit. B

Væ qui dicit ligno, Euigila & excitare: & lapidi, Exaltare, cum sit apparitio tantū.] Luget eos propheta, qui in extremis calamitatibus non ad eum qui seruare queat, confugiunt, sed ad ligneas & lapideas imagines currant: precenturq; ut ueluti sopitæ expergefiant, & exurgant aduersum hostes, uires suas eximias & inuictas demonstrantes. Obserua hic, ut non dixerit ligneum uel lapideum idolum, uerùm simpliciter lignū & lapidem, ad maiorem contumeliam. Quanquam enim speciem gerat hominis, attamen lignum manet & lapis: species autem seu figura quam præ se fert, noua est apparitio, ut paulo antè cōmemorauit. Nec enim opus erat repetere.

Hoc aūt est ductile auri uel argenti.] Obscurum uidetur hoc. Cum enim dixisset lapidem & lignum, subintulit: Hoc uerò est ductile, ex auro & argento. Proinde lapis & lignum, ductile est auri & argenti? Haudquaquam. Sed enim hunc ad modum intellige. Aliæ quidem imagines sunt ligneæ & lapideæ, hoc uerò est ductile: pro, aliud uerò est ductile, seu idolum ductum ex auro & argento, uel fusum.

Et omnis spiritus non est in ipso.] Pro, nullus spiritus est in ipso, neq; naturalis, neq; sensibilis, neq; rationalis.

Dominus autem in templo sancto suo, metuat sibi à facie eius uniuersa terra.] Imagines, inquit, mutæ sunt & imbecilles, neminem iuuare possunt: Dominus autem uelut templum quoddam habet ipsum cœlum, & in illo commoratur, ceu sanctus in sancto. Demoratur etiam in templo Hierusalem urbis: quod, qui in idola sua spem locat, incendit, pro quo maleficio pœnā luet. Quod si in cœlis habitat, omnis terra uereatur faciem eius, hoc est, præsentiam eius, & considerationem nostrorum operum: & nemo sit contemptor Dei, neq; arroganter agat, ad ea quæ Babylonio contigerunt defigens oculos. Templum Domini etiā corpus est, quod è sancta uirgine sibi ipsi compaginauit, quod etiamnum templum immoratur, Omnes igitur terrena spirantes metuant,

A tuant sibi à facie ipsius, secundi opinor aduentus, quando terribilius quàm antehac, ueniet uisitare opera nostra, non in rectum transferre, non emendare.

PRECATIO HABACVC PROPHETAE CVM cantico. CAP. III.

Domine audiui auditum tuum & cóterritus sum: intellexi opera tua & obstupui.] Transformans & figuris illustrans admirandus uates, sermonis sui characterem, nempe interrogatione & responsione, ac quærens cur non puniat Deus cótemptores: ubi ergo didicit quod pœna non sit perpetuò desutura, neq; semper differenda, enimuero Iudęos quidem per Babylonios, Babylonios uerò per castigandos esse Persas: ad laudem cum cantico sermonem transfert, precans simul & celebrans, & admirãs Dei iustitiã, inenarrabilesq; Dei ordinationes. Orationis autem & precationis habitu, interim futura etiam uaticinatur. Ait ergo: Audiens ego quæ dixisti de transgressoribus in Hierusalem, quod Babylonio tyranno tradentur, ac de illo ipso impio quod Persis dedetur, perterrefactus sum, quod adeò peccatores ad interitum funditus tradas. Nihil eorum quę abs te fiunt Domine, citra rationem fit. Obstupesco considerans iudicij tui iustitiam. Poterunt etiam hæc de Christi mysterio dici. Postquã enim meminit Babyloniorum abolitionis, quam Cyrus efficiens, Israelitas liberauit, deinceps ad genera liorem & secretiorem, quam Dominus noster Iesus Christus nobis peperit libertatem & liberationem recurrit, liberans nos à satanã potestate. Tum ita uates ad patrem uerba facit: Audiui pater, Domine mi, te reuelantem mihi incarnationem unigeniti filij tui, & perterritus sum & admiratus. Quomodo terra capiet illud, quod nusquã capitur? Porrò reputãs apud me intimius & exactius opera tua quę facturus es, corpus ipsi effingendo ex uirgine per spiritũ sanctum, & signa, & id genus alia, quæ ipse per tuũ nomen faciet, obstupui. Ad hæc, ad filium ita dicere queat: Quoniam audiui de te, famam quandam, supra enim dixit: Audiam omnino quid loquatur in me spiritus: & intellexi opera, per quæ operaberis salutem humanæ naturæ, præterea & crucem &
B mortem, & resurrectionẽ & assumptionem: Et obstupui plane, demiratusq; sum, quomodo contraria conuenire possint, nempe corpus cum incorporeo, mors cũ uita, cum morte resurrectio, quomodo corpus in cœlis collocabitur. hæc enim omnia prorsum plena sunt stuporis admirationisq;.

In medio durum uitarum cognosceris.] Duę uitæ sunt, & præsens & futura, quarũ medius ipse Deus iustus iudex demonstratur: alios quidem hic puniens, uel etiã glorificans, alios uerò meris supplicijs in futuro seculo uenturis, uel quietudinibus etiã recondens atq; destinans. Quidam hic non uitas, sed animalia per prophetam dici intellexerunt, Cherubim uidelicet gloriæ, quæ obumbrabant propiciatorium, alterum quidem à dextris, alterum à sinistris: è quorum medio diuina uox egressa, principi sacerdotum Dei uoluntatem indicabat, quando in penetrale ingrederetur. Est autem & Dominus Iesus assumpta humanitate propitiatorium nostrum factus, ut Apostolus testatur, tanquam animam suam pro nobis ponens, nosq; Deo patri reconcilians. quia uerò Deus sub Cherubim stipatus manet, ideo dicit: O Domine tu uerè nostrum propiciatorium eris. Te enim præsignificabat, in medio duorum Cherubim stans lege le illud propiciatorium. Alij per duo animalia, Babylonios & Iudęos intellexerunt, quorum in medio iustitiam facere cognitus est. Nouimus & alias allusiones, à quibus ob saturitatem abstinebimus.

Dum appropinquauerint anni, agnosceris: cum aderit tempus demonstraberis.] Et omnibus demonstraberis, quod iustus sis & uerax. Hæc de Domino nostro Iesu Christo etiam dicit. Appropinquant anni consummationis, ac prædefinitum incarnationi tuæ tempus iam adest: quod tum erat, cũ uitia ad summũ fastigium peruenissent, & nihil intentatum satanas reliquisset. Verùm cum omnes peccassent, orbatiq; essent gloria Dei, & ne unus quidem iustus relictus esset, tum agnosceris ac demonstraberis, qui nunc in umbris & figuris prædiceris.

Dum turbatur anima mea ira, misericordiam recordaberis.] Humanæ naturæ personam induens propheta, Cum turbata, inquit, fuerit anima hominis, per iram tuam castigari, tum misericordiam denuò recordaris, perinde ac Israelitarum Babylonijs traditorum rursum es misertus. Humana natura turbationem etiam passa est, dum

cit, dum ob præuaricationem mandati & inobedientiam ei succenseret Deus, adeò ut
Psal.103. mortalitati subijceretur, sicut Dauides etiam ait: Auertente te faciem tuam turbabuntur, & in ipsum reuertentur puluerem. Atqui rursus es misertus eius, & incorruptibi-
Ibidem. lem in te & immortalem demonstrasti. quemadmodum idem rursus ait: Emittes spiritum tuum, creabuntur, & renouabis faciem terræ.

Deus à Thæman ueniet, & sanctus à monte umbroso & aspero.] Thæmã alij quidem austrum, alij uerò Africum interpretati sunt. Vaticinatur autem propheta, quod ex Bethleem ueniet Christus, quæ ad australem & Africam plagam respectu Hierosolymorum sita est. Montem uerò opacum seu umbrosum, ipsam eandem Hierusalem appellat. Asperum seu hirsutum, ac intonsum ideo quod ueluti diuinis donis & uirtutibus sanctorum in ipsa recubantiũ spirantiumq́ floreat: opacum uel umbrosum, quod ueluti nebula, ac iuxta diuina gratia, super eam & in ea umbram faciat, illam ceu umbra circundet, ac tanquam in protectione cœli commoretur. Porrò deipara uirgo mons est etiam asper, ut in quam ferrum cogitationis, sordidum uirus habentis, non ascenderit: neq; humanæ manus uel operationis, ut uirginitatem eius resecet. Opacus & umbrosus mons illa ipsa etiam uocatur, quod spiritus sanctus descenderit super ipsam, & uirtus altissimi eam obumbrauerit.

Diapsalma.] Diapsalma uox est, quam Græci interpretes reddiderunt, pro Hebræa dictione Sela. Significat autem (ut peritioribus Hebræis placet) quandam peculiarem obseruationem eius rei, quæ illic per spiritum propheticum dicitur. quasi dicat: Res nõ est parua, quare imis eam sensibus reponite. Et quia hæc est prophetia de incarnatione filij Dei, pulchrè apponitur Sela, græcè diapsalma.

Operuit cœlos uirtus eius, & laudis eius plena est terra.] Etsi factus est homo unigenitus Dei filius, & per hoc angelis minor uisus & inferior, attamen uirtus eius, hoc est, gloria & maiestas, supra cœlos est, hoc est, supra angelos, qui in cœlis sunt. Ad quem enim horum dixit: Filius meus es tu, sede à dextris meis? Vel quod splendidior ipso cœlesti est lumine. Præterea uniuersa terra, tum uberius agnouit eum Dominum & herũ, quando incarnatus: euehitq́ ipsum præconijs, ceu unigenitum, & eiusdem cum patre essentiæ filium. Deinde quando cum carne supra nubes conscendit, operuit cœlos obtexitq́, tumq́ ipsum uberius terra Deum cognouit.

Et splendor eius, tanquam lumen erit.] Splendor, inquit, quem demonstrabit nobis Christus, cognitionem Dei & uitam Deo placentem intelligens, ceu lumen erit, hoc est, non obscurũ, neq; imbecillum, ut Mosaicũ, illud enim umbram habebat: sed merũ
Esa.6. lumen & immixtum. Propterea & propheta dixit: Illuminare Hierusalem, uenit enim lumen tuum. Et, Populus sedens in tenebris, uidit lumen magnum. Præterea carnis ipsius fulgor, tanquam diuinitatis lumen erit in monte Thabor. siquidem in carne Deitas effulgebat.

Cornua in manibus ipsius, & posuit dilectionem fortem roboris sui.] Non solum, inquit, lumine doctrinæ usus, ueritatem demonstrauit & uita sua & institutione, uerũ etiam plurimas uires, admiranda multa faciẽs, exhibuit. Cornu autem omnino potentia multis in locis dicitur. Cornua enim animantibus sunt armorũ & scuti uice. Tandem pro nobis etiam mortem obijt, quod maximę eius potentiæ signum est: quoniam per mortem, mortem aboleuit. Vtraq; hæc fecit, ut suam erga nos dilectionem & fortem & magnam ostenderet. Maiorem enim hac dilectionem nemo habuit, quàm ut animam suam impendat pro amicis suis. Quia uerò cornua & de rege accipiuntur, ut
1.Reg.2. eo in loco: Exaltabit cornu Christi siue uncti sui. ac de fastu, ut cum ait scriptura: Ne le-
Psal.74. uate in altum cornu uestrum: adsceuerant quidam uatem hic dicere, quod regna dæmonum & superbiæ in manibus eius sint, hoc est, in potestate eius. perinde ac in eo loco
Psal.30. manus pro potestate accipitur, ubi scriptura inquit: In manibus tuis sortes meæ: pro eo quod est, in potestate tua. Quoniã autem dæmones subuertit & subiugauit iam tum, cum diceret: Iudicium est mundi, nunc princeps mundi ejicietur foràs: impendens animam suam pro nobis, fortem suam erga nos dilectio monstrauit. Porrò dilectio ipsa non imbecillitatis, sed roboris erat. Non enim ceu imbecillis passus est, sed uoluntarius, qui in crucem etiam sublatus propriam ostendit potentiam, solem obscurãs, terram concutiens, monumenta aperiens.

Ante

A Ante faciem eius proficiſcetur ſermo.] Non carebit, inquit, teſtibus, uerùm ſtabilem teſtabilem habebit propheticum ſermonem. Ante enim incarnatam eius diſpenſationem, propheticus ipſum ſermo prædicabat. Ioannis item prædicatio dum inquit: Veniet fortior me poſt me. Dein cum natus eſſet, uenerunt magi, ac multa de eo fama uulgata eſt. Poſthac exijt nomen eius in uniuerſam Syriam. Tum ad omneis dominos, ſubditos, ſermo progreditur, & nihil eſt abſque ſermone & uerbo Dei. Quia uerò & facies Domini terribilis eius præſentia dicitur, ut illhic: Facies Domini ſuper facientes mala: intelliges & conſiderabis, quod antea teſtificatur nobis, & prius quænam ſint agenda ſubindicat, deinde præſtò eſt cuilibet, iuxta laborem perſoluens. Niſi enim ueniſſem, & locutus eis fuiſſem, peccatum non habcrent. *Mat. 3.* *Pſal. 3.* *Ioan. 15.*

Et egredietur pedibus ſuis ad inſtitutionem.] Poſtquam præmiſit uerbum ad eruditionem & inſtitutionem hominum, ipſe tandem etiam uenit, pedibus prophetici ſermonis. Vel quod erudiat & caſtiget tandem nos, qui ijs quæ per uerbum ſuum nobis antea prædixit, & teſtificatus eſt, non obtemperauimus. Alij ſic legerunt: Egredientur in campos pedes ipſorum, uoculam πεδία per ε tenue ſcribentes & ι, intelligentes omnia eſſe permeanda incarnato Deo, ueluti arua tam ſupina, quàm ea per quæ equi aguntur, & campos, nihilq; ipſi impoſsibile eſſe. Poterint autem & humiles corde, arua intelligi, qui ex cœlis ſemen accipientes, fructum ferũt ad centum, ſexaginta, & triginta, de quibus Dauid ait: Arua tua implebuntur pinguedine, & ualles abundabunt frumento. Deinde oſtendens, quod de rationis conſortibus campis & uallibus uerba faciat, ait: Vociferabuntur & laudabunt. *πεδία. campi* *παιδεία institutio eruditio.* *Pſal. 64.*

Stetit & mota eſt tellus, aſpexit & liquefactæ ſunt gentes, confracti ſunt montes ui, liquati ſunt colles perpetui, profectiones eius perpetuas pro defatigationibus uiderũt.] Omnipotentiam Dei oſtendit, ut quæ nemini ſufferenda ſit. Simul enim ſtetit, & concuſſa eſt terra: intuetur, & ſimul liquefiunt ceræ inſtar omnes gentes: & montes franB guntur à ui potentiæ eius: & colles æterni, hoc eſt, iam inde ab initio prædicati, ob altitudinem & magnitudinem ſuam: & profectiones eius & uias quas ab æterno facit, undecunq; in hoſtes ſuos motus, uidentes, tolerabiles uiderũt, cæterùm planè laborioſas & adflictionis plenas, adeò terribiles erant. Conſiderabis etiam, quod ſteterit in cruce, & mota quidem ſit terra, montes autem ueluti petræ confracti ſunt: liquefactæ ſunt autem gentes aut copiæ dæmonum, & colles idololatriam accipientes diſſolui ſunt. Has profectiones eius & motus & operationes, quas ab æterno prædefiniuit propter labores, quos in cruce ſuſtinuit, factas, uiderunt crucifigentes ipſum. Laborauit enim uerè, & defatigatus eſt pro nobis cruci adfixus, & languit propter iniquitates noſtras. Sed & terra, ſiue terram inhabitans natura hominum ſtetit in eodem, & concuſſa eſt. A magnitudine quidem paſsionum concuſſa prius, ſtetit ueluti in poſterum non concutienda. Commota eſt autem ueluti tranſlata è ſtatu uitioſitatis, & infractæ quidem ſunt oppoſitæ uires duræ & ſuperbæ. Liquefacti ſunt autem colles, hoc eſt, primorum principum & ſcribarum & phariſæorũ dignitates à ſeculo celebratæ qui profectiones Domini, quas faciebat in Iudæa, æternas & perpetuas exiſtentes: hoc eſt, ad ſeculi uſq; conſummationem memorandas: uel mandata quæ dabat æterna exiſtentia, & in diſſolubilia, (profectiones enim ſeu itinera mandata ſunt, iuxta illud: Viam mandatorum tuorum cucurri.) pro labore inſpexerunt, hoc eſt, onerosa omnino & intolerabilia exiſtimarunt, cum tamen ille dixerit: Tollite iugum meum ſuper uos, iugum enim meum commodum eſt, & onus meum leue. Et agite adeſte. Et ego refocillabo uos defatigatos ac depreſſos duris legis ſermonibus, cuius iugum neq; patres eorum baiulare potuerunt. *Matth. 11.*

Tentoria Aethiopum terrebuntur, & attegiæ terræ Madiam.] Poſt ſalutares afflictiones, tentoria Aethiopum, non eorum qui re uera Aethiopes, ſed qui mente concipiuntur, caliginoſam deliberationem habentium: mortalium dico animæ, in quibus tenebrarũ tentoriis morabantur, perterrefactę ſunt, & ſubmiſſę ſunt, uerbo Euangelij: Et attegiæ terræ Madiam, amantes uidelicet fornicationis & uoluptatis affectus. Iſrael enim Madianiticis puellis fornicatus eſt, quando ſtetit Phinees, & placatus eſt Dominus, & ceſſauit quaſſatio. Porrò Madianæus, ualet, ſi interpreteris, condemnatum.

Pulchrè

Pulchrè autem tentoria & attegias dixit. Nam animæ mortalium temporaria dæmonum habitacula fuere: præterea uoluptatis effectus & operationes facilè dissoluuntur & transeunt, uti tentoria. Insuper Apostoli etiam uerè Aethiopiam uiderunt, & Madianiticam regionem uisitarunt, diuinum annunciantes uerbum. A

Nunquid in fluminibus irasceris, uel in amnibus indignatio tua, uel in mari profectio tua? Quoniā ascendes super equos tuos, & equitatus tuus salutē adfert. Intendens intendes arcū tuum super sceptra.] Postquā suprà dixisset, quod in cruce stans montes conterit, & gentes liquefacit: nunc ait, quod nō hominibus succensens hæc facias Domine, neq; ut perniciē ipsis adducas & funditus perdas, siquidem amnes & mare, mortalium congregationes & uarias gentes appellauit: quin potius communi saluti prospiciens, has passiones seu adflictiones demonstrauit. Etenim Apostolis, quasi quibusdam equis uectus, per uniuersam terram equitabis, non ut punias, sed ut serues. Non enim uenisti ut iudices mundum, sed ut mundus seruetur per te. Atqui credentibus equitatio tua cedet in salutem. Quod uerò ait, Arcum tuum fortiter & indubitanter intendes, ad tribus Israeliticas, quæ non crediderunt pertinet: eas enim sceptra nominauit. Quod uerò equi portantes Christum sint Apostoli, perspicuū fit ex eo quod Pau-

Act.9. lus ipse à Deo audiuerit dicente: Quoniā uas electionis mihi est, ut ferat nomen meū coram gentibus & regibus & filijs Israel. Illud uerò, Intendens intendes arcum tuum,

Psal.44. non est dissimile his quæ Dauid habet: Intende, inquit, & prosperum successum nanciscere. Et, Sagittæ tuæ acutæ in corde inimicorum regis. Quidam, Nónne in fluminibus irasceris: sic intellexerunt: Scopus, inquiunt, prophetæ est, ostendere quæ in nouo Testamento contigerint, quæ sunt longè diuiniora & magnificentiora ijs, quæ in ueteri sunt gesta. Propterea etiam ait: Non ut in ueteri Testamento, amneis in sanguinem conuertisti, aut mare exiccasti, ut liberares populum tuum ab sensibilibus inimicis tuis, sic nunc facies: sed conscendes super equos, ipsos nimirum Apostolos, ut sceptra dæmonum destruas atq; comminuas.

Fluminibus rumpetur terra.] Quemadmodum coloni, in fossas & subterraneos meatus, & euripos, diuidunt aquas, irrigationem terræ ita instituentes: sic tu, inquit, Domine, terram præparabis ad susceptionem intellectualium fluuiorum, qui sunt Apostoli, ut sit quod dicitur: Propter flumina scindetur terra. Sunt qui iuxta textum, terram fluuiorum ipsam Mesopotamiam acceperint, mediam inter duo ingentia flumina, Euphratem & Tigretem. Mysticè ipsum peccatum est, quod mediū est inter udam & remissam uitam. Mesopotamia itaq; rumpetur, hoc est deijcietur, cadet, ceu murus existens Babyloniorū roboris. Peccatum quoq; rumpetur scindeturq; ense, quem uenit Dominus iacere super terram. Fluuiorū tellus, ipsa etiam est Hierusalem, quæ multos iam tum sanctos continebat, quos amnes nominauit. Vt enim uerum existens lumen, Dominus ipse, per participationem Apostolos fecit lumen mundi, sic & sancti dicuntur pariter flumina. Proinde ait, quod terra iam olim fluuios habens quibus irrigetur, nunc rumpetur, ac ueluti sitibunda fatiscet, ut quæ non susceperit propheticū sermonē, neq; crediderit Christo. Nā si credidissetis, inquit, Mosi, credidissetis etiā mihi. B

Ioan.7. (line above)

Videbunt te, & ueluti in partu mœrebunt populi.] Hoc duplicem intellectum habet. Aut enim hoc accipies, quod qui crediderunt populi uidebunt tuum lumen, & ueluti in partu dolebunt: hoc est, cupiditatem & desiderium uehemens habebunt, ut uideant regnum tuum, & parturient tuum timorem, ut spiritum salutis pariāt. Vel quod infideles populi, intuebuntur gloriam tui præconij, & mœrore necnon labore conficientur præ inuidia, quales fuerunt qui dixere: En mundus sequitur eum.

Ioan.12.

Spargens aquas itineris.] Aquæ itineris, sunt spiritualis & Euangelici uerbi gratiæ. Nam aqua profectionis, qua ad nos usq; unigenitus Dei filius porrexit, spiritus est, quem dedit credentibus in se. Postquam igitur uarij sunt spiritualis doctrinæ modi, una aqua multæ fiunt, quæ dispergitur ac diuiditur cuilibet pro sua habitudine. Nam diuisionem esse donorum discimus, eundem autem spiritum. Deinde proficiscens in uicos & ciuitates Dominus, aquā doctrinæ sparsit illis profectò ad quos dicebat: Si quis

Ioan.7. sitit, ueniat ad me & bibat. Multi habent aquas sermonis, sed non sunt profectionis, sed status, spirantes uirosum odorem & inuidiam: in seipsis enim isti bonum habent, ipsum non in alios diffundentes, qui & assimilantur ei qui talentum defoderat. Porrò

A qui bonum habet, & in alios effundit, is aquas profectionis habet: & similis est, qui nummularijs talentum suum locat, quiq; opulentiorem dominum suum facit.

Abyssus dedit uocem suam, in altitudine apparitionis suæ.] Permansit in assumpto tropo, sensuumq; consecutionem obseruauit. flumina enim sacrosanctos apostolos appellans, mare gentes nominat, incredulitatis amarulentiam retinentes. Perinde ergo ut fluuiorum in pelagus ingruentium, exonerantiúmue, ingens sonitus & strepitus editur, marinis fluctibus cohibentibus arcentibusq; insultum et influxũ: hunc ad modum diuinis apostolis gentes circumeuntibus, salutareq; euangelij Christi præconium adferentibus, turbæ aduersum ipsos mouebantur, & seditiones ab infidelibus ipsis contradicentibus, extinguereq; tentantibus istam promulgationem: quemadmodum Ephesi argentarius Demetrius fecit, Corinthi uerò alij, & Hierosolymis Iudæi, quando & Romanis Paulum tradiderunt. Proinde abyssus turbationis gentium, dabat altitudinem apparitionis & eleuationis fluctuum eius. Quidam hic, per abyssum, multitudinem credentium acceperunt, è fluminibus & aquis supradictis consistentem. Ipsa igitur abyssus, & altitudo apparitionis eius, hoc est, alti in ipsa, & diuitiarum & gloriæ & autoritatis aspectum habentes, dederunt uocem, confitentes Dominum Iesum Christum ore suo.

Eleuatus est sol, & luna stetit in ordine suo ad lumen.] Sol iustitiæ in altum sublatus est in cruce, & nox facta est, in qua luna ordinem suum obtinet, ut luceat; siue quod Domino crucifixo ex gentibus ecclesia refulsit, & stetit in ordine suo ad lumẽ, hoc est, proximè lucens apparuit, seruans ordinem proprij orbis. Sic centurio gentilis existens, filium Dei confessus est crucifixum, & qui cum ipso erant. Iam & Dominus ipse dixit: Quando exaltatus fuero, omneis traham ad meipsum. Sin autem sol est euangelium, uide quando sublimatum est euangelium, & radij eius extensi sunt, tum & luna, hoc est lex, stetit ad lumen. Tum enim apparuit spiritualis lex, quando spiritus ipsam interpretatus est. Sic et per allegoricum intellectum apparuerunt, Agar & Sarra. Sic & illud, Non colligabis os boui trituranti: de doctoribus ecclesiæ, apparuit in lege scriptum & latum esse. Eum ad modum cordis circuncisio demonstrata est, non corporalis quidem particulæ. Hanc sanè ordinationem & antea quidem habebat lex, cæterùm occultabatur, ceu umbra circa ipsam foret. Quãdo uero uenit lumen mundi, tum stetit & ipsa in ordine suo. Ioan. 12

B (margin letter beside "do spiritus ipsam interpretatus est")

Iacula tua proficiscentur, ad splendorem fulguris armorum tuorum.] Diuos Apostolos iacula uel sagittas appellat, quæ profectæ sunt ueluti à forti quapiam & potenti manu missæ, ut figerentur in corde inimicorum regis, dæmonum uidelicet, æquè ac Dauid ait: Tanquam sagittæ in manu potentis, sic & filij excussorum. Excussi sunt quidem & proiecti à facie Dei, ipsi Iudæi. Horum filij sagittæ fuerunt potentis Christi, qui est uirtus Dei. Illi porrò ad splendorem fulguris uerborum, hoc est, armorum Christi profecti sunt. Arma uerò Christi sunt, quibus Paulus nos induit dicens: Induimini armatura Dei, quæ est thorax iustitiæ & galea salutis, & gladius spiritus. Atque hæc arma sunt splẽdida & coruscantia. lucet enim uirtus in eo qui eam induit, etiamsi occultetur. Luceat nanque, inquit, lux uestra coram hominibus. Apostoli igitur profecti sunt, docentes omnes gentes, ut ostenderent omnibus splendorem coruscationis armorum horum. Psal. 126 Ephe. 6 Matt. 5

Interminatione imminues terram, & in indignatione confringes gentes.] Iudaicam, inquit, terram desolari & uastari facies per Romanos, tanquam incolæ eius in te impij fuerint: & confringes, hoc est, humiliabis Israëlitas, qui gentium erga te sæuitiam & impietatem imitati sunt. Vel operationes terrestris prudentiæ imminues per iacula apostolorum tuorum: & gentium prudentiam, consilia humiliabis, deijcies, subiugabisq;.

Existi ad salutem populi tui, ut seruares unctos tuos.] Quum dixisset antea, quoniam imminues Iudaicam terram, rationem nunc eius reddit: Nam tu, inquit, exijsti ad salutem populi huius. Non enim uenisti nisi ad pecudes quæ interierant domus Israelis. Propterea et Iesus uocatus es, & aduenisti huc, ut serues unctos sanguine tuo, & spiritu sancto tuo. Atenim ipsi noluerunt, propterea eos minuisti, ac alium tibi populum uendicasti, qui & uncti sunt per baptisma, in mortem tuam baptisati, un-

ctiq́ue oleo exultationis, spiritu nempe sancto. Vel causam adducit, quur terrestris prudentia diminuatur: Propterea, inquit, imminues terram, quod eam ob causam exieris ut seruares. Aliter enim seruare non licebat, ni terrenæ res primum imminutæ essent. A

Proiecisti in capita iniquorum mortem.] Eos qui crediderunt, inquit, & unctos & participes factos, seruasti. In iniquorum uerò Iudæorum capita, hoc est, in principes & eminentiores mortem iaculatus es, per Romanos qui eos perdiderunt.

Excitasti uincula usque ad collum in finem.] Hoc est, ligasti iniqua Iudæorum capita, propriorum peccatorum cathenis: non ita quidem ut ex parte cincti essent, uerùm ut per totum corpus, & usque ad ceruicem. Nam peccata ipsorum excitata contra ipsos, quando Deus uoluit, ligarunt ipsos, adeò ut Romanis ipsos subijceres, ut ceruix eorum elata humiliaretur, conficereturq́. Hoc enim significat, quod ait: Ad finem. Sunt & charitatis uincula, quæ credentibus inijciens Dominus, ceruicem ipsorum proprio iugo submittit. Excitauit & alia uincula Christus aduersus Iudam, quæ suæ ceruici circumponens ille, finem reperit per strangulationem.

Diapsalma. Amputasti in defectione capita potentium, concutientur in ipsa. Aperient frenos suos, tanquam mendicus clanculum comedens.] Stuporem, inquit, & defectionem patiuntur potentes Israelis, deficientes à recta prudentia, furentes & insanientes aduersum te: eam ob rem resecuisti eos à tua proprietate, à tuo iure, quum antea pars tua essent. Vel quod alium aliò dispersaris, id quod Dauid ait: Di-
Psal. 16 spartias eos in uita ipsorum. Non immeritò autem capita ipsorum intellectus capacia, resecta sunt à societate, quæ illis cum uerbo fuit, quoniam pro uerbo non sapuerunt, sed uerbo potius restiterunt. Siue quod te signa exhibente, ipsi obstupescent, ac animo deficient. Concussionemq́ facient conturbati, ac discindentur, alij qui- B
Ioan. 7 dem dicentes: Quoniam seducit turbam: alij autem: Quoniam nunquam sic quisquam locutus est, ut homo iste. Occultè quidem capita, ipsi principes obmurmurabunt tibi, aperientes labia & dentes quæ sunt frena oris: æque atque mendicus non audens propalam accipere cibum uelato eum ore intus comminuit. Timebant enim uulgus, Iesu Christo beneuolum atq́ fauens, propter miracula. Quin etiam apostoli, antea non audentes loqui, uerùm conclusi in cœnaculo superiore clanculum edentes credentium ipsis salutem: tanquam equi aperientes frenos oris, hoc est, humanos timores abijcientes, cum fiducia & libertate prædicabant uerbum. Forsan & ad Deum propheta inquit: Quoniam in defectione quadam & succensente affectu constitutus Domine discidisti eos. Reuera enim ita eos discidit, si modò punit
Sap. 1 Deus. Atqui ipsi nosipsos punimus: cui rei testimonium dicit, qui ait: Deus mor-
Iacob. 1 tem non fecit. Et rursum alius: Tentat autem Deus neminem. Quilibet autem tentatur à propria cupiditate.

Ac duxisti in mare equos tuos, turbantes aquas multas.] Seruauit rursus sermo suũ in mutatione schema. Frena eñ recordatus, nunc equos ipsos apostolos uocat, quos in huius uitæ mare Dominus perduxit: qui gentes aquas existentes, propter udam & dissolutam uitam suam turbant, dum docent futurum esse iudicium, operumq́ in præsente uita transactorum reddendam persolutionem. Hoc modo Paulus Atheni-
Act. 17 enses turbauit, quum diceret: Tempora ignorantiæ posthabens Deus, iam nunc omnibus annũciat, in melius permutare animi sententiam ac resipiscere. Nam statuit diem in qua iudicaturus est terrarum orbem. Turbabant etiam alio modo apostoli, quando propter prædicatum uerbum, ipsos inter sese mutuò dissidere sanguine iun-
Luc. 12 ctos faciebant. Quod & Dominus adfirmauit: Non ueni mittere pacem, sed gladiũ. Multæ uerò aquæ sunt gentes, respectu Israelis, qui unius ueluti gentis instar haber.
Matt. 10 In principio sanè Dominus dixit: In uiam gentium ne abieritis. At ubi eleuatus est
Matt. 28 in cruce & resurrexit: Docete, inquit, omnes gentes.

Obseruaui, & contritum est cor meum, à uoce precationis labiorum meorum, & ingressus est tremor in ossa mea, & subter me turbata est habitudo mea. Quiescam in die tribulationis meæ, dum ascendero ego ad populũ peregrinationis meæ.] Custodiam uocant prophetæ, mentis suæ obseruationẽ & attentionẽ, quam faciunt, dum

A dum spiritus eis insonat futurorum cognitionem, æquè atque supra dixit: Super custodiam meam stabo. Ait ergo: Quia ueluti custodiui mentem meam à terrenis curis, in te mentem meam figens, reuelasti mihi quænam sint passuri, qui ex Israël non crediderũt, ac eam ob rem concidit cor meum: etenim ceu compatiens, tristor ob contribules & fratres meos. Vel, quia quæ reuelasti orãti mihi, custodiui, hoc est, consideraui & seruaui apud meipsum, quæ etiã posthac proloquutus sum orans: ac ideo conterritum est cor meum, tremorq́; apprehendit ossa mea, & subter & ex profundo turbata est tota habitudo & cõstitutio animæ meæ. Deinde mox spiritu imbutus ait: Quoniam non uidebo hæc quæ Israëlitis contingent. Tum enim quando institerit dies affuturæ calamitatis, quæ est mihi dies tribulationis, quiescam, hoc est, ultimum uitæ diem claudam. mors enim homini est requies & cessatio. Et ascendam in supernam urbem, ubi est populus sanctorũ, uitam hanc peregrinationem esse existimans, quod & ipse ego consimiliter puto. Sic & Dauid ait: Aduena ego sum & peregrinus, itidẽ ut omnes patres mei: patriarchas omnino clanculum & obscurè significans, aliosq́; qui eos consecuti sunt, sanctos. Quædam hic exemplaria habent: Ad templum peregrinationis meæ. Tum sic intelliges: Ascendam in templum cœleste, à peregrinatione mea hac: Desideransq́; resolutionem ex mortali corpore dicit, Requiescam. Quũ enim præcognouisset, quæ generi suo & genti euentura essent, animo conturbato dixit: Tum ego requiescam ab afflictione, si dissoluar à peregrinatione hac. Psal. 38

Eo quod ficus non proferet fructum, nec erunt germina in uitibus: olea negabit opus suum, & arua non producent cibum.] Afflictionis suæ causam exhibet, quam propter sit turbatus, dicens: Quoniam idcirco mœreo, quod ficus non porro proferet fructum, ipsa nimirum Hierusalem. Etenim ubi ad ipsam uenisset Christus, nullum in ea fructum repperit, præter sola folia, externam uidelicet demonstrationem & apparentiam, ac simulationem pietatis. Quemadmodum & rursus in parabolis dixit: Matt. 21
B Ficum quispiam habebat, quam ob sterilitatem execare uoluit. Agricola uerò pauxillum temporis ficui donari precatus est, ut uel fructum ferret, uel radicitus extirparetur. Sed neque uinea ipsa fructum protulit. Vinea uero est populus, ut Esaias ait: Vinea Domini, inquit, exercituum, domus Israël est, & domus Iuda, plantula dilecta. Oleam uerò nominat Pharisæos & Sadducæos, qui iusticiæ quidem nomine cõspicui & graues uideri uolebant, interim tamen eiusdem fructibus uacabant, & nudi ab ipsis erant. Quod uerò olea pro imagine iusti assumatur, Dauid etiam testatur: Ego ueluti olea fructifera, inquiens. Vniuersa pariter synagoga olea est, ut Ieremias ait: Oleam umbrosam specie, uocauit Dominus nomen tuum. Ipsa itaque opus suum mentita est, negauit, fraudauit. Instituti enim, ac puerorum instar ducti ad Christum per legem & prophetas, non accesserunt eum: propter hoc ipsum fracti sunt rami eius, & insiti sunt, ad oleastrum pertinentes infideles antea gentes. Præterea arua nõ proferent cibum, seu fruges in alimoniam, hoc est, tenuiores & inferiores in populo, ad quos dicitur: Nouate uobisipsis noualia, nec seminate super spinas. Isti ergo à deo à uentorum turbine perierunt, nullum diuinum fructum operantes, ut ne quãtum ad cibum sufficiat, parare possint. Luc. 13 Esa. 5 Psal. 51 Hier. 11 Hier. 4

Defecerunt pecudes præ cibi penuria.] Simpliciores & minus astuti, siue uitijs uacantes, probiores, ac digni ut à plura intelligentibus regantur, defecerunt, eo quod non haberent cibum. Nec enim erat, qui cibum eis apponeret, perinde ac propheta dixit: Adducam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famẽ audiendi uerbi Domini. Amos 8

Et boues non erunt apud præsepia.] Boues sunt legis doctores, leuitæ, sacerdotes, & sacerdotum principes. Nam et apostolus illud, Non alligabis os boui trituranti, ad doctores retulit. Siquidem illi cognitionis cibum, obscuritatis literæ operimentis tectum, dedignati sunt nudare, alijsq́; præponere, ut perspicuus fieret, & commodè intelligeretur. Accipiebant quidem & ipsi à populo oblationes, primitias dico & decimas, & quæ è sacrificijs ad aras, ueluti ad præsepia adferebantur. Neque igitur præsepia & aræ existent, neque huiusmodi boues. Quia uerò quædam exemplaria adscriptum hic habent, Ex sanatione ipsorum: intelliges ita, quod sanatio ipsorum fuerit Christus; quem simulac non susceperunt, ex Christo ipsis contigit ut deficerent

rent, nam is tradidit eos funditus ad interitum. Sunt qui hunc locum sic acceperint: A
Quod postquam propheta meminerit dissolutionis, in posterum de constitutione et
conditione, quæ illic sit, uerba faciat, utpote ubi non sit opus ijs quibus hic egemus,
neque corruptibili fructu, neque animantibus.

Ego uerò in Domino exultabo, lætabor in Deo seruatore meo.] Contristatus sum,
inquit, propter cognatos meos secundum carnem, talibus ac tantis malis tentandos.
Attamen reputans ego mecum gloriam Dei, omnibus hominibus manifestandam,
lætor & exulto, hoc est, exilio præ gaudio. ἀγαλλιᾶν enim est idem quod σκιρτᾶν id
est saltare, quod est gaudij quædam intensio. Intellige autem, quod ueluti ex perso-
na fide iustificatorum hæc oratio proficiscatur. Tantummodo enim talia dicit: quod
quidam ex Israel operibus expectātes iustificationem, sic repulsi sint: ego uerò ethni-
cus non ex operibus iusticiæ, quæ feci, sed secundum ipsius misericordiā, & per eius
Rom. 9 gratiam seruatus, in ipso exultabo. Simile est ei quod ab apostolo dicitur: Quoniam
gentes ex fide inuenerunt iusticiam. Israel autem persequens legem iusticiæ, nō præ
Rom. 15 uenit: propterea quod non ex fide, sed ueluti ex operibus legis. Et iterum: Gentes
pro misericordia glorificarunt Deum.

Domine Deus meus, potentia mea.] Imbecilla quidem est humana natura, inquit,
Phil. 4 sed hanc sibi unitam, potentem efficiet Dominus Deus. Sic & Paulus: Omnia pos-
Psal. 88 sum, ait, in eo qui me confortat, Christo. Ac Dauid: Quoniam gloriatio potentiæ
ipsorum tu es.

Et ordinabit pedes meos ad cōsummationem.] Hoc est, ad securitatem statuet pe-
des meos, ut stem ego solidus in fide, ac calcare queam, & ambulare super serpentes
& scorpios. Consummationem enim alij interpretati sunt, securitatem. Videtur au-
tem ueluti de quodam cursore hæc dicere. Cursum inquit curro: Deus igitur ordina-
2. Tim. 4 bit pedes meos, ut cursum perficiam, ueluti cum Paulo dicat: Cursum perfeci. Cur-
runt multi, sed inordinatè, quales sunt qui in stadio certant athletæ, non legitimè ta- B
men. Deus igitur pedes nostros collocat, si quando eius leges non prætercurramus,
neq; doceamus quippiam præter scripturas, neque uirtutē etiam aggrediamur, citra
mandata eius: ueluti faciunt, qui nuptias execrantur, & creaturas Dei bonas.

Ad alta perducit me, ut uincam in cantione eius.] Terra, inquit, me superiorem
facit, ac sublimia me sapere docet: ut ceu ex editiore loco debellem hostes. Infrà enim
constitutus, & terræ adiacens, quomodo uincam spiritualia nequitiæ in cœlestibus?
Victoria obtenta, non immeritò tum canā ei. Nec enim speciosa laus est in ore pec-
catoris. Qui ergo uicerit principatus & potestates, ille etiam canit Deo spiritualiorē
& puriorem cantilenam, citra instrumentum proloquutionis, sola mente cum Deo
colloquens, & ore ad os loquens. Quod siquidē iam & in hac uita fiat, nouerint quo
modo fiat, qui tali uictoria diuinitus decorati sunt. In futura profectò uita indubitan-
ter hoc continget, quando non porrò caro & carnalia supererunt, quando Deus o-
mnia in omnibus erit. Sic et Moses quum Aegyptij in mare submersi essent, ipse qui
dem cum suis canit. Musica uerò & tympanum strepit: hymni enim eorum qui nō
omnino fortes sunt, corpus magis spirant, eiusdem secum genij instrumenti, indi-
gentes. Vel non hoc dicit, quod post uictoriam carmen pangam, uerùm in hoc ipso
cantu, & glorificatione Dei, ac inuocatione nominis eius, uictoria potiar: In nomine
Psal. 19 eū, inquit, Dei nostri magnificabimur. Perinde atq; apostoli in nomine Domini uir
tutes faciētes, magnificebāt à populo, et hostes suos uincebāt. Animaduertendū quod
quidā precationē hanc Habacuc, historicè intelligentes, de reditu ex Babylone hæc
prophetā dicere confirmarūt. Aduersum quos Paulū nos proferemus dicentē, illis in
figura talia cōtingere, nobis aūt pro re uera scripta esse. Nisi enim umbratilis pictura
præcederet, imago non perficeretur. Præterea pleraque alia in hac precatione dicta,
nō conueniūt omnino ijs quę historicè transacta sunt. Cęterū de ijs, qui uolet, pro suo
arbitratu iudicet. Isthuc uerò cunctis est perspicuū, quod spiritus Dei qui scripturas
locutus est, per omnia omnes iuuare uult & per ea quę historicè dicunē, & per ea quę
spiritualiter intelliguntur. Non enim sic se habent res nostræ, ut res Græcorum, ut al-
legoria amplitudinē & splendorem teneat: ipsum uerò scriptum, & id quod per uer-
ba dicitur, grauitate & honestate careat, atq; splendore, sed plenum sit deformitate.
Nam

A Nam & scriptum hic sanctum est, animabusque commodans, in ijs qui recte audiunt. Quorum in numero faxit Deus ut & nos simus, per spiritũ sanctũ: cui aperta loquenti, & occultas sententias retegenti, & per utraque sanctificanti, gloria in secula, Amen.

HABACVC PROPHETAE VITA ET INTERITVS.

HAbacuc propheta ex agro Bexzochar è tribu Simeon oriundus. Quum antè expugnationem prospiceret captiuitatem Hierosolymæ, tam, ut qui maximè luxit, quum super ciuitatem, tum super populum eius. Appropinquante autem Nabuchodonosor Hierosolymis, ut dissiparet eas, fugam dedit ille in Ostracinam, & manebat illic incola in terra Israel. Ast ubi Chaldæi Hierosolymis soluentes, remearent in patriam suã, cum exuuijs atque captiuis, & reliquiæ urbis Hierosolymæ in Aegyptum descenderent, Antistes ille reuersus in patriam, ministrauit messoribus sui agelli. seminauerat eñ ordea. cæterùm statim ut esculenta præparauerat, uaticinatus est suis, dicens: Proficiscar ipse in longinquam terram, & reuertar ocyus: ueruntamen si cunctauero diutius, apponite nostris messoribus quod manducent. Et translatus repentè in Babylonem, exhibuit prandium Danieli, qui erat in cauea cum leonibus. Deinde egressus astitit messoribus dum iam cœnarent, neque communicauit cuiquã uel tantillũ de eo quod contigerat. Annunciauit præterea Habacuc, paucis pòst diebus postliminio ex Babylone Hierosolymam populum remeaturũ. Obiecit porrò ostentum ijs qui Iudæam habitant, Quod scilicet uisuri essent in templo grande lumen lucidè micans, & ita contemplarentur gloriam Dei. Prædixit item de consummatione templi, quod à populo occidentali foret deuastatio eius Hierosolymis: Tum carbasus, inquit, Dair in duas findetur particulas. Geminarũ item columnarũ capitella seu epistelia è medio auferentur. Neque quisquã cognouerit, ubi sint, quoue peruenerint: sed in desertum efferentur ab angelis, ubi nuper compactum erat mar-
B tyrij tabernaculum. Et in illis cognoscetur in cõsummatione Dominus, quod illuminabunt persequutos à serpente tanquã ab initio. Et seruabit eos Dominus ab umbra mortis, eruntque in tabernaculo sancto. Hic propheta de aduentu Domini non pauca uaticinatus est: atque ante biennium quàm populus à Babylone rediſſet, mors prophetam occupauit, & magnis honoribus in agro suo sepultus est.

VITAE HABACVC PROPHETAE FINIS.

THEOPHYLACTI BVLGARORVM ARCHIEPISCOPI COMPENDIARIA IN IONAM PROPHETAM *Enarratio.*

PRAEFATIO.

POSTQVAM omneis homines, cunctarũ rerum autor Deus, condidisset, omnium iuxtà peræque curam gessit, e tiamsi maiorẽ habere Israelitarũ prouidentiã uisus sit: hoc ipsum agit in cõmune mortaliũ beneficiũ faciebat. Vt enim Israeli cõuenientem curam gerens, non cuilibet differens, neque cum quouis colloquia miscens, quid agendũ foret demonstrabat: cæterũ præstantissimũ quemque ex omnibus eligens, iam magnũ quidem illum Mosen, nunc uerò Iesum filiũ Naue, aliàs Samuelẽ, ac alio tempore Eliam: & per unumquemuis horum, uel legem sanciens, uel miranda ostendens, uel adhortationes adferens, uiam ad salutem sternebat: Sic Israeliticũ populum ab alijs gentibus secernens, sedula cura, & frequentibus apparitionibus, & inenarrabilibus miraculorũ exhibitionibus, cæteris gentibus iter ad Dei cognitionẽ indicabat. Quod & per diuinũ uatem Osee nos docuit: Speculator, inquit, Ephraim *Osee 9* cum Deo propheta. Veluti enim metam quãdam proponebat populũ alijs gentibus, cùm in cõmoditatẽ, tum salutem. Non dissimilem ad rationẽ per hęc Aegyptus ineffabilem Dei potentiã didicit. Etenim in istorum perniciem, ad omneis homines fama perducens, cunctos demirari fecit, diuinæ prouidentiæ iusticiã. Hinc Rhaab scortũ, cognitionis Dei splendore accepto, Cecidit, inquit, ad exploratores, timor uester, *Iosue 2*

& tremor uester super nos. Audiuimus eñ quomodo Dominus Deus uester, exic- A
cauerit ante conspectum uestrum mare rubens, uosq; perduxerit. Quoniam Domi-
nus Deus uester, Deus in cœlo, & super terram infrà. Sic multo etiam pòst tempore,
conspecta arca, uociferabant alienigenæ cum trepidatione & horrore: Hic est Deus
qui percussit Aegyptum, quiq; tot Assyriorū myriades ante mœnia Hierusalē traie-
cit, ac regem ipsorū Senacherim terga uertere cogēs, cunctis mortalibus suam poten
tiam conspicuā reddidit: qui & in Babylone Danielē à leonū ferocia illæsum serua-
uit, inq; ardenti camino tres illos pueros retinuit, ac arroganiē istum regē Nabucho-
donosor dementauit, omnesq; illi subiectos docuit, quod solus Deus Israelis sit uerè
Deus. Cyri deniq; temporibus celebratissimū reditum populo suo donans, ac Hieru
salem pristinæ felicitati restituens, ut & templum splendidius quàm antea fuerit, ex-
trueretur: omnibus tam longè quā propè sitis cōmonstrauit, quod solus ipse abundè
posit & curam & præsidatū suorū agere. Porrò & in Macedonibus non semel uires
suas per Macchabæos ostendit. Præterea per ꝓphetas miracu a exhibentes, ac futura
prædicentes, gentiū plerasq; ad ueritatē duxit. Hinc magnum Elisæum Syri metue-
runt, tum cæcitate ab ipso percussi, tum Neeman leprosi curationē contemplati, tan-
ta uatem hunc sunt reuerentia prosecuti, ut ubi rex ipsorum in ægritudinē incidisset,
Azaelem ad eum legarent, quē & propheta ille Syrus in regem unxit. Deinde fatidi
cum Hieremiā tanto honore dignatus est Babyloniorū rex, ut optionē illi habitatio-
nis daret. Quumq; alios omneis et reges et principes, captiuos abduxisset, huic soli po
testatē dedit secedendi quò uellet. Beatū itaq; Ionan non dissimilē ad modum in pro-
phetam Nineuitarū selegit. Est aūt urbs Nineuitarum amplissima, regis Assyriorum
regiam complexa. Quum enim unigenitus Dei sermo per humanam naturā homi-
nibus appariturus esset, omnesq; gentes diuinæ cognitionis lumine illustraturus, an-
te etiam incarnationem suam, diuinā suam ipsis sollicitudinē subindicat, ut per hęc,
futura accipientes stabiliat, doceatq; in uniuersum omneis, non Iudæorum tantum- B
modo, uerumetiā gentiū esse Deum: utq; ueteris & noui testamenti cognationē ob
oculos ponat. Si enim nulla gentium siue cura siue prouidentia tactus esset Deus an-
te incarnationē, alium ipsum Iudæi Deum suspicari potuissent, ut qui diuersa transi-
gat ab eo qui legē tulisset. Siquidē ille Iudæorū solum rationē habebat, hic uerò cun-
ctorum hominū tangatur cura. Qua opinione infectus fuit execrabilis Marcion, aliū
noui testamenti, q̄ ueteris Deum esse adfirmans, quum Dei erga omnes homines
in ueteri testamento prouidentiam non obseruasset. Proinde hanc ob causam Deus
Ionam Nineuitis prophetā adlegauit, imò propter quasdam etiā excellentiores & se-
cretiores rationes Atqui nedum Nineuitis, uerùm & ipsi Israeli multa futura prædi-
xit, contēporaneus Oseæ, Amos, & Micheæ. Et quanq; nullum aliud eius literis man
4.Reg.24 datum uaticiniū circumferat, in quarto tamē Regnorū planum fit, quod & alias pro-
phetias ediderit. Dicit eñ scriptura de Hieroboām, non illo filio Naba, qui peccare
fecit Israelem, ut adoraret uitulas aureas, cæterū de alio, qui ex Ieu descendēs, decem
tribuū rex extitit, filius Ioas. Nā ille restituit terminos Israel ab introitu Imath ad ma-
re usq;, uersus occidentē, iuxta uerbum Domini Dei Israel, quod locutus est in manu
Iona filij Amathi prophetæ ex Gethephra oriundi. Præsens aūt prophetia sola, tum
diuina dispensatione memoriæ prodita est, tum ad institutionē pariter & adhortatio-
nem nostri, ad quos fines seculorū deuenerūt, ut ne despondeamus animū, etiamsi in
ipsum uitiositatis barathrū deciderimus, sed enim sciamus clemenē nobis esse Deū:
ideoq; ad uitæ nostræ & animi sententiæ emendationē reflectentes, genuinè & uerè
ipsam aggrediamur, neq; segniter, neq; dissolutè illā ipsam simulemus, exempli uice
ethnicos istos Nineuitas nobis proponentes. Scripta sunt eñ ista, ad correptionē Is-
raelis. Qui eñ non rubore suffundant, si isti homines Barbari, & magna potētia flo-
rentes, & in delicijs ducentes uitā, qui nullo unquā tempore aliquē prophetā audiue-
runt, adeò celeriter & spontè obediuerūt prædicationi: ipsi uerò lege Dei instituti ab
ineunte ætate, & populus Dei eximius existentes, eos interim, qui ipsis salutem an-
nunciabāt, interfecerint, usq; adeò ut et filiū Dei neci dederint, qui & seruator & re-
demptor ipsis aduenerat: Cuius sepulturæ & resurrectionis mysteriū in præsenti hac
Matt.12 ꝓphetia adumbrat, perinde atq; Dominus ipse Iudæis colloquēs dixit: Generatio ista

A signum inquirit, & signũ ei non dabit, nisi signũ Ionæ prophetæ. Vt em̃ Ionas in aluo ceti fuit treis dies ac treis noctes, sic et filius hominis erit in corde terræ, treis dies ac totidem noctes. Enimuero, quod ad reprehensionẽ et condemnationẽ Iudæorũ scriptura tradita sit, testatur Dominus in Euangelio, quũ ait: Viri Nineuitæ exurgent et condemnabũt generationẽ hanc, quoniã resipuerunt ad prædicationẽ Ionæ. Et ecce plus quam Ionas apud uos est. Quõ maiora sunt in Christo, quàm in Iona? Quoniã ille interminatus est tantũmodo Nineuitis subuersionẽ: Dominus aũt ille noster nedũ prædicauit, cæterũ & innumera signa fecit, per quæ par erat ipsos ad fidẽ trahi: sed increduli permanserũt. Significat igitur in Iona, tanquam in figura, de Christo mysteriũ. Attamen non per omnia necessum est quærere similitudinẽ: neque em̃ à nobis postulandũ est, ut omnino quæ sunt historiæ, ad spiritualẽ contemplationẽ uertamus. Nam ut generatim exempli uice dicã, quũ aliquẽ priscorum sanctorũ figurã Christi dixerimus fuisse, non opus est per omnia quærere similitudinẽ. Veluti Mosen dicimus typum fuisse Christi, seu legislatorẽ et mediatorẽ. Loquere em̃, inquit, ad nos tu, & ne loquatur Deus ad nos, ne quãdo moriamur. Hunc ad modũ Christus, ambo hæc, nimirũ nouã nobis legẽ ferens, & mediator Dei et hominũ factus, & uoluntatẽ patris sui nobis denuncians, ipsique reconcilians, nõ tamen impeditioris linguæ fuit, neque gracilis seu exilis uocis, ut Moses: nec titubauit labijs suis, nec terræ promissionis exors fuit. Rursum Aaron typus Christi fuit, ceu summus sacerdos, qui in sancta sanctorũ ingrediatur, & populi peccata diluat, quæ et om̃ia Christo conueniunt. Siquidẽ insignis pontifex factus, sese ipse obtulit: ac in cœlũ cõscendens, peccata nostra in se trãstulit & abstulit, chirographo dirupto. Atqui Aaron nõ caruit noxa et reprehẽsione, ut qui aduersus Mosen cũ Maria murmurauerit, ac eos qui in solitudine uitulos cõflauerunt, nõ prohibuerit: in Christo uerò nihil huiusmodi deprehenditur. Peccatũ enim nullũ fecit, nec est inuentus dolus in ore eius. Eam ad rationẽ hic, amandatus est quidẽ Ionas, ut nunciaret uoluntatẽ Dei Nineuitis, ac ad eã prouinciã haud erat pronus, sed in fugã sese conijciẽs, illã declinabat. Christus uerò à patre missus, obediẽs factus est. Porrò quod propheta uoluntarius in pelagus proijcitur, et à ceto deuoratur, et tertio die ab eodẽ denuò euomitur, tandemque ad Nineuitas proficiscitur, omnia Christo sunt cõmunia. Nã & ille sponte mortẽ obijt, et morte uerè absorptus est, tertia die uitæ restitutus, ac in Galilæã profectus, initium prædicãdi euangelij, apud gentes sumendũ præcepit. At Ionas seruatis Nineuitis turbabatur, Christo uerò salus gentiũ ualde iucunda fuit et grata. Decerpentes igitur ex hac prophetia, quantũ satis est ad Christi mysteriũ, quantumque est commodũ, cætera literæ permittemus ut typus huius prophetiæ, quatenus per omnia cum Christo cõueniat, sit penes rectà iudicãtes, nõ penes ipsam figurã uel adumbrationẽ.

B

CAPVT I.

ET factum est uerbũ Domini ad Ionan filium Amathi.] Cuius rei gratia sic quæso orsus est? Emphasim enim & latentem quandam uim habet uerbum illud, Et factum est. Apparet enim, quum multus esset sermo de Nineui, quumque fama eius reliquas urbes omnis exuperaret & regna, nimirum quod & opibus & potentia prægnans, multis flagitijs obnoxia esset atque peccatis, per consecutionem dictum, Et factum est uerbum Domini. Vel quia Israelitæ ex confesso nõn obsequebantur uerbo Dei, hunc ad modum auspicatus est. perinde ac si dicat: Quoniam Israelitæ sese perperam diuinis in rebus gesserunt, non obtemperantes uerbo, igitur in posterum factum est uerbum Domini ad Ionan, ut ad gentem Nineuitarum mittatur. Adiectum est autem nomen patris prophetæ, propter nominis æqualitatem. Est enim haud absimile uero, alios sic appellatos, qui tamen ex eodem patre non fuerint propagati.

Dicens: Surge, proficiscere in Nineui, ciuitatem magnam.] Maximum est indicium posteris, de gentium ad cognitionem Dei assumptione, ipsa Ionã ad Nineui urbem legatio. Est autem ciuitas Assyriorum eximia, ut in præfatione commemoratum est quam Assur extruxit. Assyrij uerò increduli & fidei omnino sunt exortes. Hanc urbem seruatum iri uolens Deus, ceu locum existentem tum temporis, idololatriæ, & omnis effascinationis & incantationis, ac prophetam idcirco pœnitentiæ (quæ est animi in meliorem sententiam permutatio) præconem ipsis mittens, ostendit, quod suprà etiam diximus, quod non sit Iudæorũ tantum Deus, sed et gentium:

& quod non sit personarum apud ipsum respectus, uerùm in omni gente, quisquis ipsum desiderauerit, & iusticiam exercuerit, ei gratus est uel acceptus, quemadmodũ
Act. 11 & Petrus in Cornelio hoc uerè, ipsaq; re aggressus demonstrauit. Valde autem accelerantia uerba sunt, Surge & proficiscere. Nolens enim mortem peccatoris, quin potius cupiens ut conuertens sese ad bonũ uiuat, prophetã celeriter destinat ad promulgationem pœnitentiæ. Hinc etiam apponit, Ciuitatem magnam, ut magis ipsum inflectat, ac permoueat accelerare profectionem. Non enim est, inquit, exiguus locus, non uile oppidulũ, sed ciuitas non una ex multis, cæterũ magna, quare non est quod ipsam asperneris. Si enim ne quantulacunq; quidem aliqua contemnenda est ciuitatula, quanto minus ingentes & præclaræ sunt posthabendæ urbes?

Et concionare in ipsa, quod clamor flagitiorum eius ascenderit ad me.] Quia, inquit, non sentiunt proprias suas iniquitates & impietates, ideo tu sis eis præco, ac doce eos quod talia tantaq; crimina perpetrauerint, ut ad cœlum usq; ipsorum magnitudo peruenerit, ac tantũ nõ uocem ediderint, aduersus perpetrantes, clamantem, nihil enim eorum ignorat, quamuis sit minimũ, qui cuncta nouit priusquã fiant. Enimuero quia clemens existens Deus, non ob parua quædam delicta pœnam adducit, sed quando ingentia, & numero digna peccata commissa fuerint, quæ eius mansuetudinem ad iracundiam prouocent, tum exurgit ad uindictam. Eam ob rem etiam dicit, clamorem criminum ad se usq; peruenisse, ceu multiplicatis ipsis, & accersentibus ad sui excisionem & ultionem. Sic & Abeli sanguis clamat, contra Caini cædem: sic & Sodomitarũ turpis opatio uociferata est cõtra ipsos. Verè itaq; in summis opibus uiuentes Nineuitæ, nullum non uitiorũ genus admiserunt, cætera lasciuijs, ueneficio & incantationibus uacantes: quibus in rebus Chaldæi præ alijs exuberabant, perinde ac Naum dicit: Scortum formosum & iucundũ, ducatum præstans ueneficis. Eapropter & Dominus prophetam ad hanc urbem legauit, & si longissimè ab Iudæa sita esset, ut cunctis mortalibus ostenderet, quod et laqueis erroris constricti, ut qui omniũ maximè atq; in uniuersis sceleribus primatum obtinenres, cognitionẽ Dei sint recepturi, finibusq; foturi suis. Nec eñ sermo Dei est inefficax, cæterũ magnipotens, & magnarum uirium, ut & ad Hieremiã dictum est: En dedi uerba mea in os tuum, ignẽ, et populũ tuũ ligna. Et iterũ: Nõnne sermones mei uelut ignis ardẽs, dicit Dñs, & ueluti securis cędens petram? Intuere porrò clamoris uocẽ positã ut in Sodomitis.

Et surrexit Ionas ut fugeret in Tharsis à facie Domini.] Ambigunt hic non parum multi, quur quum propheta sit fugiat, ceu Deum latere queat: hoc autem nemo alius, ne mediocrium quidem, unquam putasset, quod Deum effugere posit, qui et cuncta explet, & nullo loco capitur. Nõnne Dauidẽ audijt, si ipse ignorasset, dicentẽ: Quò proficiscar à spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam? & quæ deinceps sequuntur. Videtur itaque absurdè dictum hoc, uel ipse absurdus & monstrosus quispiam homo esse, qui à Deo fugiat. Dicendum igitur, quod apertè quidem & plus quàm alij, ceu propheta nouerit, quod uniuersorũ Dominus ubiq; præstò sit, quodq; nullus locus eius prouidentiæ & gubernationis expers sit. Cogitauit autem manifestiores suas apparitiones, in sola Iudæa ipsum facere, unde si ab hac longèremoueatur, sibi non porrò appariturum Deum, ut ad hoc ministeriũ eum mittat. Hoc enim signat, à facie Domini, hoc est, declinauit magis perspicuam, adeoq; clariorem Dei apparitionem & & functionem legationis, quæ illi ex ipso imminebat. Quod enim prisci sancti in locis quibusdã separatis apparere Deũ autumarint, et Iacob testaẽ, quãdo uidit scalas, et angelos ascendẽtes et descendẽtes, inquiẽs: Dominus est in loco hoc, ego uerò ignorabam. Sic Dauid: Selegit, inquit, Dominus Sion, secreuit ipsam in habitationẽ sibi. Porrò & nos perfectiora sapere docti, ac per ista spiritum diuinam gratiam magis adumbrare credentes, ipsum locum accedamus, ceu sanctificãdi, & diuinum quoddam donum decerpturi, relaturiq;. Subterfugit autem functionem illam, non tanquã non credens Deo, uel segnis: utraque enim prophetæ sunt indigna, nihil ei conueniunt: atenim simul compertum habens, Nineuitas diuinam benignitatem & mansuetudinem, si resipiscant, consecuturos, hincq; euenturũ ut ipse pro uano uate reputetur, quod omnino indecorũ est prophetæ & incõueniens, nimirũ quod uanus existimari debeat. Forsan et Nineuitæ malo in eũ affectu concitabunẽ, ceu talẽ q falso et mendaciter

Naum 3 · Hier. 5 · Ibidem 23 · Psal. 138 · Gen. 28 · Psal. 131 (marginal references) B

A citer eos in pœnitentiæ adflictiones coniecerit. Hanc autem ipsi suspicionē peperit, quod uideret nihil graue Nineuitas passuros. Atq; hoc est argumentum prædicationis. Ratiocinatus est enim secum, quod Deus uerbum illis suum non prænunciasset, si perire eos uoluisset: sed perspicuū est, quod ad pœnitentiā sit adhortatio, ipsa pœnæ & supplicij interminatio. Præterea & Iudæorum accusationem fore cogitauit, Nineuitarum obedientiam, ut qui ignoto et alienigenę fidem adhibuissent uiro, quū ipsi contribulibus prophetis non crederent, qui prophetias suas cum miraculis etiam confirmarent. Hanc ob causam imperatum sibi non statim executus est, sed fugere Tharsis usq; est conatus. Hanc regionem quidam Tarsum esse aiunt, quæ & Ciliciæ metropolis, sub radicibus montis Tauri sita. Alij regionem quandam Indię Tharsis appellari tradunt. Ex Tharses enim Salomonem quoq; preciosos lapides, dentes etiā eburneos unà cum simijs mercatū. Hæ aūt aliunde quàm ex India non perferuntur, bimatus spacio, tanto enim tempore nauis Solomonis in libro Regnorum redire dicitur. Atqui errant talia dicentes. Si enim ad Indiam fugiebat, non erat opus ad Ioppen descendere, quæ est maritima Palæstinæ, adiacetq; mari ad occidentem uergenti. Per hoc pelagus nemo naui traijciens, in Indiam peruenerit. Inter enim nostrum & Indicum mare, multum telluris est & habitatæ & inhabitabilis, montesq; & multi & magni, sinus item ruber, quem deinde Indicus contingit. Præterea diuina scriptura testimonium dicit, Tharses nō esse ex urbibus Indicis, neq; etiā Tarsum, sed Africæ esse. In Esaia enim iuxta Septuaginta editionem legitur: Lugete nauigia Carchedonis, quoniam interijt munitio uestra. Aquila tamen & Symmachus Tharsis pro Carchedone uerterunt, quum & Ezechiel memoriā Carchedonis fecerit: in Ebræo uerò & Syro exemplaribus, Tharsis inuentum sit. Vnde liquet non in Indiam, sed Africæ Carchedonas Ionan profugisse. Esa. 2

B Descenditq; in Ioppen, & repperit nauim euntē in Tharsis, ac dedit naulum suum, descenditq; in ipsam, ut nauigaret unà cum illis Tharsis usq;, à facie Domini.] Per mare fugam adornat, ratus quàm celerrimè sese à ministerio prophetiæ erga Nineuitas liberandum. Dedit autem & nauigationis mercedem, ut ne uel hinc si non daret, esset quod remoraretur eum quo minus fugeret. Omnia nanque ipsi facilia uidebantur, patriæ priuatio, maris pericula, mercedisq; abiectio, modò ab graui & molesta prophetandi functione illa eripi queat.

Et Dominus excitauit uentū uehementē in mari, & exorta est tempestas magna in mari, & nauis periclitabatur ut contereretur: conterritiq; sunt nautici, & clamabant quisq; ad Deum suum, feceruntq; iactum uasorū nauis, ea in mare eijciētes, ut leuior ipsa fieret.] Ionas quidē sic effugere posse diuinū illud ministeriū arbitrabat: at enim terræ marisq; Dominus, suscitat aduersus nauim tempestatē, fluctuumq; nexus nauigio circumijcit, ut discamus diuinā functionē subterfugere nos nō posse, neq; renuere debere, si ad opus Deo bene placēs aduocemur. Docemur iuxta hinc, quod nihil citra Dei prouidentiā geraī, uerùm tempestates etiam diuina uoluntate, & nō fortuitò, uel naturaliter fieri: Dominus enim, inquit, excitauit spiritum magnū. Dicat forsan aliquis, frequentissimè procellas maris naturæ quadā ratione oriri, nempe siderum cōuentibus, et secessionibus: quandoquidē hunc Deus ordinē, mundi motui indiderit. Cui respōdemus: Excitanī etiā sæpe, natura nō postulante, tempestates, Dei admirādo consilio et uoluntate: qui & naturā cōdidit, idem eandē etiam alterare, secundum quod sibi uisum fuerit, undelibet potest. Vtroq; autem modo illi seruanī uel pereūt, quos diuinus calculus uel seruari uel interire iudicauit. Quod uerò terreflant nautæ, signum est magnitudinis periculi, quādo & maris peritissimi sibi metuerunt: signum est euidentissimū, quod animū desponderint, & idcirco eiectionem uasorum fecerint, ut leuaretur nauis. Supplicabat autem quilibet dijs suis: scriptura hæc non frustra enarrante, uerùm uti doceat, utraq; esse necessaria, & nostra facere, et diuinum implorare auxiliū: neq; sic totum negocium Deo permittere, ut nos interim segnes planè & ignaui sedeamus, (inanimatorū enim & omni motu uacantium hoc rerum est) neq; nostris omnino nos confidere consilijs & institutis. hoc enim rursus impiorum hominū est, quibus reproba mens est. Asseuerant hic quidam, quod circa istam solā nauim tempestas sæuierit. Neq; enim, si cōmunis tēpestas erat, conati essent forte

exquirere,

exquirere, eius turbationis maris autorem. Enimuero, quum alios uiderent citra periculum sulcare pelagus, secundisq; uentis agi, suam uerò onerariam nauim, submergi propemodum ea periclitatione, inquirunt quisnam inter sese eius maris sæuitiæ sit autor, quæue origo. Atque hæc opinio nō erit absimilis uero, si reliqua nauigia extra periculum sint acta. A

Ionas autem descendit in aluum nauis, & dormiuit & stertuit.] Nunquid adeò ignauiæ & secordiæ deditus erat propheta, ut tanto periculo suscitato ipse dormiret, nec simpliciter dormiret, sed in altū adeò soporē deferretur, ut stert eret? quod maximæ securitatis argumentum erat. Atqui ante subortam tempestatem & periculum sopore correptus est, fortasse ex nimia fugæ tristicia & defatigatione. Porrò quod in aluum nauis, hoc est, in infimum locum descenderit, prophetæ hoc moribus conuenit. Separatim enim & solitarium degere propheticum est. Hinc et Dauid: Solitarius sum, inquit. Et Hieremias: Bonum est homini ubi iugum suum tulerit, ab ineunte iuuentute sedere solum. Et iterum: Non sedi cum concilio illusorum eius. Solus & separatim sedi, quoniam amaritudine repletus sum.

Psal. 101
Thren. 3

Et accessit ad eum proræ gubernator, dicens ei: Tu quid stertis? Surge, inuoca Deum tuum, si fors nos seruet Deus, & non pereamus.] Nautica multitudo, aliàs prorsum negligens decori, & intellectu carens, hic adeò formidine & pauore eruditur, & intelligens redditur, ut proræ obseruator, non ipse tantummodo preces fundat, uerùm Ionan adiens, eum etiam ad precādum excitet. Adeò necessitas, quid deceat, bellè docet. Obserua hic, quod etiamsi uarios deos inuocauerint, eam tamen cognitionem habuerint, unum esse quempiam Deum, cæteris omnibus maiorē præstantioremq;. Non enim dixit, ut seruent nos dij, sed Deus: Vel quod unum existimauerint, Iona cum omnibus illis peculiarem suum Deum adorante: Atq; unum fortasse ex multis in auxilium uocauerint qui eos exaudiret, ac incolumes cōseruare posset, forsan Neptunū, uel Nerea, seu Thetin, seu alium quempiam marinum Deū iuxta Græcum errorem. B

Dixit porrò quilibet ad proximū suū: Agite iaciamus sortes. Et cecidit sors super Ionan.] Obtēperauit Ionas proræ obseruatori, et orauit. Quanq̄ enim hoc scriptura nō expresserit, intelligit tamen: quādo neq;, quod è somno surrexerit, indicauit, nemo tamen ambigit ipsum expergefactū surrexisse. At precibus suis ad Deū fusis nō est exauditus. Neq; eū par erat inobedientē Deo, exauditum iri. Iam et fuga eius à Deo, fiduciam ad Deū ademerat. Quum igitur auxilia ex precibus uana tum dijudicarent, ad sortem cōfugiunt, cui gentes adsueuerāt. Nouerant eū naturæ quodā ductu, peccantibus esse adiectam pœnā, ac digna nos ob peccata nostra supplicia ferre, nec huiusmodi expertia esse curæ Dei, proinde credebāt quod prouidentia illa per sortis iactum, manifestaret sibi autorē: iamq; hoc arbitrabant, quod quē fortuita sors probasset, uel etiā prodidisset, apprehendendū, ceu sortis oraculo expetitū. Cęterū nos intelligamus, quod Deus quemlibet à proprijs, à domesticis, à cōtribulibus, cognatis et cognitis, ad se adducat: perinde ac tenemus Magos stellæ ductu pductos ad cunas Christi, & Azotios in ueteri testamēto per symbolū boum arcam perferentiū tandem seruatos, quū quid in posterū fieri uellet, subindicasset. Sic Dominus noster repertis piscatoribus, Agite, inquit, sequimini me, faciam ex uobis piscatores hominum: consuetum ipsis nomen prætendens. Quum igitur nautis consuetum esset ceu ethnicis sorti ri, condescendens & consentiens ipsis Deus, per minimè obscurum ipsis indiciū, tempestatis ipsis autorem notū reddidit. Præterea sortem non esse spiritualem rem, apostoli indicant, qui sorte, priusquam spiritu perfusi essent, usi sunt: post spiritus paracleti accessionem, haudquaquam sortem admittentes. Quidam uerò neque apostolos tali sorte usos adfirmant, sed enim diuinioribus quibusdam signis, quæ indicarent eis, quinam à Deo electus esset.

Et dixerunt ad ipsum: Denuncia nobis, quam ob causam isthuc mali nos apprehenderit. Quæ tua negociatio est? Et unde uenis? Et quò proficisceris? Et ex qua terra, quóue populo tu es?] Intuere hic Barbarorum hominum æquitatem. Non enim statim ut agnouerunt Ionam esse autorem turbinis & tempestatis maris, agrestibus in ipsum moribus ferebantur, cæterum blandè & mansuetè interrogant, cuius

causa

A causa malum hoc, id est, adflictio ista, ex quo peccato abs te commisso, nos accessit, super nos uenit. Percontantur autem, ut ubi didicerint delictum, experiantur expiare & emendare. Scrutantur autem & quam operationem exerceat, hoc est, quale uitæ suæ studium & artificium habeat, & ex qua gente sit, & uiam, unde & quò uadat, tanquam ex studijs ipsius, & ex communibus gentis moribus uel opificijs, & ex itinere quod ingreditur, uitam eius obseruare queant, sicq; tandem Deum placent, in quem impegerat. Existimabant enim quod si turbatum ab ipso numen, marinum fortasse, reconciliassent, hanc tempestatis ipsi noxam effugere possent. Imitemur igitur & nos horum nautarum mansuetudinem & mitiorem animum, si quando excellentiora longè quàm ipsi deposcamus.

Qui respondit ipsis: Seruus Domini ego sum, ac Deū cœli ego colo, qui fecit mare & aridam.] Hoc, inquit, studium, hæc mea negociatio est, seruire Deo uero, per mea opera & actiones, etsi nunc illi non obtemperauerim: & colere ipsum, per fidem in ipsum. Multi quidem colunt Deum, sed non sunt serui eius, ut qui non faciant opera ipsi placentia. Per hoc autem mox etiam ex quânam terra sit demonstrauit, nimirum Iudæa: nec enim alia gens, hunc Deum colebat. Admiratione autem dignus est propheta, ut qui morti proximus existens, prædicet Dei potentiā, & nauticis creaturarum & idolorum cultoribus reuelet magnificentiam eius, conditorē omnium ipsum adpellans, hoc est, cœli, & eorum quæ sub cœlo sunt. Per hoc enim quod ait, Qui fecit mare, ansam illis simul præbet ratiocinandi, quod quandoquidē maris creatorem colat, planum sit, quod aduersus eum impingens, tempestatē hanc excitarit.

Timueruntque pauore magno conterriti, dicentes ad ipsum: Quur hoc fecisti? Cognouerunt enim uiri, quod à facie Domini fugeret, quoniam denunciauerat eis.] Ex hoc, inquit, agnouerunt quod aduersus Deum delinquens, à conspectu eius fugeret, quod confiteretur ipsis, seruum Dei se esse. Simulatq; enim dixisset, quod

B uerum Deum colat, intellexerunt eum Iudæum esse. Iudæis autem non licebat exteris & alienigenis admiscere sese, neque applicare se urbibus idolorū cultricibus. perspicuum itaque erat quod in Deum suum deliquisset. Fortasse etiam cogitarūt, quod uitam, quæ in lege præscribatur declinans, ac Græcorum moribus sese admouens, fugiat à facie Iudæorum Dei. Terrefacti sunt igitur, quandoquidem arbitrarentur potentem illum Deum esse, è cuius manibus quisquam euadere non posset: iuxtà metuentes, ne unà cum transfuga isto intereant. Porrò quod non liceret Iudæis decreto legis suæ, gentibus adiungere sese, ex ueteri testamento constat, tum ex euangelio quoque. Dicente enim Domino Iudæis, Quò ego uado, uos uenire non potestis: respondebant illi imprudenter, Quó nam iturus est, ubi nos eum nō inueniemus? Numquid ad dispersionem Græcorum iturus est, & docturus Græcos? Ioan. 13

Dixerunt ad ipsum: Quid faciemus tecum, ut cesset à nobis mare?] Et hic demirari dignum est, nauticorum hominum mansuetos & mites adeò mores. Neque enim insurrexerunt in ipsum, neque dixerunt: O scelesté & omnium sceleratissime, propter te peribimus: sed ipsum iudicem faciunt, ut pronunciet quid secum faciundum sit. Siue ergo antea clementes adeò extiterunt & æquabiles, digni sunt quos æmulemur: siue præ pauore ad mansuetudinem tralati sunt, uel sic etiam imitandi sunt: ubi sæpenumero nos in calamitates incidentes planè efferamur, nedum aduersum calamitatum autores solos, uerùm et cōtra ipsos familiarissimos nostros in calamitatibus consolatores. Proinde nautæ illi tales sunt. At sententias suas partiuntur. Nec enim audent morti adiudicare, maximéque quum seruum eum esse Iudæorum Dei audiuissent. Horribilis autem ille Deus iam olim ipsis ex fama innotuerat. Nec rursum præsens periculū despicere possunt, quare ipsum ceu Dei seruū hortanť dicere, q̄d oporteat secum agi. Perspicuū em̄ uidebať eis, q̄d minimé ignoraret eius mali medicinā.

Nam mare ibat, & excitabat uehementius tempestatem.] Post sortem, inquit, uehementior, impetuosiorq; tempestas exorta est. Mare enim ibat, hoc est, plus agitabatur & intumescebat. Quædam hic exemplaria pro ibat, admodū concitabatur, habent, hoc est, horrendum strepebat, tremendum murmur edebat, quasi fluctus inter se mutuo naui illisi essent: atq; hi post sortitionem magis tumultuati sunt, Deo palàm indicante, per quem ista prouenerit adflictio.

Quibus

Quibus Ionas reddidit: Tollite me & iniicite in mare, tum cessabit mare, uosque deseret. Cognoui enim ego, quod mea causa tempestas illa magna uos petiuerit.] Talem sese gerit bonis consilijs prædita anima. Cognito peccato suo, rubore quidem suffunditur propheta quod deliquerit, non morem gerens Deo: non ignorans autē quod mare obtemperet, seruiens diuino mandato, si quod acceperit, seipsum inobedientem Deo morte cōdemnat. Atqui nos haudquaq̃ tales sumus, quin potius aperte palàm scientes crebrò, peccata nostra supplicijs digna, ubi magnam aliquam afflictionem sustinuerimus, aduersus Dei prouidentiam murmuramus, tanquā impeccabiles essemus, tantum abest, ut digna nos pœna condemnemus. A

Et ui conabantur nautæ ad terram appellere nauem, & non potuerunt. Mare enim ibat, & excitabatur magis super ipsos. Et clamauerunt ad Dominum & dixerunt, Nequaquam Domine pereamus, propter animam hominis huius: & ne des super nos sanguinem iustum. Quoniam tu Domine, ut uoluisti, sic egisti.] Humanissimi, et mansuetissimorum morum homines illi, ut diximus. Etenim Ionam, qui seipse in mortem tradiderat, adhuc ad terram remigio usi, traducere moliuntur: atenim nequicquam laborabant. Nam mare uehementius crescebat excitabaturque. Neque sic tamen quicq̃ aduersus prophetā aggrediuntur, quum id iure possent, simulatque seipse condemnarat: cæterū omnino tali eius uoluntati obsecundare, sanguinolentum iudicant, ac cædem spirans: propterea in præcedentibus precant, ut à tempestate illa & cōmoto mari liberentur, neque pereant eo quod fouerint animā prophetæ, sed concedat Deus eum, seseque uiuere. Sin autē necessariū est hunc mori, nequaquam super nos sanguinem iustum, hoc est, sanguinem eius, ne ad condemnationem, precamur, nostram, sanguinem illum iustum, ceu serui tui, cedere, facias. Non enim hunc tanquā latrones, aut sanguinolenti homicidæ occidimus, cæterùm tuæ obsequentes uoluntati. Tu em̄ ut uoluisti, sic fecisti hæc. Hic Barbaros cōtemplare, quomodo nō contra hæc ogganniant: Igitur cruentus & sanguinis auidus ille Deus est, sanguine igit̃ gaudet: uerùm Dei uoluntatem amplexantur, diligunt & uenerantur, non curiose indagantes causas, quur ista sic fiant. B

Acceperuntque Ionam et iniecerūt ipsum in mare, et stetit mare à commotione sua. Ac timuerunt uiui timore magno Dominum, & sacrificarunt sacrificia Domino, & uouerunt uota.] Vix tandē audent opus aggredi: quo peracto, statim tranquillū mare redditur. Illi uero cognoscūt Dominū perfectius quàm antehac: nec parū ipsum metuunt, ut cui sese nemo subducere queat, qui acriter in ipsum peccātes adoriri possit: ac quæ ad diuinū cultum pertinent, exhibuerunt. Sacrificarunt em̄ sacrificia, fors ubi in terrā appulsi fuere. destiterat em̄ sæuitia maris. Vouerunt aūt & uota, hoc est, promiserunt se talia quædā & talia facturos, ubi in patriā remeauerint. hac ratione illi in melius permutati sunt. Et qui antea quisque pro sese multos putabant esse Deos, tempore motus maris, nūc unum agnoscentes, dominantem potentiæ maris, concussionemque fluctuū eius pacantem, ipsi sacrum faciunt, & uota edunt. Viden hic diuinam dispensationem atque consilium? Fugit Ionas ut ne seruentur Nineuitæ: & ecce seruantur nautici, dein & ipse, & exuberantius bonum perficitur. Sic & nostris diuina prouidentia delictis ad bonum usa est.

CAPUT II.

ET imperauit Deus balenæ magnæ deuorare Ionam. Eratque Ionas in aluo balenæ, treis dies ac treis noctes.] Imperauit, hoc est, uoluit à ceto deuorari prophetā. Non enim quemadmodum hominibus aut angelis præcipit Deus, in mentem ipsis insonans, quid agendum sit, si ceto iam nunc demandauit: sed uelle aliquid Deum, lex est & mandatum necessariò complendum. Atque hic obedientiæ modus est inexplicabilis quidem nobis, ipsi uerò cognitus. Deuoratur ergo à ceto Ionas, treisque dies ac totidem noctes in eo permanet uates: quæ res omnem excedere fidem audientibus uidetur, maximè ijs qui ex Græcorum scholis, sapienteque doctrina, ad hanc historiam accedunt. Quos equidem non satis demirari possum, qui fiat quod hęc nō intelligant, quum suis ipsorum alis capiant. Apud ipsos em̄ nonnihil tale de Hercule narrat, nempe quod & ipse à balena deuoratus, incolumis remāserit, nisi q̃d tantummodo depilatus redierit, idque ob ingenitam & internam beluæ calliditatem. Aut igitur

A tur nostra suscipiant, aut sua reijciant. Atqui quum non oporteat à græcarum fabularum putredine, nostræ ueritatis soliditatem commendare, cogitandum primùm, Deo uolente & præcipiente, nihil non fieri posse. Deinde hic consideranda sunt, quæ circa in utero materno fœtum miranda contingant, ubi fœtus naturali quidem innatat humiditati, estque ueluti absorptus & obrutus prægnantis aluo, uiuit tamen & conseruatur, Dei, humanum ingenij captum excedente, nutu & consilio. Neque enim ulla humana ratio ista percipere potest, credit tamẽ, ut quæ ubique cõspiciantur ita sese habere, resque ipsa rata sint & indubitata. Proinde neque Ionæ euentui fides detrectanda est, uerùm enimuero, ita factum ut scriptura nobis tradit, citra ambiguitatem credendum: estque in maioris adeoque diuinioris sacramenti uel arcani figuram suscipiendum. Fugit enim & humana natura à facie Domini per inobedientiam, & occultata est, ne ui deretur, ut ideo Adamum Deus uocauerit: Vbi es? quò te proripuisti? Iniecitque ipsam uitæ huius mari, corpore, nauis loco usam: cui & naulum dedit, ministerium uidelicet, quo ipsi obsequuta est, curam eius & prouidentiam ad omnem cupiditatem faciens. Ventis igitur & spiritibus nequitiæ, mare isthuc turbantibus, fluctus uoluptatũ insurrexerũt, corpusque unà cum animo merserunt. Necessarium igitur fuit, mortem obire quempiam ex ijs qui in eo nauigio erant: corpore dico. Proinde naturam nostram induens Dominus, unus ex nobis factus, & nauim nostrã ingressus, hoc est, corpus humile ferens, & inter nos demorans, in similitudine carnis peccati: moritur per sortem, hoc est, iuxta prædefinitionem, quam prædefiniuit atque decreuit pater: Qui hoc sortitus est, atque ante omne æuum, ante cuncta secula decreuit, constituit, proposuit, ut filius ille suus pro nobis moreretur, perinde ac Petrus & Paulus dicunt. Animaduertite hic Ionæ nomen, si interpreteris, ualere, altissimo laborante, uel columbã significare. Altissimus igitur pro nobis laboribus defatigatus est, & pro nobis luget, angitur, dolet: uoluntarius quidem. Nec tamen sese ipse iugulat, cæterùm per manus

B iniquorum adfigitur cruci, quemadmodũ & Ionas. Qui etiamsi seipsum ad mortem condemnaret, non tamen seipsum proijcit, sed proijcitur: docente nos hoc uerbo, ne nos temerè in pericula cõijciamus, neúe incautè & stolidè in mortes incidamus. Mortuo itaque Christo, ac omnia deglutienti balenæ tradito, spirituales nequitiæ cessarunt, procellæ uoluptatum prostratæ sunt, tranquillitas tota & pax in uita uersata est, & animis & corporibus, æquè ac ipse dixit: Pacem relinquo uobis. Et rursum à resurrectione discipulis suis salutem impertiens: Pax inter uos sit, ait. Quinetiam sic quidam hic inquiunt, prophetam esse figuram Christi, nauim esse typum Iudæorum synagogæ, proræ obseruatorem esse Mosen, nautas esse prophetas, mare, adflictiones quæ à nobis debebantur, sortem, uoluntatem patris, secundum quam Christus in mare ærumnarum præcipitatur, & aluum ingẽtis ceti, hoc est, mortis ingreditur, ubi triduũ commoratus resurrexit, gentibusque euangelium annunciauit, ex quibus credentes conseruati sunt.

Et orauit Ionas ad Dominum Deum suum ex uentre ceti, dicens: Clamaui in tribulatione mea ad Dominum Deum meum, & audiuit me: ex uentre inferni, auscultasti clamori uocis meæ.] Nihil damni passus à ceto uates, sed ueluti pro domo ceto usus, neque corporis, neque mentis iactura facta, Dei præsentem opem sentit. Non ignorans autem quod offenderit Deum, per hoc quod ministerio legationis noluerit fungi, conuertitur ad precationem. Quique olim in sola Hierusalem Deum apertè apparere arbitrabatur, nunc ipsum in aluo ceti præsentem reperit, gratiasque agit illi, quod se seruauerit, ac preces suas susceptas esse ait: siue tanquam propheta spiritu hoc intelligens, siue per uerisimile hoc dicens. Non enim usque nũc uiuus, inquit, permansissem, nisi exaudisses precationem meam. Inferni porrò uentrem, ipsam ceti aluũ nominauit: tùm quod belua sit letalis ac mortifera, tùm quod ex natura facti mortuus esset, ui ueret autẽ sola Dei gratia. Aliâs ceu typus Christi, qui in corde terræ treis dies ac treis noctes egit, non immeritò se in uẽtre inferni fuisse ait. Intuere hic rem admirandam. Qui uerè gustauit mortem Christus, prædixit in corde terræ se tridui & trinoctij spacio futurum, neque mortem, neque infernum recordatus. Hic uerò in umbra mortis constitutus Ionas, non uerè mortuus, inferorum mentionem facit. Vt discas Domino nostro, tanquam Deo, mortem fuisse ultroneam, & suæ uoluntatis, ac resurrectionem in

ipsius potestate uel arbitratu fuisse:eam ob causam cor terræ dixit,nō mortē,neq; Plutonis regiam,Ionæ uerò nō erat in propria potestate uita,propterea ueluti apud inferos existens,quantum attinet ad naturā eius facti sui,alui Plutonis meminit. Clamauit etiam Dominus in tribulatione sua in cruce ad patrē, Pater dimitte illis peccatū, & omnino exauditus est. Dimissum est enim peccatū ijs,qui in incredulitate sua non permanserūt. Forsan & aluum inferni dicere quis crucem posit: illa enim pro nostra salute Domini mortem peperit.

Deiecisti me in profunda cordis maris,& flumina circumierunt me.] Cor maris audiens,memento Domini dicentis se futurum in corde terrę, uideq; typum ueritati consonantem. Varijs autem modis uates,quod secū contigit, enunciat, magnificans Dei gratiā quæ sibi obuenit:iuxtà indicans potentiā Dei,ut qui ex quouis malo seruare posit,etiamsi terribilissimum fuerit. Nō enim simpliciter dixit in profunda,sed apposuit etiam cordis. Quum enim cor uideatur esse intimum animantis, & præcipua pars,hyperbolen hic ostendens,in profunda cordis dixit, pro intimis, ac si dicat: in maris intima me deiecisti (balena enim in profundo moratur,) ipsius balenæ me intima comprehenderunt. Flumina uerò dixit,fluctuū insultus, siue quod flumina sese in mare exonerent. Iam qui à mari cingitur,à fluminibus certè circumfluitur iuxtà.

Cunctæ sublimitates tuæ super me transierunt.] Quando,inquit,in naui erā, sublimitates habebam, ceu naui à fluctibus in altum sublata. Tuæ uerò istæ sublimationes fuerunt & fluctus,ueluti ex tuo mandato suscitati.

Egoq; dixi: Depulsus sum ex oculis tuis. Proinde tentabōne ego intueri in templum sanctum tuum?] Tum,inquit,quum in medio periculorum essem, cogitabam me ab oculis tuis,à uisitatione,ab inspectione proiectū esse,ac hęsitabā: Viuámne,& posthac apponā,hoc est,conabor,desiderabo,cupiā intueri templū sanctū tuū Hierosolymis? Sunt qui sic intelligant: Noui equidem in aluo ceti existens,quod me mirificè præter opinionem etiam meam seruaris, ueruntamen dubito num hinc sim egressurus,reuersurusq; in lucem,ut uel in ipsum diuinum templum perueniam, inq; ipso glorificem te. Accesserunt & ad Dominum sublimationes,umbræ uidelicet sublimis, & arrogantis,& incōsistentis synagogæ: & fluctus,hoc est,uariæ adflictionis species. B
Quæ cùm iuxta patris consilium ipsum inuaserint, ipsius esse dicuntur. Vnde tum etiam dixit: Vt quid me dereliquisti? Quod simile est huic,quod hic ait: Proiectus,seu depulsus sum ab oculis tuis. Atq; hoc humano more prolocutus est. Homines enim ubi in tam grandia pericula inciderint, se derelictos aiūt. Quod igitur uerisimile erat alios homines de ipso dicere,ipse hæc de sese loquitur. Quare ad hanc ueluti sententiam dicit: Respiciámne adhuc ad corpus, quod templum tuum sanctum est, tanquā abs te apparatum extructumq; mihi? Seu ueluti te in me etiam capiens, & recipiam ipsum rursus ex resurrectione mea? Nemo autem hic insurgat sermoni, Dominū ceu ignorantem,num sit resurrecturus nécne,introducenti: uerùm animaduertat quæ supra memorauimus,quod talia iuxta humanas cogitationes dicta sint.

Circunfusa est mihi aqua usq; ad animam meam, abyssus extrema me circundedit,subijt caput meum ad rimas montium: descendi in terram,cuius uectes detentiones æternæ.] Gratiam Dei erga sese propheta uarijs modis celebrans,ab aqua se circumfusum ait: cui, aquæ dico natura est auferre animam & uitam,seq; ab ultima abysso cinctum,& in fissuris montium fuisse inquit: per quod subobscurè ceti magnitudinem exhibet. Montes dein & spelæa nominat,quæ uerisimile est subire balenam: huiusmodi enim in mari pleraq; sunt,quibus illisæ scaphę pereunt. Quod peritiores nautæ formidantes,petras sub mari extantes declinare student. In terram autem se Ditis descendisse ait,nō quod illuc descenderit: nec enim uerè mortuus erat: cæterùm quod periculi magnitudo exposceret,ut mortuus ille uideretur,& ad ipsum Plutonem atq; infernum,peruenisse: ad quem qui descenderit, ceu à quibusdā noctibus detinetur. Illi porrò sunt detētiones æternæ,hoc est, in æterna secula eos qui inciderint retinentes. Vel æternæ,hoc est,firmiter & ita ut infringi nequeant radicatę,atq; nemine iaminde à principio dissolutæ,neq; ullo unquam seculo à propria sede uel mansione motæ. Abyssus extrema Domino mors est,quam postremam pro nobis sustinuit, post innumeras insidias. Subijt autem caput eius sepulchri spelæum.

Et ascendat

A Et ascendat ex corruptione uita mea ad te Domine Deus meus.] Per hoc quod in ceto seruatus est, incipit credere, quod uitam denuò sit recepturus, eamobrem hoc etiam exoptat: non utiq; exoptaturus, nisi ex illo hoc peræque Deo possibile credidisset. Quum enim ambo sint impossibilia, qui hoc potest, alterũ itidem potest omnino. Vita igitur mea in ceto, ab hac corruptione qua iam interijsse uideor, ascendat ad te, hoc est, ad templum sanctũ tuum in quo cerneris & glorificaris, ut uel in hoc ego gratia tua fruar. Sic & Dominiuita, non ex corruptione sui, quam nullam uidit, sed ex corruptione mortis, ascendit ad supercœleste templum. perinde ac dixit: Ascendo ad patrem meum. Ioan. 20.

Quum deficeret anima mea à me, Dominum recordatus sum. Et ueniat, obsecro, oratio mea, ad templum sanctũ tuũ.] Non abeunt sanctis tribulationes, citra lucrũ. Hinc & Dauid: In tribulatione, inquit, mea, inuocaui Dominũ, & exaudiuit me ad latitudinem. Et Esaias: In adflictione, inquit, tui mentionem feci. Tum Paulus: Tribulatio patientiam efficit, patientia uerò probationem. Consimilem ad modum Ionas, quando anima eius periculi magnitudine deficeret, non ad conuicia delapsus est, sed Dominũ recordatus sum, ait: hoc est, inuocaui ipsum, ut esset adiutor meus. Vel memini equidem Domini, quod amico erga mortaleis affectu est, ac negligat peccatum quod patraui, non obtemperans ipsi: propterea & precatus sum ipsum, ut posthac sim dignus quo perueniat ad te oratio mea, quam faciam ad templum sanctum tuũ, quando prorsus reuixero. Si enim uitam recuperauero, ueniã ad templum Hierosolymorum, & preces meas ad te fundam. Vel hæc ipsa precatio, qua etiamnum te precatus sum, ut ascẽdat uita mea ex corruptione, & ueniat ad te, siue ad templum sanctum tuum, siue supercœleste, siue illud quod in Hierusalem est. In eo enim solo, ut [illegible] præfatione dictum, credebãt perspicuas Dei uisiones & adparitiones fieri, omn[illegible]q; in eo orationes suscipi. Dominus etiam, quum animam exhalaturus esset, meminit patris Psal. 17. Esaie 26. Rom. 5.

B sui, dicens: Pater in manus tuas depono spiritum meum. Ascendensq; in cœlum corpore interpellat pro nobis apud patrem, corpore legationis uice obtinente, quod pro magnæ supplicationis symbolo ostendit patri, ut nostri misereatur ipse: cuius rei gratia à filio quoq; assumptum est. Ascensus itaq; cum corpore, ad diuinum & supercœleste templum, oratio intelligetur eius, qui pro nobis, ut commemoratum est, per corpus intercedit.

Custodientes mendacia & uana, misericordiam suijpsorum reliquerũt, ego autem uoce laudis & confessionis sacrum tibi faciam. Quæcunq; uoui reddam tibi ad salutem meam Domino.] Alij sanè, inquit, uana & mendacia idola sectantes, & seruientes ijs, qui non sunt Dij, misericordiam abs te non postulant. Vel, misericordiã à te cõsecuti, & liberati à calamitatibus, non celebrant, neq; magnifaciunt misericordiã quã fecisti cum ipsis. Vel, te misericordiam ipsorum reliquerunt: per tuam enim misericordiam uiuunt. Nam si tu iniquitates obseruaueris, quis sustinebit? At enim ego seruatus, tibi uictimas & sacrificia adducam cum gratiarũ actione: ac quæcunq; uoui, hoc est, promisi propter salutem meam hanc, reddam tibi. Fuerunt autem & in lege sacrificia salutaris: propterea & exemplaria quædam ad salutare habent. Quidam sic accipiunt: Illa, inquit, reddam tibi, quæcunq; salutem mihi conciliant, & animam meam iuuant. Hæc autẽ sunt obedire tibi, & prophetici ministerij opus perficere. Iam & Dominum custodientes. uanè & frustra obseruabant, qui misericordiam suijpsorũ, nempe arcanum resurrectionis, pro uniuersa humana natura peractum, adeoq; pro ipsis custodibus omnino, quandoquidem & ipsi homines, reliquerunt, nolentes credere quod resurrexisset ab ipsis custoditus. Porrò Dominus etiã ipse misericordia ipsorũ erat, uerùm noluerunt eum. Ego uerò, inquit, filius tuus, sacrum tibi faciam: hoc est, autor ero, ut tibi in mundo sacrificetur sacrificiũ spirituale, reddamq; tibi salutem hominum, quam tibi mea incarnatio promisit. Insuper & ante adflictionẽ suam & crucem, orauit: Pater serua illos in nomine tuo, ut & ipsi unum sint. Ioan. 17.

CAPVT III.

DAtumq; est à Domino mandatum ceto, & eiecit Ionam super aridam. Factúmque est uerbum Domini secũdò ad Ionam, dicens: Surge & uade in Nineui ciuitatem magnam, & concionare in ipsa iuxta priorem concionem, quam ego locu-

tus sum ad te.] Præcipitur per diuinā potentiā balenæ, quæ statim inexplicabili qua A
dam ratione, ad diuinæ maiestatis uoluntatē mouetur, eq; lateribus & uentre suo, incolumē atq; illæsum uatē reddit. Qui ex ea pasione sua lucratus erat, ut disceret obtemperare Deo. Iniuncto enim ei, secunda uice proficisci in urbem Nineui, & prędicare iuxta priorem prædicationem, quæ erat, quod ascendissent flagitia eius ad Deū, non tergiuersatur, sed illico surgit, non corpore solum, sed animi etiam promptitudine, & resurrectione mentis: sibiq; demandatum perficit. Hunc ad modum non dissimiliter, tribulationes magna sunt eruditio animaduertētibus, ut quæ diuinæ uolūtati placuerunt, persequanť. Atq; hic contēplare, qui res gestæ seruatoris nostri Iesu, cū Ionæ hisce factis conueniant. Siquidē Ionas priusquā pateretur quę est perpessus, fugit, ne Nineui perueniret: sic Dominus ante crucem & pasionem suā cunctabatur gen
Matth. 10. tibus annunciare æternum regnū, unde discipulis suis etiā præcipiebat: In uiam gentium ne eatis. Ite autem potius ad oues, mandabat, quæ in domo Israel perierunt. quandoquidem neq; ipse aliò, præterquā ad has solas missus esset. Vbi uerò ab adflictione & morte sua in corde terræ triduū & trinoctiū egisset, tum alia, quorumcunq; Ionas typus extitit, suscepit. Siquidem ascendit & prodijt ipse ex interitu uita: prædicat dein gentibus per apostolos, iuxta priorem prædicationem. non enim alia Israelitis ante pasionem suam, alia uerò gentibus post pasionem tradidit: sed enim unum super omnes euangelium est, una fides, idem baptisma.

Nineui autem urbs ingens erat Deo, ueluti tridui iter complexa.] Grandis erat Nineui magnitudine, ac propterea apud Deum quoq; ingēs erat, plurimiq; faciebat eius salutem, ut qui non parum multos in ea homines finxisset, quos omnes seruatum iri uel[illegible] Quod ait, Velut iter profectionis trium dierum, aliqui sanè de spacio urbis intelle[illegible]nt, ceu trium dierum interuallo tota urbs circumiri potuerit.

Orsus est ergo Ionas ingredi in urbem, ceu profectionem itineris diei unius, & cōcionatus est, & dixit: Post treis dies Nineue subuertetur.] Non rectà per urbem B
iter faciens concionabatur, sed per totum, uicos & plateas ingrediens. Ingens autem miraculum erat, uirum Ebræum ex alia terra uenientem, nemini cognitū, per urbem ingredi & uociferari: Adhuc tres dies & Nineue subuertetur. Sed quęrat hic aliquis, quomodo Deus, iuxta priorem concionem prędicare iusserit. Licet igitur hic dicere, quod prophetæ hoc tantummodo breuiter nobis enarrent, quod missi sint. Nō enim omnia uerba quæ Deus ad ipsos, & illi ad ipsum fecerunt, expresse & planè annunciant. Proinde & in principio uaticinij huius uidemus prophetam hunc ad Deum nihil loquutum esse, & interim tamen inueniemus dicētem: Domine, nónne hi sermones mei, quum adhuc in terra mea essem? propterea præueni ut fugerem in Tharsis. Cognoui enim, quod tu misericors & miserator esses. Nihil igitur mirādum, dictum fuisse à Deo in principio ad subuatem hunc: Adhuc tres dies & Nineue subuertetur: nec tamen ab ipso subuertendam. Obseruandum hic quod reliqui interpretes, quadraginta dies pro tribus dixerunt, ac quosdam ceu conuenientem numerum hūc recepisse. Siquidem in tribus diebus ille primùm totam urbem circumiuit, dein laboriosam illam pœnitentiā Nineuitæ Deo obtulerunt: postea ante portas urbis sedens propheta, prophetiæ suæ finem expectauit: hinc & quadraginta dierum spatium uerius esse dicunt. Atqui uerisimile est Septuaginta primū, quadraginta posuisse dies, ac eos qui principio descripserunt errasse: postea & in cuncta exemplaria errorē esse transfusum. Attamen uide, quod neq; treis dies accipientibus, aliquid absurdi obueniat. Neq; enim totā urbem circumire prophetam necessum erat, uerùm simul unius diei iter profectus est prędicans, ut ista prædicatio od omnes perferretur, atq; ad ipsum usque regem perueniret. Atq; ut grauis ista & anxia Nineuitarum pœnitentia demonstraretur, ac; Deo susciperetur, sufficiebant post prædicationem dies, siue treis illas statuamus, siue duas. Quandoquidem una dies satis fuisset, ostendere homines germanè resipuisse, et meliorem induisse mentem. Sedit autem ante portas urbis Ionas: siue ne intueretur in eos adeò ad pœnitentiam conuersos: siue post primam statim prædicationis diem, seu post tridui completionem, cognoscēs quod propitius esset illis Deus, & non subuerteret, hoc est, funditus perderet: ueruntamen expectabat fortasse leniorem aliquā pœnam illis adducendā. Diximus quæ nobis uisa sunt, ne reijciatur de

tribus

A tribus diebus uetus scriptura. Qui hæc nostra legerit, quæ iudicabit meliora, seligat.

Et crediderunt uiri Ninneui Deo, & indixerunt ieiuniũ, & induti sunt sacco, à magno ipsorum usq; ad paruum.] Significanter dictum est, Viri Nineui, hoc est, nihil non absurdi antea facientes, uenefici & incantatores, dæmonibus agitati, crediderũt uero Deo: omnibus delicijs & lasciuijs referti, ieiunio se macerarunt: molles & delicati, sacci induerat habitum. Neq; tale studium à tenuioribus & pauperioribus initium duxit: uerùm à magnis & opulentioribus exordio sumpto, ad tenuiores etiam peruenit & minores. Obserua autem hic simpliciter contingens, quod à magnis nempe uiris, ad paruos, hoc est, ad infantes usq; pœnitẽtiæ indicia sint exhibita. Sic illi, qui neq; unquam animæ commodantem sermonẽ audiuere, discipuli sunt facti hominis pauperis & ignoti: Iudæi uerò, & Mosen & prophetas deridentes, tandem & ipsi Deo minimè obsequentes, decidæ, ut ita dicam, facti sunt.

Et appropinquauit sermo ad regem Nineui, surrexitq; à solio suo, & deposuit stolam suam à sese, & amictus est sacco, & sedit in cinere. Et promulgatum est, & indictũ in Nineui, à rege, tum proceribus eius, dicentibus: Homines & iumenta & boues & oues, non gustent quicquam, neq; pascua carpant, & aquam non bibant.] Postquam magnates primi orsi sunt pœnitentiã, meritò celeriter etiam ad ipsum usq; regem per ducta est fama prædicationis. Ac uide hic prudentem hominẽ, & propria mala agnoscentem. Non incredulus fuit, neq; subsannauit sermonem, nec ægretulit duram istã interminationem: ac cognoscens quod malè uixisset exacto tempore, (natura enim ita comparatum est, ut conscientia peccatum indicet) desilit quidem à throno in quo sederat prius, multaq; non optimè iudicauerat, mandaueratq;, sedet in cinere & puluere ac auro interspersam, & gemmis glutinatam, delicatamq; uestem exuit, aspero induto sacco, uirosum & intolerabilem odorẽ præbente, adeò planè fit philosophus, seueram uitam assumendo, omnibusq; ostendit, nequicquam eos consuetudinẽ pro

B ponere, ut quæ uincire ipsos possit etiamnum ac perdere. Diuulgatq;, ut & bruta pecora simul ieiunent: non ueluti Deus hoc inquirat à iumentis, sed ueluti illis magnitudinem alacritatis circa ieiunium ostendentibus, propterea & bruta & ieiuna manere animalia cogunt. Norant etiam aliàs, quod conferret eis ad maiorem & operosiorem mentiũ suarum correctionem, iumentorum etiam afflictio. Cogitant autem secum in animo, quod si animantia peccati expertia ieiunent, multomagis sese idem facere debere, ut qui peccatis sint obnoxij. Simul etiam hoc ratiocinabantur: quod irrationalibus animantibus fame pressis, alijs quidem balantibus, alijs uerò mugientibus, & quibuslibet naturali usis uoce, ipsi ad uberiores ardentioresq; lachrymas, præ compassione, permoueantur: Deus autem eo pronius misertus, suam bonitatem impertiat. Quidam hic per iumenta efferos homines, atq; ratione alieniores, monstrosè putarunt.

Circumieceruntq; saccos homines & iumenta.] Per saccos, afflictionem illam intellige. Neq; enim iumenta saccis amiciebantur.

Et clamauerunt ad Dominum extense.] Si clamauerunt accipias, ut communiter hominibus & iumentis tribuas, (etenim & famelicorum animantiũ uoces, ceu quædam supplicatio fuerunt erga Dei benignitatem) extense intelliges pro impense, hyperbolicè. Sin hominibus tantum accõmodes, intellige, quod extensis manibus clamauerint. Natura eñ ueluti nobis adhæresit, expassis manibus supplicare, ceu accepturis quicquã ab eo, cui supplicamus, ac uelocius sumpturis id quod ab eo petimus.

Ac reuersus est quisq; à uia sua praua, atq; malo, quod erat in manibus ipsorũ.] Nõ tantum ieiunio & sacco, uel maceratione sui utentes, Deum supplices precabantur, cæterùm & mores suos, & uitæ rationes correxerũt, quæ ueræ est pœnitentiæ finitio, ueluti in Esaia dicit: Non hoc ieiunium elegi, nec diem, quo humiliaret homo animã suam. Enimuero solue omnem iniquitatis & iniuriæ copulam. Et iterum: Discite benefacere. Pauperiores ergò à uia praua reuersi sunt, nimirum ab ebrietate, mẽdacio, lasciuia, iniuria, ac talibus. Potentiores autem ab iniquitate discesserunt, quæ in manibus ipsorũ erat, quam uiolenter & iniustè, freti potentia sua, peregerunt. nam manus uim significant. Sic & in consueto & familiari colloquio dicimus: Quidam manu sua hoc egit. Iam qui iniustè iudicat muneribus corruptus, in manibus habet iniquitatẽ, Esaie 58. Ibid. 1.

iniustum calculum ponens: sic qui ex rapina ditescit, in manibus iniquitatem seu iniuriam tenet. At quando alius sententiam fert legitimè, & alius amicè & humaniter obtinet, reuertuntur ab iniuria sua, quæ in manibus ipsorum erat. A

Dicentes: Quis nouit, si mutet sententiam & concilietur Deus, & auertat se ab ira indignationis suæ, & non pereamus?] Vide prudentes homines. Non ad desperationem proiecerunt se, sentientes magnitudinem peccatorum, sed iudicis mansuetudinem simul considerarunt, quod sententiam mutabit, hoc est, aliud deliberabit, & transmutabit minas, & adhortationē admittet: hoc est, tranquillus erit & mansuetus, pacabitur. Atqui Israelitæ tales non sunt, sed quid dixerint, audi: Iniquitates, inquiunt, nostræ super nos sunt, & nos in ipsis liquescimus. Et quomodo uiuemus? Hæc autem dixerunt, nolentes auertere sese à prauitate, sed in ea se oblectantes ac studiosè ex desperatione opponētes immedicabilem partem, nulla in se pharmaca quicquam posse autumantes. Deus tamen eis hunc in modum loquutus est: Reuertimini efficaciter à uia uestra praua. Et quur mortem obitis domus Israel? Sic igitur nos Nineuitarum instar uitā nostram corrigere par est. Quanto maiora mala habemus, tanto magis Domini mansuetudinem reputantes, quam nullis uerbis exprimere licet, quanta mensura exuperet multitudinem peccatorum nostrorum.

Et reuertatur ab ira indignationis suæ, & non pereamus.] Indignatio quidem est iudicium, quod tristia quædam adducat ei qui demeruerit. Ira uerò est labor iam & ipsa punitio, quæ ab iusto iudice adducitur. Perinde ac medicus, simul ac flammantem & sanie refertam partem latentem, tamen obseruauerit, iudicat necessariam esse sectionem, hoc ipsum scriptura indignationem nominat: post hoc iudicium, insequitur sectio, cruciatum parans in eo qui scinditur, atq; isthuc ira nominata est. Auertetur igitur, inquit Deus, ne laborem & pœnam super nos ducat, quæ indigna
Psal. 29. tionis eius effectus est. Consimilem ad modum Dauid inquit: Quoniam ira in indignatione eius. B

Respexit autem Deus opera ipsorum, quod reuersi essent à uijs suis prauis.] Ieiunium ipsorum non aspexit, sed opera ipsorum uidelicet bona, quæ fecerunt, eo quod declinassent à uia scelerosa. Declina, inquit Dauid, à malo & fac bonum. Proinde ieiunium non fuit per sese sufficiens ut propitium redderet, ut placaret Deum, nisi & mores correxissent, & bona opera exhibuissent.

Alterauitq; sententiam super malo, quod loquutus erat ut faceret eis, & nō fecit.] Super pœnitentia Nineuitarum, & ipse Deus alterat institutum animi sui: non quod æquè atq; nos, eum alicuius rei pœniteat (non enim iam hoc, iam illud uult (sed permutationem minarum, & ut suprà dictum est, μετάνοιαν, hoc est, sententiæ animi alterationem propheticus sermo nominat. Si enim Deus, hominis instar mutaretur, iam tum non interminatus fuisset, sed enim statim puniuisset. At quū salute mortaliū gaudeat, interminatur horrenda, ut ne eadem tandem adducere occasionem sumat. Malum autem hic, seu maliciam audiens, non intelliges prauitatem: non enim uitiorum operator est Deus, qui uitiositatis est destructor: uerùm per maliciam hic sermo propheticus adflictionem indicat, quā Deus ipsis antea interminatus, non erat super eos
Amos 3. ducturus, ut qui resipuerint, itidem ut in alio propheta dictum est: Non est malum in urbe quod Dominus non fecerit. Et alio in loco: Appone eis mala Domine, hoc est, adfligentia & perturbantia. Ac præter hos, paulo infrà dicit de ipso Iona & cucurbita scriptura, ut umbram præberet ei à malis, hoc est, ab adflictione eius.

CAPVT IIII.

Contristatus est igitur Ionas tristitia magna, & confusus, orauit ad Dominum, ac dixit: Domine, nônne hi sermones mei, quū adhuc essem in terra mea? Propterea anteuerti, ut fugerem in Tharsis. Quandoquidem cognouissem te esse misericordem & longanimem, & multæ miserationis, mutantemque animi sententiam super malo.] Treis dies completi fuere, post quas subuersio Nineui, iuxta uatis Ionæ minas secutura erat. Deo uerò nihil tale adducente super Nineuitas, amare pœnitentes, seq; ipsos punientes uehementissima adflictione, mœrore adficitur Ionas: non tanquam seruatis inuidens, neq; tanquam interminationibus hominum uoluptatem capiens, (procul enim hæc à bono & mansueto spiritu, cuius domiciliū & habitaculum erat

A erat ille) cæterùm, quia periculum erat, ne ipse etiam mendax reputaretur, quiq; ceu præstigiator aliquis frustra turbauerit, non ex ore Domini loquutus, sed ex concauitate uocum, hinc & apud clementem Dominum sese defendens: Nónne, inquit, hæc dixi, quum adhuc in terra Israelitid e eram, quod tu miserator es? Videbam nanq; te Israeli multam magnanimitatem exhibere, atq; experientia, tua misericordiæ uiscera cognoscebam, eamq; ob causam prophetæ functionem fugiebam: quandoquidem agnoscerem te mutare sententiam super malis, hoc est, adflictionibus, ut eas non induceres super eos qui sedulò commeruissent.

Nunc itaq; Domine Deus, accipe animam meam à me, quoniam satius est mihi mori, quàm uiuere.] Antea, inquit, quum essem à balena deuoratus, precabar ascendere ex corruptione uitam meam: nunc cõtrarium desidero, nempe obire diem, hoc enim melius est, quàm uiuentem mendacem reputari, ac prophetiæ donum uitupera ri. Forsan cuipiã pusillanimis propheta uideri queat, qui Deo sua iudicia non permittat. Neq; hoc fors mirandum foret: homo enim erat, idq; ueteris testamẽti, ubi & qui perfecti uidebantur, imperfecti erant. Attamen non sic fortasse pusillanimis est, ut animũ despondeat: non enim hoc pro sua gloria, sed pro gloria Dei facit. Siquidẽ illius gratia & donũ prophetia est, qua intercidẽte, Deus Israelis à gentibus uituperaretur.

Dixitq; Deus: Nónne tu uehementer cõtristatus es?] Conturbatum prophetam refouet Deus, interrrogando num sit contristatus. Interrogatus enim, terrere ipsum uidetur, ceu nõ rectè mœrore affectum. Atq; hoc apertius Symmachus. Dixit enim: Nunquid iute contristatus es? Et, Num rectè contristatus es? hoc est, considera penes teipsum, an iustam habeas mœroris ansam: hicq; ipsum sibi medicum constituit, excitans considerare, quod iniustè conturbatus sit, ac à desperatione ita cesset. Quæ dum propheta non intellexit, ipse tandem Dominus causam, quur minimè tristari debeat, manifestissimè ipsi exhibet, & scitè admodum & ualde sapienter cucurbitam producens.

B Egressus Ionas ex urbe, sedit ex aduerso urbis, fecitq; sibi attegiam, ac sedit sub ea, usquedum uideret, quidnam obuenturum esset ciuitati.] Hoc primò factum, ut quidam dicunt, postremò posuit propheta. Explicata enim Nineuitarum correctione animi, huic simul diuinam clementiam annectere uoluit, ac mœrorem ex eo sibi factum, eaq; uerba quibus Dominum conuenit: quocirca eum posterius narrare appa ret, quæ prius contigerunt. Ionas concione sua peracta exijt urbem: fixoq; tabernaculo, expectauit concionis suæ euentum. Perspicuum enim, quod ista præ animi turbatione acciderint. Exactis enim definitis diebus, nihil eorum quæ minatus erat, euenire contemplatus, nec interire urbem, dolet animum. Hanc igitur ex mœrore ad Deum precationem facit, ueluti cum Deo expostulans. Alij sunt diuersæ sententiæ: nimirum, quod ista ex aduerso sessio, post animi desponsionem siue luctum contigerit, eo ordine quem hic præ se fert scriptura. Quum nanq; uidisset propheta Nineui urbem non subuerti, mente languit: dein egressus urbem ante ipsam sedit, non porrò euersionem sperans, cæterùm aliam quampiam mitiorem uindictam expectans, perinde ac suprà commemorauimus. Neq; enim credere uatem aiunt, ipsam urbem in triduo delere posse tantos delictorum libellos.

Porrò mandauit Dominus Deus cucurbitæ, ascenditq; super caput Ionã, ut umbram præberet capiti eius, ipsumq; obumbrando refocillaret à malis suis. Gauisus est ergo Ionas super cucurbita gaudio magno.] Consolationem ac refocillationem uati machinatur Deus, datq; mandatum cucurbitæ æque atq; ceto, hoc est, uult cucurbitam crescere, ac statim prodit germinans, ac hirsutam comam ex latis folijs extendẽs, demonstransq;, ut opacam umbrã Ionæ capiti subministraret, eumq; refoueret à malis, hoc est, adflictione solaris æstus. Atqui turbari prophetam ob salutem Nineuitarum, gaudere uerò super oleris germinatione, simplices hominis mores demonstrat, ingeniumq; puerorum adeoq; infantium ἀκακία, hoc est, uitiorum ignorantię, quę in pueris dum est, proximum. Pueri enim facile, qualicunq; etiam occasione aduenien te, ad gaudium & dolorem transmutantur.

Mandauitq; Deus uermi matutino in crastinum adfuturo, ac percussit cucurbitã, & exaruit. Exorto dein sole, datoq; negocio à Deo, uento per æstum comburẽti, uer-

berauit sol caput Ionæ, adeò ut uiribus deficiens, ac uitam perosus diceret: Melius est mihi mori, quàm uiuere.] Vermem matutinum erucam nominat, quod ex rore sub auroram decidente, generationis suæ principium ducat. Datur autem & ipsi manda-tum (diuina uoluntate præcepto, ut dictum est, appellato) ut cucurbitæ radicem arrodat. Factumq; est hoc, & exaruit olus. Iubet porro, ac statim oritur uentus urens. Nedum enim sol flammis æstuabat, cæterùm & uentus urens excitabatur, æstum ipsum maiorem reddens: uerberaturq; caput Ionæ à sole, & urente illo spiritu. Is uerò animo æger, uitam suam deponere auet. Hæc autem sapientissimè diuino ita consilio geruntur, ut discamus humanam imbecillitatem, neutiquam omnibus in locis, circa sermones ab Deo factos curiosam esse debere.

Dixit ergo Dominus ad Ionam: Vehementerne contristatus es ob cucurbitam? Qui respondit: Vehementer ego Domine, etiam adusq; mortem contristatus sum. Cui Dominus: Tu misericordiæ affectu tangeris erga cucurbitam, cuius tamen causa nihil duri perpessus es, neq; educasti ipsam, quæ ut sub noctem nata est, ita sub noctē perijt. Et ego nulla miseratione mouebor erga Nineui urbem magnam, in qua plura quàm centum uiginti milia hominum commorantur, qui neq; dextram, neq; sinistrā agnouerūt: tum iumēta multa?] Mœstitia grauatū prophetā, interrogat peccatores curans, & iustorum rationē habens Dominus, ánne ualde contristatus sit: non uelut ignorans, uerū enim ceu docturus ipsum, nō oportere eū esse mœstū. Quum enim sal sus esset sese adeò perturbatum, ut uel mortē expetat: Te, inquit, Deus, iudice utar. Reputa ergo tecū, num iure propter cucurbitam doleas, cuius nō fuisti cultor: neq; enim plātasti, neq; rigasti, sed sub diluculū nata, postero die rursum sub diluculū uermibus cibus facta est. Me uerò noluisti ulla miseratione tangi erga talem tantamq; urbem, quæ esse suum à me acceperit? Admirare igitur benignitatē meam atq; clementiā, ut que commodè sese habeat, neq; animo langueas, perinde quasi prophetia intercidat. Quod aūt non agnouerunt dextram suam uel sinistrā, quidā de simplicitate Nineuitarum dictū putarunt. Videtur aūt hocipsum magis de infantibus, qui sunt in urbe dici: ex quo urbis frequentiam ratiocinari licet. Si enim soli infantes & pueri duodecim myriades excedunt, reliqua multitudo quanta? Ac scopus eorum quę à Domino dicta sunt, ad hanc nos perducit sententiam. Si enim non oportuit suscipere pœnitentiam à peccatoribus, decebat tamen miseratione permoueri in tot myriades infantiū, qui propter puerilem ætatem ignorant qualis dextra, quæúe sinistra, ac propterea, ne que peccati rei, non omnino luere pœnam debuerūt, uel interire. Similiter & iumentis parcendum erat: neq; enim ipsa pœnam peccatorum nomine debuerunt. Si igitur iustus Deus miseratur animas iumētorum, quanto potius conditor horum, propriæ suæ possessioni parcet? Quemadmodum igitur iumenta apposuit, ut ostenderet iure seruatam urbem: sic & immaturam ætatem præposuit, ceu neq; horum, neq; illorum supplicia pro peccatis iustè exigantur. Proinde huius prophetiæ hic est finis: Nos uerò benignum Dominum nostrum celebremus, qui nolens mortem peccatoris, uult ut conuertatur & uitam ducat: qui interdum bene placentes ipsi sanctos contristare sustinet, contraq; ipsorum uoluntatem alijs misericordiam impertit. Sic quum Helias omnino pluuiam cohibuisset, ad seruum ipse tanquam legatus accedit: & uade, inquit ad Achaab, daboq; pluuiam super faciem terræ. Hunc ad modum Nineui unà cum iumentis seruata est. Sic & Christus, dans se precium redemptionis omneis conseruauit, sapientes & insipientes, diuites & pauperes. Ad quem à Dauide etiam dici, Psal. 35. nihil dubitamus: Homines & iumenta seruabis Domine. Quoniam multiplicasti misericordiam tuam Deus, filij hominum in protectione alarum tuarū sperabunt. Porrò cætera quę in hac sunt prophetia, digna sunt admiratione: maximè uerò ipsius prophetæ mores, adeò placidos, & ueros, hic mirari par est, ut omnia citra tegumentum apertè dicat, suósque defectus denudet, nimirum inobedientiam, fugam, pusillanimitatem: nec horum ipsum, quo minus aperiret, puderet, quin potius literis mandaret, ad nostram commoditatem. Tales certè omnes fuerunt sancti, non quod suum erat quærentes, sed quod multorum, ut seruarentur. Sic Dauid proprium quoq; memoriæ prodidit peccatum, ut posteris utilitatem operaretur, quinquagesimo psalmo exarato, omni quidem compunctione referto, bonas autem spes desperantibus

fugge-

A suggerente: nempe, nullum peccatum adeò esse grande & multum, quod lachrymis non deleatur. Etenim in hoc ipso psalmo in quo peccatũ luget, de magnis adeoq; cœlestibus mysterijs uaticinatur supernæ illius Sion, & altaris quod illic erat, atq; sacrificiorum secretiorum ac ineffabilium, neq; non ipso dignorũ: abundè ostendens, quod non delictorum tantummodo condonationem, animi correctio siue pœnitentia efficiat, uerùm & donorũ communicationem. Nec hic ignoranter prætereundũ, quod quidam hanc Iona inobedientiam & fugam, cæteraq;, uerè citraq; dolum contigisse, ut historia habet, susceperunt, sed enim allegoriam adijciendo: postquam uidebat, inquiunt, Israelis ruinam, lapsum, ac transeuntem ad gentes propheticam gratiam sentiebat, eapropter cedit prædicationi, non exequitur, & reijcit mandatum: ac dimissa gratiæ contemplatione (hoc enim Hebræis Ioppe ualet) uetere altitudine dico & dignitate, in tristiciæ pelagus sese ipse proiecit, suisq; cogitationibus & mente tempestatem & luctam sustinet, & periclitatur in naui, hoc est, fluctuat: reputans secum, quomodo filium primogenitum, sacerdotium regale, eximium populũ declinet spiritus, & ad immundos canes, gentes nempe, uadat. Deinde indormiscit Ionas, id est, ambigit omnino, ac proprios sensus sedat, ut qui non amplius cogitare possit, quomodo hoc fiat. Quandoquidem & Paulus ob illam ipsam rem exclamat: O profunditatẽ diuitiarum, sapientiæ & cognitionis Dei, quàm inscrutabilia iudicia eius, & imperuestigabiles uiæ eius. Atqui prorę obseruator expergefacit ipsum, omnia scilicet prospiciens uerbum, quod ipsi prædemonstrauit, deicidas quidem fore ipsosq; contribules eius, iure itaq; ab ipsis gratiã decedere. Hinc sub sortem cadit uates, delectui uidelicet obnoxius, à supernis aduenienti: iustoq; Dei iudicio, quod purum sanctumq; spiritum, immundis Dei crucifixoribus dari, non iustũ arbitratur. Deinde & à balena quidem deuoratur, uerùm nõ capitur contineturúe. Intellige enim lapsum Israelis in incredulitate remanentis, deinde perpende etiam salutem reliquiarum, secundum electionem. Non enim repulit populum suum, quem prædefiniuit. Et en rem mirandã, tertio die unà cum Christo redditur à balena, & in lucem redit: credit enim quod qui per lauacrum regenerationis, in Christum tertio die resurgentem baptizati, reuiuiscent, nihil damni passi à balena secundæ incredulitatis. Posthac prædicationem certiorem præuidet ad gentes euntem, easq; resipiscentes, suorumq; peccatorum dimissionem à Deo accipientes. Turbatur itaq; non quod seruentur illæ, cæterùm quod sui contribules & cognati reijciantur. Nec hoc mireris, postquam & Paulo mœror & incessabilis dolor cordi eius sit, Israelis elapsio. Præterea adumbrans Ionas, & typum gerens eorum qui temporibus apostolorum adhuc lege tenebãtur, qualis & Petrus erat priusquam sindonem uideret, illicitum esse ratus homini Iudæo gentibus adsociari, adhærescereúe: urbem egreditur, gentium dico ecclesiam, eas ad fidem non recipiendos iudicans, nisi Iudaismum assumant: ac sub tabernaculo sedẽs iuxta uiam, istuc applicans testamento, oportere circuncidi gentes ratus, & Moseam seruare legem: ac quiescit sub umbra cucurbitæ, quam esse legem discimus, sub nocte natã, quando scilicet nox peccati sceptris potiretur: quippe quia lex transgressionum causa lata est. Eademq; sub nocte perijt: siquidem destructa est, quando non potuit extra dictam peccati noctem ueniente luce permanere. Quum enim ex operibus legis, non potuerit iustificari quisquam, per ipsam eo magis exuberabat delictum. nam sine lege peccatũ est mortuum. Quomodo uerò perijt? Per efficaciam uermis matutini, hoc est, potentiam Dei magnam, per gratiam illustrantis & lumen præbentis Iesu, qui super nos resplenduit, ac auroram cognitionis Dei rectæq; uitæ peperit, ubi ait: Ego aũt sum uermis & non homo. Ipsa inquam Dei gratia legem percussit & aboleuit. Tumq; Ionas perfectius discit sacramentũ siue arcanũ hoc, quod gẽtes iure & assumantũ & seruentũ. Nonne & in actis apostolorũ, & alij & ipse Petrus ad gentes secernũtur prius? Deinde Petrus quoq; ex uelo, gentiũ puritatẽ discit, aliosq; docet, quod iugũ nominetũ lex, quod neq; ipsi, neq; patres ipsorum gestare potuerũt. Hæc oĩa ceu per ænigma adumbrans Ionas, hanc ad rationẽ, hanc suam digessit prophetiã. Præterea & in cæteris ex hac prophetia cõmoditatem capere queamus, discẽdo, amarã esse retributionẽ transgressionis iussuum Dei. Quia enim Deo resistimus, tradimur tentationibus atq; periculis maris, cumq; tempestatibus luctamur: ac uidetur quidem balena omnia uorãs, nos in

Rom. 11.

B

Psal. 21.

nos in tentationes traditos, deglutire, perdereq́, quod uituperemus, forsan & obmurmuremus diuinæ prouidentiæ: ueruntamen integros nos conseruemus. Hoc autem continget, si precemur eum, qui ex interitu poterit reducere uitam nostram, ac polliceamur ei sacrificia spiritualia, operationes ad salutem nostram dico. Si enim ita nos gesserimus, non obseruabimus mendacia & uana, quod patiuntur illi, qui misericordiam Dei relinquunt, & ad blasphemias se conferunt. Hi enim uerè sunt uani, neq; à tribulationibus propter blasphemiam se liberantes, Deumq́ magis exacerbantes, ac grauiora super se flagra prouocantes, quum misericordiam potius Dei inuocare debuissent. Nonne & in hoc mũdo serui, quum ab heris suis castigati rebellauerint, uel conuicia in eos regesserint, uehementius herilem iram accendunt? at uerò qui dicũt, Miserare me, eandem sedant, pacant, mitiorem reddũt, maioraq́ supplicia effugiũt? Eum in modum prudentes animæ, & in eum qui pro nobis supplicium subijt, defigentes oculos, tertio die suscitatum, & ipsi nos excitabimur triduani, fidem, spem, caritatem, tria hæc illuminantia nos, in adflictionum nocte habentes, Fidelisq́ Deus dicentes, qui non finet nos tentari: ac propterea sustinentes, probationem ex patientia, & ex hac spem accipientes, spes autem prorsus nõ afficit contumelia, non pudefacit. Sicq́ tandem ad dilectionem patris miserationum uenientes, intelligendo id quod in prouerbijs dicitur: Quis est filius, quem non castigat pater? Et, quem diligit filium pater, hunc castigat, ut adeò ipsum amore prosequamur cum eo qui ait: Quis separabit nos à dilectione Dei, quę est in Christo Iesu? Si hęc ritè perfecerimus, & præcones erimus alijs, & seruabimus eos per exemplum nostrum, tum extra urbem habitabimus, mundũ uidelicet hunc, perinde atq; Paulus hortatur, præcipiens egredi, improperium Christi ferentes, hoc est, omnem ignominiam & omnem maliciam. Sic & in tabernaculo requiescemus, non stabiliter quidem, sed obiter & transitoriè commorando, quemadmodum Abraham & reliqui patriarchæ, cohęredes promissionis, qui in attegijs peregrinati sunt, ueluti urbem fundamenta habentem, expectantes. Proinde & umbra cucurbitæ, hoc est, gloriæ huius mũdi (siquidem omnis gloria hominis, sicut flos fœni) refrigerare nos uidetur, in hoc adflictionũ æstu, ideoq́ à nobis expetitur. Enimuero feriat eam uermis matutinus, ipsa nimirũ conscientia nostra, cui nihil eorum quę nostra sunt, tenebricosum aut obscurũ est. Hinc & uermis est, nunquã nõ peccatorũ nobis sensum exhibens. Ipsa enim sensibilis tinea ossiũ, cordisq́, ob oculos nobis ponens nostra scelera, docens iuxtà nos uel grauioribus pœnis dignos, peccatorum nostrorũ causa: feriet cupiditatẽ gloriæ, persuadebitq́ dicere cum propheta: Irã Domini sustinebo, quippe quia peccaui ipse. Et paulopòst: Eo quod peccaui, cæsus sum flagris. Gratiã igitur habemus & agimus spiritui, per omnia nos adiuuãti, ac mysteria quidem per literæ considerationem reuelanti, non minimè uerò & per literam animaduertentium animas dirigenti. Vt igitur statim ex uno totũ exhibeamus: quod ait propheta, Adhuc treis dies, & Nineui subuertetur: secretiore quodam modo, per sepulturã, in qua Dominus noster triduũ quieuit, excidium praui & opponentis sese regni, quod olim uiguit ac præpotẽs fuit, perinde atq; Nineui inter gentes, significat. Aduersus quod pugnabat lex, sed imbecilla erat. unde & dictũ est: Adhuc treis dies, & extrema sequẽ euersio, quippe quia exuet planè principatus & potestates, triumphans eas in cruce, qui per mortem suam destructurus est eũ, cui est imperiũ mortis. Quinetiã seruatore Iesu in terris agente, ipsum adeò dęmonũ imperiũ dissoluebatur: spoliabat nanq; forte, direptis armis eius, dæmonibusq́ obsessos curabat. Attamẽ nouissima subuersio prauorũ spirituũ tyrannidis, per triduanã istã resurrectionẽ cõsummata est. Præterea per triplicem in baptismate submersionem re uera diurnam & lucidam, peccatum subuertitur: quæ hic etiam mysticè indicantur, dum ait: Adhuc tres dies & Nineui subuerteretur. Atqui neq; litera nobis inutilis est, discentibus ex ea nobis non desperandum esse, sed Domini clementiæ & benignitati confidendũ, ut qui propter trium dierum pœnitentiam, multorum annorum uitia neq; non flagitia neglexerit, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

Heb. 12. Rom. 8. Hebr. 13. Esa. 40. Michea 7.

IONAE PROPHETAE VITA.

IONAS, si interpreteris, ualet altissimo laborante, siue columbam. Hic ex terra fuit Cariathierim, ut quidam aiunt, prope Azotum urbem maritimã. Eiectus è balena profectus

A profectus in Nineui, illic concionatus est, ac postea in terram suam reuersus isthuc manere noluit: cæterùm assumpta matre sua, peregrinus fuit in terra Assur, regione alienigenarum gentium. Dixit enim: Hoc pacto auferam opprobrium meum, quippe quia mentitus sum, prophetiam cõtra Nineui disserens ciuitatem magnam. Porrò Elias propheta castigans regem Achaab, accersita super terram fame aufugit. Vbi ergo uenisset Sarephta, repperit uiduam unà cum filio suo. neque enim cum incircumcisis ducere spiritum potuit: beneque illi precatus est, Deique bonam uoluntatem & benignitatem ei impetrauit, hospitalitatis nomine. Hinc & filium eius uita defunctum (qui hic Ionas fuisse memoratur) resuscitauit ex morte, uita illi restituta. Hic itaque Ionas in Iudæam uenit, ubi mater ipsius diem suum obijt, quã & iuxta glandem Deboræ tumularunt in uia: commoratusque est tandem in terra Saraam, ac extremũ ibidem fati diem sustinuit, funeratus in spelunca Cenez. Deditque prodigium multũ Israeli ac uniuersæ terræ, inquiens: Quando uiderint lapidem clamantem miserabiliter, ac ligni uermiculum ad Deum edentem uocem, tunc appetet ipsa salus, tumque uidebunt Hierusalem obscuratam & extinctam ad fundamenta usque penitus, ac in ipsa omnes gentes adorabunt Dominũ, transponentque lapides occasum solis uersus: ibique adorabunt Deum, qui relicti fuerint. eo quod Hierusalẽ execrabilis facta sit, cùm per bestias, tum omnem impuritatem uastata. Tum Demũ ueniet finis uniuersi spiritus.

VITAE IONAE PROPHETAE FINIS.

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI COMPENDIARIA IN NAVM PROPHEtam Enarratio.

B RAEDICAVIT admirandus ille Ionas Nineuitis, cùm interitum, tum perniciem fui, nisi resipiscant, sanctioribusque moribus imbuantur. Erat autem Nineui eximia Assyriorum ciuitas. Persuasi autem à uate, perque uitæ suæ correctionem diuinam iram auertentes, nihil malorum quæ Ionas interminatus erat sunt perpessi. At postea, ex humana imbecillitate, ut fit, desidiosi facti, ad priorem omnino prauitatem reuersi, innumera alia flagitia patrarunt, adeò ut & aduersus Israelem mouere copias, eumque expugnare sint ausi: quo in prælio Thaglathphala sar, & Salmanasar, decem sibi tribus subiugantes captiuas abduxerũt. Sic aduersus tribum Iuda Sennacherim bellum faciens, plerisque ciuitatibus captis, ipsaque Hierusalem obsidione cincta, contra sese linguam Dei concitans, una etiam nocte tot tantasque suas chiliades amisit: ipse uerò eam plagam, diuinam uidelicet ultionem fugiens, domum redijt, ut illic diuinam potentiam euulgaret, eius enim rei gratia seruatus est: ubi & à proprijs liberis in regia captus iugulatur. Paulopòst ad Persas & Medos translato regno, funditus Nineui interijt, quandoquidem & Cyrus Israelitas liberos dimisit. Proinde hęc quæ in manibus nostris est prophetia Naum, hanc Nineuitis perniciem prænunciat: cunctos mortales pariter docens, quod iustus existens Deus, nihil extra suam prouidentiam relinquat, sed quibuslibet merita supplicia imponat. Eam ob causam Israelem negligentem Dei tradidit Assyrijs, eos autem rursum Persis, quod assumptum ex captiuitate Israelem ceu feras tractauerint. Non enim tanquam diuinæ iræ inseruientes, contra Israelem belligerati sunt, sed enim suam auariciam perditumque quæstũ explentes, ac omnium planè dominari uolentes. Deus itaque tum illis ceu tortoribus & lictoribus, neque nõ carnificibus contra Israel usus est. Enimuero, ne arbitrarẽtur se proprijs uiribus transegisse quæ fecerant, tot millia Sennacherim perdidit: tandem & ipsam Nineui unà cum Assyriorum regno Deus sustulit. Deus enim populum suum peccatis deturbatum, hostibus quidem tradit, non uult autem istos penitus implacabili ira, aduersus diuinum templum grassari. Quocirca si uiderit istos carnifices acerbius quàm par sit, infligere pœnam, super ipsos etiam suam iram effundit, ut uel experientia discant, quantum sit mali sæuicia. Sin quis hic obijciat, quur Saul reiectus sit, qui Amalecitis tamen clementem se omnino ac mitem exhibuerat, illi audiant.

Primùm

Primùm quidem, quod Amalecitæ non fuerint populus Dei, uerùm desertores & hostes: nos uerò hîc de populo Dei uerba facimus, quem Deus, ut pater filium, castigare quidem uult, sed non extirpare. Deinde nouerit, quod palàm Sauli præceperit Deus exterminare Amalecitas, quare non oportuit ipsum apertũ Dei mandatum transgredi: præsertim, quum Saul Amaleco non propter mansuetudinem pepercerit, sed auaritiã potius. Docet itaq; uates Naũ omnes homines, curã ac prouidentiã Dei in omnibus esse. Peculiariter autem Israelitis bonam spem facit, ut ne desponsis animis, à spe in Deum excidant, sed in ipsum intuentes, fide in eum armati, consolationem habeant, ab eo tantummodo se redimi posse: tanquam Assyrij pœnã sint daturi Cyro, per quem & ipsi à captiuitate sint absoluẽdi. Nanq; desperatio illi causa erat, quur gentes accederent, illorumq; moribus associarentur. Est igitur tale præsentis uaticinij argumentum. Præterea & de Christo seruatore nostro sacramentum siue arcanum altè huic prophetiæ insitũ hic intelligit. Quod intueri donet ille ipse, qui illuminat omnẽ hominem uenientem in hũc mundum: simul & uitam nostram dirigens, per bonum rectumq; spiritum, cuius prophetia opus est. A

CAPVT I.

Lemma Nineui.] Spiritus parancleti gratia, uarijs modis in prophetis operabatur. Nam alios quidem uidere faciebat futura, ut Esaiam, Micheam, Danielem, & Zachariam. Alijs uerò quędam, ut uolebat, inspirabat: uidebanturq; audire ueluti à differente quopiam, uaticinia. Sic, Audiam quid loquatur in me, Et, quid responde am interroganti mihi, inquit Abacuc. Perinde ac Dauid: Animaduertam quid loquatur in me Dominus, id quod & in iã cõmemoratis prophetis est uidere. Porrò quosdam derepente spiritus apprehẽdebat gratia, eosq; detinens, & ab humanis separãs, per ipsos futura loquebatur. Hanc igitur repentinã mentis detentionem, Lemma uocauit Naum. perinde quasi hoc dicat: Arrepta mens mea à spiritu, præuidit quæ Nineui essent obuentura. Obseruandum quidem omnem prophetiam, communi uocabulo lemma dici posse, hoc est, acceptionem: etenim ex Deo hanc prophetę accipiebant. Insuper & uisio ueluti commune uaticinijs uidetur esse. Siquidem in omnibus prophetiæ formis, mens, spiritus lumine illustrabatur. Audi igitur quid hic adferat. B

Libellus uisionis Naum Helcesæi.] Hoc, inquit, Lemma, id est, hæc contra Nineui prophetia quam uaticinorã spiritu apprehẽsus, uel quam à Deo accepi, libellus est continens uisionem, quam ego Naum uidi à uico Helcasai adueniens. Quippe quia futura præuidi, ut hæc præuidi, sic loquor. Sunt qui Lemma Nineui, sic intellexere, quasi dicat uates: Lemma, hoc est, in manus acceptum mihi argumentum urbs est Nineui, de qua sum facturus uerba. Liber autẽ hic est uisionis Nahumi. Fortasse ex Hie-

Hiere. 23. remiæ prophetia hic intelligi queat, quid significet hic lemma. Videtur enim illic lemma appellare iram Dei cum zelo, ex eo quod fortior apprehẽdit imbecilliorem, ut dianiel. Cui uacat, legat partem illic prophetiæ Hieremiæ. Proinde & hic, postquã Deus indignatur urbi Nineui, eamq; apprehensurus est, & ab imperij altitudine deiecturus, lemma, iram Dei in Nineui appellauit. Quia uerò Naũ consolationem, si interpretetur quispiam, ualet: & ipsa Nineui si in propria sua significatione accipiatur, pro peccatrice cõscientia: cuius regiam ille princeps obtinet, cui tradita est potestas & imperium in mortem. Consolatio itaq; est Dominus noster Iesus Christus, secundũ Io-

1. Ioan. 2. annem, dicentem: Si peccauerimus, cõsolatorem seu aduocatum habemus Dominũ Iesum. Lẽma uerò contra Nineui, est ipsa caro quam assumpsit, ut condemnaret peccatum in carne: quæ etiam est liber, ueluti uerbũ Dei accipiens, in ipsa commorans. Quoniam autem idem sermo, lumen uerũ est, quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundũ: & qui sequitur ipsum, non ambulat in tenebris: ac propter

Luce 10. hoc uenit ut uidentes non uideant: meritò eius caro liber est uisionis. Multi, inquit, reges & prophetæ, ante incarnationẽ istam uidelicet expetiuerunt uidere ista quæ uos cernitis, & non uiderunt: uestri autem beati oculi. Et si quis, ut Barnabas, uir bonus, plenus spiritu sancto & fide, potest consolari omnes, ut ex proposito cordis apud Dominum perseuerent, dicetur etiã ipse filius consolationis. Habebit & is lemma aduersum Nineui, ueluti apprehendens & captiuans omnem intellectum ad obediẽtiam Christi, ac librum uisionis impartiens sedentibus in tenebris & umbra mortis. Vide

autem

A autem quod primùm lemma Nineui, deinde librum uisionis dixerit. Nisi em̄ quispiam uitia spoliet,& sub iugum mittat,ad librum uisionis non perueniet,qui est contemplatio. Vtraq; hæc consolationis sunt,siue ad opus consolatoris pertinent. Nam sermo sapientiæ per spiritum datur, & operationes uirtutum in eodem spiritu.

Deus zelotes.] Aduersum Nineuitas hæc dicit,Postquā em̄ in rabiem acti,contra Israelitas ferociter grassati sunt,ac in Deum conuicia iactarunt, existimantes sese non illius permissu,cæterùm proprijs uiribus uincere, uel imperiū obtinere, dicit nunc ipsis: Videte quò ferimini, Deus zelotes est, hoc est, zelum suum in iniquè agentes & fastu inflatos exhibet. Zelum em̄ iustā iram cū feruore factā nominat. Infert ergo:

Vlciscitur se Dominus cum indignatione: ultionē sumit Dominus de aduersantibus sibi.] Aduersarij eius sunt, qui & idolorū cultura,& alijs in rebus commiserunt, maximè uerò hostes eius superbi, siquidem Dominus superbis resistit. Aduersum illos copias suas armat.

Auferens ipsos suos aduersarios.] Hoc est,è medio tollens,exterminās. Atqui hoc significāter dictum est: Ipse enim,inquit, magnus & multus,& fortis. Perinde ac demonstraturus aliquis, urbem quampiā funditus perijsse, dicat: Iste uel talis rex contra hanc bellum fecit, ac cum omni exercitu suo ueniens diripuit. Simile huic: Horrendum est incidere in manus Dei uiuentis. Forsan & ad Israelitas tum temporis ægrescentes Dei gubernationē, accusantesq; Deum, hæc dicit uates,ostendens quod iure Babylonijs traditi sint. Idola enim coluerunt, quum essent populus eius electus & peculiaris, maiore autem in Deum indignatione filij & posteri ipsorum commoti sunt: quocirca iratus Deus,quod se reliquerint,hostibus eos tradidit, quemadmodū & in cantico Mosis dixit: Ipsi prouocauerunt me in non Deo, concitauerunt me ad iracundiam in idolis suis: & ego prouocabo eos in non gente, super gente insipiente irritabo eos. Gens autem insipiens Babylonij,& ueluti arrogantes,& ijs qui non sunt dij seruientes: iam arrogante, idolorumq; cultore, nihil insipientius. Heb. 10 Deut. 32

B Dominus longanimis,& magnum robur eius,& innoxiū sine noxa nō dimittet.] Non statim, inquit, Dominus uindictam adducit, sed plurima longanimitate erga delinquentes utitur, ut quos à peccatis reuerti uelit. Cui rei uos ô Nineuitæ testimonium dicere potestis, qui ad meliorem uitam per resipiscentiā trāslati, deinde rursum multa prauitate languentes, pœnas tamen istorū scelerum uestrorū non dedistis. Atqui Dominus longanimis & patiens super iniquitates peccantiū, ob imbecillitatem hoc non facit: ingens enim robur eius est, puniturusq; eos qui non resipuerunt, uehemens ac graue suppliciū adfert: sine noxa enim existens, non est citra noxam: uel innoxiū, sine noxa non dimittet, (nam duplex hic lectio, duplicem intellectū parit) hoc est, communē omnibus perniciem adfert. Quamuis enim sine damno quod inferat esse uideatur, non omnino tamē à supplicio abstinet. Vel iuxta proprietatē scripturæ hoc dictum est: expers supplicij, sine supplicio non erit. itidem ut hoc, Videns uidi adflictionem Israelis. Hic igitur dicturus, quod non sit citra ultionem, ingeminauit dictionem. Proinde & eos qui filium eius occiderant, ultus est cum indignatione, pœnam exigens ab ijs qui non sunt perducti ad pœnitentiā, eosq; ex Hierusalem abstulit, ira æstuans, ob iustum suum, cuius interfectores extiterunt. Præterea quilibet secundum carnem uiuens, est hostis Dei: nam affectus carnis, est inimicus Deo. De tali igitur inimico se ulciscitur Dominus, protinus eum tentationibus tradens in hac uita, ut hostilis affectus ex tali homine tollatur. Sin hic longanimis fuerit, ut sæpe consueuit, ut per mansuetudinem suam ad sese peccantem trahat, in extremo tamen iudicio, sine supplicio non erit, etiamsi hic non asper extiterit. Hæc autem ceu sponsus quispiam facit, æmulationē habens pro animabus, quas quum condidisset, ut ipsi coagmentarentur uirgines castæ, hosti ac desertori satanę uidet adglutinatas, pudefacientes ita claritudinem generis sui, quam ex natura uerbi sortitæ erant.

Dominus in consummatione & in concussione uia eius.] Viam appellat, motionem, quam facit Deus in punitione eorum, qui supplicium commeruerunt. Ipsa igitur motio non simpliciter pœnas adducit, sed consummationem, hoc est, perniciem & interitum: concutitq;, hoc est, turbat, miscens ac permutans res. Hanc ergo ad rationem in Nineuitas feretur. Quapropter posthac ne despondeatis animū Israelitæ,

qui miseris modis accepti ab illis estis. Veniet nanque super eos quoque consummatio, hoc est finis, uastatio, exterminatioq́. A

Nubes sunt puluis pedum ipsius.] Haud inconuenienter puluerem itineri apposuit. Homo igitur, inquit, iter faciens puluerem excitat. Deus uerò adeò magnificè incedit ac mouetur, ut nubes & nebulas excitet. Sic & contra Nineuitas motus, nubes malorum undiq; adducet. Porrò & unigeniti Dei filij ad nostra cõfinia iter, quod in consummatione seculorum fecit, cõcussit principatus & potestates. Ad hæc translatio à lege ad euangelion, concussio intelligi queat. Mentales autem nebulæ, hoc est, prophetæ, aduentum eius nunciarunt, perinde atque currentes excitatus puluis nunciat. Nubes uerò istos appellat, ceu caliginosiore, nec admodum perspicuo sermone usos: attamen spirituali aqua prægnantes, suoq́ tempore dignis præbentes spiritualium intellectum. Ambulat porro & in nobis Dominus, quum iter honesti, adeoq; uirtutis ingressi fuerimus. Extinctis itaq; uitijs, atq; eiectis ex anima nostra, stirpitusq; euulsis siue motis, nec ulterius stabilitatem seu firmam mãsionem in ea habentibus, iter Domini locum inuenit. Ex hac deinde uia & motione, quod crassum in nobis est ac terreum, subtile ac aëreum & spirituale redditur. Hinc & sublime raptum, in nubes transfertur, quæ alijs etiam imbrem mentium adstillare queant.

Minans mari, & arefaciens ipsum, omniaq; flumina deuastans.] Docet nos omni potẽtem esse Deum, qui facile quicquid uoluerit faciat: qui si uelit uniuersum mare exiccet, omniaq; flumina deleat. Atque hoc perspicuum est ex admirandis eius factis, quæ temporibus Mose, dum rubens mare, ac Iordanem fluuium, temporibus Iesu filij Naue exiccauit. Hinc & Nineui urbem arefaciet, ueluti uastum quoddam pelagus existentem, cùm gloria, tum opibus altum, bellorum motibus fluctuans: ac gentes sub ipso, ceu amneis quosdam in eam se exonerantes & influentes quibus intumescat & impleatur, desolabit. Mare, huius uitæ est amaritudo, quam insipientes nos ceu flumina appetimus. Hanc Dominus exiccauit, ac quod in ea potioni accommodum uidebatur, obliterauit, instituens nos, quod in mundo adflictionem nos ferre oporteat: sin iugum eius tulerimus, inueniemus requiem animabus nostris. Præterea si quisquam in tentationibus fuerit, in mari est, & in fluminibus. Ad eum igitur tentato confugiendum est, qui interminatur mari, amnesq; exiccat. B

Diminuta est Basanitis & Carmelus.] Hoc ipsum etiam diuinæ potentiæ signum est. Aiunt enim, Basaniten regionem Palęstinę fertilissimam, tum Carmelum Iudææ montem, à gentibus habitata fuisse pugnacibus & morosis, attamen Deus eas euertit, ac Israelem eò introduxit: quocirca non est fidei absonum, Deum etiã ipsam Nineui subuersurum.

Efflorescentia Libani defecerunt.] Libanus mons est Phœniciæ. Efflorescentia huius, principes & reges appellat regionis Libano monti subiectæ, quos & ipsos debellatos, Israelitis subiecit Deus. Poteris etiam hęc in futuro accipere, quasi dicat propheta: Dominus ille adeò potens est, ut si uelit, imminuatur Basanitis etiamsi sit populosissima, ob fertilitatem suam: deinde Carmelus & Libanus, montes nemorosissimi, & exuberantissimi materia sua, deficient tamen, quamprimùm ille uel nutu decreuerit. Consimilẽ ad modũ cætera quę sequunt, intelligere poteris de futuro dicta.

Montes moti sunt ab ipso, collesq; sunt concussi, ac sublimata est terra à facie eius uniuersa.] Quia enim quidam suspicabantur ipsum in Iudæa tantũmodo potentẽ esse, unde & dicebant: Deus montiũ Deus Israel, & non Deus uallium, ait etiamnũ: (3. Reg. 20)
Quoniã non solùm omnes montes ab ipso commouebunt, hoc est, à solo nutu eius, cæterùm ipsa etiam terra: nedum hæc uel illa, sed enim uniuersa subleuata est à facie eius, hoc est, horruit, uel transposita est, eq; sua sede dimota, ipso eam intuente acrius.

Et omnes habitantes in ipsa.] Si ipsum elementum commoueat, multo magis habitantes in ipsa, homines & animalia cætera. Atqui diminuta est etiam Basanitis & Carmelus, quando Iudæi propter crucifixũ ab se Dominũ gloriæ, traditi sunt Romanis. Deinde per Basanitin, in moribus & operibus uersans respublica, per Carmelũ uerò dogmatũ altitudo indicatur: quæ cum multa essent, diminuta sunt, in concisum & cõsummatum sermonem Euangelij summatim congesta. Quoniã uerò Libanus, idololatrię erat officina, defecerũt in eo prius florẽtes idolorũ cultus species, uel Græcorum

A corum sapientia, quam subleuauit, hoc est, infatuauit, in supernis ingrediens Deus. Concussi sunt autē & in cruce montes, ac natura nostra, terra antehac existens, sublimata est, ad superna iter faciens; ac profectionē ad cœlos instituens, omnes iuxtà in ipsa commorantes terrenæ cogitationes, diuinæ adeoq; cœlestes factæ sunt. Insuper si quis fructū ferat in uitiositate & in ipsa floreat, imminuitur nunc & deficit ab ipsa. Quando Deus talem inspexerit, aliā illi eamq; meliorē mentē indens, tum montanū durumq; eius cor, terrestria spirans, concutit et cōmouetur à statu, qui in eo est, mali.

A facie iræ eius quis subsistet?] Etiamsi in plerisq; scripturæ locis, facies Dei, de supplicium adferente potentia usurpet, interdū tamen lætioribus rebus etiam accommodata reperit. ut in eo loco: Ostende faciem tuā & seruabimur. &, Faciem tuam quur auertis? Quare quū hic dixisset, à facie, adiunxit, iræ. Quis inquit subsistet, si quando faciem suam iræ plenā nobis ostēdat? Videt igitur & unigenitus Dei filius, facies esse patris, tanq; character & forma substantiæ eius, ipsiusq; manifestator, idem punire et seruare. Ille nanq;, inquit, positus est in ruinam & resurrectionem multorum. *Psal. 79* *Luc. 2*

Et quis opponet sese iræ concitati animi eius?] Epitasin quandam hic exhibet, iræ concitati animi eius, dicens: Forsan ideo, quod secundum aliquos θυμὸς, id est, concitatus animus seu furor, sit principiū quidē perturbationis, quæ fit ex inflammatione uel suffumigatione feruētis sanguinis circum cor: Ira uerò sit animus uel impetus irarum, ad efficiendū quicq;. Propterea hic dixit, In ira indignationis eius: hoc est, quū indignabūdus & ira æstuās animus etiā opa facit, quibus ultionē sumat, hostesq; suos cōturbet. Quis tum opponet sese, ut auertat manū eius, & pœnā imminentē auferat?

Impetus animi eius liquefacit principatus, petræq; contritæ sunt ab ipso.] Amplissima, inquit, imperia subiugata sibi, quæ rupium habere robur putabantur, cōterit & dissoluit cōcitatus animus eius: eademq; liquefacit, ut ceram ignis. merito igitur nemo illi resistet. Quinetiam principatus tenebrarū ac potestates dissoluit animus eius,
B quando demisit eos in abyssum. Iudaicos item magistratus diruit, ꝓpter scelus, quod Dominum crucifigendo patrarunt. Deinde petræ etiam contritæ sunt: partim re uera petræ sensibus obiectæ, temporibus supplicij in cruce Domini nostri: partim duris cordibus existentes gentes, uerbo euangelij accepto. Porrò quum in nobis intellectus uel mens dominatur, unus est ille principatus, unicum imperiū, propterea ipsum non liquitur. Quando uerò impetus & ardor animi, unà cum cupiditate potitur sceptris, en multi in nobis dominatus, multa imperia, quæ liquefacit Domini cōcitatus animus, seu indignatio in mentem nostram accepta, dicente Domino interdum ad eos qui noluerunt eum regnare super se: Adducite & mactate. Interdum uerò dissecabit talem mentem, & portionem eius cum hypocritis ponet: illic est fletus & stridor dentium. Confringuntur etiam petræ à tali indignatione seu impetu Domini, ipsi nimirum graues admodum, anxij & seueri in uitijs habitus. *Luc. 19* *Matt. 24*

Benignus est Dominus expectantibus ipsum in die tribulationis.] Postquam horrenda commemorauit, ac impetus seu ardores animi, & iræ Dei meminit, multæq; atrocitatis: ut ne durū quempiā & prauum, peruersumq; quidam arbitrētur Deum (id quod Simonis & Marcionis sectatores passi sunt) quæ ad mansuetudinem & benignitatem eius pertinent nunc adducit, & ait: Etiamsi ingentem quampiā & intolerabilem Domini indignationem dixerim, hostibus tamē eius huiusmodi indignatio segregata, definitaq; est: siue illis qui nedum mala operantur, uerumetiam iniquo animo ferunt castigationem, qua propter talia crimina sua puniuntur, atq; uituperāt Deum, conuicijs lacessunt, ac fastidiunt eius dispensationem. Etenim expectantibus ipsum in die tribulationis, hoc est, castigationem ab ipso adductam placida mēte sustinentibus, tolerantibusq; ipsum ceu castigantē patrem, talibus inquam benignus, mansuetus, clemens est. Vel expectantibus ipsum, pro, diuinā ipsam ab eo consolationem excipientibus, & ad ipsum tantummodo defigentibus oculos, nec ad alia uel dęmonū uel hominū auxilia respicientibus. Tale est quod propheta inquit: Expectās expectaui Dn̄m. hinc subdit, Et attēdit mihi. Et reduxit me è loco miseriæ. Quisquis eī̄ ipsum præstolatur auxiliatorē, exaudit, ipsiusq; benignitate fruit. Et, cognoscit Dn̄s colētes ipsum, hoc est, diligit, et in suū ius & curā accipit deuenerātes eū, ac propterea non delinquētes: seu piè, cumq; timore et reuentia accipiētes, quę illis adlegat Deus.

In diluuio profectionis, finem faciet cum excitatis aduersus ipsum.] Quũ demonstrasset quod Deus prijs sese offerret, adeoq́ʒ suis cultoribus, nũc rursus suum erga impios excursum etiam enarrat, inquiẽs: quod Deus excitatis erga se, hoc est, duræ ceruicis hominibus, ac ueluti prauis seruis insurgentibus contra diuinam eius legem, finem faciat, hoc est, funditus perdat, perniciem eis faciat: in diluuio profectionis suæ, id est, dum iter facit, & mouetur aliqua ex parte contra ipsos, quemadmodũ aqua uiolenta per decliue seu præceps acta, submergens ea quæ sibi subiecta repperit. A

Et hostes eius persequentur tenebræ.] Hoc proprium calamitatis est, quod qui in tribulationibus & adflictionibus sint, mẽte obfuscenĩ, quadã caligine obducti, ut etiã in die ueluti in nocte agant. Porrò unigenitus Dei filius, perpetuò in se insurgentes, & ab se deficientes dæmones confecit exterminauitq́ʒ, diluuio profectionis suæ, hoc est, baptismate quo baptisatus est, ꝓfectus è sinu patris ad nos usq́ʒ: hos et tenebrę persequenĩ, exteriores nimirũ ipsis paratę. Insuper pharisæos, scribas & id genus, cæteros, in ipsum cõcitatos, inobediẽtes, huiusmodi tenebræ ad interitũ usq́ʒ apprehende

Ioan. 8 rũt, mẽtes illorũ excæcãtes, ꝗd non audiuerint dicentẽ, Ego sum lux mũdi. Et, Vsque

Ioan. 12 dũ lumen habetis, in lumine ambulate, ut ne tenebrę uos apprehendãt. Ad hęc in nobis etiã ipsis lachrymarũ est diluuiũ, habẽs profectionẽ seu iter, hoc est, motũ in uirtutibus: ꝗd intra nos dæmonẽ spirantes cogitationes excitatas cõficiet, delebit, exterminabit. Inimicos aũt Dei persequenĩ tenebrę, ipsum nẽpe peccatũ, cõscientię caliginẽ ac tenebras inducẽs, tũ sua deformitate tantũ nõ cõpellens ad formosa uirtutis opera.

Quid cogitatis aduersus Dominum?] De Deo interrogat hunc ad modum: Qualem ipsum habere potentiam existimatis?

Consummationem ipse faciet: non bis ultionem sumet de eadem re, in tribulatione.] Quum interrogasset, ipse sibi respondet. Talis est, inquit, potentia Dei, ut si aliquem punire pro meritis uelit, hoc ipsum simul cumulatè una plaga perficiat, nec altera uindicta opus habeat, semel quadãntenus ipsum conficiens. Quidam sic legerunt: Quid ratiocinamini, quid cogitatis erga Dominum? An'ne quod ipse sit finem nobiscum facturus? Hactenus per interrogationem. Deinde respõdet: Non sumet ultionem bina uice, idem ob delictum, per tribulationem. Affirmant ergo hæc ad Israelitas dici. Postquam enim Salmanasar decem tribus captiuas duxisset, captis unà ab eodem aliquot Iudææ ciuitatibus, metuerunt sibi admodum relicti passim, ne ad sese fors reuerterentur Babylonij, hinc ad finitimas regiones aufugerunt, atque cum gentibus polluebantur. Consolatur itaque eos propheta dicens: Quid cogitatis Dominum inhumanũ esse, ipsumq́ʒ uos extincturum, ac in perniciem traditurũ? Haud fiet hoc. Non enim bis sese uindicabit ob eandem rem, secundas super nos inducens tribulationes. Semel, inquit, uos puniuit, quare nõ iterabit plagam. Ad gentes igitur ne accedite, sed Dominũ expectate, qui expectantibus se, & bonus & benignus est. B

Quoniam usque ad fundamẽta sua diruetur.] Vel à Deo punitus, uel ipsa Nineui. Ab hoc enim loco apertè palàm de ipsa & ad ipsam uerba facit. Ait ergo: Quod subrutis fundamentis, ac solidis illis mœnibus, splendidisq́ʒ ædibus, solo æquabitur, hoc est, planè desolabitur ciuitas ista magna, neque ad habitandum cõmoda propter uastationem: neq́ʒ ad agriculturam, propter ruinas ædificiorum, collapsumq́ʒ.

Et ueluti smilax expãsa comedeĩ.] Smilax plãta est hederę similis, perpetuò sursum tendẽs, subtilib. ramis, quę ꝓximè astant plãtas cõprehendẽs, maximè uerò paliuros, adeò ut illos quidẽ feriat, ipsa tamẽ suo etiã tẽpore peat. Huiusmodi sanè erat Babylõ, nũq̃ nõ ad altiora scãdere uolẽs, ac undiq́ʒ potẽtię suę retia extendẽs, ut deprimet enĩ et suffocarenĩ ab ipsa cõprehensi, nec pauca regna dissoluerenĩ. Comedeĩ itaq́ʒ ipsa à Persis et Medis, Cyro ipsorũ impatore mouẽte bellũ, id ẽ, obscurabiĩ, regno uiduata.

Et ueluti stipula ariditate referta.] Propterea ẽt igni hostiũ tradeĩ in cõmetitionem.

Equo egredietur cogitatio cõtra Dominũ praua consultãs & contraria.] Ad ipsum Nineui uerba faciens, causas deuastationis eius subindicat: Quia, inquit, Deo tradente in manus tuas Israelitas, non ipsi erexisti trophæum, non retulisti ei acceptam uictoriam, sed tuæ potentiæ imputasti: Deum uerò imbecillum esse cogitasti, ut

4. Par. 32 qui non possit seruare confidentes ipsi. Vnde & Sennacherem Ezeciæ, inquit, dicite: Hæc dicit rex magnus, Ne te decipiat Deus tuus, eo ꝗd fiduciã in ipsum colloces.

Nam

A Nam nō eripiet Israelem ex manu mea. Huius etiam dux & subimperator Rhapsa- Esa.36
ces, talia pleraq; blasphemauit. Hanc itaq; eius arrogantiam submonstrans Deus, per
prophetā inquit: Visitabo super intellectū, magnū nempe regem Assyriorū. Ac rur Esa.10
sum docens ipsum, quod non propria uirtute gesserit quæ gessit, sed Dei permissu:
Ne glorificetur, inquit, securis, citra ferientem per ipsam. Nonne ex aliabitur sine tra
hente ipsam? Diruta est etiam, Dominū occidens synagoga, ad usq; fundamenta: id
est, usq; ad sacrificia, & omnē legalem cultum uel obseruantiā: in his enim uidebant
ambulare. Atqui circumeuntes mare & aridam ut unum aliquem proselytum faciāt,
ac postea ipsum filium gehennæ constituunt, smilax fuerunt expansa suffocans sub
se comprehensos: ac ueluti arida stipula, neque susceperunt descendentem pluuiam,
neq; aquam salientem in uitam æternā. Cogitauerunt autem contra Dominū praua
& aduersa, ut uidelicet pro beneficijs quæ acceperāt, ipsum neci darent, eam ob rem
comedentur ab igni Romanorū, & postremò & perpetuò daturo. Smilaci præterea
æquiparant, qui caritatem simulantes, & complectentes per blandicias proximū, ac
interim quæ ad perniciem eorū faciant meditantes, consulentesq;: ex his egreditur
ratiocinatio contra Dominū praua et contraria. Rectus enim Dominus, ipsi uerò di-
storti: ac Dominus caritas est, ipsi uerò caritatis hostes. Fraudulenta & iniusta dece-
ptio item smilax est cuncta apprehendens, cogitans aduersus Dominū praua, nimi-
rum q̄d nulla nostrarū hoc in mundo rerū cura tangat. Neq; ēm fraudi, turpiq; quæ-
stui nimiū inhiās, plura semper possidere meditās, uerè credit esse prouidentiā: quod
etiāsi fingat, diuersum tamē operibus ostēdit, eo q̄d iustus quidē Dñs & iustiā dile-
xit, auarus aūt circunscriptor, iniustus & iniustitias diligēs. Absumetur igitur tandē
talis smilax ipsa à sese: alter enim impostor ab altero fraudulentiore capitur.

Hæc dicit Dominus imperans aquis multis, & sic separabuntur.] Aquas multas
Persas & Medos appellat, qui contra Nineui bellum gessere, quorum Dominus etiā
imperator fuit, ducens illos aduersum eam urbem. Qui & à Domino diuidentur, id
B est, in ordinem digerentur & separabuntur, ceu ab imperatore quodam, ut hunc lo-
cum illa quidem pars obsideat, illum uerò ista.

Et fama tua posthac non audietur amplius.] Celebris enim antea existens propter
potentiam tuam, non porrò auditum & famam talem habebis. Vel quod non ulte-
rius obedient & seruiēt tibi, qui antea obedierunt & seruierunt. Dominatur autem
aquarum multarum Dominus, quæ sunt baptismatis, quas sic disponit & ordine di-
gerit ut ubiq; sint: Docete enim, inquit, omnes gentes, baptisantes eos: ut ita multa Matt.28
sint baptismata, quorumlibet puta & singulorum ubicunq; degentiū. Siquidē unum
baptisma dictū est, æquè atq; una fides, propter dogma nempe in sacris, unum exi-
stens in omni ecclesia, quę acceperit baptismum per inuocationem trinitatis mortem,
ita Domini & resurrectionē exprimendo, per trinam illam demersionē & extractio
nem. Et quia semel cuiuis fidelium datum est, dicere queat aliquis, unū propterea di-
ci. Sic baptismi quidem multi sunt, quandoquidem & baptisati multi. Aliâs aquæ ba-
ptismatum hoc etiam modo à Domino dissociantur: ut quum duplices nos simus, ut-
pote ex animo & corpore, corporis quidem purgatio per aquam, animi uerò per spi
ritum perficiatur. Deinde ad satanan etiam ista flecti queunt: Auditus tuus non au-
dietur amplius, non enim amplius sacra dæmonibus fiunt. Aquas præterea multas
scriptura tentationes esse nouit, ut illic: Veruntamen in diluuio aquarum multarū, ad Psal.31
eum nō appropinquabūt. Inundatio ēm tentationū, etiāsi multę et alię post alias sint,
proxime tamē sanctū uirū nō erūt. Infit ergo, quod tentationibus imperet Dñs: E-
nim ipse dispensans nostrā salutē et probationē, has super nos duci permittit. Disgre-
gabunt aūt illę, hoc est, discindent, et cōtinuitas ipsarū distinctionē habebit, idq; diui-
no consilio, non humana prudentia uel sacrificio: ipse nanq; ferit, & rursum sanat.

Nuncq; conteram uirgam eius ab te.] Ad Israelem cōuertit sermonem: Regnum,
inquit, Nineui & potestatem, hanc enim uirgam nominauit, conterā ab te. Vel uir-
gam ipsius Israel, qua castigatur, conteram abs te ô Nineui, ut eam porrò non teneas,
quo per eam Israelem castiges. Ad humanam itidem naturam dicere Dominus pos-
sit, quod uirgam diaboli, peccatum dico, in quo interficiebat uos, confringā. stimulus
enim mortis peccatum est. Conteram autem hoc abs te, hoc est, te induens, & per te

luctans aduersus principatus & potestates, easq; spolians et triumphans in cruce. Virga uerò diaboli sunt tentationes, per quas hominem permouet, ut conuicietur Deo, A
Luc. 12 perinde ac in Iobo contigit: quam uirgam conterit Dominus quum docet: Ne ter-
Ibid. 21 reamini ab ijs qui occidunt corpus, animam aūt occidere non possunt. Et, In patien-
1. Pet. 2 tia uestra possidebitis animas uestras. Et, Quum maledicentia peteretur, maledicentiam non regessit: dum pateretur, nihil minatus est.

Et uincula tua dirumpam.] Ad Israelem hæc loquitur. Habuisti quidem potentiā & tyrannidem Nineui urbis, ueluti quosdā nexus detinentes te, ut seruires ipsi, neq; quicquam libere transigere posses: hanc ergo potentiam, tale imperium dirumpam, tradens ipsum Persæ. Quod si ad Nineui urbem hæc uerba fiant, intelliges uincula, nō quibus detinebatur, sed enim quibus detinebat potius alias gentes, adeoq; ipsum Israelem. Grandes etiam nexus humanæ naturæ ipsa inobedientia inijcit, detinens
Gen. 3 ipsam in terra. Propter ipsam enim audiuit à Domino: Terra es, & cætera. Enimuerò postquam cœlestis seruator noster forma serui accepta, factus est obediens usq; ad mortē, dirupit inobediētię ista uincula: exaltatusq; in cœlū, omnia trahit ad seipsum.

Et mandabit de te Dominus.] Cyro mandabit de te ô Israel, ut dimittat te ab captiuitate. Quomodo autem mandabit? Certè non prophetas mittendo, sed animū eius inuisibiliter, per sua quæ nouit iudicia contingendo, maximè quū idololatra esset, & indignus quem per suos prophetas conueniret. Hanc ad rationē ceto demandauit, ut deuoraret Ionā: præterea cucurbitæ, ut præberet umbrā Ionæ: ac uermi præcepit, ut ferret cucurbitā. Adhæc ciuitati Nineui dicit: Quoniā de te Dominus Cyro imperabit, ut copias suas aduersum te armet. Mandabit etiam angelis suis Dominus de humana natura, ut ipsam in omnibus uijs custodiant: cuilibet enim, etiā ijs qui in ecclesia parui sunt, angelus segregatus attributusq; est, uti didicimus. Forsan & ad doctrinā seruatoris relationē ꝓphetia hęc habet. Postq; eīm naturā nostrā assumpsit, con fortauitq; ipsam, et potentiorē reddidit, tantū nō hoc dicit: Legis mādata ueteris natu ræ fuerūt in Adā condēnatę et imbecillis, de te aūt noua facta, per nouū Adā, alia da- B
Matt. 5 bit in mandatis Dn̄s Iesus. Dictū est ueteribus, Nō peierabis. Ego aūt dico uobis, nō esse iurandū omnino, & cætera. Poterit etiā hęc dicere ad eum, q in tentationibus est cōstitutus: Quoniā mādauit de te angelis, ut flagellū nō accedat ad tabernaculū tuū.

Non seminabitur amplius ex nomine tuo.] Siquidem ad Nineui sermo est, hæc poterit esse sententia. Semen alicuius mortaliū posthac ex nomine tuo, nō appellabit. Mos enim erat subditis, à maioribus dominātibus nomenclaturas adipisci: Sic à Babylone Babylonij, à Cyro Persæ, ab Alexandro Macedone, Macedones, ab Romanis Romani sunt dicti. Secundū hanc rationē, Paulus quoq; Romanus erat. Nō igitur, inquit, posthac ita dominaberis, ut ex nomine tuo uocenť subditi. Sin ad Israelē hęc dicanť, accipies ita, nempe: Quod postq; liberatus fueris ab Cyro, non porrò ex nomine tuo, hoc est, Israelita quispiam dispergeť in captiuitatē. etsi eīm deinceps debellati fuerunt ab Antiocho, alijsq; confinibus gentibus, uniuersalis tamen ipsis non obtigit dispersio. Atq; cū fiducia hoc affirmare queas, quod neq; unquā uerè Israelita
Ioan. 1 dispergať. non eīm om̄es qui ex Israel, Israelitę sunt. Vnde et Dn̄s etiā dixit: Ecce uerè Israelita hic, quasi quidā falso Israelitæ forent. Proinde qui etiamnū in uniuersum terrarū orbem dispersi sunt, nō sunt ueri Israelitæ, sed nothi, aliâs & ipsi unà cum Nathanaële dixissent: Tu es filius Dei, tu es rex Israelis. Ante Christi porrò aduentū in carne, mortaliū genus dispersum erat in multas & uarias, de uarijs dijs, opiniones: in Christo aūt unitū est ad diuinā ueram naturā, ac uerū Dei cultū addidicit. Propterea dicitur, Non spargeť ex nomine tuo posthac, id est, homo (huius enim nomē ad nostram naturā pertinet,) nō dispergeť in multas opiniones & uana spectra, Ad tentatū etiam, & secū ambigentē, quod lucrū ex tētationibus me manebit? ait. Hoc lucraberis, q̄d nō ultrà humana in te cogitatio spargeť. Hinc & Iob, post tentationē, Putaui, inquit, meipsum terram & cinerem. Abieciq; meipsum, & liquefactus sum. quanto nanque magis exterior homo corrumpitur, tanto magis interior renouatur.

E domo dei tui extirpabo sculptilia, et cōflatilia ponā sepulturā tuā.] Non pauci Israelitarū, etiam post captiuitatē, idolis seruiebant, ne sic quidē ex ea captiuitate sobrij facti. Vnde admirandus ille Iosias omnia idola sustulit, uasaq; ipsorū exussit, puluerē

A eorum in faciem monumentorum, ad sacra facientes ipsis pertinentium dispergens, disseminansq́. Atq; hoc est quod ait: Ponam seu faciam sepulturam tuã, puluerẽ deorum admiscendo puluere idololatrarum. Ad Nineui hæc uerba etiã transferri queãt hunc ad modum: Deos tuos ad perniciem, ad exterminationem tradam: unde tu me tuens, nequando spolia hostilia fiant, defodies eos ueluti in sepulchris aggere congestis. Fortasse autem, quia idolorũ cultores in manus hostium à Deo tradebantur, ait: Hæc idola ponam sepulchrum tuum, id est, mortis conciliatores, autoresúe, ipsaq́; tibi sepulchrũ fient. Porrò spiritus calumnians diabolus, Deus erat humanæ naturæ. Talis Dei domus est uniuersus mundus, ex quo omnis idololatria per Christum excisa est. Bella insuper est promissio, quam promittit, qui cuncta idola extirpat, naturæ nostræ, dum ait: Ponam sepulturam tuam, id est, occidam ueterem hominem: & tumulo te condam, ut renouem & resuscitem. nam mortui sumus & consepulti sumus Christo per baptisma. Ex mente itidem nostra, quæ domus Dei extructa est, extirpabuntur etiam sculptilia, rhetorica uidelicet splendidè dicendi uenustas: & conflatilia, hoc est, philosophorum opiniones, per demonstratiua, ut ipsi uocant, compendia uel artes, ceu quasdam incesiones exhibitas. Tum uerò tumulatur intellectus noster, siue mens, quando nihil sapimus proprium & humanum, perinde atq; Salomon etiam ait: Affectus hominis non est in me. Fides enim, est sepultura mentis, cui non permissum, ut moueatur, cogitet in animo, & uarijs curiosè sit dedita. Rom. 6.

Quoniam ueloces ecce super montes pedes euangelisantis, denũciantisq́; pacem. Propemodum in foribus existentia bona monstrat. Ecce enim, inquit, ecce ueniet nuncius annuncians Cyri contra Nineuitas expeditionẽ, & captionẽ urbis Nineui, quæ pax erat Israelitis. Liberabo eos ab captiuitate. Super mõtes dicit: siue quod ipsa uia à Nineui adusq; Hierusalẽ sit montana: siue quod qui à montibus aliquid denunciant, ceu ex locis qui uideri planè nequeant, signa faciant, per quæ in imo agentibus suam denũciationem significant. Pedes Domini sunt apostoli, qui missi sunt ad mon

B tes, ad gentes ipsas, quæ sunt intellectualium ferarum habitacula, docẽtes eos. Atqui Dominus annũciabat pacem, ac per omnia quæ cùm docuit, tum fecit, pacem nobis apud patrem suũ peperit: Vt & ipsi in nobis, inquit, unum sint. Apertissimè autẽ mutuam prædicabat pacem inter fideles, quũ diceret: Ab eo qui tua tollit, ne repete. Volentiq́; tecum apud iudicem delitigare, ac tunicam tuam capere, dimitte ei & palliũ. Annũciabat autem hæc, tanquam nihil à sese dicens, uerumenim quæ spiritus sancti essent, prædicans. Ioannis etiã baptistæ pedes ueloces fuerunt, super montes, pharisæos dico, concionantis uerã pacem, Christũ, quibus & dicebat: Generationes uiperarũ, parate uiã Domini, rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabit̃. Nemo aũt prædicare pacẽ in terra infrà agens potest, dum terrenis rebus affixus est: propter enim huius terræ facultates, suscitantur bella. Quocirca si annunciaturus es pacem, & tibijpsi & proximis tuis, subleua te, erige te in altũ ab terra & boni eius, nimirũ à diuitijs & gloria. Ascende super montes cœlestes, quò Dauides etiã oculos suos tollens, sperabat inde sibi uenturũ auxilium. Huic & doctores aduertant animum, ut super montes altæ politiæ constituti, sic annuncient pacem populis: quod ipsis etiam per gradum & ascensionem cathedræ demonstratur. Ioan. 16. Matth. 5. Luc. 3.

Celebra Iuda festiuitates tuas.] Quum enim in captiuitate esses, prohibebaris celebrare festiuitates, lex enim in Hierusalem præcipiebat celebrare festa: Propterea & super flumina Babylonis suspenderunt olim organa ad salices, & non licebat eis canere canticum Domini in terra aliena. Nunc liberatus à captiuitate, citra impedimentũ celebra ferias tuas. Hæc aũt uel propheta dicit, uel angelus prædicans, omnisq́; qui mente intelligitur, Iudas, uel confitens Deum. Inquantũ enim est in Babylone, id est, confusione, in ipsa terra à Deo aliena, non potest celebrare festiuitates suas: neq; pascha, transitus & egressus illas ferias (non enim euasit neq; egressus est peccatũ:) neq; hebdomadarũ ferias, quæ est Pentecoste, nam extra spiritus sabbatismum est, non tollens Christi iugũ, apud quem inuenitur requies: neq; scenopegiæ, hoc est, attegiarũ festũ. nõ enim ceu tabernaculũ peregrinationis, sed ueluti stabilem habitationem hunc mundũ inhabitat. Neq; resurrectionis & uitę, & post hanc futurę meminit, quando cuiuslibet uas nouũ & incorruptibile cõpaginabit̃. At ubi liberatus fuerit à seruitute

confusi peccati, tum demum celebrare iubetur ferias suas, quas diximus. Tres autem illæ feriæ omnium in lege maximæ extiterunt. A

Redde uota tua.] Hoc est, promissiones quas promisisti, reple, sacra faciens, aliaque legitima persequens. Promiserant enim quum in captiuitate essent, sese multam Deo reddituros gratiam, multaque dona, gratitudinis symbola, si in patriam reuerterentur, perinde ac in psalmo sexagesimoquinto, & sexagesimosexto inueniemus.

Quoniam non amplius adijcient, ut pertranseant ad inueterationem.] Hoc est, non porrò hostes tui diu perseuerabunt, neque stabilietur ipsis felicitas: cæterùm ipsi celeriter etiam interibunt, ac lætitia eorum & luxus perdetur simul. Vel quod confitentis Deum festiuitates non inueterascent, non peruenient ad inueterationem: semper enim de die in diem renouatur, iuxta imaginem conditoris sui.

CAPVT II.

Confecta est, consumpta est.] Nineui uidelicet eiusque princeps, ut non amplius tibi timor sit ex ipsis. Vel peccatum, uel impietas.

Ascendit insufflans in faciem tuam, eripiens ex tribulatione.] Ascendit, inquit, contra Nineui Cyrus, qui insufflans & uentulum faciens faciei tuæ, eripuit te ex afflictione. Insufflare autē ex Iudaica quadā consuetudine dixit, quibus dilacerare quoque pallia in more erat. Sic & in languentiū uultus insufflabant, id quod exorcistæ potissimum faciebant. Sunt qui hæc ad Deum pertinere putant, qui proprio nutu, ceu flamine quodam seu flatu usus, uiuificauit denuò populum, ueluti mortuum, quemadmodum & Iezeciel ait, mortuis ossibus hos comparans: perinde atque Adamo insufflans spiritum uitæ, creauit in ipso animam uiuentem. Ascendit etiā Christus ex mortuis submergens eum, cui mortis erat imperiū, Assyrium istum, qui mēte cogitatur,

Ioan. 20. satanam. Inflauitque discipulis in faciē, pacem illis exoptans: Gauisi sunt enim discipuli, dominum suum conspicati. Nam simulatque Adam imaginem perdidit, quā per diuinam insufflationem acceperat, rectè & pulchrè Christus illam renouans, sacris suis tradidit apostolis, per ipsos cunctis credentibus. B

Contēplare iter.] Ad Iuda hæc dicit, præcipiēs ipsi circūspicere per uias, & expectare nūcios, ac bonas ab illis accipere annūciationes. Vel ueluti reducēdo ex captiuitate hęc dicit populo: Contēplare, circunspice, quàm sit facilis & concisa breuisque uia.

Iob. 40. Constringe lumbos fortiter, confortare robore nimis.] Pro eo quod est, priorē de-

Eph. 6. pone formidinē, & confortare lumbis tuis, eos circumcingens. Sic & Iobo Dominus ait: Succingere, ut uir, lumbos tuos. Et Paulus: Circumcingite lumbos uestros in ueritate. Proinde & hic eos fortes esse & cōfidentes iubet, priore metu deposito. Vel perinde est ac si dicat: Parate uos ad iter reditus. Lumborū enim dominari per zonam, eosque circumcingere, iter facientium forma est: quippe quia diffluens tunica ad profectionē laboribus defatigat, aduersum quos succinctus fortiter perdura. Deinde cuilibet nostrûm dat in mandatis, contemplare uiam, Christum, ut in ipso circumambules. Vel adhortans nos ad considerationem mysterij de Christo, ait: Addisce uiam. Quia uerò per uitam actuosam ascendimus ad diuinarum rerum contemplationē, ac citra sanctificationem nemo Dominū uideat, inquit: Dominare lumbis, in quibus est cupiditas & libido. Porrò, quum natura nobis insita propemodū perturbatione, admoniti, dicere consueuimus: Non possum naturali affectui reniti, ostendit quomodo dominabimur: Valde, inquit, fortis esto, fortitudinem uirilē adsume, hoc est, ne molliter, ne laxè, sed acriter, sed uehemēter resistas, idque in robore, hoc est, Christo, qui naturam nostrā confortauit, potentioremque reddidit dum eam adsumpsit, deitatique uniuit. Nam etiamsi sine hoc fortis fueris, nihil tamē poteris. Hanc ob causam nemo inter incredulos uirgo est, non enim in robore Christo, confortantur.

Eo quod auertit Dominus iniuriam Iacob, quemadmodum iniuriam Israel.] Iacob quidem decem tribus appellat, Israel uerò duas in Hierosolymis. Decē enim prius captæ sunt à Babylonijs, duæ uerò postea, Nabuchodonosor Hierosolyma inuadente martijs copijs. Quādoquidem ergo Cyrus duodecim tribubus unà permisit reditum, quoniam, inquit, auertit Dominus iniuriam Iacob, hoc est, abstulit captiuitatē & seruitutem decem tribuū, æquè atque duarum Israelis, ac in suā terrā transtulit & patriam. Nam iniuria erat liberis hominibus ex Abrahamo propagatis, seruitus, quę nō

decebat

decebat eos. Vel hunc ad modum intelligere licet: Postquam nomen Iacob,ipsi patriarchæ à patribus impositum est,nomen uerò Israel à Deo, unde & hoc ipsum honoratius altero erat,nominat quidẽ hic uniuersum populũ humano nomine,dicens, Quod iniuriam siue seruitutẽ Iacob, hoc est, totius populi auerterit Dominus, tanꝗ iniuria foret illius patriarchę,qui uirtutis ergò Israel agnominatus est: perinde atque ille iniuria adficiatur,qui omni honore dignus est. Huius gratia,posteris eius parsum est. Iniuria Iacob,hoc est,actiui,constituti ut supplantet adfectus, seruiendo turbanti & prauo alicui operi: quemadmodũ iniuriã Israelis, hoc est, in contẽplatione agentis,dum succumbit falso uanoꝗ dogmati. has iniurias auertit Dominus, operibus accõmodato Iacob mandata impertiens,quæ ipse faciens liber fiat: in contemplatione uerò nectenti moram, illustrans mentem ad recta & firma ecclesiæ decreta.

Quoniam excutientes excusserunt eos, & palmites eorũ perdiderunt. Arma potentiæ eius ex hominibus.] Quemadmodũ,inquit, uitis excutientes palmites,fructũ corrumpunt: sic & Persæ Babylonios infringentes, eorumꝗ regnũ excutientes perdiderunt, quod erat fructus palmitum eorum. Quinam ueræ palmites fuerint,interpretatur ipse, dum inquit, Quoniam arma potentiæ eius non ex Deo, sed hominibus: humanis enim uiribus imperabant. Nam arma potentiæ seu imperij eius, Babyloniorum uidelicet populi,fortes armatos appellat. Subdit igitur:

Viros potentes, illudentes igni.] Vt nemo arbitretur Babylonios ceu imbelles à Persis deuictos,suprà quidem armorũ potentiæ meminit: clarius aũt & apertius nũc dicit, Quoniã excusserunt eos uiros,potentes & fortes existentes,adeoꝗ temerarios & audentes,ut uel aduersus ignẽ attentare quicquã audeãt, ac ueluti lusum quempiã putent discriminibus & metui exposita: ideoꝗ nõ propter eorum imbecillitatẽ Persæ præualuerunt contra eos, uerumenim propter diuinũ iudiciũ tradens eos istis in perniciem & interitum. Excusserunt etiam ab Hierusalem Romani deicidas, antea
B quidem plantatos in uineam fructiferam & ueram, iam uerò cõuersos in amarulentiam: Vinum enim eorum, uirus draconũ & uenenum aspidum: etenim Domino Deut.32
fel dederant pro potione. Et palmites ipsorũ extra urbẽ ad mare usꝗ expassos, perdiderunt: Omnes eñ ferè in finitimis terris & locis deprehensos interemerũt. Quũ deicidæ non habuerint arma potentiæ suæ ex Deo, (Quomodo eñ, quũ filium Dei demisissent leto?) sed humanis auxilijs confidebãt, æmulatoribus eos deuastantibus. Illi igitur Domini interfectores, potentes fuerũt, ut qui in lege instituti essent. Fortes ergo fortiter explorabant, & illudebãt Dñm, qui ignis est propter diuinitatẽ: partim uti delibet tentãtes ipsum, partim uerò Romanis militibus tradẽtes ad illudendũ. Excusserunt etiã mentales (ut ita dicam) Babylonios dæmones, sub Christo stipẽdia facientes, ipsis longè à sese remotis, atꝗ seductione ipsorũ repulsa: uitesꝗ eorũ perdiderũt, diuinationes arbitror & incantationes, ex quibus uinum imposturæ generantes homines potabant, quemadmodũ & in Osee dicit: Vinum & temulentiã apprehendit Osee 4
cor populi mei. Deinde de satana etiam inquit, Quoniam arma potestatis eius ex hominibus sunt: per nostrã enim desidiam atꝗ secordiam imperiũ possidet. Sunt autẽ dæmones uiri potentes, carnis nimirũ expertes, belligerãtes nobiscum, qui carne sumus uestiti. Ludunt aũt in igne animi & concupiscentiæ. Vt uerò uite existente Domino, palmites sunt apostoli, & ubilibet cõstituti fideles corpus eius & mẽbra: sic ex opposito, quum uitis fuerit Sodomitica, palmes per consequens ex Gomorrha, eo nimirum uitio excellentes, omnemꝗ turpitudinis & mali formam inde recipientes.

Habenæ curruum ipsorum, in die apparatus eius. Equites turbabuntur in uijs, & confundentur currus, & complicabuntur in plateis.] Babylonij, inquit, parabunt, ut ex equis opponant sese Persis: & habenę curruũ eius, & Babylonij nimirũ exercitus, in promptu erunt, atenim nihil proderunt. equites enim turbabunt in itinere à multitudine aduentantiũ præsentiumꝗ hostium. Curruũ præterea confusio erit, hoc est, concussio complicatorum inter se uicissim, & collisorũ inter sese: non in angustis locis, ut quis loci angustias accuset, sed in plateis, adeoꝗ latis itineribus, ut sit perspicuũ à Deo debellari, & equites & curruũ ductores. Currus uel plaustrũ Domini cõditæ sunt animæ nostræ, quod ipsum, ueluti uerbam, baiulent: ac per ipsum motæ, ceu equis uehantur in contemplatione, omniũ sermonũ eius participes. Fiunt & currus

Babyloniȷ́ principis, quando ad irrationales operationes animi nostri intuentur. Habenæ nostræ sunt naturales cogitationes & mandata Domini. Quum igitur ista ueluti habenæ in nobis parata fuerint, tum ueluti equitātes in nobis dæmones turbant: & uarijs & diuersorū errorum adeoq; uitiorū itineribus quibus nos agitari persuaserunt, currusq; ipsorū inter se mutuo collidunt, complicanturq; in plateis. Quod autē dico hunc in modū se gerit. Vitium, quamdiu ipsum accesserimus, planū quiddam uidetur, & æquale sibiȷ́psi, paciq; deditū. Quando uerò habenas receperimus, naturaliter quod pulchrum & honestū est speculati, à mandatis Dei eò perducti, tum conspicamur ipsum inæquale, sibiȷ́psi cōplaudens, et cōplicatum. An nō uides in plateis adeoq; latis huius uitę uijs proficiscētes, neq; angustū callem cœlestis, quę secundum Deū est uitę, terentes, quō interdum quidē felicitate ac prosperiore fortuna laxati, prę omnibus, supraq; omneis efferant: interdum uerò uel modica quadā circunstantia uel calamitate urgēte, inuadēteue, omnibus iuxtà ignobiliores neq; nō effœminatiores reddunt, exiguo admodū infortunio succumbētes, ac uitā suam planè perditā existimātes: Hęc aūt tū uident nobis, quando datas nobis, ut dixi, habenas receperimus, habuerimusq; eas in expedito in die, in lumine nostriȷ́psorū conscientiæ constituti.

Visio ipsorum ut faces ignis, ac tanquam fulgura discurrentia.] Quia currus Niniuitarum & Babyloniorū hæc & passuros retulit: nunc ait, quod nō imbecilles fuerint, sed fortes & animosi, adeò ut uel ignem ex oculis emitterent, ac ueluti quibusdā lampadibus & coruscationibus terrerēt subditos: attamē in hostiū assultu, trepidatio eos continebit. Quidam autem hæc de Persis intellexerunt, tantum non corporalibus oculis uidente eos propheta, tanquam ignem aduenientes contra Nineui.

Et recordabuntur optimates ipsorū, fugientq; in die, & languebunt in uia sua, festinabunt ad mœnia, parabuntq; propugnacula sua.] Nineuitarum, inquit, optimates, propter potentiam suam alta spirantes, superbientes, omneis cogitationes ciebunt, nullamq; non artem mente sua uolutabunt, ac fugere in die tentabūt, ueluti duris detenti calamitatibus, usq; adeò, ut neq; noctem expectent. Non prosperitatem tamen consequentur, in ea fugæ suæ profectione, sed rursum ad mœnia festinabunt ascendere, ab illis salutem inquisituri, ac suam in urbe custodiā curaturi. Vel cum dicit, Recordabuntur, sic intelliges, quod animo suo secum repetent adflictiones quas Israelitis intulerunt, blasphemaruntq;, quibus Deū exasperarunt, scientes in posterū quod Deum pro hoste suo habeant, ac eam ob rem terga fugę dabunt, non clanculum, sed in die: tanta eos apprehendet trepidatio. Est etiam dæmonum uisio seu aspectus in-
Luc. 10 star lampadum per naturam. Videbam em̄, inquit, satanā de cœlo ut fulgur cadentē: forsan propterea quod transformatur in angelum lucis: uel quod fulgura & coruscationes discurrent in regione sub cœlo, tanq; illic prodeambulent: siue quod coruscationes non sint stabiles, sed discursantis naturæ, hoc est, facilè extinguantur: sic lumē
Prou. 13 satanæ in quod efformat, citra cunctationē extinguitur, iuxta id quod dictum est: Lumen impiorū extinguitur. Porrò legiones eius satanæ, uel copiæ dæmonū, recordabuntur potentiæ Domini, ut adeò dicant: Sine, quid nobis & tibi fili Dei? Debilitabunturq; in profectione sua, quando cū porcis in mare præcipitatę fuerint: uel quod non ultrà potestas illis facta sit aduersum homines eundi. Festinabūt ergo ut crucem & mortē Domini efficiant: hæc enim ueluti mœnia & munimenta sibi rebant esse, perinde quasi Dominus ignobilis & flagitiosus esset futurus. Parauerunt aūt & propugnacula seu pręcustodias (sit uenia uerbo) siue cunctas istas ante crucem illusiones & opprobria: hęc em̄ ceu præcautiones quædā fuerunt & crucis & mortis: Siue excubias militum apud monumentū. Sunt etiam in anima magnates, intellectus & ratio. Reuoluēt ergo secū propriam dignitatē, fugientq; seruitutē prauorum motuū, simulac dies illis illuxerit: nec em̄ ut antea, sic posthac in tenebris iter faciunt. Et in priore fallaci itinere debilitabunt, non amplius in malitia facile adeò currentes. Accelerabunt itaq; ad muros, ipsa nimirū mandata, quæ nos muri in morem cingunt, & parabūt sibi propugnacula, naturales ipsas cogitationes. ipsę em̄ ante mādata canunt excubias. Præterea sacrū baptisma & unctio, ingentia & solida sunt munimenta, ad quæ festināt, religionis Christianæ nondū imbuti sacris, simulac agnouerint eum qui seruare potest, Iesum. Nec simpliciter tamen. priusquam enim ad baptisma admittatur,

A tur, primùm custoditur ut ieiunio intendat, seseq́ castum & purum ut seruet illi imperatur, ut in habitum boni perueniat.

Portæ urbium apertæ sunt, regiæ deciderunt, & substantia reuelata est.] Nineuitæ, inquit, seu omnes illorũ subditi, ad muros & munimenta ascendent, ueluti ab illis custodiendi: at nihil illis cõmodabit. Siquidẽ portæ cùm ipsius Nineui tum reliquarum ciuitatũ, aperientur: & regia earum ad hostes trãsferetur, subijcieturq́ eis gloria earum cadente, & sublata: ac uniuersa illarum substantia, siue thesauri conclusi et obfirmati, retegentur, ut nulli non sunt conspicui, exponenturq́ in direptionẽ. Portæ urbium sunt sensus animarum, qui aperiuntur dum citra imposturã rebus agendis inhiant, ac sine fraude negocia transigunt. Tum etiam regiæ peccati in mortali nostro corpore regnantis intercidunt, putridæ factæ, retegiturq́ uirtutis substantia: tum enim manifestum fit peccatum carere bono, adeoq́ non subsistere posse: uirtutem aũt re uera habere basin, eamq́ subsistere. Quod ipsum & Dauidem sentire opinor, quũ ad Deũ inquit, Substantia mea penes te est. Quando eñ in Deo est homo, tum etiam subsistit: In ipso enim, inquit Paulus, uiuimus, mouemur & sumus. Nam qui esse habet, ut rationalis sit, tumq́ in Deo est, quum iuxta rationem uiuit, meritò in Deo subsistit: ut ne dicam, quod in ratione nostra existentes, in Deo, qui est ratio, sumus. pars enim diuinitatis, nostra est ratio. Psal. 38 Act. 17

Ipsaq́ ascẽdebat, & serue eius ducebanť, quemadmodũ colũbæ gementes in cordibus suis.] Quasi intueať propheta Nineui, quõ in captiuitatẽ abducatur, hęc dicit. Ascẽdebat, inquit, ueluti in Persidẽ abducenda, cumq́ ipsa municipia, & subiectæ eius ciuitates: in cordibus suis gementes, hoc est, clanculũ murmur & gemitũ columbarũ imitantes. Quando substãtia uirtutis retegiť, ascendit anima ad diuinos gradus. Nec porrò ancillæ eius, potentię eam ducunt, sed ducunť ab intellectu & ratione, ipse motus & cupiditas. quocirca nõ iniuria sunt columbulæ spiritus. Neq́ eñ concupiscentia tum humanũ diem desiderat, neq́ animus temere irasciť fratri, cæterũ ipsa quidem porrò cõcupiscentia, corã Domino semper sistitur: Dñs aũt spiritus est, perinde atq́ Daniel uir erat desideriorũ spiritus. Animus autẽ irasciť et non peccat, omnẽ uitiorũ bilem euacuãs: æquè atq́ Moses omniũ mansuetissimus, armauit Leuitas contra idolorũ cultores: et Phinees et Elias æmulatores ꝓpterea uocati sunt. Ad hæc ipse mansuetudinis spiritus exacerbari diciť. Sic igiť acceptę columbæ gemũt citra ingentẽ strepitum, cõtestanturq́ Christi potentiã, per quã sunt deuictę. Porrò q Christi sunt, carnem suã crucifixerũt cũ cupiditatibus et passionibus. Apertę sunt etiã portæ urbiũ, et munimentorũ mortis, quãdo Dñs mortẽ pro nobis sustinuit: et regia inferni decidit, eiusq́ potẽtia cui imperiũ mortis erat, diminuta ẽ. Diuina etiã uerbi substãtia retecta est, cũ sancta coagmetata aĩa, in tenebris et in umbra mortis sedẽtibus æreas portas cõterẽs, uectesq́ ferreos cõfringẽs, ac propriã uim demonstrãs. Aĩaq́ eius pariter aderat apud inferos mirãda exercẽs, corporiq́ in sepulchro, incorruptibile ipsum cõseruãs. Pręterea Dñi aĩa ascẽdebat ex inferis, à Plutone (ut poëtice loquar:) seruęq́ eius, nẽpe sanctorũ aię, comitabanť eã ueluti colũbę simplices et integrę, rectitudine et synceritate refertę, cõ cinentes: Vbi ô mors stimulus tuus? Vbi nã ô inferne uictoria tua?
B

Et Nineui ceu piscina aquæ, aquæ eius, & ipsi fugientes non steterunt, & non erat respiciens.] Peculiarẽ quandã significationẽ coniunctio, et, habet, pro, Atqui Nineui urbis aquæ, hoc est, inhabitantes ipsam & cõplentes, tot tantiq́ fuerunt multitudine, ut piscinę comparenť aqua refertæ, ebullienti & eijcienti lymphas superfluas. Etenim multiplicato populo, coloniã non deduxerũt, sed tot tantiq́ ex æquo ad fugam respicientes, non steterũt, sed in ea quæ ante sese essent, oculorũ aciem direxerũt, contemplantes ubi quóue fugiant. Gentiũ item ecclesia (quæ & ipsa est gentilis Nineui) baptismatis aquas habet, eiusq́ habitatores, declinantes uitia, non figunt gradum, ut ne patiantur quod uxor Loti. Nec est inter eos qui retrospiciat: non enim admouentes manũ ad aratrum retrorsum post se tueniť, sed eorum quę sunt ponè & à tergo obliti, ad ea quæ sunt ante se & à facie, se accommodantes, sic currunt palàm.

Diripiebant argentum, diripiebant aurum, neq́ finis erat mundi eius.] Priorẽ Nineuitarũ explicat iniuriam & circunscriptionem, quodq́ ex rapinis eas collegerint. Neq́ potest quisq́ eorum dicere, quod propter penuriã uel egestatem ea diripuerint, tolera-

tolerabilius enim hoc fuisset malum: sed per iniuriã, & quia uoluerint habere diuersos eosq; preciosos ornatus. Non erat enim, inquit, finis ornatus eius. Effœminatè nanq;, seu fœminarũ instar, uiri, propter molliciem & stulticiam ornabantur.

Grauata sunt super omnia uasa desiderabilia ipsorum.] Hoc est, ornatus quo exornabant corpora sua grande habebat pondus, hoc est, tumorem, opumq; & abundantiæ indicium, adeò erat exuberans & sumptuosus, super omnia uasa preciosa eorum, quæ & ipsa tamen desiderabilia erant, id est, superfluo luxu ad delicias parata. Mundus itaq; ille, siue ornatus ea uasa exuperauit. Vel sic etiã intelliges. Quæ ipsi preciosa Nineuitæ congregauerant, ac reposuerant ad thesaurũ, hostes accipient ipsis deuictis, inq; suam ea terram asportabunt, pondere suo grauantia ferentes ipsa. Porrò futurorum, quasi exacta sint mentionem facit, iuxta scripturæ proprietatem. Grauata sunt enim, pro grauabuntur dixit. Gentes itidem, quæ antehac idolorum fuere cultrices, nunc autem Christo credẽtium numero insertæ, cùm argentum, hoc est, legis oracula, tum aurum, hoc est, puram umbræq; expertem euangelij gratiam diripiunt, pulchra insatiabilitate languentes: propterea exornatur etiam ecclesia, adeò ut non sit finis mundi ipsius. Nam mundus siue ornatus eius est ipsum ueibi regnum, habitantis in nobis, cuius regni non erit finis. Talis proinde mundus etiam grauis est & ponderosus: non enim circunfertur omni uento doctrinæ, sed grauitatem & pondus habet, super omnia philosophica dogmata, quæ uasa fuerunt gentium preciosa. Præterea dæmones antea sanè argentum diripiebant & aurum, uerbum nempe in actione consistentis & speculatione uitæ, captiuantes, sapientia græcorũ non rite usi: nunc grauiora facta sunt, quàm cunctorum hominũ qui antea uixerunt, uasa ipsorũ apparata ad interitum. Puri enim redditi, uasa sunt honesto heri usui destinata. Siquidem ubi uenisset Dominus ille in domum fortis, ligauit ipsum, & uasa eius hæc diripuit. Dæmones autem cathenis caliginis traditi, in tartara præcipitati, turbatiq; sunt.

Excusio & succusio & eiectio, cordisq; tremor, & dissolutio genuum, ac dolores super omnem lumbum.] Quæ in motibus, cõcussa terra consueuerunt fieri, ea nunc hostium attribuit aduentui. Ipsi enim, inquit, quatient & concutient omnia. Corda uerò Nineuitarũ, quassabuntur conterenturq;, tanquã pauore traiecta. Genuum deniq; compages soluentur, parturientiumq; instar dolores habebunt, id est, intolerabiles dolores, ingentia mala progenerantes. Omnem lumbum, hoc est, omne uirile robur. Lumbũ enim de uiribus etiam scriptura usurpat, ut suprà est commemoratũ. Excutit itaq; tellus uel decutit, quando super ipsam stantia decutiũtur. Succutit uerò, quando fundamenta produxerit, ex imo in altum proijciens. Eijcit autẽ, quando ueluti cribro hinc inde permouens, inferiora secernit, & in altũ ducit, sæpenumero fontes dirumpens tam calẽtium quàm frigidarũ aquarum. quandoquidẽ treis etiam sint motuum species. Cyrus itaq; unà cum copijs suis, superna nemini non patentia, & infera humano aspectui abdita, cõmouebit: omnibusq; confusis & turbatis, nihil immotum suo in loco permanere sinet.

Facies omnium ceu adustio ollæ.] Præ metu rigebit, inquit, sanguis: facies autem omnium liuidæ reddentur, quod in maximis frigoribus contingit, ut illi parti ollæ similes fiant, quæ igni admota & propterea præusta nigrescit. Hæc & Domini crucifixoribus obtigerunt, qui ex uetere patria sua excussi, dispersi sint in omnem locum. Excussa est pariter impostura dæmonum: succussus iuxtà est in altum homo, omni uitiositate per confessionem eiecta, effusaq; foràs ac dirupta. In confessione autem simul perpenditur cordis trepidatio: qui enim priorem uitam condemnauerit, apparet quasi conteratur, ductus pœnitentia eorum quæ patrauit. Cuius facies siue fiducia quam habebat, mala citra ruborem perficiens, obfuscatur nunc, contristati ob opera quę tum transigebat, quorum causa nunc uerecundia perfunditur. Laxantur etiam illi genua, quibus fulciebatũ stans in malitia: & lumbus in quo est concupiscentia, dolores ceu parturientis persentiscit, præ diuino pauore. quem cõcipiens per diuinũ spiritum, parit sanctificationẽ, citra quam nemo uidebit Dominum.

Vbi est habitaculum leonum, & pascuum catulorũ?] Leones appellat reges, habitaculum leonum ipsam Nineui: catulos uerò leonum, siue regum liberos, siue satrapas, regumq; subprincipes: pascuum horum, subiectas ciuitates, tributa pendentes, pecuniasq;

pecuniasq; adferentes. Fuerunt ergo pascuum & pabulum leunculorum, nutrientes eos: Nam pascua diuitum, ut scriptum est, sunt pauperes. Postquã igitur Nineui unà cum regibus, satrapis, atq; subiectis urbibus interierunt, ut nusquam appareret, Vbi est, inquit, talis ac tanta ciuitas, unà cum subditis sibi oppidis?

Quò abijt leo, ut ingrediatur?] Permanet in prophetia sua, ueluti illudens. Nónne, inquit, leo, id est, rex Nineui peregrè profectus est, ut aliam terram ingrediatur? & idcirco desertam reperientes urbem hostes, eam obtinuerunt.

Illic catulus leonis, & non erat perterrefaciens ipsum: rapuit quantum sufficiebat catulis suis, ac suffocauit leonibus suis, impleuitq; uenatione nidum suum, & habitaculum suum rapina.] Quia interrogauit quò abijsset leo, iam ueluti respondens ait: Non abijt, neq; peregrè profectus est, uerùm & ipse isthic erat & catulus leonis, siue filij eius & satrapæ, ducesq; belli: quos antea nemo perterrefaciebat, uacabant enim metu, neminem antehac formidantes: quin potius, leonũ in morem, aliorum regnorum pecunias rapientes, tributaq; colligentes, liberis suis præbebant alimoniam. Hoc enim indicat, quũ ait, Suffocauit leonibus suis. Quia enim bestiæ strangulare solent, à se comprensa animalia, tumq; ex ijs alimoniam capere: non dissimili ratione Assyrij, inquit, reges, alia dissoluentes regna, proprijs leonibus, hoc est, pueris suis & regibus, illorum opes & undecunq; collecta uectigalia coaceruarunt: quemadmodum Samariam quidem Salmanasar, Hierusalem uerò Nabuchodonosor diripuerunt. Nineui ergo, quæ erat nidus ipsorum & habitaculum, impleuerunt uenatione & rapina. Nidum, ceu auium esset mentio, appellauit, propter leuitatem, altaq; affectantem mentem regum. Et quia hæc urbs facile citraq; sudorem à Persis capta, auolauerit abducta in Persidem, habitaculum leonum uocat, propter priorem qua floruit potentiam. Solet autem hic locus aliàs etiã hac ratione interstingui: Quò abijt, ut ingrediatur illic? Deinde ab alio principio, Catulus leonis, & quæ sequuntur. Tum hanc sententiã ha-

B bet: Vbi est Nineui, ad quam reges introibant, perseuerabantq; tutò, tanquam nulla populatione & expugnatione uastari posset? Præterea catuli leonum, hoc est, filij regum etiam ingrediebantur, tutò illhic permanentes, nec erat cuius gratia compauescerent, nemo terrebat eos. Nineui enim inhabitantes citra trepidationem uiuebant. Erat & Hierusalem habitaculum leonum, regum nimirum ex Dauid, ac reliquorum principum, qui diripiebant & strangulabant pauperiores populi. At ubi nũc est post Christi necem? In confitentiũ item animabus, morabantur intellectuales leones, quorum propagines prauæ cogitationes, depascebantur & insumebant diuinam in ipsis partem. Diabolus igitur leonis instar circumiens, quærens quem deglutiat, ubi nunc est? Quònam abijt? Illic enim ubi antea demorabatur. Iamnunc apud Iacob catulus leonis est ipse dominus, nec est in posterum qui hunc accipiens catulum exterreat. Nam abunde satisq; exactis temporibus rapuit leo iste syluestris, quæ rapuit, ac suffocauit eos quos spiritu sancto priuauit: impleuitq; infernum uenatione eorum qui in peccatis suis uita sunt defuncti: qui infernus etiamnum habitaculum ipsius est. Nec enim porrò in aere imperium habet, sed ad inferos detrusus est.

Ecce ego super te, dicit Dominus omnipotens.] Quandoquidem ô Nineui diripuisti omnia regna, ideo ecce ego protinus aduersum te exurgo, tametsi hactenus sim cunctatus. Est autem peculiari significantia adiectum, Omnipotens, omnia uincens. Quod si cuncta exupero, te superior etiam ero.

Exuram in fumo multitudinem tuam, leonesq; tuos deuorabit gladius.] Postquam methaphoricè suprà leonum, catulorum, uenationis & pascui meminit, meritò istorum etiam sublationem & interemptionem tropicè prædicit: quia enim in latibulis quibusdam abditas feras mouere sese nolentes, uenatores prodire cogunt, fumo spelæorum ori apposito, egressasq; excipiũt hastis & ensibus, leto ita demittentes, ait iam, Multitudinem populi tui exuram in fumo: hoc est, populosissimam hanc urbem flammis tradam, incendam, regesq; eius & principes mactationi dedam, perinde atq; iam Hierusalem incendio tradidi, seditiososq; in ea leones, tenuiores in populo ueluti deuorantes, exedit Romanorum ensis.

Disperdam quoq; ex terra uenationem tuam, neq; quicquam audientur posthac opera tua.] Hoc est, nequaquam porrò uenaberis, neq; diripies & gentes & regna:

neq; res tuæ bello gestæ, ex q; ijs promanantes calamitates, quibus tibi subiugatos pre A
mebas, amplius audientur: desistes enim in posterũ talia perficere. Venabantur etiam Pharisæi animas accedentium Iudaismo, ab ipsis persuasorum, tum reliquorum Iudæorum, literam illos docendo: quam uenationem obliterauit ex terra humanæ naturæ Dominus, legem spiritus uitæ ei impertiens. Neq; porrò opera legalis administrationis audiuntur, quoniam neq; iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Iam & ad diaboli potentiam Dominus dicere queat: En ego super te cum carne mea exurgens, multitudinem subter te constitutorum dæmonum exuram, in suffimento operationis spiritus, uel in præludijs futuri ignis: quæ enim torquebant dæmones, fumus erant iam inde à principio parati ipsis ignis. Gladius porrò, id est, euangelicus sermo, exedit leones ipsius, uel hos ipsos dæmones: uel sapientes & in oratione diserta ualentes plurimum. Ac seductio, errorúe, quo uenabatur mortales, excisa est ex terra: & opera quæ in templis idolorum perficiebantur, non amplius audiuntur.

CAPVT III.

O Ciuitas sanguinũ, tota mendax, plena iniustitiæ.] Nineui urbis conditionem, miserabiliter tragica seu acerba exclamatione luget, ciuitatem sanguinum eam appellans. Amantes enim bellorum Nineuitæ, & sanguine gaudentes erant. Tota mendax ideo uocatur, quod omnes planè idololatræ erant, uanos deos colentes, cũ pauperes, tum diuites, eo quod mendacio studuerunt, in uerbis suis dolum & fraudẽ committentes, quæ postea iniustitia sequitur. Omnis enim dolosus, & fraudulentus est & iniquus, si nulla alia in re, uel in hac tamen sola, quod proximo sit iniurius, cùm que in fraudem inducat. Videtur autem docere uates, unde facta sit Nineui ciuitas sanguinum, nempe ex mendacio & iniustitia. Nam ubi uanitas & iniustitia, illic ne speres deesse sanguinis effusionem. Hierusalem quoq; ciuitas est sanguinum, ueluti prophetas occidens, ac lapidibus obruens ad sese missos: totaq; mendax fuit, ceu odio ueritatem prosequens, quæ Christus erat, falsa de eo dicens, quod Samaritanus esset, B
dæmonibusq; obsessus & impostor: ac plena iniustitiæ, ut quæ Dominum benefactorem suum adfixerit cruci, sanctumq; & iustum abnegauerit, necnon impleuerit mensuram patrum, qui prophetas occiderunt, per hoc quod ipsa deicida sit facta.

Non attrectabitur uenatio.] Quod suprà dixit, Disperdam uenationem tuam, hoc iamnunc reperens, nõ porrò, inquit, abs te tractabitur uel attrectabitur uenatio: hoc est, non uincetur abs te aliqua ciuitas uel regnum, neq; uenaberis diuitias & tributa: hæc enim extitere uenatio tua. Venatio autem ueteris Hierusalem, omnes prophetæ fuerunt. Non igitur amplius in te uates erit, neq; quenquam prophetarum uenaberis, uel cassibus tuis irreties.

Vox flagellorum, & motus rotarum.] Tanquam audire uideatur, & intueri propheta imminentia belli mala, sic ea denarrat, perinde quasi iam præsentia essent. Veluti enim uocem uel sonitum exprimit flagellorum, quibus equi ad acriorem cursum excitantur: & motui rotarum adsimilari dicit strepitum.

Et equi persequentis.] Repete, Vox. Videtur enim audire equi insequentis hinnitum, qui anima duersa uelut uictoria, ceu pro epinicio, hinnitum edat: superbũ enim quiddam equus. Hic quum dixisset uox flagrorum, indicauit iuxtà quis esset qui flagris cæderetur, equus uidelicet, ut uehementius persequeretur.

Currusq; subsultantis.] Quum dixisset, Vox motus rotarũ, apertius iam monstrat, quod ea uox sit palustri sonitus, è cursus impetu succusi.

Et equitis ascendentis.] Vox inquit equitis ascendentis, hoc est, turbulenta & alacris uociferatio: quippe quia equites ascensuri uel equos uel plaustra, tumultuantur & uociferantur alacriter, sese inuicem adhortantes.

Fulgentis quoq; mucronis, et coruscantium armorum, ac multitudinis uulnerum, grauisq; lapsus.] Non amplius hic Vox subaudiẽda est, sed uisio. Videtur enim intueri in fulgentes gladios, thoraces, præterea & alia coruscantia arma: multitudinem etiam uirorum, partim uulnera infligentium, partim cadentium cum pondere armorũ. Talia & de ijs qui Hierosolyma obsederunt, depopulatiq; sunt, opportunè intelligi possunt. Multa enim contigerunt tum execratis Iudæis.

Nec erat finis gentibus ipsis, & debilitabunt corporibus à multitudine fornicationis.] Gen-

A nis.] Gentes quidem multæ, adeoq; numero uacantes, Nineui urbi subditæ, uenient ut ei suppetias ferant: ueruntamen corporibus suis quibus cõfidebant, ceu bene ualentibus, ægrotabunt. Quam ob causam? Quia fornicationi planè studuerunt, uitæ conditione moribusq; fornicantes, ex omni uirtute, ipsa quoq; tẽperantia excidendo, ab ipso uerò Dei cultu ad idola dilabendo. Gentibus dein Hierusalem, hoc est, habitatoribus eius gentium mores æmulatis, non aderat in copijs finis: conuenerant enim potiores in ipsam, ut Iosephus tradit. debilitati sunt aũt corporibus suis, fame macerati. Quam ob rem? Quoniam fornicati sunt & defecerunt à Christo, dicẽtes: Ne scribe, rex Iudęorum. Atqui facile languore corripiuntur corpora nimiæ scortationis causa. Nemo enim lasciuus, libidini deditus, robustum corpus habet. Quocirca si quis miles maximè fortis esse gestiat, temperatè uiuat, & à scortatione abstineat.

Scortũ pulchrũ & iucundũ. Corporali etiã fornicatione meretrix erat Nineui, ob deliciarũ affluxũ impudicè uiuẽs. deinde propter idololatriã scortũ appellaŕ. Pulchra & iucũda ideo meretrix, quod excellentiæ, gloriæ, opũ, aliorũq; bonorũ causa pręclara sit, nec paucis amabilibus & urbanis rebus exuberet, ueluti aliarũ ciuitatũ regina.

Dux incantationum.] Hoc est, meretrix referta præstigijs, ac princeps aliarũ in carminibus seu ueneficijs: magia enim & incantamentis, alijs Assyrij præeminebant.

Vendens gentes in fornicatione sua, & tribus in incantamẽtis suis.] Nõ satis erat, inquit, propria impietate tibi, uerumetiam subditas tibi gentes, eadem tecũ agere cogebas: uenundabas eas, ac seruas cum fornicationi, tum ueneficijs faciebas. Vel, magicis effascinationibus usi, pollicebantur cunctis ad bellum egredientibus, se hostes suos debellaturos, ac propterea mercedem accipiebant. Vendebant igitur gentes ac tribus, mercedem dantibus per incantationes suas, promittẽtes uictoriam de hostibus. Sic & Balaam regi Balaac promisit populum Israeliticum, sub iugum eius olim uenturum. Quod si intelligas hæc de Hierusalem, uidebitur Naum tantumnon eadẽ cũ

B Esaia dicere: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis Sion? Atq; hic pulchra & iucunda seu gratiosa Hierusalem dici intelligitur, quod acceperit legem, quę & ipsa gratia erat. Gratiam enim, inquit, pro gratia. Sed facta est scortum, quando defecerunt à Domino, dicẽtes: Durus est sermo ille. Quis potest ipsum audire? Et rursum quando dixerũt: Tu es discipulus illius, nos uerò Mose sumus discipuli. Ac tandem quum simul omnes clamarent: Non habemus regem præter Cæsarem. Eadem est dux ueneficiorum ducibus, primatibus, & principibus eius, hypocrisi, falsisq; doctrinis intoxicantibus populum, ac uendentibus eum dæmonibus. Anima quoq; pulchra sanè à Deo condita est, & gratiosa, blanda, iucunda, inspirationis gratiam accipiens: fit aũt meretrix, quãdo ab uoluptate incãtata fuerit, effascinataq;, ut à uero bono deficiat usqueadeò, ut uel alijs ducatum præstet in ueneficijs uoluptatum. *Esa. 1.* *Ioan. 1.* *Ibid. 6.* *Ibid. 9.* *Ibid. 19.*

Ecce ego super te, dicit Dominus omnipotens.] Ne putes, inquit, hominem Cyrum bellum aduersus te moturum, sedenim ego exurgo aduersum te, Dominus nimirum omnipotens: itaq; ingentem aduersarium accipe.

Et reuelabo posteriora tua in faciẽ tuã.] Verba facit, ueluti de muliercula loqueretur amata, quę quãtũ ad uultũ externamq; pulchritudinẽ attinet, digna intuentibus eam, quæ ameť, apparet. Cæterùm, sin quispiã ipsam nudauerit, corporisq; deformia palàm demonstrauerit, omnino turpis erit. Quare hunc in modũ ait: Retegã ô Nineui postrema tua: hoc est, quantũ deformitatis in te antehac occultatũ fuerit, nunc in propatulũ collocabo, ut uideatur ante conspectũ tuũ, utq; contumelia pro gloria te cõprehendat: ac omnino iniquitatẽ tuam patefaciã, per supplicium super te inducendum.

Ostendamq; gentibus dedecus tuum, & regnis ignominiam tuam.] Videbaris quidem nullis non gentibus & regibus formosa esse, incantamentis tuis munita, illisque te plurimum aduersus hostes posse rata, me isthucipsum æquo animo ferente. at nunc excitatus aduersum te, monstrabo gentibus quas uicisti, quod neq; tum tu fortis fueris, quando eas subieceris tuo imperio, sed me ea uoluntate fecisse: ac regna quæ te antea tanquam fortem deuenerata sunt, nunc imbecillitatis tuæ ignominiam agnoscent. Hæc & ad futurum iudicium referri queant, quando cuilibet peccatorũ in faciem reteguntur, quæ ipse in tergum & clàm peregerit, hoc est, deformitas flagitiorũ ab eo commissorum. Ostenditur etiam confusio & ignominia reliquis gentibus &

regnis,iuxtà ac iustis,qui unà cum Christo regnabūt,si modò hic compassi sint. Porrò quando diuinum uerbum animum usq; peccantis contigerit,ac ad sensum perduxerit prioris in malitia transactæ uitæ,talem tum ignominiæ reuelationē facit, iamq; prius abdita,per apertam promulgationem reserat,panditq;. Cōmonstrat etiam uerbum Dei dedecus operum gentibus,hoc est,dæmonibus,dum agnoscunt mortales se propter opera,ipsorum ex instinctu promanantia, pudefieri,unde non amplius eos accedūt. Iidem,dæmones dico,multa etiam regna dicuntur, ueluti multifariam in homine,per peccatum regnantes. A

Et iniiciam super te execrationem,secundum impuritates tuas.] Hoc est, talem te faciam, ut omnes te uidentes execrentur. Deinde,ne quis dicat quod Deus alios quidem execrabiles,alios uerò celebres faciat,ac sic omnia iuxta diuinam dispensationē fiant,subintulit, Secūdum impuritates tuas:indicans quod iustè super te inducā execrationem,eo quod impuritates habeas. Impuro autem quid aliud conueniat, quàm ipsa detestatio? Quare nemo Deum accuset,si ipse homines execretur: cæterùm propriam impuritatē in iudiciū uocēt. Hoc pacto super Hebræos proiecit execrationē, propter impuritates ipsorū,tum alias,tum eas quas ex interfectione Domini contraxerunt. Manus enim eorū immunditie,uelut sanguine plenæ. Iuxta mensurā autem immūditiei cuiuslibet,inducitur etiā abominatio æquè respondens, ut neq; maior neq; minor sit,Dñi & iudicis mansuetudine ac bonitate,hic ita miscēte, dispensanteq;. Insup in futuro iudicio,alius alio abominabilior erit,iuxta mensurā operū impuritatis.

Et ponam te in exemplū.] Hoc est,celebria reddā & diuulgabo supplicia tua,ut si quādo ciuitas quæpiā,uel regio pereat,dicāt aliq: Interijt ea ciuitas æquè,atq; Nineui.

Et omnis qui te uidebit,descendet ab te.] Defossa etenim te ac diruta,quisquis asti terit cadaueribus tuis & ruinæ,etiamsi ante ea tibi infensus fuisset,ægreq; tulisset potentiam tuam,inspecta iam uastitate tua ualde grandi, descendet à talibus ruinis ac populatione,desilietq;,ut qui tantam non posit intueri desolationem: uel metuens, ne & ipse huiusmodi aliquid patiatur incommodi tantam ob solitudinem. B

Dicetq;,ô miseram Nineui. Quis deplorabit ipsam?] O miseram & calamitosam Nineui,quis tantus luctus inuenietur,qui dignè ipsam lugeat? Siue quod ei non sit relictus quispiam è suis,qui eius infortunium defleat. Vnde etiam subdit.

Vnde quæram consolationem ipsi?] Cum cæteris urbibus sic quidem agitur, uel regionibus,ut mortalium pars intereant, pars seruentur,ac seruati quidā consolationis loco sint:apud Nineui uerò nō est inuenire cōsolationē, tota em̄ interitui est tradita.

Apta chordam,para te pars Ammon.] Ad Alexandriā hæc adhortatio pertinet, & si nondum sub id temporis eam habuerit nomenclaturam. Ipsa enim est,quæ uocatur On,siue Ammon,utpote quæ dicata sit Am̄oni Deo,adeò celebri apud Græcos, ut minimè pauci ex Græcia,oraculorū causa eò sint profecti. Quinetiam Alexander ipse Macedonum rex fertur ad hunc ueluti patrem suum se contulisse,oracula ab ipso accepturus. Postquā igitur uniuersa Aegyptus,deinceps ab Alexandro, Alexandria appellata,ab isto dæmone pependerit,uocat eam uates Naum partē Ammonis. Proinde malorum sanè plurimum & ipsa ab Nineuitis sustinuit: siquidem bellum gesserunt aduersus totam Aegyptum,unde inuentos illic Israeliticos transfugas, indignis admodum modis acceperunt. Præcipit itaq; iamnunc ipsi On,ut aptet chordam, paretq; citharam,tanquam uoluptatem capiens Nineuitarum ex pernicie, ideoq; festū diem instituens:quemadmodū & suprà demandabat Iudæ,ut ferias celebraret.

Habitans flumina.] Nili deriuationes,flumina nominat.

Cuius imperium est mare,& aqua muri eius.] Omni ex parte,inquit, Ammon tutam munitionem habet:ab septentrione mari firmata, ab meridie Mæotide palude, exuberans etiam Nili brachijs,ut mœnia sic paludes inaccessabiles efficiens.

Aethiopia robur eius & Aegyptus,& non est finis fugæ tuæ. Phud & Libyes auxiliatores eius. Auxiliatores & socios numerat, ostendens nedum ex loci positu cōmunitam,uerùmetiā eorum qui socia arma iungant,potentia. Phud uerò nominat occidentem uersus sitos Libyas, qui nunc Aphri dicuntur. Quanquam adeò sis munita, inquit,pars Ammon,nimirum alueis & paludibus Niloe aquæ,mari,& amne Mæotide,iamq; cōmemoratis adiutoribus: in fugam tamen uerteris ipsa tu, nec finis erit

fugæ

A fugæ tuæ. Pars Ammonis, ex gentibus etiam est constituta Ecclesia, quæ habitat fluuios, dulces nempe euāgelij gratię aquas: in cuius circuitu aqua est, spirituale dico baptisma, muniens ipsam undiq;. Hæc dominatur mari, id est, tentationem adferētibus, huius uitæ fluctibus, marinisq; hæresibus siue capturis: nec uinciť tamen à quapiā hominū: etenim Ditis portæ non præualent aduersus ipsam. Eadē & sua post baptisma mœnia habet, aquā puta pœnitentiæ lachrymarū. Tum Aethiopia & Aegyptus sunt fortitudo eius: nam Aethiops Eunuchus primus ex gētibus baptismate tingitur. Ac Dominus Aegyptū primū uisitauit, quando à natiuitate sua statim illuc fugit. Nec exiguum robur est ecclesię pręconio, tales gentes ad ipsam accurrere. Pręterea Libyas etiā, qui in die pentecostes spiritus paracleti præsentiæ inciderunt, auxiliatores habet, qui ex linguarū dono testificabant, diuinā esse eam prędicationē. Huic fugere quidē semper conuenit, cùm ab impietate, tum ab semper persequente nos, per omnia & opera & sermones uidelicet satana, ut ne in fuga gradum figere deprehendatur.

Et ipsa ad transmigrationem proficiscitur captiua.] Alexandria uidelicet, ac totā Aegyptus. Etenim Nabuchodonosor depopulatus est hanc: à Cambyse uerò dehinc Cyri filio, regno eius dissoluto, Persis tributum pendere coacta est. Pręterea Alexander Macedonico imperio Aegyptum etiam subiugauit.

Infantesq; eius in terram præcipites dabunt, ab initio cunctarum uiarum eius.] Hoc est, tantam sæuitiam inimici eius demonstrabunt, ut uel infantes occidant, ipsorum capita terræ illidentes: hoc enim est in terram eos pręcipitare. idq; facient in principijs uiarum, hoc est, in triuijs, ad maiorem trepidationem pertranseuntium, quippe qui uideant, quod neq; dignissimis uenia parcant.

Ac super omnia preciosa eius iacient sortes.] Vt dissipentur citra pręlium ingens & effœminatè, non solum facultates & pecuniæ, uerumetiam corpora celebria, uelut uxores & pueri, ut seruiant ijs quibus sorte obtigerint.

B Omnesq; optimates eius ligabuntur manicis.] Adeò erūt miseri, inquit, ut neq; in bello occidantur, quod fortiū est uirorū: sed uinciātur mulierculatū ad modum, ignobiliumq; homuncionum instar, ut serui. Atqui optimates existentes abierūt in transmigrationem. Et synagoga eorum qui Dominū occiderunt, tum infantes synagogæ alumni, elementari & imperfecto legis enutriti lacte, in terram illiduntur, in eo perseuerantes, ut nihil sublime intelligere queant. Hoc uerò patiuntur à fastu, qui est principium omniū in præceps uergentium uiarum ipsi synagogæ, quæ Deum occiderat. Ac super omnia celebria eius, super ipsam nempe summi sacerdotij unctionem atq; uestem oblongam sacerdotum principijs & sacrificia, iactæ sunt diuinę in ecclesia sortes, à quibus & sortiti, uel electitij, Clerici uocantur. Non enim humana gratia, cæterum diuina sors, siue donum electorū huiusmodi uidetur. Illorū itaq; celebria Deus spiritualiter nobis sorte quadam impertijt. Optimates eorum Pharisæi, scribæq; manicis ligati sunt, nihil legalium efficere ualentes, eo quod Dominum uinciuerunt.

Tu ebria redderis, erisq; despecta.] De particula Ammonis hactenus memoratā uaticinatus, rursum iamnunc sermonē ad Nineui transfert, inquiens: Hæc illa quidē patietur, tu uerò ceu tumulcēria quadā traderis calamitati. Neq; à me Domino tuo, ut qui te adspernet, seruaberis, quouis, ut antea, malo superior, peccatis ēm te tuis tradā.

Quæres tibi ipsa statum ex inimicis tuis.] Postquam temulentiæ meminisset, perseuerat in eodem tropo. Delata, inquit, & instabili gressu hinc inde nutans, temulentorum in morē, quæres tibi statū seu libertatē ex hostibus, sed nō inuenies, perpetuæ fugę intenta. Ebrij facti sunt animo suo etiam qui Dominum occiderunt: uitis enim draconum, uinum ipsorum: unde à Domino neglecti sunt, nunquam non & ipsos & familiam ipsorum intuente. Audierunt ergo, quod Solomon precatus est: Ecce relinquitur domus uestra deserta. Quærent stare denuò in Hierusalem, ut finis imponatur dispersioni & persecutioni, neq; tamen quicquam quod inquirunt, inuenient.

Omnes munitiones tuæ, ut ficus fructus habentes si quassatæ fuerint cadent in os edentis.] Munitæ, inquit, ciuitates tuæ hostibus tradentur. Vt enim ficus fructus habentes, hoc est, ficus tempestiuos & prorsum maturos, si à uento concutiantur, uel ab homine potius, uolente illis uesci, facile istos proijciunt à sese, quos arreptos homo comedit, Non dissimili pactione, citra sudorem urbes tuę habitatores suos eijcient, ut in

A tiones proderũt. Nam si ipsam coctis lateribus munieris, uel alia materie lapides cõctiles illos firmitate sua uincente, tum te urbem hostilis exedet ignis, incensam unà cum ædificijs tuis. Ciues & habitatores tuos absumet penitus gladius locustæ in morem depascentis fruges. Erisq; grauis ad fugam, ueluti bruchus, quando irrigatæ ipsi fuerint alæ. Siue, quod tu grauis sis futura, multisq; instructa copijs, auxilijs undiq; accitis, ut bruchis innumerabilibus, copiarum tuarum causa ęquipareris. Verùm nihil tibi commodabit. Tale est ergo quod subditur.

Multiplicare uelut bruchus.] Hoc est, accerse adiutores & auxiliatores, nec paucas arma copias. Irridens aũt, ueluti in superioribus, hæc dicit. Lutũ sunt legalia sacra, tanquã corporalia. Palea est litera, fructũ non habẽs. Ridet igitur spiritus hæc sibi uendicantes, administrantesq;, monstrans ipsis, quod corporalibus quidẽ sacrificijs inseruiant, qui tametsi alia iuxta literam accipiant, spiritus tamen ignẽ fortiorẽ fore, gladiumq; uerbi exterminaturũ ipsos: quẽ & locustæ quidẽ æquat, celerẽ ob saltũ eius, quo modico uel temporis interuallo, super totã aliquã terram dispergitur, perinde ac alio in loco ait: Celeriter curret sermo eius. Quinetiã grauis eris, inquit, nimirũ tu scriba, bruchi in morem, ut non possis ad spiritualis contemplationis altitudinẽ exurgere, mentis tuæ alis uuida uita degrauatis. Vbiq; deliciarũ nomine malè audiunt Hebræi. Sic apud Paulũ, ubi ait: Quorũ Deus uenter est. Præterea unicuiuis corporis amatori dicit ut in lutũ cõscendat, hoc est, ut intueatur atq; perpendat propriũ suũ corpus, quod lutũ sit. Quid igitur lutũ maiore, quàm margaritum, honore afficis? A tali limoso cœno ereptus Dauid gratias Deo agit. Sed conculca, inquit, etiã paleas, hoc est, sterilia opera, quæ cõburet uentilabrũ dijudicationis habens uerbũ Dei, igni inextinguibili. Tum & ignis zelantis super preciosa re animæ tuæ absumet te, quã hostes ignobilem fecerunt, suoq; uiduarũt honore. Quia uerò locusta ipsa etiã magna Dei est potentia, Christus aũt potentia Dei est, & idẽ sapiẽtia, ad Christũ etiã minimè impio intellectu, Psal.147. Philip.3.

B locusta referri queat: quippe qui a ipse omnẽ corporis uoluptatibus deditũ comedens. Qui, inquit, uult me comitari, abneget sese ipse, tollatq; crucẽ suam & sequatur me. Matth.16. Et iterũ: Caro nihil quicquam prodest. Neq; demireris, si locustæ Christum Dominũ Ioan.6. ęquemus, quandoquidem & ipse se uermẽ nominet. Deniq; grauaberis ut bruchus, infert, quando uidelicet uerbum euangelij descendens, guttę instar stillantis super terram, inciderit alis eius, qui ad scelera, ad peccata leui uolatu ferri cõsueuit, tum grauis fit ille, nec ob sui pondus facile ad corporis uoluptates transmoueri potest.

Bruchus impetu facto auolauit, exilijt uelut attellabus commixtus tuus.] Tu, inquit, multiplicasti auxiliatores tuos, commixtos uel confœderatos tecum existentes: A multis quidem locis collegisti auxilia, ab illis tibi, obsidionis tempore, opem sperãs. Attamen commixta illa turba, adiutrix tibi, bruchus propalàm uisa est. Cõfertim denso sq; agmine, pernici uolatu uenit, & euolauit, desilijtq; instar attellabi. Est autem Attelabus locustæ species. Gentium populus brucho etiam similis est, extemplo à maioribus acceptam impietatem missam faciens. Sic proselytus commixtus Iudæis, desilijt a b legali errore.

Vt locusta quæ descendit super sepẽ in die glaciei. Sol ortus est ac desilijt, nec agnouit locũ suũ.] Quemadmodũ, inquit, locusta, cæteraq; id genus uolatilia, rore ac pruina eorũ alis superposita, sepibus insident atq; fruticibus, ut quæ uolare nequeant: sole autem exoriente, absumenteq; rorem, ipsaq; animalcula calefaciente, expandũt alas, & in alium transmeant locum: hunc in modum auxiliatrix tua turba, quandiu non præsto sunt hostes, apud te permanent. Quamprimum uerò hostes ingruerint, propriæ illi saluti consulent, teq; citra ullam opem derelinquent. Ascendebat etiam super sepem legis potentia Dei, purificationes quasdam corporales perficiens, & mira signa operans, usq; dum dies erat glaciei, hoc est, donec regnaret peccati ex Adamo contracti hyems. Quando uerò secundus Adam peccati expers, sol iustitiæ existens ortus est, desilijt diuina potentia ex legali sepe, ostendens ipsam infirmam esse, ut quæ non possit mundam facere conscientiam, transijtq; ad fidem, quæ posset iustificare: nec ulterius cognouit locum eius, quem antea occuparit, legis. Possunt & aliter hæc omnia intelligi, ueluti si Deus ad corporis seruum dicat: Eia delicijs stude iuxta uoluntatem tuam: uolutare in luto, opera paleam redolentia facito: uerùm quid seque-

tur tandem? Ignis absumet te, gladiúsque te disperdet, uerbum uidelicet iudicans cupiditates & cogitationes cordis, quod ratiocinationes explorans, cuncta dissecabit, & alia quidem ad dextra, alia uerò ad sinistra collocabit, quando oneraberis pondere peccatorum, instar bruchi à pruina detenti, uictiq; ad defensionē non transmeare ualens. Dein peccator haud desperans hic dicit, quod commixta ex omnis generis adflictionibus ratiocinatio tua, euolabit denuò, si modò uelis, tanquàm bruchus, soluto errore. Porrò locusta quæ in te est, siue uerbi Dei potentia ascendens iamnunc, acquiescens in sepi, hoc est, in peccatis (sepes enim sunt illa, dissociantia nos, ut sæpe diximus à Deo) desiliet ab hac sepi, ubi à Christo calfacta fuerit. A

Væ ipsis.] Veluti compatiens, luget Nineuitarū auxilia. Væ, inquiens, illis, qualia quantaq; patiens? Vel tanquā miseratione tactus, hæc ait, quod socij isti uocati periculorū cōmunium in rebus bellicis, prodiderint eos à quibus acciti essent, curantes quæ ad suam securitatem pertinerent, ac propterea terga fugæ dantes.

Dormitauerūt pastores tui.] Hoc est, reges tui & satrapæ tui in soporē delapsi sunt, id est, in dissolutionē prioris suę potētiæ: uel in ipsā mortē ceciderūt, in p̄lio interfecti.

Rex Assyriorū sopiuit potētes tuos.] Cyrū intelligit Assyriū, ut qui ab Assyrijs & ipse deductus sit. Etenim Persas Assyriorū esse surculos, & ab ijs originē ducere aiūt. Ille, inquit, sopiuit potentes Nineui, in suprà memoratū somnū eos inducens. Pastores synagogæ, sacerdotes & reliqui principes sunt, quos dormitantes prę insania, qua contra Dominū laborabāt, sopiuit mentalis iste Assyrius, dormiētes somnū ad animę mortē. Quinetiā de unoquouis mortaliū hoc locū habet, quod quādo in soporē collocati fuerint pastores nostri, naturæ nimirū lex, et doctrinę uerbū, tū nos in soporē etiā delabi facit Assyrius ille, quē regnū nostrū strenuū efficit, quū seruus sit atq; desertor.

Abijt populus tuus super montes, & non erat qui exciperet.] Principibus & satrapis pereuntibus, reliquus populus ad fugam conuersus, super montes cucurrit, nec erat qui remoraretur eos, uel sistere eos gradum, ne porrò fugerent, faceret: cæterū semper ulterius fugiebant: uel, non erat qui eos à fuga colligeret, susciperetq;. Sic enim reliqui interpretati sunt. Populus etiam Hebræorum, ad montes, mentales feras continentes procurrens, non inuenit qui recipiat eum, uel errorem eius sistat. Qui enim re- B
Osee 4. cipiat eum, quū dixerit: Repellam te, ne fungaris sacerdotio mihi? Deinde peccator ubi ascenderit ad montes arrogantiæ, elationisúe, eoq; peruenerit, ut sese ne peccare quidem existimet, non habet qui ipsum resipiscentem suscipiat (Quomodo enim resipiscat, quomodo meliorem animi sententiam induat, qui sese haudquaquam peccare arbitretur?) ardens fastu, intumescenteq; cordis elatione, perinde ac sequentia planum faciunt.

Non est sanatio contritioni tuæ, ardebat plaga tua.] Per metaphoram, ab excelso admodum loco decidentiū, & contritorum, ideoq; immedicabiliter æstuantium, hæc sunt dicta: Decidisti enim, inquit, & tu ab ingenti altitudine prioris potentiæ tuæ & & gloriæ: collisiq; sunt & contriti, commodissima tua, reges dico & satrapæ: plaga & uulnus tuum inflammatum est, tumorem ingentem præ se ferens, & incensionem ab materie multa. Quanto enim opulentior fuisti, tanto nunc inflammatio æstusq; doloris uehementior: quocirca non est sanitas, neq; curatio porrò: neq; quisquā de tua tam aduersa fortuna conquerens tui miserebitur, neq; priorem celebritatem & fortitudinem recuperabis. Synagoga etiam contrita, templo & urbe spoliata, nullam iam medicinam admittit: neq; amplius denuò ad pristinum statū reuocabitur, etiamsi errans, reuocationem sui tandem, assumptionemq; speret. Plaga enim qua percussa est, inflammationem nacta est. Materies autem inflammationis huius est Domini interfectio multa & magna existens.

Omnes qui audierint hanc de te famam, plaudent manibus super te. Quem enim non accessit adflictio tua semper?] Audientes, inquit, quæ de te passim diuulgantur, quomodo sis contrita, quidúe sis perpessa, recordati mala, quæ abs te acceperint, plaudent manibus super te, gaudentes propter adflictionem tuam. Nam tua antehac malitia, super omnes uenit, neminemq; non conturbasti. Non hoc tantū, uel illo tempore, sed semper. Quanto enim maiore felicitate, lætioreq; rerū successu fruebare, tanto acerbiorē & acriorē subditis tuis te exhibebas, ijsq; impendebas. Hæc omnes princi-

pes au-

A pes audientes, cogitemus Deū iudicē, nostri in subiectos nobis affectus dispositionisque, astare: uelleque ut nos mansueti simus erga obtemperātes nobis, ut adeò nihil aspe ri illis iniungamus, quod uires illorū ferre nequeant: quinpotius quādo res tales alijs iniungēdas, etiamsi ipsis impossibiles sint, dixerimus illis congruere, metuamus Dei longanimitatē. Nec enim quod sibi talia placeant, conticescit, uerū ut sinat nos ostendere, adeoque proferre in medium nostram uoluntatem atque consilium. Hinc est maximè trepidandum, ut ne plaga incurabili percussi, uelut Niniui, discamus ipsi à nobis quantum sit malum amarulentia, seueritasque, ac multos deinde sortiamur adflictionibus nostris sese oblectantes, quos nos prosperitatis nostræ temporibus nunquā non cruciantes, ceu diuini iudicij obliti, decipiebamur: quum tamen iudiciū illud Dei perpetuò excubias canens, dormitet quidē propter bonitatē ac mansuetudinē suam. Atqui bene dirigat, bonaque & mansueta reddat, cunctorū principum et magistratuū corda, bonus Dominus, donecque ipsis hic per mansuetudinē gubernare sibi concreditos, ut hic eius fruentes bonitate, nulla iuxtà amaritudine degustata, posthac cœlestibus è dulcibus delicias percipiant, qui est ipse dulcedo, totusque desiderium, resque fidelibus unicè expetenda, cui gloria unà cum sancto spiritu in secula seculorum. Amen.

VITA NAVM.

NAVM, si quispiam interpretur, ualet consolationem. Hic oriūdus erat ab Helcasai trans Iordanem ad Bigabri, ex tribu Simeon. Post Ionan hic uates signū dedit, ab aquis dulcibus & igni interiturā urbem Niniui, quod & contigit. Ambiens enim ipsam palus motu quodam eam demersit. Ignis item è deserto adueniens, altiorem eius partem incendit. Mortuus est autem in pace, in terra sua.

THEOPHYLACTI BVLGARIAE ARCHIEPISCOPI COMPENDIARIA IN OSEE PROPHETAM ENARRATIO.

B

CAPVT I.

SERMO Domini qui factus est ad Osee, filium Beeri, in diebus Oziæ & Ioathan, & Achaz, & Ezekiæ regum Iuda, inque diebus Hieroboam filij Ioas regis Israel. Principium sermonis Domini in Osee. Dixit Dominus ad Osee: Vade, accipe tibiipsi uxorē fornicationis, & liberos fornicationis, eo quod fornicās fornicabit terra, relicto Dño suo. Profectusque accepit Gomer filiā Debilaim, & cōcepit & peperit ei filiū. Dixitque Dominus ad ipsum: Voca nomē eius Iezrael. Paulòpost em ulciscar sanguinem Iezrael super domū Iehu, ac cessare faciam regnū domus Israel. Eritque in die illa, conteram arcū Israel in ualle Iezrael. Concepitque adhuc & peperit filiam, & dixit ipsi: Voca nomē eius, Non misericordiam consecutā: propterea quod nō amplius addam ut miserear domus Israel, sed opponēs opponā me illis. Filiorum autem Iuda miserebor, cōseruaboque ipsos in Domino Deo suo. Nec seruabo eos in arcu, neque gladio, neque bello, neque curribus, neque in equis, neque in equitibus. Ablactauitque Non misericordiā consecutā. Et concepit adhuc & peperit filiū, dixitque: Appella nomen eius, Non populus meus, nam & uos nō populus meus, & ego non sum Deus uester. Erit que numerus filiorum Israel, uelut arena maris, quæ nō mensurabitur, neque numero comprehendetur. Eritque in loco, ubi dictū est ipsis, Nō populus meus uos, uocabūtur & ipsi filij Dei uiuentis. Congregabunturque filij Iuda & filij Israel in idem, ac ponent inter se imperium unum, & ascendent de terra, quoniam magnus dies Iezrael.

CAPVT II.

DIcite fratri uestro, populo meo, & sorori uestræ, misericordiam cōsecutæ: Iudicamini cum matre uestra, iudicamini, quoniam ipsa non est uxor mea, egoque non maritus eius: adimàque fornicationē eius ex facie mea, adulteriūque eius ex medio uberū ipsius, ut exuam ipsam nudā, restituāque ipsam tanque in die natiuitatis eius, faciamque ipsam ueluti desertā, & collocabo eā ceu terrā uacantē aqua, interimamque ipsam siti, & filiorū eius nō miserebor, qm filij fornicationis sunt, qm fornicata est mater ipsorū. Rubore suffudit filios, ipsa quæ peperit, qm dixit: Ibo post amatores meos, dātes mihi panes

panes meos, & aquã meã & pallia mea, & uela mea, uinũ meũ & oleũ meũ, & oĩa quę mihi conueniunt. Propterea ecce ego obturo uiam eius palis, & reædificabo uias eius, & semitam suam haudquaquam inueniet, sequeturq; amatores & non deprehendet eos: quæretq; ipsos, & non reperiet illos, & dicet: Ibo & reuertar ad priorem maritum meũ, quia melius mihi erat tunc, quàm nunc. Et ipsa non cognouit, quod ego dederim ipsi cibum, uinum & oleum, & argentũ multiplicaui ipsi: ipsa uerò argentea et aurea fecit Baal. Propterea conuertam, feramq; cibum meũ suo tempore, domumq; meam suo tempore, auferamq; pallia mea & uela mea, ne contegat deformitatem suam. Et nunc retegam impuritatem eius, coram amatoribus ipsius. A

Hucusq; temporis edacitas Theophylacti in Osee primum & secundum capita deuorauit commentaria. Quæ sequuntur in undecimum usq; caput Enarrationes à blattis conseruatæ, noluimus perire, Christianæ lector, quo minus publicarentur: merentur enim tanti autoris insignes labores, sanctè exosculanda studia, Christum planè spirãtia monumenta, ne uel hæc eius minimè contemnenda fragmenta intercidant. Sunt enim huiusmodi, per quæ plurimum lucis Osee uati accedat, nec parum commoditatis sacrarum literarum alumnis adferatur. Textum hic tam inde à principio hactenus è Græcis biblijs adiecimus, ne acephalus diutius hic prophetes prorsum esset. Insequitur porrò textus cum Theophylacti exegesi.

Et nemo eripiet ipsam ex manu mea.] Manum, diuinã potentiam, supplicia inferentem, nominat: quam etiam experti sunt Domini occisores, traditi Romanis. Peccantes etiam traditi satanæ ad interitum carnis, ut spiritus seruetur, iuxta eum qui Corinthi fornicatus erat, manũ Domini experiũtur. Castigantem etenim eos uim secundum diuinam dispensationem, uel permissionem Dei, manum uocabis. Sic & plagæ in corpore Iob, diuino permissu inflictæ dicebantur manus Domini.

Auertam quoq; omnia gaudia eius, festiuitates eius & neomenias eius, & sabbata, & omneis conuentus eius.] Nam ducti captiui Babylonem, neq; in cæteris rebus exhilarandi sese, neq; festa sua celebrandi opportunitatẽ habebant. Quomodo enim canemus, inquiunt, Canticum Domino in terra aliena? Quandoquidem neq; Deo B
purè seruiebant, neq; idolis, sed utroq; uersum inclinabantur. Nam Babylonijs traditi, neq; peragent festiuitates suas, siue sabbata & neomenias, neq; alias etiam ipsi Baal solennitates celebrabunt. Est autẽ hic animaduertendum, festiuitates & conuentus græcè ἑορτὰς & πανηγύρεις, non esse idem. Siquidem panegyris esse potest, siue cõuentus, citra etiam ferias. Ἑορταὶ autem siue festiuitates, sine panegyri uel conuentu non sunt. Communior itaq; uox panegyris est. Hæc patiuntur etiamnum Christi Domini interfectores. Nec enim impijs gaudere licet. Vbi enĩ hodie ipsis sunt feriæ, uel numeniæ, uel sabbatũ secundum legem? Præterea peccantes, qui lugere debebant & cõtristari, ac lauare in lachrymis stratũ, spiritali læticia orbantur, neq; numenias habentes, hoc est, principium quoddã & generationẽ illustrationis spiritualis: neq; sabbata, siue diuinas ferias. Cõscientia enim non sinit eos bonã futuris de rebus habere spem.

Et exterminabo uineam eius, & ficus eius, de quibus dixit, mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei.] Dixit, inquit, ab idolis accepi uitæ meæ commodantia, ut quæ præmium dederunt mihi cultus & adorationis, ut delicias percipiam ex bonis hisce. Perdam ergo, ait Dominus, ista: quandoquidem ea non mihi, sed idolis suis accepta referunt.

Ponamq; ea in testimonium, deuorabũt ea bestiæ agri, uolucresq; cœli, & reptilia terræ.] A uolucribus, bestijs, & serpentibus deuorata bona hæc, eo quod sit solitudo hominũ, testimonium dicent contra ipsos, quod non digni fuerint horum fructu. Ac propterea quidam illic interempti à Babylonijs, alij uerò captiui abducti, reliquerunt ea bestijs. Vel bestias Babylonios appellat, qui exedebant in agris bona, Israelitis propter obsidionem in urbibus cõclusis, & fame laborantibus. Poterint etiã per uineã & ficum lex & prophetæ intelligi. Vitem enim ueluti uinum, lætificans cor hominis, edunt, propter euangelicam administrationem, in qua operosi mandati causa etiam compressio est, nihilominus tamen etiam læta continet, propter cœlestiũ rerum promissiones. Nec enim dignæ sunt huius temporis passiones, ad futuram in nobis reuelandam gloriam. Omnino autem lex secundum spiritum intellecta, euangelij cùm gratiam tum conditionem in sese exhilarat. Hoc igitur pacto, lex & prophetæ sunt, uitis & uinea. Ficus identidem fuerunt, quoniam infanti Israeli dulces fructus proferebant,

A rebant, terrestrium nempe bonorum promissionem. Si enim, inquit, audiueritis me, bona terræ comedetis. Asperitatem quoque in folijs habebant ficus, hoc est, transitorijs & facile marcescibilibus rebus: non enim geennam interminabantur eis ac tenebras exteriores, uel quod ex cœlesti regno excidere deberet, sed captiuitatem, seruitutem & mortem temporalem, talesque id genus pœnas. Hæc igitur, nempe uitis & ficus, ablatæ sunt quidem ab Hierusalem, traditæque sunt gentibus, quæ uolucribus cœli adsimilabantur, ob mentis suæ leuitatē atque dementiam, eamque ob causam, quod principi potestatis aeris subiectæ fuerint: bestijs uerò & reptilibus, propter efferos mores æquipa rabantur. Hæ itaque gentes Christum secutæ, qui factus est nobis sapiētia à Deo, ignorantiam suam, orbationemque intellectus reiecerūt, ac sapiendo quæ superna sunt, ubi ipse Christus est, secus quàm antea institutæ, discentes ab ipso quod mansuetus sit, & humilis corde, morum suorum amaritiem correxerunt. Nam gentibus data est legis uitis, unde & Dominus in euangelio uineam suam elocabit alijs agricolis, genti uideli cet facienti fructus suos. Vitis est etiam Dominus, qui dixit: Ego sum uitis uera. Ficus item, ceu dulcedo, ac totus desiderium. Sic reptilia gentes sumus, dum à Deo non excidimus per fornicationem, sed in Domino uoluptatē quærimus. Quando uerò peccatis coinquinamur, uolucres cœli facti, ob mentis ad alia spirantis affectionē, bestiæue agri, uel iumenta propter cū rationis nostræ tum animi feritatem (Animus enim, inquit, ipsis est iuxta similitudinem serpentis) tum diuinum in nobis uerbum, passionibus, motibusúe subdidimus, à quibus absumptum impastos nos relinquit. Matth. 21. Ioan. 14.

Et ultionem suam in ipsa, de diebus Baalim, in quibus sacra fecit ipsis. Apponebatque enotia sua & cathormia sua, & sequebatur amatores suos, mei uerò obliuiscebatur, dicit Dominus.] Hæc, inquit, faciam ipsi, propter dies illas, in quibus sacra fecit ipsis Baalim, hoc est, idolis Baal, illorumque festiuitates celebrabat, omnigeno ornatu usa. Enotia igitur auribus imposita sunt ornamenta. Cathormia uerò, quæ ex collum

B ambiente ornatu dependent. Hormus enim colli, ceruicisque mundus est. Itaque ergo tali, ait, ornatu idolis ferias peragebat, mei uerò obliuiscebatur. Fortasse huiusmodi enotia & cathormia Hebræi gestant etiamnum, uanas Pharisæorum doctrinas auribus suis excipientes: quæ dum in corda illorum descenderint, cathormia etiam dici queant: quibus persuadentur, ut relicta denuò legali obseruātia, idolis festos dies instituant, siue figmentis opinione suæ, secundum quam templum, sacrificia, idque genus cætera imaginantur. Proinde cum iuuenem conspexeris, lasciuiæ libidinisque uerbis aduertentem animum, auribusque talia excipientem, inque cor demittentem potius, quàm temperantiæ, continentiæque sermonibus auscultantem, ac idolis facientem sacrum (uoluptatibus dico, quæ uoluptates uerè non sunt, sed imagines potius uoluptatis, quod fructus, delectatioque eorum temporaria tantummodo sit & uana, durantem uerò interim & æternantem, ut ita loquar, & uerum dolorem habeant) hæc prophetica ipsi recita.

Propterea errare faciam ipsam, constituamque ipsam ueluti desertam.] Bifariam hoc intelliges, siue quod præparabo ipsam ut erret, deque loco in locum transmigret, partim quidem quod fugiat, partim quod captiua ducatur, omnibusque bonis suprà cō memoratis ipsam priuabo: siue quod probè currentem in malitia, & ad simulacra abductam, ipsam declinare faciam, hoc est, eam transferam ab tali itinere, quod maximum sanè est beneficium. Aberrans enim à uia praua, hoc est, conuersus, ad bonum omnino iter traducitur. Faciam & ipsam desertam, siue aridam & inutilem planè idolis. Antea quidem uuida ipsis uidebatur, & inhabitabant in ea tanquam requiescentes ac omnino quieti dæmones: nunc uerò desertam eam reddam, nihil retinentem, quod idolis sit in delicijs, ac eam ob rem ipsis euitabilem. Sic & in euangelijs immundus spiritus transiens per aquis uacantia loca, non inuenit requiem. Sunt em̄ sanctæ Dei amantes aīæ, loca dæmonibus arida, aquaue carentia, ut quæ uitā ducāt, non placentē illis. Errare etiā fecit, passimque uagari, Dñi interfectricē synagogā Deus, dispersis in uniuersum terrarū orbem Iudęis, neque certam tenentibus patriā, unde tanquā desertos eos posuit. Huiusmodi & gentium antea multitudo erat, quæ deserta siccaque dicebatur, de qua memoratū est, quod plures sint filij desertæ, quàm eius cui erat maritus. Vtinam autem unicuiuis ad uitia probè currenti contingat à tali itinere deflectere, Esa. 54.

ctere, uel transferri, & ab inordinatione seiungi, siue ordinatiorem uitam accipere, ut non porrò cupiditas & libido, rationi dominetur, quinpotius hæc sceptra super illas teneat. Hoc enim ordinis est, estque desertam & aridã fieri concupiscentiam, si non
Psal. 68. habeat udam eã aquã, de qua Dauid precatur: Ne demergat me tempestas aquæ. Et
Psal. 123. alio loco: Nisi Dominus esset in nobis, a qua utique demersisset nos. Talis aqua tentationes satanæ esse poterint & insultus, in quibus non erigere sese, neque natare ualentes animæ suffocantur.

Loquar etiam in cor eius, daboque ipsi facultates suas inde.] Hoc est, efficiã ut ipsa sensum percipiat gloriæ necnon potentiæ meæ, propriorumque suorum delictorum. Daboque ipsi inde reuersæ à captiuitate uidelicet possessiones suas, id est, regiones ac terras, quas antea possedit, eiectis Chananæis: eorum enim terram hæreditariò inter se diuiserant Israelitæ. Apertè etiam hic gratiam per Christum cõmunicandam promittit, quando loquitur in cor eorum quos antea reiecerat Deus, perinde ac alio in lo
Esaiæ 54. co ait: Dans leges meas in cor ipsorum, & in corda ipsorum inscribam eas. Erunt aũt omnes docibiles Dei: spiritum nempe Dei habentes, docẽtem eos omnia, Christumque habitantem in cordibus ipsorum. Impertit autem eis facultates seu bona ipsorũ, filiorum adoptionem, gratiam & gloriam, utque unà cum Christo regnent. Quid uerò sibi uult, quod ait, Inde: hoc est, ab eo quod loquitur in cor ipsorũ. Inde enim talibus tantisque bonis ditati sumus. Porrò cuiuslibet in Christũ baptisati facultates sunt, ipsa peccatorũ remissio, supernæque in cœlis mãsiones, quas sibi quisquã obtinet, & acquirit, qualibet uia per hanc ad illam ducente. Quocunque enim statu fuerit homo, quodcunque iter uitæ ingrediatur, si seruari cupiat, necessum est, quod per uiam baptismatis & dimissionis noxæ, ad illud iter tandem proueniat, ad cœlestes habitationes ducẽs. Iam ut uariæ sunt illę mansiones, sic diuersæ ad eas uiæ, quæ tamen omnes per unum Christum eò tendunt. Huiusmodi bonis qui peccat orbatur, priuaturque, quando uerbum Dei in eo conticuerit. At quando contacto corde eius, ad id loquetur, tum has B
Luc. 1. illi facultates largitur inde, id est, ex corde. Regnũ nanque cœlorum intra nos est, adeoque cor nostrum. Proinde uel aufert hæc à nobis bona Deus, uel donat nobis.

Et uallem Achor, ut aperiat intellectum suum.] Iesus filius Naue bellum faciens aduersus Hiericho, per præconem edixit, ne quisquam militum quicquam obtineret ex capta urbe spolij, ut quæ deuota & execrata esset: ei uerò qui aliquid retinuisset, mortem pœnam esse, tanquam sacrilego. Achor itaque ex spolijs suffuratum aliquid ac deprehensum, lapidibus obruit uniuersus populus, imperante Iesu in ualle, quæ propterea cognominata est uallis Achor. Dicit igitur hic: Vallem Achor dabo eis. Dabo enim hic repetendum est, ut simulac intellexerint quid isthic Achor perpessus sit, & ipsi intellectum accipiant, aperta ipsis mente ne amplius transgrediantur, uel renitantur mandatis Dei, præsertim quum propter furtum Achor populus uinceretur. Post illius ergo mortem plorantes ac lugentes Deum sibi reconciliarunt. Proinde hic est prophetæ sensus: Quemadmodum ueteres illi propter ipsius Achor supplicium didicerunt, quantũ malum esset transgressio: consimiliter & illi captiuitatis nomine, sensum propriorum delictorum capient. Sic & Dominus Iesus, non morem gerentes mandatis suis, ac spolia huius mundi ad sese pertrahentes, nec reddẽtes quæ sunt Cæsaris Cæsari, quæ Dei Deo, in ualle perdidit. Est autẽ depressus locus siue uallis, ipsum peccatum: uallis quidem ceu humiles faciens & ad infera præcipitans: decliuis autem locus uel imus, eo quod nos à Deo dissociet. Achor uerò peruersio est: tantum enim, si interpreteris, ualet. Christus itaque Hebræis per interrogationem ipsum tentantibus, ad eos unà ceu in uallem descendebat, eosque sustinebat, interrogationes ipsorum difficilioribus solutu quæstionibus peruertens: nõ ut eos suspensos teneret, uerùm ut intellectum ipsorum aperiret, & ad ueritatis agnitionem perduceret. Quare quum sic eum interrogassent, Qualinam potestate facis hęc omnia? ex ipsis itidem percontatus
Luc. 20. est: Baptisma Ioannis ex cœlo erat, uel ex hominibus? Peruersio peccatum est, à natu
Eccles. 7. rali nos rectitudine subuertens. Nam Deus hominem rectum fecit, ipse uerò quæsiuit cogitationes conditionesque & obliquas & multas. Quãdo igitur peccatũ in nobis uallem habuerit, uel humilitationem uel deiectionem: siue quando peccatum, uerbo Dei tangente conscientiam nostram, depressum fuerit, aperit nobis cùm intellectum

tum

A tum diuinarum rerum cognitionem. Dum enim penitus perdideris peccatores, in te cogitationes uidebis: hoc est, diuina cernes.

Humiliabitur illic, iuxta dies infantiæ suę, iuxtaq; dies ascensus sui ex Aegypti terra.] Quemadmodū, inquit, inseruierunt Aægyptijs, postq; egressum ex Aegypto, ascendētes ad Palæstinā in deserto adflicti sunt, sic illic, hoc est, apud Assyrios seruientes humiliabunt. Infantiam enim demorationem in Aegypto uocat, quod isthic populus multiplicari augeriq; primùm cœperit, quodque nondum lex illi sancita esset, sed liber esset. Legibus enim sancitis gubernari, uirorum est. Atqui beneficium est arroganti Hebræorum synagogæ humiliari, Christoq; subdi: perinde ac primū Mosi obtēperarūt, euocāti illos è terra Aegypti, ad libertatē. Deinde post egressum rursum ascēdentes obedierūt legē ferenti, Omnia, inquientes, faciemus, quæcūq; locutus est Deus, & morem geremus. Vt uerò ascendētes ex Aegypto, per mare transierūt, eoq; tandē pacto hæreditatē adierunt terrę: eandē ad rationem hodieq; ex ipsis credētes Christo, per baptísma in mortem eius transeundo, cœlorū regnum hæreditario accipiunt. Humilietur etiā quisquis iam renatus ex aqua & spiritu, in Christo infans est, eleueturq; super dono remissionis peccatorū, at dicat, Gratia sumus seruati, nō ex operibus iustitiæ nostræ quæ fecimus. Quod si ascenderit ex terra Aegypti, eoq; usq; perrexerit, in operatione uirtutum labors, ac peruenerit illò, ut dicere posśit, Abundantius ipsis omnibus laboraui: adijciat ille, At non ego, sed gratia Dei. Exod. 14

Accidet etiam in die illa, dicit Dominus, uocabit me uir meus, & nequaquā appellabit me porrò Baalim, auferamq; nomina Baalim ex ore suo, nec mentionem ultrā facient eiusmodi nominum.] Non amplius, inquit, nomen meum, uel uocem illam Deus idolis suis apponent, neq; Deū dicēt esse Baal, in die illa, hoc est, in tēpore adflictionis, adeoq; captiuitatis: sed enim me agnoscēt Deū & sponsum suū iamolim ipsis aptatū, ac in posterū ne nominis quidē Baalim per idola Baal meminerint. Ad hæc

B cum ait, Tollam, eruā nomina Baalim: indicat quod hoc opus sum fuerit. Quomodò uerò ea exemit abstulitue? Nimirū dum iniecit eos in calamitates ac tribulationes. Et quum sol iustitiæ Christus effulsit, fecitq; diem, tēpus uidelicet aduentus sui, uniuersa idololatria sublata est, cùm ab Iudæis tum gentibus, ueriq; Dei cognitio omnibus communicat. Præterea in pœnitentibus, animiue sententiam in melius permutantibus, quādo lumen uerbi Dei refulgens diem fecerit, omnes imagines, simulacra, adfligentes ipsæ peccatorum uisiones uel spectra sanè auferuntur, nec ulterius uenter Deus fit, neque auaritia, quæ est idolorum cultus, unà cum alijs affectibus prauis & cupiditatibus locum isthic retinent.

Et feriam ipsis fœdus in die illa, cū bestijs agri, cumq; uolucribus cœli, & reptilibus terræ.] Vel hoc dicit, quod sicuti quū indignarer ipsis, tradidi fructus terræ bestijs & uolucribus & reptilibus, ita recōciliatis mihi ipsis, desistent feræ istę, tanq; & ipsæ persuasę, ut parcāt absumere fruges. Vel bestias et reptilia, excitatos insurgentesq; aduersum ipsos hostes intelligens, ait: Efficiā ut ipsi pacis fœdera sanciant cum Israelitis, ipsisq; familiarisśimè & amicisśimè utantur. Eam ob rem subdit:

Arcum etiam & romphæam, & bellum conteram super terram.] Vel in Iudæa, uel super uniuersam terram gestum. Pacem enim post Christi aduētum in terra factam, hic sermo prænunciat. Atqui reuera, cunctis ferè mortalibus sub unum Romanorū imperium redactis, plerique motus quieuerūt. Præterea cum gentibus & Hebræorum synagoga Deus fœdus pepigit, uno ex ipsis ouili facto, ex utrisq; in unū coadunatis. Siquidē lapis angularis factus est, ut duos conderet extrueretue in unum nouū hominem, & per euangelicam legem inducta pace, & omnibus persuasis per ipsum, ut uel res corporis ipsius posthabeant, quas propter bella non pauca oriuntur. Qui enim dixit, Ab auferente tibi rem tuam, ne repete, idq; genus talia: pacem habere nos uoluit, quam & nobis reliquit. Hac pace fruitur, qui affectus suos prauos uerbo Dei subdiderit. At quando hoc fit? Quum interimens quispiam membra super terram testamentum fecerit. Testamentū autem in mortuis firmum est.

Et habitare te faciā in spe.] Non solum ab duritie captiuitatis te transferā, uerumetiam in patriā te collocabo, ac bonas tibi spes suggerā, persuadens tibi, ut cùm de prę-sentibus tum de futuris bene speres. Hęc ad ecclesiam quoque, ex gentibus & Iudæis

collectam dici puta, quam & nunc in domũ suam transtulit, ut illic commoretur, donansq́ illi scelerum remissionem, simul sperare dedit cœlestia bona, cui & insequentia pulchrè conueniunt, quæ audi. A

Ac desponsabo te mihiipsi in æternũ.] Quid est mihiipsi? Vel, quoniã nõ per angelum, neq; magnũ natu aliquem, sed per se ipse Dominus nos seruarit. Patribus enim locutus est Dominus per prophetas, nobis autẽ per filium. Vel quia ueterẽ illam synagogam Mose desponderit, unde & ad ipsum: Populus, inquit, tuus iniquè egit. Credentem autem incarnato filij aduẽtui, ecclesiam sibi ipse despondit, quemadmodũ et
Ephe. 5 Paulus testatur: Dico autẽ in Christo & ecclesia. Nec in æternũ sibi synagogam desponderat, nã temporaria erat legis seruitus: nunc uerò sibi in æterna secula despondet credentes. Ad animã pœnitentia quidẽ purgatam dicere etiam queat spõsus eius uerbũ, Habitare te faciam in spe: quando propter peccata ab ecclesia quæ est domus Dei uiuentis, illam segregãs, rursus eam conuersam recipit, inq; ea denuò cõmoratur, nec eam repellit ob impuram eius priorem uitam atq; superbiam: tum & melioribus eam spebus imbuit, quod cœlesti etiam sede recipienda sit, quãdo sponsus iam
Matth. 16 ipsi quoq; æternus obtingit, per uerbũ q̃d ait: Quæcunq; ligaueris super terrã, erunt ligata in cœlis: & quæcunq; solueris super terram, erunt soluta pariter in cœlo.

Desponsabo etiã te mihiipsi in iustitia, & iudicio, & in misericordia & miserationibus.] In iustitia quidẽ, quod perinde atq; per hominẽ mors, sic & per hominem resurrectio mortuorum. Homo ẽm factus ipse, resurrectionẽ auspicatus est. In iudicio uerò, quod condemnauerit principem mundi huius. Quum enim in Christo non inuenisset princeps iste peccatũ, occidit eum Christus, hoc est, potẽtia spoliauit. Misericordiam uerò & miserationes erga omnes homines cõmonstrauit, quos non è suis operibus seruauit, uerùm per suam ipsius misericordiam, per lauacrum regenerationis & innouationis spiritus sancti.

Desponsaboq́ te mihiipsi in fide, & agnosces Dominum.] Quoniam oportebat nos misericordia donatos, non segnes neq; desides ac inutiles esse, sed aliquid etiã adferre, dicit: Despõsabo te mihi in fide. Accedentẽ enim ad Deum credere necessum est. Nam illic in fide est agnitio Dei. Nisi enim credideritis, inquit, nihil quicq̃ intelligetis. Vide hic, quod non in sacrificijs, nec in legali cultu, sed fide desponsat Dominus, quos sibi desponsat, quare cessent etiamnum in lege ualde gloriantes. B

Eritq; in die illa, dicit Dominus, audiã cœlo, & cœlum audiet terræ, & terra exaudiet frumentum & uinũ & oleum, & hæc exaudient Iezraëlem.] Post cœlestium prędictionem bonorum, corporalia etiam illis dona pollicetur: Obaudiam, dicens, cœlo, id est, annuam cœlo, atq; permittam ipsi ut pluat. Quod etiam si naturam habeat, ut isthuc faciat, per iram tamen meam prohibetur, contrahitur. Tanquam enim ignominia adficeret cœlũ, quod consueta non faciat, ideoq; iam supplices ad Deum, ut facere illa possit, manus extendat. Exaudiam, inquit, cœlũ, ac tollam ignominiã hanc. Cœlum uerò obaudiet terræ, pro, implebit desideriũ ipsius sitibundę ac pluuiæ indigentis, ueluti ipsa clamet propter siccitatẽ sui, quod conueniat solui squalorem suũ. Terra uerò placabitur frumentis. *

Desunt hic nonnulla.

Sapientiæ & cognitionis affluxibus, ac propheticorũ oraculorum irrigationibus, ipsos impinguat. Illi nanq; uerè prophetas habent, ipsisq́ fruuntur, qui apud sese uaticinantes suscipiunt. Ad hæc, qui antea in terra egerunt, ac terrena spirarunt, habent frumentum & uinum, mysteriorum uidelicet acceptionem. Tum uerò demum ista capiunt, quando Iezraël fiunt & semen Dei, filij Dei facti, per regenerationẽ baptismatis in spiritu. Anima etiam usque dum peccat, nulla cœlestis super eam cogitatio cadit, sed enim terra facta, siue carne propemodum exuta, ac decarnata (ut ita dicam) arida est. Quando uerò desponsata fuerit uerbo, tum supernos adfluxus recipit atque cœlestia fluenta, ac producit frumentum, solidam nempe alimoniam & uiuificantẽ, ac uinum, diuinam nimirum lętitiam, & oleum, hilaritatem dico & mansuetudinem,
Gal. 6 ac erga infirmos tolerantiam patientiamue, animaduertens Paulum dicentem: Si quis præoccupatus fuerit in peccato, uos spiritales corrigite hunc in spiritu mansuetudinis. infirmum autem in fide suscipite.

Et

A Et ſeminabo eam mihiipſi ſuper terram, & miſerebor nõ conſecutæ miſericordiã: & dicam non populo meo, Populus meus es tu: ipſeq́; dicet, Dominus Deus meus es tu.] Hoc eſt, ipſam demõſtrabo eſſe meam agriculturam, unde iuſtitiæ ac diuinæ cognitionis ac ſcientiæ ſemina in ipſam deijciam. Hæc aũt typicè tempore Zorobabelis contigerunt poſt reditũ à captiuitate, ſecundum ueritatẽ autem poſt incarnationẽ filij Dei. Tum em̃ qui crediderunt in ipſum, populus eius uerè appellati ſunt, ipſe uerò illorum Deus eſt dictus uerè ac purè, ac ueluti fœcundã ſibiipſi ſeminauit terram filius Dei, animas uidelicet ad fidem accõmodas, quas & fructũ proferentes iam cernens, quarum de numero animæ Samaritarum erant, dicebat diſcipulis: Attollite oculos ueſtros, & contemplamini regiones, quoniam flaueſcunt iam ad meſſem. Et rurſum alibi: Meſsis quidem multa, hoc eſt, ad fidem parati multi: operarij aũt pauci, apoſtoli uidelicet, ipſos ad dicendũ aſſumpturi, ac meſſem doctrina euangelij collecturi. Nemo deinde, cui Mammona & uenter Deus eſt, dicere poteſt uero Domino & Deo, Deus meus es tu. Ioan. 4. Luc. 10.

CAPVT III.

Dixitq́; Dominus ad me: Vade, dilige uxorem, amantem praua, & adulteram; quemadmodum Deus diligit filios Iſrael. Nam & ipſi reſpiciunt ad deos alienos, amantq́; bellaria cum uuis paſsis. Et conduxi mihi eam quinque ac decẽ argenteis, & modio hordei, & lagena uini. Dixiq́; ad ipſam: Dies multos ſedebis apud me, nec fornicaberis amplius, nec alteri uiro iungeris, & ego tecũ ero. Eo quod dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio & ara, carentes deniq́; ſacerdotio & perſpicuis.] Prior uxor quam accepit Propheta, figura fuit generationis prioris Iudæorum, fornicantis ac deſciſcentis à Deo ad idolorum culturam. Poſterior hæc, quã nunc accipere uates iubetur, figura eſt captiuitate preſſorũ. Vt enim ipſa antea ab amatoribus ſeiuncta, prophetæ cohabitare uoluit, neque tamen ei ad

B mixtus ſit propheta: ſic illi primùm quidem exiſtẽtes adulteri, tanq́; ad idololatriam effuſi, offerentes dæmonibus pemmata, hoc eſt, panes ex ſimila piſtos, unà cum uuis paſsis, (erat autem talis ſpecies oblationis dæmonibus grata, indicantibus offerentibus, quod ipſos habeant & frumenti & uini datores) abducti per captiuitatem, ceſſabunt quidem ab idololatria, & interim tamen neq; diuina uere ſacra facient, ſed ocioſi ſedebunt & ſegnes, ut qui neq; ſacrificare, neq; ſacerdotio fungi queant, quandoquidem neq; altaria illis ſint. Ablata autem ſacerdotij functione, neq; perſpicua erũt. Quid uerò hoc ſit, iam diſce. Sacerdotum principi dependebat in pectore quadrangula ſpithamæ longitudine texturula, ſiue textus panniculus, λογεῖον, id eſt, oraculi domus uel locus appellatus, duodecim lapides continẽs, per quos futura denunciabantur ſummo pontifici, ſignis quibuſdam diuinis in hiſce factis: unde logeon hoc ſeu panniculus ille, manifeſtationem & ueritatem habere dicebãt. Proinde eos non perſpicuos fore dicit, id eſt, non habituros diuina ſigna, quibus futura cognoſcant. Hæc quidem ad contextus explicationem pertinẽt. Intelliges autem hic iuxtà, prius ſcortum typum eſſe ſynagogæ ante Chriſti aduentum, quæ & idolis dedita erat: at eam quæ nunc accipitur, eſſe figuram ſynagogæ poſt Chriſti in carnem aduentum, quæ & ipſa quidem à Deo adſumitur, propter eos qui ex ipſa ſecundum electionem gratiæ crediturí ſunt. Hæc ipſa etiam adultera eſt, phariſæis & ſcribis doctrinas & mandata hominum docentibus ſe exhibens atque proſtituens, nec uerbo Chriſti perfectẽ deſponſata eſt. Conducit hanc uates quindecim argenteis, hoc eſt, quinque legalibus libris ac decẽ præceptis: literæ enim ſubijciuntur, perq́; eam trahuntur, ut adeò Deũ quidem agnoſcere uideantur, etſi perperam. Nam qui filium non honorat, patrem ignominia ſimul afficit. Et, neq; me noſtis, inquit, neq; patrem meum. Præterea ordeum irrationalem ipſorum alimoniam adumbrat, qua ueſcũtur, nihil ſpirituale neque dignum intelligentes animabus rationalibus. Nebel uel lagena uini temulentiã ipſorum ac cæcutientiam ſignificat. Siquidem uidentes non uident, & audientes nõ intelligũt, quod eſt ebrijs ac temetí plenis peculiare. Sedent igitur, qui Chriſto nõ adhibuerunt fidẽ, immobiles permanentes in ſua incredulitate: neque regem habentes cuius præſentiam ac adminiſtrationẽ ſentiãt, neq; principẽ. Quinetiã nc iuxta animi conſiderationẽ quidem uel ſpiritualiter regem habent. In ipſis enim mens non ſce-

ptra tenet, neq; dominatu fungitur, quandoquidē non sint filij liberæ Sarræ, quæ ualet dominantē quampiā: sed ancillæ, ad seruitutē generantis soboles. Neq; perspicuitas uel manifestatio in ipsis est, seu ueritas, uerùm cæci uerè in tenebris sedent, neq; i- A
Ioan. 14 psi ueritatē intelligentes, neq; alijs ipsam manifestare ualentes. Quomodo enim hoc ipsum possent, quū interemerint Dominū, crucifixerintq; eū, qui dixit: Ego sum ui-
Ioan. 15 ta & ueritas? Qui etiā nobis quę à patre accepit, aperuit: Quę ēm audiui, inquit, à patre meo, dixi uobis. Isti sunt quorū hic fit mentio, diligentes pēmata cū uuis passis, nō recipiētes panes, qui animā alere uidenť, quod illis & oblectatio & uoluptas nō inesset. Tales sunt omnino doctorū enarrationes, uuarū passarū dulcedinē habentes, seu sibilia bona promittētes, quæ prorsum sunt marcida, facileq; labunť. Similis est huius mulierculæ, qui Deo mercedis gratia inseruit, tēporariorumq; bonorū: diuitijs quidem per argenteos significatis, quorū numerus decadē & quinariū constituit, uti discas quòd talis mercenarij totum corpus, & animā & spiritū, sensus ipse sibi adunarit cōiunxeritq;: necessarijs aūt ad uitæ sustentationē per liquida & sicca indicatis, uini nempe & hordei, quod & quandā uitæ talis proportionē prę se fert. At ēm qui mercedis causa inseruit, celeriter ad alium Dominū transferet, quandò merces desinet. De
Psal. 48 huiusmodi Dauid eximius uates & propheta ait: Confitebiť tibi, quando ei benefeceris: hoc est, gratias aget tibi Domine, quando beneficiū illi exhibueris: at si ea defluxerint, te è diuerso uituperabit. Consimili ingenio diuū Iobum satanas fore sperās
Iob 1 eum impetijt, quocirca dicebat quoq;: Non frustra Iob colit Dominū. Nonne tu circumcirca quæ ipsius sunt, intus & foris sæpiuisti? Idem de Iobo sensit, qui eum ad ma-
Ibid. 2 ledicentiam compellens: Dic, inquit, uerbum aliquod ad Dominū, & morere. Porrò qui Deo talia propter bona seruit, & non propter ipsum honestum, pemmata cū uuis passis diligit, non nouam & euangelicam legem eligens, quæ etiam cruda esse apparet, ob uiuendi rationis duritiem, sed pistam quæ facile confici seu perfici possit, ac suauem. Quādoquidem uerò iuxta Paroemiasten, suauitatis sectator, ac labore do- B
Prou. 28 loreq; uacans, in penuria morietur, nō iniuria uel is ociosus sedet, neq; sacrū faciens,
Psal. 50 neque dicere ualens: Secreta & abdita sapientiæ tuæ manifestasti mihi.

Ac posthæc reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum ipsorū, & Dauid regem ipsorū, cōstituenturq; apud Dñm & bona eius in nouissimis diebus.] Diuisæ fuerunt tribus, ut principio commemoratū est: scissæq; sunt in duo regna, quorū alterū decem tribuū erat, quod Israel & Ephraim dicebať: alterū duarum tribuū existēs, quod Iuda quidem sæpissimè, interdū uerò & Beniamin appellabatur. Sicq; ita gesserunt, usquedū captiuę Babylonē ductę essent. Post reditū uerò ab captiuitate, sensum Dei percipientes duodecim tribus, Deumq; requirentes in unum sunt redactæ, unū iuxtā sortiti principem Zorobabel, quem & Dauidē nominarūt, quòd ex Dauidica stirpe esset: in quo & diuinitus datorū bonorū acceperunt fructū. Quoniā aūt & post completionem gentiū omnis Israel seruabiť, exquirēt filij Israel p fidem regē Dauid, hoc est Christum, manu ualidum (hoc enim Dauid ualet, si interpretetur aliquis) qui æreis portis confractis, fortem sanè ligauit mortem, & spolia eius, nos uidelicet, diripuit. Referto etiam hæc ad interiorē hominem. Est ēm scortū & adultera, ipsa sensibilitas, oculos defigens ad aliena, hoc est, ad omnia quæ non sunt naturæ nostræ propria, neq; nos sequentia post fata nostra. Sic aliena res opes sunt: non enim dum moritur quisq; eas secum recipiet. Aliena res est gloria, nec ēm unà descendet cū ipso gloria eius. Aliena res est uoluptas, cuius & aliæ species sunt tēporariæ, & quæ eduní & bibuní in aluū per secessum euntia diffluūt. Proinde hāc sensibilitatē propheticus sermo inhabitās, facit eam sedulò abstinere à consuetis, declinareq; à uitijs, per quindecim argenteos, legaliū dico oraculorū: quinq; ēm legis libri sunt imperfectis ac secundum sensum uiuentibus dati: Dominicarū item perfectionū, ac perfectos facientium. Siquidē denarius numerus est perfectus. Ac per uinū austerioris cōuersionis, memoriamq; æternorū suppliciorū, perq; gomor siue modiū hordei, hoc est, tenuiorē uilioremq; uictū. Docet itaq; nō esse laudabilem talem desidiā: oportere enim filios Israel eos appellari, qui digni sint, hoc est, strenui, nō desides ociosiue torpentes: iuxtaq; conuenire, ut speculatiuæ mētis rex sit & princeps, qui imperet quid sit opus facto: sacerdotemq; præstò habere, qui mactet passiones seu affectus irrationalitatis, offeratq;

Deo

A Deo primùm ardentem animũ pro Dei gloria zelantẽ æquè atq; Phinees & Elías egerunt, indignantemq; transgressoribus: deinde cupiditatẽ, diuina desiderãdo, qualis Daniel erat, uir desideriorũ ideo uocatus. Sic tandem futurũ est, ut talem ductum ac rationẽ, superna etiã manifestatio sequat, adeoq; spiritus illustratio, ut dicere queas cum diuo Paulo: Nobis autem reuelauit Deus per spiritũ suum. Præterea à uitijs usq; ociosa anima, accipiet posthac Dauid regem, manu fortẽ, seu actuosa potentia ualidum, rapieturq; extra sese ad Dñm & bona eius. Verè em̃ à sua natura desciscit anima, quando ab Deo super omnem naturam sublata, totaq; illic constituta, ipsius tantummodo bonis fruitur, saturaturq;. 1. Cor. 2

CAPVT IIII.

AVdite uerbũ Dñi filij Israel, quoniã iudiciũ Domini erga inhabitantes terram. Quoniã non est ueritas, neq; misericordia, neq; cognitio Dei super terrã, execratio & mendaciũ & furtũ & adulteriũ effusa sunt super terrã, & sanguinẽ super sanguinẽ miscent.] Dicto, quod in ultimis diebus bonis perfruent, factaq; illis bona spe, ut ne desperẽt, nunc iterũ ad memoriã eis reuocat peracta ab eis mala, ut accelerẽt ad emendationẽ sui, ut quibus adeò benignus sit Dñs, qui sic uiuentes ipsos adhuc sustineat. Simul etiã hoc facit, ut sciant, quod iure eos Babylonijs tradat, usqueadeò sceleratos existentes. Propterea etiã inquit, iudiciũ esse Domino constitutũ. Est autẽ iudicij isthuc forum aduersum nos, in quo indicat tantũ, utpote, quod nõ iniuria uos perdere decreui. Quare dicendo, Nõ est ueritas, neq; misericordia: docet qui fiat, quod hæc desint, inde nimirũ quòd non sit agnitio Dei. Dixit enim insipiens in corde suo, Non est Deus, ac propterea corrupti sunt & execrabiles facti sunt in studijs suis. Fortasse & aliquis è contrario opponat, quod eam ob causam nõ adsit cognitio & scientia Dei, quia non sit ueritas neq; misericordia. Longè em̃ à peccatoribus abest Deus, perinde ac Salomon ait. Nec immeritò. Qui em̃ animæ suæ oculis multũ puluerem

B iniecerit, eosq; excæcarit, quõ amãbo uidebit lumẽ: Execrationẽ aũt habet, & conuiciũ, & calumniã. Nam quũ ueritas nõ sit præstò, execratio, hoc est, conuiciũ, calũnia & mendaciũ adsunt. Quia uerò nõ adsit misericordia, cædes adest, ut sanguinẽ sanguini misceãt. Et quia cognitio Dei abest, furtũ & adulteriũ præter iam cõmemorata flagitia præsentia cernunt. Hæc de Dñi etiã interfectoribus dici queãt, quippe quia misericordia & ueritas ipse Christus est, & cognitio Dei: Qui enim me, inquit, uidet, uidet etiã patrẽ meũ. At ipsi eum nõ susceperunt, neq; in ipsis erat. At quid erat in ipsis? execratio, hoc est conuiciũ. Samariten em̃ ipsum appellabãt temulentumq;, & ex fornicatione natũ: ac mentiebant contra eum, dæmonium habere eum dicentes, Deoq; ipsum repugnare adseuerãtes, tum in Beelzebul eijcere dæmonia. Consimiliter furtum in illis erat: clanculũ em̃ conducebãt mercede sua Iudã, per quẽ & cędem Seruatoris persecuti sunt, perfecerunt'ue, ipsius sanguinẽ ꝓphetarũ cruori cõmiscentes, deinde apostolorũ quoq; adulteriũ postea omnino per sacerdotũ principes cõmittebatur, cõducentes annuò summũ pontificatũ, non sine iniuria eo utentes. Quod si anima terrenis rebus adfixa, terra nominet, uide quod ueritas & misericordia, nõ sit super talem terram. Nam qui mendaces diuitias amat, & uanas opes, & fraudulentã gloriã, ueritatẽ non habet, unde neq; misericordiã à Deo suscipit, neq; agnoscit ipsum in die reuelationis, Deũ hilarẽ uidelicet & mansuetũ, sedenim ueluti Dñm & punitorem. Quod deprecãs patriarcharũ quispiã dixit: Fiat mihi Dñs in Deũ. Sic cruorem ad cruorẽ miscent hæretici, qui seipsos per hæresim occidũt, aliosq; occidẽt ab se institutos. Et quãdo quisq; ipse animo corruptus, nouã animã assumpserit, eiusq; mores per prauam consummationem corruperit, sanguinem ille cum sanguine miscet. Ioan. 14

Propterea lugebit terra & imminuetur cum omnibus habitãtibus ipsam, cum bestijs agri, & reptilibus, uolucribusq; cœli: quin pisces etiam deficiẽt maris, quod nemo neq; iudicet, neq; quispiam arguat.] Tantam, inquit, hostium multitudinẽ inducam propter talia opera uestra, ut nedum absumãt diuites qui bestiarum instar & reptilium pauperioribus imminebant, inq; eos irruebant, ac ueluti quibusdã alis, diuitijs & potentia * ferebantur.

Desunt hoc in loco quædam: interim contextum prophetiæ subijciemus.

Populus aũt meus ueluti sacerdos contradicens, languebit per dies, & languebit

propheta unà cum ipso. Nocti assimilaui. Aequatus est populus meus non habenti scientiam. Quia uerò cognitionem repulisti tu, repellam & ego te, ne sacerdotio fungaris mihi. Et quia oblitus es legis Dei tui, obliuiscar & ego liberorũ tuorum.] A

* *

Vbi nunc est sacerdotium apud Hebræos qui Christum repulerũt, qui est agnitio, ut suprà memoratũ? Postquã & legem Dei obliuioni tradiderunt dicentem: Prophe-
Deut. 18 tam uobis excitabit Dominus Deus, & uidebitis uitã uestrã pendentẽ coram oculis uestris, & nõ credetis. Ea propter obliuiscar, inquit, liberorũ, relictis illis ut circuncidantur carne, nec uero baptismatis sigillo signenẽ. Porrò ubiq; in scripturis cognitio Dei quæritur. Præterea in uitæ nostræ cùm moribus tum operibus requiritur, ut ne peiori, ceu meliori incidamus. Quemadmodũ si ieiuni maneamus, uel nuptias propterea fugiamus, quasi hoc pacto cõtinentes perseueremus. Hunc enim ad modum etiamsi multa bona opera, ut apparet, genuerimus, obliuiscetur tamen eorum Deus, ceu talium, quæ secũdum legem eius non sint facta. Nemo enim corona exornatur, nisi iuxta legem athletam egerit.

Secundum multitudinem suam, sic peccarunt mihi.] Non possum, inquit, inuenire mensuram uel numerũ delictorum ab ipsis admissorum: unde non habens aliam dimensurationem hoc dico, quod quemadmodum ipsi innumerabiles sunt astrorũ cœli instar, arenæq; maris: sic & ea per quæ peccarunt mihi, adeoq; flagitia eorũ, sub numerum non cadunt. Ingratitudinem ipsorũ hic pariter in medium confert, perinde quasi dicat: Etsi adeò à me beneficijs sint exornati, inq; tantam aucti multitudinẽ, attamen intantum immemores fuere beneficij, ut paria etiam multitudini suæ peccata erga me perpetrauerint, ut neq; uxor neque puer, neque maior natu inueniatur qui mihi placeat. Consimiliter qui Dominum comprehenderunt, iuxta multitudinem suam inuaserunt ipsum. Sic in anima contingit, ubi unius ducis præsidatu repulso, perturbationes copiosæ factæ, peccant in Deum. B

Gloriam ipsorum in ignominiam conuertam.] Ipsi, inquit, suam sibi numerositatem gloriæ ducunt: At ego bello consumptos eos imminuã, paucioresq; reddam, & iam inde ad ignominiã transferentur. Vel quod etiamnũ mala operantes, in ipsis gloriam & famã quærant. Tempus igitur ueniet, quando ignominiæ suæ opera cognoscent, eosq; illorũ pudebit. Gloria eorum itidem in contumeliã alterata est, quando ipsi filij regni habiti, eiecti sunt forás. Ac quum celebris apud eos circuncisio, nunc incelebris & ingloria est facta. Deinde quando accepto à Deo dono, malè utatẽ quisquã, ut opibus uel eloquẽtia, ideoq; relinquat eum Deus, ad ignominiã hoc ei uertitẽ. Hanc ad rationẽ sapientes Græcos, in reprobã mentẽ tradidit, eos deserens. Sic opulentus ille acrius torretẽ ceu in sartagine in geenna propter diuitias. Insuper in captiuitatẽ abducti Hebræorũ reges, qua gloriam, qua opes suas, ad uberiorẽ contumeliã tenuerunt. Nec ẽm perinde est in egestate natum aliquem captiuum abduci, & in regalibus opibus progenitum educatumq;, cui sceptra etiam commissa fuerint.

Peccata populi mei comedent, & in iniquitatibus ipsorũ accipient animas eorundem. Et qualis est populus, talis etiã sacerdos.] Populo in iudicium uocato, ad sacerdotale genus transcendit, inquiẽs, q̃d pro peccatis à populo oblata ipsi edant. Ea ẽm peccata uocat. Ac interim tamen, quũ tanta cõmoda à populo acciperẽt, nõ reprehendebant eos in sceleribus suis, tanq̃ malè agerent: uerum ẽm animas ipsorũ ipsi ad sese recipiebant, super nos dicẽtes condẽnatio: perinde atq; ad Pilatũ uociferabantur, Sanguis eius super nos. Quid igitur inde fiet, Sacerdotẽ talem esse, qualis sit populus, utpote cõmendantem ea quæ ab illis agantur? Isthuc nimirũ: Nam gloria eam ob rem ipsorũ, hoc est, celebre sacerdotũ genus, ad ignominiã uersum est. Quidã, Accipient animas ipsorum, sic intellexerunt: sacerdotes uescentes ijs quæ pro peccatis à populo adferunẽ, proprias animas suas pro peccantibus accipiebant, ut offerrent has Deo in sacrificium. Mediator enim existens sacerdos Dei & hominum, suam ipsius animam acceptam Deo offert, perinde atque Dominus suam ipsius animam accipiens Deo obtulit. Proinde etiamsi, ait, in hoc sint cõstituti ut sacrificium facerent Deo, attamen hoc non exhibuerunt, cæterùm instar populi facti sunt. Hæc etiam ad omnẽ sacerdotem & principem dicuntur, cum insequenti interminatione, quam audito.

A Et ulciscar in ipsis uias ipsorum,& consilia eius uaria reddam ipsi.] Vias opera nominans, Omnem, inquit, pœnam & supplicium super opera ipsorum inducam ipsis. Nec opera tantum ulciscar, sed uaria etiam eius consilia, hoc est, populi. Non enim tantummodo operationũ, uerumetiã absurdarũ cogitationũ pœnas damus. Vias est etiam uias deicidæ populi, hoc est, insultus, inuasionesq́, quas faciebant contra Christum, & consultationes quibus aduersus ipsum plaudebant. Graditur aliquis ad peccatum, non ex exercitio uel præmeditatione, sed fortuita & subitaria ad eam præcipitantia uel perductione: simpliciter igitur punitur. At enim si iter hoc consultationẽ habeat, hoc est, si ex præmeditatione malum isthuc fulcrum cœperit, duplex tum uindicta sequitur.

Edent, & non implebuntur.] Hoc est, continua, aliaq́ ad alia ipsis mala adducam. Et quemadmodum uoraces, adeoq́ insatiabiles pamphagi manducantes non saturantur, sic & ipsi fructus comedent operum suorum, hoc est, supplicia, & perinde ac neque comedissent, neque puniti essent, alias subinde prouocabunt pœnas. Videntur hodieq́ doctores Hebræi animas pascere, legendo legem: uerũ gratuita est ista opinio & uana, quippe quia esuriunt & non implentur: quandoquidem panem qui è cœlis descenderat, Christum è medio tulerint. Præterea peccatum faciens non impletur, eo quod sit transitoria temporariaq́ uoluptas.

Fornicati sunt, nec prosper ideo successus eis obueniet. Et quia Dominũ reliquerunt, ut obseruarent fornicationẽ, uinũ pariter & ebrietatẽ suscepit cor populi mei.] Duabus in rebus populo diem dicit: Quarũ prior, quod scortati sint, ab ipso ad idolorum cultum deuoluti, usqueadeò ut custodirent hanc fornicationẽ, & permanerẽt in ea firmiter. Posterior, quod ebrietatibus sese dediderint, quod est ad nullas non delicias sint effusi. Fertur hæc quoq; de Iudæorũ sacerdotibus, siue ijs qui tum duxere spiritũ, siue de ijs qui post Christum uixere, quod ipsi doctores existentes, populi for-
B nicationẽ custodiebant, quam eradicatã deletamq́ oportuit. Alij uerò talibus doctrinis suis conseruabãt, stabilientes ipsam fornicationẽ: idcirco & uinũ & temulentiam accepit cor populi, doctrinam nempe eorum, uacillantes eos & excordes facientem. Expende hic quod fornicet quispiã, & à bono deuiet, nec eam ob causam rectus fiat. Virtus enim, quũ mediocritas ac mediũ sit, rectitudo quędã est. Vitium uerò obliquitates tenet, in excessibus ac defectibus considerata. Postq́ & Deus quidẽ rectus, draco autem obliquus, hinc, attollet, inquit, gladiũ suum super draconẽ, serpentem illum tortuosum. Adhæc omnis motus à ratione deficiens, temulentiã seu ebrietatẽ facere dicitur. Temulentia est impietus seu furor animi: ebrietas est mœror: ebrietas est φιλαργυρία, amor diuitiarũ, adeoq́ auaritia, qua caput degrauans, qua in terrã defigere oculos, caputúe demittere ac nutare faciens. Tali enim affectu quopiam languẽs, omneis mortales metuit, qualis & ambitiosus est, qui uel à uilissimo quoq; uix tribus obolis ualẽti, reprehensionẽ horret. Ne admittat igiť cor nostrũ talem ebrietatẽ, suauiter ac fucũdè illud accedentẽ. Tale enim quippiam uidetur esse quod ait, Suscepit. Esa. 27.

In signis interrogabant.] Sacerdotes, inquit, qui populum in pietate, ac uero Dei cultu instituere debebant, isti uaticinia denunciantes, si quando quisquam rebus de suis interrogaturus accessisset, percontabanť illi dæmones, symbolis, hoc est, signis quibusdam. Etenim uel auium uolatibus utebantur pro euenturarũ rerum signis, uel fumi ex uictimis cæsis ac sacrificatis accensione, si uidelicet ad obliquum, uel in subrectum uergeret. Contemplabantur enim exta uictimarum, perq́ colores ipsorũ, uel figuras uel dispositiones uidebantur conijcere, & intelligere, quæ uoluissent.

Et in uirgis eius denunciabant ipsi.] Cuius eius? Populi uidelicet. Etenim uirgas duas statuentes, carmina & incantationes quasdam submurmurabant: deinde uirgis, dęmonum operationibus aut effectu, cadentibus, considerabant quònam utraq; earum caderet, antrorsum'ne an retrorsum, ad dextram uel sinistram. Sicq́ tandem responsa dabant insipientibus, uirgarũ casu pro signis usi. Eundem ad modum Nabuchodonosor uaticinabatur, ut Iezekiel habet.

Quoniam spiritu fornicationis errauerunt, & fornicati sunt à Deo suo, super cacuminibus montiũ sacra faciebãt, superq́ collibus immolabant, sub quercu item & populo, ut umbrosa arbore, Nam bellũ earũ tegmen.] Hæc, inquit, quæ cõmemoraui,

faciebant: quandoquidem multo ingentiq; impetu & ardore ad fornicationem rapiebantur, tum ad idololatriam siue ad eundem libidinis motum. Spiritum hic talem propensionem appellans uel ardorem, uel uoluptatem, quādoquidem quolibet peccatorum oblectetur aliquis. Ad hanc igitur utroq; modo intellectam fornicationem, carnis uidelicet, & mentium quæ idola sectabantur, adeoq; libidinem, à spiritu malo incendebantur. Delectatiq; per luxum & mollitiem, proceris arboribus, pulchra opacaq; tegmina præbentibus, ex malitia sua sacrum faciebant. Etenim Græci tradebant alias arbores alijs dijs consecratas esse, ueluti quercus Nymphis, laurum Apollini, Veneri rosam & myrtum, aliasq; cæteris. Scandebāt autem montium cacumina, quod illic maxime arbores, pulcherrimæq; umbræ essent. Fortasse propterea etiam, qd diuinatores facilius isthic in dæmones inciderent. Expende hic quo pacto illi per uoluptatis, luxus, deliciarumq; studium, à Deo defecerint. Non immeritò itaq; diuus Paulus eos uoluptatū, non Dei amatores esse ait: quare honestum est nunquā non
1.Cor.1 contractè, frugaliter, citra luxū uiuere. Quod si praua opera nostra ligna uocantur apud apostolum, qui subiectus fuerit succubueritq; quacunq; actione mala, ac tanquā in seruituté eius redactus fuerit, errat ille ac seducitur spirituali fornicatione, excidēs ceu per fornicationem à decenti, naturaliterq; optato sibi opere, ad inconueniens adeoq; præter naturā. Nam omne peccatum præter naturam est. Hisce porrò subijcimur, ceu habentibus boni umbram: atq; hoc est, nos errare. Sin per mõtes & colles, oppositas bono potentias acceperis, maiores & minores propter turgidum & intumescenté in nobis affectum contemplare, quod quando fastigiatæ in nobis prauę ratiocinationes fuerint & cogitationes, tunc etiam ipsa opera aggrediamur.

Propterea fornicabuntur filiæ uestræ, & puellæ uestræ adulterium committent. Nec uisitabo uel respiciam ad filias uestras quando scortatæ fuerint, nec super nymphas uestras quando adulterium commiserint.] Captiuæ, inquit, factæ filiæ uestræ, uxoresq; filiorum uestrorum, sponsæ uel puellæ existentes, captiuantium iniurię exponentur: egoq; non uisitabo ipsas, hoc est, deseram & permittam eas talia pati. Visitat & alia ratione peccantes Deus, quando eorum miseretur, impediens ipsorum B
Psal.88 ad uitia impetuosum iter, ac castigationi tradens, iuxta illud: Visitabo in uirga peccata ipsorum, misericordiam uerò meam non dispergam ab ipsis. Quem enim diligit Dominus, castigat, tanquam filium. Quis porrò filius est, quem non castiget pater?

Eo quod ipsi cum scortis commiscebantur.] Scorta hic propriè dicit sacerdotes ipsas Beelphegor. Hoc autem idolum erat apud Græcos appellatum Priapus, libidinis & lasciuiæ præses, quod ex ipsa etiam forma sua indicabat. Scorta sunt omnino turpem abominationem talem curantes.

Et cum initiatis sacrificabant.] Initiatos appellat, huiusmodi idoli sacros mystas, dignos iam arcanis apud illos sacris iudicatos, ceu perfectiores, qui mares esse usi, fœmellæ fuerūt, cymbalis utentes fœmineisq; ululatibus, circumibāt triuia, Beelphegor sacramēta perficientes. Faciebāt itaq; sacrum tam turpi Deo, doctoribus dictis initiatis usi. Quandiu aliquis peccatū cogitat, nondū cùm initiatis sacrificat: quando aūt hoc opere perfecerit, tum demū cum Priapo initiatis sacrificare dicit. Sacrificabant etiam Dominū in cruce qui occiderunt eum milites, cum initiatis, hoc est, cum sapere uisis perfectiora, adeoq; diuina sacra scientibus sacerdotibus ac pontificibus.

Populusq; intelligens, complicabatur cum scorto.] Hactenus commemorata, de decem tribubus dixit, quæ & Israel nominabantur: hoc uerò iam nunc de duabus profert, nempe regni Iuda: quandoquidem & ipsi existimati habere Dei cognitionem, ut qui in Hierosolymis urbe Dei regnarent, Astartes idolo sacrificabant, seu Veneris. Hanc enim scortum nominauerunt. Etenim imago eius nuda stabat, ipso suo spectaculo uel intutu fornicationem & abominationem spirās. Excitauit autem Astartæ simulacrum Solomon, uxori suæ gratum faciens. Meretrix erat cohors quoque, ceu idolis seruiens, quam populus intelligens, Annæ & Caiphæ deditus, amarunt, associantes sibi ut comprehenderent Dominum. Dein quæ in nobis intellectu ornata mens est, quando dissoluto regno suo, turbulentum prauorum motuum imperium suscitauerit, populus fit: tum enim complicatur scorto, sensibilitati, eam non ad sese accipiens, uerùm ab ea accepta.

A Tu uerò Israel ne ignora, & Iuda ne ingredimini ad Galgala.] Duodecim hic tribubus cōmuniter disserit. Quia uerò Israel siue decem tribus dementia laborabant, ut quæ semel idolis essent appositæ, affixę, dicit ad eum, Ne ignora: pro eo quòd est, intellectum, scientiam cape, ignorātia deposita. Enimuero ad Iuda huiusmodi quippiam non dixit. Etenim ipsi quidem Dei cognitionē habere uidebant, & interim tamen clanculum ijs qui non essent dij, faciebant sacrum. proinde ad hunc, Ne proficiscimini, inquit, ad Galgala. Ciuitas hęc erat uehementer idolis studens, in qua Iesus filius Nun circuncidit lapideis cultris incircuncisos, ac duodecim lapides ex Iordane acceptos, huc reposuit, ut essent mnemosynon tam admirandi illius beneficij. Iosue 4 & 5
Valde igitur absurdum erat, ciuitatē illam, in qua tot diuini beneficij signa reposita erant, impietatis metropolim demonstrari per ascendentes eò, idolisq́ sacrificantes. Hæc & Domini occisoribus præcipiunt: Ne ignora eum, qui propter beneficiū humanæ naturæ impertiendū in carne uenit, Seruatorē, tu qui appellaris Israel. Dei ēm cōtemplator nominaris: quæ tuo sint nomine digna sapias. Tuq́ ô Iuda, cui idem cū confessione nomen est, ne proficiscere ad uoluntatē maiorū, neq́ ad præcipitiū quò perducti sunt patres tui, interimentes prophetas, lapidibusq́ obruentes ad se missos. Atenim etiamsi deliquisti, insidias tendēs Seruatori, per animi correctionē et confessionem hoc sanato. Galgala enim uolutionem sonat, si reddatur alia lingua. Ad hæc, qui illustratus diuina arcana conspexerit, admonet ne ignoret gratiam quam est consecutus, cæterùm festinet per bonam uitā illam ipsam conseruare: & qui per confessionē, dimissionē priorum peccatorum accepit, ne rursus ad peccatū ad ima rapiēs ac præcipitans ingrediatur, ad intima ipsius, periculosissimaq́ sponte currens.

Et ne ascendite in domum iniustitiæ, & ne iurate Dominum uiuentem.] Domū iniustitiæ Bethel uocat, in qua Hieroboam uaccam unam constituit, alteram in Dan. Fuerunt autem idola Apidis Aegypti bouis: atq́ hanc idololatriam Hieroboam ex
B Aegypto didicit. Bethel autem domum Dei ualet, si reddatur. Iniusti igitur fuerunt, & consilij expertes erga Dominum benefactorē suum, qui domum ipsius idolo dicarunt. Porrò quod ait, Ne iuretis dominū uiuētem, alij quidem intellexerūt, Quod nō oporteat uos, per uerū Deum iurantes, in domū idolorū ascendere. quod & Paulus ait: Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorū. Alij uerò ipsum idolum uiuentem Dominū iurabant. Domus Dei tribus etiam Israelitica erat, secundum illud: Inhabitabo inter ipsos & ambulabo inter eos, eroq́ ipsorum Deus. At facta est domus iniustitæ, diaboli uidelicet, postq̄ Dominū repulit, qui factus est nobis iustitia à Deo: & iniuria fuit qua erga sese, qua ueritatē ipsam quam occidit, non confessa eius gloriam. Illi enim iurant uiuentē Dominū, putantes uenerari se patrem, errant, quum Dominum ipsi mortuum ostenderint: qui tamen (quod ipsi non credūt) ex potentia Dei uiuat. Ac quando aliquis mandata seruarit filij, ipse & pater ad eum ueniunt, mansionem apud ipsum facientes. Nō oportet ergo talem domū siue talem animam, iniurię domū fieri, quæ propter auaritiā inferiores deijciat, atq́ supprimat. Faciet etiā hic locus ad ædificationē nostri, sic acceptus simpliciter, Ne iuretis uiuentem Dominum: uerùm sermo uester sit, Est est, non non. 1.Cor.10 Leuit.26

Quoniam ceu uitula, concitatus est œstro Israel. Nunc pascet eos Dominus, tanquam agnum in spacioso loco.] Oestrum, paruæ cuiusdā muscæ species est, quæ simulatq́ uitulam uel bouē momorderit, adeò eam in rabiē adigit, ut sursum ac deorsum cursitans, interdum per pręcipitium feratur. Dicit igitur ad Iuda: Quoniā Ephraim, siue decem tribus, uitulæ deuianti & in præceps ductæ, similes sunt, eo quòd œstro idololatriæ sint morsæ: atenim Dominus tradēs eum in captiuitatē, pascet ipsum siue reget, non amplius ueluti inobedientem, sed tanquā agnum mansuetissimū. Nanq́ captiuitas humiliabit ipsum. Spaciosam autem Persarum & Medorum regionem nominat, in qua captiui errauerunt, aliás alium Dominū permutantes. Idem hodieq́ in sua illa dispersione Hebræi perpessi sunt, subinde in aliū atq́ aliū translati locū, quòd contra Christum insanierunt, instar buculæ nondū expertæ iugū. Non enim euangelij iugum exceperunt, inuidiæ œstro ad Deicidij præcipitium sane perducti. Anima quoq́ ubi inordinatè à quadā affectione, ceu œstro, ad peccati præcipitiū delata fuerit, lapsa precet ut se Dominus regat, ueluti agnū qui nō delitiget, neq́ uociferentur,

A Quale aũt hoc iudiciũ est? Quod prophetis meis omnes uos facti estis laqueus, quippe quibus dolum meditabamini. Speculam, prophetarũ excubias & ordinationẽ seu aciem appellauit. Ipse enim ueluti quidam speculatores fuerunt, annunciantes uentura populo, ut & in Ezekiele legitur. Et quemadmodũ uenatores retia expandunt super Itabyriũ (mons est Galilææ cùm arduus tum syluosus, unde & omnis generis feras uenatoribus præstat) sic & uos insidias uestras cõtra prophetas statuẽtes mactatis eos. Potest etiã hanc ad rationem accipi. Quoniã uos sacerdotes & reges & primores populi, in specula constituti à me, & in alto gradu collocati, ut populo quid opus sit facto denuncietis, rete potius facti estis ad corruptionem ipsorum: etenim sacerdotibus idola fuerunt curæ. Quinetiã reges & principes magnificè & abundè immolabant abominationibus, per quas populus corrumpebat. Hæc & Christi interfectoribus, põtificibus, pharisæis & scribis & regi Herodi conueniẽt, qui rete facti sunt speculæ, hoc est, sublimi Christo, super quo qui steterit, plura & præstantiora cæteris uidet. Nõnne & in sermonibus ipsum conabantur irretire, ac tandem crucis sagenã ipsi fixerunt, uariasq́ sycophantias, calumnias, & falsa testimonia, ceu retia expanderũt? Præterea, qui constitutus est, ut doctorẽ agat, ac super excelsum gradũ doceat, si uel reprehensibilem uitam duxerit, uel adulterinã prauamq́ doctrinã euulgauerit, rete fit ijs qui in eum defigunt oculos, ipse inquã in specula collocatus. Rete aũt fit, nõ quale Christi discipuli piscatores habuerunt uerbũ nempe, miraculis connexũ: sed enim quale uenantes semper uenationem animorũ, dæmones infixerunt. Audiemus aũt, qui animas perdimus cuius rete simus. Nec enim Dei, etiamsi in specula stemus. Cap. 3

Ego uerò castigator uester. Ego noui Ephraim, & Israelẽ non dimoui à me. Quoniam etiamnũ fornicatus est Ephraim & Israel coinquinatus est.] Quia, inquit, tales fuistis, castigationẽ uobis inducã, captiuitatem nimirum, cum eximijs uestris, quos per Ephraim intellexit, tum omni populo, quos per Israelem signauit. Noui enim

B opera ipsorum, eo quod eos non ita à me constituerim, ut longè ab illis absim, nec in eos intuear, uerùm enim Deus appropinquans ego sum. Forsan, quod omnis castigatio Dei ex dictione fiat iuxta Solomonem, Noui, pro dilexi hoc loci positum est: perinde ac si dicat Deus: Ego castigo eos, eo quod dilexerim Ephraim, nec Israelem longè à me transtulerim. Etsi enim fornicetur, & idola sequatur, nec sic tamen ipsum repuli. Hæc & iam ijs quæ in principio à propheta dicta sunt, conuenient, quando mandaretur ei, ut scortum in uxorem duceret. Quis ergo non amore prosequatur talem præceptorem, non indignatione quadam & furore erudientem castigantẽue, cæterùm charitate? Hæc doctrinæ loco esse debent cuique principum, ut suos non ad iracundiam puniat, uerùm ad castigationem & commoditatem.

Non dederunt consilia sua, ut conuerterentur ad Deum suum, quoniam spiritus fornicationis in ipsis est, Dominum autem non agnouerunt.] Deliberatoria per hęc, adeoq́ uoluntaria ipsorum demonstratur uitiositas. Non enim dederunt, inquit, cogitationes suas omnino, ad ueram Dei cognitionẽ, quandoquidẽ spiritũ fornicationis cùm idololatricæ, tum corporalis in sese receperint, eamq́ ob causam Dominum non agnouerint. Quæ enim communicatio lumini ad tenebras? Quomodo duobus quispiam dominis inseruire potest? Ita & in rebus animarũ fit. Non potest illic adesse affectus miserans, pauperibus impertiens aliquid, et diuitiarum amor seu uoluptas, & temperantia, seu animus fastuosus & humilia respiciens spiritus, seu ueritas, & studium, quo hominibus placeamus.

Humiliabiturq́ iniuria Israel, in conspectu ipsius.] Iniuriam, Dei cõtemptum appellat, & ab ipso defectionẽ, quæ captiuis quadantenus obtigit, uel arrogantiã qua laborabant rerum abundãtia luxuriantes. Apertè itaq́ uidebunt, qualisnam sit impietatis fructus & superbiæ: hoc enim indicat, quod ait, In faciem eius. Iniuria est aliàs nec minima contumelia Israeli, idolorum seruitus. Quid enim uanius, hominem ratione præditum ligna uel lapides, Dei loco colere? Humiliata est quoq́ deicidarum in Christum iniuria. Quoniã uerò uultus ipse potissimũ solet esse signũ & indiciũ, in rem manifestissimã respexit ipsis humiliatio, in legẽ dico & circuncisionẽ. Certissimus eñ ipsis character euidentissimũq́ signũ lex. Manifestauit eñ, inqt, iustificationes et iudicia sua Israeli, non peræquè omni genti fecit. Deinde Circuncisio sigillum Psal. 147 ipsis

ipsis erat & insigne. Porrò animæ diuinis bonis cũ iniuria utenti, delectio prodest, maximè si in faciem eius fiat: hoc est, si humiliationis suæ causam simul cernat, ac sen su quodam eam percipiat. A

Israel & Ephraim debilitabunt in iniustitijs suis, & languebit Iudas unà cũ ipsis.] In bello debilitati uincentur, captiuitatisq; tempore ceu debiles serui erunt. Præterea Iuda regnum infirmabitur cum ipsis, quandoquidẽ & Syriæ reges & Babylonij plerasq; ipsius ciuitates diruerint, prȩterq̃ quod decem in Samaria tribus ceperint, & in seruitutẽ suam secũ abduxerint: hanc ob rem & posteriore loco Iudã recordatus est. Qua de re uerò hæc utriq; patientur? Propter iniustitias suas, quibus se mutuò confecerunt, & iniurij in Deum extiterunt, honorẽ natura ipsi cõuenientem in alios transferentes: proinde qui Dominum non habet, infirmus est. Ait enim Dauid: Robur meũ & laudatio mea Dñs. Ac diuus Paulus: Omnia possum, in me potentẽ & robustum faciente, Christo. Etenim Christus Dei est potentia, citraq; ipsum nihil quicq; facere ualemus. Quî igitur uel Græcus uel Hebræus perficiet uirtutem?

Psal. 17
Philip. 4

Cum pecudibus & uitulis proficiscentur exquirere Dominũ, & nequaq̃ inuenient eum. Declinauit ab ipsis, quoniam Dominũ dereliquerunt.] In periculis & calamitatibus constituti, conabuntur uictimis me placare sibi, at non inuenient me: deflexi enim ab ipsis, ob eam nimirum rationẽ, quod priores ipsi me deseruerint. Quur uerò sacrificantibus ipsis nõ apparuit Dominus? An propterea, quod non ex toto hoc animo faciebant, sed frigidè & ad tempus? Lex uerò ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente diligere Deũ præcipit. Vel ideo, q̃d proficiscebant ad uanos deos tanquã ad Dominũ, non inueniebant aũt ipsis, qui uerè est Dñs. Iam quanta impietate idolum uenientẽ Deum dicebãt? Obserua aũt duarũ personarũ indiciũ. Declinauit, inquit, ab ipsis Dominus, quoniã Dñm dereliquerunt. Quod si spiritus hæc in propheta dicat, ecce tertiam personã. Expende porrò q̃d legalia sacrificia desierunt iam. Nam impossibile erat, sanguinem taurorũ & hircorũ auferre peccata: Sola nanq; fide & baptismate, inuenitur Dominus, peccata dimittens. Præterea quærenti Dñm animæ cũ stoliditate quam præ se pecudes ferunt, non inuenitur: Estote ẽm, inquit, prudẽtes sicut serpentes. Et: In sapientia circũambulate. Nec potentia etiã corporali (quã boum genus significat) inuenitur Deus. Nam potentia Dei in infirmitate perficitur. Et: Quantum exterior homo corrumpitur, tanto interior innouatur. B

Matth. 10
2. Cor. 12
2. Cor. 4

Quoniam filij alieni nati sunt ipsis, & nunc deuorabit eos ȩrugo & sortes eorum.] Lex quidẽ uetuit nõ accipere uxorẽ ex alienigenis, ne, inquit, faciat deficere filium tuũ à me, & profectus seruiat alijs dijs: q̃d & Solomoni contigit. At ipsi alienigenas ducentes in uxores, pueros ex ipsis gignebãt. Vel alienos filios appellat natos etiã ex Israelitidibus: Non enim, inquit, mei sunt liberi, neq; mihi sunt dicati, cæterũ idolis: alieni igitur sunt. Aeruginem uocat partim ipsam frugibus accidentẽ noxã, ex aëris rore: partim etiã hostiũ multitudinẽ, quæ æruginis instar, ipsos homines corrupit & sortes, hoc est, hæreditates ipsorũ uastauit deleuitq;. Meritò aũt filiorũ mẽtione facta, meminit iuxtà sortiũ, tantũ nõ hoc dicens: Quoniã alieni sunt liberi, indigni sunt meritò hæreditate. Dicit aũt, nunc, peculiariter ideo, ut significet hæc non diu abfutura. Christi occisores, alieni etiam filij fuerunt: Nam si filij, inquit, Abrahæ essetis, opera quoq; Abrahæ faceretis. Hinc & Romanorũ expeditio desuper ipsis & ex cœlo uelutí ærugo admissa est, quȩ cũ ipsos, tum sortes eorũ corrupit, hoc est, omnes regiones quas ipsis hæreditatis uice distribuit Naue filius Iesus: uel sacerdotales adeoq; pontificias ipsorũ dignitates. Quãdo uerò in anima nati fuerint filij, abalienati à Deo et remoti à testamẽtis eius, ad quos dicere queat Deus: Filij alieni mentiti sunt mihi (sunt aũt hȩc uel impia dogmata, uel praua opera) tum taliũ matrem animã, ærugo corrumpit, in ipsa facta affectio, ex principe potestatis aëris, efficaciter operãtis in filijs inobedientiæ, nec ipsam tantũmodo, uerumetiã sortes ipsius, priuat ẽm cœlestibus mansionibus, quas per quamlibet uirtutem hæreditario acceptura erat, ad quamlibet perducta, quas manus Domini Iesu Christi distribuunt. De quibus & Dauid ait: In manibus tuis sortes meæ.

Exod. 14
Ioan. 8
Psal. 17
Psal. 30

Canite tuba super colles, strepitũ et sonitũ facite super alta, prȩdicate in domo On.] Quum suprà dixisset, quoniam nunc ærugo deuorabit ipsos, indicans per nunc,

A citra cunctationem superuentura eis dura, proscindit iam idolorum imbecillitatem dicens: Quia super colles & montium iuga immolabatis, atq; adeò in domo Bæthel, quam nominauit domum On, hoc est, inutilis. Quem enim On septuaginta dixerũt, hunc reliqui interpretes inutilem reddiderunt. Erat autem idolum uel imago uaccæ in Bæthel. Implorate ergo iam opem Deorum, in hisce locis cultorum: præterea belli cis tubis, & hostilibus uociferationibus utimini, aduersum hostes impetum et irritatio nem facientes, ipsosq; locos in quibus litabatis, & auxilium Deorum sacrificia reci pientium, uobiscum habentes.

Sublatus est Beniamin, Ephraim in extinctionem factus est.] Beniamin appellat duarum tribuum regnum, quod multis in locis Iudam uocat: interdum quidem ab Iu da, interdum uerò à Beniamin, totum synecdochice nominat. Ait ergo quod Hiero solymitani defecerũt, hoc est, è medio sublati sunt, perierunt, ut qui ipsi impiè egerint. Etenim Astartæ deæ sacrificabant in excelsis, & solẽ adorabãt, ut & Iezekiel testat.

In die redargutionis, in tribubus tuis Israel monstraui fidelia.] Quæ, inquit, dixi ipsis per prophetas, in quibus mihi nulla est adhibita fides, hæc nunc per ipsa opera cunctis tribubus fidelia monstrabo, in quibus diebus arguam iniquitates ipsorum, pu niens eos. Nam monstraui, est pro monstrabo, ueluti illud: Foderunt manus meas & *Psal.16.* pedes meos: pro fodient. Vtitur autem scriptura talibus uerbis præteritis pro futuris, ut ostendat Deo nihil futurum esse, uerùm omnia ipsum præoccupare præscientia & prædefinitione. Simul autem ut certiores nos reddat, quod omnia sic contingent. Et perinde ac impossibile est, quæ iam facta sunt, facta non esse: sic impossibile est hæc etiã non fore, quæ dicuntur. Monstrauit autem fidelia & in diebus crucis & resurre ctionis, concusso mundo, per hoc arguens quidem illos, suam uerò Deitatem certam exhibens Beniamin filius doloris dicitur. Etenim Rachel dum pareret ipsum, in par tu periclitans & moriens, ipsum filiorum doloris appellauit: Pater autem Beniamin

B illum uocauit. Ad hæc omnis peccator est doloris filius, si modò ad pœnitentiã respe xerit hic dolens & lugens: sin citra resipiscentiam abierit ex hoc mundo, perpetuò du rantibus doloribus obnoxius erit. Huiusmodi quando peccat, excedere dicitur: Pec catum enim excessus est à natura, & aliàs ab insipiẽtia fit. Vnde & Dauid quandoq; *Psal.37.* ait: A facie insipientiæ olfieri ipsi uibices. quandoq; uerò: Ego dixi in excessu meo, *Psal.30.* proiectus sum à facie oculorũ tuorum. Sin resipiscat peccator, excedit omnino à con suetudine. Quod si Ephraim augmentũ dicitur, uideat qui crescit in malitia, ne quan do ad excidium perueniat. Olim autem quum in diebus redargutionis, hoc est, postre *Matth.19.* mi iudicij, sedebit Dominus cum duodecim discipulis suis, iudicantibus duodecim tribus Israelis, monstrans fidelem & ueram Deitatem suam, tunc uidebunt in quem pupugerunt, & agnoscent quod non uilis, nec exiguus homo sit Iesus.

C Facti sunt principes Iuda transponentes terminos, super ipsos effundam tanquam aquam indignationem meam.] Hoc est, leges meas sic transponebant, æquè atq; in aruis terminos transponentes facere solent, per quos sua cuiq; sors cognoscitur, sicq; debitum meum honorem transferebant ad idola. Vel ipsos etiam cupiditate plura ha bendi laborantes reprehendit hoc pacto: Propterea, inquit, sic irruam super ipsos, ue lut aqua impetuosa, & ueluti torrẽs aliquis multis imbribus & niue exasperatus, cum que uehementi impetu sese uolutans. Transponunt etiam terminos, Hebræorum le gem perperã interpretantes, ipsamq; obseruare contendentes (nam usq; ad Ioannem definita fuit legis custodia) eo quòd ira Dei super ipsos effusa tanquã aqua, eos disper sit. Quando uerò quisquam princeps Iuda existens, confessus fuerit, ac promiserit se non ijsdem prauis studijs admoturum mentem, idq; secũ decreuerit, & interim trans mouerit tales fines, atq; decretum suum fecerit irritum, ac reuersus fuerit instar canis ad proprium uomitum, ira Dei super talem prorsum effunditur: perinde ac rubri ma ris aqua super Pharaonem, qui sæpius mentitus erat, iuxtaq; cor suum, permutationis in melius expers, seruatus erat, ad ostensionẽ uirtutis Dei. Deus ẽm nõ subsannatur.

Oppressit Ephraim aduersarium suum, conculcauit iudicium, quoniam cœpit pro ficisci post uana.] Quũ de principibus Iuda dixisset, quòd transposuissent terminos, eosq; accusasset, quod cùm impij tum auari essent, in ijsdem pariter Ephraim repre hendit. Ipsum enim ceu iniurium carpit, ac talem qui præ potentia sua conculcet iudi

cium siue iustum, neq; ipse opportunè & commodè sententiam ferat, neq; alios iudicantes sequatur. Causa verò huius, ad idola est affectio & sectatio. Vana enim ipsa idola uocat. Quod si me coluissent, inquit, dilexissent leges meas, quibus iustitia sancitur. Poterint etiam hæc alia ratione intelligi. Iudas nō omnino à lege auersus est. Fuerunt enim inter ipsos qui conquererentur de idolorum cultoribus, ingemiscerentq; ob legis transgressores, quemadmodum Iezekiel testatur. Ephraim uerò planè malā uictoriam retulit: etenim ui, ueluti hostem quempiam, deuicit legem meā quam odit. Quod apertius interpretans dixit: Conculcauit iudicium, hoc est, legalem iustitiam non curauit. Quadrabunt hæc in eos, qui contra Christum insanierunt, aduersariū illum habentes, ut qui contraria ipsis & dixerit & fecerit, contra quem potentes fuerunt, conculcantes iudicium, ferente Pilato sententiam ut dimitteretur: secuti sunt enim uanos suos doctores. Quod si omnia sint uanitas uanitatū, ut Ecclesiastes dixit: principium praui quæstus & iniustitiæ fuerit, iter facere pro huius mūdi bonis conquirendis, eaq; ueluti mediam maceriem habere, quam propter, quæ ante nos sint, atq; ipsa adeò futura, non liceat intueri.

Ego uerò tanquam turbatio Ephraim, ac ueluti aculeus domui Iuda.] Quia ipsius Ephraim regnum primùm perijt ab Syris & Babylonijs, Iuda uerò postea occidit: Ephraim, inquit, turbabo, conturbatum iam ueluti instante bello. Iuda uerò stimulus ero. Quum enim is Ephraim interire cernit, se quoq; non dissimilia passurum formidat. Porrò Christus neq; turbatio, neq; stimulus est, cæterùm tanquam turbatio, & tanquam aculeus: Pacem enim, inquit, prædico, morbosq; curo. Isti autem inuidia stimulantur, turbanturq;, dicentes: Ecce mundus post ipsum uadit. Deinde quando peccantes fortunati erimus, dicentes: Pax est atq; securitas: uel cogitationibus de peracto malo nos consolamur, Deus inquientes, benignè humaniterq; nos curat, tum uel secundiorem istum in prauitate cursum turbat, uel cogitationes discutit, iniiciens stimulum memoriæ mortis, suppliciorumq; post mortem consequentium. B

Viditq; Ephraim languorem suum, & Iudas dolorem suum.] Ipsa, inquit, experientia didicit Ephraim imbecillitatem suam, & quomodo robur ipsius elanguerit. Iudas item percepit multitudinem dolorum suorum.

Et abijt Ephraim ad Assyrios.] Quando ascendit rex Assyriorū aduersum decem tribus, adierunt ipsum, & pecunijs & legatione sibi conciliantes, confœderantesq;.

Misitq; legatos ad regem Iarim.] Assyrijs denuò aduenientibus, transgressi enim erant fœdera, destinarunt legationem ad regem Aegyptiorum, quem Iarim appellat, non quod hoc eius nomen fuerit, uerùm quia Iarim ultorem significat: accersiuerunt enim ipsum, tanquam futurum uindicem. Quod autem de Aegyptiorum rege uerba faciat, posthac planum fiet.

Et ipse non potuit liberare uos, nec ex uobis dolorem cessare faciet.] Vos quidem tanquam uindicem accersistis Aegyptium, enimuero ipse ceu imbecillis inuētus est, unde maiores uos impetiuerunt cruciatus, adeò ut planè de salute desperaretis. Iam quisquis Deum offenderit, unicam opem reliquam sibi tenet, ut recōcilietur denuò ei. Sic qui innumera alijs dona elargitus fuerit, ut eos sibi in socios & confœderatos asciscat, propterea non sistet in sese dolorem, quem sustinet, turbatus primùm ob ea quę in animo suo perpetitur acerba, deinde impensarum nomine, quas frustra fecisse animaduertit. Aptissimè hoc etiam de Domini interfectoribus dictum asseuerabis, qui accersiuerūt Vespasianum ceu ultorem. Eadem etiam ingens Assyriorum mens erat, ut urbem eorum erigeret: at nihil eis commodare potuit, nec cessauit ex ipsis cruciatus, ut qui tum quidem in immensa mala conijcerentur, dum fundamenta eorum diruerentur, ac postea à fidelium regibus abducerentur.

Quoniam ego sum sicuti panther Ephraim, & uelut leo in Iuda.] Per pantherem ostendit celeriter & quamprimùm ipsis excitanda mala, celer enim & leuis est fera panther. Per leonem, quod ingentia terribiliaq; sint pericula futura. Terribile enim quippiam leo. Hanc ad rationē, in Iudæos Romanos celeriter suscitauit Deus, nempe non potest adeò multum temporis crucifixionis, qui horrendi & atroces fuerunt, quippe qui cuncta diruerint. Animæ in malitia crescenti, uerbum etiam panther fit,
Esa. 8. uelociter eam deprædans, depascensue, perinde ac dictum est: Voca nomen ipsius,

A citò depascere. Fit autem hoc, quando peccato in nobis patrocinantes cogitationes abstulerit, omnemque altitudinem attollentem sese aduersus cognitionem Dei. Iudæ porrò seu confitenti, leo fit uerbum, propter regiam naturam, legem ei ferens, iuxta id quod apud Dauidem dictum est: Legem ei feret in itinere quod elegit. Et: Legem sancito mihi Domine uiam iustificationum tuarũ, & exquiram eam semper. Vel ceu confortans eum, ut à malo destectens, bonum posthac persequatur. *Psal. 24.* *Psal. 118.*

Egoque rapiam & proficiscar ut panther.] Leuis enim existens, rapit & fugit.

Accipiam, & non erit qui eripiat.] Hoc ueluti leo faciet, ob unguium robur ac indefessam uim.

Ibo & conuertam me ad locum donec extermінentur.] Quemadmodum, inquit, feræ post uenationem reuertũtur ad sua latibula, sedantes dolorem ex uenatione partum: sic & ego, inquit, memet ibo quietem habens, nec in principio detegens prouidentiam, quæ mihi est erga uos, sed ueluti in ocio agens, usquedum extinguamini per nos. Nam dignis adest Deus, ut & ad Iesum Naue dicit: Vti cum Mose eram, sic tecum etiam commorabor. Et: Ecce ego uobiscũ sum omnibus diebus. Et: Nobiscũ Deus. Abest autem ab indignis Deus, secundum illud: Quur destitisti à nobis à longe? Et: Veni ut adiuues nos, idque genus alia. Deinde, qui fortem ligauit, rapuit nos ab illo detentos. Ac nemo potuit nos eruere ex sancta eius potentique manu, æquè atque in Euangelio ait: Oues meas nemo diripit ex manu mea. Accepitque primitias naturę nostræ, & profectus ad superna in locum suum, ubi prius erat, *in sinũ patris*, tum statim omnia deleta sunt, quę ad legis administrationem attinent. Anne uides Deum etiam in nobis haud rarò, materiem peccatorum auferre? Sunt alicui diuitiæ, quibus aduersum tenuiores extollit, diripit eas Deus. Sic fortitudine, aut pulchritudine perperam utẽs, elanguit, ac deformis est redditus. Qui per honorẽ ad insipientiã usque efferẽ, leuaturue, ad ignominiã decidit. Proinde sic agens Deus proficiscit, & rectè mouet, anteà B quidẽ nullũ transitũ in tali anima obtinẽs, ac reuertitur in locũ suũ. Locus aũt Dei est, mens rationalis hominis, eo quod purgetur à circunstantibus delictis, digna facta diuina successione, interea usque dum prorsum excidiũ fiat humanarum cogitationum. *Iosue 1.* *Matth. 28.* *Psal. 9.* *Psal. 79.* *Ioan. 10.*

CAPVT VI.

QVærent faciem meam in adflictione sua, & mane uenient ad me dicentes: Eamus & reuertamur ad Dominum Deum nostrum.] Vt in corporalibus adflictionibus, quæ per molleis medelas curari nequeunt, opus est austerioribus pharmacis: sic inter homines, quotquot per clementiam Dei ad pœnitentiam non ducuntur, per seueriora castigati, sæpenumero hoc agnoscunt. Aequè igitur ac illi, in bonorum fructu non exquirentes faciem Dei, siue præsulatum eius, atque uisitationem & prouidentiam ipsius, dum bonis uiduantur, eum curatorem & pręceptorẽ quærunt, & matutino ad ipsum tempore ueniunt, pro accelerant: siue quod ueluti à nocte tenebrarũ prioris ignorantiæ excitati sese mutuò adhortentur, ut reuertantur ad me.

Quoniam ipse percussit, & medebitur nobis.] Quidam librorum hic, rapuit, habent, & fortasse non malè. Dixit enim suprà, diripiam. Ipse, inquit, rapuit, ipse percussit, ipse quoque medebitur nobis. Deo enim rapiente uel percutiẽte, nemo alius est medicus uspiam. Itaque in calamitate meminerunt Dei. Hæc peræquè intelligas licet, de ijs qui ex Hebræis deinceps in Christum credituri sunt. Illi enim in siti hac & captiuitate longa, exquirent (inquit) faciem siue filium. Nam is est figura substantiæ patris; quibus & ad Dominum reuertentibus aufertur uelum, quod super cor ipsorũ est positum. Reperias autem hoc uel in singulis, quod in tribulatione magis ad Dominum reuertantur, qui sensibilia nobis ferit & corporalia, sanatque animas.

Feriet, & curabit uulnera nostra. Sanabit nos post biduum. Tertia die surgemus, & quæremus coram ipso, & cognoscemus.] Propter facilitatem hoc dicit, quoniam non indiget diutina circuitione Deus ad curam, uerùm accumulatam statim exhibebit sanitatem. Iuxtà adumbrat mysterium secundum naturam. Nam percussæ naturæ iniecit filium suum ceu precium quoddam & curationem, qui in uulnere mortis constitutus, sanauit nos, resuscitauitque tertia die. Id enim quod à nobis assumpsit, excitans, nobis peræquè omnibus resurrectionem donauit, quam habebimus temporibus suis, & uiuemus. Postquam enim unus pro cunctis diem obijt, is ille unus & pro

cunctis resurrexit: uitamque ducemus nō longe ab ipso remoti, sed facie ipsum intuen- A
1.Cor.13. tes, tumque perfectiorem cognitionem eius consequemur. Nunc enim in speculo, inquit diuus Paulus, uideo & ænigmate: tum autem cognoscam, perinde ac cognitus sum. Cæditur etiam uituperabilis ardor & impetus in anima, uituperandaque concupiscentia, ut ne inuanum in rabiem adigantur, uerum uerbum habeant, ueluti emplastrum & obligationem replentem uacuitatem ipsorum. Sanamur etiam iuxta uitam in actione consistentem, quando duæ affectiones hæ, ira & cupiditas, non tenebrarū opera accesserint, sed enim luminis & diei, ut & de nobis dici possit: Proinde non su-
1.Thess.5. mus noctis sed diei. Surgimus etiam tertia die, quando tertia in nobis animæ pars, rationalis uidelicet & speculatiua, illustrata fuerit: tum enim uiuemus coram ipso Deo, intuentes in ipsum facie ad faciem. Quare subinfert, & cognoscemus.

Festinabimus cognoscere Dominum, tanquam diluculum paratum inueniemus ipsum.] Studiosè cum festinatione & ingenti desiderio quæremus eum. Vt enim diluculum noctis caliginem dissipat, sic & ipse promptè, celeriterque prouidentiæ suæ radios exhibebit, & ab noctis afflictionibus liberabit.

Veniet que nobis ceu pluuia matutina & serotina terræ.] Matutinæ etiam pluuiæ indiget terra, ut proferens ipsa commissam sibi sementem, pinguedinem habeat, qua eam nutriat. Serotinæ uerò potissimum, ne adulta sata exarescant: plurimo enim humore ad educationem sui opus habent, ut fructum tandem ferant, quem humiditate fouent. Itaque & nobis Deus ueniet matutinus imber, quando incipiet liberare nos à captiuitate. Serotinus uerò, quando nos restituens patriæ, nos defendit, nostrique curā gerit. Hunc ad modum Christus post resurrectionem, mane quidem mulierculis sese, serò uerò, ianuis occlusis, discipulis suis ostendit. Obtingit & cuilibet animæ, matutinus imber, quando reuelat ueteris testamēti cognitionem Deus, quod in primordijs diuinæ cognitionis ortum est. Serotinus uerò, quando euangelij intellectum eidem impertit: quod serò quidem, adeoque nouissimis temporibus illuxit. Ac tum animam, B
Psal.164. in terram diuinitus impulsam alterat, de qua propheta: Visitasti, inquit, terram, & inebriasti eam.

Quid tibi faciam Ephraim? Quid tibi faciam Iuda? Misericordia uestra uelut nebula matutina, ac ueluti ros diluculo proficiscens.] Postquam denunciaret eis Deus, se eos suscepturos denuò: erant autem ob scelera sua in multas casuri, post susceptionem hanc, calamitates: ne ergò existimarent mentitum sibi eum, nec sufficientem gratiam impertisse, prædicit eis, quod ipsi sint futuri malorum suorum autores. Miscet autem cum eis sermones, patris in morem liberos suos amantis, tantumnon talia dicēs: Ego quidem omnem uobis gratiam & ueniam dare uolo, ac perpetuò durantem misericordiam. Vester autem animus & cogitatio temporaria, simiIiaque nebulæ sunt diluculò apparenti, & à sole dispulsæ, uel exiguo rori abradijs solaribus absumpto & obscurato (hoc enim est quod ait, proficiscens) efficit miserationem peræque meam, qua uos miseror, temporariam esse. Audiamus itaque, nos mensuram esse diuinæ misericordiæ, siue eam extendentes sufficienter pœnitendo, uel celerius reuertēdo ad priorem prauitatem, mutilantes. Demusque operam, ut diuturnius ille nostri misereatur, tum uerè regnum Dei intra nos erit, nostrique instituti Deus comes erit. Legitur & in alia scriptura, Misericordia mea. Quod sic intelliges, quod Deus hic ægrè patiens dicat: Omnem uobis rationem exhibui & demonstraui, ad uestram correctionem: Etenim misericordiam meam demisi uobis, ut fœcundaret, ac pingues uos redderet, ueluti ros matutina hora iter faciens, hoc est, à flamine diffusus super terram, & sicuti nebula perinde manè infrigidans fruges. Verum enim uos illam ipsam non suscepistis. At neque filium Dei Hebræi exceperunt, qui quū esset misericordia patris (per ipsum enim misericordiam adepti sumus) demissus est ueluti nebula, ob corporis sui pinguedinem. Matutina uerò, eo quod umbra ipse legis ueniret, quodque non deprebenderetur ab tenebris diaboli & peccati, sed alijs etiā principiū lucis fuerit, itidē ut manè, uel diluculū, est diei initiū. Idem quoque ros erat, superne decidens: iter ideo faciens, quod non uno in loco circunscripta sit eius cognitio, sed ad omnes accesserit. Antea quidē & manè, in Iudæa tantummodo cognitus erat Deus, nunc uerò in uniuersum terrarum orbem, egresso apostolorum sonitu, impleta est tellus cognitione Domini, uelut

aqua

A aqua multa cooperiente maria. Illuxerunt itaq; fulgura eius orbi terræ, uideruntq; fines terræ salutare Dei.

Propterea demessui prophetas uestros, interemi eos in uerbo oris mei, & iudiciũ meum ceu lumen egredietur.] Vos quidem, inquit, sic habetis, ut frigidam quandam paruiq; temporis pœnitentiam demonstretis, per hoc meam pariter misericordiã talem facientes. Attamen ego haud intermisi uos congruẽti prouidentia dignari, adeò ut & prophetis meis quos uobis adhortatores misi, causa mortis extiterim: hoc enim denotat Occidi. Et quoniam dedi ipsis uerbum oris mei ut uaticinarẽtur, uideor eos occidisse. Atqui etiamsi cunctos planè dederitis neci, non poteritis tamen irrita facere, quæ de uobis illi prçcinuere, quo minus iudicium meum, hoc est, decretum quod super uos decreui, ceu lumen effulgeat, patiaminiq; omnia quæ illi dixerunt. Quidã per prophetas hic uanos uates intellexerũt. Occidi enim ipsos in uerbo oris mei, hoc est, per imperium meum. Et iudicium meum inter ipsos, ut lumen splendidum haud occultabitur, sed lucebit, & ab omnibus per opera cognoscetur. Etenim & Elias leto dedit prophetas Baal, sacerdotesq; lucorum. Sic Ieu qui genus Achaab deleuit, prætextu festiuitatis in Baal gratiam celebrandæ, collectos sacerdotes Baalitas, ad unum omneis mactauit. 3.Reg 18. 4.Reg.10.

Nam misericordiam uolo & non sacrificium, agnitionemq; Dei potius quàm incensas uictimas. At ipsi sunt tanquam homo præuaricans testamentum.] In superioribus obiecit accusando iniuriam, quam proximis intulerunt, idolorumq; culturam: nunc ait, Misericordiam ego potius erga proximũ, quàm iniuriam & sacrificium recipio: ac Dei cognitionem magis, quàm holocautomata. Atq; hæc duo legem perferẽs mandauit: Diliges Dominum Deum tuum, & proximum tuum charitate prosequeris. Vos autem transgresi estis testamẽtum meum hoc, sancitamq; legem. Erga proximũ enim iniurij estis, & misericordiæ expertes, ac præterea cognitionem mei repu- Deut.16.

B listis. Dicat hic quisquam: Quia Iudæi, sacra perficicientes, misericordiam uerò non habentes, præuaricabantur testamentum: perspicuum est legem de sacrificijs uerba facere. Sed secretiora quædam magisq; spiritum redolentia, fuerũt ea quæ hic memorauit, nempe misericordia & agnitio Dei. Per misericordiam itaq; uita in actione consistens & opere, per cognitionem contemplatio innuitur. Egredietur quoq; in futuro seculo iudiciũ Dei, uelutí lumen, per unigenitũ. Pater enim neminẽ iudicat, sed iudiciũ omne tradidit filio, qui suo in mundũ aduentu, non per sacrificia, sed per suã misericordiã nos saluos fecit. Neq; per holocautomata perue incensa, uerùm per agnitionẽ & fidem nos iustificauit. Misericordiamq; nos docuit, quũ diceret: Beati misericordes. Et: Quæ uolueritis ut faciant uobis hoĩes, eadẽ & illis præstate. Et quũ hoc uerbi, Misericordiã uolo, &c. in testimoniũ protulit in mediũ. Ĩnumerisq; alijs modis cognitionẽ Dei præcepit, præsertim quũ omneis sermones & opera sua Deo referret accepta, ipsiq; tm̃ adscriberet: quũq; diceret Philippo: Qui uidet me, uidet & patrẽ meũ. Hinc etiã dixit: Manifestaui nomen tuũ mortalibus, non Iudæis tantũ, sed omnibus. Proinde qui ipsum nõ susceperunt, transgresi sunt omnino testamentum patris, qui & filium hæredem faciebat uineæ. Porrò uinea Domini exercituum ipsi fuerunt, domus nimirũ Israelis, & Iuda ipse plantula nouella dilecta. Enimuero filium, quum in sua uenisset, sui eum non susceperunt, quin potius dixerunt: Hic est hæres, agite occidamus eum. Idem testamentum patris, faciebat eos hęredes adoptionis, gloriæ, cœlorumq; regni: sed noluerunt sequi testamentum. Nec secundum hoc solum, uerumetiam iuxta utrasq; rationes transgresi sunt illud, cùm filium abnuentes regnare super sese, tum se indignos constituentes cœlesti gloria. Matth.5. Ioan.14. Ibid.17. Esa.5.

Illic me respuit Galaad ciuitas operans uana, turbans aquam.] Non frustra dixit, Occidi uanos prophetas: & illic, hoc est, secundum illud temporis quando auersus est Israel, Galaad me est adspernata, quando sacerdotibus & Leuitis distributa est in hæreditatem: ac qui debebant populum docere cognitionem Dei, ipsi operabantur uana, hoc est, idola ipsi eadem fabricantes. Turbabant quoq; aquam doctrinæ, non puram eam populo adferentes.

Fortitudo tua ceu hominis piratæ. Occultauerunt sacerdotes uiam, occiderunt Sicima. Quoniam illic fecerunt iniquitatem in domo Israel, uiderunt isthic horrendam

fornicationem Ephraim.) Sicima ciuitas est proxime urbem Galaad. E Sicimis ergo quidā accepta Dei patrū memoria, uoluerunt ascendere Hierosolyma usq;, ceu Deū adoraturi. Leuitæ uerò & sacerdotes hoc compertū habentes, prædones quosdam occuluerunt in uia, demittentes orco ea ratione Sicimitas. Eò etiam dicit: Robur tuū ò Galaad hominis est piratæ, hoc est, prædonis. Est autem pirata proprie marinus prędator. Atqui in sacra scriptura usurpatur etiam pro terrestri prędone: eam ob causam horribiliorem etiā istam fornicationem nominat, quoniā non ipsi tantum, quod bonum erat in domo Israelis non faciebant, hoc est, inter Israelitas. Vel hunc ad modū æquè intelligere licet: ut piratæ occultis effascinationibus & insidijs adoriuntur prætereuntes, sic & uos in Galaad idolorum cultores, arcanis artibus idola moueri curatis, quo diuinæ potentiæ ea ostendatis consortia. Iam sacerdotes quos talia reprehendere oportuit, uiam Dei populo manifestando, ea cælant. Atqui in animo eos cogitare par erat, quod atauus eorum Leui, Sicimitas omneis demiserit orco, quando Emmar filius Sychem, ui stuprum sorori eius Dinæ intulit, & ille quidem ultione pro uirginitate sororis suæ armatus est, ipsi uerò pro me non contendunt, non sumunt uindictam. Occuluerunt, inquit, diuinam uiam sacerdotes, qui olim interemerunt Sicima æmulatione accensi. Quod enim atauus eorum Leui peregit, sacerdotali generi adscribitur. Hæ & Dominum occidentis synagogæ accusationes sunt. Siquidem & illi operabantur uana, calumniam dico & crucem. Vanæ nanq; re uera sunt cogitationes ipsorum. Magis enim illuxit, regnumq; tenuit cruci affixus. Turbabant etiam aquam, confundentes scripturarum cognitionem, ac doctrinam seruatoris, quæ spiritus erat & uita, calumniantes. Et robur ipsorum, ceu hominis piratæ fuit, quando lapides tulerūt in Iesum: cumq; gladijs & fustibus exierūt aduersus ipsum noctu, quando fallere licet festinantes. Sacerdotes porrò ipsorum celauerunt iter, hoc est, Dominum enecarunt, dicentem: Ego sum uia. Occiderunt etiam Sicima, quod est pudicitiæ & uirginitatis fructum Iesum, postquam Sicima fuit eximius locus corporis pudici Ioseph. Præterea in ecclesia uidebis quosdam perficiētes uana, praua uia infectos. Hi aquā perinde spiritalis doctrinæ turbant, de resurrectione & postremo iudicio uana dissertantes, seipsos ita ut intrepidè in peccatis pergant, illicientes. Quorum robur non est hominis incolumē aliquem seruantis, sed prędonis, quo de Dominus ait: Fur non uenit, nisi ut furtū cōmittat, cædat, & perniciem struat. Cælant etiam sacerdotes uiam Domini, partim quando non reprehenderint peccantes, non audientes dicto præcipienti: Peccantem coram omnibus argue: partim quod ipsi in ea non ambulantes, aliam sibi uiam uitæ inquirant, occidentes ita Ecclesiam, quæ est segregata Iosepho, qui ualet, si interpreteris, appositionem. Talis est Dominus, legi adiectus, quæ iam defecerat: unde &, Non ueni, inquit, dissoluere legem, sed implere. Eius enim legis, Non committas adulterium, hæc est appositio & completio, ut ne intuearis quidem mulierem. Sic eius, Non occides, appendix & complementum est, Non irascaris. Et aliarum consimiliter.

[margin: Gen.34; Ioan.14; Ioan.10; 1.Tim.5; Mat.5]

Pollutus est Israel, Iudas dimisit messem suā.) Omniū hoc est periculosissimū, horribilissimumq;, quod quando Iudā oportebat diuinarū promissionū fructus metere, imitatus sit Israelē, qui idolorū cultura cōtaminatus erat, talem messem posthabēdo.

Ordire uindemiam tibijpsi, dum reduxero captiuitatē populi mei, dumq; sanauero Israelem.) Ad Iudā hæc dicit: Ordire uindemiā, hoc est, iustitiæ fructus, & post reditum ab captiuitate, in lege perseuera, incipeq; tibi decerpere, ex tali politia subnascentes fructus. Decerpe eos tibijpsi, nec enim Deo quicquam lucri afferimus uiuentes iuxta legē, sed nobisipsis. Quod subdit, Dum sanauero Israelem, significat, quod dum ipsum consoler in omnibus doloribus, quos in captiuitate pertulit, eumq; reducam à Babylone, intellige tu quid te deceat, bonamq; conuersationem auspicare.

CAPVT VII.

ET reuelabitur iniuria Ephraim, & uitiositas Samarię. Nam commisit uana, furq; ad eos ingredietur, prædator exuens in uia eius.) Iterum docet quod haud iniuria puniat Ephraimitas Deus, perspicuā cunctis eorū iniquitatem asseuerans. Nam fecerunt, inquit, mendacia, hoc est, idola, ideoq; in posterum hostes, furum & latronum instar, eos adorti, exuent ipsos, omnibusq; bonis nudabūt. Propemodū & Christus ad

A ſtus ad Iſraeliticum populum dicit: Incipe quæ ad ſalutem tuam pertinent, ceu in uindemia colligere atq; fructum decerpere. Nunc igitur quando ueni ego reducere, ſeruareq; oues domus Iſraelis, quæ perierant, ac ſanare contritos (nec enim bene ualentes egent medici opera, ſed male habentes) tunc reuelata eſt omnis iniuſtitia populi, Marci 15. quando interrogante Pilato, Quem uobis dimittã, reſponderunt, Abſolue nobis Barrabam, Ieſum uerò cruci affige. Ad hæc elementis legis nouatis perſeuerabant ipſi in malitia, quando & fur & prædo unà cum eo cruci affixus ad eum introijt, hoc eſt, per fidem ei aſſertus eſt, & uindicatus in libertatem, in paradiſo cum eo agens. Hæc etiã animæ ſunt exhortatio redeũtis ab captiuitate, qua detenta fuit prauis affectibus ſeruiens, ſanatæq; à plagis peccati, & uulneribus, quæ aliàs non curantur niſi grauiter olere & inamœna eſſe ipſi cœperint. tum enim demum inquirit medicum, quando tetrica fiunt uulnera, ipſaq; ægre patitur graueolentiam, perinde ac Dauid quum dixiſſet, Grauiter oluerũt & cõputruerunt uibices meæ: ſubdit, Ne derelinquas me Domine Deus meus, neq; à me deſiſtas. Tũc igitur liberata anima à peccatis, uirtutis fructus colligit. At eos, inquit, tibi ipſi decerpe, non faciens aliquid ad oſtentationem, ſed in teipſa bonũ operare. Tum quoq; detegit ei uanitas malitiæ: uidet enim quàm ſint peccati opera tam mendacia quã noxia. Per hæc fur & prædo ſatanas ingreſſus hominem ſpoliat, ac ab omni diuina gratia nudũ cõſtituit, in uia eius, hoc eſt, in quocunq; uitæ genere fuerit, ſiue in ſacerdotali, ſiue monaſtica uel populari. In omni nanq; uia uitæ prædatorem & furem agens diabolus, clanculum eos adoritur, ipſiſq; imponit nocturno tempore, perſuadens ut peiori ceu meliori adhibeant animum, nuptias, uinum, omnemq; creaturam uituperans, ceu peccatorum fomitem, occaſionemq;. Alios uerò ut prædo inuadit, palàm & impudenter eis perſuadendo, ut planè deſperata aggrediantur. Pſal. 37.

Vt concinant ueluti canẽtes in corde ſuo.] Hoſtes, inquit, inuadẽt eos, ceu fures & B latrones inſueuerunt: ipſi uerò in lamentis & luctibus perſeuerabunt, non auſi aperta uoce plorare, deflereq; calamitates ſuas, cæterũ cordibus ſuis & cogitatione threnos lamentaúe edunt. Hæc & latroni in cruce accommodari poterunt, cuius cor Chriſti ſupplicio condolebat & peccatis ſuis angebatur. Ipſe quidem Chriſtum confitebatur, Chriſtus uerò omnium illi peccatorum gratiam faciebat.

Omnia ſcelera eorum recordatus ſum nunc. Cinxerunt eos corona, conſilia eorũ ante conſpectũ meum fuerunt.] Quum diu, inquit, conniuiſſem, nec longanimitate mea iudicatus ſim cernere ab ipſis auſa, nunc tandẽ apertè palàm ea contueor, ut quæ in conſpectu meo fuerint conſtituta. Siquidem omnia ſimul collecta ſunt, & in circuitu eorum ſteterunt, nedum opera, ſed & conſultationes, hoc eſt, cogitationes, quæ demonſtrant eos eſſe dignos quibus irrogetur pœna. Fortaſſe autem, quia Deus peccata illa uehementius punit, quæcunq; à præmeditatione & cõſultatione fiunt, propterea hic dixit: Circumierunt eos cõſultationes ipſorum. Non enim ſimpliciter ait; operabantur mala, neq; raptim uel forte fortuna, cæterùm ex conſilio & conſideratione. Sic in extremo iudicij die, præterquam opera, cogitationes etiam, ſecũdum quas peracta ſunt, iudicãtur: in quibus tamen autoritas potius remiſsionis, quàm condemnationis eſſe in hoc mundo ſolet. Occiderũt etiam prophetas Hebræi: toleranſq; malorum Deus eſt, dum illi Domini interfectores fuerunt, impleuerùntq; menſuram patrum ſuorum, recordatusq; eſt Deus omnium iniquitatum eorũ, ut ueniat ſuper eos omnis ſanguis iuſtus, à ſanguine Abel, uſq; ad ſanguinem Zachariæ prophetæ.

In malitijs ſuis exhilararunt reges, & in mendacijs ſuis principes.] Per malitias ſuas ad interitum accurrentes, autores lætitiæ fuerunt regibus & principibus ipſos debellãtibus. Vel quod unà cum regibus ſuis ad idololatriam cucurrerint, curauerintq; eos & obſeruauerint, eadem peragendo: & in mendacijs ſuis, ſiue idolis, ſiue adulationibus, uel uanis laudibus hilares eos reddiderũt. De quibus & Eſaias ait: Qui beatos uos prædicant, illi uos ſeducunt. Et: Væ illis qui amarum dulce dicunt. Ad hæc Iudæi reges ſuos dæmones, principes tenebrarum, gaudio imbuerunt ſuis contra Chriſtũ impoſturis, calumnijs & mendacijs. Preterea Herodes, Caiphas, Annas, eoſdem exhilararunt, qui in condemnatione Chriſti in gratiam, quum antea hoſtilibus inter ſe animis eſſent, redierunt. Cap. 3. Eſa. 5.

Omnes adulterium committentes, sunt ueluti furnus ustus ad digestionem, ustura ab flamma facta.] Corporale hic adulterium intelliges, dicente Deo, quod uniuersi Hierosolymorum incolæ sint adulteri, sic usti libidinis igni, ueluti clibanus, cuius incensio fit à flamma, qui uritur ad digestionem, hoc est, ad tosturam, coctionemúe panum. Porrò libidinis ignis, adducet super eos captiuitatis flammam, à qua adusti inutiles erunt, ad digestionem cruditatis, quam etiamnum habent. Accipies etiam per adulterium, idololatriam, qua exurebantur, secuti primum inter se idololatram Hieroboam. A

A mixtura massæ, usque dum tota fermento subigatur, dies regnorum uestrorum.] Stear, uel stais (quæ uox hic per massam reddita est) farinam denotat. Cunctum per hancce farinam populum intelligit, dicitque: Vt fermentum commixtas secum farinas in sese transformat, sic à quo tempore cœpit populus subigi fermento impietatis Hieroboam, non destitit donec totus eius contagione inficeretur, inque illud ipsum transformaretur. Totum isthuc tempus, dies sunt regnorum uestrorum: per quę innuit, quod in omnibus Hieroboam secutis regnis & regibus, idololatria floruerit. Per adulteros, adulteram iuxtà ac peccatricem generationem Domini interfectorum intellige, qui & inuidia usti, ac meditati crucem ad digestionem siue submissionem cœlestis panis Christi, non desierunt, quousque perfecerunt opus illud suum. Atque hæ sunt dies principum & præeminentium inter ipsos, hoc est, ueterum calamitatum. Diem enim, ut suprà quoque diximus, scriptura etiam calamitatem appellat. Quemadmodum autem qui non credit, iam iudicatus est, uel ante iudicium illud: sic adulterium committens iam uritur, ante ustionem etiam illam, qua uretur ad digestionem ac malitiæ supplicium. Nec enim ultrà post extremum iudicium scelera patrabuntur, neque quisquam unus ad ea sese acclinaturus est, uerum perpetuum aduersus ea odium erit illis qui nunc ea deamant, quod eorum nomine sempiternis cruciatibus dedantur. Hodie quidem insipientibus, quæ uidentur suauia blandiuntur: tum uerò detecta ipsorum deformitate, grauis comitabitur pœnitentia eos, qui hac in uita ab ipsis decepti fuerint, plorabuntque tum omni uacantes consolatione, quod adeò deformia & B
Esa. 50. turpia diuinæ pulchritudini prætulerint. Itaque mœchus iam uritur, iuxta illud: Ambulatis in lumine ignis uestri, & in flamma qua exusti estis. Iam perinde ex fermento & farina fit mixtio, atque ex cogitationibus & operibus fit actio. Ait ergo, quod regnantes in mœcho cogitationes non uidentur esse turbidæ neque tristes, sed tranquillam quandam & hilarem constitutionem habere, ab mixtione farinæ, donec fermento subigatur tota, hoc est, à quo tempore cœperint malum cogitare, usque dum opere compleuerint.

Cœperunt principes furere ex uino.] Accusatis communiter omnibus tanquam adulteris, nunc omnes accusat principes ceu temulentos, ac propterea ad iram concitatos.

Extendit manum suam cum pestilentijs, nam succensa sunt corda eorum ueluti clibanus, dum offendunt eos.] Quilibet, inquit, principum extendit manum suam, uti dona accipiat, conuerfaturque hominibus per contagia & perditiones quas diligit, eo quod in consultando & nocendo contribulibus suis, adeoque reliquis mortalibus sint feruentissimi. Ex temulentia inuidiæ furebant etiam principes Israel aduersus Christum. Sic discipulus Iudas extendit manum, quando proditionis argenteos accepit, consentiens pestibus pharisæorum & scribarum, qui æstuabant plane insidijs, quibus lacerarent deijcerentque Dominum. Ita militum peræque corda inflammabant excubias canentium proxime Domini sepulchrum.

Totam noctem somno Ephraim impletus est, mane prodijt, succensus est ueluti ignis fulgore, omnes incaluerunt ut clibanus succensus, ignis deuorauit iudices eorum, omnes reges eorum ceciderunt, nec erat inter eos qui meam sibi opem deposceret.] Sequitur facile suprà memoratos temeto perfusos, ut totam nocte somno indulgeant, quod haudquaquam minimo est dedecori populi principibus: per hoc namque indicant, quod non perinde magnam subditorum curam gerunt. Mane porrò facto, inquit, ardebant ueluti ignis, inflammabanturque ad bibendum, & ad indignandum, ad munera capienda, omniaque id genus alia flagitia. Nec soli principes, uerum ex æquo cuncti, ceu furnus sunt incensi ad peccandum, ut pro se quisque potest. Rectè uerò ignis ille uitiorum effecit, ut principes & reges eorum, idola colentes, aliaque non optima facinora perficientes, caderent. Nemo enim quicquam delinquens, stare dicitur. Neque quisquam inter eos erat, qui ad me respiciens inuocaret me: quod deerat illis institutor, qui eos dirigeret, & ad me pertraheret. Sopiti etiam somno erant Iudæi, omnis expertes solicitudinis, quando monumentum milites seruabant.

A seruabant. Atenim manè, adeoq; diluculo facto, excitatoq; Domino, inuidia etiã eorum, quod resurrexisset, accensa est, factiq; sunt uelut furnus furore inflammati. Deinde iudices eorum liuor ob resurrectionẽ deuorauit, omnesq; ceciderunt ruina magna, spebus suis fraudati. Qui peccat totam pariter uitæ huius noctem dormit, nõ sentiens peccatum. Eam ob causam diuus Paulus genuinum suum diei filium adhortatur: Vigila in omnibus. Porrò, quando futura in extremo die condemnatio exuscitata fuerit & illuxerit, ut diluculum in peccatore, tum sensus ab se commissorũ facinorũ oritur, instar igneæ flammæ: urit enim ipsum peccati cõscientia: tùm qui antea iudices eorũ fuerunt, nõ rectè instituẽtes eos doctores, deuorabit ignis ille, hoc est, agnoscent fuisse uani. Siquidẽ isti antehac doctrinæ cathedrã obtinẽtes, ruinæ in peccatũ autores extiterũt, nec quicq; Deũ auxiliatorẽ implorarũt, nec ut alij inuocarent, docuerũt. 2.Tim.4.

Ephraim populis suis commiscebatur.] Alijs Ephraim, uates asseuerat, iter ad bonum ostendisse, ipsum uerò multitudini ad malum acclinatæ coniunctum esse. Rex præterea æquè præuaricabatur atque alij, nam tribus Ephraim regni sceptra tenuit, ut diximus.

Ephraim factus est encryphias nõ inuersus.] Vt encryphias, panis ille, altera parte sui admotus igni comburitur, & inutilis fit: opus est nanq;, ut cõuersus altera quoq; parte assetur: sic & ipse Ephraim in uitijs perseuerauit, ab ijs combustus.

Comederunt alieni robur eius, ipse uerò non cognouit.] Quia panem iam nominauit, in ea metaphora perdurans, alieni, inquit, comederunt eum, hoc est, debellarũt ipsum. Exederunt autem omnes uires eius, & in fortitudine seu potentia & opibus sitas, & interim non agnouit sese castigantem Deum.

Cani effloruerunt ipsi, nec hoc tamẽ agnouit.] Multo, inquit, ac longo planè tempore castigatur, ac ueluti in ea castigatione consenuisset, nec uel sic tamen tanto tempore, quid se decuisset, didicerit. Principes porrò ac doctores Israelis, idem cum indocto & confuso uulgo sapientes, noluerũt conuerti ab litera ad spiritum, propterea gentes alienæ ab testamentis Dei, comederunt robur eorum. Israelis autem robur est lex. Ipsi uerò occæcati non agnouerunt, cæterum perstiterunt, consenueruntq; in literæ administratione. Iam omne quod inueterascit & senio conficitur, proximè est oblitterationem, extinctionemq;. Ad hæc quãdo quisquam malitiæ flamma exuritur, adeò ut seipsum tradat ei, adortus clandestina scelera, quæ nefas est nominare, nec ab tali sua iniquitate reuertitur, comedunt robur eius, quod accepit ab Deo (ut natura quadantenus ad bonum opus non sit idoneus) dæmones, qui alieni & hostes nostri facti sunt, inuidentes Dei gloriæ, propterea & inueteratus in malitia, omnem peccati ille ignorantiam habet. B Hebr. 8.

Deijcienturq; iniuria Israelis in faciẽ eius.] Id est, oculis suis uidebunt pericula. Sic qui in Dominũ Christũ iniurij fuerunt Hebræi, unà cum templo & urbe sunt deiecti.

Nec sunt reuersi ad Dominum Deum suum, nec exquisiuerũt ipsum in omnibus hisce. Ephraim erat ut columba amens, corde uacans, Aegyptum inuocabat & ad Assyrios proficiscebatur.] Ego, inquit, adflictiones ipsis adterebam, ut intelligentes ad me redirent, meumq; auxilium implorarent, at ipsi ad humana adiutoria reciderunt: Aegyptiorũ enim opem inquirebant: Dein ab Assyrijs oppugnati, defatigatiq; eosdem inuocabant, amentis insipientisue columbulæ mentem præ se ferentes. Etenim ut illa pullis sublatis, non auolat, uerũ in ijsdem locis remanet: non dissimilem ad modũ isti ad hostes suos accurrebant: nam Assyrij ex cõfesso hostes eorũ erant, & Aegyptij. Columba lasciuiæ & incontinentiæ hic typus est: quocirca ubi anima uoluptatibus tenebrarũ intẽperanter dedita sursum hiauerit, nec lenta ipsa sibi mali quippiam adesse putauerit, Aegyptũ profectò, & Assyrios amicitia sibi copulat, hãc quidem ob tenebrarũ opera, illos uerò propter sui fastũ & opinionẽ. Hinc suo etiã illi tẽpore dicetur: Vade in tenebras exteriores, diabolo & angelis eius paratas. Porrò angeli diaboli, mentales etiã Assyrij sunt. Quadrãt hęc quoq; Domini interfectrici synagogæ. Nõ agnouerũt eñ, neq; intellexerũt, uerũ præ fastu & opinione sua in tenebris iter faciũt.

Vbi profecti fuerint, inijciam super eos rete meum, tanquam uolucres cœli deducam eos, castigabo eos in auditione tribulationis ipsorum.] Ipsis, inquit, proficiscentibus, ut auxilia sibi accersant, ego inijciam ipsi hostes, ueluti rete, & deducam eos, hoc est,

hoc est, superbiam ipsorum deijciam & humiliabo: primum tamen conabor eos erudire, prænunciando imminētia, uti sciant, quæ sint eos excepturæ calamitates. Quod si ipsi non castigentur, nec sese emendent, tum inducā super ipsos tribulationes. Vel adeò terribiles erūt hostes, ut nedum præsentes, uerū denunciati tantū & auditi, sufficiant ad castigationem. Rete Dei multiplex, uariaq; eius est sapientia, per quā cognitus à nobis, sæpenumero, quando ad mali quippiam perficiendū eamus, moueamurque, impedimenta inijcit, altaq; affectantes, instar dæmonū qui in aere uersantur, deducit nos & humiliat, prænūcians geennam, & uermem non morientē, ignemq; inextinguibilē: erudit nos per huiusmodi prædicationem, ut humanus & clemens pater. Domini quoq; occisoribus in errore facientibus iter, iniecit rete suū, piscatorū nimirum doctrinā, uti ab eo deduceret eos ad Christi humiliationē & obediētiam, persuaderetq; eis discere, quod mitis sit Christus & humilis corde, neu glorientur in lege per opera, sed precentur potius eum qui gratis iustificat, per gratiam suam: erudijtq; eos per prædicationem futuræ illorum adflictionis, dicens, quod Hierusalem ab gētibus
Luc. 21. sit conculcanda: deq; templo, quod nō maneat lapis super lapidem. Et: Beatæ steriles quæ non pepererunt, & quæcunq; illic de captione Hierosolymorū uaticinatus est.

Væ ipsis quoniā desilierunt à me. Miseri sunt, quoniā impij fuerunt in me.] Apud infirmos donec spes est salutis, omnia & dicunt & faciunt qui eos curant. Simulac uerò de incolumitate ipsorum desperauerint, lugent eos in posterum. Idem Deus in populo suo facit, curam suam nihil ualere animaduertens, eos deplorat, ut qui per mala opera ab se desilierint, impijq; fuerint, colendo eos qui non sunt Dij.

Ego redemi ipsos.] Priores quidē ex Aegyptiaca seruitute, posteriores autē Christus ab dæmonibus, languoribus, cæcitatibus redemit, ac tandem proprio suo sanguine, in quo inuenimus redemptionem.

Exod. 32. Ipsi uerò loquuti sunt aduersus me uana.] Primum, quando uitulum circunstantes dixerunt: Hi sunt Dij tui Israel. Deinde quando aiebāt, postquam percussit petrā,
Psal. 78. & fluxerunt aquæ: Nunquid & panem dare poterit?

Et non clamauerunt ad me corda ipsorum.] Labijs me suis tantummodo uenerabantur, cor uerò eorum procul me aberat, siue quod me nō agnoscebant benefactorem, sed idola potius.

Sed enim ululabant super cubilibus suis, super frumento & uino dissecabantur.] Terram patribus suis promissam accipiētes, ac sortes suas adepti (eas enim cubilia nominauit, quod per ea requieuissent à laboribus deserti) mihi non egerunt gratias, cæterùm idolis sacra facientes, peragentesq; festa, ululabant perinde ac insueuerunt idolorum cultores furijs agitati ululare. Præterea à me dona habentes, nimirum fruges & uinum in quibus capiebant uoluptatem, sectiones interim faciebant, in gratiam dæmonū, pectora & brachia dispungentes. Vel hoc dicit, quod apud gentes Rheam matrem Deum colentes factitabant. Ab tibiarū enim cantu ad insaniam acti, seipsos dissecabant, genitalia sibi mēbra auferētes: qui Baceli, & Bacchæ dicebantur. Hæc itaq;
Matth. 12. committebant Israelitæ, super cibo & uino, hoc est, petentes ea ab idolis. Oblocuti
Luce 18. sunt etiam Domini interemptores Christo dicentes: In Beel zebul eijcit dæmonia. Rursus aiebant: Magister bone, compertum habemus quod uiam Dei denuncias, nec intuearis in personam hominum. Enimuero hoc non ex animo dicebant, sed priuato quodam prauo consilio. Hoc enim indicat quod ait: In cubilibus. Etenim cōtra ipsum murmurantes gemebāt, quod talia quidem agens adhuc uiueret. Deinde asse-
Ioan. 6. uerante ipso: Caro mea uerè est cibus, & sanguis meus uerè est potus, abscindebantur, deficiebantq; ab ipso, orta inter eos factione: dicebant enim: Durus est sermo ille, ecquis eum audire potest? Redemit etiā nos Dominus ab omni impuritate. At multi delinquentium loquuntur aduersus eum mendacia: Quis nouit, fabulantes, anne futurum sit iudicium? Num sit uenturus exploratum nostra? Edamus & bibamus, cras enim moriemur. Quinetiam Dominum suum Mammonam esse profitentes, super frumento & uino conciduntur, partim quidem dum temulentiæ, delicijsq; student, inde ad lites, ad uulnera, ad cædes dilabentes: partim uerò dum bella ciēt & propter frumentum & uinum, aliaq; terræ bona, propterea in nihilum etiam redigūtur. Omne nanq; tale studium, ad nullum bonum finem perducit.

Castigati

A Castigati sunt in me,& ego confortaui brachia ipsorum,in me cogitauerũt mala.] Ego quidem,inquit,erudij eos,docuic̨ ipsos iustitiæ uiam,omnemc̨ decorem, adeò ut uel ipsi de sese cum gaudio sui dicere queant: Beati sumus Israelitæ, nam quæ Deo placent,sunt cognita nobis. Nec hoc tantummodo egi, cæterùm strenuos eos bellatores constitui,brachia eorum confortando: at ipsi non cogitauerũt me suũ esse Deum.

Conuersi sunt ad nihil.] Hoc est,ad nusquam quicquam existentia. Hoc enim est miserabilius,quod pro me talia coluerunt: id quod & alibi dicit: Propterea mala designauit populus meus,me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ. Foderunt sibi lacus contritos,qui nõ poterunt continere aquam. Erudijt etiam Israelitas seruator, nunquam non docens in synagogis ut ad ipsum conuertantur, & credant: uerùm ad nihilum conuersi sunt. Nam pauci admodum audientes fuerunt dicto, Siquidem multi eorũ qui crediderant,retrocesserunt. Hiere.2.

Facti sunt ueluti arcus intensus.] Id est, inflexiles facti sunt, nec̨ prorsum demittentes, nec̨ remittentes intensionem ad malitiam. Quędam exemplaria,ueluti arcus inuersus habent, perinde ac si dicat: Ego quidem ipsos intendi ueluti arcum meum, ut per ipsos uel idololatriam in alijs gentibus traiectam cessare faciam: atq̨ ipsi contrà inuersi sunt,adeoc̨ contrarium fecerunt, nanq̨ meum honorem iaculantes & auferentes, pro idolis aduersus me fecerunt bellum.

Cadent in romphæa principes ipsorum,propter imperitiam linguæ suæ.] Principes,sacerdotes ipsi sunt & reges. Illi etenim docebant populum iniqua. Maxima profectò imperitia, ignorantiac̨ est, dicere ligno, Deus meus es tu: & lapidi, Tu me genuisti.

CAPVT VIII.

Illa uilipensio eorum in terra Aegypti, in sinum eorum, tanquam terra inaccessa & ueluti aquila super domum Domini,eo quod transgressi sunt testamentum meum,& contra legem meam impij fuerunt.] Perinde,inquit, ac patres eorum in terra Aegypti uilipenderunt sermones Mosis & Aaronis, ab me amandatorum, ut liberarent ipsos, sic & illi adspernati sunt leges meas: enimuero contemptus ille in sinum eorum reddetur, eruntc̨ instar terræ inaccessæ. Tuba nanq̨ bellica insonabit, & rex Babyloniorum ueniet supra domum Domini, cum impetu & celeritate, in modũ aquilæ. Nam Nabuchodonosor, misso exercitu suo incendit templum. Quo de Iezekiel: Aquila,inquit,magna grandium alarum. Præterea uilipensio, qua seruatorem nostrum Iudæi nauci æstimarunt, similis erat ei quæ in terra Aegypti contigit. Mosi ẽm Hebræus dixit: Quis te constituit principem & iudicem super nos? Hunc ad modum dixerunt illi ad Christum: Regem non habemus nisi Cæsarem. Hęc igitur uilipensio grauis perinde ipsis erit, atq̨ terra inuia, adeoc̨ puluis, qui in sinum iniectus grauat, ipsosq̨ apud nullos non contumeliosos reddit, instar tubæ iniquitates ipsorum, turpesq̨ adfectus prædicans. Ad hæc, talis Domini contemptus, priscam ueteris templi gloriam eripiens, ad gentium uocationem transferet. Consimilem ad rationem, quisquis proximum suum contempserit, ceu in terra Aegypti agẽs, Pharaoniticam & fastuosam mentem habet, cui in sinũ suũ reuertetur fastus ille, hoc est, in intima ipsius, ita ut in sese ac suis pœnam det, eritq̨ ceu terra inaccessibilis: nec enim huiusmodi animus à Deo accedit. Quod enim coram hominibus sublime est, abominatio est apud Deum. Quur autem talia ei euenient? Eo quod tubæ instar seu buccinæ, seipsum magnificabat, prædicabatq̨. Quod genus pharisæi fuerunt, tympano commonstrantes eleemosynam coram hominibus. Talis erat in templo preces ad Deum offerens, uirtutes, officiaùe sua prædicando, ac interim publicanum uilipendendo. Domus uerò Domini est omnis homo, qui ingentium diuitiarũ eius, nempe uerbi capax est. Iam qui attollitur quemuis mortalium contemnendo, aquilæ instar est, super domum Domini. B Ezech. 17. Exod. 2. Ioan. 19.

Ad me uociferabuntur: Deus cognouimus te. Quoniam Israel auersatus est bona,inimicum persecuti sunt.] Qui talia impietatis opera, ut dictum est, peragunt, sacra idolis facientes, illi in calamitatibus suis clamabunt ad me, confitebunturq̨, agnoscere sese, quod tum inimicos suos uicerint, persecutiq́ue sint, quando meo auxilio fuissent adiuti, Vel sic etiam accipere poteris: Quia Israel auersatus est bona legalia,

tantumnon

tantumnon ipsos hostes insecuti sunt, hoc est, ad hostes accurrerunt, trahendo illos ad sese, ueluti si quis ægrotum, ægre planè affectum cernens, dicat, Mortem persequitur homo ille. Ex circuncisione pariter credẽtes clamabunt ad Christum: Deus cognouimus te. Quotquot autem auersati sunt bona doctrinæ eius, illi per sese hosti spirituali satanæ accesserunt: quod ipsum in quolibet nostrûm deprehendes. A

Per sese regnarunt, & non per me, functi sunt principatu: nec mihi fuerũt cogniti.] Hic decem tribubus obijcit, quod Hieroboam & succedentes ei reges præter sententiam eius constituerint, & principes elegerint, dominatiq; sint citra eius consiliũ. Non enim interrogauerũt Deum, num se hoc oporteat facere. Ambigat hic quisquã
3.Reg.11. unus, quomodo in historijs regnorũ memoriæ tradatur, quod Achia Silonites senex ille lacerarit pallium suum in duodecim sectiones, ac decem quidem dederit Hiero-
Ibid.12. boam, prædixeritq; ipsi: Rex decem eris tribuum. Et rursus scriptum sit: Quoniam à me factum est uerbum isthuc, hoc est, quod Hieroboàm sceptris potiatur. Hic uerò dicat: Regnarunt quidem, sed non per me. Potest igitur dici, quod prophetam Achia Deus ad populum non legauerit, uerũ ad Hieroboam. Ac ipse sanè Hieroboam norat Deum uelle, regnare se: populus tamen ipsum, nõ ceu Dei consilio elegerit, ut qui non accesserit propterea Deum, nec ex eo consiliũ sciscitatus sit, quod & hic ipsis exprobrat. Præterea hoc tecum reputa, quòd eorum quæ à Deo fieri dicuntur, quędam sanè ab ipso recta, & præcedenti consilio fiunt, quædam uerò ex permissu. Quocirca ubi audiueris dicentem Deum, Quoniam ab me factum est uerbum hoc, nimirum quod Hieroboam regem agat, per concesionem hoc factum intellige. Quando uerò hic ait, Non per me regnarunt: accipe hoc, quod non præcedenti illud uoluntate Dei contigerit. Hæc & Dei interemptoribus quadrabunt. Nam etiamsi sibi Cęsarem pro rege scriberent, Annam tamen & Caipham habebant, quibus uenales erant & emptitij dominatus. Porrò quando peccatum in mortali nostro corpore regnauerit, non Dei uoluntate tale imperium geritur. Deinde quum caro in nobis unà cum adfectibus suis & cupiditatibus tenuerit sceptra, non innotescit talis dominatus Deo. Nouit enim Dominus, qui sint sui. Praui autem affectus ut ipsius non sunt, sic nec omnino quidem existunt quicquam. B

Argentum suum & aurum suum fecerũt sibi idola, ut excindantur.] Quum à me, inquit, ditati essent, meisq; bonis imbuti, non modicum fructus inde accipiendo, utebantur opibus illis in honorem idolorum, preciosissimas, sumptuosissimasúe imagines facientes. Hæ autem ad excidium eorum factæ sunt ac perniciem, ab euentu. Ob serua hic particulam, Vt: proderit enim ad intellectum eius quod uates Dauides ait:
Psal.50. Vt iustificeris in sermonibus tuis. Neq; enim illi eo scopo faciebant imagines quas colerent numinum uice, ut excinderentur, uerùm ex euentu hoc contigit. Neq; Dauid ideo peccauit, uti Deus iustus iudicaretur, sed enim ex euẽtu, reiq; gesta hoc sequitur. Sic qui philosophiæ incumbit, accepta ex Deo potentia intelligendi res naturę, aurea quadam puraq; mente, intellectaq; interpretandi, sermone splendido argentumq; referenti, deinde uerò imagines sibi substituit, atq; proponit, siue Platonicas ideas, siue iuxta Chaldaicam philosophiam, spiritualia simulacra, & ut semel dicã, humanæ sibi sapientiæ, uanæq; deceptionis spectra effingit, extirpabitur è populo, secundũ euangelium uiuente, quippe quum malè utatur donis Dei. Quales hodieq; sunt Hebræi, qui legis intellectibus, auro æquiparatis & argento, ad idola & uanas imaginationes abutuntur, in seipsis imaginarium templum struentes, & alia ob quæ restitui tandem sperant.

Extere uitulũ tuum Samaria. Exacerbatus est animus meus super ipsos. Quousq; purgari nequeunt in Israele: Ipsum faber effinxit, & non est Deus, eo quod seducebat uitulus tuus Samaria.] Post opprobria admonitionem adducit, adhortans ut uitulũ exterant, ac auream omnino uaccam reijciant. Pulchrè dixit exterere, ueluti de macula & sordibus. quasi dicat: Quousq; impuri facti per simulacrorũ cultum, impermutabiles perseuerabitis? An non intelligitis quod faber effinxerit eas imagines? Per fabrum hic simpliciter artificem intelligit non lignarium, non enim auream iam buculam faber lignarius struxerat. Vel à uitulo sermonẽ ad lignea simulacra transferens, fabri etiam meminit, ad maiorem idololatrarum ignominiam. Aureus quidem uitu-
lus,

A lus, materiei suæ nomine honorem quendam habet, quo decipiat spectatores. At quod à fabro factum est simulacrum impuriores nos reddit, à nobis adoratum.

Quoniam uento corrupta seminarunt, subuersioque ipsorum accipiet ea.] Nullum, inquit, fructum ex idolorum cultura decerpitis. Nam similes sunt res illorũ subuentaneis, seu uento perditis spicis, quæ thecas quidem plenas forinsecus ostendunt, intrinsecus uerò fructum non continent, & uacuas aristas habent. Nõ dissimili ratione simulacra foris quidem speciem habent uel mulieris uel uiri, alteriusúe cuiusdã animalis: omnis uerò roboris & operationis sunt expertia. Propterea & ipsa excipiet subuersio eorũ, scilicet adorantiũ ea, æquè enim & ipsi & illa interibunt perdenturque.

Manipulus non habet robur, ut faciat farinam. Sin fecerit, alieni deuorabũt eam.] Vel de idolis hæc dicit, quod nullã habeant subsistentiã: nam etiamsi uideanẽ habere, hostes tamen aduentu suo ea capient aurea & argentea existentia. Aliâs etiam ad opem ferendã eis nulla est fortitudo, uerũ robur habere uidentur materiei suæ causa, ut hostes opulentiores reddãt. Vel de Israele hæc loquitur, cui tanta sit obuentura imbecillitas, ut similes æstimentur imbecillo manipulo, qui eos alere non possit. Sin robur aliquod in opibus, alijsque id genus bonis possideant, alienigenæ comedent illud: Seminarunt quoque subuentanea & leuia Iudæorum doctores, quod ceu nõ habentes pondus, dispersi sint in totum terrarũ orbem, subuersaque sit tota illorum prisca respublica, cum ipsis & dogmatibus eorum. Sunt itidem manipulus cui nullæ insunt uires. Non enĩ Christũ Dei potentiã habẽt, qui illorũ farinas pauloante alienis, nempe gentibus dedit, donãs ipsis conficere quæ sunt in lege, per solidam mentem, ueluti molã quondã subtiliter & spiritualiter: uerũ nõ crasse, nec secundũ literã ea sunt accipienda. Si ex lege facturus es farinã, subter pone lapidẽ Christũ: fundamentũ enim aliud nemo iacere potest, præter hoc, quoniã in ipso condita sunt omnia: ac desuper pone lapidẽ, eundem Christũ, qui caput est ecclesiæ. Porrò seminans in carnem, & ex car
B ne corruptionẽ metens, uentis corrumpenda, leuia & uacua seminat, à spiritu seu flamine nequitiæ noxam hanc recipiens. Nec iam robore præstat, ut faciat opus animã alens. Nec enim dicere cum diuo Paulo potest: Omnia possum in eo, qui me confortat Christo. Si unquam quicquam operetur boni, non iuxta diuinum hoc scopum faciens, sed ad humanam quandam gloriam, uel aliam rationem non commendabilẽ, dæmonibus isthuc impertit. Phil. 4

Absorptus est Israel, nunc factus est inter gentes, tanquam uas inutile, quoniam ipsi ascenderunt ad Assyrios.] Veluti naufragio facto, à quodam pelago propriorũ peccatorum absorptus est. Assyriorum enim auxilium postulantes, ipsis in seruitutẽ tradentur, eruntque inutiles in medio gentium captiuos ducentium eos, nullum planè officium uel obsecrationẽ explentes, neque solennes cõuentus iuxta legem celebrantes. Deuoratus est quoque Christi occisor populus, per arrogantiã, spiritualibus Assyrijs, dæmonibus dico, addicti, ascendendo per fastum suum ad illorum sublimia affectantem animũ, propterea uas sunt inutile Deo. Ad nihilũ enim illis opus habet, corporali cessante cultu. Ad hæc omnis superbus, uel ea desiderãs, quæ supra se sunt, etsi uideatur ascendere deglutitur tamen æquè terræ hiatu, atque Dathan & Abiron. Pulchrè enim quidam superbiam definierunt esse ascensum ad inferna.

Refloruit per sese Ephraim, munera dilexit.] Adhuc exprobrat ipsis incogitantiã. Putarunt enim, inquit, apud sese, quod citra me reflorescãt, ac ueluti arbor quæpiam, cui periculum à bellis ingruebat, ut marcesceret, repullulasset, ubi per munera auxilia sibi Assyriorum obtinuerint. Dilexerunt enim munera, non ut accipiant, uerum ut alijs dent: sed nulla ipsis inde commoditas. Quid enim passuri sint, audi.

Tradentur in gentibus.] Non dixit tradentur gentibus, sed in gentibus. Non enĩ hic finis erit supplicij, ut gentibus tradantur, abducanturque captiui: uerum enim in gentibus agentes & capti, adhuc tradentur alijs supplicijs, alijsque adflictionibus: ut sit tradentur, pro derelinquentur ab Deo. Quod si quando quisquam auctus fuerit à Deo beneficio, ut crescat & floreat, nec benefactorem suum agnouerit, sed per sese uixerit, hoc est, suam uoluntatem statuendo, diuinas leges repellit, non cõtentus dona, quæ diuinitus accepit, diligere, tradetur is à Deo, desereturque. Versabitur deinceps inter gẽtes omnino quidẽ spirituales, qui sunt dæmones, horũ enim patris seipse

fecit forsan & corporalibus hostibus subiugabitur. Reputarũt peræquè Iudæi apud sese, quod germinaturi essent, si Iesum crucifigerent: ideo placuit illis munera dare, primùm quidem proditori, deinde sepulchrum obseruantibus militibus, ut celarent resurrectionẽ. Dispersi sunt igit, cunctis gentibus traditi, ut nullum nõ malũ patiant. A

Nunc excipiam eos.] Antehac, inquit, permisi eis & non redargutos, & indemnatos uiuere, propter clementiam meam uidelicet, & pœnitentię expectationem: nunc uerò accipiam eos ad iudicandum scilicet, & in iudicium eos uocabo, pœnasq; exigã ab ipsis: hoc est, non post multum ita temporis, uel in hostium regione ipsos accipiã, apprehendam. Quemadmodum enim patribus eorum præcedebam, accipiẽs ipsos in sortes, & attributas eis sorte regiones, sic his præconstituens captiuitatis locos ueluti talibus dignis, accipiam eos in Babylonia.

Cessabuntq; paulum ne inungant regem et principes.] Postquam enim, inquit, noluisti à me regem petere, sed tuo consilio creasti tibi reges, priuabo eos ipsis, & ab hostibus iugum passi cessabunt, uel desistent porrò sibi reges & principes deligere. Nam quos eligebãt, non ad meam constituebant gloriã, sed enim cum illis idola sectabantur. Hic inter minas pariter benignitatẽ intuere: Modicũ, inquiẽs, desistent inungere regem: atq; per hoc iuxta spem facit reditus à Babylone. Animaduertendũ aũt, quod post captiuitatem, Ephraim, siue decem tribus Israel, non ultrà habuerũt proprium regem in Samaria, sed Hierosolymis Zorobabel dux erat totius populi, atqui huic duodecim tribus dicto audientes fuerunt. Suscipiam, ait etiam Deus pater, tribus Israel ad Christum reuertentes: idq; tum fiet, quum desistent somniare, regni et sacerdotij sui restitutionẽ. Imaginatione ẽm inungunt sibi reges & sacerdotes, legalis politiæ recuperationem expectãtes. Præterea filiũ iniquitatis ipsi inungentes, ipsum Christũ & regem faciunt. Sic quilibet nostrûm, quando susceptus fuerit à Deo, & familiaris ac proprius factus fuerit, etiamsi antea alterius aulæ extiterit, alios cessat habere cùm reges, tum principes, dominatores tenebrarũ dico, qui reges & principes nõ sunt, cæterũ nos eos in reges inungimus, constituimusq;. Atqui Deũ tantũmodo regem habet, qui illi obtemperat, mandatisq; ipsius ducit, & q uitæ suę in singulos dies dispensationibus, etiamsi iniucundæ fuerint, non turbatur, æquo eas animo patiens. B

Quoniam Ephraim multiplicauit aras, in peccatum factæ sunt aræ eius dilectæ.] Iure, inquit, iniquum ipsorum obliterabo regnum, quandoquidem regnans super ipsos Hieroboam peruertit eos, ut multiplicarent idolicas aras, quę factę sunt ipsis occasio plurimorũ peccatorũ. Nam aduersus honorẽ meum deliquerũt, omnemq; cæterã peccatorũ specię admiserunt: huiusmodi uerò aras dilexerũt, planeq; erga ea inflammati fuere, quũ debuissent potius ideo per omnẽ ætatem suã plangere et lugere.

Conscribam ipsi multitudinem, & legitima ipsorum.] In peccata, inquit, & reprehensionem ipsis conscribam, & supputabo copiam huiusmodi altarium, & legitima ipsorum, hoc est, memoriam faciam ad reprehensionem multæ ipsorum impietatis. In peccatum etiam factę sunt interimenti Christum populo, legales aræ, & quæcunq; à Deo acceperunt legitima, in reprehensionem & iudicium ipsi scripta sunt, simulac
Rom. 2 ea est transgressus. Iudicabit enim, ut apostolus ait, præputiũ natura legem implens,
Matt. 25 transgressorem legis per circuncisionẽ. Et: Apud quem multũ deposueiũt, multum
Luc. 12 etiã repetent. Et: Sciens uoluntatẽ Dñi, nec opere eam persequens, uapulabit multũ.

Pro alienis altaria reputata sunt.] Idolicarũ quidem ararũ, multa sunt tacti solicitudine: meas uerò aras & ut ipensas & posthabitas pro alienis habuerũt, ideoq; neglectæ per ipsas iacuerunt. Fuerunt autem duo secundum legem altaria Dei: alterũ primitiarum foris in aula, alterum suffitus intus in tabernaculo. Porrò & unusquiuis nostrûm duas aras possidet: alterã foris, super qua corporales oratiões sacrificat Deo: alteram intus secundum mentem, super qua thymiama, seu suffitum precationis, diuinarumq; contemplationũ sublimitatẽ, & spirituales facultates ad superna mittit. Hæ sunt re uera dilectæ & preciosæ aræ. Sin quisquam his depulsis, multiplicauerit sibi aras, ad multiformes malignitatis species delatus, per opera nimirum & cogitationes, uarijs & peregrinis doctrinis agitatus, ad peccatum illi tales aræ fiunt. Præterea hæreticis consortione iuncti, habent quæ illis in peccatum cedant.

Proinde si immolauerint uictimam, & ederint carnes, Dominus nõ suscipiet eas.

Nunc

A Nunc reminiſcetur iniuſtitiæ ipſorum, uindicabitq́ peccata eorum.] Poſtquã enim quæ immolant ſuper altaribus ſuis multis, idolis immolant, nõ ſuſcipiet ea Dominus, quinpotius per ea & alias ipſorum iniquitates recordabitur, & ad uindictã prouocabitur. Perinde enim ut per ſanctas hoſtias placatus & propitius factus, obliuiſcitͬ iniquitatum & iniuriarũ: ſic animaduertens eos ſacrum idolis facere, ad reminiſcẽtiam aliorum quoq; uitiorũ uenit. At quid eſt quod ait: Si ederint carnes? Tenuerat conſuetudo, nondum immolatis uictimis, renes unà cum adipe ſuper ipſos, & ſummitatẽ hepatis offerre Deo: dextrum uerò brachiũ & pectorale ſacerdotibus ſegregare: cæteras carnes, ij qui uictimam afferebant, pro ſuo nutu edebant. Quidam & hunc ad modum intellexere, quod non agitet ſermones de idolicis ſacrificijs, uerùm conſiliũ eorum ex his iudicet. Vbi enim dixiſſet, quod aras meas dilectas alienas reputarunt, ne quis exiſtimaret, quod ſacrificijs egeat Deus, nũc ait: Ego nõ egeo uictimis, ſedenim uoluntatem eorum ex his iudico. Vide aũt prædictã legalium ceremoniarũ abrogationẽ, introductumq́ ſpiritualẽ in uerbo cultum, iuxta illud: Immola Deo uictimam laudis, & redde altiſsimo uota tua. Laudat etiam Deum fidelis, lumen propriorum operum coram Deo lucere faciens, ut ab uidentibus ea glorificetͬ Deus, perinde ac diuerſum faciens, autor eſt, ut uituperetur nomen eius apud gentes. Pſal. 49

Ipſi aũt in Aegyptũ auerſi ſunt.] Et auxilia inde petiuerũt, approperãtibusq́ calamitatibus illuc confugerũt. Vel buculas adorãtes, bouẽ Apim ut Aegyptij coluerunt.

Oblitusq́ eſt Iſrael factoris ſui, & ædificarunt delubra: Iudas extruxit oppida mœnibus cincta. Demittam ignem in ciuitates eius, qui deuorabit fundamenta eius.] Vtriſq; regnis interminatur. Decem tribuũ imperiũ ideo increpat, ac terret, quod bello ingruente, quod interminatus ſit eis propter ſcelera eorum, non dederũt operam ut me curarẽt, ſed idola potius: hinc & plura ſibi delubra & lucos excitarunt, placantes ita ſua numina, ut bellum amoueant atq; fortunent. Ad Iudas ciuitates ſuas mu-

B niebat, ut per eas ſeruaretur, & nõ per meam protectionẽ. Proinde hoſtilis ignis exedet fundamenta ciuitatum ipſius. Extruit delubra dæmonibus, corrumpens templũ Dei, ſiue ſeipſum, per corporales impuritates nedum ſe perdẽs, uerùm etiã alios. Per impuritates enim habitant illi in eo qui antea fuit templum Dei. Iam qui per uanã ſophiſtices ſcientiã, hæretica dogmata munit, extruit urbes mœnibus cinctas: cæterùm fundamenta, & ſubiecta, & principia talium urbium abſumit ignis euangelici & apoſtolici ſermonis, quem uenit Dominus iacere ſuper terram: ſpiritus dein, quem in ſpecie columbæ demiſit Dominus. Præterea urbes Iſraelis ſecundum carnem, deuorauit ignis Romanorum, eo quod extruxerunt aduerſus Dominum inſidias, tanquã delubra hoc pacto Deo ædificantes.

CAPVT IX.

NE lætare Iſrael, neq; exhilarare, ueluti populi, quoniã fornicatus es à Dominò Deo tuo.] Decerno aduerſus te mœrorem, ac demando nullam in te occaſionem lætitiæ & gaudij eſſe, ſedenim præ omnibus populis te turbari. Quam ob remͬ quia illi nunquam fuerunt mei: neq; enim legem acceperunt, neq; per prophetas docti ſunt. Tu uerò meus exiſtens fornicatus es. Non igitur oportet te in bonis agere, ſed malis premi: ex quo tibi neq; lætari, neq; gaudere aderit: perinde ac dictum eſt: Non eſt gaudium impijs. Nam omni peccãti luctus conuenit. Diuus Paulus eum in modum de Corinthijs conqueritͬ, quod non luxerint ſuper eo qui fornicatus fuerat. Eſa. 57 1.Cor. 5

Dilexiſti dona ſuper omnem aream frumenti.] Quum meis, inquit, bonis, fruereris, tu dona dabas idolis, pͥmitias frugum illis conſecrans.

Area & torcular non agnouit eos, & uinum ipſis mentitum eſt.] Poſtquã, inquit, idolis fructus dicaſtis, nihil quicquam porrò colligetis, neque frumentum, neque uinum: cæterùm uidebitis quidem exuberantes uites, tempore autem uindemiæ ſpebus ueſtris fraudabimini.

Non habitauerunt in terra Domini, incoluit Ephraim Aegyptum.] Non enim ceu in terra Deo conſecrata, legitimè uiuebant, ſed nullam non iniquitatem perficiebant, ceu in alienis gentium terris nectentes moram. Propterea & Aegyptiacam impietatem ſectantes, Aegyptum incolere dicuntur. Verùm ſic etiam inhabitarũt Aegyptum, quod ut ſuprà memoratum, ad Aegyptios ueluti amicos conceſſerint.

Et in Assyrijs immunda comedent.] Siue quod ad Assyrios ceu auxiliatores confugientes, immunda comedēt cum ipsis, cōmuni cum illis mensa utentes: siue quod ab ipsis captiui ducti, epularum immunditiæ unà cum ipsis participabūt, ut serui dominorū suorū cibo proposito uescunt. Ab epulis aūt reliquæ etiā impuritatis species intellige. Postquā enim in immundo captiuitatis loco egerunt, impurè iuxtà uixerūt. Qui Deo primitias etiam frugū non dicauerit, ut fruātur eis indigentes, utcp ex ipsis eleemosynam faciat, dæmonibus eas impertit, dum eas apud sese retinet atcp reponit. Propterea area quæ in cœlis est & torcular, non agnoscet ipsos: non enim abducent secum illò fructum. Præterea uinū, hoc est, lætitia, quam hinc uidentur habere, fraudabit eos. Necp habitabunt in terra Domini mansuetis dicata: uerùm Aegyptū & tenebras exteriores, quas parauit dæmonibus in Aegypto potissimū cultis. Tum impura sua opera, siue operū fructum edent, in parte dæmonū, quos per Assyrios sæpe intelleximus, cōstituti habitatores. Necessum est igitur credere, panē nostrū cor da nostra fulcientem, Christum ex Deo esse, perinde ac ipse dixit: Ego à Deo exiui, & ueni: talemcp suscipere operæ fuerit precium, terramcp Domini inhabitare, catholicā dico ecclesiam: haudquaquam autem hæreticorum conuenticula, quæ re uera cùm terra Assyriorum, tum Aegyptus sunt: ad quæ ingressus, impura illorum dogmata & arcana comedit.

Ioan. 16

Non libarunt Domino uinum, nec suaues fuerunt oblationes ei.] Hoc est, non obtulerunt ei hedysmata uel suauia aromata, per suffitus, sed idolis.

Veluti panis luctus.] Lex erat, eum qui attigisset mortuū, immundū uideri. Proinde quæcuncp ederēt aut biberēt, uel quæ simpliciter etiā attrectassent, lugentes mortuum immunda reputabant, eo q̄d cōtaminatio propter mortuū lege cauta esset. Oblationes itacp & sacrificia eorū immunda erunt, ceu panes mœroris. Subinfert igitur:

Omnes edentes ea coinquinabuntur. Nam panes eorum cum animabus suis non ingredientur domum Domini.] Hoc est, ipsis erunt utiles, ipsicp tantū uescentur eis, uerùm Deus non accipiet ea, quemadmodū necp sacrificia crucifigentium Dominū, in eorum paschate suscipiebat. Vel panes propositionis eorum. Necp libationes uini eorum Domino offerebantur. Necp hedysmata seu thymiamata, quandoquidē non ut ille uoluit offerentur. Quod si ex iniquè partis facultatibus sacrum faciamus Deo, panis mœroris commodissimè dici poterit, tanquam circumuentis lugentibus, quod sint iniuriam passi. Sancit autem legem Deus, talia in domum suam non esse perferenda: impura enim esse, & qui ea manducarint pollui. Nec contaminantia exhiben da Deo, quod pollutis animis coinquinata sint peculiaria & propria. B

Quid facietis in die panegyreos, & in die festiuitatis Domini?] Seruire enim coacti, ac secundum alias leges gubernari, non poteritis diuinos cōuentus iuxta Mosaicam traditionem celebrare. Quidam hic belli occasionem, & per id ultionis diem panegyreos, festiuitatiscp Domini intellexerunt, quasi Dominus exhilaretur & lætos conuentus celebret, super ipsorum interitu. Possunt hæc & ad cruci Dominum affixuros referri, uelut indignabūdus propheta ita exclamet: O quale facinus admissuri estis in die paschatis, quādo panegyris quidem erit, uniuerso populo congregato, & re ipsa Domini festum. Ipse enim ea cōstituit, pro nobis oblatus. Etenim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Dici etiā hæc queant, ad negligētes hic uirtutis opera: Quid facietis in die futuri cōuentus, quādo omnes sistemur ante tribunal Christi? prorsum nihil. Nunc em̄ poteritis facere quicq̄, tūc uerò planè nihil. Talis etiam dies adeocp festiuitas Domini est, quando Deus fit omnia in omnibus.

1. Cor. 5

Idcirco ecce proficiscentur ex adflictione Aegypti, excipietcp eos Memphis, & sepeliet ipsos Machmas.] Quando Samaria capta est, reliqui in Aegyptū aufugerunt. Post, quando Hierosolyma incensa sunt ab Nabuzardan, fugerunt in Aegyptum, occiso Godolia, Hieremia tamen eos prohibente. Babylonij itacp exacerbati, quod Aegyptijs confiderent, contra ipsos quocp armabant: eoscp unà cum Aegyptijs adorti, citra laborem debellarunt. Quare tum istam in Aegypto calamitatem, & amissæ uictoriæ pericula fugientes, ad Memphin se receperunt, ceu munitiorem urbem, ut in qua regia erat: deinde ad Machmas quoque accurrerunt, uicinam Memphi ciuitatem, illicp obierunt diem suum, in Iudæam non reuersi.

A Argentum ipsorum pernicies hæreditabit.] Quoniā ab Deo acceptum illud impendebant in idolorum structuras. Siue quod quantumuis ingentia munera Aegyptijs dederint, ipsis tamen non potuerit commodare.

Spinæ in tabernaculis ipsorum.] Hoc est, inuia regio eorum et locus erit, atq; adeò solo æquata, ut iam spinas proferat. Vel, quod uidebunt quidem demorantes in Aegypto quiete frui, quæ tamen ipsis non obueniet, cæterū calamitates in eos spinarum instar infigent aculeos. Præterea omnes in Aegyptū fugientes, hoc est, ad toruū, triste, persequensq; peccatū, etsi splendens instar argenti uerbū habuerint, interitus hæreditabit, apprehendet: maiorē nanq; condemnationē, acerbioremq; interitū, uerbum Dei, cui non parent, cedet. Deinde cōscientiæ spinas sustinebunt in tabernaculis, hoc est corporibus suis. Ferit em̄ conscīētia nos ut spina nobis cōiuncta. Conuenient etiā hęc in opulētos, quib. argentū est ac tabernacula seu ędes splēdidę. Spinas aūt om̄ino Dn̄s solicitudines esse subindicauit: quę quātæ sint in ædib. diuitū, nemini est clàm.

Venerunt dies ultionis, accesserunt dies retributionis tuæ.] Quoniā uani prophetæ accusabāt diuinos & ueros uates, asseuerantes populo, quod quæ dicant prophetæ, post longa demū tempora sint euētura, securos ita & pœnitentiæ uacuos plerosq; facientes: Deus iam nunc ait: Venerūt iam dies adflictionis tuæ, nec in longū differenē calamitates tuæ. Propterea & diuus Paulus: Nūc, inqt, tempus est acceptabile, 2 Cor.6
Et Dn̄s: Vigilate, quandoquidē ignoratis qua hora fur uēturus sit. Et: Sint lūbi uestri Matt.24
circūcincti, & lucernę ardētes. Et: Similes estis hoibus expectātibus dominū suum. Luc.12

Affligeturq; Israel, ueluti propheies attonitus, homo spiritifer.] Tātus, inquit, mentium stupor apprehendet Israelē, in miserias & adflictiones incidentē, ut æquiparet pseudoprophetæ, ab malo spiritu ipsum inhabitante agitato, menteq; capto, hincq; inde correpto ac circūacto: sic & Israel defatigatus hinc inde fugiet. Nec solus Israel hæc patietur, uerùm pseudoprophetæ in haud dispares incurrent cruciatus & mala.

B Ab multitudine iniustitiarum tuarū multiplicata est insania tua.] Insaniā appellat stuporem, defectionē animi, trepidationemq; quā suis in calamitatibus pertulerunt. Hæc itaq; insania uehemēs & multa, inuasit te propter multas tuas iniurias, quas mihi intulisti, idolis immolans, & proximis tuis, uiolēter eos opprimens. Vel maniam, uanam prophetiam appellat, siquidem insanientibus similes erāt prauorum spirituū subuates. Dicit itaq;, quod ut multos habendo deos, meo honori uim fecisti (etem aureas uaccas, & Beelphegor, & Chamos, abominationē Sidoniorū, & Bel, & Astartē, deuenerati sunt) sic & pseudoprophetas furore agitatos multiplicasti. Nā alius quidē per aues, alius p uictimas, alius p mortuos, alius uerò alia quadā ratione uaticinabat.

Speculator Ephraim, cū Deo propheta, laqueus intortus super om̄es uias eius.] Ego quidē, inquit, lege tibi perlata, datoq; tibi intellectu, ut scires quō te oporteret uiuere, ueluti quempiā speculatorē & prophetā cum Deo uaticinantē, demōstraui te cunctis gentibus, ut in Dei cognitione, Deoq; placente uita, cæteris etiā ducatū præstares, ut ad mei cognitionē peruenirent. Repperi aūt laqueū tortuosum super oēs uias uitæ tuæ, undiq; em̄ læsæ sunt & illaqueatę animæ respicientiū in te, partim ab idololatria tua, partim ab reliqua uitę tuę formula. Quidā hunc locū sic accipere maluerūt: Ipsi Ephraim multos habēti deos speculator & propheta cū quolibet Deo cōstitutus est. Alij em̄ cultores & uates fuerūt Astartes, alij ipsius Chamos, alij alius. Eapropter laqueus intricatus super oēs uias eius: hoc est, ppterea errauit, & rectā diuinæ cognitionis & uirtutis semitā amisit. Pharisæi quoq; speculatores cōstituti Israeli, præ se quidem ferebant speciē prophetarū Dei, populū uerò illaqueabant incuruū existentem. Subinde etiā alij facti sunt, qui Dn̄m sermone captioso irretire conabant, non rectā accedentes ipsum. Quod si om̄is potestas ab Deo ordinata est, cōsideret et uideat quilibet princeps, quō sit speculator & propheta Dei. Erit aūt si & alijs iustū in iudicijs denunciet, ac in operibus suis illud ipsum etiam seruet: sin minus, laqueus est tortuosus.

Insaniam in domo Domini fixerunt.] Nedū, inquit, in cæteris ciuitatibus idola statuerūt, uerumetiā in templū Dei execrationes infixerūt: has em̄ nominauit insaniā, ceu ab demētia, insania, & stupore factas. Vel insaniā, ut suprà memoratū, uanā prophetiā appellat, quā in templo Dn̄i, hoc est, populo collocarūt, & firmā & stabilem faciendo. Non em̄ desierūt habere pseudoprophetas, Domus Dei caro etiā deifera est,

 in

in qua insaniã suam infixerũt, cruci adfigẽtes, passum pro nobis in carne. Domus Domini est peræquè mens nostra, in qua insaniã infigimus, dũ oculos nostros flectimus in uanitates & insanias falsas, circa uanã hanc uitã in rabiem adacti furẽtesúe. Insania est amor, insania est ira, insania est ad qualemcunq; uoluptatẽ immundam impetus. A

Corrupti sunt iuxta dies collis, recordabitur iniustitias eorum, ulciscetur sese de peccatis ipsorum.] Quia collibus applicuerunt se, illicq; facta sacrificia dilexerũt, corrupti sunt animabus suis: & hactenus quidem tolerauit ea mala Deus, nunc uerò ultionem sumet de omnibus diebus iniquitatis illorũ. Vel uetustioris historiæ mentionem nobis ad memoriã reuocat. Nam Gabaa ciuitas erat Beniamin, quæ collem ualet, si quis traducat in nostram linguam. In hac, quũ Leuita quispiã transiens, diuersorio uteretur, ut fit, per noctem conuenientes scelerosi urbis illius incolæ, uxore eius rapta, per totam noctẽ impurè abusi sunt, adeò ut illic tandẽ moreretur ea planè nocte. Hic maritus, corpus seu cadauer coniugis suæ membratim dissectũ, reliquis tribubus adlegauit, cõmissum illis flagitiũ ostendens. Quæ ardentes indignitate sceleris, ascenderunt contra Beniamin tribũ, in Gabaa, hoc est, colle, ubi semel atq; iterum collatis signis dimicãdo uicti sunt & corrupti, non ferente auxilium Domino contra Beniaminitas, qui tantũ flagitij designauerant: iuxtà cæterarum tribuum populo indicando, quod & ipsi supplicijs digni sint, eoq; in mortẽ traduntur, quod ipsi iniqui quum essent, iniquos punire uolebant. At uerò tandem clamantes ad Deũ profusis lachrymis, confortati sunt, ac resumptis uiribus Beniaminitas debellarũt. Proinde ait: quod quemadmodũ in colle Gabaa perierũt & hi & illi, sic interibũt Iuda duæ tribus, & Ephraim decẽ, inter se mutuò intricatæ. Contigerunt hæc quando Ioas rex decẽ tribuũ uenit ad Amasiam regem Iuda, & abstulit partem de mœnibus Hierosolymorum.

Iudic. 19

Tanquam uuam in deserto inueni Israelem, & ueluti scopum in ficu præcocem, patres ipsorum uidi. Ingressi sunt ad Beelphegor, abalienatiq; sunt ad ignominiam. Et facti sunt dilecti, ceu execrati.] Ob oculos hic ponit: quod nõ iniuria eos tradat in perniciẽ. Ego ẽm, inquit, ueluti si quis in deserta terra, et prorsum uacante plantis, reperiat uuã uel ficũ in arbore ficu prẹcoquã, cũ minimè modica uoluptate ea decerpit, sic ego inquam ipse alijs hominibus in impietate spiritũ ducentibus, Abrahami & ab illo descendentiũ patriarcharũ repertas uirtutes collegi, eorumq; mihi posteros assumpsi: atenim ex ipsis hi progeniti, haudquaq̃ eos imitati sunt, cæterũ traditis obliuioni beneficijs meis, Beelphegoro seruierũt, abalienatiq; sunt, hoc est, defecerũt ab me ad contumeliã sui. Re nanq; uera pudor & ignominia eorũ talis Deus Beelphegor erat, q̃d iam olim dilecti mihi propter patres, facti sint per propriã suam impietatẽ ueluti execrati Moabitę, illorũ ẽm idolũ coluerũt. Scopũ aũt, hoc est, metã & speculã appellat præcocẽ ficũ, quod omnes speculent, ceu primo prodeuntẽ. Ac deicidæ, qui antea quidẽ dilecti fuerunt Deo propter patres, nunc execrabiles facti sunt, eoq; abalienati sunt, nõ æmulãtes patrum suorũ uirtutẽ, fabricãtes crucẽ ad ignominiã Christi, unde introierunt ad principem abominationis, toti illius dominatui subditi, familiaritatẽ eius cõsecuti: hoc ẽm est ingredi. Porrò nusquã uolens mortẽ peccatoris Dñs, in anima destituta ab omni bono fructu, inuenit cogitationẽ aliquã Israeliticã, ac cœlestia spirantẽ, adeoq; diuinis cõtemplationibus dignã, ceu uuam uerę uitis propaginẽ, quę per angustam uiam expressa uinum proferet cõpunctionis. Præterea in ficu, uoluptatia dico uita, inuenitur quispiã à Deo, qui præcox speculator fit, ante extremũ illum diem futura præuidẽs, ad eaq; sese præparãs, pater alijs ac dux diuinioris uitę cõstitutus. Atqui hic animaduertendũ, ne fors Beelphegoro, impuritatis dæmoni initiet, operaq; ignominiæ aggressus, abalienetur à Deo, fiatq; antea dilectus, tanq̃ execrati, nimirũ qui fornicati sunt tum, quum Phinees Israelitã propter Madianitin luxit. Nã & illi, ut scriptura testimonium dicit, Beelphegor initiati fuerunt. B

Psal. 105

Ephraim ueluti auis euolauit.] Celeriter, inquit, defecit ab me, non secutus patres illos suos. Vel quod celeriter ad captiuitatem abducetur.

Gloriæ ipsorum ex partu, doloribus et cõceptionibus. Propterea etiamsi educauerint liberos suos, orbabuntur illis confestim.] Quoniam noluerũt glorificari per me & auxilium meũ, sedenim gloriam suam æstimarũt numerosam sobolem, putantes forsan ex tali suorum copia sese robustiores futuros, nequicquam huiusmodi sperarunt.

Etenim

A Etenim quando educauerint liberos suos, iamq; uirilis eos ætas firmauerit, bellum aduentans talibus eos filijs spoliabit, ideoq; nequicquam labores propter liberorum educationem sustinebunt.

Hinc ipsis dolor & calamitas euiniet.] Quid ita? Quia relinquentes liberos suos, & ab ipsis relicti, nõ parum ærumnarũ sunt passi. Ego uerò quando mecũ expendo, quomodo mortales nos omnia occupamus, nullos non labores & solicitudinũ dolores sustinemus, propter perditam huius mundi gloriam, de nobis hæc dici existimõ, quod bonis operibus, quæcunq; ceu liberos educamus proferimusq;, ad gloriam respicientes humanam, nõ fruamur, sed perdamus potius, hic mercedem nostram auferentes. Partim etiamúe, adeoq; ærumnã etiamnũ sentimus, ceu negligentes mandati: Nihil faciatis ad humanam gloriam.

Caro mea ex ipsis.] De unigenito hæc Dei filio accipienda uidentur. Quum enim dixisset, Orbabuntur sobole sua: iam adijcit, non tamen omnino eos excindam pers damúe: Nam caro mea quam assumam, ex ipsis erit. Vnde & Paulus ait: Ex quibus Christus secundũ carnem. Atqui hoc etiam pacto intelligere licet: Auditis propheta minis Dei aduersus Israelem, precatur ne uel ipse, uel sui contribules, & secundũ carnem cõgeneres, sint participes futuræ istius iræ. Propterea inquit, Caro mea ex ipsis, hoc est, extra ipsos: longè quæso ab ipsis remouear, & ego & caro mea, siue cognati & contribules. Cognatos enim apostolus carnẽ appellat, quũ dicit: Si quo modo pro uocem ad æmulandũ carnem meã, hoc est, secundũ carnem cognatos mihi Hebræos, seruemq; ex eis quosdam. Non dissimile quiddã Dauid etiã: Ne simul, inquiẽs, perdas cum impijs animam meam, & cum uiris sanguinum uitam meam. Matt. 1 Rom. 9 Rom. 11 Psal. 25

Ephraim quemadmodũ uidi, ad uenationẽ exhibuit filios suos. Ephraim præstò est, ut educat liberos suos ad traiectionẽ.] Hæc ueluti ex prophetæ persona dicuntur. Vide o, inquit, Domine quod Ephraim, ex quo iniquitates ac scelera cõmisit, tantũ non B ipse liberos suos protulerit ad uenationẽ, hoc est, ad captiuitatẽ & traiectionẽ, hoc est, mactationẽ seu iugulationẽ. Quidã enim captiui ducti sunt, alij uerò ab hostibus iugulati sunt: itaq; neminem alium accuset orbitatis, sed semetipsum. Ad iracũdiam enim prouocans Deum per impietates suas, ipse hostes adduxit. Perinde ac qui Dominum occiderunt, Romanum uindicem accersiuerunt. Vel, quia filios suos Ephraim idolis immolabat, & ad uenationẽ & iugulationẽ destinabat, propterea non immeritò sobole sua uiduabit: haud iniuria priuatus illis, quos idolis iniustè ad mactationẽ, ad uictimã, ceu feram quandã & prædã prodebat, perinde atq; ipse ego uidi. Nec ẽm est mendaciũ hoc. Hisce astipulat etiam Dauid: Effuderunt, inquiens, sanguinẽ filiorum suorum & filiarũ, quos immolarunt sculptilibus Canaan. Prauorũ etiam dogmatum assertor quispiam factus, multos tales liberos, per uerbum sectæ suæ, ad iugulationem quam animabus suis patiuntur, tradit: prius tamen ad uenationẽ. Nam si quando germani ecclesiæ doctores conantur uenari illos, nec uoti compotes facti fuerint, tum demum mactant, ecclesiæ eos, anathematis hasta quidem auferentes. Psal. 77

Da ipsis Domine, Quid dabis ipsis? matricem sterilem, siccasq; mammas.] Quia, inquit, in prolis suæ exuberantia confidũt, tanquam per eam propter multitudinem, aduersus hostes præualent, ac idcirco auxilium tuum adspernẽtur, nihil omnino pariant, sint planè infœcundæ ipsorũ uxores. Si uerò pariant, non lactent, non educẽt, sed ante tempus absumantur proles: sic fiet, ut tollendorum liberorum spe orbati, te auxiliatorem suum inuocabunt. Hæc propheta precatur ipsorũ etiam cura tactus, ueluti amans fratrum suorum, ut ne pariant impios liberos, neq; educent: ac pro diuina gloria æmulatur ceu amans Dei. Præterea cuiuis peccatorum matrix est, in qua concipitur in peccatis, secundum id quod dictum est: Abalienati sunt peccatores ab matrice, Quæ uerò illa est? Cuiuslibet peccati prima occasio & obiectio: fornicationis, uidere: cædis, irasci. Mammæ educantes genitũ malum, cogitationes sunt sceleri consentientes, & sermones, quibus augescit. Proinde precatio est prophetico spiritu digna, nec matrices hasce malignãtes pariant, effœtæ factæ, neue ubera producta mala enutriant. Christi quoque occisoribus matrix est sterilis, legislatio nimirum literæ, propheticiq; sermones sunt aridi. Psal. 57

Omnes malignitates ipsorũ in Galgal, quoniam illic odi eos, propter malignitates

 studio-

ſtudiorum ſuorum. E domo mea eijciam eos.] Poſtquã in Galgalis maximè fuerunt impij, horum meminit & ait: Propter illic non optima admiſſa facinora, odi ipſos, ac eijciam eos ex domo mea, uel ex Palæſtina, quam pro domo habuerũt ab me ſibi traditam: uel ex templo meo: aliò enim ipſos transferam. A

Nec poſthac eos diligam.] Non enim ipſos ex captiuitate reduxit, ſed illorum poſteros. Aequè ac terram promiſsionis in Aegypto agentibus quidem Hebræis daturum ſe pollicitus eſt, quæ poſteris eorũ tandem obtigit. Nam quum egreſsi murmurarent, in deſerto ipſi quidem interierunt, filios eorũ promiſsione excipiente. Atqui etiã ſi illos ipſos dilexiſſet, quos tamẽ nunq̃ ſeſe dilecturũ nũc ait, nihil mirũ eſſet. Nã ſi rectè intuearis rem, inuenies prophetiã refertã minis, ac rurſus bonis promiſsionibus, ut in præfatione dictũ. Propterea interminatur ut audientes emendent, ac emendata uita ſua non adducãt, ſed potius auertant minas, mala ue, quæ interminatus eſt Dominus. Nam in eos qui mores & uitam ſuam non in melius alterauerint, omnino inducuntur mala. Hæc propalam Iudæis quoq; Chriſti interemptoribus conueniunt. Etenim & illi eiecti ſunt ex domo. Primùm ex parte, quando eiecit è templo Dominus negociatores, qui ex patris ſui æde emporium faciebant: deinde in uniuerſum omnes: poſthac, quando templũ diruit, nec amplius eos diligere perrexit: peruenit enim ſuper ipſos ira in finem, & dorſum ipſorum ſemper inflexit, ad ſeruitutem eos tradens, ut ita omnis ipſorum in Chriſtũ malignitas perſolueretur, quem ab Galilæa
Ioan.7 dicebant natum, iniuriam illi inferẽdo. Scrutare enim, inquit, & uide, quoniam propheta ex Galilæa non eſt excitatus. Quia uerò Galgal reuolutionem ſignificat, conſidera quod quando ad ima terræ huius deuoluimur, cœleſtia nõ ſpirantes, ſcrutare, inquit, quod propheta nõ eſt ex Galilæa, ſed ex cœlo, quæ eſt domus Dei: haud iniuria hoc patientes, quando neque ad cœleſtia conſpeximus.

Cuncti principes eorũ inobedientes.] Quaſi dicat: Si ſubditi tantummodo impij fuiſſent, forſan peperciſſem ipſis, propter principũ uirtutẽ, æquè atq; propter Moſen peperci rurſum Iſraelitis: nunc uerò & principes immorigeri ſunt mihi. Nec unus modò uel duo, ſed uniuerſim omnes. quî igitur noxam illis condonabo? quî parcam? ecquis mediator ſtabit? B

Laborauit Ephraim, radicibus ſuis exaruit, ne fructum porrò proferat.] Radices regnum appellat. Primùm enim uocatis in iudiciũ principibus, nunc radicem & regnum elanguiſſe dicit, hoc eſt marcidam factam & aridam, ut quæ exciderit ab mea pinguedine & adiutorio, adeò ut fructũ deinceps nunquã ſit prolatura. Quum enim in ſeruitutem decem tribus uindicaſſet Salmanaſar, non ultrà regnum Ephraim ſubſtitit. Vel radicem ſimpliciter decem tribuum robur accipit, quod arefactũ eſt, quod ſuccenſuerit ipſis Deus, ut non ultra fortes liberos progenerarent.

Quare ſi genuerint, interimã deſiderabilia uentris eorũ.] Radix eorũ, inquit, uniuerſa, adeoq; robur ita planè exaruit, ut non amplius ſint ꝓducturi liberos, q pro ipſis cõtra hoſtẽ dimicẽt. Ac ſi quos genuerint, ego occidã, ꝓ prçliũ eos hoſtibus tradendo, etiãſi ipſis grati ſunt ac delectabiles. Ipſi quidẽ per ſeſe nõ ſunt digni ut deſiderent, diligãturúe, uerùm quatenus ſunt uentris eorum propagines, ſunt ipſis etiam chari.

Repellet eos Deus, quoniam non audiuerũt ipſum, eruntq; errones in gentibus.] Repulſis ipſis Deus ex Palæſtina, faciet errones captiuos, quoniã prænunciante ipſo quę paſſuri eſſent, non habuerũt fidem, non obtemperarũt. Ecquis non uidet Iudæorum ſynagogã, unà cũ doctoribus ſuis deflorefcentem, non conſtitutã ſuper patrum maiorumúe radice, ſed effractã arefactamq;, nec amplius uel fructũ, uel prophetã, uel doctorẽ proferentẽ? Sed quæcunq; genuerint, uel cogitauerint, uentris ſunt deſiderabilia. Ex uentre enim ea ſonãt, non ab ore Domini Dei omnipotentis. Et ea quidẽ occidentia ſecundũ literam intellecta, quæ eſt mortua & non uiuens. Præterea ipſos in gentibus errones conſtituet, non tantũ quod locum ex loco ſint cõmutaturi, uerũ quod mente etiam ſua ſint erraturi, id quod inter gentes maximè demõſtratur. Gentibus enim ſuſceptis, ipſi non ingredientes, manifeſtiſsimi planetæ ſeu errones depre-
Pſal.44 henduntur. Quinetiam nos ab ipſis principes conſtituti: Conſtitues eũ, inquit, prin
2.Tim.4 cipes ſuper uniuerſam terram. Et quemadmodũ Paulus ait: Regno inconcuſſo acce
Matth.11 pto, ne ſimus inobedientes dicenti: Tollite iugũ meũ ſuper uos. Neq; areſcãt radices noſtræ,

A nostræ, quas per baptisma tenemus, accipientes spiritū sanctum, qui dat nobis, ut fructum feramus per ubertatē. quilibet enim baptismate tinctus, donum sanctum possidet, quo confortatur, ut ad mandata sese strenuè gerat. Optimum itaq; fuerit non habere desideria uentris, uel circa escas occupatos & hærētes, uel aliam quampiam humanarum cogitationū generationem. Sin tenuerimus, beneficiū suum impertit nobis Deus, occidens eam per uerbum suum in nos transfusum, quod uiuax est & efficax, omniq; ense penetrantior ancipiti. Errat etiam in gentibus, gentium consuetudinibus sese accommodans, diuinationibus, auspicijs, augurijs, idq; genus alijs ipsarum superstitionibus sese dedens.

CAPVT X.

Vitis palmites proferens ac gemmas Israel, fructus eius abundans. Iuxta multitudinem fructuum suorum multiplicauit aras.] Dicto quod radix eius elanguisset, ac sterilis esset facta, nunc subdit, quod & antea uitis ac uinea gemmascens, ac in multam exuberantiam extensa fuerit, propter fœcunditatem liberorumq; exuberantiam, perinde ac Dauid ait: A mari septentrionali adusq; mare australe imperiū tenebat. Attamē hac partus effusa multitudine non est usus ad Dei gloriam, sed quotquot fuerunt, tot etiam altaria excitarunt, hinc & iure imminuetur ipsorum copia. Psal.71

Iuxta bona terræ suæ ædificauit columnas.] Dei bonis, inquit, dilatati & opulenti redditi, iniurij in ipsum fuerunt, idolis extruētes aras haudquaquam uiles, sed sumptuosas ac preciosas, iuxta bona quæ dabat eis Deus: dico autem aurum & argentū, aliamq; materiem.

Partiti sunt corda sua.] Diffiderūt, inquit, ab me corda sua, ut nullā mecū partē habeat. Vel q̄d alius alij Deo arā excitauerint, partientes idola, & alius alij dātes corda.

.Nunc excindentur.] Non post multū temporis, sed nūc. Quādiu eñ non dederūt corda sua idolis, & non adeò grauiter impij extiterunt, procul ipsis fuit internecio. At

B postq; iam quisq; corde suo ab Deo dissociatus est, irruet super ipsos pernicies.

Ipse suffodiet ac demolietur altaria ipsorum, columnę eorū in miseriam incident.] Ipse nimirum Deus, à quo dissepararunt corda sua, uel rex Babylonius. Nam & ipse altaria succendit in ciuitatibus passim, preciosas colūnas diripuit. Vitis etiam palmites & gemmas proferens est, qui nullo, in hoc uitæ cursu, bono destituitur, sobole fœcundus & alijs luxurians. Atqui inseruiens adfectibus, cuilibet forsan horum altare constituit, exhibens membra sua serua iniquitati, ad iniquitatem, iuxta bona terræ suæ, hoc est, quatenus terra ipsius, aut caro delectatur his, & bona ea iudicat. Columnas etiam erigit, impermutabilem in quolibet adfectu prauo habitū. Eiusmodi partitur etiam cor suum, duobus dominis inseruiens. Beneficiū uerò ab Deo accipit, quando altaria eius demolitur Deus, uel tradens ipsum satanę in carnis perniciem, ut spiritus seruetur. Vel aliàs in camo et freno maxillas eius cohibens, & contritionem & adflictionem in uijs eius faciens, ut dimoueat ab habitudine, quā in malignitate est adeptus, cùm per ademptionē fortasse liberorū, tum aliorum bonorū priuationem. Hæc omnia & in deicidis Hebræis inuenies, etsi non intellexerint.

Propterea nunc dicent: Non est rex nobis, quoniam non timuimus Deum. Rex uerò quid nobis faciet? loquens uerba, occasiones uanas, legabit testamētum.] Docet iam nunc eos, qualibus oporteat pœnitentia ductos uerbis uti. Quando enim uiderint regnum suum dissolutū, dicent: Hoc nobis contigit, quia Deū non timuimus, cui nos confidere par erat, non autem regi. Nam rex non potuit nobis opem ferre, sed potius nobis imposuit, uana promittēs, aliâs alia subinde prætexēs, nunc cū Assyrio quidem, nunc uerò cū Aegyptio fœdera feriens, & contractū faciens, de auxilijs in bello mittēdis. Hæc & propalā Iudæi de Christo ad Pilatū dixerūt: Ne scribe quod sit rex Iudæorū: qui & Christi doctrinam mendacia uerba calumnianter appellabāt. Enimuero ipse legabit testamentū, credentibus in eum, nouū, pacem faciens per sanguinē eius, inter cœlestia ac terrestria. Præterea omni non timenti Deum, non est regnum re uera, sed irrationalitas in eo sceptris potitur, ac motuū turbulentia suam in ipso rempublicam administrat, à quibus rex uerbum Dei uituperatur, tanquam loquatur uerba sola, ad spem futurorū ablegans. Testamēti huius diuus peræquè Ioannes meminit, ubi Christus dicit: Si diligitis me, mandata mea seruabitis. Nec porrò Ioan.19 Ephe.1 Ioan.14 Ibid.15

loquor

Ibid.14. loquor uobis, ut seruis, sed ut amicis. Et: Proficiscor locũ parare uobis. Et rursus: Nisi A
Luc.14 quis abiunctus fuerit ab omnibus suis rebus ac bonis, nõ potest meus esse discipulus.
Mat.8 Et: Qui perdiderit animam suam, in uitam æternam inueniet ipsam.

Orietur ut gramen iudicium super solum agri.] Quemadmodum, inquit, gramen diffunditur magis & multiplicatur in pratis, ubi neq; aratrum ipsum interturbat, neque ligo, quod illic non colatur locus, sic meum iudicium, & calculus noster iustus citra ullum obstaculum prodibit.

Vitulæ domus On accolę erunt inhabitantes Samariam.] Sedebunt apud simulacrum aureæ uaccæ, cultum in Bæthel: hanc enim dicit domum On, hoc est, inutilis planè imaginis. Afsidebũt autem tum, quum inuaserint eos pericula, opem inde inquirendo. Hæc autem dicit illorum dementiam corripiens, ut qui bruti pecoris imaginem pro suppetijs ferendis implorent. Prodijt etiam iudicium Dei super solo æquatum & excisum populum Iudaicum, quem neq; uates, neq; sacerdos in posterum coluit, sed ascendit super ipsum ueluti super solum incultum spina, pungens quæpiam affectio, ex qua Dominum etiam spinis coronarunt. Iudicio enim iusto traditi sunt Romanis. Super gentes etiam desolatas & in nihilum redactas, re uera iudiciũ Dei,
Rom.5 hoc est, lex effloruit, prodijtq;. Vbi enim exuberauit peccatum, superabundauit & gratia. Nos enim habemus legem, qui finem eius tenemus: finis autem legis Christus. Bene aũt, prodijt, dictum est: ab umbra enim apparuit spiritus. Inhabitantes porrò Samariam, sunt qui nunc Israelitæ dicuntur, qui Samaritanis æquiparantur. Vt enim illi uidebantur legem seruare, nec interim tamen à patrijs traditionibus desistebant: sic & illi legem quidem obseruare apparent, à patribus tamen sibi suis traditam erga Christum impietatem diligunt. Proinde domum incommodi incolunt, incommoda nanque est litera.

Quoniam luxit populus super ipsum, & quemadmodum exacerbauerunt ipsum, lætabuntur admodum super gloria ipsius.] Non solum, inquit, nihil cõmoditatis acceperunt ab aureo isto simulacro, sed maiorẽ inde luctũ adepti sunt. Etem traditio est Hebraica, q̃d quando aduenit cum copijs suis rex Syriæ Ader, cõtra Samariæ urbes, tum Manaim rex Samarię accersiuit pro auxilijs Phua regẽ Babyloniũ. Cui opem ferenti depellentiq; Ader Syrum, quũ non haberet mercedis tantũ, quantum redderet, multũ enim illi debebat pro eo beneficio, aureã ei uitulam dedit. Luxit itaq; populus, Deũ suum tali cõtumelia adfectũ esse: ueruntamẽ arbitrabant, quæ eorũ erat amentia, quod etiamsi eum ad amarulentiã ea ignominia ꝓuocassent, Babylonij ipsum glorificaturi essent, ceu Deum honorantes. Ac eiusmodi spes eos gaudere facient. B

Quoniam trãslatus est ab ipso.] Translatus est uitulus datus Babylonio Phua. Audito quæ deinceps sequuntur.

Ipsumq; in Assyrios ligantes, abduxerũt munera regi Iarem.] Hoc est, uindici suo regi Phua. Iarem enim, ut præmemoratum est, significat si transferatur, ultorem, seu uindicatorem. Pulcherrimè autem dixit ligantes, tanquam super uitulo deridens illorum dementiam.

In domo Ephraim accipietur, pudefietq; Israel in consilio suo.] Phua, inquit, suscipiet aureũ uitulum, ceu in domo Ephraim datum, hoc est, in domo regis: attamen populus cõtumelia afficietur, super suis consilijs de tali simulacro: non enim honorauerunt ipsum Chaldæi, sed cõminuentes conflarunt. Sunt qui hæc de Christo pariter intellexerunt, quẽ populus quidẽ suus lugebat, uidelicet discipuli et mulieres, ad quas
Luc.23 dixit: Filiæ Hierusalẽ ne flete super me. Alij deinde pectora sua tundebant, quando erat in cruce. Iudæi uerò maledicentes, exacerbauerunt eum, & gauisi sunt, quando gloria eius translata est ab ipso, dum in cruce dehonestaret, nec habebat speciẽ, neq; formam. Ac ligans eum Pilatus, remisit ad Herodẽ, qui per arrogantiã Assyrius etiã rex erat. Hunc ad modum Christũ in nobis commorantẽ, quem per baptisma habemus in interiore nostro homine, transfert ab nobis regnãs in mortali nostro corpore peccatũ: ac ligans ipsum, corpus dico, ut ne quippiã operet quod deceat uirtutẽ, ho-
1.Cor.5 sti & ultori defert munus, hoc est, diabolo, qui hostis existẽs salutis eius qui Corinthi fornicatus erat, & uindex factus est, assumẽs ipsum in perniciẽ carnis, ut spiritus seruetur. Haud dissimiliter Phygellum & Hermogenẽ à Paulo sibi traditos castigauit,

A ne blasphemarent. Magnum enim donum est tali ultori, Christianos nos ligatos esse 2. Cor. 3
ut nullũ Christi mandatorũ agamus, dicentis: Si diligitis me, mandata mea seruabitis. Ioan. 14

Abiecit Samaria regnum suum, tanquam sarmentum super faciem aquæ.] Id est, adeò facilè regnum ab Samaria tolletur, excindeturq́, ut leue sarmentũ ab aqua auellitur, diripiturq́. Vel regnum uitulum appellat, quem citra negocium legauit in Assyrios, ut memoratum est.

Diruenturq́ altaria On, peccata Israelis. Spinæ ac tribuli ascendent super aras eorum.] Diruentur altaria idoli, quæ causa peccati fuerunt populo Israelitico: per ea enim Deum ad iram suscitabant. Deinde ubi terra uastata fuerit, & aræ dirutæ, loca spinis erunt plena. Quinetiam regem Christum abiecerunt, pro nihilo eum reputantes, Samaritani, ut suprà indicatum est, Iudæi. Postea uaticinatur idolicorum altariũ demolitionem, quæ post Christi aduentum facta est: ab uno idolo On, cętera omnia intelligens uel demonstrans. Abijcit etiam incredulus, regnantẽ inter sese incredulitatẽ atq; peccatum, super faciem aquæ baptismatis, diruunturq́ eo pacto infidelitatis in ipso aræ, tumq́ apparet plena spinis ac tribulis, antea plana uisa religio. Sic fidelis abijcit peræquè regnans in sese peccatum, super aquam lachrymarum, faciem suã tali aqua sensum habente lauans, ex quibus peccatis & propter quæ ipsi bellum est. Ac membra eius, peccati aræ, (est autem peccatum idolum substantia & utilitate uacans) implentur tum spinis & tribulis: pungunt enim & feriunt peccata, ob pœnitentiam.

Dicentq́ montibus, Tegite nos: & collibus, Cadite super nos.] Talis ac tanta, inq̃t, uehementia & amarities calamitatum erit, quæ comprehendent eos, ut unusquisis eorum exoptet potius montium colliumq́ super se ruina contegi, quàm Babylonicis incidere malis. Non frustra uerò meminit cùm montium tum collium, sed postq́ in Bæthel sacrum faciebãt uaccæ, fecit mentionem istorum altarium. In montibus ue-
B rò inseruiebant idolis alijs, nimirũ Astartæ, ipsiq́ Chamos & Baal: hæc ipsa iam nũc recordatur, tanquam ipsis causa fuerint calamitatum, ut qui neq; aliàs commodarẽt eis, & ante ingruẽtia ista mala, ipsos etiam occiderint. Hæc Dominus in Euangelio Luc. 23
quoque prædixit, nempe quæ quantaq́ mala eos inuasura essent.

Ex quo colles peccarunt in Israele.] Non tantum, inquit, ex quo uaccæ cœperunt adorari, peccauit Israel, sed antehac etiam, dum colles acceperũt culturam. Etenim buculas istas Hieroboam statuit: Solomon uerò à mulieribus persuasus, in excelsis collibus aras extruxit.

Illic statuerunt se, ne apprehendat in colle eos bellum, super liberos iniustitiæ, uenit castigare ipsos iuxta cupiditatem meam. Et congregabunt super ipsos populi ut castigent eos, super duabus iniustitijs eorũ.] Et stabiles & immobiles steterunt, super idolorũ cultu in collibus, dicentes, q̃d bellũ eos non apprehendat, neq; cuiq́ ærumnę incidant, qui in ara idola deuenerent. Atqui re uera uenit super eos prælium, tanquã re uera filios iniustitiæ seu iniquitatis, ut castigarent eos iuxta cupiditatẽ & uoluntatẽ meam. Hoc aũt bifariam intelliges, uel quod acriter & acerbè castigauerit, hoc enim est quod desidero, eo q̃d sint incorrigibiles: uel quod leniter & tolerabiliter eos corripuerit, perinde ac pater filium corrigit, id quod Dei propriũ est. Verùm quod sequitur, ad perniciem et uastationem pertinet. In posterũ, inquit, congregabunt aduersus eos populi multi, ut adfligant eos, quod duo flagitia commiserint. Primum, quod me benefactorẽ suum reliquerint: alterum, quod ad leuia & inutilia planè idola accurrerint. Peccauerunt etiam qui Dominum dederunt neci Iudæi. Quum enim auaritiæ affectione languerent, quę collis ob suam elationem dicitur, non sustinebãt glorificari Dominũ. Stantes igitur, ea fuerũt imbuti praua opinione, Quoniã si hũc occiderimus, nõ apprehendet nos bellũ, nec uenient super nos Romani, ut nos auferant. At occupauit eos bellũ, quoniã duas iniquitates admiserũt, Dñm cruci adfigentes, deinde calũniantes ipsius resurrectionem. Super omnem quoq; tribunũ non recipientem, ut se existimet esse cinerem, ac in ima defigat oculos, sed in excelsis istis locis dæmones curantẽ, ueniet deiectio, quæ est bellũ sublimitati. Omnis eñ sese exaltans humiliabit. Et exaltãs ianuas suas, quærit perniciem. Dominus enim aciem suam instruit contra superbos, seseq́ illis opponit. Duabus itaque iniustiçijs superbus iniustè agit,

uimq; facit, attollens se nedum contra homines, uerumetiam aduersus Deum. A

Ephraim iuuenca docta diligere contentionem.] Indomitus est Ephraim, nolens sub iugo meo esse, sed nunquam non diligens uincere ac facere quæ sibi uidentur. Vel quod ego docuerim ipsum uincere, hostesq; in fugam uertere: sed nō custodiuit eam institutionem meam.

Adueniam ego super pulcherrimam ceruicem eius.] Hoc est, humiliabo, submittamq; ipsum per hostes, & persuadebo meæ cognitionis iugū accipere. ac reges eius potissimū humiliabo. Nam regnum nominauit pulcherrimā ceruicem eius. Etenim reges in pluribus impij erant, populo ad consimilē impietatem iter monstrantes. Bene dixit ceruicem, ut ostenderet eos ceruicosos. Hunc ad modum Pharisæi & sacerdotes, cæteris altiores fuerunt, sed enim submisit eos, ab ipsis ad crucem fixus.

Scando super Ephraim, Iudam silentio prætereo.] Postquam, ut in superioribus recitatum est, decem tribus cum regibus suis, in nullum non idololatriæ genus exciderant: Iudas uerò, seu duæ tribus moderatè se gererent: nam Amasias & Ezekias & Iosias, pij erant, ait: Ascendam iamnunc super Ephraim, & grauabo ipsum, Babylonios aduersus eum adducens: Iudæ uerò interim parcam. Etenim quum aduenisset Sennacherem obsidione cingens Hierusalem, centum octuagintaquinq; mil-
4. Reg. 19 lia angelus Domini una nocte perdidit, unde ille perterrefactus aufugit. Proinde Ephraim, siue crescentem in uitiositate humiliat Dominus, grauiter ipsi impositus, ac manu sua fortiter ipsum premit. Iudam uerò confitentem non grauat, ut qui sese sua spontè per pœnitentiam adflictet, subindicans iuxtà, quod extemplo modica adflictio, æternum gloriæ pondus operetur.

Fortis erit in ipso Iacob.] Rationem reddit, cuius rei gratia in præsentia parcat Iudæ, Robur inquiens in ipso faciet uirtus diui Iacob, quam æmulatus est. Adumbrat autem & obscurè monstrat iustitiam Ezekiæ: illius enim lachrymis & uirtute inspectis, Deus Senacherem ab Hierusalem re infecta dispulit. Iacob sonat etiam Dominum non fingentem propter suam probitatem. Nec enim inuentus est dolus in ore eius, cuius typum gessit, Christi. Significat etiam habitatem domum, quæ est domus Dei uiuentis: Vel domum tabernaculi nō manu factam, quam ex nobis assumpsit, quam hodieq; immoratur. Ille igitur inter Iudæos fortis robustusq; fuit, qui etiamsi crucifixus est ex imbecillitate, uiuens tamen per potentiam Dei, iniurios hostes suos ultus est, ac post resurrectionem suam rependit eis uicem. Hanc ad rationem omnis Iacob, hoc est, affectuum suorum supplantator & suppressor, robustus erit in Iuda, id est, per confessionem. Qui enim didicerit supplantare passiones, ille uerè confitetur, non reuertens ad proprium uomitum. B

Seminate uobis ad iustitiam.] Duplex est adhortationis ratio. Adhortatur enim aliquis ad bonum, uel supplicia indicans inobedientium, uel coronas & præmia rectè agentium. Et hic igitur Deus ostendit, quæcunq; mala non obtemperantes ipsi apprehendēt. Virtutem quoq; Iuda ob oculos posuit, cuius causa uenia donatus est. Posthac cæteros admonet dicens: Seminate uobisipsis, non enim Deum iuuabitis, sed uosipsos. Iustitiam aūt uerùm Dei cultum appellat. Iustum est enim creatori & autori cultum tribuere, & non idolis. Vel uniuersam uirtutem intelligit, quæ iustitia nominatur, eo quod uirtutes operans iuste iudicat, rationi subdens affectus irrationalitatis, nec quod peius est potiori præferens, id quod praui & iniusti est iudicis.

Vindemiam facite ad fructum uitæ.] Seminātes iniustitiam, & iniuria Deum adficientes, cultum eius idolis deferendo, ac natura iniustum, per uitiositatē suam uirtuti anteponendo, illi ad mortem uindemiā fecerunt ab hostibus occisi. Vobis autē qui sementem fecistis ad iustitiam conferentem, (est autem semen bona omnino cogitatio, quæ in opus exit) uobis inquam messis in fructum uitæ proueniet. Effugietis enim hostium ensem, & uiuetis: fruemini hac uita præcedēter, deinceps uerò & consequēter futura cœlesti. Præterea sensibilem & externis bonis gaudentem, ueluti carnalibus adhuc, etiam promittit.

Accendite uobis lumen cognitionis.] Hoc est, agnoscite Deū, deficiētes ab idolis.

Inquirite Dominum interea usquedum ueniant fœtus iustitiæ uobis.] Monstrat ipsis rationem, per quam seminent & illuminentur. At qualis ille modus? Dominū, inquit,

inquit, inquirere, quærere autem citra intermißionem, donec iustitiam perfeceritis, & fructus eius, hoc est, reliquas uirtutes, & lumē cognitionis. Vel: Quærite, pro, pre camini Dominum, usquequo permotus inflexusq; uobis sese reddat. Quod si iustitiam operabimini, propterea ne confidite: citra nanq; Dei opem ipsa non potest eripere uos. Ipsum igitur inquirite, rogantes ut uos ab, quæ metuitis, periculis liberet. Haud his dißimilia Dauid ait: Oculi nostri ad Dominum Deum nostrū, tantisper dum misereatur nostri. Sin Christus est iustitia, iuxta diuum apostolum, uidetur hic locus adhortari legis doctores: Seminate in cordibus auscultandū, semina ad Christum, uerè iustitiam, ducentia. Hoc enim est uobisipsis seminare. Discipulorum nanq; profectus ad præceptorem quoq; pertinet. Ac colligite ueluti in uindemia literam, non ut in ea stetis, sed ut illum inde decerpatis, qui dixit: Ego sum uita. Infert ergo: Accendite, inquit, uobis lumen cognitionis, qui legi aßidetis, futurorum bonorum umbram habenti; lumen cognitionis Christi uobis accendite. Quin aliquis sibi lumen incendit, sibiq; prælucet, dum ad nos accedit. Quoniam autem Dauid ait: Accedite ad ipsum, & illustramini: non iniuria nobisipsis lucē præbere, & facem accendere iubemur. Quærite qui in lege agitis Dominum, nam ipse dabit uobis fructus iustitiæ: Siquidem ex operibus legis non habebitis iustitiam, siue iustificationem: iustificabimini autem ex fide in Christum Iesum. Iam si seminans in carnem, ex carne coruptionem metet: seminans autem in spiritum, ex spiritu uitam æternam colliget: demus operam, neq; in carnem seminare: neq; in spiritualia sic festinemus semen spargere, ut spectemur inde hominibus: nō enim nobisipsis ita seminamus, sed uolucribus cœli, quibus non celata semina sunt exposita. Verùm si per fidei opera seminemus, tum lux cognitionis & contemplationis illucescet nobis. Psal. 123 Psal. 33

Vt quid conticuistis impietatem, & iniustitias eius messuistis?] Decebat uos impie agentes, pœnitētiæ pharmacis uti, nec reticere impia flagitia, sed confiteri. Nūc uerò id non facientes, decerpsistis iniustitias impietatis, digna pro ipsis supplicia referentes. Atq; hęc secundū quosdam impietas, bifariam intelligitur, uel erga Deum, uel homines, seu proximū. Quadrant autē hæc omni sacerdoti, doctori & principi, adeoq; magistratui. Non enim oportet silentio præterire delicta, si quando fratres impiè agant. Lex enim præcepit: Argue fratrem tuum, nec accipies uel admittes super ipso peccatum. Dein Paulus etiam peccantem coram omnibus reprehendi iubet, ut & reliqui sic in trepidationem conijciantur. Quocirca si taceat cuius loqui interest, ipse etiā demetit fructus in iustitiæ, non eius tantūmodo qua peccans ille iniustus est, uerùm & eius qua ipse erga peccantem iniurius est, non excindens eius ad bonum impetum. Leuit. 19 1. Tim. 5

Comedistis fructum mendacem, quoniam sperasti in curribus tuis, in multitudine potentiæ tuæ. Exurgetq; pernicies in populo tuo, & omnia munimenta tua peribunt.] Vanam spem fructum mendacem appellat. Tu, inquit, sperasti in ingenti populi tui copia, & in curribus: at uerò diuersum eueniet. Populus enim bellicosus unà cum curribus interibit, & ipsæ ciuitates diruentur, neq; quicquam proderit murorū firmitudo & munitio. Hæc ad quēuis etiā principē dicuntur, qui arbitratur sibi munitionem & securitatē parare humanis cùm consilijs tum inuentis. Hebræi quoque, cum abunde argenti dedißent militibus qui sepulcrum Christi custodiebant, mendacium decerpserunt, dicentibus illis quod non resurrexisset: propterea Romanis aduenientibus, fiduciam ponentes in multitudine populi & munitione urbis, perierunt. Interitus autem ille in medio ipsorum erat, seditionem enim inter se suscitarunt, nec ab externis hostibus tantum, uerùm & ab seipsis absumebantur. Præterea fames perniciem in medio ipsorū pariebat, adeò ut ne matres quidem suis parcerent charißimis alioqui pignoribus.

Tanquam princeps Salama ex domo Hieroboal, matrem cum liberis in terram præcipitarunt, sic faciam uobis à facie malitiarum uestrarum.] Cum idolorum cultui, uero Deo relicto, Israelitæ olim se dedidißent, immisit super eos Deus Madienæorum principes, Oreb, Zeb, Zebee & Salmanan. Is igitur Salmanan, quem hic Salama uates appellat, iniātum crudelis erat & ferox, ut matres unà cum pueris suis infantibus, solo illideret, & in terram præcipites daret, ac eum in modum miserabilißimæ Iudic. 8

ipsorum. Hinc & Paulus ait: Si uerò quispiam uidetur nouisse aliquid, seipsum sedu- 1.Cor.8.
cit, excæcatusq́ est nihil sciens. Scientia enim inflat.

Ipsi Baaleim immolabant, & sculptilibus suffitum faciebant.] Baaleim, ut sæpe di- ctum est, Baal ipsius idola nominat: sculptilia uerò cæterorum deorum. Indicat autem dementiam ipsorum, quod relicto eo, qui ex Aegypto ipsos redemisset, huiusmodi seruirent idolis. Ac propriam suam bonitatem & benignitatem per sequentia in apricum statuit.

Ego in pedes erexi Ephraim, recepi eum super brachium meum.] Tantam ego begninitatem eis ostendi, ut factus sim ipsis ueluti nutrix. Et quemadmodum illa, paruulũ aliquem infantem in manus acceptura, pedes eius colligit, uel eum primùm ueluti in pedes erigit, sicq́ eum subleuat: non dissimilem ad rationem ego feci, ac ueluti pedes illorum colligens, uel aptè digerens, assumpsi super dextram meam. Inde iuxtà obscurè hoc indicat, perinde quasi dicat: Non reliqui uagari citra ordinem, citra'ue legislationem, sed collegi palantes ipsos, legem ipsis ferẽdo, & brachiũ meum, hoc est, robur meum ipsis pro auxilio in bellis exhibendo, quod imbecillitatem eorum baiularet. Infert igitur:

Et non cognouerunt, quod sanem eos incorruptione hominum.] Non cognouerunt, inquit, quod cæteras gentes perdens & uastans ego, ipsos sanarem, adeoq́ eis parcerem & commodarem. Etenim Aegyptios & Palæstinam inhabitantes extermi naui. Colligebat etiam pedes Dominus sese tentantium, eosq́ ueluti in pedes statuebat, sapienter respondens: tentabatq́ eos assumere super brachium suum, ipsisq́ demõstrare potẽtiam operum diuinitatis suæ, quando dissolutum seu paralyticum curauit, quando cæco uisum restituit, quando alia simpliciter signa & prodigia exhibuit. Verùm ipsi non agnouerunt, quod medicus ipsorum demissus esset, qui perditos sanaret. Non enim egent medico bene ualentes. Præterea quosdam in uitijs propè currentes, colligit pedibus, & in pedes rite erigit, docẽs reflectere cursum ad brachium suum, hoc est, opera sua, imitariq́ eius politiam & administrationẽ. Brachiũ enim fortitudinis in operante uita symbolũ est. Atenim pleriq́ non agnoscũt, quod in perditione humanarum cogitationum & uoluntatum sanet eos, hoc est animas: id quod & alibi dicit: Feriam prius, & sanabo melius. Luc.5

Extendi in eos uinculis dilectionis meæ.] Ligaturus alicuius manus, extẽdit eas, Hier.30
ut uincire queat. Idem hoc in loco dicit, Extendi eos, pro eo quod est, paraui eos, idoneosq́ feci ut ligarentur dilectione mea. Hoc autem ueluti de uite æquè ait, atq́
Dauid: Extendit palmites eius usq́ ad mare, & ad flumina adnata eius. Psal.79

Et hæc hactenus. Quod reliquum erat Theophylacti in Osee prophetam enarrationũ, temporis iniuria absumpsit. Prophetæ igitur uerba in finem usq́, ad LXX interpretum fidem translata, subiecimus.

Et ero illis quasi dans alapam homini super maxillas eius, & respiciã ad eum præualens ei. habitauit Ephraim in Aegypto, & Assur ipse rex eius, quia non uoluit conuerti, & infirmatus est gladius in ciuitatibus eius, & requieuit in manibus illius, & comedẽt decogitationibus suis, & populus eius suspensus ex incolatu suo. Et Deus super honorata eius irascetur, & non exaltabit eos. Quid tibi faciam Ephraim? protegam te Israel, quid tibi faciam? Sicut Adaman ponam te, & sicut Seboim conuersum est cor meum in idem. Conturbata est pœnitentia mea, non faciam iuxta iram furoris mei. Non derelinquam ut deleatur Ephraim, quoniam Deus ego sum, & nõ homo in te sanctus, & non ingrediar in ciuitatem. Post Dominum ambulabo, sicut leo rugiet, quia ipse rugiet, & stupebũt filij maris, & uenient quasi aues ex Aegypto, & quasi columbæ ex terra Assyriorum. Et restituam eos in domos suas, dicit Dominus. Circundedit me in mendacio Ephraim, & in impietate Dominus Israel & Iudas. Nunc cognouit eos Deus, & populus sanctus uocabitur Dei.

CAPVT XII.

AT Ephraim malus spiritus persequutus est æstum tota die, inania & uana multiplicauit, & testamentum cum Assyrijs pepigit, & oleum in Aegypto mercabatur, & iudicium Domino cum Iuda, ut ulciscatur Iacob iuxta uias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei. In utero supplantauit fratrem suum, & in labore suo præualuit ad Deum, & confortatus est cum angelo, & potuit. Fleuerunt & deprecat

ERRATA, OPERIS INTER EXCVDENDVM COMMISA, SIC CORrigito. Prior numerus paginarum est, sequens uerò uersuum.

Pagina 16.27 *is qui irasc.* 74.25 *calicibus* 76.5 Hierusalem 101.8 *tua.*] 277.1 *qui* 363.1 *mus animam* 409.37 *enim* 445.36 *imbecilli* 451.47 *adfligeris* 454.27 *sermo* 473.55 *tanquam* 480. *ultima linea abundat.* 539. *ult.* Dūm 655.4 *morte* 658 *postremā lineā dele* 714.48 *fabulas* 767.1. *duæ hic personæ, abundat.* 792.26 *semperq;* 806.52 *uoluisti.*] Per 818.47 Iephthe, 848.20 *quæ* 861.36 *Græcos* 888.45 *plaustri* 890.51 *eius.*] 896.11 *Christiane* 899.4 *Aegyptijs* 907.39 *auaritiam* 909.29 *dilectione* 910.33 *faciat* 913.34 *exquirentes* 922.25 Porrò 925.15 *At* 929.4 *euenıet*

RERVM ET VERborum in Theophylacti cōmentarijs memorabiliū

INDEX.

chri-

é uer-

inuo-

L

spiritus

SERIES CHARTARVM.

aabcdefghiklmnopqrstuxyz. ABCDEFGHIKLMNOPQR STVXYZ. *Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz. Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh Iii Kkk Lll Mmm. Omnes sunt terniones.*

BASILEAE PER IOANNES HERVAGIOS, mense Septembri, M. D. LIIII.

